4594

An. VI, nr. 1 (53), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro

Director: ION CRISTOIU

O dinastie politică românească

BRĂTIENII

Apare în 10 a fiecărei luni

60405

Sumar

nr. 1 (53) • 2001

O dinastie politică românească: Brătienii

(The Bratianus — A Romanian Political Dynasty)

Mircea SUCIU
Brătianu, numele unei tradiții care obligă ... 1
Bratianu, the Name of an Obliging Tradition

Mihai Sorin RĂDULESCU
La originile unei ilustre familii, cu vechi rădăcini în trecutul țării ... 2
At the Origins of an Illustrious Family, with Ancient Roots in the History of The Country
Documentar: Biografii paralele ... 5
Parallel Biographies: a Documentary

Acad. Dan BERINDEI
Brătienii: Slujitori devotați ai națiunii române ... 8
The Bratianus — Devoted Servants of the Romanian Nation

Ioan SCURTU
Rolul politic al Brătienilor în istoria României ... 12
The Political Role Played by The Brătianu Family in the History of Romania

Maria GEORGESCU
Școala politică a Brătienilor ... 20
The Political Education of The Brătianu Family
Dialog de la distanță Vintilă Brătianu — Radu R. Rosetti (**M.G.**) ... 22
Dialogue from a long Distance: Vintilă Brătianu–Radu R. Rosetti

Petre OTU
Gh.I. Brătianu — un istoric printre politicieni ... 24
Gh. I. Brătianu — A Historian Among Politicians

Petre ȚURLEA
Dinu Brătianu înfrânt de Gheorghe Tătărescu ... 29
Dinu Brătianu Defeated by Gheorghe Tătărescu

Mihail E. IONESCU
Dinastia Brătianu: posteritatea unui mit ... 32
The Brătianu Dynasty: The Posterity of a Myth

Dincolo de „dosar“

secolul XX
oameni, fapte, întâmplări
(partea a II-a)

O sută de ani de diplomație românească (2) / *A Hundred Years of Romanian Diplomacy* (**Dumitru MAZILU**) ... 36 • Dimensiunea enesciană a unui secol muzical / *The Enescu Dimension of a Musical Century* (**Grigore CONSTANTINESCU**) ... 41 • Un secol de teatru, un secol de artă plastică / *A Century of Theatre, a Century of Plastic Arts* (**Irina BUDEANU**) ... 43 • Un secol al exilului românesc / *A Century of Romanian Exile* (**Adrian NICULESCU**) ... 47 • Istoria secolului XX văzută de cititorii revistei „Dosarele Istoriei“ / *An Inquiry — The XXth Century History as Seen by Our Readers* ... 49 • Secvențe selective din „filmul“ secolului XX (**Mioara ANTON**) / *Selections from the XXth Century "Movie"* ... 50

*

• 1953: Revolta muncitorilor din RDG (2) / *The Workers Riot in GDR* (**Adrian POP**)... 54 • România și războiul din Vietnam / *Romania and the Vietnam War* (**Paul NICULESCU–MIZIL**) ... 56 • Animale de rasă pe plai cu boi / *Romanian and Russian Historians at the Same Table* (**Nikolai MOROZOV**) ... 59 • Știința istorică și presa istorică / *History and the Historical Press* (**Filaret ACATRINEI**) ... *61* • Puzzle ... 62

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

• IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 14.400 lei

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 43.200 lei ■ **6 luni:** 86.400 lei ■ **12 luni:** 172.800 **lei**

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor:
Mioara ANTON,

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabilitate–Financiar
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Biblioteca ASTR.
SIBIU

MIRCEA SUCIU

O vorbă de început din partea redactorului-șef

Brătianu, numele unei tradiții care obligă

Întâi de toate, îi rog pe stimații noștri cititori să primească la acest început de an — nu mai zic și de secol și de mileniu, formula tocindu-se deja prin abuz — cele mai sincere urări de bine, de sănătate și prosperitate (de toți românii așteptată!) în 2001. An care, pentru „Dosarele Istoriei", reprezintă al șaselea de apariție și, totodată, de permanent și fructuos dialog cu toții adevărații ei prieteni pe care și i-a câștigat — redacția și colaboratorii nădăjduiesc că îi și merită — prin pasiunea comună și nedezmințită pentru istorie.

În al doilea rând, fie-mi îngăduite câteva cuvinte de recomandare a noului dosar, subsumat unui subiect dădător de seamă asupra unui veac întreg al istoriei noastre moderne și contemporane. Merg drept la țintă („honi soit qui...") și mărturisesc că la originea travaliului transpus acum în grupajul de articole și documente ce urmează s-a aflat — alături de **dorința**, firească, de a clarifica cu mijloacele specifice istoriografiei un capitol cu lumini și umbre —, s-a aflat, așadar, și **intenția**, la fel de normală, de a racorda faptele privitoare la Brătieni, morala ce se degajă din viața și activitatea lor, la cea mai strictă actualitate. Am făcut-o în spiritul lui Blaise Pascal, pentru care „orice istorie care nu e contemporană e suspectă", formulă fericită și nu întâmplător citată de Jean-François Soulet, în a sa lucrare, recent tradusă și la noi, *Istoria imediată* (București, Ed. Corint, 2000; prefața e semnată de prețuitul și statornicul nostru colaborator, dr. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române). Și, de ce să nu recunosc, am făcut-o împreună cu colegii mei din impulsul irepresibil de a pune sub ochii politicienilor noștri, indiferent de stindardul sub care aceștia militează, ilustrul exemplu al marilor bărbați politici și de stat născuți în familia Brătianu. Ce i-a caracterizat pe toți acești Brătieni cu nume ca: Ion, Dimitrie, Ionel, Vintilă, Dinu (Constantin), Gheorghe — veritabilă dinastie politică, cu torța transmisă din tată în fiu sau de la frate la frate? S-o spunem apăsat: înainte de orice (și, nota bene, acest *orice* merge de la o îndestulată situație materială, pornită și sporită înainte de accederea în arena politică, până la cartea turnată cu sete de știință — prin școli și universități de falã, din țară și de prin Europa — în și așa înzestratele lor minți), Brătienii au fost români și și-au iubit nețărmurit țara și nația. De aici le-a venit, e mai presus de orice îndoială, capacitatea, dusă până la sacrificiul de sine, de a-și servi țara și nația. În paginile pe care vă îndemn să le parcurgeți, exemplele în acest sens abundă și toate sunt cu măiestrie incluse în contextul vremii și cu profesionalism interpretate de valoroșii istorici ale căror contribuții suntem, din nou, onorați să le găzduim. Nu ne rămâne decât să sperăm — autori, editori și cititori deopotrivă — că mica, dar sincera lecție de istorie cuprinsă între copertele acestui dosar va fi receptată așa cum merită și de cei cărora, noi, românii, le-am încredințat destinele noastre și ale copiilor noștri. Ar fi timpul și momentul ca, după 11 ani de când le tot dăm girul și încrederea, politicienii și guvernanții noștri să dea un semn nu că s-ar putea compara cu marii Brătieni (nici nu cred că ar fi productivă o atare comparație, astăzi, în cu tot alte vremuri decât cele în care au strălucit Brătienii) ci că lecția acestora, de patriotism și de preocupare pentru binele public, le este vie în minte și îi îndeamnă la acțiune. La ce bun? Mai merită oare efortul de a pune întrebarea? Doar răspunsul merită. Domnilor politicieni și guvernanți, aveți cuvântul! Mai pe șleau, treceți la treabă că de cuvinte suntem cu toții sătui.

P.S. *Formula acestui dosar este puțin diferită de cea consacrată, în sensul că subiectul principal ocupă doar ceva mai mult de jumătate din paginile revistei. Soluția ni s-a impus pentru a face loc părții a doua a retrospectivei secolului XX, începută în nr. 12/52, precum și unui grupaj de materiale, să le spunem așa, magazinistice. Scrieți-ne, dragi cititori,* ***pe noua adresă****, care dintre aceste modalități de prezentare a publicației credeți că vă satisface mai mult. Noi ne luăm obligația, se înțelege, de a ne conforma opțiunii dumneavoastră. Vă mulțumim de pe acum.* ■

Co.405

Despre genealogia Brătienilor

La originile unei ilustre familii, cu vechi rădăcini în trecutul țării

Mihai Sorin RĂDULESCU*

Spița Brătienilor a preocupat, în veacul al XIX-lea, pe marele cărturar și om politic Ion Ghica, ce a lăsat note genealogice despre această familie, care se păstrează la secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române. Tonul lor este însă mai degrabă polemic decât științific. Iată ce scria Ghica despre primul reprezentant al familiei cunoscut de el, străbunicul fraților Dumitru și Ion Brătianu: „(...) Brătianul, strămoșul lor, mocan din satul Brătieni de pe apa Vâlsanului în județul Argeș, în poalele Munților Carpați ai plaiului Areful, a fost un moșnean mic ca toți moșnenii din vremile vechi, acum un veac trecut".

Boieri de țară

Această afirmație nu se verifică documentar, după cum se va vedea mai jos. Un arbore genealogic al Brătienilor a fost publicat în cartea de memorii a Sabinei Cantacuzino și un altul, mult mai cuprinzător, alcătuit de reputatul genealogist George D. Florescu și completat de Dan Cernovodeanu, a apărut la Paris, în 1983. Referirile la genealogia Brătienilor conținute în lucrările lui A. Stan și A. Iordache se bazează pe ajutorul substanțial oferit de genealogistul Dan Pleșia.

Descendenți din boierimea de țară de pe meleagurile argeșene, adânc înrădăcinată în trecut, Brătienii se încuscreau cu vechile familii ale Vlădeștilor, Baloteștilor și Tigvenilor, ei înșiși o ramură a Vlădeștilor. Au intrat pe scena politică a țării prin talentații fii ai stolnicului Dincă Brătianu, Dumitru și Ion, revoluționari la 1848 și făuritori — alături de alți colegi de generație, precum Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, C.A. Rosetti ș.a. — ai României moderne.

Vechimea și genealogia familiei au preocupat și pe unii membri ai săi, precum Ionel Brătianu, dovadă în acest sens fiind regestele de documente și spițele conținute în fondul „Brătianu" de la Arhivele Naționale din București, ca și cele de la Biblioteca Națională. Filiația din secolele XVIII–XIX este cunoscută; creează probleme însă reconstituirea spiței celor din veacul al XVII-lea. Neamul începe cu **Iane iuzbașa ot Brătieni**, trăitor în a doua jumătate a acestui secol. **Enache pârcălabul sin Iane iuzbașa ot Brătieni** figurează ca martor într-un zapis din 23 iunie 1677, prin care Eftimie, fiul lui Radu logofătul din Brătienii de Sus, vindea lui Tudoran din Aninoasa, fost mare comis, o țigancă pe nume Anca (Biblioteca Națională, fondul „Brătianu", VIII/11). În arborele genealogic al Brătienilor, alcătuit de George D. Florescu (Paris, 1983), legătura dintre Iane (Ianache) pârcălabul și Iane iuzbașa (șeful a o sută de oșteni) este redată printr-o linie întreruptă. Pe temeiul documentului menționat, se poate afirma că această filiație este sigură și putem, așadar, trece la veriga următoare: al cărui fiu era Iane iuzbașa?

Dintr-un document din 6 iunie 1634, aflăm că Dima Grecul a cumpărat ocină la Brătienii de Sus (*DRH*. B, vol. XXIV, București, 1974, doc. 292, p. 386–390). Din același izvor, reiese că el era căsătorit cu Stanca, fiica lui Oprea logofătul din Rătivoești. Dima Grecul din Brătieni și Stanca au avut trei fii, conform aceluiași document: Ianiu, Mușat și Vasile. Acest **Ianiu** ar putea fi una și aceeași persoană cu **Iane iuzbașa ot Brătieni**, ceea ce ar urca spița Brătienilor cu încă o generație. Perpetuarea de-a lungul a patru generații a prenumelui Iane cu variantele Iene, Ene, Ianiu și care se regăsește, de fapt, și în prenumele lui Ion C. Brătianu și al lui Ionel Brătianu, ar putea fi, poate, un indiciu al obârșiei grecești (sau în tot cazul, balcanice) a spiței Brătienilor, prin descendența lor din Dima Grecul, de la începutul secolului al XVII-lea. Acest din urmă personaj apare între martori, într-un document din 18 octombrie 1622, alături de socrul său Oprea logofătul din Rătivoești și de alții (*Catalogul Documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. III, București, 1978, doc. 186, p.102–103; *DIR*, vol. IV, doc. 212, p. 199). În același loc găsim iscălitura „banul Dima de județ", fapt relevat de Sabina Cantacu-

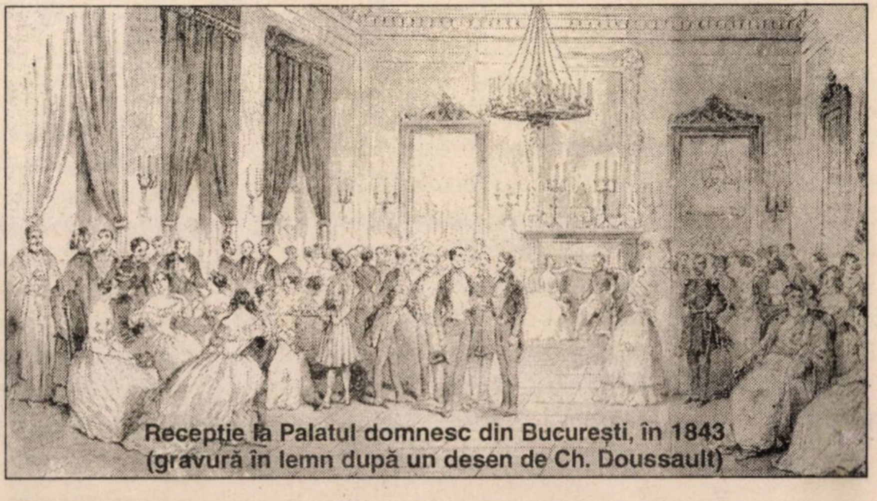

Recepție la Palatul domnesc din București, în 1843 (gravură în lemn după un desen de Ch. Doussault)

---

* Conf.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București

Burghezi în „haine nemțești“ (i.e. europene) și țărani români în costume tradiționale, laolaltă în Divanul ad–hoc, în 1857 (litografie după un desen de Carol Pop de Szathmary)

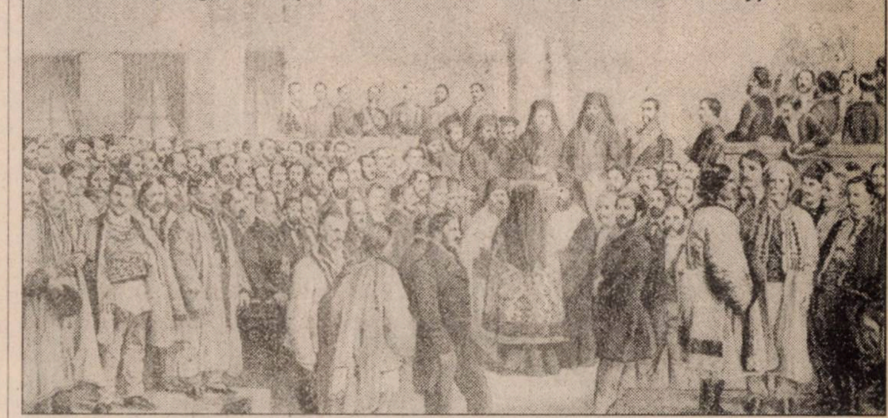

zino — sora lui Ionel Brătianu — în cartea sa de amintiri. Pare, așadar, foarte probabil ca Dima Grecul din Brătieni să fie primul strămoș pe linie masculină al Brătienilor.

Era acest personaj fiul lui Eftimie pitarul, după cum figurează în schemele genealogice din cărțile Sabinei Cantacuzino și a lui Constant Răutu? Într-un document din 8 iulie 1633, Radu din Sălătruc se învoia cu Radu din Șuici pentru zestrea fiicei sale, primul martor fiind „Dima, coconul jupânului Eftimie pitrul“ (*DRH*. B, vol. XXIV, doc. 118, p. 161). În epocă au existat, însă, câțiva purtători diferiți ai numelui „Dima“; fiul lui Eftimie pitarul ar putea fi una și aceeași persoană cu Dima pitarul din Bogdănești, menționat într-un document din 10 mai 1634 (*DRH*. B, doc. 262, p. 353). Așadar, Dima Grecul din Brătieni nu ar fi aceeași persoană cu Dima, fiul lui Eftimie pitarul. Ascendența mai veche poate fi, însă, constatată pe linia Stancăi, soția lui Dima Grecul din Brătieni: pe linia logofătului Oprea din Rătivoești, socrul lui Dima Grecul din Brătieni, spița urcă la un Mogoș din Brătieni, de la începutul secolului al XVI-lea. Afluxul grecilor la începutul secolului al XVII-lea explică prezența în Țara Românească a acelui Dima Grecul, cumpărător de ocină în Brătieni, înrudit prin căsătorie cu vechile neamuri ale locului. Va fi fost el într-adevăr grec? Este greu de spus, dat fiind faptul că prin epitetul „grec“ se putea înțelege, în vremea aceea, sud–dunărean. „Dima“ este un prenume întâlnit adesea în lumea macedo–română, dar poate că personajul era într-adevăr de origine elenică. Acest fapt nu ar face însă din Brătieni o familie mai puțin românească, Dima Grecul integrându-se prin căsătorie în boierimea județului Argeș. Inscripția de pe piatra sa de mormânt a fost publicată de epigrafistul Constantin Bălan, din ea rezultând că acest personaj a murit în 7142 (1633 – 1634).

Zestre genealogică

Despre urmașii lui **Iane iuzbașă ot Brătieni** ne dă știre o carte de hotărnicie, din 4 iulie 1749, legată de satul Brătienii de Sus: „S-au dat și lui Iane Brătianu cu frații lui ce au avut dă cumpărătoare, dă la strămoșu–său Dima Grecu și de la moșu său Iane iuzbașă și de la tatăl lor Ianachie…“ (Biblioteca Națională, fondul „Brătianu“, VIII/11). Este vorba de frații Iane logofotul, Oancea și Iordache, feciorii lui Ianache Brătianu.

Iane (Iene) Brătianu logofăt — amintit în acest document — a fost căsătorit cu Safta, fiica comisului Constantin Vlădescu și a Saftei, fata slugerului Dimitrie Rătescu. Constantin Vlădescu era fiul clucerului Șerban Vlădescu, personaj pomenit de cronici, sol la Viena, în 1688, al lui Șerban Vodă Cantacuzino, boier însemnat al timpului, ca și tatăl său Pârvu Vlădescu, ctitorul bisericii din Vlădești (Muscel), ucis din porunca lui Mihnea Radu al III-lea, în 1658. Pe filiera Vlădești — strămoși prin femei ai Brătienilor —, ascendența acestora urcă spre vechii boieri ai Țării Românești din secolele XV–XVI (boierii din Pietroșani, din Bucov, din Bucșani ș.a.). Pe această încrengătură se ajunge și la domnița Caplea, fiica lui Vlad Călugărul și soția marelui boier muntean Staico din Băjești și Bucov.

Vechimea zestrei genealogice a Brătienilor este certă; aceasta și prin altă filiație — cea a bunicii paterne a fraților Dumitru și Ion Brătianu, Safta Balotă. Bunicul ei, clucerul Ștefan Balotă, ctitorise biserica din Șuici (jud. Argeș). Printre alte documente care îi atestă existența, este cunoscut zapisul din 9 octombrie 1739, prin care Chiajna Grădișteanca vindea căpitanului Ștefan, fiul lui Balotă căpitanul din Cernaia, moșie în Siria, pe apa Topologului (Biblioteca Națională, fondul „Brătianu“, dosar 58, f. 4). La moartea șetrarului Iene Brătianu — fiul mai sus amintitului logofăt Iane (Iene) Brătianu —, proprietățile sale funciare au fost împărțite între cei trei fii ai săi: Mihai, Costandin (Dincă) și Ioniță (Toma murise înainte). Astfel, Mihai a primit Cacaleți, Dârstări, Fundurile, Mușetești, Galeșul și via din Piatra; lui Dincă i-au revenit jumătate din Sâmburești, Ograda lui Mihai, Brătieni, Iacoveanca din jud. Dâmbovița, via din Sâmburești; Ioniță a primit Podenii, jumătate din Sâmburești, Mălureni și Lerești (Bibl. Națională, fondul „Brătianu“, VIII/14).

Soția lui Dincă Brătianu (mama fraților Dimitrie și Ion C. Brătianu), Anastasia Tigveanu, cobora și ea dintr-un vechi neam boieresc de țară, o ramură de fapt a Vlădeștilor pe care i-am menționat mai sus. Ea era fiica boierului Dimitrie Tigveanu și a unei Uescu (fiica lui Șerban Uescu); avea strămoși în familiile Rătescu, Rudeanu, Grădișteanu etc., spița sa urcând astfel în vechea boierime a țării. Din toate aceste considerații genealogice, rezultă că frații Dimitrie și Ion C. Brătianu erau departe de a fi niște parveniți, după cum au pretins unii adversari politici ai lor. Este adevărat, însă, că familiile din care descindeau au rămas în veacul al XVIII-lea în stadiul boierimii de țară, neavând veleitatea unor funcții la curtea domnească. Geografic vorbind, originea strămoșilor fraților Brătieni este **munteană subcarpatică**, satele Brătieni — de unde provine patronimul—, Șuici, Cepari, Tigveni, Vlădești fiind toate situate în zona de nord a județelor Argeș și Muscel (astăzi, înglobat în jud. Argeș). Fratele lor cel mare, Teodor, a moștenit

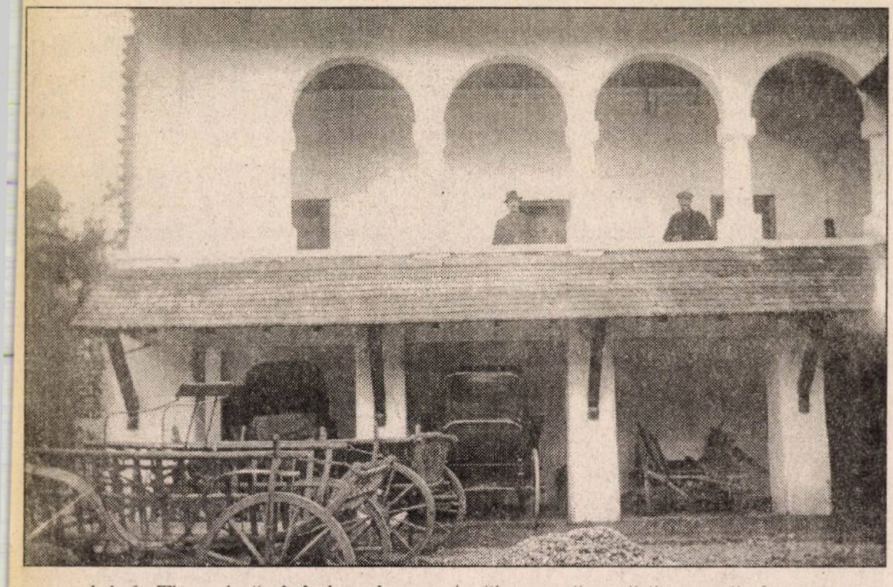

conacul de la Tigveni, rămânând așadar un senior de țară, în timp ce frații săi mai mici au cunoscut o evoluție de excepție. Teodor a fost de altfel căsătorit cu două urmașe ale unor neamuri de boieri de țară din aceeași regiune — mai întâi cu Lina Drăgoescu și apoi cu Maria Lerescu. De altfel, în această privință există o diferență ușor sesizabilă între sfera căsătoriilor din această generație a Brătienilor și cea din generația următoare, fapt evident în cazul copiilor lui Dimitrie și ai lui Ion C. Brătianu.

Ion C. Brătianu pare un adevărat fondator de dinastie politică, ce de altfel va fi numită de unii „dinastia de la Florica“. Legatul său politic a fost dus mai departe de către cei trei fii ai săi: Ionel (20 aug. 1864–24 nov. 1927), Constantin (Dinu) (13 ian. 1866–1950) și Vintilă (16 nov. 1867–22 dec. 1930), care au făcut parte și ei din grupul de vârf al elitei liberale. După cum se știe, în conștiința publică românească, însuși Partidul Național Liberal aproape s-a identificat cu această familie, al cărei prestigiu politic întemeiat de frații Dimitrie și Ion C. Brătianu a fost puternic consolidat și sporit în generația următoare.

În linia lui Ion C. Brătianu, căsătoriile au fost **exclusiv princiare**: Maria Moruzi și Eliza Știrbei — soțiile lui Ionel Brătianu — erau coborâtoare de domni ai țărilor române, iar în generația următoare, fiul lui Ionel Brătianu și al Mariei Moruzi, marele istoric Gheorghe I. Brătianu, om politic și el, în lunga tradiție a strămoșilor săi, avea să se căsătorească, de asemenea, cu o urmașă directă de domn, Elena Sturdza. Și memorialista familiei, Sabina Cantacuzino, una dintre fiicele lui Ion C. Brătianu, era căsătorită cu un vlăstar domnesc, descendent direct al domnitorului Șerban Cantacuzino, reputatul profesor medic Constantin Cantacuzino–Râfoveanu (1849–1920), fratele fruntașului liberal George (Gogu) C. Cantacuzino (1845–1898).

O altă legătură matrimonială în lumea liberală o constituie și căsătoria (încheiată la 26 august 1907) lui Dinu Brătianu cu Adina, fiica ministrului liberal Emil Costinescu, precum și căsătoria lui Vintilă Brătianu cu fiica unui alt ministru liberal, Anastase Stolojan. Celelalte trei fiice ale lui Ion C. Brătianu s-au căsătorit și ele în sânul elitei liberale. Maria (1868–1945) a devenit soția lui Ioan N. Pillat (1858–1952), senator liberal, descendent dintr-o familie boierească originară din Botoșani. Prestigiul lui Ion C. Brătianu s-a transmis și la urmașii săi Pillat. Ion N. Pillat și soția sa, Maria Brătianu, au avut doi fii și o fiică: poetul Ion Pillat (1891–1945), el însuși deputat liberal și vicepreședinte al Adunării Deputaților, căsătorit cu Maria Procopie Dumitrescu, fiica unui primar al Bucureștilor, Ion Procopie Dumitrescu; Nicolae (1893–1975), căsătorit cu o franțuzoaică, Yvonne Vialet, și Pia (1893–1973), mai întâi, soția profesorului universitar medic Daniel Danielopolu, ministru liberal în guvernele Sănătescu și Rădescu, și căsătorită, apoi, a doua oară, cu Ștefan Lascăr, unul dintre fiii lui Vasile Lascăr, a cărui fiică s-a căsătorit cu Radu Brătianu, fiul mezin al lui Dumitru Brătianu.

Incuscririle liberale ale Brătienilor nu se opresc aici. O altă fată a lui Ion C. Brătianu, Tatiana (1870–1940), a devenit soția lui Ilie I. Niculescu–Dorobanțu, deputat liberal, amândoi fiind posesorii unei somptuoase case construite în stilul Renașterii franceze de către arhitectul Grigore Cerkez și care există încă pe strada General Gheorghe Manu (fostă str. lt. D. Lemnea) din București. Casa adăpostește bogata lor colecție de obiecte de artă populară românească. Cea mai mică fiică a lui Ion C. Brătianu, Caliopi (Pia) (1872–1962), s-a căsătorit cu Alexandru Alimănișteanu, deputat liberal și, din decembrie 1918, președintele organizației PNL a județului Olt.

De la generația fraților Dimitrie și Ion C. Brătianu la cea următoare se constată o

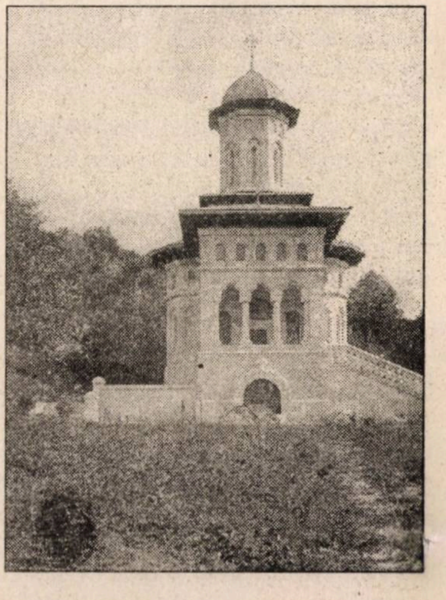

Sus: o parte a anexelor conacului Brătienilor de la Florica, jud. Argeș (imagine de la mijlocul anilor '20); *alăturat:* biserica de pe aceeași moșie. Aceste fotografii, ca și multe altele reproduse în numărul de față, provin de la Biblioteca Națională a României, Serviciul Colecții Speciale. Redacția mulțumește d-lui Ion Mamina, șef serviciu, și d-nei Ana Pleșia, custodele fototecii, pentru sprijinul colegial acordat, din nou, revistei noastre.

schimbare de statut social, sesizabilă în lărgirea sferei geografice a căsătoriilor. Copiii stolnicului Dincă Brătianu se căsătoresc în elita boierească a județului Argeș (gineri: Alecu Furduescu, Ghiță Enescu, Gheorghe Lerescu, Petre Cecropid) sau cel mult în regiuni învecinate, cum este cazul Piei Pleșoianu, coborâtoare a unei familii oltenești. Ea a copilărit la Râmnicu Vâlcea, deci relativ aproape de Piteștii Brătienilor. În generația copiilor lui Ion C. Brătianu, locurile de obârșie a familiilor din care coboară ginerii și nurorilor sunt depărtate. Costineștii și Pillăteștii erau moldoveni, Stolojanii gorjeni, familia Niculescu–Dorobanțu era la origine prahoveană. Paradoxal, în această generație nu se întâlnește nici o căsătorie argeșeană, în ciuda faptului că domeniul — aproape legendar — al familiei a rămas moșia Florica (Ștefănești), cu încăpătorul conac și mausoleul în care sunt înmormântați toți membrii familiei.

Longevitatea și vitalitatea politică a familiei Brătianu acoperă întreaga epocă 1866–1947. De la gestul fondator al lui Ion C. Brătianu care îl aducea în 1866 pe principele Carol în țară, până la dizolvarea PNL și arestarea șefului său, Dinu Brătianu, membrii acestei familii au ajuns să se confunde în mentalul public românesc cu purtătorii procesului de modernizare a țării. Pe de altă parte, ascensiunea socială poate fi văzută clar în faptul că nurorile lui Ion C. Brătianu erau fiice ale fruntașilor liberali, iar un ginere și o noră aparțineau unor familii princiare românești (Cantacuzino și Știrbei). Numai doi dintre gineri proveneau din familii ridicate în secolul al XIX-lea (Niculescu–Dorobanțu și Alimănișteanu).

În societatea românească de dinaintea regimului comunist, înrudirea cu Brătienii căpăta, într-un fel, sensul unei legitimări sociale și politice. Prin tradiție de familie se explică, poate, și implicarea în viața politică interbelică a poetului Ion Pillat. Legăturile de sânge cu Brătienii contribuiau la răspândirea capitalului simbolic al acestei ilustre familii a României moderne. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Biografii paralele

Redată conștiinței publice, în 1999, printr-o admirabilă ediție anastatică (București, Ed. SAECULUM I.O. — Ed. VESTALA, 960 p.), ***Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*** *este opera de căpătâi a lui Lucian Predescu, redactată între martie 1936–martie 1939, văzând lumina tiparului în octombrie 1940. O lucrare vastă, o veritabilă scriere de pionierat în literatura noastră de specialitate, elaborată cu multă pasiune și, mai ales, cu mult suflet național. Generații întregi, timp de mai bine de o jumătate de veac, au sorbit din acest izvor de informare și înțelepciune. Din cuprinsul enciclopediei, reproducem și noi paginile dedicate de autor (n. 27.VII.1907–m.12.I.1983) unora dintre reprezentanții de frunte ai strălucitei familii a Brătienilor.*

„**Brătianu, Constantin I.C. (Dinu)**, inginer, n. 11 februarie 1866, la Florica. Este al doilea fiu al lui Ion C. Brătianu și frate cu Ion I.C. Brătianu și Vintilă B. Studiile secundare în țară; apoi, a fost trimis la Paris, unde a făcut studii serioase de inginerie. Deputat prima oară în noiembrie 1895. Ministru de Finanțe (14 nov. 1933–5 ian. 1934). Astăzi, șeful Partidului Național Liberal.

Opera: *Proiect de lege*, Buc. 1910; *Războiul economic*, 1916; *Agricultura în România*, 1919; *Dezbaterile parlamentare*, 1922; *Creditul agricol*, 1927; *Cum se poate ușura criza agricolă*, 1931; *La situation économique de la Roumanie*, 1932; *Conferință*, 1933 (2 opere); *D.A. Sturdza*, 1933; *Legea conversiunei*, 1934; *Chestiunea hârtiei în parlament*, cu D.R. Ioanițescu, 1924; *Partidul național–liberal* (cu I.G. Duca), 1932; *În memoria lui D.A. Sturdza* (id.), 1933; *România și revizuirea tratatelor*, cu I. Maniu, 1934.

Brătianu, Dimitrie C., fratele mai mare al lui Ion C.B., n. la 1818, în Pitești, mort la 1890; a studiat împreună cu fratele său la Paris. Câtva timp membru în comitetul internațional al revoluționarilor stabilit la Londra, **B.** se întoarce, la 1857, în patrie și devine unul din fruntașii partidului liberal. Ministru la Culte și ad-int. la Lucrări Publice. (1 mart., 24 mai și 5 aug. 1867) și titular la Lucrări Publice (19 și 29 aug., 1 și 27 oct. și 1 nov. 1867). Sub guvernul fratelui său, Ion, de la 1876–1888, este mai întâi ministru al țării la Constantinopol, apoi (10 apr. până 9 iunie 1881) ministru președinte (două luni). Apoi e președinte al Camerii. Curând însă trece la adversarii fratelui său mai mic, formând cu L. Catargi și G. Vernescu așa–numita «opoziție–unită», care contribuie la răsturnarea cabinetului liberal în martie 1888.

Opera: *Letters hongro–roumaines*, cu D. Irányi, Paris,1851; *Lettres*, Berlin, 1857; *Napoleon III*, București, 1873; *O datorie de conștiință*, 1877; *Discurs*, 1885; *Din arhiva lui*, I–II, 1933-1934.

Brătianu, Gheorghe I., prof. de istorie medievală la Universitatea Iași, fiul lui Ion I.C. Brătianu, n. 30 ian. 1898, în Ruginoasa, Baia. Pregătit, în particular, la Iași, bacalaureat 1916; licențiat în drept, 1919 de la Iași, licențiat în litere, 1921 de la Paris; doctor în filosofie, 1923 de la Cernăuți, doctor în litere (de Stat), 1929 de la Paris. Profesor titular, 1 iulie 1924. Membru corespondent al Academiei Române, 1928, membru al Società Ligure di Storia Patria 1925, al Institutului Kondakov, Praga, 1935. A bifurcat, în 1930, partidul liberal, pe motiv dinastic, dând disidența «liberal–georgistă». Deputat 1927, 1928, 1931, 1932 și de la 1933.

Opera: *Les fouilles de Curtea de Argeș*, Paris, 1921; *Vicina I*, București, 1923; *Les bijoux de Curtea de Argeș*, 1924;

Concepțiunea actuală a istoriei universale, 1924; *L'expédition de Louis I de Hongrie*, Vălenii de Munte, 1925; *Lak*, Iași, 1925; *Teorii nouă...*, 1926; *Actes de notaires génois*, București, 1927; *Criza ideii de progres*, Iași, 1928; *Le problème des frontières rousso–roumaines*, București, 1928; *Recherches sur le commerce génois*, Paris, 1929; *Les observations de M. Peyssonnel*, Vălenii de Munte, 1930 ; *Intransigență și transacție*, București, 1932; *Politica externă a lui Cuza–Vodă*, 1932; *Problema noilor elite*, 1933; *Declarațiunea...* , 1934; *La distribution de l'or...*, 1934; *Napoléon III et les nationalites*, Paris–București, 1934; *Une expérience d'economie dirigée*, Bruxelles, 1934; *Les Vénitiens dans la Mer Noir*, Istanbul, 1934; *Le commerce génois sur la Danube*, București, 1922; *File rupte din cartea războiului*, f.a.

Brătianu, Grigore, om politic, n. 1849, m. 27 febr. 1893; nepot de frate al lui Ion B. Studiile liceale în Theresianum, din Viena; trecu apoi la Facultatea de Drept, Berlin și Paris, de unde, 1874, doctor în drept, 1875 intră în magistratură, înaintând până la membru al Curții de apel București; 1886, deputat de Teleorman. 1891, înființându-se Liga pentru unitatea culturală a Românilor, fu ales casier, mai târziu, președinte.

Brătianu, Ion C., celebru om de stat, membru al Academiei Române, n. 2 iunie 1821 la Pitești, intră la vârsta de 17 ani în armata română, pleacă 1841, la Paris, unde stă până la 1848, făcând studii militare și luând parte la turburările tinerimii franceze în contra regelui Louis Philippe. Acolo se împrietenește cu C.A. Rosetti. Reîntors în țară, devine îndată unul din fruntașii revoluției de la 11 iunie 1848, care provdacă abdicarea lui Vodă Bibescu și ocuparea țării de turci. Exilat, se duce iar la Paris, unde stă până în 1857. Pe de o parte lucrează spre a câștiga simpatiile cercurilor politice pentru cauza României, pe de alta ia contact cu membrii principali ai revoluției europene (din care unii s.e. Andrássy, Crispi, ajung mai târziu conducătorii politicii în statele lor) și se amestecă în conspirație contra lui Napoleon III, din care cauză e judecat, dar achitat în 1853, apoi iar acuzat și condamnat la trei luni închisoare (1854) și în fine internat în casa de sănătate a doctorului Blanche de lângă Paris până în iulie 1856. În iulie 1857, se poate întoarce în țară; ales membru al Divanului ad–hoc și apoi deputat în Camera de la 1859, **B.** contribuie la unirea Principatelor sub Cuza. După detronarea lui Cuza, **B.**, care era printre conspiratori de la 11 febr. 1866, se întâlnește cel dintâi cu Principele Carol de Hohenzollern la Düsseldorf (19 mart. 1866) și se întoarce la 8 mai 1866 în țară cu noul domnitor ales. Ministru de Finanțe pentru puține luni în primul minister al Principelui Carol I, de la 11 mai 1866, **B.** redevine ministru de Finanțe în cabinetul liberal de la 27 oct. 1867 și execută marea realizare a căilor ferate, dând concesiunea lui Strousberg. Neavând încă partizani în Moldova, se unește cu «fracțiunea liberă și independentă», care însă aduce neajunsuri guvernului prin izgonirea câtorva familii israelite din Bacău; cabinetul liberal cade la 16 nov. 1868, mai ales în urma ocrotirii bandelor bulgare. Trecuți în opoziție, în 1870–'76 liberalii fac agitații antidinastice. Tradus înaintea juraților din Târgoviște pentru complicitate la încercarea lui Candiano Popescu de a detrona pe principele Carol prin revolta din Ploiești, de la 8 aug. 1970, **B.** este achitat împreună cu autorul principal, dar formează în curând împreună cu C.A. Rosetti, Kogălniceanu etc. coaliția (sau conspirația) numită de la Mazar–Pașa, care, în urma căderii cabinetului L. Catargi după alegerile din 1876, ajunge la guvern în 27 apr. 1876, mai întâi, sub președinția lui Manolache Kostache. Dar, la 24 iulie 1876, **B.** devine președintele unui minister curat liberal și conduce astfel (cu o scurtă întrerupere de două luni) politica României timp de aproape 12 ani. Urmând la început politica violentă a partidului său cu darea în judecată a foștilor miniștri, conservatori (retrasă de Cameră în 1878), **B.** se calmează apoi și devine un adevărat om de stat. Execută cu energie hotărârea Principelui Carol de a lua parte cu armata română la războiul ruso–turc de la Congresul din Berlin, pierde Basarabia, dar anexează Dobrogea; proclamă Regatul la 14 martie 1881 și hotărăște succesiunea dinastică; părăsește politica «Crucii ortodoxe» rusești și, după importanta sa întrevedere cu Bismarck la Gastein, în vara anului 1883, îndrumează România spre Tripla Alianță; modelează pe cât poate tendințele radicale ale lui C.A. Rosetti la revizuirea Constituțiunii în 1884, și izbutește a face din partidul liberal, mai înainte prea dedat la mișcări revoluționare, un partid disciplinat de guvernământ monarhic–constituțional. **B.** se retrage de la guvern în mart. 1888. Ales senator în opoziție, **B.** moare la 4 mai 1891 și e înmormântat la moșia sa, Florica, lângă Pitești. Însuflețit de un înflăcărat patriotism, ager la minte, plin de tact, **B.** va rămâne în istoria modernă a României figura cea mai marcantă a generației de la 1848.

Opera: *Mémoire sur l'empire d'Autriche*, Paris 1855; *Mémoire sur la situation de la Moldo–Valachie*, 1857; *Instrucțiunea publică*, București, 1865; *Reflexiuni asupra situațiunii*, 1865; *La question religieuse en Roumanie*, Paris 1866; *Discurs*, București, 1880; *Memoriu*, 1901; *Din scrierile și cuvântările lui*, I, 1903; *Lupta pentru redeșteptarea națională*, 1921; *Memoar*; f. a.; *Discursuri* (și M. Kogălniceanu), 1868); *Dare de seamă* (cu alții), 1875; *Partidul național–liberal* (și E. Stănescu), 1887; *Idem*, cu D. Gr. Ghica, 1888.

Brătianu, Ion I.C.C., membru o. al Academiei Române, fiul cel mai mare al lui Ion C.B., n. 20 aug. 1864, la Florica. Studiile la Sf. Sava; bacalaureatul în 1882. Apoi a plecat la Paris. Un an a fost intern în secția matematicelor de la Liceul St. Barbe, apoi a fost admis să urmeze toate cursurile Școlii Politehnice. După doi ani a intrat în Școala de poduri și șosele din Paris pe care a terminat-o în 1889. Întors în țară, a fost numit (1889–1895) inginer la căile ferate, 1895 ales deputat de Gorj (col. I.), de la 1–12 aprilie 1897, ministru al Lucrărilor Publice, în cabinetul lui D.A. Sturdza, până la 1899. De la 14 febr. 1901, iar ministru al Lucrărilor Publice, iar de la 18 iulie 1902, a trecut ca titular al Afacerilor Externe. La 12 mart. 1907, ministru de Interne. La 27 dec. 1908, președinte al Consiliului de Miniştri, iar la 11 ian. 1909, în congresul liberal, a fost proclamat şef al partidului. A prezidat marile evenimente politice de sub regele Ferdinand I: împroprietărirea ţăranilor, votul universal şi intrarea în războiul pentru întregirea neamului. În decursul războiului mondial, la 1914, a susţinut, împreună cu alţii, contra părerii regelui Carol şi a lui P. Carp în consiliul de Coroană din 3 aug. de la Sinaia, importanţa neutralităţii României, aşteptând momentul cel mai prielnic pentru a intra în război. Părtaş al intervenţiei, **I. B.** reuşise cu abilitate să-şi ascundă intenţiile: de aceea, diplomaţia europeană îi zicea «Sfinxul». Din sept. 1914 a încheiat cu Rusia o convenţie secretă şi a trimis la Paris şi Roma misiuni confidenţiale şi la Paris o misiune militară permanentă pentru cumpărarea materialului de război. S-a străduit pe cât a putut să ne scoată din starea de anexă a Puterilor Centrale, care ne cunoşteau întreaga organizare, gata de a începe lupta alături de aliaţi, conducând cu dibăcie tratativele pentru asigurarea revendicărilor noastre naţionale, cu ruşii în 1915, reprezentaţi în politica externă de Sasonov (...) şi în 1916, cerând ruşilor ca obligaţiile luate faţă de noi să fie consemnate de celelalte puteri aliate. La 4–17 aug. 1916, încheie cu Rusia, Franţa, Anglia şi Italia un tratat politic şi o convenţie militară privitoare la intrarea în război şi condiţiile păcii. La 14–25 aug. 1916, se ţine al doilea consiliu de Coroană, la Bucureşti, sub preşedenţia regelui Ferdinand, la cerinţa lui **I.B.**, care a declarat că şi învinşi ne vom asigura unitatea naţională, având şi garanţia celor patru puteri. Atunci s-a hotărât intrarea României în marele război, fiind la ministerul de Război **I.B.** însuşi. În timpul războiului a fost sfetnicul cel mai de seamă al regelui Ferdinand, mai ales în grelele zile de la Iaşi, în decursul revoluţiei ruseşti şi a defecţiunii ruşilor. Se retrage, în februarie 1918, pentru a nu semna armistiţiul. Guvernul germanofil Marghiloman îl dă în judecată, făcându-l răspunzător de «dezastrul războiului» contra Germaniei! Dar evenimentele se precipită neaşteptat şi în septembrie 1918, **I.B.** revine la cârma ţării. Participă ca prim–delegat al României la Conferinţa Păcii, unde luptă cu înverşunare pentru izânda promisiunilor făcute României când a intrat în război, şi se retrage violent, în 1919, de la Conferinţă, nevoind să cedeze Banatul Serbiei şi să semneze tratatul cu Austria. Formează, în 1922, din nou guvernul, obţinând un formidabil succes electoral şi cu ajutorul unei mari majorităţi, prezidează modificarea Constituţiei (1923) şi desăvârşirea reformelor agrare, electorale ş.a., apropiind ţara în politica externă de Franţa, Polonia şi de Mica Înţelegere. La 1926, se retrage de la guvern. Îndată însă e rechemat (1927, iunie) la guvern; moare însă în acelaşi an, imediat după moartea regelui Ferdinand, din cauza unei laringite infecţioase, şi a fost îngropat la moşia sa, Florica.

Opera: *Notre commerce de céréales*, Bucureşti, 1899; *Discurs*, 1901; *Chambre des députés*, 1904; *Discurs*, 1909; *Circulară*, 1910; *Chestia tramvailor comunale*, 1911; *Discurs*, 1911; *Manifest–program*, 1911 (2 vol.); *România şi Peninsula Balcanică*, 1913; *Din amintirile altora şi ale mele*, 1922; *Centenarul lui Avram Iancu*, 1924; *Din ţara Moţilor*, 1924; *Activitatea Corpurilor legiuitoare*, 1926; *Discursuri*, 1933; *Către cetăţenii Transilvaniei*, f. a.; *Cuvintele unui mare român*, Craiova, f. a.; *Patru discursuri* (cu gen. Berthelot), Iaşi, 1917; *Le Rayonnement de Génie Latin*, Paris–Barcelone 1919 (cu Painlevé).

Brătianu Vintilă I.C., om politic, membru o. al Academiei Române, n. la Florica în 16 sept. 1867. Al treilea fiu al lui Ion C. B. Studiile secundare în ţară şi apoi e trimis la Paris unde a obţinut diploma de inginer. Întors, a fost angajat inginer şef la lucrările podului de peste Dunăre. În timpul guvernului liberal (1897), i s-a oferit direcţiunea Monopolurilor Statului, până în aprilie 1899. Partidul naţional liberal din nou la guvern, în 1901, Vintilă e numit secretar general la Minist. de Finanţe. Ministru de Război (15 aug 1916–20 iul. 1917) şi de Finanţe (19 ian. 1922–30 mart.1926, 22 iunie 1927–16 nov.1928). De la 24 nov. 1927–16 nov. 1928, a fost şi prim–ministru. A impus un regim sever de întrebuinţare a banului public de către administraţiile statului şi un nou sistem de impozite. A luat măsuri pentru stabilizarea leului, după ce ajunsese să încheie legături în acest sens cu finanţa străină şi să zăgăzuiască inflaţia monetară internă. Din 1928, după moartea lui I.I.C. Brătianu, a fost ales preşed. partidului liberal, încredinţându-i-se şefia guvernului pe care l-a condus până la venirea la putere a cabinetului lui I. Maniu; m. 22 dec. 1930. Pseudonim: Dela Cungra

Opera: *Un pericol naţional*, Bucureşti, 1899; *Menirea partidului naţional–liberal*,1906; *Chestia apei*, 1908; *Discursuri*, 1908,1924 şi 1928; *Chestia tramvaielor comunale*, 1911; *Bugetul*, 1913; *Crize de stat*, 1913; *Foloasele exproprierii*,1914; *Interesele României în actualul război*,1914; *Învăţăminte*,1914; *Idem după 15 luni de război*, 1915; *Pentru conştiinţa naţională*,1915; *Politica financiară*,1916; *Însemnări*, Iaşi, 1917; *Note*, 1917; *Pacea de robire*, Bucureşti, 1919; *Petrolul şi politica de stat*, 1919; *Chestia Dunării*, 1920; *Politica şi votul obştesc*, 1920; *Câteva desluşiri*, 1922; *Consolidarea finanţelor României*, 1922; *Politica de stat a lemnului*, 1922; *Situaţia financiară a României*, 1923 (şi ed. fr.); *Cuvântare*, 1924; *Refacerea ţării*, 1924; *Situaţia finaciară a României*, 1924 (şi ed. fr.); *Convenţiunile cu Banca Naţională*,1925; *Politica reparaţiilor*, 1925; *Situaţia finaciară a României*, 1925; *Rolul cercului de studii*, 1926; *Bugetul*, 1928, 1927; *Politica de stat a petrolului*, 1927 (şi ed. fr.); *Politica finaciară*, 1927; *Asupra stabilizării monetei româneşti*, 1928; *Situaţia politică*, 1928; *Declaraţii*, 1929; *Cuvântare*, 1930; *Le comte de Saint–Aulaire*, 1930; *Memoriu*, 1930; *Cum pregătim românul nou*, Craiova, f.a.; *Politica de stat în industria petrolului* (cu C. Hălăceanu), 1911; *Reforma finaciară* (cu alţii), 1923; *Legea clasării cerealelor* (cu C. Argetoianu), 1928". ■

(*op.cit.*, p. 129–130)

Patrioți, progresiști, dăruiți binelui public

Brătienii: Slujitori devotați ai nației române

Acad. Dan BERINDEI

Constituirea României moderne a reprezentat un miracol, ea fiind realizată în împrejurări complicate, în cursul câtorva generații. Modernizarea, strângerea românilor la un loc, în cadrul unui stat care și-a putut dobândi independența, n-au reprezentat daruri venite din afară, ci treptate dobândiri, prin sârguință și nu rareori jertfe, ale românilor înșiși. Dar nu puțină a fost contribuția dată acestor procese deosebit de complexe de un număr de personalități marcante. Printre acestea se numără și câteva remarcabile figuri aparținând familiei argeșene a Brătienilor. Boieri de țară, atestați cu câteva veacuri înainte de secolul trecut, când au avut prilejul unei afirmări deosebite, înrudiți cu alte neamuri boierești ale zonei, inclusiv cu unele ocupând o poziție socială mai înaltă și descinzând din neamul de boieri mari din Șuici și Cepari, ca neamurile boierești Vlădescu și Tigveanu, Brătienii s-au afirmat energici și răzbătători.

Omul noilor timpuri

Constantin sau Dincă Brătianu, fiul șetrarului Iene, s-a dovedit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un om al *noilor timpuri*. Deosebit de activ, ocupațiile sale economice — exploatarea pământului, dar și comerțul, el încercând chiar să întemeieze și o fabrică de sticlă — i-au consolidat sensibil starea materială. Prin 1831, avea cele mai mari venituri dintre boierii județului său; dacă cea mai mare parte a boerilor argeșeni beneficiau de venituri cifrate între 2.000 și 3.000 de lei, el beneficia de un venit însumând 8.500 lei. Acesta era întemeiat pe moșii și vii, ca și pe stăpânirea de hanuri și case în Pitești. Totodată, Dincă Brătianu a jucat un rol important în județul Argeș, unde a ocupat lungă vreme, în perioada regulamentară, funcția de cârmuitor. În aceeași perioadă, a fost deputat în Obșteasca Adunare de revizie a Regulamentului organic și apoi în Obșteasca Adunare. Umbla în „haine nemțești“, înclina către partida națională, fără a se angaja în acțiuni extreme de felul mișcării din 1840, dar având luciditatea de a înțelege necesitatea de a trimite la studii peste hotare și, mai ales, la o formare modernă a doi dintre cei trei fii ai săi.

Dumitru și Ion au fost cei dintâi dintre Brătieni care s-au afirmat ca adevărați făuritori ai României moderne. Dumitru a fost un sârguincios elev la Sfântul Sava, fiind apoi trimis de tatăl său în Franța, în 1835. Ion, după ce a învățat în școala publică din Pitești, urmând învățăturile lui N. Simonide, elev al lui Gheorghe Lazăr, care l-a format pe tânărul său elev — după chiar mărturisirea acestuia — „ca român“, a fost inițial destinat carierii armelor, slujind în unitatea aflată sub comanda fratelui său mai mare, Teodor. În 1841, când fratele său Dumitru se găsea de șase ani în capitala Franței, Dincă Brătianu l-a trimis și pe Ion la Paris.

Până în primăvara anului 1848, când se vor reîntoarce în patrie, cei doi frați și, mai ales, Dumitru au stat ani îndelungați în Franța, cu gândul însă necontenit ațintit spre țara lor. Dumitru a dobândit licența în drept, încercând chiar să obțină dreptul de a practica avocatura la Paris, ceea ce însă n-a reușit. Ion a făcut unele studii militare. Amândoi s-au integrat puternic în mediul social–politic parizian. Au fost atrași de Michelet și Quinet, care atrăgeau cu sutele pe studenți la cursurile lor înaripate de la Collège de France, au stabilit legături cu fruntași ai mișcărilor radicale, au intrat în francmasonerie și, de asemenea, s-au afirmat ca adevărați însuflețitori ai zecilor de studenți români care se strânseseră în capitala Franței. Dumitru a fost intermediarul „Societății studenților români“ atât pe lângă Edgar Quinet, cât și pe lângă Alphonse de Lamartine. Simțămintele sale și le-a exprimat cu vigoare într-o conferință pe care a rostit-o în fața conaționalilor săi la sediul Bibliotecii pe care „Societatea studenților români“ și-o instalase în rue de la Sorbonne 3. „Frumoasă e România noastră!“, a exclamat el, iar pe tinerii ce-l ascultau i-a definit, cu un adevărat simț al previziunii, drept „fondatorii renașterii României, părinții României“. „Să ne grăbim, să ne grăbim, frații mei — a adăugat el, plin de optimism —, căci ceasul României a sunat, ziua încoronării a sosit!“

Ceva profund din suflul revoluției lui Tudor Vladimirescu (primul din dreapta, în această reproducere a desenului lui Danielis, din colecția Academiei Române) s-a transmis conduitei politice a lui I.C. Brătianu, născut tot în 1821

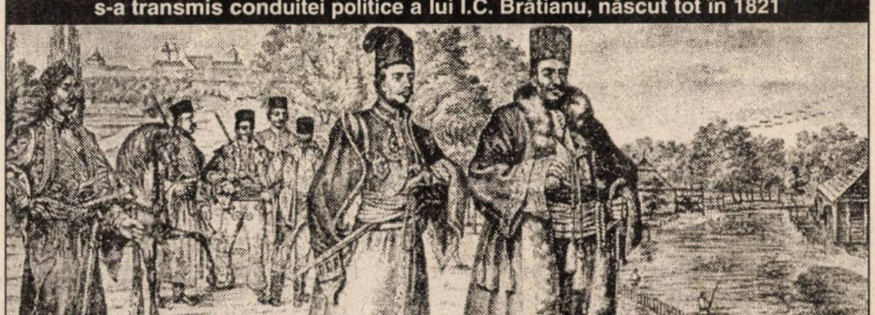

Artizanii revoluției

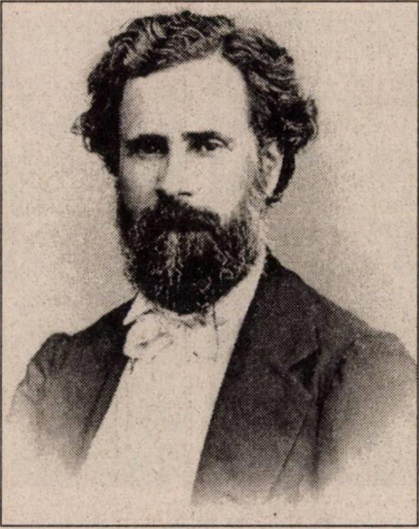

Dar se apropia cel dintâi moment de afirmare istorică a celor doi frați. Când, în februarie 1848, parizienii s-au ridicat la luptă revoluționară, mulți dintre tinerii români aflați la Paris li s-au alăturat, ceea ce a fost și cazul fraților Dumitru și Ion Brătianu, cel dintâi înrolându-se chiar în Garda națională. Întoarcerea în țară, în primăvara aceluiași an, a însemnat așezarea lor în primele rânduri ale luptătorilor pentru libertate și progres. Membri ai Comitetului revoluționar, ei s-au numărat printre artizanii procesului revoluționar care a fost inițiat în Țara Românească. Ion Brătianu avea să fie secretar al Guvernului provizoriu, iar, în ultima parte a regimului revoluționar, prefect al poliției din București, iar Dumitru Brătianu a fost trimis, chiar în primele zile ale revoluției, la Pesta, pentru negocieri cu conducerea revoluției ungare; în luna august, a fost apoi mandatat, împreună cu alți fruntași ai revoluției, pentru a pleda cauza revoluției pe lângă guvernul otoman; cu o zi înaintea zilei fatidice de 13 septembrie 1848, el a primit acreditarea pe lângă guvernele „diverselor Puteri prietene din Europa“ din partea Locotenenței domnești. În ceea ce-l privește pe Ion Brătianu, dincolo de atribuțiile concrete ce i s-au încredințat, el s-a dovedit unul dintre fruntașii cei mai energici ai revoluției muntene. În două rânduri, a salvat regimul revoluționar, ridicând mulțimile bucureștene în apărarea sa; poporul l-a poreclit **„Firfirică“**, deoarece, ca și moneda măruntă purtând aceeași denumire, era totdeauna pretutindeni prezent la momentul oportun!

Au urmat anii exilului revoluționar, ani de călire și maturizare politică totdeodată. Radicali, partizani ai republicii sociale, Brătienii au fost adversari, alături de prietenii lor francezi, ai acțiunilor întreprinse de prințul Ludovic Napoleon Bonaparte, care, după ce reușise să fie ales președinte al Franței, a pregătit și apoi a dat lovitura de stat de la 2 decembrie 1851, urmărind instaurarea celui de-al Doilea Imperiu. În timp ce Ion Brătianu era angajat în diverse acțiuni conspirative, fiind implicat și într-un complot împotriva noului împărat, fratele său, Dumitru, a jucat un rol marcant în Comitetul democratic european, instituit la Londra sub conducerea lui Giuseppe Mazzini. Ion Brătianu, cu multă îndrăzneală, s-a dus în Transilvania și tot el avea să fie, alături de C.A. Rosetti, redactor al periodicului „Republica Română“, editat, în 1851, la Paris, iar apoi, în 1853, la Bruxelles.

În 1853, s-a produs o cotitură hotărâtoare, determinată de războiul Crimeii, dar și de evidentul eșec al reluării luptei revoluționare la scară europeană, după ce fusese înăbușită, la Milano, tentativa de insurecție mazziniană. Cu mult simț pragmatic, urmărind înainte de toate obiectivele fundamentale impuse de interesele națiunii, revoluționarii exilați români — și, printre ei, cei doi frați Brătianu — și-au reorientat pozițiile. Au fost realizate „punți“ către guvernele englez și francez, iar împăratul Napoleon al III-lea a devenit dintr-un adversar ce trebuia doborât un potențial sprijinitor, ce trebuia câștigat. Dumitru Brătianu și-a dezvoltat legăturile cu oamenii politici englezi, cu presa și cu Parlamentul britanic, în timp ce Ion Brătianu, beneficiind de clemența imperială în privința condamnării sale la detenție, a căutat ca, prin acțiuni variate politice și printr-o activitate publicistică, să pledeze cauza

Ion C. Brătianu: imaginea reală *(sus)* și cum era văzut în presa satirică din a doua jumătate a sec. XIX (❶ „O poticnire politică externă. Ion Brătianu, care vrea să meargă înainte, este ținut cu sfori de germani și de ruși, spre disperarea lui Napoleon III“. *Caricatură din 1869;* ❷ „Educațiunea publică a unei beizade, patriot și popular. Ion Brătianu și C.A. Rosetti învață pe principele Dim. Ghica să sară coarda“. *Caricatură din 1859.* ❸ „Fericirea României! Progres național! Afacerea Strousberg. Pe locomotiva care amenință să calce România, chipul de Ianus al tovărășiei: Rosetti — Brătianu“. *Caricatură din 1869.)*

(Reproducerea desenelor s-a făcut după *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 870–871)

❶

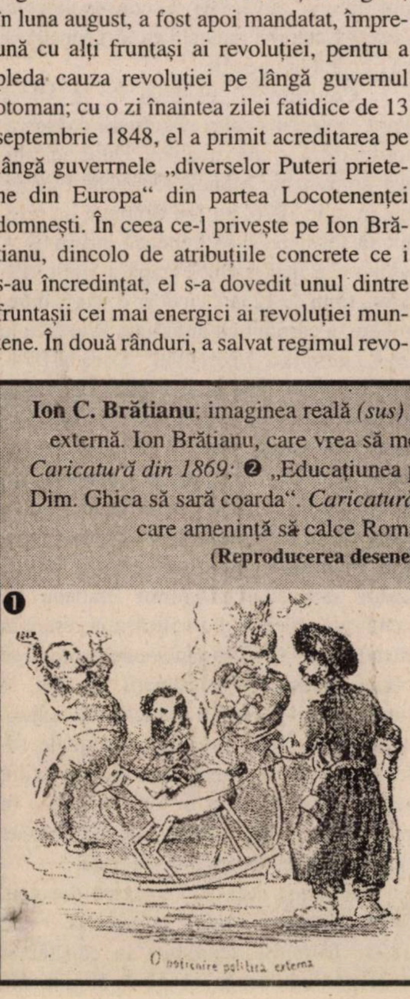

❷

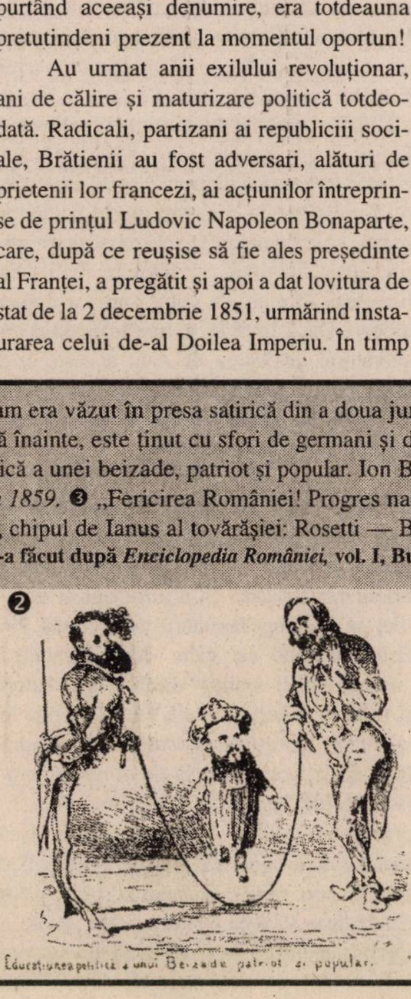
Educatiunea politica a unui Beizadu patriot si popular.

❸

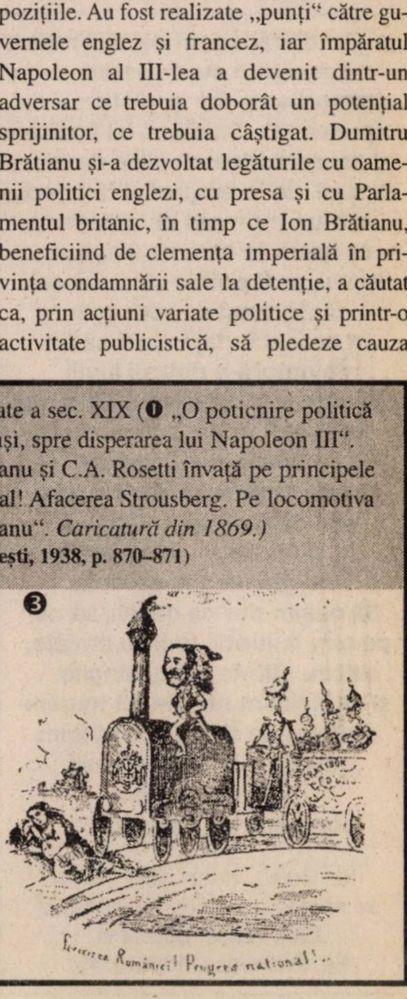
Fericirea Romaniei! Progres national!..

ţării sale. Din revoluţionari, cei doi fraţi s-au transformat în abili oameni politici şi diplomaţi. Încercarea lor de a participa cu arma în mână la războiul Crimeii a eşuat, din cauza disensiunilor din sânul emigraţiei şi a ezitărilor Porţii otomane, dar în domeniul politico–diplomatic succesul lor a fost deplin. Problema românească a devenit una din chestiunile internaţionale larg dezbătute, iar în 1856 Tratatul de la Paris avea să deschidă drumul către înfăptuirea României.

Unirea şi Independenţa

Favorizată de împrejurări internaţionale prielnice, constituirea statului naţional modern român a fost categoric opera românilor înşişi, un merit deosebit revenind fruntaşilor naţiunii, printre care fraţii Brătianu au ocupat un rol de seamă. Reîntorşi, în 1857, în patrie, aleşi membri ai Adunării ad hoc, Dumitru Brătianu a devenit unul din secretarii acesteia, în timp ce lui Ion Brătianu i-a revenit cinstea de a provoca adoptarea moţiunii în favoarea programului unionist. În anul următor, alături de Nicolae Golescu, Dumitru Brătianu a întreprins un turneu politico–diplomatic în vestul Europei, pregătind cercurile conducătoare ale ţărilor apusene cu apropiata realizare a Unirii, iar, la începutul lui 1859, în timpul zilelor furtunoase dintre 22 şi 24 ianuarie, lui Ion Brătianu i-a revenit un rol hotărâtor pentru ţinerea majorităţii conservatoare sub presiunea mulţimii, iar apoi în realizarea beneficei formule de compromis a dublei alegeri. Dacă, în 1848, el fusese de două ori salvatorul revoluţiei, de data aceasta el a contribuit ca nimeni altul la fericita soluţie a alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Principatelor Unite.

„«Cel dintâi semn de civilizaţie într-o ţară sunt şoselele, drumurile de fier şi plutirea» — spunea I.C. Brătianu. Îşi ilustra această idee cu pilde de la români, de la englezi şi francezi. «Într-un moment de renaştere ca acela în care ne aflăm, ar trebui, ar fi politic chiar, ca cei dintâi paşi ce vom face în această viaţă nouă să fie de natură a dovedi lumii că suntem şi cu fapta strănepoţii poporului uriaş, cum suntem cu limba şi cu numele, că cunoaştem ca dânsul care sînt cele dintâi condiţiuni de civilizaţiune şi că avem energia de a le executa. Să păşim dar ca dânşii, să ne punem la luptă, unii cu braţele, alţii cu ştiinţa şi cu pungile... şi să ridicăm şosele, să tragem drumuri de fier, să canalizăm râurile, să zidim porturi şi să organizăm companii de navigaţie»".

(Ion Bulei, *Atunci când veacul se năştea... Lumea românească 1900–1908*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1990, p. 45)

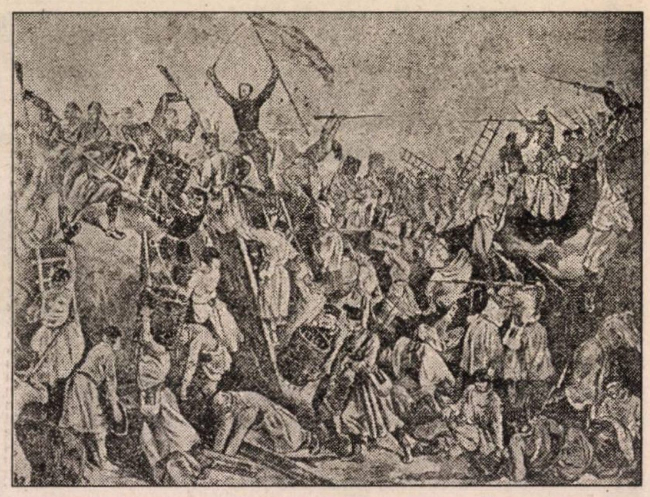

După Unirea Principatelor, cauza cea mare a generaţiei lui I.C. Brătianu a fost Independenţa naţională. (*În imaginea alăturată, luarea redutei Griviţa, 30 august 1877; în p.urm., Congresul de la Berlin, 1878, momentul consacrării internaţionale a tributului de sânge dat de români la sud de Dunăre .)*

Relaţiile dintre noul domnitor şi cei doi fraţi nu au fost dintre cele mai bune, ei găsindu-se pe poziţii diferite, cel dintâi un liberal moderat, iar Brătienii păstrându-şi orientarea radicală. În ultimii ani ai domniei, se va ajunge la o stare conflictuală, Ion Brătianu fiind cel care, după alcătuirea „monstruoasei coaliţii" dintre conservatori şi radicali, a desfăşurat cu multă energie în Occident o propagandă ostilă lui Alexandru Ioan Cuza. Tot el avea să fie în inima complotului de înlăturare a domnitorului. În primăvara anului 1866, i-a revenit însă meritul de a soluţiona gingaşa problemă a succesiunii, prin convingerea principelui Carol de a accepta tronul vacant. Până în toamna anului 1868, fraţii Brătianu au conlucrat strâns cu noul domnitor, apoi, însă, dând curs presiunilor externe, principele i-a înlăturat de la guvernare. A urmat o perioda de acută ostilitate, când s-a plănuit chiar de către radicali instituirea republicii. În timpul lungii guvernări a conservatorului Lascăr Catargiu, radicalii au fost constrânşi să rămână în opoziţie.

Constituirea „coaliţiei de la Mazar Paşa" a deschis calea răsturnării conservatorilor de la conducerea ţării. După un cabinet de tranziţie Manole Costache Epureanu, în iulie 1876, lui Ion Brătianu i-a revenit să formeze şi să conducă guvernul. A urmat cea mai rodnică etapă a vieţii sale, când, timp de 12 ani, cu doar o scurtă întrerupere, a cârmuit cu autoritate România în epoca numită a „viziratului". Dacă în 1848, în 1859 şi în 1866 jucase roluri de seamă, de data aceasta i-a revenit să conducă România spre neatârnare, să obţină recunoaşterea de către marile puteri a noului statut internaţional al ţării şi apoi să lucreze cu eficienţă la consolidarea ei pe toate planurile. În această etapă, între cei doi fraţi au apărut disensiuni; Dumitru Brătianu s-a arătat un adversar al implicării necesare în războiul din 1877, singura cale pentru a se obţine dobândirea neatârnării şi, apoi, în timpul lungii guvernări a fratelui său, a ajuns chiar să se alăture opoziţiei. În realitate, rolul său istoric se consumase odată cu exilul revoluţionar; reîntors în ţară, el fusese în mod constant într-o poziţie de inferioritate faţă de atât de înzestratul său frate.

Moartea avea să-i unească din nou. Ion C. Brătianu a murit în seara de 3 mai 1891, Dumitru venindu-i la căpătâi şi nedespărţindu-se de el până în ultimele

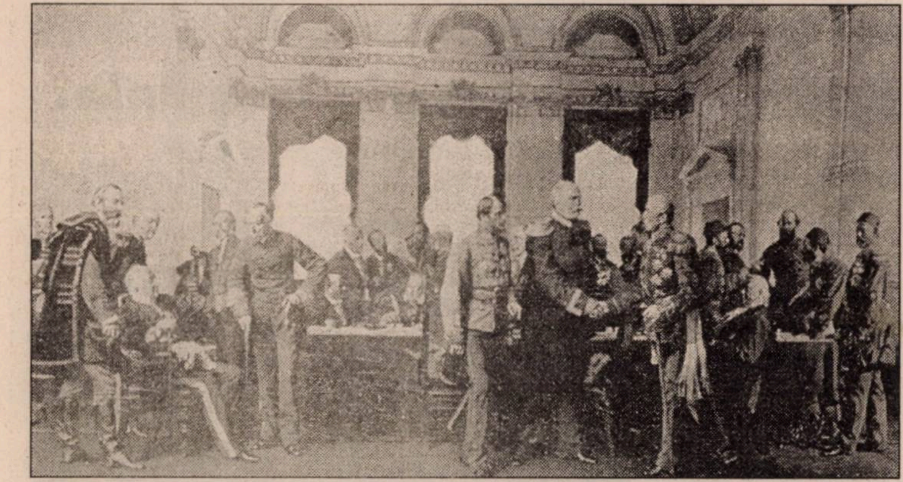

momente. În anul următor, la 8 iunie, a încetat din viață și Dumitru Brătianu. La moartea sa, ziarul „Românul“ îl descria ca „ultimul fruntaș al bătrânilor liberali care, prin luptă și sacrificii de tot felul, au făcut România de azi“. „Figura lui Dumitru Brătianu — se însemna mai departe — va rămâne una din cele mai nobile și mai curate din istoria noastră națională. (...) El moare sărac și prin moartea sa dă o lecțiune acelora cari prin politică au ajuns a se îmbogăți!“. Kogălniceanu făcuse cu un an mai înainte portretul lui Ion C. Brătianu: „Oamenii de astăzi, și mari și mici, pot fi ingrați, pentru Ion Brătianu, istoria însă, nepărtinitoare, aceea care purcede din mintea și inima unei națiuni întregi, va păstra în litere neșterse memoria aceluia care și-a pus numele în capul tutulor actelor mari naționale și politice ale renașterii României“.

Întregire națională și reforme

Dar rolul istoric al Brătienilor în zidirea edificiului României moderne nu se încheiase. Rândul avea să vină, după câteva decenii, fiilor lui Ion C.Brătianu, lui Ionel și lui Vintilă Brătianu. Ajuns prin forța personalității sale, ca și prin tradiția rolului jucat de familia sa, în fruntea Partidului Național Liberal, în decembrie 1908, când încă nu împlinise 45 de ani, după ce, în 1897, dobândise pentru întâia dată un portofoliu ministerial, Ionel Brătianu și-a demonstrat autoritatea și, mai ales, înăscutele sale însușiri, însuflețite de o strălucitoare inteligență și de mult echilibru lăuntric.

În preajma primului război mondial, Ionel Brătianu a evidențiat necesitatea unor mari și decisive reforme, în domeniul agrar și în cel electoral, și totodată el avea să fie acela care avea să conducă România, cu mână sigură și cu multă dibăcie, în perioada de realiniere a țării pe planul politicii ei externe, în momentele hotărâtoare în care România a trebuit să aleagă calea — primejdioasă, dar care făgăduia împlinirea năzuințelor naționale — spre o implicare a țării în teribila înfruntare începută pe plan european în vara lui 1914. El a fost conducătorul procesului de desăvârșire a unității statale a României, cel care a știut să facă față unor foarte grele încercări, știind mai înainte, în perioada neutralității și mai ales spre sfârșitul ei, a negocia *prețul național* al intrării țării în război.

După ce năzuințele națiunii s-au transformat în realități, și prin hotărârile succesive ale românilor de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, românii din afara hotarelor Vechiului Regat au hotărât unirea cu patria–mumă, lui i-a revenit ca — în timp de mai puțin de un deceniu de viață — să fie *stăpânul* vieții politice a țării, chiar și când era în opoziție, și totodată să fie cel care a știut să asigure *împlinirea angajamentelor solemne* luate de partidul său, chiar înainte de război, și de regele Ferdinand, la îndemnul său, în primăvara 1917, și să fie și cel care nu numai că a asigurat *redresarea* țării, dar înainte de toate *noua ei organizare*. Lui i-a revenit principalul merit ca din teritorii disparate, venind fiecare din *alte realități*, să reușească un proces de unificare instituțională, în paralel cu cea mai mare reforma agrară din istoria țării — afectând circa 6 milioane de hectare! —, cu răsturnarea prin votul universal a unei ordine social–politice și să facă să fie adoptată Constituția din 1923, ca act fundamental constitutiv a noii țări.

Mulțumită nu în mică măsură științei sale politice, dar și însușirilor de bun cârmuitor financiar ale fratelui său, Vintilă — deoarece, și în această generație a Brătienilor, au fost doi frați la cârma treburilor publice! — România a putut *să se unifice instituțional* — și nu doar să alăture noile provincii —, să realizeze mutații social–politice și agrare fundamentale și, totodată, să se redreseze economic în mai puțin de un deceniu. Meritele sale au fost mari și în ceea ce privește relațiile externe ale țării. Ca și Cuza Vodă, cel răsturnat de tatăl său, a stat „cu fruntea sus“ și nu a plecat capul, pretinzând ca marile puteri să respecte un mic aliat. Atitudinea sa la Conferința Păcii a fost edificatoare. Prin gesturile sale a afirmat atunci demnitatea unei întregi națiuni, ceea ce nu l-a împiedicat să acționeze și el pentru construirea și menținerea unui sistem de alianțe, pentru a asigura României un loc în comunitatea internațională. La 24 noiembrie 1927, s-a stins din viață, ieșind de pe scena istoriei, dar locul pe care l-a dobândit printre făuritorii unei noi țări nu-i mai putea fi luat. „Se născuse la Florica — scria I.G.Duca —, pe vremurile României vasale, se odihnește în pace tot la Florica, dar în vremurile României întregite“.

Un al treilea frate al lui Ionel Brătianu, Constantin (Dinu), avea să fie sortit a fi ultimul conducător al PNL înaintea vremurilor răsturnătoare de după cel de-al doilea război mondial, iar sfârșitul avea să-i vină în închisoare, la Sighet; tot acolo unde a pierit și fiul lui Ionel Brătianu, Gheorghe, neprețuitul istoric, căruia însă împrejurările nu aveau să-i ofere prilejul unei afirmări politice, el strălucind, în schimb, printre marile personalități reprezentative ale istoriografiei naționale.

Brătienii ocupă un loc cu totul deosebit în istoria țării, ca slujitori devotați ai nației, ca patrioți luminați și intransigenți, ca slujitori ai ideilor de progres, ca model de dăruire pentru binele public. Să-i prețuim, pururea, așa cum merită. ■

„Politica: (...) culegi mai multă nedreptate decât răsplată"

Rolul politic al Brătienilor în istoria României

Ioan SCURTU*

Brătienii, în special Ion I.C. Brătianu, și-au adus o contribuție excepțională la făurirea statului național unitar român, în 1918. Guvernul prezidat de Ionel Brătianu a negociat cu Antanta condițiile intrării României în război și a decis, la 14/27 august 1916, începerea luptei pentru eliberarea fraților din Transilvania și Bucovina. În acest guvern, Vintilă Brătianu, fratele lui Ion I.C. Brătianu, a îndeplinit funcția de ministru de Război, iar din iulie 1917, de ministru al Materialelor de Război.

Un mănunchi de străluciți tineri români, la Paris, în 1885: Vintilă și Dinu Brătianu *(în picioare)*, Elie Bujoi, Ion I.C. Brătianu și dr. N.I. Duma

Învingătorul învins

Dincolo de evoluția operațiunilor militare — momente de victorie și înfrângeri amare, dar și cu pagini nepieritoare de eroism, cum au fost cele din vara lui 1917, de la Mărăști, Mărășești, Oituz —, va rămâne un fapt esențial: Unirea din 1918 s-a clădit și pe jertfa de sânge a ostașilor români din Vechiul Regat.

În stimularea hotărârii de luptă a celor aflați pe front, un rol important l-au avut promisiunile regelui Ferdinad, din martie 1917, că vor primi pământ și vot obștesc. În fapt, suveranul relua o idee formulată de Ion I.C. Brătianu, în septembrie 1913, când a adus la ordinea zilei înfăptuirea reformei agrare și a celei electorale; în ianuarie 1917, Brătianu prelua conducerea guvernului, iar în mai, același an, s-au desfășurat alegeri pentru Adunarea Națioanlă Constituantă. În iunie1917, Parlamentul, întrunit la Iași, a votat modificarea unor articole din Constituție, deschizând astfel calea realizării celor două reforme esențiale pentru democratizarea societății românești.

Guvernului Brătianu i s-a reproșat, pe drept cuvânt, slaba înzestrare a armatei române în momentul intrării în război, precum și numeroasele afaceri la care au recurs fruntașii liberali, care făceau parte din rândul „îmbogățiților de război". De aceea, după 1918, o bună parte a opiniei publice dorea „tragerea la răspundere" a celor vinovați pentru „pierderile inutile" din campania militară a lui 1916; pe acest fond de nemulțumire populară s-a creat „mitul Averescu", speranța că guvernul va aduce „îndreptarea" mult dorită a situației celor mulți, mai ales a țăranilor.

La sfârșitul războiului, partidul în fruntea căruia se afla Ion I.C. Brătianu se afla într-o situație dificilă, fiind perceput ca un „partid vechi", care nu-și mai afla locul pe eșichierul vieții politice. Alegătorii își puneau speranțele în Liga Poporului, condusă de Alexandru Averescu, și în Partidul Țărănesc, întemeiat de Ion Mihalache. În acea atmosferă, N. Iorga a publicat în „Neamul Românesc" articolul „Încă un partid care se duce", și anume cel liberal, după ce Partidul Conservator intrase într-o lungă agonie. În 1918–1919, oricine dorea să obțină capital politic îl ataca pe Brătianu.

Ostilitatea împotriva lui Brătianu depășea cu mult limita raționalului. Omul care contribuise la făurirea României Mari, cel care „se bătuse" la Conferința Păcii de la Paris cu „mai marii lumii" (președintele SUA, președintele Franței, prim–ministrul Marii Britanii) pentru drepturile poporului său, nu putea să apară în public fără a fi huiduit. Întorcându-se, în iulie 1919, de la Paris, cu harta României Mari în geantă, Ion I.C. Brătianu a trebuit să intre în Capitala țării noaptea, pentru a nu fi întâmpinat de adversarii săi într-o manieră „specific" românească. I.G. Duca avea să scrie: „Împreună cu Vintilă Brătianu și cu Mârzescu, am mers la Predeal întru întâmpinarea lui. Acolo s-a coborât din tren și, după un modest dejun la restaurantul gării, ne-am urcat cu toții în automobil și am pornit spre București. Mi-a fost dat, astfel, să asist la acest spectacol de neînchipuit: omul care înfăptuise visul secular al neamului, omul care aducea în geanta lui trataul internațional care recunoștea granițele României întregite, străbătând satele și orașele ca un simplu turist, fără o recepție, fără o exclamație, fără un arc de triumf și intrând în Capitala României Mari neobservat de nimeni, ca și cel din urmă anonim. El, învingătorul, se întorcea ca un învins".

Ion I. C. Brătinanu știa prea bine că politica „îți poate oferi din când în când satifacții și onoruri; dar, pentru un om iubitor de țară și conștient de răspunderile sale, politica este un șir neîntrerupt de griji, de jertfe, un drum pe care ești sortit să culegi mai multă nedreptate decât răsplată". Atunci, în 1919, opoziția și cea mai mare parte a presei îi reproșau lui Brătianu că a fost prea „încăpățânat" în susținerea unor deziderate ale României, că n-a dat dovadă de maleabilitate — așa cum recomanda adversarul său, Take Ionescu, adeptul politicii „sărut mâna" în relațiile cu marile puteri care aveau rolul decisiv la Conferința Păcii — riscând ca țara noastră să-și piardă prietenia Franței și a Marii Britanii. Acestor critici, Ion I.C. Brătianu le-a răspuns de la tribuna Adunării Deputaților, în decembrie 1919: „Sunteți, domnilor, reprezentanții unui popor care este mândru și care poate fi mândru de trecutul său, și care trebuie să aibă încredere în viitorul său. Nu scădeți rolul pe care el trebuie să-l aibă în lume; fiți cât mai modești pentru persoana dvs., nu fiți modești pentru poporul pe care-l reprezentați.

---

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București

Una dintre cele mai mari calități ale lui Ion I.C. Brătianu a fost aceea de a lucra cu oamenii, de a-i utiliza în funcție de propriile lor calități și disponibilități intelectuale și native. Astfel, pe I.G. Duca — un excelent organizator și orator — l-a folosit pentru organizarea Partidului Național Liberal și elaborarea doctrinei sale (neoliberalismul), pe Vintilă Brătianu — pasionat de cifre și date concrete — l-a îndemnat să se ocupe de problemele financiare ale partidului și ale țării, lui Alexandru Constantinescu–Porcu — maestru neîntrecut în manevre de culise — i-a încredințat misiunea de a negocia cu adversarii politici și a-i învrăjbi pentru a nu se putea coaliza împotriva liberalilor. Un om de care Ion I.C. Brătianu s-a folosit, cu discreție și eleganță, a fost Barbu Știrbey — cumnatul său, administrator al Domeniilor Coroanei, amantul reginei Maria și confidentul regelui Ferdinand. Pe regina Maria, liderul PNL a cultivat-o în mod special, având în vedere influența pe care o avea asupra soțului ei. La rândul său, Ferdinand găsea în Ion I.C. Brătianu un sfătuitor avizat, soluțiile sale fiind întotdeauna rodul unor îndelungi calcule și reflecții. Regele a ajuns să creadă că „Brătianu reprezintă zodia bună a României" și să mărturisească: „Brătianu este singurul om politic în care am încredere".

Pentru Brătianu politica era o știință și o artă, iar nu o zbatere continuă. Era adeptul obținerii unor rezultate maxime cu eforturi minime; deplin stăpân pe mijloacele sale, „își urmărea cu precizie matematică jocul politic, știa unde ajunge și își atingea întotdeauna ținta fără greș, nu-l interesa nici duelul oratoric și nici polemica scrisă" (Petre Ghiață). Cei mai mulți îl considerau leneș, deoarece se scula târziu, se culca devreme, dormea după masă. Stătea ore înșir întins pe sofa, cu o carte în mână. Apărea foarte rar în Parlament, iar când era șeful guvernului îi chema pe miniștri acasă, deoarece i se părea prea mare „deranjul" de a merge la Președinția Consiliului de miniștri. În fapt, mintea lui Ion I.C. Brătianu era extrem de activă; citea cu pasiune cărți de istorie; avea o bibliotecă pe care o invidia chiar și N. Iorga; de câte ori se ivea o problemă mai complicată, Brătianu lua din bibliotecă o carte pentru a studia cum au procedat în situații similare mari personalități: Petru I, Ludovic al XIV-lea, Napoleon, Talleyrand, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazu etc. El privea istoria ca pe „o carte de învățătură", după care se ancora în realitate, chibzuia, analiza, reorganiza, „privea" pe ecranul minții rezultatele și apoi lua decizia. Aplica — așa cum sesiza N. Iorga — „ingineria politică" și de aceea hotărârile sale erau, aproape întotdeauna, imbatabile.

Când lua o hotărâre acționa cu o fermitate rar întâlnită pentru aplicarea ei, indiferent care era „spiritul public". Avea conștiința valorii sale, în calitate de fiu al lui Ion C. Brătianu — cel care a „făcut" revoluția de la 1848, Unirea din 1859, Independența din 1877, Regatul din 1881 —, socotea că este „mandatat de destin" să continue opera tatălui său, realizând Marea Unire, organizând statul român unitar, asigurând României un loc demn în lume.

Deși toate partidele din opoziție au fost împotriva adoptării unei noi Constituții de către Parlamentul liberal, Ion I.C. Brătianu a apreciat că România Mare are nevoie de o nouă lege fundamenatală și nu s-a lăsat impresionat de manifestările de stradă ale opoziției unite. Nu a ezitat să recurgă la forțele de ordine, inclusiv la armată pentru a împrăștia unele adunări devenite prea „fierbinți" (în asemenea situații, interveneau pompierii pentru a-i „răcori" pe Maniu, Mihalache, dr. Lupu și alți fruntași ai opoziției). În memoriile sale, N. Iorga nota modul în care au decurs „dezbaterile" asupra Constituției : „Imens scandal al Opoziției Unite. Brătianu e împiedicat a vorbi prin necontenite huiduieli, printr-un potop de vorbe murdare" (9 martie 1923); „Surprind pe Maniu care înăbușe un zâmbet când Sever Dan flueră din sirenă" (10 martie 1923); „Un miros de fosfor se răspândește în sală la votarea Constituției. Majoritatea se ține vitează, lumea din tribună fuge. Ion Brătianu mulțumește pentru vot" (26 martie 1923). Într-o lucrare a sa, marele istoric menționa: „Lui Ion Brătianu, căruia i se strigau cele din urmă insulte, iar majoritatea nu avea curaj să-l apere, i s-a întâmplat să trebuiască a vorbi stenografilor, pe când vitejii membri ai opoziției huiduiau de se dărâma cupola".

De fapt, Brătianu ținea să se adreseze „istoriei" și nu acelor contemporani ai săi, care nu erau capabili să-și frâneze pornirile antiliberale măcar într-un moment în care ar fi trebuit să fie solemn: „avem convingerea că Constituțiunea corespunde rezultantei adevăratelor interese mari ale neamului și ale statului". El a anticipat că adversarii din acel moment vor recunoaște, până la urmă, Constituția și chiar vor guverna pe baza ei. Ceea ce s-a și întâmplat.

La Iași, în refugiu (1917): Ion Pillat, Vintilă Brătianu (al doilea din stânga), Ilie Niculescu Dorobanțu, Pia Danielopolu și Maria Pillat Brateș

Vocația construcției

Având vocația construcției, Ion I.C. Brătianu și-a pus amprenta asupra întregului sistem de organizare a statului național unitar român — economic, administrativ, legislativ, cultural etc. Hotărârea sa, lipsa de flexibilitate în acțiunea pentru atingerea țelurilor pe care și le-a fixat, au iritat profund partidele din opoziție. Stăpân pe mijloacele sale, pe Parlament, pe guvern, chiar și pe rege, Brătianu „trata pe adversari de câini care latră după trăsura sa“ (N. Iorga).

Moartea regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, l-a afectat profund pe Ion I.C. Brătianu. Fruntașul liberal pierdea nu numai un prieten, dar și un „paravan“ în spatele căruia își putuse desfășura manevrele politice. Multe dintre deciziile lui Ferdinand erau de fapt ale lui Ion I.C. Brătianu, dar opoziția nu avea curajul să-l atace pe rege, doarece din partea suveranului putea obține puterea. Prin dispariția lui Ferdinand, fruntașul liberal „se descoperea“ în fața națiunii, deoarece se știa că Regența fusese constituită din persoane fără autoritate și prestigiu. De altfel, chiar de la 4 ianuarie 1926 — când Parlamentul liberal a votat înlăturarea principelui Carol de la succesiunea tronului și instituise Regența —, N. Iorga aprecia : **„Acum nu mai erau doi stăpâni în România, ci unul singur : Ion Brătianu. Dinastia de Argeș biruise cu totul pe cea de Sigmaringen“.**

În lupta împotriva dominației liberale, opoziția — și, în special, Partidul Național Țărănesc, înființat în octombrie 1926 — a folosit și problema succesiuni dinastice, cerând anularea Actului de la 4 ianuarie și aducerea lui Carol pe tron. Căutând să dea o lovitură decisivă curentului „carlist“, guvernul Brătianu a decis arestarea, la 24 octombrie 1927, a lui Mihail Manoilescu, prezentat ca inițiatorul unei acțiuni de răsturnare a ordinei constituționale. Ion I.C. Brătianu însuși s-a implicat în această acțiune, declarând : „Este inamic al statului cine năzuiește, prin orice mijloace, să ia Coroana de pe capul suveranului legitim“ (Mihai, în vârstă de șase ani). De această dată, calculele lui Brătianu s-au dovedit a fi greșite. În atmosfera de ostilitate împotriva liberalilor, Consiliul de judecată l-a achitat pe Mihail Manoilescu, la 14 noiembrie.

Peste exact 10 zile, Ion I.C. Brătianu a murit în urma unei operații nereușite de amigadalită, care a dus la anghină streptococică cu septicemie. Comentând dispariția neașteptată a fruntașului liberal, Nicolae Iorga scria că, la 24 noiembrie 1927, se sfârșea „o dominație fără pereche ca autoritate în lunga seria a cabinetelor ministeriale din epoca intitulată constituțională“. Iar Nae Ionescu scria, în „Cuvântul“, din 26 noiembrie 1927: „Lespedea care va coborî asupra gropii lui Ion Brătianu închide de fapt o epocă în istoria Țării Românești“. Într-adevăr, cu Ion I.C. Brătinau se punea capăt unei perioade în care un om „făcea istoria“, impunându-se tuturor puterilor statului: guvern, Parlament, justiție, monarhie. Nimeni nu poate nega uriașele progrese făcute de poporul român de la 1908 — când Brătianu a preluat conducerea Partidului Național Liberal — până în 1927. Au fost două decenii faste pentru istoria României, care au purtat, fără nici o umbră de îndoială, pecetea personalității lui Ion I.C. Brătianu.

Moartea fulgerătoare a lui Ion I.C. Brătianu a luat prin surprindere lumea politică, Regența, Partidul Național Liberal. Liderii politici din opoziție au respirat „ușurați“ la vestea morții lui Ionel Brătianu, deoarece dispărea cel mai puternic adversar în calea accederii lor la putere. Regența l-a numit imediat în fruntea guvernului pe Vintilă Brătianu, ministrul de Finanțe, fratele ilustrului dispărut. Decesul lui Ion I.C. Brătianu a creat un mare gol în conducerea Partidului Național Liberal, pe care nimeni nu putea să-l mai umple. Se pare că Ion I.C. Brătianu îl pregătea pentru ascensiune pe I.G. Duca, fostul său secretar personal, devenit secretar general al PNL, „rulat“ la conducerea mai multor ministere (Culte, Instrucțiuni Publice, Agricultură și domenii, Externe și Interne), un tânăr capabil, ambițios cu un larg orizont politic și cultural. Totuși, „bătrânii“ din partid — sau „cloncanii“, cum li se mai zicea — au decis să-l susțină pe Vintilă Brătianu, astfel că acesta a fost ales președinte al partidului.

Vintilă Brătianu se deosebea radical de fratele său, Ion I.C. Brătianu. În politică, avea o singură pasiune: finanțele publice; în relațiile cu oamenii, era ca un „arici“; întotdeauna, i se părea că cei care vin la el nu au decât un singur obiectiv: să-i ceară

„Regele“ neincoronat: Ion I.C. Brătianu

bani (de la buget); era extrem de conștiincios și harnic; venea primul la serviciu (la minister sau la bancă) și pleca ultimul. Tenacității sale se datorește aplicarea „politicii prin noi înșine“ care a stat la baza dezvoltării economiei românești, mai ales a industriei, după Marea Unire. Era extrem de zgârcit în acordarea banilor și nici un ministru nu obținea de la el suma pe care o cerea (dr. Nicolae Lupu relata că, în calitate de ministru al Muncii și Ocrotirilor Sociale, se prezenta la Vintilă Brătianu cerând o sumă de două ori mai mare; inițial, ministrul de Finanțe îl apostrofa, mirându-se de o asemenea „îndrăzneală“; dr. Lupu reducea suma la 50% și atunci Vintilă accepta să discute; după lungi negocieri, se despărțeau mulțimiți: Lupu obținea ce-și pusese în gând, iar Vintilă că i-a redus la jumătate pretențiile...).

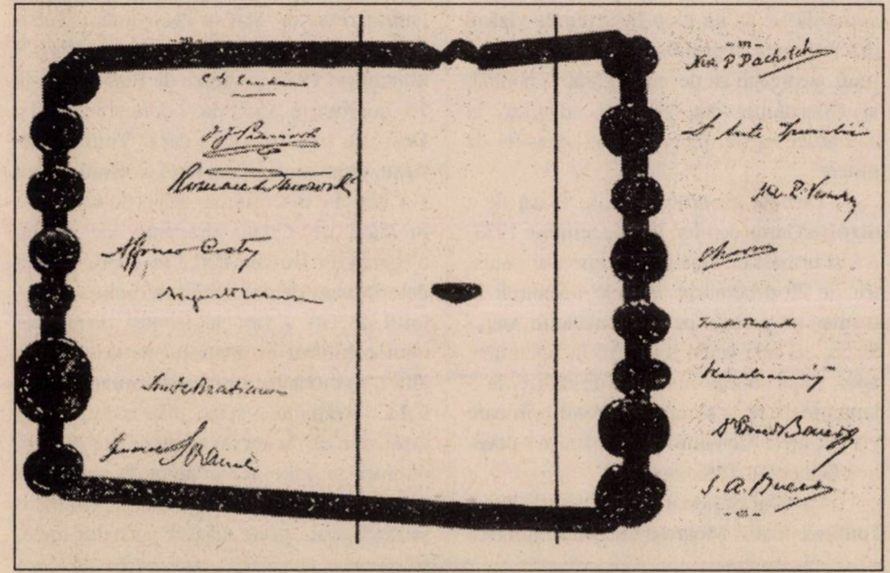

Tratatul de Pace de la Versailes, cu semnăturile delegațiilor
(cea a lui Ion I.C. Brătianu, pe coloana din stânga, a doua de jos în sus)

Încă de la instalarea sa în fruntea guvernului, Vintilă Brătianu a fost confruntat cu uriașă „campanie de răsturnare“ declanșată de Partidul Național Țărănesc. Acesta a organizat întruniri la nivelul comunelor, orașelor, județelor, provinciilor istorice, care trebuiau să culmineze „cu o mare adunare națională“, la Alba Iulia. Inițial, nu Vintilă Brătianu s-a opus aprobării acestei adunări, susținând că prin campania lor național–țărăniștii „pângăreau“ cetatea istorică de la Alba Iulia, de numele căreia erau legate Unirea de la 1600, făurită de Mihai Viteazul, tragerea pe roată a lui Horea și Cloșca, Unirea din 1918. La rândul lor, național–țărăniștii erau necruțători cu fruntașul liberal. Ziarul „Alba Iulia“, editat de PNȚ, scria, la 16 aprilie1928 :„Va fi răzbunată nedreptatea (...), cei care au tăiat din trupul neamului ca într-o ocnă de sare vor fi închiși la Jilava. Iar Vintilă de care ne e milă și nouă, dar n-avem ce-i face, căci legea-i lege, își va da sfârșitul în mâinile Creatorului“. Abia la 3 mai — când mase mari de oameni porniseră din toate colțurile țării către Alba Iulia —, Vintilă Brătianu a autorizat desfășurarea adunării anunțate de național–țărăniști.

La Alba Iulia, guvernul Vintilă Brătianu a fost declarat „dușman al patriei“, iar participanții — în număr de peste 100.000 — au „jurat“ să nu înceteze lupta până nu se va forma un cabinet național–țărănist prezidat de Iuliu Maniu.

Paralel cu lupta politică internă, PNȚ a desfășurat o amplă campanie externă în Franța, Germania, Marea Britanie, Cehoslovacia — pentru a „lămuri“ opinia publică europeană că în România, de zece ani, dăinuia un regim de „dictatură brătienistă“, care a generat o largă nemulțumire populară, astfel că țara se afla în pragul unui „război civil“. Totodată, bancherii occidentali erau atenționați să nu acorde „împrumutul de stabilizare“ solicitat de guvernul Vintilă Brătianu, deoarece național–țărăniștii, care se vor instala curând la putere, nu recunoșteau nici un act semnat cu un asemenea guvern.

Vintilă Brătianu, asaltat din toate părțile, era profund îngrijorat de soarta țării și, mai ales, de perspectiva ca național–țărăniștii, ajunși la guvern, să „deschidă porțile“ în fața capitaliștilor străini, ceea ce însemna — după convingerea sa — distrugerea economiei naționale. Totuși, principalii săi colaboratori — în primul rând, I.G. Duca — stăruiau ca PNL să se retragă în opoziție, deoarece nu mai putea face față valului opoziționist dirijat de național–țărăniști. Cu durere în suflet, la 3 noiembrie 1928, Vintilă Brătianu a prezentat demisia guvernului său, act ce marca încheierea „decadei brătieniste“.

Opinia publică a primit cu un sentiment de „ușurare“ vestea că a scăpat de „tirania brătienistă“, salutând cu entuziasm formarea guvernului Maniu, care —se credea în epocă — inaugura o „eră nouă“ în istoria României. În acea atmosferă, PNȚ a obținut 77,6% din totalul voturilor, în timp ce pentru PNL au votat doar 6,5% dintre alegătorii din decembrie 1928.

Ajuns în opoziție, PNL trebuia să-și relanseze ideologia și programul, să-și consolideze structura organizatorică. Mulți fruntași liberali apreciau că Vintilă Brătianu era depășit de sarcina pe care și-o asumase și trebuia să cedeze președinția partidului unui cadru mai tânăr și mai energic, adică lui I.G. Duca. Alții socoteau că partidul trebuia reorganizat din temelii, renunțându-se la o structură rigidă impusă de familia Brătianu. Promotorul acestui punct de vedere era Ioan Th. Florescu; el a creat, în 1929, o grupare disidentă numită „Omul Liber“, editând și un ziar cu același titlu, în care principalul atacat era chiar președintele liberal, Vintilă Brătianu.

Dar actul politic cel mai grav pentru situația lui Vintilă Brătianu a fost restaurația de la 8 iunie 1930. El a rămas un apărător al Regenției și s-a pronunțat împotriva urcării principelui Carol pe tron. În ședința Comitetului Executiv al PNL, din 8 iunie, Vintilă Brătianu a calificat restaurația ca „o simplă încercare de aventură, fără durată mare“. Deoarece Gheorghe I. Brătianu acceptase invitația lui Carol de a avea o discuție la Palatul Cotroceni, prilej cu care s-a pronunțat pentru urcarea acestuia pe tron, Vintilă Brătianu a propus, iar Comitetul Executiv a aprobat, excluderea din partid a șefului organizației liberale din Iași. În replică, la 15 iunie 1930, Gh.I. Brătianu a creat un nou Partid Național Liberal („georgist"), care se declara credincios tradiției liberalismului de a avea relații de colaborare cu instituția monarhică. Gh.I. Brătianu susținea că „fiul lui Ion I.C. Brătianu nu poate fi exclus din partidul de care-l leagă nedespărțit și sângele și tradiția".

„Personalitate jenantă"

Sub presiunea colaboratorilor săi, Vintilă Brătianu a fost nevoit să ceară audiență regelui Carol al II-lea. Suveranul l-a primit, la 9 iulie 1930, privindu-l disprețuitor și cu un aer extrem de rece, accentuând astfel umilința pe care o suferea bătrânul liberal. Actul în sine marca, totuși, normalizarea relațiilor dintre cel mai mare partid din opoziție și regele Carol al II-lea.

În vara lui 1930, mai mulți șefi de organizații județene ale PNL au trimis lui Vintilă Brătianu un memoriu în care apreciau că „partidul merge spre prăbușire" și se impunea convocarea Congresului general pentru „rezolvarea conducerii partidului". Vintilă Brătianu — poreclit „jupânul" — nu se putea decide, renunțarea la președinție i se părea o lașitate. Tot mai bolnav, cu repetate pierderi de memorie, nervos, Vintilă Brătianu a murit în urma unui atac de apoplexie, la 22 decembrie 1930, în timp ce se deplasa cu sania de la București la conacul său din Mihăești (jud. Vâlcea). Comentând moartea lui Vintilă Brătianu, Grigore Gafencu scria: „Pe neașteptate, a dispărut din viața noastră publică personalitatea cea mai jenantă. Vintilă Brătianu jena pe rege, căruia nu i s-a supus decât pe jumătate și desigur cu numeroase rezerve mentale, jena partidul nostru *(național–țărănist, n.n.)*, viața parlamentară și viața politică, deoarece era un element de permanentă fricțiune și iritare, jena viața noastră economică, instituțiile bancare și industriale care trăiau sub teroarea lui".

Vintilă Brătianu și-a dat întreaga sa măsură în domeniul economic și, mai ales, în cel financiar. A impus rigoare, corectitudine, o politică națională vizând dezvoltarea economiei, cu deosebire a industriei. Avântul economic al României de după primul război mondial, crearea unor mari întreprinderi industriale, dotate la nivelul cel mai ridicat existent în lume, se datoresc, în bună parte, și lui Vintilă Brătianu.

După moartea lui, în fruntea PNL a fost ales I.Gh. Duca. Acesta a reușit, printr-o amplă activitate organizatorică, dar și prin manevre politice, să acceadă la putere, în noiembrie 1933. L-a devansat astfel pe Gh.I. Brătianu, al cărui partid nu s-a putut impune puternic pe scena politică; pe de altă parte, cunoscutul istoric — foarte mândru de apartenența sa la familia Brătianu — nu a acceptat să fie folosit de Carol al II-lea și camarila sa, ca un pion în acțiunile vizând discreditarea regimului democratic. Mai mult, georgiștii au devenit apărători hotărâți ai Constituției din 1923 și adversari ai camarilei regale, îndepărtându-se astfel de putere.

Decizia guvernului I.Gh. Duca de a dizolva Garda de Fier, la 9 decembrie 1933, a fost urmată de asasinarea primului ministru, la 29 decembrie. Regele l-a numit în fruntea guvernului pe dr. Constantin Angelescu, cel mai vechi ministru în funcțiune, apoi, după subtile manevre de culise, la 3 ianuarie 1934, a semnat decretul prin care președintele Consiliului de Miniștri devenea Gheorghe Tătărescu.

Partidul Național Liberal se afla într-o confuzie totală. Moartea lui Duca, numirea lui Angelescu, apoi a lui Tătărescu în fruntea guvernului au dus la reizbucnirea conflictelor în cadrul partidului. Prin numirea lui Gh. Tătărescu — reprezentant al „tinerilor" liberali —, „bătrânii" s-au simțit amenințați, drept care au decis să-l promoveze în fruntea partidului pe Constantin (Dinu) I.C. Brătianu.

Șefia ca datorie

În ședința Delegației Permanente, din 4 ianuarie 1934, dr. Constantin Angelescu l-a propus în funcția de președinte al PNL pe C.I.C. Brătianu. Acesta desfășurase o activitate politică modestă (subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri, între 3 august 1937–9 noiembrie 1928, ministru de Finanțe, de la 14 noiembrie 1933 la 3 ianuarie 1934). Deși era mai în vârstă decât Vintilă Brătianu, după moartea lui Ion I.C. Brătianu nu s-a luat în discuție ca succesiunea să fie preluată de C.I.C. Brătianu. De aceea, alegerea în fruntea PNL, în 1934, nu era determinată de calitățile sale politice; factorul decisiv a fost necesitatea menținerii unui echilibru în interiorul partidului. De altfel, în cuvântul rostit la 4 ianuarie 1934, C.I.C. Brătianu a spus: „Cei care mă cunosc, știu că nu am râvnit niciodată în viață onoruri și nici aceea de a fi șef; dacă circumstanțele m-au îndemnat să primesc o sarcină poate peste măsura puterilor mele,

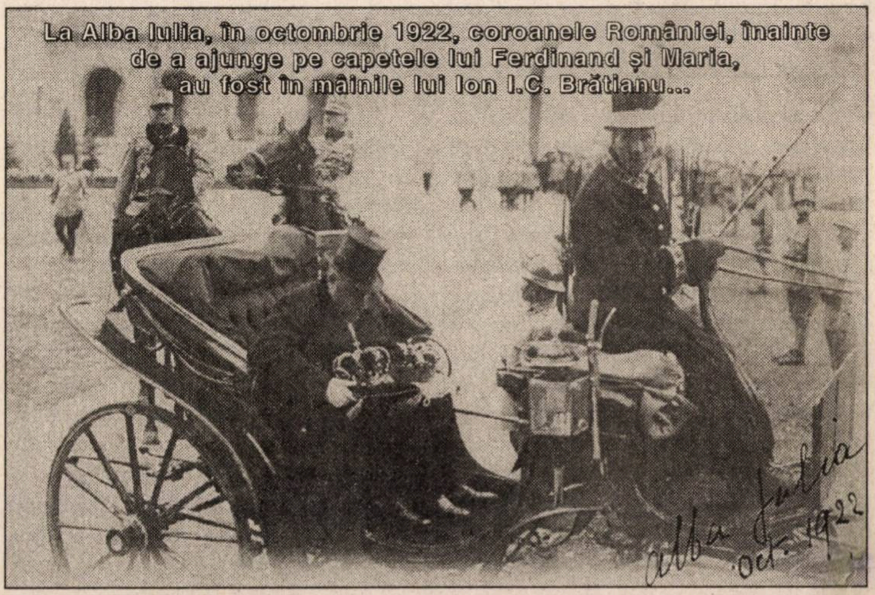
La Alba Iulia, în octombrie 1922, coroanele României, înainte de a ajunge pe capetele lui Ferdinand și Maria, au fost în mâinile lui Ion I.C. Brătianu...

este că am crezut că-mi îndeplinesc o datorie. (...) Am crezut că, cu numele meu, cel puțin, voi puteà da încrederea în țară și în străinătate. Puteți fi siguri că și eu am avut aceeași preocupare cu d-voastră de a menține unitatea partidului; la vârsta mea, de 68 de ani, nu mai era momentul să încep o nouă viață politică. Bucuros, și de rândul acesta, m-aș fi dat înapoi, dacă aș crede că altul din partid poate întruni unanimitatea sufragiilor“.

În calitate de președinte al PNL, C.I.C. Brătianu a urmărit apărarea drepturilor și libertăților democratice, a regimului politic statornicit prin Constituția din 1923. De aceea, el a luat atitudine împotriva extremismului politic de stânga (PCdR) și de dreapta (Garda de Fier, LANC, Partidul Național–Creștin), precum și a amestecului camarilei regale în viața publică, a tendințelor tot mai evidente ale lui Carol al II-lea de a se implica în activitatea de guvernare. Pe de altă parte, „tinerii“ liberali, în frunte cu Tătărescu, aflați la guvern, se dovedeau extrem de „receptivi“ la orice sugestie venită din partea regelui, chiar dacă astfel încălcau principiul separării puterilor în stat și spiritul Constituției din 1923. Guvernul nu a ezitat să cenzureze discursurile lui C.I.C. Brătianu în care era criticată camarila regală.

Apreciind că șefia partidului nu fusese definitiv tranșată în ianuarie 1934, „tinerii“ liberali — stimulați de Carol al II-lea — au căutat să-l propulseze pe Gh. Tătărescu în această funcție. Timp de doi ani și jumătate, în organizațiile liberale s-au desfășurat ample manevre, atât din partea „tinerilor“ cât și a „bătrânilor“, fiecare grupare căutând să-și asigure președinția la Congresul general. Până la urmă, nici una nu a reușit să-și obțină preponderența, astfel că Congresul, din 9 iulie 1936, l-a confirmat pe C.I.C. Brătianu în funcția de președinte, iar pe Gh. Tătărescu în cea de secretar general. Statutul modificat prevedea că „secretarul general va înlocui pe președinte în lipsa acestuia“. Pentru a face inaplicabil articolul respectiv, C.I.C. Brătianu nu a „lipsit“ nici o clipă de la postul său de președinte.

Urmărind să consolideze poziția familiei Brătianu în partid, „bătrânii“ s-au pronunțat pentru fuziunea PNL cu PNL–Gh. Brătianu, care s-a declarat de acord, dar a propus ca fuziunea să se realizeze în opoziție. Scopul urmărit era diminuarea rolului pe care-l avea Tătărescu, în calitatea sa de președinte al Consiliului de Miniștri și de „om al regelui“. Cum era de așteptat, „tinerii“ liberali s-au pronunțat ferm împotriva fuziunii cu PNL–Gh. Brătianu, pe care-l acuzau că are o atitudine antimonarhică. De asemenea, ei îl criticau pe Gh. Brătianu pentru poziția sa progermană și ostilă apropierii de Uniunea Sovietică. Într-adevăr, Gh. Brătianu a început să se pronunțe, din 1935, pentru ameliorarea relațiilor cu Germania, astfel încât Berlinul să nu mai sprijine pretențiile revizioniste ale Ungariei pe seama României. Atitudinea lui era criticată de guvernanți, dar și de unii „bătrâni“ liberali, care cereau continuarea politicii externe bazată pe Franța, Marea Britanie și Societatea Națiunilor.

Regele Ferdinand și regina Maria întâmpinați de primul ministru și primul sfătuitor al Tronului — I.I.C. Brătianu

Pe placul regelui

Eforturile lui C.I.C. Brătianu de a menține unitatea partidului n-au dat rezultate; „tinerii“, aflați la guvern, nu țineau seama de programul și ideologia PNL; ei erau preocupați să fie pe „placul“ regelui și să se mențină cât mai mult la putere. Alături de aceste două grupări, în sânul PNL au apărut și altele, cele mai importante fiind „Păreri Libere“ și „H“, care criticau conducerea partidului, acuzând-o de imobilism politic. În mod cert, PNL devenea tot mai divizat și mai slab, așa cum dorea Carol al II-lea. Guvernul a urmărit cu perseverență slăbirea marilor partide democratice — PNL și PNȚ —, compromiterea lor în ochii cetățenilor, pentru a-și instaura propria dominație în conducerea statului.

La împlinirea celor patru ani de guvernare liberală (noiembrie 1937), C.I.C. Brătianu s-a pronunțat pentru retragerea partidului în opoziție și încredințarea mandatului PNȚ. Dar, regele nu a ținut seama de această sugestie și, la 17 noiembrie, s-a constituit un nou guvern prezidat de Tătărescu. La sugestia regelui, Gh. Tătărescu a încheiat cartel electoral cu două organizații de dreapta (Partidul German și Frontul Românesc), fapt ce a creat o vie nemulțumire în PNL. La rândul său, Iuliu Maniu a semnat un „pact de neagresiune“ cu Corneliu Zelea Codreanu, „căpitanul“ Mișcării Legionare.

Alegerile parlamentare din decembrie 1937, desfășurate într-o atmosferă de confuzie, s-a încheiat cu un rezultat nedecis. Guvernul Tătărescu a pierdut alegerile și a trebuit să se retragă. Pe fondul înfrângerii lui Tătărescu, la 10 ianuarie 1938, a avut loc fuziunea PNL cu PNL–Gh. Brătianu. Cu acest prilej, s-a instituit funcția de vicepreședinte al PNL, care a fost încredințată lui Gh.I. Brătianu. Concentrându-și eforturile în domeniul cercetării științifice și în cel didactic, Gh.I. Brătianu s-a implicat mai puțin în actul de conducere, astfel că tot C.I.C. Brătianu a trebuit să ducă greul activității PNL.

I.I.C. Brătianu în mijlocul unui grup de politicieni (mijlocul anilor '20)

În fața ascensiunii Mișcării Legionare și a perspectivei ca, în România, să se instaureze o dictatură de extremă dreaptă, care să dezavueze direcțiile de politică externă urmate până atunci și să integreze țara în sistemul Axei Roma–Berlin, C.I.C. Brătianu s-a pronunțat pentru un guvern de „uniune națională“, venind astfel în întâmpinarea vechilor dorințe ale regelui Carol al II-lea. El a acceptat ca foștii prim–miniștri liberali să facă parte dintr-un asemenea guvern.

Lovitura de stat de la 10 februarie 1938 marca instaurarea regimului de autoritate monarhică; la 27 februarie, a fost adoptată o nouă Constituție, iar la 30 martie, au fost dizolvate partidele politice. C.I.C. Brătianu a ținut să precizeze: „Un partid ca al nostru, care și-a afirmat trăinicia prin întreaga sa existență și utilitatea înfăptuirilor sale, fiind astfel legat de sufletul poporului, nu poate dispărea pentru că un decret–lege l-a suprimat“. La 4 aprilie 1938, la propunerea lui C.I.C. Brătianu, Comitetul Central al PNL a decis excluderea din PNL a lui Gh. Tătărescu, deoarece, în calitate de ministru, semnase decretul de dizolvare a partidelor politice, inclusiv a partidului al cărui secretar general era. Din acest moment, a început o lungă polemică între C.I.C. Brătianu și Gh. Tătărescu, deoarece ultimul nu a recunoscut decizia din 4 aprilie 1938.

În fapt, acea hotărâre a fost sugerată de Iuliu Maniu, care aprecia că regele Carol al II-lea a instaurat, la 10 februarie, un regim dictatorial și a cerut tragerea la răspundere a tuturor celor care l-au sprijinit, într-o formă sau alta. Practic, după 10 februarie 1938, C.I.C. Brătianu și-a desfășurat activitatea politică într-o strânsă colaborare cu președintele PNȚ. Cei doi au adresat regelui memorii elaborate în comun, au adoptat o atitudine identică față de toate acțiunile inițiate de guvern, au organizat numeroase întruniri între liderii PNL și PNȚ pentru a analiza problemele aflate la ordinea zilei. Nu o dată, când i se cerea sfatul în legătură cu atitudinea față de o problemă sau alta, C.I.C. Brătianu spunea: „Duceți-vă la Maniu, și să faceți cum zice el“.

C.I.C. Brătianu și Gh.I. Brătianu au condamnat energic politica de cedare teritorială în fața pretențiilor revizioniste ale Uniunii Sovietice (notele ultimative din 26 și 27 iunie 1940), Ungariei (dictatul de la Viena, din 30 august 1940), Bulgariei („tratatul“ de la Craiova, din 7 septembrie 1940). PNL a susținut hotărârea g-ralului Ion Antonescu de a impune abdicarea regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, pe care-l considera principalul vinovat pentru distrugerea României Mari.

Pe de altă parte, C.I.C. Brătianu a adoptat o atitudine critică față de regimul antonesciano–legionar, protestând — prin memorii adresate lui Ion Antonescu — împotriva aducerii trupelor germane în România, a haosului instaurat de legionari în viața economică și socială, a asasinării adversarilor politici (la Jilava, Snagov și Strejnic). Atât C.I.C. Brătianu, cât și Gh.I. Brătianu l-au felicitat pe Ion Antonescu pentru reprimarea rebeliunii legionare, în ianuarie 1941. În același timp, ei nu au dat curs solicitării generalului ca Gh.I. Brătianu să intre într-un guvern de uniune națională în perspectiva războiului pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei.

Cei doi Brătieni l-au felicitat pe Ion Antonescu pentru restabilirea graniței de Est, prin angajarea țării, la 22 iunie 1941, în război alături de Germania împotriva Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, mai ales C.I.C. Brătianu a protestat, împreună cu Iuliu Maniu, împotriva continuării războiului dincolo de Nistru și au cerut lui Antonescu să aducă armata în țară și să o conserve în vederea luptei pentru redobândirea nord–estului Transilvaniei.

C.I.C. Brătianu și-a pus semnătura pe „Declarația“ privind constituirea Blocului Național–Democrat, alături de cele ale lui Iuliu Maniu (PNȚ), Constantin Titel Petrescu (PSD) și Lucrețiu Pătrășcanu (PCdR). Cei patru au făcut parte — în calitate de

„Dar Ion I.C. Brătianu, răzgâiat în toată tinerețea sa și obosit pe o viață întreagă, plăcându-i chiar să afișeze «nonșalant» această oboseală — îl văd, în Camera de la 1907, trecând în primele rânduri ale deputaților și întinzând lungile-i picioare înaintea ochilor speriați ai protocolarului D.A. Sturdza —, era de o altă croială. Acei mari ochi negri, când dispărea flacăra verde a disprețului, aveau în ei misterioasa vastitate a fiilor Orientului, cari ating orice numai cu capătul aripii mulțămindu-se cu plăcerea de a fi avut iluzia unei stăpâniri care stă numai în activele ghiare ascuțite. Impunător în zilele mari, el dispărea cu totul, în folosul auxiliarilor, comparșilor și paraziților în ceasurile obișnuite, îndreptându-se boierește, cu toată originea sa mediocră, după cel dintâi care, dimineața, îi răsărea în prag cu ștafeta, adevăr sau minciună, folos real sau vorbă de clacă, și pe care era gata să-l ridice ori mai curând, cu un gest de toleranță, reușea să-l lase a se târî oricât de sus“.

(N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, Ed. PRO, 1999, p. 265) miniștri secretari de Stat — din guvernul instaurat la 23 august 1944, după arestarea mareșalului Antonescu la Palatul Regal. Ei au girat, din punct de vedere politic, lovitura de stat, precum și guvernul prezidat de generalul Constantin Sănătescu.

În perioada care a urmat, Gh.I. Brătianu a constituit ținta unor puternice atacuri din partea presei comuniste („Scânteia", „România Liberă"), fiind acuzat că a avut simpatii pentru Hitler și a susținut „războiul criminal antisovietic". În aceste condiții, istoricul — care risca să fie arestat în orice moment — a trebuit să stea cât mai în umbră din punct de vedere politic, implicându-se puțin în activitatea de conducere a PNL. La rândul său, C.I.C. Brătianu, apăsat de cei peste 70 de ani, suferea de un ramolisment tot mai vizibil (adeseori își pierdea șirul vorbelor). Unele speranțe erau legate de Constantin (Bebe) Brătianu, promovat în funcția de secretar general al PNL, în locul lui Tătărescu.

Dar, mai ales după 6 martie 1945, când PNL și PNȚ au fost înlăturate de la putere, iar PCdR devenea tot mai activ și hotărât să lichideze vechile partide — considerate „reacționare", „antimuncitorești și antițărănești", „antisovietice" — activitatea politică a Brătienilor s-a restrâns tot mai mult. Speranțele puse în sprijinul Occidentului — lozinca „Vin americanii" se bucura de o lungă credibilitate — s-au dovedit cu totul iluzorii. Occidentul avea alte probleme, iar România — ca și celelalte state din centrul și sud–estul Europei — se aflau deja în sfera de influență sovietică. Dizolvarea PNȚ, la 30 iulie 1947, și arestarea liderilor săi, în frunte cu Iuliu Maniu, l-au determinat pe C.I.C. Brătianu să transmită organizațiilor județene o circulară prin care anunța că PNL își suspendă activitatea.

Între 1949–1950, au fost arestați toți cei care deținuseră o funcție ministerială înainte de 23 august 1944. Între aceștia ș Constantin (Dinu), Gheorghe și Constanti (Bebe) Brătianu. Primul a murit la câtev luni după arestare, în 1950. Gh.I. Brătian — care nu ocupase nici un post guvernamental — a murit în închisoare (1953) iar Constantin (Bebe) în spital (1956) Astfel înțelegea regimul de „democrați populară" să-i trateze pe membrii familie Brătianu, despre care Mihail Roller, în manualul de *Istoria RPR* avea numai cuvinte de ocară.

Încercarea unor membri ai acestei familii — Vintilă, Ioana, Ion (dintr-o ramură colaterală) — de a-și relua activitatea politică, după decembrie 1989, nu a avut succes. Vremurile s-au schimbat, au apărut oameni noi, cu alte pretenții și veleități. Puternicul PNL, întemeiat de Ion C. Brătianu și ridicat pe cele mai înalte culmi politice de Ion I.C. Brătianu, își caută încă un veritabil conducător. ■

Un om, un român pentru eternitate: Ion I.C. Brătianu

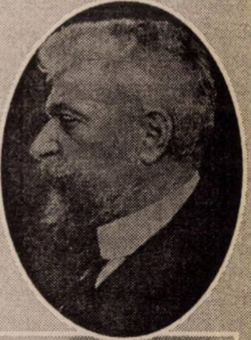

În 1927, la distanță de patru luni și patru zile, România Mare a pierdut doi dintre făuritorii ei: regele Ferdinand I cel Loaial (m. 20 iulie) și I.I.C. Brătianu (m. 24 noiembrie).

În imaginile alăturate, două aspecte de la funeraliile fostului președinte al Consiliului de Miniștri al României

„Să vă faceți totdeauna datoria oricare ar fi rezultatul silințelor voastre"

Școala politică a Brătienilor

aria GEORGESCU*

„Să nu intrați în politică până nu veți face dovada că puteți avea un rol creator. De aceea, veți exercita mai întâi meseria voastră și, după ce veți realiza ceva în cariera ce ați ales, veți putea face o politică constructivă. (...) Să vă faceți totdeauna datoria oricare ar fi rezultatul silințelor voastre.(...) Nu vă vârâți înainte, fiți modești.(...)Dragoste adâncă pentru partid“ (Ion C. Brătianu).

Testament politic

Sub imperiul acestor precepte s-au format fiii lui Ion C. Brătianu. Sub greutatea lor morală și-au construit cariera politică Ionel, Dinu și Vintilă *(ultimul, în fotomedalionul alăturat)* — cea de-a doua generație de oameni politici a Brătienilor. Aceste învățăminte le-au primit de la tatăl lor ca pe un testament politic și le-au urmat cu sfințenie de-a lungul vieții.

„Tatăl meu — scria Constantin I.C. (Dinu) Brătianu, în *Amintirile* sale — ne-a făcut educația noastră politică de când eram încă copii: astfel, la o vârstă în care tineretul are preocupări de altă natură, frații mei și cu mine cunoșteam multe evenimente din istoria țării și multe personalități ale României de atunci“. Ei au crescut într-un climat familial de muncă și demnitate și într-un mediu politic de calitate, având contact cu mulți actori ai scenei politice românești de prim rang care au ctitorit, alături de tatăl lor, România modernă. În această atmosferă și-au clădit mentalitatea, crezul și conduita care i-au caracterizat ca personalități politice. Bătrânul Brătianu, unul dintre cei mai însemnați bărbați de stat români și fondatorul unei adevărate dinastii politice, nu și-a dezmințit calitățile deosebite nici pe tărâmul educației politice, fiind și aici un învingător. Dovada o reprezintă cei trei urmași ai săi pe scena vieții politice românești pe care i-a pregătit cu seriozitate să preia responsabilitățile în partid și în conducerea statului. De altfel, la rândul său, Ion C. Brătianu învățase de la dascălul Simonide, la Pitești, nu numai să scrie și să citească românește și grecește, ci și „despre datoriile unui om către societate și către patria sa“, după cum apare într-un manuscris a lui Grigore Caracaș, fostul său camarad de arme. La Paris — alături de alți tineri ai generației sale —, căutase să descifreze nu numai secretele matematicii și ale teoriei militare, ci și ale istoriei, filosofiei și literaturii, însușindu-și idealurile libertății și democrației. Aici audiase mari profesori ca Guizot, Villmain și Cousin, frecventase cursurile lui Jules Michelet, Edgar Quinet și Adam Mickiewicz, la Collège de France, cunoscuse teoriile economice ale lui Thiers și Proudhon, luase contact cu ideile enciclopediștilor, cu deosebire ale lui J.J. Rousseau și Voltaire, dar și cu doctrine sociale și politice liberale, neomițând nici cunoașterea celor mai radicale păreri de egalitate politică și socială, de libertate individuală și colectivă.

Fiul său cel mare, Ion (Ionel) I.C. Brătianu, a fost „unul din marii oameni de stat ai generației sale — aprecia contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței la București între 1916–1920 —, mult mai mare decât cei «trei mari»,W. Wilson, L. George, G. Clemenceau“. Numele lui Vintilă I. C. Brătianu este sinonim cu „prin noi înșine“ — concepția unei dezvoltări economice eficiente în acea epocă. Mijlociul, Constantin I. C. Brătianu (Dinu), a reușit să conducă cu onestitate destinele Partidului Național Liberal într-o perioadă dramatică pentru țară (prăbușirea granițelor, a democrației, începerea comunizării țării sub ocupație militară sovietică).

Așadar, cei trei fii ai lui Ion C. Brătianu au fost personalități politice complexe și de excepție. Și nu întâmplător. Pregătirea lor din vreme și cu temeinicie a fost una dintre cheile succesului. Ionel a mers până sus prin înalta lui inteligență și prin talent, Vintilă s-a remarcat prin neîntrecuta lui putere de muncă, iar rolul lui Dinu n-a fost deloc modest, cum se autocaracteriza. Meritul cel mai mare al acestuia din urmă a constat poate în faptul că și-a înfrânat eventuale orgolii în momente importante, rămânând în linia a doua pentru interesul general al partidului și al țării, mai ales atunci când a recunoscut dreptul lui Ion G. Duca de a prelua conducerea partidului (28 decembrie 1930), drept dat de valoarea și calitățile de om politic dovedite de mai tânărul politician liberal. Dar, totodată, Dinu Brătianu a știut să iasă din rezervă atunci când împrejurările dramatice ale morții lui Duca i-au impus să se așeze la conducerea partidului. Cu acel prilej, în cuvântarea ținută la 4 ianuarie 1934, el și-a expus punctul de vedere asupra calităților pe care trebuie să le aibă un lider de partid: „să fie dezinteresat și cinstit“; „cuvântul lui trebuie să fie cuvânt, să aibă spirit de nepărtinire, să nu facă diferență decât după merite și valori“; „să pună interesele patriei deasupra acelora ale partidului, armonizându-le“.

Conform concepției sale privind formarea unui fruntaș politic, Ion C. Brătianu și-a trimis, pe rând, fiii să studieze la cele mai bune școli din țară și de la Paris. Aceștia și-au ales cariera de ingineri, având înclinații spre matematică și spre gândire logică, ca și tatăl lor. Au izbândit mai întâi pe plan profesional. Ionel Brătianu și-a practicat meseria la CFR, în serviciul condus de Anghel Saligny, iar Vintilă s-a angajat la construcția podului de la Cernavoda, apoi a condus lucrările de construcție a altor poduri pe Siret, Argeș și Vădeni, după care a fost numit director al Regiei Monopolurilor Statului. Dinu a lucrat în domeniul exploatării petrolului, a construit calea ferată pe Valea Tarcăului, podurile de cale ferată dintre Barboși și Brăila, a condus 13 ani Fabrica de hârtie Letea și aproape 30 de ani Creditul Funciar Rural. Tot el a creat băncile de cont din provincie, a coordonat Casele de credit ale agricultorilor, primind în final președinția Băncii Românești, creată de fratele său, Vintilă. Toți trei au intrat în politica militantă a Partidului Național Liberal după ce — așa cum se spune — „au făcut ceva în viață“ și n-au intrat și obținut funcțiile cele mai înalte atât în politică, cât și în administrație, numai datorită numelui sau averii, ci calităților personale atent cultivate. „Un om politic care a făcut administrații private sau publice — afirma Dinu Brătianu, la apogeul vieții — se formează pentru a îndeplini un rol util în stat, cu condiția bineînțeles să nu figureze în societăți numai pentru numele ce poartă, ci pentru a lucra efectiv la conducerea lor“. După părerea lui, doar ducând „o viață activă și constructivă“ se putea accede într-o funcție de înaltă răspundere în guvern și era îngrijorat de faptul că „astăzi, fiecare tânăr are ambiția să conducă importante departamente de stat fără a fi făcut nici o practică în vreo administrație“.

---

* Cercetător, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București

Muncă severă, autoritate aprigă

După moartea tatălui lor, Brătienii au intrat la „școala politică“ a noului șef al Partidului Național Liberal, Dimitrie A. Sturdza (1833–1914), considerată de Dinu Brătianu a fi „adevărata școală de oameni de stat, de la care împreună cu frații mei am primit cultura politică“. Specialist în științe economice și financiare, format la școlile din Germania și cu serioase cunoștințe în domeniul istoriei, acest „om de severă muncă și de aprigă autoritate“ — cum îl caracteriza N. Iorga — i-a antrenat pe cei trei Brătieni, dar și pe alți tineri liberali în conducerea și rezolvarea problemelor legate de economia de stat, în special la pregătirea tarifelor vamale, la elaborarea convențiilor comerciale, ori la formarea bugetului statului.

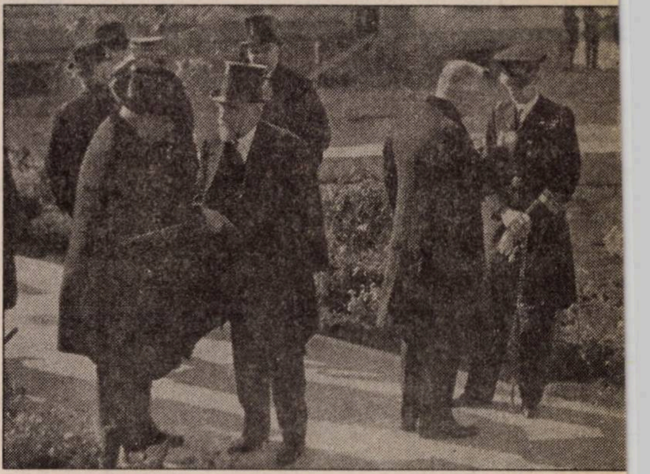

Vintilă Brătianu (al doilea din stânga); în dreapta imaginii, prințul Nicolae în discuție cu Ion Inculeț

Pentru că spiritul de partid intrase în mintea lor din fragedă copilărie și știau că succesul în politică depindea și de oamenii care formau acel partid, fiii lui Ion C. Brătianu au crescut, la rândul lor, o nouă generație de politicieni, dintre care cel mai strălucit s-a dovedit a fi departe Ion G. Duca (1878–1933), jurist de marcă, cu studii și doctorat la Paris. Inițial, a lucrat în magistratură, iar din 1903, ca subdirector și director al Creditului Agricol și al Casei Centrale a Băncilor populare. S-a lansat în viața politică în 1907, realizând o carieră de excepție — deputat în Parlament la 28 de ani, ministru la 38 de ani, activând în mai multe cabinete liberale (1918–1919, la Culte și Instrucție, 1922–1926 la Externe, 1927–1928 la Interne), prim–ministru la 54 de ani — carieră curmată în mod tragic prin asasinat, pe peronul gării din Sinaia, ca urmare a desființării Gărzii de Fier.

Acest remarcabil demnitar și-a făcut ucenicia politică și a învățat valorile democrației sub îndrumarea directă a lui Ionel și Vintilă Brătianu, cărora le-a fost în egală măsură elev și colaborator, coleg și prieten. De la primul a învățat să întocmească declarațiile de partid, arta oratoriei, în care a excelat și, mai ales, a diplomației, începând cu redactarea notelor diplomatice și terminând cu modul de a trata situațiile critice. De pildă, în anii neutralității, atotputernicul prim–ministru l-a avut alături la toate lungile și repetatele negocieri privind tratatul de alianță pe care-l va parafa cu Antanta, în august 1916. Duca a contribuit direct la redactarea textelor convenției politice și a celei militare, fiind de față la momentul semnării documentelor cu Aliații, precum și la cel al intrării României în război. Tot de la Ionel Brătianu și-a însușit discreția și stăpânirea de sine pe care trebuie să le dovedească un om de stat și, în același timp, prestigiul pe care un conducător este dator să-l păstreze în partid și față de țară. Vintilă Brătianu i-a descifrat sloganul politic „prin noi înșine“ și a colaborat cu el pentru a-l învăța cum trebuia transpus în fapt. Tot de la el „a învățat sârguința pe care unii o numeau intransigență, dar care avea darul să strângă în jurul șefului cu toată încrederea puternicul partid liberal“, după cum mărturisea Dinu Brătianu în deja citatele sale *Amintiri*.

Brătienii pot fi considerați model de conduită publică. Prezența lor benefică, mai bine de un secol, în viața politică a țării este de necontestat. Aceasta nu înseamnă că le ignorăm o serie de greșeli în administrarea țării sau unele momente de slăbiciune care au creat tensiuni sau care au adus unele neîmpliniri. De fapt, istoria a demonstrat că la întreaga clasă politică românească s-a putut constata și o doză apreciabilă de politicianism păgubos și desuet.

Dar Brătienii au fost dintre cei aleși, dintre cei cărora le datorăm România modernă și România întregită. Iar societatea românească de azi are nevoie de modele, are nevoie să știe că oamenii politici nu apar din neant, ci trebuie să fie pregătiți din vreme pentru această „profesie“ de politician de care depinde nu numai prezentul, ci și viitorul unei națiuni. ■

● corespondență inedită ● corespondență inedită ● corespondență inedită ●

Dialog de la distanță Vintilă Brătianu — Radu R. Rosetti

„3 Stafford Terrace / Kensington W. 8 / 26 ianuarie 1920

Iubite amice,

Am vrut să-ți răspund mai curând la lunga-ți și interesanta-ți crisoare, dar n-am vreme și apoi m-am îmbolnăvit. Închipuiește-ți că, ca un copil am luat varicela de la copiii mei, e idiot mai ales că are să mă țină închis în casă trei săptămâni.

Le-am spus și le spun mereu celor de aici că procedând cum o fac lucrează, de fapt, pentru nemți la care ei răspund că asta este o amenințare. Le repet mereu că noi nu putem să ne respectăm semnătura dată prin silă și că nu e în interesul lor să o respectăm. Trebuie să vă convingeți de un lucru, că englezilor nu le place independența la alții, că sunt înnebuniți de frică că rușii îi vor ataca în Indii și că se tem ca germanii să pună mâna pe Rusia. Adaugă la asta că ei vor a fi stăpânii Dunării cum sunt ai mărilor. În privința controlului asupra flotei noastre de război, am căpătat și eu o impresie analoagă, aici, în ultimul timp și azi o săptămână am fost la Amiralitate de am vorbit cu șeful secțiunii noastre. I-am reamintit că atunci când mi-au propus a ne vinde vase și chiar a trimite o misiune pentru a ne ajuta la reorganizarea flotei noastre, eu i-am spus că suntem recunoscători pentru această ofertă, dar că țin a insista asupra faptului că nu admitem ca alții să fie stăpâni în casa noastră și că nu putem da unei asemeni misiuni decât un rol cu totul consultativ. A recunoscut că i-am spus asta de mai multe ori chiar. Atunci, i-am spus iute că la București nu se are aceeași impresie și cum acolo am ați vorbit direct prin comandorul Diggle probabil că nu s-a exprimat destul de clar. Englezul îmi spusese atunci că este la sigur o neînțelegere și că va vorbi cu șefii săi și-mi va trimite a doua zi o scrisoare oficială, afirmându-mi că nu ăsta este punctul de vedere englez. Scrisoarea n-a venit nici până acum și nu cred ca să vină. Domnul Popescu mi-a trimis un articol asupra chestiunii Dunării pe care îl voi publica aici.

Aici se pregătește o primire bună lui Vaida–Voevod. Cel ce se ocupă de asta este mai ales Cozens Hardy, care va veni peste 15 zile la București. El vrea să ne procure un împrumut, dar mi-a spus că este absolut imposibil fără ca să dăm ca garanție unul din veniturile noastre, cum ar fi monopolurile, că Franța a consimțit la așa ceva și că deci și noi trebuie să consimțim. Mulțumesc pentru cele ce-mi spui despre situația internă, despre care îmi vorbise la fel și Al. Constantinescu. Aici, se merge spre un guvern al Partidului Muncii, am căutat prin Thomson să-i pun la curent cu situația de la noi.

«Manchester Guardian» a publicat o serie de documente rusești emanate de la Statul Major al lui Denikin, din primăvara lui 1919, înjură pe francezi și arată lămurit că vor să refacă vechea Rusie.

Aici, s-a înființat un birou al presei cu elemente bune, dar nu trebuie vorbit de el că atunci nu se mai poate face nimic. Deoarece va întocmi un buletin, eu nu mai pun în buletinul meu decât știrile militare și de aceea nu ți-l mai trimit, ci-ți voi trimite pe cel al biroului. Arată, te rog, această scrisoare lui Ionel, n-am nici vremea și nici nu mă simt destul de bine ca să mai scriu o scrisoare.

Cu toată prietenia, Rosetti".

***

„3 Stafford Terrace / Kensington / London W.8 / 13 februarie 1920

Iubite amice,

Deși ți-am scris acum câteva zile țin să-ți vorbesc de câteva chestiuni ce ne interesează aici și de aceea profit de o ocazie spre a-ți trimite această scrisoare.

Întâi este chestiunea de presă. În urma a multor greutăți, am parvenit a avea o servilă ameliorare în atitudinea presei engleze față de noi și este destul să-ți spun că de opt săptămâni «Manchester Guardian» nu numai nu a avut un articol ostil la adresa noastră, dar chiar a publicat lucruri favorabile. Iar cu ocazia venirii lui Vaida aici s-a avut peste tot o atitudine simpatică nouă. Este adevărat că unii și mai cu seamă Lloyd George, în răspunsurile sale ieri la Camera Comunelor, a lăsat să se strecoare o nuanță antibrătienistă, dar acestea sunt mici patimi și răzbunări personale pe care socotesc că nu trebuie ținut seama în interesul general al țării. Repet că atitudinea generală față de țară s-a îmbunătățit și că am speranțe să se mai îmbunătățească. În asemenea condițiuni, cred că ar fi de folos ca să fie o modificare corespunzătoare și în presa noastră. Nu zic că nu trebuie susținute sus și tare vederile noastre, dar socotesc că se poate face aceasta în chip mai impersonal, mai academic și cu același și poate mai mult folos; cred că întreaga campanie trebuie dusă nu sub formă de polemică, ci sub formă de studii documentate. După aceea sunt chestiuni de politică generală a sediului nostru în care ziarele trebuie să nu intervină decât cu mare prudență, așa nu știi ce duș am primit ieri discutând aici spre a găsi o soluționare financiară pentru plata unor comenzi ale Ministerului de Război, când mi s-a pomenit de un articol al ziarului «Viitorul», care se pronunță în contra unui împrumut extern.

O altă chestiune este aceea a căilor ferate. Alaltăieri, a venit Candolle la mine speriat de cele ce auzise despre starea din ce în ce mai rea a lor. Cum auzisem că este în aer, în anumite cercuri românești, ideea de a-l numi director al CFR, l-am întrebat ce e adevărat în zvonul ce auzisem. Mi-a răspuns că o asemenea numire nu s-ar putea face căci ar întâmpina prea mari rezistențe la noi. Vorbind de unii și de alții și numind eu pe generalul Prezan, a spus că după dânsul este cea mai bună numire ce s-ar putea face.

Și cu asta închei, rugându-te a vorbi și lui Ionel de aceste chestiuni și a-i da alăturata scrisoare de la doamna Wilson.

Cu toată prietenia, al dumitale

Rosetti".

***

„București, 31 martie 1920

Iubite amice,

Nu am putut să-ți mulțumesc mai curând pentru atenția ce ai avut cu prilejul nenorocirii ce ne-a izbit. La vârsta noastră aceste pierderi sunt mai adânc resimțite decât în tinerețe când totul se preface mai repede și deci și simțămintele sunt mai ușoare. Mama mea, prin vârsta ei, era pentru noi, în afară chiar de rolul ce îl luase în întreaga noastră viață și la locul ce luase în simțămintele noastre, toată legătura cu trecutul, cu întreaga copilărie fericită ce avusesem și pe care o datorisem atât de mult părinților noștri. Cu dânsa parcă s-a dus acest ultim trecut pe care îl avea atât de viu în mintea ei și de care ne vorbea atât de des. Deși, azi, cu părul alb, eram copii când ni-l reamintea.

Am primit azi prin domnul Gologan scrisoarea dumitale și de la Balș revistele interesante pe care atât de regulat mi le trimiți și care mă țin în curent cu lumea depărtată, activă. Profit de plecarea de mâine a domnului Pleșca la Paris, ca să răspund la întrebarea ce îmi faci asupra schimbării situației politice de aici *(la 13 martie 1920, a fost instalat noul guvern, condus de g-ralul Alexandru Averescu, n.n.).*

Ea este urmarea situației primejdioase pe care din ce în ce mai mult domnii Lupu și cu Iorga o creau la noi. Fără președinte al Consiliului răspunzător, ministrul de Interne îndrăzneț și de reacredință încuraja sub toate formele posibile anarhia. Sub pretext de a lăsa propaganda socialistă, se face una curat bolșevică, care acum în urmă ajunsese pe față la afilierea la Internaționala a III-a de la Moscova. Din ce în ce îndrăzneala mănunchiului de bolșevici de la noi (Moscovici în cap) sporea, iar ca urmare nu numai manifestațiile cu drapelul roșu pe străzi și cu pancarte de «Trăiască Lenin și B. Kuhn», dar grevele se îndeseau din ce în ce mai mult. N-am putut forța de fapt ... *(text ilizibil, n.n.)* și aduse în Parlament să obținem nici o declarație de desolidarizare a Ministerului de Interne, ci din contra, de încurajare pentru aceste mișcări pornite și plătite de peste Tisa și Nistru. Acum mergeau la sate pentru a împinge mișcarea mai departe, după ce nu izbutiseră să atragă armata de partea lor.

În aceste condiții, mergeau cu siguranță către prăpastie... Singurul din nenorocire care putea să se bazeze pe o popularitate — factice, dar existentă — la sate era generalul Averescu. Iată ce l-a adus. El voia însă cu orice preț să vină cu dizolvarea în buzunar, ceea ce era o greșeală. De aici *(text ilizibil, n.n.)* care a permis lui Iorga, Lupu și Mihalache, care și-au dat seama că majoritatea lor chiar nu-i mai susținea să arunce în extremis și pe cale de inițiativă parlamentară un proiect de lege agrară și unul pentru *(text ilizibil, n.n.)*. În cel dintâi, în afară de păduri, nu dă o întindere mai mare ca cea ce o dădea proiectului nostru, dar voiau să cadă pe această platformă electorală.

Vlad și Bontescu fuseseră dați afară din minister de propria lor majoritate. Rășcanu demisionat, înlocuit cu Moșoiu, iar Inculeț și Nistor demisionează și ei. Astfel că guvernul și majoritatea era în plină descompunere.

După ce Averescu a venit la guvern fără dizolvare, a căutat, împins de toți ai lui și de Take Ionescu, să ducă la dizolvare. Conducătorii ardeleni i-au înlesnit pretextul. În declarația făcută de domnul Maniu în Cameră, pe de o parte făgăduia concurs guvernului, pe de alta-i contesta legalitatea. Averescu a profitat și din ședință chiar s-a dus la Palat de unde s-a întors cu dizolvarea.

Noi credem că ambele părți au greșit fiindcă oricum era Parlamentul, el era naționalist și antibolșevic. Ce va ieși din alegerile viitoare în provinciile alipite? Nu se știe, mai cu seamă dacă Averescu impus de ai săi va continua greșelile. Iată cele ce se vestesc: să se unească cu Take Ionescu și deci să ia asupra lor nepopularitatea acestuia și reacționarismul. Va face astfel jocul demagogilor lui Iorga–Mihalache. Se zice că vrea să înlăture pe Nistor pentru Flondor și pe Inculeț pentru Herța, altă greșeală. Apoi vrea prin decrete–legi să modifice legea electorală în toată țara și tot prin decrete–legi să desființeze Consiliul Dirigent. Conducătorii ardeleni din acest Consiliu știu că fără putere nu au multe șanse, atunci șantaj de abținere sau chiar de separatism la care Goga împinge să se răspunză prin o acțiune proprie. Din nenorocire, Maniu și Vaida își reazămă acțiunea lor pe un simțământ logic al opiniei publice, care dacă ar admite decrete–legi pentru acte urgente și strict necesare, nu ar admite modificarea unei stări legale existente și care poate aștepta opera legislativă viitoare.

Iorga, Lupu și Mihalache, naționaliștii de ieri, sunt alături cu internaționaliștii lui Moscovici în viitoarele alegeri.

În această situație, cei cu mintea limpede își vor spune părerea și într-o parte și într-alta, dar vor fi ei ascultați? De aceea, cu greșelile ce se fac, nu știu ce va ieși.

Noi nu ne facem nădejde serioasă din opera constructivă a lui Averescu, dar credem că va putea, grație popularității sale, să mențină ordinea și să oprească anarhia ce Lupu o dezlănțuie. Cu greșelile ce face va putea să facă cel puțin această operă? Vom vedea. În ceea ce privește Partidul Liberal (...) va merge singur în alegeri. Nu poate merge nici cu anarhia de la stânga, nici cu reacționarismul care pare să se aleagă cu Averescu de la dreapta.

Oricare ar fi rezultatele în alegeri noi le considerăm ca mijlocul cel mai bun de reorganizare pe baza votului obștesc și de reculegere chiar a partidelor. Știu că nu ar fi tocmai vremea, dar jertfele cerute timp de șase ani grei de război, osteneala în propriile rânduri, noul regim electoral cer ca această singură rezervă ce mai rămâne tare să se oțelească din nou. O venire a noastră prea repede la guvern ne-ar pune în imposibilitatea să facem o lucrare serioasă. Oricare ar fi însă rezultatele alegerilor, adversarii noștri de tot felul sunt din nenorocire atât de incapabili încât vom putea relua cu înlesnire controlul cu masele în opoziție. Aceasta este cu atât mai necesar cu cât n-avem nici o organizație în provinciile dezrobite și ele nu se arată capabile să o facă singure fără ajutorul nostru. Trebuie ca partidele regionale de azi să se transforme într-unele pe țară. (...)

Ți-am trimis prin diferiți curieri cuvântarea mea în chestia Dunării. Pe chestia de la Guri, am câștigat pentru moment cauza, dar la P. de Ker situația de fapt este în defavoarea noastră. Domnul Popescu fiind acum aici sper că afacerea aceasta va fi urmărită mai de aproape. În afară de chestia politică, ne ocupăm cu organizația economică pentru a face o armătură națională acestei vieți. Până acum am scăpat multe, cu toate încercările lui Bontescu, Marmorosch Blank. Sper că o vom face și înainte.

Cred că domnul G. Constantinescu te-a pus în curent cu afacerea lui, care a luat o formă națională definitivă, de la care așteptăm mult nu numai din punct de vedere material, dar și moral și de prestigiu. Ai o bună parte în deciderea inventatorului român de a veni în țară.

Timpul bun ce a revenit ne dă nădejdea că semănăturile de primăvară se vor face, astfel ca golul lăsat astă toamnă să fie împlinit. Țăranii ies la muncă.

Amiciție și din nou mulțumiri,

Vintilă Brătianu".

***

„21 iunie 1920

Iubite amice,

Deşi nu mi-ai răspuns la ultimele scrisori, îţi scriu spre a te pune la curent cu cele de pe aici.

Situaţiunea de la Constantinopol şi din Asia Mică a îngrijit şi îngrijeşte mult pe cei de aici şi atât la Amiralitate, cât şi la War Office se fac feţe foarte lungi. Această îngrijorare, Venizelos a ştiut foarte bine să o mărească şi apoi să se servească de ea. Ca rezultat, cu toate rezervele făcute de mareşalul Wilson şi Foch asupra şanselor de reuşită, grecii au fost autorizaţi a ataca pe naţionaliştii turci. Cercurile greceşti se arată foarte sigure de succes, cercurile militare şi de aici mult mai puţin. Oricare ar fi rezultatul însă cred că grecii au făcut gestul care trebuia şi regret, cu toată părerea contrarie a domnului Mişu, că nu am oferit şi noi să facem acest gest, care ar fi consfinţit şi mai mult dreptul nostru de a avea un glas hotărâtor în chestiunea Strâmtorilor. În chestiunea petrolului, sper să avem din ce în ce mai mult sprijin în o parte din presa de aici. Îţi trimit ceea ce a pus să se publice în «Manchester Guardian» relativ la ce a publicat «Viitorul» despre Pactul de la San Remo.

O intrigă e pusă acum la cale (de Foreign Office cred, pentru că Leeper o colportează) prin care se caută a ne certa cu francezii, zicându-se că aceştia, prin Paleologue şi alţii, au cumpărat toate căile ferate de la unguri, promiţându-le frontiera comună cu Polonia şi autonomia Transilvaniei şi în viitor reunirea ei cu Ungaria. Leeper spune că de aceea Anglia a încurajat boicotul faţă de Ungaria.

Am auzit aici că atât Boerescu, cât şi Bibescu se agită la Bucureşti pentru a fi numiţi în postul de aici. Ar fi o crimă a numi pe oricare din doi. Cel de-al doilea a pus şi pune pe englezi să vorbească pentru el; aşa a pus pe sir E. Crow şi alţii să vorbească lui Mişu, pe Leeper să vorbească lui Tilea (care pleacă acum în ţară) şi căruia i-a spus să spună transilvănenilor că e dorinţa Foreign Office-ului ca să fie numit Bibescu aici; parcă am fi pe vremurile vechi când ai noştri nu se ruşinau de a face apel la străini pentru a se mânca unul pe altul.

Cel dintâi e cu totul străin de ţara noastră şi incapabil de altceva afară de mici intrigi, cel de-al doilea are o ură neîmpăcată în contra a tot ce e român, afară de banul românesc pe care-l încasează foarte conştiincios, singurul lucru conştiincios ce a făcut vreodată în viaţa lui. Numirea lui ar mai avea păcatul de a ne solidariza cu o căzătură politică care e Asquith şi de a aţâţa ura lui Lloyd George şi neîncrederea viitorului guvern al Partidului Muncii.

Acum câteva zile, am avut o foarte lungă convorbire cu Lucien Wolf, secretarul asociaţiunilor evreieşti de aici şi fost delegatul lor la Paris. Vorbind de evreii de la noi, a spus că nu aprobă deloc formarea unui «bloc evreiesc» şi că de aici s-a scris şi se va scrie evreilor din ţară a nu face greşeala să se arate ca o naţionalitate separată. Au însă şi ei greutăţi din cauza sioniştilor, care încă după Lucien Wolf pierd teren acum. Wolf zice că evreii nu trebuie să vorbească de drepturile lor din tratate ci să caute a convieţui în armonie cu noi şi a stabili bune relaţii prin bunăvoinţă reciprocă.

Cu toată amiciţia, al dumitale,

R. Rosetti".

(Biblioteca Academie Române, Cabinetul Manuscrise, Arhiva g-ral Radu R. Rosetti, XVIII, varia I; documente transmise de Maria GEORGESCU)

„Adevărul rămâne oricare ar fi soarta celor care l-au servit"

Gh.I. Brătianu — un istoric printre politicieni

Petre OTU*

Vorbind, în 1942, în faţa ofiţerilor cursanţi ai Şcolii Superioare de Război despre „originile şi formarea unităţii româneşti", Gheorghe I. Brătianu spunea că există mai multe faze în receptarea de către urmaşi a marilor personalităţi istorice. Prima este uitarea, datorată unui şir întreg de cauze. Urmează, după un anumit răstimp, redescoperirea dublată de faza de epopee. Ultima etapă, cea care aparţine cu adevărat cercetării istorice, este faza critică, în care evenimentele sunt analizate, scopul final reprezentându-l aflarea adevărului.

Uitare şi redescoperire

Cele spuse de marele istoric se aplică în bună măsură propriei sale vieţi şi activităţi. După cel de-al doilea război mondial, Gheorghe I. Brătianu a fost o victimă a procesului de comunizare şi sovietizare. A fost scos din învăţământ şi din cercetare şi i s-a fixat domiciliu forţat. La începutul lui mai 1950, a fost arestat şi întemniţat la Sighet, fără a i se intenta vreun proces. În ultima decadă a lui aprilie 1953, Gh.I. Brătianu a murit, în condiţii neelucidate deplin nici până astăzi, la vârsta de 55 de ani. Între timp, operele sale au fost interzise, iar numele său a fost citat doar atunci când era acoperit de invective. Această situaţie a durat până la mijlocul deceniului opt când au început să apară o serie de studii despre activitatea ştiinţifică a lui Gh. I. Brătianu, urmate, apoi, de retipărirea unora dintre operele sale. Graţie perseverenţei unor istorici, dintre care amintim pe Lucian Boia, Valeriu Râpeanu, Victor Spinei, Pompiliu Teodor, Paul Cernovodeanu ş.a., personalitatea savantului a devenit cunoscută opiniei publice româneşti. Regimul politic de până în 1989 a impus însă restricţii studierii aprofundate a operei şi vieţii lui Gh.I. Brătianu, din motive prea bine ştiute. În ultimul deceniu al secolului trecut, activitatea didactică, științifică, politică și publică a marelui istoric a făcut obiectul multor investigații, iar lucrările sale au fost redate în mare parte circuitului științific. Cu toate acestea, monografia vieții sale ca și publicarea completă a operei într-o ediție critică rămân deziderate pentru istoriografia română.

---

* Col. dr., director, Directoratul pentru Strategii de Apărare şi Istorie Militară, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, Bucureşti

Descendență ilustră

Născut la 21 ianuarie/3 februarie 1898, la Ruginoasa (jud. Iași), Gh. I. Brătianu, prin părinții săi, făcea parte dintr-o ilustră familie a trecutului nostru. Tatăl său, Ion I.C. Brătianu, era fiul lui Ion C. Brătianu (1821–1891), unul dintre întemeietorii României moderne, iar mama, Maria, provenea din familia Moruzeștilor, ea având o primă căsătorie cu Alexandru Al. I. Cuza, fiul cel mai mare al domnitorului Unirii. Părinții lui Gh.I. Brătianu s-au cunoscut în această localitate, Ion I.C. Brătianu fiind inginer stagiar pe linia ferată Iași–Pașcani. Din această idilă, care a fost de scurtă durată, s-a născut viitorul mare savant. Copilul a fost recunoscut de Ion I.C. Brătianu, dar el a crescut în familia mamei, care i-a dat o educație aleasă. Apropierea dintre tată și fiu s-a produs către sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea, fiind înlesnită și de încercarea de asasinat, din 1909, căreia i-a căzut victimă Ion I.C. Brătianu.

Studiile secundare le-a efectuat în particular, bacalaureatul obținându-l, în 1916, la Liceul Național din Iași. Încă de timpuriu, a dovedit aplecare spre studiu și pasiunea pentru istorie, moștenită de la tatăl său.

La 15/28 august 1916, după doi ani de neutralitate, răstimp în care clasa politică românească a fost divizată în ceea ce privește direcția de urmat, România a intrat în război alături de Antanta, scopul fiind unirea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului cu Țara. Deși fiu al primului ministru, Gh.I. Brătianu n-a profitat de situație pentru a rămâne în spatele frontului, într-un loc „călduț“, așa cum au procedat nu puține odrasle ale protipendadei, ci s-a înrolat voluntar în Regimentul 2 artilerie pentru a pleca pe front, având pentru aceasta și consimțământul scris al tatălui său. Timp de șase luni, a urmat Școala de ofițeri de rezervă, arma artilerie, din Iași, pe care a absolvit-o la 31 martie 1917, fiind ulterior avansat sublocotenent (Decretul Regal nr. 631, din 1 iunie 1917).

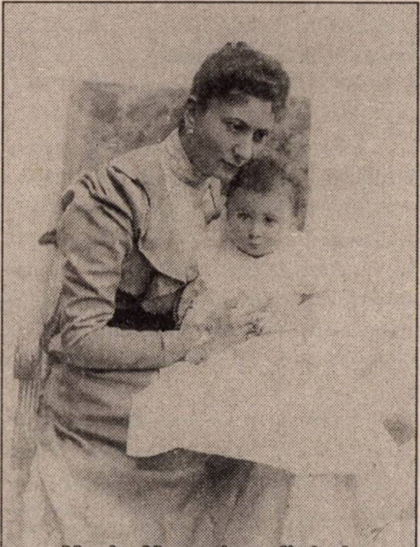

Maria Moruzi cu fiul ei, Gh.I. Brătianu

În luna iulie 1917, unitatea sa a ajuns pe front, luând parte la luptele de pe Valea Trotușului din vara aceluiași an. În aceste încleștări, Gh.I. Brătianu a fost rănit și trimis apoi pentru refacere în spatele frontului. La începutul lunii decembrie 1917, s-a înscris la Facultatea de Drept a Universității ieșene, luându-și licența doi ani mai târziu.

Între timp, însă, el a fost concentrat din nou, în primăvara anului 1918, fiind iarăși rănit, de data aceasta pe frontul din Bucovina. La terminarea ostilităților, Gh.I. Brătianu a fost trecut în rezerva armatei române, fiind avansat locotenent (23 iulie 1921) și apoi căpitan (10 mai 1934).

Experiența sa de front, în calitate de ofițer al armatei române, a fost consemnată în lucrarea *File rupte din cartea războiului* (1934), evocare veridică a clipelor dramatice prin care a trecut oștirea și țara în anii 1916–1919. Impresiile de front ale tânărului Brătianua, publicate fragmentar și în ziarul „Neamului Românesc“ al lui Nicolae Iorga, au fost receptate cu interes de opinia publică, lăsând să se întrevadă pe viitorul mare istoric și om politic.

Afirmare în viața științifică

Deceniul al treilea al secolului XX reprezintă pentru Gh.I. Brătianu o perioadă de intense eforturi intelectuale și de ample investigații în biblioteci și arhive din țară și străinătate. În anii 1920–1921, a studiat în capitala Franței, având ca profesori mari personalități științifice. Și-a luat licența în Litere, la Sorbona (iulie 1921), și a făcut investigații ample în arhivele din Genova și Neapole. Revenit în țară, a deținut titlul de doctor în filosofie la Universitatea din Cernăuți, pe acestă bază ocupând Catedra de istorie medie, modernă și contemporană universală de la Universitatea din Iași. Promovarea prematură a lui Gh.I. Brătianu în viața universitară a fost pusă de adversarii săi pe seama influenței exercitate de Partidul Național Liberal, aflat la guvernare în acel moment, prim–ministru fiind chiar Ion I.C. Brătianu.

Poate și pentru a risipi aceste idei, Gh.I. Brătianu și-a intensificat activitatea științifică. A prezentat comunicări la primele două Congrese internaționale de studii bizantine, desfășurate la București (1924) și Belgrad (1927), precum și la cel de-al doilea Congres Internațional de Studii Istorice de la Oslo (1928). De asemenea, și-a continuat investigațiile în arhivele italiene, publicând un număr important de studii și lucrări.

Intensa activitate științifică i-a adus alegerea ca membru corespondent al Secției de istorie a Academiei Române, eveniment ce a avut loc la 2 iunie 1928, propunerea fiind făcută de N. Iorga. În anul următor, Gh.I. Brătianu și-a trecut doctoratul la Sorbona, cu o teză despre comerțul genovez în Marea Neagră, împlinindu-și astfel un deziderat de la începutul anilor '20.

În viața privată, Gh.I. Brătianu a avut de suportat mai întâi moartea mamei (1921), la o vârstă încă tânără, și mai apoi a tatei (1927), evenimente care l-au marcat profund. În aceeași perioadă, savantul s-a căsătorit cu Elena Sturdza (1921), femeie care a exercitat o mare influență asupra și i s-au născut și copiii, întâi Maria, mai apoi gemenii Ion și Ioana.

În meandrele vieții politice

Ca mulți alți istorici, Gh.I. Brătianu n-a rezistat tentației de a nu intra în viața politică, mai ales că provenea dintr-o familie atât de ilustră. La sfârșitul anului 1926, el s-a înscris în PNL, devenind în scurt timp șeful organizației acestui partid din capitala moldavă. A fost ales și parlamentar în Camera Deputaților, în două rânduri (1927 și 1928).

Momentul care l-a propulsat însă în prim–planul vieții politice a fost venirea prințului Carol, la începutul lunii iunie 1930. Față de actul „restaurației“, cum a fost numit acest eveniment, Gh.I. Brătianu a adoptat o atitudine diferită față de cea a PNL. El a sprijinit reînscăunarea lui Carol pe tronul României, fiind exclus pentru acest gest din rândul liberalilor. Această decizie, una dintre cele mai însemnate din viața lui Gh.I. Brătianu, are la bază animozitățile apărute, după moartea tatălui său, între el și Vintilă Brătianu, ce a succedat la conducerea liberalilor, presiunile unor apropiați, abila activitate a cercurilor carliste dornice să li se alăture un Brătianu. Fin observator al vieții politice, Constantin Argetoianu scria că „în anturajul prințului, se conta pe Gh.I. Brătianu și se punea preț pe numele lui. În caz de luptă, un Brătianu, alături de pretendent ar fi făcut bine în străinătate. Cu nițică bunăvoință și cu obișnuita confuzie a francezilor în afacerile orientale, Parisul ar fi putut crede că Ion Brătianu redivivus este alături de Carol, împăcat și mulțumit“.

De altfel, Carol, încă de la începutul domniei, a căutat să lovească în marile partide pentru a întemeia un regim personal. Or, atitudinea lui Gh.I. Brătianu se potrivea cât se poate de bine acestor planuri, mai ales că era vorba de liberali, principalii autori ai Actului din 4 ianuarie 1926, în urma căruia a fost obligat să renunțe la tron.

Nemulțumit de decizia conducerii partidului, Gh.I. Brătianu și-a creat propria formațiune politică — PNL (georgist), afirmând că acesta este adevăratul continuator al liniei Brătienilor. Demersul său a fost susținut de o serie de personalități, dintre care amintim pe Al. Rosetti, A. Sacerdoțeanu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, Vintilă Mihăilescu, Simion Mehedinți, Mihail Codreanu, Victor Papacostea, Scarlat Lambrino ș.a.

Acțiunea lui Gh.I. Brătianu a fost considerată de familia tatălui său drept o „trădare“ și, în pofida faptului că PNL a reluat conlucrarea cu regele Carol, relațiile dintre cele două ramuri Brătieniste au rămas tensionate. În perioada următoare, PNL (georgist) a rămas o formațiune de „pluton“, nereușind să fie în prim–planul vieții politice. În 1932, a trimis 14 deputați în Parlament, fiind al patrulea partid al țării iar în 1937, 16 parlamentari, număr ce l-a situat pe locul patru.

Gh.I. Brătianu (cu umbrela pe braț) vizitând secțiile de vot ale partidului (17 aprilie 1937)

În activitatea politică cotidiană, Gh.I. Brătianu a acționat pentru menținerea regimului parlamentar, opunându-se manevrelor lui Carol al II-lea, secondat de camarila sa, pentru impunerea unei formule autoritare. De asemenea, a fost în dezacord și cu politica cabinetului Gheorghe Tătărescu care facilita, după opinia sa, drumul spre materializarea proiectelor lui Carol al II-lea.

PNL (georgist) a căutat să realizeze unele alianțe cu alte forțe politice. Între ele, se remarcă colaborarea cu Partidul Poporului, condus de mareșalul Alexandru Averescu, cele două partide formând, în 1935, Frontul Constituțional. Tratativele de unificare însă au eșuat. La sfârșitul anului 1937, în contextul frământărilor politice determinate de alegerile generale, PNL și liberalii georgiști au încheiat un pact de „neagresiune“ electorală cu Garda de Fier, la el aderând apoi și Partidul Agrar al lui Constantin Argetoianu. Acest fapt a constituit, după al doilea război mondial, un grav cap de acuzare la adresa lui Gh.I. Brătianu, deși trebuie spus că savantul n-a împărtășit niciodată programul organizației de extrema dreaptă.

În condițiile formării echipei guvernamentale Goga–Cuza, s-a produs reconcilierea, la începutul anului 1938, și reconcilierea dintre cele două ramuri, liberalii formând un singur partid, condus de Dinu Brătianu. La 10 februarie 1938, s-a instituit, așa cum se cunoaște, regimul autoritar al regelui Carol al II-lea, PNL în conducerea căruia se afla și Gh.I. Brătianu, condamnând acest act. În cei doi ani de regim carlist, Gh.I. Brătianu a acționat pentru realizarea unității opoziției, relațiile cu suveranul deteriorându-se vizibil.

Opțiuni în politica externă

Pe planul politicii externe, Gh.I. Brătianu a înțeles că evoluția raporturilor de putere pe continentul european va lăsa România la dispoziția celor două mari puteri totalitare — Germania nazistă și Rusia sovietică. Trebuie spus că o asemenea perspectivă a fost intuită și de alți

Gh.I. Brătianu (al doilea din stânga) ascultând comunicarea lui Gh.Gh. Mironescu, la Institutul de Științe Morale și Politice

oameni politici români — Nicolae Titulescu, Octavian Goga, Constantin Argetoianu ș.a. Soluțiile preconizate au fost diferite: Nicolae Titulescu avea în vedere apropierea de Uniunea Sovietică, țară cu care a și negociat un proiect de asistență mutuală. Această apropiere trebuia să se producă în conexiune cu Franța și Cehoslovacia, ce parafaseră tratate de asistență mutuală cu Moscova. Scopul acestui parteneriat strategic era de a bloca ascensiunea spiritului revanșard și a expansionismului celui de-al III-lea Reich.

Gh.I. Brătianu a avut o viziune diferită. El aprecia Rusia sovietică drept cel mai mare pericol pentru existența României reîntregite și, în consecință, a preconizat o apropiere de Germania. În acest scop, a efectuat mai multe călătorii în această țară, unde s-a întâlnit de mai multe ori cu lideri germani și, în primul rând, cu Herman Göring. La 16 noiembrie 1936, Gh.I. Brătianu s-a întâlnit cu Adolf Hitler, fiind primul om politic român primit de Führer, un alt fapt care i-a fost imputat după cea de-a doua conflagrație mondială.

Pe baza acestei opțiuni, savantul a criticat de la tribuna Parlamentului, în presă și în lucrări de sine stătătoare acțiunile promovate de Nicolae Titulescu în direcția apropierii de Moscova. În esență, Gh.I. Brătianu aprecia că, departe de a spori securitatea României, o eventuală alianță cu sovietele va amplifica amenințările, întrucât Armata Roșie nu poate să fie un garant al României Mari. Cu toate acestea, savantul a fost printre acei oameni politici care și-a declarat dezacordul față de modalitatea demiterii lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine, la sfârșitul lunii august 1936.

Până la declanșarea celui de-al doilea război mondial, Gh.I. Brătianu a continuat să acționeze pentru o apropiere de Germania, ai căror lideri și-au oferit disponibilitatea de a garanta integritatea teritorială a României în schimbul angajamentului de a nu permite trecerea armatei sovietice spre vest și a unor facilități economice.

Nici modificarea poziției Berlinului și nici apropierea sovieto–germană, concretizată în celebrul Pact Ribbentrop–Molotov, nu l-au determinat pe Gh.I. Brătianu să-și schimbe percepția că URSS este cel mai mare pericol pentru existența României ca stat și că, în aceste condiții, răul mai mic îl reprezintă, totuși, o apropiere de Germania. Dacă la începutul războiului cele două mari puteri erau aliate, Gh.I. Brătianu a întrevăzut clar viitorul conflict dintre ele.

Opțiunile în politica externă ale savantului aveau la bază nu adeziunea la principiile și ideologia național–socialistă ci o viziune geopolitică proprie asupra evoluției climatului internațional, grefată pe puternica dorință de a păstra intacte granițele țării.

În primăvara și vara anului 1940, Gh.I. Brătianu a trecut peste aversiunea nutrită față de severan și regimul său și a acceptat misiunea, încredințată de Carol al II-lea, de a pleca în Germania cu scopul de a acționa pentru menținerea integrității teritoriale a țării. Călătoria nu a mai avut loc, Berlinul comunicând Bucureștiului că un asemenea demers ar fi inoportun.

Evoluția evenimentelor este cunoscută. Germania, după ce a fost de acord cu anexarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei și a nordului Bucovinei, a impus României, la sfârșitul lunii august 1940, în conexiune cu Italia, Dictatul de la Viena prin care nord–estul Transilvaniei a fost cedat Ungariei. Gh.I. Brătianu s-a opus acestui rapt, declarând că „preferăm dușmănia Germaniei la disprețul ei, pe care ni-l atrăgeam prin atitudinea ce se adoptase".

Imediat după consumarea dramei, Gh.I. Brătianu a elaborat un memoriu de protest, semnat de mulți lideri politici, care a fost depus la mai multe legații din București, între care și cea a Germaniei.

Evenimente dramatice

În contextul crizei politice generate de prăbușirea granițelor țării, Gh.I. Brătianu a fost solicitat să intre în guvernul condus de generalul Ion Antonescu, în calitate de vicepreședinte și de ministru de Externe. Deși Dinu Brătianu și-a dat acordul, intrarea în echipa guvernamentală nu s-a mai produs, savantul fiind nemulțumit de rolul atribuit Gărzii de Fier. În perioada ulterioară, Gh.I. Brătianu a refuzat și alte oferte de a ocupa diverse posturi guvernamentale. Poziția lui în timpul regimului condus de mareșalul Ion Antonescu a fost una specială. Membru în conducerea PNL, formal desființat, el se găsea în opoziție. Dar istoricul avea legături atât cu Ion Antonescu, conducătorul statului, cât mai ales cu Mihai Antonescu, vicepreședinte și ministru de Externe, care fusese membru al partidului său. Ele i-au permis să joace un rol de mijlocitor între opoziție (PNȚ și PNL) și echipa aflată la putere. De asemenea, așa cum arată documentele de arhivă, el a fost consultat, mai ales de Mihai Antonescu, în privința adoptării unor decizii.

În anii războiului, Gh.I. Brătianu a militat cu stăruință prin activitatea științifică și cea publică pentru a menține în idealul reîntregirii și a crea condițiile pentru ca el să se împlinească. În acest scop, a publicat numeroase lucrări mai ales în limbi străine, a ținut conferințe publice, a vorbit la radio, a publicat articole în presa cotidiană. Amploarea activității sale și impactul acesteia asupra opiniei publice îl desemenază pe Gh.I. Brătianu ca un continuator al lui N. Iorga, care, se știe, a avut un rol foarte important în timpul primului război mondial.

Un capitol distinct în această direcție îl reprezintă participarea savantului la campania armatei române, el fiind, așa cum am precizat, ofițer de rezervă.

La 24 mai 1941, în prelegerea de încheiere a cursului ținut la Universitate, intitulată „Evoluția ideii naționale“, Gh.I. Brătianu aprecia că fiecare generație trebuie să lupte pentru împlinirea unor mari interese naționale. Așa s-a întâmplat cu cele de la 1877–1878 și 1916–1919. „(...) rămâne, continua istoricul, ca și generația dumneavoastră să depună, la rândul ei, examenul de sânge și de glorie. Eu aparțin unei generații care a mai avut cinstea, în anii tinereții, să stea în rândurile luptătorilor și vă asigur că nu am dorința, după toate câte s-au întîmplat decât de a trece a doua oară examenul alături de dumneavoastră“.

Pornind de la acest text, dar și de la alte articole din presă, s-a acreditat ideea că Gh.I. Brătianu a fost „voluntar“ și în cel de-al doilea război mondial. Mecanismul formării acestei percepții l-am analizat cu câtiva ani în urmă („Magazin Istoric“, s.n., an. XXX, nr. 352, 1996). Examinarea documentelor militare depistate în arhive arată că savantul a fost **mobilizat prin ordin de concentrare**, ca orice ofițer de rezervă. La 22 iunie 1941, Gh.I. Brătianu a fost mobilizat la Divizia 7 infanterie, rămânând la această mare unitate până la 12 iulie, când a fost mutat la Corpul de Cavalerie, comandat de generalul Mihail Racoviță, un prieten de familie. Aici a fost încadrat, la Biroul 2 (informații și contrainformații), funcționând ca translator de limba germană. El a rămas efectiv în acest post până la 31 octombrie 1941. Timp de o lună de zile (1–30 noiembrie 1941), Gh.I. Brătianu a fost detașat, din ordinul generalului Nicolae Mazarini, la Marele Stat Major Secția I, Biroul studii–legi.

Savantul a fost din nou concentrat la Corpul de Cavalerie, în perioada 16 iulie–24 septembrie 1942, luând parte la acțiunile acestei mari unități în Crimeea și în Caucaz. Experiența a fost consemnată în „Notes sur un voyage en Crimeé“, publicată în „Revue Historique du Sud–Est Européen“, XIX, 1942.

De asemenea, Gh.I. Brătianu a luat locul lui N. Iorga la Școala Superioară de Război, unde, în februarie 1942, a ținut șase prelegeri despre originile și formarea unității românești, care vor constitui substanța cărții cu același titlu, publicată în 1943, în limba franceză (v. *Originile și formarea unității românești*. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război, București, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, ed. a II-a, îngrijită, note, postfață, repere cronologice și addenda de col. Aurel Pentelescu și lt.–col. Petre Otu). El a revenit la pupitrul Școlii Superioare de Război în lunile mai–iunie 1945, unde a conferențiat despre formele de organizare a păcii, curs pe care îl avea și la Universitate.

Sub raport științific și didactic, perioada războiului este una dintre cele mai faste din întreaga carieră a lui Gh.I. Brătianu. La 1 martie 1941, a fost numit director al Institutului de Istorie Universală, creat la 1 aprilie 1937 de către N. Iorga, iar la sfârșitul anului a devenit și decan al Facultății de Filosofie și Litere a Universității București, funcție pe care a îndeplinit-o până la 1 octombrie 1943. În sfârșit, la 28 mai 1942, a devenit membru al Academiei Române, discursul de recepție fiind rostit un an mai târziu.

Gh.I. Brătianu a fost implicat activ și în procesul de desprindere a României din alianța cu Germania, dar varianta care i-ar fi convenit, aceea ca mareșalul Ion Antonescu să facă întoarcerea de arme, nu s-a concretizat, demersul său din ziua de 23 august fiind infructuos.

După 23 august 1944, în condițiile începutului procesului de comunizare și sovietizare, Gh.I. Brătianu a avut din ce în ce mai mult de suferit, el suportând atacuri din mai multe direcții. Și-a continuat activitatea științifică și pe cea politică, dar, treptat, a fost marginalizat. La sugestia unor prieteni, a refuzat să se expatrieze, arătând că Brătienii nu dezertează din țară. În septembrie 1947, i s-a fixat domiciliul forțat și i s-au interzis contactele externe, fapt ce i-a restrâns considerabil munca de creație. În noaptea de 7/8 mai 1950, Gh.I. Brătianu a fost arestat și întemnițat la Sighet, unde, după trei ani de cumplită recluziune, a încetat din viață. (Pentru împrejurările morții a se vedea Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu — enigma morții sale*, București, Fundația Academia Civică, 1997.)

Gh.I. Brătianu în postura de orator (Sala „Dalles“)

***

Gh.I. Brătianu, una dintre ilustrele personalități ale familiei Brătianu, se înscrie în lunga serie de politicieni–istorici, care îi include, între alții, pe Nicolae Bălcescu, Titu Maiorescu ș.a. Istoric de mare talent, cu o pregătire și intuiție excepționale, Gh.I. Brătianu a considerat că este de datoria sa și în spiritul tradiției familiei să părăsească turnul de fildeș al cercetătorului și să se implice în viața cetății, mai ales în lupta politică. Pe acest tărâm, realizările sale, ca și ale altor antecesori și contemporani, au fost modeste, puține din idealuri fiind împlinite. Partea era mai valoroasă, cea mai trainică rămâne cea științifică, lucrările sale — în care informația abundentă este dublată de rigoare, intuiție și o mare putere de înțelegere a fenomenelor — asigurându-i un statut privilegiat în istoriografia română.

Gh.I. Brătianu a fost însă și un ofițer al armatei române care n-a ezitat ca, în cele două mari războaie ale românilor din acest veac, să participe efectiv la lupte, în mijlocul trupelor. De asemenea, ca mulți alți mari istorici români — i-am cita aici pe Bogdan Petriceicu Hasdeu și N. Iorga —, el a predat la Școala Superioară de Război, contribuind la formarea unor generații de ofițeri de Stat Major.

Prin întreaga sa activitate științifică și publică, Gh.I. Brătianu este, fără îndoială, una dintre personalitățile marcante ale istoriei noastre în veacul al XX-lea. ■

● semnal editorial ● semnal editorial ● semnal editorial ● semnal editorial ●

Dinu Brătianu înfrânt de Gheorghe Tătărescu

Petre ȚURLEA*

Pregătiri febrile

După lovitura de stat de la 23 august 1944, lupta dintre Dinu Brătianu și Gheorghe Tătărescu pentru conducerea Partidului Național Liberal s-a accentuat. Ea se va finaliza în vara lui 1945, când Tătărescu va convoca un congres liberal.

În iunie 1945, data Congresului general al PNL, a fost de mai multe ori amânată, pentru a atrage și unele organizații care rămăseseră alături de Dinu Brătianu. Concomitent, se făceau și ultimii pași pentru aducerea partidului sub conducerea lui Gh. Tătărescu. La 5 iunie, se inaugura noul sediu central, în Calea Victoriei nr. 29, urmată de sediile organizațiilor de sectoare; tot atunci, se va încheia și procesul de organizare pe județe. După toate acestea, la 10 iunie, se emite circulara care fixa Congresul pentru 29 iunie 1945.

Pregătirile febrile ale tătărescienilor au alarmat pe brătieniști. De aceea, în iunie 1945, s-a înregistrat și o intensă activitate a acestora menită a dejuca încercările celor dintâi de a convoca un congres liberal. La 19 iunie, Dinu Brătianu întrunește Delegația Permanentă, care ratifică excluderea din partid a lui Gh. Tătărescu. Motivația: sprijinul dat dictaturilor între 1938–1944. La 27 iunie, printr-un comunicat al PNL, Dinu Brătianu anunța excluderea, adăugând: „Exclus din PNL, dl. Gheorghe Tătărescu folosește numele acestui partid și pe al meu personal pentru a înșela pe oamenii de bună credință. Țin să se știe că dl. Tătărescu nu are nimic comun cu PNL și orice acțiune întreprinsă de d-sa sub titulatura acestui partid sau cu folosirea numelui meu constituie un abuz și o impostură“. La 28 iunie, sub nr. 25.322, Corpul Portăreilor Tribunalului Ilfov a transmis lui Gh. Tătărescu o notificare din partea lui Dinu Brătianu: „Activitatea dumneavoastră politică din ultimul timp mă silește ca, în calitate de președinte al PNL, să vă atrag luarea aminte asupra caracterului manifestărilor ce ați crezut nimerit să întreprindeți și să vă pun în vedere că ele încep să atragă răspunderi nu numai politice, dar și de alt ordin. Încă din 1938, v-ați pus în afară de ideologia și cadrele PNL, atunci când, primind să intrați în guvernul prezidat de Patriarhul Miron, nu ca reprezentant al partidului, ci în calitate de fost sfetnic al Tronului, ați continuat a inspira activitatea acelui guvern și după ce acțiunea personală a suveranului a luat un caractr dictatorial prin înlocuirea Constituției, făcută cu călcarea formelor legale, prin suspendarea inamovibilității magistraturii și prin desființarea partidelor politice. Ați fost pus, atunci, în ciudata situație de a determina dizolvarea partidului al cărui scretar general erați, și odată acest prim pas făcut, nu v-ați simțit stânjenit de situațiunile încă și mai ciudate în care ați fost târât, pe care uneori le-ați provocat, alteori le-ați acceptat, și a căror enumerare constituie de atunci încoace un penibil *curriculum vitae*. Amintesc: în politica externă, după ce ați subscris înlăturarea, încă din 1936, a lui Nicolae Titulescu, fapt care a fost hotărâtor în schimbarea orientării politicii noastre, ați contribuit direct, în 1940, la îndreptarea țării spre o politică externă care se știa atunci că ne va fi nefastă și care a dus la odiosul arbitraj de la Viena, pe care l-ați susținut în Consiliul de Coroană, apoi ați fost singurul personaj politic care a însoțit pe mareșalul Antonescu la Chișinău pentru a vă solidariza cu acțiunea lui războinică în contra Rusiei, contribuind astfel la starea în care se găsește astăzi țara; în politica internă, instaurarea permanentă a dictaturii, aprobarea și îndemnul supunerii la dispozițiunile noii Constituții dictatoriale, participarea dvs. la nenorocitul Front al Renașterii Naționale și supunerea orbească la toate capriciile regimului personal. Iar dacă ar fi să mă refer la timpurile mai apropiate, ar trebui să vă citez participarea dvs. la actualul guvern, la ale cărui acte străine de ideologia Partidului Liberal ați subscris și al cărui șef a declarat, nu mai departe în ziua de 24 iunie 1945, că partidele istorice au fost o adevărată nenorocire, că ele au vândut bogățiile țării capitalului străin și că țara nouă nu se va putea clădi decât prin lichidarea completă a acestor partide. Ați auzit toate acestea, ați rămas totuși pe banca ministerială și continuați a vă înfățișa drept conducător al unui partid căruia i se aduc asemenea calificări. Trebuie să recunosc că asemenea atitutine corespunde intenției ce ați manifestat prin scrisorile din 13 aprilie 1938, de a socoti rupte raporturile dvs. cu PNL. Nu este, însă, mai puțin adevărat că

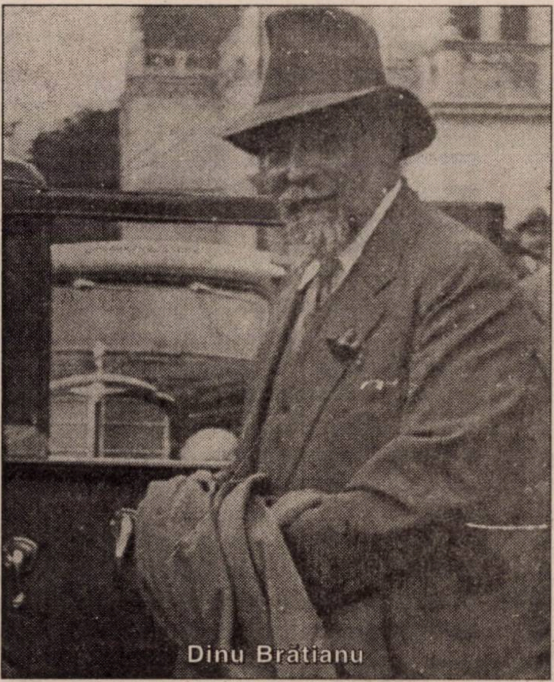

Dinu Brătianu

---

* Prof.univ.dr.; rândurile de față reprezintă fragmente din monografia *Partidului Național Liberal–Tătărescu,* volum în curs de apariție la Ed. Enciclopedică (subtitlurile aparțin redacției noastre)

Întâlnire Dinu Brătianu – ziariști, Paris (18 decembrie 1933)

pozițiunea ce ați luat nu vă autorizează a vă înfățișa conducătorul acestui partid din care, știți bine, nu mai faceți parte, și nu mai puteți face parte, căutând să profitați de prestigiul numelui său și de trecutul său istoric, pentru a vă da dvs. iluzia de conducător, iar partizanilor pe care încercați a-i aduna în această aventură, iluzia de a face parte din PNL. Cât timp lucrurile s-au mărginit la manifestațiuni personale, au putut fi trecute cu vederea. Astăzi, însă, când sprijinit pe asemenea închipuiri și profitând de faptul că faceți parte din guvern, ați încercat să puneți mâna cu forța pe unele localuri ale sediilor noastre din provincie și când pretindeți să vă înfățișați întregii țări drept conducător al PNL, trebuie să vă pun în vedere că faptul de a uzurpa un titlu la care nu aveți dreptul constituie delictul pedepsit de art. 414 din Codul Penal, osebit de posibilitatea că faptul să fie calificat și drept înșelăciune, conform art. 549 din același cod. În temeiul celor de mai sus, vă somez ca, de azi înainte, să încetați a vă intitula conducător, președinte sau secretar general al PNL și a denumi înjghebarea dvs. politică PNL, cum și de a mai ține întruniri și simulacru de congres convocat de dvs., fără calitate, în numele partidului, cunoscând că în caz contrar vă voi ține răspunzător pe căile legale, în numele singurului PNL existent, al cărui șef sunt, de întreaga dvs. activitate contrară legilor țării, statutelor partidului și dăunătoare atât intereselor Țării, cât și acelora ale partidelor“. Presa liberală fiind interzisă, scrisoarea lui Dinu Brătianu nu a putut fi publicată; va fi trimisă spre știința șefilor organizațiilor liberale județene, mulți deja trecuți de partea lui Gheorghe Tătărescu. De remarcat, forma originală de trimitere a scrisorii către destinatar, prin portărel și, mai ales, lipsa de realism a multora dintre afirmațiile cuprinse în aceasta. În iunie 1945, cei mai mulți liberali, inclusiv o parte a personalităților de vârf liberale, trecuseră în tabăra tătăresciană; așadar, formula „iluzia de conducător“ nu mai era adevărată; Tătărescu chiar era recunoscut de cei mai mulți drept conducător al național–liberalilor, iar acțiunea sa în nici un caz nu mai avea aspectul de „aventură“. În sfârșit, amenințarea cu acționarea în justiție, în condițiile în care aceasta era în mâna guvernului din care Tătărescu făcea parte, nu putea să-l intimideze pe cel amenințat.

Eforturile președintelui Dinu Brătianu nu au împiedicat ținerea Congresului convocat de secretarul general Gheorghe Tătărescu, chiar dacă acesta din urmă fusese demis, la 1 iulie 1945. Sala „Aro“ era arhiplină și, conform unor fotografii din momentul Congresului, în fața sălii, pe stradă, erau câteva mii de oameni. Însăși această prezență masivă demonstra trecerea unui foarte mare număr de liberali de partea lui Tătărescu, ceea ce-i legitima acțiunea, și excludea etichetele de „aventură“ și „ficțiune“. Pentru ca lucrurile să fie foarte clare, cel exclus de brătieniști le-a spus celor prezenți la Congres că ei formează adevăratul partid liberal, hotărârile celeilalte tabere nefiind recunoscute: „Sunt secretar general al acestui partid“ — spunea Tătărescu. Tot el îl propune ca președinte al Congresului pe Aurelian Bentoiu, fost ministru de Justiție; cu prestigiul său de jurist, acesta preciza că se întrunesc toate condițiile de legalitate: Statulul PNL prevedea congrese la fiecare patru ani, dar, datorită refuzului vechii conduceri care se temea de schimbări, din 1936, nu se mai întrunise nici unul; de aceea, Delegația Permanentă, care se reunise, la19 iunie, pentru a-i exclude pe unii fruntași liberali, nu era constituită statutar și, ca urmare, hotărârile ei erau nule. La rândul său, Gh. Tătărescu anunța existența unui conflict de idei, de mentalități și metode de acțiune între cei rămași în jurul lui Dinu Brătianu și cei din jurul său, nu un conflict de persoane pentru deținerea unor funcții. Vechea conducere se afla în conflict cu partidul însuși: „Conflictul dintre spiritul reacționar și spiritul reformist de adaptare este unul din motivele care au izolat fosta conducere a partidului, de partidul însuși. (...) Al doilea conflict a fost prilejuit de nevoia de a inaugura o nouă politică externă“.

Ruptura finală

Ruptura fiind motivată, s-a trecut la înlocuirea „reacționarilor“, începându-se cu alegerea noului președinte al partidului. Aurelian Bentoiu citea moțiunea prin care președinții organizațiilor liberale județene îl propuneau pe Gh. Tătărescu, incluzând și temeiurile acesteia: „**1.** Strălucitele state de servicii ale d-lui Tătărescu în slujba partidului; **2.** Marile servicii aduse de d-sa țării ca șef de guvern în momente de grea răscruce istorică; **3.** Necesitatea de a ieși din ficțiune și de a intra în realitate“. Încheia, prezentându-l ca moștenitor al tradiției liberale: „În clipa în care partidul a suferit greaua pierdere a marelui său președinte I.G. Duca, dl Tătărescu a ridicat de pe peronul gării Sinaia steagul partidului, sfințit cu sângele nevinovat al președintelui martir și l-a purtat neîntrerupt cu cinste și cu vrednicie“. Moțiunea va fi aprobată și Tătărescu ales în unanimitate președinte; răsuflând ușurat, va ține un discurs planturos, ocupându-se de toate problemele partidului și ale societății românești. Începe cu un excesiv excurs istoric, prezentându-și întreaga activitate din 1943–1944 pentru formarea unei alianțe antiantonesciene și pentru scoaterea României din războiul antisovietic, concluzia celor care-l ascultau trebuind să fie aceea că s-a aflat în centrul evenimentelor și, de multe ori, chiar le-a determinat. Nu lipseau atacurile nedrepte la adresa lui Ion Antonescu, Dinu Brătianu, Iuliu Maniu. Apoi, erau subliniate, mai sistematic și mai apăsat decât la Giurgiu, în decembrie 1944, principiile propriei concepției a „liberalismul social“. Toate reformele cu caracter social trebuiau să aibă la bază libertatea, dreptatea socială și proprietatea individuală. („Libertatea rămâne bunul cel mai prețios și scopul suprem de realizare al individului"; „Dreptatea socială reclamă difuzarea proprietății individuale"; „Partidul Liberal nu concepe libertatea fără proprietate"; „Proprietatea este funcție socială, ea nu este scop, ci mijloc"; „Partidul Liberal este împotriva oricărei etatizări, naționalizări sau socializări a oricărei proprietăți individuale"; „Suprimarea condiției proletariene, prin înlocuirea treptată a muncii salariate cu munca asociată și culminând prin accesul la proprietatea individuală, trebuie să fie un țel permanent al acțiunii de stat"). Ca reforme imediate, după cea agrară, programul PNL cerea larga descentralizare administrativă, industrializarea agriculturii, asigurările sociale extinse la muncitorii agricoli, limitarea trusturilor și cartelurilor, o puternică încurajare a mișcării cooperatiste, sprijin pentru întreprinderile care lucrează pentru stat, reformarea domeniului financiar. „Curmând cu hotărâre intervenționismul excesiv și păgubitor al statului în procesul producției și al consumului" ș.a.m.d. Multe dintre țelurile vizate erau în flagrantă contradicție cu țelurile anunțate de către aliații comuniști și, mai ales, erau în contradicție cu ceea ce aceștia își doreau să facă, fără a-și exprima public dorința în acel moment. Cel mai important dezacord era în problema proprietății, unde Tătărescu spunea tranșant: „PNL este împotriva oricărei confiscări și a oricărei expropieri urbane sau rurale, socotind formula exproprierii complet epuizată o dată cu rezolvarea problemei agrare făcută prin ultima lege a Guvernului nostru".

Consecvent cu linia urmată și până atunci, Gheorghe Tătărescu își afirma deplina obediență față de ocupantul sovietic, transmițând, chiar la începutul discursului său, „recunoștință vitezelor armate sovietice și gloriosului lor conducător, Mareșalul Stalin".

Iar la capitolul politicii externe, spunea: „Eu nu sunt comunist. Prin concepțiile ce am despre om, despre societate, despre proprietate, prin concepțiile mele generale asupra lumii, nu sunt comunist. De aceea, eu nu pot fi acuzat că noua orientare de politică externă pe care o cer pentru țara mea e determinată de afinități sau simpatii doctrinare". Așadar, ceea ce propunea — „raporturi permanente de colaborare în toate domeniile, încadrate într-un pact de asistență mutuală, atât în timp de război, cât și în timp de pace"— era rodul unei analize a realității internaționale.

Gheorghe Tătărescu, pe vremea când era prim–ministru (1934–1937)

Congresul aprobă modificarea statutului datând din mai 1930 (cu completările din iunie 1936) și a ales noul Comitet Central. Apoi, congresiștii, împreună cu cele câteva mii de oameni din fața Sălii „Aro", vor face o manifestație în Piața Palatului Regal, în timpul căreia a apărut la tribună și dr. Petru Groza. Prim–ministrul se arăta foarte amabil cu Gheorghe Tătărescu, pe care-l considera „bun prieten și colaborator", lăudându-l pentru că „a știut să înțeleagă, să audă și să vadă vremurile noi prin care trecem, îmbrățișând calea democrației sincere, pe temeiul căreia voim să clădim România nouă". (...)

„O școală a caracterelor"

Reacțiile la Congresul tătărescian, și mai ales la discursul lui Gheorghe Tătărescu din timpul acestuia, au venit și din alte medii politice. Cel mai important — pentru că precizează cu fermitate o serie de fapte istorice, și pentru că vine din partea unui om foarte avizat — era trimis, la 11 iulie 1945, sub forma unei scrisori, de către Grigore Niculescu–Buzești, lezat de acuzele ce i le adusese Tătărescu. Referiri interesante se făceau cu privire la pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944, cu privire la rolul lui Gheorghe Tătărescu, rol care era considerat cu totul minor. Buzești își încheia scrisoarea de desființare cu o cerere de retractare: „Am aflat din discursul ce ați rostit la 1 iulie că aveți intențiunea de a forma în jurul dvs. o școală a caracterelor. Știu că una din principalele însușiri ale unui adevărat caracter este să-și recunoască greșeala. Acum, cunoașteți faptele. Pot spera oare să rectificați acuzațiile ce mi le-ați adus?".

La rândul său, și Iuliu Maniu se arăta foarte afectat de acuzațiile pe care i le adusese Gheorghe Tătărescu. Într-o declarație făcută în fața ziariștilor străini din București, și-a pierdut chiar calmul proverbial: „Dl Tătărescu conducea și atunci (în timpul războiului), ca și astăzi, disidența PNL și era evident că eu și PNȚ, făcând abstracție de celelalte motive, nu puteam încheia o înțelegere cu o disidență răzvrătită".

Astfel, contestat din multe părți, intrigându-i sau supărându-i pe mulți, Gheorghe Tătărescu a reușit să ajungă președinte de partid. Rămâne de discutat problema legalității: din iulie 1945, au existat două partide liberale (conduse de Gheorghe Tătărescu și de Dinu Brătianu), unul singur condus de Gheorghe Tătărescu și o grupare liberală condusă de Dinu Brătianu, sau un partid liberal condus de Dinu Brătianu și o grupare liberală condusă de Gheorghe Tătărescu? Sunt argumente în favoarea fiecărei dintre aceste trei soluții, dar și împotriva fiecăreia. În volumul *Istoria PNL* (apărut în 2000), Gheorghe Onișoru, autor al capitolului V, se arată adept al primei soluții, tratând separat PNL–B și PNL–T, ca două organisme politice de sine stătătoare, separate și cu dreptul de a purta titulatura pe care și-o aleseseră. Cred că este concluzia normală. ■

Un eseu (premeditat) revizionist

Dinastia Brătianu: posteritatea unui mit

Mihail E. IONESCU*

Istoriografia românească a căutat să așeze temeinic rolul și locul Brătienilor —adevărata dinastie politică, emblematică pentru evoluția politică a României în epoca modernă — în elaborarea și aplicarea soluțiilor politice în dezvoltarea statului.

Maniere autoritare

Cunoscut și sub numele de „Vizirul", datorită manierelor sale de conducere autoritară, I.C. Brătianu a avut un rol covârșitor în instalarea dinastiei Hohenzollern și proclamarea Regatului, în câștigarea Independenței și în deciziile legate de războiul din 1877–1878, precum și în soluțiile aplicate pentru organizarea vieții politice, economice și sociale interne până la moartea sa (intervenită în 1891). Fiul său, I.I.C. Brătianu, a jucat aceeași partitură ca tatăl său până către sfârșitul deceniului trei al secolului XX (1927), fiind prezent, între altele, în marile decizii privind participarea României la primul război mondial, recunoașterea internațională a României Mari, legile postbelice privind proprietatea statului român asupra subsolului, rezolvarea crizelor dinastice. Formula „prin noi înșine", care a însoțit evoluția României în prima parte a secolului XX, este strâns legată de dinastia Brătianu, socotită părinte al curentului de protejare a capitalului național și afirmării naționale prin și cu efort propriu. Vintilă Brătianu (până la 1930) și, mai apoi, C.I.C. Brătianu au marcat destinul țării, prin participare la croirea lui, dar și al PNL, cu conducerea căruia s-au identificat practic până la sfârșitul prezenței lui în arena politică, precipitată de comuniști în 1947.

Aproape 100 de ani de prezență extrem de vizibilă în avanscena vieții politice naționale a creat, aproape firesc, un **mit al Brătienilor**, infailibili cunoscători ai problemelor țării, maeștri ai deciziilor optime, creatori ai unor paradigme politice de evoluție a României la care trebuie să se revină neapărat pentru a progresa. Formula „prin noi înșine", proprie liberalilor conduși de Brătianu, a devenit un refugiu al curentelor politice care numai din liberalism nu se pot revendica, sinonim cu respingerea deschiderii internaționale în numele unei autarhii care își găsește într-un trecut mitizat argumentul existenței.

„Sfinxul": Ionel Brătianu

Mitul Brătienilor a întrecut evident orice altă referință la trecutul național în privința galeriei de personalități formatoare. Fie că este vorba de dinastia regală și, mai ales, de figura tragică a regelui Mihai, ori de marii „împușcați", Ion Antonescu și Nicolae Ceaușescu, de mai puțin știuții membri ai „ocultei" începutului de secol (E. Carada, de pildă), dinastia Brătienilor covârșește prin impactul avut asupra mentalului colectiv național. Celelalte „sanctuare" mitice, puncte de referință obligatorii oricând, sunt de departe depășite de impactul exercitat de boierii de la Florica, mai ales azi, când globalizarea și era informațională tind să șteargă identități și să fabrice uniformități pretutindeni și când „noi înșine" a dobândit relevanțe identitare și de zid de apărare național.

Este benefică influența mitului Brătianu în conștiința națională? Ori el funcționează ca „umbrelă" a unui conservatorism sui generis, sinonim cu cantonarea într-un trecut idealizat și, mai mult, fabricat trandafiriu? Are formula brătienistă „prin noi înșine" relevanța care i se conferă azi ori semnalează o direcție nocivă, de adâncire într-un izolaționism sinonim pentru România cu asfixia și ieșirea din istorie?

Florica supune Peleșul

Țara a fost condusă, în epoca „dinastiei" Brătianu, mai mult de la Florica. Este moșia argeșeană a familiei, unde membrii ei de vază se retrăgeau a se odihni ori a gândi la treburile țării. Pentru aproape un veac, Florica a fost o alternativă la Sinaia, unde Castelul regal Peleș era o oază occidentală într-un peisaj arhitectonic levantin, semănat de conace și cule boierești — tot atâtea centre politice de putere de altădată — și unde domină o nostalgie irepresibilă a acestui trecut. Latifundiul din zona subcarpatică, unde Brătienii au luat marile decizii pentru România modernă, reprezintă și un argument al unei teorii bizare privind extracția elitelor naționale în perioada de formare a României moderne. Conform acestei teorii, zona subcarpatică a fost leagănul unei boierimi mici și mijlocii, sălășuind într-un mediu moșnenesc sau răzeșesc, care a știu să păstreze valorile etno–culturale românești și să le activeze politic la momentul oportun. Această boierime subcarpatică a fost, conform acestei construcții ideatice, alternativa la aristocrația înaltă, pervertită de amestecul obligat–voluntar cu importul fanariot sau de altă natură și care a închinat țara străinătății (Imperiul otoman și, concomitent, unei Grecii încă neformate ca actor internațional).

---

* G-ral de brigadă, dr., director, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București

La Florica, în mod indiscutabil, au fost gândite marile decizii ale României moderne. Acolo trebuie că va fi gândit I.I.C. Brătianu modul în care să se implice România în noua fază a crizei orientale, care va culmina cu războiul ruso–turc, declanșat în aprilie 1877. Aici va fi meditat „Vizirul“ la termenii înțelegerii de la Livadia (toamna lui 1876) cu Rusia, potrivit căreia să fie asigurată independența României. Tot aici, probabil, va gândi la oportunitatea schimbării articolului 7 al Constituției din 1866, așa cum a cerut, în 1878, Congresul de la Berlin, care urma să dea israeliților dreptul de împământenire și la tactica dilatorie de a răspunde cererii „concertului de putere“ european. Tot aici, „Vizirul“ va gândi la viitorul fiilor săi, luând în seamă neapărat succesiunea lor la conducerea țării și a liberalilor (va încredința celor mai apropiați prieteni, C.A. Rosetti și Eugeniu Carada, sarcina de a îndeplini această sarcină–testament). Fiul său, Ionel, va prelua întreaga moștenire politică sub neobosita presiune a acestor membri ai „ocultei“. El va moșteni și stilul autoritar de conducere al tatălui și, nu mai puțin, lipsa de transparență în gestionarea treburilor statului. Moșia Florica continuă să fie unul dintre locurile principale a treburilor statului. Aici gândește „Sfinxul“ strategia de intrare a României în primul război mondial, decizie care îi aparține — o spun mulți dintre cei apropiați — aproape în întregime.

Nimeni nu știa conciliabulele lui Ionel Brătianu cu ambele tabere, în mintea sa se țeseau scenariile politice și erau stabiliți executanții, cercul lui de apropiați aștepta cu religiozitate indicațiile de acțiune pentru a le concretiza fără crâcnire. Diplomații străini acreditați la București, interesați în conduita României și dornici să o atragă în propria tabără, erau plini de adminirație față de această capacitate excepțională de a păstra secretul și de țesătura foarte complicată de adevăr și jumătăți de adevăr făcută publică de Ionel Brătianu pentru a-și proteja/camufla adevăratele mișcări.

Poate că această manieră a liderului român, în anii neutralității armate, a fost cea mai potrivită atunci. Poate că, doar în acest fel, corabia statului a putut fi îndreptată cu siguranță spre alianța cu Antanta pentru izbânda idealului național. Doar astfel a putut fi menținută probabil alianța cu Austro–Ungaria, care data din 1883 și denunțată doar o dată cu declanșarea războiului împotriva acestui imperiu ocupant al teritoriilor naționale românești. Împrejurări excepționale reclamă soluții excepționale, iar procedeul lui Ionel Brătianu poate fi în acest fel justificat cu destulă credibilitate. Dar nu este de fel explicabilă neîncrederea aproape bolnăvicioasă în proprii colaboratori, confidența cvasitotală în infailibilitatea judecății proprii. Este în această manieră de a conduce statul indiscutabil ceva din felul boierului valah de a administra moșia, încrezător numai în el însuși și doar el garant al propriei avuții și familii.

Poate este o judecată pripită sau prea aspră. Dar nu a spus, oare, Ionel Brătianu la Paris, în 1919, cînd era supus presiunilor internaționale pentru a accepta statutul minorităților, că a primit de la tatăl său o țară independentă și nu va lăsa să-i fie știrbită suveranitatea? Nu a spus el oare, în acest fel, că România se opune dictatului marilor puteri în afacerile interne ale statului român? Nu este oare în această sintagmă, des folosită de admiratorii săi pentru a-i demonstra neclintirea în apărarea intereselor României, ceva din mentalitatea unui boier subcarpatic care înțelege să-și conserve și să-și sporească moșia părintească fără să admită amestecul nimănui, fie chiar al lui Vodă? Mentalitate care mergea până la iraționalitatea riscării înseși a vieții proprii și, prin consecință, a risipirii moșiei căreia vroia a-i fi apărător?

Încă un exemplu referitor la modul de conducere al „Sfinxului“, de această dată din politica externă. Chestiunea Carol al II-lea a incendiat inutil interbelicul românesc, tânărul moștenitor al tronului fiind nu doar un tânăr cu acțiuni necugetate (căsătorie morganatică prin părăsirea datoriei militare, între altele), dar și revoltat față de copleșitoarea preeminență a lui Ionel Brătianu în gestiunea puterii în România. Fiind un adversar de marcă, capabil să primejduiască gestionarea puterii în țară de către liberalii conduși de dinastia Brătianu, I.I.C. Brătianu a aplicat o soluție pe măsură. Îndepărtarea lui Carol al II-lea de la moștenirea tronului a fost aplicată cu încăpățânare de către Ionel Brătianu, începând din 1925 până la moartea sa, în 1927, iar organele statului — atât cele informative, diplomatice sau financiare — au fost mobilizate pentru a asigura ținerea lui Carol departe de țară. Lăsând deoparte motivația pendintă de interesul național, avansată în exilarea lui Carol, nu putem să nu vedem în încăpățânarea cu care I.I.C. Brătianu l-a urmărit pentru a-l distruge ceva din procedeul unui boier care își vede amenințată moștenirea de un bicisnic și ia toate măsurile pentru a o salva. Or, mai mult, un efort de a asigura perpetuarea „dinastiei“ proprii la guvernarea României în dauna familiei regale.

Personalitatea puternică a lui Ionel Brătianu și influența lui covârșitoare asupra vieții politice interne s-au dovedit a însemna însă prea mult chiar pentru scena politică din România. Spectrul politic național a reacționat în doar câțiva ani de la moartea sa și — inclusiv sub influența regelui Carol, reîntors din exil în 1930 — partidul liberal a pierdut primatul politic național, iar Brătienii au devenit doar copărtași ai marilor decizii privind evoluția statului, auxiliari ai altor stele politice. Prin frații lui Ionel — Vintilă și Dinu Brătianu —, modelul Florica de conducere s-a prelungit însă până la instalarea comunismului, fără a mai avea eficiența și influența de altădată. Alte centre de putere s-au dezvoltat și au dobândit influență deosebită în managementul afacerilor politice și economice din România și Florica a fost nevoită să intre într-o competiție tot mai inegală.

Un mit reacționar

Miturile au un rol bine stabilit în mentalul colectiv. Ele sunt reazeme ale prezentului într-un trecut reconfortant și izvoare de tărie prin mobilizare psihologică la nivel de grupuri mari. Deopotrivă, reprezintă liante de solidaritate comunitară, oferind paradigme de comportament și, în același timp, argumente și motivații pentru acestea. Este mai puțin important, de pildă, adevărul istoric, cât ceea ce crede comunitatea în cauză că a fost adevărul, chiar dacă el este flagrant deformat. Din această perspectivă, miturile istorice sunt formatoare — de conștiință și solidaritate naționale — sau deformatoare — atunci când ele tind să manipuleze cu impactul lor mental comportamente istorice.

Dinastia Brătianu a impus un mit cu multe conotații pozitive. Cele mai multe sunt ale registrului politic și induc conștiința unei solidarități naționale în apărarea și promovarea unor interese comunitare: individualitatea și independența statului, cerbicia în menținerea opțiunii proprii, urmărirea fără odihnă și neabătut a țelurilor proprii, cutezanța și, deopotrivă, realismul soluțiilor identificate și aplicate unor situații complicate, lipsa de complexe în fața celor mari și puternici. Dar nu este mai puțin adevărat că **mitul Brătianu „joacă" și pe un registru negativ**, mai ales atunci când realitățile istorice care l-au generat sunt fundamental deosebite de prezent.

Astfel, este de observat că existența unor astfel de „dinastii" de conducători politici, a căror longevitate apropie secolul, spune ceva despre statul în cauză și elita lui conducătoare. Dacă statul în discuție este evident în faza de formare și consolidare, elitele lui politice sunt, de asemenea, în formare, și mai ales sunt reduse numeric. Similitudinea cu statele recent decolonizate se impune instantaneu. Conducerea pe baza preeminenței de clan sau etnie, dominantă în acestea din urmă, a generat, în faze ulterioare, intervenția masivă a militarilor în politică între altele pentru a depăși rivalități locale de clan sau etnice (armata jucând rolul anihilator/nivelator al contradicțiilor intrasocietale, prin caracterul său de reprezentativitate națională). În cazul României, insuficiența elitelor politice în momentul „unirii celei mici" și independenței — în a doua jumătate a secolului trecut — a făcut posibilă ridicarea dinastiei Brătianu, pe fondul „clanului" social subcarpatic. Complexitatea crescândă a vieții social–politice și economice din România — rezultat firesc atât al saltului economic înregistrat, cât și al formării României Mari —, a determinat firesc prăbușirea însemnătății dinastiei Brătianu ca familie conducătoare. Statul român intrase deja într-o altă fază de evoluție, iar elitele politice se înmulțiseră corespunzător atât ca urmare a unirii cu provinciile istorice, cât și al progresului economic și educațional.

Dinu Bratianu și regele Carol al II-lea, la vânătoare

Or, dacă acesta este contextul care a generat mitul Brătianu atunci relevanța lui pentru prezent și viitor devine reacționară. România de azi nu mai este o țară pasibilă a fi condusă de clanuri — ori „grupuri de interese", cum am spune acum — individuale, prelevând asupra tuturor celorlalte și veghind un echilibru politic și social la nevoie impus prin forță. Într-un alt context istoric, discursul mitului Brătianu devine contraproductiv. De pildă, în condițiile efortului de integrare a României la Vest — în UE și NATO —, încăpățânarea în conservarea unei independențe care să excludă interdependența devine un obstacol. După cum, în condițiile globalizării și integrării, avansarea formulei „prin noi înșine" devine sinonimă cu respingerea paradigmei de cooperare internațională și asumarea izolării economice și politice. Din punct de vedere economic, „prin noi înșine" exclude dinamica interdependenței și cooperării internaționale și exaltă paradigma închiderii în fața capitalului străin și *know how*-ului extern ca bază a promovării dominației economice de „clan" prin controlul exclusiv al bogățiilor naționale. Din punct de vedere politic, „prin noi înșine" respinge o dată cu cooperarea (azi, integrarea) și modelul democratic de gestiune a puterii și „invită", pe fondul competiției pentru controlul resurselor naționale, modalități de conducere autoritară sau semiautoritare.

Așadar, mitul „dinastiei" Brătianu solicită azi dimensiuni reacționare în mentalul colectiv național. El amintește un trecut demult depășit al unui stat în formare disponibil a fi anexat de un „clan", ceea ce nu mai este defel cazul României contemporane. Propensiunea unor forțe politice către guvernări de tip autoritar devine astfel „fundamentată" istoric. Deopotrivă, „prin noi înșine" cheamă la izolare economică și politică și, eventual, echidistanță între centrii de putere majoră învecinați. Mitul Brătianu, exaltând opunerea față de politica marilor puteri, îndeamnă la poziții nerealiste și hrănește o viziune asupra relațiilor internaționale lipsită de echilibru și pragmatism în care România are a se socoti egală marilor actori și să acționeze în consecință.

Asumat în practica politică de azi, valențele negative ale mitului Brătienilor nu poate decât să inducă atitudini și comportamente contraproductive. **Dinastia Brătienilor nu trebuie să se ofere decât cercetării istorice și nicidecum practicii politice** (așa cum de curând s-a încercat producerea unui „partid al Brătienilor"). ■

secolul XX
oameni, fapte, întâmplări
(partea a II-a)

„La mulți ani!" tuturor cititorilor noștri, să ne vedem cu bine în secolul XXI!
An. V, nr. 12(52), 2000
DOSARELE ISTORIEI
WWW.DOSARELE-ISTORIEI.RO
Director: ION CRISTOIU
secolul XX
oameni
fapte
întâmplări
Apare în 10 a fiecărei luni

HITLER DEAD

În continuarea numărului nostru trecut,
de această dată puteți citi, în p. 36–54, următoarele:

• O sută de ani de diplomație românească • Dimensiunea enesciană a unui secol muzical • Un secol de teatru, un secol de artă plastică • Un secol al exilului românesc • Istoria secolului XX văzută de cititorii revistei „Dosarele Istoriei" • Secvențe selective din „filmul" secolului XX

Opțiuni și demersuri pentru apărarea intereselor fundamentale ale națiunii

O sută de ani de diplomație românească (2)*

Dumitru MAZILU

Rol activ

De la constituirea Societății Națiunilor, România, ca membru originar, a avut un rol activ în promovarea obiectivelor urmărite pentru memținerea și consolidarea păcii în Europa și în lume. Diplomația românească a fost reprezentată cu strălucire de Nicolae Titulescu, care a deținut în două rânduri președinția Adunării (septembrie 1930–septembrie 1931 și septembrie 1931–septembrie 1932). Astfel, sesiunile a XI-a și a XII-a ale Adunării SN și-au desfășurat lucrările sub conducerea unuia din cei mai remarcabili diplomați români, care a fost Nicolae Titulescu. Făcând bilanțul anilor în care a condus lucrările Societăților Națiunilor, Titulescu arăta că negocierile diplomatice din cadrul organismelor Societății au dus la ștergerea, în bună măsură, a ascuțimii controverselor dintre state, ajungându-se la o apropiere vădită „între pozițiile diferitelor țări față de problemele cu caracter social, umanitar, intelectual“. S-a adoptat Creditul Ipotecar Internațional, atât de necesar țărilor agricole lovite de criză, și s-a hotărât convocarea Conferinței pentru dezarmare.

Diplomația românească s-a remarcat în dezbaterea problemelor privind agresiunea Japoniei împotriva Chinei; a tendințelor de reînarmare a Germaniei, precum și în precizarea rolului SN în problema prevenirii războiului. Este semnificativă, în acest sens, poziția exprimată în numele României de Nicolae Titulescu în cadrul Sesiunii Extraordinare a Societății Națiunilor, convocată pentru a dezbate „agresiunea Japoniei împotriva Chinei“. Ca șef al delegației române, Nicolae Titulescu a propus, în discursul rostit la 7 martie 1933, șase principii călăuzitoare pentru soluționarea conflictului respectiv: **1.** încetarea imediată și definitivă a ostilităților; **2.** încheierea unui armistițiu militar fără condiții politice; **3.** aplicarea prevederilor Pactului Societății Națiunilor; **4.** protecția bunurilor supușilor japonezi; **5.** negocierile să se bazeze pe respectarea prevederilor tratatelor; **6.** SN „să afirme o doctrină unică față de toți membrii săi“, fără nici o deosebire de situația lor geografică sau de altă natură.

Vintilă Brătianu și Nicolae Titulescu ieșind de la Societatea Națiunilor (Geneva)

Se cunoaște că la Conferința de la Spa, din 1920, procentajul vărsămintelor Germaniei în contul reparațiilor a fost: Franța — 52%; Anglia — 22%; Italia — 10%; Belgia — 8%; Portugalia — 0,75%; Japonia — 0,75%; Grecia, România și Iugoslavia, la un loc, 6,50%. Datoriile Austriei, Bulgariei și Ungariei au fost defalcate în același mod. În condițiile în care cota Iugoslaviei a fost majorată la 5%, drepturile României s-au redus la 1,1% din vărsămintele datorate de Germania și la 10,55% din vărsămintele datorate de celelalte state foste inamice.

Nedreptate evidentă

Nicolae Titulescu a atras atenția că „nedreptatea făcută României era evidentă“ în comparație cu Portugalia sau Japonia, a căror participare la război fusese redusă. Bătălia marelui diplomat „împotriva acestei nedreptăți“ a fost dusă „cu argumente și cu tenacitate“. După convorbiri și negocieri cu reprezentanții Marii Britanii și ai SUA, el obține „o estimare mai obiectivă a reparațiilor cuvenite României“ în comparație cu estimările Conf rinței din 1920. Ducând tratative cu Trezoreria SUA — în urma transferului centrului marii finanțe de la Londra la New York —, a reușit să obțină, în contul reparațiilor, 33,9 milioane de mărci aur, iar, în total, până la 1 mai 1929, s-au încasat drept despăgubiri de război 93 milioane de mărci aur. În convorbirile cu principalele bănci americane, eminentul diplomat — care fusese mai înainte ministru al Finanțelor României — arăta că sumele acordate erau „cu totul nesatisfăcătoare față de sacrificiile făcute de țara noastră în război“.

Între 1923–1930, în cadrul mai multor instanțe și reuniuni internaționale s-a dezbătut problema optanților, la a cărei soluționare diplomația românească a adus contribuţie hotărâtoare. Este ştiut că — în urma adoptării reformei agrare din 1921 — circa 500 de moşieri unguri, care optaseră pentru menţinerea cetăţeniei ungare, fiind nemulţumiţi de reformă, au declanşat un proces şi au lansat proteste, cu sprijinul efectiv al guvernului de la Budapesta. Ei susţineau că „dispoziţiile legislative şi măsurile administrative ale guvernului român sunt contrarii tratatelor". Ei au cerut Consiliului SN „să soluţioneze „problema". Consiliul a propus părţilor „să ajungă la un aranjament amiabil", cu ajutorul unei Comisii mixte. Eforturile făcute nu au dus la soluţionarea problemei. La reuniunea de la Bruxelles, „delegaţia ungară a fost de acord că nu s-au încălcat tratatele de pace", dar guvernul Ungariei a dezavuat proprii delegaţi, insistând să înainteze cazul Curţii Permanente de Justiţie de la Haga, opţiune respinsă de partea română, care aprecia că „îi afectează suveranitatea". În aceste condiţii, delegaţia ungară s-a adresat din nou Consiliului Societăţii Naţiunilor, contele A. Apponyi susţinând că „despăgubirile oferite optanţilor ar fi cu totul nesatisfăcătoare" şi că „reforma agrară nu ar fi justificată". Nicolae Titulescu — pe baza unei argumentaţii minuţioase — a demonstrat că „reforma agrară a fost o necesitate socială" şi că „nu există nici o incompatibilitate ntre tratate şi dreptul suveran al statului de a proceda la o expropriere".

---

* *Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 12/52, 2000, p. 51–54.*

În dezbaterea chestiunii optanţilor s-au implicat oameni de stat, jurişti, economişti, sociologi de prestigiu — René assian, A. Chamberlain, Leon Duguit, N. Politis, George Rippert, G. Scelle etc. —, care au contribuit la clarificarea mai multor aspecte de drept internaţional. Problema a fost soluţionată la Conferinţa de la Haga şi definitivată prin Acordul de la Paris, din 1930. Comentând încheierea definitivă a itigiului, Nicolae Titulescu arăta că „problema optanţilor este una din acelea pe care e-am trăit în toate fazele ei". „Când un stat n lupta pacifică de toate zilele susţine o eză dreaptă cu fermitate şi curăţenie (...) unctul lui de privire sfârşeşte prin a se mpune".

Iniţiative utopice

Prin încheierea acordurilor de la Locarno — la 16 octombrie 1925 —, se urmărea „substituirea sistemului de la Versailles cu înţelegeri liber consimţite asupra recunoaşterii *statu quo*-ului teritorial în Europa Occidentală", ca bază a organizării securităţii colective. Acordurile de la Locarno au dus la împărţirea Europei în „ţări cu hotare garantate şi ţări cu hotare negarantate" şi au deschis Germaniei calea spre agresiune.

În aceste condiţii, oameni de stat şi diplomaţi eminenţi — între care un rol de excepţie îl avea Nicolae Titulescu — au înţeles că sunt necesare măsuri pentru prevenirea agresiunii şi apărarea păcii. În aprilie 1927 — la a 10-a aniversare a intrării SUA în război —, Aristide Briand a adresat poporului american un mesaj prin care propunea un angajament franco–american de „renunţare la război ca instrument de reglementare politică". La 28 decembrie 1927, secretarul de Stat american, Kellogg — în răspunsul la mesajul lui Aristide Briand —, propunea încheierea unui acord multilateral. Guvernul francez a acceptat propunerea americană printr-un mesaj transmis la 21 ianuarie 1928.

Pe baza acestei înţelegeri, au loc contacte şi negocieri diplomatice în perioada ianuarie–august 1928, care au fost încununate de semnarea la 28 august, la Paris, de către reprezentanţii a 15 state, a Tratatului general de renunţare la război ca instrument al politicii naţionale, cunoscut sub denumirea de Pactul Briand–Kellogg. România a ratificat tratatul la 21 martie 1929. În anii care au urmat, 63 de state au devenit părţi la tratat. Nicolae Titulescu aprecia că tratatul însemna: **1.** reprimarea războiului ca instrument al politicii naţionale în ceea ce priveşte membrii SN „în cele patru cazuri în care Pactul din 1919 nu a reuşit să stăvilească dreptul legal la război"; **2.** extinderea renunţării la dreptul legal de a purta război şi pentru statele care nu erau membre ale Societăţii Naţiunilor; **3.** obligaţia de a nu se opune sancţiunilor SN pentru a împiedica războiul. Totuşi, absenţa unor „garanţii exprese" a slăbit eficacitatea Tratatului, ceea ce s-a constatat cu prilejul actelor de agresiune declanşate de Germania şi de Italia.

Adoptarea tratatului general de renunţare la război a consolidat curentul celor ce insistau pentru definirea agresiunii şi a agresorului, ceea ce a permis adoptarea Convenţiei de la Londra, din iulie 1933. Astfel, potrivit textelor adoptate este socotit agresor cel vinovat de comiterea unor acţiuni, cum sunt: **1.** invazia, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor altui stat; **2.** blocusul naval al coastelor sau porturilor altui stat; **3.** sprijinul bandelor armate — formate pe teritoriul unui stat — care invadează teritoriul altui stat; **4.** refuzul unui stat de a lua pe teritoriul său măsuri pentru a lipsi bandele armate respective de ajutor şi protecţie. Textele adoptate precizează că „nici o consideraţiune de ordin politic, militar, economic sau alta nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii". După al doilea război mondial, Adunarea Generală a ONU a format un Comitet Special, din care a făcut parte şi România, care a completat definiţia dată agresiunii în 1933, precizând că act de agresiune este şi **„bombardarea de către forţele armate ale unui stat, a teritoriului unui alt stat"**. Definiţia completă a agresiunii a fost adoptată de către Adunarea Generală a ONU, la 14 decembrie 1974

La 2 februarie 1932, s-au deschis la Geneva, sub egida SN, lucrările Conferinţei pentru reducerea şi limitarea armamentelor. Au participat 61 de state, inclusiv România.

În cadrul sesiunii din 17 februarie 1932, ministrul român de Externe, Dimitrie Ghica, a făcut o amplă expunere, precizând că „România consideră că problema dezarmării trebuie subordonată celei a securităţii", iar convenţia de dezarmare trebuie să aibă în vedere „situaţia geografică şi potenţialul militar al fiecărei ţări". Punctul de vedere românesc a fost susţinut şi de alte state, fiind inclus în Planul de dezarmare Herriot–Boncour.

La 24 martie 1933, Nicolae Titulescu — în numele statelor membre ale Micii Înţelegeri — arăta, în legătură cu proiectul prezentat de Ramsay MacDonald, reprezentantul Marii Britanii, că „o Convenţie privind reducerea şi limitarea armamentelor trebuie să fie o sinteză a trei factori: **1.** gradul de dezarmare; **2.** gradul de securitate şi **3.** gradul de aplicare a principiului egalităţii în drepturi în domeniul militar".

Ultima şedinţă a Conferinţei dezarmării a avut loc la 11 iunie 1934, în condițiile în care evenimentele europene se succedau cu repeziciune: la 19 octombrie 1933, ministru de Externe german, von Neurath, a anunțat că Germania „părăsește definitiv Societatea Națiunilor"; la 18 decembrie 1933, printr-un Memorandum, Germania cerea „egalitatea deplină în drepturi în domeniul armamentelor"; la 3 ianuarie 1934, Mussolini a transmis guvernului britanic un expozeu în problema dezarmării, iar la 19 ianuarie 1934, guvernul Germaniei a transmis noi propuneri „de dezarmare", în timp ce „înarmarea țării era declanșată". În aceste condiții, Conferința pentru dezarmare nu-și mai putea realiza obiectivele.

După cum se știe, la o lună de la semnarea Pactului Briand–Kellogg, Adunarea SN a adoptat Actul general de arbitraj, care stipula că „toate diferendele dintre statele contractante se supun procedurii de conciliere, iar, în caz de nereușită, arbitrajului obligatoriu", inclusiv în probleme de interes vital, cum sunt cele privind integritatea teritorială.

România, prin ministrul său de Externe, Nicolae Titulescu, a atras atenția asupra consecințelor negative ale unor dispoziții din Actul general de arbitraj. „Nu erau mai bine ocrotite interesele noastre ieri, când libertatea era principiul și arbitrajul excepțiunea, decât azi, când arbitrajul este principiul și libertatea excepțiunea?", întreba șeful diplomației române.

Consiliul juridic al MAS, dezbătând problema aderării la acest Act, sub președinția lui Nicolae Titulescu, a condiționat aderarea de următoarea rezervă: *„Sont exceptées les différends portant sur l'intégrité territoriale comme fait pur et simple sur la base du statu quo actuel (frontières actuelles)"*. Consiliul Juridic al MAS a precizat că o asemenea rezervă dă siguranță României că nu va fi târâtă „pe chestiunea fruntariilor noastre în fața instanțelor internaționale". Precizăm că aderarea României nu a mai avut loc în condițiile deteriorării situației europene din anii 1933–1935.

Între 22 iunie–20 iulie 1936, a avut loc, la Montreux, Conferința privind regimul Strâmtorilor Mării Negre, care s-a încheiat prin adoptarea Convenției din 20 iulie 1936. Această Convenție a înlocuit-o pe cea de la Lausanne, din 1923.

Negocierile de la Montreux au fost coordonate de Nicolae Titulescu, care — în calitatea sa de ministru de Externe — a și semnat documentul în numele României, la 20 iulie 1936. Convenția de la Montreux a menținut valabilitatea principiului libertății de navigație prin Strâmtorile Mării Negre pentru navele comerciale în cazul neutralității Turciei. În caz de război, beneficiau de libertatea trecerii prin Strâmtori numai navele neutrilor, cu condiția de a nu colabora cu inamicul. În cazul navelor militare, au fost convenite condiții diferite pentru riverani și neriverani, în funcție de poziția Turciei, dacă era beligerantă sau neutră.

Apreciind importanța Convenției, Titulescu sublinia că noile reglementări erau fructul bunei colaborări pe parcursul negocierilor. El arăta că principalul motiv al adeziunii României îl constituie „încrederea noastră nelimitată în loialitatea Turciei". Acordând această încredere, România nu face decât „să execute testamentul domnitorului Ștefan cel Mare, care, în secolul al XVI-lea, spunea pe patul de moarte: «Dacă veți fi vreodată nevoiți să cădeți la învoială cu vreunul din dușmanii voștri, alegeți-i pe turci, pentru că ei sunt cei mai cinstiți»". Șeful diplomației române preciza că în 1936, la semnarea Convenției, Turcia era o prietenă a României, „pe a cărei fidelitate punem temei".

Conservare și realism

Diplomația românească a avut un rol recunoscut și apreciat în structura unor înțelegeri regionale pentru „apărarea și consolidarea păcii". Astfel, între 1921–1922 — prin încheierea a trei pacte bilaterale —, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au constituit Mica Înțelegere. La 16 februarie 1933, prin Pactul semnat la Geneva de către miniștrii de Externe ai celor trei țări, au fost consacrate, cu mai multă claritate, principiile, rolul și funcțiile Micii Înțelegeri.

În acei ani, Take Ionescu și Thomas Massaryk considerau necesară crearea unei alianțe a statelor cuprinse între Marea Baltică și Marea Neagră pentru a contracara tentativele de refacere a Imperiului habsburgic și reînvierea imperialismului german. Take Ionescu atrăgea atenția că „Germania nu e moartă. O vom găsi în curând iarăși gata a relua ostilitățile". Eminentul om politic și diplomat sublinia că „siguranța roadelor victoriei" pot fi găsite „în două aranjamente politice: păstrarea înțelegerii cordiale a Marilor Puteri din Occident și crearea unei alianțe în Răsărit din cele cinci națiuni noi, care să închidă drumul Germaniei: Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia. Unirea între aceste popoare — observa Take Ionescu — trebuie menținută cu orice preț". Take Ionescu a întreprins mai multe acțiuni și a făcut propuneri pentru ca alianța să se înfăptuiască. În pofida rezervelor inițiale ale unor oficiali francezi, ministrul Franței la București a insistat pentru promovarea alianței, explicând guvernului de la Paris că inițiativa lui Take Ionescu și Eduard Beneș „va servi drept punct de sprijin al Antantei și în special al Franței, pentru a contrabalansa pericolul unei Germanii refăcute". După plecarea lui Millerand din fruntea diplomației franceze, noul ministru, G. Leygues, a sprijinit inițiativa Take Ionescu — Eduard Beneș apreciind că alianța preconizată „este singura care poate pune la adăpost aceste țări *(Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia, Grecia, n.n.)* de orice risc și poate pregăti refacerea pașnică a Europei Centrale". Mica Înțelegere era deschisă și celorlalte țări din Europa Centrală. Nicolae Titulescu arăta că „statele din Europa Centrală n-au decât să aleagă: să se uneacă pentru a ajunge la prosperitate sau să se izoleze și să se combată pentru a ajunge la mizerie".

Pactul Balcanic — încheiat, în 1934, de România, Turcia, Grecia și Iugoslavia — urmărea, ca și Mica Înțelegere, să mențină pacea și securitatea, garantând frontierele „împotriva oricărei agresiuni". Rolul principal în inițierea Înțelegerii Balcanice a revenit șefului diplomației române, Nicolae Titulescu, care, în perioada octombrie 1933–februarie 1934, a avut convorbiri la Belgrad, Sofia, Ankara și Atena, reușind să obțină acordul guvernelor turc, grec și iugoslav pentru încheierea Pactului Balcanic, care a fost semnat în februarie 1934 la Atena. Cu ocazia semnării, la 9 februarie 1934, Nicolae Titulescu arăta că: „Tratatu de la Atena este înainte de toate un gest poruncit de instinctul de conservare. Tratatu de la Atena este o operă de realism politic care servește pacea cu mult mai mult decâ pactele în care limbajul de vată sau vag și generozitatea se amestecă între ele până într-atât încât nu se știe întotdeauna dacă dispozițiile lor iau sau dau ceva“.

Eșecul conferinței de dezarmare și reînarmarea Germaniei erau motive temeinice de îngrijorare pentru „pacea și securitatea în Europa și în lume“. Anii 1934–1940 s-au caracterizat prin evoluții dramatice pe mai multe fronturi europene: la 16 octombrie 1939, trupele germane au început ofensiva contra trupelor franceze, care s-au retras practic fără luptă; la 9 aprilie 1940, trupele Germaniei ocupau Danemarca; în aceeași zi, Germania a invadat Norvegia; la 10 mai 1940, a început ofensiva germană în Europa Occidentală. Au fost atacate Belgia, Olanda și Franța. La 10 iunie 1940, Italia declara război Franței și Marii Britanii. Al doilea război mondial era în plină desfășurare, încă de la 1 septembrie 1939, cînd Germania a atacat prin surprindere Polonia. Austria era deja ocupată.

Germania dicta condițiile și statua coordonatele relațiilor europene. Negocierile diplomatice se desfășurau „sub presiune și amenințare“.

În pofida eforturilor constante ale reprezentanților diplomatici ai României și URSS — îndeosebi ale lui Nicolae Titulescu și Maxim Litvinov — de a normaliza relațiile româno–sovietice și de a stabili „raporturi de bună vecinătate între cele două țări“, tendințele și comportamentul imperial al cercurilor oficiale de la Moscova au renăscut în condițiile semnării de către Hitler, Mussolini, Chamberlain și Daladier, la 29 septembrie 1938, a Acordului de la München. Frontierele țărilor europene erau puse în discuție. Puterile care au pierdut în primul război mondial considerau că „a sosit momentul să-și ia revanșa“. Între țările vizate de aceste „noi tendințe“ era și România.

În acest context, s-a înscris „ultimatumul guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste“ din 26 iunie 1940, care a reprezentat un „act de forță“ tipic pentru o putere imperială. Rezultatul ultimatumului: la 28 iunie 1940, Basarabia și partea de nord a Bucovinei au fost încorporate în URSS.

La 15 iulie 1940, printr-o scrisoare adresată regelui Carol al II-lea, Hitler cerea României, în termeni ultimativi, „să rezolve în mod satisfăcător revendicările teritoriale ale Ungariei și Bulgariei“ și „să abandoneze politica ostilă față de Germania“.

Unsprezece zile mai tîrziu, la 26 iulie 1940, la Salzburg, au avut loc întrevederi între Adolf Hitler, Joachim von Ribbentrop, pe de o parte, și I. Gigurtu, Mihail Manoilescu, pe de altă parte. În cursul acestor întrevederi, Hitler a cerut imperativ părții române vă inițieze tratative directe cu Ungaria „pentru a satisface cererile de revizuiri teritoriale ale acesteia“.

O lună mai târziu, constatând că problema nu a fost rezolvată, Hitler a decis, la 26 august 1940, ca puterile Axei să „arbitreze“ problema cererilor de revizuiri teritoriale ale Ungariei. Reprezentanții Ungariei și României au fost convocați la Viena trei zile mai târziu, la 29 august 1940.

La 30 august 1940, la Palatul Belvedere din Viena, României i s-a impus să semneze „Dictatul germano–italian“ în problemele revizuirilor teritoriale revendicate de Ungaria. Prin „arbitrajul“ germano–italian s-a impus României să cedeze Ungariei nord–estul Transilvaniei, cu o suprafața de 43.492 km² și cu 2.667.000 de locuitori, majoritatea români. Documentele Dictatului de la Viena au fost semnate de Ciano, ministrul de Externe al Italiei, de von Ribbentrop, ministrul de Externe al Germaniei, și Mihail Manoilescu, ministrul de Externe al României.

Puternic marcat de nedreptatea incalificabilă ce se făcea României, Mihail Manoilescu — punându-și semnătura forțat pe acel document nefast — a leșinat în timpul acelei odioase ceremonii.

În scrisoarea din 15 iulie 1940, Adolf Hitler cerea regelui Carol al II-lea „să rezolve satisfăcător“ — o dată cu revendicările teritoriale ale Ungariei — și pe cele ale Bulgariei.

Sub presiunea și amenințările oficialilor germani, au avut loc la Craiova, în perioada 19 august–7 septembrie 1940, tratative româno–bulgare, care au avut drept scop „soluționarea cererii Bulgariei de revizuiri teritoriale față de România“.

Eforturile diplomației române au fost sortite eșecului. „Singurul lucru ce ar interesa Bulgaria — declara prim–ministrul acestei țări, Kiosseivanov — ar fi o cesiune teritorială“.

Oficialii bulgari, încurajați de Acordul de la München din 29 septembrie 1940 și de susținerea lui Hitler și Ribbentrop, au insistat pentru „satisfacerea imediată a pretențiilor lor teritoriale“. În aceste condiții, la 7 septembrie 1940, la încheierea tratativelor româno–bulgare de la Craiova, prin Acordul de frontieră semnat de reprezentanții celor două părți „s-a transferat Bulgariei sudul Dobrogei — Cadrilaterul“.

Injustiție și sânge

Nedreptățile făcute României în 1940 și tributul de sânge dat de ostașii țării în anii războiului au fost evocate, pe larg, în negocierile diplomatice din timpul Conferinței de Pace de la Paris. Delegația țării noastre a răspuns cu demnitate încercările altor delegații — și îndeosebi ale delegației Ungariei — de „a consacra nedreptățile dictate la Viena la 30 august 1940“.

În Memoriul pe care partea română l-a prezentat Conferinței de la Paris, la 22 august 1946, se preciza că „antagonismul care nu a încetat să opună Ungaria României și criza din 1940 sunt consecința nu a vreunei nedreptăți comise prin Tratatul de la Trianon în fixarea frontierei româno–ungare, ci a politicii imperialiste prin care regimul lui Horthy, în numele mitului perimat al Coroanei Sfântului Ștefan, mișcarea național–socialistă germană a lui Hitler și Italia fascistă căutau, într-o strânsă colaborare, să-și asigure dominația asupra popoarelor libere din valea Dunării și din estul Europei“. În același memoriu, partea română atrăgea atenția că „nici aspectele juridice ale situației create prin Convențiile de armistițiu, nici bilanțul comparativ al serviciilor și al sacrificiilor făcute după încheierea acestor Convenții nu califică Ungaria să formuleze pretenții teritoriale față de România“.

La 10 februarie 1947, Puterile Aliate și Asociate au semnat Tratatul de Pace cu România, în care primele cauze stipulate sunt cele privind problemele teritoriale.

Astfel, în partea I, art. 1 se consacră faptul că „frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa 1), vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno–ungare, care este definită în articolul 2 al Tratatului de față.

Frontiera sovieto–româno este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto–român din 28 iunie 1940 și cu Acordul sovieto–cehoslovac din 29 iunie 1945“ (art. 1, aliniatele 1 și 2). În continuare, Tratatul stipula că: „Hotărârile sentinței de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938“ (art. 2). După cum am arătat, între România și URSS nu s-a încheiat nici un acord în 1940. Este vorba despre ultimatumul guvernului sovietic din 26 iunie 1940, care a fost pus în aplicare la 28 iunie 1940 prin „încorporarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei în URSS“.

După al doilea război mondial, diplomația românească a fost condusă de Grigore Niculescu–Buzești (23 august–4 noiembrie 1944); Constantin Vișoianu (4 noiembrie 1944–28 februarie 1945); Gheorghe Tătărăscu (6 martie 1945–4 noiembrie 1947); Ana Pauker (7 noiembrie 1947–26 iunie 1952); Simion Bughici (26 iunie 1952–3 octombrie 1955); Grigore Preoteasa (3 octombrie 1955–17 iulie 1957); Ion Gheorghe Maurer (17 iulie 1957–17 ianuarie 1958); Avram Bunaciu (17 ianuarie 1958–21 martie 1961); Corneliu Mănescu (21 martie 1961–19 octombrie 1972); George Macovescu (19 octombrie 1972–24 martie 1978); Ștefan Andrei (24 martie 1978–mai 1985). În anii 1985–1989, au condus diplomația română, pe perioade mai scurte de timp: Ilie Văduva, Ioan Totu și Ion Stoian.

Intalnire la Casa Albă între R.M. Nixon si N. Ceausescu, în octombrie 1970; în dreapta — Henry Kissinger, în stanga — Dumitru Popescu

Primele două decenii postbelice au caracterizat diplomația românească prin „alinierea la opțiunilor diplomației sovietice“. În toate problemele majore ale vieții europene și mondiale, reprezentanții diplomatici români „se orientau după pozițiile exprimate de guvernul sovietic“, căutând argumente „să le susțină și promoveze în arena internațională“.

Dependența aproape totală de diplomația sovietică caracterizează toate țările din sfera de influență a URSS. Primele semne ale abandonării acestui comportament au fost remarcate după retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României, în anul 1958. După retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul național — succes politico–diplomatic al lui Gheorghe Gheorghiu–Dej — s-a înregistrat „un adevărat reviriment în activitatea diplomatică“. România a avut mai multe inițiative diplomatice, remarcate și apreciate pe plan internațional.

Ca o recunoaștere a meritelor incontestabile ale diplomației românești din acești ani, la 19 septembrie 1967, șeful diplomației române, Corneliu Mănescu — personalitate remarcabilă a vieții publice românești și internaționale — a fost ales președinte al celei de-a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale a Națiunilor Unite.

De asemenea, diplomația românească — coordonată și condusă de personalități prestigioase, cum s-au dovedit a fi Ștefan Andrei și George Macovescu — a avut un rol de prima mărime în „structurarea securității și promovarea cooperării în Europa în anii 1970–1980“.

O echipă de diplomați de excepție, condusă de ambasadorul Valentin Lipatti, din care au făcut parte Constantin Vlad, Romulus Neagu, Ion Diaconu, a reușit să impună „reguli democratice, incontestabile în desfășurarea lucrărilor Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa“, precum și în adoptarea oricărei decizii, prin luarea în considerare a intereselor tuturor țărilor mari, mijlocii și mici.

Anii postrevoluționari

După decembrie 1989, diplomația română a fost condusă de Sergiu Celac (27 decembrie 1989–20 mai 1990); Adrian Năstase (20 mai 1990–27 septembrie 1992); Teodor Meleșcanu (27 septembrie 1992–17 noiembrie 1996); Adrian Severin (17 noiembrie 1996–23 decembrie 1997); Andrei Pleșu (23 decembrie 1997–25 decembrie 1999); Petre Roman (25 decembrie 1999–decembrie 2000). La sfârșitul lunii trecute, a fost numit în funcția de ministru de Externe Mircea Geoană, fost ambasador al României în SUA.

Revoluția română din 1989 a însemnat schimbarea sistemului politic național și reorientarea activității internaționale a României. Vechile structuri din Centrul și Estul continentului — Tratatul de la Varșovia și Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER) — au fost dizolvate. Asemenea altor țări din Centrul și Estul continentului, după căderea comunismului, principala opțiune de politică externă a României este „opțiunea europeană și euroatlantică“, iar întreaga activitate diplomatică este subordonată realizării acestui obiectiv.

Secolul XX, abia încheiat, se caracterizează prin împliniri și neîmpliniri, prin numeroase succese, dar și prin răsunătoare eșecuri în activitatea diplomatică în Europa și în lume. În acest secol — mai mult decât în trecut —, marile puteri au continuat să-și impună politica, recurgând nu numai la metode politice și economice, ci și la mijloace diplomatice. Puternicii lumii preferă — în realizarea obiectivelor lor — persoane obiediente din diverse țări, gata să susțină oricând că „actele lor agresive sunt legitime și necesare“. Secolul pe care l-am lăsat în urmă ne învață că nu obediența, subordonarea cu orice preț, ci comportamentul demn și responsabil în interesul națiunilor proprii și în respectul pentru interesul celorlalte națiuni este cel care servește dezvoltării democratice a tuturor țărilor și popoarelor.

Diplomații români care s-au comportat cu demnitate, militând pentru apărarea și promovarea intereselor României, au rămas în istoria țării și a lumii. Lor le datorăm respectul și recunoașterea noastră! ■

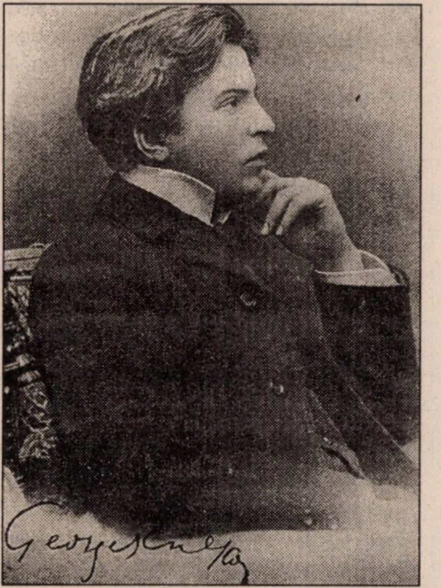

O „coloană sonoră” a istoriei românești

Dimensiunea enesciană a unui secol muzical

Grigore CONSTANTINESCU*

În filmul evenimentelor muzicale românești ale secolului XX, „coloana sonoră“ care se impune, constant, este semnată de George Enescu, cea mai impunătoare personalitate a timpului. În principiu, tocmai datorită unor asemenea artiști, de mare anvergură, semnul de progres al culturii unui popor, reprezentând un anumit domeniu — muzica, în cazul nostru — este conferit de contribuția acestora prin multiple mijloace de determinare.

„Cinci într-unul“

George Enescu se recunoștea un muzician cu mai multe posibilități de manifestare, atunci când mărturisea că se simte, totodată, compozitor, violonist, pianist, dirijor și pedagog sau, după expresia sa, „cinci într-unul“. Dar, la această mărturie se mai adaugă o alta, ce ne argumentează implicarea sa în destinul muzicii și culturii românești: „Nu mi-am servit țara decât cu sufletul“. În această exprimare laconică descifrăm ideea asumată de el de „a-și servi țara“, ceea ce se va întâmpla pe parcursul întregului secol. Desigur, pentru tot ce s-a întâmplat de-a lungul timpului, există o multitudine de informații care, laolaltă, ar face obiectul unui studiu complex și extins. Dar, în perspectivă istorică, personalitatea enesciană se caracterizează, cel puțin, prin câteva ipostaze, cum ar fi cadența organizatorică a vieții muzicale moderne, consolidarea făgașului creației componistice naționale și, nu în ultimul rând, imaginea României în lume. Urmărind aceste trasee, am putea afirma că secolul XX este, pentru noi, un secol muzical enescian.

După anii petrecuți, prioritar, la studii, la Viena și la Paris, George Enescu (n. 1881, Liveni, azi com. George Enescu, jud. Botoșani) nu se îndepărtează de țară ci, dimpotrivă, se arată din ce în ce mai legat de destinele artistice naționale. O va face devenind dirijor, violonist și compozitor, prezență de autoritate a concertelor simfonice bucureștene și din alte orașe ale României. Mesajul important pe care dorește să-l comunice publicului este cel al unei duble inițieri, prezentând, în paralel cu propriile producții componistice, capodoperele muzicii universale. Încă din primii ani ai secolului, la București, vor răsuna paginile esențiale ale clasicismului — inclusiv „Simfonia a IX-a“ de Beethoven — sau ale romantismului — cum ar fi „Damnațiunea lui Faust“, de Berlioz, realizate în colaborare cu prestigioasa corală „Carmen“ a lui D.G. Kiriac. Iubitorii muzicii vor asculta, dăruite cu o impresionantă măiestrie, „Concertele brandemburgice“ ale lui Bach sau câteva serii succesive ale integralei „Simfoniilor“, „Sonatelor“ și „Cvartetelor“ de coarde, de Beethoven. Opera aceasta de formare și educare culturală prin intermediul unui mare repertoriu universal se completează aproape în integralitate cu concertele solistice pentru vioară și orchestră, precum și cu marea literatură camerală. Îl vedem pe Enescu animând momentele cele mai dificile ale afirmării unei asemenea formări estetice de largă cuprindere, nu numai în condițiile de liniște ale primului deceniu, ci și în acelea oglindind zbuciumatele timpuri ce au caracterizat traversarea primului război mondial, când stagiunea de concerte, strămutată cu centrul la Iași, nu și-a încetat desfășurarea.

Indiferent de obligațiile artistului de circulație mondială, George Enescu se află „acasă“ în momentul care se dovedește necesară prezența sa. Dincolo de preocupările componistice, el a intuit nevoia afirmării unui teatru liric național subvenționat de stat și, după primele două decenii în care se semnalează numeroase inițiative, adesea sortite eșecului, se impune, autoritar, cerând și realizând împreună cu alți mari artiști înființarea Operei Române. La 8 decembrie 1921, se afla la pupitrul spectacolului inaugural al acestei instituții, dirijând spectacolul „Lohengrin“, de Richard Wagner. De câte ori va fi nevoie, artistul revine, nu numai la Operă sau Filarmonică, dar și în foarte multe orașe ale țării, pentru a impulsiona, cu arta și ideile sale, cauza nobilă a culturii muzicale românești. Membru al Academiei Române, unde este succesorul locului ocupat, anterior, de Iacob Negruzzi, artistul militează pentru consolidarea activității Arhivei de folclor, pentru recunoașterea valorilor noastre culturale și stabilirea unor relații profesionale cu mari muzicieni din lume, printre care Béla Bartók, Florent Schmidt, Igor Stravinski ș.a. În toate acțiunile sale revine interesul pentru progresul muzicii românești. În această calitate, a acceptat, deși graficul vieții sale era incompatibil cu respectarea unui anumit program, să facă parte, onorific, și din conducerea Academiei Regale de Muzică din București, din comisiile de acordare a unor distincții și premii, prezen-

---

* Muzicolog, prof. univ. dr., Academia de Muzică „George Enescu“, București

Enescu, paradigma muzicii

ța sa, alături de Ion Nonna Otescu și Mihail Jora, sporind prestigiul acestei prime instituții de învățământ muzical superior românesc. De altfel, latura de pedagog va duce faima artei sale, implicit a românilor, în marile școli ale lumii, de la Academia Chiggiana din Italia, la cursurile de Master din SUA.

Enescu a considerat deosebit de importantă sprijinirea componisticii naționale, căci valorile tinerelor generații aveau nevoie nu numai de școlire și modele, ci și de condiții ale consacrării tuturor eforturilor depuse pe făgașul unei creații autohtone. Bucurându-se de o situare de frunte în viața muzicală, Maestrul instituie, după 1910, Premiul național de compoziție „George Enescu", destinat a conferi, anual, distincții celor mai merituoase realizări componistice ale muzicienilor tineri. Timp de peste 40 de ani, acest premiu jalonează cele mai importante realizări din domeniu, constituindu-se nu numai într-o răsplată, ci mai ales într-o recomandare prestigioasă pentru afirmarea respectivului compozitor. Numărul celor laureați este deosebit de mare și, de fapt, se reîntâlnesc pe listele premiilor cele mai însemnate partituri care au alcătuit fondul literaturii muzicale naționale din prima jumătate a secolului XX. Cu regret, a trebuit să constatăm abandonarea, după 1946, în condițiile istorice știute, a acordării acestui premiu care nu a mai fost reconstituit, ca titlu, după această perioadă.

Asumarea unei misiuni

Totodată, George Enescu este, la 2 noiembrie 1920, printre primii semnatari ai actului de inițiere a Societății Compozitorilor Români, prima reuniune profesională de creatori, alături de Constantin Brăiloiu, Mihail Jora, Tiberiu Brediceanu și mulți alții. Asumarea acestei misiuni a constituit permanent o modalitate de sporire a bogăției noastre spirituale, Maestrul reunind în jurul său numeroși tineri compozitori și, în calitate de dirijor sau violonist, interpretând în marile sale turnee prin lume creații românești de ultimă oră.

Cea de a treia dimensiune a acestei „coloane sonore" este reprezentată de contribuția lui George Enescu la imaginea României în lume. Primul an al secolului era marcat de aplauzele pariziene pentru „Poema Română" op. I, în stagiunea Concertelor „Lamoureaux". Nu mai trebuie detaliată istoria celebrității celor două „Rapsodii Române", care au ajuns să reprezinte țara noastră pretutindeni, în Europa, America sau Asia, alături de alte pagini orchestrale enesciene (cum ar fi „Suita I pentru orchestră", cu celebrul „Preludiu la unison", prezentată publicului newyorkez de către Gustav Mahler încă din primul deceniu al secolului). Pretutindeni, în concerte, recitaluri sau programe camerale, Enescu apare ca artist român și nu ezită să impună spiritualitatea poporului său prin creații proprii ce se bucură de un considerabil răsunet. Este cazul „Sonatei a III-a pentru vioară și pian «în caracter popular românesc»" și, poate, mai ales al tragediei lirice „Oedip", prezentată, în 1936, în premieră mondială, la Opera Mare din Paris și reluată, de-a lungul acestui secol, în mari centre culturale — Saarbrücken, Stockholm, Viena, Berlin etc. Semnătura dirijorală a Maestrului rămâne gravată în evenimentul multor prime audiții internaționale și continuă să fie atestată, cu această vocație, după dispariția artistului (1955), în istoria frământată și glorioasă a Festivalului Internațional „George Enescu", inițiat în România, din 1958. De cele 15 ediții ale acestui Festival, care a avut, la început, și o componentă competitivă — Concursul de interpretare pentru vioară, pian, canto — se leagă multe mari reușite ale vieții noastre muzicale, căci la București, în luna septembrie, veneau, atrași de renumele Maestrului, unii dintre cei mai proeminenți dirijori și soliști, ansambluri simfonice și camerale de prestigiu mondial. Cei vârstnici își aduc aminte de primele ediții, cei mai tineri de edițiile recente, veritabile demonstrații de prețuire a țării noastre în onoarea memoriei marelui artist. Pentru România din deceniile anterioare, ca și pentru România contemporană, numele lui George Enescu — purtat cu cinste de prima Filarmonică a țării, de către Universitatea de Arte din Iași și Muzeul Național de Muzică — este semnul de noblețe care ne deosebește, cultural și creativ, de alte țări și popoare. În ultimii zece ani, datorită unei generoase dăruiri de artist, compozitorul Pascal Bentoiu a adus în fața publicului, din taina manuscriselor păstrate, alte capodopere enesciene — „Simfoniile IV și V", Poemul „Isis", „Trioul" — care ne oferă chipul încă prea puțin cunoscut al compozitorului. Este o descoperire care concordă cu apariția unor serii discografice complete ale operei simfonice și camerale, în România, Germania, Franța sau Marea Britanie. Față de ceea ce a dăruit țării sale, probabil că noi, locuitorii veacului în care el a existat, i-am mulțumit încă prea puțin. Adresându-se, metaforic, lui George Enescu, pe care îl considerăm artistul și omul care a construit lumea muzicală românească a secolului XX, compozitorul Mihail Jora scria cu îndreptățire, cu ani în urmă, către acest ctitor de cultură modernă: **„Timpul nu te îndepărtează de noi, ci te apropie, ca să te cunoaștem mai bine, ca să te iubim mai mult".** ■

Două genii muzicale, doi discipoli ai genialului Enescu: Yehudi Menuhin (stânga; la vârsta de 10 ani) și Dinu Lipatti

Lumea e o scenă. Dar și o mare expoziție...

Un secol de teatru, un secol de artă plastică

Irina BUDEANU*

De la cuvintele lui Shakespeare — „lumea e o scenă“ — au trecut câteva secole. Și, totuși, parcă n-ar fi decât o fulgurație de o secundă. Căci nu poate exista o definiție mai exactă și mai vie a teatrului în secolul XX — care deja aparține trecutului — decât cea a marelui Will. Frumusețea spectacolului, magia scenei, fascinația luminilor rampei au rămas intacte în ciuda teribilelor frământări, orori și accidente istorice care au traversat veacul trecut. Începutul a stat sub semnul unor mari dramaturgi: norvegianul Ibsen (ultima sa piesă scrisă, în ultimul an al secolului XIX, „Când noi, morții, vom învia“, este într-un fel premonitorie pentru ceea ce se va întâmpla cu ființa umană aflată sub vremuri aspre); suedezul Strindberg („Visul“, „Sonata fantomelor“, „Drumul Damascului“); germanul Hauptmann; medicul vienez Arthur Schnitzler, elvețianul Robert Musil, ungurul Ferenc Molnar și uriașii ruși Cehov („Pescărușul“, „Livada de vișini“, „Unchiul Vanea“), Tolstoi („Cadavrul viu“), Gorki („Azilul de noapte“), Gogol („Revizorul“).

Nostalgia și revolta

Totodată, zorii secolului XX s-au uminat în istoria teatrului universal de la âțiva teoreticieni ai universului scenic care a schimbat fundamnetal știința spectacoului. Este vorba, în primul rând, de Adolphe Appia și Gordon Craig. Începând cu ei, putem discuta despre nașterea esteticii tearale, și datorită viziunii lor regizorul capătă o importanță covârșitoare în demersul artisic. Acum, apare în lumina intensă a reflecoarelor noul zeu al lumii moderne, regiorul. De asemenea, au contribuit, în mod otărâtor, la această abordare a teatrului ușii Stanislavski (el a elaborat programul Teatrului de Artă din Moscova— MHAT), Meyerhold și Vahtangov. Stanislavski a nțeles natura fenomenelor psihice care nsoțesc interpretarea rolului. Meyerhold, un ultim exemplu de sincretism, este rodul unei civilizații care se întâlnește și se confruntă cu revoluția bolșevică. El a căutat să ajungă la o fuziune dialectică între un stil pur teatral și exigențele ideologice și psihologice ale teatrului. Pe urmele lui, au mers atât Piscator, cât și Brecht. Concepția lui despre teatru a avut un rol determinant în evoluția artei scenice europene. Vahtangov, la numai 39 de ani, înființează, în 1922, Teatrul Academic de Stat „Vahtangov“, la Petersburg. El a reprezentat cea mai directă și mai limpede punte de trecere între vechea și noua cultură teatrală. Arta teatrală trebuie să fie condiționată în realizarea ei practică de colectivul de actori și de textul teatral care trebuie să exprime un conținut viu și actual pentru momentul istoric respectiv. Au venit la rând, cam în aceeași perioadă, germanii Max Reinhardt, Erwin Piscator și Bertolt Brecht. Lui Reinhardt, Germania îi datorează faptul de a fi adoptat o organizare teatrală solidă. El a accentuat rolul fundamental al regizorului în economia spectacolului (a condus, ani de zile, „Deutsche Theater“), iar teatrul actual este și acum sub influența lui. Erwin Piscator aruncă în arenă termenul și conceptul de teatru proletar. Formula a fost consacrată, în 1920, la Berlin. Destinul lui a fost același cu cel al țării sale — Germania —, fiind nevoit ca, în timpul celui de-al doilea război mondial, să emigreze în Franța și, apoi, în SUA. După 1958, se întoarce în Germania — era ca și Brecht membru convins al Partidului Comunist German — și militează, în continuare, pentru teatrul politic și teatrul revoluționar. Contemporanul său, Brecht, a creat conceptul de teatru epic, devenit un fel de Biblie a teatrului german și european. Ce înseamnă teatrul epic? Așa după cum spune Brecht, în centrul acestui concept se afla istoricizarea faptelor cotidiene. Actorul trebuie să ia poziție față de evenimente și față de atitudinea celorlalți. Teatrul epic arată lumea așa cum este, în scopul de a-i schimba cursul. În 1949, împreună cu soția sa, actrița Helene Weigel, și regizorul Erich Engel întemeiază „Berliner Ensemble“.

În această epocă teatrală — dintre cele două războaie mondiale și imediat după cel de-al doilea război mondial —, fiecare țară și-a creat un epicentru de avangardă și creație teatrală. Amintim, în acest sens, „Le Théatre Libre“ a lui Antoine, „Le Vieux Colombier“ a lui Copeau, „Teatrul cruzimii“ lui Artaud (actul de naștere al „Teatrului cruzimii“ este 1938, când Artaud și-a publicat, în „Nouvelle Revue Française“, primul său manifest, intitulat „Teatrul cruzimii“, urmat, în 1938, de cel de-al doilea manifest, „Teatrul și dublul său“), redeșteptarea Teatrului „L'Odéon“ din Paris sub conducerea lui Jean Louis Barrault, care a înregistrat un succes monumental cu piesa lui Eugen Ionescu, „Rinocerii“ (1959–1960).

Epigonii și mișcările previzibile

Sarcasmul și lirismul dramaturgiei a fost pus la grea încercare prin pana ascuțită a englezului G.B. Shaw, considerat de o serie de specialiști un apostol al ibsenismului. Nemuritoarele sale piese se numesc „Pygmalion“, „Dragă mincinosule“ și „Sfânta Ioana“. Într-un fel, terenul era pregătit pentru mișcarea „tinerilor furioși“ englezi, al cărei reprezentant de seamă a fost John Osborne și piesa sa emblematică „Privește înapoi cu mânie (1956). O altă mișcare, care a agitat spiritele, a fost cea irlandeză. Revoluția irlandeză pentru independență, din 1916, și-a avut, la „Abbey Theatre“, interpretul ideal în persoana dramaturgului Sean O'Cassey. Nu trebuie uitat nici teatrul de agitație, care s-a construit în jurul luptei politice din primii ani ai revoluției sovietice. O altă tendință importantă în mișcarea teatrală a fost cea existențială, care începe o dată cu suprarealismul și culminează cu epoca lui Malraux, Sartre, Camus și Genet. Rețin atenția piesele lui Sartre, create între 1943–1959: „Muștele“, „Cu ușile închise“, „Diavolul și bunul Dumnezeu“, „Sechestrații din Altona“; cele ale lui Camus, create între 1943–1944: „Neînțelegerea“ și „Caligula“, și cea a lui Genet, din 1945, „Cameristele“.

Publicist, cotidianul „Azi“, membru al colecvului redacțional al suplimentului cultural–artstic „ABC“

Italienii s-au impus în lumea scenei prin uriașul Pirandello și epigonii lui. Pirandello, creatorul pieselor „Uriașii munților“, „Să îmbrăcăm pe cei goi“, „Astă seară se improvizează“ sau „Șase personaje în căutarea unui autor“, și-a expus crezul său artistic în volumul *Artă și știință*.

În SUA, lipsesc autorii, iar teatrul s-a dezvoltat foarte târziu în comparație cu țările și cultura europene. Cei mai de seamă „yankey“ sunt Eugene O'Neill („Patima de sub ulmi“, „Din jale se întrupează Electra“, „Lungul drum al zilei către noapte“ — scrise între 1924–1953), Tennessee Williams („Menajeria de sticlă“, „Un tramvai numit dorință“, „Dulcea pasăre a tinereții“ — piese scrise între 1945–1960), și Arthur Miller („Moartea unui comis voiajor“, „Vrăjitoarele din Salem“ și „Vedere de pe pod“, create între 1949–1955).

Simbolismul, fantasticul și mitul nu își pierd adepții nici în secolul XX, iar printre ei se află francezii Paul Claudel, Gide, Cocteau („Monștri sacri“, „Părinții teribili“ sau „Vocea umană“ — scrise în anii '30–'40), Giraudoux („Nebuna din Chaillot“, 1945), spaniolii Lorca („Casa Bernardei Alba“, 1936) și contemporanul nostru Fernando Arrabal („Labirintul“, „Dragostea ca un supliciu chinezesc“). Din cultura anglo–saxonă, se înscriu în acest tip de abordare a materiei dramatice T.S. Eliot („Omor în catedrală“), Faulkner („Recviem pentru o călugăriță“), Dylan Thomas sau Graham Greene.

Expresionismul german durează de la incidentul de la Agadir, în 1911, și pînă la inflația mărcii. Cei mai de seamă reprezentanți ai expresionismului german sunt: Wedekind („Deșteptarea primăverii“), Kaiser, Kraus, Durrenmatt („Vizita bătrânei doamne“), Max Frisch. Un moment aparte în această mișcare îl constituie prezența lui Brecht care, începând cu 1919, când scrie piesa „Baal“, și până la ultima sa piesă — „Viața lui Galilei“, în 1957 — va trece prin drama creatorului asaltat de vremurile explozive ale istoriei. Cele două războaie mondiale au pus amprenta pe întreaga sa creație („Opera de trei parale“, „Mutter Courage“, „Omul cel bun din Siciuan“, „Sfânta Ioana a abatoarelor“).

Noua avangardă pariziană a propulsat în arena spectacolului trei mari creatori: românul Eugen Ionescu („Cântăreața cheală“, „Scaunele“, „Lecția“, „Victimele datoriei“, „Rinocerii“ — scrise între 1950–1960), irlandezul Beckett („Așteptându-l pe Godot“, 1953; „Sfârșitul jocului“, 1957; „Ultima bandă de magnetofon a lui Krapp“, 1960), francezul Boris Vian („Făuritorii de imperii“, 1959) și rusul Arthur Adamov („Marea și mica manevră“, „Paroia“).

După cel de-al doilea război mondial, creațiile devin tot mai agresive și artiștii au variate reacții de respingere a tot ceea ce a fost înaintea lor. Englezul Harold Pinter este considerat o figură simbol pentru *mișcarea beat*, Grotowski introduce conceptul teatrului sărac, Peter Brook pe cel al „spațiului gol“, Dario Fo reabilitează noțiunea de *commedia dell'arte*, iar Giorgio Strehler reinventează magia teatrului („Piccolo Teatro“, din Milano). Americanii Julien Beck și Judit Molina au creat „Living Theatre“, teatrul viu. Pe lângă experimentele de tot felul, se observă, la ora actuală, o reîntoarcere către teatrul clasic, către cuvântul scris, către actorul care rostește textul. Teatrul este mai viu ca oricând.

Sub semnul lui Nenea Iancu

E foarte dificil ca într-o panoramare a teatrului românesc de-a lungul unui secol să spui toate lucrurile esențiale și să nu omiți aspecte care pot părea minore, dar la o privire mai atentă devin foarte importante. Oricum s-ar așeza lucrurile într-o pagină de istorie vie, teatrul românesc a debutat, în veacul trecut, sub semnul lui Caragiale și continuă și acum, la cumpăna dintre secole, să respire, să gândească, să simtă prin ochii și auzul teribilului Nenea Iancu. De fapt, teatrul românesc modern se naște cu Ion Luca Caragiale, chiar dacă piesele sale au fost scrise în ultimii ani ai secolului XIX („O scrisoare pierdută“, „Conul Leonida față cu reacțiunea“, „O noapte furtunoasă“, „D'ale Carnavalului“ și „Năpasta“). Radiografia pe care Caragiale a reușit să o facă societății românești, cu o precizie uluitoare, taie respirația la orice lectură și relectură a operei sale. Tot ce s-a întâmplat după Caragiale poartă amprenta definitorie a marelui dramaturg.

Cine au fost urmașii lui? George Mihail Zamfirescu, care a abordat personaje și drame feminine după tiparele ibseniene; cea mai cunoscută piesă a sa fiind „Domnișoara Anastasia“ (1927). O altă figură importantă a dramaturgiei — în mod special a celei interbelice — a fost Mihail Sebastian, la care lirismul, melancolia, umorul impregnează fiecare discurs teatral. Rețin și astăzi atenția piesele: „Jocul de-a vacanța“ (1938), „Steaua fără nume“ (1943), „Ultima oră“ (1945) și „Insula“ (1945). Figura care domină literatura dramatică românească, în perioada '30–'50, este cea a lui Camil Petrescu, teatrul său fiind o autentică dezbatere filosofică asupra destinului uman, în condițiile date ale societății. Amintim principalele sale opere: „Jocul ielelor“ (1918), „Suflete tari“ (1925), „Danton“ (1931), „Bălcescu“ (1949). Nu putem uita din această enumerare pe dramaturgii Gheroghe Ciprian („Capul de rățoi“), Horia Lovinescu („Citadela sfărâmată“, „Moartea unui artist“, 1964), Lucia Demetrius („Cumpăna“, „Oameni de azi“ sau „Trei generații“), Alexandru Mirodan, Aurel Baranga („Fii cuminte, Cristofor“, „Adam și Eva“), Teodor Mazilu („Proști sub clar de lună“, „Acești nebuni fățarnici“) Ecaterina Oproiu („Nu sunt Turnul Eiffel“), Marin Sorescu („Matca“, „Iona“), Ion Băieșu („Preșul“). Dintre dramaturgii contemporani, alături de cei consacrați — Dumitru Solomon, Iosif Naghiu, D.R. Popescu —, vine din urmă noul val alcătuit din Vlad Zografi, Theodora Herghelegiu, Radu Macrinici, Petre Barbu, Saviana Stănescu și mulți alții. Rămâne doar ca timpul să le confirme valoarea.

Momentul Teatrului Național și al marilor vedete

În 1852, era inaugurată clădirea Teatrului cel Mare din București (construită după proiectul arhitectului vienez Heft; distrusă la bombardamentele germane, din 1944). Aici, de la începutul secolului XX s-au perindat mari actori: C.I. Nottara, Gr. Manolescu, Ion Brezeanu, Aristide Demetriad, Maria Ventura, Maria Filotti, Zaharia Bârsan, George Vraca, Constantin Tănase, Grigore Vasiliu Birlic, Ion Finteșteanu, Kovacs György, Mihai

Popescu, Marietta Sadova, Aura Buzescu, Radu Beligan. Regizorii care au influențat în mod hotărâtor concepția artistică au fost: Z. Soare, V.I. Popa, Ion Șahighian, Sică Alexandrescu, Moni Ghelerter, Alexandru Finți.

Momentul Bulandra și Liviu Ciulei

Companiile independente de teatru apar, pentru prima oară, în anii '40. Cea care a schimbat soarta teatrului românesc, aici lansându-se marii regizori, marii artiști, care vor ține capul de afiș zeci și zeci de ani, este directoarea Teatrului „Bulandra", Lucia Sturdza Bulandra *(v. fotomedalion, p. 44)*. Apar pe scenă, alături de Bulandra, Clody Bertola, Ileana Predescu, Fory Etterle, Marcela Rusu, Tantzi Cocea, Petre Gheorghiu, Ștefan Ciobotărașu. Tot aici s-au lansat și Mircea Albulescu, Ion Caramitru, Ion Besoiu, Octavian Cotescu, Irina Petrescu, Toma Caragiu, Victor Rebengiuc, Marin Moraru, Gheorghe Dinică, Gina Patrichi, Dem Rădulescu, George Constantin, Florian Pittiș, Valeria Seciu. Și tot grație talentului și spiritului autoritar al Luciei Bulandra au putut să se afirme, într-o perioadă de altfel foarte tulbure din punct de vedere politic, regizorii Liviu Ciulei *(în foto, alături de Clody Berthola, în „Sfânta Ioana")*, Andrei Șerban, Lucian Pintilie, Radu Penciulescu, David Esrig, Silviu Purcărete, Cătălina Buzoianu — ca să cităm numai câteva nume marcante ale teatrului românesc contemporan. După moartea Luciei Bulandra, la 21 septembrie 1961, întreaga scenă românească a resimțit din plin pierderea acestui om unic de teatru. La doi ani după acest trist eveniment, Liviu Ciulei preia conducerea Teatrului „Bulandra". Spectacolele pe care le-a regizat maestrul Ciulei în perioada în care a condus acest teatru, până la momentul rușinos din 1972 — când, în urma premierei cu „Revizorul", de Gogol, regizat de Lucian Pintilie, conducerea superioară de partid hotărăște demiterea directorului și suspendarea spectacolului —, constituie tot atâtea momente de istorie teatrală românească, căci destinul scenei românești, cel de glorie și recunoaștere, este datorat în mare măsură acestui om excepțional de teatru. În acest sens, să amintim spectacolele: „Azilul de noapte", „Leonce și Lena", „Furtuna", „Elisabeta I", „Opera de trei parale", „Un tramvai numit dorință", „Moartea lui Danton", „Play Strindberg", „O scrisoare pierdută".

În ciuda presiunii extraordinare pe care politicul a avut-o în toate segmentele societății civile, având de suferit din această cauză și lumea spectacolului, teatrul românesc a reușit să supraviețuiască și în anii de comunism. Și poate lucrul cel mai important este acela că fibra autentică a talentului, a imaginației, a gândirii limpede și îndrăznețe nu a putut fi ciuntită. După 1990, o parte dintre marii noștri regizori s-au întors la prima lor iubire, teatrul, și au oferit spectatorilor montări de excepție: „Trilogia antică", în regia lui Andrei Șerban, „Visul unei nopți de vară" și „Hamlet" (spectacol care se joacă în stagiunea 2000–2001), în regia lui Liviu Ciulei. Regizorii consacrați, care au învățat bine lecția lui Ciulei și nu numai, sunt competitivi cu oricare alți confrați de-ai lor din Europa, America ș.a.m.d. Numele care rețin atenția, stagiune de stagiune, sunt Cătălina Buzoianu, Silviu Purcărete, Mihai Mănuțiu, Victor Ioan Frunză, Tompa Gabor, Alexander Hausvater, Horea Popescu, Alexandru Tocilescu, Alexandru Darie, Beatrice Bleonț. Și lista poate continua.

Secolul XX, sfâșiat de războaie mondiale și fragmentat de multe alte războaie de dimensiuni mai mici, a supraviețuit cu certitudine și datorită creației umane. Dacă începutul de secol a stat sub semnul generos al marilor pictori ai secolului XIX, următorii ani s-au împărțit dramatic în perioada de după primul război mondial și perioada de după cel de-al doilea război mondial. Lucru extrem de evident în evoluția și succesiunea curentelor artistice, în revoluțiile și reacțiile de negație din vastul domeniu al artelor plastice. Mulți sceptici au spus chiar că secolul de care recent ne-am despărțit a fost unul tehnic, industrial, iar sufletul artistului a fost amanetat unui „Faust" post-modern, pervers și ucigaș. Din punctul lor de vedere, arta și-a pierdut pentru totdeauna esența emoțională. Dar faptele artistice — din care am selectat, alăturat, doar câteva repere semnificative — au contrazis toate tipurile de îndoieli.

● Debutul sec. XX a fost vertiginos, aversat de înnoiri importante, fundamentale, care au trasat direcțiile ulterioare ale creației artistice. ● În 1905, apare în Franța fauvismul; iar în Germania, expresionismul. ● În 1908, apare tot în Franța cubismul. ● În 1910, apar futurismul și pictura metafizică (Italia) și pictura abstractă (în Germania, la München). O noutate în apariția acestor curente este răspândirea lor în foarte multe țări ale Europei, dar nu trebuie să uităm că marea majoritate a experimentelor decisive au avut loc în Franța. ● Fauvismul (etimologic, cuvântul vine de la „fauve", care înseamnă fiare, iar transpus în plan artistic el înseamnă vivacitatea culorii) semnifică triumful culorii. Practic, acest curent s-a lansat la Salonul de Toamnă din 1905, unde au expus Matisse, Vlaminck, Derain, Gauguin și mulți alții. Adevăratul șef al mișcării a fost Matisse. Câteva exemple de tablouri care exprima cel mai exact acest curent: „Parlamentul din Londra" (Derain); „Pe Sena" (Vlaminck) și „Portretul d-nei Matisse" — cunoscut ca celebrul „Portret cu dungă verde" —, „Penele albe"; „Lux, calm și voluptate" (Matisse). ● Cubismul, reprezentat în primul rând de Braque și Picasso, desăvârșise în artă o adevărată revoluție. Sub influența lui Cézanne și a artelor primitive, ei nu numai că geometrizează forma, dar o descompun, o analizează, o recreează. Într-un cuvânt, resping toate convențiile realismului optic. Printre tablourile care s-au consacrat ca aparținând cubismului, de amintit: „Duetul", „Case la Estaque", „L'Echo", „Masa muzicianului" (Braque); „Portretul lui Ambroise Vollard", „Domnișoarele de la Avignon", „Natura moartă cu scaun împletit", „Femeia care plânge" (Picasso). Alți discipoli celebri ai cubismului au fost: Juan Gris, Léger, Delaunay și Marcoussi. Cubismul este o mișcare vastă, care pe lângă pictori antrenează și sculptori (lecția cubistă au îmbrățișat-o, la început, Brâncuși, Archipenko, Arp, Giacometti), acționează asupra arhitecturii, afișului, tipografiei, decorului de teatru, cinematografiei. ● Futurismul este o mișcare strict italiană, dar primul său manifest este lansat, în 1909, la

Paris, fiind redactat de poetul Marinetti. Un an mai târziu, apare la Milano „Manifestul pictorilor futuriști“, semnat de Boccioni, Cara și Severini. Principalul lor merit este acela de a fi animat arta în Italia, prin acest cult al mișcării. Picturi futuriste ale italienilor care pot fi văzute în marile galerii de artă: „Elasticitate“ (Boccioni) și „Dansatoare“ (Severini). ● Creat în Germania, termenul de expresionism a desemnat inițial tot ceea ce în arta contemporană se opunea realismului și impresionismului. Ulterior, mișcarea expresionistă depășește granițele Germaniei și o găsim în Olanda, Franța, Spania, Luxemburg, Mexic, Brazilia, SUA. Dar expresionismul nu are limite în timp, este un curent cu un prezent continuu, iar fiecare perioadă istorică, marcată de evenimente istorice majore și tragice, a cunoscut expresionismul ei. Originile expresionismului se află în pictura olandezului Van Gogh, a belgianului Ensor și a norvegianului Munch. Primii artiști ai expresionismului german se grupează, în 1905, la Dresda și îl aleg ca emblemă „Die Brücke“ (Podul), iar cei mai de seamă reprezentanți ai ei sunt: Ernest Kirschner, Emil Nolde și Oskar Kokoschka. ● În 1909, la München se afirma o nouă grupare de expresioniști, reuniți sub numele „Der Blaue Reiter“ (Călărețul albastru). În cadrul acestei grupări, se vor afirma două personalități marcante ale acestui secol: Kandinsky și Paul Klee. ● A existat și o școală pariziană a expresionismului și, aici și-au început cariera Chagall („Mirii de la Turnul Eiffel“, „Violoncelistul verde“) și Modigliani, care a pictat în această manieră doar nuduri și portrete. ● În perioada interbelică, trebuie amintită importanța Școlii „Bauhaus“ (înființată în 1919), fondată de arhitectul Gropius, la Weimar. Prin această școală — unde s-a urmărit dărâmarea zidului trufaș dintre meșteșugar și artist — au trecut și s-au format o serie dintre artiștii și arhitecții cei mai importanți ai secolului. Această tendință a precizat una dintre atitudinile definitorii în arta secolului XX, un sistem teoretic și o metodologie creatoare și pedagogică deopotrivă. În centrul doctrinei „Bauhaus“ stă purismul raționalist. Și astăzi arhitectura și designul poartă amprenta acestei școli, cu toate că a dus la dezvoltarea și evoluția unor curente complet opuse conceptului ei fundamental. Din școala purismului raționalist s-au lansat ulterior curente ca: arta informală, hiperrealismul, arta pop sau arhitectura impură a americanului Rohst Ventrui. ● Dadaismul și suprarealismul au în centrul dezvoltării lor conceptul iraționalului. Inițiatorii mișcării (1914–1918) sunt gruparea de la Zürich — reprezentată de poetul Tristan Tzara (originar din România), pictorul Hugo Ball și sculptorul Hans Arp — și gruparea din New York — reprezentată de doi francezi, Marcel Duchamp și Francis Picabia. ● Suprarealismul este botezat, în 1924, prin „Manifestul suprarealismului“, al lui André Breton, iar printre protagoniștii acestei mișcări se numără: Max Ernst, Salvador Dali, Juan Miró și Klee. ● Actul de naștere al picturii abstracte este acuarela lui Paul Klee, din 1910, și intitulată „Compoziție abstractă“. Alături de Klee, au excelat în pictura abstractă Kandinsky, Malevici, Delaunay, Mondrian. ● Cel de-al doilea război mondial mutilează destul de sever sufletul artistului. Din această dramă se vor naște o sumedenie de curente: neo–dada și expresionismul abstract. Expresionismul abstract cuprinde, după 1950, deopotrivă America (prin cele două școli, una în Pacific — reprezentată de Rothko și Still — și cea din New York — reprezentată de Pollock și Klimt) și Europa („Abstracția lirică“, a lui Hartig și Mathieu). Ca o reacție la expresionismul abstract apar, rând pe rând: „Noua figurație“ — 1962 (F. Bacon); „Figurația narativă“ — 1965 (V. Adam, J. Monroy); „Hiperrealism“ — 1970 (R. Eses și M. Morley). ● Pop Art s-a prelungit până în zilele de astăzi prin noile concepții artistice: Happening, Arta ansamblajului, Arta video, Instalațiile, Ambientul și Performanța. ● Cele mai noi curente sunt reacțiile la arta conceptuală („Suport suprafață“, „Transavangarda“; „Figurația liberă“; „Neoexpresionism“) și respingerea noțiunii de operă de artă prin „Arta procesuală“.

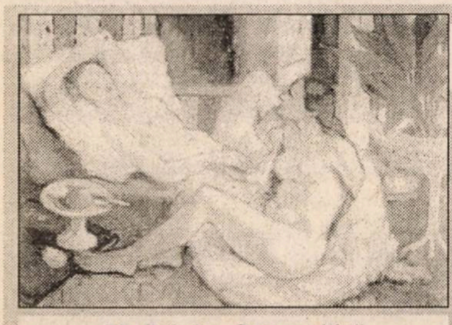

Th. Pallady: „Compoziție“

România a intrat de mult în Europa artistică...

Și nu sunt vorbe de complezență, căci România nu numai că a fost în miezul tuturor mișcărilor artistice — chiar și în perioada totalitarismului comunist, cu toate compromisurile pe care unii dintre artiști și le-au asumat —, dar a influențat în mod hotărâtor destinul artei. Am putea numi acest secol — exagerând poate puțin — secolul miracolului de la Hobița. Desigur, există nume celebre în pictură (Pallady, Țuculescu, Tonitza, Marcel Iancu, Alexandru Ciucurescu, Margareta Sterian, Victor Brauner, Gheorghe Petrașcu, Constantin Piliuță, Ion Bitzan, Ion Pacea, Georgeta Năpăruș, Florin Niculiu și contemporanii noștri: Ion Sălișteanu, Horia Bernea — recent dispărut —, Sabin Bălașa, Marcel Chirnoagă, Márin Gherasim, Vasile Grigore, Dan Hatmanu, Vasile cel Mare și mulți alții) și sculptură (Dimitrie Paciurea, Gheorghe D. Anghel, Oscar Han, Ion Jalea, Gh. Iliescu–Călinești, Vida Gheza, Ovidiu Maitec, Gh. Apostu), dar privit secolul XX din perspectiva înțeleptului din Hobița, totul capătă alte dimensiuni, dimensiuni cosmice, iar privirea se dilata în încercarea de a cuprinde infinitul. Din punctul de vedere al lui Brâncuși, arta românească, arta europeană și cea de peste Ocean sunt profund impregnate de genialitatea coborâtorului din lavițele gorjene. ■

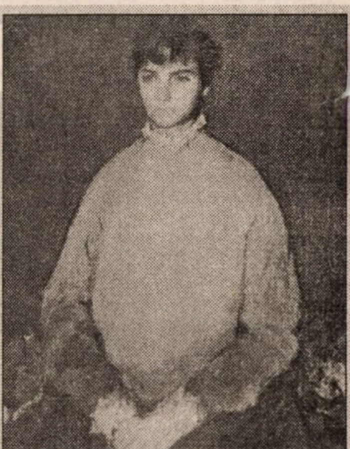

C. Baba: „Portret de fată“

O experiență finită. Să sperăm!

Un secol al exilului românesc

Adrian NICULESCU*

Un stereotip mult abuzat vrea ca secolul XX să fi fost cel mai teribil din istoria omenirii. De fapt, el nu a fost teribil decât pentru o parte a umanității: războaie mondiale și locale, nazism, comunism, fascism, dictaturi, foamete, subdezvoltare, deșertificare, explozie demografică etc., etc. Dar pentru cine a avut șansa să se nască pe alte meridiane, dimpotrivă, a fost chiar cel mai fericit din istorie: o bunăstare fără precedent, creșterea duratei medii de viață cu 62% de la 1900 încoace, o societate de libertate și opulență, cu drepturi și șanse nebănuite și nemaintâlnite vreodată pentru tot mai mulți, de progres științific, tehnologic, social și medical amețitor, aflat, în ciuda diferitelor Casandre și falși profeți de tot felul, din ce în ce mai clar în slujba omului...

Istoria s-a repetat...

Pentru români, ca și pentru multe alte națiuni, secolul ce abia s-a încheiat a fost însă, printre numeroasele și contradictoriile sale caracteristici, și **un secol al exilului**. Nu primul, ci al doilea, după antecedentul veac XIX. Ne gândim la exilul postpașoptist (1848–1857), din care s-a născut România modernă (ea însăși zămislită, cu tricolor cu tot, mai degrabă la Paris decât pe malurile Dâmboviței!), singurul mare precedent în materie cunoscut de istoria noastră. Și atunci s-a crezut că va fi fost un fenomen finit, circumscris în timp. Vreme de peste 80 de ani după aceea, lumea românească n-avea să mai încerce o astfel de experiență. Trăia — cum obișnuia să spună regretatul istoric, fost disident și, apoi, el însuși exilat, Vlad Georgescu — într-o societate *imperfectă* dar, cu toate minusurile sale, prima și, până acum, și singura *autoperfectibilă* cunoscută de omenire, deoarece avea în sine mecanismul autoreglării, prin economia de piață și libertate. Acel tip de societate, de factură occidentală, care, prin democrație și integrare în Europa, a permis și României aproape un secol de progres și de graduală, dar reală și crescândă prosperitate, care excludea prin definiție ideea de exil.

Mai mult, tocmai societățile democratice sunt cele ce descoperă remediul — fie și temporar — al exilului: **azilul politic**, gândit expres, ca soluție pentru persoanele ce se refugiază din acele societăți care democratice nu sunt. Primele societăți democratice (mai întâi Olanda, intrată în legendă, cu două secole înainte de America și de Franța, ca „pământ al Libertății“, apoi Marea Britanie și SUA) l-au practicat încă din zorii lumii moderne, Marea Revoluție Franceză l-a și codificat. Art. 120 al Constituției anului II (1793) stipula: *„Le peuple français donne azile* (sic!) *aux étrangers bannis de leur patrie, pour la cause de la liberté. Il le refuse aux tirans* (sic!)“. În stilul inconfundabil al Secolului Luminilor, este, în lume, prima formulare legală a noțiunii de **azil politic**, o noțiune strict corelată, după cum am văzut, cu aceea de **exil** — rezolvarea găsită de Lumea Liberă pentru năpăstuiții din lumea ne–liberă (de regulă, infinit mai întinsă!), împinși să plece de acasă din pricina unor rânduieli opresoare. De altfel, conceptul însuși de „Lume Liberă“, îndelung defăimat — cu manifestă rea–voință și din prea evidente interese —, dar extrem de real, ar merita cu prisosință să fie reabilitat și revalorizat.

Să ne întoarcem, însă, la cazul românesc. Toate au mers cum am arătat, până când, într-o „bună“ zi, schimbându-se climatul politic, și acumulându-se norii, și interni (din motive greu de rezumat aici, dar îndeobște cunoscuți), și externi, a început, și la noi, lungul șir al dictaturilor, care a durat peste o jumătate de veac. Trei au fost numărate de Lucrețiu Pătrășcanu, în celebra sa carte, *Sub trei dictaturi:* dictatura regală, cea legionaro–antonesciană și cea a lui Antonescu singur. Autorul n-a mai pus, însă, la socoteală și pe cea mai nocivă, mai perversă și, de departe, cea mai de durată dintre toate (mai puțin prin teorie, cât prin rezultatele practice!), cea comunistă — singura care s-a ridicat până la stadiul ultim al dictaturilor — totalitarismul (trist monopol al stângii extreme!), și al cărei (tragic!) exponent Pătrășcanu însuși a și fost. Atunci a reînceput și exilul.

Știința politică actuală a ajuns să facă distincția între **dictatură** (specifică extremei drepte) și **totalitarism** (specific extremei stângi). Între toate pacostele omenirii, un caz aparte îl constituie **nazismul**, singulară și funestă combinație dintre un **regim dictatorial** (practicând dirijismul, pe tărâm economic, și controlul strict, pe plan politic, cultural etc.) și **crima de drept comun** (prin oficializarea și promovarea la rang de politică de stat a antisemitismului și prin teoretizarea și practicarea exterminării unor întregi categorii de populație, prin genocid: evreii și țiganii; prin odioasa ierarhizare a societății în supraoameni și suboameni etc.)

Totalitarism înseamnă controlul total al întregii societăți, prin supravegherea tuturor segmentelor și al pârghiilor sale. Fascismele se autodeclarau totalitare, dar cel puțin un segment al societății nu-l controlau: economia. Cel mult, prin sus–amintitul „dirijism“, pretindeau să-l orienteze. Dimpotrivă, comunismul controla, dar, mai grav, și **confisca** totul. Departe de a se autodeclara totalitar, se prezenta pe sine drept perfectarea și împlinirea însăși a democrației, drept „zorii radioși“ și „viitorul de aur“ al omenirii. Greu să te descurci, până ce nu s-au văzut puse în practică amândouă, în tot acest labirint.

Pentru exemplul României și al celorlalte țări comuniste, în general, convine din capul locului să vorbim despre **autoexil**, mai degrabă decât despre exil, în sens clasic, deoarece aceste regimuri, mult mai perverse, nu mai practicau sistemul tradițional (și mai salutar, începând chiar pentru ele însele!), cu care ne obișnuiseră toate guvernările autoritare de până atunci, rezumat în zicala italienească:

---

* Lector universitar de istorie a României, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București; secretar executiv, Asociația Foștilor Refugiați Politici din România

„Pentru dușmanul care fuge, poduri de aur". Regimurile comuniste — cel puțin de la cazul singular al expulzării lui Troțki (1929) încoace — au ales calea inversă, preferând să-și țină „dușmanul intern" înăuntru, fără a se gândi nici măcar o clipă la consecințele, pe termen lung, ale păstrării, în interior, a acestor autentici „anticorpi", ce erau opozanții. De altfel, în timp (cam mult, e drept!) aceasta a și constituit una dintre cauzele prăbușirii regimurilor cu astfel de opțiuni.

Teritoriul patriei — interzis !

Spre deosebire de țările cu dictaturi de dreapta, gen Chile, sau de exilul nostru pașoptist, când tuturor celor 23 de exilați enumerați în „Buletinul oficial", din 25 septembrie 1848 (doar atâția au fost, 23 de munteni cărora li s-au adăugat, dar numai pentru scurt timp, și 12 moldoveni, repede iertați de guvernul de la Iași — deși, prin amploarea acțiunii lor, pot crea impresia că ar fi fost legiuni!), le fusese **interzis** teritoriul patriei, exilații de acest gen, proveniți din lumea comunistă, reprezentau o raritate. După știința mea, în anii din urmă, doar Paul Goma, silit la plecare în toamna lui 1977, și Victor Frunză, expulzat la propriu, contra voinței sale, în ianuarie 1980 (și expediat *„par avion"* către o țară ce, atunci, nu ne cerea viză — Danemarca), se puteau încadra în astfel de categorie. Restul, *imensa majoritate,* o constituia cei plecați/fugiți (cel mai adesea cu riscul vieții, trecând, clandestin, Dunărea înot, sau traversând șirurile de sârmă ghimpată, de la granițele ferecate ale țării, spre Iugoslavia, singura țară (semi)liberă cu care ne învecinam — și doar în ultimii ani comuniști spre Ungaria! — ori ieșind, cu curajul disperării, în largul mării, pe câte o saltea pneumatică, în speranța găsirii vreunui vapor occidental — turcesc ori grecesc, de regulă! — spre Istanbul și Lumea Liberă) de bună–voie, din proprie inițiativă, pentru a scăpa, uneori, chiar, a se salva.

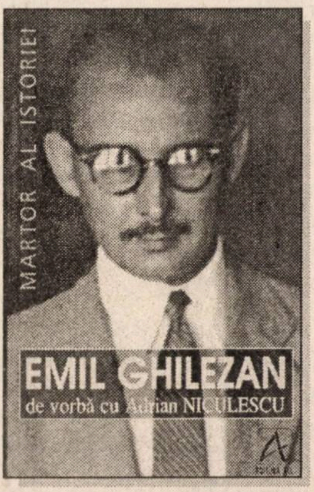

Exilul nostru a cunoscut mai multe faze. Nu se cunoaște — din păcate — un exil ca atare, anticarlist în perioada de după instaurarea dictaturii regale. Spunem „din păcate", deoarece, altminteri, ar fi fost dovada unei societăți civile mai puternice. E drept că regimul dictaturii regale a fost destul de scurt și nu prea brutal. Primul exil autentic a fost cel al democraților antifasciști și proocidentali, o dată cu instalarea, în 1940, a regimului antonescian și al alunecării țării în orbita Germaniei naziste. Nu erau mulți, dar erau de valoare și semnificativi. Dintre aceștia — cel mai cunoscut, deoarece a supraviețuit până la începutul lui 2000 și s-a întors după revoluție în țară, unde s-a comportat exemplar (mai bine chiar decât în exilul însuși, am îndrăzni să afirmăm...) — Ion Rațiu, tânăr diplomat devenit, prin forța lucrurilor, ziarist combativ (în special la BBC), ambasadorul V.V. Tilea, ministrul României la Londra, până la ruperea relațiilor, în 1941, diplomatul Matyla Ghica, și însărcinatul cu afaceri Brutus Coste, și el cu mare rol în ulteriorul, lung, exil anticomunist. Centrul acestui exil a fost Londra, unde a și ființat un Comitet Democratic Românesc. Ei au păstrat constant conștiința, în țările lor de azil, în special Marea Britanie și SUA, că România se afla contra voinței ei alături de Axă, și că nu avusese altă scăpare. Despre activitatea acestui prim — și mai degrabă uitat — exil românesc s-a ocupat dl V.Fl. Dobrinescu, într-o interesantă carte, *Emigrația română în lumea anglo–saxonă, 1939–1945,* apărută la Institutul European, Iași, în 1993.

După 1945, începe exilul anticomunist care, în mod natural, a făcut joncțiune cu cel precedent. Momentul de vârf al preistoriei sale este constituit de activitatea așa-numitei „delegații alternative a României" care, în 1946, a încercat să apere, în frunte cu Gr. Gafencu, interesele autentice ale României la Conferința de Pace de la Paris, în pofida unei delegații oficiale a guvernului Groza, aservit rușilor, și care nu putea sufla un cuvânt despre probleme precum Basarabia. Grație prestigiului exponenților ei — mulți foști diplomați și oameni politici etc. —, ea a primit un ajutor și s-a putut exprima prin vocea reprezentanților Cehoslovaciei lui Beneș și a ministrului de externe Masaryk, încă democratice la acea oră.

Acest prim exil a fost marcat de personalități politice de prim–rang, plecate sau rămate în străinătate înainte sau imediat după 1945, în frunte cu un fost prim–ministru (Rădescu, ajuns în exil în 1946, după o fugă rocambolescă din țară, prin Cipru, cu ajutorul ambasadei Marii Britanii, în care se refugiase după 6 martie 1945), cu un fost ministru de Externe (excelentul, dar prematur dispărutul, în 1949, la numai 35 ani, Niculescu–Buzești), cu numeroși diplomați „rămași" prin diverse țări, de la diferite ambasade (pe 30 decembrie 1947, au fost rechemați toți diplomații, dar puțini s-au întors) și, până la urmă, cu însuși regele Mihai. Alături de ei, ilustre personalități, precum C. Vișoianu, ministrul de Externe al lui Rădescu (și recent dispărut, la 96 ani), Al. Cretzianu, N. Petrescu–Comnen (fost ministru de Externe), N. Caranfil (fost ministru și, ca inginer, cel ce a amenajat salba de lacuri din jurul Bucureștiului), Raoul Bossy (fost ambasador), Emil Ghilezan (fost secretar de Stat la Finanțe, fugit poate și mai rocambolesc, la Crăciunul din 1947; v. volumul de memorii pe care am avut cinstea să le culeg, tipărit la București, Ed. ALL, 1998), Anton Crihan (basarabean, fost ministru, supraviețuit și el comunismului, mort la peste 100 ani, în SUA, și adus să fie înmormântat în țară, după 1989!), Vespasian Pella, Sabin Manuilă, Wilhelm Fildermann, încercatul lider al evreilor români, și însuși marele rabin al României, dr. Al. Shafran (plecați nu ca evrei, ci fugiți clandestin, din motive politice, ca cei de pe urmă compatrioți, cu riscul vieții, primul în 1948, al doilea — care supraviețuiește și astăzi, ca o legendă vie, la peste 90 de ani, împliniți de curând și decan de vârstă al senatorilor români —, în 23 decembrie 1947!), ziaristul René Theo (Theodorescu, de curând dispărut, fondator, director și redactor unic timp de peste patru decenii al celei mai longevive publicații a exilului nostru, BIRE („Buletin de Informare pentru Români în Exil") apărut la Paris, bilunar, fără întrerupere, din 1948 până la 1 martie 1990), G. Duca, fost însărcinat cu afaceri la Stockholm, fiul lui I. G. Duca, Vintilă Brătianu jr. (revenit în țară după 1989 și mort în 1995), dar și industriașii Nicolae Malaxa și Max Auschnitt etc. ■

(va urma)

ANCHETĂ

Istoria secolului XX văzută de cititorii revistei „Dosarele Istoriei"

● **Marius IORDACHE,**
Brașov

„I. Secolul XX — un secol al marilor transformări în care lumea a cunoscut două războaie mondiale; un secol al disputelor ideologice majore (nazismului și comunismului, apoi comunism–capitalism), al progresului, dar și al începutului sfârșitului Europei statelor naționale, al prăbușirii culturii și civilizației europene sub loviturile aplicate de «noii barbari» ai lumii contemporane: americanii.

II. **V.I. Lenin, I.V. Stalin, A. Hitler** (fiecare și-a adus o contribuție importantă în desfășurarea unor evenimente, marcând și dând un nou curs istoriei); **A. Einstein, Picasso, Salvador Dali, Niels Bohr, I. Gagarin** și **N. Armstrong** — «pionieri ai spațiului cosmic», **M.S. Gorbaciov** — pentru contribuția la destrămarea URSS și prăbușirea comunismului.

III. Secolul XX a reprezentat pentru România un secol al cesiunilor teritoriale rușinoase către Ungaria, Bulgaria, URSS; al contrastelor, al extremelor: sărăcia și mizeria crunte — opulența afișată în mod arogant, agresiv; al unei politici externe șovăitoare și senile în fața marilor puteri.

IV. **Ion Antonescu, Mircea Eliade, E. Cioran, N. Titulescu. E. Ionescu, George Călinescu, Marin Preda, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, C. Noica**".

● **Adrian MATACHE,**
com. Pătulele, jud. Mehedinți

„(...) A. Cum poate fi caracterizat secolul XX? Secolul exploziei tehnologice — automatizare, robotizare; secolul de vârf al transporturilor navale, terestre; secolul aviației; secolul radiodifuziunii și comunicațiilor radioglobale; secolul plesnind de războaie, genocid, execuții în masă; secolul expansiunii cosmice; secolul nuclearo–atomic; secolul extremismelor și al dictaturilor; secolul comuniunii statelor; secolul fundamentării drepturilor omului și al ecologiei.

B. Cele mai importante personalități ale secolului (nu în ordinea unui criteriu anume): **Einstein, de Gaulle, Stalin, Hitler, Kennedy, Churchill, Maurice Schuman, Titulescu, Edison, Gandhi** (Stalin și Hitler — cred eu — nu pot fi numiți «personalități», dar au influențat viața globală în sec. XX).

C. Caracterizarea istoriei românilor în sec. XX: secolul unirii românilor și al rapturilor teritoriale încă nereglementate; secolul epuizării demografice prin două războaie mondiale, două locale; secolul căderii sub cizma și întunericul comunist; secolul uciderii demnitarilor și a șefilor de stat; secolul României cu trei regi merituoși; secolul exacerbării fanariotismului parlamentar; secolul industrializării forțate, cu management îndoielnic; secolul în care România a dat savanți de renume mondial; secolul în care, în România, a explodat emigrația; secolul în care România intră în comuniunea internațională.

D. Personalități române ale secolului (nu în ordinea unui criteriu anume): regele **Ferdinand, N. Iorga, Ion Antonescu, C. Brâncuși, G. Enescu, I. Maniu, Emil. G. Palade, H. Coandă, Gh. Brătianu, Gh.I. Brătianu, Aurel Vlaicu**".

● Col. (r) **Ion MUȘAT,**
București

1. „Cum poate fi caracterizat sec. XX? Un secol foarte tragic, cu multe pierderi de vieți omenești și distrugeri materiale. Avânt al tehnicii militare, spațiale și medicale, de mare avânt economic, tehnic și medical (vezi transplanturile, clonările etc.). Din punct de vedere al traiului — mult mai prost.

2. Care sunt cele zece personalități ale secolului?

Gorbaciov, Stalin, Hitler, Churchill, Truman, Eisenhower, H. Kohl, Mao Zedong, Ho Și Min.

3. Cum poate fi caracterizată istoria românilor în sec. XX?

Foarte frământată ca evenimente: al doilea război mondial, cu mari distrugeri materiale; pierderea de teritorii — Basarabia, Bucovina, Cadrilaterul; ocupația germană în al doilea război mondial; ocupația sovietică și instaurarea comunismului; căderea comunismului; așa–zisa revoluție din 1989, în fapt o răzmeriță, care, ulterior, ne-a adus foamete, boli, distrugerea economică și (re)venirea la putere a burgheziei; distrugerea României: economic, militar etc., din care nu-și va reveni în 50 sau 100 de ani.

4. Zece personalități din istoria românilor în secolul XX:

Carol al II-lea (negativ), **I. Antonescu** (rol pozitiv), **I. Maniu** (falsificator al istoriei), **N. Titulescu**, **I.C. Parhon**, **N. Ceaușescu**, **I. Iliescu**, fostul rege **Mihai I** (negativ)". ■

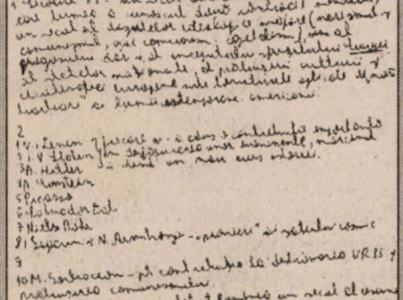

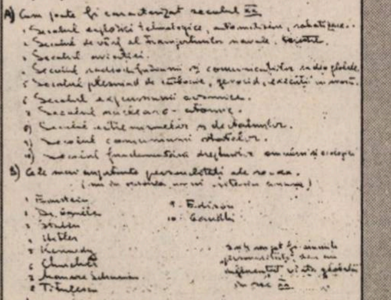

A) Cum poate fi caracterizat secolul XX

B) Cele mai importante personalități ale sec. XX.
(nu în ordinea unui criteriu anume)

1. Einstein
2. De Gaulle
3. Stalin
4. Hitler
5. Kennedy
6. Churchill
7. Maurice Schuman
8. Titulescu
9. Edison
10. Gandhi

C) Caracterizarea istoriei românilor în sec. XX,

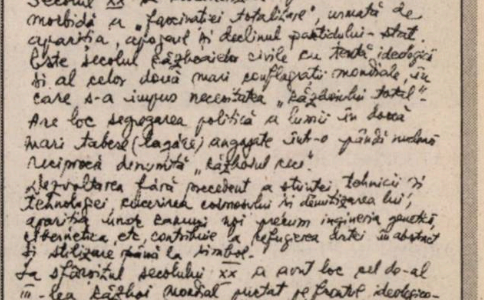

Secolul XX se caracterizează printr-o accentuare morbidă a „fascinației totalitare", urmată de apariția, apogeul și declinul partidului-stat. Este secolul războaielor civile cu tentă ideologică și al celor două mari conflagrații mondiale, în care s-a impus necesitatea „războiului total". Are loc segregarea politică a lumii în două mari tabere (lagăre) angajate într-o [illegible] reciprocă denumită „războiul rece".
Dezvoltarea fără precedent a științei, tehnicii și tehnologiei, cucerirea cosmosului și demitizarea lui; apariția unor ramuri noi precum ingineria genetică, cibernetica etc, contribuie la refugierea artei în abstract și stilizare până la simbol.
La sfârșitul secolului XX a avut loc cel de-al III-lea război mondial purtat pe frontul ideologico-

• secvențe selective din „filmul" secolului XX •

1983

5 aprilie: scandal diplomatic — acuzați de spionaj, 40 de „diplomați" sovietici sunt expulzați de la Paris

16 iunie: lansarea primului satelit european pentru telecomunicații

24 iulie: Iranul pornește o nouă ofensivă împotriva Irakului, în războiul declanșat de Saddam Husein, în septembrie 1980, sub pretextul vechii dispute de frontieră în zona Shatt–al Arab (conflictul, soldat cu grele pierderi umane și mari distrugeri materiale de ambele părți, se va încheia în august 1988 prin acceptarea de către Iran a Rezoluției 598 a Consiliului de Securitate al ONU)

29 octombrie: puternic cutremur de pământ în Turcia; s-au înregistrat 1.330 de morți

1984

8 mai: URSS refuză participarea la Jocurile Olimpice desfășurate la Los Angeles

5 agust: trecerea în eternitate a lui Richard Burton (n. 10 dec. 1925), actor britanic de faimă mondială

31 octombrie: Indira Ghandi, premier al Indiei, este asasinată

1985

1 februarie: vizita papei Ioan Paul al II-lea în Peru

18 martie: Mihail S. Gorbaciov *(v. foto, primul din stânga)* preia conducerea URSS, în calitate de secretar general al PCUS; în scurt timp, noul lider de la Kremlin — și, de altfel, ultimul al Uniunii Sovietice — va iniția programul de reforme cunoscut ca *perestroika* (restructurare) și *glasnost* (transparență)

7 aprilie: lovitură de stat în Sudan

29 mai: la Bruxelles, grave incidente (38 de morți și 400 de răniți; *în foto, evacuarea unei victime*) pe Stadionul Heysel, în timpul finalei Cupei Campionilor Europeni la fotbal jucată de FC Liverpool și Juventus Torino; ulterior, autoritățile belgiene au decis dezafectarea totală a arenei

1986

28 ianuarie: naveta spațială „Challenger" a explodat la scurt timp după lansare; la bord, se aflau șapte astronauți, printre care și două femei

28 februarie: la Stockholm, este asasinat Olof Palme *(v. foto)*, prim–ministru al guvernului suedez

26 aprilie: explozia reactorului nuclear nr. 4 al centralei nucleare de la Cernobâl (Ucraina; *v. foto*); cel mai mare accident de acest tip din istorie; la 15 decembrie 2000, centrala a fost oprită pentru totdeauna, în cadrul unei ceremonii îndelung pregătite

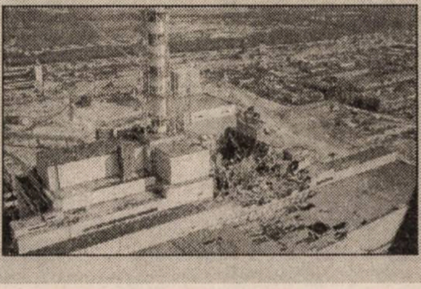

1987

13 martie: la Moscova, se deschide primul restaurant particular

28 mai: la bordul unui aparat ușor de zbor „Cessna 172", tânărul german, de 19 ani, Mathias Rust, aterizează în mod surprinzător în Piața Roșie, la Moscova; zborul său de peste 800 km nu a fost în nici un fel detectat de sistemul radar sovietic

31 iulie: asupra Greciei s-a abătut un val de căldură care a făcut 1.300 de victime

19 septembrie: deschiderea, la Paris, a Festivalului internațional de modă care a reunit 900 de manechine și peste 110.000 de spectatori; pentru prima dată, au participat la o astfel de manifestare URSS și RP Chineză

8 decembrie: semnarea, la Washington, a primului Acord internațional privind dezarmarea nucleară

1988

26 februarie: lovitura de stat a g-ralului Noriega, în Panama

25 mai: Moscova dă publicității bilanțul pierderilor umane în urma războiului din Afghanistan — 13.310 de morți

27 septembrie: canadianul Ben Johnson, învingător la proba de 100 m la Jocurile Olimpice de la Seul, este descoperit pozitiv la un test antidoping

12 decembrie: cutremur de pământ devastator în Armenia

1989

29 martie: tulburări etnice în Kosovo

4 iunie: la Beijing, masacrul din piața Tien Anmen; demonstrațiile studen-

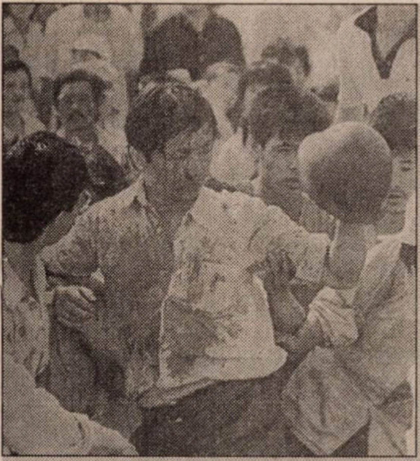

ţilor împotriva regimului comunist sunt crunt reprimate *(în imagine, intervenţia forţelor de ordine chineze)*

9 noiembrie: căderea Zidului Berlinului *(v. foto)*

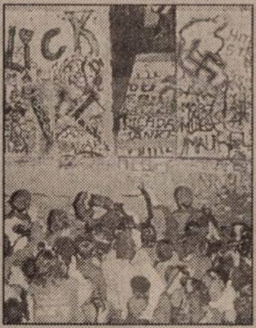

22 decembrie: începută, la 17 decembrie, la Timişoara, extinsă apoi în alte mari oraşe ale ţării, inclusiv în Capitală *(în imagine, bucureştenii salută căderea dictaturii)*, revoluţia pune capăt regimului comunist din România; la 25 decembrie, la Târgovişte, Nicolae şi Elena Ceauşescu au fost executaţi în urma unui proces, ulterior extrem de controversat

1990

11 februarie: după 27 de ani de închisoare, Nelson Mandela este eliberat din detenţie

15 februarie: trei ţări sud–americane producătoare de cocaină (Bolivia, Columbia şi Peru) şi SUA elaborează un program comun de luptă împotriva cartelurilor drogurilor

18 martie: desfăşurarea primelor alegeri libere în RDG

3 octombrie: reunificarea germană

1991

- Naşterea World Wide Web; reţeaua Internet este accesibilă marelui public

17 ianuarie: începutul războiului din Golf, urmare a invaziei irakiane asupra Kuweitului, la 2 august 1990; afirmarea supremaţiei americane

25 februarie: alianţa militară a statelor comuniste — Tratatul de la Varşovia — îşi încetează oficial existenţa

25 iunie: proclamarea independenţei Sloveniei şi Croaţiei; începutul războiului civil din fosta Iugoslavie

19 august: puciul de la Moscova, iniţiat şi condus de Ghenadii Ianaiev; Gorbaciov este înlăturat — temporar — de la putere

8 decembrie: comunicat prin care se anunţa încetarea existenţei URSS; ia fiinţă Comunitatea Statelor Independente (CSI); Gorbaciov demisionează, la 25 decembrie

1992

4 februarie: în Venezuela, are loc o tentativă de lovitură de stat, soldată cu 73 de morţi

21 februarie: Consiliul de Securitate al ONU decide trimiterea a 14.000 de „căşti albastre“ în Croaţia

5 aprilie: în Peru, lovitură de stat a preşedintelui Alberto Fujimori, care a suspendat garanţiile constituţionale

6 mai: la Paris, încetează din viaţă celebra actriţă de origine germană, Marlene Dietrich, în vârstă de 90 de ani, retrasă din lumea artistică din 1975

10 iulie: în Cuba, este restabilită libertatea religioasă

8 octombrie: încetează din viaţă, la vârsta de 78 de ani, Willy Brandt (nume real: Herbert Ernst Karl Frahm), fost cancelar al RFG, artizanul „Ospolitik“-ului

3 noiembrie: Bill Clinton este ales al 42-lea preşedinte al SUA; îşi va reînnoi mandatul patru ani mai târziu

1993

- Revoluţie în telecomunicaţii — telefonul mobil este folosit în masă în Europa

28 martie: „Indochina“, regizat de francezul Régis Wargnier şi având în rolul principal pe Catherine Deneuve, primeşte Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin

30 august: la Casablanca (Maroc), regele Hassan al II-lea inaugurează cea mai mare moschee din lume după cea de la Mecca

13 septembrie: semnarea unui acord istoric la Washington — Yitzhak Rabin *(v. foto)* şi Yasser Arafat ratifică acordul privind autonomia palestiniană în Erihon şi în Fâşia Gaza

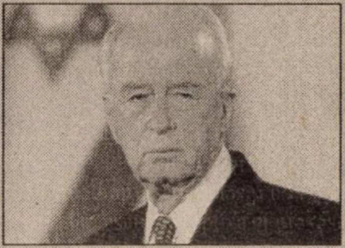

1994

1 ianuarie: incendii de proporţii în statul australian New South Wels, în urma cărora este complet distrus un milion ha de pădure

1 martie: cântăreața pop americană Whitney Houston câștigă trei Premii Grammy

19 martie: prim–ministrul japonez, Morihiro Hosokawa, exprimă în public scuzele țării sale față de atrocitățile comise în China în perioada 1931–1945

8 aprilie: Kurt Cobain, liderul grupului rock american Nirvana, se sinucide prin împușcare, la Seattle

11 mai: Silvio Berlusconi, liderul grupării Forza Italia, este desemnat prin algeri șef al guvernului de la Roma; Berlusconi va demisiona la 17 decembrie același an, în urma unui imens scandal de corupție

18 mai: noua campioană europenaă la Fotbal devine FC Barcelona, în urma victoriei cu 4:0 asupra echipei italiene AC Milan

10 iulie: Leonid Kucima devine președinte al Republicii Ucraina

14 august: după îndelungi căutări, Ramirez Sanchez („Carlos“), unul dintre cei mai vânați teroriști ai lumii, este arestat în Sudan

17 decembrie: la Bloemfontein, în Africa de Sud, se deschid lucrările celui de-al 49-lea forum al Partidului Congresul Național African, la capătul căruia președintele republicii, Nelson Mandela *(v. foto)*, este reales ca lider

1995

1 ianuarie: Uniunea Europeană își sporește rândurile cu trei noi membri — Austria, Finlanda și Suedia

8 mai: ceremonii solemne în marile capitale europene cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial

6 august: Japonia comemorează o jumătate de secol de la devastatorul bombardament atomic american asupra Hiroshimei

4 noiembrie: asasinarea lui Yitzhak Rabin (n. 1 martie 1922, Ierusalim; laureat al Premiului Nobel pentru Pace, 1994) de către un integrist israelian, Yigal Amir

21 noiembrie: semnarea Acordului de la Dayton, de către Arafat, Netanjahu și Clinton, privind restabilirea păcii între israelieni și palestinieni

17 decembrie: cu 157 de locuri deținute, comuniștii devin a doua forță politică în Duma Federației Ruse

1996

28 ianuarie: tenismanul german Boris Becker câștigă turneul internațional al Australiei

11 februarie: la Alger, un atentat terorist cu bombe face 11 victime

11 martie: în Kuala Lumpur (Malaysia), se încheie construcția celei mai înalte clădiri din lume (459 m)

1 aprilie: ia naștere cea mai mare bancă din lume, prin fuziunea a două instituții financiare japoneze — Mitsubishi Bank și Bank of Tokyo

11 mai: catastrofă aviatică în Florida — un DC 9 se prăbușește, toți cei 110 pasageri și membri ai echipajului își pierd viața

18 iunie: prin decret al președintelui Federației Ruse, Boris Elțân *(v. foto)*, g-ralul Alexander Lebed este desemnat secretar al Apărării Naționale

4 iulie: în SUA, are loc premiera filmului „Independence Day“, regizat de Roland Emmerich

28 august: după 15 ani de căsătorie, prințul moștenitor al Coroanei brtitanice, prințul Charles, divorțează de prințesa Diana *(v. foto)*

19 noiembrie: papa Ioan Paul al II-lea îl primește în audiență pe șeful statului cubanez, Fidel Castro

15 decembrie: fuzionarea celor mai mari producători aviatici din lume, firmele americane Boeing și McDonnel

1997

19 februarie: moartea lui Deng Xiaoping, liderul reformator al Chinei comuniste

23 februarie: prima clonare a unei ființe vii— oaia Dolly

13 martie: încetează din viață Maica Tereza, la vârsta de 86 de ani

1 iulie: Hong Kong (posesiune a Coroanei britanice din 1841) este retrocedat RP Chineze

31 august: tragic accident de automobil, la Paris, în urma căruia își pierd viața prințesa Diana și prietenul ei, Dodi al-Fayed

1998

17 ianuarie: imens scandal la Casa Albă; Bill Clinton este acuzat că a întreținut, chiar în Biroul Oval, relații sexuale cu o fostă stagiară, Monica Lewinsky *(v. foto)*

10 aprilie: semnarea unui acord de pace în Irlanda de Nord

15 aprilie: moartea lui Pol Pot, conducătorul „khmerilor roșii“ de tristă amintire, în timpul cărora, în Cambodgia, au fost uciși aproape două milioane de oameni

17 august: în Rusia, se produce o devalorizare accentuată a rublei; criza economică din Federația Rusă degenerează într-una politică

1999

ianuarie: în urma „scandalului Monica Lewinsky“, președintele american Bill Clinton este supus „impeachment“-ului

● celebrul regizor american Steven Spielberg câștigă „Globul de Aur“, pentru filmul „Saving Private Ryan“

februarie: liderul separatist kurd Abdullah Ocalan *(v. foto)* este capturat și arestat în urma unei operații speciale a serviciilor secrete turcești, în Kenya

12 martie: încetează din viață celebrul muzician Yehudi Menuhin, elevul preferat al lui George Enescu

24 martie: începutul bombardamentelor forțelor NATO asupra teritoriului Serbiei, componentă a RF Iugoslavia, țară membră a ONU; pretextul agresiunii — pretinsa politică de „epurare etnică“ practicată de autoritățile de la Belgrad împotriva albanezilor din Kosovo

aprilie: la Washington DC, cu mare fast, NATO își celebrează cea de-a 50-a aniversare a înființării Alianței

7 mai: vizita papei Ioan Paul al II-lea în România, la invitația IPS Patriarhul Teoctist; prima prezență a unui Suveran Pontif într-o țară ortodoxă

15 mai: primul tur al alegerilor prezidențiale din Slovacia; scrutinul a fost câștigat de Rudolf Schuster, reprezentând coaliția de guvernământ, cu 47,4%; de notat că, din martie anul precedent, după expirarea mandatului lui Kovacs, Slovacia era un stat fără președinte

iulie: în urma unui accident aviatic, survenit în condiții nici astăzi pe deplin elucidate, în largul coastelor statului Massachusetts, își pierd viața John F. Kennedy, Jr. (fiul președintelui asasinat, în noiembrie 1963, la Dallas), și soția sa, Carolyn Bessette

23 iulie: moartea regelui Hassan al II-lea al Marocului

august: cutremur devastator (7,4 pe scara Richter), în vestul Turciei

● Vladimir Putin devine noul prim-ministru al Federației Ruse

13 august: eclipsă totală de soare; România este locul de pe Terra în care acest rar fenomen ceresc se observă cel mai bine

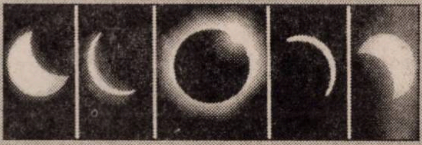

20 septembrie: moartea Raisei Gorbaciova (n. 1932, soția ultimului lider sovietic, Mihail S. Gorbaciov)

6 octombrie: Amália Rodrigues (n. 1920?), cea mai cunoscută și îndrăgită interpretă a fado-ului, încetează din viață

2000

26 martie: alegerile prezidențiale din Federația Rusă îl desemnează drept câștigător pe Vladimir Putin (care va fi învestit oficial la 7 mai același an; *v. foto*)

12 august: catastrofa (nici până astăzi pe deplin lămurită) submarinului atomic rusesc „Kursk“, în Marea Barents; întreg echipajul, format din 118 oameni, își găsește sfârșitul; numai o parte a cadavrelor a fost, până în acest moment, recuperată, grație cooperării autorităților rusești cu forțe specializate din Occident

15 septembrie: la Sydney, în Australia, se desfășoară ultima ediție din secolul trecut a Jocurilor Olimpice; dincolo de o serie de excepționale rezultate, individuale și colective, înregistrate de sportivii români — țara noastră clasându-se, în clasamentul general pe națiuni, pe locul 11 —, reprezentanți ai sportului românesc (gimnastică feminin, atletism, haltere) sunt implicați, fără nici o vină și fără nici un motiv sportiv serios, într-o serie de scandaluri legate de dopaj

5 octombrie: la Belgrad, au loc puternice demonstrații și tulburări de stradă, materializate în asedierea și devastarea unora din principalele sedii ale instituțiilor statului; situația lui Miloșevici este serios zdruncinată, el fiind în cele din urmă înlocuit de Vojslav Kostunica, liderul Opoziției Democratice din Serbia (DOS)

7 noiembrie: alegeri prezidențiale în SUA; competitori — George W. Bush (republican, fiul fostului președinte George Bush) și Al Gore (democrat, vicepreședinte în Administrația Bill Clinton); Gore câștigă mai multe din voturile populare, în schimb, oponentul său dobândește sufragiile majorității marilor electori; până la mijlocul lunii decembrie, timp de 36 de zile (!), are loc o epuizantă și intens mediatizată dispută juridică pentru desemnarea noului șef al Casei Albe; în cele din urmă, balanța înclină în favoarea lui G.W. Bush, care, cu doar 537 de voturi mai mult, devine al 43-lea președinte al SUA

10 decembrie: după al doilea tur de scrutin, Ion Iliescu își apropie victoria în alegerile prezidențiale din România, cu 66,83% dintre voturile valabile exprimate (peste 6.600.000 dintre români susținându-l pe candidatul PDSR), față de cele 33,17% dobândite de candidatul PRM, senatorul CV Tudor; la 14 decembrie, Curtea Constituțională a României a validat alegerea lui Ion Iliescu ca președinte al României, pentru un nou și ultim mandat de patru ani (depunerea jurământului a avut loc pe 21 decembrie 2000)

31 decembrie: ultima zi a anului, a deceniului, a secolului XX și a mileniului doi după Christos. *Un sfârșit e un început...* ■

Selecție de
Mioara ANTON

1953: Revolta muncitorilor din RDG (2)*

Adrian POP

Reparațiile — „înghețate“

Detalii referitoare la ultimele două puncte ale acestui set de măsuri le regăsim în versiunea din 4 mai a acestora, pe care Molotov a înaintat-o lui Malenkov, în vederea discutării sale în sesiunea din 5 mai a Prezidiului sovietic: reparațiile din Germania Răsăriteană urmau inițial (1953–1955) să fie „înghețate“ la nivelul lui 1953, pentru ca, din 1956, ele să fie desființate cu totul; iar vizita de stat oficială a delegației est–germane era programată pentru luna iunie.

Vădita deteriorare a situației economico–sociale și înăsprirea regimului politic din RDG veneau însă în flagrantă contradicție cu „noul curs“ al politicii sovietice de după moartea lui Stalin. Către mijlocul lui mai, cel mai probabil din cauza rapoartelor tot mai critice la adresa situației din RDG și a modului cum SED înțelegea să facă față acesteia, înaintate de reprezentanții comunității informative sovietice, atitudinea autorităților sovietice a cunoscut o modificare sensibilă. Raportul din 18 mai, de pildă, redactat de trei reprezentanți de frunte ai oficialităților sovietice din Germania — șeful Comisiei Sovietice de Control, Pavel Chuikov, adjunctul consilierului politic al Comisiei, Pavel Iudin și șeful unui proiect de tip tradițional pentru Germania al premierului Malenkov —, critica în termeni duri modalitățile de implementare a „construcției accelerate a socialismului“ în RDG.

În cele din urmă, convocată pentru „a analiza cauzele care conduseseră la exodul de masă al germanilor din RDG în Germania Federală și a discuta măsurile pentru corectarea situației politice și economice din RDG“, sesiunea, din 27 mai, a Prezidiului Consiliului de Miniștri al URSS conchidea că politica de „construcție forțată a socialismului“ trebuia stopată dacă nu se dorea declanșarea unei crize profunde în Germania Răsăriteană. Din mărturii indirecte — referirile din cadrul Plenarei partidului, din iulie 1953, care l-a condamnat pe Beria, memoriile agentului KGB, Pavel Sudoplatov, precum și cele ale șefului departamentului de resort pentru spațiul german din cadrul Ministerului sovietic al Afacerilor Externe, Vladimir Semenov — știm că în cadrul aceleiași sesiuni, de la sfârșitul lui mai, Lavrenti P. Beria, ministru de Interne și prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, și-a șocat colegii de Prezidiu cu propunerea creării unei **Germanii unificate și neutre** ca soluție la criza est–germană și potențial viitor factor de echilibru în raporturile Est–Vest. Lui Beria îi devenise evident — corect informat fiind, în calitatea sa de diriguitor al principalului serviciu secret al URSS, asupra consecințelor dezastruoase ale politicii de industrializare și colectivizare forțată dusă de Walter Ulbricht — că o Germanie unită și neutră — la limită, fie ea și burgheză — servea mai bine intereselor geostrategice ale URSS în Europa decât una divizată între o parte estică, neperformantă economic și instabilă politic, și o parte vestică, tot mai prosperă economic și care — încă și mai periculos — urma să fie integrată sistemului de apărare și securitate occidental. În viziunea sa, neutralizarea Germaniei unificate ar fi atras după sine atât echilibrarea, în chiar inima Europei, a sferelor de influență americană și sovietică, cât și perspectiva ca prosperii vest–germani să plătească substanțiale reparații Uniunii Sovietice. În memoriile sale, Molotov își reamintește că, la întrebarea firească „de ce?“, Beria ar fi răspuns: **„tot ceea ce dorim este o Germanie pașnică și nu are importanță dacă este sau nu socialistă“.**

Berlinul de Est: coloană de muncitori revoltați

Aparent, propunerea lui Beria se insera într-un context favorabil. Din discursul lui Churchill, de la 11 mai 1953, se știa că premierul britanic saluta ideea unei conferințe a celor patru mari puteri (SUA, URSS, Marea Britanie, Franța) care să discute, într-un viitor apropiat, un tratat definitiv de pace. Mai mult decât atât, oferta lui

---

* *Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 11/51, 2000, p. 74–75.*

Beria părea să fie încă mai generoasă decât cea a lui Stalin, apropiindu-se de ceea ce ar fi putut fi acceptabil din unghi de vedere occidental. În realitate însă, în acel moment, ministerele de Externe ale celor trei mari puteri occidentale — inclusiv, Foreign Office-ul britanic — erau încă și mai puțin dispuse decât cu un an în urmă să riște definitivarea integrării RFG în alianța occidentală prin negocieri, în patru, în chestiunea germană.

KGB și criza est–germană

Semnificativă pentru raporturile de putere existente în acel moment la Kremlin, rezoluția sovietică, din 2 iunie 1953, emisă sub formă de ordin al Consiliului de Miniștri, exemplifica poziția șefului KGB asupra crizei est–germane. Considerând o gravă eroare trecerea la construcția accelerată a socialismului în RDG fără a se fi luat în considerare inexistența condițiilor prealabile obiective, interne și internaționale, pentru aceasta, documentul amintit era un adevărat rechizitoriu la adresa politicii falimentare a regimului est–german. Erau denunțate, rând pe rând, dezvoltarea forțată a industriei grele (fără ca să se asigure materiile prime necesare), colectivizarea forțată, restrângerea drastică a inițiativei private ce afectase interesele unui cerc larg de mici proprietari de la orașe și sate, sistarea cartelelor pentru rațiile alimentare pentru întreprinzătorii privați și liber profesioniști, inadecvarea muncii politico–ideologice a partidului și metodele administrativ–represive utilizate de acesta, îndeosebi în raporturile cu intelectualitatea și clerul. Pe bună dreptate, se insista asupra consecințelor nefaste generate de înființarea pripită de cooperative agricole în mediul rural, fără ca să existe bazele necesare existenței lor: dificultăți în aprovizionarea populației cu alimente și bunuri manufacturate, scăderea dramatică a cursului de schimb al mărcii, ruinarea unui mare număr de mici întreprinzători din sfera producției artizanale, lucrători din industria casnică și a altor categorii de muncitori rurali, abandonarea de către țărănimea est–germană a aproape 500.000 de ha de pământ și emigrarea în masă în RFG, precum și corolarul tuturor celor menționate anterior — antagonizarea unui segment semnificativ numeric din populația est–germană. În virtutea acestor stări de lucruri, măsurile pe care Consiliul de Miniștri al URSS înțelegea să le recomande conducerii SED vizau următoarele: ● stoparea procesului artificial de creare de CAP-uri, dizolvarea celor care nu fuseseră întemeiate pe baze voluntare, precum și a acelora care se dovediseră neviabile — singura formă cooperatistă, „mai mult sau mai puțin viabilă în condițiile actuale“, fiind socotită cea legată de pregătirea în comun a solului, fără colectivizarea mijloacelor de producție; ● consolidarea stațiunilor pentru închirierea de mașini și utilaje agricole; ● renunțarea, ca măsură prematură, la politica de limitare și reducere a capitalului privat mic și mijlociu; ● revederea planului cincinal de dezvoltare a economiei naționale în sensul reducerii drastice a ritmului dezvoltării industriei grele, creșterii dramatice a producției bunurilor de consum și asigurării a ceea ce, azi, se numește securitatea alimentară a populației, în vederea renunțării, în viitorul apropiat, la sistemul cartelelor pentru rațiile alimentare; ● introducerea măsurilor necesare pentru refacerea sănătății sistemului financiar, reducerii cheltuielilor administrative și speciale și augumentării și consolidării cursului de schimb al mărcii germane; ● luarea de măsuri pentru întărirea legalității și garantarea drepturilor cetățenești prin renunțarea la măsurile punitive care nu sunt strict necesare, reexaminarea dosarelor celor ce fuseseră reprimați, precum și modificarea codului penal existent; ● înlocuirea măsurilor administrativ–represive în raporturile cu intelectualitatea și clerul, prin cele specifice muncii politice; ● părăsirea de către Armata Roșie a tuturor stabilimentelor educative, de sănătate și culturale est–germane ocupate în prezent, astfel încât prezența trupelor sovietice pe teritoriul RDG să aducă cât mai puține prejudicii intereselor populației civile. Documentul mai cerea — semnificativ pentru scenariul pe care conducerea sovietică îl avea în vedere pentru viitorul apropiat al Germaniei — ca lupta politică pentru restabilirea unității naționale a Germaniei și încheierea unui tratat de pace să fie puse „în centrul atenției marii mase a poporului german“ atât din RDG, cât și din RFG, în acest sens impunându-se, pe de o parte, creșterea rolului blocului partidelor și organizațiilor democratice, precum și a Frontului Național pentru o Germanie Democrată în viața politico–socială a țării, iar, pe de altă parte, reevaluarea politicii de alianță a SED, astfel încât în „lupta pentru unificarea Germaniei pe baze pașnice și democratice“, să fie antrenat un larg spectru de forțe politice, inclusiv Partidul Social–Democrat din Germania Occidentală. Pe ansamblu, ceea ce frapează la trecerea în revistă a acestui set de recomandări este amestecul dintre un rețetar politic tradițional, caracteristic primei etape de existență a „democrațiilor populare“, cu elemente de NEP și ecouri ale politicii de front popular din anii '30, aplicate contextului specific al lui 1953.

Înmânată liderului de partid Walter Ulbricht și premierului Otto Grotewohl, cu prilejul vizitei celor doi demnitari, însoțiți de Fred Oelssner, la Moscova (2–4 iunie), rezoluția nu a produs, în rândurile liderilor est–germani, reacția dorită și așteptată de conducerea sovietică. După reîntoarcerea celor trei la Berlin, dezbaterile prilejuite de prezentarea sa membrilor Biroului Politic al SED au căpătat în bună măsură aspectul particular și personal al criticării cultului personalității și stilului dictatorial de conducere promovat de Ulbricht. Pe fond însă, „recomandările“ Moscovei pentru „noul curs“ est–german, îndeosebi mutarea accentului de pe industria grea pe cea a bunurilor de consum, au fost întâmpinate mai degrabă cu opoziție decât acceptare. Mai mult decât atât, Ulbricht a încercat să deturneze sensul general critic într-o direcție profitabilă economic. Prevalându-se de un pasaj din rezoluția sovietică, care solicita recunoașterea faptului că furnizarea de către URSS a ajutorului economic către RDG „este o necesitate“, liderul de partid est–german a avansat ideea conform căreia singura modalitate „de a ieși din această situație catastrofică“ era ca Uniunea Sovietică „să ne dea același ajutor pe care SUA îl dă Germaniei Occidentale prin Planul Marshall“. La insistențele sovietice ca prevederile rezoluției să fie aplicate fără întârziere, comunicatul Biroului Politic al SED, publicat în paginile cotidianului „Neues Deutschland“, din 11 iunie, anunța versiunea est–germană a „noului curs“ moscovit. ■

(va urma)

Paul Niculescu–Mizil își amintește

România și războiul din Vietnam (2)*

De altfel, mergând la Washington, nu ne așteptam la o soluție imediată. N-am crezut și nici nu cred, astăzi, că noi, românii, am fi fost buricul pământului, și, cum ne duceam la Hanoi sau Washington, Beijing sau Moscova sau pe alte meleaguri, părerile noastre sunt pe loc însușite. Noi am înțeles cât de dificil era pentru o superputere să accepte să renunțe la unul din punctele principale ale politicii sale, să accepte o retragere de pe câmpul de luptă. Dar ***am stăruit în a crede că lucrul*** *acesta se va întâmpla într-o zi.*

Mână liberă

Am arătat că, în Vietnam, inițiativa românească a primit mână liberă. Am considerat că cel mai important câștig a fost acela că **aceeași mână liberă** a primit țara noastră și la Washington. Johnson a înțeles că România poate fi un **canal** serios de transmitere reciprocă a unor mesaje. Noi ne-am oprit îndelung la pasajele din expunerea președintelui american privitoare la afirmarea libertății noastre de a utiliza cum credem că este mai folositor discuțiile de la Washington, ca și cele spuse de el. De asemenea, am zăbovit și asupra îndemnurilor directe de a transmite anumite gânduri lui Ho Și Min sau chinezilor. Am avut toată îndreptățirea de a interpreta aceste pasaje, ca și toată convorbirea, ca o dorință a lui Johnson de a înlesni comunicarea între SUA și Vietnam, între SUA și RP Chineză.

Eram conștienți că **nu România** era aceea care decidea în problemele americano–vietnameze, ci SUA și Vietnamul, iar în problemele americano–chineze, SUA și China. Misiunea noastră era aceea de a contribui ca cele două părți să se așeze la masa tratativelor, fiecare cu pozițiile sale, să discute în spirit de receptivitate, să ajungă la concluzii comune, să se înțeleagă. Marele rol al inițiativei românești a fost acela că, în împrejurări atât de aspre, când vorbeau numai bombele, numai armele cele mai sofisticate, am dat posibilitatea să vorbească și **glasul rațiunii,** glasul înțelegerii reciproce. Este meritul țării noastre de a fi oferit această posibilitate, în acest caz atât de tragic, precum și în alte împrejurări, tot atât de tragice.

În 1968, americanii au anunțat limitarea bombardamentelor. Găsind o formulă excepțională, vietnamezii au decis să numească un reprezentant care să stabilească contacte cu un reprezentant al guvernului de la Washington, în vederea încetării necondiționate a bombardamentelor și a celorlalte acțiuni de război ale SUA, astfel încât să poată începe convorbirile de pace. Într-o declarație, din aprilie 1968, guvernul român își declara întregul sprijin față de punctul de vedere al guvernului RDV.

Era un **compromis rezonabil**. El arată flexibilitatea diplomațiilor, americană și vietnameză, dispoziția lor de a se ajunge la o soluție pașnică. Se întâlnesc aici două diplomații, una străveche, asiatică, a unei țări, mijlocie ca întindere, alta, de dată mai recentă, rezultat al exodului de inteligență din Europa către America, a unei țări mari, a unei supraputeri. Iar diplomația românească, a unei țări mai mici — care a supraviețuit peste veacuri, în ciuda apetiturilor de dominație ale marilor imperii —, nu mai prejos decât celelalte două.

Drept urmare, în mai, la Centrul internațional de conferințe, din strada pariziană Kleber, se întâlnesc reprezentanți ai SUA și ai Vietnamului, Averell Harriman și Huan Thuy. Da, Harriman, care cu câteva luni înainte, s-a întâlnit la București, în numele lui Johnson, cu Ceaușescu și Maurer. Subliniez, de asemenea, Huan Thuy, pe care l-am întâlnit în cursul vizitelor din Vietnam. Este incontestabil că **stăruințele și consecvența noastră** au avut o contribuție în decizia SUA și Vietnamului de a se întâlni la Paris.

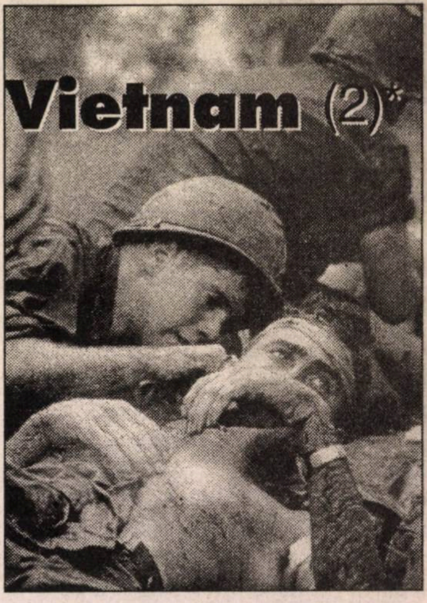

Vietnam, un alt nume al coșmarului american...

„Step by step“

Și, ca orice negocieri — cu atât mai mult, atât de ample și complexe —, lucrurile vor progresa, pas cu pas, *step by step*, cum ar zice americanii. Evoluția lor a fost sinuoasă, s-au înregistrat multe momente de tensiune. Bombardamentele, celelalte acte agresive americane au fost reluate, apoi din nou întrerupte, din nou reluate. Dar, conform **legilor tratativelor**, urmare a întâlnirilor dintre Kissinger și Le Duc Tho, s-a ajuns la un **nou** compromis. În 1973, s-a anunțat o soluție pașnică, parțială, dar nesatisfăcătoare. Este momentul să menționez că ambii au participat la contactele dintre noi și SUA sau Vietnam. Pe ambii i-am cunoscut personal.

Meritul **principal** revine celor două părți. După zece ani de lupte sângeroase, de jertfe inutile, după circa cinci ani de negocieri, au găsit forța ca, la masa tratativelor, să se înțeleagă asupra încetării războiului. Nu pot să nu subliniez din nou rolul României. După începerea convorbirilor de la Paris, România a continuat să militeze pentru succesul lor, pentru soluționarea în interesul păcii a conflictului respectiv. Mesajele între vietnamezi și americani au continuat cu și mai multă intensitate. Bucureștiul a fost un canal de legătură. Desigur, au fost și altele, dar acesta a fost unul din cele mai importante, **poate cel mai important.** Simt nevoia să subliniez că România a fost nu intermediar, ci un **factor moderator și echilibru**, un canal prin care, în tot timpul când vorbeau tunurile și bombele, cei doi adversari au putut transmite între ei și **gânduri mai bune, mesaje de pace.** Constituie o certitudine faptul că noi stimulam cu inițiative proprii aceste gânduri. Am pretenția să spun că România a îndeplinit cu **loialitate și sinceritate** acest rol.

---

* *Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 10/50, 2000, p. 51–53.*

Nu ar corespunde deloc adevărului și realităților omiterea rolului jucat de Ceaușescu. El a fost unul dintre inițiatori în hotărârile Prezidiului Permanent, în același timp s-a implicat personal atât în raporturile cu Vietnamul, cât și cu SUA. Dintre acțiunile mai importante, subliniez, pe de o parte, vizita efectuată, în 1971, în Vietnam, întâlnirile la cel mai înalt nivel cu conducrea vietnameză, precum și vizitele lui Fam Van Dong, a delegației guvernului revoluționar provizoriu al Vietnamului de Sud, condusă de doamna Nguen Thi Binh, a lui Le Duan în România.

El a participat, de asemenea, nemijlocit la dialogul româno–american. Menționez întâlnirile cu Averell Harriman, ambasador itinerant al președintelui Johnson, trimis în România, la cererea Bucureștiului, pentru a continua dialogul început, în 1967, de Maurer, vizitele lui Nixon, în anul 1967, ca fost vicepreședinte al SUA, și apoi în 1969, primul președinte al SUA care a vizitat România. Ceaușescu a pledat pentru încetarea războiului, pentru o evoluție pozitivă a convorbirilor de la Paris. La dineul oficial în onoarea lui Nixon, Ceaușescu a considerat necesar să facă publică poziția noastră, spunând: „În discuțiile pe care le-am avut, **v-am expus pe larg** poziția țării noastre față de această problemă. Noi sperăm că tratativele de la Paris vor duce la încetarea războiului, la retragerea trupelor din Vietnam, creându-se astfel condiții ca poporul vietnamez să-și poată hotărî singur calea dezvoltării sociale, independent, fără nici un amestec din afară“. Cât se poate de clar și răspicat, declarații nu numai din umbra cabinetelor capitonate ale tratativelor, ci și la lumina reflectoarelor, în fața opiniei publice.

În timpul vizitei lui Ceaușescu în SUA, în 1973, președintele Nixon a declarat: „Distinsul nostru oaspete a dat dovadă de înțelepciune și înțelegere și a contribuit enorm la **deschiderea unor dialoguri**, care, altfel, ar fi rămas, poate, închise pentru totdeauna“. Este mai mult decât străvezie aluzia la relațiile cu Vietnam și RP Chineză. Din nou era recunoscut rolul constructiv al României pe arena intenațională.

Negocierile au avut un rol important, aș spune uriaș. Dar, soarta Vietnamului s-a decis pe **plan militar**, pe câmpul de bătălie. În Vietnamul de Sud, forțele armatei revoluționare, cu sprijinul activ și substanțial al Nordului, cu ajutorul logistic, mai ales tehnică de luptă și instruire militară, din partea țărilor socialiste, în primul rând URSS și China lui Mao, obțin o serie de victorii decisive. Sunt de subliniat, în mod special, bătăliile pentru Saigon.

O reprezentare fidelă a urmărilor războiul am avut-o cu prilejul vizitei mele la Saigon (azi, Ho Și Min), în noiembrie 1976. la puțin timp după eliberarea orașului. Vizitam Vietnamul în fruntea unei importante delegații economice. Am fost invitat de Fam Van Dong, conform unei promisiuni anterioare, să merg la Saigon.

Acolo mi s-a vorbit de capitularea trupelor sudvietnameze, despre predarea lor fără luptă, sub presiunea militară a trupelor de eliberare. Mi s-a vorbit și despre plecarea precipitată a trupelor americane, silite și ele să părăsească orașul, despre evacuarea militarilor americani cu elicopterele ce decolau până și de pe acoperișul ambasadei SUA. Tot astfel, despre încercările, disperate și nereușite, ale unor soldați sud–vietnamezi de a se agăța de aceste elicoptere...

Peisaj după luptă

Am văzut o cantitate uriașă de material de război părăsit de americani. Când am aterizat, pe un aeroport uriaș erau aliniate, încremenite, zeci de avioane de luptă părăsite. La fel, în port zăceau nenumărate nave americane fără nici un om la bord, părând a fi ruinele unei armate neînsuflețite. În junglă, am întâlnit în sate, pe șosele, tancuri părăsite, în unele țopăiau în joacă puștani vietnamezi. Pham Van Dong mi-a declarat, poate serios, poate în glumă, că toată această tehnică militară este pentru ei un balast. Nu au nici oameni, nici combustibil suficient pentru a o mișca din loc și a o folosi. SUA au pierdut războiul. O superputere uriașă, armamentul cel mai modern, sute de mii de soldați nu au ajutat la nimic, n-au putut înfrânge voința de luptă pentru libertate a unui popor decis să-și apere dreptul la existență. Această voință a fost mai puternică, a determinat victoria. Ziua de 30 aprilie 1975 a marcat, pentru prima oară în istorie, victoria totală unei colonii împotriva imperialismului. Generalul Giap a declarat: „O victorie legendară“. „Ne-am luptat împotriva faimoaselor B 52 — care au lansat mii de bombe ucigătoare asupra pozițiilor nord–

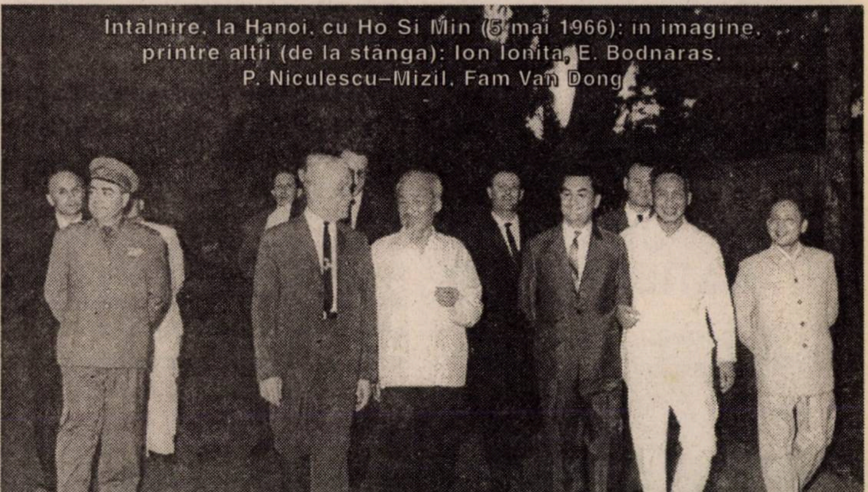
Întâlnire, la Hanoi, cu Ho Si Min (5 mai 1966): in imagine, printre alții (de la stânga): Ion Ionita, E. Bodnaras, P. Niculescu–Mizil, Fam Van Dong

În timpul unei vizite de partid în R.D.Vietnam: în imagine, printre alții, I.Gh. Maurer, Fam Van Dong, V. Trofin (1967)

vietnameze — și, dacă am învins, aceasta a fost **victoria inteligenței** asupra tehnologiei SUA. În ultimă instanță, **factorul uman a fost acela care a primat**; este nevoie să-i înțelegi pe oameni, istoria lor, istoria culturii lor".

Opinia publică, în primul rând cea americană, își pune și astăzi întrebarea: au învățat oare ceva SUA din această aventură tragică, umilitoare? Au tras oare învățămintele ce se cuveneau ? Cred că răspunsul cel mai întemeiat îl pot da americanii înșiși. În urmă cu câțiva ani, la New York, s-a publicat o carte, *Retrospect. The Tragedy and Lessons of Vietnam* (Privire retrospectivă. Tragedia și lecțiile Vietnamului). Este scrisă de Robert S. McNamara, fost ministrul al Apărării în timpul președinților J.F. Kennedy și L.B. Johnson. El a fost deci în fruntea ministerului care a organizat și condus armatele americane în acest război. L-am cunoscut personal. Ca ministru de Finanțe, am stabilit relații profesionale. În plus, relații amicale, nu numai între noi doi, ci și între soțiile noastre. **„Nu cred că țara noastră a tras concluziile ce se cuveneau din acest război"**, este afirmația ritoasă a lui McNamara. El consideră că acest război a fost „o greșeală îngrozitoare". Două dintre primele greșeli — **„ignoranța și aroganța"**. „Eu nu am vizitat niciodată Indochina și nu înțelegeam nici istoria și nici cultura ei. Același lucru este valabil și pentru președintele Kennedy, și pentru Dean Rusk, și pentru Bundy, și pentru generalul Maxwell Taylor, cel mai înalt în grad ofițer al Statelor Unite. Noi dictam politica într-o **«terra incognita»**".

În curând, la Editura Evenimentul Românesc va apărea o nouă carte semnată de Paul Niculescu–Mizil: ***De la Comintern la comunism național.*** Îmbinare fericită de memorialistică și interpretare, lucrarea va constitui, suntem siguri, unul dintre evenimentele editoriale ale începutului acestui an.

Paul Niculescu–Mizil

De la
COMINTERN
la
COMUNISM
NAȚIONAL

Sursa principală a acestei erori îngrozitoare, care a costat atâtea vieți omenești, a fost **isteria anticomunistă**, dominantă atunci, dominantă și astăzi în politica americană. Războiul cald era o continuare a războiului rece. Conform „teoriei domino-ului", propovăduită de John Foster Dulles, SUA gândeau că, opunându-se comunismului în Vietnam, vor opri extinderea lui în Asia de Sud–Est, poate în toată Asia. Era o politică oarbă, fanatică, ce dorea să impună altor popoare, fie și atât de îndepărtate de SUA, o anumită orânduire socială, nedorită, chiar detestată de popor. McNamara arată că una dintre cele mai mari erori ale anticomunismului era **„subaprecierea, neglijarea factorului național"**, a factorului uman, cum spunea generalul Giap, factor care a impulsionat și alimentat epopeea eroică a Vietnamului.

Cred că și țara mea trebuie să învețe din această lecție. România din trecutul nu prea îndepărtat, continuând tradiția politicii titulesciene dintre cele două războaie mondiale, ne-a lăsat o **moștenire prețioasă**: abilitatea de a juca rolul de factor moderator și de echilibru. Este o moștenire de preț, de mare valoare morală și politică, chiar dacă vine din trecutul comunist. Astăzi, când sunt în lume atâția factori de tensiune și neliniște, ea **poate fi de folos**.

Pornesc de la premisa că politica externă a unui stat nu trebuie să fie o politică de partid, ci **politica unei țări**. De aceea, subliniez că politica externă a României nu a fost a unui partid, a unei persoane, ci a fost politica unei națiuni, a unei țări. Partidul, oamenii au meritul de a fi înfăptuit-o. Această moștenire **nu poate și nu trebuie,** în nici un chip să fie subapreciată, risipită. Ea trebuie păstrată, trebuie să învățăm din ea, trebuie să o continuăm în noile condiții.

Am în vedere, în primul rând, rolul pe care România îl poate juca în zona noastră. Chiar dacă a avut o poziție partizană, sprijinind bombardamentele și războiul contra Iugoslaviei — mă refer la poziția oficială, nu la aceea a poporului —, România nu și-a pierdut total abilitatea de a juca rolul de factor moderator și de echilibru. Ea ar putea aduce o contribuție la creerea condițiilor pentru rezolvarea rezonabilă a problemelor litigioase între state, nu pe calea armelor, ci pe cea pașnică, a negocierilor reale, pe picior de egalitate și cu dorința de a instaura liniștea și pacea. Același rol l-ar putea juca și față de alte focare de încordare internațională. Cu atât mai mult cu cât România este în postura de a exercita președinția OSCE. ■

Marginalii la cea mai recentă întâlnire a istoricilor români și ruși

Animale de rasă... pe plai cu boi

Nikolai MOROZOV*

În perioada 23–30 octombrie 2000, la București, a avut loc a cincea sesiune a Comisiei bilaterale a istoricilor din România și Federația Rusă *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 11/51, p. 80)*. În agenda întâlnirii, au fost incluse două probleme: relațiile Bisericilor ortodoxe română și rusă, precum și cel de-al doilea război mondial în destinele României și URSS. Nu a fost cine știe ce eveniment în toiul campaniei electorale! Și, totuși, corespondentul ITAR–TASS a petrecut ore în șir, urmărind cu pasiune savantele dezbateri academice, riscând astfel să-și neglijeze obligațiile directe de serviciu. Pentru trei zile, cunoscuta COȘ (Casa Oamenilor de Știință) s-a transformat în mod miraculos într-o oază a bunului simț și a manierelor distinse, unde guvernau detașarea, corectitudinea și chiar umorul. Cât de reconfortant este să descoperi că într-o lume plină de cinism, rapacitate și venin mai trăiesc oameni care respiră valori ideale. Desigur, și aici a răsunat chemarea: „Basarabia — pământ românesc!". Am avut, de asemenea, ocazia să auzim că încrâncenarea lui Ion Antonescu contra URSS a fost „justificată" de politică aprigă a Kremlinului față de România. Chiar s-a încercat să se scotocească în arhivele rusești în căutarea detaliilor biografice compromițătoare ale unor candidați la președinția România. Oare se putea altfel?! Nimeni dintre participanții la sesiune însă nu și-a încălcat convingerile și, totuși, polemicile s-au desfășurat cu o eleganță desăvârșită și un *fair–play* exemplar. Cu acest prilej, s-a descoperit că divergențele de opinii, în mod paradoxal, pot chiar apropia oponenții care știu să se respecte. În abordarea problemelor de specialitate, multe despart pe istoricii români de cei ruși. Ceea ce însă îi unește este conștiința comună a înaltei meniri pe care o are știința, precum și delicatețea deosebită, proprie unor adevărați aristocrați ai spiritului.

Mai jos, urmează interviurile paralele pe care, cu amabilitate, ni le-au acordat domnii Florin Constantiniu *(citat, în continuare, FC)*, membru corespondent al Academiei Române, și Leonid Ghibianskii *(citat, în continuare, LG)*, doctor în istorie, de la Institutul de Slavistică al Academiei Ruse de Științe.

După 1989, îngrădirile politico–ideologice în știință au fost înlăturate. Totuși, la întrunirea istoricilor din România și Rusia polemicile au avut o clară tentă politică. De ce?

FC: În activitatea Comisiei româno–ruse, care este o continuare a Comisiei româno–sovietice, după 1989 a avut loc o cotitură. Înainte, fiecare dintre participanți se dedubla: pe de o parte, era istoricul–profesionist, iar pe de altă parte era soldatul mai mult sau mai puțin convins al partidului, care trebuia să urmeze o indicație politică. Prin urmare, și polemicile în cadrul Comisiei româno–sovietice, până în 1989, aveau o dublă natură. Au fost polemici născute în chip firesc din cercetarea științifică. În ceea ce privește constrângerile politice, fiecare parte era ținută să respecte foarte strict orientarea politică din acel moment al partidului comunist.

De ce continuă astăzi polemicile? Din două rațiuni. Pe măsură ce în circuitul științific intră izvoare noi, este firesc să existe interpretări diverse în legătură cu aceste noi surse. Pentru că istoria nefiind o știință experimentală, aceleași texte pot fi înțelese în mod diferit de către cercetători. Dezvoltarea istoriografiei nu este decât succesiunea de puncte de vedere noi pe baza recitirii unor izvoare cunoscute sau a descoperirii unor izvoare inedite.

A doua rădăcină a polemicilor e faptul că, deși în momentul de față, teoretic, nu mai există constrângeri politice, totuși, există încă o condiționare politică a participanților, în sensul că fiecare dintre istorici este identificat cu țara căreia îi aparține. Această țară își are anumite interese — interesele naționale. Istoricul, deși

LG: În majoritatea problemelor, polemica în cadrul Comisiei s-a desfășurat nu între participanții ruși și români, ci între savanții care ori abordau în mod diferit anumite probleme, ori se bazau pe documente în care aceste probleme au fost reflectate în mod diferit. Însă în fiecare istoriografie națională există o viziune tradițională asupra anumitor probleme. Nici un istoric nu poate să se smulgă din tradiția istoriografică. Și acest lucru nu este deloc determinat de vreun dictat ideologic, ci pur și simplu de faptul că, din diferite unghiuri, același fenomen poate fi văzut și apreciat în mod diferit.

Au fost și câteva discuții care, într-adevăr, aveau substrat politic, dar acelea priveau evenimente contemporane. Practic, așa s-a întâmplat doar în legătură cu comunicarea despre Mitropolia Basarabiei. Întrucât a fost vorba despre procesele politicii curente, aceasta s-a manifestat și în discuție. Mai ales că unii participanți au fost nu numai spectatori, dar și actorii acestui proces. Cred că așa se întâmplă întotdeauna când discuția privește evenimente contemporane.

Ce cred despre formula: „Poți să nu fii istoric, dar cetățean ești obligat să fii"? Când este vorba despre interesele țării în care trăiesc și ale statului a cărui cetățean sunt, bineînțeles, înainte de toate sunt cetățean. Dar dacă vorbim despre o cercetare științifică, eu, sigur nu sunt altceva decât cercetător. Dacă mă domină alte criterii, atunci eu nu sunt cercetător și trebuie să fiu dat afară cu o mătură... Când istoricul se așează la un birou cu documente și începe să scrie, interese de natură politică, de stat, ideologice trebuie să nu mai existe pentru el. În caz contrar, el va produce nu declară că atunci când face cercetarea își pune propria personalitate în paranteză, deci face abstracție de propriile opțiuni politice, nu poate să ignore acest interes național. În cazul specific al istoriografiei românești, atâta vreme cât teritoriile care au aparținut statului român până în 1940 sunt în afara frontierelor țării, problemele de istorie care sunt legate de aceste teritorii ating întotdeauna și o coardă a conștiinței istoricului, care e legată de determinarea lui națională. Din momentul acela, românul începe să treacă înaintea istoricului. Într-un șir de probleme, această condiție națională trece înaintea condiției profesionale, și, înainte de a fi cercetător, istoricul este român. Cred că în unele privințe, același lucru se întâmplă și cu colegii noștrii ruși. Și, din această cauză, unele dintre divergențe au fost generate de această condiționare națională și identificarea — corectă sau greșită — a interesului național.

---

* Corespondent ITAR–TASS, București

o cercetare, ci o lucrare interesată, politizată care nu are însă nici o valoare științifică.

RELAȚIILE
ROMÂNO-SOVIETICE
DOCUMENTE
Vol. I
1917–1934

Două cărți de excepție, două exemple de cooperare istoriografică româno–rusă:
● *Relațiile româno–sovietice. Documente, vol. I, 1917–1934* (București, Ed. Enciclopedică, 1999, 445 p. + VIII pl.)
● *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România (Din istoria relațiilor româno–sovietice, 1944–1946). Documente secrete* (București, 1997, 269 p.)

Misiunile lui
A.I. VÂȘINSKI
în România

Poate, totuși, este vorba despre un ideal?

FC: Cred că acesta este un ideal către care trebuie să tindem, pentru că, în ultimă instanță, istoria nu poate să devină un obiect de cercetare cu rezultate rodnice decât dacă această condiționare națională este eliminată. Însă, eliminarea ei este extrem de anevoioasă. În primul rând, pentru că cel puțin în cazul istoriografiei românești a existat o tradiție puternică. Să nu uităm că, până la 1918, istoriografia română a avut ca unul din obiectivele ei fundamentale să justifice realizarea statului național unitar român, să-l legitimeze în plan istoric. Poate că dacă statul din 1918 ar fi ființat și astăzi, istoricii români s-ar fi simțit eliberați de această obligație. Însă, întrucât, în 1940, România Mare a încetat să existe, cel puțin o parte dintre istoricii români încă se consideră angajați în acest efort, de a legitima ceea ce consideră ei că este o aspirație națională.

LG: Acesta este un ideal către care istoricul trebuie să tindă mereu, nu să-l țină în buzunar. El trebuie mereu să facă acest efort, să pună în paranteză evenimente politice concrete. Dacă istoricul nu poate să procedeze astfel, el începe să-și piardă calitățile necesare unui adevărat cercetător profesionist. Desigur, în condiții normale, asemenea probleme nici nu trebuie puse, dar să nu uităm că noi, în Rusia și România, până nu demult, am trăit în condiții nenormale, și acest lucru nu poate să nu ne influențeze mintea încă mult timp.

Sunteți de acord cu expresia „istoria este cartea educației poporului"?

FC: Cred că istoria este o carte de învățătură, întrucât în afirmarea și dezvoltarea identității naționale există această componentă istorică. Fiecare dintre noi se definește prin limbă și — imediat după aceasta — prin istorie, și identitatea națională nu se poate contura fără ca fiecare cetățean să-și poată cunoască obârșiile mai mult sau mai puțin îndepărtate.

LG: Și da, și nu. Istoria educă, fără îndoială, mai ales în interpretări populare. Dar dacă istoricul își propune să educe poporul, el nu este un istoric, ci un propagandist. Istoricul trebuie să cerceteze, iar dacă cercetarea sa va servi educației — și care va fi această educație — depinde de foarte mulți factori.

Dar, oare, este istoria cartea educației patriotice a poporului?

FC: Patriotice, dar nu naționaliste. În sensul: educarea tânărului în atașamentul față de valorile naționale și față de trecutul național. Și combat cu toată energia educația naționalistă care înseamnă a-i crea tânărului conștiința unei superiorități și adversități față de unii sau de alții dintre vecinii săi.

LG: Istoricul care se supune oricărei ideologii, inclusiv celei patriotice, poate fi un bun propagandist, dar nu poate fi un istoric productiv.

Ne învață ceva istoria?

FC : Dacă ar fi să ne luăm după Hegel, ar trebui să spunem că singurul lucru care ne învață istoria e că oamenii nu învață nimic din istorie. Dar, eu nu sunt așa de pesimist ca Hegel și cred că totuși, în măsura în care istoricul își înțelege misiunea de a da o istorie adevărată, o istorie sinceră, care arată și ceea ce este bine, și ceea ce este rău în istoria unui popor, o astfel de istorie poate într-adevăr să fie ceea ce strămoșii noștri latini spuneau *Historia magistra vitae* — Istoria învățătoarea vieții.

LG: Trebuie, deși cred că nu. Din păcate, omul nu știe să învețe din propriile greșeli și nu este înclinat să țină cont de experiențele trecutului. Așadar, materialul pentru învățătură există, dar de cele mai multe ori el nu este folosit. Și, totuși, deși se întâmplă căderi foarte dureroase pentru popoare, în mare, organizarea umanității, fără îndoială, se perfecționează. Făcându-și vânătăi și cucuie, umanitatea încearcă, totuși, să găsească forme de existență care să facă această existență mai comodă și mai sigură. Însă, tocmai aceasta înseamnă să se țină cont de experiența istoriei. ■

● puncte de vedere ● puncte de vedere ● puncte de vedere ● puncte de vedere ●

Știința istorică și presa istorică

Studiul și scrierea istoriei, evocarea sau invocarea acesteia este, probabil, una dintre cele mai plăcute pasiuni în cele mai neplăcute timpuri. Și aceasta nu doar pentru faptul că istoria se vrea și este un dialog peste timp între făuritorii de istorie și cei ce scriu istoria.

Istoria este și trebuie să fie cel mai bun sfătuitor, dar numai în măsura în care știința istorică se apropie de adevăr. Vulgarizarea nu își are rostul, iar popularizarea interesată este la fel de neavenită, după cum și tentativa actuală de eliminare a istoriei este o eroare al cărei preț îl va plăti poate cel mai puțin vinovat. Experiența trăită poate împinge lumea spre greșeli, uneori grave, în măsura în care moartea (unei societăți, a unui sistem economic etc.) înseamnă și uciderea unei idei. Ideea sau ideologia poate fi depășită, combătută și condamnată, dar niciodată înlăturată din clepsidra memoriei omenirii.

Născut la 5 octombrie 1952, în com. Lespezi, jud. Iași, **Filaret Acatrinei** a absolvit • Facultatea de Istorie–Filosofie, Universitatea din Iași, în 1978. Doctor în istorie (1998), membru de onoare al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași (1996), deținător al premiului „Mareșalii României", conferit de „Revista de Istorie Militară" (1993), deținător al plachetei omagiale „1916–1918. 80 de ani de la intrarea României în primul război mondial" (1998). Autor al unor studii și articole de specialitate, publicate în „Magazin Istoric", „Revista de Istorie Militară"; colaborator la volumele *Pagini de istorie. Omagiu istoricului Gh. Buzatu* (1999) *O viață închinată istoriei — Constantin Bușe* (2000) . Realizator de emisiuni, în cadrul Societății Române de Radio și Televiziune.

Cunoașterea trecutului este premisa înțelegerii prezentului și a perspectivei viitorului mai apropiat sau mai îndepărtat; istoria nu oferă soluții problemelor umanității, ci calea spre înțelegerea acestora.

Istoria a fost deseori contestată (și va mai fi), dar de cele mai multe ori apelul la istorie devine obsedant.

O dată cu dezvoltarea mass–media, oamenii se preocupă tot mai mult de marile fenomene ale lumii, iar istoria este una din cheile care permit accesul la înțelegerea fenomenologiei contemporane. Presa scrisă și audiovizuală face de multe ori apel la memoria timpului și la știința istorică. Din păcate, însă, istoria este de multe ori politizată. Se caută pretinsul „spectaculos" al faptelor istorice care asigură impactul la public (audiența) și se încearcă impunerea unei abordări unilaterale a fenomenului istoric, în conformitate cu interesele, uneori meschine, ale celor care, la un moment dat, dispun de dreptul de decizie editorială. Istoria unei nații (și românii nu fac excepție) începe o dată cu primele sale forme de manifestare și nu din momente impuse de o ideologie de moment, de pasiuni, de interese de grup sau chiar individuale. Istoria românilor nu începe cu anii postbelici și abordarea pretins istorică a deceniilor din urmă este mai mult o politizare, în condițiile în care accesul la documente este relativ limitat (câți dintre redactorii, realizatorii sau producătorii de emisiuni istorice, la radio și televiziune, au studiat arhivele istorice? Pentru cei mai mulți, arhivele fac parte din categoria „enigmelor").

S-a pus un accent deosebit pe necesitatea „demitizării" istoriei românilor. Or, este bine știut că fiecare epocă are propriul său sistem de valori, că judecata istorică poate fi depășită de descoperirea și studiul unor noi surse de informare. Un adevăr este incontestabil: istoriografia românească din anii comunismului a fost în bună parte politizată, dar numai viitorul și studiul, nu patimile de moment, vor găsi proporția exactă a falsificării istoriei. Înlăturarea falsului și a oportunismului din istorie nu înseamnă demitizare. Folosirea termenilor „mit–demitizare" impune mai mult discernământ. Miturile au fost și vor rămâne în istoria lumii, nu însă și în știința istorică (își poate imagina cineva antichitatea greacă fără miturile sale?!).

Falsul din istoria românilor trebuie înlăturat și adevărul trebuie promovat cu maximă responsabilitate, fără ură și fără părtinire. O întrebare își caută însă răspunsul: ce au construit cei care vor acum să demoleze știința istorică?

Nu putem omite însă și un alt aspect — cel al deontologiei profesionale și probității științifice a jurnalistului. Mulți au transformat emisiunile de istorie într-o trambulină a intereselor individuale și au căutat spectacolul și „scandalul" înaintea adevărului istoric, cerșind „grațiile" (sau gratitudinea) celor aflați, la un moment dat, în capul mesei. (Istoricii de profesie ar putea monitoriza cu mai multă autoritate acest aspect).

Într-o epocă a globalizării, presa audiovizuală are un rol bine determinat prin valorificarea științei istorice în producții editoriale specifice, lăsând însă istoricilor (invitați sau consultanți științifici) autoritatea de a emite judecăți de valoare. Se impune și promovarea adevărului în perspectiva unei Europe a națiunilor, nu a unei națiuni europene cu puține etnii favorizate și cu multe „rude" sărace. **„Istoricul** — spunea Nicolae Iorga, în *Discursul* său de recepție la Academia Română, din 1911 — **e un bătrân prin experiență al nației sale. Dacă alții nu-l întreabă, el e dator să vorbească".** În epoca globalizării, presa istorică trebuie să răspundă și nevoii de individualizare, de cunoaștere a propriei personalități naționale, cu interese specifice; „să nu se hotărască nimic despre noi, fără noi și în lipsa noastră". Presa istorică, de orice fel, va trebui să găsească „pacea", nu „războiul". Va reuși ea, oare? Să fim încrezători. ■

Filaret ACATRINEI

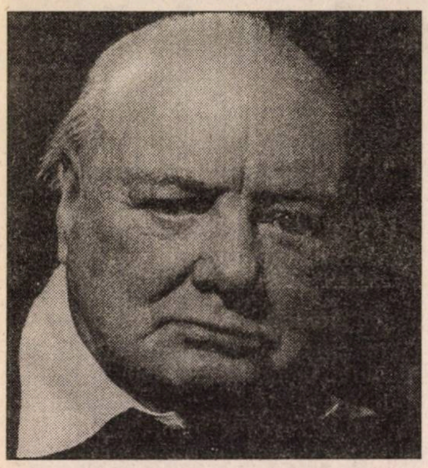

● **CHURCHILL PE INTERNET.** Totalitatea documentelor personale ale lui **Winston S. Churchill** (1874–1965; prim–ministru conservator al guvernului de la Londra, 1940–1945 și 1951–1955; deținător al Premiului Nobel pentru Literatură, 1953; *v. foto*), altfel spus conținutul a 2.500 de cutii, vor fi accesibile publicului pe Internet. Pentru ca ansamblul documentar — dintre care 1.300 de discursuri — să fie pus pe tapet vor fi necesari, apreciază experții, patru ani. Efortul și așteptarea merită!

● **RECONVERSIE.** „Stația americană de ascultare din Germania nu mai are nici o rațiune de a exista după peste 10 ani de la prăbușirea imperiului sovietic" — iată o opinie exprimată în Parlamentul Europei. Amplasată la Bad Aibling, la sud de München, stația respectivă a fost considerată în anii războiului rece drept instalația cea mai sofisticată pe care o avea National Security Agency, aici desfășurându-și activitatea „top secret" nu mai puțin de 1.600 de angajați. Franța a acuzat că, după 1991, stația a fost reconvertită de americani pentru a întreprinde operații de spionaj industrial; în replică, întorcând „politețea", aceștia i-au blamat pe francezi că-i spionează de pe o bază amplasată în Guyana Franceză. D'ale istoriei, d'ale spionajului...

● **DIAMANTELE DE PE „TITANIC".** Societatea TMS Titanic a întreprins la mijlocul anului trecut cea de a treia sa campanie de „săpături" la bordul epavei celebrului „Titanic", pentru a recupera o cantitate de diamante evaluată la aproape două miliarde de franci. Comoara urma să fie vândută de recuperatori (juridic vorbind, o epavă din apele internaționale aparține celui/celor care o iau în posesie), dar un tribunal din statul american Virginia, care a recunoscut dreptul de proprietate al TMS Titanic, a interzis vânzarea bunurilor descoperite pe epavă. Reamintim că „Titanicul", navă britanică de linie, considerată o minune a vremii sale, s-a scufundat în timpul primei sale curse, la 14/15 aprilie 1912, după ce s-a ciocnit de un aisberg în largul coastelor regiunii canadiene Newfoundland, cauzând moartea a 1.513 pasageri. Epava a fost localizată, în 1985, la o adâncime de 4.000 m, operațiunile de investigare și de recuperare a unor bunuri aflate la bord începând doi ani mai târziu.

● **LUMUMBA, EROU DE CINEMA.** De la începutul lunii octombrie 2000, pe ecranele franceze poate fi văzută pelicula **„Lumumba"** *(în imagine, un cadru din film)*, regizat de cineastul haitian **Raoul Peck** și dedicat celui care, la 36 de ani, a fost primul șef al guvernului din Congo independent. Patrice Lumumba (născut în 1926), după ce a fost închis din ordinul autorităților coloniale belgiene, a fost eliberat în preajma dobândirii independenței de stat a țării sale (1960), pentru ca apoi, ca lider al Mișcării Naționale Congoleze, să câștige alegerile generale și să devină prim–ministru. În 1961, a fost îndepărtat de la putere în urma unei lovituri de stat conduse de colonelul Mobutu, fiind asasinat câteva luni mai târziu. De notat că tatăl regizorului amintit a făcut parte, în 1963, din primul contingent de profesori haitieni recrutați pentru a preda în Congo, în ideea că oamenii de culoare francofoni erau mult mai nimeriți pentru a înlocui cadrele de origine belgiană situate la toate nivelurile administrației și instituțiilor congoleze.

● **PRIMA JUMĂTATE DE SECOL.** În vara anului abia încheiat s-au împlinit 50 de ani de când a avut loc prima lansare în spațiu a unei rachete cosmice de pe baza NASA de la Cape Canaveral (promontoriu atlantic al Floridei, aflat la 367 km de Miami; menționat documentar, pentru prima oară, la 1513; cunoscut, în perioada 1963–1973, sub numele de Cape Kennedy). Într-adevăr, la 24 iulie 1950, de aici și-a luat zborul „Bumber 8", care, în realitate, nu era altceva decât o rachetă V2 germană, recuperată de americani la finalul celui de-al doilea război mondial, căreia i s-a adăugat o a doua treaptă, fapt ce i-a permis să se ridice la o altitudine de 100 km.

● **UN DROGAT DE MARCĂ: NIXON!** Președintele american **Richard M. Nixon** (1969–1974; două mandate, dintre care ultimul părăsit în urma „scandalului Watergate"; *v. desenul din p. 63*) se droga, susține o recentă biografie a fostului șef al Casei Albe! În 1970, Nixon, deprimat din cauza reacției ostile a

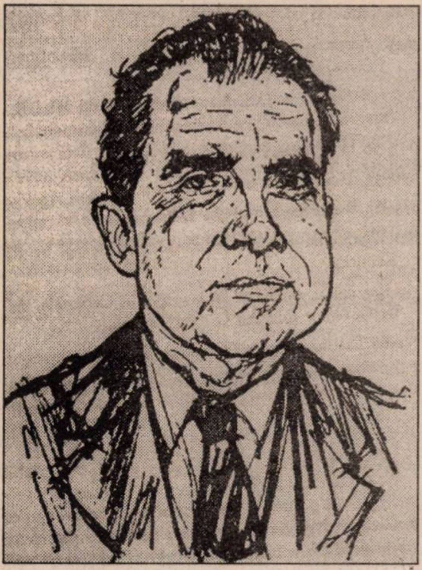

opiniei publice naționale și internaționale față de raidurile aeriene americane întreprinse, din ordinul său, asupra teritoriului cambodgian, a căzut în patima drogurilor, devenind atât de depedent încât ministrul Apărării, James Schlesinger, s-a văzut nevoit să ordone armatei să nu se supună directivelor care veneau nemijlocit de la capul administrației americane, același care, în conformitate cu prevederile constituționale, este totodată și șeful suprem al armatei americane.

● „O MINCIUNĂ ISTORICĂ“. „Mașina de vise“ de la Hollywood îi agasează, din nou, pe supușii prea–grațioasei Sale Majetăți, regina Marii Britanii. A fost, mai întâi, „Salvați-l pe soldatul Ryan“, peliculă semnată de Steven Spielberg (văzută și la noi), în care insularii n-au fost deloc încântați să descopere rolul minor acordat de celebrul regizor trupelor britanice participante la vasta operație militară interaliată „Overlord“ (6 iunie 1944). Realizatorul american s-a văzut obligat, pur și simplu, să prezinte scuze! Acum, Londra consideră că industria cinematografică din Los Angeles a mers chiar (prea) departe. În colimator: filmul **„U–571“** *(alăturat, un cadru din film)*— în care rolul principal îl deține Harvey Keitel —, al cărui „story“ atribuie unui submarin american din cel de-al doilea război mondial meritul de a fi descoperit faimoasele mașini germane de cifrat cunoscute sub numele de „Enigma“. De îndată ce, în vara lui 2000, filmul a început să ruleze în Anglia, presa londoneză s-a lansat într-o furibundă campanie de denunțare a acestei „minciuni istorice“. Afacerea a provocat o dezbatere zgomotoasă în Camera Comunelor (!), la care a participat și premierul Tony Blair, iar ministrul Culturii, Chris Smith, le-a scris personal producătorilor de peste Ocean pentru a le spune verde-n față ceea ce gândește despre „opera“ lor. Un deputat al Partidului Conservator a obținut ca pe genericul filmului să se insereze o mențiune specială în care, în acord cu adevăratul istoric, este omagiat echipajul submarinului englez care, cu adevărat, a pus mâna pe secreta (până atunci) instalație inventată de naziști. Spectaculoasa operație a avut loc la 8 mai 1941, cu șase luni înainte de intrarea SUA în război (produsă după fulgerătorul și nimicitorul atac japonez asupra bazei aeronavale americane de la Pearl Harbor, în Hawaii, la 7 decembrie 1941). Atunci, undeva la sud de Groelanda, submersibilul german U-110, grav avariat în cursul unei lupte, a fost nevoit să iasă la suprafață. Comandantul a ordonat distrugerea navei; părăsit de echipaj, submarinul a fost scufundat în apele înghețate. Prea târziu, însă: marinarii englezi de pe „Bulldog“ au avut timp să subtilizeze o mașină de cifrat care se afla la bord...

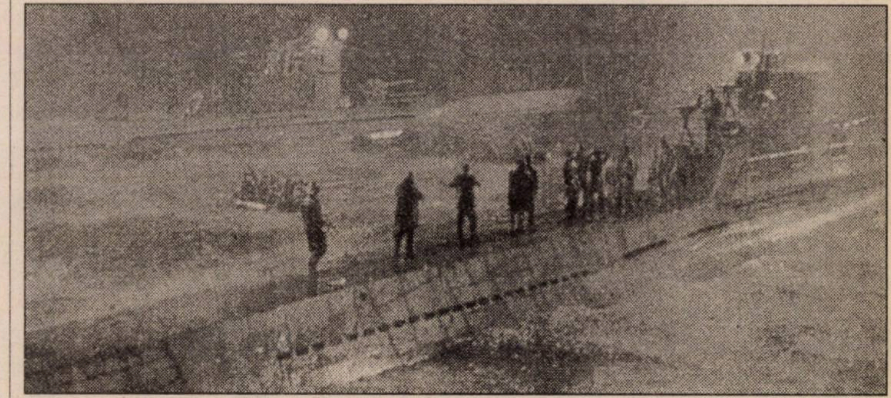

● LENIN ȘI STATISTICA. Creată de Lenin, Direcția Centrală de Statistică a Rusiei sovietice s-a găsit repede pusă în încurcătură: poate face știința abstracției de imperativele politice ale revoluției? Chiar înainte de moartea lui Lenin (ianuarie 1924), directorul DCS a fost supus presiunilor partidului bolșevic, care căuta să epureze instituția cu pricina de elementele „mic–burgheze“. Apoi, Stalin, care nu devenise încă stăpânul absolut de mai târziu, a reluat ofensiva. Subiectul este analizat de către Alain Blum, într-un număr recent al apreciatei reviste pariziene „Annales“ (nr. 55/2).

● CE-AR FI FOST DACĂ...? Aliații își datorează cumva succesul operației „Overlord“ (pomenită anterior) previziunilor — care s-au dovedit foarte exacte — ale unui simplu meteorolog? La primele ore ale dimineții „Zilei Z“, ploaia mătura coastele de sud ale Angliei; generalul **Dwight D. Eisenhower** (1890–1969; pe atunci, comandant al forțelor expediționare aliate; ulterior, al 34-lea președinte al SUA, 1953–1960; *v. desenul din p. 64*) i-a cerut unui oarecare Stagg previziunea meteo pentru ziua respectivă. Meteorologul l-a asigurat pe „Ike“ că aversele de ploaie vor fi urmate de o perioadă de 36 de ore mult mai degajate. În aceste

condiții, comandantul a decis lansarea operației militare fără precedent în istorie. Succesul ei se cunoaște. Dar dacă ar fi continuat să plouă? Evident, întrebarea ține de ceea ce se numește istoria–ficțiune, un gen foarte prizat atât în America, cât și în Marea Britanie (aici, apare chiar o colecție de eseuri pe teme istorice intitulată „What if...“/ Ce-ar fi dacă..., sub auspiciile reputatei Edituri Macmillan).

● CINE PE CINE A PĂCĂLIT? În zilele noastre, istoria sovietică este subiect al revizuirilor de tot felul iar perioada celui de-al doilea război mondial nu face excepție. În ciuda dovezilor considerate până acum literă de Evanghelie, unii istorici n-au ezitat, bunăoară, să pretindă că Operația „Barbarossa“ — invadarea URSS de către trupele Germaniei și ale aliației ei, la 22 iunie 1941 —, departe a răspunde voinței expansioniste a Reich-ului hitlerist, viza de fapt să protejeze Germania în fața unui atac preventiv pe care Stalin se pregătea să-l declanșeze. Întregul dosar al chestiunii merita cu prisosință să fie rediscutat, ceea ce a întreprins și istoricul israelian **Gabriel Gorodetsky** — și, încă, subliniază revista „L'Histoire“, nr. 246, cu mult talent —, autorul lucrării *Le grand jeu de dupes. Staline et l'invasion allemande,* recent tradusă în limba franceză (Paris, Les Belles Lettres, 2000, 574 p.). Demonstrația sa, pe alocuri stufoasă, dar întotdeauna convingătoare, se articulează în jurul unor puncte–cheie. Stalin, susține autorul, nu avea în nici un caz mijloacele să declanșeze ofensiva, întrucât Armata Roșie, decimată în timpul Marii Terori, nu era pregătită în 1941 să intre în campanie. Mai mult decât de frontiera occidentală a țării sale, dictatorul sovietic era obsedat de situația din Balcani și de controlul Strâmtorilor, un joc vital pentru URSS care urmărea să-și asigure totala suzeranitate asupra întreg spațiului Mării Negre. Această ambiție venea în flagrantă contradicție cu interesele britanice, Anglia urmărind să-și conserve stăpânirea asupra arterei sale mediteraneene. Din această perspectivă, Londra era pentru Moscova un pericol la fel de mare ca și Berlinul. Această opoziție de interese geostrategice era dublată de o mefiență care nu era lipsită de temei. Stalin se temea realmente că Anglia, aflată singură în luptă cu Germania, din 1940, îl va antrena într-un război pe care el nu-l dorea atunci cu nici un preț. Teama l-a condus să nu acorde decât o atenție oarecare rapoartelor trimise de spionajul sovietic din străinătate asupra intențiilor adevărate ale lui Hitler, Stalin iluzionându-se că îl poate manipula pe Führer prin intermediul anglo–saxonilor. Culme a imprudenței, Stalin a interzis trupelor sale orice mișcare pentru a evita ca un incident de frontieră să nu-i furnizeze lui Hitler pretextul de a invada URSS. Cam așa s-ar putea rezuma cartea lui Gorodetsky. Respingând teze insuficient argumentate, eliminând totodată raționamentele (eronate) ale calculelor strategice sovietice, istoricul citat semnează — concluzionează prestigioasa revistă pariziană — o carte fundamentală și pasionantă, în egală măsură.

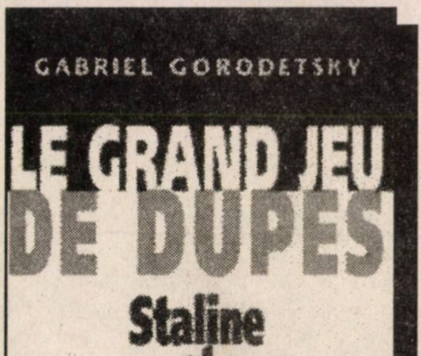

GABRIEL GORODETSKY

LE GRAND JEU DE DUPES

Staline et l'invasion allemande

LES BELLES LETTRES

● CĂRȚI NOI ÎN FRANȚA. În sfârșit, iată și alte câteva noutăți editoriale din domeniul istoriei contemporane, apărute la diverse edituri franceze:

M. Faivre, *Les Archives inédites de la police algérienne (1958–1962),* Paris, L'Harmattan, 2000, 431 p.

C. Bertho Lavenir, *La Démocratie et les médias au XX-e siècle,* Paris, Armand Colin, 2000, 288 p.

I. Veyrat–Masson, *Quand la télévision explore le temps. L'histoire au petit écran, 1953–2000,* Paris, Fayard, 2000, 566 p.

H. Amouroux, *Le 18 Juin 1940,* Paris, Fayard, 2000, 384 p.

L. Noguères, *Vichy, juillet '40,* Paris, Fayard, 2000, 152 p.

J. Sagnes (coord.), *Jean Moulin et son temps (1899–1943),* Paris, Presse universitaires de Perpignan, 2000, 155 p.

O. Barbesolle, H. Coupé, *Les Sans–Amour. Journal de captivité d'une Ukrainienne en Allemagne nazie, 1942–1945,* Paris, L'Harmattan, 2000, 459 p.

N. Laurent, *L'Œil du Kremlin. Cinéma et censure sous Staline,* Toulouse, Privat, 2000, 250 p. ■

Rubrică realizată
de **Jacqueline ENACHE**

Apariţii recente la CORINT

(comenzi: str. Teodosie Rudeanu nr. 21, sect. 1, Bucureæti, tel. 2221949, 22319.28; fax: 22240.34)

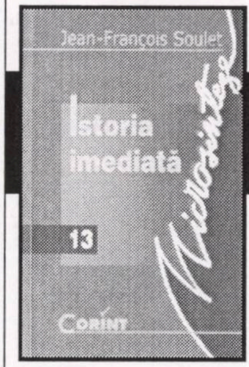
Jean-François Soulet
Istoria imediată
13
Microsinteze
CORINT

Jean–François Soulet, *Istoria imediată*, Bucureşti, 2000, 140 p. (col. „Istorie universală. Microsinteze“, 13)

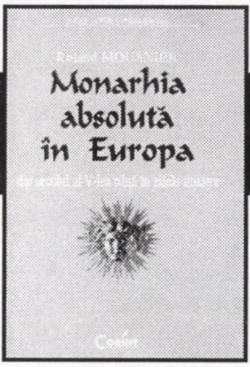
Monarhia absolută în Europa
Corint

Roland Mousnier, *Monarhia absolută în Europa din secolul al V-lea până în* *zilele noastre,* Bucureşti, 2000, 219 p. (col. „Istorie — Opere fundamentale“)

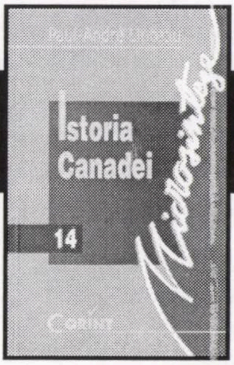
Paul-André Linteau
Istoria Canadei
14
Microsinteze
CORINT

Paul–André Linteau, *Istoria Canadei*, Bucureşti, 2000, 156 p. (col. „Istorie uni-versală. Microsinteze“, 14)

Muzeul Vrancei
România şi al Doilea Război Mondial

Muzeul Vrancei,
România şi al Doilea Război Mondial (coord. Gh. Buzatu, V.Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu),
Focşani, Ed. DMPress, 2000, 526 p.

Nicolae M. Nicolae
O lume aşa cum am cunoscut-o
Amintirile unui fost ambasador al României
Editura PRO DOMO

Nicolae M. Nicolae,
***O lume aşa cum am cunoscut-o. Amintirile unui fost ambasador al României,* Bucureşti, Ed. PRO DOMO, 2000, 296 p.**

MUZEUL VRANCEI
OMAGIU ISTORICULUI IOAN SCURTU

Muzeul Vrancei,
Omagiu istoricului Ioan Scurtu (coord. Horia Dumitrescu),
Focşani, Ed. DMPress, 2000, 822 p.

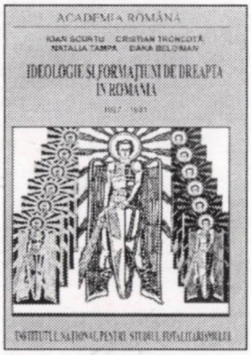
ACADEMIA ROMÂNĂ
IDEOLOGIE ŞI FORMAŢIUNI DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA
INSTITUTUL NAŢIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

I. Scurtu, C. Troncotă, Natalia Tampa, Dana Beldiman, *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România,* vol. II, *25 iunie 1927–2 ianuarie 1931,* **Bucureşti, INST, 2000, 306 p. (col. „Documente“)**

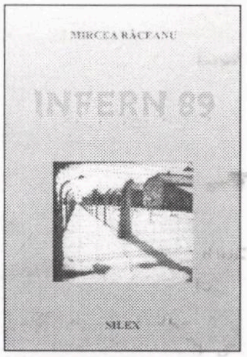
MIRCEA RĂCEANU
INFERN 89
SILEX

Mircea Răceanu,
***Infern '89. Povestea unui condamnat la moarte,* Bucureşti, Ed. Silex, 2000, 415 p.**

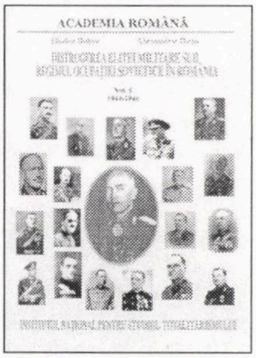
ACADEMIA ROMÂNĂ

Florica Dobre, Alesandru Duţu, *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupaţiei sovietice în România,* vol. I, *29 august 1944–28 decembrie 1946,* **Bucureşti, INST, 2000, 340 p. (col. „Documente“)**

Apariții recente la

Editura Evenimentul Românesc

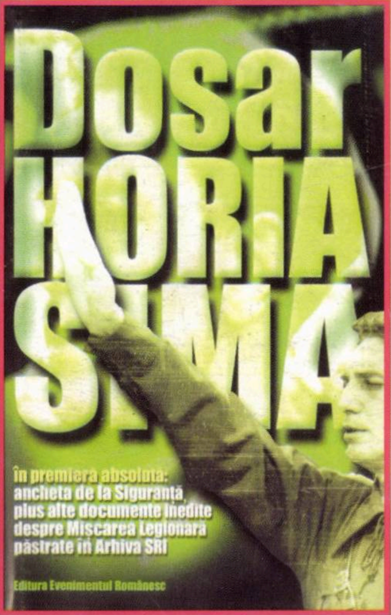
Dosar
HORIA
SIMA
în premieră absolută:
ancheta de la Siguranță,
plus alte documente inedite
despre Mișcarea Legionară
păstrate în Arhiva SRI
Editura Evenimentul Românesc

Dosar Horia Sima (1940–1946), ed. de Dana Beldiman, studiu introductiv de Gh. Buzatu, București, 2000, 344 p.

Preț: 70.000 lei (direct de la editură: **56.000 lei**)

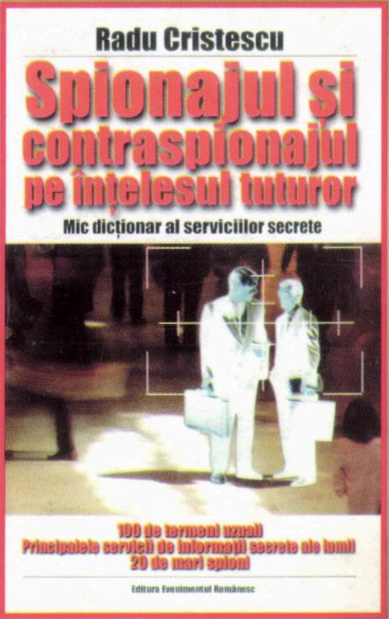
Radu Cristescu
Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor
Mic dicționar al serviciilor secrete
100 de termeni uzuali
Principalele servicii de informații secrete ale lumii
20 de mari spioni
Editura Evenimentul Românesc

Radu Cristescu, *Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor. Mic dicționar al serviciilor secrete*, București, 2000, 128 p. (prefață de Ion Cristoiu)

Preț: 35.000 lei (direct de la editură: **28.000 lei**)

Marian Nazat
Starea de anormalitate
Editura Evenimentul Românesc

Marian Nazat, *Starea de anormalitate*, București, 2000, 304 p. (cuvânt înainte de Ion Cristoiu)

Preț: 60.000 lei (direct de la editură: **48.000 lei**)

Pentru informații
și comenzi,
adresați-vă
Editurii
Evenimentul
Românesc,
Piața Presei Libere
nr. 1, sector 1,
București, OP 33,
CP 69, tel./fax:
(01) 202.13.09 sau
202.13.14
(Serviciul Difuzare).
Întrucât tirajele sunt limitate, vă sugerăm să vă procurați din timp titlurile recomandate. Comandându-le la editură, beneficiați de o **reducere de 20%** din prețul de vânzare al fiecărei cărți, **cheltuielile de expediție prin poștă fiind suportate de editură.**

Biblioteca „ASTRA" SIBIU

ISSN 1224–4287

Preț **18.000** lei
6 DM

BIBLIOTECA ASTRA
= SIBIU =

An. VI, nr. 2 (54), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro
Director: ION CRISTOIU

Furtună în Tratatul de la Varșovia

Moscova, decembrie 1981

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 2 (54) • 2001

Furtună în Tratatul de la Varșovia
(Storm Inside the Warsaw Treaty)

Cuvântul cititorului 1
The Reader's Voice

Mircea SUCIU

Alianța militară a murit, trăiască cercetarea ei istorică ! 5
The Warsow Treaty Is Dead, Long Live Its Historical Research !

Florin CONSTANTINIU

Satelit sau disident ? 6
Satellite or Dissident ?

Mărturii directe și inedite despre un moment al demnității românești 11
Direct and Unique Confessions About a Special Moment of Romanian Dignity

Constantin OLTEANU

Furtună în Tratatul de la Varșovia 12
Storm Inside the Warsaw Treaty

Ion ȘUȚA

Acțiuni distincte ale militarilor români în cadrul Tratatului de la Varșovia 23
Distinct Activities of Romanian Military within the Warsaw Treaty

Ștefan DINU

Refuzul derapajului de la misiunile sacre..28
The Rejection of Avoiding Sacred Missions

„Solidaritatea“ tulbură apele reuniunii de la Moscova......................31
"Solidarnosck" Spoils the Moscow Meeting

Dincolo de „dosar“

Președinția americană, „afacere“ de familie **(Jacqueline ENACHE)** 36
American Presidency As a Family „Affair“

Andrei BUSUIOCEANU

„Incidentul Tilea“ — o nouă ipoteză...38
"The Tilea Incident" — A New Hypothesis

Dan CĂTĂNUȘ

Criza din Marea Caraibelor și "desatelizarea" României.............42
The Missile Crisis and Romania

Adrian POP

1953: Revolta muncitorilor din RDG (3) 46
The Workers Riot in GDR

Dumitru MAZILU

Insula Șerpilor: statut juridic, evoluții istorice, implicații în delimitarea spațiilor maritime 50
The Snakes Island: Judicial Status and Historical Evolution

„Nu este nevoie de pagini multe, să scrie puțin, dar cu conținut“ **(Constantin MORARU)** 54
Gheorghiu-Dej in Dialogue with George Călinescu

Adrian NICULESCU

Un secol al exilului românesc (2).....59
A Century of Romanian Exile

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară...........62
The Institute for Defense Politics Studies and Military History

Puzzle **(Mioara ANTON)**...............63

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor:
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabilitate–Financiar
Alexandrina CĂLIN
Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37
Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 12.000 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 36.000 lei ■ **6 luni:** 72.000 lei ■ **12 luni:** 144.000 **lei**

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –

Pentru noi, opinia dumneavoastră contează!

Cuvântul cititorului

⊠ **Ing. Adrian MATACHE**, Moara Țărănească, com. Pătulele, jud. Mehedinți. Aveți perfectă dreptate, drept pentru care vă cerem de la bun început scuzele de rigoare pentru eroarea de datare strecurată în nr. 1/53, 2001, p. 53 — eclipsa totală de soare a avut loc la **11 august 1999**, momentul ei de totalitate fiind înregistrat la orele 14.06. Oricum, ne-a amuzat modalitatea dvs. insolită de a ne atrage atenția asupra datei exacte a amintitului fenomen astronomic: în plic, lângă scrisoare, ați atașat și bancnota de 2.000 lei, pe care este imprimată data buclucașă! Mărturisim că nu ne-am fi gândit la insolita sursă istorică, astfel sugerată de dumneavoastră...

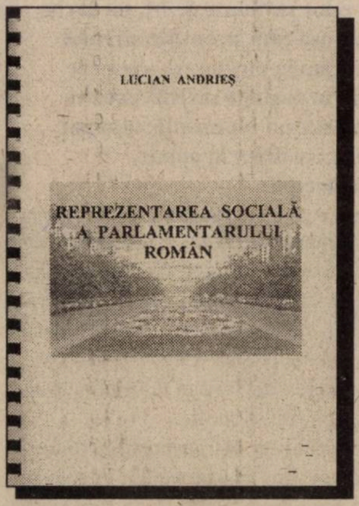

LUCIAN ANDRIEȘ

REPREZENTAREA SOCIALĂ A PARLAMENTARULUI ROMÂN

⊠ **Lucian ANDRIEȘ,** Iași. Ne-ați făcut onoarea de a ne trimite o copie a lucrării dvs. de diplomă, intitulată **„Reprezentarea socială a parlamentarului român“**, cercetare originală și onestă, documentată și convingătoare prin concluzii, cu care v-ați finalizat anii de studiu la facultate și ați obținut licența în anul trecut. **„Tema abordată reprezintă o cercetare a unei probleme politice actuale a României“** — cum bine specificați în scrisoarea de însoțire —, **„ipoteza de la care a pornit studiul (...) a fost că există o imagine negativă a parlamentatului român și am vrut să știu cum arată ea. Studiind însă istoria acestei instituții, am descoperit că multe din aspectele negative ale vieții parlamentare de astăzi se regăsesc în nu prea îndelungata noastră tradiție parlamentară. Iar concluzia mea a fost că, într-o oarecare măsură, de vină pentru acest fapt este și sistemul politic care face ca oameni de calitate îndoielnică să ajungă să ne reprezintă interesele“.** Stimate dle coleg într-ale cercetării istorice, întâi de toate vă felicităm (atât pentru intrarea în breasla istoricilor profesioniști, cât și pentru lucrarea dvs.), iar în al doilea rând vă comunicăm că examinăm posibilitatea de a valorifica — inclusiv în paginile revistei noastre — amintita lucrare. Păstrăm legătura!

⊠ **Vasilica BĂRBOSU**, Iași. „Am 14 ani și sunt o fidelă cititoare a revistei «Dosarele Istoriei». Țin să vă mulțumesc pe această cale pentru minunata dvs. revistă și pentru efortul pe care-l depuneți în fiecare lună. Anul acesta dau examenul de capacitate la istorie și cred că revista este o sursă nelimitată de informații. (...) Exprimându-mi încă o dată prețuirea ce vi-o port, am îndrăznit să vă adresez aceste rânduri și rămân în continuare o sinceră admiratoare“. Dragă Vasilica, îți mulțumim pentru frumoasele cuvinte la adresa modestelor noastre eforturi puse în slujba cultivării gustului pentru istorie al marelui public. De asemenea, nu putem decât să ne bucurăm că revista noastră îți servește în pregătirea examenului pe care-l ai în față, precum și a multor altora pe care le vei susține de aici înainte în viața ta de elevă. **Numărul solicitat, care îți lipsește din colecție, îți va fi expediat prin poștă.** Mult succes la învățătură și mai scrie-ne!

⊠ **Av. Aurel–Ioan RADU**, Brăila. Domnule avocat, dacă ați fi citit cu atenție desele noastre anunțuri referitoare la numerele din urmă disponibile în redacție, ați fi reținut faptul că, din păcate, toate „dosarele“ apărute până la nr. 2/18, 1998 (inclusiv) sunt de mult **EPUIZATE**. Drept urmare și în ciuda insistențelor respectuoase ale dvs., nu avem, practic, de unde să vă trimitem **nr. 4/9, 1997**, intitulat **„Arhanghelii cu revolver: Mișcarea Legionară“**. Cine știe, poate într-o bună zi — așa cum ne-au cerut-o insistent mulți alți fideli cititori —, numărul respectiv, dar și altele de la începutul publicației de față vor fi reeditate, eventual sub forma unor broșuri. Dacă vom găsi mijloacele materiale presupune de o asemenea întreprindere, cititorii noștri vor fi primii puși în temă.

⊠ **Cezar BOSOANCĂ**, com. Pătulele, jud. Mehedinți. Toată stima pentru efortul de documentare întreprins în redactarea articolului despre **„Femeile în viața lui Metternich“**. Bibliografia menționată dovedește că știți să vă identificați sursele ca un veritabil istoric. În legătură cu publicarea lui, lucrurile sunt ceva mai complicate, întrucât, după cum bine știți, revista noastră este dedicată **ÎN EXCLUSIVITATE** chestiunilor de istorie contemporană națională și universală. Nu se știe însă niciodată de unde poate sări iepurele, drept pentru care, atunci când se va ivi ocazia vom avea în vedere merituoasa dvs. contribuție. Evident, vă așteptăm și pe viitor corespondența, cu condiția să fie „în chestiune“.

⊠ **Vasile HAȚEGAN**, Lugoj. Ne faceți o propunere deosebit de interesantă care, pusă în practică, suntem siguri, va crește valoarea publicației noastre, anume de a rezerva **armelor o pagină**. Venită din partea cuiva care, așa cum menționați, „de peste 30 de ani studiază istoria militară a lumii“, ideea merită toată atenția. Iată de ce, stimate dle Hațegan, așteptăm cu interes primele materiale din partea dvs. (text plus ilustrații). Eventual, înainte de a ni le expedia, contactați-ne telefonic la numărul **(01)202.13.09**.

⊠ **Cristian GRECOIU**, Novaci, jud. Gorj. Scrisoarea ta, dragă Cristian, a fost expediată mult după data până la care am precizat că așteptăm corespondența de la cititorii noștri pe tema caracterizării secolului XX. Dar, întrucât ești unul dintre cei mai fideli cititori ai noștri — și nu numai atât; noi nu vom uita niciodată gestul pe care l-ai făcut donându-ne acele afișe electorale din perioada interbelică pe care le-am reprodus, parțial, în **nr. 11/51, 2000** și pentru care ți-am mulțumit în același număr, la p. 1 —, iată, vom reproduce câteva pasaje din cea mai recentă scrisoare a ta. „Dacă sec. al XVIII-lea a fost secolului Luminilor, iar sec. al XIX-lea secolul revoluțiilor, atunci sec. XX este secolul conflagrațiilor mondiale, al ideologiilor extremiste. Tot acest secol a însemnat sfârșitul optimismului, a încrederii în progres ca benefic pentru omenire. (...) Secolul XX a fost un secol al extremelor, fie ele de dreapta sau de stânga. Ambele, în numele purității rasei, la naziști, și al dușmanului de clasă, la comuniști, și-au exterminat adversarii. «Nu poți, te ajutăm! Nu vrei, te obligăm!», aceasta era deviza bolșevicilor în timpul lui Lenin. Holocaustul nazist și gulagul comunist, aceste abatoare de oameni, sunt două caracteristici dureroase ale secolului XX. (...)". Preferințele tale pentru marile personalități ale lumii din sec. XX: **Lenin, Hitler, Stalin, Einstein, Elvis Presley, Roosevelt, Gorbaciov, Mandela, Mao Zedong, R. Reagan** și **Picasso**.

„Pentru noi, românii, sec. XX a fost cu urcușuri și cu coborâșuri. Unirea de la 1918 și formarea statului național unitar au fost punctul culminant al istoriei noastre. (...) În prezent, există două state românești: România și Republica Moldova, iar o serie de teritorii se află sub cizmă străină (...). Vor reveni aceste teritorii la patria–mamă? Aceastea este o întrebare la care numai viitorul ne poate răspunde". După părerea ta, cele mai importante zece personalități române ale sec. XX sunt: **regina Maria, I.I.C. Brătianu, N. Iorga, I. Maniu, I. Antonescu, G. Enescu, Gh. Gheorghiu–Dej, M. Sadoveanu, H. Coandă, M. Eliade** și **N. Ceaușescu**.

⌧ **Petre DAN**, București. Mii de mulțumiri pentru osteneala care v-ați dat-o transcriind o serie de interviuri cu importante figuri ale vieții politice românești interbelice, publicate, în anii '20, în ziarul **„Vremea"**. Aveți perfectă dreptate atunci când scrieți că, **„în ciuda trecerii a atâtor decenii de când au fost realizate și publicate, apreciez că materialul informativ vehiculat în respectivele interviuri își păstrează pe deplin interesul și actualitatea pentru momentul politic prezent"**. Ne vom strădui să valorificăm aceste interviuri, sau măcar părți din ele, în „dosarele" noastre viitoare.

● forum ● forum ● ● forum ● forum ● forum ● forum ● forum ● forum ● forum ●

DOSARELE
ISTORIEI
secolul XX
oameni
fapte
întâmplări

În ultimul număr al anului trecut, nr. 12/52, 2000, am publicat drept „Scrisoarea lunii" considerațiile tânărului nostru cititor brașovean Marius Iordache. Corespondența începutului de an ne-a adus, printre sute de misive de la prietenii noștri din întreaga țară, și două scrisori — una din Brașov, cealaltă din Tg. Mureș, amândouă reproduse în continuare — conținând opinii *pro*, respectiv *contra* celor susținute de M. Iordache. Cititorului nostru din Tg. Mureș, căruia îi respectăm, așa cum se cuvine, dreptul la opinie, ne permitem să-i precizăm că noi nu cenzurăm în nici un fel scrisorile pe care le reproducem (de cele mai multe ori integral) în paginile revistei noastre. Pe de altă parte, opiniile cuiva, indiferent cine este acesta, nu reprezintă automat și viziunea redacției. Dar, repetăm, toată lumea are drept la opinie. Așa e normal și, mai ales, așa e democratic.

⌧ **Constantin MANEA**, str. Lacurilor, nr. 7, bl. 7, sc. A, et. 2, apt. 5, Brașov: „Vă rog să-mi permiteți ca, la început de an, secol și mileniu, să vă urez dumneavoastră și, prin intermediul dumneavoastră, întregii redacții a revistei «Dosarele Istoriei» multă sănătate, numai succese în activitatea de punere în valoare a documentelor din istoria recentă a României și a lumii.

Vă adresez felicitări pentru calitatea publicației pe care o redactați, calitate dată și de condeiele strălucite care vă sunt colaboratori. Faptul că printre aceștia se numără și oameni aflați sub arme — colonel dr. Petre Otu, colonel dr. Alesandru D. Duțu, de exemplu — mă face să mă simt mândru, eu fiind locotenent–colonel într-o instituție militară de învățământ superior de prestigiu — Academia Forțelor Aeriene «Henri Coadă», din Brașov. Alături de mine, pasionați de istorie din copilărie, studiază revista, număr de număr, și cei doi fii ai mei: cel mare — student în anul II la Facultatea de Drept din cadrul Universității «Transilvania» Brașov, cel mic — elev în clasa a XII-a la Colegiul Național «Unirea» Brașov.

Apreciem strădania dumneavoastră de a prezenta celor pasionați de istorie subiecte deosebit de interesante, multe dintre ele negăsindu-se tratate în cărțile sau manualele de istorie. Este îmbucurător faptul că dați vălul la o parte de pe o perioadă din istoria recentă a României (1918–1940; 1940–1945; 1945–1965; 1965–1989) despre care avem informații trunchiate și nu toate în spiritul adevărului istoric.

În nr. 8(48)/2000, ați publicat un inventar al tuturor numerelor scoase de la apariție. Din păcate, nu am în colecție toate numerele apărute. În nota de la paginile de mijloc ale numărului amintit mai sus menționați că numerele 1–18 sunt epuizate, la redacție având numai numerele de la nr. 19 până azi disponibile pentru completarea colecțiilor.

Îmi lipsesc numerele de la 1 la 20 și 22 la 27, unele pentru că nu mi le-am procurat, altele pentru că le-am împrumutat și nu mi-au mai fost înapoiate. De asemenea, nu am nr. 49 (9/2000), pentru că mi-a fost imposibil să-l găsesc la chioșcurile de ziare din Brașov (la unele nu a fost primit, la altele a ajuns cu întârziere). Același lucru era să-l pătesc și în luna decembrie — în Brașov, a ajuns cu întârziere numărul 52

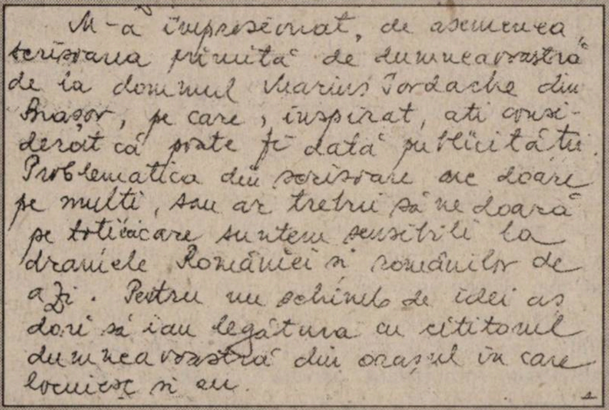

M-a impresionat, de asemenea scrisoarea primită de dumneavoastră de la domnul Marius Iordache din Brașov, pe care, inspirat, ați considerat că poate fi dată publicității. Problematica din scrisoare ne doare pe mulți, sau ar trebui să ne doară pe toți care suntem sensibili la dramele României și românilor de azi. Pentru un schimb de idei aș dori să iau legătura cu cititorul dumneavoastră din orașul în care locuiesc și eu.

(12/2000). Sunt convins că și dumneavoastră întâmpinați greutăți, ca orice sector de activitate din România de azi, dar poate că din ianuarie 2001 revista va veni și în Brașov în data de 10 la întâlnirea cu pasionații ei cititori. Știu că poate o să-mi spuneți că «abonamentul este sfânt», dar unii savurează plăcerea de a lua revista de la chioșcul de la care își procură și unele publicații zilnice.

Adresez, respectuos, rugămintea către redacția dumneavoastră ca, în măsura posibilităților, să intru în posesia numerelor de revistă care îmi lipsesc, contra cost–ramburs. De asemenea, prin intermediul dumneavoastră, rog cititorii care au aceste numere — în plus — disponibile în colecție (repet: 1 la 20, 22 la 27 și 49) să mi le livreze contra cost (numai în situația în care nu le voi putea procura de la redacția revistei).

Deoarece în prezent sunt preocupat de studierea efectelor comunizării României asupra forțelor sale armate în perioada ocupației sovietice (1944–1958), v-aș sugera ca, în funcție de planul dumneavoastră pe perioada următoare referitor la conținutul revistei, să abordați și acest subiect de interes nu numai pentru cei din armată, ci și pentru toți pasionații de istoria contemporană a României.

Dacă acest lucru nu este posibil, vă rog să-mi recomandați niște lucrări pe care să le consult, deoarece bibliografia în acest domeniu nu este încă prea bogată.

În altă ordine de idei, m-am bucurat foarte mult când, citind numărul 12(52)/2000, am constatat înalta apreciere dată de cititorii revistei mareșalului Ion Antonescu, care a fost considerată cea mai de seamă personalitate a României din secolul XX, în opinia multora dintre ei, alături de istoricii Gheorghe Buzatu și Cezar Mâță, specialiștii cei mai avizați în acest domeniu.

M-a impresionat, de asemenea, scrisoarea primită de dumneavoastră de la dl Marius Iordache, din Brașov, pe care, inspirat, ați considerat că poate fi dată publicității. Problematica din scrisoare doare pe mulți, sau ar trebui să ne doară pe toți cei care suntem sensibili la dramele României și românilor de azi. Pentru un schimb de idei aș dori să iau legătura cu cititorul dumneavoastră din orașul în care locuiesc și eu *(pentru a vă satisface această dorință, vă rugăm, dle Manea, să contactați telefonic redacția revistei — n.n.).*

Revin la capitolul sugestii pentru numerele viitoare ale revistei: viața politică și economico–socială din Basarabia și Bucovina din perioada României Mari (1918–1940; 1941–1944); activitatea regelui Carol al II-lea după abdicare (în exil, până la moarte); în numărul dedicat acestuia sunt puține asemenea referiri; drama colectivizării României. (...)

Cu speranța că voi primi răspuns la unele dintre solicitările și sugestiile mele, vă urez un an plin de realizări în acest domeniu atât de pasionant care este istoria".

N.red.: **Toate propunerile dvs. sunt binevenite și revista le va lua în seamă pentru stabilirea sumarelor numerelor ei viitoare.**

✉ **Sergiu LUCA**, Tg. Mureș: „Mai întâi de toate, dați-mi voie să-mi încep umila epistolă cu o sinceră urare de «La mulți ani!» și fie ca frumoasa revistă pe care o realizați să aibă parte de o viață lungă. Și cu siguranță că avea parte de așa ceva, în măsura în care continuați linia prezentă. Sunt un tânăr pasionat de istorie, care a împărtășit soarta multora dintre cititorii dvs.: am descoperit întâmplător un număr din «Dosarele Istoriei» pe la mijlocul lui 2000 și de atunci am rămas un cititor fidel de-al dvs. Și poate că rândurile mele s-ar fi oprit aici, dacă nu ar fi apărut în nr. 12/2000 ceva care m-a deranjat într-o oarecare măsură. Este vorba de «Scrisoarea lunii» din respectivul număr, asupra căruia am să insist puțin, mai precis asupra a cinci idei care se detașează întrucâtva.

(a) «Popor care nu are nimic de-a face cu cultura, cel american». Este o jignire gratuită adusă unei națiuni care, în 1776, prin Thomas Jefferson enunța — exprimând opinia generală a concetățenilor săi — în Declarația de independență cunoscută frază: «Noi susținem aceste adevăruri ca fiind evidente, că toți oamenii au fost creați egali, că au fost înzestrați de către creator cu anumite drepturi ce nu le pot fi înstrăinate: viața, libertatea și căutarea fericirii». Și această idee majoră apărea în momentul în care bătrânul continent era cufundat în bezna feudalismului (Rusia, Țările Române) sau a absolutismului monarhic (Franța, Imperiul habsburgic etc.).

O simplă parcurgere a mai multor domenii de activitate evidențiază hegemonia incontestabilă a Statelor Unite. Luând un domeniu la întâmplare, cel al economiei politice, constatăm că o bună parte din prestigioasele Premii Nobel, ce s-au decernat începând cu 1968, au intrat în posesia unor somități americane în studiul (macro) economiei: Paul A. Samuelson, Milton Friedman, James Tobin, George J. Stigler, Robert Solow, Robert E. Lucas ș.a.m.d.

(b) «Azi, asistăm la o adevărată musulmanizare, țara noastră mai având puțin până la a fi transformată în pașalâc. Probabil că, în viitor, titulatura oficială a României va fi cea de «Emiratele Române Unite» sau «România Saudită».

Acest «veritabil» semnal de alarmă vine probabil de la constatarea încercării timide a unor întreprinzători arabi de a se lansa pe o piață ce și-a deschis porțile la începutul anilor '90, în speranța de a-și asigura o viață mai bună pentru ei și pentru copiii lor. Nu cred că poate să susțină cineva că România a câștigat ceva prin dispariția aproape completă a puternicei comunități evreiești din perioada interbelică. Problema se pune în termeni asemănători în ceea ce privește orice naționalitate: România trebuie să devină o țară deschisă oricui dorește să-și valorifice posibilitățile. Din perspectiva unui liber cugetător, cel puțin, nu cred că ar avea importanță dacă românii, în urma unui ipotetic puseu de prozelitism din partea nou–veniților, s-ar converti în masă la mahomedanism; am avea în fine dovada că ortodoxismul nu este așa de puternic înrădăcinat în conștiința românilor pe cât se presupune în prezent. Pericolul pentru România nu îl reprezintă o religie anume, ci fundamentalismul religios. Iar fundamentalismul ortodox nu pare cu nimic mai inofensiv decât cel islamic.

(c) «Să nu mai spun și de viitorul României, tinerii, cei care vin din urmă, generația de mâine, ce sistem de valori au: filmulețe de 30 de minute, gen „Prietenii tăi", prezentate de PRO TV, emisiunile individului chel, Vintilă, diferite formații de muzică românească nou apărute, alcătuite din câțiva băieți care lălăie pe scenă cu voci emasculate (...)».

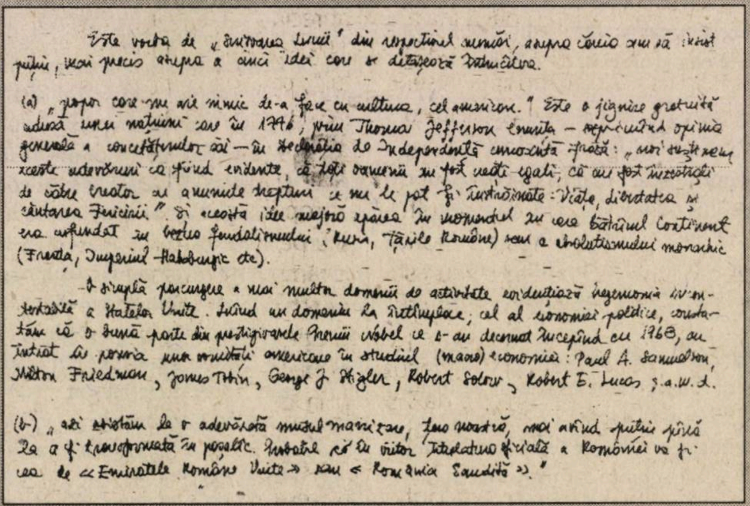

Este vorba de „Scrisoarea lunii" din respectivul număr, asupra căreia am să insist puțin, mai precis asupra a cinci idei care se detașează întrucâtva.

(a) „popor care nu are nimic de-a face cu cultura, cel american." Este o jignire gratuită adusă unei națiuni care în 1776, prin Thomas Jefferson enunța – reprezentând opinia generală a concetățenilor săi – în Declarația de Independență cunoscuta frază: „noi susținem aceste adevăruri ca fiind evidente, că toți oamenii au fost creați egali, că au fost înzestrați de către creator cu anumite drepturi ce nu le pot fi înstrăinate: Viața, libertatea și căutarea fericirii". Și această idee majoră apărea în momentul în care bătrânul Continent era afundat în beznele feudalismului (Rusia, Țările Române) sau a absolutismului monarhic (Franța, Imperiul Habsburgic etc).

O simplă parcurgere a mai multor domenii de activitate evidențiază hegemonia incontestabilă a Statelor Unite. Luând un domeniu la întâmplare, cel al economiei politice, constatăm că o bună parte din prestigioasele Premii Nobel ce s-au decernat începând cu 1968, au intrat în posesia unor cercetători americani în studiul (macro)economiei: Paul A. Samuelson, Milton Friedman, James Tobin, George J. Stigler, Robert Solow, Robert E. Lucas ș.a.m.d.

(b) „azi asistăm la o adevărată musulmanizare, țara noastră, mai având puțin până la a fi transformată în pașalâc. Probabil că în viitor titulatura oficială a României va fi cea de «Emiratele Române Unite» sau «România Saudită»."

Nu vreau să mă erijez în avocatul sus–numitului post de televiziune. Acesta, cu siguranță, că nu reprezintă televiziunea ideală. Sau oare îl reprezintă? Din moment ce a supraviețuit pe piața audiovizualului vreme de cinci ani de zile și fără a recurge la impozitarea masivă a contribuabililor precum procedează onorabila televiziune publică (30.000 de lei/lună/familie), înseamnă că oferta PRO TV corespunde unor nevoi ale privitorilor români, iar firmele ce își fac publicitate aici cunosc acest fapt. Nu cred că are dreptul cineva să împartă în toate părțile verdicte asupra calității unui post privat de media sau, dacă o face, săvârșește o acțiune superfluă. Forțele impersonale ale pieței acționează inclusiv pe piața audiovizualului, și cu siguranță că nici un post de televiziune — cu excepția TVR 1 și TVR 2 — nu ar supraviețui dacă nu ar oferi programele cerute de public. Cât privește preocupările tinerilor români de astăzi, ele corespund în linii mari preocupărilor tinerilor din toată lumea. Nu există motive să credem că tânărul francez sau sud–coreean are îndeletniciri mai sofisticate sau mai puțin frivole decât tânărul român.

(d) «România, la ora actuală, s-a transformat într-o colonie a Occidentului, în general, și a SUA, în special, țara noastră avându-l «președinte» pe ambasadorul SUA, James Rosapepe».

Deși această afirmație vine în contradicție cu cea de a doua, merită să zăbovim puțin asupra ei. Credința fermă a mea este că, la început de mileniu III, românii trebuie să fie cât mai «americani» cu putință, prin aceasta înțelegând necesitatea asimilării acelor valori care au permis Statelor Unite să se bucure de prosperitatea din prezent: democrație, capitalism, proprietate privată, competiție, respectul drepturilor omului. Căci, încă nu s-a aflat de vreo țară care să fi dobândit vreodată prosperitatea și libertatea pentru majoritatea cetățenilor fără ca proprietatea privată și competiția de piață să fi fost principiile dominante de organizare ale societății. Avem rețeta succesului, dar românii se arată șovăielnici în aplicarea ei.

(e) «19% din populația asta a României a fost de acord cu bombardarea unui popor viteaz cum este cel sârb». Halal faptă de vitejie a arătat o armată sârbă înarmată până-n dinți împotriva a câtorva mii de musulmani civili, la Srebenița, atunci când o Europă stupefiată a asistat la cel mai mare masacru, de pe cuprinsul ei, al unei armate de după cel de-al doilea război mondial (...). Poate ar fi util, dacă nu cumva ați făcut-o, să dedicați un număr din «Dosarele Istoriei» prezentării războiului civil iugoslav din anii '90 pentru a mai tempera zelul susținătorilor cauzei sârbești. (...)

Publicarea acelor triste rânduri la un loc de cinste — «Scrisoarea lunii» — ar putea crea impresia că aderați oarecum la ideile exprimate cu atâta năduf de M.I. din Brașov. Îndrăznesc să cred că mulți dintre cititorii dvs. vor trăi o mare dezamăgire la gândul că ați putea împărtăși chiar și o singură poziție din platforma naționalistă a acestuia. Una peste alta, importantă mi se pare următoarea idee: național–comuniștii nu au ce căuta în cuprinsul acestei frumoase reviste. Pentru ei, există publicații mult mai potrivite — dintre care se disting «România Mare» și «Politica», gata să le preia angoasele și exaltările bolșevice". ■

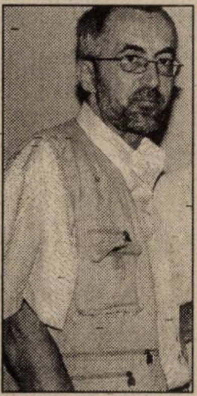

MIRCEA SUCIU

O vorbă de început, din partea redactorului șef

Tratatul a murit, trăiască cercetarea lui istorică !

Înființat, în mai 1955, ca o alianță între „marele frate" — URSS — și ale sale state–satelit din Europa Centrală, Răsăriteană și de Sud–Est —în ordine alfabetică: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania Democrată, Polonia, România și Ungaria —, Tratatul de la Varșovia face, nu peste mult timp, un deceniu de la desființarea propriilor structuri militare (cele politice aveau să supraviețuiască până în vara aceluiași an, 1991). Cum prea bine se cunoaște, dispariția Pactului s-a produs la scurtă vreme de la prăbușirea în serie — în acest sens, nu fără temei și apelându-se la o formulă de mare plasticitate, s-a vorbit de „principiul dominoului"; vezi, ca exemplu foarte recent de la noi, titlul culegerii de documente, apărută, în 2000, la Editura Fundației Culturale Române, și coordonată de colegii noștri, istoricii Dumitru Preda și Mihai Retegan — a regimurilor comuniste din această parte a continentului. Totodată, ea a anticipat-o însăși pe cea a Uniunii Sovietice, „nașa" alianței puse pe picioare la mijlocul deceniului șase al secolului trecut (reamintim că punctul final al istoriei URSS s-a pus la 25 decembrie 1991, odată cu retragerea lui Mihail S. Gorbaciov din funcția de președinte).

Așadar, Tratatul de la Varșovia — după o prea puțin glorioasă istorie, care, în schimb, nu a fost deloc scutită de tensiuni și crize, unele de-a dreptul dramatice, între parteneri — nu mai există. Sau, dacă vreți, există doar ca un **capitol distinct al istoriei războiului rece**, perioadă care, de altfel, i-a dat naștere și i-a fasonat identitatea ca pandant din blocul sovietic al alianței occidentale (NATO, fondată la 4 aprilie 1949, la Washington, inițial de 12 state). Iar războiul rece constituie astăzi — cum lesne se poate înțelege dând ochii roată prin ceea ce se întâmplă, de o bună bucată de timp încoace, în istoriografia internațională, cu precădere în cea din Occident — una dintre preocupările de căpătâi ale specialiștilor (istorici, politologi, analiști ai fenomenului militar etc.). Cărțile (culegeri de documente, memorialistică, monografii, sinteze, dicționare ș.a.m.d.), revistele, simpozioanele și alte soiuri de reuniuni bi– sau multilaterale —, toate dedicate chestiunilor de detaliu sau de ansamblu privind războiul rece — s-au înmulțit pe măsura interesului arătat numitei perioade din istoria contemporană de către cercetători, dar și, fapt absolut îmbucurător, de către cercuri tot mai largi ale publicului pasionat de istoria imediată. Din această perspectivă, se poate anticipa că, la un moment dat, greu de prevăzut acum, va veni vremea când studiul războiului rece se va materializa în tot atâtea lucrări câte produce, de peste o jumătate de secol, investigarea istoriei celui de-al doilea război mondial. (Pentru a da un indice de mărime, să amintim, bunăoară, că, în urmă cu exact două decenii, doi reputați istorici români, Gh. Buzatu și Gh.I. Florescu, apreciau că „în întreaga lume apar, anual, aproximativ 15.000–20.000 lucrări referitoare la conflagrația secolului"; cf. *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Ed. Academiei RSR, 1981, p. XXXIX).

Desigur, sunt multe de discutat despre împlinirile, dar și avatarurile studiului perioadei războiului rece. Un apropiat colaborator al revistei noastre nota, într-un studiu pe care îl are în pregătire — referindu-se la greutățile întâmpinate de specialiștii în domeniu —, că „arhivele se deschid încă destul de lent, dincolo de termenul de grație de 30 de ani, martori esențiali ai evenimentelor își publică arareori memoriile (ele nu pot fi verificate însă prin depozitele arhivistice) și s-a intrat în procesul accelerat al extincției ei biologice (mai ales, pentru ultimele decenii ale războiului rece). Proiecte internaționale de anvergură încearcă — până acum, cu succes — să grăbească restituirea științifică a acestei epoci. De pildă, Proiectul Internațional de Istorie a Războiului Rece, tutelat de Centrul «Woodrow Wilson», din Washington, are un program agresiv de identificare și clasificare a fondurilor arhivistice din diverse state, precum și de formare a specialiștilor în domeniu" (Mihail E. Ionescu).

În acest spirit — păstrând proporțiile, se înțelege —, și noi, în acest nou număr al revistei, am dorit să aducem la rampă un moment din existența Tratatului de la Varșovia cu nimic mai puțin tensionat, dar nu așa bine cunoscut opiniei publice. Împrejurarea de acum aproape 20 de ani, care ne reține atenția în paginile următoare, este evocată chiar de trei dintre cei patru membri ai delegației armatei române prezente la consfătuirea de la Moscova, din decembrie '81, în plus și grație translatorului oficial al acesteia. Prin urmare, sunt mărturii directe — adăugăm, și inedite — despre o criză stârnită ca o furtună în alianță, dar care poate fi interpretată și ca **un moment al demnității românești**. ■

România în comunitatea „frățească" a pactului militar dominat de Moscova

Satelit sau disident ?

Florin CONSTANTINIU*

În perioada postdecembristă, prin presa scrisă și audioivizuală s-au pus în circulație un mare număr de afirmații și de interpretări eronate în legătură cu locul României în Pactul/Tratatul de la Varșovia, demersurile autorităților de la București în vederea retragerii trupelor sovietice din România (1958), neparticiparea României la intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia (1968) etc. S-a susținut chiar că politica de distanțare a regimului comunist din România de URSS ar fi fost, în realitate, regizată de Kremlin pentru a induce în eroare Occidentul și a folosi România ca un cal troian *sui generis* pentru a avea acces la tehnologia de vârf occidentală și, în măsura posibilităților, la unele secrete politice sau chiar militare. Mitingul din Piața Palatului, organizat, la 21 august 1968, pentru a condamna intervenția în Cehoslovacia a fost și el prezentat ca un posibil aranjament între Brejnev și Ceaușescu pentru a-i face pe occidentali să creadă că România dispunea de o largă marjă de manevră în cadrul Tratatului de la Varșovia.

Monumentul Verei Muhina, din Moscova, semnifica unitatea muncitorilor și colhoznicilor din URSS. În alt plan, Tratatul de la Varșovia trebuia să semnifice unitatea fără fisură a blocului sovietic.

Evoluția elitelor comuniste

Este ciudat de constatat că astfel de teze au circulat și circulă numai în mediile românești (din țară și din diasporă) și în unele cercuri ale emigrației maghiare în perioada războiului rece. Nici unul dintre cercetătorii avizați, în primul rând cei străini, nu au pus la îndoială caracterul real, autentic al politicii de independență a regimului comunist din România în anii '60–'80. Hélène Carrère d'Encausse, una dintre marile autorități ale sovietologiei, a formulat în următorii termeni poziția țării noastre în cadrul blocului sovietic: România „a obținut de la URSS sau i-a impus o serie de aranjamente în statutul său de aliat, care din satelit au făcut-o să treacă în categoria statelor independente"(1).

---

* Membru corespondent al Academiei Române

Documentele din țară și din fostele țări comuniste, devenite accesibile după 1990, precum și literatura memorialistică au oferit cercetătorilor informații valoroase despre raporturile dintre București și Moscova în anii '60–'80, informații pe temeiul cărora au putut fi cunoscute mai bine eforturile liderilor români de a se emancipa de sub controlul „marelui frate“ sovietic. Relevând progresele înregistrate în domeniul documentării, este necesar însă de precizat că nu dispunem de toate sursele și datele necesare pentru cunoașterea tuturor aspectelor și momentelor relațiilor României cu partenerii ei din Tratatul de la Varșovia (de pildă, conversația lui N. Ceaușescu cu ambasadorul sovietic la București, îndată după invadarea Cehoslovaciei, sau raportul celui din urmă despre impactul crizei cehoslovace asupra relațiilor sovieto–române, două documente citate în studiul istoricului american Mark Kramer despre criza cehoslovacă din 1968).

Cei care pun sub semnul întrebării sau contestării voința de eliberare de sub tutela sovietică a *leadership*-ului comunist din România ignoră că, în forme mai viguroase sau mai timide, în perioadele mai lungi sau mai scurte, încheiate cu succes sau cu un eșec, astfel de eforturi au existat în toate țările, care, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, au intrat în sfera de hegemonie sovietică.

Încă din 1944–1945, aceste țări s-au diferențiat în funcție de modalitatea de instaurare a regimurilor comuniste: prin acțiunea partidelor comuniste, fără un ajutor semnificativ sovietic (Iugoslavia, Albania), sau ca urmare a prezenței Armatei Roșii și a imixtiunii sovietice (România, Polonia, Ungaria, Bulgaria, în aceasta din urmă existând însă un puternic partid comunist, care, încă din septembrie 1944, folosind venirea Armatei Roșii, și-a asigurat controlul puterii). În Cehoslovacia, la primele alegeri postbelice (netrucate), partidul comunist s-a dovedit cea mai puternică forță politică, dar el nu și-a putut impune monopolul *de facto* decât în urma crizei politice din februarie 1948, pregătită cu concursul masiv și decisiv al Kremlinului.

Ajunși la putere prin propriile lupte și eforturi sau aduși în furgoanele Armatei Roșii, comuniștii est-europeni — de îndată ce au considerat că „sprijinul frățesc“ al Kremlinului se transformase dintr-o condiție a menținerii lor la putere într-o tutelă stânjenitoare — au vrut să stea pe propriile picioare, altfel spus să fie siguri că ei și numai ei decid asupra orientării regimului lor. S-a desfășurat și în „lagărul socialist“ același proces, întâlnit în imperiile coloniale: metropola a determinat apariția unor elite locale, care, ajunse la maturitate, au vrut să se emancipeze, adică să devină independente. Elitele comuniste (termenul nu are o conotație valorică ci este întrebuințat ca termen tehnic!), ajunse la maturitate, au vrut să taie cordonul ombilical care le lega de Moscova(**2**).

Comuniștii iugoslavi au fost cei dintâi care au ieșit de sub autoritatea Moscovei. Deveniți stăpâni prin propriile mijloace de putere, ei au fost avantajați de situația geopolitică din faza de debut a războiului rece (Stalin a abandonat planul unei intervenții militare împotriva Iugoslaviei, după izbucnirea războiului din Coreea, iar amintirea războiului de partizani dus de Tito împotriva ocupantului german era prea proaspătă pentru a repeta experiența Wehrmachtului). Exemplul iugoslav a fost contagios și, în ciuda represiunii sângeroase dezlănțuite de Stalin (procesele de la Budapesta, Tirana, Sofia și Praga), îndată după moartea dictatorului, tendințele de emancipare și-au făcut apariția în „lagărul socialist“, culminând cu revoluția ungară din 1956, înăbușită prin intervenția militară sovietică.

La intrarea Armatei Roșii în România (1944), partidul comunist avea efective scheletice și, fără intervenția fățișă și brutală a Moscovei, nu avea nici o șansă de a lua puterea. Ana Pauker avea dreptate să-i spună lui Rică Georgescu, în toamna lui 1944, care se îndoia că un partid cu 800 de membri ar putea ajunge la putere: „Da, cu un partid de opt sute de membri, care — în timp ce Armata Roșie se întremează în România — va crește cu mii și zeci de mii“(**3**).

Teroarea, oportunismul și, într-un procent firav, adeziunea din convingere au confirmat pronosticul Anei Pauker. După moartea lui Stalin, echipa lui Gh. Gheorghiu–Dej s-a considerat suficient de puternică pentru a se dispensa de prezența Armatei Roșii. Folosindu-se de începuturile politicii de „coexistență pașnică“, lansată de succesorii lui Stalin, de încheierea, în 1955, a Tratatului de pace cu Austria (trupele sovietice staționau în România sub pretextul garantării securității căilor de comunicație cu unitățile Armatei Roșii aflate în Austria) și de reducerile de efective militare — decise de Kremlin atât în URSS, cât și în țările–satelit, în scop propagandistic —, conducerea de la București a hotărât să-l convingă pe N.S. Hrușciov să retragă trupele sovietice staționate în România.

Viaceslav Molotov, asistat de mareșalul Jukov, semnează, din partea Moscovei, actul de naștere al Tratatului de la Varșovia (14 mai 1955). Liderii statelor–satelit (în plan secund) sunt cu ochii pe reprezentanții „marelui frate“ și își așteaptă disciplinați rândul la subscrierea documentului

Retragerea trupelor sovietice din România

Silviu Brucan a acreditat o versiune, relatată de Gheorghiu–Dej, care nu rezistă criticii surselor: Dej l-ar fi întrebat (la o vânătoare, în Transilvania) pe Hrușciov de ce menține trupe sovietice, dacă are încredere în conducerea de la București: „Știi, dragă Nichita, cum sunt soldații. Se mai duc duminică prin oraș, trag o dușcă și beau mai mult decât trebuie, se îmbată și fac scandal, iar, uneori, pun mâna pe o femeie sau chiar o fetișcană și o regulează. Iar românii se înfurie și înjură pe cine? Nu pe Vania sau pe Rodion, ci Armata Roșie, Uniunea Sovietică“. Potrivit versiunii lui Dej, el ar mai fi arătat că dușmanii regimului atribuiau lipsurile alimentare prezenței militarilor sovietici. „Și, în loc să se dezvolte la noi dragostea pentru Uniunea Sovietică eliberatoare, se creează o atmosferă ostilă vouă, se răspândește antisovietismul“. Argumentele lui Dej l-ar fi convins pe Hrușciov, care, reîntors la Moscova, după o discuție cu ceilalți membri ai conducerii, ar fi hotărât retragerea trupelor sovietice din România(**4**).

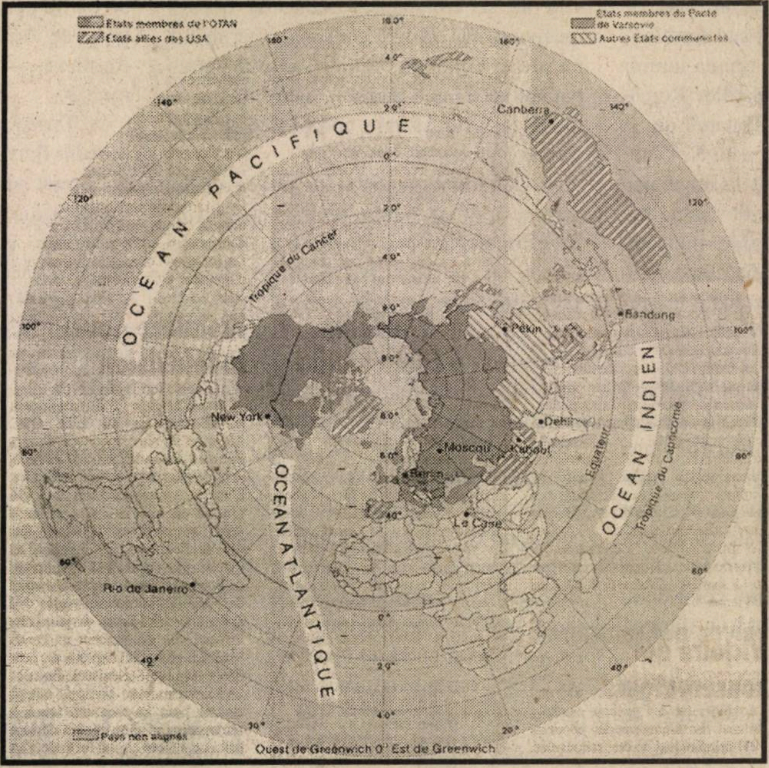

Lumea bipolară sau cele două blocuri militare față în față — NATO (creat în 1949) și Tratatul de la Varșovia
(hartă reprodusă din Chronique du 20e siècle, *International Publishing, 1993, p. 829)*

Un aliat incomod

Astăzi știm că, în 1955, desemnat de Biroul Politic să discute cu Hrușciov, aflat în vizită în România, problema retragerii trupelor sovietice, Gheorghiu–Dej s-a sustras acestei sarcini de partid și i-a trecut-o lui Emil Bodnăraș. Reacția lui Hrușciov a fost atunci categoric (la început, chiar violent) negativă. În anul următor, deși aflat în confruntare deschisă cu Iosif Chișinevschi, Gheorghiu–Dej a acceptat propunerea acestuia ca Biroul Politic să considere greșită hotărârea din anul precedent de a cere retragerea trupelor sovietice(**5**).

Plecarea militarilor sovietici aflați în România a fost rezultatul unei decizii a conducerii sovietice și nu rezultatul demersurilor lui Gheorghiu–Dej. Hotărârea Kremlinului a fost determinată de rațiuni politice și economice. **Cauza politică:** înăbușirea revoluției din Ungaria și poziția URSS în criza Suezului au blocat „destinderea“, inaugurată de Conferința la vârf de la Geneva a reprezentanților SUA, URSS, Marii Britanii și Franței (1955); interesat în relansarea politicii de „coexistență pașnică“, Kremlinul avea nevoie de un gest care să nu afecteze însă interesele sale de securitate — acest gest a fost retragerea trupelor sovietice din România, o țară care nu era vecină cu nici un stat capitalist. **Cauza economică:** N.S. Hrușciov arată în memoriile sale că: „Menținerea unei divizii pe teritorii străine — adică pe teritoriul unei alte țări socialiste — costa de două ori mai mult“(**6**); în acea perioadă, avea loc restructurarea bugetului militar sovietic, drept urmare a concentrării eforturilor în direcția dezvoltării rachetelor (mai ales, a celor balistice intercontinentale): în cadrul acestei restructurări, menținerea trupelor sovietice în România nu mai era rentabilă.

Ostil destalinizării promovate de N.S. Hrușciov și considerându-se amenințat de posibile acțiuni sovietice de a-l înlătura (nu este exclus ca încercarea lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi de a-l descăuna, în 1956, pe Dej să fi fost telecomandată de la Moscova), Gheorghiu–Dej a folosit, cu remarcabilă abilitate, dispariția constrângerii reprezentate de prezența militară sovietică pentru a se prezenta ca mediator în schisma apărută în lagărul socialist, ca urmare a conflictului tot mai ascuțit dintre Moscova și Beijing. Declarația din aprilie 1964 a CC al PMR a devenit o adevărată cartă a politicii de independență, în care se angajase ferm echipa lui Gheorghiu–Dej.

Pentru Kremlin, situația devenise intolerabilă, cu atât mai mult cu cât serviciile de informații sovietic și cehoslovac aflaseră că, în cursul discuțiilor dintre generalul de Gaulle și Ion Gheorghe Maurer, în 1964, președintele francez ar fi promis să sprijine primirea României ca membru asociat al Pieței Comune, să-i furnizeze arme și să o ajute în cazul unei invazii a forțelor Tratatului de la Varșovia.

Aflat în vizită la Praga, în august 1964, Hrușciov a spus liderilor cehoslovaci că Moscova ar fi putut accepta independența economică a României față de CAER „dar, dacă ei *(românii — n.n.)* se iluzionează singuri, încât să încerce să iasă din Tratatul de la Varșovia, atunci, soldații noștri și nu de Gaulle vor avea ultimul cuvânt“(7).

Când Antonin Nowotny, primul–secretar al Partidului Comunist Cehoslovac și președintele țării, a sugerat excluderea României din Tratatul de la Varșovia, Hrușciov a replicat iritat: „Sunteți total și dezastruos de greșit. Este exact ceea ce conducătorii români doresc. Întreaga situație din Balcani ar scăpa de sub control, dacă România ar urma Iugoslavia și Albania în lagărul antisovietic. Este sarcina partidului de a împiedica România să părăsească Tratatul *(de la Varșovia — n.n.)* și să reunească Iugoslavia și Albania cu familia noastră socialistă“(**8**).

Hrușciov credea că poate obține disciplinarea României prin convocarea, în decembrie 1964, a unei Conferințe internaționale a partidelor comuniste, în cadrul căreia urmau să fie condamnate „ereziile“ chineză, albaneză și română. Destituirea liderului sovietic (14 octombrie 1964) a dus la abandonarea acestui proiect (**9**).

Succesorul lui Gheorghiu–Dej, Nicolae Ceaușescu, a continuat și a amplificat orientarea fixată în Declarația din aprilie 1964. El a început prin a reduce la minimum prezența consilierilor militari sovietici în Ministerul Forțelor Armate și în cel de Interne. În 1966, România a propus reorganizarea structurilor de comandă ale forțelor militare ale Tratatului de la Varșovia, pentru a asigura egalitatea reală a membrilor săi. Propunerile românești urmăreau, printre altele, separarea Comandamentului Unit al Pactului de Înaltul Comandament al Armatei Sovietice, subordonarea Comandamentului Unit și a Statului Major al forțelor Tratatului, Comitetului Politic Consultativ al Tratatului și păstrarea unor efective militare sub autoritatea națională a statelor membre.

Pentru a bloca aceste propuneri, sovieticii au cerut cehoslovacilor și ungurilor să prezinte contrapropuneri, discuția încheindu-se abia după invadarea Cehoslovaciei, când poziția Bucureștiului a devenit mai flexibilă(**10**).

România și criza cehoslovacă

În timpul crizei cehoslovace, din primăvara și vara lui 1968, Nicolae Ceaușescu a acționat energic și curajos în condamnarea presiunilor exercitate de Kremlin și sateliții săi din Tratatul de la Varșovia împotriva echipei lui Alexander Dubcek. Chiar dacă secretarul general al PCR nu era entuziasmat de „socialismul cu față umană“,el înțelegea însă că a accepta principiul intervenției URSS și a celorlalți parteneri ai Tratatului de la Varșovia într-o țară membră însemna a-și primejdui propria poziție.

Condamnarea răspicată a intervenției în celebrul miting din Piața Palatului, la 21 august 1968, i-a adus lui Nicolae Ceaușescu un imens sprijin popular și un mare prestigiu internațional.

În stadiul actual al informației, nu cunoaștem în măsura necesară intențiile Kremlinului față de liderul român. Desigur, s-a urmărit intimidarea lui prin mișcări de trupe la frontierele României, dar, probabil, Mark Kramer are dreptate când susține că ambele părți — română și sovietică — s-au ferit să ajungă la o confruntare deschisă și au gestionat corect criza ivită în relațiile bilaterale.

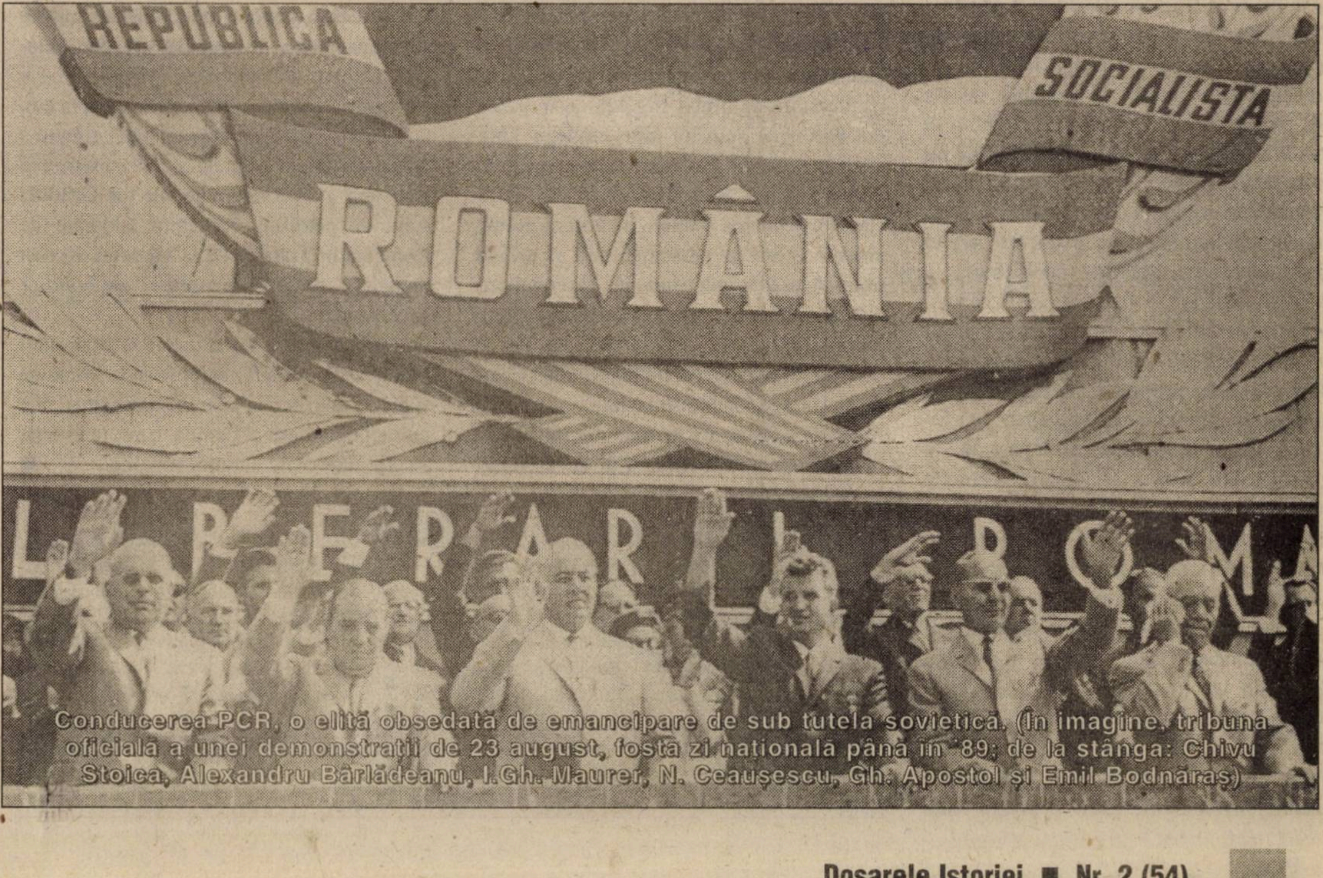

Conducerea PCR, o elită obsedată de emancipare de sub tutela sovietică. (În imagine, tribuna oficială a unei demonstrații de 23 august, fostă zi națională până în '89; de la stânga: Chivu Stoica, Alexandru Bârlădeanu, I.Gh. Maurer, N. Ceaușescu, Gh. Apostol și Emil Bodnăraș)

În memoriile fostului ambasador sovietic la Washington, Anatoli Dobrânin (1962–1986) sunt oferite informații de cel mai mare interes pentru cunoașterea situației României la apogeul crizei cehoslovace. Le oferim, în premieră, cititorilor noștri.

La 23 august 1968, secretarul de Stat al SUA, Dean Rusk, a avut o întrevedere cu A. Dobrânin, în care cei doi au discutat intervenția în Cehoslovacia. „Apoi — scrie fostul ambasador sovietic —, destul de neașteptat, el a întrebat: «Nu vine, acum, la rând România? Acesta ar fi chiar prea mult și opinia publică americană ar fi atunci greu de controlat». Rusk a comunicat, în acea zi, că președintele reunise circa 20 de lideri ai Congresului. «Președintelui nu i-a fost ușor la această consfătuire», el a fost criticat pentru moliciunea reacției (...). Trebuie spus că speculațiile din Occident privind o posibilă invazie sovietică în România au fost provocate, în principal, de refuzul ei de a lua parte la acțiunea comună a țărilor Tratatului de la Varșovia împotriva Cehoslovaciei. La Moscova, conduita lui Ceaușescu a provocat într-adevăr o puternică iritare și chiar s-a trecut la deplasarea demonstrativă a trupelor sovietice nu departe de frontiera cu România. Totuși, problema unei invazii în România nu s-a pus în chip serios la Moscova, pentru că stabilitatea regimului comunist de acolo nu provoca neliniște (...). La 28 august, Rusk m-a chemat urgent la el și mi-a declarat că, în ultimele douăzeci și patru de ore, ei observaseră o mișcare neobișnuită a trupelor sovietice la frontiera cu România. Aceasta și alte fapte făceau ca guvernul american să creadă că o invazie sovietică în România este iminentă. Referindu-se la dispoziția urgentă a lui Johnson *(președintele SUA, n.n.)*, care îl sunase de la *ranch*-ul său, el mi-a declarat, cu o emoție care nu-i era proprie, pentru guvernul sovietic următoarele: «În numele întregii omeniri, vă rugăm să nu faceți asta, căci urmările sunt greu de prevăzut. Sperăm de asemenea că acum nu vor fi întreprinse nici un fel de măsuri sau încercări în privința Berlinului Occidental, care ar putea provoca o gravă criză internațională, pe care dorim să o evităm prin toate mijloacele. Toate acestea ar fi o catastrofă pentru relațiile sovieto–americane și pentru toată lumea». Din comportarea lui Rusk era clar că administrația *(americană — n.n.)* se temea într-adevăr de noi acțiuni ale URSS. Am sfătuit Moscova să dea urgent un răspuns pentru a nu aduce relațiile sovieto–americane la o încordare primejdioasă. La 31 august, l-am vizitat, seara târziu, pe Rusk acasă (locuia într-un modest *cottage*, cu chirie) și i-am transmis răspunsul guvernului sovietic, în care se spunea: «informația despre intrarea apropiată a trupelor sovietice în România a fost furnizată de anumite cercuri guvernului american și nu corespunde realității. Același lucru este pe deplin valabil și în problema Berlinului Occidental». Rusk a primit cu vădită ușurare această comunicare“(**11**).

Omagiul adversarului

După criza cehoslovacă, au urmat mai multe momente de încordare în relațiile româno–sovietice. Ele își așteaptă cercetătorii. Din 1968, România nu a mai admis manevre ale forțelor Tratatului de la Varșovia pe teritoriul ei și nici nu a mai trimis trupe pentru a participa la manevrele de pe teritoriul altor state membre.

Poziția singulară a României în cadrul blocului sovietic a fost caracterizată în literatura de limbă engleză cu termenul de *maverick* (cuvânt din engleza americană, provenit de la numele avocatului texan Samuel A. Maverick, 1803–1870, care nu-și marca vitele). În limbaj politic, *maverick* este o persoană fără o afiliere politică, așadar independentă, sau un membru de partid care nu se supune disciplinei partidului său.

Poziția consecventă lui Nicolae Ceaușescu de a se opune imixtiunilor „marelui frate“ de la Moscova în afacerile interne ale țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia, sub pretextul „apărării socialismului“ (așa–numita doctrină Brejnev), a cunoscut o dramatică răsturnare în 1989, când, față de deruta regimului Jaruzelski, în Polonia, și numirea unui prim–ministru necomunist în fruntea guvernului de la Varșovia, el a propus intervenția țărilor Tratatului de la Varșovia în Polonia. Nicolae Ceaușescu își renega astfel filosofia sa politică, întemeiată pe ideile de independență și neamestec în afacerile interne.

Înainte de acest final trist, Nicolae Ceaușescu s-a impus partenerilor săi din Tratatul de la Varșovia prin fermitatea poziției sale. „Multe critici au răsunat la adresa conducerii române — scrie generalul Anatoli I. Gribkov, penultimul șef al Statului Major al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia (1976–1989) — la conferințele bi– și multilaterale și la întâlnirile conducătorilor partidelor comuniste și muncitorești din comunitatea socialistă, dar Ceaușescu și-a apărat ferm doctrina — «independență, neamestec, egalitate în drepturi, întemeierea pe propriile forțe în construirea socialismului»“(**12**).

Același general conchide că într-un șir de probleme principiale, precum „relațiile Uniunii Sovietice cu Albania, Iugoslavia și China sau intervențiile sovietice în (...) Cehoslovacia și Afghanistan“, timpul a arătat că partea română și nu conducerea sovietică a avut dreptate. Și tot Gribkov scrie că pozițiile deosebite adoptate de România în Tratatul de la Varșovia au fost replica la „greșelile grosolane“ ale liderilor sovietici(**13**).

Constatarea fostului șef al Statutului Major al Forțelor Tratatului de la Varșovia apare ca un omagiu *post–mortem* adus unei politici curajoase și demne, care, în esență, a slujit interesele națiunii române. ■

Note

1. Hélène Carrère d'Encausse, *Le grand frère*, Paris, 1983, p. 321; **2.** v. pe larg, Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu–Dej, 1948–1965*, București, 1998; **3.** Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous“*, București, 1991, p. 290; **4.** Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, 1992, p. 75–76; **5.** Alina Tudor, Dan Cătănuș, *Cazul Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi* (sub tipar la Ed. Univers Enciclopedic); **6.** Arhivele Naționale ale României, *România, Retragerea trupelor sovietice, 1958* (coordonator, prof.univ.dr. Ioan Scurtu), București, 1996, p. 232; **7.** Jan Sejna, *We will bury you*, Londra, 1983, p. 75; **8.** *Ibidem*, p. 76; **9.** Nicolas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice de la Hrușciov la Gorbaciov*, București, 2000, p. 57; **10.** Jan Sejna, *op.cit.* p. 67–68; **11.** Anatoli Dobrânin, *Sugubo doveritelno*, Moscova, 1997, p. 167–169; **12.** A.I. Gribkov, *Sudba varșavskogo dogovora*, Moscova, 1998, p. 79; **13.** *Ibidem*, p. 80.

prolegomene

Mărturii directe și inedite despre un moment al demnității românești

În cele aproape patru decenii de existență (1955–1991), Organizația Tratatului de la Varșovia s-a confruntat cu numeroase probleme dificile. Unele au fost determinate de fenomene de criză din chiar interiorul Alianței, ca evenimentele din Ungaria (1956), Cehoslovacia (1968) și din Polonia (1980–1981), altele s-au produs pe plan continental sau mondial, cum au fost criza Berlinului, în 1961, criza rachetelor, în 1962, disputa sovieto–chineză de la începutul deceniului șapte, intervenția URSS în Afghanistan, în 1979 — ca să le amintim doar pe cele mai importante. În timpul acestor desfășurări, poziția României a evoluat de la sprijinirea nedisimulată a intervenției URSS în Ungaria, în 1956, la atitudinea circumspectă față de acțiunea conducerii sovietice în criza Berlinului și în cea cubaneză, până la respingerea publică, vehementă, a intervenției unor state membre ale Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, în 1968, la criticarea acțiunii sovietice în Afghanistan, dezaprobarea intenției unei soluții militare în Polonia, în decembrie 1981, și păstrarea unei conduite neutre în confruntarea sovieto–chineză.

Treptat, România a adoptat o politică distinctă în cadrul Tratatului de la Varșovia, opunându-se acțiunilor care veneau în contradicție cu principiul suveranității naționale. Analizând etapele poziției deosebite a României în cadrul Alianței, g-ralul Anatoli I. Gribkov, șef al Statului Major al Forțelor Armate Unite între 1976–1989, în lucrarea sa Destinul Tratatului de la Varșovia, *apărută la Moscova, în 1998, menționează că: **„Până în 1968, adică până la intrarea trupelor aliate în Cehoslovacia, raporturile cu conducerea României, atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere militar au fost relativ normale“**. Și mai departe, fostul demnitar militar sovietic afirmă: **„Pe timpul vieții lui I.V. Stalin, conducerea românească se împăca cu situația sa de subordonare față de Uniunea Sovietică și prin copierea funcțiilor unor instituții ale puterii după modelul sovietic. În primii ani postbelici —** scrie A.I. Gribkov **—, nu a urmat criticarea sistemului sovietic, forța inerției a fost destul de puternică, atât timp cât în România existau trupe sovietice. Retragerea acestora din România, în 1958, a însemnat o nouă***

Moscova, decembrie 1981: deschiderea reuniunii organizate la Comandamentul Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia

etapă de dezvoltare a țării, cu formularea unei doctrine politice a PCR pe direcția dezvoltării de sine stătătoare, a independenței, egalității în drepturi a țărilor participante la Tratatul de la Varșovia. Conducerea României avea tendința spre independența țării sprijinindu-se pe propriile forțe. În acea perioadă, se lărgeau și contactele economice cu Occidentul“. *G-ralul A.I.Gribkov, referindu-se la însemnătatea Declarației CC al PCR, din aprilie 1964, pentru independență a României scrie că, tocmai din acest moment, în Occident, a început să se vorbească despre România ca despre un disident în cadrul Tratatului de la Varșovia.*

Acum, la două decenii de la ceea ce s-a numit criza poloneză a anilor 1980–1981, considerăm util să reamintim poziția deosebită a României într-un moment grav, când, pentru rezolvarea ei, se întrevedea și o ipoteză cu caracter militar. Consecventă principiului neamestecului în treburile interne a altor state, având în vedere și precedentele istorice în domeniu, România s-a opus, în decembrie 1981, recurgerii la o rezolvare cu ajutorul forței a situației din Polonia, prin poziția fermă adoptată de delegația armatei române în consfătuirea Comitetului Miniștrilor Apărării, care a avut loc la Moscova, în 2 – 4 decembrie 1981.

Pentru rememorarea acelui moment al demnității românești, pentru aducerea lui în atenția specialiștilor și a opiniei publice, revista noastră publică o serie de mărturii ale celor care au fost participanți direcți la consfătuirea menționată: ***general de corp de armată (r) dr. Constantin Olteanu, ministrul de atunci al Apărării Naționale, conducătorul delegației; general de corp de armată (r) Ion Șuța, la vremea aceea prim–locțiitor al șefului Marelui Stat Major, șeful Direcției Operații din Marele Stat Major, membru al delegației; viceamiral (r) Ștefan Dinu, la acea dată șeful Direcției Informații din Marele Stat Major, membru al delegației,*** *și* ***colonel (r) Alexandru Endrijevschi.***

Așa cum a fost, în decembrie 1981, la Moscova

Furtună în Tratatul de la Varșovia

Constantin OLTEANU

A XIV-a consfătuire ordinară anuală a Comitetului Miniștrilor Apărării și-a desfășurat lucrările, la Moscova, între 2 – 4 decembrie 1981, și a fost precedată de mai multe activități importante la care participasem în fruntea unor delegații ale armatei române. Dintre acestea, amintesc: efectuarea unei vizite în Sudan, la invitația ministrului Apărării acestei țări, g-ralul Abd Magid Hamid Hilal, în luna ianuarie, în timpul căreia, la ducere, pe durata escalei de mai multe ore la Atena, am purtat discuții interesante cu ministrul grec al Apărării, Averoff Tossizza, și cu adjuncții acestuia, iar la înapoiere, în cele 24 ore de staționare la Cairo, m-am întreținut îndelung cu ministrul egiptean al Apărării și producției de apărare, mareșalul Abdel Halim Ghazala, și cu colaboratorii acestuia; am participat la lansarea în spațiul extraterestru a cosmonautului român Dumitru Prunariu, în mai, de pe cosmodromul Baikonur, eveniment ce mi-a ocazionat o întâlnire cu mareșalul Dmitri Ustinov, ministrul sovietic al Apărării, și cu colaboratorii săi; am făcut o vizită în RD Germană, în iunie, la invitația omologului meu, g-ralul de armată Heintz Hoffmann; am luat parte, împreună cu un grup de generali și ofițeri, la aplicația operativ–strategică cu trupe executată de armata sovietică în septembrie–octombrie, în Bielorusia. Prezența la aceste acțiuni mi-a dat posibilitatea să realizez contacte utile cu conducătorii multor armate aliate și prietene, să evaluez mai bine relațiile armatei române cu armatele aliate, din țări membre ale NATO sau din țări nealiniate.

Obiceiuri în alianță

Comitetul Miniștrilor Apărării țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia cuprindea, potrivit statutului de funcționare, pe titularii ministerelor din statele Alianței, pe comandantul–șef și pe șeful Statului Major al Forțelor Armate Unite.

Kosice, martie 1982: ministrul român al Apărării, g-ral–lt. Constantin Olteanu (stânga), și omologul său cehoslovac, g-ral de armată Martin Dzur (în centrul imaginii)

Comitetul Miniștrilor Apărării, cel mai important organism militar al Pactului de la Varșovia, analiza problemele întăririi capacității de apărare a statelor participante la Tratat, aspectele principale ale organizării, ale pregătirii tactice, operative și strategice, gradul de operativitate și starea de mobilizare a trupelor, nivelul de pregătire al comandamentelor Alianței, problemele logistice, ale organizării operative a teritoriului, situația politico–militară europeană și globală, dezvoltarea și perfecționarea Forțelor Armate Unite și adopta hotărâri, prin consens, în conformitate cu competențele sale, în spiritul hotărârilor Comitetului Politic Consultativ. Comitetul Miniștrilor Apărării se întrunea, de regulă, o dată pe an, dar și de câte ori era nevoie, în capitala uneia dintre țările membre. Ordinea de zi a ședințelor se stabilea prin consens și era cunoscută din timp, dând astfel posibilitatea studierii problemelor ce urmau a fi dezbătute și elaborării unui punct de vedere propriu asupra lor. Ministrul din țara gazdă conducea întrunirile pe toată durata lor.

Înaintea fiecărei consfătuiri a Comitetului Miniștrilor Apărării, comandantul–șef al Forțelor Armate Unite și, de regulă, șeful Statului Major treceau pe la fiecare ministru din țările aliate cu care aveau un larg schimb de păreri asupra tuturor problemelor ce urmau a fi dezbătute în cadrul întrunirii,stăruindu-se, cum era firesc, asupra acelora cu un grad ridicat de dificultate. În vederea acestor întâlniri, pentru a stabili poziția ce trebuia să o adoptăm într-o problemă sau alta, noi analizam din timp, cu multă atenție, documentele în proiect, apoi întocmeam un raport către comandantul suprem prin care îl informam asupra problemelor deosebite și propuneam spre aprobare punctul de vedere ce trebuia adoptat. De asemenea, supuneam aprobării componența delegației armatei noastre, care urma să participe la consfătuirea preconizată. Ministrul Apărării era convocat de comandantul suprem pentru a discuta unele aspecte concrete în legătură cu preconizata acțiune, astfel încât, la întâlnirea cu comandantul–șef, atât la Ministerul Apărării Naționale, cât și apoi, când era primit la șeful statului, să ne situăm pe aceeași poziție. Pentru consfătuirea din decembrie 1981, de la Moscova, la care ne vom referi în continuare, au sosit la București mare-

General de corp de armată (r) dr. Constantin Olteanu s-a născut, la 5 iulie 1928, în com. Vulcana–Pandele, jud. Dâmbovița. S-a dedicat din tinerețe carierei ostășești, devenind locotenent la 30 decembrie 1949, după absolvirea școlii militare. În 1956, pe când avea gradul de căpitan, a absolvit cu „Diplomă de merit“ Academia Militară, iar în 1959 a intrat în corpul ofițerilor superiori prin avansarea la gradul de maior; după 10 ani, a devenit colonel. Tot în această perioadă, a urmat la fără frecvență cursurile Facultății de Istorie, Universitatea București, obținând licența în 1959. Ascensiunea pe treptele ierarhiei militare a continuat: general maior (1974), general locotenent (1981), general colonel (1982).

În toată această perioadă, a desfășurat o amplă activitate didactică și de instrucție. În martie 1980, este numit ministru al Apărării Naționale, funcție pe care o va ocupa până în decembrie 1985. După această dată și până în mai 1988, a îndeplinit funcția de primar general al Capitalei. În perioada mai 1988–decembrie 1989, a fost secretar al CC al PCR, inițial pentru propagandă și presă, apoi pentru relații externe.

În 1964, a obținut titlul de doctor în științe istorice. Pasiunea pentru istorie este probată de activitatea științifică desfășurată și concretizată în peste 100 de lucrări, semnate ca autor și coautor, de numeroasele studii și articole — unele dintre ele publicate și în reviste din străinătate —, participări la sesiuni științifice etc. Cele mai multe și mai importante elaborări se plasează în sfera istoriei și teoriei militare, temele predilecte fiind cele referitoare la lupta poporului nostru pentru independență, la geneza și evoluția puterii armate la români, la tipurile de alianțe și de coaliții militare, domeniu extrem de sensibil, în care se îngemănează în cel mai înalt grad problemele politice cu cele militare. În preocupările sale istoriografice, nu a ocolit nici problemele vizând războaiele de coaliție, punând un accent special asupra acelora la care a participat țara noastră sau care au avut impact direct asupra ei.

Autor al lucrărilor: *Masele populare în războiul de independență* (1977); *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români* (1979); *Conținutul și trăsăturile doctrinei militare naționale* (1984); *Evoluția structurilor ostășești la români* (1986); *Considerații asupra coalițiilor politico–militare în lumina doctrinei militare naționale* (1986); *Coaliții politico–militare. Privire istorică* (1996); *România. O voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980–1985* (1999). G-ralul Olteanu a fost, în 1977, îngrijitorul primei ediții a memoriilor generalului Alexandru Cernat, participant la războiul de independență. Coautor la: *România în războiul pentru independență 1877–1878* și *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877–1878* (distinse cu Premiul „Nicolae Bălcescu“ al Academiei RSR), precum și la *Comandamentul armatei române în campania din 1877–1878* (1998), volum apărut cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la memorabilul eveniment.

„Încadrat în frontul istoricilor români, am contribuit, după puterile mele, la punerea în valoare a experienței militare a poporului nostru, a aportului său la dezvoltarea gândirii militare universale“ — și-a sintetizat g-ralul Olteanu opera de cercetare istoriografică.

Ceaușescu, „cuiul" din talpa Tratatului de la Varșovia

șalul Viktor Kulikov, comandantul–șef al Forțelor Armate Unite, însoțit de șeful Statului Major, g-ralul de armată Anatoli Gribkov. Întrucât documentele trimise spre studiu, inclusiv proiectul comunicatului ce se publica în presă la sfârșitul consfătuirii, nu au ridicat probleme deosebite, discuțiile cu cei doi demnitari militari sovietici — atât la Ministerul Apărării Naționale, cât și în timpul primirii lor la Nicolae Ceaușescu — s-au desfășurat în nota obișnuită.

Deplasare cu peripeții

Pentru preconizata consfătuire a Comitetului Miniștrilor Apărării din țările membre ale Tratatului de la Varșovia, de la Moscova, s-a aprobat următoarea componență a delegației armatei române: general–locotenent Constantin Olteanu, ministrul Apărării Naționale, conducătorul delegației; general–colonel Marin Nicolescu, adjunct al ministrului Apărării Naționale, locțiitor al comandantului–șef al Forțelor Armate Unite pentru armata română; general–locotenent Ion Șuța, prim–locțiitor al șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției Operații; contraamiral Ștefan Dinu, șeful Direcției Informații din Marele Stat Major. Ca de fiecare dată, delegația a fost însoțită de un grup de ofițeri din Marele Stat Major, cunoscători ai problemelor Tratatului de la Varșovia și ai limbii ruse, grup condus de colonelul (apoi, generalul) Dumitru Mircea, șeful compartimentului din Marele Stat Major care se ocupa de legăturile dintre armata română și Comandamentul Forțelor Armate Unite. La Moscova, s-au alăturat delegației noastre generalul–maior Dumitru Pănescu, locțiitorul șefului Statului Major al Forțelor Armate Unite, și colonelul inginer (după ani, generalul) Mircea Constantinescu, șeful colectivului de ofițeri români în Comitetul Tehnic al Forțelor Armate Unite.

Am plecat, la Moscova, în dimineața zilei de 1 decembrie 1981, cu un avion BAC–111 închiriat de la TAROM, întrucât armata nu dispunea de avioane de mediu sau lung curier, ci numai de tip An–24 și An–26. Călătoria noastră n-a fost lipsită de unele peripeții. De pildă, când ne apropiam de Moscova, turnul de control de pe aeroportul Vnukovo–2, pe care urma să aterizăm, a comunicat echipajului avionului nostru că nu ne poate primi din cauza vizibilității reduse și, mai ales, a poleiului de pe pistă, care se depunea continuu (ca detaliu, trebuie spus că pe teritoriul lor, organele de trafic sovietice solicitau să se comunice în limba rusă). Ni s-a transmis ca, până la disponibilizarea unuia dintre aeroporturile capitalei sovietice, să ne întoarcem și să aterizăm pe aeroportul din Kiev, unde, fiind zăpadă și ger, nu erau totuși probleme de vizibilitate.

Deși comandantul Regiunii militare Kiev, un general de armată, fusese înștiințat de sosirea delegației armatei române, el nu a avut timpul necesar pentru a fi prezent la aterizarea avionului nostru, întrucât, în acel moment, se afla la o unitate subordonată, la care participa cu prilejul deschiderii anului de instrucție. Așa că, am fost întâmpinați de unul dintre locțiitorii comandantului. La scurt timp după instalarea în clădirea aerodromului militar, a sosit și comandantul Regiunii militare, însoțit de unii dintre locțiitorii săi. După ce am făcut cunoștință, gazda noastră, un om amabil și comunicativ, s-a scuzat că nu ne-a întâmpinat la sosire, menționând și motivul. În timp ce s-a servit o ceașcă de cafea, sau de ceai, între delegația noastră și gazde s-a înfiripat o discuție pe problemele pregătirii de luptă a trupelor, discuție ce a îmbrăcat forma unui autentic și util schimb de experiență.

După ce s-a făcut plinul avionului cu carburant (de la aeroportul civil, adiacent celui militar) și s-a servit masa de prânz, pe baza informațiilor comunicate de la Moscova ne-am pregătit de plecare. Condițiile meteorologice, cu toate că se amelioraseră ușor, se mențineau destul de dificile, în minima 1, cum spun aviatorii. În astfel de situații, hotărârea aparține în exclusivitate echipajului. Excelentul pilot al avionului nostru, Vasile Cireașe, atunci în vârstă de 35–36 de ani, cu care zburasem în mai multe rânduri, a hotărât să încercăm și am decolat de pe aeroportul din Kiev.

Ajuns pe panta de aterizare a aeroportului moscovit, echipajul aeronavei noastre, pilot și copilot, a confirmat organelor de trafic aerian sovietic faptul că vede pista (care era bine balizată) și, ca atare, vine la aterizare. Pista, cu toate că fusese tratată, mai era încă alunecoasă, astfel că avionul, după ce s-a așezat pe roți, a derapat ușor, dar nu periculos, întrucât a fost bine ținut de maestrul manșei, care a primit calde felicitări pentru înalta competență profesională. A fost o demonstrație de iscusință în ale pilotajului. Mândria noastră pentru izbândă era mare pentru faptul că avioanele cu delegațiile din alte armate renunțaseră la aterizare sau o rataseră, fiind dirijate spre aeroporturi din alte localități, cu condiții meteorologice mai bune, ajungând la Moscova în cursul nopții sau a doua zi.

Debut calm...

Aceasta era prima consfătuire a Comitetului Miniștrilor Apărării care se desfășura în noua clădire a Comandamentului Forțelor Armate Unite din Moscova. Noul și elegantul local adăpostea Comandamentul, Statul Major, Comitetul Tehnic, dispunea de spații pentru diverse activități specifice, pentru cazare, de mijloace moderne de legătură.

Este de remarcat că, în ceea ce privește activitatea în sine, adică discuțiile la problemele aflate pe ordinea de zi, nu au fost aspecte deosebite. Chestiunea la care doresc să mă refer mai pe larg vizează poziția țării noastre, principială și consecventă, de respect față de principiile recunoscute care trebuie să stea la baza relațiilor internaționale, de neabdicare în fața presiunilor.

Așadar, consfătuirea și-a început lucrările în nota obișnuită, în dimineața zilei de 2 decembrie, sub auspiciile gazdei, mareșalul Dmitri Ustinov, ministrul sovietic al Apărării, fără nici un indiciu că ar urma ceva neașteptat. Potrivit celor convenite anterior, în prima zi a consfătuirii au luat cuvântul cei șapte șefi ai Direcțiilor de Informații din Marile State Majore ale armatelor aliate, care au prezentat concluziile rezultate din studierea activității adversarilor potențiali și a situației politico–militare din Europa, stăruind asupra stadiului și consecințelor instalării pe continentul nostru a unor noi tipuri de rachete americane, cu încărcături nucleare, acțiune ce va genera ulterior criza eurorachetelor. În continuare, în ordinea alfabetului chirilic, au luat cuvântul (în aceeași zi) miniștrii Apărării: al Bulgariei, g-ral de armată Dobri Djurov; al Ungariei, g-ral de armată Lájos Czinege; al RD Germane, g-ral de armată Heinz Hoffmann, și șeful Marelui Stat Major al armatei poloneze, g-ral col. Florian Siwicki, care-l reprezenta pe g-ralul de armată Wojciech Jaruzelski (acesta din urmă cumula, la acea dată, toate funcțiile de vârf în statul polonez, concomitent cu menținerea și a celei de ministru al Apărării).

În a doua zi a consfătuiri, 3 decembrie, conform planului, am luat primul cuvântul, în calitate de conducător al delegației armatei române, urmat de mareșalul Dmitri Ustinov, luările de cuvânt încheindu-se cu intervenția g-ralului de armată Martin Dzur, ministrul cehoslovac al Apărării. Atunci, nu bănuiam că doar peste câteva ore aveam să mă aflu în situația de a lua o decizie care, prin tot ceea ce a însemnat ea, o consider — fără exagerare — de o importanță deosebită. Având în vedere că de atunci s-au scurs două decenii, pentru a completa puținele însemnări care mi-au rămas, am să solicit memoria pentru a reconstitui, cât mai fidel, filmul dramaticelor momente în care, sub imperiul unor presiuni intense și concertate, a trebuit să iau și, apoi, să susțin o decizie a cărei importanță rămâne să o aprecieze cititorii, dar și istoria. Pentru întregirea situației deosebite create la acea consfătuire, le sunt recunoscător foștilor mei colaboratori de atunci, general de corp de armată (r) Ion Șuța, viceamiralul (r) Ștefan Dinu, colonelul Alexandru Endrijevschi, care, prin mărturiile lor, vin să întregească, în mod semnificativ, tabloul evenimentelor. În mod special, amintesc pe colonelul Endrijevschi care, în acele împrejurări, ca translator, a fost permanent alături de mine.

1980: aplicație militară a Tratatului de la Varșovia, desfășurată în RDG; spre deosebire de ceilalți parteneri din Alianță care au fost prezenți cu trupe, România a participat cu un comandament de divizie și cu generali și ofițeri în Direcția Aplicații

...sfârșit furtunos

La 3 decembrie, cu puțin timp înainte de pauza de prânz, lucrările consfătuirii au luat o întorsătură neașteptată. Concret, lucrurile s-au desfășurat astfel: în jurul orelor 12.00 (ora locală), un colonel din armata sovietică, probabil de la secretariatul consfătuirii, i-a comunicat translatorului delegației noastre, colonelul Alexandru Endrijevschi, că, imediat ce se intră în pauză, miniștrii Apărării sunt rugați să ia parte la o întâlnire într-o sală adiacentă celei în care se ținea consfătuirea Comitetului Miniștrilor Apărării. Ofițerul care ne-a transmis invitația nu a dat nici o explicație în legătură cu scopul întâlnirii anunțate.

Ca urmare, imediat ce s-a anunțat pauza, m-am deplasat spre locul indicat, împreună cu colonelul Alexandru Endrijevschi, singurul ofițer din armata română care, ca translator de limba rusă, m-a însoțit permanent în toate fazele aprigei dispute care a urmat. Generalul–colonel Marin Nicolescu m-a condus până la intrarea încăperii în care eram invitat, spunându-mi că așteaptă cu nerăbdare să afle motivul convocării. Ceilalți membri ai delegației noastre ne urmăreau cu privirea. Când, la intrarea mea în sala respectivă, i-am văzut pe ceilalți invitați deja instalați pe locuri, mi-am dat seama că trebuie să fie vorba despre ceva deosebit. În afară de cei șapte miniștri ai Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia, de comandantul–șef al Forțelor Armate Unite, mareșalul Viktor Kulikov, și de șeful Statului Major, generalul de armată Anatoli Gribkov, care erau membri ai Comitetului, la acea întâlnire intempestivă se aflau mareșalul Nikolai Ogarkov, șeful Statului Major General al armatei sovietice, precum și generalul Alexei Epișev, șeful Direcției Principale Politice a Armatei și Flotei militare sovietice (acesta, între 1955–1962, fusese ambasadorul URSS în România). Ultimii doi, deși nu erau membri ai Comitetului Miniștrilor Apărării, făceau parte din delegația armatei sovietice la consfătuire.

Fiind vorba de o problemă care privea organismul militar principal al Tratatului, normal era ca activitatea la care luam parte să fie condusă de comandantul–șef al Forțelor Armate Unite, adică de mareșalul Viktor Kulikov. Însă, nu s-a întâmplat așa. Conducerea a fost luată, de la început, de către mareșalul Dmitri Ustinov. Acesta, după ce a făcut apelul cu privirea, spre a se convinge probabil dacă toți cei convocați sunt prezenți, a intrat direct în problemă, spunând celor de față că generalul W. Jaruzelski, conducătorul Poloniei, a cerut, printr-o telegramă, ajutor — zicea mareșalul — întrucât situația din țară se deteriorase. Mareșalul Dmitri Ustinov, în picioare, cu statura lui masivă, între cele două rânduri de mese la care noi eram așezați, a început să explice în ce consta gravitatea situației din Polonia, situație care, după cum accentua el, punea în pericol socialismul atât în acea țară, cât și în ansamblu.

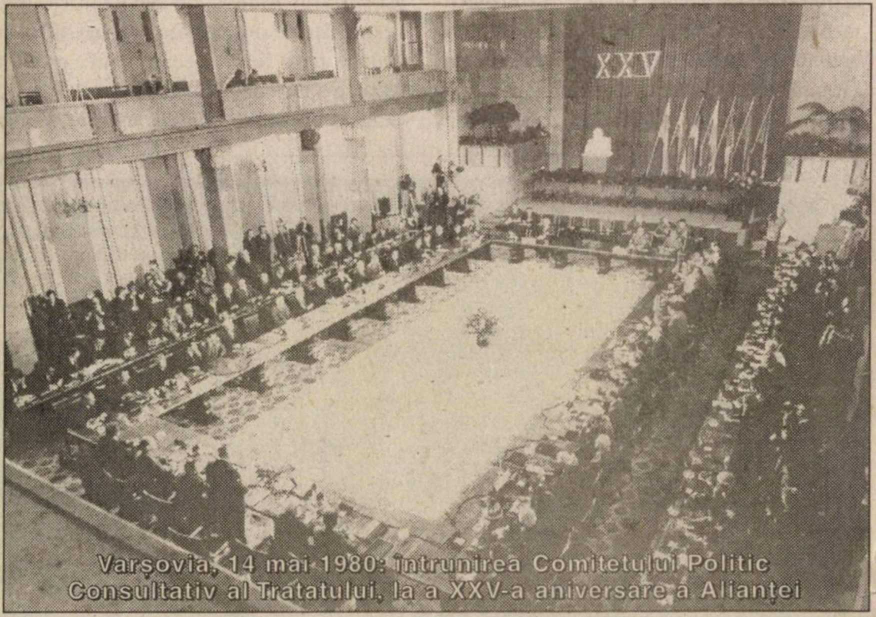

Varșovia, 14 mai 1980: întrunirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului, la a XXV-a aniversare a Alianței

Având în vedere tabloul prezentat și invocatul ajutor solicitat de generalul W. Jaruzelski, mareșalul sovietic a concluzionat că este necesar ca, în comunicatul pe care urma să-l adoptăm (și al cărui text fusese redactat înaintea ședinței), să fie introdus un paragraf prin care noi, miniștrii Apărării ai statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, să ne exprimăm sprijinul față de guvernul polonez. Adaosul propus de mareșalul Dmitri Ustinov la comunicat avea aproximativ următorul conținut: Comitetul Miniștrilor Apărării sprijină acțiunile întreprinse de guvernul polonez pentru curmarea amestecului forțelor contrarevoluționare străine și a statelor NATO, care pun în pericol existența socialismului în Polonia.

În timp ce mareșalul Dmitri Ustinov își motiva propunerea, eu mă gândeam la răspuns, care nu era altul decât cel impus de principiile politicii externe a României. Înainte ca miniștrii Apărării din țările aliate să-și exprime poziția față de solicitarea mareșalului, m-am întrebat cu voce tare: ce fel de ajutor am putea oferi noi, miniștrii Apărării, în afară de unul militar?, însă nu am primit nici un răspuns. Pentru a-și spune părerea în acea gravă problemă, primul a luat cuvântul generalul de armată Dobri Djurov, ministrul bulgar al Apărării, care a declarat că este de acord să dăm neîntârziat ajutor Poloniei și că, în acest sens, el are aprobarea Biroului Politic al Partidului Comunist Bulgar. Rezulta că unele state membre ale Tratatului de la Varșovia cunoșteau **dinainte** că se avea în vedere o soluție militară în problema Poloniei, repetându-se, într-un fel, scenariul din 1968. A urmat generalul de armată Martin Dzur, ministrul cehoslovac, care confirma supoziția noastră, menționând că, deși nu mai este membru al Biroului Politic al partidului său, se pronunță pentru acordarea ajutorului cerut de Polonia. Generalul de armată Heintz Hoffmann, ministrul est–german, s-a exprimat simplu, afirmând că el nu se opune. Generalul de armată Lájos Czinege, ministrul ungar, a declarat că nu se poate pronunţa până când nu se consultă cu János Kádár, observând just că nu înţelege ce s-a schimbat în Polonia din ziua precedentă, întrucît generalul Florian Siwicki nu pomenise nimic în cadrul consfătuirii. Aflat în stânga generalului L. Czinege şi în dreapta mea, generalul–colonel Fl. Siwicki, reprezentantul armatei poloneze, urma să ia cuvântul, însă acesta nu a făcut nici un comentariu, nu a scos nici o vorbă. Generalul Fl. Siwicki, profund marcat de situaţia creată, părea rămas fără replică.

Delegaţia română la aceeaşi reuniune din capitala poloneză (de la stânga: Ştefan Andrei, Ilie Verdeţ, N. Ceauşescu, Virgil Cazacu, C-tin Olteanu)

Apoi, mi-a venit rândul să expun poziţia delegaţiei armatei române. Acel istoric şi apăsător moment l-am trăit împreună cu colonelul Alexandru Endrijevschi, care traducea, cu fidelitatea-i şi competenţa-i cunoscute, în ruseşte, ceea ce spuneam eu, în româneşte. Mi-am început intervenţia prin constatarea că, dacă ni se cere ajutor, noi, ca miniştri ai Apărării, nu putem să oferim decât unul cu caracter militar, şi ale cărei consecinţe nu se pot evalua. L-am rugat, apoi, pe mareşalul Dmitri Ustinov ca, pentru documentarea noastră, să ne prezinte telegrama trimisă de generalul W. Jaruzelski, întrebând, totodată, de ce liderul polonez s-a adresat Comitetului Miniştrilor Apărării şi nu şefilor de state, ţinând seama de fucţiile pe care le deţinea. În acelaşi timp, preluând ideea generalui L. Czinege, am solicitat să ni se explice ce se petrecuse în Polonia, întrucât cu o zi înainte, generalul Fl. Siwicki luase cuvântul în forul nostru şi nu spusese că în ţara sa se produsese ceva deosebit faţă de ceea ce se ştia, iar la acea întâlnire nici măcar nu mai luase parte la discuţii, fiind un spectator pasiv. (În ciuda acestei realităţi, generalul Anatoli Gribkov, în lucrarea citată, afirmă, **fără temei**, că, la consfătuire, generalul polonez Florian Siwicki a prezentat o informare despre situaţia din Polonia.) În încheiere, am subliniat că, deşi nu am fost mandatat în acest sens, întrucât situaţia în care ne aflam era inedită, respectând cu stricteţe principiul neamestecului în treburile interne ale altor state, nu pot fi de acord să semnez un document de felul celui propus de mareşalul Dmitri Ustinov. Continuând, am spus că, dacă doresc să dea curs cererii lui W. Jaruzelski, cum ni s-a prezentat, atunci s-o facă fără români, şi chiar îi rog să specifice că românii au fost împotrivă, dar eu îi sfătuiesc să nu recurgă la o asemenea soluţie. Cu toate insistenţele mareşalului Dmitri Ustinov, susţinut de colaboratorii săi (mai puţin de mareşalul Viktor Kulikov şi de generalul de armată Anatoli Gribkov, care n-au luat cuvântul), de miniştrii bulgar şi cehoslovac, eu nu am cedat, menţinându-mă pe poziţia exprimată de la început. La un moment dat, în timpul discuţiilor, un viceamiral sovietic, de la secretariat, a adus o filă, scrisă de mână, cu cerneală, pe care i-a dat-o mareşalului Dmitri Ustinov, spunându-ne că este telegrama trimisă de W. Jaruzelski. Mareşalul a fluturat hârtia prin aer, fără a-i da citire sau a ne-o pune la dispoziţie. Acest comportament mi-a întărit convingerea că **nu exista nici o telegramă de la liderul polonez şi că hârtia arătată nu era un document autentic**.

La sfârşitul întâlnirii, am spus interlocutorilor mei că voi lua neîntârziat legătura cu Bucureştii pentru a informa despre situaţia creată şi a comunica poziţia pe care o adoptasem. Când am ieşit din mica sală unde avusese loc furtunoasa întâlnire, am fost întâmpinat de ceilalţi membri ai delegaţiei, care renunţaseră să meargă să ia masa de prânz, îngrijoraţi să ştie ce s-a discutat acolo. Încă sub puternica impresie a celor trăite, le-am spus pe scurt ce se petrecuse şi care fusese atitudinea mea, atât pentru a-i informa, cât şi pentru a şti cum să se comporte dacă vor fi întrebaţi în legătură cu problema în cauză. Apoi, însoţit de generalul Marin Nicolescu, de generalul Ion Şuţa şi de colonelul Alexandru Endrijevschi am intrat în micul apartament în care eram cazat şi unde se afla un telefon cu ajutorul căruia puteam vorbi în ţară. Era în jurul orelor 13.00 (ora Moscovei), când colonelul Alexandru Endrijevschi a rugat centralista să ne dea legătura la Bucureşti, la cabinetul şefului statului. Legătura s-a realizat rapid, astfel că am putut vorbi la telefon cu Nicolae Ceauşescu (în prezenţa celor trei colaboratori). Ştiind unde sunt, am intrat imediat în subiect, raportându-i că aici s-a ivit o problemă fulminantă. După ce a ascultat ceea ce i-am relatat referitor la discuţiile purtate la întâlnirea cu miniştrii Apărării, el a spus: „Păi, asta înseamnă intervenţie!“. După care m-a întrebat: „Dumneata ce le-ai spus ?“. Eu am răspuns că, înţelegând că ceea ce se cerea înseamnă intervenţie, am declarat că nu semnez comunicatul consfătuirii dacă se introduce în text propunerea de a se acorda ajutor Poloniei. „Ai procedat bine“ — a afirmat el. În continuare, Nicolae Ceauşescu m-a întrebat ce poziţie au adoptat ceilalţi. În urma explicaţiilor date de mine, a afirmat că, având în vedere gravitatea și complexitatea problemei, nu-mi poate da un răspuns pe loc, trebuie să se consulte cu Consiliul de Stat și cu guvernul. „Sună-mă peste o oră“ — a încheiat Nicolae Ceaușescu. Amânând răspunsul, liderul român avea în vedere, probabil, faptul că discuția noastră telefonică era interceptată și că dorea astfel să aducă la cunoștința sovieticilor că problema respectivă este atât de primejdioasă încât necesită discutarea ei în forurile supreme statale românești, chiar dacă răspunsul era cunoscut deja. Peste exact o oră, am telefonat din nou la București. Nicolae Ceaușescu mi-a comunicat, fără să-mi dea alte detalii, că s-a consultat cu cine trebuie, și s-a stabilit să ne menținem pe poziția adoptată.

Ungurii ne caută

În timpul pauzei de prânz, șeful Direcției Informații al armatei maghiare a solicitat o întrevedere cu omologul său, contraamiralul Ștefan Dinu. Când mi s-a raportat despre dorința părții ungare, am aprobat contraamiralului Ștefan Dinu să dea curs cererii și, bănuind că acțiunea viza o consultare în legătură cu poziția noastră în chestiunea poloneză, am convenit cu el și ce atitudine să adopte, având în vedere că, la întâlnirea amintită, ungurii nu se exprimaseră fără echivoc. Ștefan Dinu a fost însoțit la acea întâlnire de Alexandru Endrijevschi. La înapoiere, mi s-a raportat că noi am intuit corect scopul întâlnirii celor doi șefi de Direcții de Informații, întrucât ministrul Lájos Czinege a dorit să afle, prin generalul delegat de el, dacă ne menținem sau nu pe poziția exprimată la ședința miniștrilor Apărării ce avusese loc cu circa două ore în urmă, lăsând să se înțeleagă că dorește să ni se alăture. Este posibil ca ministrul ungar să fi recurs la această formulă deoarece o întâlnire între mine și el ar fi creat suspiciuni. Am interpretat demersul generalului Lájos Czinege ca pe o încercare de apropiere a atitudinii delegației maghiare de poziția delegației române, lucru ce se va produce în final, chiar dacă într-un mod condiționat, cum se va vedea.

După–amiază, ne-am deplasat cu autobuzul la circa 12 km de Moscova, pentru a vizita un regiment mecanizat, instalat într-o clădire nouă, cu o modernă organizare a procesului de pregătire și o puternică bază materială de instrucție pentru toate specialitățile (conform tradiției sovietice, în jurul unității existau locuințe pentru cadre, creșă, grădiniță, școală, magazine). Pe traseu, prin intermediul lui Endrijevschi, am comunicat mareșalului Viktor Kulikov și generalului de armată Anatoli Gribkov (mareșalul Dmitri Ustinov n-a făcut această deplasare) că am luat legătura la București și că sunt în măsură să le transmit părerea oficială a părții române referitoare la subînțeleasa intervenție în Polonia, că ceea ce afirmasem în cadrul întâlnirii dobândise, prin confirmarea primită, un caracter oficial. Cei doi au spus că au luat act, dar că ne roagă să ne mai gândim la această chestiune. Le-am răspuns celor doi demnitari militari că nu am la ce să mă mai gândesc, întrucât ce am avut de spus am spus, cel mult am să repet, să susțin și cu alte argumente ceea ce am afirmat, dar să se știe că rămân neclintit pe poziția anunțată. Cu toate că atmosfera în autobuzul cu care călătoream era încărcată, generalul de armată Dobri Djurov, ministrul bulgar al Apărării, vorbea continuu, susținând că trebuie să acționăm uniți.

Potrivit programării, în seara aceleiași zile, după întoarcerea din vizita la regimentul mecanizat, am mers la ambasada României, unde organizasem o întâlnire a delegației cu generalii și ofițerii noștri care-și desfășurau activitatea în Statul Major și în Comitetul Tehnic de la Comandamentul Forțelor Armate Unite, așa cum procedam de fiecare dată când mergeam la Moscova.

În timp ce mă aflam acolo, am fost informat că sunt căutat la hotel de mareșalul Viktor Kulikov și de generalul de armată Anatoli Gribkov, care s-au instalat acolo, declarând că mă așteaptă, dorind, probabil, să reia discuția în problema referitoare la Polonia. Nu m-am înapoiat imediat, așa că la sosirea mea la hotel cei doi demnitari militari sovietici deja plecaseră. Este interesant că, a doua zi dimineața, m-am întâlnit cu ei, însă nu mi-au cerut nimic, transformând bănuiala mea în convingere.

În ziua următoare, 4 decembrie, înainte de a începe lucrările consfătuirii miniștrilor Apărării, în momentul în care toate delegațiile se aflau deja la locurile lor, am fost din nou convocați, în formula din ziua precedentă, în aceeși cameră. Deși, nici de această dată, nu ni s-a spus ce vom discuta, am dedus că se va relua problema Poloniei. În timp ce traversam sala în care avea loc consfătuirea, însoțit de colonelul Alexandru Endrijevschi, pentru a merge unde fuseserăm convocați, sub privirile tuturor celor prezenți, am fost reținut de ministrul ungar, generalul de armată L. Czinege, care, într-un mod foarte amical, ținându-mă de mână, m-a întrebat dacă a intervenit vreo schimbare în poziția delegației noastre. I-am răspuns, asigurându-l că nu vom modifica nimic, că ne vom menține pe poziția expusă în ziua precedentă. Generalul Lájos Czinege mi-a mulțumit pentru informare și m-a înștiințat că luase legătura cu János Kádár, șeful statului ungar, care-i precizase că nu fusese căutat de conducerea poloneză pentru a-i solicita vreun sprijin. Nu mi-a spus însă nimic în legătură cu ce atitudine urma să adopte el în această chestiune. La despărțire, generalul Lájos Czinege mi-a strâns mâna cordial, eu înțelegând din gestul lui că este alături de noi. La acest moment au fost prezenți, din partea delegației armatei

Liderul est-german, Erich Honecker (al patrulea din dreapta), și miniștrii Apărării din țările membre ale Tratatului de la Varșovia, plus omologii lor din Mongolia, Vietnam și Cuba) române, generalul–colonel Marin Nicolescu, generalul–locotenent Ion Șuța și contraamiralul Ștefan Dinu. În timpul acestei scurte conversații, purtată în picioare, generalul Lájos Czinege n-a afirmat că ei vor adopta o poziție identică sau apropiată de cea a delegației române, ori că se vor opune în vreun fel intervenției (lucru care ar fi avut o mare importanță pentru noi). Neștiind sigur pentru ce eram convocați din nou și numai deducând, eu am interpretat comportamentul interlocutorului maghiar ca pe o testare a atitudinii noastre, concluzionând că, până în acel moment, ungurii nu-și definitivaseră încă poziția.

Împreună cu Alexandru Endrijevschi (menționez că foloseau frecvent translatori pentru limba rusă numai miniștrii Apărării din România, Ungaria și RD Germană) am intrat în încăperea în care eram convocați, așezându-ne pe aceleași locuri, așa cum au procedat toți participanții (aceiași din ziua precedentă).

Runda a doua

Ne-am lămurit repede că era o continuare a ședinței din 3 decembrie, urmărindu-se, de către inițiatori, alinierea tuturor miniștrilor Apărării la ceea ce se numea acordarea de ajutor Poloniei. Primul a vorbit mareșalul Dmitri Ustinov, reluând explicațiile din ajun referitoare la Polonia. De această dată, mareșalul nu a mai cerut părerea fiecărui ministru. M-a invitat pe mine să-mi precizez atitudinea deși, așa cum am menționt, o exprimasem în ziua anterioară în două împrejurări. Dând curs invitației mareșalului Dmitri Ustinov, am luat cuvântul, repetând cele spuse cu o zi în urmă, accentuând argumentele. După ce am arătat de ce nu consimțim la ceea ce ni se cerea, am subliniat, între altele, că, după părerea noastră, nu trebuie făcut un asemenea pas, ale cărui consecințe politice și militare în plan european și mondial ar fi imprevizibile. În încheiere, am precizat că, spre deosebire de discuția din ziua precedentă, când le-am transmis părerea mea, acum prezint punctul de vedere oficial al forurilor supreme române, care își însușiseră opinia exprimată de mine. Din informațiile primite de la București, rezulta că W. Jaruzelski nu se adresase autorităților românești cu vreo cerere, iar ceilalți miniștri pot să ia decizia pe care o doresc, dar cu mențiunea că România este împotrivă, am adăugat eu. Le-am sugerat, totuși, să nu recurgă la „ajutorarea“ Poloniei, cum era numită previzibila intervenție militară.

Honecker, însoțit de g-ralul Olteanu, se întreține cu ofițerii români participanți la aplicația din septembrie–octombrie 1980, din RDG

După mine, au luat cuvântul mareșalul Nikolai Ogarkov și generalul de armată Alexei Epișev, care, fără să mă combată, au menționat, între altele, că socialismul este în pericol și dacă nu acționăm noi, vor acționa dușmanii noștri. În dinamica discuțiilor a intervenit ministrul bulgar, Dobri Djurov, care a propus „să-l lăsăm pe ministrul Olteanu, pentru că a rezultat că nu-și schimbă părerea“. „Să ne ocupăm — continua acesta — de tovarășul Czinege, pentru a ne spune clar ce a hotărât“. Ca urmare, focul a fost mutat pe ministrul ungar. Generalul Lájos Czinege, după ce a reluat o serie de argumente, s-a referit la convorbirea avută cu János Kádár, în aceiași termeni în care mi-o relatase și mie înaintea ședinței, dar nu s-a declarat explicit împotrivă și nici nu și-a exprimat acordul. Pentru a-l determina pe Lájos Czinege să se pronunțe favorabil, mareșalul Nikolai Ogarkov a avut nefericita inspirație să spună că, în Polonia, trebuie acționat ferm, oportun și în unitate, pentru a nu se ajunge la situația din Ungaria anului 1956.

La auzul acestei comparații, generalul Lájos Czinege a reacționat violent, lovind puternic cu pumnul în masă și, aproape strigând, a spus „cum își permite un mareșal sovietic, care nici măcar nu este membru al Biroului Politic, să insulte poporul maghiar, care, în 1956, a fost sfârtecat de tancurile și tunurile unei armate străine?“ (armata străină, adăugăm noi, a fost, cum se știe, armata sovietică). Generalul Lájos Czinege a afirmat, în încheiere, că tocmai de aceea nu trebuie să se mai repete un 1956. Însă, atitudinea generalului maghiar față de chestiunea poloneză aflată în discuție rămânea echivocă. Intervenind pentru a îndrepta turnura nedorită pe care alunecaseră discuțiile, mareșalul Dmitri Ustinov i-a solicitat lui Lájos Czinege, pe un ton normal, să se pronunțe clar dacă este de acord sau nu cu semnarea documentului în care să se prevadă acordarea de ajutor Poloniei. În fața acestei somații, generalul Lájos Czinege a recurs la următorul subterfugiu: „dacă semnează tovarășul Olteanu, semnez și eu“. Atunci, mareșalul Dmitri Ustinov și-a îndreptat privirile spre mine.

Am fost nevoit să repet, nu știu pentru a câta oară, poziția adoptată de la bun început și pentru care acum aveam și suportul din țară și am spus explicit: „Nu sunt de acord!“. Ca urmare, în finalul discuției, nu s-a hotărât nimic. Nemulțumit de această nereușită, mareșalul Dmitri Ustinov a părăsit nervos încăperea .

Referindu-se la această întâlnire în două reprize, recunoscând că se luase în calcul o intervenție militară în Polonia, Anatoli Gribkov, în lucrarea *Doctrina Brejnev și criza poloneză la începuturile anilor '80*, scria după 11 ani de la acea zbuciumată ședință: **„Din această cauză s-a hotărât că Declarația, fără semnătura celor doi miniștri, nu putea fi redactată pentru a nu arăta lumii întregi divergențele dintre membrii Comitetului într-o problemă atât de importantă, care privea interesele tuturor țărilor participante la Tratatul de la Varșovia. Când János Kádár a aflat despre aceasta, el a fost surprins de nehotărârea ministrului său. Nicolae Ceaușescu însă a aprobat poziția adoptată de C. Olteanu“.**

Solicitare inexistentă

Este posibil ca insistența sovieticilor pentru adoptarea și publicarea unui comunicat — care să se refere la ajutorul ce trebuia acordat guvernului Poloniei pentru salvarea socialismului în această țară — să fi avut în vedere mai multe ipoteze în scopul realizării obiectivului propus. Ținând seama de reacțiile față de precedentele acte de intervenție (Ungaria 1956, Cehoslovacia 1968), precum și consecințele politice ale acestora, este posibil ca liderii sovietici să fi avut în vedere și formula exercitării de presiuni asupra conducerii poloneze, pentru a o determina să acționeze în forță, pentru rezolvarea situației în sensul urmărit de URSS, și că numai în caz contrar ar putea să se aștepte la o acțiune intervenționistă din partea Tratatului de la Varșovia. De altfel, este semnificativ că, în anii care au urmat, W. Jaruzelski nu s-a referit niciodată la faptul că ar fi solicitat ajutorul aliaților din Tratatul de la Varșovia, dimpotrivă, el justifică introducerea stării de necesitate în Polonia, în decembrie 1981, ca o soluție pentru a evita intervenția, cu toate că măsura ca atare putea să-i fi fost sugerată. Preocuparea conducerii sovietice pentru rezolvarea situației din Polonia anilor '80, părerile diferite ale membrilor Biroului Politic al CC al PCUS în ceea ce privește soluția sunt amplu reflectate în lucrarea citată a generalului A. Gribkov, din care face parte și fragmentul tradus de colonelul Al. Endrijevschi *(v., în acest număr, p. 31–34)*

Într-un interviu acordat reporterilor români Elena Perdichi și Dan Manolache, difuzat de postul Radio România Cultural, la 23 martie 1998, Lech Walesa, liderul sindicatului „Solidaritatea“ și, ulterior, președinte al Poloniei, răspunzând la întrebarea dacă starea de asediu declarată, la 14 decembrie 1981, de către guvernul generalului W. Jaruzelski a fost o lovitură dată intențiilor URSS de a intra în Polonia sau a fost o mișcare îndreptată împotriva „Solidarității“, a răspuns că rușii nu trebuiau să treacă granița, pentru că în Polonia se aflau încă aproape 150.000 de soldați sovietici. În privința amplorii loviturii — consideră el —, lucrurile sunt discutabile. Din cele afirmate de Lech Walesa, rezultă că intervenția ar fi fost numai intenția URSS, poate cu consimțământul aliaților ei sau și cu o participare militară simbolică a acestora. Publicitatea pe marginea ajutorului pentru Polonia reprezenta, probabil, pentru conducerea sovietică și o posibilitate de verificare a unității Alianței, chiar dacă participarea celorlalți parteneri ar fi fost nesemnificativă. Totodată, această publicitate ar fi fost de natură să facă dinainte cunoscută atitudinea statelor occidentale, în special a celor din NATO, față de folosirea forței militare în Polonia.

În analiza forțelor intervenționiste trebuie ținut seama de faptul că, după acțiunea din Ungaria, în 1956, URSS, din considerente politico–diplomatice, a căutat să implice în totalitate Tratatul de la Varșovia.

Brejnev tremură

După ce discuțiile referitoare la Polonia păreau că s-au epuizat, Comitetul Miniștrilor Apărării și-a continuat lucrările în plen, cu toate delegațiile, pentru semnarea protocolului consfătuirii și încheierea acesteia. În acest cadru, mareșalul Dmitri Ustinov i-a informat, pe scurt, pe cei prezenți despre ce se discutase la cele două întâlniri cu miniștrii Apărării referitor la Polonia, dar că nu s-a ajuns la consens din cauza opoziției ministrului român. Apoi, mareșalul sovietic m-a întrebat din nou dacă nu m-am răzgândit (mai mult pentru ca toți cei de față să ia cunoștință direct de atitudinea delegației armatei române). Răspunzând solicitării mareșalului, m-am ridicat și, spre uimirea generalilor și ofițerilor din sală, am explicat, pe scurt, plenului consfătuirii motivele pentru care am adoptat poziția respectivă. După mine, a intervenit, din nou, mareșalul Dmitri Ustinov, care, privind spre locul unde se afla delegația noastră, a spus că prin atitudinea adoptată, noi, românii, ne asumăm o mare răspundere. Cu aceasta, discuțiile din sala de conferințe s-au terminat.

În aceeași zi, miniștrii Apărării, participanți la consfătuire, au fost primiți de Leonid I. Brejnev. Potrivit cutumei, ministrul Apărării al țării gazdă prezenta șefului său, în prezența celorlalți miniștri, o succintă informare cu privire la problemele dezbătute și hotărârile adoptate (inclusiv, dacă au existat unele divergențe). Așadar, în cazul de față, mareșalul Dmitri Ustinov a făcut cuvenita informare, fără nici o referire la opiniile diferite ale delegației armatei române (la care se adăugaseră și cele ale ungurilor) în problema poloneză. Apoi, a vorbit L.I. Brejnev (care mi s-a părut uzat față de cum îl știam — mâinile îi tremurau puternic, cele trei file de pe care și-a citit intervenția se mișcau jenant), însă nici el nu a spus nimic concret cu privire la neînțelegerile noastre în chestiunea poloneză. La aeroport, la plecarea din Moscova, mareșalul Dmitri Ustinov, care a condus delegațiile, mi-a cerut din nou să mă mai gândesc la poziția adoptată în legătură cu Polonia.

În drum spre țară, am călătorit cu Cornel Burtică, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, vice-prim–mininistru și ministru al Comerțului Exterior, care se aflase la Moscova cu treburi legate de domeniul de care se ocupa. Demnitarul român, cu care mă aflam în bune raporturi, a preferat să se asocieze delegației noastre pentru a nu mai aștepta câteva ore prima cursă Moscova–București. În timpul zborului, l-am informat pe

Polonia, august 1980: „Solidaritatea“

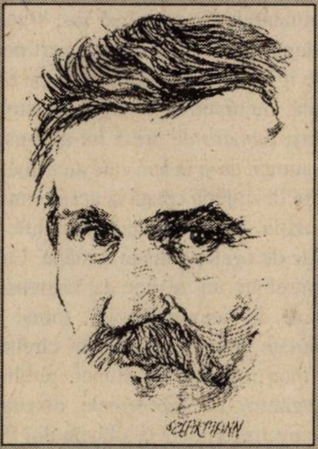

Cel care a aprins focul revoltei anticomuniste — electricianul Lech Walesa...

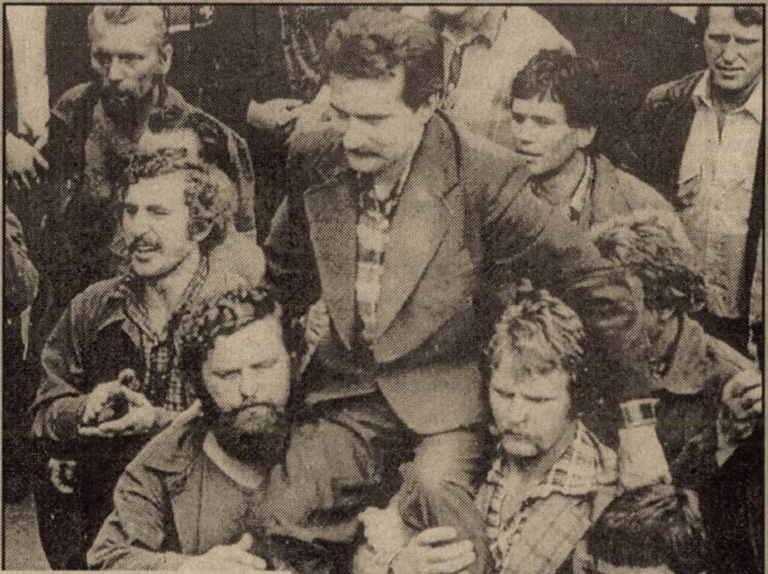

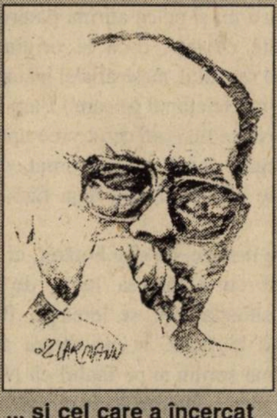

... și cel care a încercat să domolească flăcările — g-ralul Wojciech Jaruzelski

Cornel Burtică despre discuțiile ce se purtaseră în legătură cu situația din Polonia. Cornel Burtică, om cu o aleasă cultură politică și cu o solidă pregătire diplomatică, a apreciat fără rezerve atitudinea adoptată de delegația armatei noastre în timpul consfătuirii amintite. Am ajuns la București în jurul orelor 17.00. Împreună cu Cornel Burtică, am mers de la aeroport direct la cabinetul lui Nicolae Ceaușescu, pentru a-l informa fiecare cu problemele de care răspundea. Nicolae Ceaușescu l-a ascultat întâi pe Cornel Burtică, cum era firesc, apoi mi-a venit mie rândul. După ce m-a ascultat, de față fiind și Cornel Burtică, Nicolae Ceaușescu mi-a cerut să urmăresc cu toată atenția evoluția evenimentelor din Polonia și să-l informez în legătură cu orice schimbare, cât de măruntă.

Duminică, 14 decembrie 1981, în vreme ce mă aflam la sediul Ministerului Apărării Naționale (ca la fiecare sfârșit de săptămână), în jurul orelor 10.00, am primit un telefon prin care eram anunțat să mă prezint la Nicolae Ceaușescu. L-am găsit la Club–Bazin, însoțit de câțiva colaboratori. Când m-am apropiat, el s-a desprins de acel grup și s-a îndreptat spre mine. După ce mi-a strâns mâna, ne-am retras, astfel că discuția s-a purtat numai între noi doi. Ceaușescu, după ce s-a referit la situația din Polonia, m-a întrebat dacă avem alte informații. I-am spus că, față de ceea ce se știa în acea clipă, nu dispunem de alte date semnificative. Apoi, m-a întrebat dacă, față de situația din Polonia, conducerea Ministerului Apărării Naționale s-a gândit la unele măsuri pe plan militar, evident cu caracter preventiv. I-am răspuns afirmativ și, în continuare, i-am raportat câteva măsuri mai importante pe linia ridicării capacității de luptă pe care le stabilisem din timp cu Marele Stat Major, măsuri asemănătoare cu cele luate în mai 1980, după ce se anunțase moartea președintelui Iugoslaviei, Iosif Broz Tito. La această întâlnire, am fost însoțit de generalul–maior Ilie Constantinescu, din Marele Stat Major, care avea asupra sa documentele referitoare la ridicarea capacității de luptă a armatei, însă Nicolae Ceaușescu n-a dorit să le vadă. Dându-și acordul pentru măsurile preconizate de noi în acea împrejurare, Ceaușescu mi-a cerut să fie urmărită cu toată atenția desfășurarea evenimentelor din Polonia și să fie ținut la curent cu aceasta.

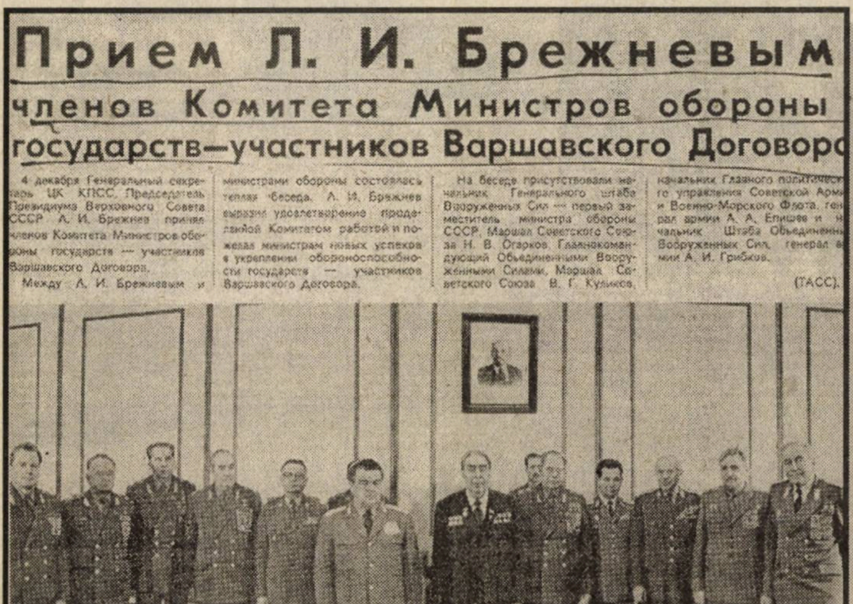

Прием Л. И. Брежневым
членов Комитета Министров обороны
государств—участников Варшавского Договор

4 декабря Генеральный секретарь ЦК КПСС, Председатель Президиума Верховного Совета СССР Л. И. Брежнев принял членов Комитета Министров обороны государств — участников Варшавского Договора.

Между Л. И. Брежневым и министрами обороны состоялась теплая беседа. Л. И. Брежнев выразил удовлетворение проделанной Комитетом работой и пожелал министрам новых успехов в укреплении обороноспособности государств — участников Варшавского Договора.

На беседе присутствовали начальник Генерального штаба Вооруженных Сил — первый заместитель министра обороны СССР, Маршал Советского Союза Н. В. Огарков, Главнокомандующий Объединенными Вооруженными Силами, Маршал Советского Союза В. Г. Куликов, начальник Главного политичес го управления Советской Арм и Военно-Морского Флота, ген рал армии А. А. Епишев и н чальник Штаба Объединенн Вооруженных Сил, генерал а мии А. И. Грибков.

(ТАСС).

На снимке: перед началом беседы.

Фото В. Мусаэльяна и Э. Песова. (ТАСС).

Articol apărut în „Pravda", despre întâlnirea lui L.I. Brejnev cu miniștrii Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia (decembrie 1981)

În perioada care s-a scurs de la evenimentele descrise mai sus, s-au făcut, pe lângă aprecieri obiective, pertinente, și unele în necunoștință de cauză, pe bază de simplă închipuire. Prestigioși istorici și distinși oameni de presă mi-au pus întrebări atunci, ca și în anii care au urmat, referitoare la situația creată la acea reuniune și la poziția, mai mult decât riscantă, adoptată de delegația armatei române. La astfel de întrebări nu se pot da răspunsuri cu valoare de adevăr absolut, totuși pot fi formulate diverse ipoteze. În circumstanțele internaționale de atunci, publicitatea în legătură cu problemele discutate la Moscova referitoare la situația din Polonia ar fi deranjat pe mulți și n-ar fi adus nimănui foloase.

În primul rând, aliații noștri, cu care ne aflam în divergență, nu aveau nici un interes să facă cunoscută o astfel de situație, care nu le era favorabilă. De altfel, prima dezvăluire (pe care subsemnatul a cunoscut-o) privind poziția noastră a fost făcută cu destulă întârziere, în 1992, de către generalul Anatoli Gribkov (citat mai sus). În al doilea rând, cred că din rațiuni politico–diplomatice, Nicolae Ceaușescu, gândindu-se probabil la reacția internațională, n-a vrut să deconspire această chestiune eșuată (sau amânată — atunci nu se putea ști cu certitudine). În al treilea rând, nu putem să nu luăm în calcul și faptul că, orgolios cum era, lui Nicolae Ceaușescu nu-i plăcea să fie evidențiată poziția țării, chiar și într-o problemă atât de gravă, dacă nu-și putea afirma paternitatea ei, cu alte cuvinte, dacă la originea ei, într-un fel sau altul, nu se afla el însuși. Mai explicit, prin telefonul pe care i l-am dat de la Moscova eu nu i-am cerut vreo aprobare sau delegare ci l-am informat despre decizia pe care o luasem deja fără să fiu mandatat.

Prin urmare, nu el a hotărât, ci a fost de acord cu hotărârea luată de mine ad–hoc, situație care, se înțelege, îl situa într-o altă ipostază. În susținerea acestei ipoteze, mă sprijin și pe faptul că Nicolae Ceaușescu nu a adus, în acele circumstanțe, această chestiune în discuția vreunuia din forurile superioare de partid sau de stat. ■

Are cuvântul fostul șef al Direcției Operații din Marele Stat Major

Acțiuni distincte ale militarilor români în cadrul Tratatului de la Varșovia

Ion ȘUȚA

După intervenția militară în Cehoslovacia, din 1968, a unor state participante la Tratatul de la Varșovia, conducerea statului român a stabilit o serie de măsuri privind activitatea părții române în cadrul organizației, în special cele din cadrul organismelor militare ale Comandamentului Forțelor Armate Unite, printre care și exercitarea conducerii românești a trupelor proprii. În acest scop, în august 1969, a fost înființat Comandamentul Infanteriei și Tancurilor care, la război, era constituit din Comandamentul Frontului Român, luând în subordine nemijlocită toate trupele române destinate compunerii Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia (două armate de arme întrunite și câteva mari unități de trupe speciale).

Comandantul acestui organism a fost numit g-ral.–col. Sterian Țârcă, cu rang de adjunct de ministru, ofițer foarte bine pregătit și bun român, cunoscător al limbii ruse, cu autoritate în fața mareșalilor și generalilor sovietici. Tot atunci, eu am fost numit șef de Stat Major al Comandamentului Infanteriei și Tancurilor, iar la război, șef de Stat Major al Frontului Român. În această calitate, împreună cu g-ralul Țârcă, am participat la toate aplicațiile și convocările de pregătire care s-au executat în țară și în statele participante la Tratatul de la Varșovia.

Decizie majoră

Cei șase ani de zile, cât am îndeplinit această funcție, mi-au dat posibilitatea să-mi însușesc concepția și liniile directoare stabilite de conducerea statului român privind relațiile cu țările participante la Tratatul de la Varșovia, precum și statutul juridic al trupelor române destinate la război în compunerea Forțelor Armate Unite. Cea mai importantă decizie a fost aceea că trupele române, destinate în compunerea acestui organism de comandă, se subordonau numai Comandamentului Frontului Român, păstrându-și tot timpul organizarea, înzestrarea, modul de acțiune și sistemul de conducere românească. În acest sens, în toate împrejurările, chiar și în cadrul aplicațiilor de cooperare, s-a folosit de către întregul personal numai limba română. Planurile de operații, ca și ordinele și rapoartele diferitelor eșaloane operative și tactice se redactau și se expuneau numai în limba română. Frontul Român, în relațiile de conducere cu comandamentul unificat, folosea traducerea în limba rusă. În planurile de cooperare cu trupele armatelor participante la Tratatul de la Varșovia, partea română a urmărit ca pe teritoriul României să nu se deplaseze sau să staționeze trupe străine în nici o situație.

1982: vizita ministrului român al Apărării (al doilea din stânga; în stânga lui, omologul său budapestan, g-ral de armată Lájos Czinege) în RP Ungară

La 18 octombrie 1975, am fost numit în funcția de prim–locțiitor al șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției Operații. La acea dată, în Marele Stat Major exista un locțiitor al șefului Marelui Stat Major, care soluționa într-o totală confidențialitate problemele relațiilor cu Tratatul de la Varșovia, având ca organ operativ o secție condusă de col. Virgil Târzioru, un ofițer de Stat Major foarte bine pregătit și bun cunoscător al limbii ruse. După pensionarea colonelului Târzioru, șef de secție a devenit col. Mircea Dumitru. La scurt timp, funcția de locțiitor al șefului Marelui Stat Major pentru relațiile cu Tratatul de la Varșovia s-a desființat, titularul acesteia, g-ralul–lt. Gheorghe Logofătu, fiind mutat la Academia Militară, iar secția de specialitate a trecut în compunerea Direcției Operații, subordonată șefului acesteia.

Pentru elaborarea studiilor și a materialelor de documentare la un nivel calitativ sporit, am angajat și celelalte secții din Direcție. În acest scop, am realizat o bună cooperare cu Direcția Informații din Marele Stat Major, în perioada cât în fruntea acesteia s-a găsit g-ralul Dumitru Dumitru.

Pe plan politic, o dată cu publicarea „Declarației Marii Adunări Naționale din 22 august 1968“, România s-a afirmat tot mai mult în rândul țărilor participante la Tratatul de la Varșovia cu propria sa identitate, ca un stat suveran. Această orientare politică generală s-a reflectat și în activitatea militară desfășurată de către partea

Ion Șuța, astăzi general de corp de armată (r.), a luptat, ca ofițer de infanterie, în campania din Est, în cadrul Regimentului 5 Vânători. După război, a fost avansat la gradul de căpitan, iar din 1948, a urmat cursurile Școlii Superioare de Război, primind gradul de maior la excepțional. În 1958, și-a reluat studiile la Facultatea de Științe Juridice, Universitatea București.

După 13 ani de activitate didactică și științifică în Academia Militară, în 1969, a fost numit șef de Stat Major al Comandamentului Infanteriei și Tancurilor. În octombrie 1975, este numit în funcția de prim–locțiitor al șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției Operații. În toată această perioadă, a fost cooptat, ca membru, în Consiliul Științific al Ministerului Apărării Naționale, precum și în colegiul de conducere al revistelor și publicațiilor din armată; de asemenea, a fost președinte al colegiului de redacție al revistei Marelui Stat Major, „Probleme de artă militară“, și, din 1976, președinte al Comisiei Superioare de Regulamente a Ministerului Apărării Naționale.

Între 1983–1989, a desfășurat activități de cercetare în cadrul colectivului de Știința Conducerii de pe lângă Asociația Juriștilor din România.

Lucrări publicate: *Revoluția tehnico–științifică și implicațiile ei în domeniul militar* (în colaborare), 1976; *Elemente de tactică*, 1971, ed. I; ed. a II-a, 1972; *Infanteria română*, 1977; *Conducerea trupelor în războiul de apărare a patriei*, 1978; *Dimensiunea istorică a primei operații strategice a românilor în războiul antihitlerist*, 1985; *România la cumpăna istoriei — august '44*, 1991; *Transilvania — himera ungarismului iredentist*, 1994; *România și Pactul Ribbentrop – Molotov*, 1997.

Este autorul mai multor lucrări de strategie și artă operativă, cu caracter secret: *Organizarea și executarea loviturii de răspuns și a contrapregătirii în perioada inițială a războiului*, 1960; *Unele probleme noi referitoare la ofensiva Diviziei mecanizate și de tancuri, a Regimentului mecanizat și Batalionul de infanterie moto*, 1962; *Conținutul și forma documentelor de luptă, în scopul exploatării lor operative, în condițiile luptei moderne*, 1963. A elaborat manuale și cursuri de tactică generală și artă operativă.

De-a lungul anilor, a prezentat comunicări la sesiuni științifice organizate de Academia RSR, Academia de Științe Social–Politice, Ministerul Apărării Naționale și Academia Militară. A publicat peste 100 de articole și studii în presă și reviste de specialitate. Are în curs de apariție, la Ed. Militară, lucrarea *Istoria infanteriei române. De la origini și până în zilele noastre*, iar la Ed. Tempus, *Dreptate României. Studiu istoric și de drept internațional*.

română atât la aplicațiile comune, cât și la convocările ce s-au executat sub conducerea Comandamentului Forțelor Armate Unite, precum și în cadrul Comitetului Miniștrilor Apărării Naționale și al Consiliului Militar al Forțelor Armate Unite. În perioada de după 1968, au fost numeroase situații când Comandamentul Frontului Român sau delegațiile române au afirmat puncte de vedere diferite de cele susținute de partea sovietică și au respins slugărnicia față de aceasta a unor delegații din celelalte țări. Treptat, vocea distinctă a românilor în cadrul activităților militare s-a afirmat tot mai mult ca o acțiune legitimă și necesară, împărtășită și de către unele delegații ale țărilor participante la Tratat. A produs o mare nedumerire la Moscova când, în 1979, la ședința a XII-a a Comitetului Miniștrilor Apărării Naționale, ce a avut loc la Varșovia, delegația română a respins proiectul „Statutului Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia și a organelor de conducere a acestora la război“. Statutul nu a fost aprobat de guvernul român deși, după ședință, s-au exercitat mari presiuni, chiar la nivelul cel mai înalt.

Dacă, la început, poziția distinctă a românilor a fost tratată cu o anumită indulgență, mai târziu, riposta sovieticilor a devenit foarte dură și, de fiecare dată, la aceasta s-au asociat și bulgarii, susținând fără rezerve poziția Moscovei. Relevantă este, în acest caz, ședința Consiliului Militar al Forțelor Armate Unite, din 23–25 aprilie 1979, desfășurată la Varșovia, unde, printre altele, s-a discutat și problema „perfecționării conducerii la război a sistemului unificat de apărare antiaeriană a teritoriului“. La plecarea din țară, din ordinul ministrului Apărării Naționale, eram pregătit să iau cuvântul și să susțin amendarea unor articole care lezau suveranitatea națională a statelor încadrate în sistem. După expunerea pe scurt a conținutului documentului — propus de mareșalul de aviație sovietic A.I. Koldunov —, a luat cuvântul șeful delegației bulgare, care a susținut poziția sovietică în termeni elogioși, dovedind, ca de obicei, mult servilism. Când a venit rândul delegației române, am luat cuvântul citind în românește textul aprobat și tradus de maiorul Leonida Cihodaru, ofițer din Direcția Operații, cunoscător al limbii ruse și cu multă experiență ca translator. Imediat, a luat cuvântul mareșalul A.I. Koldunov, care, pe un ton foarte violent și amenințător, a întrebat „cine este acest general“, pentru că el nu permite astfel de declarații. În sală s-a făcut liniște și toate privirile s-au îndreptat spre mine, în mod acuzator. Generalul–colonel Marin Niculescu, care era în dreapta mea, mi s-a adresat discret, să fiu liniștit că nu se întâmplă nimic și că îi va răspunde el mareșalului Koldunov. Situația era dificilă pentru că un general–locotenent român a îndrăznit să-l supere pe un mareșal sovietic și nu mai lipsea mult să mă dea

Bucuresti, decembrie 1980: sedinta a Comitetului Ministrilor Apararii din statele participante la Tratatul de la Varsovia

afară din sala de ședințe! După ce mareșalul sovietic și-a epuizat discursul acuzator, a intervenit g-ralul–col. Marin Niculescu, vorbind în limba rusă, el fiind membru titular al Consiliului Militar încă de la înființarea Tratatului. Folosind un ton autoritar și demn, g-ralul Niculescu a arătat că eu am vorbit ca membru al delegației române și am expus punctul de vedere aprobat de ministrul Apărării Naționale român. Situația s-a calmat prin intervenția mareșalului Kulikov, care conducea ședința și care nu a făcut nici un comentariu pe marginea celor expuse de g-ralul Marin Niculescu, dând cuvântul comandantului apărării antiaeriene a teritoriului din armata ungară.

O situație asemănătoare s-a petrecut și la ședința a XIV-a a Comitetului Miniștrilor Apărării Naționale, desfășurată, între 2-4 decembrie 1981, la Moscova. Ordinea de zi a ședinței, acceptată și de partea română, a cuprins probleme de rutină, care nu prevesteau confruntări mai deosebite: **1.** situația politico–militară din Blocul NATO; **2.** analiza capacității de luptă a trupelor din compunerea Forțelor Armate Unite; **3.** Bilanțul pregătirii operative și de luptă a trupelor din compunerea Forțelor Armate Unite; **4.** analiza Planului de dezvoltare a trupelor de uscat și a flotelor.

Delegația română a fost condusă de ministrul Apărării Naționale, g-ral–lt. dr. Constantin Olteanu, din delegație făcând parte g-ral.–col. Marin Niculescu, adjunctul Ministrului Apărării, g-ral.–lt. Ion Șuța, primul locțiitor al Șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției Operații, ofițeri din Marele Stat Major și Comandamentele de armă. Tot atunci, la Moscova, s-a alăturat delegației române și g-ral–mr. Dumitru Pănescu, locțiitorul Șefului de Stat Major al Forțelor Armate Unite din partea română, și, dacă îmi aduc bine aminte, în componența delegației intra și col. Mircea Constantinescu, locțiitorul Șefului Direcției Înzestrare din partea română.

Și la această ședință a ieșit în evidență poziția fermă și demnă a delegației române în tratarea problemelor puse în dezbaterea miniștrilor Apărării Naționale din statele participante la Tratatul de la Varșovia. Principialitatea și demnitatea cu care s-a acționat în toate împrejurările pun în evidență un adevăr care trebuie afirmat și cunoscut o dată pentru totdeauna și anume că, și înainte de decembrie 1989, armata noastră a avut ofițeri și generali foarte bine pregătiți și buni români, care au apărat cu demnitate interesele țării noastre și nu au manifestat slugărnicie față de cei mari și puternici.

Moscova, decembrie '81

În noua sală de ședințe, ca și altădată, delegațiile au fost dispuse, în jurul unei mese dreptunghiulare, în ordinea alfabetică, după alfabetul rusesc. Ca urmare, spre dreapta locului de dispunere a delegației noastre, separată de o estradă, era dispusă delegația ungară, care, în ultimul timp, își declara public opțiunile alături de poziția românilor. De menționat că, la această ședință, delegația poloneză era condusă de șeful Marelui Stat Major, g-ral–col. Florian Siwicki, deoarece titularul portofoliului Ministerului Apărării, g-ral de armată Wojciech Jaruzelski, fusese ales secretar general al partidului și șef al statului, în urma unor mișcări sociale despre care fusesem informat din țară că n-au luat amploare.

La masa de lucru, ca de obicei, ministrul Constantin Olteanu era așezat în primul rând la centru, având-l în rândul doi pe col. Alexandru Endrijevschi, care executa traducerea, în dreapta pe g-ral–col. Marin

Aici și în p. 26–27, instantanee surprinse la Berlin, cu ocazia unei ședințe a Consiliului Militar al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia (octombrie 1982)

Niculescu, iar în stânga eram eu, cu toată documentarea adusă din țară.

La 3 decembrie 1981, cu câteva minute înainte de pauza de prânz, un colonel sovietic i-a comunicat lui Endrijevschi că, imediat ce se intră în pauză, miniștrii Apărării sunt rugați să ia parte la o întrunire singuri, într-o sală în spatele sălii de ședințe. O asemenea situație era inedită și ieșită din protocolul obișnuit. La anunțarea pauzei, ministrul român s-a deplasat spre sala respectivă, însoțit de colonelul Endrijevschi, ca și ministrul ungar, g-ralul Lájos Czinege.

După aproximativ 30 de minute, din câte îmi amintesc, ușa din spatele sălii de ședințe, pe unde se intra în camera cu pricina, s-a deschis și printre cei care au apărut a fost ministrul nostru, având o mină a feței foarte severă, ceea ce ne-a făcut să intuim că s-a petrecut ceva neobișnuit. Ajuns la locul de dispunere, unde toată delegația era în picioare, ministrul Olteanu ne-a întrebat: „De ce nu v-ați dus la masă?“, după care ni s-a adresat: „Hai să vă spun ce s-a întâmplat“.

„Am ajuns în sală printre ultimii — spunea ministrul Olteanu — și am constatat că în sală erau deja așezați la mese, în afară de cei șapte miniștri ai Apărării, comandantul suprem, mareșalul Kulikov, și șeful său de Stat Major, g-ralul de armată Gribkov. În sală mai erau prezenți și mareșalul Nikolai Ogarkov, șeful Marelui Stat Major al armatei sovietice, și g-ralul de armată Alexei Epișev, șeful Direcției Superioare a Armatei și Flotei sovietice, deși la ședință au fost invitați numai miniștrii Apărării. După ce s-au convins că nu lipsește nimeni — relata ministrul nostru —, mareșalul Dmitri Ustinov a deschis ședința și nu mareșalul Kulikov, cum era normal, spunând că g-ralul Jaruzelski, conducătorul Poloniei, printr-o telegramă, a cerut ajutor întrucât situația din țară se deteriorase. Mareșalul sovietic a explicat că agravarea situației din Polonia pune în pericol nu numai socialismul din această țară ci și în ansamblu. În consecință, el ne-a propus ca în comunicatul ce urma să se adopte — cunoscut și acceptat de noi încă de la București — să se introducă un nou paragraf: „Comitetul Miniștrilor Apărării sprijină acțiunile întreprinse de guvernul polonez pentru curmarea amestecului forțelor contrarevoluționare străine și a țărilor NATO, care pun în pericol existența socialismului în Polonia“ (g-ral–col. (r) Constantin Olteanu, *România. O voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980–1985*, București, Ed. Aldo, 1999). Imediat, a luat cuvântul ministrul bulgar al Apărării, g-ralul de armată Dobri Djurov, care, menținându-se în aceeași notă de servilism și lipsă de demnitate ca și în alte ocazii, a declarat că este de acord să dăm ajutorul cerut de Polonia, subliniind că el are aprobarea Biroului Politic al Partidului Comunist Bulgar.

„După ce au luat cuvântul și ceilalți miniștri, în ordinea alfabetică, inclusiv g-ralul Siwicki, am luat și eu cuvântul și am arătat — ne spunea ministrul Olteanu — că noi, miniștrii Apărării, nu putem oferi decât ajutor militar și că nu înțeleg de ce g-ralul Jaruzelski, în calitatea nouă ce o are, de șef al statului polonez, ni se adresează nouă și nu șefilor de state. Totodată, l-am rugat pe mareșalul Ustinov să ne arate telegrama g-ralului Jaruzelski. Vreau să vă spun că, înaintea mea, a vorbit g-ralul Czinege, care a cerut să ni se explice ce s-a schimbat în Polonia deoarece, în cuvântul său, g-ralul Siwicki n-a menționat nimic despre situația deosebită care ar exista în țara sa. Această idee — spunea g-ralul Olteanu —, expusă de Czinege, am susținut-o și eu, în încheiere spunând că nu am mandat să semnez propunerea făcută și că consider că un asemenea ajutor este, de fapt, o intervenție militară într-o țară aliată. De aceea, le-am spus foarte răspicat că eu nu semnez un asemenea document și nu-i sfătuiesc să-l publice fără semnătura delegației române“.

În timp ce ministrul Olteanu ne informa de cele petrecute la furtunoasa ședință, a apărut g-ralul Lájos Czinege cu translatorul său de limba rusă și, apucându-ne de după umeri pe generalul Niculescu și pe mine, într-o poziție de intimă prietenie, s-a adresat ministrului nostru, care era la mijloc, spunându-i: „Explicați-mi încă o dată, ca să înțeleg mai bine poziția voastră“. La care, ministrul Olteanu, cu amabilitatea-i recunoscută, introducându-i pe cei doi translatori în cercul nostru i-a explicat omologului maghiar că, în temeiul principiului fundamental al politicii României privind neamestecul în treburile interne ale altui stat, care este și un principiu de drept internațional, nu putea fi de acord cu propunerea mareșalului Ustinov pentru că, în mod evident, aceasta reprezenta, de fapt, o intervenție militară într-o țară aliată și prietenă. Scena aceasta neobișnuită, creată de ministrul maghiar, a făcut ca în sală să se aștearnă o liniște de mormânt. Toate delegațiile și-au îndreptat privirile spre delegația română ca și când noi puneam la cale acțiuni neobișnuite, mai ales că discuțiile se purtau în surdină. Din partea sovieticilor, ca și a bulgarilor, ni

s-au expediat priviri glaciale de culpabilizare.

„Situație fulminantă“

După plecarea ministrului maghiar, g-ralul Olteanu ne-a invitat în apartamentul dânsului, pe g-ralul Niculescu, pe mine, precum și pe col. Endrijevschi; acolo era instalat un telefon direct cu Bucureștiul și ministrul l-a sunat pe Nicolae Ceaușescu, căruia i-a relatat pe scurt „situația fulminantă“ din cursul acestei zile. G-ralul

Olteanu, foarte atent, a întors receptorul ca să auzim și noi discuția cu N. Ceaușescu, care a ascultat cu mare atenție cele raporate, după care a întrebat: „Dar dumneata ce le-ai spus?“. G-ralul Olteanu i-a răspuns: „Eu am declarat că nu sunt de acord cu ajutorul propus și nici cu textul ce urma ă se introducă în Comunicatul de presă și ă, dacă îl vor introduce, nu voi semna cest document“. „Bine ai procedat“, i-a pus Nicolae Ceaușescu și în continuare a dăugat: „Să știi, Olteanu, că problema este oarte gravă, asta este curată intervenție și u nu pot să hotărăsc singur, trebuie să onvoc Consiliul de Stat, guvernul. Când ebuie să le dai răspunsul?“. „Nu s-a fixat n termen“ — i-a raportat ministrul lteanu. „Bine — a răspuns Nicolae eaușescu —, atunci, sună-mă, din nou, este o oră“.

În după–amiaza zilei de 3 decembrie 981, toți miniștrii Apărării, mai puțin al URSS, și adjuncții acestora au vizitat un regiment mecanizat dislocat în apropiere de Moscova. Eu, împreună cu g-ralul Dumitru Pănescu și col. Mircea Constantinescu, m-am deplasat la ambasada noastră de la Moscova, unde am pregătit întâlnirea ministrului Olteanu cu ofițerii români detașați în Statul Major al CFAU și la Direcția Tehnică. După terminarea vizitei la regimentul mecanizat, seara, a venit la ambasadă și g-ralul Olteanu, care ne-a informat că, în timpul deplasării la regiment, mareșalul Kulikov și g-ralul A. Gribkov au insistat ca să se mai gândească și să renunțe la cele declarate în ședință. Ceea ce g-ralul C. Olteanu nu a acceptat și a declarat că își menține aceeași poziție.

În urma celeilalte convorbiri telefonice cu Nicolae Ceaușescu, acesta i-a comunicat g-ralului C. Olteanu că este de acord cu poziția adoptată și să o mențină în continuare. După reluarea lucrărilor ședinței, la 4 decembrie 1981, miniștrii Apărării au fost invitați din nou, în aceeași sală, la o nouă consfătuire de taină, unde s-a reluat problema din ziua precedentă, privind intervenția militară în Polonia. De data aceasta — după cum ne-a relatat g-ralul Olteanu —, în prim–planul discuțiilor s-a impus ministrul maghiar, g-ral de armată Lájos Czinege, care s-a alăturat poziției românilor, arătând că a luat legătura cu secretarul general al partidului, János Kádár, care i-a aprobat poziția, iar dacă ministrul Olteanu nu semnează Comunicatul în forma propusă de sovietici, nici el nu-l semnează. Dacă, la început, ședința era calmă, la un moment dat a devenit deosebit de tensionată din cauza intervenției brutale a mareșalului sovietic Ogarkov, care, pe un ton arogant și agresiv, a comparat situația din Polonia cu cea din Ungaria, din 1956, ceea ce l-a iritat peste măsură pe ministrul maghiar, care a ripostat violent, lovind cu pumnul în masă.

În consecință, intervenția militară în Polonia, propusă de partea sovietică, a fost respinsă și n-a mai avut loc. Această importantă decizie politică, cu ecou internațional, a fost determinată în primul rând de atitudinea românilor, personal a ministrului Apărării Naționale, g-ralul–lt. C. Olteanu, care și-a asumat o mare răspundere și un mare risc în confruntarea cu marea putere care dicta deciziile în cadrul Tratatului de la Varșovia. Comunicatul de presă s-a difuzat în toate cele șapte țări, la 5 decembrie 1981, în forma convenită înainte de data desfășurării ședinței, fără adaosul propus de partea sovietică.

Acest incident, petrecut la ședința a XIV-a a Comitetului Miniștrilor Apărării Naționale din țările participante la Tratatul de la Varșovia, reprezintă unul dintre numeroasele și complicatele evenimente petrecute în timpul organizării și desfășurării unor activități militare când factorii de răspundere români — miniștri, adjuncții acestora, generali și ofițeri — au adoptat poziții ferme, temeinic argumentate, în apărarea unor principii ale politicii statului român, a intereselor naționale.

Poziția demnă și de răspundere românească adoptată atunci, în condițiile în care tot ce venea de la Kremlin trebuia respectat, constituie un model de referință pentru vremurile de astăzi și aceasta pentru că, atunci, s-a considerat că mai importante sunt interesele țării. Prin urmare, România a avut o armată puternică, bine instruită și educată, bine hrănită, deficitară, e drept, în înzestrarea cu tehnică de luptă modernă. Ea a fost destinată exclusiv pentru apărarea țării și nu pentru a executa misiuni de poliție internațională pe alte continente și în folosul altora, sub lozinca luptei pentru pace. ■

Unele reflecții privind rolul armatei române în anii comunismului

Refuzul derapajului de la misiunile sacre

Ștefan DINU

În anii ce s-au succedat de la evenimentele din decembrie 1989, în societatea românească s-au sedimentat trei principale grupuri de opinii privind aprecierea situației dinaintea și după momentul revoluției: un grup foarte activ, care, inițial, neagă în totalitate realizările sistemului comunist; un alt grup, la început timid, dar care treptat, încurajat de eșecurile guvernărilor postdecembriste, a adoptat un caracter ofensiv, susținând că sistemul comunist și-a dovedit superioritatea și prognozând că soluția salvării României de la sărăcie stă în revenirea la socialism; în sfârșit, un al treilea grup, care, recunoscând multe din realizările trecutului, inclusiv ale perioadei de tranziție, se pronunță pentru o evaluare critică a ambelor perioade istorice, eforturile principale concentrându-se pe o serie de măsuri de ieșire a țării din criza actuală și angajarea ei alături de statele euro–atlantice.

Oaspeți străini din Tratatul de la Varșovia întâmpinați la aeroport de semnatarul articolului de față și de g-ral–lt. C-tin Popa

Rol nefast

Potrivit experienței mele din cei 42 ani de viață și activitate în armată, am fost întotdeauna solidar cu cei care analizează cu realism cele două etape istorice și, totodată, am convingerea că opiniile extremiste — de dreapta sau de stânga — au avut și au un rol nefast în viața societății românești, angajând-o în nesfârșite confruntări interne, frânându-i progresul spre lumea civilizată.

Este de acum un fapt bine cunoscut că extremismul, indiferent de orientarea lui, a lovit și în prestigiul armatei, punând în circulație o serie de concepții care denaturează conținutul rolului și misiunilor acesteia. Cele de dreapta, în pofida numeroaselor dovezi evidente, continuă să eticheteze armata ca pe un instrument docil în slujba dictaturii comuniste, armata fiind chiar făcută răspunzătoare de victimele revoluției din decembrie 1989. În viziunea extremei stîngi, armata a fost acuzată de pactizarea cu dușmanul și de trădarea țării, confundându-se interesele fundamentale ale națiunii cu ambițiile nelimitate pentru păstrarea puterii de către cuplul dictatorial.

În realitate, armata a fost una dintre puținele instituții de stat din anii regimului comunist care a reușit, grație consecvenței sale statornice, să-și îndeplinească misiunile tradiționale de apărare a țării, să păstreze o atitudine relativ neutră, evitând implicarea în actele și inițiativele partidului unic.

În acei ani, majoritatea covârșitoare a militarilor din armată și-a consacrat eforturile fizice și intelectuale pregătirii de luptă, perfecționării în utilizarea armamentului modern, înzestrării cu cele mai sofisticate mijloace și sisteme de luptă, scopul tuturor acestor eforturi fiind ridicarea capacității de apărare a țării împotriva oricărei agresiuni străine, descurajarea oricăror tentative de încălcare a frontierelor României. Este drept că, mai ales în ultimii ani, conducerea de partid și de stat chema tot mai des la vigilență împotriva unor pericole interne, dar noi, cei din armată, cunoșteam adevărul, iar dacă pericolele ar fi fost reale, asemenea altor state, contracararea lo revenea desigur Ministerului de Interne Securității statului, serviciilor cu destinați specială.

Din postura unui observator din inte riorul structurilor armatei, readuc în me moria contemporanilor noștri câteva dovez care confirmă rolul pozitiv al armatei î societatea românească și care, alături d biserică, rămăsese una dintre puține speranțe ale salvării națiunii noastre de su dictatura regimului comunist.

Referirile mele privesc mai ales sfer relațiilor militare dintre state, domeniu î care am lucrat în ultimii 12 ani ai regimulu comunist, ca șef al Direcției Informații di Marele Stat Major.

Pot să spun că mecanismele d constrângere ale dictaturii erau aplicat mult mai dur reprezentanților armatei c acreditare în alte țări, a celor ce primeau delegații străine sau efectuau misiuni în afara granițelor, dacă aceștia nu promovau suficient de convingător ideile conducătorului statului. Cu toate acestea, reprezentanți de marcă ai armatei, prin măsuri prudente, care au evitat orice acuzație, au reușit să mențină instituția în afara celor care deveniseră stâlpi de susținere ai dictaturii comuniste.

Îmi amintesc, în acest sens, de foarte multe situații în care șefi ai delegațiilor, fie că primeau delegații străine, fie că mergeau în vizită în alte țări, purtau la ei, de regulă, două variante ale discursului; una aprobată de CC al PCR, care elogia de la un capăt la altul ideile și geniul conducătorului suprem al statului, și alta care corespundea ordinei de zi a întâlnirilor planificate. Mi-a fost dat să constat acest lucru chiar și la nivelul miniștrilor Apărării, adjuncților acestora și altor șefi de delegații care, pretextând limitarea timpului afectat expunerilor, renunțau la materialele aprobate acasă, împănate cu zeci de citate din cuvântările cuplului dictatorial, în locul acestora fiind prezentate informări care corespundeau scopurilor profesionale ale întâlnirilor cu partenerii omologi din alte țări.

Din poziția în care se aflau MApN, MStM — comandamentele de armate și arme, eșaloane ce erau permanent în contact cu forurile abilitate din alte țări —, le revenea o dublă responsabilitate: pe plan intern, trebuiau păstrate nealterate rolul și misiunile armatei de apărare a granițelor țării împotriva oricăror agresiuni; pe plan extern, în raporturile noastre militare cu alte state și armate, trebuia promovată o atitudine de prietenie, indiferent de apartenența acestora la diferite blocuri militare sau sisteme sociale.

„Forțe albastre“...

Evenimentele care s-au defășurat în ultimele decenii au confirmat rolul pozitiv jucat de armată în interesul națiunii. Pe plan intern, ea a rămas fidelă misiunilor ale tradiționale, refuzând sprijinul dictaturii comuniste, iar în momentele cruciale a trecut de partea poporului, determinând victoria revoluției din decembrie 1989.

Pe plan extern, prin poziția noastră de prietenie și de respect față de toate armatele, s-a obținut un climat deosebit de favorabil țării și armatei noastre. Un adevăr mai puțin cunoscut acum este acela că dintre statele participante la Tratatul de la Varșovia, grație inițiativelor din armată, România avea cele mai întinse relații militare în lume, acoperind practic, cu excepția Australiei, toate continentele. Pe de altă parte, este de remarcat că cele mai multe schimburi de delegații, vizite reciproce, consultații pe o diversitate de domenii militare aveau loc cu țări aparținând NATO sau țări nealiniate care dispuneau de înalte tehnologii militare.

Se impune să apreciem, totodată, efectele benefice pe care le-a avut asupra relațiilor cu alte armate conceptele, de un profund realism, ale specialiștilor și teoreticienilor aflați în conducerea militară, potrivit cărora atâta vreme cât ne aflăm în pace, România nu are inamici nominalizați și, prin urmare, în procesul de instrucție și învățământ militar, precum și în aplicațiile cu sau fără trupe termenul de inamic nominalizat a fost înlocuit cu termeni ca forțe albastre, de nord, de sud, de est sau de vest, forțe adverse etc.

Extrapolând aceste concepte la activitatea Direcției de informații militare, pot să spun că, începând cu 1970, planurile acesteia nu mai aveau ca obiective cercetarea unor inamici sau potențiali inamici, ci doar studierea și cunoașterea armatelor moderne, a fenomenului militar contemporan, în tot ce acesta realizase în zonele de vârf ale înzestrării, pregătirii și științei militare. Ca metodologii predominante au fost cele oficiale, solicitarea unor schimburi reciproce, prin reprezentanții militari autorizați sau chiar acceptarea unor numeroase oferte din partea unor prieteni ai țării noastre.

Este de notorietate faptul că în mediile politico–militare atât din Occident, cât și din Est, poziția demnă a militarilor armatei noastre, care, indiferent de organismele Tratatului de la Varșovia, se conformau numai comandamentelor naționale și acționau numai dacă o cereau interesele naționale ale României.

Un exemplu semnificativ în această privință este maniera și programele după care aveau loc consfătuirile anuale ale șefilor organelor de informații militare din Tratat. Întâlnirile cuprindeau, de regulă, două secțiuni: în prima parte se făcea o tre-

Viceamiralul (r) Ștefan Dinu s-a născut, la 7 februarie 1929, în com. Leotești, jud. Olt. A urmat cursurile Liceului „Cantemir Vodă“, din București. Optează pentru o carieră militară, absolvind Școala militară de ofițeri, în 1949. Se înscrie la Academia Militară, Facultatea de Marină, ale cărei cursuri le finalizează în 1953. Din 1957, a urmat cursurile Facultăți de Istorie, Universitatea București, obținând diploma de licență în 1960. Între 1974–1975, urmează cursul postacademic superior, similar Colegiului Național de Apărare de astăzi.

A îndeplinit exemplar mai multe funcții de răspundere, inițial, în unitățile de apărare a litoralului maritim, apoi în structurile de conducere ale Școlii navale de ofițeri, ale Divizionului de distrugătoare, ale Comandamentului marinei militare. Ulterior, a activat ca profesor de istorie la Academia Militară și în structurile Ministerului Apărării Naționale. În perioada 1978–1990, a îndeplinit funcția de șef al Direcției Informații Militare din Marele Stat Major.

cere în revistă a situației politico–militare internaționale, unele cu referiri concrete la armatele Blocului Nord–Atlantic. Partea română participa, de fiecare dată, la această secțiune cu o informare generală. În partea a doua, dar la care delegația română nu a participat niciodată, se prezentau rapoarte de către fiecare delegație asupra felului cum și-au îndeplinit sarcinile dintr-un plan comun pe Tratat, urmând ca în final să li se repartizeze noi misiuni.

Ca urmare a faptului că partea română nu recunoștea autoritatea acestui plan comun și refuza să fie integrată altor structuri interarmate, aceste consfătuiri nu s-au ținut niciodată în țara noastră.

Întâlniri în care delegațiile militare române își exprimau puncte de vedere și opinii opuse autoritarismului de bloc, dar conforme cu interesele noastre naționale aveau loc în toate domeniile de activitate. Cred cu tărie că atitudinea demnă, exigențele cu care armata noastră și-a impus respectul celorlalți aliați din Tratat i-a atras un binemeritat prestigiu și aprecierea mediilor militare și politice internaționale.

Pentru exemplificare, amintesc și eu atitudinea delegației române în timpul desfășurării ședinței Comitetului Miniștrilor Apărării, din decembrie 1981, de la Moscova, față de evenimentele din Polonia. Făceam parte din delegația ministrului Apărării, g-ral–lt. Constantin Olteanu. Întâlnirea de la Moscova a decurs în nota obișnuită, intervenții pe diferite domenii ale armatelor, inclusiv ale cercetării Blocului militar NATO. A doua zi, 3 decembrie, înaintea pauzei de prânz, miniștrii au fost anunțați că sunt invitați la o întâlnire separată pentru a fi informați într-o problemă importantă; noi am rămas în așteptare, curioși și nerăbdători, pe hol, pentru a afla ce anume s-a petrecut. La ieșirea din ședință, ministrul ne-a informat că omologul sovietic, mareșalul Dmitri Ustinov, solicita să se publice în finalul ședinței că statele constitutive ale Tratatului de la Varșovia „sprijină acțiunile pentru curmarea amestecului forțelor contrarevoluționare străine și a statelor NATO, care pun în pericol existența socialismului în Polonia". Poziția noastră a fost categorică dezabrobând ideea unei intervenții militare în Polonia.

Pentru a întări poziția adoptată, s-a luat legătura cu șeful statului — Nicolae Ceaușescu —, iar după câteva ore de așteptare, s-a comunicat că aceasta este și poziția oficială a României, respectiv de respingere a unei intervenții militare în Polonia. A urmat pauza de prânz, timp în care mi s-a transmis invitația din partea omologului maghiar, g-ral lt. Sucsz Ferentz, pentru o consultație strict confidențială.

Cu aprobarea ministrului Apărării, g-ral Constantin Olteanu, însoțit de un translator de limba rusă, col. Aexandru Endrijevschi, a avut loc întâlnirea ce mi-a fost propusă. La întâlnire — eram sigur că era înregistrată de servicile speciale ale Moscovei — am fost întrebat dacă poziția părții române este fermă și nu se va schimba, indiferent de succesiunea altor evenimente. Bazat pe confirmările primite de la București, l-am asigurat pe omologul meu că poziția noastră de respingere a intervenții militare este ireversibilă, precum și faptul că suntem împotriva adoptării ei. „**În acest caz** — mi-a spus interlocutorul ungar —, **contați pe faptul că noi vom fi alături de voi și nu vom semna o asemenea declarație**". Prin urmare, declarația nu a fost adoptată și nici intervenția militară proiectată nu a mai avut loc.

Concluzionând, am fost, sunt și rămân profund convins că armata, chiar în condițiile vitrege ale dictaturii comuniste și ale unei situații externe nu totdeauna prielnice, și-a păstrat caracterul său de principal apărător al intereselor naționale, refuzând cu tenacitate și înțelepciune orice derapaj de la misiunile sale sacre, tradiționale de apărare a pământului strămoșesc. ■

Aici, viceamiralul Ștefan Dinu primit de șeful MStM chinez (Beijing, 1987); în foto de mai sus, împreună cu atașatul militar al Turciei (București, 1983)

Fragmente, în premieră, din cartea g-ralului de armată A.I. Gribkov

„Solidaritatea" tulbură apele reuniunii de la Moscova

Generalul de armată Anatoli I. Gribkov a îndeplinit funcția de șef al Statului Major al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia, între 1976–1989. Din volumul său, intitulat *Sudba varșavskogo dogovora* (Destinul Tratatului de la Varșovia), apărut la Moscova, la Editura „Ruskaia kniga", în 1998, redăm, în continuare, un fragment în care autorul, analizând situația explozivă din Polonia din perioada 1980–1981, face trimiteri și la poziția delegației române, condusă de g-ralul–lt. Constantin Olteanu, în timpul consfătuirii Comitetului Miniștrilor Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia, care a avut loc la Moscova, între 2–4 decembrie 1981. Versiunea românească o datorăm col. (r) Alexandru ENDRIJEVSCHI, care, ca translator, a trăit acele momente tensionate create în cadrul amintitei consfătuiri desfășurate în capitala sovietică.

(Precizăm că subtitlurile aparțin redacției.)

G-ral de armată A.I. Gribkov (n. 1919); mai jos, coperta cărții sale

KGB cu ochii pe Varșovia

„Aici, doresc să fac o mică digresiune. Când se desfășura cea de-a patra plenară a PMUP, mi-a telefonat la Statul Major al FAU, de la Moscova, D.F. Ustinov și mi-a trasat următoarea sarcină. Întrucât Biroul Politic al CC al PCUS dispune de date potrivit cărora W. Jaruzelski, astăzi, la plenară, intenționează ferm să renunțe la funcția de prim–secretar al CC al PMUP, este necesar să se ia toate măsurile, dar să se transmită tovarășului Jaruzelski ca el, în nici un caz, să nu facă acest lucru. Biroul Politic al CC al PCUS și personal L.I. Brejnev au toată încrederea în el și îl sprijină.

Sarcina trasată era complicată, eu eram la Moscova, iar plenara se desfășura la Varșovia. Imediat, am întocmit un text al unei note pentru Jaruzelski în spiritul celor spuse de Ustinov și prin telefonul secretizat «VC» (înaltă frecvență) am transmis la Varșovia reprezentantului șef al FAU, general de armată A.F. Șceglov, și, în același timp, atașatului nostru militar de pe lângă ambasada URSS la Varșovia, general A.A. Homenko, ca ei, prin orice mijloace și căi, fiecare cum va putea, să transmită acest text lui Jaruzelski. Ambii au invocat greutățile pe care trebuie să le învingă pentru a pătrunde la plenară și, în mod neobservat, să înmâneze textul lui Jaruzelski.

Aproximativ după o oră și jumătate, am primit telefon de la Varșovia. Generalul Homenko a raportat că nota se află în buzunarul lui Jaruzelski. Imediat, am telefonat lui Ustinov și am raportat că sarcina sa a fost îndeplinită. El mi-a mulțumit pentru operativitate și mi-a spus că pe linia KGB, în același timp, s-a primit o informare din Polonia — Jaruzelski nu renunță la candidatura sa pentru funcția de prim–secretar al CC al PMUP, ceea ce era deja bine.

Iată cum se rezolvau problemele de cadre la nivelul cel mai înalt al partidului.

În același an, '81, se pregătea ședința ordinară planificată a Comitetului miniștrilor Apărării, care a avut loc la Moscova.

А. И. ГРИБКОВ
СОФИЯ
БУДАПЕШТ
БЕРЛИН
ВАРШАВА
БУХАРЕСТ
МОСКВА
ПРАГА
Судьба ВАРШАВСКОГО ДОГОВОРА

Delegația poloneză era condusă de șeful Marelui Stat Major, generalul Florian Siwicki, întrucât W. Jaruzelski, care ocupa, în acea vreme, funcția de prim–secretar al PMUP și pe cea de ministru al Apărării, nu a putut veni din cauza situației create în țară.

În timpul ședinței Comitetului miniștrilor Apărării, g-ralul Florian Siwicki, din însărcinarea lui Wojciech Jaruzelski, a informat în mod detaliat despre situația social–politică și economică din Polonia, despre faptul că Occidentul, în mod fățiș, se amestecă în treburile interne ale țării. «Cu fiecare zi, situația devine tot mai fierbinte, spunea el. Mijloacele de informare în masă au ieșit de sub controlul guvernului. După datele de care dispune conducerea țării, Solidaritatea pregătește o grevă gene-

Alexandru P. Endrijevschi s-a născut la 8 iulie 1927, în com. Bricevi, jud. Hotin (Basarabia), într-o familie de muncitori. În 1947, a absolvit Școala de subofițeri artilerie antiaeriană ca șef de promoție. În 1949, își încheie cursurile la Școala de ofițeri artilerie antiaeriană, fiind avansat la gradul de locotenent. În anii următori, a urmat diferite cursuri de specializare și perfecționare (de exemplu, în 1964, cursul de specializare în domeniul rachetelor antiaeriene).

Până în 1953, a îndeplinit funcții de comandant de pluton și comandant de baterie în cadrul Școlii militare de ofițeri artilerie antiaeriană. Între 1953–1968, a lucrat în cadrul Comandamentului apărării antiaeriene a teritoriului, îndeplinind funcția de translator de limbă rusă a comandantului. Între 1968–1987, a lucrat la MApN ca translator al ministrului, însoțindu-l pe acesta la toate activitățile are s-au desfășurat în cadrul Tratatului de la Varșovia (ședințe ale comitetului miniștrilor Apărării, aplicații, simpozioane etc.). În 1987, a trecut în rezervă, la cerere, la vârsta de 60 ani.

rală, cucerirea puterii și amenințarea creării noului guvern».

Wojciech Jaruzelski, prin Florian Siwicki, ruga Comitetul miniștrilor Apărării să adopte o declarație, în numele Comitetului miniștrilor Apărării a statelor participante la Tratatul de la Varșovia, cu privire la situația din Polonia, în care să condamne acțiunile contrarevoluționare și amestecul în treburile interne din partea NATO. Majoritatea membrilor Comitetului (din care făceau parte miniștrii Apărării, comandantul–șef și șeful Statului Major al FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia) au sprijinit cererea conducerii poloneze. Câteva ore s-au purtat discuții, dar nu s-a ajuns la o părere unică.

Problema consta în faptul că doi miniștri ai Apărării (Ungaria — g-ralul Czinege și România — g-ralul Constantin Olteanu) au invocat că nu au împuternicire din partea guvernelor lor și nu pot să semneze o astfel de declarație. Ei au fost sfătuiți să ia legătura cu guvernele lor și să obțină aprobare pentru aceasta. Dar, nici unul nici celălalt nu au încercat să ia legătura cu J. Kádár și N. Ceaușescu. Întrucât declarația nu era semnată de doi miniștri ai Apărării, s-a hotărât ca aceasta să nu fie publicată, pentru a nu arăta lumii întregi divergențele dintre membrii Comitetului într-o astfel de problemă importantă care afecta interesele tuturor țărilor participante la Tratatul de la Varșovia.

Când J. Kádár a aflat despre acest lucru, a fost mirat de nehotărârea ministrului său al Apărării. N. Ceaușescu, dimpotrivă, a aprobat poziția adoptată de C. Olteanu.

Decembrie 1981 a fost pentru Polonia, ca și pentru celelalte țări din Tratatul de la Varșovia, o lună foarte încordată.

Situația din Polonia se complica în fiecare zi. În mâinile guvernului neomogen rămânea numai armata, Ministerul de Interne, Securitatea statului, dar și asupra acestor instituții, în special asupra armatei, conducerea Solidarității și cercurile bisericii își exercitau influența.

La 7 decembrie, la indicația lui L.I. Brejnev, a mers, din nou, în Polonia, V.G. Kulikov. La 8 decembrie, el a avut o întâlnire cu Wojciech Jaruzelski, care i-a relatat despre convorbirea telefonică pe care a avut-o cu L.I. Brejnev. Acesta din urmă a vorbit cu îngrijorare despre situația din Polonia, a mai confirmat încă o dată că nu va lăsa Polonia de izbeliște, indiferent de poziția cercurilor occidentale și concepțiile contrarevoluției.

Vorbind mai pe scurt, pe toate canalele se exercitau presiuni asupra conducerii poloneze de a stabiliza situația din țară prin introducerea stării de necesitate.

A devenit cunoscut că, conducerea Solidarității a prevăzut aducerea activiștilor săi, pentru 11–12 decembrie, la Gdansk.

„Caracter neobrăzat“

În continuare, situația se complica nu cu zilele, ci cu orele.

La 9 decembrie, F. Siwicki, în numele lui W. Jaruzelski, ruga în mod convingător conducerea sovietică să facă o declarație în numele guvernului sau a TASS în legătură cu amploarea antisovietismului în Polonia. Declarația guvernului sovietic ar fi demonstrat că Polonia nu este singură. Ea ar fi servit drept un avertisment clar și ferm dat dușmanilor guvernului legal. La 10 decembrie 1981, Biroul Politic al CC al PCUS a analizat din nou, cu mare îngrijorare, situația din Polonia. El a tras concluzia că, drept cauză principală a căderii economice, o reprezintă grevele. Industria carboniferă, care reprezintă principala sursă de acumulare de valută, în esență este dezorganizată. Lipsește pâinea, în situația în care Polonia, în 1981, a recoltat cu două milioane de tone mai multe cereale în comparație cu anul trecut. Țăranii au cereale, produse din carne, zarzavaturi etc., dar ei nu predau nimic statului, ocupă o poziție de așteptare. Conducerii poloneze i s-a spus direct că trebuie să ia măsuri mai hotărâte.

Polonia trebuia să plătească, în 1981, credite țărilor occidentale pentru care erau necesare minimum 2,8 miliarde ruble convertibile. Polonia speră în ajutorul Uniunii Sovietice. S-a luat hotărârea de a livra Poloniei acele mărfuri care sunt prevăzute prin acorduri economice.

Personal, Jaruzelski spune că intenționează să se adreseze poporului, punând accentul pe sentimentele patriotice ale acestuia. El exprimă necesitatea proclamării stării de dictatură militară, așa cum a fost în perioada lui Pilsudski, menționând că poporul polonez va înțelege mai bine această problemă decât altcineva.

Jaruzelski are în vedere de a lua legătura cu aliații, spunând că dacă forțele poloneze nu vor putea face față opoziției Solidarității, atunci tovarășii polonezi contează pe ajutorul altor țări, chiar până la introducerea forțelor armate pe teritoriul Poloniei. În acest caz, Jaruzelski se referă la cuvântul lui Kulikov, care ar fi spus că ajutorul URSS și al statelor aliate cu forțe militare va fi acordat Poloniei.

La această ședință a Biroului Politic, I.V. Andropov a spus că extremiștii Solidarității strâng de gât conducerea poloneză. Biserica a trecut, de fapt, de partea Solidarității. În aceste condiții, tovarășii polonezi trebuie să se pregătească repede pentru instaurarea stării de necesitate.

„Solidaritatea" și L. Walesa au pus pe jar nu doar conducerea Poloniei comuniste

«În ceea ce privește ajutorul economic — a continuat Andropov —, desigur ne va fi greu să-l facem în volumul cerut de ei. Probabil că va trebui să le dăm ceva. Însă, doresc să mai spun o dată că a pune problema să le dăm mărfuri sub formă de ajutor economic poartă un „caracter neobrăzat", și toate acestea se fac pentru ca apoi, dacă nu vom livra ceva, ei să poată arunca vina asupra noastră.

Dacă tovarășul Kulikov a spus într-adevăr despre introducerea trupelor, atunci eu consider că el a procedat incorect. Noi nu putem să riscăm. Noi nu intenționăm să introducem trupe în Polonia. Aceasta este poziția și noi trebuie să o respectăm până la sfârșit.

Eu nu știu — a continuat Andropov — cum vor sta lucrurile în Polonia, dar chiar dacă Polonia se va afla sub puterea Solidarității, aceasta va fi una. Dar, dacă asupra Uniunii Sovietice vor năvăli țările capitaliste, iar ele deja au un astfel de înțelegere, cu diferite sancțiuni economice și politice, atunci pentru noi va fi foarte greu. Noi trebuie să manifestăm grijă față de țara noastră, față de întărirea Uniunii Sovietice. Aceasta este linia noastră principală. În ceea ce privește comunicațiile, care trec din Uniunea Sovietică în RDG prin Polonia, noi trebuie să luăm desigur unele măsuri pentru paza acestora».

A.A. Gromâko a spus: «Noi putem spune polonezilor că manifestăm înțelegere față de evenimentele din Polonia. Aceasta este o formulare precisă și nu avem nici o bază să o schimbăm. În același timp, noi va trebui să ne străduim să stingem manifestările lui Jaruzelski și ale altor conducători ai Poloniei față de introducerea trupelor. În Polonia, nu pot fi introduse nici un fel de trupe. Eu cred că noi putem da sarcină ambasadorului nostru să-i facă o vizită lui Jaruzelski și să-i comunice acest lucru. Introducem stării de necesitate, desigur, ar da de înțeles contrarevoluției din Polonia despre intențiile ferme ale conducerii poloneze. Și dacă acele măsuri pe care ei intenționează să le ia vor fi realizate, atunci eu cred — a spus Gromânko — că ar putea fi așteptate rezultate pozitive».

Din cuvântul lui D.F. Ustinov se remarcă faptul că situația din Polonia este foarte rea. «Din zi în zi situația se complică. Numai la ultima ședință a Biroului Politic nu a existat unanimitate de vederi. La ultima ședință a Biroului Politic al PMUP a fost adoptată în unanimitate hotărârea privind instaurarea stării de necesitate. Acum totul depinde de Jaruzelski» (...). Eu am discutat cu Siwicki. El mi-a spus că nici noi nu știm ce gândește generalul Jaruzelski. Suslov, de asemenea, a împărtășit părerea tuturor celor care au luat cuvântul. El a spus că : «Tovarășii polonezi să stabilească ce măsuri vor lua. Noi nu trebuie să-i influențăm pentru a lua măsuri mai hotărâte. Polonezii declară deschis că ei sunt împotriva introducerii de trupe. Dacă trupele vor fi introduse, aceasta va însemna o catastrofă. Eu cred — a continuat Suslov — că noi aici suntem în unanimitate împotriva introducerii trupelor».

La 10 decembrie, orele 16.35, Wojciech Jaruzelski, informând conducerea sovietică, a declarat că pentru realizarea cu succes a stării de necesitate este necesar ca în Polonia să vină unul din membrii Biroului Politic al PCUS să facă o declarație despre care a vorbit F. Siwicki, punând de asemenea problema dacă ei pot conta pe ajutor pe linie militară dacă în Polonia situația va deveni critică și ce măsuri se pot aștepta din partea Uniunii Sovietice pentru ajutor economic suplimentar.

Având în vedere toate acestea, se putea trage concluzia că conducerea poloneză manifestă nervozitate, nu are încredere în propriile forțe la instaurarea stării de necesitate.

În aceeași zi, a avut loc o convorbire telefonică a ambasadorului B.I. Aristin cu secretarul CC al PCUS, Rusakov, care, în mod practic, a răspuns la toate cele patru probleme și anume: din partea conducerii PCUS, în viitorul apropiat, nu va veni nimeni în Polonia; în legătură cu declarația guvernului sovietic, vor fi luate măsuri, nu vor fi introduse în Polonia trupe sovietice; trebuie să-și rezolve problemele cu forțe proprii; în legătură cu ajutorul economic suplimentar din partea Uniunii Sovietice, președintele CSP, Baibakov, pregătește un răspuns.

Primind această informare, W. Jaruzelski a remarcat: «URSS se distanțează față de noi».

Din însărcinarea lui W. Jaruzelski, pe 11 decembrie a cerut din nou lui B.G. Kulikov să se dea răspuns la problemele ridicate. El a spus: «Au rămas 24 de ore până la chestiuni importante, dar nimeni din partea conducerii sovietice nu clarifică nimic».

F. Siwicki era foarte nervos și deja, într-o formă mai brutală, a cerut să se dea răspuns la problemele ridicate până la ora 10 dimineața, din 12 decembrie: dacă ajutorul nu va fi acordat, atunci Polonia va fi pierdută pentru Tratatul de la Varșovia; în prezent, noi trăim după principiul: «mecanismul funcționează — arcul este întins»; a fost creat și deja funcționează «Consiliul militar revoluționar pentru salvarea patriei». F. Siwicki a mai spus, în continuare: dacă până acum veneau la noi Gromâko, Andropov, Ustinov, în prezent nu vine nimeni, toți refuză. W. Jaruzelski s-ar deplasa personal în Uniunea Sovietică, dar situația foarte grea și complexă nu-i permite să facă această deplasare.

La 12 decembrie, aproximativ la orele 13.00, D.F. Ustinov a telefonat mareșalului V.G. Kulikov, care se găsea în Polonia, și l-a informat despre faptul că, în prezent, se analizează deplasarea în Polonia a membrului Biroului Politic al CC al PCUS, secretar al CC, M.A. Suslov, precum și a șefilor de secții ale CC al PCUS, K.V. Rusakov, K.V. Cernenko și O.B. Rahmaninov.

Un brav soldat

Dar plecarea în Polonia a lui Suslov, împreună cu grupul de activiști cu munci de răspundere în cadrul CC al PCUS, nu a avut loc. Probabil că nu a fost adoptată o hotărâre a Biroului Politic al CC al PCUS privind această problemă.

Astfel s-au desfășurat evenimentele care au premers importantul act politico–militar.

La 13 decembrie, la ora 0.00, după chinuitoare chibzuințe, conducerea poloneză a dat semnalul cu privire la instaurarea planului de stare de necesitate. La ora 6.00, pe 13 decembrie, W. Jaruzelski s-a adresat poporului. Cuvintele sale, după părerea mea, cu fost foarte puternice, emotive, accesibile. Se simțea că poporului îi vorbește un patriot al patriei sale, al națiunii poloneze și un brav soldat.

Potrivit indicațiilor lui W. Jaruzelski, în fața armatei s-a pus sarcina de a respecta vigilența, reținere față de posibilele provocări, iar principalul lucru era să nu se permită să curgă nici măcar o picătură de sânge, nici de soldat, nici de-al populației. Trebuie să remarc că, o dată cu instaurarea stării de necesitate, aceste indicații au fost îndeplinite cu cinste de către soldații și ofițerii armatei poloneze. În întreaga perioadă de stare de necesitate nu a fost semnalat nici un caz care ar fi creat manifestări ostile ale poporului față de armată. Majoritatea populației ajuta pe soldați cu ce putea. În zilele geroase ale lunii decembrie, ei organizau împreună puncte de încălzire, împărțeau alimentele lor, aduceau soldaților și ofițerilor ceai cald. Instaurarea stării de necesitate nu a influențat în mod negativ atitudinea poporului față de armata sa.

Trupele sovietice, și anume grupul de trupe sovietice din Nord, dislocat temporar în Polonia, nu a participat la nici un fel de acțiuni.

Artilerie grea sovietică la o paradă militară organizată în Piața Roșie din Moscova

Încă din luna august, în compunerea guvernului au fost cooptați generalul Kisciak, Petrovski, Hupolovski, Enâșevski și alții, care au influențat, în mod esențial, închegarea organismelor guvernamentale.

O dată cu instituirea stării de necesitate, în unele voievodate și la marile întreprinderi industriale au fost trimiși generali și ofițeri superiori. Ei erau reprezentanți ai guvernului, a căror principală sarcină era controlul îndeplinirii tuturor măsurilor stării de necesitate.

Cu toate că majoritatea conducătorilor Solidarității au fost izolați de către organele puterii, inclusiv Lech Walessa, în ilegalitate a început să acționeze structura de dublare a conducerii creată cu mult timp înaintea introducerii stării de necesitate. Au continuat emisiunile posturilor de radio clandestine, funcționau tipografiile puse la dispoziție ilegal de către țările occidentale. Au fost, de asemenea, izolați foștii lideri, primul secretar al PMUP, E. Gierek, și președintele Consiliului de Miniștri, P. Jaroșevici.

Starea de necesitate amplifica dezbinarea în societate, precum și în rândurile PMUP. Au început acțiuni, în special ale intelectualității și bisericii, pentru anularea acesteia.

Țările occidentale și-au amplificat presiunea asupra guvernului Poloniei, amenințând cu blocada economică. Mijloacele de informare în masă ale Occidentului făceau totul pentru a compromite măsurile luate de guvern.

Uniunea Sovietică și alte țări din Europa de Est continuau să acorde Poloniei sprijin economic și moral.

Câteva luni, poporul polonez a trăit și a muncit în condițiile stării de nenecesitate, dar acest lucru nu putea continua timp îndelungat.

Starea de necesitate a fost anulată. Armata poloneză s-a întors în cazărmi. Toți cei internați au fost eliberați, iar unii dintre ei au revenit acasă aproape milionari datorită unui larg sprijin economic și material din partea Occidentului și bisericii.

Eu, până în prezent, sunt convins că W. Jaruzelski, instaurând starea de necesitate, a salvat Polonia de la un război civil, nu a permis să curgă sânge în țară. El s-a dovedit a fi un politician înțelept, un mare comandant de oști". ■

dincolo de dosar • dincolo de dosar • dincolo de dosar

Pentru a doua oară în istorie

Președinția americană, „afacere“ de familie

p. 36

Documentar

Insula Șerpilor

statut juridic, evoluții istorice, implicații în delimitarea spațiilor maritime

p. 50

Recuperări istoriografice

„Incidentul Tilea“ — o nouă ipoteză

p. 38

Din tainele arhivelor

p. 54

Învățăturile lui Gheorghiu-Dej către George Călinescu

Un secol al exilului românesc

p. 59

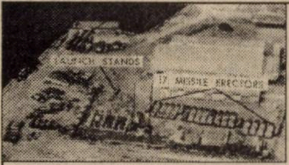

Din istoria războiului rece

Criza din Marea Caraibelor și „desatelizarea“ României

p. 42

Laboratoare ale istoriei

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

p. 62

MONITOR STRATEGIC

Șantier de istoric

1953: Revolta muncitorilor din RDG

p. 46

p. 63

Puzzzle

Biblioteca din Alexandria redivivus • Filmul și istoria • Pius IX vs Ioan XXIII • Istoria prin artă • Comerț cu trecutul • Tezaure barbare • Casa Albă — „curată“ ! • Istorie pe CD-ROM

Președinția americană, „afacere“ de familie

Din 20 ianuarie a.c., George W. Bush a preluat, în mod oficial, conducerea președinției SUA. Ales, cum bine se știe, în urma celei mai strânse curse electorale americane din ultimii 40 de ani și la capătul unei intens mediatizate dispute electoral–juridice de 36 de zile, republicanul G.W. Bush devine astfel cel de-al 43-lea locatar de la Casa Albă. Dar, totodată, el este, după 1825, primul fiu de fost președinte (în cazul de față, George Bush, șef al Administrației de la Washington în perioada 1989–1993) care, la rândul său, ajunge să dețină înalta demnitate. Să vedem în cele ce urmează, pe scurt, cine a fost cel care, cu 175 de ani înainte de G.W. Bush, a devenit președinte al SUA din postura de fiu al unui alt președinte.

Al șaselea președinte

John Quincy Adams — căci despre el este vorba — a fost al șaselea președinte american, în perioada 1825–1829. Viața și cariera lui politică au înregistrat destule aspecte interesante, unele chiar pitorești. Tatăl său, John Adams (n. 30 octombrie 1735–m. 4 iulie 1826), a fost urmașul în funcție al primului și legendarului șef al statului american, George Washington (căruia, de altfel, i-a fost și vicepreședinte), el deținând înalta magistratură în perioada 1797–1801. J.Q. Adams s-a născut la 11 iulie 1767, la Braintree (astăzi, localitatea se numește Quincy,în statul Massachusetts). Era cel mai mare dintre cei trei fii a lui John și Abigail Adams. Adolescent fiind, și-a însoțit tatăl într-o misiune diplomatică în Franța, ulterior, după ce tatăl său a devenit ambasador la Paris, el făcându-și studiile în Franța și în Olanda. La vârsta de 14 ani, cu încuviințarea tatălui său, a plecat pentru doi ani în Rusia, ca secretar particular al primului ambasador american acreditat pe lângă Curtea imperială de la Sankt Petersburg. S-a întors în America, în 1785, și a devenit student la Harvard, isprăvindu-și studiile în științe juridice doi ani mai târziu. Din 1790, a început să practice avocatura la Boston. Clientela puțină și rarele procese în care a fost implicat l-au determinat să se preocupe de politică, scriind la gazete locale în apărarea intereselor federaliste ale guvernului în care tatăl său era pe atunci vicepreședinte. La 27 de ani, Adams a fost numit ministru al SUA în Olanda, unde a ajuns în ianuarie 1795, exact în momentul în care țara făcea față invaziei armatei franceze. Un an mai târziu, a fost numit ministru în Portugalia, dar înainte de a părăsi Olanda a aflat că tatăl său a devenit președinte al SUA și că el însuși a fost desemnat ministru american în Prusia. Înainte de a-și lua în primire postul de la Berlin, s-a căsătorit, la 26 iulie 1797, cu fiica unui diplomat american, Louisa Catherine Johnson (cu care va avea o căsnicie fericită de peste 50 de ani și patru copii, mezinul, Charles Francis, ajungând peste ani ministru american la Londra, în timpul Războiului civil din SUA). După patru ani petrecuți la Berlin, Adams a revenit acasă în momentul în care Thomas Jefferson a devenit președinte.

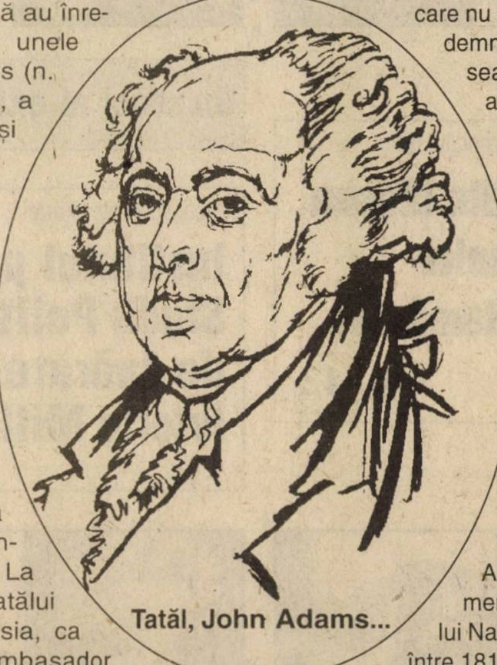
Tatăl, John Adams...

Biblia, limbi străine, exercițiile fizice

În 1802, Adams câștiga alegerile pentru Senat din Massachusetts, membru al căruia a devenit în 1803. Pasiunea lui a rămas însă diplomația, drept pentru care nu s-a distins în mod deosebit ca senator, demnitate pe care de altfel avea să o părăsească prin demisie, în 1808, revenind în avocatură și devenind, în același timp, profesor de oratorie și retorică al Universității pe care o absolvise. În perioada 1809–1814, a devenit primul ministru american în Rusia, Adams experimentând la St. Petersburg invazia napoleoneană. De altfel, în calitate de prieten apropiat al țarului Alexandru I, el a acceptat oferta acestuia de a încerca să medieze sfârșitul războiului franco–rus. Acest fapt a determinat la numirea sa ca negociator–șef din partea SUA la tratativele care au condus la încheierea tratatului de la Gent (decembrie 1814). La Paris fiind, Adams a mai fost martorul unui eveniment epocal, anume dramatica revenire a lui Napoleon de pe Insula Elba (1815). Apoi, între 1815–1817, a fost ministru al SUA la Londra, post ocupat cândva chiar de tatăl său. Timp de opt ani (1817–1825), avea să fie secretar de Stat, postură din care s-a angajat în alegerile prezidențiale din 1824, alegeri câștigate în ultima clipă. De fapt, J.Q. Adams a devenit al șaselea președinte american fiind singurul care a dobândit funcția atât cu cele mai puține voturi electorale, cât și cu cele mai puține voturi populare decât contracandidatul său (nimeni altul decât g-ralul Andrew Jackson, cel care, de altfel, avea să-i succeadă la Casa Albă).

Hotărâtor a fost în alegerea lui sprijinul primit din partea unuia dintre cei patru competitori, care, în final, i-a dat lui Adams voturile sale. Mandatul său la Casa Albă nu s-a evidențiat cu ceva în mod deosebit, ba chiar, lipsindu-i atât suportul congresului cât și al populației în general, Adams nu a fost în stare să-și împlinească programul politic cu care venise în fruntea Americii. În 1828, el a pierdut cursa electorală în favoarea lui Andrew Jackson (1829–1837), dar nu a abandonat cariera politică. A revenit la Washington, devenind primul fost președinte ajuns senator (în cazul lui, ca reprezentant al statului Massachusetts). Din această poziție, a servit administrația americană până la vârsta de 80 de ani, moartea surprinzându-l, la 23 februarie 1848, în biroul „speeker"-ului Camerei Reprezentanților. „Unde în altă parte îl putea găsi moartea decât la datorie?", a exclamat atunci un alt senator, T.H. Benton, reprezentant al statului Missouri.

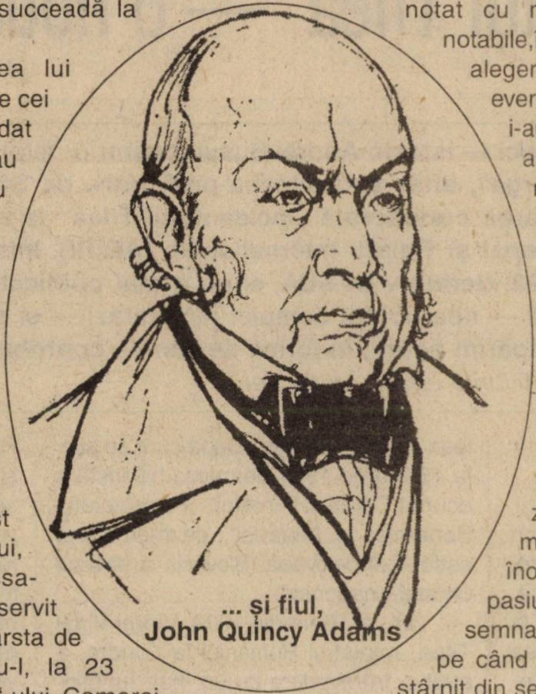

... și fiul, John Quincy Adams

În final, să mai notăm — pentru așa-numita „mică istorie", deliciul din totdeauna al publicului larg — că J.Q. Adams a ținut toată viața un jurnal personal, în care a notat cu multă atenție (cu unele excepții notabile,însă, cum ar fi delicatul moment al alegerii sale ca președinte...) faptele și evenimentele, personale și publice, care i-au fost hărăzite de lunga sa viață. De asemenea, că a fost un om profund religios; educat în spiritul rigorilor puritaniste, înainte de micul dejun obișnuia să citească capitole din Biblie în trei versiuni: engleză, franceză și germană (doar câteva dintre limbile pe care le stăpânea și în care se exprima și citea cu mare ușurință). De înălțime medie, credea cu tărie în binefacerile exercițiilor fizice, fiind un veritabil precursor al „fitness"-ului. În fiecare zi parcurgea pe jos mai mulți kilometri, iar vara îi plăcea la nebunie să înoate în Potomac. Apropo de această pasiune a lui, cărțile de istorie au consemnat o întâmplare hazlie: într-o bună zi, pe când președinte înota, un vânt puternic, stârnit din senin, i-a luat pe sus veșmintele puse pe malul râului. Pe jumătate gol, imperturbabil, șeful statului a făcut calea întoarsă până la Casa Albă... ■

Jacqueline ENACHE

Pentru a doua oară în istoria SUA

Pentru a doua oară în istoria lor de aproape 225 de ani, SUA au un nou președinte (George W. Bush; *în imaginea din dreapta, împreună cu soția sa, Laura, la ceremoniile de inaugurare ale mandatului*) care este fiul unui fost președinte (George Bush; *în imaginea de deasupra, alături de consilierii săi*)

● recuperări istoriografice ● recuperări istoriografice ● recuperări istoriografice ●

„Incidentul Tilea“ — o nouă ipoteză

Andrei BUSUIOCEANU

În 1986, tânărul — pe atunci — istoric Andrei Busuioceanu *(v. foto)*, **cercetător la Institutul de Istorie „N. Iorga“, aflat sub direcția prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, a prezentat comunicarea consacrată „incidentului Tilea“ la o ședință a Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (ADIRI). Intrat, apoi, în diplomație și stabilit, din 1993, definitiv în SUA, el nu a mai publicat-o. Față de interesul pentru acest episod — neelucidat complet nici astăzi — și de valoarea ipotezei formulate de autor, tipărim acum, în forma de atunci, contribuția fostului nostru coleg de Institut.** *(Subtitlurile aparțin redacției.)*

Scurtă recapitulare

Pentru a face o comparație, am spune că „incidentul Tilea“ este, pentru perioada interbelică, ceea ce a fost „miracolul“ de la Dunkuerque pentru cel de-al doilea război mondial. Pentru a explica celebrul ordin de oprire a blindatelor din 24 mai 1940, care a făcut posibilă salvarea corpului expediționar britanic au fost aduse șase explicații, care nu au întrunit, nici una, adeziunea unanimă a istoricilor. În linii mari — pentru că în privința amănuntelor există unele deosebiri —, tot șase explicații au fost oferite și pentru ceea ce s-a numit „incidentul Tilea“, considerat — aici unanimitatea specialiștilor există — „unul dintre cele mai importante evenimente politice ale perioadei dintre cele două războaie mondiale“, evaluare corectă întrucât, mergând pe firul cauzal, acest incident s-a aflat la originea garanției acordate de Marea Britanie și Franța Poloniei, garanție a cărei onorare a dus la declararea războiului de către cele două puteri apusene Germaniei naziste, la 3 septembrie 1939.

Faptele sunt prea bine cunoscute pentru a mai necesita o relatare amănunțită. Amintim doar că, în istoriografia noastră, cercetările cele mai adâncite au fost întreprinse de Gh. Buzatu, iar în cea străină de englezul Simon Newman. Să reamintim faptele esențiale care alcătuiesc „incidentul Tilea“. După cum se știe, la 15 martie 1939 Germania hitleristă a ocupat Cehia și a instituit „Protectoratul Bohemiei și Moraviei“, dezmembrând astfel Cehoslovacia (Slovacia a devenit un stat–marionetă).

a) La 16 martie 1939, Viorel Virgil Tilea, ministrul României la Londra, a avut o întrevedere cu un înalt funcționar de la Ministerul Afacerilor Externe britanic (Foreign Office), Sir Orme Sargent, căruia i-a comunicat că, în noua situație creată prin „lovitura de la Praga“, guvernul român, întemeiat pe informații din „surse secrete și de altă natură“, era de părere că în viitorul apropiat Reich-ul nazist va urmări „dezintegrarea României“, așa cum procedase și în Cehoslovacia.

b) La 17 martie, Tilea l-a întâlnit pe ministrul de Externe, lordul Halifax, în urma instrucțiunilor primite de la ministrul de Externe român, Grigore Gafencu, care îi cerea să atragă atenția guvernului britanic asupra „uriașelor consecințe“ pe care le poate avea nu numai în Europa Centrală, ci pe întreg continentul faptul că Germania este cea care decide securitatea, independența și pacea națiunilor“. În drum spre Foreign Office, Tilea s-a oprit la ambasada americană, unde i-a comunicat ambasadorului Joseph Kennedy că avea să întrebe pe interlocutorii săi britanici dacă țara lor avea de gând să întreprindă ceva față de pericolul hitlerist, dacă va încerca să oprească Reich-ul pe o linie incluzând România și Iugoslavia și dacă România va primi sprijin din partea Angliei în cazul când va lupta împotriva Germaniei. Tilea i-a mai spus lui Kennedy că, cu „o săptămână sau zece zile în urmă“, în cursul negocierilor economice germano–române, partea germană prezentase revendicări a căror acceptare echivala cu „sfârșitul României“ (renunțarea la anumite industrii, concesionarea petrolului, economie exclusiv agrară). Aceste cereri fuseseră respinse. Este deci de reținut că nici în discuția cu sir Orme Sargent, nici în cea cu Joseph Kennedy diplomatul român nu a făcut referire la vreun ultimatum german adresat României. Tot în ziua de 17 martie, la o oră care nu poate fi încă precizată, dar sigur înainte de întrevederea cu lordul Halifax, despre care vom vorbi îndată, Tilea l-a vizitat și pe ambasadorul Franței la Londra, Charles Corbin, căruia i-a comunicat că Germania se pregătea pentru noi acțiuni în Europa de Est și de Sud–Est vizând Memel, Danzig, Lituania, Ungaria și România: „noua lovitură de forță, în curs de pregătire — a spus el — va fi realizată în câteva săptămâni sau poate în câteva zile. În aceste condiții, guvernul român se consideră obligat să întrebe Foreign Office-ul asupra intențiilor Marii Britanii. Este indispensabil să se știe clar dacă Anglia și Franța sunt hotărâte să oprească marșul armatelor germane sau dacă Hitler va rămâne singurul arbitru al evenimentelor din Europa. Această întrebare are de gând domnul Tilea să o pună astăzi. Același demers va fi efectuat la Paris".

În conversația cu Halifax, Tilea i-a prezentat cererile germane, arătând că guvernul român le considera drept „ceva foarte mult asemănător unui ultimatum" și dorea să știe care va fi poziția Angliei, în cazul când „România ar deveni victima unei agresiuni germane". Halifax a promis să informeze guvernul britanic și a subliniat că în decizia acestuia un rol esențial urma să aibă atitudinea „altor guverne".

Tilea s-a întâlnit apoi cu Sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat permanent la Foreign Office, adăugând în discuție un element nou: după respingerea cererilor germane, guvernul de la Berlin a prezentat un nou set de revendicări cu conținut similar.

Ministrul român s-a întâlnit apoi cu sir Robert Vansittart, prim–consilier la Foreign Office, unul dintre cei mai înverșunați adversari ai politicii de conciliere. Dacă până atunci V.V. Tilea vorbise nuanțat, atrăgând atenția că cererile germane semănau cu un ultimatum, după discuția cu Vansittart, diplomatul român a adoptat formula ultimatumului, care de a doua zi avea să producă — prin preluarea ei de către marile agenții de presă — senzație și emoție în lumea întreagă.

Sosit apoi la ambasada Turciei, Tilea i-a informat pe ambasadorul turc, pe ministrul Greciei și pe ambasadorul sovietic că, „acum o săptămână, încă înainte de ocuparea Cehoslovaciei, guvernul german, prin Wohlthat, care se află acum în România în legătură cu negocierile privind acordarea de concesiuni pentru prospecțiuni de petrol, a prezentat guvernului român un ultimatum. Wohlthat a declarat că, dacă România încetează să-și dezvolte industria și, într-un termen fixat prin acord cu germanii, închide o parte din întreprinderile comerciale și, mai presus de toate, dacă România se declară de acord ca exportul ei, în proporție de 100%, să fie îndreptat spre Germania, atunci aceasta din urmă este gata să garanteze granițele României. Guvernul român a respins ultimatumul lui Wohlthat. Totuși, seara, Wohlthat a prezentat același ultimatum într-o formă și mai amenințătoare" (citat din raportul trimis, în aceeași zi, de ambasadorul sovietic la Londra, I.M. Maiski).

Alarmat de știrea adusă de Tilea, Halifax a informat chiar în cursul nopții pe ministrul Angliei la București, Sir Reginald Hoare, precum și pe șefii reprezentanțelor diplomatice ale Marii Britanii de la Moscova, Varșovia, Belgrad, Atena și Ankara. În dimineața zilei de 18 martie, Hoare s-a prezentat la Gafencu, care i-a declarat însă că știrea despre ultimatumul german era „un zvon" fără nici „un cuvânt de adevăr în el" și că negocierile româno–germane se desfășuraseră „în linii complet normale, ca între egali".

Dezmințirea atât de categorică a ministrului de Externe român l-a făcut pe ministrul englez la București să ceară lordului Halifax să anuleze telegramele expediate în cursul nopții de 17–18 martie reprezentanțelor diplomatice amintite mai sus. Nu mai stăruim asupra evenimentelor ce au urmat dezmințirii date de Gafencu, care a aplicat „o strașnică săpuneală" lui V.V. Tilea, rechemat temporar la București. Este suficient să spunem că angrenajul diplomatic declanșat de dezmembrarea Cehoslovaciei (15 martie) și de alarma provocată de demersul lui Tilea a dus, în cele din urmă, la acordarea garanțiilor anglo–franceze Poloniei, României și Greciei și la negocierile anglo–franco–sovietice de la Moscova, din vara anului 1939.

Răspunsurile istoriografiei

Ce a determinat acțiunea lui Tilea, de la Londra, din ziua de 17 martie? În istoriografia română și străină s-au dat următoarele răspunsuri: **a)** Tilea a acționat din proprie inițiativă, îngrijorat că un acord economic româno–german ar putea să surpe eforturile sale de dezvoltare a relațiilor economice româno–engleze; **b)** Tilea a fost manipulat sau a acționat în înțelegere cu Sir Robert Vansittart, exponentul grupului celui mai decis antihitlerist din Foreign Office; **c)** Foreign Office obținuse prin canale proprii informația despre ultimatumul german și a atribuit informația ministrului român. Ziaristul McKenzie a susținut că un ultimatum fusese trimis, dar că un funcționar de origine austriacă de la legația germană, Gustav Schmidt, care l-a descifrat, l-a comunicat unui serviciu secret antigerman, înainte de a-l preda șefilor săi. Acțiunea sa a fost însă descoperită și

V.V. Tilea vorbind la un banchet oficial; primul din dreapta, Grigore Gafencu

el asasinat (sau constrâns să se sinucidă); **d)** Tilea a acționat la ordinul guvernului român, preocupat să-și consolideze pozițiile în timpul negocierilor cu Germania, dar și să nu se „compromită“ în fața Berlinului (de aici, dezavuarea sa ulterioară); **e)** Tilea a acționat din ordinul regelui Carol al II-lea, care l-a „scurtcircuitat“ pe Gafencu, considerat a fi înclinat spre o poziție mai conciliatoare față de Germania; **f)** un agent secret, cunoscut doar prin inițialele G.T., a aflat despre ultimatumul care urma să fie remis României și a informat pe un funcționar al ambasadei SUA la Berlin, care, la rândul său, l-a înștiințat pe corespondentul de presă american Ifor Dowding, acesta i-a telefonat Marthei Bibescu, care, la rândul ei, l-a înștiințat pe Tilea (această versiune numai la Gh. Buzatu).

În ultimul studiu consacrat acestei probleme, Gh. Buzatu, fără să se mai refere la episodul G.T., consideră că la originea „incidentului Tilea“ s-a aflat acțiunea unui grup alcătuit din Robert Vansittart, V.V. Tilea și Martha Bibescu.

În comunicarea de față, dorim să atragem atenția asupra unei alte versiuni, cuprinsă într-o sursă neutilizată până acum; jurnalul lui Sir Henry Channon, la data „incidentului Tilea“ secretar particular al lui R.A. Butler, subsecretar de Stat la Foreign Office. Potrivit lui Henry Channon, la originea întregului episod s-a aflat Martha Bibescu.

În timpul unui ceai, ea ar fi declarat lui Robert Bernays, subsecretar de Stat la Ministerul Sănătății, că știa dintr-o sursă că Germania prezentase un ultimatum României și că Reich-ul amenința să invadeze țara noastră în caz că nu i s-ar fi dat satisfacție. Demnitarul englez, bucuros să poată da la rândul său o asemenea informație, s-a grăbit să o transmită la Foreign Office. Surpriza provocată la Ministerul de Externe britanic a determinat chemarea imediată a lui Tilea pentru a da lămuriri. Reprezentantul român, pentru a nu părea că ignoră o informație de o însemnătate atât de mare, a răspuns cu prudență, făcând astfel să se creadă că știa mai mult decât era dispus să o arate. Îndată după discuția cu el, lordul Halifax l-a alertat pe primul ministru, care a dispus convocarea de urgență a cabinetului. Tensiunea s-a risipit în momentul în care Sir Reginald Hoare a comunicat dezmințirea categorică a lui Gafencu. „Bernays — notează Henry Channon în jurnalul său — se apără spunând că era de datoria lui să informeze guvernul“. Care este valoarea acestei informații? Trebuie remarcat de la început că ea confirmă una din cele șase explicații amintite mai înainte și anume cea dată de Tilea însuși în conversația menționată avută cu istoricul britanic S. Newman, la 30 mai 1972. Reamintim că, potrivit versiunii date atunci de diplomatul român, Foreign Office cunoștea din surse nedezvăluite știrea despre ultimatumul remis guvernului român. Este de reținut, de asemenea, că în diverse împrejurări V.V. Tilea a indicat, la rândul său, diverse persoane care i-ar fi transmis informația: Max Auschnitt, Armand Călinescu, un corespondent al ziarului „Times“ etc. Este evident din însuși faptul că el nu a putut preciza niciodată cine i-a transmis știrea despre pretinsul ultimatum că a considerat până la sfârșitul vieții că cel care se aflase la originea demersului său îl indusese în eroare. Informația dată de H. Channon în jurnalul său aduce astfel o mărturie de greutate în deslușirea acestei complicate afaceri. Această informație este confirmată în jurnalul Marthei Bibescu. Se cuvin, mai întâi, făcute câteva observații în legătură cu acest jurnal: **1)** nu dispunem la ora actuală decât o ediție prescurtată, ca să nu îi spunem trunchiată; **2)** Martha Bibescu mințea chiar în propriul ei jurnal — dovada cea mai bună fiind înregistrarea falsă a vârstei, întotdeauna indicată cu o cifră mai mică; **3)** ea a făcut modificări ulterioare, cum reiese de pildă din însemnarea din 26 martie 1939, unde Oliver Stanley, pe atunci ministru al Comerțului, este arătat a fi ministru de Război, post ocupat abia în anul următor.

Un pas înainte

Informația care confirmă datele din jurnalul lui H. Channon este cuprinsă în însemnarea din 21 martie 1939, care relatează primirea președintelui francez, Albert Lebrun. Luată de ministrul Sănătății, Walter Eliott, la Departamentul său pentru a urmări cortegiul oficial, demnitarul britanic i-a

Un diplomat controversat — V.V. Tilea (aici, salutând cu pălăria)

spus: „Dumitale ți se datorează, Martha, ședința Consiliului de Miniștri *(referire la ședința Cabinetului britanic care a discutat demersul Tilea)*. Grație d-tale, adăugă Bernays, lordul Halifax a aflat vestea de la Ministerul Sănătății înainte ca Foreign Office să i-o transmită". Declarația lui Bernays, neluată până acum în considerație în discutarea „incidentului Tilea", își capătă înțelesul prin jurnalul lui Henry Channon. Să adăugăm că istoricul Sidney Aster, care s-a ocupat și el de „incidentul Tilea" consemnează că, la 17 martie 1939, Martha Bibescu l-ar fi informat că Armand Călinescu, personal, i-ar fi comunicat telefonic știrea despre ultimatumul economic german.

La 7 iunie 1971, la solicitarea amintitului istoric, Martha Bibescu a confirmat această versiune. O dovadă că Tilea nu a vorbit nimic de ultimatum până la întrevederea cu lordul Halifax, unde, reamintim, el a vorbit despre „ceva foarte asemănător cu un ultimatum", este că în discuția cu ambasadorul francez la Londra, Charles Corbin, el a relatat evenimentele în mod asemănător versiunii date lui sir Orme Sargent și lui Joseph Kennedy. Ni se pare, așadar, confirmat faptul că cea care a declanșat la Londra înainte de Tilea alarma în jurul pretinsului ultimatum german a fost Martha Bibescu. Avea ea, într-adevăr, informația de la Armand Călinescu? Ni se pare că premierul român, adversar declarat al politicii de presiune și expansiune a Reich-ului nazist și profund preocupat de soarta țării sale, să fi dorit să smulgă printr-o știre șoc cercurile guvernante britanice din letargia în care le cufundase politica conciliatoristă. Călinescu știa că nu există un ultimatum german, dar putea prezenta cererile germane drept ceva asemănător unui ultimatum. Intenția sa poate să fi fost de a nu-l implica pe ministrul României la Londra (deci, o persoană oficială) într-un demers fundat pe o știre ce putea fi ușor verificată. Acesta a fost motivul pentru care a apelat la Martha Bibescu, ale cărei relații în *establishment*-ul politic britanic erau pe cât de întinse pe atât de cunoscute. Faptul că, în discuția cu Halifax, V.V. Tilea a subliniat că cererile germane erau „ceva care semăna foarte mult cu un ultimatum", deci nu un ultimatum, pentru ca la numai câteva ore să declare reprezentanților Uniunii Sovietice, Turciei și Greciei că România primise un ultimatum ne îndreptățește să credem că Martha Bibescu, după ce a transmis știrea lui Bernays, a comunicat același lucru, într-o formă mai puțin precisă, diplomatului român. Această acțiune s-a mulat perfect climatului politic britanic, radical modificat prin lovitura de la Praga.

Cu sau fără „incidentul Tilea", guvernul Chamberlain se îndrepta spre abandonarea nefastei *diplomacy of apeasment*, astfel cum reiese clar din discursul ținut de premierul britanic, la Birmingham, în chiar ziua de 17 martie 1939. Trecerea de la conciliatorism la rezistență a fost accelerată de „incidentul Tilea" în sensul că, deși știrea ultimatumului german a fost dezmințită, guvernul britanic și-a dat seama că România era direct amenințată de expansiunea germană în sud–estul Europei și că ea putea fi confruntată oricând cu presiunea sau agresiunea Reich-ului nazist. Încă înainte de capitularea de la München, în cercurile politice britanice începuse să-și facă drum ideea că penetrația germană în sud–estul Europei trebuia oprită, pe măsură ce era luată în considerare perspectiva unei confruntări militare cu Germania. România era văzută ca un factor esențial în desfășurarea viitoarei blocade economice asupra Germaniei. În plus, așa cum comunica ambasadorul francez la Londra, Corbin, prin ocuparea României, Germania ajungea să controleze o parte a litoralului Mării Negre, ceea ce constituia o primejdie pentru interesele engleze în Orientul Apropiat și în Asia. În cazul în care Germania ar fi avut acces la producția ei cerealieră și, mai ales, la cea petrolieră, această blocadă ar fi devenit ineficace. A împiedica includerea României în sfera de control a Germaniei devenea un interes vital pentru Marea Britanie. Este și ceea ce explică acordarea garanției, la 13 aprilie 1939.

Care au fost însă planurile germane în acea perioadă? Astăzi știm că nu a existat un ultimatum german, nici economic, nici politic în timpul negocierilor încheiate prin acordul de la 23 martie 1939. Dar, după lovitura de la Praga, în cercurile politice internaționale România părea obiectivul următor al expansiunii germane în sud–estul Europei. Absența unor presiuni, ca cele temute de diplomații români și străini, este bine explicată de un informator al ambasadei franceze la Berlin, care transmitea, la 23 martie, că România va beneficia încă de un răgaz deoarece cercurile conducătoare germane sunt convinse că pot să-și asigure controlul asupra petrolului și grânelor românești printr-o acțiune de subminare internă, mai ales că în acel moment o acțiune militară era îngreunată de: **1)** insuficiența rețelei rutiere din Slovacia; **2)** atitudinea încă nesigură a Ungariei; **3)** necesitatea unor concentrări suplimentare de trupe în sud–estul Germaniei.

Pe de altă parte, în întrevederea, din 18 martie, dintre Georges Bonnet și Gh. Tătărescu, ambasadorul României la Paris, întrevedere la care Tilea a făcut aluzie în conversația cu Corbin, reprezentantul României, întrebat de Bonnet asupra demersului Tilea, a subliniat că germanii prezentaseră cu câteva săptămâni în urmă cereri considerate inacceptabile, dar că în contextul internațional existent guvernul român era foarte îngrijorat de viitoarele acțiuni ale Germaniei. Evident, nici jurnalul lui Henry Channon nu poate fi considerat o probă decisivă în elucidarea „cazului Tilea". Chiar dacă alte izvoare — ca, de pildă, recent semnalatele însemnări ale regelui Carol al II-lea — vor aduce informații noi este însă de netăgăduit că sursa semnalată acum oferă posibilitatea unui pas înainte în deslușirea unui episod de însemnătate capitală în preistoria imediată a celui de-al doilea război mondial. ■

Din istoria războiului rece

Criza din Marea Caraibelor și „desatelizarea“ României

Dan CĂTĂNUȘ*

Maturizarea regimurilor comuniste din Europa de Est, în special după criza ungară din 1956, a adus o reașezare a raporturilor acestor țări cu URSS. Fără a pune în discuție *leadership*-ul moscovit, în politica statelor blocului sovietic se va remarca o revalorizare a intereselor naționale, adaptate mai bine noului context. Dacă, în cele mai multe cazuri, aceasta a însemnat o apropiere asumată în relația cu Kremlinul, România a ales calea dezangajării treptate față de coordonatele politice fixate la Moscova, fără ca aceasta să însemne o ruptură completă, în genul celei produse de poziția Albaniei.

Deferență de fațadă

Refuzând gesturile teatrale, păstrând totdeauna o deferență cel puțin declarativă față de Moscova, regimul condus de Gheorghiu–Dej a făcut eforturi constante de a ieși de sub controlul politico–ideologic, economic și militar al puterii suzerane. Izbucnirea conflictului sino–sovietic a creat o libertate mai mare de mișcare pentru țările est–europene, acuzațiile de „șovinism de mare putere“ aduse de chinezi blocând întrucâtva manifestările hegemonice ale Kremlinului.

Deși a demarat pregătirea unor alternative încă din 1957–1958, regimul de la București a preferat, până în 1962, evoluția în siajul Moscovei, mai tentantă și mai aducătoare de beneficii decât relația cu Republica Populară Chineză (RPC). Politica de coexistență pașnică promovată de Hrușciov, ca și modelul de dezvoltare sovietic erau de preferat politicii de confruntare între sisteme, al cărei exponent devenise Mao, în timp ce modelul chinezesc (comunele populare, „marele salt înainte“ etc.) părea extravagant și periculos.

Lucrurile s-au schimbat din momentul în care acutizarea conflictului cu Beijingul a determinat Moscova să încerce o strângere a rândurilor în jurul său. Presiunile asupra partidelor comuniste au sporit, urmărindu-se uniformizarea ideologică și accelerarea integrării economice (prin CAER) și militare (prin Tratatul de la Varșovia). Evenimentele din 1962 vor influența, în mod decisiv, opțiunea Bucureștiului spre ieșirea de sub tutela Moscovei, prin stabilirea de relații economice cu Occidentul, apropierea politică de RPC și blocarea oricăror inițiative sovietice în CAER sau Pactul de la Varșovia, care ar fi adus o încălcare a suveranității naționale.

Dacă inițiativele economice ale lui Hrușciov, expuse pentru prima dată în mod clar la consfătuirea CAER, din iunie 1962, plecau de la credința sa că Occidentul putea fi bătut cu propriile arme (transformând CAER într-un organ de decizie supranațional, mai eficient prin specializare, după modelul Pieței Comune), decizia privind instalarea de rachete nucleare în Cuba pare a fi și astăzi, după scoaterea la lumină a numeroase documente din arhivele sovietice, un gest lipsit de realism, o hotărâre pripită, care ar fi putut duce omenirea în pragul unui război nimicitor. Un studiu recent al cercetătorului rus M.I. Prozumenșikov sugerează, mai curând, o motivație ideologică, plecând de la faptul că după victoria revoluției cubaneze, în ianuarie 1959, între URSS și RPC s-a declanșat o adevărată concurență pentru atragerea noului regim. Intenția lui Hrușciov de a trimite rachetele ar putea fi circumscrisă nu atât războiului

Fidel Castro și consilierii săi împreună cu „marele frate“, N.S. Hrușciov rece dintre SUA și URSS, cum se credea până acum, ci mai curând „întrecerii pentru Cuba“ dintre cele două mari puteri ale lagărului comunist.

---

* Cercetător principal, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

Deși, prin consecințele pe care le putea avea, decizia ar fi trebuit luată în cadrul Comitetului Politic Consultativ al țărilor participante la Tratatul de la Varșovia, construirea în Cuba a unor rampe de lansare a unor rachete cu rază medie de acțiune a fost o hotărâre luată în mod secret și exclusiv la Kremlin, fără consultarea partenerilor de alianță, chiar dacă un eventual conflict i-ar fi implicat în mod automat și pe aceștia.

Avioanele americane de spionaj U2 vor descoperi, la 14 octombrie 1962, noile construcții, iar două zile mai târziu, președintele J.F. Kennedy era anunțat că un convoi de nave sovietice, transportând rachete nucleare, se afla în drum spre Cuba. Reprezentanții sovietici contactați, inclusiv ministrul de Externe, Andrei Gromâko (aflat la sesiunea ONU, la New York), au negat cu înverșunare orice implicare în Cuba, în ciuda probelor care le-au fost prezentate. La 22 octombrie, într-un discurs televizat, Kennedy a făcut publică situația de criză și hotărârea SUA de a recurge la război pentru a opri amplasarea rachetelor. Primul semn de cedare din partea sovieticilor va veni două zile mai târziu, o dată cu trimiterea de către Hrușciov a unei scrisori particulare către președintele american, în care se arăta gata să recurgă la un compromis pentru a evita confruntarea. Negocierile antamate vor conduce, în cele din urmă, la anunțul oficial al URSS de renunțare la amplasarea rachetelor în schimbul ridicării de către americani a blocadei impusă Cubei și a promisiunii acestora că nu vor invada insula.

În tot acest timp, membrii Tratatului de la Varșovia au fost într-o continuă ignoranță. Abia după ultimatumul american, din 22 octombrie, sovieticii își vor informa aliații despre trimiterea rachetelor, iar trupele Alianței vor fi puse în stare de alertă.

Important și urgent

Momentul de vârf al crizei rachetelor a surprins conducerea de la București în timpul unei vizite în Asia (Indonezia, India, Birmania, 1–22 octombrie). Potrivit lui Silviu Brucan, ambasadorul sovietic la Jakarta i-a transmis lui Dej o invitație din partea lui Hrușciov de a face o escală la Moscova, pentru o chestiune „importantă și urgentă“. În cursul întrevederii, care a avut loc la 23 octombrie, Hrușciov l-a informat pe liderul român despre situația din Cuba, fără a-i spune însă nimic despre intenția de a retrage rachetele. În timpul plenarei CC al PMR, din 15–22 aprilie 1964, Dej va prezenta câteva din impresiile lăsate de acea întâlnire: „Noi ne-am așteptat să ne facă o informare mai generală ce a determinat trimiterea de rachete în Cuba. De acum, cunoșteam și Declarația guvernului Statelor Unite. În loc de aceasta, tovarășii sovietici ne-au vorbit că până acum americanii n-au îndrăznit să se apropie de navele sovietice care mergeau spre Cuba, lăsând să se înțeleagă că americanii s-ar teme de lucrul acesta(...). Ne-a lăsat impresia unor oameni care spuneau: le arătăm noi acestora ce înseamnă forțe, organizăm o demonstrație de forțe. N-am avut impresia că ne cere o părere, ci că deja au luat curs; și de aceea, și noi am dat din cap, ne-am uitat unul la celălalt și n-am zis nimic“. Românii au plecat convinși că Uniunea Sovietică nu va ceda, fără să știe că hotărârea de retragere fusese deja luată.

Interesant este că sosirea la Moscova s-a petrecut în condiții speciale, din cauza refuzului chinezilor de a permite survolarea țării lor de către avionul în care se afla delegația română. Dej a vorbit de câteva ori în treacăt despre acest episod, menționând că, într-un târziu, avionul și-a putut continua drumul, deoarece chinezii ar fi revenit asupra deciziei. Însă, în lucrarea sa memorialistică, apărută recent, *13 ani în anticamera lui Dej*, Paul Sfetcu, fostul șef de cabinet al liderului român, face o dezvăluire surprinzătoare. În escala făcută la Tașkent, în drum spre Moscova, Gheorghiu–Dej a aflat că, de fapt, chinezii nu reveniseră asupra deciziei, ci Hrușciov a fost acela care ceruse pilotului (sovietic) al aeronavei să urmeze ruta stabilită inițial, dispunând și decolarea de la baza din Tașkent a unor avioane de vânătoare pentru a asigura protecția aeronavei. Ulterior, la București, Dej i-a spus lui Sfetcu: „Uite ce ordin criminal de ignorare a interdicției chinezilor a dat Hrușciov. Ținând seama de dușmănia ce domină relațiile de partid și de stat sovieto–chineze, uite ce intenții are. Îi trebuia cadavrul meu pentru a arăta lumii cât de criminali sunt conducătorii chinezi!“.

Tensiunea acelor zile a fost enormă. Nimeni nu știa ce se întâmplă și ce trebuia făcut. O mărturie despre deruta din acele momente o constituie relatarea lui Mihail Hașeganu, reprezentantul României la ONU în acea perioadă. Pe fondul „bombardamentului mediatic“ american privind amplasarea rachetelor în Cuba, negațiilor categorice ale reprezentanților sovietici, lipsei de indicații de acasă, Hașeganu s-a întâlnit cu Petre Bălăceanu, ambasadorul român în SUA, pentru a discuta problema documentelor secrete din arhiva celor două ambasade, în cazul izbucnirii războiului. La afirmația lui Hașeganu că a luat măsuri pentru arderea arhivei, Bălăceanu a spus că a cerut aprobarea de la București pentru o acțiune asemănătoare și i s-a reproșat că „și-a pierdut capul“ și că „a căzut sub influența isteriei războinice a presei americane”. Nu este prea clar în ce moment a avut loc discuția și dacă nu cumva au fost discuții succesive, prezentate în rezumat de Hașeganu, pentru că în timp ce concluzia acestuia era: „Bucureștiul este complet dezinformat de ce se petrece aici”, răspunsul primit de Bălăceanu sugera o calmare a spiritelor la nivelul conducerii din țară. Este posibil ca acest răspuns să fi venit la 25 octombrie, deoarece o notă–circulară a MAE purtând această dată, adresată reprezentanților diplomatici români în străinătate, recomanda: „Față de reprezentanții SUA sau ai aliaților săi, veți fi fermi, dar calmi, stăpâniți, evitând cu grijă violențele de limbaj".

Groază, aventurism...

De altfel, declarația dată publicității de guvernul român, la 25 octombrie (mai târziu cu o zi față de Budapesta, Praga și Sofia), condamna „agresiunea americană" împotriva Cubei, dar cerea „înțelepciune și simț de răspundere" în rezolvarea crizei. Să mai notăm că, potrivit ministrului Forțelor Armate, Leontin Sălăjan, românii „nu s-au grăbit" cu alerta generală a trupelor, cerută prin Tratatul de la Varșovia.

Această reacție moderată ține mai curând de simțul politic al lui Dej și nu reflectă cu adevărat tensiunea creată la București. Pericolul antrenării într-un conflict nuclear a creat panică, iar Dej va vorbi în repetate rânduri despre sentimentele pe care le-a trăit atunci: „Vă spun sincer, niciodată n-am fost așa de dezorientat ca în zilele acestea. Mă îngrozea ce poate să rezulte de aici" (ședință de Birou Politic, februarie 1963); „Problema păcii atârna de un fir de păr. Niciodată n-am avut sentimentul că ne găsim pe marginea unei prăpastii ca în momentele acelea" (plenară a CC al PMR, martie 1963); „Trebuie să vă spun, Nichita Sergheevici, că niciodată după eliberare n-am încercat sentimentul pe care l-am avut în perioada crizei din Marea Caraibelor, când am simțit că ne aflăm la marginea prăpastiei și totul depinde de un fir de păr ca să ne prăbușim într-o catastrofă nucleară. Când am aflat de hotărârea de a retrage rachetele din Cuba, am răsuflat ușurat" (întâlnirea cu Hrușciov, din octombrie 1963).

Modul în care sovieticii au gestionat criza a condus la scăderea prestigiului internațional al URSS, dar și al mișcării comuniste în ansamblu, lucru ce nu putea scăpa criticilor virulente ale RPC, care au vizat atât deplasarea rachetelor în Cuba, cât și retragerea lor la ultimatumul american. Poziția PMR va fi una mult mai nuanțată, chiar dacă nu va fi anunțată oficial imediat. Ea va fi sintetizată astfel de Alexandru Drăghici, în 1964: „În problema Cubei, sovieticii, fără să întrebe pe cineva, deși suntem cu toții participanți la Tratatul de la Varșovia, au trimis acolo rachete. Când americanii au început să urle, le-au retras. De aceea, acum, chinezii îi învinuiesc pe sovietici, în primul rând, de aventurism și în al doilea rând, de lașitate. Noi considerăm că, într-adevăr, trimiterea rachetelor în Cuba nu poate fi apreciată altfel decât aventurism. De altfel, însuși tov. Hrușciov a apreciat această acțiune astfel (în fața tuturor a fost greu să recunoască, dar în fața noastră a recunoscut). În ceea ce privește însă retragerea acestor rachete, noi considerăm că a fost o măsură justă, întrucât în felul acesta s-a salvat pacea". Trebuie reținut faptul că era respins aventurismul de orice fel, Dej nescăpând prilejul de a se distanța de punctul de vedere chinez: „Poate chinezilor le-ar fi convenit agravarea situației, poate că s-ar fi dovedit prin aceasta că o serie de teze chineze sunt juste, că numai prin război se poate zdrobi imperialismul" (plenara din 15–22 aprilie 1964).

Luările de poziție ale oficialilor români se vor axa pe reproșul adresat sovieticilor că, în luarea deciziilor, nu s-au consultat cu aliații și nici măcar nu i-au informat cu privire la acestea. Sovieticii se vor deranja să facă o informare asupra evoluției conflictului mult după ce criza se atenuase și nu în cel mai potrivit mod. În locul unei întâlniri a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, a fost preferat Congresul PC Italian, care a avut loc în decembrie 1962. Informarea (la care reprezentatul RPC nu a avut acces) a fost făcută de Frol Kozlov, șeful delegației sovietice la reuniune. Cei doi reprezentanți ai PMR, Nicolae Ceaușescu și Paul Niculescu–Mizil, s-au mulțumit să ia notițe, pe care le-au prezentat apoi lui Dej, la întoarcerea acasă. P. Niculescu–Mizil își amintește starea de spirit tensionată în care Dej a ascultat raportul delegației, făcând comentarii acide la adresa justificărilor sovietice cu privire la o decizie pe care liderul român o considera lipsită de clarviziune: „Ce încredere se poate avea în asemenea acțiuni aventuriste? Dar atunci când s-au descoperit rachetele, de ce s-a negat existența lor? De ce nu s-au gândit că li se pot opune chiar fotografii? (...) Ce fel de încredere putem avea în asemenea parteneri care nu știu măcar când poți sau nu poți minți în politică?".

Nemulțumirea românilor

În timpul vizitei pe care a efectuat-o în România, în iunie 1963, Hrușciov își va cere scuze pentru că nu i-a informat și pe liderii români despre trimiterea rachetelor (Jivkov, Ulbricht și Kádár fuseseră anunțați). Apoi, într-o scrisoare din 2 ianuarie 1964, adresată lui Dej, sovieticii vor propune lărgirea practicii consultărilor între țările socialiste din Tratatul de la Varșovia în probleme de politică externă, prin organizarea de consfătuiri periodice ale miniștrilor de Externe ai țărilor membre. Comuniștii români au folosit acest prilej pentru a-și exprima din nou nemulțumirea pentru modul cum funcționează Comitetul Politic Consultativ, constatând că „o serie de probleme importante ale vieții internaționale nu au format, din păcate, obiect de analiză și dezbatere în cadrul său, iar alteori au fost puse în discuție probleme în mod formal, fără să fi fost cunoscute și examinate din timp". În continuare, se menționa că „asemenea consultări se impun cu atât mai

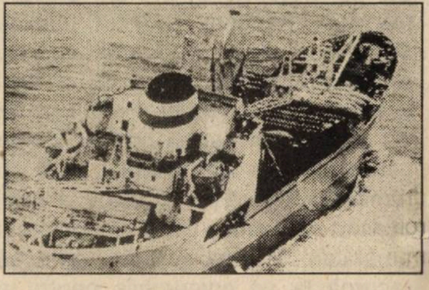

mult în cazul măsurilor cu caracter militar, care angajează nemijlocit țările membre ale Tratatului de la Varșovia, cum a fost, spre exemplu, amplasarea rachetelor în Cuba. Țara noastră a apreciat înțelepciunea de care a dat dovadă guvernul sovietic în rezolvarea crizei acute prin care trecuse atunci omenirea și și-a manifestat în acest sens, public, întregul său sprijin. Trebuie însă să arătăm că, pentru noi, a rămas de neînțeles cum s-a putut adopta o măsură de asemenea importanță și cu astfel de implicații pentru pacea mondială ca amplasarea rachetelor nucleare în Cuba, fără discutarea ei prealabilă cel puțin cu țările socialiste membre ale Tratatului de la Varșovia, legate între ele prin obligații de apărare mutuală". În concluzie, conducerea PMR se pronunța pentru organizarea unor consfătuiri ale miniștrilor de Externe, fără ca acestea să capete o formă juridică, transformându-se într-un organ cu caracter permanent. Criza rachetelor va fi transformată într-un punct de referință relevant pentru modul în care Uniunea Sovietică își trata partenerii și care va justifica „desatelizarea" României.

Trebuie să menționăm totuși că, deși nu a existat o informare oficială, Hrușciov l-a informat pe Gheorghiu–Dej despre trimiterea rachetelor, după cum mărturisea chiar liderul român: „Noi n-am știut, adică să fiu mai corect, eu am știut, n-au știut însă membrii Biroului Politic. Mie mi s-a spus în tren *(în timpul vizitei din iunie 1962 a lui Hrușciov, n.n.)* despre ce se pune la cale, însă n-am fost informat cu scopul de a mi se cere o părere: tu ce părere ai, e bine? Dimpotrivă, mi s-a atras atenția, îți spun numai dumitale (...)" (martie 1963). De altfel, în ședința de Birou Politic ce a urmat unei noi vizite a lui Hrușciov (iunie 1963), la afirmația lui L. Sălăjan că Hrușciov nu ar fi uitat că l-a informat pe Dej în problema cubaneză, Dej a avut o altă părere: „A uitat. Eu mi-am pus întrebarea de ce a uitat? Cu mine nu a discutat, nu mi-a cerut părerea, ci pur și simplu așa, mi-a adus la cunoștință că doar trimite rachete în Cuba. Îmi pare bine că ați înțeles și nu v-a mâncat limba să-i spuneți (...)".

În cursul aceleiași vizite, conducerea PMR va face un alt pas îndrăzneț, cerându-i lui Hrușciov retragerea agenturii sovietice din România. „Socotesc că este timpul să se termine cu asta", va spune Gheorghiu–Dej după plecarea sovieticilor.

O mărturie de o importanță deosebită cu privire la faptul că, după criza din Caraibe, Bucureștiul a decis să evite orice angajare automată într-un conflict, dacă Uniunea Sovietică își asuma un asemenea risc, aduce istoricul american Raymond L. Garthoff. La 4 octombrie 1963, a avut loc, la cererea părții române, o întrevedere a ministrului Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu, cu secretarul de Stat al SUA, Dean Rusk. Cu acest prilej, șeful diplomației române i-a spus lui Rusk că România nu fusese consultată de sovietici în privința amplasării rachetelor în Cuba și nu se consideră parte în disputa respectivă. El a mai spus că guvernul român cerea SUA să ia în considerare faptul că, într-un conflict de genul celui din Cuba, România va rămâne neutră și, în consecință, SUA să evite să considere țara noastră printre inamicii lor, plecând de la presupunerea greșită că România este aliatul automat al URSS. Rusk a răspuns că SUA iau în considerare orice țară care nu participă sau nu permite utilizarea teritoriului său la acțiuni militare împotriva lor. Despre această întrevedere, Garthoff a aflat chiar de la Dean Rusk, în 1990. Istoricul american, făcând o legătură între distanțarea României de Tratatul de la Varșovia și criza rachetelor, considera cazul românesc „remarcabil", „o excepție singulară în solidaritatea alianței" condusă de URSS.

Paul Niculescu–Mizil sublinia, la rândul său, că momentul crizei rachetelor din 1962 a fost hotărâtor în „clarificarea problemelor legate de apărarea țării, de colaborarea externă pe plan militar. În acea perioadă, s-au conturat ideile care au constituit ulterior baza politicii naționale în problemele de apărare". Fără a pune problema unei eventuale ieșiri din Tratatul de la Varșovia (deși, uneori, propaganda românească a susținut desființarea simultană a celor două alianțe), conducerea regimului de la București s-a pronunțat pentru crearea unui mecanism de luare a deciziilor pe bază de consultări, axate pe principiile egalității și independenței, în care dreptul comenzii depline asupra armatei naționale aparține statului român.

Acest curs al politicii românești nu va fi conjunctural. El se va menține și după înlăturarea lui Hrușciov, în octombrie 1964, și după venirea la putere a lui Ceaușescu, în 1965, producând o impresie deosebită în Occident. Din păcate, autoritățile române nu au știut să fructifice așa cum trebuia aceste oportunități. ■

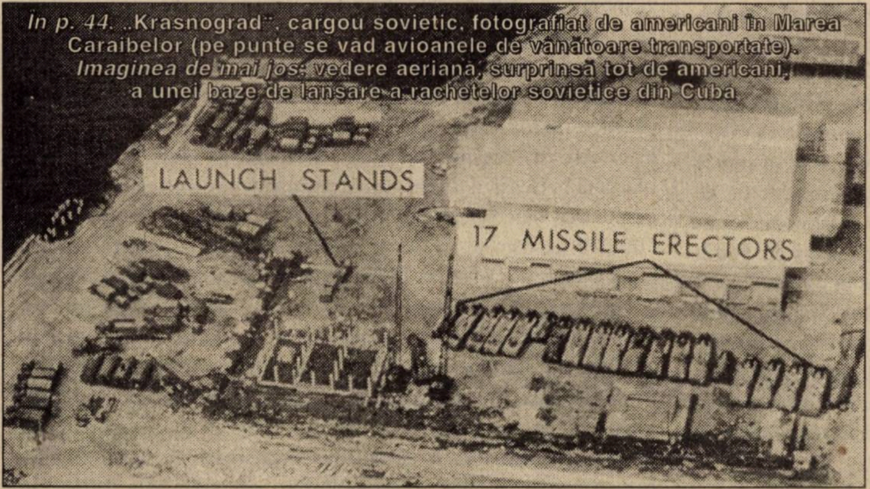

În p. 44. „Krasnograd", cargou sovietic, fotografiat de americani în Marea Caraibelor (pe punte se văd avioanele de vânătoare transportate). *Imaginea de mai jos:* vedere aeriană, surprinsă tot de americani, a unei baze de lansare a rachetelor sovietice din Cuba

1953: Revolta muncitorilor din RDG (3)*

Adrian POP

„Semne de neliniște“

Pornind de la recunoașterea erorilor trecutului, în concordanță cu principiile enunțate în rezoluția sovietică, Comunicatul prevedea o amnistie generală pentru toți cei fugiți din Germania Răsăriteană, asistență pentru întreprinderile mici și mijlocii, politici mai liberale în domeniile deplasărilor interzonale și a permiselor de rezidență, o atenuare a campaniei îndreptate împotriva bisericii protestante și reacordarea cartelelor pentru rațiile alimentare păturilor sociale mijlocii. Paradoxal, singurul segment de populație care era exclus de la aceste concesii era tocmai acela în rândurile căreia nemulțumirea era cea mai profundă, urmare a normelor de muncă crescute — clasa muncitoare. Oricum, Comunicatul Biroului Politic a produs emoție atât în sânul, cât și în afara partidului. Mulți membri de rând ai acestuia l-au interpretat ca pe un semn al falimentului politicii SED, s-au simțit trădați și au intrat în panică, în vreme ce alții au solicitat demisia lui Ulbricht sau, pur și simplu, au părăsit partidul. Reacția populară a fost în general favorabilă, deși, în rândurile țăranilor colectvizați, s-au înregistrat și „semne de neliniște“, provocate de perspectiva ipoteticei desființări a CAP-urilor. La rândul lor, frământările de la sate i-au determinat pe activiștii partidului să-și îndrepte atenția, cu precădere, către aceste zone, neglijând situația în continuă deteriorare din marile orașe. Neluând în seamă multiplicarea surselor de tensiune, Biroul Politic a confirmat, la 13 iunie 1953, pernicioasele creșteri de normă. Primii care au reacționat au fost muncitorii de la șantierele de construcții Bettenhaus Friedrichshain. Într-o rezoluție prezentată premierului Grotewohl în numele colegilor de branșă industrială, aceștia au cerut abrogarea creșterilor de norme la șantierele de construcții. În loc să trimită un reprezentat guvernamental, în dimineața zilei de 16 iunie, guvernul a trimis la fața locului un lider sindical însoțit de 15 agitatori, care a încercat în van să-i convingă pe muncitori să accepte decizia Biroului Politic. În această atmosferă tensionată, directorul spitalului din Berlin a ordonat închiderea porților, făcându-i pe muncitori să creadă că vor fi arestați. Vestea a provocat spontan o demonstrație de solidaritate, pe una dintre arterele centrale ale Berlinului Răsăritean. După spargerea porților spitalului, muncitorii au pornit către centrul orașului, numărul lor ajungând de la câteva sute la câteva mii, pe măsura traversării străzilor orașului. Sub presiunea demonstrațiilor, care pichetau clădirile guvernului și partidului, Biroul Politic a revocat decizia anterioară. Spontană, lipsită de lideri și obiective clare, mișcarea muncitorilor est-berlinezi se afla deja în proces de dezintegrare atunci când, în după-amiaza zilei de 17 iunie, tancurile sovietice și-au făcut apariția pe străzi. Zeci de demonstranți au fost uciși în aceste împrejurări sau executați, ulterior, în represiunea ce a urmat.

Aici și în p. 47 și 49, trei imagini surprinse în timpul revoltei din Berlinul de Est (iunie 1953)

Reuniți, târziu în noapte, într-o ședință cu activul de partid, Grotewohl și Ulbricht au recunoscut greșelile conducerii partidului și înăsprirea măsurilor de tip polițienesc, dar au apreciat — cu totul eronat, însă, tipic pentru reacția unor *aparatchiki* — că strategia de urmat în continuare trebuia să fie „mobilizarea întregului partid, până la ultimul membru“. În dimineața zilei de 17 iunie, aproape 25–30.000 de cetățeni demonstrau în fața clădirii guvernului, aproape 80–100 dintre aceștia reușind să spargă cordoanele de securitate și să intre în interiorul său. Rămâne cu totul semnificativ pentru gradul de dependență și obediență al conducerii est-germane față de autoritățile sovietice faptul că Biroul Politic, abia reunit în ședință la sediul partidului (orele 10.00), a fost nevoit să se mute (orele 10.30), la ordinele exprese ale împuternicitului Înaltei Comisii Sovietice din Germania, Vladimir S. Semenov, la sediul acesteia din urmă. Folosiți ca simple curele de transmisie de către autoritatea sovietică, membrii Biroului Politic au fost trimiși să pacifice marile orașe. Câteva ore mai târziu, liderii SED au fost informați că Moscova declarase, începând cu orele 13.00, legea marțială în Berlinul Răsăritean. Confruntați cu propagarea rapidă și amploarea demonstrațiilor împotriva regimului — reunind peste 500.000 de oameni, în peste 350 de localități —, ulterior, legea marțială a fost extinsă, în 167 din cele 217 districte urbane și rurale est-germane. Chiar dacă cifrele privitoare la amploarea revoltei diferă între ele, este cert că muncitorimea industrială a fost cea care a declanșat evenimentele din 17 iunie. Elementele rurale au fost implicate doar în incidente izolate, iar păturile mijlocii și intelectualitatea nu au jucat nici un rol sau unul cu totul neglijabil în desfășurarea acestora. În câteva orașe (spre exemplu, Görlitz), intelectualii s-au alăturat demonstranților, dar asemenea cazuri au constituit mai degrabă excepția decât regula. Nu este câtuși de puțin întâmplător faptul că, în afara Berlinului Răsăritean și a împrejurimilor sale, principalele demonstrații s-au desfășurat în zone industriale din Germania centrală (Bitterfeld, Halle, Leipzig, Merseburg), districtul Magdeburg și, într-o mai mică măsură, districtele Jena/Gera, Brandenburg și Görlitz. După cum simptomatică rămâne și împrejurarea că amploarea cea mai mare au avut-o demonstrațiile din districtele unde fie comuniștii (Halle, Merseburg), fie social–democrații (Magdeburg, Leipzig) exercitaseră o însemnată influență în vremea Republicii de la Weimar. Deși a existat o tentativă nereușită de coordonare a acțiunilor greviste din orașele Halle, Merseburg și Bitterfeld, practic nu a existat vreo legătură între diversele centre ale revoltei.

---

* *Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 1/53, 2001, p. 54–55.*

Teren propice

Muncitorii implicați în acțiunile din 17 iunie s-au recrutat, în special, dintre cei ce activau în industriile de construcții, minieră, constructoare de mașini și chimică. Nu este întâmplător nici faptul că majoritatea muncitorilor din construcții, antrenați în evenimente, aparținea șantierelor implicate în programele de edificare a unor mari obiective industriale socialiste. Situate în zone adesea îndepărtate, oferind condiții improprii de cazare și hrană, aceste șantiere de construcții ofereau un teren propice dezvoltării manifestărilor de nemulțumire. În ceea ce privește situația din industria minieră, în vreme ce în minele producătoare de minereu de fier și potasiu au avut loc dese întreruperi ale lucrului, în minele de cărbuni și uraniu nu au existat practic acțiuni greviste. Împrejurarea din urmă se explică, înainte de toate, prin beneficiile materiale aparte de care se bucurau cei ce lucrau în aceste două sectoare miniere, precum și prin lipsa lor de solidaritate, datorată eterogenității forței de muncă (înființate după al doilea război mondial, la inițiativa Comisiei Sovietice de Control, minele de uraniu atrăseseră muncitori din toate colțurile RDG). În plus, la minele de cărbuni din Saxonia sovieticii au intervenit rapid, înăbușind în fașă orice început de revoltă. Alături de muncitorii din construcții, de cei de la minele de minereu de fier și potasiu, un rol important în acțiunile din iunie 1953 l-au jucat muncitorii din industria grea. Ei sunt cei care fuseseră supuși cei dintâi presiunilor propagandei guvernamentale pentru creșterea voluntară a normelor de lucru. Dar, tot ei erau cei care se știau indispensabili realizării programelor de industrializare socialistă ale regimului. Așa se explică, între altele, salariile mari de care beneficiau exponenții acestui segment, precum și amenajarea, în timpul crizei alimentare din februarie 1953, a unor magazine speciale în fabricile și uzinele în care aceștia își desfășurau activitatea. Mai presus de toate însă, muncitorii știau că, din motive ideologice și de imagine, regimul dorea să evite folosirea forței împotriva lor. Un stat al muncitorilor care ar fi folosit violența împotriva celor pe care avea pretenția că-i reprezintă și-ar fi anulat însăși logica existenței sale. Erodarea legitimității regimului comunist est–german în aceste circumstanțe a fost pregnant surprinsă de scriitorul Stefan Heym. După un periplu de câțiva ani buni în SUA, unde își căutase refugiul, confruntat fiind cu represiunea intelectualității de stânga de către regimul nazist, în 1952 acesta se reîntorsese în ceea ce, între timp, devenise Republica Democrată Germană, pentru a scăpa de „vânătoarea de vrăjitoare“ a guvernării anticomuniste mccarthyste. Aici avea să sufere însă, la scurt timp, un nou șoc psihologic: „Am început să mă gândesc că ceva serios era în neregulă. Până la urmă, cum se putea ca, într-un stat al muncitorilor, aceștia să fie în grevă și să se ridice împotriva guvernului muncitoresc? Cineva greșea, fie muncitorii, fie guvernul. Bertolt Brecht a fost cel care a spus odată că în această situație ar fi mai bine pentru guvern să-și caute un alt popor. Ei *(guvernul, n.n.)* însă n-au putut să găsească un alt popor — poporul exista deja. Astfel încât, probabil, că guvernul ar trebui să se schimbe, dar nu a făcut-o“.

Percepția liderilor SED asupra evenimentelor — o „lovitură contrarevoluționară“, pregătită și controlată din Vest — a fost transmisă și însușită de autoritățile sovietice aflate în Germania Răsăriteană. Șeful Înaltei Comisii Sovietice pentru afaceri germane, Vladimir S. Semenov, și mareșalul Vladimir P. Sokolovski, șeful Statului Major General și adjunct al ministrului sovietic al Apărării (acesta din urmă sosit, la Berlin, la apogeul crizei din iunie), au acceptat și au transmis Kremlinului rapoartele Ministerului de Interne est–german, ce acuzau „un rol organizatoric foarte activ“ al forțelor militare și spionajului american în desfășurarea tulburărilor. Drept urmare, Kremlinul a monitorizat atent alerta unor unități militare occidentale la granițele RDG, precum și la sediul NATO. Realizarea caracterului lor pur defensiv nu a modificat însă percepția sovietică generală asupra evenimentelor. Ea a fost chiar amplificată în raportul pe care Vladimir Semenov, Vladimir Sokolovski și Pavel Iudin l-au trimis lui Viaceslav M. Molotov și Nikolai A. Bulganin, la 24 iunie 1953. Potrivit raportului, revolta a fost „pregătită anticipat de trei state occidentale și complicii lor din rândurile capitalului monopolist vest–german (...), de organizații fasciste și altele manevrate în principal de spionajul american“. În realitate, nu există dovezi concrete privitoare la amestecul occidental în instigarea muncitorilor est–germani la revoltă. Cu toate că America trăia din plin, la acea dată, frenezia strategiei *roll–back* și a proslăvirii virtuților războiului psihologic, nici administrația Eisenhower și nici alte guverne occidentale nu erau pregătite pentru o implicare activă într-o revoltă petrecută în Berlinul Răsăritean, și cu atât mai puțin pentru o intervenție în forță, dincolo de Cortina

de Fier. Că este așa o demonstrează și faptul că, deși stația americană de radio din Berlin — „Radio In The American Sector" (RIAS) — a relatat, în general, cu simpatie derularea protestelor, ea nu numai că a refuzat să difuzeze chemarea la grevă generală, solicitată de o delegație a muncitorilor berlinezi, dar, într-o transmisie, din seara zilei de 17 iunie, a recomandat chiar insurgenților să se supună ordinelor oficialităților sovietice, pentru a evita intervenția în forță a acestora.

Criza din iunie a avut un impact major atât asupra luptelor intestine, la vârf, din sânul SED, cât și a turnurii pe care avea să o ia „chestiunea germană".

În miez de noapte

Dacă apogeul crizei est–germane propriu–zise era deja depășit pe 19–20 iunie, cel al tensiunii în sânul ierarhiei superioare a partidului de guvernământ era, în acel moment, în plină gestație. La cea de a XIV-a Plenară a CC, convocată, la 21 iunie, în miez de noapte, criticile la adresa lui Ulbricht au irupt cu vehemență. Drapată sub forma unei comisii menită a pregăti documentele Plenarei a XV-a, opoziția față de Ulbricht reflecta, în fapt, echilibrul de putere statuat în acel moment la Kremlin, mai exact înclinarea temporară a balanței puterii către suporterii lui Beria, adepți ai curmării politicii falimentare promovate de liderul de partid est–german. Raportul oficial al celor trei înalți demnitari sovietici (Semenov, Sokolovski, Iudin), însărcinați cu evaluarea preliminară a evenimentelor din iunie, cerea între altele eliberarea lui Ulbricht din funcțiile deținute de acesta pe linie de partid — secretar general, postul urmând a fi desființat — și de stat — adjunct al primului ministru —, precum și limitarea atribuțiilor și reducerea componenței Secretariatului. Consensual și în mod similar, concluziile din 2 iulie ale comisiei de partid instituite la 25 iunie pentru „a pregăti o reformă organizatorică a metodelor de lucru ale Biroului Politic și Secretariatului" cereau eliminarea postului de secretar general, o lărgire a Biroului Politic care, după model sovietic, urma să se numească „prezidiul Comitetului Central", dizolvarea Secretariatului și înlocuirea sa printr-o „comisie permanentă a prezidiului", compusă din patru membri, ce ar fi urmat să dirijeze implementarea „noului curs". La 8 iulie, comisia însărcinată cu pregătirea viitoarei Plenare a partidului și-a prezentat raportul final, însă dezbaterea sa a fost amânată. La solicitarea sovieticilor, a doua zi, Grotewohl a zburat la Moscova, unde a fost informat de arestarea lui Beria. Realizată la 26 iunie, cu ajutorul mareșalului Jukov, dar adusă la cunoștința publicului abia la 9 iulie, arestarea lui Beria însemna nu doar întărirea grupării conservatoare, al cărei campion era minsitrul de Externe, Viaceslav M. Molotov, ci și subminarea poziției șefului STASI, Wilhelm Zaisser, principalul rival al lui Ulbricht. Asigurându-și spatele prin reînnoirea sprijinului sovietic față de persoana sa, la ședința Biroului Politic, din 14 iulie, Ulbricht a trecut la atac, destituindu-l mai întâi pe ministrul Justiției, Max Fechner, favorabil unui tratament mai blând față de exponenții protestului popular. Ulterior, la sesiunea din 24–26 iunie a Comitetului Central al partidului, acuzându-i pe principalii săi oponenți, Herrnstadt și Zaisser, de comportare „ostilă față de partid" și legături cu Beria, a obținut expulzarea lor din Biroul Politic. Astfel, spre deosebire de omologul său pe linie de partid din Ungaria, Matyas Rákosi, care a trebuit să plătească cu postul de premier îmbrățișarea puțin entuziastă a „noului curs" moscovit, Ulbricht, la fel de neentuziast în urma indicațiilor Kremlinului, a reușit, datorită contextului crizei, nu doar să-și păstreze, ci chiar să-și consolideze pozițiile. Percepând evenimentele din iunie ca o amenințare directă la adresa statului est–german, sovieticii, prin determinarea de a-i asigura supraviețuirea, au determinat și supraviețuirea politică a liderului stalinist din fruntea sa.

Încă și mai important, din unghiul de vedere al evoluției războiului rece în ansamblul său, se dovedește a fi fost influența evenimentelor din iunie asupra evoluției „chestiunii germane". Criza, al cărei corolar l-a reprezentat revolta din iunie, a părut să confirme falimentul politicii germane al cărei avocat fusese Beria, servind oponenților săi pretextul de a-l izola și, în cele din urmă, a-l elimina de pe scena vieții politice. Taxată acum drept „capitulaționistă", soluția de dinainte de 17 iunie — acum pusă exclusiv pe seama lui Beria, cu ignorarea sprijinului de care se bucurase aceasta în rândurile membrilor prezidiului — va fi abandonată. Tot atât de adevărat este însă și faptul că în această schimbare de optică politică un rol nu mai puțin important l-a jucat pasivitatea politicii externe a Occidentului în general și a RFG în special. Fără a ceda tentației istoriei contractuale, este legitim să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat dacă occidentalii ar fi dat curs propunerii lui Beria. O înțelegere negociată asupra unei chestiuni precum cea germană, cu un rol aparte în raporturile dintre superputeri și responsabilă, în bună măsură, de perpetuarea războiului rece, n-ar fi putut pune capăt conflictului înainte ca acesta să devină o obișnuință? Deși unii dintre istorici s-au arătat sceptici față de ideea ca planul lui Beria să fi reprezentat o alternativă serioasă, argumentând că divergențele din sânul conducerii sovietice privind politica față de sprijinul german n-ar fi fost „așa de serioase precum păreau", gândul că o oportunitate de a se pune capăt, cu câteva decenii mai înainte, ordinii bipolare ar putea să fi fost ratată (în fond, sinceritatea ofertei fostului șef KGB n-a avut șansa de a fi testată), rămâne tulburător.

Interesant este și modul cum momentul 1953 s-a repercutat asupra politicii occidentale. Pe de o parte, evenimentele est-germane din iunie l-au ajutat pe cancelarul vest–german, Konrad Adenauer, să obțină o victorie zdrobitoare în alegerile federale din toamnă. Pe de altă parte, criza est–germană a subminat scenariile și așa singurale în peisajul politicii anglo–americane — promovate de premierul britanic, Winston Churchill, și noul secretar american, John Foster Dulles, pentru relaxarea tensiunilor Est–Vest: la 11 mai 1953, Churchill lansase ideea unei conferințe în patru, care trebuia să ducă la semnarea unui tratat definitiv de pace cu Germania, în vreme ce J.F. Dulles îi sugerase lui Eisenhower, la 6 septembrie același an, „un efort spectacular de relaxare a tensiunilor globale", întemeiat pe crearea unei largi zone europene supus controlului armamentelor și retragerea concomitentă a sovieticilor din țările–satelit și a americanilor din Europa.

Particularități și semnificații

Dincolo de toate acestea, revolta muncitorilor est–germani se particularizează și prin semnificațiile deosebite înregistrate în planurile mental, ideologic și simbolic. Anul 1953 s-a întipărit adânc în memoria colectivă a unei întregi generații de lideri est–germani și sovietici, devenind un punct de referință, un argument și un simbol pentru adepții represiunii dure a viitoarelor crize care vor zgudui blocul răsăritean în 1956, 1968 și 1980–1981. Când, la *summit*-ul est–european din decembrie 1980, desfășurat la apogeul crizei poloneze, varianta represiunii interne dure (soluție ce a prevalat în 1953) a fost contrapusă opțiunii intervenției trupelor Tratatului de la Varșovia (soluția crizelor din 1956 și 1968), Honecker a ținut să-i reamintească liderului polonez de partid, Stanislaw Kania, că: „Aceasta este experiența noastră din anul 1953“. În același timp, constituindu-se în cel dintâi exemplu de respingere, de către muncitori, a unui guvern ce pretindea că reprezintă interesele clasei muncitoare, momentul 1953 se constituie și în începutul simbolic al procesului de erodare lentă, dar continuă, a legitimității regimurilor comuniste din Europa de Est.

După momentul 1953, separația dintre cele două Germanii și, în prelungirea acesteia, cea dintre Est și Vest, se va accentua progresiv. În august 1953, vor fi reglementate problemele economice bilaterale dintre URSS și RDG, iar misiunile diplomatice ale celor două țări vor fi ridicate, pe bază de reciprocitate, la rang de ambasade. În anul următor, Kremlinul va consimți la stoparea prelevării reparațiilor de război din RDG, ștergând cu buretele datoriile acesteia față de URSS. La 14 mai 1955, Germania Răsăriteană va deveni unul dintre membrii fondatori ai Tratatului de la Varșovia, la mai puțin de o săptămână după intrarea pandantului său occidental în NATO (ca urmare a refuzului Adunării Naționale a Franței, din august 1954, de a ratifica tratatul privitor la Comunitatea de Apărare Europeană). Pentru ca, în septembrie 1955, RDG să își vadă recunoscută independența și suveranitatea de stat în Tratatul bilateral încheiat cu Uniunea Sovietică. Astfel, dintr-un obiect de negociere pentru politica vestică a URSS, Germania Răsăriteană devenea un element–cheie al sistemului de securitate sovietic. În sfârșit, acestui moment de turnură îi va succeda un altul, nu mai puțin important, care va diminua drastic scurgerea demografică către RFG, desăvârșind separația Est–Vest: ridicarea, în zorii zilei de 13 august 1961, a Zidului Berlinului (113 km). Divizarea unui oraș (Berlinul) și a unei țări (Germania), ce păreau să fie doar aranjamente postbelice tranzitorii, sfârșeau prin a se permanentiza, consfințind divizarea, pentru decenii, a Europei și consolidarea, în umbra sa, a ordinii mondiale bipolare. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Insula Șerpilor:

statut juridic, evoluții istorice, implicații în delimitarea spațiilor maritime

Dumitru MAZILU*

Situată la circa 42 de km (23 mile) de țărm, în dreptul Deltei Dunării, Insula Șerpilor — notificată în acte internaționale ca aparținând României — a intrat „în cadrul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice“, în 1948, în plină dictatură stalinistă. Fiind fără resurse de viață, deci, nelocuibilă, această insulă a fost folosită ca pretext de către marea putere de la Răsărit pentru „a-și apropia spații maritime care nu i-ar fi revenit de drept“, în cazul în care ar fi recunoscut statutul juridic al acesteia, reconfirmat și prin Tratatul de Pace de la Paris, din 1947. Dacă actul de putere din 1948 — prin care insula era trecută „în cadrul Uniunii Sovietice“ — a fost contestat de diplomația română, condusă de Ștefan Andrei, cu aprobarea expresă a conducerii țării din acei ani, prin tratatul politic de bază cu Ucraina, din 1997, puterea de la București „a recunoscut efectele acelui act de putere al dictaturii staliniste din 1948, în favoarea statului succesor din 1997“, ceea ce are implicații din cele mai grave privind delimitarea spațiilor maritime ale României.

Statutul Insulei Șerpilor în baza Tratatului de la Berlin, din 1/13 iulie 1878

În urma războiului ruso–româno–turc, din 1877–1878, prin Tratatul de pace de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, Insula Șerpilor a fost „notificată oficial ca aparținând României“. Acest teritoriu stâncos, pe care îl reprezenta insula, a fost recunoscut ca aparținând țării noastre, împreună cu întreaga Deltă a Dunării și cu teritoriul Dobrogei, până la Silistra.

În Tratat, se stipulează expres că „insulele formând Delta Dunării, precum și Insula Șerpilor, sandgiacul Tulcei, cuprinzând districtele (*cazas*) Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Măcin, Babadag, Hârșova, Kustenge, Medgidia **sunt întrupate cu România**“ (art. 46, al.1, Tratul de Pace de la Berlin dintre Austro–Ungaria, Franța, Germania, Italia, Imperiul otoman și Rusia, 1/13 iulie 1878; subl. ns.).

Tratatul precizează, totodată, că Principatul României mai primește, în afară de teritoriile menționate, „ținutul situat la sudul Dobrogei până la o linie care, plecând de la răsărit de Silistra răspunde în Marea Neagră, la miazăzi de Mangalia“. De asemenea, Tratatul stipulează că „linia granițelor se va fixa la fața locului de Comisiunea Europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei“ (ibidem, art. 46, al. 2).

Evoluții istorice: Insula Albă, Leuke sau Achilleis

Pentru a înțelege în mod corect coordonatele juridice ale teritoriului stâncos, care formează Insula Șerpilor, socotim necesară o succintă trecere în revistă a principalelor evoluții istorice privind acest teritoriu.

Teritoriul stâncos, cunoscut astăzi sub denumirea de Insula Șerpilor, a fost denumit „Insula Albă“, Leuke sau Achilleis, de către navigatorii și comercianții care îl foloseau pentru scurte escale.

Gheorghe I. Brătianu atrăgea atenția — într-o lucrare de referință privind Marea Neagră — că „pe locul actualei Mangalia, Callatis-ul era o așezare doriană a Heracleei, la fel ca și Mesembria, fiică a Megarei“. Marele nostru istoric observa că „unul din popasurile cele mai vechi este cel din «Insula Albă», Leuke sau Achilleis, mică stâncă ce se înalță în plină mare în largul gurilor Dunării, și se numește astăzi Insula Șerpilor“ (Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. I, București, Ed. Meridiane, 1988, p. 142).

Gh.I. Brătianu furnizează și unele explicații cu privire la denumirile date insulei. Astfel, el precizează că „acest punct de escală al milesienilor era garnisit cu un sanctuar ridicat în cinstea lui Achile Pontarches, protectorul navigației și al comerțului“ (*ibidem*); textul original al cărții fost publicat sub titlul: *La Mer Noire: Des origines a la conquete ottomane,* de către Societas Academica Dacoromana, München, 1969).

Tratatul de la București (1812) și Pacea de la Adrianopole (1829)

În secolele XVI–XVIII, când zona de răsărit a continentului european se afla sub dominația Imperiului otoman, Marea Neagră s-a aflat în stăpânirea Înaltei Porți. Acest spațiu maritim era considerat un „lac maritim“, Insula Șerpilor aflându-se — în consecință — sub suveranitatea otomană.

Elemente noi privind statutul Mării Negre apar stipulate în Tratatul de la București, din 1812, în urma războiului ruso–turc, care a consacrat victoria Imperiului țarist. Prin acest Tratat, Rusia a impus frontiera între cele două imperii pe Prut, iar la Gurile Dunării pe Brațul Chilia.

---

* Prof. univ. dr.; participant la negocierile dintre România și URSS privind delimitarea spațiilor maritime din Marea Neagră. *Precizăm că studiul de față a fost publicat în serial, sub girul revistei noastre, în cotidianul „Azi“ (octombrie–noiembrie 2000). Îl reluăm aici integral, dându-le astfel posibilitatea cititorilor noștri de a avea la îndemână un valoros „dosar“ în care istoria face casă bună cu realitățile politice de strictă actualitate.*

În 1829, prin Pacea de la Adrianopole, înțelegerile consacrate prin Tratatul de la București au fost confirmate. Cu acest prilej, Imperiul țarist și-a consolidat situația, dobândind Delta Dunării, iar granița Rusiei a fost stabilită pe brațul de sud al fluviului — Sfântul Gheorghe.

Tratatul de la Paris (1856)

Statutul Gurilor Dunării și a insulelor din Deltă a fost schimbat prin Tratatul de Pace, de la Paris (1856), ca urmare a înfrângerii Rusiei în războiul Crimeii (1853–1855).

Coaliția formată din Franța, Marea Britanie, Prusia, Sardinia și Imperiul otoman a învins Imperiul țarist, ceea ce a dus la îndepărtarea Rusiei de la Gurile Dunării. Insulele din Deltă au revenit sub suveranitatea Imperiului otoman.

Este de observat că nici Tratatul de la București (1812), nici documentele semnate în urma Păcii de la Adrianopole (1829) și nici Tratatul de la Paris (1856) nu conțin referiri la statutul Insulei Șerpilor, care este dedus din statutul general al spațiilor maritime reglementate prin aceste acte internaționale.

Protocolul de la Paris (6 ianuarie 1857)

Insula Șerpilor este menționată expres, pentru prima dată, în Protocolul plenipotențiarilor puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris, din 1856. Acest protocol a fost încheiat, la Paris, în ianuarie 1857.

Mai întâi, plenipotențiarii au convenit că „insulele cuprinse între diferitele brațe ale Dunării, la gurile sale, și formând Delta acestui fluviu (...) vor fi repuse sub suveranitatea imediată a Sublimei Porți, de care depindeau înainte“ (Protocol al plenipotențiarilor Marilor Puteri, întruniți în conferință, 1856 decembrie 25 — 1857 ianuarie 6, Paris).

Plenipotențiarii Marilor Puteri au recunoscut că — dat fiind că Tratatul de la Paris, ca și tratatele anterioare au păstrat tăcerea „cu privire la soarta Insulei Șerpilor“ — „se cuvine ca această Insulă să fie considerată ca depinzând de Delta Dunării și trebuind, în consecință, să urmeze destinația acesteia“ (*ibidem*).

În baza aceluiași Protocol, guvernul otoman s-a angajat — în interesul general al comerțului maritim — „să întrețină pe această Insulă un far menit să asigure navigația vaselor ce se îndreaptă spre Dunăre și spre Portul Odessa“ (*ibidem*). Totodată, plenipotențiarii au convenit ca — „în scopul asigurării navigabilității gurilor acestui fluviu și a părților de mare învecinate“ — să vegheze la regularitatea serviciului acestui far „Comisiunea riverană, instituită prin art. 17 al Tratatului de la Paris“ (*ibidem*).

Memoriul lui I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu (iunie 1878)

La 12/24 iunie 1878, Ion C. Brătianu, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, și Mihail Kogălniceanu, în calitate de Ministru al Afacerilor Străine, au adresat un Memoriu Congresului de la Berlin, prin care cereau „garantarea integrității teritoriale a țării“. Cei doi iluștri oameni de stat au supus plenipotențiarilor Marilor Puteri — în condițiile în care Tratatul de la San Stefano făcea „obiectul dezbaterilor Europei“ — cinci exigențe fundamentale, a căror luare în considerare, răspundea „nevoilor și dorințelor legitime ale țării“, consacrând „drepturile sale și

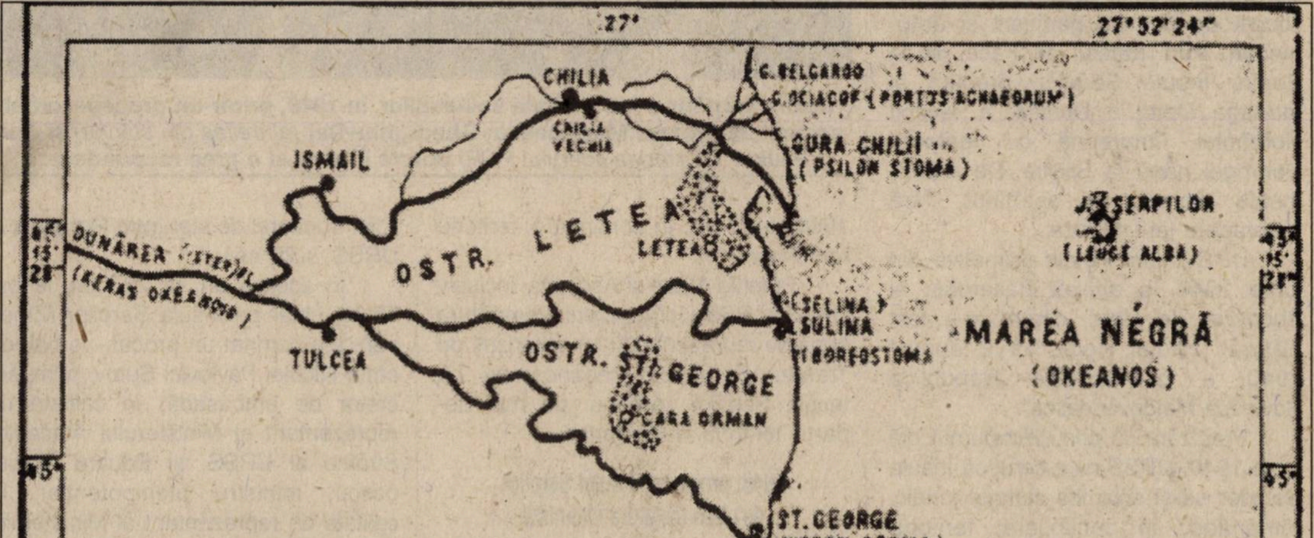

Gurile Dunării și Insula Șerpilor reprezentate pe o hartă publicată de N. Densușianu, în postuma și controversata sa lucrare *Dacia preistorică* (1913) garantarea intereselor europene" (*ibidem*).

I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu au formulat exigențele țării, în acel moment de istorie, astfel: 1. nici o parte a actualului teritoriu să nu fie detașată de România; 2. pământul românesc să nu fie supus unui drept de trecere în folosul armatelor ruse; 3. **în virtutea titlurilor sale seculare, Principatul să intre în posesia insulelor și Gurilor Dunării, inclusiv Insula Șerpilor**; 4. să primească în proporție cu forțele militare pe care le-a pus în linie, o indemnizație în forma în care s-ar aprecia a fi mai practică; 5. independența să fie definitiv consacrată și teritoriul neutralizat" (*ibidem*; subl. ns.).

În conformitate cu acest excepțional document, „posesia Insulei Șerpilor", ca și a celorlalte insule și a Gurilor Dunării", era solicitată „în virtutea titlurilor seculare" ale României, cei doi demnitari atrăgând atenția că „aceste cereri nu ies din domeniul dreptului și al echității", fiind „în deplină armonie cu interesul general al Europei" (*ibidem*).

Ultimatumul din iunie 1940

După cum se știe, Memoriul lui I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu a fost socotit un demers pertinent și argumentat. Prin Tratatul de Pace de la Berlin, Insula Șerpilor, precum și întreaga Deltă a Dunării, a revenit României, împreună cu teritoriul Dobrogei până la Silistra. De atunci, Insula Șerpilor a aparținut, fără întrerupere țării noastre.

URSS, prin notele ultimative din iunie 1940, a anexat Basarabia și Bucovina de Nord, cărora le-a fost alăturat Ținutul Herța. La 2 august 1940, a fost formată „Republica Sovietică Moldovenească".

Precizăm că prin ultimatumul din iunie 1940, URSS nu a cerut ca Insula Șerpilor să-și schimbe statutul juridic, rămânând, în continuare, teritoriu românesc.

Tratatul de Pace de la Paris (1947)

În urma celui de-al doilea război mondial, prin Tratatul de Pace de la Paris — semnat de URSS, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, Statele Unite ale Americii, Australia, Republica Sovietică Socialistă a Bielorusiei, Canada, Cehoslovacia, India, Noua Zeelandă, Republica Sovietică Socialistă a Ucrainei și Uniunea Sud-Africană, ca „Puteri Aliate și Asociate", de o parte, și România, de altă parte — s-a stipulat că frontiera româno-sovietică „este aceea fixată în iunie 1940" (alin. 2, art. 1, Tratatul de Pace, Paris, 10 februarie 1947). Potrivit acestor prevederi, Insula Șerpilor își păstra statutul juridic din 1940, deci, era, în continuare, teritoriu românesc.

Puterile Aliate și Asociate, inclusiv URSS și RSS Ucraina, prin semnătura pusă de reprezentanții lor autorizați pe Tratatul de Pace, recunoșteau că Insula Șerpilor rămâne, pe mai departe, teritoriu al României.

Insula Șerpilor a fost cedată sovieticilor, în 1948, printr-un proces–verbal semnat de Eduard Mezincescu; Gheorghiu–Dej *(al treilea din stânga)* **și Ana Pauker** *(în stânga liderului PCR)* **poartă însă și ei o grea răspundere...**

1948: preluarea Insulei Șerpilor de către dictatura stalinistă

În 1948, printr-un act de putere, tipic pentru dictatura stalinistă, Insula Șerpilor a fost preluată de URSS. Conform Anexei II a Protocolului, referitor la precizarea parcursului liniei frontierei de stat între România și URSS, semnat la Moscova, la 4 februarie 1948, linia frontierei este „de-a lungul fluviului Dunărea, de la Pardina la Marea Neagră, lăsând Insulele Tătarului Mic, Daleru Mic și Mare, Maican și Limba de partea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, iar insulele Tătarul Mare, Cernovca și Babina, de partea României; **Insula Șerpilor, situată în Marea Neagră,** la răsărit de Gurile Dunării, **intră în cadrul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste**" (alin. 1, anexa II, Protocolul referitor la precizarea parcursului liniei frontierei de stat între România și URSS; *subl. ns.*).

În același an, la 23 mai, la ora 12.00, chiar pe Insula Șerpilor (Zmeinâi), s-a semnat un proces–verbal, de către Nicolai Pavlovici Sutov, prim–secretar de ambasadă, în calitate de reprezentant al Ministerului Afacerilor Străine al URSS, și Eduard Mezincescu, ministru plenipotențiar, în calitate de reprezentant al Ministerului Afacerilor Străine al României. Cei doi reprezentanți au precizat, sub semnătură, că „în virtutea și în executarea Protocolului sovieto–român, semnat la Moscova, la 4 februarie 1948", au încheiat procesul–verbal, prin care constată că „astăzi, la ora 12.00 *(23 mai 1948, n.n.)*, ora locală, Insula Șerpilor sau Zmeinâi, situată în Marea Neagră la 45 de grade, 15 minute, 18 secunde latitudine Nord și 30 de grade, 19 minute, 15 secunde longitudine Est de Greenwich, **a fost înapoiată Uniunii Sovietice de către Republica Populară Română și încadrată în teritoriul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste**“ (alin. 1, proces–verbal, încheiat la 23 mai 1948, pe Insula Șerpilor; subl. ns).

În continuare, reprezentanții celor două țări precizau că prin semnarea procesului–verbal **„s-au îndeplinit formele legale de predare a Insulei“** (*ibidem*, alin. 2; subl. ns.).

Contestarea actului din 1948 de către diplomația română (1970–1980)

Retragerea trupelor sovietice din România, în 1958, ca urmare a negocierilor purtate de Gheorghe Gheorghiu–Dej cu N.S. Hrușciov, a permis o nouă abordare a politicii noastre externe, conturată în aprilie 1964 și promovată în anii care au urmat. A fost respins „planul Valev“, care viza accentuarea subordonării economice a României, într-o formulă integraționistă; au fost combătute teroriile „apartenenței la lumea slavă“, reafirmându-se latinitatea poporului român, iar în planul relațiilor internaționale s-au pus în discuție actele de putere ale dictaturii staliniste, inclusiv cel prin care Insula Șerpilor a fost preluată de URSS, în 1948.

Un act contrar prevederilor Tratatului de Pace

Diplomația română din anii ’70–’80 a contestat actul prin care Insula Șerpilor „a intrat în cadrul Uniunii Sovietice“. În cursul mai multor runde de negocieri — la care am participat împreună cu Gheorghe Săulescu, Costache Ciubotaru, Iftene Pop, comandorul Emilian Munteanu și alte personalități —, delegația română a demonstrat că „actul din 1948 contravine prevederilor Tratatului de Pace de la Paris, semnat la 10 februarie 1947“. Delegația țării noastre a prezentat delegațiilor sovietice — care se schimbau de la o rundă de negocieri la alta — reglementările prin care era consacrată „apartenența Insulei Șerpilor la teritoriul României“, subliniind că „un act de dictatură prin care se încălcau prevederile Tratatului de Pace — semnat în februarie 1947 și de reprezentanții autorizați ai URSS — nu este legitim“.

Trebuie arătat că „poziția fermă a diplomației române a fost aprobată de conducerea țării din acei ani“. Pe baza documentelor prezentate de Ștefan Andrei — care a coordonat și, apoi, a condus activitatea diplomatică —, Nicolae Ceaușescu a pus de câteva ori în discuția organelor superioare de conducere „actul dictatorial din 1948 prin care acest teritoriu românesc a fost preluat de URSS“. Acest act a fost dezaprobat și condamnat cu toată hotărârea de conducerea României din acei ani, relevându-se caracterul său nelegitim, contrar dispozițiilor Tratatului de Pace din 1947.

Consecințe grave

Insistența părții sovietice asupra impunerii actului de putere din 1948 se explică și prin „implicațiile pe care Insula Șerpilor le are asupra delimitării spațiilor maritime din Marea Neagră“. Consecințele recunoașterii „statutului Insulei din 1948“ se concretizează în restrângerea „spațiilor maritime care se cuvin de drept României în Marea Neagră“. Preluarea insulei — care este de drept teritoriu românesc — viza „extinderea spațiilor maritime ale Uniunii Sovietice până în apropierea coastelor României“, ceea ce reprezenta „un important obiectiv militaro–strategic al puterii de la Răsărit“.

„Sacrificii istorice“

Tratatele de bază dintre state sunt acte internaționale de cea mai mare însemănate. Ele sunt necesare, deoarece au o contribuție deosebită la promovarea și consolidarea unor relații de bună vecinătate între statele respective. Negocierea Tratatului de bază cu Ucraina a prezentat trăsători specifice, deoarece viza „un stat succesor — constituit în urma dezmembrării Uniunii Sovietice“. Poziția țării noastre față de noul stat a fost precizată în „Declarația Parlamentului României privind referendumul din Ucraina, din 1 decembrie 1991“. În Declarație, forumul legislativ al României reafirma dorința țării noastre de a întreține relații cu Ucraina, dar precizează, în același timp, că în ceea ce privește Bucovina de Nord, Ținutul Herța și Ținutul Hotin, referendumul în cauză „nu poate avea valabilitate“, deoarece teritoriile respective, ca și Insula Șerpilor, au fost „anexate abuziv de fosta URSS“ și „sunt de drept ale României“.

Caracterul abuziv nu încetează

Un act de dictatură — cum sunt cele prin care marea putere de la Răsărit a anexat teritorii care „sunt de drept ale României“ — rămâne „un act abuziv“ până în momentul anulării sale și înapoierii teritoriilor acaparate celor cărora „aparțin de drept“.

Caracterul abuziv al actului în cauză nu încetează prin „preluarea acelui act de către statul succesor“. Preluarea „actului respectiv de către statul succesor duce la perpetuarea abuzului și ilegalității“, cu toate consecințele pe care le implică în relațiile dintre statele și popoarele în cauză, deoarece caracterul profund imoral al unui asemenea act a fost, în toate timpurile, dezvăluit și condamnat cu toată hotărârea.

Efectele dictaturii staliniste

Pentru a-și justifica incapacitatea de a apăra interesele naționale ale poporului român, puterea instaurată în noiembrie 1996 a lansat teza „sacrificiilor istorice“. Este evident că o asemenea teză a dus la „perpetuarea nedreptății pentru această țară și pentru oamenii din ținuturile anexate de puterea stalinistă“. „Sacrificiile istorice“ reprezintă o concepție pusă în slujba menținerii efectelor actelor de forță la care a recurs puterea de la Răsărit.

Opțiune incalificabilă

Contrar poziției adoptată de țara noastră, la 28 noiembrie 1991, prin Declarația Parlamentului privind referendumul din Ucraina din 1 decembrie 1991, în care se preciza că acesta „nu poate avea valabilitate“ în privința teritoriilor „anexate abuziv de fosta URSS“, puterea de la București a semnat un tratat prin care recunoaște abuzul stalinist și chiar îl justifică potrivit concepției „sacrificiilor istorice“.

Eminentul om de știință, care este prof. dr. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române, atrage atenția asupra gravității extreme a recunoașterii efectelor unui act abuziv „în favoarea statului succesor“. Este indiscutabil că suntem martorii „unei opțiuni incalificabile“ a guvernanților României din 1997.

Socrate sublinia că „în nici o împrejurare nu este bine și nici cinstit a săvîrși nedreptatea“, dar și mai grav este să-i recunoști efectele devastatoare și „să contribui la perpetuarea lor“.

Insula Șerpilor, Bucovina de Nord, Ținutul Herța, Ținutul Hotin și alte teritorii „anexate abuziv de fosta URSS“ sunt „de drept ale României“, iar guvernanții țăii au datoria să afirme aceste adevăruri și să militeze prin toate mijloacele stipulate în normele dreptului internațional pentru recunoașterea drepturilor poporului român, pentru că — așa cum observa François Jules Simon, membru al Academiei Franceze — **„când o cauză este dreaptă, mai curând sau mai târziu ea va învinge“**. ■

● din tainele arhivelor ● din tainele arhivelor ●

Martie 1960: Învățăturile lui Gheorghiu–Dej către George Călinescu

„Nu este nevoie de pagini multe, să scrie puțin, dar cu conținut“

Intelectualii constituiau, după anihilarea opoziției politice și a celei economice (1947–1949), singurul segment al societății în stare să se opună instaurării comunismului în România. Majoritatea aveau o pregătire universitară, dobândită la școlile și instituțiile de renume din Apus (Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Belgia). Acest lucru recunoscut și de comuniști: „influența educației occidentale asupra intelectualilor noștri s-a exercitat, timp de mai bine de un secol, prin toate mijloacele de care dispunea statul burghezo–moșieresc de pe vremuri — școală, presă, literatură, știință, artă, tehnică, în parte și biserica catolică (mai ales în Ardeal). Nu există domeniu al muncii intelectuale în care această influență dăunătoare să nu se facă simțită până astăzi chiar“ *(1949, n.n.).* **Pentru a contracara aceste „influențe nefaste“, Partidul Muncitoresc Român a purces la educarea în „spirit marxist–leninist a vechilor cadre de intelectuali“, prin cursuri de propagandă cuprinzând probleme politice și teoretice. Scriitorii erau obligați să scrie despre „omul nou“ — de educație comunistă —, luând ca exemplu marele vecin de la Răsărit — Uniunea Sovietică, să glorifice prin toate mijloacele care le stăteau la îndemână prin natura profesiei „mărețele realizări sovietice“, modelul suprem pentru „societatea socialistă“, preconizată a fi „edificată“ și în România. Însă rezultatele nu au fost pe măsură. Și aceasta din cauza politicii de teroare, de presiune psihologică pe care partidul unic a practicat-o în rândul scriitorilor, aceștia fiind nevoiți să treacă prin tot felul de aprobări și comisii de cenzură (aflate sub conducerea Secției de Propagandă și Agitație) pentru a putea publica un roman, un volum de poezii, o piesă de teatru. Documentul de față, descoperit în fosta Arhivă a CC al PCR și redat aici integral** *(el a fost publicat fragmentar, sub egida revistei de față, în „ABC“, supliment literar al cotidianului „Azi“, în numărul din 6 aprilie 2000, p. 8–9)* **probează în bună măsură acest lucru. Este vorba despre stenograma întrevederii dintre Gheorghe Gheorghiu–Dej și George Călinescu, la 2 martie 1960. La întrevedere a luat parte și Leonte Răutu, care răspundea de Secția de Propagandă și Agitație.**

Constantin MORARU,
Arhivele Naționale Istorice ale României

„Stenograma întrevederii tov. Gh. Gheorghiu–Dej cu academicianul G. Călinescu, 2 martie 1960

La întrevedere a participat și tov. L. Răutu.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Am aflat despre unele neajunsuri materiale pe care le aveți.

G. Călinescu: Nu este vorba de neajunsuri materiale.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Ne-a vorbit și tov. Răutu și am rugat Direcția noastră de Propagandă, respectiv sectorul care se ocupă de aceste probleme, să vadă ce este de făcut ca să înlăture piedicile, dacă sunt, sau greutăți. În orice caz, să fie înlăturate cauzele obiective, subiective care se împotrivesc.

Ați scris o carte de vreo 8-900 pagini?

G. Călinescu: Nu are 800 pagini, este mai mică și am mai tăiat din ea. Am scris-o și am predat-o la partid, de acum câtiva ani, pentru observații.

Nu am primit aceste observații decât foarte târziu. Am făcut modificările și îndreptările necesare, fiind gata acum de a face altele, dar, bineînțeles, cu regulile artei, fără compromis.

Gheorghiu–Dej (stânga) primit cu onoruri pionierești; în mijloc, N. Ceaușescu

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Compromisuri noi nu facem.

G. Călinescu: Eu m-am exprimat greșit.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Compromisuri nu trebuie făcute nici în artă, nici cu spiritul de partid pe care să-l introducem în literatură.

G. Călinescu: Să introducem un spirit nou. Buna mea convingere, în acest punct de vedere, este foarte bună *(sic!)*.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Tovarășe Călinescu, trebuie să știi că te bucuri de o apreciere foarte înaltă din partea Direcției de Propagandă și din partea conducerii partidului nostru și a guvernului.

G. Călinescu: Știu acest lucru.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Cunoști, dar cunoști și exigența noastră din punct de vedere ideologic.

G. Călinescu: Cunosc și cred că acord foarte bine exigența ideologică.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Orientarea noastră este clară. Sunt compromisuri și compromisuri. Nu știu de ce unii scriitori fug de spiritul de partid. Partidul nostru este un partid revoluționar, nu un partid oarecare. El conduce spre anumite țeluri poporul muncii. Este un partid în care nu sunt oameni butucănoși, sunt oameni care își făuresc vise, care au imaginație bogată. Și nouă, în visurile noastre, ne este frică să nu zburăm câteodată mai sus decât realitatea, să nu pierdem pământul de sub picioare. Trebuie să avem un spirit înaripat, nu se poate fără asta. Noi luptăm ca să traducem în viață cele mai înalte năzuințe, cele mai înalte sentimente ale oamenilor muncii, cele mai profunde dorințe și frământări.

V-am spus adineauri că ați scris o carte de 8–900 pagini. Eu am în vedere tendința generală, care nu este ceva caracteristic cărții acesteia, dar este tendința unora din scriitori de a scrie volume mari. Spun, în general, că le trebuie timp și multă concentrare să scrie atât. Nu este nevoie de pagini multe, să scrie puțin, dar cu conținut. Este foarte interesant. Dacă vrei să fii citit, caută să te exprimi în puține pagini. Existența scriitorului constă și în aceea ca cititorul să îl înțeleagă, să nu înțeleagă altfel decât scrie el.

G. Călinescu: Sunt de acord cu acest lucru. În cazul de față, nu este acesta.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu nu cunosc această carte. Eu am citit prima parte a cărții *Bietul Ioanide*, nu mi-a plăcut forma criticii în privința aceasta. Nu aș fi un prieten bun dacă aș spune că totul este bine. Sunt lipsuri acolo. Eu am criticat tovarășii că nu au dat indicații ca lucrarea să fie bună. Dumneata nu scrii numai pentru azi, scrii pentru mâine, pentru poimâine, pentru viitor, nu scrii pentru un strat subțire ci trebuie să scrii pentru popor, pentru ca lumea care te citește să te aprecieze și să te pună la loc de cinste. Nu poți să disprețuiești masa și s-o socotești un «vulg» pentru că, iată, «vulgul» dă anumite personalități de mare anvergură, care trebuie să scrie pentru acest «vulg».

G. Călinescu: Trebuie să ne adresăm la câți mai mulți oameni, ăsta este scopul scriitorului. Cartea despre care vorbiți este scrisă în anul 1952, a fost publicată în anul 1954.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Să nu înțelegeți că noi vă facem vreo acuzare, nu. Aveți timp să îmbunătățiți această carte. Același Călinescu are să se ridice împotriva aceluiași Călinescu din 1952, care să spună că mi-au apărut lucruri noi. Ar trebui să fii criticul propriilor lucrări. Noi înșiși *(sic!)* de multe ori renunțăm la unele lucrări pentru că atunci când le-am întocmit nu am avut materialul documentar necesar sau corespunzător, sau cel care a fost nu a fost cel mai bun. Dacă ținem la prestigiu și la autoritatea celor spuse, totul va fi bine. Eu am citit cartea și i-am reproșat lui Răutu că nu a citit-o și el. Eu am făcut adnotări pe partea citită. Am spus ce este bine și ce este rău. Iată aspectul cu legionarii, sunt lucruri interesante, dar depinde cum pot fi prezentate ca să nu lase impresia nimănui că am face apologia cutărei manifestări mistice. Avem de a face cu un om de cultură și nu poate fi apologetul unor mistici. Mi-a plăcut că cartea *(sic!)* are orientare politică, încearcă să ia poziție față de o serie întreagă de probleme, sunt personaje care se pot recunoaște, poate ai avut ceva cu ei.

G. Călinescu: Nu este așa ceva, am curajul să afim că nu este nimic.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Sunt oameni vii, care trăiesc. Unii au venit în acești ani în contact cu persoana mea și ei, personal, mie mi-au făcut foarte mult rău. Ei se așteptau la cine știe ce măsuri din partea mea. Eu nu am uitat o nuanță din acele tablouri, dar eu am pus pe categorii pe acești oameni. M-aș coborî la nivelul lor dacă le-aș face ceva.

G. Călinescu: Spun cinstit că nu este vorba de un asemenea lucru. Mergând pe panta aceasta nu se poate ca un erou contemporan să nu se recunoască într-unul din eroii unei cărți. În artă, unde intră ura, aceea nu mai este lucrare de artă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Sunt unele lucruri în carte care o fac greu de citit. Este interesul nostru să fie citită de foarte mulți oameni. Sunt unele expresii în diferite limbi, în limba germană. Nu putem să reproșăm oamenilor că nu s-au ridicat la nivelul scriitorului Călinescu. Noi trebuie să ne coborâm la oameni fără să vulgarizăm. Trebuie să știm că burghezia nu renunță la pozițiile ei. Spiritul ei este opus coexistenței pașnice. Din punct de vedere ideologic, nu există coexistența pașnică. Partidul nostru a fost printre primele partide, după PCUS, care a dat o formulare clară în ceea ce privește frontul ideologic. Noi am pus chestiunea clar, de la început. Noi trebuie să fim combativi pe frontul acesta, să nu permitem nici un compromis. Să ajutăm oamenii de cultură, de artă, de știință în această privință. Este însăși *(sic!)* în interesul lor. Eu consider o greșeală a noastră atunci când ei fac greșeli. De ce să nu ne ducem la ei, să le spunem părerea noastră.

G. Călinescu: Sunt lucruri pe care nu le putem pătrunde și, de aceea, este bine ca partidul să ne dea acest ajutor.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi am criticat foarte tare acest lucru. A fost foarte tare criticat tov. Răutu și colaboratorii săi. I-am chemat la Biroul Politic și am discutat cu ei. Caragiale dă în piesa lui *O scrisoare pierdută* scena aceea când un politician burghez începe, în discursul său, să o ia de la 1848 și i se spune să o ia de la plebiscit. Și Caragiale a făcut politică, și la ce nivel. Și la noi sunt din aceștia. O lipsă mare a noastră tocmai aici constă. Noi trebuie să avem contacte cu vârfurile intelectualității, cu clasarea pe categorii de intelectuali, care ce orizonturi au, care are un anumit câmp unde își desfășoară activitatea. Trebuie să-i orientăm și să le arătăm cum trebuie privite evenimentele internaționale și lupta cu influența ideologiei burgheze, să le arătăm cum trebuie să identifice acest lucruri și să le arătăm și mijloacele prin care trebuie să fie cămbătute, nu numai să facem afirmații, cum face dentistul când scoate atâtea instrumente ca să ajungă în fundul măselii, așa trebuie să facem și noi.

G. Călinescu: Aud lucruri frumoase și sunt foarte mulțumit, nu se poate lucra decât cu un ajutor puternic ca să ieși din acest vag. Eu am făcut cărți care au fost bune în anul cutare. Nu poți face nimic atunci când se produce o tăcere. Trebuie să ai contact cu opinia publică. Sunt și din acei care scriu și țin manuscrisele în sertar, acei ce le țin în sertar cred că o să vină vremea când le vor putea publica.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Uite, aici facem un compromis. Să le păstreze în sertar cât o vrea. Așa cum nu se întoarce mortul de la groapă, tot așa nu se vor întoarce nici vremurile apuse. Noul ăsta se dezvoltă și se întărește încât nu există forță în lume care să-l oprească.

G. Călinescu: Intelectualitatea trebuie să ia parte la construirea socialismului în țara noastră, dar ei trebuie să fie ajutați pe șantierul lor de lucru. Un om leal, care crede în ideologia partidului, nu poate face altfel.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Tovarășe Călinescu, vă rog să mă credeți că au fost foarte criticați acei tovarăși care lucrează pe frontul culturii. Noi nu suntem mulțumiți cu cele date intelectualității pentru ajutorul pe care îl dăm intelectualității. Noi, când ne adunăm în ședințele Biroului Politic, ne adunăm pentru a ne critica unii pe alții. *(Tov. Gh. Gheorghiu–Dej arată academicianului G. Călinescu proiectul planului pe 6 ani.)*

...Ce se pregătește pentru poporul nostru, acum, nimeni n-a visat. Poți să spui că au fost și sunt lipsuri. Au fost lipsuri, dar acum se perfecționează *(sic!)*. Uite, are 490 de pagini, cu toate că eu sunt împotriva paginilor multe. Acesta este materialul de fundamentare a economiei noastre naționale. Este o fotografie a ceea ce este astăzi, este o fotografie completă care arată unde am ajuns și compară cu trecutul și apoi descriem un tablou măreț a ceea ce are să fie în 1956 și în 1975. În unele locuri, cred că o să mergem mai departe, sunt probleme cu care trebuie să mergem mai departe. Aceasta este conștiința partidului nostru, este băgat *(sic!)* aici sufletul, mintea, tot ce este mai priceput în partidul nostru. O muncă a peste 20 de mii de oameni. Uite despre ce putem să scriem. Noi nu vom da totul publicității, pentru că nu este nevoie de tot ce este trecut aici că mulți ar spune că ne lăudăm. În orice caz, țara a fost scoasă la liman. Acum avem și cadre de conducători, avem activiști minunați de partid, oameni modești. Trebuie să mergeți să vedeți cum se făuresc visele și cum este ridicată țara pe aripi de oțel.

George Călinescu (n. 19.VI.1899, București–m. 12.III. 1965, București): prozator, poet, dramaturg, critic și istoric literar, profesor universitar, academician, eseist, ziarist. Studii secundare și superioare la București. În 1924, obține o bursă de studii, pentru doi ani, la Roma. A fost profesor de italiană și franceză, la București (1926–1928), și-a susținut teza de doctorat în 1936. Activează în învățământul secundar până în 1937. Conferențiar la Catedra de estetică și critică literară, la Universitatea din Iași (1937–1938). Din 1944, profesor titular la Catedra de istoria literaturii române, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. În 1948, devine membru al Academiei RPR. Ales, în 1946, deputat în primul Parlament de după război, mandatul său va fi reînoit pentru toate legislaturile următoare, până la sfârșitul vieții.

Debutul publicistic și l-a făcut în 1924, colaborând la revista „Roma", a lui Ramiro Ortiz.

Din 1926, colaborează la numeroase și prestigioase publicații periodice: „Viața Românească", „Viața Literară", „Vremea", „Contemporanul" ș.a., el însuși fondând și conducând alte publicații.

Opere mai importante: *Viața lui Mihai Eminescu* (1932), *Viața lui Ion Creangă* (1938), *Enigma Otiliei* (1938), *Cartea nunții* (1933), *Bietul Ioanide* (1953), *Scrinul negru* (1960 — Premiul de Stat).

Cea mai cunoscută lucrare — *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941) — i-a încununat opera de mare istoric și critic literar.

George Călinescu, la Universitate, înconjurat (practic, asaltat!) de studenți

G. Călinescu: Am fost și am văzut.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Este ceva extraordinar, care va merita să fie descris în adevărate opere de scriitorii noștri. Mi-a plăcut ce a scris Asrghezi, în «Scânteia». Este foarte frumos. Se vede că l-a mișcat foarte mult ce a văzut la «Grivița Roșie». Are câteva momente de frescă extraordinare, îți dă *(sic!)* lacrimi în ochi, nu glumă. Noi ajutăm, tovarășe Călinescu, pe acei care pun mintea și priceperea lor în slujba acestor țeluri. Este pentru prima dată când atâtea categorii de lucrători din toate domeniile au posibilitatea să lucreze pentru țară, pentru popor. Adevăratul patriotism acum se poate vedea. Acum suntem toți, formăm un anumit colectiv care lucrează pentru țel, pentru a atinge anumite obiective principale, pentru a ridica omul pe o treaptă superioară. Ne-am propus să ajungem din urmă Cehoslovacia. Când am vizitat această țară, am văzut ce au înfăptuit ei. În drumul nostru, ne-am oprit la o casă, am vrut să vedem cum trăiesc ei, făceam ca țăranul, doar n-o fi așa cum credem.

G. Călinescu: Am fost și eu în vizită în Cehoslovacia și mi-am dat seama că ei bănuiesc că noi vrem să-i ajungem. Își dau seama de acest lucru. Își dau seama de bogățiile țării noastre.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi nu concurăm pe nimeni. Bogățiile noastre sunt valorificate pentru popor. O să avem o industrie chimică cum multe țări nu au. Noi cumpărăm de la capitaliști fabrici întregi, moderne. De multe ori, ei spun ca să purtăm discuții pentru finanțare însă noi plătim aceste fabrici imediat, nu avem nevoie de credite, plătim, că astăzi bani se găsesc la stat, nu la un anume particular. Sunt două direcții în care îndreptăm mijloacele noastre materiale. Nu poți să înaintezi cu una și să lași în urmă pe cealaltă. La noi s-a dezvoltat, s-a întărit, a *(sic!)* înflorit cultura și arta, ca urmare a crescut nivelul de viață al societății respective.

Eu aș voi ca dvs. să mergeți să studiați pe muncitor. Am vorbit același lucru și cu Zaharia Stancu. Eu, în închisoare, nu aveam cărți de citit, dar vedeam în viața fiecărui om un roman, îl puteam să-mi povestească viața lui, din povestirile lui puteam să trag concluzii, vedeam ca într-un tablou viața lui. În orice caz, în oamenii aceștia eu vedeam o lume întreagă, vedeam satul în care a trăit. Eu așa aș face, să fiu în locul dumneata. M-aș uita la *Bietul Ioanide* și aș căuta să-mi îndrept orientarea acolo unde poate lăsa impresia apologiei manifestărilor de misticism legionar. Ai trăit și dumneata vremurile acelea. Eu m-am întâlnit cu foarte mulți legionari, am stat de vorbă cu căpeteniii de ale lor. La Văcărești, au căutat să mă asasineze, dar nu au putut, că au sărit ceilalți deținuți și m-au scăpat. Au venit cu topoare să mă asasineze, dar când au aflat toți deținuții din închisoare au sărit ca să-i nimicească. Administrația închisorii s-a dovedit a fi complice cu ei.

M-am întâlnit cu mulți prin închisori. Am stat și cu cel care l-a omorât pe Duca *(I.G. Duca, prim–ministru, 14.IX–29.XII.1933, n.n.)*. Am stat cu ei la închisoare, la Aiud. La Doftana, a fost și Codreanu. Erau foarte naivi din punct de vedere politic. Am stat de vorbă și cu fratele lui Horia Sima, care îmi spunea că în rândurile legioanrilor este socotit comunist. Îmi spunea că ar vrea să ne cunoască pe noi, comuniștii. M-a întrebat, aveți dvs. un șef, care este. I-am răspuns, șef este Comitetul Central. Nu așa, spune el, un șef ca fratele meu. Nu noi așa ceva nu avem. Îmi spunea el, mie: Uite, între noi și cuziști sunt asemenea relații care sunt între dvs. și social–democrați, că există multe elemente care ne apropie. Da, i-am răspuns, cum se poate apropia focul cu apa, așa ne putem noi apropia. Între noi nu poate exista apropiere, unul din doi trebuie să dispară. I-am întrebat, ce program au ei. Mi-a spus că eu și ei un program. I-am povestit despre Filderman, de la Buhuși. Noi, acolo, avem o organizație foarte puternică, aveau și ei simpatizanți acolo. Noi am organizat o acțiune, am ridicat toți muncitorii ca să facem o grevă, pe care de altfel am și câștigat-o Patronul nu mai vroia să plătească gratificația anuală, spunea că nu are unde s-o plătească. La această grevă au luat parte și legionarii. A venit acolo Codreanu și a încercat să spargă greva. A convocat câteva căpetenii de legionari și i-a întrebat de ce fac grevă, că acest lucru îl fac numai comuniștii. Aceștia au spus: păi, uite, nu ni se plătește gratificația, nu e vorba de comuniști, noi nu vedem nici un comunist. Au încercat ei să spargă greva, dar nu au reușit. Câteva căpetenii au început să se bată între ei. Alții au început să le spună, ce țineți cu jidanul care nu vrea să ne plătească gratificația, ce ne spuneați voi, acum vedem noi ce faceți voi și neînțelegerile între ei ne-a ajutat nouă să câștigăm.

Am încercat noi să le spunem scopul acțiunii noastre și care este scopul acțiunilor lor de a împiedica desfășurarea mișcării revoluționare, că ei sunt un instrument al burgheziei, care folosea pentru scopurile ei diferite partide politice din vremea aceea. După cum am mai spus, noi greva am câștigat-o demascând și încercarea lor de spargere a grevei, între ei au început conflicte care au degenerat în bătaie, noi am câștigat și prin faptul că am reușit să-i izolăm pe legionarii de acolo pentru multă vreme.

Când l-am întrebat de program și i-am spus ce stă la baza programului nostru, mi-a spus că ei nu au program, că ei își fac programul după ce vin la putere, i-am întrebat atnci cu ce vă prezentați în fața alegătorilor ca să fiți aleși. I-am spus: noi spunem de la început ce facem că expropriem pe moșieri, că desăvârșim revoluția burghezo–democratică, le spunem și unde vom ajunge. L-am întrebat: dvs. ce faceți, ce poziție aveți față de grevă, faceți grevă; îmi răspunde: facem. I-am spus atunci, dumneata nu știi, fratele dumneata *(sic!)* știe ce s-a întâmplat la Buhuși. Dvs. ce ați fi făcut ca să se plătească gratificația la muncitori. Ne-am fi dus și i-am fi spus că dacă nu dă îi dărâmăm fabrica și dăm cu plugul peste ea. Dar, după aceea, ce veți face, l-am întreba, ce vor face muncitorii, cum își vor primi drepturile. A dat din umeri. Aceștia au fost un instrument al burgheziei. Pe aceștias îi îmbrăca în ahine de polițiști. Erau agenți provocatori, spărgători de grevă. Pe urmă, au început să se certe cu Carol *(regele Carol al II-lea, 1930–1940 — n.n.)* și Carol a început să omoare la ei, după aceea cu Antonescu a avut ciocneli că aveau pretenții să vină la putere. După aceea, au devenit agenții nemților. Au fost ca o ciumă. Oamenii care au fost bolnavi de această ciumă trebuie cu mare grijă ajutați să-i vindecăm de această boală.

Trebuie întocmită o lucrare, o lucrare profundă, o analiză ce au fost legionarii ce a *(sic!)* însemnat ei. Trebuie prezentată în așa fel ca râia, ca cel *(sic!)* care a fost legionar și o citește să-i fie scârbă de el dacă a fost legionar. O asemenea lucrare trebuie să fie întocmită. Pentru lucrare trebuie luate materiale din Arhivele Statului, documente care să fie puse la dispoziția unui colectiv de oameni și chiar dintre legionari să-i punem să scrie. Sunt destui din aceștia, unii muncesc, alții au fost decorați. Nu se atinge nimeni de ei dacă își văd de treabă.

Uite așa, tovarășe Răutu, tovarășul Călinescu trebuie ajutat să-și termine lucrarea. Să fie explicat ce anume trebuie scris. Așa văd ei lucrarea tov. Călinescu.

G. Călinescu: Este limpede acest lucru. Repet, aici nu este vorba de *Bietul Ioanide*, aceasta mai pe urmă. Însă trebuie să mi se dea explicații, pe puncte, pe pagini, în editură, permanent.

Tov. L. Răutu: Acceptăm propunerea aceasta să se discute în detaliu.

G. Călinescu: Așa trebuie făcut, pagină cu pagină. Am făcut tot ce trebuia, pe text nu se poate. Se tărăgănează prea mult. Anul acesta se face o observație, pe urmă trece în anul următor și se fac alte observații în timpul ăsta noi îmbătrânim, ne depășesc evenimentele, cartea care era bună la timpul său, rămâne în urmă. Lucrurile trebuie făcute îndată. Pentru asta nu este de vină tov. Răutu.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu v-am spus că noi l-am criticat atât pe el, cât și pe colaboratorii lui pentru că nu au depus o exigență susținută. V-am spus noi nu putem face compromisuri ideologice pentru că nu este nici în interesul nostru, nici în al scriitorului.

G. Călinescu: Atunci când începe lucrarea să se dea ajutor nu 5 ani mai târziu, pentru că în felul acesta se produce un fel de deprimare a scriitorului, care nu mai poate scrie nimic. În felul acesta ne-am putea verifica erorile, pentru că erori rămân, un om nu poate stăpâni totul, perfecțiunea informă progresul. Știu că socotiți că sunt leal și am toată bunăvoința.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi suntem de acord, vă stăm la dispoziție cu tot ce putem. Însăși critica pe care le-am făcut-o arată acest lucru. Să nu credeți că este o plăcere să fii criticat, dar nu am avut încotro, a trebuit să ne adresăm la critică. În curând, noi o să ne ocupăm mai profund de problemele acestea și vom avea un contact mai direct cu diferiți intelectuali, cu oamenii cei mai de vază, să cunoaștem ce doleanțe au, unele lucruri ei pot să le înțeleagă greșit dacă nu are cine să le spună.

G. Călinescu: Și în chestiunea catedrei aș vrea să vă spun. Cred că nu a fost nici un motiv pentru îndepărtarea mea de acolo. Institutul nostru aparține Universității și eu împreună cu (...) ne-am permis să ne retragem să punem un manual în curs. Avem bune intenții, ne trebuie oameni bine pregătiți. Lipsa de la Universitate îmi dăunează pentru că nu sunt în contact cu elementele tinere, cu studenții. Eu sunt plin de tact, deși unii spun altceva. În ultima vreme, am fost chemat să țin unele conferințe. Nu este onorabil cauzei noastre de a fi îndepărtat de la catedră când acolo sunt mulți legionari. Nu vreau să se spună despre mine că sunt o victimă, nu-mi place acest lucru. Eu sunt om modest.

Tov. L. Răutu: Ministerul Învățământului și Culturii va soluționa acest lucru.

G. Călinescu: Dacă nu merg la catedră, nu pot să aleg oameni tineri buni. Trebuie să cunosc oamenii tineri.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu sunt un om deschis, dacă am ceva de spus, eu spun direct. Unii poate s-au speriat, dar ce să fac eu. Eu spun totul deschis.

G. Călinescu: Un om care se suie sus *(sic!)* se deosebește de ceilalți. Poziția, stilul meu accesibil sunt proprii fiecărei persoane. Eu nu vreau să stau deoparte, a sta deoparte înseamnă a avea o rezervă. Eu nu voiesc acest lucru, de aceea o spun deschis. Voi pierde o parte din prestigiu din partea celora care speră în anumite lucruri. Cine a citit scrierile mele vede cum am scris și înainte de 1944. Cu toate că sunt fără partid, eu mă socotesc membru de partid *(comunist, n.n.)*.

Tov. Gheorghiu–Dej: Așa să te socotești, că cine merge spre partid merge spre lumină, cine fuge de el orbecăie în întuneric.

Tov. L. Răutu: Nu poate exista literatură fără politică.

Tov. Gheorghiu–Dej: Avem și noi destui care sunt ca Pasternak *(Boris L. Pasternak, 1890–1960, poet și prozator rus, autorul celebrului roman **Dr. Jivago**, apărut în 1957 — n.n.)*. Important este să nu li se dea tribună de unde să-și expună lucrările lor. Tribuna să fie dată adevăraților patrioți. Eu cred că puțini oameni în țara asta nu pot să-și iubească poporul, să iubească patria. Nu cred să existe cineva căruia să i se înflăcăreze inima când vede câte șantiere sunt, ce se construiește în țara noastră. Putem privi noi altfel lucrurile acestea. Acestea lucruri sunt o epopee cum n-a mai fost, o epopee despre care se poate scrie foarte mult.

G. Călinescu: Acest lucru se poate spune tinerilor pe față, se poate scrie. Depărtarea de tineret are înrâurire rea la unii dintre ei. Când am să văd că se produce ceva la ei, îndată am să consult Secția de cultură și știință *(de la CC al PMR, n.n.).*

Tov. Gheorghiu–Dej: Noi îți stăm cu totul la dispoziție. Suntem gata să vă clarificăm neclaritățile.

G. Călinescu: Voi veni cu încredere și voi cere sprijinul.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi am ascultat scrierile lui *(către tov. L. Răutu)*, ele ne-au impresionat pe noi. Lucrările frumoase îi plac oricui. Am ascultat în Marea Adunare Națională lucruri foarte frumoase.

G. Călinescu: Să vă spun un amănunt sincer. Aș fi dorit să vorbesc în anumite ocazii. Nu am fost chemat. Mi s-a spus, subtil, nu vin decât membrii de partid, atunci nu am putut vorbi. Mi s-a mai întâmplat și altădată, dar atunci am mers de-a dreptul.

Tov. L. Răutu: Vă referiți la Marea Adunare Națională.

G. Călinescu: Da, dar nu a fost chip ca să merg acolo. Izolarea asta nu cred că este bună.

Tov. Gheorghiu–Dej: Nu este bună, eu sunt cu totul de acord cu dumneata.

G. Călinescu: Eu am spus tot ce am avut de spus, port stima și încrederea partidului.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Bine, tovarășe Călinescu.

3.III.1960". ■

O experiență finită. Să sperăm!

Un secol al exilului românesc (2)*

Adrian NICULESCU

Supraviețuiri eroice

Dintre supraviețuitorii acestei faze eroice a exilului, menționăm pe istoricul și diplomatul Neagu Djuvara, fost atașat la Stockholm, și pe ziaristul Mircea Carp, tânăr sublocotenent, fugit în ianuarie 1948, după cum însuși povestește într-un recent volum de memorii, și ajuns, cu anii, director al posturilor de radio „Vocea Americii", și mai apoi, „Europa Liberă" (unde a început să lucreze din 1977). În aceeași categorie, și exilul politic, dar cu atâtea valențe culturale, al Monicăi Lovinescu și Virgil Ierunca, personalități ce nu mai trebuie prezentate. Despre toți aceștia, și despre mulți alții, v. recent apărutul volum al istoricului Ion Calafeteanu, *Politică și exil (1946–1950)*, București, Ed. Enciclopedică, 2000, precum și culegerea de interviuri *Exil*, datorată Silviei Constantinescu, București, 1995. De asemenea, v. și antologia *Vocile exilului*, îngrijită de către Georgeta Penelea–Filitti, București, Ed. Enciclopedică, 1998, cuprinzând un eșantion selectat de articole din revista „Glasul Libertății", apărută la Atena, în 1952–'68 (sub conducerea fostului ambasador Radu Arion) și care, la rândul său, relua articole tipărite de diverse personalități marcante, în alte publicații din exil, constituind, astfel, o culegere reprezentativă de oameni și tematici.

A urmat apoi închiderea ermetică a granițelor, după vara lui 1948, când, și în România, s-au adoptat legile comuniste cu privire la călătoriile în străinătate, **reduse practic la zero**. De atunci, realmente unica posibilitate a fost fuga clandestină (în special prin Iugoslavia, unde, între 1953–'55, a ființat și o revistă de exil, aproape necunoscută, „Luptătorul", de orientare titoist–social–democrată, redescoperită și comentată de V. Frunză, în „Alergătorul de la Maraton", 3/1987). Valul de sosiri s-a rărit simțitor, dar acțiunea exilaților se întețește. Sunt anii cînd, din **Comitetul pentru o Europă Liberă**, se naște, pe banii contribuabilului american, postul de radio cu același nume (1950), un post de radio nepereche (pe care am avut și eu cinstea să-l slujesc, în calitate de periferic corespondent din Italia, între 1985 și eliberarea din 1989 și, apoi, mai departe, pînă în 1996, în prima perioadă de consolidare a democrației), cu rolul legendar pe care l-a avut în următoarele patru decenii în susținerea conștiinței naționale, a moralului populației subjugate și, mai ales, în discreditarea și, ulterior, în demolarea regimurilor comuniste. Comitetul pentru o Europă Liberă era un organism al Organizației Națiunilor Captive, alcătuit, la rândul lui, la New York, în 1949, din Comitetele Naționale (un fel de guverne în exil) ale diferitelor țări ocupate de sovietici și care își va avea, simbolic, o perioadă, sediul chiar în fața Palatului ONU (exceptînd Polonia și Cehoslovacia, membre fondatoare ale Națiunilor Unite încă din timpul exilului lor, în cel de-al doilea război mondial, țările comuniste nu vor fi admise în ONU pînă în 1955). Primele emisiuni în limba română au pornit în 1951, iar primul director al departamentului românesc a fost renumitul Mihai Fărcășanu, fostul lider național al tineretului liberal, după spusele lui Virgil Ierunca, cea mai strălucită minte a celui dintâi exil românesc. Comitetul Național Român — deși, la începutul anilor '50, se va scinda între fracțiunea Rădescu și cea a lui Vișoianu (una sprijinită de Malaxa, alta de către Auschnitt) — va juca un rol major în organizarea exilului „de la prima oră" (despre aceste chestiuni, v. cu folos Mircea Ciobanu, *Regele Mihai și exilul românesc,*

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei" nr. 1/53, 2001, p. 47–48.

Ed. Humanitas, 1994). Un avatar al său își va relua efemer activitatea, după o lungă întrerupere, la începutul anilor '80, sub conducerea Ioanei Brătianu.

Primul exil are un caracter eminamente politic. Componenta culturală (Eliade, Cioran, Ionesco) nu se implică decît marginal (unii proveneau de la extrema dreaptă, nonutilizabili într-un context democratic; ulterior, în exilul de mai tîrziu, din deceniile opt și nouă, și componenta culturală va lua avânt, pe măsură ce se va estompa cea politică, a politicienilor de profesie, care dispar fizic, înlocuiți, de nevoie, de intelectuali cu funcționalități politice). Acum, însă, în exilul „de la prima oră" se regăsesc supraviețuitori iluștri și reprezentativi, recunoscuți, din toate partidele politice democratice (PNȚ, PNL, PSD), ce, după interzicerea din țară și intrarea în clandestinitate, le asigură, cel puțin în străinătate, continuitatea existenței *de facto*, uneori și a existenței juridice. Împreună vor forma un Consiliu (1948) și apoi amintitul Comitet Național, recunoscut de către regele Mihai (1949), cu rol de guvern reprezentativ în exil, și vor edita un ziar, „La Nation Roumaine". Cîteodată, tot grație exilului, se obține și o recunoaștere internațională, cum a fost cazul PSD (prin vechii militanți refugiați Șerban Voinea, A. Zissu etc.), în Internaționala Socialistă. Partidul românesc „dizolvat", ajutat și de socialiștii francezi din SFIO (Guy Mollet, Léon Blum), primește recunoașterea continuității sale în Internațională, în cadrul Federației Partidelor Socialiste din Europa de Est (o „scrisoare de noblețe" de care, decenii mai tîrziu, va beneficia PSDR, renăscut după 1989!). Emil Ghilezan, Ion Rațiu, Ion Serdici etc. vor reprezenta continuitatea PNȚ, iar liberalii vor face și ei la fel (ultimul exemplu: Cercul Liberal de la Paris, înființat de către Dinu Zamfirescu, Radu Câmpeanu și Ion Vitez, în 1985). La fel, sindicatele românești se vor afilia la mișcarea sindicală internațională liberă și-și vor continua existența juridică prin veteranul militant socialist și sindical Eftimie Gherman (1894–1980), care aproape de unul singur publica, fie și ca o mărturie de vitalitate, ani în șir, „România Muncitoare", revista sindicatelor românești în exil.

Centrul României reale

Putem spune fără înconjur că, dacă a existat un centru al exilului, acela a fost, neîndoios, departamentul românesc al „Europei Libere", care asigura funcția fundamentală a comunicării lumii libere cu țara și unde, cel puțin eu, personal, mă simțeam în **centrul României reale**, unde se știa tot, se urmărea tot, se afla tot, se monitoriza tot... Dar, mai presus de orice, se asigura protecția publicității pentru cei persecutați și informație liberă pentru cei oropsiți și ținuți la întuneric, sub cheie, de un regim inuman. Se întreținea speranța, se ridica moralul... Aveam cu toții, cei din centrală, ca și colaboratorii externi, conștiința că făceam ceva bun și util, că munca noastră avea un sens. De aici militantismul, pasiunea și entuziasmul nostru. Lucram într-o suflare. Știam că acolo, departe, în țara „tunsă chilug", cum ar spune Mircea Dinescu, cineva ne asculta, cineva, un frate al nostru, poate, avea nevoie de noi. Un sentiment unic, irepetabil, o satisfacție fără seamăn...

Cine conduce Europa Liberă sfârșește în coșciug!

Câteva cuvinte despre Europa Liberă. Privitor la acest post de radio — deloc precum celelalte — s-ar putea scrie volume. Ne mărginim doar la a aminti că, la finele anilor '80, audiența sa în țară era de peste 64 la sută (favorizată, ce-i drept, de ridicarea bruiajului, în 1964, măsură impusă de SUA, în contextul relativei liberalizări, o situație unică în Est; ceea ce nu a împiedicat, ulterior, regimul de la București să ceară regulat și insistent, cu aroganță, închiderea radioului!) relevat de serioase institute de cercetare, precum Gallupp, și apoi nu putem să nu evocăm pe câțiva dintre directorii săi: în anii '60, renumitul politolog Ghiță Ionescu și marele ziarist Noel Bernard, care continuă până în 1981, când dispare în mod tragic, la numai 57 de ani, apoi Mihai Cizmărescu (zis Radu Gorun, 1981–1984), căruia îi urmează, timp de cinci ani, în perioada cea mai neagră a ceaușismului, cu care s-a bătut ca un mândru adversar, regretatul istoric și fost disident Vlad Georgescu, dispărut la fel de dramatic, în noiembrie 1988 (venirea lui marchează un schimb generațional la radio, cu oameni tineri, cu experiență nemijlocită a regimului comunist). În sfârșit, interimatul, preluat în condițiile dramaticei dispariții a lui Vlad Georgescu, de către Nestor Rateș (nov. 1988–nov. 1989) și, apoi, începând din zilele fierbinți ale revoluției, N. Strozescu-Stânișoară, pentru mai mulți ani.

De menționat că trei dintre ultimii directori ai serviciului românesc al Europei Libere de până la revoluție (Noel Bernard, Mihai Cizmărescu și Vlad Georgescu, precum și un important redactor, Emil Georgescu) au murit în condiții suspecte, în plină putere creatoare, dezvoltînd cancere ciudate și galopante. „Incidența cancerului în cadrul serviciului românesc al RFE este mult deasupra mediei", era fraza oficială, de circumstanță, dar cam eufemistică, ce se folosea de către conducerea radioului, în lipsa unor probe concrete... Mesajul regimului de la București era clar: **cine conduce Europa Liberă sfârșește în coșciug!** Este dovada că era adversarul cel mai de temut (ca și faptul, documentat în toate mărturiile, că Ceaușescu își începea ziua citind transcrierile de la Europa Liberă din seara precedentă! Era singura modalitate rămasă românilor de a comunica cu dictatorul!). Mă număr printre cei convinși că lichidarea lor a fost ordonată de Ceaușescu personal, prin sinistra metodă „Radu" (de la „radiații"), o procedură tehnicamente posibilă, de eliminare fizică indirectă (și ... curată!), prin provocarea de tumori. Pentru a nu mai aminti de bomba pusă de teroristul Carlos, în 1981, acționând pe seama Securității române, de înjunghierea lui Emil Georgescu, în același an, sau de agresiunea împotriva Monicăi Lovinescu, în noiembrie 1977, în

Încununarea activității „vechiului exil" a Consiliului Național Român, în special, o reprezintă, grație influenței acestuia, presiunile exercitate, prin intermediul guvernului american, asupra autorităților de la București, pentru eliberarea deținuților politici în anii 1963–1964. Se pare că, atunci când, în contextul disputei sale cu Moscova, Bucureștiul căuta sprijinul Statelor Unite, acestea puneau drept condiție prealabilă a oricăror negocieri serioase, deschiderea porților gulagului românesc.

Anii '60, cu deschiderile operate atunci în România, au adus după sine, pe de o parte, o sporire a numărului de exilați (mai ales prin „rămâneri", după 1966–1967 când se reia turismul; dar și un caz celebru de fugă printr-o terță țară, cred, Cehoslovacia: scriitorul „de regim" Petru Dumitriu, în 1960), dar, pe de alta, și o scădere a activității militante. Prin 1962–1963, o dată cu primul dezgheț, ce anunța vremelnica liberalizare, încep și primele emigrări autorizate: în general, membrii unor familii ilustre, cu rude în străinătate, care-i „cumpără" efectiv: cazul Vlad și Sanda Stolojan (viitoare interpretă de română a tuturor președinților Franței, de la de Gaulle încoace, și directoare a revistei literar–politice „Cahiers de l'Est"), Mihai Sturdza (istoric și viitor director al Departamentului de Cercetări al „Europei Libere"), C. Brâncoveanu (slavist, istoric și viitor secretar particular al regelui Mihai), baronul Mocsony–Stârcea (fostul prieten și aghiotant al regelui, scos direct din închisoarea în care a zăcut peste 15 ani!) etc. Tot atunci este inaugurat, și tot „contra cost" — dar „în vrac"! — și exodul minorității germane, ce vine să se adauge celui al evreilor, reluat și întrerupt de mai multe ori, permis între 1949 și 1952, oprit după debarcarea Anei Pauker (care, oricum, nu fusese prea generoasă cu comunitatea ei de origine!), reînceput în 1958, și, mai clar, după 1960. Israelul și, apoi, RFG plăteau în valută aceste emigrări, o practică odioasă (dar de reușită sigură!), impusă de regimul de la București, ce avea să facă o lungă carieră, până la prăbușirea din 1989. De notat că, în cazul evreilor și al germanilor, din cauza condițiilor specifice, numai unele situații individuale intră în categoria exilului, mai precis doar cei care au depus activitate politică militantă (de exemplu, pentru germani, pastorul luteran Wurmbrand, cunoscut fost deținut politic și opozant anticomunist, cercetătoarea Anneli Ute Gabany, de la „Europa Liberă", scriitorii G. Cseika și D. Schlesak, în anii '70, Herta Müller, Richard Wagner, William Totok, Helmut Frauendorfer etc., deja cunoscuți ca disidenți în anii '80, înainte de emigrare, cazul arhitectului Ștefan Gane, cu soție săsoaică, cazurile, pentru evrei, Mike Shafir, Nestor Rateș, Sorin Cunea, Vlad Socor, tot de la „Europa Liberă", Ileana Vrancea etc. și al mai multor ziariști și scriitori din Israel care, deși nimic nu-i obliga, au binemeritat prin aceea că au ținut trează conștiința politică democratică românească în publicațiile de acolo și au înfierat regimul comunist — de exemplu, Raoul Rubsel, cu zguduitoarea sa mărturie, *L'Enfer sur terre*, Paris, 1955 ș.a. În plus, în anii '70 și '80, avea să se practice și emigrarea „contra cost" a minorităților religioase (baptiști, adventiști, penticostali etc.), cu precădere în direcția SUA. ■

(va urma)

preziua sosirii în exil, la Paris, a lui Paul Goma. Diverse anchete ale FBI sunt încă deschise pe toate aceste teme, dar un concurs mai activ al autorităților românești în elucidarea atâtor mistere s-ar impune. Să sperăm că noul guvern, format în luna decembrie 2000, va fi mai receptiv decît cel precedent...

Printre cei mai destoinici slujitori ai acestui veritabil **microfon al libertății** vom menționa pe istoricul Neagu Djuvara, în anii '50, pe incisivul Emil Georgescu, pe Sandu Greceanu (Ciffarelli), pe Lemonidis, în anii '70, și apoi, din echipa cea mai activă, cea mai omogenă, mai entuziastă și-ncordată ca un arc, aceea a anilor '80, pe străluciții N.C. Munteanu (din 1981) și Emil Hurezeanu (din 1983), însărcinați cu ceea ce-mi plăcea să numesc „artileria grea" a „Actualității Românești", pe generosul Mircea Carp, transferat de la Vocea Americii (în 1977) în Redacția de externe („Programul politic"), pe Gelu Ionescu (din 1982), pe Doina Alexandru, de la „Din lumea comunistă", și pe Raluca Petrulian, tot de la Externe, pe Max Bănuș, de la „Tinerama", pe distinsul economist Șerban Orăscu (din 1979), tot de la „artileria grea", și pe mulți alții, imposibil de enumerat cu toții (și de a nu face vreo involuntară nedreptate!), pentru a nu mai aminti de prodigioasa activitate a Monicăi Lovinescu (care conducea Biroul de la Paris al întregii Europe Libere, cu toate secțiile!) și a lui Virgil Ierunca (v. volumele de amintiri: M. Lovinescu, *La apa Vavilonului*, Ed. Humanitas, 1999, și V. Ierunca, *Trecut-au anii*, Ed. Humanitas, 2000), două veritabile instituții de rezistență ale radioului, responsabilii săi culturali, precum și de excelenta echipă de politologi din spatele microfoanelor, de le „research" (ce publicau și o formidabilă revistă cu același nume, indispensabilă sursă pentru studierea fenomenului comunist în Europa și în lume): Mihai Sturdza, Vlad Socor și Mike Shafir, Dan Ionescu și Gafton, Ciorănescu, Anneli Ute Gabany etc. Unii dintre ei mai lucrează și astăzi la sediul de la Praga, alții în prestigioase instituții de cercetare din Europa și America etc. Era un post de radio românesc, și nu unul străin în limba română (tip BBC, Deutsche Welle, RFI etc.), în care până și majoritatea personalului tehnic era de origine română. De remarcat că, începând cu sfârșitul anilor '70, fără a fi fost obligați, tot mai mulți redactori din vechea gardă au renunțat la pseudonimele utilizate în deceniile precedente. Ca un gest de sfidare a regimului din țară, au ales să lucreze sub propriul nume, ceea ce comporta și riscuri, deoarece erau în linia întâi, în vizorul Securității. Dintre noii veniți, nici unul nu a mai lucrat sub nume de împrumut. A lucra pe față era și un gest de eliberare, de mândrie, ce umplea de satisfacție. În special în ultimii ani ai deceniului nouă, în epoca cea mai spectrală a ceaușismului, amenințările Securității s-au întețit. **A.N.**

● laboratoare ale istoriei ● laboratoare ale istoriei ● laboratoare ale istoriei ●

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

(Str. Constantin Mille nr. 6, sector 1, București 70100,
tel. 315.17.00, fax:411.22.01)

● **Sub lupă, războiul rece.** Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM), prin „Revista de Istorie Militară“, cu sprijinul Fundației „Hanns Seidel“, organizează, la București, între **15–16 februarie** a.c., seminarul cu tema **„România și războiul rece. Metodologii de cercetare“.**

Manifestarea reunește istorici, arhiviști, cercetători din instituții de profil (Facultatea de Istorie a Universității București, ISPAIM, Academia de Înalte Studii Militare, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Serviciul Arhivistic Militar, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor fostei Securități) și de la publicații de specialitate („Dosarele Istoriei“, „Magazin istoric“, „Document“, „Revista de Istorie Militară“). Participanții vor dezbate aspecte privind reflectarea perioadei războiului rece în istoriografia română, declasificarea fondurilor arhivistice, accesul la sursele documentare, contribuții memorialistice la elucidarea unor probleme etc.

Această acțiune se înscrie în preocupările ISPAIM și ale „Revistei de Istorie Militară“ de investigare a perioadei postbelice, din care se pot desprinde multe învățăminte pentru proiectarea viitoarei arhitecturi europene de securitate.

De altfel, ISPAIM, ca membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, este parte la realizarea unui Proiect multilateral de istorie a NATO și a Tratatului de la Varșovia, coordonat de Universitatea „George Washington“ și de Centrul Internațional „Woodrow Wilson“ din SUA, de asemenea de Centrul pentru Studii de Securitate și Cercetare a Conflictelor al Institutului Federal Elvețian de Tehnologie, din Zürich, și de Institutul pentru Studii Militare al Ministerului Austriac al Apărării, din Viena. La materializarea acestui proiect, sunt asociate și instituții de cercetare din țările europene fost comuniste.

În cadrul Proiectului de Istorie Paralelă, ISPAIM organizează, la București, între **28–30 septembrie** a.c., Conferința internațională cu tema **„România în cadrul Tratatului de la Varșovia“** și coordonează editarea, premergător reuniunii, a volumului de documente cu același titlu.

Comandor Gheorghe VARTIC

● „Monitor strategic“. Semnalăm cu mare plăcere apariția celui de-al doilea număr al publicației trimestriale „Monitor Strategic“, editată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, instituție de real prestigiu național și internațional, condusă de unul dintre apropiații noștri colaboratori, g-ral de brigadă dr. Mihail E. Ionescu.

Nr. 2/2000 al „MS“ cuprinde concluziilor rezultate din lucrările mesei rotunde cu tema „Identitatea europeană de securitate și apărare. Oportunități de cooperare pentru România“, manifestare organizată de ISPAIM, la 3 noiembrie anul trecut. O „problematică (...) de stringentă actualitate. Politica externă și de securitate a României are ca obiectiv strategic integrarea euro–atlantică, aderarea la Uniunea Europeană și NATO reprezentând priorități de acțiune guvernamentală. Eforturile pentru atingerea acestui scop se bazează pe consensul tuturor forțelor politice din țară, precum și pe sprijinul marii majorități a populației“ — notează cu perfectă îndreptățire, în preambulul numărului citat, g-ralul Ionescu. Citām câteva titluri din sumar, cu precizarea că toate contribuțiile publicate merită a fi lecturate de toți cei preocupați de o atare problematică: „Identitatea europeană de securitate și apărare. Oportunități de cooperare pentru România“, „Cristalizarea politicii de securitate. Provocări pentru România“, „Apărarea europeană și capabilitățile militare“, „România și securitatea europeană“, „Statele Unite și politica europeană de securitate și apărare comună“.

În colectivul de redacție îi întâlnim pe lt.col.dr. Mihai Iremiea, cpt. Ovidiu Fizeșean, Șerban Pavelescu; tehnoredactor — Cornel Drăghia. Colegii noștri, împreună cu coordonatorul revistei, ne asigură că în numerele viitoare vor edita articole și studii referitoare la problematica securității, apărării naționale și integrării României și UE. Le așteptăm cu interes.

MONITOR
STRATEGIC
REVISTĂ DE STUDII DE SECURITATE ȘI APĂRARE
ANUL I • NR. 2/2000
Din cuprins:
INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

Mioara ANTON

● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ●

● **Biblioteca din Alexandria redivivus.** Cea mai celebră dintre bibliotecile antichității, considerată una dintre cele șapte minuni ale lumii, cea din Alexandria (Egipt) a fost fondată de Ptolemeu I (Ptolemaios I Soter, 305–283 î.Ch.), unul dintre cei mai străluciți generali ai lui Alexandru Macedon, devenit satrap al Egiptului, apoi întemeietorul dinastiei Lagide. Construită în capitala statului, la malul mării, străjuită din depărtare de numai puțin celebrul far din Alexandria (construit către 280 î.Ch., distrus de un seism și, mult mai târziu, în sec. al XIII-lea d.Ch., demolat până la ultima piatră de către mameluci), vestita bibliotecă ar fi conținut — se spune — aproape 700.000 de volume. Distrusă de mai multe ori la rînd, în diverse epoci, marea construcție a fost incendiată în 47 î.Ch., în timpul campaniei de recucerire a Alexandriei de către Caius Iulius Caesar. Vestea îmbucurătoare, de strictă actualitate, este că această podoabă arhitectonică și culturală fără egal a antichității este în plin proces de reconstrucție. Dacă totul merge conform planului, ea va fi inaugurată în mai 2001.

Caesar

● **Filmul și istoria.** O serie de recente producții cinematografice, precum și altele care își așteaptă rândul pentru a fi lansate au câte un „story“ care, mai mult sau mai puțin, se derulează pe fundalul unor evenimente istorice de notorietate. Așa, de pildă, **„Enigma“**, după un *best seller* semnat de Robert Harris, va fi un film — produs de Mick Jagger, nimeni altul decât liderul și vocalistul celebrului grup rock The Rolling Stones! — despre eforturile unui matematician englez (interpretat de Dongray Scott), întreprinse din însărcinarea guvernului său, pentru descifrarea codurilor secrete ale naziștilor. Al doilea război mondial va mai fi evocat și în producțiile americane **„To the White Sea“**, unde binecunoscutul Brad Pitt va juca rolul unui mitralior, dar și în **„Pearl Harbour“**, prevăzut a fi pe ecranele din SUA în primăvara aceasta. Cu un buget de 135 milioane de dolari, filmul din urmă este o frumoasă poveste de dragoste în trei — doi frați soldați, interpretați de Josh Hartnett și Ben Affleck, și o infirmieră, întruchipată de Kate Beckinsale — derulată pe fundalul dezastrului înregistrat de americani la 7 decembrie 1941, data nimicitorului atac japonez asupra bazei militare din Hawaii. În fine, **„Captain Corelli's Mandolin“** (produs de David Parfitt, regizat de John Madden), a cărui premieră a avut loc la sfârșitul anului trecut și care va rula pe ecranele din România în luna mai 2001, înfățișează povestea unei tinere de o rară frumusețe (interpretată de Pénélope Cruz) care, logodită fiind cu un pescar grec înrolat în armata țării sale, se îndrăgostește la nebunie de un căpitan — se putea altfel? — american (rol încredințat lui Nicolas Cage, unul dintre marile staruri ale Hollywoodului).

În cu totul alte epoci istorice ne trimit două filme ce se pot încadra într-un gen foarte îndrăgit de cinefilii împătimiți, cele așa–zise de „capă și spadă“: **„D'Artagnan“**, realizat de Peter Hyarus și cu Cathérine Deneuve (în rolul Anei de Austria, 1601–1666; regină a Franței din 1615 și regentă, 1643–1661; soția lui Ludovic al XIII-lea) cap de afiș. Pelicula este o superproducție europeană, la care contribuie însă și un reputat specialist în reconstituirea scenelor de luptă, Xin Xin Xiong, din Hong Kong. Și cum de la tată la fiu nu este decât un pas, filmul francez **„Regele dansează“**, realizat de Gérard Corbiau, aduce pe ecran vremea Regelui Soare, Ludovic al XIV-lea, insistând asupra relațiilor dintre suveran și Jean–Baptiste Lully (pe numele său adevărat Giovanni Battista Lulli, 1632–1687), compozitor de la Curtea de la Versailles, și Molière (numele de împrumut al lui Jean Baptiste Poquelin, 1622–1673), marele scriitor satiric care a fundamentat dramaturgia franceză modernă.

Ludovic XIV

● **Pius IX** *versus* **Ioan XXIII.** La începutul toamnei trecute, Ioan Paul al II-lea i-a beatificat (prima etapă a canonizării) pe doi dintre iluștrii săi predecesori în Sfântul Scaun: **Pius al IX-lea** (1846–1878) și **Ioan al XXIII-lea** (1958–1963), doi papi pe care totul îi separă și îi opune. De o parte — scrie Henri Tincq, în paginile prestigiosului „Le Monde“, din septembrie 2000 — „un papă din sec. XIX, o ultimă figură reprezentativă a puterii temporale a Bisericii, «tiran» al patrioților și militanților pentru unitatea națională a italienilor, adversar al libertății de conștiință, al drepturilor omului și al emancipării evreilor, cel care, în a sa faimoasă „Syllabus», a atacat «erorile» lumii moderne și părinte al primului Conciliu de la Vatican (1870), care a definit «preemțiunea universală» a episcopului Romei, ca și dogma «infailibilității» papei“. De cealaltă parte, un papă progresist care, convocând Conciliul Vatican II (1962–1965), a determinat intrarea Bisericii *(catolice, n.n.)* în modernitate“. Beatificarea comună a suscitat uimirea și rezervele teologilor care apără moștenirea spirituală a lui Ioan al XXIII-lea, dar și ale istoricilor catolici care, în Germania de pildă, au protestat, declarând că, „independent de pietatea sa, Pius al IX-lea nu a manifestat virtuți de inteligență în exercitarea unei misiuni pe care el a transformat-o într-o caricatură“.

Pius IX

● **Istoria prin artă.** Ne-a vizitat la redacție ing. **Vasile Catană**, din București, sculptor amator și un mare iubitor al istoriei naționale. De la domnia sa am aflat că și-a consacrat mulți ani din viață pasiunii de a sculpta în lemn și a da „viață“, astfel, unor personalități sau unor scene înălțătoare din trecutul nostru. Operele respective le-a donat comunei natele — **Zemeș**, în apropiere de Moinești, **jud. Bacău** —, acolo organizându-se un veritabil și de toată lauda muzeu în care toți cei care îi trec pragul pot admira lucrările și a asista în acest fel la o lecție sui generis de istorie românească. Stima noastră pentru autor, așteptăm pe adresa revistei impresiile vizitatorilor originalului muzeu moldovean.

● **COMERȚ CU TRECUTUL.** Interesul neostoit al marelui public occidental pentru personalitățile marcante ale istoriei mai mult sau mai puțin recente este dovedit, încă o dată, și de buna afacere a unei firme din Franța care produce și comercializează — la un preț nu tocmai la îndemâna oricui... — cópii ale modelului de ceas de mână purtat și de Winston S. Churchill. Apărut pe piață în 1935 și vândut pînă către sfârșitul anilor '50 într-un număr impresionant, ceasul elvețian era marca **LIP**, fiind cunoscut sub indicativul **T18**. O piesă din această serie i-a fost oferită fostului premier britanic, în 1948, de către guvernul francez, drept mulțumire pentru serviciile făcute de Marea Britanie Franței în timpul celui de-al doilea război mondial. Ceasurile care se oferă cumpărătorilor în zilele noastre sunt placate cu aur, au curea din piele de vită și sunt extraplate. Cine dă banu', își poate măsura timpul așa cum o făcea odinioară celebrul om politic britanic, intrat definitiv în galeria marilor nume ale istoriei veacului trecut.

„Ceasul“ lui Churchill

● **TEZAURE BARBARE.** În urmă cu o lună, pe 8 ianuarie, și-a închis porțile o grandioasă expoziție, găzduită de castelul din Saint–Germain–en–Laye (Franța), în care au fost etalate cele mai reprezentative piese — realizate, în majoritate, din aur și granat — ale unor mari tezaure barbare (gotice, hunice, alane) din sec. V d.Ch. Vizitatorii au avut ocazia să descopere (cu admirație, notează presa din Hexagon) comori de artă care au aparținut unor principi „barbari“ care, în fruntea neamurilor lor, au migrat peste o bună parte a continentului nostru, ajungând până sub zidurile Romei. Inventarul prezentat a provenit din muzee din Ungaria, Cehia, România, Rusia și el a fost pe cât de variat (ansambluri funerare, obiecte de podoabă, piese de harnașament, arme etc.) pe atât de edificator pentru gradul de civilizație al unor populații zise „barbare“.

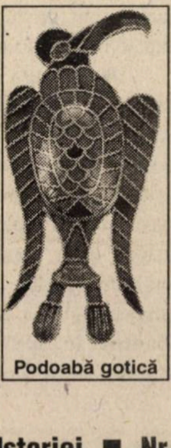
Podoabă gotică

● **CASA ALBĂ — „CURATĂ“ !** Cum bine se știe, au curs valuri de cerneală în legătură cu moartea tragică a superstarului hollywoodian **Marilyn Monroe** (numele de împrumut al Normei Jean Mortenson sau Baker, n. 1926), survenită — s-a spus, în urma unei sinucideri — în noaptea de 4 spre 5 august 1962. Apropiată (gurile rele pretindeau că a fost chiar prea apropiată...) de frații Kennedy, John F. (al 35-lea președinte al SUA, 1961–1963, asasinat la Dallas, la 22 noiembrie), și Robert (mâna dreaptă a ilustrului său frate; asasinat, la rându-i, în iunie 1968), Marilyn Monroe, un sex–simbol fără egal al ecranului, a fost și este eroina a numeroase, dar inegale cărți și biografii, apărute pe toate meridianele. Cea mai recentă biografie care îi este dedicată, semnată de Barbara Leaming, infirmă orice fel de implicare a Casei Albe în sfârșitul actriței. Cartea reține ca teză de căpătâi pista sinuciderii, deosebindu-se astfel în mod radical de ipotezele avansate de alți autori, mai mult sau mai puțin senzaționaliști, care au acreditat (și au supralicitat) ideea că familia Kennedy — decisă să se debaraseze de o legătură compromițătoare dintre președinte și Marilyn — a avut o mare responsabilitate în tragica întâmplare.

Marilyn Monroe

● **ISTORIE PE CD-ROM.** „Secolul XX se distinge de toate celelalte care l-au precedat prin amploarea neegalată a masacrelor comise de oameni împotriva altor oameni, în numele unei ideologii“. Pornind de la această definiție, perfect acoperită de fapte, în Franța, sub coordonarea lui Patrick Rotman, s-a editat un CD–ROM de mare valoare documentară și interpretativă, intitulat **„Secolul totalitarismelor“** *(v. imaginea de deasupra)*. În conținut: arhive sonore, selecții din presa vremii, imagini edificatoare, cronologie generală și cronologii speciale, 42 de hărți interactive, biografiile complete ale celor mai importante 80 de personalități ale veacului, 40 de organizații disecate și analizate etc., etc. În plus, o dezbatere asupra subiectului întreținută de nume sonore ale domeniului — François Furet, Pierre Aycoberry, Hannah Arendt și alții de același calibru.

les brûlures de l'histoire
LE SIÈCLE DES TOTALITARISMES

Tot pe CD-ROM, dar, de această dată, realizat de un studio grafic de avangardă din Austria, ne este pusă la îndemână **„Sigmund Freud“: Arheologia inconștientului“**, o superbă întreprindere intelectuală (închisă într-o cutie metalică ce reproduce ambalajul țigărilor de foi atât de mult apreciate de celebrul părinte al psihanalizei). Navigatorului prin acest luxuriant periplu îi sunt oferite 11 „trasee“, un veritabil labirint la capătul căruia pot fi mai bine cunoscute și înțelese biografia lui Freud, teoriile savantului, moștenirea freudiană ș.a.

Freud și fiica sa, Anna (1913)

Totul este bazat pe sursele arhivistice constituite cu ajutorul „Societății Amicii lui Sigmund Freud“ și pe participarea mai multor oameni de știință de mare suprafață și autoritate. ■

Rubrică realizată de
Mioara ANTON

Biblioteca „ASTRA“
– SIBIU –

Editura CORINT

(comenzi:
str. Teodosie
Rudeanu
nr. 21, sect. 1,
Bucureşti,
telefoane:
222.19.49,
223.19.28;
fax: 22.40.34)

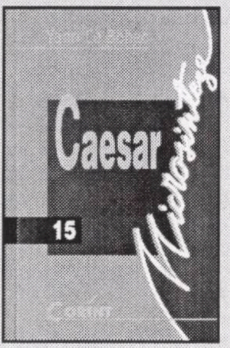
Yann Le Bohec
Caesar
15
Microsinteze
Corint

Yann Le Bohec, *Caesar,* **Bucureşti, 2001, 143 p. (col. „Istorie universală. Microsinteze“, 15)**

Eugen PALADE
Istoria
ROMÂNILOR
pentru
EXAMENUL DE
CAPACITATE
2001
Corint

Eugen Palade, *Istoria românilor pentru examenul de capacitate 2001,* **Bucureşti, 2001, 94 p.**

Ioan Chiper, *România şi Germania nazistă. Relaţiile româno–germane între comandamente politice şi interese economice (ianuarie 1933–martie 1938),* **Bucureşti, Ed. Elion, 2000, 279 p.**

IOAN CHIPER
ROMÂNIA
şi
Germania
nazistă

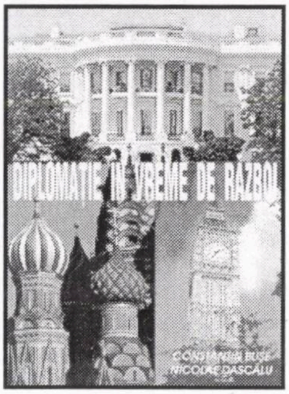
DIPLOMAŢIE ÎN VREME DE RĂZBOI
CONSTANTIN BUŞE
NICOLAE DASCĂLU

Constantin Buşe, Nicolae Dascălu, *Diplomaţie în vreme de război. De la Carta Atlanticului la Carta ONU,* **Bucureşti, Ed. Universităţii, 2000, 279 p.**

FAUST BRĂDESCU
MIŞCAREA
LEGIONARĂ
ÎN
STUDII ŞI ARTICOLE
VOLUMUL III
Editura MAJADAHONDA

Faust Brădescu, *Mişcarea Legionară în studii şi articole,* **vol. III, Bucureşti, Ed. Majadahonda, f.a., 227 p. (col. „Românii în istoria universală“, vol. 82, coord. Gh. Buzatu)**

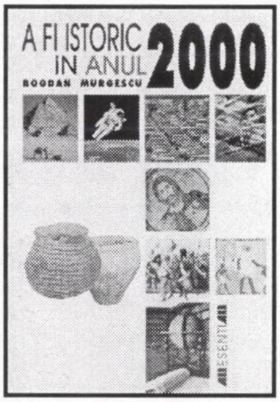
A FI ISTORIC
ÎN ANUL 2000
BOGDAN MURGESCU
ESENŢIAL

Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000,* **Bucureşti, Ed. ALL, 2000, 133 p. (col. „Esenţial“)**

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
ROMANIA ISRAEL
documente diplomatice
1948–1969
vol. I

MAE, Direcţia Arhivelor Diplomatice, *România–Israel. 50 de ani de relaţii diplomatice,* **vol. 1,** ***1948–1969*** **(coord. Victor Boştinaru), Bucureşti, Ed. Sylvi, 2000, 458 p. (seria „Relaţii bilaterale“, coord. Dumitru Preda)**

editura enciclopedică

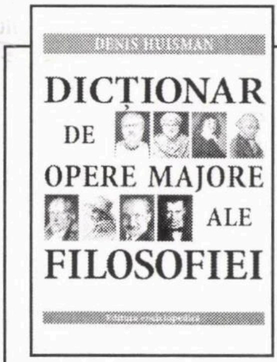
DENIS HUISMAN
DICŢIONAR
DE
OPERE MAJORE
ALE
FILOSOFIEI

Denis Huisman, *Dicţionar de opere majore ale filosofiei,* **Bucureşti, 2001, 493 p.**

N. Iorga
ISTORIA
ROMÂNILOR
VI
MONARHII
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

N. Iorga, *Istoria românilor,* **vol. VI,** *Monarhii,* **ed. de Ştefan Andreescu, Bucureşti, 2000, 463 p.**

Horia Stanca
Fragmentarium
berlinez
1942–1945
editura enciclopedică

Horia Stanca, *Fragmentarium berlinez. 1942–1945,* **Bucureşti, 2000, 293 p.**

Comenzi şi informaţii:
tel. 224.36.67, 224.40.14

Cărţi de excepţie la
Editura Evenimentul Românesc

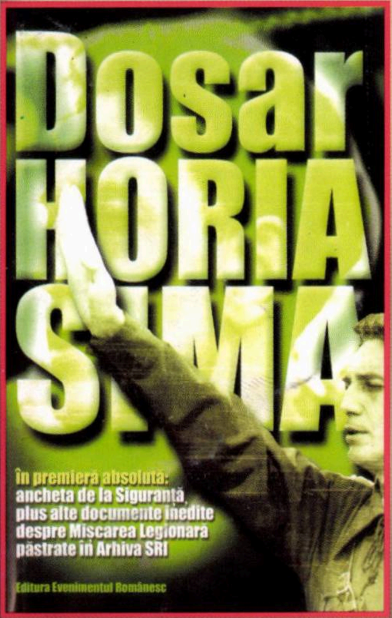
Dosar
HORIA
SIMA
în premieră absolută:
ancheta de la Siguranţă, plus alte documente inedite despre Mişcarea Legionară păstrate în Arhiva SRI
Editura Evenimentul Românesc

Dosar Horia Sima (1940–1946), ed. de Dana Beldiman, studiu introductiv de Gh. Buzatu, Bucureşti, 2000, 344 p.

Preţ: 70.000 lei (direct de la editură: 56.000 lei)

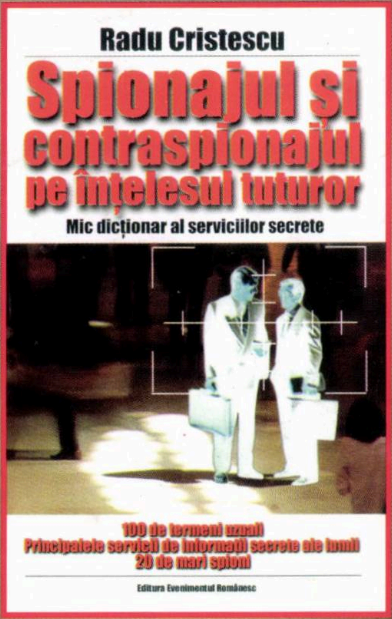
Radu Cristescu
Spionajul şi contraspionajul pe înţelesul tuturor
Mic dicţionar al serviciilor secrete
100 de termeni uzuali
Principalele servicii de informaţii secrete ale lumii
20 de mari spioni
Editura Evenimentul Românesc

Radu Cristescu, *Spionajul şi contraspionajul pe înţelesul tuturor. Mic dicţionar al serviciilor secrete*, Bucureşti, 2000, 128 p. (prefaţă de Ion Cristoiu)

Preţ: 35.000 lei (direct de la editură: 28.000 lei)

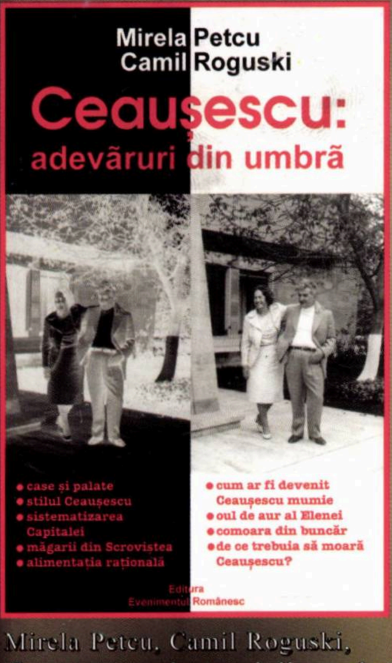
Mirela Petcu
Camil Roguski
Ceauşescu:
adevăruri din umbră
● case şi palate
● stilul Ceauşescu
● sistematizarea Capitalei
● măgarii din Scroviştea
● alimentaţia raţională
● cum ar fi devenit Ceauşescu mumie
● oul de aur al Elenei
● comoara din buncăr
● de ce trebuia să moară Ceauşescu?
Editura Evenimentul Românesc

Mirela Petcu, Camil Roguski, *Ceauşescu: adevăruri din umbră*, Bucureşti, 2000, 198 p.

Preţ: 70.000 lei (direct de la editură: 56.000 lei)

Pentru informaţii şi comenzi, adresaţi-vă **Editurii Evenimentul Românesc,**

Piaţa Presei Libere
nr. 1, sector 1,
Bucureşti, OP 33,
CP 69, tel./fax:
(01) 202.13.09 sau
202.13.14
(Serviciul Difuzare).

Întrucât tirajele sunt limitate, vă sugerăm să vă procuraţi din timp titlurile recomandate. Comandându-le la editură, beneficiaţi de o **reducere de 20%** din preţul de vânzare al fiecărei cărţi, **cheltuielile de expediţie prin poştă fiind suportate de editură.**

Bibl. [illegible]TRA

ISSN 1224–4287

Preţ **18.000** lei
6 DM

Biblioteca ASTRA

An. VI, nr. 3(55), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro

Director: ION CRISTOIU

Oameni și nave sub tricolor 1917–1947

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 3 (55) • 2001

Oameni și nave sub tricolor. Marina comercială și de război română, 1917-1947 (People and Ships Under the Flag. The Romanian Commercial and War Navy)

Cuvântul cititorului 1
The Reader's Voice

Mircea SUCIU

Până la ultima suflare 3
To the Last Breath

Carmen–Irene ATANASIU

În primejdie de moarte: flota maritimă comercială română (1917–1918) 4
In a Deadly Danger: the Romanian Commercial Maritime Fleet

Mișcări greviste în structurile Ministerului de Război (1919–1920) (**Elena ILIE**) 8
Strikes Inside the Structures of the Ministry of War

Mariana COJOC

Spionaj, contraspionaj și propagandă bolșevică la Dunăre și Marea Neagră 9
Espionage, Counter–espionage and Bolshevik Propaganda at the Danube and at the Black Sea

Muzeul Marinei Române (**Cornel GREAVU**) 13
The Romanian Navy Museum

Ion IONESCU

1918: evacuarea materialului flotant de pe Nistru 14
The Evacuation of the Floating Materials on the Nister

Brăila: înființarea Bazei Navale de aprovizionare a marinei de război (**E.I., I.I.**) 15
Brăila: the Founding of the Naval Supplies Basis for the Military Navy

Sediul Comandamentului Flotilei Fluviale „Mihail Kogălniceanu", Brăila (**E.I.**) 17
The "Mihail Kogălniceanu" River Fleet Headquarters, Brăila

Georgeta BORANDĂ

„Recompensa" finală — o mare nedreptate 17
The Final "Reward" — A Great Injustice

Jurnal de război. 1916 (**G.B.**) 20
War Diary. 1916

Carol al II-lea, protector al marinei române (**I.I.**) 26
Carol the IInd, Protector of the Romanian Royal Navy

Un apel–recviem către Mareșal (**Marian MOȘNEAGU**) 29
A Call–Requiem to Marshall Antonescu

Marina comercială română sub control sovietic (**C.–I. A.**) 30
The Romanian Commercial Navy under Soviet Control

Marian MOȘNEAGU

Între reacțiune și epurare: Grupul „Roman" 33
Between Reaction and Cleansing: The "Roman Group"

Sediul Amiralității (**Andreea ATANASIU**) 39
The Admiralty Headquarters

Femei, ofițeri de marină (**A.A.**) 40
Women — Navy Officers

Dincolo de „dosar"

Istoria românilor în Bucovina din Ucraina / *The History of Romanians in Ukraine's Bukovine* (**Viorica MOISUC**) 44

Perspective și speranțe ratate: românii din nordul Bucovinei / *Missed Perspectives and Lost Hopes: Romanians from Northern Bukovine* (**Alexandrina CERNOV**) 45

Realități dureroase și fără viitor / *Hopeless Painful Realities* (**Ilie LUCEAC**) 48

Conferință bilaterală despre Unirea Basarabiei cu România / *Bilateral Conference on the Unification of Bessarabia and Romania* 49

1940: demisie sub amenințarea armei / *1940: Resignation under Threat of the Gun* (**Petre ȚURLEA**) 50

Un secol al exilului românesc (3) / *A Century of Romanian Exile* (**Adrian NICULESCU**) 55

Calendarul istoricilor / *The Calendar of Historians* (**Mioara ANTON**) 60

Puzzle (**Jaqueline ENACHE**) 61

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

• IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 12.000 lei

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 36.000 lei ■ **6 luni:** 72.000 lei ■ **12 luni:** 144.000 **lei**

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor:
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU

Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Pentru noi, opinia dumneavoastră contează!

Cuvântul cititorului

☒ **Ioan MARDARE**, Pitești. Vă mulțumim pentru atenția cu care ne citiți. Ca să nu mai lungim vorba, reproducem din scrisoarea dvs. rândurile următoare, practic o mică și necesară erată: „(…) În nr. 12/2000, sunt următoarele nepotriviri de date istorice. De exemplu: a) la p. 17, col. a treia, la anul 1918 se afirmă că Anglia acordă drept de vot femeilor care au împlinit vârsta de 30 de ani. În aceeași revistă, p. 40, col. a treia, se afirmă că Anglia acordă drept de vot femeilor în vârstă de peste 30 de ani în anul 1920; b) la p. 40, col. a treia, se afirmă că URSS a acordat drept de vot femeilor în 1918. Dar, la acel an, nu exista URSS, fapt ce reiese și din mențiunea de la p. 20, col. a doua — 1922 decembrie 30, când Rusia Sovietică adoptă denumirea de URSS; c) dacă veni vorba de dreptul de vot al femeilor, abordat în cuprinsul amintitului număr de revistă, s-a omis la anul 1906 să se menționeze că prima țară care a acordat drept de vot femeilor a fost Finlanda, în 1906. Apreciez că este necesară atenție mărită la corectură sau în altă etapă de redactare“.

☒ **Luminița DANCIU**, director, Biblioteca Centrală a Universității din Petroșani, jud. Hunedoara. „Am descoperit cu plăcere revista «Dosarele Istoriei». Începând cu a doua jumătate a anului 2000, biblioteca noastră și-a procurat revista pe bază de abonament“.

Ne solicitați completarea colecției cu numere lipsă din anii 1996–2000. Din păcate, vom putea răspunde doar parțial dorinței dvs., întrucât — repetăm pentru a nu știu câta oară — **redacția nu dispune decât de exemplare din „Dosarele Istoriei“ de la nr. 3/1998.**

☒ **Stelian VASILESCU**, Oradea. Am primit cu mare plăcere ediția îngrijită de dvs. a lucrării lui Onisifor Ghibu, ***Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania (Cartea neagră de la Budapesta)***, cu un cuvânt către cititor de prof.univ.dr.ing. **Teodor Maghiar**, rectorul Universității din Oradea, carte apărută la Oradea, Editura „Iosif Vulcan“, 2000, 176 p. Emoționante cuvintele ce vă vizează, în deschiderea volumului: „(…) **Stelian Vasilescu, Nestorul ziariștilor și decanul de vârstă al oamenilor de cultură bihoreni, căruia, de altfel, îi aparține și inițiativa tipăririi cărții. Socotim că astfel ne facem o datorie de conștiință și, în același timp, aducem un meritat omagiu celui ce a fost unul dintre cei mai importanți oameni pe care Transilvania i-a dat poporului român — Onisifor Ghibu**“. Celor interesați de procurarea cărții le recomandăm, pentru comenzi și corespondență, adresa: **Stelian Vasilescu, str. Ialomiței nr. 7, Pb20, ap. 1, 3700 Oradea (tel. 059/126.064).**

CARTEA NEAGRĂ DE LA BUDAPESTA

Universitatea din Oradea

ONISIFOR GHIBU

UN
PLAN SECRET
AL
GUVERNULUI UNGURESC
DIN 1907
PRIVITOR LA
MAGHIARIZAREA
ROMÂNILOR
DIN TRANSILVANIA

Versiuni
în limbile
română
și
franceză

Ediție de
STELIAN VASILESCU

Editura „Iosif Vulcan“
Oradea, 2000

Nincs Kegyelem

☒ **George PANĂ–PREDA**, Craiova. „În primul rând, doresc să vă mulțumesc, prin truda dvs. pe altarul științei trecutului, reușiți într-un mod cu totul deosebit să satisfaceți cerința de ISTORIE a publicului larg. **Fiecare număr al revistei dvs. este un minunat izvor de apă vie pentru cei însetați de cunoașterea a ceea ce a fost, de unde se trag învățăminte pentru prezent și viitor. Și astfel, slujiți patria cum puțin știu să o facă. Nu sunt puțin aceia care în munca dvs. văd esența patriotismului.** Pentru tot ce faceți, eu unul mă simt îndatorat dvs. și vă urez multă sănătate, mult noroc și fericire, tot ce dvs. vă doriți“.

Mai rar așa cuvinte frumoase la adresa modestelor noastre eforturi de cultivare a gustului marelui public pentru istorie! Sperăm să le și merităm. În altă ordine de idei, vă comunicăm că am recepționat dorința dvs. de a vă completa colecția cu numere ale revistei noastre din perioada 1998–2000. Le veți primi, în sistem ramburs, prin serviciul poștal. În sfârșit, vă precizăm dvs., dar și altor numeroși cititori ai publicației noastre că **Editura Evenimentul Românesc expediază la cerere exclusiv cărțile apărute sub egida sa**. Toate celelalte cărți care sunt prezentate în revista „Dosarele Istoriei“ — și care sunt apărute la alte edituri, din București și din multe alte orașe ale țării — pot fi procurate din rețeaua de librării, de la difuzorii particulari sau direct de la editurile în cauză.

☒ **Mihai GHIMPĂU**, B-dul Liviu Rebreanu, nr.2/1, sc. B, ap.22, 1900 Timișoara. „Sunt un cititor și un colecționar al revistei «Dosarele Istoriei» încă de la primul număr. Îmi place istoria și aștept în fiecare lună apariția revistei, pe care o cumpăr de la chioșcul de difuzare al presei. Întotdeauna m-au fascinat faptele istorice, indiferent de timpul în care s-au petrecut. Biblioteca mea cuprinde foarte multe cărți cu teme istorice. **Revista dvs. îmi aduce prin varietatea, obiectivitatea și realitatea subiectelor ce le cuprinde informații noi de fiecare dată**“.

Nr. 1/29, 1999 vă va fi expediat prin poștă. Celor interesați, le comunicăm că oferiți gratuit **nr. 6/34, 1999** al revistei noastre.

☒ **Dorel BĂLĂIȚĂ**, Onești, jud. Bacău. „Vă transmit din municipiul Onești urări de bine și ani îndelungați de apariție de înaltă ținută științifică așa cum ne-ați obișnuit până acum“. Vom avea grijă să vă expediem (cu plata ramburs), pe adresa menționată, numerele din revistă care lipsesc din colecția dvs.

☒ **Toma BOERIU**, Făgăraș, jud. Brașov. Evident, ne face o mare plăcere că, de puțin timp — așa cum menționați în scrisoare —, ați devenit unul dintre fidelii noștri cititori. Prima scrisoare pe care ne-ați trimis-o conține o serie de propuneri deose-

60405

bit de interesante pentru alcătuirea viitoarelor noastre sumare (Canalul Dunăre–Marea Neagră, colectivizarea agriculturii în România comunistă, perioada Ceaușescu etc.). Urmăriți-ne în continuare și veți constata, alături de mii și mii de alți apropiați prieteni ai revistei, că subiectele menționate — dar și multe altele, la fel de importante pentru istoria noastră contemporană — vor face obiectul atenției valoroșilor noștri colaboratori (istorici, arhiviști, muzeografi ș.a.m.d.).

✉ Ne-au solicitat numere anterioare ale revistei, precum și cărți apărute recent la editura noastră următorii: **Ovidiu Cristea**, Bacău; **Cristian Miloș**, Tr. Măgurele; **Ștefan Arsene**, Tg. Bujor (jud. Galați); **Marin Ilie**, Craiova; **Corneliu Coandă**, Timișoara; **Cezar Ionuț Stanciu**, Târgoviște; **Sorin Berghian**, Timișoara; **Petru Movilă**, Țibănești (jud. Iași); **Ștefan Ardelean**, Timișoara; **Ștefan I. Moisă**, Bacău; **Ovidiu Oprea**, Sanislău (jud. Satu Mare); **Valerian V. Constantinescu**, Mateești–Tureești (jud. Vâlcea); **Gino–Mario Crăciun**, Hunedoara; **Corneliu Pop**, Cluj–Napoca; **Mihalea Bodeanu**, Modelu (jud. Călărași); **Gabriel Barat**, Miercurea Ciuc; **Laura Herța**, Cluj–Napoca; **Gheorghe Nicolescu**, Niculițel (jud. Tulcea); **Ion Nicolae**, Făgețelu (jud. Olt); **Maria Josan**, Bălan (jud. Harghita); **Mihai Gheorghilaș**, Cluj–Napoca; **Marilena Jeana Câmpineanu**, Constanța; **Ioan Dumitrescu** și **Dimitrie Niculescu**, ambii din București.

Cererile tuturor vor fi onorate, fiecare urmând să primească, prin poștă și cu plata ramburs, titlurile care îi interesează. Le mulțumim tutuor pentru interesul arătat preocupărilor noastre publicistice și editoriale, urându-le lectură plăcută!

scrisoarea lunii

„N-are rost să scoatem în față doar aspectele bune și să ascundem sub preșul uitării «gunoaiele» istoriei noastre"

✉ Prof. **Rodica BARANGĂ** și prof. **Petre BARANGĂ**, Timișoara: „Suntem profesori de istorie la două școli mari din Timișoara și ne numărăm printre cei care apreciem cum se cuvine efortul dumneavoastră, al redacției și colaboratorilor, de a ne descoperi trecutul fără ură, fără părtinire. Formula sumarului nr.1 (53), din 2001, ni se pare a fi modalitatea de prezentare care asigură un plus de atractivitate revistei. Tema principală a dosarului trebuie păstrată pe un număr de pagini variabil, dar sunt foarte necesare pagini mai multe «dincolo de dosar», în care, fără a scădea standardul revistei, am dori să găsim materiale referitoare la: actualele tendințe în istoriografia mondială; analiza stării actuale a istoriografiei românești; probleme controversate ale istoriografiei românești și mondiale; istoria ca disciplină școlară și universitară (ce-ați zice de un dosar fierbinte pe tema manualelor de istorie, mai ales că, în toamna lui 1999, ați reacționat destul de timid?); recenzii critice despre cărți și manifestări științifice; abordarea, din unghiuri diferite, a unor teme «delicate» ale istoriei noastre (ex.: întemeierea statelor românești, democrația interbelică, colaborare și represiune în anii socialismului ș.a.), dar și din istoria mondială. Poate ar fi corect să coborâți și în istoria medievală și antică pentru că, știți bine, unii dintre concetățenii cu funcții de răspundere în stat doresc să uite că oamenii acestor locuri au, totuși, rădăcini vechi. De altfel, în editorialul din nr. 1, august 1996, în care propuneați «popularizarea istoriei cu rigorile științei istorice», nu precizați cantonarea în istoria contemporană. «Cunoașterea integrală și nealterată a propriului lor trecut» trebuie să ofere românilor și teme din istoria mai îndepărtată.

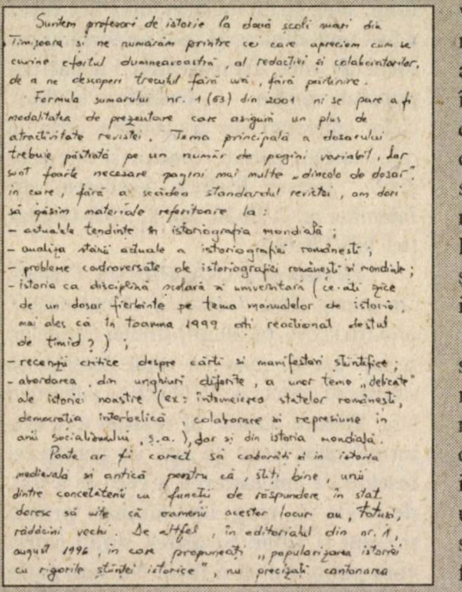

Suntem profesori de istorie la două școli mari din
Timișoara și ne numărăm printre cei care apreciem cum se
cuvine efortul dumneavoastră, al redacției și colaboratorilor,
de a ne descoperi trecutul fără ură, fără părtinire.
Formula sumarului nr. 1 (53) din 2001 ni se pare a fi
modalitatea de prezentare care asigură un plus de
atractivitate revistei. Tema principală a dosarului
trebuie păstrată pe un număr de pagini variabil, dar
sunt foarte necesare pagini mai multe „dincolo de dosar",
în care, fără a scădea standardul revistei, am dori
să găsim materiale referitoare la:
- actualele tendințe în istoriografia mondială;
- analiza stării actuale a istoriografiei românești;
- probleme controversate ale istoriografiei românești și mondiale;
- istoria ca disciplină școlară și universitară (ce-ați zice de un dosar fierbinte pe tema manualelor de istorie, mai ales că în toamna 1999 ați reacționat destul de timid?);
- recenzii critice despre cărți și manifestări științifice;
- abordarea, din unghiuri diferite, a unor teme „delicate" ale istoriei noastre (ex: întemeierea statelor românești, democrația interbelică, colaborare și represiune în anii socialismului, ș.a.), dar și din istoria mondială.

Poate ar fi corect să coborâți și în istoria medievală și antică pentru că, știți bine, unii dintre concetățenii cu funcții de răspundere în stat doresc să uite că oamenii acestor locuri au, totuși, rădăcini vechi. De altfel, în editorialul din nr. 1, august 1996, în care propuneați „popularizarea istoriei cu rigorile științei istorice", nu precizați cantonarea

Nu trebuie să ocoliți temele controversate, precum și abordarea sinceră nu doar a ceea ce a fost pozitiv, ci și a acelor aspecte care ne-au separat atât între noi, ca români, cât și față de cei din jur. N-are rost să scoatem în față doar aspectele bune și să ascundem sub preșul uitării «gunoaiele» istoriei noastre, crezând că astfel contribuim la creșterea bunei înțelegeri, toleranței și încrederii între oameni. Ar fi doar o iluzie!

O altă idee asupra căreia vă rugăm să reflectați este necesitatea de a acorda mai mult spațiu la dispoziția profesorilor din învățământul preuniversitar, care se pot ridica la nivelul de exigență impus de ținuta revistei prin publicarea unor articole de istorie locală, națională sau globală. Nu putem încheia fără a vă felicita și pentru iconografia revistei. În condițiile în care, în școli, s-a accentuat dramatic lipsa materialului ajutător pentru orele de istorie, ilustrațiile din «Dosarele Istoriei" ne sunt de un real folos în desfășurarea lecțiilor cu elevii". ■

MIRCEA SUCIU

O vorbă de început, din partea redactorului șef

Până la ultima suflare

Nu cred că este cazul a mai fi demonstrată importanța economică, geopolitică, geostrategică ș.a.m.d. a Dunării și a Mării Negre în istoria românilor. Zeci de studii și alte numeroase tomuri de sinteză pe această vastă temă stau la îndemâna celor ce vor să deslușească fațetele multiple ale acestui adevăr. (Să amintim, în treacăt, doar două titluri: clasica și admirabila scriere a lui Gh. I. Brătianu, ***Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană***, o lucrare de nivel internațional care, la atâția ani de la redactare și apariție, face cinste istoriografiei românești; celălalt ar fi ***Dunărea în istoria poporului român***, cercetare datorată unui grup de istorici și editată în 1972.) După cum la fel de adevărat este și faptul că aceste întinderi de ape care scaldă pământul românesc au fost, sunt și vor fi veritabile coridoare de contact și, de aici, de influențare reciprocă între spațiul nostru de civilizație și cele aparținând popoarelor limitrofe Danubiului și Pontului Euxin. Să înțelegem de aici că istoricii noștri nu mai au nimic de făcut? Nici vorbă! În sarcina lor permanentă va rămâne să scoată la lumină și impună atenției conștiinței publice noi și noi mărturii privind trecutul navigației (dar și al altor activități conexe), comerciale și militare pe valurile fluviului și ale mării. Pentru că, aproape de prisos să o spunem, și în acest domeniu al cercetării avem de-a face cu o istorie departe de a fi cunoscută până la ultimul detaliu, o istorie cu nimic mai puțin pilduitoare pentru ceea ce au vrut și au făcut antecesorii noștri în diferite vârste, deloc ușoare, ale timpului. E o istorie, întâi de toate, cu străvechi rădăcini; apoi, e o istorie învolburată dacă nu de-a dreptul dramatică, cu momente înălțătoare și cu nu puține clipe de umilință și disperare; în sfârșit, e o istorie care nu poate fi altminteri înțeleasă decât ca o parte — cu specificul ei — a unui întreg, anume istoria românilor. Români cărora, în relația lor multiseculară cu apele, li se potrivește de minune ceea ce scria **Mircea Eliade** despre mediul de origine al oricărei forme de viață pământeană: **„Apele au fost pentru omenire suma universală a tuturor virtuților, izvorul și originea tuturor posibilităților existeței, suportul oricărei creații“.**

Cu aceste eterne adevăruri în minte, redacția noastră a primit cu interes și bucurie propunerea avansată, prin toamna anului trecut, de colegii de la **Muzeul Marinei Române**, din Constanța, de a realiza împreună un număr special al „Dosarelor Istoriei“ dedicat — ca să parafrazez titlul unui film celebru din vremea studenției mele — **acelor oameni minunați** (din flota comercială și de război românească) **și navelor lor plutitoare**. O mai făcuserăm — grație colaborării unui alt merituos colectiv de istorici, în mare parte tot constănțeni — și în vara lui 2000 *(v. nr. 8/48)*, cu o altă finalitate și, oarecum, având în obiectiv o altă secvență din trecutul celor ce și-au servit patria sub tricolor și sub stindardele marinei naționale. Reacțiile favorabile ale cititorilor după apariția amintitului „dosar“ — pe care am avut onoarea și emoția de a-l „lansa la apă“ chiar de la bordul distrugătorului „Mărășești“, nava–amiral a Marinei Militare Române —, precum și admirația, absolut justificată, pe care o avem de multă vreme față de inimosul și competentul personal al Muzeului Marinei Române, ne-au suflat vântul în pânze, drept pentru care ne-am îmbarcat cu încredere pe corabia ce acum, cu aceste pagini, trage la cheiul cititorilor. Încărcătura ce o punem la mal sperăm să merite atenția și aprecierea fidelilor noștri prieteni. Revista a fost doar cărăușul. Meritul integral revine echipajului — cercetători și muzeografi de la MMR, instituție care, de aproape 32 de ani (inaugurarea ei s-a făcut la 3 august 1969), este **o entitate reprezentativă a rețelei muzeale naționale**. O instituție din structurile Armatei Române care — pe lângă faptul că este **un serios laborator al cercetării istorice**, cu o specificitate ce nu mai trebuie subliniată — reprezintă (treceți-i pragul și vă veți convinge!) **un for de educație în duhul valorilor naționale**.

Prin urmare, numărul de față al revistei noastre vă propune, stimați cititori, o mică și convingătoare lecție de istorie, în egală măsură de simțire românească pusă în slujba unei profesii aspre care modelează caractere și dă țării suflete tari gata a-și face, acolo, pe valuri, oricând, datoria. Dacă e cazul, până la ultima suflare. ■

MOTTO: *„Simțul realității, disciplina, credința soldatului român au format digul care a rezistat asaltului dat de mistica slavă a revoluției rusești“.*
(Jean BART)

În primejdie de moarte: flota maritimă comercială română (1917-1918)

Carmen-Irene ATANASIU*

Izbucnirea primei conflagrații mondiale a aruncat România în vâltoarea unor evenimente cruciale care și-au pus amprenta în mod decisiv asupra istoriei naționale. Intrate în război ca aliate, România și Rusia contractaseră, în 1916, o serie de obligații reciproce, ca rezultat al participării la luptă împotriva aceluiași inamic. În virtutea acestor relații, din cauza faptului că România nu dispunea la Marea Neagră de forțe militare navale capabile să apere singure porturile, litoralul și să asigure liniile de comunicație, flota rusă și-a asumat obligația să asigure litoralul nostru maritim, în timp ce flota fluvială română urma să acționeze pe Dunăre.

Termeni contractuali

Astfel se explică prezența pe teritoriul Moldovei, în vara anilor 1916–1917, a unui număr de câteva mii de soldați ruși, în timp ce, pe teritoriul Rusiei, au fost evacuate din România un mare număr de instituții, întreprinderi, unități militare, spitale cu răniți, persoane particulare, precum și o parte a navelor fluviale civile, aflate pe brațul Chilia și pe Prut, unde fuseseră retrase după insuccesele militare din Dobrogea (Arhivele Militare Române, fond CMM, dosar 244/ 1917–1918).

În aceeași conjunctură, guvernul român a hotărât să pună la dispoziția guvernului rus, **în baza unui contract de închiriere**, un număr de nave aparținând flotei maritime comerciale, grupate după intrarea Turciei în război, la 21 octombrie 1914, și închiderea Strâmtorilor, la Galați și Măcin, care formau așa-numitul „Parc R“.

Prin referatul nr. 35.895, din 27 august 1916, înaintat Consiliului de Miniștri, ministrul Lucrărilor Publice, C. Angelescu, făcea cunoscuți termenii viitorului contract și cerea aprobarea încheierii lui. Acesta prevedea afretarea celor șase cargouri aparținând Serviciului Maritim Român (SMR) — „Bucegi“, „Carpați“, „Turnu Severin“, „Iași“, „Constanța“, „Dobrogea“ — pentru transporturi, și cedarea navelor de pasageri: „Dacia“, „Împăratul Traian“, „România“, „Regele Carol I“, „Principesa Maria“, pentru a servi ca „stații de hidroavioane sau crucișătoare auxiliare“, la dispoziția amiralului flotei ruse din Marea Neagră. Pentru fiecare dintre cargourile mari, guvernul rus urma să primească o chirie lunară de 150.000 de lei și 80.000 de lei pentru fiecare din cele mici. În caz de pierdere sau nerestituire în termen de 15 zile după deschiderea Dardanelelor, rușii se angajau să plătească cu șase milioane de lei vasele mari și cu 2,5 milioane de lei pe cele mici, asumându-și, totodată, **obligația** de a executa toate transporturile din Marea Neagră și Azov destinate statului nostru. Pasagerele se puneau la dispoziția flotei ruse cu personalul complet, fără chirie, dacă erau întrebuințate pentru scopul menționat mai sus, în caz contrar se plăteau

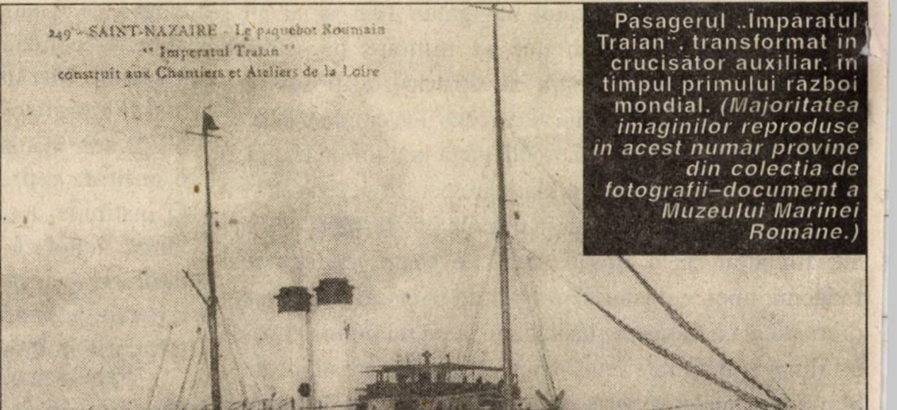
249 - SAINT-NAZAIRE - Le paquebot Roumain
" Imperatul Traian "
construit aux Chantiers et Ateliers de la Loire

Pasagerul „Împăratul Traian“, transformat în crucișător auxiliar, în timpul primului război mondial. *(Majoritatea imaginilor reproduse în acest număr provine din colecția de fotografii-document a Muzeului Marinei Române.)*

---

* Muzeograf drd., Muzeul Marinei Române, Constanța

Colecția Cristian Crăciunoiu

Grup de ofițeri de marină, în uniformă de epocă. În centrul imaginii, viitorul viceamiral Preda Fundățeanu

200.000 de lei lunar pentru navele mari și 100.000 de lei pentru „Principesa Maria“ (Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 36/1916, f. 162–163).

Din nefericire, nimeni nu a putut prevedea că evenimentele din Rusia anilor 1917–1918 vor face ca toate clauzele acestui contract să devină nule. Până atunci, însă, cele șase cargouri aparținând Serviciului Maritim Român, împreună cu încă trei nave similare, „Siretul“, „Milcovul“ și „Oltul“, aparținând Societății „România“, au fost închiriate Serviciului Transporturilor Flotei ruse din Marea Neagră. O dată cu predarea navelor, comandanții militari numiți la începutul războiului pe vasele comerciale au fost debarcați, comanda fiind preluată de ofițeri ai marinei civile: Constantin Zalomit pe „România“, Vasile Păun pe „Împăratul Traian“, Dumitru Brânzei pe „Dacia“, Mihail Ionescu pe „Regele Carol I“, Gheorghe Chiriac pe „Principesa Maria“.

La 11 octombrie 1916, a doua zi după sosirea la Sevastopol, pasagerele românești au intrat în șantierele marinei ruse unde li s-au adus modificări, fiind transformate în crucișătoare de luptă. Echipajul fiecărui bastiment românesc a fost completat cu aproximativ 150 de marinari ruși, rămânând la bord din personalul român: trei ofițeri, patru mecanici și 30 de marinari.

În februarie 1917, toate aceste nave românești, purtând la catarg pavilionul „Sfântul Andrei“, se aflau deja grupate în rada nordică a portului Sevastopol, „frumos aliniate, în linie de șir — scrie un martor ocular —, complet armate și vopsite, lucind sub razele soarelui cu formele lor elegante și ușoare“ („România Maritimă și Fluvială“, an. II, nr. 1, ianuarie 1933, p. 33).

Divizia de crucișătoare astfel formată executa încrucișări pe coasta Bosforului și a porturilor turcești, marșuri care durau între 24 și 48 de ore. Pe parcursul acestor misiuni navele, erau angajate de cele mai multe ori în dueluri de artilerie cu bateriile turcești, bombardau depozitele de muniții ale inamicului, instalau mine la intrarea în Bosfor sau transportau trupe de debarcare, în timp ce hidroavioanele fotografiau regiunile întărite (AMR, fond CMM, dosar 252/1918).

Vulcan în spatele frontului

La 27 februarie 1917, Rusia era aruncată în haosul revoluției. În acea zi, trenurile n-au mai sosit la Petrograd și au fost suspendate toate comunicațiile de poștă, telegraf, telefon. La 1 martie, edițiile speciale ale marilor ziare anunțau abdicarea țarului și formarea guvernului provizoriu. Revoluția din februarie a surprins în Rusia atât navele noastre de mare, dispersate în majoritatea porturilor din sud, până departe în Caucaz, cât și vasele românești de Dunăre, evacuate la Odessa și Kerson. Totuși, până la insurecția bolșevică din octombrie 1917, românii din Rusia — cu excepția prizonierilor transilvăneni, dispersați în sud–vestul teritoriului rusesc, centrul principal de concentrare fiind Odessa — au beneficiat de regimul juridic reglementat prin acordurile guvernamentale existente.

Situația se va schimba radical după înființarea Consiliului comisarilor poporului, la 26 octombrie 1917. Conform dispozițiilor noilor autorități, toate bastimentele românești, navele comerciale, șlepurile, depozitele de muniții, de alimente, din porturile rusești, trebuiau trecute sub comanda puterii recent instaurate. În același timp, comitetele revoluționare bolșevice acționau prin cele mai diferite mijloace pentru răspândirea ideilor comuniste, pentru atragerea echipajelor de pe navele românești din Odessa, Sevastopol, Kerson și Novorosiisk, îndemnând de fapt la trădare de țară, în condițiile în care România ducea războiul pentru desăvârșirea unității naționale.

Pentru navele și echipajele românești aflate în Rusia sovietică situația s-a complicat după ocuparea Odessei de către trupele austro–germane, comandamentele austriac și german declarând captură de război toate vasele ce se aflau în port și purtau pavilion elen, italian sau francez, precum și navele capturate de români de la societățile și supușii austrieci sau germani la începutul războiului.

În această conjunctură, la 18 ianuarie 1918, a luat ființă, la Petrograd, Înaltul Colegiu Autonom pentru afacerile ruso–române și pentru lupta împotriva contrarevoluției în sudul Ucrainei, cu atribuții guvernamentale din care făceau parte și comuniștii Mihail Gheorghiu–Bujor, Cristian Racovski, Alexandru Nicolau. Una dintre gravele hotărâri ale acestui colegiu — care contravenea intereselor naționale ale României — a fost confiscarea tuturor navelor militare și comerciale românești aflate în apele teritoriale ale statului sovietic.

Aceste nave urmau să fie redate „numai unui guvern provizoriu revoluționar român, dacă un astfel de guvern ar fi fost alcătuit" („Universul", nr. 53, 4 martie 1918). Pentru schimbarea ordinii politico–sociale, Colegiul Autonom pentru afacerile ruso–române își propunea organizarea propagandei revoluționare în România, dezorganizarea personalului român de pe crucișătoarele românești, „aprobând orice act de provocațiune ar împinge vasele în război contra României" (AMR, fond CMM, dosar 252/1918, f. 49).

Inevitabil, influența nefastă a revoluției bolșevice s-a făcut simțită și pe navele noastre aflate în Rusia, la bordul cărora executa serviciul un echipaj alcătuit în proporție de 25 % din români și restul ruși. Anarhia care se răspândea rapid la bordul tuturor navelor rusești din Marea Neagră a cuprins și echipajele crucișătoarelor românești, mai ales după eliberarea contingentelor rusești mai vechi și completarea personalului cu marinari ruși de pe alte nave.

Evenimentele au adus flota românească la un pas de dispariție. Salvarea acesteia a ridicat mari probleme factorilor de răspundere din țară și reușita ei s-a datorat, în mare măsură, echipajelor românești. „Regele Carol I", „Împăratul Traian", „Dacia", „România" și „Principesa Maria" păstrau, în acel moment, tot personalul mecanic românesc, „personal care — după mărturiile unor ofițeri ruși aflați la bord — s-a ținut în rezervă față de activitatea revoluționară". Cu toate acestea, atmosfera devenea incendiară. Mitingurile fără sfârșit organizate de Comitetele revoluționare înființate pe nave „ațâțau pe marinari și ofițeri la ură și invidie reciprocă".

La numeroase ședințe desfășurate pe vasele românești a luat parte și cunoscutul lider al mișcării comuniste din România, Cristian Racovski. Din ordinul acestuia au fost arestați pe crucișătorul „Regele Carol I" comandantul navei, M. Ionescu, ofițerii Pitianu, Costea și Iordăchescu, mecanicii și șeful de echipaj, Crăiniceanu, care se ridicase împotriva acțiunilor ordonate de Racovski, calificându-le drept „aventură" (AMR, fond MCG, dosar nr. 257/1918, f. 320, „Memoriul comandantului rus al crucișătorului «Regele Carol I», căpitan de fregată Vinocuroff, 9 aprilie 1918"). A doua zi, ofițerul Iordăchescu și mecanicii au fost eliberați, serviciile personalului de la mașini fiind indispensabile. Ceilalți au rămas arestați, fără a exista un motiv concret de acuzare.

Situația s-a repetat pe majoritatea navelor românești. La 30 ianuarie 1918, sosit la bordul cargoului „Durostor", Cristian Racovski convoacă echipajul și după ce a anunțat că a fost la Sevastopol și pe vasele celelalte românești unde a ordonat arestarea ofițerilor, „ne spune — declară un marinar român prezent la această întrunire — că trebuie să trecem de partea lor, acel care nu va trece va fi luat drept contrarevoluționar și găsindu-se într-o țară revoluționară va fi arestat și împușcat și mai multe amenințări de acest fel" (Muzeul Marinei Române, Fond documentar, Mss., dosar 137, f. 1). A doua zi, comandantul navei, Gheorghe Simatu, a fost arestat. De altfel, același C. Racovski a încercat să determine executarea unei demonstrații navale cu bastimentele românești la gurile Dunării și chiar bombardarea portului Constanța, dar planul nu a reușit deoarece echipajele crucișătoarelor nu au putut fi antrenate în acțiuni războinice directe împotriva statului român (AMR, dosar 257/1918, f. 322). Tot acum, din ordinul lui Mihail Gheorghiu–Bujor și al lui C. Racovski, denumirile pasagerelor românești au fost schimbate în „Ion Roată", „Emanciparea", „Republica Română", „Republica Socială", „1907" („Lupta", an. XIII, nr. 67, 21 octombrie 1918).

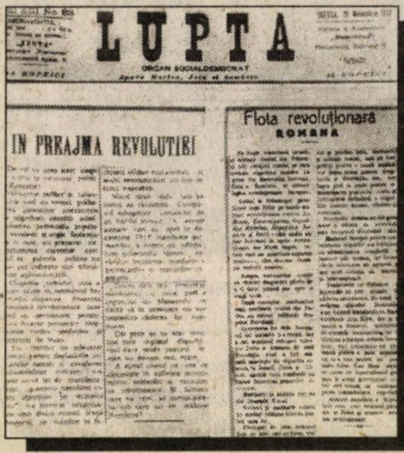

LUPTA

ORGAN SOCIALDEMOCRAT

IN PREAJMA REVOLUTIEI

Flota revoluționară
ROMANA

„Lupta", din 15.XI.1917: comuniștii români apreciază bolșevizarea flotei

Este elocvent faptul că, în această situație dramatică, echipajele românești au întors panglicile de la berete pe dos, păstrând, astfel, numele reale ale navelor și posibilitatea de a reveni asupra lor, imediat ce vasele ar fi putut fi salvate. În situația în care o parte dintre românii evacuați în orașele și porturile rusești de la Marea Neagră, în special Odessa, au participat la lupte de partea bolșevicilor, cea mai mare parte a marinarilor români de pe navele aflate în Rusia și-au menținut jurământul față de țară și credința în dreptatea țelului urmărit.

Dacă în cursul lunilor martie–aprilie 1918, navele fluviale românești au reușit, în majoritate, să revină la Dunăre, pentru cele maritime reîntoarcerea a părut, la un moment dat, aproape imposibilă.

După ce au ocupat Odessa, Nicolaev, Kerson și baza principală a flotei din Marea Neagră, portul Sevastopol, nemții au dat guvernului sovietic un ultimatum, somându-l să predea întreaga flotă din Marea Neagră. Conștient că această flotă, complet izolată de puterea sovietelor, nu putea fi salvată, la 28 mai 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a dat ordin să fie sabordată. Din fericire, deși prinsă în cleștele războiului și a anarhiei rusești, flota maritimă comercială română a reușit să se salveze. A fost meritul echipajelor românești, susținute de ofițerii ruși aflați la bord, incapabili să creadă în „minunatul socialism" cu care luaseră deja contact în aspectele lui cele mai teribile, de a fi făcut ca aceste nave să nu aibă soarta zecilor de bastimente rusești care zac și astăzi — schelete metalice — pe fundul Mării Negre.

Drumul spre casă

Rând pe rând, înfruntând riscuri greu de descris, navele flotei maritime comerciale române aflate în porturile rusești au revenit în țară. Odiseea fostului pasager SMR „Regele Carol I" oferă un asemenea exemplu. La 3 martie 1918, la bordul crucișătorului auxiliar „Regele Carol I", aflat la Batumi, a pătruns un detașament de 200 de georgieni înarmați, au tras focuri în aer pentru a teroriza personalul, obligându-l să coboare pe uscat fără arme. Capturarea navei s-a făcut în numele Comisariatului Transcaucazian, care nu recunoscuse puterea comisarilor poporului și urmărea organizarea unei flote independente de „Centro–Flot“. La bordul crucișătorului au rămas 60 de georgieni înarmați, cu misiunea de a supraveghea echipajul. În aceste condiții, pentru marinarii și ofițerii români de pe „Regele Carol I“ a devenit limpede necesitatea ca nava să fie înapoiată cât mai curând proprietarului său legitim, statul român, cu atât mai mult cu cât, întoarsă la Sevastopol, era amenințată să fie sabordată împreună cu celelalte vase ale Flotei Mării Negre sau dintr-o captură georgiană să devină o captură germană.

Conform unui plan prestabilit, în noaptea de 29 spre 30 martie 1918, crucișătorul a ridicat ancora și a ieșit în mare. La bord se aflau 17 ofițeri și aspiranți de marină ruși, un ofițer, trei mecanici și 25 de marinari români și 43 de marinari georgieni, singurii care nu cunoșteau adevăratul scop al plecării (AMR, fond CMM, dosar 252/1918, f. 83). Către dimineață s-a produs o puternică agitație printre georgieni, care, înțelegând că nava are o cu totul altă destinație decât cea declarată, au pretins ca vasul să revină la Batumi. Imediat s-au împărțit arme personalului român și ofițerii, împreună cu marinarii noștri, au organizat serviciul de santinelă pe punte. Georgienii au fost dezarmați și li s-a promis că odată ajunși în România se va cere guvernului român repatrierea lor, ceea ce s-a și întâmplat. De altfel, și ofițerii ruși au fost de acord cu repatrierea navei numai în următoarele condiții: ajunși în România să fie lăsați în libertate, să aibă acceptul guvernului român ca la cerere să se poată întoarce cu pașaport în Rusia s-au într-o țară neutră, iar în situația în care ar dori să rămână în România să capete ajutor din partea statului român „pentru a găsi o ocupațiune după pozițiunea lor“ (ibidem). Toate cererile au fost acceptate.

În zorii zilei de 30 martie, crucișătorul naviga cu toată viteza pe drumul Vest curat. Căutând să fie cât mai departe de Sevastopol, unde pe fugari i-ar fi așteptat execuția, nava păstra distanța de aproximativ 100 mile marine de coasta Anatoliei. În jurul orei 9 dimineața, echipajul a interceptat un mesaj radio cifrat al Statului Major din Batumi către Sevastopol: „Crucișătorul «Regele Carol I» a plecat astă noapte în direcție necunoscută. Presupunem că a fugit în România“. Răspunsul nu s-a lăsat așteptat: „Primul și al doilea divizion de distrugătoare au plecat din Sevastopol pentru prinderea «Regelui Carol I». Cu toate pregătirile de ripostă în eventualitatea unui atac, cu întreg personalul la posturile de luptă, nava a continuat să navigheze fără nici un incident, manevrând în funcție de mesajele schimbate între distrugătoarele trimise în urmărire.

Crucișătorul auxiliar „Regele Carol I“

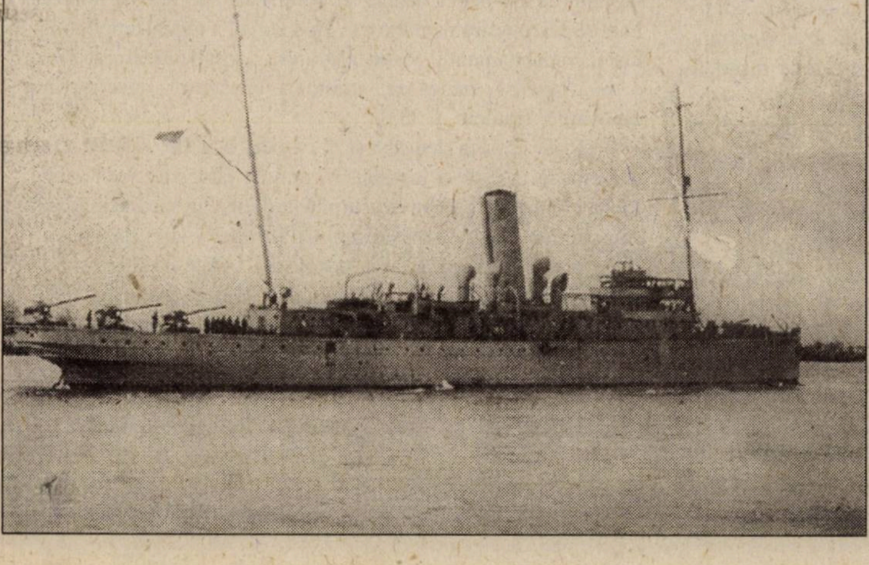

În seara zilei de 31 martie, după o absență de peste 600 de zile, „Regele Carol I“ s-a apropiat de gurile Dunării. Pentru a evita traversarea pe întuneric a câmpului de mine din fața Sulinei, nava a rămas ancorată peste noapte la 15 mile marine depărtare de coastă. La ora 7 dimineața, crucișătorul și-a reluat marșul, navigând fără pavilion în vederea coastei nisipoase și monotne. O jumătate de oră mai târziu, marinarii au legat pe saula de la pic pavilionul de comerț, un enorm tricolor românesc, la fel pe saulele catargelor. Întreg echipajul român liber din cart a fost chemat pe puntea superioară și așezat în linie pe două rânduri, făcând garda la pavilion. Exact la ora 8.00, a răsunat vechea comandă, de mult uitată: „Atențiune! Pavilioanele sus!“ (ibidem). După ce schela a fost pusă pe ponton, autoritățile românești au urcat la bord. Primul care a pășit pe punte a fost comandorul Eugeniu Botez (Jean Bart), căpitanul portului Sulina. În careul ofițerilor, într-o tăcere solemnă, fostul comandant rus al navei, căpitanul de fregată Vinocuroff, a început să citească: „După pacea de la Brest–Litovsk, socotind războiul ca și terminat, noi, ofițerii din Flota Mării Negre, predăm crucișătorul «Regele Carol I» legitimului său stăpân, Țării Românești“ (AMR, fond MCG, dosar 257/1918, f. 323/324).

Dacă în toamna lui 1918, Serviciul Maritim Român a reușit să-și revadă toate navele acasă, nu același lucru s-a întâmplat la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. La încheierea ostilităților, majoritatea navelor care purtaseră pe mări și oceane însemnele SMR zăceau pierdute în adâncurile Mării Negre.

Navele maritime de comerț supraviețuitoare celui de-al doilea război mondial au fost „Transilvania“ și „Basarabia“, „Dacia“, „Alba Iulia“ și „Ardeal“ fiind păstrate de guvernul român pe toată durata conflictului la Istanbul și readuse în țară, în octombrie 1944. În aceeași lună, navele au fost preluate de comandamentul sovietic instalat la Constanța. Primele două, împreună cu motonava „Basarabia“, căreia i se va schimba numele în „Ucraina“, au rămas definitiv în posesia sovieticilor. Dar aceasta este o altă istorie și despre ea va fi vorba ceva mai încolo... ■

Mişcări greviste în structurile Ministerului de Război (1919 – 1920)

Tendinţele de bolşevizare şi, mai mult decât atât, acţiunile de influenţare şi manipulare în mediile instituţionalizate au reprezentat o prioritate pentru comuniştii exportatori de revoluţie din Rusia sovietică. Porturile, mai cu seamă, deveniseră locuri predilecte în care agitatorii şi activiştii bolşevici încercau să creeze stări explozive, tensiuni, convulsii prin contaminarea idelogică a unor cât mai largi categorii socio–profesionale, prin specularea unor stări specifice situaţiilor de criză.

La 11 noiembrie 1920, Comandamentul Marinei Militare raporta Direcţiei Marinei din Ministerul de Război că, la Brăila, păcura oferită din Depozitul Creditului Petrolier „a fost imobilizată“ pentru a se asigura transporturile navale ordonate de Marele Stat Major, întrucât în acest sector a fost declarată grevă. Cum era şi corect, instituţiile statului au intervenit ca păcura consumată să fie înapoiată armatorilor, în natură, deoarece procurarea şi aducerea ei de la Brăila ar fi presupus costuri imense (Arhivele Militare Române, fond 1.683, dosar 294, f. 66).

Una dintre primele măsuri de a restabili echilibrul social a fost aceea că, din ordinul subsecretarului Marelui Stat Major, Comandamentul Marinei Militare avea misiunea de a-i aresta pe instigatori şi de a-i trimite în judecată. De asemenea, în noiembrie, cârmacii de la podul plutitor „Feteşti“ au intrat în grevă pentru că nu li se admisese creşterea diurnei. Se ceruse Comandamentului Marinei să ofere personal care să-l înlocuiască pe cel grevist; cum marina nu dispunea de personal a propus a se aproba înlocuirea cârmacilor grevişti cu pontonieri militari (ibidem, f. 153).

Pentru a nu scăpa situaţia de sub control, ministrul de Interne şi cel de Război au avut sarcina de a lua măsuri pentru ca ultima mişcare grevistă să nu ia amploare, cu efecte sociale în lanţ. Ţara avea nevoie mai mult ca oricând de linişte pentru a reveni la situaţia de normalitate. Pentru aceasta, armata a contribuit la asigurarea locurilor publice, a instituţiilor, a aşezămintelor, precum şi la prevenirea oricărei mişcări care ar fi produs tulburări, contracarând astfel, ofensiva bolşevică.

Nu toate comandamentele militare au fost pătrunse de necesitatea intervenţiei lor pentru a preveni greva. De starea de linişte se făceau răspunzători comandanţii în atribuţiunile cărora cădea această responsabilitate, fapt ce-i obliga la luarea unor decizii cât mai ferme (ibidem, f. 166.).

Ca o măsură organizatorică, luată în acelaşi scop, Direcţia Marinei a înaintat o adresă Biroului Marinei din Marele Stat Major cu rugămintea să fie desfiinţate comandamentele militare din porturile dunărene, deoarece trecerea la starea de pace şi diluarea ideii de constrângere a muncitorilor portuari impunea acest fapt (ibidem, f. 75.).

Astfel, prin telegrama nr. 802 a Ministerului de Război, din 1 decembrie 1920, comandamentele militare ale celor 14 porturi dunărene de la Cetatea Albă, Sulina, Brăila şi toate celelalte, până la Turnu Severin, încetau să mai existe, ordinele acestora urmând să fie transmise Comandamentului Marinei Militare.

Nici alte structuri militare nu au fost scutite de convulsii. Printr-un ordin de zi pe armată, nr. 9.912, emis la 25 octombrie 1920, se recunoştea că greva generală declarată de căpeteniile socialiste a avut răsunet numai la „Arsenalul armatei, Pirotehnica armatei, Arsenalul Marinei de la Galaţi şi la Atelierul Central de Confecţii al armatei, în care lucrătorii au refuzat să mai lucreze, probând astfel lipsa completă a oricărui simţământ românesc şi punerea lor în slujba duşmanilor politicii noastre“. Tot în acelaşi ordin de zi, semnat de ministrul de Război, g-ralul Răşcanu, se aprecia atitudinea tuturor celorlalţi meseriaşi, neparticipanţi la greva generală, care ca şi cetăţeni s-au lăsat contaminaţi de cuvintele bolşevice, comuniste. Toţi aceştia erau citaţi prin ordin de zi pe întreaga armată, aducându-li-se mulţumiri pentru atitudinea naţional românească (ibidem, f. 119, 120).

Armata a reprezentat dintotdeauna un organism ale cărui trăsături esenţiale au fost rigoarea, ordinea şi seriozitatea, astfel că atitudinile şi mai ales cele care erau considerate ilegale au fost aspru sancţionate. Amintim, în acest context, cazul participanţilor la mişcarea grevistă din octombrie 1920, mişcare considerată de autorităţi ca fiind ilegală. În acea perioadă, porturile erau conduse de comnadamente militare, după principii mai stricte. Celor care au participat la acţiunile greviste li s-au întocmit formele de dare în judecată şi trimiterea lor în faţa Curţii Marţiale. Pentru instigatori au fost cerute acte suplimentare pentru dovedirea vinovăţiei lor (ibidem, f. 333).

Între 1919–1920, porturile româneşti erau conduse de comandanţi militari, după reguli ce impuneau un control mai strict.

La depozitul Diviziei de Dunăre au fost găsite manifeste comuniste. Cercetările efectuate au fost fără efect, din cauza faptului că asemenea acţiuni se săvârşeau , de regulă, noaptea. Pentru descoperirea autorilor şi, în special, a organizaţiei comuniste, comandamentul Marinei Militare a fost de părere să fixeze o recompensă bănească, stimulativă, pentru descoperirea vinovaţilor (ibidem, f. 333).

Toate acestea demonstrează că perioada 1919–1920 a fost o perioadă incertă şi instabilă. Graniţele ţării erau vulnerabile. Ideile comuniste găseau cu uşurinţă audienţă, în special în rândul categoriilor sociale defavorizate. Ca urmare a unei stări economice precare, România avea nevoie de linişte ca o garanţie a trecerii la normalitate. Se poate aprecia că dacă asemenea manifestări — considerate, în anumite circumstanţe, ilegale — şi-au găsit locul şi în unele structuri ale Ministerului de Război, pericolul exportului de revoluţie a fost pentru începutul anilor '20 foarte real. ■

Elena ILIE,
muzeograf, Muzeul Brăilei

Din activitatea informativă a marinei române după Marea Unire

Spionaj, contraspionaj și propagandă bolșevică la Dunăre și Marea Neagră

Mariana COJOC*

În contextul situației internaționale de la finalul primului război mondial — când Ungaria, Bulgaria și, îndeosebi, Rusia sovietică și-au diversificat metodele, mijloacele și strategiile subversive, a căror țintă predilectă era România —, reorganizarea sistemului informativ românesc se impunea ca o necesitate de prim–ordin.

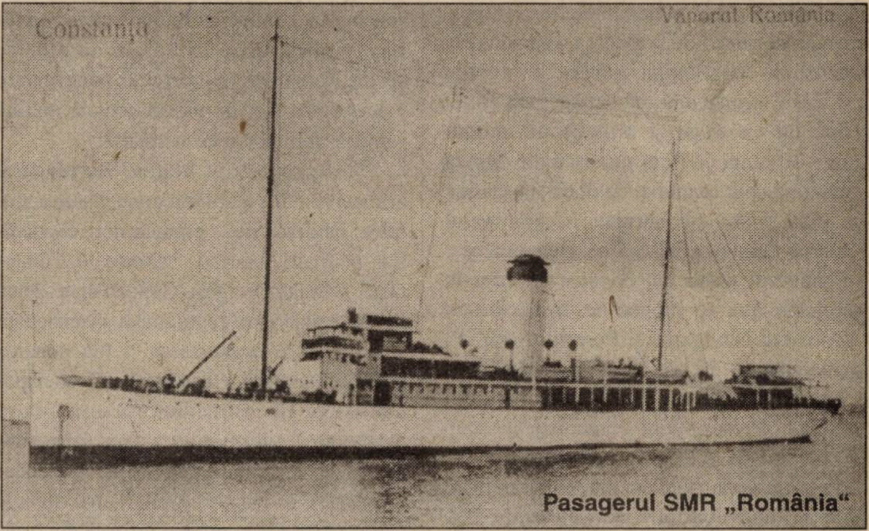

Pasagerul SMR „România"

Caracter antiromânesc

Porturile românești de la Marea Neagră, precum și cele dunărene (vom supune analizei doar pe cele de la Dunărea maritimă) au fost vizate de statele vecine pentru promovarea, sub diverse forme, a materialelor propagandistice, unele cu un pronunțat caracter antiromânesc. Din această perspectivă, revoluția bolșevică a facilitat impunerea cu rapiditate a unor teze antinaționale — „România imperialistă", „Republica sovietică Balcanică", „Republica Dobrogeană Liberă" —, des întâlnite în rapoartele și manifestele unor organizații extremiste, cum ar fi: Grupul Comunist (B) din Odessa, Comitetul Revoluționar Dobrogean, Secția Musulmană Revoluționară din Rusia, Comitetul Central Provizoriu al Partidului Socialist–Comunist din România. Ele apar în toate rezoluțiile adoptate de congresele Partidului Comunist din România, precum și în acțiunile Federației Comuniste Balcanice, ale Ligii Balcanicilor Liberi, ale Organizației Revoluționare Dobrogene (DRO), sau ale Organizației Revoluționare Dobrogene din Interior (VDRO).

Toate acestea au forțat, în mod firesc, statul român să intensifice acțiunile informative și contrainformative. De fapt, încă din 1917, a fost creat Serviciul Special de Siguranță al Deltei Dunării care a devenit, în 1919, Serviciul de Siguranță al Dobrogei. În martie 1919, Biroul 2 Contrainformații al Marelui Stat Major al armatei române transmitea Comandamentului Marinei ordinul telegrafic nr. 5.522 (dat de Ministerul de Interne prefecților de județe, organelor polițienești și de Siguranță) cu privire la activitățile necesare combaterii manifestărilor bolșevice.

Un rol deosebit în această direcție l-a avut și Serviciul de Informațiuni și Contrapropagandă al Marinei Militare, înființat la 20 aprilie 1920. Potrivit acestuia, în cadrul unităților marinei au luat ființă Birouri de Informații și Contrapropagandă. Diviziile de Dunăre și Mare erau conduse de șeful de Stat Major ajutat de către un ofițer. Această măsură era oportună cu atât mai mult cu cât, după cum sublinia într-un raport din același an comandantul Flotilei, „vecinii noștri *(ai României, n.n.)* au organizat pe Dunăre un întreg serviciu de informațiuni cu ajutorul personalului de pe diferite bastimente comerciale".

În fapt, strategiile derulate în perioada 1920–1930 de organele române abilitate pentru contracararea mișcărilor iredentiste ale Uniunii Sovietice, Bulgariei și Ungariei au fost extrem de variate. Ne vom opri asupra celor care au implicat marina națională, precum și diferite autorități portuare de pe litoralul Mării Negre și al Dunării maritime. Acestea au fost: atragerea în cadrul sistemului activ informațional a unor comandanți de nave străine (grecești sau italiene), lărgirea atribuțiilor căpităniilor portuare și a punctelor de vamă, supravegherea permanentă a mișcării sindicale din porturi, folosirea rapoartelor Legațiilor României din diferite țări europene, a declarațiilor agenților comuniști arestați în unele țări vecine sau infiltrarea unor agenți speciali de Siguranță în rândul echipajelor navelor românești (în cursa Constanța–Alexandria, din 27 noiembrie 1927, Scipione Udrea a fost încadrat ca ajutor de intendent pe nava „România"; Leonte Pușcaș, ofițer informator, a primit autorizație permanentă, la 22 septembrie 1930, din partea Căpităniei Portului Constanța pentru verificarea navelor care veneau din porturile din Rusia).

În cursul lunilor aprilie–iunie 1921, numeroase note informative au fost obținute de Căpitănia Portului Constanța de la comandanții greci (amintim în acest sens navele „Kerkyra“, „Mariette“) despre situația generală a portului Odessa (modalitățile de acțiune a autorităților portuare, diferite aspecte ale vieții sociale, aprovizionarea populației, situația materială).

---

* Muzeograf drd., Muzeul Marinei Române, Constanța

La 20 aprilie 1921, Inspectoratul Marinei a înaintat Diviziei de Mare o copie de pe nota informativă a unui comandant de caiac (a cărui naționalitate nu era precizată), ce venea de la Odessa. Era adusă la cunoștința autorităților române informația că rușii continuau să întărească linia Nistrului cu trupe și artilerie de calibru mare. El arăta că flota rusească din Marea Neagră dispunea atunci de două submarine în bună stare ce patrulau în perimetrul Odessa–Cetatea Albă–Sulina. De asemenea, în șantierul naval din Nicolaevsk erau în fabricație alte 12 submarine. Inspectoratul General al Navigației și Porturilor (IGNP) a înaintat, la 25 august 1922, Căpităniei Portului Constanța copia documentului intitulat „Prescripțiuni comuniste în scop de a scăpa de control în porturile străine“. Cele nouă puncte ale documentului indicau diferite modalități prin care literatura propagandistică bolșevică pătrundea în unele state europene. Potrivit documentului, navele rusești debarcau material conspirativ în Estonia prin mituirea singurului funcționar care urca la bord pentru verificarea actelor. În Letonia, Finlanda, la Danzig (ca, de altfel, și în România), unde controlul portuar era mult mai sever, tactica era schimbată de autoritățile rusești, nava fiind înregistrată obligatoriu într-un port estonian. Bastimentul trebuia să fie unul ușor, cu pânze, pentru a nu atrage atenția asupra sa, astfel încât literatura secretă putea fi transportată pe uscat fără probleme. Dacă s-ar fi insistat asupra controlului, funcționarii urmau a fi ademeniți cu alcool, iar în caz de nevoie, după predarea actelor, erau sechestrați la bord și eliberați la Riga. În tot acest timp, echipajul ajuns pe uscat intra în legătură cu agenții bolșevici din țara respectivă, lărgind astfel rețeaua informațională. Pentru obținerea unor rezultate remarcabile, elementele infiltrate trebuiau să cunoască foarte bine limba și obiceiurile locului, iar comandantul navei se impunea să fie finlandez sau estonian, „absolut necesar ca el să fie comunist încercat“. În continuare, se preciza ca „echipajul să fie compus din comuniști (...), iar pentru a se evita a se atrage atenția, vasele nu vor staționa mai mult în rada portului“.

Informare, contrainformare

Anul 1924 a însemnat un moment de cumpănă pentru integritatea statului român. În condițiile intensificării mișcărilor revendicative, în special rusești, pe seama României, în efortul de contracarare a acestora a fost implicată activ și marina română (militară și comercială).

În august 1924, Marele Stat Major al armatei române a hotărât concertarea acțiunilor Jandarmeriei, grănicerilor, căpităniilor portuare, Marinei Militare și Comerciale, Vămilor, Poliției, Căilor Ferate. Până la întocmirea unui regulament special, care să stabilească organizarea și funcționarea acestui sistem informațional, au fost elaborate o serie de instrucțiuni necesare pentru colaborarea autorităților citate, corpurilor de armată revenindu-le rolul de coordonator. Astfel, în fiecare oficiu vamal, trebuia să se constituie o comisie formată din căpitanul de port sau girantul Căpităniei (în orașele porturi), un ofițer delegat al marilor unități pe zona cărora se afla vama și un agent al Siguranței. Obiectivele comisiei erau: culegerea de informații referitoare la țările vecine, dar care interesau Comandamentul Militar (de acest lucru se ocupa ofițerul delegat al corpului de armată respectiv), depistarea persoanelor și a materialelor ce intrau sau ieșeau din țară contra intereselor și siguranței statului.

La 4 august 1924, Ministerul de Război a trimis prin IGNP instrucțiuni Căpităniilor portuare pentru înființarea de sub–birouri de informații în toate porturile dunărene conduse de foști ofițeri activi sau în rezervă. Misiunea exprimată era cât se poate de limpede: culegerea de informații de orice natură despre Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, accentul căzând totuși asupra pregătirii militare ale acestora. Astfel, erau urmărite persoanele ce tranzitau orașele–porturi românești de pe diferitele nave care staționau pentru încărcare sau descărcare de mărfuri. Informațiile obținute erau trimise Biroului Central al Diviziei de Dunăre. Documentul redă pe larg modul de organizare a sub–birourilor dunărene, indicându-se chiar sumele necesare diferitelor operațiuni.

La 11 septembrie 1924, s-au întrunit la Comandamentul Diviziei a IX-a din Marele Stat Major reprezentanți ai Serviciului Maritim Român, Diviziei de Mare, Inspectoratului Constanța, Poliției Constanța, Atelierelor CFR și ai Căpităniei Portului Constanța pentru stabilirea măsurilor privind apărarea diferitelor lucrări de utilitate publică și a depozitelor de muniții din portul Constanța. Diviziei de Mare i-a revenit paza Depozitului de explozibil al marinei. Comisia a decis ca toți șefii de servicii din administrația portuară să dea instrucțiuni personale tuturor funcționarilor din subordine de a păstra în cel mai mare secret măsurile luate pentru paza obiectivelor și mijloacele de comunicare.

În acțiunea informativă și contrainformativă au fost antrenate și Legațiile române din diversele capitale ale țărilor din sud–estul Europei. La 29 august 1925, Biroul 2 Informații a trimis Căpităniilor Portului Constanța un raport al atașatului militar al României în Turcia, care semnala faptul că cele mai multe materiale de război importate din Uniunea Sovietică erau aduse din Italia. Informația trebuia verificată prin aflarea încărcăturii navelor italiene, care efectuau curse regulate la 15 zile spre porturile Odessa și Sevastopol, făcând escală la Constanța, Galați sau Brăila. Cercetările efectuate au arătat că nava italiană „Carnaro“, care a ajuns la Constanța la 8 august 1925, transporta pentru Rusia avioane, aeroplane sau hidroavioane (la bordul navei italiane „Praga“, care s-a întors de la Odessa și a oprit la Constanța la 16 septembrie 1924, a lucrat un grup de cunoscuți comuniști constănțeni, Eremia Ion, Radu Dobrică, secretar al Sindicatului hamalilor din portul Constanța, fost deținut la Jilava, Rusu Nicolae, arestat în mai multe rânduri, Painski, Aurel Ștefănescu și Zamfir), iar în septembrie 1925, nava „Bucovina“ a plecat din Italia spre Rusia având la bord un transport de avioane. De altfel, în februarie 1925, personalului navelor companiei italiene Lloyd-ul Triestin i s-a interzis debarcarea în Constanța, cu excepția comandantului și a unui ofițer, pentru executarea formalităților de acostare și aprovizionare. În această situație, Biroul 2 Informații a solicitat în numeroase rânduri, între 1924–

1930, Diviziei de Mare, Diviziei de Dunăre, Vamei Constanța, Căpităniilor Porturilor Constanța, Brăila, Galați să adopte diferite măsuri, socotite necesare.

În martie 1930, din totalul navelor ce au tranzitat portul Constanța (226) 52 au fost italiene, iar în iunie a același an, numărul acestora a crescut simțitor (90 dintr-un total de 277). Aceleași nave italiene transportau și în Bulgaria, prin portul Varna, mitraliere și muniție de tot felul.

Raporturile confidențiale ale Legației României din Atena, din noiembrie 1924 și iulie 1925, au subliniat încercările de propagandă bolșevică în România pe filiera Moscova–Istanbul–Constanța–Galați. Cel din 10 iulie 1925, semnat de cunoscutul diplomat român Langa–Rășcanu, evidenția faptul că la Istanbul se afla, în acel moment, între „alți fruntași bolșevici, un reprezentat al Secției Orientale a Propagandei Comuniste“. Acesta, într-un raport adresat Direcțiunii Generale a Consiliului Oriental de Propagandă al Internaționalei de la Moscova, arăta că legătura comunistă cu Serbia se realiza prin intermediul personalului „Orient–Expres“, dintre care o bună parte era înscrisă în Partidul Comunist German; comunicațiile cu Bulgaria se realizau prin canalul curierului diplomatic al Legației bulgare din Istanbul, care a primit această însărcinare de la comuniștii bulgari. În România, legăturile se efectuau surprinzător, chiar „prin mijlocirea căpitanilor de vase de comerț românești.“ Mai mult decât atât, acesta aprecia că ei „asigurau serviciul într-un chip admirabil“, deoarece erau plătiți foarte bine pentru acest lucru. Langa–Rășcanu însă preciza că afirmația era eronată, deoarece nu era vorba de comandanții navelor SMR ci despre „căpitanii vapoarelor de comerț petroliere sau altele, străine“.

Anii '20: imagine din portul Brăila

În acest context, a fost organizat și activat cu succes Serviciul de Informații al Centrului Brăila (un alt centru era Constanța, iar subcentre existau și în alte porturi maritime).

La 3 iulie 1926, Comandamentul Diviziei de Dunăre, în conformitate cu dispozițiile Marelui Stat Major și instrucțiunile Inspectoratului Marinei, ordona comandorului Mihuț, șeful Căpităniei Portului Brăila, să urmărească „în interesul armatei și al țării activitatea militară și în special aceea marinărească a țărilor vecine“. Pe această bază, urmau a se stabili legături cu comandanții și ofițerii diferitelor nave comerciale străine ce ajungeau la Brăila, cu agenții comerciali ai societăților de navigație, pontonieri din porturile străine apropiate sau chiar dezertori care eventual ar fi fost prinși în zona portului Brăila. Căpitănia portului urma să strângă informații și din alte porturi românești unde nu erau ofițeri de marină căpitani de port, considerându-le, de fapt, subcentre de informații. Anexa ordinului conținea un tabel cu informațiile ce interesau Comandamentul Diviziei de Dunăre și care formau scopul cercetărilor Serviciului de Informații al Centrului Brăila. Pentru „Frontul de Sud“ (Bulgaria), obiectivele vizate erau: organizarea reală a Marinei Bulgare la Mare și Dunăre, programul naval, organizarea serviciului de mine, tunurile bateriilor de coastă, aviația navală, șantierele navale; Frontul de Vest (Ungaria) — organizarea reală a forțelor fluviale, nave și unități fluviale, personal, materialul de mine existent, hidroaviația, șantiere de construcție, în special „Ganz Danubien“. Cele mai multe obiective informative se refereau la Frontul de Est, respectiv Rusia, și anume: organizarea Marinei Sovietice, numele comandanților marinei și unităților din Marea Neagră, cu mențiunea dacă au fost ofițeri țariști, studiile și „ideile“ lor, capacitatea de apărare a coastelor Mării Negre, rolul flotei de la Bizerta, câmpurile de mine nedragate din Marea Neagră, stațiile de hidroavioane, numărul navelor comerciale rusești ce puteau fi transformate în crucișătoare auxiliare, bazele submarinelor, naționalitatea personalului, manevrele navale din 1925 etc.

În efortul de optimizare a activității Serviciului de Informații al Centrului Brăila a luat ființă „Consiliul de colaborare în activitatea informativă și contrainformativă“, compus din reprezentanții ai instituțiilor abilitate de statul român. Consiliul a adoptat, în ședințele sale, diferite măsuri pentru atingerea obiectivelor propuse.

Filiere comuniste

La 14 august 1926, Marele Stat Major a comunicat spre informare și contracarare Diviziilor de Mare, de Dunăre, Căpităniei Porturilor Constanța, Brăila, Galați, Mangalia, Balcic, Tulcea, Sulina, Ordinul circular secret nr. 2.027: „Din declarațiile spionilor și agenților comuniști prinși și arestați de Marele Stat Major cehoslovac, s-au constatat următoarele: **a.** Centrul întregii activități de propagandă ilegală comunistă pentru țările din Balcani, Republica Cehoslovacă este Viena, unde se fac pașapoarte false, orice fel de acte necesare agenților comuniști; **b.** Centrele comuniste din Viena întrețin legături cu agenții comuniști din România; **c.** Cluburile comuniste din România și Viena întrețin raporturi periodice, în scris; **d.** Fac schimburi de reviste de la un centru la celălalt, astfel din România se trimit la Viena, prin diferite adrese, ziarele «Elvira» (ce apare în mod ilegal la Târgu Mureș), «Viața Românească», «Desrobirea». Materialul pentru aceste reviste este trimis de Elek Köblös, care este în serviciul de propagandă al Sovietelor din Viena. În ultimul timp, au fost trimise în România două scrisori cu bani în sumă de 5.000 (probabil dolari) pentru a se susține activitatea de propagandă; **e.** În legătură cu cele de mai sus, Siguranța generală a statului este informată că în urma eșuării revoluției proiectate în Bulgaria, sovietele ar fi hotărât să mute toată activitatea sovietică din Bulgaria în România. În acest scop, au ales orașul Istanbul ca centru al acțiunii, cu conducerea căreia a fost însărcinat un grup de cinci persoane care au primit și mijloace bănești suficiente, pentru începerea activității în România precum și în celelalte țări balcanice. Pentru ca acțiunea din România să fie eficace, țara a fost împărțită în patru secțiuni: Transilvania, Dobrogea, Basarabia și Vechiul Regat, primele trei secțiuni sunt sub ordinele opoziției conspirative din București, iar aceasta, la rândul său, sub ordinele celei de la Istanbul. Scopul urmărit este: descompunerea armatei române, propaganda comunistă în mijlocul clasei muncitoare, spionajul militar și organizarea de nuclee; **f.** Legătura din Istanbul la București se face prin curieri prevăzuți cu pașapoarte străine falsificate la Viena; **g.** Corespondența și informațiile din România se expediază prin Brăila cu bărci cu motor, care au stabilitate punctele de întâlnire în vapoarele italienești pe care se îmbarcă apoi curierii. Pentru ca în viitor să se evite expedierea corespondenței clandestine, marina militară și civilă vor lua măsuri de a controla transportul de corespondență efectuat de bărcile cu motor la navele italiene. Organele informative ale comandamentelor militare Brăila și Istanbul vor lua contact în acest scop cu unitățile navelor respective. De asemenea, comandamentele sunt rugate a lua măsuri de a împiedica acțiunea subversivă comunistă și de a preveni eventualele atentate proiectate de sovietice“.

Consiliul de colaborare în activitatea informativă și contrainformativă din Brăila, în ședința din 8 octombrie 1926, a propus intervenția la CED prin delegatul român, astfel încât pilotul care însoțea navele de la Sulina la Brăila să fie obligat să menționeze în raporturile sale acostările nemotivate de șalupe sau bărci, îmbarcările, debarcările de persoane și mărfuri pe toată durata parcurgerii drumului. S-a interzis circulația pe cheiul din portul Brăila în timpul nopții, sau apropierea șalupelor și bărcilor de navele acostate în port, cu excepția celor conduse de agentul Căpităniei.

Schimbarea metodelor

În ziarul „Înainte“, din 19 iunie 1927, a fost publicat articolul intitulat „Trăiască Frontul Unic al Muncii! Însemnătatea Conferinței Blocului Muncitoresc Țărănesc“, în care s-a subliniat, în mod fals, cu scopul intoxicării opiniei publice internaționale, faptul că în Cadrilater erau zeci de cazuri de asasinate în masă produse de autoritățile române. S-a ajuns, în octombrie 1928, în anexa tezelor adoptate de Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist din România, să se vorbească despre „pogromurile“ din Transilvania, Regat și Dobrogea.

Potrivit ordinului Secției a II-a Informații către Inspectoratul General al Marinei, din 17 martie 1928, statul sovietic a adoptat o nouă metodă în privința recrutării agenților însărcinați cu spionajul pentru Anglia, Grecia, România. Astfel, centrala comunistă de spionaj din Istanbul a optat pentru „marinarii de pe bastimentele diferitelor state“, care erau foarte bine plătiți, având sprijinul chiar al autorităților turcești.

Interesul pentru ținutul românesc dintre Dunăre și Mare a rămas constant și între 1927–1929. Activitatea propagandistică bolșevică a continuat activarea scopurilor sale. CC al PCdR adresa, în 1928, un apel marinarilor, muncitorilor țăranilor, soldaților și naționalităților asuprite din România, în care se pleda, din nou, pentru „Dobrogea muncitorească, țărănească, independentă în cadrul Federației Balcanice a Republicilor Muncitorești Țărănești“.

La Conferința a II-a a PCdR din 1929, s-a susținut că în Dobrogea continuau colonizările și alungarea țăranilor bulgari și turci de către guvernul român. Drept urmare, trebuia întărită organizația național–revoluționară a zonei, pentru dezrobirea ținutului dintre Dunăre și Mare.

Declarațiile diferitelor vârfuri din ierarhia comunistă internațională au fost urmate de intensificarea acțiunilor informative. Astfel, la 8 septembrie 1930, Inspectoratul General al Porturilor informa Căpitănia Portului Galați că marinarii — agenți ai organizațiilor comuniste — sunt îmbarcați pe navele de mărfuri și pasageri, care tranzitau Galațiul. Aceștia erau în general tineri marinari de origine rusă. Prin urmare, debarcarea acestora la Galați a fost interzisă. Navele cu echipaj rusesc ce ajungeau în port trebuiau atent supravegheate, nepermițându-se, în nici un caz, debarcarea (supravegherea s-a extins și asupra agenților de nave).

Începând cu 1930, toate căpităniile porturilor românești au înaintat Secției a II-a din cadrul Marelui Stat Major o dare de seamă informativă care cuprindea: „**1.** Starea și activitatea portului–mișcare comercială, import, export, repartizarea pe număr de nave și tonaj, pavilion, lucrări hidraulice și hidrografice; **2.** Starea de spirit a populației, funcționari, comercianți, industriași, muncitori; **3.** Propaganda minoritară; **4.** Propagandă social–comunistă; **5.** Mișcarea evreiască“.

Declanșarea marii crize economice mondiale nu a împiedicat continuarea actelor de spionaj împotriva statului român și difuzarea propagandei bolșevice sau de altă natură, chiar dacă intensitatea lor nu a mai păstrat același nivel ca în intervalul menționat.

Măsurile adoptate de autoritățile române în anii '20 ai secolului trecut au fundamentat incontestabil o politică bine definită, având ca obiectiv central menținerea integrității teritoriale, a independenței și suveranității de stat. ■

Vizitați-l în orice anotimp !

Muzeul Marinei Române

(str. Traian, nr. 53, Constanța, tel./fax: 041/619.035; ore de vizitare, de marți până duminică: 10–18)

La 25 iunie 1908, în locul unde astăzi se află Muzeul Marinei Române, au început lucrările de construcție a Școlilor de Marină. În 1909, la inaugurare, clădirea în care a funcționat Școala Navală și, din 1969, Muzeul Marinei Române prezenta numai tronsonul central delimitat de fațada actuală. În anii '30, diversificarea formelor de învățământ necesare pregătirii viitorilor ofițeri de marină militară și comercială, precum și creșterea numărului de elevi au impus construirea corpurilor laterale.

Ofițeri și soldați ai Marinei Militare pe treptele Școlii Navale din Constanța, în 1909, cu ocazia inaugurării

După al doilea război mondial, acest lăcaș de învățământ marinăresc a fost pe rând: cazarmă a trupelor sovietice (1947–1948), Școală navală, Comandament al Marinei Militare, pentru ca, între 1961–1969, pusă la dispoziția Consiliului Popular al Municipiului Constanța, clădirea să devină sediul unor instituții civile locale.

Actualul sediu al Muzeului Marinei Române

Decizia de a readuce acest edificiu în patrimoniul Marinei reprezintă o recuperare istorică. Prin degajarea coloanelor de la intrarea în clădirea Muzeului Marinei Române, s-a revenit la imaginea inițială, fără a se interveni la elementele arhitectonice decorative care fac din această clădire un adevărat simbol al Constanței, alături de Cazinou, Poșta Veche, Hotel Carol (sediul Statului Major al Forțelor Navale), Farul genovez, Biserica Elenă ori Casa cu lei.

În lista monumentelor istorice din jud. Constanța, aprobată de Ministerul Culturii prin Direcția Monumentelor Istorice București și aflată în evidența Centrului de Informatică Memorie Culturală, localul fostei Școli de Marină din strada Traian nr. 53 este considerat ca monument protejat, inclus în patrimoniul arhitectonic național. ■

Cornel GREAVU,
muzeograf, Muzeul Marinei Române,
Constanța

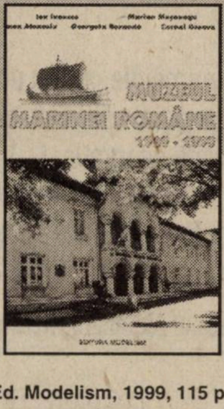

I. Ionescu, M. Moșneagu, C. Atanasiu, G. Borandă, Cornel Greavu, *Muzeul Marinei Române. 1969–1999. Monografie,* București, Ed. Modelism, 1999, 115 p.

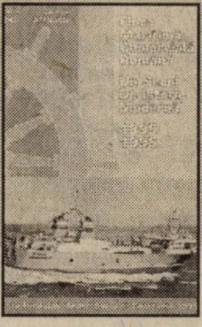

Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială română. Un secol de istorie modernă (1895–1995),* Constanța, Ed. Fundației „A. Șaguna", 1995, 224 p.

***Anuarul Muzeului Marinei Române 1999,* tom. II, Constanța, Ed. Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2000, 269 p.**

1919

O ecuație complicată, rezolvată cu succes

Evacuarea materialului flotant de pe Nistru

Ion IONESCU*

După încheierea păcii din 1919, marina română poseda un patrimoniu tehnic aproape complet uzat și un personal care păstra în memorie ororile războiului. Necesitatea existenței unor forțe navale naționale și a unor lucrări de apărare la uscat reprezentau o parte din deziderațele de ordin strategic ale țării. Starea tehnică precară a întregii marine era cauzată și de lipsa unei industrii aferente. Totodată, guvernul român, prin responsabilii armatei și ai marinei, a căutat soluții cu ajutorul cărora să rezolve eficient marile probleme de ordin organizatoric, administrativ, tehnic și militar. S-a încercat, în primul rând, îndepărtarea epavelor din apele navigabile care constituiau frontiera țării, urmând ca navele astfel recuperate să aibă destinații precise.

Piedici bolșevice

Cea mai grea situație a fost întâlnită pe Nistru. Din sursele arhivistice consultate, aflăm că Divizia a X-a română raporta eșalonului superior, Grupului de armată „General Popovici", prin Brigada a 2-a Infanterie, că la 25 mai 1919, din materialul plutitor evacuat pe Nistru în cursul lui aprilie, de la Bender (Tighina) către Liman au mai rămas câteva vase acostate în dreptul localității Tudora, acestea neputând fi evacuate spre Liman din cauză că bolșevicii au interceptat comunicațiile în dreptul satului Maiaki. Aceste nave se aflau în paza grănicerilor, conform ordinului emis de Marele Cartier General român. Comandantul Diviziei a X-a propunea o soluție de dezamorsare a situației printr-o intervenție pe lângă comandamentul francez D'Anselme pentru a da ordin ca trupele aliate din zona Tudora–Maiaki, care dispuneau de artilerie, să dea concursul necesar pentru evacuarea acestor nave și scoaterea lor pe malul românesc, dacă evacuarea nu ar fi fost posibilă în condiții normale (Arhivele Militare Române, fond 2.988, dosar 377, f. 159).

Faptele demonstrau că nici pe departe situația nu dădea semne că poate fi echilibrată. Marele Cartier General, prin Biroul Operațiilor, informa cabinetul ministrului de Război că, pentru siguranța liniei Nistrului și pentru a împiedica incursiunile bolșevice în Basarabia românească, a dat ordin ca apele râului să fie curățate de orice fel de material plutitor: bărci, pontoane, remorchere, șlepuri etc. aflate pe ambele maluri.

Astfel, materialele strânse trebuiau evacuate și puse la adăpost. Acțiunea s-a derulat cu dificultate întrucât retragerea trupelor aliate de la Odessa și apariția bolșevicilor pe Nistrul de Jos au împiedicat operațiunea evacuări. Față de această situație, Marele Cartier General a dat ordin ca materialele care n-ar fi putut ajunge pe malul românesc și puse în siguranță să fie distruse sau înecate pentru a nu ajunge în mâinile bolșevicilor.

În această ecuație complicată mai apărea o necunoscută și anume rezolvarea pe căi legale a cererilor de daune ale tuturor celor care suferiseră pagube de pe urma războiului, cu condiția ca petiționarul să fi fost cetățean român; în caz contrar, urmau a fi aplicate legile războiului față de supușii statelor cu care România era în conflict teoretic și de drept, prin nesemnarea încă a tratatelor de pace (ibidem, f. 163).

Din telegrama directorului Societății particulare de navigație pe Nistru, adresată Consiliului de Miniștri de la București, din 3 mai 1919, rezultă că prin măsurile de siguranță ale statului, pe Nistru, românii aveau trei nave înecate prin procedeul deschiderii valvulei de fund — la Tighina —, două nave înecate prin bombardament — la Moghilev —, o navă avariată, dar înecată — la Soroca — și un vapor capturat de bolșevici, la Maiaki.

Societatea, prin directorul ei, M. Arinstein, revendica daune la capitolele cheltuieli de personal și materiale în valoare de 20 de milioane de lei și cerea, totodată, găsirea unei modalități de asigurare a averii societății, cât și salvarea restului de material flotant care încă mai putea fi utilizată. Directorul Arinstein propunea și o comisie de arbitraj compusă dintr-un delegat tehnic al statului, un reprezentant al armatorilor și un al treilea ales de comisie (ibidem, f. 163).

Starea generală, cât și aspectele particulare dovedeau situația complicată

ION IONESCU
POLITICA RUSIEI
ÎN BAZINUL
MĂRII NEGRE
1878 - 1916

> „Cea dintâi primejdie pentru un stat mic sau slab populat este marea putere cea mai apropiată geografic. (...) Învecinarea cu un imperiu înseamnă un război necontenit, iar cei ce-și închipuie că pacea e somnul dintre două războaie n-au învățat nimic din istorie".
>
> Mareșalul Alexandru Averescu

Semnatarul articolului de față a publicat, în 1998, o lucrare unicat în istoriografia noastră: *Politica Rusiei în bazinul Mării Negre, 1878–1916* (București, Ed. Militară, 128 p.)

---

* Comandor drd., directorul Muzeului Marinei Române, Constanța

existentă de-a lungul Nistrului. Ministerul de Război era îngrijorat din ce în ce mai mult pentru de neajunsurile care nu găseau căi de rezolvare. Serviciul contencios de la București al Ministerului de Război îndemna Corpul 5 Armată, aflat în Basarabia și dislocat pe Nistru, să facă tot ce i-ar fi stat în putință, dar procedând legal, să stârpească furturile de nave, nominalizând pe un anume Boris Schonfeld, din Tighina, căruia i-au fost luate vasul „Mir" și șlepul 120 și o cantitate de 8.400 puduri (unitate rusească pentru greutate; 1 pud = 16,38 kg) de lemne de foc (ibidem, f. 176).

Și mai sus, la Soroca sau Rezina, s-a ordonat din partea Corpului 5 Armată să fie rechiziționate de urgență una sau două nave care urmau a fi duse mai la nord, în locul numit Zolescik (Bucovina), care să remorcheze toate podurile și orice alt material plutitor ce sub protecția armatei române urmau a fi coborâte spre Liman.

Între timp, au fost numite comisii diferite cu funcții multiple (ibidem, f. 185), care, în primul rând, urmau să constate adevăratele stări de fapt ale avariilor navelor de pe Nistru.

Serviciul Marinei, din cadrul Grupului de Armată „General Popovici", raporta, la 8 decembrie 1919, că vasele statului „Graf Potoski", „Lomnika" și „Udacini" puteau fi recuperate și aduse pe Dunăre, dar numai în urma unor lucrări de testare și echilibru.

Alte vase particulare, precum „Ambro", „Pobiadonoset" și „Moghilev", nu puteau fi evacuate, iar vasul particular „Mir", reclamat anterior de stăpânul lui, era grav avariat și nu putea fi deplasat spre Tighina decât în urma unor reparații care necesitau punerea lui pe cală.

Faptul că Nistrul fusese și rămăsese o zonă de interes încă disputată o atestă multitudinea de nave ranfluante și eșuate în regiunea Tighina–Chițcani, aproape 10 șlepuri din lemn, din care doar unul mai putea fi considerat apt de utilizare. Ironia soartei era aceea că statul român făcea eforturi pentru recuperarea întregului material flotant și repartizarea lui proprietarilor de drept — indiferent dacă erau particulari ori de stat, organizatori economici —, însă se izbea de refuzul tuturor celor care, pe bună dreptate, refuzau primirea lor din varii motive: vremea gheturilor le-ar fi distrus și n-ar mai fi rămas cu nimic; nu se puteau întocmi acte de evaluare și despăgubiri din cauza lipsei unor organisme abilitate. Or, dacă statul român ar fi pus la adăpost navele — mai puțin cele eșuate — într-un fel sau altul, ar fi trebuit să trimită materiale și personal mecanic cu cheltuieli care nu se justificau.

Comisia de constatare a avariilor de pe Nistru a dispus, în final, remorcarea navelor statului, dar și a celor particulare pentru a fi duse în punctul numit Olanste, unde proprietarii comunicaseră, fără a-și asuma răspunderea, că acesta reprezenta cel mai bun punct pentru adăpostirea de gheturi.

Pentru ca situația să fie dezamorsată, în sensul revenirii la normalitate, prin anihilarea provocărilor bolșevice, a liniștirii și a câștigării încrederii proprietarilor, a cunoașterii situației statistice, în primul rând numerice, Serviciul Marinei din cadrul Grupului de Armată „General Popovici" propunea cu insistență ministrului de Război trimiterea de personal și materiale pentru depunerea la iernat a întregului material plutitor aflat pe râu, urmând a comunica Comandamentului Marinei hotărârea ministerului (ibidem, f. 601).

În 1920, evacuarea a fost definitivată întrucât statul român își impusese cu succes suveranitatea și pe frontiera nistreană, chiar dacă Protocolul privind încorporarea Basarabiei la România s-a semnat la 28 octombrie în același an. ■

Brăila: înființarea Bazei Navale de aprovizionare a Marinei de Război

Dezvoltarea marinei de război impunea încă de la începuturile sale și o infrastructură compatibilă, direct proporțională și judicios repartizată atât la mare, cât și la fluviu. În acest sens, s-au efectuat numeroase studii în etape diferite, în funcție de interesele statului român și de posibilitățile economico–financiare ale guvernelor de la București.

Raționament pragmatic

Este mai puțin cunoscut faptul că, aproape în egală măsură, s-a insistat, mai ales imediat după încheierea primului război mondial, să se construiască o bază navală a marinei la fluviu.

Am putea spune că problema a avut, cel puțin pentru început, o rezolvare științifică, în sensul că primii care s-au pronunțat față de amplasament au fost strategii, care au pornit de la un raționament pragmatic: misiunea marinei noastre (la sfârșitul primului război mondial) fiind numai de apărare efectivă a gurilor Dunării și nu de supraveghere a coastei noastre maritime împotriva debarcărilor. Baza navală a marinei nu putea fi decât la Dunăre, în spatele frontului de operații.

Ea trebuia amplasată numai pe Dunărea maritimă deoarece apărările navale care interesau coasta noastră maritimă erau tot aceleași care interesau și Dunărea maritimă. Prin urmare, din acest punct de vedere, Baza Navală de la Dunăre nu constituia nici un inconvenient pentru apărările navale maritime, permițând și o cooperare comună, posibilă cu apărările noastre navale fluviale. În concluzia experților militari, Baza Navală de la Dunăre, din spatele frontului de operații și, prin urmare, din amonte de Galați, nu putea fi decât la Brăila (Biblioteca Muzeului Marinei Române, fond Niculae Koslinski, dosar 2, fila 2–3, Baza Navală a Marinei, Memorii).

Au urmat inginerii, care au ajuns la concluzia că Brăila — ajutată de calitățile sale nautice, comerciale, industriale și chiar tactice — putea fi baza navală ideală a marinei. Economiștii, la rândul lor, afirmau că marina putea rezolva fără cheltuială mare și alte chestiuni, precum cea a împotmolirilor, cu mine sau cu două drăgi, fie ele și împrumutate (ibidem, f. 3, 7).

În acest context, Ministerul de Război, prin Referatul nr. 921, din 23 aprilie 1919, transmitea punctul său de vedere marinei, referitor la organizarea unei baze fluviale la Brăila. Se stipula că fusese contactată Casa specială Watson & Yonell, căreia i se ceruse să prezinte propuneri în cazul în care s-ar angaja cu organizarea și conducerea întregului serviciu reclamat de această bază. La rândul ei, Casa Watson & Yonell formulase și ea punctul ei de vedere. În rezumat, ea cerea următoarele: să se numească un director regional cu depline puteri asupra portului și navigației; docurile să fie rezervate pentru navele ce aduceau mărfuri din import și pentru armată; guvernul român trebuia să garanteze un număr suficient de mijloace de transport (autocamioane, vagoane, locomotive etc.) și să rechiziționeze, atât cât era suficient, un număr de magazii pentru depozitare; plățile urmau să fie efectuate prin Casa Administrației Docurilor. La rândul ei, firma Watson & Yonell se angaja să efectueze: descărcarea navelor; transportul mărfurilor spre magazie; supravegherea magaziilor (guvernul nostru dădea personalul militar de pază). În ceea ce privea cheltuielile, firma propunea ca toate să fie suportate de statul român și în plus să i se acorde și o redevență de 19 lei/tonă, pentru 20.000 tone de mărfuri.

Propuneri indispensabile

Sub raportul bunului mers al serviciului, s-a considerat preferabil ca acesta să se încredințeze unor specialiști precum firma Watson & Yonell, însă dacă acest aspect ar fi reclamat cheltuieli mari era preferabil a se organiza baza navală cu personalul nostru, în care scop a fost propus comandorul Mihai Mihăilescu, de la Arsenalul Marinei, să conducă administrația ce urma să fie pusă la dispoziție de partea română. Personalul ofițeresc utilizat în serviciile administrative urma să primească diurna sub formă de indemnizație de transport (Arhivele Militare Române, fond 2.988, dosar 397, f. 30, 32). Prin urmare, a apărut un document intitulat „Proiect de organizare a unei baze navale de aprovizionare la Brăila“. Proiectul cuprindea două mari capitole și putea fi considerat un document de lucru ce cuprindea detalii tehnice referitoare la modul de funcționare a Serviciului Bazei Navale de aprovizionare și la organizarea serviciului respectiv. Necesitatea existenței acestei baze de aprovizionare pentru marina de război a făcut ca circuitul hârtiilor să parcurgă trasee scurte, unde birocrația n-a fost un impediment. Aprobările de orice natură se obțineau repede, iar marina anunțase oficial că era de părere să se aprobe întocmai propunerile cuprinse în proiect, ca fiind indispensabile pentru bunul mers întru rezolvarea problemei“(ibidem, f. 32–35).

După aproape două luni, la 22 iunie 1919, a fost semnat un contract între sindicatul muncitorilor din Docuri și Baza Navală de aprovozionare Brăila; contractul stipula „învoiala pentru descărcarea subzistențelor și echipamentelor din vapoare“ și cuprindea în cele 19 puncte obligațiile fiecăreia dintre părți: în privința plății operațiilor, întrebuințarea mijloacelor tehnice, lucrul pe timpul nopții și cine va suporta recupererea pagubelor, lucrul pe timpul intemperiilor etc.

Foarte interesant este faptul că contractul era conceput într-o manieră oarecum restrictivă deoarece una dintre părți, Baza Navală, ca structură a Ministerului de Război, a avut în vedere crearea condițiilor de lucru pentru a se evita conflictele de muncă (ibidem, f. 152–153).

Din surse arhivistice reiese că șeful Batalionului Delay, comandantul Bazei Militare Franceze de la Galați, răspundea unei note a comandantului Corpului 3 al Armatei Române căruia îi aducea la cunoștință faptul că materialele care veneau pe calea apei pentru armata română nu mai puteau fi descărcate toate la Galați și că Baza Navală din Brăila ar putea prelua o parte din servicii pentru a se evita staționarea pe cheiuri. Acest fapt ne conferă posibilitatea să deducem că baza din Brăila devenise operativă și cu adevărat utilă.

La rândul ei, Baza Navală de Aprovizionare Brăila raporta Direcției a 5-a Marină din Ministerul de Război că Baza Navală Franceză din Galați va trimite pentru descărcare, la Brăila, numai navele care aveau cantități mari de materiale pentru Ministerul de Război, iar cele cu mai puține materiale să fie descărcate, la Galați, în șlepuri al căror transport la Brăila urma să se efectueze prin serviciul de transporturi Marine (ibidem, f. 176–177).

Astfel, prima bază navală a marinei de război a apărut la fluviu pe Dunărea maritimă, la Brăila. Pentru construirea unei baze similare la mare s-au efectuat de asemenea studii serioase și problema a fost viu comentată în toată perioada interbelică. Carol al II-lea a susținut materializarea proiectului pentru baza navală de la Tașaul (Constanța), căreia i s-a pus piatra de temelie și a primit botezul abia la 15 august 1939, și ale cărei lucrări de construcție erau începute încă din 1938. Cert este că și cea fluvială și cea maritimă au avut existențe efemere. Dureros, însă, este faptul că problema existenței unei baze navale performante nu și-a găsit soluționarea nici în ziua de azi. ■

Elena ILIE,
Ion IONESCU

Sediul Comandamentului Flotilei Fluviale „Mihail Kogălniceanu", Brăila

Palatul a fost construit, în 1910, pe un teren liber, la intersecția străzilor Împăratul Traian și C.A. Rosetti. Planurile au aparținut arhitectului Maugsch, iar conducerea efectivă a lucrărilor a fost încredințată arhitectului italian Luigi Segatti. Pentru execuția construcției au fost aduși, alături de lucrători localnici, specialiști din Italia.

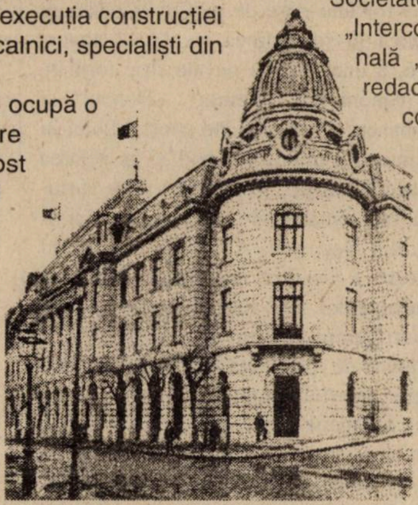

Este un imobil impunător, care ocupă o suprafață de aproape 2.400 m² și are peste 100 de încăperi. Clădirea a fost prevăzută de la început cu instalații de apă, ascensoare, încălzire centrală, iluminat electric, fiind la vremea respectivă una dintre cele mai moderne din oraș. Costurile ridicării acestui somptuos imobil s-au cifrat atunci la un milion și jumătate de lei

Destinația inițială a fost cea de sediu pentru diverse instituții, societăți și firme, străine și brăilene: bănci, case de comision și export, agenții de vapoare, societăți de comerț, transport și de asigurare (Banca Românească, Banca Română, Casa Fanciotti, Casa M. Pincas & Comp., Antrepriza Domeniului Brăila, Agenția de Vapoare Theodoridi S.A.R., Agenția de vapoare Pilotaj CED, Societatea Comercială Română, Societatea Anonimă de Transport și Comunicație „Intercontinentală", Agenția maritimă internațională „Nautilus" etc.). Tot aici și-a avut sediul redacția „Revistei porturilor și a navigațiunii comerciale", singura cu acest profil din țară. În epocă era cunoscut ca Palatul General, întrucât aici funcționa Biroul Central de Transport al Societăților Generale de Asigurare „Dacia–română", „Naționala" și „Generala".

Din 1980, a fost sediul Comandamentului Brigăzii 24 Fluviale Brăila, devenită, la 30 martie 1995, Flotila de Dunăre „Mihail Kogălniceanu", iar din 1 aprilie 2000, Flotila Fluvială „Mihail Kogălniceanu". ■

Elena ILIE

Cazul contraamiralului Nicolae Negrescu, erou al războiului de întregire

„Recompensa" finală — o mare nedreptate

Georgeta BORANDĂ*

Figură de marcă a marinei române, contraamiralul Nicolae Negrescu s-a născut, la 30 ianuarie 1864, în București. Absolvent al cursurilor Școlii Navale din Brest — încheiată în mod strălucit printr-un voiaj de instrucție efectuat la bordul fregatei școală franceze „Iphigenie" —, tânărul sublocotenent de marină a fost repartizat la revenirea în țară, în vara lui 1884, la Corpul Flotilei. Încă din primii ani, s-a distins ca un bun ofițer, fiind apreciat de comandanții săi. În acest sens, este edificatoare caracterizarea pe care i-o făcea, la 1 noiembrie 1890, când funcționa în cadrul Administrației Centrale a Războiului, comandantul său, căpitanul Pavel Popovăț: „Ținută corectă, venit din Școala Navală de la Brest, cunoaște limba franceză, engleză și germană. Servește conștiincios. Conduită prea bună".

Contraamiralul N. Negrescu

Spirit critic

Câțiva ani mai târziu, în 1897, când îndeplinea funcția de căpitan al portului Turnu Severin, era caracterizat de șeful său direct, maiorul Nicolae Barbieri, în următorii termeni: „Căpitanul Negrescu ca (și) căpitan de port la Turnu Severin a condus afacerile cu multă pricepere, achitându-se de această însărcinare foarte bine". Încă de la începutul carierei, tânărul ofițer de marină Nicolae Negrescu s-a manifestat ca un spirit critic, animat în permanență de dorința de a îndrepta neregulile.

---

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române, Constanța

S-a remarcat în special prin elaborarea unor lucrări referitoare la regimul de navigație în zona Porților de Fier, dintre care amintim: *Adnotarea regulamentului asupra poliției navigației și porturilor* (1897); *Intervenție prin guvern asupra navigației prin Porțile de Fier, prin care se înjumătățesc taxele între Vârciorova și Turnu Severin* (1898) și *Demascarea guvernului ungar în chestiunea taxării la Porțile de Fier* (1899).

După avansarea, la 10 mai 1898, la gradul de maior, N.Negrescu a îndeplinit pentru un timp funcția de căpitan al portului Galați, iar în 1902 a fost numit comandant al Școlii de aplicație a ofițerilor de marină și al bricului „Mircea". Aflându-se la comanda navei școală, în 1903, lt. c-dor Negrescu a condus campania de navigație a acesteia, executată în Arhipelagul grecesc și în Marea Mediterană. Apoi, în 1906 a urmat numirea în funcția de director al Școlilor marinei din Constanța. Activitatea didactică a avut ca rezultat realizarea primului „Curs de tactică navală" român, utilizat în școală mult timp după aceea. După avansarea, în 1907, la gradul de căpitan comandor, N. Negrescu a funcționat un timp ca subdirector al Arsenalului Marinei, după care a fost numit la comanda monitorului „I.C.Brătianu", una dintre unitățile Escadrei de Dunăre. Încrederea de care se bucura printre ofițerii flotei îi va aduce, în 1909, și numirea în Consiliul de onoare al marinei militare. Înaintat, în 1913, la gradul de comandor, a primit și comanda unei mari unități navale, Divizia de Dunăre, pe care a condus-o în operațiunile celui de-al doilea război balcanic. În 1914, a ocupat și funcția de director al Direcției V marină, în 1915 revenind la comanda Diviziei de Dunăre.

În perioada în care a funcționat la Direcția marinei, comandorul Negrescu a elaborat și coordonat executarea unor măsuri care vizau pregătirea de război a marinei, printre acestea numărându-se: construcția unor stăvilare pentru apărarea navelor împotriva minelor, pregătirea materialului necesar organizării bateriilor de coastă de la Turtucaia, organizarea unei baze navale la Turnu Severin. În preajma intrării României în război, în august 1916, comandorul Negrescu era înaintat la gradul de contraamiral și numit comandant al Flotei de operațiuni pe Dunăre.

După începerea ostilităților și angrenarea Flotei de operațiuni în apărarea capului de pod de la Turtucaia, contraamiralul Negrescu a devenit comandantul flotei româno–ruse de pe fluviu, odată cu intrarea în subordinea sa, la 24 august 1916, a unei divizii navale ruse formate din canonierele „Teretz", „Donetz" și „Kubanetz". Cât privește aportul flotei în sprijinirea capului de pod și protejarea retragerii trupelor proprii din zona Turtucaia, este remarcabil rolul jucat de contraamiralul Negrescu. Acesta, în momentul în care a devenit iminentă retragerea combatanților din capul de pod, a luat măsuri pentru trimiterea monitoarelor cu misiunea de a executa trageri de artilerie asupra trupelor inamice și pentru asigurarea retragerii spre Silistra, sub protecția monitoarelor, vedetelor și canonierelor. De asemenea, a protejat retragerea Diviziei a 9-a română din capul de pod Silistra și a sprijinit flancul drept al armatei de uscat din Dobrogea.

Acțiunea eficientă a Flotei de operațiuni l-a determinat pe feldmareșalul Mackensen să-i destituie pe comandanții celor șapte baterii grele germane de pe aliniamentul Rasova–Cernavodă. Din același motiv, linia ferată Cernavodă–Constanța nu a fost trecută de inamic încă din primele zile ale lui septembrie, iar frontul de la Rasova a rezistat până la 7 octombrie 1916.

„Din toată inima"

Flota de Operațiuni s-a remarcat, în octombrie 1916, în recuperarea unor localități din Dobrogea, cum au fost Hârșova și Topalu. Un sprijin efectiv a fost acordat trupelor terestre, care au dezlănțuit, în noiembrie 1916, o contraofensivă pentru recucerirea pozițiilor pierdute. În urma luptelor din 17, 18 și 19 noiembrie, generalul rus Sirelius adresa, la 20 noiembrie, contraamiralului Negrescu o telegramă, cu următorul conținut: „Vă rog să binevoiți a primi multe mulțumiri din toată inima pentru operațiile flotilei dv. în lupta Corpului la 17 și 18 noiembrie". În aceeași zi, ca urmare a inițiativei contraamiralului Negrescu de a-l trimite pe lt. c-dor C. Rădulescu să instaleze stăvilare pe Dunăre, în condițiile determinate de acoperirea fluviului de către bulgari cu mine de curent, amiralul român primea și o radiogramă din partea generalului Șișchievici, șef de Stat Major al Armatei de Dunăre care suna astfel: „Comandantul armatei m-a însărcinat să vă exprim mulțumirile sale pentru întinderea rețelei stăvilarului, pentru a feri transporturile și podul de la Hârșova de minele de curent".

Dar, deși meritele flotei române și ale comandantului său erau mereu recunoscute de aliații ruși, căpitanul Berg de Breda, din Misiunea militară franceză, înainta Marelui Cartier General, la 24 noiembrie 1916, un raport asupra flotei și un proiect de organizare a marinei, care se reducea la o schimbare de persoane, vizând în ultimă instanță

Canonierele rusești „Teretz" și „Kubanetz" posibilitatea evacuării în Rusia a întregului potențial naval al țării și ignorând, în acest mod, interesul nostru național.

Pare destul de bizară această propunere venită din partea unui ofițer francez, prea puțin cunoscător al personalului naval român, mai ales dacă avem în vedere tendința generală manifestată de ofițerii francezi de a se substitui celor români, la conducerea unor servicii ale marinei, ca în cazul numirii căpitanului Mercier la comanda Serviciului Apărărilor sub Apă, însărcinării căpitanului de corvetă Berg de Breda cu organizarea Serviciului de artilerie al marinei sau a căpitanului Baheze de Lanlay cu organizarea serviciilor de mine submarine, instalarea barajelor și protejarea lor contra minelor inamice.

În acest timp, rușii, de comun acord cu șeful Serviciului Marinei din Marele Cartier General, contraamiralul C. Bălescu, plănuiau trimiterea flotei române la Odessa, plan concretizat prin radiograma din 12 decembrie 1916, trimisă contraamiralului Negrescu, având următorul conținut: „Studiați, de acord cu amiralul Neniucov, modul retragerii tuturor vaselor marinei la Odessa, cu escorte organizate contra submarinelor". Consultându-se cu comandanții navelor din subordinea sa, care nu au fost de acord să părăsească teritoriul național, contraamiralul Negrescu și-a exprimat, în consecință, dezacordul față de propunerea avansată de reprezentantul Marelui Cartier General, privind evacuarea flotei în Rusia. Urmarea acestei atitudini a comandantului flotei a fost ordinul primit trei zile mai târziu, la 15 decembrie 1916, prin care contraamiralului Negrescu i se ridica comanda Flotei de Operațiuni, aceasta fiind încredințată, provizoriu, comandorului Nicolae Negru. A doua zi, la 16 decembrie 1916, căpitanul de corvetă de Breda revenea asupra ideilor formulate în 24 noiembrie și înainta g-ralului Prezan proiectul referitor la personalul marinei române. Potrivit acestuia, contraamiralul Bălescu din MCG era propus pentru a fi avansat la gradul de viceamiral, iar în locul contraamiralului Negrescu — cel care se aflase pe frontul de operațiuni din prima zi a războiului — era propus comandorul Vasile Scodrea la comanda Flotei de Operațiuni. Peste alte câteva zile, la 22 decembrie 1916, contraamiralul Negrescu primea următorul ordin: „Contraamiralul Negrescu, neîndeplinind însărcinarea de comandant al Diviziei de Dunăre, potrivit cerințelor împrejurărilor, i se ridică comanda pe ziua de 15 decembrie a.c., fără a mai primi o altă însărcinare în serviciul armatei mobilizate". Prin această manevră, justificată de autorii ei prin neexecutarea ordinului de evacuare a flotei în Rusia, se urmărea de fapt înlăturarea din marină a contraamiralului Negrescu, devenit incomod atât prin neregulile semnalate, în repetate rânduri, Marelui Cartier General, cât și prin propunerile de acțiune înaintate conducerii superioare a armei, care — nefiind luate în considerare la momentul respectiv — și-au dovedit justețea prea târziu.

La 23 decembrie, se comunica Comandamentului Marinei dispoziția potrivit căreia contraamiralul Ioan Spiropol era delegat pe lângă amiralul Neniucov, spre a conduce operațiunile de evacuare a navelor marinei de la Chilia la Odessa.

Acest fapt însă nu s-a mai realizat, navele rămânând în țară și fiind puse la adăpost, pe brațul Chilia și pe Prut, conform odinului de organizare a evacuării navelor și întregului parc al marinei comerciale, dat de contraamiralul Negrescu în preziua primirii ordinului de ridicare a comenzii.

Sus **— viceamiral Constantin Bălescu (1864–1929), comandant al crucișătorului „Elisabeta" și al Diviziei de Mare, comandant al Escadrei și al Diviziei de Dunăre, director al Marinei.**
În dreapta **— viceamiral Vasile Scodrea, comandant al Flotei de operațiuni (1917–1918), comandant al Marinei (1925–1934), înlocuitorul lui Negrescu la comanda Flotei de operațiuni**

Pribeag în propria-i țară

La începutul lui ianuarie, alți 20 de ofițeri ai Flotei române de Operațiuni, și anume cei care nu fuseseră de acord cu trimiterea navelor în Rusia, aveau să împărtășească soarta contraamiralului Negrescu. Printre aceștia s-au numărat comandorul Nicolae Negru, comandantul Escadrei de Dunăre, comandorul Vasile Toescu, comandantul monitorului „Alexandru Lahovari", căpitan comandorul Constantin Miclescu, comandantul monitorului „Mihail Kogălniceanu", căpitan comandorul Emil Oprișan, șeful Serviciului de transporturi al Marinei, căpitanul Titus Ciornei, comandantul canonierei „Bistrița", ofițeri care au fost înlocuiți de la comandă și trecuți în rezervă.

În ceea ce îl privește pe contraamiralul Negrescu, după înlăturarea sa de la conducerea Flotei de Operațiuni, acesta a pribegit prin țară timp de un an și nouă luni, iar când s-a întors la București, în septembrie 1918, și-a găsit locuința devastată. Dar seria nedreptăților la care a fost supus a continuat prin Decretul lege nr. 4.017, din 19 septembrie 1919, privitor la pensii, care l-a exclus pe contraamiralul Negrescu din rândul ofițerilor care au luptat în războiul pentru reîntregirea neamului. Deși profund dezamăgit de modul cum i-au fost recompensate serviciile aduse țării, în prima parte

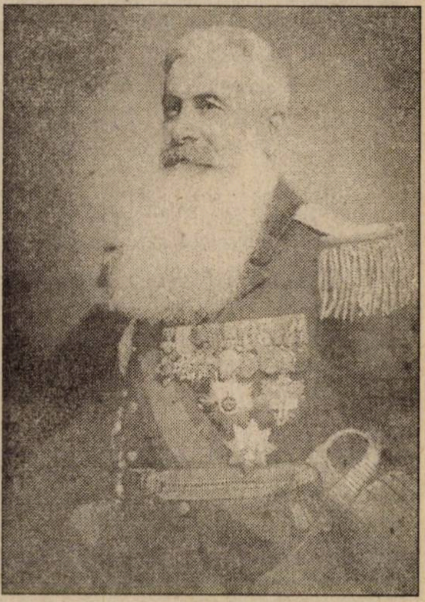

a războiului, când a comandat Flota de operațiuni pe Dunăre, contraamiralul Negrescu s-a simțit dator să pună la dispoziția contemporanilor și urmașilor săi un istoric al operațiunilor desfășurate de marina română în campania din 1916 și a întocmit, în 1920, o lucrare intitulată *Rolul marinei în războiul pentru întregirea neamului și recompensa finală*, precum și o altă lucrare, care a fost editată în limba franceză sub titlul *Comment on fit la guerre sur le Danube*.

Bun cunoscător al organizării și capacității de luptă a flotei noastre fluviale, contraamiralul Negrescu prezintă în aceste lucrări atât activitatea de pregătire a unităților în vederea războiului, organizarea marinei noastre în perioada antebelică, cât și acțiunile întreprinse de Flota de Operațiuni în perioada august–decembrie 1916, atât timp cât s-a aflat sub comanda sa. O ultimă lucrare a contraamiralului Negrescu, apărută în 1922, a fost *Criza marinei militare*, în care autorul a analizat din punct de vedere moral criza manifestată în marina militară în anii războiului și în perioada imediat următoare. A mai scris și o istorie a marinei militare române, lucrare rămasă însă nepublicată.

Reabilitat, târziu, după război, contraamiralul Negrescu și-a trăit ultimii ani de viață în izolare, trecând în neființă în 1941.

Dintr-un articol omagial apărut după dispariția sa în revista „Marea Noastră“, se poate desprinde imaginea omului și comandantului Negrescu așa cum a rămas întipărită în conștiința contemporanilor săi. În acest sens, stau mărturie aprecierile amiralului Constantin Negru, aprecieri care reprezintă o recunoaștere categorică a meritelor nedreptățitului amiral: „(...) pot să afirm fără teamă de a fi dezmințit că tânăra noastră marină niciodată nu și-a arătat valoarea echipajelor și a comandantului lor, ca în războiul trecut, în care amiralul Negrescu a avut sub comanda lui și spre mândria noastră, ca șef suprem, flotele întrunite ruso–române.(...) Istoricul marinei noastre până la războiul cel mare nu cunoaște un comandant pe umerii căruia să fi apăsat o mai mare răspundere și care să fi simțit greutatea însărcinării date, mai apăsătoare, ca pe umerii amiralului Negrescu... La toate greutățile însărcinărilor sale, amiralul Negrescu a făcut față, le-a dominat, și acestea au cerut: minte, destoinicie, inteligență, judecată, reflecție și sănătate de fier; însușiri pe care amiralul Negrescu le-a avut cu prisosință și le-a dăruit țării în examenul suprem pe care l-a trecut, în războiul de întregire al neamului“. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

JURNAL DE RĂZBOI. 1916

Frontul dunărean văzut de un combatant al forțelor navale românești, slt. **Nicolae Mărăcineanu**, participant la războiul de întregire, în cadrul Apărărilor sub Apă

Născut, la 4 decembrie 1887, la Turnu Severin, Nicolae Mărăcineanu (în medalion) *a absolvit, în 1912, Institutul Nautic de marină civilă „Amerigo Vespucci“ din Italia, fiind ulterior ambarcat pe diverse nave al SMR, precum cargourile „București“ și „Constanța“ și pasagerele „România“ și „Dacia“. Concentrat, în 1914, cu gradul de sublocotenent, a fost repartizat la Apărările sub Apă, luând parte, în 1916, la operațiunile marinei de pe frontul danubian, chiar din primele zile ale războiului, când forțele fluviale au acționat în zona Capului de pod Turtucaia, până la evacuarea completă a Dobrogei.*

După război, Nicolae Mărăcineanu și-a reluat serviciul în marina comercială, avansând la gradele de ofițer I, ofițer principal, căpitan și căpitan principal. A comandat, succesiv, pasagerele „Principesa Maria“ și „România“ sau cargourile „Durostor“ și „Turnu Severin“.

În timpul celui de-al doilea război mondial, a îndeplinit o serie de misiuni legate de punerea la adăpost a motonavei „Transilvania“, pe care, în 1941, a dus-o la Istanbul, de unde a fost rechemat în țară, în 1943. Pensionat în 1944, a mai funcționat după război ca profesor de navigație la școlile marinei, între 1952–1956 aflându-se la comanda navei–școală „Neptun“ (ex–iahtul CED „Carolus Primus“). S-a stins din viață, la 27 decembrie 1957, la vârsta de 70 de ani. Jurnalul său de război — din care redăm, în continuare, câteva fragmente — conține o serie de informații inedite despre desfășurarea ostilităților pe Dunăre. Acestea sunt înregistrate aproape zilnic, începând cu 14 august 1916, și până la data de 29 decembrie, a aceluiași an. Precizăm că subtitlurile ne aparțin, iar ortografia s-a păstrat, parțial, ca în original. **(Georgeta BORANDĂ)**

Ocazie pierdută

„**Duminică, 14 august 1916**. Eram încă în Zimnicea, sectorul III complect cu dl lt. c-dor Popovici, lt. Iosif Victor, slt. Bălan Iacob, Butaș Octavian și eu. Ne așteptam la mobilizare de la o zi la alta. După masă, am plecat în patrulare la pichetul Cioara și seara, la 7, m-am înapoiat. Căpitănia primește ordin de la Marele Stat Major, ca la ora 9 să pună stăpânire pe șlepurile din port, iar noi să plecăm la locurile noastre pentru mobilizare. (...) Seara ne ducem cu toții în oraș foarte bine dispuși. Toată lumea din Zimnicea se afla în grădiniță, nebănuind încă nimic. La ora 10 seara, sosește vestea mobilizării, se sting și cele două lămpi cu incandescență și se închid prăvăliile. Noi, după ce ne conducem prietenele și prietenii, luându-ne rămas bun, plecăm în port unde ajungem la 1 noaptea. (...) Ne-am apucat să ne facem bagajele și cu noi, toți locuitorii portului. În toate camerele se vedeau lumini și se auzea bătutul cuielor în lăzi. (...) La 4h30m, dimineața, eram cu toții gata și am expediat bagajele în oraș. Se dă alarma că trec nave austriece de război, la deal. Trec, în adevăr, trei vedete, două monitoare, remorcherul cuirasat «Samson», vasul spital «Kulpe» un vas de pasageri și două remorchere germane. Noi am crezut că vor trage în noi, dar au trecut înainte fără a se opri în Șiștov. Vedetele și monitoarele fugiseră din Rusciuk în urma atacului de torpile dat de dl. lt. c-dor Negulescu, cpt. Bărbuneanu și alți ofițeri, al cărui rezultat foarte slab l-am aflat mai târziu.

De unde la început se spunea că s-a dat la fund un monitor, un șlep cu muniții, iar artileria de pe mal două vedete, toată pierderea austriecilor a fost un șlep cu materiale și probabil un remorcher. Ar fi fost cea mai bună ocazie să se dea la fund mai multe monitoare și vedete ale căror echipaje petreceau și habar nu aveau de atacul nostru, dar nu s-a procedat cum trebuia și astfel s-a pierdut unica ocazie ce aveam de a distruge flota austriacă.

Luni, 15 august, Sf. Maria. Ne-am luat rămas bun de la toți cunoscuții și necunoscuții din Zimnicea, am felicitat Mariile și Mărioarele și, împreună cu alți câțiva tineri care plecau la mobilizare, am plecat la gară. Câteva din fetele prietene au venit la gară să vadă plecarea. La 9h40m, plecăm nu fără puțină părere de rău din Zimnicea, cu toate că mie nu mi-a plăcut niciodată orașul acesta (...). Ne propunem de a veni după campanie să revedem Zimnicea și să fim revăzuți. Cine știe de se va împlini. La Alexandria, încep să se urce în tren mobilizabilii. (...) La Roșiori, schimbăm trenul luând pe cel de la Tr. Măgurele care era plin și din clasa I ajungem pe acoperișul vagoanelor. Avem însă dispoziție și totul merge bine. Pe la stații, plin de lume, țărănci care își conduceau soții, copiii la gară. Femeile plângeau, altele priveau mute cum pleacă trenul cu ai lor, țigăncile însă se văicăreau ca la mort. (...) La Roșiori, luăm trenul de la Vârciorova arhiplin. (...) La Pitești, gara arhiplină de lume. (...) Golești, Găești, Titu și toate stațiile sunt pline de mobilizabili. (...) În fine, plecăm spre București. (...) Ajungem la Gara de Nord, foarte slab luminată. (...) În timpul acesta, auzim primele pocnituri de șrapnele ce se sparg în aer și zbârnâitul unui aeroplan sau Zepellin. Reprezentația începe și a deveni foarte interesantă. Pe cer se încrucișau luminile a patru sau cinci proiectoare și explozia șrapnelelor dădea impresia unei serbări nocturne cu focuri de artificii.

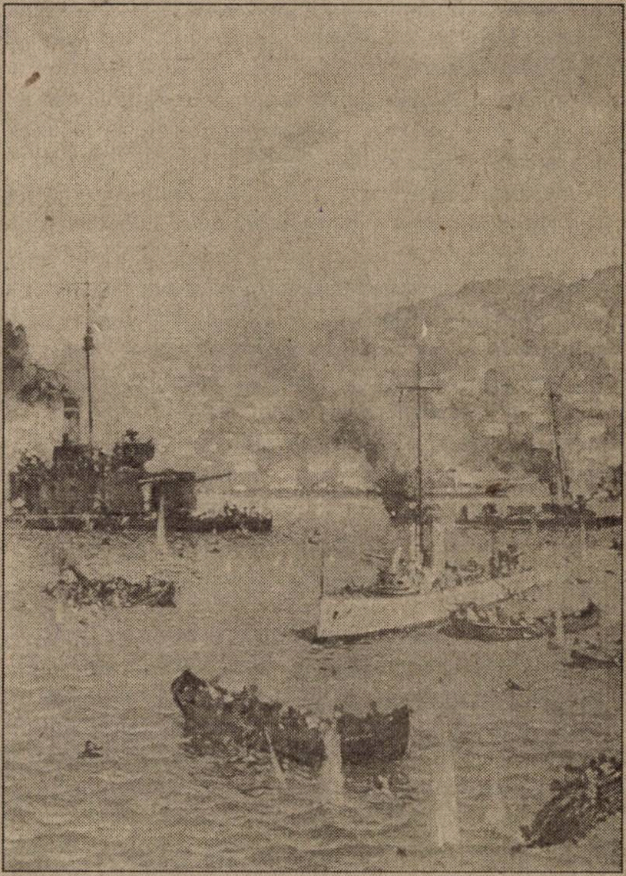

„Turtucaia, 1916" (pictură în ulei pe pânză, de Dimitrie Știubei — Pinacoteca MMR)

Marți, 16 august. (...) Toată ziua și noaptea următoare am petrecut-o în București. Primul comunicat oficial anunță să peste tot trupele noastre au trecut granița.

Miercuri, 17 august. Dimineața, rămas bun de la prieteni și, prin gara Obor, plecăm spre Oltenița. La 12, ajungem și după masă mă prezint la port.

Joi, 18 august. (...) Seara, tot cerul spre Bulgaria luminat de incendii, semn că bulgarii au atacat grănicerii noștri, care au dat alarma aprinzând șire de paie și dând foc satelor de la frontieră, care fuseseră deja evacuate. Flăcările care roșesc tot cerul bulgăresc parcă prevestesc război crâncen și multă vărsare de sânge.

Vineri, 19 august. De dimineață, începe bubuitul tunurilor și bulgarii trag de la Turksmil cu tunuri de calibru mare, pe dealul de la Staroselo, unde sunt instalate bateriile noastre și tranșee cu infanteria.

Sâmbătă, 20 august. Nu se aude decât bubuitul tunurilor din dosul Turtucaei. (...) Bulgaro–germanii își mută bateriile pe înălțimile de la Staroselo (...). Noi le vedeam cum le trăgeau cu bivolii la deal. Am anunțat bateria «Elisabeta», care nu putea să le vadă; a deschis focul care era prea scurt. Singurele, monitoarele ar fi putut să tragă, ieșind mai sus de estacadă...

Duminică, 21 august. (...) Azi noapte, bulgarii au ocupat dealul Staromil. Artileria de debarcare din Calimoc a primit ordin să fie gata de a se retrage. Situația pare a nu fi prea bună. Azi noapte, o mină de curent austriacă nu a rupt estacada și o alta s-a prins în stăvilare; am scos-o — o mină nouă ce nu o mai văzusem —, am luat-o la remorcă, a făcut însă explozie. Am primit ordin să ne retragem de lângă bateria «Elisabeta» la vale în fața Turtucaei. Ne-au venit vești că 16 trenuri cu artilerie grea vin să întărească bateriile din Turtucaia. Ar fi și timpul, dacă nu e deja prea târziu. Cu unul din trenuri vine și regele, azi, aici.

Cei mari își pierd repede capul

Marți, 23 august. Cea mai tristă zi de război la Turtucaia. Noi suntem martori ai acestei lupte și vedem bine desfășurarea ei prin luneta de la observatorul centralei Cârneciu. Bulgarii, după ce au bătut cu artileria în ajun dealul Staroselului, l-au ocupat acum și trec cu tunurile lor grele pe înălțimile Turtucaei, vrând a distruge bateria noastră de 150, care trage bine, ajutată de bateria «Elisabeta» și cea de 75 de pe malul stâng. Canonadă puternică, în care timp infanteria bulgară înaintează. Lucrăm la estacadă și pe la 12h ziua primim ordin să mai întindem o plasă pentru mine și să reparăm estacada. Trupele din ostrov încarcă munițiile, armamentul, proviziile, în două șlepuri, având ordin de retragere. Se părăsesc astfel, lucrări făcute timp de doi ani, se părăsesc turele de tunuri de 53 cărora li se iau numai închizătoarele și remorcherul nostru pleacă cu ele la vale. La 4 pm, terminăm cu lucrul, plecăm la vale cu ofițerii de marină, ultimii rămași în ostrov. Le lăsăm lor șalupa și noi plecăm cu barca la vale. Începuse a trage focuri și monitoarele. (...) Ajunși la Oltenița, aflăm că peste tot merge rău, că Divizia de Dunăre a dat ordin de retragere. Se trec însă necontenit dincolo șlepuri cu trupe cărora desigur spectacolul debandadei ce se observa, numai curaj nu le face. Am văzut și mulțime de răniți, iar de pe coasta Turtucaei scobora la vale un batalion de infanterie în complectă debandadă. Rău am ajuns ! Am mers 20 km cu barca la vale, până ne-a ajuns din urmă un cargobot rus cu un șlep cu cartușe, care și el primise ordin să se retragă la Silistra și ne-a luat la remorcă. (...) Ajungem seara la 10 la «Ștefan cel Mare» unde am aflat că primiseră ordin să plece imediat la vale, ne daseră și nouă ordine de retragere, dar nu-l primisem. Încă o dată mai mult, am remarcat că cei mai mari își pierd repede capul, tocmai acum când le trebuia liniște și sânge rece...

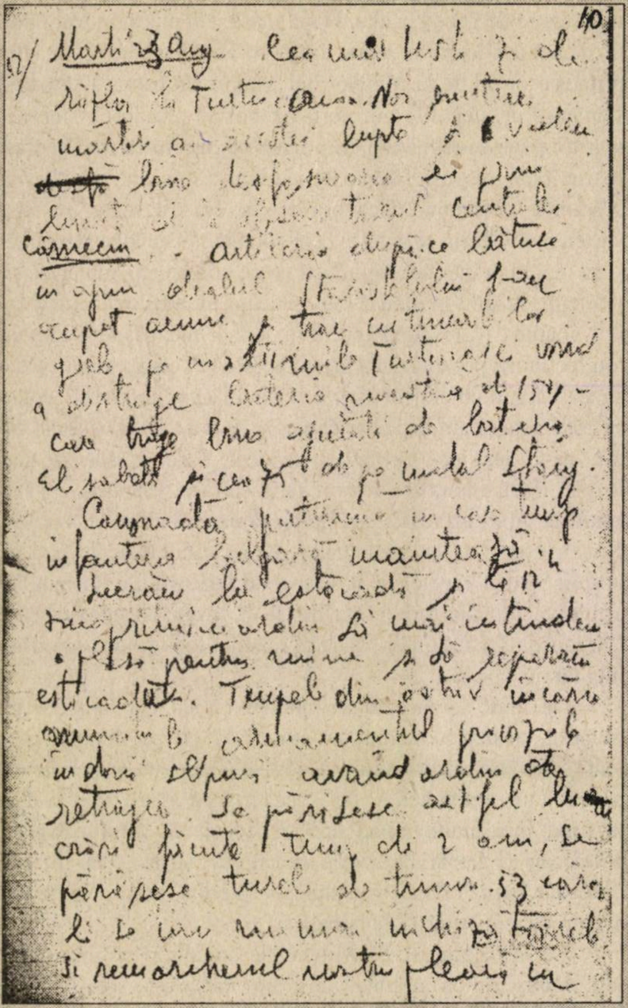

Aici și în p. 23 și 25, reproduceri după jurnalul de război al comandantului N. Mărăcineanu

Miercuri, 24 august. Am spus de ziua de ieri că e cea mai tristă zi, cea de azi e groaznică. (...) E ca liniștea înainte de furtună. Aici, la Silistra, se văd numai șlepuri încărcate cu trupe pe care le lasă pe malul drept și podul de vase e plin de trupe ce trec spre frontul de luptă. Sunt regimentele 38 și 78 din Brăila, regimente care îmi amintesc de Brăila și cărora le doresc nu mai bine și izbândă. Aflăm că Turtucaia se mai ține bine și ne bizuim pe mulțimea de trupe ce trecuse ieri la Turtucaia cu șlepuri din Oltenița; și monitoarele susțin bine focul(...). Părea că totul merge bine și aveam curaj văzând fețele sănătoase și vesele ale acelora care ieri plecaseră din Brăila, conduși cu steaguri, flori și urale. La 3 ore pm, se dă alarma, vedem fugind pe pod spre malul stâng în complectă debandadă trupe amestecate cu cai, căruțe și strigând că vin bulgarii. Nu i-au putut opri decât trăgând focuri de armă. Au fost omorâți câțiva, care au căzut în Dunăre. S-au liniștit și s-au întors înapoi pe malul drept. Acesta a fost ca un semnal dat. Am primit ordin să ne retragem cu pontoanele de baraj mai la vale de pod. Abia acuma vin la deal trei canoniere mari rusești. Prea târziu, fiindcă primisem vestea că Turtucaia căzuse după-amiază. Și am pierdut toată armata împreună cu armament, provizii, muniții. Trupele au rămas în Turtucaia și au fost măcelărite, fiindcă la bulgari nu mai încape mila. Au tras în grămadă cu mitralierele și tunuri. Cei ce au putut să scape au fugit pe sub mal, la vale spre Silistra. Monitoarele au stat tot timpul sub foc și în ultimele momente au ținut pe bulgari în loc pentru ca nenorociții de oameni de trupă, împreună cu ofițerii lor, să poată să se retragă pe sub mal. Avem morți și răniți din ofițerii de marină. Între alte regimente se aflau la Turtucaia Regimentul 34 de infanterie din Constanța și Regimentul 36, distruse complect cu ofițeri cu tot. Greșeală capitală făcută de ai noștri care, dacă au văzut de ieri că nu pot rezista, trebuia să retragă noaptea trupele, să nu le sacrifice în zadar. S-a observat absoluta nepricepere a celor ce comandau capul de pod de la Turtucaia, precum și o absolută dezinteresare pentru trupe și lipsa de recunoaștere a pozițiilor bulgarilor. (...) Căderea Turtucaei însemnează pentru noi un dezastru mare...

Ordine stupide

Vineri, 26 august. Am aflat o mulțime de scene petrecute ieri în lupta de la Turtucaia. Toată panica produsă în soldații noștri și fuga a fost urmarea ordinelor stupide date de comandant. Acesta dădea ordine neclare, care demoralizau pe soldați. În două-trei rânduri, a dat ordine de retragere și iarăși a contramandat ordinul. Trupa nu știa ce să mai facă. În ultimul moment, a dat ordin ca toată lumea să lepede armele, în loc de a da ordin să se ducă lupta până la capăt. Aceasta a fost demoralizarea. Oamenii alergau la Dunăre, dar nu mai era nici un vas ca să-i ia. Au fugit în jos spre Silistra, dar mitralierele bulgare trăgeau în grămadă. O mulțime au sărit în Dunăre cu echipament cu tot și s-au înecat. Alții, care știau să înoate, au fost scăpați de vedetele noastre. Ofițerii se spune că s-au purtat mai bine: în ultimul moment, văzând că nu mai este scăpare, s-au împușcat. Locotenentul Feraru din Regimentul 5 (sau 3) artilerie din Brăila a tras cu tunul până au ajuns bulgarii în gura tunului; când primul bulgar a pus mâna pe tun, el s-a împușcat.

Monitoarele au susținut necontenit focul trăgând în bulgarii ce intrau în Turtucaia, pentru a mai da timp celor ce puteau să scape pe sub mal de-a lungul Dunării la vale. Atunci am pierdut pe comandantul și secundul vedetei, care au fost ciuruiți de gloanțele unei mitraliere bulgare de la mal.

Toată noaptea și dimineața de azi am lucrat la facerea de baraje de mine, unul în fața podului de vase la Silistra și unul la 15 km mai la deal.

Au sosit monitoarele cu vedetele lor la baraj pentru a susține retragerea trupelor.

S-a dat ordin să se evacueze orașul Silistra și să se retragă trupele, retragerea fiind apărată de cazacii care înaintează pe la sud și de un detașament românesc. Toată lumea a părăsit Silistra, afară de bulgari și turci. O mulțime de bulgari au fost executați, prinși ca spioni și ca franctirori. Pe lângă populația română au plecat grecii, armenii. (...). De azi dimineață, trec pe podul de vase căruțe cu bagaje, bărbați, femei, copii cu legături la subțiori, tot avutul lor. (...) Trec acum ultimii, un pluton de jandarmi rurali, care au făcut poliția până în ultimul moment. Trec cei din urmă, având două steaguri și cântând: «La arme!». Mi se bate inima așteptând să se ridice podul de vase — ultima legătură peste dunăre cu Cadrilaterul. Deja sunt înhămate cinci remorchere ca să-l tragă în jos și se aud deja loviturile securilor

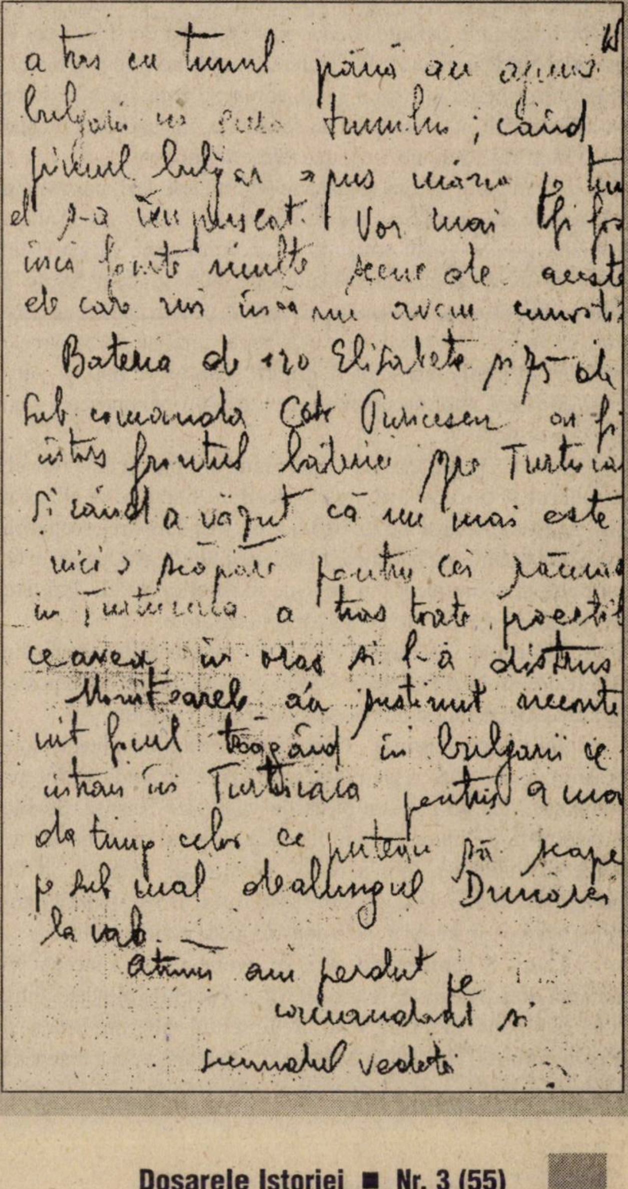

a tras cu tunul până au ajuns
bulgarii în gura tunului; când
primul bulgar a pus mâna pe tu
el s-a împușcat. Vor mai fi fo
încă foarte multe scene de acest
de care noi încă nu avem cunošt
Bateria de 120 Elisabeta și 75 de
sub comanda Căp. Puricescu au fi
întors frontul bateriei pe Turtuca
și când a văzut că nu mai este
nici o scăpare pentru cei rămaș
în Turtucaia a tras toate proecti
ce avea în oraș și l-a distrus
Monitoarele au susținut neconte
nit focul trăgând în bulgarii ce
intrau în Turtucaia pentru a ma
da timp celor ce puteau să scape
pe sub mal dealungul Dunărei
la vale.
Atunci am perdut pe
comandantul și
secundul vedetei

care încep să taie legăturile. La 4h30m pm, podul este complet desfăcut...

Sâmbătă, 27 august (...) La ora 12, am ancorat la Cernavodă mai sus de pod... Pe pod trec fără încetare spre Dobrogea trenuri lungi cu trupe de infanterie luate de pe frontul de nord. Moralul îl au ridicat: au brazi pe vagoane și chiotesc de răsună valea Dunării, parcă se duc la nuntă...

Duminică, 28 august. Trec numai trenuri cu artilerie spre Dobrogea; gurile tunurilor sunt împodobite cu brad verde de la munte(...). Aflăm că Silistra a fost bombardată și incendiată de canonierele ruse și monitoarele noastre, care se retrag spre Oltina.

Luni, 29 august. (...) Azi, pentru prima dată, un aeroplan german a atacat podul de la Cernavodă pe la 10 dimineața... Aeroplanul a lansat manifeste tipărite în românește, prin care se adresa soldaților români spunându-le să nu tragă în ei, fiindcă armatele bulgare le aduc lor liberarea de sub ciocoi și că prizonierii români de la Turtucaia sunt bine tratați și mulțumiți. Au început germanii să se adreseze românilor pe tema socialismului; atât numai că nu se prinde, iar aeroplanul chiar dacă nu a fost doborât, nu a mai venit azi noapte.

Au început să vină și cadavre pe Dunăre. Ieri, am găsit în plasa care ne apără de mine de curent trei cadavre de soldați români, goale; aveau cruciulițe de recunoaștere la gât și un cadavru avea la gât un medalion de aur, în care fusese o fotografie, ce se pierduse în apă. Au fost înmormântați cu onoruri militare... Aici, în Cernavodă, toată ziua se aud goarnele cântând ultimul marș soldaților morți și salve de puști — ultimul salut dat unor necunoscuți de către alți necunoscuți, frați însă de arme.

Marți, 30 august. La 6 dimineața, am plecat din ordin cu torpilorul «Sborul» să ajung pontonul de baraj ce se afla mai jos de Escadră la km 325. Toată ziua trec Dunărea locuitorii care au evacuat satele Oltina, Mârlean și altele. Au luat cu ei ce au putut și acum pleacă în pribegie în interiorul țării. Firi tari, nu se plâng și sunt mulțumiți că sunt sănătoși.

Miercuri, 31 august. (...) Trec necontenit oameni din satele din dreapta Dunării, își lasă tot avutul și vin cu ce poate, fiecare. Am trimis și noi vasele noastre spre a ajuta.

Joi, 1 septembrie. Trupele se retrag necontenit spre Rasova, unde pare a fi linia de rezistență de unde va începe ofensiva... La 4h pm, am plecat la vale spre Rasova. Se văd convoiurile de aprovizionare retrăgându-se și două baterii de artilerie înaintând spre a ocupa poziție de tragere. Să fie începutul ofensivei? Locuitorii fugiți din Rasova spun că tranșeele sunt ocupate de trupele noastre, gata pentru luptă.

Luni, 5 septembrie. Azi, se zvonește că a început să meargă ofensiva și s-ar fi luat câteva automobile blindate. Între alte regimente au mai venit Regimentul 68 din Brăila și Regimentul 60 din Turnu Măgurele... Aseară a fost canonadă intensă...

Marți, 6 septembrie. Azi, lupte violente pe tot frontul. Sunt luptele înverșunate pe care le dau bulgaro–germanii pentru a pune mâna pe pod.

Vineri, 7 octombrie. Pentru ieri, joi, era hotărâtă ofensiva pe frontul dobrogean; ne-au luat-o însă inamicii înainte. De dimineață, a început bombardarea. Astă–seară, ni s-a comunicat că în interior s-a produs debandadă și trupele au început retragerea... Aflăm că gen. Radian, comandantul diviziei ce opera aici, a fost înlocuit cu colonelul Petala. A început și la noi a se curăța rândurile armatei de comandanți nedestoinici... Cu toate că trupele s-au retras de pe vechile poziții, artileria germană nu s-a apropiat, ci trage tot de pe vechile ei poziții. Probabil că le e teamă de o învăluire.

Duminică, 9 octombrie. Lupte vii, astăzi. Artileria noastră de apă și uscat trage în Rasova, unde sunt patrule inamice.

Luni, 10 octombrie. Dimineața la 4, primim prin telefon ordin de a retrage postul telefonic din baltă, de a ascunde cablurile, a lua aparatele și a ne retrage spre Fetești... La 12h, plecăm spre Fetești și, la 7h seara, cantonăm acolo. Am observat mare mișcare de trenuri cu vagoane multe venind dinspre Constanța... Probabil că a căzut și Constanța...

Joi, 13 octombrie. (...) La 11 seara, ajungem în Brăila, plină de trupe care se retrag din Dobrogea, plină și de ruși, care se dedau la beții și jafuri.

Vineri, 14 octombrie. Ordin de la Căpitănia portului Brăila să ducem la Galați vagonul de materiale și detașamentul... Vine o vedetă după prânz la Brăila și aflăm că și Topalu și Hârșova sunt ocupate și Escadra e puțin mai sus de Brăila, la Arapu.

Joi, 27 octombrie. (...) Comunicatele oficiale arată că inamicul se retrage spre sud, dând foc la sate. O vedetă ne anunță că inamicul s-a retras de ieri din Hârșova, căreia i-au dat foc. Monitoarele, care s-au dus aseară la Hârșova, au debarcat și nu au mai găsit nici urmă de trupe inamice.

Duminică, 30 octombrie. (...) Vedeta nr. 6 ne aduce vestea că inamicul s-a retras și din Topalu, după ce a dat foc la case și șire de paie, iar frontul de luptă ar fi mai sus câțiva kilometri de Topalu la km 280, unde fac de patrulă vedetele.

Marți, 1 noiembrie. (...) Escadra noastră a ajuns la Seimeni, bombardând flancul stâng al inamicului.

Joi, 17 noiembrie. Azi am început ofensiva. Toată ziua, și mai cu seamă spre seară, au tras monitoarele, canonierele și bateriile de uscat.

Miercuri, 23 noiembrie. Dimineață am plecat la Hârșova să facem 80 m stăvilar pentru apărarea portului. Ne-am înapoiat după masă la «Ștefan cel Mare».

Sâmbătă, 26 noiembrie. *Pauvre pays vendu,* spun francezii detașați în România. Văd că nu se opune nici o rezistență; din toate părțile se retrag. Dimineața, au venit canonierele de pe Borcea, anunțând că rușii s-au retras de ieri din Baltă, care a fost imediat ocupată de bulgari. Orașul Călărași arde, iar trupele ruse se retrag spre gara Mărculești. Ordin de la amiral ca subl. Ulic să se ducă să pună 10 mine la Fetești, iar noi să scoatem noaptea toate stăvilarele puse... S-a dat ordin să se scoată și podul de la Giurgeni...

Luni, 28 noiembrie. Ordin ca Escadra să se retragă mai jos de pod și noi să scoatem stăvilarele de la Hârșova. Am lucrat până la 8h seara și am hotărât ca noaptea să o facem aici. Rușii evacuează orașul care va cădea a doua oară pe mâna bulgarilor.

Luni, 5 decembrie. Frontul este înapoia noastră cu 20 km... Azi dimineață ne-am grăbit să plecăm... Am acostat la Ghecet, în așteptarea ordinelor. Vasul amiral, conform obiceiului lui, a rămas mult în urmă, oprindu-se pe la sate ca să adune lotci și ceamuri, care sunt pe Dunăre... Toată ziua trec trupe rusești din Dobrogea spre Brăila.

Marți, 6 decembrie. (...) Pe frontul dobrogean a trebuit să ne retragem pentru a ne pune în linie cu frontul Munteniei. Părăsind Hârșova, trupele au luat poziții pe dealurile de la Turtucaia și Iacobdeal.

Vineri, 9 decembrie. Aseară, la 9h, s-a primit știrea că bulgarii au spart frontul în Dobrogea, la Babadag și înaintează spre Tulcea. Escadra a venit înapoi de podul de la Ghecet, iar vasele port–mine au fost trimise spre Ismail. Noi ne-am dus cu 40 de mine și am făcut un baraj neregulat pe șapte linii mai sus de Ghecet. Seara, am plecat la Galați.

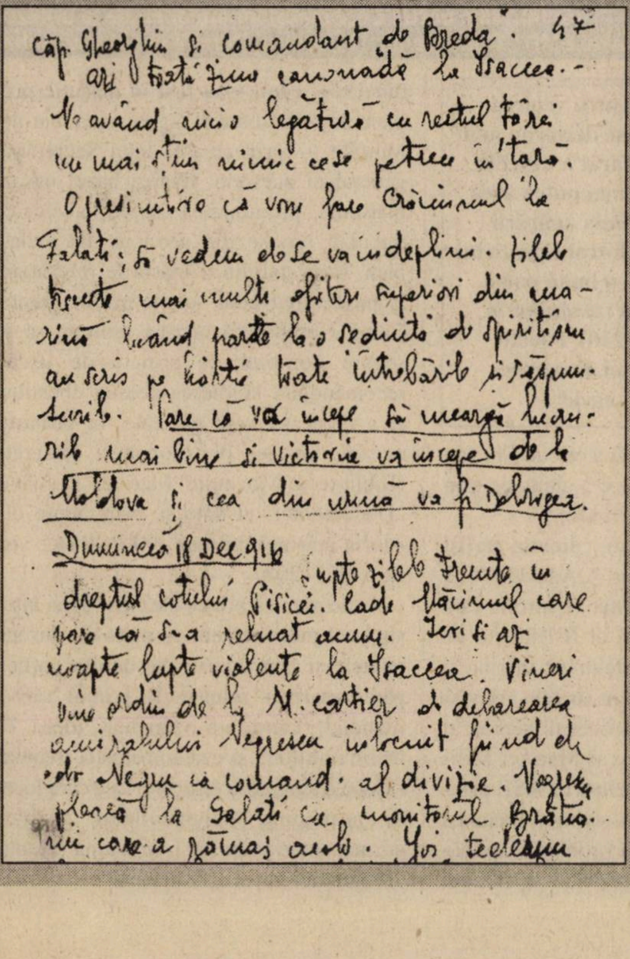

Căp. Gheorghiu și comandant de Breda. 47
azi toată ziua canonadă la Isaccea.- Ne având nicio legătură cu restul țării nu mai știm nimic ce se petrece în țară. O presimțire că vom face Crăciunul la Galați; să vedem de se va îndeplini. Zilele trecute mai mulți ofițeri superiori din marină luând parte la o ședință de spiritism au scris pe hârtie toate întrebările și răspunsurile. Pare că vor începe să meargă lucrurile mai bine și victoria va începe de la Moldova și cea din urmă va fi Dobrogea.

Duminecă 18 Dec 916

Șapte zilele trecute în dreptul cotului Pisicei. Cade Crăciunul care pare că s-a reluat acum. Ieri și azi noapte lupte violente la Isaccea. Vineri vine ordin de la M. cartier de debarcarea amiralului Negrescu înlocuit fiind de cdr Negru ca comand. al diviziei. Vegreta plecă la Galați cu monitorul Brătianu care a rămas acolo. Joi, telegram

Duminică, 11 decembrie. Ieri, toată ziua am stat la Galați așteptând șalupa care trebuia să ne ducă la Ismail și care plecase la Brăila pentru un baraj. Am auzit prin oraș că a căzut Tulcea... Am ajuns la 2h la podul de la Isaccea... Rușii ne spun să grăbim plecarea deoarece, probabil până la 7h, bulgarii vor instala baterii, ca să bată Dunărea. La 6h30m, ne strecurăm printre sfărâmăturile podului explodat și pontoanele aprinse... Pe drum am mai cules câteva bărci cu oameni de pe șlepurile abandonate. La 11h dimineața, în Ismail, găsim Escadra noastră; malul plin de refugiați din Tulcea și Isaccea.

Crăciunul sub nemți

Marți, 13 decembrie. Populația rusă nu ne vede cu ochi buni. Dl c-dor Negru *(comandantul Escadrei de Dunăre, n.n.)*, care a ieșit în Ismail, a fost huiduit spunându-i-se că după ce a vândut țara românească, venim să vindem și pe a lor. Sunt sentimente neliniștitoare pentru noi; urmează a vedea dacă aceste sentimente ostile sunt numai a populației de jos, sau le-au fost insuflate de alții mai mari decât ei.

În cazul acesta, după ce am fost târâiți de ei în acest război, nu ne putem aștepta la mult bine din partea lor...

Miercuri, 14 decembrie. Torpilorul «Năluca» a fost atacat azi cu focuri de mitralieră de ruși, a fost rănit comandantul, cpt. Gheorghiu, și comandant de Breda. Azi, toată ziua, canonadă la Isaccea...

Marți, 20 decembrie. Noaptea aceasta vor veni ultimele convoieri cu șlepuri de la Galați. Toate cerealele ce sunt în șlepurile care au rămas la Galați și Brăila, precum și cărbunii din docuri se vor împărți populației.

Vineri, 23 decembrie. (...) Monitoarele noastre sunt toate sus, între Brăila și Reni, bătând frontul bulgăresc...

Sâmbătă, 24 decembrie. Dimineața m-am sculat din somn, marinarii cântând în cor «Moș Ajun». Seara, căpătăm ca dar de Crăciun că Brăila a căzut ieri (23 decembrie) dimineața. Și așa am terminat și cu Brăila. Locuitorii fac Crăciunul sub nemți. Dobrogea e evacuată toată. Podul de vase de la Ghecet o parte a fost tras la vale și o parte explodat de ruși... E ora 12 ½ noaptea; în Ismail bat clopotele la biserici pentru nașterea Domnului. Acum un an eram în tren pe drum spre casă... Nu mi-ar fi trecut prin gând că după un an să fiu la Ismail, aproape fără țară.

Joi, 29 decembrie. La 8h seara, canonadă violentă spre Isaccea. La 10h30m, începe canonadă violentă la Tulcea... Se aud și împușcături de infanterie... Zilele trecute mai mulți ofițeri superiori din marină, luând parte la o ședință de spiritism, au scris pe hârtie toate întrebările și răspunsurile.

Pare că vor începe să meargă lucrurile mai bine și victoria va începe de la Moldova și cea din urmă va fi Dobrogea". ■

„Școală de energie și îmbărbătare, camaraderie și sacrificiu"

Carol al II-lea, protector al marinei române

15.VIII.1938, portul Constanța: instantaneu de la botezul motonavei SMR „Transilvania"; în centru, Carol II și fiul său, Mihai

Între 1927–1930, cei mai mulți lideri politici s-au pronunțat pentru venirea lui Carol al II-lea pe tron. N. Iorga, dr. N. Lupu, A. C. Cuza etc. se declarau mai mult sau mai puțin deschiși pentru restaurarea monarhiei. Hotărât a devenit și Alexandru Averescu, militar de carieră, care a declarat că nu mai putea avea încredere în Regență. Singurul partid care rămăsese ferm pe linia apărării Actului de la 4 ianuarie 1926 era cel Național Liberal, dar și aici intransigența lui Vintilă Brătianu, secondat de I.G. Duca, nu era împărtășită de o bună parte a fruntașilor liberali (cf. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Ed. Paideia, 1999, p. 209–210). Foarte importantă era atitudinea armatei, implicit a marinei de război, deoarece, conform Constituției din 1923, „capul oștirii armate era regele".

Riscul aventurii

În mod cert, generalii, amiralii și ofițerii doreau un comandant, pentru că nici patriarhul, nici Sărățeanu, nici principele Nicolae (membrii Regenței) nu aveau aliura de șefi ai oștirii. Fiind la curent cu situația din țară, principele Carol a căutat să speculeze criza generală. Unii istorici afirmă că maniera sosirii a fost o aventură. Nu împărtășim această idee, deoarece ea nu s-a soldat cu eșec ci cu reușită. Mai degrabă s-ar înscrie în categoria riscului, care implica acte de curaj îmbinate cu previziune conjuncturală. A fi curajos nu este la îndemâna oricui. Cine nu riscă nu câștigă, ori Carol a ajuns pe tron fiindcă a știut ce a vrut *(ibidem).*

În mediile ofițerești, curentul carlist devenise precumpănitor („Adevărul", 8 iunie 1930). Iar în marină se afirma fără rezerve că regele Carol al II-lea este un simpatizant al armelor tehnice, marina și aviația, de mult timp. Din sursele arhivistice, mai precis din procesul verbal al Comitetului Consultativ al Marinei Militare, din 16 mai 1922, reiese că ASR principele Carol a prezidat ședința aceluiași organism care dezbătea problema aplicării planului naval de înzestrare a marinei din 1921, când s-au luat în discuție problemele referitoare la organizarea marinei militare — prin crearea unui Secretariat general al acesteia, fixarea bazei navale maritime, pronunțarea asupra navelor ce trebuiau scoase din serviciu. În același plen, s-au stabilit și măsurile referitoare la procurarea unui submarin din Franța; Carol a opinat că marina militară să se separe complet de armata de uscat, recomandând studierea acestei chestiuni și a cerut să i se prezinte, la proxima ocazie, un set de propuneri concrete (Biblioteca Muzeului Marinei Române, „Documentar cu date și evenimente din istoria marinei militare 1843–1944", vol. II, p. 207–208).

Se pare că principele citise și își însușise, cel puțin teoretic, o parte din învățămintele și concluziile reieșite din participarea marinei române la primul război mondial, când s-a vehiculat ideea că marina militară și cea comercială trebuiau să aibă o singură conducere, idee care lovea în principiul indivizibilității armatei, afirmat anterior, în 1921, în studiul intitulat „Programul naval al României".

Ajuns din nou rege, Carol al II-lea nu s-a dezmințit și și-a manifestat public sprijinul pentru armată, în general, și marină, în special. Astfel, a emis un decret regal prin care decora cu ordinul „Steaua României" cu panglică de „Virtutea Militară" monitoarele „I.C. Brătianu" și „Mihail Kogălniceanu", cât și vedeta „Maior Grigore Ioan". În decret se motiva: „Pentru bravura și disprețul de moarte de care au dat dovadă ofițerii și trupa în timpul luptelor, din 1916, de-a lungul Dunării, precum și în luptele de artilerie din fața Tulcei unde au împiedicat inamicul să ocupe Delta Dunării".

Deoarece s-a desfășurat, la 27 mai 1931, la Cernavodă, într-un cadru festiv în aceeași zi a fost decorat, la Constanța, veteranul bric „Mircea" cu semnul onorific „XL ani de serviciu"; de asemenea, au fost botezate trei unități noi: distrugătoarele „Regele Ferdinand", „Regina Maria", cât și nava bază „Constanța". În alocuțiunea rostită în saloanele Cercului Militar, seara, regele și-a motivat gestul său afirmând că „soarta a făcut ca în marele război, marina nu a dat obolul său pe mare, dar a plătit cu prisosință pe Dunăre unde Divizia de Monitoare, pusă sub comanda amiralului Negrescu, a arătat că marina și-a făcut datoria. De asemenea, Carol al II-lea a lansat un concept și anume acela al spiritului Mircea".

Peste doi ani, la 15 august 1933, de Ziua Marinei, în prezența regelui au fost botezate patru mari nave mixte: „Alba Iulia", „Ardeal", „Peleș" și „Suceava", celelalte trei fiind plecate în cursă. Aceste vapoare de marfă și pasageri făceau legătura cu Orientul Apropiat — Turcia, Grecia, Siria, Egipt, și cu Occidentul — Napoli, Marsilia, Barcelona, Alger. În fapt, se marca un moment foarte important. Practic, Serviciul Maritim Român, compania de stat maritimă, se îmbogățea cu nave adevărate și moderne pentru prima oară de la încheierea marelui război.

În cuvântarea sa, suveranul a definit Ziua Marinei ca „zi de sărbătoare și reculegere" și, în mod simbolic, a donat 10.000 de lei din caseta particulară pentru nava bază „Constanța", devenită vremelnic navă școală. Cu acest prilej, Carol al II-lea a adus în atenție o problemă foarte sensibilă și anume aceea a bazei navale, „fără de care marina nu poate trăi", problemă care s-a rezolvat parțial în 1938, și în egală măsură a ridicat problema achiziționării unei noi nave școală care să înlocuiască pe vechiul bric „Mircea", uzat fizic și moral. Această problemă majoră s-a rezolvat în 1939.

În cuvântarea rostită cu prilejul sărbătorilor Zilei Marinei, din 1933, Carol afirma că este capul oștirii și deci și al marinei și este legat de marină pe care o denumea „marina mea", pentru care considera că are răspundere. În analiza pe care a făcut-o, a recunoscut că dezvoltarea marinei implica două laturi esențiale, cea financiară și cea a pregătirii personalului atât din punct de vedere tehnic, cât și tactic, dar mai cu seamă al spiritului marinăresc. Carol s-a angajat să sporească numărul unităților de nave chiar dacă acest fapt implica și unele greutăți.

„Marina nu este un lux"

În anul imediat următor, 1934, convins de utilitatea sarcinilor marinei, Carol a atacat o problemă fundamentală, practic, el a reluat o idee mai veche pe care a lansat-o încă de pe vremea când nu era rege, în 1922, când susținea că „marina militară este legată printr-o frăție indiscutabilă de cea comercială, fiindcă la noi ca nicăieri aiurea marina militară a fost și este școala în care-și fac ucenicia de marinari soldații din toate categoriile sociale și că fără marina militară nu am fi putut avea o marină comercială cu adevărat națională".

Motonava SMR„Transilvania"

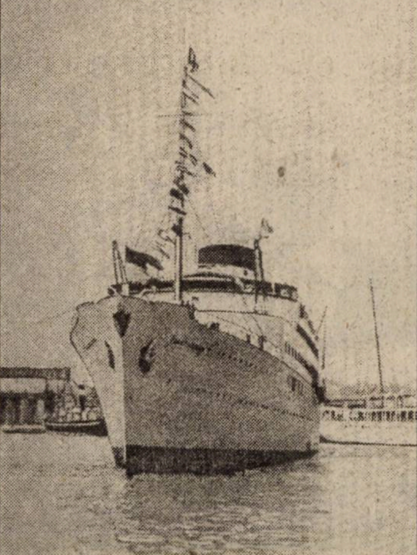

Totdeauna a făcut afirmații care au combătut pe toți acei care nu sprijineau marina și, mai mult decât atât, îi doreau pieirea. „Marina nu este un lux, deși costisitoare, ci o necesitate. Chiar dacă ar fi un lux, dar nu este, fiindcă în afară de apărarea națională, marina este o școală de energie și îmbărbătare, camaraderie și sacrificiu".

15 august 1934 a fost ziua în care marina de război și cea comercială s-au reunit într-o singură direcție. Regele a reamintit despre vechiul spirit „Mircea" și a reafirmat sprijinul său pentru dezvoltarea marinei regale române cu nave de randament și performante. În final, concluziona că marina este un scop, dar și element hotărâtor de progres și civilizație. Asemenea cuvinte merită, cu adevărat, îndelung reflectate și comentate.

An de an, suveranul a reluat conceptul denumit „spiritul Mircea", pe care l-a explicat ca fiind „o atitudine de continuă inițiativă, spirit cavaleresc și camaraderesc și care poate fi descoperit doar dacă navighezi". În fond, „spiritul Mircea" a rămas, din 1931 și până în zilele noastre, un concept și o identitate specific național–românească și de ce nu și creștin–ortodoxă.

1936 reprezenta anul începutului marilor înfăptuiri care urmau să asigure viitorul marinei regale române.

Una dintre realizări l-a reprezentat crearea Ministerului Aerului și Marinei, care concentra tot ce reprezenta marină și aviație militară sau de comerț. Aceasta a fost materializarea unei propuneri mai vechi a cererii personale a lui Carol. A doua a fost botezul primului submarin românesc, „Delfinul", construit în Italia și sosit în țară cu echipaj românesc. De Ziua Marinei, în 1936, regele a explicat public de unde provine dragostea lui pentru marină: „Sunt dintr-un neam de marinari și acest atavism se zbate vânjos în sângele meu". În fapt, se știe cât de mult au iubit marea părinții săi și că regina Maria, mama sa, era fiică de amiral. A repetat, totodată, că marina este tot același organism vital al țării, aluzie la de curând creatul Minister al Aerului și Marinei, al cărui autor moral era. În privința viitorului marinei, el a arătat în calitate de „cap al oștirii" că ține ca „marina noastră să fie o marină

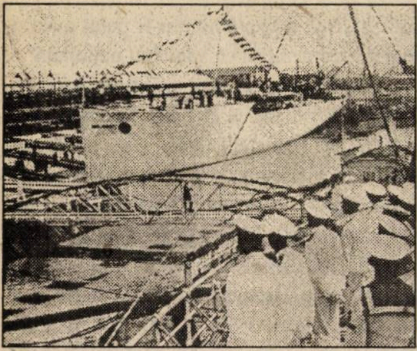

Puitorul de mine „Amiral Murgescu“

puternică“, iar cheia puterii o reprezintă înzestrarea cu tehnică modernă. A marcat, în același discurs, importanța marinei aeriene, adică a hidroaviației, exprimând credința că, în viitor, marina valurilor (navele de suprafață și cele imerse) va trebui să se apropie de hidroaviație, care trebuie să-i imprime spiritul bricului „Mircea“. Din aceeași zi, a hotărât ca Școala Navală din Constanța să se numească „Școala Navală a Majestății Sale — Mircea“. De asemenea, prin decret regal, s-a creat „Medalia Maritimă“, devenită, în 1940, „Virtutea Maritimă“.

În 1937, s-au cules roadele reformei organizatorice a marinei și aviației prin înființarea Ministerului Aerului și Marinei în 1936, care, ca organism unic de propășire națională, a avut exclusiv grija celor două componente. În fapt, până în 1936, marina era risipită în structuri numite Direcții, la trei ministere diferite: cea militară la al Apărării Naționale, cea comercială la al Comunicațiilor, iar porturile la Externe. În 1937, Carol al II-lea, personal, a anunțat, nu fără bucurie, faptul că guvernul lansase comanda celor două nave de pasageri „Transilvania“ și „Basarabia“, cât și începerea construcției faimoasei și mult comentatei baze navale. Și-a încheiat alocuțiunea, vădit mulțumit, cu asigurarea că: „Marinarii pot conta în orice clipă pe toată grija sa“.

Nu lipsuri, ci realizări

Din cauza doliului național cauzat de trecerea la veșnicie a reginei Maria (18 iulie 1938), serbările de Ziua Marinei au fost amânate pentru 8 septembrie. În rapoartele viceamiralului Petre Bărbuneanu, comandantul Marinei Regale, și ale g-ralului adjutant Paul Teodorescu, ministrul Aerului și Marinei, prezentate în fața mulțimii adunate la festivitate, nu s-a mai vorbit, pentru prima oară, de lipsuri ci de realizări. Pe bună dreptate, 1938 a fost pentru marină anul marilor înfăptuiri. În acel an, s-a creat Fondul Național al Marinei, care prin independența financiară a permis realizarea programului naval conceput în 1936; s-a ridicat pavilionul românesc la gurile Dunării, s-a comandat și a început construcția navei–școală „Mircea“; s-a înzestrat portul Constanța cu un doc plutitor, o dragă și trei remorchere; a intrat în serviciu nava „Cetatea Albă“, construită în țară; s-a înzestrat Navigația Fluvială Română cu două tancuri petroliere, au fost comandate în Italia patru cargouri moderne, s-a început construcția pentru Tașaul, s-au inaugurat Șantierele Navale de la Galați, au intrat în serviciu motonavele „Transilvania“ și „Basarabia“ etc.

Și 1939 a fost un an plin de realizări pentru întreaga marină română, la care regele Carol și-a dat din plin concursul. La 14 iunie 1939, a fost botezată nava „Amiral Murgescu“, prima navă de război construită în țară, după ce în prealabil, în luna mai, nava școală „Mircea“ intra în Constanța în ovații și urale. La 15 august, a fost pusă și piatra fundamentală a portului Tașaul, pe care Carol l-a pomenit an de an și îi îndemna pe guvernanți să rezolve această chestiune.

Carol II la bordul șalupei de salvare „Albatros“ (1938)

Regele însuși a trăit cu credința că România, prin așezarea sa geografică, va fi legată cu timpul, prin noul port, cu Dunărea și prin canalele existente cu Marea Nordului, iar prin Prut și Nistru sau Vistula cu Marea Baltică. Fără a fi părtinitori și lipsiți de obiectivitate, este lucru cert că regele Carol al II-lea a iubit marina, pe care a încurajat-o și în mijlocul căreia s-a aflat an de an. De regulă, era la curent cu problemele ei și n-a ezitat să îndemne pe șefii de guverne ori miniștrii de resort să găsească resursele economico–financiare pentru materializarea programelor navale și de înzestrare. Cu siguranță nu s-a priceput la chestiuni de armament sau detalii tehnice, dar a beneficiat de consultanță de excepție și a știut să selecteze ideile pe care le-a transformat în obiective strategice. Trebuie, de asemenea, recunoscut că în timpul său marina regală română a trăit cea mai fastă perioadă a ei. Nu este mai puțin adevărat că totul a fost favorizat și de perioada de mare avânt economic din anii 1934–1938, sub guvernarea lui Gh. Tătărescu.

Simpatia, dragostea și, de ce nu, grija față de marină, care a reprezentat o armă spectaculoasă, au avut-o dintotdeauna și alți șefi de state, împărați, regi sau președinți. Carol a fost o fire voluntară și a știut să se bucure de viață și tocmai de aceea, pentru că i-a plăcut riscul și — de ce nu — și aventura, justifică în bună măsură grija pe care a purtat-o armelor tehnice, în general, și marinei, în special.

Chiar dacă el nu a comandat niciodată un vapor și nu a absolvit nici o școală navală, a încercat să substituie aceasta prin IDR din 13 august 1939, când a acordat gradul de aspirant fiului său, Mihai, repartizându-l pe distrugătorul „Regina Maria“, pe care a și primit botezul mării în furtuna din 5–7 ianuarie 1938. Drept urmare, și cei mai înverșunați adversari ai lui, de dragul obiectivității și al adevărului, vor trebui să recunoască faptul că regele Carol al II-lea a fost un protector al marinei regale române. *Q.E.D.* ■

Ion IONESCU

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

Un apel–recviem către Mareșal

Născut la 17 iulie 1919, la Fălticeni, jud. Baia, **Aurel Cornățeanu** avea să devină, la 29 iunie 1940, șeful promoției de aspiranți a Școlii Pregătitoare de Ofițeri de Marină, repartizat Diviziei de Mare (Arhivele Militare Române, fond arhivistic 3.042, Registrul control al ofițerilor activi de marină (veche), vol. I, f. 480).

Îmbarcat, încă de la începerea războiului, la Grupul de Submarine și Vedete Torpiloare, ofițerul a probat o desăvârșită capacitate profesională și aptitudini marinărești, care l-au propulsat la comanda vedetei rapide „Viforul". În această ipostază a dovedit mult curaj și spirit de sacrificiu, luând parte activă cu nava la peste 22 de misiuni, executate exemplar, în apele teritoriale și cele inamice, astfel: a îndeplinit șase misiuni în apele Odessei și Tendra (Crimeea); a salvat 18 naufragiați de pe distrugătorul „Moscova", scufundat, la 26 iunie 1941, în apele Mării Negre, la sud de Constanța; a scufundat un submarin sovietic în regiunea Mangalia; a atacat cu mitraliera de la bord și a izgonit două hidroavioane de recunoaștere în regiunea Sf. Gheorghe; a participat cu nava sa la executarea unui baraj de mine ușoare în apele inamice, făcând siguranță antisubmarină navelor care plantau barajul; a efectuat numeroase misiuni de escortă antisubmarin și A.A. pentru submarinul „Delfinul" și navele noastre de suprafață; a executat escorta și siguranța antisubmarin a navelor „Kassa", „Koloszvar" și „Budapest" în regiunea Bugaz–Odessa–Oceakov, misiune elogiată prin ordin de zi de mulțumire înaintat de Misiunea Navală Germană Comandamentului Forțelor Navale Române (AMR, fond 3.042, dosar 149 Est, f. 335).

În ultima sa misiune încredințată — escortarea navelor „Ungvar" și „Tisza" —, aspirantul Aurel Cornățeanu a pierit în valuri împreună cu vedeta sa și o parte din echipaj, în dimineața zilei de 9 noiembrie 1941, în urma lovirii unei mine marine sovietice de mică adâncime. Astfel, în dreptul Capului Fontana, între Bugaz și Odessa, destinul nemilos a curmat o carieră scurtă, dar promițătoare, prin exemplul viu de abnegație, curaj și strălucit devotament pe care le-a întruchipat energicul marinar (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial. 1941–1945. Dicționar enciclopedic*, București, Ed. Enciclopedică, 1999, p. 105).

Profund mișcat de această crudă fatalitate, căpitanul **Petre Popescu–Deveselu**, șeful de stat major al Forței Navale Maritime, fost director de studii al Școlii Navale, între 1937–1940, avea să adreseze personal mareșalului Ion Antonescu următorul memoriu:

„Domnule Mareșal,

Gândurile mele de ieri nu v-au ajuns înainte de a mi se cutremura făptura pentru pierderea celui mai bun ofițer de marină din pleiada de foști elevi ai mei. În lupta pentru gloria neamului românesc și pentru un drept cucerit în Marea Neagră prin arme, s-a dus, astăzi, la 8,30, în adâncuri cu vedeta sa aspirantul Cornățeanu Aurel.

Domnule Mareșal, acest ofițer strălucit a fost elevul eminent al Școlii Navale, cum nu a avut marina și nu va mai avea multă vreme. Comandant al vedetei rapide «Viforul», era cel mai tânăr între tinerii investiți cu această mare și grea răspundere. Brav între bravi, a luat parte la toate operațiile vedetelor noastre rapide și de la Mangalia până la Gura Bugului apele Mării Negre îi vor slăvi numele. Pe mormântul lui în sânul lui Adamastor se va putea clădi un crez nou în Marina noastră. Dacă un alt Camoeus *(poetul portughez Luis de Camoes, 1524–1580, n.n.)* **ar trăi astăzi, ar scrie o altă lucrare a *Lusiadelor* și eroul său ar fi sublimul meu fost elev: aspirantul Cornățeanu Aurel.**

Am nutrit întotdeauna în gând, ca prin dumneavoastră să se redreseze și marina și astăzi vă rog din suflet să puneți cea mai frumoasă piatră de monumentală înălțare a acestei instituții.

Dați post–mortem cruciulița albastră aspirantului Cornățeanu Aurel cu mâna dumneavoastră și cu slova ca un tablou cu chipul lui minunat și cu această cruciuliță să străjuiască în sala de onoare a Școlii Navale și atfel generațiile de marinari ce vor veni să fie ca el: în faptă, în gând și în credință.

În fața lui Dumnezeu și a conștiinței mele, am mulțumirea datoriei împlinite, că la cele cinci promoții de ofițeri, cărora le-am împlântat o credință la Școala Navală, roadele se văd; dar amărăciunea îmi este mare că cel mai bun dintre cei buni nu a supraviețuit faptelor sale. Aspirantul Cornățeanu Aurel va putea să fie în veacuri simbol de credință pentru marinari; așa cum sublocotenentul Dumitrescu Marius va rămâne pentru Armată.

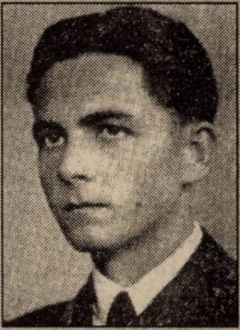
Lt. (post–mortem) Aurel Cornățeanu

Să trăiți, domnule Mareșal, întru noi și glorioase înfăptuiri și întru cinstirea celor cari contribue cu viața lor la scrierea paginilor de istorie glorioasă a Neamului Românesc".

În urma propunerii avansate de Comandamentul Forțelor Navale Maritime, avizată favorabil de comandanții Diviziei de Mare și Marinei Regale, aspirantul Aurel Cornățeanu a fost decorat post–mortem, prin ID nr. 2.040, din 16 iulie 1942, cu Ordinul „Mihai Viteazul", clasa a III-a.

Document comunicat
de **Marian MOȘNEAGU**

Un armistițiu cu efecte devastatoare

Marina comercială română sub control sovietic

Semnarea armistițiului, în noaptea de 12/13 septembrie 1944, la Moscova, de către delegația guvernamentală română condusă de Lucrețiu Pătrășcanu, n-a exclus echivocul în ceea ce privește ocuparea militară sovietică a țării și nu a rezolvat nici pe departe problemele grave cu care România, tratată ca o țară învinsă, se confrunta deja. Acest document, care a stat la baza statutului juridic al României până la încheierea păcii, a influențat în mod covârșitor, prin consecințele și implicațiile sale directe și indirecte, evoluția economiei românești. În mod firesc, efectele au fost resimțite și de marina comercială a țării.

Distrugere programată

La 23 august 1944, numai parcul de nave fluviale civile de care dispunea România cuprindea 96 de unități cu propulsie proprie, totalizând 36.111 CP (nave de pasageri, remorchere, șlepuri și tancuri cu motor) și 512 unități fără propulsie, totalizând o capacitate de transport de 431.431 tone metrice (șlepuri, ceamuri, tancuri). Pe măsura degajării porturilor dunărene de epave și a restabilirii unui traseu navigabil, flota fluvială a fost folosită de Comandamentul sovietic în proporție de 78% din puterea de tracțiune și de 86% din capacitatea de transport, situație în care semnarea armistițiului nu a făcut altceva decât să consfințească, prin anumite prevederi ale sale, o stare de fapt deja existentă.

Potrivit prevederilor Convenției de armistițiu, vasele de comerț românești, care se găseau în apele românești, cât și în cele străine, urmau să fie supuse controlului operativ al Înaltului Comandament Aliat (Sovietic) pentru folosirea lor în interesul Aliaților (v. „Monitorul Oficial", I, nr. 219, 22 septembrie 1944: Convenție de Armistițiu între Guvernul Român, pe de o parte, și Guvernul Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte).

Un efect devastator asupra flotei comerciale românești l-a avut și obligația României de a plăti — „pentru pierderile cauzate Uniunii Sovietice de operațiunile militare și de ocuparea de către România a teritoriului sovietic" — despăgubiri în valoare de 300 milioane dolari SUA, plătibile în șase ani în mărfuri: produse petroliere, cereale, cherestea, ambarcațiuni maritime și fluviale etc. (ibidem, art. 11). Baza pentru stabilirea plății despăgubirilor era dolarul american la paritatea echivalentului său în aur (ibidem, Anexa la art. 11).

Ulterior, o Convenție, încheiată la 16 ianuarie 1945 între guvernele român și sovietic, a prevăzut planul livrărilor, a cantităților și calității mărfurilor ce trebuiau livrate Uniunii Sovietice în decurs de șase ani, în valoare de 50 milioane dolari anual, precum și prețul acestora (Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 38).

Conform prevederilor acestei Convenții, în perioada 12 septembrie 1944 –12 septembrie 1950, România trebuia să livreze produsele după prețurile mondiale din 1938, majorate cu 15% pentru unele produse între care și vasele maritime și fluviale. Erau prevăzute, totodată, eșalonarea livrărilor și termenele respective anuale, ca și sancțiuni pentru întârzieri la livrare, mergând până la livrări suplimentare de 5% pentru fiecare lună întârziere *(ibidem)*.

Referitor la marina comercială, Anexa 1 a Convenției din 16 ianuarie 1945, prevedea livrarea obligatorie în contul art. 11 al Convenției de armistițiu a următoarelor nave și instalații portuare: patru vase maritime în valoare de 1.849.030 dolari; 160 de vase fluviale în valoare de 5.451.805 dolari; 23 de vase tehnice, mecanisme portuare și docuri plutitoare în valoare de 517.733 dolari; 168 de vase nou construite în valoare de 11.843.255 dolari (*23 August 1944. Documente 1944–1945*, vol. III, București, Ed. Științifică și Enciclopedică,1985, p. 482–523). Totalul de 19.656.823 dolari era eșalonat pe parcursul a șase ani, din care, în primul an (12 septembrie 1944–12 septembrie 1945), trebuia livrat aproape 40%.

La 1 martie 1945, după cedarea primului lot de vase, în folosința economiei naționale rămăseseră doar 14 unități cu

Regele Mihai, dr. P. Groza și Gh. Tătărescu, la ceremonia de retrocedare a navei-școală „Mircea" (27.V.1946)

propulsie proprie (6.632 CP) şi 232 unităţi fără propulsie proprie, cu o capacitate totală de 217.403 tone metrice, ceea ce a însemnat **reducerea cu aproximativ 45% a capacităţii de transport a României.**

Punerea în aplicare a acestor acorduri a marcat şi începutul procesului de distrugere a flotei maritime comerciale, căreia sovieticii i-au arătat o atenţie deosebită încă pe timpul discuţiilor privind Convenţia de armistiţiu desfăşurate la Moscova în septembrie 1944, când A.I. Vâşinski a cerut ca vasele de comerţ româneşti, în apele româneşti sau străine, să fie puse sub controlul operaţional al Înaltului Comandament Aliat (Sovietic) pentru a fi folosite în interesul general al războiului, de fapt sovietic (Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945–1947)*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1988, p. 44).

La începutul lui octombrie 1944, navele Serviciului Maritim Român „Alba Iulia", „Ardeal" şi „Dacia" au fost preluate de comandamentul sovietic instalat la Constanţa şi utilizate pentru transporturi. Din Jurnalul de operaţiuni al comandamentului Forţelor Maritime şi Fluviale reiese că, la 6 octombrie 1944, navele mixte, de pasageri şi mărfuri, „Alba Iulia" şi „Ardeal", au ieşit din port escortate de 11 vedete sovietice. La 20 octombrie 1944, „Ardeal" a revenit în portul Constanţa având la bord cadeţi şi familii de ruşi. O zi mai târziu, pasagerul „Dacia", transformat în timpul războiului în crucişător auxiliar–puitor de mine, părăsea Constanţa având la bord personal sovietic. La 25 octombrie 1944, intra în port „Alba Iulia" având la bord trupe sovietice şi material de război.

După efectuarea mai multor transporturi, cele trei nave au fost preluate de sovietici în baza prevederilor Convenţiei de armisitiţiu. Acestora li s-au adăugat motonava „Basarabia" adusă, în octombrie 1944, împreună cu nava de acelaşi tip „Transilvania" de la Istanbul, unde au stat la adăpost în anii războiului. „Basarabia" a fost oprită definitiv de ruşi în serviciul cărora a purtat numele de „Ucraina", în timp de „Transilvania", împreună cu „Ardealul", navă retrocedată în noiembrie 1945, au rămas singurele nave maritime comerciale aparţinând flotei de stat a României, din cele 16 existente la începutul ostilităţilor.

În tot acest timp, porturile maritime şi fluviale româneşti, şantierele navale, instalaţiile portuare, cheurile, magaziile, docurile au fost în serviciul autorităţilor sovietice, fiind folosite pentru nevoi interne doar cu acordul acestora. Astfel, în primii doi ani postbelici, aproape întreaga capacitate a şantierelor şi atelierelor de reparaţii navale a fost la dispoziţia navelor sovietice sau a celor aflate în folosinţa Comandamentului sovietic. Abia după schimbarea la Bucureşti, la 16 mai 1947, a instrumentelor de ratificare ale Tratatului de navigaţie sovieto–român, semnat, la Moscova, încă din 20 februarie 1947, ratificat de regele României la 7 aprilie şi de prezidiul Sovietului Suprem al URSS la 20 aprilie acelaşi an, au putut fi reglementate unele norme pentru darea şi primirea comenzilor de reparaţii al căror cost urma să fie suportat de partea sovietică („Marina Nouă", an. III, nr. 69, p. 1).

Încercând să rezolve problema lipsei de material flotant, guvernul român a solicitat restituirea unui număr de nave, din cele preluate de organismele sovietice după 1 septembrie 1944. Ca urmare, prin Convenţia semnată la Moscova, la 11 septembrie 1945, de dr. Petru Groza şi Gheorghe Tătărescu, pentru partea română, şi A.I. Mikoian şi A.I.Vâşinski, în numele guvernului sovietic, acesta din urmă a consimţit să satisfacă cererea României şi să retrocedeze un număr de 18 nave maritime de război şi 23 nave din flota comercială şi tehnică, nave aparţinând statului sau unor societăţi şi armatori particulari (Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *România şi Armistiţiul cu naţiunile Unite. Documente*, vol. II, Bucureşti). Fapt realizat numai în parte, URSS ignorând atât prevederile acestui document, cât şi unele articole din Convenţia de armistiţiu, cum erau cele care obligau România să pună la dispoziţia Înaltului Comandament Aliat Sovietic **mijloacele proprii de transport** pe apă, de unde reieşea dreptul de proprietate indiscutabil al statului român asupra navelor sale. Între navele nerestituite s-au numărat 57 nave maritime şi fluviale de comerţ şi 64 nave, ambarcaţiuni tehnice şi speciale, deşi Convenţia de armistiţiu nu conţinea nici un articol care să prevadă că vasele pot fi obiect de captură.

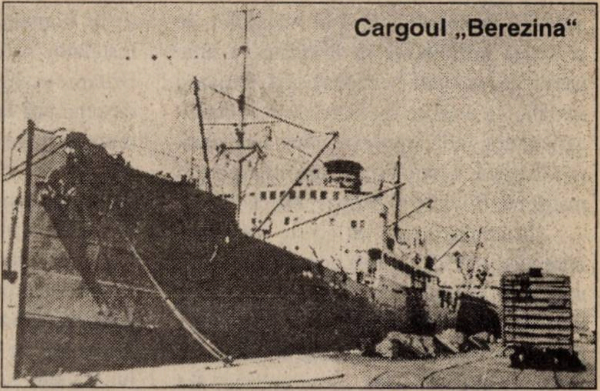
Cargoul „Berezina"

În anii următori, până în 1950, marina comercială română a trebuit să facă faţă obligaţiilor ce decurgeau din eşalonarea livrărilor de material naval, mai ales construcţii noi, aşa cum fusese hotărât prin Convenţia din 16 ianuarie 1945. În aceste împrejurări, refacerea şi dezvoltarea flotei comerciale române, cu suprastructurile necesare, avea să fie un proces de lungă durată şi deosebit de dificil în condiţiile existenţei societăţilor mixte sovieto–române prin intermediul cărora partea sovietică a putut controla şi impune politica proprie în cele mai importante sectoare ale economiei noastre naţionale.

Parteneriat loial

La sfârşitul lui 1944 şi începutul lui 1945, în condiţiile în care volumul schimburilor economice externe realizat de România era cu totul nesatisfăcător faţă de necesităţi, guvernul prezidat de dr.Petru Groza a încheiat, în urma tratativelor desfăşurate în perioada 25 aprilie–8 mai 1945, **Acordul privind livrările reciproce de mărfuri dintre România şi URSS** („Monitorul Oficial", I, nr. 133, 15 iunie 1945).

Convenţia semnată la 8 mai 1945, la Moscova, de ministrul de Finanţe, Mircea Durma, din partea statului român, şi de A.I. Mikoian, din partea URSS, cuprindea patru texte separate în care erau puse bazele viitoarelor relaţii economice dintre cele două state. În Protocolul nr. 4 al Acordului, se prevedea înființarea, în România, a unui număr de societăți cu capital mixt, român și sovietic, în diferite sectoare ale economiei: agricultură, industrie (extractivă, forestieră, metalurgică, a sticlei), pentru transporturi maritime, fluviale și aeriene, bănci.

În conformitate cu aceste prevederi, între 1945–1952, au fost constituite în România 16 societăți mixte sovieto–române, între care „Sovrompetrol“ (17 iulie 1945), „Tars“ — Transporturi aeriene româno–sovietice (8 august 1945), „Sovrombanc“ (14 august 1945), „Sovromcărbune“, „Sovrommetal“, „Sovromlemn“, „Sovromgaz“ (20 martie 1946), „Sovromtractor“, „Sovromchim“ (august 1948), „Sovromconstrucția“ (iulie 1949), „Sovromutilaj petrolier“, „Sovromnaval“ (august 1952) ș.a.

Procesul de sovietizare a economiei românești a afectat și flota comercială română, transporturile fluviale și maritime, în special după 19 iulie 1945, când guvernul României și cel al URSS au semnat Convenția pentru înființarea Societății de Navigație Sovieto–Română („Sovromtransport“).

În principiu, documentele de constituire prevedeau ca la fondarea acestor societăți contribuția celor două părți, română și sovietică, să fie egală. În practică, lucrurile au stat cu totul altfel. În timp ce contribuția părții române era reală, ea însemnând atât producția și drepturile generale de producție, cât și capitalul financiar și potențialul tehnic și uman, contribuția părții sovietice s-a constituit din acțiunile și activele care au aparținut capitalului german investit în România din diverse utilaje, mașini, instalații, precum și din numerar. Marea Britanie și SUA renunțaseră deja la cererile de reparații cu privire la proprietățile germane și italiene în Europa de Est, în favoarea Uniunii Sovietice, în urma Acordului de la Potsdam, din august 1945. Sovieticii nu au făcut însă distincție între adevăratele proprietăți germane și italiene din România și fostele proprietăți franceze, belgiene și olandeze din această țară, dobândite în mod frandulos de Germania în timpul războiului. Așadar, în majoritatea cazurilor, contribuția statului sovietic s-a redus la participarea cu instalații, mașini și echipament industrial, material naval, care nu-i aparțineau, capturate de Armata Roșie, în România, în cursul lui 1944. De pildă, „materialul sovietic“ care a contribuit la formarea și funcționarea societăților „Sovrompetrol“ și „Sovromtransport“ era, la orgine, în majoritate românesc.

Pe parcursul existenței lor, sovromurile au beneficiat de o serie de avantaje, chiar de un regim preferențial, frustrând statul român de venituri importante.

Prin derogări de la prevederile legii timbrului și a impozitului pe acțiuni, ele erau scutite atât la constituire și înregistrare, cât și pentru emiterea de acțiuni la înființare de toate taxele și impozitele de orice natură către stat sau alte autorități publice.

Scopul lor declarat — reconstrucția economiei românești și valorificarea resurselor țării — a rămas departe de a fi atins și de fapt nici nu ar fi fost posibil. Aspectele negative ale contractului erau evidente. Dacă constituirea capitalului social s-a realizat pe baza principiului parității aporturilor, în privința finanțării activității sovromurilor, contribuția celor două părți nu mai era egală, cuantumul părții române fiind mult mai mare, la unele societăți aproape exclusiv. În condițiile contribuției inegale a celor două părți, partea beneficiarilor, proporțional cu aportul de capital social, devenea inechitabilă. Politica de asigurare cu fonduri împrumutate aproape exclusiv de pe piața românească, concomitent cu practicarea unor dobânzi deosebit de mici, constituia nu numai un element de inechitate economică, dar contribuia și la îngustarea posibilităților de acumulare pentru economia românească. Mai mult, partea română nu putea dispune și orienta activitatea sovromurilor în concordanță deplină cu interesele economiei naționale.

Motonava „Basarabia“, una dintre navele românești oprite definitiv de „aliatul“ sovietic...

Este cert că acest societăți nu au acționat corect nici din punct de vedere principial, politic, nici eficient economic. Nefiind constituite, în fapt, pe baza unor condiții reciproc avantajoase stabilite între parteneri loiali, întreprinderile mixte sovieto–române au fost nerentabile, cel puțin pentru una din părți, ele devenind, de cele mai multe ori, o frână în calea dezvoltării acesteia. Acest adevăr este demonstrat cu prisosință și de evoluția flotei maritime comerciale române în primul deceniu de după al doilea război mondial.

Moscova: unic proprietar

Atât stadiul de dezvoltare economică și relațiile comerciale ale României în primii ani de după război, cât și înființarea Societății „Sovromtransport“, la 19 iulie 1945, nu au dat flotei maritime posibilitatea unei dezvoltări spectaculoase.

În afara navei mixte „Ardeal“ și a motonavei „Transilvania“, care-și vor relua cursele în anul 1946, până în 1954 în dotarea flotei maritime românești au intrat numai opt nave, partea sovietică rezumându-se la numai patru cargouri, a căror vechime a impus permanente transformări.

În baza unui proces–verbal de predare–primire, încheiat, la 6 august 1949, între guvernul român și sovietic, acesta din urmă a predat Societății de navigație „Sovromtransport“ nava „Plehanov“ (5.200 TDW), construit în Anglia în 1900 (Arhivele Naționale Constanța, Fond Căpitănia Portului Constanța, Registrul Matricol al navelor, Matricola nr. 79, din 9 august 1949). În același an, în aceleași condiții, a intrat în dotare și cargoul „Dimitrov“ (6.096 TDW). La 17 martie 1962, nava construită în Olanda, în 1920, a fost rebotezată „Oltenia“ (idem, Matricola nr. 75,

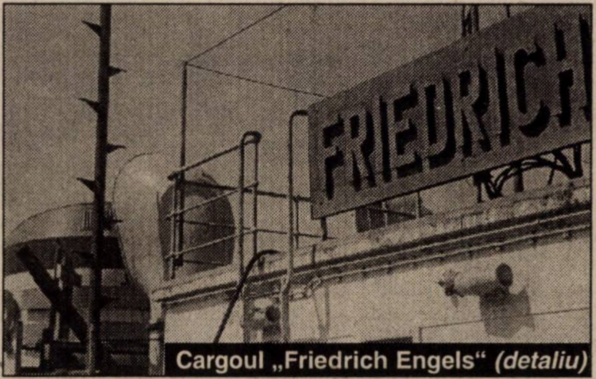
Cargoul „Friedrich Engels“ *(detaliu)*

din 12 august 1949). A urma cargoul „Friedrich Engels“ (5.500 TDW), construit la Leningrad, în 1930. Timp de trei ani (1957– 1960), „Friedrich Engels“ a stat în șantier pentru reparații și transformări capitale, care au presupus și înlocuirea motorului principal. Începând cu 1962, nava va purta numele de „Mamaia“ (idem, Matricola nr. 73, din 2 august 1949) În sfârșit, ultima navă dată de sovietici, în 1951, a fost cargoul „Berezina“ (4.849 TDW), construit în 1918. După ce, în perioada 1956–1958, a suferit transformări și reparații capitale și această unitate va fi rebotezată în 1962, primind numele „Eforie“ (ibidem, Matricola nr. 87, din 27 martie 1951). Contribuția României la constituirea „Sovromtransportului“ a constat din închirierea Șantierului Naval Constanța, Șantierului Naval Turnu Severin și Șantierului Naval „România“ din Brăila. Partea română a fost obligată, de asemenea, să înscrie și cele două nave maritime pe care le mai avea în dotare, „Transilvania“ și „Ardeal“.

În anii următori, contribuția României la activitatea „Sovromtransportului“ a crescut cu încă patru cargouri, dintre care două construite în șantierele navale de la Turnu Severin și Brăila. Este vorba de motonavele „Midia“ și „Sulina“ de 600 TDW, a căror construcție, începută încă din 1942, s-a terminat în 1950. Celelalte două motonave–cargouri „Constanța“ (rebotezată „Tulcea“, în 1963) și Mangalia, de același tonaj, au fost construite, în 1950, în Șantierul Naval din Budapesta. În 1954, când guvernul sovietic a transmis guvernului român cota sa de participare la Sovromuri, fapt ce a marcat desființarea acestor societăți, cele zece nave au trecut în proprietatea Întreprinderii de Navigație Maritimă și Fluvială NAVROM.

Această flotilă, alcătuită din nave mici, vechi, cu capacitate de transport și autonomie reduse, a constituit în fapt nucleul de la care NAVROM, adevăratul urmaș al Serviciului Maritim Român, a demarat în dificila misiune de a constitui o flotă maritimă demnă de o țară cu ieșire la mare.

Odată înființate, Sovromurile au beneficiat de privilegiul extrateritorialității, prevăzut în art. 5 din Legea pentru naționalizare întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, intrată în vigoare, la 11 iunie 1948. Acest articol stipula că proprietățile „unui stat membru al Națiunilor Unite care dobândise astfel de proprietăți drept rezultat al punerii în aplicare a Tratatului de pace sau a reparațiilor de război“ erau scutite de expropriere. Prevederea se referea, în mod special, la URSS și făcea din guvernul de la Moscova unicul proprietar și beneficiar al proprietăților dobândite și recunoscute, ulterior, drept legale în România, implicit al mijloacelor de transport maritim și fluvial. Cu toate acestea, după ce vreme de câțiva ani, prin activitatea acestor societăți, o bună parte din resursele economice ale țării au luat drumul URSS, Sovromurile au fost desființate. Prin acordurile succesive privind vânzarea și predarea către România a părții de participație sovietică la societățile mixte sovieto–române, încheiate la 31 martie și 18 septembrie 1954, 12 din cele 16 societăți au fost desființate, urmând ca în 1956 să fie lichidate și ultimele rămase în activitate. ■

Carmen–Irene ATANASIU

Prigoana împotriva cadrelor Marinei Militare

Între reacțiune și epurare: Grupul „Roman“

Marian MOȘNEAGU*

Arestarea și anihilarea parcului de nave, construcțiilor și a transporturilor navale românești după 23 august 1944, au fost urmate, în primii ani postbelici, și de o înverșunată prigoană împotriva cadrelor Marinei Militare, suspectate de atașament față de vechiul regim. Astfel, într-un cadru instituțional și legislativ propice samavolniciilor, sub oblăduirea reprezentanților Armatei Roșii de ocupație, instrumentele acesteia au recurs la imixtiuni și epurări în rândul ofițerilor și maiștrilor militari și la substituirea lor treptată cu elemente loiale. Într-un climat de insecuritate socială, de brutalitate și obediență față de ocupant, represiunea comunistă nu a ezitat să utilizeze etichetarea oamenilor vechii elite marinărești drept „dușmani ai democrației“, „reacționari periculoși“, „antiguvernamentali și antisovietici“, ca pretext pentru compromiterea, izolarea, judecarea, condamnarea sau trecerea în cadrul disponibil a foștilor combatanți pe frontul maritim al Mării Negre ori a celor care refuzau să accepte noua doctrină politică bolșevică.

---

* Lt. c-dor drd., șeful Secției Istorie Navală, Muzeul Marinei Române, Constanța

Măsuri radicale

În nota la adresa nr. 169, din 13 iulie 1946, expediată de șeful Secției a II-a din Direcția Operații Centrului de Control Militar nr. 1, personalul care făcea obiectul urmăririi era astfel categorisit:

„**Categoria I** formează vârfurile reacționare periculoase care nu se vor încadra niciodată în vremurile actuale și nici în regimul actual democratic, fiind un **focar de propagandă** antidemocratică, antiguvernamentală, antisovietică și un **focar de teroare** (*subl. ns.)* contra, mai ales, a elementelor tinere din Marină. Această categorie conduce și se folosește de elementele din categoria a II-a, din care pot fi alese alte vârfuri, atunci când vârfurile actuale nu vor mai fi în cadrele active ale Armatei.

Trecerea categoriei I în cadrul disponibil cu toate drepturile prevăzute în Legea cadrului disponibil, dreptul de a purta uniformă încă un an după punerea în cadrul disponibil, precum și păstrarea, pe timp de un an, a tuturor drepturilor pe care le au ofițerii activi rămași în Armată **nu este o măsură practică și eficace** fiindcă ei vor influența și conduce mai departe pe cei din **categoria a II-a**, bucurându-se de ascendentul gradului și de faptul că conducerea nu i-a găsit cu nimica pătați, nicidecum vinovați de activitatea lor. Pentru această categorie trebuie aplicată **«epurarea»**, făcând prin această măsură să dispară credința că nu se va întâmpla nimica celora care fac ca ei, și în același timp dându-se liniștea tuturora care merg pe drumul democrației și se înlătură ideea că Marina este antidemocratică și deci posibilitatea de a fi desființată.

Categoria a II-a formează mediul reacționar **moderat**, care este însă sub influența **categoriei I** și care, chiar dacă cei din **categoria I** vor pleca, ei vor continua activitatea reacționară. Nu se poate conta pe sinceritatea lor și nici pe reeducarea lor, chiar dacă unii vor arăta cu timpul că se încadrează în regimul actual. Toți ar trebui mereu supravegheați și nu se vor putea folosi în misiuni de încredere. Dacă se urmărește o **purificare totală** a Marinei și o **democratizare reală**, atunci nu trebuie nimica precupețit, și trecerea lor în cadrul disponibil, potrivit Legii cadrului disponibil, este **o măsură sănătoasă pentru marină și justă pentru ei**. Fiecare știe că nu este o dușmănie contra lui aplicarea legii, ci consecința comportării lui. Drepturile acordate de lege sunt mari și ei nu sunt lăsați pe drumuri. Dacă, prin excepție, unii din ei ar deveni cu timpul loialiști sinceri *(sic!)*, vor putea fi primiți în Marină. Reformele mari nu cer compromisuri, ci măsuri radicale" (Arhivele Militare Române, fond 5.417, dosar nr. 1.585, f. 1–6).

În acest temei, o primă listă conținea 14 ofițeri din **categoria I**, printre care contraamiralii Gheorghe Dumitrescu și August Roman, pentru care se solicitau Biroului cinci fișe pentru fiecare și ordin Centrului spre a le urmări activitatea, respectiv 58 de ofițeri din **categoria a II-a**, în frunte cu contraamiralii Alexandru Stoianovici și Iacob Bălan.

Pentru concluzii, raportul aducea următoarele argumente: „Plecarea **categoriei I și a II-a** din Marină va aduce liniștea în toată Marina *(!)*, ea putând să se dezvolte într-un regim democratic realmente, căpătând încrederea conducerii și aliaților. Oscilațiunile și a celor de bună credință vor dispare și toate energiile se vor canaliza pentru propășirea Marinei. Nici unul din cei care ar pleca nu este indispensabil Marinei din punct de vedere profesional. Cu ofițerii care rămân se poate realiza mult mai mult decât dacă ar rămâne și **categoria I** și **categoria a II-a**, fiindcă nu va mai fi cine să-i deruteze. Elementele tinere, lipsite de propaganda reacționară, se vor încadra repede în ritmul democratic și **ele sunt viitorul Marinei**.

Gradele mari din **categoria I** și **categoria a II-a** n-au acționat, așa cum spun ei, pentru salvarea Marinei ci pentru salvarea propriei lor situații. Sinceritatea, obiectivitatea, locialitatea, justețea au stat la baza întocmirii acestui document".

În virtutea acestui raționament, un număr de 162 de ofițeri de marină au fost trecuți în cadrul disponibil la cerere și din oficiu, potrivit Înaltelor Decrete Regale nr. 2.121, din 5 iulie 1946, nr. 2.269 și 2.270 din 22 iulie, nr. 2.495, 2.496, 2.497 și 2.498, din 9 august 1946. Cap de afiș era, bineînțeles, contraamiralul August G.T. Roman (ibidem, f. 28–34).

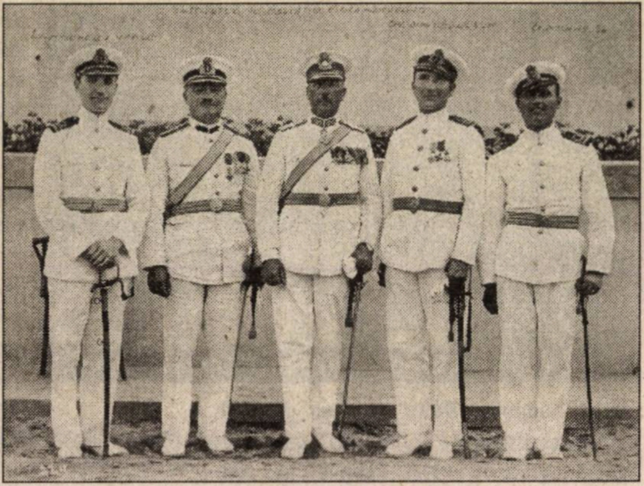

La Institutul de Educație Fizică din București, în 1935; primul din stânga, lt. Vasile Marinescu; lt. Gh. Mocanu și cpt. Eugen Dimitriu, primii doi din dreapta

Revoltă la Subsecretariatul de Stat al Marinei

În declarația redactată de comandorul Eugen Săvulescu, director pentru Educație, Cultură și Propagandă (ECP) al Subsecretariatului de Stat al Marinei Regale (SSM), acesta relatează cu lux de amănunte împrejurările în care s-a produs incidentul atribuit grupului reacționar din Marina Regală.

„În ziua de 18 mai a.c. (1946, n.n.) *ora 14,30, s-a primit de la MR Inspectoratul General ECP ordinul telefonic nr. 465, care prevedea ca în toate Comandamentele și unitățile să se țină, în timpul cel mai scurt, mitinguri pentru solidaritatea armatei cu sentința dată de Tribunalul Poporului în procesul criminalilor de război, cerându-se în același timp imediata ei aplicare. Ordinul prevedea să se supună adunării o moțiune în sensul celor de mai sus. Se specifica chiar, în mod precis, că moțiunea trebuia supusă adunării spre votare, urmând a fi trimisă Tribunalul Poporului în minim de timp posibil.*

Rezumatul dezbaterilor trebuia raportat imediat telefonic, iar o copie a moțiunei urma să fie înaintată prin curier Inspectoratului ECP.

Pentru executarea acestor dispozițiuni, am raportat d-lui ministru al Marinei, care a aprobat: ca mitingul să aibă loc în ziua de 20.V. a.c. ora 9; ca, după deschiderea mitingului de către d-sa, să vorbească directorul ECP pentru lămurirea rostului acestui miting; după care să vorbească d-sa, expunând vina criminalilor de război și sensul solidarizării armatei alături de popor; după aceea, să ia cuvântul dl secretar general și subdirectorul ECP; să se citească și să se supună adunării o moțiune.

Pentru executarea acestor dispozițiuni, în ziua de 19.V. a.c., s-a dat o circulară în minister, anunțând mitingul și participarea întregului personal militar și civil, fără a se specifica însă scopul adunării. În același timp, cei ce urmau să ia cuvântul au fost anunțați pentru a se pregăti.

A doua zi, la orele 9, personalul a fost adunat în sala de festivități a SS Marină, așteptând sosirea d-lui ministru, care a venit la orele 9,30. În acest interval de așteptare, s-au format în sală diferite grupuri, între care unul compact în fundul sălii, compus din personalul civil de ambe sexe și personalul inferior din SSM și un alt grup distinct, de ofițeri superiori, în față, în partea stângă a sălii, între care notez pe c-dor Bujoreanu, cpt.c-dor Bercea, cpt. c-dor Ionescu Mircea, lt. c-dor Stoenescu N., lt. c-dor Eftimie St., lt. c-dor Bădescu Victor etc.

La orele 9,30, mitingul a fost deschis chiar de către dl ministru, care a intrat direct în subiectul cuvântării sale, citită după un text pregătit. La sfârșitul cuvântării, dl ministru a ordonat să se dea lectură proectului de moțiune, după care a întrebat adunarea dacă este de acord.

Sala a răspuns prin strigăte de «Nu» mult prelungite și repetate, însoțite de gesturi și atitudini ostile. În timpul acestei manifestări, s-a desprins c-dorul Bujoreanu Florin, cerând cuvântul și marcând prin atitudinea sa că este un fel de purtător de cuvânt al celor din sală. A început să vorbească pe un ton foarte ridicat, enervat, adresându-se când d-lui ministru, când sălii, care îl susținea cu aclamații și strigăte, spunând între altele:«Armata nu face politică și nu înțelegem să fie amestecată și întrebată în asemenea chestiuni»;«Acestea sunt chestiuni care socotim că privesc numai justiția și ca atare noi nu trebuie să fim obligați să ne pronunțăm asupra sentinței sau modului ei de aplicare»;«Nu admitem asemenea procedee dictatoriale și totalitare, în care nu văd nici o diferență față de cele din vremea lui Antonescu»; «Eu sunt bun român și am fost democrat de totdeauna, nu ca unii de dată recentă, și ca bun român mă desolidarizez de asemenea procedee și atitudini».

La acestea, sala întreagă a izbucnit în aplauze și strigăte aprobatoare.

«Iar dacă dvs., domnule ministru, mă obligați să iau atitudine în sensul celor expuse prin moțiune, vă rog să mă considerați ca scos de sub obligațiunile pe care mi le impune haina militară».

«Cine a ordonat așa ceva și cine a luat inițiativă în minister, care nu se încadrează în manifestările Armatei?» etc.

În tot timpul acestei manifestări violente a c-dorului Bujoreanu Florin și aprobată mereu de sală, cpt.c-dor Bercea Alex. intervenea zgomotos, accentuând că asemenea procedee înseamnă dictatură și că nimeni nu se poate solidariza cu ele.

În același timp cu ei și în pauzele făcute de c-dorul Bujoreanu Florin, lt. c-dorul Bădescu Victor intervenea sgomotos, îndemnând la desolidarizare, arătând că asemenea procedee înseamnă dictatură și cerând să se treacă la vor secret. În tot timpul acestor ieșiri, personalul, pe grupuri, avea discuții zgomotoase și protesta negativ și ostil față de un grup izolat, format din dl ministru, dl secretar general și subsemnatul. La strigătele de «vot secret», inițiate de lt. c-dor Bădescu Victor și reluate și de alții, dl secretar general, c -amiral Cristescu Nic., a intervenit arătând că militarii și funcționarii publici trebuie să aibă curajul opiniei, să-și spună părerea pe față și deci nu este cazul de «vot secret».

La un moment dat, comandorul Bujoreanu are o nouă ieșire violentă și cu un ton ridicat și atitudine agresivă a sfidat pe dl secretar general cu cuvintele: «Vă rog să spuneți dvs., d-le amiral, dacă în conștiința dvs. sunteți de acord cu asemenea procedee și atitudini». La această întrebare insolentă, dl amiral C. Cristescu pune la punct îndrăzneala ofițerului, interzicându-i să-i pună astfel de întrebări și cu asemenea atitudine.

Reieșea, din spusele c-dorului Bujoreanu și intervențiile cpt. c-dor Bercea și lt. c-dor Bădescu, ca și din strigătele masei anonime din sală, nu că ei nu ar fi de acord cu textul moțiunei sau cu procedeul de vot, ci cu sentința însăși.

A luat cuvântul lt. c-dor Stoenescu Nic., subdirectorul ECP, care arată că, în mod interesat, încearcă unii să pună chestiunea pe plan politic, întrucât, indiferent de păreri politice, pedepsirea criminalilor de război este o acțiune a întregului popor. Sala a ascultat fără întrerupere, dar după asta manifestările ostile au fost reluate. Agitându-se încă ideea votului, am propus ca personalul să semneze în două liste, cei care sunt «pentru» într-una și cei care sunt «contra» în alta.

Sala a protestat contra propunerei, strigând că nimeni nu va semna nimic. În acest timp, o parte din personal, văzând că astfel se pot angaja răspunderi individuale, a încercat să fugă din sală, dar am intervenit, astfel că marea majoritate a rămas pe loc.

Dl amiral Cristescu, secretar general, ordonă apoi ca cei care sunt contra moțiunei să treacă în partea dreaptă a sălii, iar ceilalți la stânga. Toată sala, cu oarecari ezitări din partea unora, a trecut în dreapta, iar în stânga au rămas numai câțiva ofițeri.Grupul care s–a solidarizat astfel cu verdictul și aplicarea lui a fost format numai din: dl ministru al Marinei, dl secretar general, subsemnatul, subdirectorul ECP, lt. c-dor Marinescu Alex., cpt. Marinescu Nic., lt. Mihăilescu P.D., lt. Gadidov și maistrul Nedelcu, toți din Direcția ECP, și cpt. c-dor Leviachi Boris, șeful secretariatului general, lt. col. Pilarino, lt. c-dor Biaciu Iosif și lt. c-dor Receanu Ion.

Față de această situație, mitingul a fost închis de către dl ministru al Marinei, cu toate protestele cpt. c-dorului Bercea Al., care voia încă să mai vorbească.

Ulterior, către orele 11, dl ministru al Marinei mi-a comunicat, de față fiind dl secretar general și subdirectorul ECP, că a vorbit cu comandorul Roșescu, șeful de Stat Major.

Întrebându-l de ce a lipsit de la miting, acesta a pretextat o scuză vagă, precum că trebuia să fie acasă, la ora 9, unde avea un *caz de boală și trebuia să vină un doctor. În realitate, fusese în minister de unde a plecat chiar la începutul mitingului, înapoindu-se îndată după terminarea acestuia. La plecare, atrăgându-i-se atenția de către ofițerul de serviciu, a răspuns că are treabă în altă parte.*

Dl ministru al Marinei ne-a povestit apoi că i-a cerut să-și precizeze atitudinea față de cele întâmplate, mai ales că agitatorii principali erau din subordinea sa. Comandorul Roșescu Gh. a răspuns că armata nu trebuie să facă politică, că nu trebuie să fie obligați ofițerii să se pronunțe în chestiuni care privesc exclusiv Justiția și că noi, militarii, trebuie să ne încadrăm doar în actualele legi și regulamente în vigoare, care spun că ostașul nu face politică.

Adaugă apoi că, având în vedere situația și faptul că el se solidarizează cu atitudinea camarazilor săi, cere să fie desărcinat din funcțiunea de Șef al Statului Major. Dl ministru ne-a arătat apoi că, la cererea sa ca să consemneze aceasta în scris, comandorul Roșescu a refuzat.

Manifestarea sălii, la acest miting, cu strigătele de «Nu», prelungite, cu vociferări zgomotoase, cu gesturile ostile ale unora, cu aplauzele puternice față de ideile exprimate de vorbitorii unei părți din asistență la desolidarizare, cu fuga pe scări afară din sală a unei părți din asistență atunci când s-a pus problema unor semnături și deci a unei răspunderi individuale, cu leșinul uneia din funcționare în urma emoției provocate de situația încordată din sală, a avut un aspect net huliganic.

Această manifestare, cu aspectul și de solidarizare, de fapt, cu regimul antonescian, nu a fost nici întâmplătoare și nici spontană.

Cu toate că circulara dată în minister, în ziua de 19, nu specifica scopul mitingului, grupul interesat cunoștea conținutul ordinului, care venise cu o zi înainte, prin centrala telefonică a ministerului, de unde cei interesați puteau oricând să capete informațiile dorite. Identitatea de argumente și expresii utilizate de către c-dorul Bujoreanu la miting, cât și de c-dorul Roșeanu, față de dl ministru, deși nu luase parte la miting, lasă se se înțeleagă că chestiunea fusese discutată și pusă la punct dinainte.

De fapt, organizarea unei atari manifestări de desolidarizare, de către ***grupul reacționar din Marină****, apare perfect logică, deoarece generalul Șova, fost ministru al Marinei sub Antonescu, a avut ca secretar general pe contraamiralul Roman, șeful grupului. Probabilitatea ca și acesta să fie tras la răspundere îndeamnă pe membrii grupului să creeze o atmosferă defavorabilă procesului și consecințelor sale eventuale în sânul Marinei".*

Cine erau „reacționarii"?

Geneza grupului „reacționar" din Marina Regală este explicată de același comandor Eugen Săvulescu, în introducerea la declarația sa.

„Evenimentele din 6 martie 1945 au adus la conducerea Departamentului Marinei pe dl amiral (rez.) Petre Bărbuneanu, în locul contraamiralului Roman August.

Dl ministru Bărbuneanu a venit la conducere fără a avea o echipă și a lucrat multă vreme cu elemente instalate în posturi de către predecesorul său. Acesta — trecut în funcțiunea de șef de Stat Major al Marinei — a căutat să grupeze în jurul său toate elementele de care se simțea sigur, mutându-le în Statul Major al Marinei. În același timp, a lăsat și în diferite posturi importante din restul Subsecretariatului oameni de încredere. Aceasta este originea organizării acestui grup, care nu a avut — în primele începuturi — o altă convingere decât că, deși momentan scos din funcțiune, regimul democratic fiind trecător, tot acesta este viitorul șef al Marinei.

Dl ministru Bărbuneanu însuși se consulta des cu șeful său de Stat Major și — plecat de mult din armată și necunoscător al situației din acel moment — care a început să contracareze acțiunile grupului reacționar, de câte ori acesta încerca să ia sau să sugereze măsuri contrarii intereselor regimului democratic.

În același timp, acest grup democratic și-a făcut o datorie din a semnala d-lui ministru toate manevrele ascunse ale contraamiralului Roman și a celor din grupul său. Astfel, au ajuns să fie cunoscute atât de dl ministru Bărbuneanu, cât și de către autoritățile superioare militare părerile antidemocratice și antisovietice, atât ale contraamiralului Roman, cât și ale oamenilor săi, ca și influența nefastă pe care, zi de zi, aceștia o exercitau asupra subalternilor din întreaga Marină.

Datorită acestui fapt, la 25 octombrie 1945, au fost desărcinați din funcțiune de către dl ministru de Război și puși la dispoziția Ministerului de Război principalii conducători ai acestui grup: contraamiralul Roman August, fost șef de Stat Major, comandorii Voinescu Victor **(primul comandant al submarinului „Delfinul"; v. foto de mai jos, datând din 1946 — n.n.)** *și Petrovici Mișu, din Statul Major al Marinei, și c-dorul Niculescu Constantin, fost secretar general pentru aplicarea Convenției de Armistițiu.*

Această desărcinare de funcțiuni a fost făcută ca o primă etapă în opera de democratizare a Marinei, rămânând ca, probabil ulterior, să fie îndepărtate și elementele în subordinea acestor șefi ai grupului reacționar și care, deocamdată, au rămas în vechile lor funcțiuni. Această trecere din oficiu în concediu nelimitat a întărit și mai mult coeziunea între componenții acestui grup și i-a legat indisolubil de șeful lor, în a cărui stea continuă să spere, amiralul Roman. Pe de altă parte, faptul că acești conducători ai grupului reacționar nu au fost trecuți de-a dreptul în rezervă a întărit credința întregului grup în ideea că regimul democratic este trecător și, deci, prea slab pentru a lua o măsură drastică, ceea ce au manifestat adesea.

Tot din aceste motive, pe larg comentate de ei, influența lor exercitată din afară a căpătat un deosebit prestigiu asupra colaboratorilor lor rămași în Marină și a împiedicat difuzarea ideilor democratice în masa ofițerilor fără atitudine politică precizată până atunci.

De remarcat este faptul că, de unde la început acest grup nu avea o apartenență politică precisă, dar avea o acțiune coordonată, antisovietică, și era legat prin coeziunea unei colectivități care are o soartă comună și identitate de vederi, ulterior și în special după semnarea acordului de la Moscova, a început să-și însușească din ce în ce mai mult, până la completa identificare, ideile partidelor reacționare.

Din constatările făcute și urmărite zi de zi de către Subsecretariatul de Stat al Marinei, rezultă că acest grup a întreținut legături continue atât între membrii săi din întreaga Marină, în special cu comandor Roșescu Gheorghe, cpt. c-dor Mocanu Gh., c-dor Bănică Ion (acesta din urmă pus ulterior și el în concediu pentru activitate antidemocratică) și cpt. c-dor Bercea Alexandru.

Întâlnirile aveau loc, în special, la Statul Major al Marinei, unde cei din afară veneau să se informeze și probabil să aducă cuvântul de ordine. Tot aici puteau lua contact cu comandanții și ofițerii veniți din provincie, cărora le transmiteau virusul antidemocratic și antisovietic. Au fost numeroase cazuri când ofițerii s-au plâns de amenințările, jignirile și încercările de intimidare ale ofițerilor din acest grup, care apostrofau personalul ministerului — care se manifestase pe linia democratică —, uneori chiar pe sălile ministerului (cazuri raportate și Ministerului de Război).

Acțiunea se concentra în manifestări ostile față de URSS, ostile guvernului democratic și se traducea, în cazul nostru concret, în atitudini negative față de orice măsură pe care aparatul ECP, din ordine superioare, încerca să le aplice în Marină. Când ministerul a luat măsura de a le interzice accesul, legătura a continuat să funcționeze atât pe stradă (manifestând o atitudine ostentativă de grupare pe Calea Victoriei), cât și la domiciliul comandorului Voinescu Victor și Niculescu C-tin, unde se întrunesc adesea sub motivul că vizionează filme.

În aceeași ordine de idei, se plasează prezența exclusivă a ofițerilor din acest grup la Yacht–Club Regal Român, unde, sub pretextul sporturilor, pot avea întruniri și luări de contact. Încercările aparatului de ECP de a disloca blocul reacționar, rămas compact în jurul Statului Major al Marinei și care continuă să difuzeze ideile reacționare, nu au reușit decât în mică măsură, până la evenimentele din ziua de 20 mai a.c. Întreaga evoluție a situației este bine cunoscută de autoritățile superioare și de dl ministru al Marinei, care au fost ținuți în curent cu situația generală și manifestările individuale, zi de zi“.

● **Contraamiralul AUGUST ROMAN** (8 august 1892–13 mai 1984). Studii militare: Academia Navală din Livorno (1911–1914), Școala Navală de Război din Paris (1925–1926). Funcții: comandant al Escadrilei Distrugătoare (11 martie 1941–20 ianuarie 1942), șef al Statului Major al Marinei (20 ianuarie 1942–1 aprilie 1943 și 5 martie 1945–1 aprilie 1946), secretar general al SSM (1 aprilie 1943–28 septembrie 1944), comandant al Forțelor Navale Maritime (22 septembrie–4 noiembrie 1944), ministru subsecretar de Stat pentru Marină (4 noiembrie 1944–5 martie 1945). Decorat, printre altele, cu Ordinele „Mihai Viteazul“, clasa a III-a (1944) și „Crucea de Fier“ germană, clasele a II-a și I (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial. 1941–1945*, București, Ed. Enciclopedică, 1999, p. 353). Frate cu g-ralul Horia Roman din Artileria Antiaeriană. În legătură cu Robert Furnarache și fost prieten cu Nicolae Caranfil. A fost șeful grupului de rezistență „Roman“, fără a fi în legătură cu contraamiralul Horia Măcellariu. Contraamiralul August Roman considera „o crimă pentru neamul românesc o apropiere de URSS și un sprijin al guvernului actual de trădători“. I-a protejat și i-a ținut în preajmă pe toți membrii grupului omonim, pe care i-a așezat în posturi–cheie. Nu s-a ambarcat decât pentru stagiile necesare avansărilor, de unde a revenit de fiecare dată în minister (AMR, fond 5.417, dosar nr. 1585, f. 13–14).

● **Contraamiralul GHEORGHE DUMITRESCU.** Fost atașat naval la Londra, între 1935–1940, a refuzat să se înpoieze în țară, drept pentru care, în 1942, a fost judecat în lipsă și condamnat la 25 de ani muncă silnică și degradare militară de către Curtea de Justiție Militară. În 1945, a fost amnistiat și a revenit în țară. A deținut unul dintre cele mai înalte ranguri în francmasonerie. Pentru acest motiv, a fost toată cariera sa privilegiat și a ocupat posturi importante. **Cel mai desăvârșit antidemocrat** *(subl. ns.)*. În legătură cu cercurile reacționare, propagă ideea că se va scăpa curând de situația anormală în care se găsește astăzi România din punct de vedere politic (ibidem, f. 12–13).

● **Comandorul VICTOR VOINESCU.** Fost șef de Stat Major al Forței Navale Maritime. Face propagandă și amenință pe ofițerii tineri spre a nu da concursul regimului actual. În acest scop, face călătorii dese la Constanța, unde ia contact cu ofițerii. Locuiește în Școala de Război și, la el acasă, sub masca întrunirilor familiei, se adună parte din grupul „Roman“ și

Londra, 1937/1938: primul din stânga, c-dor Gheorghe Dumitrescu, ataşatul naval român în Marea Britanie

sunt discuții aprinse contra regimului (ibidem, f. 15).

● **Comandorul Constantin Niculescu.** Fost secretar general în Ministerul Marinei pentru aplicarea Armistițiului. Are legături cu anglo-americanii. Face dese drumuri la Constanța și propagă ofițerilor tineri idei reacționare (ibidem, f. 15–16).

● **Căpitan–comandor Ioan Bănică.** Fost șef al Serviciul Secretariat General sub ministerul Roman. Omul de cea mai mare încredere al lui Roman, a fost foarte mult susținut de acesta în toată cariera. Manifestă pe față o atitudine antisovietică și antiguvernamentală, spunând: „Este o mândrie să se știe de toată lumea că sunt reacționar, iar situația actuală cu țara vândută de o clică de trădători nu e permanentă. Leul britanic ne va salva". La o conferință ținută la Comandament, a luat atitudine vădită contra regimului actual (ibidem, f. 18–19).

● **Căpitan–comandor Gheorghe Mocanu.** Fost șef de Stat Major în Comandamentul Litoralului Maritim și Fluvial. Prieten intim cu cpt. c-dor Bănică, pe care se pare că l-a influențat către atitudinea antidemocratică. Activează intens prin propagandă contra regimului. Face paradă pentru a fi recunoscut ca reacționar (ibidem, f. 19–20; 120–121). Este membru al Partidului Național Țărănesc (Maniu) și scrie diverse articole la ziarul, „Dreptatea".

● **Căpitan–comandor Traian Dumitriu.** Inginer naval cu studii în Franța. Fost șef al Serviciului Armament, Munițiuni și Transmisiuni în Ministerul Marinei. Prin legăturile pe care le are, avere și trecutul familiei soției sale, precum și prin manifestările sale din ultimul timp dovedește o atitudine clară contra conducerii actuale și contra Sovietelor (ibidem, f. 20).

● **Căpitan–comandor Ioan Economu.** Fost atașat naval la Istanbul. Nepotul generalului Economu, a avut în Marină o situație complet privilegiată. A refuzat să se întoarcă în țară după 23 august 1944. Prin faptul că exista o strânsă legătură de prietenie cu toți ceilalți membri ai grupului „Roman" (care l-a trimis atașat naval), se crede că în prezent ține legătura cu aceștia prin intermediul călătoriilor sau al marinarilor de pe nava „Transilvania". În ultimul timp, autoritățile turcești i-au interzis accesul în port (ibidem, f. 6–7).

● **Căpitan–comandor Ovidiu Mărgineanu.** Fost comandant al Școlii de Submaiștri până la 25.X.1945. Activează mai puțin intens decât ceilalți. Se manifestă antiguvernamental și antisovietic (ibidem, f. 18).

● **Locotenent–comandor Virgil Vasilescu.** Fost în SSM la Serviciul Personalului, nepotul amiralului August Roman. Este al doilea om de mare încredere al lui Roman. Cât timp a fost la Serviciul Personalului, îl ținea la curent pe August Roman cu toate ce se petreceau în minister (ibidem, f. 20–21). Este cunoscut ca unul dintre cei mai reacționari și periculos actualului regim democrat.

● **Locotenent–comandor Paul Străjescu.** Fiul generalului Străjescu din Cavalerie, fost șef al Biroului Adjutanturii Serviciului Secretariatului General. Om de încredere al lui August Roman, face parte din grupul acestuia și activează cu aceleași credințe ca și ceilalți membri. Are legătură cu anglo-americanii, cu care se întâlnește duminicile la Snagov, unde aceștia au vile (ibidem, f. 10; 21). Derutează elementele tinere, spunând că apropierea de URSS este o crimă națională.

Toate pânzele sus..., în vântul schimbării

În concluziile care însoțesc fișele „reacționarilor" prezentate mai sus, întocmite de Centrul Control Militar nr. 1, sub forma Notei contrainformative nr. 934, din 23 iulie 1946, se arată: „Cei din grupul «Roman» sunt un mănunchi de ofițeri capabili, în majoritate cu școli de specialitate în străinătate, foști în posturi importante de conducere în Marină, care însă astăzi desfășoară o activitate intensă antidemocratică, antiguvernamentală și antisovietică pentru motivele arătate la fiecare în parte. (...) Scoaterea din oștire a celor de mai sus este singura soluție pentru ca ofițerii de marină să iasă de sub influența lor și să-și conducă activitatea în cadrul vremurilor actuale" (ibidem, f. 21–22).

Într-o Notă informativă, din 20 octombrie 1946, se adaugă: „Centrul de gravitație al grupului îl formează Yachting Club Regal Român, al cărui vicepreședinte este Furnarache. La adăpostul acestui club sportiv, se întrețin legăturile ofițerilor din grupul

«Roman» atât cu persoanele civile din lumea bogătașilor din București, cât și cu misiunile engleză și americană“ (ibidem, f. 65–66).

Desigur, incidentul petrecut cu ocazia mitingului, din 20 mai 1946, nu a rămas fără urmări. Instigatorii — în speță comandorii Florin Bujoreanu, Gheorghe Roșescu, căpitan–comandorul Alexandru Bercea și locotenent–comandorul Victor Bădescu, toți din Ministerul Marinei — au fost propuși să fie trimiși în stare de arest direct în judecata Curții Marțiale a Corpului 2 Armată pentru delictul de ofensa superiorului, prevăzută și penalizată de art. 514 CJM (ibidem, f. 195–200). Comandantul C2A, generalul de divizie Grigore Nicolau, înaintează ministrului de Război, general de corp de armată Constantin Vasiliu Rășcanu, un referat în care apreciază că „judecarea acestor ofițeri, în public, n-ar fi oportună și nici n-ar aduce rezultate convingătoare pentru acei care nu înțeleg greutățile vremurilor de față“, astfel încât acei ofițeri au primit câte 30 și respectiv 20 de zile (ultimul) de arest sever (ibidem, p. 201).

Chiar dacă diversiunea creată de comandorul Florin Bujoreanu a avut o țintă precisă — compromiterea comandorului Eugen Săvulescu —, din declarația acestuia, datată 22 mai 1946, transpare cu certitudine și o altă stare de fapt. „După marele lot făcut la epurări în marină, în iarna și primăvara lui 1945, prin venirea d-lui comandor Săvulescu a urmat și urmează continuu a se face epurări de ofițeri în marină, ceea ce ar lăsa să se înțeleagă că la marină este un focar continuu de reacționari, fasciști etc., fapt care ar confirma această falsă situație judecând ca străin de marină chiar după cazul petrecut la 20 mai 1946, unde este atinsă culminația în procentul de 95–96 % din personalul marinei aflat la minister. Este posibil oare această flagrantă rătăcire a atâtor ofițeri, maiștri etc. tocmai acum când marina, față de puținul ce i-a mai rămas, are nevoie de un efort mare spre a se reface și menține cu cinste și cu încredere pentru țară și marea vecină URSS, care a binevoit a ne satisface de curând dorința arzătoare a marinei și a țării prin restituirea bricului «Mircea» navă–școală? (...) Este foarte curios că acești «reacționari» au apărut fără excepție la comandorii ce sunt înaintea d-sale la anuar, iar cei de sub d-sa la anuar căpitan–comandori sunt epurați tocmai acei care au luat și au făcut serviciul cu dl c-dor Săvulescu și îi cunosc toată activitatea din ultimii ani; care nu ar fi bine să se mai reamintească, actele fiind dispărute(...). De ce la Marină acest aparat *(ECP — n.n.)* să aibă așa nefastă influență asupra personalului care a culminat cu cazul de la 20 mai 1946?

Convingerea mea și realitatea este că, prin schimbarea Directorului ECP, acest aparat va funcționa cu aceleași frumoase rezultate ca la Armata de Uscat, iar ofițerii de marină nu vor mai apărea continuu sub aspectul infractorilor la democratizarea Marinei și a Țării“ (ibidem, f. 174–176).

Ca o ironie a soartei sau poate nu, comandorul Eugen Săvulescu a fost schimbat. Adică promovat comandant al Marinei Militare (1946–1948). ■

Sediul Amiralității

(B-dul Elisabeta, nr. 13, Constanța)

Clădirea care găzduiește astăzi Statul Major al Forțelor Navale, situată pe faleza Cazinoului, este prima construcție impozantă înălțată la Constanța, în 1882. A fost ridicată de compania britanică „Danube and Black Sea Railway“, condusă de John Trevor Barkley, companie care a construit, de altfel, și linia ferată Constanța — Cernavodă (1858–1869).

Până la începutul perioadei interbelice, edificiul a fost folosit ca hotel. Acesta s-a numit inițial „Terminus“ și, mai apoi, „Carol I“. Pentru a descrie cât mai bine facilitățile pe care le oferea această clădire, redăm reclama ce i se făcea, în mai 1911: „Marele Hotel și Pensiune «Carol I», patronat de regele și regina României, este deschis vara și iarna. Situat pe o înălțime admirabilă, chiar pe marginea Mării Negre și la capătul Bulevardului Elisabeta. Are o mare terasă și mai toate ferestrele hotelului oferă vederea cea mai splendidă pe mare, cu mișcările ei navale. Hotelul dispune de 90 de camere și saloane pentru domni vizitatori, toate elegant mobilate, după confortul englez. Băi de mare în toate etajele hotelului, serviciul

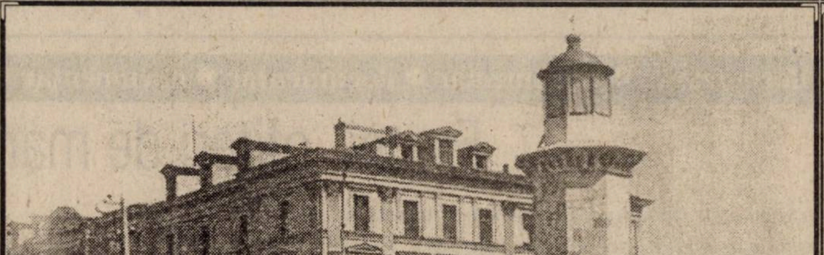

HOTEL CAROL I ȘI FARUL DIN CAPUL BULEVARDULUI „ELISABETA“

bine regulat, liniște riguroasă; totul este reunit pentru a asigura domnilor vizitatori cel mai mare confort și o cură de băi folositoare sănătății. Bucătărie franceză și română. Aranjament pentru familii, cu reduceri după durata șederii. Distracțiuni în cerc, pian, jurnale, jocuri, întruniri familiare și un bal în fiecare săptămână“.

Între 1924–1927, imobilul, care avea deja un subsol, parter și două etaje, a fost supraetajat cu încă un nivel, adăugându-se, tot acum, și cele două aripi.

După primul război mondial, clădirea a fost preluată de Liga Navală Română, apoi de Cercul Militar, pentru ca, între 1925–1927, să devină cămin ofițeresc, destinație pe care a avut-o și după 1944. Începând din 1958, imobilul a devenit cămin pentru muncitori și, ceva mai târziu, sediu al Direcției de Sistematizare, Arhitectură și Proiectare Constanța (DSAPC). În sfârșit, din 1978, clădirea a fost preluată de Comandamentul Marinei Militare.

În 1982, N. Ceaușescu, aflat într-o croazieră de-a lungul coastelor Constanței, a ordonat, în stilu-i cunoscut, transformarea clădirii într-un hotel de lux. În numai opt zile, între 20–28 decembrie 1982, Comandamentul Marinei Militare a fost dislocat și transferat într-una din clădirile aflate pe platforma de învățământ a Marinei Militare.

Perioada cuprinsă între 1982–1983 a adus cu sine și ultima intervenție asupra clădirii, care, timp de câțiva ani, a funcționat ca hotel de categoria a II-a — interioarele neridicându-se la înălțimea unui hotel de lux —, cu numele „Tomis“. Edificiul, vechi de 100 de ani, a fost reconstruit pe aceleași temelii, rezultând o imagine monumentală, în configurarea căreia arhitecții au păstrat liniile inițiale neoclasice, frontoane, capiteluri și statui decorative.

După 1989, edificiul a reintrat în administrarea Ministerului Apărării Naționale, acum funcționând aici Statul Major al Forțelor Navale. ■

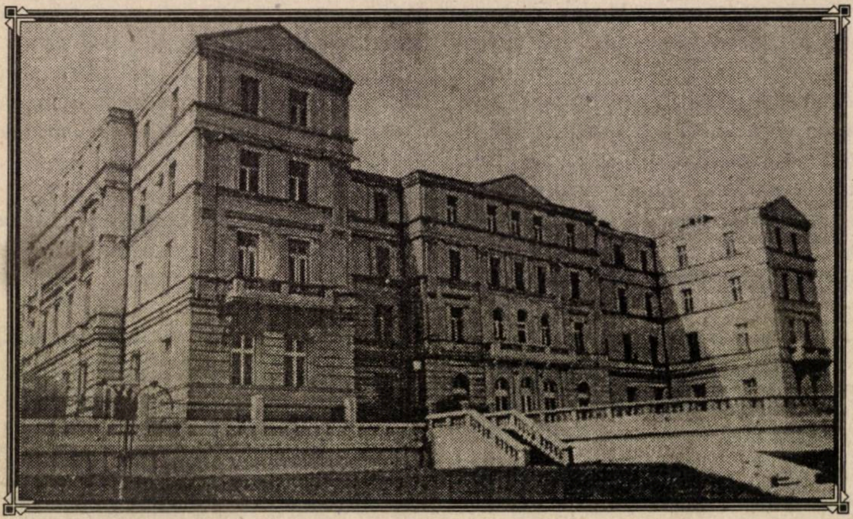

Andreea ATANASIU,
Comisia Română de Istorie
Maritimă și Fluvială

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Femei, ofițeri de marină

Performanțele feminine în domeniul navigației nu mai constituie de mult o excepție. Încă din 1877, Joanna Crapo, împreună cu soțul său, a realizat performanța de a fi fost prima care a traversat Oceanul Atlantic cu o ambarcațiune, „New Bedford“. În anii ce au urmat, exemplele de acest fel devin din ce în ce mai numeroase, iar conaționalele noastre nu s-au lăsat mai prejos. În cele ce urmează, ne vom referi la româncele care fie că au practicat navigația de plăcere, fie că au transformat această activitate în profesie și au obținut brevete de ofițeri de marină în urma unor examene severe, a căror valabilitate a fost demonstrată de modul în care au evoluat profesional. Performanța este cu atât mai mare, cu cât marinăria este o meserie deosebit de dură, în care omul se confruntă cu un mediu nespecific existenței sale — apa. (Andreea ATANASIU)

Principesa Ileana

În 1909, se năștea, la Palatul Cotroceni, Ileana, cel de-al cincilea copil al reginei Maria. La numai 19 ani, îndrăgostită de marină, Ileana și-a susținut examenul pentru obținerea brevetului de ofițer de bord clasa I (secund). La 1 octombrie 1928, principesa a trecut examenul medical (oftalmologic) și cel scris. La 2 octombrie, a luat examenul oral și pe cel practic. La examenul oral a avut de trecut următoarele probe: trigonometrie (să arate care sunt liniile trigonometrice și rezolvarea unui triunghi dreptunghic), lucru cu harta (transformarea unui drum adevărat în drum la compas de la Balcic la Constanța), meteorologie (barometru înregistrator, presiune atmosferică), navigație (citirea unui triunghi la sextant, măsurarea unui unghi cu sextantul), manevre (manevra de întoarcere a iahtului cu vele și cu mașina, salvarea unui om de la înec și acordarea primului

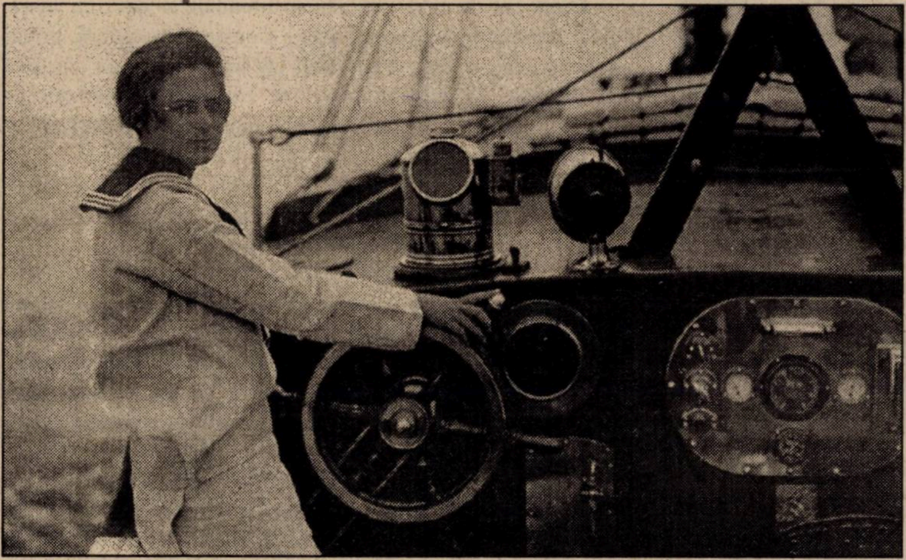

Principesa Ileana la bordul iahtului „Isprava“ (Balcic, 1929)

ajutor, luminile de poziție la vasele cu aburi și cu pânze, semnalele de întoarcere cu fluierul, semnalele de ceață cu fluierul).

În ceea ce privește examenul practic, principesa Ileana a avut de manevrat (plecare și acostare la cheu) o navă a marinei militare, canoniera „Ghiculescu“. O comisie — formată din viceamiralul Petre Bărbuneanu, comandor în rezervă Constantin Negru, căpitan comandor în rezervă Ștefan Popescu, căpitan Nicolae Bardescu și medicul căpitan Gheorghe Brezeanu — a acordat principesei examenul absolvit cu nota 8. Cu acest prilej, membrii comisiei au declarat: „Ați fost prima femeie româncă care a căutat să pătrundă secretele și misterele artei marinărești. În urma acestui examen, noi vă declarăm reușită pentru obținerea brevetului de ofițer de bord clasa I“ (viceamiral Petre Bărbuneanu, *Din cuvântările mele*, București, 1939, p. 20–21).

Trei ani mai târziu, în 1931, principesa Ileana s-a măritat, la Sinaia, cu principele Anton de Habsburg (de Austria), prinț al Toscanei, cu care, ulterior, a avut șase copii. După ce a fost arhiducesă de Habsburg, s-a căsătorit a doua oară cu dr. Ștefan Isărescu. Devenită maica Maria Alexandra, fosta principesă Ileana a murit, în 1991, după ce a apucat să viziteze România postrevoluționară.

Irina Constantziu

Născută la 19 iunie 1900, la Iași, Irina Constanziu a fost fiica generalului de divizie de cavalerie Mihail Constantziu. Ea a urmat cursurile primare și liceale prin diferite orașe ale țării, acolo unde tatăl său era mutat în interes de serviciu. După terminarea studiilor, a lucrat la o întreprindere forestieră și apoi la Sucursala Băncii „Marmorosch Blank et. Co“ din Cernăuți, unde și-a însușit cunoștințele de contabilitate ce i-au fost atât de utile ca ofițer III de marină. La 18 februarie 1930, Irinei Constantziu i s-a eliberat livretul de marinar cu nr. 270 de către Căpitănia Portului Brăila, devenind astfel prima femeie ofițer din marina comercială română. Căsătorită cu comandantul Spiridon Vlassopol, ea l-a încurajat să închirieze nava „Oituz“, al cărei ofițer III a devenit.

În registrele personalului navigant al Căpităniei Portului Brăila apare înmatriculată, mai întâi, pe nava „Oituz“, apoi ca ofițer asistent pe pasagerul „Dacia“, la 20 februarie 1930, și din nou ofițer asistent pe „Oituz“, în perioada 1 octombrie 1930–1 aprilie 1930. Din luna iunie 1932 și până în ianuarie 1936, a fost îmbarcată ca ofițer asistent pe cargoul „Inginer N. Vlassopol“.

Navigând mulți ani împreună cu soțul său, Spiridon Vlassopol, Irina Constantziu–Vlassopol și-a îmbogățit continuu cunoștințele de navigație, astronomie și conducere a navei, deși îndatoririle sale erau specifice funcției: aprovizionarea cu hrană, evidența cheltuielilor și a conturilor cu agențiile din țară și străinătate, precum și navlosirile.

Experiența de ofițer de marină i-a fost extrem de utilă când, aflată la comandă, a salvat nava de la naufragiu în Strâmtoarea Messina. Cu cargoul „Inginer N. Sevassopol“, Irina Constantziu a navigat în Marea Mediterană, Mare Nordului și Marea Baltică, a

Irina Constantziu

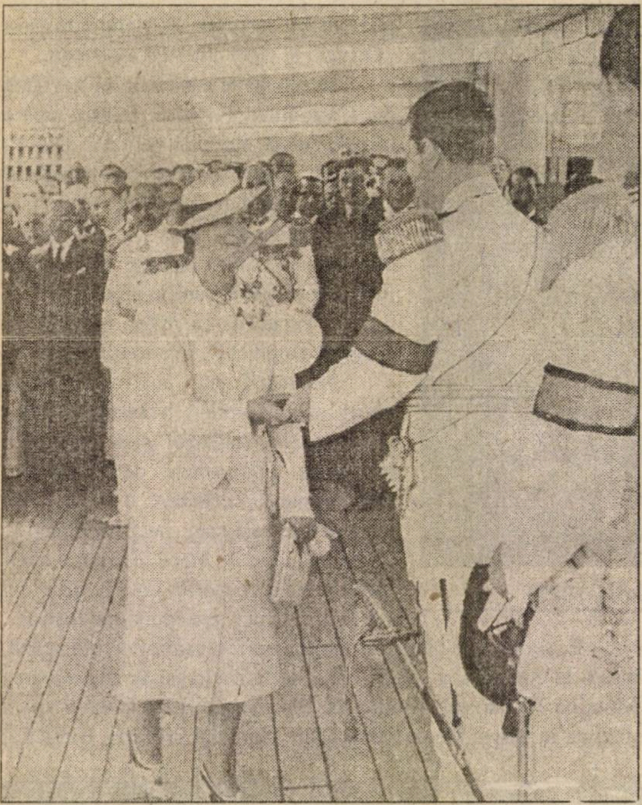

Regele Carol al II-lea înmânează Irinei Constantziu, prima femeie ofiţer de marină din România, „Medalia Maritimă“ cls. a III-a (1938)

traversat Oceanul Atlantic, trecând prin porturile Buenos Aires, Rosario şi Montevideo.

În toate porturile, nava românească şi Irina Constantziu au stârnit curiozitatea şi simpatia presei: „Argus“ (11 septembrie 1935) — „o navă atât de bine condusă şi atât de bine rânduită de tânărul căpitan şi de tânăra sa soţie“; „El Debate“ (iulie 1935) — „Prima femeie romancă care se dedică vieţii de marinar — doamna Irina Vlassopol“; „Razon“ (august 1935) — „Azi, a ancorat în portul nostru un vapor românesc. E primul care ne vizitează în ultimii zece ani. Soţia comandantului Vlassopol a îmbrăţişat cariera de marinar şi-l secondează“; „Extrabladet“ (aprilie 1935) — „frumoasa Irina din România (...), cel mai gingaş marinar din lume, ofiţer secund la bordul navei soţului său“. Aceste titluri şi aprecieri, citate mai sus, sunt numai câteva din cele apărute în presa vremii referitoare la ofiţerul de marină Irina Constantziu–Vlassopol (Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială română. Un secol de istorie modernă 1895–1999*, Constanţa, Ed. Fundaţiei „Andrei Şaguna“, 1995).

În ianuarie 1936, Irina Constantziu s-a debarcat din motive de sănătate. Meritele sale au fost recunoscute prin Înalt Decret nr. 3.117, din 4 septembrie 1937, când i s-a conferit „Medalia Maritimă“ clasa a III-a. Medalia şi brevetul i-au fost înmânate de regele Carol al II-lea cu prilejul Zilei Marinei, în august 1938, la Constanţa.

După cel de-al doilea război mondial, o dată cu instaurarea regimului comunist, Irina Constantziu suferă privaţiunile la care au fost supuşi toţi cei socotiţi a avea „origine nesănătoasă“. Îşi câştigă o vreme existenţa ca femeie de serviciu la un bloc, în Bucureşti, şi moare, la sfârşitul anilor ’70, în sărăcie şi uitare.

Angela Lefterescu

S-a născut la 3 august 1926, în Fălticeni. A urmat Liceul de fete „Dr. Anghelescu“ de la Buzău, iar, în 1946, a susţinut examenul de bacalaureat la Suceava, luându-l a treia din 540 de candidaţi. La scurt timp, deşi Angela Lefterescu îşi manifestase dorinţa de a deveni marinar, este obligată de părinţi să dea examen la Institutul francez din Bucureşti, care organiza cursuri pregătitoare pentru admiterea la Medicină unde, de altfel, este admisă. Cu toate acestea, ea nu a renunţat la visul de a deveni marinar. Citeşte zeci de cărţi despre vapoare şi călătorii şi învaţă limbi străine în secret. Greutăţile întâmpinate la întocmirea dosarului de înscriere pentru examenul de admitere la Facultatea de Medicină — numeroase biografii, declaraţii, descrierea averii ş.a. — au fost picătura care a umplut paharul. Renunţă la facultate şi se hotărăşte să se angajeze ca marinar. Reuşeşte, depăşind obstacolele ridicate de prejudecăţi, să fie numită ofiţer asistent pe una dintre navele flotei comerciale, remorcherul „Filimon Sârbu“. După şase luni, A. Lefterescu a devenit şef de echipaj. La terminarea stagiului de şef de echipaj, ea îşi dă examenul de ofiţer III maritim. După ce a navigat o vreme cu „Octombrie Roşu“, navă bază de preluat peşte, susţine un examen la Căpitănia Portului Constanţa, în urma căruia, la 1 decembrie 1967, i se eliberează brevetul de căpitan de remorcher maritim. În numai câţiva ani, A. Lefterescu, căpitan de remorcher maritim, apoi de supertraulere şi alte nave de pescuit oceanic, ajunge, la 6 februarie 1982, să fie îmbarcată în funcţia de comandant pe traulerul „Ceahlăul“, depăşind din acest moment performanţele înaintaşelor sale, principesa Ileana sau Irina Constantziu–Vlassopol. Pensionară din 1984, A. Lefterescu locuieşte în cartierul Tomis Nord al Constanţei. Duce o viaţă modestă şi puţină lume ştie că această femeie este o legendă vie, care, ca şi predecesoarele sale, a demonstrat că Dumnezeu a plămădit din acelaşi lut bărbatul şi femeia. ■

Angela Lefterescu

O nouă rubrică în „Dosarele Istoriei":

Istoria românilor în Bucovina din Ucraina

p. 44

SSR: un moment dramatic

1940: demisie sub amenințarea armei

p. 50

Minoritari la ei acasă

Perspective și speranțe ratate: românii din nordul Bucovinei

p. 45

p. 55

Un secol al exilului românesc

(ultima parte)

Istoria, disciplină de studiu în școlile cu limbă de predare română din regiunea Cernăuți

Realități dureroase și fără viitor

p. 48

Calendarul istoricilor — MARTIE 2001

● Constantin DAICOVICIU ● Vasile CURTICĂPEANU ● Gheorghe I. PANU ● Dimitrie A.I. STURDZA ● Andrei PIPPIDI ● Silviu DRAGOMIR ● Ion ALEXANDRESCU ● Dimitre ONCIUL ● Dinu ADAMEȘTEANU ● Ștefan BEZDECHI

p. 60

83 de ani de la un act de dreptate istorică

Conferință bilaterală despre unirea Basarabiei cu România

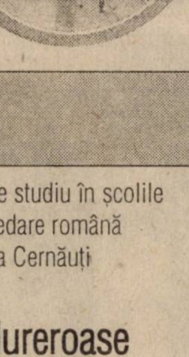

p. 49

Puzzzle

TUTANKHAMON, SUPUS TESTULUI GENETIC! ● „DINASTIILE" DE LA CASA ALBĂ ● CITIȚI-NE, DAR CITAȚI-NE! ● DE PRIN ZIARE ADUNATE ● ROMÂNIA ȘI RĂZBOIUL RECE

p. 61

Istoria românilor în Bucovina din Ucraina

Pământ românesc dintotdeauna, partea de nord a Moldovei („Țara de Sus") n-a fost niciodată o provincie de sine stătătoare; anexând-o în 1775, Imperiul habsburgic a botezat-o „Bukovina" și a deținut-o prin dreptul forței până în 1918, când aceste pământuri s-au reintegrat țării. În 1940, Stalin a revendicat așa-numita „Bucovină" drept „despăgubire" pentru „exploatarea" Basarabiei de către România timp de 22 de ani. După cum se știe, această pretenție a lui Stalin l-a contrariat pe Hitler pentru simplul motiv că ea depășea cele convenite de cei doi prin Protocolul secret din Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 — prin care URSS își exprima „interesul" pentru Basarabia. Nu e mai puțin adevărat că Hitler prefera ca minoritatea germană din zonă să nu intre sub oblăduirea aliatului sovietic... Ca o bizarerie a istoriei, Hitler a „temperat" avântul expansionist al lui Stalin, limitându-se „doar" la nordul Bucovinei...

Calvarul românilor din această parte de țară a început o dată cu invazia armatelor bolșevice înainte chiar de expirarea termenului-limită al ultimatumului. După un scurt respiro de libertate, din anii 1941–1944, românii au reintrat în lunga noapte a coșmarului bolșevic, cu tot cortegiul său de distrugere a ființei naționale, de ștergere a istoriei și culturii române, de creare a lui *homo sovieticus* fără culoare națională. Între români și români s-a ridicat „zidul Berlinului". Ținuturile Herței, insulele de pe brațul Chilia și Insula Șerpilor au „rotunjit" anexiunea de teritorii românești de către URSS dincolo de prevederile vreunui tratat...

Cernăuți: Monumentul Unirii (detaliu)

Este de precizat că România a rămas în momentul de față (după destrămarea URSS) singura perdantă a aranjamentelor sovieto-germane din 1939 și a celor sovieto-anglo-americane din anii războiului. După octombrie 1917, statul sovietic n-a recunoscut angajamentele statului țarist, confiscând tezaurul României depus la Moscova, în 1916; după dispariția URSS, Rusia nu recunoaște, tot în dauna României, sechelele Pactului Molotov-Ribbentrop, din august 1939; la rândul ei, Ucraina, succesoare a URSS, deși deține pământuri ce nu i-au aparținut niciodată, nu recunoaște nici ea, tot în dauna României, imoralitatea Pactului Ribbentrop-Molotov și necesitatea reparațiilor la care România are dreptul după toate normele dreptului internațional. Este un fel de cvadratură a cercului, pe care toată lumea o știe, dar nu vrea s-o vadă. Ca urmare, astăzi, avem de a face cu o statalitate românească în teritoriul dintre Prut și Nistru (care n-a existat ca atare niciodată în istorie), cu o parte a Țării de Sus a Moldovei sub administrația Ucrainei, succesoare a URSS, cu un colț al vechiului Principat al Moldovei — județele Cahul, Cetatea Albă și Ismail, administrate de aceeași Ucraină —, cu o fâșie locuită de români în stânga Nistrului ocupată militar de Rusia, cu părți rupte din teritoriul României în anii '50 (mai sus-amintite) și aflate tot sub oblăduirea Ucrainei. Nu este deloc lipsit de interes faptul că fizionomia teritoriilor românești aflate dincolo de Prut este, azi, exact aceeași pe care a

desenat-o Stalin în 1924, când a „construit“ Republica Sovietică Moldovenească, cu capitala la Bălți. Primele victime ale acestor împărțiri de teritorii românești, fără consultarea românilor, sunt chiar românii care au mai rămas pe pământurile lor de baștină în pofida persecuțiilor, a deportărilor, a deznaționalizării, românii care s-au încăpățânat să nu dispară. Azi, ca și cu secole în urmă, ei se luptă pentru limba lor, pentru biserica lor, pentru istoria lor, care a fost ștearsă din manuale, hărți, tratate.

Românii, aflați sub oblăduirea Constituției și a legilor — foarte permisive, de altfel — ale Ucrainei, au o singură editură a lor, „Alexandru cel Bun“, la Cernăuți, care nu poate funcționa din lipsă de dotare tehnică minimă și fonduri bănești; ea doar supraviețuiește, pândită de administrație și fisc. Românii, popor băștinaș în Țara de Sus a Moldovei, n-au o Universitate a lor, ci doar o Catedră de literatură română și universală. Nici măcar capitulardul Tratat cu Ucraina, încheiat de guvernul Ciorbea, care a dispus cu nonșalanță și fără nici un drept de soarta românilor trăitori azi în Ucraina, nu constituie un argument pentru București de a obține de la partenerul ucrainean înființarea unei Universități românești la Cernăuți, unde să fie repuse în drepturile lor firești istoria, limba, cultura română. Există, în pofida declarațiilor conjuncturale ale liderilor politici, o mare și gravă problemă românească în Ucraina, de la care nu avem dreptul să abdicăm. Europa viitoare trebuie să afle că neamul românesc este unul singur în spațiul geografic dintre Carpați, Dunăre, Mare și Nistru.

Periodic, rubrica de față va aduce în atenția cititorilor această problemă.

Prof.univ. dr.
Viorica MOISUC,
Universitatea „Ovidius“, Constanța

Minoritari la ei acasă

Perspective și speranțe ratate: românii din nordul Bucovinei

Alexandrina CERNOV*

Situați mereu la margine de țară sau de imperiu (Moldova, Austria, România, URSS, Ucraina), românii din actuala regiune Cernăuți — constituită din nordul Bucovinei, ținutul Herța și o parte a județului Hotin — au devenit treptat minoritari la ei acasă, formând doar 20% din totalul populației. Au păstrat, însă, tot ceea ce înseamnă pentru un popor conștiință și identitate națională. Generații de intelectuali români — al căror nume merită să fie revalorificate pentru istoria românilor, a culturii și civilizației românești — au luptat cu perseverență pentru ca istoria, limba, școala și biserica să constituie, la Cernăuți, o permanență.

Homo bucovinensis

Mulți bucovineni au trăit și mai trăiesc și astăzi experiența Bucovinei ca o durere personală și o nostalgie romantică. Soarta istorică a românilor din Bucovina poate fi înțeleasă numai prin cercetarea conștientă, situată dincolo de orice retorică sentimentală sau politică, în primul rând, a istoriei rezistenței lor prin cultură, limbă, biserică și școală. Ca spațiu și timp istoric, Bucovina a atras atenția istoricilor, folcloriștilor, etnografilor etc., dovadă fiind fondarea celor trei instituții științifice: Institutul Bukowina (Augsburg, 1988), Centrul bucovinean de cercetări științifice de pe lângă Universitatea de Stat din Cernăuți (1992, Ucraina), Centrul pentru studierea problemelor Bucovinei al Academiei Române (Rădăuți, 1992). Acestea reprezintă, în același timp, și trei puncte de vedere asupra istoriei Bucovinei: românesc, german, și ucrainean — fiecare justificând, mai mult sau mai puțin convingător, prezența în acest spațiu românesc. Soarta istorică a românilor din Bucovina — experiența trăită, astăzi, în condițiile oferite nu atât de legislația în vigoare a Ucrainei, cât de acei demnitari ucraineni care perseverează într-o politică de deznaționalizare ipocrită — este reflectată în ziarele și revistele din Cernăuți, cele mai multe fiind independente, sponsorizate nu prin concursul statului ucrainean și a unor fonduri rezervate special pentru necesitățile culturale ale minorității românești din Ucraina, ci din patria istorică a acestora, România: „Glasul Bucovinei: Cernăuți — București“, „Țara Fagilor“ (susținută din Târgu Mureș); ziarele independente „Arcașul“ și „Plai Românesc“, „Lumea“; și ziarele oficiale „Concordia“ (fondat de Rada Supremă a Ucrainei), precum și ziarul administrației locale, „Zorile Bucovinei“, ultimele două constituind o permanență loială problemelor românilor cernăuțeni.

---

* Prof. univ. dr., Catedra de limba română a Universității de Stat din Cernăuți; membru de onoare al Academiei Române; fost președinte al Societății „M. Eminescu“; director al Editurii „Alexandru cel Bun“, Cernăuți

CERNĂUȚI
CERNĂUȚI: VEDERE GENERALĂ
INTERIORUL CATEDRALEI
CATEDRALA MITROPOLITANĂ
PALATUL MITROPOLIEI
STRADĂ DIN CERNĂUȚI

Aici, imagini din jud. Cernăuți;în p. 47, din jud. Storojineț (reproducere după planșe din al doilea volum al monumentalei lucrări *Enciclopedia României,* București, 1938)

Imaginea omului bucovinean — *homo bucovinensis* —, susținută și idealizată astăzi de cercetătorii austrieci și germani, prezentată ca model pentru o viitoare Europă, înseamnă în realitate o personalitate deznaționalizată, lipsită de orice s-ar putea numi spiritualitate națională și mod de gândire specific național, care vorbește în limba de stat impusă de guvernarea respectivă. Într-o nouă formulă, ideologia sovietică impunea noțiunea de om sovietic — *homo sovieticus* —, „național prin formă și socialist prin conținut“. Spectaculoasele reprezentări cu cântece și dansuri ale „popoarelor conlocuitoare“, costumele naționale și ritmurile specifice ale cântecelor populare creau iluzia unei susținute politici de ocrotire a acestor popoare. Din păcate, acest mod de falsificare a specificului național, de demonstrare a „formei naționale“ distrugea din interior modul de gândire — specific național — a conținutului național. Astăzi, asistăm la un nou val de susținere a „formei naționale“ prin transformarea unor activități tradiționale ale Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu“, din regiunea Cernăuți, în spectacole naționale prin forma lor, liderii acestora promovând o imagine falsă a adevăratelor probleme, cu care se confruntă astăzi comunitatea românească, prin cuvântări patriotice, menite să sustragă atenția de la adevărata strategie a administrației ucrainene locale. Astfel, românii sunt obsedați de ideea dezbinării intelectualității, de ideea existenței unor ambiții personale sau de grup, în realitate aceasta fiind doar o modalitate de a anihila activitatea celor ce înțeleg consecințele păgubitoare ale acestui proces de eliminare din ființa românească a modului specific de gândire. Forma a fost întotdeauna mai ușor de asimilat și de înțeles, dar entuziasmul promovat pe această cale este păgubitor. Prin urmare, acest *homo bucovinensis* nu este altceva decât o modalitate de **a masca adevăratele intenții de deznaționalizare** (a face câte ceva pentru o minoritate națională încă nu înseamnă a-i păstra și specificul național). Paradoxal, însă, fenomenul românesc bucovinean s-a păstrat și datorită faptului că aici s-au afirmat diferite politici naționale, românul fiind nevoit să vorbească, numai pe parcursul ultimului secol, patru limbi de stat diferite ca specific și grup lingvistic: româna, germana, rusa și ucraineana. Limba română le-a rămas însă unicul mijloc de comunicare, sigur și necesar, mai ales în perioadele de tranziție de la o limbă la alta.

Este, prin urmare, o enigmă faptul că, după 250 de ani de înstrăinare, în nordul Bucovinei nu numai că se mai vorbește românește, ci se duce o luptă perseverentă pentru păstrarea identității naționale românești? Fenomenul bucovinean, ca problemă de supraviețuire și de psihologie a acestor frați înstrăinați, ar trebui să fie cercetat și susținut și nu „sacrificat“ în numele unor idealuri false de „integrare“, tratate și acorduri nerespectate, lozinci și demersuri teoretice. Acești români trebuie să fie ajutați în voința lor de continuitate a idealurilor și valorilor spirituale, conștientizând că salvarea lor constă în promovarea culturii romănești, a cuvântului scris și vorbit etc. Înțelegerea acestui fenomen nu este numai o problemă de ambiție politică (această cale creează suspiciuni și un sentiment de nesiguranță, mai ales într-o perioadă de instabilitate politică și economică, în care se află cele două țări, responsabile de soarta românilor din Ucraina), este o problemă științifică complexă, cu implicații în multiple aspecte din viața unei populații băștinașe, situate într-un spațiu geopolitic la intersecția intereselor strategice și economice ale mai multor imperii (Turcia, Austria, Rusia). Știința este menită să pătrundă în conținutul problemei și să ofere soluțiile de rezolvare a modului de susținere generoasă a comunității românești din Ucraina, cu scopul de a-i asigura pe un termen de durată specificul de gândire și existență națională.

Tragedia înstrăinării

Însă, în afara intereselor politice și necesităților de cercetare științifică, fie de istorie, fie de sociolingvistică etc., există omul real, care **dorește să rămână român** el și copiii lui, care trăiește în viața de zi cu zi tragedia înstrăinării treptate a copiilor de părinți și de cultura neamului său. Pe lângă pragmatismul ce pătrunde insistent și în sud–estul european prin ideea de europenizare și multiculturalism, se adaugă procesele de deznaționalizare pe cale naturală (căsătoriile mixte), dar mai ales cele impuse premeditat prin legi sau prin nerespectarea lor. Într-o societate instabilă din punct de vedere economic și politic, încălcarea legii devine un proces firesc care nu deranjează oficialitățile, precum nu le deranjează nici demersurile, insistente și repetate, formulate de comunitatea română la nenumăratele congrese, conferințe, întruniri sau sărbători naționale, acestea rămânând, de cele mai multe ori, prin sertarele înfundate ale politicienilor și demnitarilor de stat de pe ambele părți ale frontierei ce mai păstrează sârma ghimpată, mediatizate sau speculate de politicieni pentru interese meschine.

Zbaterea pentru viitor a intelectualității românești din Cernăuți înseamnă conștientizarea apartenenței sale național–teritoriale și asumarea responsabilității pentru promovarea românismului: prin limbă, școală, biserică etc. Astfel se explică faptul că, după decenii de înstrăinare, în 1989, în plină „perestroikă", începe un vertiginos proces de renaștere națională. Primii au fost românii din nordul Bucovinei, care au fondat Societatea pentru cultură românească „Mihai Eminescu" din regiunea Cernăuți, continuând prin activitatea lor tradițiile cultural–naționale ale Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina. La o distanță de aproape un secol, în condițiile în care acești români sunt cetățeni ai Ucrainei, renasc aceleași probleme naționale. În 1990, este publicat „Memoriul" Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu", în care, pentru prima dată, după cincizeci de ani de tăcere, sunt formulate problemele și cerințele românilor din Ucraina. Se simțea, însă, și necesitatea de a crea un organism

STOROJINEȚ
LA HORĂ
DUMINICA, IEȘIND DELA BISERICĂ
ȚĂRANI SUNÂND DIN TULNIC
PRINTRE COPII
ȚĂRAN DI
PETRICEN
STOROJINEȚ: PRIMĂRIA
PRIMĂ
PROCESIUNE RELIGIOASĂ

reprezentativ, care să promoveze în mod susținut interesele românilor din Ucraina. Astfel, la 7 iunie 1992, are loc Congresul I al românilor din regiunea Cernăuți și elaborarea unui „Program de dezvoltare națională a românilor din regiunea Cernăuți". Este primul document care concentrează într-un mod susținut problemele și cerințele românilor, desigur valabile nu numai pentru românii din regiunea Cernăuți. Este și unicul caz când am fost atacați, chiar la deschiderea Congresului, de către un grup de tineri naționaliști ucraineni, sosiți cu această unică ocazie la Cernăuți. În paralel, Societatea „Golgota", susținută de un grup de intelectuali români, formează Grupul „5 iunie", creând Congresului o „opoziție românească". Urmează o perioadă de dezbinare și stagnare, mișcarea fiind întreruptă de un proces de dezbinare susținută între multiplele societăți și formațiuni nonguvernamentale românești, care a dus la dizolvarea Directoratului Congresului ce urma să organizeze cel de-al doilea Congres și să promoveze ideile Programului; la dezbinarea, bine gândită, între liderii românilor din Cernăuți au contribuit din plin forțele naționaliste șovine ucrainene, care au încercat să impună o politică de deznaționalizare bine gândită. Sunt atacate, în primul rând, istoria, limba și școala.

Trăind într-o societate săracă, coruptă și nesigură, românii din Ucraina se confruntă cu diferite proiecte, ordonanțe, recomandări ale structurilor guvernamentale — începând cu Ministerul Învățământului și Științei, de la Kiev — și ale structurilor administrative de stat locale.

În situația în care activitatea Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu" și altor formațiuni nonguvernamentale au devenit din ce în ce mai dezorganizate, incapabile să sintetizeze adevăratele probleme ale românilor și să se axeze pe rezolvarea lor, intelectualitatea românească din Cernăuți se regrupează în jurul nucleului de inițiativă a Congresului intelectualității (primul Congres a avut loc la 25 aprilie 1999, al doilea — la 28 mai 2000), încercând să se mobilizeze în condițiile destul de nefavorabile pentru renașterea acestui proces și să se detașeze de forțele antiromânești sau „moldovenești" care, în mod conștient sau inconștient, luptă împotriva acestor congrese și a organizatorilor lor, căutând să anihileze importanța și legalitatea acestora.

Istoria se repetă, Grupul „5 iunie" renaște într-o nouă formulă...

Documentele celor două congrese ale intelectualității încearcă o reformulare și sistematizare a principalelor probleme și cerințe ale românilor din regiunea Cernăuți și rezolvarea acestora prin grupul de monitorizare, ales la cel de-al doilea Congres al intelectualității din regiunea Cernăuți. Se încearcă o recuperare a timpului pierdut. Vocile care s-au pronunțat împotriva acestor congrese și nu au susținut imboldul intelectualității de a reveni la o muncă susținută în numele ocrotirii culturii, învățământului și spiritului românesc au susținut, de fapt, poziția antiromânească a naționalismului șovin ucrainean. ■

Istoria, disciplină de studiu în școlile cu limba de predare română din regiunea Cernăuți

Realități dureroase și fără viitor

Ilie LUCEAC*

> **Nicolae Iorga spunea undeva că România este o țară înconjurată de români, ceea ce e tot atât de adevărat ca și faptul că acești români, pe care avatarurile istoriei i-au plasat în afara granițelor țării, nu pot avea o altă continuitate sau o altă dezvoltare firească decât cea legată organic de istoria lor națională.**

Împărțiri și reîmpărțiri

Partea de nord a Moldovei istorice — Bucovina —, pământ fatidic, împărțit și reîmpărțit de-a lungul anilor de „mai puternicii vremurilor", a cunoscut de la 1775 încoace (cu excepția perioadei dintre anii 1918–1940 și 1941–1944, când provincia revine la națiunea-mamă), o soartă dramatică și în sfera învățământului de toate gradele.

Despre caracterul învățământului public în Bucovina în plin Imperiu austro–ungar și despre faptul cum se învăța limba română, istoria națională, geografia — discipline fundamentale, în baza cărora trebuie să se formeze tineretul școlar al oricărei națiuni — a scris foarte bine cărturarul bucovinean Alexandru Hurmuzaki, în câteva articole publicate în „Foaia Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina", între anii 1866–1868. Alecu Hurmuzaki — unul dintre membrii fondatori ai „Societății Literare Române" (ulterior, Academia Română) — caracterizează învățământul românesc primar și cel mijlociu, constatând situația deplorabilă a acestuia și arătând că el se efectua numai în limba străină la toate disciplinele și că „învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundar, a limbii cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta de geografie, care stă în nedespărțită legătură cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe" (Alexandru Hurmuzaki, „Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?", în „Foaia Societății...", an. IV, nr. 3, 1 martie 1868, p. 74–75).

Situația românilor bucovineni, impusă de consecințele istoriei să vorbească, de la 1775, până astăzi „în patru limbi deodată", vorba poetului, nu s-a îmbunătățit nici în ceea ce privește studiul istoriei naționale în școlile de toate gradele din actuala regiune Cernăuți (Ucraina).

În Planul de învățământ pentru școlile minorităților naționale, elaborat de Ministerul Învățământului și Științei din Kiev, există un număr de ore invariabile și variabile (ultimele fiind lăsate la dispoziția școlii în ce privește alegerea lor).

---

* Conf. univ. dr., Colegiul Pedagogic al Universității de Stat din Cernăuți

„Istoria ținutului natal"...

Conform recomandărilor elaborate de ministerul de resort, în numărul de ore invariabile nu este prevăzut un curs de istorie a românilor. În numărul de ore variabile este prevăzut un curs intitulat „Istoria ținutului natal" (cel pentru care poate opta fiecare școală în parte), ceea ce nu înseamnă însă istoria românilor pentru minoritatea românească din regiunea Cernăuți. Acest curs, presupunând o schiță a istoriei culturii din localitățile compact locuite de români, permite să se facă **doar trimiteri la istoria românilor** — lucru absolut insuficient pentru a crea o imagine reală câtuși de puțin a istoriei naționale, de care ar trebui să beneficieze minoritatea românească de aici.

Mai adăugăm că directorii școlilor cu limba de predare română, din motive lesne de înțeles — pentru a nu-și pierde posturile —, nu optează în favoarea acestui curs. În consecință, **istoria românilor rămâne necunoscută pentru elevii din actuala regiune Cernăuți.***

În 26 octombrie 1997, la Congresul comunităților minorităților naționale, care a avut loc la Kiev, s-a cerut introducerea componentului național în școlile cu limba de predare a minorităților, ceea ce presupune predarea istoriei, a istoriei culturii și civilizației poporului respectiv. Românii din regiunea Cernăuți au aderat la această cerere, cu atât mai mult că acest drept este prevăzut de legislația în vigoare a Ucrainei, însă, din păcate, el nu este respectat în școlile cu limba română de predare. În aceste școli se **predă în exclusivitate istoria Ucrainei, în cadrul căreia istoria Bucovinei, ca parte componentă a istoriei românilor, este falsificată.**

Modul de predare și de înțelegere a istoriei naționale ca disciplină formativă în școlile generale, medii, speciale și superioare** din actuala regiune Cernăuți constituie un subiect de discuție, care rămâne deschis pentru viitor. ■

---

* *N. red.* — Istoria românilor, ca atare, nu se predă în școlile românești din Ucraina. În cadrul Istoriei universale sau a Istoriei Ucrainei, istoria românilor lipsește cu desăvârșire. Teritoriul Bucovinei istorice — Nordul Moldovei — este denumit „pământurile vest–ucrainene" și, conform acestor manuale, a fost populat din cele mai vechi timpuri de slavi. Falsificându-se istoria după cele mai bune tradiții sovietice, dacii — romanii — românii sunt șterși din istorie.

** *N. red.* — Lipsa totală a istoriei românilor din cultura generală formată elevilor în școlile românești din Ucraina determină o situație dintre cele mai bizare: literatura română, începând cu cronicarii, nu are un suport logic. De aici, rezultă o altă situație specifică: profesorii de limba și literatura română sunt obligați să le predea elevilor cunoștințe elementare de istoria românilor. Această caracteristică se amplifică în învățământul superior — colegii, Universitate — unde se studiază literatura română clasică și contemporană, catedra de limba și literatura română și universală a Universității de stat din Cernăuți, fiind, de altfel, unică în Ucraina.

---

27 martie 1918

Conferință bilaterală despre unirea Basarabiei cu România

Cu prilejul aniversării a 83 de ani de la unirea Basarabiei cu patria–mamă — act care a inaugurat procesul istoric de constituire a statului național unitar român — **Societatea de Studii Istorice ERASMUS, Asociația Istoricilor din Republica Moldova** și **Asociația Tinerilor Istorici din Moldova** organizează, în perioada 27–28 martie a.c., o conferință bilaterală a istoricilor din România și Republica Moldova. Lucrările reuniunii se vor desfășura în cadrul **Facultății de Istorie a Universității București**, printre participanți numărându-se academicieni, profesori univesitari, cercetători, diplomați, ziariști, precum și studenți interesați de acest subiect. Vor fi supuse dezbaterii două mari teme:

Imagini din Chișinău *(ibidem)*

1. Basarabia, provincie românească, cu patru secțiuni — Basarabia și primul război mondial; Actul Unirii în context internațional; Statutul și importanța Basarabiei în cadrul României Mari; Problema Basarabiei în relațiile româno–sovietice (1918–1940);

2. Republica Moldova, al doilea stat românesc, cu alte patru secțiuni — Cedarea Basarabiei (iunie 1940); RSS Moldovenească și URSS; Republica Moldova, „stat independent și suveran"; Relațiile dintre România și Republica Moldova.

Discuțiile vor fi axate, în special, pe evoluția Basarabiei în secolul XX, precum și pe găsirea unor soluții care să ducă la îmbunătățirea relațiilor dintre românii despărțiți, vremelnic, de Prut. Tematica de actualitate va constitui obiectul unei alte conferințe, care se va desfășura, la Chișinău, în perioada 7–9 aprilie a.c.
Informații suplimentare referitoare la ambele manifestări cultural–științifice pot fi obținute la Facultatea de Istorie, sala 103, B–dul Regina Elisabeta, nr. 4–12, sector 1, București (tel. 314.35.08/ int. 124; fax 310.06.80). ■

27 martie 2001

Un moment dramatic din istoria Societății Române de Radiodifuziune

1940: demisie sub amenințarea armei

Petre ȚURLEA*

Până la apariția televiziunii, radioul era instrumentul cel mai important de influențare a populației, de creare a unor mituri, de propagandă politică; fiind foarte ascultat, prin intermediul lui se puteau transmite rapid mesaje, forma curente de opinie. De aceea, guvernele, partidele politice încercau să acapareze instituția. Uneori, aceasta era chiar luată cu asalt, pentru a o face să servească țeluri politice. Este cunoscută, de exemplu, încercarea Mișcării Legionare de a lua în stăpânire Societatea Română de Radiodifuziune (în continuare, SRR) după atentatul împotriva primului ministru Armand Călinescu, la 21 septembrie 1939.

O dată cu abdicarea regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, cei care au ajuns în fruntea statului și-au subordonat total Radioul, prin înlăturarea de la conducerea lui, sau chiar din redacții, a celor care se manifestaseră până atunci fie ca susținători ai vechiului regim, fie chiar ca adversari declarați ai Mișcării Legionare. Printre cei vizați a fost și directorul general, avocatul Vasile I. Ionescu. Înlăturarea sa brutală era cu atât mai șocantă, cu cât el lucrase în SRR încă de la înființare și fusese numit „prin avansare și merit în gradul și funcțiunea de director general", printr-o hotărâre a Consiliului de Administrație luată chiar în momentul instaurării noului regim, la 5 septembrie 1940. Motivul ostilității Mișcării Legionare față de V. I. Ionescu era dat de rolul pe care acesta îl avusese în blocarea încercării legionare din 21 septembrie 1939.

La 25 septembrie 1940, un grup de legionari l-a forțat pe directorul general al SRR să demisioneze, amenințându-l cu moartea. Acesta, deși a semnat demisia, în aceeași zi trimite o declarație de protest ministrului de Interne; la 27 septembrie 1940, face o „notificare" (înregistrată sub nr. 23.902) către Nichifor Crainic, președintele Consiliului de Administrație al SRR și, în aceeași zi, una similară (nr. 23.903) către SRR. Apoi, la 28 septembrie, prezintă cazul său procurorului general al Curții de Apel București. Prin Corpul Portăreilor, îi transmitea lui Nichifor Crainic: *„Am onoarea a vă notifica, că demisia dată și iscălită de subsemnatul în ziua de 25 septembrie 1940, în cabinetul și prezența dvs. prin violentarea voinței, iar dvs., fiind martor al constrângerii exercitată asupra mea de cei 8 sau 10 inși îmbrăcați în cămăși verzi și care vi s-au prezentat ca delegați ai Mișcării Legionare, nu o recunosc și astfel o consider nulă și neavenită. Drept consecință, vă rog să binevoiți a nu i se da curs, întrucât orice dispozițiune ce se va lua pe baza acestei demisii dată cu siluirea voinței, este nulă deplin drept".* **Cu toată această „notificare" fermă, la 5 octombrie 1940, Consiliul de Administrație al SRR ia în discuție problema și, sub semnătura lui Nichifor Crainic, îl anunță cu cinism pe V.I. Ionescu:** *„La cererea dvs. de demisie, înregistrată la nr. 21.198/940, avem onoarea a vă aduce la cunoștință că, în ședința sa din 5 octombrie 1940, Consiliul nostru de Administrație a primit demisia dvs. din funcția de director general".* **Curios este faptul că numirea înlocuitorului era anterioară aprobării demisiei: cu începere din 2 octombrie 1940, în ziare apare anunțul:** *„Noul director general al Societății de Radiodifuziune. Dl. Ion Mânzatu a fost numit director general al Societății Române de Radiodifuziune".* **(În „Universul" și „Curentul", anunțul va apare pe 4 octombrie 1940).**

Cu toate că se părea că problema fusese definitiv închisă, fostul director general nu s-a lăsat și a apelat la primul ministru, Ion Antonescu, căruia îi trimite un Memoriu, la 7 octombrie 1940 (înregistrat la Președinția Consiliului de Miniștri cu nr. 9.768, pe 9 octombrie 1940), pe care îl publicăm în continuare, cu subtitluri ale redacției.

DOSARELE ISTORIEI
De la „tunuri" la „divorț"
Statul național legionar

(În foto, coperta nr. 9/49, 2000, al revistei noastre, dedicat statului național legionar, perioadă în care au avut loc evenimentele relatate în articolul de față.)

„Siluirea voinței"

„Memoriu explicativ al audienței solicitate de avocat V.I. Ionescu, director general al SRR, cuprinzând condițiunile în care a fost forțat — prin siluirea voinței — să demisioneze din postul de director general al acestei instituții, în ziua de 25 septembrie 1940.

Din primul an al funcționării SRR, am fost angajat ca funcționar al acestei instituții, ajungând în 11 ani de muncă cinstită și creatoare, și numai prin merite personale, până la ultima treaptă a ierarhiei, ca director general al Societății. Am fost numit — prin avansare la merit de la gradul de subdirector general — în funcția și gradul de director general pe data de 3 septembrie 1940, în vacanța creată prin demisia predecesorului meu, căutând din primul moment să imprim instituției în fruntea căreia mă găseam politica nouă a statului, asigurând o perfectă și conformă emisiune radiofonică, potrivit spiritului nou. Schimbându-se pe data de 16 septembrie a.c. conducerea superioară a Societății, prin numirea ca președinte al Consiliului de Administrație a domnului prof. Nichifor Crainic, d-sa, de a doua zi, îmi pune în vedere că trebuie să demisionez, motivând aceasta pe faptul că nu pot fi acceptat de Mișcarea Legionară, întrucât sunt autorul prinderii celor care au anunțat la microfon — în ziua de 21 septembrie 1939 — omorârea fostului prim–ministru Armand Călinescu. Am arătat domnului președinte Crainic — și l-am rugat să informeze forurile respective — că subsemnatul la acea dată, 21 septembrie 1939, la ora 14, găsindu-mă încă prezent la Societate, în cabinetul meu de lucru de la sediul Societății, str. General Berthelot, împreună cu doi șefi de serviciu, cu care rezolvam lucrări curente, am auzit câteva focuri de armă, trase în curtea Societății, ceea ce m-a determinat să mă reped la fereastră, să văd ce se petrece. Observând sentinela dezarmată și oamenii de serviciu ai Societății alergând îngroziți prin curte, pentru că focurile de armă nu conteneau, mi-am dat seama că se petrece ceva neobișnuit, bănuind chiar un atentat la microfon. În această situație de fapt, fiind în acel moment cel mai mare în grad din funcționarii prezenți și deci cu răspundere totală, așa cum mă găseam, fără nici o armă asupra mea, am coborât din biroul meu de la etaj, îndreptându-mă spre studioul cel mare, în care se face emisiunea de prânz, spre a vedea ce se petrece acolo. Am fost întâmpinat de doi funcționari, care în fugă mi-au raportat că un grup de șase indivizi înarmați, trăgând focuri de revolver, rănind pe portar și îngrozind funcționarii de serviciu, au pătruns în studiou la microfon și terorizează orchestra, care își execută programul. Ușile studioului erau deschise larg, de perete, și în timp când urcam scările, în cadrul ușilor au apărut, cu revolverele întinse, doi sau trei dintre atentatorii care pătrunseseră în Societate. Am strigat «Mâinile sus!» și cu ajutorul câtorva funcționari am dezarmat pe primul din față, în timp ce ceilalți au aruncat revolverele și munițiile pe locul unde s-au găsit. În același timp, a sosit garda Societății, care i-a luat în primire, predându-i apoi autorităților polițienești care au venit. La percheziția făcută s-a găsit: opt revolvere, 32 încărcătoare, opt grenade, o fiolă incendiară, un briceag, un stilet de vânătoare și o bombă de un kg ecrasită, montată gata și așezată într-o firidă din studiou, care toate constituind corpuri delicte, au fost ridicate de autoritățile civile și militare, care au venit la fața locului. După ce au fost transportați la Prefectura de Poliție, acolo am aflat că aceștia au fost legionarii care au executat pe fostul prim–ministru Armand Călinescu. Alt amestec în această chestiune nu am avut și nici nu am mai avut, nici înainte și nici după. Întrucât actul meu din 21 septembrie 1939 este cea mai elocventă dovadă a împlinirii unei datorii și abnegație față de colectivitatea publică și față de instituția pe care o servim și, avându-se în vedere faptul că la acea dată Bucovina și Moldova erau amenințate — după cum îndeobște se cu-

---

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Dimitrie Cantemir", București

București. septembrie 1940: legionarii trec rânduri, rânduri...

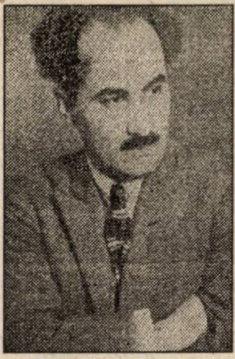

Nichifor Crainic

noștea — de invazia rușilor ce ajunseseră, prin ocuparea Poloniei, la granițele noastre; că polonezii refugiați în masă la noi creaseră acea atmosferă de îngrijorare și panică; că mișcarea comunistă profita de această situație pentru a activa cât mai intens, un atac îndreptat asupra Societății de Radiodifuziune constituia procedeul clasic al atentatelor îndreptate contra Siguranței statului și al semnalului anarhiei ce se producea în stat. Aceasta mi-a fost judecata la acel timp, ce am făcut-o ca bun român și fost voluntar în războiul pentru întregirea neamului, și aceasta mi-a fost reacțiunea ca funcționar conștiincios și în credința împlinirii unei datorii, din locul de frunte al instituției în care mă găseam la acea dată, anume că înlătur o tentativă a unor elemente comuniste. Și astăzi, față de noua structură a statului și noul regim politic, la fel aș proceda — considerându-mă aceeași sentinelă în slujba intereselor statului — dacă s-ar încerca din partea oricui o violență asupra microfonului național. Probabil că domnul profesor Nichifor Crainic, președintele Consiliului de Administrație, nu a dat curs informațiunilor și rugăminților mele, din momentul în care, la două zile numai, în ziua de sâmbătă 21 septembrie 1940, ora 14, mi-a repetat textual: «În acest moment, mi-a telefonat domnul Horia Sima să-ți cer demisia. Dacă până la ora 5, când domnia sa vine la Societate, nu vei prezenta această demisie, este posibil să fii atacat de legionari și executat». La această comunicare și afirmare atât de gravă, a domnului prof. Nichifor Crainic, am răspuns că nu demisionez cu revolverul pe masă și că îmi mențin răspunsul dat la prima cerere și anume întrucât am un contract de muncă cu Societatea, față de care nu mă simt vinovat cu nimic, după cum nu am nici o culpă față de nimeni, înțeleg să-mi valorific drepturile ce mi se cuvin. Nu mi s-a admis nimic. Față de această amenințare, am găsit de a mea datorie, neavând pe conștiință decât o muncă cinstită și rodnică ce am depus în Societate în decursul celor 11 ani de carieră meritorie, recunoscută unanim de toți șefii mei, inclusiv de domnul prof. Crainic, care m-a felicitat de felul cum am condus instituția pe timpul cât domnia sa a fost ministru al Propagandei, de a informa pe domnul ministru al Afacerilor Interne, general Petrovicescu, în chiar cursul zilei. Domnia–sa m-a consiliat să-mi văd de conducerea Societății, să nu demisionez, întrucât conducătorii Mișcării Legionare nu uzează de astfel de procedee și că nu mi se poate atribui drept culpă faptul împlinirii unei datorii, prezicându-mi-se chiar că Mișcarea Legionară are nevoie de oameni de caracter. De altfel, domnul prof. Crainic îmi telefonează în aceeași seară, acasă, că, în urma întrevederii domniei sale cu domnul Horia Sima, situația s-a ameliorat în favoarea mea, nemaifiind vorba de demisia din postul de director general.

Atmosferă de teroare, amenințare cu moartea

Reconfortat sufletește și încrezător în dreptate și legalitate, luni, 23 septembrie a.c., m-am prezentat la serviciu; iar domnul președinte Crainic, în urma și a unei convorbiri telefonice — în fața mea — cu domnul ministru general Petrovicescu, după ce însăși d-sa mă recomanda ca un element meritoriu și indispensabil Societății, calificându-mă de «șira spinării a instituției», mă felicită pentru dreptatea cauzei și mă invită să-mi văd liniștit de conducere. Spre nedumerirea și spre surprinderea mea, marți, 24 septembrie a.c., vine la Societate domnul Ilie Gârneață, membru al Mișcării Legionare, și îmi transmite, prin unul din subalternii mei, avocat Banu, că trebuie să demisionez, fiind inutilă orice rezistență. Aceeași comunicare face, din nou, și domnul președinte Crainic, care în ajun mă felicitase și mă îndemnase să-mi văd liniștit și încrezător de conducerea Societății. Am răspuns din nou că nu înțeleg această situație și întrucât am ajuns în fruntea instituției numai prin muncă și merite personale, iar dezvoltarea Radiodifuziunii Românești în starea de înflorire a ei, datorându-se exclusiv concepției și conducerii subsemnatului, înțeleg să-mi valorific drepturile decurgând din contractul de muncă. Nu am primit nici un răspuns și nici o propunere precisă și mi-am văzut mai departe de atribuțiuni. După amiază, m-am prezentat din nou în audiență la domnul ministru general Petrovicescu, informându-l și din nou mi s-au dat asigurări de dreptate și legalitate, sfătuindu-mă să-mi văd mai departe de instituție.

Miercuri, 25 septembrie 1940, la ora 11.30, pe când lucram în biroul meu de la sediul Societății, m-am trezit față în față cu 8–10 inși îmbrăcați în cămașă verde și care prin insulte grosolane, atitudine dușmă-

Aici și în p. 53, două imagini de la demonstrațiile legionare organizate, la 6 octombrie 1940, la o lună de la luarea puterii

noasă și amenințare cu revolvere — doi din aceștia își îndreptaseră revolverele asupra mea — mi-au cerut în numele Mișcării Legionare să demisionez. Le-am arătat că, în această situație de amenințare și prizonier al lor, orice rezistență din parte-mi este inutilă și, ca atare, să mergem la domnul președinte al Consiliului de Administrație, care este prezent în Societate, ca acolo să mă conformez. A fost singura manevră pe care am putut-o face, pentru a mă pune sub adăpostul autorității conducerii superioare a Societății, cât și pentru a scăpa de teroare. În cabinetul domnului președinte, aceștia i-au cerut demiterea mea, la care d-sa a răspuns că mi-a cerut de câteva ori demisia, dar am refuzat să o dau, pe motiv că am anumite drepturi pe baza contractului de muncă ce am cu Societatea. S-au repezit din nou asupra mea, cu aceleași invective, nedându-mi voie nici să mă explic, fiind de data aceasta insultat chiar de subalternul meu, ing. Iacobescu, ce se găsea prezent în biroul domnului Crainic, și care într-adevăr face parte din Mișcarea Legionară, am fost amenințat cu moartea de unul din cei în cămașă verde, spunând: «Dacă nu demisionezi imediat, vei fi executat pe loc». În această atmosferă de teroare și de amenințare cu moartea în fața superiorului meu, care nu a reacționat, în această situație în care rațiunea încetase de a mai funcționa, mi-am iscălit demisia din postul de director general al Societății Române de Radiodifuziune, demisie pe care nu o recunosc, cum de altfel am notificat de a doua zi, 26 septembrie a.c., prin Corpul Portăreilor Trib. Ilfov, atât domnului profesor Crainic, președintele Societății Române de Radiodifuziune, cât și Societății însăși, prin reprezentanții ei legali. M-am adresat, de altfel, cu o plângere și organelor judecătorești, formând obiectul dosarului nr. 51.038/1940, al Primului Procuror al Tribunalului Ilfov.

Atacul cămășilor verzi

Domnule general, deși Ministerul Afacerilor Interne, în ziua de 25 septembrie 1940, după ce a luat cunoștință de această situație prin raportul verbal ce am făcut, a dat un comunicat prin care se face cunoscut că elemente străine de Mișcarea Legionară, îmbrăcate în cămăși legionare, se prezintă pe la autorități și fac acte de autoritate și arbitrare, și că astfel de elemente trebuiesc arestate și date pe mâna organelor polițienești. Deși prin comunicatele date de domnia voastră, în calitate de Conducător al Statului, înfierați astfel de procedee, îndemnând pe toată lumea la legalitate, dreptate, omenie, cinste și muncă constructivă, totuși — deși demisia dată de subsemnatul în condițiunile arătate, cu siluirea voinței, nu este valabilă, fiind și astăzi director general al Societății de Radiodifuziune, pus, însă — din cauza amenințărilor — în situația de a nu putea să-mi îndeplinesc funcțiunea și atribuțiunile de director general, s-a făcut, pe ziua de 3 octombrie a.c., numirea unui nou director general, în persoana domnului I. Mânzatu. Țin să adaug că această numire — pentru a se putea face —, întrucât domnul Mânzatu nu avea titlul academic, iar regulamentul de funcționare și organizare al Societății de Radiodifuziune cerând, între altele, și condițiunea aceasta a studiilor, s-a dat Decretul nr. 3.284, din 2 octombrie 1940, prin care se «suspendă normele de recrutare și numire în funcțiuni, prevăzute de art. 26 și următorii din regulamentul pentru organizarea și funcționarea Societății Române de Radiodifuziune». Prin această numire, într-o vacanță neexistentă, s-a ratificat de cămășile verzi asupra mea, act înfierat de autorități și de însăși domnia voastră, prin dogmele propovăduite, prin comunicatele publicate de Președinția Consiliului de Miniștri, prin presă și difuzate prin radio, cât și mai ales, prin crezul ce l-ați înfățișat Mișcării Legionare, arătând că izbânda reușește prin: «Respectul față de om, de dreptate și de lege și prin cinstirea proprietății și a hărniciei»; «Când cerem altora supunere, în fața legii și a dreptății, noi cei dintâi trebuie să dăm exemplul»; «Să nu săvârșim nici o lovire, nici o nedreptate și nici o umilire»; «Voi să nu uitați că numai prin înțelegere și numai prin iubire se zidește viitorul»; «Noi chemăm pe toți la unire, dar nu oferim locuri»; «Locul și-l va câștiga fiecare, fără zăbavă!Numai prin puterea și sârguința lui»; «Locurile și le vor păstra numai acei care le vor merita, după fapta lor».

Domnule general, nu am făcut niciodată politică, iar ca funcționar de carieră am făcut întotdeauna politica statului. Nu am avut resentimente politice față de nimeni și de nici o formațiune politică. Conduita și crezul meu de totdeauna în profesiune a fost munca cinstită și constructivă; dreptatea și legalitatea față de colectivitate și semeni; omenie și suflet în conducere și față de subalterni; grija permanentă de îndeplinirea datoriei și conștiinciozitate în toată actrivitatea mea. Fiind sărac, am muncit din greu și cinstit, încă de la vârsta de 17 ani, de când îmi câștig singur existența și, ca rezultat al acestei munci, am ajuns, numai prin merite personale, în postul de mare răspundere de conducător al Radiodifuziunii Românești. Mi-am făcut datoria către Patrie și Neam, fiind voluntar de război și sunt cetățean conștient al țării mele. Mărturie celor de mai sus stă însăși situația pe care o ocup în fruntea unei instituții de prim-ordin în stat, unde nu am ajuns decât prin muncă și merite, fiind promovat pe scara ierarhică a instituției fără să iau locul nimănui și fără ca, ocult sau altfel, decât numai prin recunoașterea din partea celor în drept a meritelor, verificate timp de un deceniu, în slujba instituției al cărui angajat am fost și sunt. Am ajutat pe subalterni, fiind apărătorul lor din oficiu și din principiu, ori de câte ori o nedreptate căuta să se infiltreze sau să alterneze dreptul și dreptatea.

În special, față de Mișcarea Legionară nu am avut nici un resentiment. Din contra, exemplific câteva întâmplări, pentru a dovedi rațiunea, omenia și grija ce am purtat celor ce veneau în contact fie cu mine personal, fie în calitatea ce o aveam în Societatea de Radiodifuziune. Inginerul Iacobescu, funcționar al Societății și subalternul meu, care am arătat mai sus că m-a insultat cu ocazia «execuției» din 25 septembrie a.c., a fost pus, în 1938, sub inculpare de activitate nepermisă legionară și arestat chiar în timpul serviciului. Am intervenit la Comandantul Legiunii de Jandarmi Băneasa de a fi pus în libertate și judecat de Tribunalul Militar tot în stare de libertate. Mai mult, prin profesiunea mea, având legături pe lângă această instanță, am cerut pentru el achitarea. A fost achitat pentru lipsă de dovezi, de activitate «nepermisă» și menținut apoi în serviciul Societății, la stăruința mea, cu toate că guvernul de atunci dăduse ordin ca astfel de elemente să fie îndepărtate din serviciu. Pentru a fi ferit de prigoana vremurilor de atunci, am consiliat pe șefii mei de a-l trimite în misiune la Londra, pe lângă Uzinele Marconi, care ceruse un inginer pentru practică. Pe baza acestei intervențiuni, făcută cu cugetul de a ajuta un semen al meu și cu înțelegerea altei rațiuni decât aceea a nedreptății și a abuzului calificat, inginerul Iacobescu — în timp ce alți camarazi de ai săi erau în lagăre și închisori — stătea la Londra, pe 2.500–3.000 lei pe zi. Nu am cerut recunoștință și nici o cer. Am cerut întotdeauna, însă, caracter. Astăzi, mi-a înscenat infamia, punându-mi în sarcină actul răzbunării contra legionarilor din 21 septembrie 1939, ca apoi să se ridice de la gradul de șef de serviciu, direct la gradul și funcția de subdirector general al Societății Române de Radiodifuziune, fără ca acest loc să și-l fi câștigat prin «puterea și sârguința lui». Nu este nevoie să mai insist că fiind condus de aceeași rațiune și conduită, deși cunoșteam în instituție câțiva funcționari legionari, aceștia pe lângă faptul că nu au avut nimic de suferit, dar s-au bucurat din parte-mi de aceeași încredere și nu mi-a trecut nici un moment prin gând să-i divulg autorităților, care la acea vreme îi căutau oriunde îi găseau. Mi-au cerut drepturile mele contractuale, atunci când mi s-a cerut demisia, pe două considerațiuni: întâi, pentru faptul că fiind completamente sărac și cu mari greutăți familiale — soție, doi copii și patru membri ai familiei refugiați din Ardeal —, nu am altă posibilitate de existență, existență greu de refăcut la 42 de ani și în împrejurările de astăzi. În al doilea rând, pentru apărarea unor drepturi câștigate contractual, prin muncă și cinste. De altfel, spiritul credinței mele se suprapune cu acel al domnului ministru al Justiției, care în conferința rostită la radio, despre Concepția de Justiție a Conducătorului Statului, între alte principii, decretează: «Fiecare român trebuie să poarte în cuget mândria drepturilor lui; fiecare trebuie să simtă marginile acestor drepturi, prin el însuși, prin frâna măsurată pe care și-o impune însuși, fără a aștepta constrângeri din afară(...). Omul, cetățeanul, care nu își cunoaște, nu-și respectă și nu-și apără cu îndârjire drepturile sale își trădează îndatoririle de cetățean și mândria de om; iar cel care le depășește în dauna altuia și spre folosul său nu este un adevărat român».

Domnule general, eu sunt și vreau să rămân un adevărat român. Nu mi-am apărat și nu îmi cer decât drepturile mele legale. Pentru că mi-am apărat drepturile mele, câștigate prin sudoarea și pasiunea unei munci cinstite și productive pentru instituție, timp de 11 ani; pentru că mi-am făcut întotdeauna datoria, fiind călit la școala cetățeanului conștient de menirea lui în stat; pentru că educația și caracterul meu au fost îndrumate și îndoctrinate de adevăr, dreptate, omenie, moralitate și legalitate; pentru toate aceste fapte am fost izgonit din instituția pe care o conduceam, ca un delicvent de ultimă speță și în disprețul tuturor drepturilor câștigate cinstit, în decursul anilor slujiți cu credință.

În ultimă instanță, încrezător deplin, domnule general, în spiritul dvs. de dreptate, moralitate și omenie, respectuos vă rog să-mi faceți dreptate. Aștept cu toată încrederea dreptatea dvs.“.

Eugen Denize
Istoria Societății Române de Radiodifuziune
Volumul I, partea I

„Azi, radiofonia românească a ajuns o instituție de o importanță covârșitoare pentru cultura și propaganda națională“
(Liviu Rebreanu,
„Radio Adevărul“, 26.XI.1939)

**O lucrare pasionantă și instructivă,
semnată de Eugen Denize: *Istoria Societății Române de Radiodifuziune*, apărută, în 1998–1999,
sub egida Societății Române de Radiodifuziune,
Direcția Patrimoniu**

O dată cu preluarea întregii puteri în stat, după înlăturarea Mișcării Legionare în ianuarie 1941, Ion Antonescu a ordonat cercetarea tuturor faptelor pentru care legionarii erau învinuiți. Astfel vor avea loc un întreg șir de procese majoritatea în lipsa celor incriminați care, și cu sprijin german, părăsiseră țara după rebeliune. În acest context, î toamna lui 1941, justiția a cercetat ș acțiunea legionară de la SRR, din 2 septembrie 1940. Din actele dosarului s păstrează și citația trimisă de Prefectura Poliției Capitalei lui Nichifor Crainic pentru a depune mărturie. Și, de aseme nea, declarația acestuia în fața procu rorului instructor militar, la 7 octombri 1941. Crainic recunoaște scena di cabinetul său, când un grup de legionar l-au amenințat pe Vasile I. Ionescu și l-a forțat să-și semneze demisia; printr legionarii prezenți îl menționează p avocatul Ion Zăvoianu, care l-a asigura pe V.I. Ionescu, la plecare, că nu i se v întâmpla nimic; de asemenea, consem nează și prezența unui ziarist printr legionari — Paul Costin Deleanu. ■

O experiență finită. Să sperăm!

Un secol al exilului românesc (3)*

Adrian NICULESCU

În ianuarie 1948, după abdicarea forțată de la 30 decembrie anul precedent, regele Mihai a luat calea exilului (aici, fostul suveran, împreună cu soția și Sabin Manuilă, vizitează Carnegie Hall, New York, iunie 1964)

Criză de vocație

Succesele internaționale ale regimului Ceaușescu își spuneau și ele cuvântul. Un fel de criză de vocație traversează exilul. Sistemul comunist, chiar dacă „relaxat“, părea destinat să dăinuie secole. Unii se resemnează, alții abandonează lupta, alții, în fine, aleg calea „colaborării“: vizite în țară, contactele cu ambasadele RSR, acceptarea măgulirilor Bucureștiului. Sunt cazurile George Uscătescu, poet, fost legionar (Spania), Dinu Adameșteanu, valoros arheolog, și Roman Vlad, muzicolog (Italia), I.C. Drăgan, supranumit „găzarul roșu“, deși de sorginte de extremă dreapta *(les extrèmes se touchent!)*, de la Milano și Palma de Mallorca sau, trecând la o generație mai tânără, al dnei Bianca Valota-Cavallotti (nepoată a lui N. Iorga), cu Centrul Italo–Român de Studii Istorice, tot de la Milano (având „în dotare“ mobilier adus în două TIR-uri de la Pipera, prin asociația securistă „România“ — fostul Comitet de repatriere! —, în 1979, și cu public recrutat dintre „lucrătorii“ TAROM și ai Agenției comerciale a RSR!)... Lupta împotriva colaboraționismului a constituit, de altfel, unul dintre obiectivele constante ale exilului nostru democratic. Un sugestiv repertoriu al acestuia — atât intern, cât și extern, dovadă a întrepătrunderilor indisolubile dintre țară și exil — îl putem regăsi în celebra *Antologie a rușinii*, strânsă, decenii de-a rândul, de către intransigentul și neobositul V. Ierunca.

În 1961, Neagu Djuvara, după 12 ani petrecuți donquijotesc, fără simbrie, la Paris, în serviciul tuturor cauzelor românești exilate (despre experiența acestuia, v. articolul „Souvenirs de l'exile de 1948“, în „Revue Roumaine d'Histoire“, București, 1–2/1995), acceptă un post de prestigiu în Republica Niger. Intenționa să revină după trei luni, va rămâne acolo 24 de ani... Diplomat de carieră, va fi directorul general al Ministerului de Externe al tânărului stat și, în această calitate, va conduce, de fapt, politica sa externă. În loc să fie în țara lui... Câte energii, câte valori s-au pierdut în exil... Ce servicii ar fi putut aduce un astfel de om României... S-a încheiat etapa romantică și eroică a asaltului, în 1955, de către patru exilați români, a Ambasadei RPR de la Berna, cu demascarea sistemului de funcționare, inedit, al ambasadelor comuniste (adevăratul șef, pe linie de Securitate, era nu ambasadorul, ci șoferul său!)... Unul dintre cei patru avea să fie ademenit la București, via Berlinul de Vest, apoi Est, și condamnat la moarte. În apărarea lor, la procesul de la Berna, vine Emil Ghilezan, iar de partea adversă, fostul său coleg din Consiliul de Miniștri, I.Gh. Maurer. Cei doi, în ciuda a tot și a toate, își strâng mâinile. Un gest firesc, dar care, pe nedrept, a fost divers interpretat. Ghilezan, el însuși, se va împărți, în anii '50 și '60, între acțiunile din exilul militant și slujbele sale la o mare firmă de construcții americană, în Iran, Venezuela, Liban și Filipine. După 1960, se retrage la Roma, preluând o modestă fabrică de tăiat marmoră... În 1970, sosește la Paris, după mii de peripeții, prin Turcia, unde ajunsese ca student, Mihnea Berindei, cel care avea să fie, peste nu mulți ani, unul dintre cele mai valoroase, mai credibile (și, **în special**, mai penetrante!) personalități ale exilului democratic românesc.

Atmosfera stagnantă a exilului nostru ia sfârșit o dată cu abandonarea de către București a politicii de relativă liberalizare, oprită după „Tezele din iulie“, din 1971, și definitiv apusă după Congresul al XII-lea, din 1974. Paradoxal, coincide cu momentul de sfârșit al resurselor din Fondul Național (salvatorul — deși obiect de mari dispute — depozitului de bani puși de-o parte și de Antonescu și de guvernele democratice Sănătescu–Rădescu, în previzibilul caz al prăbușirii situației, și epuizat prin 1972), dar asta, totuși, n-a avut prea mare importanță. Important este că *exilul își sporește credibilitatea, iese, treptat, din ghetou, și dialoghează, din nou, cu societățile occidentale din jurul său*. În unele cazuri, *se substituie cu succes României oficiale*, devenite tot mai puțin prezentabilă... Între timp, în țară, climatul redevine din ce din ce în ce mai apăsător. Rândurile exilaților se îngroașă: — literații Matei Călinescu și Virgil Nemoianu, stabiliți în SUA (1972), ca și ziaristul Nestor Rateș, scriitorul onirist D. Țepeneag, Virgil Tănase — veteranii liberali Radu Câmpeanu (1973) și Dinu Zamfirescu (1975), ambii „cumpărați“, la propriu, de către rude, ca și N. Penescu, fost ministru țărănist. Sosesc acum și fostul secretar al lui Titel Petrescu, sociologul Vl. Krasnosselski (1924–1992), devenit corespondent al „Europei Libere“ în Elveția și funcționar al Biroului Internațional al Muncii), istoricul și disidentul Vlad Georgescu (1977), lingvistul Cicerone Poghirc (1978), Cicerone Ionițoiu, vechi militant PNȚ (1979), filoloagele Sanda Golopenția, Maria Manoliu (1980), Antonia Constantinescu (1981), viitoare redactoare a revistelor „BIRE“ și „Lupta“ etc. Cine poate fuge. Adevăratul reviriment al exilului — eficient reconstituit de către postul de radio „Europa Liberă“, vine o dată cu nașterea disidenței românești, prin mișcarea Paul Goma (februarie 1977) și prin greva minerilor din Valea Jiului, din august, tocmai „batalionul simbol al clasei muncitoare“, după cum glăsuia calpa retorică a statului comunist, și care s-a alăturat bătăliei scriitorului... Este confirmarea vocației principale a exilului, aceea de a fi vocea celor fără de voce... A rămas încă vie în memoria exilaților celebra manifestație cu balonașe din fața Ambasadei „reseriste“ de la Paris, în care s-a cerut eliberarea cunoscutului disident arestat. Faptul că prezența a „peste 200 de persoane“ putea constitui un succes spune multe despre dimensiunea reală a acestui exil, dar și despre generozitatea simțirilor de care era animat și despre energia celor implicați.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“ nr. 2/54, 2001, p. 59–61.

Predare de ștafetă

În același an, „anul Goma“ (1977), se reorganizează și cea mai importantă și mai credibilă organizație a exilului nostru democratic, „Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România“ (apropierea cu numele LADO, creată în țară, după Revoluție, este o simplă coincidență, deși, prin 1995, Liga de la Paris i-a predat un fel de ștafetă, o chestiune controversată, încă), prin reactivarea vechii Ligi înființate în 1925 de către marele luptător democrat Gh. Costaforu, și transferată, după 1948, la Paris, dar redusă la o existență formală. Inițialele, în franceză, ale Ligii au fost LDHR. LDHR constituia secția română a FIDH, Federația Internațională a Drepturilor Omului, cu sediul tot la Paris, ce grupa Ligile pentru apărarea drepturilor omului din toate țările. Printre personalitățile care au contribuit la relansarea LDHR (președinte de onoare: Eugen Ionesco), vom aminti nume sonore, precum: Mihnea Berindei, tardiv vicepreședinte, dar veritabilul suflet al Ligii, Dinu Zamfirescu, Sanda Stolojan (președinte executiv până în 1991), Ioana și Maria Brătianu, Alain Paruit, Antonia Constantinescu, Mihai Korne, istoricul Matei Cazacu, dr. Ionel Vianu etc. Am avut și eu cinstea să fiu delegat oficial al Ligii în Italia, din 1986, până în momentul transferului de ștafetă, în 1995...Cu sprijinul FIDH, Liga edita și un buletin ce consemna violările drepturilor omului practicate de către regimul din țară.

Constantin Vișoianu (ministru al Afacerilor Străine în guvernele Sănătescu și Rădescu), un nume de marcă al exilului românesc

Revigorarea activităților de exil duce și la o întețire a activităților publicistice. La 7 septembrie 1983, se naște, desprinsă din vechea BIRE (preluată acum de către Radu Câmpeanu), sub direcția și pe cheltuiala lui Mihai Korne, „Lupta“, o revistă politică de prima mână a exilului (în ciuda condițiilor grafice modeste), și prima scrisă, în exil, cu noua ortografie post–1953 (după o veritabilă dezbatere asupra limbii, prezentă în primele numere, animată de filologi de renume, printre care prof. C. Poghirc). „Lupta“, care reia un vechi și glorios titlu al publicisticii liberale de stânga din sec. XIX, datorat democratului republican Gh. Panu, aduce un suflu nou în exil. Publicația, care mai apare și astăzi, a beneficiat de priceperea și, mai ales, de munca neobosită a unei singure persoane (ca multe alte inițiative editoriale ale exilului): regretata Antonia Constantinescu, distinsă filoloagă, dispărută în 1999. Revista, cu un tiraj de peste 5.000 de exemplare (un record pentru o astfel de publicație), avea și o ediție americană, îngrijită de Sanda Golopenția–Eretescu. Tot în vremea aceea, Ion Solacolu, tot de unul singur, „reanimează“ foaia Cercului Democrat al Românilor din Germania, „Dialog“, și o transformă într-o revistă de înaltă ținută intelectuală (clasată de către unii la extrema stângă a spectrului politic al exilului democratic românesc), în ciuda tirajului limitat și a formei sărăcăcioase. Grație inimosului său inițiator — editor–culegător–expeditor —, revista mai apare și astăzi. O colecție completă a fost donată recent de către fondator Bibliotecii Centrale Universitare și Facultății de Litere din București. Un exemplu de urmat, dacă se dorește reintegrarea fostului exil în peisajul cultural românesc. O revistă mixtă (cultural–politică) de calitate și-n condiții grafice neobișnuit de bune pentru exil scotea Victor Frunză, la Aarhus, în Danemarca, denumită „Alergătorul de la Maraton“. La fel de îngrijite și cărțile apărute în mica sa editură, „Nord“. O activitate extrem de meritorie pe acest tărâm, și poate cea mai vastă din exil, a depus-o Ion Dumitru, în editura cu același nume, din München. V. Frunză și Ion Dumitru și-au investit toate energiile și puținii bani în astfel de lăudabile și absolut nonprofitabile acțiuni de propășire a cuvântului și a cărții libere românești. Victor Frunză publica și revista „Curentul“, pe cheltuiala lui Vasile C. Dumitrescu, mecenat român care folosea *copy–right*-ul ziarului lăsat lui de Pamfil Șeicaru (pe care l-a ajutat până la moartea survenită în 1982!).

Pe tărâm literar, în schimb, se remarcă exemplara calitate a revistei „Limite“, a lui Virgil Ierunca (ajutat, o vreme, de către editorul Ion Cușa, prematur decedat), apărută până în 1985.

În domeniul religios, este bine să precizăm că bisericile românești libere aparțineau de Biserica Ortodoxă Rusă din Afara Frontierelor — Sinodul de la New York, o biserică anticomunistă de exil, opusă, nu legată, cum insinua Bucureștiul, Patriarhiei de la Moscova.

Un cuvânt aparte merită activitatea susținută a „Asociației în exil pentru protecția monumentelor și a siturilor istorice din România“, inițiată de către regretatul arh. Ștefan Gane (m. 1988), în 1985, pe scheletul mai vechii Comisii în exil a Monumentelor Istorice, creată — împreună cu arh. Matei Beldiman — ca o replică la desființarea, în țară, în 1977, a Direcției Patrimoniului Cultural Național (DPCN) — ceea ce a dat semnalul demolărilor lui Ceaușescu. Asociația, creată în martie 1985, la apelul unui grup de istorici, arhitecți, și alte personalități ale exilului, în frunte cu cei doi mai sus amintiți (plus Mihnea Berindei, Dinu Zamfirescu, Mihai Korne, Matei Cazacu, Antonia Constantinescu, Neagu Djuvara etc.), își propunea să denunțe cu vigoare distrugerile arhitectonice din București și din alte centre românești, să informeze presa occidentală despre fărădelegile comise și pe acest teren să încerce să oprească demolările, alertând instituțiile și organismele internaționale competente. În plus, Asociația repertoria și urmărea „la zi“, în contact și cu specialiști din țară, uneori cu concursul unor prieteni occidentali rugați să ne aducă fotografii clandestine, „mersul buldozerelor“ prin capitala desfigurată. Demersurile Asociației au beneficiat de o bună acoperire mediatică și s-au dovedit utile, ca și în cazul celorlalți oponenți, mai ales ca o cutie de rezonanță pentru cei din țară, puțini, care protestau public (regretații prof. Vasile Drăguț și arh. Grigore Ionescu, dar și prof. Răzvan Theodorescu, prof. Dinu C. Giurescu etc.) și ca o punte către opinia publică străină. După dispariția fondatorului (și dispersiunea fondului documentar acumulat de acesta!) și o scurtă continuare grație inimosului scenograf Jules Negulescu (afișele și cărțile sale poștale au făcut dată!), Asociația avea să fuzioneze și cu mult mai cunoscuta „Opération Villages Roumains“, lansată în Belgia de către jurnalistul Josy Dubié, de la TV francofonă (autor al cutremurătorului documentar despre Doina Cornea, ce a făcut turul televiziunilor lumii, în 1988–'89), cu concursul lui Mihnea Berindei și Dinu Zamfirescu. Sunt onorat de a mă fi numărat și eu printre membrii Asociației (din iulie 1985) și de a fi și reprezentant oficial în Italia.

Un nou avânt

Exilul nostru capătă și mai mult avânt în anii '80, pe măsură ce noi personalități și noi generații i se alătură: în 1982, criticul literar Gelu Ionescu, poetul Emil Hurezeanu — ambii convertiți în ziariști de succes la „Europa Liberă“, fostul opozant — eliberat din detenție în 1984, după cinci ani de închisoare (plus alți 16, între 1948-1964, ceea ce constituie, probabil, recordul românesc!) — preotul Gh. Calciu–Dumitreasa, scriitorii Ion Caraion, Bujor Nedelcovici și Mihai Botez, cel mai cunoscut dintre liderii disidenței românești, căruia i se interzice întoarcerea acasă, în 1987, Florian Rusu, alt cunoscut disident, ce denunță tortura practicată în închisorile lui Ceaușescu (1988), prozatorul Dan Culcer și soția sa, autoarea de succes Maria Mailat, exponenți ai generației de „optzeciști“, ca Adina Kenereș și soțul ei, delicatul poet Petru Romoșan, trecut, „cu ochelari de miop“, la a doua încercare, după detenție și bătaie, pe sub gardul de sârmă ghimpată de la granița cu Ungaria, reputatul istoric Dinu C. Giurescu, stabilit în SUA (1988), Dinu Flămând, criticul Mircea Iorgulescu — „ultimul sosit“, în septembrie 1989 etc.), și pe măsură ce situația din țară se degradează. Fuga din țara care se prăbușea ia tot mai mult alură de exod. „Nu voi părăsiți țara, ci țara se surpă sub voi și vă părăsește, scufundându-se. Voi doar vă salvați“, ne încuraja un prieten occidental când eram pradă îndoielilor. Vocea exilului se face tot mai răspicat auzită, este tot mai credibilă. Din ce în ce mai mult reușește să eclipseze și să se substituie reprezentanților, tot mai jalnici, ai unui regim în putrefacție (pentru acest climat, ca și pentru tonul presei apusene față de RSR, v. și partea de început a volumului nostru *Din exil/După exil*, București, Ed. Univers, 1998).

Circulă legenda dezbinării exilului. Ceva este adevărat, ținând cont de diversitatea, de volumul și de diviziunile inerente ilustrate mai sus, de varietatea exilului, cel puțin pe hârtie. Trebuie însă spus cu tărie că exista **un exil care conta** (de care ne-am ocupat cu precădere aici) **și altul care nu conta**, veleitar, uneori tragi–comic etc. Niciodată exilul care **a contat** realmente, acel nucleu „dur“ din jurul „Europei Libere“, al revistelor „BIRE“ și „Lupta“, al unor personalități puternice, precum Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Mihnea Berindei, Dinu Zamfirescu, Vlad Georgescu, Sanda Stolojan, Mihai Korne etc., într-un cuvânt, exilul care făcea treabă, care era credibil, care ținea legătura, clandestin, cu țara, n-a fost dezbinat, chiar și în ciuda unor trecătoare, și omenești, fricțiuni. Pe problemele majore, pe intransigența față de regimul opresor din țară etc. nu existau divergențe, funcționa ca o stâncă. Și niciodată n-a fost mai unit exilul decât în ultima sa perioadă, la sfârșitul anilor '80, și cu precădere în zilele Revoluției din decembrie. Cum spuneam la început, exilul a luat sfârșit când primul fost exilat a pus piciorul pe pământul patriei eliberate. Acest lucru s-a petrecut chiar în noaptea de 22 spre 23 dec. 1989, și acel prim om se numea Mihnea Berindei. Sosea, parcă în mod simbolic, cu primul avion militar francez de ajutoare, via Varna (însoțindu-l pe ministrul acțiunii umanitare Bernard Kouchner), la granița de la Giurgiu, tot de la Paris, și tot dinspre Ruse, pe unde trecuse și primul exilat întors la 1857, C.A. Rosetti... O parabolă parcă se încheia...

Pentru a conclude: nu a existat un centru oficial al exilului, dar un centru *de facto* l-a reprezentat Parisul (măcar prin numărul mare de români, prin publicațiile care apăreau și prin organizațiile care ființau), și, mai ales, birourile departamentului românesc al postului de radio „Europa Liberă“. Un centru important românesc l-au reprezentat și SUA.

Pe lângă exilul democratic (deci, credibil!), mai exista și un altul, de extremă dreapta, legionar (împărțit în două, „cu“ și „fără“ Horia Sima: primul, mai radical, ce-l recunoștea, fără a crâcni, drept indiscutabil „lider maximo“ pe Horia Sima — mort în Spania, în 1993 —, celălalt, mai „moderat“, **fără** Sima — *recte*, cei ce se considerau conduși „din cer“ direct de către „căpitanul“ Codreanu!) ori antonescian. Acest segment politic, o întreagă galaxie, se regăsește mai peste tot, dar, cu precădere, în Spania, Portugalia, Germania și America Latină. O prezență numeroasă exista și în SUA. Originile acestui curent sunt dintre cele mai vechi în exil: ele apar o dată cu legionarii alungați de Antonescu în Germania, după eșecul rebeliunii din 1941 (circa 800), și pe care i-a surprins sfârșitul războiului în zonele occidentale, dacă nu cumva sunt de regăsit chiar mai înainte, printre gardiștii fugiți de frica dictaturii carliste, după 1938... Nu erau mulți, dar, ca orice mișcare extremistă, fiind teribil de activi (mai ales în presă și în publicistică, însă, fapt demn de reținut, grație vigilenței conducerii americane, **nu și la „Europa Liberă"**, cum pretindea, însă, propaganda comunistă!), mai activi decât exilul democratic, creau falsa impresia de a fi mulți. Prezența lor — și, în general, respectiva situație — făcea jocul și convenea de minune regimului de la București, întotdeauna bucuros, pentru a discredita exilul, să-l eticheteze în totalitatea sa, drept „fascist". Deseori, conștienți sau nu, erau manipulați de autoritățile din țară, în funcțiune antiexilul democratic, de care se temeau cel mai mult.

Această activitate, bazată, în principal, pe echivocul generat de național–comunismul ceaușist, s-a întețit pe măsură ce deriva amintitei tendințe se accentua, ajungând la paroxism prin anii '80, când presa de exil de extremă dreapta aproape că numai cu astfel de diversiuni se ocupa. Semănând confuzie și intoxicare, nenumărate exemple ne stau la dispoziție. Nu mai conteneau atacurile la adresa exilului democratic (Virgil Ierunca era „troțkist", Vlad Georgescu, „agent KGB", Paul Goma „spion URSS" etc...), cu precădere a „Europei Libere" (calificată drept „oficină jidovită", „comunistă", „prosovietică" etc.), reluând adesea teme dragi dezinformării ceaușiste. Aplicând principiul *cui prodest*, înțelegem, însă, lesne cui folosea. Conivența era evidentă. Dintre publicațiile de această orientare (din rândurile căreia s-au recrutat mulți „colaboraționiști", în frunte cu celebrul I.C. Drăgan; unii, astăzi, sunt cu C.V. Tudor), precum fostul euro–deputat al lui Le Pen, G.A. Pordea, spicuim: „Țara și Exilul", revistă legionară „cu Horia Sima", la Madrid; „Stindardul" ziar legionaro– („fără Horia Sima") antonescian, ce apărea în Germania, sub conducerea lui V. Emilian și Pantazi (ex.: în 1982, în loc să se ocupe de România, risipea cerneală și spațiu tipografic cu caricaturi antisemite la adresa lui Menachem Begin, ironizând războiul din... Liban!). „Cuvântul Românesc", lunar de la Hamilton, Canada, are și acesta influențe de extremă dreapta. Scriitori precum C.V. Gheorghiu (care, încurajat de ambasada RSR, a intentat un nefericit proces lui Paul Goma, imediat după sosirea acestuia în exil), Vintilă Horia, C. Răuță etc. ilustrează acest curent...

Un alt aspect important: în timp ce exilații din țările de dreapta, ca și patrioții noștri pașoptiști, nu știau ce subterfugii să mai inventeze pentru a eluda vigilența autorităților din țărilor lor, și să se întoarcă (să ne amintim tentativa lui Bălcescu, bolnav, de a reveni, prin Brăila, acasă, în Țara Românească, în vara lui 1852, cu câteva luni înainte de moarte, oprit și retrimis în exil), la noi, sub comunism, din păcate, din cauza perversității regimului, era **exact invers**, și nicidecum din lipsă de iubire de țară („Tocmai pentru a rămâne fidel României, am ales exilul", obișnuiește să explice, cu un paradox, Virgil Ierunca): **nu știam cum, și pe unde, să fugim mai repede**. Nu plecau, cum le convenea guvernanților să acrediteze (și cum existau numeroase exemple în istorie: evreii din Germania nazistă, dar și din Rusia comunistă și de la noi, sau ungurii ori germanii, turcii din Bulgaria etc.), numai minoritățile, etnice sau religioase, mai mult sau mai puțin (depinde de fazele și de „pasele" diverșilor guvernanți) oprimate. Plecau, în primul rând, românii înșiși, „majoritarii", chiar și cei in–direct persecutați. Să ne gândim la atâția tineri, la intelectuali. Plecau, în ultimii „ani Ceaușescu", până și copii (o dramă aproape necunoscută!), de unii singuri, neînsoțiți, lăsând acasă tată, mamă...

Țara întreagă devenise o imensă, sufocantă închisoare din care, pentru mulți, singura soluție rămasă era doar fuga. Liniștea de cimitir asurzea... **Cât despre întors, până n-a căzut regimul, cum s-a petrecut după Revoluția din Decembrie, nici nu se putea pune problema. Exilul, așa cum l-am cunoscut noi, era un drum fără întoarcere.** De multe ori era dublat de chinuitoarea (probabil!) rupere voluntară a punților. Unii preferau chiar să li se piardă urma, să-și schimbe, câteodată, și numele. E trist, dar anumiți compatrioți (evident, nu cei din exilul activ, militant) doreau să uite inclusiv că erau români. Personal, am făcut opțiunea inversă. Deși perfect integrat în lumea în care (grație unor detalii biografice) copilărisem și în care, deliberat, la 23 de ani neîmpliniți, intrasem, am hotărât, dimpotrivă, să-mi afirm, fără complexe, identitatea. Astfel, am păstrat, ba chiar am întețit — și consideram aceasta ca pe un act de sfidare, quasi–cotidiană, a regimului — legăturile cu prietenii din țară: prin poștă, prin „călători", dar, cel mai ades, prin telefon, „prin forța tehnologiei", cum îmi plăcea să spun, deși tehnologia de acum (fax, internet, e-mail, computer, satelit, cablu etc.), atunci nici n-o puteam visa. Știu cât m-a fascinat, prin 1985, simpla idee, vehiculată de un amic polonez, a unei posibile versiuni TV, prin satelit (deși antenele parabolice erau interzise în țară!) a „Europei Libere", ce se preconiza, în caz că regimurile din Est ar fi durat mai mult. Mi-aduc aminte și că primul gând, când am văzut pentru întâia oară un fax, prin toamna lui 1988, a fost: „Să comunici, în timp real, fără cenzură, cu siguranța că-ți ajunge textul: ce strașnic instrument de luptă antitotalitară!". Câteva luni mai târziu, uzul faxului în Piața Tien Anmen m-a confirmat. A vădit exact vocația pe care o intuisem eu...

Din exil, acasă

În ciuda prăbușirii manifeste, în 1989, a comunismului, foarte puțini au ales să se întoarcă, în principal din pricina imenselor discrepanțe dintre condițiile economice. Un lucru ce nu s-a petrecut în cazul Chile, de pildă (unde, în ciuda dictaturii, a existat întotdeauna o economie de piață funcțională), după cum prezenta, acum câțiva ani, un documentat reportaj pe un canal TV francez pe tema întoarcerii foștilor exilați. În România, în mod oarecum dezamăgitor, cu excepția celor atrași de mirajul afacerilor (și care, oricum, nici nu aparțineau, de regulă, exilului propriu–zis), **doar câțiva** dintre foștii exilați, dintre cei mai activi angajați politici, mișcați de motivații profunde, cu convingeri (și cu o doză nu indiferentă de idealism!), **au optat**, în primul rând din coerență și din fidelitate față de ei înșiși, de viața, de trecutul și de activitatea lor, **pentru revenirea și stabilirea din nou în țară**, corelată, de regulă, cu intrarea lor în zona politicului și/sau a presei și, în general, a vieții publice (este cazul politicienilor Radu Câmpeanu, Ion Rațiu, Ioana Brătianu, Dinu Zamfirescu, Vintilă Brătianu jr., al istoricului Neagu Djuvara, al editorilor Victor Frunză și Adina Kenereș, al publicistului Doru Braia, dar și al ziariștilor–vedetă de la „Europa Liberă", N.C. Munteanu și Max Bănuș, și, într-un fel, și al semnatarului acestor rânduri; alții, din diferite rațiuni — cel mai adesea întemeierea de familii în țara de adopție — au decis pentru o mai mult sau mai puțin asiduă navetă: este cazul lui Mihnea Berindei — poate cel mai activ și mai eficace militant al exilului românesc, în special din 1977 înainte, implicat în multiple acțiuni, în țară, după 1989 —, cazul cunoscuților ziariști Nestor Rateș, Emil Hurezeanu, Mircea Carp, Mircea Iorgulescu etc.). Totuși, din nefericire, întoarcerile din exil reprezintă încă excepția, și nu regula, cum a fost la pașoptiști, sau la exilurile din fostele țări de extremă dreapta: Spania, Portugalia, Grecia, Chile, Argentina etc. Diferența dramatică de nivel de trai (mult mai atenuată în cazurile țărilor amintite, cu economie de piață!) constituie, credem — o mai spunem încă o dată — principala explicație...

Exilul este un fenomen strict politic, generat de factori politici, și nu are în **comun** cu emigrația economică, ori, în general, cu așa–numita „diasporă", decât aparențele. În principiu, exilul se dorește, îndeobște, temporar, o cale **cu întoarcere**, sau, cel puțin, cu speranța acesteia, deși exemplele pe care le-am avut în față, noi, (auto)exilații de la începutul anilor '80, nu prea erau edificatoare în acest sens. Se aflau înaintea noastră oameni cu peste patru decenii de exil la activ, ceea ce, la scara unei vieți, este enorm... *Il y a que le provisoire qui dure*, spune o veche și înțeleaptă vorbă franțuzească. Mai precis, era un drum fără întoarcere, dar care, cel puțin pentru unii, păstra, teoretic, perspectiva întoarcerii deși, cu cât se acumulau anii și se adâncea prăpastia — inclusiv, și cel mai dureros, cea materială — față de cei de acasă, acest ideal se îndepărta, se estompa, se încețoșa... Cu toate că, așa cum am văzut, prea puțini au fost cei care s-au întors după victoria din 1989 (căci — orice s-ar spune — a fost o victorie, la care și exilul a avut contribuția sa!), fenomen care a privit în special pe mai sus amintiții câțiva dintre cei foarte bine motivați politic, totuși, pe undeva, licărul speranței unei reveniri nu era cu totul absent. În unele situații, aceasta s-a și concretizat, **inclusiv în ceea ce privește stratul cel mai vechi, „de primă oră", al exilului**. Cazul emblematic — alături de cel al lui Ion Rațiu — al reputatului istoric Neagu Djuvara, plecat în dimineața zilei de 23 august 1944, și revenit în ianuarie 1990, la o vârstă considerabilă, este elocvent. Dacă nu a fost chiar o întoarcerea „pe tancuri", cum își visau unii refugiați (printre care nu mi-e rușine să mă număr!), cele petrecute la Revoluția din 1989, după părerea mea, i-au asemănat mult, și, oricum, s-au apropiat sensibil de ideea pe care ne-o făceam cu toții despre „eliberare", de speranțele noastre cele mai nebune, iar satisfacția încercată de toată suflarea exilului, cel puțin în acele înălțătoare clipe de lumină, după care tânjeam, unii dintre noi, de-o viață, la unison absolut cu euforia celor din țară (indiferent de ceea ce s-a întâmplat sau s-a crezut că se întâmplă mai târziu, și de judecata lor actuală asupra acelor extraordinare evenimente), constituie cea mai clară demonstrație.

O CONTRIBUȚIE
LA ISTORIA EXILULUI
ROMÂNESC
•
AUREL SERGIU
MARINESCU

O lucrare necesara
(Bucuresti. 1999)

Despre exil s-ar putea vorbi ani în șir și scrie pagini peste pagini. În cele de mai sus, n-am dorit decât să schițez câteva trăsături, să ilustrez câteva direcții și să menționez câteva nume. N-am vorbit nimic despre, citez la întâmplare, Academia Româno–Americană (ARA), Casa Românească din Paris, despre alte posturi de radio, ca BBC, Deutsche Welle, Vocea Americii, ori Kol Israel. N-am vorbit mai pe larg despre acțiuni și asociații, despre excepționala, unica, Bibliotecă Română din Freiburg. Am amintit doar ceea ce credeam eu a avea o mai mare importanță. Este, fără îndoială, o viziune reductivă, parțială, sigur incompletă. Furnizând însă unele date și fapte, poate fi utilă. La 29 iunie 2000, la București, în scopul păstrării memoriei exilului, împreună cu Neagu Djuvara (președinte de onoare), Dinu Zamfirescu (președinte) și cel care semnează aceste rânduri (secretar executiv), precum și cu alți 33 de membri fondatori, din toate generațiile exilului (printre care: Mircea Carp și Sorin Cunea, de la „Europa Liberă", acad. Dinu C. Giurescu, Sorin Alexandrescu, fost consiler prezidențial, Victor Frunză, Sanda și Vlad Stolojan, Ioana Brătianu, arh. Sanda Budis, Doru Braia, politologul Vladimir Tismăneanu etc.) am înființat Asociația Foștilor Refugiați Politici din România (AFRPR). În statutul Asociației stă scris: întrunește condițiile de membru oricine a fost recunoscut refugiat politic conform Convenției de la Geneva din 29 iulie 1951, până la Revoluția din decembrie 1989, ca și cei care, în același interval, aflându-se în afara granițelor statului român, au depus activitate publică, democratică, anticomunistă, oricare va fi fost situația lor (plecați ca evrei, ca germani, prin căsătorie, având o cetățenie străină —, ca italienii, sau grecii din România etc.). Din păcate, cu toții, cei care s-ar putea încadra în limitele acestor prevederi, ale exilului activ, militant, nu depășesc două, maximum trei sute de persoane... De asemenea, Asociația preconizează să constituie nucleul unei Case și a unui Muzeu ale Exilului, care să strângă laolaltă mărturiile exilului, în primul rând să adune cât mai multe publicații și cărți românești editate în exil, într-un fel de depozit legal *a posteriori*, care să fie puse la dispoziția cercetătorilor. Se va urmări procurarea, prin donații și achiziții, din fonduri private, dar și de stat — dacă statul decide să se implice —, de arhive, de documente și de orice alte materiale relevante în problema fostului exil, inclusiv alcătuirea unei Biblioteci a exilului.

În sfârșit, Asociația își propune promovarea unei legislații care să favorizeze revenirea în patrie a fostului exil, integrarea acestuia în viața publică a țării, și, în primul rând, desființarea discriminărilor pentru persoanele cu dublă sau multiplă cetățenie — numeroase printre foști exilați, ce astăzi, prin art. 16/3 al Constituției, și prin art. 6/a din Statutul Funcționarilor Publici, din 8 decembrie 1999, continuă să nu aibă acces la nici o funcție electivă ori demnitate publică. Oricum, exilul s-a întors acasă. De dorit ar fi ca experiența exilului să fie încheiată și ca aceasta să nu se mai repete niciodată. ■

MARTIE 2001

1 martie 103 ani de la nașterea lui **Constantin DAICOVICIU** (n. com. Căvăran, azi Constantin Daicoviciu, jud. Caraș–Severin — m. 27 mai 1973, Cluj–Napoca), istoric al antichității și arheolog, academician. Lucrări mai importante: *La Transylvanie dans l'antiquité* (1945), *Așezările dacice din Munții Orăștiei* (1951), *Dacica* (1969); redactor responsabil și co-autor la vol. I al Tratatului de *Istoria României* (1960).

7 martie 78 de ani de la nașterea lui **Vasile CURTICĂPEANU** (n. com. Fărăgău, jud. Mureș), modernist, cu preocupări speciale și substanțiale în domeniul istoriei Transilvaniei, în special sub raport cultural; fost profesor al Facultății de Istorie a Universității din București. Lucrări mai importante: *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918* (1968), *Epoca lui Cuza Vodă* (1973).

9 martie 153 de ani de la nașterea lui **Gheorghe I. PANU** (n. Iași–m. 6 noiembrie 1910), om politic (apropiat al lui C.A. Rosetti, a condus după dispariția acestuia Partidul Radical–Democrat) și autor al unor cercetări istorice asupra problemei țărănești din România, influențate de istoriografia franceză a timpului. Lucrări mai importante: *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute* (1910), *O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui R. Rosetti „Pământul, sătenii și stăpânii“* (1910).

10 martie 168 de ani de la nașterea lui **Dimitrie A.I. STURDZA** (n. Miclăușeni, com. Butea, jud. Iași — m. 8 octombrie 1914, București), personalitate politică și culturală marcantă a României moderne, politician contradictoriu (de exemplu, a fost, pe rând, partizan al lui Al.I. Cuza, apoi, unul dintre cei care l-au detronat; înverșunat oponent al lui Carol I, a terminat printr-o desăvârșită obediență față de suveran); erudit, secretar, vreme îndelungată al Academiei Române (la îmbogățirea patrimoniului căreia a contribuit din plin), editor al unor monumentale colecții de documente politice privitoare la istoria României. Lucrări mai importante: *Memoriu asupra portretelor domnilor români* (1875), *Bibliografia numismaticii române* (1879), *Partidul Național Liberal de la 1876 până la 1888* (1888), *Acte și documente relative la istoria renascerei României* (11 volume, 1889–1909, în colab.).

12 martie 53 de ani de la nașterea lui **Andrei PIPPIDI** (n. București), nepotul de fiică al lui N. Iorga, director al proaspăt înființatului Institutului Român pentru Istoria Recentă, prof. univ. la Facultatea de Istorie din București; medievist cu vast orizont național și universal, cultivând deopotrivă relevarea amănuntului, analiza marilor evenimente și sinteza. Lucrări mai importante: *Contribuții la legile războiului în evul mediu* (1974), *Hommes et idées du Sud–Est européen à l'aube de l'âge moderne* (1980), *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII* (1983), *Mihai Viteazul în arta epocii sale* (1987), *România regilor* (1994).

13 martie 113 ani de la nașterea lui **Silviu DRAGOMIR** (n. com. Gurasada, jud. Hunedoara — m. 23 februarie [după altă sursă, la 26 februarie] 1962, Cluj–Napoca), om politic (a fost, printre altele, secretar al Marii Adunări de la Alba Iulia, 1918; ministru secretar de Stat pentru minorități, 1 februarie 1939–4 iulie 1940), istoric al istoriei românilor și al sud–estului european, distins în special prin studiile elaborate în spiritul mentorului său, Ion Bogdan; membru al Academiei Române (1928). Lucrări mai importante: *Relațiile bisericești ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII* (1914), *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în sec. XVIII* (vol. I–II, 1920–1930), *Vlahii și morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic* (1924), *Avram Iancu* (1924), *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne* (1943), *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1948–1949* (vol. I–III, V), *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu* (1959).

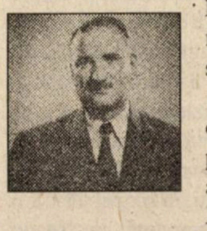

AVRAM IANCU

Avram Iancu, ed. din 1965, de la Editura Științifică

STUDII PRIVIND ISTORIA REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848

S. Dragomir, *Studii privind istoria revoluției române de la 1848,* ed. Pompiliu Teodor, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1989

14 martie 63 de ani de la nașterea lui **Ion ALEXANDRESCU** (n. Oltenița), apropiat colaborator al revistei noastre; contemporaneist, cu preocupări notabile în domeniul istoriei economice. Lucrări mai importante: *România în anii revoluției democrat–populare, 1944–1947* (1971), *Chronological History of Romania* (1974), *Politica României de lărgire și diversificare a relațiilor economice externe (1948–1965)* (1978), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)* (1986), *Istoria militară a poporului român* (vol. VI, 1989; colaborator), *A Short History Of Bessarabia and Northern Bucovina* (1994), *Enciclopedia de istorie a României* (2000; co–autor).

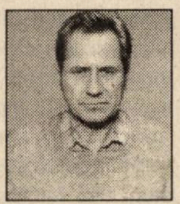

20 martie 78 de ani de la moartea lui **Dimitre ONCIUL** (n. 7 noiembrie 1856, com. Straja, jud. Suceava — m. București), unul dintre părinții școlii critice în istoriografia românească. **„În general, activitatea științifică a lui Onciul se concentrează în**

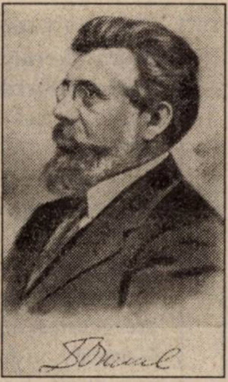

jurul a două chestiuni cardinale: care este originea și dezvoltarea poporului român, așa–zisa «chestiune română», și cum s-au format țările românești ca state de sine stătătoare. A fost prin excelență un istoric al evului mediu românesc. Toate celelalte activități științifice, ca arhivist, editor de izvoare istorice sau istoric al timpurilor mai noi, sunt numai evaziuni necesare și aparțin ultimilor douăzeci de ani din viață, când activitatea lui Onciul e foarte întinsă. (...) Întâi de toate, Onciul a fost istoric. Istoric pragmatic, remarcabil prin erudiție și prin critica izvoarelor istorice folosite“ (Aurelian Sacerdoțeanu, *Dimitre Onciul. Scrieri istorice*, București, Ed. Științifică, 1968, vol. 1, p. 29–30; cele două volume ale ediției critice îngrijite de A. Sacerdoțeanu cuprind mare parte din cele mai importante scrieri istorice ale lui D. Onciul, opera sa bibliografică — de mare valoare și nealterată sub raport metodologic și conceptual de trecerea timpului — numărând peste 150 de titluri).

DIMITRE ONCIUL

Ediția Sacerdoțeanu a principalelor scrieri ale lui Onciul

25 martie 88 de ani de la nașterea lui **Dinu ADAMEȘTEANU** (n. com. Toporu, jud. Teleorman), arheolog și istoric al antichității, român stabilit în Italia; fost membru și bibliotecar al Școlii Române din Roma, redactor al publicației italiene „Fasti Archeologici“; a contribuit la lămurirea topografiei și a fazelor istorice și urbanistice a trei mari centre coloniale grecești din sudul Italiei — Gela (Sicilia), Metapont și Heracleea —, dar și a orașelor romane Grumentum și Venusia; specialist de renume internațional al aerofotoarheologiei (metodă aplicată inclusiv în cercetarea coloniei milesiène Histria); creator a numeroase muzee și zone arheologice turistice, concepute după metode moderne de integrare a patrimoniului arheologice în circuitul civilizației contemporane. Lucrări mai importante: *Gela. Scavi e scoperte* (1956), *La fotografia aerea e le vie di Magna Grecia* (1963), *Contribution of the Archeological „Aerofototeca“ to the Solution of Problems of Ancient Topography in Italy* (1964), *Origine e sviluppo di centri abitati in Basilicata* (1970).

25 martie 43 de ani de la moartea lui **Ștefan BEZDECHI** (n. 24 aprilie 1888, Ploiești — m. Cluj–Napoca), membru al Școlii Române din Roma, profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Române (1945); a fost unul dintre cei mai remarcabili eleniști români, apreciat și în străinătate; a colaborat la editarea colecției naționale *Documente privind istoria României, Seria C., Transilvania.* Lucrări mai importante: *Nicolaus Olahus. Primul umanist de origine română* (1939), *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu* (1944), *Familia lui Nicolae Olahus* (1928–1930).

Rubrică realizată
de **Mioara ANTON**

(Cu unele excepții, datele bio–bibliografice au fost preluate după ***Enciclopedia istoriografiei românești***, sub coord. științifică a prof.univ. Ștefan Ștefănescu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978)

● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ● puzzle ●

● **TUTANKHAMON, SUPUS TESTULUI GENETIC!** Cercetători japonezi și egipteni au început efectuarea unor teste genetice asupra celebrei mumii a lui **Tutankhamon**, păstrată într-un muzeu din Cairo. Aceste analize — realizate pe un mic fragment de os, o bucată de piele și un dinte — îmbracă un caracter științific excepțional, întrucât, se speră, ele vor permite elucidarea uneia dintre cele mai mari enigme ale Egiptului antic: cine a fost, cu adevărat, Tutankhamon, unul dintre faraonii dinastiei a XVIII-a (1570–1320 î.d.Ch.). Subiectul a făcut să curgă multă cerneală din momentul spectaculoasei descoperiri, din 1922, într-un mormânt din Valea Regilor — datorată arheologului britanic Howard Carter —, a mumiei lui Tutankhamon, care a avut șansa de a străbate mileniile neatins. Studiile de egiptologie întreprinse anterior determinaseră că tânărul faraon a murit la vârsta de 19 ani, după o domnie de 10 ani (1336–1326 î.d.Ch) sau chiar mai puțin (o altă datare a domniei sale: 1361–1352 î.d.Ch.). Cu toate acestea, istoricii n-au putut stabili cu exactitate până acum în ce împrejurări a ajuns Tutankhamon pe tronul Regatului Nou, nici filiația sa și nici cauzele reale ale morții sale. A fost el înrudit cu predecesorii săi, Akhenaton și Amenhotep al III-lea? A murit de boală sau a fost asasinat de generalul Ay, CEL care i-a succedat la tron? Ca să nu

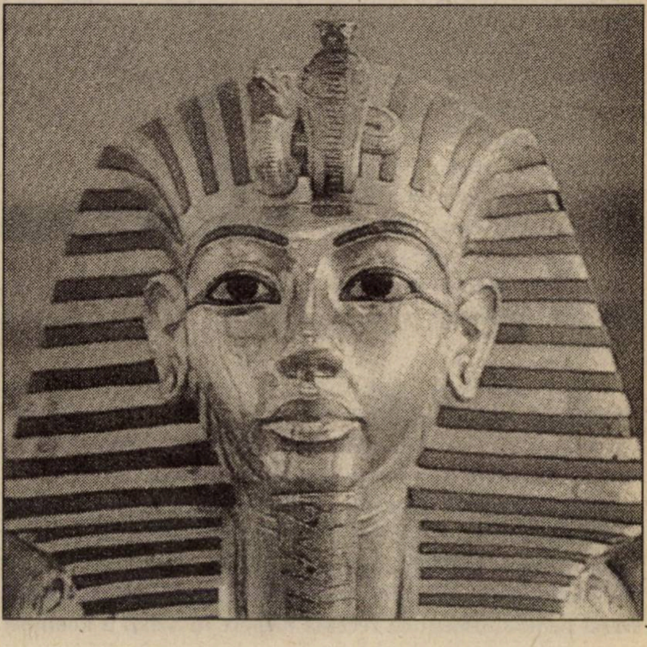

amintim — decât în treacăt — că s-a pus chiar problema dacă nu cumva sub numele de Tutankhamon nu se ascundea... o femeie! Toate aceste întrebări și-ar putea afla, în curând, răspunsul.

● „DINASTIILE“ DE LA CASA ALBĂ. Pasionat de istorie și colecționar pătimaș al revistei noastre, **Andrei Stângă**, elev în cl. a XII-a A la Liceul „Cervantes“ din Capitală, ne-a scris câteva rânduri în completarea articolului **„Președinția americană, «afacere» de familie“** *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 2/54, 2001, p. 36–37).*

Cu această ocazie, tânărul nostru prieten ne semnalează că revista pariziană, de mare prestigiu, **„Historia“** (nr. 649, ianuarie 2001) dedică și ea o pagină întreagă subiectului care ne-a reținut și nouă atenția, mai precis faptului că, pentru a doua oară în istoria lor, SUA — prin venirea la Casa Albă a lui George W. Bush — au un președinte care este, la rândul său, fiul unui fost președinte al statului.

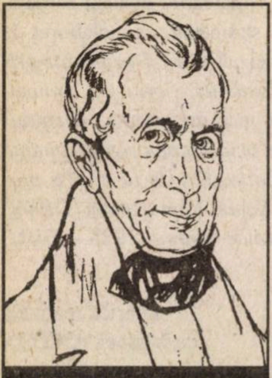
William Henry Harrison

Tot acolo, precizează corespondentul nostru, se arată că, dincolo de cazurile John și John Quincy Adams, respectiv George și George W. Bush, istoria Americii mai consemnează două situații în care președinția a revenit, la distanță bună de timp, unor personalități înrudite între ele. Astfel, **Benjamin Harrison** (n. 1833–m. 1901), al 23-lea președinte (1889–1893), era nepotul celui de-al nouălea președinte, **William Henry Harrison** (n. 1773–m. 1841; în fruntea SUA în 1841, moartea punând capăt celui mai scurt mandat prezidențial american). Apoi, **Franklin D. Roosevelt** (n. 1882–m. 1945), singurul președinte ales de patru ori la rând și aflat la Casa Albă timp de 12 ani (1933–1945), a fost vărul lui **Theodore Roosevelt** (n. 1858– m.1919), al 26-lea președinte american (care, la rândul său, a îndeplinit două mandate).

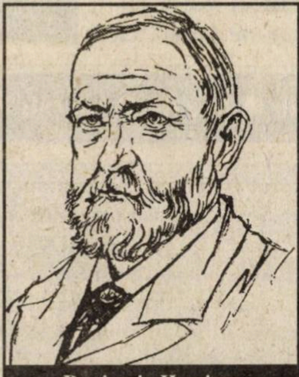
Benjamin Harrison

„Încercând să explice această predispoziție pentru dinastie la vârful statului *(în SUA, n.n.)* — scrie revista franceză citată —, **mai mulți politologi au avansat ipoteza nostalgiei după o putere ereditară: Statele Unite n-au cunoscut niciodată monarhia și, în acest fel, inconștient, ele își suplinesc această lacună. Probă: candidatura lui George Prescott Bush, fiul actualului președinte, este deja evocată de către unii pentru orizontul anilor 2020! După cum nu este un secret pentru nimeni că recenta alegere în Senat a doamnei Hillary Clinton, soția lui Bill, ar putea să constituie trambulina pentru alegerile prezidențiale din 2004, în cel mai rău caz din 2008“.**

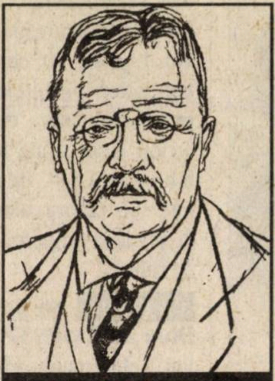
Theodore Roosevelt

Amintita revistă adaugă: **„Succesul acestor «filiații» prezidențiale nu poate însă oculta eșecul, uneori dramatic, al altor clanuri politice americane. Printre acestea, membri ai familiei Kennedy au fost prezentați adesea drept «regii blestemați» ai Americii; cum bine se cunoaște, un dublu asasinat a curmat viața lui John Fitzgerald — pe atunci, președinte în exercițiu —, în 1963, la Dallas, apoi cea a fratelui său, Robert, guvernator al statului New York și candidat la casa Albă, în 1968, la Los Angeles. Mai mult de 30 de ani după, nici una dintre aceste două afaceri n-a fost cu adevărat elucidată“.**

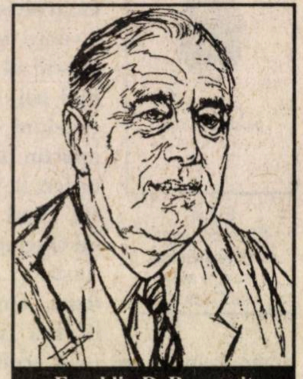
Franklin D. Roosevelt

● CITIȚI-NE, DAR CITAȚI-NE! Am parcurs, cu oarece întârziere, ce-i drept, nr. 131–132 (931–932), din 16 decembrie 2000–15 ianuarie 2001 al bilunarului **„Realitatea evreiască“**, publicație a Federației Comunităților Evreiești din România, în care sunt evocate dramaticele evenimente, din 21–23 ianuarie 1941, intrate în istoria noastră ca rebeliunea legionară. Nu dorim să revenim, acum și aici, asupra subiectului, mai ales că revista noastră a dedicat numeroase și substanțiale pagini acelor dramatice întâmplări care au pus capăt atât statului național–legionar, cât și „mariajului“ dintre generalul Ion Antonescu și Mișcarea condusă de Horia Sima. Ne-a atras (neplăcut) atenția în grupajul de articole la care trimitem faptul că redacția revistei **„R.E.“** pomenește (și folosește copios, ceea ce este foarte bine!) volumul *Dosar Horia Sima,* ediție realizată de Dana Beldiman. Deși **„R.E.“** are cuvinte de prețuire la adresa cărții („un interesant volum“, care „oferă publicului posibilitatea de a descoperi adevărata personalitate a celui care, după moartea lui C. Zelea–Codreanu, a luat conducerea Legiunii“), publicația FCER nu suflă, în schimb, nici o vorbă despre **unde** a apărut lucrarea, omițând — probabil, din grabă — să indice numele editorului, în cazul nostru chiar **Evenimentul Românesc**, editură sub auspiciile căreia se realizează, lunar, din august 1996 încoace, și **„Dosarele Istoriei“**. Și fiindcă veni vorba de revista noastră, să mai constatăm (tot cu neplăcere) ceva: pentru a-și ilustra cele două pagini ale grupajului despre rebeliunea legionară, **„R.E.“** folosește două imagini din **„D.I.“**, nr. 9/49,2000 — număr intitulat de noi **„De la «cununie» la «divorț». Statul național–legionar (septembrie**

1940–februarie 1941“ —,și anume: la p. 11, este reprodusă fotografia (înfățișându-i pe Antonescu și H. Sima) utilizată de noi pe coperta I a amintitului număr de revistă, redacția **„R.E.“** apelând la un artificiu tehnic și suprapunând peste titlul nostru un cartuș alb, în care au fost reproduse câteva cuvinte de-ale lui C.Z. Codreanu, din *Pentru legionari*, vol. I. Împrumutul este și mai evident în p. 10 a **„R.E.“**: aici, redacția acesteia a preluat din **„D.I.“** o altă fotografie (în care apar, din nou, conducătorul statului și comandantul legionar, plus câțiva reprezentanți ai Axei la București), de această dată *cu tot cu explicația tipărită de noi* în colțul de stânga jos (v., pentru edificare, **„D.I.“**, nr. 9/49, 2000, p. 17)!

Să ne înțelegem: **nu ne deranjează preluarea imaginilor respective, ne deranjează faptul că, nicăieri în cele două pagini, „R.E.“ n-a considerat de cuviință să menționeze nici numele editurii, nici cel al revistei noastre.** Am făcut-o noi, sperând ca pe viitor, în situații similare, colegii noștri de la **„R.E.“** — cărora, încă o dată, le mulțumim că urmăresc cu atâta atenție modestele noastre strădanii editoriale — își vor face profesia de gazetari după toate regulile artei, altfel spus, respectând deontologia nobilei profesii pe care și unii, și alții o slujim cu devotament.

● **De prin ziare adunate.** Am remarcat, într-un recent număr al ziarului **„Adevărul“** (din 13 februarie a.c., p. 8), scrisoarea trimisă cotidianului amintit — pe care acesta, în chip absolut salutar, o publică integral, sub titlul „Dascăl de istorie în vremuri de tranziție“ — de prof. **Ana Chiș**, din Șimleu Silvaniei. Fără alte comentarii, absolut de prisos față de justețea opiniilor profesoarei din nordul Transilvaniei — la care subscriem fără discuție —, reproducem câteva fragmente din zisa misivă, remarcând cum acele gânduri rezonează cu acelea formulate în scrisoarea celor doi profesori din Timișoara pe care o publicăm noi, în acest număr, la rubrica „Scrisoarea lunii“ (*v. p. 2*): **„A fi dascăl de istorie înseamnă a-i face pe copii să cunoască istoria și tradițiile progresiste ale poporului din care fac parte, a-i învăța să înțeleagă noțiunile de patrie, libertate, unitate și independență, noțiuni din care ne făurim, în fapt, viața și istoria. Dar mai înseamnă și a modela caractere, a forma oameni pentru viață. Ca dascăl de istorie în aceste vremuri de tranziție, încerc un sentiment de dezamăgire față de modul în care se derulează reforma în domeniul predării istoriei. Asistăm la confruntarea a două curente: curentul europenist și curentul naționalist. Curentul europenist susține un nou mod de predare a istoriei naționale, o nouă viziune asupra ei, o istorie demitizată, fără accent pe valorile naționale, pe fenomenul politic, cu o minimalizare a rolului personalității istorice. La polul opus se află curentul naționalist, considerat extremist, dăunător, ce cultivă sentimentul național, punând accent pe stâlpii de rezistență ai istoriei noastre: continuitate, unitate, independență și suveranitate, reliefând rolul personalităților istorice care, adesea, și-au sacrificat interesul personal în favoarea celui național. (...) Cu toate dezamăgirile pe care le încercăm ca dascăli, în această perioadă de tranziție, există și situații care-ți umplu inima de bucurie. Astfel, la o lucrare cu tema «Etnogeneza românească», la clasa a VIII-a, un elev a încheiat compunerea cu cuvintele: «Mie îmi place că sunt român și cunosc limba română». Sunt gânduri curate, exprimate cu inocența vârstei de copil, cu o gândire neinfluențată de factori politici sau de altă natură. (...) Ca dascăl de istorie, să ne facem o datorie din a cunoaște, a păstra și transmite urmașilor limba și trecutul nostru, așa cum le-am primit și noi. Ca dascăli, indiferent de specialitate, să-l ajutăm pe acel copil care s-a exprimat așa de frumos la adresa poporului român să-și păstreze încrederea în poporul din care face parte, să gândească la fel și la vârsta maturității, iar societatea să-i asigure condițiile pentru a-și găsi rostul aici, și nu undeva, aiurea, în lumea largă“.**

Demne de toată atenția, în același număr și aceeași pagină din „Adevărul“, fragmentele din scrisoarea trimisă directorului ziarului de **Ovidiu Chiș** — un bănățean, originar din Saschiz, jud. Timișoara, stabilit de o jumătate de secol în Capitală —, referitoare la așa–zisele probleme interetnice din România zilelor noastre. Dincolo de pertinența observațiilor semnatarului scrisorii, „d-sa atrage atenția — comentează Dumitru Tinu — că în nici o carte de istorie (cu o singură excepție, *O istorie sinceră a poporului român*, a istoricului Florin Constantiniu) nu sunt redate toate prevederile Hotărârii de la Alba Iulia din 1918. Iată cum sună unul dintre principiile înscrise în respectivul document: „*Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc»*“.

Din **„Ziarul de duminică“** — supliment, care apare vinerea, al **„Ziarului financiar“** —,nr. 7/38 (din 16 februarie a.c.), ne-au reținut atenția: tableta lui **N.C. Munteanu**, intitulată „Cartea și banul“ (considerațiile distinsului gazetar fiind valabile și pentru cartea de istorie; deși aceasta nu este nominalizată, faptul nu afectează cu nimic pertinența observațiilor, din care cităm: **„Cumpărătorii sunt din ce în ce mai puțini. Nu pentru că românii n-ar mai citi. Nu prea mai au bani și pentru cărți. (...) Ca număr de titluri, cărți apar din ce în ce mai multe. Din păcate, în tiraje din ce în ce mai mici, la prețuri din ce în ce mai mari. Frenezia editorială nu este susținută de o reală democratizare a accesului la carte a cititorului interesat“**); de asemenea, notațiile lui **Dan C. Mihăilescu** pe marginea lecturii amintirilor lui Jacques Vergotti, fost ofițer de ordonanță al regelui Mihai, dar și a recent apărutului volum *Generalul Nicolae Rădescu în corespondența secretă a exilului*; incitantele prezentări de cărți semnate de **Cosmin Popa** și **Alexandru Purcăruș** — primul stăruie asupra lucrării *România și Germania nazistă*, de Ioan Chiper, al doilea, asupra volumului editat în SUA, *The Tianmen Papers: The Chinese Leadership's Decision To Use Force Against Their Own People — In Their Own Words*, lucrare indispensabilă — de vreme ce conține stenograme și alte documente oficiale emanate de instanțele superioare ale Partidului Comunist Chinez — și, deocamdată, unicat pentru cunoașterea împrejurărilor în care a avut loc reprimarea, la 3/4 iunie 1989, a „primăverii de la Beijing“.

● **ROMÂNIA ȘI RĂZBOIUL RECE.** Așa cum am anunțat în numărul nostru trecut, în 15–16 februarie a.c., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, „Revista de Istorie Militară“, cu sprijinul Fundației „Hanns Seidel“ — partener de nădejde și entuziast al multor reuniuni similare —, au organizat, la Cercul Militar Național, seminarul **„România și Războiul Rece. Metodologii de cercetare și stadiul de investigație“**. Impecabil desfășurată, beneficiind de prezența și contribuțiile unor nume sonore ale istoriografiei românești contemporane, reuniunea — ale cărei alocuțiuni de deschidere au aparținut lui **George Cristian Maior**, secretar de Stat și șef al Departamentului pentru Integrare Euroatlantică și Politică de Apărare, acad. **Dan Berindei**, g-ralului de brigadă **Mihail E. Ionescu** și lui **Horst Kossack**, reprezentantul rezident al amintitei Fundații în România — și-a derulat lucrările în două secțiuni: **I. România în perioada Războiului Rece**; **II. Cercetarea perioadei Războiului Rece.**

Consemnăm titlurile comunicărilor prezentate, fiecare o reală contribuție la adâncirea investigației de specialitate, dar și excelent prilej de dezbatere și confruntare a ideilor: România și începuturile Războiului Rece. Stadiul actual al cercetării (**Florin Constantiniu**); Mișcarea de rezistență anticomunistă, componentă a Războiului rece (**Radu Ciuceanu**); România în cadrul Pactului de la Varșovia. Prima vizită a lui Nicolae Ceaușescu la Moscova, în calitate de lider al partidului (**Petru Otu**); Lumea închisă — lumea deschisă. Relații româno–israeliene în perioada Războiului Rece (**Cristina Păiușan**); România și Războiul Rece în lumina unor noi mărturii arhivistice (**Gheorghe Buzatu**); Războiul Rece și mișcarea de nealiniere. Considerații asupra cazului iugoslav (**Gheorghe Zbuchea**); Direcții metodologice în studierea Războiului Rece (**Adrian Pop**); Metode și tehnici de analiză geopolitică și geostrategică în cercetarea Războiului Rece (**Constantin Hlihor**); Oportunități și restricții în cercetarea fondurilor arhivistice ale Războiului Rece (**Alexandru Oșca**); Ghidul fondurilor arhivistice din perioada comunistă, un instrument necesar în cercetarea Războiului Rece (**Marius Oprea**); Istoria orală în sprijinul cercetării Războiului Rece (**Mihai Macuc**); Războiul Rece, un dosar deschis al istoriei contemporane (**Mircea Suciu**); Războiul Rece reflectat în paginile revistei „Magazin istoric“ (**Dorin Matei**); „Revista de Istorie Militară“ despre Războiul Rece (**Gheorghe Vartic**).

Programul a fost completat, în mod fericit, de vizionarea filmelor documentare „Revoluția din Ungaria (1956)“ și „Agresiunea militară în Cehoslovacia (1968)“, precum și de lansarea cărților *Golgota Estului* (coord. Al. D. Duțu, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2000) și *Distrugerea elitei militare românești în timpul ocupației sovietice în România*, vol. I *(1944–1946)* (București, Academia Română — INST, 2000).

Rubrică realizată de **Jacqueline ENACHE**

Ridicarea Zidului Berlinului (13 august 1961), un semn clar că lumea Războiului Rece era împărțită în două blocuri politice, sociale și militare ireconciliabile

● **GRAV ȘI SINCER.** În numărul nostru trecut, la p. 63, primul titlu de la rubrica „Puzzle“ conține o eroare: corect ar fi trebuit scris „Biblioteca din Alexandria **rediviva**“. Am greșit. Grav! Ne cerem scuze. Sincer!

Editura Evenimentul Românesc

Piața Presei Libere nr. 1, corp C, et. 3, cam. 322, 364, sector 1, OP 33, CP 69;
tel.: 202.13.14 (difuzare)

Lavinia Betea
Alexandru Bârlădeanu
despre
Dej, Ceaușescu și Iliescu

Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, **1997, 256 p. (30.000 lei)**
O lectură pasionantă, în care fostul înalt demnitar al regimului comunist, dar și unul dintre stâlpii noilor autorități instaurate după decembrie 1989, face o serie de dezvăluiri despre cei care s-au aflat la conducerea țării până la și imediat după Revoluție.

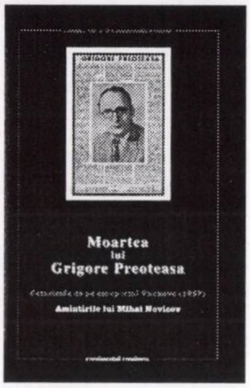
Moartea
lui
Grigore Preoteasa
Amintirile lui Mihai Novicov

Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957). Amintirile lui Mihai Novicov, **1998, 144 p. (12.000 lei)**
Un tragic accident aviatic, învăluit și astăzi în mister, în care și-a pierdut viața un fost ministru de Externe, reprezentant al regimului politic de la București aflat în plină ascensiune, relatat de unul dintre supraviețuitorii catastrofei.

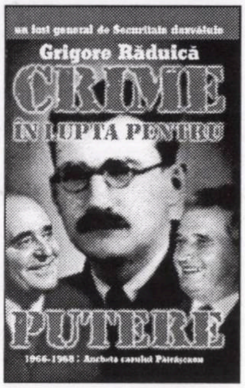
un fost general de Securitate dezvăluie
Grigore Răduică
CRIME
ÎN LUPTA PENTRU
PUTERE
1966-1968 : Ancheta cazului Pătrășcanu

Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere.1966–1968: Ancheta cazului Pătrașcanu,* **1999, 224 p. (45.000 lei)**
Dezvăluirile fără egal pe marginea „cazului Pătrășcanu“ (expresie a luptei nemiloase pentru puterea absolută la nivelul conducerii PCR) făcute de fostul șef al colectivului însărcinat de Ceaușescu cu anchetarea condițiilor și complicităților în lichidarea marelui rival al lui Gheorghiu-Dej.

Gheorghe Gaston Marin
În serviciul României lui
GHEORGHIU
DEJ
Însemnări din viață

Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață,* **2000, 247 p. (60.000 lei)**
Fost ministru și, ulterior, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1962–1969), Gh. Gaston Marin s-a ilustrat ca unul dintre cei mai importanți promotori ai deschiderii spre Occident a României comuniste.

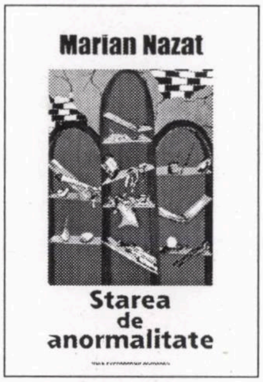
Marian Nazat
Starea
de
anormalitate

Marian Nazat, *Starea de anormalitate. Eseuri,* **2000, 303 p. (60.000 lei)**
O selecție dintre cele mai incitante eseuri — focalizate pe stricta actualitate, prezentată în culori tari și fără menajamente — publicate de autor, în perioada 1998–2000, în ziare de circulație națională. Pe scurt, o cronică originală a României acelor ani.

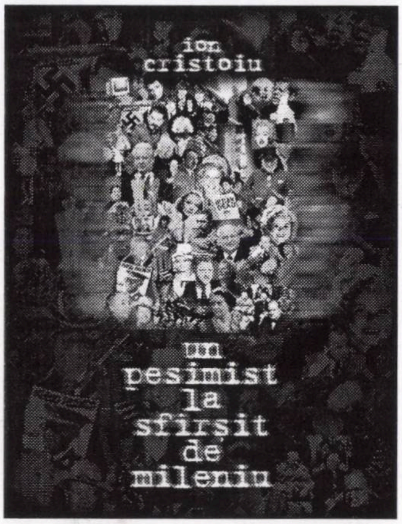
ion
cristoiu
un
pesimist
la
sfirșit
de
mileniu

Ion Cristoiu, *Un pesimist la sfîrșit de mileniu. Eseuri,* **1999, 704 p. (135.000 lei)**
Considerațiile cunoscutului ziarist și analist politic pe seama unei impresionante palete de chestiuni, de la cele vizând istoria literaturii până la oamenii și fapte care au marcat profund devenirea istorică a umanității.

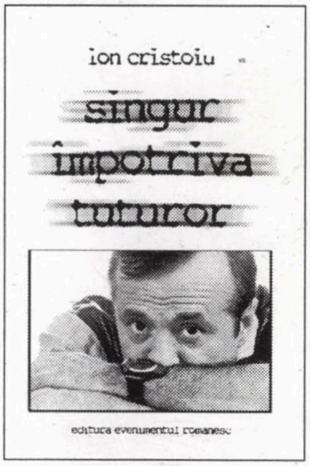
ion cristoiu
singur
împotriva
tuturor
editura evenimentul romanesc

Ion Cristoiu, *Singur împotriva tuturor. Pamflete politice. 1990–1999,* **1999, 448 p. (50.000 lei)**
Radiografia sui generis a României postdecembriste, întreprinsă cu mijloacele inegalabile (dar și necruțătoare) ale gazetarului transformat în cronicar nepărtinitor și lucid al anilor 1990–1999.

Cărțile pot fi procurate direct de la editură, cu o reducere de 20% din preț.

Cărţi de excepţie la
Editura Evenimentul Românesc

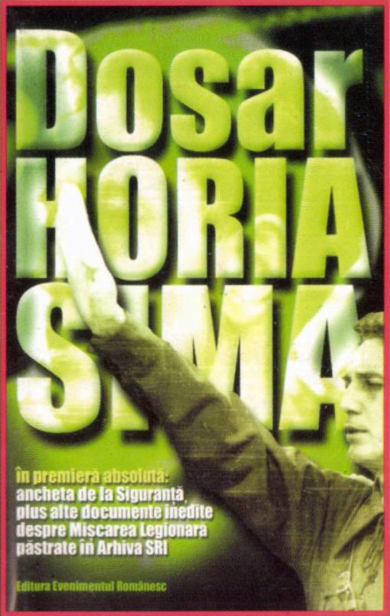
Dosar
HORIA
SIMA
În premieră absolută:
ancheta de la Siguranţă,
plus alte documente inedite
despre Mişcarea Legionară
păstrate în Arhiva SRI
Editura Evenimentul Românesc

Dosar Horia Sima (1940–1946), ed. de Dana Beldiman, studiu introductiv de Gh. Buzatu, Bucureşti, 2000, 344 p.

Preţ: 70.000 lei (direct de la editură: **56.000 lei**)

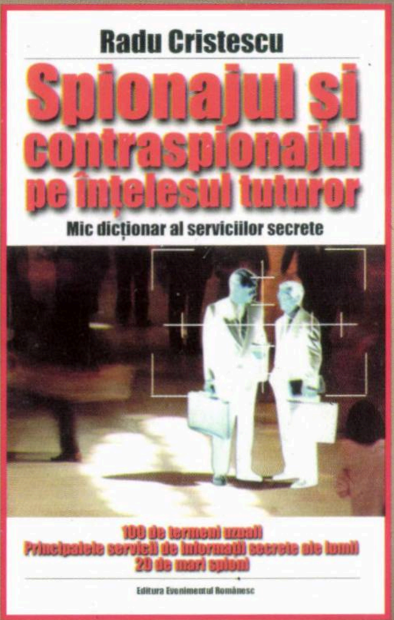
Radu Cristescu
Spionajul şi contraspionajul pe înţelesul tuturor
Mic dicţionar al serviciilor secrete
100 de termeni uzuali
Principalele servicii de informaţii secrete ale lumii
20 de mari spioni
Editura Evenimentul Românesc

Radu Cristescu, *Spionajul şi contraspionajul pe înţelesul tuturor. Mic dicţionar al serviciilor secrete*, Bucureşti, 2000, 128 p. (prefaţă de Ion Cristoiu)

Preţ: 35.000 lei (direct de la editură: **28.000 lei**)

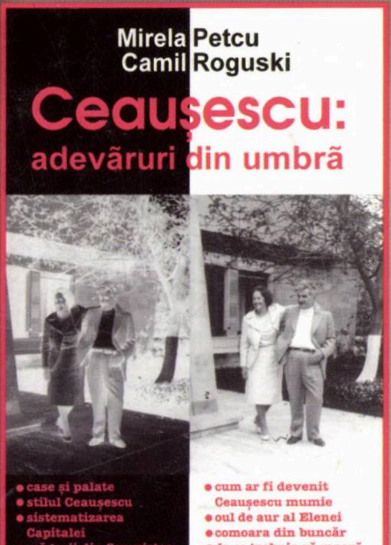
Mirela Petcu
Camil Roguski
Ceauşescu:
adevăruri din umbră
• case şi palate
• stilul Ceauşescu
• sistematizarea Capitalei
• măgarii din Scroviştea
• alimentaţia raţională
• cum ar fi devenit Ceauşescu mumie
• oul de aur al Elenei
• comoara din buncăr
• de ce trebuia să moară Ceauşescu?
Editura Evenimentul Românesc

Mirela Petcu, Camil Roguski, *Ceauşescu: adevăruri din umbră*, Bucureşti, 2000, 198 p.

Preţ: 70.000 lei (direct de la editură: **56.000 lei**)

Biblioteca ASTRA Sibiu

Pentru informaţii
şi comenzi,
adresaţi-vă
Editurii Evenimentul Românesc,
Piaţa Presei Libere nr. 1, sector 1, Bucureşti, OP 33, CP 69, tel./fax: (01) 202.13.09 sau **202.13.14 (Serviciul Difuzare).**

Întrucât tirajele sunt limitate, vă sugerăm să vă procuraţi din timp titlurile recomandate. Comandându-le la editură, beneficiaţi de o **reducere de 20%** din preţul de vânzare al fiecărei cărţi, **cheltuielile de expediţie prin poştă fiind suportate de editură**.

ISSN 1224-4287

Preţ **18.000** lei

An. VI, nr. 4(56), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro

Director: ION CRISTOIU

Grânarul istoriei

Arhivele Naționale ale României

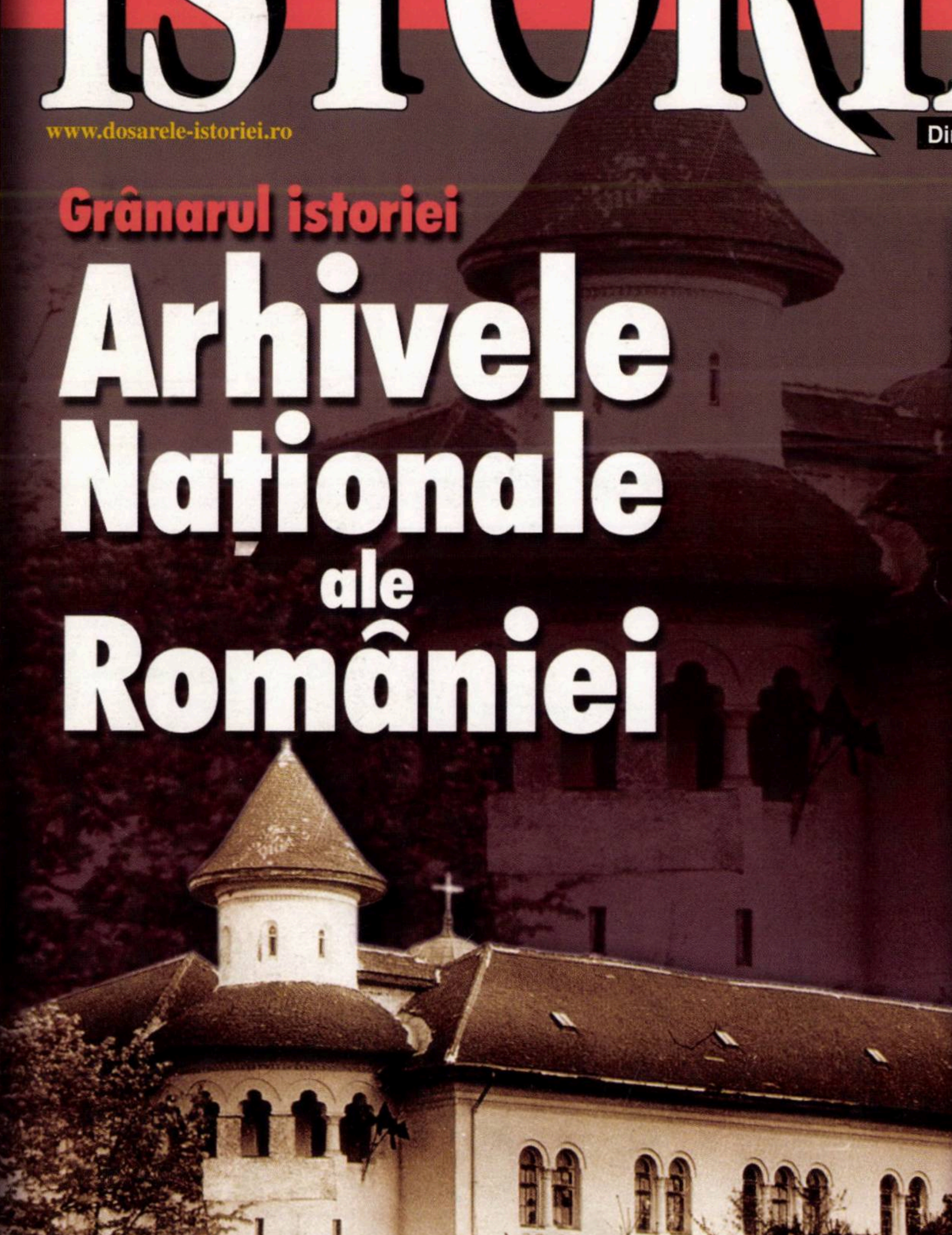

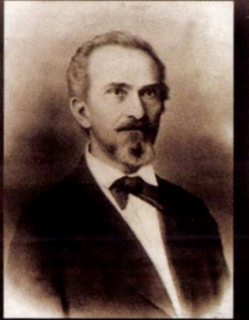

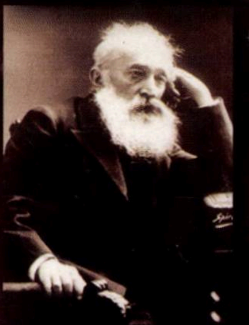

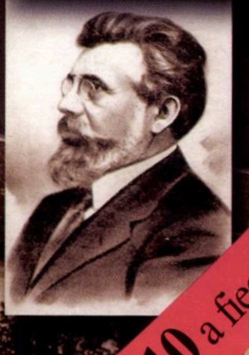

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 4 (56) • 2001

Grânarul istoriei: Arhivele Naționale ale României
(The Romanian National Archives: A Warehouse of Historical Riches)

Cuvântul cititorului 1
The Reader's Voice

Costin FENEȘAN

A neglija, tot una cu a primejdui temelia memoriei istorice naționale 4
To Neglect Means to Endanger the Foundation of the Historical National Memory

Adrian ADAMACHE

Din istoria Arhivelor Naționale 5
From the History of the National Archives

Corneliu–Mihail LUNGU

Istorie și tezaur documentar 9
History and Documentary Thesaurus

Maricica IFRIM

Tradiție și actualitate: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași 14
Tradition and Present Day Facts — The Iași County National Archives Department

Patrimoniul arhivistic ieșean (M.I.) 17
The Archives Patrimony in Iași

Georgeta ANGHEL

Accesul în arhivele românești și străine ...20
Access to Romanian and Foreign Archives

Ioan SCURTU

De la Arhivele Statului la Arhivele Naționale 23
From the State Archives to the National Archives

Gheorghe BUZATU

Gloria sau decăderea Arhivelor? 28
Glory or Decadence of the Archives?

Slujitori și prețuitori ai Arhivelor 29
Servants and Cherishers of Archives

Un nou local pentru Arhive 33
New Headquarters for the Archives

Un memoriu către generalul Antonescu ...36
A Petition to General Antonescu

Arhivele Naționale: o privire din interior 38
The National Archives — An Inside Look

Serviciul Arhive Feudale, Personale și Colecții / *The Middle Age Archives and Private Collections Division* (**Silvia VĂTAFU–GĂITAN**) ... **38**; Fondurile Personale și Familiale / *Personal and Family Archive Funds* (**Crisanta ILIE**) ... **39**; Colecții / *Collections* (**Anca DOBRE, Dragoș ȘESAN**) ... **40**; Fondul Casa Regală / *The Royal House Archive Fund* (**Natalia TAMPA**) ... **41**; Ce se poate studia din fosta Arhivă a PCR ? / *What Can Be Studied from the Former Romanian Communist Party Archive?* (**Camelia MORARU, Constantin MORARU**) ... **44**; Colecția Microfilme / *The Microfilms Collection* (**Tudor BUCUR**) ... **45**; Un periodic de prestigiu: „Revista Arhivelor" / *"The Journal of Archives"* (**Maria IGNAT**) ... **46**; O casă editorială vrednică de stimă / *Archives and Documents Editing* (**Ioana Alexandra NEGREANU**) ... **47**

Dincolo de „dosar"

Nicolae DASCĂLU

La remorca Budapestei: lordul Rothermere 50
Lord Rothermere — Trailing Behind Budapest

Petre ȚURLEA

Mai 1947: memoriul lui Gheorghe Tătărescu 54
Gheorghe Tătărescu's Memoir (1947, May)

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului 57
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Calendarul istoricilor — APRILIE 2001 (**Mioara ANTON**) 60
The Calendar of Historians

Două Doamne, două aniversări (**Florin CONSTANTINIU**) 61
Two Ladies, Two Anniversaries

Remember (**Jacqueline ENACHE**) 63

Adolf Armbruster (1941–2001) 64

Coperta I: **Fosta m-re Mihai Vodă, din București. Din 1837, unele spații ale sale au fost puse la dispoziția Arhivelor Statului; din 1864, ansamblul Mihai Vodă a fost atribuit în întregime Arhivelor Statului; aici, după proiectul arhitectului Petre Antonescu, s-a ridicat Muzeul Arhivelor Statului, lucrare finalizată în 1920–1924. Celelalte imagini îi înfățișează pe: C.D. Aricescu, B.P. Hasdeu și D. Onciul, trei dintre iluștrii conducători ai instituției care aniversează, luna viitoare, 170 de ani de la întemeiere.**

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor:
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU

Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 - 4287

Pentru noi, opinia dumneavoastră contează!

Cuvântul cititorului

✉ Prof. **Ioan COCUZ**, Suceava. „Sunt un fidel cititor al revistei «Dosarele Istoriei» și, ca cercetător al istoriei Bucovinei, nu puteam să nu remarc absența, aproape totală, din paginile revistei a problematicii privind această provincie istorică românească. Numărul 3/2001 încearcă să înlăture acest neajuns. Spun numai «încearcă» deoarece titlul generic — «Istoria românilor în Bucovina din Ucraina» — nu este fericit ales, mi se pare greoi, ciudat chiar. Eu înțeleg perfect despre ce este vorba, dar unii cititori ai revistei, mai puțin avizați, s-ar putea să aibă dificultăți, chiar dacă preambulul semnat de dna prof. univ. dr. Viorica Moisuc, un specialist reputeta în materie, marchează temporal și politic istoria Bucovinei. Nu există decât o singură BUCOVINA, care este pământ românesc, chiar dacă nordul acestei provincii (sub denumirea de Regiunea Cernăuți) se află, în circumstanțele politice cunoscute, la Ucraina. Ca atare, istoria Bucovinei nu poate fi abordată decât în mod unitar, începând de la 1775 și până astăzi, când am asistat, neputincioși, la un nou Pact Molotov–Ribbentrop, Tratatul cu Ucraina din 1997 (Pactul Kucima–Constantinescu). Eu vă propun un titlu generic — «Bucovina quo vadis?», care este titlul unui articol scris de mine în revista «Pământ străbun» a Asociației Culturale Pro Basarabia și Bucovina, Filiala Cetatea de Scaun a Sucevei, nr. 3–4/nov.–dec. 1996, ca replică la acțiunile unor instituții și state europene privind autonomizarea Bucovinei“.

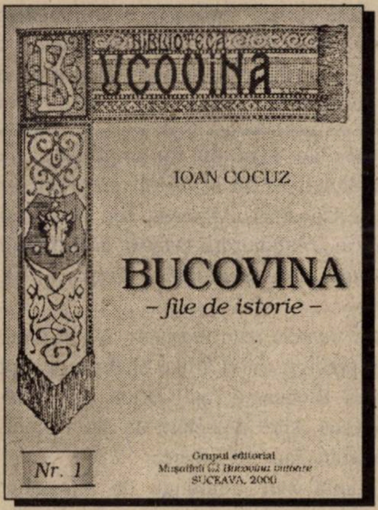

Ioan Cocuz, *Bucovina. File de istorie*, Suceava, Grupul editorial „Mușatinii — Bucovina viitoare“, 2000, 119 p.

Vă mulțumim pentru interesul cu care ne urmăriți și, de asemenea, pentru sugestie. Totodată, vă suntem recunoscători pentru interesantele și documentatele volume privind istoria Bucovinei — unul dintre acestea fiind prezentat alături —, utile oricui se interesează de acest important capitol al istoriei noastre. Am fi onorați să vă numărăm printre colaboratorii noștri și nu numai în chestiunile privind trecutul acestui colț de pământ românesc, Bucovina.

✉ **Mircea Daniel PREDA**, com. Pârcoveni, jud. Olt. „Doresc să mulțumesc revistei «Dosarele Istoriei» și străluciților săi colaboratori pentru ceea ce au făcut și fac în continuare pentru istoria noastră națională, într-un moment de cumpănă pentru poporul român. Prin tot ce a făcut această minunată revistă încă de la apariția sa, în 1996, ea reprezintă, după umila mea părere, cea mai puternică publicație istorică de la noi. Sunt un mare iubitor al istoriei. Am 24 de ani, sunt profesor titular de istorie–geografie la Școala generală din Olari, com. Pârșcoveni, jud. Olt. Din modestele mele resurse financiare, am luat inițiativa formării unei biblioteci destinate special copiilor sărmani ai comunei, copii ce provin din familii foarte sărace. Am contribuit la dotarea acestei biblioteci cu două colecții de reviste: «Dosarele Istoriei», a cărei colecție o am de la primul număr, și «Magazin istoric». Această mică bibliotecă cuprinde și cărți a unor istorici de marcă, unii dintre ei fiind colaboratori ai revistei dvs. (Florin Constantiniu, Gheorghe Buzatu, Ioan Scurtu etc.)“.

Vă mulțumim pentru onorantele aprecieri la adresa strădaniilor noastre în direcția popularizării istoriei naționale și universale. Chiar am vrea să le merităm! În altă ordine de idei, sincere felicitări pentru eforturile pe care le faceți pentru a încropi o mică, dar extrem de utilă bibliotecă la școala unde funcționați. Vom încerca, în limita posibilităților, să-i îmbogățim rafturile cu cărți de istorie apărute la editura noastră.

✉ **Adrian SIMIONESCU**, str. Dr. Mihai Căciulescu, bl. I 103, ap. 4, sc. 1, et.1, Craiova: „Sunt elev în clasa a XI-a la Colegiul Național «Carol I» din Craiova. Trebuie să recunosc că din octombrie, 2000, de când am cumpărat prima revistă «Dosarele Istoriei», nu am pierdut nici un număr și că am devenit într-un fel dependent de ea, în sensul pozitiv al cuvântului. Regret că nu am descoperit-o mai devreme ca să pot să-mi completez anumite goluri în legătură cu anumite teme istorice. Pe măsură ce aflu mai multe, îmi dau seama că nu știu nimic și devin din ce în ce mai însetat de cunoaștere. Știința detașează o ființă de alta și anulează grăuntele de mister ce se află în orice existență oricât de plată ar fi ea. E mai bine să știi ceva mai mult și să trăiești ceva mai puțin decât invers. Un mare noroc al meu a fost faptul că și tatăl meu a avut aceeași pasiune ca a mea, istoria. Lui îi datorez întreaga colecție «Magazin istoric», care m-a ajutat foarte mult.

Totuși, anumite perioade istorice nu sunt prezentate cum ar trebui de corect și obiectiv, printre care cea mai importantă este 1930–1947.

Revista dumneavoastră a reușit să-mi satisfacă cerințele și nu m-a nemulțumit niciodată până acum. Rămâneți tot așa!!!

Sunt interesat să intru în posesia unor numere anterioare ale revistei, în special cele legate de cel de-al doilea război mondial“.

Dragă Adrian, îți vom expedia prin poștă numerele de revistă disponibile la redacție, celelalte urmând a ți le procura de la cititorii dispuși să le vândă sau să le schimbe (drept pentru care menționăm adresa la care poți fi contactat).

✉ **Cătălin MANEA**, Slobozia, jud. Ialomița: „Sunt din Slobozia, dar urmez o facultate în Brașov. Lucrul care m-a determinat să scriu este scrisoarea lui Sergiu Luca, scrisoare publicată în nr. 2/2001 al revistei dvs. Ceea ce mi s-a părut greșit în părerile dânsului relativ la SUA este credința sa în supremația lor, mai bine zis în «hegemonia» acestora. În primul rând, M. Iordache când spunea că poporul american nu are de-a face cu cultura avea dreptate pentru că poporul american chiar nu are nici o legătură cu cultura (ei nu știu, în ignoranța și aroganța lor de «stăpâni» presupuși ai lumii, nimic de alte popoare sau țări), ci doar elitele au de-a face cu aceasta. (...)

Referitor la «hegemonia» SUA în «mai multe domenii», sunt unele lucruri de obiectat (...). Hegemonia aceasta e temporară. Subliniază curgerea istoriei și o anumită lege a istoriei (dacă așa ceva se poate concepe în afară de Marx și Engels): că hegemonia, supremația unor popoare asupra altora e temporară, așa cum a fost în cazul Sumerului, Egiptului, Imperiului roman, al arabilor, Franței, Spaniei, Marii Britanii etc. Întrebarea în cazul american este: până când?“.

⊠ **Nagy DOMOKOS,** Dumbrăvioara, jud. Mureș. „Sunt student la Universitatea «Petru Maior», la specialitatea Istorie–Limba engleză. Descoperirea «Dosarelor Istoriei» mi-a făcut o deosebită plăcere. Chiar și mai mult, pe lângă plăcerea mea personală, revista dumneavoastră îmi oferă și o sursă documentară de specialitate de calitate. De aceea, mi-am propus să colecționez revista. Problema este că Tg. Mureș, fiind un oraș provincial, nu prea îmi oferă această posibilitate. (...) Vă mulțumesc anticipat și vă urez mult succes în munca dvs.“.

Stimate cititor, suntem deosebit de încântați de faptul că publicația noastră răspunde exigențelor dvs., un viitor profesionist al cercetării în domeniul științelor istorice. Până una, alta, ne luăm îngăduința de a vă propune ca, din timp în timp, să ne scrieți la redacție, împărtășindu-ne opiniile despre conținutul publicației, eventual chiar să îndrăzniți să redactați unul sau mai multe articole pe temele care vă preocupă. În măsura în care acestea vor satisface exigențele noastre editoriale, le vom găzdui cu cea mai mare plăcere în paginile revistei. În altă ordine de idei, am luat notă de rugămintea dvs. și vă vom expedia prin poștă, cu plata ramburs, numerele disponibile ale publicației.

⊠ **Gabriel ROMAN,** Tg. Jiu. „Sunt foarte încântat de modul în care această revistă înțelege istoria. Am descoperit-o la începutul anului 1999 și de atunci am adunat toate numerele care au apărut. Pentru un elev și adolescent, dar mai ales pentru un «tânăr istoric» în căutarea adevărului, această revistă reprezintă o documentație necesară și utilă. (...) Dacă ați putea, v-aș ruga să realizați un «dosar» despre istoria Iugoslaviei“. ■

„Europa Liberă“: rectificări necesare

*Dl **Mihai D. STURDZA**, autorul rândurilor care urmează, s-a născut la 17 septembrie 1934, în București. În 1960, a absolvit Facultatea de Filologie a Universității bucureștene, iar în 1970, a devenit diplomat al Institutului de Studii Politice din Paris. În perioada 1986–1995, a fost redactor la Departamentul românesc de la Radio „Europa Liberă“. Domnia sa ne-a adresa o scrisoare, pe care o reproducem sub un titlu ce aparține redacției.*

„În nr. 2(54), 2001, al revistei «Dosarele Istoriei» a apărut a doua parte a unui studiu semnat de prietenul Adrian Niculescu despre «Un secol al exilului românesc» și despre postul de radio Europa Liberă. Scris fără rigoarea și exactitatea caracterizând de regulă «Dosarele Istoriei», studiul amănunțit conține o serie de inexactități, omisiuni și aproximații a căror rectificare o socotesc necesară.

Astfel, la pagina 59: Mircea Carp nu a fost «director al postului de radio Europa Liberă», ci director-adjunct al unuia din numeroasele departamente ale Europei Libere, Departamentul românesc. Directorii Europei Libere erau americani.

La pagina 61: la paragraful privind «membrii unor familii ilustre care au fost cumpărați efectiv de rudele lor din străinătate spre a putea părăsi România comunistă», citesc și numele meu. Pe lângă faptul că termenii «ilustre» și «efectiv» nu-și au rostul, precizez că nu am fost cumpărat nici efectiv nici altfel, după cum nu a fost cumpărat nici Ion Mocsony–Stârcea. Acesta nu a fost niciodată «aghiotantul» regelui Mihai, după cum eu nu am fost, nici măcar o zi, «director al Departamentului de Cercetări al Europei Libere», șio nici mai precis, al celui românesc. Directorii Departamentului de Cercetări al Europei Libere erau, de regulă, americani sau englezi.

Printre redactorii care au avut un rol important, fie datorită activității lor publicistice, fie în cadrul programelor radiofonice, au fost omiși Constantin Sporea, Ion Ioanid și Mircea Iorgulescu, iar dintre colaboratorii externi, ar fi trebuit citați măcar Matei Cazacu, Ion Simionescu–Zach și Vl. Tismăneanu.

Dacă tot au fost citate numele unor redactori, s-ar fi putut face efortul unor mențiuni precise: astfel, Mike Shafir e de fapt Michael Shafir, pe «Gafton» îl cheamă Paul Gafton, iar Cioränescu este George Ciorănescu, spre deosebire de alți «Ciorănescu» ce s-au semnalat în afara Europei Libere.

O eroare mai flagrantă este conținută de afirmația: «Europa Liberă era un post de radio românesc, și nu unul străin în limba română (tip BBC, Deutsche Welle, RFI etc.) în care până și majoritatea personalului tehnic era de origină română». Nu a fost așa, o știe toată lumea. Postul de radio Europa Liberă era, și este, un post american, după cum BBC este britanic, Deutsche Welle german și RFI francez. Personalul Departamentului român era într-adevăr compus, în exclusivitate și nu doar în majoritate, de redactori cunoscând limba română. Cât despre personalul tehnic al postului de radio Europa Liberă, pentru toate Departamentele, acesta era în majoritate german.

Aceasta în ceea ce privește Europa Liberă, de fapt Departamentul românesc al Europei Libere.

Tema «Europa Liberă» ar constitui un subiect de deosebit interes pentru un viitor număr al «Dosarelor Istoriei». În caz că ați adopta o asemenea sugestie, și pentru a evita apariția unor impostori care să-și dea roluri pe care nu le-au avut, ar fi bine, poate, ca autorii ce vor colabora la acel număr să fie desemnați de Monica Lovinescu și Virgil Ierunca sau de Neculai C. Munteanu, astfel încât adevărul să fie înfățișat așa cum a fost“. ■

scrisoarea lunii

„A promova — obiectiv, fără ostentație — valorile proprii este de datoria fiecărui cetățean“

🖂 Dr.ing. Bogdan GANEA, Galați: „Sunt cititor consecvent al revistei dumneavoastră. Apreciez, în primul rând, curajul de a promova astăzi valorile istoriei naționale, într-o lume și într-un timp când, la ordinea zilei, este globalizarea, adică aneantizarea, pierderea identității spirituale de dragul unui ipotetic și iluzoriu nivel de trai, în fapt, o searbădă imitație cu resurse de *second hand* a societății de consum. Istoria noastră, atât cea veche, cât și cea contemporană, este plină de exemple magistrale de demnitate și eroism care fac onoare poporului căruia îi aparținem și pe care a-l renega înseamnă o crimă. Și-au găsit loc, din păcate, în acest spațiu și duplicitatea, trădarea, impostura — la fel ca în multe alte părți, căci natura umană este infinită în diversitatea ei. (Apropo, peste 50, 100 de ani, cine și cum va rămâne în istorie, Pacepa sau Ceaușescu?) Cred, în această ordine de idei, că a promova — obiectiv, fără ostentație — valorile proprii este de datoria fiecărui cetățean. Numai așa vom avea locul nostru sub soare. Nici un individ nu va fi respectat de societate dacă nu se respectă pe sine.

Am citit, deci, cu bucurie scrisoarea tânărului M.I. atunci când a fost publicată *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 12/52, 2000)*. Nu pentru că nu era amendabilă, ci pentru că reflecta alt spirit, alte idealuri decât cele propagate agresiv, grobian și zgomotos de majoritatea mass-media — *Noi nu ascultăm de părinți, noi suntem generația PRO...*

Nu aș fi intervenit niciodată dacă nu aș fi citit scrisoarea dlui Sergiu Luca, din Târgu Mureș. Elanul juvenil merită alt tratament decât etichetările și punerile la punct arogante ale sus-numitului domn. Astfel, Sergiu Luca își încheie sentențios scrisoarea: *național–comuniștii nu au ce căuta în cuprinsul acestei frumoase reviste*. Deci, cine nu este cu noi, este împotriva noastră și trebuie exclus — trimiterile către «România Mare» și «Politica». Indicația este cu atât mai bizară cu cât din scrisoarea tânărului M.I. nu rezultă în nici un fel admirația pentru comunism sau altă doctrină politică.

Altminteri, comunismul ca experiență istorică va trebui judecat o dată din altă perspectivă decât cea care ne-a făcut în 1989 să «ortografiem» *p.c.r.* În particular, pentru noi, comunismul a însemnat cotropirea țării, înrobirea ei economică și spirituală, mai mult ca urmare a unor acorduri între cei mari decât a unei înfrângeri militare zdrobitoare. De aceea, îndrăznesc să afirm că, ulterior, național–comunismul a reprezentat o reacție demnă și eficace, permițând păstrarea unei identități pe care internaționalismul — în fapt, imperialismul — moscovit nu ar fi acceptat-o niciodată de la sine. Mai mult, același astăzi atât de hulit național–comunism a permis salvarea și perpetuarea spiritualității pro–occidentale decimată de integratoarele decenii 5 și 6, când lumina venea doar de la Răsărit prin «opera» unora ca Roller. Nu voi face retrospectiva anilor '60 și '70. Voi menționa doar că, în acei ani, limba rusă nu mai era obligatorie (practic, fusese aproape eliminată), așa cum a fost, de exemplu, până în ultimul moment în democratica și occidentala de astăzi Ungarie. Eșuarea în grotescul ultimilor ani '80 ține mai mult de paranoia decât de sistemul în sine. Este de datoria cercetării a trata *sine ira et studio* perioada de declin a regimului comunist, regim care, încă o dată, afirm că nu poate fi judecat simplist și șablonard fără a risca impostura.

O afirmație a dlui Sergiu Luca pur și simplu mă uluiește: *am avea în fine dovada că ortodoxismul nu este așa de puternic înrădăcinat în conștiința românilor pe cât se presupune în prezent.* Rog o detaliere. Peste 80% din cetățenii noștri sunt ortodocși. În pofida migrațiilor, violente sau nu, a armatelor cotropitoare și dărâmătoare de biserici — austriece, ruse, sovietice. În pofida chiar a hegemoniei regimului comunist, oficial ateu. Ortodoxia noastră nu este mai prejos cu nimic față de bisericile occidentale. Biserica națională trebuie întărită și apărată chiar dacă niciodată nimeni nu va oferi tinerilor români burse de studii ortodoxe în Vest. Restul cultelor, respectabile și respectate, sunt achiziții, implanturi, mai mult sau mai puțin recente, pe când românii sunt ortodocși dintru începuturi...

Închei, totuși, în acord cu dl Sergiu Luca. Războiul civil din Iugoslavia (oare a fost numai război civil?) ar merita să foe prezentat de revista dumneavoastră. Destrămarea unei țări prospere, pro–occidentale, niciodată comuniste (cel puțin de tip sovietic), ajunsă acum paria Europei, nu poate decât să ridice multe, foarte multe semne de întrebare. O paranteză. Dl Sergiu Luca vorbește de evenimentele de la Srebenița care au stupefiat Europa. Prin intermediul televiziunilor occidentale, aș adăuga eu. La fel ca și evenimentele, din martie 1990, de la Târgu Mureș, când, conform acelorași televiziuni, «maghiarul» Cofariu a fost bătut sălbatic de «naționaliștii români»...“. ■

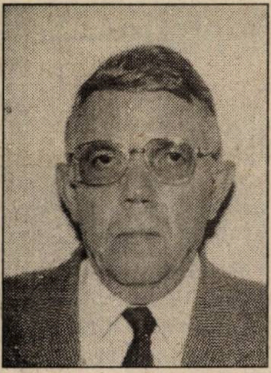

Prof.dr. **Costin FENEȘAN**, director general al Arhivelor Naționale ale României

Câteva gânduri despre arhivele noastre

A neglija, tot una cu a primejdui temelia memoriei istorice naționale

Cred că sunt foarte puțini aceia care știu că printre cele mai vechi instituții ale statului român modern se numără Arhivele Statului (Naționale), de la a căror ctitorire se împlinesc, la acest început de mileniu, 170 de ani. Și mai puțin, cred, sunt cei care știu că la rosturile administrării cu știință și conștiință a acestei adevărate memorii scrise a românilor au vegheat și s-au contopit cu aceasta personalități de marcă ale culturii naționale, dacă ar fi să-i amintim doar pe **Cezar Bolliac, Vasile Alecsandri** sau **Bogdan Petriceicu Hasdeu**. O situație de altfel deloc singulară, deoarece vreme de aproape 30 de ani destinele de la începuturi ale unei arhive care păstrează atâtea izvoare știute și, mai ales, încă neștiute ale istoriei românilor — am numit Hofkammerarchiv (Arhiva Camerei Aulice), din Viena — s-au aflat în grija părintelui poeziei romantice austriace, Franz Grillparzer.

Arhivele României au avut marea șansă ca, vreme de trei sferturi de veac, să-i aibă în frunte pe cei patru mari ctitori ai lor — **B.P. Hasdeu** (1876–1900), **Dimitrie Onciul** (1900–1923), **Constantin Moisil** (1923–1938) și **Aurelian Sacedorțeanu** (1938–1953) — cărora le datoresc, pe de o parte, organizarea și funcționarea, iar, pe de altă parte, acceptarea lor în comunitatea internațională a arhivelor. Dar fiecare câștig pe seama instituției, de a cărei importanță științifică și deopotrivă practică erau pe deplin pătrunși, a însemnat pentru cei patru mari ziditori ai Arhivelor Naționale ale Țării un șir necontenit de eforturi pentru a-i convinge pe guvernanți că un popor care nu-și îngrijește așa cum se cuvine izvoarele sale istorice se lipsea de un temei de neînlocuit al existenței sale. Din păcate, de multe ori vocile lor, nicidecum mânate de dorința unui câștig personal, ci călăuzite mereu de convingerea că-și împlineau o datorie sacră față de **neamul** a cărui comoară istorică le fusese încredințată, s-au lovit de nepăsare ori de neștiință. De multe ori, uși pe care le crezuseră deschise le aflau mai apoi zăvorâte, trebuind să ia din nou, de la capăt, istovitoarea pledoarie în favoarea Arhivelor Țării. De aceea, nici până acum, Arhivele Naționale ale României n-au încă un Palat al lor, vrednic de rosturile cărora le-au fost și le sunt hărăzite.

A rămas și stăruie pe mai departe amintirea dureroasă a celor mai mult de zece proiecte de Palat al Arhivelor Naționale (începând cu primul, cel din 1838), rămase simple documente de arhivă. A sosit vremea, cred cu putere, ca **ocârmuirea țării** să se învrednicească în a dărui **românilor** un Palat al Arhivelor, asemeni altora, cu care se mândresc popoare din alte părți ale lumii. Iar, de va fi nevoie, așa cum n-au pregetat românii să-și dea obolul pentru înălțarea Ateneului, am credința că vor ști să rupă din mai multul sau mai puținul lor pentru ca tezaurul documentar de nepreţuit — adevărat învățământ din trecut pentru cei de acum și cei ce vor veni — să-și afle adăpostul pe care le merită cu prisosință. A neglija, indiferent de rațiuni, Arhivele înseamnă a primejdui temelia memoriei noastre istorice. Iar a nesocoti cu bună știință, înseamnă să abdicăm la o bună parte a individualității noastre naționale și deopotrivă la vocea noastră dinstinctă în comunitatea popoarelor. **Nu e niciodată prea târziu să facem ceea ce este necesar, trebuie numai să o voim cu toată tăria.** ■

File dintr-o cronică românească sui generis

Din istoria Arhivelor Naționale

Adrian ADAMACHE*

Documentele sunt cele care stau la baza constituirii unei arhive. Evul mediu excelează, din această perspectivă, prin tezaurizarea documentului scris. Inițial, a predominat aspectul juridic, fiind emise diplome, acte de vânzare–cumpărare, zapise, hotărnicii etc. S-au constituit astfel primele fonduri, respectiv primele colecții de documente.

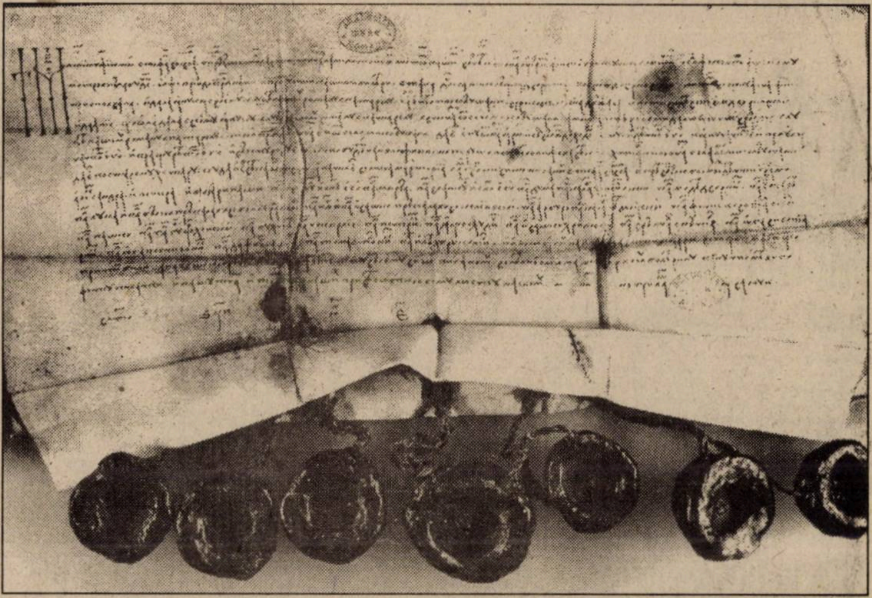

Documentele, materia primă a istoriei. Aici, un hrisov din vremea lui Ștefan cel Mare, din 15 iunie 1472, păstrat în tezaurul arhivistic național

Începuturi și avataruri

În Țările Române, practica exista în mod curent. Instabiltatea politică și militară a zonei a determinat păstrarea unui număr mic de documente din primele arhive voievodale — amintim, aici, un prim document emis în Moldova, în 1388, iar pentru Țara Românească, unul datat în 1390. La ele se adaugă și o serie de foi volante sau copiate de pe condici în cancelariile celor două țări. Exemplul cel mai cunoscut pentru pierderea unei arhive este cel al mitropolitului Dosoftei, care, în 1673, sub presiunea evenimentelor, fuge în Polonia luând cu el și arhiva voievodală.

Pentru Țările Române a funcționat multă vreme sistemul *locacredibilia* (loc de încredere), care consta în depunerea la mitropolii, episcopii, mânăstiri a documentelor particulare pentru a se „afla acolo pururea în bună păstrare“. Instituția putea să elibereze copii autentificate. În paralel, comunitățile locale și-au organizat propriile arhive. Numim aici pârgarii, pârcălabii, ispravnicii moldo–valahi, comiții și magistrații transilvani.

Nu putem vorbi pentru această perioadă de un sistem organizat pentru păstrarea documentelor (sunt exceptate documentele ecleziastice). Practica curentă era aceea de a fi deținute de magistrații în funcție cu titlul de proprietate privată.

Primul cadru legislativ s-a stabilit prin Regulamentul Organic, fiind întemeiată, în mai 1831, Arhiva Țării Românești, iar în ianuarie 1832, Arhiva Moldovei. În Transilvania, se va constitui, în 1838, Muzeul Transilvan având aceeași destinație.

Din păcate, prin cele două reglementări nu se stabileau condițiile de funcționare ale instituțiilor nou înființate. Spre exemplificare, pentru Țara Românească, singura precizare referitoare la arhive apare doar în anexa Regulamentului Organic: „Păstrarea arhivelor statului fiind un object, care meritarisește toată luarea aminte a stăpânirii, va fi sub privegherea Ministerului din Lăuntru“. Tot aici, apare și o primă schemă de personal. Situația era asemănătoare și pentru Moldova.

Primii arhiviști — Iordache Rasti, în Țara Românească, și Gheorghe Asachi, în Moldova — au elaborat regulamente de funcționare. Astfel, la 13 septembrie 1831, arhivarul Țării Românești scria forului tutelar, aproape alarmat, că „noi încă de când ne-am orânduit la Arhivă și am început a primi deliile *(dosarele, n.n.)* după despărțiturile *(compartimentele, n.n.)* Divanului Săvârșitor, neavând alte instrucțiuni date în ce chip să le primim și cum să le așezăm, care le-am primit atât după orânduiala mesiilor *(birouri, n.n.)* cu numirea deliilor i *(și, n.n.)* hărților și opiselor lor“.

Pentru Moldova, colaborarea a două mari personalități ale vremii, Gheorghe Asachi, și Costachi Conachi, ultimul șef de masă la Marea Logofeție a Dreptății, a dus ca procesul de organizare să fie mult mai rapid. Gh. Asachi, cu avizul lui C. Conachi, a ordonat tematic documentele existente până atunci, a completat o serie de fonduri, în același timp fiind preocupat valorificarea lor științifică.

Revenind la Țara Românească, activitatea arhivistică a fost în cele din urmă reglementată print-o serie de instrucțiuni, jurnale și regulamente, cum ar fi cele din 30 octombrie 1831, din 30 august 1832 și din 4 decembrie 1840. Pentru Moldova, sistemul s-a perfecționat de asemenea prin regulamentele date la 20 ianuarie 1832, 12 august 1837, 1838 și 1839. Atât pentru o provincie, cât și pentru cealaltă ele se refereau la ordonarea pe categorii de acte, inventarierea pe sistemul opiselor, asigurarea pazei militare a valorilor deținute, responsabilitatea personală a conducătorilor instituției etc.

---

* Șef Serviciu Arhive Tehnice, Arhivele Naționale

Prin aducerea lui I.H. Rădulescu în fruntea instituției din Țara Românească, organizarea a trecut de la principiile teoretice la practică. S-a operat o primă selecționare, s-a adoptat criteriul cronologic și s-a făcut apel la transcripții pentru completarea fondurilor interne. Această primă etapă de organizare s-a întins până în anii '60 ai secolului XIX.

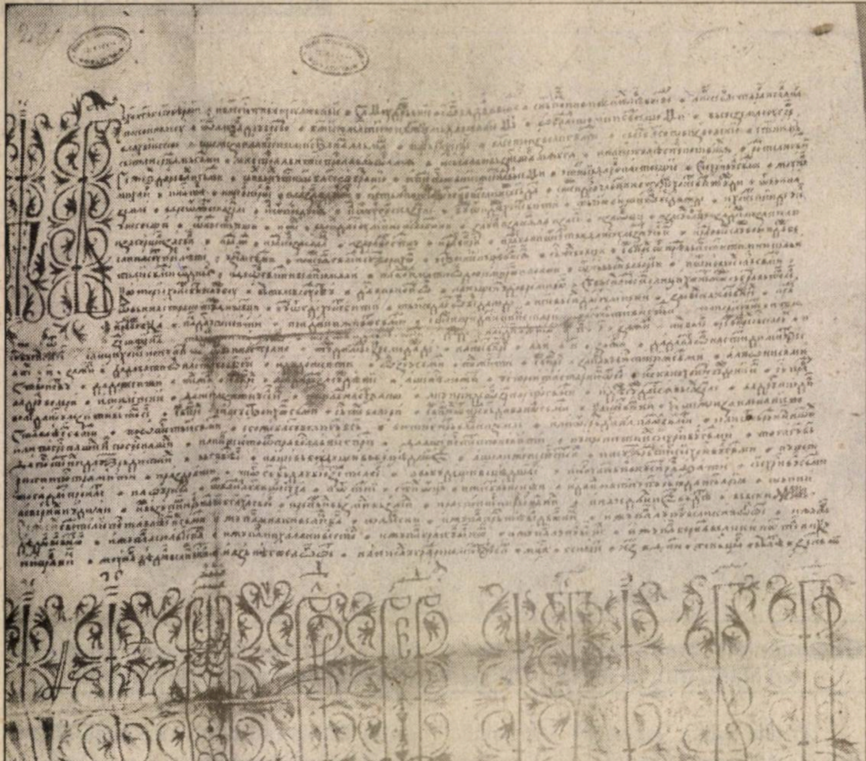

Hrisov din 1614, de la Radu Mihnea, voievodul Țării Românești (1601–1602; 1611; 1611–1616; 1620–1623)

Importanța instituției a fost percepută abia după 31 decembrie 1862, când cele două arhive s-au unificat în Direcția Generală a Arhivelor Statului, prin aplicarea Ordonanței Domnești nr. 705, din 23 iulie 1863, și 1.074, din 24 august 1864, prin care se hotăra și preluarea fondurilor mânăstirești.

Grigore Bengescu II propunea organizarea arhivei în două „despărțiri“ *(servicii, n.n.),* una de documente istorice, numite „publice“, și alta de documente administrative — „despărțirea de stat“. În timp ce prima avea ca obiectiv primirea, conservarea și clasarea depozitelor (în sensul de depunere) a actelor istorice, cealaltă se ocupa cu „cercetările pentru comunicațiuni și expedițiuni relative la aceste depozite“.

În 1864, prin Ordonanța Domnească nr. 1.074, noua Direcție Generală a început să funcționeze după primul regulament aprobat oficial. Erau prevăzute trei secțiuni: Istorică și secretariat, Bunurilor publice și, în fine, cea de „stat“, Arhiva guvernamentală. În 1869, s-a întocmit un nou regulament, prin care secțiunea istorică era despărțită de secretariat. Măsura a avut la bază, pe de o parte, creșterea fondurilor istorice, iar pe de altă parte, importanța activității istorice în cadrul instituției.

Trei ani mai târziu, se elabora un nou regulament, sancționat prin Decretul domnesc 1.236 din 1873, care a funcționat cu titlu de lege până în 1925. Noul act normativ cuprindea o serie de prevederi ca: reglementarea procedurilor de depunere a documentelor, circulația lor în interiorul și în afara instituției, interzicerea scoaterii actelor istorice de pe teritoriul național, editarea unor publicații — un catalog —, precum și prefigurarea sistemului teritorial. Ultima prevedere va mai întârzia, filialele teritoriale fiind înființate mai târziu. În 1925, era promulgată Legea Arhivelor Statului, o lege modernă, de nivel european, care acoperea întreaga problematică arhivistică, de la constituirea documentului și controlul arhivării până la folosirea actelor în activitatea istorică. Acum se creează filialele teritoriale, înființându-se Direcțiile regionale Cluj, Cernăuți, Chișinău, Oltenia. Aplicarea legii, cu unele imperfecțiuni, a asigurat realizarea principalelor obiective ale instituției: preluarea și conservarea valorilor arhivistice din întreaga țară.

Înainte și după '89

După cel de-al doilea război mondial, instaurarea regimului comunist a afectat și activitatea arhivistică. Ca o primă măsură, a fost adoptat sistemul centralizat sovietic.

Decretul nr. 17, din 1951, și Hotărârea Consiliului de Miniștri, nr. 472 din același an, au trecut instituția în subordinea Ministerului de Interne, fiind abrogată Legea din 1925. După reforma administrativă din 1968, a fost emis Decretul nr. 472, din 1971, act normativ modern, în mare parte inspirat din legislația străină, care, în ciuda unor reminiscențe, a permis instituției o îmbogățire constantă a patrimoniului arhivistic. O serie de principii internaționale, specifice muncii arhivistice, erau, cel puțin teoretic, abordate normal. Desigur, accesibilitatea era mult îngrădită față de practica curentă în majoritatea țărilor lumii.

„Păstrarea arhivelor (...) meritarisește toată luarea aminte a stăpânirii“

„Păstrarea arhivelor statului fiind un object, care meritarisește toată luarea aminte a stăpânirii, va fi supt privegherea Ministrului din Lăuntru. Drept aceea vor fi: un nacialnic al Arhivelor, cu 1.000 lei lunar; un suptnacialnic, cu 400 lei lunar; doi scriitori cu câte 100 lei lunar, și două slugi cu câte 60 lei lunar. Cheltuiala pentru canțelarie și pentru ținere câte 230 lei lunar“.

(Extras din Regulamentul Organic al Țării Românești, 1831)

„Arhivarul (...) se va îngriji de a le aduna din orișice parte se vor afla și a le ține în bună păstrare“

„Masa arhivelor unde se vor ține toate acturile publice precum anaforale, hrisoave, hateșerifuri, atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei. Arhivarul, în a cărui priveghere se încredințează toate acturile acestea, se va îngriji de a le aduna din orișice parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărâturei și copiile mărturiilor hotarnice date fieștecăruie proprietariu precum se rânduiește la Secția Obștești hotățuri; iar spre sigură păstrare a acestei Arhive și îndemânarea aflării acturilor, va fi în curtea domnească o înadinsă cuviincioasă zidire întru îngrijitoarea pază a osăbitului Arhivist al Statului“.

(Extras din Regulamentul Organic al Moldovei, 1832)

După evenimentele din decembrie 1989, ca urmare a unor situații specifice perioadei de tranziție (schimbări de structuri instituționale, reîntărirea dreptului de proprietate etc.) s-a simțit nevoia unei noi abordări legislative. Astfel, în 1996, proiectul Legii Arhivelor Naționale a fost aprobat de Parlamentul României.

Noul act normativ caută să consacre unele realizări anterioare, dar să deschidă și noi perspective. Se mențin o serie de prevederi mai vechi, cum sunt: supravegherea și controlul–îndrumarea creatorilor și deținătorilor publici și privați de documente; preluarea valorilor în conservare în depozitele instituției; interzicerea exportului de valori arhivistice etc. În același timp, s-au emis o serie de prevederi pentru dreptul de cercetare, dreptul de informare a opiniei publice, de protejare a dreptului de proprietate ș.a.

În decursul celor 170 de ani existență, generații succesive de slujitori ai documentelor și-au pus cunoștințele și inteligența în slujba îndeplinirii misiunii ce le reveneau.

Arhivele românești conțin peste 30.000 de fonduri constituite de-a lungul secolelor (cel mai vechi document datând din 17 martie 139 d.Ch.), sub administrații diverse, în limbi și paleografii diferite. Situarea României într-o zonă instabilă, între Balcani și Europa Centrală, a dus ca acest spațiu să fie supus controlului/influenței diverselor puteri (Imperiul otoman, Imperiul habsburgic, Imperiul țarist și mai târziu Rusia sovietică). Administrațiile instalate atunci au determinat crearea de numeroase documente în limbile și paleografiile vremii.

„Limbile sfinte“ ale evului mediu au alternat în Țările Române, ele fiind folosite în documente. Latina și elina, slava, greaca bizantină și neogreaca apar în mii de documente, alături de limba română.

Aceste sisteme lingvistice și arhivistice au impus o permanentă analiză, documentare și căutarea unor formule generale de ordonare și inventariere care, fără a diversifica prea mult sistemul, să lase spațiu de dezvoltare necesar specificului. În acest sens, s-a dezvoltat conceptul de Fond Arhivistic Național ca un summum de documente istorice ce trebuie să asigure reconstituirea istoriei acestui spațiu. Au fost aplicate principiile generale ale arhivisticii internaționale (unitatea de fond, respectarea creatorului și sistemului său de acte, prioritatea conservării unității în diversitate, regionalizării fondurilor etc.). De asemenea, au fost dezvoltate noțiunile specifice și criteriile de arhivare. Toate acestea au făcut subiectul unor studii și articole de specialitate, publicate în revista de specialitate editată de instituție și care a purtat succesiv titulaturile: „Revista Arhivelor Statului Român" (1873), „Revista Arhivelor Statului" (1876), „Revista Arhivelor" (1924), „Arhiva Românească" (1995), apoi din nou „Revista Arhivelor" (1997).

Din 1969, s-a trecut la un program național de microfilmare pentru asigurarea documentelor, urmărindu-se, concomitent, înlocuirea originalelor în cercetarea curentă, cât și asigurarea lor în situații deosebite (cutremure, inundații, conflicte armate ș.a.).

Încă de la înființarea instituției, problema spațiilor de depozitare a documentelor, deci de creare a condițiilor de conservare, a fost — și rămâne — una extrem de dificilă în ciuda eforturilor făcute atât de către slujitorii arhivelor, cât și de autorități.

În sec. al XIX-lea, în prima etapă de organizare, situația a fost dezastruoasă, documentele fiind mutate mereu dintr-o clădire în alta. Spre exemplificare, în Țara Românească numai în primii 35 de ani, documentele au fost mutate de 11 ori (Mitropolie, 1831; Mânăstirea Mihai Vodă, 1837 și 1860; Mânăstirea Antim, 1839 și 1853; Văcărești, 1840; Mânăstirea Zlăteni, 1849; Mânăstirea Radu Vodă, 1851; casele Boiarolu, 1859 și I. Bălăceanu, 1865; Curtea Administrativă, 1849).

O relativă stabilitate, dar numai pentru o parte a arhivelor, se instalează după 1866 prin atribuirea Mânăstirii Mihai Vodă pentru peste 100 de ani (1866–1984) Arhivelor Statului.

Aici și în p. 10–12, diverse imagini (exterioare și interioare) ale sediului Arhivelor Statului din incinta m-rii Mihai Vodă (ridicată de Mihai Viteazul în 1589–1591 și demolată — cu excepția bisericii și a clopotniței, ambele translate — din ordinul lui Ceaușescu, în 1985)

În ciuda dezvoltării sistemului arhivistic național, prin aplicarea Legii din 1925, deși s-au făcut eforturi pentru construirea unor depozite speciale, situația spațiului tot nu a fost rezolvată. Evenimentele ulterioare (cedările teritoriale, izbucnirea războiului mondial din 1939–1945, instaurarea regimului comunist), care au determinat numeroase modificări structurale, la care se adaugă și o anumită mentalitate zonală de deconsiderare a documentului, au făcut ca aproape periodic să aibă loc campanii de preluare masivă de arhivă.

Așa au fost cele din 1831–1833, din 1863–1864, din 1920–1924, 1948–1952, 1968–1975 și, cea mai recentă, din 1992–1994. Numai în această ultimă campanie au fost preluate aproximativ 130.340.000 file de documente și s-ar putea spune că ea nu s-a încheiat.

Integritatea documentelor a fost pusă de multe ori în pericol. Eforturi majore s-au depus pentru restaurarea manuală și mecanică a celor atinse de timp și de neglijența umană. Deși, încă din primii ani de funcționare ai instituției, s-au încercat diverse soluții de recondiționare — majoritatea artizanale —, abia în 1956 a fost înființat primul laborator de specialitate, care a trecut la un program sistematic de restaurare. În 1994, au fost create șase centre zonale și 40 de ateliere județene de legătorie, care să întreprindă măsuri rapide de salvare a documentelor afectate de microorganisme.

Interesante sunt, în acest context, cercetările întreprinse pentru realizarea unor lucrări istorice. În 1832, Arhiva Moldovei, la cererea autorităților, realiza o primă lucrare, intitulată *Notițe asupra vămilor Moldovei*. În 1834, este realizată o statistică privind lucrările agricole în principat, în perioada 1829–1831.

Prima lucrare de concepție strict arhivistică aparține lui P. Teulescu, care publică, în 1860, un prim volum de documente. Îi urmează C.D. Aricescu, care aduce la lumină *Condica de venituri și cheltuieli a visteriei lui C. Brâncoveanu*.

Drumul deschis de cei doi a fost urmat de Gh. Ghibănescu, B.P. Hasdeu, I.C. Filitti, V.A. Sturdza, N. Iorga, I. Bianu, Andrei Oțetea, I. Lupaș, Damian P. Bogdan, C.C. Giurescu, Ș. Papacostea și I. Scurtu și mulți alții. ■

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale

Istorie și tezaur documentar

De-a lungul existenței lor, Arhivele Statului — care dintotdeauna au fost, în fapt, naționale — au cunoscut în cadrul evoluției lor instituționale o continuă transformare structural–organizatorică. Și dacă, la început, instituția desemnată prin Regulamentul Organic să răspundă de administrarea tuturor documentelor de arhivă a avut o structură organizatorică destul de simplă, cu timpul, paralel cu diversificarea și amploarea operațiunilor arhivistice, ca de altfel și cu creșterea volumului documentelor, s-a impus ca necesară crearea unor secțiuni, servicii și chiar direcții atât la nivel central, cât și teritorial.

Prof.dr. **Corneliu–Mihail LUNGU**, director al Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale

O structură necesară

În ceea ce privește organizarea arhivelor create pe întreg teritoriul țării, încă din 1870 au fost elaborate două proiecte: cel al Legii pentru înființarea arhivelor județene și, respectiv, al Regulamentului pentru aplicarea Legii de înființare a arhivelor județene. Chiar dacă la data respectivă nu s-a reușit aplicarea în practică a măsurilor preconizate, totuși inițiativa poate fi cotată drept un pas înainte în evoluția organizatorică a instituției. De altfel, după Unirea din 1918, aveau să fie înființate, iar Legea din 1925 să consfințească existența direcțiilor regionale, pentru început cu sediile la Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți, ca după câțiva ani modelul să se extindă și la Brașov, Craiova, Sibiu, Timișoara etc. Evoluția instituției, dar și a legislației arhivistice a făcut posibilă, o dată cu reorganizarea administrativă, înființarea la nivelul fiecărui județ a unei filiale a Arhivelor Statului, care astăzi, în condițiile noii legi, au devenit, în mod firesc, direcții județene ale Arhivelor Naționale.

Dacă acesta a fost, în mare, drumul parcurs pe plan teritorial, desigur că nici organizarea arhivelor centrale nu putea să cunoască o evoluție diferită esențial. Pe baza documentelor de care dispunem se poate aprecia că Direcția Arhivelor Istorice Centrale își are rădăcinile în structurile și formele de organizare cunoscute încă din secolul XIX, chiar dacă la început nu era vorba de o direcție propriu–zisă, ci doar de o secțiune, denumită nu întâmplător istorică. Relevant în acest sens este proiectul de regulament pentru Arhivele Statului, emis la 4 decembrie 1840, care prevedea existența a trei secțiuni: **a.** pentru orânduirea amploiaților Arhivei și slujbașilor ei; **b.** pentru primirea hârtiilor și regularitatea lor; **c.** pentru darea hârtiilor. Prima secțiune avea ca principale obiective stabilirea personalului de specialitate și definirea atribuțiilor acestuia, iar cea de a treia urma să se ocupe de eliberarea copiilor „pentru pricini ale administrației sau judecătorești“, respectivele acte eliberate de arhivă trebuind să fie întocmai cu originalul. Secțiunea a doua avea ca principală sarcină **primirea** în

Nesomnul nostru: soarta documentelor

De-a lungul celor 170 de ani ai existenței ca instituție de sine stătătoare, abilitată prin lege cu administrarea Fondului Arhivistic Național, Arhivele s-au confruntat cu probleme dintre cele mai variate și complexe, cu implicații deosebite asupra soartei documentelor. De la lipsa spațiilor necesare pentru depozitarea arhivelor, de la dotarea tehnică precară și condițiile vitrege de conservare a documentelor până la numărul redus și remunerarea nesatisfăcătoare a personalului de specialitate, problemele s-au repetat în mod sistematic și tot mai acut de la o perioadă la alta. De fiecare dată, cei ce s-au aflat la cârma destinelor acestei importante instituții — care niciodată nu a fost tratată pe măsura rostului ei — au prezentat autorităților tutelare memorii, rapoarte sau alte asemenea înscrisuri, fără a trăi, însă, satisfacția împlinirii celor solicitate. Dintre numeroasele documente de acest gen, păstrate în arhiva instituției, am ales doar două memorii, unul aparținând lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, iar celălalt altui fost director general, Aurelian Sacedorțeanu. Din economie de spațiu tipografic, nu am publicat și un memoriu înaintat de generația noastră.

Un singur lucru se impune, totuși, atenției, anume că, aceleași probleme au fost semnalate și supuse forurilor competente și în prezent, doar cu o singură diferență. Față de înaintașii noștri, am cerut în plus și dotarea necesară cu tehnică de calcul pentru a putea pune în valoare imensitatea informațiilor care zac în documentele de arhivă. (C.–M.L.)

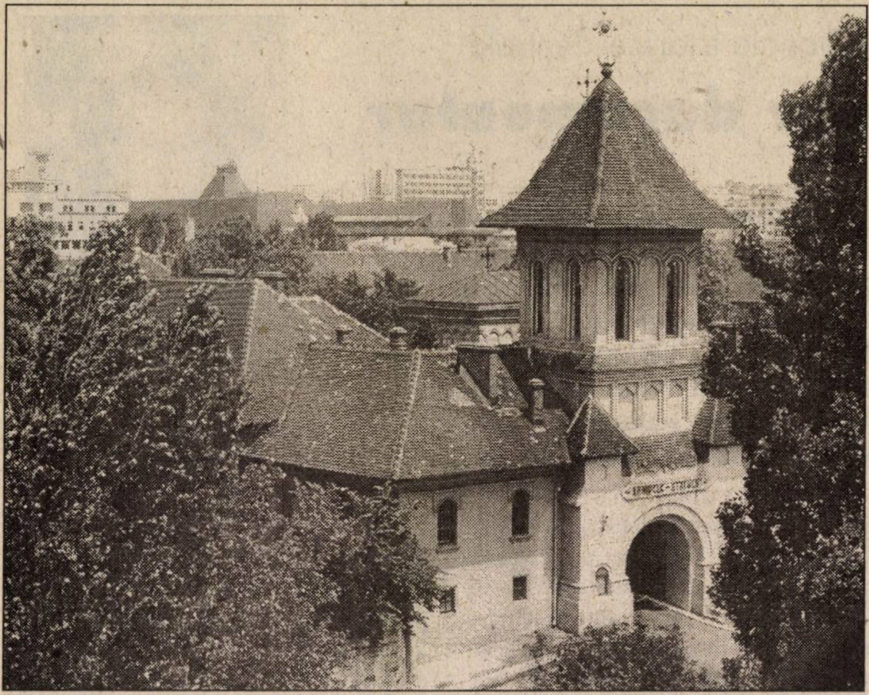

păstrarea Arhivei a documentelor, împărțite în patru mari categorii: „**1.** cele diplomaticești, adică documenturi, feluri de sineturi, acte ale statului și toate lucrările Obșteștii Adunări; **2.** toate lucrările administrației, în care se cuprind atât dregătoriile cele mari, cât și cele mici, până la subcârmuitori; **3.** toate lucrările judecătorești, de la cea mai mare instanță până la cea mai mică; **4.** toate lucrările miliției pământești“.

Prin Regulamentul pentru organizarea Arhivelor Statului, din 27 septembrie 1862, respectiva secțiune devine Despărțirea istorică și a Bunurilor Publice, ale cărei atribuții, prevăzute la art. 9, erau: „primirea, conservarea și clasarea depozitelor actelor istorice și titlelor proprietăților publice. Redacțiunea inventarului lor general“. Noi reglementări cu privire la statutul nucleului care se contura avea să aducă Regulamentul pentru organizarea Serviciului Arhivelor, din 4 martie 1869. Devenită prima componentă a structurii instituției generale, Secțiunea Istorică și a Secretariatului, pe lângă responsabilitățile ce-i fuseseră repartizate prin actele normative anterioare, avea și menirea de a „cerceta și dobândi acte din țară și străinătate spre adăugirea fondului — arhivistic — existent; lămurirea materialelor adunate, lucrări și publicațiuni istorice; îngrijirea bibliotecii Arhivei; a Muzeului de paleografie și de sigilografie“, desigur după înființarea lor. Creșterea evidentă a rolului respectivei secțiuni în cadrul Arhivelor Statului este demonstrată și de prevederea art. 14 din regulament, care stabilea că șeful acesteia contrasemnează corespondența specială a secțiunii, precum și pe cea generală a Serviciului Arhivelor. De altfel, toate aceste măsuri aveau să fie confirmate de Regulamentul din 11 iulie 1872, care, totodată, consolida poziția și rolul Secțiunii istorice și de Stat, în noua ei titulatură.

Evoluția firească a instituției Arhivelor până la Unirea cea Mare și, mai cu seamă, după actul întregirii țării, avea să fie consfințită de Legea din 1925 pentru organizarea Arhivelor Statului, precum și de cea, din 1932, pentru modificarea unor dispozițiuni din legea anterioară. Aceasta din urmă avea să legifereze, prin art. 12, și noțiunea de arhive centrale, pe lângă cele din București fiind considerate de asemenea rang cele din Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți. Reglementările elaborate ulterior — Decretul nr. 17, din 27 ianuarie 1951, Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 472, din 29 mai 1951, Decretul nr. 353/1957 privind Fondul Arhivistic de Stat, Decretul nr. 472/1971, care definea Fondul Arhivistic ca fiind național — nu cuprind prevederi exprese referitoare la Arhivele Istorice Centrale. Acestea au fost, însă, stipulate în regulamentele de ordine interioară sau cele de organizare și funcționare a Direcției Generale, modificările survenite în structura și atribuțiile instituției centrale culminând cu cele adoptate după 1990, când s-a ajuns la configurația și titulatura actuală: Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, care asigură concordanța între situația de fapt, privită prin raportul dintre baza documentară din depozitele proprii și menirea respectivei direcții.

Spațiul, eterna poveste...

De-a lungul existenței și laborioaselor activități, Arhivele Centrale au acumulat spre conservare și păstrare permanentă documente de inestimabilă valoare privind istoria trecutului nostru. Așa se face că, în prezent, în pofida faptului că insuficiența spațiului a devenit problema cea mai dificilă, în depozitele centrale au fost adunați aproximativ 50.000 m.l. arhivă, sau altfel exprimat, 50 km de documente. Respectivele mărturii sunt concentrate în aproximativ 1.150 de fonduri și colecții arhivistice, care ocupă ca perioadă istorică un interval de aproape șapte secole. Având în vedere atât cantitatea documentelor, cât și întinderea lor în timp, fondurile și colecțiile arhivistice au fost grupate după profil și perioadă istorică în cadrul unor compartimente cu atribuții și caracteristici bine definite la nivelul fiecăruia.

Compartimentul Arhivelor feudale, al fondurilor personale și colecțiilor arhivistice conține documentele emanate din vechile cancelarii domnești, cele provenite de la diverse ctitorii și instituții ecleziastice, de la familii și personalități marcante ale vieții politice sau culturale ale țării. Dintre colecțiile demne a fi supuse atenției s-ar impune cele ale documentelor moldovenești (1378–1939) și muntenești (1473–1945); colecția documentelor istorice (1378–1931); cea a documentelor turcești (1227–1877), ca și cea a izvoarelor diplomatice (1626–1847), la care pot fi adăugate Colecția de manuscrise (1385–1976) sau cea a tapiurilor (1733–1926), precum și cele ale catagrafiilor (1818–1870), peceților (1361–1876) și planurilor (1778–1950). Cum este și firesc, deosebit de importante sunt și arhivele ecleziastice, create, spre exemplu, de Mitropolia Țării Românești (1437–1897) și Episcopiile Argeșului (1451–1893), a Buzăului (1515–1889), Hușilor (1432–1889) sau Romanului (1471–1888), ca de altfel și cele 135 de fonduri ale multora dintre mânăstirile care au funcționat în întreaga țară. Cea mai mare parte a documentelor provenite de la așezămintele ecleziastice au început să fie depuse la Arhivele Statului după 1862, dar se impune a fi evidențiată și preluarea unor însemnate fonduri după aplicarea Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, când în depozitele Arhivelor au intrat mărturii de valoare istorică, fără a fi afectate documentele de cult, rămase la instituțiile deținătoare. Atât prin specific, cât și prin conținutul lor, un loc bine definit în cadrul aceluiași compartiment îl ocupă fondurile familiale și personale. Între acestea, ar fi suficient să menționăm doar documentele provenite de la familiile Ghica (1840–1935), Brătianu (1850–1948), Cantacuzino (1853–1965), Catargiu (1871–1958), Kretulescu (1644–1968), Sturdza (1822–1947), Kogălniceanu (1866–1933), precum și cele create în activitatea de excepție a unor personalități politice sau ale vieții culturale, cum au fost Alexandru Ioan Cuza, P.P. Carp, Ioan Rațiu, Iuliu Maniu, Mihai Eminescu, Henri Coandă, Nichifor Crainic, George Enescu s.a.

Valori naționale

Cu toate că se întind pe o perioadă istorică mult mai mică, fondurile arhivistice păstrate în depozitele Arhivelor administrative și culturale reprezintă, sub raportul cantității, volumul cel mai mare de documente care completează tezaurul arhivistic al Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Această situație se explică prin faptul că fondurile au fost create de marile instituții guvernamentale, începând cu fostele Departamente înființate după aplicarea Regulamentului Organic, pe scheletul cărora s-au clădit ministerele de tip modern, dintre toate nominalizând doar Logofeția Dreptății (1831–1839); Adunarea Obștească (1831–1848); Eforia școlilor (1752–1873); Comitetul carantinelor (1830–1856); Ministerul Afacerilor Interne (1829–1954); Ministerul Justiției (1830–1950); Ministerul Educației și Instrucțiunii (1820–1950); Ministerul Lucrărilor Publice (1830–1948). Desigur, succinta prezentare a fondurilor concentrate la nivelul arhivelor administrative nu trebuie să omită documentele ce au rămas și ne-au fost transmise din generație în generație de la Consiliul de Stat (1864–1960); Președinția Consiliului de Miniștri (1859–1958); Adunarea Deputaților (1864–1954); Casa Regală (1866–1947); Consiliul Dirigent (1916–1922) sau Consiliul Legislativ (1926–1954).

Într-o situație asemănătoare se afllă și Serviciul arhive economice. Fondurile concentrate la nivelul acestui compartiment au ca limite extreme anii 1740–1989 și au fost create de diverse instituții centrale cu profil economic, între ele figurând cele provenite de la organismele de analiză, sinteză și planificare, cum ar fi, de pildă: Regia exploatărilor agricole și zootehnice (1837–1941); Casa autonomă a pădurilor statului (1839–1847), Creditul Funciar Rural (1870–1949); Oficiul Central pentru valorificarea grâului (1933–1942); Comisariatul Central al Prețurilor (1940–1949); Direcția Centrală de statistică (1948); Comitetul de stat pentru colectarea și valorificarea produselor agricole (1950–1968).

Fără a încerca o ierarhizare sub aspectul valorii mărturiilor documentare, prezentarea fondurilor provenite de la diversele ministere de profil poate fi rezumată la menționarea celor rămase din activitatea Ministerului Industriei și Comerțului (1870–1984), a Ministerului Finanțelor, care începe cu Visteria Țării Românești (1829–1966), a Ministerului Agriculturii (1872–1965); a Ministerului Construcțiilor de Mașini (1946–1974); a Ministerului Minelor și Petrolului (1950–1973); a Ministerului Comerțului Interior (1945–1969), ca și cel al Comerțului Exterior (1940–1989). Deosebit de bogate în informații — dovadă și solicitarea lor frecventă la sala de studiu a Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale — sunt fondurile bancare și, pentru că numărul lor este mult prea mare, din economie de spațiu vom aminti aici doar Banca Agricolă (1909–1948) și Banca Națională a României (1922–1960).

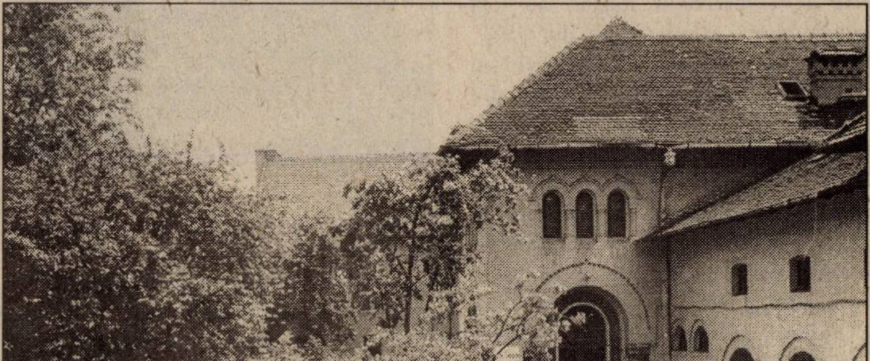

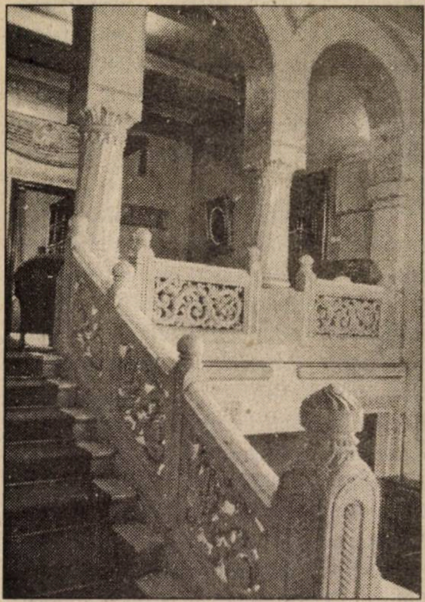

Întrucât orice cercetător avizat, cunoscător al prevederilor Legii Arhivelor Naționale, ar putea să-și exprime nedumerirea față de existența în depozitele Arhivelor Naționale Istorice Centrale a unor fonduri ai căror ani extremi depășesc limita maximă legală de 30 de ani prevăzută pentru preluarea documentelor de la creatorii lor, socotim că se impune o explicație. Marea majoritate a respectivelor fonduri au fost preluate după evenimentele din 1989, când, în pofida faptului că arhivele au intrat în centrul atenției generale, din diverse motive și mai cu seamă interese, documentele au fost în mare pericol. Tocmai pentru a fi scutite de distrugeri sau de sustragerea și „punerea lor la adăpost“ de către cei interesați, fondurile provenite de la instituțiile și organismele mai importante au fost preluate în regim de urgență, chiar dacă nu au avut instrumentele obligatorii de evidență — inventarele arhivistice. Desigur, această situație face mai grea misiunea specialiștilor noștri, care vor trebui să se ocupe, într-un viitor apropiat, cu prioritate, de ordonarea și de inventarierea acestor documente. Dar, salvarea lor, după opinia noastră, trebuia să primeze, cu riscul de a le introduce cu întârziere în circuitul cercetării științifice. Intenția noastră de a pune la adăpost documente de mare valoare nu trebuie, însă, generalizată sau interpretată greșit de alți creatori și deținători de arhive importante, care, sub pretextul lipsei de spațiu sau al schimbării profilului, socotesc că le pot preda oricând și oricum la Arhivele Naționale. Întrucât, nici Arhivele Naționale Istorice Centrale, nici Direcțiile județene ale Arhivelor Naționale nu au spații disponibile, deținătorii sunt obligați, prin lege, să le păstreze și să le conserve în continuare.

După evenimentele din decembrie 1989, Arhivele Naționale s-au confruntat cu probleme deosebite, pornind de la siguranța documentelor și asigurarea spațiilor de depozitare până la folosirea lor prin punerea la dispoziția cercetării istorice, multe dintre cele solicitate nefiind prelucrate arhivistic și neavând instrumentele de evidență necesare. În aceste condiții, a fost constituit un nou compartiment, cel al Arhivelor contemporane, care, într-un timp foarte scurt, a reușit să concentreze în depozitele proprii aproape 4.500 m.l. arhivă creată între 1921–1989. Cea mai mare parte a documentelor provine din activitatea unor organe centrale ale Partidului Comunist Român, ale Uniunii Tineretului Comunist, Comitetului Național al Frontului Unității Socialiste, ori ale Consiliului de Stat și Uniunii Asociațiilor Studențești. Cu toate că acestea sunt considerate fonduri închise, având în vedere că instituțiile creatoare și-au încetat activitatea, nu se poate vorbi, totuși, de o integritate a fondurilor respective. Situația e determinată de faptul că multe dintre documente au fost sustrase în timpul evenimentelor din 1989–1990, sau se află dispersate la unele dintre organismele ce au avut un rol sau altul la vremea menționată. Dificultăți mari au fost determinate și de faptul că documentele, în cea mai mare parte, nu sunt inventariate după principiile arhivistice, iar acolo unde există unele instrumente primare de evidență nu poate fi vorba de concordanță între existent și instrumentul pe baza căruia ar trebui să se facă identificarea fiecărei piese în parte. Având în vedere această situație și pornind de la solicitarea expresă, venită din partea celor mai diverse categorii de cercetători pentru documentele create îndeobște după 1950, s-a acordat și se va acorda, în continuare, atenția cuvenită prelucrării și introducerii în circuitul științific a mărturiilor privind istoria contemporană.

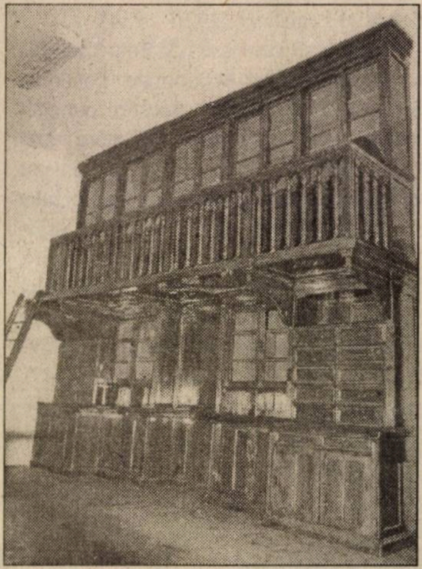

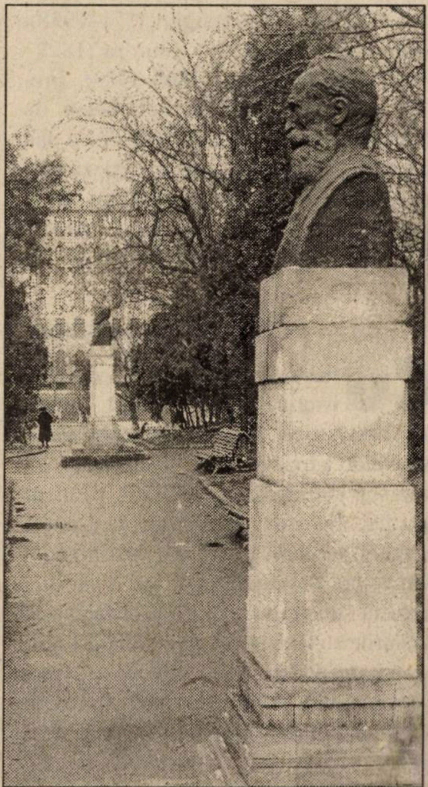

Cantitate amorfă ?!

Bogata și variata bază documentară de care dispune Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, departe de a fi o cantitate amorfă de arhivă, constituie în același timp o însemnată sursă, adevărata materie primă pentru realizarea diverselor lucrări și îndeplinirea altor funcții ale Arhivelor Naționale. Între acestea, prevăzută și de lege, este aceea de a elibera, la cerere, persoanelor fizice și juridice, certificate, cópii și extrase de pe documentele pe care le dețin.

Cum Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale conservă o cantitate remarcabilă de fonduri și colecții arhivistice, apare drept firească activitatea susținută de rezolvare a cererilor venite atât din țară, cât și străinătate, care solicită la maximum specialiștii săi din cadrul compartimentului Relațiilor publice. În fond, această atribuție a Arhivelor Naționale este o formă de folosire și punere în valoare practică a tezaurului său documentar.

Dar folosirea documentelor în scopuri științifice și practice nu se rezumă doar la rezolvarea cererilor diverselor categorii de cetățeni sau instituții. Prin sala de studiu a Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale, anual, se pun la dispoziția cercetării științifice zeci și chiar sute de mii de file de documente, ce acoperă o arie vastă de probleme și teme, pe măsura bogăției și diversității informațiilor oferite. Totodată, Arhivele Naționale Istorice Centrale nu s-au limitat doar la a pregăti și pune la dispoziția altora sursele sale, ci, dispunând de specialiști cu o înaltă pregătire profesională, acordă o atenție deosebită elaborării lucrărilor științifice, cu profil arhivistic sau istoric. Din multitudinea unor astfel de lucrări ar fi demnă de remarcat contribuția DANIC la întocmirea edițiilor și volumelor de documente privind cele mai însemnate momente ale istoriei românilor, cum ar fi epoca lui Mihai Viteazul, revoluția de la 1821, Unirea de la 1859, războiul de independență, lupta națională a românilor și înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Pe lângă toate acestea, un loc aparte îl ocupă instrumentele arhivistice de informare științifică, dintre ele detașându-se *Catalogul documentelor Țării Românești*, ajuns la cel de-al șaptelea volum ce a văzut lumina tiparului.

Ceea ce ne-au lăsat înaintașii, baza documentară de care dispunem și experiența acumulată sunt temeiuri ce ne fac credința îndreptățită că Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale va fi pe mai departe stindardul arhivisticii românești, indiferent de vremurile pe care le trăim și de ceea ce viitorul, mult prea sumbru, ne va hărăzi. ■

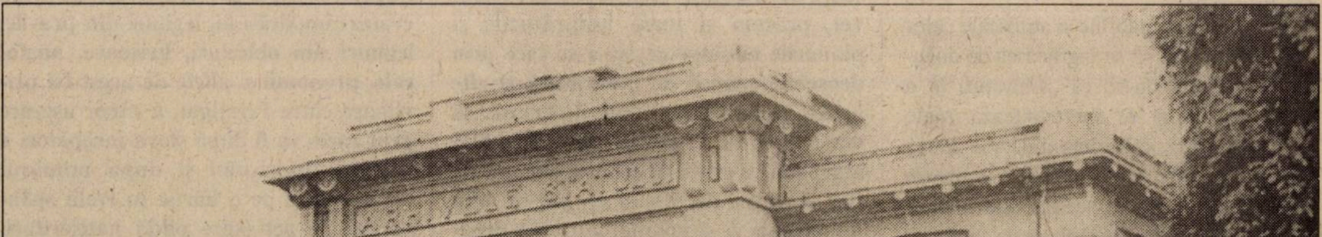

Actualul sediu central al Arhivelor Naționale (București, B-dul M. Kogălniceanu nr. 19–31); clădirea a fost executată în mai multe etape, începând cu 1885 și terminând cu 1949–1952

„Arhiva unui stat este o avere publică ce merită cea mai de aproape îngrijire a cârmuirii“. Vasile Alecsandri

Tradiție și actualitate: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași

Maricica IFRIM*

Activitatea arhivistică în Moldova a fost reglementată, ca și în cazul Țării Românești, prin Regulamentul Organic. În ultimul articol, se stipula că „masa arhivelor“ va conține „toate acturile publice precum anaforale, hrisoave, hatișefuri atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei“.

Îndatoririle arhivarului

Tot aici erau stabilite și atribuțiile celor care urmau să se îngrijească de documente, precizându-se că „arhivarul, în a cărui privedere se încredințează toate acturile acestea, se va îngriji de a le aduna din orișice parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărâturei și copiile mărturiilor hotarnice date fieștecăruie proprietariu precum se orânduiește la Secția Obșteștei hotărâturi; iar spre sigură păstrare a acestei Arhivi și îndemnânarea aflării acturilor, va fi în curtea domnească o înadinsă cuviincioasă zidire întru îngrijitoarea pază a osăbitului Arhivist al Statului“. În același sens, art. 410 preciza că „în fiecare an la încheierea sesiilor Obșteștei Adunări, orighinalurile sămilor înfățoșate precum și alte documenturi să vor depune în Arhiva Statului a cărei alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boier cu însușiri cerșute pentru asămine dregătorie“. Același articol stabilea și modalitatea numirii arhivistului statului, ca „depozitar al acturilor publice și dregătorești“, de către domn, „din doi candidați propuși de către Obșteasca Obicinuita Adunare“. Astfel, la 1 ianuarie 1832, Gheorghe Asachi era numit „arhivistul statului“, iar localul, „o înadinsă, cuviincioasă zidire“, să se construiască mai târziu.

Instrucțiunile pentru noua instituție, aparținând Marii Logofeții a Dreptății din Moldova, datează din ianuarie 1832. Redăm, în continuare, primele „norme tehnice“ de funcționare:

„1. Toate acturile ce sunt hotărâte spre păstrare în Arhiva Statului, adică anaforale, hrisoave, hatișerife atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei, precum și toate hotărâturile și planurile moșiilor ce au a se face prin deosebite comisii de hotărâtură și alte acturi giudecătorești date în Arhivă, să vor păstra în o singură boltită zidire, îngrădită cu gratii de fier, cu obloane de fier și cu uși de fier, și cu păzire unui jandarmur zi și noapte, cu toată privigherea siguranției și îngrijire de a nu se primejdui, subt răspunderea Arhivistului, subt a cărui ascultare vor fi un secretar și doi scriitori; 2. Toate acturile le va priimi numai după osăbit interes, ce se va trimite către Arhivistul, pentru a cărora priimire va da adiverință la locul cuvenit; 3. Toate acturile au a să pune în două dulapuri ci au a fi subt no.1 și subt no. 2, a cărora dulapuri despărțituri fiind în raclă, asupra fieștecăreia raclă va fi scrisă o slovă din alfabet după pruba alăturată; 4. Dulapul subt no. 1 va fi pentru acturile pământului, venite pi afară și din năuntrul țării, în pricini și legiuiri obștești, precum hatișerifuri din cvaturi împărătești, legiuiri din pravile, legiuiri din obiceiuri, hrisoave, anaforale, pronomii și altele de acest fel privitoare către Prințipat, a căror așezare prin racle va fi după slova începători a numirii înscrisului și după numărul actului scris pe o hârtie în ivală spânzurată de act (spre pildă hatișerifuri, hrisoave să cuvin în raclă de subt slova H; anaforale subt slova A); 5. Dulapul de subt no. 2 va fi pentru acturile de pricini particularnice, și iarăși în racla pi

Iași: casa Alecu Balș, la al cărei parter s-a aflat, din 1832, primul sediu al Arhivelor Statului din localitate

---

* Director, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale

asemenea prubă și cu aceleași slove, în care așezarea acturilor prin racle va fi după slova începătoare a poreclei jăluitorului, și iarăși fieștecare act cu numărul său scris pe o hârtie în ivală spânzurată de act. Aceasta să va urma în toate pricini, afară numai de pricini de moșii, unde ari să fie slova începerii a numirii moșii (spre pildă actul lui Vasile Ciobanu să va pune în racla de subt litera C; iar în pricina pentru moșia Deleni subt litera D); 6. Pentru înlesnirea aflării vreunui act cerșut, să vor alcătui două condici, ci să numesc repertorii, una a dulapului no. 1 și alta a dulapului no. 2. În aceste condici la vremea așezării acturilor tuturor prin raclele dulapurilor să vor trece după rând de slove din a buchii (scrise și pe raclă). Acturile, adecă în cea cu no. 1, toate acele obștești, iar în cea cu no. 2 toate acele particularnice, așa precum racle cu aceleași slove și cu aceleași numere, cu deosăbire numai că prin condici să va arăta și pricina înscrisului (spre pildă: cerșându-să hotarnica țării și hotarnica moșii Pașcani, care au a fi în racla H și P să caută în condică și să vede ce nr. are lipit hotarnica țării și ce nr. hotarnica Pașcani, și după acele numere să ia sama și să va da la care act este spânzurat nr. și acel act să scoate, nemaifrământând pe altili; 7. Fără deosăbită pozvolenie a stăpânirii nu este volnic nimine a cere vre un act ci s-au dat în Arhivă, ca să-l vadă precum nici din canțileria Arhivei să nu să poată da nici un act în casă particularnică; 8. Arhivistul va ține și o condică pentru adresurile și poruncile ci va priimi, cum și o condică pentru înscrisurile ci vor eși din canțilaria ei; 9. Toate legiuirile și orânduelurile nouă le va trece secritariul Arhivistului în paladium, adecă condica de pravilile pământului ca totdeauna să le aibă îndemână când va cere trebuința; 10. Arhivistul va avea o canțilarie cu trei mese și scaunele trebuincioase; o masă va fi pentru Arhivist, alta pentru secritariul și alt treilea pentru scriitori; 11. Dulapurile vor fi cu încuietori buni și bine păstrate, așezate pe roate și din două bucăți: una deasupra alteia, să să închee fieștecari dulap pentru ușurința purtatului; 12. Repertoriile să vor ține după alăturatili formulari; 13. Când să va pozvoli de către stăpânirea unia părți a lua o copie di pi un act, Arhivistul și secritariul vor încredința ace copie că este întocmai după orighinalul ce să păstrează în Arhive subt nr. cutare, în racla cutare/1832 Ghenar 26/Costache Conachi, vel vornic“ (Arh.St. Iași, Arhiva de cancelarie, dos. 3/1832, fila 8).

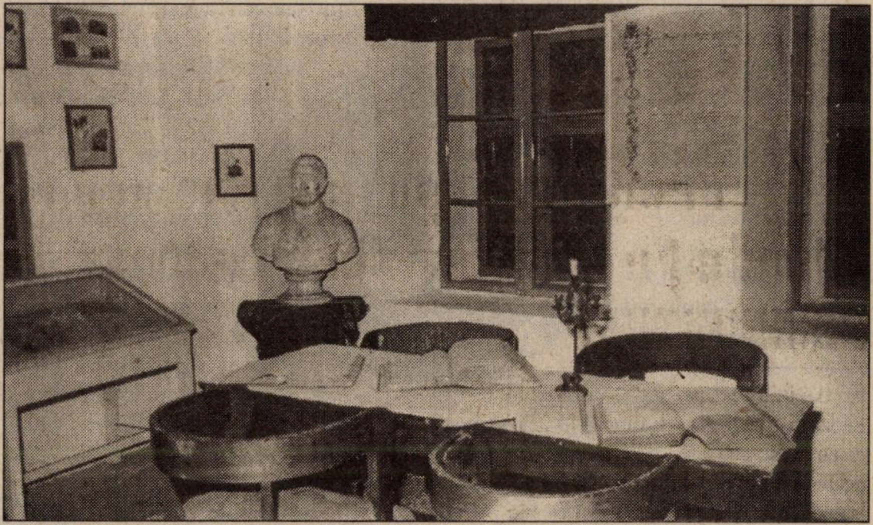

Interior din sala de expoziții a Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale

„Metodul lesnicios“

Găsirea unui local care să asigure depozitarea și conservarea corespunzătoare a documentelor, precum și nevoia de personal specializat au constituit problemele cu care instituția s-a confruntat în permanență.

„Metodul lesnicios“, pus în aplicare, în 1832, de Gheorghe Asachi pentru ușurința găsirii unui dosar sau a unei condici, a constat în așezarea pe „litere“ (alfabetic) în funcție de importanța care se dădea unei activități sau după numele din dosarul respectiv. Astfel, primul transport, datând din 16 februarie 1832, conținea 36 de „dele“ ale „desființatului Divan Domnesc“ și a fost așezat la Tr. 1 (transport), însoțit de Op. 1 (opis, inventar). Procedând la organizarea lor pe „litere“, în două „sicrie“ (dulapuri) de lemn suprapuse, condicile erau puse la litera K (se foloseau literele alfabetului chirilic), iar dosarele în funcție de inspirația de moment. Erau trecute la M pentru că era referitor la „moșie“, sau la V pentru că era vorba de moșia Vlădeni, sau la N pentru că moșia Vlădeni aparținea lui Nebojatco. În general, majoritatea dosarelor au fost bine încadrate la litera cu care începea problema distinctivă.

Probabil în 1835, când a avut loc o depunere masivă de documente, Gheorghe Asachi a renunțat la această metodă dificilă care necesita migală în a repartiza pe litere și a întocmi rezumate. În 1836, în mod cert, metoda a fost înlocuită. Depunerile succesive, din an în an mai mari, au depășit posibilitățile de arhivare corelate cu lipsa de personal și de lipsa de un spațiu adecvat a dus la ordonarea lor fără nici un criteriu arhivistic iar inventarierea lor era a creatorului, multă vreme rămânând în acest stadiu. Astfel, în 1838, la propunerea Arhivelor Statului, Ministerului Justiției, aprobă „instrucțiile pentru chipul cum să se pregătească pe la tribunale actele ce se trimit la Arhiva Statului și cum să se înapoiască Arhivei actele ce se vor trage de la dânsa“. Arhiva de cancelarie dovedește cu prisosință greutățile întâmpinate de arhiviști în a impune aceste reglementări. Iar faptul că, în 1855, se publică legea privitoare „pentru chipul desființării actelor acelor netrebuitoare de la Arhiva Statului“ (selecționare) — și în depozite regăsim, astăzi, documente care, spre paguba noastră, ar fi trebuit selecționate dacă s-ar fi respectat legea — dovedește că se ținea prea puțin seama de această legislație arhivistică.

Restructurarea instituțională a „epocii marilor reforme“ a mutat, la 4 aprilie 1862, Arhivele Statului din Moldova de la Ministerul Justiției la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, totodată, înființându-se Direcția Generală a Arhivelor Statului, cu sediul în București. Arhivele Statului din Iași erau „provizoriu (...) Arhivă Sucursală, cu depozite administrative și judecătorești. Personalul ei fiind compus din un cap și doi copiști“. Se mai preconiza o măsură extrem de defavorabilă pentru Iași, dacă s-ar fi respectat, mutarea întregului patrimoniu arhivistic, exceptând fondurile judecătorești și ale administrației locale, la București. „Transportul general“ (registrul general de evidență) consemnează, pentru anii 1863–1876, foarte puține preluări de la instituții, întrucât, tot „provizoriu“, fusese întreruptă orice preluare pentru a se da curs mutării documentelor în Capitală. După îndelungi deliberări, la 26 mai 1876, ministerul a hotărât ca Arhiva să rămână la Iași.

După alte câteva reglementări juridice (4 martie 1865, 4 martie 1869), la 11 iulie 1872, se adoptă noul regulament al Arhivelor Statului nr. 1.236, care va rămâne în vigoare până în anul 1925, stipulând dependența acestora de Ministerul Instrucțiunii Publice. Potrivit ultimei legi, exista Direcția Generală la București, iar în țară se înființau patru direcții regionale, la Iași, Cluj, Cernăuți și Chișinău, care controlau arhivele tuturor instituțiilor și le obligau să depună materialul documentar mai vechi de 30 de ani la Arhive. Selecționarea sau înstrăinarea documentelor se făcea cu acordul Arhivelor Statului, care, de asemenea, aveau dreptul de a elibera cópii legalizate, de a face traduceri după acte vechi.

Legea prevedea prin articolele sale — alături de organizare, condițiile și atribuțiile personalului — normele de funcționare a depozitelor și reglementa activitatea științifică a Arhivelor Statului ca o veritabilă instituție de cultură. În 1927, Direcția Regională a Arhivelor Statului din Iași s-a transformat în Serviciu, condusă de un șef–arhivar.

ARHIVELE STATULUI
Direcțiunea Regională Iași

După alte modificări ale legii din 1925, Decretele nr. 353/1957, și nr. 472/1971 vor reglementa organizarea și funcționarea Direcției Generale a Arhivelor și administrarea Fondului Arhivistic Național. Anterior, HCM nr. 472/1951 stabilea ca Arhivele Statului să se organizeze ca Direcție pe lângă Ministerul Afacerilor Interne. După reorganizarea din 1959, s-au creat Arhive ale Statului în toate orașele reședință ale unităților administrative.

Decretul nr. 472/1971 a fost în vigoare până la 1 aprilie 1996, când președintele României a promulgat noua Lege a Arhivelor Naționale. Preluând și corectând principiile din vechea legislație, s-a încercat corelarea cu principiile de organizare a Arhivelor altor state. De asemenea, Arhivele Statului se transformă în Arhivele Naționale, forul tutelar este Ministerul de Interne, iar filialele devin Direcții Județene ale Arhivelor Naționale. Totodată, s-a reînființat Facultatea de Arhivistică. Noua lege precizează că Arhivele Naționale administrează Fondul Arhivistic Național, controlând toți creatorii de arhivă; Arhivele Naționale acordă asistență de specialitate instituțiilor creatoare de arhivă, fie ele publice, fie particulare, preiau documentele ce fac parte din Fondul Arhivistic Național; evaluează apartenența documentelor la Fondul Arhivistic Național ș.a.m.d.

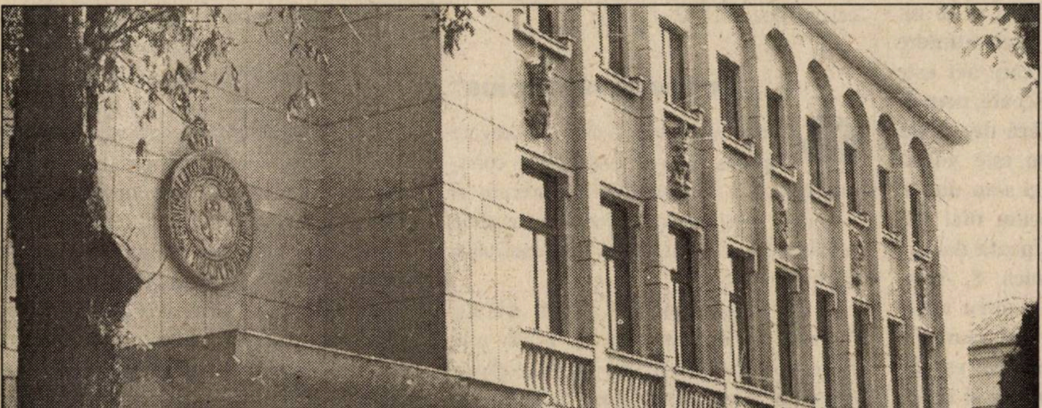

Actualul sediu al Direcție Județene a Arhivelor Naționale Iași; în medalioane, sigiliul din 1858 al „Arhivei Statului Moldaviei“, respectiv sigiliul „Direcțiunii Regionale a Arhivelor Statului Iași“, din 1936

Patrimoniul arhivistic ieşean

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale din Iaşi îşi are sediul pe bulevardul Copou la nr. 26. Localul său, menţionat în Regulamentul Organic drept „o înadinsă, cuviincioasă zidire", a fost — în „chip provizorinic" — un secol şi jumătate, timp în care s-a constituit o istorie şi o arhivă „a arhivei Arhivelor Statului". Astfel, „până la zidirea unei înadins binale, rânduite, prin Regulament", s-a desemnat ca Arhiva Statului să funcţioneze, la început, în subsolul clădirii „Gimnaziului Vasilian", din curtea Bisericii Trei Ierarhi. Încăperile de la Trei Ierarhi fiind insuficiente şi „pline de umezeală", s-a dispus ocuparea „gherghirurilor" (odăi cu bolţi de cărămidă sau piatră) casei agăi Alecu Balş. Aici îşi încep Arhivele Statului din Moldova existenţa, în două odăi boltite şi o sală pentru cancelarie. În 1834, este mutată în casele agăi Costache Ghica, cu camere improprii păstrării şi siguranţei documentelor. De aceea, Gh. Asachi, prin raportul său, din 1835, către Departamentul Dreptăţii, cere să se facă un local special destinat Arhivei. Ceruse acelaşi lucru şi în 1832, mai mult, înaintase şi un plan alcătuit împreună cu Iordache Mălinecu şi cu secretarul Arhivei, Panaite Malcoci, însă nu obţinuse nici un rezultat. Aşa că Arhiva se va muta, din nou, în decembrie 1835, în cele două bolţi oferite pentru şase luni de egumenul Bisericii Sf. Ilie. La expirarea termenului, strămutarea este inevitabilă şi Arhivele ocupă cinci camere ale şcolii vasiliene de la Trei Ierarhi. În 1840, înmulţindu-se depunerile, i s-a mai dat o sală a Academiei Mihăilene. În 1844, Arhiva se mută în Palatul Administrativ, însă restricţia de spaţiu împiedică noile preluări întrucât „nu este nici acolo încăpere de ale primi". Astfel, Sfatul Administrativ este nevoit a da ordin Departamentului Lucrărilor Publice „să se clădească o încăpere pentru Arhive".

Sever Zotta, director al Arhivelor Statului Iaşi (1912–1934)

În 1853, construcţia întârziind să apară, Arhivele au fost nevoite să se mute din nou, fiind vizate „băştile" Mânăstirii Golia, care, nefiind disponibile, au fost închiriate cinci bolţi ale Spitalului Sf. Spiridon. În 1856, Arhiva ocupă casele bancherului Michel Daniel, iar în 1860–1861, se mută în şase bolţi închiriate de la Natanson şi Orenstein. O parte din arhivă va fi depozitată, în 1865, la Mânăstirile Frumoasa şi Cetăţuia. În 1871, din nou, Palatul Administrativ „oferă" câteva încăperi Arhivelor Statului, însă mutarea este de rău augur, întrucât incendierea acestuia, din ianuarie 1880, va desăvârşi catastrofa „focului mare" din 1827, distrugând o mare cantitate de documente. După acest nefericit accident, până la reparaţiile Palatului Administrativ, localul destinat Arhivei va fi în strada Ghica Vodă.

După alte demersuri, privind construirea unei clădiri pentru Arhivele Statului soldate cu insucces şi după peregrinările Arhivei înapoi la Palatul Administrativ, apoi într-o casă în strada Artelor, aceasta se stabileşte pentru o perioadă mai lungă în fosta stăreţie a Mânăstirii Golia, din 1911 până în 1976, exceptând perioada refugiului.

Arhiva de cancelarie a Arhivelor Naţionale din Iaşi e un martor consecvent în a consemna travaliul arhivei propriu-zise şi a slujitorilor săi, arhiviştii. Cu nr. 103/3 februarie 1944 este înregistrată telegrama directorului general al Arhivelor Statului din România, Aurelian Sacedorţeanu, către directorul Arhivelor Statului din Iaşi, Gheorghe Ungureanu, care va prelua dificila misiune de a organiza evacuarea Arhivei din Iaşi în judeţul Gorj. Constantin Turcu, în rapoartele sale de activitate şi în corespondenţa cu Gheorghe Ungureanu, creionează avatarurile acestei evacuări în comuna Săcel, gara Copăcioasa, judeţul Gorj. S-au distrus multe documente în timpul celui de-al doilea război mondial, o parte prin bombardarea trenurilor cu care circulau vagoanele de arhivă, altă parte prin bombardarea şi incendierea imobilului din interiorul Mânăstirii Golia. Reparaţiile acestui imobil vor începe în 1945, durând până în 1954, aici revenind în anii 1946–1947 Arhiva din refugiu.

Problema unui local special destinat Arhivelor Statului a fost repusă pe tapet; astfel, în 1976, pe bulevardul Copou, la nr. 26 ridicându-se actuala clădire, depozitară a tezaurului arhivistic al Moldovei păstrat în Iaşi. La 11 iunie 1977, când a avut loc inaugurarea sediului Arhivelor Statului, cantitatea de documente însuma aproximativ 7.000 m.l.

Lipsa spaţiului, în condiţiile în care, în 1998, deţine aproximativ 15.135 m.l. de arhivă, constituie în continuare o problemă acută, ce reclamă o nouă construcţie ataşată aceleia existente, având deja terenul aferent. Capacitatea actualelor depozite este de aproximativ 15.535 m.l. şi doar 400 m.l. sunt liberi, spaţiu absolut insuficient preluării documentelor de la creatorii şi deţinătorii de arhive potrivit Legii Arhivelor Naţionale.

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale din Iaşi deţine, din 1977, un laborator de microfilmare, din 1976 — un atelier de legătorie şi, din 1994 — un laborator de restaurare.

Cei peste 15 km de arhivă acoperă cele 975 de fonduri înregistrate în Registrul general de arhivă al direcţiei noastre, cuprinzând fonduri administrative, judecătoreşti, economice, industriale, culturale, bisericeşti, militare, şcolare, sociale şi personale.

La Arhivele Naţionale din Iaşi se găsesc aproximativ 96.500 de documente şi foi volante din 1364 până în 1967, o colecţie impresionantă de manuscrise — 2.663, 3.309 de planuri şi hărţi din perioada 1541–1954, o frumoasă colecţie de sigilii.

Biblioteca documentară a Direcției Județene Iași, prin donații, fără posibilități financiare de achiziție, deține 20.742 de cărți, 8.789 de volume de periodice și 3.105 de foi volante. Impresionează vechimea și raritatea unor publicații, precum *Cartea românească de învățătură,* apărută la Iași, în 1643; *Îndreptarea Legii,* tipărită la Târgoviște, în 1652; *Molitvenic,* Iași, Tipografia Mitropoliei, 1749; *Biblia, adecă dumnezeiască scriptură,* traducere a lui Samuil Micu–Klein, tipărită la Blaj, în 1795; *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie,* de Antim Ivireanu, Snagov, 1797; *Psaltirea,* tipărită la Buda, în 1808, de Crăiască Tipografie; *Adunarea cuprinzătoare în scurt din cărțile împărătești pravile,* a lui Andronachi Donici, Iași, Tipografia Mitropoliei, 1814; *Așezământul Obrazonaniei oblastei Bassarabiei,* Chișinău, 1818; Dionisie Fotino, *Istoria Daciei,* Viena, 1818–1819 (trei volume); Dimitrie Cantemir, *Scrisoarea Moldovei,* Neamț, 1825; Atanasie Staghiritul, *Prescurtarea istoriei universale,* București, Privileghiata Tipografie, 1827 ș.a. Sigur, acestea, alături de instrumentele de lucru obligatorii ale unui depozitar al trecutului istoric — colecțiile de documente *Uricariul, Hurmuzaki, Documente privind istoria României, Documenta Romaniae Historica* etc. — facilitează cercetarea istorică în sala de studiu, în curând neîncăpătoare.

Făcând o succintă prezentare a colecțiilor existente în depozitele Arhivelor Naționale din Iași, dorim să atragem atenția asupra materialului documentar deosebit de bogat și variat, în bună parte nevalorificat științific, care poate fi pus la dispoziția cercetării istorice.

○ Colecția „Documente“ ○

Colecția „Documente“ a constituit una din primele preocupări ale lui Gheorghe Asachi, începuturile ei datând din 1832. De-a lungul timpului, prin depuneri oficiale, prin depistări de documente, prin donații și prin achiziții, colecția s-a îmbogățit. Zeci de mii de documente, pergamente originale, manuscrise etc. au fost salvate și integrate în patrimoniul arhivistic ieșean, însumând 56,75 m.l., 96.738 unități arhivistice, din 1364 până în 1967. Încă din 1832, exista *Condica generală a documentelor publice depuse în Arhiva Statului Moldovii,* iar din 1912, Sever Zotta, unul dintre prestigioșii arhiviști ieșeni și directorul de atunci al instituției, înlocuiește această formă de evidență cu *Condica de documente ce se trimit spre păstrare la Arhive.* Datorită preluării permanente de noi documente este dificil a urmări acoperirea documentară a unei anumite problematici. Unele documente au fost publicate, altele încă își mai așteaptă cercetătorii pentru a vedea lumina tiparului, deși Th. Codrescu avertiza în prefața primului volum din *Uricariul* că „m-am hotărât a le publica, temându-se ca nu cumva vreo fatală tâmplare să le arunce în mâna cuiva care neștiind prețui o așa comoară națională, le-ar nimici, ori ar lipi ferestrele, ori le-ar ține aruncate în pod, precum au fost soarta chiar a acestor acte originale“.

Colecția este organizată pe pachete, fiecare pachet conținând documentele preluate la un moment dat de la depunători. Înaintașii noștri arhiviști au depus o muncă titanică de a aduna în depozitele noastre documentele aflate în arhivele particulare, în genere la proprietarii lor, iar ele își regăsesc relectarea în colecții și volumele de documente publicate de Gh. Asachi, M. Kogălniceanu, Th. Codrescu, Gh. Ghibănescu, I. Bogdan, Sever Zotta, M. Costăchescu, C. Cihodaru, L. Șimanschi, I. Caproșu ș.a.

Cel mai vechi document intern, original slav din 28 noiembrie 1399, a fost emis de cancelaria Moldovei în timpul lui Iuga voievod, prin care i se dăruiau boierului Țâban două sate, unul în Gârbovăț și altul pe Bârlad, la Gura Crasnei. Apreciat ca fiind fals, într-un proces din 1825, documentul a fost rupt în trei bucăți, de-a latul, la Arhivele Statului din Iași păstrându-se partea din mijloc.

Limba în care sunt scrise documentele variază; preponderent, sunt scrise în limba română, dar și slavă, latină, greacă, turcă, franceză, italiană, engleză, ebraică.

Textul multor documente, în special al pergamentelor, este însoțit de frumoase miniaturi și ornamente, cum este arborele genealogic al familiei Sturdza, datat 9 mai 1840 și realizat în tipolitografia lui Asachi.

Cele mai vechi și mai numeroase documente sunt cele care reglementează proprietatea. Hrisoavele domnești — de la Iuga voievod la domnitorii fanarioți — înzestrează prin danii boieri și slujitori credincioși ai domnului. Alte acte menționează vânzarea–cumpărarea, schimbul, succesiunea, împărțirea prin bună înțelegere sau judecată și sunt eliberate de cancelaria domnească pentru întărirea dreptului de proprietate. Însă, documentele conțin, totodată, informații extrem de utile la succesiunea proprietarilor, toponimie, onomastică, genealogie, menționarea unor acte mai vechi, uneori a condițiilor în care acestea au dispărut, hotare, prețuri, monede, precum și consemnarea unor evenimente istorice. Pe măsură ce documentele se apropie de timpurile apropiate nouă se înmulțesc și se diversifică informațiile privind evoluția societății, acoperind o paletă foarte largă: răscoale și revoluții, calamități, meșteșugari și organizări ale acestora, târguri și iarmaroace, echivalențe monetare, negustori străini, căi de comunicație, vămi, hanuri și ratoșe, pensioane, satire și pamflete, știri despre tipărituri, liste de cataloage de cărți românești și străine ș.a.m.d.

Unele documente oferă posibilitatea cercetării unor aspecte ale științelor „auxiliare“ ale istoriei: arhivistica, genealogia, heraldica, sigilografia, diplomatica, metrologia, antroponimia, filigranologia etc.

Multe documente ilustrează viața și activitatea unor oameni de cultură, știință și artă, corespondența acestora, cum ar fi: V. Adamache, V. Alecsandri, Gh. Asachi, Barbu Lăutaru, A. Bașotă, N. Beldiceanu, Damaschin Bojincă, Th. Burada, Ion Creangă, I.L. Caragiale, Gr. Cobălcescu, V. Conta, C. Conachi, Mihai Eminescu, Al. Philippide, N. Gane, Gh. Ghibănescu, A. Gorovei, D. Gusti, Spiru Haret, B.P. Hasdeu, C. Hogaș, G. Ibrăileanu, N. Iorga, M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, Matei Millo, Eftimie Murgu, C. Negri, familia Negruzzi, Gh. Panu, P. Poni, Al. Russo, M. Sadoveanu, I. Tăutul ș.a.

Rezumând aceste observații, considerăm că sunt sumare față de valoarea inestimabilă, de raritatea, varietatea și intensitatea informațiilor istorice ce răzbat din rigoarea formularului oficial, „din așa o fărâmă de hârtie îngălbenită, (...) a cinstitutului pisar de odinioară!“.

Colecția „Manuscrise“

Colecția „Manuscrise“, constituită, în 1952, din inițiativa lui Gh. Ungureanu, conține 2.663 u.a., respectiv 34 m.l., din perioada 1500–1981. Majoritatea lor sunt scrise în românește, cu caractere chirilice sau latine.

Din colecție fac parte condici privind administrarea unor moșii, catastihuri de moși, condici cu cópii de zapiste, hrisoave domnești ale unor proprietăți, inventare de avere (în special, liste de zestre), acte de gestiune privind veniturile și cheltuielile moșiilor unor mari proprietari, condici ilustrând obligațiile „boierescului“, condici de socoteli comerciale, catastihuri ale breslelor, fabrici, case obștești, parohii, eforii orășenești, societăți filantropice, spitale, școli, transporturi și comunicații, sămi ale visteriei, manuscrise literare, miscelanee ș.a.

Interesante sunt, de exemplu, manuscrisele privind istoria școlilor. Astfel, mss. 1.484 este *Catalogul elevilor claselor primare de la Trei Ierarhi pe anul 1865–1866,* scris de Ion Creangă, și mss. 1.485 în care Ion Creangă încheie un proces–verbal referitor la deschiderea cursului clasei I de la Trei Ierarhi, prezentând, totodată, programul unei zile de clase. Sau mss. 1.786, *Registrul de Inspecțiune a școalei de model din comuna Bivolari, plasa Turia judeciul Iași,* care conține un proces–verbal de inspecție școlară scris de revizorul școlar Mihai Eminescu, la 1 decembrie 1875. Astfel de procese–verbale ale lui M. Eminescu, uneori scrise de I. Creangă și semnate de T. Săvescu, A. Naum și M. Eminescu, se regăsesc și în cuprinsul altor manuscrise.

Foarte importante sunt manuscrisele istorice. Astfel, mss. 1.664, intitulat *Începutul letopisețului,* este o copie din 1780 după cronicele lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce făcută la Mânăstirea Coșula. Mss. 1.868 este un fragment dintr-o cronică a războaielor ruso–austro–turce, cuprinzând Tratatul din 1771, Pacea de la Kuciuk–Kainargi, din 1774, alianța dintre Rusia și Austria la 1783 și războiul din 1787–1792 cu Pacea de la Șiștov și de la Iași. Mss. 1.665 este una din achizițiile cele mai importante ale Arhivelor Statului, fiind manuscrisul original al *Regulamentului Organic a Moldovii.*

Manuscrisele, prin informațiile lor, adnotări, miniaturile oferă date inedite în abordarea unor noi direcții ale istoriografiei: structuri ale cotidianului, mentalități, demografie istorică etc.

Colecția „Sigilii“

Colecția, organizată de Sever Zotta, în 1912, cuprinde matrice sigilare a mai multor instituții, începând din 1836. Schimbările survenite în organizarea administrativă și fiscală în sec. XIX–XX se regăsesc în sigiliile colecției.

Colecția conține sigilii domnești (inclusiv ale caimacamilor), sigilii ale instituțiilor administrative (ale Sfatului Administrativ al Moldovei, Departamentul Trebilor din Lăuntru, Ministerul Trebilor Străine, ale isprăvniciilor ținuturilor Covurlui, Iași, Neamț, Suceava și Tecuci, ale comisiilor unor târguri, ale Inspectoratelor unor plăși, ale Rezidenței regale a ținutului Prut etc.), sigilii ale instituțiilor judecătorești (ale Divanului Domnesc, ale Logofeției Dreptății, ale Tribunalului Criminalicesc, ale Divanului de Întărituri, ale Comisiei Epitropicești, ale judecătoriilor ținutale ș.a.), sigilii ale instituțiilor sătești și comunale, sigilii bisericești, sigilii ale societății culturale, științifice și artistice, sigilii ale instituțiilor polițienești și executive, sigilii ale instituțiilor financiare etc. Desigur, se regăsesc și sigilii particulare, cum sunt cele ale familiei Hurmuzaki sau Gane.

Colecția „Planuri și hărți“

Cele 3.309 de planuri și hărți, din perioada 1541–1954, oferă foarte multe informații urbaniștilor, topografilor, arheologilor, lingviștilor și istoricilor de artă. În afara planurilor de moșii, planurile care au însoțit reformele agrare (1864, 1921), ale pădurilor și exploatării forestiere, ale Iașilor, care sunt extrem de importante pentru istoria socială și economică, hărțile completează informațiile istorice asupra trecutului Moldovei. Cea mai veche hartă este copia după lucrarea lui Reicherstorffer, *Moldaviae quae olim Daciae par Chorografia,* tipărită la Viena, în 1541. Amintim și alte hărți: a lui Castaldo (1984), a lui Mercator (1594), a lui Homanni (1699), a lui Schreiber (1739), a lui Rigas Velesinul (1797), a lui Bauer (1785) etc.

O parte a prezentei colecții este formată din desenele de arhitectură, întocmite cu ocazia construirii sau restaurării unor case particulare, biserici, clădiri ale unor instituții.

Colecția „Stampe și fotografii“

Colecția a luat ființă, în 1952, și a fost îmbogățită permanent, conținând stampe și fotografii cu o tematică foarte bogată și variată.

Colecția ilustrează personalități ale istoriei și culturii românești; evenimente deosebite din istoria noastră, cum sunt revoluția din 1848, Unirea Principatelor Române, războiul de independență, primul război mondial, Marea Unire; biserici și instituții de cultură, școli, localități și, în special, orașul Iași.

Privitor la istoria Arhivelor Statului, colecția conține fotografii inedite ale lui Gh. Asachi, V. Alecsandri, Gh. Sion, Th. Codrescu, Gh. Tăutu, N. Roiu, Sever Zotta, Gh. Ungureanu etc., directori ai instituției noastre, imagini ale clădirii Arhivelor din timpul celui de-al doilea război mondial și imaginea dezolantă a distrugerii documentelor etc. ■

O necesară privire comparativă

Accesul în arhivele românești și străine

Georgeta ANGHEL*

Accesul în arhive este o probelmă de actualitate permanentă. Indiferent de transformările intervenite în legislația unei țări, întotdeauna vor exista documente pe care istoricii și cercetătorii le vor revendica pentru declasificare. În încercarea de a prezenta adevărul istoric, în special cei care se ocupă de cercetarea perioadei contemporane vor căuta să împingă limita de accesibilitate cât mai aproape de prezent. Totodată, arhiviștii vor căuta mereu ca documentele ce sunt date spre studiu să întrunească toate condițiile spre a fi cercetate. Indiferent de ce parte a baricadei ne-am afla, trebuie să precizăm un lucru, uneori uitat, alteori ignorat cu bună știință: legislația românească în domeniul arhivistic, deși comportă modificări și/sau adăugiri, nu se deosebește esențial de cea a altor țări. Din această perspectivă, vom prezenta o serie de aspecte referitoare la accesul pentru studierea documentelor.

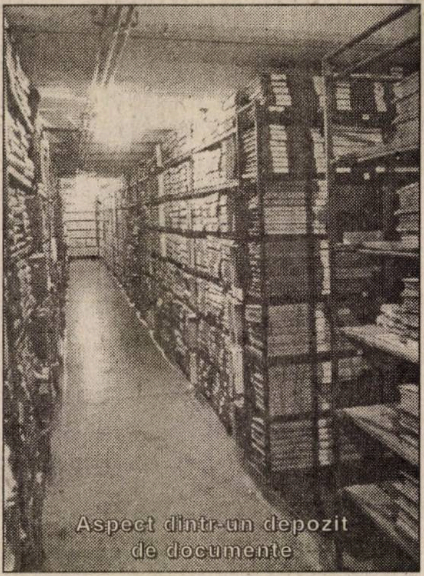
Aspect dintr-un depozit de documente

Prevederi legale

Conform Legii nr. 16/1996 (Legea Arhivelor Naționale), cap. IV, art. 20, „(...) documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României pot fi consultate, la cerere, de către cetățenii români și străini, după 30 de ani de la crearea lor. Pentru documentele la care nu s-a împlinit acest termen, cercetarea se poate face numai cu aprobarea conducerii unității creatoare sau deținătoare (...)". Și legislațiile din alte țări stabilesc termene asemănătoare. Astfel, în Israel și Ungaria, documentele sunt date pentru studiu după 20 de ani, în Polonia, Iugoslavia, Austria, Franța, Marea Britanie, după 30 de ani, în Suedia, după 35 de ani, în Italia, după 40 de ani, iar în Danemarca, după 50 de ani.

Nu trebuie omis un aspect foarte important. Câte din documentele create până la nivelul lui 1971 (documente care ar îndeplini condițiile pentru a fi date în cercetare) au fost preluate de Arhivele Naționale și câte se mai află încă la creatori și deținători? Evident, în acest caz, documentele vor putea fi puse la îndemâna cercetătorilor după o perioadă mult mai lungă decât cea prevăzută de lege și putem afirma că nu legea este întocmită incorect, ci condițiile — obiective și subiective — fac ca prevederile ei să nu poată fi respectate.

Pentru documentele existente în depozitele Arhivelor Naționale, dar care nu pot fi date în cercetare, problemele țin de necesitatea prelucrării lor. Cu un personal lucrativ redus ca număr, activitatea în sine se desfășoară destul de greoi.

S-a ridicat și problema înlocuirii inventarelor arhivistice (analitice prin definiție) cu inventare sintetice, realizabile într-un interval mult mai scurt. O astfel de acțiune ar implica, din punct de vedere al accesului, două aspecte: **1.** o lărgire a acestuia prin posibilitatea de a pune la îndemâna cercetătorilor interesați anumite fonduri și colecții; **2.** o limitare a accesului la informație. O altă prevedere referitoare la acces este aceea că, cercetătorii și deținătorii de documente sunt obligați să elibereze, la cererea persoanelor fizice sau juridice, certificate, cópii și extrase de pe documente, inclusiv de pe cele pentru care nu s-a împlinit termenul prevăzut de lege, dacă se referă la drepturile ce-l privesc pe solicitant.

Se impune a fi prezentate, în acest context, categoriile de documente care nu se dau în cercetare după termenul stabilit prin lege. Regimul lor este stabilit prin art. 22 din legea menționată, în care se precizează că nu se dau în cercetare: **a)** documentele care privesc siguranța, integritatea teritorială și independența statului român, potrivit prevederilor constituționale și ale legislației în vigoare; **b)** documentele care pot leza drepturile și libertățile cetățeanului; **c)** cele care sunt într-o stare necorespunzătoare de conservare, situație stabilită de comisia de specialitate și consemnată într-un proces–verbal; **d)** documentele care nu sunt prelucrate arhivistic. Indicarea documentelor se face de către deținătorul legal al acestora.

Pentru o mai bună înțelegere a acestui aspect, prezentăm termenele în funcție de la care pot fi date în cercetare documentele privind interesele naționale, drepturile și libertățile cetățenilor: **a)** documente medicale, după 100 de ani de la crearea lor; **b)** registrele de stare civilă, după 100 de ani de la crearea lor; **c)** dosarele personale, după 75 de ani de la crearea lor; **d)** documente privind viața privată a unei persoane, după 40 de ani de la moartea acesteia; **e)** documente referitoare la siguranța și integritatea națională, după 100 de ani de la crearea lor; **f)** documente privind politica externă, după 50 de ani de la crearea lor; **g)** documente ale societăților comerciale cu capital privat, după 50 de ani de la crearea lor; **h)** documente fiscale, după 50 de ani de la crearea lor; **i)** documente notariale și judiciare, după 90 de ani de la crearea lor. Pentru celelalte țări europene, domeniile sunt apropiate ca durată temporală *(v. tabelul de mai jos)*.

---

* Șef birou, Sala de studiu, Arhivele Naționale

Nr. crt.	*Țara*	*Termenele după care pot fi date în cercetare (în ani)*
A)	**DOCUMENTE MEDICALE**	
1	România	100
2	Belgia	125
3	Franța	150
B)	**REGISTRE DE STARE CIVILĂ**	
1	România	100
2	Belgia	70
3	Franța	100
4	Bulgaria	100
C)	**DOSARE PERSONALE**	
1	România	75
2	Belgia	100
3	Franța	120
4	Finlanda	20
5	Germania	30
D)	**DOCUMENTE PRIVIND VIAȚA PRIVATĂ A UNEI PERSOANE**	
1	România	40
2		50
3	Franța	60
4	Italia	70
5	Danemarca	80–100
E)	**DOCUMENTE REFERITOARE LA SIGURANȚA ȘI INTEGRITATEA NAȚIONALĂ**	
1	România	100
2	Franța	60
3	Belgia	30
F)	**DOCUMENTE PRIVIND POLITICA EXTERNĂ**	
1	România	50
2	Franța	50
3	Belgia	30
G)	**DOCUMENTE ALE SOCIETĂȚILOR COMERCIALE CU CAPITAL PRIVAT**	
1	România	50
2	Danemarca	50
3	Franța	60
4	Belgia	30
H)	**DOCUMENTE FISCALE**	
1	România	50
2	Elveția	50
3	Belgia	30
I)	**DOCUMENTE NOTARIALE ȘI JURIDICE**	
1	România	90
2	Franța	100
3	Belgia	50

Reacții, protecție, manipulare

Problema accesului depășește însă limita strictă a categoriilor de documente care se dau în cercetare și a termenelor de declasificare. Un alt aspect care trebuie menționat este numărul de documente date în cercetare zilnic. În orice arhivă străină, există un număr limitat de unități arhivistice (7, 10, 12, 15), acesta fiind respectat cu strictețe. Pentru cazul românesc, nu de puține ori unii cercetători — fie din necunoașterea corespunzătoare a legislației, fie din rea–voință — cer suplimentarea pentru cercetare a unităților arhivistice. Acuzațiile au mers până acolo încât să se afirme că anumite documente nu sunt date la studiu deoarece Arhivele Naționale sunt în subordinea Ministerului de Interne! De ce nu se afirmă același lucru și despre instituțiile similare din Germania și Elveția, instituții care au aceeași subordonare?

Reacții negative apar chiar și în privința termenelor de eliberare a permisului de acces la sala de studiu a Arhivelor Naționale de către un cetățean străin. Și totuși, această aprobare se acordă în două zile, iar în cazul unor instituții similare din alte țări (de exemplu, Başbakanlik Arşivi, din Istanbul) în două săptămâni. Este drept, în această perioadă ești invitat cu mărinimie să consulți periodicele. Din punctul nostru de vedere, nu considerăm că se manifestă mai multă „deschidere".

Protejarea documentelor constituie prioritatea numărul 1 a oricărui arhivist. Nici manipulările succesive nu fac casă bună cu grija pentru documente. Există cazuri când același cercetător solicită același dosar de câteva ori, la intervale scurte de timp. Dacă documentul respectiv nu i se pune la dispoziție, aceasta este considerată o limitare a accesului. Este ea într-adevăr? Binențeles, nu. Dar suntem, oare, capabili și dispuși să punem interesul general și de perspectivă în fața celui personal, imediat?

Tot ca o limitare a accesului este privită și operațiunea de retragere de la sala de studiu a unor inventare aflate în prelucrare arhivistică. Este adevărat că aceste operațiuni decurg greoi, dar ele sunt necesare pentru protejarea documentelor existente în acele fonduri. Multe dintre inventarele întocmite de creator sunt lapidare, scrise în limbajul timpului sau conțin rezumate care nu reflectă conținutul unității arhivistice. Nu putem privi problema accesului doar prin prisma timpului scurs până acum, ci trebuie să privim în perspectivă. Acum, ne aflăm în situația în care nu putem să oferim o informație pertinentă asupra unei teme de cercetare sau asupra fondurilor și a colecțiilor care ar trebui cercetate pentru un anumit subiect, decât folosind instrumentele clasice de evidență, experiența sau cunoștințele proprii. Încercările de informatizare trebuie intensificate, iar programele — multe dintre ele — îmbunătățite. Fără crearea unei baze de date și fără legarea utilizatorilor în rețea va fi greu să intrăm în era informațională. În cele ce urmează, vom face o comparație sumară între posibilitățile de cercetare, drepturile și obligațiile cercetătorilor care frecventează sălile de studiu de la Başbakanlik Arşivi, din Istanbul, respectiv Arhivele Naționale, din București.

Programul de lucru la sala de studiu la Istanbul este de luni până vineri, între 9,00–17,00. La București, este luni, miercuri, vineri, între 8,30 – 15,30. Marți și joi programul este între 8,30–19,00. În ceea ce privește accesul, la Istanbul, cercetătorul lasă la intrare cartea de identitate, primește „permisul de intrare în arhivă" și semnează în registru. La București, cercetătorul prezintă actul de identitate la punctul control acces, intră în sala de studiu și solicită, printr-o cerere standard, permis. Pentru publicații, în ambele cazuri accesul este imediat. Accesul la documente la Istanbul, pentru un cercetător străin, se face după aproximativ două săptămâni. La București, pentru aceeași categorie, după două zile. Primirea documentelor solicitate prin sala de studiu: la Istanbul, documentele solicitate până la ora 10,00 se primesc în aceeași zi până la ora 14,00; documentele solicitate între orele 10,00–16,00 se primesc a doua zi; la București, documentele se comandă, indiferent de oră, pentru a doua zi.

Cazul comportă și excepții: atunci când documentele se află în depozite exterioare, se aduc după câteva zile, iar când cercetătorul are timpul de studiu limitat sau nu este din localitate, cu aprobarea

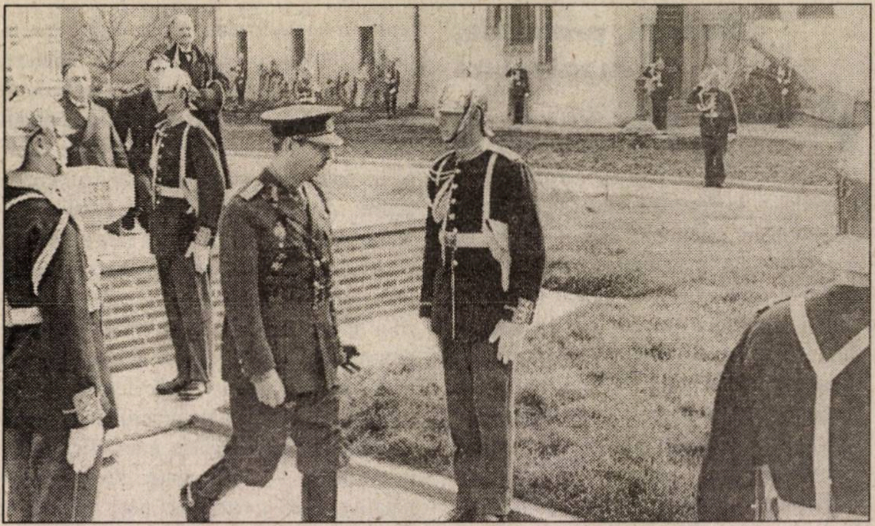

conducerii, primește documentele în aceeași zi. Fotocópii, xerocópii, clișee, în ambele cazuri, se realizează după o cerere aprobată de conducere. În privința regulilor ce trebuie respectate de cercetători, în ambele cazuri: **a)** documentele care nu au fost declasificate nu se dau în cercetare; **b)** materialul arhivistic care necesită restaurare sau este în curs de restaurare nu se dă în studiu decât atunci când îndeplinește toate condițiile pentru a fi cercetat; **c)** cercetătorii pot studia doar documentele referitoare la tema de cercetare aprobată; **d)** dacă documentele se pierd sau se deteriorează în timpul cercetării, responsabilitatea aparține cercetătorului; **e)** este interzisă împrumutarea documentelor între cercetători; **f)** este interzisă scoaterea documentelor din sala de studiu; **g)** este interzis cercetătorilor să aibă asupra lor, în sala de studiu, bagaje, mașini de scris, camere video, aparate foto etc.

La Istanbul, cercetarea se face, în principiu, doar pe xerocópii, fotocópii sau microfilme. Originalele se pun la dispoziție, la cerere, doar pentru comparație sau în cazuri deosebite. La București, cercetarea se face pe xerocópii, fotócopii și microfilme pentru documente mai vechi de 1800 și după originale pentru documente după această dată.

Există și excepții: fondurile contemporane care au fost microfilmate, documente mai noi de 1800 care au o valoare deosebită (de exemplu, caietele personale ale reginei Maria). De asemenea, există excepții și în sens invers: la cerere, în cazuri excepționale, pentru comparație, se pun la dispoziție, dacă starea de conservare o permite, și documente mai vechi de 1800. În ceea ce privește numărul de documente pe care îl poate primi zilnic un cercetător, la Istanbul este de 15 sau cinci publicații, la București este de 10, două role de microfilm sau trei publicații. La Istanbul, dacă cercetătorul își întrerupe cercetarea pentru mai mult de o săptămâna, documentele trebuie predate.

La București, dacă cercetătorul nu se prezintă la cercetare în termen de șapte zile de la data pentru care a comandat documentele, acestea se predau, dar, dacă vine și cercetează, el le poate păstra, indiferent de prezența zilnică, timp de 30 de zile, după care poate să mai prelungească cu încă 30 de zile și, în cazuri excepționale, o singura dată, cu aprobarea conducerii, se mai poate realiza încă o prelungire. Există diferențe în ceea ce privește numărul de documente (unități arhivistice) pe care cercetătorul le poate avea asupra sa. La Istanbul, cercetătorul nu poate solicita alte documente dacă nu le-a predat pe cele primite anterior. Doar în cazuri excepționale, când documentele nu pot fi studiate decât împreună și se motivează acest lucru, cercetătorul mai poate ține asupra sa câteva dosare. La București, acesta primește 10 unități arhivistice și mai poate ține asupra sa, în mod normal, încă 10.

Poate că această comparație nu a fost îndeajuns de cuprinzătoare și convingătoare, dar s-a vrut a fi doar un studiu de caz; cu un alt prilej — și poate tot în paginile acestei reviste — vom prezenta și alte regulamente sau legi ce reglementează activitatea arhivistică din alte țări. Oricum, rețineți: la Arhivele Naționale ale României, oricine respectă actualele prevederi ale legii și ale regulamentului instituției este bine venit. ■

În această pagină, două instantanee surprinse în 1936, la Muzeul Arhivelor, cu ocazia Congresului Asociației foștilor luptători din primul război mondial; în imaginea de sus — regele Carol al II-lea sosește la manifestare

Un eventual capitol dintr-un eventual volum de amintiri...

De la Arhivele Statului la Arhivele Naționale

Ioan SCURTU*

Când, în septembrie 1991, mi s-a propus funcția de director general al Arhivelor Statului am avut unele ezitări: nu cunoșteam instituția decât din perspectiva cercetătorului care frecventa sala de lectură, participase la unele manifestări științifice organizate de această instituție și publicase câteva studii în „Revista Arhivelor"...

Sarabanda confruntărilor

Pe de altă parte, atunci, situația din țară era extrem de tensionată. Minerii cereau ca primul ministru, Petre Roman, să vină în Valea Jiului pentru rezolvarea unor probleme sociale, dar acesta refuza orice dialog. În fața acestei situații, câteva mii de mineri au decis să vină ei în București, unde au luat cu asalt clădirile Guvernului, Parlamentului, Președinției și TVR. După ce, la 14 iunie 1990, distruseseră sediul central al PNȚCD, la 27 septembrie 1991, reprezentanții minerilor erau primiți cu aplauze de participanții la Congresul acestui partid, care se desfășura în Sala Mare a Teatrului Național. Petre Roman a trebuit să demisioneze, locul său fiind ocupat de Theodor Stolojan, care a constituit un nou guvern.

În „sarabanda" confruntărilor și contestărilor intraseră și Arhivele Statului, mai multe ziare și reviste, precum și unii lideri politici, cerând demilitarizarea acestei instituții și scoaterea ei din structura Ministerului de Interne. La rândul său, directorul general al Bibliotecii Academiei solicita, prin presă, să i se restituie instituției pe care o reprezenta documentele luate de Arhivele Statului, în urma unei dispoziții date de conducerea partidului comunist în anii '60. Și la Facultatea de Istorie din Capitală se desfășurau confruntări politice, după ce anumite persoane, manipulând studenții, cereau înlăturarea unor cadre didactice, mai ales de la Catedra de Istoria Românilor, al cărei șef eram.

Așadar, o situație extrem de fluidă, incertă pe toate planurile, în care cel care ocupa o funcție devenea inevitabil ținta atacurilor publice. Pe de altă parte, simțeam nevoia de a contribui la intrarea în normalitate, măcar în domeniul specialității mele și de a limita spiritul distructiv care domina societatea românească.

După o lună de gândire, am fost din nou solicitat să accept funcția de director general al Arhivelor Statului. Mi s-a spus că acestea nu mai puteau fi conduse de un general, și că era nevoie să se revină la tradiția ca șeful acestei instituții să fie profesor universitar, recunoscut prin activitatea sa științifică. Am răspuns că accept, cu câteva condiții: 1. să mi se dea „mână liberă" în conducerea Arhivelor Statului și să nu fiu subordonatul unui ministru sau secretar de Stat, care să-mi dea ordine și să-mi spună ce am de făcut; să fiu tratat ca profesor universitar, și nu ca un director general din Ministerul de Interne; 2. să-mi păstrez norma de bază la Facultatea de Istorie, unde lucram din 1962, cu alte cuvinte, să nu devin un funcționar în cadrul Ministerului de Interne și să pot renunța oricând la funcția de director general al Arhivelor; 3. durata mandatului meu să fie cât mai scurtă (circa șase luni) pentru a face trecerea de la conducerea militară la cea civilă și a da o nouă imagine publică asupra Arhivelor Statului; în acest scop, să se adopte o nouă Lege a Arhivelor, care să o înlocuiască pe cea din timpul regimului totalitar. Condițiile au fost acceptate și, începând cu 1 noiembrie 1991, am devenit primul director general civil al Arhivelor Statului, după o întrerupere de aproape patru decenii.

La aflarea veștii că în fruntea Arhivelor Statului a fost numit un profesor universitar, am fost asaltat de mai mulți ziariști, care doreau să afle cum voi rezolva unele probleme cum ar fi: demilitarizarea instituției, punerea în cercetare a documentelor din Arhiva CC al PCR, aducerea tezaurului arhivistic de la Moscova, retrocedarea documentelor către Biblioteca Academiei etc.

Grea problemă !

Demilitarizarea Arhivelor nu a fost o problema foarte grea, pentru simplul motiv că, în 1991, numărul militarilor de carieră se reducea la șapte persoane, dintre care un ofițer și șase subofițeri, iar trecerea lor în alte structuri ale MI nu a ridicat nici o obiecție. Pe de altă parte, am obținut ca toate depozitele de arhivă să fie păzite de jandarmi. Demilitarizarea a însemnat, în principal, o schimbare de mentalitate. Exista o disciplină formală, de tip cazon, care se regăsea și în manieră de adresare: „să trăiți, am înțeles", „permiteți să raportez", „ordonați" etc. Noii mei colegi mi

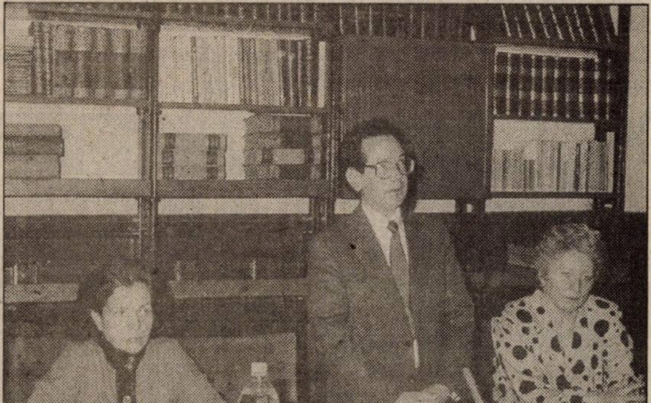

La o sesiune de comunicări organizată la Arhivele Naționale (oct. 1994); la cuvânt, semnatarul prezentului articol

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București

se adresau din obișnuință cu „domnule general“, susținând că, de fapt, era o formulă prescurtată la „domnule director general“. Pentru a nu întreține o stare de confuzie, i-am rugat să-mi spună „domnule profesor“. Mai era regula ca pentru orice apariție în public, arhiviștii să ceară aprobarea scrisă a directorului general. În primele săptămâni de la instalare, primeam texte pe care diferiții salariați vroiau să le publice în presă sau să le prezinte la sesiuni științifice. Era o practică moștenită din timpul vechiului regim, care, pe de o parte, însemna cenzurarea opiniilor, dar, pe de altă parte, oferea o justificare celor care publicau materiale proaste, putând invoca „masacrarea“ textului lor de către directorul general care, evident, era un „nepriceput“. De aceea, am cerut să nu mi se mai trimită nici un fel de materiale spre aprobare, iar autorii să le publice sub semnătură, purtând totodată și răspunderea pentru conținutul lor.

Situația Arhivei CC al PCR era foarte complicată. În ianuarie 1990, aceasta a fost transportată în mare grabă și într-o dezordine totală la o unitate militară din Pitești. Am stabilit că doi arhiviști de la Arhivele Statului din jud. Argeș să lucreze la ordonarea acestei arhive, apoi a început acțiunea de preluare a acesteia de la Ministerul Apărării Naționale. S-a creat, în București, Biroul de Arhive Contemporane, care a desfășurat o muncă foarte intensă de ordonare, inventariere și punere la dispoziția cercetătorilor a documentelor. Mă așteptam ca după campania desfășurată de către unii istorici și „politologi“ pentru „deschiderea“ Arhivei CC a PCR să fie o mare afluență de cercetători, dar în realitate numărul lor a fost extrem de mic. M-am convins că nu atât interesul pentru cercetare determinase campania respectivă, ci, mai curând, unul politic, vizând puterea de atunci, care, chipurile, urmărea să „ascundă“ documentele, „temându-se de istorie“.

Pentru clarificarea situației arhivelor preluate de la Biblioteca Academiei, am avut mai multe discuții cu directorul general al acesteia, precum și cu Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române. Am pledat pentru interesul comun și general: conservarea în condiții cât mai bune a documentelor. În mod cert, Bibioteca Academiei nu avea condiții corespunzătoare, în timp ce la Arhivele Statului acestea erau păstrate în depozite special amenajate și dotate. După o vizită făcută la instituția al cărui șef eram, aceștia s-au convins de realitatea existentă, iar polemica publică a încetat.

Aspect dintr-un depozit de documente.

Mai mult decât atât, președintele Academiei a participat la o sesiune științifică organizată la Arhivele Statului și a rostit o alocuțiune elogioasă la adresa acestei venerabile instituții. Am ținut ca Arhivele Statului să se manifeste activ în plan științific. Pe lângă organizarea unor sesiuni anuale, am pus accentul pe publicarea unor volume de documente privind perioade recente din istoria românilor — anii 1943–1947, retragerea trupelor sovietice din România —, dar și pe unele teme mai delicate — problema minorităților naționale în perioada interbelică —, precum și pe mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania, Marea Unire din 1918 etc.

Relațiile Arhivelor Statului cu Comitetul Internațional al Arhivelor erau „înghețate“ din 1981, când, din motive bugetare (economia de valută, care era folosită pentru plata datoriei externe a României), s-a sistat plata cotizației anuale; din aceleași motive, s-au întrerupt deplasările în străinătate pentru cercetare, depistare de documente sau stagii de specializare. Reluarea legăturilor a fost un proces dificil, deoarece exista percepția — alimentată de mass-media din România — că și după 1989 la putere se aflau tot comuniștii, că Arhivele Statului, funcționând în cadrul Ministerului de Interne, erau supuse controlului poliției și securității, că Arhiva PCR a fost în mod special dislocată pentru a nu fi studiată etc. Totuși, faptul că la conducerea Arhivelor Statului venise un profesor universitar a schimbat în parte această percepție. Plata cotizației, răspunsul la scrisorile trimise de Comitetul Internațional al Arhivelor, participarea la mai multe acțiuni inițiate de acesta au dus la o ameliorare sensibilă a relațiilor cu respectivul for internațional. Ca urmare, secretarul general al Comitetului Internațional al Arhivelor, Keskemethy, a acceptat invitația și a vizitat Arhivele Statului din România.

La Moscova, după documente

Problema arhivelor transportate în Rusia în timpul primului război mondial (împreună cu Tezaurul Băncii Naționale a României) a constituit o problemă extrem de complicată. În 1992, am făcut o vizită la Moscova, la invitația președintelui Comitetului pentru Arhive al Federației Ruse, pentru a semna proiectul acordului de colaborare între cele două instituții. Am discutat cu ambasadorul Vasile Șandru și l-am întrebat dacă aș face o „gafă diplomatică“ propunând o modificare a textului convenit, în sensul includerii unui punct privind retrocedarea documentelor românești aflate în Rusia. Mi-a spus că proiectul se mai poate negocia, dar depinde de atitudinea celeilalte părți. La Moscova, se aflau în acele zile istoricii Gheorghe Buzatu și Ioan Chiper, care efectuau un stagiu de cercetare în arhive. Le-am împărtășit gândul meu, ei au fost de acord și am întocmit împreună un text în limba rusă, care să fie introdus în proiectul de acord. Acum totul depindea de găsirea modalității ca el să fie acceptat. În timpul discuțiilor cu Pihoia, președintele Comitetului pentru Arhive din Federația Rusă, am făcut o lungă introducere privind schimbările care aveau loc în Europa, revenirea la democrație, la recunoașterea dreptului de proprietate, la dorința ca relațiile dintre țările noastre să se întemeieze pe aceste noi principii, care sunt valabile și în relațiile dintre instituții, respectiv și între Arhivele din cele două state. Rusia trăia încă sub impresia puciului din august 1991 și a evenimentelor care urmaseră (demisia lui Gorbaciov, campania anticomunistă etc.). În 1992, România era percepută ca o țară care înaintase serios pe calea democrației, spre care se îndrepta, cu pași nesiguri, și Federația Rusă. De aceea, Pihoia s-a declarat întru totul de acord cu punctele mele de vedere. Atunci, am făcut pasul decisiv și l-am întrebat dacă nu socotește că și în domeniul arhivelor trebuie să se respecte dreptul de proprietate. El a răspuns: „Da, desigur". În acest spirit, am continuat eu, vă propun ca proiectul de acord să fie completat cu un nou articol, care să consemneze acest drept la proprietate, și i-am întins textul în limba rusă. L-a citit, s-a uitat la cei doi colaboratori ai săi, care l-au lecturat și ei; aceștia au dat din cap în semn de aprobare, iar Pihoia a răspuns: „De acord". Am cerut să se redactilografieze textul pentru introducerea acestui articol. Au fost aduse cupe de șampanie, am ciocnit pentru buna colaborare între arhiviștii din cele două țări. A urmat semnarea textului, după care corespondentul Societății Române de Radio la Moscova mi-a luat un interviu, care s-a transmis în direct pe postul România Actualități, astfel că în țară s-a aflat că, pentru prima dată într-un document oficial, se consemna acordul Rusiei de a ne înapoia arhivele. Se pare că acest acord nu a fost bine primit de conducerea de la Kremlin, dar, ulterior, el nu a fost dezavuat. Tot la Moscova, am discutat cu directorul Arhivelor de Istorie Contemporană, ridicând problema arhivei PCR. Acesta s-a declarat de acord să trimitem o echipă de arhiviști care să depisteze documentele, pe care el se angaja să le microfilmeze și să ni le transmită contra cost (în valută, deoarece rubla se deprecia de la o zi la alta). Același punct de vedere a fost susținut și de directorul Arhivei Ministerului de Externe al Federației Ruse.

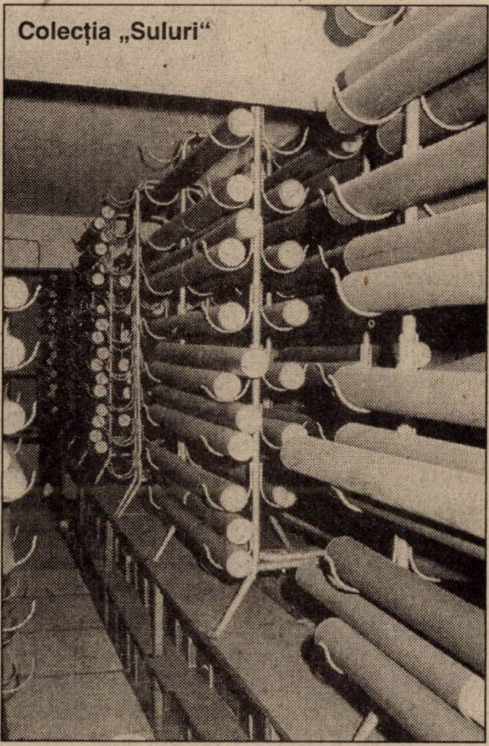
Colecția „Suluri"

Banii, bată-i vina...

Întors în țară, am socotit că trebuia profitat de conjunctura existentă și să fie aduse cât mai multe documente din Rusia, chiar dacă se impunea cheltuirea unor importante sume de bani. Am făcut demersurile necesare pentru o Hotărâre de Guvern, prin care se alocau 100.000 de dolari pentru cercetarea și aducerea documentelor din Rusia. Îmi aduc aminte că am fost sunat de primul ministru, Theodor Stolojan, care mi-a spus că trebuia să înceapă o ședință de guvern, unde urma să se discute și problema Arhivelor, și m-a întrebat dacă era absolut necesară suma solicitată, în condițiile în care România era „într-o profundă criză economică". Am răspuns că da; datoria mea era să cer acei bani, iar domnia sa avea calitatea de a decide, istoria urmând să ne judece pe fiecare în parte. Două ore mai târziu, mi s-a comunicat de la cabinetul primului ministru ca guvernul aprobase suma de 100.000 de dolari pentru Arhivele Statului. Pe această bază, mai multe echipe de arhiviști au fost la Moscova și au adus zeci de mii de cadre de microfilm și cópii xerox privind istoria românilor.

Preluarea unei mari cantități de documente impunea sporirea personalului, mai ales a celui calificat. Dar, în România nu exista o Facultate de Arhivistică, unde să se formeze specialiști; Secția de arhivistică de la Facultatea de Istorie a Universității din București fusese desființată în 1990, după plecarea ultimilor specialiști. Unul dintre obiectivele mele a fost înființarea Facultății de Arhivistică, în cadrul Universității din București. Rectorul Nicolae Cristescu mi-a aprobat cererea pe loc, la fel și ministrul pentru învățământul superior, Gheorghe Roșu. Cu Ordinul ministrului m-am prezentat la Universitate, solicitând să se repartizeze noii facultăți spațiul necesar desfășurării procesului de învățământ, locuri în cămine pentru studenți etc. Rectorul mi-a spus că Universitatea nu avea bani și că domnia sa înțelesese că Facultatea de Arhivistică avea să funcționeze „pe lângă Universitate", cu spațiul și cu buget propriu, de la Ministerul de Interne. Am rămas descumpănit. Participând la o ședință a Colegiului Ministerului de Interne, i-am destăinuit generalului Dobrinoiu, rectorul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", situația în care mă aflam. Domnia sa mi-a spus că Facultatea de Arhivistică ar putea funcționa în cadrul Academiei de Poliție; i-am răspuns că nu văd nici o legătură între Arhivistică și Poliție, dar rectorul mi-a spus că în cadrul Academiei funcționau Facultatea de Drept, Facultatea de Pompieri, Facultatea de Grăniceri. Mi-a explicat că toți studenții de la Academia de Poliție primeau burse, aveau cazarea și masa asigurate și primeau uniforme gratuite. Prin Ordin al ministrului de Interne, se putea înființa o facultate civilă, studenții și cadrele didactice beneficiind de unele avantaje specifice acestui minister. Am întocmit împreună acest Ordin, care a fost semnat de ministrul Victor Babiuc. Generalul Dobrinoiu s-a dovedit a fi un om energic și cooperant, astfel că, în scurt timp, s-a amenajat, cu personalul și cu banii Academiei, noul spațiu pentru Facultatea de Arhivistică; în același corp de clădire existau dormitoarele și cantina, sălile de curs și de seminar, biblioteca etc. Nici nu se putea imagina o situație mai comodă pentru studenți. Fiind singurul profesor universitar din sistemul Arhivelor Statului, am fost numit decanul facultății. Cadrele didactice de specialitate au fost angajate prin concurs, din rândul cercetătorilor și arhiviștilor, iar cursurile generale au fost ținute de profesori de la Facultatea de Istorie a Universității din București. S-a închegat rapid un colectiv dinamic, cu reale perspective de realizare profesională.

Legea, o necesitate stringentă

O altă problemă importantă era adoptarea unei noi Legi a Arhivelor, care să o înlocuiască pe cea din timpul regimului totalitar. După 1989, s-au anulat numeroase restricţii şi s-a promovat o nouă concepţie privind arhivele, însă lipsea o lege organică. Un grup de arhivişti elaborase deja o primă formă a proiectului de lege, dar se impunea o documentare mai amplă. Am cerut Comitetului Internaţional al Arhivelor, precum şi omologilor mei din câteva state ale Europei Occidentale (Franţa, Germania, Marea Britanie, Italia) informaţii privind legislaţia arhivistică. Am convenit ca proiectul nostru de lege să includă prevederile cele mai largi şi termenele cele mai scurte privind accesibilitatea la documente. De asemenea, am convenit ca legea să nu se refere doar la „arhivele statului", ci la „arhivele naţionale", în ansamblul lor. Aveam în vedere faptul că numeroase fonduri arhivistice nu proveneau de la instituţii de stat, ci de la mănăstiri, societăţi, asociaţii, persoane particulare etc. Legea trebuia să reglementeze modul de păstrare, conservare şi folosire a arhivelor, indiferent de deţinător. Cu alte cuvinte, să existe o concepţie unitară la nivel naţional. Unii m-au acuzat, ulterior, că urmăream copierea modelelor occidentale, unde în mod curent instituţia se numeşte Arhivele Naţionale; nu acesta a fost gândul nostru, dar dacă denumirea de Arhive Naţionale este folosită de mari state democrate, cu atât mai bine.

Proiectul de lege s-a discutat în Comisia de specialitate a Senatului timp de o săptămână, după care a fost trimis în plen. Aici, preşedintele şedinţei era Doru Ioan Tărăcilă, care s-a dovedit a fi extrem de operativ, proiectul fiind adoptat în aceeaşi zi, cu foarte mici modificări. Următoarea fază în adoptarea legii Arhivelor Naţionale a fost dezbaterea sa în Comisia de specialitate de la Camera Deputaţilor; aici, discuţiile au mers destul de greu, deoarece un membru al Comisiei, istoric de meserie, nu ştia, sau se făcea că nu ştie că existau anumite termene de accesibilitate la documente şi cerea ca ele să fie eliminate din legea Arhivelor Naţionale; când i se arăta „negru pe alb" care era situaţia din alte state, accepta că trebuia să ne aliniem şi noi la legislaţia internaţională, dar a doua zi o lua de la capăt, devenind de-a dreptul ridicol. După avizarea în Comisie, urma dezbaterea în plen. Timp de un an, proiectul legii Arhivelor Naţionale a figurat pe ordinea de zi a Camerei, dar mereu se afla pe locurile 15-18, fiind amânată de la o şedinţă la alta. Am intervenit la preşedinţii celor două Camere, la profesorii de istorie care erau deputaţi, dar nu am avut succes.

Stimulentul se pare că a venit la aflarea veştii că preşedintele Ion Iliescu a vizitat Arhivele Statului. Participând odată la o recepţie oferită de preşedintele României, am profitat de ocazie şi i-am adresat invitaţia de a face o vizită la Arhive, asigurându-l că nu o să-i cerem nimic (pe atunci, oamenii manifestau în stradă, solicitând preşedintelui locuri de muncă, salarii, apartamente, butelii etc.). Peste câteva săptămâni, am primit un telefon de la Cotroceni că preşedintele şi-a propus să viziteze Arhivele Statului a doua zi. Nu am informat pe nimeni, nici măcar pe ministrul de Interne, deoarece voiam ca dl Ion Iliescu să vadă realitatea aşa cum era ea. Totuşi, vestea despre proiectata vizită s-a aflat şi imediat au venit la sediul Arhivelor meşteri care au schimbat linoleumul rupt, au vopsit pereţii coşcoviţi, au pus becurile care lipseau, ba chiar au adus şi două covoare mari în holul de la intrare. A fost o vizită normală, în timpul căreia preşedintele a vizitat depozite de arhivă, unde i s-au prezentat documente rare, atelierele de microfilmare şi de legătorie, apoi a avut o discuţie informală cu directorii şi şefii de serviciu. Eu i-am spus că era pentru prima dată când un conducător al României vizita Arhivele Statului, i-am prezentat realizările şi preocupările noastre, între care şi aceea de a avea cât mai curând o Lege a Arhivelor Naţionale.

Peste câteva zile, am fost anunţat că proiectul de lege a intrat pe ordinea de zi a Camerei Deputaţilor, şi că trebuia să mă prezint de urgenţă pentru a-l susţine. Preşedintele şedinţei, regretatul Ion Raţiu, a fost mereu sâcâit de un deputat din Opoziţie, care îi cerea din zece în zece minute să facă prezenţa, deoarece, nu ar fi existat cvorumul necesar; dând curs acestei solicitări, preşedintele a făcut apelul de două ori, prilej cu care am constatat că unii deputaţi veneau în sală doar pentru a spune „prezent", după care plecau; era o situaţie penibilă. Cel mai „activ" participant la dezbatere a fost tot deputatul istoric, care se opunea cu înverşunare adoptării legii Arhivelor Naţionale. Deoarece el susţine că legea franceză nu conţinea nici o restricţie, am urcat la tribună şi am citit textul acesteia; în acel moment, sala a început să vocifereze, foarte mulţi exprimându-şi indignarea ca „reputatul istoric" încercase să inducă în eroare Camera Deputaţilor. Legea a fost adoptată,

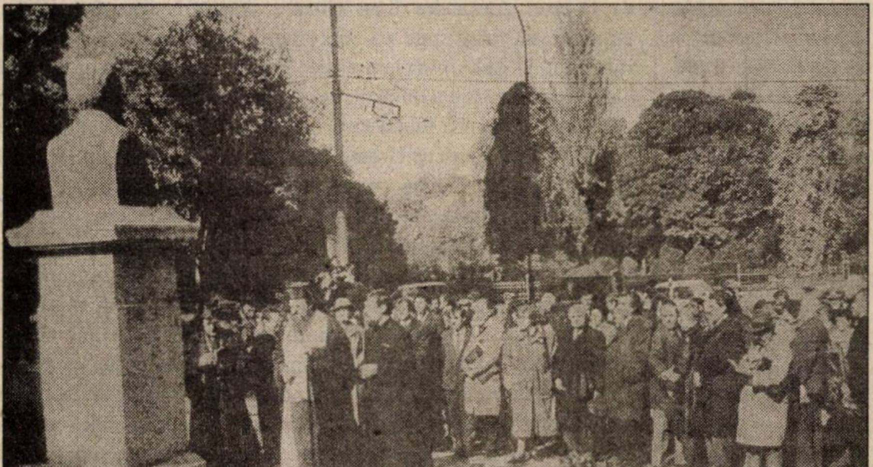

Ceremonia de dezvelire a bustului lui D. Onciul, amplasat în faţa sediului din Capitală al Arhivelor Naţionale (oct. 1994)

făcându-se astfel trecerea de la Arhivele Statului la Arhivele Naționale.

Cele șase luni pentru care acceptasem să îndeplinesc funcția de director general trecuseră de mult. Se făceau deja cinci ani, timp în care m-am bucurat de înțelegerea, sprijinul și aprecierea miniștrilor de Interne care s-au succedat — Victor Babiuc, George Ioan Dănescu, Doru Ioan Tărăcilă, precum și a secretarilor de Stat — Dumitru Penciuc, Nicolae Crăciun, Gheorghe Andrița, Ion Marin, Ghiciu Pascu.

Un început, un sfârșit

În repetate rânduri, mi-am exprimat dorința de a pleca de la conducerea Arhivelor, dar de fiecare dată ministrul de Interne îmi cerea să mai rămân, pentru că era nevoie de mine și nu avea pe cine să pună în loc. Dar, totul are un început și un sfârșit. Între turul I și turul II al alegerilor prezidențiale, fără să mai anunț pe cineva, am trimis ministrului de Interne, Doru Ioan Tărăcilă, o adresă prin care-l rugăm să mă considere demisionat din funcția de director general al Arhivelor Naționale, începând cu 5 decembrie 1996. Totodată, am adresat o scrisoare către Direcțiile județene ale Arhivelor Naționale, în care făceam un bilanț al activității din ultimii cinci ani, între care: adoptarea Legii Arhivelor Naționale; elaborarea și aprobarea Regulamentului de funcționare a acestora; înființarea Facultății de Arhivistică; reorganizarea Centrului de Perfecționare, care a devenit Școala Națională de Perfecționare Arhivistică; creșterea numărului de posturi de la 632, în 1991, la 912, în 1996; instituirea unui sistem unitar de promovare a cadrelor prin concurs; publicarea a 21 de volume (culegeri de documente, albume etc.) sub egida Arhivelor Statului (Naționale); editarea, din 1992, a „Anuarului Arhivelor Statului (Naționale) din România", precum și a „Buletinului de informare și documentare arhivistică"; prelucrarea în depozitele proprii a 21.000 m.l. de documente; microfilmarea în scop de asigurare a circa 1.800 m.l. (9,2 milioane de cadre); asigurarea pazei tuturor depozitelor de arhivă cu militari, începând din luna mai 1992; reorganizarea activității de informatică arhivistică și trecerea la dotarea unor Servicii și Direcții județene cu calculatoare; reluarea asistenței și controlului la deținătorii de arhivă; construirea și darea în folosință a sediilor Arhivelor Naționale din jud. Bacău și Brăila (circa 20.000 m.l.); începerea construirii noilor sedii la Covasna și Giurgiu; dotarea tuturor direcțiilor județene cu copiatoare și cu autoturisme; constituirea unor laboratoare zonale de restaurare–conservare; reluarea relațiilor cu organismele internaționale, participarea la congrese, simpozioane și dezbateri organizate de Comitetul Internațional al Arhivelor și organismele afiliate; semnarea unor acorduri de colaborare bilaterală cu Italia, Rusia, Turcia, Macedonia, Republica Moldova, Polonia, Ungaria, Iugoslavia, Germania; reluarea cercetărilor vizând depistarea documentelor referitoare la istoria poporului român (în Rusia, Austria, Bulgaria, Franța, Germania, Italia, Republica Moldova, Ungaria, Vatican), aducerea în țară a peste 70.000 de cadre (file document); participarea la stagii internaționale de specializare profesională în Elveția, Franța, Germania, Italia a unor arhiviști români etc. Am precizat că toate realizările obținute se datorau „muncii întregului personal și mai ales a cadrelor de conducere, în primul rând directorilor și șefilor de servicii".

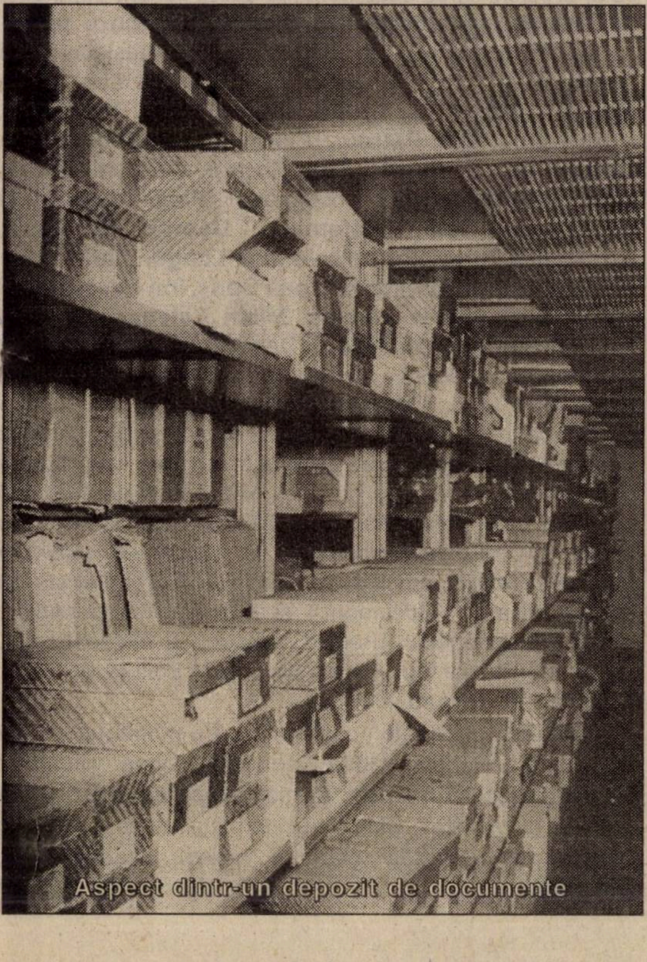
Aspect dintr-un depozit de documente

La o sesiune organizată de Arhivele Naționale: acad. Dan Berindei, prof.univ.dr. Ioan Scurtu, acad. Ștefan Ștefănescu (de la stânga)

A doua zi, 6 decembrie, am oferit o mică „tratație" — la care a participat și ministrul de Interne —, prilej cu care mi-am luat „la revedere" de la arhiviști, asigurându-i că vor avea în mine un susținător și un prieten. ■

Cine are urechi de auzit să audă...

Gloria sau decăderea Arhivelor?

Prof.univ.dr. **Gheorghe BUZATU**, Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova, director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași

Citesc undeva și nu-mi vine să cred. Cum adică: documentele noastre (dar nu numai!) și depozitarii lor, ARHIVELE, dintotdeauna și de oricând — GRÂNARUL ISTORIEI — , chiar să-și fi pierdut rostul? Culmea este că specialiști recunoscuți, după ce au elaborat sau coordonat sinteze, monografii și... volume de documente, ajung acum să declare, în chip solemn, cum că „în era informațională, direcții tradiționale, precum publicarea volumelor de documente, își pierd din relevanță. Nu se poate compara, ca impact științific și audiența, un volum de documente (...) cu publicarea pe Internet a inventarelor documentelor“ ș.a.m.d. Să fim serioși! Nu înțeleg, mai ales că, personal, aș putea să mă dispensez oricând de „inventarele“ fondurilor arhivistice „publicate“ pe Internet, dar, în schimb, nu voi putea omite tomurile de documente apărute chiar în acești ani, la noi, fără a fi calificat drept ignorant... Ceea ce ar fi extrem de grav. Înțeleg grija deosebită a unora pentru interpretarea documentelor, dar, pe de altă parte, este exclus ca aceștia, depășind orice limite, să ajungă a bate câmpii. Primatul documentelor (și al arhivelor) nu poate dispare decât într-o singură situație. O dată cu dispariția Istoriei, ca disciplină științifică, fapt imposibil, în ciuda tuturor revoluțiilor posibile și imposibile survenite în privința modernizării mijloacelor de informare; ceea ce este cu totul altceva. Or, dacă admitem să ne abatem de la statutul istoriei, conștienți, să precizăm că facem sociologie, politologie sau, de ce nu?, chiar *science fiction*, sub false paravane în loc de istorie, dar aceasta ne va conduce la eșecuri garantate și la situații degradante. Așa cum se întâmplă, în multe privințe și în ultimul timp, cu „interpretarea“ istoriei conflictului mondial din 1939–1945, ori a războiului rece, care a rezultat din el și care i-a succedat nemijlocit.

Oriunde și oricând, așadar, problema documentelor și arhivelor a fost și trebuie tratată cu seriozitate. Mai cu seamă aceea a arhivelor adăpostind fonduri privind istoria veacului al XX-lea, a nenorocitului secol ce tocmai s-a încheiat, dar care ne-a lăsat moștenire zeci, sute și mii de „dosare“ grele și nerezolvate, plus cohorte întregi de „actori“ care s-au aflat cândva în epicentrul unor evenimente cardinale și acum intervin în dezbaterile istoricilor. Din 1996, dispunem de o Lege privind Arhivele Naționale, care — netăgăduit, departe de a fi perfectă — s-a dovedit, din păcate, că n-a fost și obligatorie exact pentru unii dintre cei chemați (și plătiți) să vegheze asupra-i... Numai așa s-ar explica situațiile anormale intervenite: zeci și zeci de mii de cópii „emigrate“ fără cunoștința specialiștilor, ci după... inspirația unor cadre de regulă reformate ori deturnate; atâtea fonduri închise pe motiv de „oportunitate“ politică; lipsa unor inventare elementare, înainte de a ne fi asumat răspunderea „tipăririi“ lor pe Internet etc.

Cu toate acestea, nici un moment, cercetarea arhivelor și valorificarea documentelor epocii contemporane nu au stagnat, dimpotrivă, s-au înregistrat succese remarcabile, impunându-se, în ultimul deceniu, desigur, după deschiderea arhivelor foste comuniste, atâția dintre studioși: **Marcel D. Ciucă, Ioan Scurtu, Valeriu F. Dobrinescu, Ion Pătroiu, Florin Constantiniu, Ioan Chiper, Al. D. Duțu, Jipa Rotaru, Florica Dobre, Gheorghe Nicolescu** și colaboratorii, **Radu Ciuceanu** și colaboratorii, **Ion Calafateanu, George G. Potra, Constantin Turcu, Corneliu–Mihail Lungu, Marin Radu Mocanu, Sergiu Marinescu, Ioan Opriș, Ion Pavelescu** și colaboratorii, **Vitalie Văratec, Mihai Retegan, Dumitru Preda, Horia Dumitrescu, Dana Beldiman, Eftimie Ardeleanu**, precum și regretații **Mircea Chirițoiu, Radu–Dan Vlad, Constantin Botoran** ș.a. Îmi face o deosebită plăcere să menționez unele dintre centrele academice și editurile care au avut în program valorificarea unor importante volume de documente: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, din București, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, din Iași, unele publicații („Arhivele Totalitarismului“, „Dosarele Istoriei“, „Revista de Istorie Militară“, „Document“) și Editurile Enciclopedică, Univers Enciclopedic, Vremea, Albatros și Majadahonda, iar, la sfârșit, dar nu în cele din urmă, Editura Arhivelor Naționale din București.

Dar ar fi atâtea de consemnat... Nu puteam decât să fim optimiști. Cel puțin atâta vreme cât „pâinea“ viitoarelor sinteze dospește în arhive. Tocmai de aceea: să nu ocolim arhivele și, mai ales, să nu le ucidem înainte de-a ne fi dat seama de valoarea gestului nostru, incontestabil, **ireparabil**! ■

Documentar

Slujitori și prețuitori ai Arhivelor

● I.H. Rădulescu ● V. Alecsandri ● C. Bolliac ● C.D. Aricescu ● B.P. Hasdeu ● Eminescu și Creangă ● Gh. Ungureanu ● A. Sacerdoțeanu ● D. Prodan ●

Ion Heliade Rădulescu

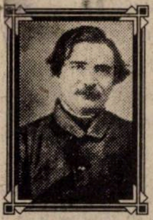

Din bogata activitate culturală a lui Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), un episod mai puțin cunoscut este cel legat de funcția de șef al Arhivei Țării Românești, deținută timp de cinci ani. Printr-un decret al domnitorului Gheorghe Bibescu, dat la 24 iulie 1843, se hotăra: „Binevoind Domnia Mea, orânduim postul de arhivar al Statului, în locul clucerului Costache Bobescu, care este chemat la altă slujbă, pe dl paharnicu Ioan Eliad, al cărui post ce a ocupat până acum sub numire, de colaborator al Eforii Școalelor, se desființează" („Buletin. Gazetă oficială" [a Țării Românești], nr. 67, din 26 iulie 1843, p. 265).

Perioada celor cinci ani (1843–1848) în care I.H. Rădulescu a condus Arhiva Statului a purtat, incontestabil, pentru această instituție, amprenta personalității sale. Deși posibilitățile generale ale țării, existente atunci, n-au îngăduit realizări de seamă în această activitate, el s-a preocupat îndeaproape de multiplele probleme ridicate la Arhiva Statului, precum asigurarea unui local corespunzător, preluarea în condiții bune a materialelor arhivistice aflate la diverse instituții, măsuri pentru împuținarea numărului de hârtii la instituții, ca și pentru uniformizarea alcătuirii dosarelor etc.

O foarte mare atenție s-a acordat, de asemenea, operațiunii de predare a documentelor la Arhiva Statului, astfel că I.H. Rădulescu a refuzat, în mai multe rânduri, cu toate insistențele Departamentului Trebilor din Lăuntru, să primească dosare prezentate fără îndeplinirea condițiilor stabilite de art. 5 al „Jurnalului Sfatului Administrativ cu privire la măsurile luate pentru împuținarea numărului hârtiilor și împărțirea dosarelor în trebuincioase și netrebuincioase", din 4 noiembrie 1843 (DANIC, fond DGAS, dosar 6/1831, f. 48–52). În același Jurnal, se prevedea ca la instituțiile centrale și la unitățile subordonate materialele să fie împărțite în „dă trebuință" și „netrebuincioase", pentru cele din ultima categorie, depuse la vreo mânăstire, urmând să se stabilească, după 30 de ani, care „să se desființeze prin arderea lor și care iarăși dintr-însele să mai rămâie". În al doilea rând, în vederea selecționării materialelor aflate la Arhiva Statului, s-a instituit o comisie, dar, din păcate, această selecționare a fost foarte relativă. Chiar I.H. Rădulescu arăta, în octombrie 1846, că „și dintr-asemenea *(dosare, n.n.)* alese de pomenita comisie drept netrebuincioase, au fost și sunt cerute în mai multe rânduri" (DANIC, fond DGAS, dosar 8/1832, f. 173). Din fericire, aceste materiale nu au fost arse, așa cum se prevedea. Distrugerea lor ar fi însemnat o mare pierdere pentru Arhive, deoarece, după cum remarca mai târziu Dimitrie Onciul, multe dintre ele s-au dovedit „mai prețioase decât altele alese spre a fi păstrate" (Dimitrie Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, București, 1903, p. 9).

Om de cultură, I.H. Rădulescu a înlesnit folosirea în scopuri științifice a izvoarelor arhivistice. Astfel, la începutul lui 1844, Nicolae Bălcescu a făcut cercetări, timp de câteva săptămâni, la Arhiva Statului, unde, așa cum relata într-o scrisoare, a găsit „lucruri destul de interesante". Printre documentele ce i-au atras atenția a fost și *Actul dezrobirii țăranilor*, din 1746, pe care l-a publicat în volumul al II-lea din „Magazin istoric pentru Dacia" (N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, ediție critică de G. Zane, București, 1962, p. 47, 469). De altfel, în iunie 1844, Nicolae Bălcescu îi scria lui Ion Ghica despre intenția domnitorului Gheorghe Bibescu de a-l numi într-un post la Arhiva Statului, special pentru a putea face cercetări istorice.

I.H. Rădulescu a participat la întreaga activitate a Arhivei Țării Românești, conducerea sa exercitându-se în chip efectiv, adesea prin dispoziții scrise. În cei cinci ani cât a funcționat ca arhivar al statului aproape nu există hârtie primită de instituție care să nu poarte rezoluția sa: „Să se dea", pentru cereri ale instituțiilor de împrumut de materiale, „Să se depuie", pentru restituiri, „Să i se înlesnească cererea", pentru solicitări de cópii, „Să se facă răspuns cu deslușirea putincioasă din partea Arhivei" etc.

În primăvara lui 1848, punându-și capacitatea și energia în slujba revoluției, el este nevoit să-și neglijeze funcția de conducător al Arhivei Statului. Ultima rezoluție autografă a sa datează din 8 mai 1848, iar la 14 iulie, același an, I.H. Rădulescu încetează de a mai fi arhivarul statului.

Vasile Alecsandri

Poetul Vasile Alecsandri (1821–1890) a deținut funcția de arhivist al Statului la Iași între 3 februarie 1850–17 aprilie 1853. În septembrie 1849, Gheorghe Asachi a fost silit să demisioneze din postul de arhivist al Statului. Domnitorul Grigore Ghica a deschis frontierele țării și a numit în funcții de răspundere pe emigranții care participaseră la revoluția din 1848 și nu este exclus ca domnul să se fi gândit la Alecsandri când i-a dat a înțelege lui Asachi, omul devotat lui Mihail Sturdza, că nu este agreat de domnie.

În septembrie 1849, Alecsandri se afla la Paris, dar pentru a fi asigurată numirea lui s-a recurs la următoarea soluție: până la întoarcerea de la Paris, tatăl poetului, vornicul Vasile Alecsandri, a fost numit arhivist al statului (la 28 septembrie 1849), urmând ca acesta să-și prezinte demisia de îndată ce fiul revenea în țară. Despre această înțelegere aflăm dintr-un document existent la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale. La 1 februarie 1850, de vornicul Vasile Alecsandri adresa o cerere domnitorului Grigore Ghica prin care solicita să fie înlocuit cu fiul său, spătarul Vasile Alecsandri, în funcția de arhivist al statului. „Așa precum din început — scrie vornicul —

rugămintea mea către înălțimea voastră au fost ca slujba de arhivist al statului să se dei(e) fiului meu spătarul Alecsandri (...), carele fiind în Europa ați binevoit a mă rândui pe mine până la a sa întoarcere“ (Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756, op. VI, 1995, dosar 62, f. 233).

Anunțat la Paris, Alecsandri s-a pregătit să se reîntoarcă în țară, dar, din motive necunoscute, și-a amânat mereu plecarea, spre disperarea tatălui său. Pentru a-l obliga să revină grabnic în țară, vornicul Vasile Alecsandri și-a amenințat fiul că nu-i va mai trimite nici un ban. La 28 decembrie, poetul a intrat în țară pe la trecătoarea Mihăileni, unde și-a prezentat pașaportul „otomanicesc“, fapt ce la determinat pe ofițerul de la graniță să-l menționeze pe Alecsandri drept „otoman boier“, care venea „de la Paris și merge la ale sale rudenii“. Astfel, din 4 februarie 1850, Alecsandri era noul șef al arhivelor. Primul obiectiv era găsirea unui local corespunzător pentru depozitarea și păstrarea în bune condiții a arhivelor. Până la sfârșitul lui 1850, Alecsandri nu a reușit să obțină un local corespunzător pentru depozitarea documentelor, el realizând că un local potrivit pentru păstrarea fondului arhivistic nu poate fi dobândit până când conducerea țării nu va fi convinsă de valoarea tezaurului arhivistic. Astfel, Alecsandri i-a propus să încerce să convingă pe domnul Moldovei ce reprezintă arhiva unei țări, ce este necesar să se facă pentru buna ei păstrare, pentru decongestionarea depozitelor. În acest sens, în ianuarie 1851, a supus atenției departamentului un **Proiect pentru regularea Arhivelor Statului**. Conținutul documentului pune în evidență modul în care Alecsandri vedea organizarea unei arhive: „Arhiva unui stat este o avere publică care merită cea mai de aproape îngrijire a cârmuirei. Ea este colecția tuturor actelor publice, atât administrative cât și judecătorești și politice care slujesc de temei legiuirilor și istoriei țării“. Având în vedere valoarea documentelor, „arhiva cere a fi așezată într-un local trainic, încăpător și ferit de toate primejdiile ce i-ar putea aduce stricăciune, precum umezeală, colbăitul, focul și celelalte“.

În proiectul său, Alecsandri nu uita să amintească și de finalitatea trudei depuse pentru ocrotirea documentelor, deorece arhiva trebuia „organizată pe un sistem metodic care să înlesnească cât mai ușor așezarea actelor în sânul ei și găsirea acestor acte după zilnicele trebuințe“. Alecsandri relua problema transferării în depozitele Arhivei Statului a documentelor vechi aflate la Mitropolie. Pe de altă parte, deși condițiile nu erau favorabile unor achiziții consistente în vremea cât acesta s-a aflat la conducerea instituției fondul s-a îmbogățit cu documente de valoare.

La 17 aprilie 1853, vornicul Iacovache Palade l-a înlocuit pe Alecsandri, acesta înscriindu-se în vâltoarea luptei pentru Unire. Peste ani, poetul va vorbi despre valoarea izvoarelor arhivistice în scrierea istoriei naționale, iar când D.A. Sturdza pregătea editarea unui corpus de documente Alecsandri îl încuraja, scriindu-i de la Paris, în 1888: „Doresc înainte de toate să aflu ce faci și dacă publicația ce ai întreprins progresează. Ea va arunca o lumină vie asupra istoriei noastre contemporane, prin urmare vei face un mare serviciu țării“ (Emil Vârtosu, *Scrisori inedite de la Vasile Alecsandri*, București, 1939, p. 20). În februarie 1890, primind publicația, Alecsandri îi scria lui D.A. Sturdza: „Mă grăbesc a-ți mulțămi pentru cele patru tomuri voluminoase de *Acte și documente relative la istoria renașterii României* pe care le-ai adunat în cursul a mai multor ani și le-ai publicat în timpul de repaus ce ți-au acordat retragerea d-tale din nămolul afacerilor politice. Te felicitez din toată inima și îți doresc ani mulți de tărie ca să completezi tezaurul ce ai început a da la lumină“.

Cezar Bolliac

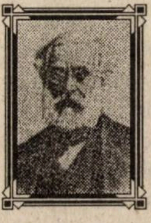

Printre personalitățile culturii românești care au condus destinele Arhivelor Statului se numără și Cezar Bolliac (1817–1881), director general al acestei instituții între 7 august 1864–12 iulie 1866. El s-a remarcat, în acest scurt timp, atât ca un teoretician al arhivisticii, cât și ca un bun practician. Exponent al generației pașoptiste, C. Bolliac a arătat un interes constant pentru istorie, din care și-a culege motivele pentru lirica sa, fiind, în același timp, autor al unor studii de istorie, în acest context, cronicile și documentele diplomatice fiindu-i de mare utilitate.

Imediat după numirea sa în fruntea arhivelor, C. Bolliac a avut în atenție o serie de măsuri organizatorice. Astfel, prin emiterea Ordonanței domnești din 24 august 1864 — act normativ prin care se desființa Comisia constituită, în același an — se reglementa problema actelor mânăstirilor secularizate, sarcina fiind preluată de Direcția Generală a Arhivelor Statului, unde erau depuse și toate actele originale aflate în posesia Comisiei. C. Bolliac s-a preocupat îndeaproape de preluarea și ordonarea arhivelor provenite de la mânăstirile secularizate, existente atunci la Comisia documentală.

Arhivistul C. Bolliac a lansat, la 26 august 1864, un apel particularilor, deținători de documente importante, cu rugămintea de a le împrumuta Arhivelor Statului spre copiere (sau achiziționare), inaugurând astfel seria de copii de pe acte particulare.

Conștient de valoarea izvoarelor arhivistice pentru scrierea istoriei, C. Bolliac a considerat necesar să reia inițiativa lui Petrache Teulescu de a publica documente din arhivă, sub forma unei reviste în care să se publice documente inedite din țară și străinătate „care ar putea interesa istoria națională“. Astfel, în 1866, a apărut, la București, „Revista Arhivelor Statului Român“ (cu subtitlul „Publicațiune a Direcțiunii Generale a Arhivelor“) seria I, „De la fondarea statului român până la Nicolae Mavrocordat“ (nebroșată și fără a fi apucat să fie difuzată, din păcate).

Asigurarea unui local adecvat pentru arhive a constituit una din prioritățile arhivistului C. Bolliac. Astfel, la scurt timp de la preluarea conducerii Arhivelor, el solicita, la 18 august 1864, localul mânăstirii secularizate Mihai Vodă din București drept sediu pentru arhive. C. Bolliac propunea ca biserica de aici să fie transformată într-un „Muzeu al domnilor României“, care să reunească cele mai prețioase obiecte istorice: „Oare n-ar fi o frumoasă idee de a aduna cu chipul acesta pe acel deal consacrat prin numele celui mai glorios domn al României toate amintirile gloriei naționale, de a ridica astfel un monument vecinic, martor nepieritor și sanctuar venerat al mărirei străbune și al drepturilor noastre?“

(DANIC, fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 524/1864, f. 270).

C. Bolliac a dovedit o grijă deosebită pentru achiziționarea de cărți și periodice care să îmbogățească fondul de carte al proaspăt înființatei biblioteci a Direcției Generale a Arhivelor Statului, foarte importantă atât pentru pregătirea arhiviștilor cât și pentru cercetarea științifică. De asemenea, realizând importanța acestei instituții culturale a țării, C. Bolliac a considerat ca fiind foarte importante pregătirea și recrutarea personalului și de aceea a stabilit, pentru prima dată, drept criteriu pentru ocuparea posturilor, concursul, socotindu-l cel mai nimerit „pentru alegerea și numirea copiștilor“.

Constantin D. Aricescu

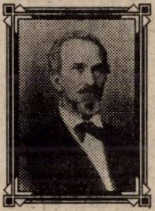

Exponent al generației pașoptiste, C.D. Aricescu (1823–1886) a manifestat încă din tinerețe preocupări multilaterale. După terminarea studiilor, reîntors în orașul natal, Câmpulung Muscel, C.D. Aricescu s-a dedicat literaturii, colaborând la diverse periodice cu lucrări literare și istorice. După ce o perioadă a fost reprezentantul Câmpulungului în Adunarea Deputaților, la 8 februarie 1869, a fost numit director al Arhivelor Statului, funcție deținută, până în martie 1870. Revine în funcție — după ce, în perioada martie–octombrie 1871, a lucrat la Domeniile Statului — și activează ca director general, până în 1876.

Urmaș al răzeșilor, crescut într-o familie pentru care mânuirea actelor asigura existența (tatăl său, Dimitrie Aricescu, a fost grămătic la Isprăvnicia județului Olt), C.D. Aricescu va ști să prețuiască tezaurul arhivistic. În vederea elaborării unor lucrări istorice, el a răscolit arhivele bisericilor și mânăstirilor din Câmpulung precum și lăzile cu acte particulare ale locuitorilor acestui târg. La Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, înainte de a fi director general, C.D. Aricescu a pășit ca cercetător. Astfel, în februarie 1868, el solicita Arhivelor Statului să-i permită „studierea și copierea unor acte publice din perioada de la 1821“(DANIC, fond DGAS, dosar 236/1862, f. 15).

În 1869, numit director al Arhivelor Statului, C.D. Aricescu venea în această instituție cu venerația față de documente, cu hotărârea de a depune eforturi pentru păstrarea lor, de a le valorifica în folosul istoriei neamului. Astfel, el a reușit să se identifice în scurt timp cu multiplele sarcini pe care le avea de îndeplinit Direcția Generală a Arhivelor Statului. Din dorința de a pune sistemul de organizare al Arhivelor în „armonie cu starea actuală a serviciului“, C.D. Aricescu a întocmit un nou regulament de funcționare al Arhivelor Statului, intrat în vigoare, la 11 iulie 1872. Pe baza acestui regulament, rămas în vigoare până în 1925, s-au stabilit prioritățile în activitatea din arhive: preluarea, achiziționarea și inventarierea materialelor documentare; înființarea arhivelor județene; diversificarea formelor de folosire a documentelor; încadrarea cu personal de specialitate și asimilarea salarizării cu cea de la alte instituții; asigurarea condițiilor de conservare a actelor, întreținerea localului de arhivă și lărgirea suprafeței de depozitare.

Conștient că din tezaurul arhivistic lipsesc nenumărate documente, C.D. Aricescu a inițiat acțiuni pentru recuperarea, măcar în parte, prin achiziționarea de la particulari și prin depistarea în arhivele și bibliotecile străine a documentelor privind trecutul poporului român.

Preocupările sale în domeniul istoriei l-au convins pe C.D. Aricescu de necesitatea punerii la îndemâna istoricilor a izvoarelor arhivistice și prin mijlocirea unor publicații de specialitate. Considerând că documentele pot face „lumină asupra multor aspecte din istoria noastră“, a propus și a susținut editarea de documente pe considerentul că până la acea dată nu exista „o istorie completă și sistematică a țării noastre. Multe din date sunt încă incerte, multe fapte necunoscute, astfel încât istoricul se afla în neputință de a pronunța judecata sa într-un mod precis“ (DANIC, fond DGAS, dosar 520/1874, f. 2).

Ideea editării unei publicații periodice arhivistice a fost promovată de C.D. Aricescu, la 3/15 mai 1869, solicitând Ministerului Instrucțiunii aprobarea pentru reapariția revistei inițiate de Cezar Bolliac. Astfel, prima publicație arhivistică, intitulată „Revista Istorică a Arhivelor României“, a apărut în 1869 și conținea „Condica de venituri și cheltuieli a Visteriei. De la leantul 7202–7212 (1694–1704)“. Următorul număr va apărea în 1873. Următoarele numere cuprindeau „Indicele de documente aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă“, broșura I, în 1874, și broșura a II-a, în 1876. Din păcate, după 1876 și acest periodic și-a încetat apariția.

Paralel cu susținerea activității publicistice desfășurate de personalul Direcției generale, C.D. Aricescu a susținut și a sprijinit și pe alți editori în publicarea de documente. În 1874, prin raportul înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, el susținea alocarea unei sume lui B.P. Hasdeu pentru publicarea documentelor istorice (DANIC, fond DGAS, dosar 520/1874, f. 2v.). De asemenea, dorind să vină în sprijinul cercetătorilor, C.D. Aricescu a insistat ca publicațiile arhivelor să aibă un preț accesibil, „să facă statul oarecare sacrificiu“, astfel încât publicațiile să se vândă „pe un preț mai mic, venind astfel în ajutorul acelora care, ocupându-se cu studiul istoriei, n-au îndestule mijloace spre a putea poseda și consulta toate cărțile necesare studiului“ (Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C.D. Aricescu*, București, 1957, p. 50). Personalitate complexă, poet, om politic, gazetar, istoric, arhivist, C.D. Aricescu face parte din pleiada de directori ai Arhivelor Statului care au trudit la propășirea instituției noastre.

Bogdan Petriceicu Hasdeu

Documentele ce ne-au rămas ca mărturii asupra vieții, activității, operei și omului care a fost B.P. Hasdeu (1838–1907), vin să confirme, cel puțin, două adevăruri de necontestat. Unul pune în discuție nedreptatea ce s-a făcut acestei personalități a vieții spirituale românești, căreia — după intrarea în neființă o bună perioadă de timp — nu i s-a acordat atenția cuvenită și nu a fost tratată pe măsura valorii sale.

Al doilea adevăr reliefat, încă din 1943, de către unul dintre cei puțini care s-au aplecat cu admirație și competență asupra personalității lui Hasdeu — l-am numi aici pe prof. A. Sacerdoțeanu — este valabil și astăzi, demonstrând că: „Viața omului fenomenal care a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu are încă multe date rămase ascunse“. Și într-adevăr, asemenea date se găsesc și astăzi, punând în lumină pasiunea cu care Hasdeu s-a aplecat asupra documentelor de arhivă pentru ca în temeiul lor — după propria-i mărturisire — să scrie „nu despre istoria moscovită, ci despre istoria română, istoria patriei mele și a străbunicilor mei“. De altfel, era mândru să recunoască, așa cum a făcut-o adesea, că este „român basarabean, fiul lui Alexandru Hasdeu, destul de cunoscut prin patrioticele sale scrieri, asupra istoriei române și despre care puteți ceti în publicațiunea dlui Kogălniceanu, «Dacia literară»“. Dincolo de faptul că dezvăluie obârșia sa, această mărturisire ne permite să apreciem că tatăl său a avut o anume influență asupra preocupărilor viitoare ale fiului. Pe baza documentelor vremii se poate aprecia chiar că influența lui Alexandru Hasdeu a fost mult mai temeinică ea resfrângându-se și asupra pasiunii pentru cercetare, în general, și pentru investigarea documentelor de arhivă, în special. O dovadă în acest sens o constituie scrisoarea din 1/13 ianuarie 1866, prin care tatăl își anunță fiul că: „Mă voi stabili la voi, poate că în România am să fac și carieră! Și de nu, o să fie și așa, numai cărți să am. Iau cu mine numai biblioteca și arhiva“, această din urmă dorință exprimând-o și în epistola, din 29 iunie a aceluiași an: „Nu aș vrea să-mi las arhiva și biblioteca, în care sunt până la 4.000 de volume, dintre care multe foarte rare, multe pretențioase“.

La rândul său, Alexandru Hasdeu se mândrea pentru ceea ce realizase fiul său, în foarte scurt timp, pe linia publicării izvoarelor de arhivă, fapt ce-l determină, în 1867, să-i recomande să persevereze pentru a pune „în lumină și în drepturile lor firești, pe baza documentelor, limba și istoria românilor“. Mai mult chiar, îl ruga ca în a sa „Arhivă istorică“, la rubrica „Descoperiri bibliografice“ să insereze date despre „descoperirea primului monument tipărit: Istoria Moldovei în limba populară; despre această lucrare unică pentru noi, nimeni nu menționează nimic, nici chiar Kogălniceanu nu știe de ea și în tratatul său despre letopisețe (vol. I) spune că avem numai monumente scrise, manuscrise, iar pe Dosoftei nu l-au inclus în letopisețul său. Această cronică rimată este foarte importantă din punctul de vedere al variantelor pe care le prezintă în comparație cu letopisețele moldovenești. (...) Anunță că intenționezi să publici separat acest monument — cel mai important al istoriei și literaturii noastre populare, cu notele și explicațiile respective, iar că editarea necesită destule cheltuieli, ca să fie atât pe măsura monumentului, cât și a timpului nostru. Menționează că rușii vor neapărat să și-l însușească pe Dosoftei al nostru. Dacă nu pentru poporul lor, măcar pentru neamul lor slav“.

Este de necontestat că mediul în care s-a format Hasdeu a fost din cel mai favorabil, dar trebuie recunoscut că desăvârșirea și afirmarea deplină a cercetătorului, arhivistului și omului de știință au fost posibile datorită calităților și pregătirii sale excepționale. Numai un cunoscător de talia sa al limbilor și paleografiilor în care au fost scrise documentele putea să pună în valoare mărturiile de netăgăduit privind istoria tuturor românilor din toate provinciile românești.

Cu atât mai bine venită și edificatoare, în același timp, este o apreciere rămasă din partea lui V. Alecsandri, care se adresa lui Hasdeu cu următoarea rugăminte: „Dintre toți compatrioții noștri, dvs. singur cunoașteți negreșit baladele lui Boian, părintele poeziei cazacilor. Între ele se găsește una care pentru noi trebuie să aibă un mare interes, căci este intitulată: «Năvălirea lui Chmelniski în Moldova sub Vasili vodă». Vă rog, foarte mult, să-mi procurați o traducere a acestei balade, dacă vă este cu putință și mă veți îndatori“. În pofida faptului că se pare a fi vorba de „Cântec pentru oastea lui Igor“, în care se vorbește despre un anume Boian, scrisoarea este semnificativă pentru a pune, încă o dată în relief, valențele și disponibilitățile lui Hasdeu, devenit, de acum, o notorietate în materie de studiere, transcriere, traducere și, nu în ultima instanță, editare a documentelor de arhivă.

Prezentându-l pe Hasdeu ca slujitor destoinic al arhivelor nu ar fi permisă trecerea cu vederea a uneia dintre preocupările sale de căpătâi, căreia îi datorăm multe din mărturiile ce au rămas să ilustreze peste veacuri istoria neamului românesc. Este vorba de grija sa permanentă de a căuta și descoperi atât în țară, cât și în arhivele străine documentele care „sunt unicele baze serioase ale unei istorii naționale pozitive“. Convins că numărul izvoarelor de arhivă, necunoscute, încă la acea dată, era foarte mare, se adresa „tuturor dlor[de] prin districte, care vor binevoi a ne comunica (...) cópii exacte; de pe textul documentelor vechi cu arătarea locului unde se află“. Un asemenea apel, ca de altfel și alte intervenții ale sale, erau determinate de constatările nemijlocite formulate în urma cercetărilor, și, în unele situații, chiar a deplasărilor făcute la fața locului, cum este cazul arhivelor din Ardeal, unde ajunsese la concluzia că: „Sub raportul numărului și importanței documentelor inedite despre trecutul național, nici o țară nu e mai avută ca Transilvania și nici una totuși n-a fost mai puțin cercetată, astfel că un nămol de tezaure istorice zace acolo necunoscute în fiecare oraș, în fiecare târgușor, adesea chiar prin sate“.

Tocmai de aceea, îi îndemna pe tineri să stăruie asupra documentelor, înlăturând „pulberea arhivelor fără a se mai scuza și dânșii că nu-i lasă gogorița de sași și de unguri, căci propria experiență mi-a probat pe deplin că oamenii de știință germani și maghiari în Transilvania se grăbesc a deschide colecțiunile lor oricum cu cea mai prevenitoare amabilitate“.

Aceeași grijă și aceleași preocupări vor fi prezente în activitatea pe care Hasdeu o va desfășura ca director general al Arhivelor Statului, continuând depistarea documentelor și urmărind aducerea lor, fie în original, fie în copie, sub oblăduirea instituției destinate să păstreze actele de identitate ale istoriei românilor. Dovadă, în acest sens, este un raport păstrat chiar în fondul Arhivelor Statului, prin care, în 1878, Hasdeu se adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice cu următoarea rugăminte: „Informându-mă că în Cernăuți și mai cu seamă la dnul profesor Sbierea se află mai multe manuscripte române importante, cu onoare vă rog să binevoiți a-mi permite ca în calitatea ce am, a face la Iași, să mă abat două sau trei zile pe acolo spre a le studia și copia“.

Îmbucurător este faptul că această laborioasă activitate a fost răsplătită pe măsura strădaniilor sale și a pasiunii depuse făcându-l să declare, cu vădită satisfacție, că „a reușit a descoperi toate documentele inedite, relative la istoria română, din vechiul Arhiv regesc al Poloniei", iar la Geneva „primul document, pe care l-am scotocit (...) emană de la un strămoș al meu".

Pentru a realiza un portret cât mai aproape de realitate, trebuie negreșit să stăruim și asupra perseverenței sale în a proteja documentele originale, convins fiind că deteriorarea sau distrugerea le-ar fi făcut irecuperabile. Nu întâmplător se oferea să transcrie documentele emise în diferite paleografii și limbi străine, acest lucru făcându-l nu numai pentru folosirea lor în scopuri personale, dar și cu intenția de a le pune la dispoziția largului front al cercetării științifice. Mai cu seamă, în cazul documentelor foarte solicitate recomanda să nu se apeleze decât la cópii după cum rezultă dintr-o adresă păstrată la DANIC, în care se specifica membrilor administratori ai Domeniilor Statului că: „nu vi se pot înainta condicele monasciresci, asemenea nici documentele originale cu data anterioară anului 1700, precum vi s-a făcut cunoscut în mai multe rânduri. Vi se înaintează inventarul documentelor originale (...) ca să alegeți acele acte de care aveți necesitate (...) și transcriindu-le toate după regulile prescrise, se vor legaliza de această direcțiune ca să vă puteți servi cu dânsele unde trebuința va cere".

Toate mărturiile documentare ce au stat la baza încercării de a contura, pe scurt, calitatea cu totul deosebită a marelui prețuitor și iubitor al arhivelor, nu fac decât să reliefeze personalitatea unui om înscris în spiritualitatea universală drept om de știință cu o vastă operă, clădită, în cea mai mare parte, pe adevărul oferit de izvoarele de arhivă. Și ce poate ilustra mai fidel această realitate decât un document din 3 iunie 1899, prin care un reprezentant al Regimentului nr. 26 Rovine se adresa astfel lui Hasdeu: „Corpul ofițeresc al acestui regiment dorește a ridica un monument istoric pe Câmpia Rovinelor, de lângă Craiova, în amintirea bătăliei date între Mircea cel Mare și Baiazid I Fulger în toamna lui 1394. Cum însă istoria scrisă posedă prea puține și chiar vagi relatări asupra acestei strălucite fapte, vă rog, ilustre maestre, să vă luați osteneala să-mi trimiteți ceva date asupra acestei bătălii și a localității probabile unde s-a dat ea. Iertați-mă că îndrăznesc să vă stric liniștea, dar la cine altul m-aș putea adresa decât la Soarele orizontului nostru istoric, care a scos la lumină ungherele cele mai ascunse ale trecutului nostru?".

• document inedit •

„Domnule Ministru,

Foarte des se întâmplă ca persoane particulare să facă cerere acestei Direcțiuni pentru a li se pune la disposițiune documente, condici etc., pentru a le consulta și a lua copii după ele, fie pentru interes istoric sau de a face genealogia familiilor; și cum personalul acestui Serviciu este foarte restrâns și în imposibilitate de a satisface persoanele particulare pentru asemenea cereri, fiindcă este absolută necesitate ca funcționarii să supravegheze, și, în acest cas, sunt forțați să neglijeze lucrările, deoarece pentru urmărirea documentelor trebuie un timp mai îndelungat, astfel că Serviciul suferă.

Pe lângă cele arătate mai sus, Domnule Ministru, localul Arhivelor este într-o stare deplorabilă din cauza vechimei lui, după cum vi s-a făcut cunoscut D-Vo(a)stre prin adresele no(a)stre Nr. 87/893; 55/898; 83/898 și 85 și 106 din anul curent, care și ace(a)sta contribuie fo(a)rte mult a nu putea satisface cu ușurință perso(a)nele interesate.

Bazat pe aceste motive, Domnule Ministru, vă rog să binevoiți a lua disposițiuni, ca până când nu se va face noul local al Arhivelor, să nu fim obligați a pune la disposițiunea particularilor documente și ori care alte acte, sperând că facerea noul local și în același timp reorganisarea Arhivelor se va face în curând, unde se va instala și o cameră de lectură și personalul mai suficient pentru a putea satisface mai cu înlesnire perso(a)nele interesate. Binvoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi încredințarea distinsei no(a)stre stime și considerațiuni/ Director General/ Hasdeu/ Sub-director, C.A. Economu/D-sale, Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice".

(27 noiembrie 1899)

Eminescu și Creangă

Nici unul dintre biografii celor doi titani ai culturii române nu consemnează prețuirea pe care aceștia au acordat-o documentului de arhivă. Probabil s-a considerat a fi un lucru lipsit de importanță, legarea de activitatea unor oameni atât de mari, de înfăptuiri etichetate drept minore.

La crearea, evidența și buna păstrare a unei mici părți din tezaurul nostru cultural și-au adus contribuția și Eminescu și Creangă, în vremea când aceștia au condus, vremelnic, o serie de instituții de cultură creatoare și ele de arhivă. Amintim, aici, perioada în care Eminescu a funcționat ca revizor școlar al jud. Iași și Vaslui, respectiv 1875–1876, precum și anii 1870–1874, în care Creangă a fost institutor la Școala primară „M. Kogălniceanu", continuatoare a vechii „Școlițe din Sărărie".

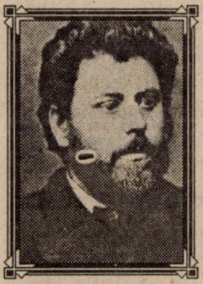

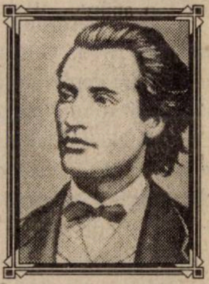

Abia numit revizor, Eminescu raporta Ministerului Instrucțiunii, la 19 iulie 1875, că „predecesorul meu, dnul Agură, lăsându-mi arhiva acestui revizorat nu tocmai în bună regulă, n-am putut încă forma tabloul de reorganizare a școlilor pentru amândouă județele" (DANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, dosar 2821/1875, f. 137). Același raport consemna și greutatea pe care o întâmpina în soluționarea diferitelor circulare și ordine rămase nerezolvate de la fostul revizor, arhiva prezentându-se sub formă de hârtii răzlețe, nefiind alcătuite dosare pe probleme. La fel ca un vechi și pasionat arhivist a pus în ordine documentele. Astfel, a clasat documentele pe ani, pe județe și pe plase, constituind, în același timp, dosare tematice. Fiecărui dosar i s-a aplicat câte o copertă pe care a scris cu creion roșu, citeț, problematica documentelor incluse în el. Nu o dată, actele erau însoțite de rezoluții și, în funcție de acestea, Eminescu făcea o însemnare privind dosarul în care trebuie clasată hârtia respectivă. La destituirea din revizorat, marele poet a lăsat succesorului său arhiva inventariată și păstrată în bune condiții. Ea se păstrează, și astăzi, la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale. La aproape zece ani de la acest moment, la 17/25 septembrie 1884, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice i-a cerut lui Hasdeu, directorul din vremea aceea al Arhivelor, să facă propuneri pentru înlocuirea șefului arhivei din Iași. Pe această adresă era trecută următoarea rezoluție: „Rugăm pe Ministeriu a regula cât mai curând în pensie pe dl Tăutu, subscrisul recomandă în locu-i pe dl Eminescu, foarte cunoscut nu numai ca scriitor, dar prosedând totodată, după cum a avut subscrisul ocaziunea de a constatat însuși, cunoștințe serioase în istorie și paleografia română“ (DANIC, fond DGAS, dosar 647, 1884, f. 96).

Numit institutor la „Școlița din Sărărie“, în 1870, Creangă a găsit instituția într-o stare deplorabilă. Arhiva școlii nu era ordonată și nici nu era păstrată în bune condiții. Nu existau nici registrele necesare înregistrării proceselor verbale, astfel că din propriu-i salariu a cumpărat un registru, i-a pus o etichetă de hârtie albă, tăiată în formă de inimă, așa cum văzuse la arhivele institutelor mai mari și i-a scris titlul: „Registru constatator inspecțiilor făcute la Școala primară nr. VII sucursala de băieți nr. 1 din Iași, de diferite persoane oficiale, 1870 octombrie 31“. A numerotat, apoi, filele registrului.

Creangă a ținut registrul de intrări și de ieșire a hârtiilor, a păstrat la dosarele școlii cópii de pe toate actele pe care le adresa Primăriei orașului și altor instituții în legătură cu bunul mers al „școliței“. Pentru păstrarea acestei mici arhive, Creangă a obținut de la Primărie — după multe insistențe — un dulap cu încuietoare pentru arhiva școlii. Dosarele cusute, numerotate, hârtiile scrise cu îngrijire, purtând fiecare număr de înregistrare, registrele bine întreținute sunt „zestrea“ pe care Ion Creangă le-a lăsat succesorului său, la plecarea din funcție. Actualmente aceste arhive se află depozitate tot la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale.

Aducând, astăzi, în memorie figurile celor doi clasici ai literaturii noastre ca prețuitori ai arhivelor, sperăm ca noblețea lor să coboare și peste profesia noastră. Poate fi o pildă pentru cei care o desconsideră, dar și pentru noi, cei care o practicăm, ajutându-ne să devenim mai demni și mai încrezători.

Gheorghe Ungureanu

Dacă despre Gheorghe Asachi se spune că este „primul arhivist“, lui datorându-i-se începuturile Arhivele Statului din Iași, atunci incontestabil Gheorghe Ungureanu (1907–1975) este cel mai important director al Arhivelor Statului din Iași, fapt meritoriu când treci în revistă personalități ca Alecsandri, Th. Codrescu, S. Zotta, pentru a aminti doar câtiva dintre ei.

Gh. Ungureanu s-a născut, la 8/21 martie 1907, la Hangu, jud. Neamț, unde a urmat cursurile școlii primare și gimnaziale. După absolvirea Liceului „M. Kogălniceanu“ din Iași și-a susținut licența în drept la Universitatea „Al.I. Cuza“ din Iași, în 1929. La Arhivele Statului din Iași, a activat din decembrie 1926 și până în 1969, când s-a pensionat. A continuat să lucreze însă până în 1975. A parcurs toate treptele profesionale: copist, copist paleograf, arhivist, arhivist principal, director regional și șef serviciu al Serviciului Arhivelor Statului din Iași. Din 1952, a devenit și cercetător principal la filiala Iași a Academiei Române.

Pentru Gh. Ungureanu, după propriile mărturisiri, arhivele au fost „casa, familia și patria“ lui. Din arhivar de nevoie a devenit arhivist din pasiune. A fost un neobosit strîngător de documente, risipite în toate hrubele, beciurile și podurile Moldovei, și de „arhive fără stăpân“. Un desăvârșit cercetător și cunoscător al istoriei instituționale, salvator al Arhivelor Statului din Iași, fapt dovedit de gestionarea tezaurului arhivistic al Moldovei în anii celui de-al doilea război mondial sau ai perioadei postbelice, marcate de evacuare, de întoarcerea din refugiu, de refacerea clădirii de la Golia. A militat, deasemenea, pentru înființarea unui laborator de restaurare. Numărul 3 din „Revista Arhivelor Moldovei“ va fi dedicat, în curând, lui Gh. Ungureanu.

Aurelian Sacerdoțeanu

A fost hărăzit arhivelor românești să fie diriguite de oameni însemnați, care și-au înscris numele în cartea de aur a spiritualității românești. Și dacă între aceștia i-am aminti doar pe Gh. Asachi, I.H. Rădulescu, pe primul director general al Arhivelor Statului, Grigore Bengescu II, pe Cezar Bolliac, Grigore Manu, C.D. Aricescu, pe B.P. Hasdeu și Dimitrie Onciul, ori pe Constantin Moisil am socoti suficient, rolul lor fiind determinant în organizarea, afirmarea dezvoltarea și, nu în puține situații critice, salvarea Arhivelor Statului, care, în mod justificat, au devenit astăzi — și prin lege — Naționale.

Dar marile valori ale spiritualității românești nu au stăruit doar asupra destinelor instituției Arhivelor, ci s-au aplecat cu toată probitatea lor profesională asupra științei arhivistice ca disciplină, nu atât auxiliară, cât mai cu seamă, de-sine-stătătoare, cu principiui proprii, definitorii în ceea ce privește arta prelucrării, păstrării și folosirii mărturiilor de arhivă. Între cei mai de seamă teoreticieni ai arhivisticii noastre un loc aparte îl ocupă istoricul, profesorul universitar și, nu în ultima instanță, arhivistul Aurelian Sacerdoțeanu.

Mărturie în acest sens stă bogata operă lăsată în urmă, compusă din studii, articole, metodologii de lucru, sinteze, cursuri universitare și, mai cu seamă, manualul de specialitate, publicat abia în 1971, dar după o îndelungată experiență acumulată în plan profesional și pe tărâm didactic.

Dispunând de o aleasă instruire și o inegalabilă putere de analiză, A. Sacerdoțeanu a contribuit în mod determinant la îmbogățirea teoriei și practicii arhivisticii românești. Dispunând de o aleasă instruire și o inegalabilă putere de analiză, A. Sacerdoțeanu a contribuit la îmbogățirea teoriei și practicii arhivisticii românești. Convins că această disciplină asimilată științelor auxiliare ale istoriei și-a depășit propria condiție, fostul director general al Arhivelor Statului nu-și ascundea satisfacția pentru că a fost „unul dintre cei dintâi care au militat și au contribuit ca arhivistica să-și ocupe locul la care avea dreptul“.

Demn de remarcat este faptul că întreaga sa operă teoretică și practică s-a clădit pe experiența acumulată și pe cercetările efectuate pe tărâm arhivistic în diverse țări, concluziile desprinse fiind coroborate cu tradiția românească pe care istoricul, profesorul și arhivistul au știut să o pună în valoare. Semnificativă, în acest sens, este chiar propria sa apreciere făcută în prefața manualului abia amintit: „Prin îndelungatele noastre cercetări, printr-o practică, fostă și ea destul de îndelungată și prin adâncirea continuă a teoriei arhivistice, credem că (...) aducem o contribuție importantă în știința arhivistică românească".

În ce au constat, sau altfel spus, care au fost principalele contribuții de ordin teoretic și practic ale lui A. Sacerdoțeanu? În primul rând, afirmarea unei discipline auxiliare și recunoașterea ei ca știință de–sine–stătătoare, cu rol însemnat în susținerea cercetărilor științifice, indiferent de domeniul abordat. Apoi, prin demonstrarea, fără putință de tăgadă, a rolului practicat al arhivelor în redarea și susținerea adevărului istoric, pentru că, așa cum aprecia, încă la începutul carierei sale, „numai cercetând arhivele, numai verificându-le conținutul și cunoscându-l temeinic se poate păși la scrierea istoriei adevărate".

Dar, contribuția cea mai însemnată a lui A. Sacerdoțeanu constă, după opinia noastră, în consacrarea unor termeni noi, și, mai cu seamă în stabilirea diviziunilor arhivistice, valabile și astăzi, care în viziunea sa erau grupate astfel: **arhivologia**, sau teoria arhivelor, referitoare la istoria arhivelor și arhivisticii în general, precum și istoria dreptului arhivistic și istoria fondurilor arhivistice; **arhivotehnia**, adică tehnica arhivistică, cea care presupune urmărirea procesului de creare a documentelor (arhivaliilor), selecționarea, prelucrarea și folosirea lor; **arhiveconomia**, care are ca obiect administrarea generală externă a arhivelor și a documentelor de arhivă.

Desigur, după mai bine de un sfert de veac care s-a scrus de la editarea menționatei lucrări, atât teoria, dar mai cu seamă practica arhivistică au evoluat în așa măsură încât, astăzi, a devenit necesară editarea unui nou manual, sau, de ce nu, chiar a unui tratat de specialitate. Indiferent de natura lucrării, cei care s-ar încumeta să o elaboreze nu o pot face decât având ca punct de referință experiența de o viață cuprinsă în manualul lui A. Sacerdoțeanu.

Conștient că fără o cunoaștere strictă a existentului din depozitele proprii nu poate fi concepută efectuarea celorlalte operațiuni specifice muncii de arhivă, încă din 1938, la scurt timp după ce fusese numit la cârma Arhivelor Statului, A. Sacerdoțeanu emitea un ordin circular privind alcătuirea unui „Inventar general al documentelor" din depozitele instituției diriguite. După cum avea să remarce peste zece ani de la inițiativa sa, atunci, „a fost vorba de o repertorizare generală a tuturor fondurilor existente în acel moment în depozitele noastre. Indicațiile sumare din acea dispoziție au dus la rezultatul scontat și, în anul următor, a putut exista «Inventarul Arhivelor Statului», cea dintâi lucrare arhivistică de acest fel apărută la noi".

De altfel, nu numai în acest caz se poate vorbi de o noutate în materie, pentru că toate aspectele teoretice și practice, abordate de arhivistul desăvârșit, care a fost A. Sacerdoțeanu, au reprezentat, practic, elemente novatoare, de care actuala și viitoarea știință arhivistică nu va putea face abstracție. În sprijinul afirmației de mai sus poate fi adusă ca argument, preluarea conceptelor de **ghid de arhivă**, **inventar general de arhivă**, **inventar**, **indice, și catalog arhivistic**, toate prezentate într-un util instrument de lucru, la care s-au adăugat noțiunile de **registru general de arhivă**, **dosarul fondului arhivistic** și altele asemenea, noțiuni regăsite astăzi în *Normele tehnice de lucru privind desfășurarea activității în Arhive.*

Aceeași contribuție esențială la completarea teoretică și practică a științei arhivistice a fost adusă și în domeniul folosirii documentelor de arhivă, din acest punct de vedere detașându-se metodologia transcrierii vechilor documente românești, publicată în „Revista Arhivelor", încă din 1939. Convingerea permanentă a lui A. Sacerdoțeanu a fost aceea că toate operațiunile arhivistice, de la înregistrarea documentelor la prelucrare, selecționarea, inventarierea și folosirea lor în diverse scopuri, nu pot fi realizate decât cu ajutorul unor „oameni competenți care sunt arhiviștii". De aceea, într-un amplu studiu publicat, în 1945, în „Hrisovul", aprecia că „arhivistul trebuie să aibă aceeași formație ca istoricul. Totuși se deosebește de acesta deoarece el trebuie să meargă mult mai în adâncime în diverse cunoștințe, care lui i se cer în amănunt. Aceste cunoștințe le capătă arhivistul printr-o serie de discipline, cunoscute în general sub numele de științe ajutătoare ale istoriei, care sunt tot așa de ajutătoare și arhivistice înseși". Adevăr rămas neclintit de-a lungul anilor, iar astăzi, mai valabil ca oricând, mai cu seamă că poate proba, în mod indubitabil și susține ideea existenței, unei științe de sine stătătoare: arhivistica.

Succinta trecere în revistă a principalelor probleme de ordin teoretic și practic abordate de-a lungul unei intense activități desfășurate pe tărâm arhivistic de către A. Sacerdoțeanu este suficientă pentru a demonstra nu numai contribuția sa covârșitoare la îmbogățirea conținutului unei discipline cu valențe speciale, dar și pentru a ilustra perenitatea tezelor și concepțiilor enunțate, care au rămas la fel de actuale până în zilele noastre. Și ce poate fi mai convingător în acest sens decât faptul că astăzi, toți cei ce încearcă, prin diverse forme de instruire să contribuie la formarea noii generații de arhiviști, folosesc cu cerbicie prelegerile și cursurile universitare gândite, redactate și susținute de A. Sacerdoțeanu. Dar, stăruind asupra celor supuse atenției, putem desprinde și o altă concluzie: anume, că tot ce ne-a lăsat marele nostru mentor ar trebui preluat și completat cu ceea ce știința arhivistică, într-o formă sau alta, a impus în plan teoretic și practic de-a lungul anilor. Iar, într-o altă perspectivă, sperăm, nu prea depărtată, s-ar impune și realizarea unei lucrări — fie sinteză, fie monografie, sau orice alt caracter ar avea — dedicată operei și activității, dacă nu celui mai mare, oricum, unuia dintre titanii arhivisticii românești.

Până la împlinirea acestui vis, să remarcăm modestul act săvârșit în anul de grație 2000, când am avut îndrăzneala să sperăm și am obținut aprobările necesare pentru ca Școala Națională de Arhivistică să-i poarte numele. Era și firesc, întrucât, după desființarea vechii Școli, A. Sacerdoțeanu a făcut ca tradiția învățământului arhivistic să supraviețuiască prin Catedra de specialitate din cadrul Facultății de Istorie a Universității București, nucleu ce a putut să existe datorită probității profesionale, erudiției și respectului impuse de ilustrul nostru înaintaș.

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

„Nr. 324, din 1941 martie 24/

Dlui General Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român

Domnule General,

Este îndeobște cunoscut că fundamentul cultural al unui stat stă în crearea, păstrarea și organizarea a celor trei categorii de materiale istorice care stau în: arhive, biblioteci și muzee.

Îndrăznim să înfățișăm binevoitoarei Domneii Voastre atenții situația celei dintâi, adică a Arhivelor Statului la noi. Vechi de când e statul însuși ca organizație de cancelarie, devin instituții de stat încă de timpuriu, din 1831. Suntem astfel înaintea Angliei, care își întemeiază arhive de stat, în 1838, și decât Austria, care la are abia din 1875, fără a arăta altele, ale vecinilor noștri, mult mai noi.

De la întemeiere și până azi, Arhivele Statului și-au îmbogățit tezaurul arhivistic cu bogatul fond al documentelor istorice (întregul fond al bunurilor mânăstirești și ale Statului, cu condicile domnești, arhivele administrative și judecătorești câte s-au putut strânge. Materialul adunat până acum este deosebit de important. Peste 200.000 hrisoave domnești, cărți boierești și zapise sătești, a căror vechime începe cu sec. XIV; peste 1.500.000 dosare și condici cuprinzătoare de izvoare istorice de tot felul a căror vechime începe cu domnia lui Constantin Brâncoveanu și aproape 50.000 volume de cărți tipărite, unele exemplare unice în București. Acestea toate alcătuiesc cel mai bogat fond arhivistic din regiunea noastră europeană, care se poate mări cu toate arhivele de registratură ale instituțiilor de stat, județ și comună, care nu mai sunt necesare uzului comun, sau sunt scrise cu litere cirilice. Din ceea ce avem acum se poate cunoaște istoria neamului sub toate aspectele sale, evoluția teritorială a statului, viața economică și spirituală, într-un cuvânt, tot ce are atingere cu civilizația românească. Din acest material nu se cunoaște nici a zecea parte încă și mai puțin este pus în circulație, fie din lipsă de cercetători specialiști, fie din lipsa mijloacelor de clasare, depozitare și punere la îndemână.

Pentru a putea să-și îndeplinească menirea, Arhivele Statului trebuie să aibă o organizare corespunzătoare, sub un împătrit punct de vedere: **1. social potrivit**; **2. personal suficient și bine pregătit**; **3. material necesar pentru organizare și lucru**; **4. publicații arhivistice de îndrumare, de indice și inventare**.

Actuala situație nu corespunde decît în mică parte dezideratelor arhivistice, pentru că: **1.** nici una din Arhivele Statului nu are local potrivit. Acela al Arhivelor Generale din București, cu cel mai prețios tezaur arhivistic, este insuficient, nepractic, rău întreținut, neaerisit și umed. Arhivele din Iași au local mai bun la m-rea Golia, dar insuficient și supus ruinării. Cele din Craiova n-au local. Numai la Cluj ne bucurăm de un local adaptat situației, însă acum l-am pierdut și pe acela spre a sta cu bine la Sibiu. În nici o parte nu mai este loc pentru creșteri; **2.** în toate arhivele, personalul este insuficient ca număr și nestabil din cauza salarizării. Cu cel existent abia se poate face față lucrărilor curente lăsîndu-se la o parte lucrările speciale de arhivă; **3.** toate arhivele sunt lipsite de materialul de lucru: fișiere, clasoare, rafturi, săli de studiu etc., cum și de materialul de birou: cartoane, cutii, mape, fișe, cămăși de documente, repertorii, enciclopedii, ediții de documente etc. Această situație se datorește și faptului că arhivele instituțiilor nu sunt organizate în nici un fel. O dată ce astfel de arhive sunt depuse la Arhivele Statului, trebuie o muncă grea și îndelungată numai pentru clasare, întocmirea opiselor și indicelor devenind aproape imposibilă. De aceea, se cere cu urgență și neapărată trebuință organizarea întregului serviciu de arhivă.

Reorganizarea acestui serviciu obligă la: crearea responsabilității serviciului de registratură la instituțiile de stat; depunerea regulată și sistematică la Arhivele Statului a celor ieșite din uz; înmulțirea direcțiunilor regionale după nevoile locale și tradiția istorică; întemeierea de localuri proprii după normele arhivistice, cu spațiu suficient și loc disponibil pentru creșteri; formarea unui personal bine pregătit și conștient de misiunea sa, pentru care există Școala de Arhivistică; punerea la îndemână în mod sigur a materialului necesar și crearea de fonduri permanente pentru publicațiile arhivistice, fără de care toată rîvna arhiviștilor rămîne tot infructuoasă.

În ceea ce privește Arhivele Statului din București, construirea unui local nou, adecvat scopului, este de absolută și urgentă necesitate. Ar lua astfel sfîrșit încercările în acest sens, care s-au făcut, fără curmare, din anul 1832 și pînă azi. Locul ales trebuie să fie sănătos, de suficientă întindere și cu înlesnire pentru transportul cercetărilor. O comisie de specialiști arhiviști și arhitecți întocmită de Onor Minister al Instrucției Publice, Educației și Cultelor, ar putea alege locul și dispune asupra acestei chestiuni.

Facem această prezentare în vremuri deosebit de grele, cînd tac muzele, cum se spune de mii de ani încoace. Ne dăm seama de toate acestea, domnule general, însă credem în viitorul nostru și în tăria acestui neam așezat de Dumnezeu la răscrucea tuturor relelor. Dar mai știu că la fiecare vreme de răscruce, el și-a găsit conducătorul care să biruiască vremea. Acum, am fost la una din aceste răscruci biruite și știu că ducerea în nesfârșit a acestei biruinți naționale își înfinge adânc nenumirea în trecutul multimilenar al epopeei neamului nostru, mărturisit de scriptele arhivistice, care trebuie conservate și salvate cu orice preț.

Pentru aceste motive, rugăm respectuos pe Excelența Voastră să binevoiască a fi și protectorul Arhivelor Statului.

Cu adânc respect/A. Sacerdoțeanu/
Directorul general al
Arhivelor Statului".

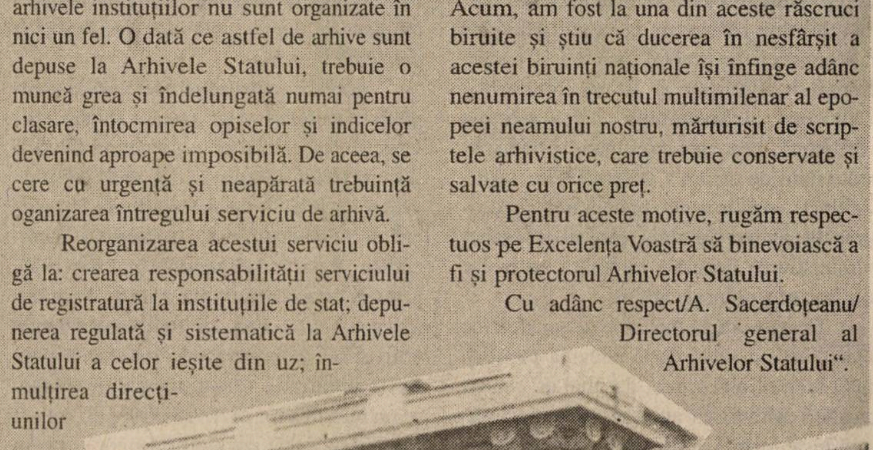

David Prodan

Înainte de a fi istoric a fost arhivist. David Prodan (1902–1992) și-a desfășurat activitatea mai întâi în Arhivele Statului (1924–1937), iar după aceea la Biblioteca Universitară din Cluj. Chiar și după ce a părăsit instituția Arhivelor, savantul a lucrat în permanență pentru salvarea și organizarea arhivelor din Transilvania. El a înțeles ca nimeni altul rostul social al acestei instituții, rolul ei fundamental pentru știința și cultura națională. În acest sens, se cuvine a fi amimtită afirmația istoricului: „Eu, toată viața, am fost arhivist“. Prodan și-a început activitatea la Direcția Regională Cluj a Arhivelor Statului, la 1 aprilie 1924, alăturîndu-se istoricului Ștefan Meteș, directorul fondator al instituției. Timp de 14 ani, s-a dovedit a fi cel mai bun arhivist clujean, atât în activitățile de serviciu propriu–zise, cât și la conducerea Direcției, în lungile perioade de absență ale directorului.

Pe lângă contribuțiile esențiale la practica arhivistică clujeană din perioada interbelică, Prodan și-a adus contribuția într-o serie de probleme majore ale acestui domeniu. Într-un articol intitulat „Arhivele Statului din Cluj“, publicat în „Revista ilustrată“, din 1934, tânărul arhivist a prezentat, succint, rolul instituției pe care o slujea. În concepția sa, misiunea Arhivelor consta în: **a)** păstrarea materialului „în astfel de condiții încât să se asigure o durată indefinită și să fie astfel clasat încât să fie cât mai accesibil cercetătorului istoric“; **b)** „să fie un centru din care să se propage în marele public respectul și grija de păstrare a documentului istoric oriunde s-ar găsi el“ și **c)** „să fie însăși *(arhiva, n.n.)* prin personalul ei o instituție activă, un laborator din care să iasă publicații de documente și lucrări istorice“.

Într-o serie de articole publicate în revista „Gând românesc“, Prodan atrăgea atenția opiniei publice precum, dar și forurilor de decizie asupra arhivelor noastre din Ungaria, pe care le prezenta în detaliu, sugerând repatrierea lor grabnică, prin aplicarea tratatelor internaționale. Tânărul arhivist incrimina, în context, atitudinea autorităților române față de Direcția Regională Cluj, care nu avea depozite corespunzătoare, ceea ce provoca distrugeri zilnice ale tezaurului arhivistic. „În 11 ani de zile — constata el cu durere și indignare —, nu s-a găsit un local pentru salvarea arhivelor vechi și n-a avut cine să facă o intervenție diplomatică energică pentru a ne pune în drepturile noastre cuprinse în tratate“.

Preocupările arhivistului s-au orientat, precumpănitor, spre de istoria socială, răscoala lui Horea, românii din Țara Făgărașului. Istoricul a contribuit, fără îndoială, în mod hotărâtor, la realizarea seriei „Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj“, intitulat *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului* (1935), coordonat de Ștefan Meteș. În același an, publică, în „Gând românesc“, „Din ecourile răscoalei lui Horea în străinătate“, pentru ca, în 1938, după plecarea din Arhivele Statului, să poată susține teza de doctorat, și prima sa lucrare majoră, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, operă care a adus inovații importante de ordin documentar și metodologic.

Sediul din Cluj–Napoca al Direcției Județene a Arhivelor Naționale

La 1 februarie 1937, Prodan era detașat, pentru un an, la Biblioteca Universitară, „spre a inventaria arhiva veche a acelei instituții“, urmând să primească salariul în continuare de la Arhive. La 1 decembrie același an, detașarea devine definitivă. Încetând să mai fie salariatul arhivelor clujene, Prodan n-a încetat o clipă să le cerceteze cu asiduitate și să se îngrijească de soarta lor. La întoarcerea din refugiul sibian (1940–1945), Arhivele Statului n-au obținut decât parțial sediul cumpărat în 1937, astfel încât activitatea instituției a intrat într-o criză, depășită abia în 1949. Numit director al Secției Arhive, va întreprinde, în 1950, o nouă tenativă de salvare a arhivelor. Într-un „Memoriu asupra stării arhivelor istorice din regiunea Cluj“, se cerea sprijinul Comitetului regional Cluj al PMR pentru controlul mișcărilor de arhivă din momentul aplicării reformei administrativ–teritoriale. Memoriul cuprindea și o descriere succintă a principalelor arhive istorice din regiunea Cluj.

Se cuvine a fi menționată, în acest context, activitatea extraordinară dusă de D. Prodan între 1948–1950 pentru salvarea arhivelor și a bibliotecilor Transilvaniei. O dată cu trecerea Arhivelor Statului în subordinea Ministerului de Interne, în ianuarie 1951, se încheie etapa legăturilor formale dintre Arhivele clujene și David Prodan. Pentru arhive, David Prodan a fost un specialist exemplar, care nu s-a limitat doar la munca de execuție și rutină, ci, cu pasiune și spirit creator, a contribuit la afirmarea arhivisticii românești. El a direcționat ani la rând activitatea Direcției Regionale Cluj și poate fi socotit, din această perspectivă, unul dintre întemeietorii arhivelor românești din Transilvania după Marea Unire.Un merit incontestabil al istoricului David Prodan constă în rezultatele campaniilor sale de salvare a arhivelor ardelene. Arhivistica romnească își revendică în personalitatea lui David Prodan pe unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai săi. ■

Grupaj realizat de:
**Maricica IFRIM, Maria IGNAT,
Ioana Alexandra NEGREANU,
Ioan DRĂGAN**
(dr. în istorie, director
al Direcției Județene
a Arhivelor Naționale,
Cluj–Napoca),
Corneliu–Mihail LUNGU
(care ne-a pus la dispoziție
și cele două documente inedite
reproduse anterior)

Arhivele Naționale: o privire din interior

Serviciul Arhive Feudale, Personale și Colecții

Documentele feudale apar în fondurile arhivistice începând cu secolul al XIV-lea, fiind emise de cancelariile domnești și de alte instituții care au ființat pe teritoriul țării noastre. Este vorba despre actele emise de cancelariile Moldovei și Țării Românești, cele mai vechi fiind cele din 1368, de la Vladislav I Vlaicu, pentru Țara Românească, iar pentru Moldova, documentul din 1392, de la Roman Mușat. Majoritatea lor consfințeau stăpânirea unor moșii, schimburi de proprietăți, danii, precum și diverse privilegii. Cea mai mare parte a ajuns la mânăstiri și la celelalte așezăminte ecleziastice o dată cu moșiile primite ca donație, cumpărate sau luate de la țărani.

Cele mai multe și mai vechi acte provin de la instituțiile ecleziastice, oferind informații prețioase asupra evului mediu. Ele au intrat în depozitele Arhivelor Naționale o dată cu în momentul secularizării averilor mânăstirești. Fiind, în general, acte prin care se consfințeau anumite drepturi, proprietăți, privilegii și deci legate de pământul ce trecea în stăpânirea statului era și normal ca să fie luate și documentele proprietăților. Ele au fost inventariate, iar o dată cu încheierea acestei operațiuni, a fost posibilă trecerea și la elaborarea unor lucrări cu caracter științific, între care *Indicii cronologici* pentru cele provenite de la mânăstirile din Țara Românească, și a *Cataloagelor de documente*, publicându-se până în prezent cinci volume și un supliment, pentru Moldova, și șapte volume pentru Țara Românească.

În evul mediu, biserica era un mare latifundiar, nenumărate fiind în acest caz documentele prin care se dăruiau mânăstirilor moșii, sate, venituri, scutiri de dări și slujbe. Putere economică se explică prin rolul însemnat pe care biserica l-a avut în conducerea politică a Țărilor Române. Documentele mânăstirești acoperă o perioadă de cinci secole de istorie.

Mitropoliile, episcopiile, mânăstirile și bisericile erau locuri în care actele se păstrau în oarecare siguranță. La Mitropolia Moldovei, se aflau în păstrare documente importante depuse aici de diferite persoane, acte pe care mitropolitul Dosoftei le-a dus cu el în Polonia, în 1673. De asemenea, și Mitropolia din București avea în păstrare actele cele mai importante ale țării. Acestea sunt mărturii documentare pentru studierea vieții economice, politico–sociale și culturale a statului român. Amintim faptul că așezămintele ecleziastice au fost primele instituții de cultură, ele găzduind primele școli, primele tipografii, primele ateliere pentru copierea manuscriselor și pentru înfrumusețarea acestora cu miniaturi.

Serviciul arhivistic feudal conține documente care provin de la mitropoliile Țării Românești și Moldovei, de la episcopiile Argeș, Buzău, Râmnic, Huși și Roman și de la numeroase mânăstiri din Țara Românească (Arnota, Căldărușani, Cotroceni, Dintrunlemn, Bistrița, Cozia, Tismana ș.a.) și din Moldova (Râșca, Frumoasa, Neamț, Secu, Socola, Golia, Bârnova, Barnovschi, Bisericani etc.).

Din multitudinea fondurilor ecleziastice, prezentăm pe cel al Episcopiei Argeș, înființată ca așezământ ecleziastic de acest rang la 18 octombrie 1793, la propunerea mitropolitului Dositei. Eparhia ei cuprindea județele Argeș și Olt. Ca mânăstire, așezământul este însă de dată mult mai veche. Mânăstirea Curtea de Argeș, ridicată la marginea moșiei Flămânzeștilor, a fost zidită din temelie de Neagoe Basarab și Doamna Despina, între 1515–1517. Construcție de o rară frumusețe, ea a fost ridicată pe locul primei

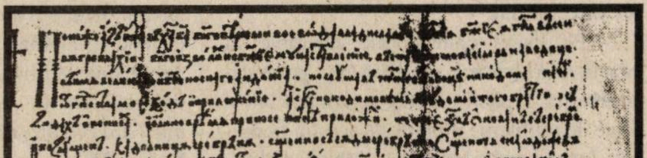

Hrisovul lui Vladislav I Vlaicu, domnul Țării Românești, pentru m-rea Vodița (1374), unul dintre cele mai vechi documente interne păstrate din Țara Românească

mitropolii a Țării Românești, înființată în 1359, care fusese mutată la Târgoviște, capitala țării. Biserica, zugrăvită, în 1526, de Dobromir zugravul, prin grija voievodului Radu de la Afumați și a Doamnei Ruxandra, a avut mult de suferit de la oștile lui Gabriel Bathory, în 1611, și de la cele turcești, în perioada războaielor dintre 1769–1774, 1786–1791, precum și în urma cutremurelor din 1802 și 1838, a incendiilor din 1813, 1866 și 1867. De aceea, i s-au făcut în mai multe rânduri reparații și restaurări, începând cu refacerea picturii, sub Petru Cercel (1583–1585), dar mai ales restaurarea executată de arhitectul Lecomte du Nouÿ, din 1875.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, această mânăstire a intrat sub conducerea călugărilor greci, fiind scoasă de sub dependența acestora prin hrisovul lui Matei Basarab, din 1639. Primul episcop, Iosif al Argeșului (1793–1820), a înființat o școală și un grup de zugravi de biserici, iar în 1836, s-au deschis cursurile Seminarului Episcopiei Argeș. Acest fond arhivistic se compune din 186 de pachete, cuprinzând 2.490 de documente foi volante, din anii 1451–1893, 197 de dosare dintre 1845–1890 și opt condici de documente și pomelnice cuprinse în colecția „Manuscrise". Fondul Episcopiei Argeșului cuprinde și documente referitoare la metohurile mânăstirii: m-rea Antim, din București, schiturile Bascov, Bădiceni, Brădășești sau Brătășești, Brădelul, Merișul sau Corbii de Piatră, Prosia, Robaia, Stănișoara, Văleni, din jud. Argeș, Sopot, din jud. Olt, Berislăvești și Ostrov, din jud. Vâlcea.

Materialele documentare se referă la vânzări și cumpărări, scutiri de dări, acordare de privilegii, procese și hotărnicii pentru moșiile: Albești, Arefu, Boari, Brătiani, Ciofrângeni, Corbeni, Golești, Leurdeni, Merișani, Mușătești, Tigveni, Toplița, Gura Bascovului, Valea Sasului, Vâlsănești ș.a., din jud. Argeș, Năeni, din jud. Buzău, Aninoasa, Cărpenișul, Ruși, Schei, din jud. Dâmbovița, Dragoslavele, Izvorani, Nucșoara, din jud. Muscel, Dobrosloveni, Dranovățu, din jud. Romanați, Negulești, Paraipani, din jud. Vlașca și multe altele.

De asemenea, se referă la veniturile închinate episcopiei, din: bălți (Saltava, jud. Ialomița), livezi (Cornet, Golești, Sasu, Ștefănești), mori și pive din Argeș și Topolog, la Alimănești, Bădiceni, Domnești ș.a., ferăstrău pe Râul Doamnei, locuri, case, prăvălii, scaune de carne și cârciumi la Argeș, București (în mahalalele Negutători, Podul Calicilor, Sfântu Gheorghe–Vechi, Șelari, Șerban Vodă), Pitești, Slatina, în portul Cetatea. Demne de semnalat sunt și actele prin care i se închină venitul de la vama Argeșului, de la Ocna Mică, Pitești, Vadul Vidinului, Zimnicea și de la târgul din Ștefănești, cășăria din județul Pădureților, mină de sare, dreptul de judecată în Argeș și alte drepturi, scutiri și privilegii obișnuite, ca dreptul de a cumpăra, în exclusivitate, pământ pe unele moșii (Corbi, Cârstinești, Curtișoara), dreptul de a folosi pe orășenii din Argeș la dregerea morilor mânăstirii (1656). O parte dintre acte se mai referă la supunerea forțată a locuitorilor la diferite munci, executarea clăcii, nesupunerea locuitorilor și fuga de pe moșii (sec. XVIII–XIX), vânzarea de rumâni și țigani și răscumpărarea din rumânie, sumele stabilite pe seama mânăstirilor pentru acoperirea datoriilor țării. Semnalăm și documentele care oglindesc conflictul între mânăstirea Argeș și Soleiman aga, din Rusciuk, și stabilirea hotarului dinspre imperiu al jud. Vlașca, spre a nu mai fi încălcat (1765), mutarea la Văleni a călugărițelor de la schitul Prosia (1828).

Documentele au fost publicate sub formă de text integral, regest, rezumat sau mențiune în numeroase publicații sau au servit drept bază de informare pentru numeroase lucrări, din care exemplificăm: Gr. Mușceleanu, „Curtea de Argeș", în „Calendarul Antic", 1862; Aurelian Sacedorțeanu, „Vechimea m-rii Argeșului", în „Biserica Ortodoxă Română", LVI, 1938; N. Iorga, „Acte ale m-rii Curtea de Argeș", în „Studii și documente", XIV; I. Corfus, „O descriere a m-rii Curtea de Argeș, din anul 1813", în „Revista Istorică Română", XV, 1945; I. Ionescu, „M-rea Argeșul în istorie și artă", în „Mitropolia Olteniei", 7–8, 1967, precum și în *Catalogul documentelor Țării Românești*, în cele șapte volume ce acoperă perioada 1368–1653. ■

Silvia VĂTAFU–GĂITAN,
șef Serviciu Arhive Feudale, Personale și Colecții

Fondurile Personale și Familiale

Serviciul Arhive Feudale, Personale și Colecții deține peste 350 de fonduri personale și familiale care conțin documente emise între sec. XV–XX, în limbile română, franceză (medievală și modernă), engleză, germană, spaniolă, italiană, turcă, latină, armeană, rusă ș.a., și care se desfășoară pe 460 de metri liniari.

Dintre fondurile personale, menționăm (în ordine alfabetică): Ion Antonescu, Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu, Nicolae Bălcescu, Miron Cristea, Alexandru Ioan Cuza, B.P. Hasdeu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, Ștefan Milcu, Ion Mihalache, Iuliu Maniu, Ioan Rațiu, Vasile Stoica și Nicolae Titulescu, iar dintre cele familiale — Brătianu, Cantacuzino, Filitti, Filotti, Ghica, Hurmuzaki, Karadja, Mocioni, Stârcea, Sturdza și Suțu. Creatorii fondurilor sunt personalități din domeniile: politic, militar, diplomatic, artistic, juridic, administrativ, economic, religios, al învățământului și al științei.

Fondurile conțin foarte multe genuri de documente, dintre care amintim doar documentele oficiale (tratate internaționale, ordine, rapoarte, adrese), jurnalele, memoriile, studiile și lucrările științifice, corespondența particulară, manuscrisele literare și actele de proprietate. Acestea conțin informații care se regăsesc în fondurile instituțiilor de stat și puncte de vedere sau viziunea personală a creatorului de fond asupra unui eveniment ori asupra altor persoane.

Spre exemplificare, vom prezenta, în continuare, succint, două fonduri.

Fondul familial Brătianu conține documente dintre 1850–1948. Actele se referă la războiul de independență, Comisia Europeană a Dunării, situația economică a României și capitalul străin, minoritățile etnice, situația internațională, Partidul Național Liberal, alegeri, știința istoriei și proprietățile familiei.

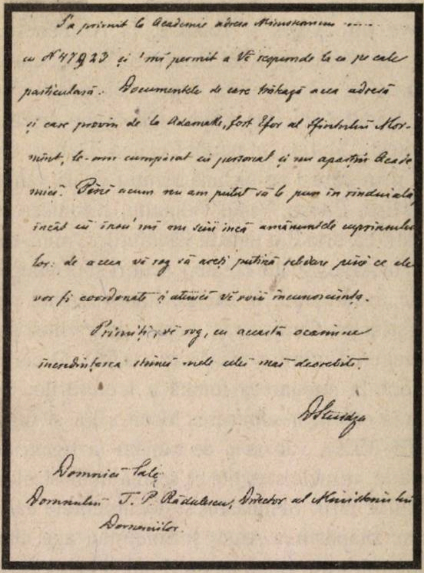

S'a primit la Academie adresa Ministerului ..... cu N° 47923 şi 'mi permit a Vă respunde la ea pe cale particulară. Documentele de care trătează acea adresă şi care provin de la Adamaki, fost Efor al Sfîntului Mormînt, le-am cumpărat eŭ personal şi nu aparţin Academiei. Pînă acum nu am putut să le pun în rînduială, încât eŭ însu'mi nu sciŭ încă amănuntele cuprinsului lor: de aceea vă rog să aveţi puţină răbdare pînă ce ele vor fi coordonate şi atunci vă voiŭ încunosciinţa.

Primiţi, vă rog, cu acestă ocasiune încredinţarea stimei mele celei mai deosebite.

D. Sturdza

Domniei Tale
Domnului T. P. Rădulescu, Director al Ministerului Domeniilor.

28 septembrie 1892: adresa Academiei Române, semnată de D.A. Sturdza, către T.P. Rădulescu, director în Ministerul Domeniilor, referitoare la documentele achiziționate de la un fost efor al Epitropiei Sf. Mormânt

Un alt fond foarte valoros este fondul personal Vasile Stoica (1869–1948). Documentele acestui fond se referă la contribuția creatorului fondului la Marea Unire și la dezvoltarea diplomației românești, popularizarea României în SUA, eforturile de a forma o legiune de imigranți și prizonieri români în primul război mondial, românii din Bulgaria, Albania, Transnistria și Timoc, minoritățile naționale din România, problema Dunării ș.a.

Printre cele mai importante documente se află Convenția româno-rusă din 1877, corespondența diplomatică de la 1877–1878 și 1912–1913, Tratatele de pace din 1919 și stenogramele unor ședințe ale Conferinței de pace din același an.

Documentele cuprinse între 1940–1946 vorbesc despre relațiile româno-germane, Dictatul de la Viena și atrocitățile horthyste din Transilvania de N–E ocupată. Găsim aici depoziția lui Iuliu Maniu în procesul lui Ion Antonescu, precum și o bogată corespondență a lui Ion I.C. Brătianu cu regele Carol II, Eduard Beneș, Nicolae Titulescu, Alexandru Vaida–Voevod ș.a.m.d.

Fondurile personale și familiale sunt mult solicitate de cercetători pentru bogăția de informații, pitorescul și forța acestor documente care permit reconstituirea atmosferei specifice diverselor perioade istorice. ■

Crisanta ILIE,
arhivist, Serviciul Arhive Feudale,
Personale și Colecții

Colecții

Prin colecție, se înțelege totalitatea documentelor grupate de un creator sau deținător, conform unui anumit criteriu (tematic, cronologic, particularități externe, suport, limbă etc.), fără a se ține seama de existența unei legături organice. Astfel, în conformitate cu zona geografică de proveniență, sunt alcătuite următoarele colecții: **Documente bucovinene (Consiliul Aulic de Război pentru Bucovina), 1403–1786** (1.834 u.a.); **Documente Moldovenești, 1429–1943** (2.300 u.a.); **Documente muntenești, 1473–1930** (9.500 u.a.); **Colecția de documente privind Transilvania, 1253–1934** (1.631 u.a.). După criteriul de limbă, sunt organizate colecțiile: **Documente armenești, 1708–1959**, (3.769 u.a.) și **Documentele turcești, 1227–1877** (2.476 u.a.). Mai amintim și colecția **Manuscrise, 1385–1989** (2.282 u.a.), organizată după genul de documente, sau colecția **Peceți II, 1263–1876** (619 u.a.), alcătuită după forma de păstrare. În afară de acestea, mai sunt colecțiile întocmite de persoane particulare, organizate de posesorii lor în funcție de pasiunea sau interesul lor care, în momentul prelucrării lor de către Arhivele Naționale, au fost păstrate ca atare. Astfel de colecții sunt: **Inginer Mihail Bălăianu, 1629–1984** (2.215 u.a.), **Ion Ionașcu, 1489–1910** (850 u.a.) sau **George Potra, 1503–1921** (2.500 u.a.).

În afara colecțiilor organizate pe baza unui criteriu anume, s-au creeat și colecții în care s-au introdus documente achiziționate pe parcurs și pentru care nu se poate stabili apartenența la un fond anume. Este vorba mai ales de documente vechi, care nu se pot integra la un fond existent. Așa se justifică existența a două colecții impunătoare: colecția **Achiziții noi, 1385–1946**, (58.000 u.a.) și colecția **Documente istorice, sec. XIV–XX** (342.052 u.a.).

Mai amintim, de asemenea, două colecții cu documente vechi, de o deosebită importanță istorică: **Secția istorică a Țării Românești, 1369–1600** (1.671 u.a.) și colecția **Diplome și ranguri civile și militare, 1837–1884** (626 u.a.).

Pentru o mai bună înțelegere, considerăm util să prezentăm, pe larg, structura unei colecții. Am ales pentru această exemplificare colecția **George Potra**, relevantă

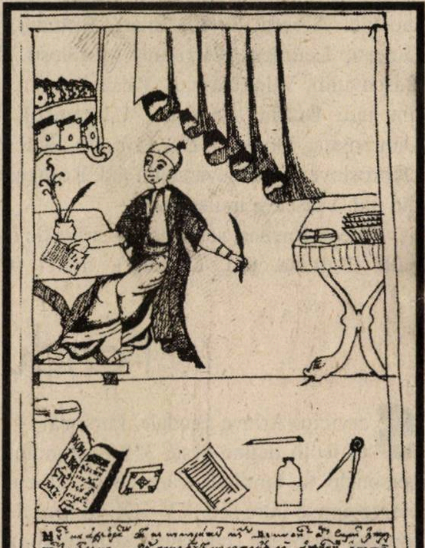

Miniatură din condica m-rii Dintrunlemn, înfățișând la masa de lucru pe Petrache Râmniceanu, copist de documente; de remarcat reprezentarea uneltelor specifice breslei (1781)

pentru varietatea și bogăția documentelor pe care le conține.

Documentele au fost colecționate de prof. dr. George Potra. În cadrul colecției, documentele sunt organizate pe regiuni (Țara Românească, Moldova, străinătate), dar și cronologic pentru fiecare secțiune în parte. Astfel, colecția include 1.401 documente din Țara Românească, din sec. XV–1913, 512 documente din Moldova, din 1503–1885, 361 documente în diverse limbi străine, datând din perioada 1563–1921. Colecția mai cuprinde și 51 de manuscrise din sec. XVII–XIX, șase publicații, precum și o colecție de fotografii (1.600 fotografii și 338 clișee–diapozitive), care au fost anexate însă Cartotecii Fotografice.

Documentele colecției aparțin unei mari diversități de genuri: hrisoane, cărți și porunci domnești, zapise, corespondență particulară, jalbe, cărți de judecată etc.

Conținutul documentelor constituie un bogat izvor, care aduce importante contribuții, precizări și completări în ceea ce privește diverse instituții, localități, probleme istorice, juridice și edilitare etc. Există documente emise de cancelariile domnești, de la Alexandru voievod, fiul lui Mircea, până la Barbu Știrbei, în Țara Românească, și de la Ștefan cel Mare până la Grigorie Alexandru Ghica, în Moldova. Alte problematici care se reflectă în conținutul documentelor sunt: problema „rumâniei“, mai ales abuzul unor boieri sau mânăstiri în privința „rumânirii“ țăranilor liberi și răscumpărarea acestora, precum și prețurile de răscumpărare. O serie de documente se referă la daniile de moșii, precum și schimburile sau vânzările de moșii, case, vii, păduri, țigani etc. Există, de asemenea, multe hotărnicii de moșii, din sec. XVII–XIX, realizate de trimisul ispravnicului sau chiar al domniei, iar de la începutul sec. XIX de către ingineri hotarnici. Există o serie de documente privitor la orașul București, din perioada 1668–1870, ce conțin informații prețioase referitoare la: arterele de circulație, poduri, mahalale, biserici și mânăstiri, bresle de meșteșugari, iluminatul public și alimentarea cu apă potabilă etc. Documentele străine cuprind acte istorice și scrisori de la o serie de personalități din Europa (de exemplu: M. Ropol, Louis de Fontanes etc.). Documentele colecției oferă, totodată, un bogat material de studiu și pentru științele auxiliare ale istoriei, cum ar fi filigranologia și mai ales sigilografia, multe din documente fiind înzestrate cu peceți și sigilii inelare aplicate în fum, chinovar, ceară roșie sau neagră. ■

Anca DOBRE, Dragoș ȘESAN,
arhiviști, Serviciul Arhive Feudale,
Personale și Colecții

Serviciul Arhive Administrative și Culturale

Documente fără egal: Fondul Casa Regală

Evenimente cruciale

Un fond arhivistic cu o semnificație deosebită pentru cunoașterea istoriei României îl constituie Fondul Casa Regală.

Documentele care formează acest fond, însumând 200 m.l., au intrat în depozitele Arhivelor Naționale în mai multe etape, începând cu 1955, neordonate și fără nici un sistem de evidență. În urma unui imens volum de muncă, s-a reușit să se ordoneze aceste documente după câteva criterii, constituindu-se, în primul rând, două mari părți structurale: **Casa Regală. Documente Oficiale** și **Casa Regală. Documente Personale.**

Prima cuprinde documente — totalizând aproximativ 75 m.l. — create de Casa Regală ca instituție conducătoare în stat. Deoarece, potrivit Constituției României, monarhul avea o arie destul de largă de atribuții în cadrul statului, documentele care provin de la Casa Regală sunt deosebit de importante pentru cunoașterea istoriei țării noastre; toate evenimentele importante care au marcat această perioadă sunt reflectate într-o formă sau alta în aceste documente.

Aici și în p. 42–43, fotografii și pagini din jurnalul personal al reginei Maria (vol. XXXV, octombrie–noiembrie 1922); imaginea din p. 43, sus, a fost surprinsă în timpul încoronării de la Alba Iulia a perechii regale române, în octombrie același an

Se găsesc, aici, documente începând cu 1865, când se desfășurau acțiunile diplomatice ale oamenilor politici români pentru aducerea pe tronul țării a unui prinț străin și până la actul de abdicare pe care regele Mihai I a trebuit să-l semneze, la 30 decembrie 1947, în condițiile interne și internaționale de la acea dată.

Unul dintre primele documente ale acestui fond este o scrisoare oficială prin

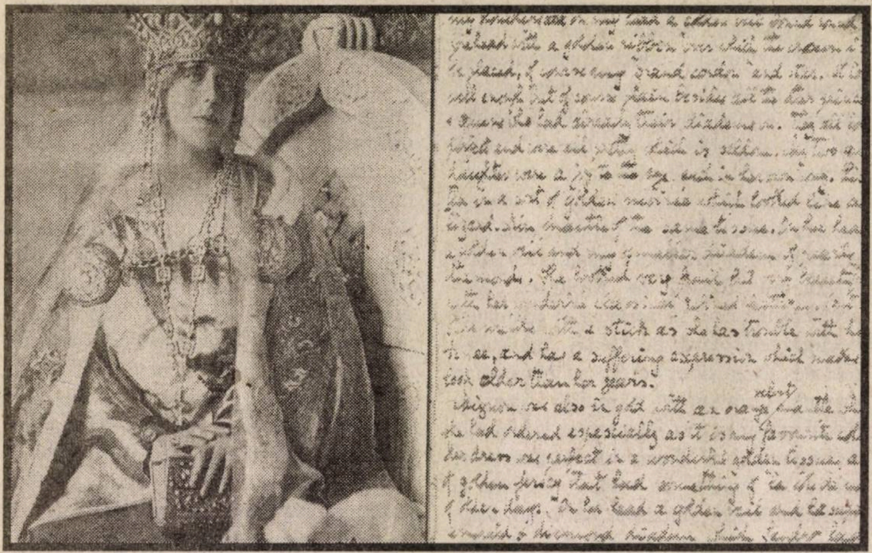

care Adunarea Generală Electivă a României făcea cunoscut, în mai 1866, că „voința unanimă a Principatelor Unite este de a rămâne pentru totdeauna unite și că a aclamat cu 118 voturi și 6 abțineri ca prinț ereditar pe Alteța Sa Serenisimă, pe Prințul Carol Luis de Hohenzollern Sigmaringen".

Urmează o amplă corespondență, care reflectă activitatea desfășurată de oamenii politici români pentru recunoașterea de către Marile Puteri a lui Carol ca domnitor al României.

Toate evenimentele importante care au marcat făurirea României moderne sunt reflectate într-o formă sau alta în aceste documente: obținerea independenței de stat în 1877–1878, proclamarea Regatului (1881), mișcările sociale din 1888, 1907, 1929–1933, participarea țării noastre la primul război mondial. Găsim de asemenea documente privind activitatea partidelor politice, inclusiv a celor de extremă dreapta sau stânga, pierderile teritoriale din dramaticul an 1940, aducerea g-ralului Ion Antonescu la conducerea statului, în septembrie 1940, participarea României la al doilea război mondial, înfăptuirea Actului de la 23 august 1944 etc.

Mari tratate

O categorie importantă de acte o formează documentele privind politica externă a României, dintre care semnalăm: activitatea diplomatică desfășurată de delegația română la Congresul de pace de la Berlin (1878), Tratatul secret încheiat în 1883 de România cu Austro–Ungaria, la care au aderat apoi Germania și Italia, reînnoit în anii 1892, 1902 și 1913, Tratatul de pace de la București din 1913.

Izbucnirea primului război mondial, în condițiile în care România era în sfera de influență a Puterilor Centrale prin Tratatul din 1883, a dus la declanșarea unei intense corespondențe diplomatice între Carol I și Wilhelm al II-lea și Franz Iosef, prin care cei doi împărați — primul, al Germaniei, al doilea, al Austro-Ungariei — încercau să-l convingă pe Carol I ca România să intre în război alături de țările lor. Tot în acest fond se găsesc documente privind tratativele duse de România cu țările Antantei și Convenția militară semnată de acestea în 1916, Tratatul de pace de la Buftea din 1918, strădania României de a construi un sistem de alianțe capabil să apere statu quo-ul stabilit la Conferința de pace de la Paris (1919–1920).

Multe documente se referă la armată și probleme militare. Din această categorie, amintim: documente referitoare la cooperarea militară româno–rusă în 1877, la campania din 1916, la retragerea armatei române din Muntenia, sprijinul dat de Franța pentru refacerea armatei române, participarea României la cel de-al doilea război mondial etc.

Găsim, de asemenea, documente privind viața social–economică a României, organizarea cultelor religioase, dezvoltarea învățământului și culturii în general.

O cantitate mai mare de documente — respectiv 125 m.l. — constituie o a doua mare parte structurală: **Casa Regală. Personale**. În cadrul acestei părți, documentele au fost ordonate separat pentru fiecare membru al familiei domnitoare române: Carol I, Ferdinand, Carol al II-lea, Mihai I, regina Elisabeta, regina Maria, regina Elena, principii și principesele: Nicolae, Elisabeta, Marioara și Ileana.

În fondurile personale, au fost incluse acte de stare civilă, corespondență particu-

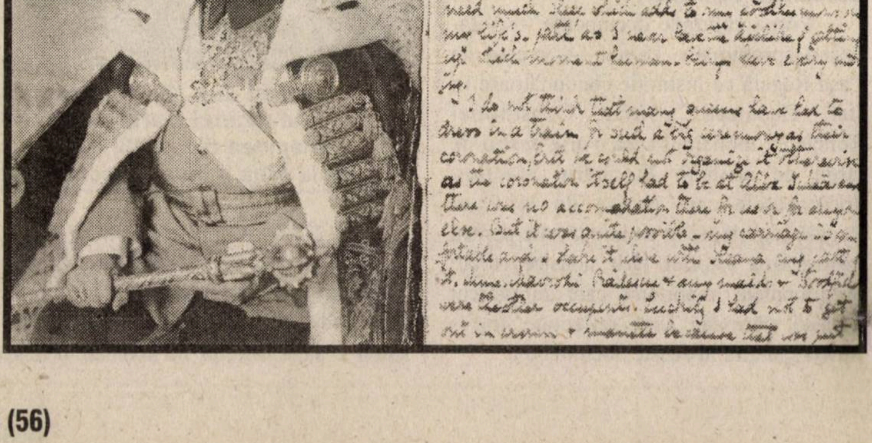

ară, caiete și cataloage din timpul studiilor, însemnări, jurnale, activitate literară. Dintre acestea, semnalăm fondul personal Carol I, care conține o amplă corespondență purtată de suveranul român cu membrii Casei de Hohenzollern, din care făcea parte, precum și cu familiile domnitoare în Europa în acei ani. Se păstrează aici Tratatul încheiat, în decembrie 1892, între regele României Carol I și regina Victoria a Marii Britanii cu privire la căsătoria viitorului rege, Ferdinand, nepotul lui Carol I, cu Maria, nepoata reginei Victoria.

Jurnale regești

Un loc deosebit în acest fond personal îl ocupă cele 19 caiete de însemnări ale regelui Carol I, scrise în limba germană, între anii 1856–1914, în care se găsesc notate succint toate evenimentele importante ce au avut loc în acei ani în România.

De asemenea, de la regina Maria ne-a rămas un fond personal foarte mare. Se știe că regina Maria era o persoană foarte activă, care s-a implicat mult în toate problemele ce interesau țara, de la susținerea materială și morală a soldaților răniți până la pledarea în cancelariile europene a necesității unirii tuturor teritoriilor românești într-un singur stat. Dacă adăugăm la aceasta și talentul literar pe care-l avea autoarea, găsim explicația volumului mare și divers de documente ce formează fondul personal **Regina Maria**. În acest fond, se găsește o vastă corespondență, precum și numeroase piese de teatru, schițe, povești pentru copii scrise de suverana română. Tot aici se găsesc cele 102 caiete care formează jurnalul reginei, redactat în limba engleză, în perioada 1914–1938 și însoțit de multe fotografii ale ei, ale celorlalți membri ai familiei regale, ale reședințelor regale sau fotografii realizate în timpul călătoriilor făcute peste hotare; acest jurnal reprezintă un izvor important pentru reconstituirea unor aspecte din istoria României, în general, și îndeosebi ale vieții de la Curtea Regală.

Tot în cadrul Fondului Casa Regală, s-au constituit alte două părți structurale: **Administrația centrală a domeniilor Coroanei** (1881–1948) și **Castele și palate**, care conțin documente ce se referă la administrarea domeniilor și palatelor pe care le deținea Casa Regală, precum și la lucrările de construcții, reparații, întreținere a castelelor și palatelor, la procurarea de mobilier, obiecte de artă și bunuri personale de către membrii familiei regale etc.

O privire succintă asupra Fondului Casa Regală ne îndreptățește să apreciem că aceste documente sunt indispensabile pentru cunoașterea și scrierea istoriei țării noastre în perioada 1866–1947. ■

prof.dr. **Natalia TAMPA**,
șef Serviciu Arhive
Administrative și Culturale

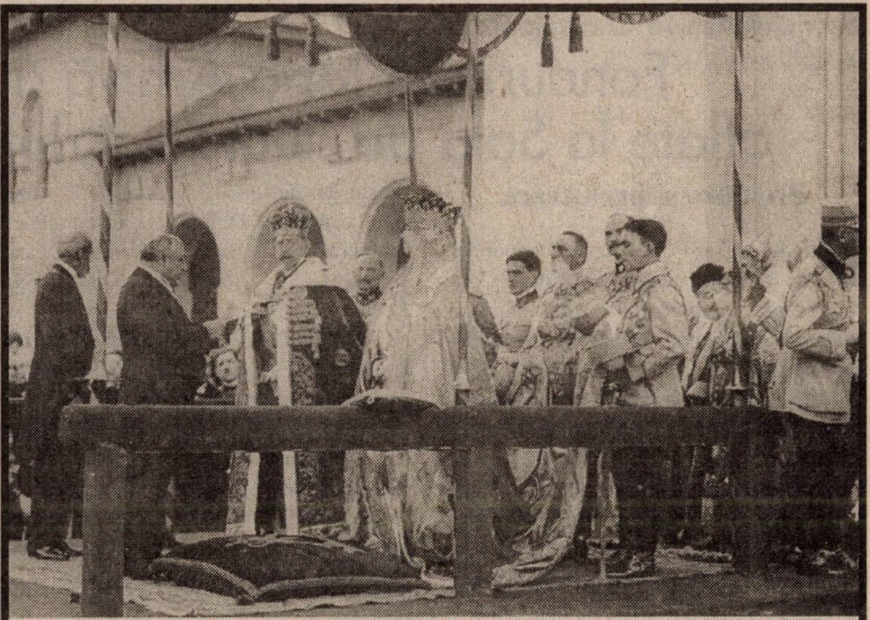

Another photo. of the coronation
the moment when Orleanu is making
his speech

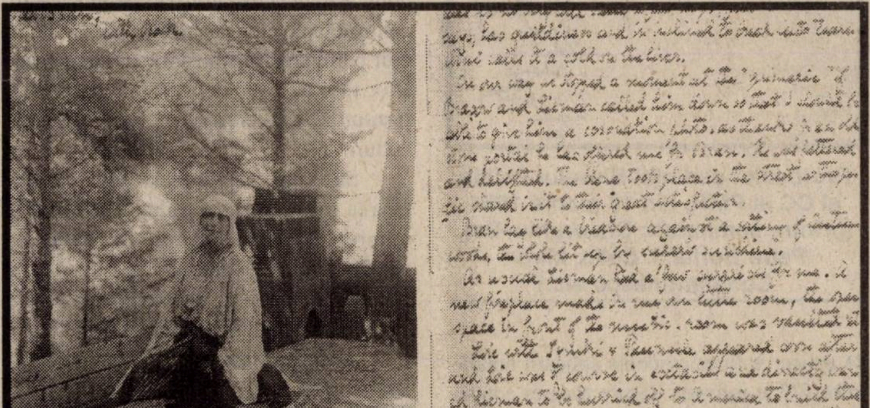

Serviciul Arhive Contemporane

Fonduri din fosta Arhivă a CC al PCR aflate la Sala de studiu a Arhivelor Naționale

Preluare și prelucrare

Fondul CC al PCR ocupă un important loc în cadrul Serviciului Arhive Contemporane, remarcându-se prin numărul mare de documente cu valoare documentar–istorică.

În condițiile evenimentelor din decembrie 1989, Ministerul Apărării Naționale a preluat fosta Arhivă a CC al PCR și-a păstrat-o în depozitele proprii până în 1995, când a început preluarea arhivei de către Arhivele Naționale.

Misiunea Arhivelor Naționale, în fața multitudinii de documente neprelucrate arhivistic — pentru că trebuie specificat că documentele au fost preluate fără verificarea cu instrumentele de evidență (acolo unde existau) sau chiar fără instrumente de evidență, fiind preluate la metru liniar sau pachete —, este de a le pregăti pentru cercetarea științifică în conformitate cu normele existente.

Necesitatea prelucrării arhivistice a documentelor create de aparatul central al PCR, partid care a deținut monopolul puterii între 1945–1989, s-a conturat în urma interesului acordat scrierii adevăratei istorii a acestei perioade, falsificată cu bună știință.

Astfel, au fost prelucrate și pregătite pentru cercetarea științifică 4.716 u.a., create de cele mai importante secții ale CC al PCR — Secția Cancelarie (1921–1965), cu 3.096 u.a.; Secția Economică (1921–1965), cu 851 u.a., și Secția Relații Externe (1921– 1949) , cu 769 u.a., documente ce pot fi studiate prin sala de studiu a Arhivelor Naționale.

Din multitudinea genurilor de documente existente în acest fond interesante sunt, prin conținut și valoare informațională, protocoalele și stenogramele ședințelor Biroului Politic, Secretariatului și Biroului Organizatoric (1950–1952), rapoartele și notele informative înaintate CC de comitetele regionale și raionale de partid ș.a.

Valoarea documentar–istorică deosebită a surselor este conferită și de specificul creatorilor de fond, în special, CC — aparatul central al PCR —, apoi comitetele municipale de partid și, nu în ultimul rând, secțiile CC — Secția Cancelarie, Secția Economică și Secția Relații Externe.

Secția Cancelarie îndeplinea sarcinile stabilite de CC. Cancelaria, conform regulamentului de funcționare, avea următoarele atribuții: **1.** din însărcinarea Biroului Politic sau a Secretariatului, întocmea unele proiecte de hotărâri ale CC; **2.** transmitea hotărârile luațe în cadrul CC către organismele de partid și de stat, cărora le revenea sarcina să le aplice; **3.** ținea evidența aplicării hotărârilor CC și informa despre aceasta conducerea partidului; **4.** întocmea lista problemelor propuse pentru a fi discutate în ședințele organismelor de conducere ale partidului; **5.** pregătea materialele documentare pentru problemele de pe ordinea de zi; **6.** transmitea convocările pentru ședințele partidului, asigura stenografierea acestora, redacta proceselor–verbale ale ședințelor și comunica hotărârilor luate; **7.** primea cetățenii care se prezentau la CC cu diferite propuneri, cereri sau reclamații; **8.** informa conducerea partidului despre modul în care erau rezolvate scrisorile, cererile și reclamațiile membrilor de partid și ale oamenilor muncii; **9.** controla aplicarea de către organizațiile de partid a hotărârilor și instrucțiunilor CC cu privire la rezolvarea propunerilor, cererilor și reclamațiilor membrilor de partid și ale „oamenilor muncii“; **10.** organiza evidența, păstra, elibera și asigura securitatea documentelor și a altor materiale ale Biroului Politic și Secretariatului, conform regulilor stabilite; **11.** organiza protocolul CC al PCR.

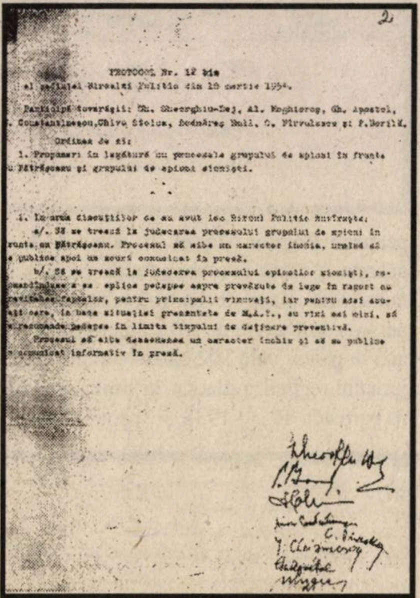

PROTOCOL Nr. 12 bis
al ședinței Biroului Politic din 18 martie 1954.

Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR, din 18 martie 1954 (printre semnatari: Gheorghiu–Dej, Petre Borilă, I. Coliu, Miron Constantinescu etc.)

În componența Cancelariei, intrau mai multe sectoare: Sectorul Special; Sectorul Scrisorilor Oamenilor Muncii; Sectorul Audiențe; Sectorul Documentare; Sectorul Protocol; Sectorul Evidența și Planificarea Cadrelor.

Având atribuții bine stabilite prin regulamentul de funcționare, Secția Relații Externe (1921–1949) ocupă un loc aparte în cadrul CC, evidențiindu-se prin particularitățile sale: informa conducerea partidului asupra activității „partidelor frățești“; controla aplicarea hotărârilor CC în domeniul popularizării României în afara granițelor țării de către organizațiile de masă și instituțiile din domeniul artei, științei și culturii.

Secția se ocupa cu selecționarea, verificarea și repartizarea cadrelor pentru Ministerul Afacerilor Externe. De asemenea, verifica cadrele propuse de Ministerul Forțelor Armate și Ministerul Comerțului Exterior pentru misiunile din străinătate.

Totodată, supunea spre aprobare proiectele de mesaje și saluturi adresate „partidelor frățești“, precum și organizarea primirii delegațiilor acestora.

„Buletinul extern al CC“

Pe baza unei tematici aprobate anterior, amintita Secție edita lunar „Buletin

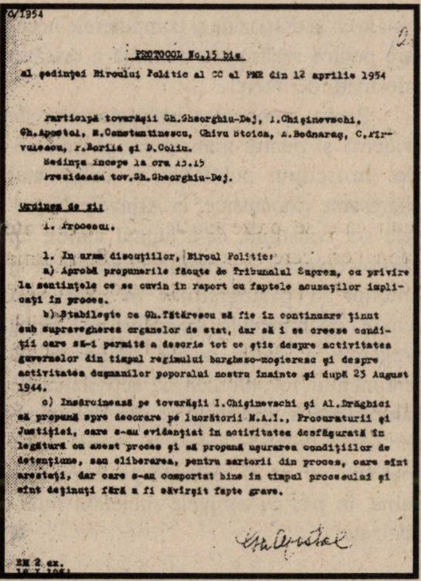

c/1954

PROTOCOL No.15 bis

al şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 12 aprilie 1954

Participă tovarăşii Gh.Gheorghiu-Dej, I.Chişinevschi, Gh.Apostol, M.Constantinescu, Chivu Stoica, E.Bodnaraş, C.Pîrvulescu, P.Borilă şi D.Coliu.
Sedinţa începe la ora 13.15
Prezidează tov.Gh.Gheorghiu-Dej.

Ordinea de zi:

1. Procesul.

1. In urma discuţiilor, Biroul Politic:

a) Aprobă propunerile făcute de Tribunalul Suprem, cu privire la sentinţele ce se cuvin în raport cu faptele acuzaţilor implicaţi în proces.

b) Stabileşte ca Gh.Tătărescu să fie în continuare ţinut sub supravegherea organelor de stat, dar să i se creeze condiţii care să-i permită a descrie tot ce ştie despre activitatea guvernelor din timpul regimului burghezo-moşieresc şi despre activitatea duşmanilor poporului nostru înainte şi după 23 August 1944.

c) Insărcinează pe tovarăşii I.Chişinevschi şi Al.Drăghici să propună spre decorare pe lucrătorii M.A.I., Procuraturii şi Justiţiei, care s-au evidenţiat în activitatea desfăşurată în legătură cu acest proces şi să propună uşurarea condiţiilor de detenţiune, sau eliberarea, pentru martorii din proces, care sînt arestaţi, dar care s-au comportat bine în timpul procesului şi sînt deţinuţi fără a fi săvîrşit fapte grave.

Gh.Apostol

2 ex.

Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR, din 12 aprilie 1954, semnat de Gh. Apostol

extern al Comitetului Central al Partidului Comunist Român". În cadrul Secției, se hotăra participarea României la diferite manifestări culturale internaționale și se controla modul în care erau instruite delegațiile care plecau în străinătate. Secția Relații Externe avea următoarele sectoare: sectorul documentare URSS și traduceri; sectorul relații cu „partidele frățești" din țările de democrație populară; sectorul relații cu „partidele frățești" din țările capitaliste și coloniale; sectorul cadre (care selecționa și verifica pe cei desemnați să activeze din Ministerul Afacerilor Externe pentru exterior, îndruma activitatea de partid de la oficiile diplomatice din exterior și recruta, verifica și repartiza personalul necesar la obiectivele speciale).

În ceea ce privește comerțul exterior, documentele conțin informații referitoare la activitatea Ministerului Comerțului Exterior, la problemele economice, tratate, acorduri. Creatorul de fond, CC, a grupat documentele privind activitatea economică în trei secții: industrie grea, industrie ușoară și plan–finanțe–comerț.

Pentru a păstra integritatea fondului, dar și pentru o prelucrare arhivistică mai eficientă s-au comasat cele trei secții într-una singură, cunoscută sub numele de **Secția economică**. În componența ei intrau 21 de sectoare: siderurgie și metalurgie prelucrătoare; petrol–mine; industria chimică; energia electrică, industria electrotehnică și transmisiuni; geologie; transporturi — feroviar, naval, aerian și rutier; construcții; silvicultură și industria lemnului; industria alimentară; gospodăriile locale; industria ușoară; planificare; finanțe; comerț interior; comerț exterior; cooperație de consum; cooperației de producție industrială; rezerve de muncă; rezerve de stat; standardizări; evidența cadrelor.

Pregătite pentru cercetarea științifică, documentele din fosta arhivă a CC al PCR așteaptă tinerii cercetători, dar și pe istoricii consacrați, să fie studiate pentru scrierea adevăratei istorii a unei perioade atâta vreme supusă falsificării și deformării de către propaganda regimului comunist. ■

Camelia MORARU,
șef Serviciu Arhive Contemporane,
Constantin MORARU,
arhivist

Din arhivele străine

Colecția Microfilme

Prin anii 1963–1964, în atmosfera cunoscută azi ca fiind începutul unei anumite relaxări în politica PCR în domeniul ideologic și propagandistic, cu accent pe aspectul „național", Arhivele Statului au început să-și trimită angajații în străinătate, pe perioade de câteva săptămâni, cu sarcina de a întreprinde cercetări sistematice în arhivele străine, spre a depista și a comanda microfilmarea documentelor de interes pentru istoria noastră — desigur, în lumina concepției dominante atunci. S-a început cu țările din jur (Ungaria, URSS, Bulgaria), apoi Polonia, Cehoslovacia, RDG, dar foarte curând (1966) au început aduceri masive de documente microfilmate din arhivele occidentale, în centrul atenției situându-se cele cunoscute ca deținând fonduri de primă importanță, legate direct de istoria noastră — Austria, Ungaria, Turcia, Vatican. Anual, intrau în posesia Arhivelor Statului zeci de mii de pagini de documente sub formă de microfilm, din Franța, Marea Britanie, Italia, RFG, dar și din Belgia, Luxemburg, țările scandinavice, Elveția, Grecia, Spania, Portugalia. Au fost procurate microfilme de pe documente aflate chiar în arhive din China sau Argentina. O mare cantitate de microfilme a fost adusă din SUA, reprezentând arhiva Germaniei naziste confiscată de armata americană la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și care, pe la mijlocul anilor '60, a fost oferită spre vânzare, sub formă de microfilme, oricărui plătitor. Au fost comandate aproape în întregime microfilmele cuprinzând acea parte a arhivei germane cu referire directă la România — în principal, corespondența Legației germane din București cu MAE din Berlin, însumând aproape 300.000 de pagini de documente.

Dintre achizițiile masive ar mai fi de menționat colecția completă a documentelor austriece referitoare la Imperiul otoman, denumită „Turcica" (aproape 400.000 de pagini de documente, cuprinzând informații de mare valoare pentru istoricii interesați de situația Țărilor Române în contextul european al secolelor XVI–XIX), iar dintre achizițiile de după 1989, toate documentele (aproape 800.000 de pagini de documente) create de PCR sau referitoare la PCR, microfilmate în Arhiva Comintern din Moscova.

Un loc important revine documentelor create pe teritoriul provinciilor românești aflate, înainte de 1918, sub dominația Imperiilor habsburgic și țarist, sau create în Dobrogea înainte de 1878 și care se află acum în arhivele din Viena, Budapesta, Moscova sau Istanbul. O parte însemnată dintre acestea au fost aduse la noi sub formă de microfilme, dar cantități uriașe continuă să se afle nunai în arhivele menționate.

O mare cantitate de microfilme (aproape două milioane de pagini de documente) cuprind corespondența purtată între reprezentanțele străine pe teritoriul nostru —

mai întîi consulatele, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, apoi legațiile și ambasadele, până la mijlocul secolului al XX-lea — și autoritățile guvernamentale din țările pe care le reprezentau. Această categorie de documente prezintă importanță nu numai prin informațiile ca atare referitoare la toate aspectele vieții politice, economice, sociale etc. din țara noastră la vremea respectivă, ci și prin faptul că redau „imaginea celuilalt“ asupra istoriei noastre — direcție de cercetare care cuprinde tot mai mult contur în ultimii ani. Din această categorie, instituția noastră a alcătuit de-a lungul anilor multe volume de documente, grupate tematic în jurul unor evenimente sau perioade de importanță crucială pentru istoria noastră, dintre care amintim: *Românii la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană, 1918 la români. Desăvârșirea unității național–statale a poporului român, 23 August 1944, România. Viața politică în documente* (până în prezent, au fost acoperiți anii 1945, 1946 și 1947) etc.

Cantitativ, depozitul nostru conține aproape patru milioane de pagini de documente microfilmate, provenind din 28 de țări, cele mai reprezentate fiind Austria, Ungaria, SUA — cu peste jumătate de milion pagini fiecare —, apoi Franța, Marea Britanie, Rusia, Germania — cu câte 200–300.000 de pagini fiecare —, urmate de Cehoslovacia, Iugoslavia, Italia, Turcia, Vatican — cu câte aproximativ 100.000 de pagini fiecare.

Cei interesați au la dispoziție, pentru cercetare, un ghid al microfilmelor, inventare și fișe de rolă, din care pot afla în care dintre rolele de microfilm se găsesc informațiile dorite, precum și aparate optice speciale pentru citirea documentelor microfilmate. Există speranța ca, în curând, vom avea la dispoziție și computerele necesare pentru regăsirea autonomă a oricărei informații de interes.

Pentru întocmirea instrumentelor de evidență și pentru transcrierea și traducerea, în scopul publicării, a celor mai interesante documente, la Arhivele Naționale s-a constituit, de-a lungul anilor, un valoros colectiv de arhiviști cunoscători ai limbilor și paleografiilor în care sunt scoase documentele microfilmate. Buna pregătire a celor recent încadrați dă sentimentul reconfortant că activitatea de valorificare a informațiilor din documentele aduse de peste hotare nu numai că va continua, ci va fi realizată pe baze moderne, în pas cu cerințele societății informatizate. ■

Tudor BUCUR,
șef Birou Colecții Microfilme

Un periodic de prestigiu: „Revista Arhivelor"

Legea Arhivelor Naționale, nr. 16/1996, prevede, la capitolul II (intitulat „Atribuțiile Arhivelor Naționale în administrarea și protecția specială a Fondului Național al României“), art. 5, pct. g, faptul că instituția „elaborează și editează «Revista Arhivelor» și alte publicații de specialitate, destinate, informării și sprijinirii cercetării științifice, precum și punerii în valoare a documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României“ („Monitorul Oficial al României“, partea I, anul VIII, nr. 71, București, 9 aprilie 1996, p. 2).

Seria periodicelor arhivistice în plan internațional (între care s-a înscris și „Revista Arhivelor“ din România, începînd cu 1924) a fost inaugurată în 1806, în Imperiul habsburgic, prin apariția revistei „Zeitschrift für Archiv und Registraturwissenschaft“ (Aurelian Sacedorțeanu, *Arhivistica,* București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1970, p.27), iar apoi au fost editate publicații de acest gen și în Olanda, Suedia, Spania, Franța, Germania etc. În prezent, în toate țările există periodice arhivistice, editate fie de arhivele statelor respective, fie de asociațiile arhiviștilor. De exemplu, arhiviștii francezi publică „La Gazete des Archives“, cei germani „Der Archivar“, italienii „Rassegnia degli Archivi di Stato“ și „Archivi e Cultura“, americanii „The American Archivist“, englezii „Archives“ și „Journal of the Society of Archivists“ etc., iar Consiliul Internațional al Arhivelor editează revista „Archivum“.

În țara noastră, s-a simțit nevoia unui periodic de specialitate, preocupări în acest sens manifestîndu-se la scurt timp după crearea instituției moderne a Arhivelor Statului, în 1831. Astfel, în 1866 a apărut, la București, din inițiativa lui Cezar Bolliac, director general al Arhivelor Statului între anii 1864–1866, „Revista Arhivelor Statului Român“ (cu subtitlul „Publicațiune a Direcțiunii Generale a Arhivelor“), seria I, „De la fondarea statului român până la Nicolae Mavrocordat“, nebroșată și nepusă în comerț (*Bibliografia arhivisticii românești,* București, 1969, p. 76). La rîndul său, Grigore N. Manu, director general între 1866–1869 și 1870–1871, susținea ideea necesității unui periodic arhivistic românesc. Astfel, în „Regulamentul pentru organizarea serviciului arhivelor“, din 4 martie 1869, întocmit de G. N. Manu (publicat însă după ce el părăsise conducerea instituției), la art. 9, dedicat atribuțiilor directorului general, se prevedea și obligația acestuia de a da „la lumină, cu cheltuiala statului, actele privitoare la istoria țării, în **o publicațiune periodică“** (regulamentul a fost publicat în „Monitorul Oficial“, din 7/19 martie 1869, p. 323; v. *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831–1956,* București, 1957, p. 193–196). Titlul, planul și conținutul urmau a fi aprobate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Ideea editării unei publicații periodice arhivistice a fost promovată, apoi, de C.D. Aricescu,care la 3/15 mai 1869, solicita ministerului Instrucțiunii aprobare pentru reapariția revistei inițiate de Cezar Bolliac. Răspunsul ministerului conținea și titlul publicației: „Revista Istorică a Arhivelor României“. Tipărirea noii publicații a început în același an, 1860, dar prima ei fascicolă a apărut abia în 1873, conținînd „Condica de venituri și cheltuieli a

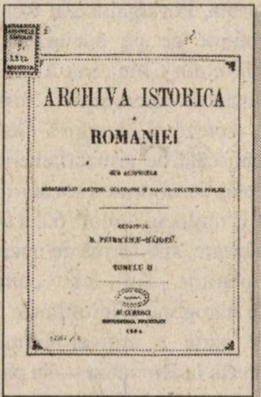
ARCHIVA ISTORICA
ROMANIEI

„Archiva istorică a României“, tom. II, 1865

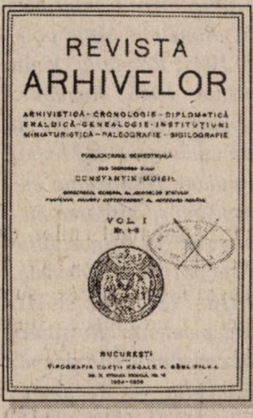
REVISTA
ARHIVELOR
ARHIVISTICĂ - CRONOLOGIE - DIPLOMATICĂ
ERALDICĂ - GENEALOGIE - INSTITUŢIUNI
MINIATURISTICĂ - PALEOGRAFIE - SIGILOGRAFIE
CONSTANTIN MOISIL
VOL. I
BUCUREŞTI

**„Revista Arhivelor",
vol. I, nr. 1–3, 1924–1926**

Visteriei. De la leatul 7202–7212 (1694–1704)". Următoarele două numere cuprind „Indice de documente aflate în Arhiva Statului şi nepublicate încă", broşura I (1874) şi broşura a II-a (1876) şi au fost editate „sub auspiciile Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice" (Tudor Mateescu, Ioana Burlacu, Gabriela Mărăşoiu, *Publicaţiile Arhivelor Statului (1860–1977). Bibliografie analitică,* Bucureşti, 1978, p. 166). După 1876, şi acest periodic şi-a încetat apariţia.

Cel care a reuşit să editeze o revistă de specialitate, în adevăratul înţeles al cuvîntului, a fost Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului între 1923–1938. De comun acord cu directorii regionali şi cu specialiştii din arhive, în 1923 el ia hotărîrea de a edita periodicul cu titlul „Revista Arhivelor", care să cuprindă studii şi informaţii din toate domeniile disciplinelor ştiinţifice ce au ca obiect studiul documentelor. Demersurile lui Constantin Moisil au fost încununate de succes şi, începînd cu 1924, apărea „Revista Arhivelor", publicaţie semestrială, cu subtitlul „Arhivistică — cronologie — diplomatică — eraldică — genealogie — instituţiuni — miniaturistică — paleografie — sigilografie".

În raportul nr. 142, din16 mai 1924, adresat Ministerului Instrucţiunii, directorul general al Arhivelor Statului, Constantin Moisil, anunţa scopul noii publicaţii: „Spre a provoca o mişcare ştiinţifică în jurul Arhivelor Statului, am luat iniţiativa publicării unei reviste semestriale, intitulată «Revista Arhivelor», la care colaborează funcţionarii superiori ai acestei instituţii, atît din Direcţiunea generală, cît şi din direcţiunile regionale, precum şi alţi intelectuali şi erudiţi ce se ocupă cu studiul documentelor istorice" (DANIC, fond DGAS, dosar 924/1924, f.152).

În cuvîntul de deschidere al primului număr al „Revistei Arhivelor" (apărut, probabil, în 1926: pe copertă sunt înscrişi anii 1924–1926), intitulat „Un program de muncă", Constantin Moisil definea programul şi structura publicaţiei. Astfel, prin intermediul „Revistei Arhivelor", personalul Arhivelor Statului îşi îndeplinea „obligaţiunea morală de a contribui cu informaţiile sale la cunoaşterea, lămurirea şi dezlegarea problemelor istoriei naţionale". Constantin Moisil sublinia necesitatea editării publicaţiei prin aceea că „o activitate exclusiv birocratică din partea acestui personal *(al arhivelor, n.n.)* nu este suficientă; ea trebuie însoţită neapărat şi de o activitate ştiinţifică".

ARHIVELE NAŢIONALE ALE ROMÂNIEI
REVISTA
ARHIVELOR
1-2/1999

**„Revista Arhivelor",
nr. 1–2/1999**

„Revista Arhivelor", cu apariţii neregulate în primii ani, a fost editată până în 1947, sub conducerea lui Constantin Moisil (1924–1937), iar după aceea a istoricului şi arhivistului Aurelian Sacedorţeanu (1939– 1947). În 1947, „Revista Arhivelor" şi-a încetat apariţia, dar a reapărut în 1958, avînd aceeaşi titulatură: „Revista Arhivelor" (serie nouă), cu subtitlul „Organ al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului". Noua serie a „Revistei Arhivelor" a văzut lumina tiparului până în 1994 cînd, „din păcate, din motive independente de voinţa arhiviştilor, a fost nevoie să-şi schimbe titlul, numindu-se «Arhiva Românească», numire nefericit aleasă, deoarece imita pe aceea a revistei editate, în secolul trecut, de M. Kogălniceanu" (Marcel–Dumitru Ciucă, *„Şi totuşi: «Revista Arhivelor»",* în „Revista Arhivelor", an. LXXIV, vol. LIX, nr. 1/1997, p. 12). De fapt, între 1994–1996, periodicul arhivistic românesc şi-a schimbat doar titulatura, pentru că „Arhiva Românească" a continuat, ca structură şi preocupări, „Revista Arhivelor". De la nr. 1/1997, publicaţia noastră a revenit la titlul din 1924. ■

Maria IGNAT,
şef Birou Valorificare şi Publicaţii

O casă editorială vrednică de stimă

O renumită arhivistă franceză afirma că documentele nu există decât în măsura în care acestea sunt cunoscute. Probabil, un asemenea sentiment i-a îndemnat pe Mihail Kogălniceanu (în „Arhiva Românească", Iaşi, 1840), pe Augustin Treboniu Laurian şi pe Nicolae Bălcescu (în „Magazin istoric pentru Dacia", Bucureşti, 1840–1847) atunci când au publicat pentru prima dată documente axate, în special, pe subiecte cu caracter social–economic.

O incursiune, fie şi sumară, în istoria activităţii editoriale a Arhivelor Naţionale nu este lipsită de dificultăţi, ele datorându-se nu numai perioadei relativ întinse de investigat, dar şi varietăţii genurilor de publicaţii pe care le cuprinde.

Activitatea de editare a documentelor întreprinsă de instituţia Arhivelor îşi are începutul în culegerea întocmită de Petrache Teulescu, intitulată *Documente istorice publicate de...* (Bucureşti, 1860), cuprinzând documente inedite din perioada 1593–1822.

Din păcate, lipsa aparatului ştiinţific şi modul de transcriere a documentelor îngreunează utilizarea lor. Teulescu avea intenţia de a continua activitatea editorială prin elaborarea unui nou volum. Abia după 13 ani, C.D. Aricescu va reuşi să realizeze acest proiect, publicând în paginile „Revistei Istorice a Arhivelor Române" *„Condica de venituri şi cheltuieli a visteriei la leatul 7202–7212 (1694–1704)"*. Ea constituie, în fapt, o istorie economică a Ţării Româneşti de la sfârşitul sec. al XVII-lea şi începutul celui următor. De altfel, preocupările istorice l-au determinat pe C.D. Aricescu să preţuiască tot mai mult activitatea de editare a documentelor, fără care nu se putea avea „o istorie completă şi sistematică a ţării noastre" (DANIC, fond Direcţia

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
ROMÂNII DE LA SUD DE DUNĂRE
DOCUMENTE

În această pagină, câteva din numeroasele și valoroasele cărți editate în ultimii ani de către Arhivele Naționale

Generală a Arhivelor Statului, dosar 520/1874, f. 2). „A aduna dar cât mai multe materiale istorice — afirma Aricescu — și a publica actele care pot aduce o lumină nouă înlătura o controversă, a preciza o dată sau stabili un fapt sunt cele dintâi trebuințe pentru a ajunge să avem o bună și adevărată istorie“.

O schimbare sensibilă în concepția de editare a documentelor de către Arhivele Naționale se va produce o dată cu venirea la conducerea instituției a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Acesta își propunea un plan cu adevărat grandios, pe care îl expune el însuși în prefața colecției *Cuvinte din Bătrâni*: „De când actualul ministru al Instrucțiunii Publice, dl Georgiu Chițu, mi-a încredințat Direcția Generală a Arhivelor Statului, sarcina mea de căpetenie a fost de a clasifica tezaurele astfel încât să nu se mai dea la lumină ca în trecut niște extracte necritice în întregul lor, nu numai fără nici o abatere în fond sau în formă, dar încă ceea ce importă foarte mult într-o ordine sistematică, adică sub rubrice omogene, cuprinzând fiecare corp câte o materie de aceeași natură animată, așa zicând de un singur suflet“.

DE LA PRONUNCIAMENT LA MEMORANDUM
1868 - 1892
ARHIVELE STATULUI DIN ROMANIA

Activitatea arheografică a lui Hasdeu în cadrul arhivelor s-a concretizat în publicarea unor importante documente în cele trei volume din *Cuvinte din Bătrâni* (1878–1881), acestea constituind însă doar o parte a proiectelor sale, prea multe însă pentru a fi cuprinse într-o singură viață.

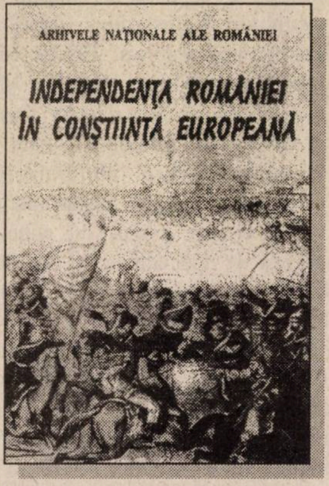
ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
INDEPENDENȚA ROMÂNIEI ÎN CONȘTIINȚA EUROPEANĂ

Fără a urmări în detaliu evoluția activității editoriale a instituției, trebuie să menționăm că fiecare titlu apărut în decursul zecilor de ani, de la apariții sporadice la planurile editoriale de astăzi, a contribuit la cristalizarea unei tradiții editoriale specifice, în deplin acord și cu tradiția arhivistică internațională. Sunt consacrate, astfel, ca principale publicații de specialitate, pe de o parte **instrumentele de informare științifică** (îndrumătorul, inventarul și catalogul arhivistic), iar pe de alta **edițiile de documente**. Au fost elaborate mai multe serii de ediții de documente tematice, care se constituie într-un adevărat corpus de izvoare, permițând reconstituirea unor importante perioade ale istoriei naționale.

După 1989, sectorul editorial al Arhivelor Naționale și-a canalizat opțiunile spre acele momente ale istoriei naționale asupra cărora persistă încă neclarități, percepții greșite, frânturi de adevăr sau pur și simplu ignoranță. Atenția noastră, răspunzând interesului cititorilor, s-a îndreptat cu deosebire spre evenimentele anilor '40–'50, diferite aspecte legate de istoria Basarabiei, de minorități, de problema națională. Enumerăm câteva din principalele titluri: *România — marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*; *România și Armistițiul cu Națiunile Unite*; *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris*; *România. Viața politică în documente. 1945*; *România. Viața politică în documente. 1946*; *România. Viața politică în documente. 1947*; *De la Pronunciament la Memorandum*; *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă*; *Minoritățile naționale din România. 1918–1938*, vol. I–III; *Independența României în conștiința europeană*; *România — documentele Marii Uniri 1918. Album de documente*; *Revoluția română de la 1848 în context european*; *România — evoluție în timp și spațiu. Album de documente*; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I–IV.

Este sarcina istoricilor ca, pornind de la această bază documentară relevată, precum și de la alte documente ce pot fi cercetate direct să dea interpretarea cuvenită informațiilor cuprinse în aceste izvoare, completând astfel o istoriografie, în multe zone, încă lacunară. ■

ROMANIA
Viața politică în documente
1947

Ioana Alexandra NEGREANU,
șef Serviciu Valorificare,
Publicații și Microfilme

dincolo de dosar • dincolo de dosar • dincolo de dosar

Un nobil englez în slujba revizionismului maghiar interbelic
La remorca Budapestei: lordul Rothermere p. 50

Calendarul istoricilor — APRILIE 2001
- Florin CONSTANTINIU
- Gheorghe ZANE
- Gheorghe BALȘ
p. 60

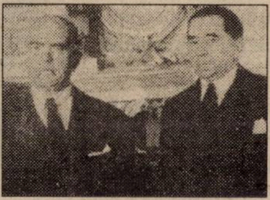

șantier de istoric
Mai 1947: memoriul lui Gheorghe Tătărescu p. 54

Două Doamne, două aniversări p. 61

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului p. 57

remember
- Gagarin — 40
- Cernobâl — 15
p. 63

Breasla istoricilor în doliu
Adolf Armbruster (1941–2001) p. 64

Un nobil englez în slujba revizionismului maghiar interbelic

La remorca Budapestei: lordul Rothermere

Nicolae DASCĂLU

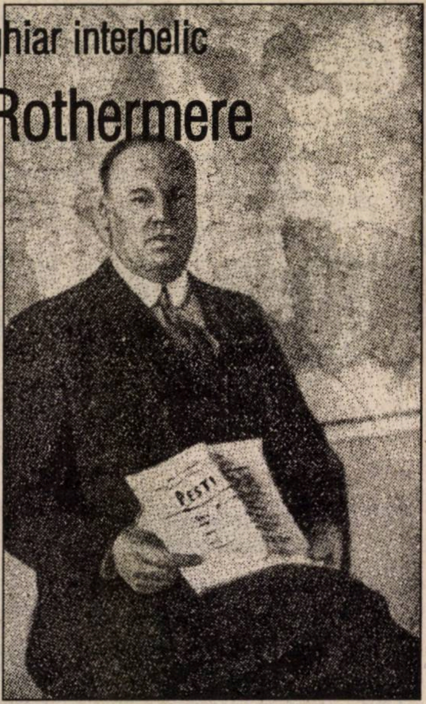

Una dintre caracteristicile definitorii ale revizionismului maghiar interbelic a fost interferența profundă între acțiunile organizate pe plan intern și efortul de câștigare a opiniei publice internaționale. Alegerea „țintelor“ externe prioritare s-a făcut, evident, în funcție de importanța respectivelor state în planul relațiilor internaționale în combinație cu șansele de succes ale acțiunii avute în vedere.

Ținte prioritare

Pendinte de primul criteriu, Franța, SUA și Marea Britanie erau „ținte“ prioritare. Franța era de preferat, dar aceasta era și marea campioană a *statu quo*-ului teritorial stabilit prin Tratatele de pace de la Paris care, în același timp, îi consacrau poziția privilegiată în relațiile internaționale, în cele europene mai ales. Statele Unite, după refuzul Senatului de a ratifica Tratatul de pace cu Germania, s-au retras într-un izolaționism care nu permitea cultivarea aspirațiilor revizioniștilor de la Budapesta. Rămânea, așadar, doar Marea Britanie care, în același timp, oferea un teren promițător acțiunii revizioniste. În acest sens, conlucrau efectele unor factori precum rivalitatea latentă dintre Londra și Paris pentru hegemonie politică ca și relațiile foarte bune între nobilimea maghiară și cea engleză, precum și între Bisericile din cele două state.

În plan cronologic, acțiunea revizionistă maghiară în Anglia a înregistrat două etape importante: cea corespunzătoare anilor 1920–1927, în care tema preferată a acțiunilor era justificarea reintegrării Ungariei Mari, și cea a perioadei 1927–1940, în care accentul a fost pus pe revizuirea frontierelor stabilite prin Tratatul de la Trianon. Trecerea la cea de-a doua etapă este legată de numele unui nobil englez, faimos prin poziția sa filoungară, anume lordul Rothermere *(v. foto de mai sus; semnificativ, lordul a ținut să fie imortalizat ținând în mâini un exemplar al ziarului „Pesti Hirláp“).* Prin articolul „Locul Ungariei sub soare“, apărut în ziarul de mare tiraj „The Daily Mail“, în ediția din 21 iunie 1927, se marchează înregimentarea nobilului englez în serviciul revizionismului maghiar. Într-un spațiu relativ restrâns, în articol se expune programul maghiar de revizuire a frontierelor, cu detalii istorice, politice și economice care, de la început, au ridicat semne de întrebare asupra paternității materialului.

Agitația creată pe marginea apariției menționatului articol era perfect justificată devreme ce lordul Rothermere era foarte bogat, între altele fiind proprietarul unui puternic imperiu de presă, înregistrat în actele oficiale ca fiind concernul „Northcliffe Newspapers Ltd.“ Coproprietar era chiar fiul lordului Rothermere, vicontele Esmond Harmsworth. Concernul îngloba nu mai puțin de 70 de periodice, naționale sau locale. „Perla“ acestui imperiu era cotidianul „The Daily Mail“, care se număra între primele cinci din Marea Britanie prin tiraj (circa 1,5 milioane de exemplare). Între alte ziare influente, se aflau „Evening News“ și „Daily Miror“ sau reviste precum „Sunday Dispatch“ și „Sunday Pictorial“. În politica internă, trustul susținea Partidul Conservator, dar în chestiunile de politică externă promova linia stabilită de proprietar care, în perioada 1927–1939, a susținut și revizionismul maghiar. Uriașa forță a trustului Rothermere a făcut ca înregimentarea acestuia în serviciul revizionismului maghiar interbelic să aibă un impact deosebit în plan politic.

În ciuda unor zvonuri și bănuieli, mult timp angajarea lui Rothermere la remorca revizionismului a fost un mister. Primele confirmări au venit în 1939, cu ocazia procesului intentat, la Londra, lordului de către prințesa Stephanie de Hohenlohe–Waldenburg. De origine maghiară, căsătorită cu un prinț austriac, Stephanie l-a chemat în justiție pe lord pentru a solicita plata salariului ei ca emisar politic al lui Rothermere în relația cu Budapesta și Berlin. În această calitate, ea primise de la lord, în perioada 1926–1938, suma de 51.000 de lire sterline. Nu fusese însă plătită și pentru anul 1939, de unde și acțiunea sa în justiție. Cu ocazia procesului, prințesa Stephanie a afirmat că ea a fost aceea care a trezit interesul lordului pentru cauza revizionismului maghiar și a servit, sistematic, ca emisar al lordului în relația cu Budapesta. Prințesa Stephanie a pierdut, în final, procesul, dar lordul, după scandalul iscat mai ales în legătură cu sprijinirea politicii de conciliere cu Germania nazistă, s-a retras din viața publică.

Unul scria, altul semna...

Chestiunea este însă deplin lămurită prin studierea arhivei personale a prințesei Stephanie, conservată la Hoover Institution on Peace and War, de la Universitatea Standford din California, SUA. Arhiva conservă o corespondență, extrem de bogată, inclusiv cu lordul Rothermere, diverse alte documente, precum și un foarte interesant jurnal (în engleză), având titlul „O schiță a memoriilor prințesei Stephanie de Hohenlohe–Waldenburg“. Conform

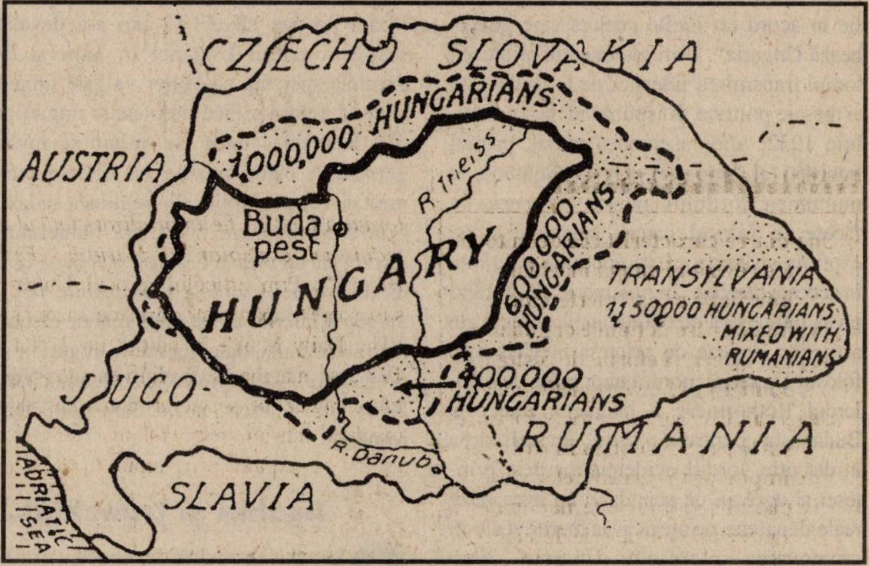

Harta revizionistă a lordului Rothermere, apărută cu articolul „Locul Ungariei sub soare", în „The Daily Mail", la 21 iunie 1927

acestei surse, prințesa l-a întâlnit pe lord în 1926 și, foarte curând, a fost angajată ca secretară particulară a acestuia, cu un salariu de 5.000 lire sterline anual. Într-o scrisoare din 20 iunie 1927, redactorul–șef al cotidianului „The Daily Mail" o informa pe prințesă că a primit de la ea articolul „Locul Ungariei sub soare", și, conform celor convenite, va apărea sub semnătura lordului Rothermere chiar în ediția din ziua următoare, respectiv 21 iunie. Cum este greu de crezut că prințesa a redactat textul, putem avea dovada indirectă că **articolul a fost primit direct de la Budapesta**, foarte probabil fără a fi citit în prealabil de către „autor".

Lordul Rothermere se confesa prințesei, într-o scrisoare din 30 aprilie 1928: „Interesul meu pentru cauza Ungariei s-a născut din convorbirile cu dvs. Nu mi-am închipuit că suferințele Ungariei vor trezi un ecou internațional atât de larg. Primesc foarte multe scrisori pe această temă, care îmi răpesc mult din timpul meu prețios". Tocmai pentru a evita „această pierdere de timp", Liga revizionistă de la Budapesta i-a recomandat lordului, evident prin intermediul prințesei, să angajeze un secretar specializat în „chestiunea maghiară". Sugestia a fost acceptată și în postul respectiv a fost numit, imediat, Fodor Nandor, fost redactor–șef al unei publicații de limba maghiară ce apărea la New York, iar ulterior un alt ziarist, anume Lederer Lájos. În acest fel, neîndoielnic, Liga revizionistă budapestană a instituit un control efectiv asupra acțiunilor lordului Rothermere în slujba cauzei maghiare.

Arhiva personală a prințesei Stephanie ne oferă o sumă de exemple concludente ale modalităților de acțiune ale lordului. Astfel, printr-o scrisoare din 24 august 1932, lordul Rothermere îi solicita prințesei să transmită la Budapesta un articol conceput de el, subliniind: „Așa cum știți, sunt deplin devotat cauzei Ungariei și

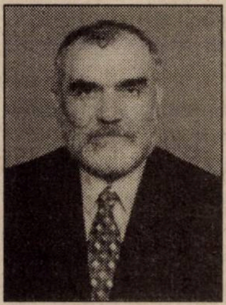

Nicolae DASCĂLU (n. 28 noiembrie 1949, Cluj; *v. foto*) a absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Babeș–Bolyai", în 1972. De la terminarea studiilor și până în 1991, a fost cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga", după care și-a început activitatea de diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Tot din 1991, este și conferențiar la Facultatea de Istorie a Universității București. Doctor în științe istorice. De-a lungul carierei științifice, a publicat peste 50 de studii din sfera istoriei naționale și universale, preocupările sale focalizându-se în special pe perioada interbelică. Lucrări publicate: *Relații româno–polone în perioada interbelică (1919–1939)*, București, Ed. Academiei, 1992; *Geneza Organizației Națiunilor Unite*, București, Ed. Universității, 1995; *Nicolae Iorga și revizionismul maghiar, 1918–1940*, București, Ed. Universității, 1996; *Propaganda externă a României Mari, 1918–1940*, București, Ed. Alternative, 1998; *Imaginea României Mari în Statele Unite ale Americii în perioada interbelică, 1918–1939*, București, Ed. Universității, 1998; *Diplomație în vreme de război, 1939–1945*, București, Ed. Universității, 2000 (în colab. cu prof. univ. dr. Constantin Bușe).

Articolul de față reprezintă un fragment dintr-o viitoare carte, intitulată *Nici pace, nici război. România și revizionismul maghiar în perioada interbelică (1919–1939)*, rezultat al unor temeinice cercetări în valoroase fonduri arhivistice, din țară și de peste hotare, precum și al lucidei reflecții a autorului pe marginea unui „dosar" istoric de indiscutabilă actualitate. Sperăm — alături de confrații de breaslă, dar și de publicul larg pasionat de lecturi istorice de calitate — a putea saluta cât de curând apariția volumului menționat.

vreau ca tot ce apare sub semnătura mea să fie în acord cu ideile acelora care guvernează Ungaria“. Prin intermediul prințesei, lordul transmitea liderilor de la Budapesta și mesaje politice. Răspunzând, la 4 noiembrie 1932, unui asemenea mesaj, primul ministru al Ungariei, Gyula Gömbös, îi mulțumea lordului pentru tot ceea ce făcuse în folosul cauzei maghiare și își exprima speranța că va continua a acționa în aceeași direcție. În noiembrie 1934, când presa franceză a dezvăluit unele aspecte ale activității depuse de prințesa Stephanie în folosul Ungariei, contra unor sume de bani, lordul Rothermere a intervenit direct la Budapesta „pentru a o salva“. În scrisoarea în discuție, lordul evidenția meritele prințesei și aprecia ca scandalul nu avea baze reale deoarece prințesa avea merite reale în promovarea intereselor Ungariei, între altele generând și cultivând interesul lordului pentru revizuirea Tratatului de la Trianon. Într-un alt mesaj, din 8 noiembrie 1935, lordul Rothermere revenea în sprijinul prințesei, insistând asupra recunoașterii valorii serviciilor sale și subliniind sprijinul sau necondiționat pentru aceasta.

Esmond Harmsworth (x), fiul lordului Rothermere, în 1928, pe pusta de la Debrețin, în ținută de văcar ungur...

Destul de frecvente sunt și scrisorile trimise lui Rothermere de către guvernanții de la Budapesta, pentru a-l informa asupra actualității maghiare. Astfel, într-o scrisoare din 12 aprilie 1935, premierul Gömbös preciza că politica externă a Ungariei era centrată pe revizuirea clauzelor teritoriale ale Trianonului, în baza unor argumente etnografice, geografice, economice și istorice. Se sublinia ideea că cercurile oficiale din Budapesta considerau că numai revizuirea tratatelor de pace putea asigura intrarea Europei într-o etapă de stabilitate.

După primul arbitraj de la Viena, din 2 noiembrie 1938, prin care Ungaria a primit o parte din teritoriul cehoslovac, lordul Rothermere îi transmitea lui Hitler o scrisoare prin care îl felicita „pentru dreptatea *(făcută, n.n.)* Ungariei“. Führerul era solicitat a-și folosi influența și în folosul ungurilor din România, care „aveau dreptul la o viață nouă“. În acest context, lordul preciza că de 12 ani s-a devotat susținerii cauzei Ungariei în lume și își exprima speranța că Hitler va găsi timpul necesar pentru a face dreptate și ungurilor din România, unde se aflau și mulți germani a căror situație nu diferea prea mult de cea a nemților din regiunea sudetă. Lordul Rothermere îi declara Führerului: „România nu merita o soartă mai bună ca a Cehoslovaciei. Acolo *(în România, n.n.)*, un popor inferior a luat după marele război, fără nici o milă, toate libertățile ungurilor și germanilor. Este o prea mică diferență între Beneș și Titulescu, sau ceilalți politicieni români“.

Așchia și trunchiul...

Diplomația română din epocă a urmărit cu toată atenția, din considerente evidente, activitatea publică a lordului Rothermere în slujba revizionismului maghiar. Astfel, în august 1927, aflat la Geneva, Nicolae Titulescu semnala apariția în câteva din ziarele lui Rothermere („The Daily Mail“ și „Weekly Dispatch“) a unor articole prin care România era atacată în chestiunea optanților și se cerea revizuirea Trianonului. Titulescu aprecia că asemenea articole creau dificultăți în afirmarea poziției românești în chestiunea optanților. Într-o altă chestiune, cea a lansării unui împrumut pentru România pe piața financiară londoneză, la începutul lui 1928, ziarele lordului Rothermere s-au pronunțat împotrivă. Astfel, „Sunday Dispatch“, din 14 februarie 1928, îndemna deschis la respingerea împrumutului. O asemenea poziție era considerată de Titulescu ca fiind iresponsabilă, deoarece stabilizarea monetară avea efecte benefice asupra climatului politic din Europa.

Legația României la Budapesta înregistra, în aprilie 1928, începerea pregătirilor pentru desfășurarea vizitei în Ungaria a fiului lordului Rothermere, vicontele de Harmsworth. În acest sens, a fost pregătit un automobil special care, între altele, avea brodată, pe tapițeria scaunelor, harta Ungariei Mari și inscripția revizionistă „Nem, nem, soha“ (Nu, nu, niciodată). Vizita a avut loc, în final, în luna iunie 1928 și s-a desfășurat cu un fast neobișnuit. Ziarele lui Rothermere erau accesibile și altor englezi care susțineau revizionismului. Astfel, conform raportului, din 24 aprilie 1928, al Legației României la Londra, în ziarul „The Daily Mail“, ediția din 1/3 aprilie, apăruse un articol semnat de Sir Philips Percival. Acesta, care tocmai vizitase România, descria cele văzute în culori foarte sumbre. Aniversarea unui an de la angajarea lui Rothermere în slujba revizionismului maghiar a fost marcată printr-un amplu articol apărut tot în „The Daily Mail“ (ediția din 21 iunie 1928). Cu acel prilej, au fost repetate vechile argumente revizioniste și se fixa ca obiectiv imediat retrocedarea teritoriilor cu majoritate maghiară din statele succesorale Austro–Ungariei.

Conform unor aprecieri ale Direcției Siguranței Generale din București, prestigiul lordului era în creștere la Budapesta. Astfel, în martie 1929, când președintele Ligii revizioniste, Ferenc Herczeg, a demisionat, lordul i s-a adresat personal și i-a cerut a reveni asupra deciziei. Sfatul a fost ascultat. În octombrie 1929, se înregistra faptul că lordul a donat suma de 50.000 de pengö pentru organizarea unei sărbători religioase în Ungaria, apreciind că Biserica catolică poate juca un rol important în promovarea obiectivelor revizionismului.

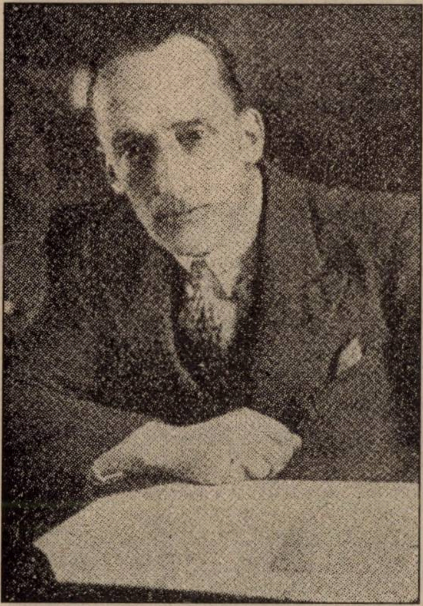

Ernest Outhwaite, secretarul personal al lordului Rothermere, director al revistei „Sunday Pictorial“

Pătruns, neîndoielnic, de valoarea sa, lordul Rothermere a încercat a interveni și în politica internă a Ungariei. În mai 1932, de exemplu, a afirmat public că politica reacționară a guvernului Bethlen era o piedică serioasă în calea revizionismului. Ca urmare, a condiționat continuarea sprijinului său de realizarea unor reforme democratice și abandonarea ideii restaurării dinastiei Habsburg. În opinia ministrului plenipotențiar al României la Budapesta, Grigorcea, o asemenea poziție a fost determinată de interese politice personale. Astfel, la sfârșitul lui 1928, lordul Rothermere s-a desprins de conservatori și a migrat spre laburiști, pe care i-a și susținut financiar în campania electorală din 1929. De aici și insistențele pe lângă guvernul de la Budapesta de a realiza reforme democratice pentru ca guvernul laburist să acorde sprijin Ungariei. Premierul laburist James R. MacDonald a considerat însă că orice colaborare cu magnatul de presă era compromițătoare și a sistat legăturile politice cu acesta. De aici și o nouă mișcare a lordului Rothermere în favoarea regimului conservator de la Budapesta. La o reuniune publică, din 26 mai 1930, lordul a afirmat că Ungaria servește cauza păcii și a îndemnat cabinetul maghiar să nu exagereze cu reformele democratice. El a sugerat ca cei zece ani de la semnarea Tratatului de la Trianon să fie marcați prin mari acțiuni revizioniste. Pe marginea acestor modificări de atitudine, ministrul plenipotențiar al României la Budapesta aprecia, într-un raport din 28 mai 1930: „Personal, aș fi de părere că aceste contraziceri și apucături impresioniste ale lui Rothermere ar putea fi exploatate cu folos pentru slăbirea efectului propagandei revizioniste în Anglia, unde se cere încă de la oamenii politici conservatori și linii stabile“. În articolul „Răni deschise de zece ani“, apărut în „The Daily Mail“, din 3 iulie 1930, lordul Rothermere susține că Ungaria nu a dorit intrarea în războiul mondial și, deci, avea dreptul la un tratament mai generos.

O demonstrație iredentistă a copiilor maghiari, în prezența vicontelui Harmsworth, fiul lordului Rothermere

Începând cu 1935, mai ales din cauza unei noi preferințe, anume pentru concilierea anglo–germană, lordul Rothermere a răcit relațiile cu Budapesta. Nu a fost însă vorba de renunțarea totală la acțiunea în favoarea revizionismului maghiar. Acesta se va întâmpla în 1930, pe fundalul procesului cu prințesa Stephanie. Într-un articol apărut în „The Daily Mail“, din 21 aprilie 1936, lordul prorocea că revizionismul maghiar va învinge până la sfârșitul deceniului în curs. Articolul a fost preluat de presa maghiară și comentat elogios. Un alt moment de referință este chiar vizita în Ungaria realizată de aristocratul englez, la începutul lunii noiembrie 1938. Cu acest prilej, el a declarat presei : „Cred, foarte ferm, că peste doi ani Ungaria își va recăpăta totul“. Vizita a coincis cu primul succes al revizionismului maghiar, anume ocuparea unei părți din teritoriul Cehoslovaciei atribuit Ungariei prin primul arbitraj de la Viena. Lordul Rothermere a participat de altfel, direct, la ceremonia intrării trupelor maghiare în aceste teritorii. În fine, o ultimă manifestare înregistrată este editarea, în vara lui 1939, a volumului *Lupta mea pentru cauza Ungariei*, care a reunit articole semnate de lord după 1927. În opinia atașatului de presă al României la Londra, articolele respective „repetau clișeele revizioniste care au saturat lumea“.

La capătul acestor rânduri, se impun evidenței următoarele concluzii: 1. **lordul Rothermere a fost un campion al revizionismului maghiar interbelic în Marea Britanie, înrolat grație influenței prințesei Stephanie de Hohenhole;** 2. **există mari dubii că angajarea sa a fost bazată pe convingeri sincere, luând în calcul mai ales oscilațiile și rezervele de după 1935;** 3. **principalele sale acțiuni au fost, în fapt, dirijate de la Budapesta;** 4. **valoarea sa pentru cauza revizionistă a fost generată de trustul de presă pe care-l avea, ca și de originea nobilă, grație căreia a influențat și poziția altor aritocrați englezi;** 5. **acțiunea lordului Rothermere a fost, poate, cel mai mare succes al revizionismului maghiar interbelic.** ■

Mai 1947: memoriul lui Gheorghe Tătărescu

Petre ȚURLEA*

Probabil și în legătură cu zvonurile care indicau o înțelegere între Marile Puteri privind schimbarea guvernului dr. Petru Groza până în vara lui 1947, din aprilie acel an poziția Partidului Național Liberal–Tătărescu *(în continuare, PNL–T)* față de aliații săi din BPD a devenit mai rigidă. Perspectiva unui nou guvern, din care Opoziția (PNL–Brătianu și PNȚ–Maniu) cerea ca Gheorghe Tătărescu să nu mai facă parte, din cauza obedienței sale față de comuniști, îl putea aduce pe acesta la o poziție mai dârză față de partidele de stânga, subliniind deosebirile față de acestea ale partidului său și că are o politică proprie, demnă de luat în seamă în continuare. Însă, rolul determinant în îndepărtarea lui Gheorghe Tătărescu de BPD l-au avut măsurile etatiste promovate de PCR. Atacului la adresa proprietății se adăuga situația dezastruoasă în toate domeniile, situația de care PNL–T nu dorea să fie și el făcut răspunzător de către opinia publică românească. La 10 aprilie 1947, Comitetul Central al partidului hotăra ca acesta „să adopte o atitudine fermă, pe linia pragmatică inițială, de apărare a economiei burgheze și a concepției liberale“.

Gh. Tatarescu, flancat de reprezentanti ai Kremlinului (în stânga, ambasadorul sovietic la Bucuresti, S.I. Kavtaradze)

Originea și motivația memoriului

Confruntarea pe marginea legilor economice impuse de PCR a generat în cadrul PNL–T o analiză profundă, generală, asupra situației României la doi ani de la instaurarea guvernului Groza, a rostului rămânerii național–liberalilor în cadrul acestuia. Analiza avea ca evident scop stabilirea răspunderilor, derobarea tătărescienilor de acestea. Rezultatul analizei a fost Memoriul semnat de Gheorghe Tătărescu și transmis, la 24 mai 1947, tuturor partenerilor de guvernare. Memoriul este cunoscut sub titulatura „Poziția Partidului Liberal față de politica internă și externă“. Motivul alcătuirii lui în acel moment era încheierea Tratatului de Pace și, astfel, repunerea României în statutul de țară independentă și suverană; faptul crea probleme noi în politica externă, dar și în cea internă și, de aceea, se impunea o examinare amănunțită a situației generale a societății românești, urmată de modificarea acțiunii guvernamentale. (...)

Memoriul — analizat strict în raport cu situația României, în plan intern și extern, în mai 1947 — poate fi acuzat de prezentare deformată a unor „realizări“ ale guvernului Petru Groza sau, pentru alte „realizări“, o prezentare total opusă adevărului: cazul alegerilor parlamentare și a așezării României pe drumul democrației. Explicația nu poate sta în necunoașterea situației reale, mai ales că, în același document, se prezintă și încălcări flagrante ale democrației, precum arestările abuzive. Descoperirea atâtor realizări ale guvernării Petru Groza avea drept scop justificarea participării PNL–T la guvern: datorită acestei participări, în principal, s-a ajuns la acele realizări. Ideea trebuia să iasă și mai mult în evidență atunci când se prezenta activitatea externă, titularul ministerului responsabil în acest plan fiind Gheorghe Tătărescu. Și aici întâlnim afirmații contestabile ori discutabile, trecute la „realizări“: bazele colaborării cu URSS, în domeniul economic (în realitate fiind vorba nu despre colaborare, ci despre jefuirea bogățiilor naturale ale României); România ar fi redevenit, după Tratatul de Pace, suverană și independentă (formula se reflecta doar parțial în realitatea practică, atâta timp cât trupele sovietice de ocupație se vor menține până în 1958). Memoriul nu era destinat a avea caracter secret. De aceea, anumite prezentări deformate erau îndreptățite în plan extern. O nouă „periere“ a ocupantului sovietic, în condițiile de atunci, când România era literalmente la dispoziția acestuia — dinspre Occident venind doar vorbe de încurajare, pe care cei ce le transmiteau nu aveau de gând să le urmeze cu acțiuni practice de stopare a instaurării regimului comunist — poate apărea ca o acțiune normală, de captare a bunăvoinței. Gheorghe Tătărescu mai avea o experiență în acest sens: acordurile economice cu Germania, din primăvara lui 1940, când era prim–ministru, acorduri care, deși erau nefavorabile României, fuseseră lăudate de el pentru același lucru — să atenueze presiunea asupra țării din partea puterii în fața căreia, în acel moment, Occidentul o lăsase singură, doar cu promisiuni. Pe de altă parte, existența în Memoriu a unor părți — de altfel, majoritatea documentului — foarte critice la adresa guvernului Groza duce la concluzia că acesta nu era destinat publicării, chiar dacă nu era secret, și nici nu se urmărea, prin el, obținerea de capital electoral.

---

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Dimitrie Cantemir“, București. Fragmente din volumul *Partidul Național Liberal– Tătărescu,* în curs de apariție. Cea mai mare parte a informației care a stat la baza lucrării a fost obținută din documentele serviciilor speciale românești, păstrate, astăzi, în Arhiva SRI.

De asemenea, formulele folosite — mai ales, „propriile noastre greşeli“ — nu impun neapărat ideea unei solidarizări a PNL–T cu guvernul din care făcea parte, o asumare în comun a nerealizărilor. Şi din această cauză, partenerii de alianţă au interpretat Memoriul ca pe un act de frondă, de critică la adresa partidelor de stânga şi, ca urmare, bun de condamnat.

Voce conspirativă

Mai multe documente ale Siguranţei prezintă discuţiile, în jurul Memoriului, din conducerea PNL–T. Tătărescu a convocat pentru o întrunire, acasă la el, pe toţi deputaţii naţional–liberali. După ce le-a citit Memoriul, unii l-au considerat „un act istoric“ aşteptat de tot partidul, deoarece partizanii începuseră să-i considere comunişti (Constantin Tegăneanu, Ilie Toma, Ion Nistor). Aşadar, unii fruntaşi ai partidului considerau că documentul ar trebui să reprezinte desprinderea de partidele de stânga, idee care nu avea suport în conţinutul acestuia, impresia fiind a unei exprimări dure, dar făcută cu scopul îndreptării lucrurilor, pentru optimizarea acţiunii guvernamentale, o schimbare de guvern, pentru a înlătura deficienţele semnalate, putând fi făcută cu aceleaşi forţe politice. Se putea trage şi concluzia că Tătărescu se oferea drept conducător al unui viitor guvern, deoarece ştia unde se greşise şi ce trebuia făcut pentru înlăturarea greşelilor. În timpul întrunirii, pentru a nu lăsa să se generalizeze ideea că ar dori desprinderea de partidele de stânga, Tătărescu declara ferm: „Colaborarea trebuie să continue“. Dar, comuniştii trebuie să satisfacă cererile din Memoriu, pentru că acestea sunt ale ţării, „care geme“; „iar de nu, ne aşteaptă vremuri grele“. De asemenea, afirma că participarea de până atunci la guvern era îndreptăţită, având rezultate pozitive: „Am salvat, în timpul acesta, instituţiile fundamentale ale Statului român, Monarhia şi Biserica, căutând să salvăm ce se putea salva“. O altă parte a fruntaşilor PNL–T au făcut o primire destul de rece Memoriului. Richard Franasovici credea că acţiunea este „în contratimp“; Petre Bejan va declara chiar că „acţiunea lui Tătărescu nu era oportună“. Cea mai interesantă relatare a discuţiilor din cadrul întâlnirii grupului parlamentar, din 23 mai 1947, a fost făcută de către un informator al Siguranţei, care era deputat tătărescian; în sala întrunirii nu fuseseră primiţi decât deputaţii şi, mai mult, cel în cauză întârziase şi i s-a permis să intre deşi consfătuirea începuse (chiar el relatează că „a întârziat şi nu a prins începutul“). Informatorul prezenta atât atmosfera generală, cât şi intervenţiile în discuţie: „Gheorghe Tătărescu atrage atenţia că Memoriul trebuie să rămână «între noi — deocamdată». (...) Toate acestea au fost spuse cu o voce oarecum stinsă, puţin conspirativă. Primii s-au arătat solidari cu şeful partidului dr. Petre Topa şi C. Tegăneanu; iar Eugen Dunca a spus că „era şi vremea ca Partidul Liberal să se dezrobească din poziţia minoră în care a fost pus şi să oblige «partenerii de guvernare» la o politică conformă cu interesele românismului“; în încheierea cuvântului său, Dunca îi ura lui Tătărescu să salveze ţara, şi-l asigura că partidul îl va urma.

Găsim în raportul de sinteză asupra frământărilor din PNL–T, alcătuit de Siguranţă în toamna lui 1947, şi alte amănunte asupra momentului Memoriului. Documentul a fost înaintat partidelor aliate din guvern, Comisiei Aliate de Control şi regelui; apoi a fost făcut să ajungă chiar la şefii partidelor de opoziţie. (Aşa explicându-se faptul că, deşi nepublicat, documentul era cunoscut şi comentat, în iunie–iulie 1947, de generalul Sănătescu, în *Jurnalul* său). Tătărescu era acuzat că, pentru a nu întâmpina opoziţie din partea propriilor parlamentari, le-a citit „în pripă, într-o singură şedinţă“ Memoriul, în care „tindea să se situeze alături de puterile agresive, împotriva forţelor democrate“, criticând vehement politica internă a guvernului. Aprecierea generală era aceea că documentul tătărescian avea „grave repercusiuni asupra colaborării în guvern“. Aşadar, Tătărescu se temea de reacţia unora dintre parlamentarii partidului său. Deşi recunoscut ca „partid personal“, în interiorul PNL–T, întemeietorul şi conducătorul acestuia avea un puternic grup oponent, condus de Petre Bejan, înclinat spre o politică prin care comuniştii să nu fie supăraţi cu nimic; era o anumită schimbare în atitudinea lui Bejan, care, în prima parte a lui 1947, avusese câteva discursuri în Parlament critice la adresa măsurilor economice preconizate de comunişti. DSS, în raportul din 1 iulie 1947, afirma că Petre Bejan, ca şef al grupului parlamentar tătărescian, influenţa lui se întindea mai mult asupra deputaţilor respectivi, decât în ansamblul partidului; prin cei pe care-i conducea, a vrut să limiteze puterile preşedintelui partidului şi să-l izoleze. Tot DSS, în nota din 20 iulie 1947, consemna: parlamentarii tătărescieni au ţinut trei şedinţe în săptămâna anterioară, la Clubul central din Bucureşti; participând şi adepţii lui Tătărescu, discuţiile s-au prelungit; „Parlamentarii sunt decişi să lămurească situaţia, în sensul că, cel puţin pentru viitor, să determine pe Tătărescu a-i consulta“. După întrunire, au rămas la discuţii doar cei din grupul restrâns de partizani fideli ai lui Bejan, care s-au plâns că Tătărescu „a reuşit să-i angajeze într-o chestiune neplăcută, deşi acesta în continuu afirmă că ştie ce face şi că are spatele acoperit“. („Bejan şi-a exprimat nemulţumirea că Tătărescu, nemaiaşteptând sosirea celor din străinătate, s-a grăbit să depună Memoriul ce le-a făcut atâta rău. Ministrul Ciolan, care era de faţă, a declarat că nu şi-a dat seama de importanţa Memoriului, atunci când Tătărescu l-a citit prima oară“.) DSS ştia, la 5 august 1947, că grupul Bejan a început o acţiune împotriva lui Alexandru Alexandrini, Gheorghe Vântu şi Radu Roşculeţ, „care formează grupul principal din jurul lui Gh. Tătărescu. În jurul lui Bejan s-ar fi grupat, între timp, şi o parte din conducătorii organizaţiilor judeţene Tutova, Tecuci, Bacău, Ploieşti, Tr. Severin şi o parte a naţional–liberalilor care se găsesc în conducerea Băncii Naţionale; încearcă şi să acapareze redacţia ziarului «Drapelul», directorul acesteia fiind V.G. Bârcă, adept al lui Tătărescu“. Scopul final al lui Bejan: „Să imprime o altă atitudine partidului, spre a înlătura impresia creată prin Memoriul lui Tătărescu“.

În general, în judeţe membrii PNL–T nu prea ştiau ce să creadă şi s-au lăsat influenţaţi mai mult de campania furioasă deschisă de ziarele comuniste; s-a instituit o teamă generală că vor începe arestările şi printre tătărescieni. Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj, Serviciul Poliţia de Siguranţă, raporta la 11 iunie 1947 către Direcţia Generală a Poliţiei: naţional–liberalii tătărescieni din Turda erau foarte neliniştiţi; credeau că partidul va

Gh. Tătărescu și dr. P. Groza

intra în opoziție imediat, ceea ce ar duce la concedierea lor din toate funcțiile publice și sancționarea unora; perspectiva imediată „umplea de groază toate cercurile locale menționate“; „cei mai mulți dintre ei vor fi internați. Abia la 4 iunie 1947, primind un telefon liniștitor de la București, spiritele s-au calmat“. La 5 iulie 1947, Siguranța din Oradea raporta și ea la București că tătărescienii locali se tem că vor fi arestați de comuniști, „la fel ca și maniștii și brătienii“; își mai păstrau, însă, spre deosebire de cei din Turda, convingerea că marele om politic Gheorghe Tătărescu va ști să îndrepte situația. Siguranța orădeană înregistra și o frază a unuia dintre liderii locali, oglindind felul cum erau percepuți comuniștii. „Ei (tătărescienii) nu pot fi acuzați că sunt reacționari, pentru că au luptat totodeauna pentru interesele Statului și că ei nu doresc să vândă Țara nimănui, ceea ce, dacă îi supără pe comuniști, lor nu le pasă“.

Cursa întinsă de sovietici

Dacă avem în vedere fidelitatea deplină a lui Tătărescu, până la începutul lui 1947, față de blocul guvernamental, deși, în mod evident, multe dintre măsurile guvernului Groza nu-i erau pe plac, ruptura din mai — prin votul la Legea oficiilor industriale și, mai ales, prin Memoriul din 24 mai — nu putea fi determinată decât de cauze foarte serioase. Două dintre ele au fost deja enunțate — zvonul unei înțelegeri dintre Marile Puteri pentru o schimbare de guvern la București și măsurile etatiste inițiate de partidele de stânga. A treia cauză a fost creată deliberat de către sovietici (bineînțeles, în colaborare cu comuniștii români, care urmau a fi beneficiarii principali). Rudolf E. Schoenfeld, diplomat american la București, într-un raport către secretarul de Stat al SUA, din 17 noiembrie 1947, prezenta rolul sovieticilor în problema Memoriului tătărescian. Diplomatul american se arăta convins că sovieticii l-au atras pe Tătărescu într-o cursă: și-au manifestat, față de acesta, nemulțumirea în legătură cu activitatea guvernului Groza, provocându-l să se pronunțe în același fel (se știa că ministrul de Externe ar fi făcut orice ca să fie în grațiile Moscovei); mergând pe aceeași linie, în momentul când Tătărescu i-a arătat Memoriul, ambasadorul sovietic, Kavtaradze, s-a arătat de acord cu el; numai după primirea acordului ocupantului, Memoriul a fost înaintat guvernului și partidelor politice aliate. După ce faptul s-a consumat, sprijinul sovietic a dispărut. Cursa întinsă lui Tătărescu avea drept scop crearea pretextului pentru înlăturarea lui din guvern. Ambasadorul american nu știa, însă, chiar totul despre implicarea sovietică în evoluția relațiilor dintre Tătărescu și comuniști; a prezentat corect impulsul dat de reprezentantul Moscovei pentru înaintarea Memoriului; a greșit crezând că acesta, odată documentul înaintat, s-ar fi retras demonstrativ, faptul însemnând acceptul dat comuniștilor pentru a contraataca. (…)

În cazul Memoriului lui Tătărescu, nu a fost nici o dezavuare oficială din partea sovietică; este adevărat, sovieticii nici nu și-au arătat public sprijinul față de el. Planul sovietic viza înlăturarea PNL–T, dar nu în acel moment; prioritară era înlăturarea principalului inamic, PNȚ, și, dacă împotriva acestuia i-ar fi putut atrage și pe tătărescieni, compromițându-i astfel în ochii opiniei publice românești, ulterioara înlăturare și a lor ar fi fost mai ușoară și fără reacții ostile din partea populației. Așa se explică o continuare a relațiilor lui Tătărescu cu reprezentanții sovietici la București — diplomați sau membri ai Comisiei Aliate de Control — în vara și chiar toamna lui 1947. Toate aceste contracte erau meticulos înregistrate de către serviciile de informații românești. Într-o notă din 1 iulie 1947, prima după înaintarea Memoriului, se consemna ferma convingere a lui Tătărescu că nici adversarii săi din BPD, nici cei din propriul partid nu-l vor putea clinti, deoarece „se bucură de sprijinul guvernului sovietic“; „de asemenea, dl Tătrescu știe că dl Gheorghiu–Dej nu a putut obține la Moscova aprobarea de a-l scoate din guvern și comuniștii, dându-și seama că au pierdut partida în cazul d-sale, pentru a nu se spune că au renunțat la luptă, continuă să-l atace prin presa lor și prin presa semicomunistă“. Moscova dorea doar să amâne deznodământul. Pe 20 iulie, după întoarcerea din Bulgaria a delegației române guvernamentale, președintele PNL–T a fost primit la Ambasada sovietică, unde a luat prânzul; or, ambasadorul nu l-ar fi invitat dacă ar fi considerat sosit momentul alungării tătărescienilor din guvern. Tătărescu a înțeles că este acceptat în continuare și, de la ambasadă, destins s-a dus la Sinaia cu Negropontes.

Tare pe poziții...

Președintele PNL–T se considera, la sfârșitul lui iulie 1947, mai tare pe poziție decât era în realitate. Din unele manifestări ale sale, se poate trage concluzia că vedea posibilă ascensiunea sa la funcția de prim–ministru, sovieticii preferându-l comuniștilor. DSS înregistra, la 25 iulie 1947, o convorbire a lui Tătărescu „cu intimii său“ în care-și îndrepta atacurile împotriva PCR, „afirmând că poziția sa în guvern este sprijinită de sovietici“. În același document, era consemnat și faptul că ministrul de Externe „a intensificat și relațiile sale cu Melbourne de la Legația americană, cu care ține legătura fiica sa, Sanda Negropontes“.

O serie de oameni politici din afara blocului guvernamental s-au pronunțat asupra Memoriului din mai 1947. Generalul Sănătescu, necunoscând dedesubturile înaintării documentului, nota în *Jurnalul* său, în iunie: „Tătărescu face mare vâlvă cu un memoriu prin care arată activitatea negativă a guvernului în cei doi ani de guvernare; acest memoriu este o autocritică foarte dreaptă și cere revizuirea programului de guvernare. **Memoriul a indispus și pe ruși și pe comuniști** *(subl. ns.)*, care tot timpul au făcut reclamă mincinoasă de ce bine merge Țara“. Generalul credea că se vor lua măsuri contra lui Tătărescu, va fi scos din guvern și, poate, chiar trecut în rândul criminalilor de război. ■

(va urma)

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (8)*

Academician Dan BERINDEI

O scenă penibilă

De prin 1960, dacă nu mă înșel, am fost cuprins în Consiliul științific al Institutului de Istorie. Am asistat și la scena neplăcută, când de la Comitetul Central al partidului s-a comunicat prof. Andrei Oțetea să nu lase să participe la ședința de Consiliu, începând cu acea zi, pe Mihai Berza. Ca să iasă din penibila încurcătură, profesorul Oțetea a amânat ședința și apoi a reușit, prin insistență și pledoarie, să obțină revocarea absurdei dispoziții. Din Consiliu am făcut parte neîntrerupt vreo 30 de ani, până când, la 13 februarie 1989, din dispoziția Comitetului de partid, am fost eliminat din sânul lui (după ce vreo 20 de ani fusesem și vicepreședinte!), nepermițându-mi-se supunerea alegerii mele la vot, sub pretextul vârstei.

Tot în acea vreme, a început lucrul la Tratatul de Istoria României. Vasile Maciu a obținut să-l secundez în redactarea vol. IV și, cu toate tipicăriile sale, păstrez o bună amintire a acestei conlucrări. Am luptat alături împotriva servilismului — mai ales al lui Gh. Georgescu–Buzău, dispus a izbi în liberalii radicali pașoptiști —, pentru respectarea adevărului și, totodată, pentru a realiza volumul la nivelul științific adecvat. Mai trebui să adaug că mijloacele materiale puse atunci la dispoziție pentru realizarea acestei lucrări au fost deosebite. Au existat bani pentru organizarea de dezbateri cu zeci de participanți, pentru întocmirea de lucrări ajutătoare, pentru tipărirea unor machete (deci, o pretipărire a volumelor). Când compar, astăzi, mijloacele restrânse pe care le avem la dispoziție pentru a realiza noul tratat cu cele din trecut sunt nevoit să constat un deplorabil recul.

Pentru tratat am scris aproape 200 de pagini, în primul rând întreaga domnie a lui Al.I. Cuza și totodată am revăzut și pus la punct, alături de Vasile Maciu, întreg volumul IV. Am meritat pe deplin includerea în comitetul de redacție al volumului și trebuie să spun că deși plătea „tribut“ vremurilor — mai ales prin citatele pe care Secția de propagandă a CC ni le-a impus a le folosi, dar care în general nu erau decât niște „locuri comune“ — el își păstrează până astăzi valoarea. Este drept că am avut și norocul că a fost tipărit chiar în anul 1964, anul descătușării din aprilie!

În 1962, mi-a apărut prima carte de interpretare — după ce, în 1959, publicasem primul volum de izvoare —, la Editura Militară, scoasă în colaborare cu col. Traian Mutașcu, un om cumsecade și un militar valoros, cu care am format o bună echipă în întocmirea lucrării *Aspectele militare ale răscoalei populare din 1821*, a cărei a doua ediție avea să apară în 1971. De altfel, de atunci am stabilit o legătură cordială cu istoricii militari și cu Editura Militară, pe care o mențin până astăzi. Am întâlnit în acea lume o atmosferă care-mi plăcea și, în vremuri încă „dogmatice“, când mi-am început colaborarea, era reconfortantă deoarece arăta că străduințele de sovietizare și de distrugere a simțămintelor naționale nu reușiseră.

Aș vrea să notez câte ceva despre așa–numitul „comunism național“ și reflectarea sa în istoriografie, mai ales că în ultimul deceniu există o tendință de a trata ceea ce a fost *nuanțat* în mod *egalizator*, fără a se ține seama de evoluții și de schimbări de situații. Studenții noștri, tinerii istorici ai zilelor noastre și chiar cei maturi, care n-au apucat anii '50 sau erau atunci nevârstnici, nu pot realiza *dimensiunile prăbușirii* la care se ajunsese. Abandonarea silită și brutală a valorilor naționale (momente și personalități) — și astăzi, când în condițiile unei libertăți recucerite, asistăm la un nou abandon de acest fel, pare legitimă întrebarea: *cum mai poate avea loc așa ceva?* —, detenția și, din nefericire, pieirea și neîntoarcerea multora dintre marii istorici ai națiunii, alungarea din domeniu a unor profesioniști de neînlocuit sau așezarea lor într-o umilitoare și mai ales nedreaptă și nefirească poziție de scribi „necuvântători“, tipărirea unor volume de izvoare cu ignorarea — în parte voită — a regulilor științifice de editare a surselor, punerea întregului domeniu într-o situație de umilă obediență față de „marea țară a socialismului biruitor“, aplicarea silită a clișeelor unei ideologii, fără a se îngădui nici cea mai mică regândire, cel puțin a unor aspecte ale ei, iată numai unele dintre trăsăturile acelei epoci staliniste, a anilor '50, de teribilă amintire.

Semnele „dezghețului“ au apărut după un cumplit deceniu, în mod evident chiar din anul în care m-am putut reîntoarce în Institut, în 1955. Dar a urmat o perioadă de tranziție, care a mai durat aproape un deceniu, până când „noua linie“ avea să se impună. În tot acest răstimp, albastrul senin a alternat cu norii negri pe cerul istoriografiei române. În 1956, am putut, pentru întâia oară, să analizez împrejurările „naționale“ ale constituirii Societății Literare Române, din 1866, dar evenimentele revoluționare din Polonia și Ungaria — mai ales — aveau să contribuie la noi „strângeri de șurub“.

Îmi amintesc că ajunsesem în 1958 — anul retragerii trupelor sovietice din România — să am două cărți sub tipar, cea consacrată istoriei Bucureștilor, căreia — așa cum am arătat mai înainte — îi vor trebui cinci ani pentru „a răzbi“, și apare și cea de-a doua în care strînsesem studiile mele — edite și inedite — privind frământările politice și sociale din prima parte a domniei lui Alexandru Ioan Cuza și pe care o am și astăzi sub forma ultimei corecturi, în pagini, deoarece a fost oprită să apară chiar în acel an. A urmat „seninul“ anului 1959 și apoi atmosfera tulbure, incertă și de neînțeles pentru cei mai mulți a unei treptate desprinderi de marele vecin din Răsărit, care avea să se finalizeze fericit în aprilie 1964, dar care avea să se desfășoare, cu alternanțe represive interne, care mă vor lovi și personal.

---

* Stringente obligații academice l-au determinat pe autor să amâne depănarea amintirilor personale, ale căror precedent episod l-am găzduit în nr. 9/49, 2000, p. 54–55. Reluăm acum serialul semnat de președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române

Înainte și înapoi

Oricum, elementele naționale au recâștigat teren, neîndoielnic încurajate (dar cu aceeași metodă derutantă a unor pași alternativi, *înainte și înapoi!)* de partid. Unii conducători ai acestuia au început să se manifeste la prilejuri naționale, iar presa să reflecte această problematică până atunci ignorată, dacă nu insultată și interzisă. Totodată, personalități ale trecutului „acoperite de ocară" au putut fi, treptat, reașezate în discursul național, care a început a renaște. Nu era însă vorba numai de această operație de recunoaștere și „reabilitare", ci și de faptul că noi, istoricii, am simțit că adevărului i se făcea din nou loc. Evident, limite au continuat să ființeze, dar am învățat să le ocolim sau să le educăm; neîndoielnic, cei ce voiau și îndrăzneau a o face! Primejdiile persistau, din pricina oscilațiilor, a politicii de balans practicată de „partidul conducător"; la aceasta se adăuga faptul că, în momentul când avea loc un recul, numaidecât erau dezgropate argumente personale, familiare, „de clasă", pentru ca cel „vinovat" de „îndrăzneală" să fie reprimat sau cel puțin aspru pus la punct.

Dar, cu toate acestea, din praful unei istoriografii distruse și total aservite a avut loc un proces de renaștere. A început dezvoltarea unei noi istoriografii, care trebuia să respecte parametrii materialismului istoric, dar în care adevărul își recâștiga pozițiile și denigrarea *politică* a trecutului național nu-și mai avea locul. Pe bazele puse în 1955, se putea păși pe un nou drum, încă incert, desigur, dar care se va consolida treptat. Astăzi, mi se pare de neînțeles, după cumplita, dar pentru nimeni uitată — dintre cei care au trăit-o — experiență a anilor '50, ca istorici și mai ales tineri istorici să se avânte — voluntar și entuziast — într-o nouă etapă de demolare a valorilor naționale. Cu câtă satisfacție am putut scrie și mai ales publica adevărurile despre extraordinara generație a făuritorilor României moderne, cărora le voi păstra până la sfârșitul zilelor mele întreaga și nețărmuita admirație. Am făcut-o atunci cu satisfacția unei renașteri. Cei acoperiți cu noroi au putut fi curățați de nedreapta întinare și redați națiunii. Neîndoielnic, lucrul nu se putea face ca astăzi; existau limite, frâne ideologice, un tribut ce trebuia plătit, dar care, totodată, puteai să-l minimalizezi, să-l faci practic inoperant. A cita dintr-un „clasic" *un loc comun* — iar alteori „clasicii" îți puteau oferi și o armă pentru a-ți întări chiar o opinie „puțin ortodoxă" în epocă! — era în adevăr un lucru inofensiv, față de marele câștig de a putea înfățișa reînviat nu numai un Bălcescu, cel agreat (deoarece murise „la timp" pentru a nu mai jena chiar și pe un Roller în anii '50), dar și pe un Rosetti și chiar și un Brătianu.

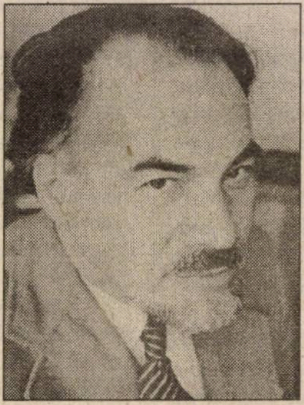

Istoricul, în 1971

În această fază, „comunismul național" a fost benefic și mai ales el a răspuns unor simțăminte generale. Trecutul istoric mai era viu în conștiința oamenilor și trezirea ce a avut loc un cert și general răsunet în societatea românească. Fără îndoială, se poate discuta manipularea de către „partidul conducător" a acestei stări de spirit, interesul pe care l-a avut în a îngădui redeșteptarea națională și a se folosi de ea, dar, oricum, *conștiința națională a fost reînsuflețită.*

S-a mai adăugat noua atitudine față de „marele vecin". Și astăzi sunt adeptul ferm al bunei vecinătăți, chiar al unei prietenii cu un mare popor — nu numai din punct de vedere demografic, politic, militar și economic, ci și cultural și artistic — cum este cel rus, dar ceea ce trebuia înlăturat era exploatarea prădalnică, supușenia umilă, capul plecat, lauda desfrânată impusă față de cel care te împila. Or, acest lucru s-a săvârșit atunci și a existat, în consecință, sentimentul unei demnități recâștigate. Totodată, firesc, s-a putut *simți* din nou rana răsăriteană din trupul țării. Neîndoielnic că și în această privință frânele existau, „micul șoricel" nu-l putea chiar provoca pe „marele elefant", dar importantă era putința ca, fie și eliptic și voalat, să se poată reaminti Basarabia și nordul Bucovinei, *ca părți ale românității istorice,* fără ca aceasta să însemne riscul de a fi supus represiunii interne. Era și aceasta o componentă a „comunismului național"!

După cum s-a statornicit imaginea unui clișeu generalizant al comunismului (și al regimului pe care l-a generat), care ar fi fost în tot timpul identic cu sine însuși, când în fapt a cunoscut neîncetate evoluții și regrese, clipe oferind chiar perspective senine și altele teribile, tot astfel „comunismul național" a tins a fi redus la imaginea sa decadentă — dar care și ea n-a fost generalizată, mai ales în ceea ce a privit pe cei mai de seamă slujitori ai muzei Clio —, când trecutul se încerca a fi manipulat, politizat și „actualizat" primitiv, când s-a dezvoltat de unii tracomania și chiar absurda condamnare a Romei, unul dintre „părinți" comparând-o forțat cu marea putere sovietică!

Noua direcție a istoriografiei nu s-a putut instaura dintr-o dată și mai ales lin și senin. În ceea ce m-a privit, am simțit efectele și zguduirile acestei nu ușoare „tranziții". Aveam să mai sufăr și o grea traumă personală, pe care o voi relata cândva.

Anul 1964 a fost decisiv pentru toți. Marea schimbare s-a datorat lui Gheorghiu–Dej, dar este adevărat că Ceaușescu va continua, o vreme, pe linia antecesorului său, denaturând-o apoi în beneficiul dictaturii sale. Îmi amintesc ziua Declarației din aprilie, cum Bucureștii s-au întunecat, coborându-se asupra orașului nori de nisip roșiatic venit, se pare, din nordul Africii, ca un semn divin! Desprinderea începuse să fie indirect anunțată din anii precedenți, prin treptata distanțare de Uniunea Sovietică, prin amestecul în conflictul ideologic sovieto–chinez, prin energica respingere a „planului Valev" de înfeudare economică, dar și politică și națională.

Distanțare certă

Când a început campania de „demascare" a exploatării economice sovietice, lumea a întâmpinat-o cu multă prudență, temându-se de o cursă. Dar era vorba, cu toate acestea, de o atitudine reală. Neîndoielnic, „declarația de independență" n-a însemnat o desprindere de „lagăr", însă de o distanțare era în mod cert vorba. Oricum, personal am resimțit-o ca o reintrare într-o matcă națională, ceea ce pentru mine era esențial.

Accentele represive ale regimului aproape dispăruseră, mai ales în anii imediat următori Declarației din aprilie 1964. Toți ai mei reveniseră din închisori, care, în general, fuseseră golite, numai tatăl meu vitreg — inginerul Alexandru Balș, un om remarcabil — nu mai apucase acest moment al eliberărilor, murind în închisoarea de la Pitești. În următorul sfert de veac, detenția politică avea să fie foarte rară, în schimb, avea să se accentueze simțământul generalei supravegheri, deosebit de apăsător, mai ales în anii '80.

După aprilie 1964, a fost înregistrat în România și un salt social–economic. Oamenii au început, în orașe, să-și cumpere apartamente de la stat și apoi au început a fi achiziționate automobile. În 1962, cu banii luați pe cartea scoasă cu colonelul Mutașcu, mi-am cumpărat o motocicletă cu ataș. În 1967, aveam s-o schimb cu un automobil Fiat 850. Vara, mergeam două–trei săptămâni la mare, cu Ioana și copiii, acum mari. Pe aceștia din urmă îi crescuserăm lângă noi, ca pe niște prieteni mai tineri. Ruxandra, cel puțin, ne este și astăzi recunoscătoare pentru aceasta.

În acei ani aveam să trăiesc o satisfacție. Șapte ani după ce fusesem aspru criticat în revista „Studii“ — din 1958 —, dar și în periodice ale partidului, „Scânteia“ și „Lupta de clasă“ —, am avut satisfacția ca „teza“ mea eretică să fie acceptată. În „Lupta de clasă“ mi-a apărut un studiu despre reforma din 1864 — la centenarul ei — în care elogiul adus liberalilor radicali în 1958 l-am repetat chiar în periodicul care mă criticase și care astfel își făcea o indirectă „autocritică“ și față de radicali, dar... și față de mine! Vântul bătea altfel. Marile personalități ale României moderne, batjocorite și alungate din Panteonul națiunii erau din nou acceptate. În ceea ce m-a privit, am putut contribui la redarea locului ce se cuvenea fraților Brătianu și mă mândresc cu acest lucru. Am făcut-o în cărțile și studiile mele, ca și în conferințele publice și de la radio.

Sotii Ioana si Dan Berindei, în noiembrie 1971, la casatoria fiicei lor, Ruxandra

Istoricul și turnul său de fildeș

Am considerat întotdeauna că un istoric are datoria de a nu sta în turnul său de fildeș, ci în mijlocul cetății, adresându-se tuturor. Am făcut acest lucru. Desigur, a trebuit să dau „cezarului“ obolul său, dar dincolo de aceasta am transmis adevărurile imuabile mai ales ale proceselor de constituire a României și am înfățișat oamenilor pe marii făuritori ai acestei țări. În 1965, mi-a apărut o carte privind *Începuturile diplomației moderne românești*, precedată de publicarea a vreo două studii. Cartea a apărut la momentul potrivit și a avut și un răsunet peste hotare, fiind chiar interpretată — la München! — ca exprimând noua linie politică a țării.

În realitate, ea mă exprima numai pe mine, care profitasem de noile condiții în care ajunsese țara.

În 1965, am trăit un mare eveniment. Am putut, pentru prima dată, după o pauză de 27 de ani, să călătoresc peste hotare, ca membru al numeroasei delegații trimisă la Congresul Internațional de Științe Istorice de la Viena. Eram în plină destindere. Delegația era condusă de trei academicieni — P. Constantinescu–Iași, Andrei Oțetea și Constantin Daicoviciu și de Miron Constantinescu, care-și începuse „reînălțarea“. Când se organizase delegația, Maciu se ridicase în fața lui Dej împotriva poziției de comandă dată lui Miron Constantinescu, care „nu e istoric“, dar hotărârea rămăsese valabilă.

La Viena, am fost strânși cu toții la Ambasadă, unde cei patru ne-au comunicat că eram liberi să luăm cuvântul în cursul lucrărilor, cu condiția de a spune lucruri pertinente și seara să informăm conducerea delegației. Prin aceasta, noi, românii, am avut o poziție cu totul singulară printre toți reprezentanții „socialiști“, care, în general, veniseră cu intervențiile „aprobate“ de acasă și deseori repectivele texte nu se mai potriveau! Am asistat la huiduirea unui biet delegat bulgar care a ținut — deoarece era obligat s-o facă — să-și citească intervenția adusă de la Sofia, care nu se mai lega de nimic. Noi am fost liberi în această privință. Este drept că nu prea mulți au profitat, majoritatea stânjeniți de probleme de limbă. Pentru mine a fost un adevărat „botez“. Am luat cuvântul în vreo cinci ședințe, sfârșind prin a-l enerva pe V. Maciu, care mă va reclama la întoarcere (din fericire, fără consecințe).

Îmi amintesc de o magistrală intervenție a lui Alexandru Elian, care a impresionat auditoriul prin erudiția și cunoștințele sale de limbi străine. El avea să mă apere de acuza amintită a lui Maciu și peste doi ani, când s-a creat funcția de secretar științific al Institutului, el a fost acela care m-a recomandat lui Oțetea, tocmai având în vedere ușurința mea de a mă descurca în dezbaterile internaționale. De altfel, trebuie să mai adaug că în 1970, în preajma Congresului Internațional de Științe Istorice de la Moscova, Maciu, care în ciuda unor „belferisme“ era un om drept și cinstit, m-a recomandat — el retrăgându-se — pentru funcția de secretar al Comitetului Național al Istoricilor. ■

(va urma)

APRILIE 2001

8 aprilie 68 de ani de la naşterea, la Bucureşti, a lui **Florin CONSTANTINIU**, unul dintre cei mai străluciţi istorici ai zilelor noastre, apropiat şi preţuit colaborator al revistei de faţă, din al cărui colectiv de consilieri ştiinţifici face parte încă de la înfiinţare. Şi-a făcut studiile secundare la Colegiul „Sf. Sava“ şi cele superioare la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti (1951–1956). Din 1957, a devenit cercetător al Institutului de Istorie al Academiei (numit, ulterior, Institutul de Istorie „N. Iorga“), unde şi-a desfăşurat întreaga activitate ştiinţifică de până la pensionare. Doctor în istorie (1968). Premiul „Nicolae Bălcescu“ al Academiei RSR (1972). Membru corespondent al Academiei Române (din 29 noiembrie 1999). Medievist, specialist al istoriei sociale, economice şi politice a sec. XVII-XVIII, domeniu în care a dat lucrări originale, bogate prin idei noi şi fundamentate documentar, deosebit de apreciate în mediile ştiinţifice româneşti şi internaţionale. S-a impus, de asemenea, în câmpul istoriografiei contemporane, graţie unor cercetări vizând anii celui de-al doilea război mondial şi ai perioadei postbelice, dominată de războiul rece. Bogată activitate publicistică, în ziare şi reviste centrale, apariţii frecvente şi mult gustate de public la posturile de radio şi televiziune.

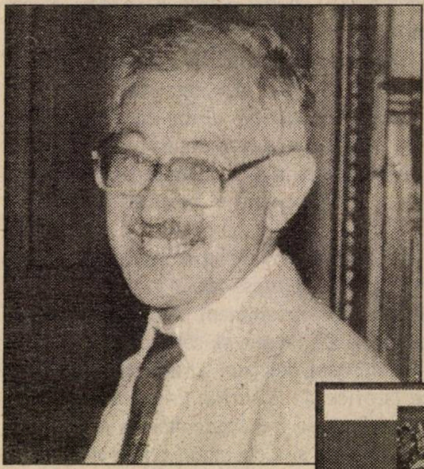

Florin Constantiniu
O istorie sinceră a poporului român
univers enciclopedic

Un *best–seller* al istoriografiei ultimilor ani

Lucrări mai importante: *Relaţiile agrare din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVII-lea* (1972), *Constantin Mavrocordat* (1985), *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop–Molotov* (1991), *Trecerea Nistrului. 1941. O decizie controversată* (1995, în colab.), *O istorie sinceră a poporului român* (1997), *Doi ori doi fac şaisprezece. A început Războiul Rece în România?* (1997), *De la războiul fierbinte la Războiul Rece* (1998). A colaborat, printre altele, la volumele: *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea* (2 vol., 1961, 1966), *Istoria României*, vol. III (1964), *Istoria lumii în date* (1969), *Istoria României în date* (1971), *Istoria poporului român* (sub red. A. Oţetea, 1971), *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de-al doilea război mondial* (1984), *România în anii celui de-al doilea război mondial* (3 vol., 1989), *Sovietizarea României. Percepţii anglo–americane (1944–1947)* (1993), *Misiunile lui A.I.Vâşinski în România. (Din istoria relaţiilor româno–sovietice, 1944–1946). Documente secrete* (1997).

11 aprilie 104 ani de la naşterea lui **Gheorghe ZANE** (n. Galaţi — m. 22 mai 1978, Bucureşti), academician (din 1 martie 1974). Personalitate remarcabilă a lumii ştiinţifice româneşti, s-a evidenţiat printr-un şir de contribuţii de valoare în variate domenii: istorie economică, istoria doctrinelor economice, finanţe publice, istorie socială. Editor de documente apreciat pentru acurateţea volumelor publicate. Exeget al vieţii şi operei lui N. Bălcescu. Om politic, a făcut parte din conducerea PNŢ şi a fost conducătorul organizaţiei naţional–ţărăniste din Iaşi (motiv pentru care, după instaurarea regimului comunist, a suferit o serie de repercusiuni, printre care şi întreruperea carierei universitare). A reuşit să treacă peste toate avatarurile, rămânând deosebit de activ în plan ştiinţific până la sfârşitul vieţii. „G. Zane a fost o personalitate complexă, inteligent şi spiritual, beneficiind de o vastă şi multiformă pregătire, înzestrat cu multă putere de muncă, cu pasiune ştiinţifică şi totodată cu simţul datoriei faţă de trecut, cu stăruinţa eforturilor reconstituirilor exacte, nemanipulate, ale evenimentelor şi faptelor istorice şi mai ales ale izvoarelor a căror editor plin de acribie şi de simţ de responsabilitate el a fost. (…) În urma sa a rămas o operă de necontestat, rodul dăruirii, eforturilor şi onestităţii ştiinţifice al unui mare cărturar şi al unei minţi strălucite“ (acad. Dan Berindei, în „Studiul introductiv“ al volumului de *Memorii, 1939–1974* al prof. Zane, apărut la Bucureşti, Ed. Expert, 1998, ediţie îngrijită de Al. Bârlădeanu, Daniela Poenaru şi Irina G. Zane–Marcu).

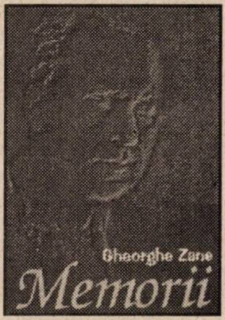
Gheorghe Zane
Memorii

Gheorghe Zane, *Memorii. 1939–1974*, Bucureşti, Ed. Expert, 1998

Lucrări mai importante: *Un veac de luptă pentru cucerirea pieţii româneşti* (1926), *Probleme monetare. Din trecutul economiei noastre naţionale* (1927), *Sisteme monetare şi monete principale din veacurile trecute* (1928), *Visteria Moldovei în timpul domniei lui Ioniţă Sandu Sturdza* (1928), *Economia de schimb în*

Principatele Române (1930; lucrarea încununată cu Premiul Academiei, 1931), *N. Bălcescu. Opere. Scrieri istorice, politice și economice* (2 vol., 1940), *N. Bălcescu. Opere IV. Corespondență. Scrisori, memorii, adrese, documente, note și materiale* (1964), *Industria României în a doua jumătate a sec. XIX-lea* (1970), *N. Bălcescu. Opere I. Scrieri istorice, politice și economice, 1844–1847. Texte, note și materiale* (1974; ediție realizată împreună cu soția sa, Elena G. Zane), *Nicolae Bălcescu. Opera. Omul. Epoca* (1975).

24 aprilie 133 de ani de la nașterea lui **Gheorghe BALȘ** (n. Adjud — m. 22 septembrie 1934, București). De formație inginer și arhitect, cu studii în Elveția și călătorii de studii în Bulgaria, Serbia, Grecia, Turcia și Rusia, s-a ilustrat ca unul dintre cei mai de seamă istorici ai vechii arte românești. Studiile sale despre evoluția arhitecturii românești în sec. XV–XVII sunt utilizate și apreciate și astăzi de toți cercetătorii domeniului. A fost membru al Comisiei Monumentelor Istorice (din 1923), precum și al Academiei Române (din 4 iunie 1923), înaltă instituție de cultură căreia i-a fost și vicepreședinte (31 mai 1928–27 mai 1931).

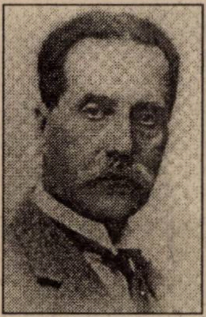

Lucrări mai importante: *Biserica din Filipeștii de Pădure* (1908; în colab.), *O vizită la câteva biserici în Serbia* (1911), *Histoire de l'art roumain ancien* (1922; în colab.), *Bisericile lui Ștefan cel Mare* (1926), *Bisericile și mânăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea* (1928), *Les monumentes byzantins de Roumanie* (1932), *Bisericile și mânăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea* (1933), *Contributions à la question des églises supérieures superposées dans le domaine byzantin* (1934). ■

Rubrică realizată
de **Mioara ANTON**

(Cu unele excepții, datele bio-bibliografice au fost preluate după ***Enciclopedia istoriografiei românești***, sub coord. științifică a prof.univ. Ștefan Ștefănescu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978)

Două Doamne, două aniversări

Să credem zodiacul, care atribuie celor născuți sub semnul Berbecului ambiția și stăruința de a onora în cele mai bune condiții statutul lor profesional? Judecând după cariera celor două istorice, născute la 8 aprilie 1916 și 1935, ***Cornelia Bodea*** *și, respectiv,* ***Viorica Moisuc****, răspunsul este afirmativ.*

***

Eram student, în ultimul an, al Facultății de Istorie din București, îmbibat ca un burete de istoriografia marxistă — rolleristă și sovietică — atunci când am citit, în primul număr pe anul 1956 al revistei „Studii", articolul „Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786–1830" semnat **Cornelia Bodea**. Ignorant — dar nu din vina mea, ci a vremurilor —, nu știam nimic despre autoarea acestui text. Mă uimise absența oricărui schematism ideologic, dar, mai ales, uluitoarea erudiție, care îmi apărea ca un pisc de munte inaccesibil. Când și cum putuse acumula atâtea cunoștințe?

În anul următor, ca stagiar la Institutul de Istorie (numit, din 1965, „N. Iorga"), aveam să cunosc în persoană această doamnă, care mă impresionase atât de mult. „A fost asistenta lui Gheorghe Brătianu", mi-a spus cineva. Aveam să mă conving din comunicările audiate, studiile citite și conversațiile purtate că doamna Cornelia Bodea *(v. foto)* era produsul admirabil al istoriografiei românești de dinaintea instaurării regimului comunist (își susținuse doctoratul în 1941, cu o teză despre Moise Nicoară, luptătorul pentru emanciparea națională și confesională a românilor din Banat și Crișana, născut în 1785 și mort în 1861).

Cele trei volume consacrate de doamna Cornelia Bodea anului *1848 la români* sunt un monument de documentare și rigoare științifică și, cine îi cunoaște istoria, o istorie de luptă — ce sleiește unora nervii și voința — cu aparatcicii Secției de propagandă a CC al PCR știe că autoarea, când este vorba de probitatea intelectuală și de

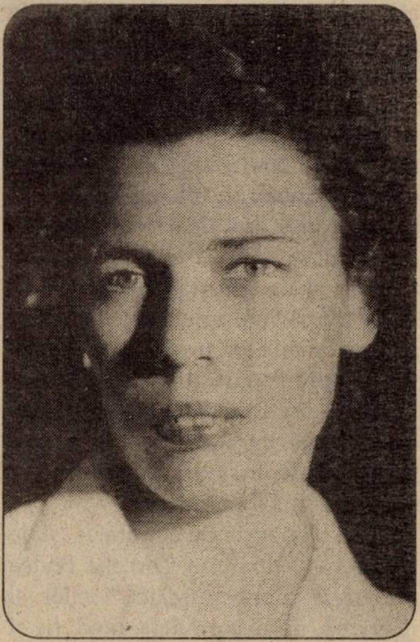

O operă științifică înscrisă în cea mai valoroasă tradiție istoriografică românească

„Opera științifică a Corneliei Bodea este axată pe o problematică majoră a istoriei moderne a României. (...) Cunoașterea temeinică a principalelor limbi de circulație internațională i-a înlesnit accestul la importante fonduri arhivalice din țară și străinătate, depistarea unui însemnat număr de izvoare inedite privind istoria patriei. O parte din aceste izvoare le-a folosit în lucrările publicate, altă parte a intrat în circuitul științific sub forma unor volume de documente, realizate cu acuratețe științifică exemplară. (...) Permanenta preocupare de a fi la curent cu literatura istorică nouă, apărută în țară și în străinătate, se răsfrânge în orizontul științific vast pe care-l are Cornelia Bodea și care îi permite să surpindă în cercetările întreprinse corelații de fapte și evenimente semnificative, care scapă cercetătorului grăbit. Lucrările Corneliei Bodea, prin tematica lor, slujesc deopotrivă progresului în știință și interesului național. Ele se înscriu în cea mai valoroasă tradiție istoriografică românească. (...) La acest frumos jubileu, îi urăm doamnei Cornelia Bodea ani mulți de viață spornică, sănătate, putere creatoare, noi realizări științifice care să îmbogățească patrimoniul istoriografic românesc".

Acad. Ștefan ȘTEFĂNESCU

(fragmente din articolul dedicat sărbătoritei, care va fi publicat, sub titlul „O viață absorbită de un singur gând: dragostea de țară", în următorul număr al revistei „Academica", publicație a înaltului for cultural–științific național)

interesul național, nu admite nici un fel de concesie: Berbecul zodiacal devine Leu!

Ediția însemnărilor lui Karl Marx despre români, menționată în atâtea lucrări privind raporturile româno–sovietice sau hegemonia Moscovei în Europa de Est, nu ar fi fost posibilă fără contribuția doamnei Cornelia Bodea. Scrisul, greu descifrabil al lui Marx, registre lingvistice diferite puneau în fața editorului obstacole considerabile. Doamna Bodea le-a biruit pe toate. Acum, de curând, a arătat și contemporaniștilor ce înseamnă tipărirea unei surse din sfera lor de preocupări: jurnalul lui Burton Berry, reprezentantul politic al SUA la București, în anii 1944–1947, izvor de însemnătate capitală pentru studiul perioadei de instaurare a regimului comunist în România.

Cu o energie de admirat — și de invidiat —, doamna Cornelia Bodea urmărește atent mișcarea ideilor și intervine, de fiecare dată, când, fie și involuntar, cineva păcătuiește față de trecutul românesc. A simțit-o și dl. Pierre Messmer, fostul prim–ministru al Franței, după discursul de recepție ca membru de onoare al Academiei Române.

***

Cu doamna **Viorica** Moisuc, am împărțit, din 1951, grijile și bucuriile anilor de universitate. Singura studentă din promoția noastră — dar cred că nu numai din ea — care a cerut aprobarea de a urma două secții de specialitate: istorie veche și arheologie! După ce le-a absolvit cu strălucire, a pășit pe terenul istoriei contemporane, vădind — în împrejurări când această perioadă era un teren minat — curaj, profunzime și fermitate. S-a numărat printre cei mai harnici plivitori ai ogorului istoriografiei românești de buruienile nefastului rollerism, despre care astăzi — ciudat! — aproape că nu mai vorbește nimeni (internaționalismul și mondialismul au numeroase puncte comune și asta explică — după părerea mea — tăcerea asupra anilor '40–'50 în cultura românească).

La congrese și alte reuniuni internaționale, punctele de vedere denigratoare la adresa istoriei românești s-au lovit întotdeauna de replica pe cât de argumentată, pe atât de neînduratoare a doamnei Viorica Moisuc.

Să mai amintesc faptul că volumul ei, *Premisele izolării politice a României, 1919–1940*, a fost una din primele cărți de istorie românească tipărite de Editura Humanitas (1991), care o recomanda corect drept „o carte îndrăzneață și temeinică, despre tragedia ale cărei consecințe le încercăm și astăzi".

Grație eforturilor sale, prima unire a românilor sub Mihai Viteazul a fost cinstită anul trecut — când s-au împlinit 400 de ani de la înfăptuirea ei — într-o sesiune științifică internațională, desfășurată la Palatul Parlamentului. Doamna Viorica Moisuc *(v. foto)* apare astfel drept continuatoarea unei tradiții nobile a istoriografie românești, tradiție ilustrată de Bălcescu, Kogălniceanu și Iorga: cercetarea trecutului național ca mijloc de educație civică și patriotică.

Acestor două doamne, cărora le datorăm atât, din toată inima, cu iubire și cu recunoștință, echipa care realizează „Dosarele Istoriei", colaboratori și redactori deopotrivă, le urează „La mulți ani!". ■

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al
Academiei Române

● remember ● remember ● remember ● remember ● remember ● remember ●

40 de ani de la primul zbor al omului în spațiul cosmic

La 12 aprilie 1961, la 9.07 (ora Moscovei), de la baza de la Baikonur, amplasată în apropiere de Marea Aral, a fost lansată racheta „Vostok 1" (având o greutate totală de 4.725 kg), pilotată de maiorul **Iuri A. Gagarin** *(v. foto)*, pentru primul zbor al omului în spațiul cosmic. Gagarin a făcut înconjurul planetei pe o orbită eliptică cuprinsă între 174 și 327 km altitudine, zburând cu viteza de 8.000 m/s. După o singură revoluție circumterestră, aterizarea navei spațiale a avut loc la ora 10.55, la Smelovka, în apropiere de Saratov.

În vârstă de 27 de ani, cosmonautul sovietic — fost muncitor turnător, devenit apoi inginer — a înscris astfel o pagină crucială în istoria explorării spațiului cosmic de către om. În mod tragic însă, Iurin Gagarin avea să-și găsească sfârșitul într-un tragic accident aviatic, survenit la 27 martie 1968, atunci când prototipul avionului militar la manșa căruia se afla și care își luase zborul pentru a-i fi testat sistemul de comandă s-a prăbușit — după cum aveau să anunțe oficial autoritățile sovietice — „în mod inexplicabil".

15 ani de la catastrofa nucleară de la Cernobâl

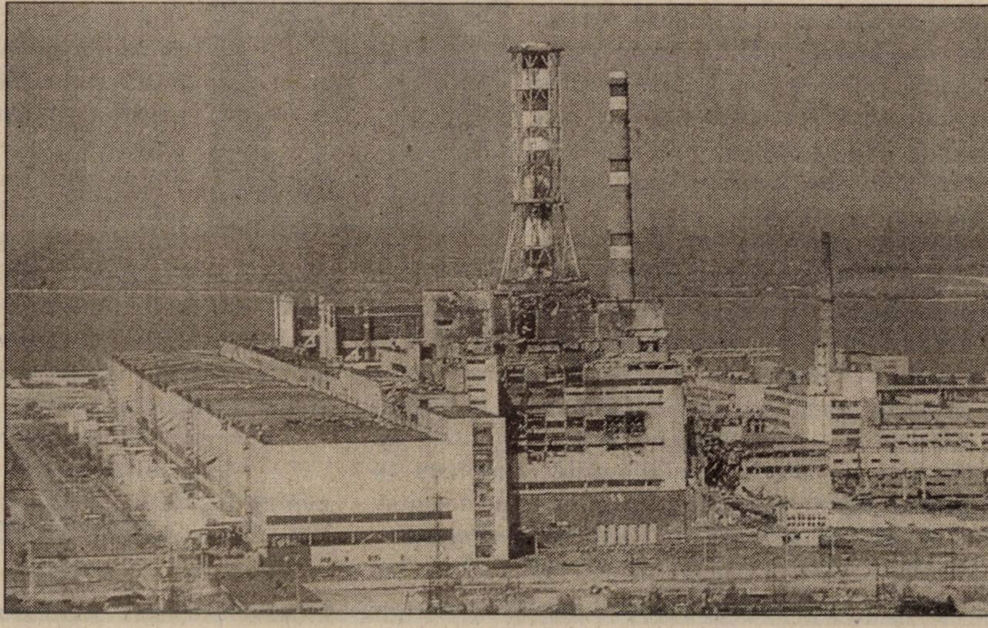

În ultimele zile ale acestei luni, se vor împlini 15 ani de la catastrofa nucleară de la Cernobâl, o tragedie care, se poate spune așa, a fost anunțată... Dar, să ne aducem aminte, foarte pe scurt, de faptele de acum un deceniu și jumătate petrecute în defuncta URSS. La 26 aprilie 1986, la ora unu și jumătate din noapte, s-a produs un incident dezastruos la centrala nucleară de la Cernobâl, aflată la 200 km de Kiev. Din cauza unei erori tehnice, survenite în cursul unui experiment, unul dintre reactoarele centralei a început să se topească și să

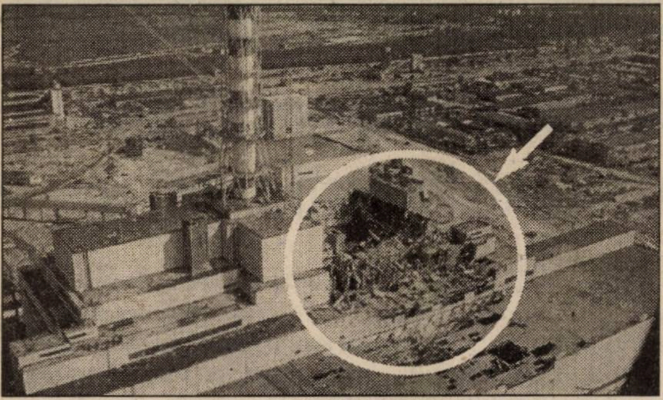

În pagina precedentă, o imagine generală a Centralei nucleare sovietice de la Cernobâl; aici, aceeași centrală, după producerea accidentului din aprilie 1986, care a pus pe jar o lume întreagă (locul indicat marchează ruinele reactorului avariat)

ardă. După două explozii, s-a ridicat un nor radioactiv, care a învăluit personalul de serviciu și oamenii însărcinați cu stingerea incendiului. S-au înregistrat, conform surselor oficiale — secretomania sovietică spunându-și cuvântul și în acest caz de o deosebită gravitate pentru întreaga Europă — 30 de morți, aproape o sută de persoane suferind vătămări corporale ireversibile iar numeroase altele, în anii următori, au fost victime ale unor teribile tumori maligne. Împrăștiat de vânt, norul radioactiv a atins toate țările europene, dezlănțuind alarmante reacții ale populației și provocând o intensă dezbatere publică în care utilizarea energiei electronucleare a fost pusă, din nou, sub întrebare. Cu toate că reactorul sovietic de la Cernobâl nu făcea parte dintr-o gamă utilizată în Occident, mai multe proiecte vizând instalarea unor noi centrale atomoelectrice în diverse țări din vestul continentului nostru aveau să fie abandonate sau să înregistreze întârzieri în darea în exploatare. ■

Rubrică realizată
de **Jacqueline ENACHE**

Breasla istoricilor în doliu

Adolf Armbruster (1941–2001)

Pe 18 martie a.c., în urma unui accident de circulație petrecut în apropierea comunei vasluiene Văleni, și-a pierdut viața în mod tragic istoricul ADOLF ARMBRUSTER, fost cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga", stabilit în urmă cu mai mulți ani în Germania. Născut la 7 decembrie 1941, în comuna Tălmaciu, jud. Sibiu, și-a făcut studiile medii la Sibiu (1956–1960) și cele superioare la București (1960–1965). Din 1966, și-a desfășurat activitatea în cadrul institutului amintit, remarcându-se prin tenacitatea și temeinicia efortului de investigație istoriografică, pe baza căruia a dat o serie întreagă de încheieri ce vor rămâne titluri de referință ale literaturii de specialitate. Cunoscător desăvârșit al izvoarelor primare, românești și occidentale, a îmbogățit substanțial — prin analiza unor texte ignorate sau obscure — istoria feudalismului timpuriu în spațiul carpato–dunărean. Lucrarea sa de doctorat, materializată ulterior în volumul *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* (București, 1972), a fost pe drept cuvânt apreciată ca fiind „cea mai documentată și înnoitoare lucrare despre evoluția ideii de romanitatea românilor, atât pe planul realităților autohtone, cât și pe cel european", ea relevând „rolul politic al conștiinței descendenței romane la români în evul mediu". Calitățile indiscutabile de istoric au fost dublate în cazul lui ADOLF ARMBRUSTER („Dolfi", pentru prieteni și colegi) — aici putând depune mărturie foarte mulți dintre foștii săi confrați — de remarcabilele însușiri umane, între care politețea și civilitatea de sorginte nemțească erau cele dintâi. O carieră și o viață s-au frânt astfel năprasnic, îndoliindu-i în egală măsura familia — soția sa, vestita și apreciata soprană Viorica Cortez, supraviețuind miraculos groaznicului accident — și breasla istoricilor.

**Revista de față, colaboratori și redactori,
își exprimă profunda compasiune
pentru dispariția ilustrului istoric și om de cultură
ADOLF ARMBRUSTER.
Dumnezeu să-l ierte.**

JACQUES VERGOTTI
FĂRĂ DREPT DE ÎNAPOIERE ÎN ȚARĂ
ALBATROS

Jaques Vergotti, *Fără drept de înapoiere în țară. Amintiri,* **București, Ed. Albatros, 2000, 241 p.**

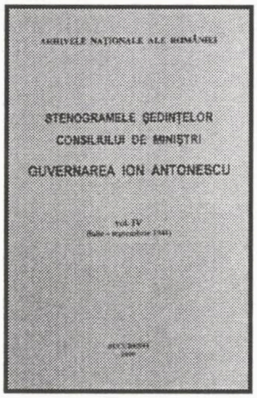
ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
STENOGRAMELE ȘEDINȚELOR CONSILIULUI DE MINIȘTRI
GUVERNAREA ION ANTONESCU
vol. IV

Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, (iulie–septembrie 1941),* **vol. IV, ed. de Marcel–Dumitru Ciucă și Maria Ignat, București, 2000, 848 p.**

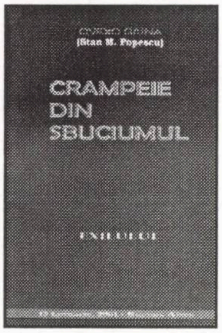
OVIDIU GĂINA
(Stan M. Popescu)
CRAMPEIE DIN SBUCIUMUL
EXILULUI

Ovidiu Găină (Stan M. Popescu), *Crâmpeie din sbuciumul exilului,* **Buenos Aires, 2001, 71 p.**

Dumitru Vitcu, *Relațiile româno–americane timpurii (Convergențe–Divergențe),* **București, Ed. Albatros, 2000, 357 p.**

Dumitru Vitcu
RELAȚIILE ROMÂNO-AMERICANE TIMPURII
Convergențe-Divergențe
ALBATROS

„Revista româno–americană“, s.n., nr. III, decembrie 2000 (editată de Asociația „Amicii Statelor Unite“), 72 p.

REVISTA
ROMÂNO-AMERICANĂ
SUMARUL
Articole • Mărturii • Documente • Recenzii
CRONOLOGIA RELAȚIILOR ROMÂNO-AMERICANE

Ioan Adam, *Panteon regăsit. O galerie ilustrată a oamenilor politici români,* **București, Ed. 100+1 Gramar, 2000, 360 p.**

SINTEZE DOCUMENTE ESEURI
Ioan Adam
PANTEON REGĂSIT
O galerie ilustrată a oamenilor politici români
gramar

istorie
ANNELI UTE GABANYI
THE CEAUȘESCU CULT

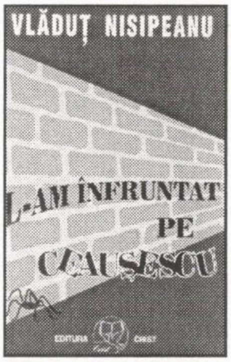
VLĂDUȚ NISIPEANU
L-AM ÎNFRUNTAT PE CEAUȘESCU
EDITURA CRIST

Ion Rațiu
Note zilnice
Din zilele unei „democrații originale“
RH

Anneli Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult. Propaganda And Power Policy in Communist Romania,* **The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 2000, 432 p.**

Vlăduț Nisipeanu, *L-am înfruntat pe Ceaușescu,* f.l., Ed. Crist, f.a., 328 p.

Ion Rațiu, *Din zilele unei „democrații originale“. Note zilnice (ianuarie–decembrie 1991),* **București, Trustul de presă RH Printing & Publishing, 2000, 384 p.**

Cărți de excepție la
Editura Evenimentul Românesc

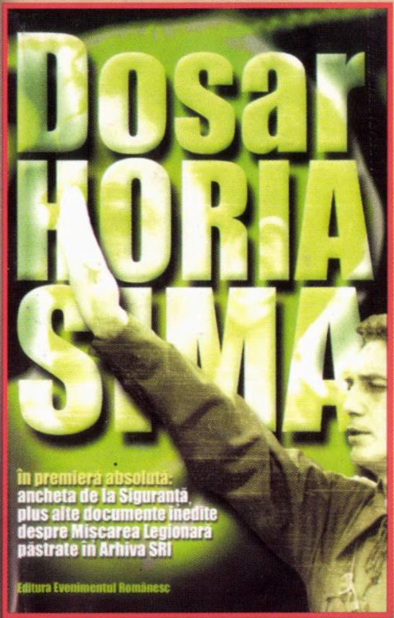
Dosar
HORIA
SIMA
în premieră absolută:
ancheta de la Siguranță,
plus alte documente inedite
despre Mișcarea Legionară
păstrate în Arhiva SRI
Editura Evenimentul Românesc

Dosar Horia Sima (1940–1946), ed. de Dana Beldiman, studiu introductiv de Gh. Buzatu, București, 2000, 344 p.

Preț: 70.000 lei
(direct de la editură: **56.000 lei**)

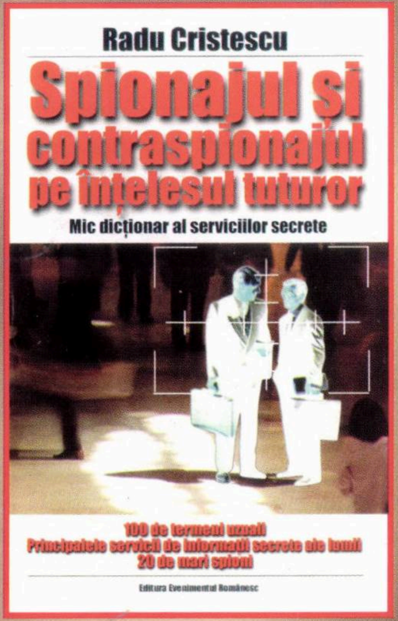
Radu Cristescu
Spionajul și
contraspionajul
pe înțelesul tuturor
Mic dicționar al serviciilor secrete
100 de termeni uzuali
Principalele servicii de informații secrete ale lumii
20 de mari spioni
Editura Evenimentul Românesc

Radu Cristescu, *Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor. Mic dicționar al serviciilor secrete*, București, 2000, 128 p. (prefață de Ion Cristoiu)

Preț: 35.000 lei
(direct de la editură: **28.000 lei**)

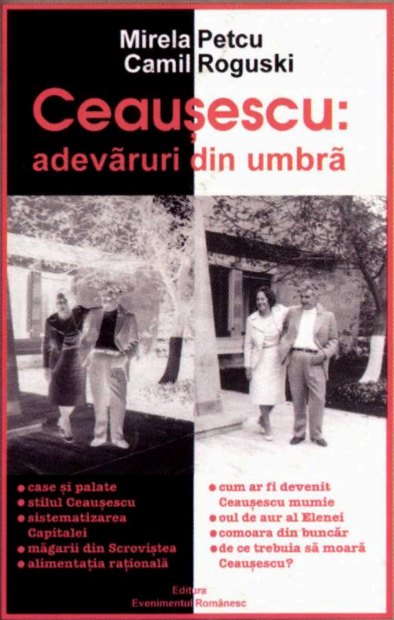
Mirela Petcu
Camil Roguski
Ceaușescu:
adevăruri din umbră
• case și palate
• stilul Ceaușescu
• sistematizarea Capitalei
• măgarii din Scroviștea
• alimentația rațională
• cum ar fi devenit Ceaușescu mumie
• oul de aur al Elenei
• comoara din buncăr
• de ce trebuia să moară Ceaușescu?
Editura Evenimentul Românesc

Mirela Petcu, Camil Roguski, *Ceaușescu: adevăruri din umbră*, București, 2000, 198 p.
Preț: 70.000 lei
(direct de la editură: **56.000 lei**)

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –

Pentru informații
și comenzi,
adresați-vă
Editurii
Evenimentul
Românesc,
Piața Presei Libere
nr. 1, sector 1,
București, OP 33,
CP 69, tel./fax:
(01) 202.13.09 sau
202.13.14
(Serviciul Difuzare).

Întrucât tirajele sunt limitate, vă sugerăm să vă procurați din timp titlurile recomandate. Comandându-le la editură, beneficiați de o **reducere de 20%** din prețul de vânzare al fiecărei cărți, **cheltuielile de expediție prin poștă fiind suportate de editură.**

ISSN 1224-4287

Preț **18.000** lei
6 DM

Biblio[illegible]RA
- SIBIU -

An. VI, nr. 5(57), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro

Director: ION CRISTOIU

Incursiuni într-o istorie nescrisă

PCR

1921-1989

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar
nr. 5 (57) • 2001

Incursiuni într-o istorie nescrisă. PCR, 1921-1989
(Incursions in an Unwritten History. The Romanian Communist Party)

Mioara ANTON

Incursiuni necesare....................................1
Necessary Incursions

Florin CONSTANTINIU

Comunism internațional,
comunism național..................................2
International Communism,
National Communism

Alin SPÂNU

Flagelul bolșevic asaltează România....7
The Bolshevik Scourge in Romania

Viața după gratii.......................................9
Life Behind Bars

Valentin CIORBEA

Împotriva intereselor statului român....12
Against the Interests
of the Romanian State

Învățăturile lui Stalin pentru
comuniștii din România
(Fl. CONSTANTINIU)........................15
Stalin's Lessons for Communists
in Romania

Două politici, două lagăre.....................16
Two Policies, Two Camps
Din nou, despre „Cazul Pătrășcanu“
(Mircea SUCIU, Cezar MÂȚĂ).......17
Once Again, About the
"Pătrășcanu Case"

Ovidiu BOZGAN

Stat, ortodoxie și catolicism
în România comunistă.............................19
The State, The Orthodox Church
and The Catholic Church
in Communist Romania

Dan CĂTĂNUȘ

Destalinizarea în viziunea
lui Emil Bodnăraș..................................25
The Vision of Emil Bodnăraș on
How to "Remove" Stalinization
in Romania

„Această aventură se va transforma
într-o catastrofă pentru soarta
socialismului însuși“ **(Camelia
MORARU, C-tin MORARU)**............33
"This Adventure Shall Turn into
a Catastrophe for the Fate
of Socialism Itself"

Petre OTU

O relație dificilă.....................................36
A Difficult Relationship
Fotodocumente..38
Corneliu Mănescu:
Documentary Photos (I)

Dumitru LAZĂR

Drumul
spre independență (1961-1964)..........43
The Road to Independence

„Fiul“ și „părintele“...............................46
"Son" and "Father"

Paul NICULESCU-MIZIL

PCR și tezaurul României
de la Moscova..47
The Romanian Communist Party
and The Romanian Treasury
Entrusted to Moscow

Fotodocumente..50
Corneliu Mănescu:
Documentary Photos (II)

Silviu CURTICEANU

Ceaușescu: drumuri eșuate....................51
Ceaușescu: Failed Attempts

Dincolo de „dosar“

1942: Frica de Legiune
(Mioara ANTON)..................................58
The Fear of the Iron Guard
Adevăruri despre mareșalul Ion
Antonescu (**Jacqueline ENACHE**).....59
Facts About Marshal Ion Antonescu

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură
în judecata trecutului (9).......................60
Honest Memoirs or the Right
Balance in Judging the Past

„Războiul Rece. Studii de caz“
(Mioara ANTON)..................................63
"The Cold War — Case Studies"

Concursul ISTORIA MEA —
EUSTORY...64
MY HISTORY — EUSTORY Contest

Istorie și actualitate:
1601 – 1941 – 2001................................64
Past and Present. A National
Conference

Parte din ilustrația acestui număr provine din fototeca INST. Redacția mulțumește pentru sprijinul colegial istoricului Dan Cătănuș.

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate
de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!
- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor:
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.14.14 (difuzare)

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Incursiuni necesare

MIOARA ANTON,
redactor

Zilele trecute, la 8 mai, comuniștii români au aniversat 80 de ani de la înființarea, în 1921, a partidului și de la afilierea acestuia la Internaționala a III-a. Evenimentul a trecut, se înțelege, neobservat. Cine mai are nevoie, astăzi, de o asemenea aniversare? Poate doar câțiva nostalgici! Câte dezbateri se vor organiza în această lună și ce instituție se va încumeta să aducă, din nou, în discuție istoria Partidului Comunist din România? Demersul nostru poate avea, din această perspectivă, un caracter temerar. Căci, nu puține vor fi vocile care vor spune că această istorie este îndeobște cunoscută. Și, totuși...

Înainte de 1989, unii dintre cei mai buni absolvenți ai Facultății de Istorie — aleși pe sprânceană — erau trecuți în rândul cercetătorilor care — în cadrul Institutului de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă CC al PCR, înființat, la 26 martie 1951, sub denumirea Institutul de Istorie a Partidului — trudeau întru studierea și scrierea „adevăratei" istorii a luptei revoluționare a partidului. Dar, lucrurile nu erau chiar atât de simple. Trebuia, mai întâi de toate, născocită și argumentată o istorie cu eroi și fapte care, în realitate, fie că nu existaseră, fie nu se petrecuseră.

Iar, apoi, după cum bine se știe, situația celor aproape 1.000 de membri ai partidului (aceasta era cifra lor aproximativă, la 23 august 1944) nu fusese tocmai clară. Luptele fracționiste între diferitele orientări și grupări nu trebuia să afecteze nici într-un fel imaginea monolitică a partidului unic. Și mai ales, ele nu aveau voie să ajungă la cunoștința opiniei publice decât în versiunea oficială. Unanimitatea — proclamată în toate momentele, mai mult sau mai puțin importante din existența partidului — a reprezentat una dintre problemele reale ale comuniștilor români. Teoria revoluționară diferea foarte mult de practică. O ideologie de import impusă, după lovitura de stat din august '44, cu ajutorul trupelor sovietice nu putea să convingă opinia publică românească de valențele revoluționare ale comunismului. Comunismul a știut, de altfel, să supraviețuiască prin desfășurarea unui impresionant efort propagandistic. Cine a uitat, oare, imensele manifestații — adevărate băi de mulțime — prilejuite de momentele aniversare fie ale partidului, fie a diverșilor lideri?

Controlul și teroarea au fost folosite nu numai pentru aducerea sub ascultare a unei societăți care refuza să se supună, ci și pentru intimidarea acelor membri care la un moment dat ar fi gândit altfel decât majoritatea. O majoritate înspăimântată de pierderea unor beneficii pe care sistemul le acordase ca note pentru buna lor purtare. Comuniștii români au învățat din mers practicile staliniste și i-au eliminat la timp pe cei care deviau de la linia partidului.

Asasinarea, în 1946, din ordinul lui Gheorghe Gheorghiu–Dej, a lui Ștefan Foriș (subiect care a făcut obiectul unui volum de documente îngrijit de istoricii Dan Cătănuș și Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu–Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1968*, București, Ed. Vremea, 1999), urmată, în 1952, de înlăturarea aripii moscovite (Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu) și de eliminarea, în 1954, a lui Lucrețiu Pătrășcanu, unul dintre puținii intelectuali ai partidului, sunt fapte care, înainte de 1989, intrau doar în categoria subiectelor de uz intern ce se recomandau a fi studiate pentru a fi reevaluate dintr-o altă perspectivă. Istoria scrisă în perioada Dej (ne referim, în acest context, nu la modul cum a fost tratată știința istorică în acea perioadă, ci numai la **cum** și la **ceea ce se scria** referitor la activitatea partidului comunist) se deosebea radical de cea care va fi elaborată în perioada Ceaușescu. Dacă, în prima parte, galeria eroilor comuniști era mult mai vastă, în cea de-a doua, totul se reducea doar la activitatea revoluționară a cuplului dictatorial.

După 1989, s-a resimțit în mod acut nevoia rescrierii acestui capitol din istoria noastră. Nu puține sunt studiile, articolele — unele dintre ele găzduite de-a lungul timpului și în paginile revistei noastre — și lucrările dedicate acestui subiect. Comunizare, război rece, lupta pentru putere în PCR, rezistența anticomunistă — iată numai câteva dintre temele care au captat atenția istoriografiei noastre postdecembriste. Ritmul de publicare a documentelor ar trebui, în acest caz, să fie mult mai alert. Nu mai puțin adevărat este că suntem obligați să ținem cont de restricțiile impuse de legislația arhivistică. Dar, în același timp, se impune ca documentele care ies din termenele arhivistice să fie publicate.

Fără a avea pretenția epuizării subiectului (atât de vast, dar atât de puțin intrat în atenția cercetării istorice după 1990), revista „Dosarele Istoriei" își propune, acum, printr-o serie de studii și documente — unele dintre ele inedite — doar scurte incursiuni în istoria PCR. **Necesara** cunoaștere a unei atât de **necesare** istorii trebuie să se situeze mai presus de teama că o investigație documentată ar fi expresia cine știe cărei nostalgii după un regim definitiv condamnat de istorie.

Întrebarea/provocarea pe care o adresăm, cu această ocazie, istoricilor și nu numai, este: **pe când o istorie nepărtinitoare și cuprinzătoare a ceea ce a reprezentat, cu adevărat, comunismul și partidul comunist pentru România?** ■

P.S. Din rațiuni de spațiu tipografic, ne vedem nevoiți, cu regret, să renunțăm în acest număr la tradiționalul — și pentru noi, redacția, atât de necesarul — dialog cu cititorii. Cu scuzele de rigoare, îi rugăm pe aceștia să ne înțeleagă și, totodată, să continue a ne comunica opiniile, sugestiile și observațiile domniilor lor. Rubrica în care au prilejul de a-și exprima punctele de vedere își va recăpăta locul cuvenit în paginile revistei.

Obiectivitatea și rigurozitatea, condițiile esențiale ale studierii istoriei PCR

Comunism internațional, comunism național

Florin CONSTANTINIU*

Partidul Comunist din România (numit, inițial, Partidul Socialist Comunist din România) s-a născut din scindarea Partidului Socialist în problema afilierii la Internaționala a III-a Comunistă (Comintern), prin acceptarea celor 21 de condiții puse de aceasta din urmă. Crearea Cominternului, în martie 1919, a însemnat nu numai instituirea unei noi organizații internaționale, fundată de astă dată pe concepția marxist–leninistă, ci, mai ales, crearea „statului–major" care să conducă lupta proletariatului mondial până la victoria revoluției comuniste.

(Imaginea alăturată, reprodusă după albumul Momente din istoria Partidului Muncitoresc Romîn *[sic!], lucrare propagandistică alcătuită pe baza documentelor existente în fostul Muzeu de Istorie a Partidului și apărută la București, la începutul lui ianuarie 1963; în continuare, citat MI – PMR.)*

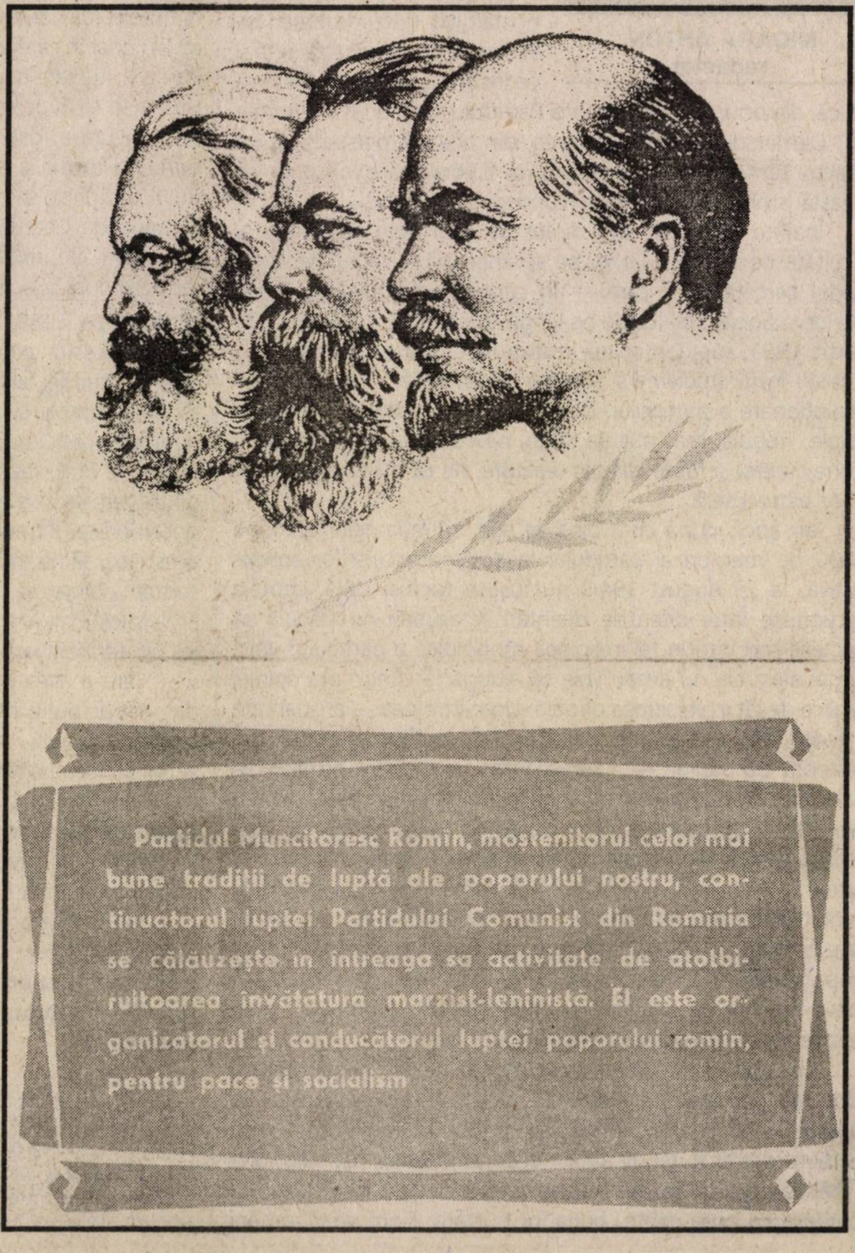

Partidul Muncitoresc Romin, moștenitorul celor mai bune tradiții de luptă ale poporului nostru, continuatorul luptei Partidului Comunist din Rominia se călăuzește in intreaga sa activitate de atotbiruitoarea invățătura marxist-leninistă. El este organizatorul și conducătorul luptei poporului romin, pentru pace și socialism

„Incendiu" la scara planetară

În viziunea lui Lenin, izbânda revoluției bolșevice în Rusia nu era decât prologul revoluției mondiale. Lenin era conștient de grava înapoiere a Rusiei, de absența condițiilor materiale obiective pentru edificarea unei societăți socialiste. Pentru ca Rusia să devină socialistă era nevoie ca revoluția să învingă în principalele țări industrializate din Europa sau cel puțin în una: Germania. O Germanie comunistă, cu marele ei potențial industrial, ar fi devenit locomotiva care să ducă vagonul rus la destinația dorită: socialismul.

Misiunea Internaționalei a III-a era să poarte dincolo de frontierele Rusiei Sovietice flacăra revoluției pentru a provoca un incendiu în Europa și în întreaga lume, destinat să nimicească definitiv capitalismul.

Angajat în lupta de clasă, la scara planetară, Cominternul era hotărât să impună — după modelul Partidului Comunist (bolșevic) — o disciplină de fier detașamentelor comuniste (partidele comuniste erau considerate secțiuni ale Internaționalei Comuniste). Duritatea acestor condiții — explicabilă prin spiritul de disciplină militară pe care Cominternul dorea să-l instaureze în mișcarea comunistă internațională — a descumpănit pe mulți socia-

---

* Membru corespondent al Academiei Române

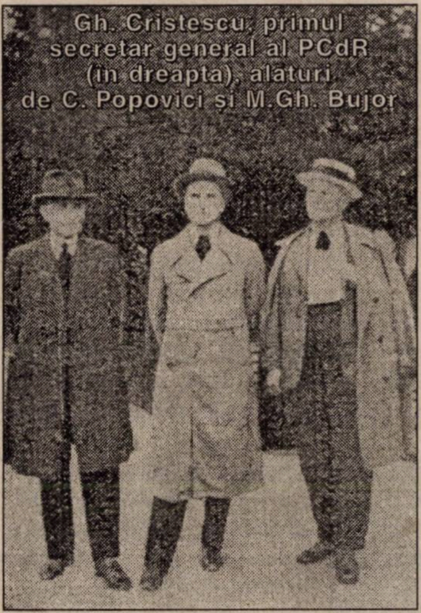

Gh. Cristescu, primul secretar general al PCdR (în dreapta), alături de C. Popovici și M.Gh. Bujor

liști. În memoriile sale, **Șerban Voinea**, figură de seamă a socialismului românesc, relatează reacția provocată de citirea celor 21 de condiții (el le tradusese dintr-un ziar social–democrat de la Berlin): „S-a născut atunci un scandal adevărat în sală, încât toate lumea a părăsit băncile, s-a ridicat în picioare, se certau și, în primul moment, Vasia Vasilescu m-a acuzat pur și simplu că am inventat aceste condiții. Că este absolut imposibil ca Internaționala a treia să fi votat un text cu aceste condiții. Și că, într-adevăr, dacă s-ar confirma cele afirmate de mine, el va fi primul care va renunța la afiliere și care o va combate. În schimb, nepotul lui Rakovski, care era în fundul sălii, striga — cum se mai întâmplase încă — la mine care eram la tribună: «La liberali! La liberali!». A trecut o săptămână, zece zile. Și s-au confirmat cele 21 de condiții. Și cine a fost cel dintâi care le-a acceptat și s-a pus în slujba propagandei în favoarea afilierii? Vasia Vasilescu“(**1**).

Curentul favorabil afilierii era foarte puternic. „Problema — scrie Șerban Voinea — depășise chiar cadrele propriu–zise ale mișcării și devenise o lozincă, cu care lumea se întâlnea în oraș: «Trăiască a treia! Trăiască a treia!». Copiii își spuneau: «Trăiască a treia». Trebuia un adevărat curaj civic pentru ca, în perioada aceea, să te declari împotriva Internaționalei a III-a“(**2**).

Acest entuziasm pentru Comintern în rândurile socialiștilor se explică prin doi factori: forța sporită a curentului radical, comunist, determinată de grelele condiții de viață, generate de devastările războiului, și necunoașterea realităților din Rusia Sovietică, văzută doar ca patria proletariatului victorios și nu cu o țară în care totalitarismul de extremă stânga instituise un regim de teroare (chiar când excesele regimului bolșevic deveneau cunoscute, ele erau justificate prin „necesitățile“ revoluției. Iacobinii nu instituiseră „Teroarea“ pentru a salva Revoluția franceză?).

Forță politică firavă

În România, nu existau condițiile pentru constituirea unui partid comunist puternic. Într-o țară dacă nu „eminamente“ agricolă, oricum cu o economie preponderent agrară (ponderea industriei a sporit o dată cu unirea Transilvaniei și Banatului cu România, în 1918), social–democrația — din care avea să apară Partidul Comunist — rămânea o forță politică firavă.

Curentul revoluționar, care se înfiripase în anii 1917–1919, a pierdut terenul pe măsura aplicării reformei agrare, promisă de regele Ferdinand, în 1917 (fusese propusă de liberali în 1914, dar războiul impusese amânarea discuțiilor) și înfăptuită de carismaticul general Alexandru Averescu. Idolul soldaților–țărani, el a știut, cu aceeași fermitate arătată pe câmpul de luptă, să reprime mișcarea grevistă, ajunsă în octombrie 1920 la forma grevei generale. Dacă Partidul Comunist din România a pornit-o cu stângul, faptul se datorește generalului Alexandru Averescu.

Boris Stefanov

Constituirea Partidului Comunist (Socialist–Comunist) din România s-a produs într-o perioadă de reflux a curentului revoluționar. Reacția promptă a guvernului Averescu (în memoriile sale, Constantin Argetoianu narează cu mândrie prompta și lesnicioasa arestare a congresiștilor care votaseră afilierea necondiționată la Comintern)(**3**) și dezorientarea ideologică în chiar rândurile partizanilor afilierii au subțiat, de la început, substanța noii formațiuni politice.

Oricât ar părea de surprinzător dar, mai mult decât caracterul agricol al economiei românești, Cominternul însuși a fost obstacolul cel mai serios în calea difuzării comunismului în România.

Ideile lui Marx, prelucrate și dezvoltate de Lenin, aveau un mesaj mesianic revoluționar și internaționalist, exprimat succint în chemarea „Proletari din toată țările, uniți-vă!“. Nu numai proletarii, dar orice adversar al capitalismului — victimă, în același timp, a discriminărilor etnice și confesionale — se simțea atras de ideologia comunistă.

Această seducție exercitată de marxism–leninism asupra celor marginalizați sau care se considerau marginalizați este ilustrată de fluxul minoritarilor etnici spre Partidul Comunist din România. Partidul Comunist din România, arăta Robert R. King, „nu numai că a găsit un sprijin electoral printre minoritățile naționale, dar a înrolat ca membri de partid un mare număr din rândurile lor. Două grupuri importante au fost atrase de comunism în România din minoritățile etnice. Unul era ceea ce R.V. Burks numește «popoarele respinse» («the rejected peoples»): cele fără o bază teritorială sau o identitate etnică bine definită (în România, evreii constituie principalul grup etnic din această categorie). Al doilea grup era alcătuit din iredentiștii statelor limitrofe, nemulțumiți de a fi fost incluși în România și de tratamentul ce le era aplicat aici. Evreilor, ideologia universală a comunismului le promitea o nouă identitate, ce transcendea etnicul și naționalul. (...) Iredentiștii au privit partidul *(comunist, n.n.)* ca un vehicol nu pentru asimilare, ci pentru protestul etnic“(**4**).

„Magnetul internaționalist“

În societatea românească se manifesta, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un curent puternic antisemit („ilustrat“ de mari nume ale culturii românești: B.P. Hasdeu, M. Eminescu, V. Conta); după primul război mondial, acest curent s-a intensificat, o dată cu apariția formațiunilor cuzistă și legionară.

Ana și, mai jos, Marcel Pauker

Internaționalismul comunist, care respingea orice determinare etnică sau confesională, devenea cu atât mai atractiv într-o societate în care antisemitismul se manifesta cu vigoare. Este ceea ce explică marele număr de evrei intrați în în rândurile comuniștilor, dintre care cei mai cunoscuți sunt, desigur, soții Marcel și Ana Pauker, soții Iosif și Liuba Chișinevschi, Leonte Răutu, Mihail Roller, Belu Zilber etc.

Comuniștii recrutați din rândurile maghiarilor, bulgarilor, ucrainenilor, rușilor au fost și ei numeroși: Elek Köblös și Boris Stefanov au ajuns până la funcția supremă în partid: secretari generali ai Comitetului Central.

Pe măsura transformării Cominternului într-un simplu instrument de promovare a intereselor Uniunii Sovietice și a stalinizării partidelor comuniste, PCdR a fost și el subordonat tot mai mult centrului de la Moscova, care i-a impus orientări și lozinci în vădită contradicție cu interesele națiunii Române. A proclama România — așa cum o făceau directivele Cominternului și, pe cale de consecință, rezoluțiile PCdR —, stat multinațional și a cere dreptul la autodeterminare a „popoarelor asuprite“ din România, până la despărțirea de stat, însemna, în fapt, lichidarea României Mari. Cum ar fi putut avea audiență în societatea românească un partid care se opunea unui ideal scump națiunii române, pentru a cărei împliniri se purtaseră atâtea lupte și se vărsase atâta sânge? Iată de ce Cominternul a înțeles că în fruntea PCdR nu pot fi instalați români, ci minoritari etnici sau chiar străini: Elek Köblös (maghiar), Vitali Holostenko (ucrainean), Alexandr Danieluk–Ștefanki (polonez), Boris Stefanov (bulgar), Ștefan Foriș (maghiar)**(5)**.

Poziția antinațională a PCdR, impusă de Comintern, l-a condamnat să rămână, până la 23 august 1944, un partid minuscul, un fel de sectă redusă și închisă în sine. De nu s-ar fi știut că PCdR este avangarda civilă a Armatei Roșii, nici regele Mihai, nici țărăniștii, nici liberalii și nici social–democrații nu și l-ar fi alăturat în coaliția politică — Blocul Național–Democratic (denumire devenită rizibilă prin intrarea unui partid totalitarist) — care pregătea răsturnarea regimului Antonescu.

În slujba ocupantului sovietic

De n-ar fi fost ocupația sovietică, PCdR nu ar fi ajuns niciodată la putere. Demagogia socială și oportunismul „tovarășilor de drum“ (intelectualii — oameni de valoarea lui Mihail Sadoveanu, George Călinescu, Tudor Vianu și alții — au dat un contingent numeros!) au scos PCdR (din octombrie 1945, PCR) din izolare, dar nu i-au asigurat o bază de masă; a rămas un partid în minoritate, pentru că opinia publică românească l-a perceput — și l-a perceput corect — ca unealta ocupantului sovietic.

Obiectivul principal al Moscovei a fost să anuleze identitatea națională și conștiința națională a popoarelor incluse în sfera de hegemonie sovietică, așa cum fusese trasată de Stalin și acceptată de Churchill și Roosevelt (cum să-i numim altfel decât siniștrii săi complici, mai odioși — într-un fel — decât dictatorul sovietic, căci aveau fățărnicia de a invoca, la tot pasul, valorile democrației?). Partidele comuniste au fost instrumentele prin care Stalin a completat „opera“ Armatei Roșii. Așa cum spunea dictatorul sovietic, în aprilie 1945, unei delegații iugoslave, conduse de I.B. Tito: „Acest război nu este ca acelea din trecut. Oricine ocupă un teritoriu impune și propriul său sistem social. Fiecare impune propriul său sistem social, până unde poate înainta armata lui“**(6)**. Factorul decisiv al instaurării regimurilor „democrat–populare“, controlate de comuniști, a fost cel extern: prezența Armatei Roșii. Forța militară singură a URSS nu ar fi fost însă suficientă pentru a impune regimurile amintite. „Cooperarea locală“ a comuniș-

„**Pentru proletariatul rus**

Congresul Partidului Socialist, întrunit în București în ziua de 8 Mai, consideră ca una dintre cele dintâi și mai sfinte datorii ale sale să-și exprime adânca sa admirație față de proletariatul rus, care, atât prin opera măreață ce a înfăptuit, cât și prin sacrificiile nenumărate aduse cauzei comuniste, formează astăzi avangarda proletariatului mondial în războiul său de dezrobire de sub jugul capitalist.

Trăiască Republica Sovietelor!

Salut Internaționalei Comuniste

Congresul Partidului Socialist, întrunit în București în zilele de 8 Mai și următoarele, trimite salutul său frățesc de solidaritate Internaționalei Comuniste, care întrunește în sânul său pe proletarii din lumea întreagă, conștienți de menirea lor de clasă. Congresul își exprimă speranța de care e însuflețit că lupta hotărâtă dusă de Internaționala Comunistă pentru doborârea regimului capitalist și înlocuirea lui prin regimul sfaturilor de muncitori și țărani săraci va triumfa în curând, deschizând omenirii o eră fericită de dezvoltare și cultură.

Trăiască Internaționala Comunistă!“.

(Două dintre moțiunile întocmite la Congresul I al PCdR; reproduse după vol. *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a, București, Ed. pentru Literatură Politică, 1953, p. 29–30) tilor și, într-o primă fază, a sateliților lor a fost indispensabilă. Răspunderea partidelor comuniste est–europene față de popoarele lor este imensă: ele au fost instrumentul ocupantului sovietic, au fost un fel de Quislingi colectivi, au fost — în ultimă instanță — trădători ai cauzei naționale.

În România, ca în toate celelalte țări est–europene, anii perioadei staliniste au fost cei mai teribili: teroare de masă, lichidarea elitelor politice și culturale, sovietizarea întregii vieți sociale. Ocupantul sovietic a urmărit, camuflându-și obiectivele sub mantia internaționalismului proletar, să anihileze identitatea națională a popoarelor subjugate. Istoria și literatura, expresii ale identității naționale, au fost țintele predilecte ale comuniștilor, obedienți față de directivele Kremlinului.

În istoriografie, Mihail Roller și P. Constantinescu–Iași, secondați de o echipă în cadrul căreia Solomon Știrbu avea să dobândească o ridicolă celebritate prin interpretările sale aberante, au întreprins răstălmăcirea istoriei românești, pornind de la principiul că abia acum „documentele vor arăta în ce măsură, prin activitatea lor, Ștefan a fost mare și Mihai a fost viteaz" (7).

În literatură și critica literară, realismul socialist a fost ilustrat de Mihail Sadoveanu, cu rușinosul său *Mitrea Cocor*, și de alți „ingineri ai sufletului omenesc", cum fuseseră definiți scriitorii de Stalin: Alexandru Toma, Mihai Beniuc, Maria Banuș, Nina Cassian, Dan Deșliu, Petru Dumitriu și alții. „Câinii de pază" ai realismului socialist vegheau vigilent ca nu cumva dușmanul de clasă, imperialismul, cosmopolitismul să-i abată pe scriitori de la sarcinile încredințate de partid. Ion Vitner, N. Moraru, Ovidiu S. Crohmălniceanu, N. Tertulian erau între cei mai „principiali". Totul sub supravegherea celor doi înalți pontifi ai ideologiei staliniste: Iosif Chișinevschi și Leonte Răutu.

„Naționalizarea" comunismului?

Moartea lui Stalin, „dezghețul", Congresul al XX-lea al PCUS au permis nomenclaturii comuniste din țările–satelit să dea primele semne de emancipare. Comunismul național nu înseamnă

„Secretarii generali ai partidului

PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA (SOCIALIST)

- **Gheorghe Cristescu**. De la Congresul I, 8 mai 1921, până la Congresul al III-lea, Viena, septembrie 1924.
- **Elek Köblös, Mihail Macavei** și **H. Sternberg** (conducători de fapt, de la Congresul al III-lea până la Congresul al IV-lea — Harkov, 28.VI–7.VII. 1928 — când Partidul Comunist din România (socialist) încetează să existe)

PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA (EXTERIOR)

- **Vitali Holostenko**. De la Congresul al IV-lea (când ia ființă noul partid comunist exterior), până la Congresul al V-lea, (Moscova, decembrie 1931)
- **Alexandru Ștefanski** (în unele lucrări apare cu numele de Alexandr Danieluk Ștefanski — Gorn). De la Congresul al V-lea al PCdR (exterior), până la Congresul al VII-lea Comintern (25.VII–20.VIII.1935)
- **Boris Stefanov** (Draganov, Dragu). De la Congresul al VII-lea Comintern până (probabil) în 1938 (represiunile staliniste), când partidul își încetează existența.
- **Ana Pauker**. Din 1940 până la Conferința Națională (București, octombrie 1945). Este vorba nu de fostul partid exterior, ci de o ramură exterioară a PCdR. Cea de a doua, paralelă, funcționează în țară.

PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA (INTERIOR)

Partidul este condus de un Secretariat al Comitetului Central compus din: **Constantin Pârvulescu, Lenuța Filipovici, Lucrețiu Pătrășcanu, Gavrilă Birtaș, Bela Brainer, Gh. Crosnev, M. Diaciuk–Dăscălescu, Gh. Dumitru, Dimităr Ganev, Ilie Pintilie, I. Popescu–Puțuri, Al. Sencovici, Gh. Stoica** ș.a. Secretariatul funcționează ca organism de conducere din 1934 până în 1938. Este posibil ca în această perioadă să fi fost recunoscut și pentru interior drept conducător al partidului secretarul general al partidului exterior.

- **Ștefan Foriș**. Din 1940 până în aprilie 1944.
- **Constantin Pârvulescu**. (Documentele de partid menționează un triumvirat, compus din Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheț, Emil Bodnăraș.) De la înlăturarea lui Șt. Foriș (aprilie 1944), până la Conferința Națională (octombrie 1945).

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN
PARTIDUL MUNCITORESC ROMÂN
-PARTIDUL COMUNIST ROMÂN

- **Gheorghe Gheorghiu–Dej**. De la Conferința Națională (octombrie 1945), până la 19 aprilie 1954.
- **Gheorghe Apostol** (prim–secretar al Comitetului Central). De la 19 aprilie 1954, (plenara Comitetului Central), până la 1 octombrie 1955, (plenara Comitetului Central). Conducătorul de fapt al partidului continuă să fie însă Gheorghiu–Dej.
- **Gheorghe Gheorghiu–Dej**. De la 1 octombrie 1955 (plenara Comitetului Central, când își reia în mod oficial funcția, pe care n-o părăsise), până la 19 martie 1965 (când încetează din viață).
- **Nicolae Ceaușescu**. De la 22 martie 1965 *(până la 22 decembrie 1989, n.n.)*. Ulterior, va schimba denumirea funcției în aceea de secretar general al partidului".

(După Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Ed. Humanitas, 1990, p. 543–545)

O metamorfoză semnificativă pentru comunismul din România: din Ministerul de Interne, acest edificiu a devenit sediul CC al PCR

naționalizarea comunismului, obiectiv imposibil, fiind vorba de o contradicție în termeni: cum să naționalizezi internaționalismul? Comunismul național înseamnă că nomenclatura unei țări–satelit devine conștientă de interesele ei distincte de centrul moscovit, care a instalat-o la putere și că, pentru a-și asigura stabilitatea — adică pentru a nu fi mereu la discreția „marelui frate“ de la Moscova —, începe să se distanțeze tot mai mult până când, în unele cazuri, cordonul ombilical se rupe.

Lupta lui Gheorghiu–Dej împotriva Anei Pauker și a lui Vasile Luca nu a fost — cum cred unii — efortul autohtonilor pentru a-i înlătura pe „venetici“; a fost o luptă pentru putere, o rivalitate în încercarea de a se plasa cât mai aproape de Stalin și de ocupantul sovietic.

Debarasat de cei doi rivali, în 1952, Gheorghiu–Dej l-a avut, până în 1956, drept cel mai apropiat colaborator pe Iosif Chișinevschi!

Ostil destalinizării lansate de N.S. Hrușciov, Gheorghiu–Dej și echipa care îl susținea (Gheorghe Apostol, I. Gheorghe Maurer etc.) au înțeles că pentru a rezista presiunilor Moscovei trebuie să câștige un sprijin popular și să se plaseze în continuarea tradițiilor naționale. În lupta de păstrare a puterii, nomenclatura comunistă a „descoperit“ patriotismul, pe care l-a instrumentalizat în beneficiul ei.

După 1965, Nicolae Ceaușescu a continuat și amplificat această politică de emancipare de sub tutela Moscovei, care, obiectiv, corespundea interesului național, chiar dacă, pe plan intern, el a rămas închistat în modelul sovietic.

Asistăm, astăzi, la un fenomen ciudat: toate criticile la adresa comunismului sunt concentrate asupra comunismului național, mai exact asupra anilor 1965–1989. Despre perioada internaționalistă — devastatoare pentru societatea românească — nu se vorbește aproape deloc. Într-o revistă culturală am văzut, în aceeași rubrică, un elogiu adus „Marelui Croh“ (Crohmălniceanu) și un atac la adresa dnei Zoe Dumitrescu–Bușulenga. Cum se explică tăcerea atât de indulgentă față de funesta activitate a staliniștilor de tot soiul?

Răspunsul cred că trebuie căutat în afinitățile internaționalismului moscovit și globalismul contemporan. Și pentru cel dintâi, și pentru cel de-al doilea obiectivul de anihilat a fost/este **identitatea națională**. Așa cum comunismul și fascismul și-au împrumutat unul altuia metodele (ba, între 1939–1941, au și colaborat), tot astfel globalismul de azi nu vede oportună critica internalismului moscovit. Atacul său se îndrepta împotriva comunismului național pentru că a fost național; în compania internaționalismului, nu are de ce să se simtă rău. Mai mult, îi poate valorifica experiența și o face din plin. Câte un stalinist longeviv apare acum dând lecții de democrație și, uitând cele scrise despre „imperialiștii americani“, face elogiul SUA! În starea de confuzie — întreținută cu bună știință! — și cu memoria scurtă a societății românești, astfel de indivizi, odinioară slujbași de duzină ai ocupantului sovietic, apar frecvent în paginile diverselor publicații, sunt invitați la mese rotunde, dau lecții. Prezența lor este însă folositoare, măcar într-o singură privință: ei unesc în persoana lor vechiul internaționalism stalinist cu noul globalism. Au urât și continuă să urască la fel de puternic și acum identitatea națională și conștiința națională. Partizani ai dogmatismului stalinist, sunt astăzi paznicii „gândirii unice“, a „corectitudinii police“, inspirată de globalism.

Studiul comunismului în România nu poate fi selectiv, altfel spus consacrat doar anilor '60 – '80; el trebuie să cuprindă întregul sistem urmărindu-i, cu obiectivitate și rigurozitate, evoluția. Orice fragmentare este dăunătoare și înșelătoare. Și, mai presus de toate, trebuie înlăturate orice constrângere — fățișă sau ascunsă — în cercetarea acestei probleme atât de importante a istoriei românești. ■

Note

1. **Paul H. Stahl, *Șerban Voinea, 1894 – 1969. Contribution à l'histoire de la social–démocratie roumaine*, Paris, 1990, p. 16**
2. ***Ibidem*, p. 15**
3. **Constantin Argetoianu, *Memorii*, ed. Stelian Neagoe, vol. VI, București, 1996, p. 186**
4. **Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford/California, 1980, p. 34–35**
5. **Pentru componența organelor de conducere ale PCdR în perioada interbelică și în anii războiului, vezi Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1919 – 1944)*, București, 1994, p. 99 și urm.**
6. **Milovan Djilas, *Wartime*, New York–Londra, 1977, p. 437**
7. **„Studii și Cercetări de Istorie Medie“, I (1950), nr. 1, p. 66**

1921: Organele de informații avertizează

Flagelul bolșevic asaltează România

Alin SPÂNU*

Anul 1918 a adus unirea tuturor românilor într-un singur stat. Victoria revoluției bolșevice în Rusia a făcut ca granița de nord și est a României să fie permanent în pericol prin desfășurarea unei propagande comuniste agresive precum și din cauza războiului din Ucraina, unde bolșevicii doreau instaurarea sistemului comunist. Luptele se duceau de cele mai multe ori în apropierea graniței și, nu de puține ori, s-au înregistrat incursiuni pe teritoriul românesc în scop de furturi, jafuri și tâlhării. Nu este mai puțin adevărat că mișcarea comunistă a avut și mulți aderenți basarabeni care, probabil, fuseseră atrași de ideologia egalitaristă și credeau că România — confruntată, după 1918, la fel ca și celelalte state, cu grave probleme economice — poate reprezenta țara în care ei își puteau împlini idealurile.

(Alăturat, o altă planșă reprodusă după MI – PMR)

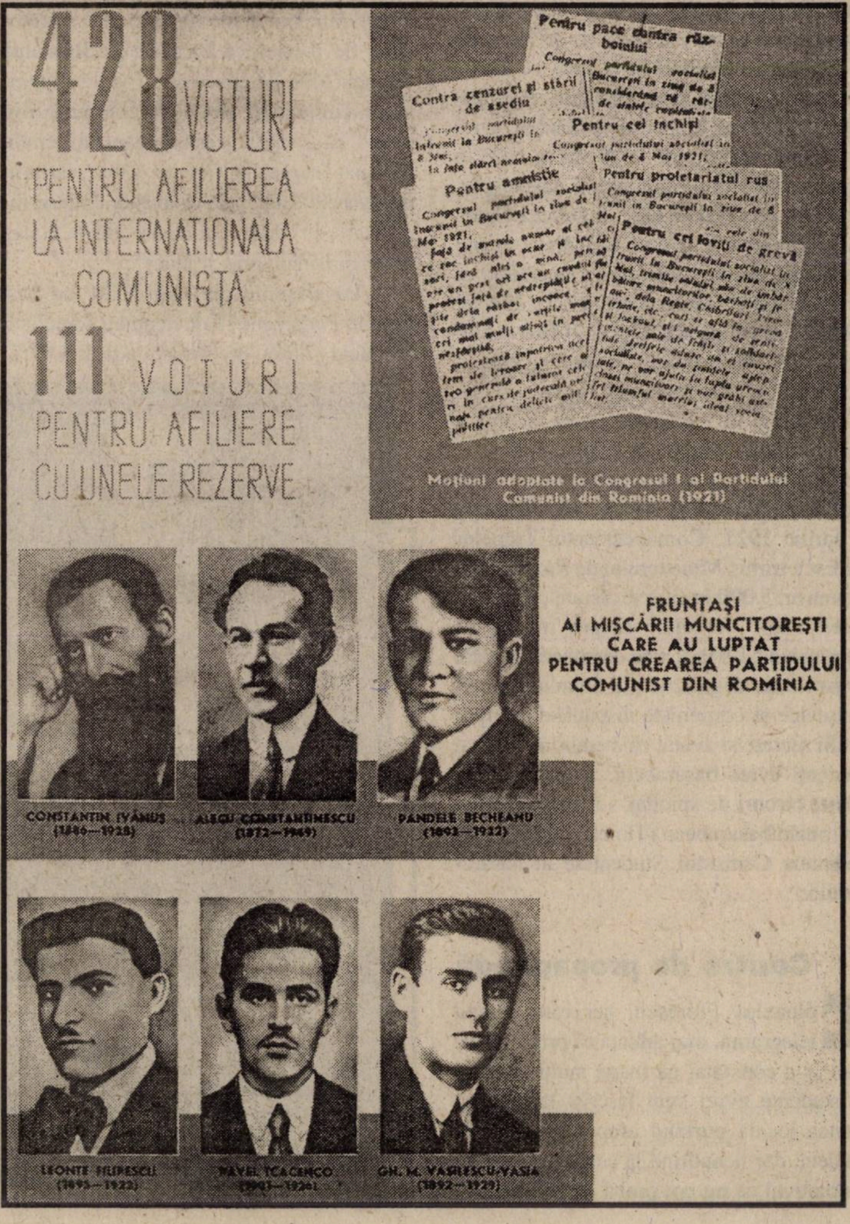
428 VOTURI
PENTRU AFILIEREA LA INTERNAȚIONALA COMUNISTĂ
111 VOTURI
PENTRU AFILIERE CU UNELE REZERVE
Pentru pace contra războiului
Contra cenzurei și stării de asediu
Pentru cei închiși
Pentru amnistie
Pentru proletariatul rus
Pentru cei loviți de grevă
Moțiuni adoptate la Congresul I al Partidului Comunist din Rominia (1921)
FRUNTAȘI AI MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI CARE AU LUPTAT PENTRU CREAREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA
CONSTANTIN IVĂNUȘ (1886—1928)
ALECU CONSTANTINESCU (1872—1949)
PANDELE BECHEANU (1893—1922)
LEONTE FILIPESCU (1895—1922)
PAVEL TCACENCO (1901—1926)
GH. M. VASILESCU-VASIA (1892—1929)

Agresivitate violentă

După trei ani de la încheierea războiului, agresivitatea bolșevică a luat forme din ce în ce mai violente, de la manifeste lipite pe ziduri sau aruncate în locuri publice la atacuri armate în plină zi asupra locuitorilor, a instituțiilor publice (bănci, oficii poștale, biserici, primării), precum și a organelor administrativ–militare (posturi de jandarmi, cazărmi militare, prefecturi, judecătorii), toate având ca scop intimidarea populației, producerea de panică și, de ce nu, o răsturnare a regimului politic existent.

La 9 ianuarie 1921, Ministerul de Război a comunicat Ministerului de Interne o copie după adresa Corpului Grănicerilor, din 8 ianuarie 1921, în care se arăta că „în noaptea zilei de 6 ianuarie 1921, orele 3, după cum raportează Compania 6-a grăniceri Tighina, bolșevicii au încercat să treacă Nistrul, în raza orașului Tighina, prin trei puncte, pe un sector de 800 m. Toate încercările au fost respinse cu focuri de armă și mitraliere. O barcă a fost scufundată". Ministerul de Război cerea sprijin din partea Poliției și Siguranței Statului pentru ca acestea să colaboreze mai strâns cu armata pentru reprimarea unor viitoare tentative de trecere a frontierei. A doua zi, 10 ianuarie 1921, Biroul Siguranței Generale din cadrul Poliției Chișinău raporta Ministerului de Interne despre manifestele comuniste difuzate, la Orhei, de Comitetul Central al Partidului Comunist Basarabean, care conțineau informații tendențioase despre „traiul nesuferit atât al soldaților din armata română, cât și al țăranilor basarabeni; pe de altă parte, traiul fericit pe care-l duc țăranii și soldații bolșevici din Rusia Sovietică". Tot despre manifeste nota, la 5 februarie 1921, și prefectul Poliției din Iași, Celebidache: „Astă noapte s-au găsit aruncate prin diferite părți ale orașului manifeste comuniste incendiare, prin care se îndemna la revoluție mondială și la pace cu Rusia sovietică". Amploarea difuzării manifestelor a făcut ca ministrul de Război, g-ral I. Rășcanu, să trimită, la 26 martie 1921, o notă ministrului de Interne, C. Argetoianu, prin care cerea ca, la Iași, „Siguranța Generală a Statului să trimită neîntârziat agenți destoinici pentru prinderea vinovaților, și aceasta cu atât mai mult cu cât acea direcție știe că, la Iași, se află și posturi fixe comuniste, de informațiuni și propagandă a bolșevicilor". De reținut că nota a survenit după ce la Iași fuseseră găsite pentru a patra oară, în decurs de o lună, manifeste comuniste fără a fi descoperiți cei ce le-au tipărit sau difuzat. Peste două săptămâni, la 9 aprilie 1921, Comandamentul Trupelor de Est a trimis Ministerului de Război telegrama nr. 5.090 în care se comunicau rezultatele unor cercetări asupra mișcărilor subversive: „La Iași, s-au descoperit de către organele de Siguranță ale Statului cuiburi bolșevice și comuniste dispunând de tipografii secrete și având ca membri în special studenți evrei basarabeni. În legătură cu aceste birouri de spionaj, s-a dovedit a fi și un român basarabean (Timotei Marin), președintele Centrului Studențesc al basarabenilor".

---

* Masterand, Centrul de Studii Euro–Atlantice, Universitatea București. Articolul de față se întemeiază pe documente de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, dosarele 29, 60 și 514/1921.

Centre de propagandă

Colonelul Florescu, cel care semna telegrama, mai anunța că prin descinderi „s-a constatat că foarte mulți studenți și studente evrei sunt înscriși la Universitatea locală purtând asupra lor cărți de student, dar neaudiind la cursuri și aceasta pe motivul că nu pot proba cu acte cum că pot fi studenți. Căminurile studenților basarabeni și, în special, a evreilor nu sunt decât puternice centre de propagandă comunistă, iar faptul că toți poartă încă șapca rusească dă nota că sunt departe de a nutri sentimente românești. Un student evreu a fost prins, în ziua de 8 martie 1921, în momentul când împărțea manifeste prin care se îndemnau studenții la grevă". Fiind arestat de organele Siguranței, asupra studentului se vor mai găsi 130 de manifeste.

Faptul că flagelul comunist se întindea cu repeziciune era atestat și de telegrama Poliției Chișinău, din 5 iunie 1921, adresată direct ministrului de Interne, C. Argetoianu. Se preciza că Brigada de Siguranță Cetatea Albă descoperise „o vastă organizație comunistă teroristă compusă din elevi", că „centrul acestei organizații era în comuna Baimaclia, Cetatea Albă", iar amploarea era catalogată ca având „întinse ramificații în toate comunele din Cetatea Albă, și Ismail, oraș și județ".

La alegerile din mai 1920, au fost aleși în Parlament 21 de deputați socialiști, obținând 7.049 de voturi, adică 4,82%, ceea ce reprezenta o ascensiune electorală a stângii față de scrutinurile precedente.

La sfârșitul lui 1920, o delegație — compusă din Gh. Cristescu, C. Popovici, Al. Dobrogeanu–Gherea, E. Rozvan, D. Fabian și I. Flueraș — a călătorit în Rusia pentru a se documenta asupra afilierii la Internaționala Comunistă. Exceptându-l pe I. Flueraș, toți ceilalți au hotărât aderarea la Internaționala Comunistă. La Congresul Partidului Socialist (8–12 mai 1921), s-a propus reformarea partidului în Partid Comunist, iar cei care au votat „pentru" au fost arestați, printre ei numărându-se și cinci parlamentari. Președinția Adunării Deputaților a trimis, la 18 iunie 1921, nota nr. 3.846 către Ministerul de Interne privind o „moțiune din inițiativa parlamentară" care conținea un singur punct: „1. Moțiunea semnată de mai mulți domni deputați cerând libertatea deputaților social–comuniști, arestați".

Cei arestați erau deputații Gh. Cristescu, E. Stanef, D. Stoiculescu, C. Stoef și Al. Dobrogeanu–Gherea, iar nota Adunării Deputaților preciza: „Guvernul era dator ca, înainte de a ordona arestarea deputaților socialiști–comuniști, să ia avizul Camerei. (...) Nefăcând-o, guvernul a călcat flagrant principiul imunității parlamentare, consfințit de Constituție, și prin aceasta, el se află

***Constantin Argetoianu*; din ordinul său, ca ministru de Interne în guvernul Averescu, delegații la congresul de constituire a partidului comunist, care votaseră afilierea la Internaționala a III-a, au fost arestați. Ulterior, 271 de militanți ai PCdR au fost implicați în așa–numitul „proces din Dealul Spirii" (23.I.–4.VI.1922; la 10 iunie, printr-un decret, 213 dintre aceștia au fost amnistiați și eliberați). PCdR avea să fie scos în afara legii prin ordonanța militară a guvernului Ion I.C. Brătianu (5 aprilie 1924), ca urmare a adoptării de către comuniștii români a tezei Cominternului conform căreia România era „stat multinațional", iar națiunile conlocuitoare aveau dreptul la autodeterminare „până la completa separare de statul existent în prezent"**

în caz de «vină vădită» față de Parlament". În continuare, se cerea eliberarea arestaților, „dat fiind că ei sunt deținuți pentru un delict de opiniune, care nu constituie o infracțiune la legile noastre penale, iar guvernul, arestându-i, s-a reîntors la principiul pedepselor arbitrare din evul mediu". Cei care semnau această moțiune erau deputații socialiști E. Gherman, I. Cizer, R. Gaidosch, T. Drăgan, I. Mayer, I. Daskal, C. Cracalia, I. Heșca, Al. Dunăreanu și F. Gaisllingher.

Prefectul Poliției din Ismail, I. Georgescu, transmitea ministrului de Interne, la 18 august 1921, rezultatele cercetării asupra celor care au trecut Nistrul și care erau, potrivit opiniei prefectului, fie posibili spioni, fie refugiați de la care se puteau obține relații semnificative. Astfel, informații interesante au furnizat Martin Suhov și Minai Danilov, „care vin din Odessa și care confirmă că s-a organizat în Odessa un birou de spionaj, pentru localitățile din apropierea Nistrului și în care intră Tuzla și Vâlcov, sub conducerea comuniștilor evrei menționați în raportul nostru telegrafic nr. 77/1921". Nu mai puțin interesantă este și arestarea lui Iaslicey Cogan, la Chișinău, de către agentul de Siguranță, Mircea, și funcționarul Prefecturii, Frangulea, petrecută la 20 septembrie 1921. În timpul urmăririi, Cogan a aruncat o grenadă care a rănit un copil. După capturare, s-au descoperit asupra lui două revolvere, alte două grenade și 45.000 lei, iar la interogatoriu a mărturisit că este curier special între comuniștii arestați la București și comuniștii din Ucraina.

Romulus P. Voinescu, directorul Poliției și Siguranței Generale, semna, la 5 noiembrie, un material privind pregătirea unor acțiuni împotriva României și direct coordonate din Rusia Sovietică, unde, printre altele, se preciza: „Se confirmă însă informațiunea privitoare la activitatea lui Béla Kun în Crimeea, unde a dat și afișat o ordonanță prin care toți supușii români aflați în Crimeea au fost obligați să se prezinte de urgență la biroul Poliției secrete spre a li se aranja situația; cei care nu se prezintă și nu se afiliază mișcării comuniste sunt internați în lagăre din centrul Rusiei. În ultimul timp, Béla Kun a fost la Moscova de unde i s-a dat însărcinarea să creeze centre de propagandă comunistă în Moscova, Odessa și Constantinopol, centre care să întrețină legături cu refugiații în Bulgaria, România, Serbia și Grecia".

Sfârșitul lui 1921 a adus din nou în prim–plan problema manifestelor lansate de Partidul Comunist (bolșevic) din Basarabia, al căror conținut era îndreptat împotriva guvernului și armatei din România, după cum o atestă și nota Corpului de Jandarmi adresată Ministerul de Interne, la 6 decembrie 1921.

În încheiere, se impun unele concluzii referitoare la acțiunile comuniste întreprinse împotriva României, în 1921: în primul rând, se constată o presiune constantă, de la difuzarea masivă de manifeste la tentative agresive de trecere a frontierei, de multe ori fiind angajate lupte cu grănicerii și jandarmii români; în al doilea rând, se observă o organizare și o dotare foarte bună, de la legăturile între membri (de curierat, de întrajutorare etc.), la înzestrarea cu arme și explozibili, cu acte și bani românești, și până la atașamentul total la ideile comuniste, pentru care aderenții luptau până la moarte; în al treilea, dar nu în ultimul rând, s-a văzut că, pe de-o parte, organismele de informații române aveau date suficiente despre activitățile subversive și manifestările ostile României, dar, pe de altă parte, s-a resimțit lipsa de informare și colaborare reciprocă — pentru acțiuni comune între Poliție, Siguranță, Jandarmerie și Armată — în vederea combaterii flagelului bolșevic. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

Viața după gratii

„Scurtă privire critică și autocritică asupra câtorva aspecte ale vieții din închisoare, 1935–1942

1. În lupta de mai bine de un an, dusă de colectivul Doftana pentru cucerirea unui regim omenesc, revendicarea fundamentală o constituia munca în ateliere.

Munca în ateliere, îndeosebi proprii, însemna frângerea izolării interne și externe, însemna posibilitatea de a organiza pe baze lărgite viața colectivă sub raport politic și economic. Cu ajutorul politic și material al partidului, reușind să mobilizeze toate forțele colectivului, conducerea Doftanei a realizat, în februarie 1938, această revendicare fundamentală.

Victoria aceasta repurtată a permis, în scurt timp, organizarea vieții colective la un nivel neatins până atunci în închisori. O dată cu ea însă s-a strecurat în viața politică a colectivului și elementul care, mai târziu, a dus la săvârșirea a mai multor greșeli.

2. Concepută ca **mijloc** pentru întărirea politică și organizatorică a colectivului și nicidecum ca **scop**, totuși munca în ateliere și preocupările în jurul problemei lărgirii și îmbunătățirii producției și desfacerii au început să domnine viața colectivului. Substanța economică a căpătat treptat prioritate față de substanța politică și, firește, în dauna ei.

Deși munca în jurul cimentării politice a întregului colectiv se desfășura intens, ea, cu toate acestea, nu se putea sustrage influenței predominante a preocupărilor de producție și desfacere.

Astfel, colectivul a căpătat pe nesimțite caracterul mai mult al unei grupări de producție decât al unei grupări politice. Raporturile dintre colectiv și membri săi, dintre colectiv și celelalte categorii de deținuți tindeau să se orienteze din ce în ce mai accentuat după criterii economice și nu politice.

În felul acesta, nevoia de brațe de muncă, în vederea lărgirii producției, a dus la primirea în colectiv a unui șir întreg de elemente noi venite, fără o cercetare minuțioasă a situației lor și o observare metodică și îndelungată a atitudinii lor politice. Asimilarea acestor elemente în viața colectivă se făcea astfel, în mod inevitabil, pe plan economic în primul

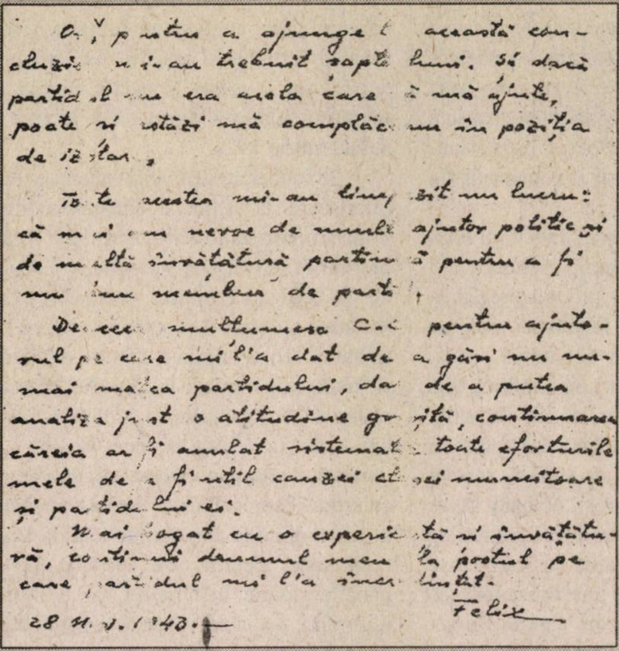

Dar, pentru a ajunge la această concluzie mi-au trebuit șapte luni. Și dacă partidul nu era acela care să mă ajute, poate și astăzi mă complăceam în poziția de izolat.

Toate acestea mi-au limpezit un lucru: că mai am nevoie de mult ajutor politic și de multă învățătură partinică pentru a fi un bun membru de partid.

De aceea mulțumesc C.C. pentru ajutorul pe care mi l-a dat de a găsi nu numai mâna partidului, dar de a putea analiza just o atitudine greșită, continuarea căreia ar fi anulat sistematic toate eforturile mele de a fi util cauzei clasei muncitoare și partidului ei.

Mai bogat cu o experiență și învățătură, continui drumul meu la postul pe care partidul mi l-a încredințat.

Felix

28 XI. 1943.

Partea de sfârșit a documentului reprodus aici

rând și abia în al doilea rând și, în mod secundar, pe plan politic.

Firește că această situație, o dată cu creșterea numerică a acestor elemente, trebuia să se repercuteze, la ivirea primelor dificultăți economice, asupra întregii vieți colective și a hotărârilor conducerii, deoarece prin procesul arătat centrul de greutate al unității organizatorice și politice a colectivului era înceată, dar sigură deplasare de la factorul politic la factorul economic. În neobservarea acestei lente și periculoase transformări rezidă greșeala fundamentală a conducerii colectivului Doftana.

Nesesizată și neremediată la timp, situația aceasta ducea fatal la două alternative, tot atât de greșite: sau continuarea intensificării producției cu orice preț pentru a asigura elementul material necesar existenței colectivului, deci perpetuarea procesului arătat mai sus; sau, la un moment dat, când acest element material nu mai poate fi asigurat în măsură suficientă, eliminarea celor nemulțumiți sau politicește nesiguri.

Conducerea colectivului Caransebeș a ales, pe rând, amândouă alternativele.

1. Pierzând prin cutremur *(9/10 noiembrie 1940, n.n.)* majoritatea rezervelor sale, colectivul, mutat la Caransebeș, a trecut la refacerea producției pe aceleași baze, ca la Doftana. Acest fapt, pe de o parte, la care se adăugau, pe de alta, deprecierea monetară generală, cât și slăbirea ajutorului de afară, manifestată imediat după 27 iunie 1940, au dus la hotărârea intensificării la maximum a producției. Datorită acestei tendințe au fost angajate lucrările la aeroportul Caransebeș, săvârșindu-se astfel greșeala de a ajuta dușmanul angajat într-un război de jaf împotriva URSS, război contrar intereselor propriului nostru popor.

2. Când, după critica CC, aceste lucrări au fost abandonate de colectiv, dar continuate acum de administrație în regim forțat, când apoi prin accentuarea devalorizării monetare, a restricțiunilor impuse de administrație în desfacerea produselor, cât și a dificultăților în procurarea materiei prime, colectivul și-a văzut baza materială de susținere tot mai îngustată, iar nemulțumirile începuseră să se manifeste în cele mai variate și acoperite forme, conducerea a decis reorganizarea colectivului prin izolarea unui număr important de membri și primirea de membri noi numai după criterii de multă prudență, căzând astfel în alternativa a doua arătată mai sus.

Deși, prin chiar această hotărâre, colectivul a dat majorității celor izolați posibilități de muncă salariată și a asigurat

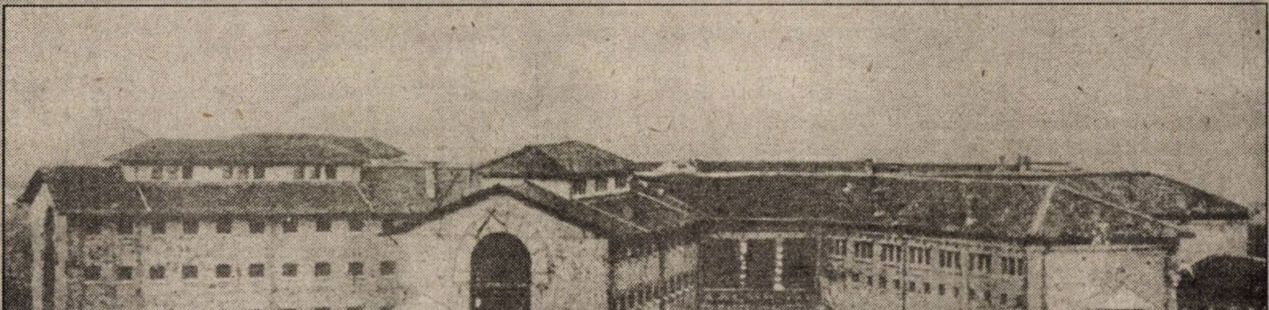

Vedere generală a fostului penitenciar Doftana, „universitatea de partid“ a comuniștilor români și menținerea contactului politic cu ei, cu perspectiva reprimirii treptate, în fond, el a abdicat atunci de la rolul politic fundamental care îi revenea: de polarizator al tuturor victimelor teroarei. Cu această greșeală politică, ciclul început la Doftana și-a găsit încheierea.

3. Condițiunile create la Doftana imediat după cutremur ofereau excelente posibilități pentru punerea la adăpost a câtorva tovarăși de răspundere.

În loc însă ca aceasta să constituie preocuparea centrală, grija noastră era ațintită asupra salvării avutului colectivului. O dovadă cât de mult se alterase factorul politic sub influența celui economic.

Și greșeala aceasta gravă nu putea fi acoperită aici de stăruința cu care țineam să ne îngropăm morții, amintirea cărora ne era scumpă. Oricât de impresionantă din punct de vedere uman, latura aceasta nu caracteriza decât existența unui sentimentalism, incompatibil cu judecata rece și responsabilitatea unor oameni politici.

Am schițat până aici, prin prismă critică, unele aspecte fundamentale ale vieții din închisoare. La toate greșelile comise, port partea mea de răspundere, pentru că tot timpul am făcut parte prin munca mea din organe de răspundere.

Dacă atunci nu m-am sesizat de aceste greșeli, lucrul, fără îndoială, se datorește și insuficientei mele pregătiri politice dar, poate în cea mai mare măsură, concepției greșite ce o aveam până recent asupra rostului meu ca participant activ în rândurile mișcării revoluționare și ale partidului, rost în primul rând tehnic și numai subordonat și secundar politic.

Astfel, evitam preocupările politice și mă îndreptam tot mai mult spre probleme de executare tehnică, unde pregătirea mea îmi făcea munca mai ușoară. Mergeam pe linia de minimă rezistență, automulțumit de rutina tehnică cu care stăpâneam resortul pe care-l dețineam.

În felul acesta, din propria mea vină, nu m-am putut ridica la nivelul unui colaborator politic în conducere, ci m-am limitat la rolul de colaborator tehnic, și încă de proastă calitate, după cum îmi dau astăzi seama. Pentru că o muncă tehnică lipsită de suportul înțelegerii politice își pierde conținutul, degenerând în acțiuni mecanice și formaliste.

Aceeași înțelegere greșită a rostului meu, la care s-a adăugat și orgoliul mic–burghez din mine — pe atunci încă neînfrânt — m-a dus, în 1935 (Brașov), la asumarea arbitrară de răspunderi în partid, cărora însă, la primele încercări serioase, nu le puteam face față. Și când, la 21 iulie 1939, în fața dificultăților survenite, m-am decis la o clasificare autocritică a poziției mele din partid, printr-o scrisoare adresată Biroului Politic, am reușit doar să frâng orgoliul din mine, fondul atitudinii mele greșite, însă, a continuat să persiste.

Acest fond nesănătos m-a dus mai târziu la acceptarea mecanică a recomandației ce mi s-a făcut la eliberare, de a evita orice contact cu partidul, când cea mai elementară judecată partinică trebuia să mă ducă la concluzia tocmai contrarie și singura justă.

Or, pentru a ajunge la această concluzie mi-au trebuit șapte luni. Și dacă partidul nu era acela care să mă ajute, poate și astăzi mă complăceam în poziția de izolare.

Toate acestea mi-au limpezit un lucru: că mai am nevoie de mult ajutor politic și de multă învățătură pentru că pentru a fi un bun membru de partid.

De aceea, mulțumesc CC pentru ajutorul pe care mi l-a dat de a găsi nu numai matca partidului, dar de a putea analiza just o atitudine greșită, continuarea căreia ar fi anulat sistematic toate eforturile mele de a fi util cauzei clasei muncitoare și partidului ei.

Mai bogat cu o experiență și învățătură, continui drumul meu la postul pe care partidul mi l-a încredințat./28 noiembrie 1943/Felix". ■

Document comunicat de
Constantin MORARU

(Arhivele Naționale ale României, Fond CC al PCR, Cancelarie 86/1943. Menționăm că, după toate probabilitățile, semnatarul, „Felix", poate fi identificat în persoana lui Emil Bodnăraș. Cercetări viitoare vor confirma sau infirma această ipoteză. Dincolo de personajul real care se ascunde sub acest pseudonim, rămâne importanța informațiilor conținute de acest document, care se publică sub un titlu aparținând redacției.)

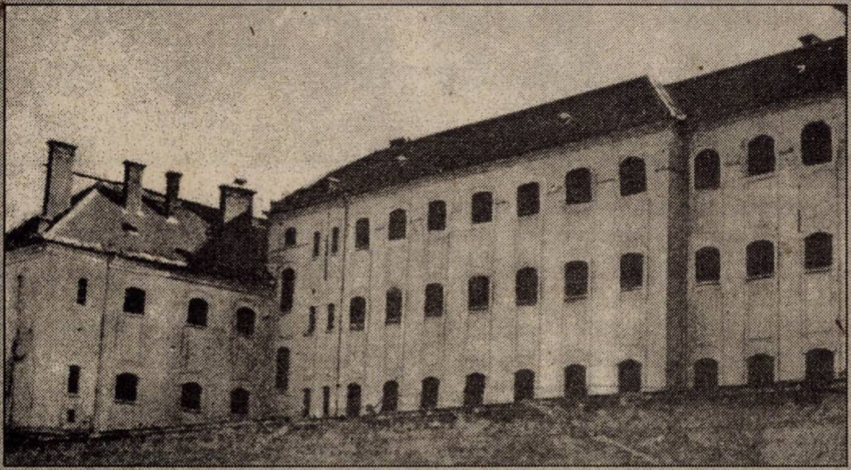

Închisoarea din Caransebeș

Comuniștii dobrogeni între cele două războaie mondiale

Împotriva intereselor statului român

Valentin CIORBEA*

Comuniștii dobrogeni și-au început activitatea în cursul lui 1919, mai întâi în județele Durostor și Caliacra. Elemente comuniste bulgare au desfășurat în rândul propriei minorități o susținută activitate subversivă față de politica și autoritatea statului român. Acțiunile au fost susținute cu fonduri de la Moscova.

Banii și indicațiile Moscovei

O confirmă un raport al lui Al. Constantinescu, unul dintre primii organizatori comuniști români. Adresându-se, la 1 mai 1921, Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a, Al. Constantinescu preciza că sosirea de la Moscova a curierului Marcovici, în cursul lui septembrie 1919, „cu o sumă de bani importantă, ne-a dat posibilitatea să lărgim activitatea noastră“. Același document preciza că s-a completat comitetul cu Boris Stefanov, numit responsabil pentru Dobrogea Nouă (județele Durostor și Caliacra), cum a fost numit sudul Dobrogei după revenirea la România, în 1913. Raportul informa că grupurile comuniste din sudul Dobrogei aveau legături și cu Partidul Comunist Bulgar prin „tovarășii Neicev și Boris Stefanov“. Al. Constantinescu își exprimă regretul că, deși s-au depus eforturi, „nu am reușit să creăm la Constanța (Dobrogea) un organism central comunist care să fie folosit ca centru de activitate în această regiune din România. Starea de asediu și lipsa absolută de elemente de toată încrederea ne-a împiedicat să îndeplinim aceasta“. În raport se concluziona că „secțiile partidului *(socialist, n.n.)* sunt în întregime sub influența comuniștilor“ (Arh. CC al PCR, fond 1, dosar 8, f. 8–40). Aceeași realitate este confirmată și de alte surse documentare. O scrisoare a lui M.Gh. Bujor, adresată, la 13 martie 1920, Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste preciza că secțiile Partidului Socialist din Durostor și Caliacra „sunt fără discuție comuniste“.

EROI AI CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÎNIA CĂZUȚI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI ȘI RĂZBOIULUI
CONSTANTIN DAVID
FILIMON SIRBU
LILI PANET
FRANCISC PANET
ADA MARINESCU
ȘTEFU POMPILIU
NICOLAE MOHĂNESCU
JUSTIN GEORGESCU
PETRE GHEORGHE
ELENA SÎRBU
BERNAT ANDREI
LAZĂR GRUNBERG

O parte a „panteonului“ consacrat de propaganda oficială de partid; pe primul rând de sus, al doilea din stânga — Filimon Sârbu
(planșă din MI – PMR)

La Tulcea, ideile comuniste s-au răspândit tot prin minoritarii bulgari. Liderul local a fost Evanghelie Stanev.

Aderența și sprijinul acordat comuniștilor de către minoritatea bulgară s-au exprimat în alegerile generale din 1920, când comuniștii Boris Stefanov, în Caliacra, Costa Stoev, în Durostor, și Evanghelie Stanev, la Tulcea, au obținut, candidând pe listele Partidului Socialist, câte un loc în Camera Deputaților.

---

* Prof. univ. dr., Academia Navală „Mircea cel Bătrân“, Constanța

Opțiunile comuniste la Constanța se conturează, în a doua jumătate a lui 1920, în jurul lui Andrei Ionescu, vechi activist socialist, reîntors din refugiu de la Odessa.

La Congresul, din mai 1921, al Partidului Socialist — moment care a marcat, cum se știe, separarea grupurilor comuniste, crearea Partidului Comunist din România și afilierea la Internaționala a III-a —, secțiile din Dobrogea au trimis delegații variabile ca număr. Din Constanța, au participat Andrei Ionescu, Dumitru Gheorghe, Dobrică Radu, Nicolae Ruse, de la Tulcea — Evanghelie Stanev, iar din Durostor, Costa Stoev. Toți au participat la congres având mandatul de a vota crearea Partidului Comunist și afilierea la Internaționala a III-a. Andrei Ionescu a fost ales vicepreședinte al Biroului congresului, iar Evanghelie Stanev, membru al comisiei de validare.

După arestarea delegaților la congres, și în activitatea comuniștilor dobrogeni s-a înregistrat un recul, care a durat până la eliberarea deținuților și reîntoarcerea acestora în dreapta Dunării. Comitetele provizorii au reînceput înscrierile de noi membri, s-au organizat unele manifestații publice, cum a fost cea din februarie 1922, prilejuită de reîntoarcerea lui Andrei Ionescu la Constanța. În iunie 1922, și-a reluat activitatea și secția comunistă de la Tulcea, preocupată, după cum se precizează într-un raport al Inspectoratului general al Siguranței din Constanța, „să organizeze și să întărească pe toți muncitorii porturilor dunănere și a celor de pe malurile Mării Negre. O asemenea mișcare s-a pornit și la Sulina“ (AMR, fond MAI, dosar 744/1922, f. 63).

Secția comunistă din Constanța a acționat și prin intermediul sindicatului „Dezrobirea“, în care erau înscriși o parte a muncitorilor portului. Organizația comunistă din Tulcea a creat, la 7 mai 1925, cooperativa „Poporul muncitor“, al cărui președinte a fost ales Evanghelie Stonev.

O altă organizație „legală“, prin intermediul căreia s-a acționat și în Dobrogea, a fost Blocul Muncitoresc–Țărănesc (BMȚ). În Dobrogea, primele comitete locale s-au constituit la Constanța, la începutul lui martie 1926, prin strădaniile comuniștilor Nicolae Rusu și Andrei Ionescu. Organizația BMȚ a fost utilizată de comuniști nu numai pentru propagandă, ci și pentru a se prezenta „legal“ în alegeri. În alegerile generale din 1927, 1928, 1930 și 1931 pe listele BMȚ au fost propuși: Boris Stefanov și Chiru Stefanov, la Caliacra, Evanghelie Stonev și Vintilă Voinea, la Tulcea, Andrei Ionescu, Nicolae Ghețu, Ilie Ninescu, Gh. Panaitescu, la Constanța, și Costa Stoev, la Durostor.

Comitetul Regional Dobrogea al Partidului Comunist din România a încercat, încă din 1929, să-și atragă simpatizanți și membri și din rândul militarilor. Buletine informative ale Diviziei a IX-a informau eșalonul superior că, în 1930, în cazarmele Regimentelor 13 artilerie, 34 infanterie și ale Bazei Navale s-au găsit manifeste comuniste.

În deceniul patru, organizațiile comuniste din Dobrogea și-au concentrat activitatea pe acțiunile cu caracter antifascist și antirăzboinic. S-au creat comitete locale ale organizatorilor, înființate de comuniști, precum Comitetul pentru Ajutorul Roșu, Comitetul pentru Amnistie, Comitetul Național Antifascist, Liga Muncii ș.a. În cadrul comitetelor locale dobrogene ale acestor organizații legale și ilegale, conducerea centrală a trimis activiști care au lucrat în diferite perioade. Dintre aceștia, amintim pe Ivanka Rudenko, Constanța Crăciun, Dumitru Călin, Vasile Vâlcu, Dimităr Ganev, Gheorghi Krosnev.

„Problema dobrogeană“

Încă de la Congresul al II-lea al PCdR (3–4 octombrie 1922), s-a făcut simțită orientarea și amestecul organismelor internaționale în așa–zisa „problemă națională“. Subsumată acesteia, s-a creat și s-a impus comuniștilor români și „problema dobrogeană“. La congres, s-a tras concluzia eronată că minoritățile își vor „cuceri deplina libertate numai în cadrul Republicii Socialiste Federative a Sfaturilor din Balcani“. Federația Comunistă Balcanică afirmase încă de la crearea sa, în 1920, într-o rezoluție, că: „eliberarea popoarelor balcanice de sub dominația politică, financiară și economică a imperialismului Antantei, eliberarea și unirea lor națională (...) sunt posibile numai pe calea revoluției proletare, sunt posibile numai prin unire în cadrul Republicii Socialiste Sovietice Balcanice“ (apud Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1919–1944)*, București, Ed. Silex, 1944, p. 58).

În documentele Federației Comuniste Balcanice, secție regională a Cominternului, s-a afirmat în mod repetat că ar exista, chipurile, o „problemă dobrogeană“, provocată de „politica brutală de deznaționalizare a burgheziei române“. S-a cerut PCdR să-și orienteze acțiunile politice pentru transformarea străvechii provincii românești transdunărene în republică, „parte integrantă a Federației republicilor muncitorilor și țăranilor din Balcani“.

Pe linia politicii antiromânești a Federației Comuniste Balcanice s-a înscris și crearea Organizației Revoluționare Dobrogene (DRO, după inițialele în limba bulgară), ca „organizație de masă“ menită să exploateze resentimentele bulgarilor față de problemele economice și demografice din județele Caliacra și Dorostor. Începând cu 1925–1926, DRO a creat în sudul Dobrogei primele organizații ilegale. Programul DRO, ca de altfel și activitatea de propagandă urmăreau organizarea maselor dobrogene „în scopul distrugerii tiraniei și oligarhiei române în Dobrogea“ și de a „lupta pentru republica dobrogeană liberă“ („Cuvântul nostru“, Bazargic, an. I, 1928, nr. 40, din 5 iunie).

Formal, activitatea DRO era subordonată PCdR, în realitate, ea fiind condusă de comuniști de origine bulgară, între care amintim pe D. Doncev, Dimităr Ganev, Petăr Gheorghiev și Petre Borilă. Până în 1940, când și-a încetat activitatea, DRO a rămas o organizație stipendiată de Federația Comunistă Balcanică și de PCdR, care i-au acordat sprijin financiar, propagandistic și lideri.

Deși a respins activitatea unei alte organizații de orientare naționalistă ce a activat în județele Dorostor și Caliacra — Organizația Revoluționară Dobrogeană din Interior (VDRO), principala organizatoare a bandelor de comitagii care jefuiau, terorizau și asasinau cetățeni pașnici, funcționari și militari români —, DRO a rămas o organizație antiromânească.

În anii '30, aceasta a continuat să se prezinte ca „reprezentant al maselor trudite din Dobrogea“, lansând chemări către toată populația Dobrogei de a se pregăti pentru

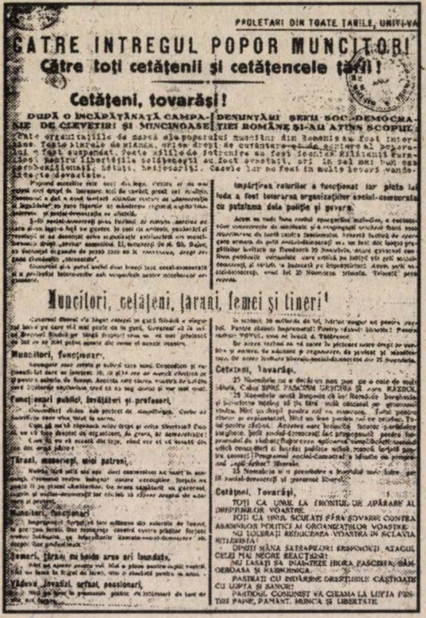

PROLETARI DIN TOATE ȚARILE, UNIȚI-VĂ

CĂTRE INTREGUL POPOR MUNCITOR!

Către toți cetățenii și cetățencele țării!

Cetățeni, tovarăși!

DUPĂ O INCĂPĂȚÂNATĂ CAMPANIE DE CLEVETIRI ȘI MINCINOASE DENUNȚĂRI SEFII SOC.-DEMOCRAȚIEI ROMÂNE ȘI-AU ATINS SCOPUL

Muncitori, cetățeni, țărani, femei și tineri!

Cetățeni, Tovarăși,

TOȚI CA UNUL LA FRONTUL DE APĂRARE AL DREPTURILOR VOASTRE.

TOȚI CA UNUL SCULAȚI FĂRĂ ȘOVĂIRE CONTRA ABUZURILOR POLITICE AI ORGANIZAȚIILOR VOASTRE.

NU TOLERAȚI REDUCEREA VOASTRĂ IN SCLAVIA HITLERISTĂ!

OPRIȚI MÂNA SATRAPILOR! RESPINGEȚI ATACUL CELEI MAI NEGRE REACȚIUNI!

NU LĂSAȚI SĂ DIAINTEZE HIDRA FASCISTĂ, SÂNGEROASĂ ȘI HRAPĂREAȚĂ.

PĂSTRAȚI CU INDÂRJIRE DREPTURILE CÂȘTIGATE CU LUPTA ȘI SÂNGE!

PARTIDUL COMUNIST VĂ CHEAMĂ LA LUPTA PENTRU PÂINE, PĂMÂNT, MUNCĂ ȘI LIBERTATE

revoluția armată. Lozinca „Trăiască Republica Populară Dobrogeană!“ nu și-a găsit ecou în rândul masei dobrogenilor. De altfel, în județele Tulcea și Constanța, ca și în rândul populației musulmane, DRO nu și-a găsit aderenți, realitate recunoscută în documentele organizației.

În afara legii

Activitatea comuniștilor din Dobrogea s-a situat în afara legilor și a cadrului democrației românești interbelice. Spre a evita — îndeosebi, după 1924, când PCdR a fost scos în afara legii — descinderile și arestările, s-au căutat forme de mascare a activității. Un document, din 1924, precizează că „cea mai nimerită întrunire este prin case, sub diferite forme de invitații la sărbători familiale“, pe care o practicau comuniștii (Arh. St. Constanța, fond Prefectura Județului Constanța, dosar 7/1924, f. 121).

În perioada interbelică, în dreapta Dunării s-au făcut sute de arestări. Când cei urmăriți nu s-au supus deciziilor statale, s-a ripostat în mod extrem. Astfel, în 1931, Dimităr Doncev și Gh. Marinov–Ursul au fost împușcați de organele Siguranței.

După cum informa un ziar local, în primăvara lui 1936, „după lungi și obositoare cercetări, s-a prins firul organizației comuniste din Durostor“ („Țara lui Mircea“, Bazargic, an. II, 1936, nr. 28–29, din 23 martie). La domiciliul multora dintre cei arestați s-a găsit material propagandistic, precum broșuri, manifeste, steaguri roșii și dări de seamă referitoare la activitatea comunistă în diferite perioade. Au fost inculpați pentru comunism și trimiși în fața instanței 372 de dobrogeni, bulgari și români, membri ai PCdR și ai DRO. Peste o sută din cei inculpați au fost condamnați, după o săptămână de judecată, la un an închisoare și doi ani interdicție a drepturilor civile.

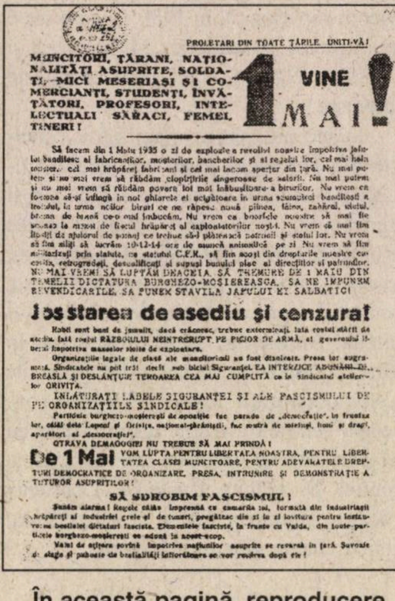

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE UNIȚI-VĂ!

MUNCITORI, ȚĂRANI, NAȚIONALITĂȚI ASUPRITE, SOLDAȚI, MICI MESERIAȘI ȘI COMERCIANȚI, STUDENȚI, ÎNVĂȚĂTORI, PROFESORI, INTELECTUALI SĂRACI, FEMEI, TINERI!

1 VINE MAI!

NU MAI VREM SĂ LUPTĂM DEACEIA SĂ TREMURE DE 1 MAIU DIN TEMELII DICTATURA BURGHEZO-MOȘIEREASCĂ, SĂ NE IMPUNEM REVENDICĂRILE, SĂ PUNEM STAVILĂ JAFULUI EI SĂLBATIC!

Jos starea de asediu și cenzura!

INLĂTURAȚI LABELE SIGURANȚEI ȘI ALE FASCISMULUI DE PE ORGANIZAȚIILE SINDICALE!

OTRAVA DEMAGOGIEI NU TREBUE SĂ MAI PRINDĂ!

De 1 Mai VOM LUPTA PENTRU LIBERTATEA NOASTRĂ, PENTRU LIBERTATEA CLASEI MUNCITOARE, PENTRU ADEVARATELE DREPTURI DEMOCRATICE DE ORGANIZARE, PRESĂ, INTRUNIRE ȘI DEMONSTRAȚIE A TUTUROR ASUPRIȚILOR!

SĂ SDROBIM FASCISMUL!

În această pagină, reproducere facsimilată a trei manifeste–fluturași, din perioada 1934–1935, împrăștiate clandestin de PCdR

În seara zilei de 21 octombrie 1936, în urma unei îndelungate supravegheri și a reținerii unui curier comunist, au fost arestați, într-o casă conspirativă din str. Daciei nr. 15, un număr de 55 de comuniști care formau nucleul ilegal sub denumirea de „Comitetul de apărare a deținuților politici antifasciști“ (Arh. MApN, fond Divizia a IX-a, dosar 1.191/1936, f. 210). Comitetul de apărare și ajutorare a deținuților politici antifasciști s-a creat în martie 1936, din comitetul de conducere făcând parte comuniștii Al. Șteflea, Nicolae Cioroiu, Andrei Ionescu, Filimon Sârbu ș.a. Comitetul organiza săptămânal, în prezența unui auditoriu numeros, întruniri, conferințe, șezători, în principal pe tematică antifascistă. Procesul s-a desfășurat în fața Consiliului de război al Diviziei a IX-a, între 11 și 16 decembrie 1936, principala acuzație adusă celor implicați fiind activitatea lor comunistă. 13 comuniști, între care Al. Șteflea, Nicolae Cioroiu, Aristide Socaciu ș.a., au fost condamnați la un an de închisoare și șase ani de interdicție a drepturilor civile. Alți 21 de inculpați, printre care Andrei Ionescu, Levy Kaufman, Filimon Sârbu, au fost condamnați la șase luni închisoare și trei ani interdicție, iar alți șase inculpați — la trei luni detenție („Dobrogea Jună“, Constanța, an. XXXII, 1936, nr. 275, din 17 decembrie).

După cedarea, la 7 septembrie 1940, a județelor Durostor și Caliacra, o parte a comuniștilor bulgari cu răspunderi la nivel local și-au continuat activitatea în Partidul Comunist din Bulgaria. Alții, precum Petăr Gheorghiev, Petre Borilă, au rămas în România.

Documentele demonstrează că în Dobrogea, în perioada interbelică, comuniștii au acționat, îndeosebi în sudul regiunii, împotriva intereselor statului român, profitând de nemulțumirile minorității bulgare, pe care le-au exploatat pe fondul sentimentelor naționale pentru a-și întări activitatea. Dobrogea a constituit, totodată, o filieră de legătură între politica distructivă a Federației Comuniste Balcanice, PCdR, PCB și Internaționala Comunistă. ■

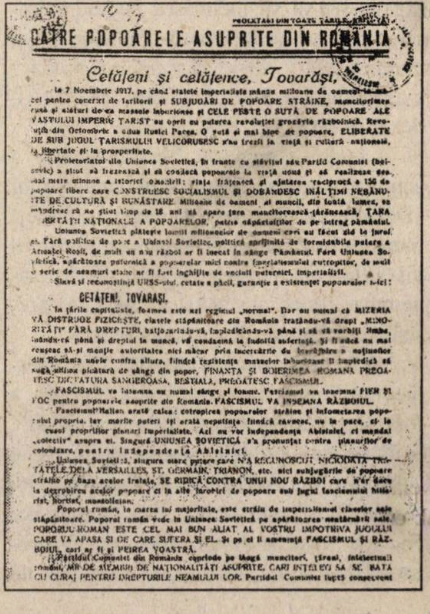

CĂTRE POPOARELE ASUPRITE DIN ROMÂNIA

Cetățeni și cetățence, Tovarăși,

CETĂȚENI, TOVARĂȘI,

FASCISMUL VA INSEMNA RĂZBOIUL.

POPORUL ROMÂN ESTE CEL MAI BUN ALIAT AL VOSTRU IMPOTRIVA JUGULUI CARE VĂ APASĂ ȘI DE CARE SUFERĂ ȘI EL.

La începuturile confruntării Est – Vest

Învățăturile lui Stalin pentru comuniștii din România

Dr. Eduard Mark, cercetător la US Air Force History Office, este un binecunoscut istoric al fazei de început a războiului rece. Specialiștii români au apreciat, în mod deosebit, studiul său despre activitatea OSS în România în perioada 1944–1945 („The OSS in Romania, 1944–1945: An Intelligence Operation of the Early Cold War“, în „Intelligence and National Security“, vol. 9, aprilie 1994, nr. 2, p. 320–344), studiu sprijinit pe o bogată informație inedită, cu dezvăluiri și opinii îndemnând la regândirea unui șir de probleme, între care cea mai importantă este, desigur, în cazul țării noastre, cea a autenticității așa–zisului plan de comunizare a României, transmis de „rețeaua Bishop“.

Ce a fost sovietizarea?

Noua contribuție a dr. Eduard Mark, *Revolution by Degrees. Stalin's National–Front Strategy for Europe, 1941–1947* (Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., februarie 2001, 46 p.), se integrează dezbaterii privind declanșarea conflictului dintre Stalin și partenerii săi din Marea Alianță, SUA și Marea Britanie: „A fost sovietizarea Europei răsăritene un răspuns la inițiativele occidentale și la considerentele locale sau Kremlinul a intenționat-o de la început?“ (p. 1), formulează autorul chestiunea de bază. Eduard Mark consideră că strategia Fronturilor Naționale era o formulă destinată să permită URSS atât continuarea politicii de cooperare cu Aliații occidentali, cât și să facă posibilă difuzarea comunismului în Europa.

Studiul cercetătorului american urmărește eforturile Moscovei de a constitui Fronturi Naționale — mari coaliții politice, menite să asigure un larg sprijin popular regimurilor controlate în fapt de comuniști — în Polonia, Ungaria, România, Bulgaria, Italia, Franța și Germania. Pentru cititorul și cercetătorul român, studiul este cu atât mai important cu cât Eduard Mark discută pe larg un document revelator pentru strategia Frontului Național: **consfătuirea secretă a 14 membri ai CC al PCdR, din seara zilei de 7 martie 1945**, la care au luat cuvântul Ana Pauker, Vasile Luca, Gh. Gheorghiu–Dej și Teohari Georgescu. Acest document a rămas necunoscut cercetătorilor români, deși se află în fosta Arhivă a CC al PCR din perioada accesibilă investigației.

Concluzia generală a lui Eduard Mark este că eșecul strategiei Frontului Național — ale cărui cauze sunt analizate în profunzime — a determinat Moscova și partidele comuniste din Europa de Est să recurgă la metode brutale, care au declanșat reacții de ostilitate și au deteriorat relațiile dintre partenerii Marii Alianțe, contribuind astfel la începutul confruntării Est–Vest.

Punctele de vedere exprimate de Eduard Mark sunt un adevărat *challenge* pentru istoricii războiului rece și, prin discuția privind România, pentru cercetătorii istoriei postbelice, a României. Ele vor trebui dezbătute pe larg pe baza surselor documentare interne și externe, mai ales cele sovietice (deși cele publicate până acum nu au dat răspunsurile așteptate de istorici).

Sursă singulară

Eduard Mark folosește, printre alte surse, jurnalul lui Gheorghi Dimitrov, care s-a întâlnit cu Gheorghe Gheorghiu–Dej și cu Ana Pauker, după ce aceștia fuseseră primiți de Stalin, la 4 ianuarie 1945 (sau puțin timp înainte de această dată). Întrucât, până în prezent, nu s-au găsit note de conversație de la întrevederea Stalin, Dej, Pauker, însemnările lui Gh. Dimitrov sunt singura sursă pentru a cunoaște cele discutate. Redăm, în traducere (după Eduard Mark), textul lui Dimitrov:

„Am primit la vilă pe tovarășii români Ana Pauker, Gheorghiu–Dej și Apostol [președintele] sindicatelor.

M-au informat amănunțit despre situația din România și activitatea Partidului Comunist.

PCdR omagiază revoluția bolșevică din 1917: demonstrație în Capitală de 7 noiembrie 1947 (de la stânga, printre alții: N. Ceaușescu. L. Pătrășcanu, E. Bodnăraș, I. Ranghet, C. Pârvulescu, Ana Pauker, Gheorghiu–Dej, V. Luca)

Mi-au relatat conversația cu Stalin. Acesta din urmă i-a sfătuit în acest sens:

1. Trebuie acordată, în primul rând, atenție reformei agrare (distribuirea pământurilor marilor moșieri fugiți sau ale agenților germani este deja în curs de desfășurare). Pământul Palatului și al mânăstirilor nu trebuie deocamdată atins.

(America s-a dezvoltat pentru că nu a avut niciodată o clasă de moșieri; Franța s-a dezvoltat după înlăturarea clasei moșierilor.)

2. Să fie înființate stațiuni de mașini și tractoare (URSS va da un anumit număr de tractoare).

3. URSS poate da o anumită cantitate de bumbac pentru a fi prelucrată în fabricile textile din România.

4. Problema naționalizării nu trebuie ridicată acum. Trebuie acordată atenție dezvoltării industriei petroliere.

5. Să se facă eforturi pentru a nu speria și îndepărta elementele burgheze (cele antigermane), îndeosebi grupul lui Tătărescu.

6. Divizia [Tudor] Vladimirescu trebuie să fie folosită ca sprijin intern pentru Frontul Național Democrat.

7. Cursul spre crearea unui guvern al Frontului Național Democrat.

8. Trebuie dezvoltată teza că dacă un astfel de guvern va fi format, acesta va permite ca Transilvania de Nord să fie a României.

9. Dacă un astfel de guvern va fi format, URSS este gata să încheie un pact de asistență reciprocă, asemănător celui cu Cehoslovacia".

Directivele lui Stalin au fost urmate cu strictețe de liderii PCdR, care au beneficiat apoi de intervenția brutală a URSS, prin A.I. Vâșinski, pentru a impune un guvern al FND. Motivația acțiunii lui Stalin, la scurt timp după Conferința de la Ialta, rămâne încă obiect al ipotezelor. ■

Florin CONSTANTINIU

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Două politici, două lagăre

„(...) S-au format două politici opuse: la un pol — politica URSS și a țărilor democratice, care urmărește surparea imperialismului și întărirea democrației, la celălalt pol — politica USA și Angliei, care urmărește întărirea imperialismului și înăbușirea democrației. Întrucât URSS și țările noii democrații au devenit o piedică în calea realizării planurilor imperialiste de luptă pentru dominație mondială și de zdrobire a mișcărilor democratice, a fost proclamată o cruciadă împtriva URSS și a țărilor noii democrații, întărită și de amenințări cu un nou război din partea celor mai zeloși politicieni imperialiști din USA și Anglia.

Astfel, s-au format două lagăre — lagărul imperialist și antidemocratic, care are ca scop principal instaurarea dominației mondiale a imperialismului american și zdrobirea democrației, și lagărul antiimperialist și democratic, care are ca scop principal surparea imperialismului, întărirea democrației și lichidarea resturilor fascismului.

Lupta celor două tabere opuse — a celei imperialiste și a celei antiimperialiste — are loc în condițiile continuei ascuțiri a crizei generale a capitalismului, ale slăbirii forțelor capitalismului și ale întăririi forțelor socialismului și democrației.

De aceea, lagărul imperialist și forța sa conducătoare — USA — desfășoară o activitate deosebit de agresivă. Această activitate se manifestă simultan în toate direcțiile — în direcția măsurilor militare–strategice, a expansiunii economice și a luptei ideologice. Planul Truman–Marshall nu este decât partea componentă, capitolul european al planului general al politicii expansioniste mondiale, pe care USA o duc în toate părțile lumii. Planul subjugării economice și politice a Europei de către imperialismul american este completat de planurile subjugării economice și politice a Chinei, Indoneziei, a țărilor Americii de Sud. Agresorii de ieri — magnații capitaliști ai Germaniei și Japoniei — sunt pregătiți de America pentru un rol nou — de a deveni o unealtă a politicii imperialiste a USA în Europa și Asia. (...)

În aceste condiții este necesar ca lagărul antiimperialist, democratic, să-și strângă rândurile, să elaboreze o platformă de acțiune coordonată, să-și elaboreze tactica sa împotriva principalelor forțe ale lagărului imperialist, împotriva imperialismului american, împotriva aliaților săi englezi și francezi, împotriva socialiștilor de dreapta, în primul rând a celor din Anglia și din Franța. (...)

De aici rezultă că partidelor comuniste le revine o sarcină deosebit de importantă. Ele trebuie să ia în mâinile lor steagul apărării independenței și suveranității naționale a țărilor lor. Dacă partidele comuniste vor sta ferm pe pozițiile lor, dacă ele nu se vor lăsa intimidate și șantajate, dacă ele vor apăra în mod curajos democrația, suveranitatea națională, libertatea și independența țărilor lor, dacă ele vor ști, în lupta lor împotriva încercărilor de subjugare economică și politică a țărilor lor, să se pună în fruntea tuturor forțelor ce sunt gata să apere onoarea și independența națională, atunci nici un plan de înrobire a țărilor Europei și Asiei nu va putea fi realizat.

Aceasta este acum una din sarcinile fundamentale ale partidelor comuniste". ■

(Fragment din ***„Declarația consfătuirii reprezentanților Partidului Comunist din Iugoslavia, Partidului Muncitoresc (Comunist) Bulgar, Partidului Comunist Român, Partidului Comunist Maghiar, Partidului Muncitoresc Polonez, Partidului Comunist (bolșevic) al URSS, Partidului Comunist Francez, Partidului Comunist Cehoslovac și Partidului Comunist Italian, asupra situației internaționale"***, București, Ed. Partidului Comunist Român, 1947, p. 7–11; titlul aparține redacției.)

Revelațiile arhivelor nu se dezmint

Din nou, despre „cazul Pătrășcanu"

„Cazul Pătrășcanu" este încă departe de a fi cunoscut în toate aspectele esențiale. Cartea g-ralului (r) Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere. 1966–1968: Ancheta cazului Pătrășcanu* (București, Ed. Evenimentul Românesc, 1999, 219 p.), a completat și explicitat documentele cuprinse în masivul volum *Principiul bumerangului: Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu* (București, Ed. Vremea, 1999, 926 p.).

Documentele din arhivele sovietice, tipărite până acum (*Vostocinaia Evropa v dokumentah rosiiskih arhivov, 1944–1953*, 2 vol., sub redacția G.P Murașko, Moscova – Novosibirsk, 1997–1998, 985 p.+1.004 p.; *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope*, vol. I, 1944–1948, sub redacția lui T.V Volokitina, Moscova, Rosspen, 1999, 687 p.), au adus informații prețioase asupra activității și percepțiilor lui Pătrășcanu în mediile român și sovietic.

Inteligență... peste caracter

Publicăm, în cele ce urmează, fragmente din ancheta prezentată de g-ralul (r) Grigore Răduică, privind două probleme: acuzația adusă lui Pătrășcanu de a fi fost în contact cu serviciile de spionaj anglo–americane și încercarea lui de a se impune ca prim–ministru în timpul „grevei regale".

Sclipitor ca inteligență, dar nu un caracter, Belu Zilber (ale cărui memorii, mai ales în prima lor variantă, furată de Securitate, *Actor în procesul Pătrășcanu*, ed. Gh. Brătescu, București, Ed. Humanitas, 1997, 262 p., se numără printre cele mai profunde analize ale condițiilor creării PCdR și ale accesului său la putere) lucrase pentru spionajul sovietic încă din perioada interbelică. Nimic surprinzător, așadar că, după 23 august 1944, el avut — probabil, printre altele — ca misiune să discute cu cei doi membri ai OSS (Oficiul Serviciilor Strategice — serviciul de spionaj american), căpitanul Louis E. Madison și locotenentul Henry L. Robertes (ambii de la Secția Secret Intelligence), pentru a-i „stoarce" de informații. Legăturile au început, la 21 octombrie 1944, când Frank G. Wisner, șeful OSS în România, s-a întâlnit cu Belu Zilber (în aceeași zi, Henry Roberts l-a întâlnit pe Pătrășcanu). Pentru aceste întâlniri și discuții, studiul documentat al lui Eduard Mark, „The OSS în Romania 1944–1945. An Intelligence Operation of the Early Cold War" (în „Intelligence and National Security", vol. 9, aprilie 1994, nr. 2, p.320–344) este de interes capital.

Belu Zilber și-a fascinat interlocutorii americani, cu care s-a întâlnit de peste o sută de ori (ibidem, p.342, n. 82) „cel puțin până în 1946". Eduard Mark crede că „indiferent de motivele inițiale ale lui Zilber și Pătrășcanu de a-i căuta și găsi pe americani, contactul a fost susținut de naționalismul celor doi"(p.332). Zilber a furnizat informații prețioase despre acțiunile sovietice în România. El nu a primit, decât ocazional, cadouri în țigări de la cei doi americani. O dovadă că Belu Zilber nu a fost un simplu agent dublu o constituie activitatea sa din timpul Conferinței de pace de la Paris (era membru al delegației române), când i-a avertizat pe unii reprezentanți ai țărilor „capitaliste": „Zilber îi informează pe americani și pe alții că dacă aceștia ne lasă *en tête à tête* cu rușii, România este sortită pierii (...). «Sunt evreu și comunist», spune Zilber și, deci, ceea ce spune el are valoare de o sută de ori mai mare decât ar spune orice altă persoană. «Nu ne lăsați complet în mâinile rușilor căci nu numai că dispărem complet ca națiune, va fi și în detrimentul vostru până în cele din urmă. Explică lui Fisher *(delegat neozeelandez, n.n.)* câteva din secretele planurilor de expasiune sovietice»" (D.G. Danielopol, *Jurnal parizian*, ed. Valeriu Florin Dobrinescu, Niculae Niculescu, Iași, Institutul European, 1995, p.42). Să fi aflat sovieticii de acest joc dublu și să-l fi pedepsit în timpul anchetei lui Pătrășcanu?

În guvernele C. Sănătescu (23.VIII.–6.XII.1944), Lucrețiu Pătrășcanu (al treilea din dreapta) a condus destinele Justiției române

Cea de-a două problemă din documentul reprodus mai jos este încercarea lui L. Pătrășcanu, sfătuit de Belu Zilber (dacă mărturia acestuia este adevărată), de a se impune ca prim–ministru în timpul crizei politice provocată de „greva regală". Ambițios și orgolios, Pătrășcanu a crezut că sovieticii îl vor abandona pe Groza și-l vor prefera pe el (v. Elisabeth Hazard, *Calvarul războiului rece. Politica SUA față de România, 1943–1953*, volum în curs de apariție la Ed. Univers Enciclopedic). S-a înșelat amrnic. În acel moment, Moscova avea nevoie în România de un prim–ministru necomunist, pentru a păstra aparențele unui regim democratic.

Cecetări în arhivele sovietice — dacă vor fi accesibile — vor putea aduce lumini noi în acest capitol.

Mircea SUCIU,
Cezar MÂȚĂ

„Informare cu privire la cazul Lucrețiu Pătrășcanu

Pe baza hotărârii Secretarului CC al PCR, un colectiv condus de tov. Vasile Patilineț și format din Cornel Onescu — membru al CC al PCR, ministrul Afacerilor Interne, Grigore Răduică — șef secție la CC al PCR, Ion Medrea — membru al Colegiului Central de Partid, Teodor Vasiliu — adjunct șef de secție la CC al PCR, Lefter Buru — adjunct al Procurorului General, și Evghenie Tănase — șef al Direcției la MAI, a examinat documentele care au stat la baza judecării și condamnării lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Au fost încheiate — începând de la 20 noiembrie 1965 — în total 205 volume–dosare, totalizând 50.088 file. (...)

Cu privire la învinuirea că Lucrețiu Pătrășcanu, punându-se în slujba serviciilor de spionaj englez și apoi american, a acționat în vederea desfășurării din interior a partidului și a transmis acestora informații cu caracter secret.

Din studiul materialului documentar rezultă că învinuirea a fost reținută pe baza unor declarații, obținute după vreme îndelungată de cercetări, prin constrângere și sugerare a ceea ce trebuie declarat.

Până la data de 6 decembrie 1949 — așa cum rezultă din materialul care a stat la baza condamnării lui Pătrășcanu —, nu a existat nici un document, nici o mărturie din care să reiasă că el a fost agent al serviciilor de spionaj anglo–americane. Astfel de «dovezi» au început să apară abia după publicarea în presă, la data de mai sus, a raportului prezentat de Gh. Gheorghiu–Dej la Consfătuirea Biroului Informativ al PCR, care a avut loc în a doua jumătate a lunii noiembrie 1949, raport în care se arată că: «Faptele date la iveală la procesul de la Budapesta, în RP Bulgaria, în RP România și în celelalte țări de democrație populară, au dovedit pe deplin că Tito (...), Pătrășcanu și cei care împărtășesc ideilor lor sunt agenți ai serviciilor de spionaj imperialiste anglo–americani să pregătească puncte de sprijin pentru realizarea planului de dominație mondială.

Această bandă de spioni și trădători a fost introdusă ca un cal troian în rândurile partidelor comuniste și muncitorești. Executând ordinele stăpânilor lor, ei urmăreau țelul criminal de a pune mâna pe conducerea partidului și pe puterea de stat în țările în care clasa muncitoare a venit la putere, de a înăbuși mișcarea revoluționară și de a asigura restaurarea dominației burgheze».

După apariția acestui raport, organele de anchetă au acționat în scopul obținerii de mărturii pentru a se confirma cele arătate în cuprinsul lui. (...)

Zilber Herbert a fost recrutat la sfârșitul anului 1944 – începutul lui 1945 ca agent al serviciului sovietic de informații. În această calitate, el a primit sarcina să intre în legătură cu Madison și Roberts, ofițeri americani, atașați pe lângă reprezentanța americană din țara noastră. Zilber i-a destăinuit lui Pătrășcanu calitatea lui și sarcina primită, informându-l însă că Madison este «muncitor tipograf cu vedere progresiste, comunist chiar» — și, ulterior, i-a propus lui Pătrășcanu să-i facă cunoștință cu acesta, întrucât el dorește să cunoască conducători ai PCR. Pătrășcanu, după oarecare ezitare, a acceptat propunerea, considerând că aceasta ar fi utilă atât regimului nostru, cât și activității lui Zilber. El a cerut însă ca întâlnirea să nu aibă un caracter oficial și, în general, să nu se afle despre ea. Zilber a organizat întâlnirea la domiciliul Lenei Constante, iar Pătrășcanu a invitat-o și pe soția sa să participe la întâlnire, lucru care s-a și realizat. Întâlnirea a durat circa 30 minute și a avut caracterul unei întrevederi protocolare, Zilber făcând oficiul de traducător.

Ulterior, la începutul anului 1947, când Pătrășcanu se afla la Paris pentru semnarea Tratatului de pace, a fost căutat prin Torosian și apoi a fost vizitat de Madison, care s-a interesat de Zilber înmânându-i pentru acesta o scrisoare și un stilou.

Cu acest prilej, neexistând un traducător, nu s-a putut închega nici o conversație, iar vizita a durat doar câteva minute.

După peste patru ani și jumătate de anchetă, în toamna anului 1952, Zilber a declarat că legăturile pe care le-a avut, împreună cu Pătrășcanu, cu Madison, au fost legături de spionaj în favoarea americanilor.

Într-un memoriu adresat conducerii de stat în februarie 1966, Zilber menționează în felul următor declarațiile date de el în legătură cu activitatea de spionaj: «(...) mi-a cerut să declar toate crimele făcute de Pătrășcanu. (...) Pentru a mă convinge, am fost bătut o primă dată în noaptea de 17/18 septembrie 1952 și, pentru a mă îndemna să nu ezit, am fost bătut de trei ori la tălpi în noaptea de 24/25 septembrie 1952. Am înțeles despre ce este vorba și m-am declarat agent de siguranță, spion anglo–american. (...) Bineînțeles că în numeroase declarații am declarat toate complicitățile. Apoi a urmat procesul. (...) Pentru a evita glonțul, mi-am susținut declarațiile».

De menționat că memorii cu asemenea conținut au fost făcute de Zilber și anterior, încă din perioada când se afla la închisoare.

Referitor la învinuirea că Pătrășcanu a încercat să organizeze o lovitură de stat ca să acapareze puterea politică și să se autoimpună ca prim–ministru în fruntea unui guvern cu o compoziție reacționară.

În acest sens, s-a reținut că Pătrășcanu, după instaurarea guvernului Groza, la 6 martie 1945, a pus la cale răsturnarea lui și că în perioada crizei regale din toamna anului 1945 a avut mai multe întâlniri secrete cu reprezentanții reacțiunii și cu regele, în scopul înlocuirii guvernului Groza cu un guvern condus de Pătrășcanu. De asemenea, în toamna anului 1946, în cadrul unor întâlniri secrete, el a perfectat înțelegerea cu reprezentanții partidelor reacționare și s-a trecut la acțiuni practice pentru răsturnarea prin violență a guvernului. (...)

Faptul că Pătrășcanu ar fi acționat pentru răsturnarea guvernului Groza, imediat după instaurarea acestuia, are la bază numai declarația lui Zilber, dată după cinci ani, și din care rezultă că Pătrășcanu a pus la cale această acțiune încă din martie 1945, cu prilejul întâlnirii avută cu Madison.

Pe această declarație nu se poate pune bază, deoarece în toate declarațiile date în cei cinci ani anteriori de anchetă Zilber a relatat că întâlnirea cu Madison a avut un alt scop și conținut. De asemenea, în apelurile și memoriile făcute de el din închisoare și după punerea sa în libertate, Zilber a arătat că toate declarațiile date de el în perioada 1952–1954 sunt mincinoase.

De altfel, relatarea lui Zilber — că la întâlnirea cu Madison, Pătrășcanu i-ar fi cerut acestuia ca americanii să acționeze repede pentru răsturnarea guvernului Groza până nu se consolidează — nu se coroborează cu nici una din declarațiile celorlalți participanți la acea întâlnire.

Pătrășcanu a recunoscut că în perioada crizei regale din toamna anului 1945, fiind preocupat de găsirea unei soluții pentru ieșirea din criză, fără a ajunge la o intervenție a anglo–americanilor, a avut unele discuții cu Stârcea, fost mareșal al Palatului, Grigore Niculescu–Buzești și Victor Rădulescu–Pogoneanu, reprezentanți ai burgheziei. În acest scop, a avut o întâlnire cu Stârcea și două întâlniri cu ceilalți. La întâlnirile cu ultimii doi, a căutat să afle intențiile Palatului și ale partidelor «istorice» în legătură cu criza și a încercat să-i determine să fie acceptate propunerile PCR pentru ieșirea din criză. Aceștia neacceptând colaborarea cu guvernul Groza, Pătrășcanu le-a propus ca eventual să sugereze la Palat ideea însărcinării lui cu conducerea provizorie a guvernului. Discutând despre aceasta cu soția sa, Pătrășcanu i-a relatat că a făcut sugestia menționată mai sus în scopul realizării unui guvern de tranziție spre un viitor guvern Gheorghiu–Dej.

În legătură cu aceasta, Pătrășcanu a declarat:

«Am organizat o a doua întâlnire cu Pogoneanu și Niculescu–Buzești acasă la Florin Teodoru, unde am rediscutat situația și am făcut sugestia ca regele să mă însărcineze cu tranșarea crizei constituționale, preluând provizoriu președinția Consiliului de Miniștri ca cel mai vechi ministru.

Am informat partidul despre discuțiile cu cei doi, ascunzând însă sugestia privind persoana mea».

Cele declarate de Pătrășcanu se coroborează cu declarațiile lui Pogoneanu, Radu Buzești (frate cu Grigore Buzești), Lena Constante, Elena Pătrășcanu, precum și declarațiile date până în 1952 de către Stârcea.

Începând din toamna anului 1952, Stârcea a dat unele informații în care a arătat că în perioada crizei ar fi avut patru întâlniri cu Pătrășcanu și chiar că i-ar fi mijlocit acestuia o întâlnire cu fostul rege.

Pe aceste declarații însă nu se poate pune temei, întrucât sunt izolate, nu se coroborează cu alte probe și conțin contraziceri cu privire la împrejurările în care au avut loc pretinsele întâlniri.

Într-o declarație dată la 28 iunie 1951, Stârcea a arătat că, în 1945, s-a văzut o singură dată cu Pătrășcanu și că întrevederea a avut loc la Torosian acasă, în primăvara anului 1945. Într-o altă declarație, dată în 1962, el a arătat că cele scrise în vara anului 1951 referitor la întâlnirile lui cu Pătrășcanu sunt cele mai exacte și nu le retractează“. ■

(Arhivele Militare Române, rola AS 1–823, dosar 54)

Politica religioasă între principii și practică

Stat, ortodoxie și catolicism în România comunistă

Ovidiu BOZGAN*

Unii observatori ai fenomenului religios în statele comuniste ar fi tentați să vadă aici o revitalizare a politicilor practicate de guvernele liberale în vederea laicizării societății în cursul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor. Într-adevăr, există unele trăsături comune, cum ar fi asaltul împotriva patrimoniului bisericesc, laicizarea sistemului de învățămînt și a sistemului de asistență socială, propaganda antireligioasă și chiar anticreștină.

Practici nocive

Totuși, regimurile liberale n-au încercat să submineze din interior Bisericile, n-au încercat să suscite rivalități, să alimenteze resentimente sau sciziuni, să corupă lideri religioși pe care să-i utilizeze pentru fragilizarea cultului respectiv. În schimb, regimurile comuniste au excelat în asemenea practici, iar acțiunea unor ierarhi și clerici care au căutat să le anihileze capătă o semnificație vitală. De cele mai multe ori, nu a fost o rezistență eroică, ritmată de gesturi publice spectaculoase, ci mai mult de un război de uzură, în care compromisurile, cedările și revenirile se subordonau aceleiași tactici de lungă durată: menținerea valorilor creștine în societate. Autorul anonim al unui referat, din 1975, intitulat „Cauzele menținerii concepțiilor religioase în societatea socialistă“, încheia peremptoriu: „Dacă astăzi numărul ateilor crește lent, adevărul este că societatea de mâine va fi a ateilor“. Evenimentele de după 1989 au constituit o crudă dezmințire pentru cei care aveau fantezia să susțină asemenea aberații. Opțiunea pentru a evoca, de o manieră generală, politica religioasă a regimului comunist față de Biserica Ortodoxă Română (BOR) și Biserica Catolică de rit latin s-a întemeiat pe speranța că revista „Dosarele Istoriei“ va consacra un număr special problematicii religioase a României comuniste.

Baza juridică a politicii religioase în întreaga perioadă comunistă a constituit-o Legea pentru regimul general al cultelor, din 4 august 1948. După enunțarea câtorva principii generale, cum ar fi libertatea conștiinței și libertatea religioasă, consacrate în această ordine în art. I, legea prevedea posibilitatea ca Ministerul Cultelor să intervină în numeroase cazuri în viața internă a cultelor. Astfel, ministerul putea anula orice hotărâri ale conducerilor Cultelor, exercita controlul financiar, relațiile cultelor cu instituții similare din străinătate erau intermediate de Ministerul Afacerilor Străine, învățământul religios era de asemenea controlat, iar subvențiile acordate de stat de la buget cultelor erau transmise prin minister. Legea impunea prin art. 22 existența unui număr minim de 75.0000 de credincioși pentru crearea unei dieceze, prevedere care a afectat BOR și Biserica Catolică, dar nu s-a aplicat în cazul cultelor protestante. De asemenea, art. 56 impunea cultelor elaborarea propriilor statute de organizare și funcționare în termen de trei luni de la intrarea în vigoare a acestei legi și, desigur, în conformitate cu prevederile ei. Între 1949–1950, MAN a aprobat statutele de organizare și funcționare a următoarelor culte, care astfel primeau o consacrare legală: BOR, Biserica Reformată, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană, Biserica Evanghelică Sinodo–Presbiteriană, Biserica Unitariană, Cultul Mozaic, Cultul Armeano–Gregorian, Cultul Musulman, Cultul Creștin de rit vechi, Cultul Creștin Baptist, Cultul Creștin Adventist de Ziua a Șaptea, Cultul Creștin după Evanghelie și Cultul Penticostal (cele patru culte neoprotestante au constituit, în 1950, o efemeră Federație reprezentativă a cultelor evanghelice recunoscute). Din enumerarea de mai sus se poate constata o remarcabilă absență, cea a Bisericii Catolice. Inițial, episcopul de Alba Iulia, Márton Áron, de acord cu nunțiul apostolic, a depus la Ministerul Cultelor un proiect de statut care se baza pe Codul de drept canonic adoptat de Biserica Catolică, în 1917, și care intra în contradicție cu Legea din 1948, cu atât mai mult cu cât aceasta prevedea, la art. 41, că nici un cult care rezida în străinătate nu putea exercita jurisdicția sa asupra vreunui cult care activa pe teritoriul României. Or, tocmai acesta era cazul Bisericii Catolice. Proiectul lui Márton Áron a fost respins, iar ministerul a propus numeroase modificări pe care intransigentul prelat le-a respins. După falimentul tentativei de a impune un statut Bisericii Catolice după optica regimului în perioada revitalizării Statusului (vezi mai jos), problema statutului a trecut pe plan secundar până în momentul restabilirii contactelor diplomatice oficioase între statul român și Vatican (expulzarea Nunțiaturii apostolice din România, în 1950, antrenase, conform concepției MAE român, nu ruperea ci suspendarea relațiilor dintre Sfântul Scaun și România). La primele contacte, din 1966, a fost enunțată ideea reglementării situației Bisericii Catolice din România printr-un acord cu guvernul român, dar acesta din urmă a temporizat, pînă în 1977, cînd au început tratativele care vizau în mod direct elaborarea unui statut pentru catolicismul din România. Pe de o parte, exigențele autorităților române care nu înțelegeau să renunțe la controlul pe care-l exercitaseră până atunci asupra Bisericii Catolice și să revină asupra unor măsuri care o lezaseră grav, pe de altă parte insistențele Sfântului Scaun, care urmărea o restaurare a situației din 1948, chiar dacă renunțase temporar la restabilirea Bisericii Române Unite, au făcut ca tratativele să eșueze, practic Biserica Catolică din România funcționând, până în 1989, prin acordul tacit al regimului.

---

* Lector, Facultatea de Istorie, Universitatea București

Instrumentul prin care se controla, efectiv, politica religioasă a regimului de la București era Ministerul Cultelor, creat în 1945 și înlocuit, la 21 martie 1957, de Departamentul Cultelor, aflat în subordinea Consiliului de Miniștri. Între 1945–1957, printre miniștrii care s-au succedat la conducerea instituției s-au numărat pedagogul Stanciu Stoian și istoricul Petre Constantinescu–Iași. Dar, cea mai reprezentativă personalitate a acestei instituții și, indiscutabil, cel care a reprezentat politica religioasă a regimului a fost Dumitru Dogaru. Născut în 1907, la început învățător, acesta a absolvit Facultatea de Litere și Filosofie, din București, în 1937, și câțiva ani a activat în învățământul secundar. Între 1944–1949, a fost inspector general și director al Direcției învățămînt profesional pentru ca, la 4 martie 1949, să fie detașat la Ministerul Cultelor unde va fi, succesiv, inspector, secretar general, din 1957, și președinte, din 1970 pînă la pensionarea sa, în 1975. În perioada cât Dogaru a condus această instituție (18 ani), au survenit două reorganizări ale acesteia. Prima, la 5 martie 1958, când a fost promulgată o hotărâre a Consiliului de Miniștri prin care se stabileau atribuțiile Departamentului Cultelor. Acesta era con-

Patriarhul Justinian Marina

Al treilea patriarh al României, Justinian Marina, s-a născut în 1901. Între 1914–1923, a urmat cursurile Seminarului teologic Sf. Nicolae, din Râmnicu Vâlcea, iar între 1924–1928, a urmat cursurile Facultății de Teologie, din București. Învățător între 1923–1931, iar între 1924–1945 este preot paroh. Cariera sa profesională, pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, este legată de Râmnicu Vâlcea și de județul Vâlcea. Între 1931–1935, este profesor și director la Seminarul de pe lîngă Episcopia Râmnicului, director al tipografiei diecezane, director al căminelor culturale din județ. Din 1945, a început ascensiunea sa spectaculoasă. Între 1945–1947, a îndeplinit funcția de arhiereu-vicar pe lîngă mitropolitul Moldovei, Irineu Mihălcescu. După moartea acestuia, a fost ales mitropolit al Moldovei, rămânând în această funcție până în 1948. La 24 mai 1948, a fost ales Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (intronizat, la 6 iunie, același an). După o serie de vizite fără semnificație în țările „frățești“ și URSS, în 1966, vizitează prima democrație occidentală, răspunzînd vizitei primatului Marii Britanii, Michael Ramsey, care fusese în România, în 1965. Începând cu această dată, Justinian a realizat o serie de vizite în Occident, care vor contribui la crearea unei imagini flatante pentru BOR. Decedează în martie 1977, fiind succedat de ireductibilul său adversar, Iustin Moisescu. Mormântul său se află în Biserica Radu–Vodă, din Capitală.

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI
BISERICA ÎNTEMNIȚATĂ
ROMÂNIA 1944-1989
colecția DICȚIONARE
D
1998

O lucrare de referință, „de mare anvergură într-o zonă unde ani de zile informația era lacunară, dacă nu chiar deformată“: Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemnițată. România 1944–1989,* București, INST, 1998, 461 p. (ed. în lb. engleză 1999, 415 p.)

siderat în cel mai pur stil propagandistic drept instituția „prin care statul îndeplinește atribuțiile sale cu privire la garantarea libertății exercitării cultelor religioase“. A doua modificare a intervenit la 13 iulie 1970, când Nicolae Ceaușescu a promulgat decretul pentru organizarea și funcționarea Departamentului Cultelor. În acea perioadă, s-a dezbătut intens schimbarea legislației religioase, mai ales după 1966. Exista intenția de a se elabora chiar și o nouă lege a cultelor și au fost redactate, în acest scop, mai multe proiecte. În cele din urmă, a fost reținută doar ideea reorganizării Departamentului Cultelor. Potrivit noii reglementări, Departamentul avea atribuții care erau meticulos stipulate: supravegherea și controlul întregii activități desfășurate de culte (!), aviz în legătură cu crearea de eparhii, de unități de cult, de instituții monahale, supravegherea relațiilor externe ale cultelor, recunoașterea conducerilor cultelor și a slujitorilor, controlul acordării de ajutoare și donații venite din exterior, controlul financiar–contabil, controlul patrimoniului istoric și artistic etc. Prin art. 6, Departamentul putea cere cultelor „orice date și informații necesare pentru îndeplinirea atribuțiilor sale“. Același decret prevedea constituirea unui Consiliu consultativ al cultelor, noutatea constând în gruparea tuturor conducătorilor de culte. Atribuțiile acestuia erau minore și semănau mai mult cu consiliile ecumenice naționale care funcționau în celelalte state din blocul comunist. De altfel, președintele acestui Consiliu era în același timp și șeful Departamentului, fapt care reducea la maximum posibilitatea cultelor de a interveni eficient în stabilirea politicii lor religioase. Niciodată nu a fost adus la viață acest Consiliu consulativ al cultelor.

Ateismul, „religie“ de stat

Departamentul Cultelor, deși avea o importanță deosebită în conceperea politicii religioase a regimului comunist, nu era suveran. Cel puțin, problemele importante erau discutate și supuse aprobării forului titular din administrația centrală a statului. Mult timp, cel care a avut responsabilitatea politicii religioase din România a fost Emil Bodnăraș. De exemplu, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, din 31 martie 1965, privind coordonarea ministerelor și celorlalte organe centrale, E. Bodnăraș, vicepreședinte al Consiliului, se ocupa de Ministerul Învățământului, de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă (care, la rândul lui, coordona cele trei uniuni de creație), de Academie, de Comitetul de Radio și Televiziune, de AGERPRES, de Cultura fizică și sport, de Uniunea ziariștilor din România, de Biroul de presă al Consililui de Miniștri și, în fine, de Departamentul Cultelor.

Principalele direcții de activitate ale Departamentului Cultelor— care urmăreau anemierea confesiunilor din România, sperând în crearea unei societăți lipsită de credințe religioase — erau: limitarea numărului de slujitori care antrena subîncadrarea maselor de credincioși; limitarea și cenzurarea publicațiilor religioase; alocarea unui număr insuficient de locuri în învățămîntul teologic; micșorarea numărului de locașuri de cult. Toate aceste involuții pot fi surprinse cel mai bine prin câteva date statistice sintetice (am reprodus, în tabelul de mai jos, datele statistice doar pentru Biserica Ortodoxă și Biserica Catolică)

Acordarea unui număr insuficient de locuri pentru învățământul teologic, în condițiile în care clerul inferior era din ce în ce mai îmbătrânit, survenea ca politică stabilă dusă de autorități după hecatombă învățământului teologic, din 1948. În acel an, Biserica Ortodoxă avea opt institute de rang universitar, 17 școli de cântăreți și seminarii teologice și 58 de școli monahale. În 1977, mai dispunea de două institute universitare, de șase seminarii și școli de cântăreți și de un seminar special. Biserica Catolică dispunea de Academii teologice la Oradea și Satu Mare, la Timișoara, la Alba Iulia, la București și de șase seminarii. Pînă în 1989, n-au funcționat decât Institutul teologic de la Alba Iulia, cu o secție în limba română la Iași, și o școală de cantori.

Strategii ale supraviețuirii

Biserica Ortodoxă Română este de departe confesiunea majoritară în România și corespunde în principiu, alături de câteva grupuri minoritare slave, națiunii române. Totuși, nu trebuie uitat faptul că există un număr semnificativ de catolici români estimat, în 1982, la 30.0000 din totalul de 1,3 milioane de fideli catolici. O evaluare statistică a BOR, din octombrie 1965, oferă următoarea imagine: 12 eparhii, 145 protopopiate, 12.260 parohii și filii, 8.185 de preoți și diaconi, 11.597 locașuri de cult și în fine 123.73362 de credincioși.

BOR stă sub semnul politicii ecleziale imaginată cu multă abilitate și deseori aplicată cu fermitate de patriarhul Justinian Marina, personalitate–cheie a vieții religioase din România comunistă. Deși studii

Cultul	Numărul slujitorilor		Locașuri de cult	
	1948	1960	1948	1960
Ortodox	15.928	9.356	11.624	11.840
Catolic(de rit latin)	1.317	696	1.063	967

de amploare care să-i analizeze activitatea lipsesc cu desăvârșire, totuși, se pot detecta câteva componente ale strategiei sale. Patriarhul Justinian a beneficiat de un anumit spațiu de manevră grație simpatiei pe care Gheorghiu–Dej a manifestat-o față de acesta. Dacă preliminariile angajării politice ale preotului Ion Marina în anii războiului nu ne sunt clare, este fapt bine sabilit că, la 22 august 1944, grupul lui Gheorghiu–Dej, evadat din lagărul de la Târgu Jiu, compus din Chivu Stoica, Gheorghe Apostol și Gheorghe Vidrașcu, a fost adăpostit în casa parohială a viitorului patriarh de la Râmnicu Vâlcea. Aici, au venit pentru a se întîlni cu foștii deținuți, I. Gh. Maurer și Mihail Roșianu (fiul său, Ion Roșianu, va fi președintele Departamentului Cultelor, între 1977–1984), pentru ca, la 27 august 1944, liderii comuniști împreună cu preotul Marina să plece la București.

În primii ani de păstorire, Justinian a depus eforturi remarcabile pentru raționalizarea organizării BOR, dotând-o cu numeroase regulamente care vizau diferite domenii. Învățământul teologic a fost o prioritate a patriarhului, care a încercat și în bună măsură a reușit să consolideze instituțiile cărora regimul le-a admis funcționarea. În 1949, au rămas în activitate doar trei institute teologice de grad universitar, iar din 1952, doar două, prin comasarea celor de la Cluj și Sibiu. Un număr important de profesori care funcționau, aici, înainte de 1948, au fost menținuți în funcțiile didactice, iar dacă unii erau temporar îndepărtați administrativ sau arestați, mai tîrziu s-a militat pentru recuperarea lor. Treptat, a fost publicată o presă bisericească de bună calitate pentru care patriarhul nu a ezitat să intervină. Într-un memoriu, din 24 noiembrie 1961, adresat de Justinian lui Dogaru, în care se critica întârzierea apariției revistelor bisericești din cauza dublei cenzuri exercitate de Departamentul Cultelor și de Direcția generală a presei și tipăriturilor, patriarhul evoca o situație ridicolă: „Într-un studiu de istorie bisericească, lectorul Direcției presei a impus înlăturarea termenului arianism, iar reprezentantul Departamentului Cultelor a acceptat în mod mecanic acest punct de vedere. Abia după ce redacția revistelor Patriarhiei Române a atras atenția că (...) «termenul de arianism desemna o erezie apărută în sânul Bisericii în sec. IV», lectorii Direcției au convenit că nu putea fi vorba de nici o confuzie cu absurdele teorii rasiste ale fascismului hitlerist, cum fuseseră înclinați să creadă la început".

În privința episcopatului, Justinian a încercat să mențină în funcții o serie de ierarhi, unii numiți chiar înainte de 23 august 1944. Dacă acest lucru nu a fost decât parțial obținut — patriarhul chiar a acceptat suprimarea unor eparhii, unele și pentru că putea astfel elimina pe unii dintre adversarii săi —, Justinian a încercat să-i recupereze pe unii ierarhi considerați de regimul comunist prea compromiși, cum a fost cazul lui Partenie Ciopron, episcopul armatei între 1937–1948, ales, în 1962, episcop de Roman, sau Antim Nica, fost conducător, este drept pentru puțin timp, al Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria, ales, în 1973, episcop al Dunării de Jos. BOR a fost afectată de represiunea organizată de regimul comunist până la începutul anilor '60. Desigur, trebuie analizate mobilurile care au dus la arestări masive de preoți (spre deosebire de Biserica Catolică de ambele rituri, nici un episcop ortodox nu a fost arestat și deținut). Oricum, Justinian a căutat să modereze efectul devastator al acestor represalii, intervenind personal în favoarea victimelor. La 24 noiembrie 1953, Justinian scrie lui Constantinescu–Iași, solicitând eliberarea a opt preoți, asigurându-l pe ministru că „pentru conduita lor după eliberare ne luăm, noi, personal toată răspunderea". Chiar și la nivelul unor cercetări incipiente, se poate susține că Biserica Ortodoxă a împiedicat sau a întârziat sancționarea unor „candidați" siguri la închisoare.

Dinamica monahismului

Justinian, deși era la origine preot de mir, a acordat o permanentă încurajare vieții monahale. Pe lângă rolul monahismului de furnizor de cadre pentru ierarhia ortodoxă, mânăstirile erau văzute ca medii pentru păstrarea fervorii religioase, capabile să o transmită fie doar și populației rurale. Conform unei statistici din 1955 *(v. tabelul de mai sus)*, dinamica monahismului demonstrează preocuparea patriarhului în această direcție

Ostilitatea regimului comunist față de viața monahală ortodoxă a fost constantă și conflictele dintre reprezentanții Ministerului Cultelor și Patriarh, pe această temă, nu au fost rare.

În cele din urmă, pe fundalul unei recrudescențe a represiunii, la 28 octombrie 1959, a fost promulgat celebrul Decret 410, prin care se limita drastic accesul în viața monahală. Consecințele au fost dintre cele mai funeste pentru monahism și ele sunt vizibile grație evaluărilor statistice. Dacă, la 1 ianuarie 1959, funcționau 194 așezăminte monahale cu 6.124 monahi și monahii, în 1978, mai rămăseseră 102 mănăstiri cu 2.340 monahi, dintre care 570 fuseseră primiți între 1959–1977. Justinian a căutat, cu puține șanse de reușită, să atenueze efectul acestui decret, temporizând, intervenind sau încurajând discret intrarea în monahism chiar cu nerespectarea reglementării din 1959. Șicanele și, în fond, ostilitatea sistematică a factorilor politici, puteau duce uneori la exasperarea patriarhului. O astfel de stare de spirit este consemnată într-o notă care relatează discuția unui important funcționar al Departamentului Cultelor cu Justinian, din 2 iunie 1964. Totul a pornit de la tergiversarea acordării permisiunii pentru ca Justinian să răspundă la scrisoarea de Paște care i-a fost adresată de papa Paul VI: „Nu trebuie să fiu împiedicat să-i răspund (...). Eu nu mai sunt de acord cu astfel de amânări. E obrazul meu în joc. Știu eu ce este aici. Dl. Bodnăraș s-a învârtoșat și vrea să am neplăceri. De altfel, știu că nu prea vrea să se intereseze de problemele mele. De un an de zile nu m-a primit. Mai aștept puțin și cer să mă văd cu dl. Gheorghiu–Dej. Am de pus la punct multe lucruri. Pentru cele externe mă bat mai puțin fiindcă se știe că nu sunt lăsat liber de comuniști (...). Eu mă bucur de prestigiu pe plan interbisericesc și papa îmi scrie, iar

Anii	Număr mănăstiri	Total monahi
1920	97	2.320
1938	154	4.192
1949	178	5.335
1954	191	6.361

Departamentul încurajat de dl. Bodnăraș vrea să-mi micșoreze prestigiul (...). Politica bisericească n-o fac dl. Bodnăraș și dl. Dogaru. Eu trebuie să fiu întrebat, că altfel duc lucrurile în șanț, așa cum au făcut, în 1948, Stanciu Stoian și consilierii lui de la Culte, care au făcut decrete în legătură cu trecerea greco–catolicilor. Eu n-am putut ajunge atunci la Vasile Luca, fiindcă lucrurile nu se întâmplau așa. E bine să fie ascultați mai mult cei ce cunosc lucrurile cum trebuie. De aia și în alte sectoare merge prost. Mie îmi spun oamenii. Cu agricultura merge prost. Țăranii sunt înfometați, scăparea va fi poate că se anunță un an bun de la Dumnezeu". Desigur, asemenea izbucniri, care pun în lumină gândurile intime ale patriarhului, sunt rare și nu trebuie trasă concluzia că acesta a fost permanent un critic vehement în relațiile cu puterea politică. Au fost destule momentele de cedare, de compromis, care s-au grefat pe constantele strategiei sale ecleziale. Numai asamblarea acestora cu alte atitudini, inițiative și evenimente pot conduce la descifrarea personalității patriarhului Justinian și în filigran a specificului relațiilor dintre puterea comunistă și BOR.

Efecte devastatoare

Șocul represiunii polițienești pe care l-a suportat Biserica Catolică a fost cu atât mai intens cu cât toți episcopii și o bună parte dintre colaboratorii acestora — vicari, canonici — au fost arestați și încarcerați. Dincolo de arestări de ierarhi și preoți, regimul comunist urmărea crearea unei Biserici Catolice independente de Roma, plan care ar fi avut, în caz de reușită, efecte devastatoare pentru catolicismul românesc. Din fericire, factorii de decizie în domeniul politicii religioase erau incompetenți și improvizația era mai curând caracteristica strategiilor puse la punct la Ministerul Cultelor. La 17 iulie 1948, statul român a denunțat Concordatul cu Sfântul Scaun, din 1927, fără să respecte o dispoziție a acestui tratat care obliga părțile la un preaviz de șase luni în cazul în care una dintre părțile contractante avea intenția denunțării. În iunie 1949, principalii lideri ai Bisericii Catolice, Márton Áron, episcop de Alba Iulia, și Anton Durcovici, episcop de Iași, numit și administrator apostolic al Arhiecezei de București, erau arestați. Un an mai tîrziu, în iulie 1950, nunțiul apostolic la București, Gerald Patrick O'Hara, și colaboratorii săi sunt expulzați din România.

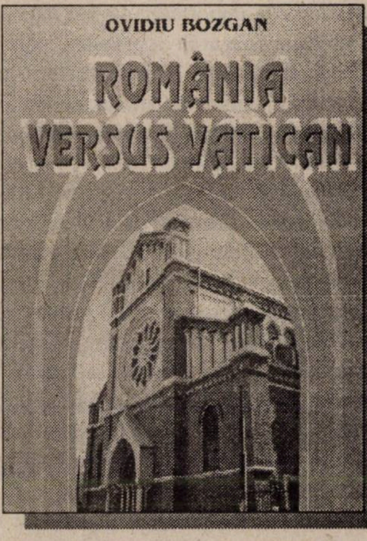

Semnatarul articolului de față este și autorul unui studiu despre politica anticatolică a statului comunist român: Ovidiu Bozgan, *România versus Vatican. Persecuția Bisericii Catolice din România Comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, București, Ed. Sylvi, 2000, 200 p.

După aceste evenimente, care păreau să fi dezarmat moral Biserica Catolică, planul de a suscita o biserică disidentă a prins contur. Acesta nu era lipsit de o oarecare ingeniozitate. Instituția la care s-a apelat și care trebuia să patroneze rebeliunea catolicismului din România, numită Statusul romano–catolic ardelean, data din perioada Reformei. Într-adevăr, în a doua jumătate a sec. XVI, prin dispariția ierarhiei catolice din Transilvania, rolul laicilor în salvarea a ceea ce mai rămasese din Biserica Catolică a devenit salutar. Aceștia au creat Statusul, care avea atribuții extinse în administrarea patrimoniului Bisericii Catolice (sau ce mai rămăsese în urma puncțiilor severe operate de protestanți), în alegerea prim–protopopului și, ulterior, a vicarului catolic, în probleme disciplinare etc. Dacă în sec. XVIII–XIX, Statusul a

Episcopul Márton Áron

Născut, în 1896, într-un sat din jud. Harghita, Márton Áron a fost, mai întâi, ofițer în armata austro–ungară în timpul primului război mondial. După studii la Academia Teologică, de la Alba Iulia, este hirotonit preot, în 1924. La 24 decembrie 1938, este numit episcop de Alba Iulia și instalat în anul următor. După război, ia poziție publică împotriva Uniunii Populare Maghiare, care încerca să infiltreze Biserica Catolică din Transilvania ce corespundea esențialmente etniei maghiare și, în general, împotriva regimului comunist. Arestat, în 1949, rămâne la Sighet pînă la începutul lui 1955, când este eliberat și i se permite să-și exercite jurisdicția de episcop. Intransigent față de puterea politică și intratabil cu preoții colaboraționiști, Márton Áron va suferi o nouă sancțiune administrativă, în iunie 1957, fiind consemnat în domiciliu obligatoriu, la reședința episcopală din Alba Iulia. Sancțiunea a fost ridicată abia în toamna lui 1967. În cursul vizitei sale la Roma, în 1970, a insistat pe lângă papa Paul al VI-lea să-i primească demisia, din cauza stării fizice precare, dar acesta nu admite decât desemnarea unui episcop auxiliar cu drept de succesiune. Grav bolnav, Márton Áron se retrage din exercitarea funcției de episcop, în primăvara lui 1980, și decedează în septembrie același an. Atitudinea sa sugerează o influență pe care cardinalului Mindszenty ar fi putut să o aibă asupra sa. Este inmormântat în catedrala catolică de la Alba Iulia.

avut o anumită importanță, în anii interbelici, instituția a căzut în desuetudine, pentru a fi readusă la viață, în 1950, se pare pe baza unei idei lansate de Uniunea Populară Maghiară care dorea să-și ia revanșa împotriva episcopului Márton Áron, care nu ezitase să demaște această organizație–satelit a comuniștilor. Primul pas l-a constituit adunarea unui firav grup de preoți catolici colaboraționiști, în aprilie 1950, la Târgu Mureș, care au întemeiat un așa–zis comitet catolic de acțiune. Acesta, peste o lună, a solicitat Ministerului Cultelor să repună în funcțiune Statusul. O dată primită această aprobare, s-a format o comisie interimară care avea misiunea de a organiza Congresul extraordinar al Statusului.

Responsabilii politicii religioase de la București sperau de la preoții colaboraționiști, grupați sub egida unei instituții relativ respectabile, să rezolve problema statutului Bisericii catolice din România în sensul vederilor regimului comunist. La 4 iulie 1950, a fost publicat un proiect de statut, redactat din inițiativa comitetului catolic de acțiune, inspirat de Ministerul Cultelor, și care menținea o vagă legătură a Bisericii Catolice din Romania cu Sfântul Scaun. Dacă acest statut ar fi intrat în vigoare, indiscutabil Biserica Catolică din România s-ar fi situat pe pozițiile unei biserici eretice.

La adunarea convocată de comitetul catolic de acțiune, la 5 septembrie 1950, la Gheorghieni, proiectul a fost aprobat și s-a solicitat ținerea unui congres extraordinar al Statusului, sub autoritatea căruia ar fi trebuit să fie aplicat statutul bastard. Adunarea generală a Statusului s-a desfășurat la Cluj, la 15 martie 1951; s-a adoptat un regulament de funcționare, s-a ales un Consiliu dirigent și s-a decis că autoritatea Statusului se extindea asupra întregului teritoriu al statului român. Astfel, instituție specific transilvăneană, Statusul dobândea a statură națională și această decizie a contribuit, între altele, la eșecul fondării unei Biserici Catolice „naționale“. Din 850 de preoți catolici aflați atunci în libertate, doar 130 au aderat la Status. În plus, la Ministerul Cultelor nu exista nici voința de a persista pe acest drum nici o unitate de vederi în ce privește politica față de catolici. Dar, principalul obstacol l-a reprezentat rezistența organizată de conducătorii (ordinarii) Bisericii Catolice care n-au ezitat, chiar cu riscuri majore, să ia măsuri pentru contracararea planurilor sinistre ale Ministerului Cultelor și acoliților lor din Comitetul Catolic de Acțiune. Lovitura de grație a fost dată Statusului și partizanilor săi, deja descurajați de insucces, de episcopul Márton Áron, după 1955, când a fost eliberat din închisoare. O adevărată represiune se abate asupra preoților colaboraționiști, care au fost mutați disciplinar, li s-au aplicat sancțiuni spirituale, iar unii au fost obligați să părăsească teritoriul Diecezei de Alba Iulia, cum a fost cazul lui Bertalan Blaziu, care a venit la Bărăția din București. Un document, din 3 martie 1961, recunoștea această situație: „În cei șase ani de când episcopul Márton Áron a preluat din nou conducerea episcopiei, a avut timp suficient să reorganizeze eparhia sa și să astupe toate breșele pe care acțiunea Statusului le-a făcut în rândul preoților reacționari. În condițiile actuale, o reactivare a Statusului ar fi fără sorți de izbândă, mai ales atâta timp cât în fruntea eparhei de Alba Iulia stă episcopul Márton Áron, care este singurul împuternicit al Vaticanului pentru rezolvarea tuturor problemelor catolice din țara noastră“.

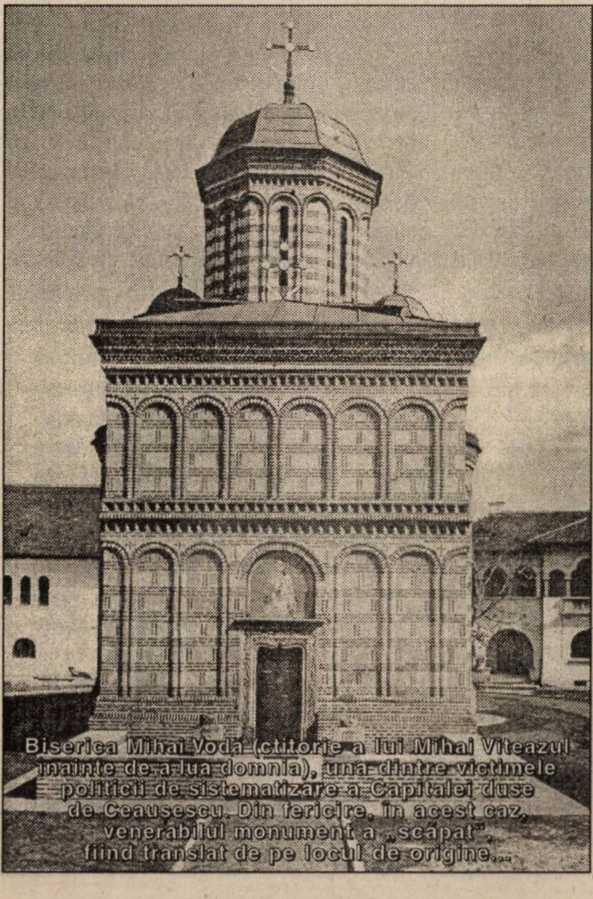

Biserica Mihai Vodă (ctitorie a lui Mihai Viteazul înainte de a lua domnia), una dintre victimele politicii de sistematizare a Capitalei duse de Ceausescu. Din fericire, în acest caz, venerabilul monument a „scăpat“, fiind translat de pe locul de origine...

Limitarea diecezelor

Ca o consecință a Legii cultelor din 1948, printr-un decret, din 17 septembrie 1948, numărul diecezelor romano–catolice era limitat la două, fără a se specifica numele acestora. Deși o decizie a Ministerului Cultelor, din 1950, sugera că ar fi vorba de Diecezele de Alba Iulia și Iași, în practică, statul a recunoscut Dieceza de Alba Iulia și Arhidieceza de București. În locul eparhiilor suprimate, statul va crea, mai târziu, așa–numitele protopopiate centrale la Timișoara, Oradea și Satu Mare, a căror activitate independentă, în raport cu episcopia de Alba Iulia, va fi încurajată de factorii politicii.

Anticipînd cu 10 ani politica represivă față de monahismul ortodox, Decretul nr. 810, din 1 august 1949, dădea o gravă lovitură ordinelor și congregațiilor catolice. Pretextul actului normativ era faptul că după etatizarea școlilor și instituțiilor medico–sanitare, ordinele și congregațiile care se dedicaseră educației școlare și asistenței sociale nu-și mai aveau rostul. Prin acest decret, 15 ordine și congregații cu 1.950 de membri au fost desființate, alte 10 fiind tolerate, până în 1951, când membrilor acestora, în primul rînd franciscanilor, li s-a impus domiciliu obligatoriu în patru mânăstiri. În fine, prin Decretul nr. 410, din 1959, monahismul romano–catolic a fost total lichidat, în 1982 supraviețuind doar 47 călugărițe și 19 călugări, evident toți aflați la vârsta senectuții. ■

„Conducerea colectivă trebuie să se sprijine pe libera exprimare a opiniilor"

Destalinizarea în viziunea lui Emil Bodnăraș

Dan CĂTĂNUȘ*

Raportul secret prezentat de Nichita Hrușciov la 25 februarie 1956, la încheierea Congresului XX al PCUS, în care ataca în mod violent practicile staliniste, a stârnit o adevărată furtună în lumea comunistă. În ceea ce privește conducerea regimului de la București, acesta a avut nevoie de o lună de zile pentru a veni cu o reacție oficială la discursul lui Hrușciov. Darea de seamă a delegației PMR la Congresul XX a fost prezentată de Gheorghiu–Dej în fața unei plenare lărgite a activiștilor de partid, desfășurată în perioada 23–25 martie 1956.

Eșec organizatoric

Considerată aproape unanim, chiar dacă neoficial, un eșec organizatoric, plenara a fost urmată la începutul lui aprilie de o ședință a Biroului Politic, în care s-a produs adevărata dezbatere cu privire la raportul Hrușciov. Plecând de la ideile enunțate de liderul sovietic în acest raport, axat pe critica dură a politicii duse de Stalin în perioada în care s-a aflat la conducerea PCUS, Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, prezenți și ei în delegația care fusese la Moscova, au încercat să orienteze discuțiile în așa fel încât Gheorghiu–Dej să apară sub imaginea unui mic Stalin autohton. Acuzațiile lor au fost respinse de ceilalți membri ai Biroului Politic, rămași loiali lui Dej — cu precădere Gh. Apostol, N. Ceaușescu, Al. Drăghici, Chivu Stoica, Al. Moghioroș. Surprinzătoare în acest context a fost poziția de mijloc, prudentă, a lui Emil Bodnăraș.

Tactica sa a constat într-o continuă delimitare declarativă față de Miron Constantinescu, pentru a reformula de fapt într-un mod mai clar, reproșurile acestuia, uneori incoerente, din cauza stării tensionale: „Miron vrea să demonstreze întâi că de vreme ce MAI avea legătură *(directă, n.n.)* cu Gheorghiu–Dej și de vreme ce în MAI aveau loc abuzuri și grave abateri de la ordinea legalității, vina pentru aceasta poate fi atribuită în aceeași măsură tov. Gheorghiu, pentru că, spune Miron, ministrul de Interne n-ar fi putut să tolereze abuzurile săvârșite fără știrea tov. Gheorghiu și deci fără consimțământul său. Miron afirmă, aici, că a avut și are impresia că în întocmirea raportului delegației de la Congresul al XX-lea tov. Gheorghiu a fost preocupat de grija de a ocoli anumite formulări și lucruri indezirabile, neplăcute și delicate". Afirmând că nu poate fi de acord cu asemenea aprecieri, Bodnăraș remarca totuși că „tovarășul Gheorghiu are fără îndoială lipsuri, ca oricare dintre noi", dar, spre deosebire de M. Constantinescu, ale cărui intervenții aveau o mare încărcătură subiectivă, el ținea ca discuțiile să rămână într-un cadru obiectiv, potrivit principiului enunțat de Hrușciov la Congresul al XX-lea, și anume: „fără iertări reciproce, dar fără animozitate personală".

În raportul prezentat de Dej la plenară, eliminarea „deviaționiștilor de dreapta", în 1952, era considerată începutul unei destalinizări *avant la lettre*. Bodnăraș considera însă că, deși existaseră într-adevăr momente în care s-a luat atitudine față de cultul personalității, era vorba de elemente de suprafață, nu de fond: „nimeni nu poate invoca vreun merit în combaterea cultului personalității până la Congresul al XX-lea". Nu s-a practicat numai un cult al personalității lui Stalin, ci „fiecare dintre noi a devenit cu timpul o personalitate care într-un fel sau altul își avea cultul ei", iar Gheorghiu–Dej n-a făcut excepție. În ultimii ani, va spune Bodnăraș, se auzea mereu „tov. Dej a spus, tov. Dej a dat indicații, tov. Dej ne-a recomandat, dar mai puțin se auzea Biroul Politic a hotărât sau CC a hotărât, Biroul Politic a indicat, CC indică". S-a mers până la denaturarea adevărului istoric,

Emil Bodnăraș, în 1946

va menționa Bodnăraș, atingând un punct sensibil pentru el: au apărut lucrări care atribuiau lui Dej conducerea insurecției armate de la 23 august 1944, „când este știut de mulți oameni că acest lucru a fost fizic imposibil și nu corespunde deloc adevărului". Și încheia: „ce sentiment apăsător de jenă ai când vezi că toate ți se atribuie cu sau fără merit (...)".

În ceea ce privește conducerea colectivă, care constituia, după părerea sa, principiul suprem al vieții de partid, Bodnăraș arăta că „a fost o vreme în care ședințele Biroului Politic nici nu se țineau la partid, ci la Consiliul de Miniștri, ca urmare a faptului că tov. Gheorghiu era președinte al Consiliului de Miniștri. Această împrejurare a putut crea impresia că tov. Gheorghiu socotește că acolo unde este el, acolo este și dreptul și puterea". Considerând dăunătoare practica instaurată în Biroul Politic „de a insista în toate ocaziile în unanimitatea luării unei hotărâri", Bodnăraș aprecia că principiul leninist este al majorității, în timp ce metoda unanimității este antileninistă. Ședințele Biroului Politic nu erau ținute cu regularitate, deși aceasta era o condiție fundamentală a exercitării conducerii colective și nici nu se obișnuia ca Biroul

---

* Cercetător principal, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

Politic să prezinte în fața CC dări de seamă asupra activității depuse. Referitor la problema libertății exprimării opiniilor de către și între membrii de partid (cerută de M. Constantinescu și I. Chișinevschi și negată de ceilalți), Bodnăraș afirma tranșant că: „cred că a pune astfel problema (dacă membrii Biroului Politic pot schimba păreri între ei) este identic cu a pune întrebarea dacă oamenii pot respira. Dreptul membrilor de partid de a discuta între ei și de a schimba păreri între ei este un drept fundamental". În acest context, „conducerea colectivă trebuie să se sprijine pe libera exprimare a opiniilor și nu pe autoritatea acelei păreri, indiferent cine o exprimă în colectiv. Părerea trebuie să aibă autoritatea ei în sine și nu prin faptul că o rostește cutare sau cutare persoană". Era o aluzie transparentă la invocarea părerii lui Dej, transformată în formulă sacrosanctă.

Insatisfacții personale

Care ar fi explicația poziției lui Bodnăraș din această ședință de Birou Politic? Ea poate fi găsită atât în contextul politic general creat în interiorul blocului comunist după raportul Hrușciov, cât și în insatisfacțiile de ordin personal acumulate în timp de către Bodnăraș.

Pregătirea în domeniul spionajului, care i-a fost făcută la Moscova după dezertarea sa din armata română la începutul anilor '30, i-a indus o atenție deosebită față de semnalele venite din capitala sovietică. Nu există deocamdată date care să ateste faptul că, după 1944, Bodnăraș ar fi fost reactivat de serviciile secrete sovietice și, în consecință, acțiunile sale după această dată ar avea la bază ordine ale Kremlinului venite pe filieră informativă, însă ceea ce se poate remarca este respectul pe care Bodnăraș îl arăta față de persoanele care reprezentau autoritatea sovietică în România, grija de a nu cădea într-o capcană, atâta vreme cât Moscova nu-și exprimase clar opțiunea (vezi cazul Ana Pauker), și atenția cu care recepționa orice schimbare în orientările politice, ideologice sau economice intervenite în URSS.

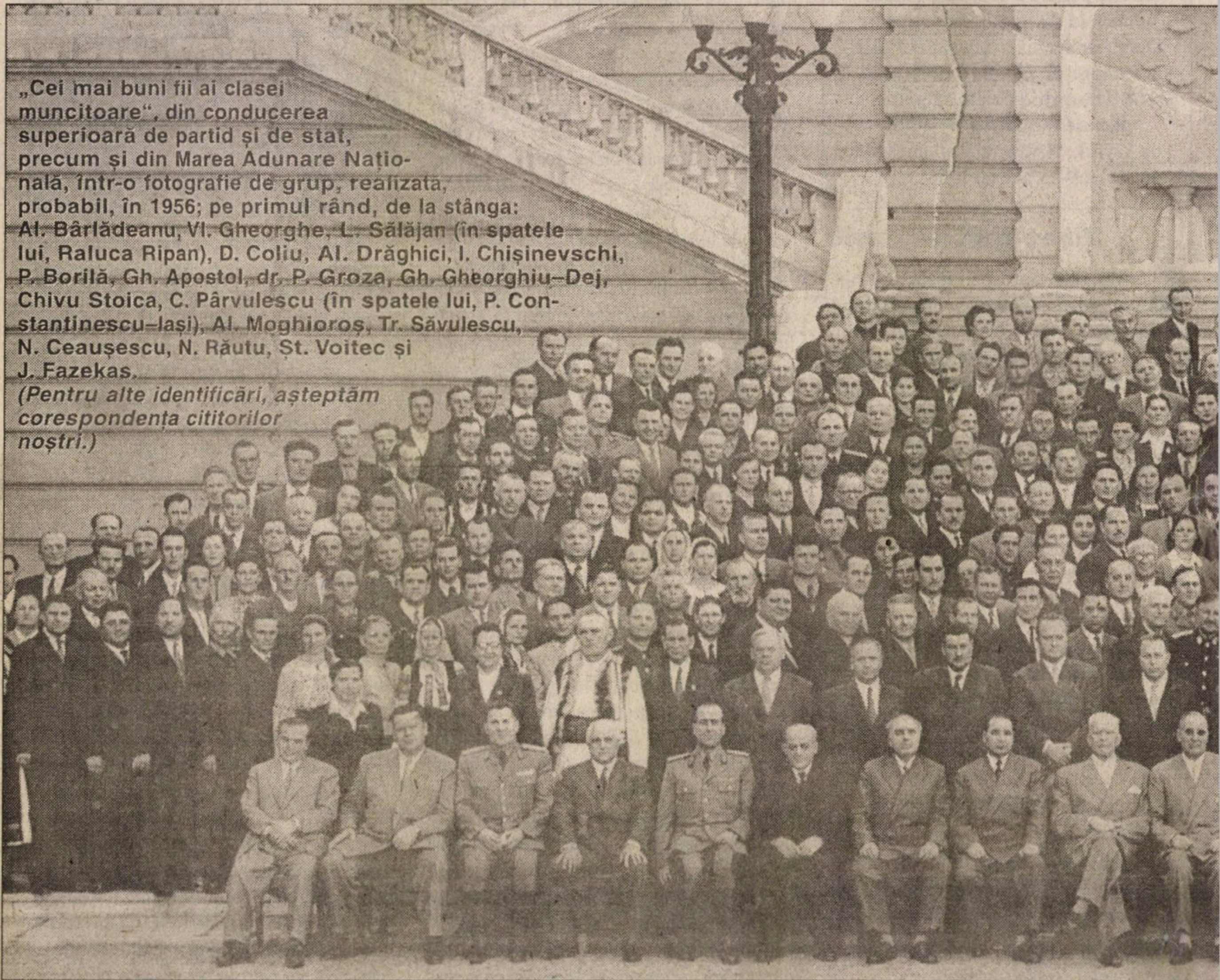

„Cei mai buni fii ai clasei muncitoare", din conducerea superioară de partid și de stat, precum și din Marea Adunare Națională, într-o fotografie de grup, realizată, probabil, în 1956; pe primul rând, de la stânga: Al. Bârlădeanu, Vl. Gheorghe, L. Sălăjan (în spatele lui, Raluca Ripan), D. Coliu, Al. Drăghici, I. Chișinevschi, P. Borilă, Gh. Apostol, dr. P. Groza, Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, C. Pârvulescu (în spatele lui, P. Constantinescu-Iași), Al. Moghioroș, Tr. Săvulescu, N. Ceaușescu, N. Răutu, Șt. Voitec și J. Fazekas.
(Pentru alte identificări, așteptăm corespondența cititorilor noștri.)

Încercarea lui de a determina alinierea PMR la coordonatele noii politici elaborate la Kremlin se va lovi deseori de noua orientare pusă în aplicare de Gheorghiu–Dej după moartea lui Stalin, în 1953, și anume desprinderea de puterea sovietică. Pe acest fundal general, au intervenit și nemulțumirile legate de poziția în partid și relația directă cu Gheorghiu–Dej. După ce, la 4 aprilie 1944, l-a înlăturat pe Ștefan Foriș din funcția de secretar general al PCdR (la ordinul lui Dej, aflat atunci în lagărul de la Târgu Jiu), Bodnăraș s-a trezit în conducerea triumviră, fără a fi cu adevărat membru de partid (primise un carnet de membru, dar fără să fie semnat). Deoarece se prezentase ca acționând în numele Armatei Roșii, reușise să-i impresioneze atât pe Foriș, care a cedat conducerea fără a se opune, cât și pe Rangheț și Pârvulescu, împreună cu care va forma conducerea provizorie a partidului. Practic, în acel moment, Bodnăraș devenise liderul PCdR. „M-am simțit foarte măgulit, flatat și stârnit în orgoliul meu", va mărturisi el mai târziu. „Amețeala puterii" se va accentua prin contribuția esențială — alături de Pătrășcanu — la momentul 23 august 1944: „eram plin de sentimentul că 23 August aproape că sunt eu și nu partidul".

O dată cu legalizarea PCR, prin intrarea în prim–planul scenei politice a grupului din închisori având-l drept lider pe Gheorghiu–Dej, apoi prin revenirea de la Moscova a Anei Pauker și a lui Vasile Luca, Emil Bodnăraș va trece într-un plan secundar, lucru cu atât mai dureros cu cât trăia senzația că oamenii uită, pe măsura scurgerii timpului, rolul avut de el în momentele esențiale din istoria partidului. Aceste frustrări vor ieși la suprafață la comemorarea a 10 ani de la prăbușirea închisorii Doftana, în noiembrie 1940. În textul cuvântării sale, Bodnăraș va menționa pentru prima dată oficial lovitura de partid, de la 4 aprilie, și componența conducerii provizorii, despre care „până atunci nu se menționase din cine era formată și am citit că era compusă din Pârvulescu, Rangheț și Bodnăraș, **pentru ca să se știe"** *(subl. ns.)*. Confirmarea că scopul fusese

atins va veni de la Ștefan Voicu, care, peste câteva zile îi va mărturisi lui Bonăraș că „ei“ *(ilegaliștii?, n.n.)* nu știuseră că a existat o conducere provizorie și nici care fusese componența acesteia! Interesant este că Ana Pauker nu a manifestat nici un interes față de cuvântarea lui Bodnăraș de la Doftana, concluzia acestuia fiind că „poate îi venea și ei foarte bine că nu se vorbea de Dej, deși nu avea o părere bună nici despre Pârvulescu și nici despre Rangheț“.

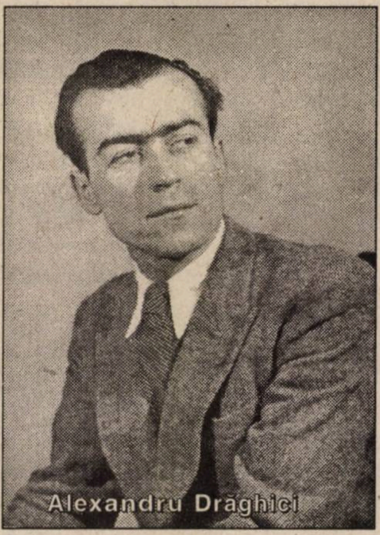

Alexandru Drăghici

Un alt moment important care a stârnit nemulțumirea lui Bodnăraș l-a constituit deja cunoscutul episod al propunerii adresate lui Hrușciov, în august 1955, de retragere a trupelor sovietice din România. Deși Biroul Politic îl desemnase pe Gheorghiu–Dej să ridice problema, acesta, cu abilitatea-i cunoscută, i-a dat lui Bodnăraș sarcina respectivă, sub pretextul că știe mai bine limba rusă. Hrușciov a avut o reacție violentă, care i-a speriat pe liderii români. În toamna aceluiași an, deși Dej a primit invitația de a conduce delegația PMR la festivitățile de la Moscova prilejuite de aniversarea zilei de 7 noiembrie, în fruntea delegației a fost trimis tot Bodnăraș, care a avut o nouă întâlnire cu Hrușciov, la Kremlin. Dacă până aici sursele sunt convergente, asupra efectului acestor discuții de la Kremlin ele sunt puternic contrastante. Cu ocazia unor interviuri acordate după 1990, I. Gh. Maurer și Gh. Apostol afirmă că Bodnăraș s-ar fi întors de la Moscova zâmbitor, pentru că obținuse promisiunea retragerii trupelor sovietice (în noiembrie 1955!). Credem totuși că această informație este puțin credibilă, fiind posibil ca, aflați la o vârstă venerabilă, cei doi lideri comuniști să fi confundat vizita din 1955 cu o alta, ulterioară, din 1958. Coroborarea unor afirmații ale lui Emil Bodnăraș conduc la o cu totul altă desfășurare a evenimentelor. Rezultă astfel că „la întoarcerea de la Moscova“, unde Hrușciov l-ar fi calificat din nou ca „protagonist al unei linii naționaliste“, Bodnăraș, speriat, i-a cerut lui Gheorghiu–Dej să facă un gest de solidaritate și să-i trimită lui Hrușciov o scrisoare prin care să confirme faptul că cererea de retragere a trupelor sovietice venea din partea întregii conduceri a PMR. Dej însă l-a refuzat, spunându-i că nu avea nici un rost să trimită scrisoarea pentru că el oricum exprimase punctul de vedere al conducerii partidului. Discuția a avut loc la Dej acasă, iar, la plecare, Chișinevschi, care fusese și el de față, i-a spus lui Bodnăraș: „Despre Chișinevschi se poate spune orice, dar că este prost nu (...)“.

În *Memoriile* sale, Nichita Hrușciov, relatând despre episodul din august 1955, afirmă că: „în următorul an și jumătate, m-am tot gândit la cuvintele tovarășului Bodnăraș“, ceea ce infirmă faptul că, în noiembrie 1955, s-ar fi hotărât deja să retragă armata sovietică din România. Mai mult, dacă această decizie ar fi fost luată deja de Hrușciov și adusă la cunoștința liderilor români, n-ar mai fi avut nici un rost inițiativa lui Chișinevschi din ședința din aprilie a Biroului Politic, de a trimite o scrisoare autocritică la Moscova cu privire la propunerea retragerii trupelor sovietice, inițiativă aprobată inițial, dar apoi amânată la sugestia lui Dej.

Cazul Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi va fi „rezolvat“, în iunie 1957, când cei doi vor fi eliminați din conducerea partidului, acuzați de a fi format un „grup fracționist antipartinic“. Bodnăraș a fost de acord cu această decizie, dar oamenii din jurul lui Dej nu au uitat poziția pe care o avusese în aprilie 1956. Lucrurile păreau să fi intrat pe un făgaș normal, dar nu erau decât aparențe.

Bodnăraș nu era un activist comunist tipic. Militar de carieră, intrat în partidul comunist ca un om de acțiune, cu o misiune precisă — aceea de a-l elimina pe Foriș —, avea mai degrabă un spirit burghez, mai apropiat de Groza sau de Maurer. Locul de muncă îl organiza ca pe un fief propriu, unde nu-i plăcea să se amestece nimeni, indiferent de poziția pe care o deținea în partid. Avea propriile tabieturi, care nu coincideau deloc cu spiritul vieții de partid, dar la care ceilalți membri din conducere închideau ochii — de exemplu, se spunea despre el că este singurul ofițer din blocul comunist care mai avea ordonanță. Spirit solitar, îi plăcea să-și petreacă vacanțele singur, departe de problemele de serviciu, fiind singurul lider al PMR care avea o vilă la Mangalia, spre deosebire de ceilalți, care-și aveau vilele de vacanță la Eforie.

Om cu o personalitate pregnantă, cu educație (liceul militar interbelic era o școală de elită), Bodnăraș era în același timp foarte orgolios, cu o părere foarte bună despre sine, ceea ce-l făcea sensibil la critici, mai ales la tonul acid pe care îl folosea Dej atunci când făcea observații. Aceste remarci ale lui Dej au fost de multe ori receptate de Bodnăraș ca atacuri cu caracter personal, ceea ce l-a făcut să se închidă și mai mult în el.

Ciocniri incidentale cu diverși membri ai conducerii partidului, inclusiv cu Dej, au determinat o acumulare surdă, dar continuă, de tensiuni. Un exemplu în acest sens îl constituie discuțiile legate de atribuirea posturilor în noul guvern Chivu Stoica, format în martie 1957. La 27 septembrie 1955, Biroul Politic luase unele decizii majore referitoare la guvern: revenirea lui Gheorghiu–Dej în funcția de prim–secretar al CC al PMR, în timp ce funcția de președinte al Consiliului de Miniștri era preluată de Chivu Stoica. Emil Bodnăraș pierdea șefia directă a Ministerului Forțelor Armate, deși, în noua calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, păstra sub coordonare și problemele militare. Este posibil ca în această schimbare să fi jucat un rol și discuția cu Hrușciov din luna precedentă.

Incident la Mangalia

În noul guvern Chivu Stoica, format la 20 martie 1957, Bodnăraș primea, pe lângă funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, și portofoliul Transporturilor și Telecomunicațiilor. Deși la repartizarea posturilor se făcuse propunerea ca Bodnăraș să revină la MFA, acest lucru nu s-a mai realizat, datorită opoziției lui Ceaușescu și a lui Dumitru Coliu, foști subalterni ai lui Bodnăraș la MFA, deranjați, printre altele, de faptul că Bodnăraș avea deranjantul obicei de a le număra greșelile gramaticale făcute în circularele pe care le dădeau. Cei doi vor bloca întoarcerea sa la MFA, iar Bodnăraș va mărturisi mai târziu: „Pentru mine, asta a fost însă o jignire. Așa vedeam: va să zică, eu nu mai sunt bun pentru Forțele Armate. Și așa nemulțumit am plecat la Transporturi și Telecomunicații; am dus gunoiul acesta în buzunar“.

În vara lui 1960, la Mangalia, a avut loc un incident care a scos la suprafață nemulțumirile acumulate de o parte și de alta. Totul a plecat de la o invitație la masă adresată de Bodnăraș celorlalți membri ai conducerii PMR, aflați în vacanță la Eforie. Deși Bodnăraș i-a așteptat mai întâi acasă la el, aceștia s-au dus direct la restaurant. Simțindu-se jignit, convins că la mijloc era și o „lucrătură“ a lui Chivu Stoica, Bodnăraș i-a reproșat gestul lui Dej. Scandalul a izbucnit la restaurant și a continuat la Bodnăraș acasă, culminând cu amenințarea adresată de Dej — „meriți să fii scos din partid“. Deși Bodnăraș a cerut „să tragem linie și să dăm cărțile pe față“, a fost copleșit de reproșurile aduse de ceilalți tovarăși, care au invocat momente „sensibile“ din trecutul său, precum intrarea în partid sau atitudinea sa în cazurile Ana Pauker și Miron Constantinescu — Iosif Chișinevschi, în care ar fi dat dovadă de „lașitate“. A doua zi, Bodnăraș l-a căutat pe Dej pentru a-și face autocritica, afirmând că a făcut „o mare porcărie“ și a avut o „purtare nedemnă de un comunist“. Dej nu s-a arătat însă prea convins, iar Bodnăraș va încerca „în repetate rânduri“ să obțină o întâlnire în care să-și clarifice poziția, dar fără succes.

Adevărata reglare a conturilor va avea loc în martie 1961, pretextul fiind oferit de formarea guvernului Ion Gheorghe Maurer. În acest guvern, Bodnăraș urma să preia portofoliul Afacerilor Externe, păstrând funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, însă fără majoritatea atribuțiilor deținute anterior, inclusiv controlul asupra problemelor militare. Decizia aparținea Biroului Politic, care stabilise totodată și înființarea funcției de prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, care urma să-i revină lui Gh. Apostol, devenit a doua persoană ca importanță din guvern. Considerând noua situație o retrogradare, Bodnăraș va recurge la o vizită particulară la Dej acasă pentru a-și exprima nemulțumirea.

Deranjat de unele afirmații ale lui Bodnăraș, încredințat că promovările în funcții erau determinate de capacitatea de a-l „tămâia“ pe liderul partidului, Dej va convoca, a doua zi, Biroul Politic pentru a expune situația creată și pentru a forța o clarificare. A fost alcătuită o listă cu întrebări ridicate de membrii Biroului Politic, care au solicitat explicații cu privire la aspectele pe care le considerau neclare în activitatea lui Bodnăraș și în atitudinea față de ceilalți membri ai conducerii.

Lipsa unei poziții ferme, de condamnare imediată a lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, atunci când aceștia l-au atacat, în aprilie 1956, pe Gheorghiu–Dej a constituit elementul central al acuzațiilor care i-au fost aduse acum lui Bodnăraș. La afirmația acestuia că „nu m-am orientat din primele zile“, Dej va arăta că „și după ce s-a dezvăluit în fața Biroului Politic atitudinea fracționistă (a celor doi), când tovarășii au început să dea acum calificări, și dădeau calificări aspre, chiar și atunci Emil Bodnăraș intervenea din când în când: să nu exagerăm“. Gh. Apostol se va arăta convins că Bodnăraș „împărtășea multe puncte de vedere ale lui Chișinevschi și Miron Constantinescu, cu privire la viața internă de partid, cu privire la conducere și metodele de conducere în partid, cu privire la principiile leniniste care nu s-ar fi respectat în viața noastră de partid, cu privire la persoana tov. Gheorghiu“. Deoarece în partid exista obiceiul raportării continue la o serie de cazuri problemă transformate în repere de comportament politic corect, Leonte Răutu va aduce în discuție atitudinea de frondă în această privință a lui Bodnăraș, care ar fi afirmat relativ la menționarea de către un tovarăș, la un revelion *(sic!)*, a victoriei repurtate de partid împotriva grupului fracționist Chișinevschi — Constantinescu, că problema e „perimată“, de ce se tot revine asupra ei?

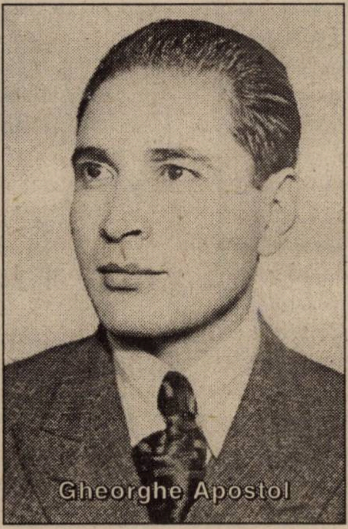
Gheorghe Apostol

Observațiile membrilor Biroului Politic nu erau totuși departe de adevăr. Cel puțin în unele privințe (cultul personalității lui Dej sau problema conducerii colective), Bodnăraș avea puncte de vedere apropiate de ale lui Miron Constantinescu. Chiar și după eliminarea acestuia din urmă, el a atras atenția asupra unor derapaje în problemele respective. Este greu de spus dacă obiectivul lui Bodnăraș era poziția de lider a lui Dej. Nu există nici un element concret care să susțină o asemenea ipoteză, deși Chivu Stoica îi va reproșa că „la tine e o preocupare în legătură cu Dej; tu ești mereu preocupat de persoana lui Dej“. Este posibil ca această preocupare să fi venit din grija de a păstra partidul pe linia trasată de Moscova după 1956, asumată, de altfel, și de comuniștii români, iar Dej putea fi considerat principalul element de referință al respectării acestei conduite. Bodnăraș va mărturisi că: „N-am nici o dorință de afirmare, nici să fiu prima scripcă sau a doua“.

Cu toate acestea, Alexandru Bârlădeanu își amintește că în epocă circulase zvonul că sovieticii ar fi vrut să-l înlocuiască pe Dej cu Bodnăraș. Faptul că Gheorghiu–Dej avea unele suspiciuni în privința relațiilor pe care Bodnăraș le-ar fi putut avea cu sovieticii reiese și din explicațiile pe care i le-a cerut în legătură cu ambarcațiunea cumpărată din Anglia: „Asta nu-l împiedica să îmbrace haina militară și să facă excursii escortate la Insula Șerpilor. (...) A considerat că ceilalți nu se pricep și și-a procurat o barcă, fără să întrebe conducerea“. De fapt, Chivu Stoica și Gheorghiu–Dej fuseseră informați de Bodnăraș, care le adresase și o invitație la bordul navei. Leontin Sălăjan, ministrul Forțelor Armate, va arăta că Bodnăraș avea escortă militară pe mare, nu mergea singur, „dar de ce să te duci la Insula Șerpilor, când acuma acolo este teritoriu sovietic?!".

Aliații fideli ai lui Dej își vor aminti că poziția echivocă în cazul Chișinevschi — Constantinescu nu reprezentase o atitudine singulară pentru Bodnăraș. La fel se comportase și în momentul eliminării Anei Pauker din conducerea PMR. Ceaușescu va arăta că stenograma ședinței de Birou Politic, din 1952, nu cuprindea nici un fel de intervenție a lui Bodnăraș. Alexandru Moghioroș va relata, la rândul său, că după demascarea ei a avut loc o masă la ambasadorul sovietic, unde a participat și Ana Pauker. La plecare, Bodnăraș i-a spus admirativ lui Avram Bunaciu: „Uite, asta este o femeie totuși admirabilă". Bunaciu a venit a doua zi și i-a spus lui Moghioroș, iar acesta s-a grăbit să-i relateze lui Dej. Concluzia secretarului general a fost: „principalul este că Emil e cu noi".

Bodnăraș va încerca să explice situația: „Nu puteam să am o poziție principială sănătoasă în relațiile și în activitatea în sânul Biroului Politic ori de câte ori era vorba de Ana Pauker. Asupra mea a produs o impresie foarte puternică agresivitatea ei din prima ședință în care a fost executat de ea Pârvulescu. Vă amintiți de acea ședință, mai cu seamă că ținea să afișeze mereu o hârtie pe care o tot scotea din poșetă și iar o băga, pentru a ne lăsa nouă impresia că acestea sunt instrucțiunile cu care a venit ea de acolo. (...) Pentru mine, relațiile Anei Pauker cu oficialitățile sovietice de la noi din țară, pe care ea le afișa ostentativ, nu erau fără influență. Și eu aveam (avusesem) o bună bucată de vreme relații cu unele organe sovietice și era lucru cunoscut de partid, dar Ana se afișa la un nivel care depășea orice cadru local, ea vorbea numai de Manuilski și Stalin și când te întâlneai cu o personalitate sovietică și mai vedeai și calificativele pe care Kavtaradze le dădea pentru Ana și Chișinevschi și alții, nu era simplu să te sustragi de sub influența unor relații. Mai ales că eu am aflat că despre mine Ana are o părere proastă, și mă gândeam, în șovăiala mea și într-o atitudine oportunistă, că atențiile față de Ana Pauker vor constitui un mijloc de apărare față de loviturile ei viitoare. Eu cunoșteam și de la sovietici aceste atitudini ale ei. Deși eu față de Ana Pauker aveam toate temeiurile să am multe rezerve, pentru că eu — tov. Maurer își amintește și tov. Gheorghiu — am participat la redactarea unui proiect de scrisoare către Stalin, în 1946, analizând împreună un șir întreg de manifestări și apucături (ale Anei Pauker) — după discuția cu Vâșinski. Aceasta a fost o primă luare de poziție într-un document". Această dezvăluire a lui Bodnăraș este deosebit de importantă pentru evoluția conflictului [illegible] vârf în PCR. Era practic un as pe care Bodnăraș îl scotea din mânecă pentru a-i reaminti lui Dej că există și momente, și nu dintre cele mai ușoare, în care au colaborat. Scrisoarea menționată de Bodnăraș a fost scrisă în 1946, la el acasă, în condiții de „conspirativitate", împreună cu Dej și Maurer. Devine cu atât mai ciudat faptul că, în 1947, Bodnăraș a trimis un raport confidențial generalului Susaikov (transmis apoi de acesta la Moscova) în care Dej și Maurer erau denunțați ca antisovietici și exponenți ai unui „comunism național".

Aici și în pagina următoare, două mostre ale graficii militante din anii '50

Revenind la situația din 1952, Bodnăraș va mărturisi că „ceea ce a contribuit în bună măsură la derutarea mea, a fost interesul stăruitor care se manifesta *(la sovietici, n.n.)* față de persoana ei *(a Anei Pauker, n.n.)* și după înlăturarea ei (...). Nu erau convinși toți oamenii sovietici de acolo că Ana era un agent care nu are ce căuta în rândurile partidului comunist, că reprezintă o altă orientare".

Iluzia unității

Evocarea comportamentului lui Bodnăraș în timpul a două momente considerate esențiale în lupta pentru putere în partid — eliminarea Anei Pauker, în 1952, și atacul împotriva lui Dej întreprins, în 1956, de Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi — urmărea să evidențieze faptul că la Bodnăraș „există o defecțiune a spiritului de partid", potrivit aprecierii lui Leonte Răutu. Dej a reamintit că încă din închisoare Bodnăraș avusese „o poziție care nu se încadra cu bazele teoretice ale partidelor marxist–leniniste", apreciind că partidul reprezenta fuziunea a două elemente: „elementul muncitoresc, proletar, cu simț de clasă și cu spirit combativ de clasă, iar intelectualii cu concepția, cu materia cenușie". În ciuda criticii dure la care a fost supus în închisoare, se pare că această concepție a persistat. Gh. Apostol îl va acuza pe Bodnăraș că înțelesese greșit problema cu grupul muncitoresc din conducerea partidului (evocată de Moghioroș cu alt prilej, dar și cu alt sens), ca și cum Biroul Politic s-ar fi împărțit în două: „o grupă care este muncitorească și stă lângă tov. Gheorghiu și o altă grupă care se opune". Răutu va confirma faptul că Bodnăraș i s-a părut frământat de problema grupului muncitoresc, dar acest „sâmbure proletar" de care vorbise Moghioroș a fost cel care a ferit PMR de ceea ce s-a întâmplat în alte partide. Pentru a evita acuzația de fracționism care se contura, Bodnăraș va menționa că singura lui preocupare o reprezenta „unitatea conducerii de partid", dar va lăsa să se înțeleagă faptul că era măcinat de complexul originii sociale: „socoteam că dinadins sunt ocolit, că nu stă bine partidului nostru să se prezinte la întâlnirile mari ale mișcării comuniste să aibă în delegație un fost ofițer, cu toate că este membru al Biroului Politic". Este posibil să fi avut și un complex de fost spion sovietic, deși pe acesta nu-l menționează, dar între delegațiile din care a fost „sărit", deși ar fi vrut să meargă, a menționat două și ambele legate de Moscova: delegația pentru Congresul XX, în 1956, și delegația pentru conferința partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova, din noiembrie 1960.

Bodnăraș a fost acuzat de asemenea că a încercat să acrediteze ideea că în PMR s-a practicat un cultul personalității lui Dej și după 1956. Gh. Apostol va arăta în acest sens: „el a rămas cu convingerea că nu s-a terminat, după demascarea lui Chișinevschi și Miron Constantinescu, cu urmările cultului personalității în viața noastră de partid și în conducerea de partid".

Diverși membri ai Biroului Politic au reamintit că, în repetate rânduri, Bodnăraș făcuse analogii mai mult sau mai puțin voalate cu situații sau persoane legate de cultul personalității: Stalin — „tov. Bodnăraș spune că se gândește la indicațiile date de Stalin, care erau niște dictate. Eu nu înțeleg lucrul acesta. Dânsul consideră că stilul nostru de muncă este acela care a dominat în PCUS în ultimii ani ai vieții lui Stalin?!" (Leonte Răutu); Mao Zedong — „Bodnăraș, de asemenea, căuta să discute problema cultului personalității lui Mao Tze-dun și căuta să găsească analogie în țara noastră. Căuta mereu să arate formele cum este popularizat Mao Tze-dun, parcă spunea, ia vedeți, nu este și la noi asta?" (Chivu Stoica); a susținut că „așa cum s-a întâmplat cu Stalin, că s-a dărâmat toată șandramaua, așa se va întâmpla și în China. În gândirea lui se făcea anumită legătură cu situația de la noi, că am combătut noi cultul personalității și urmările lui, dar că ele există în țară la noi și dacă nu vom fi prevăzători este posibil să se întâmple și la noi ceea ce s-a întâmplat cu Stalin și cu Mao Tze-dun" (Gh. Apostol); Enver Hodja — în contextul unei discuții cu Bodnăraș asupra situației din Albania, acesta i-ar fi spus în mod aluziv lui Leonte Răutu: „să știi, un singur om nu poate face totul, nu poate ști tot, nu poate hotărî tot". Prezența tablourilor lui Dej în toate birourile organizațiilor de partid îl impresionase neplăcut pe Bodnăraș („e de ajuns să fie într-un singur loc", remarcase el), ca și înălțarea la o manifestare publică a două baloane uriașe cu chipurile lui Dej și al lui Lenin.

Dincolo de aceste manifestări exterioare, existau însă niște practici „bizantine" ale membrilor conducerii superioare de partid, care se permanentizaseră, precum întâlnirile care aveau loc la Gheorghiu-Dej acasă. Considerându-le „neprincipiale", Bodnăraș era de părere că trebuia evitat, printr-o mai bună organizare a muncii, ca dezbaterea unor probleme să se facă la Dej acasă, în locul Biroului Politic, deoarece „acolo ne socotim acoperiți și mai dăm drumul, ce crede cutare și ce crede cutare". Senzația lui era că aceste întâlniri evoluau spre bârfă. Unul dintre protagoniștii acestor întâlniri era Chivu Stoica, față de care Bodnăraș avea o aversiune evidentă și pe care îl considera un incapabil, desemnat în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri nu pentru a conduce efectiv, ci pentru a-l informa permanent pe Dej despre ce se discută în Consiliul de Miniștri. Chivu Stoica a recunoscut, de altfel, cu naivitate, acest lucru: „la un moment dat am avut impresia că era supărat pe mine că pun la curent conducerea partidului, pe tov. Gheorghiu, cu o serie de probleme și ale lui Moghioroș, și ale lui Borilă și ale lui Voitec". Enervant pentru Bodnăraș era și faptul că, la întoarcere, Chivu spunea: „Tov. Gheorghiu are aici următoarea părere" și, prin urmare, discuțiile din guvern deveneau de prisos.

Întâlnirile la Dej acasă erau și un prilej de temenele, o dovadă a constantei fidelități. Bodnăraș, care îl vizita rar pe Dej, va constata că despre el începuse să se creadă că se izolează de colectiv. Legat de acest lucru, Dej va povesti că, la întâlnirea din 10 martie, Bodnăraș i-ar fi zis că „mie nu-mi place să tămâiez, cum fac alții", care „vin des pe la Dej", fără să precizeze însă despre cine e vorba. Deși a încercat să ocolească răspunsul, afirmând că el de fapt avusese în gând modul în care se comporta pe vremuri Chișinevschi, va recunoaște în cele din urmă că se referise la oameni precum Apostol, Moghioroș sau Chivu, care spunea toată ziua: „Nu mergem să ne întâlnim cu tov. Gheorghiu?".

Din punctul de vedere al lui Bodnăraș, trebuia să existe o separare a puterilor decizionale în stat, făcându-se distincție între problemele de partid (unde decizia aparținea Biroului Politic) și cele de stat, administrative, care intrau în sfera de atri-

SĂ INDEPLINIM
îl vom îndeplini

buții a Consiliului de Miniștri. Nu era necesar ca hotărârile luate de guvern să mai fie vizate de Secretariat, din moment ce în Consiliul de Miniștri se aflau oricum cinci membri ai Biroului Politic (organ superior Secretariatului). Deși va invoca în apărarea sa definiția constituțională a Consiliului de Miniștri — „organ suprem executiv și de dispoziții“ — va fi criticat pentru această pretenție. Dej se va întreba retoric: „N-au încercat în Uniunea Sovietică președintele Consiliului de Miniștri Malenkov și alții să separe problemele de stat de partid?”, iar Chivu Stoica a continuat: „Nu se poate să izolăm sau să rupem pe primul secretar de problemele de care noi ne ocupăm“. Tot Gheorghiu–Dej a reamintit că, pe timpuri, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu manifestaseră tendința de a izola ministerele pe care le conduceau de conducerea partidului, dar acum ceea ce preconiza Bodnăraș era izolarea totală a guvernului, „sub pretextul că el *(Dej, n.n.)* nu trebuie să se ocupe de toate mărunțișurile“.

Miron Constantinescu

Punctul forte al expozeului lui Bodnăraș a fost cel al conducerii colective, pe care îl considera principiul suprem al conducerii de partid. El a criticat statutul partidului recent aprobat, arătând că nu sunt precizate atribuțiile primului secretar, despre care nu se menționează nimic, nici măcar despre alegerea sa. Din punctul lui de vedere, primul secretar trebuia să fie un *primus inter pares*, cu rolul de a prezida și conduce (orienta) lucrările Biroului Politic. În privința Biroului Politic și a Secretariatului, statutul nu preciza durata lor funcționare și nici eventuala lor conducere de către primul secretar. Componența Secretariatului nu era reglementată nicăieri, chiar dacă în practică s-a consacrat principiul că intră membri ai CC care nu fac parte din Biroul Politic. Ca și în 1956, Bodnăraș va ridica din nou problema luării deciziilor prin majoritate și a libertății opiniilor.

Aceste afirmații nu au găsit ecou la ceilalți membri ai Biroului Politic, care s-au întrebat de ce Bodnăraș nu făcuse aceste observații la momentul discutării Statutului, toți insistând pe ideea că nu era nimic rău dacă exista unanimitate în decizie și criticând încercarea de delimitare a atribuțiilor primului secretar. Ceaușescu va califica drept „mic–burgheze“, „anarhice“ concluziile lui Bodnăraș în privința conducerii colective, iar Răutu va menționa că „aici nu este suficient de spus că este primul între egali, ci mai bine s-ar spune: domnește, dar nu guvernează“.

Bodnăraș va considera că, pentru a ieși din impas, cea mai bună soluție este o autocritică severă, lucru care îl va determina pe Dej să afirme că „eu, personal, mă bucur că tov. Bodnăraș a pornit hotărât pe calea analizării poziției sale, că a ținut seama de criticile care i-au fost aduse aici“, declarându-se de acord ca „pedeapsa“ desemnării ca ministru de Externe să-i fie ridicată, urmând ca altcineva să preia portofoliul.

Petre Borilă

Astfel se explică și chemarea intempestivă a lui Corneliu Mănescu, în acel moment ambasador al RPR în Ungaria, adus „cu primul avion“ pentru a prelua conducerea Ministerului de Externe, episod relatat (însă fără localizare în timp) de Paul Sfetcu, fostul șef de cabinet al lui Gheorghiu–Dej.

În ceea ce îl privește pe Bodnăraș, am putea spune că ședința din martie a Biroului Politic a fost cântecul său de lebădă. El va renunța la accentele critice la adresa lui Dej și va deveni un promotor al opiniilor acestuia. Uimitor este însă faptul că i s-a mai dat această posibilitate. Practica vieții politice arătase că un semn de șovăială în manifestarea solidarității depline cu primul secretar într-un moment de criză, ducea, mai curând sau mai târziu, la dispariția din prim–planul scenei politice, dacă nu mai rău. Ilustrativ este cazul lui Constantin Pârvulescu. Contactat, în 1956, de către Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu pentru a se coaliza împotriva lui Gheorghiu–Dej, el a refuzat. După câteva zile, i-a mărturisit totul lui Dej, dar a rămas suspect prin faptul că fusese văzut ca un potențial lider al partidului. În consecință, va suferi retrogradări succesive din funcție, pentru a ajunge ca la plenara PMR, din 29 noiembrie–5 decembrie 1961, să fie criticat dur și pus pe același plan cu I. Chișinevschi și M. Constantinescu. Gheorghiu–Dej nu uita nimic.

În schimb, pe Bodnăraș, în ciuda „rebeliunii“ evidente din anii anteriori, îl vom regăsi în plenara respectivă alături de Dej, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat între ei. Discursul pe care-l va rosti cu acest prilej va fi „corect politic“. Ceea ce va fi nou acum (și nu numai în discursul lui Bodnăraș, dar la el evidența era mai clară) era apariția unor accente critice la adresa Uniunii Sovietice. Profitând de faptul că, la recent încheiatul Congres XXII al PCUS, Hrușciov își reînnoise atacul la adresa lui Stalin și a grupului Molotov–Kaganovici–Malenkov, liderii regimului de la București vor insera în discursurile oficiale și unele aspecte negative legate de foștii conducători sovietici, acum demascați, și implicarea lor în problemele interne ale PMR și statului român, în general. Dacă la momentul respectiv putea fi invocată coordonarea cu noua linie politică a Moscovei, după 1962, critica va fi extinsă și la perioada Hrușciov, iar Emil Bodnăraș se va număra printre apărătorii cei mai fermi ai intereselor românești în fața pretențiilor hegemoniste ale Moscovei. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

După invadarea Cehoslovaciei (1968)

„Această aventură se va transforma într-o catastrofă pentru soarta socialismului însuși"

Despre „Primăvara de la Praga" și intervenția militară în Cehoslovacia, în august 1968, s-a scris se va mai scrie încă. Evenimentele de acum 33 de ani a provocat interesul nu numai al istoricilor și politologilor din întreaga lume, ci și al publicului larg. Dovadă sunt numărul mare de articole, studii și volume apărute mai ales după 1989, o dată cu intrarea în circuitul public a unor documente de arhivă din fostele state comuniste.

Desigur, se cunoaște poziția distinctă pe care conducerea de la București a avut-o față de evenimentele din Cehoslovacia. Un nou document descoperit în fosta Arhivă a CC al PCR vine să întregească poziția pe care Bucureștiul a adoptat-o față de intervenția celor cinci state, membre ale Tratatului de la Varșovia (URSS, RDG, Bulgaria, Ungaria și Polonia) în Cehoslovacia.

*Reproducem, în continuare, discuția dintre Emil Bodnăraș, membru al Prezidiului Permanent al Comitetului Executiv al CC al PCR, și A.B. Aristov, ambasadorul URSS la Varșovia, la 21 august 1968 (chiar în ziua invaziei în Cehoslovacia), în stațiunea Mangalia–Sud. Pe document se menționează cu creionul: **„Parvenită de la cabinetul lui Emil Bodnăraș, după încetarea sa din viață — 1976"**. Stenograma convorbirii cuprinde nouă pagini și jumătate, scrise de mână, însemnări făcute, probabil, imediat după purtarea discuțiilor.*

Camelia MORARU, Constantin MORARU
Arhivele Naționale Istorice Centrale

„Discuția dintre tovarășul Emil Bodnăraș
și A.B. Aristov, membru al CC al PCUS,
ambasadorul URSS în Polonia, aflat la odihnă în RSR
(Mangalia– Sud, 21 august 1968)

Referindu-se la intervenția armată a celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia, **tovarășul Emil Bodnăraș** a arătat că aceasta «constituie o greșeală, o mare greșeală, o prostie. Pentru întreprinderea acestei acțiuni nu exista nici un motiv. Este adevărat, conducerea cehoslovacă nu s-a dus la întâlnirea de la Varșovia, dar acest lucru este de înțeles căci nu se putea duce în fața unui tribunal. Conducătorii cehoslovaci s-au dus însă la Čierna *(Čierna nad Tisou, localitate aflată la 2 km de granița cehoslovacă cu Ungaria și URSS, unde, între 29 iulie și 1 august 1968, s-au desfășurat discuții sovieto–cehoslovace cu privire la situația din RS Cehoslovacă, n.n.)* și la Bratislava, unde au fost adoptate documentele cunoscute.

După întâlnirile de la Čierna și Bratislava, după îmbrățișările care au avut loc, iată că deodată se produce intervenția armată. Și cum? Noaptea, ca hoții. W. Ulbricht spusese, în mod public, că Declarația de la Bratislava constituie un document de importanță istorică pentru socialism.

Acum 30 de ani *(în 1938,n.n.)*, când s-a produs invadarea Cehoslovaciei, agresorul cu cinismul său a arătat că a cotropit această țară întrucât rasa germană este o rasă superioară, iar slavii sunt o rasă inferioară. În prezent, se spune că s-a intervenit pentru a zdrobi contrarevoluția. Dar, unde este contrarevoluția? O delegație de partid și de stat a țării noastre a fost recent în Cehoslovacia și n-a văzut așa ceva. Novotny, om închistat, a fost schimbat în modul cel mai democratic, mai democratic decât a fost schimbat, de exemplu, Hrușciov.

Se argumentează că s-a intervenit cu armata la cererea unui grup de activiști de partid și de stat cehoslovaci, dar nu se dă nici un nume, nici o semnătură.

Cehoslovacii sunt un popor mândru; ei au fost umiliți peste măsură. Cehoslovacii au cunoscut jugul străin așa cum l-am cunoscut și noi și nu vor ceda.

Acum 120 de ani *(în 1848, n.n.)*, revoluția izbucnită pe aceste meleaguri a fost înăbușită de armatele țarului. În prezent, istoria se repetă.

Care va fi soarta socialismului dacă după 20 de ani de la instaurarea puterii populare cuceririle socialismului trebuie păzite în interiorul țării cu baioneta? Prestigiul socialismului în lume este și va fi puternic zdruncinat. E de neînchipuit ca o țară socialistă să fie ocupată militar de alte țări socialiste, frățești.

Oare, prestigiul Uniunii Sovietice nu valorează nimic? Oare, Uniunea Sovietică nu prețuiește pritenia partidelor comuniste din lume? Încă după scrisoarea de la Varșovia, numai în Europa, 14 partide comuniste și-au exprimat solidaritatea cu Partidul Comunist din Cehoslovacia și s-au pronunțat în mod public împotriva amestecului în treburile interne ale Cehoslovaciei socialiste. Acum, reiese clar că toate aceste luări de poziție au fost nesocotite.

Tratatul de la Varșovia a fost creat pentru ca țările socialiste europene să se apere de o agresiune imperialistă. La început, la ședințele acestei organizații erau invitate și țările socialiste asiatice. Dar, ulterior, n-a mai fost invitată o țară, pe urmă alta. Din cei opt membri fondatori ai organizației Tratatului de la Varșovia, au mai rămas doar cinci. Pe urmă câți o să mai rămână? Unde o să ajungem așa? A fost îndepărtată China, au fost îndepărtate alte țări socialiste.

Este adevărat, în Cehoslovacia au existat probleme, au fost făcute greșeli, dar partidul comunist s-a apucat să le rezolve. Cine să rezolve aceste probleme dacă nu partidul comunist?

Vrem să construim socialismul și comunismul împreună, cu stimă și respect reciproc. Dar ce concluzii putem trage din aceste fapte? Că trebuie să fim atenți! Astăzi, s-a întâmplat cehilor, mâine s-ar putea să ne vină nouă rândul. Noi vom lua măsurile pe care le vom considera necesare. Am și luat unele măsuri. Nu ne puteam rezuma la o simplă declarație de solidaritate. Cred că cunoașteți poziția noastră, comunicatul adoptat astăzi. Pentru mâine, am convocat sesiunea Marii Adunări Naționale, la care vom adopta o declarație privind principiile relațiilor dintre țările socialiste.

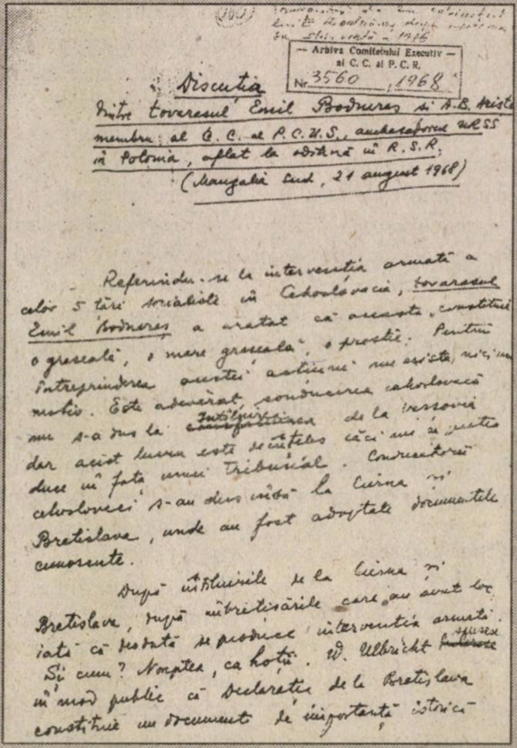
— Arhiva Comitetului Executiv —
al C.C. al P.C.R.
Nr. 3560, 1968

Discuția
între tovarășul Emil Bodnăraș și A.B. Aristov
membru al C.C. al P.C.U.S., ambasadorul URSS
în Polonia, aflat la odihnă în R.S.R.
(Mangalia Sud, 21 august 1968)

Referindu-se la intervenția armată a celor 5 țări socialiste în Cehoslovacia, tovarășul Emil Bodnăraș a arătat că aceasta constituie o greșeală, o mare greșeală, o prostie. Pentru întreprinderea acestei acțiuni nu exista nici un motiv. Este adevărat, conducerea cehoslovacă nu s-a dus la întâlnirea ~~consfătuirea~~ de la Varșovia dar acest lucru este de înțeles căci nu se putea duce în fața unui tribunal. Conducătorii cehoslovaci s-au dus însă la Cierna și Bratislava, unde au fost adoptate documentele cunoscute.

După întâlnirile de la Cierna și Bratislava, după întrevederile care au avut loc, iată că deodată se produce intervenția armată. Și cum? Noaptea, ca hoții. W. Ulbricht spusese în mod public că declarația de la Bratislava constituie un document de importanță istorică

Aici, prima pagină a documentului; în p. 35, parte din răspunsul ambasadorului sovietic în Polonia

Ce trebuie făcut acum? După părerea noastră, nu este târziu să se judece cu capul limpede și să se retragă armatele din Cehoslovacia. Și cu cât se vor retrage mai repede, cu atât va fi mai bine. Altfel, această aventură se va transforma într-o catastrofă pentru soarta socialismului însuși.

Am vrut să vă explic poziția noastră, să ne înțelegeți că altă poziție nu putem avea.

Dacă aveți posibilitatea, vă rugăm să transmiteți acasă, tovarășilor, cele ce v-am spus. Puteți să transmiteți tot. V-am vorbit în mod sincer. Mi-am descărcat sufletul».

A.B. Aristov a arătat că «cele întâmplate cu Cehoslovacia se datoresc metodelor de lucru folosite de Hrușciov și moștenite de actualii conducători crescuți și promovați de Hrușciov.

Pentru ca să înțelegeți aceasta, aș dori să arăt următoarele.

Hrușciov a fost de multe ori jignit și umilit de Stalin. Stalin își bătea joc de Hrușciov și, mai ales, pe seama lipsei de cultură a acestuia. Hrușciov avea frică de Stalin, se bâlbâia în fața lui; numai la voi, la București, nu se bâlbâia. Când Hrușciov a venit la putere, nu i-a iertat lui Stalin aceste lucruri și de aceea a pus toată patima în demascarea cultului personalității lui Stalin.

Hrușciov a stricat relațiile cu China, a jignit pe Mao Tze-dun, începând seria de înjurături chiar aici la București, a retras specialiștii sovietici din China provocând mari daune economiei chineze. Hrușciov s-a întâlnit cu J. Kennedy la Viena, chipurile să întărească prietenia. Dar, așa a vorbit cu Kennedy încât acesta, după ce s-a dus acasă, a și cerut și a obținut din partea Congresului patru miliarde de dolari suplimentari pentru înarmare.

Încă înainte de Congresul XX al PCUS, a fost alcătuită o comisie din care și eu făceam parte, cu scopul de a verifica cazurile celor condamnați pentru devieri troțchiste de dreapta. Am avut o echipă bună de cercetători care au constatat o serie de încălcări grosolane ale normelor leniniste. Din 139 de membri și membri supleanți ai Comitetului Central aleși la Congresul XVII, denumit Congresul învingătorilor, au fost împușcați 90, adică mai mult de jumătate.

Cu această ocazie, am găsit o declarație a lui Molotov în sensul că «după zdrobirea dușmanilor de clasă organizați, dușmanii trebuie căutați în partid». Astfel, au fost împușcați Tuhacevschi, Bluher și alți comandanți militari sovietici, o serie de activiști de partid, comuniști cinstiți.

Hrușciov a luat raportul Comisiei, care era obiectiv întocmit, l-a transformat după părerile lui și l-a ținut în fața delegaților la Congresul XX.

Molotov, Malenkov, Kaganovici, în loc să procedeze în mod leninist și să-și recunoască cel puțin o parte din vină, au negat totul și au încercat să-l acuze pe Hrușciov de devieri troțchiste de dreapta. Ei s-au folosit de evenimentele din Polonia și Ungaria *(din 1956, n.n.)* pentru a demonstra că acestea se datoresc raportului lui Hrușciov ținut la Congresul XX al PCUS. Eu știam ce însemna acest lucru: arestarea și împușcarea lui Hrușciov. De aceea, l-am avertizat de pericolul care plana asupra lui.

A urmat ceea ce și dvs. cunoașteți: îndepărtarea grupului lui Molotov, Malenkov și Kaganovici.

După aceasta, Hrușciov era obsedat de ideea că cineva vrea să-i ia locul. El era egoist, ambițios și îi plăcea să fie lingușit. Eu nu puteam să-i fiu pe plac, deoarece de fiecare dată îi spuneam în față ceea ce aveam de spus. Când l-am înlăturat pe Jukov, i-am spus să-l pună președinte al Prezidiului Sovietului Suprem, dar n-a vrut. L-a schimbat însă nedemocratic. Pe mine, de asemenea, m-a acuzat că vreau să-i iau locul.

Actualii conducători promovați de Hrușciov i-au învățat metodele, și mai mult decât atât, i le-au aplicat chiar lui.

Când se apropia Congresul XXIII al PCUS, Hrușciov intenționa să facă unele schimbări în conducerea partidului și mulți dintre actualii conducători și-au văzut pozițiile amenințate. La o ședință a Prezidiului, Hrușciov, mai în glumă, mai în serios, a spus: «Ce bătrâni arătați! Ar trebui să mai întinerim conducerea. Sunt elemente talentate, tinere, ca Satiukov, Adgiubei, Cervonenko».

Auzind așa ceva, foștii săi elevi l-au înlăturat fără să se găsească măcar unul care să-l sprijine.

La Plenara CC al PCUS care a hotărât schimbarea lui Hrușciov, în cadrul discuțiilor am luat cuvântul numai eu. Ei au propus să se adopte o rezoluție în care să se spună că Hrușciov a fost schimbat din motive de vârstă.

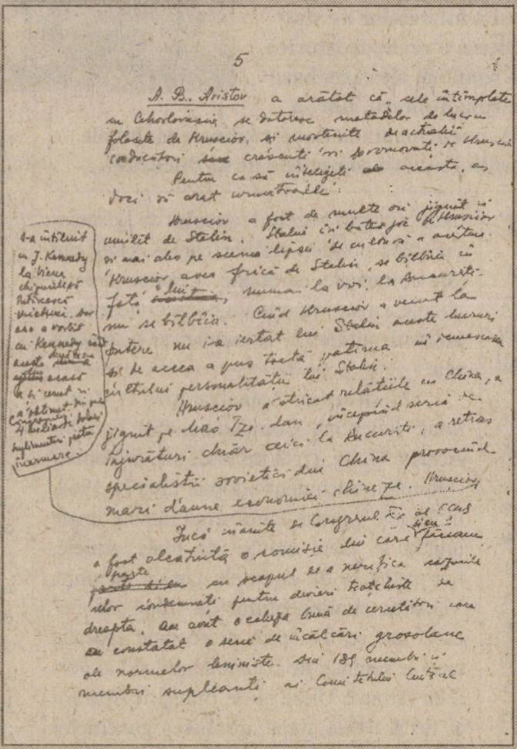

5

A. B. Aristov a arătat că cele întâmplate în Cehoslovacia se datoresc metodelor de lucru folosite de Hrușciov, și moștenite de actualii conducători ~~[illegible]~~ crescuți și promovați de Hrușciov.

Pentru ca să înțelegeți ~~[illegible]~~ aceasta, am [illegible] să arăt următoarele:

Hrușciov a fost de multe ori jignit și umilit de Stalin. Stalin își bătea joc de Hrușciov și mai ales pe seama lipsei de cultură a acestuia. Hrușciov avea frică de Stalin, se bâlbâia în fața ~~[illegible]~~ lui, numai la noi, la București, nu se bâlbâia. Când Hrușciov a venit la putere nu i-a iertat lui Stalin aceste lucruri și de aceea a pus toată patima în denunțarea cultului personalității lui Stalin.

Hrușciov a stricat relațiile cu China, a jignit pe Mao Tze-dun, începând seria de înjurături chiar aici la București, a retras specialiștii sovietici din China provocând mari daune economiei chineze. Hrușciov

S-a întâlnit cu J. Kennedy la Viena [illegible] [illegible] [illegible]. Dar [illegible] a vorbit cu Kennedy [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] a obținut [illegible] Congresului [illegible] bani suplimentari pentru înarmare.

Încă înainte de Congresul XX al PCUS a fost alcătuită o comisie din care făceam parte și eu ~~[illegible]~~ cu scopul de a verifica cazurile celor condamnați pentru devieri troțkiste de dreapta. Am avut o echipă bună de cercetători care au constatat o serie de încălcări grosolane ale normelor leniniste. Din 189 membri și membri supleanți ai Comitetului Central

Eu am spus că așa ceva e un lucru neserios, că este necesar să trecem în protocol că a fost schimbat pentru greșelile făcute.

Eu îl cunosc bine pe Brejnev. Nu e un om rău, dar e lipsit de voință, se lasă ușor influențat și sunt din aceștia care-l influențează. La Plenară, după înlăturarea lui Hrușciov, i-am spus că nu e bine să se intituleze prim–secretar, dar n-a ascultat. La Congresul XXIII, s-a intitulat secretar general.

După această Plenară, am stat de vorbă cinci ore cu Brejnev, cu care ocazie i-am explicat necesitatea de a face ceva să ne împăcăm cu China. Am avut impresia că Brejnev a fost de acord, dar a doua zi și-a schimbat părerea. Am propus ca împreună cu Iudin să merg în China și să facem ceva pentru a aplana divergențele. Brejnev a fost de acord. Dar, apoi, s-a răzgândit.

Înainte de Congresul XXIII al PCUS, am trimis conducerii sovietice o notă în care susțineam din nou necesitatea împăcării cu China. Pentru aceasta, trebuia să se recunoască greșelile comise față de chinezi, iar PC Chinez să fie invitat la Congres. Am argumentat că avem nevoie de aliați, că în ce privește aliații stăm mai prost decât în timpul celui de-al doilea război mondial. În războiul trecut, de partea noastră erau SUA, Anglia, Franța împotriva Germaniei. Acum toate aceste state plus China, Japonia sunt împotriva noastră. Nu mi-au răspuns la această notă.

Ceea ce fac, acum, în Cehoslovacia, nu duce decât la pierderea prieteniei. Există posibilitatea ca cele 14 țări socialiste să fie împreună.

Brejnev este bolnav de inimă și plămâni; fumează și nu-i displace să bea un pahar în plus. Când, recent, a fost la Varșovia, l-am întrebat: «Pe cine te bazezi, Leonid Ilici? Pe Kolea (Nikolai Podgornâi), care dă din cap? Suslov e bolnav, dogmatic, se acomodează cu orice conducere».

Să nu credeți că ei îl iubeau pe Novotny. Știm că de fiecare dată când Novotny avea greutăți acasă, venea repede la Moscova după ajutor, iar lor nu prea le plăcea acest lucru.

Trebuie să vă spun deschis că actualilor conducători sovietici nu le e frică de contrarevoluție ci de democrație. Dacă și la noi pătrunde democrația, jumătate din conducerea sovietică ar fi schimbată. Ei sunt oameni slabi, nepregătiți, cărora le e frică că se ridică alții mai talentați și le iau locul. Nu e unitate între ei. Este cea mai slabă conducere sovietică pe care am avut-o.

La Čierna, din partea noastră au participat aproape toți membrii Biroului Politic. După ce s-au întors acasă, s-a adoptat o hotărâre prin care Biroul Politic aprobă declarația de la Čierna, adică Biroul Politic aprobă Biroul Politic!

Partidul nostru, educat de Lenin, este sănătos, însă a ajuns în mâini slabe. Ei nu vor pleca din Cehoslovacia până nu-și vor atinge scopul pentru care s-au dus acolo, adică până nu vor fi înlocuiți Al. Dubcek, Cernik etc. Militarii noștri sunt experimentați. Ei au ales și ora începerii acțiunii cunoscând și caracterul cehilor.

Mai mult ca sigur că consfătuirea partidelor comuniste din noiembrie nu se va mai ține.

Referitor la ceea ce ați spus, că mâine s-ar putea să vină rândul dvs., cred că nu trebuie să vă temeți că vi s-ar întâmpla așa ceva. Aceasta este convingerea mea. Nu cred că se vor lega de dvs.

Am vorbit de mai multe ori lui Brejnev despre PCR în sens favorabil și el a fost de acord cu mine. Este adevărat, o dată, un membru al Prezidiului, a încercat să mă convingă că în România există «tendința de a alătura țara Occidentului».

Mă voi strădui să transmit acasă cele ce mi-ați spus". ■

Armata și partidul, de la „dezghet“ la „explozie“

O relație dificilă

Petre OTU*

La Congresul al II-lea al PMR (devenit, după 1965, al VII-lea; *în imaginea alăturată, un aspect din timpul lucrărilor, desfășurate la Ateneul Român*), Gheorghe Gheorghiu–Dej proclama ca o mare victorie a regimului politic — instalat sub oblăduirea armatei sovietice la sfârșitul celui de-al doilea război mondial — crearea armatei populare. „Armata populară, făurită de partidul și guvernul nostru — arăta liderul comunist — este strajă de nădejde a păcii și liniștii poporului, a independenței naționale și a intereselor de stat“. Aprecierea lui Gh. Gheorghiu–Dej reflecta o realitate istorică dramatică și anume faptul că armata română, ale cărei baze fuseseră puse de domnitori ca Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei, Alexandru Ioan Cuza, Carol I, participantă la două războaie mondiale, a suportat, după 23 august 1944, asaltul puterii comuniste de la București.

Model inadecvat

Procesul de demontare a structurilor militare tradiționale s-a realizat prin forță, mii și mii de cadre fiind înlăturate din armată, judecate, condamnate și închise. În același timp, s-a introdus, în toate segmentele vieții militare, „modelul sovietic“, în mare măsură inadecvat realităților și tradițiilor românești.

În anii următori, partidul comunist a promovat cu obstinație lozinca „unității indestructibile dintre regim și armată“, încercând să acrediteze ideea că instituția militară este unul dintre pilonii regimului politic. Lucrurile erau însă numai parțial adevărate, realitatea fiind mult mai complexă și plină de nuanțe, pe care cercetări viitoare temeinice le vor reliefa. Până atunci, propunem cititorilor o schiță a raporturilor dintre partidul comunist și armată, de la „dezghețul“ declanșat în a doua parte a deceniului șase și până la „explozia“ din 1989.

La jumătatea deceniului șase, în sfera de hegemonie sovietică a avut loc un proces de integrare militară, prin Conferința din capitala poloneză (11–14 mai 1955), unde s-au pus bazele Tratatului de la Varșovia, bloc politico–militar care a reunit opt țări comuniste europene. Crearea acestei alianțe a avut importante consecințe asupra politicii militare a României și a armatei sale.

În structura organizatorică a Tratatului, funcționa Comandamentul Forțelor Armate Unite, creat pe baza art. 5. Potrivit statutului, document adoptat abia în 1969, în Forțele Armate Unite erau incluse unele unități și mari unități de toate armele, nominalizate de armatele țărilor membre. Valoarea contingentului de trupe ale fiecărei țări se fixa prin protocoale speciale care se semnau de comandantul șef al Forțelor Armate Unite și de miniștrii Apărării ai fiecărui stat, după aprobarea guvernelor respective. În timp de pace, aceste trupe făceau parte din structura organizatorică a armatelor țărilor membre, având regimul de pregătire, organizare, dotare și sistemul de comandă așa cum era stabilit de statul respectiv. În timp de război, aceste trupe se conformau ordinelor comandantului șef al Forțelor Armate Unite, funcție îndeplinită în tot timpul existenței Tratatului de la Varșovia de către mareșali sovietici.

Înființarea acestei organizații, în condiții internaționale cunoscute, suscită încă unele întrebări. A fost ea o structură prin care Uniunea Sovietică și-a sporit posibilitățile de control asupra țărilor aflate în sfera sa de hegemonie sau una prin care sateliții Moscovei au căpătat dreptul să se exprime? Cu alte cuvinte Tratatul de la Varșovia a reflectat tăria Moscovei sau slabiciunea ei, după moartea lui Stalin? Răspunsul la această problemă va fi dat, fără îndoială, de cercetări ulterioare.

Să reținem că, puțin timp după crearea Tratatului, s-au succedat două evenimente importante: Congresul XX al PCUS (februarie 1956), unde a fost condamnat „cultul personalității“ lui Stalin și excesele care l-au însoțit, și evenimentele din Ungaria (toamna lui 1956). Revoluția ungară a fost prima mare sfidare — dacă exceptăm episodul iugoslav din 1949–1953 — venită din partea unui vasal și Moscova nu putea să permită diminuarea controlului asupra Budapestei. În același timp, evenimentele din 1956 au reconfirmat împărțirea sferelor de influență realizată de cei „trei mari“ — Churchill, Roosevelt, Stalin — între 1944–1945. Puterile occidentale n-au ajutat în nici un fel Ungaria, iar pasivitatea lor nu poate fi interpretată decât ca o aprobare dată Moscovei să-și facă ordine în regiunea aflată sub controlul său. Conducerea de la București a jucat un rol important în rezolvarea crizei maghiare, Gh. Gheorghiu–Dej lucrând la Budapesta pentru refacerea partidului comunist, iar Imre Nagy fiind „găzduit“ o vreme în România.

Conducerea de la București a tras fără îndoială concluziile necesare în urma episodului ungar. În primul rând, era necesară o anumită „reconsiderare“ a raporturilor cu puterea suzerană, care putea înlocui oricând o conducere a unui stat–satelit, dacă aceasta nu-i era fidelă. Regândirea acestor raporturi nu era însă posibilă fără sprijinul populației, care nutrea evidente antipatii față de „fratele mai mare“ și fără eliminarea acelor lideri care mai erau legați de Moscova. În consecință, în iunie 1957, au fost scoși din conducerea PMR Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, pe motiv că ei au acționat „antipartinic“. În esență, a fost vorba de faptul că cei doi, în rezonanță cu Moscova, au cerut „destalinizarea“ societății românești, ceea ce Gh. Gheorghiu–Dej și echipa sa refuza sistematic de teama pierderii puterii.

---

* Col., dr., președinte al Comisiei Române de Istorie Militară

Pe plan politic și militar, evenimentul cel mai important l-a reprezentat retragerea trupelor sovietice din România, în vara lui 1958. Motivația acceptării unui asemenea gest din partea Moscovei este fără îndoială complexă. Deși conducerea de la București a acționat de o manieră foarte abilă, hotărâtoare în adoptarea acestei decizii au fost interesele sovietice. „Episodul ungar“ șifonase destul de serios imaginea Moscovei și afectase politica de „coexistență pașnică“ pe care se angajase N.S. Hrușciov. Or, retragerea trupelor din România — care nu afecta prea mult interesele geostrategice ale URSS, deoarece statul român se învecina numai cu țări socialiste — venea să redreseze atât imaginea, cât și procesul de destindere cu celalalt bloc militar — NATO. Desigur, nu era vorba de o slăbire a controlului asupra regimului de la București și, în general, asupra țărilor din estul european, ci de o înlocuire a mecanismelor, de la unul efectiv, militar, la modalități mai subtile, de ordin economic și politic.

O nouă „glaciațiune“

Plecarea trupelor sovietice însă a fost urmată de o nouă „glaciațiune“ pe plan intern, de un val de represiune, căruia i-au căzut victimă intelectuali, țărani, muncitori, cadre militare ș.a. Legislația a fost înnăsprită (Decretele nr. 89, din 17 februarie 1958, și 318, din 21 iulie 1958, HCM 282/1958), efectivele Securității au sporit, revenind la cele din 1950–1953 (în 1958, personalul operativ al Securității era de 18.656 lucrători, dintre care aproape 10.000 de ofițeri), iar numărul arestărilor și al proceselor a crescut considerabil.

Acest nou ciclu de represiune își găsește cel puțin două explicații. Prima dintre ele ar fi aceea că autoritățile comuniste de la București au dorit ca plecarea trupelor sovietice să nu ducă la creșterea opoziției pe plan inten. A doua rezulta din dorința de a demonstra Moscovei că liderii locali sunt stăpâni pe situație și că plecarea trupelor de ocupație nu va afecta „construcția socialismului“ în România.

În același timp, Bucureștiul a urmărit și o deschidere către Occident, multiplicând contactele cu diverse capitale europene, în încercarea de a găsi o contrapondere la eventualele presiuni ale Moscovei. Aceste procese și fenomene din societatea românească au avut consecințe însemnate pe plan militar. Și aici regimul a acționat prudent îmbinând distanțarea față de linia Moscovei cu măsuri pentru păstrarea controlului total asupra forțelor militare ale țării. Inițiativele privind renunțarea la o serie de forme și metode impuse de sovietici au reprezentat un proces relativ lent, dar destul de vizibil totuși. Ele au vizat o problematică diversă: structurile organizatorice, pregătirea cadrelor și instruirea trupelor, învățământul militar, înzestrarea și dotarea cu armament și tehnică militară, simbolistica militară etc. Iată, de exemplu, o serie de mari unități și-au reluat denumirile pe care le-au avut până în anii 1945–1947: Divizia 9 infanterie; Divizia 49 infanterie; Divizia 2 infanterie; Divizia 63 infanterie; Divizia 18 infanterie; Divizia 35 infanterie.

În 1959, s-a încheiat acțiunea de contopire a celor patru mari instituții de învățământ militar superior (Academiile Militare de Stat–Major, Militară–Politică, a Spatelui, Tehnică) într-una singură, Academia Militară Generală, cu facultăți și secții de co-

(continuare în p. 39)

Capii Armatei Române* (1947–1989)

- **Emil Bodnăraș** (20 decembrie 1947–3 octombrie 1955)
- **Leontin Sălăjan** (3 octombrie 1955–1 septembrie 1966)
- **Ion Ioniță** (1 septembrie 1966–19 iunie 1976)
- **Ion Coman** (19 iunie 1976–29 martie 1980)
- **Constantin Olteanu** (29 martie 1980–17 decembrie 1985)
- **Vasile Milea** (17 decembrie 1985–22 decembrie 1989)

* În anii de referință, Ministerul s-a numit, pe rând: de Război, Apărării Naționale, Forțelor Armate și, din nou, al Apărării Naționale

(În imagine, Emil Bodnăraș, la o ceremonie militară desfășurată la Craiova, la începutul anilor '50)

● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ●

Prin amabilitatea familiei regretatului CORNELIU MĂNESCU (n. 6 februarie 1916, Ploiești–m. 26 iunie 2000, București), fost ministru de Externe al României (1961–1972) și primul diplomat provenit dintr-o țară comunistă ales ca președinte al unei Sesiuni (în cazul de față, cea de-a XXII-a, 1967–1968) a Adunării Generale a ONU, revista noastră a intrat în posesia unor fotografii inedite până în acest moment, veritabile documente în imagini. Le reproducem aici, cu precizarea că instantaneele de față vin, în felul lor specific, să completeze informațiile furnizate publicației noastre de către Corneliu Mănescu referitoare la vizita întreprinsă, în fruntea unui colectiv artistic al Casei Centrale a Armatei, în RP Chineză (v. „Dosarele Istoriei“, an. II, nr. 6/11, 1997, p. 37–41).

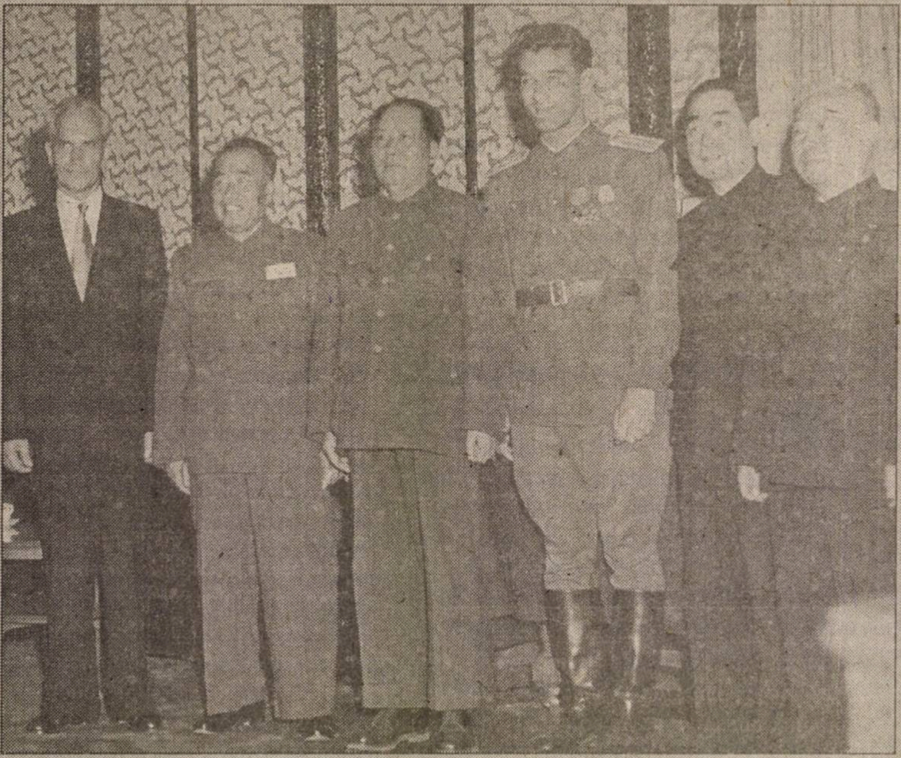

Beijing, 1953 — primire la „Marele Cârmaci“: Corneliu Mănescu (în uniformă de colonel al armatei române, croită — în spiritul anilor de atunci— după model sovietic), flancat de Mao Zedong (1893–1976) și Zhou Enlai (1898–1976; prim–ministru, 1949–1976, și ministru de Externe, 1949–1958). Primii doi din stânga— Rudenko, ambasadorul RPR în capitala chineză, și Zhu De (1886–1976; conducătorul Armatei Roșii Chineze, din 1931; organizator al „marșului cel lung“, 1934–1936; în 1955, avea să fie înaintat la gradul de mareșal).

Flori pentru artiștii militari români din partea copiilor chinezi *(sus)*; C. Mănescu se adresează gazdelor dintr-un oraș în care au poposit mesagerii armatei române *(dreapta)*.

mandă, stat–major și tehnică. Existența a patru academii nu avea justificare nici în tradițiile armatei române și nici în necesitățile ei postbelice, acest fapt constituind o expresie a introducerii modelului sovietic în învățământul superior militar românesc.

Tot în 1959, fără prea multe discuții în diverse foruri și fără prea multă publicitate, prin decretul prezidiului MAN nr. 381, din 1 octombrie, s-a renunțat la 2 octombrie ca zi a armatei și s-a înlocuit cu 25 octombrie. Prima fusese impusă, în 1950, ea fiind data la care pe teritoriul URSS s-a constituit, în 1943, din prizonieri români, Divizia „Tudor Vladimirescu", mare unitate care mult timp fost considerată drept „nucleul armatei populare". Ziua de 25 octombrie avea alte semnificații, la acea dată marile unități române, împreună cu cele sovietice, eliberând ultimele două localități din vestul țării, Carei și Satu Mare, anulându-se, *de facto*, Dictatul de la Viena, din 30 august 1940.

În decretul menționat se aprecia că această zi „este o sărbătoare militară și populară. Ea este zi de repaus pentru militari și se sărbătorește în armată potrivit regulamentelor militare și ordinelor ministrului Forțelor Armate".

În iulie 1959, s-a adoptat o altă măsură semnificativă — reînființarea corpului de subofițeri. Acesta fusese desființat, la 14 iulie 1950, și înlocuit cu „corpul sergenților și cartnicilor" ce includea atât sergenți în termen, cât și sergenți reangajați. Sistemul nu a dat rezultate, mai ales că nivelul tehnic al armatei a crescut. În perioada inițială, au fost integrați în acest corp „sergenții" reangajați în activitate, însă din anul următor s-au creat școli de subofițeri cu durată de doi ani și școli de maiștrii cu durată de trei ani.

Anul 1960 reprezintă o nouă etapă a acestor mutații care și-au propus să elimine o parte din accesoriile modelului sovietic impus în organizarea militară a țării, între 1945–1950. Măsurile care s-au adoptat au vizat structurile organizatorice, procesul de instruire a trupelor, dar mai ales statutul corpului de cadre al armatei, în această direcție putându-se vorbi chiar de o „nouă epurare" care s-a adăugat celorlalte două realizate, în anii anteriori.

În ceea ce privește structurile organizatorice, s-a renunțat la sistemul regiunilor militare, introdus prin legislația din 1947 și importat de la sovietici. În locul acestora s-au constituit mari unități operative de tip armată, realizându-se un coeficient sporit de mobilitate a trupelor și o mai mare flexibilitate în exercitarea actului de conducere. Trebuie spus că o asemenea măsură se înscria parțial în tradițiile militare românești, deoarece armatele nu au existat decât ca structuri operative pe timp de război, la pace funcționând corpurile de armate cu o structură mixtă, operativă și teritorială.

Tot în domeniul structurilor militare trebuie menționată și transformarea diviziilor de infanterie în divizii mecanizate, fapt ce a generat o schimbare de fond în trupele de uscat, care și-au sporit caracterul tehnic.

Rămânând în domeniu, trebuie spus că în acel an a continuat acțiunea de desființare a trupelor de vânători de munte, proces început în anii anteriori și care se va finaliza în 1961. Vânătorii de munte, armă de elită în armata română, s-au reînființat, în 1964.

Sărbători militare și populare

În 1960, s-a continuat acțiunea de reevaluare a tradițiilor militare românești. După stabilirea zilei 25 octombrie ca zi a armatei, prin Decretul nr. 203, din 14 iunie 1960 s-a decis ca anual să se sărbătorească „Ziua Aviației" (în a treia duminică a lunii iunie) și „Ziua Marinei" (în prima duminică a lunii august), acestea fiind considerate sărbători militare și populare.

De asemenea, autoritățile centrale au cerut prin diverse documente să fie popularizate unele tradiții militare românești și să se treacă la amenajarea unor puncte muzeistice în unitățile militare. Deși aceste măsuri aveau un caracter timid și parțial, ele reprezentau totuși o desprindere față de sufocantul model sovietic care a funcționat până atunci.

Măsuri importante s-au adoptat în domeniul cadrelor permanente al căror număr a suferit o nouă reducere. Biroul Politic al CC al PMR a hotărât, la 31 martie 1960, reducerea efectivelor MApN și MAI. Această decizie a fost motivată de introducerea tehnicii de luptă moderne și a armamentului perfecționat care au generat un surplus de cadre, mai ales a celor care nu aveau o pregătire tehnică corespunzătoare. Au fost trecuți în rezervă 2.512 ofițeri, 112 subofițeri, 1.100 angajați civili, mulți dintre aceștia provenind de la armele care au devenit excedentare, cum ar fi artileria și marina. Din ofițerii disponibilizați, numai 639 aveau drept de pensie. Pentru autorități, a fost însă un prilej nimerit de a declanșa o campanie intensă ce trebuia să ilustreze, în concepția inițiatorilor, stabilitatea regimului, cât și vocația lui pașnică, non–agresivă. Motivul invocat pentru această reducere era doar parțial adevărat. În perioada impunerii modelului sovietic în organizarea militară, vechile cadre ale armatei erau considerate, în mare măsură „reacționare", „dușmane ale poporului", impregnate de „spiritul naționalist" etc. În consecință, ele au fost rapid epurate. Cum autoritățile aveau nevoie de cadre permanente, criteriile de selecționare, formare și promovare au fost radical modificate, pe primul plan punându-se devotamentul față de regim, în detrimentul pregătirii profesionale, nivelului de cultură și competenței.

Printre măsurile adoptate au fost și renunțarea la obligativitatea studiilor secundare și a bacalaureatului pentru admiterea în învățământul militar. Nivelul de pregătire a ofițerilor s-a redus, fapt ce a avut consecințe negative în procesul de instruire. Modernizarea forțelor armate, sporirea gradului de tehnicitate și o anumită stabilitate a regimului au modificat perspectivele cadrelor permanente. Devotamentul față de cauză nu mai era suficient, el trebuind să fie dublat și de o competență cât mai ridicată. În același timp, reducerea a fost folosită și ca o modalitate de a elimina din armată acele elemente care s-au dovedit din mai multe puncte de vedere incomode sub raport politic.

Noua restructurare a corpului de cadre a fost dublată de adoptarea de către Biroul Politic, în ședința din 20 aprilie 1960, a unui nou statut al Corpului ofițeresc. Documentul aducea o serie de noutăți față de reglementările anterioare. Astfel, s-a prelungit cu un an stagiul în grad pentru locotenenții majori, căpitani, maiori și locotenenți–colonei. În vechiul statut, un nou ofițer ajungea locotenent–colonel după

22 de ani (inclusiv școala militară). În noul statut, acest termen era de 26 de ani. De asemenea, înaintările în grad urmau să se facă o dată pe an, prin ordinul ministrului Apărării Naționale. Procedeul de până atunci de a se face avansări în tot cursul anului a fost necorespunzător, înregistrându-se destule abuzuri. S-a înscris și obligativitatea ca pentru înaintarea la gradul de maior și de colonel să se dea un examen, iar notarea ofițerilor trebuia să se facă anual și nu ca până atunci, la un interval de doi–trei ani. O prevedere foarte importantă era aceea ca la admiterea în școlile de ofițeri, candidații trebuiau să aibe studiile liceale terminate și diploma de maturitate. Pentru controlul cadrelor, Ministerul Forțelor Armate a căpătat dreptul de a putea retrage gradele militare până la cel de soldat „pentru fapte incompatibile pentru calitatea de ofițer“.

Conținutul învățământului militar a fost diversificat, introducându-se materii noi, cum ar fi de pildă: istoria, geografia României, limba latină etc. Limba rusă și-a diminuat ponderea în planurile și programele de învățământ, trecându-se la studierea și a altor limbi de circulație internațională — franceza, engleza, italiana. A scăzut sensibil și numărul celor trimiși la studii și specializări în URSS, ponderea cea mai importantă revenind, treptat, cadrelor pregătite în țară.

Pentru a reduce dependența față de URSS în materie de armament și tehnică de luptă, în aprilie 1968, CC al PCR a decis să pună bazele unei industrii militare proprii. De asemenea, Ministerul Forțelor Armate a început unele programe de colaborare în domeniul producerii de tehnică de luptă și armament cu țări socialiste, nemembre ale Tratatului de la Varșovia, cum ar fi RSF Iugoslavia și RP Chineză.

Deși, față de perioada anilor '50, s-a remarcat și în armată ca și în întreaga societate, un climat de relaxare, partidul comunist nu a slăbit controlul asupra ei. Iată, de exemplu, în 1964, în locul Direcției Superioare Politice a Armatei, la nivel central și a secțiilor politice de la comandamente și mari unități s-a creat Consiliul Politic Superior și consiliile politice. A fost numai o schimbare de formă, întrucât atribuțiile organelor politice au rămas, în esență, aceleași.

„Invazia frățească“

Primăvara de la Praga și invazia celor cinci țări membre ale Tratatului de la Varșovia sunt subiecte relativ bine cunoscute *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 5/21 și 8/24, 1998)*. În timpul acestor evenimente, România a adoptat o poziție aparte, N. Ceaușescu sprijinind, cel puțin declarativ, reformele declanșate de „echipa Dubcek“ și condamnând în termeni severi invadarea Cehoslovaciei, la 21 august 1968.

A existat însă și un pericol de invadare a României de către Uniunea Sovietică? Răspunsul definitiv la această întrebare foarte importantă rămâne să fie dat de cercetările viitoare, părerile istoricilor fiind împărțite. Cert este că evenimentele din Cehoslovacia au evidențiat slăbiciuni evidente ale organismului militar românesc. Țară de linia a doua în cadrul Tratatului de la Varșovia, România avea sarcini de intervenție pe direcțiile strategice de vest și sud. Evenimentele din august 1968 au arătat însă că direcția strategică de est era complet neacoperită cu forțe, exact acolo unde pericolul era cel mai mare. De asemenea, armata română s-a găsit într-o dependență periculoasă față de URSS în ceea ce privește armamentul și tehnica de luptă. Din acest punct de vedere, capacitatea ei de reacție era considerabil diminuată.

În consecință, Ceaușescu a inițiat o serie de măsuri imediate, prin care se spera ca o posibilă invazie sovietică să fie descurajată. Astfel, la 21 august 1968, au fost create Gărzile patriotice și s-a constituit un nou corp de armată în zona de est a țării, care să interzică în principal „Poarta Focșanilor“, tradiționala direcție de pătrundere a armatelor ruse. Ulterior, în această zonă s-a înființat o divizie mecanizată.

Bucureștiul a luat și alte măsuri pentru a păstra controlul asupra forțelor armate dintre care amintim: hotărârea ca armata să nu mai participe cu trupe la aplicațiile desfășurate pe teritoriul altor țări; desfășurarea pe teritoriul național numai a aplicațiilor de comandament și pe hartă, fără trupele aliaților; neacceptarea tranzitării teritoriului românesc de către trupe străine sau a survolării spațiului aerian de către aeronave străine, fără o prealabilă aprobare a autorităților române; încetarea trimiterii de ofițeri și de generali la studii în școlile și academiile sovietice, pregătirea acestora realizându-se numai în țară. De altfel, dacă la începutul anilor '60, studiile în URSS reprezentau o condiție *sine qua non* pentru promovare în grade și funcții, de la mijlocul deceniului șapte, militarii din această categorie au fost înlăturați treptat din

August 1968: Flăcări și fum pe străzile Pragăi: invazia a început...

Corpul de comandă al armatei române în vremea ministeriatului g-ralului col. Constantin Olteanu

funcțiile de decizie. S-a hotărât ca în toate aplicațiile de comandament să se lucreze cu inamic nenominalizat, iar directiva anuală a comandantului–șef al Forțelor Armate Unite a fost considerată drept o recomandare, marile unități române fiind subordonate comandamentului militar național.

În paralel cu aceste eforturi, România a promovat o largă deschidere și pe linie militară, întreținând relații cu țări din afara alianței, inclusiv cu cele membre ale Pactului Nord–Atlantic. Iată, de exemplu, în 1958, armata română avea 12 birouri de atașați militari în străinătate. Aproape două decenii mai târziu, respectiv în 1977, erau acreditați în străinătate atașați militari în 48 de țări, dintre care 30 cu reședință permanentă și 18 prin extinderea acreditării. Dintre acestea, 12 erau membre NATO. În 1977, s-a atins cea mai amplă reprezentare a armatei române din istoria ei modernă. Concomitent, nave militare străine, între care și americane, inclusiv din Flota a VII-a, au vizitat porturile românești.

Din punct de vedere legislativ și organizatoric se remarcă Legea 14/1972, care a statuat un sistem ce materializa gândirea militară a epocii, concretizată în formula războiului popular „împotriva oricărei agresiuni care ar aduce atingere suveranității și integrității teritoriale a statului român“. El cuprindea armata, Gărzile patriotice, în care erau incluși toți cetățenii valizi, bărbați și femei, detașamentele de pregătire militară a tinerilor sub 19 ani, trupele Ministerului de Interne, alte formațiuni etc.

Din acest punct de vedere, România a reprezentat un caz mai puțin întâlnit, deoarece ea avut o doctrină proprie în condițiile în care era membră a unei coaliții politico–militare, trebuind să se supună și doctrinei alianței. Referitor la acest din urmă aspect, problema doctrinei Tratatului de la Varșovia a făcut obiectul a numeroase discuții, de-a lungul anilor reușindu-se să se ajungă la o formulă convenabilă pentru toți abia la 29 mai 1987, când, la Berlin, s-a adoptat documentul intitulat „Cu privire la doctrina militară a statelor participante la Tratatul de la Varșovia“. El nu a mai avut nici un rol deoarece la sfârșitul deceniului nouă comunismul, ca sistem politic, s-a prăbușit.

După opinia noastră, formula războiului popular adoptată de regimul de la București, după „invazia frățească“ din Cehoslovacia, a reprezentat o modalitate de descurajare a unor eventuale intenții agresive venite din partea Tratatului de la Varșovia, din care România făcea parte. Cum sistemul „războiului popular“ nu a fost pus în practică niciodată este greu de estimat eficiența lui.

Criză fără ieșire

Măsurile adoptate de liderii români au dus la o liberalizare de scurtă durată a regimului politic intern. De la mijlocul deceniului opt, s-au făcut simțite efectele cultului personalității lui Ceaușescu, ceea ce a avut consecințe negative și asupra armatei. Relațiile dintre organismul militar și partidul comunist au fost dintotdeauna complexe. În perioada preluării controlului politic, comuniștii au văzut în armată un adversar redutabil pe care s-au străduit și au reușit să-l demoleze. Ulterior, partidul a căutat să-și făurească un organism fidel, dar pe care l-au supravegheat atent. Măsurile de liberalizare întreprinse au avut ca efect sporirea gradului de profesionalizare a armatei, a spiritului de corp, creșterea nivelului de instruire, de cultură a corpului de cadre, fapt care nu a convenit liderilor comuniști, lui Ceaușescu, în special. Prin urmare, s-a încercat sporirea controlului asupra armatei, folosindu-se mai multe pârghii, între care un rol important l-au avut organele de partid și cele de contrainformații, ultimele fiind subordonate Ministerului de Interne. N. Ceaușescu a devenit comandant suprem, preluând treptat o serie de atribuții ce reveneau departamentului de resort și Marelui Stat Major (dreptul de a numi în funcție, de a acorda grade superioare, alocarea unor resurse financiare etc)

Pe fondul sporirii dificultăților economice, regimul a folosit masiv armata în economia națională aceasta devenind una dintre misiunele sale de bază. În acest mod se deturna organismul militar de la misiunile specifice, efectivele oștirii devenind o forță de muncă ieftină, menită să acopere deficitul de personal din unele domenii ale economiei cum ar fi minerit, construcții, agricultură etc.

În cadrul MApN s-a creat Direcția Lucrări în Economia Națională (DLEN), care coordona întreaga activitate privind participarea militarilor în economie. În 1989, unitățile special constituite în acest scop se ridicau la 89.000 de militari

De asemenea, în cadrul sistemului de „economii“, armatei i-au fost reduse treptat resursele alocate. În 1968, cheltuielile militare ale României se ridicau la 551 milioane de dolari (3,0% din PIB). Ele au cunoscut o creștere constantă, ajungând, în 1980, la 1.715.000.000 de dolari (1,7 % din PIB). De la această dată, cheltuielile militare au scăzut constant ajungând între 1988–1989 la suma de 1.133.000.000 –1.134.000.000 de dolari.

Importante schimbări au fost operate și în formarea și promovarea cadrelor, regimul revenind la practcile din anii '50 când au prevalat criteriile de clasă și de loialitate față de factorul politic în dauna celor profesionale. În anii '80, în întreg sistemul învățământului militar s-a impus pratica recrutării viitoarelor cadre active în special din rândul „muncitorilor". Aceștia beneficiau de un examen de admitere separat, iar la repartiție erau preferați în posturile de conducere cele mai importante, deși pregătirea lor nu era întotdeauna la un nivel ridicat.

Acest lucru a afectat nivelul de pregătire a corpului de cadre și a produs multe nemulțumiri. Din 1984 până în 1989, N. Ceaușescu nu a mai avansat nici un ofițer la gradul de general, iar practica nenumirii pe funcții s-a extins. La 23 august 1989, 2.152 de ofițeri nu au mai fost înaintați la gradul următor, deși îndeplineau condițiile prevăzute de lege.

O dată cu accentuarea cultului personalității lui Ceaușescu, nemulțumirea în armată s-a extins, ea nemaifiind o instituție sigură pentru regim. Au început să apară unele acțiuni opoziționiste, cum ar fi de pildă cea cristalizată în jurul lui Ion Ioniță, fostul ministru al Apărării Naționale.

Temător pentru soarta regimului său, Ceaușescu a urmărit eliminarea acestui gen de acțiuni în rândul armatei. Vom ilustra această idee cu cazul generalului–colonel Constantin Olteanu, care ca ministru al Apărării Naționale a efectuat, la începutul lui decembrie 1985, o vizită la Moscova, unde a fost primit cu onoruri care depășeau protocolul obișnuit pentru asemenea ocazii. El a avut și o întrevedere cu Mihail S. Gorbaciov, noul lider sovietic, care începuse să lanseze programul său reformist. La întâlnire, despre care g-ralul C. Olteanu, în memoriile sale recent apărute, nu oferă prea multe detalii, nu a participat fratele conducătorului român, g-ralul Ilie Ceaușescu, membru al delegației. La sosirea în țară, g-ralul C. Olteanu a fost schimbat din funcție pe neașteptate și fără a se oferi explicații, fiind mutat primar general al Capitalei.

Concomitent, organismele politice și de contrainformații, aflate în subordinea directă a partidului, și-au sporit controlul asupra armatei. Aceste fenomene s-au răsfrânt negativ asupra capacității de luptă și moralului, armata devenind o instituție „nesigură" pentru regim, așa cum fusese considerată și în momentul preluării puterii de către comuniști.

În 1989, a existat în armată o stare de spirit de profundă nemulțumire față de regim, marea majoritate a corpului de cadre fiind convinsă de necesitatea unor schimbări radicale în viața societății românești. Atitudinea armatei a fost, de altfel, unul dintre factorii cei mai importanți ai victoriei revoluției din decembrie 1989, oștirea fiind instituția fundamentală în jurul căreia s-au costituit structurile noii puteri. ■

G-ral col. Constantin Olteanu (al patrulea din dreapta), ministrul Apărării Naționale, la o ceremonie oficială, alături de alți generali și ofițeri din corpul de conducere al armatei

• România comunistă în evocări memorialistice inedite •

1

Drumul spre independență (1961–1964)

Dumitru LAZĂR

Argumente și dubii

Vizita în URSS, în anul 1961, a unei delegații oficiale conduse de Gheorghiu–Dej e apreciată de I.Gh. Maurer ca nepunând probleme deosebite. Am însoțit această delegație în calitate de expert. (Eram șeful sectorului ce se ocupa de relațiile cu toate partidele comuniste din lume, din Secția Externă a CC al PMR.) Nu-mi aduc aminte să fi apărut elemente ieșite din comun. La timpul respectiv, conducerea PMR nu se distanțase în mod vizibil de PCUS, în special privitor la problemele mișcării *(comuniste mondiale, n.n.)*, ba dimpotrivă, era aproape în totalitate de acord cu PCUS. La consfătuirea închisă de la București a 12 partide din țările socialiste, la consfătuirea deschisă de la Moscova a 81 de partide din toată lumea și la Tratatul de la Varșovia — ca să mă rezum la acestea —, conducerea PMR era, pe fond, în acord cu PCUS și celelalte partide ce erau de partea PCUS. La consfătuirea de la București, am participat pe tot parcursul. Despre cea de la Moscova, am fost informat destul de bine întrucât trebuia să vizitez ambasadele noastre din China, Vietnam, Coreea de Nord, Indonezia și Birmania pentru a expune personalului acestora poziția PMR la acea consfătuire. Puncte principale ale vizitei erau Beijing și Hanoi. De ce? PC Chinez avusese deja propriile puncte de vedere și le expusese la Moscova, dar nu avusese de partea sa decât pe reprezentanții PM din Albania, plus unele partide cu pondere minoră din țări capitaliste. Ho Și Min, care condusese delegația vietnameză la consfătuire, încercase să împace cele două linii, respectiv a PCUS și a PC Chinez. Ai noștri l-au catalogat drept oportunist, împăciuitorist. Așadar, misiunea mea principală era, la Beijing și la Hanoi, să explic atitudinea celor două partide și, mai ales, atitudinea PMR față de pozițiile lor. Asta cu atât mai mult, cu cât în ambele țări ambasador era Barbu Zaharescu, vechi ilegalist și autor al faimosului curs de economie politică după care se preda și se învăța în întreaga țară. Telegramele expediate de el acasă, referitoare la politica susținută de PC Chinez, indicau o mai mare înțelegere și poziția aceasta a lui nu putea să nu aibă o anume influență la București. În ce mă privește, atunci eu împărtășeam argumentele conducerii românești. Aveam propriile dubii, dar încă nu le împărtășeam altora. Neputând să mă cazez la ambasadă, mi s-a rezervat o cameră la un hotel pe aceeași stradă cu ambasada. Mi-am lăsat valiza acolo și m-am dus la ambasadă să-mi fac, împreună cu ambasadorul și secretarul de partid, programul. Când m-am întors la hotel, am observat că se umblase la valiză. (Pusesem deasupra câteva fire de păr și nu le-am mai găsit la locul lor.) Eram, de altfel, conștient că așa se va întâmpla. Chinezii știau, se vede, de ce venisem eu. Dar nu aveam nimic compromițător în valiză, anumite notițe le aveam asupra mea și aveam pașaport diplomatic, iar acele notițe nu conțineau nimic în plus față de intervențiile reprezentanților PMR la consfătuirea de la Moscova.

Mi-am stabilit un fel de cartier general la Beijing, de unde m-am deplasat la Phenian și Hanoi. În Coreea de Nord, unde am stat o săptămână, nu s-au ridicat probleme deosebite în urma expunerilor mele, iar la Hanoi, unde din cauza timpului nefavorabil a trebuit să zăbovesc două săptămâni, a fost nevoie ca în expunerile mele să mă opresc mai mult asupra percepției de atunci a PMR în legătură cu poziția lui Ho Și Min. Ce ar fi altceva de relatat despre aceste vizite? În Coreea de Nord, erau încă vizibile urmele războiului dintre cele două Corei, de fapt dintre americani și unii aliați ai lor, sub „steagul ONU“, și Coreea de Nord, înarmată puternic de URSS și cu participarea „voluntarilor“ chinezi.

Sosim aici azi, 29.I.1998, și e greu să nu evoc participarea mea, în 1961, deci exact acum 37 de ani, la serbarea Noului An Chinezesc, asiatic, care a avut loc la Hanoi. Împreună cu Ion Radu, secretar I al ambasadei, am intrat în mulțimea de pe străzi, am admirat coloritul deosebit și exuberanța acesteia. Era unul din momentele ce nu se uită. A-l descrie acum și aici ar însemna să redau o imagine palidă în comparație cu cele ce pot fi văzute azi pe ecranele televizoarelor noastre și ale altora.

Nu era treaba mea să întreprind ceva în ceea ce privește relațiile bilaterale cu țările pe care le vizitam, dar în Vietnam, unde șederea mea s-a prelungit, am vizitat la Haifong, nu departe de Hanoi, șantierul unei viitoare fabrici de ciment ce se construia cu asistență românească. Am avut, de asemenea, discuții îndelungate

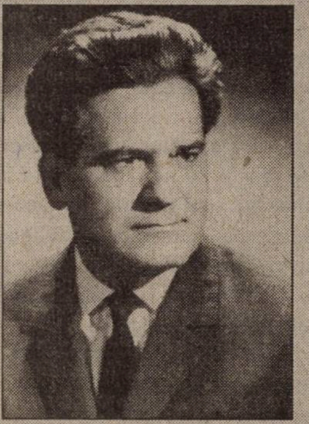

Dumitru Lazăr s-a născut la 20.II.1928, în com. Rătești, jud. Argeș. A urmat cursul școlar în comuna natală, apoi la Școala de elevi meseriași „Grivița“ București (1943–1947). În perioada 1949–1951, a urmat cursurile Școlii speciale de 2 ani, după care, pe cele ale Institutului de Relații Internaționale (absolvit în 1953, cu diplomă de merit). A fost asistent și lector universitar la același institut (1953–1956). Între anii 1956 și 1972, a lucrat în calitate de referent, șef sector și șef adjunct al Secției Externe al CC al PMR/PCR, după care a îndeplinit funcția de ambasador al RSR în Suedia (1973– 1975). Timp de peste un deceniu (mai 1978–octombrie 1989), a fost director adjunct și director al Direcției de Relații cu Străinătatea din Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

N.S. Hrușciov, aplaudat de tovarășii români în timpul vizitei oficiale în România, din 18–25.VI.1962

cu doi specialiști de la stațiunea Fundulea ce se aflau atunci în Vietnam (în calitate de consilieri în domeniul agriculturii). Unul dintre ei a devenit mai târziu, mult mai târziu, președintele Academiei de Științe Agricole.

Am stat la Beijing o săptămână. Ședințele cu personalul ambasadei au durat mai mult, întrebările ce mi s-au pus au fost mai numeroase, răspunsurile mele mai elaborate. Ambasadorul Barbu Zaharescu și alți membri ai oficiului diplomatic erau la curent cu tezele și aprecierile PC Chinez. Întrebările lor erau mult mai concrete și, de ce să nu recunosc, informațiile de care dispuneau, din presa chineză și din propriile lor contacte cu oficiali chinezi și membri ai Corpului Diplomatic din Beijing, erau suficient de bogate și uneori le întreceau pe ale noastre. Eu eram însă avantajat de faptul cunoașterii pozițiilor chineze la Consfătuirea de la Moscova și, cu precădere, a aprecierilor conducerii PMR asupra acestora. Un lucru fundamental ce trebuie să fie reținut însă este acela că, spre deosebire de trecutul nu prea depărtat, în poziția română față de chinezi nu era nimic fanatic, intolerant, se prefigura deja postura de participanți la dialog. Când în discuțiile noastre se întrevedea un început de impas, eu aveam formula ce mă scotea din toate încurcăturile, spunând că asta e poziția conducerii PMR. Nu pot spune însă că l-am convins pe ambasador, dar nici el nu a insistat pe ideile pe care și le formase. Aștepta o ocazie de a veni acasă și de a discuta cu oameni din conducerea pe care îi cunoștea.

Sărăcie lucie, trai mizer

Ceva deosebit mi s-a întipărit în minte din această vizită în China. E vorba de sărăcia lucie ce domnea atunci în China, de traiul mizer al oamenilor ce îl vedeai la fiecare pas. Acest fenomen devenise și mai pregnant după ce sovieticii, la comanda lui Hrușciov, își retrăseseră aproape toți specialiștii. Din acest exemplu, cu urmări dintre cele mai nefaste, ca și din altele de acest fel, a apărut o teză care era des invocată și pe bună dreptate: divergențele ideologice nu trebuie să afecteze relațiile pe linie de stat. Dar te puteai pune cu sovieticii? Ei procedau tot cum voiau, adică într-un fel mai simplu spus: vă arăt eu vouă! Nu este vorba că acei specialiști erau de neînlocuit, dar proprii specialiști nu se formaseră încă, iar pe cei vechi nu-i puteai folosi întrucât trebuia să demonstrezi că te descurci fără ei. Pe cei din Vest nu-i puteai chema, deoarece relațiile cu respectivele țări erau ca și inexistente. Dacă reluai raporturile economice cu țările occidentale, așa cum a început să procedeze România în anii '60–'70, ți se spunea că te dai cu capitaliștii sau, și mai rău, că îți vinzi sufletul capitalismului...

Turistic vorbind, deși mai repede e vorba de istorie, de neuitat pentru mine a rămas vizitarea Marelui Zid chinezesc.

De la Beijing am plecat la Rangoon, capitala Birmaniei. Deasupra Chinei ne-a prins o furtună puternică și avionul i-a făcut cu greu față, aproape că îmi luasem adio de la viață. În total, eram trei pasageri: eu și doi lideri sindicali din Cehoslovacia. A fost o aterizare forțată pe un aerodrom chinez, am stat o noapte într-un oraș chinezesc. Cu greu au găsit ceva să ne dea să mâncăm. N-am putut mânca ce mi s-a oferit. A doua zi, vremea și-a revenit și am plecat la Rangoon, unde am ajuns teferi, dar speriați.

Am fost primit de singurul diplomat al ambasadei, Ionescu, pe care îl cunoșteam din țară. Aici, n-am mai făcut ședință, explicându-i ce a fost la consfătuirea de la Moscova fie în ambasadă, fie pe drumurile noastre prin oraș sau spre o plantație de arbori de cauciuc pe care am vizitat-o. Am vizitat aproape toate pagodele principale din oraș.

De la București a sosit vestea formării noului guvern român, în frunte cu I.Gh. Maurer, și cu Corneliu Mănescu la MAE. Despre Maurer știam lucruri generale, printre care acela că fusese ministru de Externe, iar despre Mănescu că exercitase funcția de ambasador la Budapesta. Ionescu, singurul diplomat la Rangoon, fecior al lui Marin Florea Ionescu, care mi-a dat vestea, s-a exprimat negativ despre cei doi, în sensul că acele demnități trebuiau date unor foști ilegaliști adevărați. N-am comentat cele spuse de el, dar nici nu le-am spus celor de la București.

Am plecat apoi la Jakarta, unde pe aeroport am avut surpriza să mă recunoască Aidit, secretarul general al PC Indonezian, pe care îl însoțisem într-o vizită în țara noastră, împreună cu Bujor Almăjan, pe atunci ministrul Minelor și membru al CC al PMR. Aidit era acolo să-l primească pe Sukarno, președintele Indoneziei, care urma să vină dintr-o vizită efectuată peste hotare. Discuția mea cu Aidit a fost exclusiv protocolară.

Tot pe aeroport, mi s-a făcut cunoștință cu o nepoată a lui Sukarno, prietenă cu diplomații noștri. Respectivii diplomați, trei la număr, îmi fuseseră colegi sau studenți la IRI (Institutul de Înalte Studii Politice și Administrative), transformat apoi în Institutul de Relații Internaționale, care se afla sub îndrumarea MAE, dar, mai ales, a CC al PMR. În acel timp, raporturile noastre cu Indonezia erau cordiale și prietenești. Și la Jakarta am stat o săptămână. Ambasador era Pavel Silard. Era acolo și o agenție economică, precum și câțiva petroliști români care acordau ajutor celor indonezieni.

Expunerile mele în fața membrilor ambasadei nu au produs reacții deosebite care să merite a fi menționate; ei au luat act de poziția PMR la Consfătuirea de la Moscova și au aprobat-o.

Şeful agenţiei economice era un fost inginer ceferist cu care m-am înţeles bine, mai cu seamă după ce i-am spus că şi eu fusesem ceferist. Mi-a dat să beau Coca Cola şi m-a rugat să-i spun dacă simt în ea „otrava imperialistă“. Mi-a plăcut băutura respectivă, deşi nici acum nu mă dau în vânt după ea...

Drumul Jakarta–Bucureşti a fost destul de întortocheat şi dificil: Singapore, Madras, Bombay, New Delhi, Moscova, Bucureşti. Noutatea cea mai agreabilă a fost şederea de două zile la New Delhi, vizitarea oraşului, întâlnirea cu foşti colegi sau studenţi, convorbirea cu N. Cioroiu, ambasadorul nostru în India.

Vizita a durat în total două luni, prilej ce mi-a permis să văd o altă lume, diferită aşa de pregnant de cea de la noi şi de cea europeană. Ea a lăsat urme asupra mea ca om şi ca expert la Secţia Externă a CC al PMR. Mă consideram mai bogat şi mă consider şi acum la fel, civilizaţia veche şi străveche a acelor ţări nemaireducându-se doar la cele citite. Este, de acea, inutil, cred, să mai spun că înţelegeam mai bine lupta ce se desfăşura în Asia, Africa, America Latină pentru a scăpa de colonialism, pentru independenţă şi o viaţă mai bună, că noţiunile de echitate şi dreptate socială căpătau un conţinut mai profund.

Dar câte urmări şi câte noi sensuri ale vieţii însăşi şi ale raporturilor internaţionale din acea vreme şi de după aceea îşi făceau simţită prezenţa în gândirea mea!

O vorbă „colorată“ şi urmările ei

Şi alte evenimente din anul 1961 merită reţinute. Primul se referă la vizita oficială în Ungaria a unei delegaţii de înalt nivel, condusă de Gheorghiu–Dej. Eu şi un director din MAE, Tiberiu Petrescu, aveam misiunea de a elabora Declaraţia comună, care pe atunci nu punea probleme deosebite. Atât în chestiunile de construcţie internă, cât şi în cele privitoare la situaţia internaţională între conducerea ungară, în fruntea căreia era J. Kádár, şi cea română, personificată de Dej, nu erau divergenţe sau opinii deosebite, ba apărea un ascendent pentru români în sensul că la noi nu avusese loc o convulsie precum cea din 1956. Chiar vizita era percepută ca un ajutor pe care îl dăm Ungariei.

La recepţia oferită în seara ultimei zile a vizitei, m-am întreţinut cu şeful Secţiei Externe a PMSU, Pullay Arpad, care întrecând mai mult decât se obişnuieşte măsura, adică numărul paharelor cu palincă sau cu vin, mi-a spus pe un ton relativ scăzut că totul (se referea la rezultatele vizitei) este p... calului, în afară de înţelegerile privind înlesnirile consulare şi traficul de la graniţă. I-am spus asta lui Corneliu Mănescu, care, din motive pe care atunci nu le-am înţeles, nu a acordat mare semnificaţie spuselor lui Pullay Arpad. Este posibil ca Mănescu, fost acolo un timp ambasador, să le fi considerat în firea lucrurilor în ce priveşte relaţiile bilaterale sau să nu dea prea multă importanţă celor afirmate de un om în condiţii de euforie bahică. Eu am povestit totuşi întâmplarea şi lui Ştefan Voicu, redactorul şef al „Luptei de clasă“, şeful grupului de ziarişti ce erau însărcinaţi cu elaborarea discursurilor. Acesta a dat altă semnificaţie afirmaţiilor ungurului şi le-a comunicat lui Emil Bodnăraş, membru al delegaţiei române, care m-a chemat să-i redau întreaga discuţie. Bodnăraş a povestit „afacerea“ lui Dej, care pur şi simplu s-a enervat (înfuriat?), declarând că are de gând să-i spună lui Kádár. Bodnăraş l-a potolit pe Dej, luându-şi el acea sarcină, pe care şi-a exersat-o în dimineaţa următoare în cadrul discuţiilor în plen ale celor două delegaţii, discuţii la care eram de faţă şi eu, şi Pullay Arpad. Bodnăraş a vorbit în termeni diplomatici, nepronunţând nume, dar subliniind importanţa vizitei. Kádár a răspuns pe acelaşi ton, declarând că dacă sunt unii care înţeleg altfel, el va lua măsuri.

În trenul oficial, la întoarcere, ne-a însoţit şi Pullay Arpad, care a vorbit tot timpul cu Alexandru Moghioroş, care a declarat ulterior că l-a pus la punct pe Pullay Arpad. Şi Kádár a luat „măsuri“, l-a trimis pe Pullay în Grecia ca ambasador...

În acelaşi an, am mai însoţit o delegaţie condusă de Gheorghiu–Dej, în Polonia. Eu şi acelaşi director din MAE aveam aceeaşi misiune, adică elaborarea Declaraţiei comune sau comunicat comun. În trenul ce ne ducea spre Varşovia, la o masă de seară, ne-am pomenit invitaţi de Gheorghiu–Dej. Acesta l-a determinat pe medic să părăsească salonul şi să pună capăt astfel sfaturilor pe care i le dădea cu privire la consumul de vin. Dej a povestit cu acel prilej, la mai multe pahare de Galbenă de Odobeşti — fără a exagera însă —, despre situaţia din lagărul de la Tg. Jiu şi despre evadarea sa din acest lagăr. Ştefan Voicu, care era de faţă, a apreciat că acele povestiri ar fi interesante şi utile pentru generaţiile noi şi a adăugat că el va scrie despre acele întâmplări. Era de faţă şi Dumitru Popescu, din grupul de „făcători de cuvântări“. Acesta a redat ceva din episodul acela din tren într-unul din volumele romanului său *Pumnul şi palma*, dar într-o formă denaturată, probabil pentru a fi pe placul noului lider, Nicolae Ceauşescu. ■

(va urma)

Gheorghiu–Dej întreţinându-se cu o delegaţie nord-coreeană aflată în vizită în România

„Fiul" și „părintele"

„(...) Îndelungata istorie a mișcării comuniste demonstrează la ce rezultate negative duce nerespectarea normelor juste ale relațiilor dintre partide, bazate pe elaborarea colectivă a hotărârilor, pe independența și egalitatea în drepturi a fiecărui partid, pe neamestecul în treburile interne ale altor partide.

Încă în ultima perioadă de existență a Cominternului, devenise clar că rezolvarea problemelor mișcării muncitorești, dintr-o țară sau alta, de către un centru internațional nu mai corespundea stadiului de dezvoltare a mișcării comuniste și muncitorești mondiale. Metodele greșite, amestectul în treburile interne ale partidelor comuniste au mers până la înlăturarea și schimbarea unor cadre din conducerea de partid și chiar a unor Comitete Centrale în întregul lor, la impunerea din afară a unor conducători, la reprimarea unor cadre valoroase de conducere din diferite partide, la blamarea și chiar dizolvarea unor partide comuniste.

Partidul nostru a trecut și el, în acea perioadă, prin grele încercări. Amestecul în treburile sale interne a adus daune din cele mai serioase liniei partidului, politicii sale de cadre și muncii organizatorice, legăturilor partidului cu masele.

Practicile generate de cultul personalității în cadrul Cominternului s-au făcut simțite și în Biroul Informativ. După formarea sistemului mondial socialist, aceste practici s-au extins și asupra relațiilor dintre state, ceea ce a sporit gravitatea consecințelor lor. În 1948, s-a trecut la condamnarea și excluderea din Biroul Informativ și din comunitatea statelor socialiste a Partidului Comunist din Iugoslavia și a Iugoslaviei, țară care construiește socialismul. În unele țări socialiste au avut loc numeroase excluderi din partid, arestări, procese și reprimarea multor cadre de conducere de partid și de stat. Reabilitarea acestora a fost posibilă numai după ce Congresul al XX-lea al PCUS a dezvăluit și criticat cultul personalității și practicile pe care acesta le-a generat.

Partidul nostru a considerat justă analiza critică făcută de Congresul al XX-lea al PCUS cultului personalității, dând o înaltă apreciere acestei analize, cât și sublinierii de către congres a necesității de a se aplica cu cea mai mare consecvență normele leniniste în viața de partid și în mișcarea comunistă mondială.

Aceste concluzii partidul nostru le consideră de mare actualitate în condițiile divergențelor ascuțite existente astăzi în mișcarea comunistă, când ar putea să apară pericolul reeditării metodelor și practicilor generate de cultul personalității.

Întreaga experiență a mișcării comuniste arată ce rol hotărâtor are aplicarea normelor leniniste în activitatea partidelor și în relațiile dintre ele, precum și dintre țările socialiste.

Respectarea strictă a principiului potrivit căruia toate partidele marxist–leniniste sunt egale în drepturi, a neamestecului în treburile interne ale altor partide, a dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-și rezolva problemele politice și organizatorice, de a-și desemna conducerea, de a-și orienta membrii asupra problemelor politicii interne și internaționale, reprezintă condiția esențială pentru soluționarea justă a problemelor divergente, ca și a oricăror probleme pe care le ridică lupta lor comună.

Raportul și dispozitivul forțelor de clasă dintr-o țară sau alta, deplasările de forțe și evoluția stării de spirit a maselor, particularitățile condițiilor politice interne și internaționale ale unei țări nu pot fi de nimeni cunoscute mai temeinic și mai profund decât de partidul comunist din țara respectivă. Este dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și elabora, de sine stătător, linia politică, obiectivele concrete, căile și metodele atingerii acestora, aplicând creator adevărurile generale ale marxism–leninismului și concluziile pe care le desprinde din studierea atentă a experienței celorlalte partide comuniste și muncitorești.

Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și un «partid–fiu», partide «superioare» și partide «subordonate», dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești egale în drepturi; nici un partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și părerile sale. Fiecare partid își aduce contribuția la dezvoltarea tezaurului comun al învățăturii marxist–leniniste, la îmbogățirea formelor și metodelor practice ale luptei revoluționare pentru cucerirea puterii și construirea societății socialiste.

În dezbaterea și confruntarea punctelor de vedere deosebite privind probleme ale luptei revoluționare sau ale construcției socialiste nici un partid nu trebuie să eticheteze partidul frățesc cu care este în divergență de păreri ca fiind antimarxist, antileninist.

Considerăm nejustă practica de a se folosi, în documente de partid, în materiale de presă și radio, în întâlniri din cadrul organizațiilor internaționale ș.a. aprecieri, acuzații și calificative jignitoare la adresa partidelor frățești și a conducerii lor, de a se prelucra în mod neprietenesc și deformat în rândurile partidului sau în mase poziția altor partide, de a se condamna la congresele sau în hotărârile unui partid punctul de vedere și poziția altor partide comuniste.

Nici unui partid nu-i este îngăduit a trece peste capul conducerii de partid dintr-o țară sau alta, și cu atât mai mult nu-i este îngăduit a face apeluri la înlăturarea sau schimbarea conducerii unui partid. Aprecierile și manifestările lipsite de respect față de un partid comunist și de conducerea acestuia pot fi interpretate pe drept cuvânt de lipsă de respect față de clasa muncitoare, de poporul care acordă încredere partidului și conducerii partidului comunist din țara sa, iar aceasta agravează și mai mult relațiile între partide, între state socialiste, afectează prietenia popoarelor respective". ■

*(Fragment din **„Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a CC al PMR din aprilie 1964"**, București, Ed. Politică, 1964, p. 52–56; titlul aparține redacției noastre.)*

2 PCR și tezaurul României de la Moscova

Nu cu mult timp în urmă, ***Paul Niculescu–Mizil*** (v. foto, în 1967), *fost înalt demnitar de partid și de stat în vremea României comuniste — prezent de mai multe ori în paginile revistei noastre —, a acordat un interviu (realizat de* ***Ioana Popescu–Doreanu****) unei importante agenții de știri românești. Textul convorbirii, din rațiuni care ne scapă, nu a mai fost difuzat. Cu acordul intervievatului, care ni l-a și încredințat de altfel, îl publicăm integral în cele ce urmează, cu subtitluri care ne aparțin, convinși fiind de importanța istorică (și nu numai) a chestiunii centrale a discuției.*

Ieri — actor, azi — spectator

Ați făcut parte din conducerea României, la un moment dat al istoriei relativ recente, cunoașteți, desigur, din interior, multe lucruri privind relațiile bilaterale cu marele vecin de la Răsărit. De aceea, v-aș invita să abordați o problemă foarte delicată — tezaurul românesc de la Moscova.

Aș vrea înainte să fac două scurte comentarii. În primul rând, eu sunt dezavantajat de un „handicap“, anume de faptul că, în prezent, nu mai sunt actor pe scena politică a României, ci spectator. De aceea, informațiile mele sunt sumare, se mărginesc numai la informația din presă, care nu este suficientă pentru a face aprecieri pertinente. Dar, am și un avantaj: timp de câteva decenii, am jucat un rol activ pe această scenă politică din țara noastră, ca membru al conducerii Partidului Comunist, un rol activ în legătură cu relațiile româno–sovietice și, în particular, cu lupta care s-a dus pentru recuperarea tezaurului de la Moscova.

Vreau să spun inițial, pe scurt, câte ceva despre istoria tezaurului. Spun pe scurt, pentru că istoria tezaurului românesc de la Moscova a constituit obiectul multor lucrări documentare extrem de pertinente. Aș cita, în această privință, cartea scrisă de Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova,* publicată în 1934, lucrare de referință. Aș cita, de asemenea, lucrarea *Tezaurul român la Moscova,* volum valoros de documente, publicat, în 1933, de Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu și Constantin Botoran. În sfârșit, recent, a apărut o lucrare fundamentală, *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, lucrare extrem de bine documentată, care are un cuvânt înainte ale prof.univ.dr. Mugur Isărescu, precum și un comentariu istoric și ediție de Cristian Păunescu și Marian Ștefan.

Care a fost începutul acestei „istorii“?

Nu voi relata pe larg istoria acestui tezaur, ea este relativ cunoscută. Mă voi referi numai la câteva idei fundamentale. Problema tezaurului românesc la Moscova a apărut în 1916, când teritoriul României era ocupat de trupele germane, inclusiv capitala țării, când guvernul se mutase la Iași și când s-a pus problema apărării unor valori fundamentale ale țării care mai puteau fi apărate, pentru că mai fundamentală decât teritoriul patriei nu există altă valoare. Era necesar, deci, ca valorile fundamentale ale țării să fie asigurate și păstrate. Guvernanții de atunci au hotărât ca tezaurul Băncii Naționale să fie evacuat, transferat, pentru păstrarea, pentru salvarea lui, la Moscova, unde nu erau cotropitorii nemți. Dar ei s-au gândit că acolo pot fi alt fel de cotropitori. Ulterior, s-au gândit și au constatat că au făcut o greșeală, dar asta nu ne salvează. De asemenea, vreau să spun că acest transfer, deci trimiterea, predarea și primirea la Moscova s-a făcut cu documente în toată regula, cu protocoale, cu acte oficiale semnate de împuterniciți autorizați ai guvernului român și ai guvernului rus, apoi sovietic. Trebuie să spun că sunt confirmări extrem de înalte ca autoritate a prezenței tezaurului românesc la Moscova. Astfel, după unirea, prin decizia Sfatului Țării, a Basarabiei cu România, Rusia a rupt relațiile diplomatice cu România, a arestat ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandy. În hotărârea adoptată în ianuarie 1918, cu prilejul ruperii relațiilor cu România, Consiliul Comisarilor Poporului din Petrograd, respectiv guvernul sovietic, se spune textual: „Tezaurul României, aflat în păstrare la Moscova, se declară intangibil pentru oligarhia română. Partea sovietică — citez acum punctul 2 din această hotărâre, — își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur pe care îl va preda în mâinile poporului român“. Acesta este un document care are autoritatea nu a guvernului țarist ci a guvernului sovietic, a Consiliului Comisarilor Poporului. Tot în acea perioadă, în 1918, Lenin, a cărui autoritate nu poate fi contestată, mai ales de urmașii lui de la Moscova, nici sovietici, nici nesovietici, Lenin deci a trimis o telegramă către un comandant de pe front, V.A. Antonov Ovseenko, în 17 februarie 1918, în care se spune — citez textual — „bogatele valori aparținând guvernului român trebuie păstrate cu cea mai mare grijă spre a fi predate, în bună stare, poporului român după doborârea contrarevoluției române“. Eu sper că este absolut edificator și mai sper că contrarevoluția în România a fost dărâmată, nu? Am să mai vorbesc despre această telegramă.

Îmi permit câteva comentarii:

1. Se recunoaște, fără nici un fel de rezervă, că tezaurul a fost dat spre păstrare la Moscova de către guvernul român.

2. Acest tezaur nu este compus numai din hârtii sau din cutii cu pantofi ai reginei, cum a spus Brejnev , într-o întâlnire, în 1965, ci tezaurul este alcătuit din **valori**, spune Lenin, că este un **tezaur**, spune hotărârea guvernului sovietic.

3. Există o obligație — fără putință de a se da înapoi, de a nu fi respectată: acest tezaur să fie păstrat și restituit poporului român. Asta înseamnă, indiferent ce s-a întâmplat ulterior, că guvernul sovietic și-a luat obligația, când a luat acest tezaur, să-l apere, să-l păstreze.

Un alt lucru pe care vreau să-l menționez este că problema restituirii tezaurului către România a constiuit, de-a lungul anilor, imediat după 1918–1919, obiectul nenumăratelor contacte diplomatice între România și Uniunea Sovietică, precum și obiectul nenumăratele contacte internaționale, multilaterale, conferințe. Nu mă voi opri la toate, pentru că mi-ar lua foarte mult timp, dar am să enumăr:

În 1919, la Conferința păcii de la Paris, s-a discutat și problema tezaurului din inițiativa României, a lui Brătianu, și s-a luat următoarea decizie — citez: „Guvernul rus va restitui guvernului român valorile depozitate la Moscova de respectivul guvern". În 1922, a fost o conferință internațională la Genova, în 1924 o conferință internațională la Viena, o altă consfătuire, în 1921, la Varșovia, au avut loc contacte bilaterale, în 1920 la Copenhaga, la care a participat din partea sovietică Litvinov și, în 1921, la Londra. În 1922, a fost, din nou o întâlnire bilaterală între Diamandy, reprezentantul României, și Cicerin, la conferința internațională de la Lausanne.

Este important de arătat că în cursul acestor contacte a existat o propunere sovietică de troc între Uniunea Sovietică și România. Astfel, Cicerin a propus, citez: „Recunoașterea sub o formă oarecare de către români a alipirii Basarabiei contra tezaurului și bijuteriilor Coroanei". Spre cinstea românilor, în particular a lui Brătianu, a fost respinsă această propunere. Punctul de vedere al guvernului român a fost acela că nu există nici o legătură între problemele teritoriale și problema tezaurului. Nu numai că sovieticii au recunoscut că tezaurul este al României, dar chiar au fost gata să-l restituie dacă noi spuneam „da, luați Basarabia". În 1934, s-au restabilit relațiile diplomatice între România și Uniunea Sovietică. Artizanul acestei restabiliri a fost Titulescu. El a dus tratative cu Litvinov, ministru de Externe. Restabilirea relațiilor diplomatice a fost un pas pozitiv în politica externă a României și a Uniunii Sovietice, pentru că a dus la relații normale între doi vecini, chiar dacă existau probleme litigioase. Este politica titulesciană, care ar trebui să reprezinte, pentru noi, astăzi, un model. Este interesantă decizia care s-a luat atunci. În această perioadă, s-a realizat consensul ca problemele litigioase, cum ar fi problema teritorială și cea a tezaurului, să nu fie ridicate în discuție și să fie lăsate pentru rezolvare viitoare. A fost deci, o politică înțeleaptă; doi vecini trebuie să se înțeleagă, chiar dacă au probleme litigioase, să discute cu calm, cu răbdare, să găsească soluții. În 1935, guvernul sovietic ne-a restituit 1.443 de lăzi în care se afla o parte din arhivele de stat și particulare, numai arhivă — hârtii prețioase.

Aș încheia aici preocupările României, până la 23 august 1944, de a recupera tezaurul. După această dată, poziția României este mai puțin cunoscută publicului român, ba chiar aș spune că a fost deformată de către propaganda anticomunistă, după 1989. În perioada comunistă, au existat eforturi continue din partea conducerii române, chiar dacă era comunistă, pentru a se recupera tezaurul. Eu cred că este un merit al politicienilor români, fie că au fost liberali, țărăniști sau comuniști, de a fi militat pentru rezolvarea acestei probleme de interes național. Cred că lacuna aceasta în informarea populației și în informarea istorică este o lacună gravă, care trebuie eliminată. Întrucât am fost implicat, cum am mai spus, în această perioadă, în problema relațiilor româno–sovietice, inclusiv în a susține restituirea tezaurului de la Moscova, mă voi strădui să-mi aduc, cu acest prilej, dar și cu alte prilejuri, contribuția la eliminarea acestei lacune.

Nu din hârtii, nu din povestiri...

Care au fost condițiile în care se discuta despre tezaur cu partea sovietică?

Vreau să fie foarte clar, eu nu fac aici propagandă pentru orânduirea trecută, deși am părerile mele despre această orânduire. Scopul meu este unul singur: să rămână urme obiective în memoria acestei țări, în memoria acestui popor despre poziția României din această perioadă, într-o problemă atât de importantă din punct de vedere național.

Voi prezenta, în continuare, nu atât comentarii, cât fapte indiscutabile, cu neputință de tăgăduit. În primul rând, după moartea lui Stalin (1953) și venirea la putere a lui Hrușciov, Gheorghiu–Dej a considerat că se creează condiții pentru a ridica în fața conducerii sovietice o serie de probleme spinoase ale relațiilor româno–sovietice. El a profitat și de faptul că Hrușciov a recunoscut greșelile comise de guvernul și partidul sovietic în relațiile cu Iugoslavia și cu alte țări socialiste. Este cunoscut faptul că Hrușciov s-a dus, în această perioadă, la Belgrad, să se „pocăiască". În aceste condiții, Gheorghiu–Dej a pus în discuție o serie de probleme spinoase care erau în dezavantajul serios al României, cum ar fi: lichidarea Sovromuri-lor — care a și fost obținută —, retragerea trupelor sovietice din România, problemă ridicată de Gheorghiu–Dej și Bodnăraș în 1955 — care a fost realizată în 1958 — și alte probleme, care în raporturile româno–sovietice erau în defavoarea României. Între acestea, s-a hotărât să se ridice problema restituirii tezaurului românesc de la Moscova. Eu cunosc personal această chestiune, întrucât, în acea perioadă, fiind în conducerea Secției de Propagandă și Agitație a Comitetului Central, adjunct și apoi șef, mai târziu, în conducerea Direcției de Propagandă și Cultură, am avut prilejul să cunosc îndeaproape gândirea lui Dej din spusele lui, nu din hârtii sau din povestiri, în momentul '54–'55. Dej mi-a cerut atunci să pregătesc și să-i prezint o documentare cu

Aici și în p. 49, imagini de la prima vizită oficială efectuată de N. Ceaușescu ca secretar general al PCR, la Moscova (3–11.XI.1965)

privire la istoria tezaurului românesc la Moscova. Am convocat un grup de istorici — poate unii dintre ei scriu acum despre istoria tezaurului —, precum și un grup de oameni de cultură de primă mână, care erau implicați în acest lucru, mai ales din domeniul artelor. Cu acel prilej, s-a realizat un astfel de documentar. Din păcate, eu nu îl am, dar el trebuie să fie în fosta arhivă a Comitetului Central. Eu am un documentar similar privind istoria tezaurului românesc, care s-a făcut în 1964–1965, când am mers din nou la Moscova pentru lucrul acesta.

Dej a supus această problemă discuției Biroului Politic, cu care prilej s-a luat decizia să facem un demers către Hrușciov. Dej i-a cerut lui Hrușciov să se restituie tezaurul românesc de la Moscova. S-ar putea spune că eu spun lucruri inventate, baliverne. Nu! Eu dau acum un argument care nu poate fi contestat. Când, în 1965, ne-am întâlnit la Moscova cu conducerea sovietică — voi vorbi ulterior despre asta —, în stenograma publicată și în presa română Brejnev a recunoscut demersul lui Dej către Hrușciov. Citez din cuvântul lui Brejnev: „Când tov. Gheorghiu–Dej și dv. ați pus problema înapoierii acestui tezaur, v-am înapoiat aceste casete pentru care existau liste complete“.

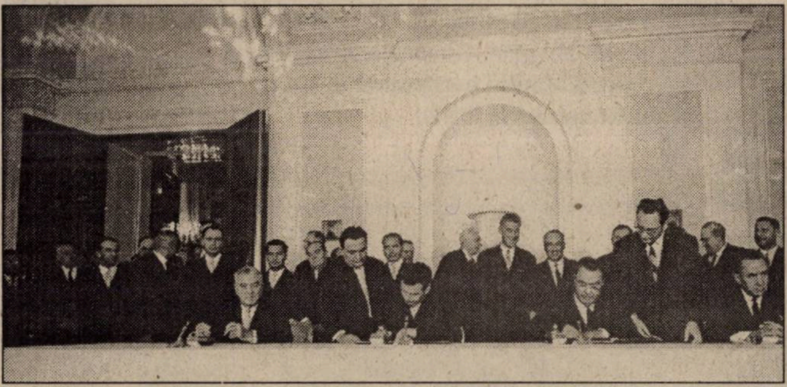

Stenograma aceasta a apărut în mai multe publicații — în revista „București Match“, în „Magazin istoric“ —, iar recent a fost publicată în volumul amintit despre Banca Națională. Deci, nu o publică comuniștii, ca să zicem că e trucată, ci e vorba de un document de arhivă. Noi acum avem cultul hârtiilor, cultul arhivelor, deși arhivele nu spun totodeauna lucruri corecte, trebuie confruntate cu realitățile.

În legătură cu aceste stenograme, vreau să fac o paranteză, să mă abat de la subiect. Eu, personal, am participat la discuțiile din ’65, dar am o serie de rezerve cu privire la autenticitatea sau corectitudinea redării discuțiilor din acea perioadă. Rezervele mele constau în faptul că acolo nu au existat cuvântări coerente în care, să zicem, Brejnev sau Kosâghin sau Ceaușescu să fi rostit o cuvântare de la cap la coadă, au fost fragmente de poziții. Nu a existat deci o cuvântare închegată a lui Brejnev sau Kosâghin, a existat o discuție, un schimb de replici. Lucrurile au mers până acolo încât Brejnev — nu vreau să critic oameni morți, dar nu mi-a făcut niciodată impresia unui om destul de capabil intelectual — până și răspunsurile la întrebările noastre le citea din texte făcute de aparatul lui. Adică vorbeam noi, se făcea pauză, Brejnev primea un răspuns scris pe care îl citea apoi în discuție. O altă rezervă este că nu sunt publicate toate intervențiile române sau acestea sunt redate parțial. Există o inexactitate frapantă în discursul lui Kosâghin. Acesta a spus că, în 1956, Gheorghiu–Dej a trimis o scrisoare de mulțumire lui Hrușciov, ceea ce nu corespunde realității. În 1956, când a venit tezaurul, s-a luat decizia ca nu Gheorghiu–Dej să răspundă, ci Chivu Stoica, care era prim–ministru. Acesta i-a răspuns lui Bulganin, care era tot prim–ministru, nu lui Hrușciov. Această decizie marca rezervele noastre, ale lui Dej, față de faptul că nu s-a restituit întregul tezaur.

Eveniment solemn

Mă întorc la tema de bază. Ca urmare a demersului românesc, Hrușciov, conducerea partidului și a guvernului sovietic au luat decizia de restituire a unei părți din tezaur către România. Astfel, în august 1956, Mihail Ralea, din însărcinarea guvernului român, și N.A. Mihailov, ministrul Culturii, din însărcinarea guvernului sovietic, au semnat un protocol prin care se consfințea faptul că se restituie către București, către România o parte din tezaurul românesc. Din delegația română, alături de Ralea, au participat Constantin Prisnea, prim–locțiitor al ministrului Culturii, academician George Oprescu, academician Tudor Arghezi, academician Andrei Oțetea, Marius Bunescu, directorul Galeriei Naționale. Acești oameni au fost și cei care m-au sfătuit pe mine, în 1953–1954, cu privire la istoria tezaurului.

Conducerea română de atunci a decis să marcheze solemn acest eveniment, respectiv reîntoarcerea tezaurului de cultură românească la București, din două considerente esențiale: 1) acest tezaur cuprindea valori incomensurabile ale artei românești; 2) marcând primirea acestei părți din tezaur, noi subliniam că Uniunea Sovietică recunoaște că a existat un tezaur la Moscova și ne deschideam drumul pe viitor de a continua lupta pentru recuperarea restului tezaurului. Era un imbold, în primul rând pentru noi, pentru români, ca să continuăm eforturile în vederea restituirii întregului tezaur. L-am auzit personal pe Gheorghiu–Dej vorbind, în ’56, în acest sens. De altfel, vreau să spun că într-o carte pe care am scris-o, intitulată *O istorie trăită*, m-am referit la testamentul politic al lui Gheorghiu–Dej, care a constat, în primul rând, în Declarația din aprilie 1964 a PMR, cunoscută sub numele de Declarația pentru independență. Vorbind acum despre tezaur, eu consider că și ideea luptei pentru restituirea tezaurului românesc de la Moscova face parte din acest testament politic.

Într-una din zilele premergătoare lui 23 august 1956, s-a deschis o mare expoziție la Muzeul de Artă al României cu acea parte din tezaurul revenit. Eu am fost desemnat, din partea conducerii Partidului Comunist, să mă ocup, politic, de organizarea acestei expoziții (bineînțeles, de organizarea propriu–zisă s-au ocupat oameni de specialitate). ■

(va urma)

● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ●

Din aceeași arhivă de familie menționată la p. 38 provin și fotografiile de față, surprinzându-l pe Corneliu Mănescu în alte două ipostaze fericite ale vieții și carierei sale. Sunt „documente“ care, la rândul lor, vorbesc prin ele însele despre o perioadă fastă a imaginii României comuniste pe plan internațional.

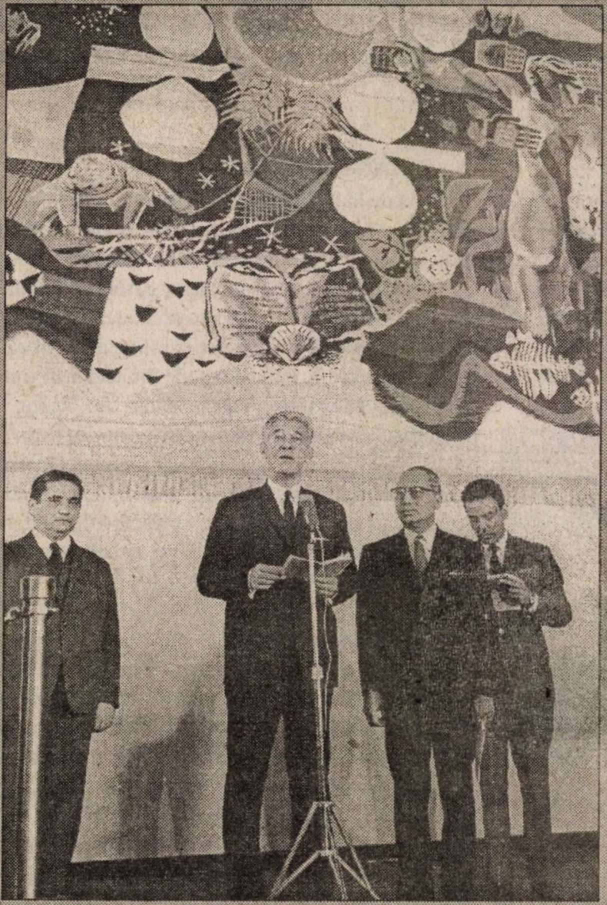

New York, 3 iunie 1968: Corneliu Mănescu își rostește discursul la ceremonia de prezentare la ONU, din partea guvernului român, a tapiseriei intitulată „Odă omului“ (operă a lui Ion Nicodin, inspirată de poemul omonim al lui Tudor Arghezi; tapiseria, de mari dimensiuni — 9,45x5,20 m —, decorează de atunci zidul de vest al unui impozant hol al sediului central al ONU). În stânga șefului diplomației române — U Thant, secretarul general al Organizației mondiale; în spatele acestuia, Virgil Constantinescu, de la MAE al RSR; în stânga, prof. Gheorghe Diaconescu, reprezentantul permanent de atunci al României la ONU.

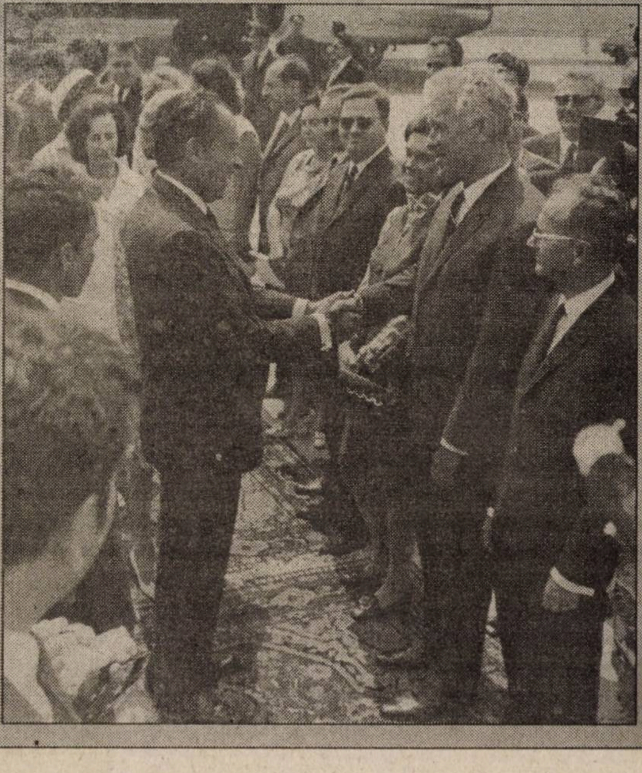

București, Aeroportul Băneasa, 2 august 1969: Richard M. Nixon, primul președinte al SUA care a întreprins o vizită oficială de stat într-o țară comunistă, îl salută pe Corneliu Mănescu, ministrul român de Externe, la ceremonia organizată cu prilejul sosirii șefului executivului american. În dreapta diplomatului român, soția sa, Dana; în partea stângă a imaginii, în plan secund, Elena Ceaușescu.
(Fotografie de Ion Miclea)

3

Ceaușescu: drumuri eșuate

Silviu CURTICEANU

Deși au trecut atâția ani de la moartea lui, Nicolae Ceaușescu nu are încă dreptul, se pare, la un portret eliberat de patimi sau nostalgii deșarte ori chiar ipocrite. Încremenit în anumite ipostaze ale existenței sale pentru a fi blamat, pentru a i se contesta meritele (atâtea câte au fost), pentru a fi comparat cu alții (Dracula, Hitler, Stalin), ori, pur și simplu, pentru a fi etichetat în fel și chip (odios, paranoic, bâlbâit), Ceaușescu este mereu desprins de ideologia în care a crezut, de sistemul social politic care l-a creat, de conjuncturile și tensiunile internaționale care i-au influențat hotărârile; vrând parcă să-l confirme, analiști sau istorici de ocazie ori simple persoane interesate reduc istoria comunismului din România la „ceaușism", rezervându-și plăcerea să schimbe în toate privințele semnul definitoriu al epocii de la pozitiv la negativ; mai mult chiar, perioada anterioară venirii lui Ceaușescu la putere — mult mai nefastă din toate punctele de vedere — este tratată cu înțelegere, ba, uneori, chiar cu bunăvoință, lăsându-mă să cred că socialismul din România ar fi fost izvor de umanism, democrație și bunăstare dacă, în martie 1965, la cârma partidului comunist ar fi ajuns o altă persoană...

O domnie autoritară și tiranică

Pentru a vedea dacă lucrurile stau sau nu așa, cred că este necesar să depășim imaginea „stop cadru" a lui Ceaușescu și să-l privim în timp și în contextul istoric al unui regim politic care a născut în orice parte a lumii despoți, mai mult sau mai puțin luminați, regim care s-a năruit sau este pe cale să se năruie pretutindeni și care, dacă mai vrea să renască vreodată, trebuie să se purifice de dogmele și deprinderile care i-au adus pieirea.

Prin lunga sa domnie, autoritară întotdeauna și tiranică în ultima perioadă, Ceaușescu a influențat, fără îndoială, la rândul său, în mod hotărâtor, mersul evenimentelor, determinând, în numele unei intransigențe ideologice, anihilarea din fașă a oricăror încercări de reformă, precum și prelungirea în mod inutil și tragic a unei agonii ce nu putea evita sfârșitul.

De obârșie modestă, cu o fire neprietenoasă și puțin comunicativă, cu o prezență fizică lipsită de carismă, Ceaușescu devine adeptul unei ideologii atunci când nu avea instruirea necesară pentru asimilarea cu discernământ a unor noțiuni din domeniul filosofiei, sociologiei ori economiei politice și nici cultura elementară care să-i dea posibilitatea s-o compare cu alte ideologii consacrate ori pe cale să se nască; mai grav pentru evoluția lui ulterioară a fost faptul că el nu a învățat marxismul de la sursa adevărată ci din poveștile romanțate ale unor tovarăși de drum, care, la rândul lor, au devenit comuniști prin buchisirea manualelor simplificatoare și mistificatoare ale propagandei sovietice. Fără să vrea, Ceaușescu devine, astfel, un robot programat să slujească cu orice preț o doctrină politică din care extrage câteva precepte la care — așa cum am constatat-o personal, în numeroasele discuții avute cu el — nu va renunța toată viața: rolul dominant al clasei muncitoare (variantă de buzunar: dictatura proletariatului), proprietatea socialistă (cu aversiune nedisimulată față de orice formă de proprietate privată), partid unic (disciplinat și centralizat), stat total (ce se amestecă în viața cetățeanului), economie planificată și condusă centralizat.

Omul care împărtășește această ideologie are o meserie onorabilă, numai că ea nu face parte din categoria îndeletnicirilor muncitorești de elită și obligă, de multă vreme, pe cel care o practică să știe că nu are dreptul „să treacă mai sus de sandală"; din păcate, indiferent de meseria aleasă, Ceaușescu nu face parte o zi măcar dintr-o colectivitate normală de muncă și, de aceea, nu-și poate găsi în amintiri un singur exemplu de activitate direct productivă, fiind obligat să recurgă, pentru a-și dovedi originea, la fapte de muncă sau la deprinderi învățate în condițiile lagărului de la Târgu Jiu; mai mult chiar, atunci când trebuie să-și facă *curriculum vitae*, este obligat să apeleze la teoria „revoluționarului de profesie", de mult și definitiv abandonată în lumea civilizată.

Activitatea în ilegalitate, rigorile detenției, neîncadrarea într-o colectivitate firească de muncă — toate acestea și încă multe altele — l-au rupt prea devreme de realitățile cotidiene ale societății și i-au

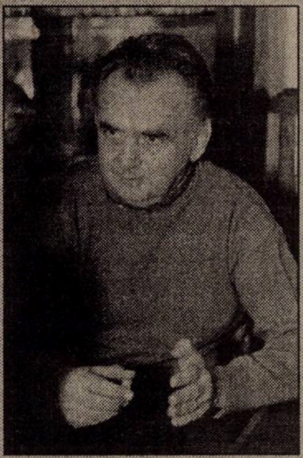

Născut la 15 octombrie 1933, la Timișoara, **Silviu Curticeanu** a absolvit Facultatea de Drept a Universității din Cluj (1956), după care și-a început cariera profesională ca judecător. Între 1965–1972, a fost la conducerea Procuraturii Generale a RSR. În 1975, devine secretar prezidențial și al Consiliului de Stat, funcție deținută până în 1982, când, în noiembrie, este numit șef al Cancelariei CC al PCR. La Congresul XIV al partidului (noiembrie 1989), a fost ales membru supleant al Comitetului Politic Executiv. (Pentru alte detalii referitoare la cariera și viața autorului rândurilor de față, înainte și după decembrie '89, a se vedea volumul său memorialistic *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse,* București, Ed. Albatros, 2000, 500 p.).

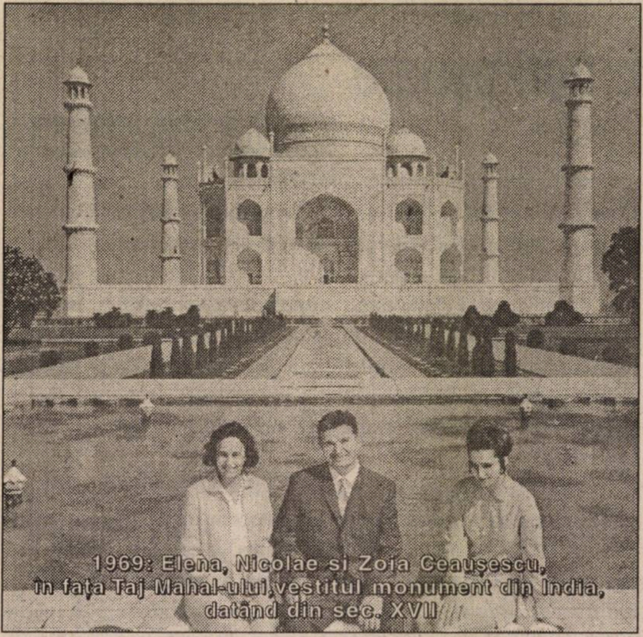

1969: Elena, Nicolae și Zoia Ceaușescu, în fața Taj Mahal-ului, vestitul monument din India, datând din sec. XVII

accentuat duritatea și intoleranța, trăsături congenitale ale caracterului său.

Imediat după 23 august 1944, trecutul revoluționar și foamea de cadre a unui regim ce pretindea că are — și nu era adevărat — o largă bază de masă și specialiști din toate domeniile, l-au ajutat să urce, sărind multe trepte intermediare, spre vârful piramidei politice, pentru a-l așeza, la vremea potrivită, acolo de unde parcurgerea drumului spre o putere personală absolută nu era decât o chestiune de timp.

Având în subordine directă Armata, Securitatea și activul de partid, rivali preocupați mai mult să se anihileze reciproc, moartea neașteptată și oarecum prematură a lui Gheorghiu–Dej îi oferă șansa de a deveni liderul partidului, moment din care trăiește într-o perpetuă stare de halucinație, ce îi accentuează „beția puterii“ de care era cuprins încă din vremea când era folosit de mentorul său dispărut ca un „cap de berbece“ în rezolvarea multor probleme dificile.

Răbdare, viclenie, capacane

Ales, în martie 1965, prim–secretar al CC al PCR, Ceaușescu se așterne la un drum lung spre „societatea socialistă multilateral dezvoltată“ și, concomitent, sau, poate, în primul rând, pe drumul ce trebuia să-l consacre ca un mare conducător de țară.

Dacă drumul spre iad este, se știe, pavat cu bune intenții, drumurile lui Ceaușescu spre țelul final au fost pavate diferit, dar fiecare în parte și toate împreună au dus la marginea prăpastiei ori s-au înfundat nelăsând nimănui posibilitatea de a găsi pe același traseu măcar o portiță de ieșire.

Primul drum ales și urmat de Ceaușescu a fost drumul spre o putere personală absolută, pavat cu răbdare, inteligentă viclenie și multe capcane în care s-au poticnit toți pretendenții reali sau presupuși la putere.

Răbdarea l-a făcut să aleagă politica pașilor mărunți; inteligența — să înlocuiască răul manifest al anilor '50 cu o relativă destindere; viclenia — să satisfacă, mai întâi, deopotrivă, orgoliile prietenilor și a rivalilor, ca numai apoi, „când strugurii s-au copt“, să-i trimită, pe rând, departe de centrul de putere.

În orice caz, în primii ani ai „domniei lui“ au slăbit rigorile luptei de clasă și chingile intoleranței ideologice, s-au estompat inepțiile „obsedantului deceniu“, valorile naționale au început să-și recapete locul uzurpat de impostori, s-au pus bazele dezvoltării economice, prin importul masiv de tehnologii avansate din Occident, s-a născut speranța, aproape unanimă, în schimbări esențiale, de natură să înlocuiască teama cu o licărire de încredere.

După alegerea lui Ceaușescu ca prim–secretar, Ion Gheorghe Maurer (principalul susținător) rămâne prim–ministru, Chivu Stoica (potențial rival) devine președinte al Consiliului de Stat, iar Gheorghe Apostol (rival declarat), Constantin Drăghici (prieten apropiat) și Emil Bodnăraș (cu merite și... multe pete) se învârt în sferele înalte ale puterii formând, la un moment dat, o troică puternică de prim–vicepreședinți ai Consiliului de Miniștri; încă din iulie 1965, în coasta lor Ceaușescu înfige, pe neașteptate pentru naivi, pe Ilie Verdeț, ce devine vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Era evident, pentru orice analist avizat, că acest nucleu de conducere nu putea dăinui, că mai devreme sau mai târziu apele se vor tulbura pentru a face loc unui conducător puternic dacă nu unic încă, cel puțin cu o mai mare libertate de mișcare.

Dintre cei doi aflați efemer pe funcțiile cele mai reprezentative, primul pleacă, în decembrie 1967, Chivu Stoica (cel mai slab), locul lui — președinte al Consiliului de Stat — fiind luat de Ceaușescu (conducătorul partidului), care face astfel primul pas spre amalgamarea generală de mai târziu a funcțiilor de partid cu cele de stat. Pleacă apoi, pe rând, din funcțiile guvernamentale, în cădere liberă, pe un drum fără întoarcere, Drăghici și Apostol, iar Bodnăraș se învârte până se așază, cuminte și bolnav, pe o funcție ce-i păstrează rangul, dar îl lipsește, practic, de orice putere (vicepreședinte al Consiliului de Stat). Mai rămăsese, într-un fel, Ion

Ceaușeștii și fiul lor cel mic, Nicu

Ceaușescu la o vânătoare de mistreți

Gheorghe Maurer ; spun într-un fel, pentru că, din decembrie 1967, când Ilie Verdeț a devenit singurul prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, practic, Maurer a domnit într-o „dulce lenevie“, lăsând frâiele guvernării în mâinile primului său adjunct; când, în februarie 1974, i-a venit, în sfârșit, și lui sorocul, Maurer a plecat să se odihnească cu „acte în regulă“, cumpărat cu o pensie mereu egală cu salariul primului ministru în funcție; ulterior, a devenit un simplu element de decor la congrese și alte momente festive, neîncercând să mai influențeze în vreun fel deciziile ce urmau să fie luate; chiar și atunci când, trimis de Ceaușescu să-i cer în mod expres părerea în legătură cu unele acte normative, am încercat să-i sugerez posibile observații, a refuzat pe loc formularea lor ori de câte ori a aflat că ele nu sunt avute în vedere de șeful meu direct.

În locul lui Maurer, în funcția de prim–ministru, a fost numit Manea Mănescu și nu Ilie Verdeț, cum se aștepta multă lume; ponderat, foarte muncitor și bun organizator, Ilie Verdeț nu putea fi numit prim–ministru, pentru că apartenența sa la un segment al clasei muncitoare, cu puternice tradiții revoluționare (miner), precum și rezultatele bune, obținute în timpul guvernării Maurer, puteau ușor să transforme un discipol într-un rival periculos; când, mult mai târziu (1979), a fost numit prim–ministru, Ceaușescu era deja atotputernic și Verdeț nu mai putea constitui un pericol pentru el, cu atât mai mult cu cât a fost înconjurat de o puternică troică de viceprim–miniștri din care făceau parte Elena Ceaușescu, Gheorghe Oprea, Ion Dincă. Motivul schimbării, în 1982, a lui Ilie Verdeț cu Constantin Dăscălescu l-am aflat din gura ei: Verdeț a devenit prea „sfătos“; tovarășu' are nevoie de cineva care să vorbească mai puțin și să execute ce i se spune; Dăscălescu știe să dea cu biciu' și, când exagerează, tovarășu' o să-i pună căpăstru!!!

Spre puterea absolută

Strategia lui Ceaușescu spre puterea absolută a cuprins mult mai multe „machiavelisme“. După ce Dej a fost ridicat în slăvi cu ocazia funerariilor naționale, cultul său se destramă sub povara dezvăluirilor (reale) din dosarul penal al lui Lucrețiu Pătrășcanu, ca apoi numele său să fie scos din limbajul curent al propagandei de partid și învăluit într-o adevărată conspirație a tăcerii. Dincolo de dorința evidentă a lui Ceaușescu de a face loc cultului propriei sale personalități și de o eventuală ranchiună de subaltern, cred totuși că el a avut o nemulțumire mai profundă, legată probabil de o posibilă desemnare de către acesta a altei persoane la succesiunea în conducerea partidului (Gheorghe Apostol); la moartea lui Ștefan Voitec, am asistat întâmplător la o discuție între soții Ceaușescu, cu privire la locul unde urmau să fie așezate, la „monumentul eroilor“, rămășițele pământești ale acestuia: hemiciclu sau rotondă; ca de obicei, a învins părerea ei (adeptă fermă a hemiciclului), însă reacția lui: „Lasă-l, atunci, pe ăla să stea singur“, mi-a întărit convingerea că avea față de Gheorghiu–Dej o aversiune puternică.

Pentru că denumirea funcției pe care o ocupa în conducerea partidului (prim–secretar) sugera că este doar „primul între egali“, Ceaușescu devine, încă din 1965, secretar general al CC al PCR, și, în 1969, secretar general al PCR; schimbarea denumirilor funcției nu era un simplu moft lingvistic ci urmărea să consacre detașarea lui manifestă față de organele de conducere (Comitetul Central) prin alegerea sa de către Congres și subordonarea funcției numai față de partid, o entitate abstractă, lipsită de corespondent în realitate; după episodul C. Pârvulescu, Congresul este încorsetat, la rândul său, delegații fiind transformați în simpli mandatari obligați să respecte „opțiunile“ membrilor de partid exprimate în cadrul organizațiilor de bază și mult mediatizate prin lozincile cunoscute.

Ceaușescu și steaua gimnasticii românești și mondiale, Nadia Comaneci, câștigătoare, la Montreal, în 1976, a patru medalii de aur, la a X-a ediție a Jocurilor Olimpice

Când, în prag de mileniu trei, se întreabă și el: „Ce-i de făcut?“ în legătură cu funcțiile și structura partidului, Ceaușescu nu găsește alt răspuns decât cel dat de Lenin la începutul secolul XX. Astfel, în concepția sa, partidul rămâne o avangardă a clasei muncitoare, statul major al luptei pentru construirea socialismului, singurul depozitar al științei și al mijloacelor pentru a ajunge la țelul final; refractar la orice posibilă înnoire, Ceaușescu concepe partidul ca o organizație strict centralizată și disciplinată, cu membrii de partid, indiferent de rang, reduși la simple elemente docile pentru transpunerea în viață a numeroaselor sale indicații ce nu lasă neatins nici un domeniu de activitate; profeția lui Troțki, din 1904, s-a adeverit încă o dată la noi, pentru că, oricând și oriunde, în partidul gândit de Lenin, organizațiile de partid se substituie partidului, Comitetul Central organizațiilor de partid și, în final, un dictator Comitetului Central.

Protestul public, din 1968, împotriva invadării Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varșovia, act de curaj și demnitate ce-i aparține, i-a atras, pe bună dreptate, puternice simpatii atât în țară, cât și în Occident, dar, din păcate, a constituit și punctul de plecare spre un cult al personalității, nemaiîntâlnit nici măcar în țara care are în tradiție un mit al conducătorului; în timp ce propaganda vrea să folosească acest moment, pentru a-l transforma într-un simbol al independenței naționale, Ceaușescu, după ce, în 1974, cu sceptrul în mână, devine și președintele Republicii Socialiste România, își urmărește scopul inițial și instalează o putere personală absolută ce devine ceas cu ceas mai acerbă, mai irațională; ca totul să fie pierdut pe scena politică românească, împinsă din culise, prin viclenie, de soțul ei, apare Elena Ceaușescu, un amalgam nedefinit de răutate și incultură, cu o influență nefastă și decisivă în luarea unor hotărâri cotidiene sau în momente de mare cumpănă; slăbiciunea lui pentru ea, mare și, pentru mine, încă foarte greu de explicat, face ca dictatura să devină, în realitate și nu metaforic, bicefală, cu un cap ce mai are un dram de minte, dar nu este lăsat să gândească și să acționeze ca atare de celălalt cap, fără pic de minte, dar cu o influență determinantă asupra celui dintâi.

Exercițiul îndelung al puterii și adulațiile ce nu mai contenesc pe de o parte, neîmplinirile pe plan economic, conjunctura internațională tot mai nefavorabilă, bătrânețea, care nu iartă pe nimeni, și boala, care nu ține seama de funcție, pe de altă parte, accentuează tarele de caracter ale lui Ceaușescu și fac ca, în locul unor decizii chibzuite, să-și facă tot mai mult loc improvizația, măsurile luate la vreme de mânie sau fără studiul și documentarea necesară; monologul, isteria, concomitentă ori numai a unuia sau a altuia dintre cei doi soți, sperie și derutează, omoară din fașă orice încercare de inițiativă personală, creează o atmosferă desprinsă parcă dintr-o secvență a unui film de groază ce se repetă la nesfârșit.

Drumul spre dezvoltarea economico–socială a țării a fost pavat cu bune intenții și, dacă rezultatele nu au fost pe măsură, cauzele trebuie căutate atât în unele erori strategice, cât și, mai ales, în greșelile mari de parcurs intervenite în special în a doua parte a anilor ’80.

Dacă mă gândesc bine, de fapt, diriguitorii de ieri și de astăzi ai României au rămas, chiar fără să știe, adepții vechii teorii a „drumului de fier“, potrivit căreia, în raliul umanității, națiunile sunt simple trenuri ce se succed în aceeași gară (comunismul sau economia de piață), cu o mai mică sau mai mare întârziere.

Ceaușescu a vrut sincer să ducă țara cât mai repede în gara „socialismului multilateral dezvoltat“, fiind convins că acolo vor ajunge, mai devreme sau mai târziu, toate statele lumii.

Parcursul spre această stație s-a bazat pe canoanele marxiste: proprietate socialistă, alocarea unei cote mari din venitul național pentru acumulare, concentrarea investițiilor în principal pentru dezvoltarea industriei grele, cu „pivotul ei, construcția de mașini“, dezvoltarea agriculturii în sistem cooperatist, conducere economică în amănunt planificată și imperativ centralizată.

În anii '70 și în prima parte a deceniului următor, din fericire, Ceaușescu își permite, cu rezultate evidente, erezia de a importa utilaje, tehnologii, licențe sau fabrici întregi din țările dezvoltate ale Occidentului, toate la nivelul tehnicilor de vârf ale vremii, și sacrilegiul de a obține împrumuturi de la BIRD și FMI, două organisme financiar–bancare pe cât de lăudate astăzi prin estul Europei, pe atât de contestate, ba chiar hulite atunci; mai mult chiar, Ceaușescu spunea atunci prin toate ședințele că împrumutul extrem este „necesar și moral" pentru că, prin mijlocirea lui, generațiile viitoare participă la suportarea unui efort ce depășesc cu mult posibilitățile unei singure generații; am văzut multe din fabricile, utilajele și tehnologiile importante atunci; să-mi fie cu iertare, fiare vechi n-am văzut și, dacă ele au ajuns cumva cu adevărat în această stare, cauzele trebuie căutate în altă parte.

Chiar dacă agricultura nu producea încă recoltele visate în public de Ceaușescu, au fost puse bazele modernizării ei prin lucrări de îmbunătățiri funciare și organizarea terenurilor agricole cu asolamente mari, prin construirea unui vast sistem de irigații, perfecționarea sistemelor de mașini agricole, creșterea șeptelului, dezvoltarea cercetării științifice (cu rezultate foarte bune atât în privința creării de noi soiuri de plante, cât și în privința ameliorării raselor de animale).

Orb la schimbări

Dincolo de bunele intenții și de rezultatele obținute la un moment dat, cu efecte directe asupra nivelului de trai, Ceaușescu nu vrea sau nu poate să vadă că în lume se petrec schimbări structurale, că societatea industrială către care el se îndreaptă, ca țel final, este pe cale să lase locul societății postindustriale, că indicatorul „producția de oțel pe cap de locuitor", care-l obsedează și-i călăuzește pașii, a devenit desuet, că mirifica clasă muncitoare își pierde importanța și rolul, se destramă și se pierde în masa unei clase de mijloc care are alte opțiuni și, oricum, alte idealuri.

Ca totul să se îndrepte spre o direcție greșită, Ceaușescu, nesocotind chiar strategia marxistă, supradimensionează siderurgia, industria de utilaj greu și de prelucrare a țițeiului în detrimentul unor ramuri de vârf în stare să producă bunuri de mare tehnicitate și valoare, a industriei bunurilor de consum, în general, și a industriei alimentare, în special, care rămâne la stadiul de bucătărie mecanizată pentru un consum colectiv, manifestând în același timp o indiferență aproape totală față de sectorul terțiar (servicii), deși acesta, prin alte părți ale lumii, începe să devină dominant.

Indiferent de ce se spune, vreau să subliniez faptul că reforme economice adevărate, cu rezultate pozitive, nu au existat nici în celelalte țări socialiste, laudele aduse acum unora dintre ele fiind mai mult o încercare de justificare a neîmplinirilor noastre de azi.

În februarie 1988, de pildă, la jubileul de 20 de ani de la mult lăudata (astăzi) pe la noi „reformă a lui Kádár", revista „Der Spiegel" scria că „domnește o atmosferă de înmormântare" determinată, printre altele, de un deficit bugetar cronic, o datorie globală de 20 de miliarde de dolari (2.000 pe cap de locuitor, cea mai mare în Est și una dintre cele mai mari din lume), ritmuri de dezvoltare mici (și acelea nerealizate), o structură industrială rămasă la nivelul anilor '50, investiții neînsoțite de nivel tehnic și calitativ, neglijarea ramurilor moderne, o pondere redusă (6%) a construcțiilor de mașini din totalul exporturilor etc.; la două decenii după punerea în aplicare a așa-zisei reforme, presa occidentală aprecia că ea „a dus Ungaria în pragul falimentului de stat", că nu este un exemplu de urmat, fiind în realitate „un mare fiasco, o demagogie politică".

S. Curticeanu (al treilea din stânga), însoțindu-i pe Ceaușești într-o vizită de lucru

Drept este însă că noi, preluând cu sfințenie, la fel ca alții, toate tarele marxismului, nu puteam să nu ne particularizăm, să nu demonstrăm că suntem parcă făcuți să ducem răul mai departe pentru a face din momentul inevitabil al schimbării un eveniment tragic.

Mai întâi, pe neașteptate și, în multe privințe, pe nedrept, își arată colții o gravă criză energetică; nu intru acum în amănunte în legătură cu cauzele ce au declanșat-o, ci mă rezum să afirm că ea a fost o criză reală, determinată de nefuncționarea la capacitate a unor grupuri de mare putere de la Rovinari și Turceni, care au privat zilnic economia națională de circa 1.000 MW la o producție de energie ce trebuia să satisfacă un consum național zilnic de peste 10.000 MW.

De neînțeles a fost și a rămas doar felul lipsit de logică și rațiune în care Ceaușescu a gestionat această criză; în locul multor soluții posibile, inclusiv reducerea măcar temporară a producțiilor energofage și importul suplimentar de energie, el a ales cu o intransigență agresivă care mă sperie și acum, ca singură soluție, reducerea consumului către populație, care, practic, nu a rezolvat nimic, dar a creat mari privațiuni, justificate și profunde nemulțumiri care au stat și ele la baza a ceea ce urma să se întâmple mai târziu.

La anaghie

Pentru ca drumul spre socialism să se înfunde, fără vreo posibilitate de ieșire, aproape concomitent se declanșează o nouă criză, cea a plății datoriei externe; dacă criza energetică a fost reală, determinată de un amalgam de cauze obiective și subiective, criza datoriei externe a fost una artificială, creată prin nesăbuința și voluntarismul lui Ceaușescu.

Este adevărat, la un moment dat, am fost în incapacitatea de a achita o rată sau alta din creditele externe scadente; situația,

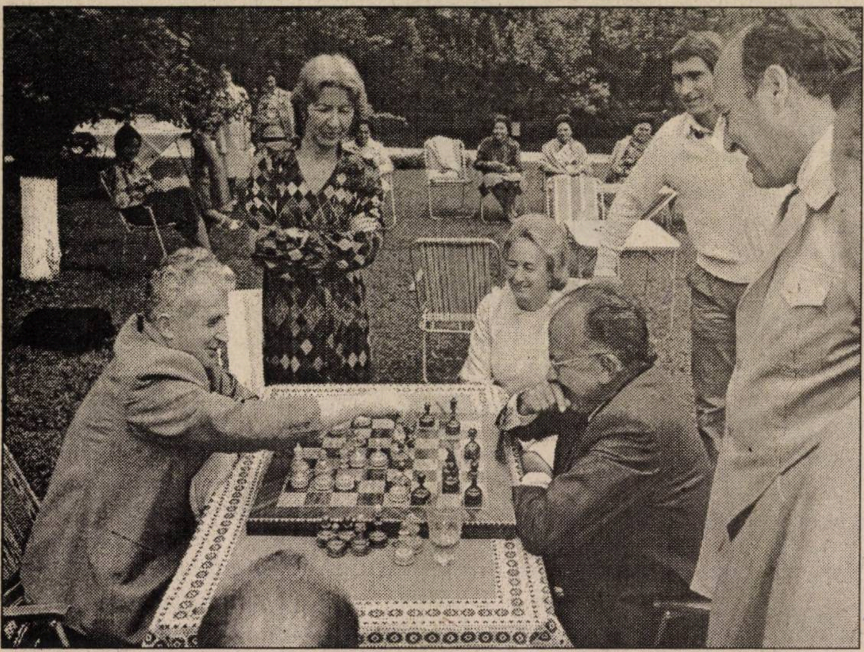

Spania, 24 august 1980: doi secretari generali se înfruntă pe tabla de șah: N. Ceaușescu și Santiago Carrillo (conducătorul Partidului Comunist Spaniol). În imagine, se mai văd (de la dreapta): Ștefan Andrei, Valentin și Elena Ceaușescu, soția liderului comuniștilor iberici

oricum neplăcută, nu era însă dramatică, mai ales că datoria globală pe care o aveam la acea dată (circa 10 miliarde de dolari) era în limite rezonabile (circa 500 de dolari pe cap de locuitor). La fel ca orice dictator ajuns la anaghie, Ceaușescu are o atitudine contradictorie; la început, supărat „ca văcarul pe sat“, afirmă ritos: „Nu le dau la «ăștia» nici un ban“. Când a văzut că străinătatea nu este dispusă să-l asculte și are „ac de cojocul lui“ (sechestrarea de aeronave, nave etc.), s-a supărat mai tare și a decretat: „Trebuie să le plătim rapid «ăstora» toate datoriile și să interzicem pe viitor creditul extern“. Așa a și făcut, cu toate încercările disperate ale lui Ioan Totu de a-i explica, cu tact, bună–credință și, în primul rând, cu multă competență profesională, că altele sunt soluțiile de urmat, că este nedrept să supună populația și economia la noi privațiuni, nemeritat și, mai ales, inutile; soluțiile propuse erau la îndemâna oricărui conducător rațional: să obținem, mai întâi, reeșalonarea datoriei externe și să ne luptăm ca să fie cât mai suportabile condițiile impuse de creditori; să achităm, apoi, în avans, prin efort propriu și contractarea unor noi credite, numai datoriile cu dobânzi mari (9%) față de cele mai reduse ale pieții (6%).

Hotărârea sa, sprijinită de răul sfetnic de acasă, a rămas însă definitivă. A angajat țara la un efort deosebit pentru plata unor datorii neajunse la scadență, nedumerind și nemulțumind până și pe creditorii noștri, care nu erau în stare să înțeleagă nici ei „rațiunea economică“ a plăților anticipate și, cu atât mai puțin, a interzicerii contractării de noi împrumuturi externe.

Pentru ca nimic să nu mai poată fi salvat, îi mai vine și ideea „genială“ să prelungească austeritatea și privațiunile ajunse de mult de nesuportat, pentru a strânge „la chimir vreo cinci miliarde de dolari“; a strâns numai aproape trei miliarde, care s-au dus pe apa Sâmbetei, destinul vrând parcă să dovedească inutilitatea efortului nebănuit al unei generații pentru strângerea lor.

Colac peste pupăză, Ceaușescu mai creează o criză, aceea a produselor alimentare (carne și produse lactate), și ea, evident, tot artificială din moment ce în hambarele țării erau cinci milioane de tone de grâu, iar șeptelul, „ținut în picioare“ pentru generațiile viitoare, sacrificat rațional, ar fi asigurat, fără probleme, necesarul de carne și produse din carne pentru populație, fără a ajunge la dimensiunile foarte reduse de acum.

În această perioadă, centralizarea devine draconică, determinând o luptă inegală pentru fiecare leu, gram de materie primă sau kilowat de energie electrică; planurile lunare și programele de aprovizionare, întocmite cu seriozitate, bună–credință și profesionalism de specialiști din toate domeniile de activitate, devin simple petice de hârtie, pentru că, înarmat cu un pix și tot mai multă inconștiență, Ceaușescu mărește sarcinile de plan și de export, reprogramează fără rost restanțele, reduce drastic importurile și reparațiile de materii prime și materiale de bază, organizează ședințe interminabile, folosind ca singure argumente etichetarea și amenințarea, cuvintele grele spuse într-o permanentă stare de mânie, neocolind pe nimeni, de la primul ministru la oricine îi apărea în față.

În condițiile de atunci, orice încercare de a-l ocoli devine greu de realizat, dacă nu chiar imposibilă; într-un interviu, Theodor Stolojan, făcând o analiză corectă și de bună credință a unei ședințe la care a participat, apreciază că eu și cei de la planificare reușeam uneori să-i prezentăm cifrele de plan în mod selectiv. Am fi vrut, dar nu era posibil; cu seriozitatea ce-l caracterizează, Stolojan a avut, într-adevăr, o discuție contradictorie cu Ceaușescu în legătură cu aprobarea unor importuri pentru procurarea unor subansamble necesare centralei nucleare de la Cernavodă; discuția, terminată „în coadă de pește“, a determinat, după ședință, observația mea, puțin protocolară, adresată lui Stolojan, că „era mai bine să tacă din gură“ sau oricum, ceva asemănător. Din această împrejurare, Stolojan deduce, fără să afirme cu certitudine, că existau importuri și după interzicerea lor, de care Ceaușescu nu știa; poate, dar numai la nivel departamental; în cazul relatat, lucrurile au stat altfel; când a interzis importurile, eu personal am obținut, pe baza unei note întocmită de CSP, aprobarea scrisă a unor importuri de completare pentru centrala nucleară de la Cernavodă, folosindu-mă de o clipă de bună dispoziție și de luciditate; aprobarea a fost introdusă în plan, dar am hotărât, ca singur „matrapazlâc“, cu cei de la planificare, să nu o mai punem în discuție lunar, pentru că Ceaușescu, în altă dispoziție, ar fi putut reveni asupra aprobării date inițial, cum era pe cale s-o facă din cauza „indiscreției“ corecte și nevinovate, dar naive, a lui Stolojan.

Strânsă în chingi și biciuită de indicații cu nemiluita, economia este pe cale să se sufoce, dar supraviețuiește totuși, prin eforturile nebănuite ale unor oameni de toată isprava ce să găseau la toate nivelurile, de la muncitor la ministru și, chiar, la mult huliții și contestații *in corpore* „nomenclaturiști“; după 1989, i-ar fi trebuit o simplă gură de oxigen (descentralizare, importuri de completare, acordarea resurselor necesare) pentru ca să renască din propria ei cenușă și să se facă privatizarea mai rapidă, iar tranziția mai ușoară.

Izolat într-o lume globală

Drumul spre suveranitate și independență a fost pavat cu bună–credință, fermitate, curaj și abilitate diplomatică, orice încercare de a găsi sau a da alte explicații fiind doar simple speculații interesate; ca unul dintre cei care am fost obligat să citesc, în virtutea atribuțiilor de serviciu, toate stenogramele convorbirilor externe ale lui Ceaușescu, afirm că tărie că politica independentă față de URSS a fost adevărată, curajoasă și demnă, folositoare pentru țară, orice încercare de a o minimaliza sau ridiculiza fiind nedreaptă, dacă nu rău intenționată.

Din păcate și acest drum, în ultima perioadă, s-a blocat într-o vădită tendință spre izolaționism, într-o lume ce se pregătea de „globalizare“. Deși intuiesc că tendința spre globalizare nu este pavată numai cu bune intenții, sunt convins că în lumea de atunci, ca și în lumea de astăzi, tendință care nu urmărește păstrarea identității naționale ci izolarea de lume, pe considerente ideologice, este păguboasă și oarecum sortită eșecului.

Lucrurile din domeniul politicii externe fiind,în general, bine cunoscute, nu cred că mai este aici necesară rememorarea lor.

Singurul lucru pe care vreau să-l subliniez este acela că izolarea aproape totală de lume a fost concomitentă, ca un paradox, cu apariția la conducerea URSS a lui Mihail S. Gorbaciov.

Cu intuiția lui dintotdeauna, Ceaușescu a prevăzut că Gorbaciov, ducând „o politică lichidaționistă“, este un „gropar“ posibil al socialismului, dar nu și-a dat seama că tocmai pentru aceasta, la noi și aiurea, va fi iubit sau, cel puțin, apreciat. Ca om politic, nu pot să-i recunosc însă lui Gorbaciov nici un merit, atât timp cât, în marea lui naivitate (eufemistic spus), a reușit, urmărind cu totul altceva, să transforme socialismul în capitalism și un imperiu într-o țară ruinată, dominată de conflicte de tot felul. *Perestroika*, ce nu urmărea mai nimic în afară de creșterea puterii lui personale, la început „cu o față umană“, a dus, în cele din urmă, la înlăturarea lui de la putere, pentru că, deși Occidentul i-a oferit „un cal salvator“, nu a știut la timpul potrivit „să-l dea“ pe tancul devenit atúul lui Elțân.

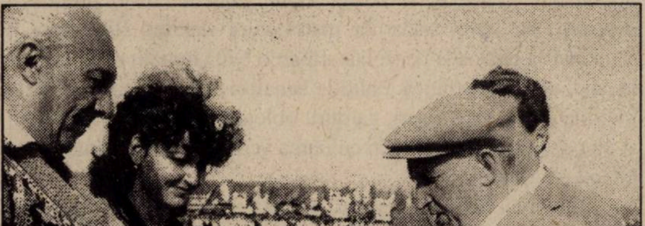
Pâine și sare pentru „cel mai iubit fiu al poporului“

„Cabinetul lui e țara“ — un miting „spontan“, organizat cu prilejul unei vizite în teritoriu a lui Ceaușescu și a conducerii de partid și de stat

Citind, mai zilele trecute, un raport al lui Lihaciov ținut, în 1988, la o Plenară a Comitetului Central al URSS, în prezența lui Gorbaciov, mă îndoiesc încă o dată că *perestroika* lui ar fi avut, în intenție și prin mijloace, forța necesară pentru a reforma cu adevărat socialismul. Spicuiesc câteva mostre de „schimbări perestroikiste“ ce mi se par edificatoare: „Partidul a pornit ferm pe o linie ce decurge din înțelegerea leninistă a socialismului — creație vie a maselor“; „Tot ce facem și am făcut este fără precedent, neîntâlnit în nici o țară burgheză“; „Concluziile și propunerile pe care vi le supun spre examinare reflectă părerea organizațiilor de partid (...)“; „Secretariatul și secțiile CC al PCUS nu au controlat în suficientă măsură îndeplinirea hotărârilor privind învățământul mediu și superior“; „În ce privește organizațiile de partid și comitetele de partid, în fața lor se află o problemă clară: ele vor răspunde întotdeauna pentru ce învață școala și de două ori pentru modul cum educă ea“ etc., etc.

Curat reformă atât în privința limbajului, cât și a conținutului!!!

Pe vremuri, toate drumurile duceau la Roma. Pentru Ceaușescu, toate drumurile trebuiau să ducă la „visul de aur al omenirii“, comunismul.

Realitatea, mai tare ca fanatismul ideologic, a făcut ca drumurile urmate de el, când cu pricepere, când cu nesăbuință, să ducă toate, sau fiecare în parte, **la marginea prăpastiei**, acolo de unde salvarea nu mai putea veni, ca o culme a ironiei, decât prin reîntoarcerea pe drumul capitalismului rebotezat economie de piață. Cu el sau fără el, mai devreme sau mai târziu, drumurile s-ar fi înfundat oricum, pentru că — trebuie s-o recunosc fără regrete, indiferent de situația mea personală — marxism–leninismul, călăuza spre comunism, a încetat să mai constituie o busolă credibilă. ■

• dincolo de dosar •

1942: Frica de Legiune • Adevăruri despre mareșalul Ion Antonescu • Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului • „Războiul Rece. Studii de caz“ • Concursul ISTORIA MEA — EUSTORY • Istorie și actualitate: 1601 – 1941 – 2001

1942: Frica de Legiune

Guvernarea național–legionară, instituită în septembrie 1940, avea să consacre extrema dreaptă ca principală forță politică de guvernare. Dar, această construcție politică avea să dureze foarte puțin.

După cum bine se știe, „divorțul“ dintre legiune și g-ralul Antonescu a intervenit după numai câteva luni (v. pentru aceasta două dintre numerele revistei noastre dedicate acestei problematici: „Dosarele Istoriei“, an. II, nr. 4/9, 1997, precum și an. V, nr. 9/49, 2000). *Rebeliunea, ca o ultimă încercare a celor două tabere de a obține controlul, a dus la scoaterea Legiunii în afara spațiului politic. Însă problemele nu aveau să se sfârșească aici. Mișcarea beneficiase în ultimi ani interbelici de o creștere semnificativă a numărului de membri proveniți din toate categoriile sociale. Românii se înregimentaseră în număr destul de mare pentru construirea a ceea ce Mișcarea numea idealul izbăvitor. Prin urmare, după evenimentele din ianuarie 1941, autoritățile au fost preocupate în permanență să aibă un control cât mai strict asupra celor care fuseseră legionari sau manifestaseră simpatii legionare. Reproducem, în continuare, un ordin emis de către Direcția Generală a Poliției în 1941 și reluat, apoi, în 1942, prin care se dispunea inventarierea tuturor bunurilor vopsite în verde, cerându-se, totodată, și precizarea orientării politice a posesorului. Măsura luată în plin război dovedește că pentru autorități încă mai persista frica de Legiune și de eventuale tulburări pe care aceasta le-ar fi putut provoca în spatele frontului.*

Documentele — total necunoscute până acum — provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției.

Mioara ANTON

„Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției, Inspectoratul Regional al Poliției Chișinău. Serviciul Siguranței. Direcția Generală a Poliției. Direcția Poliției Siguranței București / 1942 octombrie 1

La ordinul dvs. nr. 54.144, din 7 septembrie 1941, și 31.268, din 16 septembrie 1942, avem onoarea a vă înainta alăturat un tablou cu proprietarii care au casele, dependințele, magazinele sau firmele vopsite în culoarea verde. Din raportul Chesturii Poliției Chișinău, rezultă că în raza acestui municipiu circa 50% din proprietățile private și chiar unele instituțiuni publice au diferite părți din imobile vopsite în verde, cum ar fi: pereți, acoperișuri, garduri, porți și bănci. Utilizarea acestei culori este o preferință a locatarilor datorită faptului că această culoare este mai durabilă, ea neputând să indice vreo atitudine politică din partea proprietarilor. Majoritatea clădirilor ce au vreo parte vopsită în această culoare au fost vosite încă înainte de cedarea Basarabiei sau în timpul dominației sovietice, și foarte multe imobile, foste proprietăți evreiești, au intrat astăzi în patrimoniul statului, fiind date în folosință la persoane ce se bucură de o bună moralitate și care nu fac nici un fel de politică. Polițiile Ismail și Soroca raportează că au imobile ce au acoperișuri, garduri, obloane de la ferestre, grilajuri și alte dependințe vopsite în culoarea verde fără a ne fi înaintat un tablou cu acestea.

Manifestaţie legionara in centrul Capitalei (oct. 1941)

Chestura Poliției Chișinău, datorită celor expuse mai sus, nu a putut, în termenul cerut, să întocmească un tablou cu toate clădirile la care se constată existența culorii verzi, mărginindu-se numai la acei proprietari ce au întrebuințat această culoare după desrobirea Basarabiei și care sunt cu toții comercianți întrebuințând-o pentru firmele de reclamă. În această categorie sunt un număr de 36 de comercianți, din care numai cinci au făcut parte din Mișcarea Legionară, putând fi puși sub bănuiala că au ales această culoare în scop tendențios. În restul Inspectoratului nici una din persoanele ce au întrebuințat culoarea verde nu sunt cunoscute ca legionare sau simpatizanți ai acestei mișcări. Față de cele raportate, cu onoare vă

Numele și prenumele proprietarului	Orașul	Strada și numărul	Ce anume au vopsit	Cărui fapt se datorește vopsirea	Sentimentele politice ale proprietarului
Aioanei C. Ilie	Chișinău	Gh. Duca, 30	Firma și 3 reclame	Poate fi tendențios	A făcut parte din ML
Vasiliu Viorica	Idem	Regele Carol, 27	Una firmă	Poate fi tendențios	Cunoscută ca simpatizantă legionară
Victor Vasiliu	Idem	Mareșal Badoglio, 62	Una firmă	Întâmplării	Nu este cunoscut ca membru sau simpatizant al Mișcării Legionare

rugăm să binevoiți a aprecia dacă mai este cazul să se întocmească tablouri de toți proprietarii ce au întrebuințat culoarea verde, în care caz, cu onoare, vă rugăm să binevoiți a ni se da un termen mai îndelungat pentru a putea executa această lucrare" (**dosar 79/1941,** f. 157–158; *v. tabelul de mai sus*).

***

„Direcția Generală a Poliției. Poliției de Siguranță. Inspectoratului Regional de Poliție din întreaga țară, 10 octombrie 1942

Urmare a ordinului nostru nr. 31.268/1942, rugăm să dispuneți măsuri în raza acelui inspectorat ca toate casele, dependințele, magazinele sau firmele vopsite în culoarea verde, ai căror proprietari sunt cunoscuți ca legionari, să fie vopsite cu altă culoare. Acolo unde se va constata că proprietarii nu sunt legionari și nici simpatizanți ai acestei mișcări, iar culoarea verde se datorește unei întâmplări sau utilizarea ei este o preferință a locatarilor, neputând să indice vreo atitudine politică din partea acestora, vor fi lăsați în pace" (ibidem, f. 160).

***

„Direcțiunea Generală a Poliției. Direcțiunii Generale a Poliției. Direcția Poliției de Siguranță, 9 noiembrie 1942

Avem onoarea a vă raporta rezultatul la ordinul nr. 27.491, din 3 septembrie 1942. După cum ne informează Chestura Poliției Ploiești, la atelierele centrale ale Societății «Astra Română» din Poiana Câmpina s-a construit o clădire nouă pentru funcționarii acelei societăți. Interiorul clădirii a fost vopsit în culoarea verde, însă nu peste tot, ci unde s-a crezut de cuviință pentru a nu se murdări așa repede, restul a fost vopsit în culoarea bej. De asemenea, perdelele societății «Astra Română», Direcția Tehnică Câmpina, într-adevăr sunt de culoare verde, însă sunt de ani în urmă confecționate datorită unei simple întâmplări" (ibidem, f. 162). ■

Adevăruri despre mareșalul Ion Antonescu

Semnalăm cu plăcere apariția unei noi reviste: "Mareșalul Ion Antonescu", sugestiv subintitulată „publicație periodică de istorie tematică și cultură patriotică". Editată de Fundația Europeană Drăgan și beneficiind de colaborarea salutară a Fundației și Ligii "Mareșal Ion Antonescu", revista — care va fi semestrială — se adresează „conștinței românești în apărarea adevărului ce-l înalță pe Mareșal".

Istorici și veterani de război și-au propus prin studiile lor — acum, în preajma comemorării a 55 de ani de la execuția lui Antonescu — repunerea în cadrele adevărului istoric a celui care a condus în vreme de război destinele statului român. Redăm, în continuare, câteva din titlurile articolelor: **„Temeiuri"**, c-dor av. (r) Radu Theodoru; **„O carieră militară strălucită"**, c-dor (r) prof. univ. dr. Jipa Rotaru; **„«Cazul Anonescu»"**, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu; **„Drama Mareșalului Ion Antonescu"**, col dr. Alesandru Duțu și drd. Florica Dobre; **„Mărturii ale verticalității politice, morale și militare a Mareșalului Ion Antonescu"**, prof. dr. Augustin Deac; **„Modelul Antonescu"**, Paul Everac; **„Testamentul lui Filderman"**, prof. dr. Ioan Coja; **„Prietenul adevărat..."**, Theodor Wexler; **„Victimă a ticăloșiei românești"**, g-ral bgd. (r.) Gh. Văduva etc.

Evocând personalitatea mareșalului Ion Antonescu, veteranul de război Paul Everac subliniază că acesta „a fost un **model românesc** la care nici un intelectual român nu poate rămâne indiferent. Am fi vrut să preluăm măcar ceva din acest **model** (cu toate rigorile și poate excesele lui), dar timpurile ne-au abuzat.(...) Acum, la post–maturitate, **modelul Antonescu** se îmbogățește nespus. E un model de erou tragic care a încercat concilieri imposibile, cum orice erou încearcă munci imposibile" (p.41). **(Jacqueline ENACHE)**

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (9)*

Academician Dan BERINDEI

Cu voie de la stăpânire

Începând cu 1965, exceptând întreruperile de câțiva ani — din toamna 1970 până în primăvara 1971, din toamna 1975 și până în toamna anului următor, și de la sfârșitul anului 1988 până la 22 decembrie 1989 —, călătoria științifică a reprezentat o parte esențială a existenței mele, fiind și domeniul în care am fost „lăsat" să-mi valorific însușirile (de altfel, această „îngăduință" a fost și mărturisită unei verișoare de către Ion Ardeleanu, abilul activist al Secției de propagandă a CC al partidului).

Din 1966, am fost invitat de profesorul Giuliano Gaeta, pe care-l cunoscusem la Viena, în mod regulat, în fiecare an, la congresele de istoria presei pe care el le organiza. Am și fost ales membru al Institutului național de istoria jurnalismului al Italiei. Rimini, Castelamare di Stabia, Triest, Trento au fost localități unde s-au desfășurat astfel de congrese. La cel dintâi, la Rimini, m-am dus cu bani foarte puțini și cu un geamantan plin de conserve, cu care m-am întors. Am fost găzduit la un hotel de lux, la care am ajuns de la gară cu o trăsură, având impresia — cu totul greșită! — că era mai ieftină decât un taxi. Am făcut însă impresie asupra personalului hotelului! Seara, profesorul Gaeta m-a plimbat prin stațiune, oferindu-mi vreo șase cafele, pe care le-am băut „ascultător" și, totuși, am dormit buștean în noaptea aceea.

Timp de cinci zile și cinci nopți, totul a decurs perfect, dar în ajunul plecării emoțiile mele au revenit. Ce mă făceam dacă trebuia să plătesc! Din invitație nu reieșise limpede acest lucru. Pe de altă parte, nu putusem să fac de râs țara, refuzând să iau masa cu toți ceilalți la restaurantul hotelului. M-am abținut doar să cumpăr diferitele ziare, pe care cu toții și le luau zilnic. Aveam banii mai mult decât numărați. Mă întrebam ce aveam să fac în momentul în care mi s-ar prezenta nota de plată. Mă hotărâsem să-i spun atunci lui Gaeta că înțelesesem că invitația presupunea și cheltuielile de sejur și să-l rog să-mi achite nota, urmând ca, reântors în țară, să găsesc calea de a mă achita (oh!, cât de complicată în condițiile valutare ale epocii!). În seara precedând plecarea, portarul mi-a înmânat un plic. Am încremenit și, ca să nu mi se vadă emoția, am ieșit să-l deschid în parc, convins fiind că era vorba de blestemata notă de plată. Din fericire, nu era decât o scrisoare de rămas bun de la un congresist care trebuise să plece mai grabnic. A doua zi, am plecat la prima oră, întrebând plin de curaj la recepție dacă datorez ceva. Alesesem ora matinală pentru a evita o situație penibilă în fața celorlalți, fiind hotărât a-l trezi doar pe profesorul Gaeta, în caz de „dezastru", cu rugămintea de a mă credita.

N-a fost cazul! Am plecat din hotel, fericit că totul era în regulă și de data aceasta n-am mai luat nici trăsură și nici taxi, ci mi-am dus geamantanul... cu conserve până la gară, plecând spre Veneția, înainte de a mă înapoia prin Viena în țară. Oricum, luasem o lecție. De câte ori am mai primit o invitație vagă, am răspuns cerând toate precizările și mi-am evitat repetarea unor atare emoții.

La Veneția, mi-am găsit un hotelaș sordid pentru o noapte și o zi întreagă am vizitat, pentru întâia oară, Cetatea lagunelor. Nici n-a fost greu; n-a trebuit să întreb unde se găsea San Marco, deoarece m-a condus de la sine fluxul uman. La întoarcere spre hotel, intrând în vorbă cu patronul unui magazin cu piese din sticlă de Murano, acesta, aflând că sunt român, mi-a declarat că românii sunt cei mai cinstiți oameni din lume, deoarece el livrase, în vremea războiului, la Curtea regală din București niște lampadare și fusese plătit când nici nu se mai aștepta. Mi-a oferit și o bere!

Când, peste o vreme, Gaeta m-a invitat la Triest, am fost rugat să țin și o conferință, la care a asistat un auditoriu destul de numeros și mi s-a oferit o masă festivă de către directorul general al Societății de asigurări triestine. Tot cu prilejul unui alt congres al Institutului de istoria jurnalismului, am putut, de la Castelamare di Stabia, să vizitez Pompei, iar congresul de la Trento mi-a oferit ocazia de a cunoaște nordul Italiei. La rândul meu, am reușit să organizez o vizită a profesorului Gaeta în România, ca invitat al Academiei Române. L-am dus la Piatra Neamț, la Agapia și Văratec — mânăstiri care l-au pasionat tocmai prin deschiderea lor „laică" —, iar apoi la Suceava, unde ne-a primit vicarul episcopului, și la mânăstirile bucovinene. Călătoria am făcut-o în Moldova cu „Fiat"-ul meu.

Bietul Gaeta avea să moară subit, de un infarct. Prin el am cunoscut pe Giuseppe Tramarollo, președintele Asocia-

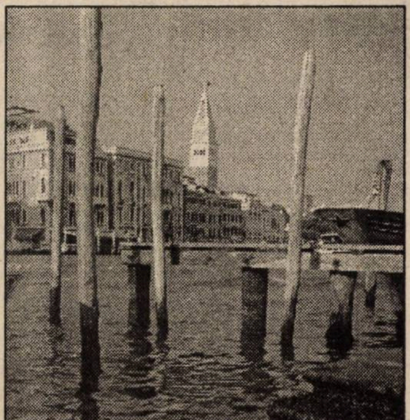

„Perla" lagunelor: Veneția

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei", nr. 4/56, 2001, p. 57–59 (unde, dintr-o regretabilă eroare de corectură, la p. 58, r. 12 de sus, în loc de **eludăm** — cum e corect — a apărut **educăm**. Facem aici cuvenita rectificare, cu scuzele noastre adresate autorului și, deopotrivă, cititorilor.

ției mazziniene, care m-a invitat și el pentru o conferință despre „Mazzini și românii", pe care am ținut-o la sediul asociației, la Milano, și de asemenea pe profesorul Gaetano Falzone, de la Palermo, unul dintre cei mai buni specialiști în istoria risorgimentală din sudul Italiei, pe care l-am vizitat și eu mai târziu, când am întreprins o „expediție" siciliană destinată a lămuri soarta postumă a lui Nicolae Bălcescu.

Tot în 1966, anul când m-am dus pentru întâia oară în Italia, am fost invitat și de Institutul Sud–Est European din Viena pentru o conferință, publicată în revista instituției respective, „Österreichische Osthefte", privind dezvoltarea istoriografiei moderne românești. Cu acest institut din Viena am păstrat necontenit legătura, ținând conferințe și fiind invitat la reuniunile internaționale pe care le organiza, ceea ce mi-a dat prilejul unor vizite repetate în această capitală atât de plăcută. De câte ori ajungeam acolo, aveam sentimentul că am ajuns în Vest și, când soseam dinspre Occident, mă simțeam aproape acasă!

În 1967, am ajuns pentru prima oară în Germania de Vest, ca invitat al lui Südost–Institut și al profesorului Georg Stadmüller. Atât cu acesta, cât și cu profesorul Mathias Bernath — un șvab din Banat, vorbind perfect românește —, directorul institutului amintit și cu adjunctul acestuia, frumosul sas Hans Hartl, am dezvoltat, de asemenea, începând de atunci, relații strânse, fiind și invitat în repetate rânduri a conferenția.

La Paris, pentru prima oară

În toamna lui 1968, am ajuns pentru prima oară în viață la Paris, într-o lume care, prin înaintașii mei — de la străbunici la tată —, îmi era atât de familiară. Neavând decât vreo 20 de franci în buzunar, banii urmând a-i primi la Toulouse, unde avea loc colocviul la care mă invitase profesorul Jacques Godechot, am străbătut pe jos Parisul, de la Gare de l'Est la Passy, pentru a merge la un cumnat al fratelui tatei și a-l ruga să-mi împrumute niște bani pentru câteva zile. Nu voi uita niciodată acea plimbare matinală, pe străzi aproape pustii — era o zi de sărbătoare! —, dar cu denumiri pe care le cunoșteam. Am descoperit cu încântare „Cetatea luminilor" și am înțeles deodată, în alte dimensiuni, atașamentul pe care l-au avut pentru Franța atâtea generații de români, în cursul a aproape două secole.

La Toulouse, împreună cu o colegă cehă, am fost în centrul atenției tuturor. Era noiembrie 1968! Colegii maghiari Benda și Niederhauser și chiar profesorul polon Lesnodorski, care era și *doctor honoris causa* al Universității din Toulouse, erau marginalizați, ca și cum ar fi provocat ei sau ar fi fost răspunzători de poziția guvernelor lor în acțiunea represivă din Cehoslovacia.

Pe plan intern, începuturile „domniei" lui Ceaușescu, când încă nu se pornise cultul personalității sale, păreau benefice și în ceea ce privea progresele economice și nivelul de trai (se găseau până și icre negre ieftine!), dar mai ales prin suflul de liberalizare, care făcea ca greutatea „dosarelor de cadre" să dispară — sau mai bine zis să nu se mai simtă — și ca „lupta de clasă" să nu mai fie invocată la tot pasul, mai ales când, din 1965, România devenise un „stat socialist", cu două clase sociale „aliate" și o „pătură intelectuală", căreia i se acorda atenție. Intelectuali de marcă au început să fie invitați să intre în partid.

Momentul 1968 — vizita generalului de Gaulle și, apoi, poziția României față de criza cehoslovacă — mulțumise pe toți. Îmi amintesc cu câtă seriozitate eram dispuși să ne apărăm cu armele în mâini (s-au și adus arme la Institut!), cum fiul meu, Mihnea, era gata de a fi voluntar, cum în ziua în care Ceaușescu și-a ținut discursul în care a denunțat invadarea Cehoslovaciei zecile de mii de oameni strânși spontan îl aclamau sincer și ascultau totodată Radio „Europa Liberă", în piața actuală a Revoluției, ca să afle ultimele știri, fără nici o fereală, ci firesc! Cu numai câțiva ani mai înainte, Mișu Cârlănescu, un unchi al Ioanei, conducător de tren, branșase postul de radio din tren pe „Europa Liberă" și apoi adormise. Dimineața, uitând că postul era fixat acolo, i-a dat drumul și a retransmis prin… difuzor întregului tren știrile postului de la München. Urmaseră ani grei de închisoare! Aveam cu toții, acum, în august 1968, după atâția ani de apăsare și umilință, un sentiment de deosebită mândrie, de entuziasm chiar. Încă un semn: plecasem la Toulouse luând pașaportul direct de la Academie, Ion Goliat, atât de eficientul secretar general adjunct, trimițând doar o notă la Ministerul de Interne prin care anunța deplasarea. Din nefericire, a fost singura și ultima dată a acestei proceduri simplificate!

Slatina, 17 mai 1968: etapă a vizitei g-ralului de Gaulle (aici, alături de N. Ceaușescu) în România

Tot atunci, la începutul lui septembrie 1968, Traian Lungu, secretarul de partid, mi-a propus să intru în partid. Am acceptat și am făcut-o nu din oportunism, ci având atunci sentimentul că era o datorie de a sprijini noul curs, pe care-l percepeam de îndepărtare de Uniunea Sovietică și de liberalizare în interior. Dar, lucrurile aveau să se complice. Pentru a fi primit în partid, în aprilie 1972, au trebuit să treacă aproape patru ani!

Cu un an înainte, în 1967, publicasem împreună cu N. Adăniloaie o istorie a reformei agrare din 1864, și singur volumul II din seria nouă de *Documente Hurmuzaki*, care reproducea, dar înzestrat cu ample rezumate și întregit cu un indice, volumul XX din seria veche al lui I. Nistor, pierdut la Cernăuți, în 1940, cu excepția a două exemplare. În același an, — după ce cu un an înainte fusese publicată într-un volumaș, în franceză, lucrarea privind reforma agrară din 1864 —, mi-a apărut un volum, tradus în franceză de buna mea prietenă Madeleine Costescu, privind Unirea Principatelor. În acei ani, am publicat numeroase studii în țară și au început să-mi apară altele și peste hotare, mai întîi în Austria, Italia și Franța. Publicațiile mele, ca și succesele mele externe, mi-au consolidat poziția în interior și au motivat, ca și noul curs de deschidere, la începutul anului 1968 să mi se încredințeze de către Andrei Oțetea și Ștefan Ștefănescu cea de-a treia funcție de conducere (nou creată) în Institut, cea de secretar științific.

De atunci am stabilit, timp de peste trei decenii, o colaborare deschisă, sinceră și cordială cu Ștefan Ștefănescu, extrem de necesară, deoarece profesorul Oțetea se găsea acum mai la apusul vieții sale și uneori răspunderile unor decizii îi reveneau adjunctului său. Ștefănescu este un om deschis, onest și cu mult simț de dăruire. A condus peste două decenii Institutul, fără nici un fel de răsplată materială, l-a apărat în momentele grele, ca instituție, i-a apărat localul, s-a preocupat de fiecare membru al său, chiar și de cei a căror valoare profesională nu atingea parametri necesari. În ceea ce mă privește, m-am identificat cu noua mea funcție, pe care n-am ocupat-o în fapt decât vreo doi ani și jumătate. Deși nu am obținut — în împrejurările pe care le voi relata — sancționarea alegerii mele ca director adjunct, m-am legat de instituție și tot astfel, fără vreo retribuire pentru această muncă, l-am secundat pe Ștefan Ștefănescu până când — timpurile îngreunându-se și eu fiind „oaia neagră“ — a făcut apel la Ioan Chiper ca secundant. De atunci, am rămas ca un fel de consilier, în primul rând în calitatea mea de vicepreședinte al Consiliului științific. Funcțiile mele de conducere vor înceta cu totul la 13 februarie 1989, din cauze care nu au depins de mine.

Revista noastră are deosebita satisfacție de a consemna că ilustrul nostru colaborator, acad. Dan Berindei (membru titular, din 1992, și președinte, din 1993, al Secției de Științe Istorice și Arheologie), și-a ținut, la 26 aprilie a.c., discursul de recepție la Academia Română, intitulat „Generația de la 1848“. Răspunsul i-a prilejuit președintelui înaltului for cultural–științific, acad. Eugen Simion, binemeritata elogiere a istoricului care, de peste o jumătate de secol, și-a închinat viața cercetării trecutului național — în special, a sec. XIX, secolul edificării României moderne —, nu mai puțin educării contemporanilor săi în spiritul iubirii de țară și respectului față de valorile eterne ale neamului românesc.

Nixon și... doctoratul meu!

Cu prof. Oțetea m-am împăcat bine, numai o dată am avut un mic conflict, el având tendința de a considera pe secretarul științific al Institutului ca pe propriul său secretar științific. Pregătind o sinteză de istorie a României — *Istoria poporului român* —, partea de istorie modernă a revizuit-o împreună cu mine, eu fiind singurul pe care autorul capitolului — Vasile Maciu — îl accepta. Oțetea era obsedat de acuratețea exprimării și în consecință „intra în text“, iar rolul meu — ca specialist în istorie modernă — consta în a-i atrage atenția când prin stilizare amenința să denatureze sensul. Am lucrat câteva zile împreună la Căciulați, în Palatul Ghica, devenit casă de odihnă a Academiei. Nu-mi plăcea să pierd vremea și aveam multe altele de făcut. Din fericire, operația s-a încheiat relativ ușor. Când însă, peste un timp, profesorul a vrut să mă asocieze la lucrul unor memorii prin care-l reclama pe președintele Academiei din acea vreme, deoarece acesta nu-i aproba o deplasare externă împreună cu soția, ca delegată a Academiei, l-am refuzat, spunându-i că nu-mi intra în atribuții. S-a supărat puțin, dar i-a trecut. Era un om foarte cumsecade și, probabil, a și înțeles că pe undeva aveam dreptate.

În vara lui 1969, mi-am susținut doctoratul, prezentând lucrarea mea despre istoria Bucureștilor între 1459 și 1862, publicată în 1963. Am avut o comisie în adevăr ilustră. A prezidat Gheorghe Zane, iar membrii comisiei au fost Andrei Oțetea, Ștefan Ștefănescu, Mihai Berza și Vasile Maciu, toți membri ai Academiei! A fost vorba de o formalitate — și eu așa am și considerat-o — și de o reparație a ceea ce mi se întâmplase la sfârșitul anilor patruzeci. În aceeași zi, avea loc vizita președintelui Nixon la București, ceea ce a grăbit și mai mult „ceremonia“ doctoratului meu.

Dar, cu toate aparențele, „vântul primăvăratec de înnoire“ a încetat să mai bată, aproape pe nesimțite. Academia Română a fost unul din primele obiective ale cursului în schimbare; s-au suspendat indemnizațiile membrilor ei, li s-au luat automobilele și apoi avea să fie creată Academia de Științe Sociale și Politice, subordonată Secției de propagandă a CC al partidului. Acesteia i s-au subordonat institutele umaniste, care nu doreau a se despărți de Academie, dar aceasta se dorea a fi umilită, din cauza, mai ales, a opoziției care se întâmpina de către „conducerea de partid“ în promovarea academică a Elenei Ceaușescu. În fruntea noii Academii a fost desemnat ambițiosul Miron Constantinescu. În primul rând, s-a grăbit să plătească o poliță profesorului Oțetea, pensionându-l și scoțându-l de la conducerea Institutului.

Conflictul lor data din timpul celor câțiva ani când, înainte de a-și relua sub Ceaușescu o ascensiune politică (în care a ajuns la înalte poziții..., dar lipsite de putere de decizie politică!), Miron Constantinescu funcționase în Institut. Oțetea se luptase ca să nu intre în Institut doar ca șef de sector, ci ca șef de secție. Relațiile lor păreau a fi cordiale, dar „tovarășul Miron“, în timpul unei absențe din țară a profesorului, s-a instalat în lipsă în biroul său. S-a găsit cine să-i raporteze, la întoarcere,directorului acest lucru și Oțetea a rămas cu impresia că noul venit, care își reîncepuse ascensiunea, căuta a-i lua locul. În realitate, nici nu era așa; chiar mie, Miron Constantinescu mi-a spus că pe el nu-l interesa direcția Institutului, ci „mult mai mult“; efectiv, a devenit curând ministru adjunct la Învățământ și ascensiunea lui va continua.

Dar starea conflictuală se instalase, cu ură mare din ambele părți, cu reclamații din partea lui Oțetea la conducerea partidului, lucru de care Miron Constantinescu, prin „antenele“ lui, afla. Așa s-a ajuns, când el a devenit președintele noii Academii de Științe Sociale și Politice, la înlăturarea, nedreaptă neîndoielnic, a lui Andrei Oțetea. Lucrurile au mers până acolo încât, în 1971, organizându-se în Institut o sesiune consacrată revoluției din 1821, Miron Constantinescu nu l-a acceptat în prezidiul ședinței pe Andrei Oțetea, cel mai bun specialist în problemă și fost director — un deceniu și jumătate al Institutului! ■

(va urma)

La București, un seminar internațional de nota 10

„Războiul Rece. Studii de caz“

La Cercul Militar Național s-a desfășurat, în perioada 18–20 aprilie a.c., primul seminar internațional al Grupului de Lucru pentru Istorie Militară din cadrul Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate aflat sub egida Parteneriatului pentru Pace. Manifestarea, subsumată unei tematici de indiscutabil interes istoriografic, anume **„Războiul Rece. Studii de caz“**, a fost organizată — și încă la cele mai înalte standarde — de Institutul pentru Studii Politice de Apărare, din România, și Centrul de Istorie Militară a Armatei de Uscat a SUA. Pe lângă o serie dintre cei mai prestigioși specialiști români, au participat omologi de-ai lor din zece țări europene (Germania, Federația Rusă, Bulgaria, Marea Britanie, Cehia, Ungaria, Franța, Slovacia, Olanda, Bosnia–Herțegovina), precum și din SUA.

Iată, în cele ce urmează, lista completă a comunicărilor prezentate cu acel prilej (în paranteze, numele autorilor și instituția reprezentată): Armata Americană în prima perioadă a Războiului Rece. 1945–1950 (**William Epley**, Centrul de Istorie Militară al Armatei de Uscat a SUA); România și originile Războiului Rece (**Florin Constantiniu**, m.c. al Academiei Române); Reforme în armata Bulgariei la începutul Războiului Rece (g-ral de brigadă **Aniu Angelov**, Colegiul Național de Apărare, Sofia); Pactul de la Varșovia și revoluția ungară de la 1956 (lt.col. **Miklos Horvarth**, Institutul și Muzeul de Istorie Militară, Budapesta); Ocuparea militară a Slovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia (**Frantisek Csefalvay** și **Miloslav Pucik**, Institutul de Istorie Militară, Bratislava); Armata bulgară în timpul Războiului Rece (col. **Dimităr Mincev**, Comisia Bulgară de Istorie Militară, Sofia); România. Mai 1958. Prima retragere a trupelor sovietice din imperiul exterior (col. **Alexandru Oșca** și **Alesandru D. Duțu**, Serviciul Arhivistic Militar, București); România și „doctrina Sinatra“. Bucureștii și criza poloneză din vara anului 1989 (prof. univ.dr. **Mihai Retegan**, Universitatea București); Armata Statelor Unite și criza rachetelor din Cuba, 1962 (dr. **Richard Gorell**, Centrul de Istorie Militară al Armatei de Uscat a SUA); Arhivele militare fraceze despre invazia trupelor Pactului de la Varșovia (cpt. **Phillipe Guyot**, Serviciul Istoric al Armatei de Uscat, Paris); România și extinderea asiatică a Pactului de la Varșovia. Cazul Mongoliei (col.dr. **Petru Otu** și c-dor **Gheorghe Vartic**, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București); „Injecția cehoslovacă“. Olanda și invadarea Cehoslovaciei în 1968 (**Jan Hoffebaar**, Comisia olandeză de Istorie Militară, Haga); Războiul Rece. O viziune rusească (col. **Oleg Belosludțev**, Moscova); Garanții păcii și libertății. Trupele SUA în Germania, din 1945 până în 1990 (col. **Hans Joachim Harder**, Institutul de Cercetări de Istorie Militară, Germania).

Fotografie de grup, cu participanții la seminarul de la CMN

Alocuțiunile de deschidere, precum și intervențiile înregistrate (unele dintre acestea din urmă veritabile minicomunicări) de-a lungul celor trei zile de dezbateri au fost la fel de interesante și de profitabile pentru efortul de investigare profesionistă a unei perioade istorice extrem de preocupante astăzi pe plan internațional și care, să nu uităm, și-a pus pecetea inconfundabilă asupra actualei hărți geopolitice a lumii. La acest capitol, îi menționăm pe următorii: **George Cristian Maior**, secretar de Stat și șef al Departamentului pentru Integrare Euroatlantică și Politică de Apărare (România), g-ral de brigadă **John S. Brown**, șeful Centrului de Istorie Militară al Armatei de Uscat al SUA, g-ral de brigadă **Mihail E. Ionescu**, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (România), **Mark Wittrock**, reprezentantul Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, **Alexandra J. Ward**, șef al Filialei Istorice a Armatei de Uscat (Marea Britanie), prof.univ.dr. **Gheorghe Buzatu**, Universitatea din Craiova, prof.univ.dr., col. **Constantin Hlihor**, Academia de Înalte Studii Militare, dr. **Adrian Pop**, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Revista noastră a fost reprezentată la această importantă manifestare euroatlantică (evocată și în cadrul emisiunii „Adevăruri subiective“, de la TVR Internațional, din 25 aprilie a.c., emisiune bilunară moderată de **Mircea Suciu**) prin redactorul–șef și prin semnatara rândurilor de față, ambii având fericitul prilej de a participa la un regal științific — la care, să nu uităm, o contribuție organizatorică semnificativă și-au adus-o gazdele, reprezentate de col. **Anton Iancu**, directorul Cercului Militar Național — și, în plus, de a stabili contacte fructuoase, în beneficiul publicației, cu istoricii străini specializați în investigarea Războiului Rece. ■

Mioara ANTON

Atenție, elevi ! Atenție, studenți !

Concursul **ISTORIA MEA — EUSTORY**

Fundația „Noua Istorie", cu sprijinul ICIRG (Institutul de Cercetări Interdisciplinare Româno–Germane), al Körber–Stiftung și al Ministerului Educației și Cercetării, a lansat a doua ediție a concursului ISTORIA MEA — EUSTORY. Independent și echidistant față de factorii politici, concursul constituie o noua oportunitate pentru ca tinerii din România zilelor noastre să-și poată manifesta pasiunea pentru istorie.

Regulile generale ale concursului rămân aceleași ca la ediția I *(v. „Dosarele Istoriei", nr.4/44, 2000, p.64),* care s-a desfășurat în anul 2000 și s-a bucurat de o largă participare a unor tineri din aproape toate județele țării. Calitatea contribuțiilor la ediția I a determinat atribuirea unui număr de 21 de premii în bani și a unui mare număr de premii în cărți și abonamente la revistele de specialitate. Premiile I și II au fost înmânate personal de către președintele României, în cadrul unei ceremonii care a avut loc la Palatul Cotroceni, în ziua de 5 decembrie 2000. Cinci dintre câștigătorii ediției I au fost selecționați pentru a participa la reuniunile de la Hamburg și Varșovia ale premianților din țările participante la rețeaua EUSTORY.

Concursul este deschis tuturor tinerilor născuți după 1 ianuarie 1982, fără deosebire de sex, naționalitate sau religie. Pot participa atât candidați individuali, cât și echipe de coautori — elevi ai oricărui tip de școli, studenți, tineri aflați în serviciul militar etc.

Participanții trebuie să realizeze o minicercetare istorică asupra unui subiect concret subsumat temei–cadru a concursului: **Tehnici și tehnologii în comunitățile de ieri și de azi**. Sunt încurajate originalitatea abordării și contactul nemijlocit cu diversele categorii de izvoare istorice.

Rezultatele acestei cercetări pot să fie prezentate fie sub forma unor texte scrise, fie sub cea a unor înregistrări audio sau video, animații computerizate, albume, fotomontaje, colaje, machete etc. Lucrările pot să fie redactate fie în limba română, fie într-o altă limbă în care participanții învață istoria în școală în România, conform legislației în vigoare. Lucrările vor trebui să fie expediate organizatorilor **până la data de 1 februarie 2001** (data poștei).

Evaluarea lucrărilor se va desfășura în două etape. Juriile vor fi formate din specialiști cu experiență științifică și didactică, profesori din învățământul universitar și preuniversitar, cercetători, alți experți. Fiecare lucrare va fi supusă la cel puțin două evaluări independente, iar lucrările premiate vor fi judecate de cel puțin patru evaluatori.

Întreaga desfășurare a concursului are loc sub îndrumarea unui Consiliu științific, format din reputați istorici din București, Cluj–Napoca și Iași, consiliu care a stabilit tema–cadru a concursului, a elaborat criteriile de evaluare și va lua decizia finală în ceea ce privește atribuirea premiilor.

Premiile vor recompensa un anumit standard profesional al lucrărilor și nu urmăresc stabilirea unui clasament absolut al autorilor. De aceea, Fundația „Noua Istorie" vizează atribuirea unui număr mare de premii în bani, cărți și abonamente la revistele de specialitate. Sunt avute în vedere premii suplimentare pentru profesorii îndrumători și pentru unitățile școlare ai căror elevi obțin rezultate deosebite. Câștigătorii de premii vor fi incluși și în procesul de selecție pentru școlile de vară organizate de Fundația Körber pentru premianții concursurilor din rețeaua Eustory.

Fiecare participant urmează să primească un certificat care să ateste contribuția sa la concursul ISTORIA MEA — EUSTORY.

Toți cei interesați pot obține broșura cu îndrumările pentru concurs de la organizatori sau, eventual, prin intermediul profesorilor și inspectorilor de istorie. Adresa de contact din partea organizatorilor este:

ICIRG: Bd. Iancu de Hunedoara nr. 35,
sc. A, apt. 18, sector I, București
tel. (01)–2304737; fax (01)–2301153;
e–mail:noua_istorie@yahoo.com
www.geocities.com/noua_istorie

Istorie și actualitate: 1601 – 1941 – 2001

Forum-ul Civic Național Român organizează, în perioada **25–26 mai** a.c., la Cercul Militar Național din București, a doua Conferință internațională anuală intitulată **„Istorie și actualitate: 1601 – 1941 – 2001"**, cu două secțiuni: **I. „Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul"** (în Sala „Sf. Gheorghe"); **II. „Legitimitatea campaniei militare a României în Răsărit (1941–1944)"** (în Sala „Alba Iulia").

Printre co–organizatori: CMN, Comisia Română de Istorie a Celui de-al Doilea Război Mondial, Asociația Națională de Tineret „Noul Val", Fundația „Onisifor și Octavian Ghibu", Clubul Istoricilor „Nicolae Iorga", Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Asociația Culturală „Pro–Bucovina și Basarabia", Asociația Studenților Creștin–Democrați din România, revista „Glasul Bucovinei" (Cernăuți), revista „Dosarele Istoriei".

Pentru informații suplimentare — **tel.: (01) 211.76.83; e–mail: c_moisuc @ yahoo.com; (01) 769.36.04; (01) 781.88.02; (01) 725.79.92; (01) 250.99.06; (01) 222.52.14.**

În numărul nostru următor, vom reveni cu o dare de seamă lămuritoare asupra Conferinței la care se anunță, de pe acum, comunicări importante și dezbateri fructuoase pe temele menționate.

Pagină realizată de Jacqueline ENACHE

Cărți de excepție la
Editura Evenimentul Românesc

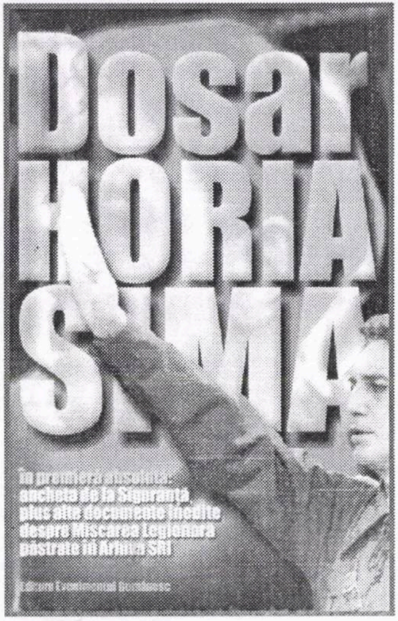
Dosar
HORIA
SIMA
În premieră absolută:
ancheta de la Siguranța
plus alte documente inedite
despre Mișcarea Legionară
păstrate în Arhiva SRI
Editura Evenimentul Românesc

***Dosar Horia Sima (1940–1946)*, ed. de Dana Beldiman, studiu introductiv de Gh. Buzatu, București, 2000, 344 p.**

Preț: 70.000 lei
(direct de la editură: 56.000 lei)

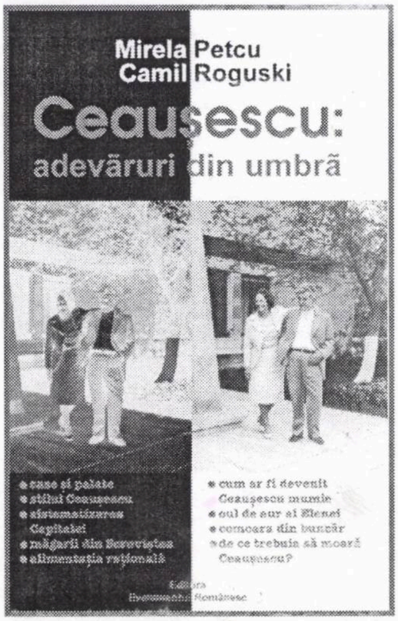
Mirela Petcu
Camil Roguski
Ceaușescu:
adevăruri din umbră
• case și palate
• stilul Ceaușescu
• sistematizarea Capitalei
• măgarii din Scorniceşti
• alimentația rațională
• cum ar fi devenit Ceaușescu mumie
• oul de aur al Elenei
• comoara din buncăr
• de ce trebuia să moară Ceaușescu?
Editura Evenimentul Românesc

Mirela Petcu, Camil Roguski,
***Ceaușescu: adevăruri din umbră*,**
București, 2000, 198 p.
Preț: 70.000 lei
(direct de la editură: 56.000 lei)

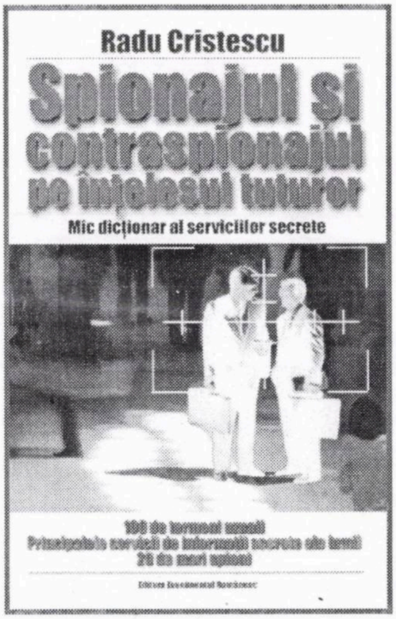
Radu Cristescu
Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor
Mic dicționar al serviciilor secrete

Radu Cristescu, *Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor. Mic dicționar al serviciilor secrete*, București, 2000, 128 p. (prefață de Ion Cristoiu)

Preț: 35.000 lei
(direct de la editură: 28.000 lei)

Pentru informații și comenzi, adresați-vă **Editurii Evenimentul Românesc, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, OP 33, CP 69, tel./fax: (01) 202.13.09** sau **202.13.14 (Serviciul Difuzare).** Întrucât tirajele sunt limitate, vă sugerăm să vă procurați din timp titlurile recomandate. Comandându-le la editură, beneficiați de o **reducere de 20%** din prețul de vânzare al fiecărei cărți, **cheltuielile de expediție prin poștă fiind suportate de editură.**

Tipogrup press
Buzău

Execută publicații (cotidiane sau săptămînale) în policromie, reviste (hîrtie de ediție), comenzi diverse dedicate mașinilor rotative în combinație diversă de pagini și formate.

Caiete școlare - volum mare.

Coperți, pliante, etichete - ce necesită o policromie pretențioasă.

Cărți.

Posibilități modem.

Se asigură transport.

COMENZI
ȘI INFORMAȚII

TEL/FAX 038/72.42.70
038/71.73.58

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -

ISSN 1224-4287

Preț **20.000** lei

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –

An. VI, nr. 6 (58), 2001

DOSARELE ISTORIEI

www.dosarele-istoriei.ro

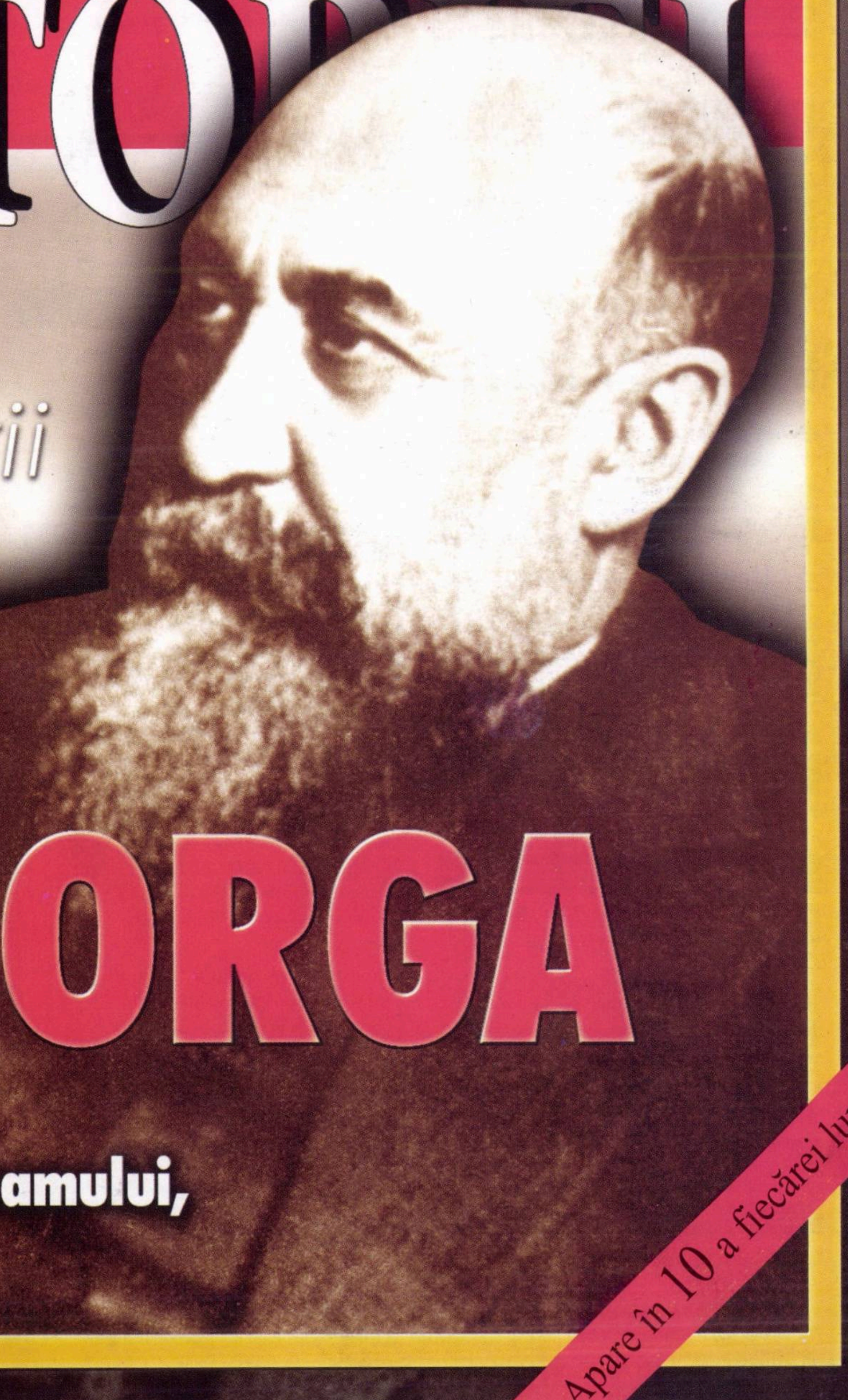

o forță a naturii

N. IORGA

savantul, apostolul neamului, martirul

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 6 (58) • 2001

O forță a naturii: Nicolae Iorga

(Nicolae Iorga: A Force of Nature)

Mircea SUCIU

Muntele și furnicile 1
The Mountain and the Ants

Acad. Dan BERINDEI

N. Iorga: Titan al istoriografiei 2
N. Iorga: A Titan of Historiography

Mihai Sorin RĂDULESCU

Spița lui Iorga 7
Iorga's Genealogy

Acad. Ștefan ȘTEFĂNESCU

Național și universal în gândirea istorică a lui Iorga 10
National and Universal in Iorga's History Thinking

Petre ȚURLEA

„Să ne ferim zilnic de dușmanii pe care-i avem..." 16
"Let's Avoid Each Day the Enemies that We Have"

Ioan SCURTU

Istoria contemporană în opera lui Iorga 20
Contemporary History in Iorga's Work

Mihai OPRIȚESCU

Iorga, șef de partid 24
Iorga, Party Leader

Petre OTU

Iorga și armata română 32
Iorga and the Romanian Army

Gheorghe ZBUCHEA

Iorga și lumea sud-est europeană 39
Iorga and the South-East European World

„El aparține acelei generații de întregitori de hotare, urmași vrednici a acelei a întemeietorilor și ctitorilor României moderne" **(Corneliu–Mihail LUNGU)** 45
"He Belongs to That Generation of Patriots Who Care About the Borders of the Country and Are Worthy Followers of the Founders and Fathers of Modern Romania"

Iorga și istoria mentalităților (Mircea SUCIU) 49
Iorga and the History of Mentalities

Valeriu RÂPEANU

Iorga și noile perspective asupra literaturii universale 52
Iorga and the New Perspective on Universal Literature

N.M. NAGY–TALAVERA

Omagiul unui istoric american adus lui Nicolae Iorga 55
Homage Paid to Nicolae Iorga by an American Historian

Dincolo de „dosar"

Peter KOPECKÝ

Generalul M.R. Štefánik în România 58
General Štefánik in Romania

Recurs în anulare pentru mareșalul Ion Antonescu **(Petre ȚURLEA)** 62
Appeal to the Supreme Court in Favour of Marshall Ion Antonescu

Un prim pas spre desatanizare **(Gheorghe BARBUL)** 63
A First Step Towards De-Satanization

O legendă care nu mai are nevoie de statui **(Gheorghe BUZATU)** 64
A Legend Which No Longer Needs Statues

Revizuirea procesului intentat mareșalului Antonescu **(Ioan SCURTU)** 64
The Revision of Marshall Antonescu's Trial

Corrigenda 64

Ilustrațiile din acest număr, în marea lor majoritate, ne-au fost puse la dispoziție de: Fototeca Serviciului Colecții Speciale al Bibliotecii Naționale a României (Ion Mamina, Ana Pleșia); Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României (Elena Istrățescu); Petre Țurlea (fost muzeograf la Casa Memorială „N. Iorga", Vălenii de Munte). Redacția le mulțumește tuturor pentru sprijinul acordat.

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000) (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piata Presei Libere nr. 1, corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

DTP & PrePress:
Jacqueline ENACHE

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU

Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –

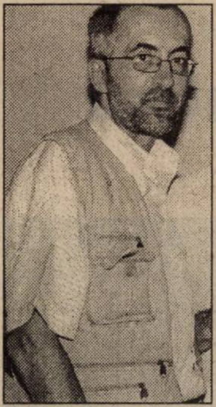

MIRCEA SUCIU

Muntele și furnicile

Să o spunem din capul locului: despre Nicolae Iorga nu poți scrie sau vorbi fără a face uz de cuvinte mari. Oricât ți-ai dori să-ți temperezi vocabularul — fie pentru a nu cădea în păcatul idolatriei oarbe și, în fond, găunoase, fie pentru a nu deveni un cârcotaș de circumstanță —, îți este din cale afară de greu să găsești dreapta măsură în exprimare. Și cum ar putea fi altfel, de vreme ce, vorba cronicarului, „se sparie gândul" în fața unei simple evaluări cantitative (probabil, incompletă) a operei multiforme ieșită din mintea și pana aceluia de la a cărui naștere s-au împlinit 130 de ani: **1.359 de cărți** (unele, de dimensiuni impresionante) **și broșuri**, **peste 25.000 de articole**, presărate prin ziare și reviste! Monstruos, ce altceva să zici?! Senzația devine și mai copleșitoare când afli — păstrându-te în același registru contabilicesc, evident, departe de a fi esențial în evaluarea acestei uriașe mase de materie cenușie transpusă în pagină de carte savantă sau de gazetă — că unui cititor versat i-ar trebui șase decenii (aproape tot atâți ani cât i-au fost dați învățatului să trăiască), cu 24 din 24 de ore de lectură, spre a parcurge toată opera lui Iorga. (Socoteală, nu știu cât de îndreptățită, de care îmi aduc aminte că am aflat, pe la mijlocul anilor '70, când, student fiind, am vizitat cu colegii de an, la Botoșani, casa memorială a savantului.)

Fie și numai din perspectiva schițată mai sus, de Iorga — înainte de a-l prețui așa cum se cuvine sau de a-i căuta pete în soare — ți-e teamă. Teamă de înspăimântătoarea lui cultură (și nu doar istorică), teamă de profunzimea încheierilor sale în varii chestiuni ale istoriei naționale și universale, teamă, în fine, că, fără a visa măcar a-i ști și ultima notiță aruncată unde nici nu bănuiești, te închipui, ca istoric, a descoperi America, altfel spus a lămuri înțelesul unui episod (mărunt, major — nu are importanță) al trecutului.

A scris-o de mult și mai frumos un alt renascentist din veacul lui Iorga: **„Nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricât de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N. Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei"** (George Călinescu).

Și, atunci, la poalele acestui Everest, mulțimea de furnici (viețuitoare ce au și ele, știm asta, o ierarhie), truditori cu înzestrări și merite diferite pe ogorul istoriografic, ce să facă? Între prosternarea pioasă la picioarele patriarhului științei istorice românești și grimasa scrâșnită față de concepția, metodele și uneltele unui istoric aparținând unei alte istorii (care, să nu ne facem iluzii deșarte, are prea puține contigențe cu cea a noastră, de acum), noi, prin numărul revistei ce-l aveți sub ochi, propunem un exercițiu de admirație temperată, fatalmente incompletă, poate și subiectivă, sigur paseistă pe alocuri. Adaugă — rogu-te, stimate cititor — și alte scăderi ale paginilor care urmează, dar, încă o dată te rog, nu uita că părinții sunt de la Dumnezeu. A-i venera este sinonim cu a-l venera pe El. **Savant, apostol al neamului său și martir, Iorga a fost, întâi de toate, un părinte, un întemeietor. Pentru români, așa va rămâne în veci de veci.**

P.S. Revenind în actualitate, să consemnăm că acest „dosar" va fi vioara întâi a manifestării omagiale organizate, la Vălenii de Munte, de Clubul Istoricilor „N. Iorga", pe 16 iunie a.c., cu ocazia împlinirii a 130 de ani de la nașterea marelui istoric. În program sunt prevăzute vizitarea Casei memoriale, o sesiune de comunicări, lansări de cărți. Cu totul, un binemeritat prinos adus patronului spiritual al amintitului Club, care reunește unii dintre cei mai importanți istorici români din zilele noastre. ■

„Un adevărat fenomen și ca memorie, și ca putere de judecată"

N. Iorga: Titan al istoriografiei

Acad. Dan BERINDEI

Din anii tinereții sale, Iorga își uimise contemporanii demonstrând rare însușiri și afirmându-se ca unul din marii învățați ai neamului. Când, la numai 19 ani, și-a susținut examenele de licență, unul dintre examinatori avea să-l caracterizeze, într-o scrisoare trimisă lui Iacob Negruzzi, „un adevărat fenomen și ca memorie, și ca putere de judecată".

O minte fără egal

Au urmat apoi ani de desăvârșire a savantului, în care cu energie nestăvilită și-a pregătit și susținut lucrarea de diplomă la École Pratique des Hautes Études, la Paris, și doctoratul la Leipzig, strângând totodată în mintea sa o bogăție extraordinară de cunoștințe, învățând a folosi numeroase limbi, trăind printre străini și învățând a-i cunoaște, dar totul cu gândul ardent al reîntoarcerii în țara care avea atâta nevoie de oameni ca el. În toamna lui 1894, la numai 23 de ani, devine, prin concurs, profesor universitar de istorie universală, post în care va fi titularizat, în urma unui concurs, un an mai târziu. Nu împlinise 26 de ani, când, la propunerea lui A.D. Xenopol, a fost ales membru corespondent al Academiei. Erudiția și prolificitatea sa științifică copleșiseră pe contemporanii săi, când, în vara lui 1899, el s-a avântat, printr-o serie de articole publicate în „L'Indépendance roumaine", în mijlocul națiunii ca un învățat și înflăcărat tribun.

Personalitate complexă, unică în originalitatea ei, Nicolae Iorga se detașează puternic dintre semenii săi, impunând respect și admirație. Inteligența sclipitoare, puterea de muncă rar întâlnită, capacitatea de acumulare, de păstrare și sistematizare a informației științifice caracterizează activitatea acestui mare cărturar. De o productivitate prodigioasă, incredibilă, orientată multilateral — concretizată în peste o mie

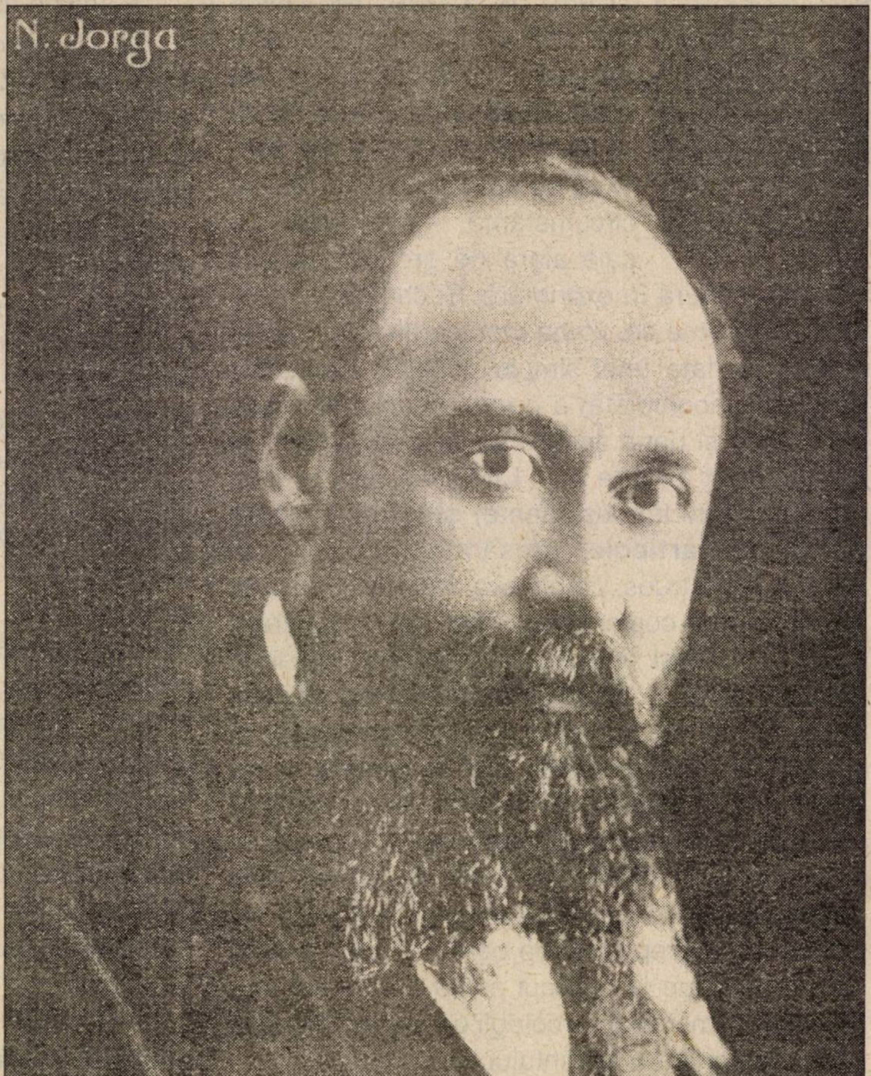

Portretul istoricului la tinerețe

de cărți și în zeci de mii de studii și articole —, Iorga a fost mistuit necontenit de o sete de cunoaștere nemărginită, dar și de dorința arzătoare de a transmite infinitele lui cunoștințe. El a știut să realizeze, în pagini aparent încărcate cu informații, analize și sinteze surprinzătoare ale faptelor istorice.

„Iorga nu se poate nici defini într-o specialitate, nici mărgini la o epocă sau la o țară. El este o forță a naturii“. Această excepțională apreciere aparține unui învățat francez, **Jérôme Carcopino**. Informația lui Nicolae Iorga era uimitoare, ca și setea nestăvilită de cunoaștere și mai ales capacitatea de înmagazinare intelectuală, de păstrare a lecturii într-o memorie asociativă rar întâlnită. Istoric al națiunii sale, pe care a slujit-o cu o imensă putere de dăruire patriotică și cu dragoste nețărmurită pentru trecutul ei, el a fost totdeauna un larg cunoscător și *înțelegător* al complexelor procese ale istoriei universale. Aproape nu a existat domeniu al acesteia care să nu-i fi atras pasionata curiozitate și sete de cunoaștere și în care să nu fi scris, lăsându-ne, mai mult ca oricare învățat român, scânteietoarele sale idei, rezultate ale unei inteligențe de excepție și ale unui tezaur extraordinar de cunoștințe.

Din adâncul vremurilor

Când, la 1 aprilie 1937, a avut imensa satisfacție de a inaugura activitatea Institutului de Istorie, care astăzi îi poartă numele, Iorga și-a înfățișat o adevărată profesie de credință privind poziția sa față de disciplina pe care o slujise timp de o viață cu abnegație și cu uimitoare rezultate creatoare. „Școala pe care o urmasem — arăta el — era (...) o școală de istorie universală, dacă nu în ce privește spiritul, cel puțin sub raportul orientării. Astfel, când întors în țară, cea mai firească aplecare și cea mai imperioasă datorie față de poporul românesc m-au dus să ating subiecte care privesc dezvoltarea noastră istorică, le-am așezat în cadrul de istorie universală. (...) Dar atât necesitățile Catedrei de istorie universală, pe cât și o curiozitate pe care nimic n-a putut-o împiedica și obosi, m-au făcut să mă amestec în toate domeniile istorice, de la evenimentele contemporane până la cele dintâi manifestări ale civilizației, în timpurile preistorice“. „Am fost născut — însemna el în *O viață de om așa cum a fost* — cu orizonturi depărtate în spațiu și în timp, cu prevestiri de străinătăți din fundul lumii și cu viziunile unui trecut din adâncul vremurilor“.

Beneficiind de o pregătire enciclopedică, necontenit setos de a cunoaște, cu o aviditate a unei lecturi multilateral–orientate, receptând totodată în compartimentele minții o imensitate de date și, ceea ce era mai important, înțelegând, ca puțini alții, conexiunile fundamentelor istorice și având viziunea *totului, a întregului,* Nicolae Iorga a fost prin excelență cel ce a avut o putere nesfârșită de a reînvia, de a reconstitui din fragmente viața trecută în ceea ce a avut ea mai caracteristic și mai esențial. A spus-o și el: „numai o lungă orientare în tot câmpul vieții omenești trecute ține la îndemână exemplele lămuritoare“.

Marele istoric a fost și un optimist în considerarea acestei vieți omenești trecute, care, în fapt, se găsește la sorgintea vieții contemporane a umanității, a popoarelor și a națiunilor. „(...) Privită de la înălțimea trebuitoare — scria el —, istoria povestește un mare triumf al energiei omenești, care e oprită adesea în loc, care pierde din roadele silințelor sale, dar care-și câștigă înapoi, prin luptă îndărătnică, cuceririle cotropite un timp de inconștiența barbarului, de nisipul deserturilor“. În viziunea sa, istoria universală este reanimată în dimensiuni de epopee, un imens teatru al cărui regizor — genialul istoric — știe să îndrume desfășurarea jocului, să înțeleagă pe fiecare din cei implicați în el, să-i lege și să deducă învățăminte, surprinzătoare, deschizătoare de nebănuite și, nu rareori, splendide perspective.

Căutând și găsind căi noi în scrierea istoriei, setos de înnoire, Iorga a înțeles totodată, ca nimeni altul, interdependența fenomenelor istorice, pentru el existând o *singură* dezvoltare: „(...) și toate manifestările de viață se prind într-însa, apărând fiecare la locul ei, hotărât de sensul acestei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor, și având fiecare spațiul pe care îl cere însemnătatea ivirii faptelor și situațiilor, și având fiecare spațiul pe care îl cere însemnătatea reprezentativă sau însemnătatea activă a acelor fapte și situații“. De asemenea, viața popoarelor el n-a considerat-o izolat, în compartimente singulare, ci într-o necesară corelare, fără de care însăși istoria lor devine incomprehensibilă în dimensiunile ei reale. „(...) Viața unui popor — scria el — e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune cu dânsele și înrâurind necontenit viața acestora“.

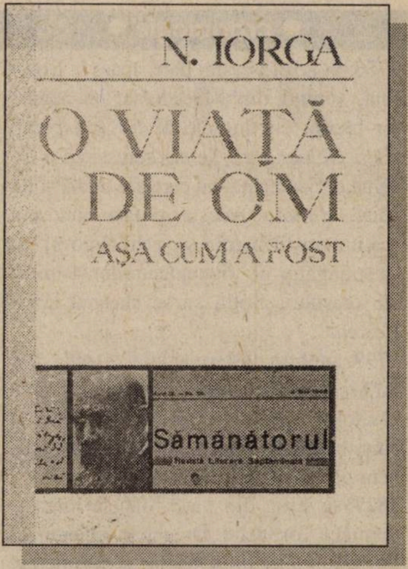

„Romanul“ vieții savantului, în ediția îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu (București, Ed. Minerva, 1976, 956 p., seria „Memorialistică“)

Iorga s-a manifestat în variate domenii. Rigurosul om de știință pe tărâmul istoriografiei era totodată un **literat**, un **publicist**, un **apostol ardent**, un **om politic** animat de cel mai cald și neprecupețit patriotism. Datorită rarelor sale însușiri, marele istoric și-a făcut marcată prezența în epocă, în bună măsură, și deoarece s-a arătat sensibil la problemele cele mai diferite ale națiunii sale și, totodată, și ale omenirii. Deși stăpân pe facultăți de creație științifică cu totul deosebite, Iorga — departe de a se izola într-un turn de fildeș al marilor sale realizări — s-a dăruit necontenit oamenilor, le-a pus cu generozitate la dispoziție inteligența și capacitatea sa de muncă. El n-a cunoscut o clipă de răgaz. Activitatea sa era permanentă, susținută și entuziastă, iar procesul de creație la Nicolae Iorga a fost continuu, neîntrerupt, ca un șuvoi scânteietor, impresionant prin forță și originalitate.

• cronologie •

1750: în jurul acestei date, apare în Botoșani, venind din Macedonia, un negustor–băcan, cu numele de *Iorga cupețul*, zis și *Galeongiul*. Se căsătorește cu o localnică, Ecaterina, cu care are o fată și un băiat, *Manole*. Acesta se face cunoscut „ca un cinstit bătrân și vechi târgoveț“ și ca strângător al „documenturilor risipite“ ale orașului. Soția sa se cheamă *Zoița Costea*.

1799: anul de naștere al lui *Costache*, fiul lui Manole, ajuns mare avocat la Iași. Din căsătoria cu *Maria Bucur*, au rezultat cinci băieți și două fete, dintre care reținem pe Nicolae, tatăl istoricului.

1829: se sting din viață Manole Iorga și vornicul Iordache Drăghici, străbunicul lui N. Iorga pe linia mamei, și care fusese căsătorit cu Maria Nacu — ce făcea parte din neamul lui Costea Viteazul, din timpul lui Alexandru cel Bun. Ei au avut patru copii, dintre care reținem pe Emanoil (Manole) și Elena.

1837, 5 octombrie: s-a născut avocatul Nicu Iorga, fiul lui Costache și tatăl lui Nicolae Iorga. A fost subprefect la Botoșani.

1842: anul de naștere al Zulniei Arghiropol. Scriitoare și dânsa, a publicat trei traduceri din literatura franceză și a întocmit o mică antologie literară.

1857: Manolache Drăghici — frate cu bunica lui Nicolae Iorga — publică *Istoria Moldovei pe timp de cinci sute de ani până în zilele noastre*. El e autorul și al altor lucrări, printre care o *Iconomie rurală* și o carte de bucate. A fost mult timp președinte de Tribunal la Dorohoi. Lui Nicolae Iorga i-a fost dat să cunoască pe acest înaintaș istoric din familia mamei sale.

1859: Elena Drăghici, bunica lui Iorga, publică traducerea romanului *Adolph*, al lui Benjamin Constant. Era o femeie cultă, cunoștea limbile germană și franceză.

1860: Avocatul Nicu Iorga, în vârstă de 23 ani, se căsătorește cu Zulnia Arghiropol, numai de 17 ani. Ea este fiica Elenei Drăghici. Din căsătoria lor, au rezultat doi copii: Nicolae Iorga și George. Acesta a fost director general în Ministerul Industriei. Tot în acest an, moare Elena Drăghici.

1871, 5/17 iunie: la orele 12 din noapte, a venit pe lume copilul Nicu N. Iorga, în

Permanențele istoriei

Iorga a fost înainte de toate marele istoric, cel mai mare pe care românii l-au dăruit vreodată umanității. El se orienta cu aceeași ușurință în imensul domeniu al istoriei universale, ca și în cel mai restrâns, dar complicat (și — se poate spune — în vremea sa aflat încă în plin proces de constituire) al istoriei națiunii române. Pasionat de marile probleme ale umanității, de evoluția ei istorică, coborându-se nu rareori la surprinzătoare detalii, ca dovadă a extraordinarei sale erudiții, dar și a aspirației sale către un adevăr cât mai deplin, Iorga s-a arătat neontenit preocupat de a descoperi liniile directoare, *permanențele* istoriei omenirii, trăsăturile ei generale, faptele esențiale. De aceea, apropierea sa de largul șuvoi al istoriei universale a reflectat această tendință spre general și, implicit, spre un fel de legitate. Chestiunea Rinului sau cea a oceanelor, problema Dunării și cea a Mării Mediterane au reprezentat preocupări de sinteză, după cum l-au atras dezvoltarea așezămintelor instituționale ale Europei ori trăsăturile generale ale hotărâtoarelor evenimente desfășurate în cadrul istoriei umanității de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și până în secolul al XX-lea. *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité,* vastă lucrare, în patru masive volume, frescă a istoriei universale, a încununat, spre sfârșitul celui de-al treilea deceniu al veacului, străduințele sale de sintetizare. În ultimii ani ai vieții, a ținut două cursuri de marcantă semnificație: *Îndreptări noi în concepția epocei contemporane* și *Dezvoltarea imperialismului contemporan,* în care a înfățișat, cu o luciditate extraordinară, nu numai sinteze ale unor etape istorice, ci și primejdiile cu care era în curs de a se înfrunta omenirea, amenințată de hitlerism și stalinism.

Dacă existența nu i-ar fi fost curmată atât de tragic, tocmai atunci când se străduia să dimensioneze ceea ce a definit drept *istoriologie,* corelările istorice ar fi căpătat noi dimensiuni ca rezultat al cugetării sale întemeiate pe lunga sa experiență, pe acumularea unui imens fond de informare istorică, îmbrățișând întreaga umanitate și toate epocile istorice și mai ales cuprinzând concluziile la care el ajunsese. Faptele istorice, arăta acum istoricul, trebuiau grupate „prin felul cum colaborează și concurg la acel mare lucru, cel mai mare din toate, care a viața omenească însăși“, iar ele trebuiau, în prealabil, selecționate, deoarece „numai ceea ce e caracteristic trebuie ales din mulțimea de știri, care, mai ales pentru epoca mai nouă, e copleșitoare“.

Iorga a înțeles ca nimeni altul însemnătatea izvoarelor, necesitatea absolută ca lucrările să fie totdeauna întemeiate pe o armătură solidă de informație. **„Faceți totdeauna baie de izvoare, când pregătiți o lucrare“**, spunea el studenților săi. Pentru Mario Roques, principala trăsătură caracteristică în munca de istoric a lui Nicolae Iorga „era mai întâi preocuparea cercetării documentare“. Dar îmbogățirea fondului de izvoare însemna un efort continuu, o uriașă bătălie de acumulare întreprinsă în arhivele lumii și aceasta a realizat-o marele istoric prin capacitatea sa extraordinară de muncă. Jérôme Carcopino remarca însușirea savantului român de a

N. Iorga în cerdacul casei de la Vălenii de Munte purta „o îngrozitoare sarcină de muncă“. „S-ar putea crede — adăuga el admirativ (era în 1931) — că mai mulți oameni se schimbă înăuntrul lui pentru a duce la bun sfârșit activitățile pe care le întreprinde, pentru a duce la bun sfârșit politica și cercetarea dezinteresată, jurnalismul și sarcinile de învățământ, știința și literatura“. „În România sau în străinătate — spunea la rândul său Mario Roques —, în oraș sau la țară, în călătorie în țară sau în voiaj prin Europa, niciodată Iorga n-a încetat să citească, să transcrie, să compună, să dicteze. Nu gândesc că ar fi avut pentru el vreun sens cuvântul *vacanță* și poate nici cuvântul *odihnă;* nu l-am întâlnit niciodată, oriunde ar fi fost și chiar pe stradă, fără ca el să nu-mi fi explicat, să-mi fi arătat sau să-mi fi demonstrat activitatea căreia i se dăruia în acel moment, descoperirea pe care o făcuse, ideea ce-i venise, sistemul pe care-l construia, proiectul pe care-l stabilea (...)“. Contemporanii au rămas plini de admirație față de rara însușire a învățatului român de a se dărui muncii științifice. Savantul englez, Horatio Brown, îi scria: „Activitatea d-voastră, neobosită și puternică, îmi provoacă într-una admirația cea mai vie și invidia în fața acestei probe de tinerească vigoare“.

Istoria universală a reprezentat firesc la Nicolae Iorga nu numai un scop în sine, izvorât din dorința sa ardentă *de a cunoaște* și a pătrunde cât mai profund țesătura complicată a vieții omenești în evoluția ei trecută, ci și un mijloc de apropiere de istoria poporului său, de creare a cadrului larg, care să înlesnească istoricului cea mai deplină comprehensiune a istoriei naționale privită nu izolat, ci în corelarea ei firească cu largul curs al istoriei umanității. De la cea dintâi sinteză, în două volume, tipărită, în 1905, la Gotha — *Geschichte des Rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* — și până la *Istoria românilor* — masiva și impresionanta realizare din ultimii ani ai vieții, care nu întâmplător a cunoscut și o ediție franceză aproape paralelă, *Histoire des roumains et de la romanité orientale* (București, 1937–1945) —, Iorga a făcut o operă de reconstituire și corelare a *naționalului* cu *universalul.* Cele trei volume — din 1935 și 1936 — *La place des roumains dans l'histoire universelle* n-au făcut decât să evidențieze și ele pregnant ideea–forța care-l anima pe marele învățat de a da viață unei istorii prin care rolul națiunii sale și al înaintașilor ei în procesele istoriei universale să fie evidențiată în dimensiuni reale și ca, astfel, istoria „internă“ să capete o mai mare strălucire.

Civilizație și viață

Istoria românilor l-a interesat în ansamblul ei. L-au interesat cei dintâi înaintași iliro–traci, seminție „întâia creatoare de ordine politică de la Carpați până la Arhipelag“, dar și procesul de romanizare — sigiliul Romei! —, rezistența înaintașilor pe locurile ancestrale, locul statelor românești în istoria europeană, strălucirea unei culturi cu rol sud–est european, trezirea națională și constituirea până la desăvârșirea ei a României moderne au reprezentat obiectivul nenumăratelor sale lucrări, de mari sau mici dimensiuni, toate purtând însă trăsăturile unor creații în care evenimentele istoriei naționale erau firesc corelate cadrului general, erau explicate prin apropieri și comparații, erau „desprovincializate“. **„Concepția asupra istoriei care s-a afirmat la Iorga** — scria Mario Roques — **este în fapt foarte largă; în ceea ce privește România, el a vrut să studieze și să reconstituie întreaga civilizație, întreaga viață“.**

Multe din așa–numitele pete albe ale istoriei românilor au fost înlăturate de Nicolae Iorga de pe temeiurile documentației sale deosebit de largi, ale cunoștințelor sale întinse de istorie generală și ale cunoașterii a mii și mii de documente pe care, în mare măsură, le-a publicat și le-a pus în circulația științifică în volumele sale de documente, adevărate modele ale genului. Continuând eforturile predecesorilor săi, de la Bălcescu la Kogălniceanu până la Hasdeu și Xenopol, Iorga a adus rezolvări în nenumărate probleme ale istoriei națiunii sale. Miile de pagini ale lucrărilor pe care le-a realizat au luminat, au explicat și elucidat momente și aspecte ale trecutului poporului român ori au prezentat în taboluri vii și pline de înțelegere un șir de personalități ale neamului. El a reușit să creeze o frescă deosebit de frumoasă, în care larga și deseori surprinzătoarea capacitate de documentare a omului de știință se îmbină armonios cu talentul viguros al

casa părintească din Botoșani, strada Copoului.

1876, 29 martie: se stinge din viață avocatul Nicu Iorga, încât soției acestuia, Zulnia Iorga, îi revine greaua misiune de a crește singură pe cei doi copii — Nicu și George.

1877: la șase ani, copilul Iorga învățase de la sine să citească, iar în lectura acestei atât de fragede vârste se cuprindeau *Orientalele* lui Victor Hugo, fabulele lui Florian și *Letopisețele* lui Kogălniceanu.

1878, 26 aprilie: este înscris în clasa I-a primară a Școlii Machian din Botoșani.

1881: în clasa a IV-a primară, dascălul îl pune să facă o lecție de istorie. În toamnă, e înscris la Liceul Laurian din orașul natal.

1884: la vârsta de 13 ani, scrie articole privind politica germană a lui Bismarck, în ziarul „Romanu“, al unchiului său, Emanoil Arghiropol, fratele Zulniei Iorga.

1886: termină cinci clase de liceu la Botoșani, totdeauna cu premiul I, având stima profesorilor, iar colegii săi erau convinși că elevul Iorga știa franceza, greaca și elina tot atât de bine ca și dascălii săi.

25 august: Nicolae Iorga se înscrie în clasa a VI-a la Liceul Național din Iași. Se distinge la elină și istorie și e socotit un elev înzestrat de natură în mod excepțional, prin memorie, putere de muncă și judecată. E primul din clasă și școală.

1887: continue discuții între elev și profesori, de unde mai multe eliminări, acestea neștirbindu-i faima de care se bucura printre colegi și profesori, de cel mai bun elev pe care l-au avut școlile ieșene. Cunoscut anticarilor și elevilor ca mare devorator de cărți.

1888, septembrie: trece bacalaureatul cu cea mai mare mențiune. La 27 septembrie, se înscrie la Facultatea de Istorie și Literatură. Totodată, i se dă o bursă la Școala Normală Superioară.

1889, 19 decembrie: obține diploma de licență, numai după un an de frecvență la Facultatea de Istorie. Avea 18 ani și jumătate. Profesorii îl sărbătoresc printr-un banchet inițiat de A.D. Xenopol. Presa ieșeană îl elogiază, socotindu-l un adevărat „fenomen“. Câtva timp, a fost pedagog la un pension, din care salariu se întreținea, fiind foarte sărac.

1890: an uluitor de bogat în fapte și acțiuni, care sunt hotărâtoare pentru viitorul tânărului savant; la **18 februarie**, publică primul său articol, despre drama *Năpasta*, a lui I.L. Caragiale, în ziarul „Lupta". Vor apare aici, cu mare regularitate, foiletoane săptămânale de literatură comparată, punând astfel în circulație o întreagă galerie de scriitori francezi, germani, englezi, italieni etc.; totodată, publică numeroase articole și versuri în „Convorbiri Literare", „Revista Nouă", „Arhiva Societății Științifice și Literare", „Contemporanul", „Era nouă"; e primit în cercul de activitate literară al lui Gherea, Hasdeu, Vlahuță, Delavrancea, Xenopol, Tiktin etc.; în „Arhiva" lui Xenopol, publică primul său articol istoric privind viața și opera lui Manolache Drăghici. Totodată, compune un studiu despre Nicolae Bălcescu, dar care va apărea în 1891, în „Revista Nouă"; la **9 aprilie**, e numit profesor de latină la Liceul din Ploiești, în urma unui celebru examen condus de Al. Odobescu; la **15 aprilie**, se căsătorește cu Maria V. Tasu, fiica junimistului Tasu, prieten al lui Panu, Lambrior și Creangă; publică primele monografii închinate lui Filimon, Alecsandri, Creangă, Veronica Micle, valabile și astăzi; îndată după căsătorie, se duce, cu ajutorul unei burse, pentru două luni, în Italia, ale căror impresii apar în „Revista Nouă"; cu bursa „Iosif Nicolescu" pleacă, la **19 octombrie**, pentru patru ani, în Franța și Germania. Se stabilește, mai întîi, la Paris, și se înscrie la „École Pratique des Hautes Etudes", secția de istorie și filologie, unde are ca profesori pe Duchesne, Monod, Bémont, Giry, Roy, Thévenin, Langlois, Gaston Paris. E apreciat de Louis Leger. Se dedică studierii — de unul singur — limbilor, ajugând în curând un mare poliglot, studii începute de pe când era elev la Botoșani.

1891: pentru teza de la „École Pratique" face două călătorii la Londra și Roma.

1892: începe colaborarea la „Revue Historique", „Revue Critique d'Histoire et de Littérature" și *Enciclopedia franceză*. Termină frecventarea legală a „Școlii" și depune lucrarea de diplomă.

(continuare în p. 9)

scriitorului, capabil de a da viață trecutului prin excepționalele sale însușiri, de a cuprinde fenomenul uman în multilateralitatea aspectelor sale.

Activitatea sa prodigioasă n-a făcut niciodată din Nicolae Iorga un izolat de societate. Dimpotrivă, el a simțit necontenit nevoia de a-și întregi cunoștințele vaste referitore la trecut prin cercetarea atentă a contemporaneității. Îi plăcea să trăiască și să lucreze în mijlocul oamenilor și n-a căutat adevărul istoric numai în documentele arhivelor și pe pietrele șterse ale inscripțiilor, ci și în contactul cu realitatea zilelor sale. A știut să mențină necontenit legătura cu oamenii și să trăiască pe deplin în mijlocul unei societăți pe care a slujit-o ca nimeni altul.

Patriot, necontenit preocupat nu numai de a descifra trecutul, dar și de a contribui la mersul înainte al națiunii, el s-a aflat în neîntreruptă legătură cu românii. Orator remarcabil, unind erudiția cu o putere de expunere rar întâlnită și cu o formă de prezentare de neîntrecută frumusețe, cărturarul a însuflețit timp de aproape o jumătate de veac viața culturală a României și a impresionat și peste hotare atât pe oamenii de știință, cât și un public doritor de a-l auzi. În improvizații scânteietoare, dar totdeauna fundamentate, el a reconstituit pagini ale istoriei naționale și universale, izbutind, totodată, să se adreseze unui auditoriu variat în privința nivelului de percepție, dar pe care știa să-l cucerească și să-l convingă. Avea însușirea de a atrage, de a impresiona sala în fața căreia vorbea. „(...) Era un neobosit explicator, un surprinzător dezvăluitor de puncte de vedere", scria despre Iorga savantul Mario Roques. „Sub desfășurarea rapidă, cu contrasturi violente, dar continuă a vorbirii sale cu sonorități insistente, corosive — scria tot Roques —, erai dus spre concluzia pe care Iorga, vorbind, părea totdeauna că o privește dincolo de public, cu ochii săi negri, strălucitori, dilatați ca pentru a fascina, de a o apuca și a arunca caldă încă la picioarele auditorilor săi obosiți (...)". Vorbitor încercat, care se bizuia totdeauna pe un ansamblu uimitor de cunoștințe, Iorga a știut să păstreze prin conferințe o permanentă legătură cu un auditoriu fidel, dar și permanent sporit. Nu pot fi uitate nici cursurile sale — de la Facultatea de Litere și Filosofie, de la Școala Superioară de Război sau de la Academia Comercială — și nici „sfaturile sale pe întuneric", conferințe rostite la radio pe o tematică diversă, dar care totdeauna răspundea unui interes general.

Apostolul neamului

De fapt, Iorga n-a mai fost doar *unul dintre marii învățați ai neamului*, ci, poate, înainte de toate, a fost *învățătorul, apostolul*, care prin verbul și scrisul său s-a adresat necontenit concetățenilor, sfătuindu-i, îndrumându-i, dojenindu-i. Savantul a știut să adreseze multe din scrierile sale celor mulți. Nu s-a ferit a scrie popularizant, deși și aceste lucrări ale sale au și ele un atât de bogat conținut de idei. A căutat totodată să abordeze în astfel de scrieri teme menite a trezi sentimente patriotice și mai ales a fi învățătoare. Reînviind un trecut, o făcea cu gândul la prezentul vremurilor sale și la viitorul urmașilor. A avut, de asemenea, tăria de a fi pretutindeni prezent, în întinsul țării și al *românității*. A ajuns până la cele mai îndepărtate locuri; adresate fiind unor variate categorii sociale, el a adus lumina cunoștințelor sale vaste, cu talentul său copleșitor de vorbitor, impresionând un auditoriu fermecat. Mărturisesc că și acum îmi răsună în minte vocea de neuitat a marelui savant în conferințele sale radiofonice, pe care le ascultam cu devoțiunea unui tânăr adolescent.

Prestigioasă figură, titan al veacului nostru, om de cultură patriot, dăruit națiunii și patriei până la supremul sacrificiu, Nicolae Iorga aparține, prin opera sa științifică, umanității, civilizației în ansamblul ei, purtând cu el în marea familie a învățaților lumii și printre marile scrieri ale acestora nu numai măsura excepțională a capacităților sale creatoare, ci și steagul larg desfășurat al țării sale, dorința ardentă de a afirma știința românească pe înalte culmi ale gândirii umane, de a o îmbogăți cu strălucirea minții sale scânteietoare.

Însuflețitor **al propriei națiuni, Iorga rămâne mai departe și astăzi** ***mesagerul ei*** **către ceilalți, către lumea savantă a lumii, către marea și nemuritoarea republică universală a literelor!** ■

Rădăcini și ramuri genealogice

Spița lui Iorga

Mihai Sorin RĂDULESCU*

Ascendența și înrudirile lui Nicolae Iorga au fost studiate sistematic, mai întâi, de fostul său secretar, Barbu Theodorescu, care a publicat, în 1947, *Contribuțiuni la cunoașterea strămoșilor lui Nicolae Iorga;* cercetările au fost reluate de Ștefan S. Gorovei și de mine(1). **Ulterior, am întreprins o serie de investigații, îmbinând izvoarele scrise cu calea anchetei orale, pentru a completa arborele genealogic al familiei Iorga, publicat de Barbu Theodorescu** (2), **spre a stabili exact descendența marelui istoric, de asemenea pentru a reconstitui filiația și înrudirile celor două soții ale lui Nicolae Iorga (familiile Tasu, Bogdan și Munteanu, din Brașov). Am completat și spița familiei Arghiropol — cea a mamei lui Nicolae Iorga — fără a putea, însă, lămuri dacă strămoșul direct al istoricului, Hristofor Arghiropol, era unul dintre fiii lui Manoil Arghiropol, trăitor la Salonic spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Nu se poate stabili o legătură documentară certă între această familie Arghiropol, din care coboară, pe linie maternă, Nicolae Iorga, și neamul fanariot care a dat Principatelor câțiva mari dregători în veacul trecut, înrudit cu cele mai prestigioase familii din Fanar. În acest domeniu suntem la stadiul cunoștințelor expuse de Ioan C. Filitti** (3) **și Emanoil Hagi–Mosco** (4). **Cu atât mai puțin se poate vorbi despre legătura Arghiropolilor moldoveni cu dinastia imperială bizantină („Argyros“), deși N. Iorga — sedus de această ipoteză — o amintește în *O viață de om așa cum a fost.* Chiar în lipsa acestei ilustre ascendențe bizantine, care pare foarte nesigură, strămoșii lui N. Iorga — pe linia străbunicii sale, Catinca Miclescu — făceau parte din cea mai veche boierime moldovenească** (5).

Boier moldovean

Șase membri ai familiei Iorga au deținut ranguri boierești, în epoca Regulamentului Organic. Este vorba de pitarul Iancu Iorga, în 1851 (6). În Arhondologia Moldovei între 1851–1856, transcrisă de Alexandru V. Perietzianu–Buzău (7), aflăm pe următorii membri ai familiei Iorga, ridicați în categoria boierilor: Costachi Iorga, ban (nr. 646) și spătar (nr. 1.294), comisul Alecu Iorga (nr. 1.607), Iancu Iorga, medelnicer (nr. 85) și căminar (nr. 1.396), Iorgu Iorga, pitar (nr. 734), stolnic (nr. 1.101), paharnic (nr. 2.345), Emanoil Iorga, pitar (nr. 739) și medelnicerul Nicolai *(sic)* Iorga (nr. 1.176), tatăl istoricului.

În Arhondologia Moldovei din anii 1857–1858, a caimacanului Nicolae Vogoride, comunicată de Alexandru V. Perietzianu–Buzău (8), sunt menționați aga Costachi Iorga, devenit apoi postelnic, căminarul Iancu Iorga, comisul Alecu Iorga și paharnicul Iorgu Iorga — toți trei făcuți spătari —, stolnicul Emanoil Iorga, devenit comis, și medelnicerul Nicu Iorga, care primea rangul de căminar. Boieriile membrilor familiei Iorga sunt legate, probabil, în bună măsură de meritele și de relațiile lui Costache Iorga — unul dintre cei dintâi avocați din Moldova —, pe care paharnicul Constantin Sion îl numea „favorit“ al domnitorului Grigore Alexandru Ghica. Așadar, din punct de vedere al originii sociale, îl putem considera pe Nicolae Iorga un boier moldovean.

Sângele familiei Iorga s-a continuat și prin altă ramură decât cea a istoricului; este vorba de posteritatea comisului Emanoil (Manole) Iorga și a primei sale soții, Zinca Secară (1834–1893), fiica boierului Ioniță Secară și a Ralucăi, născută Arapu, dintr-o familie boierească din Moldova de nord. Fiul lor, Ermil Iorga (1862–1922), a fost căsătorit cu vara sa primară, Natalia Iorga (1864–1926), fiica pitarului Iorgu Iorga, având cinci băieți și trei fete: Vasile, procuror la Iași, Mihail, oficiant superior PTT, Constantin, colonel, Alexandru, căpitan,

Botoșani: Casa natală și a copilăriei lui Iorga

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București. Cu acordul autorului (dar cu titlu și subtitluri aparținând redacției noastre), reproducem studiul „Completări la genealogia lui Nicolae Iorga“, publicat în volumul său *Genealogii*, București, Ed. Albatros, 1999, p. 82–87.

Zulnia Iorga

Ion, Georgeta și Adelina (decedate la o vârstă fragedă), Florica (al cărei prim soț a fost ofițerul Alexandru Sadoveanu, fiul scriitoarei Izabela Sadoveanu, născută Morțun, și nepot de frate al lui Mihail Sadoveanu). Din Mihail Iorga, Constantin Iorga și Florica Iorga coboară actualii urmași ai acestei ramuri a neamului Iorga (9).

O bogată posteritate are Nicolae Iorga. Alături de dl. Andrei Pippidi, cunoscut istoric medievist, nepot de fiică al lui Nicolae Iorga, există în București încă un urmaș direct al acestuia, Alexandru Ioachim (n. 1943), doctor inginer (electronică), fiul profesorului universitar Grigore Ioachim (1906–1979) și al Grazielei, născută Chirescu (n. 1919), fiica generalului Dumitru Chirescu (1891–1980) (fratele compozitorului Ioan D. Chirescu) și a Floricăi (1898–1954), fata lui Nicolae Iorga din prima căsătorie, cu Maria Tasu. Pe marginea arborelui genealogic al descendenților lui N. Iorga se poate observa faptul că sunt răspândiți în cele mai neașteptate colțuri ale lumii: în Italia, în Argentina, ca și în Japonia…

Una dintre nurorile lui Nicolae Iorga, Vera Iorga (1909–1998), care trăia în București, soția lui Mircea Iorga (1902–1966), descindea din vechi familii nobile din Ardeal, fiind vară de-al doilea cu Alexandru Vaida–Voevod. Ea era fiica senatorului Leo Bohățiel (de Glod) și a soției sale, Vera, născută de Lemeny, nepoată directă a pașoptistului Ioan Bran de Lemeny, al cărui mormânt poate fi văzut și astăzi lângă biserica din cartierul „Brașovechi“ din Brașov (pe strada Operetei).

În ceea ce privește familia Arghiropol, nu reiau datele publicate de Barbu Theodorescu în studiul său; arborele genealogic din lucrarea sa (p. 81) poate fi completat cu descendenții Sevastiei și Olimpiadei Arghiropol, surorile lui Gheorghe Arghiropol (10), bunicul matern al lui Nicolae Iorga. Astfel, Olimpiada a devenit soția lui Epaminonda Samurcaș, fiul protomedicului Moldovei, Dimitrie G. Samurcaș (având un fiu, Ernest, căpitan) (11). Sevastia Arghiropol s-a căsătorit cu spătarul Iancu (Boldur) Costachi–Negel, fiul vornicului Șerban Costachi–Negel (fratele mitropolitului Veniamin Costachi) și al Catincăi Văcărescu (soră cu mama domnitorului Gheorghe Bibescu), descendentă directă — prin femei — din Constantin Vodă Brâncoveanu (prin domnița Safta, soția marelui vornic Iordache Crețulescu). Descendența Sevastiei Arghiropol și a lui Iancu Costachi–Negel a fost publicată de istoricul Gheorghe Ghibănescu (12).

Veri, nași ș.a

Maria Tzigara–Samurcaș (1875–1971), soția istoricului de artă Alexandru Tzigara–Samurcaș, întemeietorul muzeografiei românești, era vară de-al doilea cu Nicolae Iorga, fiind fiica lui Alexandru Cantacuzino–Feodosieff (coborâtor din ramura Cantacuzinilor de la Șerbești–Neamț) și a soției sale, Coralia, născută Boldur–Costachi–Negel, fiica lui Iancu Costachi–Negel și a Sevastiei, născută Arghiropol, despre care am vorbit mai sus. Alexandru și Maria Tzigara–Samurcaș au fost nașii lui Nicolae Iorga, la cea de-a doua căsătorie, cu Catinca Bogdan, fapt ce se explică prin această legătură de rudenie. Maria Tzigara–Samurcaș, născută Cantacuzino–Feodosieff, avusese o primă căsătorie, nefericită, cu Grigore Gr. Sturdza, fiul lui Grigore Sturdza, zis „Beizadea Vițel“, și nepotul domnitorului Mihail Sturdza. Fratele (după mamă) al Mariei Cantacuzino–Feodosieff, Gheorghe Boldur–Voinescu, și el, firește, văr de-al doilea cu Nicolae Iorga, s-a căsătorit, în 1887, cu Constanța Costa–Foru, sora omului politic C.C. Costa–Foru.

Esmeralda (Smaralda) Costachi, una dintre fiicele Sevastiei Arghiropol, a fost soția lui Dinu Catargi, fratele omului politic Lascăr Catargi, având trei fii: Nicolae, Edgar și Dumitru (veri de-al doilea cu Nicolae Iorga). Nicolae (Nicu) Catargi a fost căsătorit de cinci ori; ultima sa soție, Margareta, născută tot Catargi, era nepoata de fiică a lui Vasile Alecsandri. Din căsătoria lui Nicolae Catargi cu Eugenia Ghika s-a născut un fiu, Eugen (zis Totiță), a cărui soție, Elena (Nelly) Miclescu, strănepoată directă a generalului conte Pavel D. Kiseleff, a fost cea din urmă doamnă de onoare de la Palat (a reginei Elena). Una dintre fiicele lui Nicolae Catargi (din căsătoria sa cu Ana Scorțescu), Draga, a fost căsătorită cu Petre Zarifopol, nepot de frate al scriitorului Paul Zarifopol. Din Veniamin Costachi-Negel (omonim al celebrului mitropolit al Moldovei), fiu al Sevastiei Arghiropol (prin care există înrudirea cu Nicolae Iorga), cobora nepotul său de fiică, Eugen Aburel (1899–1975), medic eminent. Descendența Sevastiei Arghiropol ajunge până astăzi prin familiile Tzigara–Samurcaș, Berza și Berindei (o ramură).

Nicu Iorga

O altă spiță înrudită cu marele istoric (prin mama sa, Zulnia Iorga, născută Arghiropol) este cea care coboară din Emanoil (Manole) Arghiropol, fratele Zulniei. Din Manole Arghiropol descind azi d-na Mihaela Filitti (Paris) și fiica sa, Mihaela Korne, născută Ciurea, soția economistului și publicistului Mihai Korne, directorul revistei „Lupta“ de la Paris, urmaș direct, pe linie maternă, al generalului Mihail Christodulo Cerkez.

Genealogia lui Nicolae Iorga, susceptibilă de noi completări, este fascinantă prin legăturile de sânge și alianțele matrimoniale pe care le cuprinde. Prin familia Miclescu, Nicolae Iorga era consangvin cu mitropoliții Sofronie și Calinic Miclescu, cu istoricul P.P. Panaitescu și cu multe alte personalități ale istoriei și culturii românești. ■

Nicolae Iorga (în stânga) și fratele său, George, în copilărie

(urmare din p. 6)

1893: un alt an hotărâtor în cariera sa științifică. La începutul lui **ianuarie**, se înscrie la Universitatea din Berlin, unde rămâne cinci luni, și are ca profesori: Curtius, Sternfeld, Geiger și Scheffer–Boichorst. Leagă prietenie cu Weigand. Începe cercetarea în arhivele berlineze a trecutului poporului său. La **6 iunie**, în urma unei dispute cu rectorul, părăsește Berlinul și se înscrie la Universitatea din Leipzig. La **25 iunie**, i se conferă titlul de diplomat al „Școlii Practice de Înalte Studii“ din Paris, cu lucrarea *Philippe de Mézières (1327–1405) et la croisade au XIV-eme siècle,* pe baza referatelor semnate de Charles Bemont, J. Roy, A. Lognon, președinte al secției fiind Gaston Paris. Lucrarea e dedicată ca un „omagiu de recunoștință“ lui Gabriel Monod. La **4 august**, în mai puțin de două luni de contact cu Universitatea din Leipzig, obține diploma de doctor, cu lucrarea *Thomas III, marquis de Saluces*, susținută în fața comisiei compusă din: Karl Lamprecht, A. Birch–Hirschfeld și K. Wachsmuth. După doctorat, îl aflăm la Dresda și München, pentru a depista documente în arhive cu privire la români.

1894: Continuă cercetarea arhivelor din: Nürnberg, Innsbruck, Veneția, Milano și Torino. La **18 ianuarie**, avea gata primul său volum de documente din colecția *Acte și fragmente*, care va apărea în 1895.

La **27 septembrie**, revine în țară, stabilindu-se la București, iar la **1 octombrie** se prezintă la concursul de la Iași pentru ocuparea catedrei de istorie universală de la Universitatea din București. Deși obține media de 7,07, față de 7,02 a preopinentului său Georgian, este respins, în schimb i se oferă suplinirea catedrei. La **1 noiembrie**, a ținut prima sa lecție universitară, tratând *Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei,* în care a expus „concepția“ sa istorică, urmărind totodată și evoluția în timp a istoriei, adică „istorie a istoriei“. „Istoria e expunerea sistematică fără scopuri străine de dânsa, a faptelor, de orice natură, dobândite metodic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc și timp, activitatea omenirii“.

(continuare în p. 11)

Note

1. Ștefan S. Gorovei, Mihai Sorin Rădulescu, *Strămoșii cunoscuți ai lui N. Iorga,* în „Acta Moldavie Meridionalis“, VII–VIII, 1985–1986, p. 427–443
2. Barbu Theodorescu, *Contribuții la cunoașterea strămoșilor lui Nicolae Iorga,* București, 1947, p. 33
3. Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino,* București, 1919, p. 250.
4. Emanoil Hagi–Mosco, *Genealogia d-lui N. Iorga,* în „Epoca“, nr. 1.529, 23 febr. 1934, p. 1, 2
5. Ștefan S. Gorovei, Mihai Sorin Rădulescu, *op. cit.,* p. 436–441
6. Menționat în Listele de boieri ai Moldovei de la 1851, transcrise de Alexandru V. Perietzianu–Buzău, aflate la B.A.R., cotele I 101.811, II 224.276
7. B.A.R., Msse, ms. rom. 5.374, purtând titlul de „carte de rangurile boerilor din Principatul Moldovei, hărăzite de Prea Înțeleptul și Prea Luminatul Domn Grigore A. Ghica Voevod, Domn Țerei Moldovei, orânduită sub direcția Secretariatului de Stat Cavâler Alexandru Sturdza“
8. BAR, Msse, ms. rom. 4.752
9. Această ramură am reconstituit-o cu ajutorul dlui Ermil Iorga (București), fiul lui Mihail Iorga
10. Ioan C. Filitti, *op.cit.,* p. 250, nota 10
11. Vlad Zirra, *Medici din Moldova veacului trecut: Dimitrie Samurcaș și descendența sa (II),* în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»“, t. XXVII, 1990, p. 264, nota 126
12. Gheorghe Ghibănescu, *Spița familiei Costachi,* în „Ion Neculce“, nr. 4, 1924, V, și Mihai Sorin Rădulescu, *Pe marginea unui studiu genealogic,* în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol», t. XXVIII, 1991, p. 410

Din constelația lui Cantemir și Hasdeu

Național și universal în gândirea istorică a lui Iorga

Acad. Ștefan ȘTEFĂNESCU

N. Iorga a ocupat, timp de o jumătate de secol, un loc în prim–planul vieții culturale și politice a României. El a realizat una dintre cele mai vaste opere din istoria culturii universale. Informația enciclopedică făcea din Iorga un continuator al lui D. Cantemir și a larg eruditului, deschizător de drumuri noi în știință, B.P. Hasdeu. În efortul de înnoire și lărgire a viziunii istorice, Iorga l-a avut ca predecesor și dascăl pe A.D. Xenopol, iar asociați în ridicarea istoriografiei românești la nivelul cuceririlor istoriografice ale vremii i-au fost D. Onciul și I. Bogdan.

Înzestrări unice

Înzestrat cu însușiri ce anunțau o personalitate excepțională, Iorga s-a format ca istoric, mai întâi în țară, la Universitatea din Iași, unde a fost elevul preferat al lui A.D. Xenopol (1), apoi la Paris, la École Pratique des Hautes Etudes, și va continua la Berlin și Leipzig. La Paris, a audiat cursurile lui Ch. Bemont, de care a rămas foarte legat, ale lui G. Monot, Ch. Langlois și ale abatelui Duchesne, însușindu-și metoda riguroasă de critică a izvoarelor (2).

Aceasta se va reflecta în chiar teza despre *Philippe de Mézières (1327–1405) et la croisade au XIV-eme siècle,* apărută, în 1896, în Biblioteca Școlii (3). În Germania, sub influența lui Leopold von Ranke și Karl Lamprecht, își va lărgi preocupările de istorie universală. În 1893, și-a trecut doctoratul la Leipzig, cu *Thomas III, marquis de Saluces* (4). K. Lamprecht a fost unul dintre membrii juriului, de care Iorga avea să rămână legat multă vreme. La invitația savantului german va colabora la marea colecție de istorie generală, întemeiată de Heeren și Ickert (5).

Profesor suplinitor, în 1894, și titular, din 1895, al catedrei de istorie universală de la Universitatea din București, Iorga a căutat și a reușit să ridice învățământul

N. Iorga în mijlocul familiei sale

Universitatea din Iași

istoriei universale din România la nivelul științei europene a vremii (6).

Unul dintre primii exegeți ai operei N. Iorga, prof. M. Berza, considera că activitatea științifică a celui mai de seamă istoric român ar putea fi reprezentată **„atât în raport cu permanența interesului său, cât și cu întinderea contribuției sale, chiar cu demersul spiritual al istoricului — sub aspectul a trei cercuri concentrice, dintre care cel dintâi, cercul central, ar fi ocupat de istoria țării sale, cel de-al doilea de istoria sud–estului european, iar cel de-al treilea de ansamblul istoriei universale“** (7).

În preocuparea-i constantă de a pune pe baze documentare solide **studiul istoriei naționale**, N. Iorga a consacrat o bună parte din timp editării de izvoare. Cu o pasiune neobișnuită, el a cules din zeci de biblioteci și arhive, românești și străine (din Paris, Veneția, Roma, Milano, Berlin, Viena, Nürnberg, Innsbruck, Madrid, Londra, Budapesta, Varșovia, Stockholm ș.a.) documente interne și externe, texte literare, inscripții, corespondențe etc., menite să contribuie la o cunoaștere mai amplă, mai vie, mai deplin lămuritoare a trecutului poporului român. Cele trei volume de *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor* (București, 1895–1897), cele 31 de tomuri de *Studii și documente cu privire la istoria românilor* (București și Vălenii de Munte, 1901–1916), cele opt volume, publicate în colecția de izvoare externe *Documente Hurmuzaki* (vol. X, XI, XII, XIV, partea I, XIV, partea a II-a, XIV, partea a III-a, XV, partea I, XV, partea a II-a), cărora li se adaugă alte numeroase izvoare, publicate în reviste, fac din N. Iorga unul dintre cei mai de seamă ctitori ai istoriografiei românești.

Călător neobosit prin toate ținuturile românești, Iorga s-a oprit pe îndelete și a ascultat dureri, a insluflat speranță într-un viitor mai bun celor pe care-i considera adevărații patrioți, creatorii culturii populare, „cea care face din poporul român o singură și nedespărțită ființă“. Volumele de evocare a călătoriilor făcute de N. Iorga, *Sate și mănăstiri din România, Drumuri și orașe din România* etc. sunt, din punct de vedere literar, dintre cele mai frumoase ale genului.

Perspectiva nouă pe care Iorga a deschis-o studierii istoriei naționale prin adunarea de izvoare necunoscute a fost lărgită de o foarte bună cunoaștere a istoriei universale, fapt ce i-a înlesnit posibilitatea unei înțelegeri mai ample, mai profunde a istoriei naționale. Nu există aspect al istoriei poporului român în care Iorga să nu-și fi spus cu autoritate cuvântul: „Nu este cu putință — observă, pe bună dreptate, George Călinescu — să-ți alegi un domeniu oricât de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N. Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei“(8). Monografii largi a închinat Iorga istoriei

(urmare din p. 9)

Iorga, pentru a ajunge la această definiție, se oprește în spirit critic la concepțiile a numeroși istorici, începând cu Lucian, cu personalitățile Renașterii, apoi Mably, Müller, Vico — acea gigantică inteligență a cărui operă înseamnă progres pe toate terenurile în istore — Buckle, Bernheim, Ranke, Niebuhr, Carlyle, Taine, Compte. Reține de la Ranke — cu entuziasm — că tot „ce e omenesc e totdeauna vrednic de a fi știut“. Reține cu entuziasm lucrările lui Wolf, creator al științelor auxiliare ale istoriei; rolul îndeplinit de romantism, prin care se crează un „zel“ în a strânge și edita „resturile de inscripții, carte, legi, poeme sau monumente de orice natură“. Și încheie din nou cu Ranke, care reprezintă tipul adevăratului istoric: „are cunoștința desăvârșită a izvoarelor… forma cea mai frumoasă în limitele genului, comprehensivitatea cea mai deplină… a insuflat elevilor săi… spiritul de muncă, acea vigoare intelectuală“. Iorga încheie: „însuflețit de iubirea acestui adevăr și de dorința de a vă fi util, mă prezint înaintea d-voastră“.

1895: apare vol. I din *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor,* adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului. Volumul cuprinde 577 de documente aparținând anilor 1389–1768, culese din Paris, Berlin, Leipzig, Dresda, Nürnberg și München.

15 ianuarie, prima conferință publică de istorie, ținută la Ateneu, *Basta și Mihai Viteazul.* Colaborează la „Revue Internationale des Archives, des Bibliothèques et de Musèes“, unde se face primul istoric al bibliotecilor și arhivelor noastre. Continuarea călătoriilor în timpul vacanțelor universitare, în Europa occidentală, pentru depistarea trecutului românesc.

În *Despre utilitatea generală a studiilor istorice,* demonstrează că istoria e cea mai umană dintre toate disciplinele științifice, urmărind respectarea adevărului și iubirea preciziei, adică onestitatea științifică.

1896: apare, la Paris, excelenta lucrare de medievalistică *Philippe de Mézières.*

6 martie, are loc prima comunicare ținută la Academia Română, intitulată „Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea“. Sunt tipărite 35 de scrisori schimbate între membrii familiei voievodului Alexandru Mircea, aflate la Veneția, din care Iorga desprinde figura *Mărioarei Adorno Valarga,* călugăriță la mănăstirea San Maffio din Murano, soră de domniță, în sufletul căreia a avut loc drama neputinței de întoarcere în țara sa.

1897: în *Frumusețea în scrierea istoriei,* Iorga aduce noi orizonturi în concepția sa istorică, precizând că într-o operă istorică sunt patru elemente: *material, critică, organizare, stil.* Cele dintâi două determină soliditatea și adevărul, celelalte frumusețea. Istoricul trebuie să aibă convingerea că zugrăvește o viață și nu descrie o serie de acțiuni mecanice. Calitățile stilului istoric sunt *demnitatea* și *generalitatea.* Trebuie ca trecutul să fie retrăit, și nu o prosternare înaintea recei sale apoteoze.

La **7 aprilie**, pe baza propunerii lui I. Kalinderu, Iorga este ales *membru corespondent* al Academiei Române, cu 18 voturi pentru și două contra, fiind socotit „un neobosit cercetător de documente“.

Rapoarte consulare prusiene din Iași și București (1763–1844) e primul volum publicat de Iorga în colecția „Hurmuzaki“. Lucrarea cuprinde 703 documente privind relațiile economice și comerciale ale țărilor române cu străinătatea, și au fost copiate din Arhivul regal secret din Berlin.

1898: pentru întâia oară, Iorga apare un desăvârșit *genealogist* în „Pretendenți domnești“, comunicare la Academie, lămurind spița a numeroși pretendenți la domnie, rătăcitori prin Europa: „oamenii de care e vorba aici n-au fost nici eroi, nici binefăcători ai omenirii. Biete figuri modeste, ei se recomandă atentiunii și compătimirii prin nenorocirea, lipsa lor de succes“. În *Manuscripte din biblioteci străine,* sunt descrise numeroase opere aflate odată în bibliotecile vestite ale stolnicului Constantin Cantacuzino și a Mavrocordaților; „nouă ne vorbesc — din aceste cărți — notițele, prefețele, fărâma de viață românească rătăcită pe scoarțele volumului, pe foile albe, pe margini, în introduceri“.

1899: apare primul volum din cele șase (1899–1916) dintr-o altă colecție celebră, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-eme siècle,* prin care

agrare, istoriei economice, armatei, școlii, literaturii și artei. Acestea aveau să slujească realizării unor sinteze ale istoriei românilor, care să țină seama de tratarea fenomenelor de viață individuală și colectivă.

În 1905, Iorga publica la Gotha, din îndemnul lui K. Lamprecht, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (col. „Allgemeine Staatengeschichte“, 2 vol.). Prin arhitectura ei, prin noutatea informației și ideile călăuzitoare, această lucrare depășea pe cele ale înaintașilor. Imediat după primul război mondial, în 1920, Iorga tipărea în limba franceză *Histoire des roumains et leur civilisation.* Tradusă curând după apariție în limba engleză (1925), italiană (1928) și germană (1929), lucrarea avea să cunoască, în 1930, și versiunea în limba română.

După mulți ani de metodice investigații și publicarea de studii sau sinteze parțiale, Iorga realiza, între 1935–1936, cu lucrarea în trei volume *La place des roumains dans l'histoire universelle,* o sinteză generală privind contribuția românilor la dezvoltarea istoriei generale. *Istoria românilor și a romanității orientale* în 10 volume, apărută între 1936–1939 și urmată imediat de o ediție în limba franceză (1937–1945), avea să încheie seria marilor sinteze de istorie națională realizate de Iorga. În ele, probleme însemnate ale istoriei românești au câștigat în explicații. Formarea poporului român a fost abordată pe un plan mai larg și în mod mai științific decât până la apariția lor. Marele istoric a pornit de la studierea strămoșilor traco–daci, de la sublinierea civilizației lor și a importanței acesteia pentru fenomenul românesc; a continuat cu expunerea vieții romanice, nu numai în Dacia, ci în tot cuprinsul romanității orientale dintre Marea Adriatică, Marea Egee și Marea Neagră. „Noi suntem — scria Iorga, în 1919 — urmașii acestei Romanii răsăritene, al cărei nume l-am păstrat cu pietate în acela al limbii noastre, românească, și al poporului nostru, care s-a numit dincolo de orice deosebire regională români“ (9).

Forma de organizare a „oamenilor pământului“ în vremea migrației „barbarilor“ a câștigat în explicare prin analogii cu realitățile socio–politice din alte provincii foste în Imperiul roman; au fost reliefate rivalități dintre Imperiul bizantin, țaratul bulgar și regatul maghiar la Dunăre și influența lor asupra procesului de formare a statelor românești de-sine-stătătoare.

Un loc important a acordat vieții economice, studierii orașelor și schimbărilor survenite în decursul timpului în lumea satelor. Într-o lumină nouă a fost tratată problema influențelor străine asupra dezvoltării poporului român, subliniindu-se ideea că poporul român, urmaș al romanității orientale și păstrător al tradițiilor ei,

1920: N. Iorga, împreună cu regina Maria și principesele Elisabeta și Maria (Mărioara), la Biserica Radu Vodă, din București

a dovedit, totodată, receptivitate la unele influenţe din afară, fie ele din Occident sau Orient, influenţe care i se potriveau şi îi erau necesare în anumite momente. Aceste influenţe el le-a asimilat şi le-a însuşit organic, creându-şi o unitate culturală originală, impresionantă prin vigoarea ei, cu o mare putere de influenţare în spaţiul geografic înconjurător sau chiar în ţinuturi mai îndepărtate. Plasat într-un loc de întrepătrundere a civilizaţiilor, în contact cu forţe politice diverse, ce au putut influenţa, dar nu distruge sau determina originalitatea culturii româneşti, poporul român a fost un important factor amortizor al tuturor exceselor ce veneau dintr-o parte sau alta; el n-a cunoscut fanatismele religioase sau politice în forma în care acestea s-au manifestat în alte ţări şi, în ciuda vicisitudinilor istorice, a oferit larg ospitalitatea sa persecutaţilor din ţările vecine, luptători pentru libertatea de gândire şi eliberarea popoarelor lor. Ca un laitmotiv revine în opera lui Iorga ideea că, în ciuda vicisitudinilor vremii, elementele de unitate a comunităţii româneşti s-au afirmat permanent cu o forţă indestructibilă. Pe temelia unităţii etnico–lingvistice s-a înălţat conştiinţa comunităţii româneşti şi s-a desfăşurat lupta pentru unitatea politico–statală, care au dus mai întâi la unirea Principatelor Române, în 1859, şi formarea statului naţional român modern, iar apoi, în 1918, la înfăptuirea unirii depline a românilor. Unirea reprezintă, astfel, un element structurant al istoriei noastre cu iradieri continue de-a lungul veacurilor.

Metoda comparată

Ca şi în cazul istoriei României, cercetările lui N. Iorga în domeniul istoriei sud–est europene, începute în anii studiilor sale la Paris şi continuate până la sfârşitul vieţii, s-au concretizat în studii de analiză, care au alternat cu sinteze. În privinţa istoriei bizantine, schiţa sa *The Byzantine Empire*, publicată la Londra, în 1907, avea să fie urmată de la *Histoire de la vie byzantine* (3 vol., Bucureşti, 1934), de *Byzance après Byzance* (Bucureşti, 1935), *Études byzantines* (2 vol, 1939–1940).

Istoria Imperiului otoman, prin lucrarea *Geschichte des Osmanischen Reiches* (5 vol., Gotha, 1908–1913), găsea în N. Iorga unul dintre cei mai pătrunzători interpreţi.

Îi revine lui Iorga şi meritul de a fi realizat el, cel dintâi, o sinteză de istorie a Albaniei, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais* (Bucureşti, 1919).

În studierea istoriei sud–est europene, N. Iorga a căutat să reliefeze ce este specific dezvoltării istorice a fiecărei ţări din această zonă, dar, totodată, şi elementele comune ale acestei dezvoltări, determinate, în bună măsură, şi de faptul că veacuri de-a rândul — sub stăpânire macedoneană, romană, bizantină sau otomană — popoarele din sud–estul Europei au fost înglobate aceloraşi sisteme politice şi supuse aceloraşi condiţii administrative, social–politice şi religioase. Aceasta face ca viaţa istorică a fiecăruia din popoarele sud–est europene să nu poată fi înţeleasă dacă este studiată izolat. Ea se prezintă în toate domeniile asemenea cercurilor, care se întretaie, cuprinzând arce comune. De aici, necesitatea metodei comparate în studierea umanităţii sud–est europene, concepută ca un tot, idee stimulatoare de cercetări ştiinţifice şi pentru care a fost creat la Bucureşti, în 1914, Institutul de Studii Sud–Est Europene, Iorga fiind unul dintre fondatorii acestui institut.

Semnificative pentru cercetarea elementelor comune ale dezvoltării istorice a popoarelor din sud–estul Europei sunt lucrările lui Iorga: *Formes byzantines et réalités balkaniques* (Paris–Bucureşti, 1922); *Livres populaires dans le Sud–Est de l'Europe et surtout chez les roumains* (Bucureşti, 1928); *Le caractère commun des institutions du Sud–Est de l'Europe* (Paris, 1929), *La création religieuse du Sud–Est européen* (Paris, 1929). Iorga nu a înţeles nici un moment sud–estul european, ca ansamblul istoric, rupt de restul Europei, de Apusul ei. O dovedesc lucrările: *Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Âge* (Paris, 1923); *L'interprétation de l'Orient et de l'Occident au Moyen Âge* (Bucureşti, 1928); *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud–Europe* (Paris, 1924).

Domeniul istoriei universale a fost şi el ilustrat de Iorga, atât prin studii şi sinteze parţiale, cât şi prin sinteze generale.

Primei categorii îi aparţin: *La question du Rhin. Histoire de l'Europe*

Iorga îşi propune să scrie istoria proiectelor, tentativelor, speranţelor cruciadei sec. al XV-lea, de a urmări până la capăt declinul acestui mare ideal al evului mediu. În cucerirea turcă, el vede un „epilog", o revanşă musulmană a cruciadelor clasice. În atingerea acestui ţel, atât de meticulos conceput, a cercetat *istoria statelor balcanice* şi *Orientul* creştin din secolul pomenit, dând prioritate relaţiilor comerciale, care puneau în contact republicile italiene cu lumea musulmană. În atingerea scopului urmărit, a explorat arhivele din Viena, Napoli, Florenţa, Ragusa şi Vatican, Dresda şi München. Savantul german Reinhold Röhricht afirma că de mult „n-a mai tratat nimenea cu atâta îngrijire şi cu atâta temeinicie, pe baza unor studii întinse arhivistice şi a unei cunoştinţe perfecte a literaturii existente, raporturile Apusului cu Răsăritul, ca Iorga".

În comunicarea de la **5 februarie**, ţinută la Academie, Iorga cercetează mai multe *cronici turceşti*. În aceste pagini, aflăm punctul de plecare al marei sale sinteze privind *Istoria Imperiului otoman*, „un izvor de informaţiune care nu trebuie neglijat în studiul istoriei noastre sunt cronicile turceşti". Acum, se insistă asupra cronicarilor Hassan Vegihli, Nespri şi Naima.

Dar, anul aceste rămâne legat de figura *stolnicului Constantin Cantacuzino*, pe care Iorga îl înfăţişează, pentru prima oară în toată splendoarea operei sale. Până la această dată, cronica stolnicului fusese atribuită lui Milescu sau unui ardelean emigrat în Ţara Românească. Stolnicul aparţine în întregime lui Iorga, ridicându-l la locul de frunte în vechea cultură românească, punându-l alături de Cantemir.

La **30 decembrie**, se reiau legăturile dintre Iorga şi fostul său profesor de la Leipzig, *Lamprecht*, acesta transmiţându-i „cele mai frumoase amintiri din timpul petrecerii dv. aici cu salutări călduroase şi felicitări de Anul nou".

1900: an bogat în opere istorice, dintre care evidenţiem două: *Acte din secolul al XVI-lea (1517–1612) relative mai ales la domnia şi viaţa lui Petru Şchiopul* şi *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul*. Primul formează volumul XI din „Hurmuzaki", cuprinzând, în peste 1.100 de pagini, 700 de documente depistate din arhivele italiene și germane. Prin această operă, la care „lucrez de patru ani", Iorga devine un desăvârșit cunoscător al sec. al XVI-lea.

A doua lucrare era dedicată vieții lui *Mihai* și urma să formeze un capitol dintr-o istorie a românilor, scrisă pentru expoziția de la Paris. E un studiu cu o bogată documentare, dar cu un final în sens patriotic, mobilizator.

În **noiembrie**, deschide cursul de istorie prin „moralitatea și armonia istoriei"; idee de bază în concepția sa istorică: izvorul puterii unui popor stă în „viața morală"... — seriozitatea cu care privește traiul, măsura cu care își alege țintele și vigoarea cu care le urmărește, respectul adânc, cultul pentru realitatea lucrurilor". În continuare, „puterea lor stă în vigoarea conștiinței, în seriozitatea vieții, în probitatea muncii fiecăruia".

1901: apar primele două, din cele 31 de volume ale colecției *Studii și documente cu privire la istoria românilor.*

O nouă lucrare e dedicată lui Mihai Viteazul, *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc,* prin care-i ridică un imn de slavă într-o formă stilistică desăvârșită, aparținând savantului și totodată artistului.

În *Ideile în istoria universală,* sunt evidențiate curentele noi care stau la baza istoriologiei moderne, „la temelia unei societăți trebuie să fie o ideie destul de nouă și de puternică pentru a ținea pe umerii săi lumea oamenilor".

Apare *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* operă monumentală, în care este analizată, întâia oară, opera lui Dimitrie Cantemir, a numeroși cronicari, a Școlii Ardelene. La **22 februarie**, Lamprecht roagă pe Iorga să colaboreze la opera întreprinsă de marele savant german în alcătuirea unei mari sinteze a istoriei omenirii, prin întocmirea unei istorii a românilor: „sper acum că pentru d-voastră va fi o problemă demnă și îmbucurătoare să încorporați la sus–numita colecție *Istoria României,* documentată cu toată armătura științifică, iar eu nici n-am nevoie să vă mărturisesc mai dinainte, cât de recunoscător v-aș fi dacă aș primi de la d-voastră un răspuns afirmativ".

occidentale par rapport à cette question, Vălenii de Munte, 1912; *La question du Danube. Histoire de l'Europe orientale par rapport à cette question,* Vălenii de Munte, 1914; *Origines et développement de l'Etat Autrichien, Prolégomènes à une histoire universelle,* Iași, 1918; *Pensée et actions allemandes. Prolégomènes à une histoire universelle,* Iassy, 1918; *Histoire du peuple français,* București, 1919; *Brève histoire des slaves orientaux: Russie et Pologne,* București, 1919 etc.

Ca sinteze generale, amintim: *Observations d'un spécialeste sur l'histoire de l'Antiquité,* București 1916; *Développement des institutions politiques et sociales de l'Europe,* 3 vol., București, 1920; *Elements d'unité du monde mèdieval, moderne et contemporain,* 3 vol., București, 1921–1922; *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité,* 4 vol., Paris, 1926–1929 (10) etc.

În 1939, în „Cuvântare la ceremonia de deschidere a actualului lăcaș al Institutului de Istorie Universală", care-i poartă numele, Iorga prezenta modul în care a înțeles istoria universală și definea rostul Institutului pentru a fi în folosul societății: „Istoria universală este înfățișarea procesului organic în care s-a dezvoltat viața omenirii, începând din cele mai vechi și mai întunecate timpuri până în momentul de față și îngăduind tocmai prin această înlănțuire, în care este un caracter logic, și judecata asupra prezentului și prevederea asupra unui viitor pe care, fără conștiința acestei dezvoltări, nu-l putem vedea decât neîndestulător și fals". În istoria universală — așa cum era văzută de Iorga — „nu există spații mari și spații mici, națiuni privilegiate și națiuni cărora Providența nu le-ar fi asigurat nici un privilegiu, ci există elementul uman care, în mișcarea sa necontenită creează. Creează forme de cultură în care se cuprinde viața unei părți de umanitate, dar care, revărsându-se mai departe, împărtășesc și alte națiuni cu binefacerile care rezultă dintr-însele. Și această cultură nu este alcătuită doar numai din anumite progrese în felul material de viață al oamenilor, ci, înainte de toate, ea reprezintă spirit. Spiritul uman neastâmpărat, care se zbate din loc în loc, din neam în neam și din vreme în vreme și prin care se țin apoi și binefacerile materiale ale omenirii" (11).

Portretul istoricului la maturitate

Orizontul larg, dat de o foarte bună cunoaștere a istoriei universale i-a înlesnit lui Iorga să facă asociații și paralelisme istorice, dătătoare de sugestii creatoare, să emită, în lucrările lui, idei originale, valoroase, deschizătoare de noi perspective.

Străin oricăror schematizări rigide, Iorga s-a manifestat ca adept al studierii fenomenelor istorice în toată complexitatea de factori care le determină. Istoricul, căruia pregătirea enciclopedică i se impune ca o necesitate, trebuie să arate viața poporului sau popoarelor sub diferite fațete; activitatea economică, dezvoltarea claselor, credințe și datini, legi și obiceiuri, literatură și artă: „Cum și-ar putea el da seama altfel — scria N. Iorga — de situațiile cele mai variate, care trebuie pătrunse pentru a ajunge nu numai la o judecată, dar la acea legătură neapărată care singură poate stabili unitatea istorică? Nu e o uzurpare îndrăzneață, un cutezător asalt în casă străină cultivarea celorlalte domenii de știință, ci o datorie față de sine însuși" (12).

Ca și Leopold von Ranke, Iorga a subliniat însemnătatea ideilor în istorie, idei care îmbracă în opera lui aspectul ideilor–forță, care vin să înlocuiască un ideal îmbolnăvit și perimat, să creeze noi forme de viață.

Întocmai ca la Jules Michelet sau Adam Mickiewicz, ideea națională se leagă — în concepția lui Iorga — indisolubil de ideea afirmării prin cultură. Convingerea lui era că răspândirea culturii în cei mulți va duce la dezvoltarea conștiinței lor individuale și apoi la fenomenul mai general al desăvârșirii conștiinței naționale. El considera că între elementele de materialitate ale unei societăți și între elementele de gândire există un raport de reciprocitate, dar orice formă materială nu este decât încorporarea unei idei, că totul trebuie să fie trăit întâi în gândirea unei națiuni și apoi restul vine de la sine. N. Iorga consideră că în istorie — căreia îi este proprie complexitatea fenomenelor —, nu este posibilă stabilirea legilor generale, ca în științele naturii, sunt posibile în schimb legile psihologice, care se manifestă, atât în evenimente, cât și în instituții, instituția fiind o „psihologie națională realizată" (13). Această teorie este apropiată de concepția lui K. Lamprecht, potrivit căreia psihicul social, „structura spirituală a societății constituie cauza fundamentală a fenomenelor istorice".

Vasta operă științifică realizată, l-a impus pe N. Iorga în atenția lumii savante a timpului. Începând cu cel de-al IV-lea Congres internațional de științe istorice, de la Londra, din 1913, unde a prezentat două comunicări, „Bazele necesare ale unei istorii a evului mediu" și „Supraviețuirea bizantină în Țările Române" (14), N. Iorga s-a aflat până la sfârșitul vieții printre marile personalități care au dominat și au dat prestigiu congreselor mondiale ale istoricilor (15). În 1936, N. Iorga a avut rol însemnat în organizarea, la București, și în reușita lucrărilor Adunării generale și Comitetului internațional de științe istorice, prilej de a face cunoscute savanților străini bogățiile culturale românești. La cel de-al VIII-lea Congres internațional de științe istorice de la Zürich, din 1938 — unde a prezentat comunicarea „Les permanences de l'histoire" — N. Iorga a fost ales, alături de reprezentantul țării gazde, Hans Nabholz, vicepreședinte al Comitetului internațional de științe istorice, președinte devenind Waldo G. Leland, din SUA.

Ca semn al recunoașterii și prețuirii internaționale a valorii marelui istoric român stă faptul că 12 celebre universități din lume i-au decernat titlul de *doctor honoris causa*, 10 Academii și opt Institute și Societăți de înaltă cultură l-au ales membru și trei orașe l-au declarat cetățean de onoare (16). Nici un alt savant român nu s-a bucurat de o recunoaștere internațională atât de largă.

Prin vasta sa operă științifică, ca și prin neobosita lui activitate socială și culturală, Iorga — văzut în cercurile savante străine ca „un uriaș al Dunării" — rămâne în conștiința țării noastre și a umanității întregi ca una dintre personalitățile cele mai alese, mai complexe, mai desăvârșite. Creația lui, prin tot ce are durabil, ni-l face azi prezent, ca stâlp susținător pe drumul înălțării prin știință și cultură a României. ■

1902: prin contactul direct cu ținuturile ardelene, apare primul studiu închinat acestei părți de țară, *Sate și preoți din Ardeal*. Marile familii domnitoare din trecut îi oferă prilejul să publice voluminoase lucrări, studii și documente, din care să rezulte rolul acestora în trecutul istoric al poporului român — *Despre Cantacuzini, Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino, Documente privitoare la familia Cantacuzino, Documente privitoare la familia Callimachi* (vol. II, în 1903).

Legăturile Principatelor Române cu Ardealul, în care se arată că niciodată nu au fost întrerupte aceste legături, având și un pronunțat caracter economic, pe lângă cel cultural. Punctul de vedere în editarea documentelor este expus în *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești*. Din acest an, Iorga nu mai pleacă în călătorii științifice în străinătate, ci atenția sa se îndreaptă în depistarea informațiilor interne, mai ales între anii 1903–1907. Ne aflăm în perioada sămănătoristă, când străbate țara de la un capăt la altul spre a descoperi și cunoaște trecutul prin vestigiile ce au persistat mileniilor, cât și prezentul purtător prin oameni și obiceiuri al aceluiași trecut. Cărți de polemică cu unii cărturari, pe probleme istorice și culturale: Tocilescu, Pompiliu Eliade, Take Ionescu etc. Apare uriașul volum de documente — 1.837 —, publicate în circa 1.500 pagini, privind pe Mihai Viteazul, *Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai Viteazul*. Alcătuiește cel mai impresionant monument ce a fost ridicat de un cărturar marelui Voievod: „După munteanul Bălcescu, după ardeleanul Papiu, mă încumet, scriitor născut în Moldova, și eu la ispititoarea operă. Un bănățean, I. Sârbu, întrebuințând aceleași mijloace materiale... înaintează lângă mine, la o operă asemănătoare. Astfel silințele românilor de pretutindeni s-au unit încetul cu încetul întru preamărirea acelui, prin jocul îndrăzneț al săbiei căruia a strălucit o clipă pentru oameni ce nu-i înțelegeau nici greutatea, nici prețul, Unirea Românilor, de la un hotar la altul".

(continuare în p. 17)

Note

1. N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, București, 1976, p. 156; **2.** *Ibidem*, p. 189; **3.** *Ibidem*, p. 193; **4.** *Ibidem*, p. 205; **5.** *Ibidem*, p. 210; **6.** În 1940, în „Prefața" la *Istoriologia umană*, N. Iorga avea să scrie: „La Universitatea din București, unde pot zice că am fost primul profesor de istorie universală și, în sensul ce am dat cursurilor mele, singurul, am umblat după legăturile a căror revizuire o încep, în același timp când adaug și atâtea altele" (N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană. Fragmente inedite*, publicate de Liliana N. Iorga, „Cuvânt înainte" de D. M. Pippidi, București, 1968, p. 3); **7.** M. Berza, *Nicolae Iorga*, București, 1965, p. 27; **8.** G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, București, 1941, p. 542; **9.** N. Iorga, *Le rôle des roumains dans la latinité*, București, 1919, p. 6; **10.** *Nicolas Iorga. L'homme et l'oeuvre*, recueil édité par D. M. Pippidi, Bucarest, 1972, p. 409–412; **11.** Ștefan Ștefănescu, „Dimensiuni europene ale istoriografiei românești. N. Iorga și Institutul de Istorie ctitorit de el", în „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie", seria IV, tom. XXII, 1997, p. 114; **12.** N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 96; **13.** A. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 ani*, Iași, 1943, p. 43; **14.** N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. citată, p. 396–398; **15.** L. Boia, *N. Iorga și Congresele internaționale de istorie*, în „Revista de istorie", 10, 1978, p. 1.825–1.831; **16.** *Nicolas Iorga. L'homme et l'oeuvre*, p. 405–407

Iorga și reacția maghiară la unirea Transilvaniei cu țara-mamă

„Să ne ferim zilnic de dușmanii pe care-i avem"

Petre ȚURLEA*

Deja bogata literatură istorică pe tema reacției maghiare la unirea Transilvaniei cu România a sintetizat trei planuri ale acesteia: 1. reacția propagandistică și diplomatică în Occident; 2. reacția militară în raport cu România; 3. organizarea și întreținerea violențelor antiromânești în Transilvania.

Naționaliști, șovini...

Primele două planuri sunt mai cunoscute, păstrându-se însă, și aici, o anumită diferențiere. Predomină cercetările privind acțiunea antiromânească, propagandistică și diplomatică, în Occident, în jurul Tratatului de Pace de la Trianon. Asupra confruntării militare româno–maghiare, din 1919–1920 — în urma atacării României de către trupele lui Béla Kun —, abia în ultimii ani a apărut o monografie serioasă, datorată lui Ion Țepelea. Acest lucru a fost cauzat de faptul că regimul comunist din România a oscilat între a scoate la lumină adevărul istoric și de a încrimina agresiunea maghiară, dorind însă, în același timp, să nu aducă atingere ideii comuniste prin condamnarea regimului bolșevic al lui Béla Kun. Componenții acestui ultim grup erau, în cea mai mare parte, vechi internaționaliști, crescuți la școala Cominternului și, de menționat, majoritatea neromâni: Leonte Răutu, Gogu Rădulescu, Walter Roman.

Acțiunilor maghiare — imediat următoare primului război mondial — de organizare și întreținere a violențelor antiromânești în Transilvania li s-au consacrat, până acum, foarte puține pagini în istoriografia românească, deși problema nu este necunoscută. Sursele — arhivele, publicațiile vremii, memorii — sunt foarte bogate, dar există o anumită reținere asupra valorificării lor prin publicare, cauzată de temerea că evidențierea atrocității maghiare ar atrage asupra istoricului eticheta de naționalist șovin.

În organizarea și întreținerea violențelor antiromânești în Transilvania există mai multe elemente de caracterizare: indiferent de ideologia afișată, de la cea comunistă la cea fascistă, organizatorii acțiunilor violente antiromânești în Ardeal s-au manifestat de pe poziții naționalist–șovine; în ceea ce privește poziția față de România sau de români, guvernele maghiare au păstrat aceeași linie ofensivă, izvorâtă din nerecunoașterea justeței actului Unirii de la Alba Iulia; revizionismul maghiar a reușit să atragă și Cominternul în organizarea unor acțiuni antiromânești în România, inclusiv asasinate; s-au folosit cele mai variate metode — trimiterea de militari de carieră pentru a organiza răscoale antiromânești; atentate; măceluri în masă; propagandă în favoarea violenței antistatale; încercarea de a-i atrage pe români în acțiuni contra statului român; chemarea unor „controlori" internaționali etc.

Prezentăm, în continuare, câteva documente ilustrative pentru aceste metode (grafia aparține originalelor).

Acțiuni coordonate

În timpul existenței Republicii Sovietice Maghiare, în 1919, Transilvania a fost împânzită de manifeste antiromânești, încercând să provoace o răscoală a proletariatului și țărănimii române; erau axate pe lupta de clasă și pe internaționalismul proletar. De obicei, manifestele conțineau greșeli gramaticale evidente, fapt ce indică un autor maghiar.

„Către frații români. Poporul, mama muncitorilor, brațele care produc panea s-a eliberat. Alungând regele maghiar a întemeiat Republica populară. Guvernul acesteiu republici populare, social, voește a da pământ — agru — poporului român, să aibă ce lucra ca pământ sau să aibă grădina sa, pe care să edifice casa: dar, domnii îmbuibați români și fiscăresii românii nu voesc ca poporul român să aibă pământul său. Ei voesc să vă asieze și supună sub domnia regelui bețiv Ferdinand.

Să vă ducă sub iobăgia boierilor trândavi și îmbuibați în desmerdările imorale. Advocații români voesc ca poporul român să fie și de aici încolo turma pe care ei o

Hunedoara: Nicolae și Ecaterina Iorga, împreună cu regina Elena; în spatele istoricului, dr. Petru Groza

---

* Prof. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir", București

mulg și o tund fără milă, trăind domnește și îmbuibați după lucrul greu a muncitorimii, a tuturor popoarelor. Să nu ne lăsăm frați români a fi tras pe sfoară!

Nouă nu ne mai trebuie nici regi–domnitori, nici oficiri, care numai paradă știu face, nici boieri trândavi, care cheltuiesc sudoarea muncitorilor, dar nici fiscăresi belitori.

Nouă ne trebuie pământ, din care prin muncă cinstită, pe lângă darul lui Dumnezeu să putem câștiga cele de lipsă traiului nostru și a familielor noastre.

Trăiască libertatea, frățietatea și egalitatea! Trăiască republica poporului!

Trăiască guvernul social a acestei republice, care dă pământ fiscarui muncitor cinstit asia și poporului românesc. Salutăm pe frații români cu adevărată și nefatiarnicită salutare frățiească, pe muncitorii și lucrătorii pământului. /-Comisia muncitorilor și a plugarilor“ (Biblioteca Academiei Române — *citată în continuare BAR* —, Corespondența N. Iorga, vol. 281, f. 32. Se indica tipografia Nyomatott Boros Adolf Konyvmyomdájában Szatmárom).

După înlăturarea regimului bolșevic, comuniștii unguri au încercat organizarea asasinării unora dintre conducătorii României. Cum Cominternul, ca exponent al intereselor Rusiei Sovietice, era interesat în disoluția României, a preluat inițiativa acestor asasinate. O notă a serviciilor secrete române, din 24 februarie 1920, destinată primului ministru, ministrului de Interne, ministrului de Război, Marelui Cartier General, ministrului de Externe și lui N. Iorga, în calitate de președinte al Camerei Deputaților, se consemna: „Din Viena, ni s-au adus la cunoștință următoarele informațiuni: soldații dezertori români, care au luptat în armata bolșevică ungară contra trupelor române, se găsesc astăzi refugiați la Berna, unde au format un grup de 63 persoane și sunt în legătură cu Comitetul central bolșevic din Moscova, de la care primesc bani și instrucțiuni în vederea unei acțiuni viitoare la noi în țară. Curieri speciali sunt trimiși din Moscova în scopul de mai sus și de la unul dintre aceștia s-a putut obține o corespondență adresată grupului român din Berna, cifrată, cu următorul conținut: «Spre răspuns la ultima dvs. scrisoare, vă comunic că Comitetul Executiv al Sovietelor, în ultima lui ședință, a hotărât acțiunea teroristă. Data exactă când va trebui să aibă loc primul atentat nu a fost încă hotărât. Celălalt curier care va veni va aduce răspunsul pozitiv [...]. Lista personalităților române care trebuie să fie nimicite (omorâți, asasinați) o veți afla în Budapesta» [...]“. Nota serviciilor secrete române menționa și faptul că pentru fiecare naționalitate, Comitetul de la Moscova avea un cifru aparte; în cifrul pentru România, figurau nume ca I.I.C. Brătianu, Vaida–Voevod, Marghiloman, Take Ionescu, g-ralii Avramescu, Rășcanu, Prezan, Cihoski, Cristescu, Nicoleanu, Eduard ș.a. Presupunerea că aceștia erau vizați de proiectatul asasinat este normală (BAR, Corespondența N. Iorga, vol. 284, f. 239).

Asasinate în Transilvania

Ca principală metodă de protest împotriva unirii Transilvaniei cu România, conducătorii maghiari și secui au folosit asasinatul. Fie că erau de stânga sau de dreapta, aceștia au folosit această practică. Mai mult, pentru a-și atinge scopul comun, liderii maghiari de stânga și de dreapta colaborau în acțiunile antiromânești. Acest aspect — doar aparent curios — era bine remarcat în epocă, fiind subliniat chiar de presa de peste Atlantic. „The New York Times“, din 27 martie 1919, menționa: „Toți acești «granzi», acești «Măria Sa» de unguri sunt unul ca și celălalt. Nici mai buni, nici mai răi. Dacă cochetează cu bolșevismul o fac cu scopul să frângă, dacă pot, pe cehoslovaci, românii și slavii de sud și din distrugerea generală să recreeze vechiul stat unguresc, atâta de intolerant și de meșteșugit, cu un guvern din, prin și pentru unguri“ (articol reluat în „America“, an. XIV, nr. 73, din 29 martie 1919).

Reproducem câteva dintre relatările din presa vremii privind atrocitățile maghiare în Transilvania.

„Neamul Românesc“, din 8 ianuarie 1919, sub semnătura lui Volbură Poiană, publică articolul „Crima din Lăpuș“: „În ziua de 5 decembrie st. n. [1918], era adunare mare la Lăpuș. Suflarea românească din împrejurimi cu înalt avânt lua parte la sărbătoare. Urechile tuturor s-au deschis să asculte ceea ce n-au ascultat părinții de veacuri. Se comunicau hotărârile de la Adunarea de la Alba Iulia. Și era zi de târg

(urmare din p. 15)

1904: începe publicarea *notelor de călătorii,* prezentând o etapă nouă în activitatea multilaterală a lui Iorga, împletită pe cultural și istoric, etalate într-o formă stilistică de mare intensitate sufletească, aducându-i un prim loc în arta scrisului românesc. Primul volum care deschide această serie de lucrări e *Drumuri și orașe din România;* „suntem un popor care nu se cunoaște pe sine și nu-și cunoaște țara... am crezut deci că folosesc celor din țara mea și din neamul meu, vorbindu-le despre Români și pământul românesc, liber sau supus altora“.

Pe drumuri depărtate e o carte de călătorii pe baza cărora putem reconstitui drumurile sale științifice în Europa occidentală, precum și relațiile sale cu marii savanți ai lumii. Și cartea se sfârșește prin nelimitata sa iubire față de neamul său: „A doua zi, vaporul mă ia pe Dunărea liniștită spre țara mea cinstită și curată — cum totdeauna s-o ție vrednicia noastră“. Reținem din prefața cărții și mărturisirea pasiunii de a călători ai căror fiori străbate opera și viața sa: „Mi-a plăcut totdeauna să călătoresc..., o călătorie în vacanță... apăreau ca o lungă rătăcire în lumi minunate...“.

În *Prinos lui D.A. Sturdza,* publică *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor,* în care se face istoricul instituțiilor, bibliotecilor, arhivelor și este analizată întreaga literatură a acestui domeniu.

Istoria lui Ștefan cel Mare, apărută în tiraj de masă, e socotită ca una dintre cele mai valoroase opere stilistice. Galaction, în *Jurnalul* său, afirma: „Nu atât știința ei, nu atât amănunțita ei eruditiune mi-au impus (toată lumea știe și-o spune că Iorga are o memorie prodigioasă), cât adânca ei *vibrare patriotică“.* Figura voievodului apare ca un om minunat, un sfânt cum nu mai poate răsări altul; el era izvorul a toată vitejia, el era fântâna tuturor dreptăților, el era marea bunătăților. Pământul Moldovei nu fusese al lui numai atunci când oamenii de demult îi putuse vedea; el rămăsese al lui în vecii vecilor, cu toți oamenii ce se îngropau pe rând, și în clipe grele, suspinul și rugaciunea se suiau la dânsul ca la Dumnezeu: „Săracul Ștefan Vodă, unde-i să vadă?!" *Cuvinte adevărate* cuprinde și pagini închinate vieții bucovinene.

1905: vol. X. din *Studii și documente*, intitulat *Brașovul și românii*, a avut cea mai largă circulație din toată colecția și este închinat *negoțului cu țările române*. Un alt volum de o mare însemnătate este și *Inscripții din bisericile României*. În prefața volumului — impresionantă prin idei și formă — este evidențiată valoarea inscripțiilor, „căci ele lămuresc asupra tuturor oamenilor ce au îndeplinit în trecutul nostru o sarcină însemnată, asupra înrudiților, asupra dregătorilor ce au dobândit, asupra ceasului morții lor și asupra atâtor întâmplări din viața lor". Lucrarea se impune și prin faptul că Iorga a văzut și studiat *toate* bisericile și mănăstirile, „în toată măreția vechimii lor, acopăr tot pământul țării cu sutele", pentru a cerceta și salva „odoarele scumpe", opere de artă și de mare valoare istorică.

Istoria Românilor în chipuri și icoane zugrăvește obiceiurile, datinile, îmbrăcămintea, festivitățile de la Curtea domnească, meșteșugurile, alcătuind o pătrundere adâncă în viața măruntă de fiece zi a oamenilor, cu ochiul savantului, dar și al pictorului.

Apare prima mare sinteză, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, în două volume, în colecția lui Lamprecht, la Gotha. În realizarea operei, au fost depuse toate eforturile atât din partea lui Iorga, cât și a lui Lamprecht. Renumitul slavist Leskin, unul din primii cititori ai cărții, o apreciază extrem de elogios. Pentru întâia oară, este înfățișată dezvoltarea națiunii române, nu în personalitățile ei, ci „să observ națiunea însăși ca ființă viețuitoare și să-i urmăresc mersul ei lăuntric". Totodată, *a descris dezvoltarea poporului român în legătură cu popoarele învecinate*. O impresionantă analiză cuprinde viața satelor sub toate aspectele.

Sate și mănăstiri din România e prima prezentare a tuturor satelor din România, înfățișate realist prin oameni și peisajul fermecător, alcătuind pagini ce vor rămâne pentru totdeauna în literatura română: „Cartea de față ar trebui

în Lăpuș. Îmbrăcați în straie mândre de paradă, pășiau stegarii în fruntea mulțimei. Ai fi zis că această mulțime vine să întâmpine pe Isus Hristos. Ea vine pentru ca să audă bătaia ceasului Învierii celei de obște. Părintele Ludu, protopopul, vorbește întâiul. El este cel primit și ascultat cu lacrimi în ochi. Mii de glasuri strigau: «Așa să trăiască neamul nostru». Și s-au înțeles, și sufletele tuturor s-au umplut de bucurie mare [...]. Dar, ochiul Dracului pândește în umbră. Secuii pun două mitraliere și încep focul. Stegarii se prăbușesc la pământ. Țipete, vaiete și mitralierele răpăiesc. Se prăbușesc unii peste alții; sânge pe piatra rece. Cad preoți, cad învățători, cad femei și copii. Mor în marii zori ai luminii. Secuii s-au coborât din Băiuț. Au știut de acea zi mare. Viermele părerii lor de rău le-a ros inima și n-o puteau vindeca cu sângele vărsat nevinovat [...]. Peste cei patruzeci de morți, mare parte din ei rostogoliți în apa Lăpușului, și care acei mai bine de o sută de răniți, se ridică umbra lui Vasile Filip. Om tânăr, român adevărat, ostaș vrednic, și-a dat sfârșitul de-o potrivă cu Horea și Cloșca. L-au prins în noaptea aceia, spre 6 decembrie. [...] El striga: «Trăiască România Mare!» Și l-au dus în bătăi și ghionturi până la școală. Pălmuit și scuipat. Acolo, lângă morții întinși pe pietre, i-au cerut să strige: «Jos România Mare!». Dar el tot mai tare striga dimpotrivă: «Trăiască România Mare!». Și i-au tăiat nasul și el striga: «Trăiască România Mare!». Și i-au scos ochii și el mai tare striga: «Trăiască România Mare!». Și i-au sfârtecat buzele și el: «Trăiască România Mare!». Patruzeci și patru de împunsături de baionetă în tot curatul lui trup l-au făcut să strige de patruzeci și patru de ori: «Trăiască România Mare!» [...] Un glonte l-au culcat peste cadavre [...]".

„Neamul Românesc", din 20 februarie 1919, aducea știrea arestării vicarului Romulus Marchiș, din Careii Mari, și a protopopului Anton Băliban, din Unimăt, jud. Satu Mare, de către secui și încarcerarea lor la Debrețin, împreună cu alți 16 preoți din zonă. Același ziar, la 21 februarie 1919, menționa faptul că, în Banat, acolo unde armata sârbească se retrăgea, autoritățile ungurești își ocupau vechile locuri în administrație, „săvârșind fărădelegi și masacre asupra populației românești". Se dădea ca exemplu satul Sardimat, unde fuseseră uciși trei români, și alți câteva sute schingiuiți. În „Neamul Românesc", din 23 februarie 1919, apare un interviu al lui Ion Clopoțel, redactor–șef al ziarului „Românul", din Arad, refugiat la București. Menționa: „Până sâmbăta trecută, Consiliul Național Român județean din Arad a putut avea date complete despre 68 cazuri de ucidere, fie prin glonte, fie prin înjunghieri cu baioneta. Răniții sunt cu mult mai mulți și nu sunt încă numărați. Măcelurile cele mari s-au comis în Șiria, Hălmagiu și Chișinău, din județul Aradului".

Ferdinand I Întregitorul și N. Iorga, propovăduitorul României Mari

„Neamul Românesc", din 26 februarie 1919, anunța că trupele regulate maghiare au atacat comuna românească Săgețel, din comitatul Bihorului, jefuind și măcelărind populația. „Garda Națională a rezistat cu bărbăție, luptându-se cu trupele ungurești pe viață și pe moarte. Măcelul a fost groaznic. Sunt peste 50 de români morți și 100 răniți". Din Săgețel, maghiarii au trecut, jefuind și omorând, la Șerbești: „Marea comună românească a avut aceeași soartă. Românii din jurul Beiușului se refugiază îngroziți în munți".

Toate atrocitățile maghiare din Transilvania, de la începutul lui 1919, l-au făcut pe Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, să publice un comunicat: „Având în vedere atrocitățile patronate de guvernul maghiar, Consiliul Dirigent revocă plenipotențialul său trimis pe lângă acel guvern" (ibidem).

În primăvara și vara lui 1919, presa română era plină de astfel de evenimente. Faptele ungurilor în Transilvania au trezit o vie indignare și printre românii din SUA. Ziarele acestora relatau frecvent ce se întâmpla. „America", din 11 noiembrie 1919, include, pe prima pagină, articolul „Crima ungurilor la Făget. Ei omoară cu bombe 150 de români". Asasinatul colectiv fusese comis în timpul unei adunări populare din Făget (Banat), de către avioane ungurești. Asasinatele și jafurile au continuat și după încheierea Tratatului de Pace de la Trianon.

Emisari occidentali

Paralel cu atrocitățile săvârșite în Transilvania, maghiarii au desfășurat o furibundă propagandă antiromânească pe plan internațional, cu scopul blocării lucrărilor pentru Tratatul de Pace de la Trianon și, după semnarea acestuia, cu scopul revizuirii lui. S-a ajuns chiar la amenințări cu declanșarea unui nou război european. La începutul lui februarie 1920, la Berna, un Comitet al reprezentanților națiunii ungare comunica: „Naționalitățile ungare din teritoriile ocupate de cehi, români și sârbi vor înainta o proclamație popoarelor mondiale, protestând în contra separațiunei Ungariei, invocând un plebiscit, care dacă nu li se va acorda, s-ar putea provoca un război" (Serviciul telegramelor externe, din 3.2.1920, ora 8.22, în BAR, Corespondența N. Iorga, vol. 281, f. 602).

O serie de personalități occidentale au fost atrase la ideea revizuirii Tratatului de la Trianon. Între acestea și senatorul francez de Monzie, care va înainta Parlamentului Franței o cerere în acest sens. Își va publica argumentele în „Le Matin": „Ungaria micșorată e în pericol și e un pericol de război în Balcani [...]. Plenipotențiarii noștri au trasat harta absurdului" (articol reluat în „Gazeta Transilvaniei", din 23 noiembrie 1920). Îi va răspunde N. Iorga, în „Patria", din 13 decembrie 1920: „De o bucată de vreme, călători străini se abat prin Ardeal. Privesc, ascultă, adulmecă, se duc. Unii se amestecă fățiș în rosturile noastre publice: o administrație fără conștiință și demnitate se pleacă adânc, ca un valiu turcesc din vechiul regim înaintea unui secretariu de consulat englez în călătorie de inspecție în numele Europei. Ce-i aduce, știm. Sunt plângeri pe care nu le vedem, dar le bănuim. «Valahii» se poartă rău în Ardeal, administrează prost, părtenesc. Clauza minorităților să li se aplice! [...] La întoarcere, cutare intelectual englez ne denunță la Londra; dl de Monzie cere Camerei franceze să corecteze un tratat nedrept [...]. O mie de ani au stat valahii ăștia subt cizme și subt copite. Ca niște câini au fost ținuți la ușa stăpânilor. Acum însă lucrurile s-au schimbat. Scriptura s-a îndeplinit: s-au coborât din scaun cei puternici și s-au ridicat cei umili. Și ce răzbunare cumplită s-ar fi putut aștepta! [...] Și iacă, «valahul» sălbatic n-a sucit gâtul la un pui de găină [...] Școlile funcționează, cetățile bisericești sunt înconjurate de respect public, nici un gazetar n-a plătit un filer amendă pentru că ne tratează de simpli «ocupanți»; revistele și ziarele lor au avantaje care lipsesc publicațiilor noastre [...]. Judecătorii judecă ungurește [...]. Și chitanța pe care ți-o dă domnișoara de la poștă, căreia a trebuit să-i vorbești ungurește: e tot în limba dumnealor. Și așa fiind, le spunem prietenilor noștri că mai mult nu putem, decât doar să dăm înapoi ceea ce e al nostru [...]".

Tot N. Iorga publica, în „Patria", din 28 noiembrie 1920, un comentariu amar pe tema proiectantului Tratat franco–ungar, încheind: „De aici rezultă două învățături: să ne ferim zilnic de dușmanii pe care-i avem și în mijlocul prietenilor noștri celor mai iubiți și totuși, să ne gândim și la momentul când s-ar cere puterilor noastre să ne apere singure". Constatarea că trebuie să ne bazăm în primul rând pe puterile noastre N. Iorga o reia și în „Dacia", la 28 octombrie 1920: „Un popor care se știe singur și ia toate măsurile pentru a se apăra cum și cât poate, stă mai bine, incomparabil, decât unul care face crima față de sine, de a se rezima numai pe alianțele ce a știut să-și dobândească".

Este și o concluzie: relațiile româno–maghiare și relațiile dintre România și Occident de după primul război mondial seamănă, în mare parte cu ceea ce se întâmplă astăzi. ■

să îndemne la călătorii în România pe mulți dintre acei ce cred că numai frumusețile străinătății sunt vrednice de văzut".

1906: an bogat în cărți istorice și alte publicații. Se retrage de la „Sămănătorul" și pune bazele ziarului „Neamul Românesc". Pe deasupra tuturor, se impun cele două volume: *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*. Este prima prezentare a vieții românești din Transilvania, căutând să descifreze prin prezent tot zbuciumul vieții trecute: „Înaintea noastră trec iute ciobani mițoși ca niște aspre vietăți ale pădurii, care scârțâie prelung sub ploaie, și mi se pare că văd fuga pribegilor cruțați de fierul roman și rătăcind acum prin potecile de codru către sălașurile barbarilor prieteni. Aici, nimic nu este astăzi care să nu fi fost tocmai așa pe vremurile Craiului Ciobanilor, și simt în sufletul meu după atâtea sute de ani durerea acelor mândri învinși, care n-au putut păstra nici limba pentru urmașii lor și care au fost ponegriți și renegați de dânșii în limba triumfătoare. În numele zeilor păgâni, cărora v-ați închinat fără izbândă, pace vouă, strămoși biruiți, care ați lăsat ca o moștenire de nenoroc neamului ce a pornit de la voi, neamului care în preajma cetății lui Decebal nesupusul a iobăgit cu trupul până ieri ca să nu fie pe deplin slobod cu sufletul nici până în această zi, când vă pomenesc numele în taina cruntă a pădurii voastre".

1907: se stabilește la Vălenii de Munte, unde va pune bazele și unui așezământ grafic. Ia parte țăranilor în răscoală, scriind fulminantul articol „Dumnezeu să-l ierte". Este ales în Parlamentul țării, fiind deputat tot timpul până în 1940. Apare o nouă lucrare universală, într-o editură engleză, *The Byzantine Empire*, dezvăluind încă una din importantele preocupări ale sale, dându-i renume de vestit bizantinolog. Lamprecht regretă că lucrarea nu a apărut în limba germană, în colecțiile sale, și „că aici ne-a luat înainte un englez"; iar, Charles Diehl o considera ca una din cele mai bune ce s-au realizat până atunci. Apare primul volum din *Istoria literaturii române în sec. al XIX-lea*.

(continuare în p. 21)

„Un mare tribunal în care se judecă popoarele și națiunile"

Istoria contemporană în opera lui Iorga

Ioan SCURTU*

Nicolae Iorga — unul dintre cei mai mari istorici ai lumii — a abordat toate perioadele istoriei, începând cu antichitatea și până în anul morții sale, 1940. Istoria contemporană era, pentru Iorga, rodul evoluției omenirii, aceasta neputând fi anihilată de uriașele progrese înregistrate în domeniul tehnic. În 1940, N. Iorga scria: „Istoria, care se putea crede până acum că este o materie pe lângă celelalte, se învederează din ce în ce mai mult că este o necesitate. Da, cunoștința ei este o necesitate pentru conștiința umană: și pentru chibzuirea împrejurărilor, și pentru tragerea concluziilor, și pentru îndemnuri, și pentru mângâieri".

Un tot unitar

În concepția lui Iorga, istoria este un tot unitar, care înglobează aspectele cele mai variate și profunde ale activității umane; istoria omenirii se compune din totalitatea istoriilor locale, provinciale, naționale: „Eu când zic istorie, nu înțeleg istoria cutărui oraș, cutăror provincii, stat sau națiune, ci înțeleg istoria în totalitatea ei, cu legăturile ei infinite, care merg de la o lature la alta și trec peste milenii". În acest spirit, istoria nu se oprea la o dată anume, ci se derula sub ochii contemporanilor, care participau, într-o formă sau alta, la făurirea propriului lor destin.

În ciclul de lecții ținute, în anul universitar 1939–1940, la Academia de Comerț, publicate sub titlul *Îndreptări noi în concepția epocii contemporane*, Iorga aprecia că istoria oferea singurul criteriu valabil pentru aprecierea activității umane: „Istoria aceasta este totuși un mare tribunal în care se judecă popoarele și națiunile". De aceea, istoricul — considerat a fi „un bătrân al nației sale", prin cunoașterea evoluției omenirii — avea datoria să cerceteze un vast material documentar, să chibzuiască asupra fiecărui eveniment, pentru a emite aprecieri corecte și a oferi contemporanilor concluzii pline de învățăminte.

Participând activ la viața politică, Iorga i-a cunoscut pe toți actorii istoriei contemporane; cu unii a colaborat, cu alții s-a confruntat sau s-a certat, dar atunci când și-a scris cărțile de istorie a căutat să se detașeze, să înlăture subiectivismul în formularea aprecierilor și concluziilor.

Știind că memoriile reprezintă un izvor prețios pentru reconstituirea trecutului, N. Iorga a lăsat urmașilor șapte volume de însemnări zilnice, la care se adaugă lucrările *O viață de om așa cum a fost* (volumul al treilea, apărut în 1934, tratează și perioada de după 1918), *Doi ani de Restaurație, Isprava* și *Credința mea*, toate scrise în 1932, după plecarea de la guvern. Dintre cărțile de istorie care abordează problematica istoriei contemporane se remarcă *Istoria contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istoria luptei pentru un ideal moral și material* (1932) și *Istoria Românilor*, vol. X (1939).

În lucrările sale, N. Iorga a abordat toate problemele vieții economice, sociale, politice, culturale etc., recurgând adesea la documente (statistici, legi, cuvântări, tratate etc.). De exemplu, în lucrarea *Supt trei regi*, referindu-se la situația economică precară de după război, utilizează informațiile din „Buletinul statistic al României", arătând că prețurile au crescut cu 650–2.081%, fapt ce a influențat puternic nivelul de trai al populației și a dus la vii frământări sociale.

„Agenți bine plătiți"

În contextul generat de Marea Unire, dar și de greutățile și distrugerile primului război mondial, o bună parte a populației — mai ales a țărănimii — își punea mari speranțe în generalul Averescu, care promitea „îndreptarea" situației României și un regim de „muncă, cinste,

Abrud, 14 septembrie 1938, serbările „Astrei"; de la stânga — Iuliu Moldovan, episcopii Hossu și Colan, N. Ioga și C. Rădulescu–Motru

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București, director al Institutului de Istorie „N. Iorga"

Iorga la „Iorga"

Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Istorie „N. Iorga", desfășurată la 5 iunie a.c., a fost pusă, în chip firesc, sub genericul **„130 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga"**. Rezumând, putem spune că a fost un binemeritat omagiu adus întemeietorului și patronului spiritual al Institutului. Au prezentat comunicări: **Ioan Scurtu, Mihai Oprițescu, Valeriu Râpeanu, Mariana Mihăilescu, Violeta Barbu, Ileana Căzan, Eugen Denize, Raluca Tomi** și **Lucia Taftă**.

legalitate". Referindu-se la „mitul Averescu", Iorga aprecia că acesta era cultivat de „agenți bine plătiți", care speculau credulitatea celor naivi. Aceștia îl prezentau pe Averescu ca pe un „făcător de minuni, care era în fiecare aeroplan zburând plin de speranțe deasupra câmpiilor măcelului și lipsurilor *(din război, n.n.)*, era acela pe care orice soldat asigura că l-a văzut undeva și i-a auzit glasul împărțitor de mângâieri, acela căruia porumbeii îi aduceau ștafete de la orice om necăjit care purta o uniformă, acela care prin încheierea păcii *(armistițiului de la Focșani, n.n.)* ferise de moarte și ultimele elemente ale unei armate așa de mult încercate. Nu era omul, viguros încă și sigur, cu nemilostiva privire lunecoasă, rece, disprețuitoare, ci «tata Averescu», un bătrân patriarh, de la care noul șef de partid *(Liga Poporului, n.n.)* n-avea decât vârsta și părul alb. Celorlalți, poporul, noul stăpân al țării, le cerea promisiuni, pe care pe urmă le verifica amănunțit, ca să vadă dacă nu cumva «și ăștia i-au înșelat»; «tătucăi» i se îngăduie orice. — Dar el a comandat represiunea din 190. Lasă-l s-o fi făcut; el e tata, și are dreptul să ne bată. Medalii cu chipul celui înzeit se împărțeau cu miile și oamenii le purtau cu mândrie, ca încă o decorație a războiului". Ajuns la putere, în martie 1920, pe valul unei asemenea popularități, Al. Averescu avea să se compromită rapid, deoarece n-a putut înfăptui „minunile" pe care mulțimea le aștepta.

Liderul politic care s-a bucurat de o atenție cu totul specială din partea lui Iorga a fost Ionel Brătianu. Marele istoric scria că la Conferința Păcii de la Paris, în 1919, Ion I.C. Brătianu a trăit „momentul de mare umilință, îndurată cu dinții strânși de mânie. Omul deprins a porunci și a fi ascultat de la primul gest se văzu pentru întâia oară pierdut în gloată; îl durea și pentru țara sa, despre care avea o concepție atât de înaltă".

În calitate de șef al guvernului, Ion I.C. Brătianu a ținut să fie adoptată o nouă Constituție, de care România avea absolută nevoie. Dar, opoziția — mai ales, Partidul Național și Partidul Țărănesc — a folosit toate mijloacele pentru a împiedica votarea acesteia. N. Iorga descrie atmosfera din 26 martie 1923: „Un miros de fosfor se răspândește în sală la votarea Constituției. Majoritatea se ține vitează, lumea din tribune fuge. Ion Brătianu mulțumește pentru vot". Ulterior, istoricul avea să ofere noi detalii despre acest eveniment: „Lui Ion Brătianu, căruia i se strigau cele din urmă insulte, iar majoritatea nu avea curajul să-l apere, i s-a întâmplat să trebuiască a vorbi stenografilor, pe când vitejii membri ai opoziției huiduiau de se dărâma cupola".

La Consiliul de Coroană, din 31 decembrie 1925 — unde urma să se discute despre renunțarea principelui Carol la calitatea sa de moștenitor al Tronului —, Ion I.C. Brătianu a venit îmbrăcat „în blana părintelui său, cu căciula trasă pe urechi, sever și palid". La apariția regelui, Brătianu „i se apleacă până la pământ. Trecem în sala de Consiliu. Brătianu i se așează în dreapta; regele oferă locul din stânga generalului Averescu, ca fiind «cel mai vechi președinte de Consiliu». Averescu surâde, pe când Brătianu își cufundă în mâini fața întunecată". După vii dezbateri, Consiliul a aprobat propunerea regelui Ferdinand de acceptare a cererii lui Carol. Corpurile legiuitoare, în care Partidul Național Liberal deținea o majoritate confortabilă, întrunite la 4 ianuarie 1926, au ratificat hotărârea Consiliului de Coroană. N. Iorga conchidea: „Acum nu mai erau doi stăpâni în România, ci unul singur: Ion I.C. Brătianu. Dinastia de Argeș biruise cu totul pe

(urmare din p. 19)

1908: din acest an și până în 1913, încep să apară cele cinci volume ale monumentalei sale lucrări privind istoria imperiului otoman, *Geschichte des osmanischen Reiches,* în aceeași editură germană și în aceeași colecție condusă de Lamprecht. E o carte de mare răsunet științific pe plan mondial, fiind după Cantemir, Hammer și Zinkeisen al patrulea savant care dă o sinteză de mare amploare cu privire la acea putere care a frământat întreaga Europă timp de mai multe secole. Cu prilejul răscoalelor, publică *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor.* Mai apar *Istoria bisericii române* și *Istoria românilor,* primul său manual școlar, iar altă ediție precizează scopul ei prin titlul *Istoria românilor pentru poporul românesc,* și un alt manual școlar de *Istorie universală.* La **2 iulie**, se deschid cursurile Universității populare din Văleni.

1909: primul volum cu discursuri politice ținute în Parlament, intitulat *În era reformelor.* Colaborează la volumul *Studium Lipsiense,* închinat lui Lamprecht, prin *Der lateinischen Western und der byzantinische Osten in igren Wechselbezichungen währed des Mittelalters.*

10 noiembrie: savantul german Helmont cere colaborarea lui Iorga la *Lexicon Meyer,* unde va publica istoria hunilor, bulgarilor, românilor, albanezilor, maghiarilor și a țiganilor. Apar numeroase și mărunte lucrări de istoria românilor, ca *Unirea Principatelor, Chemarea lui Constantin Mavrocordat către olteni, Cuza Vodă și dușamnii săi, Știri despre veacul al XVIII-lea, Românii și străinii.*

1910: este ales membru al Academiei, unde era „corespondent" din 1897. Apare volumul I din *Istoria armatei* și *Viața și domnia lui Barbu Știrbei,* precum și importanta comunicare la Academie despre *Doamna lui Ieremia, Scrisori și alte acte privitoare la Unirea Principatelor* și *Viața femeilor în trecutul românesc.* În volumul închinat italianului Michele Amari, Iorga publică *Cenni sulle relazioni tra l'Abisinia e l'Europa cattolica nei secoli XIV–XV,* în care se insistă asupra unei călătorii de la Veneția în Indii. În textul latin și anonim al călătoriei, necunoscut până atunci, se află și pagini de limbă arabă și abisiniană, de o mare valoare filologică. Acest text, descoperit de Iorga, cuprinde cel mai vechi document de limbă vorbită de abisieni.

În acest an, publică nu mai puțin de 33 de cărți, cele mai multe tipărite în tipografia sa de la Vălenii de Munte.

1911, 17 mai: primirea la Academie, ca membru activ, rostind binecunoscutul discurs de recepție *Două concepții istorice*, în care a rezumat gândirea sa istorică, în opoziție cu aceea a înaintașilor săi, în special a lui Gr. C. Tocilescu, pe al cărui fotoliu era chemat să se așeze. Se cere istoricului o pregătire enciclopedică pentru înțelegerea istorică deplină, studiile de literatură, de artă, de economie sunt o necesitate. Istoricul e obligat să coboare în prezent, unde va orienta și îndruma fiindcă el are în sufletul său „răsunetul tuturor triumfătorilor și tuturor înfrângerilor câștigate și suferite în timp de secole, istoricul e un bătrân prin experiență al nației sale. Istoricul are în fața sa nu formele oficiale, ci manifestarea prin fenomene organice a factorilor care pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor. Istoricul deci judecă popoarele „fiecare de sine și unul lucrând asupra celuilalt, împrumutând, cucerind, supunându-se pe rând, într-o grandioasă luptă tăcută a păcii (...). Viața unui popor e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dânsele și înrâurind necontenit viața acestora. Pe istoric nu trebuie să-l preocupe eroii, fiindcă istoria politică nu mai e un șir de biografii, o alegere de portrete dinastice, de vieți ale sființilor, fiindcă eroii se întorc în mijlocul acelora care i-au înălțat, ci se vede „silința, munca, lupta, înaintarea, retragerea, rărășirea în lumină ori cufundarea în întuneric a tuturora, unul condiționând pe celălalt și acesta creând condiții noi pentru munca tuturora, absolut solidară". Istoria unui popor se fixează și se păstrează în mediul firesc de universalitate umană, căruia îi aparține în cea mai superioară esență. Istoria poporului român pornește de la rasa iliro–tracică și în tradiția satelor se va căuta ceea ce nu oferă documentul. Deși adept al școlii lui Lamprecht, Iorga afirmă că „faptele istorice nu se reproduc niciodată întocmai, ci au o noutate ne-

cea de Sigmaringen". Din acel moment — aprecia N. Iorga —, Ion I.C. Brătianu „rămânea stăpânul, singurul și absolutul stăpân al unei țări de nesfârșită răbdare". După patru ani de guvernare, în martie 1926, Partidul Național Liberal a părăsit puterea. Acest act va fi comentat de Iorga în monumentala sinteză *Istoria românilor*, volumul X: „Ion Brătianu se retrase, după ce mersese unde vroise și întărise astfel declarația sa mândră că Partidul Liberal, adică el, stăpânul absolut al acestui partid, vine la putere și pleacă de la putere când îi place".

Un suflet nobil

Iorga aprecia că în timp ce Ion I.C. Brătianu era pasionat de politică și urmărea cu consecvență să-și impună punctul de vedere, regele Ferdinand părea mai curând stingherit de înalta demnitate pe care o ocupa în stat. Istoricul a creionat un tablou sugestiv al suveranului: „Regele Ferdinand, un suflet așa de nobil, n-avea gust pentru exercițiul însuși al puterii și mai ales într-un mediu politic care, de la început, îl dezgustase. Evita ceremoniile în care trebuia să apară și să vorbească și în care avea impresia, nu tocmai greșită, că popularitatea câștigată de frumusețea, de curajul și spontaneitatea, de meritele de război ale soției sale îl întunecă. Cetitor pe care îl interesau și ultimele apariții, birocrația ministerială, pe care avea puterea de a o controla, nu-l atrăgea. Foarte sensibil la plăcerile vieții, pe care e curios că le gusta brutal, el prefera să trăiască pentru dânsul în vânători: prin colțuri retrase. Deprins a râde pe socoteală tuturora, și nu în ultimul rând a miniștrilor săi — și i-am spus odată că n-aș vrea să fiu în locul lor, mai ales pentru că nu susține pe aceia pe care i-a numit —, ironia lui se oprea înaintea palidei figuri cu ochii batcojoritori ai «Vizirului» său, care o știa și profita de aceasta". Evident, „vizirul" era Ion I.C. Brătianu, președintele PNL.

La sfârșitul războiului, pe arena vieții politice s-a impus Partidul Țărănesc, al cărui lider era Ion Mihalache, „învățător muscelean, purtând veșmântul pitoresc al satului său", pe care N. Iorga îl descria, în 1919, ca un tinerel „sprinten, ochios și cochet pieptănat, impresionant pentru mulțimi când în mijlocul unui discurs patetic sărea în sus în cămeșuța-i făcută evantai".

În octombrie 1926, Partidul Țărănesc a fuzionat cu Partidul Național, sub președinția lui Iuliu Maniu. Partidul Național Țărănesc — astfel născut — a desfășurat o amplă campanie de răsturnare a guvernului liberal, prezidat, după moartea lui I.C. Brătianu, în noiembrie 1927, de fratele său, Vintilă Brătianu.

Nicolae Iorga și Eleftherios Venizelos, de mai multe ori prim–ministru al Greciei

Iorga, între Carol al II-lea și Gh. Tătărescu

La 8 noiembrie 1928, Iuliu Maniu a fost însărcinat cu formarea guvernului, spre satisfacția „străzii, care-și avea biruința deplină". PNȚ se bucura de o enormă popularitate, astfel că nu a recurs la presiunile aparatului de stat pentru a câștiga alegerile parlamentare. Cu toate acestea, s-au înregistrat numeroase incidente electorale. Iorga scria că alegerile, din decembrie 1928, „fură violente în sensul că bandele național–țărăniste izgoneau și loveau după ordin pe «inamic», care în Ardeal era «regățeanul», bun să i se spargă capul, preoții strigând: «Așa le trebuie cui nu ține cu Maniu»". În asemenea condiții, listele PNȚ au întrunit 77,76% din totalul voturilor, cea mai mare victorie electorală înregistrată până atunci în istoria României.

Dar, după câteva luni de entuziasm popular, a urmat constatarea unei realități oarecum neașteptate: „Un grup de materialiști urmase altuia, că, schimbându-se numai personalul, piesa era în fond aceeași, și aceeași căpătuială pe seama statului". Mulți cetățeni erau intrigați mai ales de pasiunea cu care se implicau ardelenii în afaceri dubioase, deoarece ei fuseseră receptați ca oameni mai corecți și civilizați decât „regățenii".

Iorga scria: „Era la acești oameni răsăriți din mulțime o poftă de pradă pe socoteala statului care pentru cei din vechiul Regat contrasta așa de neplăcut cu discreția boierilor noștri".

Compromiterea PNȚ, prin politica promovată la guvern, a creat terenul propice pentru afirmarea curentului carlist. N. Iorga, care în anii crizei dinastice luase apărarea principelui Carol, s-a arătat reticent și oarecum surprins de venirea acestuia în țară. În memoriile sale, nota la 7 iunie 1930: „Sunt trezit la ceasurile 5 de Dumitrescu, secretarul prințul Carol, și de Cădere, secretarul de la Justiție. Îmi anunță sosirea cu avionul a prințului. E la Cotroceni. A fost primit de prințul Nicolae, care l-a îmbrățișat. Două regimente i-au dat onorurile".

Într-o lucrare apărută în 1932, Iorga completa: „Când, acum doi ani, mi s-a anunțat în faptul zilei sosirea prințului Carol, am întrebat în ce calitate și cu ce gând vine. Față de situația creată, față de jurământul dat de armată și de funcționari copilului regal, credeam că o atitudine se impune: aceea ca tatăl să intre în Regență pentru a apăra tronul fiului său". La 8 iunie 1930, Iorga s-a pronunțat în Parlament pentru anularea Actului de la 4 ianuarie 1926 și urcarea principelui Carol pe tron. Cu acest prilej, el a protestat împotriva conferirii titlului de „Mare Voievod de Alba Iulia" fostului rege Mihai, considerându-l „nepotrivit și ridicol". Totodată, el a făcut o apreciere pe cât de surprinzătoare, pe atât de profetică: „Astăzi, amurgul se lasă asupra vieții de partid".

Sila ciomegelor, ocrotirea cârjei...

Într-adevăr, peste mai puțin de opt ani, la 10 februarie 1938, Carol al II-lea își instaura regimul de autoritate monarhică, pe care Iorga l-a privit ca o alternativă atât la democrație falsificată, cât și la o dictatură legionară: „Am răbdat viața parlamentară ieșită din sila ciomegelor. Am văzut înaintea noastră primejdia unui viitor impus cu revolverul la tâmplă. Am intrat acum în zodia ocrotitoare a Cârjei *(a patriarhului, n.n.)*, care întrebuințată viteaz după marile noastre tradiții, cuprinde o taină înaintea căreia armele cad".

sfârșită". În această diversitate e tocmai ce ne atrage, ce ne mișcă. În concluzie, Iorga se definește „a fi un amintitor neobosit al tradiției naționale, un mărturisitor al unității neamului peste hotare politice și de clase, un predicator al solidarității de rasă și un descoperitor de ideale, spre care cel dintâi trebuie să meargă, dând tineretului ce vine după noi exemplu". Xenopol, care face primirea lui Iorga în aula nemuritorilor, printre altele afirmă: „Te întrebi cu înminunare cum a putut un creier să conceapă atâtea lucrări și o mână să le scrie". Apar *Generalități cu privire la studiile istorice* și *Cugetări*, cărți de bază pentru înțelegerea istoricului și gânditorului. De asemenea, tipărește primul din cele patru volume ale lucrării intitulate *Oameni cari au fost*, în care se vede puterea de caracterizare și forma desăvârșită a artistului. Volumul va cuprinde și portretele celor mai de seamă istorici și gânditori români și străini. Prin Liga Culturală, dă o ediție a istoriei românilor în limba italiană, *Breve storia dei Rumeni*. Apare prima dramă istorică *Mihai Viteazul* și *Partea românilor din Ardeal* și *Ungaria în cultura românească*.

1912: istoria omenirii pe care o va da între 1926–1928 începe să fie anunțată prin *Chestia Rinului*. Prima colaborare la revistele suedeze: *En grekisk kronika om Karl XII: Sivistelse i Bender*. Prima încercare de a cuprinde viața poporului român în istoria universală, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universal*.

O lecție de etnografie, prima în acest sens, *Portul popular românesc*.

1913: an bogat în lucrări științifice, izbutind a tipări nu mai puțin de 43 de cărți, cele mai multe privesc Balcanii — *Istoria statelor balcanice*, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani* (o ediție în limba franceză), *Două tradiții istorice în Balcani a Italiei și a românilor*, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit*, *Relations entre serbes et roumaines*. O nouă colaborare la revistele suedeze, *Den Albanska Fragan*, în care articol se cuprinde primul text de limbă albaneză pe care îl descoperă Iorga. Pe linia de istorie a omenirii, *Chestiunea Dunării*.

(continuare în p. 25)

După 10 februarie 1938, Iorga a continuat să-și exprime poziția față de evenimentele contemporane, interne și externe, mai ales prin ziarul său „Neamul Românesc“ și prin *Sfaturi pe întunerec*, rostite la radio. El căuta să țină trează conștiința națională, într-o vreme când ravagiile celui de-al doilea război mondial afectau tot mai mult ființa de stat a României. În iunie și august 1940, N. Iorga, alături de 19 milioane de români, a trăit drama sfărâmării statului național unitar, iar în septembrie ajungerea legionarilor — pe care-i considera criminali și trădători de neam — la putere. În aceste condiții, și-a suspendat ziarul, a părăsit viața universitară, s-a retras din viața politică. Nu a scăpat însă de răzbunarea legionarilor, care l-au asasinat, la 27 noiembrie 1940.

Dincolo de comentariile și controversele care pot fi generate de anumite aprecieri ale lui Nicolae Iorga, este cert că, prin opera sa, el a dovedit nu numai că se poate scrie istorie contemporană, dar și că o asemenea întreprindere este absolut necesară. În fond, Iorga a anticipat extraordinarul interes pentru istoria recentă, care s-a înregistrat după cel de-al doilea război mondial, și care — în zilele noastre — tinde să copleșească celelalte perioade din evoluția omenirii. ■

„În marginea celui mai strict interes național"

Iorga, șef de partid

Mihai OPRIȚESCU*

Spirit enciclopedic, om de știință, profesor, scriitor și om politic, Iorga a fost, fără îndoială, cea mai complexă personalitate din societatea și cultura română vreme de o jumătate de veac. Analiza evenimentelor politice în care a fost implicat Iorga ni-l prezintă într-o dublă ipostază: de lider incontestabil al mișcării pentru unitate națională și, în același timp, conducător al unui partid naționalist, de dimensiuni reduse, trăind permanent în umbra sa. Valeriu Râpeanu, unul dintre cei mai competenți cercetători ai vieții și personalității lui Iorga, citându-l pe Pompiliu Constantinescu, aduce în discuție „imperialismul cultural“ al savantului. Această trăsătură a personalității lui Iorga poate fi extinsă și la domeniul istoriei, unde este considerat istoricul total, și totodată la cel politic.

Un intelectual orgolios

„Imperialismul politic“ explică de ce Iorga nu s-a putut încadra într-un partid deja constituit, în ciuda avansurilor repetate ce i s-au făcut. Același fenomen motivează într-o anumită măsură și eșecul de a crea un partid politic puternic și de a-și păstra alături aderenții politici valoroși. Contactele istoricului cu mediul politic datează de la sfârșitul secolului trecut. Ele se intensifică după preluarea conducerii revistei „Sămănătorul“, în 1904, când elaborează doctrina sămănătoristă, conferind dimensiuni politice unui curent literar. Manifestația studențească din București, de la 13 martie 1906, este hotărâtoare pentru destinul politic al istoricului care devine brusc din teoretician și cronicar politic lider nu al unui partid ci al generației tinere. În aceste condiții, acest intelectual orgolios — căruia evenimentele din martie 1906 îi arătaseră calea de urmat, naționalismul — nu mai este dispus să accepte altă poziție într-o structură politică decât cea lider.

Aderarea lui Iorga la naționalism pare firească venind atât dinspre mediul moldav al copilăriei și adolescenței, cât și din aderența sa la ideile junimiste, îndeosebi la cele promovate de Mihai Eminescu. O contribiție majoră la receptarea concepțiilor naționaliste o are și pregătirea sa de istoric, admirația față de generația de la 1848, ai cărei lideri — Bălcescu, Kogălniceanu, Cuza — îi vor fi modele în activitatea politică. Se naște legitima întrebare de ce Iorga nu a format un partid naționalist, în martie

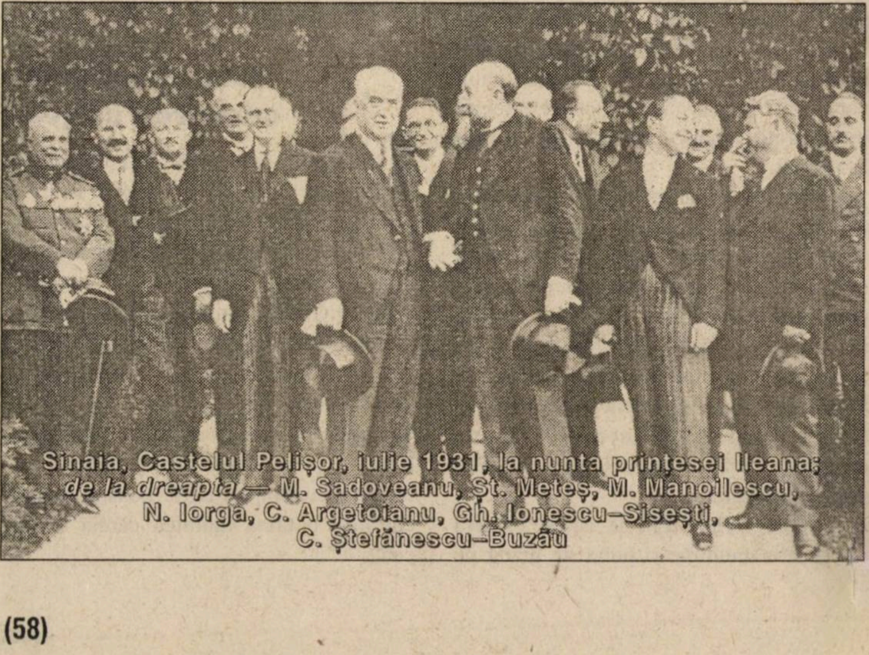

Sinaia, Castelul Pelișor, iulie 1931, la nunta prințesei Ileana; *de la dreapta* — M. Sadoveanu, St. Meteș, M. Manoilescu, N. Iorga, C. Argetoianu, Gh. Ionescu–Sisești, C. Ștefănescu–Buzău

---

* Conf. univ. dr., Academia de Studii Economice, București

1906, când prestigiul său politic era în apogeu? Răspunsurile care se pot da sunt multiple: de la refuzul său de a se adapta la cadrul strâmt al vieții de partid, la lipsa de capacitate organizatorică și temperamentul său dificil, greu de suportat de colaboratori. În locul unei acțiuni energice de constituire a unui partid naționalist, pe care o așteptau aderenții săi, el se limitează să înființeze un ziar.

Cu fondurile obținute în urma conferințelor ținute în țară și cu sprijinul material oferit de George Știrbei și Vintilă Brătianu, N. Iorga începe, la 10 mai 1906, editarea „Neamului Românesc“, ce se dorea un ziar **„de caracter general pentru toți românii, de caracter democratic și cultural. Foaia naționaliștilor democrați“.**

Timp de peste trei decenii, „Neamul Românesc“ a fost pentru Iorga o tribună de luptă pentru idealul său politic, asigurându-i o prezență permanentă la viața politică. Redacția ziarului a devenit, din 1910, un important element în acțiunea de organizare și coordonare al noului partid naționalist–democrat și principalul canal de legătură al organizației centrale cu filialele partidului din provincie.

Evenimentele din primăvara lui 1907 înseamnă pentru Iorga consolidarea prestigiului său politic, permițându-i accesul în Parlament, în mai 1907. Este ales deputat, obținând 1.157 de voturi la Colegiul II din Iași, succes ce îi întărește convingerea că acțiunile sale politice sunt acceptate de electorat. De la prima intervenție în Parlament, la 7 iunie 1907, își afirmă apartenența la curentul naționalist–democrat. Anunță apariția viitorului partid: „Trebuie să se înființeze partide care să reprezinte viața politică potrivit cu curentele ei adevărate (...), ele trebuiau alcătuite dintr-un mic număr de oameni strânși în jurul unui ideal“.

La începutul lui 1908, când apare Partidul Conservator-Democrat, Iorga reacționează, dând publicității „Declarația de principii naționalist–democrată“, semnată împreună cu A.C. Cuza, și mărturisind într-un interviu acordat ziarului „Viitorul“ hotărârea de a înființa un mare partid. Preocupat de înființarea unei tipografii la Văleni, devenit secretar general al Comitetului Central al Ligii Culturale, la 2 iunie 1908, este preocupat să-și pună în practică idealul său: **politica națională prin cultura națională**.

În vara aceluiași an, el inaugurează cursurile de vară de la Vălenii de Munte, eveniment care transformă mica localitate prahoveană într-un centru al românilor de pretutindeni, dar și într-un loc tradițional de întâlnire al aderenților ideilor naționalist–democrate. În perioada interbelică, multe reuniuni ale conducerii partidului condus de Iorga se desfășoară în perioada cursurilor de vară de la Văleni. În același timp, istoricul depune eforturi pentru reorganizarea Ligii Culturale, înființând noi secții, inclusiv în mediul rural, în care intră mulți intelectuali ce îi împărtășeau ideile politice. În acest context, înființarea partidului se va realiza peste doi ani, în primăvara lui 1910. Apare evident că Iorga acorda o mai mare importanță activității culturale și publicistice, care se adresa tuturor românilor, decât celei de constituire a unui partid într-un sistem politic bazat pe votul cenzitar. Faptul că el este preocupat de viitorul partid numai când pe scena politică apar noi partide, ce puteau capta electoratul naționalist, personal, arăta că nu era interesat de o asemenea formulă politică.

La 16 martie 1910, sub semnătura lui N. Iorga, apărea pe prima pagină a „Neamului Românesc“ o înștiințare în legătură cu o „adunare de constituire a aderenților programului nostru“, fixată pentru sfârșitul lui aprilie. Congresul se va desfășura la București, între 23–24 aprilie 1910, și la lucrările sale vor lua parte numeroși simpatizanți ai ideilor naționaliste promovate de N. Iorga și A.C. Cuza din țară. Cei care nu au participat au trimis telegrame de adeziune. Programul adoptat, la congresul din aprilie 1910, reflecta în cea mai mare măsură concepția politică a lui N. Iorga, iar prin ponderea acordată problemei țărănești programul justifică afirmația istoricului că partidul său este un partid țărănesc, adresându-se în principal țărănimii. Merită subliniat faptul că acest program conținea revendicări ce interesau în ansamblu societatea românească. Pe lângă țărănime, programul naționalist–democrat avea în vedere clasa muncitoare, îndeosebi cea portuară și intelectualitatea, îndeosebi cea din mediul rural și din sistemul de învățământ.

(urmare din p. 23)

Apare al cincilea volum — ultimul — din *Istoria Imperiului otoman*; totodată, publică numeroase broșuri privind același subiect: *Les causes de la catastrophe de l'Empire ottoman, Cronica expediției turcilor în Moreea, Privilegiul lui Mahomed al II-lea pentru Pera, Auf und Niedergang des Türkischen Herrschaftsgebiets in Europa.*

Prima participare a lui Nicolae Iorga la un Congres internațional de istorie, în **martie**, la Londra, prin *Bazele necesare unei noi istorii a evului mediu* (o ediție și în limba franceză). Comunicarea a fost bine primită și mult discutată, fiindcă aici se pun bazele unui nou concept de istorie universală. Înlătură tendințele unui „simplism primejdios“, dar și acea tendință de istorie universală „erudită“: o înșiruire de fapte și de date sau o istorie universală de caracter impersonal, înțepenită în „obiectivitatea“ ei nefolositoare. În esență, se spune: „Istoria universală nu este un corpus masiv de incidente istorice, biografii, studii cronologice, de dezvoltări naționale, ea pleacă de la izvoare, și de la izvoare caracteristice, pentru a avea legătura necesară cu realitățile omenești în propriul lor mediu; ea adună ceea ce interesează pe istoric cu privire la scopul pe care și l-a propus și la concepția care-i însuflețește opera și, în sfârșit, ea verifică, cu ajutorul lucrărilor de a doua mână bazate pe muncă, pe o analiză critică ce i-ar fi cu neputință de refăcut, informațiile pe care se vor sprijini raționamentele sale, a căror sinteză, al căror sistem formează îndreptățirea existenței sale“. Dar, în cadrul concepției unei noi istorii universale, Iorga dezvoltă liniile diriguitoare ale cercetării evului mediu, care este preocuparea sa de bază, prin chiar cele două teze de doctorat, din 1893 și 1896.

1914: de asemenea, un an mănos în activitatea științifică, mai ales prin *Chestiunea Mării Mediterane, Veneția în Marea Neagră, Venezia e la Penisola dei Balcani, Cinci conferințe despre Veneția, Un act românesc privitor la începutul culturii bulgare, Histoire des états balcaniques à l'époque moderne* și *Viața și domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu, Contribuții documentare la istoria Olteniei,* *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814–1815, Fundaţiile domnilor români în Epir, Muntele Athos în legătură cu ţările noastre, Fundaţiile religioase ale domnilor români în Orient* etc.

Pune bazele Institutului Sud–Est European, împreună cu Vasile Pârvan şi G. Murgoci, cu scopul de a se studia această parte din Europa „ţinând seama şi de tradiţiile vechi şi interesele actuale româneşti". Se ţin cursuri, conferinţe, lecţii de limbi balcanice, se publică lucrări, se îndrumează diplomaţii români din aceste ţinuturi.

Apare „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud–orientale", în care, mai ales, se recenzează lucrările de orice natură care privesc Balcanii

Începând războiul mondial, prin articolele din „Neamul Românesc" înfierează cu multă vehemenţă ororile războiului, setea de cucerire şi distrugere a imperialismelor, îndeamnă la pace şi întronarea de omenie.

1915: apare „Revista Istorică", pe care o va conduce până în 1940. La început, e o revistă de recenzii, de informare istorică, un buletin bibliografic.

Tipăreşte numeroase lucrări privind unitatea neamului românesc, în primul rând studii asupra Transilvaniei — *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor, Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria* (vol. II, 1916), lucrare monumentală, nedepăşită istoric. O ediţie şi în franceză, *La question roumaine en Autriche et Hongrie.*

De asemenea, apar: *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu, Câteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, Dardanelele, Amintiri istorice, Documente greceşti privitoare la istoria Românilor, Istoria războiului balcanic* etc.

La Academia Română, ţine o comunicare cu mare ecou şi hotărâtoare în gândirea istorică şi politică a lui Iorga, prin care apără popoarele mici faţă de setea de cucerire şi stăpânire a puterilor imperialiste, „Dreptul la viaţă al statelor mici".

Discursul de recepţie ţinut de Vasile Pârvan, la **28 mai**; răspunde Nicolae Iorga, făcându-i un vibrant portret. Totodată, Iorga enumeră pe foştii săi elevi, astăzi ajunşi în fruntea culturii româneşti: Vasile

Latura economică reflectă în bună măsură concepţiile lui A.C. Cuza, profesor de economie politică la Iaşi şi, totodată, explică atitudinea antisemită şi xenofobă. Referitor la latura antisemită, merită relevat faptul că antisemitismul naţionalist–democrat, în 1910, este de nuanţă economică şi culturală, fără accentele de violenţă fizică ce se vor manifesta în perioada interbelică. Lipsa de experienţă şi, în aceeaşi măsură, idealismul conducătorilor săi au făcut ca, la congresul din aprilie 1910, să nu se adopte hotărâri în domeniul organizatoric şi să se voteze un statut şi să nu se aleagă o conducere de partid, cu excepţia proclamării prin aclamaţii a lui N. Iorga şi A.C. Cuza ca lideri ai noii formaţiuni. Această formulă dualistă de conducere, acceptată de Iorga, va genera curând tensiuni în partid şi va sta la originea sciziunii, care se va produce peste un deceniu.

Comparativ cu celelalte două partide apărute în România, după 1907, cel conservator-democrat şi cel social-democrat, partidul înfiinţat în aprilie 1910, în afară de liderii săi, nu dispunea de personalităţi politice. Partidul va fi însă fragil, fără o bază economică, cu un electorat restrâns şi oscilant, încât, la alegerile din 1911, nu va reuşi să trimită nici un deputat în noul Parlament, Iorga pierzându-şi locul de deputat de Iaşi. La 4 martie 1911, în editorialul său din „Neamul Românesc", Iorga recunoştea în mod sincer fragilitatea partidului: „Organizare nu avem, nu putem s-o avem în câteva luni de zile". Deşi, în 1912, N. Iorga reintră în Parlament, iar, în 1914, i se alătură şi A.C. Cuza, influenţa politică a partidului, până în 1916, este minoră.

Atitudine naţională

Declanşarea primului război mondial a divizat în şi mai mare măsură lumea noastră politică. Încă de la începutul războiului, N. Iorga se pronunţă deschis pentru neutralitate. Neinvitarea sa la Consiliul de Coroană era atât consecinţa redusei influenţe politice a formaţiunii sale politice, cât şi a ostilităţii ce o manifesta regele faţă de orientarea antihabsburgică pe care acesta o promova. Perioada neutralităţii a accentuat confruntările politice dintre adepţii celor două opţiuni ce se profilau în politica externă faţă de cele două grupări politico-militare care se înfruntau în războiul mondial: Antanta şi blocul germano-austriac.

Partidul Naţionalist Democrat *(în continuare, PND)* îşi orientează în această perioadă întreaga forţă politică spre împlinirea idealului naţional, însă calea pe care trebuia să o urmeze România pentru rezolvarea problemei naţionale va constitui izvorul a noi divergenţe majore dintre cei doi lideri ai partidului. În prima parte a lui 1915, mai ales după intrarea Italiei în război, opoziţia va intensifica acţiunile menite a determina guvernul să renunţe la neutralitate, urmând exemplul Italiei. Iorga, spre surprinderea admiratorilor săi, va evita să

Iorga şi Argetoianu, în vremea „mariajului" lor guvernamental

se alăture acţiunilor zgomotoase de stradă ale opoziţiei, preferând să aibă o atitudine diametral opusă, sprijinind poziţia guvernului liberal. Această atitudine se explică şi prin atenţia pe care liderii liberali, inclusiv I.I.C. Brătianu, o acordă marelui om de cultură, pe care îl consultă frecvent în acea perioadă.

A.C. Cuza, în dorinţa sa ca România să ia cât mai repede o decizie politică în problema externă, se va alătura Federaţiei Unioniste, în urma propunerilor venite din partea lui N. Filipescu. Iorga aprecia că această organizaţie, care era condusă de Take Ionescu, urmărea şi obiective politicianiste. Deosebirile de vederi dintre cei doi lideri ai partidului se vor reflecta în Parlament, unde ei se vor înfrunta în mai multe rânduri, începând din 4 februarie 1915, pe teme de politică externă. Iorga şi Cuza vor încerca, la tribuna Camerei, să tranşeze disputa privind conducerea PND şi linia sa politică contestându-şi reciproc dreptul de a vorbi în numele partidului. Divergenţele din 1915 vor determina anumite publicaţii să afirme că PND era în pragul destrămării. Starea de tensiune se menţine între cei doi conducători şi în perioada următoare din cauza, mai ales, a lui A.C. Cuza, care îl acuză pe Iorga, la 15 februarie 1916, că sprijină PNL în timp ce el a rămas credincios principiilor naţionalist–democrate. Majoritatea membrilor partidului se va situa de partea lui Iorga, al cărui prestigiu politic şi naţional era în ascensiune în acele zile hotărâtoare pentru destinul României, păstrându-se astfel unitatea partidului.

N. Iorga îşi va preciza poziţia sa politică şi implicit pe cea a partidului pe care-l conducea faţă de politica externă a României, la 14 decembrie 1915. El se plasa pe o poziţie apropiată de cea a Partidului Naţional Liberal, considerând că încă nu sosise momentul ca România să intervină în război. Rememorând atitudinea sa din august, când se pronunţase pentru neutralitate, istoricul va argumenta că România nu putea fi alături de „asasinii cu premeditare ai reprezentanţilor naţiunii noastre peste Carpaţi". Pentru Iorga, era neîndoielnic că „poporul românesc o să-şi recapete cândva în întregime dreptatea lui". Pentru a obţine acest lucru, era nevoie să fie condus de o „mână sigură de sine, o mână neslăbită prin discordii şi negrăbită prin setea de aventuri". Ultimele cuvinte ale discursului sunt de-a dreptul profetice: „Cu sprijinul lui Dumnezeu, atunci, cu sabia biruitoare în mână va veni vremea când din această Românie mică, sfâşiată şi mâncată de discordii, vom face altceva decât contrafacerea modernă a organizaţiei politice fanariote: vom face un stat naţional şi popular cuprinzând cu aceleaşi drepturi pe românii din toate clasele şi pe românii din toate ţările".

Evenimentele din primele luni de război îl vor determina pe N. Iorga să decidă, la sfârşitul lui septembrie 1914, suspendarea activităţii politice a partidului pe care îl conducea, fără a-l mai consulta pe A.C. Cuza, considerând că în noile condiţii din România activitatea politică de partid trebuia să înceteze pentru a se putea realiza solidaritatea naţională atât de necesară în acele vremuri de grea cumpănă pentru destinele poporului român.

La sfârşitul lui noiembrie 1918, la Iaşi, N. Iorga decide ca PND să-şi reia activitatea politică după doi ani de război. La 26 noiembrie, tot la Iaşi, are loc prima reuniune a conducătorilor naţionalişti–democraţi de după război. În ampla sa luare de cuvânt, N. Iorga a trecut în revistă evenimentele din anii războiului, insistând asupra divergenţelor pe care le-a avut, începând din 1915, cu celălalt lider al partidului, A.C. Cuza. În cadrul reuniunii, s-a discutat şi programul pe care partidul urma să se bazeze în activitatea politică.

Acesta păstra, în linii generale, orientările din perioada antebelică. Acordând o atenţie deosebită ţărănimii, menţiona că problemele acesteia nu se rezolvau prin concesii şi filantropie ci făcându-se dreptate. În problema agrară, naţionaliştii–democraţi militau ca întregul pământ să fie împărţit ţăranilor. Reforma electorală trebuia să fie, în viziunea lor, mai largă decât cea preconizată de autorităţi, militându-se pentru dreptul de vot atât pentru bărbaţi, cât şi pentru femei.

Hotărârile adoptate de partizanii lui Iorga vor determina pe A.C. Cuza să ia iniţiativa împăcării cu liderul incontestabil al partidului, deşi acesta a manifestat reticenţe faţă de revenirea în partid a cuziştilor. Deşi de scurtă durată, refacerea unităţii partidului a fost benefică, ea favorizând sucesul electoral din toamna lui 1919.

Pârvan, Ştefan Orăşanu, Nicolae Dobrescu, Al. Lapedatu, Ion Ursu, Constantin Moisil, Constantin Giurescu: „Ei aduceau cu dânşii o pregătire ca a vechilor noastre licee, pe care îngrămădirea şi varietatea materiilor înainte de trifurcare nu le împiedicau de a da absolvenţi cu serioase cunoştinţe, permiţând profesorului universitar abordarea oricăror probleme de specialitate, ei aduceau spiritul mai idealist al unei vremi care era mai puţin stăpânită decât aceasta de trivialitatea poftelor de trai bun şi parvenire uşoară, ei aduceau nobila ambiţie de a se distinge prin punerea în valoare a talentului lor întreg, crescut printr-o lăudabilă hotărâre de muncă. Şi ei găseau în societatea de atunci acel curent de renovaţie, de purificare, de nobil entuziasm pentru cele bune şi înalte, de adevărată iubire pentru neam şi ţară, în legătură cu care se privea şi adevărul şi frumosul...".

1916: prin *Serbia la 1871–1872. Două memorii ale lui Teodor Văcărescu* se încheie colecţia *Studii şi documente*, care numără 31 de volume. S-au publicat aici circa 30.000 de documente, integral sau în regeste, în 16.291 pagini. Să nu uităm că această uriaşă muncă de editor de documente reprezintă numai o fărâmă din vasta sa activitate ştiinţifică. Fireşte că se vor fi strecurat şi multe, chiar multe greşeli, care nu schimbă însă valoarea colecţiei, atât de mult căutată astăzi. A fost o desfăşurare de energii nebănuite, în condiţii grele, fără sprijin, sabotat şi luat în derâdere, de multe ori, făcută în graba nopţii care cădea sau a gândului care fugea mereu spre alte lucrări, spre alte corecturi, ce aşteptau pe masa savantului. Şi „apoi va veni un aşezământ de cultură, va veni un învăţat demn, solemn, impunător, vor veni lucrători precişi, care vor pune la cale, cu ce am dat eu, ceva mai întins, mai strălucitor, decât pot da până astăzi. Se vor arăta atunci toate greşelile şi toate scăderile mele, uitându-se numai două lucruri: munca mea necruţătoare şi inima din care a pornit totdeauna. Dumnezeu îi va ierta poate, eu îi iert dinainte". În acest an, mai apar, printre altele, două lucrări ce deschid noi căi în concepţia şi activitatea istorică a lui Iorga: *Cărţi reprezentative în viaţa omenirii*, primul din cele cinci volume ale colecţiei, şi *Obser-*

vații ale unui nespecialist asupra istoriei antice.

1917: activitatea istorică restrânsă, în cadrul de război și fără posibilitatea de informare, la Iași. Activitatea sa de bază este acum cea ziaristică, pusă în slujba intereselor naționale. Reținem cele patru lucrări privind relațiile țărilor noastre cu alte popoare: *Histoire des relations anglo–roumains, Histoire des relations entre la France et les roumains, Histoire des relations russo–roumains, Relations des roumains avec les Alliés.*

La **5 noiembrie**, e ales deputat cu un mare număr de voturi, iar la **9 noiembrie** este numit președinte al primei Adunări a deputaților a României unite. La **27 decembrie**, sosește la București din refugiul ieșan, locuind într-o modestă casă din fața Gării de Nord. Sub strălucirea ochilor săi și sub vâlvătaia cuvântărilor sale s-a proclamat, la 29 decembrie, Unirea românească; „Niciodată — afirma Iorga —, de la 1859 încoace, o Adunare românească n-a avut o zi așa de mare“. Activitatea istorică redusă la *Cugetare și faptă germană* și *Originea și dezvoltarea statului austriac.*

1919: în *Le rôle des roumains dans la latinité* arată rolul pe care noi l-am jucat și, mai ales, îl avem de îndeplinit în latinitate. Publică prima *Istorie a Albaniei*, precum și *Istoria poporului francez.* O a treia lucrare privește *Istoria românilor din Peninsula Balcanică.* De ziua numelui său, la 6 decembrie, prietenii îi dăruiesc o frumoasă casă pe Șoseaua Bonaparte nr. 8, drept recunoștință pentru acel care e socotit „lumina generației noastre“. Pentru întâia oară în viața sa, locuiește în casă proprie, punând capăt calvarului mutatului, ducând după sine zecile de mii de cărți.

La **25 decembrie**, e numit membru al Institutului Franței. Are durerea de a duce la locul de veci pe istoricul Ioan Bogdan, la **1 iunie**, de care se legau amintiri „cuprinzând viața mea întreagă“, iar la **19 noiembrie**, pe un alt „prieten“ și „frate“, Alexandru Vlahuță.

1920: apare a doua sinteză a poporului român, *Histoire des roumains et de leur civilisation*, lucrare care a avut o largă circulație în Occident, aducând mari servicii unității statului nostru. În lupta sa de a ne

În a doua parte a lui 1919, atenția oamenilor politici se concentrează asupra alegerilor parlamentare, hotărâte încă de la sfârșitul lui 1918, o dată cu dizolvarea Parlamentului ales sub guvernul Marghiloman. După șase amânări succesive, ele se vor desfășura în noiembrie 1919, fiind primele alegeri în care se vota pe baza votului universal, fapt ce determină lărgirea spectaculoasă a corpului electoral, impunând partidelor schimbarea radicală a metodelor și strategiilor politice.

În noua campanie electorală, PND este avantajat de faptul că are în fruntea sa un lider al cărui prestigiu la nivel național se apropia de zenit. Mesajul său politic viza, în cea mai mare parte a sa, pe noii alegători, având și șansa de a nu fi fost implicat până atunci în actul de guvernare. Limitând activitatea de partid, în anii războiului, numai în Parlament și în paginile „Neamului Românesc“, concetrând discursul politic asupra idealului național și abordând, la Iași, problema reformelor în raport cu interesele țărănimii, Iorga și adepții săi își păstraseră și chiar își consolidaseră imaginea pozitivă avută anterior în rândul păturilor mici și mijlocii care, acum, în 1919, dădeau țării majoritatea corpului electoral.

În alegeri, PND a obținut un remarcabil succes deși și-a limitat campania electorală numai la circumscripțiile din Vechiul Regat, reușind să trimită în Parlament 27 de deputați și nouă senatori. Aceste rezultate plasau partidul condus de Iorga pe locul cinci ca pondere atât în Camera Deputaților, cât și în Senat, iar în vechea Românie, pe locul trei, după Partidul Țărănesc și Partidul Național Liberal. Rezultatele remarcabile obținute de naționaliștii–democrați, având în vedere resursele financiare precare ale partidului și numărul relativ redus de membri, se explică prin aderența la ideile naționaliste a unei părți a micii burghezii, a intelectualității, îndeosebi din micile orașe și târguri din Moldova — Dorohoi, Botoșani, Focșani, precum și în mediul rural. Atenția acordată unor categorii sociale — țărani, pensionari, muncitori, funcționari — a favorizat și ea acordarea unor voturi naționaliștilor–democrați.

Înscrierea printre candidați, alături de nume de prestrigiu ca N. Iorga, A.C. Cuza, V.M. Kogălniceanu, a unor reprezentanți ai corpului didactic (D. Munteanu–Râmnic, D.V. Țoni etc.), a unor preoți, muncitori și țărani, a mărit zestrea electorală a partidului. Insistența cu care era susținută problema reformelor și temperarea ideilor antisemite a contribuit, de asemenea, la atragerea electoratului. Rezultatul alegerilor, prin dezastrul înregistrat de liberali și succesul neașteptat obținut de naționaliștii conduși de Maniu, în Ardeal, și țărăniștii lui Mihalache, în vechea Românie, a complicat și mai mult situația politică.

Prin legăturile pe care conducătorii naționaliști–democrați, îndeosebi Iorga, le aveau, atât prin intermediul Ligii Culturale, cât și în plan politic, cu partidele naționale din provinciile unite, PND îi va reveni rolul de a uni în jurul său forțele politice ce vor forma noul guvern. Încă din 12 noiembrie 1919, ziarele, anticipând evenimentele, vorbesc de varianta unui guvern Iorga sau de posibilitatea ca acesta să obțină președinția Camerei.

În cele din urmă, guvernul — format de alința politică cunoscută sub numele de Blocul Parlamentar — va fi condus de Al. Vaida–Voevod, iar N. Iorga va deveni președintele Camerei Deputaților. Pentru marele istoric, această demnitate îi permite din nou să se plaseze deasupra cadrului strâmt al vieții de partid, să redevină un om al marilor momente din istoria neamului, pentru că, sub președenția sa, forul legislativ va ratifica actele de unire ce consfințeau făurirea României Mari. După plecarea în străinătate a lui Vaida, istoricul va fi adevăratul lider al guvernului de la București.

Cu toate acestea, Iorga nu va angrena în activitatea guvernamentală și partidul său, limitându-l la statutul de partid ce sprijină guvernul. Preocupat de propriile sale acțiuni politice, el va scăpa șansa de a roda la guvernare fruntașii partidului, consolidându-le astfel experiența politică. O situație similară o vom întâlni și peste un deceniu, când se va forma guvenul Iorga–Argetoianu. Pentru Iorga, esențială era menținerea guvernului în condițiile în care acesta era atacat deopotrivă de liberali și de partidul lui Averescu, care dorea să-și valorifice potențialul electoral datorat, în mare măsură, carismaticului general. Cu toate eforturile depuse de Iorga, la 13 martie

1920, guvernul Blocului Parlamentar este demis, puterea fiind încredințată generalului Averescu, ceea ce marchează intrarea PND, pentru un deceniu, în opoziție.

Inabilitate politică

Căderea guvernului sprijinit de PND reaprinde divergențele dintre Iorga și A.C. Cuza, ultimul organizând un congres la Iași, unde, după expresia lui Iorga, „Cuza ne dă afară din partid". Divorțul dintre cei doi lideri pune capăt unei anormale președenții bicefale și permite PND să își dobândească o unitate care îi va permite să reziste în ciuda multor greutăți și insuccese până în 1938.

N. Iorga va încerca în perioada următoare căderii guvernului Vaida să mențină unite forțele politice care l-au sprijinit. Încercarea va eșua și Partidul Poporului, condus de Averescu, va obține o majoritate confortabilă. PND își va păstra în noul Parlament o poziție relativ bună, având 10 deputați și doi senatori. În perioada următoare, partidul iorghist — cum i se spunea îndeobște — va căuta să unifice forțele opoziției, însă aceste tentative nu vor fi fructuoase.

În 1922, liberalii, care provocaseră căderea guvernului Averescu și a efemerului guvern Take Ionescu, revin la putere, instaurând marea guvernare liberală dintre 1922–1926. În alegerile din 1922, PND are pierderi importante, nereușind să mai trimită în forul legislativ decât cinci deputați și doi senatori. În aceste condiții, N. Iorga încearcă concomitent cu acțiunea de reorganizare a partidului — convocând, în aprilie 1922, un congres la Craiova — diverse fuziuni politice, care se vor dovedi în final tot atâtea eșecuri. Prima din ele, realizată în primăvara lui 1924, va surprinde întreaga clasă politică deoarece marele istoric va accepta intrarea în partid a grupării lui Argetoianu, desprinsă din Partidul Poporului. În mod surprinzător, Iorga acceptase să primească în partid un politician compromis care, în 1921, îl amenințase în mod public că îi bagă pumnul în gură. Influența nefastă a lui Argetoianu se va materializa în partid deoarece adepții săi vor prelua numeroase funcții, nemulțumindu-i pe vechii partizani iorghiști. În 1924, Iorga va realiza marea sa fuziune cu Partidul Național condus de Maniu. Modul în care se va realiza aceasta ilustrează deopotrivă orgoliul lui Iorga, dar și inabilitatea sa politică, deoarece, preocupat de obținerea șefiei partidului, el va ceda în probleme politice majore, sacrificându-și partizanii. Semnificativ este faptul că, în alegerile din 1926, partizanii săi nu obțin pe listele electorale poziții eligibile, ceea ce face ca în Parlamentul din 1926 să nu se regăsească alături de Iorga decât unul dintre partizanii săi, D.V. Țoni. Mariajul politic cu Maniu încetează, în 1926, când liderul ardelean

Vălenii de Munte, 9 august 1934: Iorga îl primește pe Carol al II-lea, sosit la inaugurarea Cursurilor de vară organizate de istoric

impune în aeropagul occidental, Iorga tipărește *Istoria literaturii romanice*, prima sinteză de acest fel ce a apărut la noi. Ia ființă Teatrul Popular, în cadrul luptei duse de Iorga de a ridica masele prin cultură.

La **29 februarie**, se stinge din viață istoricul A.D. Xenopol. La căpătâiul marelui savant, se afla fostul său elev, Iorga. Concepția istorică a lui Iorga este foarte receptivă, ținând seama de toate transformările societății, așa cum reiese din *Noi direcții în istorie.* E contra ideii unui Ernesto Massi, care afirma că „istoria adevărată nu e făcută pentru public, ci iese din arhive ca să reintre în arhive, și atâta". Chiar din prefețele de la *Istoria românilor* și a *Imperiului otoman,* Iorga cerea „să se scrie istoria universală pe care o cere vremea noastră după nevoile ei (...). O viață uriașă, în plină transformare tumultoasă și roditoare cere pentru sine totul și distruge ceea ce nu i se dă. Mulțimile nu mai sunt ceva care să corespundă sclavilor antichității, închise în temnița ignoranței ca aceea în a ergasteriilor. Dacă ne vom coborî la ele, cu fiecare pas în jos ne vom simți de fapt înaintați, dacă vom rămânea pe piscurile noastre, vom muri de foamea realităților pe care înșine le vom fi refuzat. Să scriem și să predăm ceea ce trebuie, lucrurile de care societatea are nevoie și în sensul pe care societatea îl pretinde ca să ne audă și să ne asculte... Pulsul preocupațiilor noastre să bată în ritmul, fie și înfrigurat, al timpului". E punctul de vedere pe care l-a avut cu ani în urmă și un Michelet și un Guizot.

1921: începe o nouă etapă în viața științifică a lui Iorga prin data de **7 ianuarie,** când ține prima sa lecție la Sorbona. La **18 ianuarie**, ia ființă „Școala română de la Paris", în suburbia Fontenay–aux–Roses, „de organizarea căreia se ocupă în persoană ministrul francez al Învățământului". Toți istoricii și artiștii formați între cele două războaie mondiale au fost membrii acestei școli. Ține conferințe în Franța, Italia și Belgia. În jurul său se strâng savanții lumii. La București, cu prilejul împlinirii a 50 de ani, i se oferă un volum omagial. Publică două valoroase studii, dedicate lui Tudor Vladimirescu și Mihail Kogălniceanu. În domeniul istoriei universale apar câteva lucrări importante, prin care se aduc noi contribuții: *Papi și împărați* și *Dezvoltarea așezămintelor politice*. O înțelegere desăvârșită a Renașterii italiene se desprinde din *Comemorarea lui Dante*; o lucrare tratează despre *Polonais et roumains* și alta despre *Roumains, et grecs*. Impresionantă comunicare la Academie — „La o sută de ani după moartea lui Petru Maior“. Și o altă lucrare despre *Schimbarea de direcție și caracter a comerțului românesc*. Cu acest prilej, remarcăm faptul că nici un istoric român nu a scris mai mult decât Iorga despre viața economică a țărilor române și nu a subliniat cu mai mult temei rolul factorului economic în istoria țării sale, cât și în studiile de istorie universală. Articolele zilnice scrise în „Neamul Românesc“, între 1914–1918, sunt adunate în trei volume, *Războiul nostru în note zilnice* (vol. II, III, în 1992–1923), reprezentând pagini vibrante, strălucind ca formă și alcătuind cel mai bun și sigur izvor pentru întocmirea istoriei războiului mondial prim, în care am fost și noi angrenați.

1922: publică o amplă lucrare, prin care pune bazele înțelegerii desăvârșite a trecutului nostru artistic, de sens și nuanță bizantină — *Histoire de l'art roumain ancien*. Continuă seria din prolegomene la o istorie universală, prin *State și dinastii*. Întregește istoria Bizanțului, din 1907, prin *Formes byzantines et réalites balcaniques*. Apare traducerea românească a *Istoriei românilor*, din 1905. Vizite continue în Franța; la **1 iulie**, are loc inaugurarea Școlii române de la Paris, cu un fast deosebit și luând parte cei mai de seamă profesori de la Sorbona, printre care și bătrânul Bemont, fostul său dascăl. În țară, primește vizitele a numeroși intelectuali străini, care, unii din ei, vin în mod special spre a-l vizita la Văleni. Ajunge flacăra cea mai luminoasă a culturii românești în străinătate, căutând legături cât mai trainice cu toate țările din lume, după propria-i mărturisire făcută ziaristului Arturo Calza.

(continuare în p. 33)

optează pentru alianța cu Partidul Țărănesc. Neacceptând o poziție inferioară în noul partid, Iorga se retrage împreună cu partizanii săi, în octombrie 1926, păstrând însă titulatura de Partid Național, cu speranța nemărturisită că într-o zi transilvănenii i se vor alătura. Practic, în octombrie 1926, începe declinul partidului condus de Iorga, condamnat să rămână un partid minor, fără influență politică reală. În 1927, partidul plătește poziția intransigentă în problema dinastică a liderului său, neobținând în alegeri decât 1%, ceea ce nu i-a permis intrarea în Parlament. În 1930, când, printr-o acțiune spectaculoasă, prințul Carol revine în țară, iar partizanii săi impun restaurația, Iorga devine un apropiat al regelui, punându-și la dispoziția suveranului mica sa formațiune politică.

În aprilie 1931, într-o acțiune menită a arăta marilor partide că poate guverna și fără ele, Carol încredințează guvernul lui N. Iorga, deoarece a fost singurul care l-a acceptat pe Argetoianu printre miniștri. Acesta din urmă va nota în *Memorii* că, propunându-l pe Iorga ca prim-ministru, era convins că suveranul îi va râde în nas, însă surprinzător regele „n-a râs, a rămas un moment fără cuvânt, m-a fixat și apoi: Iorga? De ce nu? Excelentă punte de tranziție și formulă de împăcare. Ardelenii și țărăniștii nu vor îndrăzni să-l înfrunte“.

N. Iorga ieșind de la Camera Deputaților

Prima și ultima guvernare condusă de N. Iorga (18 aprilie 1931–6 iunie 1932) constituie un mare eșec, care a cântărit enorm în evaluarea activității politice a marelui savant. Lipsit de sprijinul unui partid puternic, supunându-se voinței regelui și lăsându-se manevrat de Argetoianu, Iorga nu va reuși să împlinească speranțele românilor. Deși unii dintre partizanii săi obțin mandate parlamentare, în întreaga activitate de guvernare Iorga nu colaborează cu partidul său. El nu uzează de poziția sa pentru a promova PND în administrația centrală și locală. Cel mai apropiat colaborator pe linie de partid, D. Munteanu–Râmnic, nu obține decât un post de secretar de Stat, ceea ce este mult prea puțin pentru un partid al cărui conducător era șeful guvernului. În alegerile din iulie 1932, Iorga este sancționat de electorat, nefiind ales deputat, iar partidul său obține numai trei mandate.

După 1932, activitatea de partid se limitează la reuniunile tradiționale de la Văleni, ținute cu ocazia anualelor cursuri de vară, și numai cu totul excepțional la reuniuni în Capitală cu convocarea specială a conducerii partidului. PND este marcat de dificultăți materiale, deoarece în idealismul său, considerând naționalismul ca o datorie patriotică, marele savant nu a făcut niciodată efortul pentru a asigura grupării sale politice o susținere financiară.

În ciuda tuturor evidențelor, Iorga continua să creadă în principii morale, neînțelegând că politica se face cu mijloace variate, inclusiv financiare. Încercarea făcută de secretarul general, Petre Țopa, de a reorganiza partidul, imediat după alegerile din 1932, prin modificarea statutului nu se va finaliza. Cererile de a se stabili o organizare modernă, cu responsabilități precise și instituirea unui control efectiv asupra organizațiilor din teritoriu, întărindu-se totodată disciplina de partid, nu vor întruni asentimentul președintelui.

N. Iorga își dovedea din nou lipsa sa de înțelegere față de principiile unei vieți moderne de partid, preferând să promoveze o fidelitate față de conducători ce amintea mai mult de spiritul evului mediu. În intervalul 1932–1933, Iorga încearcă să aducă partidul în postura de partener al liberalilor, în ciuda acuzelor pe care le adusese acestora, în iunie 1932, că au contribuit la căderea guvernului său. Conștient că PND va fi multă vreme în opoziție și apreciind greșit că liberalii nu au șanse de a fi chemați la guvern, el considera posibilă o colaborare cu aceștia împotriva guvernului național–țărănesc condus de Vaida–Voevod, a cărui cădere, în octombrie 1932, o va saluta.

În ianuarie 1933, liderul naționalist–democrat pleda pentru un guvern liberal, fiind de acord cu un cartel electoral cu partidul condus de I.G. Duca. El încerca astfel să refacă colaborarea dintre cele două forțe politice din anul precedent, conștient că este nevoie de un guvern care să aibă prestigiu atât în plan politic intern, cât și extern.

PND, după 1933, se plasează într-o poziție interesantă și inedită în viața politică. Până în 1931, a fost în mod clar de opoziție pentru ca, după 1932, să adopte o atitudine nouă, sprijinind acțiunile regelui și indirect pe cele ale guvernului liberal. N. Iorga adoptase această poziție deoarece relațiile sale cu PNȚ erau deteriorate, din 1931, iar adversitatea față de Iuliu Maniu atinge, în 1934, apogeul prin publicarea unui eseu politic cu accente polemice deosebit de violente.

PND, care pierduse, după 1932, toți liderii importanți, iar în plan local organizațiile erau slabe, numeric și organizatoric, avea o influență minoră în viața politică, semnalată de toți istoricii care au analizat această perioadă. Al.Gh. Savu are ezitări în a-l considera partid, iar când o face aduce drept argument prestigiul politic al liderului său, care era consultat cu ocazia crizelor politice. În 1937, PND va participa la alegeri pe lista guvernului, Iorga acceptând participarea a doi reprezentanți ai PND în noul guvern Tătărescu, pentru ca, după instaurarea dictaturii carliste, să se dizolve.

Drama lui Iorga și implicit a partidului său este aceea că naționalismul a fost întotdeauna un curent politic pentru care au intrat în competiție întotdeauna mai multe partide. După 1933, în timp ce partidul condus de marele savant nu încerca să-și îmbunătățească discursul politic, simpatizantul curentului naționalist avea posibilitatea de a alege între PNȚ, PNL, ambele partide puternice, cu experiența guvernării, sau noile partide conduse de C.Z. Codreanu și de O. Goga. În aceste condiții, PND se afla la sfârșitul unui drum sinuos, început în 1910.

Iorga își putea permite să afirme „partidul sunt eu“, în vreme ce observatorii scenei politice românești considerau că partidul e Iorga și nimic mai mult. Iorga nu a știut să-și păstreze alături oamenii de valoare, nu a fost capabil să le valorifice calitățile pentru a construi un partid puternic și nu a știut să profite de conjuncturile favorabile. Orgolios, a făcut compromisuri în interes personal în detrimentul partidului, refuzând să vadă realitatea. Marele istoric a fost un om politic importat, dar marile sale realizări politice nu pot fi asociate cu partidul pe care l-a condus timp de aproape trei decenii. ■

MIHAIL OPRIȚESCU
PARTIDUL NAȚIONALIST DEMOCRAT (1910–1938) condus de Nicolae Iorga

Semnatarul articolului de mai sus este autorul volumului ***Partidul Naționalist Democrat condus de Nicolae Iorga (1910–1938)***, apărut la București, în 2000, 253 p., care valorifică teza de doctorat susținută, în 1999, sub conducerea acad. Dan Berindei, la Institutul de Istorie „N. Iorga“. Lucrarea se întemeiază pe o sumă de documente inedite de la Arhiva Națională Istorică Centrală (fonduri: Casa Regală, Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul de Interne, N. Iorga etc.), precum și pe o serie de manuscrise din fondurile Bibliotecii Academiei Române (Corespondență N. Iorga, Corespondență A.C. Cuza, Arhiva G.T. Kirileanu etc.).

„Armata noastră e un act de voință al întregului popor și marea ei valoare morală vine de aici"

Iorga și armata română

Petre OTU*

Personalitate de copleșitoare erudiție, titan al culturii și spiritualității românești din prima jumătate a secolului trecut, Iorga a avut, de-a lungul a peste patru decenii, legături multiple cu armata română pe care o considera „un centru polarizator al energiilor naționale". Savantul a elaborat lucrări esențiale pentru cunoașterea trecutului militar național, a fost, vreme de peste trei decenii, profesor la Școala Superioară de Război, a îmbrăcat uniforma militară și a fost alături de ostași pe front și în spatele acestuia. De asemenea, savantul a îndeplinit o serie de funcții publice între care și cea de prim–ministru, luând decizii care s-au răsfrînt asupra organismului militar. Ca și în alte domenii, preocuparea lui Iorga pentru armată și pentru trecutul ei este impresionantă.

Instituție fundamentală

Interesul lui Iorga pentru trecutul militar național are o motivație complexă, dar elementul cel mai important constă în concepția sa asupra istoriei. Influențat de istoricul german Leopold von Ranke, el a fost adeptul unei istorii totale, care avea scopul să reconstituie și să explice umanitatea în totalitatea ei.„Există o singură dezvoltare — scria Iorga — și toate manifestările de viață se prind întrânsa, apărând fiecare la locul ei, hotărât de sensul acelei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor și având fiecare spațiul pe care-l cere însemnătatea reprezentativă sau însemnătatea activă a acelor fapte și situații. Viața unui popor nu se poate studia pe felii deoarece se pierde esența. Pe această bază, istoria devine integrală prin orizont, tratare și cuprins, înglobând deopotrivă toate formele de manifestare ale energiei omenești". Acest mod de a privi istoria presupune o pregătire enciclopedică, un larg orizont științific și cultural. „Istoricul mărginit între anume date și anume hotare — nota Iorga — va fi întotdeauna un mai slab înțelegător al esenței lucrurilor ce e menit să înfățișeze decât acela care îndrăznește aprivi în jurul său".

Iorga a considerat armata o instituție fundamentală a statului căreia i-a atribuit o înaltă semnificație morală. A mărturisit acest lucru chiar din tinerețe, în primul discurs parlamentar, ținut la 12 aprilie 1907. „Dacă este un om căruia să-i fie drag de steagul tricolor și de uniforma românească, apoi mie îmi este drag, mie care știu câte s-au făcut sub acest steag, câte vitejii s-au săvârșit sub această uniformă".

În 1930, atunci când se împlinea un veac de la reorganizarea oștilor pământene în cele două Principate, Iorga a scris în „Revista Infanteriei" o scurtă prefață în care a evidențiat legătura oștirii cu societatea românească: „Alcătuirea noii oștiri românești nu a fost o simplă măsură administrativă sau politică. Ea a ieșit din însăși cerințele de acum o sută de ani ale sufletului românesc. Armata noastră e un act de voință al întregului popor și marea ei valoare vine de aici".

Pornind de la o asemenea concepție, el tratat problemele de istorie militară atât în marile sinteze, cât și în studii specifice, unele de mare profunzime, care fie că au rezolvat numeroase probleme, fie au deschis noi piste de cercetare și de înțelegere a lucrurilor. Problematica abordată s-a înscris într-un registru larg care, după expresia lui George Călinescu, „te duce din infernul diplomelor până în raza celestă a viziunei totale".

Dintre toate lucrările sale se impune *Istoria armatei românești,* publicată în 1910, care reprezintă o continuare pe un plan superior a cercetărilor lui Nicolae Bălcescu, fiind în fapt prima sinteză din istoriografia română dedicată evoluției oștirii. Ea a fost reeditată, între 1929–1930, la cererea Ministerului de Război, cu prilejul sărbătoririi unui veac de la refacerea forțelor militare.

Broșteni, 1931: Carol al II-lea se întreține cu g-ralul Ștefănescu; în centrul imaginii, N. Iorga

---

* Col. dr., președinte al Comisiei Române de Istorie Militară

La parada de 10 Mai, în 1936: Iorga şi Carol al II-lea

Savantul a mărturist că lucrarea nu era o istorie a oştirii româneşti care să înlocuiască cercetările specialiştilor militari, dar era foarte utilă pentru ofiţerul preocupat să cerceteze arta militară. Aici, intervenea misiunea istoricului ca „să-l iniţieze în mijloacele de cunoaştere a adversarului". Credincios principiilor că războiul, „ca orice fac oamenii, e un fenomen social ce trebuie pus în legătură cu atâtea lucruri pe care specialistul în ştiinţa războiului nu le poate şti", Iorga n-a conceput lucrarea ca pe o simplă înşiruire de bătălii şi războaie. El a realizat o amplă deschidere către fenomenele politice, economice, sociale, integrând fenomenul militar în contextul intern şi internaţional al fiecărei perioade istorice. De remarcat este şi faptul Iorga a inclus în istoria militară românească şi „faptele ostăşeşti aparţinând altor actori din vecinătatea pământului românesc, care au avut adesea un rol hotărâtor în dezvoltarea noastră şi pe lângă acestea ne influenţau simţitor prin grelele cheltuieli de hrană şi întreţinere care apăsau asupra vistierilor noastre, repede secătuite". Savantul, adept al „permanenţelor istoriei", ca să ne referim la celebra comunicare prezentată la Congresul internaţional de istorie de la Zürich (31 august 1938), a tratat evenimentele militare pornind de la factorul geografic, deoarece „istoria sistemului ostăşesc şi a luptelor româneşti trebuie să înceapă de la cunoştinţa împrejurărilor naturale". De aceea, primele capitole ale lucrării sunt consacrate vadurilor şi trecătorilor. Nu ne propunem să analizăm lucrarea — redactată în stilul atât de cunoscut al autorului — cu o densitate remarcabilă de date, nu lipsite de unele erori, largi conexiuni între fapte, situaţii şi personaje, caracterizări lapidare ale personajelor, metafore surprinzătoare etc. Ne vom opri asupra modelului militar românesc. Plecând de la forma de organizare a societăţii — obştea sătească —, Iorga conchidea că: „Cea mai veche alcătuire obştească a românilor se razimă pe datoria de a lupta a tuturora, fie că este vorba de apărarea ţării, fie se găteşte o năvală prădalnică (...) şi, apoi, pe conducerea acestor cete, în care se văd mai ales luptători pedeştri (...)". Pe acest fond, s-au grefat elemente slavo–bizantine şi ungureşti, rezultând o structură militară care cuprindea oastea permanentă formată, în principal, din boieri datori să vină „cu calul, dulama şi armele lor", şi o oaste nepermanentă, numită şi „mare", care cuprindea în sine şi „rândurile de ţărani, chemaţi de la căminurile lor pentru mântuirea ţării primejduite". Acest sistem care, fireşte, a cunoscut mutaţii şi diferenţieri, până la mijlocul sec. XVI, când şi-a încetat existenţa, a permis obţinerea de „biruinţe mari cu mijloace puţine".

Iorga are meritul de a fi tratat geneza şi evoluţia structurilor militare în raport cu condiţiile economice, în funcţie de structura proprietăţii. Această direcţie de cercetare a fost continuată de g-ralul Radu Rosetti, ale cărei lucrări sunt, astăzi, din păcate, puţin cunoscute. Savantul a consacrat lucrări de–sine–stătătoare războiului de independenţă şi celui de-al doilea război balcanic, la care a participat. Amintim volumul *Acţiunea militară a României în Bulgaria.Cu ostaşii noştri*, în care preciza: „N-am de loc intenţia de a trata istoria războiului balcanic, nici din punct de vedere diplomatic, nici din punct de vedere militar, nici din punct de vedere anecdotic.Voi căuta să explic acele mari lucruri care alcătuiesc istoria războiului balcanic prin tot ce s-a petrecut înainte". Adept al formulei „Balcanii ai balcanicilor", Iorga preciza: „Românii nu cer dincolo de Dunăre decât respectul datorat naţionalităţii de aproape jumătate de milion de de-ai lor şi privilegiul de întâietate ca fraţi mai mari". Trecând la chestiuni politice, reamintim faptul că Iorga a privit cu oarecare reticenţă

(urmare din p. 30)

1923: ţine cursurile obişnuite la Sorbona, despre *Orient şi Occident în Evul Mediu* şi *Pătrunderea ideilor apusene în sud–estul Europei*. E primit cu fast la Şcoala de limbi orientale, de directorul Boyer. La Lyon, unde ţine prelegeri istorice, e găzduit de marele savant şi prietenul său, H. Focillon. Cuvântările lui Iorga au mare răsunet în presă. Conferenţiază la Torino. La Veneţia, unde vorbeşte despre „portul ţărănesc şi arta ţărănească", are o primire grandioasă.

În **aprilie**, e din nou la Paris, luând parte la Congresul bibliotecarilor, vorbind despre „ilustraţia cărţii româneşti". Un savant afirmă că „impresia pe care a lăsat-o a fost imensă. La **9 aprilie**, e la Congresul internaţional de istorie, ce s-a ţinut la Bruxelles, vorbind despre „România dunăreană în veacul al VI-lea şi barbarii". Revine la Paris, iar la **11 mai**, e la Praga, după un scurt popas la Viena. La **3 iulie**, e numit membru corespondent al Academiei Suedeze.

1924: apare *Brève histoire de croisades* şi *Points de vue sur l'histoire de commerce*. Vorbeşte la Institutul Franţei despre *Părăsirea Daciei de Aurelian*, iar la Geneva, despre *Aşezămintele din sud–estul Europei*. Conferinţe şi vizite pretutindeni în Europa, raporturile cele mai fructuoase cu savanţii lumii: cu un arheolog catalan, are discuţii de istoria artei, cu poetul Francis Jammes. Cei mai mari oameni politici ai Franţei îl reţin (Doumergue, Raoul Péret, Painlevé etc.). La **10 aprilie**, prezidează, la Bucureşti, primul Congres internaţional de bizantinologie, la care iau parte toţi marii bizantinologi ai lumii: Diehl, Gregoire, Zeiller, Sir Ramsay, Puig y Cadafalch. La iniţiativa lui Iorga, ia fiinţă revista „Byzantion". În **iunie**, în Polonia, vorbind printre altele şi despre Despot Vodă, ideea de cruciată latină şi bizantină. E numit membru al Academiei Poloneze.

1925: apar *I genovesi nel Mar Nero*, *Histoire des Etats balniques*, o ediţie a istoriei românilor în engleză, *History of Roumania*, *Relations franco–roumains*, *Istoria comerţului românesc* etc.

Călătorii de studii, lecţii, conferinţe, vizite în Franţa, Italia şi Belgia; la **25 februarie**, conferenţiază la „Cercle artistique", din Bruxelles, despre „Figuri reprezentative ale istoriei românilor". **La 3 martie**, e numit *doctor honoris causa* al Universității din Strasbourg; Iorga vorbește despre „Rase și politică în sud–estul european".

La Geneva, vorbește despre „definiția literaturii bizantine".

În *Valoarea morală a istoriei*, apărută în „Revue Bleue", istoricul e un predicator, și nu un reprezentant al scolasticei de simplă erudiție „contribuind la o operă de însănătoșire de care depinde păstrarea unei civilizații (...). Instituțiile înseamnă psihologia națională realizată. Formele politice nu sunt doar receptacule de suflete comune; ele corespund, îndată ce e vorba de a le pune în practică, cu ceea ce geniul popoarelor are, în mod inconștient, unui intim (...). În paginile ei simți diversitatea aspectelor vieții omenești în mers și îți dai seama cât de mult direcția trebuie găsită, nu în paralelele care înșală, ci în analizele interioare, care lămuresc".

1926: după *The Byzantine Empire* (1907), *Geschichte des Osmanischen Reiches* (1908–1913), apare acum cea mai îndrăzneață lucrare a lui Iorga, *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité* (patru volume, 1926–1928), în care se cuprinde „sistemul" său de gândire. Precizează că detaliile nu intră decât într-o foarte mică măsură în sinteza istorică. Se cere o experiență umană, care se referă la pământ, rasă, drumuri, dar și la practica vieții omenești și a vieții politice în general. Evenimentele istorice nu sunt decât foarte rareori noi, ele repetându-se. Trebuie cunoscută psihologia maselor: „Și din psihologia majorității unei națiuni, influențată mai mult sau mai puțin de personalități superioare, se naște istoria acelei națiuni (...). Primul lucru care trebuie cunoscut înainte de a vorbi despre un fapt sau despre un grup de fapte istorice este întreaga realitate actuală care corespunde cu acea a trecutului care intră în compoziția acestui eveniment (...). Viața populară adună în adâncurile ei, adesea de nepătruns, elemente luate din viața istorică, elemente care nu sunt fosile, care se păstrează ori în formele obișnuite, tradiționale… trebuie să te afunzi în adâncurile acestei vieți populare pentru a găsi elementele suplimentare necesare pentru

încorporarea Cadrilaterului la România, în urma Păcii de la București, din august 1913.

În timpul primului război mondial, Iorga a făcut și a scris istorie în același timp. Opiniile sale asupra cauzelor și caracterului acestei conflagrații nu sunt unitare. Într-un studiu din noiembrie 1914, *Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă*, istoricul își exprima convingerea că nu se putea ajunge la regimul monarhiilor de odinioară, anticipând destrămarea marilor imperii, în special a celor două: „Oricât ar fi ele de mari teritorial, oricât de perfectă ar fi disciplina pe care izbutesc să o impună tuturora prin supraveghere polițienească ori prin comandă militară, oricât le-ar ajuta bogăția de stat rezultată din contribuția supușilor îndemnați în eforturile lor economice, ele nu vor găsi niciodată factorul moral pe care să-l opuie simțământului de comunitate exclusivă, cu aceiași care vorbesc aceeași limbă, au același suflet, fără a mai vorbi de tradițiuni istorice pe care le împărtășesc cu congenerii lor". Cu altă ocazie, Iorga aprecia că primul război mondial a fost rezultatul dezordinii din sistemul mondial, deoarece „nimeni nu mai putea să domine situația". Lipsa ideii morale directoare, care să confere cât de cât o legitimitate războiului, o regăsim și în cunoscutele note zilnice pe care savantul le-a scris în acei ani tulburi.

Deschizător de drumuri

Școala Superioară de Război a fost înființată, la 8 august 1889, prin Înaltul Decret nr. 2.075, cu scopul de a pregăti cadre de Stat Major pentru nevoile armatei române. La acea dată, Școala era a cincea instituție de învățământ militar de acest gen din Europa, după cele de la Torino (1867), Bruxelles (1869), Berlin (1872) și Paris (1876).

Deși la început Școala s-a confruntat cu unele dificultăți (asigurarea localului, a corpului de profesori, bază materială insuficientă), treptat, ea s-a impus ca o instituție de prestigiu, care a pregătit o pleiadă de ofițeri de Stat Major și de comandanți de mare valoare. Mulți dintre aceștia au ajuns miniștri de Război, șefi ai Marelui Stat Major, comandanți de armate, de corpuri și divizii, remarcându-se pe fronturile celui de-al doilea război balcanic, ale primului și celui de-al doilea război mondial.

Prestigiul Școlii Superioare de Război a fost dat, în primul rând, de valoarea corpului profesoral. De-a lungul a peste o jumătate de secol, au conferențiat în fața ofițerilor studenți personalități de seamă, între care amintim pe B.P. Hasdeu, S. Mehedinți, M. Manoilescu, G. Moisil, D. Caracostea, I. Conea, D. Gusti, C. Giurescu, N. Slăvescu, Gh.I. Brătianu ș.a.

Între aceștia, s-a aflat, vreme de peste trei decenii, și Iorga. Primul curs a fost predat în anul de învățământ 1907–1908 și s-a intitulat „Învățăminte din istoria politică generală". Ulterior, cursul s-a numit „Istoria universală", fiind, în fapt, un curs de istorie a poporului român în contextul istoriei europene și universale. Până la prima conflagrație mondială, istoricul a predat o serie de „probleme geopolitice", pe care le-a numit „chestiuni" — *Chestiunea Rinului* (*Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestiune*), editat, în 1912, la Vălenii de Munte; *Chestiunea Dunării* (*Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestiune*), tipărit în 1913; *Chestiunea Marii Mediterane. Istorie a Europei de miazăzi în legătură cu această chestiune)*, editat în 1914; *Chestia oceanelor*, ce a văzut lumina tiparului în 1919.

Prin aceste cursuri, Iorga s-a dovedit un deschizător de drumuri, spre un domeniu care va face apoi carieră — geopolitica. Lecțiile savantului în fața ofițerilor studenți pe aceste „chestiuni" reprezintă un model

Iorga, ieșind de la Cameră

de analiză geopolitică și geostrategică, în care informația istorică abundentă este dublată de formulări și sintagme de mare profunzime. (Precizăm că problematica acestor cursuri a fost analizată de dr. Aurel Pentelescu, într-un temeinic studiu publicat acum câțiva ani.)

După primul război mondial, Iorga și-a continuat activitatea didactică la Școala Superioară de Război, cursurile sale constituind substanța unor cărți valoroase, cum ar fi: *Trecutul românesc prin călătorii*; *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, în trei volume; *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*; *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor* (lecții ținute în 1937); *Stări sufletești și războaie*, curs predat în 1938 etc. Istoricul a acordat activității sale didactice la Școala Superioară de Război semnificații adânci, ea având menirea să contureze platforma spirituală pe care trebuia să-și întemeieze existența armata română. În primul curs, savantul aprecia că: „Istoria face sufletul celor care se pătrund de învățămintele ei. Ea dă simțul realității lucrurilor și ajută cu judecăți drepte (...). Ea privește pe militari ca aceia care au un mare sacrificiu de făcut. Ei trebuie să-și dea seama de elementul moral determinant al războaielor moderne“.

În toate cursurile sale, dar și în alte ocazii, Iorga a insistat asupra factorului moral, considerându-l esențial pe câmpul de luptă: „Nimic nu face să nască puterea combativă, valoarea de ansamblu a unei armate — aprecia savantul — ca existența unui cuprinzător simțământ de responsabilitate. La toți militarii, de la comandantul suprem la ultimul ostaș“. În concepția lui, corpul ofițeresc era destinat unui apostolat, pentru că ei lucrau timp de doi–trei ani de zile cu întreg tineretul țării și aveau astfel posibilitatea să formeze caractere, deoarece „o națiune nu s-a înălțat altfel decât prin virtute: virtute personală, virtute civică, virtute națională. **Niciodată o națiune n-a căzut prin dușmani, ci a căzut totdeauna prin vicii personale, prin vicii civice, prin vicii naționale**“ *(subl. ns.)*.

Ofițerilor studenți, el le spunea că patriotul adevărat se afla nu în fraze deșarte ci în munca tenace de zi cu zi, în faptele care le faci pentru țara ta. Iorga s-a bucurat de un mare prestigiu în rândul cadrelor didactice și a ofițerilor studenți, cursurile sale fiind adevărate evenimente pentru Școala Superioară de Război. La 15 noiembrie 1938, cu prilejul deschiderii cursului de istorie universală, savantului i-a fost conferită insigna „Alere flammam“, care se acorda profesorilor cu o îndelungată activitate în cadrul Școlii. Comandantul Școlii, g-ralul Ilie Șteflea, viitorul șef al Marelui Stat Major din 1941–1944, l-a elogiat pe Iorga: „Trebuie să rămâneți al nostru fiindcă sunteți creatorul și păstrătorul patriotismului, la noi în țară. Vă iubiți țara cu sângele dumneavoastră, o iubiți cu știința dumneavoastră, de aceea iubirea dumneavoastră este adâncă, este adevărată. Ostașii, pentru a învinge, au nevoie de hrana iubirii de țară, tot așa cum au nevoie de arme, de muniție și de instrucție militară și dumneavoastră n-ați pierdut nici o ocazie ca să arătați foștilor elevi ai Școlii Superioare de Război, tuturor acelora care au știut să vă citească și să vă asculte, că numai istoria țării ne poate alimenta fără încetare iubirea de țară“.

În uniformă

Evenimentele militare de la începutul secolului XX, respectiv al doilea război balcanic și primul război mondial, l-au adus pe Iorga în contact cu realitatea câmpului de luptă. La al doilea război balcanic, savantul a participat voluntar. La 23 iunie 1913, ministrul de Război a aprobat cererea lui Iorga de a însoți armata română la sud de Dunăre. Istoricul a avut la început misiunea de a lucra la Biroul de presă și a ține legătura cu străinătatea. Îmbrăcând uniforma militară, Iorga a primit permisiunea de a însoți trupele române în Bulgaria, fiind, între 5 iulie–20 august 1913, alături de ostași în marșurile și acțiunile lor.

Declanșarea primului război mondial l-a pus pe Iorga — ca și pe întreaga clasă politică — în fața unei dileme. Care să fie soluția pentru România — neutralitatea, angajarea alături de Puterile Centrale, respectându-se astfel Tratatul de alianță, din 1883, sau intrarea în luptă alături de Antantă? Bazat pe o profundă cunoaștere a istoriei, savantul scria că România trebuia să profite de împrejurări ca să-și afirme „drepturile naționale“. Opțiunea sa era pentru intrarea în război alături de Antanta, cerând, ca mulți alți oameni politici adepți

a da această expunere neîntreruptă a istoriei unui popor“. Printre altele, cartea prinde, pentru întâia oară, istoria poporului român în cea universală, integrând-o organic.

1927: călătorii în Franța, Danemarca, Suedia, Elveția, Italia. Un romanist îl compară cu un vast copac, adânc înrădăcinat însă în pământul lui.

La **1 martie**, i se conferă titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Geneva. Ia parte la Congresul de bizantinologie, de la Belgrad, ca reprezentant al Academiei de Inscripții din Paris. Îl aflăm în Spania. Vorbește la Napoli, despre „Italia de Sud și România“, și la Milano, despre „Italia și România“. Apar *Istoria industriei la români*, *Războiul de independență a României*, *L'origine des idées l'indépendance balkanique*.

1928: apar 42 de cărți, din noianul cărora remarcăm: *Evoluția ideii de libertate*, *Istoria românilor prin călători* (ediție nouă, în patru volume), *Istoria învățământului românesc*, *Patru conferințe despre istoria Angliei*, *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, *Les narrateurs de la premières croisade*, *Storia dei rumeni e della loro civiltà*, *Țara latină cea mai depărtată în Europa: Portugalia*, *Les voyageures francais dans l'Orient european*. Lecții la Sorbona, Madrid, Lisabona, Coimbra, Porto, Milano. Participă la Congresul internațional de istorie, de la Oslo.

1929: din nou, cursuri la Paris, Spania, Italia. La **29 ianuarie**, semnează contractul de cumpărare a unei case la Veneția. Tipărește 38 de lucrări: *La création religeuse de sud-est europenne*, *Definir Byzance*, *Țări scandinave: Suedia și Norvegia*, *Patru conferințe despre Armenia*, *Le caracter commun des institutions du sud–est de l'Europe*, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, *Geschichte der Rumänen und ihrer Kultur.* Din *Spiritul istoric*, desprindem patru idei: **a.** peste cunoașterea izvoarelor, peste critica lor, se cere înțelegerea umană a omului care a fost, învierea lui prin comprehensiune, și ghicire, prin simpatie și prin acel dar pe care grecii îl numeau poiesis, deci, creațiune; **b.** spiritul critic „stă în simțul necontenit al dezvoltării. N-avem a face pe lume, zice istoria, cu lucruri care stau prin ele și trăiesc prin ele.

Fiecare vine dintr-un trecut, care se află viu la el, și cuprinde semințele gata să izbucnească, ale unui viitor. Atitudinea noastră față de orice lucru trebuie să fie stăpânită de această transmisiune și de această prevedere"; **c.** „Istoria e curs. Un val trece, și ce atinge el interesează. Când un afluent apare, îl urmărim, pentru a înțelege, până la izvor. Dar, pe urmă ne lăsăm iarăși duși de mersul apei. Cine caută date, capitole de cultură, săltare și săltărașe, nu înțelege nimic"; **d.** dar, istoria e un tot. Orice istorie națională e înconjurată și străbătută de orice altă dezvoltare istorică. Și din ea pornesc influențe continue — și de la cel mai mic la cel mai mare. „Nu e o scădere a propriului popor s-o recunoști. Cum fiecare din noi trăim numai ca momente ale speciei noastre, tot așa momente din umanitate se prind de un neam. Și singura ambiție ce putem avea e aceea de a îmbrăca viața omenirii cât mai des, căci în măsură mai largă nu poate s-o facă nici cea mai puternică din națiuni. Astfel, istoria dă și o lecție de integralitate".

1930: un nesfârșit șir de studii istorice — *O mică țară latină: Catalonia, Moyen Âge et Antiquite, America și românii din America, Istoria contemporană, Anciens documents de droits roumain, L'Italia vista da un romeno, Notes de diplomatique roumaine.* Trei luni de călătorie în America de Nord, cu lecții la numeroase universități, strânse în *My american lecture*. În **aprilie**, are loc inaugurarea instituției „Casa romena", din Veneția. Vorbește despre „Veneția și orient". La **27 aprilie**, la Londra, primit cu mare fast, luând parte la Congresul internațional de istorie. La **3 mai**, i se conferă titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Oxford. I se face, în latinește, un impresionant și vibrant elogiu academic: „Vă prezint un bărbat în multe învățat și a multe scriitor, pe care, dacă aș voi să-l numesc Titu Liviu al Daciei... ar fi să ascund ceea ce ar trebui rostit mai înainte de toate, anume, căci el a scris opere istorice în patru limbi, că a mers până la izvoarele cele mai ascunse... căci nu a descris numai faptele românilor, nu a publicat numai monumentele și a străbătut cu o curiozitate ca a lui Pliniu arta... precum a cercetat obiceiurile și așezămintele

ai acestei orientări, trecerea la acțiune. Dar, Ionel Brătianu a reușit să-i impună o anumită reținere, deși acest lucru s-a dovedit destul de greu de realizat, dată fiind firea năvalnică a lui Iorga. În perioada neutralității, savantul s-a menținut într-o anumită rezervă deși opțiunea sa era clară — nu alături de Austro–Ungaria, după cum suna un editorial din „Neamul Românesc", din iulie 1914.

Dar, o dată cu intrarea României în război, această rezervă a fost înlocuită cu o activitate clocotitoare. Într-un editorial din „Neamul Românesc", de la începutul războiului de întregire, Iorga a scris: „A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atâta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sânge: dreptul de a trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul ostenelilor noastre. În miez de noapte, au sunat iarăși clopotele *(care au anunțat mobilizarea generală, n.n.)*, sfintele clopote care simt toate durerile și bucuriile noastre și care acum s-au înfiorat de cea mai mare speranță pe care am avut-o și la care, cu orice preț ținem".

Campania din 1916 a armatei române a început pe aripile unui mare entuziasm, dar curând, din cauza unui șir de cauze de ordin extern și intern, au urmat înfrângeri după înfrângeri, rând pe rând fiind pierdute Oltenia, Muntenia și Dobrogea. La sfârșitul lui 1916, frontul s-a stabilizat pe aliniamentul Carpații Orientali — Siretul inferior — Dunărea maritimă. Cum Bucureștiul fusese ocupat de trupele Puterilor Centrale, la 6 decembrie 1916, Iașiul a devenit noua capitală. Aici s-au retras familia regală, guvernul, Parlamentul, alți oameni politici.

În timpul acestei perioade de grele încercări, atitudinea lui Iorga a fost mai presus de orice laudă. Doar atunci când Predealul, aflat la granița dintre România și Austro–Ungaria, nu a răspuns la apelul șefului de gară, Iorga și-a evacuat familia din Vălenii de Munte la Iași. Savantul a mai rămas în București, el fiind unul dintre ultimii oameni politici care a părăsit Capitala. A făcut-o deghizat în călugăr (!) și, după o călătorie lungă și obositoare, a ajuns în capitala Moldovei, devenită prin forța împrejurărilor și a țării.

Iorga, la Constanța (20 iunie 1935)

Aici, Iorga a rostit, la 14–27 decembrie 1916, un discurs memorabil, în care cu excepționala sa forță evocatoare a arătat că România a mai trăit asemenea momente grele, dar le-a biruit, păstrând „semințele de preț ale credinței și speranței noastre". Cuvântarea a avut un enorm ecou în țară, ea fiind multiplicată și difuzată pe front ostașilor, care, cu rândurile rărite, prost echipați și hrăniți, luptau totuși. Constantin Argetoianu, care i-a fost adeseori un adversar redutabil, în memoriile sale, subliniază impactul deosebit al acestei cuvântări, afirmând că Iorga a „înălțat spre ceruri cel mai patetic și curat imn de nemărginită dragoste și nădejde în fața țării răstignite".

În timpul primului război mondial, ofițerii și ostașii români au ocupat un rol distinct în publicistica impresionantă a lui Iorga. Articolele sale cu tematică militară, multe din ele publicate în ziarul său „Neamul Românesc" care era difuzat pe front, oglindesc viața și suferințele ostașilor, faptele lor de arme și cele cotidiene, speranțele și durerile lor. Ele au constituit substanța cărții *Războiul nostru în note zilnice*, în trei volume, publicate în anii 1921–1923.

În anii războiului, savantul a ținut în fața elevilor de la Școala Militară din Botoșani, unde studia și fiul său, o serie de conferințe prin care a încercat să fortifice moral pe viitorii ofițeri ai armatei române. Conferințele, desfășurate în clipe atât de grele, se remarcă prin tonul reținut, prin lipsa oricăror accente patriotice, lesne de acceptat în acele condiții. Din acest punct de vedere, ele constituie adevărate modele de pregătire moral–volitivă a militarilor, ca să utilizăm un termen modern.

Iorga a avut un rol hotărâtor în determinarea conducătorilor de atunci ai României, în primul rând a regelui Ferdinand, de a trece la înfăptuirea unui program de reforme, în special a celei agrare. Savantul a redactat, la 23 martie 1917, proclamația regală, afirmând că „Ștefan cel Mare a dat și el pământ ostașilor săi".

Această măsură, de o importanță deosebită, care fusese luată în calcul și înainte de izbucnirea primului război mondial, s-a adoptat în momente de tensiune maximă, când zecile de mii de soldați ruși din Iași și de pe front erau într-o continuă agitație. Ea a avut un efect salutar deoarece soldații țărani români au refuzat să se alăture valului destabilizator provocat de militarii ruși, sătui de război. De altfel, armata română și-a păstrat în toți acei ani tulburi unitatea de comandă, valoarea combativă și disciplină, ea fiind un factor important pentru asigurarea stabilității și reîntregirii țării. Meritele lui Iorga în această privință sunt incontestabile.

> **„(...) Acum, războiul orb al artileriei și vânătoarea avioanelor se abat asupra orașelor și satelor, și anume zburătorii de o vârstă nematură, doritori de isprăvi ca la cinematograf, își exercită pe spinarea bieților oameni șolticăriile frenetice. (...) Merită oare această îmbulzeală haotică supt biciul morții numele de «artă a războiului»?".**
>
> *(Din articolul lui Iorga, „Arta războiului", păstrat în șpalt, cu mențiunea „CENZURAT", care nu a mai apărut în „Neamul românesc", în 1939; apud „Manuscriptum", nr. 3, 1971)*

Clarviziune și eroare

Iorga a considerat ca menirea istoricului nu este aceea de a rămâne în biroul său, la masa de scris, în biblioteci și arhive, ci el trebuie să ia contact cu viața comunității, cu zbuciumul vremii sale. De aceea, savantul a continuat să fie implicat și după război în viața politică, fiind șef de partid, parlamentar și prim–ministru (o scurtă perioadă). În activitatea practică, el a fost mai puțin familiarizat cu problemele oștirii decât în cele științifice. În 1932, în plină criză economică, guvernul condus de savant nu a reușit să asigure fondurile necesare armatei, soldații fiind trimiși cu zecile de mii în concedii bugetare, iar ofițerii neprimind, cu lunile, solda la timp, ceea ce a generat o stare de nemulțumire. Iorga s-a simțit dator să mulțumească apoi armatei pentru răbdarea și înțelegerea pe care militarii le-au dovedit în acele clipe grele.

Un alt episod relevator pentru lipsa de simț practic a savantului, dar și pentru clarviziunea sa în problemele mari a avut loc în ședința Consiliului de Coroană, din 28 iunie 1940, care a discutat conduita pe care trebuia s-o adopte România față de ultimatumul sovietic. Savantul a cerut mobilizarea armatei până la ultimul om care putea purta o armă și rezistența armată împotriva sovietelor. În același timp, Iorga a fost indignat de atitudinea șefului Marelui Stat Major, generalului Florea Penescu, care a spus că armata nu este pregătită pentru rezistență, invocând și raportul de forțe complet nefavorabil armatei române. Regele Carol al II-lea l-a întrebat pe savant costul unui avion de bombardament. Acesta a indicat suma de 500.000 de lei, rămânând uimit când a aflat că prețul este mult mai mare, el ridicându-se,în fapt, la 30 milioane de lei... Trecând peste acest „incident comico–tragic", cum l-a intitulat suveranul, apreciem că Iorga, prin apelul la rezistență, a rămas consecvent cu sine însuși, aceeași atitudine adoptând-o și în decembrie 1916. Este greu de presupus care ar fi fost evoluția României dacă se alegea soluția onoarei, dar savantul a văzut că pe termen lung acesta ar fi avut consecințe favorabile pentru spiritul public. Iorga n-a participat la ședința Consiliului de Coroană din 30 august 1940, când s-a decis acceptarea Dictatului de la Viena. În ședința de a doua zi a aceluiași organism, savantul a acceptat faptul implicit, exprimându-și speranța că, la așezarea definitivă

tuturor neamurilor din părțile de miazăzi și soare răsare ale Europei (...)". Conferențiază la Berna și Zürich.

1931, **17 aprilie**, e numit președintele Consiliului de Miniștri, iar la 17 iunie, e sărbătorit cu prilejul împlinirii a 60 de ani, dedicându-i-se mai multe volume omagiale, de români și savanți străini. La **7 noiembrie**, *doctor honoris causa* al Universități din Paris. Publică: *France de Chypre, A history of Anglo–Roumanian Relations, Une ville „romane" devenue slave: Raguse, Vederi din Grecia, Rhodos sous les hospitaliers, Note asupra istoriei Spaniei*, precum și numeroase comunicări la Academia Română.

1932, 25 decembrie: e ales membru al Academiei degli, Arcadi din Roma. Publică: *Acte privitoare la marele război, Supt trei regi, Ospiti romeni în Venezia, Deaux siècle d'histoire de Venise, Comment la Roumanie s'est detachée de la Triplice* etc.

1933: participă la Congresul de istorie, din Polonia. La **30 ianuarie**, i se conferă titlul de *doctor honoris causa* de către Universitatea din Roma, unde e primit cu fast și entuziasm, ca înflăcărat prieten al Italiei și ca pe unul dintre cei mai mari savanți din lume. Publică: *O altă istorie universală, Venise à l'époque moderne* și alte 30 de cărți.

1934: apar *Vechea artă religioasă la români, Les arts mineurs en Roumanie, La révolution française et le Sud–Est de l'Europe, La France de terre Sainte.* Dar, acest an e dominat științific prin vasta sinteză bizantină în trei volume, *Histoire de la vie byzantine* și monumentala lucrare *Byzance après Byzance.* Din nou, călătorii în Franța și Italia. Reținem și autobiografia în trei volume, *O viață de om așa cum a fost,* care, pe lângă bogatele date, apariții de oameni, desfășurări de evenimente, are o mare valoare artistică. Istoricul Bruchesi afirmă că Iorga ar fi fost în fruntea gloriei Renașterii dacă ar fi trăit în acea epocă.

1935: Apar 44 de cărți scrise de Iorga, dintre care se remarcă: *La place des roumains dans l'histoire universelle* (3 vol.), *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor, Istoria lui Mihai Viteazul (2 vol.), Idei asupra problemelor actuale.* An de an, aceleași drumuri în Occident, lecții și conferinţe ţinute pretutindeni, primiri de titluri, chemat pe podiumul gloriei universale, socotit ca un mare umanist şi reprezentant cel mai înflăcărat al romanităţii. Cere crearea unei Universităţi latine la Coimbra.

1936: o mare biruinţă câştigată de Iorga prin adunarea la Bucureşti, în **aprilie**, a Comitetului de istorie, la care iau parte Temperley, Amantos, Koht, Dembinski, Laskaris etc. În toamnă, e la Roma, la Congresul de bizantinologie. Şi aici i se recunosc meritele de mare istoric al omenirii. Festivităţile impresionează. Nimbii gloriei îi încunună fruntea. Sunt zile de neuitat în cariera istoricului. Apare primul volum din *Sfaturi pe întuneric*. Dar, anul acesta e dominat de apariţia primului volum din *Istoria românilor*. Reţinem anii marilor opere: 1905, *Istoria românilor*, în nemţeşte; 1907, *Istoria Imperiului bizantin*, în englezeşte, 1908–1913; *Istoria Imperiului otoman*; 1926–1928, *Istoria universală*; 1934, *Istoria Imperiului bizantin*, şi 1936–1939, cele zece volume de *Istoria românilor*. Iorga o socoate cartea cea mai grea a vieţii sale şi momentul terminării ei „unul din cele mai frumoase ale vieţii mele“. Cartea are o bibliografie uluitoare, splendide prezentări de voievozi şi fapte istorice, pagini de antologie stilistică. Iată şi splendidele titluri ale volumelor: *Strămoşii*, *Sigiliul Romei*, *Oamenii pământului*, *Ctitorii*, *Cavaleii*, *Vitejii*, *Monarhii*, *Reformatorii*, *Revoluţionarii*, *Unificatorii* şi *Întregitorii*. Ultimul cuvânt din monumentala sa istorie e îndreptată spre ţăranul român: „Cei care creaseră ţara răsăreau, astfel, după un mileniu, în care ei fuseseră neclintitul temei, ca s-o apere împotriva orişicui“.

1937: începe tipărirea în limba franceză a istoriei românilor, sub titlul *Histoire de roumains et de la romanité orientale*. La **1 aprilie**, are loc inaugurarea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale, care durează până astăzi, purtând numele de „Nicolae Iorga“.

1938: aceşti trei ani — 1936–1938 — sunt dedicaţi scrierii istoriei românilor; totuşi, apar numeroase lucrări mărunte.

(continuare în p. 40)

a vremurilor în matca lor, dreptatea poporului român va triumfa.

Ctitor al unităţii naţionale, Iorga a avut neşansa să trăiască şi clipa destrămării ei, sub impactul politicii de forţă şi dictat. Poate ceea ce l-a întristat cel mai mult pe marele savant a fost lipsa de reacţie a armatei, căreia conducătorii ţării nu i-au oferit şansa să se bată, în acel moment, pentru hotarele ţării. Mâhnit, istoricul s-a întors la uneltele sale, la masa de scris, sperând în vremuri mai senine. Nu a apucat să le mai trăiască pentru că noii conducători ai ţării, respectiv legionarii, l-au considerat un duşman de temut. Moartea sa tragică, asupra căreia plutesc încă multe controverse, a încheiat şi un capitol din istoria României. Dar nu a rămas şi fără urmări. Aşa cum dovedesc numeroase documente de arhivă, crima legionarilor a determinat o schimbare de atitudine a unei părţi însemnate a corpului de cadre faţă de Garda de Fier. Dacă, până atunci, Mişcarea Legionară fusese privită cu o oarecare bunăvoinţă de către o parte dintre ofiţeri şi subofiţeri, asasinatul i-a revoltat pe mulţi, generând un curent ostil faţă de „cămăşile verzi“.

Iorga s-a apropiat de armată atât în calitate de cetăţean, cât mai ales ca istoric şi om de cultură, preocupat în cel mai înalt grad de propăşirea naţiunii căreia îi aparţinea. În acest sens, el a văzut în armată un instrument de apărare şi de afirmare a poporului român, înscriindu-se astfel pe linia unei tradiţii ce îl avea ca ilustru înaintaş pe Nicolae Bălcescu, primul mare istoric militar român.

De aceea, Iorga a căutat să-i descifreze trecutul, cu tot ce a fost bun sau mai puţin bun, să-l prezinte, cu inegalabilul său talent, contemporanilor, să fortifice moralul ofiţerilor şi ostaşilor, să-i îndrume pe aceştia pe calea îndeplinirii datoriei faţă de ţară. Chiar dacă în problemele practice, administrative, Iorga a fost mai puţin iniţiat, el a avut o imagine exactă asupra armatei române, a istoriei şi nevoilor sale. Faţă de armată, s-a aflat în postura pe care o descria el însuşi despre rezultatul activităţii pictorului. Un tablou, spunea savantul, este absolut inexact în ceea ce priveşte amănuntul, dar este cu desăvârşire exact în privinţa ansamblului. Importantă este priveliştea. „Să nu faceţi statistica frunzelor unui peisaj — îndemna istoricul —, ci dintr-un peisaj să vedeţi ce este fundamental şi dominant organic“.

Prin activitatea sa ştiinţifică, publicistică şi politică, Iorga a fost, în prima jumătate a secolului al XX-lea, un director de conştiinţă şi pentru armata română. ■

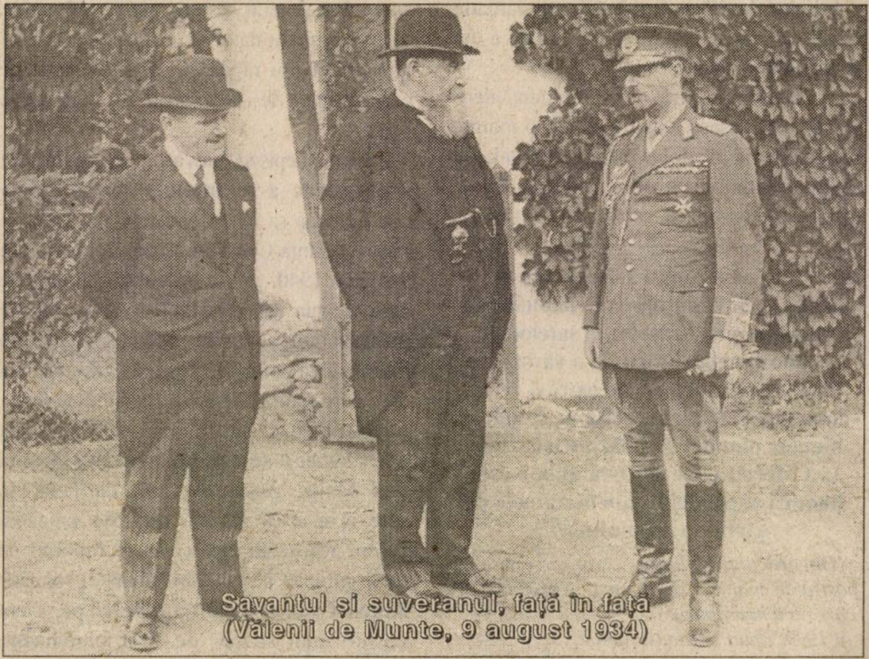

Savantul şi suveranul, faţă în faţă (Vălenii de Munte, 9 august 1934)

O operă perenă, de indiscutabilă actualitate

Iorga și lumea sud-est europeană

Gheorghe ZBUCHEA*

În martie 1913, participând la Congresul de științe istorice, de la Londra, unde prezenta succesiv două comunicări cu răsunet deosebit (*Les bases necessaires d'une nouvelle histoire du moyen âge* și *La survivance byzantine dans les pays roumains*), Nicolae Iorga anunța, ca o premieră europeană, apropiata deschidere la București a unui institut consacrat special problematicii sud-est europene. Inițiativa fusese lansată cu doi ani înainte, în 1911, și s-a și materializat la începutul lui 1914, când a început să funcționeze sub conducerea unui triumvirat: N. Iorga, V. Pârvan, G. Murgoci.

Zonă de interes

Comunicatul privind începerea activității instituției consemna că „scopul său este să provoace și să îndrumeze, să ajute și să orienteze cercetările științifice privitoare la toate țările și națiunile din regiunea carpatică și balcanică și în genere din sud–estul Europei și regiunile limitrofe, ținând cont și de tradițiile vechi și de interesele actuale românești". O asemenea inițiativă nu a fost deloc întâmplătoare. Legat de interesul pentru sud–estul european în acei ani sunt de luat în considerație cel puțin două realități, una ținând de însăși dinamica realităților istorice continentale la începutul secolului XX, cealaltă ținând de evoluția personalității lui Iorga, materializată mai cu seamă într-o creație științifică ce se apropia deja de un sfert de veac de la începuturile sale.

Incontestabil că, la începutul secolului XX, spațiul sud–est european era în centrul atenției cercurilor politice și științifice. Problema orientală, a dispariției regimului multisecular al turcocrației, se apropia de deznodământul final. Multă vreme, problema orientală se manifestase cu precădere în domeniul politicilor și rivalităților marilor puteri. Treptat, pe parcursul secolului XIX, rolul popoarelor din zonă a devenit din ce în ce mai evident, acestea reușind pe rând, în condiții complexe, să-și creeze forme proprii de viață politică, antrenându-se pe calea înfăptuirii aspirațiilor de libertate și unitate națională.

Criza orientală dintre 1874–1878, precum și Tratatele de pace de la San Stefano și Berlin aduceau importante modificări ale hărții politice ale acestei părți a continentului european. Apoi, războaiele balcanice din 1912–1913 și prima conflagrație mondială au însemnat desăvârșirea unor procese cu profunde rădăcini istorice în planul emancipării și constituirii stat–naționale.

În acest context, interesul pentru realitățile zonei era prezent nu numai în cercurile politice ci și în cele științifice, în rândurile istoricilor, lingviștilor, etnologilor, sociologilor etc. Se manifestau laolaltă — nu o dată, de pe poziții divergente, contradictorii chiar — atât cercetători din zonă, cât și un număr crescând din afara acesteia. Pentru primii, investigarea zonei, pe coordonatele prezentului și trecutului, însemna în fond, în totalitate sau în cea mai mare parte, investigarea propriului patrimoniu național, prezent sau trecut. Pentru aceștia, studierea, de exemplu, a trecutului național în diversele ipostaze ale acestuia, precum și abordarea problematicii contemporaneității însemna, implicit, abordarea unor subiecte sau tematici ținând de studiile sud–est europene. În acest context, se înscriu și o parte dintre preocupările lui Iorga. În cazul lui, s-a subliniat pe bună dreptate că: „Sud–estul european reprezintă o dimensiune esențială a gândirii lui Iorga, pe care nu vom face greșeala de a o izola în contextul operei sale".

Iorga a fost ceea ce am putea denumi un istoric total. Pe mai multe planuri, separat sau unitar, istoricul Iorga urmărea părți, fațete, cercuri concentrice spre a ajunge la prezentarea armonioasă a totului, a unitarului. Iorga uimește încă prin modernitatea cercetărilor și a structurilor operei sale istorice, ce se apropie nu o dată de „noua istorie", „istoria mentalităților" și alte orientări și metode ale breslei istoricilor din zilele noastre. Opera sa istoriografică se înfățișează extrem de variat.

Partea cea mai amplă și, fără îndoială, cea mai interesantă și perenă a activității sale este aceea privind istoria țării, respectiv a poporului român, pe care, ca nimeni altul, a știut să o descopere din praful arhivelor întregii Europe și, în primul rând, din documentele răspândite în vremea sa în întreaga țară, pe care, plin de iubire și de devotament, a străbătut-o de nenumărate ori. Dincolo de aparențe sau hazard, a văzut existența unor forme și realități care individualizează poporul român și care îl integrează în aria comună de civilizație sud–est europeană, dar și universală. Istoria politică nu a reprezentat un scop singular, căci istoricul a investigat trecutul în ansamblul părților sale componente. A studiat istoria claselor sociale, a boierimii, dar mai ales a țărănimii, de care se simțea atât de legat. A

Iorga, un „rege" al culturii, și un rege autentic, George al II-lea al Greciei

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București

(urmare din p. 38)

1939: apar *Istoria Bucureștilor, Discursuri parlamentare* (3 vol.), *Istoria universală văzută prin literatură* și *Études byzantines* (2 vol.), care contribuie la stabilirea faimei lui Iorga de mare bizantinolog. În numărul din oct.–dec. al „Revistei Istorice“, Iorga face o amplă recenzie lucrării *Storia universale* (1932–1938, 10 vol.) a italianului Corrado Barbagello. Prin analiza amănunțită, prin admiterea sau respingerea unor puncte de vedere, prin adăugirile bibliografice, prin corectări de date, avem aici un plan al viitoarei istorii universale pe care Iorga dorea s-o scrie: „Am ținut să urmăresc întreaga construcție a celei mai noi istorii universale. Față de dânsa mențin sistemul întrupat în a mea *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité.* Ea are nevoie totuși de multe schimbări, mai ales pe baza stărilor de spirit și a introducerii, dar potrivit cu singurul lor rol, și al altor națiuni, lăsate acolo la o parte. Împrejurările vor hotărî dacă gândul meu, care e așa de greu de urmărit, își va afla atât de mult dorita înfăptuire“.

1940: activitatea mai măruntă în domeniul istoriei și neprinsă în acest tabel cronologic, se desfășoară în chip prodigios prin comunicări la Academie, articole, note și recenzii în „Revista Istorică“ și „Revue Historique de l'Institut de sud–est de l'Europe“. Se cuprind aici multe „descoperiri mărunte venite prin munca metodică, dar și fără nici o metodă, căruia hazardul i-a scos înainte ceva“. Astfel, în 1940, a ținut și publicat la Academie *Două pagini din istoria fanarioților, Încercări austriace de anexiune a țărilor noastre, O carte de gândire conservatoare românească, Individualism și solidarism în dezvoltarea istoriei, Problema Unirii Principatelor la 1855–1859, În dosul cărților diplomației,* comunicare făcută la **4 octombrie**, și care nu a mai fost corectată de autor. Și ultima comunicare la Academie se intitulează *Revelații toponomice pentru istoria neștiută a românilor. I. Teleormanul,* unde caută a lărgi sfera „de cercetare — a istoriei noastre — prin numele de localități și alte elemente geografice, în care am credința că se cuprinde o comoară ignorată“. Aici, se ocupă printre altele de numele județului Romanați, care ar reprezenta locul unui vechi jude Roman, și de denumirea a două

evocat mentalități, credințe, mod de viață, „chipuri și icoane“, rolul femeilor etc. S-a oprit asupra evoluției agriculturii și meșteșugurilor și, de mai multe ori, asupra comerțului, economicul ocupând astfel un loc neașteptat de semnificativ în opera sa. A scris istoria dreptului și a instituțiilor, apoi a armatei, precum și a bisericii. Alte sinteze au fost închinate istoriei învățământului, presei, evoluției folclorului sau artelor, cărora li s-au adăugat tomuri privind evoluția literaturii române în contextul și alături de literaturile romanice. Li s-au alăturat monografii ale personalităților istorice, ale unor așezări, familii, ale provinciilor etc.

Cercetările de amănunt sau parțiale l-au dus în mod organic, conform întregii sale viziuni istorice, la o operă unificatoare, de ansamblu. Astfel, la intervale de aproape un deceniu si jumătate, în alte forme și proporții, Iorga a dat trei sinteze ale istoriei noastre naționale. La sintezele din 1906, 1920, 1936–1939 s-ar cuveni a fi adăugată și sinteza *Locul românilor în istoria universală*, care face legătura dintre vocația de istoric al românilor și cea de istoric universal.

Partea cea mai consistentă din opera de istoric universal a lui Iorga o constituie în primul rând cercetarea sub multiple forme a spațiului sud–est european, căruia îi aparținea în mare măsură însăși propriul său neam. În 1940, Iorga publica, în tipografia sa de la Vălenii de Munte, textul unei conferințe *Ce este sud–estul european?*, care sintetiza într-un anume fel viziunea sa despre această parte a Europei. Pe aceeași linie, s-au înscris și alte conferințe, publicate anterior, cu același caracter sintetic, precum cea intitulată *Ce e Bizanțul?* sau *Ce înseamnă popoare balcanice?*. S-ar putea adăuga și altele, precum *Elemente de comunitate ale poparelor din sud–estul european* sau *Bazele populare ale oricărei mișcări populare în Balcani.* Nenumărate au fost și conferințele consacrate uneia sau alteia dintre realitățile din zonă.

Imperativele prezentului

Pentru Iorga, abordarea unor probleme ale trecutului era nu o dată legată și de realitățile și deci și de imperativele prezentului. Atunci când anumite evenimente strict contemporane, uneori de mare importanță pentru țară, preocupau pe oamenii din jurul său, savantul căuta să prezinte prin cicluri de prelegeri — cel mai adesea, cursuri la Universitate — elemente ale trecutului mai apropiat sau mai îndepărtat, adică realități ale veacurilor apuse, ce puteau într-un fel sau altul, să lumineze împrejurările prezentului. Astfel, de exemplu, prezenta pagini de istorie medievală într-o suită intitulată sugestiv *Note ale unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani.* În perioada care a precedat antrenarea în prima conflagrație mondială, prezenta nu numai istoria imediată în prelegerile despre războaiele balcanice, abia încheiate, ci și trecutul statelor de la sud de Dunăre.

ѠΑΝΝΗϹ
ΙΟΓΔΑΝЪ
ΒΟΙΒΟΔΑ

Bogdan Lăpușneanu, domn al Moldovei (1568–1572), și, în p. 41, Ruxandra Lăpușneanu, reprezentați pe o frescă de la Muntele Athos

Prima prelegere a acestui ciclu, cu caracter introductiv, avea un titlu semnificativ pentru crezul profesorului și savantului: *Necesitatea studiului istoriei statelor balcanice.* Într-un anume fel, cele afirmate și consemnate atunci sunt semnificative pentru un efortul de investigare și prezentare a istoriei sud–est europene. Astfel, el începea cu câteva considerații ce merită a fi menționate: „Împrejurările de la hotarele noastre se schimbă cu desăvârșire. Ceea ce se părea că va rămânea încă multă vreme numai visul unor idealiști romantici se preface într-o realitate care va fi plină de înrâuriri asupra noastră. Cu o Mare Bulgarie, o Mare Serbie, o Grecie mai mare vom avea a face de acum înainte. Pentru a ne păstra în fața lor, pentru a lua în mijlocul lor rolul care ni se cuvine, potrivit cu dezvoltarea noastră și cu o tradiție pe care nimeni nu se poate gândi serios să o tăgăduiască trebuie cunoștința deplină, adâncă a statelor și popoarelor de dincolo de Dunăre, în starea lor actuală și — condiție neapărată — în dezvoltarea lor istorică (...).“

Apoi, Iorga ținea să precizeze (a făcut-o și în multe alte ocazii) că poporul român nu era un popor balcanic (cel puțin în sensul geopolitic, nu al mentalităților sau comportamentului). Arăta însă că în spațiul sud–est european trăiau sute și sute de mii de oameni, alcătuind ramurile sudice ale românismului, răspândite de veacuri în întregul spațiu din dreapta Dunării, din Timoc până în Peloponez și de la Adriatica până pe culmile Balcanilor. Evoca permanentele și variatele relații istorice dintre românii de la nordul Dunării și popoarele din sud. Dincolo de graiuri diferite, spunea el, viața populară e aceeași, iar rădăcinile ei trebuiau căutate în vremurile strămoșilor comuni traco–ilirici și al procesului de romanizare care a dus la crearea unei realități unitare și durabile, și care nu a dispărut o dată cu fenomenul slavizării. Mai sublinia atunci că „dominația bizantină, înrâurirea bizantină în statele barbare create după modelul Imperiului roman, dominația otomană, care nu e decât urmarea cu altă religie a dominației bizantine, au adus forme legale și politice unitare pentru această lume care și fără aceasta avea destule elemente de unitate“.

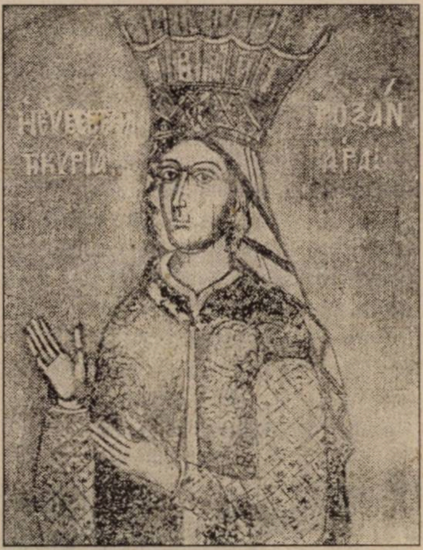

Pentru spațiul sud–est european, vocația de editor de izvoare a căpătat o dimensiune mai redusă în raport cu ceea ce a făcut în acest domeniu pentru istoria națională. Nu poate fi ignorat însă faptul că multe dintre volumele de documente privind istoria națională adăpostesc numeroase informații, unele deosebit de prețioase, pentru reconstituirea istoriei sud–est europene. Este cazul celor opt volume din colecția Hurmuzaki, a celor trei volume *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, a multora dintre cele 31 de volume ale seriei *Studii și documente privitoare la istoria românilor*.

Iorga, chiar la începuturile activității sale, a cules din diversele arhive ale Occidentului știri variate, care au fost apoi publicate în nu mai puțin de șase volume: *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades aux 15-eme siécle*. A publicat, de asemenea, aproape 30 de relatări sau studii despre diverșii călători care au străbătut spațiul sud–est european sau au plecat din zonă, alcătuind chiar mai multe sinteze pe această temă. Apoi, Iorga s-a preocupat sistematic de originile diverselor popoare balcanice. El stabilea în originea comună baza unității acestui spațiu.

În 1929, Iorga publica, la Paris, lucrarea *Caracterul comun al instituțiilor sud–estului Europei*. Cartea, ca și multe altele, era rezultatul prelegerilor susținute la Sorbona. Aici, istoricul a schițat un veritabil program de cercetare comparată a instituțiilor sud–estului european. Putere de stat, inclusiv ceremonialul aulic din trecut, administrație, justiție, sistem militar sau fiscal, forme ale vieții sociale, erau principalele registre prin care puterea de pătrundere a marelui istoric punea în lumină similitudini care nu țineau deloc de un hazard al istoriei. Pentru el, la baza acestora se afla un substrat profund dinainte chiar de stăpânirea romană. Este semnificativ faptul că în capitolul introductiv erau căutate și prezentate realitățile traco–ilirice, de odini-

sate din Teleorman cu numele de Rumânați, și concluzia: „Această îndoită numire nu înseamnă altceva decât români în mijlocul pădurii cumane și în fața pătrunderilor slave ale străvenilor sârbi“. Pe baza denumirilor geografice din această regiune, Iorga stabilește trei țări, una lângă alta, la o dată adâncă în evul mediu: românii cu ale lor așezări de Rumânați; cumanii cu Teleormanul... și slavi coborâți din Panonia până la Orșova. În „Revista Istorică“, pe anul 1940, sunt publicate numeroase studii cu privire la cele mai variate probleme de istorie națională; cele mai multe privesc istoria contemporană, sursa bibliografică fiind lucrări mai vechi sau noi străine, în care se pot descoperi informații prețioase pentru noi. În foaie grecească din Viena sunt știri despre mișcarea grecească din 1821. Din manualele universitare americane desprinde multe amănunte sau concepții nouă privitoare la istoria Europei. Dintr-o lucrare germană, cuprinzând vechi inscripții latine, alcătuiește articolul „Pentru începuturile limbii noastre: limba romană din umbra catacombelor“: „(...) Avem a face cu o limbă generală romană, în care particularitățile provinciale și locale se întâlnesc, se ciocnesc, se potrivesc și se armonizează ca bucățile de prund în mișcarea apei care le duce lovindu-le pentru ca, la urmă, ele să se rotunjească“. Ultimele scrieri ale sale din 1940 au apărut în „Revistă Istorică“, din anul 1941, și cuprind tratarea unei mari varietăți de probleme, despre: mama lui Mihai Viteazul, o conspirație munteană din 1811, o descriere a țărilor române din 1587, despre teoria permanenței. O impresionantă declarație a unor țărani ardeleni într-un document din sec. al XVIII-lea: „Și cercăm dreptate să avem și noi pre pământ că noi mai bun n-avem decât sufletul, și facem cu sufletele noastre pe acest loc precum iaste a nostru de la moși și de la părinți, și nimeni nu ne-au oprit de pe loc, când l-au deschis părinții noștri. Și ne rugăm să avem milă la țară, că noi la domni noștri milă n-avem“. Problema definirii istoriei, în sensul cel mai larg, obiectiv și legat de viața contemporană, e o preocupare permanentă în ultimii săi ani de viață, căutând să capete lumini de oriunde, fiindcă „totdeauna am crezut că orice influență bine cumpănită poate să aducă rezultate de care trebuie să țină seama și acel care a consacrat însăși viața sa cercetărilor în același domeniu". Neastâmpărul științific l-a dus pe cele mai variate domenii și lucrări. În ultima sa lecție de deschidere a cursului universitar din 1940, intitulată *Istoria, marea judecată, în sens moral, a statelor și națiunilor,* ajunge la concluzia că istoria „este o necesitate pentru conștiința umană", este folositoare pentru sensul ei moral, și „este una din marile metode pe care le poate întrebuința spiritul uman pentru a ajunge la adevăr". E îngrozit de eforturile depuse de unele popoare imperialiste, afirmând că „popoarele care se încordează nu trăiesc mult. Sunt ca atleți de circ". Și mai departe: „Orice călcare a condițiilor normale de viață nu aduce decât oboseala unui organism și incapacitatea de a juca rolul istoric natural din partea acelora care au întrecut peste puterile lor acest rol". Peste tot, în această ultimă lecție, sunt aluzii la imperialismul contemporan care a provocat al doilea război mondial, și setea sa nebiruită de pace și umanitate. De asemenea, se ridică împotriva erudiției seci, ajunsă dogmă de viață, socotind-o „un mare pericol pentru spiritul uman". Totodată, Iorga a căutat să fie un istoric în sensul lui Ranke și Michelet, un vizionar, un profet, un poet al istoriei. De aceea, ultimele dintre ideile pe care le-a exprimat se încheie prin: „Aș fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent «poetic» pentru a fi mai aproape de adevăr".

Această viață de intensă trăire intelectuală, acest suflet atât de uman și iubitor de om și adevăr, acest intelectual, savant în sensul cel mai pur al noțiunii, rar întâlnit în cultura universală, pe care a servit-o din țara sa și prin luminile desprinse din trecutul românesc, a fost curmată prin nouă gloanțe trase de criminali, reprezentanți ai Mișcării Legionare, în noaptea zilei de **27 noiembrie 1940**. Trupul său a fost găsit aruncat a doua zi pe miriștea satului Strejnic, de lângă Ploiești. Așa a sfârșit luptătorul de ideal național și savantul de faimă mondială, Nicolae Iorga.

(Apud N. Iorga, *Scrieri istorice*, ed. îngrijită și tabel cronologic de Barbu Theodorescu; studiu introductiv — Aurelian Sacerdoțeanu, București, Ed. Albatros, col. „Lyceum", vol. II, 1971, p. 259–288)

oară, a căror supraviețuire istoricul o găsea până înspre zilele noastre. Acest vechi fond traco–iliric a fost reînnoit sub forma greco–romană și, apoi, romano–bizantină. Iorga făcea o afirmație a cărei perenitate este evidentă: „De altfel, înainte de a ne îndrepta spre instituții, o simplă privire asupra acestei lumi a sud–estului european poate îndeajuns să ne arate cât de mult sunt înrudite toate aceste națiuni prin originea lor, legate prin dezvoltarea lor și solidare în situația actuală".

Romanitatea dunăreană

Desigur, Iorga nu a fost un istoric al antichității în sensul strict restrâns al specializării. Ocupându-se însă de istoria neamului său, el a abordat în repetate rânduri problematica romanității orientale. Aceasta se lega și de faptul că însăși investigarea trecutului poporului din care făcea parte, singurul descendent al romanității orientale, îl îndrepta spre o astfel de preocupare. De altfel, viziunea ca atare este clar sugerată și de titlul traducerii în franceză a ultimei sale sinteze ample de istorie românească, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*. În afară de volumul I, partea a doua, intitulat sugestiv *Sigiliul Romei* și cuprinzând în mare măsură o istorie a sud–estului european în secolele I î.Ch. – IV d.Ch., volumele II, *Oamenii pământului*, și III, *Ctitorii*, reprezintă în egală măsură sinteze privind realitățile istorice ale acelor vremuri atât din stânga, cât și din dreapta Dunării.

În același context, Iorga a urmărit destinul istoric al românilor balcanici în continuă diminuare numerică prin deznaționalizare, respectiv „topire" în mediul popoarelor străine între care erau dispersați ca alogeni. Dorind a veni în sprijinul lor, la solicitarea Societății de cultură macedo–române, în 1919, publica în limba română și franceză o privire sintetică — *Istoria românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Thesalia etc.)*. Cele nouă capitole ale lucrării trebuiau să aducă la cunoștința opiniei publice autohtone și europene că, în sud–estul Europei, exista o problemă a românismului, care trebuia rezolvată prin acordarea unor minime drepturi naționale.

Două au fost domeniile predilecte cultivate de Iorga în legătură cu sud–estul european: al vremurilor medievale, respectiv cel al cruciadelor, și cel al Bizanțului. Chiar de la începuturile studiilor sale științifice, istoricul s-a îndreptat spre domeniul cruciadelor, care, între altele, au directă legătură și cu tematicile celor două doctorate susținute succesiv în Germania și în Franța. În problematica cruciadelor târzii în Orient, de exemplu, pe parcursul mai multor decenii, a publicat izvoare, studii de amănunt, precum și altele cu caracter sintetic, unde se aduceau puncte de vedere

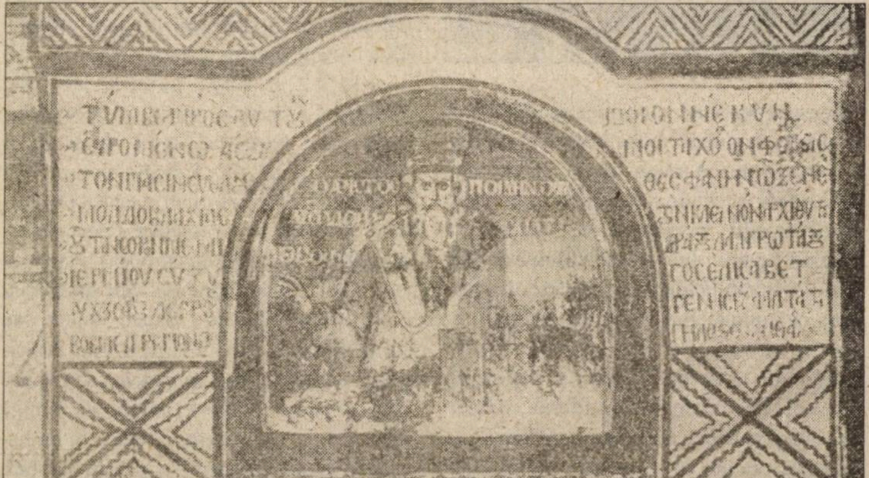

Teofan, mitropolit al Moldovei (frescă de la Muntele Athos) înnoitoare, multe valabile și astăzi. Chiar de la început, cruciadele l-au dus pe încă tânărul istoric spre cercetarea altor două lumi, ce s-au succedat complementar, dar și antagonic: cea otomană și cea bizantină, ce a precedat-o și cu care a conviețuit o vreme.

Lectura surselor tipărite a fost completată cu o serie de izvoare inedite, descoperite de el însuși în arhive. Aria acestor izvoare a fost extrem de largă: narative, hagiografice, diplomatice, relatări de călătorie, monumente de artă etc. Acestea i-au servit la redactarea a o serie de studii de istorie bizantină, publicate pe parcursul a peste patru decenii (o parte dintre ele au fost adunate, în 1939, în două volume de *Études byzantines*). Încă din 1907, la Londra, publica o primă sinteză, *The Bizantine Empire*, care s-a bucurat de o bună primire în cercurile de specialitate. După numeroase alte studii, peste apropape trei decenii, Iorga dădea o nouă sinteză cu totul originală în cariera sa de bizantinist, *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația. După izvoare*. Ideea fundamentală de la care a pornit Iorga a fost că Imperiul bizantin a fost o sinteză a patru elemente: politic (moștenirea Romei vechi), cultural (elenismul), religios (ortodoxia) și uman (Orientul), ce au determinat o realitate istorică deosebit de importantă. În analiza societății bizantine, Iorga a văzut atât permanențe, cât și schimbări evolutive în forme aparent imuabile. A argumentat pe larg criteriile unei noi periodizări a istoriei Bizanțului, periodizare asemănătoare aceleia acceptată astăzi aproape unanim. Această sinteză nu era un manual, o expunere sistematică a tuturor aspectelor ci numai a celor pe care autorul le-a considerat semnificative. Nu a urmărit să dea o expunere cronologică a istoriei politice, ci să înfățișeze dezvoltarea vieții bizantine în întreaga sa întindere și bogăție, fixată mai ales în tablouri. Nu lipsită de însemnătate a fost atenția acordată prezentării vieții obișnuite a oamenilor.

Această sinteză a lui Iorga a fost urmată, doar la câteva luni, de publicarea unei continuări, o altă lucrare, cu titlul *Bizanț după Bizanț*, sintagmă folosită de el pentru prima dată și care a făcut istorie, putând fi întâlnită frecvent până în zilele noastre. Această sinteză a fost și este esențială pentru cunoașterea și înțelegerea istoriei, unitare și diferite în același timp, a sud–estului european, după 1453. Autorul ei considera că sinteza bizantină, avându-și rădăcinile profunde în antichitatea clasică, a supraviețuit sub diferite forme până în secolul XIX, deci multă vreme după ce sultanii transformaseră capitala basileilor în reședință proprie. Ideea ca atare a apărut pentru prima dată în *Istoria Imperiului otoman*, în cinci volume, publicată, la Gotha, în 1908–1913. O teoretizare a acestei idei o încercase în 1913, în comunicarea ținută la Congresul de istorie de la Londra: „Supraviețuirea bizantină în Țările Române". Marele istoric afirma că, în 1453, s-au prăbușit doar formele politice de organizare ale statului bizantin, precum și realitățile politice din jurul acestuia, numite, mai târziu, de un alt istoric, D. Obolenski — mare admirator al lui Iorga — *Commonwealth*-ul bizantin.

Supraviețuirea Bizanțului

Principalele elemente ale sintezei bizantine au fost preluate și continuate în cadrul Imperiului otoman, ai cărui sultani au fost continuatori direcți ai basileilor. Sub anumite forme, în viziunea lui Iorga, conform și prefeței volumului menționat, Bizanțul nu numai că a supraviețuit, dar și-a continuat acțiunea sa, amplificând-o chiar uneori. Aceeași concepție despre acest Bizanț după Bizanț apare de altfel și în alte două sinteze consacrate sud–estului european, respectiv *Istoria statelor balcanice în epoca modernă* și *Caracterul comun al instituțiilor sud–est europene*.

Așa cum s-a arătat, cercetarea diverselor ipostaze ale existenței istorice a popoarelor sud–est europene l-au dus pe Iorga și la abordarea problematicii turcocrației. La două veacuri după Dimitrie Cantemir, un alt celebru specialist român, publica într-una dintre cele mai prestigioase colecții europene, în cinci volume, o istorie a Imperiului otoman, utilizabilă din destule puncte de vedere până astăzi. Probleme de istorie otomană au fost abordate și într-o serie de studii de detaliu, nu puține însoțite și de o serie de izvoare. Evident că în fapt cea mai mare parte a scrierilor lui Iorga privind perioada finală a evului mediu, ca și cea a epocii moderne în sud–estul Europei, a abordat într-un fel sau altul și problematica lumii otomane, inclusiv în perioada de crepuscul a acesteia. De altfel, Iorga a privit cu multă simpatie și a elogiat în mai multe rânduri poporul turc, făcând o netă deosebire între acesta și așa–numita elită otomană, aflată la conducere pe malurile Bosforului.

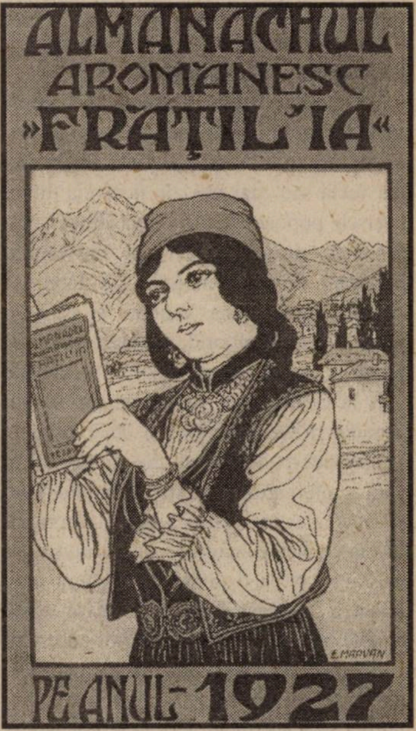

Dincolo de istorii politice, mai ample sau mai restrânse, spațiului sud–est european i-au fost alocate atenții speciale pe domenii mai aparte, ilustrate între altele de câteva lucrări ale căror titluri sunt elocvente prin ele însele: *Formes byzantines et réalites balkaniques*, *Livres populaires dans le Sud–Est de l'Europe et surtout chez les roumains*, *Le caractère commun des institutions du Sud–Est de l'Europe* și *La création religieuse du Sud–Est européen*. Nu au rămas în afara atenției savantului nici diverse aspecte ale vieții materiale, pornind de la situația agriculturii și până la evoluția schimburilor comerciale în diverse epoci. Astfel, de exemplu, pe parcursul a doi ani academici, în conferințele făcute periodic la Sorbona, evoca evoluția comerțului în Orient, cu precădere în sud–estul Europei, în evul mediu și în epoca modernă, cele rostite de savantul român fiind stenografiate, înzestrate cu note şi publicate în două cărţi la o prestigioasă editură pariziană specializată, J.Gamber.

Numeroase au fost studiile mai ample sau mai restrânse publicate de Iorga cu privire la cele mai diverse aspecte ale istoriei mai vechi sau mai noi ale fiecăreia dintre diversele popoare şi ţări ce alcătuiau acest cu totul original mozaic al sud–estului european, care în viziunea lui Iorga se întindea din Laguna Veneţiei şi până în Insula Cipru. Temporal, astfel de studii se întindeau de la etnogenezele medievale până la confliectele balcanice din ajunul primului război mondial şi chiar până la relaţiile interbelice ce au dus la apariţia în zonă a efemerului şi ineficientului Pact balcanic. Această parte a lumii, în primul rând în vremea Bizanţului, dar nu numai, se prezentase şi ca o punte de legătură între Orient şi Occident. Iorga se formase, acasă şi peste hotare, în spiritul ideilor europene şi era profund ataşat idealurilor occidentale. În opera sa istorică, investigarea vremurilor mai apropiate sau mai îndepărtate din trecutul sud–estului european nu erau menite a-l opune pe acesta apusului Europei. Astfel, Iorga s-a aplecat în mai multe rânduri (nu o dată chiar de la pupitrul Sorbonei) asupra coexistenţei în timp şi a raporturilor reciproce dintre partea apuseană şi cea sud–estică a continentului european. Titlurile unor lucrări, precum *Rélations entre l'Orient et l'Occident au moyen âge*, *Idées et formes literaires françaises dans le sud–est de l'Europe*, *L'interpenetration de l'Orient et de l'Occident au moyen âge*.

S-a observat, pe bună dreptate, că viziunea lui Iorga privind această parte a lumii s-a structurat în jurul câtorva idei şi concepţii, care au servit drept fundament tuturor contribuţiilor sale în acest domeniu. Credea învăţatul că, de-a lungul istoriei sale, din antichitate şi până în contemporaneitate, întregul spaţiu a evoluat în mod unitar. La baza acestei evoluţii s-a aflat, în principal, moştenirea antichităţii, civilizaţia greco–romană, care a avut capacitatea şi forţa de a supravieţui numeroase veacuri după prabuşirea Romei celei vechi. Iorga a fost conştient că o dată cu zorile modernităţii au apărut şi apoi s-au reliefat tot mai intens o serie de manifestări şi trăsături ale vieţii social–politice, care au dus şi au întreţinut discordie şi implicit slăbiciune între statele balcanice moderne, transformând zona într-una de instabilitate (ceea ce avea să se numească „butoiul cu pulbere“). În sfârşit, în al patrulea rând, savantul a ajuns la concluzia — al cărui partizan a fost şi pentru care a militat în diverse feluri— că popoarele aparţinând sud–estului european trebuie să colaboreze. O astfel de apropiere putea fi stimulată de studierea şi de cunoaşterea trecutului comun. Ar fi putut contribui la aceasta o educaţie bazată pe cunoaştere reciprocă şi pe respect reciproc, care la rându său se putea constitui în premisă a unor acţiuni politice solidare.

Ca şi pentru istoria naţională sau pentru istoria universală, viziunea şi contribuţia directă a lui N. Iorga privind sud–estul european este din multe puncte de vedere perenă şi de actualitate. Cunoaşterea şi confruntarea cu opera şi gândirea lui Iorga prezintă pentru istoric şi omul de cultură ocazia contactului cu o imensă rezervă de date şi informaţii, de idei luminoase şi actuale ce pot fi valorificate şi dezvoltate. Istoric şi literat, tribun şi moralist, om de ştiinţă şi profesor, creator timp de o jumătate de veac a zeci de mii de titluri, de la scurte însemnări la sinteze ample, purtând pecetea unei erudiţii masive şi a unui excepţional talent de evocare, Nicolae Iorga a întruchipat cele mai bune calităţi şi tradiţii ale spiritualităţii româneşti. Cu opera lui Iorga se petrece un fenomen specific doar marilor creaţii spirituale ale culturii universale: **scurgerea anilor de la dispariţia sa fizică scoate tot mai mult în evidenţă dimensiunea creaţiei, cutezanţa gândirii, tot ceea ce a lăsat valoros şi peren ca realizare şi lecţie pentru urmaşi.** ■

Casa lui N. Iorga de la Vălenii de Munte; alăturat, un detaliu din cabinetul savantului, cu masa de scris

● Iorga în documente de arhivă ● Iorga în documente de arhivă ●

„El aparţine acelei generaţii de întregitori de hotare, urmaşi vrednici a acelei a întemeietorilor şi ctitorilor României moderne“

Au fost oameni a căror viaţă, deşi a încetat de mult, „va merge şi de acolo înainte, stăpânind minţile, încălzind inimile“. Aşa îşi începe N. Iorga una dintre acele minunate creionări din galeria *Oamenilor care au fost*, lucrare lăsată de învăţatul fără pereche, de la a cărei naştere, iată, au trecut 130 de ani. În acest interval de timp, s-au contopit şi cele aproape şapte decenii de viaţă risipită cu dărnicie oamenilor, dar, mai cu seamă, naţiei sale, cu a cărei fiinţă s-a identificat. **Omul** Iorga ne-a lăsat moştenire o uriaşă operă istorică plămădită din istoriile privind comerţul, biserica, armata, presa, arta, Imperiile otoman şi bizantin etc., dar între toate, cea de căpătâi: **istoria românilor**. Că opera sa a fost şi a rămas contemporană o dovedeşte preocuparea pentru integrarea istoriei naţionale în istoria europeană şi universală, el contribuind, ca nimeni altul, la cunoaşterea istoriei românilor în străinătate.

Ce benefic şi cât de necesar ar fi astăzi, când se încearcă să se şteargă cultul faţă de trecut — mai ales din memoria generaţiilor actuale —, să ne reamintim aprecierile savantului, care afirma că „istoria este viaţa omenească, problemele de odinioară sunt problemele de acum, în altă formă cu alţi oameni, aceeaşi umanitate se înduioşează şi se frânge; aceeaşi umanitate când ajunsă la scopurile ei, când călcată în picioare şi strivită“.

În acelaşi timp, Iorga a fost un luptător neobosit pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului român. Preluând făclia idealurilor înaintaşilor săi, el a consacrat **o viaţă de om** făuririi şi consolidării unităţii naţionale.

În vremea când independenţa şi integritatea ţării au fost puse în cumpănă, savantul cerea ca „nimic din ce a fost sfânt în trecutul poporului român să nu fie risipit“. Prin tot ceea ce a gândit, a creat şi a lăsat moştenire, prin întreaga sa **operă**, Iorga nu aparţine doar spiritualităţii româneşti, ci marilor valori universale. Elocvente sunt cuvintele unui cunoscut istoric de artă francez, care aprecia că „Iorga face parte, pentru totdeauna, din istoria României şi a Europei, nu numai ca un om şi un spirit mare, ci ca una din acele forţe ale naturii fără de care nu-i posibil să înţelegi un neam şi o tradiţie“. Bine ar fi dacă ar afla — nici astăzi nu ar fi târziu! — despre aceste adevăruri şi cei care încearcă să introducă România în Europa, acum, la început de mileniu trei, cu preţul ştergerii oricărui element de identitate a neamului românesc.

Personalitatea marcantă a lui Iorga nu putea să nu lase în urmă numeroase mărturii documentare despre activitatea laborioasă şi valoarea operei sale. Dintre izvoarele autentice păstrate în fondurile arhivistice ale Direcţiei Arhivelor Naţionale Istorice Centrale am selectat aici doar câteva, convinşi fiind că ele sunt de folos prezentului număr al revistei „Dosarele Istoriei“.

Corneliu–Mihail LUNGU,
director al Direcţiei Arhivelor Naţionale Istorice Centrale

---

① „Ministerul Instrucţiunii/ nr. 69.324, din 29 iunie 1923/ Registratura Generală

Domnule Ministru,

Vă rog să binevoiţi a face să se consulte Facultatea de Litere din Bucureşti cu privire la această cerere a dlui C.C. Giurescu, pe care o întovărăşesc, ca profesor al său, cu cele mai călduroase recomandări.

Binevoiţi a primi asigurarea consideraţiei mele deosebite.

25 iunie 1923 N. Iorga,
Directorul Şcolii Române
în Franţa

Domniei Sale/Domnului ministru al Instrucţiei“.

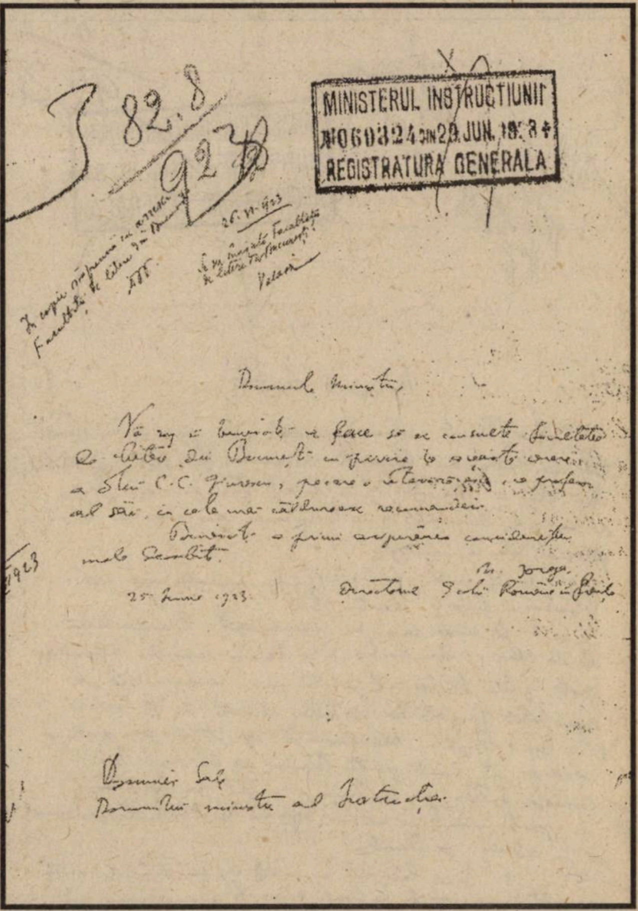

MINISTERUL INSTRUCTIUNII
No 60324 DIN 29 JUN. 1923
REGISTRATURA GENERALA

Facsimilul documentului reprodus mai sus

❷ „Ministerul Instrucţiunii/ nr. 087069 din 15 august 1923/ Registratura Generală

Domnule Ministru,

Restituind adresele anexate ale decanului Facultăţii de Litere din Bucureşti, decanului Facultăţii de Litere din Cluj şi Direcţiei Şcolii de Arte Frumoase din Iaşi, pe care aţi binevoit a mi le comunica, am onoarea a vă propune cele ce urmează: **1.** a numi pe d. C. Giurescu membru al Şcolii Române în Franţa pentru istorie; **2.** a ţine seamă de recomandaţia licenţiatului de la Cluj, I. Ion Muşlea, şi a-l numi membru al aceleiaşi şcoli, pentru filologie. Cât priveşte noua recomandaţie a Consiliului Facultăţii de Litere de acolo în favoarea dlui Virgil Bogdan, regulamentul opreşte la a se prelungi şederea în Şcoală peste termemnul de doi ani. Iar d. Coriolan Petreu, pe care l-am acceptat ca hospitant, nu poate, o dată ce are un rang în învăţământul superior, să fie admis ca membru; **3.** dacă locurile cuvenite reprezentanţilor altor specialităţi nu vor fi pe deplin acoperite, şi-mi voi da seama că bugetul Şcolii admite, vom putea primi încă din acest an, cu aprobarea dvoastră, pe dra Uzun (Angelina), absolventă a Şcolii de Arte Frumoase din Iaşi, care, în orice caz, poate fi numită ca membră a Şcolii".

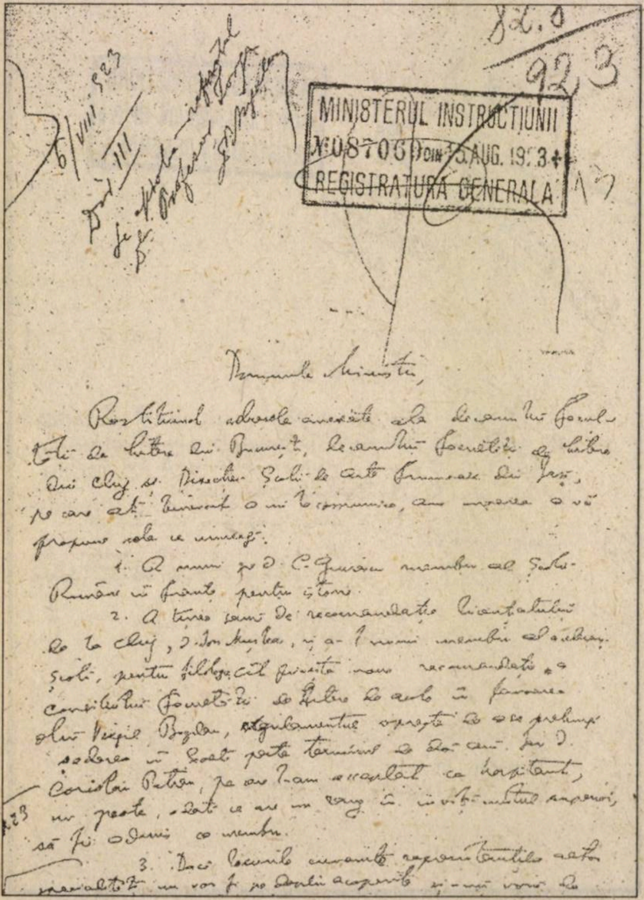

MINISTERUL INSTRUCŢIUNII
N: 087069 din 15 AUG. 1923
REGISTRATURA GENERALĂ

Fragment (facsimilat) al documentului reprodus mai sus

---

❸ „Enciclopedia Română şi Dicţionarul Politic
Sibiu, Strada Regina Maria 23.

Prea stimate Domn!

Avem onoarea a Vă aduce la cunoştinţă că s-a format sub conducerea rectorului Universităţii din Bucureşti, dl profesor N. Iorga, în colaborare cu «Institutul Social Român», precum şi cu Secţiunile ştiinţifice ale «Astrei», un comitet, care îşi propune a tipări într-o ediţie nouă şi mult amplificată opera excelentă pentru vremea ei, *Enciclopedia Română*, a lui Diaconovich, împreună cu un *Dicţionar Politic*.

Enciclopedia Română şi *Dicţionarul Politic* va *(sic!)* apare în editura S.A. Krafft & Drotleff, Sibiu, unde a apărut şi prima ediţie, care în decursul mai multor decenii a făcut servicii preţioase pentru răspândirea culturii române în Ardeal.

E o datorie faţă de ştiinţă, cultură şi patrie, căreia nu se poate sustrage generaţiunea ştiinţifică de azi, a crea o enciclopedie care să corespundă tuturor cerinţelor pretinse de o astfel de operă şi care înainte de toate să documenteze în faţa lumii munca noastră ştiinţifică.

Lipsa unei astfel de opere se simte mult în toate cercurile. E prin urmare datoria noastră a satisface această trebuinţă.

Vă rugăm deci, prea stimate Domn, să binevoiţi a colabora la ediţiunea acestei opere ca redactor–şef pentru domeniul

Armata, ştiinţele militare.

Dv. vă revine dreptul de a alege redactorii–ajutori şi colaboratori pentru domeniile speciale şi pentru fiecare «cuvânt–titlu» al materiei încredinţate dv.

Ne vom permite a vă pune la dispoziţie cuvintele relative la domeniul dv. şi vă rugăm să binevoiţi a ne propune la timpul său eventuale completări.

Sperând că veţi accepta invitaţia noastră de a colabora la ediţiunea operei *Enciclopedia Română* şi *Dicţionarul Politic*, vă rugăm să trimiteţi, până la 10 februarie 1930, alăturata declaraţiune la redacţia *Enciclopediei Române* şi *Dicţionarul Politic*, Sibiu, Strada Regina Maria 23.

Bucureşti, la 12 decembrie 1929/Cu toată stima/Comitetul executiv/Preşedinte N. Iorga/Dsale Dlui Colonel Antonescu, directorul Şcolii Militare Bucureşti".

---

❹ „Domnule Profesor,

Corpul didactic al şcolii armeneşti m-a însărcinat să vă aduc omagiu respectuos, pentru deosebita cinste de care se bucură astăzi, avându-vă în mijlocul lui.

Este în adevăr o cinste pentru noi şi o cinste mare pentru armenii din România. Ei însă merită această cinste. Naţiunea armeană este răspândită peste tot globul, dar ea nu este nicăieri ferment de distrugere. A ştiut întotdeauna să conlucreze, oriunde, cu poporul autohton, respectându-i fiinţa, pentru ca să fie respectat. Este o naţiune de progres organic şi sănătos; o naţiune care asimilează şi se asimilează — nu embrion de degenerare şi distrugere naţională şi socială.

Deschiderea cursurilor Universității Populare (Vălenii de Munte, 30 iulie 1936)

Dv. care știți adânc din cărți, care ați căutat cu înțelegere adevărul în cartea neamurilor, și care știți că nici un progres omenesc nu se realizează decât pe linia realităților naționale, ați văzut și simțit de asemenea, elementul de viață și progres ce zace în sufletul unei națiuni cinstite și muncitoare cum e națiunea armeană. Dv., mai mult decât oricine altcineva, erați de asemenea în măsură să cunoașteți și legăturile culturale care ne leagă pe noi, românii, de neamul armenesc — legături ce pot fi cunoscute istoricește, cum și legături ce se pierd în negura veacurilor trecute.

Cine știe în adevăr dacă în sângele nostru nu se găsește și o picătură de sânge armean, după cum cine știe, iarăși, dacă și azi, în Erivan, nu se agită încă energia acumulată cândva din solul și atmosfera iliro–tracă.

Astăzi, națiunea armeană suferă vitregia unor crude experiențe. Ea se găsește, din unele puncte de vedere în situația în care ne-au aflat și noi înalnte de unirea Principatelor. Îngenunchiată unei dominațiuni străine și tiranice, ea așteaptă doar cu credință vremuri mai bune și ceasul dezrobirii.

Și aici, situația Armeniei se aseamănă cu aceea pe care noi am avut-o în secolul trecut. Când, după 1848, revoluționarii naționaliști români se aflau în străinătate, unde fiecare lupta cum putea pentru țara sa, ei au găsit sprijin puternic și încurajator de frate la doi istorici iluștri — Jules Michelet și Edgar Quinet. Dragostea neprecupețită cu care aceștia ne-au îmbrățișat cauza a fost pentru noi căldura necesară sămânței — sămânță din care avea să răsară și să crească viguros arborele neamului nostru întregit.

Deși eu nu sunt armean, ci român, pot să vă asigur însă, domnule profesor, că pentru orice armean, dv. sunteți astăzi ceea ce pentru noi au fost Michelet și Edgar Quinet. Numai cine-și iubește cu tărie nația sa poate să înțeleagă pe deplin rostul și suferințele altor nații. Dv., care știu cum vă iubiți patria, ați dat, îmbrățișând cauza armenească, un strălucit exemplu pentru ilustrarea acestui adevăr.

În numele profesorilor, armeni și români, de la școala armenească, dați-mi voie să vă exprim admirația noastră pentru marea dv. faptă.

Ea e pentru un om mare și pentru un mare român/ Corpul didactic al școalei armene".

5 „Nicolae Iorga

Nu mai știu cu ce prilej de comemorare, sunt acum câțiva ani, ajunsesem să mă întreb ce va fi, într-o vreme pe care o socoteam și o doream cât de îndepărtată, clipa în care Nicolae Iorga nu ar mai fi printre noi. Va fi înconjurat sfârșitul său, de aceleași onoruri, de aceleași mărturisiri de admirație și de respect, care l-au însoțit în timpul vieții, sau vor răsări atunci unele din criticile și adversitățile care nu îndrăzniseră să se manifeste mai devreme?

Ceea ce nu puteam prevedea era însă tăcerea care s-a lăsat în jurul mormântului său proaspăt, ca o pâclă rece de sfârșit de toamnă.

În urma tragediei, de-abia de s-a ridicat un glas răsleț pentru a rosti un cuvânt de pomenire creștinească. Mi-a fost dat să citesc, în revista vrăjmașilor noștri și ai săi («Nouvelle Revue de Hongrie», ianuarie 1941), un omagiu de recunoaștere a uriașei sale opere, fără ca la acea dată o publicație românească să fi îndrăznit măcar a o aminti.

Nu e nici acum de altfel locul de a arăta tot ce a însemnat Nicolae Iorga în viața frământată a neamului nostru. Trebuie ca timpul să ne redea seninătatea, trebuie ca trecerea vremii să ne așeze mai limpede în judecata istoriei pentru ca să se vadă deplin și fără părtinire contribuția ce a adus-o **istoriei universale și culturii românilor**, care alcătuiesc cea mai largă parte a neobositei sale activități.

Ceea ce se poate spune și trebuie spus este însă că nu-i unul din generația din care face parte, sau din altele care au precedat-o și au urmat-o, dintre toți acei ce s-au îndeletnicit cu studiul istoriei, care să nu-l fi apropiat, fie pentru a-i urma prelegerile, fie pentru a căpăta îndemnul și îndrumarea ce se arăta întotdeauna gata să le dăruiască fiecăruia.

Dar nu vreau să amintesc astăzi nici munca învățatului, nici frământările vieții sale politice, nici chiar avântul «Sămănătorului». În zilele pe care le trăim, o singură latură a acțiunii lui Nicolae Iorga trebuie să fie pururea vie în amintirea noastră: **lupta sa de decenii pentru afirmarea și biruința idealului național.**

Ar fi desigur o eroare și nedreptate să ni-l înfățișăm izolat în manifestarea acestor revendicări. Născut acum șaptezeci de ani, el aparține acelei generații de întregitori de hotare, urmași vrednici a acelei a întemeitorilor și ctitorilor

Membri ai Academiei Române, la mormântul lui N. Iorga, la parastasul de șase luni al savantului (Cimitirul Bellu, 1941)

României moderne. Oameni de stat, învățați, scriitori, deasupra curentelor diverse de gândire și de păreri i-a unit din vârsta copilăriei și de pe băncile școlii, o credință și o voință: aceea de a așeza neamul în marginile firești ale drepturilor și ale năzuințelor sale. Puteau fi desigur vederi deosebite în ce privește mijloacele și momentul: unii se arătau stăpâniți de misiunea României la porțile Răsăritului, alții râvneau să asigure mai întîi apărării sale viitoare, cetatea firească a munților. Dar, nici unul nu așeza vreun gând de partid sau de facțiune deasupra nației, nici unul nu concepea datorie mai înaltă și mai imperioasă decât lupta pentru dreptatea ei, ce va să vie. Nu se știa atunci nici de statul totalitar, nici de concepțiile sale de conducere și de organizare. Dar, acțiunea în serviciul cauzei naționale era totală, din partea tuturor, în orice domeniu și cu orice prilej. S-au adus pe urmă critici, mai mult sau mai puțin întemeiate, cu deosebire scrierile istorice; s-a vorbit, mai ales de către vecinii noștri de la Apus și de la Miazăzi, de o deformare patriotică a științei și a gândirii românești: aceasta a fost marea învinuire pe care au îndreptat-o împotriva lui Nicolae Iorga. S-a văzut însă de-abia acum cu ce diabolică iscusință știuseră să întoarcă aceleași arme în folosul lor, și sub masca unei restabiliri a adevărului să ducă la rândul lor o luptă totală și totalitară împotriva unității românești.

În lumina acestor împrejurări, ne este oare îngăduit să ne amintim altceva, decât că am citit, în 1917, «Neamul Românesc» în tranșee, iar în zilele grele, din 1918, la Iași? Orice s-ar fi petrecut pe urmă, orice învinuiri s-au adus și s-ar mai putea aduce — dar care dintre muritori rămâne ferit de ele? — istoria va recunoaște cine a cutreierat cu pași de prooroc satele din Ardeal și drumurile din Basarabia.

Cât de mult ne lipsește cuvântul acesta astăzi! Câtă nevoie era pentru menținerea nădejdilor firești ale neamului de credința nezdruncinată a lui Nicolae Iorga că odată va fi dat iarăși «vitejiei drepte să biruiască», atunci când conducătorii noștri vor ști să așeze în slujba dreptății care nu piere, vitejia ce au dovedit-o întotdeauna ostașii României.

Cu acest înțeles veșnic, deasupra frământărilor politice, care își schimbă cursul cu nevoile vremii, amintirea lui înseamnă mai mult decât o pagină de reculegere și de pomenire. Ea rămâne un drapel al năzuințelor de la care nu am abdicat și nu abdicam.

Mijloacele și metodele pot fi deosebite; ele se potrivesc cu posibilitățile și concepțiile fiecăruia. Ținta nu poate fi însă decât una.

O națiune este o conștiință morală: această definiție a unor vremuri de gândire și de ideal își păstrează totuși în veacul nostru de fier întreaga ei valoare. Dacă poate fi o mângâiere pentru acei care îl deplâng, afle că tragedia ce i-a întunecat sfârșitul face din memoria lui Nicolae Iorga unul din factorii de seamă care întăresc astăzi conștiința morală a națiunii române.

Gheorghe I. Brătianu". ■

Aici și alăturat, imagini de la slujba de pomenire a savantului (1941)

Omul, țelul ultim al cunoașterii istoriei

Iorga și istoria mentalităților*

Mircea SUCIU

Omul, umanitatea sunt țelul ultim, după Iorga, al cunoașterii istoriei. În prima sa lecție la Universitatea din București (1 noiembrie 1894), tânărul istoric de atunci relua cele spuse de L. von Ranke, pentru a arăta că ceea ce interesează e istoria „faptelor și suferințelor acestei ființe sălbatice, violente, brutale, bune, nobile, liniștite, a acestei ființe pătate și pure, care e noi înșine". Cu remarcabilă consecvență, Iorga a reafirmat de-a lungul întregii sale activități această concepție umană a istoriei, care așează individul și societatea în rândul întâi al obiectivelor cercetării istorice.

Fapte și suferințe

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea coincid cu perioada de apariție a așa–numitei psihologii a popoarelor *(Völkerpsychologie)*, în cuprinsul căreia se disting trei direcții de cercetare: psihologia socială, care urmărește relațiile dintre psihicul individual și cel colectiv; psihologia culturii, înțeleasă ca manifestare a spiritului poporului *(Volksgeist)*; în sfârșit, psihologia concretă a popoarelor, care studiază particularitățile psihice ale fiecărui popor. Discuțiile despre psihologia comunităților nu au rămas fără impact asupra științei istorice. În Franța, J. Michelet proclamă necesitatea unei „resurecții integrale a trecutului", care nu se poate dispensa de aportul investigației psihologiei socio–istorice, pentru că, în concepția istoricului francez, principalul factor al procesului istoric este poporul; reconstituirea vieții spirituale a acestuia devine, așadar, sarcina fundamentală a istoricului. În Germania, K. Lamprecht susține că obiectul cercetării îl constituie nu istoria politică, al cărei primat afirmat de Ranke devenea o moștenire înăbușitoare în istoriografia germană, ci procesul de dezvoltare istorico–culturală, în cadrul căruia rolul principal îl deține nu personalitatea, ci colectivul. Psihologia socială este considerată de către învățatul german drept „baza normativă a științei istorice". În sfârșit, marxismul relevase rolul maselor în istorie și pusese în lumină funcțiile suprastructurii de idei și instituții în dezvoltarea societății. Toate aceste curente de idei și concepții, ale căror influențe pot fi detectate mai mult sau mai puțin sigur în scrierile tânărului Iorga, deplasau centrul de greutate al investigației de la „eroi" la popor. Această orientare nouă în istoriografie avea să fie în dese rânduri amintită de Iorga. În celebrul discurs de recepție la Academia Română (17 mai 1911), marele învățat evoca în următoarele cuvinte acea perioadă din dezvoltarea istoriografiei, când scrierea istoriei se confunda cu întocmirea biografiei marilor personalități: „Viața culturală, umila acțiune necontenită și obscură a mulțimilor, care nu numai că țin pe umerii lor palate și temple, cu toate podoabele și puterile lor, dar condiționează, fără știrea artiștilor celor mai personali, și cea mai înaltă artă, era doar un fond vag sau un pretext de inventarii… La ce puteau servi acele gloate fără *nume* și fără *fapte*, din care nici unul nu călcase pragul unui Panteon". Istoricul român refuza să se închidă în dilema, de fapt pseudodilema: eroi și mase, și oferea soluția de autentică dialectică: „Masele și indivizii — spunea el în 1938 — hotărăsc în măsura în care au caracter dinamic și reprezentativ", adică în funcție de împrejurările istorice. O colectivitate sau un individ poate exprima sau întruchipa ceea ce este reprezentativ în sufletul național.

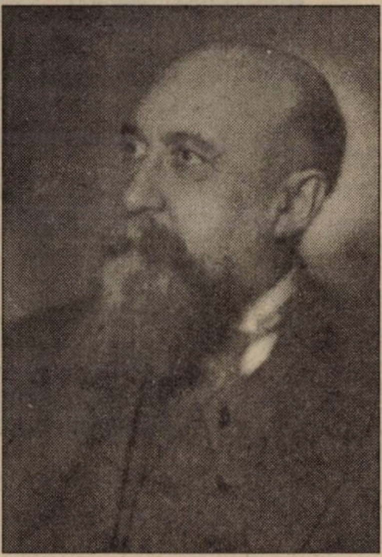

Odată acceptată ideea că personalitățile și masele sunt parteneri egali în procesul istoric, că reflectorul cercetării istorice nu se poate îndrepta numai spre acești închipuiți demiurgi de istorie pentru a lăsa în obscuritate acele mase, despre care o anume filosofie a istoriei crede că nu fac altceva decât să mimeze liderul, Iorga nu mai avea de făcut decât un pas pentru a ajunge la sublinierea rolului esențial pe care îl are în cunoașterea și înțelegerea procesului de dezvoltare a societății umane, a ansamblului de emoții, sentimente, reprezentări și idei viața mentală a unui popor. Acest pas istoricul român l-a făcut.

Psihologia maselor

În viziunea lui Iorga, istoria încetează de a mai fi reconstituirea evenimențială a trecutului. Oricât ar părea de paradoxal, istoricul care nu lăsa nevalorificată nici o mărturie, nici un vestigiu a ceea ce fusese viață omenească considera totuși că în cele din urmă o alegere trebuie operată; selecția faptelor distinge istoria de istoriologie. Cea dintâi „spune tot ce știe, pentru a-l spune", cealaltă „nu se oprește decât la faptul caracteristic, expresiv, pentru a-l comenta". Triajul făcut de istoric are, așadar, meritul de a oferi materia primă, materialul pentru construcția interpretativă a cercetătorului. Și N. Iorga, în sinteza de istorie a omenirii, nu șovăie să spună răspicat că ceea ce îl interesează în gradul cel mai înalt este psihologia colectivă: „în felul în care concepem astăzi studiile istorice este ceva care ne interesează mult mai mult chiar pentru viața maselor, privită în elementele ei materiale și aceea e: psihologia acestor mase. Și din psihologia majorității unei națiuni, influențată mai mult sau mai puțin de personalități superioare, se naște istoria acelei națiuni". Prezența în prefața sintezei sale de istorie universală a afirmării primatului psihicului colectiv în desfășurările istorice capătă caracterul unei declarații de principiu și se cuvine analizat ca atare. Această examinare se cere întreprinsă pe două planuri: cel al concepției istorice a lui Nicolae Iorga, și cel al scrierii istoriei — i-am spune istoriografie, dacă sensul n-ar fi astăzi altul.

---

* Fragment cu insignifiante modificări din studiul cu același titlu, publicat (fără subtitlurile de acum) în **„Studii și materiale de istorie medie"**, vol. XI, „Evul mediu românesc. O nouă abordare", București, Ed. Academiei Române, 1992, p. 144–150; din rațiuni de spațiu, aici s-a renunțat la note.

Patriarhul Miron Cristea *(în stânga)* și „patriarhul" istoriografiei naționale, N. Iorga

În cunoscuta triadă a permanențelor istoriei, alături de **pământ** și **rasă**, Iorga așează **ideea**. În esența ei, concepția lui Iorga este idealistă; factorii materiali, deși n-au fost niciodată ignorați de istoricul român — dovadă nenumăratele sale studii și sinteze închinate diverselor aspecte ale vieții economice —, rămân totuși la periferia scenei istorice, simple decoruri, care nu participă decât pasiv, indirect și, deci, fără nici un rol important la marea dramă care se joacă pe această scenă. Rolul principal îl dețin ideile, stările de spirit, mentalitățile colective. Iorga, idealist, afirmă cu accent polemic acest primat: „În ciuda miopilor sau a interesaților, care nu văd ori nu vor să vadă decât factorul material al acțiunilor sociale, stările de spirit sunt acelea care domină totul", sau, în altă parte, „orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuirea ei sufletească în acel moment".

Pe celălalt plan — al scrierii istoriei —, locul primordial acordat de Iorga stărilor de spirit s-a tradus prin preocuparea permanentă de a situa evenimentul sau personalitatea istorică în climatul mental al epocii. Iorga, care cerea „înțelegerea umană" a omului — a omului istoric — prin comprehensiune, ghicire, simpatie și creație, cerea în același timp „înțelegerea psihologică a unei situații". Dacă instituțiile înseși nu erau pentru el decât „psihologie națională realizată", este lesne de înțeles ce însemnătate capătă pătrunderea în spiritul timpului, pentru a dobândi justa explicație istorică.

Din foarte multe exemple ce se pot da, să amintim încercările lui Nicolae Iorga de a căuta mobilurile de psihologie colectivă ale campaniilor lui Traian și cuceririi Daciei de către Imperiul roman — fapt capital pentru istoria poporului român, admirabil reținut de marele istoric în titlul unui volum al sintezei sale de largă notorietate: *Sigiliul Romei* —, ale răscoalei românilor transilvăneni, supuși deopotrivă exploatării feudale și opresiunii naționale, de sub conducerea lui Horea, sau, întrucât atenția acordată istoriei universale constituie la Iorga o permanență și o trăsătură fundamentală a operei, cele legate de geneza Revoluției franceze. Reproducem, firește, doar frazele–cheie: „Ca să se înțeleagă companiile lui Traian (...) trebuie să știi ce era în capul romanilor de atunci. Era o epocă romantică, cu dorința de aventură, cu o imaginație aprinsă, cu setea de-a cunoaște ținuturi noi, de-a străbate regiuni necunoscute".

Zăbovind — într-o „simplă conferință", cum își subintitula cu modestie considerațiile despre *Horea, Cloșca și Crișan*, abundând de sugestii fertile pentru înțelegerea resorturilor psihologice ale universului mental al iobagilor români răsculați la 1784 — asupra stărilor de lucruri din Transilvania perioadei premergătoare izbucnirii răscoalei, Iorga arăta că cele două călătorii (în 1773 și 1783) ale împăratului Iosif al II-lea în provincia românească trecută, la hotarul dintre sec. al XVII-lea și cel de-al XVIII-lea, de sub suzeranitatea Porții otomane în stăpânirea Imperiului habsburgic au „permis o stare de spirit în Ardeal, sprijinită de faptul că Împăratul nu sufere pe nobili, că nu se încrede în funcționari, că are milă de oameni și simț pentru poporul românesc". Această „stare de spirit" surprinsă de istoricul român s-a putut dezvolta în condițiile în care funcționa — pentru a folosi un concept din limbajul istoriei mentalităților — stereotipul mental al răscoalelor țărănești: credința în bunul suveran. Acestei iluzii colective medievale, cu largă răspândire în Europa timpului, dar și mult mai târziu, Iorga îi relevă vechimea și particularitatea în cazul istoriei românilor, însoțiți, încă de la nașterea lor ca popor, de credința în autoritatea imperială: „noi am trăit totdeauna cu noțiunea aceasta a Împăratului: dacă vine Împăratul, vine dreptatea și multe neajunsuri vor dispărea, multe perspective luminoase se vor deschide"; „Împăratul este idealul secular, milenar al poporului românesc, oricare i-ar fi nația". O recentă și pătrunzătoare cercetare arată că această imagine iluzorie a bunului monarh — care, erau încredințați iobagii români crunt asupriți social și național de către o minoritate privilegiată și dominantă, abuziv constituită în „religii recepte", le-ar fi cerut să se răscoale — avea să fie „distrusă de realitatea faptelor și să creeze o nouă legitimitate revoluționară": „Nos Horea Flora Rex Daciae". Observațiile lui Nicolae Iorga, cuprinse și în scurtul studiu din 1937, pot fi considerate de cea mai mare importanță pentru înțelegerea motivației psihologice a celor mai intime resorturi ale ridicării la luptă a țăranimii române în 1784.

În legătură cu Revoluția franceză, după ce reafirmă că „psihologia generală, care (...) odată fixată, luminează o epocă întreagă", Iorga conchide că „Revoluția franceză a ieșit dintr-un fenomen psihologic colectiv, o anumită stare de spirit". Anticipând opiniile de astăzi ale unor istorici, care consideră revoluția americană și cea franceză drept fațetele unei singure revoluții atlantice, Iorga credea că poate stabili între ipostazele aceluiași fenomen o deosebire, luând drept criteriu fenomenul spiritual care în Franța ar fi fost inferior. Ceea ce se cuvine reținut e mai puțin reafirmarea concepției idealiste a lui Nicolae Iorga, cât rolul mentalităților colective, concluzie deosebit de interesantă, căci nu se poate concepe o mulțime revoluționară fără formarea — prin operațiunile intelectuale ale acțiunii intermentale — a unei stări de spirit, a unei mentalități revoluționare.

Figură de legendă

În opera lui N. Iorga, studiul mentalităților colective este, așadar, consecința concepției idealiste și a viziunii umane a istoriei. Atâta vreme cât istoricul are a se ocupa de om și de colectivitatea omenească, cercetarea nu poate progresa fără investigarea universului mental al acestora. Raportarea permanentă la atmosfera spirituală a epocii și dezvoltarea resorturilor psihice ale acțiunilor colective devin astfel exigențe ale oricărei anchete istorice de adâncime.

Iorga, la tribuna unei manifestări publice organizate de Fundația Regală

Cercetările asupra mentalităților colective au urmărit îndeosebi transformarea factorilor externi în realități interioare, capabile să declanșeze acțiuni colective, relațiile dintre mentalități și structuri sociale, raportul dintre psihologia socială și ideologie. În Franța, așa–numita școală de la „Annales" și-a orientat cercetarea spre utilajul mental (vocabular, precizie mentală, mentalitate și condiții biologice), sisteme de comunicație între individ și grup, mituri și credințe, studiul simbolurilor, raportul dintre mentalități și cadențele temporale. Astfel, G. Duby, urmând cunoscuta schemă a lui F. Braudel (durata scurtă, ciclul, durata lungă), a propus urmărirea, la cele trei niveluri ale duratei, a reacțiilor emotive și, respectiv, evoluția sensibilității de-a lungul unei perioade de câteva decenii și, în sfârșit, a cadrelor mentale de maximă rezistență (moștenire culturală, religie, etică etc.).

Această sumară prezentare a stadiului actual al studiului mentalităților colective pune în lumină ceea ce am numi „modernitatea" opiniilor despre psihologia socio–istorică ale lui N. Iorga. Căci, într-adevăr, în scrierile istoricului român întâlnim cea mai mare parte din direcțiile de studiu frecventate astăzi. Raportul dintre starea de spirit și idee este discutat în *Permanențele istoriei* și rezolvat în termeni apropiați de cei pe care îi întrebuințăm azi când distingem conștiința socială de ideologie. Cercetarea mentalității în funcție de cadrul temporal este prezentă în conferința *Cum se creează o stare de spirit*, rostită la radio, la 5 martie 1937, în cuprinsul căreia istoricul român face distincția între ceea ce Duby ar numi reacția emotivă și cadre mentale. Ținută în perioada când mișcarea legionară pretindea să pună pe baze fasciste societatea românească, Nicolae Iorga încerca o analiză a mentalității acestei grupări socio–politice, aflată în totală contradicție cu calitățile morale ale poporului român. „Toți acești maimuțători de lucruri străine, care vorbesc de nație și de patrie, nu cunosc nația lor și patria în care s-au născut și pe care au datoria s-o apere". Și convins de incompatibilitatea dintre ideologia legionară și mentalul poporului român, Iorga conchide: „Când ne vom da seama cu toții că una e omul din Berlin sau din Roma și alta, în tot cursul vremii, omul din București sau din Iași (...) atunci se vor decolora toate cămășile, se vor împrăștia toate trupele de asalt, se vor desface toate defilările și vor cădea toate galoanele unei operete stropite din când în când și cu sânge frățesc". Din nefericire, previziunea lui Iorga nu era să se realizeze până când nu a curs și propriul lui sânge. În sfârșit, să amintim acele subtile analize de vocabular românesc, din același ciclu de conferințe, în cadrul cărora, analizând încărcătura afectivă și socio–istorică a unor cuvinte ca *frumos, minte, cuminte, bine, război, pace, țară, patrie, țăran, domn* și *împărat, drept, dreptate, străin* și altele, Iorga a încercat — în spiritul preconizat astăzi de psihologia socio–istorică — să desprindă specificul mentalității poporului român.

Constatăm, așadar, că ceea ce este socotit azi drept o nouă orientare în studiul istoriei se află în tot ceea ce este mai important în opera veche de atâtea decenii a istoricului român. Continuarea anchetei pe direcțiile fixate de Nicolae Iorga e o datorie și o necesitate. Datoria de a urma un îndemn de studiu și necesitatea de a nu abandona idei și sugestii atât de fecunde.

Prospectarea operei marelui istoric român — modesta noastră contribuție fiind doar una din foarte multele lecturi posibile — va confirma cu certitudine justețea aprecierii aparținând lui C. Rădulescu–Motru, din 1940, despre personalitatea covârșitoare a lui Nicolae Iorga: **„O figură de legendă, încă din timpul vieții, și care va câștiga în grandoare cu cât va trece timpul".** ■

Relația cultură națională — cultură străină

Iorga și noile perspective asupra literaturii universale

Valeriu RÂPEANU*

Îl putem considera pe N. Iorga un exeget al literaturii universale? Întrebarea nu este retorică deoarece doctrinarul „sămănătorismului“ are, încă, în conștiința criticii statutul unui neiertător adversar al literaturii străine, partizan înfocat al închistării naționale pe plan spiritual. Statutul lui Iorga în imaginarul colectiv este legat de un demers critic vehement autohtonist și de o totală opacitate în fața culturii universale, în calea căreia a vrut să ridice adevărate ziduri chinezești pentru a-i împiedica pătrunderea în spațiul românesc.

Expansiune publicistică

Imaginea constituită — este drept — din afirmațiile și demersurile lui Iorga la începutul secolului trecut și anume perioada structurării ideologiei sămănătoriste astfel încât numele său a rămas îngemănat și acum, după aproape un veac, de cel al curentului care afirmase idealul național în literatură, în cultura românească în genere. Și aceasta deoarece, în articolele sale din această perioadă, Iorga a îmbrățișat toate domeniile expresiei artistice.

Încă din primele articole publicate în „Sămănătorul“, Iorga a abordat ca una din problemele fundamentale relația cultură națională–cultură străină. (Autorul a strâns în două volume o parte dintre articolele publicate în paginile „Sămănătorului“. Antologia se intitulează *O luptă literară*; vol. I a apărut în 1914, iar vol. al II-lea, în 1916. În 1979, am publicat, la Ed. Minerva, ediția *O luptă literară*. Primul volum al ediției înmănunchează cele două volume ale ediției antume, cel de-al doilea volum conține paginile neincluse de N. Iorga în selecția din 1914–1916. Citatele noastre urmează ediția din 1979.)

Opțiunile lui Iorga nu puteau trece neobservate, deoarece aceasta era prima doctrină literară care se constituia în țara noastră la începutul secolului XX. Un deceniu și mai bine trecuse de când polemica artă pentru artă — artă cu tendință, în care se confruntaseră cele două figuri marcante ale secolului XIX, Titu Maiorescu și C. Dobrogeanu–Gherea — polarizase atenția tinerimii intelectuale. Trecuse un deceniu de când Alexandru Macedonski lansase manifestul simbolist, dar izolarea în care se afla poetul „Nopților“ limita ecoul ideilor sale care urmăreau racordarea poeziei românești la curentele novatoare ale secolului XIX. Iorga, însă, se afla, în 1903, în plină tinerețe (avea 32 de ani) și în plină expansiune publicistică. Foarte tânăr fiind, directorii de ziare și reviste îi solicitaseră colaborarea nu o dată cu o anume insistență, după cum nu e mai puțin adevărat că uneori colaborarea se întrerupsese din pricina faptului că articolele sale veneau în contradicție cu politica partidului care subvenționa publicația respectivă. În consecință, chiar dacă tirajul revistei „Sămănătorul“ — așa cum a mărturisit mai târziu Iorga— nu era din cale afară de mare, articolele sale n-au rămas neobservate. Dimpotrivă.

De aceea, contemporanii, ca și cei ce au venit după, au reținut ca unul din criteriile fundamentale ale gândirii lui Iorga pe tărâmul receptării literaturii universale în România cuvintele mânioase care încheiau unul dintre pamfletele sale cele mai sesizante: „Taxe pe cărți de literatură (nu de știință) străine, taxe pe ziarele străine — ca în Austria —, taxe pe trupele străine, cărora se cuvine a li se arăta de la Teatrul Național drumul care duce la Teatrul Maican și la Teatrul Jignița. (...) Și, în sfârșit, nerecunoașterea absolută a diplomelor de învățătură străine, căci avem profesori, avem școli, care ne costă o groază de bani, și care nu sunt făcute numai pentru mitocani și pentru săraci“.

Nici unul dintre mentorii curentelor literare, nici chiar cei ai „Daciei Literare“, care afirmaseră că „traducțiunile nu fac o literatură“, nu exprimaseră idei atât de categorice, atât de exclusiviste, trecând din domeniul ideilor în acela al unor măsuri

Profesorul în mijlocul unui grup de cursanți de la Școala română din Franța administrative de-a dreptul draconice, cum afirmase el în articolul citat. Nimeni nu înțelesese înaintea lui că afirmarea unei literaturi naționale să se însoțească cu acte care introduceau în lupta literară mijloace represive. Mai târziu, revenind asupra acestui punct atât de vulnerabil al activității lui, de natură să arunce o discreditare asupra personalității sale, Iorga a precizat: „Acestea s-au spus, acestea le-am spus. Interzicerea a fost numai pentru literatura de modă, de export a Parisului, iar nu pentru marea literatură universală“.

---

* Prof. dr., Universitatea „Spiru Haret“, București

Precizare esențială. Adevăr probat de opera sa. Și pe acest tărâm, Iorga transpunea ideile sale sociale cu privire la evoluția și structura aristocrației românești, la rolul nefast pe care acea parte a clasei bogate, absenteistă, cosmopolită l-a avut prin înstrăinarea ei. Evidențele acestei înstrăinări erau fie lipsa din țară, fie renunțarea la limba țării, fie disprețul disimulat sau nu față de cultura țării, fie de toate trei laolaltă. Dacă Mihail Kogălniceanu fusese un vehement adversar al unei boierimi conservatoare, ruginite, care nu voia să cedeze nimic din privilegiile uriașe și nu făcea nici un gest pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, Iorga aducea pentru prima oară la actul de acuzare al acestei clase ideea înstrăinării ei, a cosmopolitismului pe care îl considera de o extremă nocivitate pentru evoluția vieții noastre naționale și sociale, unul dintre principalele pericole pentru progresul spiritual al țării. El era împotriva „boierimii crescută sus prin norocul pământului bun în care i s-a prins sământa. O avem destulă și am scăpa bucuros de o bună parte dintr-însa“.

De aceea, a dus cu înverșunare o adevărată luptă nu numai literară împotriva cosmopolitismului, iar, în martie 1906, a inițiat chiar o manifestație care a devenit o luptă de stradă. A fost Iorga un partizan al exclusivismului spiritual, așa cum ne este câteodată înfățișat de cei ce vor să facă din prezența lui în literatura română un exemplu al opacității față de cultura universală? O lectură a tot ceea ce a scris el în „Sămănătorul“ ne-ar demonstra că, dimpotrivă, și în această perioadă, în care s-a desăvârșit crezul său național, el a pledat pentru lărgirea orizontului culturii românești prin traduceri din toate literaturile lumii și din toate epocile, așa cum spunea într-unul din primele articole din „Sămănătorul“ („Traduceri“) și în articolul apărut către sfârșitul direcției sale („Împotriva clevetitorilor“). El socotea că „pe această cale care trebuie străbătută până la capăt pentru ca noua noastră cultură să se formeze pe o înțelegere largă a tuturor marilor culturi ale omenirii, trebuie să cheltuim încă multe silinți“. Încă de la început, el a fixat unul dintre obiectivele „Sămănătorului“: cunoașterea literaturii lumii nu numai a unora dintre ele, demonstrând câte „pete albe“ din punct de vedere literar stăruiau încă în cunoașterea noastră, câți mari scriitori erau deloc sau foarte puțin cunoscuți. Recomanda străbaterea literaturilor străine „multe, cât de multe“ și nu popasul „într-un singur ostrov înflorit, plin de ispite și de farmec, ca să te dai rob unor puteri care te înșeală prin plăceri ușoare“ (adică literatura franceză), indica ce trebuie să se culeagă din fiecare epocă de cultură a omenirii începând cu „literaturile clasice, vechile literaturi umane și sfinte, ale Mediteranei armonioase, ale Asiei pline de credință“. Nu era doar un îndemn retoric: în aproape fiecare recenzie, Iorga sfătuia scriitorul la „o cetire“ cât mai adâncă și mai alrgă. Iorga a avut sentimentul că, în afara unor rare excepții, scriitorii generației sale au fost în mod paradoxal originali tocmai prin lipsa lor de cultură superioară, adevărată (așa cum spunea în aceeași „Introducere sintetică“), de aceea le-a recomandat în mod constant lectura. Frecvența cu care acest îndemn apărea în articolele sale ne face să credem că N. Iorga intuise o realitate pe care G. Călinescu avea s-o definească mai târziu. Și anume, că majoritatea colaboratorilor de la „Sămănătorul“ era: „scriitori de mică cultură, ofițeri, tineri cu studiile neterminate, autodidacți, ca și la «Viața» lui Vlahuță“.

Modele și mimetism

Atacul său nu se îndrepta împotriva întregii literaturi străine, ci a celei franceze din vremea aceea. Explicațiile țin de mai mulți factori: mai întîi, Franța era o țară în care își ducea viața aristocrația absenteistă, apoi Franța imprima la noi modul de trai al acestei clase, iar modelele impuse de ea se propagau și în alte cercuri sociale prin fenomenul de mimetism. Limba franceză era folosită cu precădere la noi în țară, după cum literatura franceză era singura pe care aceasta o cunoștea. Fie prin ceea ce se întreprindea (reprezentații în limba franceză pe scena Teatrului Național), fie prin gustul în materie de spectacole teatrale, expoziții de artă și lectură, cultura franceză domina climatul intelectual al vremii.

La Mangalia, cu prilejul deschiderii lucrărilor Comisiei Monumentelor Istorice

Se mai adăuga faptul că literatura franceză de la începutul veacului XX nu trecea prin perioadele ei cele mai faste, că tinerii scriitori din generația lui Gide își căutau încă publicul, care ajungea, în cel mai fericit caz, la „Afrodita“ lui Pierre Louys. Iorga se referea, în primul rând, la teatrul de bulevard, la romanele în care senzualitatea, inversiunile sexuale, adulterul, triunghiul conjugal ocupau prim–planul unei literaturi de consum pe care criticii francezi de astăzi o califică drept reflexul unei „mari mizerii morale“. Între universul moral și intelectual al literaturii franceze, care circula atunci la noi, și cel al publicului nostru exista o corespondență. N. Iorga a fost cel dintâi care a pus-o în evidență cu mijloacele sociologului și criticului literar.

La Fontenay-aux-Roses; lângă Iorga, Victor Ianculescu; în picioare, al treilea de la stânga, Alexandru Ciorănescu

Chiar cercetarea acestui versant descendent al gândirii sale, față de *Paginile de tinerețe,* adică activitatea de critic literar a lui Iorga, începând din 1890 până către sfârșitul secolului XIX, ne oferă sugestii nu lipsite de semnificație asupra climatului moral românesc și al structurilor care receptau o anume literatură străină și a celor care o respingeau. Iorga se situează de partea baricadei care se opunea fluxului majoritar. Dar, fiind împotriva unui curent dominant alcătuit din cei ce aveau acces ca cititori și spectatori la bunurile culturii, el putea coaliza de partea lui practic pe toți reprezentanții intelectualității românești în momentul în care limba și cultura națională erau sfidate. Și amintim, ziua de 13 martie 1906, când în Piața Teatrului Național s-a dezlănțuit manifestația studenților, care a degenerat în violențe, pentru a împiedica reprezentarea pe prima scenă a țării a unei piese franceze (de la periferia repertoriului), în limba franceză, de către un grup de amatori aparținând aristocrației românești.

Atunci, de partea lui N. Iorga nu a fost numai grupul de redactori și simpatizanți ai „Sămănătorului" și ai revistelor satelite, ci intelectuali din toate orizonturile, inclusiv cei care — precum B.P. Hasdeu și E. Lovinescu — se aflau la antipodul convingerilor sale și într-o polemică acerbă cu el. E un moment rămas în memoria colectivă, chiar a adolescenților din acea vreme, precum Nae Ionescu. În articolele sale dintre cele două războaie mondiale, acesta va insista asupra momentului 13 martie 1906, pe care îl va considera crucial în istoria etnicismului românesc. În consecință, imaginea lui Iorga, oponentul pe orice căi al pătrunderii culturii străine în România, a acăpătat dimensiuni exagerate. E drept, acum, în primul deceniu al secolului XX, nu se ridică numai împotriva literaturii franceze marginale, ci și împotriva a orice expresii artistice care încălcau legile scrise și nescrise ale moralei. Recenzând numărul trei al „Vieții românești", N. Iorga spune: „D. Stere (Șercăleanu) putea scrie, din literatura nouă europeană, și despre altceva decât despre scârbosul Oscar Wilde". Ori de câte ori se vorbea în paginile „Sămănătorului" de scriitor, nu valoarea operei era luată în considerație, ci comportamentul omului pe care morala timpului îl condamnase: „poate săvârși ticăloșii contra naturii ca Oscar Wilde din Londra și Iacob Adelsward din Paris". Începând ofensiva împotriva lui Ovid Densușianu, Iorga reproșează opțiunile acestuia din poezia apuseană: „Și la noi este lume care să se poată indigna auzind că un profesor de Universitate a vorbit până și studenților săi, un an întreg de zile, ca domnul Densușianu, despre poeții (...) decadenți ai Franciei, spre care ar vroi să se îndrepte talentele noastre". În același sens, citează pe Oscar Wilde, „osândit pentru atentat la bunele moravuri". Dar, așa cum opera lui N. Iorga ne evidențiază în permanență, chiar în această perioadă vom întâlni nu puține momente de adevărată iluminare, cum este cel despre Walt Whitman, în momentul încetării din viață a poetului american. Articolul „Rostul închipuit și cel adevărat al literaturii" este cel din care am citat prima violentă repudiere a lui Oscar Wilde: „Se pare că sunt semne de îndreptare. De acolo unde iadul de muncă și de zavistie vuiește mai puternic, din practica Americă de Nord, printr-un poet izolat, ciudat în rimă și ritm, vin vorbe ca acestea". Și după ce dă un citat menit să demonstreze „rostul adevărat al literaturii", Iorga încheie: „Walt Whitman, poetul pentru toți, a murit. I se așteaptă urmașii, unde a trăit el, și aiurea". (Una dintre caracteristicile gândirii lui Iorga, pe tărâmul literaturii universale, este dialogul pe care îl stabilește în timp, peste ani și decenii, între opiniile sale de maturitate și cele de tinerețe. Trei decenii mai târziu, Iorga spune: „Înainte de război și după război, s-a încercat și aiurea o poezie nouă pe care eu o cunosc de mult. În America, e poezia lui Walt Whitman, despre care am vorbit în «Sămănătorul» acum vreo patruzeci de ani. Este o poezie făcută de un poet popular pentru masa muncitorească de acolo, care este o adunare de oameni cerând o literatură corespunzătoare cu ce e viața ei. Poezia aceasta e un continuu îndemn la muncă și creațiune și astfel e poezie curată. Continuatorii de ai lui până astăzi scriu exact în același fel! Nu este o poezie care să îndemne la perversiuni și să spurce"; apud „Problema literaturii", 1 noiembrie 1935, conferință ținută la Brașov.)

El condamna și adevărata literatură în numele principiilor de „sănătate morală" care îl vor face să nu mai înțeleagă după aceea decât foarte puțin din ceea ce arta universală va cuceri în secolul XX. Dar nu-i mai puțin adevărat că, încă în timp ce comprehensiunea lui n-a mai evoluat, Iorga are meritul ca și la începutul veacului trecut să fi deschis noi orizonturi de cunoaștere, în alte spații ale literaturii universale decât cele cunoscute până atunci la noi. ■

● arhiva „Dosarele Isoriei“ ● arhiva „Dosarele Isoriei“ ● arhiva „Dosarele Isoriei“ ●

Omagiul unui istoric american adus lui Nicolae Iorga

Nicholas M. Nagy–Talavera s-a născut la Budapesta, la 14 februarie 1929. O bună parte a copilăriei și-a petrecut-o în Transilvania. A urmat liceul în capitala ungară până când, în 1944, a fost trimis la Auschwitz, apoi la muncă silnică în Siberia, Kazahstan și Munții Urali. A cunoscut și închisorile maghiare, înainte și după revolta anticomunistă din octombrie 1956. „Au urmat represaliile și, în ceea ce îl privește (...), fuga în Statele Unite ale Americii. Pe pământ american, viața tânărului Nicholas ia o turnură cu totul diferită. Devine student la University of California at Barkley, care îi acordă licență în istorie (1959), masteratul în istorie (în 1961), masteratul în biblioteconomie (în 1962) și, în fine, doctoratul în istorie (în 1967). Vorbește fluent 12 limbi străine, în afară de maghiară și română. Din 1967, a fost profesor de istorie la California State University Chico; din 1991, este profesor emerit la aceeași universitate“ (Kurt W. Treptow). Este cunoscut publicului cititor din România grație a două lucrări de înaltă ținută științifică: **O istorie a fascismului în Ungaria și România** ***(versiune a tezei sale de doctorat,*** Fascismul în Ungaria și România. O abordare comparativă, economică, socială și politică, ***publicată, în 1970, de Hoover Institution, Stanford, University Press), lucrare apărută la București, Ed. Hasefer, 1996, 529 p., și mai recenta*** **N. Iorga. O biografie** ***(Iași, Institutul European, 1999, 478 p., col. „Oglinzi paralele“, 6). Cartea din urmă are un*** **motto** ***dătător de seamă asupra demersului autorului: „Dedic această carte memoriei profesorului N. Iorga și speranței că în secolul al XXI-lea naționalismul lui cultural va fi interpretat așa cum se cuvine. Va fi astfel posibil să clădim un viitor mai bun pentru omenire“.***

Rândurile care urmează reprezintă conținutul comunicării prezentate de N.M. Nagy–Talavera, cu titlul menționat, la sesiunea științifică a Institutului de Istorie „N. Iorga“, din noiembrie 1980, cu ocazia comemorării a patru decenii de la asasinarea ilustrului savant. Textul ne-a fost pus la dispoziție — fapt pentru care îi mulțumim și pe această cale — de către acad. Ștefan Ștefănescu, directorul de atunci al Institutului.

Stimați colegi și colege,

Vă puteți imagina ce bucurie reprezintă pentru mine posibilitatea de a mă adresa d-vs în sesiunea ce are loc în amintirea profesorului N. Iorga, fiind acum în țară pentru cercetări privind istorici și politicieni români și, mai ales, despre cel mai mare dintre ei, care este prof. Nicolae Iorga.

Ce pot eu spune despre un om care a fost încă din perioada de studenție pentru mine un ideal și un exemplu? Este greu a rămâne obiectiv — dar, adevărul absolut istoric a fost întotdeauna idealul profesorului Iorga.

Încep cu cuvintele lui N. Iorga, pe care le-a pronunțat la Iași, în anul 1912, cu ocazia dezvelirii monumentului lui Mihai Kogălniceanu: „Există oameni care sunt mai presus decât orice laudă“.

Așa vreau și eu să prezint pe acest gigant.

N. Iorga a fost un fenomen extraordinar, care se naște rar, o dată sau de două ori într-un secol, primul intelectual român de formație internațională și mondială. Întemeietor și fondator adevărat al istoriografiei române; explicând și justificând existența tânărului stat român în lume. Fiind un adevărat „Tatmensch“ — în măsura în care a definit-o Goethe.

Volumul lucrărilor sale este enorm: 2.000 de cărți; mai mult de 20.000 articole; fiind în același timp poet, literat, critic, orator, ziarist, profesor universitar, om politic, academician și *doctor honoris causa* a nenumărate academii. El a fost unul din făuritorii cei mai importanți ai culturii moderne a României.

A fost un geniu deosebit — și un geniu nu are voie să fie limitat în libertatea sa. Libertatea este hrana esențială pentru un geniu. Aceasta constituie cauza contradicțiilor aparente în părerile și acțiunile profesorului Iorga. Toate acestea derivă și se explică prin geniul său. Și prin altceva. Viața este plină de contradicții. Să nu uităm că prof. Iorga a avut concepții din secolul al 19-lea, dar a trăit și a creat, mai ales politic, în groaznica primă jumătate a secolului al 20-lea.

Timpurile au devenit mai aspre, dar alegerea între minte și inimă nu a fost și nu este ușoară.

Moralitatea „gentlemen“-ească de „cricket“ se poate aplica în politică în momentele liniștite ale istoriei, dar în momentele grave și în „timpuri noi“ (și accelerate), care sunt excepțional de grave, există numai o singură regulă: scopul justifică mijloacele — orice mijloace, fără excepție.

N. Iorga este pe nedrept insuficient cunoscut în America. Numai câțiva specialiști de studii sud–est europene au cunoscut rolul său — și mulți din aceștia sunt mai mult impresionați de volumul operii sale, decât de conținutul și mesajul ei.

Sper că lucrarea mea va contribui la corectarea acestei situaţii. Fiind transilvănean — şi având picioarele în ambele părţi, în America şi în România —, sper că voi putea prezenta o interpretare corectă şi adevărată a profesorului Iorga publicului american.

Este trist că prof. Iorga a arătat un interes şi o simpatie incomparabil mai mare faţă de America, decât a arătat America faţă de N. Iorga. Este un fapt puţin cunoscut în America, că prof. Iorga a sărbătorit intrarea Americii în primul război mondial şi a considerat contribuţia Americii ca decisivă pentru biruinţă.

Este puţin cunoscut, că Iorga a considerat pe un coleg al său — un alt istoric de la Universitatea din Princeton —, dar şi preşedinte al SUA, pe W. Wilson, ca pe un Mesiah, mântuitor; apărător al dreptăţii, suveranităţii şi independenţei naţionale; şi de neintervenţie în treburile interne, şi peste autodeterminarea popoarelor mici — care a constituit un credo cvasireligios al lui Wilson — şi de asemenea şi al profesorului Iorga.

Prof. Iorga a interpretat cu multă înţelegere şi comprehensiune puritanismul — care reprezintă sufletul Americii. Moralitatea muncii („work–ethics"); şi oameni filosofi, ca Franklin, martirul Lincoln; măreţul cetăţean–general G. Washington, „care putea să întindă mâna pentru a deveni dictator — ceea ce nu a făcut niciodată", cuvintele personale ale lui N. Iorga.

Puţini americani cunosc faptul că prof. Iorga a vorbit tot timpul de „marea democraţie americană" — recunoscând bazele ei: munca cinstită, şi libertatea.

Un mic episod: când horthyştii din Ungaria au condamnat pe sociologul prof. Oskar Jaszi ca trădător (vina lui fiind de a fi produs alte mijloace decât revizionismul şi ura) — prof. Jaszi a trăit atunci în America, în exil —, prof. Iorga a comentat: „Budapesta nu va ajunge la el, deoarece, din fericire, prof. Jaszi a găsit în marea democraţie americană adăpost şi pâine".

Vizitând SUA în 1930, prof. Iorga a fost la New York, unde renumita Universitate Columbia i-a acordat titlul de *doctor honoris causa*; la Chicago şi în California (unde ex-preşedintele Calvin Coolidge l-a însoţit de la San Francisco la Los Angeles); şi apoi la Washington, la Philadelphia etc. Peste tot a fost primit de americani, de români–americani şi de evrei–români cu deosebită simpatie, căldură şi entuziasm.

Lumea Nouă a făcut o impresie de neuitat asupra lui. N. Iorga a înţeles că SUA nu sunt o ţară — sau un continent — oarecare, ci un amestec de natură sălbatică, grandoare, îmbinată cu tehnologie, muncă, energie şi un dinamism fără limită, ceea ce l-a impresionat adânc.

La terminarea călătoriei, prof. Iorga a acordat un interviu dlui Ochs (care era directorul şi proprietarul celui mai important şi puternic ziar american, „The New York Times"). Fiind întrebat de dl Ochs care este părerea profesorului Iorga despre materialismul exagerat american?, prof. Iorga a răspuns: „Aici, oamenii bogaţi au mult mai mult simţ al responsabilităţii decât la noi. Din 900 de universităţi americane, 800 sunt întemeiate de milionari ca D. Rockefeller, Carnegie, Duke, Du Pont, Ford etc.".

Din tot timpul un adevărat patriot şi apărător al intereselor României — cu toate că a admirat mult America —, s-a întâmplat un episod caracteristic; când renumitul senator izolaţionist Borah a criticat Tratatul de la Versailles şi stabilirea hotarelor Poloniei, României şi Iugoslaviei, vorbind despre „stabilirea cu forţa a graniţelor acestor ţări", prof. Iorga a propus imediat trimiterea a două hărţi ale SUA senatorului Borah: „Una din 1776 şi una actuală". „Dacă senatorul Borah doreşte să vorbească despre Banat sau despre Crişana — noi zicem: putem vorbi despre Texas, Arizona şi California".

După aceasta, a venit haosul din anii 1930 — şi izolaţionismul american —, pe care Franklin Roosevelt (pentru care prof. Iorga a avut o mare simpatie) nu l-a putut schimba decât atunci când a fost prea târziu. Prof. Iorga a observat aceste evenimente cu durere, dar „sfatul său la întuneric" nu a fost auzit şi nici înţeles — nici în România, nici în altă parte.

Prof. Iorga a fost un apostol timp de 40 ani pentru libertatea universităţilor şi împotriva „imixtiunii statului tutelar în acest domeniu, pe care iniţiativa particulară şi bunul simţ îl pot scuti de anchiloze şi deformaţii nefericite".

Astăzi, ne-am adunat aici pentru a comemora a 40-a aniversare tragică a sfârşitului profesorului Iorga. Este cunoscut cum a trăit şi cum a murit acest gigant. Încep cu cuvintele lui Mihai Kogălniceanu, ţinute la înmormântarea lui Cuza Vodă, în anul 1873, la Ruginoasa: „Nu au fost greşelile sale — ci şi meritele sale deosebite care au fost cauza tragediei sale". Şi acest lucru este valabil şi pentru Nicolae Iorga. Analizând opera şi activitatea politică a lui N. Iorga am impresia că a făcut şi greşeli în activitatea sa politică, dar niciodată în preziceri.

Prof. Iorga a fost un adevărat naţionalist — cu aspect uman şi moral —, am zis naţionalist, şi nu şovinist. Şovinismul însemna mai mult ură faţă de alte naţiuni decât dragoste pentru propriul popor. N. Iorga a fost cel care a iubit poporul român, mai ales pe ţărani şi pe muncitori, cu patimă; un popor care a cunoscut numai lupte, sacrificii şi suferinţe — şi a supravieţuit tuturor.

Prof. Iorga s-a născut la Botoşani, un colţ al vechii Moldove, al acestei Moldove nenorocite, care a fost sfâşiată în trei părţi de Marile Puteri. Cine a vorbit în anul 1775 şi la 1812 de dreptatea sau voinţa poporului? Botoşani se află la câtiva kilometri pe punctul unde aceste trei graniţe s-au tăiat în carnea Moldovei şi s-au întâlnit. În astfel de condiţii, a fi un naţionalist nu înseamnă a fi extremist — ci constituie condiţia de bază a supravieţuirii! Ceea ce prof. Iorga a înţeles încă din tineţerea sa. Acest lucru, compatrioţii mei intelectuali americani, cosmopoliţi şi cu idei formate în alte condiţii, nu pot să-l înţeleagă! Adaug că această Moldovă (şi mai ales Botoşanii) a fost inundată de un popor nenorocit şi prigonit — şi anume, de evrei.

Problema evreiască în România pare astăzi rezolvată. Dar, acum 80–100 de ani, nu a fost o problemă așa de simplă! Nu a fost o chestiune a dreptății sau a nedreptății, ci de două dreptăți: dreptatea română și dreptatea evreiască.

Prof. Iorga a înțeles imperativul tragic al situației geografice a României; mesajul și consecințele unui trecut tragic românesc. Prof. Iorga a înțeles că istoria are fatalitățile sale — vai de acela care nu vrea să le recunoască!

Ca un veșnic cercetător al istoriei, prof. Iorga a știut că Marile Puteri nu se interesează deloc de destinul țărilor mici — și acestea sunt folosite numai ca pioni de șah, a căror soartă este de a fi scoși de pe masa de joc... Iorga a mai știut, de asemenea, că dacă un pion acționează inteligent el poate să blocheze un rege — și, dacă ajunge în al optulea rând, devine regina însăși...

Cu toate acestea, naționalismul prof. Iorga a fost adânc moral, cerând ca hotarele politice să coincidă cu hotarele etnice.

Marile Puteri însă nu au înțeles popoarele balcanice și popoarele est–central–europene. Consecințele acestei neînțelegeri au fost cele două războaie mondiale, care au început în această zonă: la Sarajevo și la Danzig.

Bismark a spus, în 1878, la Berlin: „Europa? Aceasta o constituie patru până la cinci mari puteri“. Nu surprinde, cu aceste idei și concepții, că, în 1878, la Berlin, „România a fost înțeleasă, dar nu a fost auzită“. Nu surprinde, că Bismarck, ascultând expunerea lui M. Kogălniceanu, a exclamat: *„La Roumanie a ses hommes!“*. A fost surprins că și popoarele mici pot avea oameni mari de stat... Poate că s-a gândit că aceasta este doar un monopol al superputerilor...

Astăzi, se știe că greșelile de la Congresul din Berlin au constituit cauza instrumentală a primului război mondial; și, în consecință, a celui de-al doilea război, care, dacă continua, ducea la distrugerea civilizației și a umanității.

Această atitudine a continuat și la Ialta (1945).

La ultimul Congres istoric de la Garmisch (RFG) (din octombrie 1980), un adevărat intelectual și om al păcii și dezarmării nucleare, anume George Kennan, nu a arătat mare înțelegere și nici simpatie pentru țările mici — ci numai pentru „soluțiile (zis...) „globale“...

Un om pentru eternitate: Iorga

America trebuie să cunoască lucrările profesorului Iorga pentru a înțelege că o condiție esențială a asigurării păcii este recunoașterea dreptului fiecărui popor la suveranitate, la independență și neamestec în treburile sale interne.

Cel mai mare anacronism a fost că acest om, Nicolae Iorga, a fost ucis mișelește de oameni care au pretins a fi „naționaliști“, de un naționalism incompatibil cu omenirea — fascismul.

Eu am lucrat câte ceva cu privire la istoria fascismului în România, întâlnind în timpul cercetărilor mele câțiva legionari în exil (în Spania).

Am auzit „explicații“ (dacă nu scuze, sau justificări):

1. despre: alianța cu Hitler (nu numai în 1940, dar și cu privire la „guvernul“ fantomă — rușine de la Viena, din 1945); 2. „explicații“ despre „justiția socială legionară“ (un fel de socialism „arhanghelic“); 3. „explicații“ cu privire la poziția legionară în chestiunea evreiască.

Dar, numai despre asasinatul profesorului Iorga aici nici o dată nu mi s-a dat a auzi justificări; nici scuze; nici „explicații“. Pentru asasinatul „învățătorului neamului“, niciodată! Numai tăcere...

După atâția ani, este insuportabil chiar pentru acești (ziși) „naționaliști“ să-și asume răspunderea uciderii acestui mare om și cel mai nobil reprezentant al culturii românești, care a fost N. Iorga.

Această crudă ironie s-a întâmplat acum 40 de ani.

Dar, mari oameni, ca prof. Iorga, nu mor niciodată!

Săptămâna trecută, am fost la un anticariat (lângă Curtea Veche) și căutând între hârtii vechi, schițe, tablouri am descoperit o bună fotografie a profesorului Iorga. Când am întrebat de preț, mi s-a răspuns repede: „Aceasta nu se vinde; aceasta este aici ICOANA noastră“...

Se pare că, pentru mulți compatrioți ai săi, Nicolae Iorga este mai viu decât oricând.

Prof. Iorga poate face acum o lungă călătorie (așa, ca de multe ori înainte). Din această călătorie, nimeni nu-l poate lua din România! Nu mai există nici un grăunte de praf de politicianism pe încălțămintea lui. Nicolae Iorga a rămas ce a fost: o forță morală și intelectuală; o dovadă veșnică că omul se poate ridica biruitor peste nivelul său uman; o lumină! ■

• dincolo de dosar • dincolo de dosar • dincolo de dosar • dincolo de dosar •

• Generalul M.R. Štefánik în România
• Recurs în anulare pentru mareşalul Ion Antonescu
• Un prim pas spre desatanizare • O legendă care nu mai are nevoie de statui
• Revizuirea procesului intentat mareşalului Antonescu

Generalul M.R. Štefánik în România

Peter KOPECKÝ

Titlul articolului nu-i va surprinde pe cei interesați, deoarece unii istorici slovaci au menționat succint, în lucrări concepute mai cuprinzător din punct de vedere tematic, prezența lui Štefánik în România (probabil, de la 16 octombrie 1916 și până la 3 ianuarie 1917). Datele despre misiunea sa în România au fost mai mult intermediate, decât provenind direct din materialele de arhivă. Mai multă lumină în această odisee a lui Štefánik, mai puțin cunoscută cititorilor, a adus utila culegere de articole, în limba franceză, alcătuită, în 1999, de către Bohumila Ferenčuhová, *Milan Rastislav Štefánik, astronome, soldat, grande figure franco–slovaque et européenne*. În această culegere, mi-a atras atenția în mod deosebit contribuția lui Marián Hronský, de la Institutul de Istorie Militară. El menționează pe scurt, dar exact, numărul prizonierilor cehi și slovaci pe care Štefánik „i-a luat la oaste“ din lagărele românești de prizonieri. Însă abia cuprinzătoarea lucrare *La mission Berthelot en Roumanie et dans la Russie méridionale*, publicată în 1999, cu sprijinul financiar al armatei franceze, oferă cititorului sau istoricului curios date mai amănunțite. Tocmai acest volum, demn de întreg respectul, care abundă în comentarii și izvoare istorice, ne orientează foarte repede și ne aduce în plan apropiat perioada frământată în care Štefánik a desfășurat în România o activitate de neprețuit pentru viitoarea sa patrie. Pentru o mai bună cunoaștere a mediului și a atmosferei, am consultat și surse documentare din arhivele militare românești, la care am ajuns datorită înțelegerii și solicitudinii manifestate de Ministerul Apărării Naționale din România și de conducerea Arhivelor Militare de la Pitești.

M.R. Stefánik în uniformă de locotenent al armatei franceze

Opoziție rusească

Misiunea propriu–zisă a lui Štefánik în România s-a desfășurat pe fundalul unei puternice opoziții rusești față de activitatea Misiunii militare franceze în România, al cărei membru a fost și el. Misiunea militară franceză a fost condusă de către experimentul general Henri Mathias Berthelot, a cărui soție a nutrit o simpatie deosebită față de Štefánik, la Paris acesta fiind un oaspete frecvent al familiei generalului. Partea rusă, prin vocea generalului Gurko, un tip îndărătnic și trufaș, a pus la îndoială necesitatea misiunii lui Berthelot și nu a considerat instruirea și reforma armatei române ca absolut necesare, având, probabil, în vedere evoluția situației de după război, mai ales în privința Basarabiei, pe care Rusia țaristă a anexat-o, după cum bine se știe, în 1812. G-ralul Berthelot a primit instrucțiuni clare de la Paris de a nu irita puternicul aliat, care oferea spatele frontului, pentru concentrarea și deplasarea din Rusia spre Franța a prizonierilor cehi, slovaci, polonezi, croați, dar și a celor originari din Alsacia și Lorena.

Štefánik a pornit în misiunea sa în România cu vaporul, din portul francez Brest; prin Marea Nordului, a ajuns în Rusia de Nord, de aici, la Kiev, apoi a continuat drumul până la Chișinău, iar de aici, în cele din urmă, a zburat spre București, la 27 sau 28 octombrie 1916, „înarmat“ cu referințe și contacte excelente, pe care le obținuse de la prietenii săi români din Paris. La 30 octombrie 1916, s-a prezentat la g-ralul Berthelot, care își amintește de el astfel: „Este o plăcere să discuți cu acest patriot înflăcărat, a cărui credință în victorie este o prevestire a Cehoslovaciei independente (…)“.

Primul document de arhivă care concretizează misiunea lui Štefánik (concomitent, asigura și serviciul meteorologic), este nota g-ralului Berthelot, din 24 noiembrie 1916, adresată regelui Ferdinand, din care se cuvine să cităm măcar câteva fraze: „Succesiunea rapidă a evenimentelor *(nediplomatic spus, retragerea armatei române,* *n.n.)* impune luarea fără întârziere a unei hotărâri privind evacuarea în Franța a prizonierilor de naționalitate cehă, precum și a prizonierilor originari din Alsacia și Lorena (...). Șeful Misiunii militare franceze propune ca domnul locotenent Štefánik, deja aprobat de Alteța Voastră *(regele României l-a primit pe Štefánik, probabil, la 20 noiembrie 1916, n.n.)*, să fie desemnat fără întârziere pentru această operațiune și să primească în această privință toate împuternicirile atât pentru trierea, cât și pentru alegerea ofițerilor cehi, care să conducă efectivele regulate ale prizonierilor și, totodată, să facă și alte propuneri necesare. Dacă Alteța Voastră va aproba propunerea mea, ar fi nimerit să se emită imediat un ordin de serviciu pentru domnul locotenent Stefanik, în baza căruia să poată acționa în misiunea sa (...)".

„Succesiunea rapidă a evenimentelor" a avut, în mod surprinzător, un efect imediat asupra condițiilor din Balcani și N. Tabacovici, directorul Direcției pentru evidența (statistica) prizonierilor din Ministerul de Război, a trimis, la 25 noiembrie 1916, telegrama circulară nr. 2.317, adresată tuturor lagărelor de prizonieri de la Bârlad, Șipot, Dobrovaci, Tecuci și Mastacani, cărora le-a dat ordin să-l primească pe „locotenentul francez Štefánik (…), care are aprobare să trieze prizonierii cehi și pe cei din Alsacia și Lorena".

La 26 noiembrie 1916, Ministerul de Război a primit dispoziție de la Marele Stat Major ca un factor de răspundere să-l primească pe locotenentul Štefánik și să-i dea autorizația și instrucțiunile necesare. Audiența a avut succes și g-ralul Popovici, comandantul șef al etapelor *(opriri stabilite ale trupelor pe traseu, n.n.)* și comunicațiilor, a trimis o nouă telegramă urgentă, la Buzău, de unde, probabil, a fost expediată spre diferite lagăre de prizonieri.

Autorizația respectivă, adresată locotenentului Štefánik din armata franceză, se află, sub numărul 426, și în corespondența generalului Iliescu, șeful Marelui Stat Major. Între altele, în textul acesteia se menționează: „(…) Din ordinul Alteței Sale, regele, sunteți împuternicit să vizitați lagărele de prizonieri în scopul **1.** trierii tuturor prizonierilor de origine cehă sau provenind din Alsacia și Lorena; **2.** numirii ofițerilor din rândurile prizonierilor, care vor răspunde pentru comportarea și disciplina acestora; **3.** transferarea (plasarea) acestor prizonieri în lagăre provizorii sau în locuri de adunare, se înțelege, sub supravegherea și paza militarilor români. Această scrisoare vă va servi în exercitarea misiunii dumneavoastră, pentru a cărei îndeplinire luați toate celelalte măsuri pe care le veți considera ca necesare.

La întoarcerea dumneavoastră, să prezentați un raport din care să reiasă: **1.** numărul prizonierilor după diferite naționalități; **2.** numele șefilor diferitelor grupe principale".

Štefánik, în 1905

Telegramă extraurgentă

La 28 noiembrie 1916, colonelul Mironescu (șeful Direcției prizonieri și persoane internate) întocmește o autorizație cu puteri depline, care permite lui Štefánik să aibă acces în toate lagărele de prizonieri și, totodată, ordonă comandanților acestor lagăre să pună la dispoziția acestuia „tot ceea ce este accesibil, de orice natură, necesar pentru îndeplinirea misiunii sale (…)".

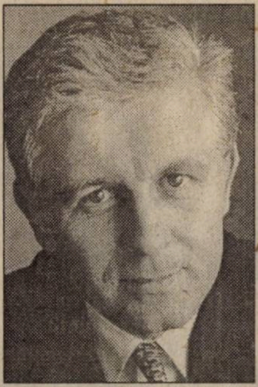

Excelența Sa, dr. **Peter Kopecký**, actualul ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Slovace în România, s-a născut la 26 aprilie 1955, la Hajná Nová Ves, raionul Topolcany. Între 1973–1979, a urmat cursurile Facultății de Filologie a Universității „Komensky", din Bratislava, specialitatea limba franceză–limba română. Între 1977–1978, a absolvit anul universitar la Sorbona, ca bursier al guvernului francez. În 1980, a dobândit titlul de doctor în domeniul limbilor romanice.

Activitate profesională: a lucrat în domeniul turismului, la Oficiul de turism CEDOK, din Zilina (1979–1980); aspirantura și-a făcut-o la Institutul de Istorie al Academiei Slovace de Științe, specialitatea „Istoria României între anii 1944–1947" (1980–1982); prin susținerea lucrării de dizertație cu aceeași temă, a obținut titlul de candidat în științe istorice; între 1982–1987, a lucrat din nou în domeniul turismului, la Oficiul de turism CEDOK, de data aceasta din Bratislava. Ulterior, a fost numit director al reprezentanței aceluiași oficiu de turism din București (1987–1990).

Între 1990–1995, a îndeplinit funcția de șef al Secției de limba franceză la Centrul lingvistic de pe lângă Rectoratul Universității „Komensky", din Bratislava. Din 1995 și până în aprilie 1997, a fost director executiv al Societății mixte slovaco–române POSCAROM IMPEX S.A., cu sediul în București. La 1 august 1997, și-a prezentat președintelui României scrisorile de acreditare în calitate de ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Slovace.

Stăpânește temeinic limbile română, franceză, italiană, rusă și engleză, dar se descurcă destul de bine și în germană și spaniolă. Timpul liber — atât cât înaltele sale îndatoriri oficiale îi îngăduie să aibă și așa ceva — și-l dedică marilor sale pasiuni, istoria și sportul.

Este căsătorit cu dna Helena Kopecka și are trei copii.

Vajnory, 4 mai 1919: la revenirea în patrie, Štefánik și-a găsit sfârșitul la bordul avionului pilotat de el însuși

Și, astfel, Štefánik vizitează, pe rând, lagărele de prizonieri de la Bârlad, Tecuci și, în final, de la Galați.

Cronologic, ultimul document de arhivă, care vorbește despre Štefánik, este telegrama „extraurgentă" din 4 decembrie 1916, semnată de colonelul Mironescu. Telegrama a fost trimisă chiar din Galați comandantului Armatei a 13-a de uscat, generalul Ghica. Aceasta conține dispozițiunile deja cunoscute ale ordinului nr. 426, din 26 noiembrie 1916, subliniază aprobarea misiunii lui Štefánik de către Alteța Regală și, în încheiere, cere pentru Štefánik un însoțitor (care a devenit locotenentul Trancu) și o mașină. Având în vedere faptul că germanii, care înlocuiseră unitățile austro–ungare pe linia principală a frontului, înaintau mereu, la intervenția lui Štefánik prizonierii cehi și slovaci din Dobrogea (frontiera cu Bulgaria dușmană de atunci) au fost transferați de la lucrările de fortificații la Bârlad, iar de aici la Iași. La sfârșitul călătoriei sale la Galați (pe care a trebuit s-o încheie mai devreme), Štefánik a constatat că în lagăre se află aproximativ 1.800 de prizonieri cehi și slovaci, ca și 200 de oameni originari din Alsacia și Lorena. Potrivit surselor documentare accesibile, nu toți prizonierii au manifestat interes pentru înrolarea în legiune, în timp ce, pe de altă parte, însuși Štefánik a renunțat, ca o măsură de prevedere, la zeci de „nesiguri". Din cei 1.800 de cehi și slovaci amintiți, în cele din urmă, din cauza tifosului și a dizenteriei, în Franța au ajuns doar 428, așa cum indică cifra exactă a istoricului Hronský. Soarta celorlalți — dacă au supraviețuit — este deja legată de legiunile din Rusia.

La 4 decembrie 1916, tocmai în timpul trierii prizonierilor în catacombele de la Galați, Štefánik a primit o veste neplăcută. Căzuse frontul pe râul Argeș, iar dinspre Pitești germanii înaintau spre București. Capitala a căzut la 6 decembrie 1916, Štefánik abia scăpând cu viață. Charles Vopička, legionar cehoslovac, viitor ministru al SUA, își amintește astfel evenimentele de atunci: „Bolnav, Štefánik nu a putut pleca mai repede *(din Galați, n.n.)*. Mi-a cerut să-i trimit o mașină, care să-l ducă la Marele Stat Major al armatei române, la București. Când a ajuns acolo, a găsit avionul într-o stare de nefolosit (...). Șoferul meu l-a dus până la Ploiești, de unde a reușit să fugă în ultima clipă. (Germanii străpunseseră apărarea și în dreptul Brașovului, în fâșia muntoasă Râșnov, și se apropiau cu repeziciune de Ploiești. Austriecii ar fi fost bucuroși dacă l-ar fi prins pe generalul *(sic!)* Štefánik (...)."

Deci, Štefánik a plecat în grabă de la Ploiești la Iași, în nord–estul țării, unde se mutaseră și Marele Stat Major al armatei române, și guvernul, care, imprudent — sfătuit de diplomații francezi —, a predat guvernului țarist, spre păstrare, tezaurul său de aur...

„Pleacă un prieten"

La 2 ianuarie 1916, Štefánik își încheie misiunea la Iași și, la 3 ianuarie, pleacă la Chișinău, iar de aici, prin Kiev, în nordul Rusiei. Marea majoritate a prizonierilor concentrați la Chișinău a creat, în final, cu acordul țarului, cunoscutele legiuni cehoslovace din Rusia. Regele României a refuzat să aprobe crearea legiunilor pe teritoriul românesc, deoarece „atunci când militarii au jurat credință unui rege, nu pot jura altuia (...)".

Șeful Misiunii militare franceze, g-ralul Berthelot, notează la plecarea lui Štefánik de la Iași, la 2 ianuarie 1917: „Pleacă mâine și astăzi mai rămâne cu noi la cină. Pleacă un prieten (...)".

Bratislava, mai 1919: gardă de onoare, formata din soldați italieni și legionari cehoslovaci, la funeraliile lui Stefánik și a celor trei piloți italieni care au pierit împreună cu el

Cu sănătatea șubrezită, Štefánik a desfășurat în România o muncă istovitoare și riscantă, adesea cu prețul propriei vieți. Între timp, în siguranța spatelui frontului se puneau la cale planurile postbelice. Edvard Beneš deja își pregătea sistematic oamenii în viitoarea Românie Mare. Nu întâmplător, primul emisar al lui Beneš în România a fost František Král, care a avut misiunea specială de a afla dacă se justifică trimiterea lui Štefánik în România și pregătirea înființării misiunii militare. Între 1924–1925, ambasador al Republicii Cehoslovace în România a fost Zdeněk Fierlinger, pe atunci încă un tânăr social–democrat înflăcărat. Tocmai același Zdeněk Fierlinger, apropiat atât lui Beneš, cât și lui Gottwald, a fost și ambasador al Republicii Cehoslovace în Rusia sovietică, în timpul celui de-al doilea război mondial și, mai târziu, și groparul social–democrației. Însă apogeul la toate acestea a fost faptul că încă din 1918, cu binecuvântarea lui Beneš (ca proaspăt ministru al Afacerilor Externe), a fost numit ca ministru al Apărării, Klofáč, lui Štefánik rămânându-i titlul ingrat de ministru de Război, care ar fi urmat să dispară după semnarea armistițiului…

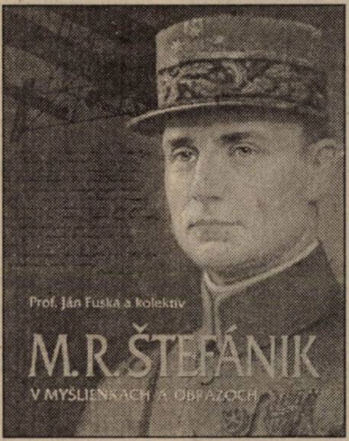

Coperta volumului
M.R. Štefánik în idei și imagini

Misiunea lui Štefánik a continuat și după plecarea sa, deoarece a lăsat în România o influență binefăcătoare, dacă se poate spune așa. Alte materiale de arhivă din anul 1917 conțin deja date și despre prizonierii slovaci, nu numai despre cehi, cehoslovaci, slavi etc. În locul cunoscutei devize, care a însoțit procesul de maghiarizare — „nu există popor slovac“ —, sună ca o dulce satisfacție pentru noi cuvintele lui Štefánik: „Cea mai frumoasă zi din viața mea va fi aceea când un general, comandantul francez al armatei, va folosi… cuvântul slovac“. Štefánik, pur și simplu, a făcut cunoscut faptul că există și prizonieri slovaci și, așa cum vorbesc alte documente de arhivă, aceștia au beneficiat, împreună cu cehii, începând din primăvara lui 1917 (la intervenția Consiliului Național Cehoslovac, de la Paris, care a reacționat la raportul lui Štefánik, trimis din România), de un regim destul de liber și de înlesniri cuprinzătoare.

Eveniment la București

La 9 febuarie 2001, Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Slovace a organizat, prin intermediul Ambasadei Republicii Slovace la București, o expoziție dedicată lui Štefánik, la vernisajul căreia au participat, în afara unui numeros public, prieteni al Slovaciei, specialiști militari, istorici, dar și diplomați și atașați militari acreditați la București.

Cuvântul principal a aparținut semnatarului articolului de față, dar a atras atenția mai ales „štefánik“-ologul român, prof. Alexandru Porțeanu, care a făcut o paralelă între destinul vieții lui Štefánik și cel al pionierului aviației românești, Traian Vuia. Prof. A. Porțeanu a subliniat mai ales intuiția de vizionar a lui Štefánik, arătând că încă de atunci acesta avea temeri în privința influenței dăunătoare asupra unor generații întregi a bolșevismului aflat în ascensiune și citând, aproape exact, o frază a lui Štefánik, menționată în cartea profesorului J. Fuska și a colaboratorilor săi, *M.R. Štefánik în idei și imagini* (Bratislava, Ed. Elán, 1999, p. 65): „(...) Bolșevismul cumpără suflete în schimbul unor avantaje și formează partide de bandiți și sectari, democrația trezește în toți interesul după avantaje, potrivit principiilor de drept“.

Ambasadorul Republicii Cehe a evocat firea curajoasă și puterile supraomenești cu care Štefánik a luptat pentru un stat comun al slovacilor și cehilor, exprimând totodată convingerea că în scurtă vreme se vor descoperi documente de arhivă credibile, care vor înlătura definitiv controversele, suspiciunile și zvonurile privind moartea prematură a lui Štefánik.

La expoziție a fost expus — în premieră— și un expresiv basorelief în bronz al g-ralului Štefánik, modelat de mâinile profesorului Ioan Cândea, de la Școala de arte plastice din Sibiu, în februarie 2001. Prof. I. Cândea a oferit ambasadorului Republicii Slovace basorelieful care îl înfățișează pe Štefánik, în prezența fostului președinte al Republicii Slovace, Michal Kováč, aflat în vizită neoficială în România, înainte de deschiderea expoziției. Ambasada a plătit din fondurile proprii basorelieful și este trist că instituția culturală din Republica Slovacă, la care s-a apelat, nu a putut găsi câteva mii de coroane slovace necesare pentru aceasta.

Ambasada Republicii Slovace așteaptă, în perioada următoare, vizita în România a unui important demnitar slovac, pentru a dezveli oficial acest basorelief, amplasat pe fațada clădirii care adăpostește sediul Ambasadei din București. După aprobarea autorităților locale ale municipiului București, piațeta situată în imediata apropiere a Ambasadei ar putea să poarte numele g-ralului Štefánik. ■

M.R. ŠTEFÁNIK

Placa comemorativă de pe fațada Ambasadei Republicii Slovace din București (str. Oțetari, sector 2)

Recurs în anulare pentru mareșalul Ion Antonescu

Cea mai mare personalitate politică și militară a românilor în secolul al XX-lea a fost mareșalul Ion Antonescu, de la asasinarea căruia s-au împlinit, la 1 iunie 2001, 55 de ani. A fost omul care a pregătit din umbră victoriile românești din primul război mondial, victorii care vor face posibilă Unirea cea Mare, din 1918. A fost omul de care România avea nevoie în anii celui de-al doilea război mondial, cel care a încercat refacerea hotarelor Țării. Și, în această tentativă patriotică, a fost sprijinit de partidele istorice (Ion Mihalache s-a înrolat chiar ca voluntar, deși avea o vârstă înaintată) și de rege, care i-a telegrafiat la 22 iunie 1941: „În clipele când trupele noastre trec Prutul și codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gândul meu se îndreaptă către domnia voastră, domnule general…", general căruia i se arăta „recunoscător". În momentul când înfrângerea Germaniei a devenit evidentă, atât partidele istorice, cât și regele s-au desolidarizat de Antonescu și, împreună cu comuniștii, l-au înlăturat brutal; mai mult, l-au predat sovieticilor. Se știe ce a urmat după lovitura de stat de la 23 august 1944: înrobirea treptată a României de către URSS, impunerea comunismului, ruperea de Occident, nenumărate suferințe pentru poporul român timp de 50 de ani. De aceea, rămâne de demonstrat că soarta Țării ar fi fost mai rea dacă ieșea din război sub conducerea mareșalului; doar în cazul unei asemenea demonstrații, înlăturarea lui brutală s-ar justifica.

În 1946, în urma unui proces regizat de la Moscova, mareșalul Ion Antonescu a fost executat. Sentința nedreaptă ar trebui anulată. Recursul în anulare se întemeiază pe:

I. Neconstituționalitatea Legii nr: 312/21 aprilie 1945, în virtutea căreia a fost judecat mareșalul Ion Antonescu.

Pe baza Jurnalului Consiliului de Miniștri, din 30 august 1944, pe 31 august 1944 a fost semnat Decretul regal — publicat în „Monitorul Oficial", din 2 septembrie același an — de repunere în vigoare a Constituției din 1923. Articolul 1 al Decretului preciza că drepturile românilor sunt cele recunoscute de Constituția din 1866, cu modificările ce ulterior au fost aduse de Constituția din 29 martie 1923. Articolul 2 consemna: „Sub rezerva celor cuprinse în art. III și IV, puterile statului se vor exercita după regulile așezate în Constituția din 29 martie 1923".

Ca urmare, Decretul–Lege nr. 312/21 aprilie 1945 este neconstituțional, deoarece:

● Prevede, la art. 3., alin. 2, că „cei vinovați de faptele prevăzute de art. 2, alin. a–j, **se vor pedepsi cu moartea** *(subl.ns.)* sau cu munca silnică pe viață". Și art. 3, alin. 6, consemna că „pe lângă aceste pedepse, se va pronunța și degradațiunea civică, precum și **confiscarea averii** în folosul statului". Or, Constituția din 1923, care era în vigoare în perioada 1944–1947, prevede: art. 15 — „Nici o lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor". Art. 16 — „Pedeapsa cu moartea nu se va putea reînființa afară de cazurile prevăzute în Codul penal militar în timp de război". Chiar dacă, în art. 16 din Constituție, se admite pedeapsa cu moartea, ea este precis admisă doar în timp de război, iar procesul mareșalului Antonescu s-a desfășurat în timp de pace, în 1946.

● Decretul–lege nr. 312 violează principiul constituțional al răspunderii ministeriale **numai în fața unor anumite organisme**. Astfel, art. 98 din Constituția din 1923 preciza: „Fiecare din ambele Adunări [parlamentare], precum și regele au dreptul de a cere urmărirea miniștrilor și a-i trimite înaintea **Curții de Casație și Justiție, care singură este în drept a-i judeca** *(subl. ns.)*". În pofida acestei reglementări constituționale, Decretul–lege nr. 312 precizează, în art. 7, că trimiterea în judecată se face de către Consiliul de Miniștri sau de către acuzatorii publici. Iar în art. 10 din același Decret–lege se spune că judecarea faptelor se face de Tribunalul Poporului.

● Art. 101, alin. 2, din Constituția în vigoare la acea dată, preciza: „**Comisiuni și tribunale extraordinare nu se pot crea** sub nici un fel de numire și sub nici un fel de cuvânt în vederea unor anumite procese, fie civile, fie penale, sau în vederea judecării unor anume persoane". Or, art. 10 din Decretul–lege 312 preciza: „Judecarea faptelor se va face de Tribunalul Poporului". Nimeni nu poate contesta că „Tribunalul Poporului" era un „tribunal extraordinar", deci, neadmis de Constituție.

● Art. 107, alin. 5, din Constituția din 1923, preciza: „Puterea judecătorească nu are cădere de a judeca **actele de guvernământ, precum și actele de comandament cu caracter militar**" *(subl.ns.)* . Dar, art. 2 din Decretul–lege 312 preciza: „Sunt vinovați de dezastrul Țării prin săvârșirea de crime de război cei care: a) Au hotărât declararea sau continuarea războiului contra Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice și a Națiunilor Unite". Însă, „declararea sau continuarea războiului" reprezintă, indiscutabil, acte de guvernământ în legătură cu care puterea judecătorească nu avea căderea de a se pronunța.

La 1 iunie a.c. s-au împlinit 55 de ani de la execuția mareșalului Ion Antonescu (fost conducător al statului român în perioada 6 septembrie 1940–23 august 1944) și a altor trei apropiați colaboratori de guvernare — Mihai Antonescu, Constantin „Piky" Vasiliu și Gheorghe Alexianu. În chip de memento pentru acea dramatică împrejurare a istoriei noastre naționale, publicăm — fără a împărtăși în întregime opiniile autorului — demersul prof. P. Țurlea, însoțit de punctul de vedere al unui martor privilegiat al istoriei — l-am numit aici pe Gh. Barbul, fost apropiat colaborator al Mareșalului —, precum și cele ale unor distinși membri ai corpului de consilieri redacționali, ambii istorici de primă mărime, afirmați, de mult și temeinic, prin cercetări și scrieri dintre cele mai profunde în domeniul istoriei contemporane a României. În mod firesc, revista „Dosarele Istoriei" va fi oricând onorată să găzduiască în paginile ei și alte păreri în legătură cu problema care ne reține aici atenția.

II. Procesul mareșalului Ion Antonescu s-a desfășurat în condiții în totală contradicție cu normele general democratice: sub presiune politică; cu încălcarea principiului prezumției de nevinovăție; în condițiile unei puternice presiuni externe din partea URSS. Toate acestea au viciat atât desfășurarea procesului, cât și sentința.

Procesul a avut un caracter politic, organizat de așa–zisele forțe democrate, în frunte cu Partidul Comunist, având drept scop câștigarea capitalului electoral în vederea alegerilor parlamentare din 1946 și înfăptuirea unei lovituri împotriva Partidului Național Țărănesc și a Partidului Național Liberal. Acest lucru a fost constatat chiar de către reprezentanții diplomatici occidentali la București. Astfel, Burton Y. Berry, reprezentantul SUA în România, telegrafia la Washington, la 3 mai 1946: „(...) procesul criminalilor de război, al mareșalului Antonescu și al miniștrilor săi, prevăzut să înceapă în ziua de 6 mai, **este organizat pentru a constitui un capital electoral al guvernului în efortul de a-i discredita, pe baza mărturiei lor, pe liderul PNȚ, Maniu, și pe cel al PNL, Brătianu** *(subl.ns.)*. S-a menționat chiar că Molotov, aflându-se la Paris, a cerut informații selective despre cei doi, pentru a fi folosite în actualele demersuri ale miniștrilor de externe, și că **mareșalului și lui Mihai Antonescu li s-a promis o sentință mai blândă dacă-i vor implica pe Maniu și Brătianu** *(subl.ns.)* în timpul procesului. În scopuri politice, guvernul urmărește să compromită și alte personalități". Același diplomat, la 28 mai 1946, raporta la Washington: „Observatori de la fața locului cred că explicația evenimentelor poate fi găsită în intențiile electorale ale guvernului" (apud Marcel D. Ciucă, *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente,* București, 1995, vol. I, p. 186, și vol. II, p. 369).

Procesul s-a desfășurat sub o puternică presiune — regizată — a străzii, acțiune dirijată de către Partidul Comunist — cu manifestări intense chiar în sala de judecată. Adeseori, acuzații au fost insultați, batjocoriți, fluerați de asistența selectată de comuniști; cu îngăduința evidentă a completului de judecată, acuzații au fost întrerupți și combătuți în timpul depozițiilor lor; s-au organizat adevărate manifestații ostile acuzaților, chiar în sala de judecată. Un singur exemplu: la sfârșitul lecturii rechizitoriului, citit de acuzatorul public Dumitru Săracu, stenograma ședinței înregistra — „Zgomot mare în sală, aplauze, strigăte: Moarte! Moarte! La moarte! La spânzurătoare cu ei! Trăiască acuzatorii publici! Uraa! Ședința se suspendă" (Arh. SRI, București, fond Procesul Ion Antonescu, rola 6).

III. Foarte multe volume de documente din perioada guvernării Antonescu, volume publicate după 1989, demonstrează faptul că acuzațiile în procesul din 1946 nu aveau o bază reală. Mareșalul nu numai că nu poate fi acuzat ca trădător al României, ci a fost salvatorul ei în perioada în care partidele istorice au preferat să nu se implice.

Având în vedere temeiurile de mai sus, ceream, de la tribuna Camerei Deputaților, în februarie 1994, procurorului general al României să declanșeze procedura recursului în anulare; în martie același an, am primit răspunsul: Procuratura Generală studiază propunerea respectivă, însă, dat fiind volumul foarte mare de lucru la acest caz, rezolvarea nu poate veni prea repede. Am revenit în fiecare an cu aceeași cerere. Nici până astăzi Procuratura Generală nu a declanșat recursul în anulare, deși în multe alte cazuri, inclusiv în cazul procesului Maniu, și-a găsit timpul necesar. În realitate, nu volumul mare de muncă este la mijloc, ci faptul că aceia care s-au aflat în fruntea României după 1989 se opun unui asemenea recurs în anulare, vor menținerea sentinței din 17 mai 1946, sentință hotărâtă de Partidul Comunist și de URSS, sentință îndreptată împotriva întregului popor român. Mareșalul Ion Antonescu nu a fost reabilitat; el rămâne, însă, statornic în inima poporului român, acolo unde marea majoritate a conducătorilor României de azi nu vor ajunge niciodată.

Prof. univ. dr. **Petre ȚURLEA**

Un prim pas spre desatanizare

Primul omagiu adus mareșalului Antonescu a fost acela al guvernului comunist, imediat după împușcarea lui la 1 iunie 1946. Rămășițele sale pământești au fost arse. Cenușa a fost răspândită pe câmpie, nu departe de Jilava. Din ce motiv? De frică. Celor de la putere le era teamă de un mort. Teama ca groapa lui să nu devină un loc de pelerinaj. De atunci, a trecut mai bine de o jumătate de veac. Teama de Antonescu continuă să existe. Mai ales la acei care și-au clădit cariera politică pe lovitura de la Palat, de la 23 august 1944. Dacă Antonescu ar fi repus în istorie la locul care i se cuvine, ce devin ei? De-aceea, asistăm la o nouă campanie împotriva mareșalului, inspirată de acești oameni și, de asemenea, de cei cu rude la New York și la Tel Aviv. Reabilitarea lui Ion Antonescu ar însemna un prim pas pentru desatanizarea multor altora și pentru scrierea istoriei așa cum a fost și nu cum au dictat-o învingătorii.

Faptul că încă mulți oameni politici sau scriitori duc o luptă aprigă împotriva mareșalului nu face decât să crească imaginea sa. Iată de pildă reacția domnului Pippidi, într-un număr recent al revistei la care colaborează, privitoare la hotărârea Consiliului municipal din Cluj–Napoca de a ridica o statuie mareșalului Antonescu. Domnia-sa consideră că unui învins nu trebuie să i se ridice statui. Întrebarea pe care el ar trebui să și-o pună este care va fi mâine imaginea României. În cele două conflagrații mondiale, ea și-a abandonat aliații. Tripla Alianță în 1916, pe aliații occidentali, în 1917, cu pacea de la Buftea. A întors armele împotriva aliatului nostru, Germania, la 23 august 1944.

Aceasta din urmă a redevenit prima putere a Europei și va fi, probabil, și mâine. Își va asuma într-un viitor apropiat nu numai negativ, dar și pozitiv istoria, și satanizarea învinșilor nu va mai fi obligatorie. Cine va mai avea atunci încredere într-o țară a cărei concepție politică pare să fie dictată de zicala „Capul ce se pleacă sabia nu-l taie"?

Urmașii noștri din secolul care a început vor fi probabil încântați de existența statuilor lui Ion Antonescu și îi vor ridica altele pentru a dovedi lumii întregi că ei se identifică cu omul a cărui cap nu s-a plecat, așa cum nu s-au plecat acelea ale altor învinși de la Decebal încoace, acelea ale lui Horea, Cloșcă și Crișan și al lui Mihai Viteazul. Popoarele mici își cultivă martirii.

Lucian Blaga afirma: **„Faptele care nu pot fi uitate trec în legendă, cele care se uită cad în seama istoricilor"**. Un lucru este însă cert: legenda lui Ion Antonescu există. Ea a pătruns adânc în conștiința populației. Or, dacă stăpânirea poate ucide un om, nici o putere pe lume nu este în stare să omoare o legendă.

Gheorghe BARBUL,
Paris

O legendă care nu mai are nevoie de statui

Aflăm, mai în fiecare zi, nu fără surprindere, că mareșalul Ion Antonescu ar constitui un caz! Prin intervenții obscure și prin voințe interne și externe. Ceea ce este la fel de surprinzător, astăzi, ca și prin anii '40, „cazul Antonescu“ se discută și se „rezolvă“ nu la București ori Berlin, ci la Washington și Tel Aviv, la Londra, la Moscova ori la Bruxelles! În numele falsei integrări europene, se propune în fond rescrierea istoriei românilor. Faptul ar deveni o condiție a revenirii noastre în Europa. Citim, în context, că un anume senator american recidivează în debitarea de false incriminări la adresa lui Antonescu. El, sărmanul, care nu știe însă că Bucureștii și nu... Budapesta încă au rămas capitala României, dar cunoaște în detaliu biografia lui Antonescu!

România a pierdut o dată al doilea război mondial, fiind penalizată pentru aceasta, în 1947, de către trioul învingătorilor de atunci (URSS, SUA și Marea Britanie) și în chip concret secătuită de URSS, iar acum, după ce Imperiul roșu s-a prăbușit și Washingtonul a câștigat războiul rece, SUA solicită să fie „repuse în drepturi“ la București. Intervin între altele, în problema Antonescu, sub pretextul futil că, în 1946, un tribunal l-a condamnat pe mareșal ca „criminal de război“. Las deoparte faptul că „tribunalul“ respectiv a fost constituit de comuniști și dirijat complet de Moscova, las deoparte faptul că, pentru „crime de război“ inventate, mareșalul a fost executat la 1 iunie 1946, în dezacordul cu voința poporului român, care susținuse, fără a fi fost silit, cruciada eliberatoare și anticomunistă din Est, din 1941–1944. Dar, ceea ce neglijează senatorii din Washington și neocominterniștii setoși de democrație, răspândiți de-acum în toate zările, este faptul că „tribunalul“ din 1946 a uitat (pentru că, pur și simplu, nu a putut) să condamne și memoria mareșalului Antonescu... Acesta este un element care, oriunde și oricând în lume, a scăpat și scapă forței oricărui tribunal, indiferent de mărime și de prestigiu. Căci, în adevăr, cine, dacă nu este absurd, se poate lupta cu Istoria? Așa, de exemplu, cine a protestat, mai acum vreo zece ani, când noul Parlament din Ulan Bator l-a proclamat erou național pe însuși Genghis Han? Cât privește calificarea de criminal atribuită lui Antonescu, în condiții blamate de istorie, nu-înțeleg care a fost culpa lui majoră în raport cu aceea a SUA și Marii Britanii, care, tot pe atunci, au tranzacționat cu URSS trimiterea în robie pentru aproape 50 de ani a unei bune părți din Europa, cu popoare cu tot, iar acum reclamă uitare? Nu am auzit să fi prezentat cineva și undeva scuze popoarelor în suferință. De ce și până când se va amâna acest moment?

Revin asupra „cazului Antonescu“, în privința căruia ar trebui să fie clar un lucru: cât am fi de slabi, de netrebnici, de nepregătiți pentru democrație, pentru integrare europeană sau atlantică ș.a.m.d., numai poporul român va decide finalmente soarta mareșalului. Nu mai insist, în context, asupra chestiunii dacă ar trebui purtat un război pentru instalarea unei statui a mareșalului. Nu la Washington ori la Londra, la Paris ori la Berlin (cine mai știe?), ci în Cluj–Napoca ori la Iași, în Brașov ori (de ce nu?) la București se vor decide lucrurile... Așa cum este și firesc!

Căci, vrem, nu vrem, mareșalul Ion Antonescu s-a confundat cu destinul însuși al poporului român. El a intrat deja în legendă, fiind — așa cum a subliniat Gheorghe Barbul, apropiatul colaborator al mareșalului, din perioada 1940–1944 — mai presus de „lucrarea“ istoricilor. De ar auzi cine trebuie să audă!

Prof. univ. dr. **Gh. BUZATU**

Revizuirea procesului intentat mareșalului Antonescu

Nu mă îndoiesc de faptul că ideea revizuirii procesului intentat mareșalului Antonescu pornește din dorința de a se restabili adevărul despre activitatea Conducătorului statului român, din perioada 6 septembrie 1940–23 august 1944.

Mă îndoiesc, însă, că o asemenea acțiune ar duce la rezultatele scontate. În primul rând, ar trebui să acceptăm că, în mai 1946, a existat un adevărat proces, care ar putea fi rejudecat, pe baza unor noi probe. În realitate, atunci a avut loc un proces politic, cu sentința stabilită dinainte. Procesul a fost pregătit încă din timpul când Antonescu se afla în Uniunea Sovietică (unde i s-au luat interogatorii, unele dintre ele fiind deja publicate la noi în ultimii ani), iar decizia de condamnare a fost luată de Consiliul de Miniștri pe baza indicațiilor primite din partea guvernului de la Moscova. Completul de judecată a fost numit special pentru acest proces, cu misiunea expresă de a-l condamna la moarte pe fostul Conducător al statului român.

Cred că mai util ar fi ca Parlamentul României să adopte o lege prin care să declare nule toate sentințele date în procesele politice de după 23 august 1944, urmând ca o comisie de specialiști (juriști, istorici, politologi) să stabilească, în mod concret, care au fost aceste procese. Pe această bază, s-ar întocmi o anexă la legea respectivă, iar procesele politice ar deveni de drept nule. În această categorie pot intra Ion Antonescu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic etc., etc.

Astfel, s-ar evita disputele cu iz politic în legătură cu o persoană sau alta și s-ar face un act de grabnică și autentică justiție. ■

Prof. univ dr. **Ioan SCURTU**

Corrigenda

În nr. 5/57, 2001, la p. 33, r. 6 de sus, se va citi corect: „Evenimentele de acum 33 de ani **au**“; tot acolo, la fotoexplicația din p. 58, se va citi corect: „oct. **1940**“.

Biblioteca „ASTRA“ – S

Editura Evenimentul Românesc

O noutate de ultimă oră, o carte pentru toți iubitorii de istorie contemporană !

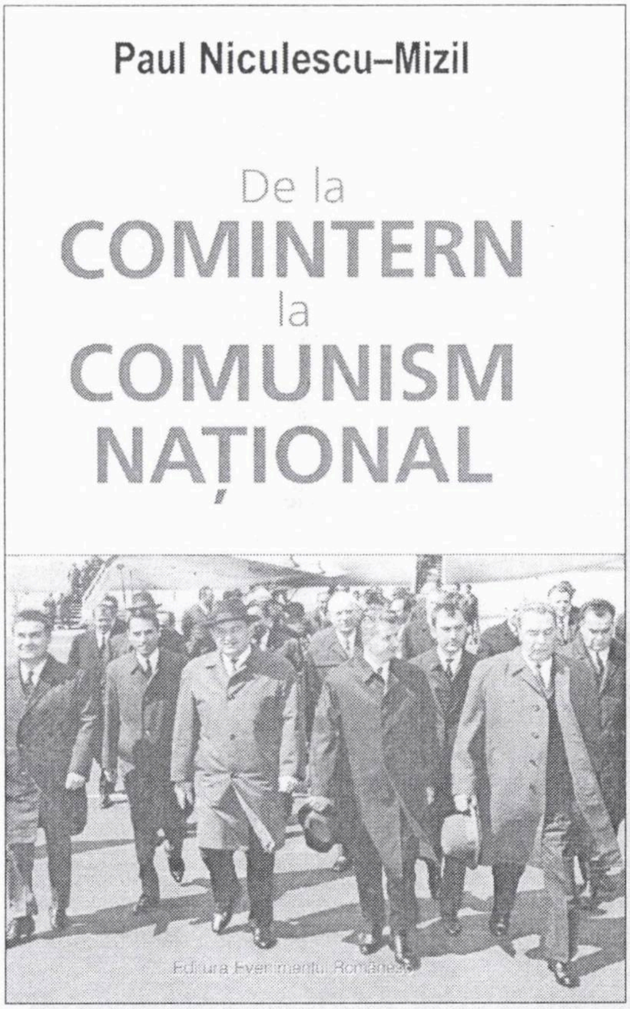

Paul Niculescu–Mizil

De la
COMINTERN
la
COMUNISM
NAȚIONAL

Editura Evenimentul Românesc

„Instituția consfătuirii comuniste internaționale era în concepția inițiatorilor o formă de exercitare a hegemoniei. **Chestiunea fundamentală** pe care o punea ideea convocării unei noi conferințe internaționale a partidelor comuniste era următoarea: partidele comuniste sînt partide naționale, autonome, independente sau sînt subordonate unui centru internațional, care se dorea să fie Moscova? Pe de altă parte, consfătuirea din 1969 nu a cunoscut la noi, dar nici pe plan internațional, o evaluare critică. Mă voi strădui, deci, să aduc o contribuție în acest sens. Nu ca spectator, ci în calitate de participant activ la evenimentele respective“.

Paul Niculescu–Mizil,
De la Comintern la comunism național
(București, 2001, 576 p.)

Preț: 110.000 lei
(direct de la editură:
88.000 lei)

Pentru a o primi în sistem **ramburs** (cheltuielile de expediție revenind editurii) și cu o **reducere de 20%**, adresați-vă, în scris sau telefonic,

Editurii Evenimentul Românesc,
Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, OP 33, CP 69,
tel.: (01) 202.13.14 (Serviciul Difuzare).

Tipogrup press
Buzău

Execută publicații (cotidiane sau săptămînale) în policromie, reviste (hîrtie de ediție), comenzi diverse dedicate mașinilor rotative în combinație diversă de pagini și formate.

Caiete școlare - volum mare.

Coperți, pliante, etichete - ce necesită o policromie pretențioasă.

Cărți.

Posibilități modem.

Se asigură transport.

COMENZI
ȘI INFORMAȚII
TEL/FAX 038/72.42.70
038/71.73.58

ISSN 1224–4287

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –

Preț 20.000 lei

Biblioteca „ASTRA"
Sibiu

DOSARELE ISTORIEI

An. VI, nr. 7 (59), 2001

A.18(s)
A.11(g.)
C. 11, 30, 54 A(g.), C.Cv(r.)
D. 6, 8, 13, 14, 15 I., 1 B.I.(r.)
Iași
Moldova
Bicaz
Roman
Siret
Bârlad
Focșani
C.30A.n.
C.3A.n.
C.5A.n.
C.11A.n.
C.2Cv (s.)
Chișinău
Hâncești
Comrat
Ialomița
GRUPUL DE ARMATE
„GENERAL ANTONESCU
A. 3.4 (r.), 11(g.)
C. 2, 5, 11 A., D. 35 I.(r.)

„Ostași, vă ordon: treceți Prutul!"

DE CE?

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 7 (59) • 2001

„Ostași, vă ordon: treceți Prutul !" De ce ? ("Soldiers, I Command Thee to Cross the Border, Over the Prut!" Why ?)

Mircea SUCIU

Peste Prut, acasă....................................1
Over the Prut, at home

Gheorghe BUZATU

Pactul Hitler – Stalin și România..........2
Romania and the Hitler–Stalin Pact

Ioan SCURTU

Situația internațională a României în anii celui de-al doilea război mondial......................................4
Romania's International Status, During the Second World War

Mioara ANTON

Războiul sfânt 8
The Holy War
Iorga *dixit:* „Basarabia (...), una din pietrele de temelie în clădirea solidă a Domniei moldovenești"..........13
N. Iorga on Bessarabia

Alesandru D. DUȚU

Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei........................14
The Liberation of Bessarabia and Northern Bukovine
Oameni și funcții................................17
People and Positions
Cronologie (iunie – august 1941).......18
Chronology (1941, June–August)

Eugen DENIZE

Propaganda radiofonică și trecerea Prutului 19
Propaganda by Radio and the Crossing of the Prut

Dan MANOLACHE

Ziarele salută intrarea în război 21
The Press Salute Romania's Entering Into the War

Petre OTU

Eliberare și entuziasm.........................24
Freedom and Enthusiasm

Alin SPÂNU

Economia României după primele luni de război 27
Romania's Economy After the First Months of War

Valeriu AVRAM

„Cruciații" aerului 29
"Crusaders" of the Air

Viorel GHEORGHE

Duel pe cerul României 35
Duel in the Romanian Skies
Aliați fără alianță, în război (**Al.D. DUȚU**).....................42
The Allied Without Alliance at War
Mareșalul Antonescu și războiul din Est (**Gh. BUZATU**)....45
Marshall Antonescu and the War in the East

Dincolo de „dosar"

Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (10)...................48
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Dumitru LAZĂR

Drumul spre independență (1961–1964) (2)..................................50
The Road to Independence

Paul NICULESCU–MIZIL

PCR și tezaurul României de la Moscova (2) 53
The Romanian Communist Party and The Romanian Treasury Entrusted to Moscow
O necesitate stringentă: recuperarea valorilor din patrimoniul cultural științific lăsat statului român de către N. Iorga 58
Looking for N. Iorga's Patrimony
Oameni care sunt (**J.E.**).......................60
Oameni care au fost (**Florin CONSTANTINIU**) 61
People of the Present, People of the Past
Noutăți din trecut (**J.E.**).......................62
News from the Past
„Adevăruri subiective"........................64
Subjective Truths"
Grosolănia NU salvează România (fie ea și „literară") (**Mircea SUCIU**).........64
A Cordial Polemic: an Answer to "România Literară"

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

DTP & PrePress:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

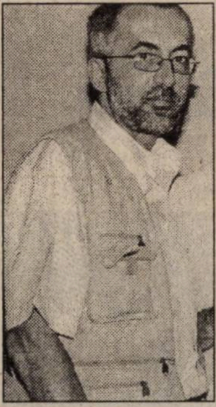

MIRCEA SUCIU

Peste Prut, acasă

În 1995, când s-au împlinit 50 de ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial, un cunoscut hebdomadar nord–american titra pe copertă: **„Războiul care nu ne dă pace"**. Jocul de cuvinte (de invidiat, ce-i drept) urmărea să sugereze — mă rog, așa l-am înțeles eu — că pacea statuată la capătul măcelului planetar declanșat în 1939 s-a dovedit a fi relativă (să ne gândim, bunăoară, la războaiele fără număr, de amploare variabilă, izbucnite mai pe toate meridianele și paralelele în zisa perioadă postbelică, conflicte — unele de o atrocitate fără margini — inseriate și de noi în nr. 10/15, 1997), dar și că ororile marii conflagrații a secolului XX îi urmăresc pe toți, chiar și pe aceia care au avut șansa de a se naște mult după ce tunurile au tăcut.

Păstrând proporțiile, ceva similar cred că se poate spune și despre războiul **nostru** din Răsărit, început la 22 iunie 1941 prin memorabilul îndemn al mareșalului Antonescu „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!". Să mă explic. Acel război nu ne-a dat, nici nouă — încă —, pacea. Întâi de toate, pacea de a trăi la un loc toți românii din acea Românie Mare la care au năzuit și pentru care s-au sacrificat generații întregi, pe care am pierdut-o — *fiindcă n-am fost vrednici de ea,* cum bine a scris în revista noastră una dintre cele mai lucide minți ale istoriografiei de la noi — în împrejurări dintre cele mai dramatice. Apoi, nu ne-a dat, nici astăzi, pacea sufletească de a nu face, la nesfârșit, teren de dispută politică din umbrele trecutului. Amintiți-vă, de pildă, recentele luări de poziție — unele, probabil, rupte din contextul originar și exacerbate prin presa amatoare de larmă — exprimate de personalități de cele mai surprinzătoare convingeri și orientări politice, toate în legătură cu mareșalul Ion Antonescu. Se vede, și în acest caz, cât de mult rău (ireparabil sau foarte greu de îndreptat) poate provoca discursului istoric discursul politic decăzut în politicianism. La noi, hiba e veche și, din păcate, nu se întrevede a dispărea cu una cu două.

Mă întorc, însă, la momentul istoric de la care au trecut deja, iată, șase decenii, implicit și la conținutul paginilor care urmează — trecerea Prutului. „Hotarul blăstămat", cum bine i-a zis Iorga, a fost trecut de români pentru a merge **tot acasă**, **tot la români**, acei români sacrificați pe altarul înțelegerii dintre tartorii epocii, Stalin și Hitler, amândoi în egală măsură vinovați pentru tragedia noastră și a altora, dar și a propriilor lor țări și popoare. Cum de am ajuns să trecem Prutul; în ce condiții interne și internaționale; cu ce efective militare și cu ce moral de susținere; cum s-a desfășurat războiul de eliberare a Basarabiei și a nordului Bucovinei; care a fost prețul uman și material plătit pentru „desrobirea din jugul roșu al bolșevismului" a „fraților noștri cotropiți", și încă altele, în egală măsură importante spre a avea o imagine concludentă asupra campaniei de la Prut la Nistru, le veți parcurge în „dosarul" de față. El reprezintă pandantul absolut firesc al numărului de revistă închinat „Campaniei din Est" (7/35, 1999), cititorii noștri având astfel la îndemână un modest (prin dimensiuni, îndrăznim a crede) compendiu care îi va ajuta, sperăm, să cunoască mai bine o perioadă dramatică a trecutului nostru național, implicit să cinstească pe măsură faptele înaintașilor. ■

Urându-vă lectură plăcută,
vă dăm întâlnire, dragii noștri cititori,
din nou, cu istoria.
Rețineți!
Cu ISTORIA!

Cum și de ce am intrat în război, la 22 iunie 1941 ?

Pactul Hitler – Stalin și România

Gheorghe BUZATU*

S-au împlinit, luna trecută, pe 22, 60 de ani de la intrarea României în al doilea război mondial. Țara noastră n-a fost *atrasă* în război nici prin înșelăciune, n-a fost nici *împinsă* așa cum se vorbește de la nenorocitul manual al lui Roller. Și-a ales *singură* calea, iar dacă a făcut-o a fost pentru că anterior s-a semnat Pactul Hitler–Stalin. Nu ne-am reunit, aici, pentru a aniversa (nici măcar comemora) acest fatidic pact, despre care a curs atâta cerneală și care i-a implicat pe istorici — de-a lungul anilor — într-o grozavă păruială, care, se pare, nu a încetat încă. Nu cred că, la această oră, mai este nevoie de demonstrații. Noi probe le așteptăm *oricând.* Deși datele generale ale probelmei *nu* mai pot suferi schimbări ieste din comun, *surprize de proporții...* Iată de ce mă voi limita să expun *câteva gânduri* despre semnificația Pactului, mai ales prin prisma determinării României spre războiul din 22 iunie 1941, dorit și purtat de poporul român, moment care, prin amploare și însemnătate, se înscrie, în opinia mea, în *clipele astrale* ale istoriei naționale; de altfel, s-a înscris așa chiar *din start.* Să–mi fie, deci, îngăduit, să expun doar câteva concluzii.

Fără alegere: Antonescu și Hitler

Act catastrofal

Pactul Hitler–Stalin a fost cel mai catastrofal document diplomatic încheiat în cursul secolului XX. El nu numai că i-a îngăduit lui Hitler să **acționeze** liber pe moment și a marcat trecerea URSS la rangul de superputere mondială, dar a provocat **direct** cea mai mare catastrofă din istorie. Dar, responsabili de Pact n-au fost doar semnatarii, ci, în bună măsură, puterile occidentale care l-au îmbrățișat anterior pe Hitler. Iar, în consecință, Pactul s-a semnat și războiul mondial a început. Europa a fost afectată, în primul rând, și România nu s-a putut **sustrage**, fiind ciopârțită în vara lui 1940 și, ulterior, pentru a **repara nedreptatea comisă**, s-a aliat cu Germania împotriva URSS, care, pe deasupra, reprezenta un inamic redutabil și ca bastion al **comunismului.** Spun toate acestea pentru că istorici serioși încă mai discută cum că, optând pentru calea războiului, România s-ar fi pus inutil în stare de război cu URSS (apoi cu celelalte națiuni unite, inclusiv cu SUA și Marea Britanie). Dar, în această evoluție a faptelor, oare n-au fost vinovați toți? De ce **numai** Germania și România?!

Rezultat firesc

Având în vedere derulările faptelor, în urma Pactului Hitler–Stalin, examinând **reacția în lanț** a evenimentelor este netăgăduit că Pactul este în egală măsură la originea chemării lui Antonescu la putere. Se impune a conchide că nu reacționarii, extremiștii sau antisemiții români l-au propulsat pe general pe scena politică, ci o **anumită** evoluție a faptelor a condus obligatoriu la rezultatul cunoscut.

Este știut că, după război, mulți viteji se-arată; viteze au fost și Națiunile Unite învingătoare în 1945, dar **pentru ele,**

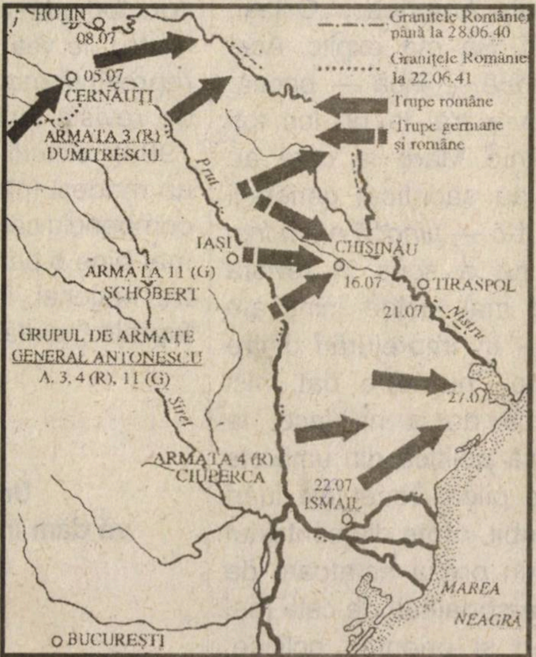

Acțiunile trupelor româno–germane pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, iunie–iulie 1941 (hartă reprodusă după *Armata română, 1941–1945,* lucrare — semnată de Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Ioan I. Scafeș, Cornel Andonie, Ioan Dănilă și Romeo Avram, București, Ed. RAI, 1996, p. 19 — din care, în acest număr al revistei, au fost preluate unele imagini și explicații care reflectă primele două luni de război în Răsărit)

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova; director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași. Textul de față reprezintă comunicarea prezentată la sesiunea științifică desfășurată la Institutul de Istorie „N. Iorga", în 22 iunie a.c.

nu și pentru istorici, care trebuie să afle și să prezinte **adevărul**, să stabilească **culpabilitățile**, nu să corecteze până **a le ascunde**!

Pentru țară, pentru popor

Deci: a fost Pactul Hitler–Stalin; apoi, a fost războiul mondial; apoi, a survenit accesul lui Antonescu în postul de prim–ministru și în acela de conducător al statului român. Cu Antonescu în fruntea guvernului, drumul României spre marele război al refacerii unității naționale și al zdrobirii pericolului comunist a devenit mai **lesne** de parcurs și mai repede. Nimic mai simplu și adevărat: a fost **un război pentru țară** și **pentru popor**. Și dacă s-a produs trecerea **Prutului**, depășirea **Nistrului** a fost consecința obligatorie. În ceea ce o privește, România s-a aflat **alături** de Germania ca **stat–satelit** iar **nu ocupat**; iar războiul României, **drept** de la un capăt la altul (22 iunie 1941--23 august 1944), a fost totuși **paralel** cu acela al Germaniei (vezi Andreas Hillgruber).

Zis și făcut...

Pactul Hitler–Stalin este **vinovat** nu numai de războiul mondial din 1939–1945, ci și de **pacea** care i-a urmat; deopotrivă, de războiul rece ce s-a născut din războiul cald! Căci, din Pact, s-au născut pretențiile lui Stalin (după 22 iunie 1941) ca Națiunile Unite să-i recunoască „drepturile“ spre Vest (inclusiv pe seama României) **cel puțin** în aceeași întindere ca Hitler, în august–septembrie 1939; ceea ce, începând cu decembrie 1941, englezii și apoi americanii **au și făcut**; apoi, au intervenit acordurile interaliate din 1944, generând „sferele de interese“, pe procente; apoi, au venit Ialta și, după aceea, războiul rece. Oricum, de-abia zilele trecute, președintele George W. Bush s-a angajat să nu mai întrevadă vreun acord în spiritul — și litera, sperăm — ale Ialtei!

Războiul nostru

Revenind la data de 22 iunie 1941, se impune să conchidem că a fost **războiul nostru**; chiar dacă l-am pierdut, România a plătit suficient pentru el (o mai face și astăzi). Neputând prezice „accidentele“ viitoare ale istoriei (de genul catastrofalului Pact Hitler–Stalin), este imposibil să vorbim despre **ce va fi**? La urma urmelor, sfera istoriei se întinde asupra **trecutului**, viitorul trebuind lăsat în seama astrologilor, vracilor și sociologilor. Nu de altceva, dar, procedând altfel, s-ar putea să descoperim cum cel mai surprinzător în ecuație s-ar dovedi... **nu viitorul**, ci însuși **trecutul nostru!**

Cine răspunde ?

Nu voi încheia fără a preciza că, indiferent de condiții și finalitate, depășirea de către România a unor **situații limită** va echivala, după modelul de acum 60 de ani, cu **o nouă trecere a Prutului**. Ea poate fi internă sau externă, nu mai presupune obligatoriu **acțiuni militare** în Europa de azi. **Trecerea Prutului** — ne întrebăm — de ce nu? **Singura** problemă care se pune este: **cu cine, cu ce, cum** și **când?** Poate cineva să răspundă?

Este motivul pentru care 22 iunie 1941, și nu 23 august 1944, rămâne **un subiect major de meditație**. Nu numai pentru istorici. ■

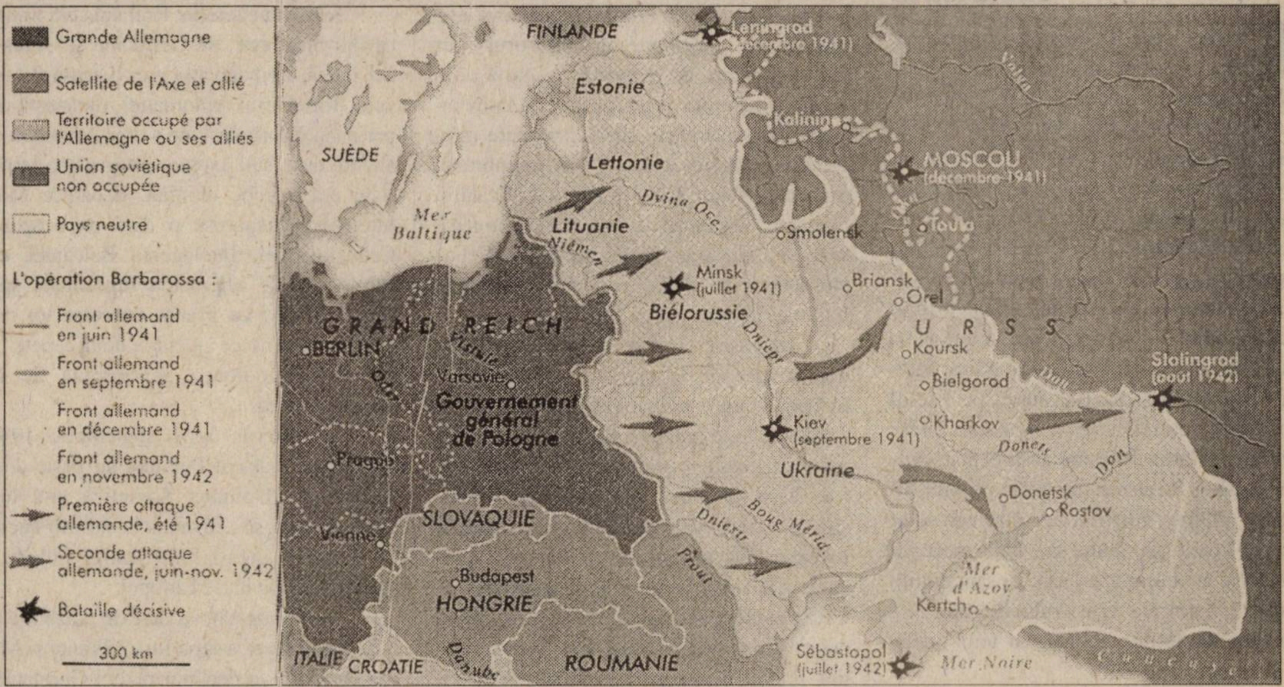
Grande Allemagne
Satellite de l'Axe et allié
Territoire occupé par l'Allemagne ou ses alliés
Union soviétique non occupée
Pays neutre
L'opération Barbarossa :
Front allemand en juin 1941
Front allemand en septembre 1941
Front allemand en décembre 1941
Front allemand en novembre 1942
Première attaque allemande, été 1941
Seconde attaque allemande, juin-nov. 1942
Bataille décisive
300 km
FINLANDE
Leningrad (décembre 1941)
Estonie
SUÈDE
Lettonie
Mer Baltique
Dvina Occ.
Lituanie
Niémen
Kalinine
MOSCOU (décembre 1941)
Toula
Smolensk
Volga
Minsk (juillet 1941)
Biélorussie
Briansk
Orel
GRAND REICH
BERLIN
Vistule
Oder
Varsovie
Gouvernement général de Pologne
Prague
U R S S
Koursk
Bielgorod
Dniepr
Don
Stalingrad (août 1942)
Kiev (septembre 1941)
Kharkov
Donets
Ukraine
Donetsk
Rostov
SLOVAQUIE
Vienne
Dniestr
Boug Mérid.
Prout
Budapest
HONGRIE
Mer d'Azov
Kertch
ITALIE
CROATIE
Danube
ROUMANIE
Sébastopol (juillet 1942)
Mer Noire
Caucase

Operațiunea „Barbarossa“ în acțiune: la 22 iunie 1941, din Finlanda până la Marea Neagră, germanii și aliații lor (finlandezi, unguri, români și italieni) atacă URSS. În trei luni, Ucraina a fost cucerită, Leningradul asediat și Moscova amenințată *(hartă reprodusă după „L'Histoire“, nr. 252, martie 2001, p. 35)*

Eveniment cu consecințe resimțite până în zilele noastre

Situația internațională a României în anii celui de-al doilea război mondial

Ioan SCURTU*

La 22 iunie, s-au împlinit 60 de ani de la intrarea României în cea de-a doua conflagrație mondială, eveniment care a marcat puternic istoria poporului nostru timp de patru ani, dar ale cărui consecințe s-au resimțit de-a lungul a patru decenii și, în parte, se mai resimt și astăzi. Actul de la 22 iunie 1941 nu poate fi apreciat la dimensiunile lui reale fără înțelegerea contextului internațional și a situației în care se afla România în acel moment.

Berlin, 23 noiembrie 1940: g-ral Ion Antonescu, aflat în vizită în Germania pentru semnarea Pactului Tripartit, trece în revistă garda de onoare

Pace, cooperare, securitate

Este bine știut că, în 1918, s-a realizat statul național unitar prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, iar Conferința păcii, din 1919–1920, a consfințit această realitate. În perioada interbelică, România a promovat o politică de pace și cooperare internațională, de securitate colectivă, pentru evitarea ascensiunii forțelor revanșarde, care urmăreau revizuirea Tratatelor de pace semnate după primul război mondial. O asemenea politică se baza pe alianța cu Franța, pe Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, pe Pactul Societății Națiunilor. Dar, în martie 1936, Franța și Marea Britanie au acceptat ocuparea zonei Rhenane, iar peste doi ani, în martie 1938, a Austriei de către cel de-al Treilea Reich. La rândul său, Italia a ocupat Abisinia, în octombrie 1935, iar sancțiunile aplicate împotriva agresorului de către Societatea Națiunilor au fost cu totul ineficiente. Liderii politici din marile state europene democratice — Marea Britanie și Franța — au trăit cu iluzia că, promovând o politică de conciliere cu agresorul, vor evita un război de proporții. Această concepție a culminat cu „acordul“ de la München, din septembrie 1938, prin care integritatea Cehoslovaciei — stat membru al Societății Națiunilor — a fost sacrificată în favoarea Germaniei și, ulterior, în noiembrie, și a Ungariei. În martie 1939, Cehoslovacia avea să fie ocupată de trupele hitleriste și lichidată ca stat.

Defensiva și chiar deruta guvernelor democratice de la sfârșitul anilor '30 a încurajat forțele revizioniste, revanșarde și totalitare, ferm hotărâte să-și asigure dominația pe continent și chiar în întrega lume. La câteva luni după după ocuparea Cehoslovaciei, la 23 august 1939, s-a semnat, la Moscova, Pactul Ribbentrop–Molotov, prin care cele două mari puteri totalitare — URSS și Germania — își împărțeau spațiul cuprins între Marea Baltică și Marea Neagră. Practic, prin acest Pact soarta Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei și României era hotărâtă. În ceea ce privește țara noastră, în anexa secretă se preciza că Uniunea Sovietică manifestă un „deosebit interes“ pentru Basarabia, în timp ce Germania se „dezinteresa“ de acest teritoriu.

În urma Pactului, România era prinsă, ca într-un clește, de Germania și Uniunea Sovietică, nemaiavând nici o șansă de salvare. Tot efortul diplomației românești, din perioada interbelică, de a crea un sistem de alianțe care să-i asigure integritatea teritorială era practic anihilat, deoarece Mica Înțelegere dispăruse o dată cu ocuparea Cehoslovaciei; Înțelegerea Balcanică era subminată de orientarea Iugoslaviei spre Italia; alianța cu Franța devenise tot mai incertă, în timp ce „jocul la două capete“ al guvernului polonez se apropia de un inevitabil eșec.

Într-adevăr, la 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia, iar peste două săptămâni, Uniunea Sovietică și-a luat „partea“ ce i se „cuvenea“ conform Pactului de la 23 august 1939. Astfel, Polonia a dispărut de pe harta Europei.

Au urmat câteva luni de „război ciudat“, ca urmare a faptului că Franța și Marea Britanie au declarat război Germaniei, dar nu s-au angajat într-o bătălie decisivă. Pe de altă parte, se cuvine subliniat faptul că cele două mari puteri democratice **nu au declarat război Uniunii Sovietice**, deși aceasta ocupase o mare parte din Polonia. Germania a profitat de această situație și, în primăvara lui 1940, a declanșat o ofensivă energică pe frontul de Vest, care a culminat cu capitularea Franței, la 22 iunie 1940. Vestea înfrângerii Franței a fost primită cu stupoare de opinia publică din România, dar și de clasa politică. Alexandru Cretzianu — secretar general al Ministerului de Externe — afirma că, în acea zi de 22 iunie, a căzut „steaua polară“ după care se orienta România timp de o jumătate de secol.

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București; director al Institutului de Istorie „N. Iorga“. Textul de față reprezintă comunicarea prezentată la sesiunea științifică desfășurată la institutul amintit, în 22 iunie a.c.

Începutul dramei

Pe acest fond, la 26 iunie 1940, guvernul sovietic a adresat o notă ultimativă guvernului român prin care i se cerea să i „se înapoieze cu orice preț“ Basarabia și „să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei“. La propunerea guvernului de la București de a organiza discuții între cele două părți, Kremlinul a răspuns cu o altă notă ultimativă, la 27 iunie. În fața acestei situații, la 28 iunie, Consiliul de Coroană s-a pronunțat pentru acceptarea cererii sovietice, iar guvenul român a decis să „evacueze“ Basarabia și nordul Bucovinei.

În fapt, la 28 iunie 1940, a început drama poporului român, care și-a văzut sfărâmat statul național făurit cu numai 22 de ani în urmă. S-a consumat tragedia retragerii; zeci de mii de cetățeni români și-au părăsit satele și orașele, pentru a nu fi nevoiți să suporte dominația sovietică. Retragerea autorităților și refugiul populației s-au făcut într-o totală dezordine, deoarece guvernul nu a elaborat din timp nici un plan de evacuare.

În acest context, regele Carol al II-lea a încercat să calmeze situația și să realizeze o „schimbare de macaz“ în politica externă, orientând-o spre Germania, puterea dominantă a continentului. Presa și radioul — supuse cenzurii — au primit dispoziții să nu critice politica Germaniei, să nu prezinte starea de îngrijorare a populației, și nici acțiunile ostile ale opoziției, ci să cultive o atmosferă de calm și încredere în înțelepciunea politică a suveranului. Pentru a câștiga bunăvoința lui Hitler, din inițiativa regelui au fost adoptate legi antisemite și chiar rasiste, au fost înlăturate din posturile de conducere personalitățile cunoscute pentru vederile lor filofranceze și filoengleze. Mai mult, la 28 iunie, regele a cerut ca o misiune militară germană să vină în România pentru a instrui trupele române.

Dar, toate aceste inițiative și acțiuni nu au avut efectul scontat. Adolf Hitler nu putea uita faptul că politica externă a României se bizuise pe Societatea Națiunilor și pe alianța cu Franța și Marea Britanie, că promovase — mai ales în timpul ministeriatului lui N. Titulescu — o politică de „încercuire“ a Germaniei, că regele Carol al II-lea a făcut numeroase declarații împotriva celui de-al Treilea Reich, iar presa românească, în covârșitoarea ei majoritate, criticase în termeni energici politica — internă și externă — promovată de Führer. La o scrisoare extrem de curtenitoare pe care i-a adresat-o Carol al II-lea, A. Hitler a răspuns în termeni duri, la 15 iulie, cerându-i să înceapă imediat negocieri cu vecinii (Ungaria, Bulgaria), pornind de la ideea cedării de teritorii în favoarea acestora; liderul german îi atrăgea atenția că orice „manevre tactice“ vor eșua și că sfârșitul ar putea fi chiar „distrugerea României“.

În cadrul tratativelor cu Bulgaria, desfășurate la Craiova, partea română a acceptat, de la început, cedarea Cadrilaterului, documentul fiind semnat la 7 septembrie 1940.

Discuțile cu Ungaria, care au avut loc la Turnu Severin, între 16–25 august, nu au dus la un rezultat pozitiv, deoarece guvernul de la Budapesta pretindea nu mai puțin de două treimi din teritoriul Transilavaniei. În aceste condiții, la 27 august 1940, Hitler a trasat cu mâna sa noua graniță între România și Ungaria, care a fost comunicată celor două părți de miniștri de Externe ai Germaniei și Italiei, la Viena, la 30 august.

Consiliul de Coroană, întrunit de două ori — în noaptea de 29/30 august și în cea de 30/31 august —, a acceptat „arbitrajul“ Axei, precum și verdictul acesteia. Dar, de această dată, populația a ieșit în stradă pentru a protesta împotriva Dictatului de la Viena. Foarte rapid, manifestațiile împotriva Germaniei și Italiei s-au transformat în acțiuni ostile împotriva regelui Carol al II-lea, considerat principalul vinovat pentru pierderea a aproape o treime din teritoriul național și din populația României.

Deși manifestațiile cereau un guvern al „rezistenței naționale“, condus de Iuliu Maniu, liderul național–țărănist știa prea bine că, în acele împrejurări, o rezistență națională putea duce la lichidarea statului român. El a preferat să poarte discuții secrete cu g-ralul Ion Antonescu, făgăduindu-i sprijinul, cu condiția înlăturării de pe tron a lui Carol al II-lea. O atitudine similară au adoptat Constantin I.C. Brătianu, președintele PNL, și Horia Sima, noul „comandant“ al Mișcării Legionare. În primele zile ale lui septembrie, legionarii s-au dovedit a fi extrem de activi, ei recurgând la acțiuni puciste în Brașov și Constanța. În București, ei au ocupat Piața Palatului și au început să tragă focuri de revolver, fapt ce a creat impresia că erau deciși să recurgă la o lovitură de stat.

Tunuri lungi „Schneider“, model 1936, calibrul 105 mm, remorcate de autotractoare „Skoda“, etalate de armata română la parada de 10 mai 1940

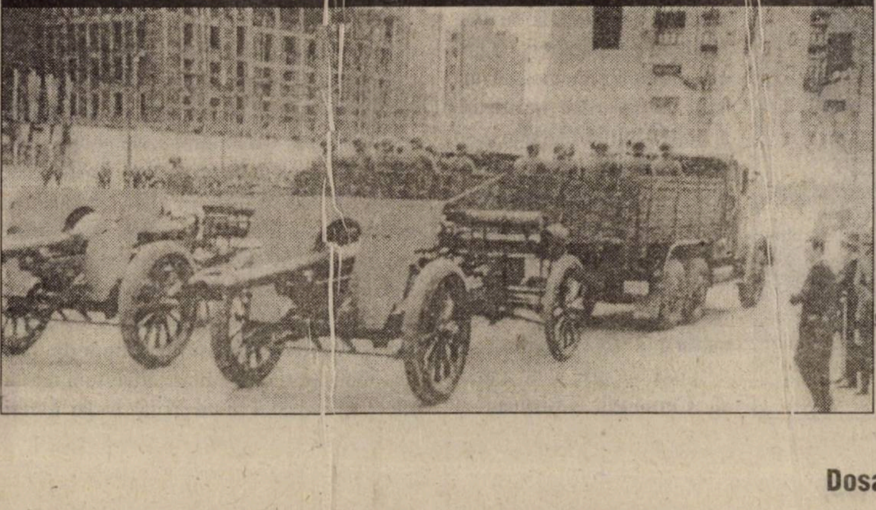

Toată puterea — generalului!

Pentru a restabili ordinea publică și autoritatea statului, Carol al II-lea a încredințat puterea, la 5 septembrie, generalului Ion Antonescu, pe care l-a investit cu calitatea de președinte al Consiliului de Miniștri și de „conducător la statului". În ziua următoare, generalul l-a obligat pe suveran să abdice în favoarea fiului său, Mihai. La 14 septembrie, Antonescu și-a asociat la guvernare pe legionari, instaurând un regim totalitar.

Pe plan extern, România a fost înglobată în sistemul politic al Axei, g-ralul Antonescu semnând, la 23 noiembrie 1940, actul de adeziune la Pactul Tripartit. Conducătorul statului a reușit să câștige încrederea lui Hitler, astfel că, în ianuarie 1941, când legionarii — care mizau pe sprijinul Germaniei— au încercat să-l înlăture de la putere, a făcut apel la armată, înăbușind rebeliunea inițată de Horia Sima.

Dorința românilor de a recupera teritoriile pierdute în vara lui 1940 era pe deplin legitimă. Iar Antonescu a văzut în alianța cu Germania o șansă pentru refacerea graniței de Est a României. La 12 iunie 1941, el a fost informat de Hitler despre iminența războiului împotriva Uniunii Sovietice. Führer-ul nu a cerut angajarea României în război, dar, potrivit stenogramei, conducătorul statului a declarat: „România nu i-ar ierta lui Antonescu niciodată dacă ar lăsa armata română cu arma la picior, în timp ce trupele germane ar fi în marș prin România împotriva rușilor". Când, peste 10 zile, la 22 iunie 1941, Germania a atacat Uniunea Sovietică, generalul a lansat cunoscuta Proclamație: „Ostași, vă ordon: treceți Prutul! Zdrobiți vrăjmașul din Răsărit și Miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună (...)" *(v. p. 16)*.

Decizia intrării României în război a aparținut lui Ion Antonescu; acesta nu s-a consultat cu membrii guvernului și nu a cerut aprobarea regelui pentru o asemenea acțiune. În acel moment, spiritul public, dar și liderii politici au fost în favoarea acțiunii militare, apreciind că era dreptul și datoria armatei române să elibereze teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică în urmă cu un an.

Îndată ce a luat cunoștință de intrarea României în război, regele Mihai a adresat generalului Ion Antonescu o telegramă edificatoare: „În clipa când trupele noastre trec Prutul și codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gândul Meu se îndreaptă către Domnia Voastră Domnule General, și către Ostașii Țării"; suveranul afirma că-i era „recunoscător" pentru acest act și ura ostașilor „sănătate și putere" *(v. p. 16.)*.

La rândul lui, Iuliu Maniu i-a trimis lui Antonescu o scrisoare, la 18 iulie 1941, în care aprecia: „Opinia publică românească urmărește cu mare însuflețire acțiunea militară condusă de dumneavoastră pentru dezrobirea provinciilor cotropite de străini și cu o încordată atențiune toate măsurile luate în legătură cu această istorică desfășurare (...). Întrega națiune a fost cuprinsă de nespusă bucurie când a aflat că Cernăuții, Chișinăul și alte orașe au fost eliberate de cotropitori (...). Recunoștința țării pentru generali, ofițerii și soldații români și pentru dumneavoastră, domnule general, comandantul de căpetenie, va fi eternă".

Se cuvine menționat faptul că singura forță politică din România care a condamnat intrarea țării în război a fost Partidul Comunist; acesta era, după cum bine se știe, o secție a Internaționalei Comuniste, condusă de la Kremlin.

„Stăpâni pe hotarele străbune"

La 26 iulie, Basarabia și nordul Bucovinei au fost reintegrate la România, înlăturându-se astfel consecințele notelor ultimative sovietice transmise guvernului român cu un an în urmă. În comunicatul oficial al Cartierului General al Comandamentului sectorului român, se aprecia: „Lupta pentru dezrobirea brazdei românești de la Răsărit s-a terminat. Din Carpați până la Mare, suntem iar stăpâni pe hotarele străbune".

Bucuria acestui succes a fost de scurtă durată, deoarece România se angajase într-un război care nu era doar al ei. Era, în fond, un război al lui Hitler pentru stăpânirea Europei și a lumii. Angrenată în conflict, conducerea de la București a decis continuarea luptelor dincolo de Nistru, trupele române ajungând până la Stalingrad. Totodată, România a intrat în război și cu Națiunile Unite — inclusiv Marea Britanie și SUA ––, deși nu a luptat efectiv decât împotriva Uniunii Sovietice.

Într-o Europă dominată de Germania, care a cultivat cultul „rasei pure", urmărind exterminarea fizică a evreilor, regimul antonescian a promovat în România o politică antisemită, materializată în pogromuri, deportări în masă, internări în lagăre, de unde mulți nu s-au mai întors. Asemenea realități nu pot fi minimalizate și nici justificate. Pe de altă parte, se cuvin evidențiate actele de solidaritate ale unor personalități politice și culturale — între care regina mamă, Elena, Iuliu Maniu, mitropolitul Bălan, Traian Popovici, precum și a multor oameni simpli — cu populația evreiască supusă discriminării și represiunii din partea oficialităților. Semnificative sunt relatările profesorului unuiversitar Iorgu Iordan despre evenimentele tragice de la Iași, din 28/29 iunie 1940: „Militarii germani umblau din casă în casă, conduși din nefericire de huligani români, care le arătau unde locuiesc evrei. Unii, poate destul de mulți, au fost măcelăriți, alții transportați ca viitori călători ai trenurilor–groază (...). Veronica Zosin, prietena noastră, a mers din casă în casă, cât a putut, cu riscuri mari, să prevină pe cei amenințați de a fi uciși, câteodată chiar să-i ascundă ea însăși, ajutată de alți oameni adevărați, pe unde credea ea că ei ar fi feriți de primejdie. În felul acesta, a salvat un număr impresionant de suflete nevinovate și a salvat, măcar simbolic, ideea de omenie, însușire prin excelență a poporului român".

În scurt timp, războiul pornit la 22 iunie 1941 s-a dovedit a fi ruinător pentru țară. După trei ani de lupte — timp în care armata română a pierdut aproape 625.000 de ostași (morți și dispăruți) —, regele Mihai, sprijinit de principalele forțe politice — PNȚ, PNL, PSD și PCR —, a decis, la 23 august 1944, destituirea mareșalului Antonescu, încetarea războiului alături de Germania și alăturarea României la coaliția Națiunilor Unite.

Actul de la 23 august 1944 a marcat o cotitură în evoluția frontului în această parte a Europei, iar armata română a adus o contribuție importantă la înfrângerea hitlerismului. Totuși, Națiunile Unite au continuat să considere România ca un stat inamic, aliat al Germaniei. În Tratatul de pace, semnat la 10 februarie 1947, se preciza: „Frontiera sovieto–română este în concordanță cu dispozițiunile acordului *(sic!)* sovieto–român din 28 iunie 1940 și ale acordului sovieto–cehoslovac, din 29 iunie 1945". După cum bine se știe, la 28 iunie 1940, nu a exista nici un acord, ci doar o a doua notă ultimativă sovietică adresată guvernului român. În fapt, Națiunile Unite confirmau Pactul Molotov–Ribbentrop, din 23 august 1939, precum și anexiunile sovietice din vara lui 1940. Mai mult, România a intrat — împreună cu alte state din zonă — în sfera de dominație a Kremlinului. Încă din aprilie 1945, I.V. Stalin ținuse să precizeze: „Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi". Sistemul impus de Stalin a dăinuit patru decenii și jumătate, adică până în 1989. Actele istorice se judecă nu după intenția celor care le-au inițiat, ci după rezultatele lor. Actul de la 22 iunie 1941 s-a soldat, după trei ani, cu o înfrângere pentru România. Pe de altă parte, nu poate fi negat faptul că el a exprimat voința de reunire a Basarabiei și nordului Bucovinei cu patria–mamă, iar ostașii români care s-au jertfit pentru realizarea acestui ideal merită recunoștința noastră.

München, 6 iunie 1941: g-ral de armată Ion Antonescu și Adolf Hitler părăsind clădirea în care s-a perfectat cooperarea româno–germană pentru eliberarea Basarabiei și Nordului Bucovinei

Trebuie să ne asumăm istoria așa cum a fost, cu avatarurile ei, luând în calcul complexitatea situației internaționale, să facem disocierea — atunci când este cazul — între **politica unui regim** și **atitudinea unui popor**. Redobândirea prin război a Basarabiei și nordului Bucovinei nu a fost posibilă decât pentru scurtă durată. Poate că, într-un alt context istoric — într-o Europă unită —, peste ani și ani, într-o atmosferă de pace și cooperare internațională, românii vor reuși să-și realizeze idealul de a trăi într-o **patrie comună**. ■

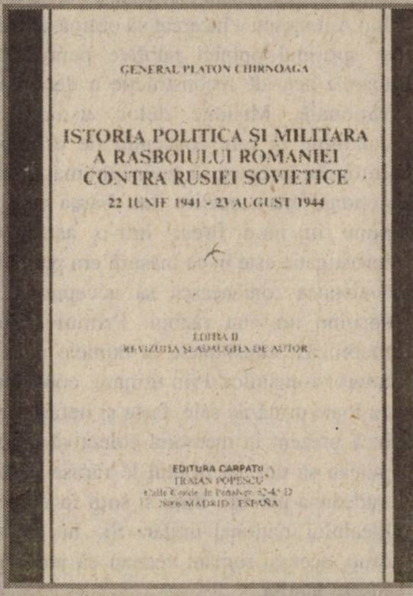
GENERAL PLATON CHIRNOAGA

ISTORIA POLITICA ȘI MILITARA
A RASBOIULUI ROMANIEI
CONTRA RUSIEI SOVIETICE
22 IUNIE 1941 - 23 AUGUST 1944

EDITIA II
REVIZUITA ȘI ADAUGITA DE AUTOR

EDITURA CARPATII
TRAIAN POPESCU"
Calle Conde de Peñalver 62-4° D
[illegible] MADRID - ESPAÑA

„În 1940, ca urmare a situației create din pactul de neagresiune germano–rus de la 23 august 1939 și prin înfrângerea puterilor occidentale europene de către Germania, România a fost jefuită din nou de către Rusia care i-a luat Basarabia, Bucovina de Nord și regiunea Herța din colțul de nord–vest al Moldovei; iar pe baza dictatului de la Viena, de la 30 august 1940, impus de Germania și Italia, jumătatea de nord–vest a Transilvaniei a trecut sub stăpânirea Ungariei, și partea de sud a Dobrogei am fost obligați s-o cedăm Bulgariei.

Pentru a-și reface frontierele pierdute la răsărit și la apus, România a intrat în al doilea război mondial alături de Germania în contra Rusiei. Pierzând războiul, am pierdut atât provinciile luate de ruși, cât și independența statului și libertățile poporului".

G-ral Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a răsboiului României contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941 – 23 august 1944,* ed. a II-a, Madrid, Ed. „Carpații"–Traian Popescu, 1986, p. 7

„Ca să se ridice frații de sub jug / Ostașii noștri mers-au pân' la Bug...”

Războiul sfânt*

Mioara ANTON

Sfârșitul anilor '30 consemna încetarea *de facto* a echilibrului european statornicit în urma primului război mondial. Fără să vrea, unii doar bănuind, iar alții pregătindu-se efectiv, continentul intra în febra premergătoare a unui nou conflict de proporții. Diplomații, deși au încercat (meritorii sunt, în acest caz, eforturile depuse de Titulescu, Venizelos, Barthou, Litvinov), au „obținut“ un rezultat cu totul neașteptat: războiul. Echilibrul statuat, la Paris, în 1919, se dovedise a fi imposibil de păstrat. Paradoxal, dar în mod inexplicabil, în numele păcii, în toată perioada interbelică, s-au creat, în fapt, premisele războiului.

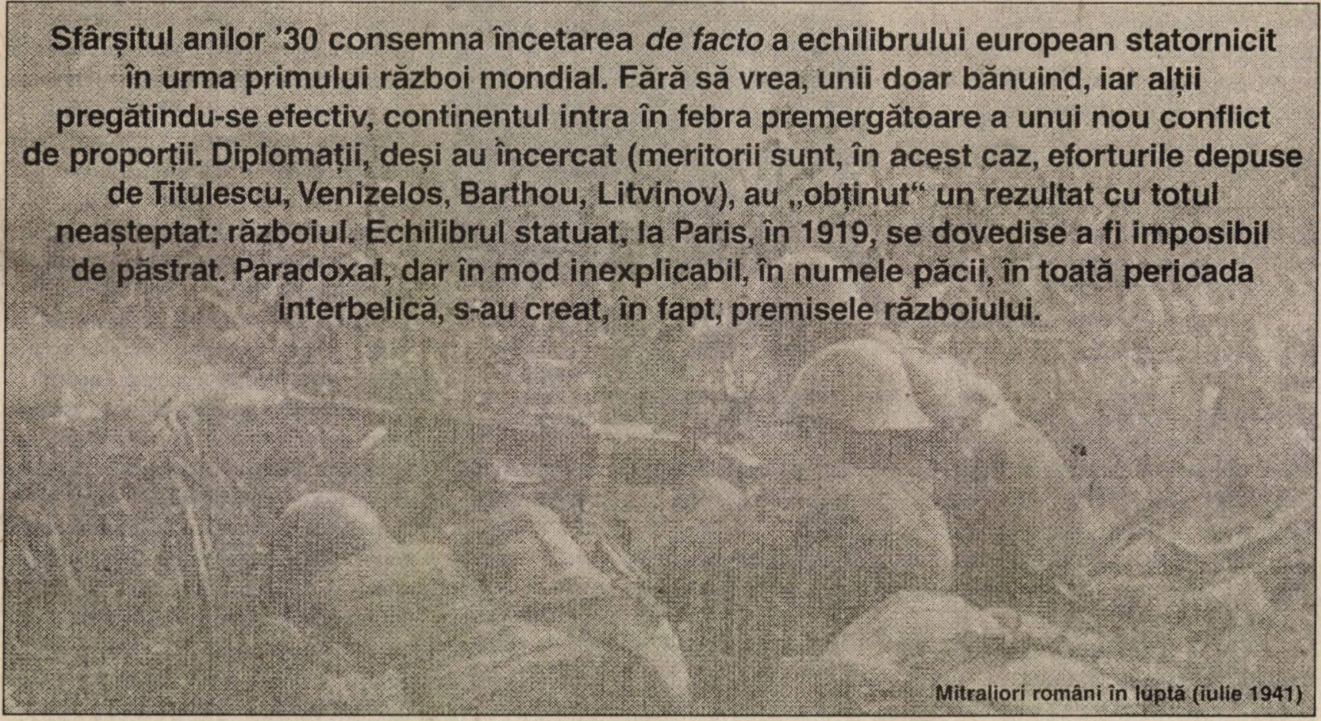

Mitraliori români în luptă (iulie 1941)

Dilemele mobilizării

Cum au primit românii prefacerile acelor ani tulburi? Șocul prăbușirii sistemului de securitate al țării a fost extrem de puternic. Elitele sunt bulversate și încearcă fără succes să caute noi soluții de salvare a construcției din 1918 (amintim vizitele lui Carol al II-lea în marile capitale europene — culminând cu Berlinul, în 1938 — pentru obținerea de noi garanții), în timp ce cei mulți asistă neputincioși la pierderea teritoriilor pentru a cărui întregire cu patria–mamă luptaseră înainte cu doar 22 de ani.

Zbuciumatul deceniu interbelic își pusese în mod hotărâtor amprenta asupra conștiinței românilor. Nesiguranța partidelor tradiționale, ascensiunea extremei drepte și, în același timp, anihilarea acesteia, dictatura regală au fost evenimente care au contribuit la o slăbire semnificativă a încrederii românilor în guverne și guvernanți. Dar, șirul evenimentelor nefericite nu avea să se oprească aici. Cedările teritoriale succesive, hotărâte prin Consiliile de Coroană, abdicarea regelui Carol al II-lea, instituirea guvernării național–legionare, urmată la scurt timp de rebeliunea din ianuarie 1941, au lovit din plin societatea românească. În acest context, nevoia de stabilitate și de echilibru devenea mai mult decât necesară. Prin plebiscitul pe care l-a organizat în februarie 1941, g-ralul Ion Antonescu a încercat să obțină acordul și sprijinul opiniei publice pentru viitoarele acte de reconstrucție a demnității naționale. Misiune deloc ușoară, în condițiile în care conceptul de echilibru european începuse să devină tot mai mult o noțiune fără acoperire. Întrebarea care se pune în mod firesc într-o astfel de investigație este în ce măsură era pregătită societatea românească să accepte și să sprijine un nou război. Primul război mobilizase conștiințele în numele unității tuturor românilor. Prin urmare, conflictul, cu toate urmările sale, faste și nefaste, era încă prezent în memoria colectivă. Ei nu puteau să uite că frontul le răpise pentru totdeauna părinții, frații și soții în numele idealului național–unitar. Și, în același timp, aceeași români vedeau că jertfa lor fusese inutilă.

*** Fragment, cu nesemnificative modificări, al unui capitol din cercetarea aflată în curs ce urmează a fi susținută ca lucrare de doctorat cu titlul „Persuasiune și manipulare. Propaganda de război. Cazul românesc (22 iunie 1941 – 23 august 1944)“, sub conducerea științifică a prof. univ. dr. Gh. Buzatu, la Universitatea din Craiova.**

De la începutul lunii în curs, autoarea articolului de față — după trei ani de rodnică activitate desfășurată în redacția revistei „Dosarele Istoriei“ — a intrat, prin concurs, la Institutul de Istoriei „N. Iorga“. Colegii de redacție îi urează succes deplin în cariera de cercetător științific, dar și în cea de apropiat și devotat colaborator al publicației.

Fără a insista asupra evenimentelor care au precedat războiul, trebuie precizat că, în comparaţie cu primul război, cel de-al doilea avea să pună în evidenţă rolul deosebit de important care revenea economia conflictului factorului moral. Acest ultim război mondial avea să fie câştigat de cel/cei care dominau dincolo de puterea armelor şi prin forţa psihologică. Faptul a fost foarte bine surprins de o notă informativă, intitulată „Cominternul, metoda sa de lucru şi colaborarea cu Armata Roşie", elaborată de Agentura Frontului de Est din SSI, împreună cu Secţia a II-a a Marelui Stat Major, de la sfârşitul lui decembrie 1940, în care se atrăgea atenţia asupra unui factor esenţial, valabil de altfel pentru orice ţară implicată în conflict: existenţa a două armate, una **reală** şi alta **invizibilă**, cea din urmă acţionând în plan internaţional prin propagandă, spionaj, diversiune şi sabotaj, pregătind terenul acţiunilor militare propriu–zise ale armatei regulate (Cristian Troncotă, „Contribuţia informativă a SSI pe Frontul de Est", în „Revista Istorică", s.n., tom. VIII, 1997, nr.11–12, p.774).

Misiunea factorilor de decizie de la Bucureşti, o dată cu intrarea în război, era una extrem de dificilă: informarea opiniei publice interne şi externe, luarea de măsuri care să asigure acordul de durată al populaţiei (subscriem ideii, relevată de altfel atât de documentele oficiale ale epocii, cât şi de memorialistică, că societatea românească a acceptat lupta ca unică soluţie pentru recuperarea teritoriilor pierdute, dar trebuie precizat că trecerea dincolo de Nistru, prelungirea războiului şi, nu în ultimul rând, pierderile umane foarte mari au contribuit la slăbirea încrederii populaţiei în obţinerea unei victorii), precum şi pregătirea psihologică a frontului. Sarcina autorităţilor în asemenea momente nu a fost deloc uşoară. Măsurile organizatorice aveau de cele mai multe ori un caracter reparator. Slaba prezenţă propagandistică românească — în toată perioada interbelică — în mediile internaţionale şi-a spus cuvântul în momentele dificile pe care statul român le-a traversat la sfârşitul anilor '30. Chiar dacă au existat structuri care au prefigurat Ministerul Propagandei, eficienţa lor în epocă a fost scăzută. Prezenţa la graniţele noastre a trei state revizioniste — Ungaria, Bulgaria, Uniunea Sovietică —, care nu recunoşteau valabilitatea Tratatului de la Versailles, impunea organizarea sistematică de acţiuni propagandistice care să confirme şi să ateste valabilitatea drepturilor româneşti.

Situaţia nu a adus nici un fel de beneficii statului român, ci dimpotrivă. Din această perspectivă, două sunt canalele prin care s-a atras atenţia autorităţilor asupra pericolului reprezentat de absenţa acţiunilor propagandistice: intelectualii şi serviciul de siguranţă. N. Iorga atrăgea atenţia că „o să ne întâlnim cândva cu rezultatele acestei propagande şi o să ne muşcăm mâinile până la sânge pentru că facem economii unde nu trebuie".

Rezultatele s-au văzut, în 1940, când România s-a confruntat cu o opinie publică internaţională indiferentă şi orientată contrar intereselor sale. Dar, trebuie precizat că nici ţările occidentale nu s-au grăbit să organizeze aici servicii similare. Situaţia a fost foarte bine surprinsă de Ivor Porter (unul dintre membrii grupului de spionaj britanic paraşutat, în 1943, în cadrul Operaţiunii „Autonomus") care a descris astfel atitudinea guvernului britanic faţă de România în perioada interbelică: „Unui guven atât de mercantil ca cel al domnului Chamberlain i s-ar fi părut o absurditate să cheltuiască bani cu propaganda într-o ţară ca România, în care studenţii cereau cu insistenţă să ne înveţe limba, guvernele doreau să-şi lărgească legăturile comerciale cu noi şi unde aveam mai mulţi prieteni decât în orice ţară europeană, cu excepţia poate a Greciei".

Dublă campanie

Cu toate acestea, în momentul începerii războiului, în România exista o opinie publică orientată exclusiv către Marea Britanie şi Franţa, şi mult mai puţin ataşată Germaniei. Sentimentele antigermane s-au accentuat în momentul în care aceasta a devenit arbitrul dezmembrării României Mari. Primul obiectiv al factorilor de decizie de la Bucureşti era acela de a-şi educa propria opinie publică şi de a o convinge că numai lupta alături de Reich putea oferi garanţia recuperării teritoriilor pierdute. Paralel, puternice campanii de informare, spionaj şi propagandă au organizat şi germanii. Ei aveau nevoie vitală de acest spaţiu şi, prin urmare, au depus eforturi intense pentru a avea în România o opinie publică favorabilă.

Aceeaşi români, cu sentimente profranceze tradiţionale, trebuiau să lupte alături de o Germanie care arbitrase cedările teritoriale. Prin urmare, într-un timp foarte scurt, ei trebuiau făcuţi să creadă în victoria germană la fel de mult cum crezuseră în Franţa sau în Marea Britanie. Interesante sunt, în acest context, conclu-

Instantaneu rar: mulţumit de debutul campaniei, generalul Antonescu zâmbeşte ziile formulate într-un raport, din 1940, al Serviciului român de presă de la Washington, care estima că, „în prezent, 95% din români sunt pro–englezi şi ar vota în acest sens într-un plebiscit liber. O proporţie mai mică, dar totuşi însemnată este pro–rusă sau pro–comunistă sau în orice caz preferă pe ruşi naziştilor. Un număr şi mai mic cred că cea mai bună politică este cooperarea cu Axa“(Arhivele Naţionale Istorice Centrale, în continuare ANIC, Preşedinţia Consiliului de Miniştri—Cabinetul Militar, dosar 72, f.19).

Pe acest fond, acţiunile de propagandă germane s-au intensificat tot mai mult. Din considerente economice, dar şi strategice Germania avea nevoie de România. SSI a elaborat numeroase buletine informative care aveau ca obiect activitatea germană în ţara noastră. Ele surprind prin informaţia amănunţită. Amintim două buletine emise de SSI, din martie 1939 şi martie–aprilie 1940, cu titlul „Activitatea germană în România“. Împărţite pe mai multe secţiuni — *Activitatea Legaţiei Germane*, *Situaţia politică*, cu trei subcapitole (*Acţiunea politică a NSDAP din România*; *Acţiunea politică a minorităţii germane din România)*, *Presa şi propaganda*, *Activitatea economică*, *Concluzii* — ele au radiografiat eforturile germane pentru câştigarea încrederii opiniei publice de la noi. În buletinul din martie 1939, la capitolul *Presa şi propaganda*, se afirma că „atât presa minoritară germană, cât şi cea din Reich au depus eforturi mari pentru îndrumarea opiniei publice româneşti spre o apropiere de Germania.(...) Se înţelege că, după credinţa lor, România ar fi trebuit să fie ţara care să facă primul pas spre ameliorarea relaţiilor“. În 1940, germanii trec la o adevărată ofensivă propagandistică: „Presa germană — atât cea din România, cât şi cea din Reich — se încadrează perfect în activitatea de infiltraţie a naţional–socialismului, îndeplinindu-şi misiunea ce i-a fost încredinţată cu tenacitate. Ea este pentru observatorul interesat sau nu, termometrul potenţialului moral din Reich şi — fără a fi impedimentată de riscurile unei răspunderi oficiale — lansează lozincile şi dezideratele cercurilor conducătoare din Reich“. În privinţa propagandei, se aprecia că „intensitatea şi diversitatea mijloacelor de propagandă utilizate de oficiile germane este într-o creştere continuă. Caracteristica acestei propagande constă în aceea că este dirijată de o centrală unică şi supusă unei discipline severe. Importanţa acordată propagandei germane în România reiese din faptul că, în afară de acreditarea unui al treilea ataşat de presă pe lângă reprezentanţa diplomatică a Reichului în Capitală — cu însărcinarea specială de a coordona şi anima acţiunea propagandistică —, s-a trimis un delegat special, în persoana referentului Ernst von Künheim, de la Ministerul de Externe al Reichului, pentru a cerceta la faţa locului cauzele determinate ale efectelor, apreciate ca reduse, a propagandei“. Nemulţumirea era cauzată de cheltuirea unor fonduri importante cu „ziariştii sau proprietarii de ziare români“, care însă nu se grăbeau să reprezinte cum se cuvine cauza Berlinului.

„Ica“ Antonescu

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că drama României a sensibilizat prea puţin cercurile politice germane, ele promovându-şi, în chip firesc, propriile interese. Semnarea Protocolului adiţional secret pe probleme de propagandă, o dată cu aderarea României la Pactul Tripartit, la 23 noiembrie 1940, asigura controlul german asupra mijloacelor de informare româneşti.

Textul protocolului a fost semnat de ministrul german la Bucureşti, M. von Killinger, şi preşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu. În preambul, se stipula că „guvernul regal român pe de o parte şi guvernul Reich–ului german de altă parte convin prin plenipotenţiarii lor (...) asupra următorului Protocol adiţional secret la Pactul Tripartit cu privire la presă, serviciul de informaţiuni şi propagandă“ (ANIC, Ministerul Propagandei Naţionale–Propaganda, dosar 2.667, f. 8). În primul articol, erau stabilite principiile de funcţionare, stabilindu-se „o colaborare corespunzătoare spiritului şi ţelurilor Pactului“ (ibidem). În mai 1941, este modificat art. III. La 2 mai 1941, se preciza că a fost remis de către ministrul Gheorghe Davidescu „un nou proiect de protocol adiţional la Pactul Tripartit“, precizându-se că se renunţa la înfiinţarea uniunii de presă româno–germane. Potrivit noului proiect, organizaţiile profesionale ale ziariştilor din cele două ţări urmau a fi puse sub controlul direct al Miniştrilor Afacerilor Străine. Textul modificat prevedea că „Ministerele de Externe ale României şi Germaniei vor numi pe lângă legăturile lor din cele două capitale câte unul sau mai mulţi experţi care în colaborare cu Ministerul de Externe local să ia măsurile necesare asigurării prin presă şi propagandă pentru a sprijini politica statelor din Pactul Tripartit şi a combate politica puterilor duşmane. Ministerul de Externe va sprijini organizarea în ţară a gazetarilor în scopul unei colaborări profesionale în sensul unei concepţii constituite de răspunderea profesională“. Părţile se obligau să realizeze un schimb de experţi „extrem de pricepuţi“, obligaţi să colaboreze cu Ministerele Afacerilor Străine ale celor două ţări şi să elaboreze măsuri „potrivite pe terenul presei, serviciului de informaţii şi al propagandei pentru a promova politica stabilită în Pactul Tripartit între Germania, Italia şi Germania“. Rolul acestui pact era de a „zădărnici politica puterilor duşmane“.

Lupta: unica soluţie

Care a fost reacţia opiniei publice în momentul declanşării războiului din Est? Dorinţa românilor era, indiscutabil, aceea de a lupta. Gheorghe Barbul, şeful de cabinet al ministrului Afacerilor Străine şi apropiat colaborator al g-ralului Ion Antonescu, redă în memoriile sale emoţia care i-a cuprins pe români la aflarea ştirii: „Străzile Bucureştiului erau încă pustii şi tăcute. TSF-ul izbucni deodată printr-o fereastră deschisă. Mai întâi, «Tatăl Nostru», ca de obicei, recitat de o voce de copil. Apoi, crainicul începu să citească proclamaţia regelui. Brusc, la toate ferestrele apărură oameni cu părul în dezordine şi ca şi cum se eliberau de o emoţie care îi sufoca, strigau: «Războiul! Războiul împotriva Rusiei!». În câteva clipe strada fu plină de o mulţime care alerga ca alungată de un incendiu, în aceeași direcție spre Palatul Regal; posturile de radio mergeau la maxim; orașul întreg răsuna de muzică militară. Apoi, deodată, o mare tăcere: rugăciunea; oamenii căzuseră în genunchi. Abia ridicați în picioare, ei începeau din nou să strige: «Trăiască războiul sfânt! Victorie cruciadei! Afară cu barbarii asiatici din Europa!» Un bătrân se cocoță pe grilajul palatului regal. «Înainte», strigă el. «Bolșevicii să nu mai ajungă să serbeze un an de ocupație a Basarabiei» (Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea Om al Axei*, ed. de Valeriu Florin Dobrinescu, Ed. Pro Historia, București, 2001, p. 69).

Marele Stat Major avea să constituie chiar din momentul începerii războiului o structură intitulată „Eșalonul mobil" cu misiunea de a procura informații despre armatele sovietice angajate în luptă; de a apăra spatele armatei române de acțiuni de sabotaj, spionaj și terorism, de a recupera documente militare sovietice găsite pe câmpul de luptă (ordine operative, hărți, instrucțiuni, directive, regulamente, telegrame etc.). Înființarea unor structuri care să dirijeze și să controleze propaganda nu rezolvase însă toate problemele. Mihai Antonescu arată în ședința Consililui de Miniștri, din 26 august 1941, că lipsa fondurilor constituie unul dintre impedimentele organizării unei propagande eficiente. Personalul de care dispunea la acea dată Ministerul Propagandei era insuficient: „Pentru anumite activități internaționale, Ministerul Propagandei este obligat adesea să utilizeze funcționari, agenți și servicii care trebuiesc plătiți, în afară de disponibilitățile bugetare, care nu sunt suficiente". Organizarea propagandei în Basarabia impunea, de asemenea, alocarea de importante fonduri: „ca să pun în evidență distrugerile săvârșite de ruși, să arăt o serie întreagă de imagini și de gravuri despre distrugerile lăsate în urma evacuărilor rusești, și așa mai departe — arăta același M. Antonescu —, am trimis reporteri speciali de la ziare, și pentru că niciodată n-am primit să plătesc o centimă presei de când sunt ministru al Propagandei, a trebuit totuși să dau acestor oameni cheltuielile lor de deplasare; nu puteam să-i trimit în Basarabia să-mi facă reportagii și fotografii fără să le dau bani, să le cer să facă încă o jertfă personală, deși era făcută în serviciul Statului (...)".

Într-o altă ședință, M. Antonescu informa că a organizat „echipe de propagandă și informație în teritoriile rusești. Misiunea lor era de a răspândi „broșuri, manifeste și fotografii antibolșevice", ele activând „înainte de a intra în Basarabia" (Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu (iulie–septembrie 1941)*, ed. de M.D. Ciucă ș.a., vol. IV, București, 2000, p. 454).

Întrega presă funcționa după normative zilnice redactate în funcție de evoluția situației interne și internaționale: „Opinia publică trebuie pregătită printr-o propagandă care trebuie să fie susținută de toate jurnalele... Noi avem o presă dirijată într-un stat dirijat. Deci această presă să termine dezmățul din trecut.... descrieri de crime care excită sentimentele bestiale ale oamenilor... procesele senzaționale... excitarea opiniei publice... În problemele interne, nici o violență. O presă decentă ca presa engleză... Problemele în legătură cu granițele noastre, cu drepturile noastre, cu aspirațiile poporului român, trebuie tratate de presa noastră nu abandonate" (apud Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939–1945)*, București, Ed. All, 1999, p.62).

Astfel, la 29 iulie 1941, normativul de presă indica să se comenteze pe larg „dezrobirea Basarabiei și Bucovinei" (ANIC, MPN—Presă internă, dosar 534, f. 76). Cel din 31 iulie, recomanda „să nu se vorbească nimic despre recolta din Basarabia și să nu se spună că granița de la răsărit e Nistru; să se revină asupra motivelor acestui război; apărarea civilizației; să se scoată în evidență că SUA caută să acapareze statele Americii de Sud" (ibidem). La 5 august, se recomanda să se insiste asupra „ororilor și îndeosebi a dezastrelor comise de bolșevici în Basarabia și Bucovina pentru a trezi interes și compătimire în public și a stimula spiritul de solidaritate cetățenească" (ibidem). Tot aici, se cerea să se adreseze „îndemnuri agricultorilor pentru a executa muncile câmpului", iar la capitolul extern se cereau articole pentru „statele amice", Slovacia, Croația, Finlanda (ibidem). Un ultim exemplu: la 14 august, se recomanda „în mod stăruitor" ziariștilor să scrie articole referitoare la împrumutul reîntregirii (împrumut care a beneficiat de o vastă campanie propagandistică prin lansarea de lozinci, clișee, viniete; pentru exemplificare prezentăm câteva strofe difuzate, în această perioadă, la radio: „**Cum a subscris Ion?**/ Cum nu știi carte și ai subscris Ioane?/ Cum de-ai știut a iscăli? Cum ai făcut?/ Cu inima!/ C-am dat împrumut/ Și împrumutul ăsta-i sfânt Ștefane"; „**Ban rotund. Țară rotundă**/ Banu-i rotund dacă-l dăm cu rost/ La împrumutul țării 'om izbândi/ Să împingem liftele păgâne și/ Rotundă va fi țara cum a fost"; „**Glasul martirilor**/ Ca să se ridice frații de sub jug/ Ostații noștri

„Înnobilare" regală, pentru merite pe câmpul de luptă al eliberării pământurilor strămoșești

mers-au pân' la Bug/ Puțin ne cer și nouă azi martirii/ Să mergem la împrumutul reîntregirii“ (ANIC, MPN — Propaganda, dosar 2.670, f. 246–247), iar în planul politicii externe urmau să fie comentate garanțiile Angliei și Rusiei față de Turcia și se indica ca persoana președintelui american, Roosevelt, să nu fie atacată (ibidem). Pentru teritoriile recucerite s-au pus în circulație periodice, cum ar fi „Bucovina“ (Cernăuți), „Basarabia“ (Chișinău) și „Transnistria“ (Tiraspol). Pentru perioada de început a războiului, Ministerul Propagandei a dispus tipărirea și difuzarea în număr mare în toate zonele reintrate sub adminstrație românească a ziarului „Cuvântul generalului către săteni“ cu scopul de „a lega din nou populația această țărănească de Regatul nostru“.

Deși vorbim de o presă dirijată comentariile referitoare la evenimentele internaționale și la problemele frontului ocupau spații destul de mari. Opinia publică era informată asupra principalelor evenimente: „Pentru o presă dintr-o țară satelită a Germaniei, ziarele românești cuprindeau surprinzător de multă informație. Rezultatele războiului erau comentate pe larg. Părți întregi din comentariile de presă și comunicatele oficiale britanice erau citate cuvânt cu cuvânt“ (cf. Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous“. În România pe vreme de război*, București, Ed. Humanitas, 1991, p 141).

În raportul asupra activității direcției presei din perioada 6 septembrie 1940–15 august 1941 se preciza că „războiul sfânt al României a fost pentru presa românească nu o temă de exploatat ci însăși rațiunea ei de a exista, ca celulă activă în viața statului și a națiunii. El a provocat cea mai mare campanie de presă a anului, edificând opinia publică asupra pericolului comunismului agresiv și educându-i încrederea și conduita — înțelegerea și cinstirea jertfei; acomodarea la economia de război și stârpirea speculei; mărirea activității diferitelor compartimente ale vieții noastre publice; reactualizarea problemei țărănești; răsplătirea vredniciei românești; armata țării misiunea sa în istoria neamului, organizarea și necesitatea ei; împrumutul reîntregirii și refacerii naționale“(ANIC, MPN — Presa internă, dosar 385, f. 75–76). Tot aici, se preciza că toată campania axată pe tema războiului sfânt a reușit să creeze o „solidaritate perfectă în jurul Tronului și a Conducătorului pentru viitorul patriei“ (ibidem). Raportul a surprins temele majore, precum și obiectivele propagandei de război în primele etape.

În aceeași categorie, intra și organizarea propagandei în teritoriile ocupate sau care urmau a fi cucerite. Radioul și manifestele trebuiau să convingă soldatul sovietic că lupta comună a germanilor și românilor avea caracterul unui război de eliberare. Textul unui manifest, din iunie 1941, aruncat asupra liniilor sovietice încerca să convingă că războiul viza numai regimul sovietic și nu soldatul obligat prin forța împrejurărilor să participe la luptă: „Conducătorii Internaționalei roșii ai «raiului» bolșevic te mint și azi, în ceasul al 12-lea, ceasul agoniei lor. Tu, soldat, sovietic, care îți dai viața și înduri atâta suferință fără a ști pentru ce și pentru cine, ai dreptul și datoria să cunoști adevărul întreg și calea care se deschide înaintea ta. Adevărul este că armata roșie se găsește în plin dezastru, iar comandanții armatelor sovietice și-au pierdut capul cu desăvârșire (...). Orice soldat sovietic mort sau rănit este o jertfă inutilă. Trebuie să înțelegeți că nu mai este nici o scăpare. Rusia sovietică s-a prăbușit (...). Salvează-te, păstrează-ți viața, pentru familia ta, pentru viitorul liber al popoarelor din Rusia, pentru Europa liberă și unită pe calea progresului și a civilizației. Aruncă arma și încetează lupta zadarnică“ (apud Eugen Denize, *Istoria Societăți Române de Radiofuziune*, vol. I, *1928–1944*, partea a II-a, *1938–1944*, *Dictaturile de dreapta (februarie 1938–august 1944)*, București, Societatea Română de Radiodifuziune. Departamentul Secretariat General. Direcția Patrimoniu, 1999, p. 219–220).

Muzeul Vrancei
România
și al
Doilea Război Mondial

Un volum indispensabil, scos de colegii de la Muzeul Vrancei (Focșani, Ed. DM Press, 2000)

.Dincolo de subminarea moralului adversarului, propaganda trebuia să convingă că legile privitoare la tratamentul prizonierilor de război vor fi respectate. Gheorghe Barbul arăta că „propaganda rusă reușise să convingă trupele Armatei Roșii că Germania și aliații ei ar omorî pe toți prizonierii sau răniții care ar cădea în mâinile lor. Se poate imagina atunci înverșunarea cu care soldații izolați continuau să se apere. Chiar cei care erau grav răniți trăgeau până ce inamicul le înfigea baioneta în corp. În aceste condiții, lupta lua din ce în ce mai mult aspectul unui război civil. Forțele angajate păreau să se considere, reciproc, ca franctirori. Adversarii se exterminau ca și cum războiul ar fi avut un caracter individual. Ei se considerau, de la om la om, ca dușmani“ (*op.cit*, p. 109).

Potrivit aceluiași memorialist, chiar mareșalul Ion Antonescu a propus un nou set de măsuri care să înlocuiască propaganda realizată de Luftwafe. Aviația română a aruncat manifeste asupra liniilor inamice, iar rezultatele obținute au întrecut așteptările: „În locul unei pânze albe oarecare, soldații Armatei Roșii înaintau către liniile noastre agitând manifestele lansate în tranșee. Ei le înmânau soldaților români, ca și cum ar fi ținut locul unui pașaport care să le asigure trecerea spre un lagăr de prizonieri. «S-ar spune», glumea Antonescu, că «pe aceste hârtii este tipărit: buna recompensă pentru cei care le aduc în liniile românești». Datorită acestei metode numărul de prizonieri se mărea în fiecare zi“.

Chiar dacă s-a confruntat cu dificultăți financiare, precum și cu o lipsă de personal specializat, Ministerul Propagandei, aflat sub conducerea lui Mihai Antonescu, a depus eforturi mari pentru elaborarea unor programe și strategii de acțiune. Prin colaborarea și cu alte structuri ale statului, îndeosebi Internele și Apărarea, campania de eliberare a Basarabiei a fost susținută de un intens efort propagandistic. Trebuie însă să recunoaștem că succesul a fost garantat și de încrederea pe care populația a manifestat-o, încă din primele momente ale războiului, față de acțiunea generalului Antonescu. ■

Iorga *dixit*: „Basarabia (...), una din pietrele de temelie în clădirea solidă a Domniei moldovenești“

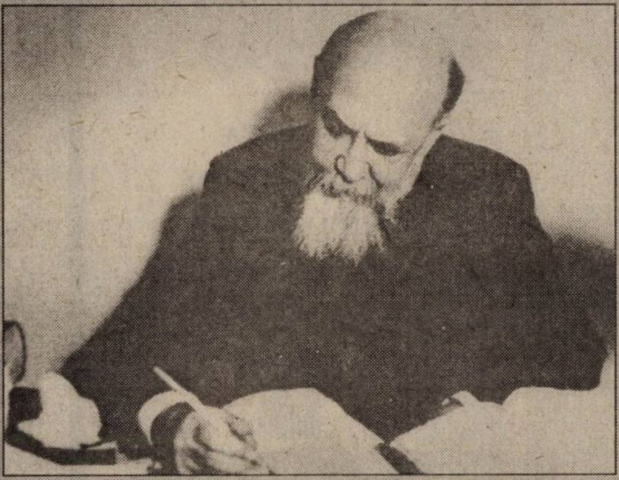

„Muncă înceată și dulce trândăvie“

„De la un capăt la altul al Basarabiei, cei o sută de ani de stăpânire rusească n-au creat nimic în materie de artă, căci nu poți să introduci în domeniul lucrărilor frumoase, pe care orice om sensibil le admiră, greoaiele cazărmi fără stil unde și-au adăpostit rușii birourile lor de muncă înceată și dulce trândăvie, prăvălioarele unei burghezii de pură exploatare și acele ciudate biserici cu acoperișuri verzi și roșii, cu bulbi dizgrațioși, amintind de pagoda Extremului Orient, cu fresce vulgar colorate ce reprezintă sfinți gata de luptă și sfinte mândre de farmecele lor profane. (...)

Se vorbește despre plebiscit în legătură cu soarta viitoare a României basarabene. Un plebiscit? Dar cine ar supraveghea operațiunile și cine i-ar garanta rezultatul? În timpul operațiunilor acestui plebiscit, cine ar putea împiedica izbucnirea pasiunilor sociale, invazia și instaurarea bolșevismului?

Guvernarea de partid românească — și aproape în toată lumea acest mod de a guverna dă aceleași rezultate — a putut comite erori în administrarea Basarabiei. Să admitem... Dar asupra păstrării unui drept incontestabil veghează o conștiință națională dreaptă și pură. Ea e gata să probeze că nici o palmă de pământ românesc n-ar putea fi atacat în vederea unei noi sclavii fără ca sângele celor de astăzi să nu ajungă până la osemintele străbunilor, chemați întru ajutorarea dreptului nostru“.

9 aprilie 1933

(*Basarabia și înfăptuirile românilor* [versiune românească], în N. Iorga, ***Sfaturi pe întunerec. Conferințe la radio 1931–1940***, ed. critică, note, comentarii, bibliografie de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, Societatea Română de Radiodifuziune, București, Ed. „Casa Radio“, 2001, p. 266–268; col. „Biblioteca Radio, Seria Magister“)

Hotarul blestemat

„Mi se cere să particip nu la apărarea dreptului nostru asupra Basarabiei, pe care nici un om cuminte dintre cei cari fac parte din forma cea nouă a Rusiei, pe care o dorim desfăcută de apăsătoarele tradiții țariste, nu înțelege a o socoti capabilă de a fi desfăcută din trupul statului românesc, revenit în hotarele sale firești, ci la considerarea rostului Basarabiei în legătura, care trebuie să fie din ce în ce mai strânsă; fără osebire de loc și de moment istoric, între părțile dintre Prut și Nistru și dintre celelalte părți românești.

(...) Basarabia nu este un adaos dăruit ambiției unui Domn târziu, ci una din pietrele de temelie în clădirea solidă a Domniei modovenești din cele dintâi timpuri.

Ne-am deprins mai târziu a vedea în Prut un hotar, și cântecul popular l-a blăstămat din cauza împiedicării legăturilor de fiecare zi între oamenii de același fel, cari erau foarte deseori tovarăși de muncă și membri ai aceleiași familii. Dar, în vieața cea veche a poporului nostru rural, el nu înseamnă o despărțire. Nu este râu, sau, exceptând Tisa singură, și anume în partea de jos, n-a fost râu care să însemne o despărțire între două grupe de români.

Priviți la Dunăre: români sunt de o parte și de cealaltă, având cu desăvârșire aceeași înfățișare și, chiar dacă românii se strecoară adânc în Balcani, întinzând mâna fraților lor, de o făptură întrucâtva deosebită, din părțile Macedoniei și Tesaliei, nimic nu-i deosebește.

Tot așa românii se întind și astăzi de o parte și de alta a Nistrului, și, precum cei din Balcani s-au coborât până în fundurile acestea macedonene, tot așa ceilalți, de la răsărit, s-au dus până la Nistru, până la Bug, s-au coborât cu turmele în Crimeea și au ajuns, prin colonizările silnice ale rușilor, până la apele depărtate ale răsăritului manciurian, ale celei mai îndepărtate Asii.

Prin urmare nu se poate crede că, în cele dintâi timpuri, cum nu era o deosebire între siretenii de o parte și de cealaltă, să fi fost una între prutenii de pe dreapta și prutenii de pe stânga. Ținuturile pe care le-au întemeiat în jurul cetăților primii Domni moldoveni se întindeau pe amândouă malurile apei.

(...) Când a fost nevoie să se împartă Moldova în două, nimeni nu s-a gândit s-o împartă în lung, ci împărțirea s-a făcut în lat. Țara de Jos, de la Bârlad încolo, opunându-se Țării de Sus, care se îngrămădea, după scăderea vechii capitale a Sucevei, în jurul Iașilor. Nimic nu poate fi mai doveditor a unității românești decât acest caracter de împărțire pe latitudine a Moldovei, pentru nevoile administrative de mai târziu.

Când se făcură ceva mai târziu planurile de împărțire a Moldovei între împăratul Sigismund, care era rege al Ungariei, și între regele polon, care râvnea la drumul spre Marea Neagră prin părțile basarabene, înțelegerea aceasta a tăiat tot în lat Moldova, plan care, lovindu-se de dârza împotrivire a lui

Alexandru cel Bun, n-a putut fi îndeplinit niciodată. Iar când între urmașii lui Alexandru s-a făcut împărțirea, de venituri mai mult decât la țară, Ilie, fiul lui Alexandru, a fost Domn în sus, Ștefan în jos, și Petru Aron s-a refugiat, se pare, într-un anume moment, la Cetatea Albă. Rușii n-au urmărit niciodată Basarabia privită ca o entitate deosebită — aceasta nu se bagă de samă; ei n-au urmărit nici măcar Moldova singură, ci stăpânirea asupra amânduror Țărilor Românești până la Dunăre, ca să aibă legătura cu elementele slave din Peninsula Balcanică, în chip firesc legate de dânșii.

Dacă, la 1812, s-au oprit la Basarabia, este pentru că n-au putut câștiga mai mult.

Planurile făcute de dânșii înaintea încheierii acestei păci neașteptate, pe care ei au primit-o numai de frica lui Napoleon, care se pregătea de năvălire, cuprindeau măcar Moldova întreagă, sau măcar Moldova până la Siret. Și după anexarea Basarabiei, țarul Alexandru n-a crezut scopul său în adevăr atins, ci el a dorit să întrebuințeze Basarabia ca o bază pentru luarea în stăpânire a Moldovei, sau, pe vremea lui Kiseleff, prezident al amânduror Principatelor, s-a stabilit carantină la Dunăre, care trebuia să fie hotar față de turci".

9 aprilie 1937

(*Despre Basarabia*, în *op. cit.*,
p. 329–332; subtitlurile
aparțin redacției noastre)

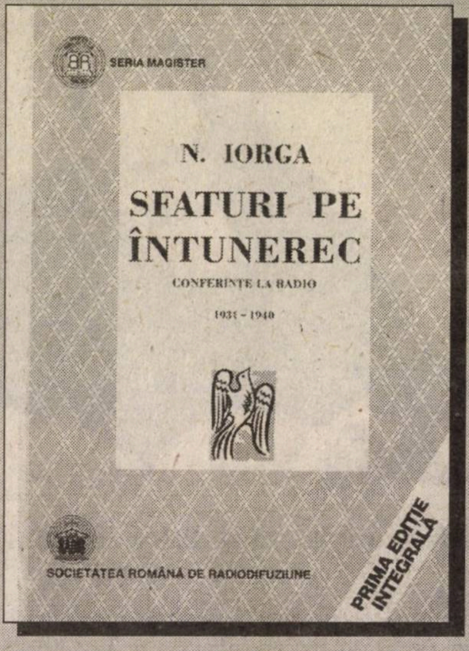

SERIA MAGISTER

N. IORGA

SFATURI PE ÎNTUNEREC

CONFERINȚE LA RADIO

1931 - 1940

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE

PRIMA EDIȚIE INTEGRALĂ

Prima ediție integrală, lansată la 19 iunie a.c., la Societatea Română de Radiodifuziune, în organizarea Editurii Casa Radio (director: Sebastian Sârcă)

„Jertfa sângelui scump al armatei noastre glorioase a reparat rușinea..."

Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei

Alesandru D. DUȚU*

La 22 iunie 1941, valorificând contextul istoric favorabil, generalul Ion Antonescu a angajat România în cel de-al doilea război mondial cu scopul declarat, și dorit de toți românii, de a readuce „în trupul țării glia străbună a Basarabiei și codrii voievodali ai Bucovinei" răpiți cu un an înainte de Uniunea Sovietică.

Acoperire strategică

Operațiile militare s-au desfășurat rapid și eficient, în conformitate cu concepția germană, și au avut ca rezultat, la 26 iulie același an, repunerea bornelor de hotar pe granița istorică de pe Nistru. Înfrângerea forțelor sovietice de la flancul sudic al frontului est–european s-a obținut prin acțiunea Grupului de armate „general Antonescu", care a acționat ofensiv cu Armata 3 română și Armata 11 germană pe direcția Botoșani–Moghilev și cu Armata 4 română pe direcția sud Iași–sud Chișinău–Cetatea Albă.

În conformitate cu concepția germană, acțiunile militare desfășurate pe frontul românesc până la 2 iulie 1941, împotriva armatelor 9, 18 și independentă de litoral, au avut un caracter de acoperire strategică, fiind concretizate prin constituirea unor capete de pod la est de Prut, în Basarabia, și prin mici pătrunderi realizate în partea de nord a Bucovinei.

Victoriile obținute de armatele feldmareșalului Gerd von Runstedt la nord de mlaștinile Pripetului și retragerea forțelor sovietice spre Uman au determinat, la 2 iulie, trecerea la ofensiva propriu–zisă (ipoteza „München"), în cadrul căreia lovitura principală a executat-o Armata 11 germană.

Armata 3 română (comandant: g-ralul Petre Dumitrescu), a acționat, în subordinea Armatei 11 germane, în nordul Bucovinei pe direcția Storojineț–Cernăuți–Hotin, eliberând, la 5 iulie, Cernăuțiul — capitala istorică a Bucovinei — și, la 8 iulie, Hotinul — străveche cetate a lui Ștefan cel Mare.

Armata 11 germană (comandant: g-ralul Eugen von Schobert) în compunerea căreia au acționat și cinci divizii române a eliberat partea centrală a Basarabiei, la nord de masivul Cornești. Cooperarea de luptă româno–germană a avut ca rezultat înfrângerea trupelor sovietice din zona Bălți și, în special, din masivul Cornești prin acțiunea conjugată a Corpului 54 armată german, în compunerea căruia au acționat și trei divizii române, care a manevrat dinspre nord și nord–vest, și a Corpului 3 armată român, care a acționat ofensiv dinspre sud–vest.

---

* Col. (r) dr. în istorie, membru al Comisiei Române de Istorie Militară

Eliberarea Chișinăului s-a efectuat prin lupta comună a Diviziei 1 blindată română și a Diviziei 72 infanterie germană. În acele clipe istorice, ziarul „Timpul“ reda astfel entuziasmul care cuprinsese poporul român: „Hotarele ciuntite acum un an au fost reîntregite de ostașul neînfricat al României. După Bucovina eliberată de sub jugul străin acum două săptămâni, iată că numai după alte câteva zile, cealaltă provincie răpită — Basarabia — a revenit la matcă. Evenimentul a fost sărbătorit în Capitală și în toată țara cu bucurie și entuziasm, populația participând la manifestările organizate cu frenetică adeziune“. După ce au ajuns relativ ușor pe Nistru, la 7 iulie, la Moghilev, la 8 iulie, la Hotin, la 10 iulie, la Soroca, Armatele 3 română și 11 germană au forțat fluviul și au străpuns linia fortificată „Stalin“, între 17 și 19 iulie 1941, continuând apoi ofensiva spre Bug și Nipru.

În sudul Basarabiei, Armata 4 română (comandant: generalul Nicolae Ciupercă) a acționat la sud de masivul Cornești, executând lovitura principală, cu Corpul 3 armată, pe direcția Albița–Chișinău–Dubăsari și o acțiune de fixare cu Corpul 5 armată, la est de Fălciu, în capul de pod Țiganca, Epureni, Cania, unde s-au dus și cele mai grele lupte. A urmat, apoi, acțiunea de urmărire spre Nistru, trupele sovietice fiind

G-ral Ion Antonescu, comandantul frontului româno–german, în trenul de comandament „Patria“ *(această fotografie și cele care urmează, marcate* **AR**, *provin din* ***Armata română în al doilea război mondial / Romanian Army in World War II****, București, Ed. Meridiane, 1995, lucrare elaborată în comun de Muzeul Militar Național, Institutul de Studii Operativ–Strategice și Istorie Militară și Secția Arhive a Statului Major General, sub coord. Jipa Rotaru, Carol König și Al. D. Duțu)*

respinse, pretutindeni, dincolo de fluviu. Eliberarea orașului Cetatea Albă, la 26 iulie 1941, a dat prilejul Marelui Cartier General român să anunțe întreaga țară: „Lupta pentru dezrobirea brazdei românești de la răsărit s-a terminat. Din Carpați până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune“.

La acțiunile militare desfășurate în Basarabia și în partea de nord a Bucovinei au participat trei armate (1 și 4 române și 11 germană) cu 10 corpuri de armată (șapte române — 2, 3, 4, 5, 11, de Munte și de Cavalerie) și trei germane — 11, 30 și 54 armată), care au avut în compunere 20 de divizii (14 române și șase germane), trei brigăzi de munte, patru brigăzi de cavalerie, două brigăzi de fortificații și numeroase elemente neîndivizionate române. Trupelor terestre li s-au adăugat forțele Aeronauticii și Marinei militare. În cele 35 de zile de lupte, armata română a angajat 473.103 de militari (18.361de ofițeri, 17.286 de subofițeri și 437.456 de trupă). Pierderile înregistrate (până la 31 iulie) s-au ridicat la 24.396 de militari (5.011 de morți, 13.987 de răniți și 4.487 de dispăruți).

Eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei a anulat, pentru moment, consecințele brutalului ultimatum sovietic din iunie 1940 și a făcut ca poporul român și armata sa să parcurgă în numai un an drumul de la agonie la extaz, de la deziluzia provocată de atitudinea capitulardă a conducerii statele și politice din perioada finală a domniei regelui Carol al II-lea la bucuria realipirii provinciilor estice, cu speranța redobândirii celorlate părți ale țării, la fel de românești. Referindu-se la modul în care își îndeplinise datoria armata română în campania eliberatoare din Basarabia și Bucovina de nord, Iuliu Maniu, aprecia, cu obiectivitate, la 18 iulie 1941, la scurt timp după eliberarea Chișinăului, că „jertfa sângelui scump al armatei noastre glorioase a reparat rușinea pe care cârmuitorii inconștienți de pe vremuri au adus-o țării noastre. Recunoștința Țării pentru generalii, ofițerii și soldații români și pentru dvs. domnule general *(Antonescu, n.n.)* comandantul de căpetenie al armatei, va fi eternă“.

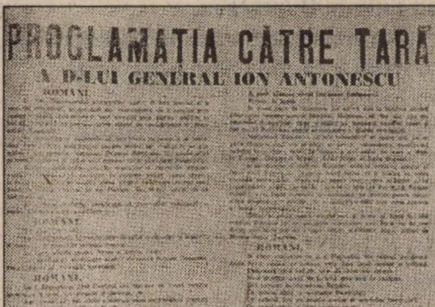

PROCLAMAȚIA CĂTRE ȚARĂ

A D-LUI GENERAL ION ANTONESCU

ROMANI

ROMANI.

ROMANI.

ROMANI.

ROMÂNI.

General ION ANTONESCU

Din presa românească
a zilei de 22 iunie 1941:

„Proclamația către țară a d-lui general Ion Antonescu“ ***(stânga);*** **„Cuvântul Bisericii pentru războiul sfânt / Pastorala I.P.S. Patriarh Nicodim“** ***(dreapta)***

(apud **AR**)

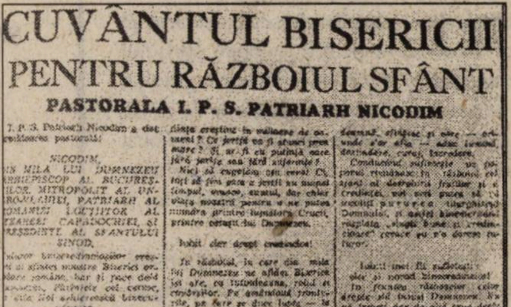

CUVÂNTUL BISERICII
PENTRU RĂZBOIUL SFÂNT

PASTORALA I. P. S. PATRIARH NICODIM

Eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei nu a însemnat, însă, și sfârșitul participării armatei române la război. Motivând buna desfășurare a operațiilor militare la flancul sudic al frontului, Hitler a solicitat, la 27 iulie 1941, continuarea acțiunii militare și dincolo de Nistru. Conștient de șantajul practicat de Führer — dat fiind diferendul cu Ungaria, care ocupase, în august 1940, partea de nord–vest a României — Ion Antonescu nu l-a refuzat, declarând, la 31 iulie 1941, că „va merge până la capăt", că „nu pune nici un fel de condiții și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu", că are „deplină încredere în justiția pe care Führerul cancelar Adolf Hitler o va face poporului român".

„În clipa când trupele noastre trec Prutul și codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gândul Meu se îndreaptă către Domnia Voastră, Domnule General, și către Ostașii Țării. Vă sunt recunoscător, Domnule General, pentru că numai prin munca, tăria și străduința Domniei Voastre neamul întreg și cu Mine trăim bucuria zilelor de glorie străbună, iar ostașilor noștri bravi le urez sănătate și putere ca să statornicească pentru vecie dreptele granițe ale Neamului.

Trăiască în veci România !

Trăiască viteaza noastră armată !

MIHAI I".

(Telegrama suveranului adresată g-ralului Antonescu, la începutul războiului)

Acceptând această cerere — sosită într-un moment în care armatele sovietice nu erau nici pe departe înfrânte și în care armata ungară continua lupta alături de Wehrmacht — Ion Antonescu a declarat că face acest lucru pentru a obține sprijinul Germaniei în vederea reîntregirii graniței de vest a țării rășluită de Ungaria, în 1940. În afara argumentelor strategice, el a invocat motive de loialitate față de aliatul german care contribuise la eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei.

Trecerea Nistrului a fost determinată, deci, în primul rând, de exigențe strategice și de obligațiile ce decurgeau din participarea la un război de coaliție, alături de cea mai mare putere a continentului, până la înfrângerea inamicului. ■

„Ordinul de zi către armată

al d-lui General Ion Antonescu, Conducătorului Statului Român

OSTAȘI,

V-am făgăduit din prima zi a noii Domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință;

Să șterg pata de dezonoare din cartea Neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri.

Azi, a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna.

OSTAȘI,

Vă ordon:

Treceți Prutul !

Sdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte.

Desrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți.

Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voevodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre.

OSTAȘI,

Plecați azi pe drumul biruințelor lui Ștefan cel Mare ca să cuprindeți cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoșii noștri cu lupta lor.

Înainte.

Fiți mândri că veacurile ne-au lăsat aci strajă dreptății și zid de cetate creștină.

Fiți vrednici de trecutul românesc.

OSTAȘI,

Veți lupta cot la cot, suflet de suflet, lângă cea mai puternică și glorioasă armată a lumii.

Îndrăzniți să vă măsurați vitejia și să vă dovediți mândria, camarazilor noștri.

Ei luptă pe pământul moldovean, pentru granițele noastre și pentru dreptatea lumii.

Fiți vrednici de cinstea pe care v-au făcut-o istoria, Armata Marelui Reich și neîntrecutul ei comandant, Adolf Hitler.

OSTAȘI,

Înainte.

Să luptați pentru gloria Neamului.

Să muriți pentru vatra părinților și a copiilor voștri.

Să cinstiți prin vitejia voastră amintirea lui Mihai Vodă și a lui Ștefan cel Mare, a martirilor și eroilor căzuți în pământul veșniciei noastre cu gândul țintă la Dumnezeu.

Să luptați pentru desrobirea fraților noștri, a Basarabiei și Bucovinei, pentru cinstirea bisericilor, a vieții și căminurilor batjocorite de păgâni cotropitori.

Să luptați pentru a ne răzbun umilirea și nedreptatea.

V-o cere Neamul, Regele și Generalul Vostru.

OSTAȘI,

Izbânda va fi a noastră.

La luptă.

Cu Dumnezeu înainte !

Comandant de căpetenie al Armatei:
GENERAL ANTONESCU
22 iunie 1941".

(N.red. — s-a păstrat grafia ca în original)

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

OAMENI ȘI FUNCȚII*

GUVERN

Președinte al Consiliului de Miniștri: g-ral Ion Antonescu

Ministrul Apărării Naționale: g-ral Iosif Iacobici (27 ianuarie–23 septembrie 1941)

Subsecretar de Stat, Ministerul Apărării Naționale pentru Înzestrarea Administrației Armatei: g-ral Gheorghe Dobre (27 ianuarie 1941–17 septembrie 1942)

Subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale pentru Armata de Uscat: g-ral Constantin Pantazi (27 ianuarie 1941–23 august 194)

Subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale pentru Aer: comandor Gheorghe Jienescu (27 ianuarie 1941–23 august 1944)

Subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale pentru Marină: contraamiral Nicolae Păiș (5 aprilie 1941–20 februarie 1943)

MARELE STAT MAJOR

Șeful Marelui Stat Major: g-ral de brigadă Alexandru Ioanițiu (6 septembrie 1940–17 septembrie 1941)

COMANDANȚI DE ARMATE

Armata 1: g-ral de corp de armată Dumitru Popescu (25 martie–8 noiembrie 1941)

Armata 3: g-ral de corp de armată Petre Dumitrescu (din 18 iulie 1942, general de armată) (25 martie 1941–20 martie 1943)

Armata 4: g-ral de corp de armată Nicolae Ciupercă (2 iunie 1940–13 septembrie 1941)

COMANDANȚII DE CORPURI DE ARMATĂ

Corpul 1 armată: g-ral de divizie Teodor Ionescu (din 18 iulie 1942, general de corp de armată) (12 iunie 1940–18 martie 1943)

Corpul 2 armată: g-ral de divizie Nicolae Macici (1 ianuarie– 8 noiembrie 1941)

Corpul 3 armată: g-ral de divizie Vasile Atanasiu (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (4 martie 1940–20 martie 1943)

Corpul 4 armată: g-ral de divizie Constantin Sănătescu (din 24 ianuarie 1942, g-ral de corp de armată) (1 februarie 1941–10 februarie 1943)

Corpul 5 armată: g-ral de corp de armată Gheorghe Leventi (25 martie 1941–7 iulie 1941); g-ral de divizie Aurel Sion (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (8 iulie 1941–18 martie 1943)

Corpul 6 armată: g-ral de corp de armată Corneliu Dragalina (1 ianuarie 1940–20 martie 1943)

Corpul 7 armată: g-ral de divizie Florea Mitrănescu (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (25 martie 1941–20 martie 1943)

Corpul 10 armată: g-ral de divizie Constantin Constantinescu (1 februarie 1940–18 iulie 1941)

Corpul 11 armată: g-ral de divizie Aurelian Son (1 februarie–7 iulie 1941); g-ral de divizie Constantin Constantinescu (18 iulie–8 septembrie 1941)

Corpul de munte: g-ral de divizie Gheorghe Avramescu (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (3 iunie 1941–5 octombrie 1943)

Corpul de cavalerie: g-ral de divizie Mihail Racoviță (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (10 ianuarie 1941–1 ianuarie 1943)

Corpul de grăniceri: g-ral de divizie Ion Negulescu (din 18 iulie 1942, g-ral de corp de armată) (1 august 1940–16 decembrie 1944)

COMANDANȚII DE DIVIZII

Divizia de gardă: g-ral de divizie Nicolae Șova (22 iunie 1941–20 martie 1943)

Divizia 1 infanterie: g-ral de brigadă Emanoil Bârzotescu (1 ianuarie 1940–9 mai 1942)

Divizia 2 infanterie: g-ral de divizie Ioan Popovici (1 ianuarie 1940–14 noiembrie 1941)

Divizia 3 infanterie: g-ral de brigadă Ilie Șteflea (20 februarie 1941–20 ianuarie 1942)

Divizia 4 infanterie: g-ral de divizie Gheorghe Cealâk (20 februarie 1941–1 august 1942)

Divizia 5 infanterie: g-ral de brigadă Petre Vlădescu (11 mai 1941–10 februarie 1942)

Divizia 6 infanterie: g-ral de brigadă Romulus Ioanovici (3 iunie–10 septembrie 1941)

Divizia 7 infanterie: g-ral de brigadă Olimpiu Stavrat (din 18 iulie 1942, g-ral de divizie) (10 martie 1940–1 august 1942)

Divizia 8 infanterie: g-ral de brigadă Alexandru Orășanu (15 martie–1 septembrie 1941)

Divizia 9 infanterie: g-ral de brigadă Hugo Schwab (1 ianuarie 1940–10 ianuarie 1942)

Divizia 10 infanterie: g-ral de brigadă Ionel Glogojanu (3 iunie–22 octombrie 1941)

Divizia 11 infanterie: g-ral de brigadă David Popescu (1 ianuarie 1940–31 august 1941)

Divizia 13 infanterie: g-ral de brigadă Gheorghe Rozin (18 septembrie 1940–8 noiembrie 1941)

Divizia 14 infanterie: g-ral de brigadă Gheorghe Stavrescu (din 1 iulie 1942, g-ral de divizie) (21 ianuarie 1941–20 martie 1943)

Divizia 15 infanterie: g-ral de divizie Marin Cosma Popescu (1 februarie 1941–1 august 1942)

Divizia 18 infanterie: g-ral de brigadă Iosif Teodorescu (3 iunie–1 septembrie 1941)

Divizia 19 infanterie: g-ral de brigadă Carol Schmidt (din 1 iulie 1942, g-ral de divizie) (14 iunie 1941–20 martie 1943)

Divizia 20 infanterie: g-ral de divizie Nicolae Dăscălescu (14 iunie–30 iunie 1941); g-ral de brigadă Gheorghe Georgescu (30 iunie 1941–3 iulie 1942)

Divizia 21 infanterie: g-ral de divizie Cristache Popescu (31 iulie 1940–30 iunie 1941); g-ral de divizie Nicolae Dăscălescu (31 iunie–1 noiembrie 1941)

Divizia 30 infanterie: g-ral de brigadă Nicolae Magereanu (1 ianuarie 1940–30 noiembrie 1941)

** Selectiv; din lista guvernului, în afară de președintele Consiliului de Miniștri, sunt menționați doar cei care au avut responsabilități pe linie militară; în privința comandanților militari, i-am amintit doar pe cei aflați în funcție în momentul atingerii Nistrului*

Divizia 1 munte: g-ral de brigadă Mihail Lascăr (10 ianuarie 1941–10 februarie 1942)

Divizia 2 munte: g-ral de brigadă Ion Dumitrache (din 1 ianuarie 1943, g-ral de divizie) (10 octombrie 1940–15 august 1944)

Divizia 3 munte: g-ral de brigadă Radu Fâlfănescu (20 februarie 1941–1 ianuarie 1942)

Divizia 4 munte: g-ral de brigadă Gheorghe Manoliu (din 18 iulie 1942, g-ral de divizie) (10 ianuarie 1941–20 martie 1943)

Divizia 1 cavalerie: g-ral de brigadă Marin Manafu (23 ianuarie 1941–10 martie 1942)

Divizia 5 cavalerie: col. Vasile Măinescu (10 ianuarie 1941–23 martie 1943)

Divizia 6 cavalerie: g-ral de divizie Aurel Racoviţă (1 septembrie 1940–30 iunie 1941)

Divizia 7 cavalerie: col. Gheorghe Săvoiu (12 ianuarie–25 iulie 1941)

Divizia 8 cavalerie: col. Ion Dănescu (12 iunie–27 octombrie 1941)

Divizia 9 cavalerie: g-ral de brigadă Traian Cocorăscu (23 ianuarie 1941–25 martie 1942)

Divizia 1 Blindată „România Mare": g-ral de brigadă Ion Sion (27 ianuarie 1941–10 ianuarie 1942)

Divizia de grăniceri: g-ral de brigadă Gheorghe Potopeanu (1 august 1940–20 martie 1943)

CRONOLOGIE

(iunie – august 1941)

11–12 iunie: semnarea acordurilor româno–germane de la München şi Berchtesgaden, prin care România se angaja să participe alături de Germania la războiul împotriva URSS; g-ralul Ion Antonescu urma să preia comanda trupelor româno–germane aflate pe front

22 iunie: aplicarea de către Germania şi a aliaţilor ei a Planului „Barbarossa"— atacul asupra URSS

23 iunie: bombardamente ale artileriei sovietice asupra localităţilor Galaţi, Oancea, Fălciu

26 iunie: aviaţia sovietică bombardează Bucureştiul şi Constanţa

27 iunie: atacuri navale sovietice concentrate asupra localităţilor Chilia Veche şi Constanţa; operaţiuni eşuate

2/3 iulie: declanşarea operaţiunilor ofensive, eforturile fiind concentrate spre direcţia Rădăuţi; Armata 18 sovietică este nevoită să se retragă

3 iulie: Divizia 1 blindată, sprijinită de unităţi de artilerie şi pionieri, a trecut Prutul prin capul de pod de la Ştefăneşti (70 km nord–vest de Iaşi)

5 iulie: este eliberat Cernăuţiul

7 iulie: este eliberat Hotinul; trupele sovietice se retrag peste Nistru

8 iulie: este atins Nistrul

9 iulie: Bucovina de Nord este eliberată

12 iulie: trupele blindate române au eliberat oraşul Bălţi; puternice rezitenţe sovietice în partea de sud a Basarabiei; pierderi grele pentru partea română în timpul luptelor de la Ţiganca; diviziile de gardă şi 21 infanterie au pierdut 2.743 şi, respectiv, 6.222 de oameni

11/12 iulie: sovieticii îşi retrag flotila de pe Dunăre spre Odessa; apărarea a românească a fost forţată la Periprava

13, 15/16 iulie: atacuri sovietice asupra rafinăriilor de la Ploieşti, a podului de la Cernavodă şi a portului Constanţa

15 iulie: trupele române cuceresc capul de pod de la Ţiganca şi declanşează ofensiva de cucerire a Chişinăului, finalizată la 16 iulie

19 iulie: trupele române intră în Tighina

26 iulie: Basarabia şi nordul Bucovinei, răpite în 1940, sunt reintegrate ţării–mamă

21 august 1941: pentru meritele sale în eliberarea celor două provincii, generalul Ion Antonescu este avansat la gradul de mareşal, fiind, totodată, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasele I şi II

(**N.B.** Pierderile armatei române în timpul campaniei de eliberare a Basarabiei şi Bucovinei de Nord: **4.271 de morţi; 12. 326 de răniţi, 6. 168 de dispăruţi**)

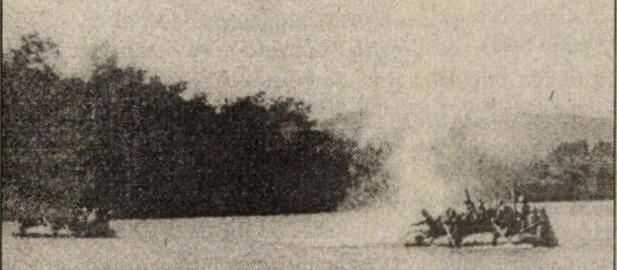

Forţarea Prutului, 22 iunie 1941 (AR)

Militari români trec Prutul (AR)

„Să trăiești, să muncești, să lupți și să mori pentru binele semenilor tăi, pentru țara ta”

Propaganda radiofonică și trecerea Prutului

Eugen DENIZE*

După eșecul vizitei lui Molotov la Berlin, din noiembrie 1940, pregătirile Germaniei în vederea atacării Uniunii Sovietice au intrat în linie dreaptă prin lansarea Planului „Barbarossa“. Evident, aliații Reich-ului au fost și ei în alertă, printre aceștia numărându-se și România.

Controlul propagandei

Situația internă din România se clarificase de o manieră decisivă după înfrângerea rebeliunii legionare și preluarea întregii puteri de către generalul Ion Antonescu. Una dintre principalele preocupări ale acestuia a fost controlul absolut asupra mijloacelor de propagandă, anume presa, Radiodifuziunea și agenția telegrafică Rador. Astfel, la 20 februarie 1941, Antonescu a dat un set de directive pentru funcționarea acestora. În preambulul directivelor, se afirma foarte clar că: „În statul autoritar al României toate mijloacele de răspândire a ideilor și știrilor sunt controlate și dirijate“. În continuare, se arată că aceste mijloace trebuiau să se conformeze unor directive speciale cum ar fi: „Cădem cu Germania sau învingem cu ea“; „Față de Ungaria vom păstra rezervă (...), vom restabili rece și obiectiv afirmațiile false pe socoteala noastră. Campaniile de presă pe această temă sunt oprite, fiind socotite agitații dăunătoare chiar dacă pornesc din sentimente îndreptățite“; „Față de Rusia Sovietică aceeași atitudine: ne vom struni durerea“ etc.

Find însă conștient că războiul împotriva Uniunii Sovietice nu putea întârzia multă vreme, Ion Antonescu a trecut la o rapidă pregătire a societății românești în vederea acestui eveniment, Societatea Română de Radiodifuziune jucând un rol de cea mai mare importanță în angrenajul propagandistic al regimului.

Propaganda realizată prin intermediul microfonului a urmărit mobilizarea energiilor materiale și spirituale ale țării în vederea războiului, consolidarea sentimentelor patriotice și de datorie față de țară. Ea nu putea indica însă viitorul inamic, deoarece relațiile germano–sovietice erau încă destul de bune și URSS nu trebuia să aibă nici un fel de bănuială în legătură cu intențiile de viitor ale aliatului său, Hitler, inclusiv ale aliaților acestuia. Astfel, propaganda radiofonică din această perioadă a avut în dimensiunea sa internă un caracter temperat, de consolidare a valorilor tradiționale ale națiunii, dar și de schițare a unor speranțe în legătură cu teritoriile românești pierdute în vara lui 1940. În ceea ce privește dimensiunea externă, ea a fost deosebit de favorabilă față de puterile Axei — Germania și Italia— precum și față de alte țări cu o politică asemănătoare ca Spania,

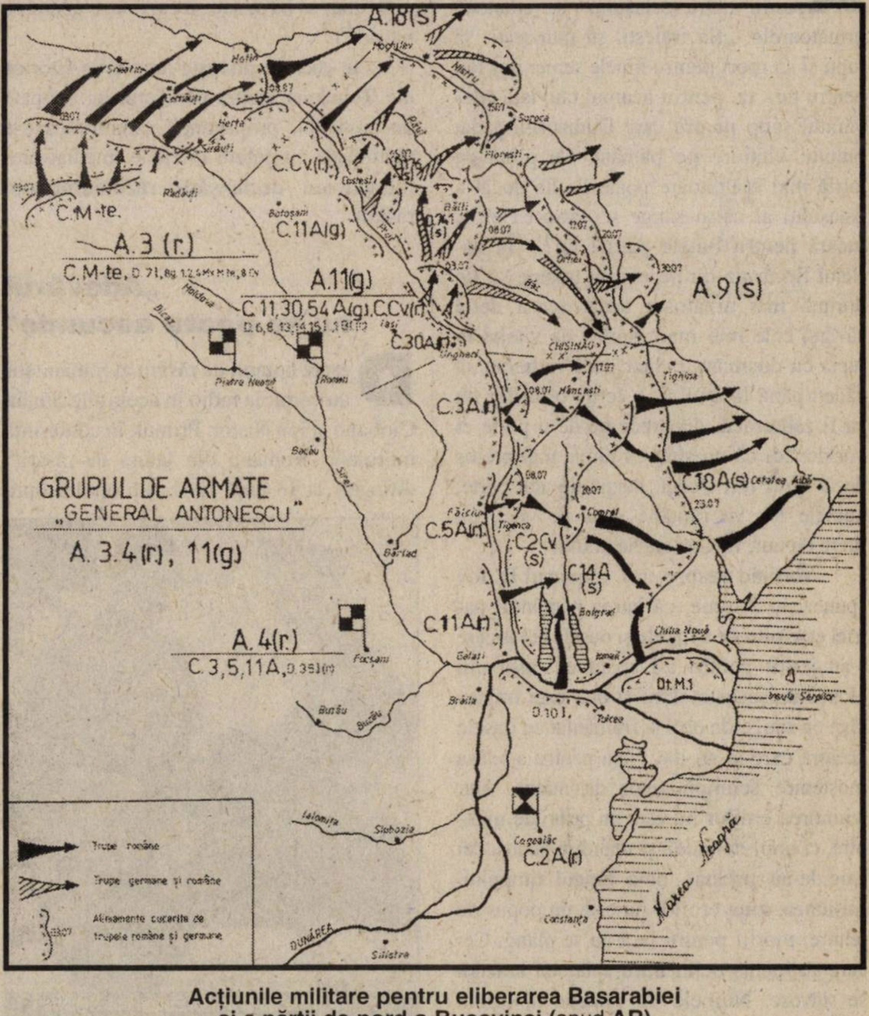
A.18(s)
Hotin
Moghilev
Nistru
Cernăuți
Herța
Siret
Soroca
Florești
C.Cv(r)
Rădăuți
C.M-te.
Botoșani
C.11A(g)
Bălți
Orhei
A.3 (r.)
C.M-te, D.71,8g.1,2,4M×M.te,8Cv
A.11(g)
C.11,30,54 A(g).C.Cv(r)
D.6,8,13,14,15,1,1B(r)
Iași
C.30A(r)
Ungheni
Chișinău
Tighina
Hâncești
A.9(s)
Piatra Neamț
Roman
C.3A(r)
Bacău
Siret
C.18A(s)
Cetatea Albă
GRUPUL DE ARMATE
„GENERAL ANTONESCU”
A. 3.4(r), 11(g)
Fălciu
Țiganca
Comrat
C.5A(r)
C2Cv (s)
C.14A (s)
Bârlad
Bolgrad
C.11A(r)
A.4(r.)
C.3,5,11A,D.35I(r)
Focșani
Galați
Chilia Nouă
Ismail
Dt.M.1
Insula Șerpilor
Brăila
D.10 I.
Tulcea
Buzău
Ialomița
Slobozia
Cogealâc
C.2A(r)
Constanța
Marea Neagră
Dunărea
Silistra
Trupe române
Trupe germane și române
Aliniamente cucerite de trupele române și germane

Acțiunile militare pentru eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei (apud **AR**)

---

* Dr. în istorie, director adjunct al Institutului de Istorie „N. Iorga“. Textul de față reprezintă comunicarea prezentată la sesiunea științifică desfășurată la institutul amintit, în 22 iunie a.c.

Japonia, Slovacia, Croația și Finlanda. Față de Ungaria și URSS atitudinea a fost sobră, de afirmare a drepturilor românești asupra teritoriilor pe care aceste țări le cotropiseră în vara lui 1940, dar fără a genera polemici și stări de tensiune.

Apropierea războiului a făcut ca propaganda radiofonică să capete accente mai dure și mai stridente, în special, referitoare la cele două aspecte și anume: eroismul și jetfa supremă la care ostașii trebuie să fie oricând gata atunci țara le-o va cere precum și drepturile istorice ale României asupra nordului Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei.

Împotriva „balaurului“

Astfel, la 9 aprilie 1941, în cadrul emisiunii „Ora ostașului“ se spuneau următoarele: „Să trăiești, să muncești, să lupți și să mori pentru binele semenilor tăi, pentru țara ta, pentru neamul tău, iată adevăratul scop pentru care Dumnezeu a dat omului viețuire pe pământ. Ce pildă de jertfă mai înălțătoare poate fi alta decât a ostașului al cărui sânge se varsă ca el să moară pentru binele patriei lui?... În sufletul fiecăruia dintre noi nu trebuie să fie dorință mai arzătoare decât aceea de a săvârși cele mai mari isprăvi de vitejie în lupta cu dușmanul, chiar dacă va trebui să cădeți până la unul (...). Jertfa ostașilor nu va fi zadarnică, deoarece pe de o parte ei vor dovedi că nu sunt cu nimic mai prejos decât eroii din trecut, iar pe de altă parte, numele lor va rămâne scris pe veci, cu litere de aur, în Cartea Neamului“.

Vorbind despre eroi, căpitanul D. Iov spunea, la 2 iunie, că întreg pământul patriei este plin de sângele și oasele celor care s-au jertfit pentru a-l apăra de dușmani: „Pământul acesta sfânt și bun este împărtășit cu sânge de eroi și frământat cu oasele acelora care și-au dat viața pentru a-l lăsa moștenire scumpă celor de mâine. Dar amintirea eroilor nu este un prilej de mâhnire, ci unul de laudă și mândrie pentru cei care le-au preluat, de-a lungul timpului, misiunea: ziua eroilor nu este un popas de jeluire; morții pentru țară nu se plâng. Cei care au închis ochii întru apărarea brazdei se slăvesc. Numele lor rămâne în cartea neamului spre laudă și preamărire“.

Același D. Iov vorbind ostașilor, la 11 și 13 iunie, le cerea să înfrunte moartea cu demnitate și curaj, să nu pregete în a-și apăra patria: „Ai datoria să-ți aperi țara, să lupți și să te jertfești pentru ea. S-aduci toate puterile-n tine, să-nflorești în priviri ura, să-n mănunchezi în brațul tău tăria oțelului și înarmat cu dragostea de patrie să te avânți, ca Făt–Frumos împotriva balaurului. Să fii ce au fost acei care au căzut în valul sutelor de bătălii, ca să ne bucure o Românie mare și bogată. La 13 iunie, a doua zi după ce Antonescu îi promisese lui Hitler că România va participa la campania din Răsărit, D. Iov revenea la microfon cerând ostașului român următoarele: „Să-ți faci datoria, înfuntând moartea cum înfruntă piscul măreț furtuna; să stai dârz în fața loviturilor cum stau stejarii în fața viforului, să birui sau să cazi întru apărarea patriei“.

În ceea ce privește drepturile istorice ale României asupra pământurilor ocupate de sovietici, propaganda radiofonică s-a manifestat cu putere în zilele imediat premergătoare declanșării războiului din răsărit.

„Adevărul nu se poate ascunde“

Despre hotarul de răsărit al românității au vorbit la radio în acele zile Ștefan Ciobanu și Ion Nistor. Primul, în conferința intitulată „Românii din latura de răsărit“ difuzată, la 13 iune 1941, s-a oprit asupra românilor de dincolo de Nistru, arătând că ei nu se deosebesc cu nimic de românii din celelalte părți ale țării: „Adevărul cu privire la frații noștri de peste Nistru nu se poate ascunde. În ciuda istoriei și a soartei vitrege, această ramură românească este compusă din aceeași români purtători ai virtuților strămoșilor noștri latini, aceeași frați ai noștri, de același sânge și de aceeași structură sufletească“.

G-ralul Antonescu și g-ralul Eugen von Schobert, comandantul Armatei 11 germane (AR)

Ion Nistor, într-o conferință intitulată „Basarabeni–Moldoveni–Români“ difuzată la 19 iunie 1941, deci cu numai trei zile înainte de declanșarea războiului, afirma că: „Răspândirea neamului românesc asupra teritoriului etnic pe care îl ocupă astăzi s-a făcut pe îndelete în scurgerea veacurilor, bucovinenii, basarabenii și transnistrenii sunt elementele etnice românești cele mai avansate în lumea slavă, care îndeplinesc marea misiune istorică de avangardă și strajă a neamului la granița nord–estică a etnicității românești“. Pentru istoricul nostru „limba, datinile și obiceiurile comune care s-au păstrat neatinse dincoace și dincolo de Nistru sunt cea mai puternică dovadă pentru unitatea neamului românesc de pretutindeni.(...) În trecutul nostru vijelios, bucovinenii și basarabenii au reprezentat împreună straja, neadormită a neamului dinspre răsărit și miazănoapte“ ceea ce vor continua să reprezinte și în viitor, deoarece „sângele apă nu se face“. Departe de a fi niște revendicări teritoriale nefondate, aceste afirmații nu reprezentau altceva decât curatul adevăr, Bucovina, Basarabia și părți importante din Transnistria fiind străvechi pământuri românești, aparținând ariei de etnogeneză românească.

Cu două zile înaintea atacului împotriva URSS, la 20 iunie 1941, în cadrul emisiuni „Ora ostașului“ se arăta că pământul românesc nu se întindea atât cât arătau hărțile, ci era mult mai mare, se întindea până acolo unde bătea o inimă românească: „Ostași, și voi români de pretutindeni, acolo-i marginea pământului românesc, acolo e gândul nostru de fiecare clipă și într-acolo se îndreaptă năzuința noastră. Dacă în lumea aceasta este atâta dreptate cât un grăunte de muștar — cum scrie în cartea sfântă — acolo, la marginile pământului românesc, se vor înălța și steagurile noastre biruitoare“.

Declanșarea războiului împotriva URSS, în dimineața zilei de 22 iunie, a transformat Radiofuziunea în principalul mijloc propagandistic de susținere a lui.

Ziua de 22 iunie a fost consacrată în întregime războiului; a fost transmis mesajul generalului către țară, s-au înregistrat clopotele din Catedrala Chișinăului, din oră în oră se citeau texte care înfățișau drepturile noastre asupra Basarabiei și Bucovinei, suferințele îndurate de români sub ocupația sovietică și alte mărturii ocazionale exprimând bucuria și exaltarea ceasului istoric. A fost transmis manifestul guvernului către țară, citit de Mihai Antonescu, și a vorbit profesorul Ștefan Ciobanu în numele basarabenilor.

Începând cu această zi, principalele obiective ale propagandei radiofonice au fost lămurirea temelor războiului, menținerea și întărirea încrederii în conducerea politică și militară a țării și a aliaților ei, desăvârșirea unității naționale în toate domeniile de activitate românească, menținerea spiritului războiului, exaltarea sentimentului patriotic, eroic și ostășesc, menținerea sentimentului de ură contra bolșevismului, combaterea propagandei subversive a inamicului.

Prin urmare, se poate aprecia că propaganda radiofonică a pregătit războiul atât cât i-a permis evoluțiile politice interne, dar mai ales internaționale, iar după declanșarea războiului a devenit unul dintre principalele elemente de susținere a acestuia. ■

Puterea cuvântului și adeziunea populară față de cauza națională

Ziarele salută intrarea în război

Dan MANOLACHE*

Cercetătorul neavizat al presei ce apărea la București, în primăvara și începutul verii lui 1941, poate cu greu recompune imaginea României acelei perioade. Nu poate afla nimic sau aproape nimic despre consecințele materiale și morale ale amputărilor ce reduseseră cu aproximativ o treime suprafața și populația țării, nimic sau mai nimic despre starea de spirit a românilor, despre temerile și despre speranțele lor, despre modul în care își imaginau viitorul. Articolele se opresc la problemele curente și concrete ale vieții, reflectă evenimente mondene, stăruie asupra aspectelor senzaționale (crime, jafuri, tâlhării). Cu precădere, însă, înfățișează în culoare roz activitatea guvernului și, mai ales, pe aceea a Conducătorului statului, generalul Ion Antonescu. Sunt lăudate și justificate toate legile și decretele emise, se scrie mult despre camaraderia ce se stabilise între militarii români și cei germani, despre alianța cu Reich-ul.

Noua ordine

Războiul pare a se întâmpla departe, cu victoria aproape sigură a țărilor Axei, în condițiile în care tot mai multe popoare „se conving“ de valoarea noii ordini pe care Hitler și Musolini o propovăduiesc,

Apare însă, din când în când, mai ales în ziarul „Timpul“ reproducerea corectă a poziției britanice, precum și comunicatele guvernului de la Londra privind desfășurarea luptelor. Explicația unor astfel de abordări rezidă, desigur, în natura regimului Antonescu, continuator al celui instaurat de regele Carol al II-lea, în februarie 1938. Partidele politice erau dizolvate, sistemul parlamentar abolit, presa cenzurată.

Toate acestea fiind însă cunoscute, analiza presei ne poate conduce totuși la interpretări și concluzii interesante. Astfel, nu se scrie aproape deloc nu numai despre Basarabia, nordul Bucovinei sau despre Transilvania cedată, apar foarte rar referiri la URSS sau la Ungaria. Menționăm câteva excepții. Ziarele „Timpul“, din 18 ianuarie, și „Universul“, din 20 iunie, reproduc articolul „Din Carpați până în Bucovina“, apărut în ziarul german „Berliner Boersen Zeitung“, în care se afirma apartenența la statul român a Basarabiei și Bucovinei. Tot „Timpul“ reia din revista italiană „L'Europa Sud–Orientale“ scrisoarea profesorului Gino Lupi din Milano intitulată

Cavalerie română în acțiune

---

* Redactor–șef adjunct, Redacția Literatură–Arte–Știință, Societatea Română de Radiodifuziune; masterand, Universitatea „Ovidius“, Constanța. Comunicare prezentată la Conferința internațională „Istorie și actualitate —1601–1941–2001“, organizată de Forumul Civic Național Român (25–26 mai a.c., Clubul Parlamentarilor)

„Românii și ungurii", în care sunt amendate opiniile antiromânești publicate, anterior, de aceeași revistă.

Cu atât mai rare sunt chiar aluziile la o posibilă implicare românească în război. Vom menționa și aici o excepție, anume articolul semnat de Pamfil Șeicaru apărut în ziarul „Curentul" din 17 aprilie 1941. Un articol intitulat plastic „Să auzim pașii istoriei", în care, pornind de la ceea ce numește „unificare instrucției armatei noastre cu a armatei germane", directorul „Curentului" afirma: „Nu-i departe ziua când se va vedea și rostul acestei prezențe germane, cum se va verifica și valoarea armatei românești pe care un regim ticălos a expus-o terfelirii...

Dacă rămânem cu urechile cotropite de larma cotidianului, cum vrem să mai auzim pașii istoriei?...

Știu că peste o lună se vor lumina zările, știu că foarte curând chiar cei mai îndărătnici vor fi convinși de evidență să înțeleagă tot ce azi nu vor să înțeleagă...

Destinul nostru ni se prepară de armată, destinul ni se prepară de alianța militară pe care o avem. Destinul nostru se va zămisli din sângele ce va curge pe câmpurile de luptă într-o bravă colaborare..."

Apar, în câteva rânduri, și dezmințiri ale zvonurilor insistente despre intrarea României în război. Iată ce scria „Timpul", la 2 iunie: „Între felurite zvonuri absurde puse de curând în circulație — și doar sunt atâtea — este limpede că cel mai viu succes de... curiozitate l-a înregistrat acela despre apropiata noastră... intrare în război. Cum, când, contra cui, pe unde vom intra în acest război imaginar, acestea sunt amănunte pe care strategii de cafenea le rezolvă firesc cu o strașnică ușurință".

În iunie, presa își concentrează în continuare atenția asupra relațiilor româno–germane. Acordă, de pildă, spații largi vizitei pe care g-ralul Antonescu o întreprinde la München la 12 iunie, convorbirilor cu Hitler și Ribbentrop, fără însă a dezvălui vreun amănunt semnificativ. Continuă și propaganda în favoarea sistemului german de valori. De exemplu, „Timpul" din 9 iunie publică un articol intitulat „Spiritul german în România", care se încheie cu următoarea concluzie: „În spirit german, viața cetățeanului, tânăr sau bătrân, aparține comunității: acela care o risipește fără rost este un trădător. În timpurile prin care trecem, școala spiritului german este binevenită".

Războiul se apropie

Cu fiecare zi ce trece putem distinge apropierea războiului. Crește frecvența sfaturilor utile în caz de atac aerian, se înmulțesc restricțiile de circulație, se cartelează benzina sau chiar se interzice utilizarea automobilelor în alte scopuri decât cele legate de exercitarea profesiei de către proprietari. Ziarele consultate nu oferă însă, cu o excepție, nici măcar în numerele datate 22 iunie 1941 nici o referire, fie și indirectă, la războiul ce urma să se declanșeze. Excepția este și de această dată „Curentul". Iată ce scria Pamfil Șeicaru: „Adulmecăm mirosul tare al câmpurilor de luptă, urechea noastră desprinde în depărtări sunetele trâmbițelor victoriilor menite să spele toată dâra amintirilor cârmuitorilor noștri de ieri... Întoarcem fila pe care stau însemnate toate ispășirile prudențelor, regăsim în noi,

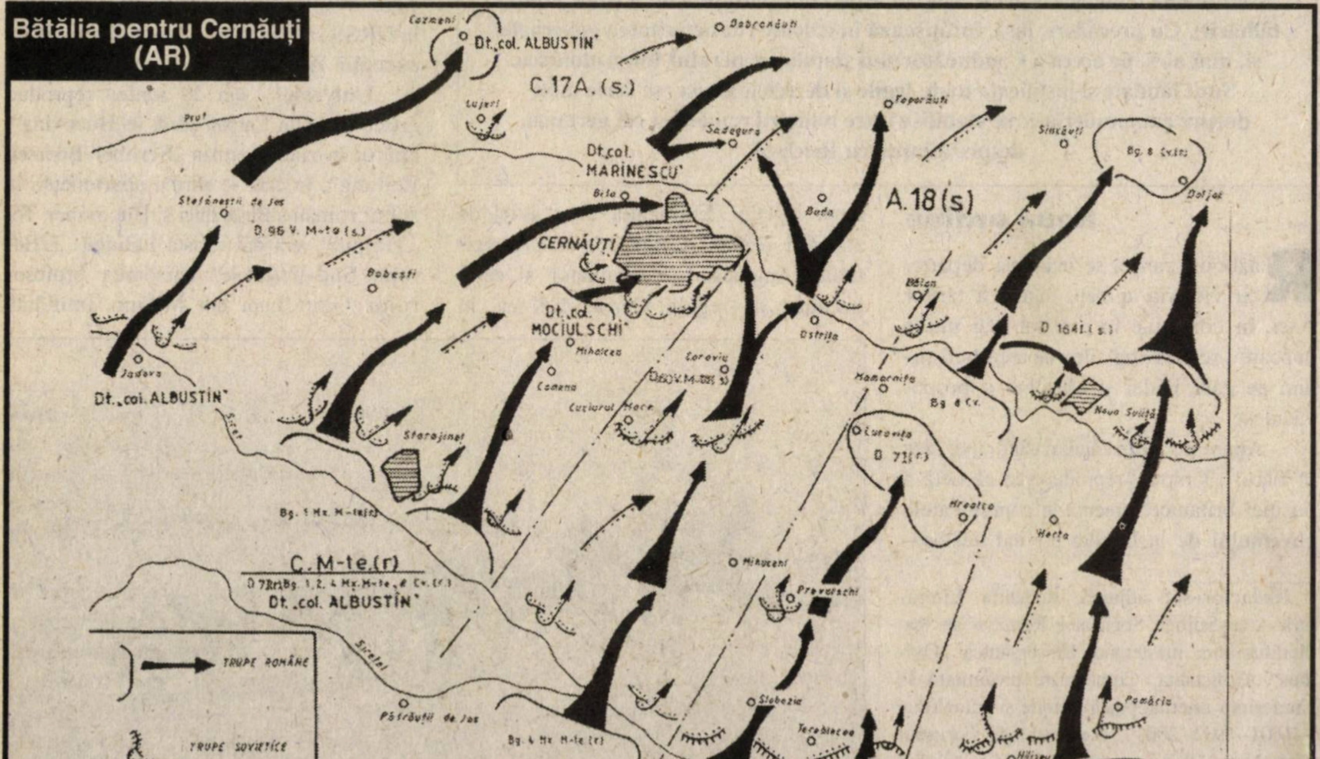
Bătălia pentru Cernăuți (AR)
Cozmeni
Dt. col. ALBUSTIN'
Dobronăuți
C.17A.(s.)
Lujeni
Prut
Sadegura
Toporăuți
Sinăuți
Bg. 8 (v.t.)
Dt. col. MARINESCU'
Bila
Boian
Stefănești de Jos
D. 96 V. M-te (s.)
Bobești
CERNĂUȚI
Dt. col. MOCIULSCHI'
Mihalcea
A.18(s)
Dolj
Bălan
Ostrița
D 164 I.(s.)
Jadova
Dt. col. ALBUSTIN'
Comana
Corovia
D.60 V.M-te (s)
Cuciurul Mare
Mamornița
Bg. 6 Cv.
Noua Suliță
Storojineț
Lucavița
D 71 (r)
Bg. 1 Mx. M-te (r)
Hreațca
Herța
C. M-te.(r)
D 7 R (r) Bg. 1, 2, 4 Mx. M-te., 8 Cv. (r)
Dt. col. ALBUSTIN'
Mihuceni
Prevorochi
TRUPE ROMÂNE
Siretul
Slobozia
Pomârla
Pătrăuții de Jos
TRUPE SOVIETICE
Bg. 4 Mx. M-te (r)
Tereblecea
Hlișcău
A. 3 (r.)
Cerepcăuți
D. 7 (r)
D. 71 (r)
Bg. 2 Mx M-te (r)

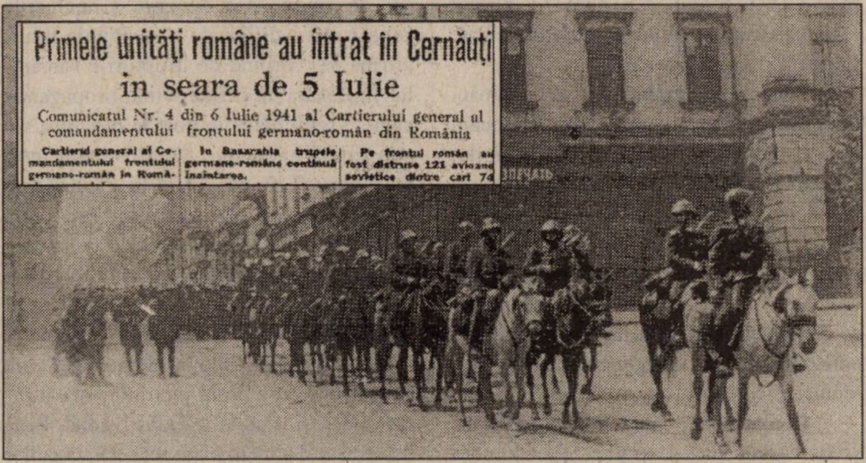

Primele unități române au intrat în Cernăuți
în seara de 5 Iulie

Comunicatul Nr. 4 din 6 Iulie 1941 al Cartierului general al comandamentului frontului germano-român din România

Cartierul general al Comandamentului frontului germano-român în Romă-

In Basarabia trupele germano-române continuă înaintarea.

Pe frontul român au fost distruse 121 avioane sovietice dintre cari 74

Unități române defilează prin Cernăuțiul eliberat (iulie 1941); *în medalion,* Comunicatul nr. 4, din 6 iulie același an, al Cartierului general al forțelor româno–germane anunță intrarea primelor unități române în oraș; *mai jos,* „Universul“ consemnează vizita regelui Mihai I și a g-ralului I. Antonescu, la 24 iulie 1941, în capitala bucovineană (AR)

intacte, toate nerăbdările, am vrea să facem din viitorul apropiat trecutul glorios de care suntem siguri. O să ne întoarcem, în pas voinic, pe drumurile aspre spre care gândurile noastre înaintează nostalgic. Socotelile înșelătoarelor prudențe le-am încercat amarul: noi înțelegem sensul războiului fiindcă am cunoscut rușinea cumințeniei“.

În același număr, din 22 iunie, putem însă citi sub titlul „Spulberarea unor svonuri“ următoarea notă: „Cercurile competente de la Berlin atrag din nou atenția asupra svonurilor absurde care circulă cu privire la relațiile germano–ruse. Toate știrile care au apărut în ultimul timp în presa mondială despre unele pretinse ciocniri la frontiera rusă sunt absolut respinse de cercurile competente de aici ca fiind de domeniul fanteziei“.

A doua zi, toată presa avea să scrie însă despre începutul uriașei ciocniri germano–sovietice. Ziarele publicau pe prima pagină „Proclamația către Țară și Ordinul de zi către armată“ semnate de generalul Ion Antonescu. Conținutul ziarelor se schimbase radical. Apar titluri incendiare: „Universul“ — „Un război sfânt începe. Pornim la luptă pentru drepturile neamului“; „Timpul“ — „A sosit ceasul luptei pentru gloria Neamului. Români, cu Dumnezeu înainte! În drum spre Nistru“; „Curentul — „Trupele române și germane luptă azi pe pământul moldovenesc pentru civilizația europeană“. A doua zi, „Curentul“ titra: „Cartea neamului s-a deschis“; „Visul rău s-a sfârșit“; „Războiul eliberării popoarelor“.

Este descrisă și starea de spirit în care locuitorii Capitalei și ai altor orașe au primit vestea declanșării războiului. Ziarul „Universul“ descrie astfel atmosfera din București: „Cetățenii sunt pe străzi, cu figurile iluminate de importanța marelui eveniment. Smulg ziarele din mâna vânzătorilor sau se îngrămădesc în fața proclamațiilor la colțuri de străzi, citind cu atenție cuvintele de foc ale Generalului…

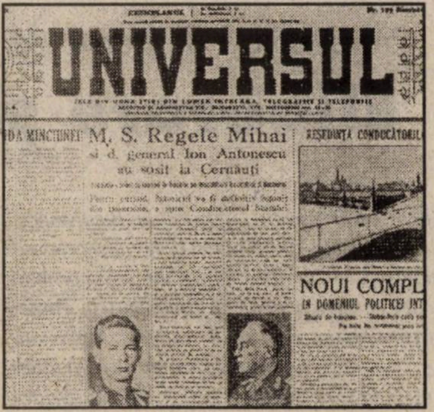

UNIVERSUL

M. S. Regele Mihai
și d. general Ion Antonescu
au sosit la Cernăuți

NOUI COMPL
IN DOMENIUL POLITICEI INT

Spre amiază, muzicile militare execută în piețele publice imnuri naționale, în entuziasmul general al populației, care se adună în grupuri compacte pe marile bulevarde și în piețele publice…

La un moment dat, Piața Regală devine o mare de capete… În clipa în care posturile de radio transmit *Te Deum*-ul de anul trecut, imprimat pe plăci și sunetele clopotelor de la Chișinău toată lumea îngenunchează“.

Corespondentul din Moldova al aceluiași ziar consemna în numărul din 25 iunie: „La slujbele religioase au participat mii de credincioși… Rugăciunile au imprimat un misticism evocator al credinței care mistuiește creștinătatea. La Focșani, la Tecuci, la Bârlad, sus la Dorohoi și Botoșani, la Suceava, la radiodifuzarea proclamației prin megafoane, mulțimile, cu tot pericolul ce le-ar fi putut oferi în acel moment o bombardare din partea inamicului, au ieșit în stradă…

La trecerea trupelor prin sate, liliac, crini și toate florile din neîntrecutele grădini ale curților moldovenești sunt smulse și aruncate în calea ostașilor…“

Bolșevismul și Europa

După 25 iunie, toate ziarele publică ample articole despre drepturile noastre asupra Basarabiei și a nordului Bucovinei. Iată doar câteva titluri din „Universul“: „Basarabia românească în lumina documentelor rusești“; „Viața culturală a Basarabiei“; „Întinderea spre răsărit a spațiului românesc“; „Drepturile noastre asupra Basarabiei“; „Românii de peste Nistru“; „Basarabia, înfăptuire românească“; „Românii, întemeietorii orașului Cernăuți“.

Concluziile care se desprind apar cu evidență. Românii poartă un război drept și mai mult chiar, un război sfânt împotriva bolșevismului, caracterizat astfel de Mihai Antonescu în primul număr, cel din 28 iunie, al gazetei „Soldatul“: „Bolșevismul tindea să distrugă nu numai viața vechilor rase europene, dar să răstoarne înseși bazele civilizației noastre străvechi, prăbușind cupola spirituală sub care s-a întemeiat toată așezarea Europei. Familia, proprietatea, biserica trebuiau să fie arse în flăcările demiurgice ale nebunei religii comuniste“. El definea comunismul ca fiind „insula iluziilor pentru rătăciți și veșnica amenințare a Europei“.

Ziarele acordă largi spații comunicatelor de război și articolelor în care sunt descrise fapte de eroism. „Soldatul“ glorifică fapta ostașului Petre Ion, care și-a pierdut viața în chiar dimineața zilei de 22 iunie, salvând de la înec doi camarazi germani ce încercau să traverseze Jijia. Faptele aviatorului Horia Agarici încep să-i consolideze legenda și sunt menționate de marea majoritate a ziarelor: în prima luptă aeriană, înfruntând singur șapte avioane sovietice, a obținut trei victorii. Exemplele ar putea continua.

Se accentuează, în multe articole, frăția de arme, camaraderia, încrederea ce se stabilesc între soldații români și cei germani. Calitățile militarilor germani sunt uneori de-a dreptul exaltate, așa cum o face Demostene Botez în „Soldatul", din 22 iulie: „L-ați văzut cu toții: tânăr, voinic și curat. Chipul lui blond e luminat de doi ochi albaștri, ca două picături de cer. Gâtul gol, ars de soare, mărturisește tărie și sănătate... Haina lui vânătă e curată și potrivită pe trup... Pe haine, pe cizme, nici un fir de praf. Te uiți cu atenție: e un soldat? e un ofițer?... E un german... Acest soldat, cu figura blondă de copil, cu ochi albaștri, modest și curat, e soldatul german, e cel mai viteaz soldat din lume... Care-i resortul ascuns și tainic al acestui soldat? Führerul și marele Reich!"

Revenind la campania dusă de români împotriva armatei sovietice, să menționăm și referirile presei noastre la articolele publicate în străinătate. „Capitala" reproduce, la 2 iulie, un articol apărut în „Popolo di Roma" în care se scrie: „Nici un război nu a fost atât de popular, de dorit în România, ca cel cu Rusia. Țara strălucește de bucurie, soldații luptă cu bravură, înconjurați de entuziasmul patriotic general. Inima României este pe Prut".

La rândul său, „Curentul" înregistrează și el reacțiile presei străine. „Voelkischer Beobachter" scrie, la 2 iulie, că „fiii poporului român deschid astăzi un nou capitol de istorie românească"; „Le journal" din Vichy, titrează: „Generalul Antonescu este restauratorul ortodoxiei, luptând pentru creștinism în civilizația Europei", iar „Messagero" apreciază „soldatul român luptă cu bravură".

Vom încheia, aici, întoarcerea în timp pe care ne-a prilejuit-o lectura presei de acum șase decenii. Concluziile sunt, firește, dificil de tras. Putem totuși afirma că, vorbind de drepturile românilor în Basarabia și Bucovina, propaganda acelei vremi bătea la porțile deschise ale conștiinței naționale. Mulți români însă, nu puteau fi liniștiți când se gândeau nu la legitimitatea războiului în est, ci la faptul că ne aliasem astăzi cu dușmanul de ieri și eram pe cale de a intra în tabăra opusă celei a foștilor noștri aliați tradiționali.

Deși cântau „Marșul Basarabiei", nu puteau uita că „moșia pierdută astă vară" cuprindea și o parte a Transilvaniei. Pierderea ei se datora în mare măsură actualilor aliați, și poate își aminteau, în același timp, un alt cântec revenit în actualitate despre frații de peste munți ce așteaptă „cu inima la trecători".

Alianța cu Germania lui Hitler nu era agreată nici de cei atașați principiilor democrației, convinși că ea nu poate însemna, pe termen lung, decât dezastrul. Împotriva unor astfel de convingeri, orice propagandă nu putea câștiga. ■

Personalități de frunte ale țării mulțumesc Generalului

Eliberare și entuziasm

Petre OTU*

Campania de eliberare a Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța declanșată, la 22 iunie 1941, prin celebrul ordin de zi și finalizată, la 26 iulie același an, a fost primită cu aprobare și entuziasm de opinia publică românească. Personalități politice de primă mărime, oameni de cultură, diplomați, militari activi și de rezervă (ofițeri, subofițeri și soldați), oficialități locale, simpli cetățeni au ținut să-și exprime în scris bucuria pentru faptele de arme ale ostașilor români, care au dus la reîntregirea graniței de Est, mutilată de agresiunea sovietică.

Investigațiile arhivistice realizate, după 1990, ne-au oferit posibilitatea descoperirii a sute și sute de astfel de documente, care, în conexiune cu alte mărturii — cum ar fi, de pildă, fenomenul voluntariatului — confirmă un fapt indubitabil: campania de 35 de zile a armatei române, sprijinită de mari unități germane, s-a bucurat de cea mai largă susținere populară.

Scrisorile și telegramele au fost adresate g-ralului I. Antonescu, dar multe dintre ele omagiau pe regele Mihai I și, mai ales, armata română. Nu puțini sunt cei care și-au așternut gândurile pe hârtie și au apreciat că eliberarea celor două provincii nu este decât prima etapă a reîntregirii hotarelor țării, următoarea urmând a fi recuperarea Transilvaniei. De altfel, așa cum se cunoaște, acesta era și programul politic al lui Ion Antonescu pe care l-a sintetizat prin cuvintele: „Merg în est ca să recuperez în vest". Deși conducătorul statului român și-a materializat intenția printr-o participare activă pe front, Hitler s-a eschivat de fiecare dată când trebuia să dea un răspuns direct referitor la anularea Dictatului de la Viena, mulțumindu-se cu promisiuni vagi care nu îl angajau cu nimic.

Campania militară de la 22 iunie a reprezentat o reparație morală pentru traumele suferite de români în vara lui 1940, atunci când s-a cedat o treime din teritoriu fără rezistență armată. Atunci când războiul s-a prelungit considerabil, iar armata noastră s-a depărtat mult de granițele țării, percepția opiniei publice s-a schimbat, din ce în ce mai mulți români îndoindu-se de perspectivele victoriei. S-a creat astfel o discrepanță între front și spatele acestuia, fapt relevat atât de documentele de arhivă — dări de seamă, rapoarte, sinteze —, cât și de memorialiștii militari între care îi cităm pe generalii Ion Gheorghe, Constantin Sănătescu, Titus Gârbea, Gheorghe Stan și alții.

Situația nu era nouă deoarece și în primul război mondial s-au constatat fenomene asemănătoare. În timp ce soldații luptau

---

* Col. dr., președinte al Comisiei Române de Istorie Militară

în condiții de inferioritate tehnică și numerică, o parte a clasei înstărite era preocupată doar de salvarea propriei agoniseli.

În primul și al doilea război mondial, intrarea în luptă s-a făcut pe baza unui entuziasm de masă, pentru ca evoluția dramatică a evenimentelor de pe front să genereze schimbări majore de atitudine.

În cele ce urmează, prezentăm câteva grăitoare ***scrisori și telegrame adresate g-ralului Ion Antonescu, după 22 iunie 1941****. Textele reflectă entuziasmul care a cuprins societatea românească, în ansamblul său, în momentul începerii războiului de eliberare a provinciilor naționale răpite de sovietici cu un an înainte.*

„Telegramă/Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român/Loco/Prezentată la București nr. 015.983 of. cuv. 90 data 22/6 12 ora 12m. 30 timpul

Dumnezeu v-a ales să fiți conducătorul neamului român în aceste vremuri de adâncă prefacere socială în lume.

Pe El îl rugăm și Îl implorăm să aducă armata noastră și a puternicului nostru aliat și sprijinitorul Adolf Hitler la isbândă deplină hărăzind sufletului dvs. mare mulțumire că v-ați împlinit cu prisosință datoria către Rege, Neam și Lege.

Chem binecuvântarea lui Dumnezeu asupra Dvs. și armatelor aliate spre a vă duce la victorie desăvârșită.

Patriarhul Nicodim".

*

„Telegramă/Domniei sale domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului și Comandantul Suprem al Armatei Române/București/ prezentată la București nr. 26.311, cuv.111, data 22, ora 11, timpul 12,25

Domnule General,

Ca moldovean și slujitor al lui Hristos precum și ca Mitropolit al Basarabiei binecuvântez lupta sfântă ce duceți pentru desrobirea fraților noștri basarabeni și bucovineni și sdrobirea fiarei roșii de la Răsărit care un pătrat de veac a chinuit o parte din sufletul Europei.

Dumnezeu să vă ajute a întinde hotarele scumpei noastre patrii până acolo unde ei au deportat și au risipit pe iubiții noștri moldoveni–basarabeni.

Rugăciunile noastre ca și ale întregii noastre Biserici v-au însoțit și vă însoțesc pentru opera de întregire a Neamului și mulțumirea personală.

Trăiască Generalul!

Gurie, Mitropolitul Ardealului".

*

„Telegramă/Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului, Armata de Operații/Loco/Prezentată la București, nr. 108.764, cuv.63, data 22/6/Loco

Mă adresez D-voastră în calitate de Comandant de căpetenie al Armatei cu rugămintea a dispune să se aprobe raportul ce am făcut ca voluntar să fiu trimis pe front cu Regimentul 4 Roșiori cu care am mai luptat în Basarabia.

Nicolae Dianu, fost ministru al României la Moscova, 36 str. Batiște".

*

„Telegramă/ Domnului General I. Antonescu, Conducătorul Statului și Comandantul Armatei româno–germane, Moldova

Ieri, ați pacificat țara și ați înfrățit pe românii învrăjbiți într-un front al muncii cinstite și constructive. Azi, porniți în fruntea oștirilor pentru eliberarea fraților basarabeni și bucovineni de sub stăpânirea străină și spre întregirea țării sfâșiate. Dumnezeul părinților noștri să ducă la victorie strălucită brava armată luptătoare și să încunune fruntea comandantului și conducătorului cu o izbândă deplină. Ruga bisericii, caldă și cucernică, vă însoțește în lupta de desrobire a fraților și de înfrângerea defăimătorilor și vrăjmașilor bisericii Domnului Hristos. Cu Dumnezeul oștirilor și Domnul pururea înainte spre biruință.

Trăiască Regele iubit/Trăiască marele ostaș Generalul Antonescu/Trăiască Armata Română/Trăiască România pe veci reîntregită.

Nifon, Mitropolitul Olteniei".

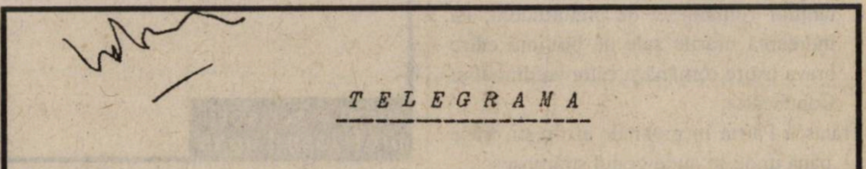

TELEGRAMA

Domnului

GENERAL ION ANTONESCU
Conducătorul Statului
București

In clipa când se săvârşeşte întâiul şi cel mai însemnat act pentru reîntregirea hotarelor românești, Vă urez adânc emoţionat să conduceţi Ţara şi Armata la cele mai înalte culmi ale gloriei prin răpunerea bolşevismului, a celui mai crunt duşman al nostru şi al omenirii.

Trăiască România Mare !

VALERIU POP.

Din aceeași serie a telegramelor și scrisorilor adresate g-ralului Antonescu după trecerea Prutului, reproducem, în facsimil, textul semnat de Valeriu *(sic!)* Pop

*

„Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului/Loco

Rezultatele diplomatice și politice repezi și strălucite obținute de Domnia Voastră personal, trezesc admirația bucuroasă a oricărui român și mai ales a acelora care au fost cei dintâi să cunoască și să sufere de greșelile unui trecut atât de împovărător. Dumnezeu va fi alături de dvs. și pe câmpul de bătălie, unde veți desăvârși opera Domniei Voastre de reparator al istoriei și izbăvitor al umilințelor neamului.

Prof. Mihail Manoilescu".

*

„Domnule General

În momentele prin care trecem, înălțătoare și pline de speranță, întreaga suflare românească are datoria sfântă de a face zid de susținere celor meniți să învie vitejia străbună.

Academia Română, în trecutul căreia s-a înfăptuit unirea sufletească a reprezentanților românimei de pretutindeni, își îndreaptă urările sale de biruință către brava oștire română și către vrednicul ei Conducător.

Trăiască Patria în granițele ei firești, trase până unde se aude graiul strămoșesc.

Trăiască Majestatea sa Regele Mihai I, a cărui domnie să însemne unirea veșnică, deplină a poporului românesc.

Să trăiți, Domnule General; fie ca faptele dv. să se înscrie în istoria neamului, alăturea de ale tuturora din trecut, care au condus la glorioasele biruinți.

Președintele Academiei Române/
I. Simionescu

Domnieie Sale, Domnului General Ion Antonescu/ Conducătorul Statului și Președintele Consiliului de Miniștri".

*

„Telegramă/Mareșal Ion Antonescu/ Marele Cartier General al Armatei

Cu românească bucurie a consacrării naționale a meritului readucerii Basarabiei și Bucovinei, cu speranța apropiatei eliberări și a Ardealului cotropit, văzând înălțarea dvs. la rangul de Mareșal, un merit și un simbol, îmi îngădui să vă felicit din toată inima, urându-vă biruință pentru biruința și înălțarea neamului și pentru fericirea dvs.

Ion Mihalache".

*

„Sibiu/20 VII. 1941/Domule General

În ziua când de la altarul sfintei noastre Catedrale mitropolitane, ca și de la toate altarele Țării, s-au înălțat evlavioase rugăciuni de mulțămită spre Părintele luminii, de la care vine «toată darea cea bună și tot darul cel desăvârșit» pentru că a învrednicit eroica noastră oștire, comandată de dvs., să desrobească frații bucovineni și basarabeni. Vă rog să binevoiți să primiți și din partea subsemnatului, în numele Institutului de Istorie Națională fondat de regele Ferdinand I, cele mai calde felicitări pentru deplina izbândă, smulsă în mistuitoarea luptă victorioasă contra sceleraților dușmani ai Neamului și Evangheliei lui Christos și ai întregii civilizațiuni europene.

După ce v-a ajutat Dumnezeu și vitejia jertfelnică a glorioaselor trupe desrobitoare să redați Basarabiei mănoase și dulcei Bucovine libertatea răpită înainte cu un an, rugăm cerul să vă dea prilejul cel mai potrivit spre a putea îndeplini și actul de dreptate cuvenit fraților de la granița nord–vestică spațiului etnic românesc, desrobind cu un ceas mai devreme mormântul prizonier de la Ciucea, în taina căruia se înalță rugăciunea: «Deci pentru clipa răsăririi/Acelui Soare ce așteptăm/Și pentru ceasul răsplătirii/Obezilor înlănțuirii/Noi[,] Domnului să ne rugăm»

Profesor Ioan Lupaș, f[ost] ministru".

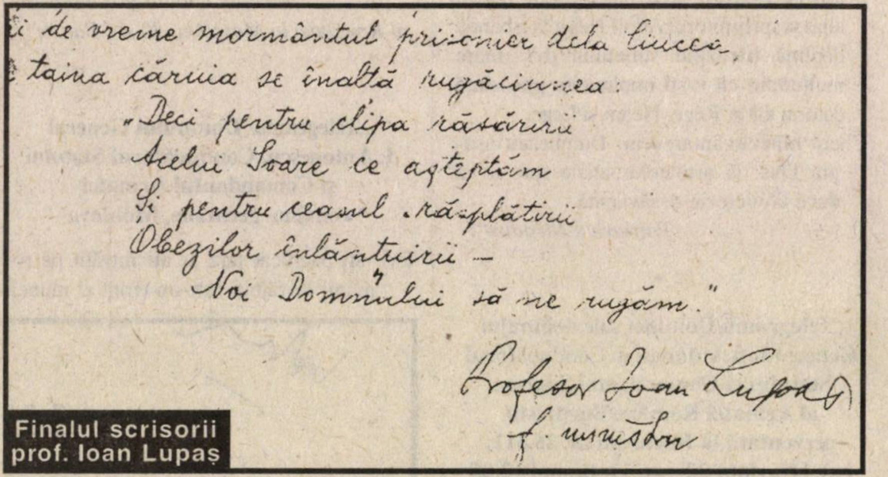

i de vreme mormântul prizonier dela Ciucea,
taina căruia se înaltă rugăciunea:
„Deci pentru clipa răsăririi
Acelui Soare ce așteptăm
Și pentru ceasul răsplătirii
Obezilor înlănțuirii —
Noi Domnului să ne rugăm."
Profesor Ioan Lupaș
f. ministru

Finalul scrisorii prof. Ioan Lupaș

*

„Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului

Anul trecut, lacrimi de amărăciune a trebuit să verse întreg poporul românesc care îngenunchind astăzi lacrimi de bucurie și de speranță, varsă mulțumind proniei cerești rugând pe Dumnezeu să vă dea sănătate și izbândă armatelor a căror comandă ați avut onoarea a vi se încredința spre mândria unui neam întreg.

Trăiască România reîntregită.

Trăiască Regele, trăiască frățietatea de arme româno–germană.

Să trăiți Domnule General.

Maior Gh. Ionescu, invalid mutilat din războiul 1916–1918 și cavaler al Ordinului Mihai Viteazul".

*

„Domului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului

Membrii misiunii în Statele Unite sunt cu tot sufletul alături de ostașii României în întâia luptă pentru reîntregirea țării și pentru spălarea rușinilor căzute asupra neamului nostru în 1940. Toți sunt gata a răspunde la orice chemare a Conducătorului căruia îi urează izbândă și îi exprimă desăvârșitul lor devotament.

Brutus Coste". ■

O evaluare semnificativă a Serviciului Special de Informații

Economia României după primele luni de război

Alin SPÂNU*

Declanșarea ostilităților, la 22 iunie 1941, a presupus și un mare efort economic. România se confruntase, după cum bine se știe, în 1940, cu pierderi teritoriale masive în favoarea vecinilor, cu efectele cutremurului devastator din noiembrie, cu rebeliunea legionară, în ianuarie 1941, și cu inundații grave în primăvara aceluiași an. Toate acestea au afectat economia în ansamblu, deoarece cedările teritoriale dezorganizaseră infrastructura, lipseau industria de anumite materii prime și reduceau drastic veniturile statului. Războiul a impus noi sarcini economiei naționale care, în pofida unor lipsuri, a reușit să satisfacă în mare măsură cerințele frontului și să mențină un nivel de trai satisfăcător.

Piesă românească de artilerie în acțiune (AR)

Interes deosebit

Agricultura avea dificultăți în urma lipsei brațelor de muncă deoarece — se aprecia în buletin — „războiul a izbucnit puțin înainte de strîngerea recoltei“, iar ploile și inundațiile din timpul verii au produs pagube „destul de însemnate“. În ceea ce privea recolta, ea fusese culeasă la vreme și se constata că „grîul a dat o producție medie mai bună decît în anul trecut, dar mai slabă decît de obicei“ (1.000 kg/ha față de 820 kg/ha, în 1940 și 1.000–1.200 kg/ha, în 1936-1939), orzul, ovăzul și secara au avut o producție medie normală, în timp ce porumbul a dat o „recoltă mijlocie, iar nu așa bună cum se credea pînă acum“. În ansamblu, se estima că recolta de cereale „permite acoperirea trebuințelor interne, lăsând și un disponibil de export“. Pentru plantele industriale se aprecia că recolta de floarea-soarelui era satisfăcătoare „mulțumită reintegrării Basarabiei, unde recolta de floarea-soarelui este foarte bună“, sfecla de zahăr putea duce la „acoperirea tuturor trebuințelor“, în timp ce zarzavaturile au avut o recoltă „bună, dar în unele regiuni *(nordul Munteniei, n.n.)* pagube mari“, cauza fiind ploile și inundațiile din primăvara lui 1941. Fructele au avut, în 1941, o producție slabă, în ansamblu, dar defalcată se constata că la caise a fost „bună“, la mere și nuci „mulțumitoare“, în timp ce viile „suferă și acum consecințele atacului de mană de anul trecut“, estimându-se o producție cu 50% mai mică decît cea normală.

Industria, un capitol atât de important al economiei, mai ales pe timp de război, se confrunta cu lipsa de materii prime, cu lipsa forței de muncă și cu dificultăți de transport. Producția industrială, față de 1940, a scăzut în toate compartimentele, dar se resimțea cel mai mult „în ce privește articolele necesare pieței particulare“. Extracția de petrol fusese, în primul semestru din 1941, de 2.595.000 t față de 3.051000 t în aceeași perioadă, din 1940, la aur s-au extras 1.427 kg față de 1.636, în 1940, la argint 1.852 kg față de 8.856, în 1940, la cărbuni producția era mai mică cu 10%, iar producția metalurgică scăzuse cu 15-20%. Industria textilă își redusese importurile la bumbacul brut la 6.100 t, față de 10.900 t în 1940, la fire de bumbac la 1.200 t față de 4.350 t și la lână brută și fire de lână la 200 t de la 790 t în anul anterior. Nici industria alimentară nu putea face excepție, scăderea consumului fiind evidentă la făină (de la 468.200 t, în 1940, la 241.500 t, în 1941) și la zahăr (de la 61.600 t la 58.800 t), o creștere ușoară fiind constatată totuși la uleiurile vegetale comestibile (de la 12.700 t la 14.000 t).

Transporturile aveau cea mai dificilă situație, mai ales că din cauza cedărilor teritoriale din 1940, fuseseră parțial dezorganizate. Calea ferată susținea efortul de război, ceea ce făcea ca Bucureștiul și celelalte orașe să aibă de suferit. În ceea ce privea aprovizionarea pe Dunăre, traficul era blocat din cauza rechiziționării șlepurilor și a bombardamentelor sovietice asupra orașelor Galați și Brăila, comerțul maritim era total întrerupt, iar șoselele, din cauza rechiziționării automobilelor și camioanelor, aveau un trafic redus.

---

* Masterand, Centrul de Studii Euro–Atlantice, Universitatea București

Consecințele asupra comerțului interior se datorau atât războiului, dar și situației în care s-a aflat România din septembrie 1940 (pierderi teritoriale, stat național–legionar), efectele putând fi enumerate astfel: lipsa accentuată de mărfuri, dezorganizarea parțială a comerțului în orașele unde evreii au fost evacuați sau chemați la munca de folos obștesc deși aveau „un număr oarecare de întreprinderi", scumpirea zilnică a mărfurilor și rechiziții masive. Toate acestea au făcut ca negustorii, pe de-o parte să aibă câștiguri micșorate, în paralel cu sarcini sporite, iar pe de altă parte să se ocupe de speculă sau să-și lichideze afacerile.

Control sever

Comerțul exterior al României era în scădere, iar cauzele erau, în principal, închiderea Mării Negre, dificultățile de transport și scăderea capacității de export a Germaniei și a Italiei. România a importat în primele șase luni din 1941, 149.009 t de mărfuri, în timp ce, în 1940, aceeași perioadă, s-au adus 299.465 t, iar exportul s-a redus de la 3.118.883 t la 1.900.091 t; din punct de vedere financiar, s-a produs o scădere la import de la 15,1 miliarde lei, în 1940, la 9,2 miliarde lei, în 1941, în timp ce exportul s-a redus de la 20,5 miliarde lei la 15,9 miliarde lei, în 1941.

În pofida tuturor neajunsurilor și lipsurilor, balanța comercială beneficia de un excedent de 6,7 miliarde lei, față de 5,4 miliarde lei, în 1940, dar trebuie remarcat că acoperirea ei se făcea, în majoritate, de Germania (4,5 miliarde) și Italia (0,5 miliarde).

Finanțele private n-au suferit modificări profunde, neexistând retrageri masive de la bănci, evaziuni de capitaluri sau panică la Bursă. Motivele au fost complexe, dar, în primul rînd, se observă ordinea statului antonescian unde „nu mai sunt posibile evaziuni de capitaluri mari peste graniță", controlul sever și epuizarea stocurilor care au dus la imposibilitatea transformării capitalurilor în mărfuri și, nu în ultimul rînd, faptul că intrarea în război s-a făcut duminică, iar prima impresie s-a realizat luni cînd, la Bursă, s-a constatat „existența unei acțiuni de susținere a cursurilor, de care organele oficiale nu erau străine". Cum era și normal, cursurile au înregistrat mișcări continui, ascendente după intrarea în conflict. Astfel, de la 119,3 cât era în mai 1941, indicele de la Bursă va scădea la 111, la 20 iunie, va crește la 113,5 la 23 iunie, la 132,8 spre sfârșitul lui iulie, pentru a ajunge la 145,1, la sfârșitul lunii august. Depunerile aflate în bănci, la 30 iunie 1941, erau superioare celor de la 31 decembrie 1940: Banca Românească avea depuși 655,5 de milioane lei față de 459 de milioane la sfârșitul anului trecut, Banca de Credit ajunsese la 350,9 de milioane lei de la 122 de milioane, Societatea Bancară Română își mărise depunerile la 271,8 milioane lei față de 210,5 milioane, iar Banca Chrissoveloni dispunea de 109,3 milioane lei față de 72,3 milioane în decembrie 1940. Emisiunile de capitaluri s-au îmbogățit în această perioadă cu 19 noi societăți care însumau un capital total de 42,6 milioane lei; dintre acestea, șase erau societăți mixte (româno-germane) și aveau un capital de 18,6 milioane lei, iar celelalte 13 erau românești și dispuneau de 24 milioane lei.

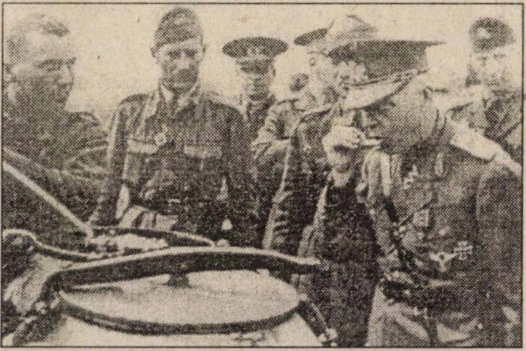

G-ral I. Antonescu verifică hrana trupei (AR)

Finanțele publice ocupau un loc aparte fiind o temă extrem de delicată. Încasările statului, în perioada aprilie-iunie 1941, au fost diferite: impozitele directe au fost colectate la cote inferioare celor evaluate (1.946 de milioane lei față de 2.312 de milioane lei), în timp ce impozitele indirecte au depășit estimările (5.000 de milioane lei față de 4.406 milioane lei). Emisiunea financiară cuprindea biletele (bancnotele) emise de Banca Națională a României, care crescuseră de la 74,9 miliarde lei (21 iunie 1941) la 85,9 miliarde lei (23 august 1941), dar și împrumutul reîntregirii (contribuția benevolă a populației) care putea fi considerat reușit „dacă va atrage 15 miliarde lei".

Prețurile reprezentau și ele un subiect sensibil și, pentru a fi cât mai aproape de realitate, s-au luat în calcul „prețurile reale de pe piață". În ansamblu, se concluziona că „mișcarea prețurilor n-a putut fi stăvilită" și, luându-se ca bază 1938 cu indicele de prețuri 100, situația se prezenta astfel: la 1 martie 1941, indicele crescuse la 319, la 1 iunie 1941, 366 și la 1 septembrie 1941, 477. Spre exemplificare au fost comparate creșterile de prețuri la anumite produse în perioada 1 iunie 1941–1 septembrie 1941: articolele coloniale au crescut, ca indice, de la 535 la 851, îmbrăcămintea și încălțămintea urcaseră de la 275 la 383, în timp ce produsele alimentare au scăzut de la 288 la 257.

În încheiere, putem aprecia că în pofida unei situații dificile, existente din 1940, economia României reușea să facă față exigențelor impuse de război, fără a afecta prin aceasta traiul populației. Regimul mareșalului Antonescu, bazat pe ordine și disciplină, nu mai permitea afaceri oneroase bazate pe comisioane, speculații bursiere sau eludarea legilor. Exista speculă, existau speculanți și evazioniști dar, o dată descoperiți, erau trimiși în lagăre de muncă sau în linia întâi a frontului. Pentru evoluția economiei românești în perioada războiului, este sugestivă afirmația făcută de Mihail Gr. Romașcanu, comisar general al prețurilor, la 12 ianuarie 1944, în cadrul ședinței Consiliului Interministerial: „După date statistice, noi suntem una dintre țările mari creditoare ale Europei întregi".

Recunoştinţă eternă aripilor româneşti

„Cruciaţii" aerului

Valeriu AVRAM*

Prăbuşirea Europei sub loviturile armatei germane şi amputarea teritoriului naţional ca urmare a Pactului Ribbentrop–Molotov, a determinat intrarea României în război alături de puterile Axei pentru eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, teritorii ocupate cu forţa de agresiva Armată Roşie.

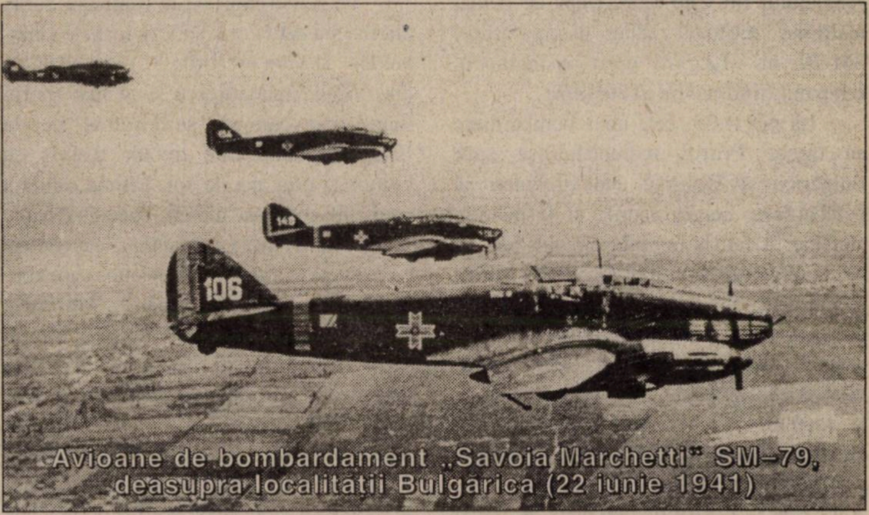

Avioane de bombardament „Savoia Marchetti" SM–79, deasupra localităţii Bulgarica (22 iunie 1941)

„Ardealul, la ora 4"

La 22 iunie 1941, aeronautica naţională a mobilizat 50 de escadrile (din care 17 de vânătoare şi 15 de bombardament) care totalizau 621 de avioane operative. Efectivele în personal navigant se cifrau la 1.066 piloţi, 386 observatori (ofiţeri), 287 trăgători de bord, 129 radiotelegrafişti, 83 mecanici de bord. Totalul efectivelor Aeronauticii române la 22 iunie 1941 era de 3.247 ofiţeri, 2.864 subofiţeri, 2.363 maiştri militari, 1.044 civili şi 50.074 trupă. Principala forţă de izbire a aviaţiei a constituit-o Gruparea Aeriană de Luptă (GAL) comandată de g-ralul de escadră aeriană Constantin Celăreanu. Capacitatea sa operativă cuprindea 253 de avioane şi 208 de echipaje cuprinzând toată aviaţia de bombardament şi cea mai mare parte a aviaţiei de vânătoare, recunoaştere şi legătură, restul avioanelor fiind în rezervă.

Armata Roşie concentrase, în cele două provincii româneşti ocupate şi în Transnistria, 960 de avioane de vânătoare, 840 de bombardiere, 240 de avioane de recunoaştere şi aproximativ 2.500 de paraşutişti.

La 21 iunie 1941, între orele 16.00–18.00, avioane sovietice de recunoaştere şi de bombardament au survolat zona Moldovei, lansând mai multe bombe în jurul Iaşului şi a unor localităţi din apropierea oraşelor Huşi, Roman şi Vaslui. Aşadar, cu şase ore înainte de intrarea României în război, URSS a demonstrat că se pregătea să ocupe cu forţă armată ţara noastră.

Duminică, 22 iunie 1941. Ora 0. Statul Major al GAL primeşte mesajul g-ralului av. Ramiro Enescu, şeful de Stat Major al Aerului (în continuare, SMA): „Acţiunea aviaţiei noastre pe frontul de est, stabilită în colaborare cu comandamentul german, va începe în zorii zilei de 22 iunie 1941. Directiva nr. 34 intră în aplicare. Operaţiunea va fi organizată astfel ca frontiera să fie trecută simultan de către toate expediţiile de recunoaştere şi bombardament la ora 4 dimineaţa, sub indicativul «Ardealul». Vânătoarea desfăşoară acţiuni defensive, fiind în alarmă în zorii zilei. Vă dorim izbândă şi este necesar să luaţi legătura cu Armata a 4-a în ceea ce priveşte declanşarea cercetării aeriene care trebuie făcută, ţinând seama de trecerea frontierei de către GAL şi conform programului şi indicaţiunilor comandamentului aero al armatei germane. Aştept, mâine, raportul operativ, adică azi–dimineaţă, după executarea primei misiuni".

Aerodromul Ziliştea–Buzău, ora 3.50. Grupul 5 bombardament Heinkel He 111, comandat de lt. comandorul av. Paul Landmann, format din 18 avioane aparţinând escadrilelor 78, 79 şi 80 şi-au luat zborul având misiunea să bombardeze bazele aeriene din jurul Chişinăului, gara şi triajul, precum şi terenul de zbor de la Tiraspol. Fiecare aparat avea în lansatoare câte patru bombe de 250 kg şi 16 bombe de 50 kg. Însoţite de 27 avioane de vânătoare Heinkel He 112 şi Messerschmitt (Me) 109E, bombardierele He. 111 au trecut Prutul, la 4 dimineaţa. Avionul nr. 21 cu echipajul format din slt. pilot Ion Pădureanu, lt. Mircea Nicolau — comandant de bord— şi slt. ing. Sorin Tulea — mitralior de bord, plecat voluntar în misiune — a fost primul bombardier românesc care şi-a lansat încărcătura asupra aerodromului de la Tiraspol. „(…) Cu toate că era încă întuneric, am văzut instalaţiile şi hangarele prin vizor — nota slt. Sorin Tulea. Am lansat jumătate din bombe aici, fără să lovim pista, deoarece trebuia s-o folosim în curând. Ne-am apropiat de Chişinău şi, de la 500 m înălţime, am bombardat triajul, în care se aflau trenuri cu muniţii şi trupe bolşevice. Suflul exploziilor a fost aşa de mare, încât avionul sălta în sus, unda de şoc fiind foarte puternică… La ora 5.20 am aterizat".

Aerodromul Pogoanele–Buzău, ora 2.45. Se pornesc motoarele avioanelor

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Inginerie Spaţială, Universitatea Politehnică Bucureşti; şef secţie, Muzeul Aviaţiei

Savoia Marchetti SM–79 ale Grupului 1 bombardament. Primul decolează avionul nr. 5 din Escadrila 71 (nume de cod: Mihai). Din cauza terenului moale şi al întunericului, avionul SM-79 nr. 13 se accidentează la decolare, nici un membru al echipajului nu este rănit. După ce a luat înălţime, motorul stâng al aparatului SM-79 nr. 12 s-a oprit instantaneu, echipajul fiind nevoit să aterizeze.

La ora 4.03, cele nouă bombardiere au trecut Prutul îndreptându-se spre Bulgărica şi Bolgrad unde trebuiau să bombardeze aerodromurile şi instalaţiile aferente. Aflaţi la bordul avionului SM-79 nr. 5, sergentul mitralior Gheorghe Mitroi şi maistrul Nicolae Cristea au reuşit să doboare două I-16 (Rata) sovietice care atacase formaţia noastră: „Ne aflam deasupra Bolgradului — nota N. Cristea — şi tocmai deschisesem trapele pentru lansarea bombelor, când un avion inamic de vânătoare ne-a atacat din partea dreaptă. Am trecut la postul de mitralieră nr. 3, cel de sub burta avionului şi am tras o rafală de 20 cartuşe, până a trecut *(I-16, n.n.)* în partea stângă, unde l-a luat în primire sergentul Mitroi, care a deschis focul cu mitraliera laterală. O rafală bine ţintuită, şi avionul inamic se prăbuşi la pământ, cu foc după el. Gloanţele au început să-mi fluiere din nou pe lângă cap, ceea ce însemna că eram din nou atacaţi. Două rezervoare au fost ciuruite şi un val de benzină a inundat pur şi simplu fuselajul. M-am repezit şi am izolat cele două rezervoare. Noroc că inamicul n-a folosit gloanţe incendiare (…)". Lupta aeriană a continuat şi Gh. Mitroi l-a doborât pe atacator.

Pe aerodromul de la Râmnicu Sărat, alarma s-a dat la ora 3.35. Avioanele Heinkel He. 112 din escadrila 51 comandată de cpt. Virgil Trandafirescu şi-au luat zborul luând cap–compas aerodromul de la Ismail–Caraclia care trebuia distrus cu bombe şi prin atac la sol. Ultima celulă a formaţiei compusă din slt. Theodor Moscu şi adjutantul Pavel Constantin a luat contact cu primele aparate I–16 sovietice care zburau în sensul cursului Dunării: „Am atacat în picaj un avion inamic — nota Th. Moscu — şi lovit în plin, în flăcări, face o piruetă şi cade în apa Dunării. Virez apoi spre direcţia de degajare a escadrilei şi mă întâlnesc faţă în faţă cu un alt I–16. Cu o fracţiune de secundă mai devreme, declanşez focul cu tunurile de bord şi proiectilele de 20 mm lovesc în plin motorul avionului bolşevic, care explodează pur şi simplu în ţăndări. Continuându-mi cursa nebunească, degajez şi prind din nou în colimator un alt I–16, al treilea, numai în câteva minute, pe care îl «stropesc» copios cu o rafală de tun şi mitraliere. Lovit de moarte «Şobolanul» *(denumire dată avioanelor sovietice, n.n.)* se înclină pe o aripă şi pică la verticală în apele învolburate ale Dunării, lăsând în urma lui o dâră de fum negru şi unsuros. În tot timpul luptei, adjutantul av. Pavel Constantin mi-a asigurat spatele… La raport, el mi-a confirmat două victorii sigure şi a treia probabilă. Era ora 4.50." Pentru fapta sa eroică, fiind primul vânător român care obţinuse două victorii şi o a treia probabilă, prin Înaltul Decret Regal nr. 3052, din 6 septembrie 1941, slt. av. Th. Moscu a fost decorat cu ordinul „Virtutea Aeronautică de Război clasa Crucea de Aur" cu două barete.

Grupul 8 vânătoare IAR-80 a decolat cu 18 avioane la ora 3.45 pentru a asigura protecţia Escadrilei 72 bombardament SM-79. „(…) Ajunşi la Bolgraf, un roi de puncte negre, care se măresc uimitor de repede, ne atacă de sus şi din faţă — notează în raportul său slt. Gheorghe Posteucă. Prin radio ni se ordonă: «Toată lumea să vină lângă bombardiere!» Eram atacaţi din toate părţile şi din spate, alte valuri de Rata veneau în grabă. Deodată, o explozie în parbriz m-a orbit şi o durere cumplită mi-a cuprins partea stângă a capului. O dâră de sânge mi-a acoperit, pe moment, vederea. M-am retras imediat, mi-am şters faţa şi din nou în luptă, salvându-l pe comandantul Escadrilei 59 (cpt. av. Marazan), tocmai în momentul în care era atacat de mai mulţi duşmani. Am deschis focul cu cele patru mitraliere şi i-am gonit pe vânătorii bolşevici, care s-au împrăştiat. Am reuşit să aterizez cu bine, dar prima misiune de război nu se uită niciodată (…)".

Aflat în spatele comandantului Grupului 8 vânătoare (căpitan comandorul Gh. Bordeanu), adjutantul şef Ştefan Pucas, originar din Basarabia, şi-a apărat comandantul în momentul în care cinci Rata l-au înconjurat. Coechipierul său, adjutantul stagiar Nicolae Tcaci deschide focul şi formaţia inamică se împrăştie: „Numai unul mai îndrăzneţ, chiar obraznic, trăgea în noi ca un bezmetic, deşi eram trei contra unul — nota Pucas. L-am prins în vizor şi apăs pe butonul celor patru mitraliere. Nimic! Nici un foc. Mitralierele mele nu mai funcţionau. Fac un viraj peste umăr şi-l las în urmă. Nebunul, după mine. Atunci am vrut să văd până unde merge cu nebunia lui. Fac un picaj pronunţat şi vin în rase–motte *(la nivelul solului, n.n.)* cu tot întunericul. Vânătorul bolşevic, plin de

Echipajul unui IAR–39, pregătindu-se pentru executarea unei misiuni de bombardament în zona Cernăuţiului, în primele zile ale războiului aroganță, intră într-un pom și se sfarmă în bucăți. Tcaci, care era mai sus, a crezut că eu m-am dezintegrat. Când a ajuns la aerodrom, m-a văzut, m-a strâns în brațe, apoi s-a lăsat jos, pe sol, și a început să plângă. L-am sărutat pe obrajii scăldați în lacrimi și l-am îmbărbătat. Peste puțin timp, Dumnezeu l-a luat la el în «escadrila cavalerilor», care luptau pentru cruce".

La orele 10.50, al doilea val de bombardiere românești au plecat la atac. Însoțite de 12 He. 112, o formație de 12 Potez 63 din Grupul 2 bombardament a atacat aerodromul de la Bolgrad, calea ferată și terenul de zbor aflat la sud–est din Bulgărica. Escadrila nr. 75 Potez 63 comandată de cpt. Nicolae Balș a bombardat obiectivele militare din zona Săsăria–Culevcea–Cetatea Albă. Au fost bombardate și depozitele de muniții și trenurile aflate în gara localității Tatar–Bunar. Flăcări și fum s-au ridicat până la cer în urma avioanelor noastre. Aparatul Potez 63 nr. 19 a fost atacat de 15 Rata; la aterizare, mecanicii au numărat 19 lovituri în fuselaj și aripi. Au fost lovite și avioanele Potez nr. 4, 13 și 17 care au reușit să ajungă la baza lor de la Sihlea *(lângă Râmnicu Sărat, n.n.)*.

Grupul 4 bombardament PZL–37 Los a pierdut două aparate lovite de tirul AA (nr. 206 și 214) în timp ce bombardau aerodromul de la Bulgărica. Celelalte 10 aparate PZL–37 Los și-au continuat misiunea, fiind protejate de Escadrila de vânătoare Hurricane nr. 53. Formația românească a fost atacată de 20 de aparate Severski care încercau să împiedice avioanele noastre de bombardament să ajungă în zona Bulgărica. Primul avion sovietic a fost doborât la orele 12.30 de către adjutantul stagiar Constantin Pomuț, următoarele două aparate cu stele roșii pe aripi au fost doborâte de adjutantul stagiar Petre Cordescu din Escadrila 53 Hurricane.

Și piloții Escadrilei IAR–37 nr. 18 „Vultur" au executat misiuni importante, bombardând aerodromul și portul din Ismail, scufundând un vas inamic aflat pe Dunăre. Escadrila IAR–39 nr. 21 a bombardat cu succes trupe și blindate aflate în jurul Cernăuțiului.

Bilanțul activității unităților de aviație, în prima zi de război, a fost remarcabil. Au fost doborâte în luptă aeriană și de tirul artileriei AA un număr de 50 de avioane sovietice, alte zeci au fost distruse la sol sau grav avariate. Aviația română a pierdut opt avioane: Blenheim nr. 36, Savoia Marchetti SM–79 nr. 1, nr. 17, PZL–37 Los nr. 206 și 214 Potez 63 nr. 1 și nr. 19, IAR–37 nr. 22. Echipajul avionului Potez 63 nr. 1 a reușit să ajungă în liniile noastre, după o săptămână de la doborâre. În raportul generalului C-tin Celăreanu către SMA, întocmit după prima zi de război, se arăta printre altele: „(...) Avioanele noastre se năpustiseră în neant, trecând Prutul — vremelnicul hotar — și izbiră în vârtejul motoarelor, cerul însângerat și pângărit de barbari al Basarabiei. Zburând la mică înălțime, asemenea unor năluci, au atacat terenurile de aviație de la Chișinău, Bolgrad, Bulgărica și Ismail, producând inamicului importante pierderi în materiale, distrugând la sol numeroase aparate bolșevice (...)".

„Agarici a plecat să vâneze bolșevici"

Jurnalul de front al GAL consemnează: „Inamicul opune o rezistență puternică pe tot frontul. Aviația noastră de informații a executat misiuni de recunoaștere asupra terenurilor *(de zbor, n.n.)* situate în Basarabia de sud. În zorii zilei, Grupul 5 bombardament cu 18 avioane He.111, protejate de două escadrile He. 112 și două escadrile IAR–80, a bombardat terenurile de la Bolgrad și Ismail. În luptele aeriene care au avut loc, inamicul a pierdut șase avioane. Un alt avion inamic, avariat în luptă de vânătoarea noastră, a aterizat la Râmnicu Sărat. Am pierdut avionul He. 112 nr. 12 pilotat de adjutantul stagiar Anghel Condruț, lovit de ACA (artileria contra aeronavelor) în timpul acțiunii de la Bulgărica.

Locotenentul Horia Agarici *(v. foto alăturat)* din Flotila 1 vânătoare (Escadrila 53) într-o legendară luptă aeriană, având în fața sa un adversar de șase ori mai numeros, neprecupețind nici o clipă riscul vieții sale, acceptă lupta, sfidează moartea și reușește să distrugă trei din ele. De asemenea, au mai doborât câte un avion: cpt. av. Georgescu Gheorghe, adjutant stagiar Popescu P. Costică și adjutant stagiar Igescu N. Gheorghe, toți din Flotila 1 vânătoare. Seara, s-a primit Ordinul de operații nr. 17 al Statului Major al Aerului prin care se ordonă continuarea misiunilor în zona Ismail, iar cercetarea va face efortul în zona Comrat–Românești–Frumușica Nouă–Arciz–Tatan–Coceac".

A doua zi, la ora 5.15, o formație compusă din cinci bombardiere PZL–37 Los protejată de 16 avioane He.112 a bombardat aerodromul de la Ismail: „Mai mult de jumătate din teren a fost făcut inutilizabil, avioanele sovietice aflate la vedere, au fost distruse. S-au observat incendii. Alte trei recunoașteri s-au executat între 6.13 și 18.30 care au adus următoarele informații: terenul *(de zbor, n.n.)* de la Culevcea, ocupat de aviația de bombardament cu circa 12–15 aparate au fost distruse, iar terenurile de la Bulgărica și Ismail sunt ocupate de aviația de vânătoare. Mare activitate pe căile ferate. Victorii aeriene: lt. av. Toma Lucian, adjutant stagiar Rădulescu Andrei, adjutant stagiar Camenceanu P. Evghenie, toți din Flotila 1 Vânătoare", consemnează Registrul istoric al GAL.

Prin Ordinul Special nr. 20, din 25 iunie 1941, la ora 7.30, Grupul 5 bombardament cu 14 He.111 însoțite de trei escadrile de Messerschmitt 109E (24 de aparate) și o escadrilă de IAR–80 (opt avioane) a bombardat gara din Basarabeasca și o garnitură de tren staționată la Tarutino.

Informațiile obținute de aviatorii Escadrilei nr. 1 Recunoaștere au arătat faptul că „(...) terenurile *(de zbor, n.n.)* de la Tarutino, Culevcea, Ismail și Tatar–Copcea sunt ocupate de aviația de vânătoare bolșevică. La Culevcea s-au văzut și avioane bimotoare și trimotoare (...)". Lt. (r) Nicolae Polizu și sergentul t.r. av. Constantin Lungulescu au obținut fiecare câte o victorie aeriană. Avionul He.111 nr. 8 a fost lovit în plin de un proiectil tras de artileria AA inamică, iar aparatul He.111 nr. 9 a fost dat dispărut.

27 iunie 1941. Grupul 8 vânătoare IAR-80 a decolat la ora 7.30 cu două patrule pentru a escorta șase bombardiere SM-79 cu misiunea de a distruge calea ferată între Zloți și Selemet. „Echipajul din Flotila 3 bombardament (SM-79) format din locotenentul observator Brașoveanu Pompiliu, adjutant șef pilot Pâslaru Florin și caporalul mitralior de bord Nițu Nicolae, loviți de un proiectil de ACA (avionul) cu o elice smulsă, cu un singur motor și cu viteză redusă la jumătate, își îndeplinesc misiunea, bombardând obiectivul și aterizând cu bine la bază (...)", se precizează în Jurnalul de operații al GAL.

După amiază, la orele 18.00, 18.20, 19.45 și 20.25, au decolat patru patrule IAR-80 din Grupul 8 vânătoare pentru însoțirea unei formații SM-79 care trebuia să bombardeze calea ferată între Basarabeanca și Arciz. O escadrilă formată din 11 avioane I-16 atacă formația românească și trei avioane Rata sunt doborâte. Sublocotenentul av. Vasile Forțu *(v. foto de mai sus)* din escadrila 60 vânătoare, doboară un I-16 între Cazaclia și Arciz. Iată ce nota acesta: „Am trecut imediat în spatele unui I-16 la o distanță maximă de 50 m, deschizând focul. Am ochit foarte bine prin aparatul de vizare. Având viteza mai mare decât a avionului inamic, fiind drept în axul lui de mers, m-am apropiat în timpul tragerii până la câțiva metri și am degajat în sus ca să nu intru în el, căci văzusem deja efectul tragerii mele. Făcea în fața mea un fel de tonou lent, cu totul altfel decât se obișnuise să se facă în luptă. Fiind însă deasupra lui, am înclinat avionul pe stânga și am văzut cum își continuă rotirea din ce în ce mai lent. S-a strivit de pământ fără să ia foc".

În acea zi, aviatorii noștri au obținut patru victorii aeriene, printre ei s-a numărat și adjutantul aviator Vasile Mirilă din Escadrila 59 vânătoare care a pilotat aparatul IAR-80 nr. 31. Iată ce nota acesta în raportul său de activitate: „Zburam între Cazaclia și Kirutnia și am văzut cum IAR-ul pilotat de sublt. Forțu a degajat în sus. În acel moment, am văzut un avion I-16 care încerca să-l atace. Am picat asupra lui trăgând o singură rafală, ceva mai lungă. După care l-am văzut înclinându-se ușor spre stânga, apoi angajându-se pe aripa dreaptă, în urma căruia am văzut o dâră de fum și foc".

Adjutantul av. Eugen Jipescu din Escadrila nr. 60 (Gr. 8 vt) a doborât și el un aparat Rata în zona Arciz. Iată ce nota în carnetul său de însemnări: „(...) Am degajat imediat ce un avion Rata trăgea în mine, degajarea făcând-o în sus pe dreapta. În degajare, l-am observat pe celălalt avion Rata care căuta să se plaseze în spatele adjutantului av. Stanciu Ioan. M-am plasat, imediat, în spatele lui și de la o distanță foarte mică, am început să trag. Cum nu făcea nici o mișcare de degajare am continuat să trag. După a patra rafală, avionul inamic a început să se clatine ușor de câteva ori, după care s-a angajat pe aripa dreaptă. Am mai tras o dată, după care a pornit cu botul în jos intrând sub verticală, și s-a dus spre pământ". Grupul 8 vânătoare l-a pierdut pe slt. av. Dan Gaston din Escadrila nr. 60 care, aflat la bordul aparatului IAR-80 nr. 35, a fost doborât în luptă aeriană. Adjutantul av. Ilie Dumitru (IAR-80 nr. 58) tot din aceeași unitate, grav rănit, a reușit să aterizeze forțat în liniile noastre.

Din cauza timpului nefavorabil (ploaie și nori), primele misiuni din 1 iulie 1941 s-au executat începând cu orele 10. Astfel, o formație compusă din 4 Me.109 și 4 He.112 a atacat la sol o coloană de trupe și blindate aflate lângă Chișinău: „În această ieșire, celula lt. Scurtu Dan din Flotila 1 vânătoare, a atacat coloana inamică ce se îndrepta spre Chișinău. Având trei lovituri de tun în fuselaj, cu profundorul rupt și planurile găurite, după îndeplinirea misiunii, acesta a aterizat pe teren în condițiuni bune, salvând aparatul", se arată în Jurnalul de operațiuni al Flotilei 1 vânătoare. A doua zi, căpitanul av. Marian Ghica și sublocotenentul av. Ioan Zaharia au obținut câte o victorie aeriană în zona Bulgărica, distrugând și avariind printr-un atac executat la sol alte șase–șapte avioane inamice. În această zi, aviația română a pierdut avionul He.112 nr. 5 pilotat de adjutantul stagiar Gheorghe Igescu care a fost incendiat de un proiectil tras de artileria AA, avionul He.112 nr. 18 pilotat de adjutantul stagiar (r) Aldea Cerchez, a aterizat în liniile inamice, fiind grav avariat de tirul artileriei AA sovietice.

Recunoașteri și bombardamente

Prin Ordinul de operații nr. 64/1941 al SMA, Flotila 1 bombardament a primit misiunea să sprijine înaintarea trupelor române ale Armatei a 4-a în zona Fălciu, bombardând intens pozițiile sovietice fortificate. O escadrilă formată din He.111

Bombardament asupra Tiraspolului

Un aparat sovietic „I–15", doborat in lupta aeriana de sublt. Octavian Brezeanu, in zona Cernautiului (6 iulie 1941)

protejate de 12 Me.109E a atacat zona ordonată cu rezultate foarte bune. Atacul s-a extins și asupra terenului de zbor inamic de la Ialoveni „(...) care s-a executat de la 500 m înălțime, prin surprindere și a avut un succes deosebit. Trei avioane inamice au fost incendiate și multe altele au fost grav avariate (...)", se arată în Jurnalul de operații al GAL. După amiază, bombardierele He.111 însoțite de aparate IAR-80 au continuat atacul. La orele 18.00, trei bombardiere sovietice de tipul Glen–Martin, atacă aerodromul românesc de la Focșani. Decolează imediat celula de alarmă din Escadrila 59 vt. de pe aerodromul de la Râmnicu Sărat. Deasupra satului Amara aparatele inamice sunt doborâte de adjutantul șef Ștefan Pucas (2), și de către adjutantul stagiar Nicolae Tcaci.

La 4 iulie 1941, Grupul Potez 63, cu 12 avioane protejate de opt IAR-80, atacă, între orele 14.00-15.30, o coloană de autovehicule și blindate ușoare parcate la sud de Bujoru și în Nisporeni. Cea mai mare parte dintre ele au fost distruse. Un avion de recunoaștere și bombardament Bristol Blenheim a lansat 20 de bombe pe aerodromul de la Bulgărica pe care se aflau șase avioane inamice. „(...) Un avion Severski a atacat Blenheim-ul, unul din motoare fiind lovit de gloanțe, a încetat să funcționeze. Caporalul militarilor de bord Dinescu Alexandru, a reușit să doboare avionul inamic...", se arată în Jurnalul de operații al GAL. Între 5–11 iulie 1941, aviația română de bombardament a continuat să lovească cu rezultate deosebite coloanele de trupe sovietice, blindatele și bateriile de artilerie din zona Gura Galbenă–Tighina–Fălciu, precum și trupele inamice ce se retrăgeau pe șoseaua Chișinău–Bucovăț. Această acțiune masivă a aviației de bombardament în sprijinul trupelor terestre române a avut drept urmare provocarea unor pierderi importante trupelor sovietice, fapt confirmat și de către comandamentul Diviziei 35 infanterie română care într-o telegramă trimisă Armatei a 4-a preciza următoarele: „Am fost atacați de forța a două regimente de infanterie și artilerie inamică, însă atacul a fost respins datorită, în special, acțiunii deosebit de eficace a aviației noastre de bombardament". La 9 iulie 1941, aviatorii noștri au doborât șase avioane sovietice, iar aviația de bombardament a lansat 35 tone de bombe în liniile inamice.

12 iulie 1941. Zi deosebit de tensionată. Jurnalul de operații al GAL, vol. I, p. 58, consemnează: „(...) Întrucât situația din zona Fălciu unde acționează Corpul 5 Armată român este destul de gravă, în urma contraatacurile sovietice și nemaifiind nici o rezervă, s-a dat ordin să se trimită în zonă 113 avioane de bombardament și vânătoare, care au atacat trupele terestre, carele de luptă, bateriile de artileie aflate pe văile Tigheci și Tacalia. S-au bombardat continuu trupele inamice aflate la Ilascova, Tutovanul, Cârpești și Lărguța. O patrulă IAR-80 a atacat șase Rata, patru dintre ele au fost doborâte de lt. Micu Ioan, slt. Zaharia Ioan, adjutantul stagiar Cocebaș Nicolae (basarabean) și adjutantul stagiar Matei Grigore. Sublocotenentul av. Claru Vasile în luptă cu șase avioane inamice și terminând muniția, a intrat cu avionul său în avioanele bolșevice".

Sblt. av. Alexei Nicolov (basarabean), aflat la manșa unui avion PZL-23-Karas, a văzut acest moment unic, până atunci, în analele aviației militare române, și-l descrie astfel: „În ziua de 12 iulie 1941, execut cu Karas-ul meu un bombardament în liniile inamice. Abia începusem misiunea, când formația noastră a fost atacată de zeci de aparate de vânătoare Rata și o luptă aprigă s-a încins. Câteva avioane bolșevice s-au prăbușit în flăcări. Am văzut însă, chiar în fața mea, un fapt incredibil: un avion românesc IAR-80 s-a repezit în mijlocul formației inamice și a intrat în plin într-un aparat bolșevic. A urmat o explozie formidabilă pe cerul acestei zile fierbinți și resturile celor două aparate s-au împrăștiat pe o mare suprafață... Când am aterizat la aerodrom, am aflat că pilotul care intrase voit în avionul inamic a fost sublocotenentul Vasile Claru". Pentru fapta sa de arme, sblt. av. V. Claru a fost decorat prin Înaltul Decret Regal nr. 2844, din 11 octombrie 1941, post-mortem, cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasa III-a.

Recunoașterile și atacurile la sol ale avioanelor de bombardament și de vânătoare He.112 au continuat și în zilele următoare. Astfel, la 18 iulie 1941, o patrulă de He.112 a atacat cu bombe și tunurile de bord o coloană de infanterie însoțită de blindate ce se afla în zona Baimaclia–Congaz. Sblt. Istrăteanu care comanda o celulă a atacat primul o coloană de blondate. În timpul atacului, un glonte exploziv i-a lovit parbrizul carligii care a fost spulberat, pilotul fiind rănit la față. Și avionul He.112 nr. 15 a fost lovit de gloanțele inamice.

Echipaj romanesc din Escadrila 21 observatie, pe frontul eliberarii nordului Bucovinei

Prețul gloriei

La 20 iulie 1941, Armata Roșie concentrase în zona Cetatea–Albă–Jibrieni importante forțe pe care încerca să le salveze de înaintarea trupelor române. „(...) Aglomerările de trupe din portul de la Jibrăieni și ambarcațiile au fost atacate de trei Blenheim, șase Potez 63, și 18 Savoia Marchetti SM-79. Un vapor a făcut explozie, alte două au fost scufundate, iar două ambarcațiuni mari, au fost grav avariate", se arată în Jurnalul de operații al GAL. În timp ce executa o recunoaștere în lungul Dunării, o celulă de He. 112 a descoperit în dreptul punctului numit Cotul Pisicii, câteva vase inamice care intenționau să atace Galațiul. Avioanele He.112 le-au bombardat și scufundat. La orele 18.15, o patrulă de He.112 din Escadrila 51 și-a lansat bombele asupra unei baterii grele inamice staționată la Tatar–Bunar, fiind distrusă.

La o țigară: aviatori români și germani, între două misiuni de luptă

Trupele sovietice se retrăgeau pe tot frontul în zona Cetatea Albă–Bugaz. La 21 iulie 1941, o formație compusă din bombardiere He.111, Blenheim și SM-79 însoțite de 16 Me.109 și Hawker Hurricane au atacat această zonă, producând importante pierderi inamicului în tehnică și oameni. Alte 12 Potez 63 însoțite de nouă IAR-37 au bombardat și mitraliat trupele sovietice din zona localităților Răscăieți–Calmuci–Talmaz.

La 22 iulie 1941, o celulă de Hurricane din escadrila 53 a atacat cinci hidroavioane sovietice, trei dintre ele fiind doborâte de lt. Toma Lucian (2) și de sergentul t.r. av. Constantin Pomuț. Aglomerările de trupe inamice aflate în apropierea localității Cerchez au fost bombardate de 12 He.111 însoțite de trei Hurricane. Formația noastră a fost atacată de 11 aparate inamice. Piloții de pe Hurricane au alungat aparatele sovietice, un avion Severski cu stele roșii pe aripi a fost doborât în flăcări.

23 iulie 1941. Jurnalul de operații al GAL consemna: „Inamicul continuă să se retragă și să evacueze ultimele sale trupe din Basarabia de sud. Trupele noastre au ajuns pe linia: înălțimea la Est de Saiți, nord–est de Alexandreni–PT 164 Alexandreni — cota 176 Friedental și cu un detașament motorizat la Plahteevca. Au fost cucerite Chilia Nouă și Valcov. Aviația noastră a continuat să atace spatele inamic și coloanele în retragere. Aflată în misiune de patrulare în zona Cetatea Albă–Bugaz între orele 4.20-7.45, o celulă de Hurricane a întâlnit în Deltă patru avioane (sovietice) DB 3 cu dungă galbenă pe fuselaj și crucea germană pe planuri. Acestea, deschizând focul, celula de Hurricane le-a atacat. Adjutantul stagiar Petre Cordescu doboară două, adjutantul stagiar Camenceanu Eugen doboară un altul și-l avariază grav pe al patrulea, din el, ieșind un fum gros (...)". Podurile de la Talmaz și Cebruci au fost bombardate de 21 de avioane SM-79, Blenheim (trei) și Potez 63 (șase) însoțite de 12 IAR-80. Podurile au fost grav avariate. A doua zi, o formație de 16 He.111 însoțită de șapte Hurricane a bombardat între orele 10.15-13.00 și 17.10-20.30 în patru misiuni trupele inamice fiind scufundate două vapoare și incendiate două trenuri, un depozit de combustibil și mai multe magazii de materiale aflate dincolo de Nistru. Asupra podurilor de pe Nistru și a concentrărilor de trupe sovietice s-a acționat între orele 14.00–16.30 cu patru escadrile de SM-79 și două escadrile de Potez 63 însoțite de 36 de avioane IAR-80. S-au bombardat trupele inamice din satele Răscăieți, Olănești și Purcari. O coloană de trupe și blindate ce se întindea pe trei km, a fost bombardată și împrăștiată, suferind importante pierderi. „(...) S-au aruncat asupra inamicului 55 tone de bombe explozive și 600 bombe incendiare, provocând pierderi foarte grave în materiale și oameni, precum și stingherirea în mare măsură a operațiunilor de evacuare și trecere la est de Nistru", se arată într-un raport al Statului Major al GAL.

Acțiunile aviației române au continuat în Transnistria și în zona Odessei la 28 iulie 1941, Basarabia fiind eliberată complet de ocupația sovietică.

Bilanțul activității aviației române între 22 iunie–28 iulie 1941, include: 8.706 ore de zbor în 5.108 ieșiri-avion, din care 1.032 ale aviației de bombardament și 2.162 ale aviației de vânătoare. Au fost distruse 242 avioane sovietice (83 în lupte aeriene, 108 distruse prin atacuri la sol și 51 doborâte de artileria AA română). Aeronautica noastră a pierdut 43 de avioane. S-au înregistrat 57 morți, 108 răniți și 87 dispăruți. În telegrama nr. 1.030/1941, trimisă de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, comandamentului GAL se sublinia printre altele: „(...) Bravilor aviatori și luptători ai văzduhului dezrobit, le mulțumesc în numele guvernului Țării, toată recunoștința noastră. Dumnezeu să le dăruiască toată bucuria gloriei pe care a răsfrânt-o, redând Țării mândria". ■

În vizorul sovieticilor: Carpații de Curbură, Valea Prahovei, Dobrogea

Duel pe cerul României

Viorel GHEORGHE*

O dată cu declanșarea „Operațiunii Barbarossa“, ba chiar cu câteva ore mai devreme, teritoriul României a devenit obiectiv strategic pentru bombardierele Armatei Roșii. Începea în noaptea de 21 spre 22 iunie 1941 un război aerian, destul de puțin cunoscut astăzi, dar care a avut implicații profunde în evoluția ulterioară a luptelor. Sovieticii au încercat să distrugă comunicațiile strategice, rafinăriile de petrol, podurile de peste Dunăre și portul Constanța. Bombardamente sovietice s-au înregistrat în mai multe zone ale țării, dar vizate în mod deosebit, au fost trei regiuni: Carpații de Curbură, Valea Prahovei și Dobrogea. Fiecare dintre ele reprezenta obiective de maximă importanță pentru efortul de război și de aceea au constituit ținte obligatorii pentru sovietici.

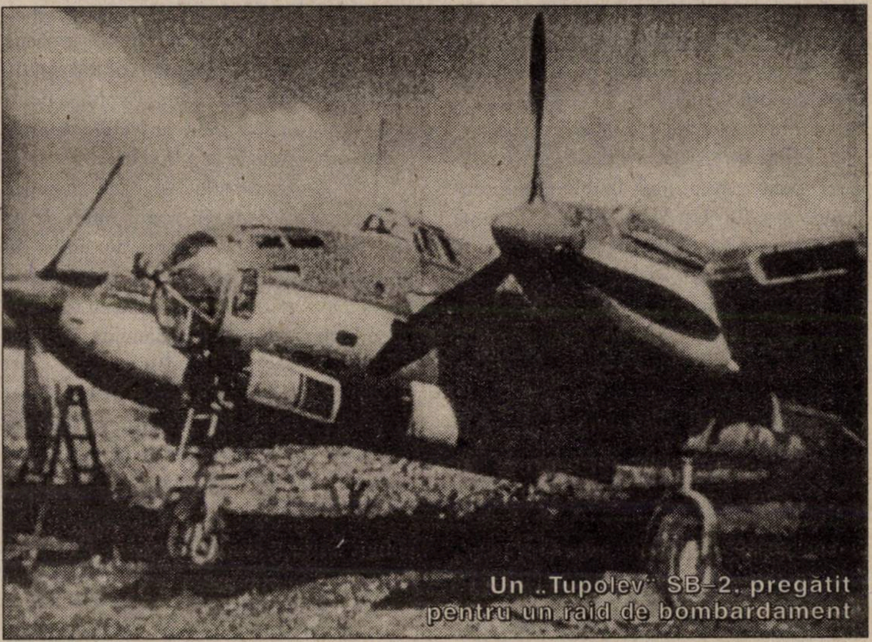
Un „Tupolev“ SB-2, pregătit pentru un raid de bombardament

Bombardamente sovietice

Zona de la Curbura Carpaților a fost importantă pentru sovietici din mai multe motive. Pe aici, treceau principalele drumuri rutiere și feroviare spre Moldova, dar și spre linia frontului. Importante conducte petroliere traversau zona, iar armata avea amplasate depozite de muniții și de armament. La 22 iunie 1941, în zona Buzău–Râmnicu Sărat, se găseau concentrate importante forțe militare. Numai pe aeroportul de la Ziliștea se găseau două flotile germane de bombardiere Heinkel 111.

Această zonă mai avea și o altă importanță. Obiectivul fundamental al bombardierelor sovietice l-a reprezentat zona petroliferă Prahova. Din cauza dificultăților de pe front, aviația sovietică a fost nevoită să plece în misiune spre România de pe aeroporturile din Crimeea. Avioanele intrau în spațiul aerian românesc prin sudul Basarabiei sau prin Delta Dunării, ieșeau în zona Brăila–Galați spre Făurei. Odată ajunse în zona Focșani–Râmnicu Sărat, bombardierele sovietice aveau două opțiuni: prima, să-și continue zborul spre munți, după care să întoarcă spre Valea Prahovei, iar a doua să-și schimbe traiectul de zbor spre Buzău–Mizil–Ploiești. În ambele cazuri, pentru a ajunge în Valea Prahovei, bombardierele sovietice trebuiau să survoleze zona Carpaților de Curbură. Fiind prima linie de apărare, bombardamente sovietice s-au concentrat cu predilecție asupra ei. Raidurile de bombardament împotriva României au început cu câteva ore înaintea declanșării „Operațiunii Barbarossa“.

Legiunea de Jandarmi Prahova a raportat Inspectoratului General al Jandarmeriei că aviația inamică, în noaptea de 22 iunie 1941, ora 0, a lansat două bombe explozive la 500 m de com. Parepa și o bombă explozivă de mare calibru în apropierea Gării CFR Loloiasca.

La ora 3.00, un alt avion sovietic a lansat o bombă asupra izlazului com. Gologanu. Pretorul Dumitriu, de la plasa Plăinești raporta că bomba formase un crater de doi metri adâncime și 40 metri diametru (!). La ora 4.00, un alt avion inamic a lansat două bombe la Balta Albă, în apropiere de Boldu și alte trei pe teritoriul com. Măicănești. Legiunea de Jandarmi Râmnicu Sărat, cu adresa nr. 812, din 22 iunie 1941, informa prefectura județului asupra bombardamentelor. Imediat, prefectura, cu adresa nr. 15.956, informa MAI despre atacurile sovietice lansate asupra județului.

Bombardamentele din noaptea de 21 spre 22 iunie 1941 ridică o serie de întrebări. A fost o acțiune premeditată sau o simplă întâmplare? Făceau ele parte dintr-un plan de atac sovietic? De ce autoritățile românești nu au reacționat în plan propagandistic? Este exclusă ipoteza că aceste bombardamente pot aparține unor avioane românești sau germane, aflate în dificultate și care și-au aruncat bombele. Se ştie că primele avioane româneşti au decolat la ora 3.50 pentru a bombarda obiective sovietice din Basarabia. În cazul unor dificultăţi, avioanele se „uşurau“ de încărcătura de bombe, în spatele liniilor proprii şi recurgeau la anumite măsuri de siguranţă precum scoaterea focoaselor de la bombe, sau anunţau autorităţile competente de zona în care au lansat bombele. Mai mult, într-o sinteză alcătuită după 15 iulie 1941, Inspectoratul General al Jandarmeriei atribuia bombardamentele aviaţiei inamice.

---

* Prof., masterat în istorie, Liceul cu Program Sportiv, Buzău

Lipsa de reacţie a autorităţilor româneşti poate avea mai multe explicaţii. Pentru g-ralul Ion Antonescu, starea de război dintre România şi URSS data de la 28 iunie 1940. Perioada de până la 22 iunie 1941 a fost un fel de intermezzo, nu lipsit de anumite provocări din partea sovieticilor, cum au fost cele din 25/26 octombrie 1940, 5 noiembrie 1940 şi 1 ianuarie 1941, pe frontiera fluvială sau violarea spaţiului aerian românesc de către aviaţia sovietică la 6 şi 11 aprilie 1941. Pe de altă parte, evenimentul din 21 spre 22 iunie 1941, raportat la ce s-a întâmplat câteva ore mai târziu, apare ca fiind aproape nesemnificativ.

Comuna Măicăneşti a mai fost bombardată, în seara zilei de 22 iunie, în jurul orelor 22.00, când două avioane inamice au lansat trei bombe, care nu au provocat victime. Atacurile sporadice au reprezentat începutul unei campanii destul de susţinute. Totuşi, recurgerea la această soluţie de către sovietici pare a fi una surprinzătoare. Mareşalul sovietic I.H. Bagreamean, în memoriile sale *Aşa a început războiul* arată că, în dimineaţa zilei de 22 iunie 1941, comisarul poporului pentru Apărare, mareşalul S.K. Timoşenko, trimisese o directivă comandanţilor de mari unităţi, în care indica: „Până la dispoziţiuni speciale, teritoriul Finlandei şi României nu va fi supus atacurilor aeriene“.

În contradicţie cu acest ordin, la 23 iunie 1941, bombardamentele au continuat. Dimineaţa, la ora 3.30, două avioane inamice au lansat 11 bombe, pe raza com. Puieşti, jud. Râmnicu Sărat. Explozia bombelor a provocat pagube la recolta de grâu şi porumb, evaluate la 1.000 de lei.

În jurul prânzului, avioane sovietice au încercat să distrugă podul rutier de pe râul Buzău. Două bombe au căzut în apropierea lui, pe raza com. Mărăcineni. După o oră, avioanele sovietice au mai lansat o bombă pe Valea Blăjanului, în apropierea com. Săpoca, jud. Buzău.

La 24 iunie 1941, două avioane sovietice şi-au făcut apariţia deasupra oraşului Râmnicu Sărat. A urmat o scurtă luptă aeriană cu aviaţia românească de vânătoare şi un aparat inamic a fost doborât, aterizând forţat înspre Ziliştea–Buzău.

La orele 18.00, un avion sovietic de recunoaştere, care venea dinspre Mizil, a mitraliat aerodromul Buzău, fără a produce pagube sau victime. Profitând de plafonul de nori, a dispărut în viteză. Tot în acea zi, avioanele sovietice au lansat cel puţin o bombă pe raza com. Măicăneşti, fără a produce pagube.

La ora 7.00 dimineaţa, la 25 iunie 1941, Râmnicu Sărat a fost atacat de cinci avioane ruseşti, timp de 10–12 minute. Acestea au lansat 22 de bombe, avariind aproximativ 50 de case. La ora 7.30, două avioane sovietice au lansat trei bombe deasupra comunei Bălţaţi şi o bombă incendiară asupra localităţii Băbeni. La Bălţaţi, explozia bombelor a distrus geamurile unui conac. Tot la 7.30, aceleaşi avioane au lansat două bombe în Dărâmaţi, care au explodat şi au provocat pagube la culturile agricole. Alte două bombe au fost lansate pe raza com. Tăbăreşti, dar fără rezultat. O altă localitate bombardată a fost Puieşti. Un avion inamic a lansat patru bombe, din care au explodat trei, fără a produce pagube.

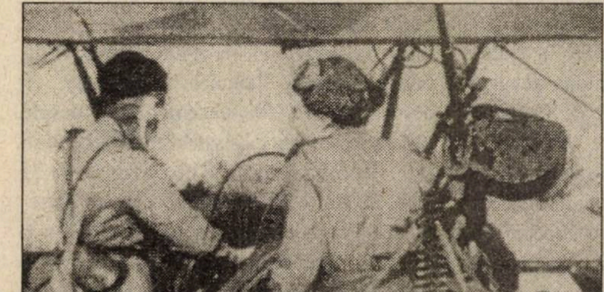

Aici şi în p. 38, escadrile feminine sovietice pregătindu-se de misiune

În seara zilei de 25 iunie 1941, la orele 22.00, avioanele sovietice au lansat şapte bombe, pe raza com. Vadu Paşii, distrugând şoseaua şi un stâlp de telegraf. După numai o oră, avioanele sovietice au revenit şi au aruncat 10 bombe, încercând să lovească podul de cale ferată de peste râul Buzău. Podul nu a fost atins, dar linia de cale ferată a fost lovită, în apropiere de Vadu Paşii şi distrusă pe o distanţă de 50 m.

Ziua de 26 iunie 1941 a fost marcată de bătălia aeronavală de la Constanţa. La Curbura Carpaţilor, activitatea bombardierelor sovietice a fost mult redusă. Dimineaţa, în jurul orei 5, un avion sovietic a lansat o bombă, care a explodat şi a provocat pagube la culturile de grâu, floarea–soarelui şi porumb, pe raza com. Grădiştea de Jos. Următorul bombardament a fost înregistrat la orele 22.15, când avioanele inamice au aruncat patru bombe în vila Sărăţeanu şi pârâul Săraţi, de pe raza com. Ulmeni. Mai mult ca sigur, piloţii sovietici au încercat să lovească magistrala feroviară Ploieşti–Buzău sau drumul naţional Mizil–Buzău, pentru a provoca mari probleme în aprovizionarea frontului.

Tot la 26 iunie 1941, la ora 8.00 dimineaţa, bombardierele sovietice au aruncat cinci bombe deasupra com. Boldu, care au provocat pagube la culturile agricole.

Primul bombardament aerian sovietic asupra Buzăului s-a produs, la 27 iunie 1941. Între orele 6.20 şi 9.50, avioanele sovietice au aruncat cinci bombe. La ora 7.15, una dintre bombe a căzut pe str. Cometei nr. 10, omorând un locuitor. Toate geamurile de la casele din jur au fost distruse. O altă bombă a căzut pe str. Aurorei nr. 4 şi a distrus faţada casei unui avocat. O a treia bombă a căzut pe str. Gheorghe Dăscăleanu nr. 20, distrugând acoperişul, tavanul, duşumeaua şi beciul unui comerciant.

Toate aceste străzi se găseau în apropierea depoului CFR şi a liniilor de cale ferată care duceau la Focşani şi Galaţi, şi care erau ţinte pentru bombardierele sovietice. Din fericire, acestea nu au reuşit să distrugă aceste obiective importante. În aceeaşi zi, la orele 22.00, avioanele ina-

Echipajul sovietic al unui IL–2 „Stormovik", între două misiuni

mice au lansat opt bombe în pădurea Pogoanele, iar la ora 1.15, o bombă pe raza comunei Boldești.

Atacurile aeriene sovietice asupra Buzăului au fost reluate la 28 iunie 1941. La ora 6.00, avioanele inamice au lansat trei bombe asupra fabricii de țigle „Branischi" din Simileasca, fără a produce pagube sau victime. Seara, între orele 18.30–19.00, un avion sovietic a lansat șase bombe mijlocii asupra cartierului Ferdinand, reușind să avarieze o locuință. Referindu-se bombardament, șeful Poliției din Buzău arăta în raportul nr. 1449/1941, adresat Inspectoratului de Poliție Galați că sirena apărării pasive a funcționat abia după încetarea bombardamentului.

Revenire în forță

Alte acțiuni inamice, din 18 iunie 1941, au fost prezentate de lt.–col. Ilie Ionescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu Sărat, în raportul nr. 8.380/1941, adresat prefecturii județului. În document se arăta că un avion sovietic, probabil de recunoaște, a fost observat la Sihlea, zburând spre Buzău, fără a lansa bombe. Deasupra com. Măicănești, Gulianca și Corbu au fost văzute opt avioane sovietice care se îndreptau spre Buzău. În apropierea com. Dărâmați, avioanele inamice au aruncat două baloane cu material incendiar, care, la impactul cu solul, au luat foc și au ars câțiva metri de cultură.

Până la 1 iulie, a urmat o pauză în acțiunea bombardierelor sovietice la județele Curbura Carpaților, deși la 29 iunie, la orele 11.00, șase avioane inamice au bombardat com. Dridu, din jud. Ilfov.

La 1 iulie 1941, avioanele sovietice au lansat 13 bombe pe raza com. Costieni. În noaptea de 1 spre 2 iulie, două avioane sovietice au fost descoperite deasupra Râmnicului Sărat. Artileria antiaeriană românească a reacționat imediat, gonind cele două avioane.

Înaltul Comandament Sovietic a cerut aviației de bombardament, în mod expres, să lovească, abia, la 2 iulie, pozițiile strategice din România.

În dimineața zilei de 2 iulie 1941, la ora 6.15, avioanele sovietice au încercat să distrugă aeroportul militar de la Ziliștea–Bobocu. Au lansat 10 bombe, care au căzut în lanurile de porumb. Pentru a distruge obiectivul, avioanele sovietice au revenit, la 3 iulie, la ora 7.00 dimineața, și au lansat șase bombe explozive. Două avioane românești au fost ușor avariate de explozia care a urmat.

Cu o oră mai devreme, sovieticii au lansat patru bombe, pe malul râului Slănic, în dreptul comunei Săpoca. La orele 11.30, un avion inamic a aterizat pe izlazul com. Gulianca. Avionul nu a lansat bombe și nici parașutiști, piloții interesându-se de orașele care erau mai aproape, după care au decolat.

În seara zilei de 3 iulie 1941, deasupra orașelor Buzău și Râmnicu Sărat s-a desfășurat o amplă bătălie aeriană soldată cu doborârea a trei avioane sovietice de bombardament. Comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu Sărat, cu raportul nr. 8.817, din 4 iulie 1941, informa Inspectoratul General al Jandarmeriei de această luptă aeriană.

În jurul orelor 18.00, cinci avioane sovietice de bombardament Glenn–Mastin au fost semnalate la vest de orașul Râmnicu Sărat, îndreptându-se spre Buzău. După ce au trecut de orașul Râmnicu Sărat, formația s-a despărțit, trei avioane continuând zborul spre Buzău, iar celelalte două spre munte. Acestea au lansat trei bombe mijlocii deasupra comunei Cârligele. Explozia acestora a rănit un om, a avariat patru case și a distrus un zăplaz de 20 metri liniari. Aviația de vânătoare română, decolată de pe aeroportul Focșani, a alungat cele două avioane.

Celelalte trei aparate au fost interceptate, în apropiere de Buzău, de două avioane de vânătoare românești IAR-80, aparținând Escadrilei 59 Vânătoare de la Râmnicu Sărat și pilotate de adjutantul șef aviator Ștefan Pucas și adjutantul aviator Nicolae Teaci.

Bombardierele sovietice au fost ajunse de vânătoarea românească în momentul în care apărarea antiaeriană de la Buzău și Ziliștea–Bobocu începuse să tragă. Intimidate, avioanele inamice au lansat bombele la întâmplare și cu o viteză de circa 550 km/h s-au îndreptat spre Brăila. Bombele aruncate au fost în număr de cinci, patru explozibile și una incendiară și au reușit să lovească două case din Buzău, pe care le-au avariat. Bomba incendiară a căzut în curtea spitalului Brătianu, dar nu a funcționat, nepunând în pericol instituția.

Adjutantul aviator Nicolae Teaci a doborât un avion în lupta aeriană, împreună cu adjutantul șef aviator Ștefan Pucas care le-a doborât pe celelalte două. Primul avion sovietic a căzut între comunele Amara și Balta–Albă. Doi dintre piloți au reușit să se salveze cu parașuta. Al treilea, probabil observatorul, rănit fiind, a ars o dată cu avionul la impactul cu solul. Cei doi aviatori au fost înconjurați de jandarmii de la posturile Ghergheasa și Amara, ajutați și de populația civilă. Pentru că unul dintre ei a refuzat să se predea a fost împușcat mortal de Ionel Lupescu, din comuna Balta–Albă.

Al doilea pilot, sergentul Vasili Zencicov, de loc din satul Belanșoaca–Poltava, a fost luat prizonier de sergentul jandarm Andrei Diți, de la postul de jandarmi Ghergheasa.

Cel de-al doilea avion s-a prăbușit între localitățile Vâlcele și Regele Ferdinand. Aviatorii au reușit să se salveze în ultimul moment cu parașutele. Ajunși la sol, au fost imediat înconjurați de jandarmii și locuitorii din Vâlcele, Regele Ferdinand și Corbeni. Somați să se predea, doi s-au sinucis, iar al treilea pilot s-a predat plutonierului de jandarmi Alecu Hritiuc, șeful postului din com. Regele Ferdinand.

Lângă cele două aparate distruse, a fost instalată pază puternică. Ulterior, o mașină a Escadrilei 59 Aviație de la Râmnicu Sărat a preluat prizonierii și cadavrele, cu toate actele aflate asupra lor.

Al treilea bombardier sovietic a aterizat forțat, în jurul orelor 18.30, pe raza comunei Vâlcele. Înainte de a ajunge la sol, piloții au lansat o bombă care a distrus un pogon de cultură. În aparat, au fost găsiți doar doi aviatori, unul rănit, iar celălalt mort.

Comandantul Legiunii de jandarmi Râmnicu Sărat, în raportul prezentat Inspectoratului General al Jandarmeriei arăta că: „În toată această acțiune, s-a remarcat intervenția imediată și precisă a jandarmilor... precum și înalta înțelegere a situației din aceste sate... Aviația românească și artileria antiaeriană s-au comportat foarte bine. Alarmarea populației se face defectuos, cu întârziere".

La 4 iulie 1941, bombardierele sovietice au încercat, din nou, să lovească comunicațiile de la Curbura Carpaților, într-un moment în care ofensiva româno–germană în Basarabia era în plină desfășurare.

La ora 6.30, două avioane inamice, venind dinspre Focșani, au lansat deasupra com. Gologanu mai multe manifeste, în care românii erau îndemnați să nu mai lupte împotriva Uniunii Sovietice. Deasupra localității Gugești ele au fost interceptate și alungate de aviația de vânătoare româno–germană.

La ora 7.10, alte avioane au lansat 12 bombe, în apropierea liniei de cale ferată Buzău–Râmnicu Sărat. Suflul exploziei a rupt firele telegrafice și telefonice pe o distanță de 100 de m. Alte șase bombe au fost lansate în apropierea șoselei Buzău–Râmnicu Sărat, dar au căzut într-un lan de porumb.

Între orele 8.00 și 9.00, un grup de nouă bombardiere sovietice, grupate câte două, au survolat, la mare înălțime, teritoriul județului. Au aruncat două bombe la Coțatca, alte două la Corățeni distrugând 200 de m de linie telefonică și au lansat, în aproape tot județul Râmnicu Sărat, sute de manifeste. Lt.–col. Ilie Ionescu, în raportul către Inspectoratul General al jandarmeriei, arăta că „artileria antiaeriană și aviația noastră au ripostat puternic, reușind să pună pe fugă pe bolșevici, fără însă a obține rezultate concrete, deoarece avioanele *(inamice, n.n.)* zburau la mare înălțime".

În seara zilei de 4 iulie 1941, la orele 17.30, un bombardier sovietic a aterizat forțat, după ce a fost avariat de vânătoarea românească, între comunele Amara și Regele Ferdinand. Populația din aceste sate a încercat să-i prindă pe piloții sovietici, dar aceștia au făcut uz de armă, rănindu-l în picior pe un agent de percepție din comuna Regele Ferdinand. Ulterior, piloții au fost capturați.

Bombardamentele aeriene sovietice au fost sporadice în zilele ce au urmat. La 5 iulie 1941, au lansat trei bombe la cinci km nord de satul Drâmboca, com. Vadu Pașii. La 6 iulie, la orele 23.00, două bombe incendiare pe raza localităților Fundeni și Ziliștea, iar la 8 iulie, la orele 22.00, cinci bombe pe raza comunei Cotu Ciorii. Din nou, au încercat să distrugă calea ferată și aeroportul de la Bobocu.

În noaptea de 9 spre 10 iulie, au început raiduri importante spre Valea Prahovei. În drumul lor către Ploiești, bombardierele sovietice au survolat și cele două județe de la Curbura Carpaților. În seara de 9 iulie, la orele 23.00, două avioane sovietice au aruncat două bombe pe raza localității Balta–Albă, o acțiune neînsemnată față de bombardamentele desfășurate în cursul nopții pe Valea Prahovei.

În ziua în care a început marea bătălie de la Smolensk, 10 iulie 1941, bombardierele sovietice au lovit două zone izolate din județul Buzău. La orele 22.15, au lansat opt bombe în zona Codreanu, com. Stâlpu, iar la orele 23.00, opt bombe la Fundul Secuiului, com. Lopătari. În acest ultim caz, piloții sovietici au văzut focurile aprinse la o stână și au lansat bombele. Probabil, au crezut că unul dintre agenții lor de la sol au semnalizat un obiectiv militar important. Pe de altă parte, traiectul de zbor al acestor avioane putea da de bănuit, în sensul că sovieticii intenționau să atace Valea Prahovei dinspre Brașov. După cum au dovedit evenimentele din zilele următoare, mai ales cele din 13 iulie 1941, sovieticii au perseverat în aplicarea acestei strategii.

În după–amiaza zilei de 11 iulie 1941, în jurul orelor 16.00, un avion sovietic a lansat șase bombe de 50 kg în partea de nord–est a orașului Râmnicu Sărat, care însă la impactul cu solul nu au funcționat. La orele 23.00, mai multe avioane sovietice care se întorceau dintr-o misiune de bombardament, care a avut ca obiectiv Ploieștiul, au lansat cinci bombe pe teritoriul com. Drogu.

Avioanele sovietice revin în seara zilei de 12 iulie 1941, la orele 23.00, lansând o bombă pe raza com. Monteoru, iar la orele 1.15, șapte bombe la Vadu Pașii, podul feroviar fiind, probabil, încă o dată vizat.

Pe front, lucrurile mergeau tot mai rău pentru sovietici și de aceea aveau nevoie de rezultatele palpabile în campaniile aeriene. Acest lucru s-a petrecut în după–amiaza zilei de 13 iulie 1941, când bombardierele

Un „Polikarpov" I-16, supranumit „Rata" sau „Moska"

sovietice au reușit să lovească rafinăriile din jurul Ploieștiului. Până atunci, în noaptea de 12–13 iulie 1941, s-a înregistrat o activitate intensă la Curbura Carpaților. La orele 24.30, un avion inamic a lansat două bombe pe raza com. Corbu. După trei sferturi de oră, probabil același aparat a lansat 12 bombe la Maxenu, 13 bombe la Ulmeni și o bombă la Merei. La ora 2.00, mai mult ca sigur, un alt avion a lansat o bombă la Risipiți.

Pe picior greșit

A venit și ziua de 13 iulie 1941. În jurul orelor 18.00, șase bombardiere sovietice au fost văzute deasupra jud. Râmnicu Sărat. Artileria antiaeriană de la Focșani și Sihlea a reacționat, dar nu a fost doborât nici un aparat. Avioanele inamice și-au continuat zborul spre Valea Prahovei, apoi, până deasupra munților și, ajunse în fața Masivului Bucegi, au virat spre sud, prinzând apărarea antiaeriană română și germană pe picior greșit. Între orele 18.09 și 18.40, cele șase bombardiere au lovit trei rafinării și șase rezervoare de țiței din jurul orașului. La întoarcere, în jurul orelor 19.00, cele șase avioane au lansat, fiecare câte o bombă în apropierea de Bordeasa.

Succesul repurtat de aviația de bombardament sovietică, la 13 și 18 iulie 1941, când au lovit rafinăriile petroliere, a provocat spaimă la Berlin. Wehrmacht-ul avea toate șansele ca după un nou raid reușit să rămână fără combustibil, pe o perioadă de timp nedeterminată. La 12 august 1941, ca supliment la directiva nr. 34 din 30 iulie, Hitler cerea armatei germane „ocuparea Peninsulei Crimeea, care este deosebit de periculoasă ca bază aeriană inamică împotriva câmpurilor petrolifere românești". Într-o discuție cu generalul Heinz Guderian, la 23 august 1941, Hitler arăta că ocuparea Crimeei va elimina pericolul „ca avioanele sovietice să atace câmpurile petrolifere românești".

Necesitatea cuceririi Peninsulei Crimeea, pentru a proteja astfel câmpurile petrolifere românești este arătată și de feldmareșalul Erich von Manstein. Acesta a fost direct implicat în cucerirea Crimeei, la comanda Armatei a 11-a germană. În memoriile sale, *Victorii pierdute*, Manstein nota: „Unul din motivele pentru care Înaltul Comandament dorea să cucerească Crimeea era acela că spera să obțină prin aceasta o îmbunătățire a atitudinii Turciei. Un alt motiv, mai presant decât primul, era anihilarea marilor baze aeriene inamice din Crimeea, care reprezentau o amenințare asupra câmpurilor petrolifere din România, vitale pentru armata germană". Chiar și în ianuarie 1942, în condițiile unei puternice ofensive sovietice, Crimeea nu trebuia cedată. Manstein aprecia că o victorie sovietică în Crimeea „ar fi avut repercusiuni serioase asupra întregului front estic, repercusiuni politice asupra Turciei și economice asupra câmpurilor petrolifere din România".

Este greu de spus că bombardarea rafinăriilor petrolifere a stat la baza deciziei lui Hitler de a schimba efortul ofensiv al armatei germane dinspre Moscova spre Crimeea și sudul Ucrainei. Oricum, se poate presupune că a jucat un rol important în această decizie. Stimulată de această reușită, aviația sovietică s-a dovedit foarte activă. La orele 22.00, în seara zilei de 14 iulie, trei avioane au lansat cinci bombe pe raza com. Drogu, la 1.30, au fost lansate trei bombe la Mărtinești, iar la ora 2.30, două avioane au aruncat șase bombe deasupra com. Vișani. De această dată, bombele au lovit în plin. Patru morți și trei răniți, trei case distruse complet au fost consecința acestui atac aerian.

La ora 3.00, probabil aceleași bombardiere au lansat șase bombe pe raza com. Năieni.

În seara zilei de 15 iulie 1941, o formație de 14 bombardiere a încercat să lovească Ploieștiul și zona petroliferă. La orele 21.00, au ajuns deasupra Ploieștiului și împrejurimilor sale. Reacția energică a artileriei antiaeriene le-a alungat spre Câmpina și spre București. Ajunse deasupra Câmpinei, au mai fost o dată alungate de artileria antiaeriană, îndreptându-se spre Buzău, la fel ca și cele ajunse deasupra județului Ilfov. La orele 22.00, au lansat o bombă deasupra Costeștiului, lovind șoseaua Buzău–Urziceni, iar la orele 22.15, au lansat patru bombe pe teritoriul localității Lipia și opt bombe pe raza com. Glodeanu–Cârlig.

Au urmat câteva zile de liniște pentru locuitorii de la Curbura Carpaților, abia la 20 iulie 1941, fiind înregistrat un nou bombardament sovietic, pe raza com. Slobozia–Ciorăști, iar la 21 iulie, la Mărăcineni.

După alte zile, un alt bombardament a fost înregistrat pe raza com. Padina. Lovite de artileria antiaeriană, avioanele sovietice, în dificultate, au aruncat sau au pierdut diferite materiale. Jandarmii au găsit între comunele Padina, jud. Buzău și Ciocile, jud. Brăila, o bucată mare dintr-un fuselaj de avion, două mecanisme de lansare, două dispozitive de prins bombele în cala avionului, două bombe neexplodate etc.

Dacă, în aceste zile, la Curbura Carpaților a fost liniște, la 18 iulie 1941, bombardierele sovietice reușesc încă o dată să lovească rafinăriile din jurul Ploieștiului. Apărarea antiaeriană româno–germană a luat o serie de măsuri cu caracter de urgență. La 24 iulie, orele 12.00, în com. Vintilă–Vodă au sosit 12 soldați germani, în două mașini. Comandați de un adjutant și-au instalat într-o școală un aparat de telegrafie fără fir. La 25 iulie, au sosit, la Lopătari, 12 soldați germani într-un autocamion, iar a doua zi au montat în centrul comunei un post de radiotelegrafie și unul de observare. Tot atunci, a fost instalat un post de observație la Cheia Buzăului, com. Siriu. Misiunea lor era de a descoperi la timp bombardierelor sovietice și alarmarea aviației germane de la Mizil.

O nouă încercare a aviației sovietice de a lovi comunicațiile importante pentru linia frontului s-a produs la 27 iulie 1941, la ora 2.00, când mai multe avioane au

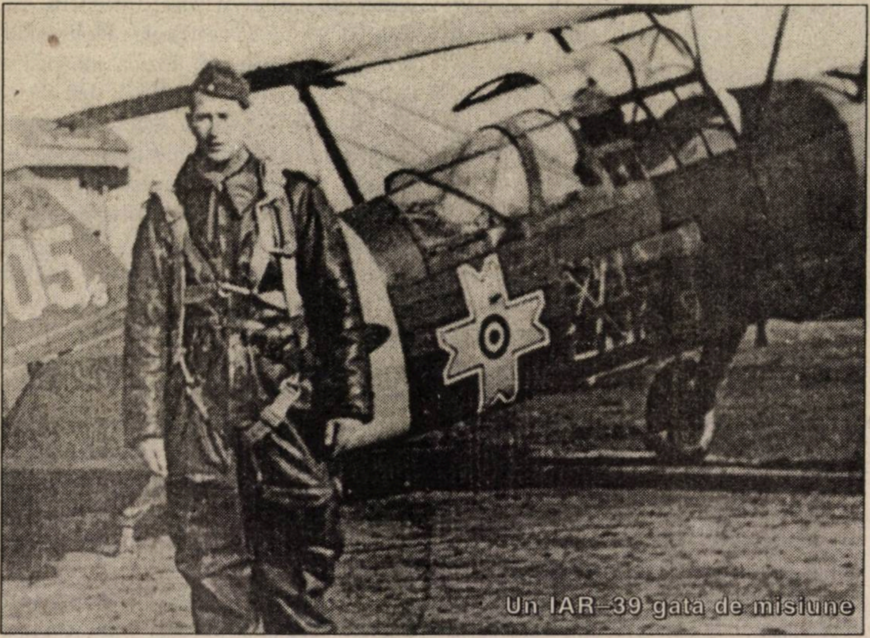

Un IAR-39 gata de misiune

aruncat două bombe lângă podul feroviar de peste râul Buzău și una dincolo de Crâng, în apropierea drumului național și a căii ferate.

Au urmat câteva zile mai liniștite, până în noaptea de 4–5 august 1941, când, în jurul orelor 22.30, un avion sovietic de bombardament a fost doborât la patru kilometri distanță de com. Largu. Avionul a fost complet distrus, iar echipajul, format din doi oameni, a fost găsit carbonizat. La 8 august 1941, orele 10.50, un avion sovietic a lansat patru bombe deasupra com. Lipia, iar la 11.20, au fost văzute deasupra jud. Buzău două avioane inamice de recunoaștere.

Un nou raid împotriva obiectivelor de pe Valea Prahovei a avut loc în noaptea de 13–14 august 1941. Unul dintre bombardierele sovietice a fost doborât în pădurea din apropierea satului Trănari, jud. Buzău. Echipajul, format din patru persoane, a fost găsit carbonizat. La bordul avionului s-au găsit patru mitraliere.

În timpul misiunii, s-a bombardat și gara CFR–Mizil. La orele 21.00, patru bombe, ce conțineau 200 de bombe incendiare de dimensiunea unei sticle de bere, au lovit gara. Pagubele produse au fost importante, dar nu au afectat instalațiile feroviare. A fost lovit depozitul de reaprovizionare al Armatei a 3-a, bucătăria restaurantului Gării Mizil și locuința acarului Păun, aflată în incinta stației. Dimineața, la ora 4.00, din cauza unor bombe cu acțiune întârziată, s-a declanșat un nou incendiu la depozitul Armatei a 3-a. După ivirea zorilor, au fost descoperite bucăți de mari dimensiuni din fuselajul avioanelor sovietice.

În noaptea de 18–19 august 1941, aviația sovietică realizează un nou raid asupra Văii Prahovei. La întoarcere, au lansat cinci bombe în partea de sud–est a Buzăului, din fericire fără urmări, ținând cont că în apropiere se aflau depozitele de armament de la „Saturn". În jurul ore 3.00, o bombă explozibilă, lansată de un avion sovietic, a căzut pe cantonul CFR nr. 91, aflat în apropierea podului CFR de peste râul Buzău. Cantonul a fost distrus, dar nu au fost victime. Alte șapte bombe au căzut pe teritoriul com. Scurtești, dar nu au fost pagube.

Ultimele bombardamente sovietice împotriva jud. Buzău și Râmnicu Sărat au avut loc în noaptea de 12–13 septembrie 1941. La orele 23.25, un avion dușman a lansat o bombă de mare calibru la Fundeni și una în apropierea aeroportului de la Bobocu. Explozia primei bombe a avut consecințe dramatice. Au murit patru oameni, doi au fost răniți, șase case complet distruse, opt grav avariate și 118 ușor avariate.

Trucuri în atac

Aviația sovietică a recurs la o serie de trucuri pentru a duce în eroare populația civilă și unitățile militare. Astfel, la sfârșitul lui iunie 1941, Marele Cartier General, prin ordinul nr. 5.332/1941, semnat de g-ralul N. Mazarini și de șeful Secției a 3-a, col. N. Vlădescu, arăta că în zona Prahovei, „avioane sovietice, purtând ca insignă crucea neagră germană sau tricolorul românesc și zburând la mică înălțime, au mitraliat muncitorii de pe câmp și trupa; aceștia, crezând că sunt românești sau aliate, nu s-au adăpostit și le-au făcut diferite semne de simpatie". În felul acesta, au avut loc pierderi de materiale, dar mai ales au fost oameni morți sau răniți. Comandantul Legiunii de Jandarmi București arăta în Nota Informativă nr. 1241, din 23 iulie 1941, către Inspectoratul General al Jandarmeriei că în acea zi, „dintr-un avion sovietic, vopsit în culoarea avioanelor românești, au fost lansate manifeste comuniste pe teritoriul posturilor Militari, Colentina și Pantelimon". În aceeași zi, alte două avioane sovietice, în culori românești, au lansat manifeste în zona Berceni. Această „tehnică" a mai fost aplicată de sovietici și în 1942. Astfel, Inspectoratul General al Jandarmeriei cu notele informative nr. 130, din 3 mai 1942 și nr. 277, din 4 mai 1942, preciza că, la 3 mai, trei avioane sovietice cu insigne germane au aruncat 18 bombe în partea de est a Sulinei.

În zona Carpaților de Curbură aviația sovietică a aruncat numeroase manifeste, care îndemnau populația românească să nu participe la războiul declanșat de Hitler. Era pentru prima dată când populația civilă de la noi era supusă unui adevărat război psihologic. Studierea manifestelor lansate de aviația sovietică în vara lui 1941, poate da o imagine a constanței propagandei sovietice. Iată ce conținea, printre altele, un manifest lansat, în iulie 1941, pe raza jud. Râmnicu–Sărat: „Călăul și trădătorul poporului român, agentul lui Hitler, Antonescu, v-a împins la războiu împotriva muncitorilor și țăranilor Rusiei Sovietice. Acest războiu îi trebuie numai lui Hitler și bandei lui fasciste... Hoardele ocupanților hitleriști

Avion de bombardament „PZL–23 Karas", în zbor pe frontul eliberării Basarabiei (22 iunie 1941)

cu ajutorul trădătorului Antonescu jefuiesc și ruinează țara voastră... Ocupanții hitleriști au prefăcut țara voastră în colonie germană. Ei v-au luat libertatea și independența națională... Hitler și Antonescu v-au mânat la războiu de pradă împotriva Rusiei Sovietice... Pe voi vă comandă generalii și ofițerii germani... Guvernul vândut al lui Antonescu a fugit din București și v-a lăsat în voia soartei".

Operațiunile aeriene sovietice au fost mult ușurate de faptul că aveau informații precise despre obiectivele strategice din România. Aria bombardamentelor se reduce la spațiul în care se găseau acestea, chiar dacă precizia lor a lăsat mult de dorit. De multe ori, piloții sovietici au fost ajutați de semnalizările făcute de la sol, fie de către agenții rezidenți, fie de cei parașutați special pentru această misiune. Au fost însă induși în eroare de multe ori, când au luat drept semnalizări simple nerespectări ale regulilor camuflajului.

Deși aviația sovietică a încercat din răsputeri să provoace pagube importante pe teritoriul României, rezultatele directe au fost mai mult decât modeste. Cauzele acestui eșec pot fi: ● distrugerea de către aviația română și germană, chiar din 22 iunie 1941, a unui număr mare de avioane și baze sovietice din Basarabia. Pentru a putea bombarda România, sovieticii au recurs la avioanele Flotei Mării Negre, care-și aveau bazele tocmai în Crimeea; ● reacția energică a aviației de vânătoare române și germane, care a doborât o parte însemnată dintre avioanele sovietice participante la raidurile de bombardament; ● artileria antiaeriană are și ea partea ei de contribuție, stânjenind masiv acțiunea bombardierelor inamice; ● pregătirea insuficientă a piloților sovietici și dotarea precară a multor avioane; ● evoluția nefavorabilă a evenimentelor de pe front a împiedicat URSS să-și folosească integral capacitățile ofensive.

Într-un document emis de Inspectoratul General al Jandarmeriei și intitulat „Buletin informativ. Referitor la bombardamentele produse de aviația sovietică" se arată: „Următor acțiunilor militare, începute în ziua de 22 iunie 1941, a executat o serie de misiuni, aruncând bombe explozibile și incendiare în numeroase puncte din interiorul țării... În privința rezultatelor obținute, menționăm că în majoritatea cazurilor, scopul urmărit de către inamic n-a fost atins, întrucât cel mai mare număr de bombe n-au explodat, iar restul au căzut fie pe câmp, fie în puncte, care prin distrugerea lor n-au prezentat vreo importanță deosebită, fie de ordin militar, fie economic. Un efect mai important s-a înregistrat cu ocazia bombardării rafinăriilor «Orion» din Ploiești, din ziua de 13 iulie 1941 și la rafinăriile «Vega» din 18 iulie 1941, precum și prin bombardarea orașului și portului Constanța, ale cărui obiective prezintă importanță din punct de vedere militar. De asemenea, numărul victimelor omenești a fost foarte redus și, în majoritatea cazurilor au fost în rândul populației civile. În total, aviația inamică a executat un număr de 317 bombardamente, asupra a 207 localități". ■

Echipajul unui IAR–80, din Grupul 8 vânătoare, se pregătește pentru îndeplinirea unei misiuni dincolo de Prut

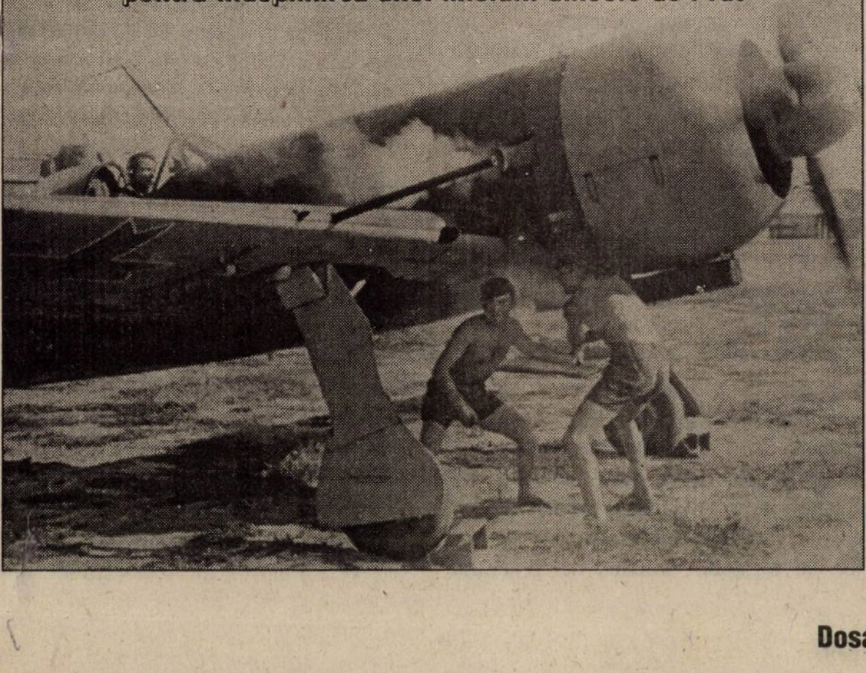

Contribuția Germaniei în eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei

Aliații fără alianță, în război

Un soldat german pe Frontul din Est

După ce contribuise decisiv, în vara lui 1940, la rășluirea teritorială a României, Reich-ul nazist a avut, un an mai târziu, o contribuție importantă la eliberarea părții de răsărit a teritoriului românesc ocupată de Uniunea Sovietică în virtutea Pactului Ribbentrop–Molotov. În noul context strategic din toamna lui 1940, România căpătase „o importanță neprevăzută" în planurile de război germane. Cunoscând foarte bine situația dificilă a țării, Führer-ul era convins că generalul Ion Antonescu, conducător al statului român, i se va alia fără probleme. Convins de aceasta, el nu l-a informat pe g-ralul Ion Antonescu despre planurile sale de declanșare a războiului împotriva Uniunii Sovietice și a decis sporirea forțelor germane, care începuseră să sosească în România din octombrie 1940, în cadrul misiunii militare germane.

Pragmatism și neîncredere

Considerentele strategice, pragmatismul conducerii supreme germane și neîncrederea lui Hitler în capacitatea ofensivă a armatei române l-au determinat pe Führer să nu răspundă avansurilor conducătorului statului român, să nu-l informeze despre intențiile sale și să ia în calcul doar propriile interese, asigurându-și în acest scop sprijinul românesc unde și când credea de cuviință.

Directiva nr. 21 (Planul „Barbarossa"), din 18 decembrie 1941, prevedea „participarea activă" a României „la războiul împotriva Uniunii Sovietice" cu misiunea de „a acoperi atacul flancului sudic german și de a opera împreună cu forțele germane care înaintau în Moldova". Armatei române, care urma să participe la război cu „forțe selecționate", i s-a stabilit o misiune secundară, de imobilizarea a forțelor sovietice la flancul sudic al frontului pentru a nu permite pătrunderea acestora spre zona petroliferă căreia Hitler îi acorda o importanță deosebită. În afara considerațiilor referitoare la păstrarea secretului, germanii au luat în calcul și slaba capacitate de luptă a armatei române, în unele cercuri apreciindu-se că aceasta „nici nu putea fi considerată ca armată". În acest context, Hitler a modificat, la 17 martie 1941, planul de atac al Grupului de armate „Sud" hotărând „să se renunțe deocamdată la un atac peste Prut" și să se înainteze în acestă zonă numai cu forțele care „sunt necesare pentru imobilizarea inamicului", luându-se toate măsurile necesare pentru a se împiedica o eventuală pătrundere a inamicului spre zona petroliferă. În situația în care forțele sovietice s-ar fi retras, trupele germane și române trebuiau să treacă la urmărire însă în așa fel încât să nu pericliteze siguranța zonei petrolifere.

Liniile directoare ale colaborării germano–române în plan militar aveau să fie stabilite abia la 12 iunie 1941, în timpul întrevederii pe care Hitler a avut-o cu Ion Antonescu la München, fără a se fi realizat nici atunci o alianță scrisă sau vreun plan concret de acțiune, ci doar o înțelegere principială în ceea ce privește misiunile defensive ce trebuiau întreprinse în Moldova în cazul unei agresiuni sovietice.

În aceeași orientare, a fost constituit și Grupul de armate „general Ion Antonescu", structură de comandament româno–germană — constituită din Armatele 3 și 4 române și 11 germană, care a acționat, în lunile iunie–iulie 1941, pe frontul din Basarabia și din nordul Bucovinei — concepută de către Hitler cu scopul de a menaja orgoliul conducătorului statului român și de a asigura conducerea efectivă a operațiilor militare la flancul sudic al frontului româno–german. După ce a precizat, la München, la 12 iunie 1941, că intenționează să-l lase pe Ion Antonescu să apară în fața poporului român drept „comandantul suprem" pe frontul din Basarabia și Bucovina, Hitler a menționat că, „un stat major de legătură", condus de generalul Eugen von Schobert, urma să se îngrijească de respectarea liniilor directoare operative generale". Ignorând precizarea expresă a lui Hitler privind aparența conducerii supreme românești, Ion Antonescu a răspuns că „acceptă cu plăcere această propunere de a fi comandant suprem, nu de dragul faimei", promițând că va face totul pentru „a îndeplini cu succes misiunile ce îi revin".

Mai explicit a fost Hitler la 18 iunie 1941, când a transmis hotărârea de a concentra conducerea războiului într-o „singură mână", care urma să fie, în mod evident, a sa. Pentru a masca aparențele, Führer-ul l-a asigurat pe Ion Antonescu că va avea grijă ca „independența și prestigiul personalităților conducătoare ale aliaților noștri față de poporul și armata lor să fie respectate în cel mai înalt grad", și l-a rugat să-i îngăduie să-i transmită „din când în când", dorințele referitoare la armata română a căror execuție, în scopul desfășurării unitare a operațiilor militare trebuie considerată „ca absolut necesară". Aceste dorințe urmau să fie transformate „în ordine militare" de către generalul Eugen von Schobert, comandantul Armatei 11, ceea ce însemna interpunerea a încă unui eșalon german până la Ion Antonescu. În cazul deciziilor „esențiale", hotărârile germane erau difuzate sub semnătura conducătorului statului român

Deși, formal, conducerea operațiilor militare părea că revenea conducătorului statului român, în realitate aceasta a aparținut comandamentelor germane, fiind exercitată prin generalul von Schobert, care și-a asumat de la început un important rol de decizie și conducere pe o bună parte a teritoriului românesc, subordonându-și, la 20 iunie 1941, toate marile unități din conducerea Armatei 3 române (Corpul de munte cu brigăzile 1, 2, 4 mixte munte și Divizia 7 infanterie), precum și Corpul de cavalerie cu Brigăzile 5 și 8 cavalerie, Corpul 4 armată cu Diviziile 6, 8 și 14 infanterie și Brigada 6 cavalerie.

Aceasta nu a însemnat însă că generalul Antonescu a avut un rol de marionetă pe front, conducătorul statului român impunându-și deseori punctul de vedere în conducerea operațiilor. Cu toate acestea, la 3 iulie 1941, când i-au fost redate o parte dintre forțe, Armata 3 română, comandată de generalul Petre Dumitrescu, a fost subordonată direct Armatei 11 germane și nu Marelui Cartier General român aflat pe front împreună cu generalul Ion Antonescu. La scurt timp, von Schobert și-a subordonat și Diviziile 13 infanterie și 1 blindată, aflate la dispoziția Marelui Cartier General român, ceea ce a făcut ca, la începutul lui iulie 1941, Armata 11 germană să dispună de șase divizii de infanterie, o divizie blindată, trei brigăzi de cavalerie și trei brigăzi de vânători de munte române, în timp ce Armata 4 română, singura rămasă sub conducerea directă a generalului Ion Antonescu — alături de Corpul 2 armată aflat în rezervă în Dobrogea — să aibă în compunere pe front doar șase divizii (11, 15, 21 și 35 infanterie, 1 gardă și 1 grăniceri).

Atribuții mari

Prin modul în care a realizat structura de comandament și funcționarea relațiilor germano–române, Hitler a asigurat lui von Schobert atribuții mult mai mari decât cele impuse de funcția de comandant de armată, subordonat, așa cum se prevăzuse, g-ralului Ion Antonescu. Mai mult, faptul că Armata 11 germană primea ordine și din partea feldmareșalului von Rundstedt, comandantul Grupului de armate „Sud", făcea ca cel puțin în unele documente germane Grupul de armate „general Ion Antonescu" să apară ca fiind subordonat acelei structuri de comandament germane.

Subordonarea directă către Grupul de armate „Sud" a fost oficializată la 17 iulie 1941, când în compunerea acestuia a intrat „Frontul de Nord", constituit din Armata 11 germană, Armata 3 română, comandamentul Corpului 4 armată și Diviziile 6, 8, 13 și 14 infanterie române. În subordinele directe ale lui Ion Antonescu a rămas „Frontul de Sud", cu Grupul de divizii „general Mattenklott" (Diviziile 5, 11 și 1 blindată române) și Armata 4 română cu Corpurile 3 și 5 armată române. Noua structură de comandament încheia, practic, existența Grupului de armate „general Antonescu".

Vara lui 1941: un soldat german decorat cu „Virtutea Militară" românească

În pofida acestor limitări, categoric este faptul că existența Grupului de armate „general Antonescu" la flancul sudic al frontului germano–sovietic a fost o realitate evidentă, care a contribuit din plin la realizarea unuia dintre obiectivele principale ale intrării României în război: eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei ocupate de Uniunea Sovietică, în 1940. Rolul lui Ion Antonescu nu poate fi pus sub semnul îndoielii chiar și în condițiile în care a acționat în cadrul concepției strategice germane.

Tot germanii au fost cei care au stabilit și principalele misiuni de luptă ale forțelor române, la 18 iunie 1941, Hitler informându-l pe Ion Antonescu că „misiunea inițială" a forțelor germane și române, consta în apărarea teritoriului românesc „contra invaziei forțelor rusești", acordându-se o importanță deosebită „pazei contra atacurilor aeriene, contra acțiunilor parașutiștilor și a actelor de sabotaj din regiunea petroliferă, vital pentru conducerea comună a războiului", precum și siguranța portului Constanța și a podului de peste Dunăre de la Cernavodă. Aviația română a primit misiunea de a rezolva, inițial, „problema asigurării securității României, în special a regiunii petrolifere" și să sprijine, apoi, acțiunile marilor unități terestre române. În raport cu înaintarea Grupului de armate „Sud", în Galiția, armatele germane și române de la flancul sudic al Frontului urmau să treacă la urmărirea inamicului și să-l împiedice, prin atacuri succesive, cu ajutorul aviației, „să execute o retragere ordonată spre Nistru, contribuind la distrugerea lui".

Câteva zile mai târziu, la 20 iunie 1941, luând în calcul și varianta rezistenței armatelelor 9 și 18 sovietice, dislocate în Basarabia și în nordul Bucovinei, Înaltul Comandament german a hotărât să pregătească operațiile ofensive în două ipoteze: **1.** „Nachtoss" — urmărire energică, imediat ce forțele sovietice ar fi părăsit pozițiile de pe malul estic al Prutului, sub presiunea indirectă a trupelor care acționau în Galiția; **2.** „München" — atacarea pozițiilor deținute de sovietici pe Prut, în cazul în care aceștia ar fi intenționat să reziste. Ordinul a fost transmis prin von Schobert și retransmis, așa cum se stabilise, ținând seama de importanța lui, sub semnătura g-ralului Ion Antonescu.

În conformitate cu această concepție generală germană, g-ralul Ion Antonescu, comandantul forțelor româno–germane, a sintetizat astfel, la 22 iunie 1941, în ordinul nr. 28, misiunile inițiale ce trebuiau îndeplinite: „Armatele aliate germano–române din România au deocamdată misiunea de a

Regele Mihai I și g-ralul Antonescu, pe frontul din Basarabia (iulie 1941)

constitui pivotul manevrei strategice și a fixa maximum de forțe inamice. În cazul în care forțele inamice de pe frontul român ar încerca retragerea, armatele germano–române le vor urmări cu vigoare în scopul de a dezorganiza manevrele de retragere ale inamicului și de a nimici cât mai multe forțe inamice, înainte ca ele să treacă la est de Nistru, a împiedica instalarea inamicului pe Nistru și a trece acest râu odată cu inamicul“.

Constatând că forțele sovietice din Basarabia și din nordul Bucovinei nu aveau intenția de a se retrage, von Schobert a transmis Marelui Cartier General Român ordinul Grupului de armate „Sud“ pentru executarea ipotezei „München“, în care se preciza că ziua „X“ corespundea datei de 26 iunie, iar momentul ofensivei propriu–zise datei de 2 iulie. În afara precizării că misiunea generală a Armatei 4 rămânea, inițial, neschimbată, comandantul Armatei 11 germane cerea ca, la 2 iulie 1941, să se simuleze atacuri „în cât mai multe locuri posibile“, iar Divizia 35 infanterie să execute un atac demonstrativ „cât mai puternic“ în zona Coștiuleni.

Această concepție de desfășurare a acțiunilor militare i-a fost reamintită g-ralului Ion Antonescu de Hitler în scrisoarea din 29 iunie 1941, prin care Führer-ul cerea, sub formă de rugăminte, ca de obicei, să pună „sub ordinele“ lui von Schobert diviziile române prevăzute și să întreprindă cu celelalte forțe românești „o ofensivă care să aibă drept scop siguranța spre sud–est a flancului ca și protecția României de sud, inclusiv a teritoriului petrolifer“. Prevăzută ca o „protecție a flancului de sud al Armaței 11“, ofensiva Armatei 4 române trebuia să asigure eliberarea părților centrală și de sud ale Basarabiei. Cu același prilej, invocând necesitatea punerii de acord a ofensivei Armatei 11 germane „cu ansamblul operațiunilor“ desfășurate de Grupul de armate „Sud“, Hitler a mai precizat că feldmareșalul von Rundstedt trebuia să emită „cu oarecari condițiuni, în termenul cel mai scurt, directive generale“. Încercând să evite o eventuală reacție din partea lui Ion Antonescu, Führer-ul a trasmis că „dorințele“ feldmareșalului von Rundstedt fuseseră, în prealabil, aprobate de el și îl ruga, prin urmare, să la dea curs „în interesul unei conduceri unitare și energice“. Cu același prilej, el transmitea că nu se hotărâse încă „momentul precis și direcția atacului ce se va da din România“.

Lipsă de informare

Prin urmare, atât concepția de ansamblu cât și misiunile concrete ale armatelor române au aparținut Înaltului Comandament german, generalul Ion Antonescu, comandantul frontului româno–german, și generalul Alexandru Ioanițiu, șeful Marelui Cartier General român, intervenind împreună cu g-ralul von Schobert, comandantul Armatei 11 germană, doar pentru transpunerea în practică a directivelor lui Adolf Hitler. În acest context, pregătirea militară a României în vederea angajării ei în război nu s-a făcut în condiții corespunzătoare. Factorul surpriză, vizat de germani, nu a compensat total neajunsurile provocate de lipsa de informare a conducerii supreme românești în legătură cu obiectivele și misiunile concrete care trebuiau îndeplinite de armatele române.

Cu toate că a urmărit, în primul rând, realizarea propriilor interese, în special protejarea zonei petrolifere, Reich-ul german a avut o contribuție decisivă la eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei. „Fără ei — recunoștea generalul Petre Dumitrescu — nu am fi putut face reîntregirea neamului“. Celor care îi contestau decizia de a angaja țara în război, Ion Antonescu le-a răspuns clar și cu argumente de luat în seamă, la 5 septembrie 1941, în ședința Consiliului de Miniștri, când întreba și răspundea în același timp: „În circumstanțele internaționale de azi pe ce ne putem sprijini situația noastră? Pe germani. Nu ne sprijinim pe Germania, suntem sfârtecați“. După care a continuat: „Și în lupta pe care o purtăm, puteam eu, când se băteau germanii cu rușii, după ce am luat Basarabia, puteam să mă opresc? Sau să fi făcut cum spun unii: să fi așteptat că ne-ar fi dat-o la pace englezii. Puteam să stau cu brațele încrucișate când germanii se băteau cu rușii și să aștept să ni se dea Basarabia de către englezi? Și dacă am pornit la luptă fără Germania nu am fi luat Basarabia. Bravura soldatului român? Priceperea generalului Antonescu? Sunt mofturi. Putea să fie generalul Antonescu de un milion de ori mai priceput și soldatul român de un miliard de ori mai brav, Basarabia și Bucovina nu le-am fi luat de la ruși. Și după ce le-am luat cu ajutorul armatei germane puteam să mă opresc la Nistru? Puteam eu să spun: Eu mi-am luat partea mea, mă opresc aici. Ca doi țărani, care pun ce au împreună ca să-și are locul și după ce unul și-a arat să spună celuilat: Eu nu te mai ajut pentru că eu mi-am făcut treaba mea. Dar aceasta n-o fac nici doi țărani. Și cum mi se poate pretinde să fac eu aceasta pe plan militar? Ar însemna să dezonorez și armata și poporul român pe veci. Ar fi fost o dezonoare pentru noi să mă fi dus până la Nistru și să le fi spus nemților apoi: la revedere!“ ■

Alesandru D. DUȚU

Mareșalul Antonescu și războiul din Est*

Mareșalul, în timpul procesului din mai 1946

În fața Tribunalului numit pompos „al poporului", iar „procesul" „al marii trădări naționale", mareșalul Ion Antonescu și echipa sa au fost judecați — potrivit Actului de acuzare nr. 1, din 29 aprilie 1946 — pentru dezastrul țării și crime de război. S-a apreciat că mareșalul și ceilalți 23 de inculpați, dintre care șapte absenți, ***„au trădat interesele poporului român, punând țara în slujba dușmanului fascist și hitlerist".***

Verdict strâmb și pătimaș

Acuzatorii au pretins, în chip cu totul fals, că pentru dreaptă judecată „am deschis arhive, am cercetat documentele, am examinat date, am întrebat experți acolo unde am avut îndoială. Nu am făcut nici o afirmație care să nu fie sprijinită pe documente sau pe fapte cunoscute și nu am tras nici o concluzie, înainte de a pleca de la date verificate... Am urmărit... cu sârguință ca ceea ce dezvăluim să corespundă riguros realității" (v. Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente.* I, București, 1995, p. 62–63). Judecătorii, care, vai!, vorbeau în numele comuniștilor și falșilor democrați de la București ori exprimau punctul de vedere al Puterilor ocupante și învingătoare în al doilea război mondial (URSS, SUA și Marea Britanie), s-au îmbătat cu apă rece și s-au străduit să asigure opinia publică internă și internațională în privința intențiilor lor formidabile de obiectivitate, fiind convinși că, nici mai mult, nici mai puțin, jucau rolul celor dintâi istorici ai faptelor în derulare: „(...) Am fost călăuziți — glăsuia Actul de acuzare — de o supremă dorință, și anume: atunci când, mai târziu, în timpul de răgaz și liniște, se va scrie istoria dureroasă a regimului Antonescu, această istorie să fie o adâncire și o completare a cercetărilor noastre și nicidecum o dezmințire" (ibidem, p. 63). Ei bine, nu a trecut nici un deceniu — nu mai vorbim de răstimpul de peste o jumătate de veac ce ne desparte acum! — și verdictul „Tribunalului" din 1946 a apărut în adevărata-i lumină: strâmb și nedrept, întemeiat pe documente alese pe sprânceană ori falsificate, totalmente insuficiente pentru a susține tot ceea ce acuzarea se străduise să ateste: dezastrul României și crimele de război. Generalul magistrat Ioan Dan, cel dintâi care a avut posibilitatea și curajul de a investiga întreg „dosarul" procesului fantomatic din 1946, a concluzionat fără nici un fel de dubii: „Judecata *(din 1946, n.n.)* a fost pătimașă și sentința *(condamnarea la moarte a mareșalului Antonescu și a unora dintre colaboratori, n.n.)* era dată înainte de așa-zisa judecată..." (v. Ioan Dan, *Procesul Mareșalului Ion Antonescu,* București, 1993, p. 279). S-a adeverit, astfel, observa înaltul magistrat, prezicerea mareșalului din scrisoare adresată soției la 17 mai 1946, referitoare la modul în care „poporul român de jos" fusese constrâns să asiste neputincios la „opera" infamă a „Tribunalului" din București (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,* II, București, 1995, p. 274):

„Judecata lui pătimașă de azi nu ne înjosește și nici nu ne atinge/Judecata lui de mâine va fi singura dreaptă și nu ne va înălța".

Atât Actul de acuzare, cât și sentințele dictate și, mai ales, dezbaterile din cadrul „Tribunalului poporului" (6–17 mai 1946) au insistat, cum era și firesc, având în vedere momentul desfășurării „procesului", asupra pregătirii, declanșării și purtării războiului din răsărit. Așa după cum au atestat fără putință de tăgadă cercetările de specialitate din ultimele decenii, România lui Antonescu a fost obligată, în toamna lui 1940, să se alieze cu Axa Berlin–Roma–Tokio, alături de care va participa, cu începere de la 22 iunie 1941, la războiul împotriva URSS.

---

* Comunicare prezentată la Simpozionul „Procesul intentat membrilor guvernului Antonescu", Arhivele Naționale ale României, 17 mai a.c.

Războiul din Est a fost, de la un capăt la altul (22 iunie 1941–23 august 1944), unul drept, pentru zdrobirea comunismului și eliberarea provinciilor istorice ale Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța, ocupate de către URSS în vara lui 1940. În faimosul de acum Ordin de zi către Armată din 22 iunie 1941, generalul Ion Antonescu a dispus: „Ostași, vă ordon:Treceți Prutul!Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte! Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți! Reîmpliniți în trupul Țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre!"

Războiul din Răsărit, așa după cum prea bine se știe, a fost proclamat din start drept **sfânt.** El era purtat nu numai pentru reintrarea în drepturile istorice românești la Est ori pentru zdrobirea comunismului, ci, deopotrivă, pentru **apărarea și salvarea credinței.** Subliniem că acesta era nu numai rostul oficial al campaniei, ci astfel a fost perceput de către toți cei care s-au bătut în Răsărit.

„Să ne rugăm bunului Dumnezeu să ne ajute să făurim o Românie Mare și Sfântă" — opina un profesor din București într-o epistolă destinată fiului său pe front (vezi Al. Lascarov–Moldovanu, *Scrisori din război. Din anul vitejiei românești— 1941*, București, 1942, p. 101).

În contradicție flagrantă cu faptele, actele și dezbaterile „procesului" din 1946 s-au străduit să acrediteze cele mai năstrușnice puncte de vedere privind caracterul „nedrept" și „premeditat" al operațiunii din 22 iunie 1941, denumită exclusiv „act criminal", astfel după cum s-ar fi desfășurat și acțiunile pentru eliberarea teritoriului național (Basarabia și nordul Bucovinei), ori acelea din interiorul URSS, până în regiunile Stalingradului și Caucazului, adică tot... criminale... Din actul de acuzare, reținem aceste constatări: că regimul antonescian și-ar fi propus, în 1940, să subjuge România lui Adolf Hitler, țara având a servi „drept bază militară și economică, bine organizată, pentru realizarea planurilor de agresiune *(ale Germaniei, n.n.)* în Balcani și contra URSS" (apud M. D. Ciucă, *op. cit.*, I, p. 66); în același scop, trupele germane ar fi fost invitate să „ocupe" România (ibidem, p. 68–71); aderarea Bucureștilor la Pactul Tripartit, în 23 noiembrie 1940, a echivalat cu recunoașterea „spațiului vital" și „ordinei noi" naziste în Europa, cu susținerea „politicii imperialiste a hitlerismului și a fascismului" (ibidem, p. 73); „echipa scelerată" a lui Ion Antonescu, sprijinită de liderii reacționari ai PNȚ și PNL (?!), a „deschis frontierele țării" trupelor germane pentru a înfăptui agresarea URSS (ibidem, p. 75) ș.a.m.d. Războiul din Răsărit — desprindem, în continuare, din Actul de acuzare — ar fi reprezentat, chipurile, culmea trădării și a crimelor înfăptuite de antonescieni. Războiul a fost **„nebunesc"**, cu urmări **incalculabile, dezastruoase** (ibidem, p.76). Declanșarea operațiunii eliberatoare de la 22 iunie 1941 a fost blamată și sancționată de „Tribunal", atât acțiunea în sine, cât și modul în care s-a purtat ea, ceea ce îngăduia să se presupună — de la deschiderea „procesului", la 6 mai 1946 — fără dificultate tot ce-i aștepta pe unii dintre reprezentanții regimului antonescian aflați în boxa acuzaților, în frunte cu însuși mareșalul: **„Crima de agresiune contra URSS nu constă numai în realizarea planului banditesc imperialist de jaf și cotropire. Ea se angrenează prin modul cum războiul a fost premeditat și condus. Așadar, crima clicilor fasciste–reacționare, în frunte cu Ion Antonescu, îmbracă un dublu aspect: jefuirea, cotropirea și exterminarea populației din teritoriile ocupate și trimiterea cu cruzime la moarte într-un război de jaf a sute de mii de tineri români"** (ibidem, p. 76). De unde, acest verdict: „Dacă intrarea în război este o crimă, continuarea lui este (a fost) o agravanță și mai mare" (ibidem, p. 77).

Carcater „premeditat"

Așa cum era de așteptat, mareșalul Antonescu a fost chestionat în privința războiului din Răsărit în cursul interogatorului la care a fost supus, chiar în prima zi a „procesului". În zadar, președintele „Tribunalului", Alexandru Voitinovici, și unii dintre „acuzatorii publici" (D. Săracu, nume predestinat!, ori V. Stoican) s-au străduit să-i creeze probleme acuzatului. Ion Antonescu a replicat consecvent cu claritate și demnitate. Precizările mareșalului, la „capcanele" ce i-au fost întinse de acuzare — precum întrebarea lui V. Stoican: „Dacă nu avea intenția de a ocupa teritoriile URSS-ului, ce a căutat cu trupele române până la Stalingrad?" —, cu adevărat **s-au adresat istoriei**, iar nu Curții improvizate, manevrată din interiorul și din exteriorul țării și debusolată sub imperiul patimei ce-o copleșea. Unele dintre răspunsurile Mareșalului trebuie, necondiționat, avute în atenție de către istoricii de azi și de mâine: **1.** în privința, caracterului „premeditat" al ofensivei de la 22 iunie 1941, imputat de „tribunal", Ion Antonescu a observat — „Este un principiu militar..." Statele Majore de pretutindeni, pentru orice acțiune de război, au în vedere ipoteze „cu zeci de ani înainte și prospecționează tot timpul" (ibidem, p. 197); **2.** respingând o dată mai mult premeditarea „crimei" și referindu-se la momentul începerii ostilităților, Ion Antonescu a asigurat „Tribunalul" că „războiul s-a declanșat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiți pentru el..." (ibidem, p. 199); **3.** relativ la scopul fundamental al războiului din Răsărit, contestat cu vehemență și în mod repetat de către „Tribunal", și anume că eliberarea teritoriilor străvechi românești ar fi fost în discuție, Ion Antonescu a declarat cu fermitate, indiferent de verdictul ce-l aștepta, că acțiunea peste Prut, alături de Germania și aliații ei, o angajase numai „pentru recuperarea provinciilor din Est, care ne fuseseră luate cu un an înainte" (ibidem, p. 197); **4.** chestionat de președinte dacă, la declanșarea războiului, ar fi fost confruntat cu vreo opoziție, mareșalul a precizat: „Nici una". Președintele „Tribunalului" insistând și asigurând că dispunea de proteste scrise referitoare la problemă, Antonescu a revenit făcând trimitere, mai mult ca sigur, la documentele ce puteau fi atribuite extremei stângi, în frunte cu PCR, aflată în slujba Moscovei: „Nu-mi amintesc *(de protestele scrise, n.n.).* Și depinde cine le face. Trebuie să le facă persoane responsabile care se cade să vorbească în numele poporului român, acelea care aveau adeziunea maselor. Dacă sunt aceste persoane și le-am văzut și nu le am luat în considerare, sigur că răspund. Dar nu există proteste și indicațiuni de la persoane care erau obligate să vorbească în numele neamului românesc" (ibidem, p. 199); **5.** stăruind, în sfârșit, asupra întrebării „ce-a căutat la Stalingrad", care a preocupat atât de mult „Tribunalul" din 1946 și, ulterior, pe toți istoricii, mareșalul Antonescu a oferit aceste precizări: „Când o țară s-angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până în fundul pământului pentru ca să distrugă forțele inamice, să câștige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și până astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că nimenea nu s-a oprit la frontieră (în 1943, generalul C. Pantazi, ministrul de Război a făcut o declarație, reținută de către autoritățile militare ale SUA, în sensul că țara nu se apără la frontiere — cf. Larry L. Watts, *O casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918–1941,* București, 1994, p. 14), ci a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Când Hanibal a fost bătut în Italia, Scipione s-a dus după el în Africa, Spania, în Africa l-a distrus la Zamma și a distrus Cartagina. Napoleon a fost până la Moscova. Alexandru I al Rusiei a fost până la Paris, pe urmă. Rușii au fost de atâtea ori până la... (aici, președintele „Tribunalului" îl întrerupe pe cel interogat, solicitând să i se aducă drept probe... „rațiuni militare", drept care mareșalul continuă) Da. Rațiune militară și numai rațiune militară. Și nu se poate opri. Și răspunsul cel mai bun care vi-l dau este că, atunci când s-a intrat în a doua fază a războiului *(României, n.n.),* pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, Ardealului de Nord, armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până în inima Europei, până la Viena, mi se pare, și până la Budapesta" (ibidem, p. 205).

Gheorghe Barbul
MEMORIAL ANTONESCU
Al Treilea Om al Axei
Editura PRO HISTORIA

O carte perenă, recent reeditată în versiune completă și definitivă:

Gheorghe Barbul,
Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei,

ed. de V.Fl. Dobrinescu,
traducere (după ediția princeps, Paris, 1950):
George Miclăuș, București,
Ed. PRO HISTORIA,
2001, 296 p.

Toate argumnentele expuse de I. Antonescu și documentele aflate la dispoziție nu au îngăduit „Tribunalului" să ajungă la o concluzie fermă și reală. Dimpotrivă. În Hotărârea nr. 17, din 17 mai 1946, „Tribunalul poporului" din București, în capitolul special rezervat ex–mareșalului României, a reținut: „(...) Astfel, data de 22 iunie 1941, când Hitler a declarat război împotriva URSS, găsește România cu totul aservită politicii germane și aceasta prin fapta acuzatului Ion Antonescu și a celor care l-au secondat în politica sa, comițând cea mai mare crimă petrecută în istoria poporului român, alăturându-se Germaniei hitleriste, la agresiunea contra popoarelor din Rusia Sovietică, care doreau o colaborare pașnică cu poporul român. Această crimă a avut urmări dezastruoase și prin aceea că nemții au folosit armata noastră, în cursul luptelor, în situațiunile cele mai primejdioase și deasupra puterilor omenești; că, în același timp, acuzatul Ion Antonescu, în două scrisori consecutive, îl asigură pe Hitler că va merge până la capăt cu acțiunea ce a pornit în Răsărit, adăugând că nu pune nici o condițiune și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu..." (ibidem, II, p. 220). În consecință, „Tribunalul", constatând delictul de **„crimă de dezastrul țării, prin săvârșirea crimei de război"**, l-a condamnat pe Ion Antonescu la zece ani degradare civică, la detențiune grea pe viață și, prin șase capete de acuzare cuprinse în tot atâtea aliniate, la pedeapsa cu moartea. Potrivit Codului Penal în vigoare în 1946, condamnatul trebuia să execute numai una dintre pedepse, și anume cea mai grea, adică **pedeapsa cu moartea** (ibidem, p.278–279).

Cercetările istoricilor, descoperirile unor noi documente în arhive, intervenția factorului **timp** în analiza și aprecierea evenimentelor din 1939–1945, precum și, cel mai recent, războiul din Iugoslavia, îndeamnă astăzi pe specialiști, și nu numai, la **regândirea și rediscutarea** cazului mareșalului Ion Antonescu. Acest nou „proces" fiind în curs, ne îngăduim să subliniem, în baza documentelor și în perspectiva distanței în timp ce ne separă de evenimentele studiate, temeinicia profețiilor mareșalului cuprinse în „Testamentul politic" expus la ultima ședință a „Tribunalului" din mai 1946: **„Scump popor român,**

(...) Am luptat în două războaie (din 1914–1918 și 1939–1945) pentru gloria ta!

(...) Las Țării tot ce a fost mai bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă! Acest război, care s-a sfârșit cu înfrângerea Germaniei hitleriste, nu va pune capăt conflictului mondial deschis în 1914. Prevăd un al treilea război mondial care va pune omenirea pe adevăratele ei temelii sociale. Ca atare, dv. și urmașii dv. veți face mâine ceea ce eu am încercat să fac astăzi, dar am fost înfrânt! Dacă aș fi fost învingător, aș fi avut statui în fiecare oraș al României. Cer să fiu condamnat la moarte și refuz dinainte orice grațiere (...) Am terminat!..." (apud Gh. Buzatu, ed., *România cu și fără Antonescu*,ed. a II-a, Iași, 1998, p. 336). ■

Gh. BUZATU

• dincolo de dosar •

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului • Drumul spre independență (1961–1964) • PCR și tezaurul României de la Moscova • O necesitate stringentă: recuperarea valorilor din patrimoniul cultural–științific lăsat statului român de către N. Iorga • Oameni care sunt, oameni care au fost • Noutăți din trecut • „Adevăruri subiective“ • Grosolănia NU salvează România (fie ea și „literară“)

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (10)*

Academician Dan BERINDEI

Bun, dar...

A trebuit să stea ca un elev în bancă. Penibil! Penibilă mai ales această ură nestăvilită în relațiile dintre intelectualii de elită, deoarece și Miron Constantinescu, fiul din flori al lui Murgoci, era neîndoielnic înzestrat intelectual.

Plecând Oțetea, Ștefan Ștefănescu a fost promovat firesc, prin votul și hotărârea Consiliului științific, în funcția de director și același for m-a ales ca director adjunct. Dar, în ceea ce mă privea, exista totdeauna o frână; eram bun, eram util, mai ales peste hotare, dar... Nici în Academia de Științe Sociale și Politice n-am fost cuprins, nici măcar ca membru corespondent, având totuși o activitate care nu putea fi nici contestată și nici negată!

În realitate, câteva luni după această alegere, când speram ca prezidiul noii Academii să ratifice alegerea, se mai adăugase încă o „piesă“ la dosarul meu. Fiul meu, Mihnea, a plecat într-o excursie în Turcia și de acolo ne-a trimis o carte poștală anunțându-se că a căpătat o bursă la Paris (ceea ce nici nu era adevărat!). Până la primirea cărții poștale, seară de seară, m-am dus la Gara de Nord să-l aștept... Avea să se întoarcă în decembrie 1989 și atunci... în trecere. Acuzele au venit din toate părțile că fusese ceva „angajat“. Pentru a mă apăra de învinuiri nedrepte, primind pașaportul pentru a pleca o săptămână la Viena, am și plecat o zi după primirea cărții poștale, tocmai pentru ca, întorcându-mă în teren, să demonstrez că eu unul plecam și mă întorceam! Oricum, însă, n-a mai putut fi vorba de o confirmare a mea în funcția de director adjunct.

Ștefănescu s-a zbătut să caute o soluție. Am fost desemnat ca vicepreședinte al Consiliului științific până în acea zi fatidică de 13 februarie 1989 și, totodată, s-a găsit și formula de a fi învestit ca șef de departament, neprimind însă în această funcție, în fond onorifică, indemnizație, nici cel puțin cea pe care o încasau șefii de sectoare! În paralel, preluasem secretariatul Comitetului național al istoricilor de la Vasile Maciu, împărțit o vreme cu Damian Hurezeanu, cu care am pregătit și volumul *Nouvelles Études d'Histoire* pentru Congresul Internațional de Științe istorice de la San Francisco, din 1975.

Plecarea lui Mihnea mi-a creat probleme și în privința deplasărilor mele externe — plămân al existenței mele! — și aceasta în ciuda „demonstrației“ pe care o făcusem plecând și revenind de la Viena. În octombrie 1970, se pare stimulat de Ștefan Ștefănescu a o face, Miron Constantinescu mi-a dat un telefon, ceea ce în situația lui de partid era pe undeva riscant pentru el, pentru a-mi spune că și el a trecut prin momente foarte grele, că își dă seama că sunt necăjit, dar că el, personal, este convins de buna mea credință și să nu-mi pierd curajul! După trei decenii, trebuie să am onestitatea de a mărturisi că m-a impresionat gestul său, cumva riscant în ceea ce îl privea și neobișnuit față de comportamentul său.

În primăvara lui 1971, invitat la Strasbourg, împreună cu Nicolae Fotino, am cerut pașaportul prin Academia de Științe Sociale și Politice. L-am obținut, dar, în timp ce eram în avion, zburând spre Paris, s-a telefonat de la Pașapoarte la Serviciul de relații externe al Academiei să mi se ia pașaportul, deși eu eram atunci în ceruri! Revenirea mea de la Strasbourg avea să fie, în aceste condiții, o nouă demonstrație. Oricum, în anii următori, până în toamna lui 1975, am avut din nou pașaportul, dar de fiecare dată cu emoția primirii lui în preziua sau chiar în ziua plecării și cu goana nebună după vize și bilet!

O prietenă a României

În 1971, la Strasbourg, oraș frumos, unde aveam să ajung apoi în multe rânduri, am stabilit bune și statornice relații cu bunul profesor Fernand L'Huillier, încetat din viață acum câțiva ani, și cu Anne Marie Cassoli — pe care o cunoșteam din anii '60, când venea în România —, atât de devotată față de români; lor li se vor adăuga, în anii următori, profesorul Jacques Bariéty și tânărul și atât de activul profesor Jean–Paul Bled. Tot la Strasbourg, atunci, în 1971, am cunoscut pe Armagrd von Reden, asistentă a profesorului Karl Otmar von Aretin, directorul la Institutul pentru Istorie Europeană, din Mainz, cu care voi statornici o strânsă relație de amiciție, care durează de peste un sfert de veac și care, practic, mi-a deschis larg porțile lumii academice germane.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 5/57, 2001, p. 60–62

Lumea aceasta germană, de seriozitate, de muncă corectă, de ordine, m-a atras de la prima vizită. În primul rând, mi-a revenit limba germană. Am luat parte la reuniuni, am ţinut conferinţe, am vizitat cel puţin şapte–opt universităţi şi m-a impresionat totdeauna măsura în care, în unele centre aparent neimportante, instituţiile universitare aveau un înalt nivel. Aveam să stabilesc prietenii, unele dintre ele datând, acum, de decenii, chiar dacă împrejurările fac ca întâlnirile noastre să aibă loc destul de rar. Oricum, Germania — datorită şi cunoaşterii limbii — a ocupat şi ocupă în orizontul meu spiritual cel de-al doilea loc, după Franţa.

În toamna lui 1972, Ruxandra, fiica mea, s-a măritat cu Modest Morariu, mai în vârstă decât ea, dar un intelectual de rasă. Menajul lor nu va merge mult, dar Modest a rămas un prieten nu numai pentru Ruxandra, dar şi pentru noi şi aceasta până la tragica lui moarte, ros de un cancer al plămânului, pe care l-a înfruntat, până în ultimele săptămâni, cu un nestăvilit curaj. Modest Morariu a fost un excelent redactor–şef al Editurii Meridiane, de fapt conducătorul competent al instituţiei, dar, totodată, un poet, un prozator şi un fin gânditor.

În aprilie 1972, după o aşteptare care dura din septembrie 1968, am fost primit în partid. Pentru mine, a fost un moment emoţionant, mai ales după aşteptarea de aproape patru ani. Aveam nădejdea — oh!, cât de iluzorie — că în noua situaţie aveam să pot contribui la corectările atât de necesare ale unui regim în privinţa problemelor culturii. Oricum, intrarea în partid nu a dus la ratificarea alegerii mele ca director adjunct. Este drept că situaţia fiului meu, Mihnea, reprezenta o „piatră de moară" legată de picioarele mele. Lucrurile aveau să se complice şi mai tare în momentul în care, începând cam din 1977, el avea să se angajeze într-o acţiune de opoziţie faţă de regimul din ţară.

Paris, cetatea Luminilor

Unicat în lumea socialistă

Tot în 1972, am luat parte la Congresul internaţional de genealogie şi heraldică, de la Liège. Cu un an înainte, fusese creată o Comisie de heraldică, genealogie şi sigilografie pe lângă Institutul nostru, ceea ce constituise un „unicat" şi un „model" în „lumea socialistă". La temeiul iniţiativei stătuse participarea lui Şerban Flondor la Congresul internaţional anterior, din 1970, de la Viena. Elev al Theresianum-ului şi om de lume, Flondor cucerise pe congresişti şi apoi îi îndemnase a saluta vizita lui Ceauşescu, preşedinte al Consiliului de Stat al României, care urma să aibă loc în capitala Austriei, în ziua următoare. Martor al scenei, Ştefan Ştefănescu o relatase lui Miron Constantinescu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, şi drept urmare se hotărâse constituirea comisiei. Preşedinte a fost desemnat profesorul Mihai Berza, eu ca vicepreşedinte, iar Jean–Nicolas Mănescu ca secretar general. Berza a participat la vreo două şedinţe, în schimb eu mi-am luat în serios atribuţiile; de altfel, la moartea profesorului Berza am asumat preşedinţia. În comisie, erau tot felul de „rămăşiţe ale moşierimii" — Şerban Flondor, Emanoil Hagi Moscu (unchiul meu), colonelul Sturdza, fraţii Cernovodeanu, Petre Năsturel, Dan Pleşia etc. —, dar între ei şi printre ceilalţi membri se numărau oameni pricepuţi, pasionaţi. Am reuşit să desfăşurăm o activitate serioasă şi, în 1972, „am ieşit în lume", la Liège. Paşapoarte n-au căpătat decât Maria Dogaru şi cu mine, dar, în ceea ce m-a privit, am călătorit cu alte cinci comunicări în bagaj, în afara celei proprii... Rugându-l pe Roger Harmignies, secretarul general al Congresului, să le publice în *Acte*, a fost de acord, dar cu condiţia să le prezint şi să le susţin în Congres. În consecinţă, am fost în situaţia singulară de a fugi de la o sală la alta, amuzând între alţii pe un conte d'Asembourg, care îmi aducea auditoriu, creându-mi însă şi probleme, deoarece eram dator să răspund la întrebări referitoare la texte pe care nu le scrisesem eu! Din fericire, m-am descurcat. „Beneficiarii" — colegii mei — nu mi-au purtat toţi — paradoxal! — prea multă recunoştinţă faţă de realul efort pe care-l depusesem ca textele lor să fie publicate (şi de altfel, au şi apărut).

Cu prilejul Congresului, am primit invitaţia ca şi Comisia noastră să adere la proaspăt întemeiata Confederaţie internaţională de genealogie şi heraldică. Reîntors în ţară — cu consimţământul tacit al lui Ştefănescu şi pe răspunderea şi riscul amândurora —, am întocmit actele necesare aderării fără a cere aprobări „mai sus"! Am fost „capul de pod" al zonei europene lăsată în 1945 pe mâna sovieticilor, în această lume în general nobiliară a genealogilor şi heraldiştilor. Comisia noastră avea să fie model pentru poloni şi maghiari şi, în calitate de membru fondator, le-am înlesnit — peste câţiva ani — şi lor intrarea în Confederaţie. Ani de zile, mai bine zis două decenii, eu personal am plătit cotizaţia Comisiei. Oricum, mi-am legat peste un sfert de veac de existenţă această instituţie, care apoi aveam s-o „înalţ" în grad, legând-o direct de Academie, în 1991. ■

(va urma)

• România comunistă în evocări memorialistice inedite •

Drumul spre independență (1961–1964)*

Dumitru LAZĂR

Pledoarie înfocată

Tot Dumitru Popescu descrie într-o carte, publicată după decembrie ’89, discuțiile dintre Dej și Gomulka pe tema CAER, de data aceasta redând corect poziția lui Dej de opunere la planurile aberante ale lui Hrușciov de specializare economică a țărilor din CAER, în cadrul cărora României i se rezerva un loc preponderent agrar, planuri al căror avocat devenise Gomulka. Am participat la acele discuții și îmi amintesc și acum pledoaria înfocată, dar și perfect obiectivă, a lui Dej pe două chestiuni fundamentale: exploatarea cruntă de către URSS, prin Sovrom-uri, și necesitatea unei industrializări obligatorii a României. După vizitarea unor obiective de la Szczecin (Stetin), ne întorceam cu trenul la Varșovia. În tren, Dej a recitit textul cuvântării ce trebuia să o țină la adunarea din Palatul Culturii din Varșovia și a spus cum trebuie să fie modificată. Grupul de ziariști (Ștefan Voicu, Nicolae Corbu și Dumitru Popescu) trebuia, de fapt, să o schimbe aproape în totalitate. Lucrul se desfășura astfel încât, la începerea adunării, Dej dispunea doar de jumătate din textul cuvântării, restul i s-a dat chiar în timpul desfășurării ei.

Eu și directorul din MAE am intrat în alertă și reciteam, nu știu pentru a câta oară, textul Declarației comune pe care îl aveam făcut de acasă. L-am dat lui Bârlădeanu să-l recitească — partea despre CAER și relațiile bilaterale —, el zicând că totul e în regulă. Asta ne punea pe noi într-o postură mai bună, față de ziariști, ceea ce într-un fel era și normal dacă se are în vedere că locurile noastre de muncă ne ofereau o mai largă informație.

Ajuns aici, nu mă pot abține să spun câteva cuvinte despre Gomulka. Era ceva extrem de contradictoriu la acest conducător. Eu n-am putut înțelege cum a putut el deveni avocat înfocat al poziției sovietice privitoare la CAER când el însuși denunțase fie public, fie în convorbiri cu Dej modul în care se derulau relațiile economice nedrepte între Polonia și URSS.

Pe de altă parte, îmi era și mai de neînțeles cum a putut el, la sfârșitul anilor ’60, să fie de acord să se tragă în muncitori, când el însuși provenea din muncitori și i se dusese vestea că e modest și că refuzase să părăsească micul său apartament din centrul Varșoviei. Zic și acum: căile politicii sunt întortocheate și mă gândesc la urmașul lui, Edward Gierek, atât de adulat la început de Occident și de social–democrație, care, spre finele anilor ’70, a procedat la fel ca predecesorul său.

În luna noiembrie 1961, a avut loc plenara CC al PMR, care a tratat, în principal, problema albaneză. Noi, cei din Secția externă, eram suprasolicitați. Toți membrii Biroului Politic își pregăteau cuvântările, cu ajutorul unor oameni din presă, toți doreau fel de fel de informații și cele mai sigure și proaspete informații erau la noi, cu precădere la sectorul pe care îl conduceam eu. Ca și în alte dăți, lucram aproape non–stop și abia puteam face față. S-au luat măsuri ca presa partidelor comuniste din întreaga lume să ne parvină mai repede; aveam în sector oameni care cunoșteau principalele limbi străine, inclusiv limba chineză. Trebuia să verificăm și telegramele venite prin MAE. Aproape toate cererile pe care le primeam fie direct, fie prin Constantin Lăzărescu, adjunct al Secției, sau al Ghizelei Vass, șefia Secției, erau satisfăcute de noi cu maximă operativitate. Pe deasupra, eu aveam și sarcina de a elabora cuvântarea șefei Secției, care ținea neapărat să ia cuvântul la plenară.

Sinaia, Cota 1400, august 1958: autorul rândurilor de față (al treilea din stânga), într-un grup româno–indonezian, constituit cu prilejul vizitei în România a lui D.N. Aidit, liderul PC Indonezian

Ce era, pe fond? O blamare în toată regula a Partidului Muncii din Albania, care „îndrăznise“ să se opună PCUS și să susțină tezele PC Chinez! Acestea din urmă nu erau însă numite decât în cazuri foarte rare. Este, poate, cea mai evidentă dovadă că PMR nu se depărtase public aproape deloc de pozițiile PCUS, de tezele din Declarația Consfătuirii de la Moscova, din noiembrie 1960. În 1962, s-a ajuns la o confruntare pronunțată în raporturile româno–sovietice, la avansul pronunțat al polemicii sovieto–chineze, care a determinat hotărârea PCUS, a lui N.S. Hrușciov, de a face din partea europeană a lagărului socialist un bastion antichinez.

Unele evenimente, cunoscute mai bine acum, nu erau atunci cunoscute de opinia publică în întreaga lor semnificație. Iată-le: în vara anului 1962, a vizitat România în mod oficial o delegație a PCUS și a URSS, condusă de Hrușciov. Era o vizită de răspuns la vizita oficială făcută în URSS, în 1961, de către o delegație românească, condusă de Gheorghiu–Dej.

Deși, la noi, se luaseră măsuri ce pot fi caracterizate ca excepționale pentru ca totul să decurgă normal, N.S. Hrușciov era mai mult decât hotărât să dea o lecție, pe care credea că a învățat-o bine și pe care românii se încăpățânează să n-o ia în considerare. Nu este, evident, vorba de „semănarea porumbului în pătrat“ sau de „perioada optimă a sacrificării porcilor“, ci de faptul că Hrușciov vedea o țară ce se industrializează, ignorând preceptele sale de diviziune a muncii la nivel de lagăr socialist. Dej şi-a dat seama despre ce este vorba pe fond şi i-a răspuns cu demnitate, inclusiv public, la mitingul de pe Stadionul „23 August“, azi Stadionul Naţional, unde Hruşciov a călcat consemnul de a nu aduce în public divergenţele româno–sovietice. Hruşciov a plecat supărat din România tocmai pentru acele manifestări de nesupunere faţă de el. Dovadă că nu voia să renunţe la hotărârile lui pe plan CAER este articolul publicat, după aceea, în revista „Probleme ale păcii şi socialismului“, a cărei redacţie îşi avea sediul la Praga. Eram în Ungaria atunci (1962), în concediu de odihnă, luasem cu mine revista (cred că o cumpărasem chiar pe aeroport). PMS Ungar îl susţinea atunci pe N.S. Hruşciov. Este oare nevoie să mai spun că înţelegeam mai bine decât alţii conţinutul acelui articol? N-am putut scoate nici un fel de apreciere de la referentul Secţiei Externe a CC al PMSU, care ne însoţea, un tip de altfel civilizat, foarte prietenos, bun cunoscător al limbii române (se născuse şi copilărise în Transilvania, prin preajma oraşului Petroşani). Mult mai târziu, a devenit secretar cu problemele externe al PMSU, dar pe timpul mandatului său nu cunosc să fi apărut asperităţi insurmontabile între noi, aşa cum s-a întâmplat mai târziu cu Puya Friges, tot un maghiar din România, devenit şef al Secţiei Externe a PMSU. Aşadar, Hruşciov escalada, în 1962, şi polemica cu PC Chinez, şi determinarea lui de a-i face ascultători pe comuniştii din ţările socialiste europene. A întreprins şi o măsură de ordin mai general, internaţional, cu consecinţe grele pentru pace şi fără consultarea statelor din Tratatul la Varşovia, dispunând instalarea rachetelor în Cuba. Se cunosc acum aproape toate elementele acestei afaceri, „criza din Caraibe“, cum a rămas ca în istorie. Nu s-a subliniat însă suficient că măsura respectivă nu viza numai raporturile sovieto–americane sau grija pentru Cuba, ci şi strângerea rândurilor în mişcarea comunistă sub comanda PCUS şi a URSS, fapt remarcat încă de atunci de conducerea României, în frunte cu Dej. Această conducere nu şi-a schimbat, de aceea, hotărârea de a se opune integrării socialiste europene, promovată asiduu de Hruşciov.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 5/57, 2001, p. 43–45

Un răspuns cutremurător

Pentru o mai completă înţelegere a afirmaţiilor de mai înainte, voi face apel şi la o lucrare a mea de uz intern, elaborată în vara lui 1963, dar cuprinzând elemente ce defineau polemica din mişcarea comunistă. „În primele luni ale anului 1962, partidele din ţările socialiste europene, printre care şi partidul nostru (PMR), trimit scrisori PC Chinez în legătură cu poziţia reprezentanţilor chinezi la sesiunea de la Stockholm a Consiliului Mondial al Păcii şi cu susţinerea acestora de către PM din Albania“. „Polemica publică se ascute, în mod deosebit, în toamna anului 1962, în legătură cu conflictul de graniţă chino–indian şi, în special, cu criza din regiunea Mării Caraibilor“.

Să-i lăsăm însă pe principalii protagonişti ai polemicii publice să vorbească. La 15 noiembrie 1962 ziarul PC Chinez, „Zenminjibao“, a publicat un articol, intitulat „Duceţi înainte spiritul revoluţionar al Declaraţiilor de la Moscova“, în care se spunea: „Imperialiştii i-au terorizat întotdeauna pe cei slabi de înger, dar s-au temut de cei tari“; „dacă te retragi (...), nu faci decât să încurajezi imperialismul“. Pe acelaşi ton era şi un articol din revista teoretică a PC Chinez, din decembrie 1962, intitulat „Să apărăm puritatea marxism–leninismului“. Sovieticii au înţeles cui sunt adresate aceste aprecieri şi le-a răspuns N.S. Hruşciov, la 12 decembrie 1962, într-o cuvântare ţinută la Sesiunea Sovietului Suprem („parlamentul“ sovietic). El s-a referit la „vocile nemulţumite, stridente ale unor oameni ce se intitulează marxişti–leninişti“, care „au vrut să ciocnească Uniunea Sovietică cu America“, „o smintealǎ“. „Tigrul de hârtie are colţi atomici“. Conflictul chino–indian „a degenerat într-o ciocnire militară regretabilă“. Pe această undă, uneori mai intensă, se continuă în lunile de început ale anului 1963. La 25 februarie 1963, PCUS adresează o scrisoare publică CC al PC Chinez, care răspunde la 9 martie 1963 declarând că va suspenda temporar publicarea de răspunsuri celor ce l-au atacat (44 de partide frăţeşti — după socoteala PCC), etichetându-l dogmatic, oportunist de stânga, aventurist, scizionist ş.a.m.d. Are loc un nou schimb de scrisori între cele două partide (a sovieticilor, la 30 martie 1963, şi răspunsul chinez, la 14 iunie), ambele dându-se publicităţii.

Noi, la Secţia Externă, abia de mai prindideam să facem faţă acestei avalanşe de scrisori şi contrascrisori, de materiale publicate pe care trebuia să le traducem. Lucram aproape zi şi noapte. PMR nu publica încă nimic despre toate acestea, se documenta intens, iar dacă îşi spunea părerea, o făcea numai în discuţii cu delegaţii ale altor partide. În iunie 1963, s-a hotărât însă să publice extrase din două materiale, unul al PCC Chinez şi celălalt al PCUS. Înainte de a face însă aceasta, Leonte Răutu l-a convocat pe şeful Oficiului Diplomatic Chinez pe care care l-a anunţat despre acea hotărâre, o dată cu exprimarea îngrijorării noastre privind escaladarea invectivelor din polemică şi a rugăminţilor privind încetarea polemicii. Am participat la respectiva întâlnire. Această hotărâre marchează un progres în ce priveşte poziţia PMR, linia sa de conduită externă. Privind simplist, s-ar putea spune că ne aşezam undeva la mijloc. Privind mai atent, lucrurile ne apar în adevărata lor lumină: continua desprindere, pas cu pas, de temele hruşcioviste, de natură hegemonică, care puteau avea repercusiuni grave asupra evoluţiei ulterioare a economiei româneşti, asupra politicii externe a României.

Acea publicare în paralel a poziţiilor PCUS şi PC Chinez, în „Scânteia“, din 20 iunie 1963, a supărat tare rău pe sovietici, ei sesizând că ceva deosebit se întâmplase; de data asta, noi nu mai eram un fel de avocaţi ai lor, ci proprii noştri avocaţi. După vizita la noi a lui Hruşciov, în 1962, şi după criza din Caraibe, din toamna aceluiaşi an, conducerea română ajunsese la concluzia că principalul lucru care trebuia să ne preocupe era România şi numai România, deşi nu se ignora deloc contextul internaţional şi, mai ales, disputa deschisă sovieto–chineză.

Tot în 1963, în luna martie, a apărut în presa românească comunicatul Plenarei CC al PMR în legătură cu sesiunea CAER la care Al. Bârlădeanu expusese un alt punct de vedere decât al PCUS şi al celor ce îl urmau în probleme fundamentale de dezvoltare a ţărilor din CAER, potrivit căruia României urma să devină ţara ce aprovizionează cu produse agroalimentare celelalte ţări din CAER. Chiar în ziua publicării comunicatului, m-au chemat la o discuţie Ghizela Vass, şefa Secţiei, membru în CC, şi C Lăzărescu, adjunctul Secţiei, membru supleant în CC, nu pentru a-mi da detalii cum ar fi fost firesc, ci pentru a mă chestiona cum am înţeles eu comunicatul, deşi tot ei mă recomandaseră pentru conducerea acelui sector, încă din 1958. Le-am dat un răspuns de s-au cutremurat: **„Cred că e o hotărâre pentru independența României“.** S-au uitat unul la celălalt, într-un fel aparte, pe care nici nu încerc să-l descriu. Dânsul a bâiguit „Cred că ai înțeles bine“, sau așa ceva și discuția — dacă discuție poate fi numită — s-a terminat. Toate interpretările posibile le las celor ce vor citi aceste rânduri. Leonte Răutu a fost informat de acea „discuție“ și, la apropiata întâlnire cu el, nici n-a adus vorba despre toate acestea. Mi s-a părut că el s-a comportat mai inteligent. De fapt, el era mai inteligent și mai versat decât cei doi.

Pentru 1963, mai este de reținut ca eveniment important: vizita la noi a unei delegații de activiști ai PCUS, în frunte cu Nikolai Podgornâi, pentru faptul extrem de semnificativ că în marile întâlniri publice Gheorghiu–Dej, la București, și Nicolae Ceaușescu, la Brașov, la „Tractorul“ (Ceaușescu a însoțit peste tot delegația sovietică), s-au exprimat cu limpezime obiective esențiale ale PMR — industrializarea și independența țării.

Havana, februarie, 1968: intalnire Fidel Castro — Emil Bodnaraș; în picioare, al patrulea din stanga, Vasile Mușat, ambasadorul roman; al saselea, D. Lazar

În aceeași vară, cu un grup de ziariști, am lucrat, la Snagov, la elaborarea unui articol ce urma să apară sub semnătura lui I.Gh. Maurer în revista de la Praga, „Probleme ale păcii și socialismului“. Cererile conducerii redacției de a opera modificări la articol au fost respinse de conducerea PMR. Articolul a apărut și în „Scânteia“, din 4 noiembrie 1963. Pe acest drum, hotărâtor devine, în opinia mea, anul 1964. Pentru a susține o asemenea opinie, am să mă rezum la descrierea succintă a două evenimente: vizita în RP Chineză (și în RPD Coreeană) a delegației PMR, condusă de I.Gh. Maurer, și Plenara CC al PMR, din luna aprilie 1964. Vizita în China și întâlnirea cu Mao Zedong nu au fost ușoare. La plenara din aprilie, la care am participat ca invitat, s-a citit stenograma discuțiilor, inclusiv a convorbirilor cu Mao. Delegația PMR avea o misiune extrem de dificilă, înainte de toate determinat de faptul, inedit pe acea vreme, că PMR nu înțelegea să se alăture pe deplin nici sovieticilor, nici chinezilor. Noi fuseserăm, în 1960, gazda unei consfătuiri închise la care N.S. Hrușciov și ceilalți comuniști europeni (fără cei români) condamnaseră vehement „rătăcirea“ PC Chinez, ceea ce era considerat prea mult pentru un conducător de talia lui Mao. Apoi, în 1961, organizasem o plenară a CC, special pentru a condamna PM din Albania, care se alăturase PC Chinez. Dar, în 1962, și, mai ales, în 1963, ne delimitaserăm cu hotărâre de PCUS, cu deosebire în problemele economice.

Rachetele lui Hrușciov

Condamnarea de către noi a inițiativei lui Hrușciov de a instala rachete în Cuba nu era publică, în schimb susținerea de către România a Tratatului de interzicere a experiențelor cu arme atomice în trei medii era publică (1963). China condamnase acest tratat drept o „cârdășie sovieto–americană“. Mai era un obiectiv al acestei vizite: de a-i determina pe cei doi coloși comuniști să înceteze polemica publică și să continue discutarea divergențelor în cadrul unor convorbiri bilaterale, al căror conținut să nu fie făcut public. Deși ajunsese la concluzia că diversitatea de opinii este normală, datorită condițiilor diferite în care acționează partidele, PMR considera că opiniile diverse pot fi discutate nu în public, că în cadrul unor convorbiri între partide. Partidul nostru credea, de asemenea, că punctele esențiale care unesc aceste partide, interesele lor fundamentale antiimperialiste sunt mai puternice decât ceea ce le despart, așa încât unitatea lor poate fi păstrată. Era în această credință o doză bună de naivitate, dacă ne gândim la faptul că RPC începuse deja să condamne tratatele dintre imperiul țarist și China prin care i se luaseră Chinei multe teritorii. Conducerea PMR nu era încă pregătită să pună în discuție retrocedarea de către URSS a teritoriilor rupte din trupul României. Chinezii au fost primii care au adus în discuție Basarabia, crezând și ei, tot naiv, că în acest fel vor face din PMR un satelit. Și, fiindcă am ajuns la această chestiune, este locul să spun că primul care a ridicat problema frontierelor n-a fost altul decât Hrușciov, într-o cuvântare ținută la Leipzig, la 7 martie 1959, la cea de a noua Conferință a muncitorilor din întreaga Germanie, bineînțeles de pe o poziție imperială și cu multe aprecieri conținând falsuri istorice. El n-a folosit însă numele de Basarabia, dar a spus: „Se știe că o parte din actualul teritoriu al RSS Moldovenești a fost cotropită de regele român și la timpul său a fost realipită la teritoriul sovietic“. Tot fals din punct de vedere istoric era prezentată și problema Transilvaniei: „Sau problema Transilvaniei, unde trăiește un număr considerabil atât de români, cât și de unguri, și unde se ciocneau în forma cea mai acută interesele României monarhiste și ale Ungariei horthyste. Acest lucru nu a putut să nu aibă anumite consecințe, care se fac simțite și astăzi“.

Aceasta a fost prima cuvântare a lui Hrușciov care a fost cenzurată de presa română, deși, referitor la Basarabia, liderul sovietic n-a avut încotro și a recunoscut că „în rândurile unei anumite părți din populația României, mai există oameni care să considere că Moldova este o parte a României“. În economia acestor rememorări, nu merită, cred, să comentăm asemenea aberații.

Esențial, în această vizită în China, a fost faptul că cele două părți n-au luat nici o hotărâre în comun. S-au cunoscut însă mai bine. Românii n-au făcut nici un secret, dovadă că la întoarcerea spre țară a avut loc o întâlnire cu Hrușciov, la Gagra; tot atât de esențial era și faptul că prin vizita acestei delegații la Beijing și la Gagra, PMR nu a informat despre ceea ce are de gând să facă concret, singurul lucru de fermitate fiind acela că el singur urmează a hotărî asupra pașilor următori. ■

(va urma)

PCR și tezaurul României de la Moscova

Un act mărunt ?!

La deschiderea expoziției, a vorbit ministrul Culturii din acea perioadă, Constanța Crăciun, a participat întreaga conducere, în frunte cu Gheorghiu–Dej, numeroase personalități științifice, culturale, din domeniul ideologic din țara noastră. În 1958, Editura Academniei a publicat un studiu asupra tezaurului restituit de URSS, acest studiu a avut un cuvânt introductiv semnat de George Oprescu.

După 1989, se bagatelizează restituirea din '56 a acestei părți din tezaur către București. Într-o serie de articole, se consideră că a fost un act mărunt, fără însemnătate, studiul introductiv al lui Oprescu este caracterizat în cartea pe care am amintit-o drept un studiu care „abundă în sintagme laudative". Nu împărtășesc această negare a actului restituirii bogățiilor de artă românești de către Uniunea Sovietică. Eu nu împărtășesc aceste critici. Sigur, astăzi, este ușor să critici, dar era mai greu în 1956 să lupți ca tezaurul să revină în țară. Eu apreciez că întoarcerea în România a acestor incomensurabile valori de artă reprezintă o acțiune pozitivă și mă întreb: oare era mai bine ca aceste valori să fi rămas în depozitele subterane de la Moscova, decât să fie expuse în România, în muzeele din București? Trebuie să vă spun că s-au restituit 1.350 de picturi, gravuri și desene, dintre care 120 de opere semnate de N. Grigorescu. Au fost prezente, în valorile restituite, tablouri semnate de Luchian, Băncilă, Tătărescu, Negulici, Andreescu. Opere de artă a altor vârfuri ale artei plastice românești, gravuri, desene. A fost restituită „Cloșca cu puii de aur", care se află expusă, eu am expus-o, când s-a reorganizat Muzeul de Istorie a României, într-un compartiment special. Personal, am avut răspunderea organizării acestui muzeu. Au fost restituite obiecte laice, obiecte bisericești, manuscrise vechi, unele din secolul al XV-lea, miniaturi și ferecături din metale prețioase, o imensă colecție numismatică, zeci de mii de piese, unele din vremuri străvechi, realmente un tezaur.

Sunt un cunoscător al istoriei și artei țării mele. Iubesc istoria și arta țării mele, și vizitând expoziția în 1956, personal, am încercat un sentiment de înaltă satisfacție pentru capacitatea poporului român de a fi creatorul și păstorul unui asemenea tezaur. Nu exagerez în nici un fel subliniind imensa sa valoare internațională. Nu atât în dolari sau în aur, ci în valori artistice, care sunt mai presus decât dolarii sau aurul.

Actul din 1956, după părerea mea, reprezintă un succes al României, reprezintă un succes al comuniștilor români, care au inițiat această acțiune și evidențiază rolul pozitiv al lui Hrușciov în această privință. Cu toate că Hrușciov ne-a făcut nouă multe rele, eu nu cred că putem, făcând o apreciere obiectivă a istoriei, să omitem rolul hotărâtor al acestuia în acest caz ca și în cazul retragerii trupelor sovietice din România.

În sfârșit, faptul că în 1956 am primit o parte din tezaur trebuie să fie un imbold, cum am spus eu, pentru continuarea luptei pentru restituirea integrală.

Ce spuneau documentele însoțitoare ale tezaurului, la momentul 1916, și ce nu s-a restituit în 1956?

Am să vă spun imediat. Negarea sau minimalizarea importanței restituirii parțiale din '56 nu servește intereselor naționale ale țării. Mai trebuie să spun că, în 1956, când s-a restituit acest tezaur, oamenii noștri de specialitate, îndeosebi acad. Oprescu, au constatat o serie de nepotriviri între scripte și ceea ce s-a întors în România. Dar, nepotrivirile astea sunt foarte contradictorii. Iată, am aici procesul–verbal, întocmit, în septembrie 1960, de o comisie de specialitate, condusă de acad. prof. George Oprescu, care se referă la aceste nepotriviri. N-aș putea spune că s-a constatat că lipsesc anumite tablouri. Din unii autori s-a constatat că lipsesc, din alții s-a constatat că sunt în plus, deci asta dovedește că atunci când s-au făcut procesele–verbale au fost mai multe transporturi în 1916, documentele nu au fost prea bine alcătuite. Nu se poate să fie returnați mai mulți Grigorești de câți au fost trimiși! Conducerea partidului a luat cunoștință de acest lucru și a considerat că nu e bine să ridicăm această problemă, nu aveam argumente. Sovieticii se puteau oricând opune. Noi nu aveam interesul să zgândărim în momentul când primeam aceste valori. Știți cum se spune: „Când primești, n-ai interesul să zgândărești, când dai trebuie să zgândărești". Deci, critica făcută la adresa lui Oprescu, în cartea citată mai înainte, că ar fi trecut delicat pe lângă problemele spinoase, nu este fundamentată.

Am un documentar privind situația tezaurului românesc trimis în Rusia, documentar realizat tot sub conducerea mea, în 1964, și a folosit la vizita făcută de conducerea română, în septembrie 1965, la Moscova și discuțiile cu conducerea sovietică. Eu am primit sarcina din partea conducerii partidului de a organiza documentarea despre această vizită, despre care voi vorbi mai departe.

Ce a rămas la Moscova, e mult, e puțin?

Într-adevăr, la Moscova a rămas o parte însemnată din tezaur. Mă voi referi tot pe scurt la această chestiune:

Întregul stoc metalic al Băncii Naționale, lingouri de aur, deci aurul. Întrucât nu are naționalitate și miros, a fost păstrat acolo în seifuri. Aurul nu se știe al cui este (Grigorescu nu putea fi păstrat, că se știa că e al românilor, înțelegeți, nu?), o mare cantitate de monede de aur, napoleoni, lire engleze etc. După aprecierile pe care le-au făcut oamenii care au participat la elaborarea documentului respectiv, se pare că era vorba de circa 100 de tone de aur fin.

În al doilea rând, au rămas la Moscova bijuteriile Casei Regale, deci valori importante.

---

* Prima parte a interviului realizat de Ioana Popescu–Doreanu cu **Paul Niculescu–Mizil** *(v. medalion)*, în „Dosarele Istoriei", nr. 5/57, 2001, p. 47–49; subtitlurile aparțin redacției

Din tezaurul transferat în 1916, s-au întors valorile culturale, documentele, dar aurul a rămas; aurul e aur, problema nu este a valorii intrinsece, deși este o valoare mare. Problema de bază este că trebuie să respectăm cuvântul pe care ni l-am dat. Este un drept al României, care corespunde și înțelegerilor bilaterale și normelor internaționale. Dovada cea mai bună — o serie de consfătuiri internaționale ne-au dat dreptate.

Cum am spus, Dej a stabilit că lupta continuă, și am să arăt că lupta a continuat, adică nu a fost un bâzdâc al lui Gheorghiu–Dej, înțelegeți?

Trec la anul 1960. V-am spus adineauri că Lenin a trimis o telegramă în care recunoaștea existența tezaurului. Eu, fiind unul dintre conducătorii muncii ideologice de atunci, am fost informat de către oameni de bine despre existența acestei telegrame. M-am dus la Gheorghiu–Dej, i-am prezentat textul telegramei și i-am propus să o publicăm. Dej, care era un om extrem de prudent și înzestrat cu o doză puternică de diplomație politică, mi-a pus o mulțime de întrebări: „Vrei să ne batem cuie în bocanci cu ăștia, de la Moscova? Cum o să facem asta? Dacă noi ne apucăm acum să spunem că avem aurul la Moscova, o să sară...". Și i-am spus: „Tov. Gheorghiu, am o propunere, o soluție care nu este ofensivă, este defensivă, dar care ne permite să facem cunoscută această telegramă". „Și care e soluția ta?". „Publicăm citate din Lenin despre România". Și am publicat o broșură, *Lenin despre România;* aici sunt tot felul de citate, ce a spus Lenin despre România, despre problema cutare. Între aceste citate, am introdus și telegrama despre care am pomenit.

Și acum, pentru a nu exista umbre de îndoială sau impresia că umblu cu fel de fel de mișculații, iată, aici scrie data când a fost publicată: „Bun de tipar 14.06.1960". Deci, noi am făcut lucrul ăsta în '60, când domnii ăștia — care critică acum comuniștii români că au făcut și au dres — își înghițeau limba.

Ciocniri Dej – Hrușciov

Ce a urmat?

Mai departe, momentul 1962. În 1962, a fost o vizită a lui Hrușciov în România. Eu am jucat un rol activ în această vizită, nu ca membru al delegației, ci ca om care a avut sarcini de organizare a vizitei în România și de pregătire a materialelor documentare. V-am spus, nu ca membru al delegației, pentru că eu nu eram în '62 în Biroul Politic, dar m-am ocupat de vizită. De aceea, eu o cunosc foarte îndeaproape. Am scris despre ea un întins capitol, „Semănatul porumbului în pătrat", care a fost publicat în cartea mea din 1997. A fost o vizită unde Dej și Hrușciov au avut ciocniri încrâncenate pe o serie de probleme politice. Nu vorbesc despre ele — dacă vă interesează, citiți în cartea mea. Una din aceste probleme a fost problema tezaurului. Gheorghiu–Dej a hotărât că e cazul să ridice din nou lui Hrușciov problema tezaurului. I-a mulțumit că am primit pe cele din '56, apoi a arătat că ceea ce am primit nu reprezintă **tot** tezaurul. El a evocat valorile existente încă la Moscova, a evocat garanțiile date de guvernul sovietic și de către Lenin și a solicitat: „Davai tezaur". Spre surprinderea noastră, în primul rând a lui Dej, Hrușciov, care, în 1956, cunoștea problema

De veghe în lanul de... grâu: Hrușciov

și ne-a dat o parte din tezaur, a spus: „Nu cunosc această problemă, dați-mi voie să mă documentez". Trebuie să vă spun că acest răspuns — „nu cunosc" — nu a fost dat numai de către Hrușciov, a fost dat, ulterior, de către Brejnev, în '65, a fost dat de către Gorbaciov, în '89 și în '91, și de către alți conducători moscoviți. Amnezia asta față de tezaur era o amnezie ereditară la conducătorii sovietici și am impresia că este ereditară și acum, nu la toată lumea, dar în multe cercuri. Totuși, Hrușciov a promis că se va interesa și ne va da un răspuns. După un oarecare timp, la Comitetul Central al PCR s-a primit răspunsul. Ambasadorul sovietic la București a fost primit, la cererea sa, în 1962, și a comunicat din partea lui Hrușciov. Citez din comunicarea făcută de ambasadorul sovietic, pe care o cunosc, întrucât, după ce a primit-o, Gheorghiu–Dej mi-a dat-o mie să fie tradusă în limba română. Răspunsul e textual: „La Moscova, nu s-au găsit documente și nici un tezaur în aur. Întrucât este posibil să se fi pierdut în 1943, când toate valorile din Kremlin au fost evacuate în Siberia, atunci când Moscova a fost asediată de trupele germane". De asemenea, s-a asigurat că cercetările la Moscova vor fi continuate. Deci, vedeți, acest răspuns este foarte nuanțat, el nu spune că nu a existat, el spune — întrucât s-o fi pierdut în 1943, deci este o nouă recunoaștere, din documente, a existenței tezaurului.

Ce s-a întâmplat după Gheorghiu–Dej? Ce a făcut Ceaușescu în această privință?

Trec mai departe — momentul 1965. Atunci, noi am luat decizia să trimitem o delegație la Moscova pentru a discuta cu conducerea sovietică. Soarta acestei delegații a fost decisă la Congresul al IX-lea al PCR, unde a participat și Brejnev și când, împreună cu Ceaușescu, au hotărât să aibă loc această vizită. Vreau să subliniez că Dej a ținut foarte mult, după Declarația din aprilie 1964, să existe o discuție româno–sovietică de bilanț și de clarificare. El dorea să discutăm deschis, în noile condiții de după 1964, care este natura relațiilor româno–sovietice? Ce vrem noi, românii, și ce așteptăm de la aceste relații? Gheorghiu–Dej ținea foarte mult ca principiile pe care noi le-am expus în Declarația din aprilie '64, despre care eu am scris în amintita carte (am fost unul din redactorii Declarației), să rămână nu numai aici, intern, în România, sau publicate în presa română pentru străinătate ci să fie expuse clar și răspicate în fața conducerii sovietice. Dovada acestei intenții a lui Gheorghiu–Dej stă în aceea că, încă din 1964, înainte de decesul lui, mi-a dat sarcina să pregătesc documentarea pentru această delegație. Și, după cum v-am arătat materialul despre tezaur, dar pot să vă arăt un documentar despre frontiera româno–sovietică, documentar despre apartenența Basarabiei la România, documentar despre Insula Șerpilor ș.a.m.d. Aceste materiale, care există în arhivă, au dată din 1964, din timpul vieții lui Dej. Dar el nu a apucat să ducă la capăt această idee, pentru că a murit. Atunci, Ceaușescu a reluat această problemă. Deși Ceaușescu, când a venit la putere, a încercat să estompeze rolul lui Dej în conducerea țării și în activitățile pozitive, totuși, în ideile fundamentale, nu numai că le-a păstrat, dar le-a continuat și a căutat să le prezinte drept idei proprii. În '65, era un moment nou. La Moscova, fusese debarcat Hrușciov și venise o altă conducere, în frunte cu Brejnev. La București, murise Gheorghiu–Dej și fusese aleasă o nouă conducere, în frunte cu Ceaușescu.

În presă, când se scrie despre această deplasare, se spune că a fost prima vizită în străinătate a lui Ceaușescu, ceea ce este adevărat, și că ea a fost făcută din obiceiul comuniștilor români de a se închina la Papa lor, la Mecca, sau la nu știu mai cine sau unde. În ziarul „Cotidianul", de acum doi–trei ani, unde s-a publicat chiar un material al meu, într-o introducere s-a spus că această vizită a fost făcută „conform ritualului, consacrat în lagărul socialist, la Înalta Poartă de la Moscova". Nu este adevărat acest lucru! Această vizită n-a fost făcută la Înalta Poartă, nici la Papa Roșu, nici la Mecca comunistă, ci din dorința ca cele două conduceri, ale României și Uniunii Sovietice, să se înțeleagă asupra principiilor colaborării bilaterale. Noi am susținut atunci următorul punct de vedere: suntem pentru relații multilaterale — economice, politice, militare, culturale, științifice, cât mai largi — cu Uniunea Sovietică, vecinul nostru de la Răsărit, mai ales vecinul nostru mare, cu câteva condiții. Prima condiție — respectarea principiilor pe care le-am înscris în Declarația de la Moscova — independență, neamestec în treburile interne, avantaj reciproc. A doua condiție — rezolvarea unor probleme pe care le-a lăsat în contencios, nerezolvate, istoria. Între aceste probleme, tezaurul. Noi ne-am pregătit și pentru altele: pentru granițele cu Uniunea Sovietică, pentru Insula Șerpilor, dar astea au fost atinse tangențial, deoarece tezaurul a ocupat cea mai mare parte a convorbirilor și a dus la o încordare foarte serioasă a relațiilor dintre cele două conduceri. Din partea română, la aceste convorbiri au participat Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Paul Niculescu–Mizil, Manea Mănescu, Corneliu Mănescu, Nicolae Guină, Andrei Păcuraru. Din partea sovietică, au participat: Brejnev, Kosâghin, Podgornâi, Șelepin, Andropov, Gromâko, Novâkov, Lomakov, Jegalin, Iliciov. Se poate foarte ușor observa că din partea celor două conduceri erau prezente principalele personalități. Discuțiile au durat zile întregi. Au fost lungi, au fost discuții fragmentate, cum am mai spus, în mai multe reprize, cu replici din ce în ce mai de amenințare, fără durități, dar de amenințare prin punerea unor probleme, cu încercări de diversiune din partea sovietică.

Prima ripostă a lui Brejnev: „Kakoi tezaur?" Mâ nicevo ne–znaem" (Ce fel de tezaur, noi nu știm nimic). Că ridicarea acestei probleme de către români provoacă nedumerire. Cum, noi ridicăm o problemă veche de 50 de ani, existentă între guvernul regal român și guvernul țarist? Că acest tezaur ar fi căzut în mâinile guvernului provizoriu, în 1918, că a fost jefuit de gărdiștii albi. Păi, dacă e problema să discutăm despre tezaurul românesc, atunci, hai să discutăm și de datoriile României din timpul primului război, cât armament am dat noi României în timpul primului război mondial, că aceste datorii s-ar ridica la circa 300 de milioane de dolari. Dacă e vorba să discutăm despre asta, hai să discutăm despre distrugerile pe care le-a făcut armata română la Odessa, în Crimeea, pe teritoriul sovietic, care sunt de o sută de ori mai mari decât valoarea tezaurului? Trebuie să subliniez că, după ce noi am plecat de la Moscova, la puțin timp, în '65, Mihail Suslov, conducătorul ideologic al PCUS, care l-a slujit pe Stalin, l-a slujit pe Hrușciov, pe urmă pe Brejnev, până și pe Gorbaciov, într-o cuvântare publică a făcut, fără să pomenească de discuțiile de la Moscova, cam următoarea declarație: distrugerile provocate de armata română la Odessa și în Crimeea valorează mai mult decât tot aurul din lume.

S-a mai spus că, în lăzile care s-au trimis la Moscova, nu exista aur, nu exista valori, ci arhive, hârtii, chiar s-a spus că existau pantofii reginei! Eu am arătat mai înainte că textul hotărârii guvernului Uniunii Sovietice și Lenin vorbesc de valori și de tezaur. Și, în sfârșit, s-a propus ca discuția să fie considerată închisă.

Conducătorii români nu s-au lăsat prinși în această campanie și nici nu au dat curs diversiunilor. În numele României, au vorbit despre aceste probleme Ceaușescu, Maurer, Bârlădeanu. Eu am avut un rol minor, în sensul că, în baza înțelegerilor de acasă, când Brejnev a spus: „Mâ nicevo neznaem", Ceaușescu mi-a făcut semn și atunci am citit, în limba rusă, textul telegramei lui Lenin. Și am spus: „Tovarăși, eu citez din Lenin, nu citez din Ceaușescu".

Trebuie să remarc risposta foarte fermă pe care au dat-o Ceaușescu și Maurer. Citez din stenogramă: „Trebuie să vă spunem deschis că nu putem împărtăși considerentele expuse de tov. Brejnev" — a declarat Ceaușescu. „Aceste considerente nu sunt fundamentate nici din punct de vedere juridic, nici din alte puncte de vedere. Mai cu seamă, nu suntem de acord cu considerentele legate de acest tezaur, care nu au nici o legătură cu el". La amenințarea lui Brejnev, că dacă noi ridicăm problema tezaurului, vor ridica și ei o serie de probleme de istorie, Ceaușescu a spus foarte răspicat: **„Sovieticii să nu se facă apărători ai țarismului. Dacă ne apucăm să analizăm politica țarismului, ajungem foarte departe".** Era o aluzie clară la teritoriile pe care țarul le-a răpit de la România.

În sfârșit, mă voi referi la ideea sovietică să considerăm închisă problema — eu insist asupra acestei probleme, pentru că, ulterior, în presa sovietică, am citit un articol al unui gazetar sovietic care a spus că s-a hotărât, de comun acord, ca problema să fie considerată închisă.

Îl citez pe Maurer: „Trebuie să vă mărturisesc cinstit, nici ceea ce dv. ați spus nu ne-a convins că nu noi avem dreptate. În aceste împrejurări, a continua să discutăm, acum, ar însemna să pierdem vremea degeaba. Faptul însă este foarte clar și acest fapt mi se pare că trebuie să-l înregistrăm. Spun: problema este deschisă, ea va trebui rezolvată în cadrul unei discuții viitoare. Între timp, vă mai gândiți și dv., ne mai gândim și noi și va trebui să găsim o soluție. Iată ce mi se pare mie că ar fi bine să facem".

Ceaușescu a luat pentru a mia oară cuvântul și a spus că problema trebuie să rămână deschisă. Nu este de acord cu Brejnev, cu Kosâghin ca această problemă să fie considerată închisă. A arătat că, citez, „după toate normele internaționale și interne, dacă îi dai cuiva să păstreze ceva el este obligat să ți se înapoieze", și a citat din nou pe Lenin, a vorbit din nou de dreptul internațional. Din nou citez: „Considerăm că este bine să mai reflectăm asupra acestor probleme și, încă o dată, vrem să subliniem că discutarea acestei probleme trebuie făcută legat de problema în sine, în spiritul marxism–leninismului, a găsirii soluțiilor. Dacă până la urmă nu ne lămurim, acum, să mai lăsăm puțin, la o parte, fără să complicăm lucrurile cu alte probleme care nu au nici o legătură. Noi nu putem fi de acord cu felul cum au fost ridicate problemele de către tov. Brejnev în legătură cu tezaurul". Discuțiile s-au terminat cu ultimul cuvânt al lui Ceaușescu: „Noi considerăm că problema aceasta va rămâne de rezolvat. Nu sunt de acord cu raționamentele tov. Kosâghin. Această problemă nu poate fi legată de tot ce a urmat după 1918, nu au nici o legătură". Citatele sunt din stenogramele publicate în volumul *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*.

Poziția delegației române în tratativele, din septembrie 1965, a fost extrem de clară, extrem de fermă. Noi am considerat și am acționat în acest fel pentru continuarea dezbaterii acestei probleme. Trebuie să vă spun că ele s-au terminat în coadă de pește. Toată discuția asta — să stai de vorbă trei–patru zile și să nu ajungi la nici o concluzie — era un eșec, dar a avut o parte extrem de pozitivă, și anume: românii și-au spus părerea și au spus clar: „vrem prietenie, vrem să fim frați, dar brânza e pe bani". Trebuie să spun că discuțiile astea au îndârjit nițel și raporturile personale între Ceaușescu și Brejnev și, mai ales, între Kosâghin și Maurer. Eu l-am însoțit de multe ori pe Maurer la Moscova, la discuții cu Kosâghin, și cum se vedeau, la Moscova sau la București, „se ințepau". Orice se întâmpla, primul lucru era o „înțepătură".

Tezaurul: de la Ceaușescu la Iliescu

Lucrurile nu s-au oprit aici. Care a fost evoluția acestei delicate probleme?

Problema tezaurului a fost ridicată din nou de Ceaușescu, în 1969, ulterior în 1989, în discuțiile cu Gorbaciov, chiar când se puneau problemele acelea acute din '89. Trebuie să spun că, spre cinstea lor, noii guvernanți au ridicat această problemă. În aprilie 1991, în discuțiile avute la Moscova cu Gorbaciov, Iliescu a abordat problema tezaurului. De atunci, s-au făcut eforturi pentru soluționarea problemei. Spunând aceasta, eu nu fac elogiul noilor guvernanți. Am părerile mele despre ce se întâmplă în România după decembrie 1989.

În conformitate cu argumentele expuse de către sovietici, în '65, de atunci încoace și, mai ales, în ultimii ani, după '89, au avut loc nenumărate campanii de presă în care nu se face altceva decât să se reitereze argumentele expuse de Brejnev și Kosâghin ,în 1965, ba cu războiul, ba cu pierderi, ba cu datorii, ba cu nu știu ce, ba că nu există, ba că nu sunt documente etc.

Din tot ce am spus eu până acum, rezultă: 1) problema restituirii teuarului există, este reală; 2) există documente suficiente care justifică această problemă; 3) există contacte între guvernul român, fie el burghez, fie comunist, fie cele postdecembriste și guvernul sovietic sau guvernul Rusiei; 4) sunt discuții pe plan internațional, există norme de drept internațional, deci problema aceasta nu poate fi lăsată nerezolvată, ci trebuie să-și găsească o soluție potrivit intereselor ambelor părți.

În lumina aceasta, eu nu vreau să critic nici un reprezentant sovietic. Dar nu pot fi de acord, sub nici o formă, cu afirmațiile potrivit cărora tezaurul despre care se spune că a fost încredințat în 1916 de către România Rusiei „poate fi studiată din punct de vedere istoric și științific", că „nu există nici un fel de tratate internaționale sau înțelegeri care să reglementaze retrocedarea bunurilor către România", că „nu există nici un document oficial". Asta spunea dl Stroev, în vizita pe care a făcut-o, recent, la București. Eu am citat suficiente documente. Spun încă o dată, obiectivul acestui interviu nu este să polemizez cu dl Stroev, pentru că eu consider vizita lui pozitivă. Dar vreau să spun că asta este realitatea istorică, este realitatea de fapt, este realitatea juridică, este realitatea relațiilor existente înte guvernul român și guvernul din 1916, țarist și, apoi, sovietic.

Care sunt concluziile pe care le considerați importante, după tot ce ați declarat în acest interviu?

Vreau să mă refer la una dintre concluziile pe care trebuie să le tragem pentru situația de astăzi. Deși, cum am mai spus, eu nu mai sunt actor, ci sunt spectator, urmăresc cu foarte mult interes politica României — internă și externă. Și am un punct de vedere și în legătură cu problema relațiilor româno–ruse, pentru că acum se propovăduiesc „n“ puncte de vedere, dintre care unele, sunt cu cuțitul în dinți și care neagă necesitatea unor relații cu vecinii noștri, cu Rusia, cu alte țări vecine. Eu vreau să spun că existența acestei probleme litigioase — tezaurul —, ca și problema teritorială — Basarabia, de asemenea litigioasă, în care România are deplină dreptate —, noi trebuie să ne călăuzim după principiul pe care l-am amintit, al lui Titulescu: faptul că există niște probleme conflictuale, nu trebuie să împiedice dezvoltarea unor relații între două țări, mai ales vecine. Istoria a așezat România și Rusia acolo unde sunt ele, în această parte a lumii. Nu noi ne-am ales vecinul, Rusia, nici Rusia nu și-a ales vecinul, România. Această vecinătate este rezultatul dezvoltării istorice. Noi nu putem să ne luăm catrafusele să ne ducem în altă parte și să ne alegem alți vecini, și nici rușii nu-și pot lua catrafusele să se ducă în altă parte și să-și aleagă alți vecini, mai buni sau cu concepții similare. De aceea, singura soluție rațională care corespunde intereselor, în primul rând ale României — pentru că eu sunt român —, dar trebuie să recunosc că și intereselor Federației Ruse, este să găsim posibilități, punți, contacte de colaborare. Când spun despre colaborare, nu înțeleg o colaborare fără principii. Dacă noi, în 1965, am spus „fraților noștri mai mari“ de la Moscova — colaborăm, dar brânza e pe bani —, principiul este valabil, cu atât mai mult astăzi, deci pledez pentru o colaborare în avantajul reciproc, cu respectarea intereselor economice, politice, chiar militare, reciproce.

Pe de altă parte, relațiile româno–ruse nu trebuie opuse dorinței actualilor autorități conducătoare din România de colaborare cu Vestul. Eu sprijin punctul de vedere exprimat de președintele Ion Iliescu că politica noastră externă nu trebuie să fie îndreptată împotriva nimănui, cu atât mai puțin împotriva unor vecini, chiar dacă avem cu ei probleme. Stadiul actual al raporturilor dintre România și Rusia nu corespunde nivelului care ar trebui să fie. El a rămas foarte mult în urmă și noi, românii, am dus, aș spune, o politică deliberată de scădere a nivelului relațiilor cu Rusia, cu alte țări vecine, în timp ce Rusia este curtată de marile puteri occidentale. Acum, apare un conflict americano–sovietic, dar conflictul acesta nu va duce la ruperea relațiilor. Marea Britanie îl curtează pe Vladimir Putin, deși acesta a fost KGB-ist, Franța îl curtează, Germania îl curtează (când noi am lichidat relațiile cu Rusia, Kohl era cu delegații de zeci și zeci de oameni de afaceri la Moscova ca să deschidă dialogul).

Față-n față: Brejnev – Ceaușescu

Deci, noi trebuie să militām pentru soluționarea problemelor litigioase fără să împiedicăm dezvoltarea relațiilor economice, culturale, științifice, politice. Din acest punct de vedere, mă voi referi la vizita lui Egor Stroev, președintele Consiliului Federației Adunării Federative a Federației Ruse. S-a semnat un protocol de colaborare interparlamentară în vederea dezvoltării relațiilor politice, economice, științifice între România și Rusia, s-a semnat un acord de colaborare în domeniul legislației economice, au avut loc discuții cu Adrian Năstase, președintele guvernului. În aceste discuții, s-a pus problema stimulării relațiilor dintre România și Rusia. Dl Stroev a adus un mesaj din partea președintelui Putin către președintele Iliescu.

Sigur, sprijinul meu nu are prea mare valoare în condițiile actuale, dar eu spun că asemenea pași de normalizare a raporturilor româno–ruse nu pot fi decât de salutat, cu atât mai mult cu cât, în cursul acestei vizite, am citit că în convorbirile cu primul ministru, Adrian Năstase, s-a abordat și problema tezaurului românesc de la Moscova. Eu nu pot să cunosc prea multe lucruri despre această vizită, decât ceea ce am spus inițial, ceea ce citesc din ziare, repet că existența unor probleme litigioase între noi și Moscova, acum existența unor relații litigioase între noi și Republica Moldova, nu trebuie să blocheze relațiile noastre bilaterale. Se invocă faptul că în R. Moldova a venit la putere un guvern comunist. Desigur, suntem interesați ca în Republica Moldova să existe o putere care să sprijine o evoluție pozitivă a relațiilor între românii din dreapta și stânga Nistrului. Dar, cine conduce în Republica Moldova nu este, în primul rând, treaba noastră, ci în primul rând a fraților noștri moldoveni. Treaba noastră este să găsim posibilitățile de colaborare, păstrându-ne fiecare individualitatea proprie, orânduirea noastră proprie și apărându-ne cu fermitate interesele noastre naționale. Noi avem orânduirea noastră. E bună sau rea — asta e o altă poveste. Rușii au orânduirea lor, moldovenii au orânduirea lor, sunt ele bune sau rele este — în primul rând — treaba lor. Dar, noi nu putem să blocăm relațiile cu aceste țări.

Afirmând aceste lucruri, știu că unii oameni obtuzi pot să mă taxeze că sunt nostalgic, că sunt nu știu ce. Nu, eu spun foarte clar, noi nu putem opune relațiile cu Rusia relațiilor cu SUA, așa cum, până în 1989, noi am dezvoltat relațiile cu SUA, cu Germania, cu Franța, cu Marea Britanie etc., fără să le opunem relațiilor cu URSS. Deci, cred că eforturile noastre trebuie îndreptate, în domeniul politicii externe, în sens constructiv, în sensul dezvoltării raporturilor cu oricine, indiferent de fața lui ideologică, politică, cu o singură condiție: să fie în avantajul României, să corespundă intereselor dezvoltării economiei românești, intereselor poporului român.

În sfârșit, poziția Federației Ruse în chestiunea tezaurului este dură, încremenită. Totuși, fiind un optimist, eu sper că rațiunea, contactele, discuțiile principiale vor duce și la soluții în problema tezaurului românesc de la Moscova. ■

O necesitate stringentă: recuperarea valorilor din patrimoniul cultural–ştiinţific lăsat statului român de către N. Iorga

În 1936, din inițiativa lui N.Iorga a fost fondat Institutul pentru Studiul Istoriei Universale (cf. Legii înființării Institutului, publicată în „Monitorul oficial“, partea I, nr. 301, din 29 decembrie 1936, p. 11.240).

Institutul a fost dotat de la început cu casa și biblioteca marelui istoric, pe care acesta le donase, încă din 1923, statului român. În actul de danie, se arăta: „Voind să pun la îndemâna studenților, doritori de știință, mijloacele de a se cultiva și pentru ca tezaurele literare, istorice și artistice pe cari le-am adunat într-o viață întreagă de muncă, să nu rămână împrăștiate și necercetate, am hotărât ca în casele mele din București (...) să înființez un așezământ, constând dintr-o bibliotecă, cuprinzând toate operele pe cari le-am adunat și le voi aduna, în decursul vieții mele, precum și din obiecte de artă și de importanță istorică, de orice natură, adăogite la dânsa“ (cf. „Monitorul Oficial“, nr. 107, din 15 august 1923, p. 5.259)

În 1939, Institutul s-a mutat în actualul local din Bd. Aviatorilor nr.1, ridicat după planurile arhitectului Petre Antonescu.

Despre valoarea bibliotecii lui N. Iorga, aflată la sediul Institutului, există un studiu de referință, al lui Paul Simionescu, „Câteve date în legătură cu biblioteca Institutului de Istorie «N. Iorga»“, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie“, nr. 2–3, 1967. Cât privește operele de artă, acad. Ștefan Ștefănescu, fost director al Institutului de Istorie „N. Iorga“, deține, din partea familiei N. Iorga, un inventar întocmit de d-na Liliana Iorga–Pippidi, pe care-l publicăm, pentru prima dată, în revista noastră *(în acest număr, partea I; menționăm că lista cuprinde 325 de poziții)*. Unele dintre aceste bunuri, puține la număr, se află la Institutul de Istorie „N. Iorga“. Din păcate, pentru cele mai multe, destinul lor este necunoscut.

Considerăm că ar fi cazul ca, în acest an, când am marcat 130 de ani de la nașterea savantului, să se întocmească un program de identificare a acestor bunuri și de readucere a lor la Institutul de Istorie „N. Iorga“, din patrimoniul căruia fac parte.

Mircea SUCIU,
fost membru al
Institutului de Istorie „N. Iorga“ (1984–1990)

„INVENTARUL bunurilor dăruite de prof. N. Iorga Ministerului Instrucțiunii, aflate în posesia Academiei RPR

1. Proprietatea din Șos. Bonaparte, nr. 6, mărginită la Est cu Bossy, la Vest cu Cazarma Serg., la Nord cu Brănișteanu, la Sud cu Cancicov. Clădire compusă din: subsol, parter, etaj, mansardă;

2. Boucher, «Pastorală», ramă de sidef, 51–39;

3. Voinescu E., «Marină», ulei 25/19, ramă aurită;

4. Popea E., «Flori roșii», 30/22,50, ramă aurită;

5. Bogdan Catul, «Parcul Monceau», 50–30, ramă aurită;

6. Grigorescu N., «Flori de mai», 39,50/25, ramă aurită;

7. Popea E. , «Casă din mahalaua Brașovului», 35/48, ramă aurită;

8. Bogdan Catul, «Catedrala din Cluj», 59/52, ramă aurită;

9. Grigorescu N., «Car cu boi», 43/22, ramă aurită;

10. Tonitza, «Flori roșii», ramă aurită, 38,50/40;

11. Bunescu M., «Clopotnița Mitropoliei din București», 59/48,50, ramă aurită;

12. Burada, «Vas cu flori albastre», 70/57,50, ramă aurită;

13. Cornescu, «Moscheia», 59/48, ramă aurită;

14. Bunescu, «Dealul Mitropoliei», 73/59, ramă aurită;

15. Stoica, «Portal de la Biserica Neagră din Brașov», acuarelă, 33/25,50, ramă aurită;

16. Stoica, «Țăran cu boi la arat», 82,50/55;

17. Voinescu, «Marină», 41/28,50, ramă aurită;

18. Helio–peinture de Berger–Levreault, «Filip», de Velasquez, 26/25;

19, Iorga Magdalena, «Portretul lui Bémont», 58/46, ramă aurită;

20. Ionescu–Doru, «Biserica Sfântul Nicolae din Dobriceni–Romanați», 45/37,50;

21. Helio–pictură «Atacul de la Grivița», după Grigorescu, de N. Georgescu, 18,50/14;

22. «Portretul vornicului Manolache Drăghici», 88/59,50, în ulei, rama de lemn negru;

23. Icoană pe sticlă din Ardeal, «Sfântul Haralambie», 32/27;

24. Icoană pe sticlă, 36/29,50;

25. Icoană «Maica Domnului cu Isus în brațe», în ulei, copie de Albani, 53/44 (pe lemn);

26. Icoană pe sticlă, «Sf. Troiță», 28,50/27,50;

27. Icoană pe lemn în ulei, «Prezentarea Mariei la Templu», 18,50/25,50;

28. Icoană pe lemn în ulei, «Nașterea lui Isus», 44/37,50;

29. Icoană pe sticlă, «Sf. Niculae», 20/15;

30. Icoană «Sf. Gheorghe», pe carton, copie după o icoană pe sticlă de d-na Buescu, 23/18;

31. Icoană îmbrăcată în argint, «Sf. Nicolaie», 36/26,50;

32. Fotografie a reginei Maria, în uniformă de infirmieră, cu dedicație, 44/35, ramă maron;

33. Fotografie a reginei Elena, bust cu dedicație, ramă aurită, 31/24;

34. Fotografia lui I. Bogdan, ramă neagră de lemn, 42,50/22,50;

35. Fotografia lui Temperley, ramă neagră, 30/20;

36. Fotografia lui Lamprecht, 30/22, ramă de lemn negru;

37. Fotografia domniței Bibescu, 11/55, ramă aurită;

38. Gravură reprezentând venirea lui Iisus la Nazaret, 22,50/11,50;

39. Fotografia regelui Albert al Belgiei (1925), cu semnătură, 25/16, ramă nuc cu monogramă în argint;

40. Fotografia reginei Elisabeta, 25/16, ramă de nuc, cu monogramă în argint;

41–45. Garnitură sculptată, compusă din: canapea, un tête–à–tête, și trei fotolii în stil venețian, sec. XVIII; îmbrăcămintea în brocart roșu cu aur;

46–47. Bahut stil Boulle, cu o oglindă de cristal cu ramă aurită, 125/62,50, masa stil Boulle patru picioare;

48. Masă stil Boulle cu patru picioare;

49–58. Garnitură de stejar sculptată, stil românesc, compusă din: canapea cu spetează înaltă, încadrată cu două vitrine și o oglindă de cristal, îmbrăcată în țesătură de borangic cu motive românești, masă cu patru picioare, patru jilțuri cu spetează înaltă, două fotolii netapisate, două taburete;

50–62. Perne din borangic cu motive românești pentru jilțuri;

63. Piedestal de stejar sculptat;

64–82. Garnitură de sufragerie din stejar sculptat, culoare naturală, compusă din: bufet mare cu două brațe, cu o vitrină, trei uși și trei sertare, bufet mic cu două brațe și vitrină; o vitrină mare cu geamuri de cristal cu trei polițe; 12 scaune tapisate cu rips roșii; o etajeră cu trei polițe; două blidare, o masă cu patru picioare;

83–89. Două paturi, placaj de culoare naturală; un birou cu opt sertare și cristal deasupra; o coafeuză cu oglindă și dulăpior de cristal, un taburet tapisat cu stofă bej, două dulăpioare de noapte, cu cristal;

90–91. Fotolii (două) îmbrăcate în damasc bleu și un taburet pentru picioare, tapisat cu stofă bej;

92. Candelabru de Murano cu trei brațe;

93. Candelabru de bronz cu opt brațe, cu tulipe de sticlă;

94–99. Birou cu placaj de nuc, cu șapte sertare și cristal deasupra; un scaun de birou tapisat cu stofă maron; un clasator cu patru picioare și trei tăblii; o măsuță rotundă din placaj de nuc cu patru picioare; un clasator turnant, cu opt despărțituri pe picior de stejar; o măsuță hexagonală, stejar, sculptată;

100–101. Fotolii (două), îmbrăcate în stofă broșată maron cu bej". ■

(va urma)

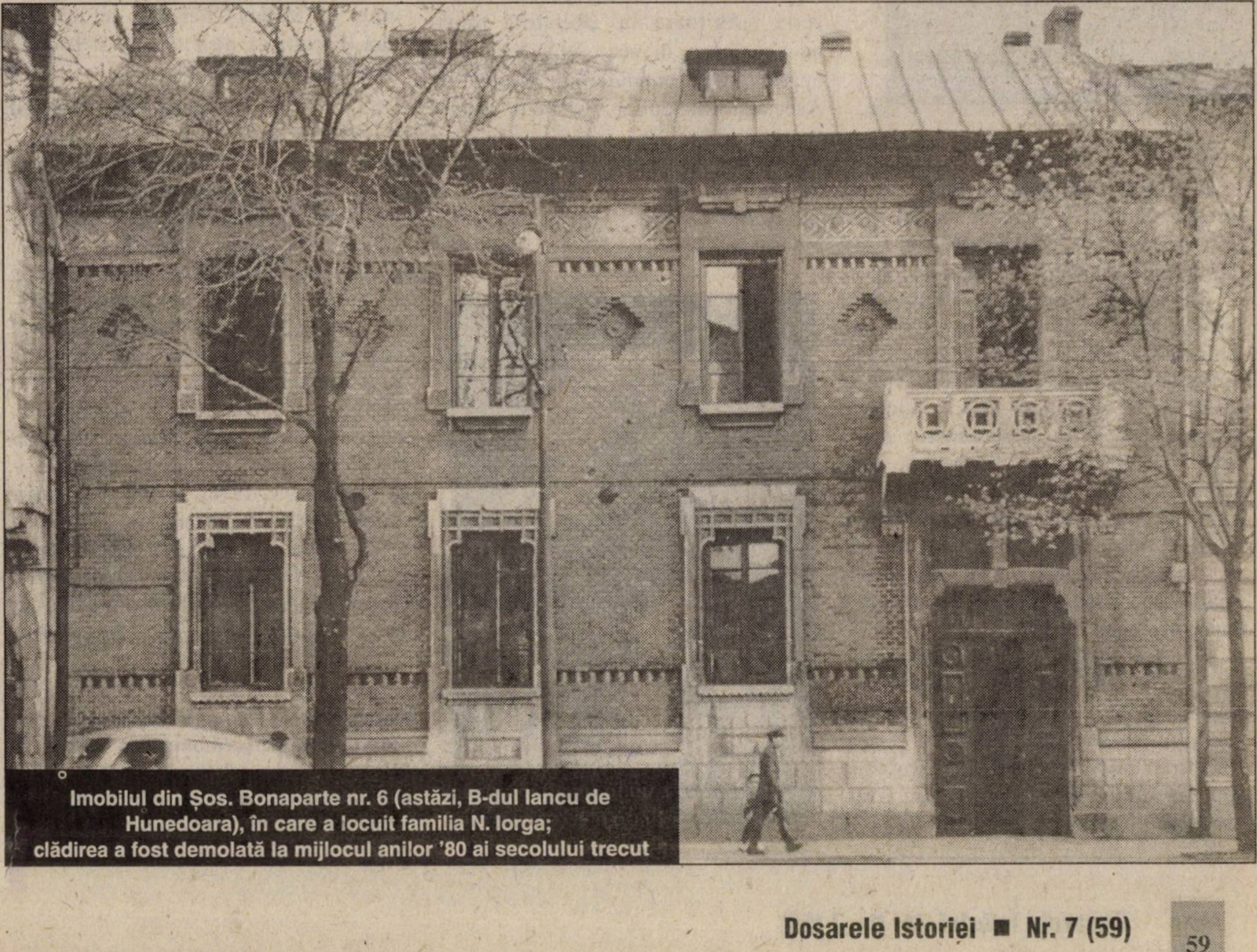

Imobilul din Șos. Bonaparte nr. 6 (astăzi, B-dul Iancu de Hunedoara), în care a locuit familia N. Iorga; clădirea a fost demolată la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut

OAMENI CARE SUNT ...

Breasla istoricilor noștri a avut bucuria de a se reîntâlni, la sfârșitul lunii trecute, cu prof. **Keith Hitchins**, de la University of Illinois–Urbana — unde este la catedră din 1969 —, membru de onoare al Academiei Române, astăzi cel mai important om de știință american specializat în problemele istoriei moderne românești.

Dr. KEITH HITCHINS Dr. MIODRAG MILIN
RELAȚII ROMÂNO-AMERICANE
ROMANIAN-AMERICAN RELATIONS
1859-1901

Recenta vizită a domniei-sale în România a fost prilejuită de două fericite evenimente. Primul, consumat la 27 iunie, lansarea oficială, la Ministerul Afacerilor Externe, a volumului ***Relații româno–americane. 1859–1901. Documente diplomatice și consulare*** (București, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate „România", 2001, 401 p.) — lucrare, cuprinzând 157 de documente selecționate din fondul Departamentului de Stat aflat în Arhivele Naționale ale SUA, din Washington–Maryland, elaborată împreună cu dr. **Miodrag Milin**, cercetător principal la Academia Română, profesor la Universitatea Banatului–Timișoara. Volumul este primul dintr-o serie referitoare la „Relațiile româno–americane în sec. XIX–XX" și a apărut grație concursului acordat de Asociația Prietenilor Arhivelor Diplomatice, Direcția Arhivelor Diplomatice din M.A.E. (condusă de dr. Dumitru Preda), Fundația Universitară Banatul și Universitatea Banatului.

Al doilea eveniment a fost conferirea prof. Hitchins a titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității „1 Decembrie 1918", din Alba Iulia, istoricul american fiind, de altfel, primul deținător al înaltei distincții științifice acordate de amintita Alma Mater transilvană (în palmaresul academic al prof. Hitchins figurând și titlul de *Doctor Honoris Causa* al altor două Universități românești — Cluj–Napoca, 1991, și Sibiu, 1993). La ceremonia de la Alba Iulia, din 28 iunie, elogiul cald și absolut meritat al istoricului american l-au făcut rectorul **Iacob Mârza**, prof. univ. dr. **Pompiliu Teodor**, de la Universitatea napocensă, și — tot din partea gazdelor — de prof. univ. dr. **Mihai Gherman**, șef de Catedră, Facultatea de Filologie și Istorie a Literaturii Române. ■

Jacqueline ENACHE

Prof. **Keith Hitchins** s-a născut la 2 aprilie 1931, la Schenectady, statul New York. A studiat la Union College (Schenectady), Harvard University (unde și-a luat doctoratul, în 1964), Universitățile din Paris, București și Cluj.

Domenii de interes: istoria Europei de Sud–Est (de la 1400 încoace), istoria modernă a României, istoria modernă a Ungariei, istoria monarhiei habsburgice (1700–1919), naționalismul în epoca modernă, istoria Asiei Centrale, istoria kurzilor, istoria tadjikilor. Stăpânește la perfecție șapte limbi străine (franceză, germană, română, rusă, maghiară, bulgară, spaniolă), alte 11 fiindu-i familiare (albaneză, sârbo–croată, slovacă, turcă, greaca modernă, kurdă, tadjikă, persană, kazahă, uzbekă și azeră). Un savant în toată puterea cuvântului!

Editor al publicațiilor: „Rumanian Studies" (1970–1986), „Studies in East European Social History" (1977–1981), „Journal of Kurdish Studies" (din 1995).

Lucrări mai importante: *The Romanian National Movement in Transylvania, 1780–1849* (1969); *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei* (1970); *Cultură și naționalitate în Transilvania* (1972); *The Nationality Problem in Austria–Hungary. Alexander Vaida's Reports to Francis Ferdinand's Chancellery* (1974); *Orthodoxy and Nationality: Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846–1873* (1977); *Studies on Romanian National Consciousness* (1983); *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania, 1691–1849* (1985); *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania, 1700–1868* (1987); *Rumania, 1866–1947* (1994; versiune românească, 1996); *Ortodoxie și naționalitate* (1995); *The Romanians, 1774–1866* (1996; versiune românească, 1998); *Mit și realitate în istoriografia românească* (1997); *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860–1914* (2000).

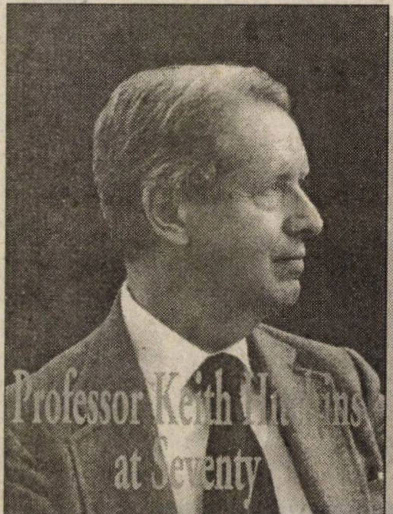

***Professor Keith Hitchins at Seventy*, o foarte utilă broșură omagială despre viața și activitatea ilustrului istoric american, recent apărută la Editura Enciclopedică** (București, 2001, 75 p.)

... OAMENI CARE AU FOST

Constantin Căzănişteanu (9.II.1931 – 15.VI.2001)

La 15 iunie a.c., a plecat dintre noi colonelul (r) **Constantin Căzănişteanu**. Nu era un militar de carieră, ci ocazional. Colonelul (devenit apoi general) Eugen Bantea, întâiul director al Centrului de Istorie şi Teorie Militară (creat în 1969), care îl preţuia şi simpatiza, îl invitase să i se alăture în noua instituţie, intrând în armată cu gradul de maior. Din 1969 şi până în 1990, când a fost pensionat (fără voia lui!), uniforma i-a rămas, sufleteşte, străină. Om hotărât să spună adevărul oricui şi oriunde, **Constantin Căzănişteanu** nu se putea împăca în nici un chip cu constrângerile disciplinei militare, înţeleasă ca acord total cu ce spun şefii.

Ne-am cunoscut în toamna lui 1951, când am intrat amândoi la Facultatea de Istorie din Bucureşti, dar, în primii doi ani, discuţiile noastre au fost cu totul sporadice. În anul III, am devenit colegi de secţie (Istoria României) şi de grupă, şi atunci s-a născut şi prietenia noastră, în ziua de 30 noiembrie 1954.

Stalin murise, dar atmosfera de teamă şi suspiciune nu se risipise. Cei care n-au trăit-o nu şi-o pot imagina, oricâte descrieri i s-ar face. În seara zilei de 30 noiembrie, **Căzănişteanu** m-a rugat să stăm de vorbă după cursuri. Am intrat într-o cofetărie (azi, dispărută) din faţa Universităţii şi acolo mi-a încredinţat taina lui: într-un formular de la Cadre — o adevărată Inchiziţie comunistă — nu completase corect o rubrică şi nu ştia cum să procedeze, având de completat un nou formular. Încrederea pe care mi-o arăta, fără a ne cunoaşte prea bine, m-a copleşit. Pe atunci, oamenii nu ştiau cum să-şi ascundă problemele de dosar, iar el — iată! — mi le dezvăluia, ca la spovedanie. Am rămas ore întregi în cofetărie, revărsându-ne unul altuia confesiuni şi opinii despre toţi şi despre toate. La orele 11 noaptea, când cofetăria s-a închis, am ieşit prieteni pe-o viaţă.

După terminarea facultăţii, drumurile profesionale ni s-au despărţit: el a fost repartizat la Cochirleanca (jud. Buzău), eu, la Cârpiţi (jud. Iaşi). Nu ne-am prezentat la post şi, prin mijloace proprii, ne-am găsit locuri de muncă în Bucureşti. **Căzănişteanu** a lucrat mai întâi la Muzeul Militar Central (1956–1967), apoi la Institutul de Istorie a Partidului (1967–1969) şi, în cele din urmă, la Centrul generalului Bantea.

Cercetător atras de explorarea arhivelor, el l-a convins pe directorul Centrului că istoria militară românească nu se putea scrie fără o amplă şi temeinică bază documentară. Din iniţiativa şi prin stăruinţele lui s-a născut corpusul de *Documente privind istoria militară a poporului român*, început promiţător care a sfârşit — cam ca tot ce este proiectat grandios la noi — în marea bibliotecă a proiectelor eşuate. Vina nu i-a aparţinut însă lui **Căzănişteanu**, ci celor care nu i-au înţeles programul său de editare a surselor.

A fost interesat, cu precădere, de istoria modernă şi contemporană a României — revoluţia din 1848, domnia lui Cuza, cele două războaie mondiale —, dar şi de teme de istorie medievală Cartea sa, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, deşi apărută în cunoscuta colecţie a Editurii Sport–Turism, este o foarte bună monografie de popularizare, dar de înalt nivel ştiinţific, dedicată biruitorului de la Rovine.

Muncitor până în ziua când ultimele puteri i-au mai îngăduit să meargă la arhive, cu o ironie de bun gust, sceptic în privinţa oamenilor şi declaraţiilor lor, **Constantin Căzănişteanu** era un prieten admirabil, gata să ajute la greu în orice împrejurare. În compania lui, eu, unul, m-am simţit întotdeauna excelent. Un om cu neputinţă de uitat! ■

Florin CONSTANTINIU

● noutăți din trecut ● noutăți din trecut ● noutăți din trecut ●

Domnul Unirii, omagiat de studenți

După cum am anunțat într-un număr anterior, la București, în 25–26 mai a.c., s-a desfășurat a doua Conferință internațională, organizată de Forumul Civic Național Român, cu tema „Istorie și actualitate. 1601–1941–2001". La această manifestare de înalt nivel științific — care s-a bucurat de participarea unor iluștri istorici români din țară, dar și din alte zări ale românismului —, printre alte mesaje prezentate sau transmise a fost și cel al studenților din anul I al Facultății de Istorie a Universității din București, comunicat de studentul **Paul Alexandrescu**. Cităm câteva fragmente: **„În numele studenților de la Facultatea de Istorie a Facultății din București — în fața căreia a fost dezvelită, la 8 noiembrie 1874, statuia lui Mihai Viteazul —, exprim bucuria și mulțumirile noastre de a participa la această importantă manifestare științifică națională. (...) Pentru noi, numele lui Mihai Viteazul a rămas peste veacuri un simbol al împlinirii unității politice a Țărilor Române. Cu forțele unite ale acestora și cu potențialul populației de la sud de Dunăre, marele voievod urmărea să întreprindă o vastă campanie pentru izgonirea oștilor otomane din Balcani. Acest plan nu a putut fi însă îndeplinit, domnul român fiind asasinat mișelește, în ziua de 9/19 august 1601, pe Câmpia Turzii. (...) Figura luminoasă a lui Mihai Viteazul, apărător neînfricat al suveranității Țărilor Române, a constituit, peste veacuri, un îndemn în lupta pentru crearea statului național unitar român. (...) Faptele memorabile ale voievodului Mihai Viteazul, înscrise cu litere de aur în istoria poporului nostru, stau, alături de acelea ale altor înaintași iluștri, la temelia României de astăzi".**

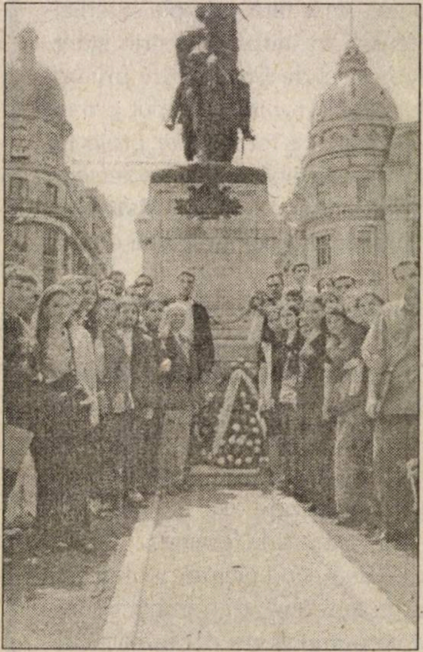

București, 24 mai 2001: de Ziua Eroilor, studenții anului I de la Facultatea de Istorie a Universității din București, însoțiți de acad. Ștefan Ștefănescu, au depus o coroană de flori la monumentul lui Mihai Viteazul, la împlinirea a patru secole de la prima unire a românilor, înfăptuită sub sceptrul gloriosului voievod

60 de ani de la trecerea Prutului

Din seria manifestărilor științifice organizate în diverse colțuri ale țării cu ocazia împlinirii a șase decenii de la intrarea României în al doilea război mondial — pas istoric dictat, după cum se poate constata și din lecturarea prezentului număr al revistei noastre, de rațiunea primordială a eliberării teritoriilor naționale răpite, în iunie 1940, de Uniunea Sovietică —, consemnăm doar trei. Prima, cea de la **Giurgiu**, din zilele de 7–8 iunie a.c., organizată de Muzeul Județean „Teohari Antonescu" și Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în colaborare cu Universitatea Populară — Casa de Cultură „Ion Vinea", Consiliul Județean și Primăria Municipiului Giurgiu, Inspectoratul Județean al Poliției și Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural–Național). Dezbaterile la temă au fost subsumate genericului **„60 de ani de la declanșarea războiului sfânt"**, beneficiind de participarea unor nume de primă mână ale istoriografiei naționale. Manifestarea de la Dunăre a fost întregită de dezbaterea „Probleme controversate privind istoria românilor în vremea marii conflagrații și implicațiile acesteia asupra statutului României în perioada postbelică", de simpozionul „Credibilitatea izvoarelor. De la documentele de arhivă la memorii", în sfârșit, de colocviul „Dunărea în anii celui de-al doilea război mondial",

Împrejurările, interne și internaționale, precum și consecințele — pe termen scurt și lung — ale intrării României în vâltoarea marii conflagrații mondiale a secolului trecut au reținut atenția participanților la sesiunea organizată, la 22 iunie a.c., la **Institutul de Istorie „N. Iorga"**. Întrucât parte din comunicările prezentate cu acel prilej sunt publicate în paginile numărului de față al revistei noastre, vom spune aici doar atât: a fost un regal științific și, deopotrivă, un respectuos omagiu adus de istoricii zilelor noastre generației care s-a sacrificat în numele recuperării la țara–mamă a teritoriilor naționale căzute victimă nefastului Pact Ribbentrop–Molotov.

În sfârșit, în aceeași ordine de idei, consemnăm în cronica noastră *sui generis* și expoziția **„România în al doilea război mondial"**, organizată de Ministerul Culturii și Cultelor și Muzeul Național de Istorie a României (la sediul prestigioasei instituții din urmă, din Calea Victoriei nr. 12) și vernisată în aceeași zi de 22 iunie. Putând fi vizitată **până în noiembrie a.c.**, expoziția — la care au contribuit, cu har și profesionalism, Chira Jurcă, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Mihai Ion Cuzov, Mariana Neguțu, Adrian Popovici, Emilia Stancu și Dorina Tomescu, precum și fotografii Marius Amariei și George Nica —, chiar dacă este etalată pe un spațiu relativ restrâns, reprezintă o oglindă fidelă a evenimentelor evocate, ilustrând

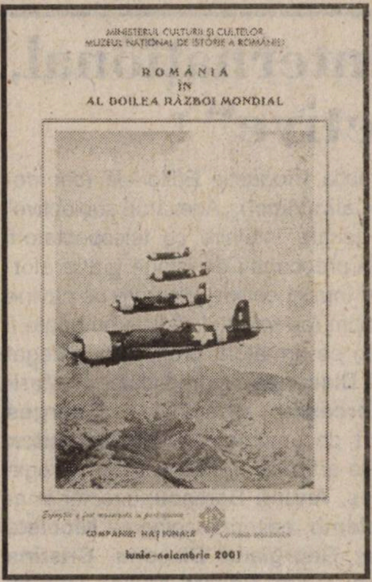

MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
MUZEUL NAŢIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

ROMÂNIA
ÎN
AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

COMPANIEI NAŢIONALE

iunie–noiembrie 2001

„principalele operații militare, eroismul și sacrificiile dureroase ale întregii națiuni române în perioada 1941–1945, prin intermediul unor valoroase mărturii muzeistice din patrimoniul muzeului, precum și a unora împrumutate de la foștii participanți la aceste evenimente“ (am citat din pliantul de prezentare, a cărui copertă o reproducem mai sus).

Un tezaur documentar: totalitarismul de dreapta în România interbelică

Este indiscutabil că una dintre temele care, în ultimul deceniu, au reținut și continuă să rețină, și astăzi, atenția specialiștilor, dar și a publicului larg pasionat de istorie este cea a extremei drepte din România interbelică, cu precădere a Mișcării Legionare. Articole ocazionale, studii aprofundate, culegeri de documente, monografii, biografii etc. — care se numără cu zecile în perioada de referință —, pentru a nu mai spune nimic despre mai mult sau mai puțin reușitele emisiuni de radio–tv pe aceeași temă, toate acestea se dovedesc insuficiente față de setea de cunoaștere a unui capitol de istorie grevat încă (din nefericire!) de apăsate interese extraștiințifice. Nu e locul, aici și acum, de a discuta cauzele fenomenului ca atare ce se manifestă — cine poate susține contrariul?! — în conștiința publică a României zilelor noastre. Ne mărginim să spunem că, nici în privința direcției de cercetare, istoriografia românească nu doarme (faptul că, iarăși, din nefericire, glasul ei nu se face auzit așa cum ar trebui și cum ar merita este o cu totul altă poveste...). Iată și cea mai recentă dovadă: la **Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului** — instituție patronată de Academia Română și înființată la 13 aprilie 1993, fondată și condusă de Radu Ciuceanu —, la 28 iunie a.c., s-a organizat dezbaterea cu tema **„Totalitarismul de dreapta în perioada interbelică“**, prilejuită de apariția volumului *Ideologie și formațiuni din dreapta în România, II (25 iunie 1927–2 ianuarie 1931)* (INST, București, 2000, 306 p.), realizat de Ioan Scurtu, Natalia Tampa, Cristian Troncotă și Dana Beldiman (întâmplător sau nu, toți apropiați colaboratori ai revistei noastre!). Lucrarea reprezintă o prelungire absolut firească a volumului, din 1996, *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție. 1919–1927*, apărut sub aceeași egidă, în excepționala serie „Documente“. Pentru a reveni la dezbaterea respectivă, trebuie să spunem că cei prezenți au avut privilegiul de a-i asculta pronunțându-se — uneori, într-un ton polemic absolut academic — pe autorii cărții, cărora li s-a adăugat Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române, precum și alți prestigioși reprezentanți ai breslei istoriografice, care au conturat tabolul — documentat, clar și convingător — al perioadei istorice în care totalitarismul de dreapta din România și-a consumat „his finest hour“.

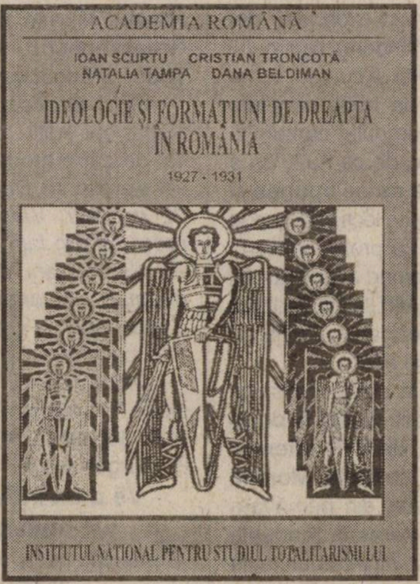

ACADEMIA ROMÂNĂ

IOAN SCURTU CRISTIAN TRONCOTĂ
NATALIA TAMPA DANA BELDIMAN

IDEOLOGIE ŞI FORMAŢIUNI DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA

1927 - 1931

INSTITUTUL NAŢIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

Istorie și politică

Departamentul pentru Relații cu Parlamentul, Armonizare Legislativă și Relații Publice, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (condus de apropiatul nostru colaborator, g-ral de brigadă Mihail E. Ionescu) — cu sprijinul Universității Naționale de Apărare din Washington D.C. și Centrului European pentru Studii de Securitate „George C. Marshall“, din Garmisch, Germania, și al Asociației Euroatlantice „Manfred Wörner“ — au organizat, în 9–10 iulie a.c., la București, la Sala de Marmură a Cercului Militar Național, seminarul internațional **„Viitorul regiunii balcanice“**. Manifestarea s-a focalizat pe analiza și dezbaterea problemei stabilității zonei balcanice, intenția organizatorilor fiind de a propune, cu argumente istorice și geopolitice, soluții valabile menite a consolida pacea în această zonă (care, abia dacă mai trebuie spus, este de maximum interes pentru România). Experți și oficiali din toate statele balcanice, precum și reprezentanți ai unor prestigioase instituții vest–europene și americane au avut astfel posibilitatea să exprime poziția și viziunea țărilor pe care le-au reprezentat cu privire la realizarea unei evoluții pozitive a situației din această parte a continentului nostru. ■

J. E.

• cartea lunii •

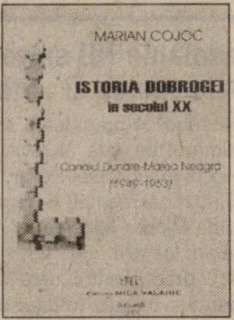

MARIAN COJOC

ISTORIA DOBROGEI
în secolul XX

Canalul Dunăre-Marea Neagră
(1949-1953)

Editura MICA VALAHIE

Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XX, I, Canalul Dunăre–Marea Neagră, 1949 – 1953,* București, Ed. Mica Valahie, 2001, 200 p.

Vă pasionează istoria? Urmăriți, la TVR Internațional, emisiunea „Adevăruri subiective“ !

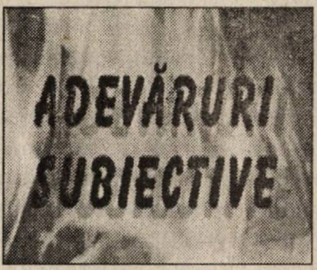

A fost o vreme când, și la noi, după '89, ISTORIA era mult mai prezentă pe micile noastre ecrane. Câștigați erau, se înțelege, telespectatorii (mulți?, puțini?; îndrăznim să credem că, mai degrabă, a doua apreciere este mai aproape de realitate). Prinși în vârtelnița grijilor vieții de zi cu zi, suntem cu toții, cetățeni de rând ai acestei țări, tot mai adesea constrânși să renunțăm la preocupările extraprofesionale (sau, dacă termenul nu sună prea pretențios, extraexistențiale). Cum bine se știe, acestea includ și cele cu valoare de „hobby“. Una este — din fericire! — pasiunea pentru istorie, altfel spus pentru trecutul recent (măsurat în ani sau câteva decenii) sau cel care se pierde în negura secolelor. Perfect explicabil, dat fiind excesul de istorie — făcut pe toată întinderea regimului prăbușit în decembrie '89, în varii proporții și cu varii teme predilecte ale momentului — revărsat pe toate canalele oficiale de propagandă ale statului și partidului comunist. Or, o cale lesnicioasă de a descoperi și, de ce nu?, de a învăța ceea ce la școlile de toate gradele **nu se spunea** și **nu se învăța** atunci — înainte de '89 — este lecția de istorie prin televiziune. Când aceasta e făcută cu profesionalism, cu devoțiune și, mai ales, în respectul profund al adevărului istoric, pe scurt, FĂRĂ URĂ ȘI FĂRĂ PĂRTINIRE (adagiu vechi, din păcate mult prea adesea încălcat...), lecția își atinge scopul. Adică, informează, învață și educă.

A informa, a învăța și a educa — iată crezul emisiunii **„Adevăruri subiective“**, găzduită, în direct, **o dată la două săptămâni, marțea, de la orele 22,30, de TVR Internațional.** Directoarea postului, reputata jurnalistă **Monica Zvirjinschi**, a izbutit să pună pe picioare, din primăvara acestui an, o emisiune de indiscutabil interes în rândurile publicului telespectator din țară, dar și din comunitățile românești din străinătate. Producție a Redacției Publicistică, Direcția Producție Editorială (coordonată de **Călin Mitici**), „Adevăruri subiective“ vine la fiecare întâlnire cu telespectatorii iubitori și preocupați de istorie grație efortului unei întregi echipe, din care se cuvine să-i amintim (cu regretul că lista nu poate fi completă) pe următorii: producător delegat — **Virgil Diaconescu**; producător — **Marilena Borcescu**; redactor — **Georges Boisnard**; documentarist — **Mioara Anton** („Dosarele Istoriei“); regie artistică — **Flavia Rotaru**; regie emisie — **Cecilia Cocoș, Andrei Berescu**; director imagine — **Florentin Haralamb**; editori imagine — **Nicoleta Udrea, Doina Zaharia, Georgiana Diaconu, Cristina Heroiu, Marian Grigore**; sunet: **Eduard Müller, Rodica Ghiordănescu, Nicușor Ganciu**; ilustrație muzicală: **Tudor Stănescu**; producție: **Costică Niculescu.**

Până în acest moment, „Adevăruri subiective“ a înregistrat opt ediții, temele propuse spre dezbatere invitaților săi de către moderatorul **Mircea Suciu**, redactorul–șef al revistei de față, fiind edificatoare: *România Mare. De ce doar 22 de ani?; Vârstele comunismului românesc; Războiul rece; Față în față: Gheorghiu–Dej — Ceaușescu; N. Iorga — 130 de ani de la nașterea unui titan; Un sacrificiu asumat: I. Antonescu; Secerea și ciocanul* versus *Crucea. Statul totalitar comunist și Biserica; Ideologie și istorie. Istoriografia românească în anii comunismului.*

Dintre istoricii care au participat, până acum, la emisiune, îi consemnăm pe Gh. Buzatu, M. Retegan, I. Scurtu, M.E. Ionescu, Șt. Ștefănescu, N. Djuvara, O. Bozgan, B. Murgescu ș.a.

Vă dăm întâlnire, așadar, la următoarele ediții ale emisiunii „Adevăruri subiective“ !

Contactați-ne la: **www.tvr@tvri; e–mail: tvri@tvr.ro; tel.: 00401/231.50.56; 00401/231.50.57.**

Grosolănia NU salvează România (fie ea și „literară“)

În clipa când ne pregăteam să trimitem la tipar numărul de față al revistei, ne-au căzut sub ochi insuportabilele grosolănii — și cuvântul nu e cel meritat! — formulate, ca la mahala, de Mircea Mihăieș, în rubrica sa din „România literară“ (nr. 26, 4–10 iulie 2001, p. 2), drept pentru care sacrificăm câțiva cvadrați — spațiu în care am fi dorit să oferim cititorilor noștri cu totul altceva, oricum mult peste mizeria din săptămânalul patronat de Uniunea Scriitorilor — pentru a-i răspunde, scurt și la obiect, ipochimenului care privește lumea de la înălțimea „Contrafortului“ și împarte, fără ca nimic să-l îndreptățească, certificate de bună–purtare. Mă grăbesc să adaug că dacă gazeta cu pricina — *quantum mutatus ab illo !* — este dispusă a se lăsa maculată de umorile incontrolabile ale unuia și altuia, nu ne privește. (Deși, poate, și așa se explică semianonimatul în care se zbate, de o bună bucată de vreme, o revistă cândva de falā a presei noastre, și nu doar literare.) După cum precizez că nu voi da citate din M.M. (nu merită să irosim hârtia, e îndeajuns că a făcut-o săptămânalul ce-i găzduiește inepțiile) și nici prin gând nu-mi trece să polemizez cu domnia sa (polemica în scris presupunând civilitate și respect atât față de preopinent, cât și față de terți, cititorii; or, eu, pe cititorii oricărei gazete îi respect cu desăvârșire). Mă rezum doar la atât: gravele jigniri proferate de-a valma, într-un limbaj infam și insidios, de M.M. (cu trimiteri veninoase la români, ca popor, la istoria lor — cu bune și rele —, la breasla istoricilor — evident, vizați fiind istoricii care nu-i sunt pe plac ori nu fac parte dintre amicii lui M.M. —, îi fine, la revista noastră și la colaboratorii săi), ei bine, toate acestea nu exprimă decât — iarăși n-am nimerit cuvântul adecvat! — grosolănie. Punct. Ba nu! Îmi permit să-i atrag atenția lui M.M. că grosolănia NU salvează România (fie ea și „literară“). ■

Mircea SUCIU

Editura Evenimentul Românesc

O carte pentru toți iubitorii de istorie contemporană !

„Instituția consfătuirii comuniste internaționale era în concepția inițiatorilor o formă de exercitare a hegemoniei. **Chestiunea fundamentală** pe care o punea ideea convocării unei noi conferințe internaționale a partidelor comuniste era următoarea: partidele comuniste sînt partide naționale, autonome, independente sau sînt subordonate unui centru internațional, care se dorea să fie Moscova? Pe de altă parte, consfătuirea din 1969 nu a cunoscut la noi, dar nici pe plan internațional, o evaluare critică. Mă voi strădui, deci, să aduc o contribuție în acest sens. Nu ca spectator, ci în calitate de participant activ la evenimentele respective".

Paul Niculescu–Mizil,
De la Comintern la comunism național
(București, 2001, 576 p.)

Preț: 110.000 lei
(direct de la editură:
88.000 lei)

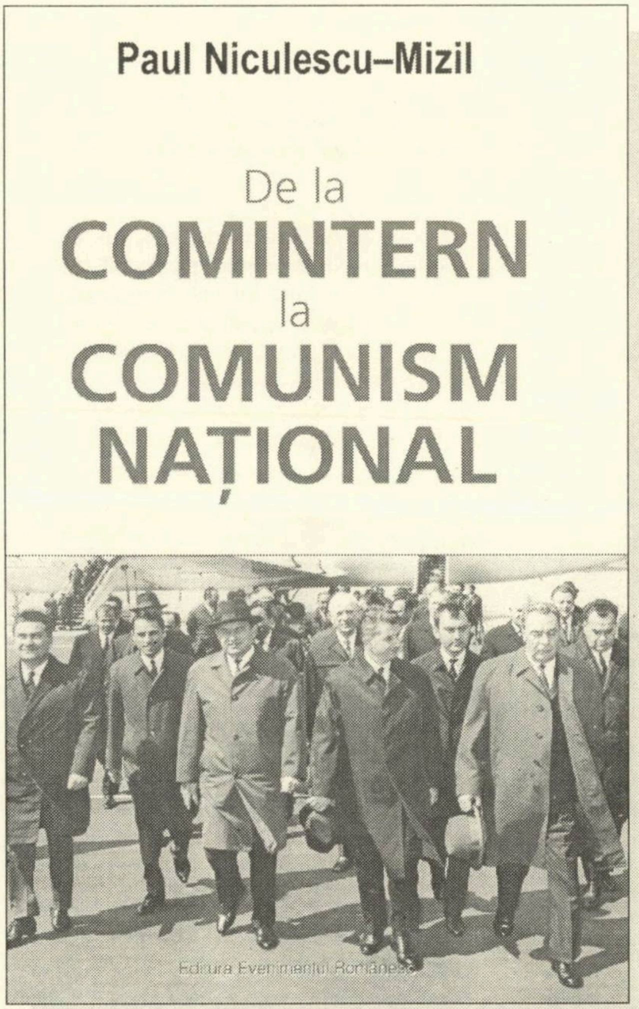

Pentru a o primi în sistem **ramburs** (cheltuielile de expediție revenind editurii) și cu o **reducere de 20%**, adresați-vă, în scris sau telefonic,

Editurii Evenimentul Românesc,

Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, OP 33, CP 69,
tel.: (01) 202.13.14 (Serviciul Difuzare).

Tipogrup press
Buzău

Execută publicații (cotidiane sau săptămînale) în policromie, reviste (hîrtie de ediție), comenzi diverse dedicate mașinilor rotative în combinație diversă de pagini și formate.

Caiete școlare - volum mare.

Coperți, pliante, etichete - ce necesită o policromie pretențioasă.

Cărți.

Posibilități modem.

Se asigură transport.

COMENZI
ȘI INFORMAȚII

TEL/FAX
038/72.42.70
038/71.73.58

ISSN 1224-4287

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -

Preț 20.000 lei
6 D M

96 - 2001
5 ani
de apariție, 60 de numere!

SIBIU

nr.8(60),2001

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

România și Tratatul de la Varșovia

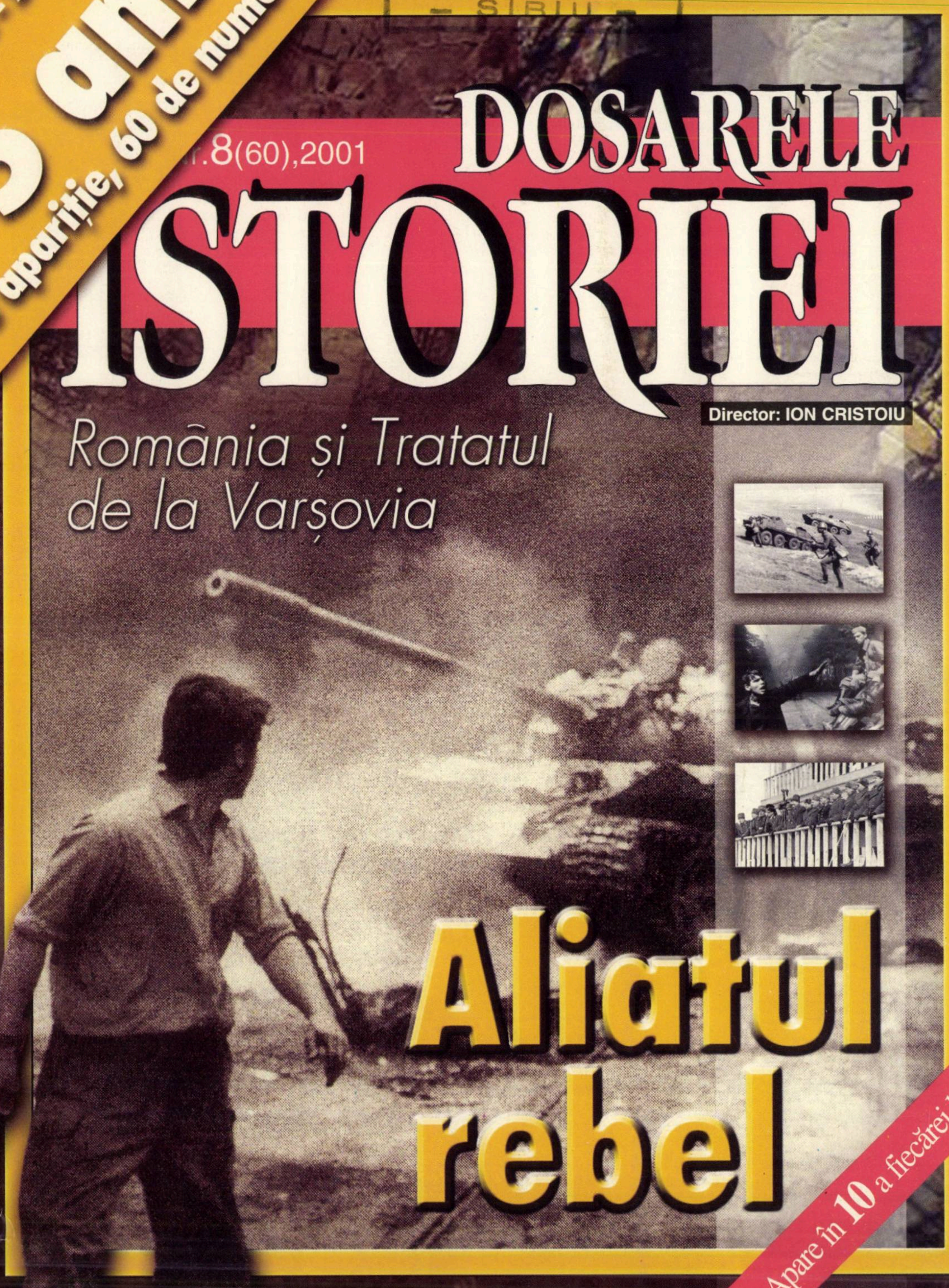

Aliatul rebel

Apare în 10 a fiecărei luni

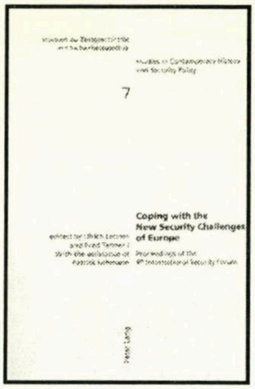
7
Coping with the New Security Challenges of Europe

„Studien zu Zeitgeschte und Sicherheitspolitik/Studies in Contemporary History and Security Policy“, nr. 7 (Coping with the New Security Challenges of Europe. Proceedings of the 4th International Security Forum, eds. Ulrich Lehner, Fred Tanner, Patrick Lehmann), Ed. Peter Lang, Berna–Berlin–Bruxelles–Frankfurt a.M–New York–Oxford–Viena, 2001, 244 p.

Richard Cohen, Michael Mihalka, *Cooperative Security: New Horizons for International Order,* „The Marshall Center Papers“, nr. 3, 2001, 70 p. („George C. Marshall European Center for Security Studies“)

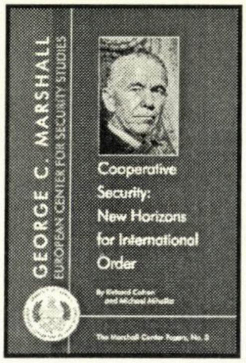
GEORGE C. MARSHALL
EUROPEAN CENTER FOR SECURITY STUDIES
Cooperative Security: New Horizons for International Order

Civil–Military Relations in South–East Europe. A Survey of the National Perspectives and of the Adaptation Process to the Partnership for Peace Standards, ed. Plamen Pantev, Academia de Apărare Națională, Viena, 2001, 218 p.

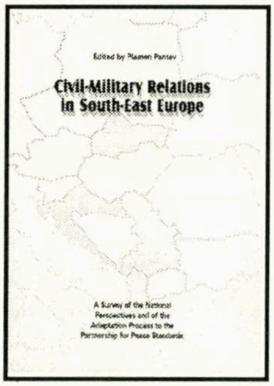
Edited by Plamen Pantev
Civil-Military Relations in South-East Europe
A Survey of the National Perspectives and of the Adaptation Process to the Partnership for Peace Standards

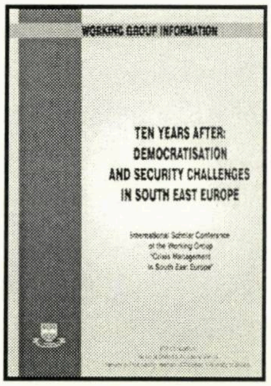
WORKING GROUP INFORMATION
TEN YEARS AFTER: DEMOCRATISATION AND SECURITY CHALLENGES IN SOUTH EAST EUROPE

Ten Years After: Democratisation and Security Challanges in South East Europe, Academia de Apărare Națională, Viena, 2001, 121 p.

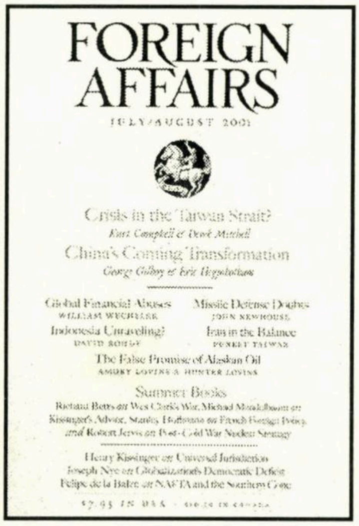
FOREIGN AFFAIRS
JULY/AUGUST 2001
Crisis in the Taiwan Strait?
China's Coming Transformation

„Foreign Affairs“, vol. 80, nr. 4, iulie–august 2001, 158 p.

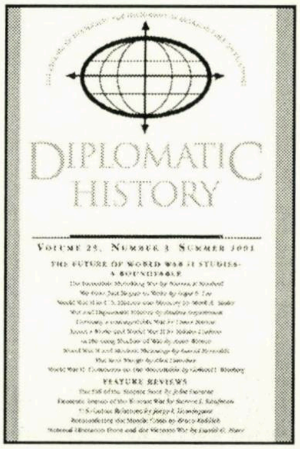
DIPLOMATIC HISTORY
VOLUME 25, NUMBER 3, SUMMER 2001

„Diplomatic History“, vol. 25, nr. 3, vara 2001, Blackwell Publishers, Boston–Massachusetts–Oxford („Viitorul studiilor privind al doilea război mondial. O masă rotundă“)

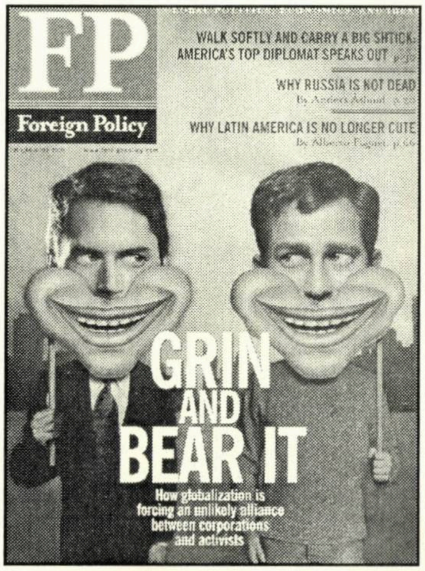
FP
Foreign Policy
WALK SOFTLY AND CARRY A BIG SHTICK: AMERICA'S TOP DIPLOMAT SPEAKS OUT
WHY RUSSIA IS NOT DEAD
WHY LATIN AMERICA IS NO LONGER CUTE
GRIN AND BEAR IT
How globalization is forcing an unlikely alliance between corporations and activists

„Foreign Policy“, nr. 125, iulie–august 2001, Washington D.C., 100 p.

Cărțile și revistele semnalate aici vor putea fi consultate, după 1 septembrie a.c., la Centrul de Studii Euro–Atlantice, instituție creată și condusă de prof. univ. dr. Constantin Bușe, și care își desfășoară activitatea sub patronajul Universității din București.

prolegomene

România, un aliat rebel în Tratatul de la Varșovia

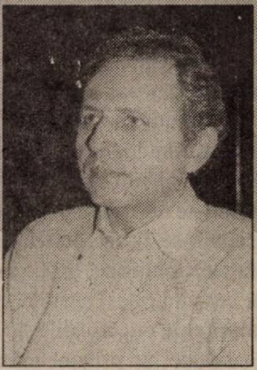

Dr. Alesandru D. DUȚU, col. (r), vicepreședinte al Comisiei Române de Istorie Militară

La 14 mai 1955, România devenea membră fondatoare a organizației Tratatului de la Varșovia, constituită de Uniunea Sovietică împreună cu Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, RD Germană, Polonia și Ungaria, semnând, în capitala poloneză, Tratatul autointitulat de „prietenie, colaborare și asistență mutuală“. Preambulul documentului reliefa dorința părților semnatare de „a crea un sistem de securitate colectivă în Europa, bazat pe particparea tuturor statelor europene, indiferent de orânduirea lor socială și de stat“ și lăsa să se înțeleagă faptul că principalul motiv pentru care țările semnatare au decis să constitue alianța militară era reprezentat de „situația creată în Europa în urma ratificării acordurilor de la Paris“, care prevedeau „constituirea unei noi grupări militare, sub forma Uniunii Europei Occidentale, cu participarea Germaniei Occidentale în curs de remilitarizare și includerea ei în blocul nord–atlantic, ceea ce agravează primejdia unui nou război și crează o amenințare pentru securitatea națională a statelor iubitoare de pace“.

De la teorie la practică

În conformitate cu carta Organizației Națiunilor Unite, țările contractante se obligau „să se abțină în relațiile lor internaționale de la amenințarea cu forța sau de la folosirea ei și să rezolve litigiile lor internaționale prin mijloace pașnice, în așa fel încât să nu pericliteze pacea și securitatea internațională“ (art. 1), și declarau că erau gata „să participe în spiritul unei colaborări sincere la toate acțiunile având drept scop asigurarea păcii și securității internaționale“, să depună eforturi pentru ca „în înțelegere cu alte state care doresc să colaboreze în această direcție, să se ia măsuri eficiente în vederea reducerii generale a armamentelor și a interzicerii armelor atomice, cu hidrogen și a celorlalte tipuri de arme de experimentare în masă“ (art. 2). Documentul de constituire mai conținea prevederi referitoare la natura relațiilor dintre statele membre (art. 3), modalitățile de acțiune în cazul „unui atac armat în Europa din partea vreunui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale Tratatului“ (art. 4), organismele de conducere ale organizației militare care urmau a fi constituite, principiile de acțiune în cadrul lor (art. 5 și 6) și la alte domenii specifice unei asemenea organizații.

Deosebit de importantă, dată fiind natura relațiilor intervenite între unii membri mai „mici“ ai alianței și Uniunea Sovietică — marea putere care a dominat de la început organizația — este relevarea faptului că, inițial, prin art. 3, s-a prevăzut că părțile contractante „se vor consulta între ele asupra tuturor problemelor internaționale importante care afectează interesele lor comune, călăuzindu-se după interesele întăriri păcii și securității internaționale“. Consultarea trebuia făcută „neîntârziat în interesul asigurării comune și menținerii păcii și securității ori de câte ori, după părerea oricăreia dintre ele, se va ivi primejdia unui atac armat împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului“. Același lucru trebuia făcut „imediat asupra măsurilor ce trebuiau luate în comun în scopul reabilitării și menținerii păcii și securității internaționale“ (art. 4). „De comun acord“ urmau să fie luate și „alte măsuri necesare pentru întărirea capacității lor de apărare, pentru a apăra munca pașnică a popoarelor lor, pentru a garanta inviolabilitatea frontierelor și teritoriilor lor și a asigura apărarea împotriva unei eventuale agresiuni“.

Realitatea a dovedit însă că, de la teorie la practică, a fost distanță foarte mare în cadrul Tratatului de la Varșovia. Adoptarea deciziilor și modul de lucru în cadrul comandamentelor și organismelor de conducere ale organizației, relațiile partenerului mai puternic — URSS — cu aliații mai mici au dovedit însă că între principiile și declarațiile de bună intenție și realitate a fost însă o diferență enormă. În acest context, nu au întârzit să apară și „rebelii“, între aceștia situându-se, rând pe rând, Ungaria și Polonia — revoltate în 1956, „pacificate“ însă imediat și introduse, prin forță sau amenințarea cu forța, în pluton —, Albania, care, din martie 1961, nu a mai participat la activitatea organizației și și-a făcut cunoscută, la 13 septembrie 1968, decizia de a se retrage din Tratat, apoi România, care a început să „respire“ mai liber o dată cu retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul național (1958) și să „ridice capul“ prin adoptarea Declarației de independență, din aprilie 1964, și să devină aliat „rebel“ după agesiunea sovietică împotriva Cehoslovaciei, în 1968, susținută de trupe poloneze, ungare, bulgare și est–germane.

Studierea temeinică a documentelor perioadei va stabili, cu siguranță, care au fost primele manifestări de „dizidență“ românească în cadrul Tratatului de la Varșovia. Cert este faptul că după plecarea trupelor sovietice din România, chiar dacă nu s-a ajuns la „detașarea“ de sistem, adoptându-se politica „pașilor mărunți“, s-a reușit să se reintroducă, treptat–trepat, unele structuri militare tradiționale, să se revină la obiceiuri și practici naționale în procesul de instruire a trupelor și educare a personalului (stabilirea Zilei Armatei, la 25 octombrie, a zilelelor armelor, acordarea de denumiri istorice cu rezonanță românească unor unități și mari unități, revenirea la denumirile reale ale orașelor etc.). Cu toate acestea, procesul a fost lent (unii zic că s-a procedat cu „diplomație“), iar manifestările de demnitate au alternat cu cele de oportunism.

Oricum, România s-a situat printre primele state socialiste care și-au manifestat deschis reținerea și chiar opoziția față de modul în care înțelegeau sovieticii să asigure conducerea organizației militare, pe care o constituiseră în 1955.

Argumente și motive pentru adoptarea unei atitudini demne au fost destule, căci deseori nu s-au respectat întrutotul principiile de lucru stabilite prin protocolul de constituire a Tratatului, **încălcându-se de multe ori independența și suveranitatea națională, creîndu-se posibilitatea amestecului în problemele interne ale statelor membre**. În pofida prevederilor art. 4 și 5 ale Protocolului de constituire a Tratatului de la Varșovia, numeroase au fost situațiile în care conducerile și guvernele statelor participante nu au fost consultate cu prilejul măsurilor adoptate de Moscova în timpul situațiilor de criză care au intervenit ulterior. Semnificative în acest sens au fost situațiile din timpul crizei Berlinului (august 1961) și a celei din Marea Caraibelor (octombrie 1962), când conducerea de la Kremlin și cea a Comandamentului Unit al Forțelor Armate ale statelor participante la Tratat nu au informat guvernul de la București despre măsurile luate, depășindu-și atribuțiile în multe domenii.

Colaborare defectuoasă

Relevant a fost și modul de lucru și de colaboarare al organelor centrale de conducere a Tratatului (încadrate în domeniile esențiale doar cu mareșali, generali și ofițeri sovietici) cu structurile de conducere ale armatelor statelor participante, care, multă vreme, nu au fost consultate nici măcar atunci când se stabileau misiunile operative ale forțelor armate din compunerea alianței. Protocolul cu privire la crearea Comandamentului Unit al Forțelor Armate, încheiat la 14 mai 1955, prevedea că miniștrii Apărării din armatele statelor participante erau locțiitori ai comandantului suprem, care, la rândul lui, era locțiitor al ministrului Apărării al URSS. Practic, multă vreme, acestora nu li s-a dat posibilitatea să-și exercite atribuțiile esențiale ce le reveneau în cadrul Tratatului. Cu instență s-a acționat și pentru constituirea unor organisme militare cu caracter suprastatal, situație în care armata română ar fi fost scoasă de sub conducerea și controlul autorității naționale.

Moscova: delegația militară română la o ședință a Consiliului Militar al Tratatului de la Varșovia

Rezistența românescă, timidă la început și singulară în majoritatea cazurilor, a dus la dejucarea unora din aceste planuri și a făcut ca, din 1966, sovieticii să fie determinați să înceapă discuțiile cu privire la îmbunătățirea statutului Comandamentului Unit al Forțelor Armate ale statelor participante la Tratat. De fiecarea dată, românii au exprimat, în multe privințe, puncte de vedere diferite în ceea ce privește rolul și atribuțiile Comitetului Politic Consultativ, Comandamentului Unit, comandantului suprem, insistând asupra rolului consultativ pe care trebuiau să-l aibă acestea, conducerea și controlul forțelor armate destinate a acționa în caz de necesitate în comun trebuind să rămână, în concepția românească, un atribut al conducerilor naționale, al fiecărui ministru al Apărării. Românii s-au pronunțat, de asemenea, împotriva reprezentanților militari ai Comandamnentului Forțelor Armate Unite pe lângă armatele naționale și au cerut ca noua structura care urma ia ființă — Consiliul Militar — să fie un organ deliberativ al acestuia, cu regulament de funcționare aprobat de guverne, hotărârile urmând a fi luate în unanimitate și nu cu majoritate simplă, cum cereau unii. Discuțiile în această privință au fost numeroase, prelungindu-se pe durata a multor ani, și, cu siguranță, deosebit de „aprinse“, „culisele“ lor urmând a fi relevate — cum se va vedea și în paginile care urmează — de cei care au participat nemijlocit la ele.

Agresiunea asupra Cehoslovaciei, la care România nu a participat, a dovedit, fără tăgadă, faptul că românii avuseseră dreptate atunci când insistaseră pentru instituirea unor procedee democratice de adoptare a deciziilor în cadrul Tratatului, pentru respectarea independenței și suveranității statelor membre. Cunoscuta și incalificabila agresiune a sporit exigențele românilor, care pentru a putea face față presiunilor sporite ale sovieticilor și aliaților fideli au adoptat, la nivel național, o serie de decizii menite să creeze cadrul legal, constituțional, respingerii cererilor care atentau la cele mai mai elementare principii și norme ale independenței și suveranității naționale. Cea mai importantă a fost decizia adoptată de Marea Adunare Națională, la 22 august 1968, conform căreia staționarea oricăror trupe aliate pe teritoriul României trebuia să aibă acordul forului legislativ român și să fie rezultatul parlamentărilor între conducerile statelor repective. Tot din „exemplul“ cehoslovac a decurs și „încăpățânarea“ românească ca „starea de pericol“ să fie apreciată de „TOATE“ guvernele statelor participante la Tratat, și nu doar de unele, iar comandantul suprem să dea indicații/recomandări privind dislocarea și redislocarea trupelor Forțelor Armate Unite numai cu acordul guvernelor naționale.

În final, vrând–nevrând, sovieticii, surprinși la începutul anilor ’60 de poziția românilor, au trebuit să țină seama de multe cereri ale acestora, care, din 1968, invocând diferite motive, nu au mai permis desfășurarea de aplicații comune pe teritoriul național și nici nu au mai participat cu trupe pe teritoriile statelor aliate. Chiar și participarea unor comandamente ale armatelor statelor participante la Tratat (fără trupe) la aplicațiile desfășurate de forțe militare române pe teritoriul național trebuia să aibă loc doar în urma încheierii unor convenții bilaterale încheiate, la nivel de guvern, cu statele respective. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

În culisele preliminariilor Tratatului de la Varșovia

Alexandru OȘCA,
Vasile POPA

Lumea postbelică, scăpată de spectrul războiului deschis, s-a redesenat și, la mai puțin de doi ani de la semnarea păcii, a apărut din nou amenințarea unei confruntări deschise. După ce un ipotetic conflict local, care ar fi opus Uniunea Sovietică Turciei (dar care nu avea cum să nu se extindă!), s-a consumat într-o atmosferă confuză, țările Occidentului au hotărât că au nevoie de o alianță politico–militară, bine structurată, pentru a face față pericolului comunist, pe care îl reprezenta un stat sovietic supermilitarizat.

Formula optimă

Tratatul Nord–Atlantic s-a considerat a fi formula optimă care răspundea acestui scop. El completa alte alcătuiri, construite în paralel, în planuri diferite, care, integrate într-un sistem tot mai articulat, înfățișa o unitate politică tipică unei alianțe de state precis conturată și eficientă.

Deși propaganda oficială de la est de Cortina de fier recepta alianța respectivă ca pe o amenințare la adresa țărilor „democrațiilor populare“, totuși analiștii responsabili de la Moscova, în studiile lor confidențiale, recunoșteau că, pentru moment, acest pericol nu exista.

Moscova nu putea rata însă exploatarea unui asemenea prilej în a-și impune autoritatea în *hinterland*-ul „repartizat“, așa încât, mult mai devreme, ea a răspuns deciziei de constituire a NATO (4 aprilie 1949), prin măsuri similare, gândite chiar în anul următor înființării lui.

Decizia a fost comunicată de I. V. Stalin statelor de sub tutela sa într-o convocare (din 9–12 ianuarie 1951) a responsabililor politici și militari din țările-satelit, solicitându-le votul în numele statelor lor, fără a se obosi să-i consulte dacă erau abilitați cu depline puteri pentru a subscrie la orice decizie.

În stil propriu, simplu și eficient, Stalin a considerat suficientă o convocare de rutină pentru a constitui un bloc politico–militar *sui generis*, pe care l-a „înzestrat“ în finalul acestei convocări „de lucru“ și cu organismul de conducere necesar — Comisia Permanentă.

Formal, constituirea Comisiei Permanente — un veritabil organism de conducere a ceea ce urma să fie recunoscut, din 1955, ca fiind Tratatul de la Varșovia, așa cum rezultă din documentul inedit pe care îl supunem atenției cititorilor — a reprezentat replica imediată, este drept, din rațiuni de propagandă — nu „la vedere“ — pe care Moscova și țările–satelit au dat-o blocului Nord–Atlantic.

Rigoarea planificării în timp a măsurilor preconizate de generalissim — „în termen de trei ani să fiți gata de luptă“ — nu lasă loc pentru nici o interpretare îndoielnică.

Planificatorii ruși mergeau până la amănunte militare riguroase de care, de obicei, se ține seama doar în cazul unei operațiuni strategice. Stalin însuși se adresează fără scrupule oficialilor convocați la Moscova, exact ca unor responsabili unionali, precizându-le, ca și cum s-ar fi aflat în plină bătălie, cu lux de amănunte, cum trebuie să arate armata fiecăruia după trei ani atunci când el preconiza că lupta va fi declanșată: ce efective să aibă, care să-i fie dotarea, care să fie proporția armelor etc.

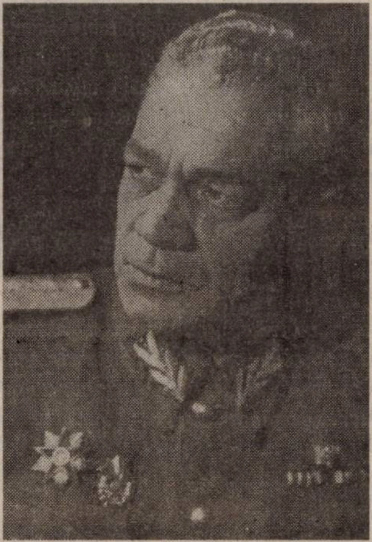

La un moment dat, el precizează cu cinism: „(...) în acești trei ani, nu trebuie să munciți ci să vă înarmați (...)“.

Nu este nici o dificultate să ne imaginăm ce consternare a produs, într-o zonă și așa secătuită de război, o asemenea „sarcină“. Fără îndoială a fost și acesta un motiv pentru care dictatorul sovietic i-a avertizat pe cei convocați că lucrările consfătuirii sunt strict secrete.

Documentul pe care îl supunem atenției comportă discuții extrem de interesante. Mai aducem în prim–plan doar una dintre ele.

Emil Bodnăraș nu explică împrejurarea în care s-au modificat efectivele militare stabilite inițial pentru România și pentru vecinii ei. Fapt este că, la un interval de o singură zi, efectivele militare decise pentru România au fost diminuate, concomitent cu majorarea cifrei pentru cele bulgare și ungare. În ședința de încheiere, Stalin intervine direct și suplimentează ajutorul — și așa majorat — pentru Bulgaria, care este înzestrată cu aviație de vânătoare și bombardament.

Prezentăm, în continuare, documentul l-a care ne-am referit, cu precizarea că **este scris de mână de Emil Bodnăraș** *(v. foto)*, **contrasemnat de Gheorghiu–Dej și reținut în exemplar unic**.

„Se păstrează în casa de fier, în plic sigilat.

Către Secretariatul CC al PMR

Raport asupra Consfătuirii reprezentanţilor ţărilor de democraţie populară şi ai Uniunii Sovietice — la Moscova, în zilele de 9–12 ianuarie 1951.

1) Participanţi— Uniunea Sovietică: Stalin, Molotov, Malenkov, Beria, Vasilievski, Ştemenko;

Polonia: Ochab, Rokossovski; **Cehoslovacia**: Slanski, Capiciko; **Ungaria**: Rakoţi, Farkaş; **România**: Gheorghiu–Dej, Bodnăraş; **Bulgaria**: Cervenkov, Pancevski.

Consilierii militari principali din ţările de democraţie populară: Gusev (Cehoslovacia), Boiko (Ungaria), Kolganov (România) şi Emalionov (Bulgaria).

2) Desfăşurarea lucrărilor

Marţi, 9 ianuarie 1951

Prima consfătuire a fost convocată la Consiliu, la orele 21. Au asistat toţi tovarăşii arătaţi la punctul precedent. Stalin a deschis consfătuirea, cu următoarea expunere (redare după note de carnet):

«În ultima vreme, s-a creat părerea că Statele Unite sunt o putere de neînvins şi că sunt gata să pornească al treilea război mondial. Dar, în realitate, s-a dovedit că Statele Unite nu numai că nu sunt gata să pornească al treilea război mondial, dar că nu sunt în stare să facă faţă nici unui război mic, cum este cel din Coreea. Este clar că Statele Unite nu sunt gata şi că le mai trebuiesc câţiva ani pentru a se pregăti. Statele Unite s-au înfundat în Asia şi sunt legate acolo pentru câţiva ani.

Aceasta constituie o împrejurare foarte favorabilă pentru noi, pentru mişcarea revoluţionară mondială, că Statele Unite sunt legate în Asia, pentru doi–trei ani. Aceşti doi–trei ani trebuiesc folosiţi cu pricepere. Statele Unite au energia atomică, aceasta o avem şi noi; Statele Unite au o flotă mare de război, dar flota lor nu poate avea un rol hotărâtor în război; Statele Unite au o aviaţie modernă, dar aviaţia lor este slabă, este mai slabă decât a noastră. Sarcina noastră constă în aceea ca să folosim timpul de doi–trei ani, pe care-l avem, pentru a crea o armată modernă şi puternică. Avem toate condiţiile pentru a crea o astfel de armată şi putem să facem asta. China şi-a creat o armată mai bună decât a noastră din ţările de democraţie populară. Nu este normal ca voi să aveţi armate slabe. Această situaţie trebuie lichidată.

Trebuie să creaţi, în doi–trei ani, în ţările de democraţie populară, armate moderne şi puternice care, la sfârşitul perioadei, de trei ani, să fie complet gata de luptă. Acesta este scopul consfătuirii noastre. Atrag atenţiunea că această consfătuire este neoficială şi strict secretă».

E. Bodnăraş (primul din stânga), la o aplicaţie militară, alături de ofiţeri sovietici

Pentru continuarea lucrărilor, a fost ales ca preşedinte al consfătuirii Molotov.

Au urmat rapoartele miniştrilor Forţelor Armate din ţările de democraţie populară asupra stării de pregătire de război a unităţilor, de pregătire de război a armatelor din aceste ţări, în următoarea ordine: Polonia, raportor Rokossovski; Cehoslovacia, Cepicika; Ungaria, Farkaş; România, Bodnăraş; Bulgaria, Pancevschi.

Din rapoartele prezentate, şi care au durat 20–30 minute, a rezultat că nici una dintre ţările de democraţie populară nu este astăzi pregătită pentru a putea face faţă necesităţilor unui război, că nivelul de pregătire a forţelor armate este aproape identic în fiecare ţară şi că această pregătire, sub raportul organizării şi dotării, s-a făcut până în prezent după planuri necoordonate între ţări.

Toate rapoartele, cu excepţia raportului nostru, s-au limitat la prezentarea efectivelor şi situaţiei organizatorice a forţelor armate, cu realizările şi lipsurile lor, cât şi la o serie de cereri adresate Uniunii Sovietice în vederea îmbunătăţirii dotării materiale a forţelor armate.

A lipsit din rapoarte exprimarea hotărârii proprii de a face tot posibilul pentru a mări potenţialul militar al ţării respective, cât şi orice referire la nevoia de a coordona, între ţările de democraţie populară şi Uniunea Sovietică, acţiunea de organizare, pregătire şi dotare materială a forţelor lor armate.

Aceste idei au fost conţinute în raportul nostru. Rapoartele prezentate de miniştrii Forţelor Armate au prilejuit, în general, diferite intervenţii ale lui Stalin, care, întrerupând pe raportori, le-a pus întrebări sau a făcut aprecieri care au fost apoi rezumate în cuvântarea de la încheierea şedinţei.

La discuţia asupra rapoartelor a luat cuvântul delegatul polon, Ochab, care s-a extins asupra unui şir de consideraţiuni politice, legate de constituirea armatei poloneze, fără a se referi la propunerea concretă făcută de noi, deşi Stalin îşi exprimase punctul său de vedere cu puţin înainte (cu prilejul raportului Rokossovski), în sensul că «propunerea tovarăşilor români este corectă».

În continuare, a cerut cuvântul Rakoţi, pentru a susţine în întregime propunerea noastră. Ceilalţi delegaţi nu au mai luat cuvântul, Stalin trecând la încheierea şedinţei (redare după note de carnet): «Trebuie dat mai repede ajutor tovarăşilor din ţările de democraţie populară. Trebuie să li se trimită mai repede documentarea tehnică necesară. Am hotărât acest lucru şi nu ştiu de ce nu se execută această hotărâre. Trebuie să dăm fiecărei ţări de democraţie populară câte două radiolocatoare din acelea pe care le avem (cu bătaie de 200 km), pentru a învăţa să le utilizeze şi pentru a putea identifica apropierea avioanelor inamice. Mai târziu, trebuie să li se dea şi radiolocatoare mari, pe care le construim acum și care au bătaia de 400 km. Trebuie să vă pregătiți bine. Pentru aceasta, un plan de șase ani, ca la polonezi, nu este bun. Ce fel de plan este acesta, pe o durată de șase ani? Cine îți asigură acești șase ani? Doi–trei ani, iată un plan bun, un plan care merge.

Trebuie să organizăm, în țările de democrație populară, armate care să cuprindă în război, într-o primă urgență, 2–2,5 milioane de oameni. Și aceasta planificat cu grijă, astfel ca această forță armată să fie bine aprovizionată cu tot ce-i trebuie. Ce zici, Vasilievski, 2–2,5 milioane sunt deajuns?

Vasilievski (susținut de Ștemenko): Nu, țările de democrație populară pot da ușor patru milioane.

Stalin: Dacă vor fi patru milioane, vor fi prost dotate. Mai bine trei milioane, într-o primă urgență, și bine organizate și dotate.

Trei milioane, ajunge! Propunerea tovarășilor români este justă.

Socotim că propunerea tovarășilor români trebuie primită și că organului despre care se vorbește în propunere trebuie să-i încredințăm problema armatei.

Această comisiune, sau cum o vom numi, trebuie să asigure armatei mijloace moderne de luptă și în cantități suficiente, astfel ca, la sfârșitul perioadei de trei ani, totul să fie gata.

Trebuie să asigurăm aviație de vânătoare reactivă, în fiecare țară cel puțin câte o divizie. Aviația de vânătoare cu piston nu este eficace.

Cel mai greu lucru, pornind de la practica războiului, este problema munițiunilor. Nici o țară de democrație populară nu poate să facă singură tot ce-i trebuie pentru război. De aceea, ele trebuie să se ajute reciproc. Aceasta va trebui să o asigure comitetul. Unele materii prime vor trebui înlocuite cu altele. Spre exemplu, arama poate fi înlocuită, în multe produse militare, cu aluminiul. Aluminiu în loc de aramă merge și merge foarte bine.

Trebuiesc multe munițiuni. Un tun, o armă ține 5–10 ani. Dar, armele fără munițiuni sunt inutile. Este nevoie de multe cartușe, proiectile, bombe, mine etc.

Nu fiecare țară trebuie să facă tot. Sarcinile trebuiesc repartizate. Tancuri și tunuri nu trebuie să facă fiecare. Vă opriți la două–trei țări care pot să le facă repede și bine.

Pentru aceasta, trebuie un comitet de coordonare format din oameni competenți. Propunem să intre și toți militarii. Și de la noi vor intra.

Încă o dată, amintesc: vă trebuie aviație reactivă de vânătoare, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, cu piloți de încredere și cu grijă aleși, astfel ca să nu fugă cu avioanele peste graniță. Dar, aviația radioactivă este pentru apărare. Trebuie și aviație de bombardament pentru atac, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, la început. Dotarea aceasta cu mijloace moderne trebuie să o asigure comitetul. Un astfel de comitet ne trebuie.

Propun să facem imediat o comisie care să studieze problemele. Comisia să prezinte propuneri în 2–3 zile».

După o scurtă dezbatere, s-a hotărât ca toți delegații țărilor de democrație populară să intre în comisia de propuneri, sub președinția lui Vasilieski.

Propunerile comisiei urmează a fi prezentate vineri, 12 ianuarie *[1951, n.n.]*, ora 22.00.

Miercuri, 10 ianuarie

Ședința de lucru a comisiunii de propuneri s-a deschis la orele 16, la MStM al armatei sovietice, sub președinția lui Vasilievski. Este unanim adoptată următoarea ordine de zi, propusă de președinte: **1.** efectivele de pace și război ale armatelor țărilor de democrație populară; **2.** asigurarea aviației de vânătoare reactivă pentru fiecare țară; **3.** asigurația aviației de bombardament pentru fiecare țară;**4.** repartizarea stațiilor de radiolocație (radar); **5.** necesarul pentru timp de pace, în armament, munițiuni și tehnică de luptă; **6.** necesarul pentru război în armament, munițiuni și tehnică de luptă; **7.** producția de război în fiecare țară de democrație populară; **8.** acordarea către țările de democrație populară de licențe de fabricație de materiale militare, cât și de ajutor tehnic; **9.** problema rezervelor de carburanți alimente și echipamente militare; **10.** organizarea comitetului de coordonare.

Cu privire la punctul 1, s-au stabilit următoarele efective de pace și război pentru fiecare din țările de democrație populară:

	Pace	*Război*
Polonia	350.000	900.000
Cehoslovacia	250.000	700.000
Ungaria	150.000	350.000
România	250.000	700.000
Bulgaria	140.000	350.000
Total	**1.140.000**	**3.000.000**

Cu privire la punctul 2, s-a convenit a se asigura forțelor armate ale RPR o divizie de aviație de vânătoare reactivă, formată din 90 de avioane reactive MIG 15 (trei regimente a 30 de avioane).

Pregătirea piloților urmează să înceapă la noi în țară, în februarie 1951, divizia urmând a fi constituită și dotată în iulie 1951.

Cu privire la punctul 3, MStM al Uniunii Sovietice urmează a face propuneri în ziua de miercuri, 13 ianuarie 1951.

Cu privire la punctul 4, s-au acordat forțelor armate ale RPR două radiolocatoare cu bătaia de 200 km. Livrarea lor urmează să aibă loc în februarie 1951.

Cu privire la punctele 5, 6, 7, s-a stabilit ca fiecare țară să facă calculele necesare și să prezinte președintelui comitetului spre cercetare, în termen de o lună, materialul documentar rezultat.

Cu privire la punctul 8, s-a constatat că majoritatea licențelor de fabricație pentru materiale militare au fost puse la dispoziția țărilor de democrație populară. Pentru RPR, licențele avute vor fi trimise în cursul lunii mai 1951, împreună cu întreaga documentație tehnică.

Cu privire la punctul 9, MStM sovietic a prezentat normele după care urmează să se calculeze rezervele necesare la război în munițiuni, carburanți, alimente și echipament militar.

Cu privire la punctul 10, Slanski a propus ca organul de coordonare să fie compus din reprezentanți permanenți. Noi am emis părerea că, ținând cont de sarcinile importante pe care le are de soluționat, cât și de recomandările tov. Stalin, asupra caracterului deosebit de secret al lucrărilor comitetului de coordonare, acesta trebuie să reprezinte un organ cu multă autoritate, că membrii săi trebuie să fie permanenți, că ei trebuie aleși dintre oamenii cu competență și mare răspundere și că, din partea fiecărei țări, trebuie delegați câte doi reprezentanți dintre care un reprezentant al forțelor armate. În ceea ce privește reprezentantul armatei, socotim că, din partea noastră, acesta trebuie să fie însuși ministrul Forțelor Armate, care va putea să învețe multe din lucrările comitetului.

Farkaş a cerut cuvântul pentru a arăta că nu este de acord cu propunerea cehă și că socotește justă propunerea noastră. Rakoți a menținut, la fel, propunerea noastră. Vasilievski a cerut un răgaz de 24 de ore pentru a putea face propuneri concrete.

Joi, 11 ianuarie

Comisia de propuneri s-a întrunit la orele 16, la MStM al Armatei sovietice, sub președinția lui Vasilievski. La deschidere, Vasilievski, pe baza analizei făcute de MStM sovietic, a propus o modificare în efectivele de război ale României, Ungariei și Bulgariei, în sensul reducerii cu 100.000 oameni a efectivului forțelor armate române și a măririi cu câte 50.000 de oameni a forțelor armate ungare și bulgare.

Propunerea a fost unanim acceptată, astfel că efectivele de război ale acestor trei țări au rămas stabilite la: România, 600.000 oameni; Ungaria, 400.000 și Bulgaria, 400.000.

Cu privire la aviația de bombardament, s-a acordat forțelor armate ale RPR o divizie, compusă din 62 de bombardiere TU 2. Pregătirea piloților urmează să înceapă în februarie 1952, divizia de bombardament trebuind să fie constituită în iulie 1952.

Cu privire la compunerea comitetului de coordonare, Vasilievski a propus următoarele: **a)** comitetul de coordonare urmează să se ocupe exclusiv de probleme de dotare; **b)** comitetul este un organ consultativ, hotărârea aparținând guvernelor țărilor respective; **c)** fiecare țară deleagă în comitet câte doi membri: unul din partea guvernului și unul din partea forțelor armate; **d)** membrii comitetului sunt permanenți; **e)** comitetul își alege un președinte, care este permanent; **f)** pe lângă președinte, se organizează un secretariat al comitetului de coordonare; **g)** comitetul de coordonare se întrunește periodic, la convocarea președintelui; **h)** prima convocare a comitetului de coordonare urmează să aibă loc în prima jumătate a lunii martie a.c.

Propunerea a fost acceptată cu unanimitate.

Ședința următoare a comisiunii de propuneri a fost stabilită pentru vineri, 12 ianuarie 1951, orele 16, spre a se pronunța asupra proiectului de protocol care urma să fie prezentat ședinței plenare în seara zilei de 12 ianuarie 1951.

8 iunie 1950: E. Bodnaras (primul din dreapta), L. Salajan si N. Ceausescu (primul din stanga), incadrandu-i pe doi inalti reprezentanti ai armatei sovietice.

Vineri, 12 ianuarie 1951

Ședința plenară a avut loc la orele 22.00, la Consiliu.

Au fost prezenți: Stalin, Molotov, Malenkov, Beria și membrii comisiunii de propuneri care aprobaseră proiectul de protocol prezentat în ședința de la orele 16.00. Ședința s-a desfășurat sub președinția lui Molotov.

Stalin a socotit că nu mai este necesară citirea protocolului, de vreme ce a fost întocmit de acord cu reprezentanții tuturor țărilor și a fost văzut de Molotov. S-a trecut la discuțiuni cu privire la desemnarea președintelui permanent al comitetului de coordonare. Vasilievski l-a propus pe Bulganin. Stalin și delegațiile țărilor de democrație populară au căzut unanim de acord cu această propunere. Stalin a luat cuvântul în încheiere.

Stalin (*redau după note de carnet*): «În ce privește Bulgaria, i-ați dat aviație de vânătoare reactivă puțină. Ați plecat de la considerațiuni legate de numărul populației și nu de la considerațiuni de ordin strategic. Bulgaria are mulți dușmani la granițele ei: Turcia, Grecia, Iugoslavia. Trebuie să-i dăm mai multă aviație de vânătoare reactivă. Socotesc necesare două divizii și nu una și un regiment cât i s-a dat. Atrag atenția că cei doi–trei ani pe care îi avem înaintea noastră sunt un răgaz nu pentru a munci, ci pentru a ne înarma și a ne înarma bine. De ce este nevoie de aceasta? Aceasta este nevoie pentru că imperialiștii au logica lor: ei obișnuiesc să atace țări neînarmate sau slab înarmate, pentru a le lichida; dar, ei ocolesc țările bine înarmate. De aceea, este necesar să vă înarmați în acest interval de timp bine, pentru a fi respectați de imperialiști și a fi ocoliți de ei».

Ședința a durat în total 16 minute.

3. Pe baza efectivelor de pace și de război fixate la consfătuirea reprezentanților țărilor de democrație populară, a recomandărilor făcute de Stalin, cât și a consultărilor avute cu MStM al Armatei Sovietice, s-a stabilit următoarea organizare a forțelor armate ale RPR pentru timp de pace și război ***(v. tabel p. 7, n.n.)***.

Organizarea de pace urmează a fi realizată în întregime până la sfârșitul anului 1952, iar cea de război, gata de mobilizare, la sfârșitul anului 1953.

La stabilirea organizării de pace și de război a forțelor noastre armate, s-a avut în vedere întărirea puterii lor de foc, îndeosebi la artileria antiaeriană a teritoriului, la forțele aeriene militare și la blindate — tancuri și motomecanizate.

4. În vederea dotării forțelor noastre armate cu mijloace moderne de luptă, cât și a unificării armamentului, Marele Stat Major al armatei sovietice a convenit să ne livreze, în cursul anului 1951, următoarele mijloace de luptă ***(v. tabele, p. 8, n.n.)***:

Categorii	Pace	Război
Comandamente de:		
— regiuni militare	3	3
— Armată	—	2
— Corp de Armată	4	6
Divizii de infanterie	10 divizii din care 6 cu efectivul de 8.600 iar 4 cu efectivul de 4.000 fiecare	15 divizii cu efectivul de 10.000 fiecare
Vânători de munte	2	3
Cavalerie	2 brigăzi	2 divizii
Artilerie: de ruptură	1 divizie	2 divizii (R)
grea	4 brigăzi	4 brigăzi (2R)
distrugere antitanc	3 brigăzi	4 brigăzi (2R)
antiaeriană a teritoriului	5 divizii 8 reg. indep.	5 divizii 8 reg. indep
antiaeriană operativă	2 divizii	2 divizii
aruncătoare reactive	2 divizioane	4 divizioane
Blindate, tancuri, motomecanizate	1 corp tancuri 1 divizie tancuri 2 brigăzi tancuri 1 reg.tancuri și autotunuri grele 1 divizie motomecanizată	1 corp tancuri (R) 1 divizie tc (R) 2 brigăzi tc (R) 2 reg.tancuri și autotunuri grele (R) 1 divizie motomecanizată
Forțele aeriene militare	1 divizie vânătoare reactivă 2 divizii vânătoare cu piston 1 divizie vânătoare de asalt 1 divizie bombardament 4 reg.indep. (cercetare, legătură, transport, marină) 1 reg.parașutiști	1 div. vânăt. reactivă 2 div. vânăt. cu piston 1 div. asalt 1 div. bomb. 4 reg. indep. 1 brig. parașutiști
Geniu	4 reg. pionieri 4 reg. pontonieri	idem
Transmisiuni	4 regimente	idem
Căi ferate	1 brigadă	2 brigăzi
Unități de rezervă (de marș)	—	3 brigăzi (2 inf. 1 art.R. 4 reg. tancuri geniu, transm. cavalerie) R 4 reg. 2 bat. pt. aviație mixtă Efectiv total =10 % =60.000 oameni
Forțele maritime	Organizarea este în curs de definitivare acord cu ministrul marinei al URSS Efectiv 17.000 Efectiv 40.000	
Efective generale		
Armata de uscat	213.000	
Forțe aeriene militare	20.000	
Marina militară	17.000	
Total	**250.000**	**600.000**

a. pentru armata de uscat

— pistoale automate PPS	101.440 buc.
— puști de infanterie	205.270
— puști cu lunetă	1.890
— puști mitraliere DP	4.230
— puști mitraliere Maxim	1.381
— puști mitraliere antiaeriene grele DSK	181
— puști mitraliere PTRS	1320
— aruncătoare de 82 mm	760
— tunuri regimentare de 67 mm	35
— obuziere de 122 mm	228
— tunuri de 107 mm	60
— tunuri de 122 mm	31
— tunuri de obuziere de 152 mm	51
— obuziere de 152 mm	96
— tunuri antitanc de 57 mm	11
— tunuri divizionare 76 mm	466
— tunuri antiaeriene (25,75,85,mm)	276, 300, 48
— cartușe pentru automat	152.216 mii buc.
— cartușe pușcă de infanterie	137.763
— cartușe mitralieră AA	863
— cartușe pușcă A.T. P.T.R.	792
— grenade de mână	500
— lovituri de (45, 57, 76 R, 76 D, 107, 122T, 122O, 152TO, 152O, 25AA, 76AA, 85AA, 76ATU, 152ATU, 85Tc)	100, 7, 15, 254, 24, 7.5, 77.25, 13, 17.7, 331, 135, 21, 15.2, 1.2, 21.45 mii buc.
— mine aviație (82, 120 mm)	273.6, 100
— tancuri (T 34–85, T 34–76)	50, 200 buc.
— autotunuri (SU 76, ISU 152)	82, 20 buc.
— automobile blindate (BA 64)	25 buc.
— tractoare tanc T 34	21
— tractoare ATU ZS 152	2 buc.

b. pentru forțele aeriene militare

— avioane de vânătoare cu piston LA–9	30
— avioane de vânătoare reactive MIG 15	90
— avioane de asalt IL 10	30
— avioane de bombardament TU 2	12
— avioane de cercetare bombardament TU 6	6
— aviație de transport LI–2 T, LI–2 P,	3, 1
— avioane de vânătoare (școală) IAK–18	42

c. pentru marina militară

— distrugătoare	2
— vedete blindate	6
— vedete torpiloare	6
— stații de demagnetizare	1
— baterii de coastă 130 mm	3 (12)
— submarine mici	2

d. Radiolocație și transmisiuni radio

— stații radiolocație ANT/PS–3–145	1
— stație radiolocație STR–527–115/70	1
— teleimprimatoare ST 35	50
— stații radio grele RAF–KV–5 (auto)	4
— stații radio fixe RSB	10
— stații radio fixe 10–RT–26	8
— stații radio ușoare RBM–1 și A.7.A	1.200

(s.s.) Gheorghiu–Dej/ E.Bodnăraș/
București, 15 ianuarie 1951". ■

Frânarea intențiilor moscovite de integrare militară „frățească"

Relații româno-sovietice în cadrul Tratatului de la Varșovia (1955-1960)

Liviu ȚĂRANU*

În politica externă a RPR, activitatea din cadrul Tratatului de la Varșovia reprezenta o latură importantă în obținerea unei anumite autonomii politice în cadrul lagărului socialist. Participarea României la Tratat, ca membru fondator, avea mai multe motivații, care pot fi rezumate în principal la două aspecte: 1) situarea României în cadrul lagărului socialist și 2) regimul politic intern existent la acel moment.

„Cot la cot"...

În paralel sau în subsidiarul relațiilor divergente din CAER, raporturile României cu URSS în cadrul structurilor Tratatului de la Varșovia au fost destul de complexe. Conflictul de interese din domeniul economic a generat strânse corelări și în cel al relațiilor militare. Iată câteva momente.

În 1955, Gh. Gheorghiu–Dej, la Conferința de la Varșovia, nu a scăpat ocazia să evidenţieze în discursul său că armata română a luptat „cot la cot" cu armata sovietică pentru a învinge „hoardele" naziste.

---

* Prof. drd., expert al Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor fostei Securități

În 1956, forţele militare ale Armatei Roşii au sporit ca număr, din cauza evenimentelor din Ungaria, iar Bucureştiul a facilitat trecerea trupelor sovietice spre această ţară. (Referitor la evenimentele din Ungaria şi reacţiile care au existat în România în legătură cu aceste evenimente, Gheorghiu–Dej arăta, într-o discuţie cu şeful unei delegaţii de partid sovietice, că „la Timişoara, au fost câţiva tineri cu capetele înfierbântate şi cu origine socială destul de dubioasă..:Tineretul acesta striga: să ne ridicăm în memoria celor căzuţi pe străzile Budapestei! A fost acolo ministrul adjunct al Învăţământului, care a încercat să spună: stimaţi studenţi, doar mă cunoaşteţi, eu am fost profesorul vostru, vă rog să fiţi cuminţi. Ei intenţionau să ocupe tipografia centrală universală, să tipărească un manifest către popor. A sosit vremea. Noi acolo am avut un regiment moldovenesc. Moldovenii sunt oameni domoli; ei nu se grăbesc, dar când se grăbesc este rău. S-a dus generalul şi a început să le vorbească frumos acolo şi nu l-au ascultat. A spus: bine, atunci trimit caporalul. I-au încărcat în nişte camioane şi ei s-au dus ca nişte mieluşei, i-au dus la o cazarmă, le-au dat lopată în mână"; Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond CC al PCR — Cancelarie, dosar 23/1958, f. 23–24.)

Declaraţia din 30 octombrie, făcută de Kremlin, care promitea retragerea unor trupe sovietice staţionate în ţările Tratatului de la Varşovia, avea directe implicaţii şi asupra României. Oficialităţile române au considerat intervenţia trupelor sovietice în Ungaria drept „necesară şi corectă", socotind totuşi că era momentul potrivit pentru trimiterea la Moscova a unei delegaţii care să pună concret în discuţie chestiunea retragerii Armatei Roşii. Purtate între 26 noiembrie–3 decembrie 1956, aceste discuţii nu sunt cunoscute în detaliu. (A doua zi după declaraţie, la 31 octombrie, în Biroul Politic al CC al PMR s-a discutat despre deschiderile pe care această declaraţie le oferea relaţiilor dintre centru şi sateliţi. Miezul discuţiei s-a axat pe retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul RPR, cerere care, pentru a fi atenuată şi totodată formulată acceptabil, era motivată prin aceea că retragerea sovieticilor reducea motivele agitaţiilor antisovietice. În ultima decadă a lui noiembrie, delegaţia română, condusă de Chivu Stoica, a mers la Moscova, deşi ar fi trebuit ca aceasta să fie condusă de Dej. Interesantă este modalitatea cererii formulate părţii sovietice: „Am spus că avem o cerere foarte mare, ridicăm o problemă şi dacă este greşită vă rugăm să ne spuneţi că greşim. Poate că în convenţiile încheiate până acum între ţara noastră şi Uniunea Sovietică, în aplicarea lor, poate s-au făcut unele greşeli şi vă rugăm dacă sunteţi de acord să se revadă. Dacă noi greşim în felul cum vedem lucrurile şi cum le propunem, vă rugăm să ne spuneţi"; cf. „Arhivele Totalitarismului", an. III, nr. 1, 1995, p. 138.)

„Frăţia" româno–sovietică în anii ei de glorie: Gheorghiu–Dej şi mareşalul K. E. Voroşilov (Bucureşti, 23 august 1949)

În comunicatul final, se arăta doar că ambele părţi pledau pentru dezvoltarea relaţiilor politice, economice şi culturale pe baza unei „depline egalităţi, respectarea integrităţii teritoriale independenţei şi suveranităţii naţionale, a neamestecului în treburile interne". Printre altele, se remarca că delegaţiile „au schimbat păreri" pe tema evenimentelor din Ungaria. Discuţia despre trupele sovietice din România a nemulţumit în mod evident Bucureştiul. N.S. Hruşciov nu intenţiona, se pare, să pună în practică ceea ce promisese în toamna lui 1955, referitor la retragerea trupelor sovietice.

Nemulţumirea conducerii de la Bucureşti a fost evidentă şi în poziţia exprimată faţă de declaraţia chino–sovietică din 18 ianuarie 1957. În „România Liberă", se arăta că negocierile chino–sovietice au demonstrat validitatea formulei favorite a lui Gheorghiu–Dej în care se sublinia că prietenia dintre ţările socialiste trebuie să se bazeze pe „principiile leniniste ale egalităţii, respectului reciproc al intereselor naţionale, ajutor frăţesc, neamestec în treburile interne", principii legate strâns de adâncul ataşamentului faţă de internaţionalismul proletar. Insistenţa cu care Bucureştiul evoca aceste principii trebuia să dea de gândit şi să evidenţieze şi cauzele unei astfel de evocări: trupele sovietice, consilierii din România şi noile teze vehiculate la Kremlin tot mai des, diferite substanţial de vechile sloganuri staliniste.

În aprilie 1957, era semnat acordul pentru staţionarea trupelor sovietice pe teritoriul românesc, iar decizia sigură de a retrage forţele acestea s-a luat între această dată şi întâlnirea Consiliului Politic Consultativ de la Varşovia, din mai 1958.

Importanţa actului este imensă pentru rolul României în cadrul Tratatului de la Varşovia. Oficial, întâlniri între liderii români şi cei sovietici au fost doar în noiembrie 1957 — sărbătorirea Marii Revoluţii din Octombrie — şi aprilie 1958, după ce o delegaţie românească a făcut o serie de vizite în ţări din Asia. Neoficial, întâlniri la vârf au avut loc cu numeroase ocazii, dacă luăm în considerare mărturiile unor personaje care dețineau atunci funcții importante.

Lipsă de entuziasm

Vizita unei delegații românești la Moscova, în 1957 (7–21 noiembrie), a fost prilejuită de celebrarea Marii Revoluții din Octombrie și se poate afirma cu certitudine că deși au existat discuții pe tema retragerii nu s-a încheiat nici o înțelegere. În declarația finală a Reuniunii de la Moscova, se remarca prezența unor conjuncturi tensionate, expresie a „reaprinderii militarismului german și a noii doctrine Dulles–Eisenhower“, care reprezenta, în opinia liderilor sovietici, un „real pericol în zona Orientului Mijlociu“. Delegația română nu a fost se pare atât de entuziasmată ca participare, mai ales că mesajul care era așteptat de la Kremlin nu se grăbea să apară. La aceasta se adaugă și faptul că ziarul „Pravda“, publicând numele și componența delegațiilor sosite la ceremonii, alături de o scurtă declarație a fiecărui șef de delegație, a omis să prezinte declarația șefului delegației românești. Și un alt element mai puțin cunoscut astăzi, dar care a influențat atitudinea delegației române a fost prăbușirea avionului cu care s-a deplasat delegația (aparat de fabricație și cu echipaj sovietic). În accident, și-a pierdut viața Grigore Preoteasa, proeminent membru al Biroului Politic. (Membru supleant al Biroului Politic și secretar al CC al PMR, G. Preoteasa a ars de viu în urma prăbușirii avionului cu care se deplasa delegația, unele părți ale corpului său fiind carbonizate. Printre cauzele accidentului, așa cum sunt ele menționate în procesul–verbal al Comisiei de anchetă, se enumeră: eroare de pilotaj, comandantul Sleacov nerespectând indicațiile turnului de control și coborând prea jos înainte de a ajunge la distanța potrivită față de pistă. De menționat că locul prăbușirii avionului era la 500 metri de pistă; ANIC, Fond CC al PCR — Cancelarie, dosar 50-1957, f. 1–10.) Membrii delegației — printre care Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri și conducătorul delegației, Ștefan Voitec, Alexandru Moghioroș, Nicolae Ceaușescu, Leonte Răutu și Ștefan Voicu — au fost răniți și nu au participat la recepțiile și serbările puse în scenă de gazde. Comentariul apărut în „Scânteia“ despre această celebrare a fost cât se poate de scurt. Gh. Gheorghiu–Dej a fost singurul lider comunist care nu a participat.

A existat se pare totuși un câștig: delegația românească a sesizat în culise diferențele de vederi chino–sovietice. Utilizând această conjunctură, în martie 1958, o delegație română, condusă de C. Stoica, care cuprindea pe E. Bodnăraș și Avram Bunaciu, ministru de Externe în acel moment, vizitează o serie de țări din Asia. În aprilie, delegația vizitează China, iar aici, într-o întâlnire la vârf, Chivu Stoica a susținut retragerea trupelor chineze din Coreea de Nord, socotind că aceasta ar fi soluția care să conducă la retragerea trupelor americane din Coreea de Sud. În comunicatul final al vizitei, se arăta că „blocurile militare din Europa și Asia pot fi abolite și înlocuite cu un sistem de securitate colectivă; bazele militare stabilite pe teritorii străine pot fi eliminate; forțele armate staționate pe teritorii străine pot fi retrase“. Nu se făcea nici o diferență între statele imperialiste, capitaliste și cele comuniste „iubitoare de pace“, precizându-se totuși că se dorea întărirea blocului socialist sub auspiciile Uniunii Sovietice. Reacția oficialilor sovietici a fost deosebit de reținută, în presa sovietică fiind precizat pe scurt faptul că Mao Zedong a primit o delegație românească. Acest fapt este explicabil în măsura în care se cunoaște că delegația a revenit spre casă *via* Moscova, unde a fost întâmpinată de N.S. Hrușciov, Brejnev, Mikoian, Suslov, Kosâghin, Gromâko cu care s-au purtat „discuții tovărășești“, iar acestea au cuprins, în mod cert, referiri la retragerea Armatei Roșii din România. Bucureștiul învăța încet să folosească spinoasa chestiune chineză în planurile sale de autonomizare.

Tovarășii români ascultă sfaturile lui Hrusciov, „marele frate“

În mai 1958, Gheorghiu–Dej a mers la reuniunea Tratatului de la Varșovia, a Comitetului Politic Consultativ. Discuții bilaterale cu Hrușciov au avut loc înaintea începerii lucrărilor. A urmat apoi binecunoscuta declarație a statelor Tratatului de la Varșovia, prin care se anunța că „participanții au ascultat și discutat propunerea guvernului sovietic, în acord cu guvernul RPR, ca trupele sovietice staționate în România să fie retrase“. S-a hotărât de asemenea o reducere suplimentară cu 300.000 de oameni de către Uniunea Sovietică a forțelor sale armate, în 1958, precum și o reducere a forțelor armate ale Tratatului de la Varșovia cu un total de 119.000 oameni, și anume: România cu 55.000 oameni, Bulgaria cu 23.000, Polonia cu 20.000, Cehoslovacia 20.000 și Albania cu 1.000. În total, practic, țările Tratatului de la Varșovia urmau să reducă, în 1958, forțele lor armate cu 419.000 oameni. Consiliul Politic Consultativ a aprobat propunerea URSS, pusă de acord cu guvernul RPR, cu privire la retragerea în viitorul apropiat de pe teritoriul RPR a trupelor sovietice, care se află acolo în conformitate cu Tratatul de la Varșovia. Explicațiile conținute în această declarație în legătură cu retragerea — bazate, în primul rând, pe situația internațională — erau în totală neconcordanță cu realitatea: forțele NATO erau în creștere iar Germania de Vest devenise o redută militară inexpugnabilă. Presa sovietică menționa, în aceeași lună, că pregătirile militare din RF Germania erau „periculoase“. Luând în considerare numai și acești factori, se poate arăta că situația internațională nu era nici pe departe favorabilă unei astfel de retrageri. Cauza ascunsă trebuie căutată în situația din interiorul blocului, unde presiunile chineze, combinate cu concesiile economice sau de altă natură din partea Bucureștiului, au împins sovieticii spre o decizie pe care mai târziu o vor regreta. Concesiile economice românești au fost solicitate de Hrușciov pentru întărirea CAER, unde Bucureștiul se contura deja ca un obstacol în calea unanimității.

Imediat după reuniunea Tratatului de la Varșovia, are loc o altă întâlnire importantă, de data aceasta a CAER, care a aprobat formal recomandările pentru o mai grabnică integrare și coordonare a planurilor pe termen lung și aprobarea unor puteri reale consiliului.

Ulterior, poziția României în cadrul Tratatului a fost una reținută, conturându-se deja linia neutră a Bucureștiului în disputa tot mai accentuată dintre China și Uniunea Sovietică. Românii au văzut cum relațiile dintre aceste două puteri se deteriorează: prima dată, în februarie 1960, la reuniunea Tratatului de la Varșovia, apoi într-o violentă confruntare, chiar la București, în timpul celui de al III-lea Congres al PMR, din iunie. Cu toate acestea, liderii români nu puteau încă să opteze, legătura strânsă în care se aflaseră până atunci cu Moscova nu putea fi așa de ușor părăsită. Astfel, Gheorghiu–Dej a acordat toată susținerea atacurilor sovietice împotriva Albaniei și a criticat chiar și fracționismul chinez (unul din motivele pragmatice ale acestei susțineri fiind faptul că România urma să primească un ajutor economic substanțial pentru planul de șase ani, 1960–1965, din partea Kremlinului).

În concluzie, România — deși membru fondator al Tratatului de la Varșovia — a avut, în primii cinci ani de existență ai acestuia, o poziție și o activitate rezervate. Sunt cunoscute cazurile în care sovieticii au acuzat România pentru faptul că avea cele mai mici cheltuieli militare dintre toate țările din regiune. Replica deosebit de calmă a conducerii de la București era că politica economică și procesul de industrializare rapidă cerea o focalizare a tuturor resurselor în acest sector și că oricum România nu avea, practic, zonă de contact cu nici un stat capitalist, iar posibilitatea ca ea să fie invadată de „capitaliștii imperialiști“ era exclusă.

Rezervată și prudentă, poziția românească în cadrul Tratatului de la Varșovia, în această perioadă, a reprezentat un exemplu de neimplicare, România nefiind însă un obstacol ci mai curând un element de frânare în calea intențiilor sovietice de integrare militară, intenții care în unele momente aduceau clar cu amestecul în problemele interne și diminuarea autonomiei politice. ■

În preajma semnării Tratatului de la Varșovia: scurtă cronologie

1954

23 octombrie: semnarea Acordurilor de la Paris, în care puterile occidentale recunoșteau dreptul Germaniei Federale de a reprezenta în planul relațiilor internaționale întreaga națiune germană, făcându-se abstracție de celălalt stat german, aflat sub oblăduirea Moscovei, RDG. În plus, Germania Federală era invitată să intre în structurile NATO

13 noiembrie: apelul sovietic către SUA și țările vest–europene pentru convocarea unei Conferințe privind securitatea în Europa

decembrie: Conferința de la Moscova; URSS și țările din Europa de Est adoptă decizia de a lua măsuri comune dacă Acordurile de la Paris (menționate anterior) urmau să fie ratificate

1955

8 februarie: Viaceslav M. Molotov, ministrul de Externe sovietic, având în vedere situația internațională, cheamă la „măsuri urgente pentru apărarea proprie“ a lagărului socialist

12 martie: anunțarea concesiilor sovietice în privința statutului Austriei

22 martie: Agenția TASS anunță intenția participanților la Conferința de la Moscova de a încheia un pact militar

23 martie: președintele american, Dwight D. Eisenhower, cheamă la un nou *summit* marile puteri

26 martie: premierul sovietic, N.A. Bulganin, răspunde favorabil apelului președintelui american

12–15 aprilie: negocieri sovieto–austriece

5 mai: acordurile de la Paris sunt ratificate. În „Pravda“, apare un articol, semnat de liderul est–german, Walter Ulbricht, în care se propun măsuri defensive urgente ale statelor din blocul sovietic

6–7 mai: URSS denunță Tratatul cu Marea Britanie, din 1942, și Tratatul cu Franța, din 1943

10 mai: Kremlinul face Occidentului propuneri de dezarmare

11 mai: Conferința Tratatului de la Varșovia se deschide în capitala poloneză

14 mai: semnarea Tratatului de la Varșovia

15 mai: semnarea Tratatului cu privire la neutralitatea Austriei

18–23 iulie: desfășurarea lucrărilor Conferinței de la Geneva, în care se încearcă o apropiere între cele două blocuri politico–militare: NATO și Tratatul de la Varșovia

(După Robin A. Remington, ***The Warsaw Pact–Case. Studies in Communist Conflict Resolution***, The MIT Press, 1971, p. 15)

„raportează“ oamenii de arme

● viceamiral (r) Ștefan DINU ● g-ral de corp de armată (r) dr. Constantin OLTEANU ● g-ral de brigadă (r) Mircea C. DUMITRU ● g-ral de corp de armată (r) Ion ȘUȚA ● g-ral de divizie (r) Florian TRUȚĂ ● g-ral de armată (r) Ion GHEORGHE ●

Relațiile militare ale României postbelice. Câteva considerații

Ștefan DINU*

Relațiile militare, după cum se știe, fac parte integrantă din sistemul general de relații internaționale ale unei țări, evoluția și caracterul lor fiind determinate de schimbările și natura politicii externe a statului respectiv. Această intercondiționare o întâlnim inevitabil și în studierea relațiilor militare postbelice ale României.

Dublă ipostază

Potrivit aprecierii analiștilor politici și istorici, ieșirea României, la 23 august 1944, din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste au situat țara noastră într-o dublă ipostază: țară învinsă în Est, dar și cobeligerantă în Vest, până la înfrângerea totală a Germaniei.

Această situație, în care România era tratată din două unghiuri opuse — învinsă și aliată —, avea să-și pună amprenta asupra raporturilor cu statele din ambele coaliții.

Memoria noastră păstrează încă vii înțelegerile și acordurile încheiate de marile puteri în timpul și după terminarea războiului în care României i se făceau un șir de nedreptăți și i se aplicau numeroase sancțiuni. Astfel, la conferințele de la Ialta și Postdam, din 1945, cele trei mari puteri, fără a ține seama de drepturile legitime ale popoarelor, între care se afla și al nostru, și, ignorând contribuția acestora la înfrângerea dușmanului comun, au adoptat hotărâri cu grave consecințe pe plan internațional.

Aranjamentele la care s-a ajuns, îndeosebi cele referitoare la noile frontiere ale României, prevederea obligației unor mari despăgubiri de război datorate URSS, condiționarea politicii guvernelor viitoare etc., aveau să afecteze grav independența și suveranitatea noastră națională.

Practic, România, abandonată în acele momente de aliații săi tradiționali, a fost împinsă în zona de influență și dominație a URSS, suportând, nemeritat, un lung șir de umilințe.

O perioadă deosebit de grea a fost cea care a urmat actului de la 23 august 1944. Deși în noaptea de 23/24 august 1944, ieșirea României din războiul antisovietic și trecerea de partea coaliției antihitleriste era cunoscută întregii lumi prin comunicatele repetate ale noii puteri de la București, trupele sovietice au continuat multe zile după aceea să se comporte ca inamic. Să ne imaginăm scenele incredibile în care unități și mari unități românești întâmpină cu prietenie armata sovietică, iar aceasta, drept răspuns, le dezarmează, capturează întregul material de război iar pe militari îi internează în lagăre de prizonieri.

Pentru a-și justifica politica de dominație și amestec în treburile interne, marile puteri și-au creat, totodată, atât baza juridică, cât și instrumentele corespunzătoare. Concludente în acest scop au fost Convenția de Armistițiu dintre România și Statele Aliate, semnată la 12 septembrie 1944, la Moscova, cât și înființarea Comisiei Aliate de Control, pentru aplicarea Convenției. Modalitățile de aplicare a prevederilor acestora au generat situații deosebit de încordate în relațiile politico–militare româno–sovietice, la unele din acestea referindu-ne și în paginile următoare.

Ștefan Dinu

Privind mai întâi Convenția de Armistițiu, României i-a fost refuzată orice participare la elaborarea acesteia, cât și amendamentele propuse, așa încât nu exagerăm dacă apreciem Convenția ca un arbitraj impus de URSS. Prevederile acesteia stabileau în mod discreționar numărul marilor unități militare ce trebuiau să participe în continuare la război, valoarea și condițiile de plată a despăgubirilor de război, predarea prizonierilor ruși și germani și a bunurilor aparținând acestora aflate pe teritoriul României, subordonarea trupelor românești Înaltului Comandament Militar Sovietic, utilizarea de către sovietici a întregului teritoriu românesc eliberat, a mijloacelor de transport și a celor de telecomunicații.

Este de ajuns o simplă enumerare a acestor prevederi pentru a ne face imaginea unei Românii în realitate ocupată. Atitudinea și comportamentul unităților sovietice sunt în acest sens dovezi incontestabile. Documentele vremii menționează că, în zilele de 23 la 30 august 1944, au fost capturate și dezarmate majoritatea unităților de pe frontul din Moldova, inclusiv rezervele a 18 mari unități aflate în spatele frontului. În mod similar, s-a procedat cu navele militare românești de la Dunăre și Marea Neagră, transportate ulterior în porturile sovietice.

---

* Viceamiral (r); *pentru date biografice, v. „Dosarele Istoriei“, nr. 2/54, 2001, p. 29*

Însăși delegația guvernamentală română, plecată la Moscova, în septembrie 1944, pentru negocierea Convenției de Armistițiu, a fost lăsată zile de-a rândul să aștepte fără nici o explicație, iar pe parcursul întâlnirilor a fost supusă permanent unor aprecieri ofensatoare, spunându-i-se în mod repetat că: „înfrângerea României este o realitate“, „armatele române continuă să se retragă bătute“, „prezența trupelor sovietice în România este urmarea ocupării ei militare“ și multe alte afirmații în contradicție cu realitatea.

Proteste și conflicte

Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri din acea vreme consemnează numeroase alte proteste la adresa autorităților militare sovietice, care prin atitudinea lor nesocoteau și ignorau oficialitățile românești de prim rang; șeful Marelui Stat Major, ministrul de Interne și însuși președintele Consiliului de Miniștri protestau vehement pentru că nu li se răspundea la nici o solicitare, iar când personal se prezentau pentru clarificări, erau lăsați să aștepte în antecamera g-ralului lt. Vinogradov, de la Comisia de Control, câte două la trei ore.

Rețin atenția și alte conflicte dintre părți. Într-o notă de convorbiri cu același g-ral Vinogradov, datată la 1 noiembrie 1944, g-ralul Constantin Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, semnalează faptul că mulți ofițeri sovietici participă și chiar iau cuvântul la întrunirile publice, iar recent, când mai mulți manifestanți au ocupat în forță clădirea prefecturii și primăriei din Galați, printre aceștia se aflau și mulți militari sovietici. Asemenea fenomene erau apreciate „dăunătoare“.

Un caz nemaiîntâlnit în relațiile dintre aliați a fost și cel relatat într-o notă a MStM, datată la 2 martie 1945, și adresată Comisiei Aliate de Control. În notă sunt aduse la cunoștință abuzurile incalificabile ale unor unități sovietice, care în noaptea de 28 februarie–1 martie, fără nici un motiv, au dezarmat Batalionul de pază a clădirilor Înaltului Comandament Român și Marelui Stat Major, fixând la intrări santinele sovietice cu consemnul de a interzice accesul sau ieșirea oricărui militar român. Pe timpul zilei, s-a efectuat o riguroasă percheziție a birourilor și depozitelor, confiscându-se muniții și documente de arhivă. În aceeași zi, cele două armate române de pe frontul de vest au raportat că organele sovietice le-a interzis orice comunicare radio cu MStM. Actul de abuz se asemăna cu o lovitură militară.

Întrucât comunicarea cu autoritățile sovietice funcționa tot mai defectuos, iar o serie de prevederi ale Convenției erau aplicate arbitrar și incorect, partea română a solicitat în mai multe rânduri intervenția reprezentanților SUA și Marii Britanii, componenți ai Comisiei Aliate de Control. Confidențial, aceștia apreciau ca îndreptățite cererile părții române, oficial însă răspunsul lor era invariabil același: „Înțelegeți-vă cu sovieticii“; „nu avem nimic împotrivă, dar convingeți pe sovietici“, întrucât, repetau ei, „rezolvarea chestiunilor românești depind în exclusivitate de Uniunea Sovietică!

Încercările României de a găsi căi de înțelegere pentru rezolvarea problemelor complicate rămase după război s-au lovit mereu de inflexibilitatea politicii sovietice și de ambițiile acesteia de dominație. Totodată, însă, noi ne-am lovit și de indiferența și dezinteresul puterilor occidentale față de soarta națiunii române.

Pe plan internațional, locul războiului cald a fost luat treptat de războiul rece. Apariția celor două blocuri militare — Pactul Nord–Atlantic și Tratatul de la Varșovia — a divizat Europa în două tabere opuse, tensionând și mai mult relațiile dintre state.

Accederea, în România, la putere a unor forțe prosovietice, urmată de aderarea la Tratatul de la Varșovia au plasat țara, după cum este cunoscut, pentru mult timp, în zona de influență și dominație sovietică. În condițiile date, încercările pentru o liberă dezvoltare și afirmare a independenței și suveranității țării noastre au fost sistematic înăbușite.

În perspectiva unei dominații cât mai complete și de durată, Uniunea Sovietică și-a creat și pârghiile corespunzătoare. În afara sprijinirii pe colaborarea elementelor prosovietice din mișcarea comunistă din România, accentul s-a pus pe folosirea unor factori subordonați nemijlocit armatei sovietice.

Este de menționat, în primul rând, staționarea pe teritoriul nostru a trupelor sovietice, care s-a prelungit până în iunie 1958. Din amintirea unor generali români în viață, care au lucrat în MStM, valoarea acestor trupe era estimată la cel puțin trei–patru divizii, cu fomațiunile de asigurare corespunzătoare. Ele erau concentrate, în principal, în regiunile Banat și Dobro-

11 martie 1945: Dr. P. Groza (la mijloc, asezat), membri ai guvernului sau si reprezentanti ai Comisiei Aliate de Control (sovietica)

gea; dar unități de aviație, radio–locație, artilerie–antiaeriană erau și în multe alte centre importante din țară.

Oficial, prezența acestor trupe era explicată prin necesitățile de ordin operativ–strategic, pentru întărirea apărării României pe frontiera cu Iugoslavia și a litoralului maritim. În realitate, motivațiile nu erau decât o perdea de fum, în spatele căreia Uniunea Sovietică își putea exercita nestingherit politica sa hegemonistă.

Relațiile noastre cu unitățile sovietice, potrivit declarațiilor oficiale, erau apreciate bune; în realitate, existau însă mari tensiuni, uneori chiar conflicte deschise, generate de contrastul dintre nivelul de trai al militarilor ruși și starea de sărăcie a populației autohtone, la care se adăugau conflictele și abuzurile comise zilnic de autoritățile sovietice.

Retragerea trupelor sovietice a constituit un prilej de mare bucurie pentru români, care au simțit în aceasta începutul revenirii la starea de libertate și normalizare.

Repatrierea trupelor sovietice, însă, nu reducea în mod semnificativ influența sovietică în România, întrucât rămâneau multe alte pârghii prin care URSS își putea exercita politica de mare putere, între care amintim Corpul consilierilor militari sovietici. Instituit în baza unor acorduri confidențiale, consilierii militari sovietici aveau, în principal, rolul de control și supraveghere a armatei, precum și posibilități informative nelimitate . Comandanții și șefii diferitelor compartimente își amintesc de amestecul nelimitat a acestora în viața armatei, impunând adeseori modificarea sau retragerea unor ordine, dispoziții și regulamente, care nu reflectau îndeajuns știința militară sovietică; după cum ne amintim, ei puteau cere: schimbarea din funcții sau sancționarea unor ofițeri; corectarea programelor de luptă și operative, a concepției aplicațiilor militare, a programelor de înzestrare cu armament și tehnică, dacă acestea nu corespundeau cerințelor doctrinei militare sovietice.

Urmare a formării unei opinii de împotrivire în rândul cadrelor armatei noastre, treptat numărul consilierilor sovietici s-a redus; mai întâi, cu cei de la unitățile și marile unități, apoi de la armate și comandamentele de armă, iar după 1968 cei care erau prevăzuți la Ministerul Apărării Naționale s-au constituit într-un „grup de legătură“, cu reședința într-un imobil separat, în apropierea ambasadei sovietice din București. Contactele lor cu Ministerul Apărării se limitau fie la vizitele solicitate de ei, în urma unor cereri bine justificate, fie la solicitarea MApN, dacă era cazul.

Desființarea sistemului consilierilor militari sovietici a însemnat, practic, înlăturarea unui principal instrument de control și influențare a armatei române de către partea sovietică.

La dispoziția URSS rămâneau, însă, multe alte posibilități, ca de exemplu școlarizarea în URSS a cadrelor militare din România. Problema formării viitoarelor cadre militare a intrat de la început în

Delegația militară română, condusă de g-ralul Ion Coman, ministrul Apărării, în vizită la Leningrad (1976)

atenția autorităților sovietice, știindu-se bine că de educarea acestora și convingerile lor politice va depinde în mare măsură influența sovietică în rândurile armatei noastre.

Îndoctrinare sovietică

Sistemul de școlarizare, rezervat străinilor, era ingenios organizat, acoperind toate domeniile de specialitate din armată. Se putea parcurge succesiv școala de ofițeri, academia militară, cursul postacademic, stagiul de candidatură sau doctorantură în științele militare și alte cursuri speciale pentru cei ce ocupau funcții superioare în structurile de conducere ale armatei. Nu subapreciem valoarea învățământului militar sovietic, care avea în spate experiența războiului și o îndelungată tradiție militară, dar pentru orice analist obiectiv rezulta clar că rostul acestui învățământ era înainte de toate îndoctrinarea absolvenților în spiritul doctrinei și politicii sovietice de mare putere.

În plus, existența paralelă în armată a două categorii de ofițeri — unii pregătiți în URSS și alții în țară — a creat mari nemulțumiri și contradicții, determinate evident de favorurile rezervate celor cu studii în URSS.

Sunt bine cunoscute avantajele ofițerilor cu studii în URSS și mai ales acelor căsătoriți cu femei sovietice: erau numiți în cele mai mari funcții, avansați înainte de termenul prevăzut în statut, își puteau alege cele mai bune garnizoane, se bucurau de prioritate în repartiția locuințelor etc. În contrast cu aceștia, ofițerii cu studii în țară așteptau ani în șir pentru a fi avansați, promovați și încadrați pe funcții, la care le dădeau dreptul stagiul la unități, studiile urmate în țară și profesionalismul în specialitatea lor.

Opinia potrivit căreia cei cu studii în URSS sunt „superiori“ celor cu studii în țară reprezenta nu numai o mare nedreptate și un neadevăr, dar și o dovadă a docilității unor înalți demnitari militari români, care uitaseră însăși limba maternă.

Un alt domeniu prin care România depindea în mod nemijlocit de Uniunea Sovietică era cel al înzestrării cu armament și tehnică de luptă a armatei. Fără a subestima performanțele armamentului și tehnicii militare sovietice, trebuie apreciată ca o mare greșală abandonarea industriei militare autohtone, care avea o îndelungată tradiție, și trecerea la înzestrarea prioritară a armatei cu tehnică și armament de proveniență sovietică. În afara costurilor de monopol, înrobitoare, care erau suportate de România, livrările de tehnică sovietică creau o situație de totală dependență militară: unități din apărarea antiaeriană, artilerie, radio–locație, cele de rachete, aviație, marină, trupele de tancuri și de transmisiuni depindeau aproape în exclusivitate de industria militară sovietică.

În multe cazuri, pentru păstrarea controlului asupra tehnicii livrate, mijloacele de luptă și agregatele însoțitoare ne veneau fără componentele de luptă, fără combustibil și piesele de schimb corespunzătoare. Din același motiv, era obligatorie folosirea poligoanelor rusești pentru antrenamente, trageri și lansări, care se executau de regulă sub ochii exigenți ai specialiștilor sovietici.

În concluzie, se poate spune că România, în acele vremuri, oferea lumii o tristă și dezolantă imagine: trupe străine în țară, consilieri militari sovietici la toate eșaloanele armatei, generații de ofițeri cu studii în URSS, obligativitatea aplicării doctrinei și regulamentelor militare sovietice, monopolul sovietic al înzestrării armatei etc.

Și, totuși, România a avut puterea să schimbe această imagine întunecată.

Începuturile normalizării situației din România s-a datorat, în principal, acțiunii a două importante procese paralele; pe de o parte, destinderea relațiilor internaționale, creșterea rolului țărilor mici și mijlocii, însoțite de promovarea mai curajoasă a principiilor democratice în raporturile dintre state; pe de altă parte, în România a avut loc un proces de îndepărtare de la ideile internaționalismului fanatic de stânga și de revenire la tradițiile naționale, la patriotismul autentic românesc.

Pe plan militar, Ministerul Apărării Naționale, neîmpăcându-se cu izolarea armatei noastre sau cu limitarea relațiilor ei doar la Tratatul de la Varșovia, a desfășurat o susținută activitate pentru lărgirea și diversificarea legăturilor noastre pe multiple planuri, un loc prioritar avându-l atașatura militară în străinătate.

Din documentele de arhivă rezultă că, pe 20 septembrie 1947, Consiliul de Miniștri a autorizat pe ministrul Apărării să numească atașați militari într-o serie de țări. Prima numire s-a făcut la Moscova, următoarele numiri s-au făcut în SUA, Marea Britanie, Franța, Belgia, Turcia, Italia, Cehoslovacia, Polonia, Elveția, Suedia, Iugoslavia și Bulgaria.

O mare speranță

Deși cu o prezență în lume încă firavă, atașații militari constituiau o mare speranță pentru normalizarea raporturilor noastre cu alte armate, pentru recâștigarea independenței politice și militare a țării. Treptat, Ministerul Apărării a dezvoltat și mai mult rețeaua de atașați militari astfel că, după 1968, România dispunea de 48 de posturi de atașați militari, dintre care 30 cu reședință permanentă și 18 fiind asigurate prin extinderea acreditării.

Practic, atașatura militară română acoperea relațiile armatei atât cu țările din Tratatul de la Varșovia, cât și cu cele din Pactul Nord–Atlantic; o importanță deosebită acordându-se totodată țărilor nealiniate din Europa, Asia, Africa și America Centrală.

Desigur, activitatea atașaților militari, mai ales în primul deceniu după război, nu era în totalitate consacrată numai servirii armatei române. Politica imperativă sovietică aplicată în România s-a transmis și posturilor din străinătate. Atașații militari, potrivit practicii vremii, se subordonau totodată atașaților militari sovietici de la care puteau primi misiuni și erau obligați să raporteze acestora rezultatele.

Reorientările în politica României după 1960 au determinat schimbări majore și în relațiile noastre cu alte armate. În acest sens, menționăm rolul imens pe care l-au avut Declarația din aprilie 1964 și Declarația din august 1968 cu privire la poziția noastră în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale și principiile de bază ale politicii externe a României. Sunt binecunoscute: vehemența cu care a fost condamnată invadarea Cehoslovaciei de către trupele sovietice și ceilalți aliați din Tratat, în august 1968, împotrivirea categorică a delegației militare române, în decembrie 1981, la propunerile sovietice privind declarația de sprijinire militară pentru depășirea crizei poloneze. Efectele benefice ale noilor orientări în politica externă s-au resimțit, de asemenea, în domeniul învățământului militar de toate gradele, în dezvoltarea industriei militare autohtone etc.

S-au reglementat, totodată, o serie de alte relații din cadrul tratatului, ca de exemplu: neacceptarea de trupe pe teritoriul României, indiferent de motivațiile aduse — aplicații sau dislocări temporare; respingerea oricăror subordonări de unități și comandamente românești altor structuri militare străine; stabilirea principiului ca militarii români, oriunde s-ar afla, vor primi ordine și misiuni numai de la organele românești ierarhice.

Un domeniu dintre cele mai importante al armatei în care erau necesare serioase corecturi l-a constituit Direcția de informații militare. În primul rând, se impunea scoaterea acesteia de sub orice influență sau control al GRU (Direcția generală de cercetare) a armatei sovietice și, totodată, trebuiau revizuite metodele și procedeele de muncă, în sensul ca ele să slujească armata noastră și interesele naționale.

Potrivit uzanțelor existente în Tratatul de la Varșovia, consfătuirile anuale ale șefilor organelor de informații din armatele participante se desfășurau pe parcursul a două părți: în prima parte, se prezentau informări generale asupra situației politico–militare internaționale, iar în a doua parte, șefii serviciilor de informații, cu excepția părții române, își prezentau rezultatele activității desfășurate și, în final, primeau noi misiuni pentru anul următor. Precizăm că partea română a fost permanent împotriva acestei activități din a doua parte, considerând-o un amestec direct într-un domeniu sensibil al oricărei armate, motiv pentru care în ultimii 25 de ani ai existenței Tratatului delegațiile militare române n-au participat niciodată la astfel de bilanțuri și nici n-au semnat documentele adoptate.

Pe fundalul unor imagini îmbunătățite despre România, a fost posibilă derulare unui mare număr de acțiuni și inițiative în relațiile noastre cu alte armate: sunt bine cunoscute zecile de vizite în și din străinătate, efectuate anual de delegațiile militare românești sau străine, apreciate deosebit de utile de toate părțile participante. Ele au descoperit practic toate domeniile de preocupări din armată: trupele de uscat, aviație, marina, apărarea AA, învățământul militar, dotarea tehnică și cu armament, sectorul de logistică etc.

În ultimul deceniu ce a precedat revoluția română, trebuie să spunem cu regret că situația internă și externă a țării noastre s-a înrăutățit considerabil. Analiza cauzelor acestei situații, desigur, nu face obiectul rândurilor de față. Totuși, succint trebuie menționat că la originea crizei din România s-au aflat, în principal, înstrăinarea conducerii țării de nevoile populației; sistemul dictatorial în exercitarea actelor de conducere și, nu în ultimul rând, cultul personalității, care în România a atins cote neîntâlnite în lumea comunistă.

Armata a fost și ea serios afectată de criza sistemului politic din România, obligată fiind să execute misiuni ce nu aveau nici o legătură cu apărarea țării.

Sub pretextul economisirii fondurilor bănești și valutare, s-au redus drastic înzestrarea cu armament și tehnică de luptă, echiparea militarilor, avansarea și promovarea lor în funcții etc.

O perioadă dificilă greu de imaginat a traversat-o și atașatura militară română, care, în anul 1989, din 48 de posturi prevăzute erau încadrate numai patru — la Berlin, Budapesta, Belgrad și Roma. Totodată, multe prevederi din planurile de relații externe ale armatei, care obligau la primirea sau deplasarea unor delegații pentru negocieri și colaborări sau schimburi de experiență, de interes reciproc, erau radiate din planuri în mod arbitrar fără nici o explicație de persoane străine de problemele armatei.

Acestea erau condițiile din ultimii ani în care își desfășurau activitatea organelor din armată cu responsabilități în sfera relațiilor militare.

În încheiere, îmi îngădui a sublinia că armata, în ansamblu, a reușit totuși prin eforturi uriașe, prin găsirea soluțiilor fiecărei situații complicate, prin experiența și profesionalismul cadrelor și, nu în ultimul rând, prin patriotismul ei să depășească toate obstacolele și să-și îndeplinească cu demnitate misiunile ce i-au revenit. ■

Singură împotriva tuturor: România și documentele de bază ale alianței militare comuniste

Constantin OLTEANU*

Studiul istoriei alianțelor și coalițiilor militare pune în evidență numeroase și utile învățăminte, între care acela că activitatea lor trebuie să se desfășoare pe baza unor reglementări precise și clare.

Învățăminte utile

Pornind de la scopul politico–militar propus, aceste reglementări vizează, în principal, cuantumul forțelor și mijloacelor cu care participă fiecare partener, structurile politico–militare ale alianței și competențele acestora, modul de exercitare a conducerii și acțiunii forțelor coalizate în

Constantin Olteanu

---

* G-ral de corp de armată (r); *pentru date biografice, v. „Dosarele Istoriei", nr. 2/54, 2001, p. 12*

timp de pace și în timp de război. Studiul istoriei alianțelor invederează, totodată, și faptul că în evoluția lor nu sunt lipsite de confruntări de opinii și chiar acte divergențe între participanți, îndeosebi între preocuparea statelor mai mici ca întindere și potențial militar de a-și asigura identitatea și tendința și practica partenerilor mai mari și mai puternici de a se impune ca lideri și a-și promova propria doctrină politică și militară.

Principalele documente care reglementează activitatea unei alianțe sau coaliții sunt tratatele, convențiile bi– și multilaterale, statutele privind funcționarea diferitelor organisme ale alianței, deciziile forurilor politice supreme ale organizației statelor în cauză.

În lumina considerentelor expuse mai înainte, în cele ce urmează ne propunem **o succintă evaluare a contribuției României la elaborarea și perfecționarea documentelor care au direcționat activitatea Organizației Tratatului de la Varșovia**.

După cum se cunoaște, la 14 mai 1955, la Varșovia, a fost semnat „Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală“ între Albania (care, din martie 1961, nu a mai participat la activitățile Tratatului, iar de la 13 septembrie 1968 s-a retras definitiv din aceasta), Bulgaria, Ungaria, RD Germană, Polonia, România, URSS și Cehoslovacia — alianță care avea să intre în conștiința publică sub denumirea de Tratatul (Pactul) de la Varșovia.

Având în vedere că, încă de la 4 aprilie 1949, luase ființă Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO — *North Atlantic Treaty Organization*), la un deceniu de la sfârșitul celui de al doilea război mondial existau din nou două mari coaliții politico–militare opuse, ambele invocând ca suport juridic dreptul la autoapărare individuală și colectivă stipulat de Carta Națiunilor Unite. Existența acestor blocuri militare opuse a avut un puternic și vizibil impact asupra evoluției vieții internaționale, marcând-o pentru multă vreme, ducând la intensificarea războiului rece, la escaladarea cursei înarmărilor, inclusiv în domeniul nuclear.

Începând de acum, o alianță va arunca vina asupra celeilalte pentru tot ceea ce se întâmplă, în ceea ce privește divizarea Europei, tensiunea și insecuritatea pe continent, ambele tabere fiind însă răspunzătoare pentru aceste evoluții, chiar dacă în proporții diferite.

Tratatul era încheiat pe o durată de 20 de ani, cu prelungire automată pe încă 10 ani pentru statul sau statele care, cu un an înaintea expirării termenului, nu prezentau guvernului Poloniei, depozitarul documentului, o declarație de denunțare a sa. Conceput ca o alianță politico–militară între statele suverane, independente și egale în drepturi, Tratatul de la Varșovia a stipulat că țările semnatare vor dezvolta relații reciproce de prietenie și colaborare în conformitate cu principiile respectării independenței, suveranității naționale și neamestecului în treburile interne, cu toate că aceste principii nu au fost repectate întocmai (cazul intervenției trupelor sovietice în Ungaria, în 1956, și a celor cinci — Bulgaria, RD Germană, Polonia, Ungaria și URSS — în Cehoslovacia, în 1968).

Scopuri declarate

Scopurile declarate sunt astfel enunțate în textul Tratatului: Părțile contractante — postulează art. 1 — se obligă ca, în conformitate cu Carta Organizației Națiunilor Unite, să se abțină, în relațiile internaționale, de la amenințarea cu forța sau de la folosirea ei și să rezolve litigiile lor internaționale prin mijloace pașnice în așa fel încât să nu pericliteze pacea și securitatea internațională“ (*România și tratatele internaționale*, Buc., Ed. Militară, 1972, p. 203). Potrivit art. 3, statele contractante „se vor consulta neîntârziat, în interesul asigurării apărării comune și menținerii păcii și securității, ori de câte ori, după părerea oricăreia dintre ele, se va ivi primejdia unui atac armat împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului“ *(ibidem)*. Întregul mecanism funcțional al acestui Pact este cuprins în art. 4, care prevede că „în cazul unui atac armat în Europa din partea vreunui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului fiecare stat semnatar al Tratatului, în cadrul exercitării dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, în conformitate cu art. 51 al Cartei Organizației Națiunilor Unite, va acorda statului sau statelor care au fost supuse unui asemenea atac ajutor imediat, în mod individual, în înțelegerea

Ministrul Apararii, C. Olteanu (dreapta), intretinandu-se cu un oaspete, la o receptie oferita de MApN in onoarea atasatilor militari straini acreditati la Bucuresti

cu celelalte state semnatare ale Tratului și prin toate mijloacele care i se par necesare, inclusiv folosirea forței armate“ *(ibidem)*. Statele semnatare ale Tratatului se vor consulta imediat asupra măsurilor ce trebuie luate în comun în scopul restabilirii și menținerii păcii și securității internaționale. Art. 6 stipulează că „în scopul înfăptuirii consultărilor prevăzute în prezentul Tratat între statele semnatare ale Tratatului și pentru examinarea problemelor ce se vor ivi în legătură cu aplicarea prezentului Tratat se crează un Comitet Politic Consultativ, în care fiecare stat semnatar al Tratatului va fi reprezentat printr-un membru al guvernului sau printr-un reprezentant numit în mod special“ *(ibidem*, p. 204).

Din Comitetul Politic Consultativ, organ decizional suprem, făceau parte șefii statelor membre, iar la ședințele acestuia participau și prim–miniștrii, miniștrii Afacerilor Externe, secretarii însărcinați cu probleme externe ai Comitetelor Centrale ale partidelor din țările membre, comandantul suprem (din 1978, s-a numit comandant–șef) al Forțelor Armate Unite (FAU) și șeful său de Stat Major, iar din 1980, și miniștrii Apărării.

Art. 5 din Tratat prevedea crearea, în plan militar, a unui Comandament unificat al forțelor armate care, potrivit înțelegerii între Părți, vor fi puse sub comanda acestui comandament, care acționează pe baza unor principii stabilite în comun. Ele vor lua, de asemenea de comun acord, alte măsuri necesare pentru întărirea capacității lor de apărare, pentru a apăra munca pașnică a popoarelor lor, pentru a garanta inviolabilitatea frontierelor și teritoriilor lor și a asigura apărarea împotriva unei eventuale agresiuni“ (*ibidem,* p. 204).

Statele membre declarau, ca și cele din NATO, că nu crează un bloc politico–militar închis, Pactul de la Varșovia fiind deschis și pentru alte țări. În sfârșit, mai consemnăm condițiile în care Tratatul urma să-și înceteze existența, condițiile fiind cuprinse în art. 11: „În cazul când în Europa va fi creat un sistem de securitate colectivă și va fi încheiat în acest scop un tratat general–european de securitate colectivă, lucru spre care părțile contractante vor tinde neîncetat, prezentul Tratat își pierde valabilitatea în ziua intrării în vigoare a Tratatului general–european“ *(ibidem).* După cum se cunoaște, Tratatul de la Varșovia s-a dezagregat în alte condiții concret–istorice și cu totul din alte motive, în 1991.

Lungul drum al confruntării

Pentru a pune în aplicare prevederea art. 5 din Tratatul de la Varșovia referitoare la constituirea unui comandament unificat al FAU, cum a fost el numit atunci, participanții la întrunirea din 14 mai 1955 au semnat „Protocolul cu privire la crearea Comandamentului Unit al Forțelor Armate ale statelor participante la Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală“. În esență, protocolul prevedea: problemele generale ale întăririi capacității de apărare și ale organizării FAU intrau în competențele Comitetului Politic Consultativ; Comandanetul Suprem avea ca atribut principal conducerea nemijlocită a FAU (primul deținător al acestei funcții a fost mareșalul Uniunii Sovietice Ivan S. Konev); locțiitori ai Comandanetului Suprem se numesc miniștri Apărării sau alți conducători militari din statele membre; Statul Major, cu sediul la Moscova, cuprindea reprezentanții permanenți ai Marilor State Majore (primul șef al Statului Major a fost g-ralul de armată Alexei Antonov); stabilirea marilor unități din fiecare armată națională care intrau în compunerea FAU; dispunerea acestor forțe pe teritoriul țărilor membre ale Tratatului, ca urmare a nevoilor de apărare se preconiza a avea loc pe baza convențiilor dintre aceste state. În ceea ce privește delicata problemă a exercitării comenzii, Protocolul a stabilit, la punctul 6, o formulă acceptabilă: „Comanda forțelor armate destinate de fiecare țară semnatară în FAU să revină locțiitorilor Comandamentului Suprem din țara respectivă“ (Arhivele Militare Române — *în continuare,* AMR —, Fond V/2, dosar nr. 1/26, f. 64), adică miniștrilor Apărării. Totodată, Protocolul obliga statele membre ale Alianței „să completeze și să înzestreze cu armament și tehnică, în primul rând, trupele destinate să intre în compunerea FAU“ (ibidem). La punctul 8, semnatarii Protocolului împuterniceau pe Comandamentul Suprem să elaboreze Statutul Comandamentului Unic al FAU și să-l prezinte spre aprobare Comitetul Politic Consultativ (ibidem).

La 11 ianuarie 1956, Comitetul Politic Consultativ a aprobat „Statutul Comandamentului Unic al Forțelor Armate ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia“, care era structurat pe cinci capitole.

În capitolul întâi, erau precizate îndatoririle și drepturile Comandantului Suprem. După ce arată că la conducerea FAU se află Comandantul Suprem, Statutul postulează că acesta îndeplinește hotărârile Comitetului Politic Consultativ referitoare la organizarea FAU. De asemenea, acesta trebuie, prin locțiitorii săi, „să conducă pregătirea operativă și de luptă a FAU, să organizeze și să execute aplicații de cooperare a trupelor, forțelor și Statelor Majore din compunerea FAU, să cunoască, din toate punctele de vedere, starea trupelor și flotelor ce intră în compunerea FAU și să ia măsuri prin guvernele și miniștrii Apărării ai statelor participante la Tratat pentru asigurarea permanentei capacități de luptă a acestor forțe“ (AMR, fond V/2, dosar nr. 1/26, f. 1.) referitoare la schimbările numerice și calitative în compunerea de luptă a FAU.

Între drepturile Comandantului Suprem, care vor face obiectul unor ample dezbateri în viitorii ani pentru alte variante ale Statului, cum se va constata în paginile ce urmează, figura și aceasta care venea în contradicție cu principiile suveranității naționale: „să controleze capacitatea de luptă a FAU și să dea dispozițiuni și recomandări asupra rezultatelor acestor controale“ (ibidem, f. 2).

În capitolul al doilea, dedicat competențelor locțiitorilor Comandantului Suprem, se prevedea că ei, care aveau și calitatea de miniștri ai Apărării în țările membre ale Tratatului, poartă întreaga

Unități de infanterie pe TAB ale armatei române, la o aplicație răspundere „pentru capacitatea de luptă și de mobilizare, și de asemenea pentru pregătirea operativă, de luptă și politică a trupelor și flotelor ce intră în compunerea FAU"; se mai preciza că „locțiitorii Comandantului Suprem sunt obligați să raporteze sistematic Comandantului Suprem despre starea capacității de luptă și de mobilizare, a pregătirii operative, de luptă și politice a trupelor și flotelor puse la dispoziția Comandamentului Unificat" (ibidem).

În cuprinsul capitolului al treilea, se acordau largi competențe Statului Major al FAU în raporturile cu Marile State Majore ale statelor participante la Tratat. Între altele, acestea erau obligate să informeze sistematic Statul Major al FAU „asupra compunerii de luptă și efectivelor, capacității de luptă și de mobilizare, asupra stării armamentului și tehnicii de luptă, pregătirii operative, de luptă și politice a trupelor ce intră în compunerea FAU, în conformitate cu ordinea stabilită de acest Stat Major" (ibidem, f. 3). De asemenea, Marele Stat Major al fiecărei armate aliate era chemat „să pună de acord cu Statul Major al FAU problemele referitoare la dislocarea trupelor și flotelor puse la dispoziția Comandamentului Unificat" (ibidem). Acest statut a dăinuit 13 ani, timp în care s-au purtat discuții în legătură cu necesitatea perfecționării lui.

La 7 februarie 1966, mareșalul Andrei Greciko, Comandantul Suprem al FAU, a prezentat proiectul unui nou Statut în cadrul consfătuirii șefilor Statelor Majore ale armatelor participante la Tratatul de la Varșovia (armata albaneză nu a fost reprezentată). Delegația armatei române, condusă de g-ralul-lt. Ion Gheorghe, s-a prezentat cu un punct de vedere distinct, într-o cuprinzătoare expunere.

Acest punct de vedere distinct își avea temeiul în: **a.** strategia politicii externe românești, fundamentată în Declarația Plenarei lărgite a Comitetului Central al PMR, din aprilie 1964, intrată în istorie ca „Declarația de independență", politică proprie, națională, menită să scoată țara din izolare, să-i asigure lărgirea relațiilor pe tot globul; **b.** apelul susținut la prevederile Tratatului semnat la 14 mai 1955 privind colaborarea dintre aliați pe baze principiale, de respect al suveranității, independenței, egalității statelor partenere. Șeful Marelui Stat Major al armatei României a reamintit apăsat conținutul art. 4 din Tratat, care „stabilește ca o modalitate esențială consultarea părților contractante atât în ce privește problemele internaționale importante care afectează interesele lor comune, cât și cele ce se ivesc în legătură cu aplicarea lui. Aceleași idei — se menționa în continuare — călăuzesc prevederile Tratatului care se referă la modul de ajutorare, în cazul unui atac armat în Europa, a țărilor participante supuse agresiunii" (AMR, fond V/2, dosar nr. 4/34, f. 120-121).

Suport solid

Ministerul Apărării Naționale român considera, în mod justificat, că toate aceste principii enunțate constituie un suport solid pentru definitivarea documentelor puse în discuție, potențând efortul de a înlătura tot ce era inadecvat și depășit, de a bloca tendințele manifeste de a substitui colaborării subordonarea, de a impune țărilor în cauză o tutelă supranațională. „O colaborare corectă între armatele naționale, conduse de factorii de decizie abilitați ai fiecărei țări, nu poate fi decât benefică pentru toți cei interesați, contribuind — sublinia g-ralul Ion Gheorghe — la dezvoltarea unor concepții comune cu privire la strategie, arta operativă și tactică, la stabilirea unei organizări adecvate cerințelor războiului modern, la înzestrarea armatelor noastre cu tehnica de luptă cea mai perfecționată, la valorificarea realizărilor obținute în domeniul militar de fiecare dintre țările noastre" (ibidem, f. 121).

Stăruind asupra necesității perfecționării relațiilor interaliate în conformitate cu prevederile de bază ale Tratatului de la Varșovia, delegația armatei române, pornind de la reglementarea în vigoare a relațiilor pe linie militară între țările aliate, constată „că ea trebuie perfecționată pentru a fi în concordanță cu litera și spiritul Tratatului" (ibidem, f. 123). În acest scop, se arăta că „în primul rând se impune îmbunătățirea Statutului pe baza căruia este organizat și funcționează Comandamentul FAU" (ibidem). După ce a înfățișat acest tablou general, șeful delegației armatei române a trecut la prezentarea argumentată a obiecțiilor asupra proiectului Statului în discuție.

În primul rând, s-a expus părerea asupra competențelor Comandantului Suprem, prea largi, deoarece se prevedea dreptul „să conducă" și „să controleze capacitatea de luptă, pregătirea operativă și de luptă a FAU", „să ia măsuri prin guvernele și miniștrii Apărării statelor participante la Tratat pentru asigurarea permenentei capacități de luptă a acestor forțe", „să adune periodic pe locțiitorii săi" (în speță, miniștrii Apărării), care sunt obligați, potrivit prevederilor capitolului 2, „să raporteze sistematic Comandanetului Suprem" despre situația trupelor puse la dispoziția Comandamentului FAU. Comentând aceste prevederi, preluate din vechiul statut, se aprecia cu dreptate că „normele Statutului vin în contradicție cu principiile colaborării și asistenței mutuale pe baza respectării suveranității și independenței naționale, a neamestecului în treburile interne, prevăzute în Tratat, afectează atributele esențiale ale guvernelor noastre. Toate aceste prevederi și aplicarea lor în practică situează Comandantul Suprem deasupra guvernelor naționale și a miniștrilor Apărării. Aceasta nu poate decât să micșoreze răspunderea țărilor pentru pregătirea trupelor, să afecteze capacitatea de luptă a armatelor" (ibidem, f. 124).

În continuare, în intervenția sa, șeful delegației armatei române s-a referit la competențele preconizate a fi conferite Statului Major al FAU, care era obligat „să cunoască din toate punctele de vedere starea trupelor și flotelor ce intră în compunerea FAU, și să ia măsuri prin Marile State Majore (...) pentru asigurarea permanentei capacități de luptăp a acestor forțe"; în același timp, Marile State Majore naționale erau obligate prin proiectul de Statut „să informeze sistematic Statul Major al FAU asupra compunerii de luptă a efectivelor, capacității de luptă și de mobilizare, pregătirii de luptă și politice a trupelor ce intră în compunerea FAU, în conformitate cu ordinea stabilită în acest Stat Major" (ibidem). În mod justificat, în punctul de vedere român se concluziona că „Aceste prevederi fac din Statul Major *(al Forțelor Unite, n.n.)* un eșalon superior al Marilor State Majore naționale" (ibidem):

În vederea demonstrării consecințelor imixtiunii comandantului suprem în activitatea armatelor naționale prin normele cuprinse în proiectul de Statut, norme care veneau în contradicție și cu prevederile Tratatului, s-au adus în sprijin mai multe exemple. S-a amintit astfel că, în 1961, în timpul încordării internaționale creată în jurul problemei Berlinului, „Comandantul Suprem *(mareșalul A.A. Greciko, n.n.)*, fără a ne consulta, a cerut ca pentru ridicarea capacității de luptă a Forțelor Armate ale țării noastre să se ia asemenea măsuri ca: mobilizarea unor unități și mari unități ce ducea la mărirea temporară a efectivelor forțelor armate cu circa 12.000 oameni, executarea de aplicații cu trupe și de Stat Major, deplasarea unor mari unități din garnizoanele permanente în alte raioane ș.a." (ibidem, f. 124–125). Continuând seria exemplelor în legătură cu măsurile luate de Comandantul Suprem, cu ordinele și dispozițiile transmise de acesta armatelor cuprinse în Alianță în momente dificile, fără ca cel puțin miniștrii Apărării să fie consultați, s-a făcut referire la criza din Marea Caraibelor, din octombrie 1962 (reamintim că, în Cuba, URSS instalase rachete cu încărcături nucleare). În punctul de vedere cu care șeful Marelui Stat Major român, g-ralul–lt. Ion Gheorghe, s-a prezentat la întâlnire, se menționa că referitor la acest moment este necesar să se sublinieze că „fără a se consulta în prealabil cu miniștrii Apărării și fără a avea acordul guvernelor statelor participante, așa cum se prevede în art. 4 al Tratatului, Comandantul Suprem a dat dispozițiuni pentru ridicarea capacității de luptă a trupelor din compunerea FAU. Ca urmare, statele participante la Tratat au fost puse într-o situație care putea duce la intrarea lor într-un război fără ca partidele și guvernele acestor țări, organele supreme ale puterii lor de stat să fi luat vreo hotărâre în acest sens" (ibidem, f. 125).

Un alt exemplu, la care documentul face trimitere, l-a constituit modul în care Comandantul FAU a încercat să rezolve o problemă foarte importantă cum era aplicarea unui plan referitor la organizarea operativă a teritoriului în statele membre ale Tratatului de la Varșovia și la crearea unor importante stocuri tehnico–materiale. Această chestiune fusese dezbătură în consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, din 25–26 iulie 1963, de la Moscova. Se știe că organizarea operativă a teritoriului este o problemă de deosebită importanță politico–strategică, extrem de complexă, care, în cadrul unei alianțe, cere mari eforturi pentru armonizarea scopurilor și găsirea mijloacelor de realizare. Dincolo de semnificația sa politico–strategică, organizarea operativă a teritoriului, care vizează ansamblul elementelor de infrastructură (rețeaua rutieră, căile ferate și gabaritul vagoanelor, lucrările de artă, aerodromuri, aeroporturi, porturi, lucrări de telecomunicații etc.), este o temă cu serioase implicații economico–financiare, foarte costisitoare, indiferent că este vorba de modernizarea lucrărilor existente sau de efectuarea a altora. De aceea, angajarea țării într-o astfel de activitate cere organelor de stat abilitate o mare grijă în adoptarea deciziilor în acest scop. În altă ordine de idei, cheltuielile ce le presupune o asemenea activitate trebuie să fie eșalonate în timp și trebuie să fie utile în primul rând țării în cauză și să nu afecteze nejustificat bugetul național. Neținând seama de totalitatea factorilor care influențează această acțiune, de efortul mare economico–financiar care se cerea într-un timp scurt, „Comandamentul FAU a întocmit și prezentat la consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din anul 1963 un proiect de hotărâre privind crearea de rezerve de armament, muniții, alimente și carburabnți și pregătirea operativă a teritoriului până în anul 1970. Acest proiect, care angaja țara noastră în cheltuirea unor însemnate fonduri bănești și materiale, a fost elaborat fără a ni se cere cel puțin părerea. El a fost înmânat delegației noastre numai cu o zi înainte de începerea consfătuirii. Or, este limpede că probleme de asemenea importanță, care angajează situația armatei și a economiei naționale, nu pot fi hotărâte

Moscova, decembrie 1969: sedința Comitetului Miniștrilor Apararii al statelor participante la Tratatul de la Varsovia; in plan indepartat, la masa, din dreapta — g-ral de armata Stemenko, seful de Stat Major al FAU, maresalul Iakubovski, comandant–sef al FAU, și g-ral lt. Stepaniuk, seful Comitetului Tehnic al FAU; in stanga imaginii, delegatia romana — Vasile Ionel, Ion Ionita și Marin Niculescu decât de conducerea de partid și de stat a țării respective“ (ibidem). Obiectând asupra programului propus atunci, șeful delegației române, Gheorghe Gheorghiu–Dej, a spus: „Nu sunt împotriva unor asemenea măsuri propuse de Comandamentul FAU. Dar încă nu știm ce reprezintă ele pentru economia țării noastre, vor putea ele să fie îndeplinite în termenele propuse sau nu? Noi dorim ca hotărârile luate să le îndeplinim, dar nu puteam să ne obligăm că vom îndeplini o hotărâre ca aceasta, fără să știm ce înseamnă“ (AMR, Fond DSPA, dosar nr. 10.976, f. 98). După delegația română a urmat la cuvânt șeful delegației URSS, Nikita S. Hrușciov, care a afirmat: Tovarășii români au perfectă dreptate, așa este. Proiectul de hotărâre nu corespunde“ (ibidem). În aceste condiții, toate delegațiile au fost de acord cu opinia reprezentanților României.

Șeful Marelui Stat Major al armatei române a furnizat și alte exemple privind relațiile interaliate, între care lipsa de consultare „cu ocazia desfășurării unor aplicații comune conduse de Comandamentul FAU, cum au fost cele din Ungaria, în 1962, și din Bulgaria, în 1963, la care, cu toate că au luat parte comandamente și trupe ale forțelor noastre armate, Ministerul Forțelor Armate ale României nu a fost consultat și nu a participat la întocmirea concepției aplicațiilor, planurilor de desfășurare, executarea recunoașterilor și pregătirea bilanțurilor“.

Organism suprastatal

Concluzionând asupra celor expuse până aici, șeful delegației române reținea atenția asupra faptului că prin proiectul de Statut, „Comandamentului FAU i s-au dat atribuții care depășesc prevederile Tratatului, făcând din el un organism suprastatal. Aceasta are repercursiuni negative asupra ridicării capacității de luptă a forțelor armate, nu este de natură să asigure întărirea colaborării militare dintre statele noastre“ (ibidem, f. 125–126). De aceea, delegația armatei române accentua că toate documentele ce reglementează activitatea Comandamentului și Statului Major trebuie să fie elaborate în spiritul și litera prevederilor Tratatului încheiat la Varșovia în 1955.

După analiza laturilor esențiale ale relațiilor armatei române cu Comandamentul FAU, partea română a avansat o serie de propuneri menite să conducă realmente la perfecționarea documentelor ce reglementau activitatea acestui comandament, pe care le redăm în continuare:

1. Statutul și celelalte documente care direcționează activitatea Comandamentului FAU să aibă la bază principiul potrivit căruia numai guvernul fiecărei țări este factorul care răspunde de „conducerea, organizarea, înzestrarea și pregătirea tuturor forțelor sale armate atât în timp de pace, cât și în timp de război“ (ibidem, f. 126).

2. În vederea unei bune funcționări a Comandamentului și asigurării unei active participări a tuturor statelor membre ale Tratatului la activitatea acestuia „să se înființeze Consiliul Militar al Comandamentului, ca organ deliberativ care să ia hotărâri pe bază de unanimitate“ (ibidem). Delegația română a schițat și câteva atribuții ale acestui organ, între care: să examineze problemele ce intră în atribuțiile Comandamentului; să fie alcătuit din Comandantul Suprem, președinte, șeful de Stat Major, locțiitorii Comandamentului Suprem, membri; propunerile și recomandările Consiliului Militar să fie „supuse aprobării guvernelor statelor participante la Tratat“ (ibidem). De asemenea, Consiliul Militar trebuia să-și desfășoare activitatea pe baza unui regulament aprobat de guvernele țărilor participante la Tratat.

3. Opinii deosebite de importante cuprindea punctul de vedere în legătură cu atribuțiile principale ale Comandamentului FAU, ordonate astfel: ● „să elaboreze și să coordoneze, împreună cu ministerele Apărării, concepția planurilor operative, studiile privind înzestrarea trupelor destinate a acționa în comun în caz de război, precum și cele privind schimbările numerice în compunerea acestora; ● să coordoneze organizarea și executarea aplicațiilor de cooperare, diferitele convocări pentru schimburi de experiență și consultații; ● să studieze experiența pozitivă, noile metode și procedee folosite în instruirea trupelor, precum și realizările obținute în perfecționarea bazei materiale de instrucție a acestora; ● să inițieze consfătuiri și sesiuni științifice în cadrul cărora să se dezbată diferite teme de interes comun privind aplicarea cuceririlor celor mai noi ale cercetării în domeniul militar, probleme de istorie și științe militară ș.a.; ● să întocmească diferite studii privind armatele țărilor capitaliste, în special ale celor din blocul NATO, și să tragă concluziile corespunzătoare“ (ibidem, f. 126–127).

La încheierea acestui punct, se sublinia: „Toate planurile, documentele, acțiunile și măsurile ce decurg din aceste atribuțiuni vor putea fi aplicate numai în urma aprobării lor de către guvernele țărilor participante la Tratat“;

4. Conform prevederilor art. 5 al Tratatului, fiecare țară va „destina trupele care vor acționa în comun. Modul de coordonare și de folosire a acestor trupe trebuie să fie reglementat de norme aprobate de statele participante la Tratat. Intrarea acestor trupe în război nu poate fi hotărâtă decât de către guvernul țării căreia aparțin, iar conducerea lor va reveni comandamentelor naționale. Ar fi rațional ca la baza normelor de folosire a acestor trupe să stea ideea că ele vor acționa la război potrivit planurilor operative puse de acord între părțile interesate“ (ibidem, f. 127).

5. În ceea ce privește compunerea Comandamentului FAU, România propunea ca acesta să fie constituit din generali și ofițeri aparținând tuturor țărilor participante la Tratat. Comandamentul urma să cuprindă: comandantul suprem, locțiitori ai comandantului suprem și un șef de Stat Major. „Comandantul Suprem și șeful de Stat Major — se specifica în intervenția delegației armatei române — să fie numiți prin acordul tuturor guvernelor țărilor participante la Tratat dintre mareșalii sau generalii fiecărei țări pe o perioadă de patru–cinci ani. Este de dorit ca în aceeași perioadă Comandantul Suprem și șeful de Stat Major să fie din țări diferite“ (ibidem, f. 128.)

Referitor la locțiitorii Comandamentului Suprem, partea română propunea: ● „să fie numiți de guvernul țării pe care o reprezintă dintre mareșalii sau generalii armatelor respective și să-și desfășoare activitatea în mod permanent în cadrul Comandamentului“ (ibidem). Înlocuitorii aveau posibilitatea să cunoască toate problemele cu privire la trupele destinate de fiecare țară să facă parte din FAU, ceea ce le permitea să participe în mod eficient

O reuniune a Consiliului Militar al Tratatului de la Varșovia; în mijloc, delegația română — g-ral col. Marin Nicolescu, g-ral col. Ion Hortopan, translatorul, viceamiral Ștefan Dinu, g-ral lt. Cetină (de la stânga la dreapta)

la activitatea Comandamentului; ● „Nivelul pregătirii trupelor, experiența dobândită, realizările pbținute, pot fi constatate cu prilejul aplicațiilor de cooperare, al vizitelor reciproce pentru schimb de experiență, al diferitelor întâlniri organizate de Comandament. În acest condiții, socotim că nu mai este necesară funcționarea reprezentanților Comandamentului pe lângă armatele țărilor participante la Tratat“ (ibidem).

Referitor la Statul Major, se propunea ca „în cadrul acestuia să lucreze ofițeri din toate armatele țărilor participante, activitatea lor fiind organizată potrivit teatrelor de acțiuni militare și direcțiilor de operații prevăzute în planurile operative“ (ibidem).

Întrucât problemele erau complexe, cu multe implicații politico–militare, discuțiile asupra lor au continuat ulterior la diferite niveluri. Un moment important al schimbului de păreri româno–sovietice pentru definitivarea acelui Statut l-a constituit întâlnirea dintre Nicolae Ceaușescu și Leonid Brejnev, în preziua ședinței miniștrilor Apărării, din 27–28 mai 1966, care a avut loc la Moscova, prilej cu care s-au examinat principalele obiecții ale părții române la proiectul de Statut. Întâlnirea dintre cei doi lideri a fost urmată de o discuție, pe aceleași probleme de fond ale proiectului de Statut, între ministrul Forțelor Armate Române, g-ralul de armată Leontin Sălăjan, și Comandantul Suprem al FAU, mareșalul Uniunii Sovietice Andrei Greciko. Aceleași chestiuni au fost reluate în cadrul consfătuirii miniștrilor Apărării la care ne-am referit mai sus. Din raportul prezentat de mareșalul A. Greciko în cadrul întrunirii, a rezultat o apropiere a punctelor de vedere în problemele esențiale ale proiectului, de Statut, creându-se condiții pentru definitivarea documentului. Era un succes al părții române, care-i dădea speranțe că un document de o asemenea importanță va fi realizat astfel încât să respecte întocmai prevederile Tratatului încheiat la Varșovia, în mai 1955, și principiile relațiilor interstatale statornice între parteneri. Cu acel prilej, g-ralul Leontin Sălăjan „a exprimat satisfacția că s-a ținut seama de unele principii propuse de delegația Ministerului Forțelor Armate la Consfătuirea șefilor Marilor State Majore din februarie 1966“ (AMR, Fond V/2, dosar nr. 1–26, f. 67). În același timp, ministrul român a ținut să precizeze că: „Nu este de acord cu prevederea ca Comandantul Suprem să aibă reprezentanți în armatele statelor participante la Tratat“ (ibidem, f. 69). În încheierea consfătuirii amintite, delegația română a trebuit să-și exprime opinia separată de ceilalți participanți, astfel că, în protocolul întrunirii, a fost consemnată părerea diferită în următoarele probleme: **a.** rolul și funcțiile Comitetului Politic Consultativ să fie discutate la nivelul corespunzător; **b.** să se includă în Statut problema creării Consiliului Militar pe lângă Comandamentul Suprem cu rol consultativ; **c.** considera neindicat să existe reprezentanți ai Comandantului Suprem în armatele statelor participante la Tratat (ibidem, f. 70).

Propuneri noi

În luna iulie 1966, a avut loc, la București, o nouă întâlnire a miniștrilor Apărării. Cu acest prilej, Ministerul Forțelor Armate ale României a prezentat un set de propuneri, care constituiau o dezvoltare a ideilor ce fuseseră prezentate cu două luni în urmă la consfătuirea de la Moscova și care, însușite, ar fi însemnat, în fond, un alt Statut, mult diferit de proiectul în discuție. Dintre propunerile venite din partea armatei române menționăm doar una, deosebit de importantă, și anume că: „Planificarea în timp de război a Forțelor armate naționale se face de comandamentele naționale în cooperare cu Comandamentul Unit“ (ibidem). Această observație o repeta partea română cu fiecare prilej, însă de fiecare dată era ignorată. Partenerii de coaliție au primit proiectul documentului, dar n-au acceptat să-l discute motivând că, datorită timpului scurt, nu au posibilitatea să-l studieze și că până când se va adopta alt Statut ei îl aplică pe cel în vigoare. În aceste condiții, partea română „a rugat să se raporteze conducătorilor delegațiilor că noi nu suntem de acord cu vechiul statut deoarece prevederile lui încalcă principiile de bază ale relațiilor dintre state“ (ibidem).

Următoarea discuție în această chestiune, cu caracter bilateral, româno–sovietică, a avut loc abia în februarie 1968, la București, între o delegație a armatei sovietice, condusă de g-ralul–col. Voronțov, locțiitor al șefului Direcției a 10-a din Marele Stat Major al Forțelor Armate ale URSS, și Marele Stat Major al armatei române. În timpul întrevederii, șeful Marelui Stat Major, g-ralul Ion Gheorghe, a prezentat interlocutorului său propunerile pentru îmbunătățirea Statutului, în esență cele susținute și anterior, din care nu a lipsit obiecția renunțării la prevederea privind prezența reprezentanților Comandantului Suprem al FAU în armatele naționale ale statelor aliate. De asemenea, demnitarul militar român a formulat cerința ca să se acorde mai multă atenție structurării documentului. Având în vedere nivelul delegațiilor, acestea nu puteau realiza mai mult decât un schimb de opinii. Nu este exclus ca, printr-o delegație de nivel scăzut, sovieticii să fi urmărit doar o nouă testare a poziției țării noastre în problema Statutului în discuție.

Peste puțin timp, între 29 februarie și 1 martie 1968, s-a ținut, la Praga, o consfătuire la nivelul adjuncților miniștrilor Apărării și ai Marilor State Majore ai armatelor din Tratatul de la Varșovia. Între problemele ridicate la acea reuniune de delegația armatei române au figurat și următoarele: precizarea în Statut, cu mai multă exactitate, a relațiilor dintre Comandamentul Unit și Comitetul Politic Consultativ; să fie mai bine definite denumirea Comandamentului și atribuțiile acestuia în ansamblul său; să se renunțe la prevederea privind numirea de reprezentanți ai Comandamentului Suprem pe lângă armatele naționale (ibidem, f. 71). Întrucât nici de această dată nu s-a ajuns la un consens asupra prevederilor de fond ale proiectului de statut, în protocolul încheiat la sfârșitul întrunirii, delegația armatei române a consemnat părerea sa diferită de a celorlalți participanți (ibidem, f. 72).

Pe sinuosul drum al elaborării documentelor de bază, care trebuiau să direcționeze munca organelor militare ale Organizației Tratatului de la Varșovia, un moment de seamă l-a constituit consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, din 6–7 martie 1968, de la Sofia, care, în problemele militare, a cerut Comandanetului Suprem al FAU ca în termen de șase luni să prezinte spre aprobare principalele documente menite să normeze activitatea Comandamentului Unit. În temeiul acestei decizii, la 24 mai 1968, mareșalul Uniunii Sovietice, I.I. Iakubovski, Comandantul Suprem al FAU, a trimis Ministerului Forțelor Armate ale României proiectele următoarelor documente: ● statutul FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia; ● statutul Consiliului Militar al FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia; ● statutul sistemului unic de apărare antiaeriană a statelor participante la Tratatul de a Varșovia; ● schema de organizare de principiu a organelor de conducere ale Comandamentului Suprem al FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia și schema de organizare a Comitetului Tehnic (AMR, Fond V/2, dosar nr. 4–43, f. 108); în scrisoarea însoțitoare, Comandamentul Suprem al FAU își făcea cunoscută dorința de a întreprinde o vizită la București pentru a avea discuții cu autoritățile românești asupra acestor proiecte, prezentându-le, în același timp, și opinia minsiterelor Apărării din celelalte țări membre ale Tratatului de la Varșovia; ● după studierea atentă a proiectelor de documente, cum se proceda de fiecare dată, ministrul Forțelor Armate, g-ralul–col. Ion Ioniță, a întocmit și înaintat un amplu raport comandantului suprem al forțelor armate române, Nicolae Ceaușescu, prin care îl informa despre primirea proiectelor de documente, despre intenția mareșalului I.I. Iakubovski de a veni la București și, în final, îi supunea spre aprobare poziția Ministerului Forțelor Armate asupra proiectelor de documente. Ministrul Forțelor Armate raporta comandantului suprem ca, la o viitoare discuție asupra acestor documente, partea română să adopte următoarea poziție: să susțină proiectul de statut care fusese înmânat de delegația armatei ronâne delegațiilor armatelor aliate în timpul consfătuirii din iulie 1966 de la București; să fie de acord cu Statutul Consiliului Militar, cu observația, de substanță, ca acest organ să adopte deciziile asupra problemelor ce intră în competența sa pe bază de consens (unanimitate), și „nu cu majoritate simplă de voturi“ (AMR, Fond V/2, dosar nr. 1/26, f. 72), cum se propunea în proiectul de document; statutul sistemului unic al apărării antiaeriene să fie realizat pe baza principiilor statutului Comandamentului FAU, „acordând comandantului trupelor a.a. rol de coordonator al activității comune“, și nu se control, cum se menționa în proiectul documentului; în organele ce urmau a fi create în temeiul acestor documente să se aplice principiul reprezentării proporționale.

Soluțiile armonizării

În perioada ce a urmat, discuțiile asupra proiectelor de documente elaborate de Comandamentul FAU au continuat la diferite niveluri, căutându-se soluțiile armonizării, românii fiind în continuare cei care ridicau cele mai multe obiecții, ce nu puteau fi contestate. Prima dezbatere a proiectelor respectivelor documente a avut loc la consfătuirea de la Moscova, din zilele de 13–17 septembrie 1968, la care au luat parte locțiitori ai șefilor Marilor State Majore. Ținând seama de nivelul de reprezentare scăzut, această întrunire nu putea realiza mai mult decât un schimb de păreri. În deschiderea acelei întâlniri, g-ralul de armată Serghei Ștemenko, șeful Statului Major al FAU, a informat pe cei prezenți asupra modificărilor operate în documente, între care: ● Comitetul Politic Consultativ este organul superior al Organizației Tratatului de la Varșovia; ● Comandamentul FAU, în fapt partea sovietică, se declara de acord cu crearea Consiliului Militar, produs și susținut de România, „ca organ superior al Organizației Tratatului de la Varșovia în compunerea căruia intră miniștrii Apărării, comandantul suprem și șeful de Stat Major“ (ibidem, f. 73); ● „Subordonarea operativă completă a trupelor destinate a acționa în comun în timp de război Comandamentului Suprem“ (ibidem); ● Necesitatea creșterii efectivelor prevăzute în schema de organizare.

În intervenția sa, delegația armatei române, pe baza mandatului primit la plecarea din țară, a formulat și cu acest prilej o serie de observații, principalele fiind: comandamentul suprem să fie numit pe o perioadă de 4–6 ani: să fie eliminat dreptul comandantului suprem de a da directive în problemele capacității de luptă și pregătirii operative a trupelor și comandamentelor; să se excludă din Statutul Sistemului Unic de apărare antiaeriană prevederea existenței „reprezentanților Statelor Majore ale Apărării a.a. pe lângă Comandantul trupelor apărării a.a. a teritoriului ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia" (ibidem).

În zilele de 27 și 28 septembrie 1968, s-a aflat la București mareșalul I.I. Iakubovski, Comandantul Suprem al FAU, vizită pe care o anunțase, cum menționam, din luna mai. Este interesant de observat că înaltul demnitar militar sovietic a sosit în capitala română la două luni de la intrarea trupelor celor cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, acțiune pe care România o condamnase cu vehemență. În consecință, având în vedere complexitatea ansamblului situației politico–militare în acel moment, este de presupus că turul de mareșalul sovietic în capitalele statelor participante la Tratatul de la Varșovia nu a urmărit numai problema proiectelor documentelor în discuție, subiect în care vizita respectivă n-a schimbat prea multe. Este drept, cu acest prilej s-a realizat consensul părților într-o serie de prevederi ale documentelor în proiect, inclusiv ca problema Comitetului Militar al Miniștrilor Apărării să nu fie cuprinsă în Statutul FAU, ci să te reglementeze printr-un statut separat.

În luna octombrie 1968, Comandamentul FAU a trimis noi proiecte de statute. După ce a obținut aprobarea conducerii politice superioare a țării, Ministerul Forțelor Armate române a transmis Comandamentului FAU, prin g-ralul Romanov, reprezentantul Comandamentului Suprem al FAU pe lângă armata noastră, punctul de vedere al părții române. Între altele, răspunsul se referea la următoarele: să se prevadă dreptul Comandantului Suprem de a da directive numai cu acordul prealabil al miniștrilor Apărării din țările membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia; Comandantul Suprem să aibă dreptul „să facă recomandări de dislocare și redislocare a trupelor FAU în concordanță cu planurile aprobate de guverne, pe teritoriul statelor participante la Tratatul de la Varșovia, în funcție de situație, corespunzător cu nevoile apărării, reciproce și cu hotărârile guvernelor acestor state" (ibidem, f. 74). Și de această dată, Ministerul Forțelor Armate române a stăruit asupra limitării prerogativelor Comandantului Suprem, susținând că „toate propunerile, recomandările și hotărârile, în probleme esențiale, ale Comandamentului Suprem se iau numai de comun acord cu miniștrii Apărării" (ibidem).

Discuțiile asupra Statutului FAU s-au reluat la consfătuirea miniștrilor Apărării care s-a ținut la Moscova, în zilele de 29 și 30 octombrie 1968. Delegația armatei române s-a referit la „dreptul Comandantului Suprem de a da indicații pentru dislocarea și redislocarea trupelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia (când se apreciază de guverne existența stării de pericol)" (ibidem). Deoarece obiecțiile părții române n-au fost însușite, convorbirile pe această temă au fost reluate în cadrul întâlnirii care a avut loc la București, la 19 februarie 1969, între Nicolae Ceaușescu, mareșalul Uniunii Sovietice, I.I. Iakubovski, și V. Kuznețov, adjunct al ministrului Afacerilor Externe al URSS. Polemica s-a concentrat asupra art. 12 din proiectul de Statut care, în forma prezentată și susținută de sovietici, privind investirea Comandantului Suprem cu dreptul de a disloca și redisloca trupele în situații deosebite, și la acest nivel, partea română a reafirmat poziția cunoscută: „starea de pericol să o aprecieze (toate) guvernele, iar Comandantul Suprem să dea indicații (recomandări) privind dislocarea și redislocarea trupelor FAU numai cu acordul guvernelor" (ibidem). Interesant este că în timpul acelei întrevederi s-a emis și o soluție mai bună, adică art. 12 să fie scos din Statut.

Moment de referință

Ansamblul problemelor privind organele militare ale Alianței au făcut obiectul ordinii de zi a consfătuirii forului suprem de decizie al Tratatului de la Varșovia, Consiliul Politic Consultativ, din 17 martie 1969, de la Budapesta, care a examinat și a adoptat în unanimitate următoarele documente: ● Statutul FAU și Comandamentului Unificat al statelor participante la Tratatul de la Varșovia; ● Statutul Comitetului miniștrilor Apărării statelor participante la Tratatul de la Varșovia; ● Statutul Consiliului militar al FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia; ● Statutul Sistemului Unic al apărării antiaeriene a statelor participante la Tratatul de la Varșovia.

Din partea țării noastre, documentele consfătuirii de la Budapesta au fost semnate de Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat, și de Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri. Apoi, la 10 aprilie 1969, a avut loc, la București, ședința comună a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri ale României, în care s-au dezbătut și aprobat documentele adoptate la Budapesta.

După ce documentele au fost aprobate de forurile constituționale ale țării, Ministerul Forțelor Armate a procedat la o intensă explicare a conținutului acestora, în prima parte a lunii mai 1969. În materialul întocmit pentru a explica scopul și principalele elemente de conținut al documentelor în cauză, se menționa în mod expres că toate aceste statute reglementează activitatea organelor de conducere militare ale FAU și relațiile interaliate în timp de pace. Pentru modul în care trebuia să se acționeze în timp de război, urma să fie elaborate documente speciale (ibidem, f. 86). Expunerea prezentată în fața ofițerilor și generalilor din armată făcea aprecieri cu privire la scopul general al Tratatului de la Varșovia, la caracterul său defensiv și zonal, precizându-se în acest sens că „în cazul în care au loc conflicte armate pe alte continente — aluzie transparentă la un eventual conflict chino–sovietic — țărilor semnatare nu le revin nici un fel de oligații", după care au fost prezentate și comentate statele adoptate și, foarte important, poziția și contribuția consistentă și constructivă a României în perioada de elaborare a respectivelor documente, cu încheierea că „documentele aprobate corespund principiilor politicii noastre externe și sunt în concordanță cu normele relațiilor internaționale" (ibidem, f. 85).

Este de reliefat că, în forma finală a acestor documente, se regăsesc în majoritate propunerile prezentate și susținute de partea română, cu deosebire între 1966 și 1969.

Statutul FAU și al Comandamentului Unificat ale Tratatului de la Varșovia, pe lângă reglementarea atribuțiilor cadrelor din conducerea FAU, cuprindea o serie de prescripții cu caracter principial deosebit de importante, cum ar fi definirea mai exactă a FAU (subliniindu-se că se înțeleg forțele și mijloacele destinate să acționeze în comun). În compunerea FAU, urmau să intre unități și mari unități operative din toate categoriile de forțe armate și unități de asigurare și servicii, stabilite prin hotărâri ale guvernelor fiecărei țări. Se făcea precizarea că „efectivul total al trupelor naționale în timp de pace și de război, tabelul cu marile unități, unitățile, formațiunile de servicii și organele de conducere, organizarea lor, înzestrarea și dotarea, volumul stocurilor de mijloace materiale și volumul activităților de pregătire operativă a teritoriului țărilor se stabilesc de guvernul fiecărui stat. În același timp, ministerele Apărării poartă întreaga răspundere, în fața guvernelor lor, pentru starea, înzestrarea, dotarea și capacitatea de luptă a personalului trupelor proprii și pentru crearea stocurilor de mijloace tehnico-materiale stabilite pentru aceasta" (ibidem, f. 92–93).

În această formă, Statutul FAU și al Comandamentului Unificat reglementa mai bine, față de edițiile precedente, problema atribuțiilor Comandantului Suprem și a locțiitorilor săi. Formal, se prevedea că în funcția de Comandant Suprem putea fi numit, pe timp de 4–6 ani, prin hotărârea guvernelor statelor semnatare ale Tratatului, unul dintre mareșalii sau generalii oricărui stat participant. După aceleași criterii, se numeau șeful Statului Major al FAU, Comandantul Trupelor de Apărare Antiaeriană și șeful Comitetului tehnic. Din totalitatea atribuțiilor Comandantului Suprem, menționăm câteva, pe care le considerăm semnificative. Astfel, comandantul Suprem trebuia să acționeze în conformitate cu hotărârile guvernelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia și indicațiile Comitetului Politic Consultativ. Spre deosebire de statutul anterior, comandantul suprem nu avea drepturi de comandă și control, ci numai de recomandare și coordonare a activităților Forțelor Armate Unite, prevedere introdusă în statut la insistențele părții române, după cum, la aceleași stăruințe, în acest statut, Comandantul Suprem nu i-a mai fost acordat dreptul să hotărască dislocarea sau redislocarea trupelor FAU pe teritoriul statelor participante la Tratat fără acordul prealabil al acestora (ibidem).

Noul statut reglementa corespunzător rolul și atribuțiile locțiitorilor Comandantului Suprem. Potrivit art. 6, „locțiitorii Comandantului Suprem al FAU erau desemnați de fiecare stat participant la Tratatul de la Varșovia, în rang de adjuncți ai miniștrilor Apărării ai acestor state sau șefi ai Marilor State Majore". Se elimina astfel o anomalie din statutul din 1956, criticată de partea română, care prevedea că locțiitorii Comandantului Suprem erau miniștrii Apărării ai statelor participante la Tratat. Cum calitatea de comandant suprem era atribuită, de regulă, unui mareșal sau general sovietic aflat pe post de locțiitor al ministrului Apărării al URSS, rezulta că miniștrii Apărării ai statelor participante la Tratat erau locțiitori ai locțiitorului ministrului Apărării al URSS (ibidem, f. 92).

[illegible] decembrie 1980: primire la Nicolae Ceaușescu [illegible] participanților la ședința ordinară a Comitetului Miniștrilor Apărării ai țărilor participante la Tratatul de la Varșovia (șeful statului român este încadrat de Constantin Dăscălescu și Ilie Verdeț)

România s-a pronunțat ferm și constant pentru schimbarea acestei situații anormale, care punea pe miniștrii Apărării din statele participante la Alianță într-o poziție delicată, subordonându-i unui adjunct al ministrului Apărării URSS și implicit acestuia, prin intermediul Comandantului Suprem al FAU.

În noul Statut, au fost precizate și competențele Statului Major al FAU ca organ de lucru al Comandantului Suprem. Acestuia îi revine sarcina de a analiza situația politico–militară și strategică, de a elabora propuneri legate de problemele capacității de luptă și de mobilizare a trupelor și forțelor maritime militare și de pregătirea lor, de îmbunătățirea structurii organizatorice a trupelor, a sistemului de înzestrare și dotare cu armament și tehnică de luptă, de amenajarea teatrului de acțiuni militare și acumularea stocurilor necesare (ibidem, f. 93–94). Totodată, Statul Major era chemat să studieze experiența și starea trupelor din compunerea FAU, să organizeze participarea generalilor și ofițerilor din Statul Major la aplicații, convocări de pregătire, jocuri de război etc. (ibidem, f. 94).

Statutul Comitetului Miniștrilor Apărării statelor participante la Tratatul de la Varșovia definea acest Comitet, în compunerea căruia intrau miniștrii Apărării, Comandantul Suprem și șeful Statului Major al FAU (ibidem, f. 87), ca fiind organul militar al alianței. Principalele sale atribuții: analiza situației inamicului probabil, a planurilor operative și direcțiilor de dezvoltare ale forțelor sale armate; elaborarea de comun acord a recomandărilor și propunerile privind perfecționarea capacității de apărare a statelor participante la Tratat; examinarea recomandărilor privind construcția și dezvoltarea FAU; analiza activității organelor de conducere ale FAU; studierea mijloacelor de conducere în timp de război și punerea de acord și asupra altor probleme cu caracter militar, care solicitau o coordonare reciprocă. De asemenea, Statutul prevedea modul de lucru al Comitetului ce urma să se întrunească o dată pe an, sau de câte ori era nevoie, ședințele fiind pregătite de ministrul Apărării din țara gazdă (ibidem, f. 88–89).

13 ani contra

La consfătuirea de la Budapesta, din martie 1969, a fost adoptat și Statutul Consiliului Militar al FAU, organ nou înființat, pentru care partea română militase încă din 1966. După o împotrivire de 13 ani, mai cu seamă din partea comandantului suprem, care își vedea, probabil, amenințată poziția de monopol a comenzii, statutul acestui organ a fost aprobat. Consiliul Militar, care și-a ținut ședința de constituire în zilele de 9 și 10 decembrie 1969, la Moscova, era format din comandantul suprem, președinte, locțiitorii acestuia din partea fiecărui stat participant la Tratat, locțiitorul pentru apărarea antiaeriană și președintele Comitetului Tehnic. Tot ca urmare a propunerilor repetate ale părții române, în statut s-a precizat că „în Consiliul Militar, recomandările și propunerile se elaborează ținând seama de realizarea unității de vederi și se adoptă pe calea întrebării nominale a fiecărui membru al Consiliului Militar" (ibidem, f. 95–96). În continuare, se menționa că, dacă unul din membri are o părere diferită, aceasta se „consemnează în procesul verbal al ședinței Consiliului Militar, după care se analizează de Comandantul Suprem împreună cu ministrul Apărării al țării respective" (ibidem, f. 96). Deși Consiliul Militar era un organ consultativ, el avea un rol important în cadrul Alianței. În ședințele pe care le ținea semestrial, examina principalele probleme ale capacității de luptă, starea de operativitate și cea de mobilizare a trupelor cuprinse în FAU, gradul dotării acestora cu armament și tehnică de luptă.

La consfătuirea de la Budapesta, s-a adoptat și Statutul Comitetului Tehnic, principalul atribut al acestui organ fiind elaborarea de recomandări privind înzestrarea cu diferite sisteme de arme și tennică de luptă și coordonarea lucrărilor de cercetare științifică care prezentau interes pentru toate țările participante la Tratat. De asemenea, Comitetul Tehnic se ocupa de standardizare, de diverse probleme legate de logistică etc.

Un alt statut a fost cel al Sistemului Unic al Apărării Antiaeriene a statelor participante la Tratat, al cărui proiect fusese analizat de mai mult timp. Se considera că realizarea unui sistem unic de apărare antiaeriană era reclamată de „necesitatea întrunirii și coordonării eforturilor tuturor statelor participante la Tratatul de la Varșovia în vederea zădărnicirii acțiunilor aeriene ale agresorilor, care — după cum se cunoaște — dispun de o importantă forță de lovire aeriană" (ibidem). Constituirea unui sistem de apărare antiaeriană corespunzător scopului urmărit, Statutul stipula că „fiecare din țările participante la Tratatul de la Varșovia destină pentru Sistemul Unic de Apărare Antiaeriană o anumită cantitate de forțe și mijloace, care se stabilesc de către guvernele statelor respective" (ibidem). Conducerea se exercita centralizat, iar comandantul sistemului era asistat în activitatea sa de un Stat Major, al cărui șef ar fi trebuit să fie numit din aceeași țară din care era și comandantul. O prevedere importantă consta în aceea că „măsurile luate de comandantul Trupelor de Apărare Antiaeriană ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia, în legătură cu conducerea centralizată și coordonarea acțiunilor de luptă comune, se materializează prin comandanții apărării antiaeriene ai fiecărui stat" (ibidem, f. 97).

Recompunerea drumului parcurs de aceste documente de la formularea ideilor și până la aprobarea formei finale — apropae un deceniu și jumătate — pune în evidență **consecvența și perseverența cu care a acționat România pentru stabilirea relațiilor interaliate în așa fel încât acestea să nu aducă atingere suveranității naționale a statelor aliate**. Prerogativele largi cu care se preconizează a fi investit comandantul suprem, la care România s-a opus, ferm și constant, a reprezentat un exemplu tipic de tentativă de constituire de organe de decizie suprastatale, de nesocotire a suveranității statelor mijlocii și mici. Se cere menționat, de asemenea, că, în toată perioada de elaborare și dezbatere a acestor documente, **România a luptat singură, nici unul din ceilalți aliați nu i s-a alăturat**.

Poziția adoptată de România în cadrul Tratatului de la Varșovia nu echivala, însă, cu o negare a acestuia. Ea a declarat, în mod repetat, că în cazul unei agresiuni în Europa, pe care nu o dorea nimeni, își va îndeplini angajamentele asumate față de aliați. ■

Aspecte ale relaţiilor dintre conducerea armatei române şi structurile militare ale Tratatului de la Varşovia

Mircea C. DUMITRU

În cei 36 de ani de existenţă a Tratatului de la Varşovia (s-a autodesfiinţat în februarie 1991), relaţiile armatelor statelor participante cu structurile militare ale acestuia au cunoscut, ca în orice alianţă, momente diferite, mergând de la colaborarea normală la divergenţe de opinii şi, uneori, chiar la situaţii de criză.

Perfecţionarea alianţei

Mă voi referi, în continuare, doar la unele aspecte ale relaţiilor militare pe care românii le-au avut în cadrul alianţei, îndeosebi după martie 1969, când a fost adoptat statutul FAU şi al Comandamentului Unificat, pe timp de pace, şi alte statute care aveau menirea de a reglementa problemele de funcţionare a Tratatului. Şi până la acea dată au existat unele documente şi chiar un Statut după care se conducea Comandamentul Unificat, însă experienţa acumulată în anteriorii 14 ani de existenţă a Tratatului, precum şi divergenţele tot mai mari asupra unor probleme principiale între Comandamentul Unificat şi conducerile unor armate din alianţă impuneau adoptarea unor documente noi, care să corespundă mai bine intereselor statelor participante. De altfel, în comunicatul dat publicităţii la sfârşitul Consfătuirii Comitetului Politic Consultativ, din 17 martie 1969, de la Budapesta, se menţiona: „Statele participante la Consfătuire au examinat detaliat şi au adoptat în unanimitate Statutul miniştrilor Apărării ai Statelor participante la Tratatul de la Varşovia, noul statut al FAU şi al Comandamentului Unit şi alte documente având ca scop perfecţionarea, în continuare, a structurii şi organelor de conducere a organizaţiei defensive a Tratatului de la Varşovia“.

Ţin să menţionez că la elaborarea acestor documente, începută încă din februarie 1966, o contribuţie însemnată a avut şi partea română.

Pentru coordonarea practică a problemelor militare s-au constituit, pe baza prevederilor Tratatului, a documentelor menţionate mai sus şi prin alte decizii ale Comitetului Politic Consultativ, următoarele organisme: Comitetul miniştrilor Apărării, Comandamentul Unit (în traducere ulterioară, Unificat), Statul Major, Consiliul Militar şi Comitetul Tehnic.

Comitetul miniştrilor Apărării, care cuprindea titularii ministerelor Apărării din statele membre, pe comandantul–şef şi pe şeful Statului Major al FAU, se întrunea, de regulă, o dată pe an (şi ori de câte ori era nevoie), prin rotaţie, în fiecare stat membru al Tratatului. Ministrul ţării–gazdă conducea şedinţa. Ordinea de zi se fixa prin consens, la şedinţa în desfăşurare, pentru şedinţa următoare. Cu cel puţin o lună înainte de şedinţă, ministrul Apărării primea proiectele documentelor ce urmau a fi adoptate, elaborate de Statul Major al FAU (proiectul de hotărâre pentru fiecare problemă analizată, proiectul ordinii de zi pentru şedinţa următoare, proiectul ştirii de presă, comunicatul şedinţei, tezele rapoartelor ce urmau a fi prezentate). Aceste documente se trimiteau pentru armata noastră (probabil, la fel şi pentru celelalte armate) prin poşta specială, prin intermediul reprezentantului comandantului–şef al FAU care, la rândul său, le trimitea Biroului special din MStM pentru a fi înmânate ministrului Apărării. Biroul Special era un compartiment de lucru format din câtiva ofiţeri cu studii militare corespunzătoare, toţi buni cunoscători ai limbii ruse. Era stabilit prin Statut că limba de lucru în cadrul alianţei este rusa. Din 1981 şi până la desfiinţarea Tratatului, am lucrat în acest birou, ultimii şapte ani fiind şeful acestui colectiv. Documentele primite erau traduse de noi în limba română, analizate împreună cu comandamentele şi direcţiile centrale implicate şi, apoi, împreună cu propunerile ce rezultau, analizate şi avizate de şeful Direcţiei Operaţii din MStM, se prezentau prin şeful MStM ministrului Apărării. Erau prezentate, de asemenea, şi adjunctului ministrului, care îndeplinea funcţia de locţiitor al comandantului–şef al FAU din partea armatei române.

După analiza proiectelor de documente şi a propunerilor respective, ministrul Apărării le prezenta şefului statului, iar rezoluţia acestuia pe raportul de prezentare constituia mandatul delegaţiei la şedinţă. Tot prin Biroul Special se comunica,

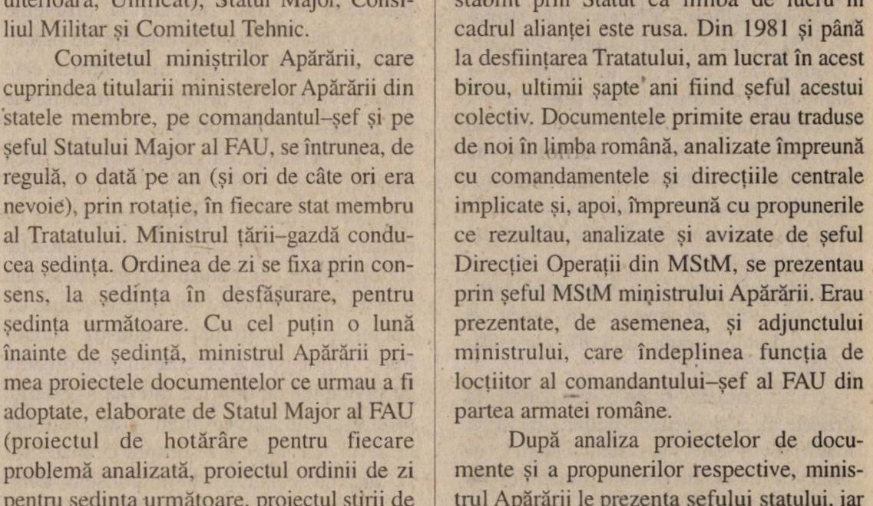
Praga, 1983: delegaţia militară română la şedinţa Consiliului Militar al FAU (în dreptul microfonului, g-ralul col. Marin Nicolescu)

G-ral de brigadă (r) Mircea C. Dumitru s-a născut, la 19 octombrie 1932, în Mărtinești, com. Tătăranu, jud. Vrancea.

Cariera militară a început-o în ianuarie 1951, când a intrat voluntar la Școala Militară de Ofițeri de Infanterie nr. 1 Sibiu, pe care a absolvit-o în august 1952, cu media maximă, fiind înaintat la gradul de locotenent. Numit comandant de pluton, iar apoi, după câteva luni, comandant de companie, și-a desfășurat activitatea în garnizoanele Brăila, Buzău și Cetate (jud. Dolj).

A absolvit cursurile Academiei Militare, în 1959, cu diplomă de merit, și cursul postacademic, în 1987, cu calificativul foarte bine.

A fost avansat, înainte de termen, la gradele de: locotenent major, în 1954; maior, în 1960; locotenent–colonel, în 1965. În 1972, în urma examenului de grad, a fost avansat colonel,

După absolvirea Academiei Militare, a fost numit șef al Statului Major în Regimentul 3 Mecanizat, din Caracal, iar în 1964, la înființarea Regimentului 30 Gardă, a fost numit șef al Statului Major al unității.

În 1981, a fost promovat în MStM, la Biroul Special. A rămas la comandă, până la desființare, în martie 1990, când a fost promovat locțiitor al șefului Direcției Relații Militare Internaționale. În 1991, a devenit șeful acestei Direcții, pe care a condus-o până în mai 1993, când a fost pensionat. În mai 1992, a fost avansat la gradul de general maior.

A absolvit, la fără frecvență, cursurile Facultății de Istorie a Universității București (februarie 1972), obținând diploma de licență.

Căsătorit din 1959; soția este de profesie farmacistă; soții Dumitru au un fiu, de profesie inginer, căsătorit.

printr-o telegramă cifrată adresată Statului Major al FAU, acordul sau obiecțiile MAN asupra proiectelor de documente. Cu câteva săptămâni înainte de ședință, comandantul–șef și șeful Statului Major al FAU se deplasau în fiecare țară membră a Tratatului unde aveau întâlniri cu ministrul Apărării, cu care ocazie se făcea un schimb de păreri asupra problemelor apropiatei ședințe și se încerca punerea de acord a tuturor proiectelor de documente. Uneori, se reușea acest lucru, alteori nu. În acest caz, la primirea comandantului–șef și a șefului Statului Major al FAU la conducătorul statului — și acest lucru avea loc ori de câte ori cei doi demnitari se aflau la București — erau ridicate și probleme asupra cărora existau divergențe de păreri. De regulă, șeful statului nu modifica cele stabilite anterior și inserate pe raportul de prezentare a documentelor.

De remarcat că partea română avea obiecții asupra proiectelor de documente aproape de fiecare dată și aceasta nu ca urmare a vreunei dorințe de a face opoziție cu orice preț, ci pentru că în unele din acestea erau idei care nu țineau seama de interesele și posibilitățile noastre economice. Aceste opinii, ce erau în concordanță cu principiile de politică internă și externă promovate de statul român, erau susținute de șeful delegației și în timpul dezbaterilor și, dacă nu se ajungea la un consens, delegația prezenta „părerea deosebită“ cu privire la documentul în discuție, care era menționată în procesul verbal (protocolul ședinței). Potrivit înțelegerilor convenite, deciziile amendate cu „părere deosebită“ nu erau obligatorii pentru armata a cărei delegație exprimase aceast lucru în ședință. În perioada cât am lucrat la Biroul Special, am făcut parte din toate delegațiile armatei noastre la ședințele Comitetului Miniștrilor Apărării și cele ale Consiliului Militar al FAU și pot să spun că nici o altă delegație militară nu a exprimat „părere deosebită“ asupra vreunui proiect de document. Am întrebat, odată, pe un omolog dintr-o armată vecină, cum de a putut delegația țării sale să accepte prevederile unui anume document. Acesta mi-a răspuns, fără ocol, că deși era convins că hotărârea respectivă nu va putea fi pusă în practică în armata sa, chiar se discutase aceasta în delegație, dar că, din dispoziții superioare, nu puteau fi în dezacord cu conducerea militară a Tratatului în plenul ședinței și că vor motiva, apoi, neîndeplinirea acestora prin lipsa posibilităților economice ale țării. De regulă, împotriva obiecțiilor pe care le prezenta delegația română se exprimau delegațiile sovietică și bulgară, mai rar celelalte delegații. Nu vreau să fiu răutăcios în aprecieri, însă cred că uneori delegațiile celorlalte armate susțineau proiectele de documente prezentate în ședință în forma eleborată de Statul Major al FAU, chiar dacă nu erau convinse că aceasta era forma cea mai corectă. Îmi amintesc că în faza de pregătire a unei ședințe a Consiliului Miniștrilor Apărării nu s-a ajuns la consens privind un important proiect de hotărâre, asupra căruia partea română avea obiecții. La ședință, ministrul Apărării a insistat din nou pe lângă comandantul–șef să se țină seama de observațiile noastre în redactarea definitivă a documentului. Supus la vot în ședință, delegațiile — în ordinea: bulgară, germană, poloneză și ungară (ordinea alfabetului slav) — au votat „pentru“ forma elaborată de Statul Major al FAU, fără a fi avut în vedere propunerea delegației noastre. Șeful delegației române a argumentat, din nou, de ce nu poate fi de acord cu documentul și a dat citire „părerii deosebite“ a delegației române. Următoarea delegație care urma să voteze era cea sovietică. Ministrul sovietic, mareșalul D. Ustinov, probabil din dorința de a arăta că în Comitetul Miniștrilor Apărării nu există divergențe, s-a adresat celor care votaseră până atunci: „Eu cred că și propunerea ministrului Olteanu este bună și poate fi adoptată. Ce părere aveți?“. La acest apel al șefului delegației sovietice, toți participanții au fost de acord cu punctul de vedere român, deși unii dintre ei o criticaseră cu vehemență.

Aceeași modalitate de lucru se aplica și în cazul pregătirii și desfășurării ședințelor Consiliului Militar.

Consiliul Militar al FAU s-a constituit în decembrie 1969. În compunerea acestuia, intrau: comandantul–șef (ca președinte al Consiliului Militar), șeful Statului Major al FAU, locțiitorul comandantului–șef (câte un adjunct al ministrului Apărării din fiecare țară membră a Tratatului) și locțiitorii comandantului–șef pentru categoriile de forțe armate. Din partea armatei noastre, singurul locțiitor al comandantului–șef a fost g-ralul Marin Nicolescu, un excepțional general al armatei române *(v. foto, p. 33)*. După pensionarea sa, în 1988, nu a mai fost numit oficial un alt locțiitor din partea armatei noastre.

Ședințele Consiliului Militar se țineau de două ori pe an, prin rotație, în țările membre ale Tratatului și erau conduse de comandantul–șef. În ședințe, se adoptau recomandări, Consiliul Militar fiind un organism cu rol consultativ. La încheierea ședinței, membrii Consiliului Militar erau primiți de ministrul Apărării al țării–gazdă și apoi de șeful statului respectiv. Cheltuielile pentru organizarea și desfășurarea ședințelor Comitetului Ministerului Apărării și cele ale Consiliului Militar se suportau din bugetul comandamentului și, parțial, de către țara–gazdă. Se obișnuia ca, la sfârșitul ședințelor Consiliului Militar, comandantul șef să ofere unele cadouri (de regulă, ceasuri de mână sovietice sau plachete cu emblema Tratatului) pentru câțiva dintre ofițerii țării–gazdă care contribuiseră mai mult la organizarea activității. Propunerile nominale erau făcute de conducerea armatei țării–gazde.

Cadouri personale se ofereau de către comandantul–șef și cu alte prilejuri, ele fiind suportate din bugetul comandamentului unificat. La acest buget, care se aproba anual, partea română convenise să participe cu 10%.

Observatori sovietici...

În Comandamentul Unificat (mai exact, în Statul Major și în Comitetul Tehnic), fiecare armată era reprezentată printr-un număr de ofițeri, care își aveau reședința la Moscova. Cu excepția a câte unui general din partea fiecărei armate, care îndeplinea funcția de locțiitor al șefului Statului Major al FAU, altul pe cea de locțiitor al șefului Comitetului Tehnic, toți ceilalți ofițeri, din toate armatele, erau încadrați în secții și direcții conduse de generali sovietici.

O perioadă lungă de timp, locțiitor al șefului Statului Major al FAU, din partea armatei române, a fost g-ralul Dumitru Pănescu, iar locțiitor al șefului Comitetului Tehnic, col. (apoi, g-ral) ing. Mircea Constantinescu, ambii ofițeri cu o foarte bună pregătire, care și-au îndeplinit excepțional serviciile ce le-au revenit.

În mai multe rânduri, conducerea Ministerului român al Apărării a propus ca unii ofițeri români să fie încadrați în funcții superioare în Comandamentul Unificat, ba chiar unii locțiitori ai comandantului-șef pentru categoriile de forțe armate să fie dintre generalii români. Nu s-a acceptat aceasta, deși prin statut și comandantul-șef și șeful Statului Major al FAU puteau fi numiți din orice armată din cadrul Tratatului.

Perioada cea mai activă în căutarea căilor de perfecționare a colaborării militare a fost cuprinsă între 1977–1988, când în funcția de comandant–șef s-a aflat mareșalul Kulikov, iar în cea de șef al Statului Major, g-ralul de armată Gribkov, ambii având o experiență militară bogată. Mareșalul Kulikov fusese anterior comandant al grupului de trupe sovietice în RDG și, câțiva ani, șef al Statului Major General al armatei sovietice. După expirarea mandatului acestora, comandant–șef a fost numit g-ralul de armată Lușev, iar șef al Statului Major, g-ralul de armată Lobov. Scurta perioadă de timp cât au fost la conducerea militară a Tratatului, până la desființarea acestuia, nu permite o apreciere asupra celor două personalități militare. G-ralul de armată Lobov, un ofițer destul de tânăr pentru gradul și funcția sa, manifesta mai multă maleabilitate și dorința de conciliere pe problemele controversate.

Colectivul de ofițeri pe care îl conduceam venea foarte des în contact cu reprezentantul la București al comandantului–șef al FAU. Deși încă din faza elaborării statutelor, adoptate în 1969, partea română s-a exprimat împotriva funcționării în armate a unui asemenea reprezentant, în ultimă instanță, s-a acceptat o astfel de funcție. În România, reprezentantul comandantului–șef avea o grupă formată dintr-un locțiitor, un traducător, un ofițer cu cifrul, un subofițer și o dactilografă. Încăperile de lucru ale reprezentantului se aflau în Capitală, într-o clădire din str. Barbu Delavrancea. După câte cunosc, în toate celelalte armate ale statelor membre ale alianței, reprezentantul comandantului–șef lucra în în incinta MStM sau a Ministerului Apărării. Potrivit Statutului, reprezentantul era numit cu acordul Ministerului Apărării al țării în care urma să funcționeze. De fiecare dată când se cerea acordul pentru numirea reprezentantului, răspunsul nostru era neschimbat: nu avem obiecții privind numirea generalului respectiv în funcție, dar reamintim că guvernul român nu consideră necesar și nu solicită un reprezentant al comandantului–șef pe lângă armata noastră. Cu toate acestea, reprezentantul era numit, iar partea română îi asigura sediul și un autoturism de serviciu, îl invita la unele activități protocolare și chiar la unele exerciții militare demonstrative și expoziții de tehnică militară, iar la cerere era primit de ministrul Apărării sau de adjuncții acestuia. În alte armate, implicarea reprezentantului era totală, incluzând participarea sa la activitățile principale de pregătire operativ–strategică și de luptă și la bilanțuri pe armată.

Aplicație de Stat Major, în teren, sub conducerea șefului de Stat Major al Armatei a IV-a, g-ral Iulian Topliceanu (septembrie 1979)

Unul dintre reprezentanții care au funcționat la București, în anii '80, a fost g-ralul col. V.A. Makarov, un ofițer cult, inteligent și cu multă experiență militară. În relațiile sale cu reprezentanții armatei noastre a manifestat întotdeauna mult tact. Legătura curentă între acesta și conducerea armatei române se făcea prin Biroul special, căruia i se adresa de fiecare dată când avea probleme de rezolvat sau pentru a cere audiență la ministrul Apărării sau la adjuncții acestuia. Se putea adresa, prin telefonul „scurt", șefului Biroului special și chiar ministrului sau adjuncților acestuia. De fiecare dată când, la București, se desfășura o activitate la care lua parte comandantul–șef și șeful Statului Major, în delegație era inclus și reprezentantul sovietic. După plecarea din România a g-ral col. Makarov (în urma decesului soției sale), a fost numit pentru scurt timp g-ral col. Borisov, apoi g-ral lt. Gaponenko, care a rămas în funcție până la desființarea Tratatului.

Generalul Gaponenko a încercat să dea mai multă importanță atribuțiilor sale, urmărind o mai mare implicare a sa în relația comandantului–șef cu conducerea armatei noastre. O notă mai aparte au avut relațiile noastre cu g-ralul Gaponenko, în decembrie 1989, când acesta a devenit foarte insistent, uneori chiar agasant, cerând să fie informat permanent asupra evenimentelor și chiar să i se destineze o încăpere de lucru în incinta MStM pentru a se putea informa operativ asupra evoluției acestora. O asemenea cerere nu i-a fost satisfăcută, însă periodic, la câteva zile, i se dădeau răspunsurile pe care le cerea.

Doresc să precizez că, personal, nici comandantul–șef, nici șeful Statului Major al FAU nu au dat telefoane la București în ultima decadă a lui decembrie 1989 și nici conducerile celorlalte armate din statele participante la Tratat nu au făcut acest lucru, cu excepția conducerii armatei ungare.

O dată la cinci ani

Comandamentul Unificat manifesta interes și privind modul de organizare, înzestrare și pregătire a contingentelor destinate în compunerea FAU, stabilite prin protocoale, de regulă, o dată la cinci ani. Deși se convenise că răspunderea pentru pregătirea comandamentelor și trupelor revine în totalitate comandamentelor naționale, care dau socoteală pentru aceasta guvernelor propriilor țări, comandantul–șef trimitea anual o directivă privind pregătirea operativ–strategică și de luptă a acestora. Nu știu în ce măsură această directivă era aplicată în celelalte armate, însă conducerea armatei noastre o trata ca pe un document „spre informare". Nici nu se putea altfel, întrucât pentru întreaga armată română anual se emitea o directivă a comandantului suprem în care erau fixate obiectivele și sarcinile ce reveneau comandamentelor marilor unități de toate armele, indiferent dacă acestea erau sau nu destinate în compunerea FAU.

Dorea, de asemenea, să fie efectuate inspecții de către Comandamentul Unificat în marile unități destinate în compunerea FAU.

Întrucât Ministerul român al Apărării nu accepta asemenea inspecții s-a găsit o soluție de compromis. O dată la un an sau la doi ani, la o inspecție organizată de ministrul Apărării într-o mare unitate, se adresa o invitație de participare și Comandamentului Unificat. Acesta trimitea o echipă de cinci–șase ofițeri români și sovietici din Statul Major al FAU pentru care se pregătea un program special de asistare numai la unele activități inspectate. Această echipă participa, așadar, numai la unele activități inspectate de comisia ministrului Apărării, fără a se implica direct în evaluarea nivelului de pregătire a trupelor și comandamentelor. Nu stabilea calificative și nici nu participa la bilanțul inspecției.

Din 1990 și până la desființarea Tratatului, în 1991, relațiile au fost cele obișnuite. S-au desfășurat cele două ședințe ordinare ale Consiliului Militar, la Moscova și la București, precum și o ședință a Comitetului Miniștrilor Apărării, la Berlin. Dar toți erau conștienți de faptul că zilele Tratatului erau numărate, așa că zelul în a adopta recomandări și decizii era scăzut.

În rândurile de față nu mi-am propus să mă refer la aspectele relațiilor privind organizarea aplicațiilor militare, a celor referitoare la activitățile pe linia Comitetului Tehnic, care aveau un caracter mai special, la activitățile din domeniul Apărării Antiaeriene a Teritoriului, Aviației, Marinei Militare ș.a. Acestea pot face obiectul altor prezentări.

Țin să menționez, însă, că în relațiile cu Comandamentul Unificat, partea română a fost consecventă în a apăra câteva principii de bază, pe care le-a susținut încă din primii ani de existență a Tratatului și, mai ales, după Declarația din aprilie 1964. Am în vedere acele probleme care subliniau dreptul suveran al statului român de a dispune de soarta sa, împiedicarea amestecului altui stat în treburile noastre interne, independența și integritatea teritorială. În elaborarea statutelor, adoptate în martie 1969, cât și în adoptarea deciziilor în ședințele Comitetului Miniștrilor Apărării și a recomandărilor în Consiliul Militar al FAU, delegațiile noastre militare urmăreau cu intransigență respectarea acestor principii. Astfel, niciodată delegațiile militare române nu au acceptat subordonarea trupelor române unor comandamente sovietice sau ale altor state, tranzitarea sau staționarea pe teritoriul României a unor unități militare ale trupelor aliate fără acordul guvernului român, inspectarea de către Comandamentul Unificat a contingentelor militare românești, destinate în compunerea FAU.

Privind retrospectiv, consider că relațiile armatei noastre cu structurile militare ale Tratatului au fost, în general, corespunzătoare. **Au fost momente când din partea structurilor Tratatului s-au manifestat aroganță, tendințe de impunere a unor decizii care nu corepundeau pe deplin intereselor tuturor statelor membre.** De aceea, au existat nu de puține ori suspiciuni. Dar, ca în fiecare alianță, marea putere care domină urmărește, în primul rând, scopurile sale. Așa a fost întotdeauna și, probabil, așa va fi și în viitor.

Poate, uneori, și obiecțiile noastre nu se justificau în întregime. Am îndoieli, de pildă, dacă respingerea de către noi a schimburilor de lectori, ofițeri elevi sau ofițeri–studenți între armata României și celelalte armate aliate era justificată. De aceea, cred că o analiză atentă, critică a relațiilor militare în cadrul Tratatului atât cu structurile acestuia, cât și cu celelalte armate aliate ar fi utilă pentru cei ce se vor implica în viitor în pregătirea participării noastre în eventualele alianțe militare. ■

Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță

Ion ȘUȚA*

Imediat după terminarea celui de-al doilea război mondial, pregătirea Statelor Majore și a trupelor, inițial, a avut un caracter limitat, armata română fiind supusă unui drastic proces de distrugere printr-o masivă desființare de unități și de disponibilizare de cadre, mai ales din rândul acelora care s-au distins în campania din Est. În această etapă, când România era sub ocupație militară sovietică — până în 1958 — și tratată ca țară înfrântă în război, Comandamentul Militar român n-a avut relații de cooperare militară cu armatele țărilor ulterior aliate, ea fiind obligată, potrivit statutului ei juridic, să accepte și să execute toate deciziile dictate de la Kremlin, prin Comisia Aliată de Control. După numirea lui Emil Bodnăraș ca ministru al Apărării, a început procesul implementării în armata română a doctrinei militare sovietice. Încă din 1947, prin Directiva MStM nr. 772.151, din 8 octombrie 1947, Școlii Superioare de Război i s-au stabilit, bunăoară, sarcini de introducere a acesteia în procesul de învățământ.

Ion Șuța

Schimbarea radicală

O dată cu înrăutățirea relațiilor URSS cu foștii aliați anglo–americani, mai ales, după constituirea, în aprilie 1949, a NATO și, cu un an înainte, la 28 iunie 1948, a declanșării disidenței lui Tito, rolul și statutul politic al României și al armatei sale s-au schimbat radical. Armata română, micșorată, prost echipată și rău înzestrată, a devenit brusc, pentru Comandamentul militar sovietic, un element strategic de primă importanță, iar frontiera de vest a României cu Iugoslavia — aliniamentul înaintat al operațiilor militare probabile.

În acest context internațional, înainte de a se înființa Tratatul de la Varșovia, a început o timidă cooperare militară a armatei române cu cea sovietică, în vederea pregătirii Statelor Majore și a trupelor. Trebuia refăcută capacitatea combativă a marilor unități românești în perspectiva angajării lor într-un viitor război împotriva Iugoslaviei. Această cooperare s-a realizat pe baza unei concepții unitare de acțiune la război, stabilită de Comandamentul sovietic. În acest sens, în 1950, s-a elaborat primul plan de operații privind apărarea armatei române pe frontiera cu Iugoslavia și pe litoralul Mării Negre. La Regiunea 3 Militară, sarcina elaborării acestei importante lucrări mi-a fost încredințată mie, în calitate de șef al Secției de operații. Din cauza unor împrejurări nefaste, am fost obligat să execut această sarcină aproape singur, deoarece șeful de Stat Major, g-ralul Christache Zamfirescu, a fost pensionat, comandantul Regiunii, g-ralul Mihail Vasiliu, a fost arestat, iar dintre ofițerii Secției Operații nici unul nu a fost admis în lucrările de apărare de către atotputernicul Serviciu de contrainformații. Am primit însă un ajutor permanent și calificat din partea consilierului sovietic de pe lângă Statul Major al Regiunii, g-ralul Grigori Plohov.

În aceste condiții, pregătirea Statelor Majore și a trupelor s-a organizat foarte temeinic, dar fără să se execute activități comune cu armatele altor țări. Toate activitățile de pregătire s-au executat numai de către Statele Majore și trupele române, pe teritoriul național și sub conducerea comandanților români, asistați de numeroșii consilieri sovietici existenți la Regiune, Corpurile de Armată și Diviziile din zona de operații. Au fost traduse regulamentele de ordine interioară și de luptă ale Armatei Roșii și au folosite în procesul de pregătire și instrucție. La Regiunile Militare, sub îndrumarea consilierilor sovietici, s-au elaborat „Programe de pregătire de luptă", care au cuprins: convocări de pregătire tactic–operativă, aplicații de Stat Major pe hartă, cu cadre și transmisiuni în teren și aplicații cu trupe, toate executate sub conducerea comandanților români. Aplicațiile cu cadre și transmisiuni în teren, precum și cele cu trupe, prin concepție și loc de desfășurare, au constituit un bun prilej de însușire a misiunilor operative stabilite pentru marile unități respective în „Planul de apărare". Totodată, aceste aplicații au reprezentat și serioase avertismente politico–militare pentru potențialii inamici.

Prima aplicație cu trupe a fost cea executată în Banat, în august–septembrie 1951 *(v. harta, p. 32)*, organizată de Statul Major al Regiunii 3 Militare, potrivit indicațiilor MStM și condusă de comandantul acesteia, g-ralul Mihail Vasiliu. La aplicație, au participat Corpul 38 Armată, comandant col. Alexandru Paraschiv, Corpul 2 Armată, comandant col. Alexandru Teodorescu, Corpul de Tancuri (numai Statul Major), comandant g-ral Ion Bădiceanu, și patru divizii de infanterie. Aliniamentul de începere a fost jalonat de râul Mureș și pantele de vest ale Munților Poiana Ruscă, iar direcția de acțiune a fost: Salonta, Vinga, Timișoara, Deta, către Belgrad. În *Memoriile* sale, g-ralul maghiar Belá Károly, fost comandant de divizie în acea perioadă, menționează că, prin „Planul de operații" al MStM sovietic, armatei române i s-ar fi stabilit misiuni de asigurare a flancului stâng al grupării principale de forțe sovieto-ungare, aflată în ofensivă către Belgrad. Prin urmare, concepția acestei aplicații a corespuns unei ipoteze de război.

---

* G-ral de corp de armată (r); *pentru date biografice, v. „Dosarele Istoriei", nr. 2/54, 2001, p. 24*

La forțarea Mureșului, care s-a executat în raionul est–Arad, au participat primul secretar al PCR, Gh. Gheorghiu–Dej, ministrul Forțelor Armate, g-ralul Emil Bodnăraș, și numeroși generali și ofițeri sovietici. La terminarea aplicației, la Timișoara, s-a executat o paradă militară și bilanțul aplicației când, după expunerea conducătorului aplicației, a luat cuvântul E. Bodnăraș, care a făcut o critică foarte severă asupra regimului politic din Iugoslavia, personal lui I.B. Tito.

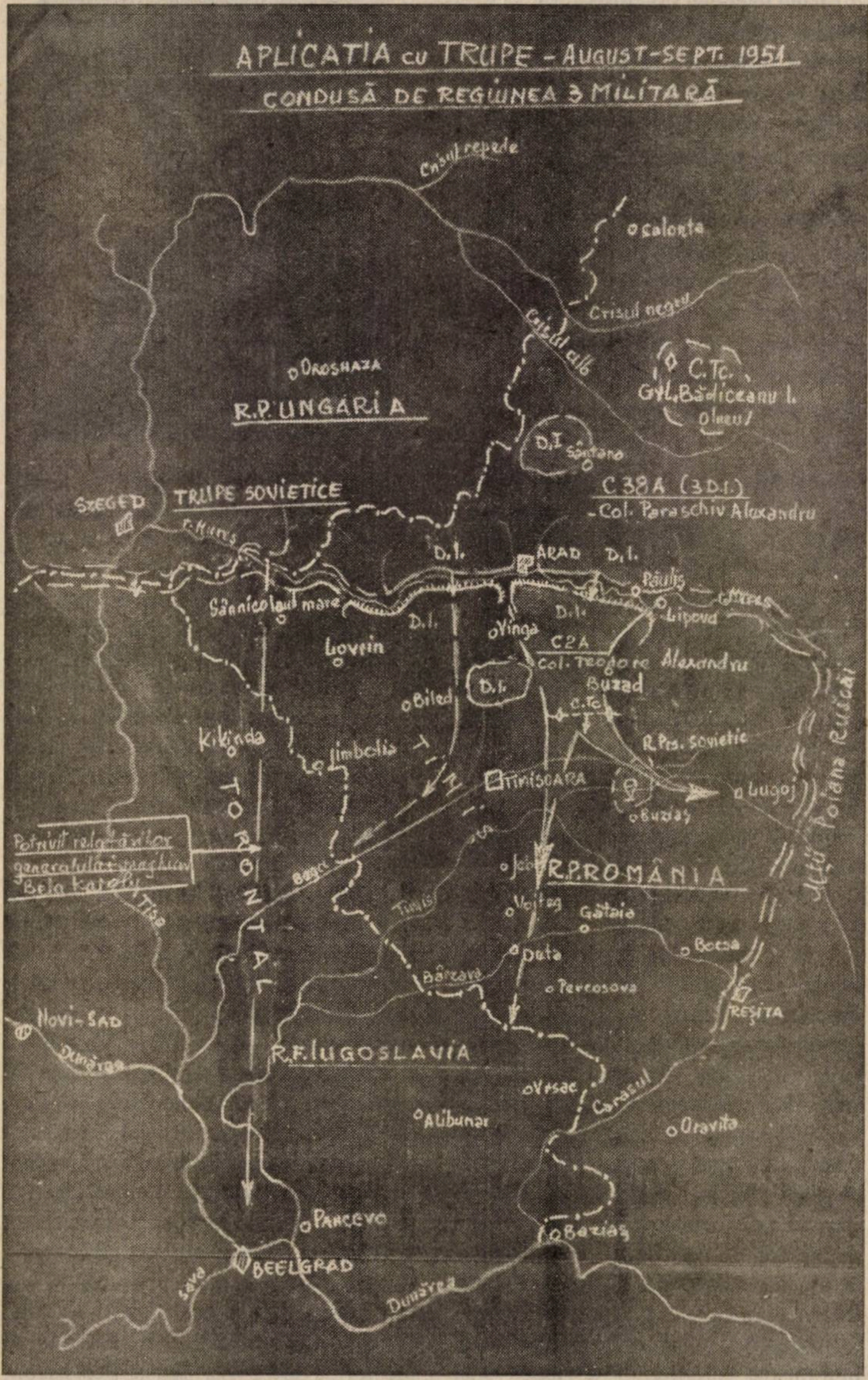
APLICATIA cu TRUPE - AUGUST-SEPT. 1951
CONDUSĂ DE REGIUNEA 3 MILITARĂ
Crișul repede
o Salonta
Crișul negru
Crișul alb
o Oroshaza
R.P. UNGARIA
C.Tc.
G-ral Bădiceanu I.
Olneu
D.I.
Sântana
C 38 A (3 D.I.)
-Col. Paraschiv Alexandru
SZEGED
TRUPE SOVIETICE
r. Mureș
D.I.
ARAD
D.I.
Pâuliș
Mureș
Sânnicolaul mare
D.I.
o Vinga
D.I.
Lipova
Lovrin
C 2 A
Col. Teodorescu Alexandru
Buzad
D.I.
o Biled
C.Tc.
R.Pzs. sovietic
Kikinda
Jimbolia
TIMIȘ
TIMIȘOARA
o Lugoj
o Buziaș
Potrivit relatărilor generalului maghiar Bela Kiraly
TORONTAL
Bega
Tisa
o Jebel
R.P. ROMÂNIA
Timiș
o Voiteg
Gătaia
o Deta
o Bocșa
Bârzava
o Percosova
REȘIȚA
Novi-Sad
Dunărea
R.F. IUGOSLAVIA
o Vrșac
Carașul
o Alibunar
o Oravița
o Pancevo
o Baziaș
BELGRAD
Sava
Dunărea
Mții Poiana Ruscăi

Aplicația din Banat a fost precedată de convocarea de la Moscova, din 9–12 ianuarie 1951, condusă de Stalin, la care au participat primii secretari ai partidelor muncitorești (comuniste) și miniștrii Apărării din țările de democrație populară. Din nota scrisă de mână de E. Bodnăraș, rezultă că, încă din prima zi a convocării, Stalin a spus: „Trebuie să creați, în doi–trei ani, în țările de democrație populară, armate moderne și puternice, care la sfârșitul perioadei de trei ani să fie complet gata de luptă". În protocolul ce s-a încheiat, pentru armata română s-a prevăzut ca, până în 1953, la pace, să se realizeze un efectiv de 250.000 de oameni, adică dublu cât s-a stabilit prin Tratatul de Pace de la Paris, iar la război un efectiv de 600.000.

De fapt, în urma acestei convocări a început adevărata cooperare a Comandamentului Militar român cu cel sovietic în vederea pregătirii trupelor, a Statelor Majore și pentru formarea unor cadre cu pregătire superioară în academiile sovietice. Din scrisoarea lui Gh. Gheorghiu–Dej, nr. 36, din 11 iunie 1951, adresată lui Malenkov, rezultă că la acea dată în Academiile „Voroșilov", „Frunze" și de „Aviație" erau 23 de cursanți români. Cei patru colonei ai primei promoții ai Academiei „Voroșilov", au fost încadrați: Alexandru Vasiliu și Titus Lupescu, ca șefi de State Majore la Regiunile 2 și 3 Militare, Constantin Ionescu, șef de Stat Major la Comandamentul Tancurilor, iar Ion Tutoveanu, șef al Direcției operații în MStM.

Pentru realizarea unui control nemijlocit asupra procesului de pregătire a armatei române pentru război, s-au introdus consilierii militari sovietici. Încă din ianuarie 1951, cu scrisoarea nr. 8, Gheorghiu–Dej îi cerea lui Bulganin 53 de consilieri militari pentru corpurile de armată și divizii, iar E. Bodnăraș, la aceeași dată, cu scrisoarea nr. 5, îi cerea mareșalului Vasilievski 49 de consilieri militari pentru instituțiile de învățământ.

Toate aceste măsuri au făcut ca, în întreaga viață ostășească românească, să se introducă sistemul sovietic și doctrina militară sovietică și, totodată, să se asigure un control atotcuprinzător.

Încă din această perioadă, procedeul principal de pregătire a Statelor Majore și a trupelor l-au constituit aplicațiile de toate categoriile, care s-au executat numai pe teritoriul național și fără participare de trupe din alte armate, deși în zona operativă a Regiunii 3 Militare, la Timișoara, era dislocat un Corp de Armată sovietic, din compunerea trupelor de ocupație.

Totodată, din motive politice, nici una dintre aplicațiile executate nu a început printr-o ofensivă a trupelor proprii, dar de fiecare dată s-au încheiat prin executarea unor contralovituri și respingerea inamicului peste frontieră. De exemplu, aplicația cu trupe, din septembrie 1952 — col. Titus Lupescu care asigura comanda Regiunii fiind în spital —, a început de pe aliniamentul Timișoara–Voiteg și s-a încheiat cu o contralovitură executată pe direcția Buziaș –Jebel –Grăniceri, de către Divizia 5 infanterie sub comanda col. Marin B. Dragnea.

Puncte de divergență

După constituirea, la 14 mai 1955, a Tratatului de la Varșovia a început o nouă etapă cu privire la cooperarea Comandamentului militar român pentru pregătirea Statelor Majore și a trupelor, dar de data aceasta o cooperare cu toate armatele țărilor aliate, sub conducerea MStM sovietic printr-un Comandament al Tratatului. Acesta a fost Comandamentul Unificat, creat prin protocolul–anexă, comandantul șef al acestuia fiind numit mareșalul sovietic I.S. Konev, iar șef de Stat Major, g-ral de armată A. I. Antonov.

Deși, prin art. 6 al protocolului, trupele armatelor țărilor aliate, destinate în compunerea FAU, se subordonau miniștrilor Apărării[1] din țările respective, totuși Comandamentul Unificat, de la început și-a asumat dreptul de a lua în subordine trupele destinate în compunerea FAU. Ca urmare, toate activitățile de pregătire, prevăzute a se executa în comun, precum și Planul de dezvoltare a FAU la pace și război, erau stabilite de către Comandamentul Unificat, adeseori în dezacord cu prevederile Tratatului. În consecință, amploarea și numărul activităților de pregătire, foarte costisitoare, a efectivelor prea mari la pace și război destinate în compunerea FAU, precum și a tendințelor hegemonice a Comandamentului Unificat au devenit puncte de divergență declarate public de partea română. La convorbirile de la Moscova, din 16–18 ianuarie 1957, dintre comandantul șef și delegația română, condusă de ministrul Apărării Naționale, Leontin Sălăjan, însoțit de șeful MStM, g-ralul Ion Tutoveanu, aceștia au cerut reducerea efectivelor trupelor destinate de armata română, precum și a numărului consilierilor de la divizii, limitați numai la 24 și grupați pe armată sub forma de specialiști. Mareșalul Konev și g-ralul Antonov au respins cererile părții române.

La convorbirile din anul următor — 31 martie–2 aprilie 1958 —, delegația română, condusă de Sălăjan, însoțit de g-ralul Ion Tutoveanu și g-ralul Corneliu Mănescu, a cerut din nou reducerea efectivelor și nu s-a angajat în cumpărarea de rachete antiaeriene oferite de partea sovietică la un preț foarte ridicat.

Cu toate acestea, partea română a cooperat permanent atât cu Comandamentul Unificat, cât și cu comandamentele celorlalți aliați, participând la toate activitățile de pregătire planificate care, pentru armata română, s-au dovedit nu numai utile, dar și necesare. Evident, dintre toate activitățile de pregătire, un rol important l-au avut aplicațiile cu trupe, dar și cele cu cadre și transmisiuni în teren, mai ales că de fiecare dată, partea sovietică a prezentat și tehnică de luptă performantă. În acest sens, o aplicație importantă a fost cea din 1955, la care a participat Comandamentul Regiunii 2 Militare, constituit în Comandament de Armată, sub comanda g-ralului Mircea Otto F. Haupt, șef de Stat Major fiind g-ralul Alexandru Vasiliu. A fost o aplicație comună, cu cadre și transmisiuni în teren, executată împreună cu o armată maghiară de arme întrunite și o armată de tancuri sovietică, pe direcția Oradea–Munkacevo. A început de pe aliniamentul Cluj–Napoca–Oradea–Solnok, fiind condusă de către g-ralul de armată P.I. Batov, comandantul Grupului de armate sovietic din Ungaria — ceea ce era o noutate. Atât armata română, cât și cea maghiară au acționat fiecare pe teritoriul ei național, fiind urmărită de un numeros corp de arbitri format din generali și ofițeri sovietici. Bilanțul aplicației s-a ținut la Munkacevo.

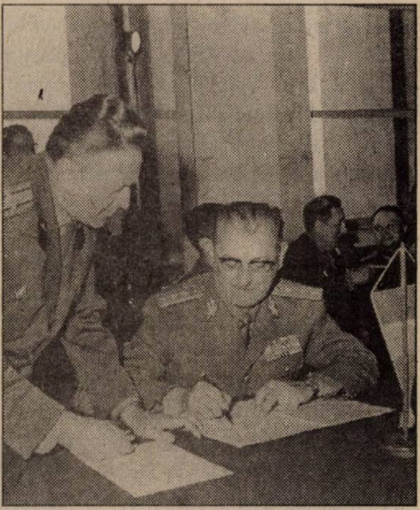

G-ral col. Marin Niculescu, adjunct al ministrului Apărării și membru al Consiliului Militar, semnează procesul–verbal al unei ședințe a Consiliului

Tot în această perioadă, s-au desfășurat și aplicații cu trupe, la care au participat unități din armatele țărilor aliate, cum a fost cea din Bulgaria, la care a participat Regimentul 4 infanterie moto, din Zalău, comandant col. Ion Hortopan. Pentru concentrarea în raionul aplicației în Bulgaria, din garnizoana de reședință, regimentul a executat un marș pe roți cu străbaterea Munților Carpați și, apoi, trecerea Dunării în zona Calafat. Conducerea aplicației (Comandamentul Unificat) a apreciat că marșul s-a executat și s-a condus în foarte bune condiții. La scurt timp după aplicație, comandantul regimentului a fost promovat la comanda diviziei din Oradea.

Pe teritoriul țării noastre, prima aplicație de cooperare cu trupe s-a executat, în 1962, în Dobrogea, la care au participat unități din câte o divizie din armatele română și bulgare și grupe operative date de regiunea militară Odessa. Ea a fost condusă de către noul șef de Stat Major al Comandamentului Unificat, g-ralul de armată P.I. Batov.

Caracteristica principală a aplicațiilor de cooperare executate, în perioada de după 1948 până după moartea lui Stalin, a constituit-o faptul că, de fiecare dată, inamicul era considerat armata iugoslavă și armate din alianța NATO sau numai acesta din urmă. După restabilirea bunelor relații cu Tito, indiferent de locul de desfășurare a acestora, „inamicul" nu mai era format din trupe ale armatei iugoslave, ci numai din trupe NATO. Aceasta era considerată o agresoare, care a violat suveranitatea și independența unor țări pașnice membre ale ONU, folosind chiar arma nucleară, fapt pentru care trupele Tratatului de la Varșovia au fost nevoite să riposteze. Oamenii de bună-credință nu credeau că NATO ar putea săvârși asemenea acțiuni de forță împotriva unor țări suverane și, atunci, le socoteau ca făcând parte din propaganda sovietică.

Un domeniu important l-a constituit inspecțiile și controalele executate, periodic, la unitățile și marile unități din compunerea FAU. În armata română, spre deosebire de alte armate, inspecțiile și controalele s-au executat numai de comisii formate din generali și ofițeri români conduse, de regulă, de către un adjunct al ministrului Apărării Naționale. În timpul desfășurării inspecțiilor, până în 1964, participau și generali și ofițeri din Comandamentul Unificat, după această dată, însă, participarea acestora era limitată la o simplă „asistență".

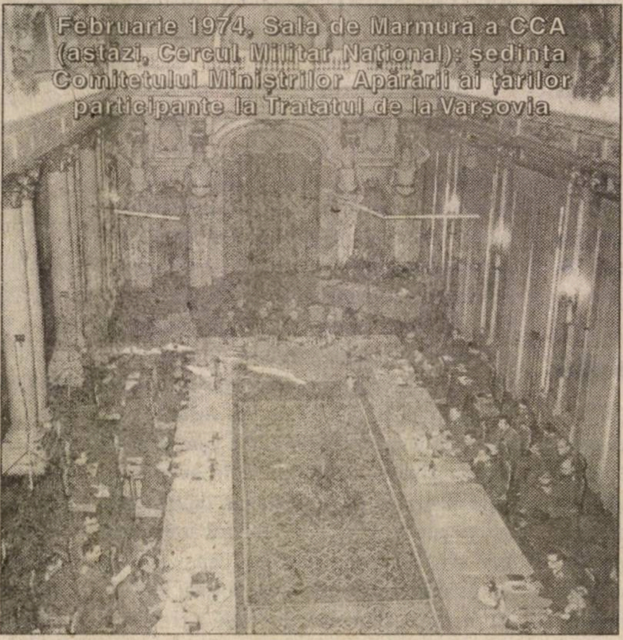

Februarie 1974, Sala de Marmură a CCA (astăzi, Cercul Militar Național): ședința Comitetului Miniștrilor Apărării ai țărilor participante la Tratatul de la Varșovia

Declarație-șoc

După Declarația din aprilie 1964, relațiile de cooperare cu Comandamentul Unificat și ceilalți parteneri de coaliție s-au schimbat radical, schimbare determinată de tendințele hegemonice politice și militare manifestate tot mai insistent de către statul sovietic și de către Comandamentul Unificat, ceea ce a făcut ca partea română să ceară public să se respecte principiul egalității țărilor aliate, al neamestecului în treburile interne ale altui stat și să susțină desființarea pactelor militare NATO și Tratatul de la Varșovia.

Deosebit de importante au fost deciziile ce s-au luat de către MAN la sesiunea din 24–26 iulie 1967, când E. Bodnăraș a declarat că „nici o țară, oricât de mare și de puternică ar fi ea, nu este îndreptățită a-și impune voința altei țări", iar noul ministru al Apărării Naționale, g-ralul Ion Ioniță, tot atunci, a declarat că: „Țara noastră se pronunță pentru desființarea Pactului agresiv NATO și, în același timp, a Tratatului de la Varșovia, în cadrul înfăptuirii securității europene". A fost o declarație șocantă, care s-a reflectat nemijlocit asupra colaborării Comandamentului militar român în cadrul alianței și care, asigurând participarea la toate activitățile de pregătire comună, planificate de Comandamentul Unificat, a declanșat un amplu proces de modernizare a întregii armate potrivit cerințelor războiului modern. Sarcina fundamentală a armatei române în întregul ei a devenit apărarea națională și, ca urmare, întregul proces de pregătire a acesteia a fost conceput și executat în acest sens. S-au elaborat noi regulamente de pregătire tactică și operativă de concepție românească, renunțându-se la cele sovietice și s-a construit o bază materială de instrucție modernă — poligoane de tragere, tancodroame, poligoane speciale. În 1975, erau în funcțiune pe întreg teritoriul țării 280 de poligoane automatizate de tragere cu armamentul de infanterie, realizate de specialiștii români.

Un moment de cotitură în activitatea de cooperare a Comandamentului militar român cu partenerii de alianță din cadrul alianței, l-a constituit decizia politică adoptată de MAN, prin declarația din 22 august 1968, în urma intervenției militare în Cehoslovacia a unor țări din Tratat. În temeiul acestei **mari decizii politice**, Comandamentul militar român a adoptat măsuri ferme și fără echivoc, pentru ca colaborarea cu partenerii de coaliție și Comandamentul FAU să se înfăptuiască de pe poziția unui stat suveran și independent, cu demnitate românească, apărând în toate împrejurările interesele armatei române, ale statului român, fără servilism și slugărnicie față de cei mari și puternici. În urma acestei decizii politice, s-a produs o largă deschidere către țările Europei occidentale ceea ce a favorizat afluxul informațional către România, inclusiv în domeniul militar. În acest climat favorizant, la Biblioteca Centrală a MApN, prin activitatea responsabilă a distinsului său director, col. Marius Andonie, au fost aduse din Occident numeroase reviste de specialitate, numeroase lucrări de teorie și de istorie militară, iar la Editura Militară, condusă de regretatul col. Tudor Tamaș, s-au editat numeroase studii și lucrări cu caracter militar, concepute de către unii ofițeri și generali români, utile procesului de pregătire a cadrelor, Statelor Majore și trupelor. Toate acestea au avut un impact benefic asupra activității de cercetare științifică în domeniul tacticii, al artei operative și strategiei, al perfecționării metodelor și procedeelor de pregătire a Statelor Majore și trupelor. S-a perfecționat sistemul de învățământ din școli și Academia Militară, renunțându-se la pregătirea în școli și academii sovietice.

Potrivit principiului fundamental de drept internațional privind suveranitatea statelor, s-a hotărât ca pe teritoriul României să nu se mai execute aplicații cu trupe străine, chiar dacă acestea aparțin țărilor din alianța Tratatului de la Varșovia și nici armata română să nu mai participe la astfel de aplicații, decât cu grupe operative executând misiunile operative sub forma aplicațiilor pe hartă. Totodată, s-a legalizat interzicerea tranzitării teritoriului național de către trupe străine indiferent din ce armată fac parte.

Pentru a pune capăt insistențelor Comandamentului Unificat de a-și subordona, la pace și război, trupele din armata română destinate în compunerea FAU, la propunerea ministrului Ion Ioniță, în august 1969, a fost înființat, în cadrul MApN, Comandamentul Infanteriei și tancurilor care, la război, se transforma în „Frontul român", comandament operativ–strategic, destinat de guvernul român în compunerea FAU, dar subordonat ministrului Apărării român, potrivit art. 6 din protocolul–anexă la Tratat.

Primul comandant al Comandamentului Infanteriei și Tancurilor, respectiv al „Frontului român" la război, a fost g-ral–col. Sterian Țârcă, care era și adjunct al ministrului Apărării, iar șef de Stat Major a fost g-ralul maior (ulterior, g-ral lt.) Ion Șuța. În felul acesta, toate trupele și comandamentele românești destinate în compunerea FAU se subordonau „Frontului român" și astfel s-a instituționalizat comanda națională a acestora și la pace și la război.

Poziția părții române de a respinge acțiunile hegemonice ale Comandamentului Unificat, potrivnice unei normale cooperări între acesta și partenerii de coaliție, i-a iritat foarte mult pe sovietici care, în diferite ocazii, au încercat, uneori cu brutalitate și cu amenințări, să convingă partea română să renunțe la poziția sa distinctă și să se alinieze celorlalți parteneri de coaliție.

O încercare de a convinge partea română să renunțe la poziția sa a fost și cea a g-ralului de armată Dobri Djurov, ministrul bulgar al Apărării. Acesta, cu ocazia vizitei oficiale de la București, din 25 octombrie 1977, și-a arătat nedumerirea că partea română n-a semnat o serie de documente operative și că, la aplicațiile de cooperare, „dumneavoastră, românii, vă feriți să participați cu trupe și cu cadre și transmisiuni și vă rezumați numai la cele de Stat Major pe hartă", insistând, cu mult tact și diplomație, ca și partea română să participe la aplicațiile comune planificate în cadrul Tratatului, cu trupe, ca toți ceilalți aliați. În susținerile sale, însă, ministrul bulgar nu a ținut seama de gravitatea acțiunilor militare executate în Cehoslovacia, în 1968, care au compromis Tratatul în fața întregii lumi.

Intimidare și provocare

După intervenția din Cehoslovacia, întregul proces de cooperare militară în cadrul alianței s-a desfășurat într-o atmosferă de suspiciune și neîncredere, adeseori sovieticii folosind și metoda intimidării și provocării. Este relevantă în acest sens provocarea înfăptuită prin concepția aplicației cu trupe ce urma să se desfășoare în toamna anului 1978, pe teritoriul Bulgariei, pe direcția „greacă" și „turcă". Din proiectul „concepției", trimis și părții române, cu mult timp înainte, aplicațiile fiind de „cooperare", de nivel strategic, rezulta că, spre deosebire de aplicațiile anterioare executate în această zonă, armata sovietică urma să participe cu două fronturi formate de Regiunea Militară Odessa și, al doilea, de Regiunea Militară Kiev. Acest al doilea Front urma să constituie eșalonul doi strategic și, inițial, să se concentreze pe teritoriul României în „Transilvania, Moldova și Muntenia de unde, ulterior, să fie introdus în bătălie în adâncimea strategică". Era clar, chiar și pentru neinițiați că se preconiza experimentarea unei „ipoteze" de ocuparea militară a României, potrivit variantei alplicate în Cehoslovacia, în 1968.

După un schimb de scrisori la nivelul MApN și comandantului șef, s-a hotărât de comun acord ca o delegație de specialiști ai MStM român să se deplaseze la Moscova și să analizeze, cu specialiștii CFAU, toate consecințele generate de o astfel de „concepție". Delegația a fost condusă de adjunctul ministrului Apărării, g-ral col. Marin Niculescu. Din delegație au făcut parte primul locțiitor al șefului MStM și șeful Direcției Operații, g-ralul lt. Ion Șuța, col. Mihai Pricop, din Direcția Operații, și col. Virgil Târzioru, iar la Moscova ni s-a alăturat și g-ralul maior Dumitru Păunescu.

La propunerea ministrului Apărării, g-ral col. Ion Coman, conducerea superioară a hotărât ca discuțiile cu specialiștii sovietici să fie purtate de mine. A fost cea mai importantă, cea mai grea și riscantă sarcină, dar și de onoare, pe care am primit-o. La Moscova, ne-am trezit în fața a 21 de generali și ofițeri sovietici, inclusiv doi mareșali, cărora trebuia să le prezint argumentele logice și convingătoare, întemeiate științific, care au determinat partea română să nu accepte Proiectul de concepție al aplicației planificate și, totodată, să reziste tirului întrebărilor profesional formulate de specialiștii sovietici. Am fost conștient că am în față niște specialiști de valoare, în fața cărora nu am voie să mă compromit și nici să nu dezic încrederea ce mi s-a acordat în țară.

După o activitate foarte intensă la Moscova, care a durat o zi și jumătate, ne-am înapoiat în țară, fără ca interlocutorii noștri să ne comunice părerea lor. Dar, după câteva zile, am încercat un sentiment de mare satisfacție pentru că Statul Major al CFAU a comunicat că s-au acceptat propunerile părții române cu privire la scoaterea din Concepția aplicației a Frontului constituit de Regiunea Militară Kiev, iar aliniamentul de începere a aplicației s-a acceptat să fie la sud de Dunăre, așa cum a cerut partea română și nu pe teritoriul României.

Asemenea provocări și intimidări s-au petrecut și în alte împrejurări. Partea română n-a ripostat și a continuat să participe la toate activitățile de cooperare planificate și nici n-a manifestat intenția de a ieși din Tratat, cum probabil conducătorii politici de la Kremlin au sperat. La aplicațiile de cooperare cu trupe sau cu cadre și transmisiuni în teren, desfășurate pe teritoriul altor state, la care au fost planificate să participe și mari unități românești, acestea au executat misiunile încredințate pe hartă. S-au respectat, astfel, deciziile politice ale statului român.

Totodată, Comandamentul militar român a considerat, însă că, în condițiile existenței celor două blocuri militare antagonice, izolaționismul nu contribuie la perfecționarea continuă a pregătirii statelor majore și a trupelor armatei române în concordanță deplină cu noile mijloace de luptă, pentru producerea cărora armata sovietică avea un potențial uriaș. În cadrul aplicațiilor de cooperare, asemenea mijloace erau prezentate partenerilor din Tratat, unele cu scop de intimidare a adversarilor potențiali, altele oferite pentru înzestrarea propriilor armate.

Este relevantă în acest sens aplicaţia cu trupe, desfăşurată pe teritoriul RD Germană, în 1980, sub denumirea de „SCUT-80“ (acţiune analizată, în detaliu, în lucrarea g-ralului col. dr. C. Olteanu, menţionată mai jos). Aceasta a fost cea mai complexă aplicaţie comună, care a oferit un adevărat spectacol de război terestru şi aero–naval. După forţarea Elbei, o etapă importantă a constituit-o debarcarea pe litoralul Mării Baltice a unor unităţi din trupele de uscat — infanterie, artilerie, tancuri şi rachete —, îmbarcate pe transportoare amfibii blindate şi maşini de luptă a infanteriei, transportate pe mare cu uriaşe nave de transport maritim. S-au folosit şi nave de desant pe pernă de aer, iar la sfârşit s-a prezentat asistenţilor noul tip de rachetă de coastă, cu bătaie de peste 80 de km.

Sofia, 1988: delegaţia română la şedinta Comitetului Miniştrilor Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varşovia; al doilea din dreapta, g-ral col. Vasile Milea, ministrul de resort

Ca şi celelalte aplicaţii de cooperare din cadrul Tratatului de la Varşovia, şi aceasta a constituit o adevărată demonstraţie de forţă, un avertisment politic şi militar dat NATO privind forţa şi capacitatea combativă a întregii alianţe, dar mai ales a armatei sovietice.

O nouă situaţie de încordare a relaţiilor de cooperare dintre Comandamentul militar român şi Comandamentul Unificat a creat-o aplicaţia „SCUT–82“, desfăşurată pe teritoriul Bulgariei, între 25 septembrie–1 octombrie 1982, la care au participat unităţi din armatele URSS, Polonia, Germania, Cehoslovacia şi Bulgaria. Din partea armatei române, a participat o Grupă Operativă din Comandamentul Armatei 2, condusă de g-ralul Ion Dândăreanu, şi o Grupă Operativă din Comandamentul Diviziei 67 mecanizate, condusă de g-ralul Andrei Socol.

De la început, aceasta a constituit o aplicaţie cu implicaţii delicate, cum a caracterizat-o ministrul Apărării de la acea dată, g-ral col. C. Olteanu, şi asta pentru că aliaţii, dar mai ales Comandamentul Unificat, cunoşteau bine că în România exista o lege care interzicea survolarea de către trupe străine a spaţiului aerian, tranzitarea terestră sau prin apele teritoriale româneşti. Totuşi, în mod premeditat şi cu scop de provocare, organizatorii au conceput aplicaţia cu tranzitarea, fără altă soluţie, a spaţiului românesc de către trupele ţărilor aliate participante, în vederea concentrării acestora în raionul aplicaţiei, dar fără consultarea şi fără acordul părţii române.

Tranzit refuzat

În consecinţă, toate cererile de tranzit formulate de către participanţii la aplicaţie, cu câteva zile înainte de începerea acesteia, au fost respinse de guvernul român. N. Ceauşescu a aprobat numai cererea formulată de partea poloneză, de survolare a spaţiului aerian românesc, fără escală, a unui batalion de paraşutişti. Comandamentul Unificat, însă, nu a renunţat la executarea acestei aplicaţii cu trupe din toate ţările membre ale Tratatului, în forma în care a fost concepută iniţial, în mod provocator şi, ca urmare, a organizat aducerea trupelor din armatele ţărilor participante, în raionul aplicaţiei pe Marea Neagră cu tranzitarea teritoriului URSS până la Odessa.

Cu privire la aplicaţiile comune, de cooperare, planificate de Comandamentul Unificat, organizate de armata română, acestea s-au conceput şi executat numai pe hartă, iar ca loc de desfăşurare, s-a stabilit litoralului Mării Negre şi nu Bucureştiul, ca în trecut, purtând denumiri specifice ca „Neptun“, „Callatis“, „Tomis“, „Mamaia“ etc. De fiecare dată, acestea au fost conduse de către ministrul român al Apărării de la acea dată, sau un adjunct al acestuia, iar în timpul desfăşurării acesteia erau invitaţi să participe generali şi ofiţeri din armata bulgară şi sovietică, precum şi comandantul şef şi şeful său de Stat Major.

La toate activităţile de pregătire comună în cadrul Tratatului, înainte de 1964, din partea armatei române participau numai acele comandamente de unităţi şi mari unităţi care erau destinate prin protocol în compunerea FAU. Celelalte mari unităţi şi unităţi româneşti nu au fost angajate în nici o activitate de cooperare cu partenerii de coaliţie şi nimeni din cadrul Tratatului nu a avut acces la date privind existenţa, locul şi nivelul lor de pregătire pentru război. Îndeplinindu-şi toate obligaţiile asumate în cadrul Tratatului, armata română a fost pregătită din toate punctele de vedere ca să îndeplinească misiunea ei fundamentală — apărarea suveranităţii şi integrităţii teritoriului ţării, a libertăţii poporului român.

Prin urmare, în această etapă, cooperarea Comandamentului militar român cu partenerii de coaliţie privind pregătirea Statelor Majore şi a trupelor nu a încetat, ci a continuat şi s-a desfăşurat cu toată seriozitatea.

Astăzi când, în numele „globalizării“ şi al sacrosanctelor drepturi ale omului, personalităţi de marcă din fruntea NATO declară că „Tratatele de la Versailles“, din 1919, „sunt depășite“, când imaginea României în lume este neîncetat distorsionată, iar istoria românilor este grosolan falsificată, difuzându-se chiar pe Internet lucrări ca *Tragedia Europei Centrale*, în care capitolul despre români este intitulat „O națiune fără trecut“, când în presa occidentală se susține că țările care intră în NATO trebuie să renunțe la „suveranitatea națională“, iar armatele acestora trebuie să fie destinate pentru „misiuni exclusiv în afara granițelor țărilor lor“ și nu pentru „apărarea națională“, atunci este de înțeles de ce se reînființează vechea creație fascisto–comunistă sub modernizata denumire „Regiunea pământului secuiesc“. Unde? Pe pământul istoric românesc al Transilvaniei și invocându-se „restructurarea“, interoperabilitatea“ și „lupta pentru pace“, Armata română a ajuns pe cale de dispariție.

Dacă totuși învățămintele istoriei nu sunt luate în seamă, avertismentul lui N. Iorga de altădată devine foarte actual: **„Ferește-te popor al meu, că mari primejdii te pândesc“.** ■

Surse

● Arh. MApN, Fond 948, Direcția Operații, dosar A, vol. 5/1971; ● *Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955–1975. Documente*, București, Ed. Politică, 1976; ● „Document“. Buletinul Arhivelor Militare Române, nr. 1/1998; nr. 2–3/1998; nr. 4/1998; ● *Tendințe și consecințe ale constituirii de comandamente supreme interstatale în războaiele de coaliție, sau alianțe militare. Documentar istoric*, Centrul de Studii și cercetări de Istorie și teorie Militară, București, 1979; ● *Principiile de bază ale politicii externe a României*, București, Ed. Politică, 1968; ● Legea 14/1972 privind apărarea națională, Consiliul de Stat, Bucureștti, 1973; ● G-ral col. (r) dr. Constantin Olteanu, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia*, București, Ed. ALDO, 1999; ● Harriet Fast Scott, William F. Scott, *The Armed Forces of the URSS*, Boulder–Colorado, Westview Press, 1981; ● G-ral de armată A.I. Gribkov, „Probleme de conducere a Grupărilor de trupe de coaliție“ (în lb. rusă), în „Voennaia Mîsl“, nr. 9/1979

La Statul Major al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia

Florian TRUȚĂ

Constituirea structurilor militare de conducere și de lucru în cadrul Tratatului de la Varșovia a cunoscut un proces complex și îndelungat de frământări și căutări, de numeroase întâlniri bi– și multilaterale, schimburi de opinii și dispute. Desigur, acestea au fost determinate, în primul rând, de dificultatea problemelor ce trebuiau rezolvate și de lipsa de experiență în domeniu, dar și de scopurile urmărite de participanți, scopuri care de multe ori nu erau aceleași pentru fiecare din părți.

Organism specific

În acest proces, care a durat timp de 14 ani — din mai 1955, când a fost semnat actul de constituire a Tratatului, și până în martie 1969, la consfătuirea Comitetului Politic Consultativ (CPC), de la Budapesta — au fost adoptate o serie de documente importante cu privire la organismele militare ale alianței. Intrarea în vigoare a acestor documente a fost apreciată ca „o creștere însemnată a rolului Comandamentului Unit în conducerea și coordonarea activității FAU“. (În ședința extraordinară a CPC al statelor participante la Tratat, ce a avut loc la 25 februarie 1991, la Budapesta, s-a căzut de acord ca, începând cu 31 martie 1991, să-și înceteze valabilitatea toate documentele referitoare la FAU și organismele militare de conducere din cadrul alianței. De la 31 martie, se desființau toate structurile militare: Comitetul Miniștrilor Apărării; Comandamentul Unit al FAU; Consiliul Militar al FAU; Statul Major și Comitetul Tehnic ale FAU; Consiliul Tehnico–științific Militar al FAU; Sistemul Unitar al apărării AA al statelor participante la Tratatul de la Varșovia. De asemenea, înceta întreaga activitate militară în cadrul Tratatului de la Varșovia. Tot atunci își înceta activitatea și FAU).

Nici Statul Major al FAU nu a ocolit acest proces de precizare a rolului, atribuțiilor, structurii organizatorice, încadrării cu personal, modului de lucru etc. Înființarea lui a fost hotărâtă în cadrul consfătuirii CPC de la Varșovia, din 1955, dar, practic, acest organism nu a existat o

Moscova, c. 1970: o ședință de lucru la Statul Major al FAU; la tribună, g-ral de armată S.M. Stemenko

G-ral de divizie (r) Florian Truţă s-a născut, la 29 septembrie 1926, în com. Bucerdea–Vinoasă, jud. Alba. Ofiţer de infanterie, promoţie 1948. Absolvent al Academiei Militare, în 1953.

Funcţii mai importante îndeplinite: şef de Stat Major de regiment, şef secţie operaţii şi pregătire de luptă la Corpul 38 Armată, şeful cercetării la Armata a III-a (devenită, ulterior, a IV-a „Transilvania“), şef secţie în Marele Stat Major, loctiitor al şefului MStM şi loctiitor al şefului Statului Major al FAU ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia, şef de catedră la Academia de Înalte Studii Militare. S-a pensionat la 4 decembrie 1984.

bună perioadă de timp (deşi a existat permanent un şef de Stat Major), până în noiembrie 1969. În acest timp, atribuţiile Statului Major şi ale Comitetului Tehnic ale FAU erau îndeplinite de o direcţie din Statul Major General (SMG) al armatei sovietice — Direcţia a 10-a Principală. Aceasta era subordonată şefului de Stat Major al FAU. Din partea Ministerelor Apărării ale celorlalte state participante la Tratat exista câte un ofiţer delegat pe lângă direcţie, aceştia având, în principal, rol de legătură cu Marile State Majore şi de a asista desfăşurarea anumitor activităţi ce se desfăşurau în cadrul FAU.

Începând din noiembrie 1969, Statul Major a devenit un organism specific de alianţă militară, având în compunere generali şi ofiţeri din armatele tuturor statelor participante la Tratat, desfăşurându-şi activitatea în mod independent. De fapt, chiar încadrarea cu personal crea premisa ca această independenţă să fie numai declarativă, formală: şeful Statului Major era prim–locţiitor al comandantului şef al FAU, dar şi prim–locţiitor al şefului SMG al armatei sovietice; din partea Ministerului Apărării din fiecare ţară participantă la Tratat era numit câte un locţiitor al şefului de Stat Major al FAU, în rangul de locţiitor al şefului Marelui Stat Major respectiv. Aceştia erau şi reprezentanţi principali ai Marilor State Majore; ofiţerii din celelalte armate erau încadraţi în compartimente pe funcţii de cel mult al doilea locţiitor şef de secţie, în timp ce funcţiile importante (şef şi locţiitor şef de direcţie, şef şi prim–locţiitor şef de secţie etc.) erau încadrate în exclusivitate cu generali şi ofiţeri sovietici. O situaţie asemănătoare era şi cadrul Comitetului Tehnic.

„Această practică de numire în funcţii superioare în organele de conducere a forţelor unite numai din partea Uniunii Sovietice a influenţat negativ relaţiile dintre conducerea militară a ţărilor Tratatului de la Varşovia. De câteva ori, conducerea Poloniei, României şi Ungariei a ridicat problema rotirii comandantului şef şi a şefului de Stat Major ai FAU, ca şi a altor şefi, în conformitate cu hotărârea CPC din 1969 şi cu statutul privind executarea serviciului în organele de conducere ale FAU, însă conducerea de stat şi militară sovietică a avut o atitudine negativă faţă de aceasta“ (A.I. Gribkov, *Sudiba Varşavskovo Dogovora*, Moscova, Russkaia Kniga, 1998, p. 38).

Ofiţerii români din Statul Major şi din Comitetul Tehnic au înfruntat şi o anumită atitudine de reţinere şi suspiciune din partea unor ofiţeri din alte armate. Cu timpul, prin competenţă şi conduită demnă, ofiţerii români au început să se impună şi să fie respectaţi.

Ca organ de lucru al CFAU, al Comitetului Miniştrilor Apărării şi al Consiliului Militar, Statul Major avea un rol important în elaborarea studiilor şi propunerilor cu privire la perfecţionarea organizării, înzestrării şi pregătirii trupelor destinate a face parte din FAU, pregătirea proiectelor de documente şi rezolvarea problemelor organizatorice pentru şedinţele organelor militare de conducere ale alianţei, organizarea şi desfăşurarea aplicaţiilor şi a altor activităţi. Unele documente cunoşteau îmbunătăţiri în procesul de elaborare ca urmare a propunerilor făcute ofiţerilor din celelalte armate, dar nu puţine din ele purtau de la început amprenta influenţei politice, a poziţiei părţii sovietice într-o problemă sau alta, fapt ce provoca discuţii prelungite, nemulţumiri şi îngreuna colaborarea.

În acord cu adevărul

În perioada noiembrie 1969–iulie 1974, am îndeplinit funcţia de locţiitor al şefului de Stat Major al FAU. Tot atunci, prim–adjunct al ministrului era g-ral.col. Ion Gheorghe, iar şef al MStM al FAU era g-ral de armată Serghei M. Ştemenko, personalităţi miltare deosebite. Doresc să prezint evenimentele cu obiectivitate, pentru a se putea desprinde concluzii întemeiate.

Se fac afirmaţii că în cadrul şedinţelor Comitetului Miniştrilor Apărării (CMA) şi ale Consiliului Militar (CM), precum şi cu alte ocazii, delegaţiile române s-ar fi folosit foarte des de dreptul de a consemna în procesul verbal al şedinţei dezacordul lor cu o problemă sau alta, formulând în scris pe documentul respectiv un „punct de vedere separat“. Nu funcţiona principiul consensului general. Regula era că dacă un membru al CMA sau CM nu era de acord cu o problemă-hotărâre acesta nu se putea opune adoptării de către majoritate a problemei respective, dar menţiona, în scris, dezacordul său şi în acest caz hotărârea (recomandarea) nu viza şi armata respectivă. Aici, necesită a fi lămurite câteva aspecte importante, şi anume: delegaţiile române au semnat multe documente supuse aprobării CMA sau CM, chiar dacă aceasta s-a făcut după aducerea unor îmbunătăţiri şi modificări; consemnarea „punctului de vedere separat“ nu era un scop în sine ci se apela la aceasta numai atunci când în urma unor dezbateri prelungite, cu propuneri susţinute cu argumente bine fundamentate nu se ajungea la soluţii acceptabile pentru partea română. Era vorba de probleme majore care aduceau atingere suveranităţii naţionale, vizau subordonarea, conducerea şi pregătirea trupelor române destinate a face parte din FAU, creşterea cheltuielilor militare, pregătirea operativă a teatrelor de acţiuni militare şi altele, probleme care, de regulă, depăşeau prevederile statutului FAU şi ale altor documente convenite anterior; proiecte de documente din partea română în vederea unor ședințe–consfătuiri erau studiate cu atenție și formulate propuneri de îmbunătățire — acolo unde era cazul — bine argumentate, fapt ce contribuia la clarificarea unor probleme și îmbunătățirea documentelor respective. Erau frecvente situațiile când, în afara lucrărilor în plen, delegațiile române căutau, împreună cu reprezentanți ai Statului Major al FAU, rezolvări și formulări acceptabile pentru ambele părți. Buna orientare generală în spiritul doctrinei militare românești „ca și instituțiile sistematice făcute de MStM au asigurat generalilor și ofițerilor români participanți la diversele activități ale Tratatului de la Varșovia o pregătire temeinică, un atú important în susținerea pozițiilor proprii" (g-ral de corp de armată (r) Ion Gheorghe, g-ral de brigadă (r) Corneliu Soare, *Doctrina militară românească. 1968–1989*, București, Ed. Militară, 1999, p. 209.) Aici, merită a fi menționată și situația, cel puțin incomodă, a unor delegații care se declarau „de acord" cu proiectele de documente prezentate de organizatori și apoi iarăși erau „de acord" cu modificările propuse de delegațiile române și acceptate de sovietici.

Și, totuși, nu de fiecare dată se ajungea la soluții acceptabile pentru toți. Care era cauza? Punctele de vedere și anumite hotărâri importante, care determinau poziția reprezentanților CFAU și a celor ai armatei sovietice erau, în prealabil, discutate și aprobate de organele superioare de partid și de stat sovietice incluși în Biroul Politic al PCUS. În mod similar stăteau lucrurile și cu adoptarea poziției delegațiilor române. În aceste condiții, în situațiile când punctele de vedere nu coincideau și nu se puteau apropia, nimeni nu îndrăznea să încalce „indicațiile" de acasă, fiecare susținea poziția sa și aștepta ca celălalt să cedeze.

De-a lungul timpului, au existat o serie de probleme care au constituit subiecte de dispută, unele neajungând la un acord comun nici până la desființarea Tratatului. Mă voi referi la câteva dintre ele.

O primă problemă a constituit-o subordonarea marilor unități și unităților prevăzute a face parte din FAU, cu toate consecințele ce decurgeau de aici: dreptul de a da directive și ordine, a stabilit organizarea, înzestrarea și dislocarea lor, a le inspecta etc., chiar dacă se preconiza ca unele măsuri să fie luate de comun acord cu comandamentul național. Or, art. 2 din Statutul FAU prevedea că: „Trupele Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia rămân în subordinea nemijlocită a comandamentelor naționale ale forțelor armate și activitatea lor se reglementează pe baza legilor în vigoare din fiecare țară". Nu se negau prevederile statutului, dar se urmărea obținerea de măsuri parțiale sub pretext că „viața le impune", toate vizând, în final, integrarea: „România s-a opus constant și permanent tuturor formelor de integrare militară, considerând că subordonarea armatei naționale unor comandamente străine contravine literei și spiritului Tratatului și afectează independența și suveranitatea statului" (g-ral–col. (r) dr. C. Olteanu, *op. cit.*, p. 38).

În toate situațiile, membrii delegațiilor române, precum și generalii și ofițerii români care și-au desfășurat activitatea în Statul Major și în Comitetul Tehnic au

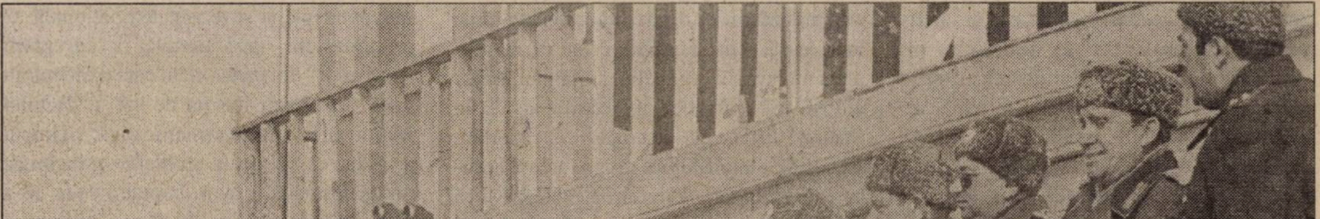

Belorusia, martie 1970, la aplicația „Dvina": șeful Statului Major al FAU, cu locțiitorii săi și atașații militari din țările participante la Tratatul de la Varșovia asistă la manevrele cu trupe conduse de Ministerul Apărării al URSS; autorul rândurilor de mai sus, al cincilea din dreapta; al doilea din dreapta, col. Cornel Berar, atașatul militar al RSR la Moscova

pornit de la principiul „cooperare și colaborare“, nu „integrare și subordonare“.

Discuții peste discuții

Problema aplicațiilor cu trupe străine pe teritoriul țării noastre a fost prilej pentru multe discuții. Pe teritoriile celorlalte state membre ale Tratatului de la Varșovia se desfășurau astfel de aplicații; se insista ca și trupe române să participe măcar cu câte o unitate sau cu trupe marcate și, ca reciprocitate, să participe și trupe din alte armate membre ale Alianței pe teritoriul nostru, lucru refuzat categoric de fiecare dată. Baza pentru poziția noastră o constituiau prevederile Declarației Marii Adunări Naționale, din 22 august 1968, care menționa că deplasarea și staționarea de trupe străine pe teritoriul României se putea face numai prin încheierea prealabilă a unei convenții între organele supreme ale statelor respective (ulterior, avea să fie adoptată Legea nr. 14 din 1972, privind organizarea apărării naționale care reglementa și această problemă). CFAU a refuzat de fiecare dată să încheie o convenție sau să facă referiri la aceasta nici măcar în documentele aplicațiilor ce se desfășurau pe hartă. Dar se insista. Așa a fost cazul unei aplicații pe hartă în teren cu temă de asigurare logistică. Se insista ca din armata română să participe și un regiment de pontonieri care să construiască un pod peste Dunăre peste care să treacă Statele Majore participante la aplicație. În consecință, trupe române nu au participat la aplicații pe teritoriul altor state, dar nici trupe străine pe teritoriul românesc. Mai mult, respectând principiul subordonării în exclusivitate față de comandamentul militar național român, marile noastre unități participante la aplicații pe hartă în clasă nu se subordonau nici operativ unor comandamente străine. Ele primeau directive și ordine de la MApN și tot către acestea prezentau rapoarte. Cu comandamente din alte armate naționale se realiza cooperarea.

Legată de funcția de conducere și control era și problema inspectării trupelor prevăzute a face parte din FAU. Desigur, și acesta depășea competența Statului Major al FAU. Problema a fost pusă direct într-o ședință de lucru când șeful Statului Major, g-ral de armată Ștemenko, ne-a informat că ministrul apărării al URSS a stabilit o divizie de infanterie moto, o brigadă de rachete și un regiment de aviație din armata sovietică, care să fie inspectate de Statul Major al FAU și că, la nevoie, acesta poate fi ajutat de ofițeri sovietici. Era clar unde bate. Nouă ne cerea să propunem la care MU să participăm la inspecție și să nominalizăm care dintre ofițerii noștri să ne însoțească. Am răspuns pe loc că inspectarea nu intră în competența Statului Major al FAU, că se încalcă prevederile art. 2 din Statutul FAU. Ne-au rugat să raportăm șefilor de State Majore pentru a cere aprobarea, subliniind că lucrurile evoluează și că nu este obligatoriu ca Statul Major să facă inspecții și în alte armate. Pe scurt, inspecțiile s-au executat așa cum au fost preconizate, dar fără participarea ofițerilor români. Desigur, conducerea armatei române nu putea fi de acord cu încălcarea unor atribute ce reveneau în exclusivitate comandamentului național român.

Aceasta nu înseamnă că Statul Major al FAU nu era informat asupra pregătirii și capacității de luptă a marilor unități destinate a face parte din FAU. **Informațiile se transmiteau în mod sistematic, numai în formă scrisă și sub semnătura șefului Marelui Stat Major**, așa cum se menționa într-o instrucție convenită de comun acord și semnată de șeful MStM și de șeful de Stat Major al FAU. În plus, pe baza aprobării organelor competente românești, ofițerii români și sovietici din Statul Major al FAU participau ca invitați la activități ce se desfășurau în armata noastră (asistau la aplicații, la trageri în poligoane etc.).

Cele câteva exemple atestă clar poziția principală și justă a părții române în întreaga activitate legată de Tratatul de la Varșovia, străduința sa de a-și respecta obligațiile asumate, dar fără a accepta compromisuri atunci când era vorba de independență și suveranitatea națională. O recunoaștere, deși tardivă, a „dreptății românilor“ din partea celui care a îndeplinit timp de 12 ani funcția de șef al Statului Major al FAU este semnificativă: „Timpul a arătat că, în unele probleme principiale partea română a avut dreptate, ceea ce a fost calificat ulterior de către conducerea Uniunii Sovietice ca greșeli. (...) Vina conducerii române în «poziția distinctă» s-a format în mare măsură și datorită greșelilor grosolane a conducerii de partid și de stat a Uniunii Sovietice.

Conducerea celorlalți membri ai Tratatului de la Varșovia, văzând atitudinea preconcepută și de neîncredere a conducerii Uniunii Sovietice față de români, se străduia să meargă pe același drum cu Uniunea Sovietică și de asemenea au făcut greșeli în relațiile cu România“ (A.I. Gribkov, *op. cit.*, p. 80).

Pot să adaug că dacă șefii unor delegații se grăbeau să fie „de acord“ cu sovieticii în orice probleme, nu toți membrii delegațiilor împărtășeau aceeași opinie. Au fost frecvente situațiile când poziția României era apreciată de celelalte delegații. ■

Vara 1970: generali și ofițeri, români și sovietici, din Statul Major al FAU și CAAT, în vizită la Muzeul „N. Grigorescu“, din Câmpina

Februarie 1966: Punctul de vedere al românilor provoacă iritarea Moscovei

Ion GHEORGHE

După cum s-a văzut din paginile precedente, Tratatul de la Varșovia a luat naștere ca o contrapondere la existența NATO, în condițiile creșterii încordării internaționale, a amplificării războiului rece și a cursei înarmărilor între Est și Vest, al împărțirii Europei în două lagăre opuse și al confruntării globale dintre cele două superputeri. Trebuie remarcat, de la început, că prevederile Tratatului de la Varșovia erau formulate în așa fel încât să corespundă principiilor colaborării, securității naționale și internaționale, respectării independenței și suveranității statelor, că are un caracter defensiv, este deschis și altor state europene, indiferent de orânduirea lor socială și de stat, precum și alte prevederi judicioase. Aceste prevederi existau pe hârtie, dar, în practică, ele au fost adesea încălcate de aliatul cel mai puternic, URSS, bineînțeles în interesul său propriu. Aceasta a făcut ca România să aibă o poziție distinctă, în multe, foarte multe situații, în cadrul acestui Tratat.

Pentru prima oară

Despre una din aceste poziții distincte ale României voi relata în continuare și anume despre afirmarea deschisă, pentru prima oară într-un cadru organizat, a poziției românești în organismele militare ale Tratatului de la Varșovia.

Momentul l-a prilejuit o ședință a șefilor Marilor State Majore ale armatelor statelor membre, organizată la Moscova, în februarie 1966, la care au mai participat și șeful Statului Major al Comandamentului Forțelor Armate Unite (CFAU), precum și Comandantul suprem, mareșalul URSS, A.A. Greciko, care a și prezidat ședința.

Această ședință a fost organizată din inițiativa CC al PCUS în înțelegere cu conducerile de partid și de stat ale țărilor participante la Tratat pentru a face un schimb de păreri preliminare și pentru a ne consulta asupra căilor de îmbunătățire a activității organelor militare ale organizației Tratatului de la Varșovia. În acel an, urma să aibă (și a avut) loc Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, la București (4–6 iulie 1966).

În vederea acestei ședințe de la Moscova, Nicolae Ceaușescu a cerut Ministerului Apărării Naționale ca, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe, să întocmească un material, intitulat **Punct de vedere,** care să cuprindă poziția de principiu a țării noastre privind activitatea militară în cadrul Tratatului. Materialul a fost întocmit, apoi a fost discutat și aprobat în Consiliul Suprem de Apărare.

După cum se va vedea în continuare, în cuvântul șefului Marelui Stat Major al armatei române — nimeni altul decât autorul acestor rânduri — se făceau referiri la principiile înscrise în Tratat, se aduceau unele critici față de modul de aplicare a lui în practică și se făceau propuneri de îmbunătățire substanțială a funcționării organismelor CFAU, menționându-se faptul că propunerile erau în deplină concordanță cu prevederile Tratatului.

„România vede în Tratatul de la Varșovia, creat de statele noastre în 1955, un scut de nădejde, care permite unirea tuturor eforturilor țărilor participante în interesul apărării muncii pașnice creatoare a popoarelor lor, al asigurării păcii și securității în Europa“, spuneam atunci, adăugând că, potrivit voinței semnatarilor, Tratatul de la Varșovia este creat *„în interesul întăririi continue și a dezvoltării prieteniei, colaborării și asistenței mutuale, în conformitate cu principiile respectării și suveranității statelor, precum și al neamestecului în afacerile interne“* și că *„Tratatul stabilește ca o modalitate esențială consultarea părților contractante, atât în ceea ce privește problemele internaționale importante care afectează interesele lor comune, cât și cele ce se ivesc în legătură cu aplicarea lui. Aceleași idei călăuzesc prevederile Tratatului, care se referă la modul de ajutorare, în cazul unui atac armat în Europa, a țărilor participante supuse agresiunii. (...) Statele semnatare — prevede Tratatul — se vor consulta imediat asupra măsurilor ce trebuie luate în comun“*; în continuare, se menționează:

Bucuresti. 1972: primire de catre prim–adjunctul ministrului Apararii Naționale și șef al MStM, g-ral col. Ion Gheorghe (primul din dreapta), a unei delegații a Statului Major al FAU, participantă la o aplicație condusă de MApN

G-ral de armată (r) Ion Gheorghe s-a născut, la 1 noiembrie 1923, în com. Cosminele, jud. Prahova.

Ofițer de infanterie. Absolvent al Cursului Academic Superior de perfecționare pentru cadrele din conducerea armatei, în cadrul Academiei Militare (1954) și al Academiei Militare a Marelui Stat Major al Forțelor Armate ale URSS „K.E. Voroșilov“ (Moscova, 1960), în specialitatea „Comandă și Stat Major de arme întrunite operative“.

A îndeplinit funcția de șef al Direcției Superioare Politice a Armatei (DSPA), de comandant de divizie mecanizată, de comandant de armată, de Șef al Marelui Stat Major și prim–adjunct al ministrului Apărării (iunie 1965–noiembrie 1974), îndeplinind concomitent și funcția de secretar al Consiliului de Apărare, comandant al Academiei Militare.

În prezent, membru în Comitetul Director al Uniunii Naționale a Cadrelor Militare în rezervă și retragere „Alexandru Ioan Cuza“, îndeplinind funcția de consilier.

„Tratatul subliniază că, chiar și în situațiile cele mai dificile, cum sunt cele izvorâte din necesitățile autoapărării față de un atac armat, fiecare țară socialistă hotărăște în mod suveran asupra modalităților de acțiune, organele sale de conducere fiind singurele în drept să ia măsurile pe care le consideră necesare“.

„O mare importanță — continuam eu — *pentru întărirea forțelor armate din țările noastre, a capacității lor de apărare, o are strânsa colaborare militară dintre statele membre ale Tratatului, izvorâtă din solidaritatea internaționalistă ce unește țările socialiste“*, după care adaugam că *„aplicarea consecventă a principiilor relațiilor dintre țările socialiste are o mare însemnătate internațională. Socialismul este chemat să creeze, în contrast cu capitalismul, un nou tip de relații interstatale, nu numai în domeniul economic și politic, ci pe tărâm militar, demonstrând că între state cu un grad de dezvoltare economică și o forță militară diferite se poate realiza o alianță și o colaborare militară bazată pe egalitatea suverană a participanților“.*

Am abuzat, poate, de prea multe citate din **Punctul de vedere** și voi fi nevoit să mai citez, în continuare, și alte fragmente pentru a arăta cititorului, cât mai fidel, modul de gândire și de acțiune al României în acea vreme în cadrul Tratatului de la Varșovia.

Apoi, m-am ocupat de modul în care erau reglementate, la acea vreme, relațiile pe linie militară dintre țările semnatare și făceam constatarea că ele trebuie perfecționate pentru a fi în concordanță cu litera și spiritul Tratatului. Arătam, în primul rând, că se impunea îmbunătățirea Statului pe baza căruia este organizat și funcționează CFAU. Statutul prevedea, la capitolul 1, dreptul Comandantului suprem „să conducă“ și să controleze capacitatea de luptă, pregătirea operativă și de luptă a FAU“, „să ia măsuri, prin guvernele și miniștrii Apărării statelor participante la Tratat, pentru asigurarea permanentei capacități de apărare a acestor forțe“, „să adune periodic pe locțiitorii săi“, care erau miniștrii Apărării, obligați, potrivit prevederilor cap. 2, „să raporteze sistematic Comandantului suprem“ despre situația trupelor puse la dispoziația CFAU.

Contradicție flagrantă

Este interesant de menționat că toți comandanții CFAU, începând din 1955 și până în 1991, anul desființării Tratatului, au fost prim–locțiitori ai ministrului Apărării al URSS și, după cum se vede din cele de mai sus, în ierarhia CFAU ei erau deasupra miniștrilor Apărării din celelalte țări participante. Era evident că normele Statului veneau în contradicție cu principiile colaborării și ale asistenței mutuale, pe baza respectării suveranității și a independenței naționale, a neamestecului în treburile interne, prevăzute în Tratat, că ele afectau atribute esențiale ale guvernelor participante, că aceste prevederi situau Comandantul suprem al CFAU deasupra guvernelor naționale. și a miniștrilor Apărării, făcând din el un organ suprastatal.

Într-o situație similară se afla și Statul Major al CFAU, care era obligat, prin același Statut, „să cunoască, din toate punctele de vedere, starea trupelor și flotelor ce intră în compunerea FAU și să ia măsuri, prin Marile State Majore (...) pentru asigurarea permanentei capacități de luptă a acestor forțe“; în același timp, Marile State Majore naționale sunt obligate „să informeze sistematic Statul Major al FAU asupra compunerii de luptă și efectivelor, capacității de luptă și de mobilizare, stării armamentului și tehnicii de luptă și politice a trupelor ce intră în compunerea FAU, în conformitate cu ordinea stabilită în acest Stat Major“. Este cât se poate de clar că aceste prevederi făceau din Statul Major al CFAU un eșalon superior Marilor State Majore naționale.

Pentru a scoate în evidență măsura în care acele norme din Statut vin în contradicție cu prevederile tratatului, s-au dat câteva exemple. Astfel, în 1961, în legătură cu încordarea internațională creată în jurul Berlinului, comandantul suprem, fără a ne consulta, a cerut ca, pentru ridicarea capacității de luptă a Forțelor Armate ale României, să se ia următoarele măsuri: mobilizarea unor unități și mari unități, ceea ce ducea la mărirea temporară a efectivelor forțelor armate cu circa 12.000 de oameni, aplicații cu trupe și de Stat Major, deplasarea unor mari unități din garnizoanele lor permanente în alte raioane etc. Un alt exemplu a fost cel al crizei rachetelor din Cuba, din 1962, când s-a folosit același procedeu. Fără a se consulta în prealabil cu miniștrii Apărării și fără a avea acordul guvernelor statelor participante, așa cum prevedea art. 4 al Tratatului, Comandantul Suprem al CFAU a dat dispoziții pentru ridicarea capacității de luptă a trupelor din compunerea FAU; drept urmare, statele participante la Tratat au fost puse într-o situație care putea duce la intrarea lor în război fără ca partidele și guvernele acestor țări, organe supreme ale puterii lor de stat, să fi luat vreo hotărâre în acest sens.

Continuând cu exemplele de acest gen, am arătat cum, la Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din 1963, CFAU a prezentat un proiect de hotărâre privind crearea de rezerve de armament, muniții, alimente și carburanți, precum și pregătirea operativă a teritoriului până în 1970. Acest proiect, care angaja țara noastră la cheltuirea unor însemnate fonduri bănești și materiale, fusese elaborat fără a ni se cere cel puțin părerea. El a fost înmânat delegației noastre numai cu o zi înainte de începerea Consfătuirii.

În sfârșit, un alt exemplu care demonstra lipsa de consultare s-a manifestat cu ocazia desfășurării unor aplicații comune conduse de CFAU, cum au fost cele din Ungaria, din 1962, și din Bulgaria, din 1963, la care, cu toate că au luat parte comandamente și trupe ale forțelor noastre armate, Ministrul Forțelor Armate al României nu a fost consultat și nu a participat la întocmirea concepției aplicațiilor, a planurilor de desfășurare, a executării recunoașterilor și a pregătirii bilanțurilor.

Din aceste câteva exemple ce au fost date — și puteau fi date multe altele —, se vedea limpede că s-au acordat CFAU — sau acesta și le-a luat singur — atribuții care depășesc prevederile Tratatului, făcând din acesta un organism suprastatal, ceea ce nu este de natură să asigure întărirea colaborării militare dintre statele participante.

Am concluzionat că, după părerea noastră, este necesar ca Statutul și alte documente care reglementează activitatea Comandantului Suprem și al Statului său Major să fie puse în concordanță cu prevederile Tratatului, cu principiile de organizare a relațiilor dintre țările socialiste și am adăugat că delegația română dorește să facă câteva propuneri referitoare la problemele de bază ale CFAU.

Propunerile noastre

Cu îngăduința cititorului, voi reda integral propunerile făcute și doar la sfârșit am să-mi permit să istorisesc cum au fost ele primite de participanții la consfătuire, în primul rând de Comandantul Suprem al CFAU, precum și câteva urmări concrete care au avut loc, bineînțeles, în timp. Iată propunerile făcute:

„**1.** *Statutul, ca și celelalte documente care reglementează munca acestui comandament, să se întemeieze pe ideea că numai partidul și guvernul fiecărei țări sunt cele care răspund de conducerea, organizarea, înzestrarea și pregătirea tuturor forțelor sale armate, atât în timp de pace, cât și în timp de război.*

2. *Propunerea ca, în interesul mai bunei organizări a Comandamentului și al asigurării participării reprezentanților tuturor țărilor membre ale Tratatului la activitatea acestuia, să se înființeze Consiliul Militar al Comandamentului, ca organ deliberativ, care să ia hotărâri pe bază de unanimitate. Consiliul Militar va examina problemele ce intră în atribuțiile Comandamentului. El va fi alcătuit din Comandantul Suprem, ca președinte, locțiitorii săi și Șeful Statului Major, ca membri. Propunerile și recomandările Consiliului Militar vor fi supuse aprobării guvernelor statelor participante la Tratat.*

Mareșalul Viktor G. Kulikov (în dreapta), comandantul–șef al FAU, și g-ral de armată Anatoli I. Gribkov, șeful Statului Major al FAU, la o ședință a Comitetului miniștrilor Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia

Consiliul Militar își va desfășura activitatea pe baza unui regulament ce va fi aprobat de guvernele țărilor participate la tratat.

3. *După părerea noastră, Comandamentul ar trebui să aibă, în principal, următoarele atribuții: ● să elaboreze și să coordoneze, împreună cu ministerele apărării, concepția planurilor operative, studiile privind înzestrarea trupelor destinate a acționa în comun în caz de război, precum și cele privind schimbările numerice și calitative în compunerea acestora; ● să coordoneze organizarea și executarea aplicațiilor de cooperare, diferitele convocări pentru schimburi dfe experiență și consultații; ● să studieze experiența pozitivă, noile metode și procedee folosite în instruirea trupelor, precum și realizările obținute în perfecționarea bazei materiale de instrucție a acestora; ● să inițieze consfătuirii și sesiuni științifice în cadrul cărora să se dezbată diferite teme de interes comun privind aplicarea cuceririlor celor mai noi ale cercetării în domeniul militar, probleme de istorie și știință militară ș.a.; ● să întocmească diferite studii privind armatele țărilor capitaliste, în special ale celor din blocul militar NATO, și să tragă concluziile corespunzătoare.*

Toate planurile, documentele, acțiunile și măsurile ce decurg din aceste atribuțiuni vor putea fi aplicate numai în urma aprobării lor de către guvernele țărilor participante la Tratat.

4. *Conform art. 5 al Tratatului, fiecare țară, potrivit înțelegerii dintre părțile contractante, destină trupele care vor acționa în comun. Modul de coordonare și de folosire a acestor trupe trebuie să fie reglementat de norme aprobate de statele participante la Tratat. Intrarea acestor* *trupe în război nu poate fi hotărâtă decât de către guvernul țării căreia aparțin, iar conducerea lor va reveni comandamentelor naționale. Ar fi rațional ca la baza normelor de folosire a acestor trupe să dea ideea că ele vor acționa la război potrivit planurilor operative puse de acord între părțile interesate.*

5. *Referitor la compunerea Comandamentului, suntem de părere că el ar trebui să fie constituit din generali și ofițeri aparținând tuturor armatelor țărilor participante la tratat.*

Comandamentul să aibă un comandant suprem, locțiitori ai comandantului suprem, câte unul din fiecare țară participantă la Tratat și un șef de Stat Major, care, împreună, după cum am arătat mai sus, constituie Consiliul Militar.

Credem că ar fi indicat ca nici unul din aceștia să nu dețină alte funcții în armatele din care fac parte.

Comandantul suprem și șeful de Stat Major să fie numiți prin acordul tuturor guvernelor țărilor participante la Tratat, dintre mareșalii sau generalii fiecărei țări, pe o perioadă de 4–5 ani.

Este de dorit ca Comandantul Suprem și șeful de Stat Major să fie din țările diferite. Hotărârile luate în comun de guvernele statelor participante la Tratat constituie baza pe care Comandantul Suprem își va desfășura activitatea.

Locțiitorii Comandantului Suprem să fie numiți de guvernele țării pe care o reprezintă dintre mareșalii sau generalii armatelor respective și să-și desfășoare activitatea în mod permanent în cadrul Comandamentului. Acești locțiitori au posibilitatea să cunoască toate datele și problemele referitoare la trupele țărilor lor destinate a acționa în comun, ceea ce le va permite să participe cu răspundere și competență la desfășurarea activității Comandamentului. Nivelul pregătirii trupelor, experiența dobândită, realizările obținute pot fi constatate cu prilejul aplicațiilor de cooperare, al vizitelor reciproce pentru schimb de experiență, al diferitelor întâlniri organizate de Comandament. În aceste condiții, socotim că nu mai este necesară funcționarea reprezentanților Comandamentului pe lângă armatele țărilor participante la Tratat.

În ceea ce privește Statul Major, acesta urmează să fie organul de lucru care să întocmească materialele ce decurg din atribuțiile Comandamentului expuse mai înainte. În structura Statului Major să intre compartimente (sectoare) corespunzătoare sarcinilor ce le are de îndeplinit. În cadrul acestora, să lucreze ofițeri din toate armatele țărilor participante, activitatea lor fiind organizată potrivit teatrelor de acțiuni militare și direcțiilor de operații prevăzute în planurile operative.

Tovarăși,

Propunerile pe care le facem se înscriu în sfera preocupărilor noastre pentru întărirea continuă a organizației Tratatului de la Varșovia și a unității țărilor socialiste, pentru asigurarea securității și păcii în Europa și în lume.

Față de uneltirile cercurilor imperialiste, suntem hotărâți să luăm în continuare toate măsurile pentru întărirea capacității de apărare a țării. Și în viitor, partidul și guvernul nostru vor manifesta cea mai mare grijă pentru înzestrarea și pregătirea forțelor noastre armate, încât ele, împreună cu forțele armate ale celorlalte state participante la Tratat, ale tuturor țărilor socialiste, să-și poată îndeplini oricând misiunea de apărare a cuceririlor revoluționare ale poporului, independența patriei, cauza socialismului și păcii.

În încheiere, dorim să ne exprimăm convingerea că îmbunătățirea organizării și activității Comandamentului, consolidarea prieteniei și frăției noastre de arme, perfecționarea metodelor de cooperare, pe baza principiilor relațiilor dintre statele socialiste, va constitui o contribuție importantă la întărirea colaborării și unității pe toate planurile între țările noastre, între toate țările socialiste“.

„Mare vorbitor“

Înainte de a concluziona, simt nevoia să precizez că, în momentul când se făceau aceste propuneri, CFAU avea o reprezentanță la București, formată din câțiva ofițeri sovietici în frunte cu un general, iar țara noastră avea, la Moscova, un singur ofițer (colonel).

După ce am terminat de expus **Punctul de vedere**, mareșalul A.A. Greciko — comandantul suprem, care prezida ședința — a propus o pauză ce semăna mai mult cu un *time–out*, așa cum se practică în unele jocuri sportive.

În pauză, a venit imediat la mine omologul meu bulgar, g-ralul Atamas Semerdjiev, cu care fusesem coleg de facultate la Academia Militară „K.E. Voroșilov“, la Moscova, și mi-a spus că eu, în cuvântul meu, am ridicat probleme foarte grave; mă întreba dacă cele expuse de mine reprezentau punctul meu de vedere sau punctul de vedere al conducerii de partid și de stat a României. I-am răspuns, firește, că acesta este punctul de vedere al conducerii țării mele, punct cu care, bineînțeles, eu nu numai că sunt de acord, dar la a cărui redactare am și contribuit. Doar atât l-a interesat pe omologul meu bulgar, care s-a grăbit să plece.

După pauză, la reluarea lucrărilor, a urmat la cuvânt reprezentantul Marelui Stat Major al URSS și, la sfârșit, cel al Cehoslovaciei (ordinea luărilor de cuvânt respecta alfabetul limbii ruse), care n-au făcut nici o referire la cele expuse de mine. În schimb, mareșalul A.A. Greciko, în concluziile ședinței, a declarat, vădit iritat, că nu poate fi de acord cu propunerile delegației române, deoarece aceasta ar însemna transformarea lui din Comandant Suprem *(glavnokomanduiusci)* într-un simplu mare vorbitor *(glavnogavariuiusci)*.

Alte argumente nu au fost aduse.

Chiar dacă propunerile delegației noastre au șocat la început, în timp, unele dintre ele — și nu puține — au fost însușite și aplicate. Astfel, în 1969, a fost definitivat și adoptat Statutul FAU și al Comandamentului Unificat al statelor participante la Tratatul de la Varșovia în timp de pace. În același an, a luat ființă Consiliul Militar al FAU al statelor participante la Tratatul de la Varșovia, a cărui ședință de constituire s-a ținut în 9–10 decembrie, la Moscova.

Firește, cele două exemple nu sunt singulare, s-ar putea enumera mult mai multe, dar aceasta ar necesita o inventariere amănunțită și un spațiu de expunere mult mai amplu.

Sper, totuși că, prin cele expuse în acest articol, s-a demonstrat faptul că România a avut o poziție distinctă în cadrul Tratatului de la Varșovia, păstrându-și demnitatea de stat suveran. ■

● la orizont, o nouă carte ● la orizont, o nouă carte ● la orizont, o nouă carte ●

România în „bătălia statutelor”

Adrian POP*

Linia adoptată de regimul de la București, după 1965, în cadrul Tratatului de la Varșovia a continuat-o pe cea trasată de faimoasa „Declarație de independență“, din aprilie 1964. Ea s-a concretizat în respingerea oricăror tendințe integraționiste manifestate în ceea ce privește doctrina, sistemul de instruire și înzestrarea forțelor armate, crearea unor noi organe și funcții de conducere, atribuțiile și modul de reprezentare în cadrul acestora, modalitatea de exercitare a actului de comandă în structurile organizației. În repetate rânduri, reprezentanții României la reuniunile și consfătuirile periodice ale Tratatului s-au plasat pe poziții opuse celor promovate de Uniunea Sovietică și ceilalți aliați est–europeni ai săi.

Consulatativ, nu deliberativ

Astfel, la consfătuirea Marilor State Majore ale armatelor țărilor participante de la Moscova (4–9 februarie 1966), în discuțiile — consemnate într-un protocol — pe marginea proiectului de statut (1) propus de Comandantul Suprem, mareșalul A.A. Greciko, în timp ce celalte delegații au susținut dreptul Comitetului Politic Consultativ (CPC) de a hotărî în probleme militare, inclusiv numirea Comandantului Suprem, delegația română a reamintit că organul respectiv a fost învestit doar cu un rol consultativ, nicidecum unul deliberativ. Cu același prilej, în vreme ce toate celelalte delegații au fost de acord cu propunerea sovietică privitoare la crearea Consiliului Militar pe lângă CPC, delegația română a susținut oportunitatea ființării sale pe lângă Comandamentul Forțelor Armate Unite (CFAU). Spre deosebire de toate celelalte delegații, care s-au referit la stabilirea drepturilor și atribuțiilor Comandantului Suprem și ale șefului de Stat Major, delegația română a făcut referire la cele ale Comandamentului și Statului Major. Dacă toți ceilalți reprezentanți au propus ca locțiitorii Comandantului Suprem pentru fiecare armată să-și desfășoare activitatea în țările respective, cei ai României s-au pronunțat pentru funcționarea lor pe lângă Comandantul Suprem. În raportul său, șeful delegației române, g-ral lt. Ion Gheorghe, adjunct al ministrului Forțelor Armate și șef al Statului Major, mai consemna și tendința clară de a face din Comandamentul FAU un organ de comandă și control al forțelor armate desemnate să funcționeze în cadrul său, precum și decizia Moscovei ca, în caz de război, să încredințeze conducerea trupelor FAU STAVKI (cartierului general) și Marelui Stat Major al URSS, Statul Major al FAU urmând a avea rolul doar de „a ajuta“ pe cel dintâi în conducerea și coordonarea acțiunilor de luptă (2).

Obiecțiile românești cu privire la încercarea de impunere a unor noi organe, prin intermediul cărora să se exercite controlul sovietic asupra armatelor statelor membre au fost încă mai viguros exprimate la consfătuirea de la Berlin a adjuncților miniștrilor Afacerilor Externe din statele participante la Tratat (10–12 februarie 1966), când propunerile privind statutul, Secretariatul Unit și Comisia politică permanentă au fost denunțate ca fiind nu doar inutile, ci și neconforme cu prevederile acestuia și „sistemul de principii care stau la baza relațiilor între țările socialiste“ sau, precum s-a exprimat șeful delegației române, ministrul adjunct de Externe, Mircea Malița, „un fel de părăsire a Tratatului de la Varșovia“ (3). Așa de surprinși, intrigați și nemulțumiți au fost sovieticii de poziția de refuz principal a românilor încât, pregătind proxima consfătuire a miniștrilor Apărării, de la Moscova, au recurs în prealabil la o tatonare a pozițiilor românești la București, sub forma unui „schimb de păreri“ (3 mai

Gheorghiu–Dej (aici, îmbrățișându-se cu Hrușciov) a deschis calea eliberării României din strânsoarea „marelui frate“ de la Răsărit

---

* Dr., director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară; articolul de față reprezintă un subcapitol din lucrarea *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, în curs de apariție la Ed. Corint (subtitlurile aparțin redacției noastre)

1966) între ministrul Forțelor Armate al RSR și adjunctul acestuia și șef al Marelui Stat Major, g-ral–lt. Ion Gheorghe, pe de o parte, și șeful de Stat Major al CFAU, g-ral de armată M.I. Kazakov, pe de altă parte. Faptul că „asemenea consultări nu au mai fost făcute cu nici unul din Marile State Majore ale armatelor statelor participante la Tratat“ vorbește de la sine despre importanța pe care sovieticii o acordau armonizării pozițiilor lor cu cele ale românilor. Iar împrejurarea că tentativa sovietică nu a dat rezultatele scontate este argumentată de reiterarea, cu acest prilej, a principiilor care, în concepția românească, trebuiau să stea la baza noului statut al CFAU, criticarea încălcării lor în practică de către mareșalul Greciko, care „a transmis cu ocazia evenimentelor de la Berlin și din Cuba ordinul pentru ridicarea capacității de luptă a armatei noastre, fără ca despre aceasta conducerea noastră de partid și de stat să fi fost informată și să-și fi dat acordul“, precum și de precizarea fermă din încheierea întrevederii „ar fi ca CFAU să țină seama de propunerile făcute de către noi, care sunt juste și noi nu vom renunța la ele“ (4).

În aceste condiții, delegația română a reușit să introducă în proiectul de Statut elaborat la consfătuirea miniștrilor Apărării (17–28 mai 1966) cea mai mare parte din amendamentele principiale susținute, să elimine o parte din prevederile care nu corespundeau punctului de vedere românesc și să determine consemnarea în protocolul reuniunii a rezervelor și propunerilor pe care le avea în raport cu textul său (5).

Un proiect nediscutat

Pe această bază, la consfătuirea CPC, de la București, din iulie 1966, partea română a înaintat miniștrilor Apărării din statele participante la Tratat un proiect propriu de Statut al CFAU, care însă nu a fost discutat. Atunci când, la consfătuirea de la Praga a adjuncților miniștrilor apărării — șefi ai Marilor State Majore ale statelor participante (29 februarie–1 martie 1968), toate celelalte delegații și-au exprimat acordul cu privire la crearea Consiliului Militar, a Statului Major și a Comitetului Tehnic și la textul proiectului de Statut al Consiliului Militar, delegația română a consemnat în protocolul reuniunii opinia sa în conformitate cu care „mai întâi este necesar să se pună de acord și să se rezolve problemele generale, de principiu, să se definitiveze și apoi să se supună aprobării guvernelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia, Statutul Comandamentului Unit în care să fie atribuțiile acestui comandament și după aceea se poate trece la crearea diferitelor sale organe (Consiliul Militar, Statul Major, Comitetul Tehnic) care vor funcționa potrivit principiilor ce vor fi prevăzute în Statutul Comandamentului Unit“ (6).

Consfătuirea CPC de la Sofia, din martie 1968, a decis ca miniștrii Apărării să analizeze toate aceste chestiuni și să prezinte, în termen de șase luni, propuneri. Drept urmare, la 24 mai 1968 mareșalul I.I. Iakubovski remitea Ministerului Forțelor Armate (MFA) al RSR proiectele Statutelor FAU, Consiliului Militar și sistemului unic de apărare antiaeriană, însoțite de schemele de organizare de principiu ale organelor de conducere ale Comandamentului Suprem și Comitetului Tehnic. În raportul către Nicolae Ceaușescu, ministrul Forțelor Armate, g-ral–col. Ion Ioniță, arăta că „din studiul proiectelor documentelor trimise de Comandamentul Unit reiese, în mod deosebit, în evidență schimbarea de poziție a părții sovietice, în sensul că a reintrodus în documente prevederi care să dea posibilitatea Comandamentului Suprem, Statului Major, Comandantului trupelor de apărare antiaeriană a statelor participante la Tratatul de la Varșovia, să comande și să controleze trupele destinate a acționa în comun“. Prevederile respective fuseseră eliminate din proiectul de Statut al Comandamentului Unit, elaborat în mai 1966. Schimbarea de atitudine, prin revenirea la aceste prevederi, nu poate fi pusă decât pe seama temerii sovieticilor că, în condițiile unei alianțe insuficient de bine integrată și controlată de Kremlin, proiectata intervenție a trupelor Tratatului în Cehoslovacia ar fi putut fi târâtă de deficiențe structurale. Raportul recomanda ca, în cazul cramponării sovieticilor de aceste prevederi și a acordului celorlalte delegații față de acestea, la proxima reuniune a miniștrilor Apărării, delegația română „să-și exprime punctul de vedere diferit în problema documentelor elaborate de Comandamentul Unit, declarând că Ministerul Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România nu va lucra după prevederile acestora, deoarece ele încalcă principiile egalității dintre state, alianței, independenței și suveranității naționale și a neamestecului în treburile interne și fac din Comitetul Politic Consultativ și Comandamentul Unit organe suprastatale.

Ca urmare a acestei poziții, Republica Socialistă România, fără a declara că iese din Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală, de fapt, în problemele cu caracter militar, se situează în afara organismelor militare integrate ale Tratatului de la Varșovia (...). Exprimând acest punct de vedere, delegația Ministerului Forțelor Armate este împuternicită să declare că Republica Socialistă România își rezervă dreptul de a revedea numărul de unități și mari unități tactice și operative de toate categoriile de forțe armate ce urmează a fi destinate în compunerea FAU, în sensul micșorării lui“ (7).

Discuțiile bilaterale româno–sovietice pe marginea proiectului de Statut au continuat și după aventura cehoslovacă a trupelor Tratatului. Deși, sub impactul psihologic al crizei din august 1968, nota discordantă a poziției României în cadrul Tratatului și-a mai atenuat puțin din ascuțiș, ea rămâne nu mai puțin importantă prin principialitatea sa. Un episod elocvent din acest punct de vedere îl constituie discuțiile prilejuite de primirea, la 28 septembrie 1968, de către Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer, a Comandantului Suprem și a șefului de Stat Major al FAU, mareșalul I.I. Iakubovski și, respectiv, g-ralului de armată S.M. Ștemenko. Amendamentele formulate de șeful statului român cu acest prilej denotă compromisul dintre imperativul de a nu-i antagoniza pe sovietici și cel de a nu renunța la obiecțiile de fond, menite a împiedica transformarea Tratatului într-un pur instrument de impunere a voinței politico–militare sovietice. Astfel, acceptând să discute toate problemele referitoare la Comitetul Politic Consultativ (CPC), România a insistat ca acestea să nu fie menționate în statutul militar. În chip similar, acceptând crearea Comitetului Militar — compus din miniștrii Apărării ai statelor membre — pe lângă CPC (și nu pe lângă Comandamentul FAU, așa cum dorise inițial), România a solicitat ca noul organ să nu fie menționat în statutul militar, deoarece el nu se subordonează Comandantului Suprem, ci să fie creat de către CPC, ca organ al acestuia din urmă, iar recomandările și propunerile sale să fie luate cu majoritate de două treimi și nu cu majoritate simplă. Din aceeași perspectivă, a stipulării unor supape de siguranță pentru cazurile când Kremlinul ar manifesta tendințe de dictat, trebuie citită și insistența lui Ceaușescu de a se menționa în Statut că „reprezentanții Comandantului Suprem în armatele statelor participante la Tratatul de la Varșovia (...) se pot găsi în armatele statelor participante la Tratat, la cererea sau cu acordul guvernelor respective“, iar Comandantul Suprem „se numește pe timp de 4–6 ani“. Discuții aprinse a suscitat, după cum era și de așteptat, mai ales după experiența din august 1968, problema spinoasă a dreptului Comandantului Suprem de a disloca trupe pe teritoriul statelor participante la Tratat. Punctul de vedere românesc în această chestiune a fost cât se poate de clar exprimat. „Ducerea unei armate în altă țară, nu este o excursie (pune probleme de transport, cheltuieli etc.), ci trebuie reglementată printr-un acord clar care să se respecte. Fără un acord clar în care să se prevadă ce obligații revin guvernelor, trupele nu au nici o siguranță“. Cum g-ralul de armată Ștemenko se făcea că „nu înțelege de ce este necesar să se prevadă că este nevoie de acordul tuturor țărilor“, Ceaușescu i-a replicat că „dacă se acționează în numele tratatului, este bine să discutăm în Comitetul Politic Consultativ, că toți ne luăm răspunderea, toți trebuie să hotărâm dacă acționăm în numele Tratatului“. Este interesant de observat că deși inițial a susținut o propunere cehoslovacă, în cele din urmă mareșalul Iakubovski și-a însușit poziția românească, prin aceasta delegitimând întrucâtva, retroactiv, acțiunea în forță a trupelor Tratatului din august 1968, care nu a avut girul și nu s-a bucurat de participarea României (8).

Un prim epilog al „bătăliei statutelor“ avea să fie înregistrat la consfătuirea miniștrilor Apărării, de la Moscova (29–30 octombrie 1968), care a definitivat și pus de acord proiectele de Statute ale Comitetului Miniștrilor Apărării, FAU), și Comandamentului Unificat, Consiliului Militar al FAU, sistemului unic al apărării antiaeriene, precum și efectivele și schema organizării de principiu a organelor de conducere ale Comandantului Suprem al FAU (Statul Major, Comitetul Tehnic). Toate observațiile formulate de delegația română cu acest prilej au fost luate în considerare, asupra redactării punctului referitor la dislocarea trupelor FAU pe teritoriul statelor membre partea română rezervându-și dreptul de a mai reflecta — „observație ce a fost anexată la protocolul încheiat“ (9).

Prin cerbicia, consecvența și principialitatea cu care a acționat în direcția demontării mecanismelor instituționale menite a consacra *de jure* rolul hegemon *de facto* al Kremlinului în Tratatul de la Varșovia, România a contribuit, și în plan juridic, la diluarea eficienței unuia din cele două blocuri politico–militare responsabile de perpetuarea ordinii bipolare. ■

Note

1) Statutul adoptat în ianuarie 1956 devenise inoperant, prevederile sale nemaicorespunzînd realității din statele membre; **2)** Este interesantă reacția mareșalului Greciko, la obiecția față de dreptul de control al Statului Major asupra trupelor destinate FAU: „Dacă vom hotărî ca Statul Major să nu aibă dreptul că vie în armate (să controleze) atunci nu va mai fi Stat Major și eu voi raporta acest lucru guvernelor și voi cere ca să fiu schimbat, să nu mai fiu numit Comandant Suprem, ci „comentator suprem“ (glavnăi ugararivaiușci). AMR, vol. 3, dosar 7/59, f. 1–7; **3)** Cu prilejul discutării activității desfășurate de delegația română la Berlin de către Prezidiul Permanent al CC al PCR, Nicolae Ceaușescu indica: „Preocuparea noastră pentru viitor să fie de a acționa în așa fel încât să reușin să convingem că calea *(sic!)* de realizare a unității nu trebuie să fie cu un organ suprastatal, ci sunt alte căi pentru aceasta“. ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 17/1966, f. 11–26; **4)** Potrivit ministrului Forțelor Armate, general de armată Leontin Sălăjan, „La baza activității CFAU trebuie să stea aceleași principii care sunt statornicite în relațiile de partid și de stat între țările socialiste și anume: respectarea suveranității și independenței, egalității în drepturi, avantajului reciproc și al neamestecului în treburile interne. Ca urmare, CFAU trebuie să fie un organ de coordonare și nu de comandă, iar în relațiile dintre armatele statelor participante la Tratatul de la Varșovia nu poate fi aplicat principiul comenzii unice“. AMR, fond V2, vol. 3, dosar, nr. 8/61, f. 8–16; **5)** Între chestiunile de principiu propuse de delegația română și introduse în noul proiect de Statut se numărau: rolul de coordonare și nu de comandă al CFAU; subordonarea trupelor destinate FAU comandamentelor naționale respective; participarea proporțională în compunerea Statului Major al FAU a ofițerilor din toate armatele statelor participante la Tratat, numirea Comandamentului Suprem de către mareșalii și generalii fiecărui stat participant la Tratatul de la Varșovia. Între prevederile scoase din proiectul de Statut la inițiativa și insistențele delegației române s-au numărat: dreptul Comandantului Suprem de a controla trupele FAU și de a avea reprezentanți în armatele statelor participante la Tratat; precizarea că forțele nucleare strategice ale URSS nu fac parte din FAU; crearea Consiliului Militar Consultativ pe lângă Comitetul Politic Consultativ, în compunerea căruia urmau să intre miniștrii Apărării. Rezerve românilor vizau rolul și funcțiile Comitetului Politic Consultativ, existența unor reprezentanți ai Comandantului Suprem în armatele statelor participante la Tratat și neincluderea propunerii creării unui Consiliu Militar cu rol consultativ pe lângă Comandantul Suprem al FAU. AMR, fond V2, vol. 3, dosar 9/62, f. 17–22; **6)** Ibidem, dosar 11/27, f. 33–38; **7)** Ibidem, dosar, 12/35, f. 53–63; **8)** „Mareșalul Iakubovski s-a declarat de acord cu cele spuse de tovarășul Nicolae Ceaușescu și a arătat că propune să se facă o redactare în care să se prevadă că dislocările se fac cu acordul tuturor guvernelor. Comandantul Suprem dă recomandări, condițiile de dislocare se pun de acord prin înțelegeri bilaterale dintre țările respective“. Ibidem, dosar 13/37, f. 64–70; **9)** Redactarea articolului 12, punctul „a“ referitor la dislocarea trupelor era următoarea: „în conformitate cu planurile operative aprobate conform articolului 5 al prezentului Statut, de către guvernele respective ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia și când guvernele de comun acord apreciază existența stării de pericol, să dea indicații (recomandări) pentru dislocarea trupelor FAU, pe teritoriul statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Modul de dislocare a trupelor, condițiile staționării acestora pe teritoriul altor state precum și alte probleme legate de acestea se stabilesc printr-un Statut special potrivit articolului 3 din prezentul Statut“. (ibidem, dosar nr. 15/29, f. 71–75.)

• memorii și un document inedit • memorii și un document inedit •

Cu Ceaușescu, în Polonia zguduită de „Solidaritatea“

Ștefan ANDREI*

Ștefan Andrei

Un șir de monologuri

Comitetul miniștrilor de Externe din țările participante la Tratatul de la Varșovia a apărut ca o replică la Comitetul miniștrilor de Externe din țările membre NATO, care se întrunea ordinar, în decembrie, la Bruxelles.

Reuniunile miniștrilor de Externe din țările Tratatului de la Varșovia aveau câteva componente: schimbul de păreri asupra problemelor înscrise la ordinea de zi, primirea miniștrilor de către conducătorul partidului din țara–gazdă și adoptarea comunicatului comun. Reuniunile prilejuiau un șir lung de monologuri. Întotdeauna, primul lua cuvântul ministrul de Externe sovietic, A. Gromâko, ceilalți exprimându-și cu supușenie acordul și se căzneau să aducă exemple pentru a confirma și întări opiniile și aprecierile formulate. Pozițiile pe care le prezentam în numele României se încorporau într-o expunere distinctă față de ceilalți, exprimând o politică independentă, nemânată de nici o urmă de vasalitate față de Moscova. Este cinstit să menționez că, în ciuda abordărilor diferite a unor probleme europene și internaționale, niciodată România n-a fost criticată de vreunul dintre miniștrii de Externe din celelalte state participante la Tratat. Întotdeauna, abordarea comunicatului final era, de fapt, o negociere între reprezentanții României și grupul 1+5 (adică URSS plus Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, RD Germană sau, așa cum spuneam eu în glumă, actorii pe rol de „ocupanți“ și „ocupat“, în august 1968). Mi-e greu să fac o clasificare pe criteriul obedienței și devotamentului cu care se luptau pentru a susține și pentru a încerca să impună pozițiile URSS. Mladenov? Fischer? Olszowski? La prima reuniune a miniștrilor de Externe, care a avut loc la Budapesta, ministrul de Externe maghiar, Puja Fryes, după ce am venit de la aeroport, m-a însoțit la hotel și mi-a propus să discutăm problemele rămase în suspensie la nivelul colaboratorilor noștri (echipa română de negociatori a fost condusă de ambasadorul Vasile Șandru, un om admirabil, foarte competent, meticulos, sensibil la nuanțe și fin cunoscător al limbii ruse). Colegul maghiar m-a invitat să beau coniac și a început să susțină amendamentele grupului 1+5 (în fapt, pozițiile sovietice). După ce am făcut puține progrese în apropierea pozițiilor, Fryes insista, până la rugăminte, să accept unele schimbări și în poziția României. Puțin tracasat de stăruințele obositoare ale omologului maghiar, m-am oprit din negocieri și i-am spus: „Tovarășe Puya mă tratezi cu coniac franțuzesc și-mi propui să accept poziții sovietice. Vreau să te ajut să scapi de această sarcină ingrată și voi negocia direct cu Gromâko punctele rămase în suspensie, în proiectul de comunicat comun“.

În perioada în care am fost ministru de Externe, Nicolae Ceaușescu nu-mi cerea să-i prezint spre aprobare expunerile pe care urma să le citesc la aceste reuniuni ale miniștrilor de Externe ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia și nici nu-mi pretindea să-i prezint anterior proiectul de comunicat al acestor ședințe. Aveam cu N. Ceaușescu o discuție, eu îi prezentam verbal problematica pe care urma s-o înfățișez la reuniune, el îmi dădea unele indicații privind domeniile pe care să le evidențiez în mod deosebit, dar, mai ales, problemele ce urma să le abordez în discuția tête–à–tête cu A. Gromâko (de obicei, propuneri concrete de dezvoltare a relațiilor comerciale și colaborare româno–sovietice).

Grupul 1+5 se situa pe o poziție, în linii mari, diferită de concepția României cu privire la Europa și la viața internațională. Era, de fapt, în politica URSS, o întrecere și o confruntare globală, politică și militară, cu SUA, la scară mondială. Marea greșeală a URSS a fost de a trece la amplasarea noilor rachete nucleare cu rază medie de acțiune, „SS 20“, ceea ce a declanșat producerea și amplasarea în unele țări vest–europene a rachetelor nucleare americane cu rază medie „Pershing“ și „Cruise“ (care puteau lovi teritoriul URSS, pe când „SS 20“ nu puteau atinge teritoriul SUA). Eroarea fatală a URSS a fost de a se îneca într-o istovitoare cursă a înarmărilor, ignorând și chiar criticând România, care propusese și ceruse ca țările participante la Tratatul de la Varșovia să înghețe și chiar să reducă, anual, cu 10% bugetele militare. Și apoi, o socoteală simplă arăta că bugetele militare ale NATO erau alimentate de

A. Gromâko, la Casa Albă, se întreține cu președintele american John F. Kennedy

---

* Fost ministru al Afacerilor Externe (23 martie 1978–8 noiembrie 1985); pentru alte informații privind cariera sa politică, a se vedea recent apărutul volum Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944–22 decembrie 1989)***, București, Ed. PRO HISTORIA, 2001, p. 19

țări cu un PIB puternic (SUA, Marea Britanie, Germania, Italia — pentru a mă referi doar la acestea), pe când bugetul militar însumat al țărilor Tratatului de la Varșovia era constituit, în proporție de peste 90%, doar de URSS.

Eroare imperială, inadmisibilă, cu consecințe devastatoare, invadarea și cotropirea Afghanistanului. Să nu mai vorbim de implicare directă (ori cu procură, prin cubanezi) și în alte țări din Lumea a Treia. Relații încordate cu China Populară, respingerea arogantă a cererilor justificate ale Beijingului. Lipsa de judecată manifestată prin ruperea relațiilor diplomatice cu Israelul, în 1967, care a avut printre alte consecințe ieșirea URSS din lanțul de negocieri (începând cu Camp David) privind reglementarea situației din Orientul Mijlociu. Jucând doar pe cartea SUA, URSS subaprecia rolul țărilor mici și mijlocii în viața internațională, al țărilor din Africa (cred că Gromâko n-a vizitat nici o țară subsahariană), din America de Sud, a dovedit reticențe vădite și supărătoare față de programul noii ordini economice internaționale, menit să reducă decalajul dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. Sprijin multilateral, dar mai ales militar, acordat Vietnamului unit, care invadase Cambodgia, trezind protestul și temerea Thailandei, Indoneziei și ale altor state membre ASEAN.

Negocieri anevoioase

Am înșirat doar câteva probleme din peisajul internațional în care poziția și orientările României nu se puteau înscrie în sfera sovietică și, de aici, anevoioase negocieri cu grupul 1+5 în elaborarea comunicatelor comune. Până la urmă, prin compromisuri, de o parte și de alta, se ajungea la un text final, noi luându-ne întotdeauna libertatea de a nu ne considera obligați să respectăm înțelegeri la care am avut rezerve. Este adevărat că unele declarații dure, agresive, belicoase, impregnate de spiritul confruntării și specifice războiului rece, adoptate la Bruxelles sau la reuniunile omologilor noștri occidentali, jucau ca argumente în interesul grupului celor 1+5 și ne debilitau eforturile noastre pentru construcția unui comunicat comun echilibrat, constructiv, bază pentru dialog politic, pentru negocierea problemelor conflictuale. Ni se reproșa că noi vrem să fim „domni", să tratăm „cu mănuși", în timp ce miniștrii de Externe din țările NATO convin un comunicat comun în care țările participante la Tratatul de la Varșovia erau atacate, blamate, amenințate.

În decembrie 1979, miniștrii de Externe ai țărilor participante la Tratatul de la Varșovia s-au întâlnit la Berlin. O problemă centrală a constituit-o și intenția NATO de a produce și amplasa noile arme nucleare americane cu rază medie de acțiune. România a considerat că nu trebuiau amplasate rachetele sovietice „SS 20" și că în negocieri să fie luate în calcul pentru echilibru doar rachetele sovietice și cele americane (sovieticii insistau ca la rachetele nucleare americane să fie adăugate și cele franceze și britanice). În acest sens, un mesaj al lui N. Ceaușescu a fost trimis lui I. Andropov, dar sovieticii au reacționat mai târziu și doar M.S. Gorbaciov a acceptat ceea ce Ceaușescu le propusese cu mult timp în urmă. Cu câtva timp înainte de reuniunea noastră, Gromâko expusese poziția conducerii sovietice, arătând că dacă va fi adoptată hotărârea NATO privind producția și amplasarea în Europa occidentală a noilor arme racheto–nucleare cu rază medie de acțiune va fi distrusă baza pentru negocieri. Deoarece noi n-am acceptat inițial amenințarea că „va fi distrusă baza pentru negocieri", adjunctul de ministru, Constantin Oancea, a venit la mine cu Mendelevici, consilierul lui Gromâko și șeful negociatorilor sovietici la comunicatul comun. La pledoaria acestuia, noi am răspuns că, în primul rând, formal, nu credem că este bine să introducem în comunicat o formulare anterioară făcută de Gromâko. Deoarece Mendelevici n-a scos-o la capăt cu mine, m-am întâlnit cu Gromâko, acesta rugându-mă să accept această formulare deoarece are sarcină în acest sens de la Biroul Politic, în special de la Brejnev. În cele din urmă, am acceptat cu greu, dar atunci le-am spus că: „Ați amplasat «SS 20» fără să ne consultați, sunt rachetele noastre nucleare, dar o să ne mai vedem; veți merge la negocieri". Și așa a fost. De aceea, ori de câte ori era cazul, aminteam sovieticilor, grupului 1+5, că au făcut o dată compromisul acceptând propunerea privind distrugerea bazei de negocieri și apoi acestea s-au reluat, deci baza nu fusese distrusă. Noi, însă, nu mai putem accepta repetarea unui asemenea precedent.

Lech Walesa, liderul „Solidarității", purtat în triumf de muncitorii de la Șantierele Navale „Lenin", din Gdansk

Între 13–15 mai, am participat, la Varșovia, la Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Schimb de complimente între Brejnev și Edward Gierek. La recepția organizată la încheierea consfătuirii, am stat la aceeași masă cu secretarul CC al PCUS, K. Rusakov, și S. Kania, secretarul CC al Partidului Muncitoresc Unit Polonez însărcinat cu problemele armatei, securității, procuraturii, ministerului de Interne.

La începutul lui august 1980, l-am însoțit, ca de obicei, pe Ceaușescu la întâlnirea anuală, în Crimeea, cu Brejnev. Ca de fiecare dată, plecam cu avionul dimineața de pe Aeroportul „Mihail Kogălniceanu“, după 50 de minute aterizam pe aeroportul din Simferopol și, de acolo, cu mașinile parcurgeam în două ore cei 120 de km până la Ialta, unde eram cazați la o vilă, în care Ceaușescu se odihnea. După–amiază, aveau loc convorbirile cu Brejnev, la Vneșniaia Oreanda (lângă Ialta), iar de acolo plecam direct la Simferopol și ne întorceam seara în țară.

În 1980, de la aeroport am fost duși și cazați într-o vilă în stațiunea Mishor (la sud de Ialta). Tocmai când intram în curtea vilei, a sosit un grup de mașini din care a coborât Gierek. Își făcea concediul pe malul Mării Negre, în Crimeea. Ceaușescu a comentat: „Tovarășul Gierek a rezolvat probleme acasă, în Polonia, și își permite să se odihnească fără griji aici, departe de țară“.

După puțin timp, au apărut marile mișcări organizate de „Solidaritatea“, iar Gierek a fost obligat să demisioneze, prim–secretar devenind Kania. În timpul reuniunii miniștrilor de Externe, desfășurată la Varșovia, la 19 octombrie 1980, mi-am făcut o serie de însemnări: „Privesc la colegii mei. Bulgarul Mladenov este gripat, maghiarul Puja fudul și pudrat în abundență, est–germanul Fischer îngândurat, Gromâko cu atenția slăbită, parcă mai obosit și mai îngrijorat ca altădată, mereu neliniștit, Malțev (adjunctul lui Gromâko pentru relațiile cu țările socialiste) îmbrăcat într-o cămașă cu motive ucrainene.

Gazda noastră, polonezul Czyrek, se plânge de ploaie, spune că putrezesc cartofii, recoltează doar 10–15 tone față de 20 tone obișnuit. Mai au de recoltat și sfeclă de zahăr. Asta le mai trebuia!, comentez eu față de C. Oancea“.

Tradițional, primul ia cuvântul A. Gromâko. Discutăm despre pregătirea viitoarei Conferințe pentru securitate și cooperare în Europa, care va avea loc la Madrid. Gromâko arată că există pericolul ca SUA să declanșeze un război ideologic, să impună o confruntare și să aducă în discuție „pericolul sovietic“, prin acuzații asupra nerespectării drepturilor omului în timpul intervenției din Afghanistan. Gromâko face un apel ca țările noastre să acționeze mână în mână pentru a dejuca planurile SUA și pentru a asigura succesul Conferinței. Participanții și-au exprimat acordul cu propunerile lui Gromâko. Fischer adaugă că SUA continuă cursul spre confruntare, flirtul cu China, slovacul Knoupek avertizează că nu trebuie permis amestecul în treburile altor state. Mladenov crede că reuniunea de la Madrid va fi un barometru *sui generis* care va dovedi dacă statele occidentale sunt pregătite și vor alege calea confruntării sau destinderii. Tot el afirma că Afghanistanul nu avea nimic comun cu Europa și să se riposteze atunci când SUA și aliații vor aduce în discuție tema „mult iubită“ a drepturilor omului. Maghiarul Puja analiza concepțiile strategice primejdioase ale SUA, ale NATO, și credea că obligațiile de alianță vor împinge unele state occidentale să susțină pozițiile extremiste ale SUA. Polonezul Czyrek arăta că principala cauză a tensiunii o constituia politica SUA, a NATO, de a dobândi superioritatea militară asupra URSS și a țărilor socialiste.

„Problemele pe care le avem trebuie să le rezolvăm noi singuri“

După încheierea reuniunii noastre, la 20 octombrie 1980, la orele 12.00, am fost primiți de Stanislaw Kania, primul secretar al PMUP. El l-a salutat cordial pe Gromâko. După aceasta, Kania a făcut o expunere asupra situației la zi din Polonia. Deoarece este un document important, care până acum **n-a fost făcut public și nu se găsește în arhiva CC al PCR**, cred că este nimerit să fie publicat în revista concepută și condusă de mult mai tânărul meu prieten, Mircea Suciu.

„Situația internațională actuală crează multe pericole la adresa păcii și securității, se continuă spirala înarmărilor, apar noi focare de război.

Este necesar ca reuniunea de la Madrid să fie caracterizată printr-un dialog în favoarea destinderii, fără confruntare și polemică. Măsurile pozitive întreprinse de URSS pe plan internațional vor determina SUA să facă totul pentru a submina destinderea.

Avem însă și motive de optimism. SUA au eșuat în încercarea de a izola URSS, în boicotarea Olimpiadei, în întreruperea contractelor URSS cu alte state. Suntem bucuroși că în RFG nu au câștigat forțele extremiste și că SUA nu au reușit să creeze un front de neîncredere față de URSS în legătură cu problema afghană.

Este necesar ca fiecare țară socialistă să ducă o politică externă activă, să manifeste inițiativă.

Polonia este partizana unei coordonări strânse între țările socialiste frățești în problemele internaționale. Ne pronunțăm pentru strângerea colaborării între Forțele Unite ale Tratatului de la Varșovia, pentru adâncirea integrării economice în cadrul CAER.

Fiind fideli principiilor fundamentale de politică externă, trebuie să dispunem neapărat de o forță puternică a partidului și statului; pe plan intern, aceste aspecte devin și mai importante în cazul situației actuale din Polonia.

În perioada postbelică, RP Polonă a obținut rezultate uriașe, dar acum ea este renumită în lume nu pentru rezultate și transformările socialiste obținute, ci pentru greutățile mari cu care este confruntată. Deși aceste probleme au un caracter intern, suntem conștienți că ele crează motive de neliniște prietenilor și totodată speranțe dușmanilor noștri.

În prezent, Polonia trece printr-o profundă criză politică.

S-a depășit valul maxim al crizei, dar încă nu stăpânim pe deplin procesele politice.

Plenara a VI-a a CC al PMUP a caracterizat conflictul, cauzele și a stabilit căile de ieșire din criză.

Partidul nostru a trimis reprezentanții săi pentru a transmite informații mai amănunțite conducerilor de partid din țările socialiste prietene.

În prezent, are loc o muncă mare de normalizare, se desfășoară o luptă grea care trebuie să ducă la întărirea legăturilor PMUP cu masele, împotriva forțelor demagogice și anarhiste, care cred că prin presiuni pot impune revendicări politice

și economice. Desfășurăm o luptă cu adversarii socialismului, care sunt organizați și se folosesc de diversiunea imperialismului, este o luptă pentru a elimina influența acestor forțe asupra clasei muncitoare. Această influență a apărut și s-a dezvoltat pe baza nemulțumirilor clasei muncitoare și a fost generată și de greșelile mari făcute de noi și folosite de adversari.

În prezent, se desfășoară o intensă activitate de organizare a partidului. Critica la adresa greșelilor făcute este extrem de puternică. Se cer, în continuare, tot felul de garanții ca asemenea greșeli nu se vor mai repeta. În multe locuri, activitatea partidului este paralizată, lipsește energia în rândul clasei muncitoare care ar trebui să aducă încredere și să facă să crească rolul PMUP în rândul clasei muncitoare.

Suntem convinși că situația din Polonia se va restabili rezolvând aceasta prin măsuri cu caracter politic. Totodată, trebuie acționat mai puternic împotriva adversarilor pentru a-i izola de clasa muncitoare. Aceasta constituie un element esențial.

Ne îndreptam atenția către întărirea partidului, pentru a da activității noastre un caracter ofensiv.

O mare dificultate o constituie faptul că problemele politice grele se împletesc cu o situație economică extrem de grea. Anul trecut, pentru prima oară după război, venitul național al țării a scăzut, iar această situație continuă și se adâncește și în 1980. Are loc o scădere a salariului real. În centrul atenției se află problema gravă a locuințelor, deoarece în centrele industriale se așteaptă 10–12 ani pentru a se obține o locuință. Aceasta lovește familiile tinere din Polonia, în condițiile în care trebuie să facem față urmărilor exploziei demografice din trecut, care determină existența unui proces foarte însemnat de tineri muncitori familiști și nefamiliști.

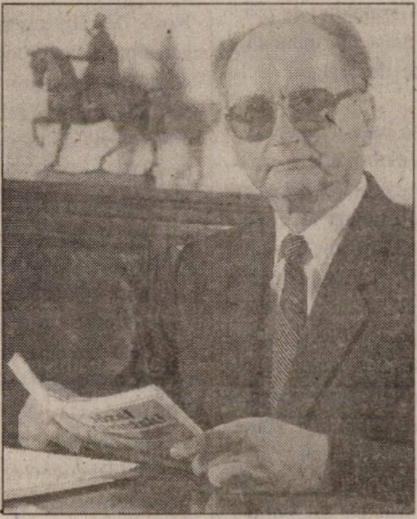

G-ralul W. Jaruzelski a preluat, în 1981, conducerea comuniștilor polonezi și a instituit legea marțială, compromis care a evitat o intervenție în forță a Tratatului de la Varșovia, după „rețeta“ aplicată Cehoslovaciei în 1968

Polonia întâmpină dificultăți extrem de mari pe piața internă, unde lipsesc produse de bază. Ca urmare, vom trece la acordarea pe bază de cartelă a cărnii, untului și altor produse, după ce am făcut deja acest lucru cu zahărul.

În agricultură, avem anul acesta o situație fără precedent în ultimii 25 de ani, îndeosebi datorită scăderii producției de cartofi. Aceasta se manifestă acum asupra aprovizionării pieței, dar la anul se va reflecta prin scăderea producției de carne.

La toate acestea trebuie adăugate greutățile create de împrumuturile făcute în ultimii 10 ani. Actualmente, tot exportul polonez merge pentru a se achita dobânzile și datoriile externe, iar importul anual de opt miliarde dolari din țările occidentale se face numai pe credite luate din Vest. De aceea, datoriile cresc în continuare, ceea ce face ca situația să fie gravă.

Trebuie să ținem seama că nimic nu poate fi făcut fără a manifesta mare grijă față de problemele politice, deoarece avem limitate posibilitățile de acțiune. Analizând problemele economice, trebuie să arătăm că au existat și anumite cauze obiective determinate de influența crizei economice din Vest, dar cauza principală o constituie greșelile făcute în domeniul planificării și conducerii economice. Totuși, Polonia e o țară cu mari bogății naturale, nu are condiții climaterice dintre cele mai grele, dispune de o forță de muncă puternică, calificată, mult timp a cumpărat petrol la prețuri avantajoase. Economia a fost supraîncărcată cu investiții și acum va trebui să oprim o serie de investiții mari.

A reieșit că nu am procedat bine când am luat credite foarte mari din Occident, care au fost folosite în investiții nejustificate economic.

În anii care au trecut, n-am făcut totul pentru a face dezvoltarea producției agricole și alimentare. De asemenea, s-au comis greșeli care au limitat inițiativa în întreprinderi în unitățile teriorale.

Rezultă că situația actuală este rezultatul îmbinării mai multor cauze. Anual, au avut loc regrese față de rezultatul cincinalului precedent.

Situația a fost înrăutățită și de mijloacele de propagandă, care nu arătau și greutățile pe care țara le întâmpină. Propaganda a creat o imagine mai bună decât cea reală și n-a obișnuit oamenii cu ideea de a trăi și în condiții mai grele, de a se mulțumi pe măsura muncii și rezultatelor economice.

Au existat de asemenea lipsuri în domeniul ideologic, al educației politice, al muncii cu intelectualii. Nu s-a ținut seama de dezvoltarea pe care partidul o avea în etapa actuală.

Suntem conștienți că problemele pe care le avem trebuie să le rezolvăm noi singuri. Este obligația PMUP față de clasa muncitoare poloneză și totodată față de țările socialiste frățești. Suntem convinși că situația actuală din Polonia nu ajută aceste țări, ci dimpotrivă, dăunează activității partidelor din țările dvs.

Vă rog să transmiteți conducerilor dvs. de partid să fie convinse că nu ne va lipsi energia pentru a depăși aceste greutăți“.

Se poate vedea că analiza conducerii poloneze de atunci era simplistă, unilaterală. Era ignorată dorința clasei muncitoare, a poporului polonez de schimbare a regimului cu o economie conflictuală, cu o industrie de stat socialistă și o agricultură predominant cu gospodării individuale, de eliberare de sub tutela sovietică și pentru ca trupele sovietice să fie retrase din Polonia. Nu se evidenția amestecul din afară (SUA, țări occidentale, dar și Vaticanul), rolul activ, covârșitor, al Bisericii Catolice în sprijinirea demersurilor „Solidarității“. Dar, situația de atunci din Polonia merită o analiză separată, plecând și de la analiza și concluziile istoricilor, politologilor și oamenilor politici polonezi. ■

Politica militară, parte componentă fundamentală a liniei naționale

Paul NICULESCU-MIZIL*

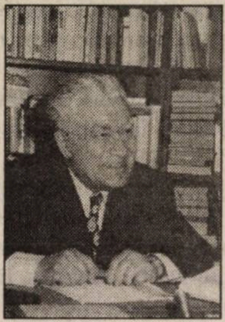

De ce istorisesc ?

Răspund cu plăcere invitației adresate de redactorul-șef al reistei de față — cu care, de-a lungul anilor, am colaborat în cele mai bune condiții — de a depăna memoriile mele cu privire la activitatea României în cadrul „Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală", cunoscut sub numele de Tratatul de la Varșovia.

Nu am lucrat pe linie militară, dar ca responsabil cu activitățiii de propagandă am elaborat adesea, la cererea conducerii de partid, materiale documentare necesare pentru stabilirea poziției PCR în chestiunile discutate la Tratat. Ulterior, după alegerea mea în Comitetul Politic Executiv, mai ales în Prezidiul Permanent, am avut, mai mulți ani, responsabilitatea activității internaționale a partidului și, în această calitate, am participat la elaborarea linie noastre externe, inclusiv cu privire la acest Tratat. De regulă, am luat parte personal la elaborarea punctului de vedere cu care mergeau delegațiile noastre la întâlnirile internaționale. După 1989, g-ralul Ion Gheorghe, fost șef de Stat Major între 1965–1974, mi-a amintit că, după ce aceste puncte de vedere erau stabilite sau aprobate la Prezidiul Permanent sau la secretarul general al partidului, venea la mine, pentru a se sfătui și a definitiva pozițiile pe care le susțineau unele delegații ale noastre. Amintirea acestor acțiuni, mărturisesc, mi-a făcut plăcere. Am făcut parte din delegațiile române la o serie de reuniuni ale Tratatului.

Activitatea de mai mulți ani îmi dă dreptul să consemnez amintirile mele în acest domeniu. Mai mult, așa cum am declarat, eu nu-mi propun să pledez pentru o perioadă importantă din trecutul țării noastre, deși ar merita acest lucru. Nu-mi propun nici să fac o istorie exhaustivă a activității Tratatului. Eu nu fac alt ceva decît să îndeplinesc o obligație, importantă **obligație morală**, de a consemna fapte, evenimente, din această istorie, la care am avut o participare sau implicare personală, cu singurul scop ca ele să fie cunoscute de către generațiile care ne succed, așa **cum au fost în realitate**, fără partipriuri politice, cu atât mai mult fără deformări conjuncturale, atât de prezente în perioada postdecembristă.

Scurtă cronică

Tratatul care face obiectul acestui număr al revistei s-a încheiat în 1955, la Varșovia, de unde și numele său. Despre istoria constituirii și a activității lui, s-au publicat o serie de studii și lucrări. G-ral de corp de armată (r) Constantin Olteanu a publicat o carte, de mai multe ori citată în paginile precedente. Este o lucrare valoroasă, care dă curs amintirilor din activitatea autorului, în perioada în care a fost ministrul Apărării Naționale.

Istoria **strictă** a încheierii acestui Tratat consemnează un șir de evenimente, din care amintim pe cele mai importante. În 1949, a fost creată, la Washington, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, de către miniștrii de Externe din 12 țări capitaliste. Organizația proclama scopuri defensive. Aceasta era **aparența**. Statele socialiste, în primul rând URSS, erau îndreptățite să considere acest Tratat ca unul îndreptat împotriva lor. Această părere a fost consolidată de eșecul consfătuirilor din 1953–1954 ale miniștrilor de Externe din URSS, SUA, Marea Britanie și Franța în încercarea de realizare a unui tratat general european de securitate colectivă în Europa, ca și de respingerea cererii URSS de intrare în NATO. Ea a fost întărită, de asemenea, de prezența în organizație a Italiei, ca membru fondator, precum și de aderarea, în 1955, a Germaniei, țări foste inamice, care au dus războiul împotriva Națiunilor Unite.

Ca răspuns, după o serie de consultări, Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, RD Germană, Polonia, România și URSS au semnat Tratatul la care ne referim. Din partea României, el a fost semnat de Gheorghiu–Dej. Subliniez că se avea în vedere o alianță între state independente, suverane și egale în drepturi. Scopurile sale **proclamate** erau pur defensive, de apărare împotriva unui atac individual sau colectiv îndreptat contra vreuneia din țările participante. Ele se refereau exclusiv la Europa. Totodată, promiteau acțiuni ferme și coordonate în domeniul dezarmării generale, ca și în domeniul interzicerii armelor atomice, cu hidrogen și a altor tipuri de arme de distrugere în masă. Tratatul apărea deci, evident, ca o garanție, ca un instrument de apărare a păcii și securității europene. Scopurile sale apăreau drept nobile, îndemnau la participarea la el. Aceasta era **aparența.**

Explicația reală a creării celor două Tratate este **mult mai profundă** decât cea care rezultă din enumerarea evenimentelor de mai sus. Ea nu este evidențiată în textele semnate. Vom încerca s-o descifrăm. În timpul războiului, cele patru mari puteri învingătoare, trei capitaliste, SUA, Anglia și Franța, și una socialistă, URSS, au colaborat. Colaborarea a fost determinată de necesitatea înfrângerii fascismului, profilat ca dușmanul cel mai periculos și mai feroce al omenirii. În esență, interesele celor patru mari puteri, în primul rând ale URSS, erau amenințate de Germania hitleristă și Italia mussoliniană. Acesta a fost **liantul** coaliției antifasciste. Mai trebuie adăugat că înțelegerile între cei patru, de la sfârșitul războiului, au fost încheiate pe **spinarea altor popoare**. Este cunoscut târgul rușinos, aș spune tâlhăresc, între Stalin și Churchill, acceptat tacit de SUA, prin care 90 % din influența asupra României a fost atribuită URSS, în schimbul a 90 % din influența asupra altei țări, cum este Grecia, atribuită Marii Britanii. La fel au fost împărțite sferele de influență și asupra altor țări.

---

* Pentru informații privind cariera politică a autorului, v. dicționarul citat la începutul articolului precedent, p. 207–208

Dar și în perioada războiului s-au manifestat contradicții între cei patru, mai ales între SUA și URSS. După terminarea războiului, **liantul a dispărut**. Contradicțiile s-au adâncit. Ele au dus la dezlănțuirea războiului rece. Este cunoscut rolul lui Truman și Churchill în dezlănțuirea câinilor neînțelegerii și ai urii, cum ar fi în cuvântarea ultimului, de la Fulton. Rolul principal în formarea războiului rece a fost preluat de SUA. Ele veneau cu atu-ul contribuției importante la ducerea războiului, mai ales în aviație, marină, tehnică modernă de luptă, inclusiv bomba nucleară aruncată asupra Japoniei. Una din cele două superputeri, SUA doreau să-și afirme supremația asupra lumii, intenție afirmată, mai mult sau mai puțin deschis,de către președintele Eisenhower și apoi, din ce în ce mai deschis, de către președinții următori. Eu am mai citat, într-un articol, pretenția, afirmată ritos de către Clinton: **„SUA trebuie să conducă lumea“.** După primele impresii, noul președinte, George W. Bush, amenință să fie și mai dur, mai agresiv. Vom vedea ce va aduce viitorul, dar nu cred că SUA vor deveni un miel blând, că vor renunța la pretenția de a fi singura superputere, de a determina evoluția viitoare a lumii.

SUA aveau nevoie de un braț înarmat, care să ajute la înfăptuirea politicii lor, să le promoveze interesele. Mai mult, cu participarea țărilor aliate lor. Acesta este NATO. Deci, după mine, SUA poartă **principala răspundere** privind crearea blocului militar NATO.

De **cealaltă parte a baricadei**, avem URSS și interesele sale. Eu am mai expus punctul meu de vedere după care, din păcate — istoria a vrut astfel —, ideile socialiste au învins, prima oară, **într-o** țară nu numai înapoiată economic și social, ci și într-un stat cu **apetituri expansioniste, de mare putere**. Paradoxal, am avut de-a face cu o **împletire** *sui generis* între ideile socialiste, marxiste, cu pumnul de fier al lui Petru cel Mare. Uniunea Sovietică, primul stat socialist, a moștenit tendințele hegemoniste ale Rusiei țariste. Ne place sau nu, am fost conștienți sau nu, la timpul respectiv, de acest realități, aceasta este o altă chestiune. Dar, istoria așa a decis. Această împrejurare fundamentală a pus **pecetea** asupra socialismului, nu numai în URSS, ci și asupra noilor țări europene în care au învins ideile socialiste. Ea reprezintă, după părerea mea, **principala cauză** a eșecului acestor idei, în însăși URSS, ca și în celelalte țări est–europene.

Tendinței de hegemonie americană i-a răspuns tendința de hegemonie sovietică. Stalin a avut un rol decisiv. În 1952, s-a publicat lucrarea lui Stalin *Problemele economice ale socialismului în URSS*. O lucrare teoretică interesantă, ce evidenția existența unor legi obiective, atât în economia capitalistă, cât și în cea socialistă. Unele din aceste legi se justificau, altele nu.Tezele respective s-au prelucrat pe larg și la noi. Recunosc, în sens autocritic, că la timpul respectiv am împărtășit aceste teze. Astfel, Stalin a elaborat teza: „Drept cel mai important rezultat economic al celui de-al doilea război mondial și al urmărilor lui economice trebuie socotită

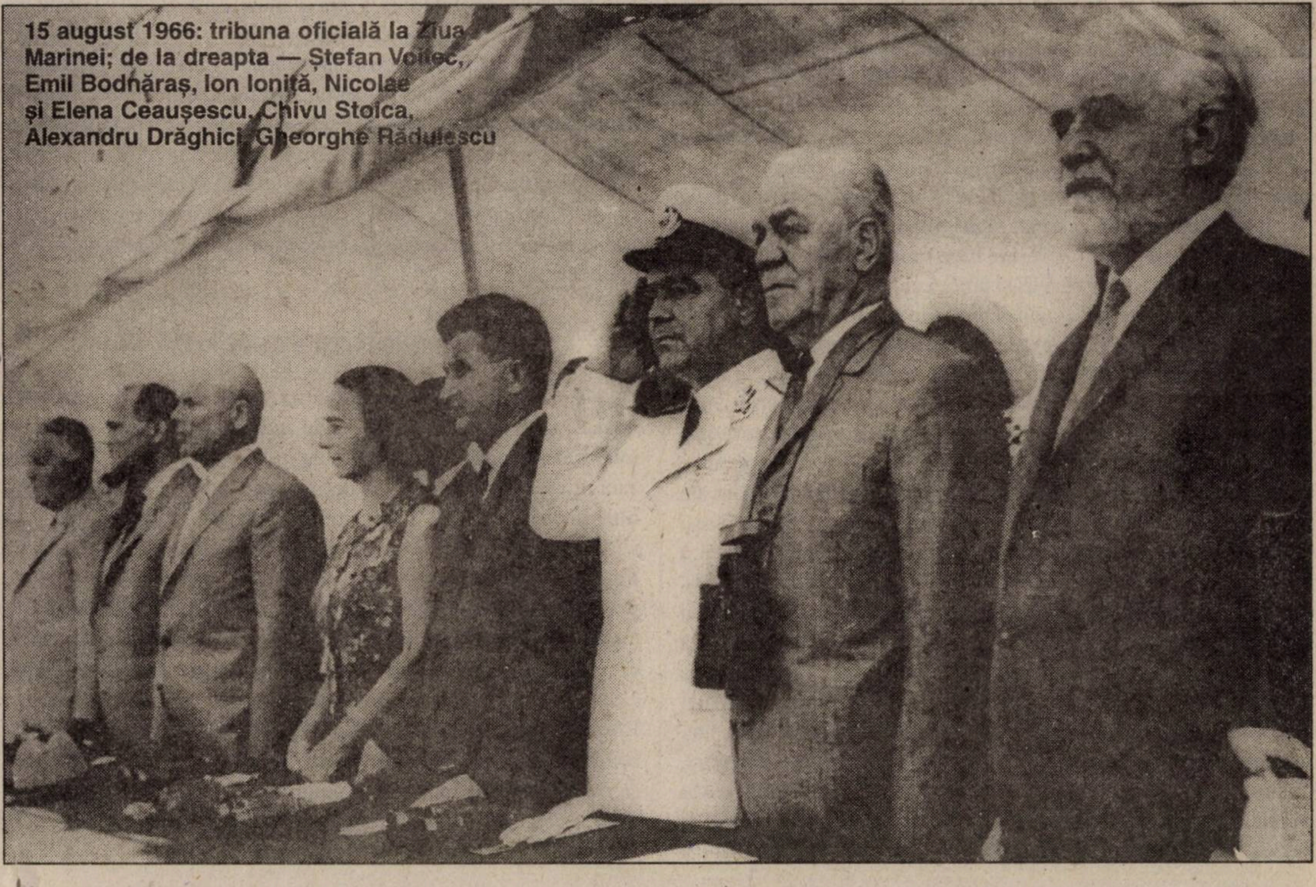

15 august 1966: tribuna oficială la Ziua Marinei; de la dreapta — Ștefan Voitec, Emil Bodnăraș, Ion Ioniță, Nicolae și Elena Ceaușescu, Chivu Stoica, Alexandru Drăghici, Gheorghe Rădulescu

destrămarea pieței mondiale unice atotcuprinzătoare“. De aici, „noi avem astăzi **două piețe mondiale paralele, opuse și ele una alteia**“.

Decurge logic necesitatea și a două **organisme economice**, unul pentru „piața socialistă“, **CAER**. Teza respectivă presupune o diviziune pe plan politic. „Lagărul socialist, unit și puternic, **opus** lagărului capitalismului“ (citatele sunt din lucrarea pomenită mai sus, Ed. Politică, 1952, p. 69–71). Cuvântul „opus“ oferă, sugerează baza teoretică a războiului rece între țările capitaliste și cele socialiste. Bineînțeles, acestor realități economice și politice le corespundea și necesitatea unei organizări militare. „Lagărul capitalist“ avea blocul său militar — NATO. De ce „lagărul socialist“ n-ar avea blocul său militar? Aceasta este explicația teoretică a constituirii Tratatului de la Varșovia.

URSS avea nevoie, ca și SUA, de un braț armat care să ajute la înfăpturiea politicii ei hegemoniste, să-i promoveze interesele. Mai mult, cu participarea țărilor socialiste. Acesta era Tratatul de la Varșovia. Deci, după mine, URSS poartă **principala răspundere** privind crearea blocului militar de la Varșovia.

Deci, formarea și existența celor două blocuri militare a fost, în ultimă instanță, **rezultatul** războiului rece, al confruntării dintre cele două superputeri, al faptului că lumea era bipolară. **Cele două mari puteri**, una capitalistă, una socialistă poartă răspunderea, mai mare sau mai mică, pentru această situație.

Existența celor două blocuri militare oglindea tendința rezolvării problemelor intrernaționale, între state, nu pe cale pașnică, pe calea negocierilor, ci pe **cale militară, armată**. Așa se explică: ● divizarea teritorială a Germaniei, a Berlinului, a Coreei, tendința de divizare a Vietnamului, căreia i-a pus capăt lupta eroică a propriului popor; ● războiul de agresiune împotriva Vietnamului și tot felul de războaie, în America Latină, în țările Africii, contra Irakului și alte războaie locale, în care mor nenumărați oameni; ● prezența trupelor străine în Europa, inclusiv în România, ca și în țările Asiei; la Okinawa, sunt prezente și azi trupe americane; ● tendința, deloc mascată, de amplasare de noi baze militare în alte țări; ● bombardarea sălbatică a Iugoslaviei și amestecul în treburile interne ale acestei țări; împărțirea regiunii Kosovo, după modelul Berlinului, în zone de ocupație și prezența trupelor americane, engleze, franceze, italiene și, ca să fie buchetul complet, rusești, în zona respectivă; ● revenirea la războiul rece; ● stimulara cursei înarmărilor, inclusiv a înarmărilor cu arme nucleare, rachete strategice și alte tipuri de arme din cele mai sofisticate. Nu se poate pretinde logic ca unele țări să se înarmeze, pentru că ele ar fi apărătoare ale păcii, iar altora să li se interzică accesul la înarmare. Dezarmarea, inclusiv atomică, trebuie să fie **generală, totală**. Această cursă a înarmărilor a deturnat fonduri uriașe de la construcția economică, de la îmbunătățirea nivelului de viață, către uriașele cheltueli, cu totul nenecesare, pentru înarmare, pentru crearea situațiilor de criză după cel de al doilea război mondial. Din nefericire **și astăzi**, când nu mai există Tratatul de la Varșovia, când justificarea existenței blocurilor militare, după cea mai elementară logică, a încetat, suntem îndemnați să cheltuim sume fabuloase pentru înarmare. Chiar dacă aceste sume ar putea fi îndreptate către ameliorarea, cât de mică, a vieții atât de grele pe care o duc milioane de cetățeni ai patriei, majoritatea populației țării; ● punerea pe planul doi a OSCE, în care prevalează mijloacele pașnice, politice, asupra celor militare, creată pe baza principiului consensului, adică unanimității în luarea deciziilor; ● tendința de lărgirea a blocului militar NATO până la granițele Rusiei, căreia, bineînțeles, îi răspunde tendința fostelor țări din componența URSS de a-și clădi propriul lor bloc sau alianță militară. Și, de ce nu, posibile tendințe spre unele înțelegeri politice, chiar militare, între țări cum sunt RP Chineză, Pakistan, Iran, Irak, posibil India, Libia și altele, care nu văd cu ochi buni pretenția SUA de a conduce lumea.

Aici și în p. 55, instantanee de la vizita oficială în România a g-ralului de Gaulle, președintele Franței (14–18 mai 1968)

Acestă linie nu este corespunzătoare intereselor popoarelor, dorinței lor primordiale și deplin justificate spre pace. **Singura linie** care corespunde acestor interese este cea a renunțării la forță, la amenințarea cu forța, a renunțării la mijloacele militare, inclusiv la prezența bazelor militare și trupelor străine, și, de ce nu, la blocuri militare, promovarea liniei pașnice, a negocierilor, tratativelor bazate pe respect reciproc și și satisfacerea reciprocă a intereselor naționale.

Limitele noastre de acțiune

Eu știu că în domeniul istoriei nu se poate pune problema „ce s-ar fi întâmplat dacă“, că în acest domeniu avem datoria să interpretăm faptele așa cum s-au produsele. Totuși, pentru un exercițiu de logică, mă întreb dacă putea România, în 1955, să ia **o altă decizie**, eventual să nu intre în Tratat? Mai ales, având în vedere că nu toate țările socialiste au intrat în acesta. Este vorba de Iugoslavia, țară socialistă europeană, și de China.

În primul rând, Iugoslavia avea o cu totul **altă situație**. În târgul perfectat la Ialta, ea nu a intrat în zona de influență sovietică, ci a fost împărțită *fifty–fifty* între URSS și Marea Britanie. Istoria eliberării Iugoslaviei de cotropirea fascistă a fost alta decât a României. Lupta internă, condusă de comuniștii iugoslavi, a jucat rolul hotărâtor. Acolo nu au existat trupe străine de ocupație, care să rămână după terminara războiului. În sfârșit, nu exclud ideea că Tito și ceilalți conducători iugoslavi au avut o viziune mai clară asupra evenimentelor istorice, asupra căii naționale.

În ce privește China Populară, lucrurile sunt mai simple. Ea **nu era o țară europeană**. La un moment dat, prin 1954 mi se pare, China a participat ca observator la una din reuniunile pregătitioare, dar s-a clarificat repede. În plus, trebuie spus că partidul chinez s-a pronunțat de la bun început pentru o cale națională, **specific chinezească**, a revoluției.

Să ne întoarcem la răspunsul la întrebarea de mai sus. Eu consider cu totul îndreptățit răspunsul că pentru conducerea română, în 1955, **nu era posibilă** altă soluție decât cea aleasă de Gheorghiu–Dej. Respectiv, aceea de a semna Tratatul. Acest răspuns nu vrea să justifice soluția aleasă, dar am pretenția să spun că o explică.

Argumentele mele sunt următoarele:

a) Era vorba de un Tratat de colaborare politico–militară între state independente, suverane și egale în drepturi. **Abia mai târziu**, în desfășurarea acțiunilor, a apărut tendința de subordonare a țărilor socialiste, ca și cea de a face din Tratat un instrument care obliga țările să urmeze fidel, fără crâcnire, politica externă sovietică, să accepte hegemonia ei.

b) Statutul internațional impus nouă stabilea niște **limite** pe care România nu putea să le depășească. Potrivit principiului că în politică nu faci ce vrei, ci ce este posibil, România în acei ani, conducătorii ei, **nu au acționat cum au vrut, ci așa cum era posibil**, cum permiteau limitele stabilite de statele învingătoare în război. Or, aceste state stabiliseră, încă în 1943, că România urma să fie considerată țară învinsă, în schimb Italia cobeligerantă, precum și prin Convenția de armistițiu din 1944, ca și prin Tratatul de pace din 1946, prin întreaga atitudine față de țara noastră, același **statut de țară învinsă**, cu toate consecințele politice, financiare, privind granițele României și altele, ce decurgeau de aici.

c) Deosebit de grav era faptul că, timp de 14 ani, **trupele străine**, respectiv cele sovietice, au staționat pe teritoriul țării noastre fără nici o îndreptățire juridică sau de alt ordin. Abia în 1958, aceste trupe au fost nevoite să plece din România. Este primul caz în care, după război, trupele sovietice pleacă de pe teritoriul unei țări socialiste. Este printre puținele cazuri când, în general, trupele străine pleacă din Europa după război. În alte țări socialiste, trupele sovietice au rămas până în anii '90, tot până în acești ani au rămas și trupele anglo–americane. Nu este întâmplător că în 1955, anul semnării Tratatului de la Varșovia, Gheorghiu–Dej l-a pus pe Bodnăraș să-i ceară lui Hrușciov ca Uniunea Sovietică să-și retragă trupele din România, acțiune înfăptuită peste trei ani. Aceasta nu este o simplă coincidență sau întâmplare, ci arată, după mine, **adevărata gândire** a lui Dej despre colaborarea militară cu URSS.

d) Să nu uităm că România avea nu numai trupe sovietice pe teritoriul său, ci și **consilieri străini**, respectiv sovietici, în armată, Securitate, economie, pretutindeni. Acești consilieri au funcționat până în 1962, când ultimii dintre ei au trebuit să plece. Economia românească era pusă sub administrație și conducere sovietică prin Sovrom-uri, împovărată prin plata unor uriașe despăgubiri de război. Dar, deosebit de grav este faptul că în conducerea de partid și de stat se găseau oameni care prin concepțiile lor politice aveau o atitudine cominternistă, **opusă concepției naționale** a lui Dej și a celorlalți colaboratori ai lui. Acești oameni au fost scoși abia în perioada 1953–1957.

e) Un argument excepțional a fost **oferit de către SUA**, prin respingerea propunerii sovieticilor de a intra în NATO. URSS a folosit acest argument pentru a convinge țările socialiste de necesitatea unui tratat militar. Este indiscutabil că alta ar fi fost evoluția evenimentelor dacă acea propunere ar fi fost acceptată.

Toți acești factori, prezentați mai sus, arată indiscutabil că România **nu putea** acționa altfel decât a acționat în 1955.

O poziție proprie, diferită

România a avut de-a lungul timpului o poziție proprie, diferită de a celorlalte țări socialiste, în Tratatul de la Varșovia. Aceasta a fost catalogată de comentatorii de presă ai vremii ca o poziție **rebelă**, de **dizidență** față de „comandantul suprem“, respectiv față de Moscova. Ea nu a avut precedent în rândurile Tratatului, dacă excludem două împrejurări. Prima, cea ungară, când, în 1956, la Budapesta s-a cerut ieșirea Ungariei din Tratat, și a doua, la Praga, când s-a dorit o mai mare independență a Cehoslovaciei, inclusiv în problemele militare. Se știe cum s-au terminat aceste experiențe. În primul caz, trupele sovietice au înăbușit în sânge ridicarea maghiară, în al doilea caz, tancurile celor cinci țări socialiste, participante la Tratat, au strivit sub șenilele lor dorința de libertate și suveranitate a Cehoslovaciei.

Ca să facem o analiză dreaptă, trebuie să spunem că nici în celălalt Tratat, în NATO, nu s-a prea mișcat în front. Deși și aici s-au manifestat poziții independente, rezultat al contradicțiilor dintre statele capitaliste. Cele mai importante au fost cele ale Franței, mai ales ale g-ralului de Gaulle, care, în spiritul rezistenței față de Germania hitleristă, nu prea a agreat comanda nord–americană. Se știe că, în acele timpuri, Franța a refuzat participarea cu trupele sale la o serie de acțiuni comune, chiar la organismele de coordonare militară, a încetat să participe la activitățile militare integrate ale NATO. În fond, a renunțat să asculte de ordinele „comandantului suprem“, aflat în cazul respectiv la Washington. De aceea, mulți gazetari și observatori internaționali au încercat, cu mai multă sau mai puțină îndreptățire, să pună semnul de egalitate între „disidența“ română și cea nceza, să facă o asemuire între poziția România și cea a Franței din vremea lui De Gaulle.

Au fost și alte manifestări, să le spunem elegant, de disidență. În prezent, aceste contradicții se situează pe străduința țărilor europene de a avea propriile structuri militare, diferite de ale NATO, pe disputa americano–europeană pe tema cine suportă cheltuielile militare făcute în Europa, ca și pe problema creării de noi tipuri de rachete, așa–zis de apărare, americane. Eu cred că politica de extindere a NATO, ca și discuțiile despre aceasta, își au explicația, între altele, în intenția de a distrage atenția de la tendințele centrifuge.

Politica militară românească, respectiv poziția în Tratat, a făcut **parte integrantă** din linia națională a României, linie stabilită de partidul comunist. Trebuie să subliniez că ea a fost o parte componentă **fundamentală, esențială**, a acestei linii. Tot pentru adevăr trebuie să menționăm că ea își are **sorgintea** încă în timpul lui Gheorghe Gheorghiu–Dej.

Leonid I. Brejnev (așezat) schimbă două vorbe cu Konstantin Cernenko, cel care avea să devină al doilea succesor al său

În cartea mea *O istorie trăită* (1997), mă refer la participarea, în 1962, a unei delegații române, alcătuită din Ceaușescu și semnatarul acestor rânduri, la Congresul Partidului Comunist Italian. Acolo, Frol Kozlov, unul din principalii lideri ai PCUS, sub forma unei informări inofensive, a încercat să „prelucreze" delegațiile din țările socialiste pe două chestiuni majore: justețea măsurilor antichineze și justețea politicii sovietice în chestiunea rachetelor sovietice amplasate în Cuba. El avea pretenția că amplasarea acestor rachete, mai ales retragerea lor, a ferit omenirea de un nou război mondial.

Față de noi, încercarea nu a reușit. Noi primiserăm din partea lui Dej mandatul de a nu ne angaja sub nici o formă în discuții care priveau politica externă. Trebuia să fim „numai ochi și urechi". Era perioada când Dej punea sub lupa anlizei poziția noastră generală față de de Uniunea Sovietică. Cu prilejul informării pe care am făcut-o acasă, l-am auzit pe Gheorghiu–Dej făcând un aspru rechizitoriu conducerii sovietice. El reproșa sovieticilor că nu ne-au consultat — eram într-o alianță militară — nici când au trimis rachetele, nici cînd le-au retras. „Ce fel de aliați suntem, se întreba el. Unii iau deciziile, alți trag ponoasele". De asemenea, le reproșa că au mințit întreaga lume, ne-au mințit și pe noi, spunând că n-au trimis rachete în Cuba. „Ce fel de încredere poți aveau în astfel de parteneri, care nu știu măcar cînd poți minți în politică?". Dezacordul lui Dej față de poziția URSS în criza din Caraibe marca **începutul dezacordului cu alianța militară cu URSS** (*op.cit.*, p. 177).

Încă înainte de alegerea sa în funcția supremă de conducere în partid, Ceaușescu a dovedit o **verticalitate** deplină în opoziția față de hegemonismul sovietic. Afară de evenimentul citat mai sus, pot cita și alte împrejurări. În calitate de adjunct al ministrului Forțelor armate și șef al Direcției Superioare Politice a Armatei (1950–1954), el a interzis consilierilor sovietici să ia parte la adunările de partid ale PMR. „Aici este PMR, nu PCUS", a spus el. În 1955, fiind cu el într-o delegație în URSS, am cunoscut personal această verticalitate. Din același motiv, Dej l-a introdus în delegația care a reprezentat PMR la consfătuirea din 1957 a partidelor comuniste, în delegația trimisă la Beijing și Moscova pentru a obține încetarea polemicii publice între aceste partide. În 1962, Ceaușescu a avut curajul să-l întrebe pe Hrușciov cât timp au de gând sovieticii să întrețină o agentură de spionaj în România. El a avut un rol important în elaborarea „Declarației de independență", din 1964. De altfel, unul din motivele declarate, care l-au determinat pe Maurer să-l propună pe Ceaușescu ca secretar general, a fost poziția netă de apărare a independenței țării. Aceste fapte, ca și altele, mă fac să **nu împărtășesc** părerea că Ceaușescu „manifesta clar o poziție prosovietică" înainte de a fi ales secretar general.

Poziția de independență lăsată drept **testament politic** de către Dej a fost preluată de către Ceaușescu, dezvoltată în noile împrejurări apărute și aplicată cu conscvență. Această poziție în chestiunile legate de Tratatul de la Varșovia comportă două domenii de bază: general politic și militar. Voi prezenta pe rând, subliniind cu litere îngroșate, direcțiile de bază care au alcătuit cele două domenii.

Prin consens, cu unanimitate

Ca parte a **liniei generale naționale** a partidului, România susținea în Tratat această linie. Noi nu acceptam sub nici o formă poziții care veneau în conflict cu pozițiile noastre politice, adică nu împărtășeam punctul de vedere după care Tratatul constituia un mijloc de susținere a politicii externe sovietice. În nenumărate situații, românii au determinat, atât cât se putea, aprobarea unor puncte de vedere realiste, constructive Și, invers, noi am împiedicat luarea unor hotărâri care să sprijine poziții cu care nu eram de acord. Am fost ajutați în mod deosebit de înțelegerea, propusă de noi și devenită regulă de conduită, după care nu se putea lua nici o decizie decât prin **consens**, respectiv cu **unanimitate.** Organul de coonducere era Comitetul Politic **Consultativ — am** subliniat consultativ —, alcătuit din șefii de state, bazat pe regula consensului. Chiar dacă exista un comandament suprem, militar,

Cu câteva zile înainte de invazia Tratatului de la Varsovia în Cehoslovacia, N. Ceausescu, în fruntea unei delegații de partid și de stat, a fost în vizita oficială la Praga (15–17 august 1968)

nici o decizie de importanță generală **nu putea fi luată** fără acordul tuturor statelor.

În 1955, după cum am mai arătat, conducerea noastră a solicitat retragerea trupelor sovietice din țară. În 1958, cu prilejul prezenței la Moscova a unei delegații române la nivel înalt, participantă la reuniunea Tratatului și a CAER, Hrușciov a comunicat românilor, respectiv lui Dej, Chivu Stoica și Bodnăraș, hotărârea luată de conducerea PCUS de a **da curs cererii române**. Militarii n-au făcut altceva decât să pună pe hârtie, într-un document oficial, decizia luată de conducerile politice. A doua zi, mareșalul Iva Konev, comandantul–șef al FAU, a prezentat Consiliului Politic Consultativ raportul „cu privire la noua reducere a forțelor armate din țările membre și la retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României", aprobat în unanimitate. În aceeași zi, cei doi miniștri ai Forțelor Armate din URSS și România, mareșalul Rodion Malinovski și g-ral col. Leontin Sălăjan, semnează, fără nici o manifestare protocolară, acordul între cele două state. Este, cred, **cea mai importantă** decizie politico–militară luată de Tratat.

Românii au acordat prioritate măsurilor cu caracter politic, în primul rând legate de dezarmare. Un moment de seamă a fost sesiunea Comitetului Politic Consultativ, ținută în iulie 1966, la București. Delegația română a fost alcătuită din Ceaușescu, Maurer, Niculescu–Mizil, Mihail Dalea, secretar al CC, Leontin Sălăjan, ministrul Forțelor Armate, Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe. Menționez că am făcut parte din comisia de redactare a documentelor.

Principala chestiune discutată a fost cea a asigurării **securității europene**. Românii au subliniat, pe de o parte, **pericolele** pe care le reprezentau războiul rece, acțiunile agresive ale blocului NATO, existența în Europa a trupelor americane și a altor trupe neeuropene, amplasarea bazelor militare și a depozitelor nucleare americane în țările NATO, precum și a navelor de război maritime și aeriene ale SUA. A fost abordată problema lichidării bazelor militare străine pe teritoriul altor țări, retragerea trupelor fiecărui stat în limitele frontierelor naționale. Pe de altă parte, **tendințele pozitive** apărute într-o serie de țări, inclusiv în **Republica Federală a Germaniei**. S-au cerut măsuri pentru lichidarea rămășițelor celui de al doilea război mondial, îndeosebi încheierea Tratatului

Scenă dramatică de pe străzile Pragăi, din timpul invaziei „frățești" în Cehoslovacia (august 1968) mania, precum și măsuri cu privire la relații de bună statele cu orânduiri sociale diferite. Românii au osebit de important să se dezvolte legături economice, politice, științifice, culturale cu **ambele state germane**. Era **pregătirea** terenului pentru stabilirea, la 31 ianuarie 1967, a **relațiilor diplomatice între România și Germania Federală**, act întâmpinat cu ostilitate deosebită de URSS.

Ceaușescu a subliniat principiile legate de **independență, suveranitate și egalitate** între state, „respectarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, fără imixtiuni din afară, de a urma calea de dezvoltare care corespunde cel mai bine voinței și intereselor sale fundamentale (*România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, 1965–1967*, București, Ed. Politică, p. 559). Ideile susținute de români și-au găsit reflectarea în documentele aprobate de reuniune.

În cadrul politicii de dezarmare, voi semnala problema **zonelor de bună vecinătate, denuclearizate**. Spre sfârșitul anilor '50, România a promovat propunerea ce purta numele primului ministru de atunci, Chivu Stoica. Era vorba de relații de bună vecinătate între **țările balcanice**. Apoi, s-a adăugat ideea „țări denuclearizate". Scopul principal era buna colaborare între țările din zonă, deși erau țări cu orânduiri sociale diferite. Se avea în vedere, de asemenea, **excluderea prezenți altor puteri, nebalcanice**, în special URSS și SUA. A trebuit să se prăbușească socialismul în țările est–europene pentru ca zona respectivă să colcăie de **trupe străine**, inclusiv americane și rusești, iar Balcanii să redevină **„butoiul de pulbere al Europei"**...

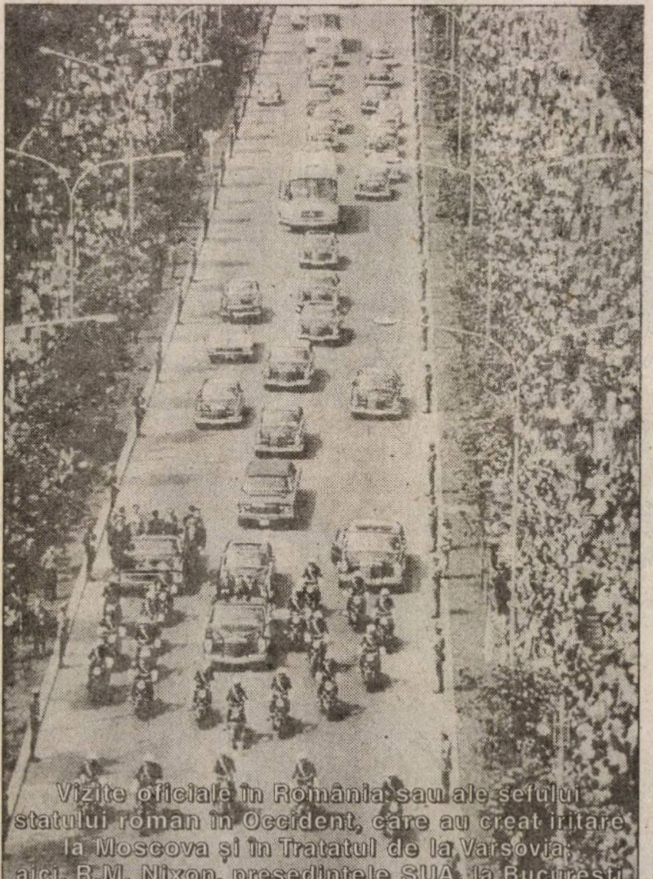

Vizite oficiale în România sau ale șefului statului român în Occident, care au creat iritare la Moscova și în Tratatul de la Varșovia; aici, R.M. Nixon, președintele SUA, la București (2–3 august 1969)...

Pe problema zonelor denuclearizate, am avut două confruntări deschise. Astfel, România a votat la ONU **pentru** aceste zone, în timp de URSS și celelate țări din Tratat, cu poziții ireconciliabile față de cele românești, au votat **contra**. A doua: Ca răspuns la amplasarea de către NATO, în țările vest–europene, de rachete nucleare americane, URSS a propus în 1983, pentru echilibru, să se **amplaseze rachete nucleare** sovietice în RDG, Ungaria și Cehoslovacia. România a fost **singura** țară din Tratat care s-a opus prezenței atât a rachetelor americane, cât și a celor sovietice. Ea a propus să se se inițieze o înțelegere pentru evitarea de către cele două blocuri militare a acțiunii respective. Cu toate acestea, rachetele s-au amplasat. Mai puternică decât propunerea noastră era **înțelegerea americano–sovietică** privind prezența în Europa de rachete nucleare.

O altă problemă de maximă importanță a fost atitudinea față de **tratatul de neproliferare.** Încă în timpul lui Dej, România a formulat părerea că măsurile parțiale, cum ar fi cea privind neproliferarea nucleară, nu rezolvă problemele, nu scutește omenirea de riscul unui război nuclear. După părerea noastră, tratatul de neproliferare consacra monopolul nuclear al țărilor care posedă aceste arme.

În lucrarea citată, am relatat pe larg despre conflictul de la reuniunea de la Sofia, din 1968, când, în ciuda opoziției noastre, celelalte șase țări membre au adoptat un document comun, separat, care sprijinea poziția sovietică în această chestiune. A fost **prima dată** cînd Tratatul a luat poziție publică, **fără acordul unuia din membrii** săi. Ceaușescu a denunțat acestă încălcare a regulilor acceptate de funcționare a Tratatului. El s-a pronunțat pentru „dezarmarea nucleară, acordarea de garanții tuturor țărilor care renunță la arma nucleară că nu se vor folosi asupra lor arma nucleară și nu vor fi supuse santajului cu ea, asigurarea posibilitatea folosirii nelimitate de către toate statele a energiei nucleare în scopuri pașnice" (*op.cit.*, p. 204). Drept urmare, noi am luat poziție activă la Comisia de la Geneva, cu propuneri concrete de îmbunătățire a tratatului de neproliferare, iar la ratificarea lui de către Consiliul de Stat a Ceaușescu a prezentat rezervele României.

Țara noastră a avut o poziție extrem de clară. Ea a spus **nu** proliferării nucleare, dar a spus în același timp **nu** păstrării de arme nucleare de către țările posesoare, s-a pronunțat pentru **distrugerea totală** a armamentului nuclear, pentru **interzicerea lui**. Istoria a dat dreptate punctului de vedere românesc, Acum, la zeci de ani de la punerea acestei chestiuni, se constată că tratatul de neproliferare nu a scăzut pericolul de război, ci, dimpotrivă, a **stimulat cursa înarmărilor**,a creeat condiții pentru **perfecționarea** teribilei arme de distrugere în masă.

Promovând ideea dezarmării, românii au făcut, în mai multe rânduri, demonstrativ, propuneri unilaterale de reducere a armamentelor proprii. Astfel, mi-aduc aminte că prin anii '80 noi am proclamat reducerea unilaterală cu 5% a forțelor armate proprii și a armamentelor. Mai mult, au fost organizate demonstrații ale tineretului pentru susținerea acestei acțiuni.

...N. Ceaușescu, în RFG (26–30 iunie 1973), alături de președintele Gustav W. Heinemann...

O altă problemă deosebit de importantă a fost adoptarea la acea reuniune a unei delarații de **solidaritate cu lupta poporului vietnamez** împotriva agresiunii SUA, cerința de a se înceta această agresiune. Noi, care fuseserăm cu două luni înainte în Vietnam — vezi vizita lui Bodnaraș și Niculescu–Mizil — am obținut acordul vietnamezilor cu privirea la oportunitatea și la conținutul acelei declarații. Simt nevoia să menționez că românii au jucat un rol important în susținerea necesității de a se recurge la negocieri între SUA și Vietnam pentru încetarea acelui război. Pregătesc o lucrare consacrată acestui aspect. Declarația respectivă a fost adoptată, de asemenea, în unanimitate, la reuniunea de la București

Menționez că N. Ceaușescu s-a întâlnit cu toate delegațiile participante la reuniune și a expus punctul de vedere românesc. Eu am participat la întâlnirile cu Brejnev și Kádár. Aș mai adăuga un fapt mai puțin cunoscut. La acea consfătuire, în 1966, la București, șeful delegației poloneze, W. Gomulka, și-a permis afirmații jignitoare la adresa noastră, mai ales față de politica noastră externă. Mi-amintesc cu câtă hotărâre și vehemență a ripostat Ceaușescu la acest atac. El l-a pus la punct imediat pe Gomulka, în așa fel încât a fost necesară intervenția celorlate delegații și întreruperea lucrărilor sesiunii pentru a se evita o ruptură publică. Aceasta nu l-a împiedicat pe Gomulka să-și petreacă în țara noastră concediul de odihnă, și nici pe Ceaușescu să-i „ofere“, cu acest prilej, în august al aceluiași an, o masă „tovărășească“, la care am participat.

Merită amintită consfătuirea de la Berlin, din decembrie 1970, pe care am relatat-o în aritcolul „Da, a existat o politică externă românească“ (în „Vremea“, 21 septembrie 1991). S-au dezbătut problemele: securitatea europeană, situația din Indochina, din Orientul Apropiat, agresiunea împotiva Republicii Guineea. Delegația română a fost alcătuită din Ceaușescu, Niculescu–Mizil, Verdeț, C. Mănescu.

În comisia redacțională, al cărui membru eram, ne-am înțeles în toate chestiunile, cu excepția problemelor Orientului Apropiat. Se știe că în aceste probleme, românii au avut altă poziție decât cea sovietică. În 1967, ei nu au semnat un document comun cu ceilalți, ci au dat publicității un document propriu. De data aceasta, la Berlin, nu se dorea să se mentioneze în document existenta **mișcării de eliberare a poporului arab din Palestina**, respectiv a OEP. Noi, spre deosebire de ceilalți, recunoscuserăm această organizație ca singur reprezentant autentic al acestui popor și i-am dat, primii în lume, statut de reprezentare diplomatică.

Ajunși la ananghie, am întrerupt lucrările comisiei. L-am informat pe Ceaușescu, care a decis să discute cu Brejnev. La propunerea noastră, cu care sovieticii au fost de acord, discuția a avut loc la reședința delegației române. La ea au mai participat numai Niculescu–Mizil și Katușev. În articolul citat mai sus, am redat această discuție. „Nicolai Adreevici, a spus Brejnev. De unde ai mai născocit această problemă? De unde ști cine sunt acești palestinieni, ce vor, cine îi susține?“. La întrebarea, pusă evident cu dorința de a se rezolva chestiunea, Ceaușescu a răspuns, surâzând: „Leonid Ilici, până acum ne-ați reproșat că avem legături cu Israelul, acum ne reproșați legăturile cu arabii?“. S-a aprobat o soluție de compromis, care ne satisfăcea — era menționată „lupta poporului arab al Palestinei“. În același articol, arăt cu câtă nerăbdare au așteptat Axen, reprezentantul german, și reprezentanții celorlalte partide, rezultatul înțelegerii sovieto–române. Documentul s-a adoptat în unanimitate. Cam **așa se întâmpla mai totdeauna**. Aproape singurii care ridicau probleme de rezolvat erau românii. Și regula era că ele se rezolvau prin discuții bilaterale cu sovieticii, după aceea achiesau și ceilalți.

Românii au opus cea mai înverșunată rezistență la orice acțiune de folosire a Tratatului pentru presiuni asupra țărilor membre, cu atât mai mult la amestecul în treburile interne ale acestora. Cea mai strălucită manifestare a fost opoziția față de agresiunea militară a celor cinci țări membre ale Tratatului asupra **Cehoslovaciei**. Noi, nu numai că nu am participat la această rușinoasă acțiune, ci și ne-am opus public, cu vehemență. De asemenea, subliniez că România nu a luat parte, nici nu a fost invitată, la nici una din reuniunile Tratatului la care s-a decis această invazie. Este util să amintesc răspunsul dat de Ceaușescu, în august 1968, în timpul vizitei făcute la Praga, la cererea unui ziarist, care întreba când este necesar să se dea ajutor unei țări: „Tratatul este foarte clar în această privință și nu e nevoie de nici o lămurire. El este creat pentru a face față unui atac din afară al unei țări imperialiste împotriva unei țări membre a Tratatului (*România pe drumul construcției socialiste, 1968–1969*, p. 399). Opoziția României față de agresiunea militară asupra Cehoslovaciei constituie **o pagină glorioasă** a istoriei noastre naționale.

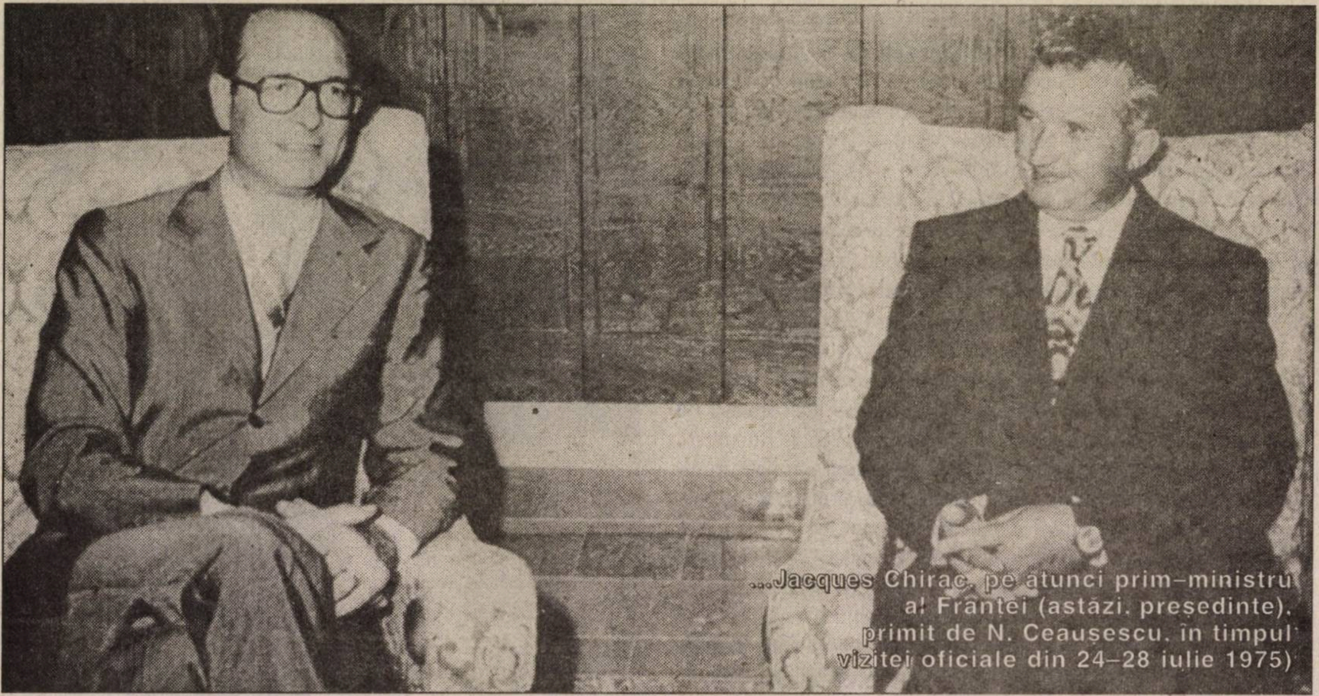

...Jacques Chirac, pe atunci prim-ministru al Franței (astăzi, președinte), primit de N. Ceaușescu, în timpul vizitei oficiale din 24–28 iulie 1975)

De asemenea, în decembrie 1981, România s-a opus propunerii sovietice după care Tratatul urma să intervină militar în **Polonia**. Această opoziție, despre care relatează în cartea mai sus citată g-ralul Olteanu, participant la reuniunea respectivă, a determinat eșecul încercării de a provoca o nouă invazie într-o țară socialistă, de această dată în Polonia.

În sfârșit, la acest capitol, România a subliniat ferm principiul că Tratatul de la Varșovia nu acționează **decât în Europa,** s-a opus repetatelor încercări de a fi extins la Asia, mai ales de a fi invocat de către URSS în conflictul împotriva RPC. Același spirit a determinat respingerea de către noi a propunerii ca Mongolia să fie primită în tratat, împotrivirea României față de războiul dus de sovietici în Afghanistan.

Împrejurare importantă

În domeniul militar, România a susținut următoarele idei de bază:

1. Hotărârea României de **colaborare militară** cu celelalte țări ale Tratatului, pe baza principiilor independenței, suveranității, egalității și neamestecului în treburile interne.

2. Sublinierea ideii că Tratatul este necesar numai **atât timp cât există celălalt Tratat**, NATO, precum și a celei de a acționa pentru **lichidarea lor simultană.** De nenumărate ori, Brejnev i-a reproșat lui Ceaușescu susținerea repetată și publică a acestui punct de vedere. Acesta din urmă a replicat că ideea respectivă este convenită în comun, înscrisă în Tratat. Bineînțeles, datorită eforturilor noastre.

3. România considera că unul din domeniile principale ale suveranității și independenței era cel militar. Ea nu a acceptat subordonarea față de comandamentul suprem al Tratatului, integrarea militară a țărilor membre. În consecință, s-a pronunțat ferm pentru **comanda națională** a armatei.

Potrivit **statutului pentru vreme de pace**, la elaborarea căreia România a adus o contribuție însemnată, **nu toate** unitățile militare ale țărilor membre făceau parte din structura FAU, ci numai unele, stabilite prin documente puse de acord. Dar, și acestea erau considerate ca **părți componente ale armatelor naționale**, subordonate numai organelor de stat naționale. În plus, **cea mai mare parte** a armatei române nu a fost inclusă în structura FAU, ci funcționau în afara acestuia, era supusă exclusiv comenzii naționale. Cu timpul, au fost create noi unități militare, care au sporit numărul unităților cu acest statut. Trebuie arătat că de foarte multe ori s-a insistat ca țara noastră să-și sporească eforturile în cadrul alianței atât cu unități, cât și cu cheltuieli militare.

Adaug o împrejurare importantă. Reprezentantul CFAU **nu se bucura de recunoașterea guvernului român**, așa cum era prevăzută ea în reglementările Tratatului. El avea un **statut limitat**, fără atribuții esențiale, aproape exclusiv protocolar.

De altfel, deși statutul prevedea că funcțiile de comandant–șef al FAU, precum și cea de șef al Statului Major urmau să fie ocupate de reperezentanții țărilor, tot timpul existenței Tratatului acestea au fost **ocupate exclusiv** de către sovietici. Este semnificativă recunoașterea, sinceră și plină de căldură, de către **Dubcek** a opoziției lui Ceaușescu față de această situație. În cartea sa *Speranța nu moare,* publicată în SUA, în 1993, el se referă la consfătuirea de la Sofia. „Eu am ascultat foarte atent cuvântarea sa (a lui Ceaușescu, n.n.). Eu am împărtășit **fără rezerve**, dar **în tăcere** părerile sale. Ceea ce deranja și nemulțumea pe Ceaușescu era dominarea totală a Tratatului de către sovietici, celorlalți aliați neîncredințându-le aproape nici un post de comandă".

4. Una dintre chestiunile extrem de controversate, nerezolvată până la capăt, a fost problema **statutului în cazul eventualității unui război**. Problema a fost pusă la începutul anilor '70. Ni s-au propus principii și reguli care anulau independența și suveranitatea țărilor. Conducerea politică era subordonată conducerii PCUS, iar cea militară, conducerii militare a URSS. Noi am dat o mare atenție acestei chestiuni. Ca membru al Prezidiului Permanent, am răspuns de coordonarea poziției noastre. Ne-am opus categoric propunerilor care transformau țara într-un apendice al URSS și armata română într-o unitate a armatei sovietice. Am propus ca relațiile, în caz de război, să fie stabilite prin **convenții încheiate între statele interesate**, fără a se aduce vreo atingere principiului comenzii naționale, ca și, în general, principiilor independenței și suveranității. Propunerile noastre nu au fost acceptate, dar nici noi nu le-am acceptat pe ale lor. După mai mulți ani, celelalte țări au semnat statutul în cauză, fără noi. România **nu l-a recunoscut** niciodată.

5. După invazia din Cehoslovacia, s-au tras concluzii pentru asigurarea securității teritoriului național și a independenței țării. Dintre acestea amintesc două. Prima. S-a stabilit ca principiu de bază **inadmisibilitatea prezenței, staționării sau tranzitarea țării** de către trupe străine. MAN a adoptat o prevedere constituțională în care a proclamat acest principiu, cu excepția unui singur caz — războiul de apărare națională și atunci numai în baza unei **legi speciale**.

Experiența internațională arată că prezența trupelor străine, chiar aliate, constituie un pericol pentru independență, o sursă de tensiune și încordare internațională și de nemulțumiri ale populației locale.

6. A doua concluzie a fost legată de participarea cu trupe și armament a **unităților armatei române pe teritoriul altor state**. Mai ales după 1968, România nu a luat parte la aplicațiile comune cu trupe în alte țări membre. Ea a participat numai la aplicații pe hartă și doar cu reprezentanții comandamentelor și Statelor Majore. Învățaserăm din experiența Cehoslovaciei că aplicțiile militare ce au avut loc în acestă țară, ca și în unele țări învecinate, nu au reprezentat altceva decât antrenamente pregătitoare cotropirii Cehoslovaciei.

În timpul „procesului CPEx", ca și în volumul meu din 1997, am relatat pe larg un moment interesant. La începutul anilor '80, după „rotirea" mea la CENTROCOOP, Ceaușescu m-a chemat — era de față și soția lui — și mi-a cerut părerea în legătură cu răspunsul pe care urma să-l dea cererii secretarului general al PCUS — mi se pare, atunci era Cernenko — ca trupe sovietice, cu armament, să tranziteze teritoriul României, pentru a lua parte la manevre militare comune în Bulgaria. Am fost

...vizita oficială a lui Gerald R. Ford, presedintele SUA, în România, 2–3 august 1975; în dreapta imaginii, lângă N. Ceaușescu, Manea Mănescu și Sergiu Celac; în spatele șefului Casei Albe, H. Barnes, ambasadorul american în România, și Stefan Voitec; în stânga, Henry Kissinger, secretar de Stat al SUA; în dreapta lui, în planul doi, George Macovescu, ministrul român al Afacerilor Externe extrem de impresionat. Ceaușescu a fost de acord cu părerea mea, apoi a lui Ilie Verdeț, chemat după mine, părere care oglindea punctul de vedere românesc de a interzice accesul trupelor străine prin România. Acesta a fost răspunsul dat de Ceaușescu conducerii sovietice. Am văzut în acest gest un act de demnitate, fermitate și verticalitate în apărarea intereslor naționale supreme, un act patriotic, de adevărat bărbat de stat. În ciuda divergențelor grave de păreri, pe care le-am avut cu Ceaușescu, în ciuda „rotirii“ mele repetate în diferite munci, din ce în ce mai puțin importante, acest act a **sporit stima** mea pentru Ceaușescu.

Mai adaug că România s-a opus, de asemenea, în 1981, propunerii sovietice de a se trimite trupe de intervenție în Polonia. Revista de față s-a ocupat, pe larg, de acest subiect, în nr. 2/54, 2001.

7. O componentă importantă a politicii militare naționale a României este atitudinea față de **înzestrarea armatei** cu aviație, tancuri, în general, cu tehnică de luptă. S-a pornit de la constatarea că înzestrarea din străinătate conduce la dependența militară și politică față de cel care produce și furnizează armament, chiar dacă acesta este amic, aliat. De asemenea, s-a avut în vedere că armamentul, tehnica militară sunt enorm de scumpe, presupun eforturi financiare mari, în consecință împovărarea populației. De aceea, România a dezvoltat o industrie, la nivel corespunzător, de aviație, elicoptere, tancuri, diferite tipuri de armament. În relațiile cu URSS și celelalte țări membre ale Tratatului, am susținut propuneri nenumărate de producere în comun a acestor mijloace de luptă. Aceste propuneri fie nu au fost acceptate, fie au fost acceptate parțial și numai pentru produse de mâna a doua.

Relatez un episod caracteristic pentru modul în care vedeam noi această chestiune. În repetate rânduri, ni s-a propus să „reînnoim“ fie avioanele, fie tancurile, fie alte mijloace de ducere a unui război, sub pretextul învechirii lor. O dată, când eram ministru de Finanțe, Ceaușescu mi-a cerut să evaluez efortul financiar presupus de o asemenea „reînnoire“. Am lucrat la tema respectivă cu specialiști din minister și de la armată. Calculele arărtau că era nevoie de **sume fabuloase**, care împovărau greu, pe mai mulți ani, bugetul României. Cea mai mare parte a acestor sume mergeau în URSS, principalul ofertant al „reînnoirii“. Ceaușescu a fost de acord că aceste cheltueli ne istovesc. Pe de altă parte, el a spus că nici nu erau strict necesare, deoarece nu ne amenința nici un pericol de război și, ca orice tehnică de luptă, după un timp se învechea și se pune problema unor noi „înnoiri“, unor noi cheltueli. El a respins oficial astfel de propuneri.

Politica românească de dezvoltare a unei industri militare proprii avea o serie de **avantaje** certe: **a)** ne scutea de o dependență militară și politică străină; **b)** dădea de lucru unui număr important de oameni, lucrători în această industrie; **c)** ne scutea de un efort valutar împovărător; **d)** dădea posibilitatea unor încasări valutare, deloc neglijabile, din exportul de tehnică militară. Păcat că, în perioada postdecembristă, industria noastră de avioane, tancuri, tehnică militară, ca și alte domenii de bază ale industrii românești, a fost pusă pe butuci. Lucrătorii din această industrie sunt șomeri, țara este nevoită să facă eforturi financiare în valută, să cumpere pe bani grei de la alții cele necesare armatei, cu toate consecințele negative care decurg din acestă situație.

Demersul meu, din 1991

Am decis ca, în loc de încheiere, să evoc demersul meu, făcut în iulie 1991, cu prilejul elaborării Constituției României. Mă aflam în detenție, la Jilava. Am luat cunoștiință de proiectul de Constituție și de cererea de a se formula amendamente. Ca participant la elaborarea Constituțiilor din anii regimului anterior, nu am putut rămâne pasiv. Am fost îndemnat să particip la acest eveniment. Am studiat toate Constituțiile anterioare ale țării. Am formulat în scris mai multe idei, le spuneam amendamente, axate pe problemele economico–sociale, cum sunt: dreptul la muncă, la învățământ, la sănatate, la asigurări sociale, la securitatea personală a cetățenilor, etc. Mi-am dat seama că nu am nici o șansă, erau prea „roșii“, prea comuniste. Am renunțat la ele.

Inspirat din Constituția României din 1866, și din experiența anilor ’60, am abordat tema relațiilor militare ale României. Am făcut trei propuneri: **1.** „Să se înscrie clar în legea fundamentală a țării că nu se admite sub nici o formă **prezența pe teritoriul țării** a trupelor străine, cu atât mai mult a bazelor militare străine“. Iar în singurul caz excepțional, războiul de apărare, această prezență „trebuie să aibă la bază **puterea unei legi**, aprobarea prealabilă a Parlamentului“ **2.** Afirmarea categorică a principiului că România **nu participă** la acțiuni militare de nici un fel pe teritoriul altor state, cu atât mai mult cu trupe sau alte forțe militare; **3.** Neparticiparea țării la **nici o alianță militară de tipul blocurilor militare.** Am arătat că este necesar să se reflecte în Constituție că **„România este suverană în toate problemele“** și că propunerile mele proclamă **„un fel de neutralitate și nealiniere militară a țării“**.

Am scris președintelui Comisiei de redactare a textului Constituției, Antonie Iorgovan. Mă simt obligat să subliniez receptivitatea sa, înaltul său profesionalism. A răspuns, în scris, soției mele. Mi-a răspuns personal și a făcut demersuri speciale ca răspunsul să-mi parvină în închisoare. A trimis textul scrisorii mele reprezentanților tuturor partidelor aflate în Parlament. În sfârșit, am publicat scrisoarea mea în „Totuși iubirea“, nr. 30, din iulie 1991. Nu prea aveam mari speranțe. Am avut însă surpriza să constat că la propunerea unor deputați, respectiv a lui Leonard Fințescu, PNL, și a lui Nicolae Iuruc, PDAR —, ultimul arată că face propunerea „în urma unei scrisori care a fost înaintată la PDAR“ —, s-a introdus în Constituție, la art. 117, următorul text: **„Pe teritoriul României, nu pot intra sau trece trupe străine decât în condițiile prevăzute de lege“.**

Dar, satisfacția mea s-a năruit trei ani mai târziu, în august 1994, când s-a adoptat Legea Apărării Naționale. În timp ce Constituția prin formula **„nu pot“** interzicea prezența trupelor străine, noua lege afirmă că această prezență“ **se aprobă pentru fiecare caz în parte**, de către Parlamentul României, la solicitarea prealabilă a președintelui României.“ Altfel spus, Constituția proclamă **spiritul interzicerii ca regulă** a prezenței trupelor străine, legea **admite ca regulă** această prezență, reglementând doar modalitatea de aprobare. Eu nu am nici o îndoială că aceste două texte sunt **opuse unul altuia**. Iar îndoielile mele s-au dovedit a fi justificate când s-a aprobat cu ușurință survolul teritoriului României de către avioanele care, în primăvara lui 1999, au bombardat Iugoslavia, ca și în alte cazuri ce nu au nici o legătură cu interesele noastre naționale, când s-au trimis unități militare române pe teritoriile altor state. ■

● debut în „Dosarele Istoriei“ ● debut în „Dosarele Istoriei“ ● debut în „Dosarele Istoriei“ ●

Pași pe malurile Senei

„La passarelle des Arts”, primul pod de metal peste Sena, inaugurat în 1803

Ochiul unui tânăr studios în istorie se deschidea asupra unui mare oraș european, Paris, într-o dimineață ploioasă de la sfârșitul lui aprilie acest an. Capitala culturală a Europei se dezvăluia privirii după un voiaj prin mai multe țări ale continentului și avea să ofere autoarei acestor rânduri savoarea unui loc care a încântat pe mulți alții care au trecut pe aici. În fond, nimic special. Pătrunzi cu repeziciune în viața trepidantă a unei metropole asaltate de un număr impresionant de turiști, de studenți străini, unde poți întâlni la tot pasul un conațional. Malurile Senei, grădina Luxembourg, bulevardul Saint-Michel, Luvrul, Montmartre, Notre–Dame, Palatul de Justiție, Domul Invalizilor, Piața Bastiliei, alte mari bulevarde, Rue de Rivoli și, nu în ultimul rând, Piața Sorbonei. Tot atâtea locuri unde te îndrepți cu sfiala celui care ajunge pentru prima oară în acest oraș mirific.

Cum această călătorie avea, înainte de orice, un scop bine stabilit și minuțios pregătit nu a lipsit nici contactul cu lumea științifică pariziană. Întâi, marile biblioteci. O primă incursiune pentru a pătrunde în biblioteca interuniversitară a Sorbonei, care rămâne pentru moment inexpugnabilă. În felul acesta, am ajuns să cunosc Biblioteca Sainte–Geneviève, din Piața Panthéonului, loc preferat al studenților în drept și, de ce nu, al studenților din primii ani de la Sorbona cărora nu li se permite accesul în biblioteca interuniversitară. Biblioteca Jean de Vernon, de la Institutul Catolic, amintește de cea a Academiei Americane de la Roma. Și, nu în ultimul rând, Biblioteca Bizantină, de la Collège de France, regat al cercetătorilor în istoria antichității târzii și a istoriei bizantine, loc ce reunește într-un mic spațiu un mozaic etnic de consumatori de istorie, spațiu unde poți împărți masa ta de studiu cu mari nume ale istoriografiei în domeniu. Acest loc va găzdui, în cursul lunii august a acestui an, un important eveniment științific și cultural. Anume, cel de-al **XX-lea Congres de Studii Bizantine**. Manifestarea se va desfășura sub înaltul patronaj al președintelui Franței, Jacques Chirac, între **19** și **25 august 2001**. Comitetul Științific al Congresului este prezidat de prof. **Gilbert Dagron**, membru al Institutului și președinte al Asociației Internaționale de Studii Bizantine. Printre membrii Comitetului Științific ai Congresului se numără și prof. Michel Kalpan, rectorul Universității Paris I, personalitate pe care Universitatea din București a primit-o cu bucurie, în toamna lui 1999, în încercarea de a stabili o mai strânsă colaborare între cele două instituții. Lucrările Congresului, care se bucură și de prezența unor cercetători români, se vor desfășura pe mai multe secțiuni, după cum urmează: ședințe plenare, mese rotunde și comunicări libere. Opt ședințe plenare vor ocupa dimineților din zilele rezervate acestei manifestări (în cadrul celei intitulate „Occidentalii în orașele de provincie ale Imperiului bizantin“ vor prezenta intervențiile lor **Șerban Papacostea**, membru corespondent al Academiei Române, și **Manuela Dobre**, asistent la Facultatea de Istorie, Universitatea București). Un număr de 26 de mese rotunde, cu teme foarte variate, se vor desfășura în după–amiezele zilelor Congresului. În cadrul mesei rotunde care tratează subiecte de numismatică, va participa și numismatul **Ernest Oberländer–Târnoveanu**, de la Muzeul Național de Istorie a României. La lucrările secțiunii dedicate comunicărilor libere va participa și **prof. univ. dr. Alexandru Barnea**, decanul Facultății de Istorie, Universitatea București. Printre participanți, în afara celor deja menționati, se găsesc nume importante ale cercetării bizantine, reunite sub numitorul comun al acestui domeniu: **Noël Duval, Cécile Morrisson, Marina Falla Castelfranchi, Cyril Mango, Anna Avraméa, Ermanno A. Arslan** ș.a. Cu o parte dintre aceștia, am reușit să port discuții în timpul periplului parizian și am rămas profund impresionată de primirea făcută de distinsul prof. **Jean–Pierre Sodini,** unul dintre cei mari specialiști în domeniul arhitecturii paleobizantine în provinciile din zona balcanică a Imperiului bizantin, titularul cursului de istorie bizantină la Institutul de Istoria Artei din Paris și la Universitatea Paris I.

Pe scurt, acesta a fost contactul unui tânăr istoric român cu lumea universitară pariziană. Și, în loc de concluzie, mă mulțumesc să constat doar că gustul sălciu al mecanismelor universitare românești, inerția culturală și imobilismul exasperant al societății de origine se estompează ușor–ușor în contactul cu o lume care se mândrește cu virtuțile sale de spațiu de primire pentru toți cei care au curajul și, de ce nu, inteligența de a se lăsa provocați. ■

Irina ACHIM

Autoarea a absolvit Facultatea de Istorie, Universitatea București (1997), specializarea istorie și arheologie romană. Masterat (1998), sub cond. prof. univ. dr. Alexandru Barnea. Doctorandă la aceeași Alma Mater, din 1998, cu o teză despre arhitectura paleocreștină în zona balcanică. Din 2000, membru al Școlii Române de la Roma.

Biblioteca ASTRA

MIRCEA SUCIU

„Dosarele Istoriei“: după 5 ani și 60 de numere

La scara istoriei, cinci ani nu reprezintă nimic. Nici măcar cât o picătură din apa Mării. Știu asta prea bine și vă cer iertare, stimați cititori, pentru banalitatea constatării așternută pe hârtie, care, pe deasupra, n-are nici măcar meritul de a fi originală. Cu toate acestea, îmi iau îngăduința de a nota în fugă câteva rememorări, acum, când revista **„Dosarele Istoriei“** împlinește cinci ani de la apariție — debutul său în peisajul nostru publicistic fiind consemnat pe **8 august 1996**, „botezul“ având loc la Librăria „M. Sadoveanu“ din Capitală, apoi în saloanele primitoare ale Uniunii Scriitorilor —, răstimp în care v-am pus sub ochi 60 de numere.

S-o i-au, așadar, cronologic. Proiectul revistei l-am schițat prin vara anului 1991. N-avea cum să fie, firește, sută la sută personal. Și asta din cel puțin din trei motive. Mai întâi, pentru că eram, efectiv, îmbibat și captivat — de la începutul modestei mele cariere de slujitor al muzei Clio, cu precădere din momentul când mi s-a făcut onoarea de a fi admis printre cercetătorii prestigiosului Institut de Istorie „N. Iorga“ (1984, la opt ani distanță de la absolvirea Facultății de Istorie a Universității București) — de farmecul inefabil al unor reviste occidentale zise de popularizare a istoriei, publicații pe cât de instructive, pe atât de frumoase, care au făcut și vor face și de aici înainte imense servicii educării publicului larg dornic a se cultiva în duhul trecutului. Al doilea: exact atunci, în urmă cu un deceniu, **Ion Cristoiu**, al cărui angajat devenisem, mi-a încredințat, la „Expres Magazin“, săptămânalele două pagini puse sub genericul „Nevrozele memoriei“. Era, dacă vreți, o formulă concentrată a revistei de mai târziu și ce vă stă acum în față. A venit, apoi, vremea glorioasă a „Evenimentului Zilei“, gazetă concepută și condusă de același reputat ziarist (lansată la 22 iunie 1992, și din a cărei echipă de start mă mândresc a fi făcut parte), unde, din când în când — atunci când actualitatea, evenimentul o cerea — mi-am exersat firavul condei de publicist solicitat să întocmească varii „dosare“ concentrate pe o temă istorică dată. Al treilea: obligațiile redacționale asumate — pe la sfârșitul lui '95, începutul lui '96 — la un hebdomadar despre care, eu unul, nu păstrez amintiri prea plăcute (dar unde am crezut, în naivitatea mea, că devoțiunea și efortul vor fi, dacă nu răsplătite, măcar apreciate pe măsură; amarnice iluzii!), am experimentat, grație entuziasmului foștilor mei colegi (și mentori, mă grăbesc să adaug cu recunoștință) de Institut, **Florin Constantiniu** și **Ioan Chiper**, dublați și de alți veritabili profesioniști ai investigației istoriografice, tot un fel de „dosare ale istoriei“.

Au fost pași pregătitori. La începutul lui mai 1996, am reînnodat legătura profesională cu Ion Cristoiu, supunându-i atenției proiectul revistei. Trebuie s-o spun sincer și deschis — l-a acceptat pe loc, arătându-și disponibilitatea de a finanța o publicație destinată marelui public și menită, de la cap la coadă, a recupera — prin însumarea eforturilor celor mai buni specialiști pe care-i numără istoriografia noastră actuală — trecutul pe care patru decenii și ceva de regim comunist dacă nu l-a ascuns, atunci în mod sigur l-a distorsionat. Publicistic vorbind, era, în mod absolut evident, un teren de defrișat și Ion Cristoiu mi-a împărtășit convingerea că așteptările publicului larg erau, din această perspectivă, foarte mari. Am pornit de îndată la treabă, de unul singur și — iertată să-mi fie lipsa de modestie — fără nici o dotare tehnică, din cele presupuse de o redacție cât de cât înzestrată. (Dotările tehnice, vitale, aveau să vină ceva mai târziu. N-or fi ele, nici acum, la înălțime, dar ne descurcăm...) Restul (restul?!) a fost sudoare — din fericire, nu și sânge, uneori, însă, da, au fost și lacrimi... —, dar și imensa satisfacție a redacției (niciodată mai mare de trei oameni, cu subsemnatul inclus) de a constata că, valorificând în paginile revistei încheierile unor istorici, arhiviști, muzeografi etc. de primă mână, se poate arunca o punte între cercetarea profesionistă a istoriei contemporane (i se spune, astăzi, și istoria recentă) și cititorul pentru care istoria este mult mai mult decât un *hobby*. Sper că am reușit. Mai mult nici nu ne-am dorit. Am greșit cu toții, autori și redactori, de multe ori, de la cutare eroare de cronologie până la inconsistența unor unor demonstrații. **(Erori care, în cel mai sincer mod cu putință, cel ce semnează aceste rânduri și le asumă în întregime.)** Am fost însă și vom rămâne (în veșmântul ce se vede sau altfel) nimic altceva decât onești slujitori ai istoriei și devotați până la capăt credinței că suntem necesari. Nu noi, ca individualități, ci ca **tribună a dezbaterii chestiunilor de istorie contemporană, națională și universală, în spiritul respectului profund față de istoria așa cum a fost**.

O etapă a rămas în urmă, alta ne stă în față. Așa cum am străbătut-o pe prima, cel puțin tot așa vom merge înainte. Altfel spus, **cu dumneavoastră și în serviciul dumneavoastră**, iubiții noștri cititori. **Întrucât, dumneavoastră, cititorilor, vi se cuvin, întâi de toate, mulțumirile strălucitei echipe de colaboratori și ale redacției revistei „Dosarele Istoriei“.** ■

Biblioteca „ASTRA“

Sumar

nr. 8 (60) • 2001

Aliatul rebel: România și Tratatul de la Varșovia *(The Rebel Ally: Romania and the Warsaw Pact)*

Alesandru D. DUȚU

România, un aliat rebel în Tratatul de la Varșovia 1
Romania, A Rebel Ally in the Warsaw Pact

Alexandru OȘCA, Vasile POPA

În culisele preliminariilor Tratatului de la Varșovia 3
Behind Closed Doors of Preliminary Talks of Warsaw Pact

Liviu ȚĂRANU

Relații româno–sovietice în cadrul Tratatului de la Varșovia (1955–1960) 8
Soviet–Romanian Relationships Within the Warsaw Pact

Ștefan DINU

Relațiile militare ale României postbelice. Câteva considerații 12
Romania's Military Relationships After WW II. Some Arguments

Constantin OLTEANU

Singură împotriva tuturor: România și documentele de bază ale alianței militare comuniste 16
Alone Against Everyone Else: Romania and the Basic Documents of the Military Communist Alliance

Mircea C. DUMITRU

Aspecte ale relațiilor dintre conducerea armatei române și structurile militare ale Tratatului de la Varșovia 27
Aspects of the Relationships Between the Leadership of the Romanian Army and the Warsaw Pact Military Structures

Ion ȘUȚA

Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță 31
The Cooperation of the Romanian Military Headquarters with Their Allies

Florian TRUȚĂ

La Statul Major al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia......37
At the Warsaw Pact Headquarters

Ion GHEORGHE

Februarie 1966: Punctul de vedere al românilor provoacă iritarea Moscovei 41
February 1966: Romanian's Point of View Creates Irritations in Moscow

Adrian POP

România în „bătălia statutelor“ 45
Romania and the "Battle of Statutes" in the Warsaw Pact

Ștefan ANDREI

Cu Ceaușescu, în Polonia zguduită de „Solidaritatea“ 48
With Ceaușescu, in a "Solidarnosc" Tormented Poland

Paul NICULESCU–MIZIL

Politica militară, parte componentă fundamentală a liniei naționale 52
Military Policy, Fundamental Component of the National Line of RCP

Dincolo de „dosar“

Pași pe malurile Senei (**Irina ACHIM**)..................63
Walking Down the Seine

După 5ani și 60 de numere (**Mircea SUCIU**) 64
After 5 Years and 60 Issues ("Dosarele Istoriei", 1996–2001)

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

DTP & PrePress:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Tipogrup press
Buzău

Execută publicații (cotidiane sau săptămînale) în policromie, reviste (hîrtie de ediție), comenzi diverse dedicate mașinilor rotative în combinație diversă de pagini și formate.

Caiete școlare - volum mare.

Coperți, pliante, etichete - ce necesită o policromie pretențioasă.

Cărți.

Posibilități modem. **Se asigură transport.**

COMENZI ȘI INFORMAȚII TEL/FAX 038/72.42.70
038/71.73.58

ISSN 1224-4287

Preț **20.000** lei
6 DM

A. SIBIU

An. VI, nr. 9 (61), 2001

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

Acei români minunați și mașinile lor zburătoare 1890-1968

Sumar

nr. 9 (61) • 2001

Acei români minunați și mașinile lor zburătoare

(Those Wonderful Romanians and Their Flying Machines)

Mircea SUCIU

Zborul, năzuință eternă a omului..........1
Flight — Man's eternal Dream

Valeriu AVRAM

Geniul românesc și aeronautica............2
Romanian Genius in aeronautics
Cerul în flăcări (1916 – 1917) (**V.A.**)..........................10
The Sky Ablaze
Întâmplări adevărate (I) (**V.A.**)............19
True Stories
Dumitru Bădulescu (**V.A.**).................20
The Ace of Romanian Flight During WW I
Întâmplări adevărate (II) (**V.A.**)..........23
True Stories
Cel mai mare bombardier din lume, capturat de români ! (**V.A.**).................25
The Biggest Bomber in the World Captured by the Romanians !
Nicolae Anninos, om de afaceri (**V.A.**)..27
The First Passenger of Romanian Civil Aviation

Viorel GHEORGHE

Operațiunea „Halpro"........................29
The "Halpro" Operation

Vasile TUDOR

Căpitanul av. Al. Șerbănescu 31
A Romanian Hero Pilot of WW II
„Să murim ca niște aviatori, cu motorul pornit !" (**V.A., V.T.**).........33
"Let's Die Like Pilots, Engines On !"

Alexandru AVRAM

Camarazi de arme și frați de cruce 36
Romanians and Germans: Brothers in Arms
Întâmplări adevărate (III) (**V.A.**).........38
True Stories
Ploaie de foc peste aripile americane (**V.A.**)...............................40
Rain Fire Over American Wings
Zborul, marea iubire (**V.A.**) 47
Flight, the Great Love

Paul SANDACHI

Forțele aeriene române și criza cehoslovacă............................50
Romanian Air Forces During the Czech Crisis of 1968
Muzeul Aviației..................................55
Aviation Museum

Dincolo de „dosar"

Dumitru LAZĂR

Drumul spre independență 58
The Road to Independence

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului 62
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

În marea lor majoritate, ilustrațiile din acest număr — dintre care, multe inedite — provin din fototeca Muzeului Aviației, precum și din colecția personală a conf. univ. dr. Valeriu Avram. Revista noastră le mulțumește pentru sprijinul colegial acordat.

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filialele **RODIPET** din întreaga țară

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internationale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000) (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director executiv
Vlad PUFU
Director editorial
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C, et. 3, cam. 322, 364
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 202.13.09; 202.13.14 (difuzare)

DTP & PrePress:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: TIPOGRUP PRESS BUZĂU
Tel.: (038) 717.358; fax: (038) 717.360
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

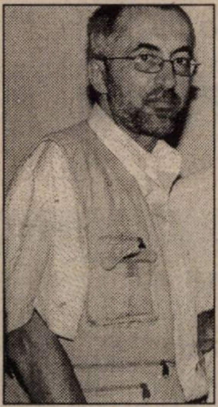

MIRCEA SUCIU

Zborul, năzuință eternă a omului

Zborul a fost, este și va fi totdeauna pentru om cea mai ispititoare, mai nestinsă și mai mistuitoare chemare a înălțimilor nemărginite și eterne.

Dorința omului de a zbura s-a născut o dată cu el, dar de la dorință și până la realitate au trecut milenii. Această dorință irepresibilă a înaripat mintea oamenilor de pretutindeni. De la contemplarea zborului păsărilor, s-a trecut mai întâi timid, apoi tot mai hotărât, la încercări efective de a se desprinde de Terra, într-o temerară întrecere cu forțele naturii. Cât timp s-a bazat doar pe curaj și imitarea zborului înaripatelor, omul a pierdut această competiție, plătind de cele mai multe ori cu viața îndrăznețele încercări de a se lansa în văzduh. Treptat, în decurs de mii de ani, omul a smuls naturii, una câte una, tainele zborului; în acest fel, a trecut din domeniul fantasticului în cel al realității și a ajuns, cu mari sacrificii, să stăpânească oceanul aerian. Așadar, dorința de a se înălța în văzduh l-a cuprins pe om și l-a mistuit ca un foc nestins din timpuri imemoriale. Despre ea ne vorbesc multe legende, care au supraviețuit curgerii timpului și au ajuns până la noi pe calea scrisului și în felurite alte forme. Inscripții, picturi rupestre, mituri, legende — iată tot atâtea izvoare care mărturisesc nu numai vechimea, dar și modul de gândire, de rezolvare a năzuinței omului de a se avânta spre cer.

La egipteni, există și azi, în orașul Idfu, de pe malul stâng al Nilului, ruinele templului lui **Horus**, care, conform legendei, zbura înaintea bărcii în care se afla Ra, zeul Soarelui, biruind pe vrăjmașii acestuia. După o legendă persană, în jurul anului 1200 î.d.Ch., regele **Kal–Kaous** s-a ridicat de la pământ și a zburat cu ajutorul unei nacele trase de patru vulturi uriași.

Creator și meșter neîntrecut în făuriri de piatră, elenul **Dedal** a construit, împreună cu fiul său, **Icar**, pentru regele Minos, faimosul labirint din Insula Creta. Legenda spune că aceștia au fost închiși aici din ordinul capului încoronat. Dedal a făurit aripi din pene, ceară și fire de in, cu care au evadat zburând de pe zidul labirintului. Icar n-a respectat sfaturile tatălui de a nu se înălța prea sus. Soarele a topit ceara și el s-a prăbușit, din înălțimi, în Marea Egee.

În vechile scrieri literare, se întâlnesc numeroase personaje de mit și legendă, unele înaripate: **Isis**, zeița curcubeului, **Pegas**, calul legendar, **Phöton**, fiul Soarelui.

Și în mitologia românească sunt cunoscute numeroase legende asemănătoare. Una dintre ele, legată de înălțarea mânăstirii Curtea de Argeș, îl are ca erou pe **meșterul Manole**. Se spune că la terminarea construcției, acesta a fost lăsat pe acoperiș, din porunca voievodului Neagoe Basarab (1512–1521), căruia îi era teamă că iscusitul meșter va zidi, în altă parte, o mânăstire mai frumoasă. Manole și-a făcut aripi din șindrilă și s-a avântat de pe acoperișul mânăstirii. S-a prăbușit la doi pași de ziduri.

O altă legendă, cu tematică și izvor de inspirație asemănătoare, amintește că meșterul Bisericii Trei Ierarhi, din Iași, a fost lăsat, din porunca lui Vasile Lupu (1634–1653), tot pe acoperișul lăcașului de cult. Ca și meșterul Manole, acesta și-a făurit aripi cu care a zburat spre câmpia Frumoasei, dar „o furtună strașnică se stârni atunci, îi rupe aripile și nenorocitul pică în Bahlui, unde se îneacă“, consemnează M. Kogălniceanu într-un studiu publicat, la Iași, în 1842.

Din același înalte aspirații s-au născut și legendele de pe meleagurile transilvănene legate de construcția turnului din Mediaș, cetății Deva sau a bisericii săsești din Bistrița.

Încercările făcute pe plan mondial în domeniul zborului, de la făurirea porumbelului mecanic de către **Archytas** din Tarentum și până în 1906, când s-a realizat primul zbor cu un aparat mai greu decât aerul, având mijloace proprii de bord, de către românul nostru **Traian Vuia**, evidențiază că începuturile aviației au fost deosebit de anevoioase, necesitând o excepțională investiție de inteligență, materializată în cercetări, experimente și realizări soldate cu nenumărate jertfe.

În lupta dusă pentru cucerirea văzduhului, noi, românii, ne-am adus o contribuție semnificativă la soluționarea problemei zborului iar în unele domenii ale aeronauticii românii au contribuit esențial (bunăoară, în ceea ce privește realizarea zborului reactiv sau vertical, în construirea unor tipuri de rachete sau la rezolvarea tragerii prin câmpul elicei). Numele unor savanți români ca **Traian Vuia, Henri Coandă, George Constantinescu** și **Vasile Dimitrescu** sunt înscrise cu litere de aur în istoria aviației mondiale.

Zborul omului, flacără prometeică — aprinsă de OM prin OM —, este năzuință și împlinire, este astâmpărul setei de urcuș în veșnic neastâmpăr.

Vă îndemnăm, așadar, stimați cititori — tuturor mulțumindu-vă pentru mesajele de simpatie transmise, luna trecută, la împlinirea a cinci ani de la apariția revistei „Dosarele Istoriei“ —, să luați aminte la paginile ce urmează, o minisinteză edificatoare a contribuțiilor românești la inventarea și perfecționarea aviației, una dintre revoluțiile capitale ale civilizației secolului trecut. ■

Contribuții la începutul secolului în care avionul a ajuns de la vis la realitate

Geniul românesc și aeronautica

Valeriu AVRAM*

Istoria aeronauticii românești grupează inspirații și orientări ce ridică cu mult valoarea imaginației, a gândirii științifice și tehnice a națiunii noastre într-un domeniu major al civilizației umane și la data când acel domeniu se afla la ora începuturilor. Sunt adevăruri care demonstrează, indubitabil, vocația de zbor a românilor.

O himeră...

Într-o perioadă când aeronavele mai ușoare decât aerul (baloane, dirijabile) erau în curs de a deveni utile, eforturile pentru realizarea aparatelor mai grele decât aerul (planoare, avioane) erau în pragul reușitei.

Constantin Bălăceanu–Stolnici (1849–1934), originar din județul Argeș, a construit machete zburătoare de planoare începând cu anul 1890. Cele mai multe din experiențe i-au reușit, el încercând să realizeze aparate de zbor fără motor la scară normală. Studiase la Paris și Viena, corespondând cu mari pionieri ai aviației: Otto Lilienthal, Clement Ader sau Octave Chanute.

Primele încercări cu un model de planor tip „Canard“, cu sistemul de dirijare și echilibror în față, le-a realizat în anul 1895. Ulterior, a construit o nouă variantă, în anul 1905, inventatorul român realizând câteva zboruri reușite.

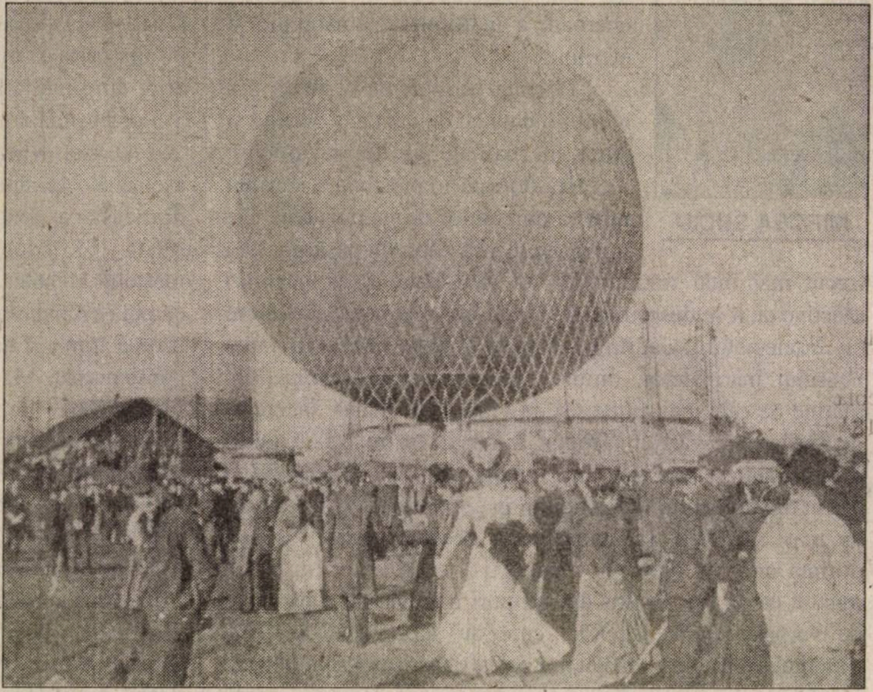

Balonul „România“, cu nacelă confecționată din răchită), pregătindu-se să ascensioneze (primăvara, 1901)

În anii de început ai aviației, în fruntea cutezărilor care prin realizările lor au deschis era aeronauticii s-au găsit mulți români, în frunte situându-se genialul savant și inventator **Traian Vuia** (1872–1950).

Plecat în Franța, în iulie 1902, pentru a-și pune ideile în practică, Vuia a înaintat Academiei de Științe din Paris memoriul intitulat „Proiect de aeroplan–automobil“, în care demonstra științific, pe bază de calcule, posibilitatea realizării zborului mecanic cu ajutorul unei mașini mai grele decât aerul și care dispunea de tren de aterizare. Memoriul a fost clasat, întrucât savanții francezi socoteau că „realizarea și rezolvarea problemei zborului cu un aparat mai greu decât aerul este o himeră“. Aceasta a fost de fapt rezoluția pusă pe proiectul prezentat de românul Traian Vuia.

Încrezător în capacitatea sa creatoare, Vuia și-a brevetat invenția (brevet nr. 332.106), la 17 august 1903, la Oficiul național al proprietății industriale din Franța, document publicat oficial la 16 octombrie 1903. În același an, Vuia și-a brevetat invenția (cu nr. 11.181) în Anglia, sub titlul „Aeroplan–automobil“. În februarie 1906, inventatorul și-a testat aparatul de zbor, executând mai multe rulaje pe terenul de la Montesson (28 km de Paris). În ziua de 18 martie 1906, Vuia a hotărât să-și încerce mașina în zbor. După ce a rulat 50 m, avionul „Vuia nr. 1“ s-a desprins de pământ, spre uimirea și admirația celor prezenți. El demonstrase lumii că zborul mecanic e posibil, marcând o nouă eră în aeronautică. Realizase un zbor complet cu mijloace proprii de bord: a pornit motorul, avionul a rulat și s-a desprins de sol, apoi a aterizat. Zburase 12 m lungime la 1 m înălțime. Toate calculele inventatorului român se dovediseră corecte. Toate

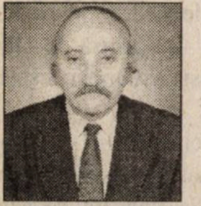

* Conf. univ. dr., Facultatea de Inginerie Aerospațială, Universitatea Politehnică, București; șef secție, Muzeul Aviației. *(În acest număr, alte articole ale domniei sale sunt semnate* V.A. *Redacția mulțumește cordial distinsului specialist pentru sprijinul acordat la realizarea „dosarului“ de față.)*

îndoielile erau spulberate. Reușita zborului din 18 martie 1906 a făcut ca ecoul evenimentului să traverseze Europa și Statele Unite ale Americii. În enciclopedia *The American Heritage History of Flight* se arată clar faptul că aparatul lui Vuia a fost un „aeroplan profetic". Creația lui Traian Vuia reprezintă o verigă esențială dintr-un lanț de evenimente fără de care istoria aeronauticii mondial n-ar avea continuitate. Vuia și-a modificat aparatul, devenit „Vuia nr. 1 bis". A construit și cel de-l doilea aparat, brevetat în Belgia. Un lucru necunoscut de specialiști constă în faptul că el a proiectat, între august–decembrie 1907, avionul „Vuia nr. 3", căruia i-a adus modificări care au schimbat în mare măsură înfățișarea sa, coboând motorul cu 55 cm în cadrul inferior al batiului. Vuia s-a preocupat și de construirea aparatelor de zbor cu decolare verticală, realizând în perioada 1918–1922, câteva elicoptere. Prin creația sa, rămâne unul din cei mai mari savanți în aeronautică, cel care a rezolvat pentru prima dată în lume problemele zborului mecanic. Inginerul român (în 1908, și-a luat diploma de inginer mecanic la Paris) n-a fost singurul inventator cu realizări deosebite în aeronautică. Cercetările noastre, pe parcursul a trei decenii, au dus la descoperirea creațiilor științifice și tehnice în acest domeniu a altor 40 de români, ceea ce demonstrează cu pregnanță vocația de zbor a poporului nostru. Să amintim numele unora dintre ei și mașinile lor zburătoare.

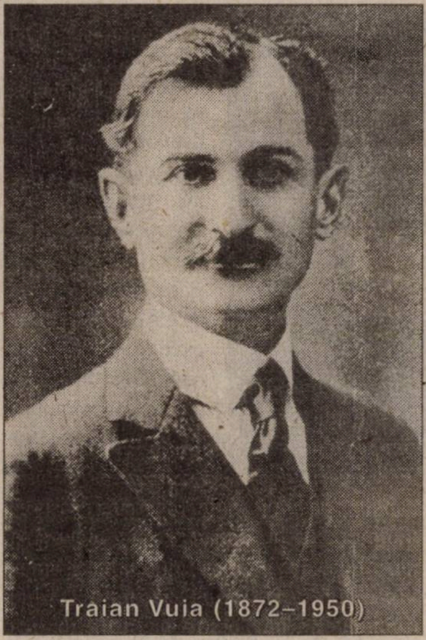
Traian Vuia (1872–1950)

Craioveanul **George Beiu**, un autodidact, a desfășurat o importantă activitate între anii 1906–1908, concepând și realizând un dirijabil cu caracteristici deosebite, cu principii noi de funcționare, ce nu se cunosc la celelalte aparate de zbor de acest fel realizate în străinătate. Aparatul era conceput să urce și să coboare, având cârme de înălțime și adâncime ca la submarine, deplasându-se și înapoi. Dispunea de elici tractive și propulsive, concepție complet nouă pentru un dirijabil. Cele două motoare puneau în mișcare un dispozitiv ingenios (asemenea unei umbrele), care asigura propulsia. Elicele aveau patru sau șase pale, noutate pentru acel timp. Autoritățile militare, care au asistat la experiențele soldate cu succes ale dirijabilului, nu l-au sprijinit în nici un fel pe acest inventator, sfătuindu-l „să vă adresați altor state, care probabil dispun de fonduri mai numeroase și se vor grăbi a aplica sistemul de balon ce l-ați inventat", se arată în raportul nr.7.253, din 12 martie 1908, al șefului Direcției a IV-a Geniu din Ministerul de Război român.

Între anii 1907–1908, și alți inventatori au primit brevete pentru invențiile înscrise la Ministerul Industriei și Comerțului, după cum urmează: **Vasiliu Ioan Nicolae**, pentru invenția „Helicoid" (brevet nr. 652/1907); **Teodor Dobrescu**, pentru „Aparat de zburat" — brevetul nr. 951/1908; **Petre Scandrescu** și **Gazi Panaghi** (un turc din Constanța), pentru „Aparat în vederea menținerii stabilității în mod automat la mașini de zburat" (brevet nr. 1.159/1908), și brevetul nr. 1.158 pentru invenția „Aparat pentru a realiza echilibrul lateral al planurilor unei mașini de zburat", aparținând celor doi inventatori amintiți mai sus.

Dumitru (Tache) Brumărescu, din Ploiești, una dintre cele mai inventive personalități românești în aeronautică în perioada de pionierat, medaliat cu aur la Expoziția generală a României din anii 1904 și 1906, și-a brevetat, la 10 noiembrie 1909 (brevet nr. 02218), „Aeroplanul Brumărescu", aparat cu decolare verticală. Avionul dispunea de trei elici — o noutate la acea vreme —, una propulsivă și două tractive. Aparatul a fost încercat în zbor și s-a ridicat pe verticală până la 9 m. Din nefericire, inventatorul nu cunoștea tehnica pilotajului și a avariat grav aparatul, scăpând totuși cu viață. Macheta acestui avion a fost prezentată la Salonul aeronautic de la Paris, din 1910.

Marile viteze

Aerodinamica marilor viteze, intrată în plină dezvoltare aplicativă abia în

Avionul „Vuia nr. 1",
pe câmpul de la Montesson (18 martie 1906)

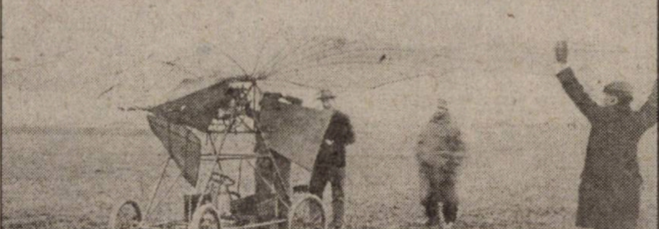

Avionul „Vuia nr. 2",
experimentat în Belgia (1907)

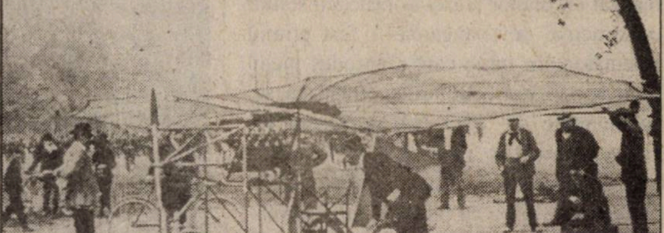

George Beiu și macheta dirijabilului său din 1906–1908

deceniul al șaselea al sec. XX, a promovat într-o poziție larg adoptată aripa triunghiulară cunoscută sub denumirea de „aripa delta". Această formulă de aripă, cu rezultate remarcabile în realizarea avioanelor reactive performante, a fost proiectată de inginerul român **George Arion**. În anul 1909, el și-a brevetat în Franța și România „Avionul cu aripă delta". Soluția propusă de el va fi reluată de un alt inventator — Emil Sturdza.

Tot în această perioadă, **Toma Steriu** a proiectat aparatul numit „Aeroplanul giroscopic «Floarea»". După calculele elaborate, aparatul atingea o viteză de 150 km/oră, cârmele imaginate oferindu-i o mare stabilitate în aer. Locotenentul de artilerie **Rodrig Goliescu**, un savant în felul său, a proiectat și realizat un aparat de abor numit „Avioplan", invenția brevetând-o în Franța. A perfecționat aparatul iar în anul 1912 a zburat până la înălțimea de 50 m.

Istoria aeronauticii i-a consacrat lui **Aurel Vlaicu** (1882–1913) un loc binemeritat în rândurile pionierilor aviației naționale și mondiale. În decurs de patru ani, a realizat un planor și trei avioane, cu soluții constructive de avangardă. A fost primul inventator din lume care a introdus inelul protector în jurul motorului, cunoscut azi sub numele de „inel NACA", lucru incorect, întrucât ar fi trebuit să se numească inel „ing. Aurel Valicu". A continuat și perfecționat aripa cu profil variabil (inventată de Traian Vuia), introducând un reductor între motor și elice. A utilizat două elice coaxiale contrarotative, direcția dublă, tren de aterizare pe roți independente, frână pe roți. Inginerul român Aurel Vlaicu a contribuit în mod decisiv la dezvoltarea aviației naționale și mondiale, realizând aparate performante cu prețuri de cost mici și cu materiale care se găseau în țară (cu excepția motorului cumpărat din Franța). A fost primul pilot al armatei române și aparatul său „Vlaicu nr. I model 1910". construit la Arsenalul Armatei, a intrat în dotarea oștirii naționale, fiind primul avion militar. Aflat la bordul lui, a executat o misiune, la 27 septembrie 1910, zburând de la Slatina la Piatra Olt, în timpul manevrelor militare. A câștigat mai multe premii la concursul aeronautic internațional de la Aspern–Viena, care s-a desfășurat în zilele de 23–30 iunie 1912.

Nu este lipsit de importanță faptul că Aurel Vlaicu a participat cu avionul „A. Vlaicu nr. II" în timpul campaniei din Bulgaria, din vara anului 1913, îndeplinind câteva misiuni de observare aeriană. Avionul „A. Vlaicu nr. III", rămas neterminat prin moartea sa prematură, la 13 septembrie 1913, a fost terminat de prietenii săi și a zburat în anul 1915, fiind pilotat (în două zboruri) de aviatorul Petre Macavei.

Numele inginerului aviator Aurel Vlaicu simbolizează începuturile aviației militare românești, dar și savantul care și-a pus întreaga creație în vederea realizării României Mari.

Una dintre cele mai mari personalități ale secolului trecut a fost, fără îndoială, savantul român **Henri Coandă** (1886–1972), părintele avionului cu reacție. A studiat la Charlottemburg (Germania), Montefiore (Italia) și Liége (Belgia), fiind absolventul primei promoții a Școlii de Aeronautică și Construcții Mecanice din Paris (1910). A realizat în cursul vieții sale 260 de invenții și a înregistrat 700 de brevete. Între anii 1914–1918, a realizat nouă tipuri de avi-

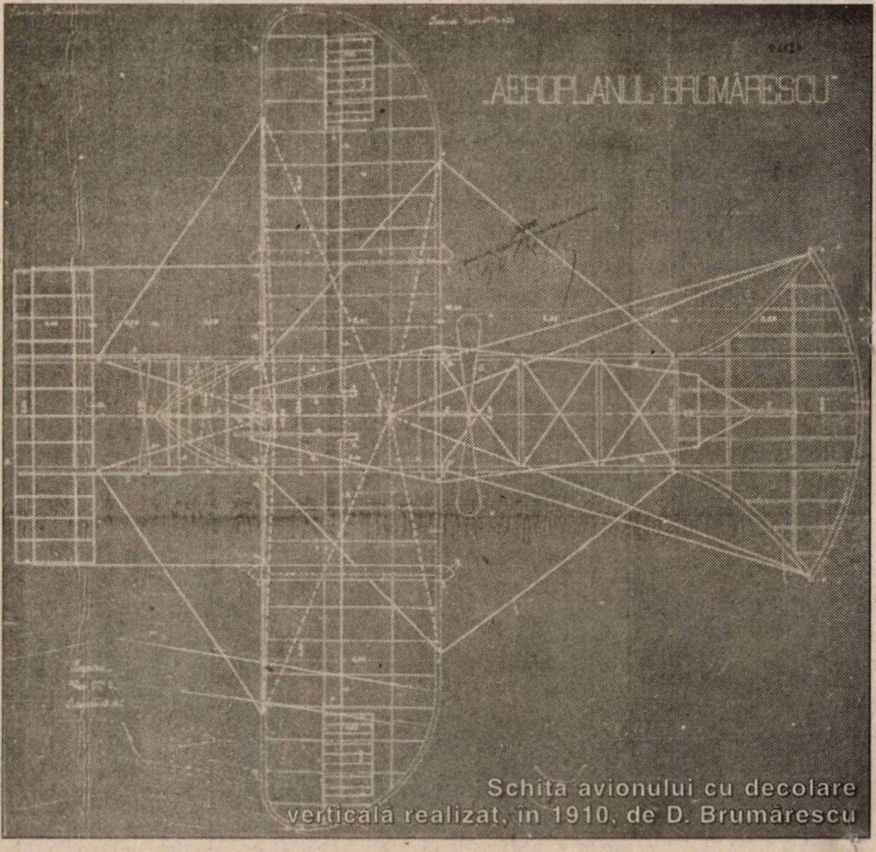

Schița avionului cu decolare verticală realizat, în 1910, de D. Brumărescu

Aurel Vlaicu *(în medalion)* și avionul său (nr. 1 — model 1910), în timpul manevrelor din 27 septembrie 1910; *mai jos, în stânga,* avionul „Vlaicu nr. 2“ (1911) și, *în dreapta,* A. Vlaicu înaintea zborului din 17/30 octombrie 1910, organizat deasupra hipodromului de la Băneasa

oane, inclusiv un avion de luptă care avea montat la bord un tun fără recul, proiectat tot de el. A· intrat în istorie pentru realizarea, în 1910, a avionului cu motor turbo–propulsor, prezentat la Salonul internațional de la Paris, din octombrie 1910. Aparatul a produs senzație, vizitatorii și specialiștii s-au întrebat cum poate zbura un avion fără elice. Avionul cu motor turbo–propulsor a fost încercat în zbor, la 17 decembrie 1910, și a zburat! Din cauza vitezei mari și a necunoașterii de către Coandă a tehnicii pilotajului, aparatul s-a prăbușit, iar inventatorului lui s-a ales „cu leziuni corporale și cu fractură la antebraț (cek drept)... Dar zburasem, asta era esențialul“, nota ulterior marele savant român.Henri Coandă a construit, de asemenea, primul avion cu două motoare din lume, a inventat eclactorii — periuțele metalice prin care se scurge energia electrostatică de pe avioane. Fără această invenție, avioanele s-ar prăbuși din cauza vibrațiilor produse de această energie și care duce la cedarea materialului și ruperea în aer a aparatelor de zbor. Dintre numeroasele sale invenții, cel mai cunoscut este „Efectul Coandă“, brevetat în anul 1935, descoperire cu aplicații multiple în diferite domenii de activitate, inclusiv în realizarea unor clădiri cu multe etaje. De remarcat faptul că această descoperire a fost prezentată, după brevetare, de savantul francez Albert Metral, într-o lucrare care se numește chiar așa, *Efectul Coandă*. Savantul român a studiat mult timp problema farfuriei zburătoare, lucrând în laboratoarele Forțelor Aeriene ale SUA, între anii 1960–1965.

Aviația nu depășise încă faza construcțiilor rudimentare și unii inventatori îi prevedeau deja utilizarea în armată. La 17 septembrie 1910, **Cristian Manuian**, din București, se adresa regelui Carol I, cerând suveranului să-l sprijine în construirea unui aparat de zbor cu trei elice, pe care-l numea „autovolant“. În memoriul său, constructorul arăta: „problema aparatelor de zbor și a aeronauticii este de mare interes atât militar, cât și civil pentru România, viitorul aparține aviațiunii“. Aparatul proiectat avea un dispozitiv de lans–bombe, lucru deosebit de important; Cristian Manuian credea în puterea combativă a avionului. Ideea n-a fost singulară. Între 1910–1911, **Cornel Marinescu** va construi un avion triloc, cu post special pentru bombardier. Acest aparat a zburat pe câmpul de la Cotroceni, fiind primul bombardier din lume. Într-o scrisoare adresată ministrului de Război, C. Marinescu arăta faptul că, în caz de mobilizare, să fie trecut la aviație împreună cu aparatul său, ceea ce s-a întâmplat în 1916.

Henri August, doctor în drept, a avut preocupări interesante în domeniul construcțiilor aeronautice. După ce a construit un planor, în 1909, cu care a zburat deasupra Bucureștiului, în perioada 1910– 1911 a proiectat și construit un avion original, cu care a efectuat câteva zboruri. El a redus lungimea fuselajului avionului și a greutății proprii a aparatului, care în zbor s-a dovedit a fi manevrabil și ușor de pilotat.

H. Coandă (aici, în 1910); mai jos, avionul său cu motor turbo–propulsor, realizat în același an și expus la Salonul Internațional de Aviație (octombrie 1910); deasupra, afișul realizat chiar de Coandă cu ocazia manifestării din capitala franceză

Ion Paulat, mecanic șef pe nava fluvială „Turnu Severin“, a instalat, în anii 1908–1909, la bordul acesteia un tunel aerodinamic de dimensiuni reduse, în care a experimentat profile aerodinamice, în vederea realizării unui hidroavion. Proiectul a fost terminat în 1910 și aparatul l-a realizat în anul următor, executând câteva rulaje la marginea Galațiului. Ion Paulat a conceput și a realizat un avion monomotor, monoplan, cu care a executat zboruri la înălțimea de circa 8 m și pe distanțe de câteva sute de metri, pe un câmp între Galați și com. Barboși. În cursul unui zbor cu public, Paulat a suferit un accident, la aterizare, avariindu-și monoplanul. Lipsit de mijloacele financiare necesare reparării avionului, Ion Paulat și-a încheiat definitiv merituoasa carieră de inventator și pilot.

Nicolae Saru-Ionescu a proiectat și construit un monoplan cu aripă median–superioară, monoloc, dotat cu un motor Anzani de 37 CP. A zburat, în vara lui 1911, deasupra câmpului de la Cotroceni, avionul comportându-se bine în timpul încercărilor.

În interesul apărării naționale, s-a pus la dispoziția Ministerului de Război, iar aparatul său a primit aprobarea să fie garat într-un hangar al aviației militare.

Alexandru Tandargian și-a brevetat invenția denumită „Aeroplanul Tandargian“, în octombrie 1911 (brevet nr. 01663). Aparatul era un monoplan, avea trei elice cu patru sau șase pale, noutate pentru acel timp. El se putea transforma foarte ușor în hidroplan, prin adăugarea unor flotoare. Corpul aparatului de zbor se asemăna cu un octogon turtit, partea inferioară avea formă de luntre, fiind construită din oțel și aluminiu. Cabina pilotului era proiectată să fie închisă și dispunea de trei ferestre, pentru ca acesta să poată observa ceea ce se petrecea în jurul său. Macheta avionului a stârnit mult interes din partea unor specialiști datorită noutăților pe care le prezenta acest aparat.

Zborul vertical

Creatorii români au gândit și au lucrat și în domeniul zborului vertical, o bună parte din ei dovedind un fenomen ce merită a fi reținut — o adevărată preferință pentru aeronavele cu aptitudini de zbor vertical. Mai mult, atunci când în cercurile de specialitate din restul lumii preocuparea pentru realizarea decolării și a aterizării scurte era aproape inexistentă sau, mai exact, nu ajusese a fi luată în considerare, au existat cercetători români și constructori care prețuiau valoarea acestui proiect, acționând în acest sens.

Trebuie reținut că, în România, preocupările în această direcție fiind foarte serioase, acestea au dus chiar la apariția unor controverse cu privire la modalitățile de construcție și la eficiența aeronavelor cu zbor vertical. Astfel, în 1912, inginerul **Vasilescu–Karpen** susținea lipsa de viabilitate a elicopterelor, în timp ce inginerul **Ștefan Mirea** a pledat în favoarea posibilităților acestora. Viața a demonstrat că ultimul a avut mare dreptate. Trecând la creația propriu–zisă în domeniul zborului vertical, este de reținut că, în 1909, **Grigore Brișcu**, din Iași, avocat, a realizat macheta unui avion–elicopter, care a zburat spre uimirea publicului. Motorul era original și „înfăptuia iuțeli uluitoare“. G. Brișcu a scris, în 1910, lucrarea *Helicopterele*, în care arăta importanța ce trebuia acordată zborului vertical și a aparatelor concepute în acest scop și care, după părerea autorului, vor avea un mare viitor în dezvoltarea loco-

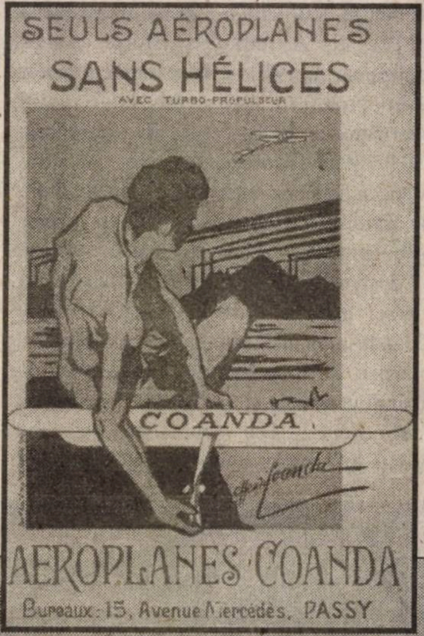

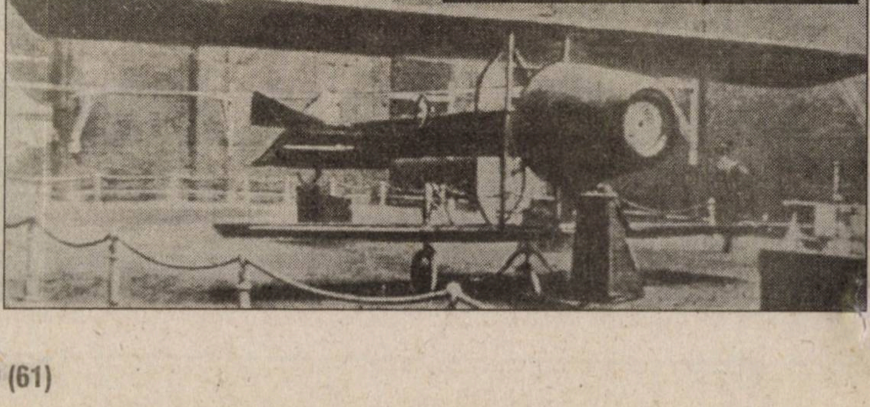

Cornel Marinescu și aparatul său de zbor, realizat în 1910–1911

moției aeriene. În fine, genialul creator a demonstrat că, în timpul zborului, aparatul — pe care l-a denumit „Aero–brișca“ — a obținut o stabilitate deosebită. Cercetătorul francez L. Cornu a publicat în revista „La France automobile“, din noiembrie 1909, schița unei elice de elicopter cu funcție cumulativă de propulsie și sustentație. Francezul considera că românul G. Brișcu deținea prioritatea acestei descoperiri. Era un fapt deosebit de important că, după Vuia, Coandă, Goliescu, și cercetările lui G. Brișcu erau recunoscute în Franța.

Grigore Brișcu a fost un deschizător de drumuri și un vizionar. El s-a impus pe plan internațional în realizarea unui aparat de zbor vertical (tip elicopter), care avea un dispozitiv privind reglarea comandată a pasului palelor rotorului de elicopter.

O activitate deosebit de laborioasă a desfășurat-o și inventatorul **Ioan C. Vissarion**, care, în 1911, a proiectat un avion cu decolare verticală, realizând zborul la punct fix, echilibrare automată, înaintarea orizontală „sub puterea gravitației“ și înaintarea prin împingere de către curenții de aer. Concepția de ansamblu și unele rezolvări propuse pentru câteva sisteme și agregate pot fi considerate — pentru acea vreme — ca deosebit de valoroase și ingenioase. Astfel, merită a fi reținute elicele carenate, a căror primă idee a aparținut cpt. Ferikide, cu mult timp înainte, dar care par a fi fost pentru prima oară folosite la aparate mai grele decât aerul de către I.C. Vissarion, aceasta fiind o altă prioritate românească pe plan mondial.

Preocupări pentru realizarea unor aparate de zbor cu decolare verticală au mai avut **Ioan Grigore**, din București, și **Nicolae Petrovici**, din Râmnicu Sărat, satul Cârligele.

Învățătorul Nicolae Petrovici a fost un autodidact. A avut o gândire tehnică de excepție; proiectul elicopterului său prezenta, pentru epoca elaborării sale, o rezolvare la egalul multor încercări larg discutate din țări cu un „nivel aeronautic“ renumit. Mai mult, soluția rotorului cu două elice laterale apare, prin el, pentru prima dată în lume. Ea nu a mai putut fi depistată anterior în nici o altă prezentare străină, de epocă, și constituie o rezolvare care arată că inventatorul român stăpânea în mod real problemele atât ale zborului vertical, cât și de cuplu ale elicelor orizontale. Din acest punct de vedere, în perioada respectivă (anii 1912–1913), Nicolae Petrovici are întâietatea față de toți cercetătorii străini în domeniul elicopterelor.

Monoplanul realizat de Ion Paulat, în octombrie 1910

Valoarea proiectului lui N. Petroici (publicat în „Revista automobilă“, din 10 februarie 1915, p. 195) se explică prin faptul că, atunci, probleme de variere a pasului elicelor ascensionale nu erau rezolvate nici științific și nici tehnologic, rămânând în acest stadiu până în 1939. Era, deci, o formulă care se impunea. Cu ce venea nou N. Petrovici? Elementul principal al aparatului său de zvor vertical era o elice mare orizontală care, acționată prin intermediul unui sistem compus dintr-o bară orizontală purtând la capete câte o elice mică verticală, fiecare orientată în sens opus, și în funcție de înclinarea dată arborelui, făcând corp comun cu motorul, permitea în același timp zborul ascensional, cât și zborul orizontal. În fapt, este vorba de un motor liber cu elemente motoare încorporate în el, care, prin alcătuire, elimină necesitatea unor dispozitive de anulare a cuplului.

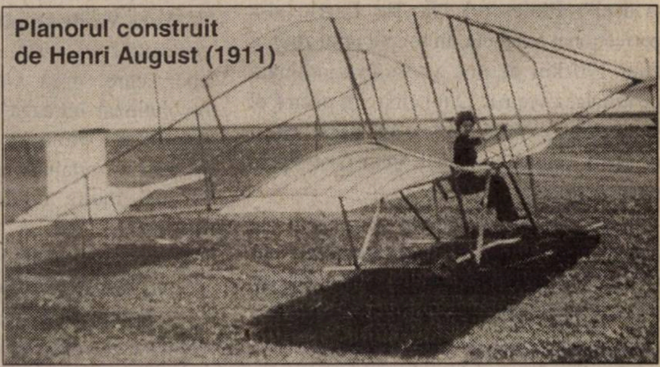

Planorul construit de Henri August (1911)

Cercetări în domeniul zborului vertical au întreprins **Rodrig Goliescu**, care a proiectat, în 1912, aparatul numit „Avio–Coleopter–Mecanic nr. 2“, cu brevetul nr. 23.317/29 octombrie 1912, **Ștefan Stănculescu**, din Craiova, brevet regal nr. 3.924/1913, **Tache Brumărescu** și **Ioan Stroescu**.

Profesorul de biologie **Nicolae Lavric**, din București, care studiase la Viena, a construit macheta unui aparat cu decolare verticală, care a funcționat, aparatul aterizând pe un teren accidentat fără să sufere stricăciuni. Important de remarcat este faptul că, în timpul zborului, aparatul a reușit „să persiste într-un punct fix în aer și să-și regleze iuțeala de la o viteză de 120 —

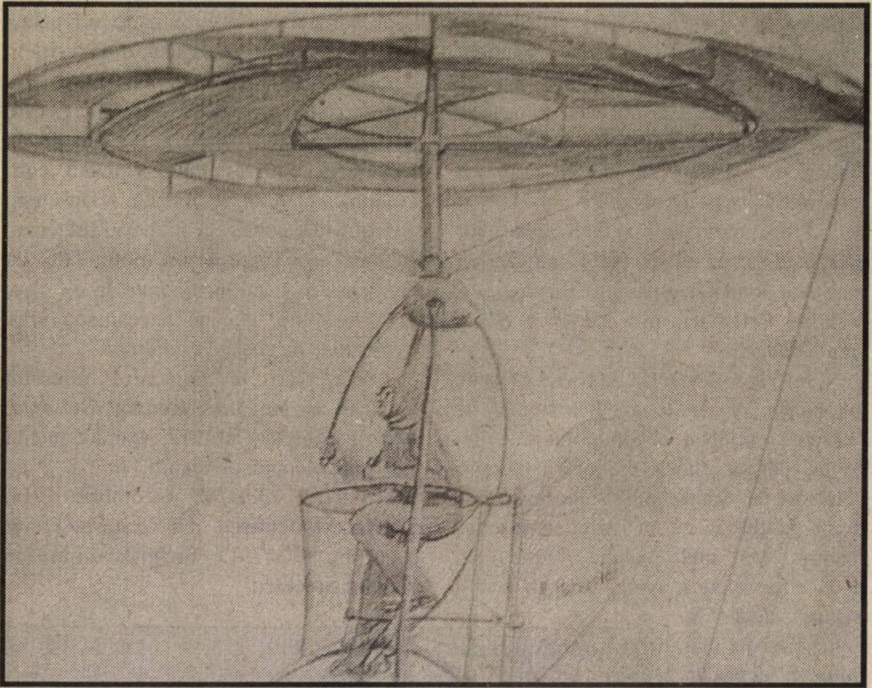

Schița elicopterului conceput de Nicolae Petrovici (1913)

la 150 km/oră“, spre bucuria și entuziasmul publicului. O comisie militară, formată din locotenentul aviator inginer Gheorghe Negrescu, căpitan av. Andrei Popovici, și lt. colonelul Stambulescu, a analizat macheta și a dat următorul verdict: „Aparatul propus de dl Lavric încearcă a înlocui zborul orizontal prin zborul vertical, având marele avantaj că ar putea să-și ia zborul și să aterizeze pe orice teren. Din studiul proiectului prezentat, ne-am putut convinge că autorul are o instrucție tehnică solidă, a cugetat mult asupra aviațiunii și are propuneri personale foarte originale și serioase. Credem că dacă ar urma mai departe studiile, începute cu atâta seriozitate, ca până acum, ar putea duce mari servicii aviației“. Profesorul Nicolae Lavric și-a perfecționat macheta. În timpul unui zbor, a atins 170 km pe oră, viteză extraordinară pentru acea vreme! Din nefericire pentru el și pentru români, nu s-au găsit banii necesari pentru realizarea unui prototip la scară normală...

În 1913, au realizat aparate și au executat zboruri: **Albert Ziegler**, din Codlea, și **Ion Dobrici**, din București. Ultimul, fiind sprijinit de Henri Coandă, a realizat un aparat de zbor modern, care a fost prezentat la Salonul de aeronautică de la Paris.

Elevul de liceu **Ion Romanescu** a realizat, între anii 1914–1915, cinci planoare, cu care a zburat deasupra orașului Craiova. A fost cel mai tânăr inventator și constructor de aparate de zbor din România. Era o performanță extraordinară ca, la 16–17 ani, să realizeze cinci aparate de zbor, care au funcționat perfect. Romanescu a urmat studiile universitare în Franța, luându-și licența în matematică. A luptat în anii primului război mondial ca pilot de vânătoare în aviația franceză, murind ca un erou pentru această țară, cu câteva zile înainte de a se termina războiul.

Printre inventatorii români de excepție nu putem să nu-l amintim pe profesorul de fizică **Vasile Dimitrescu**, din Bacău. În perioada 1908–1915, a proiectat aparate de zbor, care, dacă s-ar fi realizat, ar fi revoluționat întreaga aeronautică. A făcut calcule și a proiectat, în 1912, avionul cu geometrie variabilă, iar în 1915 s-a adresat în mai multe rânduri Ministerului de Război pentru a fi subvenționat în realizarea „avionului invizibil“. Acest mare savant, descoperit de noi, n-a fost înțeles de contemporanii săi, pentru că era un mare vizionar și ideile lui nu puteau fi corect percepute la vremea respectivă. Sunt, în România, în arhivele militare ,zeci și zeci de documente cu calcule matematice privind realizarea avionului cu geometrie variabilă. Și trebuie să subliniem meritele prof. Vasile Dimitrescu, pentru că aceste noutăți le-a prezentat Academiilor de științe din Londra, Paris, Berlin și Belgia, iar în țară a primit brevetele: nr. 1.428, din 15 mai 1909, și nr. 1.789, din 7 mai 1910. Din nefericire, nu s-au găsit banii necesari realizării, măcar în parte, a acestor proiecte de avangardă.

Preocupări pentru construirea unor aparate de zbor originale au mai avut, între anii 1913–1915: **Gheorghe Văcaru**, din Jilava, **Ion Tăbărici**, din satul Visinești, jud. Dâmbovița (care a realizat o machetă zburătoare), **Radu Voiculescu**, din Târgoviște, **Tiberiu Popescu**, din București, **Stanciu Iordache**, din Râmnicu Sărat, **Amza Neculai**, din București, **Mihail Doroftei**, din com. Munteanu, jud. Constanța, **Iosif Armășescu** și **Ioan Gherasim**, din Galați.

Ultimul dintre constructorii aeronauticii români, care și-a realizat efectiv avionul înainte de începerea primului război mondial, a fost **George Grămăticescu**. Din nefericire pentru el, s-a stins din viață înainte de a-și vedea realizat visul: zborul avionului pe care l-a proiectat. Considerând ca o datorie sfântă urmarea dorințelor fiului ei, Emilia Grămăticescu s-a ocupat cu o remarcabilă tenacitate de punerea în lucru a aparatului. Ea a angajat în Franța, în acest scop, un grup de tehnicieni și un pilot, care, pe aerodromul La Vidamée, și-au început lucrările, în primăvara lui 1914. Aeroplanul a fost încercat în zbor începând cu luna martie; unul din primele zboruri a fost citat și în ziarul „L'Echo des sports“, din 4 martie 1914, în care se consemna că pe aerodromul amintit „(pilotul) Herbster, pe monoplanul Grămăticescu, execută frumoase zboruri în linie dreaptă“.

Au urmat și alte zboruri, la care a asistat și reprezentantul Aeroclubului Franței, remarcând calitățile deosebite ale aparatului.

Atât prin valorile înregistrate (aparatul atingea curent peste 80 km/oră), cât mai ales prin aspectul său, aeroplanul Grămăticescu se dovedea a fi întru totul la nivelul avioanelor reușite din epoca respectivă. Ne permitem a crede că numai dispariția prematură a proiectantului și izbucnirea primului război mondial pot explica lipsa unor urmări concrete în ceea ce privește construcția lui în serie. De remarcat faptul că George Grămăticescu a publicat o lucrare la București, în 1912, intitulată *Aerodinamica și teoria aeroplanului*, una dintre primele de acest fel din lume, cu idei foarte interesante, cu aplicabilitate în construcțiile aeronautice și astăzi.

În folos militar

Unele proiecte și construcții aeronautice au intrat în sfera domeniului militar. În acest sens, amintim experiențele cu rachete–incendiare realizate de plutonierul major av. **Radu Vâscea**, ale proiectilului–rachetă construit de prof. **I. Stroescu** și **D. Cusmanovici**, ale unei rachete luminoase, experimentată de **Toma Paraschivescu**, din Buzău, la Arsenalul Armatei.

În domeniul construcțiilor motoarelor de avion, s-a remarcat inventatorul **Nicolae Popescu**, din Câmpina, care, în perioada 1914–1915, a proiectat și realizat un motor cu performanțe superioare, experimentat și modernizat imediat după primul război mondial.

Între anii 1900–1916, în epoca începuturilor aviației — pe plan mondial —, 17 români au construit aparate de zbor mai ușoare și mai grele decât aerul pe care le-au încercat în zbor, dovedindu-și calitățile lor deosebite; nici unul dintre realizatori n-a suferit accidente grave în timpul zborurilor. Dacă avem în vedere că unii dintre conaționalii noștri au construit mai multe tipuri de aparate, se poate demonstra faptul că, în această perioadă, au zburat 17 români cu 23 de aparate de zbor, cifre care spun mult. Alții, îndrăgostiți de aviație, au conceput aparate pe care, însă, n-au putut să le realizeze din motive de ordin material. Este adevărat că unele dintre proiecte nu aveau sorți de izbândă, ideile de realizare neavând urmări concrete. În total, până la această dată, au fost descoperiți de noi circa 40 de autori românide proiecte aeronautice.

Contribuțiile lor, așa cum am arătat în cadrul acestui studiu, au deosebite valori pe plan național, dar adevăratele ponderi sunt cele ce reies din comparațiile la scară mondială. ■

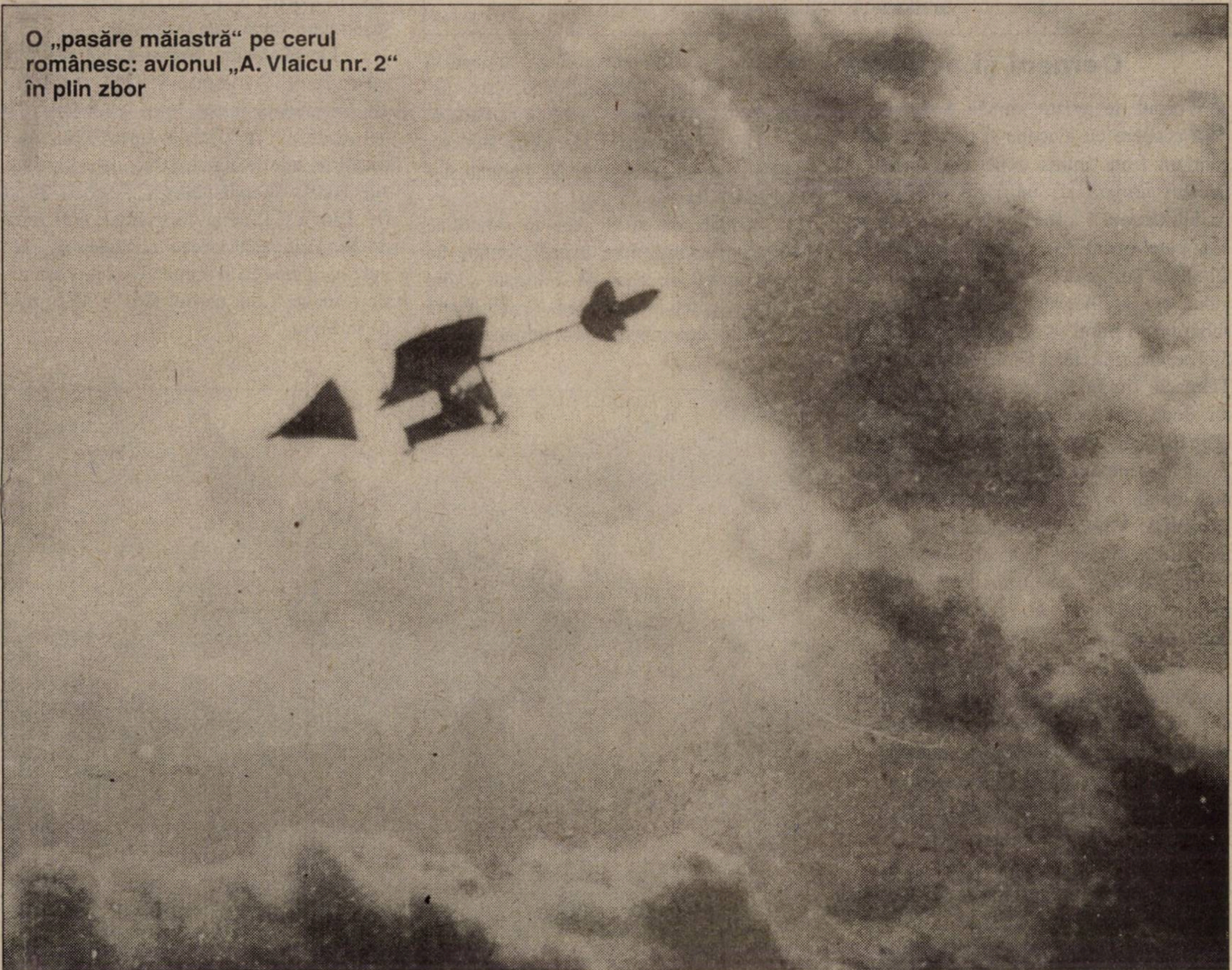

O „pasăre măiastră“ pe cerul românesc: avionul „A. Vlaicu nr. 2“ în plin zbor

Aripile românești și războiul de întregire națională

Cerul în flăcări (1916 - 1917)

Corpul de aviație român, înființat în 1915, dispunea la începutul războiului de întregire națională de 44 de avioane, din care erau bune de zbor numai 24 (8 Maurice Farman, 5 Blériot, 4 Voisin L.III, 4 Morane–Saulnier, 1 Henri Farman tip 20, 1 Caudron G.3 și 1 Aviatik), toate neramate și de modele vechi. Cu un efectiv de 1.293 de soldați, subofițeri și ofițeri, din care 97 piloți și 64 observatori aerieni, aviația militară (înființată în 1910) avea un deficit de 1.462 de oameni față de statele de organizare. Cea mai mare parte a observatorilor aerieni se afla în unitățile de unde proveneau, astfel că în primele luni ale războiului s-a simțit o lipsă acută a personalului specializat în executarea misiunilor de recunoaștere și observare în diferite sectoare ale frontului. În mare parte, minusurile, în ceea ce privește dotarea aeronauticii militare, au fost suplinite de pregătirea deosebită a ofițerilor și subofițerilor din aviație, artilerie A.A și aerostație.

Oameni și avioane

Corpul de aviație român a trebuit să acopere cu avioane și personal navigant un front întins, repartizat (teoretic) fiecărei armate cu un grup de aviație. Astfel, Grupul 1 a fost repartizat la Armata 1-a, care opera în sectorul dintre Valea Oltului și Porțile de Fier. Comandantul grupului, cpt. av. Alexandru Sturdza, avea în subordine 6 piloți (4 ofițeri și 2 sergenți) și 5 observatori aerieni. Cu terenul de zbor la Tălmaciu (lîngă Sibiu), grupul era format din două escadrile de recunoaștere: Escadrila Farman, comandată de cpt. av. Mircea Zorileanu, dotată cu trei avioane (1 Morane–Saulnier și 2 Maurice Farman) și Escadrila Voisin, comandată de lt.av. Scarlat Ștefănescu, dotată cu 8 avioane Voisin L.III-V, franțuzești, specializate pentru misiuni de recunoaștere și bombardament.

Grupul 2 aviație a fost repartizat la Armata a 2-a, care opera pe frontul dintre Olt și Valea Buzăului. Comandantul grupului, lt. av. Alexandru Pașcanu, avea în dotare 4 avioane (1 Morane–Saulnier și 3 Maurice Farman) și un personal navigant format din 4 piloți și 3 observatori.

Subordonat Armatei a 3-a române, Grupul 3, cu terenul de zbor pe aerodromul Băneasa (comandant, cpt. av. Constantin Beroniade), avea în subordine următoarele unități: Escadrila Alexandria, comandată de lt. av. Vasile Alexăndreanu, care dispunea de două avioane (1 Maurice Farman și 1 Henri Farman) și Escadrila Budești, dotată cu două avioane (1 M. Farman și 1 H. Farman tip 20).

Armata de nord avea în subordine Grupul 4 aviație, care avea în dotare un singur aparat de zbor M. Farman; sediul unității se găsea la marginea orașului Piatra Neamț. În septembrie 1916, unitatea a primit câteva aparate, mărindu-și astfel efectivul. Grupul 4 era comandat de cpt. av. Haralambie Giossanu, unul din primii noștri piloți militari.

Primele misiuni, primele izbânzi

Corpul de aviație român a trebuit să facă față unui adversar redutabil, experimentat și foarte bine dotat cu aparate de zbor. Înaltul Comandament al armatei austro–ungare a mobilizat forțe aeriene însemnate, după cum urmează:

La dispoziția Armatei 1-a au fost puse: Feldfliegerkompanie (Flik-escadrilă) 13, comandată de cpt. Josef von Maier. Cu aerodromul în Depresiunea Ciucului, escadrila era dotată cu 10 avioane de tipurile Hansa Brandemburg C.I seriile 26 și 64, Lloyd C.II seria 42, Aviatik B.II seria 34.32. Echipajele aveau misiunea să execute recunoașteri și bombardamente în liniile românești din nordul țării și pe frontul de la Sibiu.

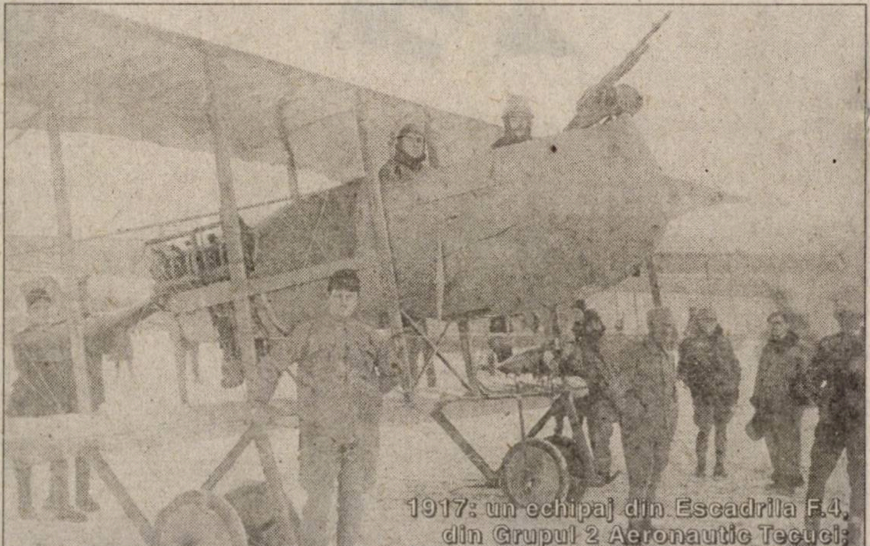

1917: un echipaj din Escadrila F.4, din Grupul 2 Aeronautic Tecuci; la mitralieră, cpt. obs. Thauvin, din Misiunea franceză

Flik 36, comandată de cpt. Josef Brunner, avea în dotare avioane mai perfec-ionate, așa cum erau H. Brandemburg C.I seria 68, Oeffag seria 52. În această unitate, uptau în marea lor majoritate piloți și observatori maghiari, care cunoșteau foarte bine Transilvania. Escadrila folosea același aerodrom ca și Flik 13.

Comandată de cpt. av. Karl Lukacs, Flik 39 avea în înzestrare aparate Hansa Brandemburg C.I seria 67; în anul 1917, va fi dotată cu avioane de vânătoare moderne tip Fokker.

Armata a 7-a avea în subordine Flik 26, comandată de cpt. av. Johann Steiner, și avea în serviciu avioane Hansa Brandemburg C.I seria 64, Aviatik B.II seria 34 și Lloyd C.II–C.III, seriile 42 și 43.5. Terenul de zbor se afla la Vermești, localitate situată în nordul Bucovinei.

Flik 30, cu sediul la Ocna Slatina, avea în dotare avioane de recunoaștere și bombardament ușor Hansa Brandemburg C. seria 26 și Oeffag C.II, seriile 52 și 52.5. Escadrila era comandată de cpt. av. Froreich Wadige, înlocuit ulterior cu lt. Emil Kruck. Personalul navigant avea misiunea să survoleze liniile Armatei a 9-a ruse. În luna octombrie 1916, vor sosi pe frontul românesc și escadrilele 23 (comandant, cpt. de cavalerie av. Heinrich Kostrba) și 44 (comandant, cpt. de cavalerie av. Lászlo Korbuly), unitățile aveau terenul de zbor la Szentkatolna, localitate situată în apropiere de Tg. Secuiesc.

Armața a 9-a germană avea în subordine Flik 17 (comandant, lt. av. Roman Schmidt), Flik 11 (comandant, cpt. av. Seidl Josef), ambele cu aerodromul la Tg. Secuiesc. La 5 septembrie 1916, este adusă de la Caransebeș și Flik 32, unitate comandată de cpt. av. Richard Hubner.

Unitățile de aviație austro–ungare puse la dispoziția Armatei a 9-a germane aveau în dotare avioane tip Hansa Brandemburg C.I seria 27, Lloyd C.III seriile 43 și 45, Oeffag C.II seriile 52 și 52.5.

Personalul navigant avea misiunea să survoleze frontul românesc al Armatei de nord, dar și să lupte împotriva trupelor rusești de pe frontul bucovinean. Grupul de armate comandate de g-ralul Szivo și Corpul de cavalerie Schmettow avea în subordine escadrilele 29, 33 și 44. În total, forțele aeriene austro–ungare mobilizează pe frontul românesc 12 escadrile, însumând 150 de avioane (cu rezervele).

Avioane de vânătoare „Nieuport 11", din Grupul de aviație București (octombrie 1916)

Înaltul Comandament german avea, la sfârșitul lunii august 1916, 158 de avioane de diferite tipuri: Fokker E.III și Aviatik, de vânătoare, L.V.G, AEG, DWF, de recunoaștere și bombardament ușor, Gotha, de bombardament strategic. Principalele unități de aviație erau dispersate pe aerodromurile din Bulgaria, după cum urmează: în localitatea Drama, se afla un grup de vânătoare format din Escadrila 20, dotată cu avioane Halberstadt D.I și Albatros D.III. Escadrila 30 avea în înzestrare 4 Albatros D.III și 2 aparate de rezervă. Escadrila 34 dispunea de 6 Albatros D.III și alte 3 aparate erau în rezervă. Un număr de 6 aparate Halberstadt D.I dota Escadrila 38 vânătoare, care fusese transferată de pe frontul de vest.

La Razgrad, se afla Grupul 1 bombardament, care avea în serviciu 7 aparate Gotha, 17 avioane AEG-bimotoare și 6 avioane de vânătoare Rumpler pentru asigurarea protecției bombardierelor. Alte 10 escadrile, erau dislocate la Rusciuk, Siștov, Vidin, Nicopol, Plevna.

Pentru executarea unor bombardamente asupra sudului României și a Bucureștiului, germanii au folosit cinci dirijabile–zeppelin (Z.81, 85, 86, 97 și L-59), care aveau bazele la Iampol, în Bulgaria, și la Timișoara. Germanii au acționat pe frontul românesc cu 9 escadrile de aviație, după cum urmează: la dispoziția Armatei a 9-a, se aflau trei unități de aviație. Corpul 39 de rezervă, comandat de g-ralul von Staabs, era deservit de Escadrila 24, iar Corpul 1 de rezervă (g-ralul von Morgen) avea în subordine escadrila 74. Echipajele escadrilei 36 aveau misiunea să execute recunoașteri aeriene în favoarea Grupului de armate comandate de g-ralul von Krafft, iar piloții și observatorii escadrilei 243 se subordonau orpului 52 Armată, comandat de g-ralul von Kosch. Grupul de armate comandate de g-ralul Szivo era deservit de escadrila 32, iar Corpul 24 Armată de către persomalul navigant al escadrilei 48.

În portul Varna, germanii aveau o escadrilă de hidroavioane, echipajele având misiunea să atace vasele rusești și românești din porturile Constanța, Chilia și Sulina. Aeronautica bulgară deplasase pe frontul românesc, începând cu 1 septembrie 1916, două companii de aerostație, care se vor transforma în batalionul bulgar de aerostație comandat de cpt. Ivan Kazandjiev. Pe frontul Armatei 1-a române, echipajele Grupului 1 aviație formate din sblt. pilot Petre Crețu, soldatul observator Constantin Hubert, sergentul pilot Ioan Gruia, plutonierul observator Constantin Șerban, sblt. pilot Adrian Cașolțeanu, sblt. fotograf Theodor Radu, zburând pe avioane Maurice Farman, au bombardat, în zilele de 4–7 septembrie 1916, pozițiile inamice, cu rezultate bune. În ziua de 8 septembrie 1916, echipajul Gruia–Șerban a bombardat și distrus un depozit de muniții situat în apropierea localității Noul Săsesc (Brașov).

Acțiuni pe frontul de sud

Intrarea Bulgariei în război și atacarea trupelor române la Turtucaia de către forțele germano–bulgare comandate de feldmareșalul August von Mackensen, au impus o intensificare a zborurilor personalului navigant din grupul 3 București. În perioada 1–3 septembrie 1916, escadrilele de recunoaștere, dislocate la Budești și Alexandria, au executat opt recunoașteri în Bulgaria, fiind executate zboruri în zona localităților Samovit, Plevna și Belogorskii–Slivovo. Aviatorii români au semnalat MCG român concentrările mari de trupe inamice în nordul Bulgariei. În ziua de 3 septembrie, aviatorii din grupul 3 București au bombardat, cu bombe tip „Drosescu", de 16 kg fiecare, pozițiile inamice de la Turtucaia.

Presiunea tot mai mare exercitată de trupele germano–bulgare pe frontul de sud a determinat MCG român în zonă mai multe avioane, inclusiv noile aparate de vânătoare Nieuport 11 Bébé, sosite de curând din Franța. La dispoziția Grupului de armate sud au fost repartizate 2 avioane Voisin, armate cu mitraliere de bord, Nieuport 11 și 2 Farman, 40 de recunoaștere și bombardament ușor. În ziua de 5 septembrie 1916, echipajul format din lt. pilot Paul Mumuianu și maiorul observator Constantin Iacob a bombardat bivuacurile infanteriei inamice, aflate în apropiere de localitatea Lompalanca, din Bulgaria.

Cpt. av. Panait Cholet, comandantul Escadrilei F.2 din Grupul de aviație București, a obținut prima victorie din istoria aviației militare române, doborând un aparat german (16 septembrie 1916)

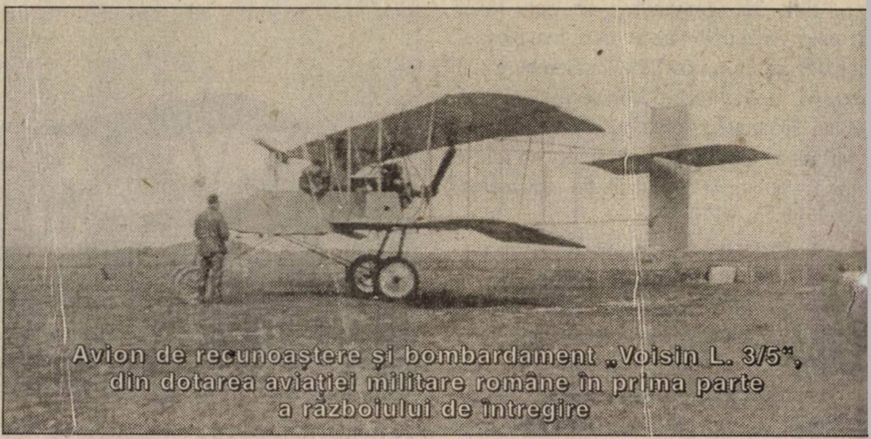

Avion de recunoaștere și bombardament „Voisin L. 3/5", din dotarea aviației militare române în prima parte a războiului de întregire

Aviația Puterilor Centrale și-a concentrat activitatea asupra Bucureștiului și sudului țării. Primul bombardament asupra Capitalei a avut loc în noaptea de 28 august 1916, când un zeppelin a aruncat câteva bombe, fără rezultate importante. În noaptea de 30 august, artileria AA română a doborât un dirijabil german, care s-a prăbușit în apropiere de Fabrica „Titan". Era prima victorie obținută de aeronautica noastră.

În dimineața zilei de 10 septembrie 1916, o escadrilă formată din trei avioane Voisin și un Bréguet și-a luat zborul de pe aerodromul militar de la Băneasa, având misiunea să bombardeze trupele inamice de la Rusciuk și Turtucaia. O bombă de 16 kg tip „Drosescu", lansată de sergentul observator Cerăianu (pilot, plutonierul Marin Popescu), a lovit în plin un vas austriac ce naviga pe Dunăre și l-a scufundat în raza portului Giurgiu. Seria bombardamentelor au continuat în ziua de 13 septembrie, echipajul format din plutonierul t.r. Nicolae Tănase și sergentul observator Gheorghe Zgabercea a bombardat, de la 1.500 m, șlepuri inamice încărcate cu muniții, scufundând două dintre ele. Un alt vas inamic a fost scufundat în ziua de 16 septembrie, de echipajul format din lt. pilot Ștefan Petrescu și cpt. observator ing. Nicolae Teodoru. Lt. av.ing. Gheorghe Negrescu, făcând echipaj cu sblt. observator Gheorghe Staricu, a bombardat rafinăria și depozitele de petrol de portul Rusciuk, care au luat foc, incendiul cuprinzând împrejurimile. Ziua de luptă nu se încheiase. La ora 17.00, „s-a sunat alarma și am primit un telefon de la Călărași, că un avion inamic survolează orașul — nota căpitanul de cavalerie aviator Panait Cholet. Imediat, am decolat împreună cu sergentul Ioan Gruia și m-am îndreptat spre Călărași. Am văzut avionul inamic la nord de localitate, cred că se pregătea s-o bombardeze. Gruia a deschis focul cu mitraliera, aparatul a fost loit și s-a pus în picaj, arerizînd forțat la Silistra. Avionul a rămas acolo cîteva zile, nu l-a ridicat nimeni și l-am fotografiat". Echipajul Cholet-Gruia obținea prima victorie aeriană din istoria aviației române. A doua zi, echipajul austro–ungar din Flik 13, format din soldatul fruntaș Victor Zimmermann și lt. Johann Dolezal, aflat la bordul avionului de recunoaștere Hansa Brandemburg C.I seria 27.02, în timp ce bombarda trupele Armatei 1-a române, a fost grav avariat de tirul terestru. La contactul cu solul, avionul inamic s-a distrus, echipajul, deși rănit, a reușit după mai multe zile să ajungă în liniile proprii.

În noaptea de 26/27 septembrie 1916, artileria AA română de la Depozitul central de muniții (Cotroceni) a avariat grav zeppelinul Z.86 (181), care s-a prăbușit de la 1.000 m lângă Târnovo, în Bulgaria. Aiația Puterilor Centrale a pierdut trei avioane în ziua de 28 septembrie 1916. Aflat la bordul avionului Lloyd C.III seria 43.87, echipajul din Flik 33, format din caporalul Pilot Paul Krajkow și lt. observator Josef Drăgan, a fost doborît lângă Toplița de tirul artileriei AA române. Aceeași soartă a avut-o și avionul Lloyd C.III seria 43.01 din Flik 32, doborît de tirul tras de soldații Regimentului 47 infanterie română. Echipajul, format din caporalul pilot Ludwig Tschada și lt. observator Albert Groglott, a aterizat forțat lângă satul Padina, la nord de Baia de Aramă, fiind luat prizonier. Tirul terestru a lovit avionul Hansa Brandemburg C.I seria 27.21 din Flik 32, iar o secție de tunuri Deport amplasată lîngă Oltenița a doborît în flăcări un avion german tip Taube.

În perioada 28–30 septembrie 1916, dotarea aviației române cu aparte zbor s-a îmbunătățit simțitor. Din Franța, via Arhanghelsk, au sosit 19 avioane de bombardament Bréguet, 37 avioane de recunoaștere M. Farman, 18 avioane de vînătoare Nieuport (tipurile 11, 12, 17 și 21), precum și 8.205 bombe de avion de 12 kg (Michelin).

Dispunînd de o aviație mai bine dotată, armata română susținea pe frontul de sud, la începutul lunii octombrie 1916, un eroic și exemplar efort de rezistență în fața ofensivei superioare în oameni și tehnică. Aviația română a executat, în zilele de 2–5 octombrie 1916, zeci de misiuni, escadrilele decolate de pe aerodromurile Băneasa, Pipera, Ciulnița, Budești și Mircea Vodă au fotografiat pozițiile inamice de pe frontul de sud, bombardând vasele inamice care navigau pe Dunăre.

În perioada 5–14 octombrie 1916, au fost doborâte avioanele austro–ungare Hansa Brandemburg C.I seria 27.36, din Flik 33, H. Brandemburg C.I. seria 27.16, din Flik 32, și un hidroavion german care bombardase Constanța.

Franța ne sare în ajutor

Situația deosebit de complexă, prin presiunea ce se exercita asupra armatei române care lupta pe două fronturi, a determinat Guvernul României să ceară Franței să detașeze pe lângă MCG român o misiune militară care să colaboreze la elaborarea planurilor de luptă și la instruirea ofițerilor români cu noile metode de luptă folosite pe frontul de vest. Misiunea militară franceză, condusă de g-ralul Henri Bérthelot, a cuprins și personal navigant, format din 42 ofițeri, 45 subofițeri, 36 caporali și 162 soldați și civili, care vor forma de fapt Misiunea aeronautică franceză din România. Aviatorii aliați voluntari au sosit la sfârșitul lunii octombrie 1916 și se vor integra imediat în escadrilele românești, formând echipaje mixte. Aviația română a continuat să primească aparate de zbor achiziționate din franța. Astfel, în ziua de 21 octombrie au sosit pe aerodromul de la Pipera 18 aparate F.40, 18 avioane de vânătoare Nieuport și 12 bombadiere Bréguet.

Confruntările cu aviația Puterilor Centrale deveneau din ce în ce mai dure, în zilele de 26 și 27 octombrie 1917 au fost doborâte avionul H. Brandemburg C.I seria 27-52, iar un altul, lovit de tirul unei baterii A.A românești, s-a prăbușit lângă localitatea Hégyes. Aviația română a pierdut în luptă aeriană pe sblt. observator Iulius Tetrat, din Grupul 2 aviație, aflat în prima sa misiune pe front.

Luna noiembrie 1916 a debutat cu o intensificare a misiunilor executate de beligeranți pe frontul românesc. Aviația Puterilor Centrale a pierdut, în perioada 5–24 noiembrie 1916, un număr de 11 aparate de zbor (5 austriece și 6 germane), fiind doborât inclusiv un zeppelin. Locotenentul francez Mahieu a obținut două victorii aeriene într-o singură luptă.

Un aparat „Farman 40“ de recunoaștere și bombardament ușor din Grupul 1 Aeronautic Bacău, pregătit pentru executarea unei misiuni pe frontul Armatei a 2-a române (vara, 1917)

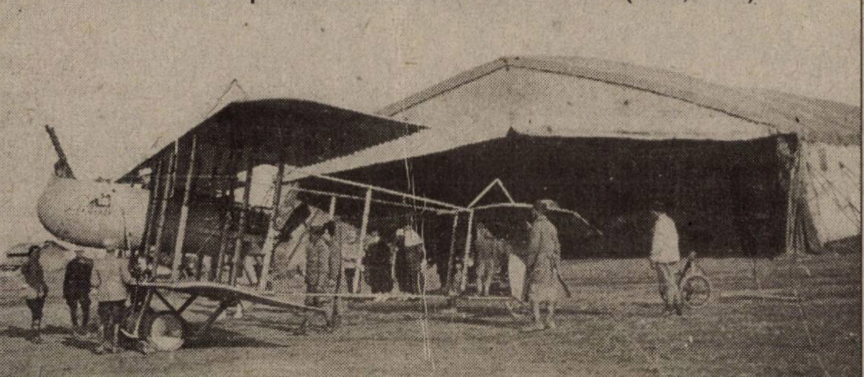

După „bătălia de la București“, aeronautica română s-a retras în Moldova. Orașele Iași, Tecuci, Bacău și Galați vor deveni principalele centre ale aviației militare române, deosebit de active. La 1 decembrie 1916, echipajul format din sblt. pilot de Maillé și lt. (r) observator Eugen Iorgulescu a bombardat Palatul regal din Sofia. Lovit de tirul artileriei AA germane, aparatul românesc a aterizat forțat, iar echipajul a fost luat prizonier, aviatorii murind în lagăr ca urmare a tratamentului inuman la care au fost supuși pentru fapta lor eroică.

De-a lungul campaniei anului 1916, aeronautica română a contribuit în diferite perioade ale operațiilor militare la încetinirea ofensivei inamice, cu toate neajunsurile legate de dotarea sa modestă. Deși armata română a dispus de prea puține avioane pe un front întins, personalul navigant și cel din artileria AA a fost bine pregătit. O dovadă o reprezintă pierderile suferite de către adversarii noștri: 6 avioane germane au fost doborâte în luptele aeriene cu zburătorii români și francezi, alte 15 au fost doborâte de artileria AA română (dintre care trei zeppeline).

Aviația română a pierdut 3 avioane lovite de artileria AA germană, 5 avioane au fost distruse în atacul la sol din 26/9 octombrie 1916 de la Dadilov, un avion a fost capturat cu pilotul său. Au căzut la datorie sublocotenenții Petre Crețu și Iulius Tetrat, au fost luați prizonieri locotenenții Mărășescu și Angelian, subofițerul Ioan Radovici, iar sblt. francez de Maillé și lt. Eugen Iorgulescu au căzut prizonieri în teritoriul inamic (Bulgaria), murind, cum s-a văzut, în lagăr.

1917: bătălia continuă

După două încercări nereușite de reorganizare a aviației române la sfîrșitul anului 1916, prin Ordinul nr. 5/1916 al Misiunii militare franceze în România și contrasemnat de g-ralul Prezan, șeful MCG român, se înființa, începând cu 1 ianuarie 1917, o Direcție Aeronautică, care a fost încredințată lt.col. francez de Vergnette de la Motte. Avea în subordine aviația și aerostația, fiecărei armate repartizându-i-se câte un grup aeronautic, după cum urmează:

Armata a 2-a română avea în subordine Grupul 1 Aeronautic Bacău, comandat de cpt. av. Alexandru Sturdza. Grupul era format din trei escadrile, două de recunoaștere și bombardament ușor (F.2 și F.6) și o unitate de vânătoare N.1.

Armata 1-a era deservită de Grupul 2 Aeronautic Tecuci, comandat de maiorul de cavalerie av. Andrei Popovici. Structura acestuia era aceeași: două escadrile de recunoaștere și bombardament ușor (F.4 și F.7) și o escadrilă de vânătoare N.3.

Frontul de sud era asigurat aeronautic de Grupul 3 Galați, care avea în subordine Escadrila F.5 de recunoaștere și bombardament ușor și Escadrila de vânătoare–bombardament N.10. Tot pe aerodromul militar de la Galați se afla și Escadrila de bombardament greu (strategic) B.M.8, subordonată direct MCG român, unitate formată numai din aviatori francezi.

Avioanele din dotare erau toate de producție franceză, unele dintre ele de ultim model, așa cum erau bombardierele Breguet–Michelin seria 500, dotate cu tunuri de bord tip Hotchkiss de 37 mm, sau avioanele de vânătoare Nieuport, dotate cu 8 rachete „La Prieur“ pentru lupta aeriană și pentru distrugerea baloanelor–captive inamice.

Nori, zăpadă și bombardamente

Iarna lui 1917 a fost, în România, deosebit de geroasă, cu viscole și furtuni de zăpadă. Aviatorii Grupului 3 Aeronautic Galați au executat misiuni de recunoaștere în liniile inamice chiar din prima zi a anului. Un bombardament reușit l-a executat, în ziua de 5 ianuarie 1917, echipajul format din sblt. pilot Iancu Dumitrescu și lt. observator H. Méyer. Plecat la ora 9.30 într-o recunoaștere în zona portului Tulcea, echipajul a întâlnit trupe inamice concentrate în apropierea satului Greci; observatorul a lansat trei bombe de 16 kg fiecare asupra infanteriștilor inamici, deschizând focul asupra lor și cu mitraliera de bord.

Echipajele româno–franceze au îndeplinit misiuni pe un timp geros și pe frontul Armatei a 2-a române. Astfel, în ziua de 3 februarie 1917, echipajul format din Escadrila F.6 din lt. pilot Ioan Penes și lt. observator Lucy Roger, aflat la bordul avionului F.40 nr. 3.195, a bombardat Fabrica de cherestea de pe Valea Șușiței, incendiind două hale și un depozit. Și aviatorii din Escadrila F.2 au bombardat cu succes, în ziua de 12 februarie 1917, Statul Major al unei divizii germane. Prizonierii au confirmat pierderile suferite din cauza acestui bombardament reușit, fiind ucis chiar șeful de SM al diviziei inamice de infanterie. Pe 24 februarie, trei echipaje din Escadrila F.2 au bombardament barăcile germane din apropiere de Mărășești, cu rezultate bune.

Ca represalii la bombardarea Galațiului de către artileria grea germană, amplasată în Dobrogea la cota 86, Grupul 3 Aeronautic a bombardat portul Brăila (aflat sub ocupație germană), un vas inamic aflat în doc luând foc. Bombardamentul a continuat și în zilele următoare, prin participarea echipajelor franceze din Escadrila B.M.8.

În vederea marilor bătălii ce se întrevedeau pentru vara anului 1917, în conformitate cu Ordinul nr. 4.930/30 martie 1917 al Comandamentului Armatei 2-a române, Escadrila F.6 a fost pusă la dispoziția Corpului 2 Armată, stabilindu-și baza pe aerodromul de la Garbovanul.

31 martie 1917. Timp frumos, c ușoară ceață la sol. Grupul 3 Aeronautic primit misiunea să bombardeze vasel germane din portul Brăila și bateriile de l cota 86. La acest bombardament — unic î analele aviației în anii războiului d întregire națională — au participat 1 aparate de zbor. Au fost distruse instalațiil portuare, depozitele de carburanți, muniți și alimente, silozul de cereale, iar ma multe bombe au lovit în plin un vapo inamic, care s-a scufundat.

La 7 aprilie, echipajele Escadrilei F.4 au bombardat baza aeriană germană de Focșani, fiind lovit în plin un hangar, care a luat foc.

În cursul lunii aprilie, s-a continuat fotografierea pozițiilor inamice pe toate fronturile. Bombardamentele asupra pozițiilor germane și austro–ungare au continuat în perioada 13–19 aprilie 1917, fiind lovite triajul de la Focșani și barăcile și depozitele din zona Mărășeștiului. S-au intensificat bombardamentele de noapte, echipajele Escadrilei B.M.8 lovind obiective importante așa cum a fost triajul și gara din localitatea Latinul, fiind incendiat un tren cu muniții, sau baza aeriană germano–austriacă de la Lacu Sărat (Brăila). Aviația de vânătoare, care a asigurat protecția avioanelor de bombardament, a dus zeci de lupte cu aparatele germane și austro–ungare. În perioada 5 ianuarie–20

Ianuarie 1917: bombardament executat de sblt. av. Dumitru Bădulescu asupra Fabricii „Union“, de pe Valea Cașinului, întreprindere care lucra pentru armata austro–ungară

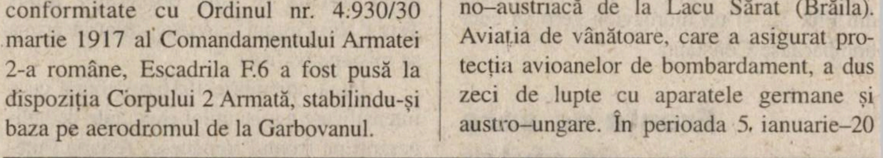

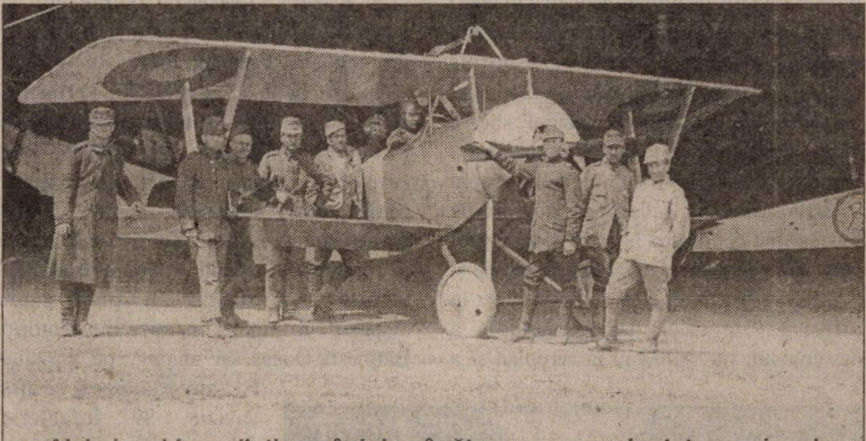

Aici și mai jos: piloți români de vânătoare, care au luptat cu avionul Nieuport 11 „Bébé" (1916/1917)

aprilie 1917, aviatorii români au doborât în luptă aeriană 11 avioane ale Puterilor Centrale, fără să înregistreze nici o pierdere.

Pe frontul Armatei a 2-a române, aviatorii din Grupul 1 aeronautic Bacău au îndeplinit misiuni periculoase în spatele liniilor inamice, în zona Katolna–Tg. Secuiesc. În dimineața zilei de 13 mai 1917, patru avioane Nieuport din Escadrila N.1 au plecat într-o patrulare în zona frontului. Au zărit o formație de avioane Hansa Brandemburg, pe care au atacat-o. În timpul luptei, un avion de vânătoare tip Hansa Brandemburg D.I. (K.D.), pilotat de plutonierul av. Gyula Busa, din Flik 43 D, a fost doborât în luptă aeriană de piloții români, aparatul prăbușindu-se în flăcări lângă Comănești. Un alt avion austriac a căzut, cu foc la bord, pe Dealul Cărpiniș.

Plecat în dimineața zilei de 22 mai 1917 într-o recunoaștere pe frontul Armatei a 2-a române, echipajul din F.6, format din lt. Petre Ioanin și sblt. de marină observator Dumitru Darian a atacat un aparat tip UFAG austriac seria 64.37, echipajul inamic aterizând forțat. Atât aparatul, cât și cei doi aviatori (caporalul pilot August Hauke și lt. (r) observator Arthur Minnich) au fost luați prizonieri, la Coțofenești.

Atac în picaj !

Suntem în 23 mai 1917. Vânt puternic din nord–est. La ora 6.05 dimineața, piloții Escadrilei N.10 au plecat într-o recunoaștere în Dobrogea. Aflat la bordul avionului Nieuport nr. 1.543, lt. Vasile Craiu a observat pe Dunăre un convoi de șalande încărcate cu trupe inamice și materiale. Împreună cu plutonierul av. Marin Popescu (N. nr. 1.403) și sergentul av. De Bentzmann (N. nr. 1.509), comandantul Craiu atacă în picaj și mitraliază șalandele, care se găseau la 30 km depărtare de Brăila. Fiecare pilot a tras 100 de cartușe și trei șalande au luat foc, scufundându-se. După–amiază, sergentul De Bentzmann a doborât un avion german tip L.V.G de recunoaștere. Aviatorii din Escadrila de bombardament B.M.8 au primit, în ziua de 25 mai 1917, ordinul să bombardeze gara Traian și portul Brăila. Au participat trei avioane Breguet Michelin; unul dintre ele (BR. nr. 572) era armat cu un tun de 37 mm (cpt. pilot Delas, caporal canonier Bost). Formația era protejată de aviatorii din Escadrila N.1. Formația românească a fost atacată de avioane Fokker germane și o luptă aeriană dură s-a încins în apropiere de portul Brăilei. Tunarul Bost a deschis focul cu tunul de bord și un avion german a fost avariat. Prin intrarea în luptă a lt. Craiu și a plutonierului Marin Popescu, formația germană a fost alungată.

În cursul lunii iunie 1917, aviatorii noștri au obținut șase victorii aeriene, fără nici o pierdere.

La sfârșitul lunii iulie, armata română era pregătită să înceapă ofensiva pentru eliberarea provinciilor românești ocupate de forțele armate ale coaliției Puterilor Centrale. În vederea realizării unei cooperări mai strânse între trupele terestre și aviație, la 22 iulie 1917, prin Ordinul nr. 2.454 al MCG român, gruparea escadrilelor și a Corpului de aerostație a fost modificată. Grupul 2 Aeronautic a fost pus la dispoziția Armatei 1 română, având în compunere Escadrilele de recunoaștere și bombardament ușor F.4, F.7, F.9 și Escadrilele de vânătoare N.3 și N.11. Grupul a fost dotat și cu patru avioane de recunoaștere îndepărtată și bombardament tip Caudron G.4 — primele bimotoare din aviația română —, precum și Compania 5 aerostație.

Grupul 2 Aeronautic a fost desființat, unitățile sale de aviație au fost trimise în alte sectoare de front. Escadrila F.5 a fost pusă la dispoziția artileriei grele (Grupul Paplica), personalul navigant stabilindu-și baza pe aerodromul din apropierea localității Vaslui. Escadrila B.M. a fost pusă la dispoziția Armatei 1 română, iar Escadrila N.10 s-a mutat pe frontul de nord, pe aerodromul de la Botoșani.

Grupul 1 Aeronautic, cu cele trei escadrile, a continuat să execute misiuni pentru Armata 2-a română.

Astfel restructurată, aeronautica română alinia în ziua ofensivei din vara anului 1917, 150 de piloți, 65 de observatori aerieni români și francezi, și 100 de avioane de diferite tipuri; în rezervă se aflau alte 50 de avioane, gata pregătite să intre în luptă.

Aviația austro–ungară concentrase pe frontul românesc 16 escadrile, cu 150–170 de avioane și aproximativ 220 de piloți, după alte surse chiar 260. Principala bază aeriană era Tg. Secuiesc, unde se aflau cinci aerodromuri. Amploarea luptelor desfășurate pe frontului românesc a determinat Înaltul Comandament al armatei austro–ungare să aducă pe frontul nostru aviatori cu experiență de pe frontul din Italia. Astfel, cpt. Karl Nikitisch, as cu șase victorii aeriene, a înființat o mare unitate de aviație — „Grupul de Luptă căpitan Nikitisch", dotat cu aparate moderne tip Fokker D.VI, K., Pfönix D.II.

Cpt. av. Mircea Zorileanu *(în dreapta)*, din Escadrila F.2, Grupul 1 aeronautic Bacău (1917, primăvara)

Aviația germană avea pe frontul românesc 9 Escadrile (nr. 20, 36, 36, 42, 48, 73, 74, 234 și 241), dislocate pe aerodromurile de la Focșani (nr. 241, 42, 20), Buzău, Rîmnicu Sărat, Babadag, Lacu Sărat (Brăila), Isaccea, Hârșova. Acestor unități de aviație li se adăugau două escadrile independente de hidroavioane, cu bazele la Constanța și Lacu Sărat. În total, aviația germană alinia 140–140 de avioane moderne de diferite tipuri, inclusiv bombardiere strategice bimotoare tip Gotha. În perioada marii ofensive, de la sfârșitul lunii iulie 1917, aviatorii Grupului 1 aeronautic au executat între 24–28 iulie, numeroase misiuni de luptă, după cum urmează: 72 misiuni de vânătoare, 15 de bombardament, 38 de reglare a tirului artileriei, 17 recunoașteri îndepărtate în spatele liniilor inamice. Aviatorii din Escadrila N.1 au obținut în această perioadă trei victorii aeriene. Deosebit de eficace au fost bombardamentele executate asupra trupelor inamice. Astfel, echipajele din F.6, formate din pilot Bucur–Stan–Constantin Gonta, observator și pilot de Triquerville, observator Dumitru Bădulescu, au bombardat două zile la rând pozițiile Diviziei 218 infanterie germană. Într-un raport trimis de comandamentul Grupului 1 Aeronautic către MCG român, se arăta printre altele: „au transmis continuu informații și știri de pe linia întâia inamică. Sublocotenentul D. Bădulescu s-a lăsat cu avionul peste trupele germane și a deschis focul cu mitraliera de bord asupra soldaților aflați în debandadă, potopiți de focul artileriei noastre. N-a șovăit să zboare prin sutele de obuze antiaeriene inamice și a trimis mesaje unităților noastre aflate în ofensivă. Din cauza surmenajului și a nesomnului, i-a venit rău în aeroplan și a leșinat. A doua zi, a plecat din nou în misiune, stând în aer aproape șapte ore în trei misiuni".

Harta pierdută

În ziua de 28 iulie 1917, echipajele din F.2 au executat cinci bombardamente asupra pozițiilor germane de la Hârja, Poiana Sărată și pe Valea Oituzului. În urma unei lupte aeriene, un avion Hansa Brandemburg C.I. seria 67.56 din Flik 38 a fost grav avariat, echipajul, format din subofițerul pilot Exel Alois și lt. observator Demeter Leonhard, a aterizat forțat în liniile românești, avionul fiind capturat de trupele române. Pe frontul de la Mărăști, plutonierul av. Marin Popescu din Escadrila de vânătoare N.11, în timp ce supraveghea zona frontului din sectorul localității Doaga, a atacat două avioane germane tip L.V.G. De subliniat faptul că Marin Popescu pilota un avion Nieuport dotat cu rachete „La Prieur". Lansează o rachetă și avariază grav un aparat inamic și atacă și pe celălalt. Evitând lupta, în timpul picajului, harta observatorului german a căzut din carlingă în liniile românești. În Buletinul informativ nr. 74/1917 al Armatei 1 române, se arăta ce conținea acest prețios document inamic: „După harta inamică scăpată din avionul atacat de plutonierul Marin Popescu în liniile noastre, s-a stabilit în mod sigur dispozitivul trupelor inamice din sectorul Bătinești–Doaga, și anume: pe șoseaua Focșani–Mărășești, se află Divizia 89 infanterie germană. De la Moara Roșie, circa 200 m spre vest de Doaga, se află Divizia 76 infanterie de rezervă. Datele au fost confirmate de prizonierii inamici din regimentul 252 (Divizia 76). De asemenea, pe hartă erau toate bateriile de artilerie grea și unele depozite materiale și munițiuni". Pe baza acestor informații, echipajele din Escadrila F.4, formate din sergentul pilot Răducanu Vascea, sblt. observator Ion Chirițescu și sergentul pilot Theodor Iliescu, sblt. observator Traian Burduloiu, au bombardat trupele germane ale Diviziei 89 și depozitele menționate pe harta capturată, două dintre ele fiind lovite în plin. Eficacitatea activității aviației române a fost recunoscută chiar de către g-ralul Friedrich von Gerok, comandantul Corpului 24 Armată german (de rezervă). Într-un raport, generalul german sublinia printre altele: „Aviația inamică *(română, n.n.)* este foarte activă în atac, executând printr-un foc puternic de bombardamente breșe în liniile noastre. Artileria noastră *(germană, n.n.)*, față de prea marea activitate a aviației inamice, nu mai este capabilă de a reduce la tăcere bateriile inamice *(românești, n.n.)*".

Luna august a debutat cu o victorie aeriană. Plecat într-o misiune de recunoaștere, echipajul din F.6 format din lt. pilot Petre Ioanin și sblt. Dumitru Bădulescu, a doborât un balon captiv, la Panciu. Un alt avion german a fost doborât la Bârlad de către zburătorii Grupului 2 Aeronautic. Aviatorii acestei mari unități de aviație au dus tot greul în timpul marii bătălii de la Mărășești. În ziua de 7 august 1917, plutonierul Marin Popescu obținea două victorii aeriene folosind rachete „La Prieur“, sblt. Egon Nasta din Escadrila N. 11 realizând cea de-a treia victorie a zilei. În perioada 9–19 august 1917; alte cinci victorii aeriene sunt obținute de aviatorii noștri.

Activitatea deosebită desfășurată de echipajele românești pe frontul de la Mărășești a fost remarcată și de alți ofițeri germani. Astfel, cpt. Leon Hertzer, comandantul Btalionului 1 din regimentul 333 infanterie, nota: „Cerul s-a umplut de avioane inamice Farman care și-au lansat încărcăturile lor ucigașe asupra trupelor noastre. M-am adăpostit într-o groapă împreună cu cpt. Lamprecht, comandantul Batalionului 1. Bombele inamice au distrus adăposturi și depozite; avioanele zburând la înălțime mică, aviatorii au deschis focul cu mitralierele de bord. Ele veneau unele după altele, își aruncau bombele și plecau. Apoi veneau alte avioane, își aruncau încărcăturile și din nou trăgeau în noi cu mitralierele. Am stat sub acest carusel ucigaș mai bine de două ore și bombele inamice au căzut potop peste liniile noastre. Am avut pierderi importante, am înregistrat mulți morți și răniți, iar două depozite de alimente și proiectile au fost lovite în plin și distruse. N-am mai întâlnit o așa de mare forță aeronautică pe front“.

Spirit de sacrificiu

La 21 august 1917; alte trei victorii aeriene obținute de plutonierul Marin Popescu, lt. Gheorghe Mihăilescu și sblt. observator Barzon demonstrau pregătirea bună a aviatorilor români și spiritul lor de sacrificiu. Artileria AA română a doborât și ea un avion inamic. A doua zi, un alt aparat german din Escadrila 267, cu baza la Focșani, a fost doborât de aviatorii Grupului 2 Aeronautic. Sublocotenentul de marină observator Dumitru Darian din Escadrila F.6, făcând echipaj cu plutonierul pilot Dumitru Naidinescu, a plecat în dimineața zilei de 26 august 1917, la ora 6.45, în zbor de recunoaștere pe Valea Oituzului. La scurt timp, a fost atacat prin surprindere de un avion austriac tip Hansa Brandemburg C.I. de recunoaștere și bombardament ușor. „Pilotul Naidinescu a degajat la timp și gloanțele inamice au trecut razant pe deasupra carlingii — nota sblt. Darian. Am ochit și am tras o rafală lungă. Dârele colorate ale trasoarelor au prins avionul inamic într-o jerbă spectaculoasă și, deodată, un fum negru a cuprins planul superior al avionului dușman, care s-a prăbușit în flăcări“. Sublocotenentul Darian, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul“ clasa III-a, a fost recompensat de g-ralul Berthelot cu medalia „Crucea de Război“ cu lauri. În această zi, au obținut victorii aeriene și plutoneirul av. Ioan Georgescu din Escadrila N.1, și sblt. observator Gheorghe Stâlpeanu din Escadrila F.6, care a doborât un avion Hansa Brandemburg C.I și a avariat alte două aparate de acest tip într-o singură luptă aeriană. Pentru fapta sa de arme deosebită, prin Înaltul Decret Regal nr. 677 din 23 martie 1918, regele Ferdinand I al României l-a decorat pe sblt. Gheorghe Stâlpeanu cu Ordinul „Mihai Viteazul“ clasa III-a pentru că s-a distins în mod exemplar în ziua de 13/26 august 1917, când, atacat de trei avioane, a primit lupta cu sânge rece și a doborât pe unul din ele, avariindu-le și pe celelalte“. Plutonierul pilot Nae Cicei, care a manevrat excepțional avionul F.40 nr. 3.238, a fost recompensat de suveranul țării, prin Înaltul decret Regal nr. 644 din 21 martie 1918, cu „Virtutea Militară de război“ clasa I.

În Buletinul Informativ nr. 368 al Armatei a 2-a române, din 29 august 1917, se menționa doborârea unui avion inamic de către aviatorii români din Grupul 1 Aeronautic, aparatul austro–ungar prăbușindu-se lângă Irești.

Bătăliile în văzduh au continuat cu aceeași intensitate în zilele de 7–11 septembrie 1917, când zburătorii noștri au obținut patru victorii aeriene (lt. Mihai Viteazul, plutonierul Ioan Georgescu, sblt. Ioanid Ralea Ioan). Alte patru victorii aeriene s-au obținut între 13–26 septembrie 1917, sergentul Nicolae Mănescu doborându-l pe asul aviației austriece, Otto Jindra (cu nouă victorii aeriene în palmares), care a reușit să-și salveze viața aterizând în flăcări în liniile proprii, dar și-a încheiat pentru totdeauna cariera de zburător. Sublocotenentul av. Marcel Drăgușanu, din Escadrila N.11, a obținut, în ziua de 26 septembrie, două victorii într-o singură luptă aeriană, fiind apoi decorat, prin înalt Decret regal, nr. 830, din 9 aprilie 1918, cu Ordinul „Mihai Viteazul“ clasa a III-a. De menționat că acest aviator temerar intrase voluntar în aviația franceză în 1914 și în preajma marilor bătălii din vara anului

Piloți români de vânătoare din Grupul 2 Aeronautic Tecuci (1917)

1917, a cerut să plece pe frontul românesc. În dimineața zilei de 5/18 iulie 1917, a decolat cu un avion Sopwith Strutter, de la Salonic, și după opt ore a aterizat în Basarabia. A luptat în Escadrila N.11, care era formată numai din piloți români.

Și în luptele de la Oituz, aviația Grupului 1 Aeronautic s-a remarcat prin executarea unui număr de 289 de misiuni, ceea ce, pentru cele 32 de zile favorabile zborului, a reprezentat o medie de nouă ieșiri/avion pe zi.

După încheierea acțiunilor de amploare care au intrat în istorie sub denumirea „bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz“, activitatea aviatorilor români s-a desfășurat cu același elan și spirit de sacrificiu. În luna octombrie 1917, ei au obținut șase victorii aeriene. În ziua de 7 noiembrie 1917, plutonierul de marină aviator Ioan Muntenescu, din Escadrila N.11, aflat la bordul avionului Nieuport 11 Bébé nr. 1.245, doboară într-o luptă aeriană două Fokker-uri germane și împreună cu plutonierul av. Paul Magâlea mai doboară un alt avion german. Alte două victorii au fost obținute, în aceeași zi, de aviatorii din Grupul 2 Aeronautic Tecuci. În zilele de 10–18 și 21 noiembrie, alte patru victorii aeriene sunt obținute de plutonierul av. Carol Pauckert (Escadrila N.10), cpt. observator Grigore Gafencu și plutonierul av. Andrei Șișu, din Escadrila F.7. În ziua de 23 noiembrie 1917, a căzut în luptă aeriană, fiind atacat de trei aparate germane tip Rolland D. II, plutonierul av. Ioan Muntenescu. Unul dintre atacatori a fost doborât în flăcări de cpt. av. Vasile Craiu și sblt. av. Egon Nasta, din Escadrila N.11, cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul“, clasa III-a. Ultima victorie aeriană a obținut-o, la începutul lunii decembrie 1917, sblt. Dumitru Crăsnari.

În timpul războiului de întregire națională, aviatorii români au demonstrat înalte virtuți ostășești, executând aproape 10.000 ore de zbor, susținând peste 650 de lupte aeriene, obținând un număr de 74 de victorii în confruntările cu aviatorii Puterilor Centrale. Aviația de bombardament a lansat în liniile inamice 70.000 kg bombe și explozibili. Artileria AA română a doborât (după documentele militare austriece) 45 de avioane inamice.

În confruntările cu aviatorii Puterilor Centrale, sblt. Dumitru Bădulescu a obținut cinci victorii aeriene devenind asul aviației noastre *(v. p. 20–22)*. Au obținut câte patru victorii aeriene cpt. Vasile Craiu, lt. Gheorghe Mihăilescu și plutonierul (sblt.) Marin Popescu. Un număr de 13 ofițeri români din aeronautica militară au fost decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul“, clasa III-a.

Au căzut la datorie în timpul misiunilor de luptă: sblt. Iulius Tetrat și plutonierul av. Ioan Muntenescu. Au fost doborâți de artileria AA inamică și și-au pierdut viața: sblt. Petre Crețu, locotenenții Șerban Petrescu, Constantin Pavelescu și maistrul militar av. Marin Popa. Au fost doborâți de artilerie Ion Mărășescu, maiorul Constantin Cristescu, maistrul militar Dumitru Rosetti. Plutonierul major Ioan Radovici a fost luat prizonier cu avionul său (care nu funcționa). Locotenentul Eugen Iorgulescu a fost doborât deasupra Sofiei și a murit, în prizonierat, în lagărul de la Haskovo (Bulgaria). Aviația română a pierdut la sol cinci avioane, alte două au fost capturate de trupele inamice. Toate aceste sacrificii, cum bine se știe, n-au fost însă în zadar. ■

V.A.

1918: regele Ferdinand I în vizită la Școala militară de pilotaj, de la Botoșani; lângă suveran, g-ralul Eremia Grigorescu

• întâmplări adevărate • întâmplări adevărate • întâmplări adevărate •

Zâmbete... din avion

Umorul s-a împletit, în mod fericit, cu vocația de zbor a românilor. Aproape fiecare serie de zburători a avut „eroul“ său, ale cărui fapte hazlii — unele producându-se fără voie — au devenit celebre, intrând în istoria aviației naționale. Prezentăm cititorilor câteva dintre acestea.

Cu elicea în cucuruz

Marele nostru inventator și constructor de avioane, Aurel Vlaicu, a lăsat posterității o impresionantă corespondență (inclusiv în limba germană), aflată în Arhivele Militare, dar și în colecții particulare. Studiind cu atenție conținutul unora dintre ele, am întâlnit descrise situații deosebite, care stârnesc zâmbete. Prezentăm conținutul unei scrisori, din august 1910, adresată de marele inventator unui prieten apropiat.

„Frate George Spiru / Trebuie că ai auzit cum am zburat: 150 m înălțime, 20 minute și 30 km. La distanță, maximal record. Acum vrea să mă angajeze la Arsenalul de la Cotroceni, ca șef de automobile și aeroplane, cu 800 franci. Mașina (avionul, n.n.) **se ridică la 20 pași și zboară să fie condusă. Am pățit mai multe întâmplări: o furtună extra-periculoasă. Odată căzând, adică cârmuind tare în jos, se sfărâma toată comédia și motorul Gnôme s-a rupt din mașină** (avion, n.n.) **și învârtindu-se a luat-o la fugă și s-a stricat tot. Eu am ieșit prin pânza aripii și am râs. Acum, am făcut-o mai bine și am luat-o încet, întâi la un metru, apoi la 5 m; așa mergem cam de două luni.**

Odată, am băut niște cognac și m-am trezit la 60 m înălțime și de frică am mers patru kilometri, dar nu știu cum mașina (avionul „Vlaicu nr. 1“, n.n.) **s-a așezat cu mine și am observat cum tăia helicea în cucuruz, așa cum tăiat o holdă întreagă de cucuruz cu helicea. Soldații de la aerostația militară mi-au adus-o acasă. (...) Odată, mi-a explodat motorul pe sus, aruncând focul spre mine, și m-am coborât la 45° ca fulgerul, dar nimic nu s-a întâmplat și am scăpat curat...“.**

Alungă oile, că aterizează dom' pilot !

În memoriile sale, g-ralul de cavalerie av. Panait Cholet ne-a lăsat importante informații despre începuturile aviației române, dar și multe întâmplări hazlii, din care prezentăm doar una dintre ele.

„Aveam la Școala militară de zbor de la Cotroceni un coleg, pe locotenentul de artilerie Pârvulescu Ovidiu, promoția 1912, care nu-și luase brevetul militar de pilot.

Era cam fricos, ajunsese la decolare și aterizare în linie dreaptă. Într-o zi din frumoasa toamnă a anului 1913, plecând să execute un abor, s-a pierdut cu firea și, la aterizare, a depășit linia unde era fixat locul de venire la sol. Dincolo de această linie, era un câmp pe care păşteau oile. Cum nu știa ce să facă, fiind la 10 m înălțime, a început a striga la ciobani să gonească oile, că aterizează dom' pilot. N-a mai stat pe gânduri — benzina îi era pe sfârșite, și a aterizat printre mioare. Helicea a hăcuit mai multe oi nevinovate, avionul s-a deteriorat și «pilotul» și-a rupt piciorul. Unii elevi au auzit, de asemenea, cum Pârvulescu îi striga pe ciobani să oprească avionul din mers. Ciobanii au venit la aeroplan, e adevărat, dar nu să-i salveze pe zburătorul rănit, ci să-l ciomăgească pentru paguba produsă. Bietele mioare au fost duse la popotă pentru pregătirea hranei, iar noi toți am plătit ciobanilor paguba. Câteva zile la rând, mi s-a servit tot felul de preparate din bietele mioare, bucătarul inventând chiar un fel anume, «pastramă a la Pârvulescu». După această întâmplare, mulți dintre camarazii mei nu mai suportau nici mirosul vestitei pastrame de oaie...“.

„Marseilleza“ buclucașă

În primăvara lui 1918, după încheierea Păcii de la Buftea–București, maiorul av. Constantin Fotescu, comandantul aviației militare, se găsea cu câțiva camarazi de zbor la o masă, în Restaurantul „Tuffy“, din Iași. În acel moment și-a făcut apariția și un grup de ofițeri germani, printre care se găseau și câțiva aviatori. Atunci, comandantul Fotescu a cerut șefului orchestrei să cânte „La Marseilleise“.

La intonarea primelor note, mesenii aflați în sală au izbucnit în aplauze, cântând în cor imnul francez. Ofițerii germani au părăsit furioși restaurantul, raportând superiorilor „ofensa“ la care au fost supuși de către militarii români. Pentru acest „incident“, av. Constantin Fotescu a fost admonestat și mutat într-o altă garnizoană, fiind destituit din funcția de comandant al aviației. Dar „incidentul“ de la „Tuffy“ a înfierbântat tot Iașul și toată aviația, care-l iubea pe acest zburător celebru. Toată lumea, civilii și militarii, a cerut comandantului garnizoanei să revină asupra hotărârii. Până la urmă, eșalonul cu pricina a luat în considerație cererile aviatorilor și maiorul Constantin Fotescu a fost „avansat“ comandant de grup, funcție mult inferioară față de poziția pe care o avusese înainte de acest incident.

Un copac de probă...

Încă de la începuturile aviației noastre, se luase bunul obicei ca să învețe pilotajul și unii dintre mecanici sau constructori de avioane. Așa au început să apară în aviație ingineri–piloți, mecanici–piloți, medici–piloți...

Când primul dintre acești aviatori–specialiști, pe nume C. Nestoraș, a terminat școala de zbor, în vara lui 1922, a trebuit să treacă și el toate probele regulamentare. Între altele, era prevăzut și un raid mai lung, care mai punea și probleme de navigație aeriană, de orientare în spațiu. I s-a dat candidatului, atunci, să zboare pe traseul București–Constanța și retur, ca probă principală de brevet. Sigur pe el, acesta a decolat, și a început să urmărească traseul căii ferate București–Constanța, care trecea pe la marginea aerodromului de la Băneasa. După puțin timp, s-a gândit ca să scurteze drumul și s-a abătut spre stânga de la traseul fixat pe harta de navigație. O să scurteze călătoria cu aproape un sfert de ceas. O să fie felicitat pentru aceasta... Deci, la drum. A ajuns la Dunăre și, când a intrat pe Carasu, tot în lungul căii ferate, a continuat — chiar dacă drumul de fier nu se mai termina. Curând, a ajuns la Medgidia, de unde, în scurt timp, a zărit „marea cea mare“ și Constanța. Pilotul înroșise de fericire, fiind mulțumit că toate au mers strună pe această jumătate din probă. Un viraj larg, apoi s-a angajat pe drumul pe care venise. De ce ar lua acum altă direcție? Deodată, motorul a început să „tușească“. Ceva trebuia făcut. Tot umblând el pe la manete și aparate de bord, rateurile nu scădeau deloc — ba, dimpotrivă. Pierduse mult din înălțime și sub avion erau numai bălți, în timp ce el, sus, se zbătea de ceasul morții!...

Când a văzut Feteștiul, situația era tot dificilă — dar se chema că cel puțin scăpase de... hidroterapie. Orice ar fi, avea în față Bărăganul, tot Bărăganul, salvatorul zburătorilor; se vedea însă că motorul nu era dispus să participe la optimismul lui: trosniturile, în loc să scadă, creșteau!

Când, peste toate acestea, au apărut și flăcările, gata a fost și hotărârea: aterizare imediată, fără viraje, în linie dreaptă, așa cum se scria și în *Manualul bunului pilot*...

La o altă răbufneală a motorului, cu flăcări, a tăiat contactul și, punând roțile avionului pe miriște, nici n-a apucat bine să ruleze, când s-a izbit deodată de un copac... Copacul de probă, singurul aflat pe câmp pe o distanță de zeci de kilometri. Gloria Bărăganului...

Glorie–neglorie, faimosul copac a fost culcat la pământ, avionul s-a făcut praf și, de sub mormanul de sârme încâlcite, fiare și pânză, pilotul a ieșit, din fericire, numai cu câteva julituri, înjurând de mama–focului pe gogomanul care a pus copacul tocmai în drumul lui!

Când au aflat oamenii de prin partea locului că li s-a dărâmat minunea cu care se făleau atâta, a fost jale mare... O bătrânică ce aștepta în gară la Ciulnița, cu lacrimi în ochi, îi spunea unui acar: „Din ce i-a venit turbarea domnului aviator de-a dărâmat mândrețe de copac?! Că, și cu toporul dacă te puneai, tot mai rămânea ceva din el!“. ■

V.A.

Asul aeronauticii române în anii primului război mondial

Dumitru Bădulescu

În istoria aviației naționale, sublocotenentul aviator Dumitru Bădulescu ocupă un loc aparte. Acest strălucit cavaler al cerului a fost asul aviației românești în războiul de întregime națională. Încercam să creionăm un portret al acestui temerar, așa cum a fost el, un zburător și un luptător aerian de excepție, deopotrivă sensibil, omenos și generos, dar și un foarte bun creștin. Faptele pe care le vom prezenta evocă o personalitate de excepție, un român care și-a iubit Țara mai presus de orice.

Prima victorie

Descendent dintr-o familie de militari, Dumitru Cicerone Bădulescu s-a născut, la 23 martie 1893, la Pitești. A urmat Școala militară de ofițeri de infanterie, fiind avansat la gradul de sublocotenent. Aviația a exercitat o puternică atracție asupra tânărului sublocotenent, și, cum țara intrase în război, el nu putea sta deoparte. La cererea sa, în septembrie 1916, a fost numit observator aerian în Grupul 2 escadrile, comandat de locotenentul av.ing. Gheorghe Negrescu, fiind trimis să execute misiuni de recunoaștere în zona Brașovului. La 20 noiembrie 1916, făcând echipaj cu sblt. pilot Cicerone Olănescu, a plecat într-o misiune de recunoaștere în zona Ploieștiului. În prima sa confruntare cu inamicul, a atacat și a doborât un avion german, care, cuprins de flăcări, s-a prăbușit la circa 400–500 m de calea ferată și de aerodromul românesc aflat în apropiere. Obținea astfel prima sa victorie aeriană, consemnată în telegrama nr. 119/121 a comandamentului Armatei a 2-a, adresată Marelui Cartier General. În iarna lui 1917, Dumitru Bădulescu a urmat, la Bârlad, cursurile Școlii de observatori aerieni, pe care a absolvit-o la 12 ianuarie 1917, fiind repartizat la Escadrila F.6 din Grupul 1 Aeronautic Bacău. O perioadă scurtă de timp, a fost detașat la Escadrila de recunoaștere bombardament ușor F.2, aflată cu baza pe aerodromul de la Răcăciuni. În cadrul acesteia, a efectuat recunoașteri pe frontul Armatei a 2-a, dispusă între Irești și localitatea Poiana. În ziua de 28 ianuarie 1917, a bombardat cu succes Fabrica „Union“, de pe Valea Cași-

nului, întreprindere care producea materiale de război pentru armata austro–ungară. Trei hale, lovite în plin, au fost cuprinse de flăcări, după cum se poate vedea şi în fotografiile făcute de sblt. D. Bădulescu.

Pentru rezultatele deosebite obţinute în executarea unor misiuni dificile, primejdioase, tânărul observator aerian a fost numit ofiţer responsabil cu informaţiile în cadrul Corpului 2 Armată. La 23 martie 1917, s-a prezentat la Escadrila F.6, care era dislocată pe aerodromul din localitatea Gârbovanul. A participat direct la amenajarea bazei aeriene — nou înfiinţată —, dovedindu-se a fi un foarte bun organizator.

Frontul Armatei a 2-a avea nevoie de informaţii, şi sublocotenentul Bădulescu executa misiuni zilnice, aducând informaţii preţioase mai ales din zona frontului cuprinsă între localităţile Mărăşti–Mărăşeşti–Poiana Încărcătoare.

În cursul lunii aprilie 1917, este transferat la Grupul 3 Aeronautic Galaţi, primind funcţia de ofiţer cu administraţia. I se făcea o mare nedreptate, prin punerea în aplicare a acestei măsuri arbitrare. Se adresează şefilor ierarhici, fără nici un fel de rezultat. Trimite un raport Casei Regale, adresându-se prinţului moştenitor Carol, cerându-i ajutorul pentru a fi repus în drepturi. Iubitor de aviaţie, tânărul prinţ ordona ca sublocotenentul Dumitru Bădulescu să fie reîncadrat în Escadrila F.6. Şi n-a greşit când a hotărât acest lucru.

În ziua de 7 iunie 1917, împreună cu alte nouă echipaje, sblt. Bădulescu ia parte la un bombardament efectuat asupra Fabricii „Carpaţi" (pilot fiind plt. Dumitru Naidinescu). Bombele lansate la vedere de tânărul observator aerian au lovit în plin obiectivul.

27 iunie 1917. La ora 7.30, echipajul, format din lt. pilot Petre Ioanin şi sblt. observator Dumitru Bădulescu, a primit misiunea de a supraveghea zona Mărăşti–Soveja. Avionul Farman 40, numit „Angela" — după numele unei păpuşi prinsă de botul carlingii —, zbura deasupra zonei de recunoaştere, când un avion austro–ungar tip Hansa Brandemburg C.I. a deschis focul asupra echipajului românesc. „Lupta a durat zece minute şi aparatul inamic, grav avariat, a căzut în zona Soveja, echipajul nostru fiind felicitat de comandantul frontului", se arăta într-un raport trimis MCG român. Pentru fapta sa de arme, sblt. Dumitru Bădulescu a fost decorat prin Înaltul Decret Regal nr. 644, din 21 martie 1918, cu Ordinul „Coroana României cu spade" în gradul de cavaler („Monitorul Oastei", nr. 68, din 6 aprilie 1918). A doua zi, pe 28 iunie 1917, bombardează cu succes poziţiile inamice aflate în zona localităţii Găurile, reuşind să fotografieze şi bateriile antiaeriene inamice de la Câmpurile.

Şirul faptelor săvârşite de sblt. Dumitru Bădulescu nu s-au oprit aici. În timpul marilor bătălii din vara lui 1917, temerarul observator a executat numeroase misiuni de recunoaştere, fotografiere şi reglaje de artilerie în zona frontului Mărăşti–Valea Oituzului. Le menţionăm în continuare pe cele mai importante.

1 august 1917. Dis–de–dimineaţă, pleacă împreună cu pilotul Petre Ionin într-o misiune de recunoaştere în spatele liniilor inamice. Ajuns în zona localităţii Panciu, atacă un balon–captiv german, pe care l-a incendiat, obţinând cea de a treia victorie aeriană.

Adevărat camarad, bun creştin

La 9 august 1917, bătălia de la Mărăşti era în plină desfăşurare. Sublocotenentul observator Dumitru Bădulescu a primit misiunea să execute un zbor de recunoaştere în zona Lepşa–Târgu Secuiesc. Protecţia avionului românesc de recunoaştere F.40, pilotat de sergentul francez de Triquerville, era asigurată de un aparat de vânătoare Nieuport 11, pilotat de lt. de marină aviator Gheorghe Mihăilescu. La ora 8.40, cele două avioane cu cocarde tricolore pe aripi, după ce au survolat oraşul Târgu Secuiesc, s-au întors spre liniile noastre şi, ajungând în spaţiul dintre tranşee, un avion austro–ungar a atacat F. 40. Deasupra liniilor, s-a încins o luptă strânsă şi lt. Mihăilescu reuşeşte să-şi lovească adversarul, care părăseşte lupta, lăsând în urma sa o dâră groasă de fum. Reuşeşte cu multă greutate să aterizeze forţat între cele două linii de luptă, mai aproape de cea românească.

Sblt. D. Bădulescu urmărise, prin binoclu, manevra avionului inamic şi a văzut cum acesta aterizase forţat. Din carlinga cuprinsă de flăcări, observatorul austriac încerca să iasă, fără însă să reuşească. Focul cuprinsese toată partea din faţă a avionului austro–ungar şi sblt. Bădulescu îi făcu semn pilotului să aterizeze imediat în apropierea epavei. Ajuns în apropiere, acesta l-a scos din flăcări pe lt. observator Francisc Schlarbaum, grav rănit la ambele picioare. L-a urcat în Farman-ul 40, făcându-i semn pilotului să decoleze imediat. Apoi, a scos din flăcări şi corpul neînsufleţit al pilotului, soldatul fruntaş Adolf Rabel, pe care l-a dus mai departe pentru a nu fi mistuit de flăcări. Riscându-şi viaţa, sublocotenentul Bădulescu a dat dovadă de multă omenie creştinească, neputând suporta faptul că, un aviator, indiferent cine era acela, să moară mistuit de flăcări. Ofiţerul austriac a fost dus imediat la un spital militar românesc şi operat, medicii salvându-i picioarele de la amputare.

15 august 1917. Misiune specială de recunoaştere pe frontul de nord al Bucovinei. După 20 de minute de survol deasupra zonei, un avion inamic a atacat aparatul românesc de recunoaştere şi sblt. observator Dumitru Bădulescu s-a apărat cu mult curaj, reuşind să-şi doboare adversarul. Avionul inamic s-a prăbuşit cu foc la bord, în apropiere de localitatea Fălticeni. Câteva

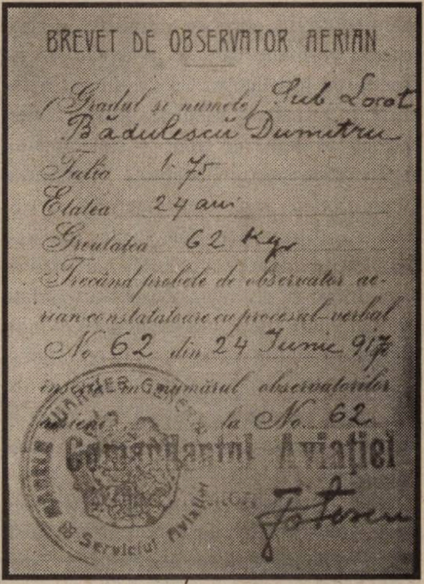

BREVET DE OBSERVATOR AERIAN

(Gradul şi numele) Sub Locot.
Bădulescu Dumitru
Talia 1.75
Etatea 24 ani
Greutatea 62 kg.
Trecând probele de observator aerian constatatoare cu procesul-verbal
No 62 din 24 Iunie 917
înscris în numărul observatorilor aerieni la No 62
Comandantul Aviaţiei

Filă din brevetul de observator aerian al sblt. av. D. Bădulescu zile mai târziu, atacă cu mitraliera de bord trupele germane care se retrăgeau de pe frontul de la Mărăști. Cu tot timpul nefavorabil, „am zburat când nici un aparat inamic nu se zărea pe front — nota într-un raport observatorul Bădulescu. Remuurile *(scuturăturile, n.n.)* erau puternice și trebuia să fotografiez obiectivele inamice foarte importante pentru desfășurarea ofensivei. Într-o zi, din cauta oboselii acumulate de mai mult timp, locotenentului Ioanin, pilotul avionului, i-a venit rău în carlingă și a leșinat. Nu m-am pierdut cu firea și am pus mâna pe manșă, reușind să-l aduc în simțiri și să ne continuăm misiunea începută, ducând-o la bun sfârșit (...)".

În dimineața zilei de 21 septembrie 1917, sblt. Bădulescu a primit misiunea să fotografieze Valea Tazlăului. „Am fost atacat de un avion inamic. Primesc lupta și la un moment dat mi se enraiză *(blochează, n.n.)* mitraliera. N-am părăsit lupta, am coborât mai jos și, căznindu-mă, dezenraiez mitraliera și mă întorc în luptă" — nota într-un raport temerarul observator. După un schimb de focuri, „avionul inamic lovit de moarte se prăbușește lângă satul Solonț, echipajul inamic grav rănit este luat prizonier", se arăta în Comunicatul Oficial al MCG român, nr. 395, din 25 septembrie 1917. Bădulescu obținea cea de a cincea victorie aeriană, intrând în istorie pentru fapte excepționale de arme săvârșite într-un timp foarte scurt. În luna octombrie 1917, este detașat la Escadrila F.4, continuând să execute misiuni până la terminarea războiului.

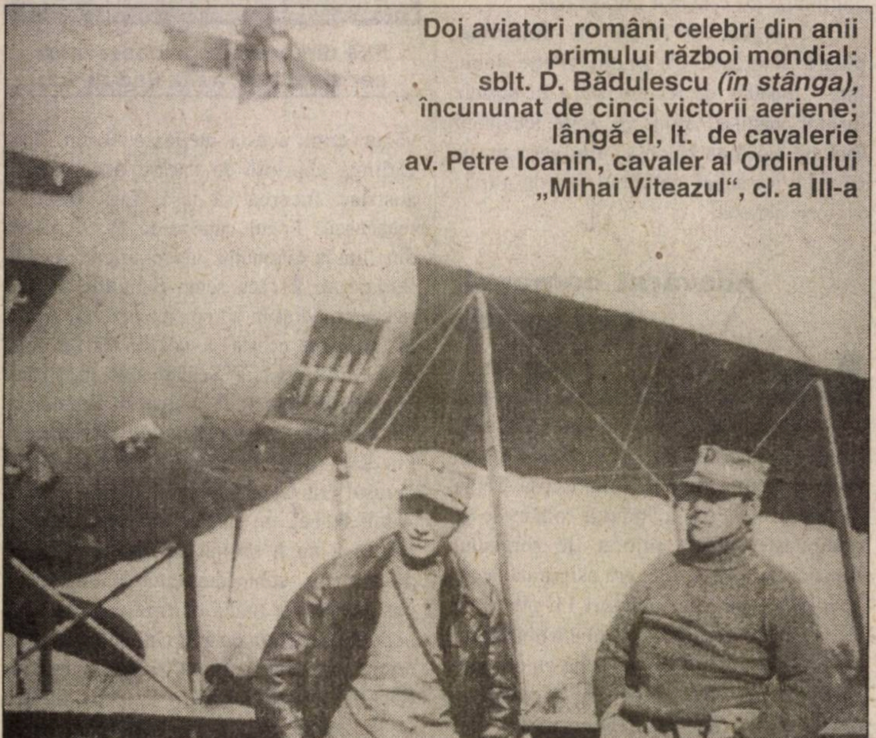

Doi aviatori români celebri din anii primului război mondial: sblt. D. Bădulescu *(în stânga)*, încununat de cinci victorii aeriene; lângă el, lt. de cavalerie av. Petre Ioanin, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul", cl. a III-a

În timpul campaniei din Basarabia, din primăvara și vara anului 1918, lt. observator D. Bădulescu participă la operațiunile aeriene ale Grupului 1 Aeronautic, executând misiuni de bombardament asupra trupelor bolșevice la Tiraspol și Moghilev, contribuind astfel, alături de ceilalți ostași români, la apărarea Basarabiei, unită cu patria–mamă, de atacurile banditești ale trupelor roșii.

Pentru faptele sale de arme deosebite, a fost decorat cu ordinele: „Coroana României", în gradul de cavaler, „Steaua României cu spade", în gradul de cavaler, „Crucea comemorativă 1916–1919", „Leul Alb" cehoslovac. I s-a făcut o mare nedreptate pentru că nu i s-a acordat Ordinul „Mihai Viteazul", clasa III-a, pe care-l merita pe deplin, deși a fost propus de comandanții săi în mai multe rânduri. Modest și demn, n-a făcut nici un raport pentru a-și căpăta dreptul pe care-l merita din plin.

Invidia unora l-a determinat să părăsească aviația, în 1920, fiind transferat la prima unitate de blindate din România.

Revine în aviație în 1931, ca urmare a unui ordin dat personal de regele Carol al II-lea, care-i cunoaștea bine activitatea din anii războiului de întregire națională. Tot atunci, a fost decorat cu ordinul „Virtutea Aeronautică, clasa Crucea de Aur", ca o răsplată a meritelor sale dobândite pe câmpul de luptă, cât și a celor două răniri grave suferite în timpul războiului.

Cel de-al doilea război mondial îl găsește pe col. D. Bădulescu la datorie, slujindu-și patria cu aceeași abnegație, cu care o făcuse în anii primului război mondial. Regimul comunist instaurat în România nu l-a crutat. A fost dat afară din armată și trimis la Canal, timp de doi ani și opt luni. Astfel își aprecia eroii acel regim de tristă faimă.

S-a stins din viață, demn, la 26 martie 1978. Col. av. Dumitru Bădulescu, asul aviației române din anii primului război mondial, a fost unul dintre cei mai talentați ofițeri de aviație ai oștirii române. Inteligent, plin de inepuizabile resurse sufletești, a pătruns adânc în miezul faptelor, al mobilurilor acestora și a înțeles că nu exista izbândă militară fără o aviație puternică. Acesta i-a fost crezul cât a trăit. Să nu-l uităm! ■

V.A.

● întâmplări adevărate ● întâmplări adevărate ● întâmplări adevărate ●

„Bombardament“ aerian cu... cărămizi !

Suntem în 3/16 septembrie 1916. Se duceau lupte grele la Turtucaia. Trupele germano–bulgaro–turce, precedate de Regimentul 10 vânători din Hanovra, însoțite de numeroase baterii de artilerie de mare calibru, s-au năpustit asupra capului de pod apărat de un efectiv restrâns de ostași români, pe un front de 28 de kilometri. Bravii infanteriști din Regimentul 36 rezistau cu o tenacitate fără egal, ținînd piept la aproape două divizii inamice.

În dimineața zilei de 3/16 septembrie 1916, asupra pozițiilor românești s-a revărsat un potop de foc, bateriile germane de 150 mm distrugând metodic lucrările de apărare ale infanteriștilor noștri. Tirul artileriei adverse era dirijat de un observator inamic, instalat în nacela unui balon captiv german, tip Draken.

Presiunea exercitată de trupele inamice asupra infanteriștilor Regimentului 36 atinge apogeul la orele 14.00, prin intrarea în luptă a unor forțe germano–bulgare proaspete. Câmpul de luptă se acoperă cu mormane de cadavre, inamicul suferă pierderi mari, dar nu cedează. Până la orele 15.00, trupele germano–bulgare au dat două atacuri, dar n-au reușit să ocupe poziția apărată de infanteriștii români.

La orele 15.45, prima linie de tranșee românească este ocupată de inamic și centrul apărării se mută în sectorul de rezervă. Dacă și acesta ar fi căzut, infanteriștii Regimentului 36 nu mai aveau nici o scăpare.

Aflând despre această situație, MCG român a trimis în zonă un avion M. Farman tip 11, pilotat de plt. t.r. Nicolae Tănase, din grupul de aviație București. Pilotul urma să execute recunoașteri deasupra frontului și să raporteze despre desfășurarea luptelor g-ralului Constantin Teodorescu, care comanda acel sector de luptă. După ce a survolat frontul, Nicolae Tănase a văzut prăpădul care se desfășura sub el și, la aterizare, pe un teren improvizat, a raportat generalului ceea ce constatase. A sugerat că numai un bombardament aerian putea să determine slăbirea presiunii exercitate de inamic asupra pozițiilor românești. Trebuiau distruse bateriile de calibru mare, care trăgeau cu o precizie uimitoare în liniile noastre și care produceau mari pierderi infanteriștilor români. Din nefericire, nu se găseau bombe de avion, așa că un bombardament era exclus. Mai mult, pilotul n-avea observator la bord și nici măcar o armă automată. Cu toate acestea, Nicolae Tănase nu concepea să nu-și ajute camarazii. S-a gîndit la mai multe variante, dar nici una nu era viabilă. Și, deodată...

Aterizase cu avionul la marginea orașului Oltenița, în apropierea unei cărămidării. Fără să mai ceară permisiunea cuiva, ajutat de câțiva soldați, a umplut carlinga cu cărămizi și... la drum! Și-a luat ca observator pe sgt. Gheorghe Marcovici, care mai executase câteva misiuni aeriene ocazionale.

Avionul românesc zbura deasupra bateriilor inamice, care trăgeau continuu asupra liniilor noastre. La un semn, sgt. Marcovici trase capacul și, prin deschizătura aflată în podeaua carlingii, cărămizile și-au luat zborul, căzând cu zecile peste tunurile germane.

A doua zi, „bombardamentul“ cu cărămizi a continuat, echipajul Tănase–Marcovici îndeplinind două misiuni de același fel. Rezultatul? Germanii și-au mutat tunurile în alt sector. Ulterior, un prizonier german a mărturisit că acest atac i-a îngrozit pe artileriști, care au suferit pierderi în urma atacului cu „arma secretă a românilor“...

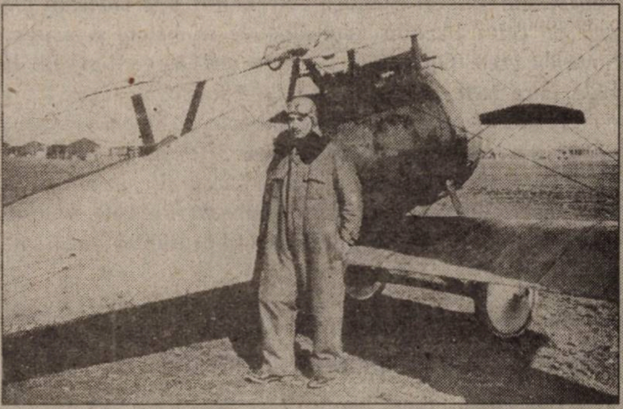

Plt. t.r. Nicolae Tănase, eroul bombardamentului cu cărămizi, din septembrie 1916

Confirmarea acestui inedit atac este cuprinsă într-un raport al lt.–col. Nicolae Teodoru: **„Am admirat curajul sgt. Gheorghe Marcovici și al sblt.** (a fost avansat ulterior, n.n.) **pilot Nicolae Tănase. Primind ordin să zboare deasupra frontului, unde infanteria noastră era în mare dificultate, aviatorii au văzut balonul captiv al inamicului, care făcea observațiile necesare. Voind să-l distrugă pe el și tunurile germane și neavând munițiunile necesare, au bombardat cu cărămizi. Lăudabil pentru sblt. Tănase și sgt. Marcovici că, prin orice mijloace, vroiau să distrugă cum puteau bășica** (aerostatul, n.n.) **hidoasă nemțească și trupurile lor blestemate“.**

În raportul său către comandantul Grupului de aviație București, cpt. av. C. Beroniade, sgt. Gheorghe Marcovici dă unele amănunte: **„Am executat misiuni mai importante la Turtucaia, împreună cu domnul lt. Vasile Alexăndreanu, sblt. Nicolae Tănase, plt. pilot Iancu Dumitrescu și plt. Bucur Stan. Am fost trimiși la Oltenița să-i ajutăm pe infanteriști, care se găseau în mare pericol. Nu aveam bombe, fuzee sau rachete de semnalizare pentru reglarea tirului sau alte mijloace ca să comunicăm cu cei de jos.**

Pe când luptele erau în toi, și artileria inamică decima infanteria noastră, ce se menținea pe poziții cu mari sacrificii, nemții, pentru a fi preciși și mai repede în acțiune, înălțaseră un balon și atunci soarta noastră era pecetluită. Reperarea pozițiilor românești se făcea cu mare preciziune, aproape la milimetru. Noi zburam, zburam mereu, și

scrâșneam din dinți sau înnebuniți de groază, fără ca să putem face ceva pentru cei de jos care mureau. Balonul și tunurile le puteam distruge numai dacă ne trimiteau bombe sau dacă aveam instalată o mitralieră la bord. Am tras noi cu revolverele, ba, odată, chiar cu carabina, dar fără efect.

La Oltenița, în dosul gării era o cărămidărie. Am venit cu aparatul (de zbor, n.n.) **și, la îndemnul dlui plt. Nicolae Tănase, am umplut carlinga cu cărămizi și ne duceam din nou pe calea aerului aruncându-le în balon și asupra tunurilor grele. Operațiunea aceasta am făcut-o două zile la rând, între orele 6–7 dimineața și 6–7 seara...**“.*

Pentru vitejia și curajul dovedite în luptă, Nicolae Tănase a fost decorat prin Înaltul Decret Regal nr. 3.026, din 14 octombrie 1916, cu „Virtutea Militară de războiu“ clasa II-a, pentru că **„a făcut mai multe recunoașteri și bombardări reușite, scufundându-se între altele, mai multe șlepuri pe Dunăre, încărcate cu munițiuni“**.

Și-a salvat viața, sărind primul cu parașuta

La începutul lunii iunie 1917, Aerostația română era formată din cinci companii de baloane captive, achiziționate din Franța. Aerostatele de tip „Caquot“ și-au adus o importantă contribuție în timpul marilor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz; ofițerii observatori instalați în nacelele baloanelor au condus tirul artileriei românești, informând comandamentele terestre cu orice schimbare petrecută în zona frontului unde ascensionau.

Din cele cinci unități de baloane, s-au remarcat prin activitatea lor companiile a 2-a și a 3-a. Prin Ordinul nr. 3.977/1917, personalul din unitățile de aerostație a plecat pe front, fiecare companie primind un sector bine delimitat, companiile 2 și 3 au fost trimise pe frontul de la Nămoloasa, în zona localităților Hanul Conachi–Tudor Vladimirescu. În dimineața zilei de 2 iulie 1917, sblt. observator Demostene Rally, din compania a 2-a de aerostație, se îndreaptă către balonul captiv „Caquot“, cu care urma să execute câteva reglaje de artilerie în zona Nămoloasa.

FRANCE
Demosthène Rally

Sublt. Demonstene Rally, eroul întâmplării de mai sus

Sări în nacelă, cu parașuta în spate, „umbrela“ , cum era aceasta numită în anii primului război mondial. Strigă la mecanici: **„Lestul! Troliul! Ridicați balonul!“**.

Abia când motorul trăsurii-macara se îndepărtă într-un sforăit calm, liniștea i se reîntoarse, iar emoțiile misiunii îi cuprinse tot trupul. Comunică prin telefonul de bord datele necesare începerii tragerii, corectă focul bateriilor, felicită artileriștii pentru distrugerea unui depozit de muniții inamic, care a sărit în aer. Deodată, tresări: un bâzâit de motor îi atrase atenția. Scrută cerul și înțelese primejdia — două avioane germane, decolate de la Brăila, unde se afla o importantă bază aeriană germano–austriacă, survolau zona. Piloții erau zburători cu experiență, întrucât la început nu s-au apropiat de balon, preferând să-l urmărească de la 700–800 m distanță.

Sublt. Demostene Rally își pregăti mitraliera Lewis, de calibru 7,7 mm, dar zgomotul motoarelor se îndepărtă. Nu lăsă arma din mână. Fusese instruit în legătură cu tactica adoptată de aviatorii germani în atacul asupra aerostatelor. Maiorul francez Gustave Laudet, din Misiunea aeronautică franceză în România, un specialist de primă mână în ceea ce privește folosirea baloanelor captive în război, le explicase elevilor–ofițeri români toate tacticile folosite de aviatorii Puterilor Centrale în legătură cu această problemă. Privi cu atenție prin binoclu și zări, la circa 800–900 m, un Fokker E.III de vânătoare în aviația germană, dar și în cea aliată. Aparatul s-a repezit ca un bolid, venind dinspre localitatea Tudor Vladimirescu. Bulgări negri explodară undeva, în stânga balonului, la câteva zeci de metri. Vânătorul german venea cu viteză spre balon, trăgând serii scurte cu cele două mitraliere Spandau, prin câmpul elicei. Folosea gloanțe incendiare și era de-ajuns ca numai un singur proiectil să nimerească balonul umplut cu hidrogen. Atunci, nu mai era nimic de făcut. Observatorul înșfăcă mitraliera, o rezemă de bordul nacelei, prinse avionul în cătare și așteptă. Jos, pe pământ, tunurile antiaeriene românești tip „Burileanu“ trăgeau ca turbate. Ajuns la circa 400 m de balon, pilotul german deschise din nou focul și din capota motorului țâșniră două dâre incandescente. La 200 m de balonul românesc, pilotul inamic viră la stânga și se îndreptă, apoi reveni la atac.

Sublt. observator D. Rally deschise focul. Câteva gloanțe exploziv–incendiare loviră nacela și o puzderie de așchii și scântei săriră în toate părțile. Loviturile urcară către baza aerostatului. Deodată, o flacără albăstrui–roșietică izbucni din balon și observatorul înțelese că nu mai avea scăpare. „Caquot“-ul putea exploda în fiecare clipă. Adună la repezeală hârțile și tabela de tragere, le băgă în buzunarul combinezonului, încălecă marginea nacelei și, închizând ochii, se lansă în gol de la circa 350 m. Nu știa ce-o să se întâmple cu acel sac care-i stătea în spate — nimeni până atunci din personalul aeronautic român nu folosise parașuta. Nu se ivise prilejul. Soarta a făcut ca sblt. Rally să fie primul care a întrebuințat acea „umbrelă“ de mătase ca să-și salveze viața.

Simți șuieratul produs de cădere, căută febril cu mâna mânerul declanșator și trase cu putere. Cu o pocnitură puternică, aproape imediat fuiorul alb se transformă într-o umbrelă mare. Fulgerătoarea cădere s-a potolit pe moment. Se pomeni agățat de niște sfori, într-o legănare care se diminua treptat. Zări balonul în flăcări, în fața sa, la aproximativ 200 m. Când văzu pământul apropiindu-se, era prea târziu. Nu mai avu timp să-și aducă amintece-l învățase mr. Laudet: **„Să-ți înfunzi capul între umeri, să-ți îndoi genunchii, să te faci ghem!“.** Căzu în călcâie și aplecat pe spate. Parașuta îl târî câțiva metri și se dezumflă. Contactul cu pământul s-a făcut violent, încât l-a năucit. **„Mi-a lăsat impresia că m-am dezintegrat în zeci de bucăți“** — nota, într-un raport, sblt. Rally. Rămase la sol câteva clipe, să-și vină în fire, întins, cu obrazul culcat în iarba jilavă, în timp ce inima i se zbătea nebună. Deschise ochii. Mișcă un picior, apoi pe celălalt. Se aflau la locul lor. Încercă să se ridice, dar nu reuși. Privi cerul... Mai făcu o încercare și se agăță de o tufă, care se rupse și căzu iar... Trecu un timp, apoi zvâcni în sus pur și simplu. Începu să meargă împleticit. Scăpase cu viață, era teafăr, nici o rană, nici o fractură, numai câteva vânătăi...

„Coborâsem într-o adâncă uimire — nota eroul acestei întâmplări adevărate —, **ca și cum aș fi redescoperit viața. Din toate părțile, o mulțime de soldați și ofițeri se îndreaptară spre mine. Saltul cu parașuta și aterizarea mea produseseră o puternică impresie. Apoi, auzii: «Unde-i domnul ofițer care a sărit din balon cu umbrela aia mare? A murit?». «Cum să moară?! Uite-l aici de față! Atunci, dați-i rachiu din plosca asta!...». Și un sergent sanitar îmi întinse plosca din care băui pe nerăsuflate cel mai bun rachiu din lume... Aceasta a fost impresia mea. Cu ea am rămas și voi rămâne toată viața“.**

Sublt. observator Rally, originar din orașul Tr. Severin, devenise primul ofițer român care și-a salvat viața sărind cu parașuta. Soarta a făcut să sară și a doua oară, la 21 august 1917, când o furtună i-a sfâșiat pânza balonului, fapt fără precedent în analele aeronauticii naționale. Pentru curajul de care a dat dovadă, sblt. Rally a fost decorat prin Înaltul Decret Regal nr. 1.753, din 9 iulie 1918, cu Ordinul „Steaua României cu spade în gradul de cavaler și panglică de Virtute Militară“.

După încheierea Păcii de la Buftea–București, din 24 aprilie/7 mai 1918, sblt. Rally pleacă în Franța, urmând școala de zbor de la Avord, obținând brevetul militar de pilot nr. 11.415/1918. A luptat ca voluntar în aviația franceză, în Escadrila de vânătoare SPA–92. Pentru vitejia în luptă, a fost citat prin Ordin de Zi pe Armata Orientului, fiind decorat cu Ordinul „Crucea de război franceză cu lauri“. ■

V.A.

O performanță militară deosebită, din 1919

Cel mai mare bombardier din lume, capturat de români !

Spre sfârșitul primei conflagrații mondiale, germanii au aruncat în luptă avioane deosebit de moderne pentru acel timp, care însă n-au mai putut schimba soarta războiului. După încheierea armistițiului, apoi a Păcii de la Versailles, specialiștii militari au putut cunoaște amănunțit tipurile de aparate de zbor fabricate în Germania. Unele creații în domeniul aeronauticii au fost extraordinare, demonstrând ingeniozitatea inginerilor germani. O asemenea realizare a fost și bombardierul cu cinci motoare Siemens Staaken R. XIV, care avea o autonomie de zbor de peste 1.000 km.

Cinci motoare, șapte persoane

Un astfel de avion a aterizat forțat în teritoriul românesc, în apropiere de satul Cristinești (Basarabia). Era în ziua de 17 septembrie 1919, orele 14.15, când trupele române aflate în apropierea acestei localități au văzut venind la aterizare un avion gigant, de o mărime neobișnuită. Capturat de ostașii români dintr-un regiment de infanterie, bombardierul venea de la Breslau și avea intenția să ajungă în Ucraina, în localitatea Kameneț–Podolsk.

Personalul avionului cu cinci motoare era format din șapte persoane, din care șase erau germani: Hans Wolf von Harah, comandantul aeronavei, piloții Heinrich Smitz și Henving Tretken, și mecanicii Konrad Polter, Max Wilhelm și Willy Kaffka. Cel de-al șaptelea pasager era Paul Romanski, delegatul Ministerului de Finanțe al guvernului naționalist ucrainean, care avea reprezentanță diplomatică în România.

O comisie militară i-a cercetat pe cei șapte pasageri ai avionului gigant, inventariind totodată obiectele găsite la bord, între care 10 lăzi, cu un conținut total de 303 milioane de ruble ucrainene (grivne), inseriate și numerotate, care fuseseră emise în zilele de 5, 6 și 29 octombrie 1918. Acestea erau bilete de bancă la cursul legal al monedei Republicii Ucraina. S-au mai inventariat corespondență particulară, articole de îmbrăcăminte și alte lucruri mărunte, aparținând echipajului.

Conform deciziei Marelui Cartier General nr. 6.904, din 17 septembrie 1919, moneda ucraineană a fost încredințată Diviziei 8 infanterie, în dispozitivul căreia aterizase avionul. Comandantul diviziei a

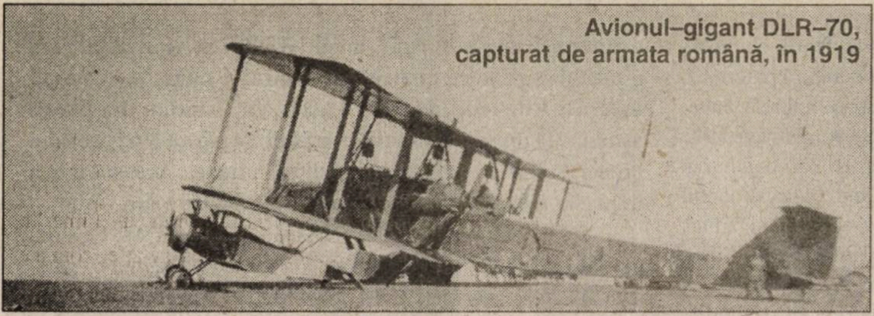
Avionul–gigant DLR–70, capturat de armata română, în 1919

predat această importantă sumă de bani unui funcționar superior ucrainean, care se găsea la Iași și care a preluat cele 303 milioane de ruble (grivne), fiind însoțit de ofițeri și ostași români până la Nistru, trecând apoi în teritoriul controlat de armata naționalistă ucraineană, care lupta împotriva trupelor bolșevice. Delegatul ucrainean a primit și corespondența oficială și personală, împreună cu articolele de îmbrăcăminte. Mai mult, ofițerii Diviziei 8 infanterie română i-au înmânat diplomatului ucrainean și un pachet cu medicamente, de care se simțea mare nevoie în Ucraina. Trebuie arătat faptul că România recunoscuse guvernul ucrainea naționalist de la Kiev, care lupta împotruva trupelor roșii. Avionul capturat (înmatriculat DLR–70) a rămas în România. În timpul războiului, el fusese folosit în mai multe misiuni de bombardament asupra Londrei, așa după cum au arătat la interogatoriu piloții și comandantul aeronavei.

Avionul era un biplan cu o anvergură de 44 m și înălțimea de 8 m, lungimea fuselajului fiind de 28 m. Dispunea de un teren de aterizare foarte solid, cu patru perechi de roți duble și două roți mai mici, în față. Nervurile planurilor erau din lemn, cu profil biconvex la centru și normal la extremități. Trenul de aterizare și fuselajul erau realizate din tuburi de oțel. Partea dinapoi era acoperită cu pânză, pe când cea mijlocie și dinainte era placată cu tablă din aluminiu. În interiorul acestui fuselaj se afla o nișă în care echipajul ținea sculele și dispozitivele necesare pentru reparația motoarelor, chiar în timpul zborului, precum și un sistem de iluminat și extinctoare pentru stingerea incendiilor. Locurile piloților se aflau în partea dinainte a carlingii, iar ale mecanicilor la motoarele respective; tot aici se aflau și robinetele rezervoarelor de benzină.

În avionul DLR–70 încăpeau 14 persoane; cele cinci motoare de tip Maybach dezvoltau fiecare câte 250 CP (în total, 1.250 CP) și erau dispuse câte două de fiecare parte a fuselajului (față și spate) și unul în partea din față. Fiecare motor punea în funcțiune o elice; cele trei din față erau tractive, iar cele dinapoi, mai mari, erau propulsive. Greutatea totală a avionului era de 12 tone și putea lua o încărcătură utilă de 4.000 kg, ceea ce reprezenta un record pentru acel timp. Cele 11 rezervoare de benzină asigurau avionului o autonomie de zbor de 8–10 ore, putând acoperi 1.000 km fără escală, la o viteză de croazieră de 120 km/oră.

20.000 de lei aur

Luat prizonier, personalul navigant al avionului gigant (se fabricaseră numai trei aparate de acest tip) a refuzat să dea orice relații tehnice privind funcționarea motoarelor și caracteristicile generale ale acestuia, aviatorii germani fiind convinși de faptul că tehnicienii români, din cadrul Direcției Aeronautice din Marele Martier General, nu vor reuși să repare avionul. Comandantul aeronavei, cpt.av. Hans Wolf von Harah, a cerut suma de 20.000 lei aur și un regim de libertate ca să-i învețe pe specialiștii români cum să pună în funcțiune agregatele aparatului german. Autoritățile militare române au refuzat însă acest târg și au trimis la fața locului o echipă formată din lt. av. mecanic Petre Macavei, fost pilot de vânătoare în Escadrila N.3, un reputat inginer în construcții aeronautice, cu specializări făcute în Franța. În echipă se mai aflau mr. av. Haralambie Giossanu, pilot secund, lt. observator Cezar Știubei și mecanicii civili Gheorghe Pelinescu, Alexandru Palada, Gheorghe Vișan, împreună cu sgt. mecanic Vasile Osiam și cap. mecanic Voicu Mihalache. Echipa condusă de Petre Macavei a reparat aparatul și, la 19 octombrie 1919, orele 12.50, personalul s-a îmbarcat la bordul avionului, care și-a luat zborul spre București. Itinerarul a fost: Cristinești–Mihăileni–Pașcani–Roman–Bacău–Adjud–Țepu (Tecuci), unde a aterizat. Zborul a durat 2 ore și 31 minute, fiind survolați 324 de km, cu o viteză medie de 120 km pe oră. Din cauza condițiilor atmosferice, echipajul românesc a trebuit să aștepte un timp mai favorabil și, după verificarea motoarelor și a aparatului,

Aviatori români care au zburat cu avionul–gigant cu cinci motoare R.XIV–Staaken; la manșa aparatului, lt. Petre Macavei

aviatorii noştri şi-au luat zborul, la 25 oct. 1919, pe direcţia: Ţepu–Focşani– Râmnicu Sărat–Buzău–Urziceni–Brăneşti, unde, la orele 17.04, avionul DLR–70 a aterizat din cauza unei pene de motor. Cea de a doua etapă, în lungime de 196 km, a fost parcursă ntr-o oră şi 59 minute, cu o viteză medie de 100 km/oră, la o altitudine de 2.000 m.

În ziua de 27 octombrie 1919, la orele 15.42, echipajul şi-a continuat zborul spre Bucureşti, dar, abia decolat, aparatul a fost nevoit să aterizeze pe un câmp în apropierea Pulberăriei Dudeşti. Această etapă de 14 kilometri, s-a efectuat în 12 minute. La orele 17.10 s-a continuat zborul şi, la orele 17.16, avionul a aterizat pe aerodromul Pipera–Bucureşti, ultima etapă de 8 km fiind efectuată în şase minute.

Penele de motor s-au datorat împiedicării alimentării cu carburant, din cauza oxizilor de aluminiu produşi de rezervoarele de benzină. Întreg parcursul de 542 km a fost făcut în 4 ore şi 18 minute, cu o viteză de 120 km/oră, la o înălţime de 1.500–2.000 m.

Această captură şi raidul efectuat de aviatorii români după repararea avionului gigant constituie una din cele mai importante pagini ale aeronauticii naţionale şi demonstrează priceperea şi profesionalismul zburătorilor noştri.

Aparatul Siemens Staaken R.XIV, înmatriculat DLR–70, cel mai mare avion de bombardament construit în lume în 1918, a rămas în dotarea aviaţiei române câţiva ani şi a slujit la pregătirea mai multor promoţii de aviatori pentru serviciul pe bombardiere. ■

V.A.

„Primul pasager cu plată" din România

Nicolae Anninos, om de afaceri

După înfăptuirea României Mari, se simţea nevoia realizării unor legături directe cu noile provincii care se uniseră cu ţara. Lipsa unor drumuri adecvate, dar şi interese de ordin economic i-au determinat pe guvernanţi să înfiinţeze o direcţie a aviaţiei civile în cadrul Ministerului Comunicaţiilor. Prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 1.549, din 21 iunie 1920, şi Decretul nr. 2.705, din 24 iunie 1920, s-au pus bazele aviaţiei comerciale naţionale, inginerul Ştefan Mirea fiind numit în funcţia de director. La 1 aprilie 1923, aviaţia civilă a trecut sub administraţia armatei, care a achiziţionat din Anglia primele avioane DH9 (militare). Acestea au fost amenajate în aparate pentru transportul călătorilor şi mărfurilor, lucrările efectuându-se la Arsenalul Aeronautic şi la Fabrica SET din Bucureşti. Ulterior, s-au cumpărat din Franţa şi trei avioane bimotoare tip Farman Goliath, care vor fi folosite pe linia aeriană Bucureşti–Cluj.

„Doamne ajută !"

În august 1925, s-au finalizat pregătirile pentru deschiderea primei linii aeriene comerciale, pe ruta Bucureşti–Galaţi–Chişinău. La 15 septembrie 1925, cu ocazia Expoziţiei agricole a Basarabiei, un avion tip Potez XV a transportat câţiva ofiţeri şi corespondenţă de la Bucureşti la Chişinău. Se deschidea astfel traficul intern de călători şi poştă, care în scurt timp se va extinde aproape în toată ţara. Zborurile experimentale (fără plată) au continuat timp de 62 de zile, cu rezultate promiţătoare.

În preajma inaugurării oficiale a liniei aeriene comerciale Bucureşti–Galaţi, o întâmplare a făcut ca primul zbor cu un călător plătitor la bord să aibă loc la 15 iunie 1926, constituind un veritabil eveniment. Primul pasager al aviaţiei civile române a fost Nicolae Anninos, om de afaceri. Se afla în Bucureşti şi, din cauza ploilor abundente, linia ferată Buzău–Făurei–Galaţi devenise impracticabilă. Trebuia să ajungă de urgenţă la Galaţi pentru încheierea unei afaceri ce nu mai puteau fi amânată. Erau în joc sume mari de bani. Nicolae Anninos s-a adresat Ministerului de Război, care i-a permis să se deplaseze pe calea aerului de la Bucureşti la Galaţi. A achitat suma de 1.800 lei şi, în ziua de 15 iunie 1926, s-au urcat în avionul civil DH9, aparatul fiind pilotat de plutonierul major Ion Negreanu.

Iată care au fost impresiile de zbor ale lui N. Anninos, primului pasager care a plătit şi a zburat, inaugurând de fapt linia aeriană Bucureşti–Galaţi: „Mă urc în cabina aeroplanului, după ce dl pilot Negreanu mi-a dat un dolman (haină de zbor) îmblănit, cu care m-am îmbrăcat de arătam ca un urs. Pe cap mi-a pus o căciulă de piele (cască de zbor), care avea în dreptul urechilor nişte clape mici, desfăcute ca să aud ce îmi spunea domnul pilot. Îmi încleştez mâinile pe rezemătoarea scaunului şi, legat în chingi, aştept cu inima ticăind puternic de emoţie plecarea aeroplanului. Îmi fac o cruce în gând şi zic tot în gând «Doamne ajută!».

Motorul pornit zbârnâie foarte tare şi helicea începe să se învârtească din ce în ce mai repede. Apoi, zgomotul creşte şi mai mult, totul mi se pare infernal.

Când aeroplanul începe să se mişte pe roţi, încleştez şi mai mult mâinile pe braţele scaunului şi închid ochii, aşteptând cu respiraţia tăiată ceea ce avea să se întâmple.

Aeroplanul aleargă pe pământ câteva zeci de metri şi zdruncinăturile transmise de roţi mi se par teribile. Am impresia că toată maşinăria are să se desfacă în bucăţi. Mă uit la domnul pilot şi acesta, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmpla, îşi vede liniştit de treabă. Deodată, zdruncinăturile încetează brusc, zgomotul pare să înceteze şi el, iar iuţeala cu care pământul fuge sub noi, se micşorează de asemenea. Mi se pare, apoi, că aeroplanul se opreşte în aer şi am senzaţia clară că pluteşte, într-adevăr. Clipele în care aeroplanul se separă de pământ mi se par de o dulceaţă infinită, de neînchipuit, o legănare ca în poveşti, o senzaţie de un contrast izbitor cu emoţia din primul moment. Acest fapt mă determină să prind curaj, mă uit cu atenţie în jur şi vârful şuieră cu putere pe deasupra aeroplanului. Uit de frică şi privesc în jur, în faţă, spre pământ. Pare un covor de petice regulate şi neregulate, care trec ca la paradă pe sub noi. Ce lucru curios! Mă aşteptam ca iuţeala aeroplanului să fie mare, iar pământul să alerge sub noi, ca în momentul plecării. În loc de acesta, constat o încetineală de melc. «Fenomenul se datoreşte perspectivei şi este născut din cauza înălţimii la care pluteşte aeroplanului», aşa mi-a explicat dl pilot, la coborârea din aeroplan.

Departe, spre orizont, ochii mi se pierd în infinitul cerului. Aş dori să-l ajungem, să mergem mai sus. Priveliştea mă îmbată, mă ameţeşte. Totul pare un vis, dacă n-ar fi zgomotul motorului şi frigul, care începe să se simtă din ce în ce mai mult, pe măsură ce aeroplanul urcă tot mai sus. Deodată, pământul se înclină. Mă lipesc de scaun şi un fior rece mă străbate: ceva pare să se petreacă. În realitate, este o întoarcere a aeroplanului, care începe să coboare spre pământ. Se apropie de el şi se aude un fâlfâit uşor. Am impresia că aeroplanul stă pe loc şi pământul se apropie de noi. Apropiindu-se mai mult, pământul începe să defileze cu iuţeală mare. Lucrurile se măresc vertiginos. Iată-ne aproape de pământ şi aeroplanul zburdă fericit că a ajuns acasă. Am ajuns… Stau câteva minute ameţit de călătoria aeriană şi domnul aviator mă invită să cobor jos din aeroplan. Parcă n-am siguranţă în picioare şi o ameţeală plăcută mă cuprinde. Îmi revin repede şi-i strâng mâna pilotului cu care am călătorit atât de plăcut".

Inaugurare în prezenţa familiei regale

Iată cum descrie acelaşi eveniment pilotul Ion Negreanu:

„Subsemnatul, Ion Negreanu, din comuna Apele Vii, Caracal–Oltenia, am fost pilot al aviaţiei civile, cu începere din 1925, când s-au făcut primele zboruri pe linia Bucureşti–Galaţi ş Galaţi–Bucureşti, cu pasageri. Am fost patru piloţi: locotenent av Opriş Nicolae, sblt. av. Oprişan Nicolae, plutonier major av Negreanu Ion şi plutonier av. Onose Nicolae, care au funcţionat în aviatura civilă până în 1930.

În 1926, între 10–15 din luna iunie, din cauza ploilor multe linia CFR Buzău–Brăila n-a funcţionat câteva zile. Un pasager din Brăila a solicitat să fie transportat pe calea aerului de la Bucureşt la Galaţi, lucru ce s-a făcut în condiţiuni bune.

Cu această ocaziune, dl N. Anninos, înainte plecare, a scos fotografie în faţa avionului împreună cu prietenii, pilotul şi personalul de serviciu. Una din fotografii a fost trimisă subsemnatului. În această fotografie este prezentat primul pasager cu plată, care a călătorit cu avionul înainte de a se deschide oficial linia aeriană".

În după-amiaza zilei de 24 iunie 1926, pe aeroportul Băneasa, s-a inaugurat oficial deschiderea liniei aeriene comerciale Bucureşti–Galaţi în prezenţa familiei regale, a suveranului, a membrilor corpului diplomatic. Cu acest prilej, a avut loc şi un miting aerian la care au participat 12 avioane Potez XV, 3 aparate Morane Saulnier şi 6 Bréguet. Familia regală a trecut apoi în revistă cele nouă aparate comerciale tip DH9, care şi-au luat zborul spre Galaţi; fiecare aparat având la bord un pasager voluntar, avioanele au fost pilotate de locotenenţii Oprişan, Opriş şi Rosmeteniuc, de subofiţerii Negreanu, Onose, Perial, Constantinescu, Hagi Etem Ahmet şi Mihail Zeidei.

Cele două linii aeriene: Bucureşti–Galaţi–Chişinău şi Bucureşti–Iaşi–Cernăuţi au funcţionat normal în 1926. În cele 95 de zile cât au fost exploatate, s-au parcurs 102.000 km în 871 ore de zbor. S-au transportat 552 de pasageri şi 1.574 kg poştă şi mărfuri, neînregistrându-se nici un accident. Aceste zboruri au constituit o bogată experienţă privind organizarea aviaţiei

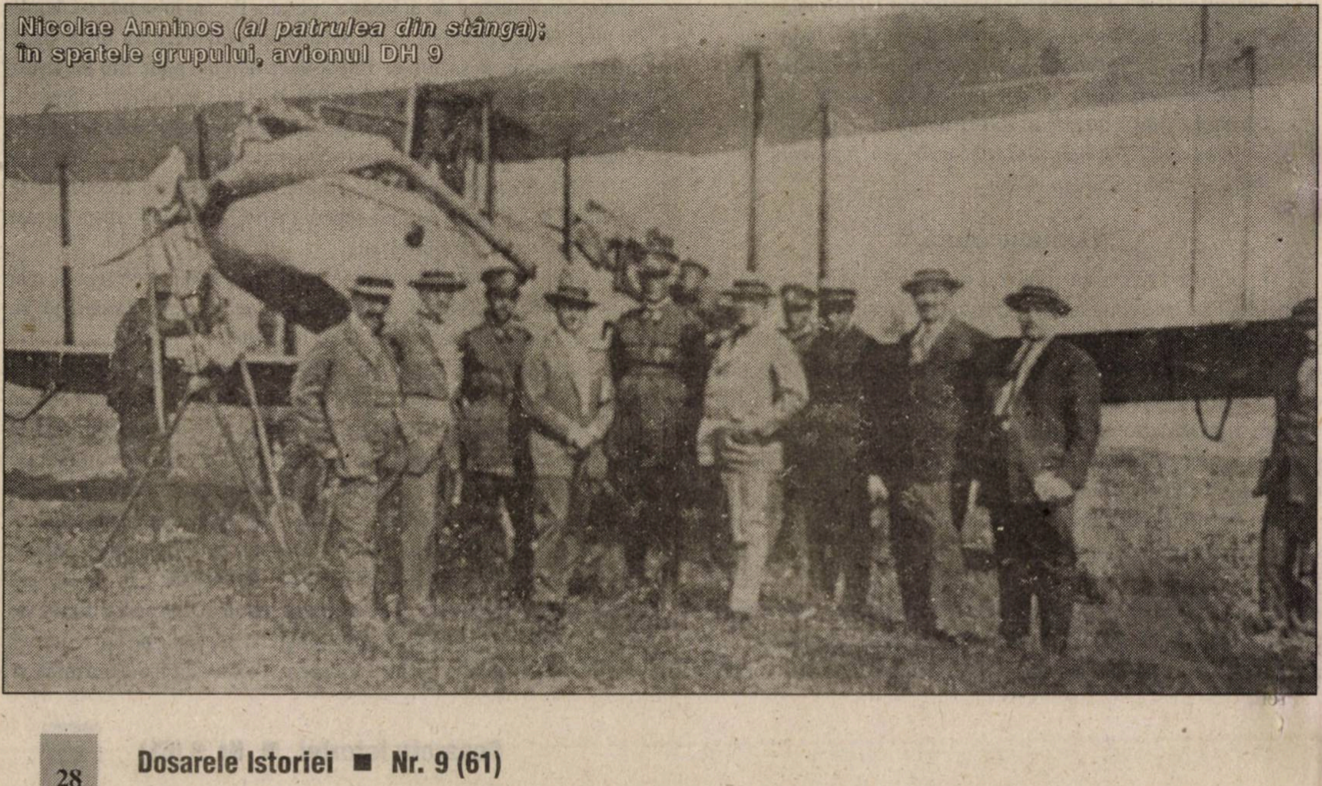

Nicolae Anninos *(al patrulea din stânga)*; în spatele grupului, avionul DH 9

Subofițerul aviator Etem Hagi Ahmet, unul dintre primii piloți ai aviației civile române (a zburat pe ruta București–Galați)

comerciale. Presa centrală și locală a încurajat publicul să călătorească cu avionul. Prețul unui bilet de avion pe linia București–Galați costa 1.200 lei, având aceeași valoare ca și cel al unui tichet de clasa I pentru transportul pe CFR. Ziarul „Vocea Galaților“ a militat pentru dezvoltarea transportului aerian de călători și de mărfuri, luând inițiativa înființării unui comitet local pentru strângerea de fonduri necesare dotării aviației civile și militare cu aparate de zbor moderne.

„Organizarea aviației comerciale merită o deosebită atenție“ — nota ziarul „Universul“, în editorialul intitulat „Aviația comercială“, din 13 octombrie 1926. „Ea trebuie să se dezvolte atât din necesități economice, cât și din necesități de ordin militar. Să nu pierdem din vedere că aviația comercială din țara noastră reprezintă avantaje mari chiar pe distanțe mici. Este necesară subvenționarea de către stat a companiilor aeriene, fără de care nu se poate dezvolta aviația comercială, care își are importanța ei în viața țării, a apărării naționale“.

În 1927, aparatele de zbor DH9 au fost înlocuite cu șase avioane monomotoare tip Avia BH–25 de fabricație cehoslovacă. Prin Ordinul nr. 170/1927 al Inspectoratului General al Aeronauticii, începând cu data de 1 mai 1927, denumirea de Direcția Aviației Civile a fost schimbată în Serviciul Navigației Naționale Aeriene. La 3 august 1928, s-a deschis linia aeriană comercială București–Cluj, folosindu-se aparate franțuzești bimotoare tip Farman Goliath, care luau la bord 12 persoane. Zborul dura trei ore fără escală; pentru siguranța călătorilor, s-au amenajat terenuri de aterizare (de rezervă) la Turda, Blaj, Mediaș, Ocna Sibiului, Făgăraș și Brașov. Acesta a fost începutul aviației comerciale. În 1940, România avea 40 de avioane civile moderne, care au transportat 60.000 de pasageri. ■

V.A.

1942: avertisment cu bombe la Curbura Carpaților

Operațiunea „Halpro“

Viorel GHEORGHE*

Zona periferică Valea Prahovei a atras atenția nu numai URSS-ului, care a încercat în vara lui 1941 să o distrugă prin bombardamente aeriene sau prin acțiuni de sabotaj, cât mai ales puterilor occidentale. Acestea, încă din 1940, au depus eforturi pentru sabotarea transportului de petrol spre Germania, care, pe zi ce trecea, se dovedea esențial pentru motoarele tancurilor, avioanelor și submarinelor. Acest combustibil era esențial pentru continuarea războiului și de aceea eliminarea rezervelor de petrol ale Germaniei era un imperativ pentru Națiunile Unite. Pentru că principalele rezerve de petrol ale Axei se aflau în România, bombardarea și distrugerea câmpurilor petrolifere și a instalațiilor de rafinare era obligatorie. Numai că posibilitatea bombardării zonei petrolifere Prahova de către anglo–americani a apărut abia în vara anului 1942.

Adjutantul av. Vasile Pascu, cel care a doborât un bombardier B–24, la 12 iunie 1942

Primul bombardament strategic

La 5 iunie 1942, SUA declarasera război României și Bulgariei, iar la 12 iunie a avut loc bombardarea Ploieștiului. A fost prima misiune de bombardament strategic executată de aviația americană în Europa din cel de-al doilea război mondial. Bombardamentul nu a produs pagube, la Ploiești, asupra rafinăriilor. În teritoriu, au existat însă pierderi umane și materiale.

Unele dintre bombardierele americane B-24 D Liberator au ajuns și în zona Carpaților de Curbură. Șeful Comisariatului de Poliție Mizil, N. Constantinescu, raporta, în ziua de 12 iunie 1942, că „astăzi, la ora 4.30, a trecut pe deasupra orașului Mizil un număr de patru avioane inamice, care, din informație, au venit din direcția Ploiești; s-a dat alarma și s-au ridicat avioanele de vânătoare, urmărindu-le în direcția orașului Buzău. Nu am avut lansări de bombe pe raza circumscripției acestui oraș“.

Dacă la Mizil a fost liniște, nu același lucru s-a întâmplat la Buzău și Râmnicu Sărat. Unul din „Liberatoarele“ americane fusese interceptat de adj. av. Vasile Pascu, de la Escadrila 59 vânătoare din Grupul 8 vânătoare, transformat în Grupul 8 asalt. Adjutantul aviator Vasile Pascu decolase, la ora 3.50, de pe aerodromul Târgșorul Nou.

---

* Prof., master în istorie, Liceul Sportiv, Buzău

În momentul în care a încercat să doboare avionul american, mitralierele IAR-lui 80 au rămas fără muniție. Anterior, pilotul român doborâse un bombardier american, în urma unei aprige lupte aeriene. Bombardierul american venea dinspre Brăila–Râmnicu Sărat. Atacat de adjutantul aviator Pascu, pilotul american l-a evitat, schimbând cursul de zbor spre Valea Buzăului, care era acoperită cu nori. Adj. av. Pascu Vasile a aterizat rapid pe aerodromul Buzău, pentru a se alimenta cu muniție. Profitând de aceasta, avionul american a revenit și și-a lansat bombele.

Bombardamentul a avut loc la ora 5.10. Bombardierul american a aruncat șase bombe de 250 kg fiecare, care la impactul cu solul au provocat pagube și pierderi umane.

Două bombe au căzut la numai cinci metri distanță de liniile de cale ferată, dar explozia lor a distrus acele macazurilor, blocând complet circulația, în dreptul cabinei nr. 1 pe direcția Ploiești. Schijele au lovit și rănit grav pe lucrătorul Micu Radu și pe acarul Mardare Alexandru. Ambii au fost transportați de urgență la Spitalul „I.C. Brătianu", din Buzău.

Celelalte trei bombe au căzut la o distanță de trei metri una de cealaltă, în curtea secției L 3. Explozia lor a distrus curtea complet, a avariat sera de flori și cabina nr. 1. Una din bombe a căzut direct pe magazia de materiale a secției. Deflagrația ce a urmat a distrus și cazarma lucrătorilor. Sub dărâmăturile acesteia, au fost prinși patru muncitori. Trei dintre ei, Stan N. Iordache, Oprescu Gheorghe și Sârbu Teodor au avut răni ușoare. Scoși de sub dărâmături, au fost transportați la același spital buzoian. Al patrulea muncitor, Tudor Avram, a fost scos abia la ora 9.30, dar, fiind mort, a fost transportat la morga spitalului. La ora 11, din cauza rănilor, a murit și Micu Radu.

În procesul–verbal încheiat în acea zi de dr. Aurel Drăghici, șeful Poliției Buzău, Aurel Gârjob, comisar, șeful Biroului de Siguranță, și Popescu Vintilă, comisar, șeful Biroului Judiciar, se arată, printre altele, că explozia bombelor „a distrus acele, închizând complet circulația între stațiile Buzău–Monteoru" și că „pentru restabilirea liniilor, lucrează detașamente de soldați și lucrători de la CFR. La ora 9.40, s-a restabilit circulația provizorie pe o singură linie".

În aceeași dimineață, la ora 6.30, șeful poliției buzoiene raporta, cu nota telefonică nr. 8.086/1942, că trenul 7.060, Galați–București, a trebuit să fie oprit în gara Buzău mai bine de trei ore.

Comandantul Legiunii de Jandarmi Buzău, lt.–col. C. Niculescu, raporta, cu nota telefonică nr. 638, din 12 iunie 1942, că, la ora 8.30, în comuna Boldești, pe raza postului de jandarmi Amara, în apropiere de Mizil, a căzut un balon de mari dimensiuni. Balonul avea seria NT. 1.548–C.P.J. nr. 41 și venea dinspre Ploiești. În balon era o hârtie scrisă în germană și în română. Jandarmii au anunțat Flotila de Aviație de la Buzău, pentru a prelua balonul. După efectuarea cercetărilor, s-a constatat că acesta provenea din cele ridicate de apărarea antiaeriană germană și română pentru protecția instalațiilor petrolifere de atacurile aviației inamice.

După o jumătate de oră de la bombardamentul asupra Buzăului, un avion american a lansat șase bombe la Râmnicu Sărat. Trei bombe au distrus o baracă a armatei germane, una a căzut în curtea unui locuitor, iar celelate două în curtea unei mori.

Impact serios

Acest raid al aviației americane a avu un impact destul de serios asupra moralului populației civile, dar și a militarilor. În zilele următoare, mai multe alarme false au tulburat viața orașelor Buzău și Mizil. Cu nota telefonică nr. 2.333, din 14 iunie 1942, Comisariatul de Poliție Mizil raporta Poliției din Buzău că, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1942, de la orele 22.10 și până la 23.15, a fost alarmă aeriană, fără a se observa vreun avion inamic. În ziua următoare, are loc o nouă alarmă aeriană falsă, în jurul orelor 13.30. Pe 16 iunie 1942, cu nota telefonică nr. 2.406, Poliția din Mizil raporta că între orele 12.30–13.30 a fost o nouă alarmă. Câteva săptămâni mai târziu, la 7 august 1942, de la 9.30 la 10.30, la Mizil a fost din nou alarmă aeriană. La data de 2 august 1942, de la orele 19.30 până la orele 20.40 s-a dat alarmă aeriană la Buzău, fiind semnalate avioane dinspre Mizil. În realitate, aceste avioane nu au venit, dar spaima a rămas. Pe 7 august, concomitent aproape cu Mizilul, între 9.40 și 10.20, a fost iar alarmă la Buzău. Și de data aceasta nici un avion nu și-a făcut simțită prezența dinspre Mizil sau Ploiești, după cum sunase informarea.

Deși eșuată, Operațiunea „Halpro" a avut un rol de avertisment, atât pentru români, cât și pentru germani. Opinia, puternic înrădăcinată în România, că Aliații nu vor bombarda Valea Prahovei, pentru că rafinăriile erau proprietatea unor firme occidentale, s-a dovedit a fi nerealistă. Era un război mult prea mare pentru ca anglo–americanii să țină cont de câteva interese personale.

Pe de altă parte, România și Germania au înțeles corect mesajul. În lunile care au urmat, apărarea antiaeriană din Valea Prahovei a fost întărită considerabil, astfel că atunci când Aliații au reluat bombardamentele, la 1 august 1943 și apoi în primăvara lui 1944, aceștia au trebuit să lupte din răsputeri pentru a încerca distrugerea rafinăriilor prahovene. ■

Pregătirea unui IAR–80 pentru misiune pe frontul de Est (vara, 1941)

590 de misiuni, 235 de lupte aeriene, 47 de avioane inamice doborâte

Căpitanul av. Alexandru Șerbănescu

Vasile TUDOR*

Unul dintre eroii Neamului, căzut în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost și cpt. av. Alexandru Șerbănescu, născut în 1912, în localitatea Vlaici, jud. Olt.

Model în toate

După absolvirea liceului militar, în anul 1931, s-a înscris la Școala Militară pentru Ofiterii de Infanterie, pe care a terminat-o în anul 1933, clasându-se al 70-lea din 456 de elevi.

Repartizat la Batalionul 3 Vânători de Munte din Brașov, s-a dovedit a fi un ofițer rezistent, cu multă voință. Era un model în toate. Deosebit de punctual, demn și loial, a purtat cu mândrie toate calitățile unui bun militar. Din anul 1935 până în 1936, a urmat cursurile Școlii speciale a ofițerilor de infanterie. A practicat cu destul talent sporturile, fapt pentru care, începând cu 1 noiembrie 1939, a fost trimis la Institutul Național de Educație Fizică, secția militară, unde, spre surprinderea generală, dar mai ales a acelora de la catedra de schi, nu a terminat cursurile. Probabil că, înainte de a se prezenta acolo, ceruse să i se aprobe frecventarea Școlii de observatori aerieni, deoarece, la 1 februarie, era prezent printre elevii acesteia.

În Școala de observatori aerieni, a dovedit frumoase calități, fiind apreciat ca „bun pentru a fi întrebuințat în misiuni de război“. Realizase 22 de ore și 40 de minute în 59 de zboruri și multă pasiune pentru acestea, încât s-a hotărât să întrerupă viața de infanterist, fie ea și de vânător de munte. Chemarea înălțimilor albastre se dovedise mai puternică. În iarna 1939/1940, a urmat cursurile teoretice aviatice, iar la 1 aprilie a început școala de pilotaj. După șapte luni de școlarizare, avea la activ peste 100 ore de zbor. Primele exerciții le-a făcut pe avionul „Fleet“, după care a zburat pe alte tipuri, ca „IAR-27“, „Czapla“, „Potez-25“ și „IAR–38“. Avea 28 de ani când a fost brevetat pilot de război, la 31 octombrie 1940. Modest și liniștit, brevetarea lui a fost socotită ca o achiziție fericită pentru aeronautica română.

Contându-se și pe vechimea lui în grad, a fost repartizat în cadrul Școlii de ofițeri pentru aviație, ca instructor de zbor și inspector de studii la Escadrila 1 elevi. În scurt timp, s-a remarcat ca un foarte bun pedagog, executând cu aceștia zborurile pe avionul „Nardi“, fără nici un incident. Au rămas până astăzi în amintirea foștilor săi elevi cursurile ținute de acest „brad verde“, cum se pare că-i era porecla, legată desigur de fosta-i armă. Stăpânit de o mare pasiune pentru abor, i s-a aprobat prezentarea la Școala de perfecționare, unde a obținut un deosebit succes, zburând pe noi tipuri de avioane, printre care și „IAR-80“. Pentru toate acestea, a fost propus încă de atunci să fie avansat în mod excepțional în grad. Începutul anului 1942 l-a găsit tot în Școala de ofițeri pentru aviație, în aceeași funcție, însă, după scurt timp, cu părere de rău, șeful școlii i-a aprobat mutarea la Flotila 1 vânătoare, fapt ce s-a realizat abia în luna aprilie. Fiind un om cu mult sânge rece, s-a integrat repede în specificul unității. El ceruse să vină în rândurile piloților de vânătoare, pe care-i stima foarte mult și cărora avea să le devină un admirabil camarad. Avea foarte bine dezvoltat simțul onoarei și al datoriei, ceea ce a făcut să fie stimat și iubit de toți aceștia. Inteligent și ordonat, era un militar desăvârșit. A executat multe misiuni pe avionul de vânătoare „IAR–80“, totalizând 60 de ore de zbor, din care 40 în misiuni de alarmare pe litoralul mării și la Constanța. Tot acolo, a trecut cu ușurință pe avionul de vânătoare „Messerschmitt–109“, demonstrând alese aptitudini.

Cpt. av. Alexandru Șerbănescu

Mare patriot, a cerut să ajungă pe front, unde a fost încadrat ca ofițer subaltern în Escadrila 57 din Grupul 7 vânătoare. După numai câteva săptămâni, în octombrie 1942, i s-a dat comanda Escadrilei 57, ca la 1 noiembrie să i se încredințeze și funcția de șef al Biroului de informații la Grupul 7 vânătoare, funcții în care a confirmat calități de bun comandant. Întotdeauna a fost în fruntea formațiilor de avioane, manifestând un spirit combativ rar întâlnit. Nu s-a întâmplat ca vreodată să nu-i reușească calculele de navigație, în stepa fără repere esențiale a Rusiei. Numai așa a căpătat uimitor de repede respectul subordonaților, între care erau mulți vânători de elită, pe care i-a condus impecabil. A valorificat până și experiența câștigată ca vânător de munte, ocupându-se îndeaproape de construirea bordeielor pentru trupă și personalul navigant, pe terenul de la Karpovska. În luptele de la Stalingrad, a executat peste 30 de misiuni de luptă, obținând o victorie aeriană.

Cu sânge rece

În luptele de pe Mius, când inamicul presa puternic, amenințând cu ruperea frontului, neștiind ce-i teama și odihna, A.

---

* Prof., istoric și publicist, Pitești (semnat, în continuare, V.T.)

Șerbănescu a executat șase misiuni, în care a purtat lupte grele, doborând patru avioane sovietice.

La Melitopol, după executarea unei misiuni de protecție a unei formații de bombardiere, în drumul spre aerodromul de bază, a fost surprins de o formație numeroasă de avioane de vânătoare sovietice, care l-a atacat și i-au lovit motorul. Deși aflat în dificultate, târând după el fumul, vaporii de apă și glicolul, vânătorii inamici au tras continuu în el. Însă Șerbănescu a acționat cu mult calm și sânge rece, reușind să ducă avionul până în liniile noastre. După cinci ore de așteptare, spre bucuria camarazilor, care nu mai sperau la întoarcerea lui, a revenit la unitate, reluându-și locul în fruntea primei formații care a decolat spre inamic. Dar nu și fără replica adversarilor. În ultima misiune, executată în ziua de 9 iulie 1943, când cu o patrulă a atacat un aerodrom sovietic în zona Izium, a fost rănit la față, rămânând cu o cicatrice adâncă. Pentru faptele sale de arme, la 6 iunie 1943, mareșalul Ion Antonescu l-a distins cu „Virtutea Aeronautică", clasa comandor, iar la 17 iulie 1943, i-a fost acordată „Crucea de Fier" clasa I, de către comandantul Flotei a 4-a aeriene germane. De asemenea, în 30 iulie 1943, Gheorghe Jienescu, ministru Subsecretar de Stat al Aerului, i-a înmânat Ordinul „Mihai Viteazul", cls. III-a. Din cele 368 de ieșiri la inamic, totalizate la sfârșitul anului 1943, realizase 126 de lupte, înregistrând 32 de victorii aeriene, din care 26 sigure și 6 probabile. Abia trecuseră 6 luni, când, în 14 ianuarie 1944, a fost citat prin Ordinul de Zi nr. 15/14 ianuarie 1944, al Corpului Aerian Român, pentru „spiritul de sacrificiu și sângele rece dovedit cu ocazia atacului la sol a aviației inamice de pe aerodromul Lepetich, executat în ziua de 14 ianuarie 1944...". Totodată, același document evidenția „calmul și abnegația cu care a reușit, singur în luptă cu 11 avioane sovietice, să doboare pe unul dintre ele, în ciuda superiorității numerice a acestora...".

După cele relatate mai sus, s-ar părea că Alexandru Șerbănescu fusese chemat în mod expres pe front, unde, după un timp, avea să i se încredințeze comanda Grupului 9 vânătoare (Ordinul de Zi nr. 164/13 februarie 1944). Într-adevăr, era alegerea cea mai potrivită, deoarece a fost un adevărat comandant, care, prin exemplul personal, a avut întotdeauna un puternic ascendent moral față de toți cei cu care a luptat împreună. Așa cum scria generalul de escadră aeriană Emanoil Ionescu, comandantul Corpului Aerian Român, Alexandru Șerbănescu a acordat o deosebită atenție tuturor problemelor unității. S-a preocupat permanent de întreținerea avioanelor, de cazarea și hrana trupei, a personalului navigant. Pretutindeni a manifestat un spirit de corp, stăpânit de un entuziasm patriotic. Omul al cărui caracter a fost integru s-a dovedit un camarad perfect, care a manifestat cea mai caldă dragoste și prietenie pentru toți subalternii.

Când țării noastre i-a fost greu sub bombardamentul anglo–americanilor, în fierbintea vară a anului 1944, căpitanul Alexandru Șerbănescu și grupul său au fost chemați de pe frontul de Est să-i păzească cerul. Deși rămăseseră foarte puțini, comandați de acest as al cerului au reușit, cu multe sacrificii, să doboare avioane americane atât de bombardament, cât și de vânătoare. Soarta a fost nedreaptă cu acest brav pilot de vânătoare. A fost doborât într-o luptă inegală cu aviatorii americani, la 18 august 1944, căzând în flăcări pe teritoriul comunei Rușavăț, din județul Buzău. A fost jelit de toți cei care l-au cunoscut și n-a fost uitat până astăzi și nu va fi nici de acum înainte, în ciuda acelei conjuncturi nefavorabile de după război, vitregă lui și poporului român, căruia Stalin îi hotărâse soarta cu mult înainte. Imediat după trista lui înhumare în pământul strămoșesc, nu am mai avut voie să-l pomenim. Atât pe el, cât și pe alți aviatori. Totalizase 590 de misiuni la inamic, din care 235 de lupte aeriene și 47 de avioane doborâte, precum și altele probabile.

Cpt. av. Alexandru Șerbănescu a rămas în conștiința românilor ca unul dintre cei mai temerari ași ai cerului în anii celui de-al doilea război mondial. ■

Decorarea cpt. A. Șerbănescu, de către ministrul Aerului, g-ral de escadră aeriană Gheorghe Jienescu

La Karpovka, sub ploaia de obuze a tancurilor sovietice

„Să murim ca nişte aviatori, cu motorul pornit !“

Anul 1942 a însemnat pentru aviaţia română un moment dificil, datorat desfăşurării acţiunilor militare mult în adâncimea teritoriului inamic, cu toate consecinţele ce au decurs de aici pentru aprovizionarea cu muniţii, carburanţi şi alimente, la care s-au adăugat condiţiile total neprielnice zborului, din cauza iernii.
Pe aerodromul de la Karpovka, situat la aproximativ 30 km de Stalingrad, se afla dislocat Grupul 7 vânătoare, dotat cu avioane Messerschmitt (Me.109), împreună cu unităţi de aviaţie germane de bombardament în picaj — Junkers JU–87.

Pericol de încercuire

La 17 noiembrie 1942, Armata Roşie a trecut la ofensivă, producând spărtura de la Cotul Donului, trupele germano–române fiind nevoite să se retragă, alte unităţi fiind încercuite. Primul care a dat alarma că în spatele frontului rusesc s-au adunat importante forţe de blindate şi trupe a fost cpt. av. Dicescu, comandantul Escadrilei de recunoaştere, care l-a informat pe g-ralul Ermil Gheorghiu de situaţia creată. Comandantul Corpului Aerian Român n-a crezut pe moment faptul că sovieticii au declanşat o ofensivă de mari proporţii. Grupul 7 vânătoare a intrat în alertă. Cu toată vremea nefavorabilă, s-a cerut un voluntar care să cerceteze cât mai atent zona în care reuşise breşa. A plecat în misiune sblt. Hariton Dişescu. Zburând foarte jos, la 100 m, acesta a reuşit să treacă prin barajele artileriei AA sovietice şi a focului terestru, informându-l pe cpt. av. Grigore Crihană, comandantul grupului, despre înaintarea trupelor sovietice şi pericolul încercuirii aerodromului. Mr. av. von Kupfer, comandantul bazei aeriene, a ordonat misiuni de bombardament — avioanele JU-87 au decolat, au executat misiunea, dar nu s-au mai întors la Karpovka. Primiseră ordin de repliere, pe care „au uitat“ să îl comunice şi aliaţilor români. Timpul s-a înrăutăţit şi mai mult, plafonul coborând sub 80 de metri, încât orice zbor devenise aproape imposibil. Cpt. Crihană şi-a pierdut complet cumpătul şi iniţiativa apărării aerodromului a fost preluată de lt. av. Alexandru Şerbănescu, comandantul Escadrilei 57.

La 20 noiembrie 1942, s-a trimis o celulă formată din lt. (r) av. Ion Simionescu şi adjutantul av. Alexandru Moldoveanu, pentru a survola zona din jurul aerodromului de la Karpovka. A doua zi, sblt. (r) av. Ioan Dicezare a executat o nouă recunoaştere, zburând spre Cotul Donului şi constatând un trist adevăr: coloanele blindate sovietice lărgiseră mult breşa făcută în dispozitivul trupelor germano–române şi înaintau spre Karpovka. Frontul fusese rupt la Kalaci iar tancurile sovietice se găseau la numai 6 km de baza aeriană pe care era dislocat Gupul 7 vânătoare. În faţa celei mai dramatice situaţii de până atunci, lt. av. Alexandru Şerbănescu, care a preluat de fapt comanda grupului, a hotărât împreună cu lt. Romulus Apostolescu, comandantul Bateriei 102 Rheinmetall şi a Detaşamentului antiaerian, să treacă la măsuri de apărare. S-a ordonat ca la fiecare avion să rămână numai pilotul, mecanicul şi armurierul, care să pregătească avioanele pentru a decola a doua zi în zori. Ostaşii români, care asigurau paza aerodromului, erau superficial înarmaţi cu puşti germane model 1893. Explicaţia era simplă: aviaţia nu era o armă care să aibă nevoie de armament modern de infanterie. Cu toate acestea, trupa a ocupat poziţie de apărare în tranşeele de la marginea aerodromului. O parte din soldaţi au primit fiecare câte o sticlă de benzină şi o cutie de chibrituri, pentru a le folosi împotriva blondatelor sovietice. În afara câtorva puşti mitraliere din primul război mondial şi al armelor de infanterie de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi doar câte 50 de cartuşe pentru fiecare soldat din paza aerodromului, nu exista armament greu automat. Situaţia era deosebit de tensionată. „Ne pregăteam pentru a găsi o soluţie — notează în amintirile sale lt.av. Tudor Greceanu. În cazul în care decolam şi spărgeam încercuirea, lăsam aici o trupă de rezistenţă. Deci, nu se punea problema să cădem prizonieri“. Adjutantul av. Tiberiu Vinca, învăţător în viaţa civilă, un pilot de excepţie cu numeroase victorii aeriene, i-a raportat lt. Alexandru Ştefănescu: „Dacă tot suntem sortiţi pierii, nu-i mai bine în acest caz să decolăm?“. Dintre piloţii care au reuşit să decoleze şi să-şi salveze viaţa şi avionul, primul a fost sblt. av. Ioan Dicezare. Avusese avantajul că avionul era pregătit pentru zbor şi a renunţat la schimbarea rezervorului de benzină, cerându-i mecanicului să atupe gaura produsă de un proiectil inamic, pe care a astupat-o cu un dop de lemn. Împreună cu acesta, au mai încercat şi alţi

Aviatori români la Karpovka, în iarna lui '42 piloți, însă, din cauza frigului, n-au putut porni motoarele. Cpt. av. Dan Scurtu a decolat pe întuneric și a reușit să ajungă, aterizând normal, pe terenul de zbor de la Tacinskaja. Sublt. av. Dicezare a ajuns cu bine la Morozovskaja, de unde a telefonat g-ralului Ermil Gheorghiu, comandantul Corpului Aerian Român, căruia i-a raportat situația reală. Acesta a ordonat ca tot personalul navigant, care n-avea în primire avioane, să fie scos de acolo cu ajutorul a două avioane Savoia Marchetti. Acest prim transport s-a realizat în ziua de 21 noiembrie 1942, când încercuirea aerodromului de la Karpovka nu era completă. În zorii zilei de 22 noiembrie 1942, aproximativ 50–60 de tancuri sovietice tip T–34 au ajuns în apropierea bazei aeriene. Însă, din cauza unui mic râu aflat pe o latură a aerodromului, blindatele n-au reușit o încercuire completă. Totuși, câteva tancuri s-au apropiat foarte mult de gardul aerodromului. „La ora 16.00, când se întunecase — nota lt. T. Greceanu — , zgomotul de tancuri devenise foarte puternic și începuse și un viscol, cu rafale de vânt și zăpadă. Pe timpul nopții, dinspre sud să dea peste noi. Am pus santinele și patrule comandate de ofițeri pe latura de sud, iar bateriile lui Șerbu și Apostolescu în fața avioanelor, cu țevile orizontale îndreptate spre sud, și am așteptat toată noaptea. Urma să cerem prin radio aprobarea de evacuare completă a aerodromului, să ni se trimită patru avioane de transport greu pentru oameni și dacă vremea ne va permite să decolăm cu cele 30 de avioane pe care le mai aveam disponibile. N-am apucat să expediem radiograma și atacul s-a produs la ora 21.00, când un zgomot puternic de șenile ne-a dat a înțelege că sovieticii se hotărâseră să atace. Iscoadele (noastre) de la calea ferată au venit în fugă să ne avertizeze că un mare număr de tancuri T–34 se opriseră imediat dincolo de calea ferată cu soldați în jurul lor, pe jos. S-au oprit, au făcut focuri și se pregăteau de atac spre nord. Pe latura de sud–est rămăsese coloana noastră auto încărcată și folosită acum de camuflaj. Pe la ora 21.00, primele tancuri au apărut pe rambleul căii ferate; silueta lor era vizibilă pe fundalul luminat de focurile din spatele lor“.

Profitând de faptul că viscolul se mai potolise, lt. Romulus Apostolescu a deschis un foc de artilerie, incendiind câteva tancuri. Sovieticii au ripostat și în scurt timp zeci de proiectile au început să explodeze pe aerodrom. Chiar dacă nu au nimerit în linia avioanelor, au creat o situație greu de suportat, mai ales pentru mecanicii care pregăteau avioanele pentru decolare, o dată cu ivirea zorilor.

Profitând de o scurtă acalmie, în care atacatorii și-au realimentat cu carburanți și muniții tancurile, pe aerodrom a avut loc un consiliu al ofițerilor. S-a dat ordin tuturor soldaților și mecanicilor disponibili să urce în avioanele cu profundorul (coada) pe butoaiele de ulei, pentru a putea trage la orizontală cu tunurile și mitraliere de bord. S-a mai hotărât ca în fiecare avion să se instaleze pilotul respectiv care la ordinul lt. Alexandru Șerbănescu va deschide focul.

Aviatori români pe frontul de Est: cpt. Dan Scurtu, lt. Tiberiu Statescu, cpt. A. Șerbănescu *(de la stânga)*

Râuri de focuri

La orele 22.00, atacul sovietic s-a repetat și zeci de proiectile au lovit baza aeriană, producând victime printre apărătorii aerodromului. La ordinul lt. Alexandru Șerbănescu, piloții au deschis focul; a început un adevărat infern, râuri de obuze s-au abătut asupra blindatelor cu stele roșii pe turele. Suferind pierderi importante, sovieticii s-au retras dincolo de calea ferată, surprinși de intensitatea focului. Nu știau ce să creadă și nu și-au dat seama pe moment că se află în fața unei baze aeriene. După un răstimp, de dincolo de calea ferată a început un tir ucigător, făcând numeroase victime. Au fost răniți și uciși numeroși soldați. Aviatorii și mecanicii, plini de sânge, de fum, ca niște urși în costumele îmblănite, cărau morții și răniții în bordeie. S-a hotărât ca dimineața să decoleze toate avioanele disponibile și fiecare pilot să mai ia cu el în carlingă sau în fuselajul avionului câte un mecanic sau aviator care n-avea aparat de zbor. A început operația de demontare a tot ceea ce trebuia înlăturat pentru ușurarea avioanelor. S-au demontat stațiile de radio, instalațiile de oxigen, blindajul din spatele scaunelor piloților. În nici o jumătate de oră, s-a demontat totul cu dalta și ciocanul pentru crearea de spații în vederea luării la bordul fiecărui avion a celui de-al doilea om. Trebuie precizat faptul că avionul Messerschmitt 109 nu se preta la așa ceva și nu avea aparatură de navigație pe timp de noapte. Erau momente extraordinare și nimeni nu se mai gândea la acele amănunte. Trebuiau să iasă din încercuire, să salveze câți mai mulți oameni și avioane. Adjutantul av. Tiberiu Vinca l-a luat în carlingă pe maistrul militar Asanache Baciu, din Escadrila 57, sblt. Tudor Greceanu pe adjutantul av. Zaverdeanu. Adjutantul av. Ioan Panaite, deși era grav rănit la un picior, a hotărât că va zbura ca pilot.

Avioanele au fost pregătite pentru zbor, cozile lor fuseseră date jos de pe butoaie și mecanicii așteptau cu nerăbdare ordinul lt. Alexandru Șerbănescu, pentru pornirea motoarelor.

După o noapte chinuitoare și geroasă, în care apărarea aerodromului nu a permis nimănui să ațipească măcar câteva minute și în care obuzele căzuseră peste tot, făcând zeci de victime, în dimineața zilei de 23 noiembrie 1942, s-au pornit motoarele. Abia atunci tanchiștii inamici și-au dat seama că se aflau în fața unui aerodrom și și-au intensificat tirul. „La racheta trasă de Șerbănescu, am început să decolăm fiecare cum a putut. Era o adevărată nebunie — consemna în memoriile sale adjutantul Burileanu. Nu se mai ținea cont de vânt, iar vizibilitatea era zero. Am decolat printre două avioane care ardeau, nu mai judecam, executam totul automat și undeva în subconștient eram sigur că trebuie să mă ridic unde mă aflam, pierdusem orice noțiune de orientare în cerul cenușiu sub plafon jos. M-am dezmeticit repede, aveam prea multe ore de zbor și zeci de misiuni la inamic. M-am orientat după hartă spre aerodromul de la Morozovskaja".

Pe aerodromul de la Karpovka, infernul se instalase la el acasă. Zeci de obuze loveau acum adăposturi și magazii cu materiale, numeroase incendii luminau totul în jur ca ziua. Un proiectil tras de un tanc a lovit în plin avionul adjutantului Nicolae Iolu, care îl așezase pe scaunul său pe lt. mecanic Gheorghe Simoneta, iar el pilota pe genunchii acestuia. Explozia l-a ucis pe loc pe Simoneta, iar pilotul a fost grav rănit. Din cauza exploziilor proiectilelor inamice, care se produceau peste tot, lt. Constantin Rozariu s-a ciocnit în decolare cu adjutantul Nicolae Naghirnec și ambele avioane au luat foc.

Au reușit să decoleze lt. av. Tudor Greceanu, sblt. Hariton Dușescu, care scosese stația de emisie–recepție din fuselajul avionului și a băgat în locul ei un mecanic. Au decolat și lt. A. Șerbănescu, care a luat cu el un mecanic, adjutanții Moldoveanu, Mălăcescu, Ioan Panaite. Întrucât toate avioanele aveau muniție la bord, piloții români au trecut pe deasupra tancurilor rusești trăgând asupra lor toate proiectilele de tun. În situația în care se aflau, era un pericol să aterizeze cu muniție la bord, care putea exploda la aterizare la contactul cu solul.

Comandanți ai aviației militare române în al doilea război mondial: g-ral av. Ermil Gheorghiu *(stânga)* și g-ral av. Emanoil Ionescu–Pipițu

„Când am decolat, imaginea pe care am avut-o — nota aviatorul Tudor Greceanu — a fost aceea a lt. Apostolescu, care dezbrăcat de veston, în cămașă albă, trăgea continuu cu tunul în tancurile rusești care intraseră pe aerodrom. Servanții muriseră, și el, în cămașă, pe un ger de minus 20 grade, trăgea și incendia tancurile rusești. Am aflat ulterior că a murit la datorie, fiind strivit de șenilele unui tanc, el rămânând la postul său".

Plini de sânge, în bandaje

Locotenentul av. Tudor Greceanu, cu adjutantul Zaverdeanu la bord, s-a îndreptat spre aerodromul de la Morozovskaja. A zburat la o înălțime de 300–400 m și după circa o jumătate de oră a aterizat în condiții normale, numeroase focuri indicând pista de zbor. Lângă el a aterizat și adj. Panaite. Când s-a dat jos din avion, personalul de pe aerodrom a fost șocat să-l vadă pe acest brav pilot, plin de sânge, cu un bandaj uriaș care îi acoperea piciorul stâng. La fel arătau și ceilalți. Lt. Greceanu s-a prezentat la comandantul Corpului Aerian Român, g-ralul Ermil Gheorghiu. L-a sculat din somn și i-a raportat ceea ce se întâmplase la Karpovka. „M-a privit mirat și mi-a spus că trebuie să raporteze ministrului Jienescu — notează în memoriile sale Tudor Greceanu. I-am răspuns: domnule general, nu mai pierdeți timpul cu telefoanele. La Karpovka, sunt 400 de oameni care așteaptă salvarea. Tancurile rusești au intrat în aerodrom și sunt morți și răniți printre apărătorii aerodromului. Dați ordin și trimiteți avioanele pentru salvarea oamenilor. Până s-a hotărât dl general, adj. șef Tăruș, pilot pe un avion Junkers–52, a hotărât să plecăm la Karpovka și să ne salvăm camarazii".

Cpt. av. Constantin Abeles, comandantul Escadrilei de transport, a plecat cu două avioane Junkers JU-52 la Karpovka, unul din ele fiind pilotat de el, celălalt de adjutantul av. Zosim Răduț. Au ajuns deasupra bazei aeriene încercuite și au aterizat normal, aparatul fiind luat cu asalt de soldați. Lt. C-tin Rozariu, rămas la comanda aerodromului, a stabilit cine urma să plece cu avionul abia sosit. Câteva proiectile trase de tancurile rusești au explodat la circa 80–100 m de avionul de transport și după un rulaj scurt și-a luat zborul și, în acel moment, un soldat, care se agățase pur și simplu de coada trimotorului, s-a dezechilibrat și a căzut la sol, pierzându-și viața. Un altul s-a prins bine de profundor și numai în veston a zburat pe un ger cumplit aproape 150 km. La aterizare, mecanicii l-au desprins cu o rangă întrucât devenise un bloc de gheață. Ca prin minune a supraviețuit, fiind internat imediat într-un spital de campanie.

Coloana de camioane, încărcată cu diferite materiale, care se afla pe latura de sud–est, fiind mai protejată de tirul tancurilor, a reușit să se strecoare noaptea, sub comanda sblt. mecanic Marin Bâscă. A reușit să ajungă până la urmă pe aerodromul de la Pitovnik, situat la 15 km de Stalingrad. Specialiștii din aviație (mecanicii, operatorii radio, electricienii) au plecat cu un avion de transport, restul trupei a rămas să apere aerodromul de la Karpovka. Lt. av. Constantin Rozariu a reușit să plece cu un avion de transport german, împreună cu servanții Petre

Doicaru, Marin Dogaru și Dinu Rizea. În intervalul 4–10 decembrie, s-au mai efectuat câteva curse cu avioanele de transport și s-au mai salvat din materiale și oameni. La 10 decembrie, supraviețuitorii au fost luați prizonieri. Trebuie subliniat faptul că datorită organizării apărării, a erosimului ostașilor români, abia după aproape trei săptămâni sovieticii au reușit să ocupe aerodromul. Au fost capturate 12 avioane Messerschmitt Bf-109, din care șapte erau indisponibile iar cinci avariate la decolarea din ziua de 23 noiembrie. Sovieticii au găsit în depozitele aerodromului 7.000 de proiectile pentru tunurile de bord ale avioanelor, de calibru 20 mm, 15.000 de cartușe pentru puști calibru 7,92 mm, 1.785 bombe de diferite tipuri, 3.940 de grenade Seges, numeroase alte materiale care n-au putut fi evacuate. O dată cu acestea, a fost capturată și arhiva Grupului 7 vânătoare.

Interesant este faptul că sovieticii au luat puțini prizonieri români. Cea mai mare parte a soldaților comandați de sblt. de administrație Iosif Drăgan — circa 250 de oameni — au reușit să spargă încercuirea și să pornească pe jos spre liniile românești.

Mergând numai noaptea, după două luni de zile, aproximativ 100 dintre ei, împreună cu sblt. Iosif Drăgan, au ajuns la Tacinskaja. Toți cei care n-au rezistat acestui marș cumplit au murit de foame și frig pe drum. Subliniem că acest marș s-a executat în decembrie 1942, pe un ger de minus 35°C. „Când i-am văzut după două luni, notează lt. av. Tudor Greceanu, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul“ clasa III-a, arătau ca niște stafii. Sublt. Drăgan s-a îmbolnăvit grav la plămâni și nu l-am mai văzut. Pe sblt. mecanic Bâscă l-am întâlnit ulterior. G-ralul Gheorghiu, pe care toată lumea îl considera ca vinovat de ceea ce s-a întâmplat la Karpovka, a hotărât să ne mute cu avioanele cu care scăpasem din încercuire. Am fost trimis pe un aerodrom la nord de Rostov, apoi ne-a trimis la Novocerkask, capitala cazacilor de pe Don. De aici, am plecat la Stalino și am predat avioanele germanilor, primind altele noi. Comandantul german al fabricii de reparații avioane din Stalino, când a văzut fuselajele avioanelor cu care ieșisem din încercuire și în care transportasem oameni, a rămas uimit. Nu crezuse nimic din ceea ce auzise în legătură cu noi. A făcut un șoc și a repetat zile în șir cuvintele: «Nu se poate! Me. 109 nu poate zbura noaptea și nici să mai ia la bord un al doilea om. Nu-i posobil așa ceva». Dar avioanele românești Me.109, pilotate de ași ai cerului, care reușiseră să scape din încercuire, erau cea mai bună dovadă. Faptele eroice ale aviatorilor români din Grupul 7 vânătoare au fost transmise, la Berlin, mareșalului Göring. ■

V. A., V. T.

Români și germani în vremuri de război

Camarazi de arme și frați de cruce

Alexandru AVRAM*

2 noiembrie 1943. Grupul 8 asalt, dislocat pe aerodromurile de la Kerson și Karankut, a înscris una dintre cele mai glorioase pagini din istoria sa. Piloții acestei unități de elită a aviației române au executat un mare număr de misiuni în liniile inamice.

Subofițerul Reitberger, eroul salvării sblt. Lazăr Muntean, din Grupul 8 asalt

Bombe și gloanțe

Cităm din Jurnalul de front al acestei mari unități de aviație: „Raport operativ nr. 83/1943 al Grupului 8 asalt. Se acționează în misiuni cu 2, 3 și 4 avioane prin atacuri cu bombe, tunuri și mitraliere de bord. S-au atacat cu armele de bord o coloană de cisterne, o coloană auto, tunuri hipomobile și călăreți în zonele Tschalbassi, Britevka, Pavlovka, Wladimirovka, Perwe–Konstantinovka, Grigorieevka — cota 3.767 și sud de Britevka. Au fost distruse: 7 mașini și o cisternă mare, care au luat foc, trei căruțe, două tunuri hipomobile bombardate, circa 50–60 de călăreți cu cai, uciși, mai multe căruțe și mașini distruse și avariate.

---

* Muzeograf, Muzeul Aviației

Pierderi: Avionul Henschel 129 nr. 226, pilotat de adj. Stoian Dumitru, nu s-a mai întors din misiune, a căzut în flăcări la Tschalbassi, lovit de ACA-ul (artileria AA) inamic.

După–amiază: 6 misiuni, cu 15 avioane. Ore de zbor: 11 h 45 minute. Muniție trasă: 2.288 proiectile de tun calibru 20 mm, 9.239 cartușe de mitralieră calibru 7,92 mm.

Incidente de zbor: Avionul nr. 141.393, cu adj. stagiar av. Mlădin Constantin, fiind lovit de ACA-ul inamic, ia foc și aterizează în prima linie. Adj. stagiar av. Marinescu Dumitru reușește să aterizeze pe un teren accidentat lângă avionul în flăcări și salvează pilotul, ducându-l la Kerson. Avionul nr. 329, în urma unei lovituri, își pierde o elice și aterizează forțat la 3 km de inamic, de unde pilotul–sblt. av. Muntean Lazăr este luat de un Fiesler Storch de către subofițerul av. german Reitberger.

Avionul nr. 112, cu adj. stagiar av. Logofătu Ioan, lovit de ACA-ul inamic, aterizează forțat la 8 km nord de Tschalbassi și la 2 km în fața trupelor rusești. Pilotul este salvat de adj. stagiar av. Anghel Vasile, care aterizează lângă avionul avariat și aduce pilotul la Kerson". Informații lapidare care ascund în spatele lor un dramatism extraordinar. Dar, să derulăm pe îndelete faptele.

La orele 10.00, sblt. Lazăr Muntean, din Escadrila 60, pleacă în cea de-a treia misiune a zilei comandând o patrulă cu misiunea să atace localitatea Vladimirovka, unde se semnalase o puternică grupare sovietică de blindate. Din viteza celor aproape 450 km pe oră, atacul a fost năprasnic, bombele au lovit în plin, provocând o derută în rândul bolșevicilor.

Sublt. Lazăr Muntean, aflat la manșa avionului Henschel 129 nr. 329, viră cu 180° pentru a ataca cu armamentul de bord și, în acest moment, un obuz tras de apărarea antiaeriană inamică i-a lovit motorul drept. „Explozia proiectilului mi-a zburat pur și simplu elicea motorului drept — nota pilotul într-un raport. Am reușit să virez pe partea stângă, unde motorul se afla în funcțiune și am aterizat forțat, la marginea satului inamic. M-am îndepărtat de avion și am luat-o la fugă spre vest. Camarazii din patrulă au continuat atacul, făcându-mi acoperirea din aer până când am putut să mă îndepărtez îndeajuns de locul aterizării, apoi avioanele noastre au plecat acasă, pentru că de o aterizare salvatoare nu putea fi vorba, terenul fiind plin cu dune de nisip și tufe de răchită. Fugeam aproape de trei ore, timp în care, la punctul de comandă al grupului, camarazii puneau la cale salvarea mea".

Decorarea aviatorului german S. Reitberger, de către ministrul Aerului, g-ral de escadră aeriană Gh. Jienescu

În timp ce sblt. L. Muntean se îndepărta tot mai mult de zona în care aterizase forțat, pe aerodromul de la Kerson a sosit inopinat g-ralul de escadră aeriană av. Gheorghe Jinescu, ministru secretar de Stat la Subsecretariatul de Stat al Aerului. Era însoțit de g-ralul lt. av. Von Deschloh, locțiitorul comandantului Flotei a 4-a aeriene germane (devenit, ulterior, comandantul ei). Aparatul de zbor cu care s-au deplasat, un Fiesler Storch, poreclit „Bărzoiu", foarte manevrabil, ateriza și decola sub 25 m.

G-ralul Jienescu avea o alură de erou printre aviatori. În războiul de întregire națională, luptase pe Valea Cernei, la Mărăști și Mărășești, fiind decorat cu „Steaua României cu panglică de Virtute Militară". În perioada interbelică, studiase în Anglia și în Franța, specializându-se ca pilot de vânătoare.

Piloții întorși la bază au adus informații importante, toți însă au pledat pentru salvarea imediată a sblt. Muntean.

Adj. stagiar av. Dumitru (Mitică) Marinescu se găsea lângă plutonierul major av. Sepp Reitberger și discutau amândoi variante de salvare. Pilotul german zburase în aceeași patrulă cu Muntean și cunoștea cu precizie poziția unde acesta aterizase forțat. S. Reitberger fusese instructor de zbor în perioada de trecere pe avionul Henschel 129 și aviatorii români se atașaseră de el pentru că nu era un om distant și rece, așa cum se manifestau de obicei germanii, ci o persoană caldă, având un temperament aproape latin. S. Reitberger a fost singurul aviator german care a zburat neîntrerupt în Grupul 8 asalt sub însemnele naționale ale României, de la înființarea unității și până la 23 august 1944.

Adj. Dumitru Marinescu, deși ușor rănit, nu mai avea liniște și se gândea să decoleze cu aparatul său pentru a veni în ajutorul sblt. Muntean. Reitberger l-a temperat, știind că nu era posibilă aterizarea unui Henschel 129 pe un teren accidentat, neprielnic.

Instructorul german, care a executat misiuni cot la cot cu aviatorii noștri, în fiecare zi, misiuni dificile, era considerat un maestru în tehnica pilotajului. În plus, ca orice neamț, avea și un pronunțat spirit practic, un cap de inginer, cum se comenta. Reitberger văzuse Storch-ul g-ralului Von Deschloh și realizase că întâmplarea îi oferea o șansă nesperată. „Bărzoiul" era cel mai indicat avion pentru a încerca să-l recupereze pe Muntean. Dintr-o eroare, avionul nici nu era păzit. Având harta zonei de zbor „la cizmă“, fără să anunțe pe cineva din suita g-ralului german, S. Reitberger s-a urcat în aparat. Îi cunoștea perfect bordul, ca la multe altele. A pornit motorul la automat și a decolat scurt, îndreptându-se spre linia frontului.

Avionul, furat !

Pilotul german de pe Fiesler Storch, când a descoperit lipsa avionului, a raportat la comanda Grupului 8 asalt că avionul fusese furat! Tocmai în momentul venirii celor doi mari demnitari militari... Așa ceva nu se mai întâmplase. Comandantul Grupului 8 asalt a aflat imediat adevărul, dar nu se încumeta să-i raporteze ministrului Jienescu. Aparent, toți erau scandalizați de dispariția avionului; în fapt, cunoșteau situația și așteptau cu sufletul la gură deznodământul. G-ralul von Deschloh s-a mâniat tare, strigând în gura mare: „Sabotaj! Curtea Marțială!“. Ministrul Jienescu l-a potolit repede, pentru că și-a dat imediat seama ce se întâmplase, între timp fusese informat de unul din aghiotanții săi că un neamț „furase“ avionul și își risca viața pentru salvarea unui pilot român căzut în liniile inamice.

„După câteva ore de așteptare — nota sblt. Lazăr Muntean —, am văzut două avioane de asalt cu însemnele naționale pe aripi, care au trecut ca fulgerul pe deasupra mea, fără să mă repeze. În urma lor, apare însă un Fiesler Storch. După un viraj mai larg, trece pe deasupra mea, la 50 m înălțime. Arunc scurta de piele în aer, ca mijloc de semnalizare. Avionul virează și pleacă, apoi se reîntoarce, pilotul reduce motorul și aterizează între două dune de nisip. L-am recunoscut pe instructorul meu german. Îl ajut să întoarcă avionul cu botul spre vale, după care, pe geamul lateral din stânga, m-am suit în carlingă. Pilotul pune motorul în plin și decolă fără probleme. Trecem linia frontului destul de ușor“.

Când „Bărzoiul“ s-a ivit la orizontul aerodromului, din toate piepturile a izbucnit strigătul de victorie. Sublt. Muntean fusese smuls din liniile inamice. Arăta însă jalnic, cu hainele arse, cu mâinile și fața pline de sânge, negru de funinginea incendiului! S-a apropiat de camarazii de zbor abia trăgându-și sufletul, de oboseală și de tensiunea prin care trecuse. Era încă șocat de exploziile care sfârtecaseră avionul.

Gh. Jienescu i-a îmbrățișat pe amândoi, cu multă afecțiune, iar fotoreporterii care îi însoțeau pe cei doi generali s-au grăbit să fixeze pe clișeu momentul. G-ralul av. Jienescu l-a decorat pe loc pe plt. mj. S. Reitberger, prinzându-i în piept Ordinul „Virtutea aeronautică de război, clasa cavaler“. În fața acestui gest, g-ralul von Deschloh, hotărât să-l predea Curții Marțiale pe vinovat, a cedat brusc în fața gestului ministrului român și i-a felicitat pe cei doi eroi, cu o mână glacială.

Ministrul român l-a întrebat pe S. Reitberger ce l-a determinat să facă acest gest, care putea să-l ducă în fața Curții Marțiale. Aviatorul german i-a răspuns g-ralului român: **„Trebuia să-mi salvez elevul cu prețul vieții. Suntem camarazi de arme și frați de cruce. Și acest lucru este esențial...“**.

Fapta pilotului german a făcut înconjurul escadrilelor românești care luptau pe frontul de Est.

...Sfârșit de septembrie 1944. Pe străzile Sibiului, o coloană de prizonieri germani se îndrepta spre gară pentru a fi îmbarcată în vagoane și, de aici, drumul spre Siberia, fără întoarcere.

Îndreptându-se spre aerodromul de la Balomir, piloții Grupului 8 asalt au oprit mașina în care călătoreau spre a lăsa drumul liber pentru trecerea prizonierilor. Deodată, au văzut un aviator cu mâna stângă într-un bandaj. Uniforma îi era murdară și ruptă iar fața tristă demonstra disperarea aviatorului german. Piloții noștri l-au recunoscut: era plutonierul major S. Reitberger. I-a observat și el și ochii i-au sclipit imediat. S-au înțeles din priviri. Comandantul av. Duțu Vasiliu a coborât din mașină împreună cu adj. șef Ștefan Pucas, un aviator voinic, cu înfățișare de atlet. Au intrat în coloană și l-au scos pe Reitberger și, foarte siguri pe ei, au demonstrat comandantului formației de pază că pilotul german este spion și că trebuie predat serviciului de contraspionaj. L-au luat pur și simplu pe sus pe fostul lor instructor de zbor, l-au suit în mașină și au pornit în cea mai mare viteză. La marginea orașului, au oprit. I-au dat alimente, bani și haine civile, câte aveau la ei, și i-au dat drumul camaradului lor care luptase alături de ei timp de doi ani sub culorile României. L-au îmbrățișat și s-au rugat la Dumnezeu ca să scape.

Oberfeldwebelul Reitberger salvase un pilot român de la moarte, iar zburătorii noștri, camarazii lui, n-au uitat nici o clipă acest lucru și l-au salvat, riscându-și și ei viața. Reitberger a supraviețuit războiului. Cunoscând perfect limba română, a stat ascuns la o familie de români, până când lucrurile s-au mai liniștit. S-a întors în Germania și a lucrat mult timp ca agent la o firmă de asigurări. ■

● întâmplări adevărate ● întâmplări adevărate ● întâmplări adevărate ●

Salvator fără voie

25 octombrie 1943. Grupul 5 bombardament Junkers JU–88 a primit misiunea să bombardeze o concentrare de blindate sovietice, aflate în staționare lângă satul Akimovka (Ucraina). La orele 11.30, bombardierele românești și-au luat zborul de pe un aerodrom de campanie, formația fiind însoțită de opt avioane de vânătoare Me.109 G, care asigurau protecția JU-urilor 88.

În fruntea formației, se afla echipajul format din lt. pilot Ion Ionescu–Țiganu, lt. observator Eugen Marinescu–Matra, sergenții Bebe Ștefănescu (radiotelegrafist) și Ion Grigore — mitralior de bord. Bombardiereleau au trecut linia frontului la 5.500 m și cât cuprindeai cu ochii nu se vedea nici un nor, seninul cerului, întinzându-se până departe. Lt. Marinescu a identificat cu ușurință obiectivul și, după o scurtă convorbire prin radio, toată formația a virat dreapta circa 30° pentru derutarea inamicului.

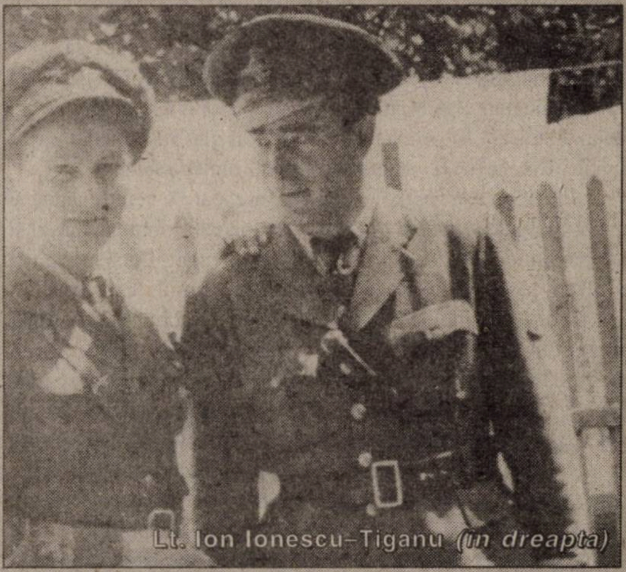

Lt. Ion Ionescu–Tiganu (în dreapta)

După câteva minute, avioanele românești au intrat în linie dreaptă spre obiectiv, apoi, unul câte unul, și-au lansat bombele într-o dâră lungă asupra unei pădurici unde se aflau blindatele sovietice.

După ce și-a îndeplinit misiunea, pilotul I. Ionescu–Țiganu a virat, încercând să se îndepărteze cât mai repede din această zonă, fierbinte, mai ales că articleria antiaeriană inamică deschisese focul. Deodată, avionul se cutremură din toate încheieturile, fiind lovit de schijele unui proiectil de calibru mare. Motorul din dreapta a luat foc, elicea fiindu-i spulberată de suflul exploziei.

O nouă lovitură ca de ciocan în planul drept (aripa dreaptă) a împins cu putere avionul în sus, în timp ce botul de plexiglas al bombardierului a fost pur și simplu aruncat în hău. O ploaie de cioburi și schije se abătu asupra echipajului; pilotul și observatorul au fost răniți la față și la mâini. Cabina se umplu cu fum și de miros de benzină. Acesta era sfârșitul; în curând, focul avea să se generalizeze și să înainteze spre celelalte rezervoare, avionul fiind gata să explodeze în orice clipă.

Comandantul aeronavei, lt. av. Ion Ionescu–Țiganu, ordonă părăsirea bombardierului și observatorul Eugen Marinescu–Matra a apucat mânerul de salvare al capotei superioare, trăgând de el cu disperare. Acesta s-a deblocat și observatorul a dispărut. Pilotul văzu cupolele a două parașute, semn că obsevatorul și radiotelegrafistul scăpaseră cu viață. Aproape imediat după ce au sărit cei doi, pilotul auzi un zgomot puternic, ca de creangă groasă ruptă brutal. „Uitându-mă cu frică spre motorul care ardea — nota lt. Ionescu–Țiganu în memoriile sale —, am văzut aripa dreaptă cum s-a îndoit spre înapoi și la un moment dat s-a rupt, dispărând cu motor cu tot. Instantaneu m-am simțit antrenat în niște rostogoliri ca la «zidul morții» și în timp ce eram conștient că intrasem în vrie, am încercat să ies din scaunul meu și să sar cu parașuta. Din cauza forței centrifuge, n-am reușit să mă mișc din scaun, fiind pur și simplu lipit de spătarul său. Cu mâna dreaptă țineam strâns mânerul parașutei și am proptit picioarele în tabloul de bord. Ajutat și de mâna stângă și împingând cu deznădejde în tabloul de bord, am încercat să-mi rotesc corpul și cu mare greutate am izbutit, am reușit să mă deplasez către exteriorul acestuia. Istovit, abia trăgându-mi răsuflarea, am privit imaginile ce mi se perindau ca pe un ecran de cinematograf: pământ, cer, iar pământ și iar cer, de mă amețisem pur și simplu, în timp ce epava decapitată a avionului meu mă purta într-o haotică spre sfârșitul suferințelor mele. Cu o luciditate extraordinară, îmi dădeam seama de situația disperată în care mă aflam și în timp ce toată ființa mea se zbătea să găsească o cât de mică posibilitate de salvare — nu aveam în gând decât să mă arunc în gol cu parașuta. Dar cum? Forța gravitației mă țintuia pe loc. În avion, abia mai puteam respira din cauza fumului negru și unsuros. Începuse să se audă trozniturі, ca de vreascuri uscate puse pe foc.

Din cauza rotirii epavei, ajunsesem aproape cu jumătate de corp să depășesc lateral spătarul scaunului, ceea ce mai rămăsese din suplul meu avion devenise un imens rug, ce lăsa în urma sa o dâră gigantică de flăcări de fum, conturându-și prăbușirea pe o curbă, aproape ireală. Pământul se apropia vertiginos, îl vedeam cum crește mereu și în disperarea mea am început să țip, să urlu din cauza neputinței... Un zgomot ca de trăsnet mă readuce la realitate și un curent de aer rece mă izbește în față, smucindu-mi mâna dreaptă spre înapoi, mâna care era încleștată pe mânerul de deschidere al parașutei. Curentul de aer, care venea dinspre botul avionului — rupt când s-a auzit troznitura —, ieșea năvalnic prin deschizătura superioară de salvare, dar mi-a înlesnit deplasarea din scaun. Împins de curent, instinctiv, am tras de mânerul parașutei, care a dus la deschiderea parașutei–pilot chiar în avion. Antrenată de circuitul de aer, format prin ruperea botului, parașuta–pilot a tras din sacul ei și parașuta propriu–zisă și ambele purtate de curent au părăsit epava avionului prin trapa superioară de salvare prin care săriseră și ceilalți doi camarazi. Iar de parașută eram eu bine legat.

După fumul, trozniturile, șuierăturile, flăcările și toate zgomotele sinistre din avion, m-am trezit într-o liniște nefirească. Au trecut câteva secunde până să deschid ochii și să revin la viață. Cu ochiul stâng vedeam bine, cu dreptul însă nu. M-am șters cu dosul mâinii sângele închegat care-mi acoperea fața și... minune: văd bine și cu el. Un val de speranță mi-a cuprins tot trupul, când mi-am dat seama că plutesc agățat de suspentele parașutei...".

Lt. av. Ion Ionescu–Țiganu nu mai avea decât 700–800 m până la contactul cu pământul, în timp ce undeva, în dreapta sa, pe sol, o pălălaie de flăcări și scântei marca locul unde se prăbușise bombardierul JU-88. Un fâlfâit ciudat l-a făcut pe aviatorul Ionescu să privească o torță care pica într-o spirală largă spre pământ, la o distanță de circa 50–60 m de parașuta lui. Era aripa avionului, care se rupsese la 5.000 m și, devenită independentă, acum se prăbușea la sol.

Lt. av. Ionescu simți o durere în picioare și s-a gândit pe moment că n-a simțit când a fost rănit, din cauza șocului loviturilor. Acum, era sigur că picioarele-i erau grav rănite. Se apropia de pământ cu o viteză din ce în ce mai mare și, „ în scurt timp, m-am izbit cu putere de sol, în mijlocul unei porumbiști. Am deschis lacătul parașutei de care m-am eliberat imediat, apoi, încă amețit de căzătură, am sărit pur și în picioare. Nu-mi venea să cred: acestea erau întregi și nu mai simțeam nici o durere. Mă gândeam că am halucinații. Am privit cu atenție piciorul drept, apoi pe cel stâng. Totul era în regulă, nici o rană! Un glas m-a speriat pur și simplu. Cine o fi? «Domnule locotenent, sunteți sănătos?».

Era sergentul mitralior Ion Grigore, care a venit imediat și m-a îmbrățișat izbucnind în hohote de plâns. Printre sughițuri și lacrimi, îmi zise: «M-ați salvat, dom'locotenent. Dacă nu săreați dvs. cu parașuta, cădeam o dată cu avionul, care arde în apropiere». Pe moment n-am înțeles ce vrea să spună. Apoi, m-am dumirit ceea ce se întâmplase. Sergentul Grigore nu putuse să se salveze cu parașuta, întrucât încuietoarea trapei de jos, de salvare, se blocase din cauza unei schije, iar pe sus nu putea din cauza mea, întrucât blocase cu trupul meu tot spațiul. În momentul în care am deschis parașuta–pilot și curentul de aer a început să mă tragă afară, sergentul Grigore m-a apucat de un picior, apoi de amândouă. S-a deschis și parașuta propriu–zisă și el a venit cu mine odată, la sol. De necrezut, dar era adevărat...“.

Adjutantul aviator Ion Milu, comandantul unei celule de vânătoare, a urmărit toată această situație ca desprinsă parcă dintr-un film de groază. I-a descris cu amănunte lt. Ion Ionescu–Țiganu ceea ce a văzut, de la 5.000 m și până s-au deschis primele două parașute. A numărat 40 de învârtituri ale epavei bombardierului și aștepta cu sufletul la gură să se deschidă și celelalte. Dar a văzut numai deschiderea celei de-a treia, și atunci a fost sigur că un membru al echipajului și-a pierdut viața o dată cu epava. Curând, a aflat faptul că tot echipajul a scăpat cu viață și a venit personal la spitalul de campanie ca să-și felicite camarazii, eroii acestei întâmplări adevărate.

Pe eroii noștrii i-a luat echipajul unui tanc german și i-a dus imediat la un spital de campanie unde au primit cele mai bune îngrijiri. Pentru curajul dovedit în luptă, lt. Ion Ionescu–Țiganu a fost decorat cu Ordinul „Virtutea Aeronautică de război clasa Crucea de Aur“, iar germanii i-au acordat „Crucea de Fier“ clasa II-a. ■

V. A.

10 iunie 1944: un atac–surpriză asupra României

Ploaie de foc peste aripile americane

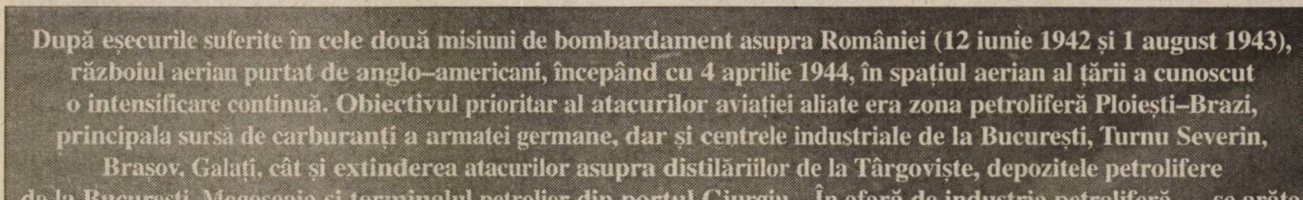

După eșecurile suferite în cele două misiuni de bombardament asupra României (12 iunie 1942 și 1 august 1943), războiul aerian purtat de anglo–americani, începând cu 4 aprilie 1944, în spațiul aerian al țării a cunoscut o intensificare continuă. Obiectivul prioritar al atacurilor aviației aliate era zona petroliferă Ploiești–Brazi, principala sursă de carburanți a armatei germane, dar și centrele industriale de la București, Turnu Severin, Brașov, Galați, cât și extinderea atacurilor asupra distilăriilor de la Târgoviște, depozitele petrolifere de la București–Mogoșoaia și terminalul petrolier din portul Giurgiu. „În afară de industria petroliferă — se arăta într-un raport al Statului Major al Aerului către MStM — s-a urmărit distrugerea căilor ferate, a triajelor și nodurilor de comunicații, a industriei materialelor c.f., a industriei aeronautice din Brașov, precum și a aerodromurilor militare. Concomitent cu această acțiune, cu obiective determinate și de importanță militară, aviația anglo–americană a dus și o acțiune de intimidare și de demoralizare a populației civile. De nenumărate ori, avioanele de vânătoare americane au mitraliat trenuri civile și automobile pe șosele. Aviația engleză a efectuat bombardamente de noapte în cursul cărora bombele au fost lansate în centrul Capitalei“.

Un P–38 „Lightning“ (vânătoare–bombardament), în zbor spre Ploiești, în iunie '44

O nouă tactică

Comandamentul Forței a 15-a aeriene americane avea în subordine mii de avioane de bombardament și vânătoare, dislocate în sudul Italiei, la Foggia și Brindisi. La începutul lunii iunie 1944, aviația americană a adoptat o nouă tactică — lovirea simultană a mai multor obiective, cu intenția de a dispersa forțele aeriene româno–germane și a obține maximum de randament. În perioada 4 aprilie–6 iunie 1944, anglo–americanii au executat 33 de bombardamente asupra României; au fost uciși și răniți aproximativ 6.800 de oameni nevinovați, iar 2.000 de case distruse și alte 1.700 grav avariate. Dar și aliații au suferit pierderi importante deasupra țării noastre: 150 de bombardiere și avioane de însoțire au fost doborâte. Numai în luna aprilie 1944, americanii au înregistrat 270 de aviatori morți, iar alți 350 au fost răniți. Trebuie subliniat faptul că aviația română nu putea opune decât un număr mic de avioane de vânătoare, circa 150, la care se adăugau aproximativ 60–70 germane. Majoritatea escadrilelor de vânătoare germane plecaseră din România, la mijlocul lunii mai 1944. Cu toate acestea, aviatorii noștri au luptat extraordinar, producând atacatorilor pierderi importante. Astfel, Grupul 6 vânătoare, dotat cu avioane românești IAR–80 și 81 C, au doborât, în 12 misiuni, 60 de avioane americane, alte 10 aparate grav avariate n-au mai ajuns la bazele lor, prăbușindu-se în Bulgaria. Luând în calcul aceste pierderi, comandamentul Forței a 15-a aeriene americane a hotărât — pentru data de 10 iunie 1944 — un raid–surpriză, cu două obiective importante: unul viza distrugerea rafinăriilor din Ploiești, iar celălalt lichidarea aviației de vânătoare românești, ale cărei aparate trebuiau distruse la sol, înainte de a se ridica în aer.

Teritoriul național era apărat antiaerian de 154 de baterii antiaeriene românești, dotate cu tunuri de diferite calibre (de la 20 mm la 88 mm), la care se adăugau 60 de baterii AA germane. În zona petroliferă Ploiești, erau amplasate 83 de baterii (din care 45 erau germane); în jurul Bucureștiului, erau dispuse 52 de baterii. Urmau, în ordine Constanța–Fetești, cu 25 baterii, Brașov, cu 13 baterii, Reșița — 12 baterii, Focșani — 11 baterii, Galați — 10 baterii, Hunedoara — 8, Giurgiu — 3 baterii (AMR, Fond MStM, Jurnalul de Operații al Comandamentului artileriei AA, dosar 28, f. 157).

Din punct de vedere al întrebuințării tehnicii, în funcție de posibilitățile de luptă, s-au folosit tunuri de calibre superioare, și anume: 7 baterii germane de 128 mm pe calea ferată și 10 baterii de 105 mm. Aceste calibre aveau posibilitatea de a combate eficace avioanele inamice care zburau la 7.000–9.000, adică tocmai acolo unde zburau avioanele anglo–americane, pentru a evita focul bateriilor de calibru 75–88 mm.

Ca un aspect calitativ important, este de menționat existența în dotarea artileriei române a 18 stații de radiolocație tip „Würzburg", tehnica cea mai modernă din acel timp. Germanii aveau 24 de stații de acest tip. Stațiile de radiolocație „Würzburg" din dotarea artileriei AA române erau astfel amplasate: 8 aparate la București, 3 la Constanța, 2 la Cernavodă și 5 la Ploiești. Artileriștii AA germani își amplasaseră stațiile de radar după cum urmează: 18 la Ploiești, 3 la Florești (Băicoi), 2 la Câmpina, 2 la Moreni și o stație la Giurgiu.

Rezultă că atât calitativ, cât și cantitativ apărarea antiaeriană de la Ploiești era superioară față de celelalte obiective. Fapt firesc, în fond fiind „miza petrolului", cu importanța sa pentru economia și armata germane. Aliații noștri mai aveau subunități și la Cernavodă–Constanța, precum și la Giurgiu — mai puține, e drept, dar prezența lor la capul de conductă Giurgiu și la porturile de încărcare a petrolului se explică tot prin grija Germaniei de a-și proteja sistemul de aprovizionare cu petrol românesc. În general, materialul din dotarea artileriei antiaeriene românești — tunurile de 88 mm Krupp, de 75 mm Vickers, de 37 mm Rheinmetall, aparatele de conducere a focului de tipurile Bungescu sau Kapagerät–40, stațiile de radiolocație „Würsburg", tunurile automate de 20 mm Gustloff, erau la nivelul celor existente în dotarea altor armate aflate în conflagrație.

Se poate aprecia, de asemenea, că eficiența dispozitivului apărării antiaeriene a fost pe măsura posibilităților materialului, efectivele de ofițeri, subofițeri și trupă dovedind un nivel bun de pregătire.

Apărarea antiaeriană a Capitalei era încredințată Brigăzii 3 artilerie AA, comandată de g-ralul Gh. Pârvulescu, un încercat artilerist, care comandase în toamna anului 1942 unități de artilerie antiaeriană la Cotul Donului și în Stepa Calmucă.

Din compunerea brigăzii făceau parte regimentele 1 și 3 artilerie AA, care aveau în subordine 50 de baterii cu tunuri, cuprinse între calibrele 20–88 mm. În cadrul dispozitivului brigăzii, existau 8 stații de radar „Würsburg"; în plus, dispozitivul era deservit de 8 baterii de proiectoare pentru trageri pe timp de noapte.

Dispozitivul bateriilor pentru apărarea antiaeriană a Bucureștiului era organizat pe mai multe aliniamente: cele de calibru mijlociu spre exteriorul obiectivelor protejate, în fața aliniamentului probabil de lansare a bombelor, iar bateriile de calibru mic, la distanțe foarte mici de obiectivul apărat; unele secții (2–3 tunuri) erau dispuse chiar pe Palatul Telefoanelor, Palatul

10 iunie 1944: pe aerodromul militar de la Popești Leordeni s-a dat alarma; avioanele de vânătoare IAR–80 și IAR–81C vor decola în câteva minute...

CFR, pe Prefectura Capitalei etc. Pentru executarea corectă a tragerilor pe timp de noapte, s-a organizat postul de comandă de noapte tip „Bungescu“, pe baza datelor aparaturii de „ascultare“ și, apoi, a stațiilor de radiolocație, ceea ce reprezenta un pas înainte în organizarea tragerilor de timp de noapte.

„Indienii cu o pană“

Suntem în 10 iunie 1944. La ora 5.30, de pe aerodromurile Foggia R, Foggia 7 și Foggia Triola (sudul Italiei), și-au luat zborul 250 de avioane de vânătoare–bombardament Lockheed P-38 Lightning bifuzelate, bimotoare. Un număr de 150 de P–38, din Grupul 82 FG vânătoare aveau sub fuselaj o bombă de 445 kg, iar rezervoarele suplimentare conțineau 300 galoane (1.200 litri) de benzină. Înainte de plecarea în misiune, lt.–col. Benjamin Mason, comandantul grupului, le-a explicat echipajele ceea ce aveau de executat: „Veți bombarda în picaj Ploieștiul, care este centrul industriei petroliere românești. Obiectivul principal este distrugerea rafinăriei româno–americane. Mai mulți piloți din Grupul 82 au participat la misiuni deasupra României, asigurând protecția avioanelor de bombardament B-24 Liberator. Astăzi, veți fi pe post de bombardieri și surpriza este totul. Ea vă asigură succesul misiunii“.

Grupul 1 FG de vânătoare a ridicat în aer 100 de aparate, care avea numai muniție pentru armamentul de bord: un tun de 20 mm și patru mitraliere de calibru 12,7 mm. Formația trebuia să atace aerodromul de la Popești Leordeni și să distrugă la sol avioanele IAR-80 ale Grupului 6 vânătoare. Jurnalul de bord al Grupului 82 FG consemnează: „Întâlnirea cu avioanele din Grupul 1 va avea loc la ora 6.40, la 2.000 m altitudine la sud de Macedonia. Grupul 1 va zbura la dreapta de formația noastră, apoi, împreună, vom traversa munții Iugoslaviei și, la 20 de mile de obiectiv, toată formația va coborî la joasă înălțime, pregătindu-se de atac“.

Aviatori români din Grupul 6 vânătoare, comandat de cpt. av. Dan Vizanty, eroi ai zilei de 10 iunie 1944

În legătură cu numărul avioanelor americane care au participat la raid, în unele lucrări apărute în SUA și Canada, cifra este mult mai mică (*v.* Bérnad Dénes, *Rumanian Air Force. The Prime Decade, 1939–1947, Squadron Signal Publication, 1999, p. 25)*. Documentele militare oficiale românești precizează clar faptul că atacul american s-a executat cu 250 de aparate P–38 (Arhivele Militare Române, Fond 948, Statul Major al Aerului, Secția II-a, dosar 179, f. 7).

La ora 7.10, avioanele americane nu pătrunseseră încă în spațiul aerian național, dar comandantul stației de radar „Freya“, de la Otopeni, col. Eduard Neumann, i-a transmis căpitan comandorului av. Gh. Miclescu, ofițerul român de legătură cu radiolocatoriștii germani, faptul că o formație de avioane inamice se găsea deasupra Iugoslaviei. S-a transmis către toate aerodromurile și bateriile AA ordinul: „Atenție mărită!“. La ora 7.15, cele 23 de avioane IAR-80 și 81 C, aflate pe aerodromul militar Popești Leordeni, așteptau inspecția comandantului Grupului 6 vânătoare, cpt. av. Dan Vizanty. Personalul navigant al Escadrilelor 59, 61 și 62, aliniat în fața aparatelor, a prezentat onorul comandantului. Din cele 38 de avioane IAR-80 și 81 C, aflate în dotarea Grupului 6 vânătoare, în acea zi erau apte de zbor doar 23, restul aflându-se în reparație. Maistrul militar principal Păduroiu l-a sigurat pe comandant că, în jurul orelor 10.00, alte 12 aparate vor fi gata de zbor.

Cpt. Dan Vizanty abia începuse inspecția, când a primit următorul mesaj telefonic de la „Tigrul“ (stația de radar „Freya“): „La orizont, au apărut «indienii cu o pană», ceea ce înseamnă că avioanele reperate erau de vânătoare și nu de bombardament. Din acea clipă, întreg sistemul național de apărare a intrat în alertă.

„Surprins de alarma dată așa de dimineață — nota cpt. Vizanty —, pentru că americanii nu ne-au atacat niciodată înainte de ora 10 (dimineața), mi-am luat din sertarul biroului pistolul de semnalizare și am tras o rachetă verde, care însemna decolarea imediată a întregului grup de vânătoare. M-am urcat pur și simplu în automobilul Ford Taunus și am demarat cu cea mai mare viteză spre avionul IAR-81 C, nr. 344, care se afla alături de cel al lt. av. Puiu Lupescu, coechipierul meu“.

După un minut și 36 de secunde, prima patrulă și-a luat zborul, iar în următoarele 2–3 minute au decolat și celelalte IAR-uri. Jurnalul de operații al Flotilei 2 vânătoare consemnează: „10 iunie 1944. La 7.30, s-a dat ordinul: «Gata de decolare!». La ora 8.18 minute, au decolat toate cele 23 avioane IAR-80 și 81 C ale Grupului 6 vânătoare. Grupul 1 vânătoare a ridicat în aer 16 avioane, iar grupul 7 vânătoare — 10“.

La ora 8.20, toate cele 23 de avioane ale Grupului 6 vânătoare au luat compas spre careul SM aflat la nord–vest de București. Formația zbura la 2.500 m altitudine și cerul era de o puritate amețitoare. La un moment dat, glasul puternic al cpt. Vizanty a răsunat în căștile piloților: „Paris: 1, 2, 3... Atacăm! Urmați-mă!“.

O mare de stele albe

Adjutantul Ilie Dumitru, din Escadrila 61 vânătoare, a scos siguranțele tunurilor și mitralierelor și privind în jos a văzut la circa 150 m de pământ siluetele fine ale avioanelor bifuzate P–38 Lightning. Când a coborât la 200 m de sol, s-a trezit într-o mare învălmășeală: peste tot aripi și fuselaje cu stele albe. Două

IAR–81C își legănau aripile, semn al victoriei. Totul se petrecea cu o iuțeală halucinantă. La un moment dat, a prins în reticulul aparatului său de ochire fuselajul unui P–38. A deschis focul de la 200 m, a corectat tirul şi, virând brusc, a ajuns chiar în fața lui. „Fără să ştiu cum — nota el —, mă găsesc cu degetul pe trăgaci, cutremurat de bubuitul tunurilor și mitralierelor mele... Strâng virajul, pilotul american vrea să scape. O nouă rafală, și proiectilele mele urcă spre motorul din dreapta, care ia foc. Îi ia foc și aripa și mai are scăpare. Cade în vrilă, prăbușindu-se la pământ... Sunt năucit și nu-mi vine să cred că i-am venit de hac". Totul a durat doar câteva clipe, după care adj. av. Ilie Dumitru a reintrat în luptă și în următoarele cinci minute a doborât un alt P-38, obținând cea de a doua victorie.

Sublt. Harry E. Noone (nr. matricol 0–760376), originar din Kansas City, Missouri, privea năucit în jur și nu știa ce să creadă. Intrase dintr-o dată într-o bătălie aeriană cum nu mai văzuse până atunci. Comandantul formației, cpt. av. Kewin H. Jackson (nr. matricol 0–421106), le spusese la plecarea în misiune că totul va fi foarte simplu, că „la prima trecere" vor distruge aerodromul de la Popești Leordeni, că nici nu prea mai exista aviație de vânătoare românească; să fie atenți la artileria AA, care era foarte eficace. Ajuns deasupra obiectivului, a constatat, ca și ceilalți colegi ai săi, că totul era altfel. Auzea în căști strigătele de ajutor ale camarazilor săi și un cer de foc s-a prăbușit peste Lightning-urilor lor argintii. Zbura la 500 m de sol și încă nu-și revenise din primul șoc, când o duzină de avioane IAR–81C i-au tăiat calea. Proiectilele au răpăit pe fuselajul avionului său și un fum gros a umplut toată carlinga. Disperat, a tras de manșă; câștigând puțină înălțime, a deschis cupola și s-a aruncat cu parașuta în gol. A avut norocul să supraviețuiască, fiind luat prizonier, ca și comandantul său de formație.

Adjutanții aviatori Aurel Vlădăreanu și Pavel Coteanu, din Escadrila 62 vânătoare au zărit o formație de 4–5 avioane Lightning, care voiau să scape cu fuga. Fiind ceva mai sus, au plonjat în formația americană, deschizând focul. Aurel Clădăreanu a lovit în plin un P–38, care s-a prăbușit în apropierea satului Crețești (Vidra), iar comandantul său a doborât un altul, căzut în marginea comunei Frumușani. Două Lightning-uri reușiseră însă să se strecoare în coada lui Coteanu. O manevră la timp l-a adus pe adjutantul Vlădăreanu în spatele unuia dintre urmăritorii camaradului său. „Nu-mi venea să-mi cred ochilor — nota el în memoriile sale. Repede apăs cu putere pe butonul tunurilor și fuselajul avionului american se luminează de explozii. Prima mea rafală și-a atins ținta". Cel de-al doilea avion doborât de adjutantul Aurel Vlădăreanu s-a prăbușit în flăcări, la marginea comunei Fundeni–Frunzănești.

Șublt. Ioan C. Iatan, din Escadrila 61, nota: „...Pe aerodromul Popești Leordeni, se afla în acel moment cazată și Școala de zbor fără vizibilitate condusă de cpt. comandorul av. Popescu Ion (Oaie), care avea în dotare 4 avioane bimotoare FW–58. De comun acord, se stabilise cu comanda Grupului 6 vânătoare că, în cazul în care pe aerodrom sună prealarma, avioanele FW–58 să decoleze imediat, pentru a se dispersa pe islazul de la Frunzănești, unde se improvizase un teren de zbor. În ziua de 10 iunie, din cauza confuziilor, decolarea avioanelor FW(58) nu a fost posibilă să se facă înaintea avioanelor IAR (80, 81C) și au rămas să decoleze ulterior.

În momentul în care formația Grupului (6 vânătoare) vira către sud, fiind plasată în partea de vest a aerodromului, la înălțimea de 2.700 m, am văzut o formație compactă de avioane P–38 Lightning, care ataca la sol aerodromul, surprinzând avioanele FW–58 în timpul decolării și pe care le doborâseră. Decizia cpt. av. Dan Vizanty a fost promptă, a ordonat ca întreg grupul să se angajeze în atac, în ordinea în care se afla regrupat.

Atacul nostru a fost o totală surpriză pentru atacatori, din spate, din soare, lansați cu viteză superioară și în inferioritate numerică, formația americană număra în jur de 50 de avioane. Primele trei patrule, cea a comandantului de grup, patrula comandantului escadrilei 62 vt., și patrula lt. av. Nicolescu Teodor din Escadrila 61 vt., au tras ca în poligon în țintele mișcătoare. Rezultatul a fost nesperat, dar cu urmări tragice pentru patrulele care au urmat. Patrula lt.av. Posteucă Gheorghe a putut degaja, dar cea a lt. av. Limburg Nicolae, din care făceam și eu parte, a primit în față riposta formației americane care ieșise din momentul surpriză și manevrele pentru a preîntâmpina atacul nostru. Lt. Limburg a trebuit să manevreze către stânga, moment în care pare că s-a lovit de coechipierul său adjutantul Tarii Mihail. Împreună cu coechipierul meu, adjutantul av. Mincu Grigore, am evoluat către dreapta sus, moment în care în fața mea au apărat două avioane americane care evoluau în urcare, situație ideală de atac. Având viteză, am urmărit cele două avioane din fața mea, unul a intrat în vizorul meu și, în momentul când am avut distanța necesară, am apăsat pe ambele butoane ale armamentului de bord, tunuri și mitraliere. Urmarea a fost că s-a produs o explozie și un glob de foc mi-a apărut în față. Abia m-am ferit, când în spatele meu se aflau doi vânători americani și au tras în avionul meu, chiar în momentul când am dat comenzi de degajare. Lovitura a fost groaznică și cu proiectile explozive, care mi-au spart plexiglasul cabinei. Dar nefericirea cea mare a fost că, ei, erau doi. Unul din ei m-a prins în momentul când, instinctiv, am încercat să degajez spre stânga, și mi-a plasat o rafală în burta avionului, sub cabină, care mi-a provocat răni grave și serioase stricăciuni la avion. Am reușit totuși să manevrez, să mă desprind de cei doi atacatori și prin evoluții aproape de sol, am reușit să ies din zona de luptă, cu gândul de a ateriza pe burtă într-un lan de grâu sau de porumb. Prima constatare, după ce m-am dezmeticit, a fost că sunt urmărit în continuare de cele două avioane P–38. Trebuia ca, totuși, să scap de cei doi următori, așa că am continuat să

Cpt. D. Vizanty ***(fără ochelari)***, alături de camarazi din Grupul 6 vânătoare manevrez la rasul solului. Am reușit să aterizez, cu ultimele forțe (într-o orezărie) și, părăsind avionul, m-am aruncat într-un șanț de irigare. Am asistat la încă un atac ale celor două avioane americane asupra avionului meu IAR–81C nr. 334, care totuși mi-a salvat viața. Am fost salvat de sătenii din Plătărești, ajungând la spitalul din Brănești, unde am fost spitalizat 50 de zile. Avionul meu a fost recuperat și readus la aerodrom“.

Lt. Eugen Ianculescu, din Escadrila 61, a fost încolțit de câteva P–38. Nu s-a pierdut cu firea, știind că în jur se află camarazii săi. O rafală de mitralieră i-a șters pur și simplu carlinga, după care o alta l-a încadrat foarte strâns. A deschis și el focul, trăgând serii scurte pentru a economisi muniția. Doborâse deja un aparat inamic și spera să ajungă întreg la aerodrom. Dar n-a fost să fie așa, alte două Lightning-uri îl atacă și reușește să prindă în colimator un aparat P–38. Trage toată muniția rămasă și cabina adversarului zboară în bucăți, la fel și una din aripi, care se desprinde, și aparatul american cade în flăcări, la sol. Dar și avionul său, IAR–81 nr. 343, a fost lovit în motor și părăsește lupta, aterizând în condiții bune la marginea aerodromului.

Escadrila americană 71 din Grupul 1 FG era alcătuită din patru patrule (fiecare patrulă avea în compunere patru avioane), cu denumirile: Green, White, Blue și Red.

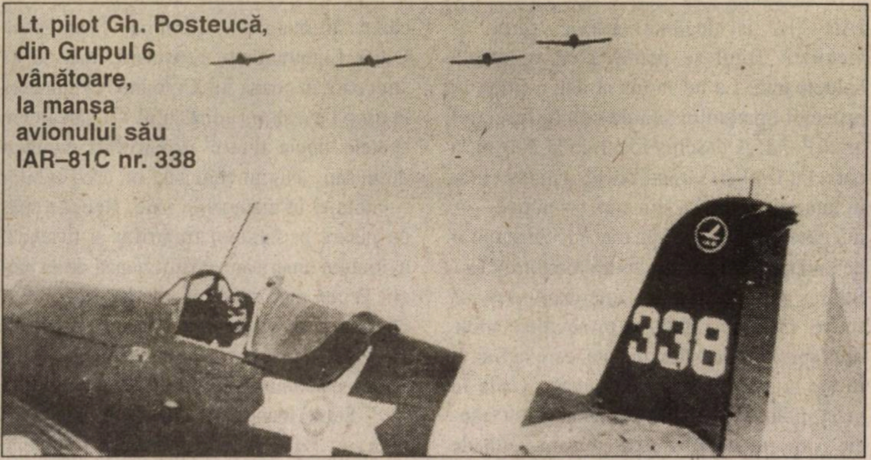
Lt. pilot Gh. Posteucă, din Grupul 6 vânătoare, la manșa avionului său IAR–81C nr. 338

Lt. Herbert Hatch, comandantul grupării „Green Flight“, nume de cod „Gragmore Green“, nota în amintirile sale: „După un zbor dificil, am atins punctul inițial de schimbare a direcției la nord de București, conform orarului stabilit. Am schimbat direcția spre sud, am aruncat rezervoarele suplimentare și ne pregăteam să luăm înălțime pentru acoperirea Grupului 82 FG. În acel moment, am trecut peste un aerodrom inamic (Popești Leordeni), surprinzând în aer patru sau cinci avioane bimotoare DO-217 (erau FW–58 ale Centrului de Instrucție Pipera). Comandantul escadrilei noastre, lt. Shepard, a ordonat atacul asupra lor cu trei grupări. Bimotoarele au fost doborâte fără ripostă (avioanele românești erau nearmate, fiind de școală). Am consumat și eu muniție, atacând unul din ele la sfârșitul luptei. În acel moment, ne aflam doar la 80–100 m altitudine, în urcare, spre nord, când cineva din escadrilă, cu o voce disperată, anunța prin radio: «Gragmore! În numele lui Hristos, virați stânga!». Am privit spre stânga și am văzut o formație mare de Focke Wulf 190 venind de sus, dinspre ora 10.00. (Erau avioane IAR–80, 81 C din Grupul 6 vt. Echipajele americane le confundau cu FW–190). Întreaga formație a virat stânga. O formație de patru FW–190 s-a apropiat de mine și am făcut singurul lucru posibil: am tras de manșă, virând brusc dreapta, deschizând focul. Capul formației era la 150–200 m în fața mea și puțin la stânga, rafala mea a trecut prin motor, partea stângă a cabinei și încastrarea aripii. FW–190 s-a răsturnat pe dreapta și a trecut pe lângă mine. Nu l-am văzut prăbușindu-se. Celelalte trei FW–190, din cealaltă patrulă, au trecut peste mine, ajungând în spatele comandantului formației «Green» și a coechipierului său. Amândoi au fost doborâți. Am continuat virajul spre dreapta, împreună cu coechipierul meu, am văzut un 190 chiar în spatele unui camarad al meu, Joe Jackson, din «White Flight». M-am apropiat din dreapta spate și am încercat să-i loveșc cupola cabinei de la 90 m, dar a fost prea târziu, avionul lui Joe era în flăcări, prăbușindu-se și carbonizând pilotul. Am continuat virajul spre dreapta cu viteză redusă, după aproximativ 90 m am văzut unul din P–38-urile noastre, venind frontal cu unul din 190-uri în coada sa. Mă aflam încă la o altitudine de 100 m și P–38-ul a trecut pe deasupra mea, am ridicat botul avionului și am tras asupra 190-ului de la distanța de 150–200 m. Acesta a continuat atacul, rafala mea a atins partea de jos a motorului, acesta a intuit de unde vine rafala și a coborât botul începând să tragă în mine. A trebuit să împing manșa brusc, ca să evit ciocnirea. Era în flăcări când a trecut pe deasupra mea, doar la trei picioare, iar aripa lui dreaptă a tăiat 10 mm din vârful derivei din stânga avionului meu. Am văzut alte trei 190-uri venind spre mine din stânga. Am virat atât de brusc, încât l-am pierdut pe Joe Morrison. Am ratat interceptarea, dar acestea au trecut pe deasupra mea și s-au dus după Morrison. Între timp, am văzut alte trei 190-uri picând pe un P–38. Am tras în șeful formației, i-am atins aripa stângă, distrugându-i eleronul, apoi s-a răsturnat pe o aripă, prăbușindu-se. Era atât de jos și cred că nu a mai avut timp să redreseze. Am continuat să virez spre stânga și am tras în cel de-al doilea 190, care se depărta în stânga mea, am văzut sărind din el bucăți. L-am atins, dar nu sunt sigur că l-am doborât. M-am uitat în sus, spre ora 2.00, și am văzut venind spre mine un alt 190, dar era prea târziu să schițez vreun viraj. Nu am putut decât să închid ochii și să mă fac mic în cabină. Am crezut că mi-am cumpărat locul de veci chiar aici. Am avut noroc, pentru că aveam viteză foarte mică față de inamic, care m-a depășit. Am început să virez și am văzut un alt 190, m-am apropiat de el și când am avut distanța optimă, am declanșat focul, însă armele mele au tras decât câteva cartușe și s-au oprit. Am rămas fără muniție. L-am avariat puțin, însă a continuat să zboare. Nici acum nu pot realiza aglomerația de avioane ce se aflau în zonă, la joasă altitudine, între 70–90 m și chiar sub această cotă. Erau cel puțin 12 P–38-uri și 25–30 FW-uri (exagerează, fără îndoială. Grupul 6 vânătoare ridicase în aer 23 de avioane), toate într-un perimetru foarte restrâns, erau avioane care zburau în toate direcțiile. Mai târziu, am aflat că lupta a durat 3–5 minute. Au căzut în luptă: lt. John Shepard, liderul formației; lt. Albert Smith; lt. George Johnson; lt. Vernon Backer; lt. Willie Flack; lt. William Petter; lt. Carl Henshell, mort, căzut în Bulgaria; lt. Ralph Hisey, POW (rănit); lt. Rudolph Ionci, POW (rănit); lt. Joe Morrison, avionul grav avariat; lt. Herberth Hatch, singurul aterizat la bază.

(ss) lt. Herberth Hatch «Stub»".

Lupta în zona aerodromului Popești Leordeni a durat 12 minute, fiind doborâte 23 de avioane americane P–38, un altul a fost grav avariat și s-a prăbușit în Bulgaria. A fost înregistrat ca victorie aeriană a Grupului 6 vânătoare.

Registrul istoric al Flotilei 2 vânătoare consemnează victoriile obținute de piloții Grupului 6, după cum urmează:

Escadrila 59 vânătoare: cpt. av. Constantinescu Petre — 1 victorie; lt. av. Baciu Dumitru — 1 victorie; adj. av. Dimache Constantin — 1 victorie; adj. av. (r) Nicola Ioan — 1 victorie; adj. av. (r) Lepădatu Ilie — 1 victorie

Escadrila 61 vânătoare: lt. av. Dumitrescu Mircea — 2 victorii; sblt. av. Ianculescu Eugen — 2 victorii; adj. mj. av. Ilie Dumitru — 2 victorii; adj. av. Dimache Ioan — 2 victorii; adj. (r) av. Tuțuianu Gheorghe — 2 victorii; adj. av. Cocebaș Gheorghe — 1 victorie;adj. av. Husea Ioan — 1 victorie;adj. (r) av. Zamfir Gheorghe — 1 victorie

Escadrila 62 vânătoare: adj. av. Vlădăreanu Aurel — 2 victorii; adj. av. Coteanu Pavel — 1 victorie.

Grupul 6 vânătoare a avut patru pierderi, anume: lt. av. Limburg Nicolae, lt. av. Nicolaescu Teodor, adj. stagiar av. Tarii Mihail, adj. av. Giurgiu Alexandru. Avioane decolate: 23. Avioane aterizate: 19 (AMR, Registrul istoric al Flotilei 2 vânătoare, dosar 706/4, f. 107).

Pierderi grele

În timp ce Grupul 6 vânătoare ataca în picaj avioanele americane din Grupul 1, orașul Ploiești era atacat de Grupul 82 FG.

La ora 8.10, se dăduse alarma și cele 16 avioane IAR–80 ale Grupului 1 vânătoare și-au luat zborul de pe aerodromul de la Roșiorii de Vede. Și-au luat zborul și cele 17 Me.109 G ale Grupururilor 7 și 9 vânătoare, care își aveau aerodromurile la Mizil și Târgșor (Ploiești).

Aviația germană a ridicat în aer 66 de avioane de vânătoare, după cum urmează: 23 Me.109 au decolat de la Mizil; 32 Me.109, de la Târgșor; 9 Me.109, de la Ziliștea–Boboc (Buzău); 2 Focke Wulf 190, de la Ziliștea–Boboc.

La sosirea atacatorilor, ceața artificială învăluise orașul și americanii, zburând la 2.500 m înălțime, au fost obligați să-și lanseze încărcătura la întâmplare. Primii au intrat în luptă vânătorii germani din Escadrilele 53 și 77. Subofițerul martin Haim, din Escadrila 77 a Grupului 8 vânătoare german, nota: „Avioanele escadrilei noastre s-au ridicat primele în aer și ajungând în jurul Ploieștiului, la 35 km, într-o zonă deluroasă, am observat o formație mare de avioane americane P–38. Fără să primesc ordin, am atacat formația cu tunul de bord și am doborât un aparat inamic care s-a prăbușit în flăcări. Victoria mi-a fost confirmată de alți doi camarazi". Unul dintre camarazii săi, subofițerul Helmuth Koditz, din Escadrila 53, aflat la manșa avionului Me.109 G nr. 162.252, a fost doborât în flăcări, lângă Boteni.

Aviatorii germani au doborât 15 avioane P–38, un altul, grav avariat, s-a prăbușit în Iugoslavia, fiind lovit în luptă de un pilot german din Escadrila 51 (II.JG–51). Aliații noștri au pierdut cinci avioane.

Grupul 7 vânătoare a obținut cinci victorii sigure, un avion Me.109 G românesc din această unitate a aterizat forțat în apropiere de localitatea Lunguleţu. Pilotul — sănătos. Aviatorii români din Escadrila 58 vânătoare au obținut și ei o victorie, alte cinci aparate americane au fost doborâte de artileria AA română.

În ceea ce privește efectele bombardamentului executat de escadrilele Grupului 82 FG, cităm din Jurnalul de Operații al Comandamentului artileriei AA: „10 iunie 1944. Între orele 8.10–9.45, bombardierele americane, cu bazele în sudul Italiei, au executat o incursiune pe teritoriul țării, bombardând orașele București și Ploiești. Efectele bombardamentului în Capitală: 1 mort și 5 răniți. Diverse stricăciuni: cele două linii de 110.000 volți au fost avariate prin căderea unui avion. Linia de 15.000 de volți a fost ruptă în regiunea Cernica prin căderea unui avion. Un tren a fost mitraliat în apropiere de Colentina.

Efectele bombardamentului în orașul Ploiești și în jurul său: Rafinăria «Româno–Americană». S-au lovit conducte, rezervoare și răcitoarele. La «Rafinăria de ulei», au fost avariate 2 rezervoare, linii și conducte.

Rafinăria de petrol. Trei rezervoare avariate și alte cinci distruse. Urlați: 1 rezervor de petrol incendiat. Sonda nr. 24 incendiată. Boldești: 1 rezervor de petrol

Ploiești: un rezervor de petrol lovit din plin de bombele americane lansate în timpul raidului din 10 iunie 1944, executat de avioanele P–38

incendiat…“ (AMR, Fond MStM, Comandamentul artileriei AA, Jurnal de operații, dosar 26. f. 64).

Marcați de insuccesele lor, de pierderile suferite, aviatorii americani au atacat tot ceea ce le-a ieșit în cale. Astfel, Centrul Aeronauticii de la Pipera, unde, din lipsa avertizării la timp, pagubele produse au fost importante. Avioanele decolate au fost surprinse în drumul lor spre Brănești, vânătorii americani doborând două IAR–38 și un IAR–39, nearmate. Cu acest prilej, și-au pierdut viața adjutantul av. Oprișan, un maistru militar și un soldat. Au fost doborâte două FW–58 și un altul grav avariat, găsindu-și sfârșitul și cpt. av. Constantin Dumitrescu, lt.av. Octavian Roventa, lt. av. Marin Dima, sublocotenenții mecanici Nanculescu Constantin și Ion Mărculescu, soldatul mecanic Ion Pănoiu. Au fost răniți cpt. av. Virgil Toma și cap. Valeriu Ioan.

Victime nevinovate

În drumul lor spre casă, aviatorii americani au atacat și aeroportul Boteni, incendiind două avioane JU–52 și un Savoia Marchetti 79, ale Grupului Aerotransport, și un JU–52, al Societății LARES. Au fost avariate un JU–52 și un Lockheed Electra–10 de transport.

La ora 9.45, în zona podului de cale ferată Olt–Slatina, și-a făcut apariția o formație de 11 P–38, care zburau la 150 m înălțime. La apariția primele aparate, Compania 206 artilerie AA a deschis focul, doborând două P–38. Când inamicul a repetat atacul, artileriștii români au doborât un al treilea avion, care s-a prăbușit în flăcări peste Depoul CFR Piatra Olt. Podul a rămas neatins. Trebuie să subliniem un lucru trist, și anume că aviatorii americani au atacat în drumul lor localități lipsite de apărare, nefiind obiective militare sau economice, ucigând oameni nevinovați. Citām din jurnalul de Operații al Comandamentului AA:

„Efectele bombardamentului și incursiunilor în țară din 10.06.1944.

Județul Prahova.

Comuna Mălăiești: 1 mort și 3 răniți, mitraliați din avion.

Comuna Pleașa: 1 mort, mitraliat

Comuna Poenarii–Apostolești: 1 mort mitraliat

Șoseaua Ploiești–București: 1 mort, mitraliat

Județul Olt

Un tren mitraliat, locomotivă avariată

Gara Mierle: 1 tren mitraliat, un vagon cu materiale incendiat

Gara Slatina: 1 tren mitraliat, 1 vagon avariat

Județul Ilfov

Comuna Brănești: 1 mort și 1 rănit, mitraliați din avion

Comuna Plătărești: 1 mort și 1 rănit, mitraliați din avion

Comuna Crețești: 1 mort și 2 răniți, mitraliați din avion

Comuna Tâncăbești: 1 mort și 1 rănit, mitraliați din avion

Șoseaua Ciofliceni–Snagov: 1 mort și 1 rănit, mitraliați din avion

Comuna Cernica: 1 rănit, mitraliat din avion

Comuna Colibași: 1 rănit, mitraliat din avion

Satul Moara Seacă (Găneasa): 3 răniți, mitraliați din avion

Comuna Afumați: 4 răniți, mitraliați din avion

Județul Romanați:

7 răniți, mitraliați din avion. Gara Balș, mitraliată

Județul Dâmbovița

Gara Ghergheni: 5 morți, mitraliați din avion

Gara Titu: 1 mort și 2 răniți, mitraliați din avion“.

În timpul raidului din 10 iunie 1944, din totalul celor 250 de avioane americane P–38 au fost doborâte în luptă aeriană de aviatorii români 30 de aparate (24 — Grupul 6 vt., 5 de Grupul 7 vt. și 1 victorie obținută de Escadrila 58). Artileria AA română a doborât 8 aparate (5 la Ploiești și 3 la Podul Oltului). Aviatorii germani au doborât 16 aparate P-38. Unul din ele s-a prăbușit în Iugoslavia și a fost înscris ca victorie a aviației germane de vânătoare din România. Un total de 54 de avioane P–38 Lightning au pierit în timpul misiunii din 10 iunie 1944.

Au fost luați prizonieri, conform Jurnalului de Operații al Statului Major al Aerului: cpt. Kewin H. Jackson, nr. matricol 0–421106; lt. Raymond J. Geyman, nr. matricol 0748059, originar din orașul Madison, Indiana; sblt. John Paul Mc. Monegal, 23 de ani, nr. matricol 0753699, originar din localitatea St. Gallitzin, Pennsylvania; sblt.Ralph W. Hisey Jr., 27 de ani, nr. matricol 0759003, originar din localitatea Lakewood, Ohio; sblt. William H. Jefferson, nr. matricol 0885560; sblt. Harry E. Noone, 20 ani, nr. matricol 0760376, originar din Kansas City, Missouri; lt. Thomas D. Hodgson, 21 ani, nr. matricol 073247, originar din localitatea Taft, California“ (AMR, Fond MStM, Statul Major al Aerului, Secția II-a, 948, dosar 179, f. 48).

Pierderile grele suferite în raidul din 10 iunie 1944 a determinat Comandamentul Forței a 15-a aeriene americane să schimbe din nou tactica, trimițând asupra României formații mari de bombardiere, uneori depășind cifra de 600–700 de aparate, însoțite de numeroase avioane de vânătoare pentru a le asigura protecția. ■

V. A.

Resturile unui avion american P–38, doborât în apropierea aeroportului de la Popești Leordeni, la 10 iunie 1944

Prezențe feminine în aeronautica română

Zborul, marea iubire

Româncele au fost atrase de zbor începând cu etapa eroică a acestuia. Mărturie ne stau nenumăratele femei-proiectant, femei-inginer, a căror contribuție în aeronautică a fost și este meritorie. Dar și mai mult apare ca vie prezența femeii pe cerul albastru, unde se stabileau performanțele și se acordau certificatele de navigabilitate ale aeronavelor realizate de constructorii români și străini. Să însoțim „îndrăgostitele cerului românesc“ în universul în care s-au ridicat prin propriile lor resurse materiale, morale și fizice, fapte de curaj și iscusință, de superb devotament pentru profesia aleasă, pentru gloria aripilor românești.

„Pilot“ la cinci ani

Valeria Vlaicu! Numele acesta are o rezonanță deosebită în sufletul românilor. Gândul ne poartă spre părintele aviației militare naționale, inginerul Aurel Vlaicu, a cărui soră în etate de cinci ani a zburat pentru prima dată în anul 1909.

Pilot la cinci ani numai! Iată un exemplu concludent de vocație a zborului la români. Nicăieri în lume nu s-a mai întâlnit ca o fetiță să zboare cu un planor la începutul secolului al XX-lea. A trebuit să fie o româncă din Transilvania. În primăvara lui 1909, ing. Aurel Vlaicu a construit un planor pe care l-a încercat în zbor. Reușita experimentului l-a determinat pe inventator ca, într-o zi, s-o instaleze în carlinga aparatului pe sora sa mai mică — Valeria —, în etate de cinci ani. „M-a legat bine în mașină *(planor, n.n.)* și s-au pus pe alergat flăcăii, povestea chiar Valeria Vlaicu, în anul 1974. Iar eu, zgâlțâită, m-am simțit de parcă m-aș fi aflat într-o luntre pe apa Mureșului. Pluteam în aer! Jos, îi vedeam pe ai mei, mici de tot, așa cum nu-i mai văzusem niciodată până atunci. Eram deasupra pomilor și mă legăna pasărea aceea în fugă și fără picioare și fără ca măcar să dea din aripile pe care le ținea întinse. Apoi, am văzut că se apropie iarba și gata. Dar o zdruncinătură zdravănă m-a trezit din visul frumos, care devenise realitate, și m-am simțit trasă pe roți. A venit în fugă badea Orel (Aurel) și m-a dezlegat, m-a sărutat și m-a întrebat de mi-a fost frică. Eu i-am răspuns că «de ce să-mi fi fost teamă?»“. Zborul Valeriei Vlaicu a constituit o premieră mondială, marcând începutul unei lupte aprige pentru cucerirea cerului, la care au participat și femeile românce.

10 mai 1910. Pe câmpul de la Cotroceni, mii de bucureșteni au asistat la un miting aviatic. Presa vremii consemna faptul că aviatoarea Ivona Cămărășescu l-a însoțit ca „pasager pe pilotul francez Osmont...“, care a zburat pe ruta Chitila–București, la 800 m înălțime. Durata zborului: 12 minute. „A fost ceva magnific, ce nu mi-aș fi închipuit“, declara doamna Cămărășescu după efectuarea zborului. Tot în 1910, la 18 septembrie, aceeași tânără femeie, împreună cu artista Maria Giurgea și pilotul francez Michel Molla (pilot la Școala de zbor de la Chitila înființată de avocatul Mihail Cerchez), au parcurs distanța București–Ploiești și înapoi în două ore.

Valeria Vlaicu, primul copil din lume care a zburat cu planorul, în 1909

Un reportaj apărut în ziarul „Adevărul“, nr. 7.555, din 19 septembrie 1910, relata desfășurarea zborului: „Avionul pilotat de înlocuitorul lui Osmont, aviatorul francez Molla, a decolat de lângă Ploiești, de pe câmpia numită Crângul lui Bot, și a aterizat pe aerodromul Școlii de pilotaj de la Chitila, după 34 de minute. Performanța a făcut să pălească de invidie nenumărate femei, mai ales că distanța era parcursă cu trenul în 1,5 ore, iar automobilul cel mai rapid, într-o oră!“.

Brevetul, inaccesibil...

În 1914, în întreaga lume, existau aproximativ zece aviatoare. Printre ele, avem mândria ca să numărăm și o româncă — Elena Caragiani–Stoenescu, din Tecuci. Era născută la 13 mai 1887, își luase licența în drept și se căsătorise cu avocatul Stoenescu. Interesul pentru aviație i-a fost stârnit de lt. av. Andrei Popovici, care, prin căsătorie cu Florica, sora ei mai mică, i-a devenit cumnat. După primul zbor, făcut în 1912, cu aviatorul Mircea Zorileanu, mirajul zborului a captivat-o. Se înscrie la Școala de pilotaj a „Ligii Aeriene“, condusă de prințul George Valentin Bibescu, de la Băneasa, având ca instructor pe căpitanul av. Constantin Fotescu. Și-a continuat pregătirea cu aviatorii Nicu Capșa și Mircea Zorileanu. Conducerea școlii a refuzat însă să-i acorde brevetul de pilot, socotind că unei femei îi este inaccesibilă meseria de aviatoare... De altfel, exista și o dispoziție a guvernului de atunci în legătură cu interzicerea obținerii brevetului de zbor de către femei. Elena Caragiani pleacă în Franța, unde se înscrie la Școala civilă de aviație, condusă de Roger

Sommer, cu sediul la Mourmelon le Grand, în Champ de Chalon. După absolvirea cursurilor teoretice și practice de zbor, își susține cu succes examenul, încununat de către federația Aeronautică Internațională cu brevetul internațional de pilot–aviator nr. 1.591, din 22 ianuarie 1914. Elena Caragiani, la 27 de ani, și-a văzut, în sfârșit, visul împlinit. Se reîntoarce în țară, însă calificarea sa de aviatoare n-a fost luată în considerație, cu toate că aviația română avea nevoie de zburători.

Un avion sanitar tip RWD, cu însemnele Crucii Roșii pe fuselaj, în zbor pe frontul de Est

Văzând că nu obține nici o misiune, Elena Caragiani a plecat din nou în Franța, unde s-a angajat ca reporter la un mare cotidian. În timpul zborului cu avionul, la care recurgea în cazul deplasărilor pe distanțe lungi, obișnuia să-și scrie articolele, fapt ce i-a determinat pe șefii săi ierarhici s-o numească în funcția de reporter de front.

Intrarea României în război a determinat-o pe Elena Caragiani să vină în țară; autoritățile militare nu i-au oferit decât un post de infirmieră într-un spital militar. După război, pleacă din nou în Franța, apoi în America Latină, devenind o ziaristă celebră, care se deplasa cu avionul pentru realizarea unor reportaje publicate în cele mai importante organe de presă ale vremii. În martie 1929, se stinge din viață la numai 42 de ani. Numele aviatoarei Elena Caragiani–Stoenescu va rămâne întotdeauna pe prima filă a cronicii aviației românești.

Mirajul zborului a atras și alte tinere românce, în pofida riscurilor mari pe care și le asumau aceste temerare. Studenta în drept Stela Dima, originară din Tulcea, cunoscând ceea ce s-a întâmplat cu Elena Caragiani, a plecat în Franța și a urmat Școala de zbor de la Mourmelon le Grand, iar specializarea a făcut-o la Școala de acrobație din Pau.

În perioada interbelică, a existat o adevărată campanie de presă împotriva femeilor care doreau să învețe tehnica pilotajului. După 16 ani de la brevetarea primei românce, prințesa Ioana Cantacuzino obține brevetul nr. 6/1930 de pilot pentru turismul aerian. Absolventă a Universității Politehnice de la Charlottemburg (Germania), Ioana Cantacuzino a învățat pilotajul încă din 1928, la Școala de zbor înființată de fratele său — ing. Mircea Cantacuzino. După moartea fratelui său, preia conducerea școlii de zbor, demonstrând un spirit organizatoric rar întâlnit. A înființat „Asociația Mircea Cantacuzino", care a funcționat până în 1941. În școala sa, a pregătit un mare număr de piloți, care vor lupta în anii celui de-al doilea război mondial pe toate fronturile.

Paralel cu activitatea desfășurată de directoare a școlii, Ioana Cantacuzino a continuat antrenamentele de zbor, fiind prima româncă care a participat la un miting de propagandă aviatică.

Școala „Mircea Cantacuzino" a constituit, pentru România interbelică, prima bază experimentală a unei viitoare școli de pilotaj de stat, care, din 1932, a funcționat sub auspiciile Asociației Române Pentru Propășirea Aviației (ARPA), înființată încă din 1927.

Ioana Cantacuzino s-a stins din viață în anul 1950. Numele ei va rămâne în istoria aviației românești ca prima femeie posesoare a brevetului românesc de turism aerian, dar și ca fondatoare a celei dintâi școli de pilotaj pentru avioane de turism din România.

Recorduri de viteză și înălțime

Perioada interbelică este epoca de început a recordurilor de viteză și de înălțime, a marilor raiduri aeriene românești continentale și intercontinentale, culminând cu survolarea oceanelor și a continentului african.

Printre aviatoarele românce care s-au remarcat, prin temeritate și eleganță, în tehnica pilotajului din această perioadă, la loc de cinste se află numele Irinei Burnaia–Cioc. Licențiată în drept, ea a urmat cursurile școlii de pilotaj ARPA, unde a fost instruită de cunoscutul pilot Petre Ivanovici, cel care, prin brevetarea Irinei, dădea țării pe cel de-al 501-lea pilot format de el.

În urma examenului, susținut la 27 octombrie 1933, i s-a eliberat brevetul de pilot nr. 54 pentru avioane de turism. Astfel, Irina Burnaia devenise cea de-a treia femeie–pilot din România. Ei îi revine meritul de a fi traversat pentru prima oară culmile înzăpezite, destul de periculoase, ale Carpaților, singură la bord, pe ruta Brașov–București, în 1934, cu un IAR–22, construit la Brașov.

În 1935, Irina Burnaia a întreprins un raid până la Entebe (Uganda), pe malul Lacului Victoria, din Africa Centrală. Era cel dintâi zbor intercontinental efectuat de o româncă. Cu acest prilej, se afla în echipaj cu avioatorul Petre Ivanovici și, ceea ce este demn de reținut, avionul cu care au zburat era de construcție românească, IAR–22, YR–INA. Irinei Burnaia îi revine meritul de a fi fost prima româncă acrobată aeriană. În luna iunie 1935, ea a decolat de pe aeroportul Băneasa, cu IAR–22

YR–INA, executând o serie de acrobații aeriene dintre cele mai dificile.

În 1937, a făcut primul raid internațional, singură la bord, pe ruta București–Roma–București, iar un an mai târziu a urmat traseul București–Ankara–București și București–Haga–București.

În 1938, în luna martie, ea a întreprins un alt raid îndelungat în Asia Mică pe ruta București–Bagdad–București. În cadrul acestui raid, Irina a făcut o escală mai mare la Ankara, ca invitată personală a fiicei adoptive a președintelui Mustafa Kemal Atatürk, Sabiha Gökcen, comandant de escadrilă de vânătoare în cadrele active ale aviației militare turce. La rândul său, aviatoarea Sabiha Gökcen a vizitat România, ca reprezentantă a aviației turce, participând la mitingul internațional din 19 iunie 1938. În același an, Irina Burnaia a participat la marele concurs al aviației de turism, ocupând locul 3. În toamna aceluiași an, ea a luat parte la manevrele armatei române, alături de alte patru aviatoare, care au demonstrat, prin admirabila activitate desfășurată în serviciul comandat, rolul important pe care-l pot avea femeile-pilot în timp de război.

Palmaresul ei rămâne impresionant pentru acea perioadă, dovedind că este cea dintâi acrobată aeriană, care, singură la bord, a făcut raiduri în toate statele Europei și în Orientul Apropiat, a luat parte la câteva mitinguri aeriene internaționale și a fost decorată cu „Virtutea Aeronautică clasa Crucea de Aur", de pace.

Felicia Bădiliță–Țigănescu s-a născut la 27 decembrie 1910, în Horodnicul de Jos, județul Suceava. Ea a fost a șasea aviatoare a României și a cincea în ordinea brevetelor românești (gradul I nr. 135, din 30 noiembrie 1934). Instructor de zbor la gradul I i-a fost celebrul aviator Ion Culun. A fost prima planoristă a României, brevetată la categoria „B", la 28 august 1933, iar la categoria „C" la 7 septembrie 1937, ambele în cadrul „Asociației bucovinene de zbor fără motor". Licențiată în drept, Felicia a slujit aviația română până în 1939, când a izbucnit războiul mondial.

Anul 1935 a dat aripilor românești trei nume sonore de aviatoare: Marina Știrbey, Mariana Drăgescu și Victoria Pokol.

Marina Știrbey, brevet de pilot nr. 93 (în ordine, a opta femeie pilot a țării), era nepoata prințului George Bibescu și verișoară cu prințul Constantin (Bâzu) Cantacuzino, celebru aviator al țării. Marina Știrbey a continuat tradiția familiei, pasiunea sa pentru aeronautică fiind susținută de un talent autentic în ceea ce privește arta zborului. Sub îndrumarea vărului său, prințul Constantin Cantacuzino, a învățat acrobația aeriană fiind primită la Școala de perfecționare a aviației de la Buzău. Era prima aviatoare care se perfecționa într-o instituție militară de aviație, unde nici bărbații piloți nu erau primiți oricum. A primit brevetul militar de pilot, participând la manevre militare, dar și la mitingurile aeriene organizate de Aeroclubul Regal Român sau de către asociația ARPA. La manșa unui avion românesc I.C.A.R., a întreprins mai multe raiduri în străinătate. A amenajat, lângă Brăila, un aerodrom, omologat de autoritățile civile și militare, fiind folosit în timpul celui de-al doilea război mondial.

„Escadrila albă"

La concursul național aerian, organizat în România în 1936, prințesa Marina Știrbey s-a clasat pe primul loc la categoria „avioane ușoare de turism". L-a cunoscut bine pe scriitorul și aviatorul francez Antoine de Saint–Exupery, și a efectuat un raid aerian prin toate țările nordice, pe un timp nefavorabil cu ceață și nori. A pilotat perfect și cele învățate de-a lungul timpului i-au fost de mare folos. A realizat prima legătură aeriană între București și Stockholm.

Activitatea deosebită desfășurată de aviatoarele noastre a determinat Ministerul Aerului și Marinei să înființeze, în 1940, o unitate de aviație sanitară — „Escadrila albă", cu sediul pe aerodromul militar de la Pipera, și care reunea pe aviatoarele Virginia Thomas, Mariana Drăgescu, Nadia Russo și Virginia Duțescu. Aceste celebre zburătoare au primit grade militare (de sublocotenent), primind toate drepturile acordate unui pilot militar. „Escadrila albă" a fost înzestrată cu trei avioane tip RWD–13, construite special pentru transportarea răniților de pe front, a medicamentelor și a personalului sanitar.

În această escadrilă a luptat în campania din Est și celebra noastră parașutistă și aviatoare, Smaranda Brăescu. A intrat în istorie prin saltul cu parașuta de la 7.233 metri, efectuat în ziua de 19 mai 1932, la

Aviatoare din „Escadrila albă": Nadia Russo, Mariana Drăgescu și Virginia Thomas (*de la stânga*), pe frontul de Est

Sacramento, în SUA, devenind campioană mondială absolută. Timp de 20 de ani, a deținut acest record, fiind întrecută de un parașutist român, căpitanul Demetrescu–Popa, în mai 1951, când a sărit de la 7.250 m.

Smaranda Brăescu a fost și un pilot de excepție, zborul învățîndu-l în anul 1934, în SUA, la Școala de pilotaj „Curtiss Wright“, din New York. A fost ajutată să-și cumpere un avion american tip Hawk, cu care a efectuat mai multe zboruri. În ziua de 19 mai 1937, a executat un raid în lungime de 1.100 km, zburând în linie dreaptă de la Roma la Tripoli, fără escală, timp de 6 ore și 10 minute. Acest zbor a fost o veritabilă performanță.

Femeile-pilot au contribuit la apariția și dezvoltarea zborului fără motor — a planorismului, parașutismului și a medicinei aeronautice. Pe plan internațional, datorită activității lor, România s-a bucurat de multă considerație și prestigiu, aviatoarele noastre obținând premii internaționale importante. Astfel, Irina Burnaia, Valeria Ionescu și Nadia Russo-Bossie au câștigat premii în cadrul unor concursuri internaționale de mare anvergură. Valeria Ionescu a participat la un concurs aeronautic militar internațional, câștigând un loc fruntaș. Prin zborurile lor în străinătate, ele au făcut o intensă propagandă țării, unele dintre acestea, ca Smaranda Brăescu sau Marina Știrbey, fiind primite cu onoruri militare în Italia sau în Suedia.

În anii celui de-al doilea război mondial, aviatoarele noastre și-au făcut datoria zburând în „Escadrila albă“, îndeplinind misiuni periculoase în spatele liniilor inamice, de unde au culese ostași români grav răniți, salvându-le viața. După război, majoritatea au fost concediate, rămânând pe drumuri sau condamnate de regimul comunist, așa cum s-a întâmplat cu Smaranda Brăescu. Astăzi, mai trăiește doamna sblt. (r) aviator Mariana Drăgescu. Camaradele sale s-au retras din această lume cu demnitate și discreție, dar faptele lor nu pot și nu vor fi uitate niciodată.

V. A.

Episoade mai puțin știute din vara fierbinte a lui 1968

Forțele aeriene române și criza cehoslovacă

Paul SANDACHI*

În ziua de 4 iunie 1968 , regimentul de vânatoare–bombardament, cu baza la Craiova, și batalionul său pentru deservire aerodrom s-au dislocat, cu totalitatea forțelor și mijloacelor, pe aerodromul de rezervă de la Luncani, în scopul sprijinirii trupelor de uscat ale Armatei a 3-a române, care executa aplicații în Ardeal.

Antrenament de proporții

Începea cel mai amplu antrenament din istoria acestei unități. Eșalonul înaintat, compus din 52 de vagoane, s-a deplasat pe CFR, în ziua de 4 iunie, pe itinerarul Craiova–Piatra Olt–Sibiu–Alba Iulia–Câmpia Turzii. Acțiunea a fost condusă de lt.–col. Gheorghe Stanciu, comandantul Batalionului deservire aerodrom. Pe căile rutiere s-au deplasat către Luncani 12 mașini speciale, constituite în eșalonul rulant. Acestora li s-au adăugat 25 de vagoane, sub conducerea lt.–col. Nicolae Popovici, șeful de Stat Major. Eșalonul de zbor compus din totalitatea avioanelor disponibile a fost pus sub comanda lt.–col. Petre Ailiesei, locțiitorului pentru zbor al comandantului de regiment. 50 de avioane MIG 17, S–102, S103 au aterizat pe Luncani, urmând traiectul Craiova–Sibiu–Turda. Pe 12 iunie, regimentul a fost în măsura să primească primele misiuni de luptă. S-a acționat în raionul Ghimeș–Făget–Miercurea Ciuc–Coslea. Tema aplicației a inclus și misiuni de anihilare a unor forțe aeropurtate

Avioane supersonice de vânătoare MIG–21 și F–13, pe aeroportul militar de la Timișoara (martie 1968)

---

* Comandor, directorul Muzeului Aviației

debarcate în zonă. La 26 iunie, regimentul s-a reîntors pe aerodromul de bază. Au participat la aplicație 5.000 de militari și civili. În aceeași lună, Forțele Aeriene Române se pregăteau să participe la cel mai mare miting aviatic organizat în România postbelică. Mitingul s-a desfășurat în ziua de 16 iunie 1968, pe Aeroportul Băneasa, angajând forțe și mijloace fără precedent. Pregătirea a început pe 3 mai și s-a desfășurat timp de o lună individual și pe formații în regimente. Începând cu data de 4 iunie, detașamentul aviației militare format din 102 piloți și peste 150 de ingineri și tehnicieni, împreună cu cele 32 de avioane MIG–21 și MIG–15, s-a concentrat pe aerodromul Alexeni. S-au executat patru antrenamente. Pe 10 iunie, s-a desfășurat primul antrenament întrunit (aviația militară și cea civilă) pe aerodromul Otopeni. Până în ziua mitingului, s-au mai executat patru antrenamente parțiale și trei întruniri cu ambele detașamente, pe aerodromul Băneasa. Ultimele repetiții s-au desfășurat în zilele de 12 și 13 iunie. Campania de publicitate a început pe 3 mai. S-au tipărit 200.000 de cocarde cu insigne ale Federației Aeronautice Române, 1.000 de afișe mari, 15.000 afișe pentru tramvaie și troleibuze, 1.000.000 afișe mici, fluturași, 100.000 de programe. În ziua de duminică, cu trei săptămâni înainte de eveniment, avioane ZLIN–526 au survolat orașele Pitești, Titu, Slobozia, Târgoviște, Brașov, lansând sute de mii de fluturași. S-au montat panouri uriașe cu afișul mitingului în zona Gării de Nord, în Piața Romană, Piața Universității, Piața Unirii, Piața Confederației și zona Aeroportului Băneasa. Începând cu 15 mai, la cinematografele din București s-au proiectat, înainte de începerea spectacolelor, diafilme cu cele trei afișe. În vitrinele marilor magazine s-au expus, alături de afișe, echipamente și materiale de zbor. Bucureștenii vedeau pentru prima dată de aproape un costum de suprasarcină. S-au pus în vânzare 600.000 de bilete (costul unui bilet era de 5 lei), din care 100 au fost declarate câștigătoare prin tragere la sorți, posesorii lor beneficiind de un zbor de agrement cu avionul Li–2. Numărul spectatorilor a depășit cu mult pe cel al biletelor puse în vânzare. Mitingul a început la orele 10.00 și a avut o durată de o oră și 32 de minute (cu două minute depășire față de program). Au evoluat 15 avioane MIG–21 F13, având la manșă pe lt.–col. Alexandru Marcu, lt.–col. Dumitru Tache (decolare cu fortaj de pe aerodromul Băneasa, spargerea zidului sonic la 1.000 m și aterizare), lt.–col. Grigore Cornea (acrobație în formație de trei avioane), mr. Tudor Nicolae (înaltă acrobație cu MIG–21), lt.–col. Vass Zoltan, mr. Vasile Olteanu, cpt. Vasile Moldoveanu și Ion Săndulescu, lt.–col. Nicolae Vlădău, mr. Stere Ilie, Ionescu Ioan și Augustin Vâlcan (trecere la verticală cu fortaj a nouă MIG–21). Aspecte din timpul spectacolului au fost transmise în direct la radio și la televiziune; seara, la Casa Centrală a Armatei, a avut loc *Balul Aviatorilor.* În iulie, importante forțe din regimentele de vânătoare s-au reunit pe același aerodrom, Alexeni, în vederea pregătirii pentru a participa la parada de la 23 august.

Avionul de recunoaștere îndepărtată IL–28, cu baza pe aerodromul Borcea (august 1968)

Invazia a început !

Nimic nu prevestea furtuna ce avea să vină. 20 august 1968. Spre miezul nopții, posturile de radio străine (Vocea Americii, Europa Liberă) transmiteau știrea că Cehoslovacia a fost invadată de trupe terestre și aeropurtate aparținând forțelor armate din URSS, Bulgaria, RDG, Ungaria și Polonia. A doua zi, blocul de paradă (piloți, tehnicieni, ingineri, navigatori; ofițeri, subofițeri, maiștri militari și soldați) a fost adunat și s-a dat citire poziției guvernului României față de invadarea Cehoslovaciei. Ministerul Forțelor Armate luase hotărârea ca antrenamentele pentru paradă să continue. În unități, în conformitate cu ordinul ministrului Forțelor Armate, s-a trecut la aplicarea măsurilor pentru situația specială creată în urma invaziei. Încă din noaptea de 20 spre 21 august, au fost aduși în cazărmi comandanții și echipele de luptă. Au fost sistate concediile, permisiile și învoirile. S-a trecut la imprimarea datelor personale ale cadrelor și militarilor în termen pe semnele de identitate metalice. Trupele au fost trecute în capacitate de luptă. Echipajele din alarmă au fost dublate. Unitățile de vânătoare și vânătoare–bombardament au dislocat pe aerodromurile de rezervă eșaloanele înaintate și luând toate măsurile posibile pentru ca la ordin să primeasca și eșaloanele de zbor. S-a ordonat *interzicerea survolării spațiului aerian românesc de către orice avion străin, cu excepția celor care executau curse regulate și a avioanelor cehoslovace aparținând guvernului legal.* Comandorul Enache își amintește ce s-a întâmplat în acele momente pe aerodromul Borcea: *„În seara zilei de 21 august, am primit ordin ca eu și comandantul regimentului de vânătoare* (Regimentul 86, n.a.) *să fim pregătiți, că va sosi un avion IL–14, care adună toți comandanții de unități și îi duce la București, la Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului. În jurul orelor 21.00, am primit ordin să asigurăm blocarea pistei pentru a impiedica o eventuală aterizare a forțelor aeropurtate sovietice și să întărim paza împotriva desantului aerian. În noaptea aceea, s-au dat tot felul de alarme false. Avioanele IL–28 nr. 014 și 015 erau dotate cu aparatură electronică de detectare a stațiilor de radiolocație. Am primit ordin să executăm cu ele misiuni pe granița de răsărit și pe mare. Toate avioanele, și ale noastre (Escadrila 282 Cercetare), și ale vecinilor (Regimentul 86 Vânătoare) au fost armate cu muniție de război. Țin bine minte că nu existau comentarii; se acceptau toate misiunile, fiecare căutând să fie util cu ceva*“. Ministrul Forțelor Armate, g-ralul Ion Ioniță, fost comandant al Apărării Antiaeriene a Teritoriului, a ținut să fie prezent în acea zi în rândul foștilor

1967: generali români și sovietici, în timpul aplicației „Zenit" a Tratatului de la Varșovia; în centrul imaginii, g-ral lt. av. Ion Tâu, comandantul aviației militare române de atunci

subordonați. Cuvântul său de ordine era ca, la nevoie, să se reziste cu orice preț. „*Îmi amintesc o expresie a ministrului* — relateaza comandorul (r) Tache Dumitru —, *care mi-a rămas în memorie. Spunea că dacă va fi nevoie și nu mai avem ce să punem pe avioane să luăm o coasă s-o prindem de planul avionului, să-i lovim cu coasa, dacă altfel nu se poate*". Era, evident, o figură de stil, ce reflecta o stare de spirit care s-a transmis până la ultimul subordonat. Comandorul (r) Virgil Antohi își amintește de unele măsuri extreme, luate în acele zile de august, pe aerodromul Ianca: „(...) *Am primit ordin să punem pe avionul de școală și legatură IAK–18 rachete care să poata lupta, la nevoie, împotriva tancurilor sovietice*". Măsuri similare s-au luat și în Școala Militară de Aviație de lânga Buzău. „*Am primit ordin* — amintește generalul de divizie aeriană (r) Aurel Niculescu, în calitate de comandant al școlii — *să iau măsuri pentru instalarea pe avioanele din lemn și pânza IAR–813 a unor mitraliere care să aibă câmp de tragere prin emisfera din spate a avionului. În scurt timp, inginerii și tehnicienii au rezolvat problema și... IAR–813 a devenit avion de luptă*". S-au făcut eforturi deosebite pentru disponibilizarea unui număr cât mai mare de avioane. La MIG-urile 21 P s-au montat tunuri în gondole, făcute în pripă, la Bacău. În ziua de 23 august 1968, avioanele din blocul de paradă au survolat tribunele din Piața Aviatorilor. Jos, Icarul din bronz își ridica protector brațele înaripate către ei. A fost în acea zi o demonstrație de forță sau o sfidare a pericolului?

Ce aveam noi

Cu ce forțe aeriene putea răspunde România unei agresiuni? În acele momente, existau 163 avioane de vânatoare MIG–21, MIG–19, MIG–17, MIG–15 și S–102, un număr de 75 avioane de vânătoare–bombardament MIG–17 și S–102. Escadrila de cercetare avea 11 avioane IL–28. În școala militară se aflau 42 de avioane S–102, UTI MIG–15 și L–29. Erau pregătiți să lupte pe aceste avioane un număr de 317 piloți, din care 153 aveau un nivel de pregătire superior (clasa I), 148 se situau la un nivel mediu de pregătire (clasele a II-a și a III-a). Numai 29 de piloți erau neclasificați. În școala militară se aflau 39 de piloți în pregătire pe MIG–15 (anii III și IV) și 115 piloți în pregătire pe L–29 și YAK–18 (anii I și II). Aceste forțe și mijloace erau integrate în organica a doua divizii de apărare antiaeriană, fiind dispuse pe opt aerodromuri, situate în sud–vestul României. În centrul și în partea de nord–vest a țării, nu se afla nici o bază aeriană. Existau numai câteva aerodromuri de rezervă ce dispuneau de o logistică sumară.

De cealaltă parte — forțele aeriene ale URSS, dislocate în Ucraina, Basarabia, Ungaria și Bulgaria, forțele aeriene ale Ungariei și Bulgariei. Aproximativ 1.000 de avioane de luptă, transport trupe și tehnică. În Ungaria, bazele aeriene de la Debrecen, Szolnok, Kecskemet... Comandorul (r) Tache Dumitru rememorează dispunerea acestor forțe: „*Ne cunoșteam foarte bine. Au avut loc numeroase vizite reciproce, pâna în 1968, pe bazele aeriene ale fiecăreia din țările membre ale Tratatului. Ungurii aveau avioane MIG–15, MIG–19, MIG+21, la Taszar, Su–7b și Su–9 erau, în comun cu rușii, la Kecskemet și Debrecen*". Aceste forțe erau subordonate celor două divizii de apărare antiaeriană. Bulgaria avea un regiment de MIG–15, la Gabrovnița. La Pleven, zburau MIG–15 și MIG–17. La Tolbuhin, erau MIG–15 și MIG–21, la fel și la Dobroslav. Școala era la Uzurjava, cu L–29. Mai aveau baze la Stara Zagora, Burgas și Plovdiv. Conducerea acestor forțe era asigurată de către Diviziile 1 și 2 de apărare antiaeriană. În URSS, în zona de contact cu România, se afla Divizia 21 din Armata a 8-a de aparare antiaeriană, având bazele la Mukacevo, Odessa, Lvov, Priluki, Poltava, Nezhin.

Organizarea unităților era asemănătoare nouă. Un regiment, trei escadrile a 12 avioane fiecare, și o patrulă comanda. Chiar și nivelul de pregătire al piloților era sensibil egal. Diferența era dată de anumite aptitudini native ale românilor, moștenite din generație în generație, de la începutul secolului. În situația unei confruntări directe, comandantul Aviației Militare, g-ralul Ion Tâu, se temea cel mai mult de avioanele IL–28 de bombardament, aflate pe baza de la Kunmadaras (aproximativ 40 de avioane), din Ungaria, și trupele aeropurtate din Ucraina și Ungaria (Papa).

Împotriva unei eventuale tentative de a acționa cu aceste forțe erau pregătiți să intervină piloții Diviziei 34 Ap. AA, de la Timișoara (comandant, g-ral de aviație Stoian). Craiovenii erau pregătiți să repete scenariul aplicației din iunie, urmând să se disloce pe Luncani și să acționeze în sprijinul diviziilor și brigăzilor armatei ce interzicea pătrunderea trupelor străine pe direcțiile Oradea–Cluj, Oradea–Deva, Timișoara–Deva, Timișoara–Caransebeș. Având în vedere că parte din piloți și avioanele de la Regimentul 57 Timișoara se aflau la Alexeni, urmând să participe la paradă, comandantul Aviației Militare a ordonat ca o patrulă din regimentul de la Deveselu să se deplaseze pe Timișoara. Aceasta, în condițiile în care N. Ceaușescu fusese categoric: nu se fac mișcari de trupe. Pe 21 august, dimineața, maiorii Mircea Vuc și Constantin Crețu, căpitanii Constantin Mereu și Aristotel Popa au decolat cu MIG-urile 21 către Timișoara. Avioanele erau înarmate cu rachete de luptă. Pe traiect, la radio, a vorbit numai comandantul patrulei, ceilalți piloți urmându-l într-o formație strânsă. În ziua de 23 august, după sosirea piloților și avioanelor de la Alexeni, s-au reîntors pe Deveselu pentru a intra în serviciul de luptă. Până în luna noiembrie, cpt. Mereu avea să-și vadă o singură dată familia.

Scenariu și ipoteze

Probabil, conducătorii Forțelor Aeriene Române au luat atunci cele mai corecte măsuri pentru a contracara o eventuală tentativă de invadare din partea celorlalte țări membre ale Tratatului. S-a plecat de la ipoteza că scenariul pus la cale și dus la îndeplinire în Cehoslovacia ar putea fi aplicat și în cazul României. Era de așteptat să se încerce debarcarea unor forțe aeropurtate în București și alte centre importante ale țării, urmărindu-se paralizarea actului de conducere, în principal conducerea Forțelor Militare Române. Era puțin probabil să se repete greșeala din 1956, din Ungaria, când s-a încercat ocuparea Budapestei cu forțe și mijloace terestre. Pe baza analizei făcute, conducerea armatei a luat hotărârea să asigure apărarea Capitalei, menținând pe aerodromul Alexeni totalitatea mijloacelor și forțelor aflate în pregătire pentru a participa la parada militară. Este evident că acesta a fost scopul, deoarece, câțiva ani mai târziu, pe timpul conflictului din Cipru, când pericolul era indirect, forțele aflate în pregătire pentru paradă au fost trimise la unitățile de bază, antrenamentele fiind anulate. Chiar dacă erau avioane de vânătoare, nu a fost exclusă varianta folosirii lor în sprijinul unităților subordonate armatei din București ce apărau Capitala pe un aliniament circular între Munții Vrancei, Galați, litoralul Mării Negre, Giurgiu, Corabia și Râmnicu Vâlcea. După 23 august, aceste forțe au fost retrase la aerodromurile de bază, din rațiuni politice. Pe 25 august, la 30 de minute după miezul nopții, forțele și mijloacele Escadrilei a 3-a din Regimentul 57 vânătoare (Mihail Kogălniceanu), constituite în eșalonul înaintat, s-au deplasat pe aerodromul Ianca, în apropierea graniței cu URSS. Aveau să revină *acasa* în noiembrie 1968.

Deși poziția României față de invadarea Cehoslovaciei de către țări membre ale Tratatului de la Varșovia a fost apreciată ca o victorie pe plan extern, Ceaușescu a aflat atunci limitele sistemului defensiv al țării, punctele sale vulnerabile. Refuzul de ajutor din partea Occidentului și chiar a Iugoslaviei l-au determinat să înțeleagă faptul că România trebuie să se bazeze numai pe forțele proprii. Restul era propagandă. Ca argument, sunt măsurile luate în

Aeroportul militar de la Alexeni, august 1968;
în prim-plan, un avion de vânătoare-bombardament MIG-15

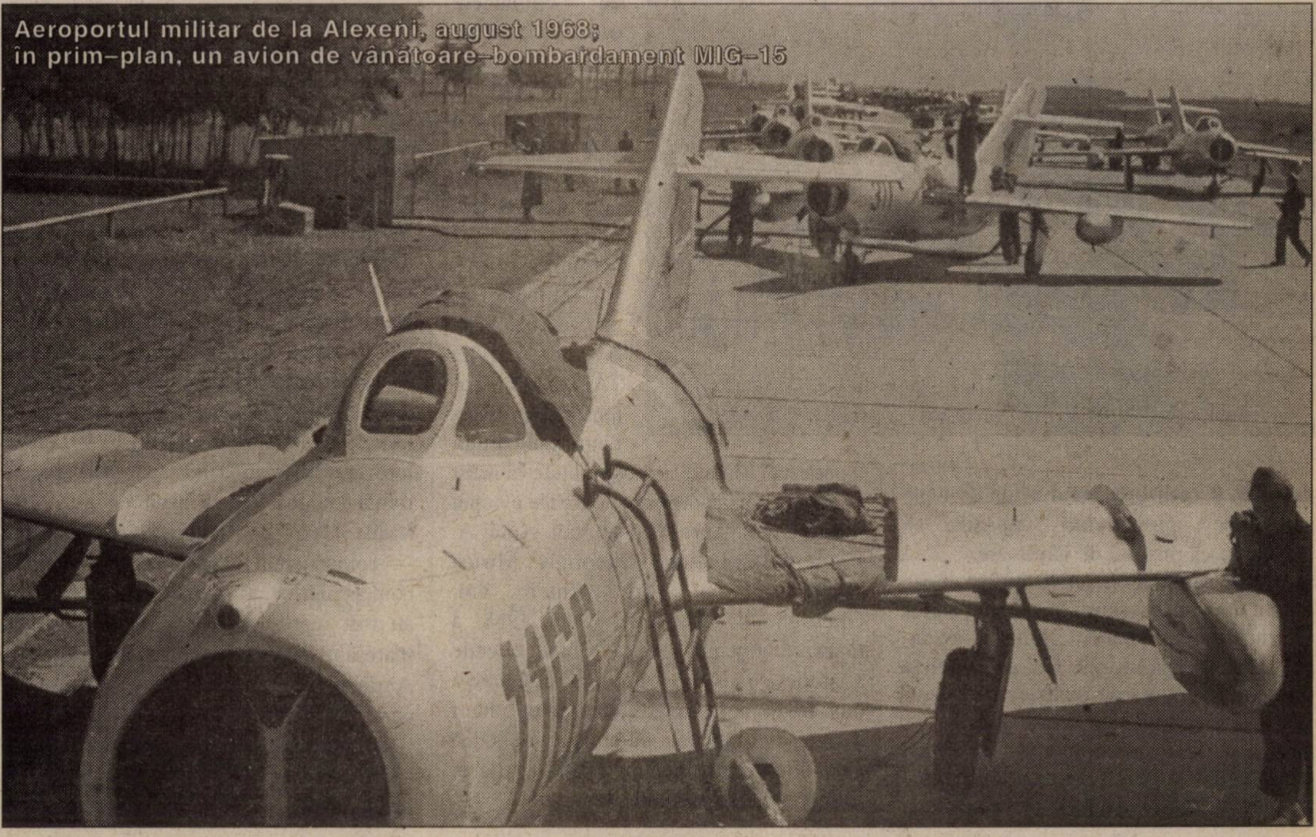

acel an și în anii urmatori în privința organizării sistemului național de apărare și înzestrării armatei. S-a făcut o departajare netă între politica de alianțe militare și responsabilitatea asigurării și dezvoltării propriului sistem de apărare. Una dintre primele măsuri luate după ce a trecut „furtuna“, a vizat implicarea factorului politic în elaborarea unui cadru juridic corespunzător pentru toate acțiunile ce au urmat în vederea intăririi sistemului național de apărare. La Plenara CC al PCR din 1968, s-a stabilit reînființarea industriei naționale de apărare, ce includea și industria aeronautică. Se reducea astfel dependența înzestrării armatei de factorul extern. Programul de înzestrare a forțelor aeriene a vizat atingerea a trei obiective majore: ● realizarea unui avion de luptă subsonic polivalent, capabil să îndeplinească misiuni de vânătoare, bombardament, de sprijin a trupelor de uscat și ale marinei militare; ● realizarea unui avion de școală și antrenament, capabil să îndeplinească și misiuni de luptă; ● realizarea unui avion de luptă supersonic polivalent, capabil să îndeplinească misiuni de vânătoare.

Primele două obiective au fost atinse într-un timp relativ scurt, la sfârșitul anilor ’80 industria aeronautica realizând avioanele IAR–93 și IAR–99. Cel de-al treilea obiectiv era în curs de realizare în decembrie 1989. Alături de aceste măsuri, se adaugă realizarea elicopterelor de luptă, dezvoltarea trupelor aeropurtate, reînființarea unităților de artilerie antiaeriană pentru apărarea aeroporturilor și aerodromurilor, realizarea stațiilor de radiolocație de concepție proprie. O măsura importantă a vizat înființarea de unități de aviație în centrul și nord–estul României, îmbunătățirea infrastructurii, inclusiv la aerodromurile de rezervă. S-a mers până acolo încât unele căi rutiere au fost amenajate pentru a permite aterizarea și decolarea avioanelor de luptă cu reacție. Astfel, un tronson al autostrăzii București–Pitești putea fi întrebuințat ca pistă pentru decolare și aterizare. S-au făcut probe cu avioane MIG–15 și MIG–21. Pe 16 mai 1973, lt.–col. Sandu Iordan și Ilie Botea, din regimentul de la Deveselu, au aterizat pe autostradă cu avionul MIG–15 DC nr. 1.522. La aceste măsuri se adaugă sporirea numărului orelor de zbor în regimente și în școală.

G-ral mr. av. Aurel Raican, primul comandant al aviației civile române după criza cehoslovacă

Ca o înțelegere perfectă a conceptului de putere aeriană, s-a luat măsura de includere în planurile de apărare a aviației comerciale și sportive. S-a mers până acolo încât la nivelul ministerelor în componența cărora se aflau acestea au fost numite în funcții de conducere cadre militare de aviație. Inclusiv aerocluburile își desfășurau activitatea sub coordonarea Forțelor Aeriene Române. Pe 23 octombrie 1972, s-a înființat Comandamentul Aviației Civile TAROM. În noiembrie, prin ordinul ministrului Apărării Naționale au fost mutate în acest comandament cadre de valoare ale aviației militare (col. Aurel Raican, col. Aurel A. Pruia, lt.–col. ing. Gheorghe Mirică Dimitrescu, col. Virgil Antohi, col. Gheorghe I. Ancuța). Anul 1968 a reprezentat pentru aviația militară o lecție a istoriei ce nu a fost uitată ușor și care a dus în final la constituirea unei puteri aeriene a României redutabilă, ce includea cele două componente: aviația civilă și Forțele Aeriene Române.

Și totuși, „atacul“ asupra României a avut loc !

Puțini cunosc faptul că atacul aerian al unor țări membre ale Tratatului asupra României a avut, totuși, loc. Numai că el a fost simulat în cadrul unei aplicații, doi ani mai târziu. Între 13 și 15 iulie 1970, Forțele Aeriene Române au participat la aplicația *ZENIT 70.* Aplicația a avut o amploare fără precedent. România a fost supusă la trei *lovituri* din direcțiile Est–Vest, Sud–Nord, Nord–Vest, Sud–Est. Tema aplicației: *Ducerea acțiunilor de apărare antiaeriană a teritoriului ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia pentru respingerea loviturilor aviației și rachetelor cu aripi ale inamicului în condițiile folosirii mijloacelor de distrugere obișnuite și armei nucleare.* Țintele au fost marcate de 830 de avioane de bombardament, vânătoare–bombardament și vânătoare. Din acestea, 237 au acționat în spațiul aerian al României. Pentru a nu fi detectate, un numar de 72 de avioane ce veneau din URSS și Bulgaria au zburat la înălțimi mici și foarte mici. Aviația noastră de vânătoare a înregistrat 309 ieșiri avioane, reușind 213 interceptări, din care 66 la înălțimi mici și foarte mici. Un număr de 113 avioane ale inamicului au intrat în zonele de acțiune ale unităților de rachete, pe care s-au executat trageri fictive. Au fost lansate 308 rachete. Bulgaria a trimis 19 avioane, care au aterizat pe aerodromul de la Borcea și pe cel de la Deveselu, fără a avea aprobarea părții române. A fost un act premeditat, a fost o eroare?! Comandantul și șeful de Stat Major ai Apărării Antiaeriene a teritoriului din Bulgaria și-au cerut oficial scuze. La 17 iulie 1970, între orele 11.00 și 14.00, a avut loc, la Minsk, bilanțul aplicației. Partea română a fost reprezentată de g-ral–col. Vasile Alexe, g-ralul–mr. Aurel Niculescu — comandantul Aviației Militare, ceilalți comandanți de armă din CAAT. Sovieticii au fost reprezentați de g-ral Iakubovski, mareșalul Botitkii, comandantul Apărării Antiaeriene a teritoriului. Referitor la participarea României, s-a concluzionat că toate țintele au fost interceptate de aviație sau combătute de rachete și artileria antiaeriană. ■

Muzeul Aviației

(adresa: Șoseaua București–Ploiești, km 16,5, Otopeni, jud. Ilfov; tel. 222.40.03; program de vizitare — de marți până duminică, între orele 9.00–17.00; mijloc de transport — autobuz 449, cu plecare de la Piața Presei Libere)

✈ **Muzeul s-a înființat prin HG nr. 197, din 2 martie 1990, în scopul „cinstirii iluștrilor înaintași ai aviației române și reintegrarea în patrimoniul național a realizărilor de prestigiu în domeniul aeronautic". Muzeul Aviației s-a deschis în anul 1993, în cinci corturi de campanie, pe aerodromul militar de la Otopeni. Ca urmare a sprijinului primit din partea presei și a televiziunii, Comandamentul Aviației Militare a repartizat Muzeului Aviației un spațiu în fața Aeroportului Internațional Băneasa. Aici, a funcționat până în 1997. Ulterior, prin grija Statului Major al Forțelor Aeriene, s-a primit un nou spațiu, lângă Aeroportul Internațional Otopeni, inaugurarea noului sediu având loc în ziua de 2 martie 2000.**

Cu toate că a fost mutat de trei ori în patru ani, Muzeul Aviației are un patrimoniu important. Deține 23 de colecții, cinci arhive de documente, parte din ele fiind expuse pentru vizitare în patru săli expoziționale, cu o suprafață de 1.320 mp.

Parcul de aeronave, artilerie, rachete antiaeriene și radiolocație însumează 183 de piese, expuse pe o suprafață neacoperită de 2.300 mp. Biblioteca Muzeului Aviației însumează 21.000 de volume, cele mai multe dintre lucrări fiind, firește, de istorie a aeronauticii. Muzeul Aviației are în compunerea sa trei secții: Istoria aeronauticii naționale, Aeronave și tehnică de aviație, și Istoria rachetelor și a cercetării spațiului cosmic (ultima funcționând în orașul Mediaș, în casa care a aparținut savantului Hermann Oberth).

Prin activitatea specific desfășurată pe parcursul anilor, Muzeul Aviației a devenit o prezență activă în viața cultural–științifică a țării, specialiștii săi publicând cărți de istoria aviaticii și studii de profil în prestigioase reviste din țară și

Aici și în p. 56, imagini din exteriorul și interiorul Muzeului Aviației

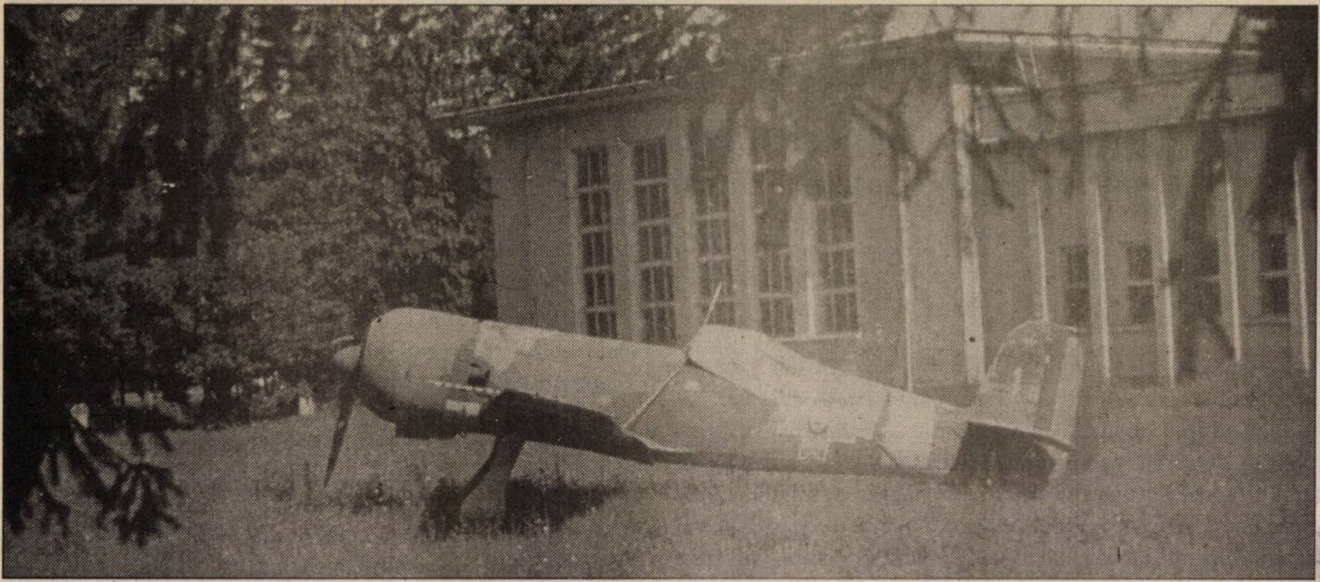

străinătate (SUA, Franța, Ungaria, Canada etc.). Specialiștii Muzeului Aviației au editat, timp de cinci ani, revista „Aeronautica“, care, din nefericire, și-a încetat aparția din lipsă de fonduri. Dacă savantul Henri Coandă aprecia că națiunea română și-a adus o contribuție esențială la apariția și dezvoltarea aeronauticii, atunci și Muzeul Aviației, prin tot ceea ce a realizat în peste 10 ani de la constituire, are un rol major în cadrul instituțiilor de cultură ale țării. Vă invităm să-l vizitați și să descoperiți fascinanta lume a aeronauticii românești ■

18 martie 2001: un instantaneu surprins la Muzeul Aviației, cu ocazia lansării lucrării *Contribuții românești în aeronautică la începutul sec. XX*. În imagine, de la stânga la dreapta: comandor Dumitru Amariei, redactor–șef al revistei „Cer senin“, publicație a Statului Major al Forțelor Aeriene; general de divizie aero (r) Iosif Rus, consilier al ministrului Apărării Naționale; comandor Paul Sandachi, directorul Muzeului Aviației; prof. Niculae Moghior, șef secție Muzeul Militar Național; prof. univ. dr. Alexandru Danielopol, vicepreședinte al Aeroclubului Franței; conf. univ. dr. Valeriu Avram

În perioada 25–26 august a.c., pe aeroportul militar de la Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța, s-a desfășurat un impresionant miting aerian internațional — la care au participat reprezentanți ai 15 țări —, organizat de Ministerul Apărării Naționale, Statul Major al Forțelor Aeriene. Muzeul Aviației — *căruia redacția revistei „Dosarele Istoriei“ îi mulțumește și pe această cale pentru concursul dat la realizarea numărului de față al publicației* — a participat cu o expoziție de avioane, numerosul public spectator putând vedea cu acest prilej, printre altele, aparate care au făcut gloria aviației în veacul trecut, cum ar fi: YAK–23, MIG–15, MIG–19, IAR–80 și „Vuia nr. 1“ (ultimele două, prezentate în machete la scara 1:1). De asemenea, au fost etalate armament de bord, uniforme de aviație, insigne și medalii cu tematică aeronautică. Expoziția a fost coordonată de comandor Paul Sandachi, directorul Muzeului Aviației, și de ing. Andrada Lehr. Exponatele au produs o impresie deosebită oaspeților și invitaților oficiali, drept pentru care Muzeul Aviației a fost recompensat cu o diplomă de onoare din partea unui înalt for internațional aeronautic *(document reprodus, în facsimil, alăturat).*

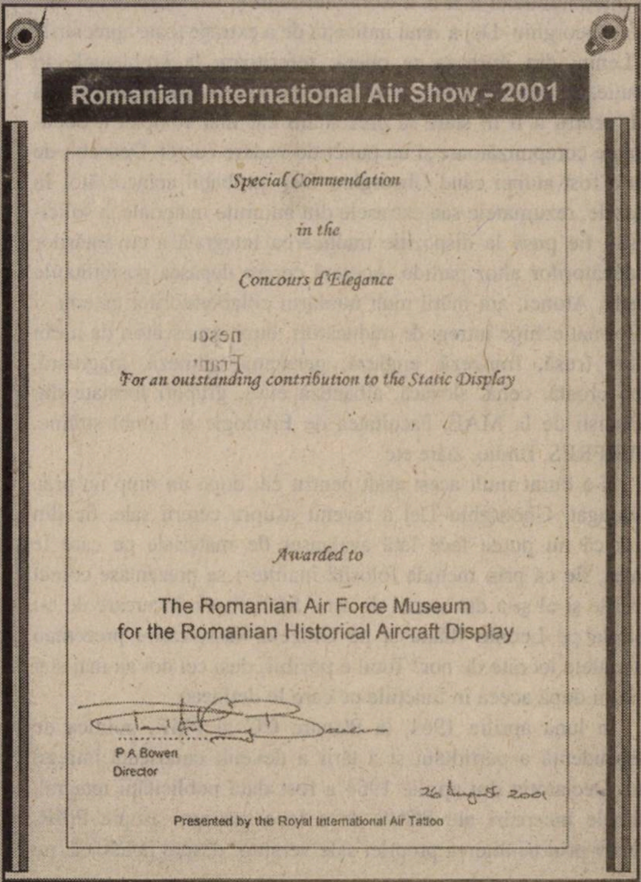

Romanian International Air Show - 2001

Special Commendation

in the

Concours d'Elegance

For an outstanding contribution to the Static Display

Awarded to

The Romanian Air Force Museum
for the Romanian Historical Aircraft Display

P A Bowen
Director

26 August 2001

Presented by the Royal International Air Tattoo

Drumul spre independență (1961–1964)*

Dumitru LAZĂR

Gheorghiu–Dej, neîncrezător

Noi, la Secția Externă, pregătisem o mulțime de materiale, evident de uz intern, între care se detașa un material despre polemică din mișcarea comunistă, mai ales despre polemica sovieto–chineză; colegii de la Propagandă elaboraseră și ei mai multe materiale privind, în special, părțile eronate din declarațiile Consfătuirilor partidelor comuniste de la Moscova, din 1957 și 1960.

La lucrarea privind istoria polemicii, am elaborat 6–8 anexe, tratând problemele de fond în dispută, cuprinzând aprecierile diferite ale diverselor partide comuniste și muncitorești. Dintre anexe, amintesc: caracterizarea epocii contemporane, problemele păcii și războiului, căile de înfăptuire a revoluției, mișcarea de eliberare națională, relațiile dintre partide și căile realizării unității lor, raporturile între țările socialiste etc. Lucrurile nu erau deloc ușoare și nici simple. De exemplu, pentru a prezenta chestiunile legate de unitatea mișcării comuniste trebuia să scotocim bibliotecile pentru a scoate la lumină și a reliefa evoluția Internaționalei I, a Internaționalei a II-a, a Cominternului și Cominformului etc. De la Gheorghiu-Dej a venit indicația de a extrage toate aprecierile lui Lenin, din întreaga sa operă, referitoare la problemele în discuție. Și anumite arhive erau revăzute sau văzute, pentru prima dată, pentru a fi în stare să prezentăm cât mai complet o documentare corepunzătoare și un punct de vedere corect. Deosebit de greu a fost atunci când Gheorghiu–Dej, probabil neîncrezător în sintezele, rezumatele sau extrasele din anumite materiale, a solicitat să-i fie pusă la dispoziție traducerea integrală a cuvântărilor conducătorilor altor partide. Această cerere depășea posibilitățile noastre. Atunci, am mărit mult numărul colaboratorilor externi și am format echipe întregi de traducători, buni cunoscători de limbi străine (rusă, franceză, engleză, germană, chineză, maghiară, sârbo–croată, cehă, slovacă, albaneză etc.), grupuri formate din specialiști de la MAE, Facultatea de Filologie și Limbi străine, AGERPRES, Radio, ziare etc.

N-a durat mult acest asalt pentru că, după un timp nu prea îndelungat, Gheorghiu–Dej a revenit asupra cererii sale, fie din cauză că nu putea face față avalanșei de materiale pe care le primea, fie că prin metoda folosită înainte i se prezentase corect lucrurile și el și-a dat seama de asta. Să fi fost o încercare de a-i controla pe Leonte Răutu și pe Ghizela Vass, care-i prezentau materialele lucrate de noi? Totul e posibil, deși cei doi au mai stat ani buni după aceea în funcțiile pe care le dețineau.

În luna aprilie 1964, la Plenara CC al PMR, politica de independență a partidului și a țării a devenit cunoscută întregii lumi. Declarația din aprilie 1964 a fost dată publicității integral. Ultimele încercări ale PCUS de a face presiuni asupra PMR, inclusiv prin trimiterea propriei sale versiuni despre polemică, nu l-a putut intimida pe Gheorghiu–Dej în formularea liniei naționale a PMR și în politica internă și în cea internațională.

Am amintit mai înainte de criza rachetelor, din toamna anului 1962, produsă ca urmare a instalării rachetelor sovietice în Cuba, și de disputa vehementă provocată în mișcarea comunistă, mai ales între sovietici și chinezi. După compromisul sovieto–american, realizat prin retragerea rachetelor, lucrurile păreau a deveni ceva mai liniștite. PMR reproșa sovieticilor, între altele, lipsa de încredere și de sinceritate existentă în cadrul Tratatului de la Varșovia, în sensul că URSS nu i-a informat pe aliați despre o măsură așa de gravă ca instalarea rachetelor. Argumentul lui Hrușciov despre păstrarea secretului acțiunii n-a fost de natură să împrăștie îngrijorarea românilor privitoare la comportarea conducerii sovietice în probleme așa de grave. Îmi aduc aminte și acum, la peste 35 de ani, de cuvintele lui Gheorghiu–Dej: **„Ne puteam trezi în plin război, fără ca noi să fi știut ceva“**. Înseamnă aceasta că dacă, să zicem, eram consultați, achiesam la măsura lui Hrușciov? Nicidecum. Și pentru a ne lămuri asupra acestei aprecieri, voi da un exemplu. La 2 ianuarie 1964, Hrușciov a trimis o scrisoare lui Gheorghiu–Dej,

D. Lazăr *(în stânga)*, la Palatul regal din Stockholm, înainte de a-și prezenta scrisorile de acreditare ca ambasador al României (1973) prin care propunea organizarea de două ori pe an, de consfătuiri ale miniștrilor de Externe din țările membre ale Tratatului de la Varșovia. La 13.I.1964, Gheorghiu Dej i-a răspuns lui Hrușciov, respingând propunerea. Dată fiind importanța acestei chestiuni, voi cita mai pe larg din scrisoarea semnată de Gheorghiu–Dej: „Întâlniri ale miniștrilor de Externe sau adjuncților lor au avut loc și până acum și pot avea loc și în viitor, ori de câte ori guvernele noastre vor considera acest lucru necesar. (...) Nu împărtășim însă părerea că ar fi nevoie să se acorde acestor consfătuiri o formă juridică, să se transforme consfătuirile miniștrilor de Externe într-un organ cu caracter permanent, lucru cu care nu putem fi de acord…

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 7/59, 2001, p. 50–52

Coordonarea pozițiilor țărilor socialiste în acțiunile importante de politică internațională (...) este de competența exclusivă a guvernelor. (...) Soluția reală a problemei rezidă, după părerea noastră, în realizarea consultărilor între guvernele țărilor socialiste (...) și în îmbunătățirea activității Comitetului Politic Consultativ". Același punct de vedere a fost susținut la ședințele plenare ale Consiliului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia ce au urmat: Gheorghe Gheorghiu–Dej: „Noi ne-am spus părerea în legătură cu propunerile de creare a noi organe, în afara celor existente în cadrul Tratatului de la Varșovia. (...) De ce să fie creat un organ permanent, format din miniștri adjuncți de Externe, care după cum se știe, nu pot acționa decât la indicația forurilor superioare de partid și guvern din țările noastre? Nu suntem și nu vom fi de acord cu crearea unor noi organe în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia. Consultările le putem face și fără a avea un organ permanent".

I. Gh. Maurer: „Noi am răspuns la o propunere asemănătoare, făcută de tov. Hrușciov, și am arătat atunci de ce suntem împotriva creării unui asemenea organ. Nu vedem motive care să ne determine să ne schimbăm părerea".

„Trăznetul" din '64

Declarația din aprilie 1964, prin radicalitatea ei, a însemnat un adevărat trăznet pentru Moscova, deși, judecând normal, nu putea avea această consecință, dată fiind evoluția PMR din anii anteriori. I.Gh. Maurer, în convorbirile cu Lavinia Betea, apărute într-o carte din 1995, vorbește de două trăsături ale personalității lui Gheorghiu–Dej: „curaj și prudență". Ambele își pun amprenta asupra conținutului acestei Declarații. Deși nu există problemă esențială a vremii de atunci care să nu fie tratată limpede și curajos din punctul de vedere al PMR, formulările sunt elegante, fără procese de intenție, invective sau denigrări la adresa vreunui protagonist al polemicii, în special a PCUS și a PC Chinez, deși pe fond cuprindeau o delimitare clară și față de unul și față de altul. Declarația nu s-a bucurat de o primire bună la Moscova, iar de publicitate nici atât. În convorbirile cu ambasadorul și cu alți membri ai ambasadei, conducătorii sovietici, activiști ai PCUS sau funcționari ai MAE sovietic, se refereau la aprecieri din Declarație neconvenabile partidului lor sau considerate de ei mai apropiate susținerilor chineze. Presa din Occident a perceput, în general, corect tezele Declarației, dar și ea căuta cu lupa să descopere paragrafele care, în opinia ei, ar însemna disidență românească față de Moscova și apropiere de China. S-ar putea elabora o carte întreagă despre receptarea în lume a Declarației. Nu este însă rostul acestor rânduri. Misiunea PMR era de a face să se înțeleagă conținutul ei, cu precădere la Moscova, procedându-se după cele două cerințe: **curaj** și **prudență**. Din motive lesne de înțeles, modul în care reacționa Moscova la Declarație avea o însemnătate deosebită. Mă voi referi în continuare tocmai la acest subiect, aducând spre reflecție evenimente la care am participat nemijlocit. S-a hotărât ca o importantă delegație a PMR, compusă în principal din activiști de grad superior și condusă de Chivu Stoica, membru al Biroului Politic, să efectueze o vizită în URSS, pentru „schimb de experiență", ca răspuns la vizita din anul anterior a unei delegații asemănătoare a PCUS, condusă de Nikolai Podgornâi. S-a convenit luna mai, spre sfârșit, și câteva zile din luna iunie 1964.

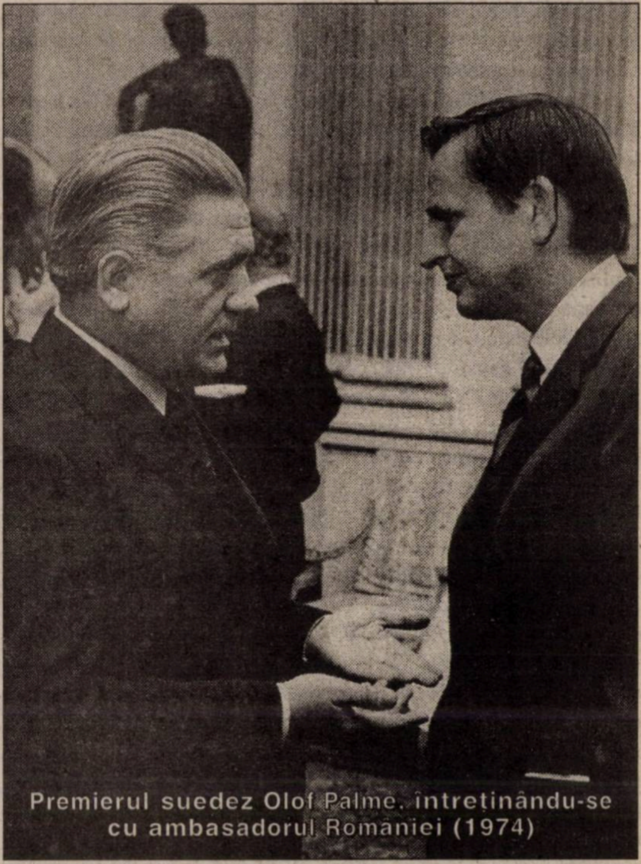
Premierul suedez Olof Palme, întreținându-se cu ambasadorul României (1974)

Delegația a fost instruită de patru membri ai Biroului Politic, fără a fi prezent și Gheorghiu–Dej. Nu s-au spus, cu acel prilej, lucruri noi față de Declarația din aprilie, s-au dat însă sfaturi de a ne purta prietenos, dar demn. Nu îmi aduc aminte ca vreun membru al delegației să fi pus întrebări, lucrurile fiind considerate mai mult decât clare, cu atât mai mult cu cât toți participaseră la lucrările Plenarei lărgite a CC al PMR, din aprilie, și la ședințele ulterioare cu activul de partid, în cadrul cărora s-a discutat deschis întreaga gamă a raporturilor cu PCUS și URSS.

În URSS, delegația a fost primită bine, vizitându-se obiective economice din Moscova, Leningrad, Kuibâșev și Volgograd (Stalingrad). Am fost permanent însoțit de Titov, secretar al CC al

PCUS. Noi trebuia să ne comportăm corect, prietenos, să manifestăm interes faţă de expunerile gazdelor şi de cele ce ni se arătau, să nu punem întrebări generatoare de controverse.

Ne-a primit Hruşciov, în biroul său de la Kremlin. Nu a adus în discuţie probleme care să merite a fi reamintite aici. Am făcut o fotografie împreună.

În aceeaşi seară, i-a fost prezentat lui Chivu Stoica un proiect de comunicat de presă, cu care acesta şi un redactor şef–adjunct de la „Scânteia" şi-au dat acordul. Am cerut să-l văd şi eu. Ca să mă exprim plastic, comunicatul era făcut pe stil vechi, adică spunea că delegaţia „a făcut o vizită lui N.S. Hruşciov". Am solicitat să se spună „delegaţia a fost primită de N.S. Hruşciov". Deşi contrariat şi nesesizând sensul, Chivu Stoica a fost de acord cu formularea propusă de mine. Nu cunosc ce or fi discutat între ei sovieticii, dar şi-au dat acordul, fără a cere vreo explicaţie. Întâmplarea aceasta poate părea, la prima vedere, fără semnificaţie, dar numai la prima vedere, pentru că în esenţă se puneau pe alt plan raporturile PMR–PCUS, adică de egalitate, principiile relaţiilor dintre partide constituind atunci un obiectiv major şi larg controversat. (Se vehiculau expresii ca „partid–părinte", „partid–fiu" şi câte altele!). Acesta nu poate fi denumit totuşi hop, cu toată semnificaţia lui complexă şi, pentru cei avizaţi, evidentă. O oarecare tensiune s-a produs la convorbirile de la Comitetul Orăşenesc Moscova, în cadrul cărora Egorâcev, prim–secretar al acestuia, a găsit de cuviinţă să pledeze, înfocat, din proprie iniţiativă, pentru justeţea măsurii hruşcioviste de a împărţi partidul în organizaţii industriale şi agroindustriale, combinând pe unii care criticaseră acea măsură. (Şi la noi, se aprecia că respectiva măsură nu e bună, dar nu ridicaserăm această problemă, neavând nici mandat expres în acest sens.) Noi deveniserăm adepţii principiului neamestecului în problemele interne ale altor partide. A luat cuvântul Chivu Stoica, care, spre surprinderea mea, a vorbit elocvent şi coerent, redând aspecte interesante despre activitatea PMR. Spun că m-a surprins, pentru că nu-l consideram în stare de cuvântări libere şi curgătoare, lipsite de lozinci.

Hopuri de acest fel nu s-au mai produs nici la Leningrad, nici la Stalingrad, nimeni n-a mai adus în discuţie astfel de probleme. Atmosfera a fost în continuare destinsă. Se mânca bine şi se bea mult, nu peste măsură însă. Se ridicau multe toasturi. Se solicita ca la fiecare toast să se bea până la fundul paharului *(go duo)*. La Leningrad, eu şi un vecin român de masă am fost surprinşi bând apă minerală în loc de vodcă. Chivu Stoica ne-a apostrofat. Nu s-a întâmplat însă nimic deosebit. La Kuibâşev, am fost „prelucrat" de Cornel Onescu, şeful Secţiei de Cadre a CC al PMR, membru al delegaţiei, pentru prea multă sobrietate în comportamentul meu general. Nu am acordat prea multă atenţie spuselor lui. I-am atras atenţia însă că exuberanţa prea evidentă a unor membri ai delegaţiei depăşeşte cadrul normalităţii, iar îndemnările repetate ale sovieticilor spre bunădispoziţie şi veselie au anumite scopuri, precise. Pe mine, mă deranjau şi aprecierile superlative la adresa lui Chivu Stoica, conţinute în toasturile sovieticilor. Numele lui Gheorghiu–Dej era pomenit foarte rar sau deloc. M-a deranjat extrem de mult o întrebare a unor sovietici „mai versaţi în relaţii": cine este numărul doi în conducerea PMR? Sau o întrebare de o gravitate ce mi se părea ieşită din comun: „cine va fi succesorul lui Dej?". Asta m-a scos din ţâţâni — cum se zice —, cu atât mai mult cu cât eu nu ştiam nimic despre starea sănătăţii lui Dej. Nu-mi dădeam seama care era realitatea: ori Dej este într-adevăr bolnav, ori se urmăreşte ceva.

Învinuiri la Moscova

La Moscova, doi–trei membri ai delegaţiei, în frunte cu Chivu Stoica, au fost chemaţi la o discuţie cu câţiva membri ai conducerii PCUS (Podgornâi, Mikoian etc.), unde, în afara discuţiilor despre impresiile asupra vizitei, s-au abordat tranşant probleme privind poziţia PMR expusă în Declaraţia din aprilie, aducându-i-se mai multe învinuiri. A fost informat Bucureştiul despre discuţie. Ni s-a comunicat de acasă, destul de rapid, să informăm mai pe larg, prima informare nefiind suficient de concludentă. Cererea era făcută pe un ton imperativ. Ne-am dus la ambasadă, unde am lucrat aproape toată noaptea, de data asta pe baza stenogramei discuţiilor. Ce am constatat? Că Chivu Stoica n-a respins cu fermitate toate învinuirile aduse PMR de către sovietici şi că într-o manieră mai combativă a vorbit Cornel Onescu, dar concluzia aceasta nu putea fi pusă în informarea noastră, cel ce urma să o semneze fiind chiar Chivu Stoica.

În ziua următoare, s-a oferit o masă la Ambasada României, la care au participat şi doi membri ai Biroului Politic al PCUS, Brejnev şi Suslov, care au ţinut şi toasturi. Mai străveziu a fost toastul lui Brejnev, care a vorbit cam mult şi cam apăsat despre sinceritatea poziţiilor PCUS şi despre nesinceritatea altora, neînţelegându-se deloc că s-ar referi la chinezi. De fapt, el viza PMR. Nici chiar toastul lui Suslov n-a fost aşa de transparent şi neprietenos. În orice caz, citind stenograma convorbirilor şi ascultând cele două toasturi îmi devenise mai mult decât clar despre ce este vorba în interpretarea pe care o dau sovieticii, mai bine zis conducerea PCUS, declaraţiei CC al PMR.

Întorşi acasă, nouă nu ni s-au cerut nici un fel de lămuriri, cu excepţia unei discuţii pe care am avut-o cu Ghizela Vass, dar s-a cerut de urgenţă stenograma discuţiilor. Nu este importantă critica ce i s-a făcut lui Chivu Stoica că n-a răspuns pe măsură sovieticilor; o importanţă deosebită a avut-o hotărârea lui Dej de a trimite la Moscova o delegaţie a conducerii partidului, exclusiv pentru convorbiri. Această delegaţie, formată din I.Gh. Maurer, Emil Bodnăraş, Alexandru Bârlădeanu şi Leonte Răutu, s-a deplasat la Moscova, în luna iulie 1964, a locuit la ambasadă şi a stat acolo o săptămână. Am însoţit această delegaţie ca expert. În calitate de experţi mai erau Gh. Cioară, reprezentând Comisia Guvernamentală de colaborare cu CAER, şi Constantin Flitan, director în MAE. Experţii n-au luat parte la convorbiri. Traducători de limba rusă erau doi instructori din secţia noastră, Secţia Externă a CC al PMR. Nu ni s-a adus la cunoştinţă agenda convorbirilor şi nici conţinutul lor. Nu am fost deosebit de solicitaţi. Ţin totuşi minte câteva cazuri când noi am putut răspunde prompt unor solicitări ale membrilor delegaţiei. Aceste solicitări dezvăluiau şi câte ceva despre conţinutul convorbirilor, ele fiindu-ne adresate îndeosebi după unele runde de convorbiri. Lui Gh. Cioară, de exemplu, i s-a cerut precizări în legătură cu unele dezvăluiri în public a unor aspecte discutate la CAER. El nu avea documentaţia respectivă, dar i-am furnizat-o eu. Cel ce făcuse asemenea dezvăluiri fusese Walter Ulbricht, prim–secretarul CC al al PSU german și nu vreun reprezentant român, așa cum imputau sovieticii. Eu am fost chemat, într-o seară, de întreaga delegație să confirm faptul că Buletinele Informative ale CC al PMR, inclusiv cel ce conținea Declarația din aprilie, se trimiteau unor comitete regionale ale PCUS pe baza unei înțelegeri scrise, convenite între cele două partide. Am confirmat existența unei asemenea înțelegeri, dar nu dispuneam de textul ei. Cine își putea închipui că se va ajunge până la a se imputa PMR că informează comitetele regionale ale PCUS, peste capul Comitetului Central? Am solicitat la București documentul respectiv și acesta mi-a fost adus, a doua zi, de un om din Secție. Prezentându-l delegației, credibilitatea mea în ochii ei a crescut. Produsesem dovada confirmării ce o făcusem cu o seară înainte. Și delegația s-a simțit mai ușurată, deoarece respinseră acuza sovietică pe o bază corectă. De fapt, discuția mea cu membrii delegației din seara precedentă decursese mai colorat. Maurer: „Tovarășe Lazăr, ori eu am făcut mucegai la cap, ori documentul acela există". Eu: „Există". El: „Atunci, cere-l". Când a vorbit de mucegai la cap, l-a oprit Bodnăraș, că probabil mai zicea și altceva. Omul din Secție care mi-a adus documentul mi-a spus că, la București, nu se știe nimic despre modul în care decurg discuțiile și anumiți tovarăși ar vrea să știe. Am aflat astfel că Ceaușescu o întrebase pe Ghizela Vass despre conținutul acelor discuții, spunând: „Doar aveți un om acolo". Nu mi-am dat atunci seama pe deplin de ce tocmai **el** manifestă interes pentru desfășurarea convorbirilor, din moment ce Dej nu avea o astfel de preocupare.

Delegația nu trimitea informări acasă prin cifru și nici telefonul direct nu era folosit pentru aceasta; nu a cerut nici indicații suplimentare; de altfel, nici nu era nevoie, problemele fiind în decursul ultimilor ani discutate și rădiscutate în Biroul Politic al CC al PMR.

Deși cunoașteam mai multe lucruri despre convorbiri decât ceilalți experți, de la cei doi traducători, nu le-am transmis la București pentru simplul motiv că nu aveam un astfel de mandat de la șeful delegației. Nici nu i-am cerut permisiunea să fac un asemenea lucru. Am gândit că din moment ce nu se dau nici un fel de informații până ce nu ne întoarcem în țară e bine să procedez și eu la fel, indiferent ce vor zice Ghizela Vass sau Nicolae Ceaușescu despre mine. Cred și acum că am procedat bine. Nu cred că se va interpreta greșit dacă spun că eram suficient de edificat cam cum decurg acele discuții, cunoscându-i destul de bine pe sovietici. Înțelegeam din frânturile de fraze ale membrilor delegației modul incriminatoriu al poziției membrilor delegației PCUS. Înțelegeam, de asemenea, că delegația noastră, condusă de Maurer, le răspundea demn, folosind o argumentație solidă și convingătoare. Faptul că discuția era tensionată nu putea să-mi fie străin din moment ce sloganul, des folosit de conducerea PCUS, era „să dăm o ripostă hotărâtă deviaționiștilor chinezi". ■

Prințesa Christina, sora suveranului suedez *(în stânga)*, însoțită de ambasadorul român și soția acestuia, vizitează expoziția dedicată lui George Enescu, organizată la Stockholm, în 1974

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (11)*

Academician Dan BERINDEI

Un vameș bănuitor

De la Congresul din Liège, cum am mai amintit, am trecut atunci, în 1972, prin Mainz, unde, datorită lui Armgard von Reden, fusesem invitat să țin o conferință. Pe drum, am călătorit în compartiment cu o pereche de bătrâni belgieni, cu care am conversat, ei arătându-se deosebit de prietenoși. La frontiera cu Germania, vameșul belgian, când a văzut pașaportul meu românesc, s-a arătat bănuitor — era vremea atentatelor teroriste care aveau loc mai ales în Germania Federală și eu venind dintr-o țară comunistă! — și, în consecință, mi-a cercetat cu multă insistență în bagajul meu extrem de modest, căutând... arme și bombe! După ce a plecat, evident dezamăgit în cercetările sale, cei doi bătrânei au amuțit și nu mi-au mai adresat vreun cuvânt. Devenisem un potențial și primejdios terorist. La Bonn au coborât, schițând doar un salut.

Rămas singur, am putut însă admira, pentru întâia oară în viață, spectaculosul curs al Rinului, încins de o parte și de alta de linii ferate și străbătut de nenumărate vase sub diverse pavilioane, iar pe malurile înalte străjuind, rămase din îndepărtatul Ev Mediu, castele în ruină sau încă în ființă și, multe, nenumărate și îngrijite vii. Am trecut atunci, pentru întâia oară și pe lângă celebra stâncă a lui Lorelei. Drumul acesta aveam să-l refac de multe ori, dar evident impresiile acestei neuitate „prime întâlniri“ nu aveau să se mai repete cu aceeași intensitate.

La Mainz, mă aștepta Armgard von Reden, care m-a condus la Institutul pentru Istoria Europei. Aici, m-a introdus la profesorul Aretin, directorul său, un nobil liberal, progresist și deschis către oamenii „din Răsărit“, pentru el Europa nelimitându-se la țările Occidentului sau ale centrului continentului. Soția sa, deosebit de simpatică și „om întreg“, era fiica generalului von Treskow, adjunctul lui Stauffenberg, ca și acesta executat după eșuarea atentatului din 20 iulie 1944. Ea, împreună cu fratele ei, amândoi copii mici, fuseseră duși atunci într-un sat din Bavaria, unde au avut norocul de a fi dați în grija unui țăran care fusese ordonanța tatălui lui Treskow — și el general! Țăranul îi identificase — din fericire, unul dintre copii își cunoscuse numele —, îi ocrotise și apoi îi redase familiei.

Pe profesorul Aretin l-am găsit îngrijorat, deoarece, sosit de puțină vreme, tânărul, pe atunci, Stelian Brezeanu, care obținuse o bursă, avea încă probleme cu limba germană. M-am grăbit să-l liniștesc pe directorul Institutului, sfătuindu-l să aibă „puțintică răbdare“. Peste cîteva luni, când am trecut din nou prin Mainz, Aretin era uimit de viteza lui Brezeanu în a-și însuși limba și mi-a dat dreptate pentru sfatul ce i-l dădusem. Stăruitor și, ajutat și de cei din institut, Brezeanu se pusese la punct, în foarte scurtă vreme, în așa măsură încât putea redacta și vorbi liber în limba germană.

Începând din 1972, în dese rânduri, am fost la Institutul din Mainz. Într-un fel, acest Institut a devenit pentru mine, în călătoriile mele, un loc statornic de oprire și de lucru, într-o atmosferă greu de întâlnit în altă parte. Institutul, înzestrat cu o frumoasă bibliotecă, oferă prilej de zăbavă creatoare. Fiecare vizitator statornic are un raft în camera sa, în care își poate duce din bibliotecă cărțile care-l interesează, punând în locul lor doar o fișă cu numele său; dacă altcineva are nevoie de cartea respectivă, vine la cel ce a luat-o și i-o cere pentru un răstimp. Biblioteca este deschisă zi și noapte și fiecare se „autoservește“. În Institut, sunt bursieri germani și străini, dar niciodată nu s-a subtilizat o carte! De asemenea, la fiecare din cele două etaje, unde ființează camerele bursierilor sau ale oaspeților, există o bucătărie cu frigidere, unde fiecare își are raftul în care-și poate păstra proviziile. În Institut, nu se vorbește decât germana, deși bursierii și oaspeții vin din diferite țări; când, odată, la unsprezece noaptea, revenit la Mainz dintr-o deplasare, m-am adresat unei tinere franțuzoaice în franceză, care, ca și mine, își pregătea ceva de mâncare la bucătărie, ea mi-a răspuns în germană, într-atâta „disciplina“ aceasta „lingvistică“ era puternică!

La propunerea mea, avea să se alcătuiască, cu câțiva ani în urmă, o asociație a foștilor „stipendiați“ ai Institutului, care formează între ei o adevărată confrerie, dincolo de timp și spațiu. Îmi amintesc că o dată, la Budapesta, regretatul academician Ștefan Pascu a rămas foarte mirat când, în mașina care ne luase de la aeroport, a asistat la o însuflețită conversație între mine și Zoltán Szasz, amândoi evocând plăcuta și într-adevăr frățeasca atmosferă a Institutului de pe malurile Rinului.

În Institut, se găseau în permanență Aretin și asistenții săi — Claus Scharf, competent și un om care, venit din RDG, înțelegea altfel lucrurile din țările „socialiste“, adică potrivit unei realități pe care o trăise și căreia nu trebuia să-i pună „floricele“ nici într-un sens nici într-altul, apoi Schröder, foarte amabil, plecat însă curând la o catedră pe care a obținut-o, și, de asemenea, Armgard von Reden (măritată apoi cu contele Lothar von Dohna, profesor universitar de istorie modernă, și plecată din Institut), și Ralph Melville, întâlnit ca bursier (seria lui Brezeanu), însurat cu o cehoaică, ceea ce din nou dădea o altă dimensiune capacității sale de comprehensiune a ceea ce era dincolo de „cortină“!

Mulțumită mie, au fost bursieri ai Institutului din Mainz Ștefana Dăscălescu (născută Simionescu) — rămasă apoi acolo! —, Virgil Ciocâltan și Mihai Sorin Rădulescu. Ștefana lucrează și astăzi la Biblioteca Institutului. Ciocâltan, deși a ajuns acolo, ceea ce l-a ajutat foarte mult în activitatea sa științifică și a ajuns literalmente „împins“ de mine (deoarece, cam poetic din fire, nu se implica, în vremuri în care pentru o astfel de deplasare trebuia să lupți), a cam uitat aceste lucruri, cel puțin am această impresie, după 1989. În schimb, Mihai Sorin Rădulescu îmi trimitea sârguincios scrisori, în timpul șederii sale acolo, care reprezentau adevărate rapoarte de activitate și de exprimare a unor sincere nelămuriri, și-l simt, până astăzi cel puțin, când scriu aceste rânduri, în preajma mea.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 7/59, 2001, p. 48–49

O întâmplare ciudată

Legătura mea cu Institutul din Mainz a avut la temelie și o întâmplare ciudată. Profesorul Aretin mi-a arătat de la prima întrevedere multă amiciție. Era unul dintre aceia — puțini, din păcate, în acea parte a lumii! — care înțelegea anumite situații și care vedea în mine un coleg de breaslă, supus unor discriminări datorate altor factori decât însușirilor profesionale. Venea uneori să mă viziteze în camera mea, care i se părea prea modestă pentru un profesor, dar eu îl linișteam, spunându-i că pentru mine era mai multe decât în visul meu: o cameră, la ultimul etaj, lângă camerele unor tineri din multe părți ale lumii, în care puteam să-mi am și cărțile și mai ales liniștea, întreruptă doar de sunetele, la intervale regulate, ale clopotelor catedralei. În legătura mea cu profesorul Aretin s-a adăugat și întâmplarea sus-menționată: într-una din primele convorbiri, m-a întrebat cum am învățat limba germană. I-am răspuns că a fost o limbă cu care, până atunci, mă întâlnisem de trei ori: când eram copil, vreo doi ani, cu o guvernantă germană, apoi în clasele de liceu, dar în paralel și cu o doamnă, cu care învățasem gramatica limbilor germană și franceză și făcusem conversații în respectivele limbi, în anii adolescenței. El fiind münchenez, l-am întrebat dacă cumva a întâlnit-o vreodată, fiind vorba de o doamnă, Amelie von Horn, fiica unui general bavarez, aghiotant, după spusele ei, al nefericitului rege Ludovic al II-lea. Ea trăise la București în anii '30 și la începutul deceniului următor; pentru ultima oară, o întâlnisem în 1943, când probabil se repatriase, având în vedere și mersul războiului pe frontul din Răsărit. Spre mirarea mea, la întrebarea mea, Aretin și-a manifestat întreaga surpriză, deoarece această Amelie von Horn fusese doamna de companie, spre sfârșitul războiului, a mamei sale, bătrână și bolnavă.

Acestui detaliu biografic, de surprinzătoare interferență între București și München, i s-a mai adăugat faptul că suntem amîndoi născuți în același an, 1923, el fiind însă mai vârstnic ca mine cu vreo cinci luni. În deceniile următoare, aveau să apară și alte punți între mine și profesorul Aretin: suntem amândoi membri ai Biroului Asociației Internaționale de Istorie Contemporană, el de două decenii, eu de un deceniu și jumătate — din 1985 — și, de asemenea, în repetate rânduri, ne-am întâlnit la Roma, începând cu 1990, la Seminariile „De la prima la a treia Romă“, despre care voi mai relata în aceste însemnări.

În Institutul din Mainz, se lucra minunat, într-o atmosferă „internațională“ și colegială. Institutul se află în inima orașului, nu departe de vestita catedrală, în vechea clădire a Universității — reamenajată — și care se înalță pe locul presupusului mormânt al lui Guttenberg. În fiecare săptămână, avea loc o „Kaffeerunde“, în care, pe rând, fiecare își expunea rezultatele cercetărilor, în prezența directorului și asistenților săi. Deseori, discuțiile ce aveau loc erau deosebit de stimulante. Am ținut acolo și câteva conferințe publice — cea dintâi, la prima vizită, despre constituirea statului modern român — și am participat la colocvii, dar mai ales de câte ori am avut o bursă DAAD — în 1976, 1982, 1987 și 1990 — am stat în Institut cel puțin câteva săptămâni. De asemenea, aproape de fiecare dată, când am participat la o reuniune științifică în Germania, m-am dus și la Mainz, măcar pentru câteva zile, unde am găsit totdeauna prietenie și condiții de lucru minunate. Paradoxal, după 1990, aceste legături au slăbit, datorită implicării mele în activități legate de Secția de Științe Istorice a Academiei, care practic nu mi-au mai îngăduit absențe mai îndelungate și, de asemenea, din cauza complicațiilor materiale (financiare!) ale deplasărilor din zilele noastre! Neîndoielnic, a mai intervenit și vârsta mea, în Germania pensionarii fiind practic scoși de pe rol. Este drept că unii nu țin seama de aceasta și continuă să mă cheme, dar, evident, libera circulație îngăduie azi chemarea tinerilor, cu mult mai interesanți pentru cei ce invită..., având în vedere perspectivele de viață ce le au!

O altă legătură statornică am stabilit-o în lumea germană, tot la începutul deceniului al optulea, în toamna anului 1972, cu Heinz Ischreyt și cu soția sa, Irene — o estoniană, de fapt o germană din Estonia, firavă, frumușică și inteligentă. El, Ischreyt, locuind în Lüneburg, trăia pentru Centrul de Studii de Istoria Relațiilor Culturale din Europa Centrală, de Est și de Sud-Est, pe care-l conducea și-l însuflețea, strângând în jurul său personalități germane (între alții

Vălenii de Munte, august 2001, la cea mai recentă întrunire a Clubului Istoricilor „Nicolae Iorga“: acad. Dan Berindei *(primul din dreapta)*, alături de Nicolae Edroiu, acad. Ștefan Ștefănescu, Ioan Scurtu, Constantin Găucan și Ion Agrigoroaie *(de la stânga)*

profesorii Erich Amburger și Georg von Rauch) sau străine. Tot el se ocupa cu multă sârguință de editarea *Actelor* sesiunilor anuale. La aceste reuniuni, invita istorici din Germania Federală (celor din RDG nu li se îngăduia a participa!), dar și din Austria, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria. Pentru întâia oară, am ajuns la o astfel de sesiune, la Klagenfurt, în Austria, în septembrie 1972, făcându-se astfel loc și României, prin intermediul prietenului austriac Max Demeter Peyfuss, luându-l cu mine pe Florin Constantiniu.

Nimeni nu trăgea concluzii...

La alte reuniuni — desfășurate, în anii '70, la Hofgeismar, la Bressanone, în Italia, la Lüneburg, în două rânduri — au participat, în afara mea, și încă o dată a lui Constantiniu, Carol Göllner și regretatul Alexandru Duțu. Eu eram invitat statornic, până la îmbolnăvirea și apoi moartea lui Ischreyt. Cu el a dispărut și cercul său, tot astfel cum moartea lui Giuliano Gaeta a pus capăt reuniunilor Institutului Național pentru Istoria Jurnalismului din Italia. Invitarea mea constantă s-a datorat simpatizării reciproce, dar mai ales faptului că, la una din primele reuniuni, eu remarcând că, la sfârșitul lucrărilor, nimeni „nu trăgea concluzii", am fost rugat s-o fac (după ce mi se răspunsese de Ischreyt că pentru un astfel de lucru trebuia răgazul câtorva luni!) și am făcut-o, cu toate că a trebuit să vorbesc, aproape spontan, în germană, pe care n-o stăpânesc ca limbile română ori franceză!

Ca și la reuniunile organizate de Gaeta, și aici am putut adăuga dimensiunile românești în dezbaterea europeană, ceea ce, poate, și-a avut însemnătatea. Era vorba de prezentarea unor comunicări prin care am lămurit colegilor de peste hotare reflectarea la români a diferitelor aspecte ori probleme luate în dezbatere la fiecare întâlnire (societățile academice, dezvoltarea și nivelul învățământului, manualele școlare, societățile secrete, problema agrară, cartea și răspândirea ei, impresiile călătorilor străini, corespondențele dintre cărturari etc.) și, de asemenea, am luat parte cu asiduitate la discuțiile ce însoțeau prezentarea comunicărilor, cu preocuparea mai ales de a evidenția colegilor prezenți că, fie și în proporții mai modeste, fenomenele examinate se întâlneau și la români. Totodată, era și prilejul de a le înfățișa și alte informații colaterale, când era cazul, referitoare la trecutul nostru, asupra căruia aveau nu rareori imagini preconcepute ori false.

Prin devotamentul lui Ischreyt, aproape toate aceste reuniuni s-au văzut materializate în volume. Pentru cel consacrat evoluției problemei agrare în secolele XVIII și XIX, m-a solicitat a fi unul dintre coordonatorii săi. Erau încă vremuri „bune", întrucât Secția Propagandă a CC al PCR mi-a îngăduit atunci să accept propunerea ce mi s-a făcut; volumul a apărut în 1973. Dar, numai peste doi ani, în toamna anului 1975, deși participasem la Congresul de Științe Istorice de la San Francisco, n-am obținut pașaportul pentru a lua parte la sesiunea anuală a Cercului, desfășurată la Eisenstadt, în Austria; am trimis însă comunicarea, pentru „a nu ieși din rînd". Pentru a face un bilanț concret, în cadrul Cercului de la Lüneburg am reușit să susțin și să public șase comunicări, evident în Germania Federală.

Printr-o prietenă elvețiană, Nicole Fabesch, cunoscută la Costinești și care, fiind îndrăgostită de un român, venea des în România în anii '70, am ajuns pentru prima oară la Geneva, în mai 1973, pentru a ține o conferință la profesorul Jean-Claude Favez. Era un început. Am revenit la Geneva, în mai multe rânduri, poate cea mai complicată situație având-o în 1984, când am fost invitat la Universitate, de către profesorul Favez, în momentul acela rector, și de către profesorul Antoine Fleury, să țin o conferință „delicată" privind poziția României înăuntrul „lagărului socialist" și relațiile „intersocialiste". N-a fost ușor să spun adevărul (realitatea unei distanțări de URSS), să evit a fi provocator (mai ales că, neîndoielnic, la conferință trebuie să fi fost prezent și un agent sovietic) și să explic problematica elvețienilor, situații pentru ei incomprehensibile, exprimând și opinii personale dacă nu chiar disidente! Cred că am reușit, după cuminția și interesul sălii, deși am vorbit o oră întreagă. Mi s-a oferit apoi o masă festivă de prof. Favez și de prof. Antoine Fleury, cu care am întreținut și întrețin încă strânse relații, mai ales în cadrul Asociației Internaționale de Istorie Contemporană a Europei. Mi s-a oferit, între altele — și am mâncat-o, din politețe, eroic, deși n-o suportam! — carne crudă tocată *(tartare!)*. ■

(va urma)

Semnatarul rândurilor de mai sus, alături de fiica sa, Ruxandra (august 2001)

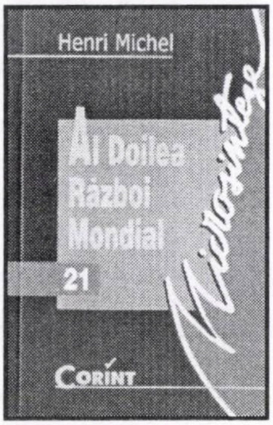
Henri Michel
Al Doilea Război Mondial
21
Microsinteze
CORINT

Henri Michel, *Al Doilea Război Mondial,* trad., prefață și note: Marian Ștefănescu, București, Ed. Corint, 2001, 134 p. (col. „Istorie universală. Microsinteze“, 21)

TEȘU SOLOMOVICI
ROMÂNIA JUDAICA
O istorie neconvențională a evreilor din România 2000 ani de existență continuă
Volumul I
TEȘU SOLOMOVICI
ROMÂNIA JUDAICA
O istorie neconvențională a evreilor din România 2000 ani de existență continuă
Volumul II

Teșu Solomovici, ***România judaică. O istorie neconvențională a evreilor din România. 2000 de ani de existență continuă,*** București, Ed. Teșu, 2001, vol. I (De la începuturi și până la 23 august 1944), 503 p.; vol. II (De la 23 august 1944 până în prezent), 382 p.

Universitatea din București, ***Nicolae Iorga, 1871–1940,*** coord. Constantin Bușe, București, Ed. Universității, 2001, 423 p. (culegere de studii și antologie, editată cu concursul Clubului Istoricilor „Nicolae Iorga“ — președinte, dr. Constantin Găucan —, la împlinirea a 130 de ani de la nașterea marelui savant)

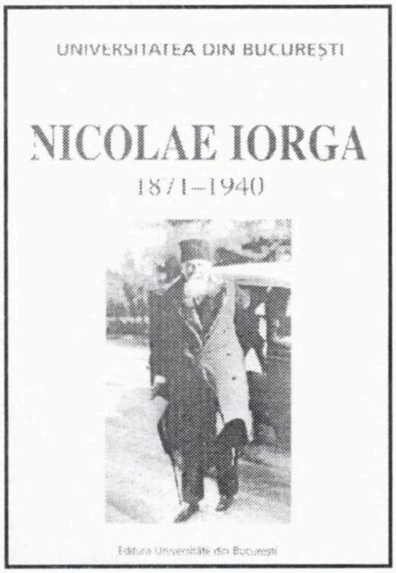
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
NICOLAE IORGA
1871–1940
Editura Universității din București

PROCESUL COMUNISMULUI
LAVINIA BETEA
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU
MOARTEA UNUI LIDER COMUNIST
HUMANITAS

Lavinia Betea, ***Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz,*** București, Ed. Humanitas, 2001, 429 p. (col. „Procesul comunismului“)

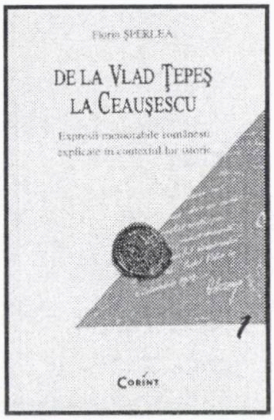
Florin ȘPERLEA
DE LA VLAD ȚEPEȘ LA CEAUȘESCU
Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric
1
CORINT

Florin Șperlea, ***De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric,*** București, Ed. Corint, 2001, 167 p. (col. „Clio“, 1)

François Decret, ***Cartagina sau imperiul mării,*** trad.: Mircea Platon, prefață: Alexandru Barnea, București, Ed. Corint, 2001, 255 p. (col. „Clio“, 2)

François DECRET
CARTAGINA SAU IMPERIUL MĂRII
2
CORINT

Tipogrup press
Buzău

Execută publicații (cotidiane sau săptămînale) în policromie, reviste (hîrtie de ediție), comenzi diverse dedicate mașinilor rotative în combinație diversă de pagini și formate.

Caiete școlare - volum mare.

Coperți, pliante, etichete - ce necesită o policromie pretențioasă.

Cărți.

Posibilități modem. **Se asigură transport.**

COMENZI ȘI INFORMAȚII TEL/FAX 038/72.42.70 038/71.73.58

BIBLIOTECA „ASTR

SN 1224-4287

Preț 20.000 lei

Biblioteca „ASTRA"
SIBIU

An. VI, nr. 10(62), 2001

DOSARELE ISTORIEI

De la Cuza la Carol II, o lecție valabilă și azi

ECONOMIE PROSPERĂ? POLITICĂ BUNĂ!

Sumar

nr. 10 (62) • 2001

Economie prosperă? Politică bună !
(De la Cuza la Carol II, o lecție valabilă și azi)

(Prosperous Economy ? Good Politics ! Romania, 1860-1940)

Mircea SUCIU

La un nou început de drum 1
A New Beginning

Mihai OPRIȚESCU

„Gaura neagră" a unei economii firave 2
The Black Hole of a Frail Economy

Dumitru MUREȘAN

NU autarhiei, DA protejării economiei țării ! 7
NO to Autarky, YES to National Economy Protection!

Maria MUREȘAN

„Industria mare se va impune de la sine" 10
"The Great Industry Will Assert Itself"

Personalități ale economiei românești **(Corneliu OLARU)** 13
Great Personalities of Romanian Economy

Lucian DRONCA

Implicarea sistemului de credit românesc din Transilvania în viața politică 17
The Involvement of the Romanian Credit System from Transylvania in Political Life

Mihai D. DRECIN

Banca sibiană „Albina" 22
"Albina" Bank from Sibiu

Vasile BOZGA

Dezvoltare și afaceri în România interbelică 28
Business and Developement in Romania in-between the Two World Wars

Andrei JOSAN

Legislație și politici economice 33
Legislation and Economic Policies

Maria MUREȘAN, Florentina CONSTANTIN

„Legea Sisești", un izvor de inspirație pentru zilele noastre 43
The "Sisesti" Law, Source of Inspiration for Our Times

Dincolo de „dosar"

Valeriu AVRAM

Misiuni aeriene în slujba Marii Uniri 46
Air Missions in Service of the Great Union (1918)

1963: la vânătoare și la masă cu „tovarășul Hrușciov" 50
1963: Hunting and Dining in Romania with "Comrade Khrushchev"

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (12)
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Henri ZALIS

Descătușare de tensiuni 56
Defusing of Tensions

Conflictele militare și geopolitica în secolul XX **(Petre OTU)** 62
Military Conflicts and Geopolitics in the XXth Century (Athens, August 2001)

Spațiul dunărean și al Mării Negre de la istorie la integrare europeană **(Alin SPÂNU)** 64
The Danube and Black Sea Areas — History and European Integration (Constanța, October 2001)

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 60.000 lei ■ **6 luni:** 120.000 lei ■ **12 luni:** 240.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de Editura **PRO HISTORIA**
Director
Mircea SUCIU

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
București, sector 2
Tel.: 095.055.752; 093.870.649

DTP & PrePress:
Andrei STÂNGĂ

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor:
Adriana UNGUREANU

Tipar: **DRAGOPRINT FED S.A.**
Tel.: 335.93.18; fax: 337.33.77

Difuzare:

RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: 222.41.26; Fax: 224.43.36

S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

ISSN 1224 – 4287

La un nou început de drum

MIRCEA SUCIU

Stimați prieteni ai revistei, să v-o spun franc și din capul locului: cu numărul ce vă stă acum în față, „Dosarele Istoriei“, după cinci ani și două luni de la înființare, pășește pe un nou drum sau, dacă nu vi se pare prea pretențios, într-o nouă zodie. În esență, totul se reduce la un fapt — la urma urmei — banal: publicația și-a schimbat **doar** editorul, din această lună ea apărând sub egida **PRO HISTORIA**. Nu și programul, cu atât mai puțin ținta fixată atunci când am conceput-o — de a fi o punte de legătură între știința istorică profesionistă și publicul larg pasionat de istorie, cu precădere de istoria națională și universală din epoca zisă contemporană.

Desigur, editarea revistei în noile condiții este un efort — de acum încolo, încă și mai accentuat, dar care merită cu prisosință a fi făcut atât de cercul cuprinzător al distinșilor colaboratori (academicieni, profesori universitari și din învățământul mediu, cercetători științifici, arhiviști, muzeografi ș.a.), cât și de mult mai restrânsul colectiv redacțional. De ce? Simplu. Mai întâi, pentru că avem de apărat, și unii și ceilalți, prestigiul indiscutabil al unei reviste care — fără falsă modestie — s-a impus onorabil în conștiința cititorilor din țară. Mărturie stau dosarele (la propriu!) doldora de scrisorile primite (și catalogate cu sfințenie în redacție) de-a lungul anilor de la cititorii noștri din toate colțurile țării și chiar de peste hotare. Apoi, foarte frecventele citări ale articolelor apărute în paginile noastre, de la primul număr — reamintesc, ieșit pe 8 august 1996 —, în lucrările de specialitate (sinteze, monografii, compedii, bibliografii; a se vedea, pentru cazul ultim, cel mai recent volum apărut din *Bibliografia istorică a României,* acolo unde un șir întreg de contribuții puse în circuit prin intermediul revistei „Dosarele Istoriei“ este catalogat după toate regulile domeniului). O altă dovadă ar fi interesul nedisimulat al radioascultătorilor și telespectatorilor care, din '96 încoace, au avut posibilitatea să dialogheze „în priză directă“ cu colaboratorii statornici ai revistei și cu membri ai redacției noastre (de exemplu, în cadrul emisiunilor de istorie realizate cu atâta râvnă, la Radio România Cultural, de Dan Manolache, sau, mai nou, la TVR Internațional, unde, sub genericul „Adevăruri subiective“, marțea, o dată la două săptămâni, am onoarea de a colabora cu producătorul de toată isprava care este Marilena Borcescu, dar și sub coordonarea, sută la sută profesionistă, a directorul postului, Monica Zvirjinschi). Toate acestea și încă multe altele sunt pentru noi tot atâtea argumente că **trebuie** să continuăm. Prin urmare, o vom face. Dacă putem mai bine, mai convingător, cu atenție sporită la propunerile și așteptările onoraților noștri cititori — și lista capitolelor ce vizează necesare perfecționare a revistei s-ar cădea să continue — nu va fi decât în avantajul publicației. Din această perspectivă, fără a apela la arsenalul cuvintelor mari, vă zic, stimați cititori, doar atât: urmăriți-ne în continuare și veți vedea că nu vă vom dezamăgi. Repet — **suntem aici și vom rămâne aici pentru dumneavoastră, pentru a încerca să vă ostoim, atât cât ne stă în puteri, setea de istorie**. Trecutul, mai ales cel al României din a doua jumătate a veacului XX, este și va fi multă vreme de acum înainte un vast ogor de defrișat. Ce rațiuni avem — istorici de frunte, redactori onești și cititori împătimiți de istorie, deopotrivă — să ne preocupe într-atât ziua de ieri (altfel spus, trecutul) când avem a ne lupta, cu toții, cu multele griji ale zilei de azi ? Dintre numeroasele și convingătoarele răspunsuri ce s-ar putea da la întrebarea abia formulată mă rezum la unul singur, admirabil sintetizat în maxima lui Charles Nodier: **„Ieri, adică întotdeauna !“**. ■

Domnul Unirii pune piciorul în prag, secularizând averile mănăstirești

„Gaura neagră” a unei economii firave

Mihai OPRIȚESCU*

Situația mănăstirilor închinate și a proprietăților deținute de acestea în Principate a constituit, timp de aproape o jumătate de secol, o problemă majoră a vieții politice românești. Și nu numai.

Moșii întinse, beneficii pe măsură

Începând din secolul al XIV-lea, în urma daniilor făcute de către domni, mari dregători și boieri unor mănăstiri închinate Patriarhiilor de Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și așezămintelor religioase de la Muntele Athos sau din Orientul creștin acestea au devenit proprietarele a numeroase moșii din exploatarea cărora obțineau beneficii însemnate.

Veniturile mănăstirilor au constituit surse materiale pentru îndeplinirea funcției de cult, cât și a celei de protecție socială (întreținerea de spitale, școli, aziluri, danii la săraci, înzestrări de fete sărace). În aceste lăcașuri închinate, conducerea și administrația erau exercitate de călugări străini, majoritatea greci, care, prin statutul lor, ieșeau de sub incidența legii românești.

Controlul elementelor grecești asupra veniturilor mănăstirilor închinate se intensifică în epoca fanariotă, când beneficiază de protecția domnilor fanarioți. Acum, mănăstirile închinate devin simple izvoare de venit ale patriarhilor și mănăstirilor către care erau închinate, ele nemaiîndeplinindu-și, decât în mică măsură , funcția de protecție socială, precum și obligațiile către administrațiile Țărilor Române. Acapararea funcțiilor de conducere din mănăstiri de către călugări greci, marginalizarea elementelor autohtone, precum și dezinteresul arătat pentru starea materială a lăcașurilor de cult au dus la crearea unui curent antigrecesc în mediul ortodox românesc.

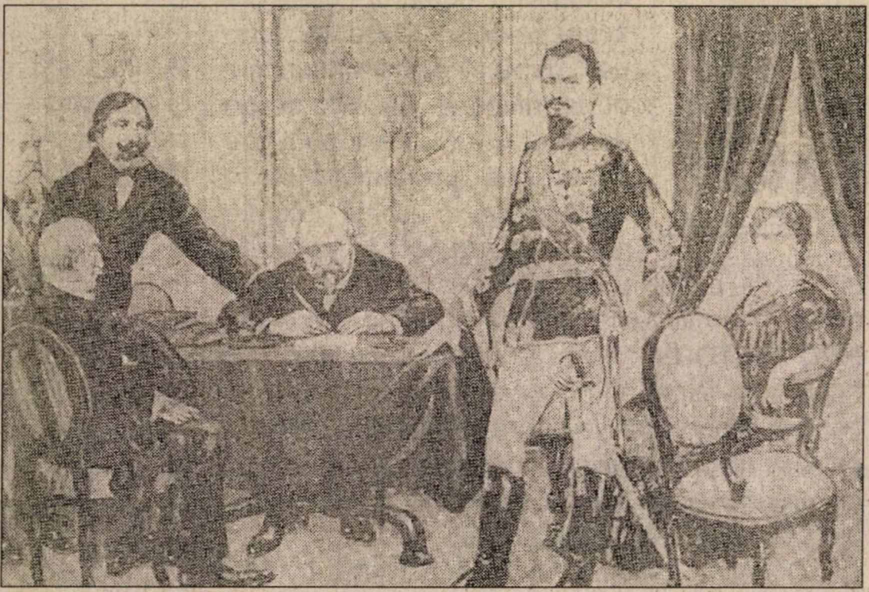

București, 1864, în preajma „loviturii de stat de la 2 mai”; în litografie, de la stânga la dreapta: g-ralul I.Em. Florescu, N. Kretzulescu (șezând), C. Negri, M. Kogălniceanu, Al.I. Cuza și doamna Elena Cuza

Revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, care a avut în program înlăturarea elementelor grecești din conducerea țării, a vizat și eliminarea egumenilor greci, cu excepția celor bătrâni, din fruntea mănăstirilor și folosirea veniturilor mănăstirilor închinate în folosul țării. După eșecul revoluției, chestiunea administrației mănăstirilor este ridicată de marii boieri moldoveni care cer, într-un memoriu din octombrie 1821, înapoierea mănăstirilor țării pe seama pământenilor. Într-un alt memoriu, de la sfârșitul anului, boierii munteni refugiați în Transilvania cer ca utilizarea veniturilor mănăstirești să se facă de către economi laici. După asigurarea sumelor necesare lefurilor și întreținerii personalului din mănăstiri, veniturile rămase să fie vărsate visteriei care, din prisoase, va da și mănăstirilor de jos (închinate). De remarcat că este primul program care ridică problema laicizării administrației averilor mănăstirești, inclusiv a celor închinate. În proiectul de organizare a țării, elaborat de Alexandru Villara, în februarie-martie 1822, se propunea ca numai din prisoase să trimită mănăstirile ajutoarele cuvenite la Locurile sfinte.

Problema mănăstirilor închinate se regăsește și în cererile cu care delegațiile de boieri munteni și moldoveni vin la Constantinopol, în aprilie 1822. Ambele delegațiile solicitau să se dea pământenilor conducerea mănăsttirilor închinate.

În faimoasa „Constituție a Cărvunarilor”, din aprilie 1822, atribuită lui Ionică Tăutul, se propunea ca în fruntea mănăstirilor să fie numiți numai pământeni iar administrarea moșiilor acestora să fie încredințată unor epitropii alcătuite din „patru boieri pământeni și doi din parte bisericească”. În 1823, ca urmare a implicării în mișcarea eteristă din 1821, a ostilității cu care erau priviți în Principate, călugării greci sunt înlăturați din conducerea așezămintelor religioase, dar numai pentru o scurtă perioadă de timp. Dincolo de aspectul politic, măsura avea și un substrat economic, deoarece moșiile mănăstirești erau pentru domnie o importantă sursă de venituri. În 1825, Mihail Sturdza, lider al partidei boierești ostilă domnului, într-un document destinat demnitarului rus Minciaky, afirma că domnul, din arendarea moșiilor mănăstirilor închinate și ale grecilor plecați și din impozitul pe scutelnici, a tras 2 222 000 piaștri.

---

* Conf. univ. dr., Academia de Studii Economice, București

La 7 octombrie 1826, pe fondul agravării dificultăților din Imperiul otoman diplomații ruși și turci semnau Convenția de la Akerman, care era însoțită de un Act separat relativ la Principatele Moldova și Țara Românească. Timp de trei decenii, Rusia va fi puterea care va avea ultimul cuvânt în legătură cu Principatele și, deoarece se considera protectoarea ortodoxismului, se va opune tuturor încercărilor de schimbare a situației mănăstirilor închinate. În aceste condiții, la sfârșitul anului 1827, Rusia va impune, cu toată opoziția autorităților inclusiv a mitropoliților de la București și Iași, revenirea la conducerea mănăstirilor închinate a ierarhilor greci. În epoca regulamentară, deși Rusia, în urma războiului ruso-turc din 1828–1829 și a Tratatului de la Adrianopol, din 2 septembrie 1829, își oficializase dominația în Principate, situația mănăstirilor dependente de Locurile sfinte a preocupat lumea politică. Beneficiind de protecția autorităților ruse, mănăstirile pretextând că au nevoie de fonduri pentru a reface lăcașurile de cult ruinate, obțin pe timp de zece ani (1834–1843) scutiri de taxe către stat.

În 1834, pentru a obține tronul Moldovei, Mihail Sturdza se angajează față de fostul caimacam de la 1821, Ștefan Vogoride, personaj cu mare influență în cercurile politice de la Constantinopol, ca timp de zece ani să nu ridice problema mănăstirilor închinate. Viitorul domn accepta să se căsătorească cu principesa Smaranda, fiica lui Vogoride, asigurându-și pe lângă protecția Rusiei și pe cea a Porții.

Alexandru Dimitrie Ghica, ajuns în același timp domn la București, este și el preocupat de această problemă, dar încercările sale de a ajunge la o înțelegere cu autoritățile religioase stârnesc nemulțumirea diplomaților ruși acreditați la București. Perseverând în acțiunea sa, domnul se adresează, în 1839, ambasadorului rus la Constantinopol, Buteniev, informându-l că mănăstirile închinate nu-și respectă obligațiile financiare către stat în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic.

Politica promovată de Alexandru Ghica în această problemă este continuată și de succesorul său, Gheorghe Bibescu, care încă de la preluarea tronului, în 1843, conștient de dificultățile financiare prin care trecea țara, încerca să obțină sprijinul Rusiei pentru ca mănăstirile închinate, care dețineau o cincime din pământul țării, să achite contribuțiile datorate guvernului de la București. Mihail Sturdza se arăta preocupat, în 1842, de influența și forța economică a mănăstirilor închinate.

Autoritățile țariste, care cunoșteau dificultățile financiare ale Principatelor, caută o soluție de compromis prin care o parte din veniturile mănăstirești să fie vărsate statului, dar mănăstirile solicită prelungirea pentru încă un deceniu a scutirii de taxe intrate în vigoare în 1834. Era evident că guvernul țarist va susține, în general, interesele Patriarhiei de la Constantinopol, care reprezenta pentru ea un instrument de dominație în lumea ortodoxă și mai ales în Balcani.

Recuperare, adică restabilire

Domnitorii regulamentari, continuând tradiția primilor domni pământeni, urmăreau să recupereze averile mănăstirilor închinate ceea ce, din punct de vedere politic, reprezenta o restabilire a suveranității statului asupra unor teritorii înstrăinate în evul mediu iar din punct de vedere economic un mijloc de mărire a resurselor financiare ale guvernelor de la

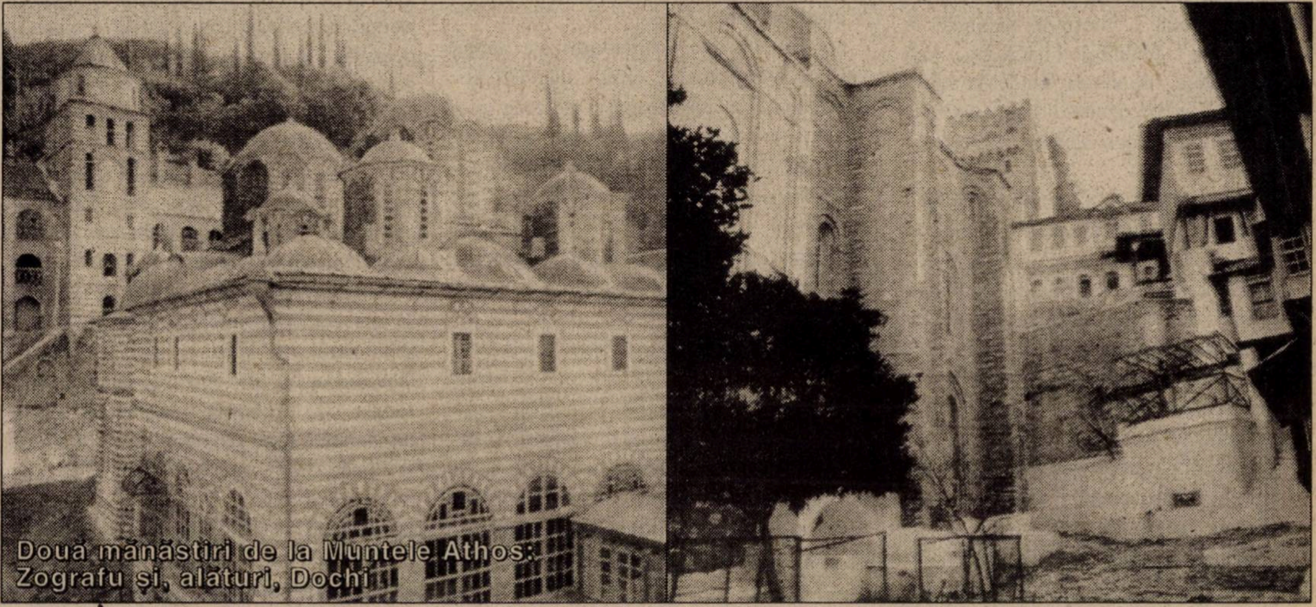

Două mănăstiri de la Muntele Athos: Zografu și, alături, Dochi

Iași și București. Pentru cei trei domnitori regulamentari, recuperarea moșiilor închinate ar fi fost o adevărată lovitură politică prin care prestigiul lor în rândurile opiniei publice autohtone, inclusiv în cercurile boierimii liberale, ar fi crescut considerabil.

Viziunea opoziției, în această chestiune, nu era mult diferită de a cercurilor guvernamentale. Într-un document programatic din 1841, Dimitrie Filipescu, conducătorul mișcării revoluționare din Țara Românească din anul precedent, afirma, în problema mănăstirilor închinate, că ar fi de o sută de ori mai profitabil pentru așezămintele de peste Dunăre, având în vedere distanța locurilor și slaba fidelitate a delegaților lor, să cedeze guvernului român pământurile aflate în țară, în schimbul unei despăgubiri rezonabile. Revoluția de la 1848, în programele sale principale, se ocupă și de secularizarea mănăstirilor închinate. În Proclamația de la Islaz, se preciza că „prisosul veniturilor mănăstirești să fie al țării, spre dezrobirea celor săraci“ și reclamă „moșiile închinate a le scoate de sub orice mâncătorie“. În Programul de la Islaz, în articolul 12, se stipula emanciparea mănăstirilor închinate. De reținut că următorul articol este cel referitor la emanciparea clăcașilor.

Problema emancipării moșiilor închinate apare și în programul de la Cernăuți, intitulat „Dorințele Partidei Naționale din Moldova“, elaborat de Mihail Kogălniceanu, unde în articolul 28 se cerea „înturnarea către stat a moșiilor închinate la locuri străine“. Având un înalt respect față de proprietate, conducătorii de la 1848 precizau că secularizarea urma să se facă printr-o dreaptă despăgubire a proprietarilor.

După 1848, în condițiile restabilirii protectoratului țarist, chestiunea recuperării averilor mănăstirești, aflate sub dominație străină, nu mai constituie o problemă aflată în centrul vieții politice. Deși atât Barbu Știrbei, cât și Grigore Alexandru Ghica au în această problemă opinii asemănătoare cu predecesorii lor, ei nu întreprind măsuri concrete în acest sens.

Problema averilor mănăstirești se reia în 1857, în Adunarea ad–hoc de la Iași. În legătură cu problema mănăstirilor închinate, Mihail Kogălniceanu arăta că „noi niciodată nu vom suferi ca o hotărâre străină să vie să exproprieze a cincea parte din pământul Principatelor“, deoarece aceasta „nu era o proprietate a nației grecești“.

Chestiunea mănăstirilor închinate devine în anul următor, la Conferința de la Paris, o chestiune internațională deoarece Marile Puteri garante au la dispoziție un raport, din 7 aprilie 1858, alcătuit de delegații care studiaseră în Principate această chestiune. În urma dezbaterilor, reprezentanții Marilor Puteri au elaborat Protocolul XIII, care va fi anexat Convenției din 19 august 1858.

În acest document, diplomații întruniți la Paris recomandau negocieri directe între guvernele de la București și Iași și administrațiile Locurilor sfinte din Orient. Dacă nu se ajungea la un acord, Marile Puteri urmau să arbitreze aceaste negocieri. Protocolul XIII a fost un nou motiv de nemulțumire pentru cercurile politice de la București, acestea considerând că problema mănăstirilor închinate era o afacere internă a Principatelor care trebuia rezolvată de români, fără intervenția Marilor Puteri.

Abuzuri și dezinteres

Până în 1856, orice tentativă de revendicare a averilor mănăstirilor închinate nu avea nici o șansă de reușită, din cauza sprijinului pe care Rusia și Imperiul otoman îl acordau Patriarhiei de la Constantinopol.

În perioada următoare, pe lângă aceste mari puteri, cauza mănăstirilor închinate este îmbrățișată și de Anglia și Austria, interesate ca Imperiul otoman să-și mențină influența în Principate. Acestora li se opuneau Franța, Sardinia și Prusia, care susțineau necesitatea unor reforme în Principate și apreciau îndreptățite cererile românilor de a recupera moșiile mănăstirilor închinate.

Având în vedere importanța economică a gestionării averilor mănăstirilor închinate, guvernele din Principate erau preocupate să asigure o procedură administrativă legală și corectă, prin care să se încheie contractele de arendare a moșiilor și să încaseze la tezaurul statului drepturile ce reveneau din contractele de arendare realizate.

Beneficiind, în continuare, de sprijinul Marilor Puteri, ce hotărau politica Principatelor, conducerea mănăstirilor nu-și mai respectă obligațiile financiare către autorități, încât, la începutul domniei lui Al.I. Cuza, mănăstirile închinate datorau statului aproximativ 21 milioane de lei (1,5 milioane lei cele din Moldova, 19,5 milioane lei cele din Țara Românească) pentru ca, în august 1863, datoria lor să crească la circa 29 milioane lei.

Pentru că egumenii greci continuau să comită numeroase abuzuri și manifestau dezinteres pentru întreținerea lăcașurilor de cult, autoritățile române, după 1859, erau decise să-i elimine din conducerea mănăstirilor și să rezolve, în spiritul interesului național, această problemă.

Începând din ianuarie 1862, când se realizează unirea administrativă, problema mănăstirilor închinate intră în ultima sa fază. Guvernul Barbu Catargiu a încercat, în martie 1862, să intre în negocieri cu reprezentanții Locurilor sfinte, propunând formarea unei comisii mixte care să studieze conflictul dintre părți, însă demersul autorităților române eșuează din cauza lipsei de colaborare a egumenilor greci.

Constatând nereguli în acțiunea de arendare a moșiilor, guvernul N. Kretzulescu adoptă o măsură extremă, sechestrând veniturile mănăstirești. Arendașii acestor moșii fuseseră invitați să depună la Casa Tezaurului valoarea integrală a arenzilor cu titlu de depozit, ca o măsură asiguratorie. Poziția autorităților române va declanșa un cor de proteste din partea conducătorilor bisericii ortodoxe din străinătate, precum și din partea unor reprezentanți ai Marilor Puteri.

Bazându-se pe sprijinul Franței, care era nemulțumită de amestecul Rusiei în chestiunea mănăstirilor închinate, precum și pe demersurile diplomatice făcute de Costachi Negri pe lângă autoritățile otomane și reprezentanții Puterilor garante la Constantinopol, Al.I. Cuza a susținut cu fermitate măsurile întreprinse de guvernul român. S-a declanșat o adevărată bătălie diplomatică între guvernul de la București și conducătorii așezămintelor religioase, care s-a concretizat în numeroase memorii și note adresate cancelariilor europene.

La sfârșitul lui 1862, în condițiile discutării bugetului, la propunerea a 32 de

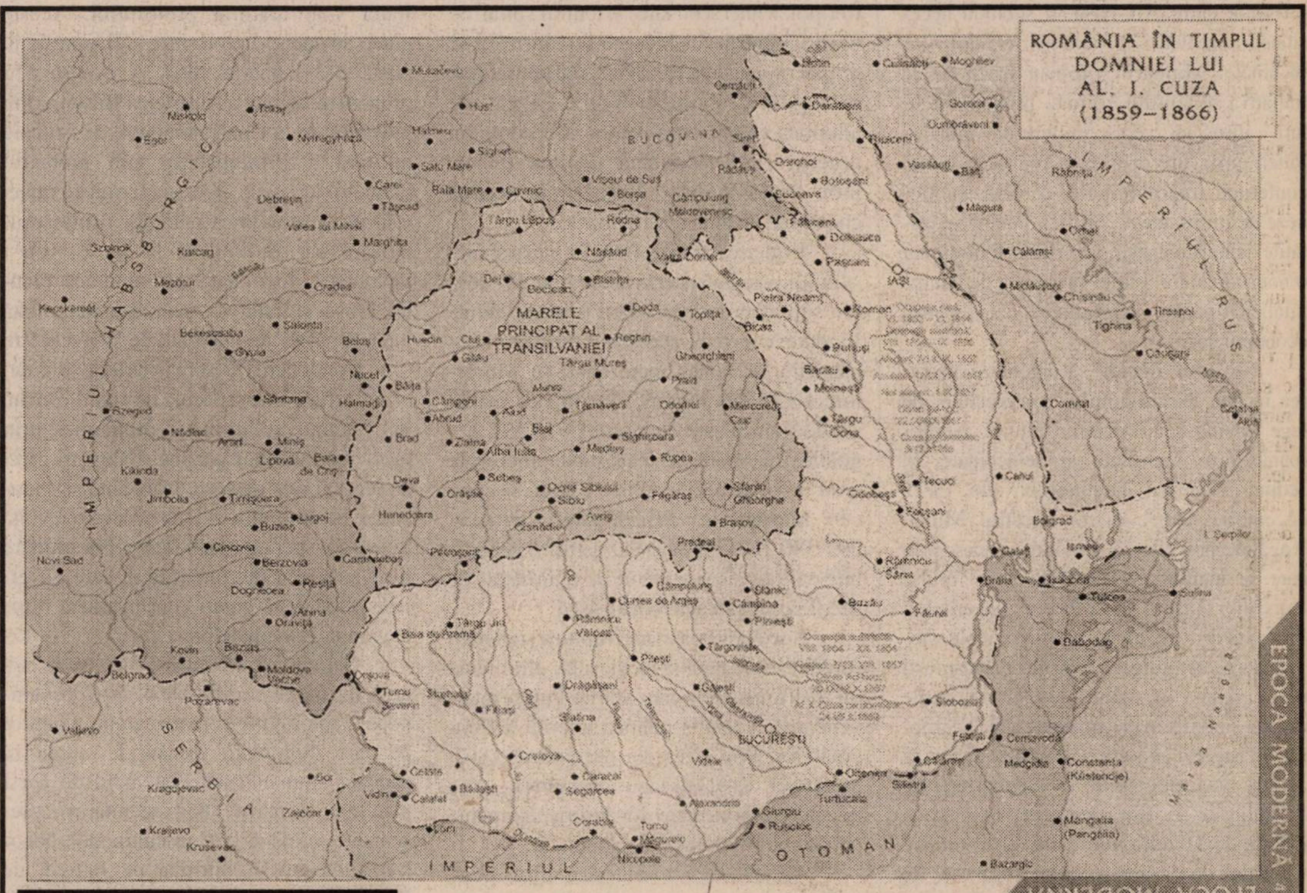
ROMÂNIA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI AL. I. CUZA (1859–1866)
MARELE PRINCIPAT AL TRANSILVANIEI
BUCOVINA
IMPERIUL HABSBURGIC
IMPERIUL RUS
IMPERIUL OTOMAN
SERBIA
BUCUREȘTI
IAȘI
Cernăuți
Suceava
Botoșani
Roman
Bacău
Focșani
Galați
Brăila
Tulcea
Chișinău
Bolgrad
Ismail
Cluj
Târgu Mureș
Alba Iulia
Sibiu
Brașov
Făgăraș
Deva
Hunedoara
Timișoara
Arad
Oradea
Debrețin
Satu Mare
Baia Mare
Bistrița
Pitești
Ploiești
Târgoviște
Craiova
Calafat
Turnu Severin
Giurgiu
Silistra
Cernavodă
Constanța (Küstendje)
Mangalia (Pangalia)
Belgrad
Novi Sad
Szeged
EPOCA MODERNĂ

Reproducere după *Istoria românilor. Atlas școlar*, de Iancu Moțu, București, Ed. Corint, 2001, p. 41

deputați, reprezentând toate tendințele politice din Adunarea Deputaților, s-a adoptat cu o mare majoritate trecerea în buget a veniturilor mănăstirilor închinate, criticându-se pe nedrept pasivitatea guvernului în această problemă. Trecerea în buget a acestor venituri echivala cu o secularizare deghizată și guvernul evitase să o adopte de teama unor reacții externe, care nu vor întârzia să apară după măsura luată de Adunare.

Un nou moment tensionat s-a derulat în aprilie 1863, când Christian Tell, ministrul Cultelor, proceda la destituirea și chemarea în justiție a unui egumen grec care se împotrivise măsurilor guvernului. Deși scandalul declanșat a dus la demisia lui Tell, totuși el a arătat, o dată în plus, necesitatea secularizării averilor mănăstirilor închinate. Un susținător constant al acestei măsuri era Costachi Negri, reprezentantul diplomatic român la Constantinopol, care era convins că guvernul își poate asuma acest risc.

Guvernul român, din dorința de a soluționa pe cale amiabilă această problemă cu implicații internaționale, propune, la 10–22 august 1863, prin Costache Negri, guvernului otoman răscumpărarea averilor mănăstirești închinate în schimbul unei despăgubiri de 80 milioane piaștri turcești, din care urma să se scadă datoria de 31 milioane către statul român. Guvernul mai acorda 10 milioane piaștri pentru înființarea, la Constantinopol, a unei școli laice și a unui spital. Oferta guvernului de la București a fost însă respinsă de autoritățile religioase din capitala otomană.

În octombrie 1863, domnitorul încredințează formarea guvernului lui Mihail Kogălniceanu, care, atât în 1848, cât și în 1857, se pronunțase în favoarea secularizării.

Programul guvernului, discutat la investirea sa, nu făcea nici o referire la rapida rezolvare a chestiunii mănăstirilor închinate încât decizia din decembrie 1863 a surprins pe toată lumea. În bună măsură, luarea unei hotărâri în această delicată problemă a fost influențată de declarația guvernului francez, din noiembrie 1863, potrivit căreia „ar fi potrivnic principiilor dreptului public european de a îndatora guvernul moldo-român a lăsa mănăstirile închinate, care alcătuiau o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocrotirea călugărilor greci".

Interes vital

Cuza nu va întârzia să exprime împăratului Franței recunoștința sa și a guvernului său, conștient că poate să declanșeze acțiunea de secularizare. La 8/20 decembrie 1863, Al.I. Cuza, într-o scrisoare către Ali Pașa, îi sublinia necesitatea rezolvării problemei mănăstirilor închinate. Ministrul otoman reacționa la inițiativa domnului român, printr-o circulară adresată reprezentanților Marilor Puteri, prin care propunea convocarea unei conferințe internaționale, care să soluționeze definitiv acest conflict. Pentru autoritățile de la București, aceasta ar fi însemnat o nouă amânare a unei probleme de interes vital, atât pentru suveranitate, cât și pentru economia țării.

Guvernul decide să urgenteze aducerea în fața Parlamentului a proiectului de lege privind secularizarea tuturor averilor mănăstirești închinate și neînchinate. În ședința Adunării Deputaților, din 13/25 decembrie 1863, prim-ministrul Mihail Kogălniceanu citește mesajul domnesc prin care se înainta proiectul de lege forului legislativ, însoțit de raportul guvernului. Proiectul de lege, alcătuit din 9 articole, prevedea trecerea tuturor averilor mănăstirești din România în mâna statului, veniturile acestei imense averi urmând a fi încorporată în bugetul general. Cu titlu de ajutor, se acorda Locurilor sfinte o indemnizație de 82 milioane lei, din care urma să se scadă datoria de 31 milioane către statul român. Capitalul de 51 de milioane urma să fie garantat de guvernul otoman, Marile Puteri și statul român. Se mai acordau 10 milioane lei pentru înființarea, la Constantinopol, a unei școli laice și a unui spital. Se observă imediat că în legea secularizării se reluau propunerile făcute la Constantinopol, în august, de Costachi Negri. Legea este adoptată cu 93 voturi pentru și 3 contra în aceeași zi, demonstrând deplina unitate între forțele politice românești în această chestiune majoră a vieții politice.

Prin această lege, intra în patrimoniul statului o suprafață echivalentă cu 25–26% din suprafața agricolă a țării în acea vreme. În date concrete, suprafața moșiilor mănăstirilor închinate reprezenta, în Muntenia, 1.127.386 pogoane, în timp ce mănăstirile neînchinate dețineau 1.675.591 pogoane. În Moldova, mănăstirile închinate erau în suprafață de 355.680 fălci, în timp ce mănăstirile neînchinate dețineau 297.580 fălci. Se încheia, astfel, o chestiune care tensionase vreme de o jumătate de secol scena politică românească.

Secularizarea marca ruptura societății românești de tradiția medievală, eliminând un instrument prin care Marile Puteri interveneau frecvent în politica internă a Principatelor. Prin legea din decembrie 1863, guvernul Kogălniceanu deschidea seria marilor reforme care vor înscrie România pe drumul modernizării capitaliste.

Votarea legii secularizării a provocat, cum era de așteptat, o violentă reacție din partea Angliei, Austriei, Turciei și Rusiei. Ulterior, în semn de solidaritate, Prusia și Italia s-au alăturat protestului. Aceste puteri au decis să protesteze la București, în zilele 2–3 ianuarie 1864. A existat și o propunere secretă a Austriei și Rusiei, către guvernul de la Constantinopol, de ocupare militară a Principatelor sub pretextul înarmării acesteia. Opoziția fermă a Franței a făcut ca atitudinea puterilor ostile secularizării să se limiteze la acest protest diplomatic. Încurajată de atitudinea Franței, Prusia și Italia vor manifesta mai multă înțelegere față de guvernul de la București.

Conducerea Bisericii Ortodoxe a decis să refuze oferta făcută de statul român, în speranța soluționării problemei prin medierea Puterilor garante. Călugării greci au mers și mai departe, încercând să-l asasineze pe domnitor și să provoace o revoltă în țară, în speranța unei intervenții militare ruso–austriece în condițiile în care guvernele celor două puteri concentraseră trupe la granița Principatelor.

Complotul împotriva lui Cuza s-a urzit în martie–aprilie 1864, la Constantinopol. Autoritățile române, grație relațiilor pe care diplomații români le aveau în capitala otomană, au aflat rapid de acest plan. La 30 martie 1864, secretarul reprezentanței române la Constantinopol, Nicolae Bordeanu, îl informa pe Baligot de Bayne, șeful de cabinet al domnitorului: „călugării greci vor să asasineze pe Cuza printr-un grec Stamati, plecat din Turcia spre România cu acest scop; are drept complice pe un anume Polizio, care e în țară". Reușind să se infiltreze în rândurile complotiștilor, autoritățile de la București au anihilat complotul.

Eșuând în tentativa lor de a-l elimina pe cale violentă pe șeful statului, călugării greci au încercat, în a doua jumătate a anului 1864, să obțină o despăgubire mult mai mare decât cele 51 milioane lei oferite de statul român. Deoarece situația din Europa Centrală se complicase, în primăvara lui 1864, puterile europene nu mai erau însă interesate să se ocupe de problema secularizării.

Cuza și Kogălniceanu obțineau astfel un important succes, punând încă o dată Europa în fața unui fapt împlinit. Câțiva ani mai târziu, în timpul domniei lui Carol I, forul legislativ de la București va declara definitiv închisă problema mănăstirilor închinate. ■

O imagine puțin cunoscută: Al.I. Cuza (1820–1873) după săvârșirea din viață. Românii i-au păstrat și îi păstrează și astăzi memoria cu sfințenie și recunoștință

D. Pop–Marțian, părintele școlii românești a protecționismului

NU autarhiei, DA protejării economiei țării !

Dumitru MUREȘAN*

Într-o perioadă când ideile liber–schimbismului, propovăduite cu deosebită insistență de N. Suțu, I. Ghica, A.D. Moruz, I. Strat ș.a., erau dominante și, în 1859, Al.I. Cuza, în mesajul domnesc către Cameră, a cerut adoptarea principiilor liberului schimb, Dionisie Pop–Marțian (1829–1865), prin convingerile sale cu privire la rolul inițiativei particulare și al statului în asigurarea dezvoltării coerente a economiei țării și a impulsionării acesteia, inițiază școala românească a protecționismului.

Profet în pustiu

Protecționismul este privit de D.Pop–Marțian ca modalitate de apărare a economiei țării și de impulsionare a dezvoltării ei, prin promovarea industriilor concomitent cu modernizarea agriculturii — industria și agricultura fiind considerate ca având un rol esențial în evoluția economiei și societății pe calea progresului —, dezvoltarea transporturilor moderne și a comunicațiilor, modernizarea comerțului, înființarea unui sistem de credit, reorganizarea sistemului fiscal în concordanță cu cerințele economiei moderne, înființarea sistemului monetar național, organizarea învățământului de toate gradele în strânsă legătură cu exigențele vieții economico–sociale etc. Având în vedere împrejurările în care D.Pop–Marțian și-a exprimat convingerile, P.S. Aurelian scria: „Eminentul Marțian, glasul său ca al unui profet răsuna în pustii“. Iar A.D. Xenopol, pornind de la preocupările lui D. Pop–Marțian pentru a da un nou curs evoluției economice a țării, sublinia că „el punea un întreg program de regenerare economică, pe care nu i-a fost dat însă să-l vadă îndeplinit și nici măcar început“.

În viziunea lui D. Pop–Marțian, un nou curs al evoluției vieții economice este realizabil prin libertatea inițiativei particulare și acțiuni ale statului, urmărindu-se armonizarea intereselor particulare cu cele generale ale economiei țării. Astfel, el scrie: „În această țară, s-au făcut în timpurile mai noi, multe pentru ridicarea economiei private; dar pentru economia națională, care arată cum trebuie să privească omul de stat la cele private, năzuind a le aduce la armonie, și cum se constituie averea națiunei întregi — până astăzi mai nici o mențiune, cu toate că statul nu este chemat spre conducerea economiei privaților, cât pentru a națiunii întregi“. Totodată, menționează: „Nu pretind a avea spiritul profeției; dar ar trebui să fie orice patriot mai puțin scurt la vedere, neprevăzând că, din lipsa totală a reflecțiilor asupra economiei naționale, continuând ea, va proveni ruinarea existenței acestei națiuni“.

Preocuparea pentru armonizarea intereselor menționate este necesară, întrucât „în economia socială, o cauză este efectul altei cauze și toate se condiționează una pe alta în cercuit, chiar ca viața în corpul omenesc“. Iar armonizarea presupune îmbinarea teoriei cu împrejurările locale, D. Pop–Marțian subliniind: „Cel ce vrea a se folosi cu conștiincioasă estimare de averea sa trebuie să știe legile după care se produce, se menține și se consumă. Cu atât mai mult e datoria celor ce dezbat asupra intereselor publice, conduc, dispun peste soarta unei societăți. Acestora le mai trebuie, afară de teorie, studierea critică a datelor statistice despre cazurile relevante, spre a putea demonstra cu evidență: unde, în ce mod și măsură trebuie să se introducă cutare ameliorare?“. Cu alt prilej, precizează: „Trebuie să studiem amănuntele stării și ale trebuințelor țării mai bine de cum am studiat până acum, căci din ele se vede din ce în ce mai bine adevărata situațiune, din aceasta vom putea prevedea ceva din viitorul nostru politic și social, iar pentru prezent ne vom convinge dacă organizația statului (și, mai cu seamă, administrația economică), spiritul și faptele oamenilor noștri de stat sunt sau nu în armonie cu ceea ce suntem și trebuie să fim“. Această precizare este însoțită de aportul lui D. Pop–Marțian la organizarea și desfășurarea pe baze științifice a activității statistice în țara noastră, concretizat în recensământul populației după ocupații și cel al „stabilimentelor industriale“, în statistici privind agricultura ș.a., pe baza cărora el se angajează în disputele cu privire la explicarea teoretică a mișcării economiei românești din timpul său, structura pe ramuri a acesteia și cerința modificării ei, atribuțiile economice ale statului etc. După părerea lui, cercetarea științifică a stării economice și sociale oferă baza pentru a formula soluțiile cele mai potrivite de politică economică nu numai pentru prezent, ci și pe termenul mijlociu și lung.

D. Pop–Marțian

Spre deosebire de N. Suțu, I. Ghica, A.D. Moruz, I. Strat ș.a., care priveau atribuțiile economice ale statului în context liber–schimbist, D. Pop–Marțian este primul economist român care le abordează în context protecționist, statului revenindu-i un rol deosebit în impulsionarea și progresul economiei țării, cu consecințele de rigoare asupra stării populației. Potrivit convingerii sale, preocupările pentru orientarea economiei țării pe calea dezvoltării moderne trebuie să fie sistematice și să se concretizeze într-o politică economică formulată cu claritate și promovată cu consecvență. Aceasta pentru că, atunci „când mișcarea și întrebuințarea puterii unui popor se reglează de capriciul și oarba întâmplare, în loc de precauțiune și de prevedere, și când tradițiunile instituțiilor lor sunt în contrazicere cu legile naturii care agită societatea, urmarea neapărată este slăbiciunea și defecte ce produc sărăcie și mizerie". De aceea, având în vedere rolul politicii economice, D. Pop–Marțian se adresează cercurilor diriguitoare: **„Vreți să aveți o economie prosperă, dați de faceți o politică bună"**. În același timp, el subliniază strânsa legătură între economic și politic: „Nu este nici o chestiune în economia publică care să nu fie de natură politică". Drept urmare, menționează că o serie de pericole care amenință viitorul țării derivă de faptul că **„în politica noastră nu este economie și în economia noastră nu este politică"**.

---

* Prof. univ. dr., Academia de Studii Economice, București

Pâine pentru mulți

Pornind de la convingerea că trebuie să se facă politică în economie și economie în politică, D. Pop–Marțian este primul economist român care analizează pe larg sistemele de politică economică, liber–schimbist și protecționist, analiza din punct de vedere istoric a acestora conducându-l la concluzia că, în împrejurările din timpul său, fără o politică protecționistă nu poate avea loc o reală dezvoltare a economiei țării. Protecționismul, argumentează el, este o instituție folositoare, pentru că a „ridicat multe ocupațiuni noi și nu se poate contesta că cele mai multe din aceste ocupațiuni fără protecțiune nu se puteau dezvolta". Mai mult, protecționismul „a dat multora pâine, a ajutat înmulțirea populației și a scăpat țări multe de urmările crizelor străine". Totodată, referindu-se la susținătorii englezi și francezi ai liber–schimbismului, D. Pop–Marțian scrie: „D-lor nu ne spun: devenit-ar fi oare industria lor la starea în care se află fără protecțiune?". Și mai adaugă că liber–schimbismul a fost proclamat de ei doar după ce industriile conaționalilor lor nu mai aveau „frică pe atunci de concurența altora" și urmăreau „să inundeze continentul". Iar cu privire la promotorii liber–schimbismului în țara noastră, pe care îi consideră „plagiatori nesocotiți", D. Pop–Marțian previne că „practica popoarelor, de la care ne place a împrumuta, nu a fost totdeauna aceea ce este astăzi. Nu tot ce este bun în faza dezvoltării lor actuale ar fi fost bun și într-un period de dezvoltare mai primitiv". De aceea, exemplul model trebuie să-l luăm „din comparația praxei mai multor popoare din timpul când se aflau în împrejurări economice ca ale noastre. Fiecare etate își are tratamentul ei!". Desigur, având în vedere în permanență împrejurările locale, este necesar și apelul la experiența din acea vreme a țărilor dezvoltate economic, întrucât, argumentează D. Pop–Marțian, „voim să ne punem pe treapta egală cu alte popoare civilizate" și „trebuie să știm și să aplicăm rezultatele ei; voind să intrăm în familia statelor înaintate, trebuie să introducem disciplina familiară pe principiile adoptate de ele, aplicându-le la împrejurările locale". Apelul la experiența țărilor dezvoltate economic este necesar și pentru că „rămași îndărăt cum suntem, trebuie să suplinim în scurt timp ce au făcut alții în secole. Cel ce nu concurge sau nu rivalizează, cade". Cu alt prilej, referindu-se, de asemenea, la experiența din timpul său a statelor înaintate, D. Pop–Marțian subliniază că trebuie să ajungem „pe calea cea mai scurtă, care e cea mai dreaptă, la înălțimea lor, și a duce cu noi la acea înălțime tot ce este original sau tradițional în noi, adică a ne putea asemăna cu cei înaintați **fără a ne pierde individualitatea națională** *(subl. ns.)*, iată modul și tendința ce vom urmări".

În concepția lui D. Pop–Marțian, un loc însemnat îl ocupă pârghia protecționismului vamal. În timp ce promotorii liber–schimbismului cer desființarea totală a tarifelor vamale, el scrie: „Care este oare statul ce a pus în lucrare principiul libertății schimbului fără nici o taxă duaniară? Nici unul. Chiar cele mai liberale în această afacere au redus numai tarifele cele grele de mai înainte, dar nu le-au desființat cu desăvârșire. A preconiza principiul absolutei libertăți a schimbului poate fi iertat unui june care, ieșit de pe băncile vreunei academii, nu se ocupă de realitatea economiei actuale a statelor, ci de idealul păcii eterne între popoare". Totodată, mai menționează: „În nici un stat european nu este admis principiul: că vămile sunt înființate cu scop curat fiscal, ci pentru a proteja industria indigenă" și, prin urmare, „trebuie să ne apropiem cel puțin de praxa altor popoare și la facerea tarifei vamale să consultăm cu scrupulozitate unele interese ale economiei naționale". În interesele acestei economii și fără a omite scopul fiscal al tarifului vamal, D. Pop–Marțian propune „să se taxeze mai mult articolele de lux și acele articole ce și noi producem", „să se ușureze cu atât mi mult taxa obiectelor neapărat trebuincioase pentru industria națională" și „să se scadă taxele unor obiecte prea încărcate". De asemenea, mai consideră că a scuti de taxe vamale „fierul crud, instrumentele și mașinile de fier este o cerință vitală pentru economia națională, până când noi nu-l vom produce înșuși". Iar „exportul produselor naționale să se taxeze după o scară mai mobilă, să nu se taxeze decât numai produsele cu care alții nu pot concura cu noi și până la gradul ca să nu se prea scumpească pentru consumatorii străini, căci scumpirea mărfurilor micșorează numărului consumatorilor, această micșorare împuținează putința de a vinde și de aci ar urma o micșorare a producției naționale". Cu privire la încheierea tratatelor comerciale cu alte țări, subliniază că ele trebuie încheiate „în interesul bine înțeles al națiunii întregi, iar nicidecum numai în interesul momentan al unui mic număr, pentru care riscă națiunea întreagă de a suferi tristele urmări ale unei încercări nesăbuite". Prin urmare, un tarif vamal protecționist, rațional și diferențiat, constituie o pârghie ce poate fi utilizată pentru accelerarea procesului de dezvoltare a economiei.

O altă pârghie care poate fi utilizată în același scop este politica fiscală. La stabilirea mărimii și, mai ales, la repartizarea impozitelor trebuie luate în considerare „împrejurările locale", D. Pop–Marțian subliniind, înainte de toate, că impozitele nu trebuie să atace „trunchiul productiv". În acest sens, el relevă: „Contribuția are o putere mobilizatoare, zice Adam Smith, însă sub condiția să nu atace puterea reproducătoare". Cu alt prilej, atrage atenția asupra „modului cum și cât are fiecare de a plăti în tezaurul public", ideea principală exprimată de el fiind următoarea: „Un denar (ban), ce se ia prea mult de la un ram al industriei, poate avea urmarea ca în doi ani acel ram a industriei să fie părăsit și puterile lui să se întoarcă către alte ramuri mai puțin însărcinate către tezaurul public". Ca atare, în stabilirea impozitelor trebuie avute în vedere interesele dezvoltării economiei țării și, în primul rând, a industriei,

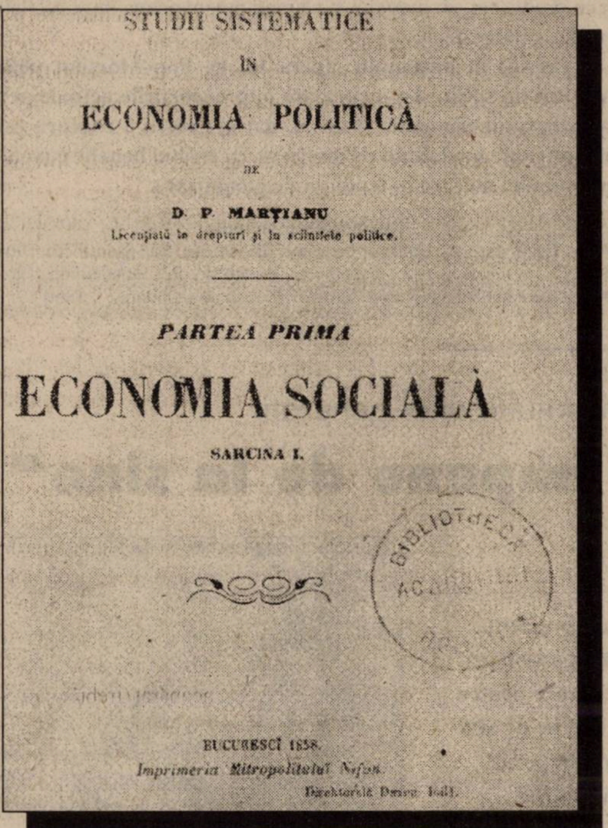

STUDII SISTEMATICE
ÎN
ECONOMIA POLITICÀ
DE
D. P. MARŢIANU
Licenţiatŭ în drepturi şi în sciinţele politice.

PARTEA PRIMA
ECONOMIA SOCIALÀ
SARCINA I.

BUCURESCÍ 1858.
Imprimeria Mitropolitului Nifon.
[illegible]

D. Pop–Marţian formulând şi cerinţa consultării reprezentanţilor „celor mai tinere ramuri ale industriei“. El mai atrage atenţia şi asupra colectării impozitelor: „Organizarea executării impozitelor este partea cea mai perfectă a legilor finanţiale în alte părţi şi cea mai demoralizatoare la noi. Este timpul ca în aceasta să ne grăbim a ne încerca talentul de imitaţie“.

„Plante parazite“

Marţian nu omite nici cheltuirea banilor publici, prilej cu care revendică „administraţie ieftină“, cheltuieli care nu privesc impulsionarea dezvoltării economiei cât mai scăzute. Astfel, el scrie: „În stratul cel mare al birocraţiei noastre au crescut, în adevăr, multe plante parazite, care sug nutreţul celor folositoare“, posturile ocupate de „plantele parazite“ fiind susţinute de unii „numai pentru culoarea indivizilor ce le ocupă“. De aceea, „desfiinţarea de posturi, fără ca serviciul public să pătimească, este o măsură de economie, de justiţie şi de moralitate“. Cu o deosebită insistenţă cere D. Pop–Marţian creşterea cheltuielilor bugetare pentru instrucţia publică, pe care le consideră „cele mai reproductive“, întrucât „instrucţia conformă trebuinţelor practice ale vieţii, adică conformă viitoareai ocupaţii a celor ce se împărtăşesc din ea, este cel mai puternic agent de dezvoltarea puterilor naţiunii în direcţia către bunăstarea generală“. Referindu-se la mărimea chletuielilor bugetare ce s-ar putea aloca învăţământului, economistul român scrie: „Tare mi se pare că trebuie să alegem dintre două: sau vom aloca puţin pentru instrucţie, dar va trebui să lărgim bugetul cu atât mai mult pentru a da multora pâine; sau vom aloca mai mult pentru o instrucţie de o valoare mai reală, care să dea viitorimii o pâine independentă de buget şi atunci acest mai mult îl vom putea economisi din pungile ce le golesc astăzi legiunile de candidaţi la a se împărtăşi din buget“. Opţiunea este pentru a se aloca mai mult, deoarece, detaliază el argumentarea, şcolile, care dau „o instrucţie corespunzătoare trebuinţelor vieţii practice“, sunt „izvoare ale bunăstării şi înfloririi clasei de mijloc“, clasă în care „se află puterea mişcătoare a corpului naţional“. Exprimându-şi regretul că „la noi această clasă abia încolţeşte“, D. Pop–Marţian mai adaugă: „Puterea de acţiune civilizatoare a unui popr este cu atât mai mare, cu cât are o clasă de mijloc mai numeroasă“. În mod firesc, el subliniază cu deosebire „instrucţia şi educaţia economică, căci ea este mai mult de cum credem: este garanţia integrităţii naţionale“.

Desigur, în concepţia lui D. Pop–Marţian atribuţiile economice ale statului nu se limitează la cele de mai sus. În absenţa sau slăbiciunea iniţiativei particulare, statul poate întemeia întreprinderi care să valorifice bogăţii ale ţării, îndeosebi pe acelea ale subsolului, pentru a stimula „o continuă perfecţionare a naţiunii în exploatarea tezaurului din sânul pământului ei“ şi pentru că statul întreprinzător „se face mai simţitor de neajunsurile ce stăvilesc economia naţiunii şi are un motiv şi mai direct, un stimul mai viu pentru a le îndrepta. Este bine şi just ca să faci pe guvern părtaş direct la daunele ce le suportă particularii din cauza lipsurilor pe care el este chemat a le îndrepta“. Statul urmează să renunţe la rolul de întreprinzător direct atunci „când, într-un popor, spiritul de întreprinzători mari şi de asociaţie s-a dezvoltat întru atâta încât el însuşi vine şi cere a lua de la stat asemenea întreprinderi, atunci statul renunţă la rolul său de întreprinzător de mină în favorul mai abililor săi supuşi“.

Protecţionismul, în viziunea lui D. Pop–Marţian, dacă este practicat potrivit criteriilor de eficienţă, contribuie la mobilizarea resurselor interne în vederea creşterii şi dezvoltării economiei, ceea ce înseamnă şi sporirea „excedentului“ fără de care „nu poate fi înaintare în societate, nici în cele materiale, cu atât mai puţin în ale spiritului“.

Concepţia protecţionistă a lui D. Pop–Marţian a reţinut atenţia multor cercetători din ţara noastră, unii susţinând că ea este tributară în totalitate economistului german Fr. List, iar alţii exagerând originalitatea ei. Desigur, D. Pop–Marţian a cunoscut opera lui Fr. List, la care face trimitere, şi în scrierile sale se resimt influenţe ale acestuia. Dar, opţiunea lui D. Pop–Marţian pentru protecţionism îşi are sorgintea, înainte de toate, în realităţile economico–sociale şi politice din ţara noastră de la mijlocul sec. al XIX-lea, precum şi în împrejurările internaţionale în care se mişca economia românească din acea vreme, fapt confirmat şi de preluarea şi dezvoltarea ideilor sale de către P.S. Aurelian, A.D. Xenopol, M. Manoilescu ş.a., care au dezvoltat şcoala iniţiată de D. Pop–Marţian şi, prin ea, au exercitat influenţe asupra politicii economice româneşti până la mijlocul secolului al XX-lea.

În viziunea lui D. Pop–Marţian, protecţionismul nu este o politică a autarhiei economice, de izolare de circuitul economic internaţional, ci de protejare a economiei ţării, având în vedere cerinţa de realizare şi păstrare a unui echilibru între interesele acesteia și tendința de extindere pe multiple planuri a legăturilor între popoare. El scria că „este necontestabil că de când a luat zborul producțiunea prin mașine, invențiunile, științele deșteaptă între popoare dorul de siguranță, crescând schimbul productelor, ideilor și stimei între popoare“. Cu alt prilej, subliniază că „naționalitatea exclusivistă în economie tinde a dispărea din zi în zi. Se înțelege că suntem încă foarte departe de la cosmopolitismul economic; dar noi constatăm aci începutul unei direcții învederate“. Pentru încadrarea cu eficiență a economiei țării în această direcție, „trebuie să ne obișnuim o dată a ne privi ca membri economici ai universei societăți omenești și pentru aceea să cercetăm în fiecare an ce producem, ce merităm și ce rang putem ocupa între celelalte popoare producătoare“.

Privită în ansamblu, opera lui D. Pop–Marțian poate constitui un spijin și o încurajare în preocupările actuale pentru progresul economic și social, dar și pentru a contura cele mai potrivite modalități de înscriere, cu efectul benefic cuvenit, a economiei noastre în tendința de globalizare. ■

Bibliografie minimală:

- D. Pop–Marțian, *Opere economice*, București, Ed. Științifică, 1961
- A.D. Xenopol, *Opere economice*, București, Ed. Academiei, 1967
- articole semnate de D. Pop–Marțian, în „Anale economice“, 1860

Petre S. Aurelian dă glas mesajului unei generații

„Industria mare se va impune de la sine“

Maria MUREȘAN*

La sfârșitul deceniului opt al sec. XIX, lumea politică românească, împărțită în două tabere — liberali și conservatori —, se confruntă cu o dublă problemă. Pe de o parte, începe să se manifeste o criză acută a piețelor de desfacere pentru produsele tradiționale de export românești, anume cereale și vite, iar, pe de altă parte, devine imperativă obținerea independenței politice față de Imperiul otoman — condiție *sine qua non* pentru o politică economică proprie.

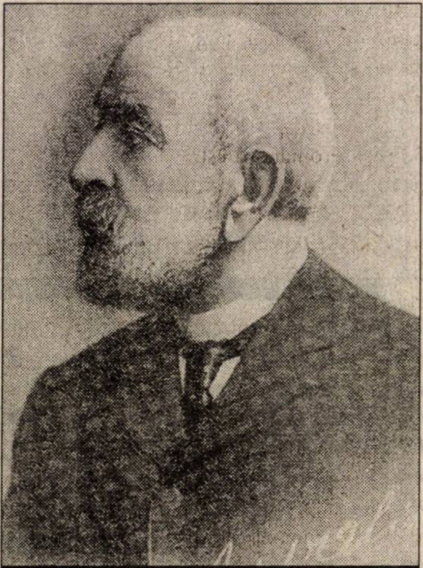

Economistul liberal P.S. Aurelian, academician, prof. univ. și șef al guvernului în perioada 1896–1897

Primul economist în Academia Română

La capătul unor complicate negocieri bilaterale, care s-au desfășurat pe parcursul a aproape zece ani, 1867–1875, și al unor contradictorii luări de poziție diplomatică din partea unor puteri europene, între care Marea Britanie, Rusia, Franța și Germania, este semnată, la 10/22 iunie 1875, la Viena, Convenția comercială și de navigație între România și Austro-Ungaria, pe o durată de 10 ani și care va fi pusă în aplicare la 1/13 iulie 1876. La două săptămâni de la semnare, Convenția este supusă dezbaterii și aprobată de Parlamentul României, dar ea declanșează una dintre marile dispute politice ale timpului, între adepții liberului–schimb în comerțul exterior și cei ai protecționismului industrial. Între protagoniștii acestei dispute, Petre S. Aurelian (1833–1909) a jucat un rol de frunte, el devenind principalul reprezentant al burgheziei industriale în formare și nu este lipsit de interes să amintim faptul că, pe lângă neobosita activitate publicistică, didactică și parlamentară, el a fost primul economist membru titular al Academiei Române.

Pentru argumentația ideilor sale, puse în slujba fondării unei industrii naționale, cu scopul nedisimulat al consolidării independenței economice a țării, P. S. Aurelian ține conferințe, face numeroase interpelări în Parlament, scrie articole și cărți, între care *Cum se poate fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, de la publicarea căreia se împlinesc 120 de ani. Este o lucrare fundamentală a gândirii economice românești, cu aport deosebit la crearea unui curent de gândire și acțiune favorabil unei politici protecționiste, pentru apărarea intereselor economice a României în acea epocă.

În atenția autorului, lucrarea constituie o pledoarie pentru promovarea intereselor economice ale țării și pentru progresul ei general. „Fiecare secol — scrie P.S. Aurelian — este caracterizat prin creațiunea sau dezvoltarea oarecăror ramuri de activitate“. În sec. XIX, el constată că, „alături și în paralel cu progresul științelor, s-a dezvoltat industria și toate ramurile sale: agricultura, industria propriu–zisă și comerțul“. Iar „urmarea a fost progresul industrial, o preocupare pentru interesele economice, preocupațiune care a mers crescând până în zilele noastre“. Mai mult decât atât, P.S. Aurelian constată că intersele economice ale unei țări sunt promovate nu numai prin acte și fapte economice, ci chiar mijloace diplomatice și uneori militare. Astfel, el arată că, în epoca sa, „mai toată activitatea diplomației urmărește atingerea unui rezultat economic. Chiar politica de cucerire teritorială urmărește întrucâtva tot scopuri economice". În contextul general european și mondial, caracterizat de P.S. Aurelian printr-o „aspirațiune generală a popoarelor înaintate către dezvoltarea intereselor economice", în condițiile independenței de stat a României, care îi permite direcționarea efortului propriu către progres, pentru a ajunge din urmă țările mai dezvoltate — scrie el —, „întemeierea industriei în România este o cestiune de viață pentru țara noastră", iar lipsa ei „este în timpul de față o cauză de slăbiciune economică pentru țară, iar în viitor o ameninațre pentru interesele sale cele mai vitale".

---

* Prof. univ. dr., Academia de Studii Economice, București

Fondarea și implicit dezvoltarea industriei românești este gândită de Petre S. Aurelian în contextul realităților epocii, urmând a se înfăptui în mod complex, etapizat, și ținând seamă de stările de lucruri din țară, precum și de împrejurările externe.

Din punctul de vedere al relațiilor comerciale externe, P.S. Aurelian este un opozant necruțător al liberului schimb și convins că, sub aspect istoric, țările dezvoltate, adepte ale politicii liberului schimb, au avut, în evoluția lor economică, perioade de puternică încurajare a forțelor productive interne. „Nu cunosc nici o țară atât în Europa, cât și în Statele Unite ale Americii — scrie el — unde industria să se fi fondat și întemeiat de la sine și numai prin inițiativă individuală". „Cu istoria în mână", cum îi place să sublinieze, P.S. Aurelian precizează că „politica economică s-a întemeiat în toți timpii și la toate popoarele civilizate pe tractate de comerț, pe legi și măsuri administrative". Și, continuă el, „popoarele care se vor lăsa să fie amăgite de partizanii economiei cosmopolite vor păți pe viitor ceea ce a pățit în trecut și în prezent Turcia, Portugalia, România și alte state". Economiile al căror nivel de dezvoltare este inferior celui al unora din țările vest și central–europene ar trebui — urmând exemplul acestora — să-și conceapă măsuri de protecție vamală în fața fabricatelor de peste graniță, care, rezultat al unor industrii evoluate, sunt mai ieftine, mai bune, mai frumoase și implicit acaparatoare ale pieții interne. Astfel, el scrie: „Popoarele înapoiate, între care figurăm și noi, nu pot ajunge să-și creeze o industrie decât adoptând, între alte mijloace, un sistem vamal prin care să ocrotească producțiunea națională contra concurenței națiunilor mai înaintate. Sub ocrotirea sistemului prohibitiv și protector, s-a fondat și s-a împuternicit industria Engliterei, Franciei, Germaniei; prin aceeași procedare, industria Statelor Unite ale Americei a luat o dezvoltare care îngrijește pe europeni; în fine, grație tot vămilor sale, Austro-Ungaria a ajuns să rivalizeze în unele ramuri de industrie cu statele cele mai înaintate". Pentru nevoile economiei românești, P.S. Aurelian nu este adeptul unei politici vamale prohibitive, ci a uneia moderate, dar care să corespundă necesităților de întărire a independenței și dezvoltării economice. În acest sens, el conchide: „Nu pretindem să se adopte în țara noastră un sistem de vămi prohibitive; dimpotrivă, cerem ca sistemul nostru să fie întemeiat pe taxe protectoare după exemplul celorlalte țări din Europa și din America". În privința României, timp de un deceniu, P.S. Aurelian se declară un critic și un oponent deschis al Convenției comerciale și de navigație încheiată cu Austro–Ungaria, prin care, consideră el, „suntem legați de mâini și de picioare în ceea ce privește comerțul internațional", dar continuă: „Până la expirarea acelor convențiuni, suntem datori a cugeta matur și a ne așterne cu toată lumea o politică comercială a noastră, întemeiată pe trebuințele și interesele noastre".

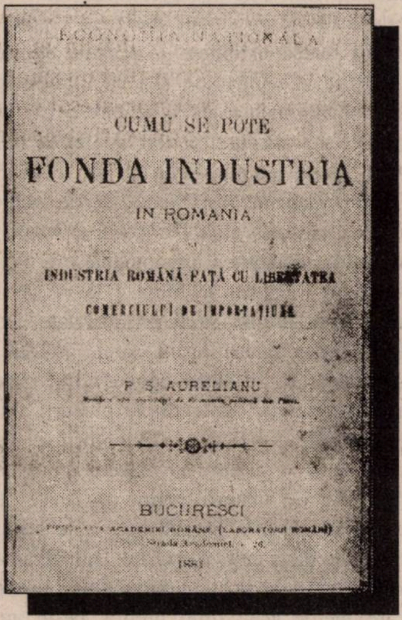
ECONOMIA NAȚIONALĂ

CUMU SE POTE
FONDA INDUSTRIA
IN ROMANIA

INDUSTRIA ROMÂNĂ FAȚĂ CU LIBERTATEA
COMERCIULUI DE IMPORTAȚIUNE

P. S. AURELIANU

BUCURESCI

Din punctul de vedere al întemeierii industriei în țara noastră, P.S. Aurelian, la întrebarea retorică pe care și-o pune: „care sistem industrial trebuiește adoptat și încurajat în țara noastră?", răspunde printr-o pledoarie amplă, matură și complexă în favoarea unei dezvoltări graduale, concretizată în întreprinderi mici și mijlocii, într-o primă etapă —, care permite, concomitent, atât acumularea capitalurilor necesare, cât și educația populației preponderent agricole cu rigorile și disciplina activităților de tip industrial —, urmată de dezvoltarea marii industrii.

Slăbiciunea burgheziei, forța burgheziei

Timp de aproape o jumătate de secol, numeroși exegeți ai operei economice a lui P.S. Aurelian, precum și alți economiști și/sau politicieni din epocă au creat o întreagă literatură menită să explice ce tip de industrie — mică sau mare — și cu ce fel de capital — românesc sau străin — este preconizată fondarea industriei în opera lui P.S. Aurelian. Acesta era conștient de slăbiciunea burgheziei românești din epoca sa și își dădea seama că forța economică a acesteia nu-i permitea să facă față de la început tuturor nevoilor de investiții cerute de un amplu proces de industrializare, așa cum nu-i îngăduia să reziste în concurență liberă, deschisă, cu burghezia matură și dezvoltată din Europa occidentală. Această precauție nu poate fi însă interpretată ca o opoziție față de industria mare. P.S. Aurelian precizează, de altfel, cu onestitate, acest lucru. Astfel, el scrie: „Oricând s-a vorbit de întemeierea industriei la noi s-a înțeles, în general, înființarea de fabrici, cu alte cuvinte introducerea industriei mari. **Fără a mă rosti contra industriei mari** *(subl. ns.)*; fără a pretinde că nu se pot înființa în România mai multe fabrici, țin să constat că oricare ne-ar fi aspirațiunile trebuie să ne convingem că, pentru ca înființarea de fabrici să se facă în proporțiuni mari, se cere ca poporul să fi ajuns la un oarecare grad de dezvoltare economică". Totodată, el precizează: „Fabricile mari presupun, înainte de toate, capitaliști mari și industriali învățați în fabricațiunea ce-și aleg, piețe pentru desfacerea productelor și, cele din urmă, muncitori mulți și nevoiți prin starea lor să consimtă a se supune vieții subordinate a fabricilor". Ca atare, raportat la realitățile concrete din țară, el optează pentru o dezvoltare graduală a industriei românești. P.S. Aurelian scria: „Credem că organizațiunea noastră industrială trebuie să se întemeieze pe înființarea industriei domestice și a meseriilor. Cu timpul, când condițiunile economice ale țărei se vor schimba, industria mare se va impune de la sine". Totodată, definind industria domestică drept „un termen de mijloc între industria mare sau fabrica și între meserie, adică industria practicată de un singur meseriaș", precizează marea extindere a acestui tip de industrie în numeroase țări cu tradiție în dezvoltarea industrială și în care există în paralel și mari întreprinderi. Astfel de țări sunt, după exemplificările lui, Franța, Belgia, Danemarca, Olanda, țările scandinave, Austria și chiar Germania și Anglia. Industria domestică preconizată de P.S. Aurelian va putea să ființeze la orașe și sate, în mănăstiri, școli profesionale etc. Întemeierea industriei în satele noastre, consideră el, ar putea aduce numeroase avantaje, privite sub multiple planuri: „Va îmbunătăți pozițiunea cultivatorilor; va permite să se prefacă în obiecte fabricate mulțime de materii prime pe care le exportăm până la graniță spre a le primi fabricate de la cultivatorii din Transilvania și aiurea; va da de lucru populațiunii rurale care pierde atâta timp prețios peste an, neavând de lucru; va emancipa în parte țara de îndatorirea de a aduce din afară și cele mai neînsemnate obiecte fabricate; va forma un personal prețios pentru fabricile ce se vor înființa pe viitor în țară; va contribui să creeze o industrie adevărat națională; și, în fine — scrie P.S.Aurelian — va contribui la înaintarea agriculturii".

Pentru întemeierea industriei, în afara unui sistem de protecție vamală îndreptat împotriva concurenței străine, așa cum am mai arătat, P.S. Aurelian rezervă statului un rol incontestabil, care cuprinde numeroase pârghii economice: sistemul comenzilor de stat pentru armată, căi ferate, învățământ, cultură, sănătate, scutiri de taxe, reduceri fiscale ș.a.

P.S. Aurelian abordează toate aceste probleme **într-un cadru sistemic**, motiv pentru care, putem afirma deschis, el și-a întrecut contemporanii. Propunerile sale cu privire la elaborarea unui program economic, de lungă durată, cu precizarea priorităților economiei românești, este o

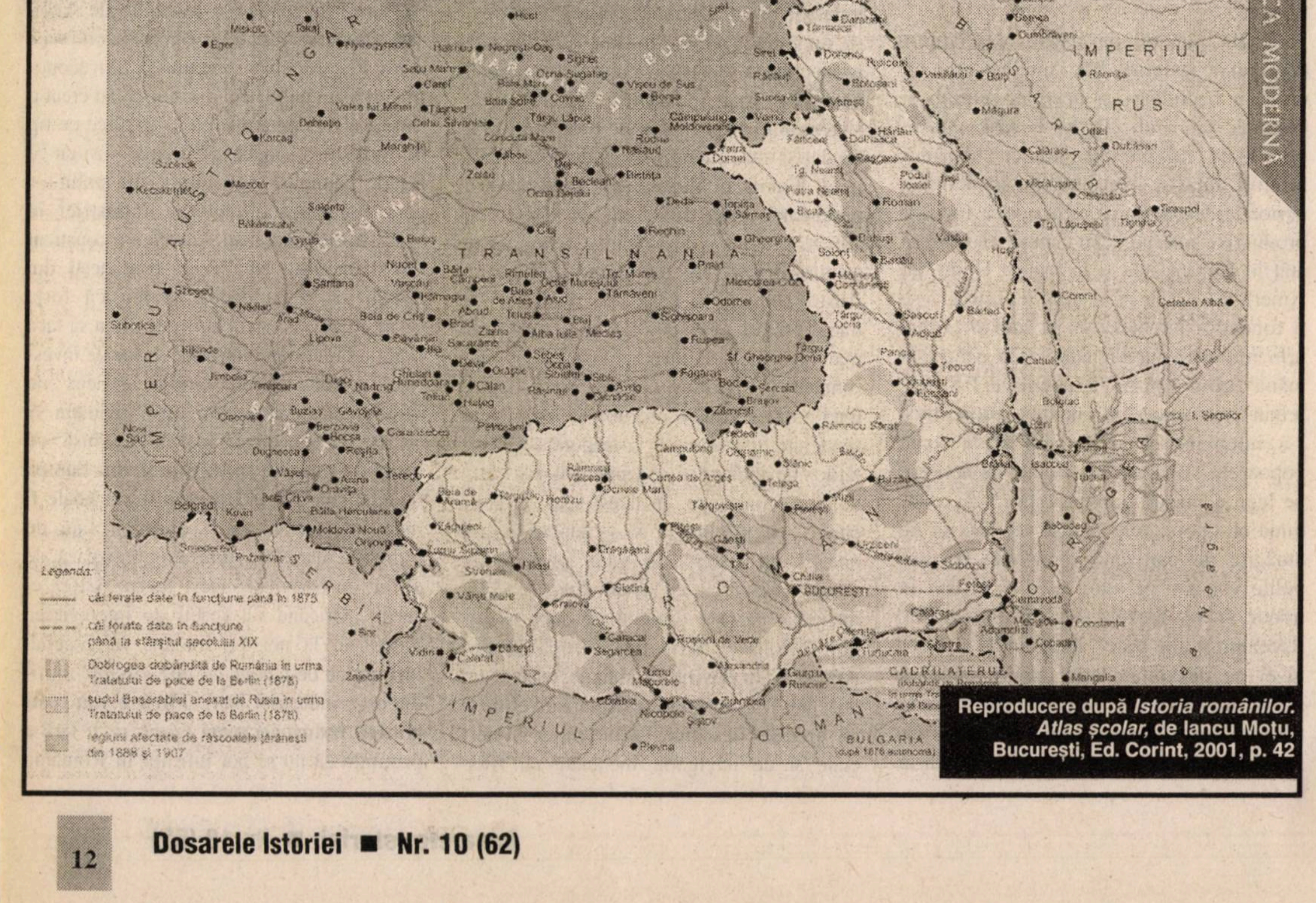
EPOCA MODERNĂ
ROMÂNIA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI CAROL I
(1866–1914)
IMPERIUL RUS
BUCOVINA
MARAMUREȘ
TRANSILVANIA
CRIȘANA
BANAT
UNGARIA
SERBIA
IMPERIUL OTOMAN
CADRILATERUL
BULGARIA
BASARABIA
MOLDOVA
DOBROGEA
București
Iași
Cernăuți
Chișinău
Cluj
Sibiu
Brașov
Timișoara
Oradea
Arad
Craiova
Galați
Constanța
Legenda:
căi ferate date în funcțiune până în 1875
căi ferate date în funcțiune până la sfârșitul secolului XIX
Dobrogea dobândită de România în urma Tratatului de pace de la Berlin (1878)
sudul Basarabiei anexat de Rusia în urma Tratatului de pace de la Berlin (1878)
regiuni afectate de răscoalele țărănești din 1888 și 1907

Reproducere după *Istoria românilor. Atlas școlar*, de Iancu Moțu, București, Ed. Corint, 2001, p. 42

Regele Carol I

premieră în gândirea economică românească și îi conferă locul unui vizionar. Astfel, în lucrarea amintită anterior, el precizează că „nu este vorba de înființarea a câteva stabilimente, ci despre **așternerea unui program general** (*subl. ns.*) și despre măsurile de a-l pune în aplicațiune treptat“, pentru că „din inspirație nu poate să iasă reformele cele mari ce reclamă creațiunea unei industrii naționale“.

Desigur, în lucrarea sa, P.S. Aurelian s-a referit și la numeroase alte aspecte, dar nu ne-am propus o tratare exhaustivă a ei, ci am dorit să subliniem ideile forță ale unei lucrări de referință a literaturii economice românești (*v. coperta ediției princeps în p. 11*).

Câțiva ani mai târziu după publicarea lucrării *Cum se poate fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, P.S. Aurelian trăiește satisfacția concretizării efortului său de peste două decenii. Parlamentul României adoptă, la 17/29 mai 1886, Tariful vamal general, iar, la 12/24 mai 1887, legea intitulată Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale, P.S. Aurelian fiind cel care a susținut expunerea de motive la aceste legi.

Regina Elisabeta

Perioada politicii liberului schimb se încheiase. Primii pași spre o politică protecționistă fusese făcuți. Destinul a fost generos cu P.S. Aurelian. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Personalități ale economiei românești

Modernizarea României a fost rezultatul acțiunii conștiente și perseverente a elitei sale conducătoare — „aurul cenușiu“ al societății. Prezentarea personalităților care au avut responsabilități în diferite sectoare și la diferite niveluri ale vieții economice este utilă pentru evidențierea efortului exemplar depus pentru aducerea țării la un grad de compatibilitate cu societatea modernă europeană. Dincolo de interesul analitic și istoric intrinsec, restituirea acestor valori este necesară ca un act de reparație morală, în condițiile în care elita țării a fost dislocată și, în parte, fizic nimicită după impunerea comunismului în România, iar peste activitatea și chiar numele componenților acesteia a fost așternut vălul tăcerii. Evidențierea esențialului activității unei persoane presupune răspunsul la câteva întrebări: data, locul nașterii, respectiv ale decesului, studii efectuate, funcții ocupate, demnități îndeplinite, afilieri, orientare politică, lucrări elaborate. Dificultatea de a răspunde în egală măsură acestor întrebări, pentru toate personalitățile, este evidentă. Lucrările de referință publicate până în 1945 sunt mai mult sau mai puțin complete. După 1947, este greu de știut ce s-a întâmplat cu o serie de personalități anterior foarte bine cunoscute — odată trecute de poarta închisorii, despre multe s-a aflat doar că au murit; cei care au supraviețuit au dus o activitate mai mult sau mai puțin retrasă; despre cei expatriați, informațiile sunt însă și mai lacunare. Există, deci, întrebări la care se poate răspunde greu, sau nu se va răspunde niciodată. Am ales pentru actuala prezentare un grup de personalități a căror activitate este mai puțin cunoscută, cu responsabilități în diferite sectoare, din zone diferite ale țării, în intenția de a oferi numeroșilor cititori ai revistei „Dosarele Istoriei“ o deschidere și un prilej de reflecție.

LEGENDĂ

* Naștere: data (ziua, luna, anul), localitatea — județul (țara)
✝ Deces: data (ziua, luna, anul), localitatea; semnul ? indică faptul că data morții nu este cunoscută
🕮 Studii: (în unele situații, liceul), facultate — instituție, localitate, țara (data absolvirii), doctorat — instituție, localitate, țara (data), specializare (data)
⧗ Activitate: profesională, politică, științifică, didactică, economică instituția (datare)
🏛 Afilieri: membru al unor asociații, instituții și organizații științifice, profesionale, culturale; data afilierii, funcții (interval de timp)
⚐ Politică: partid (data) — funcție; eligibilități (data; interval de timp)
☆ Decorații: civile și militare
✍ Colaborări la *publicații*. Menționarea altor domenii. Lucrări economice: *titlul*, editura, localitatea, anul; *titlul*, în: *periodicul*, nr., an, pag.

ALIMĂNIȘTEANU, Constantin

* 27 septembrie 1865, Alimănișteni, Olt ✝ 1 iunie 1911, Drăgășani 🕮 Liceul la Paris. Școala de Mine Paris (1891). ⧗ Inginer asistent Serviciul docurilor (1891), calea ferată Bacău–Piatra. Inginer (1892) — sondaje pentru căutarea apei în Bărăgan, exploatări miniere; șef Serviciul minelor (1897); directorul Industriei, comerțului și minelor în Ministerul Domeniilor. Prefect de Ilfov (1907). ⚐ PNL. Deputat de Muscel. ☆.

✍ *Raport asupra reorganizării serviciului minelor*, București, 1894; *Comunicare asupra sondagiului din Bărăgan*, București, 1895; *Raport detaliat după care s'a organizat serviciul actual al minelor*, București, 1895; *Studiul asupra legii minelor*, 1895; *Combustibilii minerali din România*, 1896; *Sontajul din Bărăgan*, Mărculești, 1896; *Considerațiuni generale asupra întocmirii legii minelor*, 1897; *L'exploatation des mines en Roumanie*, București, 1899; *Le sous–sol de la Roumanie*, 1900; *Rolul elementului românesc în exploatarea bogățiilor noastre petrolifere*, 1900; *Chestiunea concedării terenurilor petrolifere de pe proprietățile statului și a conductelor transportului petrolului*, 1900; *Capitalurile străine în România și unele măsuri pentru atragerea lor*, 1901; *Aplicarea legei pentru încurajarea industriei promulgată în 1887*, 1902; *Importanța ținerii unui congres internațional al petroleului*, 1902; *Statistica exploatațiunilor de petrol și cărbuni pe ultimii trei ani: 1899–1900, 1900–1901* și *1901–1902*, 1902; *Agricultura și industria română în fața modificărilor tarifare de la 1903*, 1903; *Necesitatea de a încuraja de către statul român unele industrii*, 1904; *Lucrările comisiunei însărcinată cu studiul regiunilor petrolifere*, (cu L.Mrazec, Vintilă Brătianu), 1905; *Patruzeci de ani de industria petrolului din România 1866–1906*, București, 1906; *Proprietatea mare și chestia țărănească*, 1906; *O îmbunătățire importantă de introdus în agricultura României*, 1907; *Proprietatea mare și chestia țărănească*, București, 1908; *O campanie infamă*, 1908; *Agricultura și industria română*, f.a.; *Donées statistiques sur l'industrie du pétrole en Roumanie*, f.a.

ASSAN, Gheorghe, Gh. (George)

* 1897, București ✝ ? 🕮 Facultatea de drept, doctor în științe economice și juridice Universitatea Paris. ⧗ Prezent la Conferința de pace de la Paris (1919). Atașat comercial la Paris, consilier economic, Legațiile Paris și Bruxelles. Secretar general în Ministerul Industriei și Comerțului. Subsecretar de stat la Ministerul Industriei și Comerțului (14.11.1933–3.1.1934, 5.1–5.6.1934). Ministru plenipotențiar la Copenhaga (20.6.1934–1.5.1938). 🏛 Membru diferite cluburi din România și străinătate. ⚐ PNL. Deputat (1933) ☆ Comandor *Steaua României*, *Coroana României*, comandor *Legiunea de Onoare*, mare ofițer *Orange Nassau*.

BĂICOIANU, Constantin I.

* 1871 ✝ 1945 🕮 Facultatea de agronomie Leipzig–Hohenheim. Doctor în științe economice și financiare, München. ⧗ Director, administrator la BNR. Membru consiliu de administrație AÎSCI București (1919–1929). Cenzor *Societatea Națională de Credit Industrial*. Președinte comitet de direcție *Monetăria Națională* (1936–1940, inițiator al reînființării). Conduce publicația *Economia Națională* (1898). 🏛 Membru onorific în diferite societăți. ⚐. ☆.

✍ *Ein Beitrag zur Geschichte der Zollpolitik Rumäniens von 1859 bis 1874*, Stuttgart, 1896; *Geschichte der rumänischen Zollpolitik seit dem 14 Jahrhundert bis 1874*, Stuttgart, 1896, *O pagină din istoria relațiilor noastre comerciale cu Austro–Ungaria*, București, 1898; *Câteva cuvinte asupra politicei noastre vamale și comerciale*, București, 1901; *Relațiunile noastre comerciale cu Turcia de la 1860 până în prezent*, București, 1901; *Contribuțiuni...*, 1903; *Histoire de notre politique douanière et commerciale depuis le Réglement Organique jusqu' à présent*, Bucarest, 1904; *Istoria politicei noastre vamale și comerciale*, vol.I, partea I, București, 1904; *Creșterea și îmbunătățirea rasei vitelor*, București, 1905; *Interesele României*, (cu Cibianu), 1905; *Industria națională*, București, 1907; *Ce înțelegem prin politica comercială*, București, 1908; *Cerem sancțiuni pentru respectarea concesiunilor din viitoarea convențiune comercială cu Austro–Ungaria*, București, 1908; *Poporul...*, 1909; *Biserica română*, București, 1910; *Efectele agrarianismului austro–ungar*, București, 1910; *Lumină și adevăr!*, 1911; *Idealul economic al României și glorificarea d-lui P.P. Carp*, București, 1912; *Problema rectificării râurilor, drenagiu-*

lui și irigațiilor în raport cu politica noastră agrară, București, 1912; *Handelspolitische Bestrebungen Englands...*, München–Berlin–Leipzig, 1913; *Monopolul petrolului în Germania în raport cu interesele industriei petrolifere românești*, București, 1913; *Criza tracțiunii animale în agricultura României*, București, 1913; *Exproprierea și lărgirea colegiilor electorale pentru clarificarea intereselor românești*, București, 1914; *Însemnătatea geografică și economică a României în actuala conflagrație europeană*, București, 1914; *Patria maritimă și fluvială românească. Podul transdunărian româno–bulgar*, București, 1914; *Reprezentarea legală a agriculturii*, București, 1914; *Dunărea. Privire istorică, economică și politică*, București 1915; Ed.lb.fr., Paris, 1917; *Banca Națională în timpul ocupațiunei*, București, 1919; *Dunărea...*, 1921; *La Banque Nationale de Roumanie pendant l'occupation*, București, 1921; *La mormântul lui Bibicescu*, București, 1924; *Pentru patrie și rege*, 1927; *Steagul, școala și învățătorul*, 1927; *Interesele României și problemele Monetăriei Statului*, București, 1929; *Contribuțiuni la soluționarea crizei agricole*, București, 1929; *Contribuțiuni la restaurarea situațiunei noastre agricole și combaterea crizei agricole prin îmbunătățirea însămânțărilor*, București 1930; *Omul ca factor pentru combaterea crizei agricole*, București, 1930; *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol.I–VI, București 1932–1939; *Prin raționalizarea agriculturii spre însănătoșirea finanțelor publice*, București, 1934; *Rolul statului și al agricultorilor în combaterea crizei*, în: *Economia națională*, nr.6–7, București, 1934; *Contribuțiuni la înființarea Monetăriei Naționale*, București, 1935, *Agricultura românească și motorizarea*, București, 1937; *Dunărea văzută prin prisma tratatului din București*, București, 1938; *Problema Monetăriei statului*, București, 1939; *Tracțiunea mecanică*, f.a.; *Problema evreească în lumina intereselor noastre naționale și creditul mărunt negustoresc*, București, 1939; *Considerațiuni asupra acordului comercial germano–român din 23 martie 1939*, Excelsior, București, 1939; *Tracțiunea mecanică*, f.a.; *Studii economice, politice și sociale. 1898–1940*, București, 1941; *Creșterea rațională a păsărilor de curte*, București, 1943.

BLANK, Aristide

* 1883, București ✝ 1961 🕮 Studii de drept și filosofie. ⧗ Proprietar Banca *Marmorosch–Blank*. Fondator Editura *Cultura Națională*. ⚐. ☆.

✍ *Scumpirea și ieftinirea traiului*, București, 1915 și 1916; *Contribuțiuni la rezolvarea crizei economice*, Cultura Națională, București, 1922; *La crise économique en Roumanie*, București, 1922; *Economice*, 1922, *Litere*, 1922; *Problema monetară în raport cu creditul public și privat*, București, f.a; *Economice*, București, 1932.

DRĂCEA, Marin D.

* 14 octombrie 1885 Carcaleți, Vlașca ✝ 1958 🕮 Diplomat Școala superioară de silvicultură Brănești (1910). Doctor în științe economice, secția silvică Universitatea München (1923). Studii silvice în SUA. ⧗ Conferențiar suplinitor de silvicultură (15.3.1920), provizoriu (1.11.1921), definitiv (1.11.1924) Academia Agronomică. Profesor provizoriu (1923), titular de silvicultură (1927) Școala Politehnică. Director al Pădurilor Statului (1930–33). Secretar general în Ministerul de Agricultură (1938). Fondator, director (15 ani) *Institutul de cercetări forestiere*. Președinte societatea *Progresul silvic*. Membru corespondent *Societatea Silvicultorilor Americani*, Washington DC, SUA. Membru *Rotary Club*, București. ⚐. ☆.

✍ *Învățământul silvic la Universitatea din München*, 1912; *Memoriu asupra oportunității și necesității intensificării culturii salcâmului în România*, 1919; *Punctul de sprijin în propășirea economiei forestiere*, 1919; *Probleme de tehnică silvică la ordinea zilei: împăduriri cu salcâmul*, 1919; *Începuturile culturii salcâmului*, 1919; *Când și pe ce drum a venit salcâmul*, 1919; *Beiträgezur Kenntnis der Robine unter besonderer Rücksicht ihrer Kultur auf Sandböden în der Oltenia* (teză de doctorat); *Relațiuni între exploatarea agricolă și cea forestieră*, 1921; *Sărbătoarea sădirii arborelui*, 1925; *Câteva însușiri ale arboretelor*, 1928; *Legătura între exploatarea agricolă și cea silvică* (cu G. Ionescu–Sisești), București, 1921; *Considerațiuni asupra domeniului forestier al României*, București, 1938; *Grija de pădurile țării*, București, 1938.

IONCU, Teofil

* 22 iulie 1895, Olișcani, Orhei ✝ ? 🕮 Institutul Superior din Moscova. Școala superioară comercială Universitatea Leipzig. ⧗ Participant la congresele cooperatiste din Basarabia, Odesa și Moscova. Secretar al congresului țărănesc (mai 1917). Ministru de finanțe în Republica Moldovenească. Delegat al *Sfatului Țării* pe lângă Banca Statului rus (1920). Președinte *Casa noastră*. Consilier tehnic la Ministerul de Finanțe. Comisar și cenzor Camera de Comerț din Chișinău. Cenzor la casa Autonomă a Monopolurilor Statului. Consilier la Curtea locală administrativă (1930–1938); vicepreședinte Crucea Roșie (1935–1936) din Chișinău. Inițiator revista *Basarabia economică*. Organizează *Banca Basarabiei* (1920). Profesor gimnaziul Orhei. ⚐ Partidul național: președinte (1917); delegat scrutator în Rada Ucraineană din Kiev; delegatul moldovenilor la congresul naționalităților din Rusia. Deputat în *Sfatul Țării*. Deputat (1919). ☆. ?

IOSIF, Ioan (Jean)

* 1888 ✝ ? 🕮 Economie și finanțe Universitatea Lausanne (1915), Universitatea Budapesta. Școala de științe economice și politice Universitatea Londra. Doctor în drept Universitatea Paris. ⧗ Avocat. Director de bancă, fondator banca *Cetatea* din Cohalm, Brașov (1910). Profesor Școala Comercială din Brașov (1928–1929). Consilier economic și financiar la Conferința Păcii de la Paris (1919). ⚐ Deputat (1919–1920). ☆.

✍ *Socialismul și ordinea economico–socială actuală*, Sibiu, 1919; *Politica economică a României întregite*, discurs pronunțat în Parlamentul român în februarie 1920, Rupea, 1920; *Le problème de la responsabilité pénale des institutions du crédit en Roumanie et la crise économique d'après–guerre*, Paris, 1936; *La stabilisation du change roumain*, Paris, 1939; *Théorie de la stabilisation monétaire*.

LAPEDATU, Ioan I.

* 2 septembrie 1876, Cernatul Săcelelor, Brașov ✝ 24 martie 1951, București 🕮 Școala comercială superioară Brașov (1898). Universitatea Budapesta; Diplomat Seminarul economic de profesori pentru școlile superioare comerciale, Academia Superioară de Comerț Budapesta (1904). ⧗ Fondator revista *Luceafărul* (1902). Secretar *Astra*. Redactor *Revista Economică*. Director *Economia națională. Organ financiar–economic* (1907). Secretar (1.11.1905), director (11.1906) Banca *Ardeleana* Orăștie. Director executiv Banca Generală de Asigurare *Transilvania* Sibiu (1.1.1912). Secretar Asociația băncilor românești din Transilvania *Solidaritatea. Fundațiunea pentru ajutorarea ziariștilor români* din Ungaria — secretar. Secretar general resort *finanțe* Consiliul Dirigent. Însărcinat de guvern cu misiuni în străinătate — delegat la *Conferința financiară internațională de la Bruxelles* (1920), președinte comisia română pentru lichidarea datoriilor (Budapesta, 1921), delegația română la *Comisia de reparațiuni* de la Paris (1922). Profesor titular de *Finanțe publice și private* AÎSCJ Cluj(1.1.1922). Ministru la Finanțe (30.3.1926–19.3.1927). Director (3.1928), administrator–delegat al BNR. Viceguvernator, guvernator (30.9.1944–14.3.1945) al BNR. Președinte consiliu de administrație *Societatea națională de gaz metan*. ▤ Societatea *Petru Maior* (Budapesta) — președinte. Membru onorar *Academia Română* (25.5.1936). ⚐ Partidul Național Român. Deputat Sinodul arhidiecezan Sibiu (1909). Adunarea Națională de la Alba Iulia — delegat cercul Nachtricht. Deputat (1919) în 4 legislaturi, senator 2 legislaturi. ☆

✍ Colaborator la *Revista economică* (1898–1925), *Gazeta Transilvaniei, Telegraful român, Tribuna, Luceafărul, Transilvania.* Lucrări: *Teoria asigurărilor asupra vieții*, Tipografia Ciurcu & Co, Brașov, 1902; *Adam Smith. Sistemul său de economie politică*, Tipografia Poporul Român, Budapesta, 1903; *Probleme sociale și economice*, Brașov, 1904; *Banca Austro–Ungară*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1904; *Studii de contabilitate*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1904; *Efectele publice*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1905; *Politica de discont*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1905; *Studii practice de bancă*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1906; *Băncile în noua reformă a dărilor*, Tipografia Nouă, Orăștie, 1908; *La chestiunea băncii de asigurări*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1910; *„Ardeleana“ Institut de credit și economii. Orăștie 1885–1910*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1912; *Probleme viitoare ale băncilor noastre*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1913; *Chestiunea valutei*, București, 1920; *Din tratatul de pace cu Ungaria*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1920; *Probleme actuale. Sarcinile financiare dela Ungaria. Impozitul pe avere*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1920; *Chestiuni de finanțe publice. Moștenirea Austro–Ungară. Unificarea monetară. Repartizarea datoriilor publice austro–ungare antebelice*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1923; *Chestiuni economice și financiare. Creditul Industrial. Lichidarea bunurilor inamice*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1923; *„Prima Societate Ardeleană de asigurări“. Sibiu 1912–1922*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1923; *La chestiunea finanțelor țării*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1924; *Problema datoriei publice și reforma monetară*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1924; *Banca Națională a României. Reforma din 1925*, Tipografia Ardealul, 1925; *Discuția bugetului pe 1927*, Imprimeriile statului, București, 1927; *Noua organizare a Ministerului de Finanțe*, Sibiu, 1928; *Banca Națională a României*, Cluj, f.a. *Revalorizarea leului, România și conferința de la Genua*, București, 1932.

MALAXA, Nicolae C.

* 10/23 decembrie 1884 ✝ 1965, în exil 🕮 Studii Universitatea Iași. Inginer chimist Universitatea Politehnică Karlsruhe. ⧗ Proprietar, administrator delegat *Uzinele Malaxa* București — întemeiate ca atelier de reparat material rulant (1921), produc: locomotive cu abur (1928), aparataj material rulant (1932–1933), motoare Diesel (1935), automotoare, tuburi laminate din oțel (1937), locomotive Diesel CFR, aparatură optică (IOR–1938), mașini de luptă, de transport, armament și muniții (1939–1944); participare la *Fabrica de armament Astra* Brașov (consorțiul Reșița–Malaxa); pentru evitarea trecerii sub control german Societatea *Malaxa* este trecută în proprietatea statului român (18.2.1941). Membru comitet *Uniunea industriilor metalurgice și miniere din România.* Sprijină financiar *Societatea Scriitorilor Români* editarea *Enciclopediei României* ș.a. ⚐. ☆. ?

MOCIORNIȚĂ, Dumitru C.

* 15 august 1885, Aintea, Prahova ✝ 1953 🕮 Școala Superioară de Comerț București. Școala Superioară de Industrie Paris. ⧗ Industriaș. Membru biroul UGIR. Membru *Consiliul Superior al penitenciarelor*. Membru *Comisia industrială*. Președinte *Oficiul de Asigurări* București. ⚐ Partidul naționalist–democrat (1919–1926). PNL. Deputat (1927, 1928), senator de Ilfov. ☆ Comandor *Coroana României, Meritul Industrial* cl.I ș.a.

✍ Articole în ziare. Lucrări: *Păreri și îndrumări practice pentru soluționarea câtorva probleme economice–financiare*, (prefața de Nicolae Iorga), București, 1922; *Observațiuni cu prilejul discuțiunei legei pentru ocrotirea femeii și copiilor și durata orelor de muncă*, București, 1928; *Rostul* și *însemnătatea industriei naționale în economica generală a țării*, București, 1933.

VIDRIGHIN, Stan I.

* 1876, Rășinari, Sibiu ✝ 1957 🕮 Liceul, inginer Școala politehnică la Budapesta și Viena. ⧗ Inginer în Viena și Oedemburg (1901–1902), în serviciul orașului Timișoara (1902–1913), director lucrările de apă și canalizare Timișoara (1914–1928). Rector Școala Politehnică Timișoara (1926–1929). Director general al PTT. Director general al CFR (1929–1932). Director general societatea *Astra* Vagoane. Președinte Camera de agricultură Timișoara. ⚐ Primar de Timișoara (1919–1923). PNA. Senator de Timiș–Torontal (1932–1933). ☆

✍ Proiecte lucrări de apă și canalizare în Timișoara, București, Târgu Mureș, de piscicultură în bălțile Dunării. Lucrări: *Comunicații și lucrări publice*, București, 1935. ■

Conf.univ.dr. **Corneliu OLARU**,
Academia de Studii Economice, București

De la dualism la Marea Unire: un caz particular și ilustrativ

Implicarea sistemului de credit românesc din Transilvania în viața politică

Lucian DRONCA*

Sistemele financiar-bancare ale naționalităților din Transilvania (români, maghiari, sași) au avut ca trăsătură distinctă faptul că s-au constituit ca rețele separate de credit, cu administrare proprie, dar care se luptau adesea între ele pentru acapararea pieței. La nivelul monarhiei austro-ungare, naționalitatea s-a dovedit a nu fi o creație artificială sau supraadăugată, ci una care penetra intim întreaga activitate socială și politică. Ea a constituit unealta, dimensiunea fundamentală a întregii vieți și a oricărei reușite individuale.

Atitudini potrivnice

Implicarea în politică a unor membri din conducerile băncilor românești din Transilvania, constituite din 1871, odată cu înființarea Băncii „Albina“, la Sibiu, a fost adesea incriminată de o parte a cercurilor și a presei maghiare. Exista însă și opinia că, pe baza participării la sarcinile publice, băncile în general aveau dreptul să desfășoare și activități politice. Acest fapt era însă mai greu de admis în principiu, atunci când era vorba de băncile aparținând naționalităților. Deosebit de elocvent era însă faptul că în cazul băncilor românești, care aveau dimensiuni medii și mici, profiturile lor se împărțeau în mare parte între acționari și fisc. Spre exemplu, în 1901, Banca „Albina“ plătea ca impozit statului 6,94 % din capitalul de acțiuni, reprezentând aproape jumătate din suma distribuită acționarilor (14 % pentru fiecare acțiune la un capital de acțiuni de 1.200.000 koroane, deci 168.000 k). Banca „Victoria“ din Arad, la un capital de 600.000 k, acorda acționarilor în total, ca dividendă, 48.000 k, reprezentând 8 % după capitalul plasat în acțiuni. Impozitul plătit statului era în același timp de 36.670 k, reprezentând deci peste 6 % a capitalului de acțiuni. Banca „Ardeleana“ din Orăștie, în același an, la un capital social de 500.000 k, acorda 50.000 k ca dividendă (10 % după fiecare acțiune). Impozitul plătit statului era în același timp de 22.777 k (4,56 % din capitalul de acțiuni). Bănci mai mici, precum „Detunata“ (Bucium, comitatul Alba de Jos), la un capital social de 60.000 k, a dat, în 1901, o dividendă de 8 % iar statului ca impozit 5.823 k (sau 9,71 %), deci aproape cu 2 % mai mult decât acționarilor săi.

Cu toate acestea, presa maghiară s-a făcut adesea ecoul unor atitudini potrivnice implicării băncilor în politică, acuzând în cazul institutelor de credit românești faptul că ar urmări să acapareze averile unor proprietari maghiari și că erau conduse de oameni ostili ideii de „stat național maghiar“. Pasivismul Partidului Național Român era considerat doar o farsă menită să abată atenția de la adevăratele activități desfășurate de acesta.

Spre exemplu, în noiembrie 1898, directorul executiv al Băncii „Economul“ din Cluj, Basiliu Podoabă, a fost acuzat în ziarele „Magyar Állam“ („Statul maghiar“) și „Keleti Értesitö“ („Informatorul oriental“), din Pesta, că ar fi ținut în Cluj un discurs în care sublinia activitatea politică a băncilor românești. Preluând acuzele, știrea o furniza și ziarul „Éllenzék“ („Opoziția“), din Cluj, fără a-l cita nominal. Toate acestea l-au determinat pe Basiliu Podoabă să dea o dezmințire în „Tribuna“, cum că nu a rostit un astfel de discurs, de care nu avea cunoștință nici un membru al inteligheției din localitate. Legat de acest fapt, Basiliu Podoabă acredita ideea că articolele respective erau rezultatul unei campanii inițiate de cabinetul Bánffy contra băncilor românești. Și Basiliu Podoabă încheia, apărându-se pe un ton vehement: „Și eu promit sărbătorește, că dacă autorul articolului va documenta că s-a ținut adunarea amintită și că eu am rostit acolo discursul lăudăros publicat în «Magyar Állam», voi plăti societății EMKE una mie de florini. În caz contrar, dacă nu poate dovedi, autorul să se deoblige că va plăti bisericei române din Cluj una mie de florini, deoarece a publicat neadevăruri“.

Sperând să înșele vigilența autorităților maghiare, românii și-au întărit înainte de toate biserica, școala, cultura și economia, pe care și le-au subordonat apoi politicii naționale. Lucrurile au părut să se confirme o dată cu decretarea, în 1905, a activismului politic al PNR. Spre exemplu, la alegerile din 1906, au intrat în Parlament 14 deputați români. Punctul de vedere al opoziției maghiare era că ei își datorează funcția institutelor de credit românești, fapt care nu era întru totul neadevărat. Astfel, în Arad, Banca „Victoria“ era prezentată că ar fi contribuit ca în patru din cele șapte circumscripții județene să fie aleși deputați români. Aradul nu era vizat întâmplător. Regiunea reprezenta, la începutul sec. XX, centrul politic principal al românilor ardeleni. Elementele noului activism s-au manifestat aici încă de la sfârșitul secolului XIX, mulți dintre reprezentanții săi fiind grupați în jurul Băncii „Victoria“. Activitatea din adunarea comitatului era marcată de faptul că reprezentanții români foloseau limba română și nu o dată au împiedicat luarea unor decizii care contraveneau intereselor naționale. Clubul național arădean avea în frunte un comitet de conducere, care a fost organizat, la sfârșitul lui 1900, în patru secțiuni. Acestea au numărat în componența lor și reprezentanți care făceau parte din conducerea Băncii „Victoria“ sau dintre acționarii ei. Astfel, la secțiunea organizatorică s-au remarcat Mihai Veliciu, dr. Ioan Suciu și Roman Ciorogariu; la secțiunea prezidențială: Mihai Veliciu, Nicolae Oncu, Sava Raicu; la secțiunea juridică: avocații Petru Truția, Aurel Suciu, Sever Ispravnic;

---

* Lector univ. dr., Universitatea din Oradea

la secțiunea presei: Ioan Russu Șirianu, Roman Ciorogariu, Traian Vățean. O mențiune aparte merită activitatea directorului executiv al Băncii „Victoria" de până la 1912, dr. Nicolae Oncu, care a fost ales în 1906 deputat al cercului Iosășel. În 1909, tot el a organizat, la Hălmagiu, o memorabilă adunare publică. De asemenea, a activat și ca deputat în congresul național bisericesc de la Sibiu, conducând totodată comitetul parohial din Arad.

Influența reprezentanților Băncii „Victoria" s-a făcut simțită și în alegerile sinodale pentru eparhia Aradului, din 1903. Astfel, pentru orașul Arad au fost aleși: Roman Ciorogariu, Aurel Petrovici (de la Banca „Nădlăcana", din Nădlac), dr. Sever Ispravnic; pentru Radna: Vasile Beleș, Sava Raicu, dr. Ioan Suciu; pentru Șiria: George Popovici, Ioan Russu Șirianu, Augustin Boțoc; pentru Giula: Roman Ciorogariu, dr. Nicolae Oncu, dr. George Popovici; pentru Chișineu: dr. I. Trăilescu, Mihai Veliciu, dr. C. Ardelean etc.

La fel a procedat și Banca „Timișana", din Timișoara, care a trimis în sinodul eparhial local funcționari, precum dr. Traian Putici, Emanuel Ungureanu, dr. A. Cosma etc.

În viața comunităților locale din Transilvania, dar și în parlamentul maghiar s-au evidențiat personalități precum Iuliu Maniu, avocat la Banca „Patria" (Blaj) sau Alexandru Vaida–Voevod, membru în direcțiune la „Someșana" (Dej) și „Auraria" (Abrud).

În campania electorală din 1906, din comitatul Bihor, s-au remarcat și reprezentanți ai Băncii „Bihoreana", din Oradea. În Aleșd, spre exemplu, candidat din partea PNR a fost dr. Coriolan Pop, director executiv al „Bihorenei". El nu a reușit însă să se impună din cauza faptului că agenți ai opoziției maghiare au tras focuri de armă asupra lui. În Ceica, candidatul PNR a fost dr. Nicolae Zigre, membru în direcțiune la aceeași bancă, însă nici el nu a avut succes în alegeri.

În 1910, Conferința națională a PNR, de la Sibiu, a fixat pentru Bihor următoarele candidaturi: în Aleșd — dr. Coriolan Pop; în Beiuș — Vasile Lucaciu; în Ceica — Valer Moldovan; în Marghita — Ghiță Pop; în Tinca — Aurel Lazăr; în Ugra — Nicolae Vasca. Candidații din Ceica, Ugra și Aleșd s-au retras, ei fiind, totodată, și reprezentanți ai unor bănci românești.

Faptul că institutele de credit erau considerate de cercurile maghiare ca centre de susținere a sentimentelor naționale românești este dovedit și de un eveniment, în aparență minor, petrecut la Banca „Ardeleana", în seara premergătoare zilei de 15 martie 1901. Studenții de la Gimnaziul evanghelic reformat din Orăștie au spart ferestrele de la localul băncii, „pentru că nu erau aici aprinse, după obicei, lumini la ferestre, în cinstea aniversării zilei de 15 martie 1848".

Alte exemple confirmă implicarea sistemului de credit în viața politică a națiunii române din Transilvania. Astfel, la 7 noiembrie 1904, avocatul Aurel Vlad a cerut, prin intermediul conducerii Băncii „Progresul" din Ilia Mureșană, să fie susținut în alegeri de către locuitorii din raza ei de activitate. Oamenii s-au adunat la gară și în piața orașului, unde l-au așteptat, dar au fost reprimați de jandarmi, la ordinul protopretorului maghiar din localitate. În cele din urmă, adunarea a avut loc în curtea avocatului Ștefan Rozvány, care era și director executiv al Băncii „Progresul".

Tot acestuia i se adresa, în 1908, Ioan Suciu în numele Biroului Central al PNR, cerându-i să convoace pe fruntașii din cercul Dobra la o consfătuire în vederea întrunirii unei adunări populare, la 24 august/6 septembrie. Din cei 30 de convocați, nu s-au prezentat decât cinci (doi protopopi, doi preoți și un proprietar). Explicația lui Ștefan Rozvány a fost că „oamenii sunt înfricați de la alegerile trecute", solicitând participarea lui Aurel Vlad, „căci numai prin participarea lui vom putea conta la popor". Ștefan Rozvány a propus ca adunarea să se țină la 20 septembrie 1908, „dacă va participa și Vlad și vor fi trimiși și alți doi–trei oratori". În aceste condiții, adunarea a avut loc la 1 noiembrie 1908. Tot Ștefan Rozvány s-a preocupat de buna desfășurare a alegerilor pentru Sinodul Arhidiecezan, care s-au desfășurat la 8/21 februarie 1909. El a fost reales ca deputat în acest organism, alături de Octavian Goga, din Sibiu, ambii reprezentând cercul Ilia.

Datorii și influențe

Opoziția maghiară a remarcat rolul pe care l-au avut unii reprezentanți ai băncilor în mobilizarea locuitorilor pentru evenimente deosebite din viața politică națională. Concluzia care s-a impus a fost aceea că deputații români pot mobiliza masele și pot fi aleși doar acolo unde alegătorii români erau datori la băncile românești. Acestea puteau astfel influența în mod deliberat deciziile electoratului, prin intermediul conducătorilor săi (preoți, învățători etc.), mulți activând în legătură cu diversele institute de credit. Soluția propusă a fost înființarea în centrul teritoriilor locuite de români a unor bănci maghiare, care, fără diferențe de naționalitate sau religie, să servească nevoile de credit ale oamenilor din regiunea respectivă. Statul trebuia să se implice în susținerea acestor bănci, prin asigurarea unei dividende de 30 % după fiecare acțiune. Aceasta urma să fie acoperită din rezervele monetare de stat, în raport cu capitalul de bază al băncilor respective. Statul ar fi trebuit să depună o sumă egală, ca deponent, fără nici o dobândă, și să-și exercite controlul asupra lor prin membrii direcțiunii și ai comitetului de supraveghere. Agenții acestor bănci ar fi fost notarii comunelor. În schimbul tantiemelor primite, ei urmau să se ocupe de problemele de credit ale populației rurale. Aceasta ar fi determinat ca locuitorii de la sate să se adreseze pentru problemele de credit la notar, reprezentant al autorității comitatense, și nu la preot sau învățător, care erau considerați oamenii de încredere ai institutelor financiare românești. Băncile populare maghiare, astfel organizate, se puteau extinde, înființând întreprinderi industriale sau să le sprijine, în speranța că muncitorii acestora puteau fi cu ușurință ținta politicii de maghiarizare. În ultimă instanță, băncile populare maghiare erau destinate să contrabalanseze înmulțirea și funcționarea institutelor financiare, văzute ca „centre ale politicii naționale extremiste românești".

În spiritul acestor măsuri, semnificativă este dispoziția comitatului Timiș, care a interzis, în 1907, depunerea fondurilor bănești comunale la instituțiile de credit ale naționalităților, pe motiv că acestea folosesc fondurile în scopuri propagandistice naționale. Măsura nu a fost însă generalizată și în alte comitate.

Argumentația cercurilor financiare românești în fața unor astfel de măsuri a fost una de natură economică, mai degrabă decât una subiectivă, politico-națională. În ciuda deselor imputări care le-au fost aduse și a tentativelor de a fi împiedicate în activitatea lor, mare parte a băncilor românești au continuat să prospere. Ziarele maghiare puneau aceasta, câteodată, pe seama faptului că băncile românești transilvănene primeau ajutor material din România. În contextul acestor acuze erau vizate și băncile sașilor (că primeau sprijin din Germania) sau ale cehilor (că ar fi susținute din Rusia prin „Societatea slavofilă"). Vasile C. Osvadă, un cunoscut promotor al cooperației ardelene, sublinia în acest sens că ar fi fost firesc ca economiile naționale (românească, săsească, slovacă, sârbă etc.) să se prezinte ca un întreg, ca un complex al unei economii care aparținea întregii Ungarii. Lucrurile nu au stat însă așa, iar Osvadă formula această realitate în termeni simpli, dar sugestivi: „În organismul bolnav al Ungariei, aceasta e o imposibilitate, până atunci până când dăinuiește și se susține cu cerbicie politica de a forma un stat național maghiar din poliglota Ungarie"

Au existat și oameni politici maghiari care au înțeles aceste lucruri și au adoptat un ton conciliant, convinși că economia se ghidează după reguli proprii, care nu coincid întotdeauna cu enunțurile și măsurile propuse de o politică naționalistă asimilatoare. Astfel, în decembrie 1911, Elemér Hantos, director al „Asociației regnicolare a institutelor financiare" și deputat al cercului Dobra, se exprima în acest sens: „După părerea mea, lupta dintre institutele de bani maghiare și române nu este de altă natură decât cum este de obicei lupta între bănci în general. Nu am observat adică până acum ca băncile maghiare să fi fost agresive numai pentru scopuri curat naționale, după cum și la conducătorii băncilor române, principalul și cel mai esențial lucru este afacerea...". Amintitul deputat găsea o explicație și pentru creșterea numărului clientelei maghiare la băncile românești ca datorându-se faptului că „băncile românești acordă mai ușor și mai iute creditele". Teodor Mihali, președintele Clubului parlamentar român, preciza la rândul său: „Între băncile maghiare și române din Ardeal nu vine în considerare decât punctul de vedere curat financiar. În cât știu eu din experiență, între institutele acestea există cele mai loiale raporturi. La institutele române, se află plasat și capital maghiar, sunt și debitori maghiari și la încuviințarea împrumuturilor e normativă singură capacitatea de credit, deoarece banii — după părerea mea — n-au naționalitate". Astfel, relațiile institutelor de credit românești cu celelalte bănci din Ungaria și din imperiu nu au lipsit și s-au dezvoltat pe măsură ce ele au trecut de la faza consolidării lor la aceea a acumulărilor de capital și resurse. Totodată, curentul separației de Austria, care anima la începutul secolului XX unele cercuri politice și economice maghiare, nu a convenit modestelor institute de credit românești, care se credeau astfel amenințate de băncile maghiare, mai puternice.

Acuzațiile că băncile românești duc o politică deliberată pentru acapararea averilor proprietarilor maghiari erau de asemenea nefondate. Băncile maghiare, comparativ cu cele românești, aveau incontestabil o capacitate financiară mai mare. Spre exemplu, în 1902, în plină perioadă a campaniei de presă contra institutelor de credit românești, o statistică arată că cei peste 1.393.344 români din Ardeal (56,5 % din totalul populației) dispuneau de 40 de bănci, pe când maghiarii aveau 84, iar sașii, 17. Capitalul acestora era repartizat astfel: 14.770.000 k în băncile maghiare; 4.730.000 k în cele românești; 2.750.000 k în cele săsești. În același timp, depunerile s-au repartizat astfel: 67.070.000 k în băncile maghiare; 43.140.000 k în cele săsești și 22.540.000 k în cele românești. Din cele 3.336 de proprietăți funciare mari și mijlocii din Transilvania, doar 681 (20,41%) erau în mâini românești, situație care reflectă faptul că băncile se străduiau mai degrabă să conserve numărul acestora decât să îl sporească. Faptul că unele moșii ale proprietarilor maghiari ajungeau să fie cumpărate de băncile românești se datora îndeosebi caracterului puternic speculativ al institutelor de credit maghiare, cât și reorientării investițiilor marilor proprietari unguri către sfera industriei și comerțului, în detrimentul agriculturii. Mai exista, totodată, și fenomenul de necontestat al concurenței pe care o suferea băncile maghiare din Transilvania din partea celor din Budapesta. Prin credite de reescont, acestea au reușit să își aservească băncile provinciale, iar în momentele în care au procedat la revocarea reesconturilor (mai ales, în perioada crizelor economice) au împins unele institute de credit locale în pragul falimentului.

În același timp, sistemul de credit românesc se prezenta ca unul mult mai puțin permisibil la influențele băncilor din Budapesta, căutând să se conformeze nevoilor românești (reprezenta abia 4 % pentru întreaga Ungarie și 8 % pentru Transilvania). Băncile românești aveau însă un rol incomparabil mai mare în interiorul economiei românilor ardeleni, decât aveau cele săsești pentru sași și cele maghiare pentru maghiari. Cele mai puternice în rândul băncilor naționalităților din Transilvania, deși în număr redus, s-au dovedit a fi băncile săsești. Ele au vizat în activitatea lor aproape exclusiv interesele sașilor, acordând cea mai mare parte a beneficiilor pentru scopurile propriei națiuni. Sașii au fost favorizați din punct de vedere politic de privilegiile pe care le-au deținut prin tradiție, iar economic de contactul cu germanii din Reich. Ca model de organizare, sașii au adoptat îndeosebi **societatea cooperativă**, în timp ce românii și-au organizat băncile mai ales sub forma **societăților pe acțiuni**. Și în cazul institutelor de credit maghiare, majoritatea au luat forma cooperativelor, primind sprijinul guvernului.

Rolul de îndrumare a cooperației de credit românești din Transilvania și l-a asumat, într-o primă fază, Banca „Albina", fără însă a avea succes. Ulterior, prin intermediul conferințelor băncilor, inaugurate din 1898, Banca „Albina" a întreținut relații cu toate instituțiile financiare românești care s-au înființat între timp, prin acordarea de reesconturi, afaceri de lombard, comisioane, preluarea ipotecilor etc. Marele număr al băncilor înființate, mai ales în deceniul nouă al secolului XIX, s-au condus în mare parte după principiile inspirate de „Albina". **Băncile au suplinit astfel în viața românilor ardeleni, alături de alte instituții și organisme, lipsa suveranității politice.** În secolul liberalismului, liderii românilor transilvăneni nu au urmat teoriile acestui curent de gândire economică, concretizat în formula „*laissez* *faire, laissez passer*", ci au căutat să încadreze interesele individuale celor generale. În domeniul creditului românesc, „dirijismul" efectuat de Banca „Albina" a fost consolidat, în 1907, prin înființarea Uniunii bancare românești „Solidaritatea", care s-a dorit și o replică la tentativele autorităților maghiare de a crea sub egida lor o asociație a tuturor băncilor din Ungaria. În acest context, ziarul „Tribuna", din Arad, simțea nevoia de a se delimita chiar și de presupusul sprijin pe care l-ar primi băncile românești ardelene din România. Era subliniat astfel interesul pentru soarta agriculturii ungare și transilvănene, amenințată de o previzibilă renunțare, în 1905, la protecționismul vamal. În acest sector, institutele de credit românești aveau investite dealtfel majoritatea capitalurilor, iar poziția exprimată reflectă interesul lor particular: „Prin încetarea comuniunei vamale ar înceta și bariera ungară și România ar deveni liberă concurentă a exportului nostru agricol în apus *(în Austria, n.n.)*. S-ar îmbogăți România pe conta noastră și frate de frate, dar brânza-i pe bani".

În aceeași ordine de idei, se poate afirma că băncile românești din Transilvania au avut legături de afaceri mult mai strânse în interiorul monarhiei dualiste. Se detașează îndeosebi raporturile cu institutele de credit cehe și slovace. Relațiile au fost intense și au depășit ca valoare contactele cu bănci din Vechiul Regat. Un rol aparte l-a avut „Ustredni Banka", cu sediul la Praga, în direcțiunea căreia au intrat și funcționari ardeleni, precum Sava Raicu, de la Banca „Victoria", și Aurel Vlad, de la Banca „Ardeleana". Deși relațiile cu această bancă cehă nu au fost lipsite de sinuozități, acestea trebuie puse în primul rând pe seama pragmatismului funcționarilor cehi. Capitalul ceh a servit în epocă ca liant între băncile naționalităților, care s-au putut apăra mai bine cu ajutorul acestuia în fața concurenței capitalului austriac și iudeo-maghiar. Și instituțiile financiare românești din Transilvania și Ungaria au intrat în acest context sub influența capitalului ceh, dornic de a se extinde. Aceasta s-a realizat însă nu din rațiuni altruiste ci mai degrabă pentru obținerea unor câștiguri cât mai mari. Capitaliștii cehi s-au temut să sprijine mișcările așa-zis „extremist naționale", întrucât aveau de suportat piedicile aparatului de stat maghiar și ale Ministerului de Interne, care îi bănuiau în primul rând de activități pan-slaviste. Băncile cehe au practicat o creditare separată a instituțiilor naționalităților, mai ales a celor slovace, românești, sârbe și croate, dar și ale germanilor din Ungaria, prin intermediul filialelor din Brün și Viena (cu eludarea Budapestei). Expansiunea capitalului ceh a avut loc pe fundalul alianței politice a naționalităților, urmărind constituirea unei pături a

Imagine din Sighișoara, reprodusă după *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1941 (citată, în continuare, *ER*) țărănimii mijlocașe pe care să se sprijine această alianță.

Un rol activ în acordarea de credite către băncile naționalităților și l-a asumat „Sporobanka“, care a facilitat expansiunea capitalului ceh în Slovacia, Croația, Dalmația, dar și în Transilvania, prin unele bănci românești, precum „Victoria“, „Albina“, „Lugojana“, „Bihoreana“. Pe plan politic, concomitent a avut loc formarea noii coaliții a slovacilor cu românii și sârbii (care debutase în 1895), iar în februarie 1905, s-a constituit în legislativul ungar Clubul parlamentar al naționalităților. Ulterior, numeroase bănci românești din Transilvania, dar și din Bucovina au devenit acționare ale „Sporobanka“. Crearea, la 23 decembrie 1908, la Pesta, a „Băncii Centrale“ (a naționalităților, denumire pe care însă nu a inclus-o din motive tactice) a determinat ca în scurtă vreme „Sporobanka“ cehă să o acapareze. Ulterior, ea și-a promovat interesele proprii, fără a mai ține cont de scopul inițial pe care alianța naționalităților voia să-l confere „Băncii Centrale“, acela de dezvoltare a economiilor populare.

Noi perspective, o nouă strategie

În cursul primului război mondial, băncile românești s-au conformat din rațiuni firești la măsurile luate în domeniu de autoritățile ungare, contribuind, totodată, cu sume apreciabile la împrumuturile de război lansate de monarhie în vederea acoperirii uriașelor cheltuieli necesare pentru susținerea frontului. Este tot atât de adevărat că ele au funcționat în toată această perioadă fără pierderi, devenind evident că, atâta vreme cât obțineau rezultate pozitive într-o anumită structură economică capitalistă, băncile și bancherii erau de fapt puțin interesați să o submineze.

Din toamna lui 1918, pentru băncile românești ardelene s-au deschis noi perspective de activitate, care au impus o reorientare a strategiei lor în raporturile cu societatea. Contextul nou care începea să se contureze a fost înțeles de conducerile institutelor de credit din Transilvania, care au căutat să adapteze atât destinul membrilor, cât și al clienților și acționarilor la noile împrejurări.

Astfel, de la începutul lui noiembrie, Banca „Albina“ a început să aloce fonduri Comandamentului central al gărzilor naționale române, constituit de Consiliul Național Român Central, cu sediul la Arad. La acestea s-au adăugat ajutoarele financiare acordate unor gărzi naționale locale din Transilvania. De asemenea, s-a ocupat de susținerea financiară a unor pregătiri pentru întâmpinarea trupelor române de peste Carpați.

De la 1 decembrie 1918, „Albina“ a preluat, la cererea Consiliului Dirigent, serviciul financiar al acestuia, acordându-i și un credit de cinci milioane coroane. Consiliul Dirigent a efectuat însă cu dificultate controlul asupra situației financiare din Transilvania, din cauza lipsei personalului de specialitate. În acest sens, au fost organizate cursuri pentru pregătirea funcționarilor financiari, dar s-a și făcut un apel masiv la funcționarii existenți de la băncile românești. Astfel, o dată cu sfârșitul lui 1918, băncile românești au trecut în prim-planul vieții financiare și publice a Transilvaniei, susținând Consiliul Dirigent în lansarea împrumutului național, în preschimbarea coroanelor, în înființarea unor noi bănci și societăți comerciale. Totodată, din 1919, a început implicarea lentă a principalelor bănci românești în sfera industriei, domeniu în care nu s-au putut implica pe larg din cauza concurenței pe care au întâmpinat-o din partea sistemelor de credit ale sașilor și maghiarilor.

În evenimentele din toamna lui 1918, s-a remarcat și activitatea Băncii „Victoria“, care a susținut Consiliul național militar român în organizarea gărzilor naționale. Acestea se confruntau cu lipsa fondurilor, în special pentru echipament. Situația a determinat folosirea uniformelor armatei austro-ungare, adaptate, precum și armele rămase din timpul războiului. Între 16–29 noiembrie, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr au făcut demersuri la Banca „Victoria“ pentru contractarea unui împrumut destinat gărzilor naționale. Acesta a fost în cele din urmă obținut, în valoare de 100.000 k. Suma a fost ridicată de la „Victoria“ și înmânată cpt. Constantin Bugariu și mr. Alexandru Vlad. Împrumutul contractat nu a mai putut fi restituit.

Funcționari de la Banca „Economul“ s-au implicat și ei în evenimentele politico–militare care au avut loc în aceeași perioadă, la Cluj. La 3 noiembrie 1918, directorul executiv al băncii, Amos Frâncu, a devenit și președintele Senatului național român din Ardeal, care a dublat însă în mod nefericit acțiunea Consiliului Național Român Central, de la Arad. Ulterior, jurisdicția sa a fost restrânsă la zona Clujului și a comitatului Cojocna. Senatul național român din Ardeal și-a desfășurat la început activitatea chiar în clădirea Băncii „Economul“. Pe frontispiciul acesteia, a fost arborat pentru prima dată, în Cluj, drapelul românesc. Amos Frâncu a prezidat Senatul până la 15 noiembrie, când a demisionat și s-a înscris voluntar în Legiunea I din Ardeal.

În cursul lunii decembrie, sediul Băncii „Economul“ a fost atacat în două rânduri de garda națională maghiară din Cluj. În luptele purtate, și-a pierdut viața unul dintre apărători, studentul Petrovici.

Evenimentele l-au determinat pe Amos Frâncu să inițieze demersuri pentru intrarea cât mai rapidă a armatei române în Cluj. Pentru aceasta, a purtat tratative cu generalii Neculcea și Gherescu. În dimineața zilei de 24 decembrie, trupele române au intrat în Cluj. Comanda lor militară a fost instalată tot în sediul Băncii „Economul“, afectând activitatea instituției. Situația a fost îngreunată și de greva funcționarilor inițiată de Nicolae Căciulă, întors de pe front împreună cu alți angajați. Dificultățile întâmpinate în acest caz reflectă la nivel particular cât de sensibil era de fapt sistemul bancar la orice formă de instabilitate venită din interiorul sau din afara sa. Ca urmare, pentru a se evita regresul activității acestei bănci, funcționarilor li s-a acordat o majorare de salariuiu, iar în ianuarie 1919, la apelul conducerii, ofițerii și garda au fost evacuați din sediul băncii.

În toamna lui 1918, la Oradea, directorul Băncii „Bihoreana“, Coriolan Pop, a activat în cadrul Consiliului Național Român din localitate. Totodată, a fost ales delegat al cercului electoral Oradea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La începutul lui 1919, Coriolan Pop a devenit președintele Consiliul Național

Român din Bihor, în locul lui Aurel Lazăr, plecat la Sibiu ca şef al Resortului Justiţie din Consiliul Dirigent. După intrarea armatei române în Oradea, la 20 aprilie 1919, s-a constituit prima organizaţie românească judeţeană şi municipală, avându-l în frunte ca prefect pe acelaşi Coriolan Pop. El a deţinut funcţia până la 23 septembrie 1919, când, din motive de sănătate, a fost înlocuit cu Nicolae Zigre. Ulterior, Coriolan Pop a fost ales senator în primul parlament al României întregite. A murit însă la 28 noiembrie 1919, înainte de a putea asista la dezbateri.

Şi alţi funcţionari s-au încadrat în măsura posibilităţilor proprii în evenimentele desfăşurate în zona de influenţă a institutelor de credit la care activau. Spre exemplu, în toamna lui 1918, clădirea Băncii „Vulturul" din Tăşnad (comitatul Sălaj) a adăpostit sediul Consiliului Naţional Român local şi cercual Tăşnad, aici fiind realizate pregătirile pentru participarea românilor din zonă la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

Din aceste câteva exemple rezultă, în mod relevant, că funcţionarii băncilor româneşti din Transilvania şi membrii conducerilor acestora, mulţi dintre ei şi lideri în viaţa politică şi publică românească a vremii, şi-au dat obolul la realizarea, în 1918, a unirii Transilvaniei cu România. Nu se poate stabili însă cu certitudine cât a fost vorba de un program deliberat, urmărit cu consecvenţă de-a lungul anilor, şi cât o implicare determinată de noua conjunctură social-economică şi politică creată în toamna anului 1918.

Dincolo de pragmatismul firesc pe care l-au impus activităţile de credit, cazul particular al sistemului bancar românesc din Transilvania în epoca modernă evidenţiază rolul cert pe care l-au avut activităţile economico–financiare în afirmarea pe diverse planuri a naţiunilor care au făcut parte din Imperiul austro–ungar. ■

Bibliografie minimală

● M.D. Drecin, *Banca „Albina" din Sibiu — instituţie naţională a românilor transilvăneni (1871–1918)*, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1982 ● A. Huszár, *A magyarországi románok. Bizalmas használatra (Românii din Ungaria. Pentru uz intern)*, Budapesta, 1907 ● C.C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1997, vol. II ● I.I. Lapedatu, *Chestiuni de finanţe publice. Moştenirea austro–ungară. Unificarea monetară. Repartizarea datoriilor publice austro–ungare antebelice*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1923 ● L. Maior, *Mişcarea naţională românească din Transilvania (1900–1914)*, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1986 ● T. Neş, *Oameni din Bihor (1848–1918)*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1937 ● N.N. Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, Ed. Cartea Românească, 1936

Împletire cu folos a afacerilor lucrative cu politica naţională

Banca sibiană „Albina"

Mihai D. DRECIN*

La prima vedere, între *politică* şi *afacerile lucrative* aducătoare de venituri băneşti substanţiale, nu ar fi (nu ar trebui să fie) nici o legătură. De-a lungul istoriei, s-a adeverit însă că politica se face cu mari cheltuieli băneşti, iar banii cheltuiţi sunt recuperaţi, uneori cu vârf şi îndesat, cu sprijinul celor care fac politică. Această interdependenţă trebuie cântărită şi apreciată prin prisma obiectivelor pe care le vizează, respectiv efectele pe care le produce. Dacă finanţarea unei anumite politici urmăreşte satisfacerea intereselor personale sau de grup a unor indivizi în detrimentul intereselor naţionale a majorităţii cetăţenilor *raportul politică — bani* riscă să se devalorizeze, investiţiile şi efectele acestora urmând, în timp, să se contabilizeze la capitolul pierderi. Dimpotrivă, când pentru interese naţionale de moment sau de perspectivă se sacrifică fonduri băneşti, justificarea cheltuielilor va fi validată de istorie, acceptată de contribuabili, cu atât mai mult cu cât obiectivul politic a fost apărat, poate chiar atins.

Un caz relevant

Desigur, graniţa între politică şi afaceri este greu de trasat. De multe ori ai impresia că cele două domenii de muncă şi viaţă se alimentează una din cealaltă. Totuşi, rămânem la convingerea că finanţarea politicii naţionale de către stat, comunităţi şi instituţii naţionale temporar trăitoare în alte structuri statale şi asuprite de alte naţiuni, este necesară, ea poate da rezultate pozitive pe linia conservării şi afirmării naţiunii respective. Cazul activităţii Băncii „Albina" din Sibiu, prima bancă cu capital românesc din Transilvania, este relevant pentru modul în care o instituţie naţională a acţionat la limita dintre afacerile specifice şi sprijinirea politicii naţionale a românilor din provincie sub stăpânirea austro-ungară, contribuind în plan mental, economic şi cultural la pregătirea făuririi României Mari.

Toate tipurile de afaceri financiar–bancare pe care Banca „Albina" le-a activat între anii 1872–1918 au vizat sprijinirea afirmării economice şi culturale a românilor transilvăneni. Prin credite rezonabile (12–15 %) acordate în primul rând românilor, dar şi maghiarilor sau saşilor din provincie s-a dat o puternică lovitură cămătăriei, sprijinindu-se o mai rapidă şi substanţială acumulare de capital — element de bază, hotărâtor în dezvoltarea relaţiilor capitaliste moderne. În felul acesta, se facilitează un proces social-economic de mare importanţă, respectiv transferul unei părţi a proprietăţii funciare nobiliare maghiare în mâna burgheziei româneşti de la sate şi oraşe. Ca urmare, creşte forţa economică a unei părţi însemnate de români, capabili să-şi trimită mai mulţi copii la şcoli mai înalte, să contribuie la creşterea cantitativă și calitativă a intelectualității — întotdeauna categoria socială conducătoare a luptei politice. Pe de altă parte, având în vedere sistemul de vot cenzitar al vremii, care a acordat cetățeanului dreptul de vot în funcție de mărimea impozitului plătit către stat, prin cumpărarea de pământ arabil și păduri crește numărul românilor mai înstăriți și cu drept de vot. Așa se explică adoptarea politicii neoactiviste de către Partidul Național Român, în 1905, și succesele electorale din 1905, 1906, 1907, când românii trimit opt (1905), respectiv 14 (1906–1907) deputați în Parlamentul de la Budapesta, număr record pentru întreaga perioadă a dualismului. Majoritatea acestora erau acționari la o serie de bănci românești, mulți făceau parte din organele de conducere ale acestora, Nicolae Oncu fiind chiar directorul executiv al Băncii „Victoria“, din Arad.

---

* Prof. univ. dr., Universitatea din Oradea

Încă la sfârșitul primului an de activitate, conducerea Băncii „Albina“ hotărăște ca din profitul anual realizat să rezerve un anume procent așa–zisei „cote pentru scopuri culturale și de binefacere“. Acest procent va oscila între 2 % (până în 1879), între 3–5 % (între 1882-1887) și 6 % (între 1888–1918). Totalul sumelor alocate în acest scop între anii 1872–1918 s-a ridicat la aproape 700 000 k. Din această sumă au fost sprijinite școala, biserica și alte instituții culturale ale românilor, atât ortodoxe, cât și greco-catolice, cu impact decisiv în formarea și cultivarea sentimentului național, creșterea tinerelor generații de intelectuali și viitori oameni politici. Un cadru deosebit pentru pregătirea viitoarei elite culturale și politice l-a constituit „Masa studenților“ din Sibiu. Înființată la propunerea lui Partenie Cosma, directorul executiv al Băncii „Albina“, „Masa studenților“ va oferi anual „ajutorarea a 50 de studenți *(elevi de liceu — n.n.)* români de la școlile medii din Sibiu, cu prânz gratuit“. Între 1895–1917, vor beneficia gratuit de serviciile cantinei 1.030 de elevi. Printre ei se vor număra Octavian Goga, istoricii de mai târziu Ioan Lupaș și Andrei Oțetea, filosoful D.D. Roșca ș.a. Pe lângă hrana propriu–zisă pe care vor primi-o aici, vor beneficia și de hrană spirituală. Este vorba de cărți de literatură și istorie națională pe care nu le puteau procura din bibliotecile liceelor maghiar și săsesc pe care le frecventau, învățau cântece patriotice românești, participau la șezători literare, erau instruiți pentru a se integra în lumea citadină, intelectuală, sensibil diferită de cea țărănească din care proveneau marea majoritate a bursierilor. De multe ori, duminica și în zilele principalelor sărbători religioase, Partenie Cosma invita la masa de prânz, oarecum prin rotație, în mijlocul propriei familii, tineri bursieri ai „Mesei studenților“. Cu această ocazie, elevii puteau să asiste la discuții pe teme culturale și politice, aproape întotdeauna în prezența unor fruntași de marcă ai românilor transilvăneni și din Regatul României. Erau excelente ocazii de autoperfecționare și ucenicie în domenii mai puțin cunoscute tinerilor, rămase definitiv în memorie, veritabile trepte în procesul maturizării ca oameni, specialiști și politicieni.

Control și imixtiuni

Implicarea Băncii „Albina“, între 1892–1907, în acțiunea de reformare a sistemului bancar românesc din Transilvania trebuie să o privim atât prin prisma unor cerințe economice de modernizare a funcționării sistemului și garantare a dividendelor pentru acționari, cât și a interesului politic. Organizarea și conducerea internă a majorității băncilor românești era destul de rudimentară. Cauzele erau diverse. Astfel, majoritatea funcționarilor

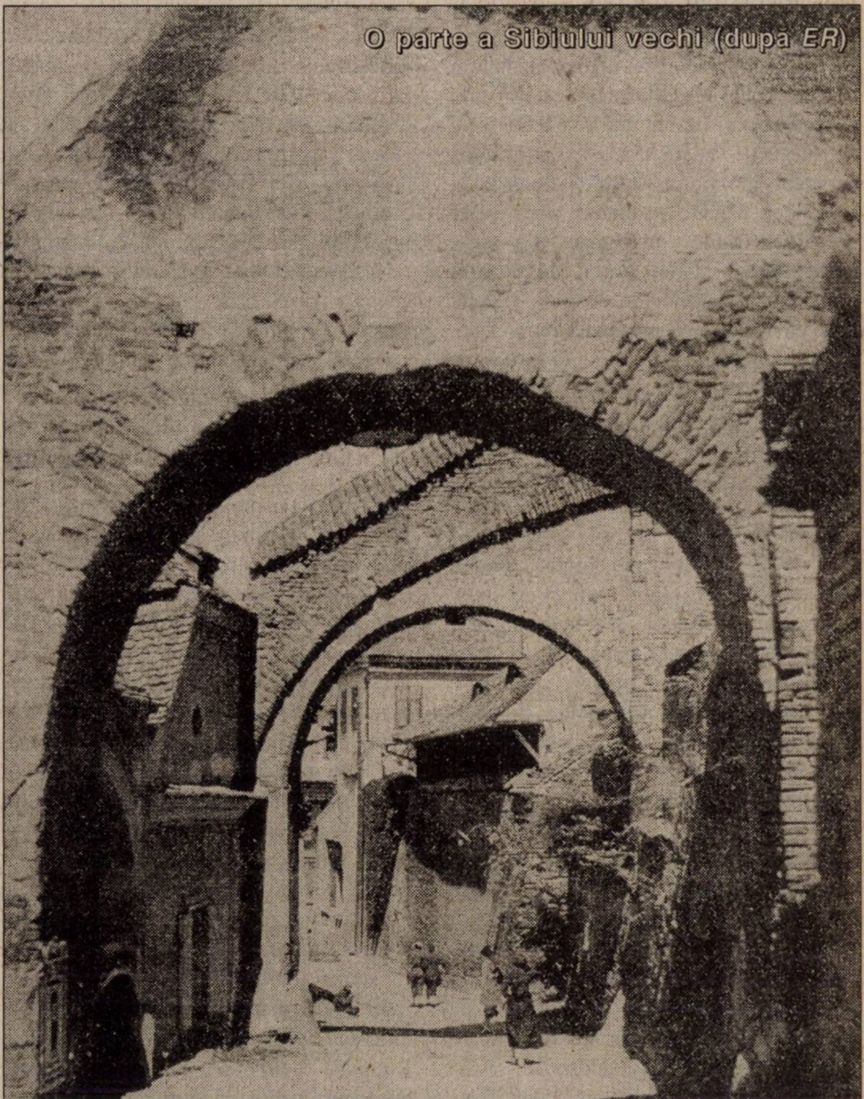

O parte a Sibiului vechi (după *ER*)

erau autodidacți în materie financiar-bancară, ceea ce explică greșelile în contabilizarea sumelor și distribuirea capitalurilor pe tipuri de afaceri. Lipsa capitalurilor de rezervă — surse de amortizare a pierderilor, precaritatea controlului intern, inexistența controlului extern, slaba mobilitate a capitalurilor (afacerile pasive erau foarte mobile în timp ce activele aveau o mobilitate teoretică) — erau alte motive de îngrijorare pentru viitorul băncilor românești. Prin „Conferințele directorilor institutelor românești de credit", care debutează în 1898, s-a trecut la discutarea și remedierea slăbiciunilor din activitatea băncilor mai sus amintite. Totuși, hotărârile acestor conferințe (și a celor organizate în 1901, 1903, 1905, 1906) aveau caracter facultativ. Când, în 1905, guvernul maghiar își exprimă intenția de a impune tuturor băncilor controlul extern obligatoriu prin revizori experți desemnați fără a ține cont de punctul de vedere al acestora, se profila pericolul imixtiunii statului opresor în activitatea băncilor române chiar peste prevederile legilor în vigoare. Ca atare, Delegațiunea „Conferinței directorilor institutelor românești de credit" — organism cu activitate permanentă între „Conferințe" — cere redactarea unui proiect de Statut pentru înființarea, pe baza Legii comerciale maghiare, a unei asociații a băncilor românești care să pretindă și impună tuturor membrilor acceptarea unui control extern obligatoriu, permanent și eficient, prin revizori experți proprii. Astfel, în 16 iulie 1907, la Sibiu, ia ființă Uniunea bancară „Solidaritatea", etapă calitativ superioară în evoluția sistemului bancar românesc, considerată, până la 1918, drept un veritabil „consiliu economic" al românilor transilvăneni. Prin activitatea „Solidarității", sistemul bancar românesc respectă legislația austro–ungară, apărându-și, totodată, interesele naționale.

În cadrul Societății de asigurare „Transilvania", înființată în 1868, la Sibiu, cu capital săsesc și românesc, pe timpul directoratului românului dr. Aurel Brote (1870–1897), constatăm o bună colaborare româno-săsească. Ea se reflectă și la nivelul împărțirii echitabile a funcțiilor de conducere și a posturilor de funcționari. Din 1907, tradiționalul exclusivism săsesc începe să se manifeste tot mai dur. Toate funcțiile de conducere și marea majoritate a funcționarilor sunt sași, românilor interzicându-li-se fie și să participe la concursurile pentru ocuparea unor posturi. Nu se ținea cont nici de faptul că Societatea „Transilvania" își baza existența pe clientela românească din jurul Sibiului, indiscutabil majoritară. Reacția românilor nu a întârziat să se manifeste. Ea se fundamenta pe o forță economică în continuă creștere, pe existența unor specialiști proprii, recunoscuți drept competitivi în sfera afacerilor de asigurare, pe dorința de a anula relația de subordonare față de alții. În acest context, sub patronajul Uniunii bancare „Solidaritatea" și prin strădaniile profesioniste ale economistului Ion I. Lapedatu, între 1909–1911 se pun bazele primei bănci de asigurare cu capital românesc din Transilvania. „Banca Generală de Asigurare" din Sibiu, înființată la 14 mai 1911, deschidea un nou și promițător teren de afaceri pentru burghezia românească din provincie. Cel puțin la nivelul intenției conducătorilor tinerei bănci, afacerile se împleteau din start cu politica din moment ce în prospectul de fondare, în paragraful unde se precizează zona de activitate a băncii, se nominaliza „țara" (Austro–Ungaria) și „străinătatea". Ultimul termen trimitea voalat la Regatul României.

Regatul – magnet

Există deja, produs al perioadei de după 1990, o anume bibliografie care se străduiește să convingă că până în 1918 românii din Transilvania, dar și din celelalte provincii cu majoritate românească aflate sub jug străin nu puteau să gândească, să spere la o unire într-un stat național propriu. În eforturile de rescriere și reinterpretare a istoriei românilor în manieră europeană, de altfel cu vechi tradiții în istoriografia românească până în 1947–1948, chiar în cea a anilor 1964–1985, redescoperim în lucrările edite, bazate pe izvoare de primă importanță, formulări aluzive, gesturi și acțiuni concrete din care rezultă optimismul și dorința românilor transilvăneni de a conlucra cu frații lor de peste Carpați, etapă necesară în procesul apropierii „României libere de România neliberă" — după inspirata expresie a lui Nicolae Iorga.

Cucerirea independenței de stat la 1877–1878 și proclamarea Regatului, în 1881, au ridicat prestigiul României atât pe plan european, cât și în rândul românilor din provinciile aflate sub stăpânire străină. Regatul României devenea, pe an ce trecea, un magnet pentru românii din afara granițelor sale. Aceștia se reorganizau, tindeau spre legături tot mai strânse cu Bucureștii, luau ca model instituțiile culturale și științifice, viața politică de peste Carpați. În acest context, la 1881 PNR își reunifică forțele, pentru ca în 1884 ziarul „Tribuna", din Sibiu, în numele unei noi generații de oameni politici, să lanseze cunoscuta lozincă „**Pentru tot românul soarele la București răsare**".

Nu întâmplător, conducerea Băncii „Albina" din Sibiu, deși preocupată de extinderea și consolidarea afacerilor sale în Transilvania, **se uită** tot mai des peste Carpați. Într-o primă fază (1873–1899), predomină intențiile de colaborare cu tânărul sistem bancar românesc în plămădire, pentru ca, după 1900, să consemnăm realizări practice palpabile. În ambele etape sesizăm faptul că interesul politic apropia Sibiul de București și invers, mai puțin dorința realizării unor profituri materiale imediate și substanțiale rezultate din afaceri bancare. În fond, acest ultim obiectiv era greu de împlinit având în vedere că lipsa de capital marca serios atât societatea românească din Transilvania, cât și cea din Regatul României.

Încă din septembrie 1878, până în vara lui 1879, membrii marcanți ai conducerii Băncii „Albina" — Visarion Roman, director executiv; George Barițiu, Ilie Măcelariu și Iacob Bologa —, membri în Consiliul de administrație, militează pentru înființarea unei filiale „albiniste" la București. Mai mult, în plin efort de înființare a Băncii Naționale a României (1879–1880), același Visarion Roman face cercurilor politice din București propunerea de a fonda o bancă cu capital românesc după modelul „Albinei" din Sibiu.

Insuccesul tentativelor de mai sus determină conducerea de la Sibiu să înființeze, în 1882, prima filială la Brașov. Alegerea acestui oraș nu este întâmplătoare. Pe lângă cereri insistente venite de pe plan local și existența unei numeroase clientele potențiale, Brașovul era considerat „un suburbiu al Bucureştilor". Cu alte cuvinte, un punct strategic în relaţiile cu România.

Valeriu Bologa, director al Filialei din Braşov între 1887–1899, s-a remarcat prin insistenţele depuse la Sibiu şi Bucureşti în vederea strângerii legăturilor româno–române. Din corespondenţa rămasă de la acesta, rezultă că pe prim–plan a pus întotdeauna interesul naţional în faţa celui material–financiar. Repunând pe tapet, în plin război vamal româno–austro–ungar, mai vechea idee a înfiinţării unei filiale albiniste la Bucureşti, Valeriu Bologa îi scria, în 1891, lui Partenie Cosma: „neasemănat mai mare *(decât profitul material — n.n.)* are să fie şi poate fi folosul moral românesc naţional dacă «Albina» ar prinde rădăcini în România, s-ar ramifica succesiv în oraşele mai însemnate acolo ca institut român, legând astfel România austro–ungară cu România liberă prin o legătură importantă economică. Acest tablou se poate ilustra în culori vii şi frumoase şi această idee e sublimă, e măreaţă". În acelaşi spirit îi scrie, un an mai târziu, unchiului său, Teodor Nica, din Bucureşti, viitor director în BNR şi apropiat colaborator a lui Take Ionescu. Prin extinderea operaţiunilor Băncii „Albina" în România, s-ar lega şi unifica românismul „independent de graniţe politice, pe cale economică şi comercială, un pas înainte pentru realizarea aspiraţiilor noastre generale". Desele deplasări pe care le face în România îi permit lui Valeriu Bologa să închege prietenii atât în rândul bancherilor, cât şi a oamenilor politici. Printre aceştia s-a numărat Emil Costinescu, cunoscutul fruntaş al PNL, cu care, se pare, a purtat o intensă corespondenţă. Înţelegând jocul politic din România, specific unei democraţii parlamentare, caracterizat, printre altele, prin alternanţa la putere a principalelor partide, ca şi interesul românilor transilvăneni de a fi în bune relaţii cu toate acestea, bancherul Valeriu Bologa ia o atitudine politică când, în 1895, refuză să se amestece în luptele dintre „opoziţia unită" junimisto–conservatoare şi PNL, care îşi disputau conducerea Băncii Naţionale. Într-o scrisoare, păstrată din fericire, Bologa îi scria lui Costinescu: „După cum ocazional am avut onoare a vă comunica şi cu gura, noi ceşti de dincoace *(din Transilvania — n.n.)* avem lipsă de sprijinul D-voastră a tuturora, şi prin urmare nu avem voie de a ne amesteca ca partizani în luptele şi daraverile *(afacerile — n.n.)* D-voastră".

„Tinerii oţeliţi"

Începutul secolului al XX-lea impune în Transilvania o nouă generaţie de oameni politici români. Ea se afirmă odată cu reluarea activismului politic, liderul de necontestat al acestor „tineri oţeliţi" fiind poetul Octavian Goga. Ceea ce o deosebea de „generaţia tribunistă", de la 1884, era faptul că „trăia numai trupeşte în cuprinsul statului ungar, sufleteşte trăia şi s-a dezvoltat încă de pe băncile şcoalei sub influenţa covârşitoare a curentelor literare, culturale şi ştiinţifice din România liberă". Dinamici, hotărâţi în a relansa lupta naţională, în permanentă legătură cu lumea politică de la Bucureşti, „tinerii oţeliţi" vor impulsiona contactele şi legăturile cu România în toate sferele de activitate.

În acest context, relaţiile Băncii „Albina" cu România se înmulţesc. Ele trec de la faza intenţiilor la cea a realizărilor practice, îmbrăţişând domeniile comercial, al împrumuturilor pe amanet şi afacerilor bancare. Iniţiativele vin din ambele părţi,

După înfăptuirea României Mari, Banca „Albina" şi-a deschis sucursale în principalele oraşe ale ţării. În imagine, sediul din Bucureşti (după *ER*)

motivația precumpănitor politică răzbătând din aproape fiecare gest sau reușită. În plină putere fizică și intelectuală, directorul executiv, Partenie Cosma, veritabil liant între cele trei generații de oameni politici români din Transilvania vremii sale, a înțeles noul curs al politicii naționale, adaptându-se perfect acestuia. Poate că proaspătul său ginere, Octavian Goga, căsătorit, în 1906, cu fiica sa, Hortensia, a constituit pentru P. Cosma un imbold în plus pentru strângerea legăturilor bancare și politice cu România. De altfel, „poetul pătimirii noastre“, vânat tot mai des de poliția austro–ungară pentru activitatea ziaristică și politică pe care o desfășura, era obligat, lungi perioade de timp, să-și găsească refugiu în București.

Între 1899–1901, Banca „Albina“, în calitate de principal coacționar, înființează și asigură activitatea „Societății comerciale pentru comerț cu bucate“. Scopul acesteia a fost de a sprijini România, în primul rând ministerele de Interne și de Război, să depășească seceta pustiitoare declanșată la sud și est de Carpați în mai–iulie 1899, care a compromis recolta de cereale și producția de fân.

În 1904, Academia Română hotăra adoptarea noii ortografii a limbii române. Imediat, conducerea băncii ia următoarea hotărâre, pe care o transmite în teritoriu la toate filialele, agenturile și „bărbații“ săi de încredere: „Având în vedere că institutul nostru n-a fost niciodată și nu poate rămâne indiferent nici acuma față de dezvoltarea și reformele culturale din viața poporului nostru; având în vedere că regulele ortografice stabilite de Academia Română în ultima sa sesiune ordinară au, și trebuie să aibă, putere normativă pentru toți factorii culturali, fie singuratici sau fie instituții, noile regule ortografice se introduc în mod obligator pentru toate tipăriturile și corespondența noastră. În scopul acesta, se vor procura mai multe broșurele edite de însăși Academia Română și se vor distribui tuturor funcționarilor“. Devenind un inedit institutor al națiunii sale aflată sub opresiune străină, Banca „Albina“ se implica într-o **afacere** aparte. Renunțând la stocul de imprimate folosite până atunci, investind bani pentru tipărirea altora noi, acomodate noilor cerințe academice, banca făcea cheltuieli în plus, altfel spus „arunca bani pe fereastră“. În realitate, chiar dacă aceste sume le putem contabiliza la capitolul pierderi, efectul cultural–politic și național era mai important. Aici, „politica“ trece pe prim–plan, transformând o „afacere“ pecuniară pentru moment în pierdere într-una câștigătoare pe termen lung.

La 4 aprilie 1906, Tribunalul Ilfov din București înregistrează Societatea anonimă pe acțiuni a „Caselor de împrumut pe amanet“ din România. Creată datorită eforturilor depuse de Take Ionescu, ministru de finanțe în guvernul conservator condus de George Gr. Cantacuzino, Partenie Cosma și ardeleanul dr. Cornel Diaconovici, trecut în România la începutul anului 1906, societatea este prima întreprindere financiară creată și susținută în comun de românii din Transilvania, Bucovina și Regatul României. Profiturile substanțiale obținute aici nu puteau fi valorificate, potrivit legilor în vigoare, sub forma împrumuturilor ipotecare și de scont decât numai prin intermediul unei bănci. Ca urmare, se naște ideea înființării, în 1911, a Băncii Carpaților. Acționarii „Caselor de împrumut pe amanet“ devin și acționari ai noii bănci din București. Banca „Albina“ subscrie 200 acțiuni a 500 lei fiecare, din totalul celor 2.400 acțiuni în care a fost împărțit capitalul inițial al băncii. Denumirea noii instituții financiar–bancare româno–române corespundea părerii opiniei publice, împărtășită de oameni de rând, mai ales reprezentanții culturii și vieții politice românești, potrivit căreia Munții Carpați nu au fost niciodată în istoria noastră o graniță impenetrabilă, ci, mai degrabă, o sită prin care s-au cernut oameni, idei, bucurii, dureri și speranțe, coloana vertebrală a unei țări care trebuia să se nască prin unirea tuturor românilor. O instituție prin predilecție de afaceri purta, din start, un nume predispus la interpretare politică.

În iunie 1906, în cadrul Expoziției generale de la București, prilejuită de sărbătorirea a 40 de ani de la urcarea pe tron a regelui Carol I, eveniment la care participă cu entuziasm toți românii, băncile din cadrul Uniunii „Solidaritatea“ sunt reprezentate printr-un stand propriu. Mesajul politic pe care-l transmite prezentarea activității lor, prin grafice și alte materiale specifice, este evident. În plus, mulți directori și funcționari ai băncilor române din Transilvania au onorat prin prezență festivitățile, nouă ocazie pentru discuții pe teme politice, economice și culturale.

Răscoala țăranilor de la 1907 din România a reprezentat un veritabil șoc pentru întreaga societate românească, de o parte și de alta a Carpaților. Partenie Cosma, fin cunoscător al legislației agrare din Transilvania și România, în calitate de jurist, director de bancă și om politic, se apleacă asupra tragicului eveniment. Se străduiește să-i înțeleagă cauzele, să formuleze soluții pentru îmbunătățirea soartei țăranilor din România în vederea evitării unor posibile noi conflicte sociale de acest gen. Concluziile la care ajunge le publică, în câteva articole, în coloanele ziarului sibian „Telegraful Român“, apoi într-o broșură aparte, comunicându-le, totodată, prietenilor și liderilor politici ai României vremii.

Ținta — România

Tragedia socială derulată peste Carpați nu împiedică conducerea Băncii „Albina“ ca, în același an 1907, să facă o semnificativă modificare în Statute. Paragraful 3 capătă următoarea redactare: „Reședința societății e Sibiul și activitatea ei se extinde în patrie *(Austro–Ungaria — n.n)* și în străinătate. Societatea este autorizată a înființa filiale comandite, reuniuni de credit și agenturi“. Elementul nou, întâlnit pentru prima dată în formularea paragrafului amintit, se referă la dreptul băncii de a-și extinde activitatea și în afara Imperiului dualist. Ținta era România, unde, numai cu un an înainte, debutase cu succes colaborarea româno–română pe linia înființării „Caselor de împrumut pe amanet“. Prin crearea cadrului juridic necesar se urmărea extinderea afacerilor Băncii „Albina“ în România. Pasul era cerut de capitalul autohton de peste Carpați, întotdeauna insuficient pentru investiții de anvergură, dar și de clientul de rând care aprecia dobânzile mult mai moderate pe care le pretindeau băncile românești din Transilvania (8–9 %) în comparație cu cele din Regat (12–18 %).

Conducătorii vieții economice și politice românești nu pregetau să se întâlnească în cadre oficiale sau particulare, în străinătate, la Sibiu sau în România, de câte ori li se ivea ocazia. Acest exercițiu era cerut nu numai de complementaritatea economiilor marilor provincii ale spațiului geografic românesc, care nu ținea cont de granițele vremelnice, ci și de interese culturale și politice evidente.

În 1910, bunăoară, la Congresul internațional cooperatist de la Hamburg, delegația română, compusă din 18 persoane, va fi formată din specialiști din România, Transilvania și Bucovina. Condusă de I. G. Duca, ardeleanul Constantin Popp, funcționar superior al Băncii „Albina“ de la Sibiu, și bucovineanul George Tofan, activitatea delegației va fi apreciată de organizatori. Înregistrându-i prezența și rezultatele obținute, Nicolae Iorga sesizează semnificația politică a constituirii unei echipe comune la o mare întrunire internațională. „Deci — scria Iorga —, de fapt nu România oficială a fost reprezentată acolo, cu toată culoarea de partid și funcțiile unora dintre delegați, ci România cealaltă, care prin muncă și cultură se ridică tot mai mult la o valoare socială din care va izvorî neapărat și o covârșitoare valoare politică. Și că a fost această Românie s-a mai văzut din ceva. De câte ori ea apare, se găsește alături, în cea mai fericită concordanță de idei și sentimente, cu acea Românie neliberă, care și ea, prin muncă și cultură, și ea tot împotriva străinilor, care sunt acolo și stăpânirea, spre același scop de libertate națională deplină. Și cu prilejul Congresului de la Hamburg s-a vădit nevoia românilor din toate părțile unificați sufletește de a fi totdeauna. De aceea, semnalăm cu cea mai mare bucurie și această chemare spre viitor a conștiinței românești active“.

Între 1911–1912, familia Partenie Cosma își construiește o superbă vilă în stațiunea balneo–climaterică Călimănești–Căciulata, din România. Dintr-o cerere pe care Maria Cosma, soția directorului executiv, o face Băncii „Albina“ în vederea obținerii unui credit, rezultă că vila va avea două etaje, 40 de camere spațioase și alte dependințe, în total 63 de încăperi și mansardă. Ni s-a păstrat o fotografie a acestei superbe clădiri, astăzi, din păcate, dispărută în urma demolărilor efectuate în zonă în anii ‘80 ai secolului trecut, pentru a face loc construcțiilor hoteliere moderne din zona Căciulata. Se pare că, din vara anului 1912, în saloanele acestei vile, ca și în casa din Sibiu a familiei Cosma, se vor întâlni și vor purta discuții de interes național fruntași ai românilor din Transilvania și România. Partenie Cosma va găzdui pe Ionel I. C. Brătianu, Take Ionescu, Nicu Filipescu, Emil Costinescu, Nicolae Xenopol, Nicolae Iorga, Barbu Ștefănescu–Delavrancea, I. L. Caragiale ș.a. Aceste schimburi de vederi îi vor permite lui Partenie Cosma să afle, înaintea multor lideri ai românilor din Transilvania, orientarea politică a Bucureștilor luată în vara anului 1916. Ca urmare, la 18 mai 1915, el va solicita un concediu de șase săptămâni plecând în România. Din Căciulata va cere, apoi, repetate prelungiri ale concediului, acceptând pensionarea cu data de 1 ianuarie 1916. Aici, alături de familie, îl va găsi intrarea României în războiul mondial. În toamna anului 1916, se va retrage cu armata și autoritățile românești în Moldova, va peregrina în Rusia, țările nordice, Franța și Italia, reîntorcându-se la Sibiu abia în toamna lui 1919.

Piatră de încercare

Anul 1912 a însemnat o grea piatră de încercare pentru Banca „Albina“ și întregul sistem bancar al românilor transilvăneni. Criza financiară declanșată în regiunile vestice ale Austro–Ungariei încă din 1907 atinge apogeul în 1911–1912. Marile bănci din Viena și Budapesta refuză acordarea de noi reesconturi băncilor românești și le pretind returnarea creditelor avansate în anii precedenți. Pe acest fond de instabilitate economică, clienții solicită importante returnări din depunerile personale. Sistemul bancar românesc din Transilvania era în preajma colapsului. În această delicată situație, ajutorul vine de la București. În urma unei deplasări a lui Partenie Cosma în capitala României, unde are câteva întrevederi cu ministrul de Finanțe, Alexandru Marghiloman, Banca „Albina“ obține un împrumut de 4 milioane lei de la Banca Agricolă, cu sprijinul direct al BNR. Este împrumutul salvator, rambursat numai după 1918. Și în acest caz, interesul economic s-a împletit cu cel politic.

În marea familie a „albiniștilor“, funcționari și colaboratori, s-au cultivat sentimentele naționale, s-a făcut politică, deși regulamentele de ordine interioară interziceau asemenea manifestări pentru a ocroti instituția de represalii din partea statului asupritor.

Autoritățile austro-maghiare vor accentua supravegherea Băncii „Albina“ încă din toamna anului 1915. Astfel, o serie de funcționari vor fi acuzați de spionaj în favoarea României. Pentru a scăpa de astfel de șicane și a-și putea manifesta liber adevăratele sentimente naționale, Iuliu Enescu, Octavian Goga, Aurel Esca, Constantin Bobancu, Vasile Lacea și N. Petra–Petrescu se vor refugia în România.

În scurtul răstimp al administrării Brașovului de către armata română, dr. Nicolae Vecerdea, fost director al Filialei Brașov a Băncii „Albina“, îndeplinește funcția de director al poliției locale. O dată cu retragerea armatei române, o serie de funcționari activi sau pensionari, practicanți și membrii ai Consiliului de administrație al băncii, originari din Brașov, se refugiază în România. Este vorba de Ion Murăroiu, Radu Ardelea, Iosif Moldovan, Traian Gămulea, Traian Chicomban, dr. Nicolae Vecerdea, Valeriu Üvegheș, Ion Avrigean, George Dima, dr. Iancu Mețianu, Iosif Pușcariu. Unii dintre aceștia se vor înrola în armata română și vor lupta pe fronturile din Moldova.

Pe măsură ce războiul mondial dădea semne că se va încheia cu victoria Antantei, creșteau și speranțele națiunii române din Transilvania că momentul dezrobirii și unirii cu Regatul României nu este departe. În consecință, românii, instituțiile și asociațiile lor economice și culturale își făceau planuri de viitor. Banca „Albina“ lansează, la 18 mai 1918, un concurs, dotat cu un premiu de 800 k, în vederea redactării și selectării unor „studii privitoare la problemele din viitorul apropiat al Institutului «Albina» și (...) ale institutelor asociate în «Solidaritatea»“. Intensificarea supravegherii activității Filialei Brașov de către poliția locală, până la verificarea corespondenței primite și expediate, ori răbufniri isterice ca aceea a primarului orașului Lugoj, venit special la sediul filialei locale a Băncii „Albina“, în ziua de 24 august, pentru a o acuza că „face politică naționalistă *(românească, n.n.)*" — nu mai impresionau pe nimeni.

De la începutul lui noiembrie 1918, Banca „Albina" alocă fonduri Comandamentului central al gărzilor naționale române și diferitelor reuniuni ale femeilor române care organizau pavoazarea comunelor și orașelor Transilvaniei în vederea întâmpinării sărbătorești a armatelor române. După 1 Decembrie 1918, la cererea Consiliului Dirigent, Banca „Albina" preia serviciul financiar–administrativ al acestuia. Tot acum, îi acordă un credit de 5.000.000 k, cu o dobândă minimă.

Se încheia o etapă din viața și activitatea Băncii „Albina", începea o alta, nouă, în România Mare.

Activitatea bancară realistă și eficientă au impus-o între instituțiile de profil austro–ungare, câștigând respectul acestora și a propriei clientele. Politica națională dusă cu discreție și tenacitate a contribuit la împlinirea dezideratului politic românesc.

Banca „Albina" din Sibiu rămâne o mostră de instituție națională care a împletit cu folos afacerile lucrative specifice cu politica națională. ■

Surse și bibliografie minimală

● V. Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania (1987–1918)*, Tg. Mureș, Ed. Universității „Petru Maior", 1999 ● M.D. Drecin, *op.cit.* ● I. Lupaș, *Trei generațiuni în politica românească din Ardeal*, București, 1926 ● S. Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905–1910*, Oradea, Ed. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri", 1995 ● *Octavian Goga în corespondențe. Documente literare*, vol. I, București, Ed. Minerva, 1975, și vol. II, București, Ed. Minerva, 1983

În redactarea articolului de față, au fost valorificate o serie de informații culese din Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, Fond Banca „Albina", precum și din Arhivele Naționale, Direcția Județeană Brașov, Fond nr. 145, și din Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Fond O. Goga.

Înfăptuiri, neîmpliniri, contradicții: o abordare la „rece"

Dezvoltare și afaceri în România interbelică

Vasile BOZGA*

Încă cu mult înainte de intrarea în epoca pe care o numim interbelică (1919–1939), binomul *dezvoltare–afaceri* intrase deja în uzul curent al societății românești atât în Vechiul Regat, cât și în regiunile istorice care aveau să se unească cu țara în anul „astral" 1918. Dacă în condițiile feudalității *afacerea* era încă ceva destul de insolit, antrenând în sfera ei elemente puțin numeroase ale societății — caracterizate însă de inventivitate, mobilitate și spirit de inițiativă, atribute relativ străine rânduielilor tradiționale —, o dată cu intrarea în fluxurile concurențiale ale epocii moderne, capitaliste, cu conectarea graduală tot mai pronunțată la circuitele vieții economice (și politice) internaționale se produce și o deplasare de mentalitate, în cadrul căreia afacerea devine forma obișnuită, firească, de desfășurare a oricărei activități economice axate pe ideea de câștig. Cu toate acestea, mentalul colectiv — și, nu mai puțin, reglementările de ordin juridic ce vizau și încadrau domeniul economic — păstrează distincția, considerată normală, între afacerea obișnuită, desfășurată după noile „reguli ale jocului", și afacerea derulată cu încălcarea sau ocolirea lor mai mult sau mai puțin frauduloasă. Ponderea afacerilor „normale" sporește însă pas cu pas, instaurându-se tot mai solid în deprinderile societății, mai ales după depășirea fazei de acumulare primitivă, inițială, a capitalului de pornire. Așa încât, cazurile de tipul afacerii Stroussberg, afacerii Hallier etc. apar în ochii opiniei publice ca abateri de la mersul normal. În rest, afacerea este, cel mai adesea, forma sub care se desfășoară — precum spuneam — în mod curent dezvoltarea.

Examen sever

Anii 1914–1916, de așa–numită neutralitate armată, dar mai ales cei doi ani următori, 1916–1918, de efectivă participare a țării la primul război mondial au pus la grea încercare — într-un moment de cumpănă pentru „destinele românismului" (Ion I.C. Brătianu) — soliditatea și rezultatele mecanismului societal (politic, social, economic) practicat de statul român în deceniile de după „unirea cea mică", din 1859.

Sistarea temporară a legăturilor comerciale și financiare cu mulți dintre partenerii noștri tradiționali, în perioada neutralității, precum și oprirea cvasitotală a unor asemenea afaceri cu orice partener în anii războiului au reprezentat — dincolo de alte consecințe cu efect negativ — și o severă *verificare* a potențialului propriu, intern, al economiei românești, a „echilibrelor" sale constitutive, a raportului „de bilanț" dintre gradul, profilul și nivelul ei de dezvoltare, pe de o parte, și rezultatul „de etapă" al evoluției sale pe un fundal concurențial, „de afaceri", pe de altă parte.

Anii neutralității și, cu atât mai mult, cei ai războiului au scos la iveală în chip frapant o seamă întreagă de nejunsuri acumulate în timp atât datorită poziției „subalterne" a vechii Românii în sistemul diviziunii internaționale a muncii, cât și prevalenței acordate — într-o viziune dominată de spiritul de afaceri — câștigului rapid și imediat în detrimentul (sau: cu neglijarea) perspectivei dezvoltării, necesară atât în timp de pace, cât și, mai cu seamă, în condițiile speciale ale stării de război. Drept urmare, României îi lipseau o

---

* Prof. univ. dr., Academia de Studii Economice, București

serie de ramuri–cheie ale industriei, care să producă pentru apărare, iar procurarea lor din import se dovedea, în noul context, practic imposibilă. Deficiențe în dezvoltare vădeau însă nu numai ramuri legate de stadiul cel mai avansat al revoluției industriale, ci și ramuri cu oarecare tradiție, cum erau industria alimentară, textilă, de pielărie și încălțăminte. Însăși intrarea mai târzie în război a țării a fost determinată nu numai de cunoscutele motive politico–diplomatice, ci și de faptul că — după cum recunoșteau chiar oficialitățile timpului — „România nu era în măsură (...) să ducă un război de lungă durată”.

Cum însă războiul a prilejuit și o uriașă încercare a potențialului economic în toate țările beligerante, statele participante la conflagrație s-au văzut nevoite să-și asume roluri pe care într-o lungă epocă anterioară — dominată de concepția liberalismului economic, al jocului liber al factorilor de producție — nici nu concepeau să și le asume. „Inițiativa privată — notează un autor francez — s-a dovedit incapabilă să asigure nevoile esențiale și statul a trebuit să ia în mână conducerea vieții economice; puțin câte puțin, intervenția statului s-a extins la toate aspectele ei esențiale” (Louis Pomméry, *Aperçu d'histoire économique contemporaine 1890–1945*, Paris, 1946, p. 72). Intervenția statului avea ca obiect organizarea producției de război, aprovizionarea trupelor și a populației (al cărei consum a fost cartelat), aprovizionarea industriei cu materii prime, repartizarea brațelor de muncă, organizarea transportului pentru scopuri militare și civile (cu asigurarea priorității celor dintâi), adoptarea de măsuri sanitare pentru prevenirea și combaterea epidemiilor etc.

Fără a intra în detalii, vom spune că acestei orientări nu i s-a putut sustrage nici România, dramatismul desfășurărilor din cei doi ani de război obligând-o — cu oricâte imperfecțiuni — la același tip de soluții.

În paralel însă, după cum se știe, n-au lipsit, în tot intervalul 1914–1918, afacerile pe cont propriu ale unor elemente de la diverse niveluri ale societății românești, călăuzite exclusiv de considerentele celui mai neînfrânat mercantilism, în timp ce straturi largi de concetățeni își asumau riscuri, privațiuni, sacrificii și chiar jertfa supremă pentru înfăptuirea țelurilor cu bătaie lungă ale națiunii române. Tema îmbogățiților frauduloși „de război” avea să preocupe opinia publică câțiva ani și după încheierea ostilităților. În perioada ministeriatului său la Finanțe, Nicolae Titulescu a preconizat chiar un impozit special asupra acestor averi ce sfidau sentimentul public, dar această măsură, împreună cu întreaga legislație financiară concepută de el, a fost lăsată să cadă în desuetudine o dată cu revenirea la putere, în ianuarie 1922, a liberalilor.

Încordarea excepțională a energiilor, cerută de efortul de război, a avut însă — în

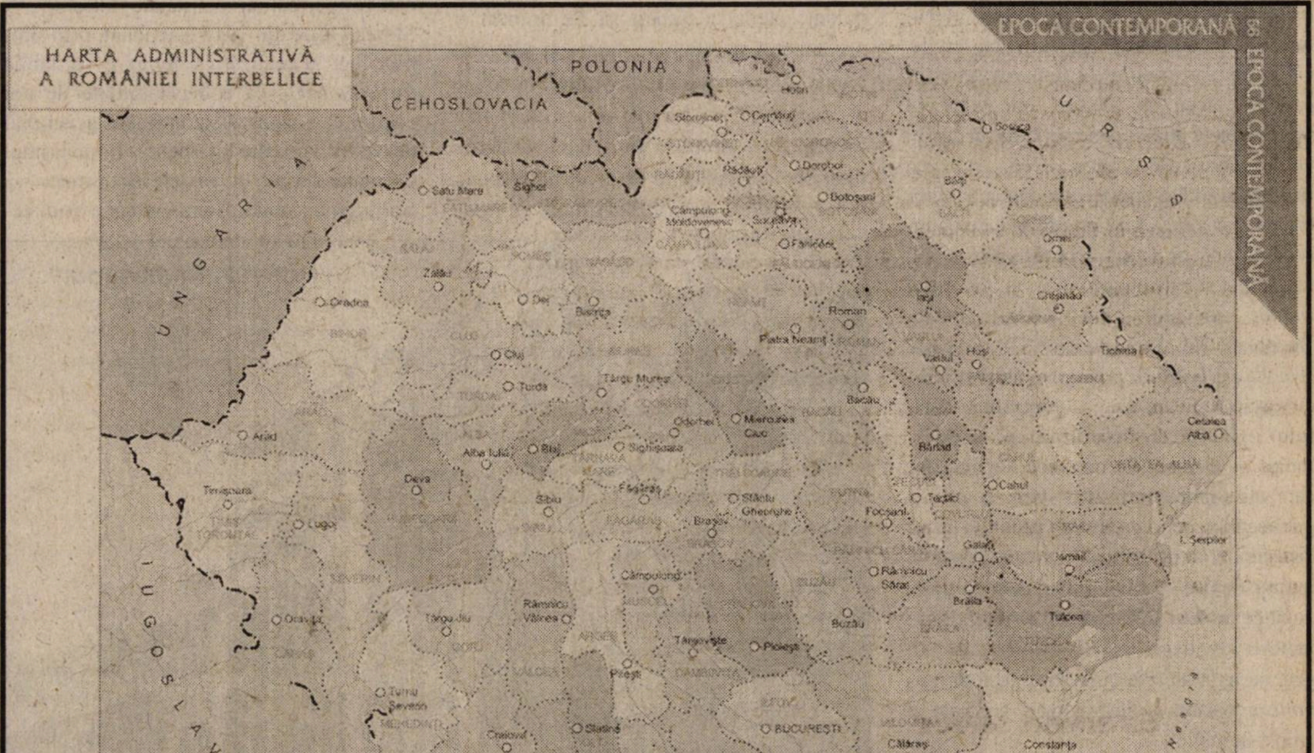
HARTA ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI INTERBELICE
POLONIA
CEHOSLOVACIA
UNGARIA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
U R S S
Hotin
Storojineț
Cernăuți
Rădăuți
Dorohoi
Botoșani
Soroca
Bălți
Satu Mare
Sighet
Câmpulung Moldovenesc
Suceava
Fălticeni
Orhei
Zalău
Dej
Bistrița
Oradea
Iași
Chișinău
Roman
Piatra Neamț
Cluj
Vaslui
Huși
Tighina
Turda
Târgu Mureș
Bacău
Arad
Odorhei
Miercurea Ciuc
Cetatea Albă
Alba Iulia
Blaj
Sighișoara
Bârlad
Deva
Cahul
Timișoara
Sibiu
Făgăraș
Sfântu Gheorghe
Tecuci
Lugoj
Brașov
Focșani
I. Șerpilor
Galați
Ismail
Râmnicu Sărat
Câmpulung
Brăila
Râmnicu Vâlcea
Buzău
Tulcea
Orșova
Târgu Jiu
Târgoviște
Ploiești
Pitești
Turnu Severin
București
Craiova
Slatina
Călărași
Constanța
Caracal
Giurgiu
Silistra
Turnu Măgurele
Balcic
Marea Neagră

Reproducere după *Istoria românilor. Atlas școlar,* de Iancu Moțu, București, Ed. Corint, 2001, p. 56

Bucureştiul interbelic în câteva ipostaze reprezentative (după *ER*): Hotelul „Athénée Palace”...

același timp — și efecte notabile pe linia *decantării valorilor*, a capacităților autentice atât în domeniile de activitate civile, cât și pe plan militar. O remarcă semnificativă a făcut, pe această linie, istoricul Vasile Maciu atunci când scria că, în cursul etapei august–decembrie 1916, „practica războiului înlăturase pleava comandanților cariериști și-i înlocuise cu ofițeri care dăduseră dovadă pe front de **pricepere** (subl. ns.), curaj și patriotism“ (*Istoria poporului român*, sub red. acad. Andrei Oțetea, București, Ed. Științifică, 1970). Această *selecție pe bază de pricepere* autentică — cu excluderea totală a „ciubucului, hatârului“ (Florin Constantiniu) și nepotismului — a rămas în memoria luptătorilor care au supraviețuit războiului, a opiniei publice în general, mai toți văzând în ea *un criteriu* demn de aplicat la scară socială și în timp de pace. Aplicarea lui doar parțială, după ce armele au tăcut, a fost unul dintre factorii (evident, nu singurul) care au generat în straturi sociale largi acel *decepționism* postbelic despre care vorbește o amplă literatură.

În țara întregită

Înfăptuirea idealului național al Marii Uniri — pentru care s-au desfășurat strădanii în cursul a generații întregi, dar în balanța căruia a trebuit să fie aruncat și argumentul sacrificiilor, luptei și sângelui vărsat în chiar anii conflagrației mondiale — a deschis perspective noi și mult mai favorabile pentru întreaga evoluție ulterioară a României. Pe acest fundament, țara noastră se dezvoltă și astăzi, cu toate ciuntirile teritoariale care fac diferența între România zilelor noastre și înfățișarea ei, istoricește firească, din 1918.

În orice caz, realizarea României întregite a reprezentat pentru poporul român o imensă *descătușare*. Energiile investite anterior pentru apărarea ființei sale — alocate, prin urmare, în scopuri *defensive* — s-au văzut eliberate de această necesitate inexorabilă, putând fi îndreptate pe viitor spre țeluri de factură *pozitivă*, cu caracter *constructiv*. (Raționamentul are și o vădită susținere... algebrică: dacă din totalul energiei de care dispune, la un moment dat, o colectivitate, o parte a ei este „cheltuită“ în scopuri „cu semnul minus“, adică defensive — cum era cazul, mai ales, în regiunile istorice aflate sub stăpânire și opresiune străine, animate de tendințe asimilatoare — este evident că rămâne disponibilă pentru țeluri „cu semnul plus“, adică de ordin constructiv, o cantitate cu atât mai mică).

Sub acest raport — și dincolo de oricâte imperfecțuni constatate ulterior —, Marea Unire din 1918 a acționat, prin simplul fapt al realizării sale, ca o veritabilă *forță motrice*, ca o declanșatoare de noi energii ce s-au revărsat în fluxul general al dezvoltării noastre interbelice. Entuziasmul de masă stârnit de marele eveniment s-a conjugat cu noile resurse, umane și mate-

... Hotelul „Ambasador”...

riale, mult mai însemnate, cu speranțele și proiectele de înfăptuiri — pe diverse planuri —, care, anterior unirii, puteau fi doar întrezărite de spiritele cele mai vizionare. Sigur că au fost — și nu puține — imperfecțiuni, neajunsuri sau chiar racile, unele dintre ele persistând din perioada antebelică. Dar există, oare, undeva, o societate perfectă? Sau: prezența imperfecțiunilor și nejunsurilor îi neagă înseși bazele? Punându-și asemenea întrebări, marele economist american John Kenneth Galbraith (1908–1997), într-o lucrare apărută în 1996, atrage — între altele — atenția că trebuie făcută „o distincție, o demarcație între cum ar fi perfect și ceea ce se poate realiza" (*Societatea perfectă*, București, Ed. Eurosong & Book, 1997, p. 12). Reflecțiile lui la adresa celei mai dezvoltate societăți contemporane ar merita să rețină atenția unor autori ce-și înfășoară considerațiile la adresa Marii Uniri în mantia unui pesimism fără frontiere, mai ales când este vorba să explice durata ei, în extindere originară, doar timp de două decenii. Ei par să uite, în acest caz, că pete există, în definitiv, și în soare, dar asta nu-l împiedică să rămână astrul vieții! Iar în destinul istoric al unor țări mici sau (cel mult) mijlocii — în rândul cărora se situează și România — survin și factori *de supradeterminare*, adică aflați *dincolo* de puterea lor de a-i combate sau influența. Ar fi putut oare o Românie (imaginară) fără de cusur să împiedice încheierea și efectele, dramatice pentru noi, ale Pactului Ribbentrop–Molotov sau acordurile (inclusiv teritoriale) dintre Marii Aliați, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial? Să dăm, dar, cezarului ce este al cezarului!

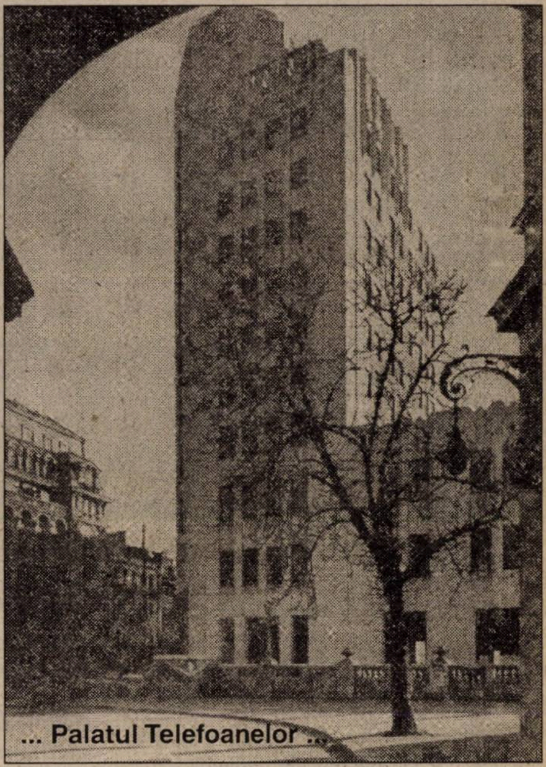
... Palatul Telefoanelor ...

După înfăptuirea Marii Uniri — și după depășirea inevitabilei perioade de refacere postbelică, necesară, de altfel, în toate țările peste care a trecut tăvălugul operațiunilor militare —, România a cunoscut un veritabil avânt. Cifrele statistice stau mărturie. Afacerile, atât ca formă de concretizare a dezvoltării, cât și sub forma „neortodoxă" a ieșirii din cadrul legal admisibil, au luat o amploare crescândă. Reforma agrară din 1921, introducerea votului universal, noul regim constituțional, statutul permisiv al minorităților etc. — în pofida imperfecțiunilor în aplicarea lor — au dat un puternic imbold întregii vieți social–economice. Paralel și simultan, ca un proces necesar și firesc, a avut loc și sincronizarea într-un ansamblu funcțional unic a diverselor regiuni ale țării întregite, proces favorizat atât de scuturarea vechilor impedimente și obstacole puse de către fostele stăpâniri străine antebelice, cât și de legăturile de complementaritate economică ce funcționaseră între ele din timpuri străvechi. Bilanțul dezvoltării „de la Alba Iulia până la Viena" — adică din 1918 până la nefericitul diktat totalitar din 1940 — prezintă substanțiale capitole de „activ" (v., între altele, Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, ed. a II-a, Brașov, 1995). De aceste rezultate au beneficiat, în mod deosebit, provinciile istorice unite cu țara–mamă în 1918, în special datorită libertății de inițiativă de care acum puteau să beneficieze. Aceasta nu înseamnă că toate posibilitățile au fost valorificate corespunzător așteptărilor sau potențialului existent, sau că nu e găseau și probleme ce-și așteptau, unele în mod cronic, abordarea și, respectiv, rezolvarea. Remarcabili economiști ai timpului, precum Virgil N. Madgearu, Victor Jinga, Victor Slăvescu și încă alții nu ezită să le pună în evidență în lucrările sau în luările lor publice de poziție. La un nivel ceva mai slab se situa mersul dezvoltării, privit în profil regional, în Basarabia. La acesta au contribuit mai mulți factori, în a căror dezbatere nu vom putea intra acum și aici. Nu de mică influență a fost însă, printre ei, atmosfera de nesiguranță alimentată deliberat prin nerecunoașterea sistematică a unirii acestei provincii istorice cu România de către Rusia (iar, din 1922, Uniunea) Sovietică.

SCALA
CINEMA SCALA
... Cinematograful „Scala" ...

... Bulevardul Elisabeta, noaptea ...

Fără să țină de sfera afacerilor, dar cu rol însemnat în mersul dezvoltării a fost înflorirea, unanim recunoscută, a învățământului și culturii. În numeroase compartimente, învățământul, cultura și știința românească au căutat și au reușit să se ridice la nivelurile contemporane ale dezvoltării europene și chiar mondiale.

Marea criză economică mondială dintre 1929–1933 a provocat peste tot o întrerupere temporară a mersului ascendent al vieții economice. De pe urma ei au avut de suferit, mai mult decât alții, țările cu un profil economic mai puțin complex, agrare sau predominant agrare. Totodată, marea criză a pus capăt speranțelor de revenire la politicile de tip liberal din perioada antebelică, marcând — sub impactul disfuncțiilor provocate de criză — o cotitură generală spre politici economice întemeiate pe dirijismul statal și pe accentuarea protecționismului. Rămânerea în urmă a agriculturii românești — sub aspectul modernizării ei tehnice, ca și al alimentării ei cu credit ieftin — a impus politici speciale de promovare a exportului agricol, sursă principală de intrări valutare și de achitare a obligațiilor financiare, mai ales externe, ale statului. Din 1934, pe fundalul înrăutățirii graduale a climatului politic internațional, România se înscrie pe linia unui nou avânt (în ramurile neagricole ale economiei), al cărui apogeu va fi atins în 1938, anul cu cea mai înaltă dezvoltare din întreaga perioadă ce merge până la declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Cu toate acestea, România era încă în urmă la numeroși parametri economici față de nivelurile atinse în cele mai dezvoltate țări. Mediul rural era sensibil rămas în urmă față de mediul orășenesc, în ciuda faptului că nici aici nu totul mergea perfect. Discrepanțele de dezvoltare dintre diverse zone ale țării erau încă la ordinea zilei. Dar, în general, în pofida acestor realități — de care nu se poate face abstracție și care nu lasă prea mult loc pentru apologia necondiționată și „monocoloră" (în spectrul de roz) a perioadei interbelice —, România de după Marea Unire, și sub efectele benefice ale acestui eveniment epocal din istoria noastră, a înregistrat succese care nu pot fi trecute cu vederea.

Abordarea echilibrată a raportului dintre înfăptuiri și neîmpliniri — cu conștiința lucidă a contradicțiilor care nu lipseau, la noi, ca și în alte țări — este condiția *sine qua non* a justei înțelegeri a istoriei noastre, mai vechi sau mai recente, precum și un punct necesar de plecare în proiectarea și promovarea aspirațiilor noastre spre mai bine. A ne întreba cine, ce persoane, instituții sau factori obiectivi au la activ meritul împlinirilor și care anume au de suportat răspunderea istorică a nerealizărilor, erorilor sau eșecurilor — constituie, desigur, subiectul posibil al unei alte dezbateri. ■

VICTOR
STIL
INCALTAMINTE
RUN-OVER
... Strada Lipscani

Pledoarie pentru stimularea industriei în România interbelică

Legislație și politici economice

Andrei JOSAN*

Perioada interbelică a fost dominată de controverse cu privire la caracterul și orientarea economiei românești, principala problemă fiind aceea dacă România trebuia să devină sau nu o țară preponderent industrială sau dacă trebuia să-și păstreze caracterul predominant agrar–industrial. În cazul unui răspuns afirmativ, controversele priveau căile de dezvoltare a industriei, structura și orientarea ei.

Polarizarea opiniilor

Răspunsurile au fost diferențiate, în funcție de orientările doctrinare ale susținătorilor unuia sau altuia dintre punctele de vedere avansate. Cu toate că au fost exprimate numeroase soluții, în general, în perioada interbelică a existat o polarizare a opiniilor: astfel, principalele dezbateri au fost purtate între liberali (neoliberali) și reprezentanții țărănismului, primii fiind promotorii politicii „prin noi înșine“ — care viza industrializarea României și condiții de egalitate între capitalul autohton și cel străin —, iar ultimii politica „porților deschise“ capitalului străin și dezvoltarea în primul rând a agriculturii și, în subsidiar, a industriilor care își procurau materii prime din agricultură.

Reprezentanții liberalismului și neoliberalismului interbelic au relevat faptul că în România existau anumite ramuri industriale, insuficient dezvoltate, orientate necorespunzător în raport cu necesitățile reale ale țării, dominate parțial de capitalurile internaționale. Ei au subliniat necesitatea intensificării eforturilor pentru dezvoltarea unor noi ramuri industriale, pentru elaborarea unei noi legislații și politici economice, industrializarea fiind în opinia lor calea cea mai sigură, și singura, pentru dezvoltarea economiei naționale în ansamblu și pentru diminuarea decalajului existent între România și țările dezvoltate din lume.

Argumentele teoretice plecau de la constatarea că țările lipsite de industrie sunt supuse unor numeroase consecințe negative atât în condiții normale, cât și în situații excepționale, în special, în timp de război. Insuficienta dezvoltare a industriei avea drept consecință exportul de produse cu un grad redus de prelucrare și importul de produse industriale cu un grad ridicat de prelucrare, mult mai scumpe, ceea ce ducea la piedere de avuție națională și la dependență față de alte economii.

Analizând structura economiei românești, Mitiță Constantinescu sublinia dezechilibrele organice ale economiei românești, relevate și de faptul că, în perioada anilor 1928–1938, 80,74% din valoarea mărfurilor importate erau fabricate de valoare mare și cantitate mică și numai 12,04% din valoarea importului erau materii prime. În media importurilor românești, în perioada 1928–1937, în valoare medie anuală de aproximativ 18 miliarde lei, 14,5 miliarde erau produse fabricate; România era astfel tributară altor economii naționale, adică, din punct de vedere industrial, depindea de alții.

Economiștii, tehnicienii și politicienii de orientare liberală și neoliberală au indicat în principal următorii factori care impuneau industrializarea României ca o necesitate obiectivă. În primul rând, în viziunea acestora, industria este o formă impusă de evoluția calitativă a societăților umane pe o anumită treaptă de dezvoltare și deținea capacitatea de a pune cel mai bine în valoare resursele naturale și umane ale unei țări.

Rolul pozitiv al industriei decurgea și din faptul că aceasta dispunea de o productivitate superioară față de alte ramuri ale economiei naționale, chiar și în țările mai slab industrializate. În acest sens, Mihail Manoilescu *(v. foto)* arăta că, în 1914, industria românească realizase o producție de 547.104,75 lei, iar agricultura o producție de 1.267.424.220 lei.

În timp ce industria întrebuința 60.937 lucrători, producea 9.000 de lei pe an de lucrător, agricultura, care întrebuința 3.106.725 lucrători, socotind pe toți membrii activi ai familiei, producea numai 410 lei pe an de lucrător. Raportând la cei 60.937 lucrători, valoarea creată anual (valoarea nou creată) în industria mare era de 2.980 lei de lucrător, în timp ce în agricultură era de 347 lei. Manoilescu afirma pe baza acestor calcule că „în realitate, ceea ce se creează cu oamenii și cu instalațiile sale, industria este de opt–nouă ori mai mult, socotit pe cap de lucrător, decât ceea ce creează agricultura“.

Profituri... profitabile

Industrializarea are drept rezultat sporirea avuției naționale; prin sporirea avuției, industrializarea creează noi posibilități de plasament al capitalurilor și, astfel, o sporire a profiturilor, investițiile în industrie fiind mult mai profitabile decât cele în agricultură. Istoria a demonstrat că țările fără industrie sunt sărace, deoarece nici agricultura lor nu poate face progrese mari decât în paralel cu dezvoltarea industriei (industria asigură piața de desfacere internă pentru produsele agricole și furnizează agriculturii mașini, utilaje, etc., favorizându-i dezvoltarea intensivă). Exportul produselor brute ale agriculturii nu va putea compensa niciodată importul produselor fabricate, iar dezvoltarea industriei va avea ca efect dezvoltarea exporturilor și reducerea importurilor de produse industriale și alimentare, ceea ce va contribui la echilibrarea balanței de plăți a țării. Industrializarea, asigurând un anumit echilibru al cererii și ofertei, permitea astfel și o anumită stabilitate a veniturilor.

---

* Lector univ. drd., Universitatea „C. Brâncoveanu“, Rm. Vâlcea

Dezvoltarea industriei era văzută și ca o completare a reformei agrare, industria absorbind surplusul de populație din agricultură, orice deplasare a unui muncitor de la țară la oraș pentru a fi transformat în lucrător industrial echivalând cu sporirea productivității sale de câteva ori (de patru până la nouă ori). Nu în ultimul rând, industria era considerată un mijloc puternic de asigurare a independenței naționale și de întărire a capacității de apărare.

Liberalii și neoliberalii au propus în general dezvoltarea unor industrii de proporții, menite să asigure saturarea pieței interne și să creeze posibilitatea economiei românești de a se apăra în fața expansiunii capitalului străin: dezvoltarea industriei trebuia să se bazeze pe acumulările interne de capital, cu intenția de a limita pătrunderea capitalului străin, deși colaborarea în condiții de egalitate cu aceste capitaluri nu era refuzată.

Industriile care trebuiau dezvoltate erau: cele care valorificau materiile prime de care dispunea România, ținându-se cont de posibilitățile agriculturii de a cultiva tot mai multe plante tehnice industriale și de a diversifica zootehnia; industriile capabile de folosire a diverselor surse de energie și a forței de muncă aptă să exercite munci industriale complexe; industriile grele, metalurgia și siderurgia, care furnizau mașinile și piesele de instalații pentru toate celelalte ramuri ale industriei, pentru agricultură și pentru căile de comunicație, îndeplinind un rol deosebit pentru apărarea națională; industrii capabile să reducă dependența față de străinătate, prin fabricarea unei game cât mai largi de produse, micșorând importul etc.

În privința proporțiilor și structurii pe mărimi a stabilimentelor industriale, liberalii au preferat marea industrie capitalistă, considerată superioară celei mici, din punctul de vedere al rentabilității. Era admis faptul că unele întreprinderi de industrie ușoară pot fi și de mărimi mai mici, având în vedere proporțiile mai reduse ale consumului intern; în schimb, industria petrolului, a extracției în general, industria metalurgică, a construcțiilor de mașini, prin natura lor, impuneau înființarea unor întreprinderi mari, M. Manoilescu fiind un susținător al ideii conform căreia „rentabilitatea în industrie crește cu mărimea întreprinderilor, unitățile mici fiind, în general, deficitare“.

Reprezentanții liberalismului și neoliberalismului românesc interbelic deși au promovat politica „prin noi înșine“, politică dublată, după 1936, de principiul „națio-

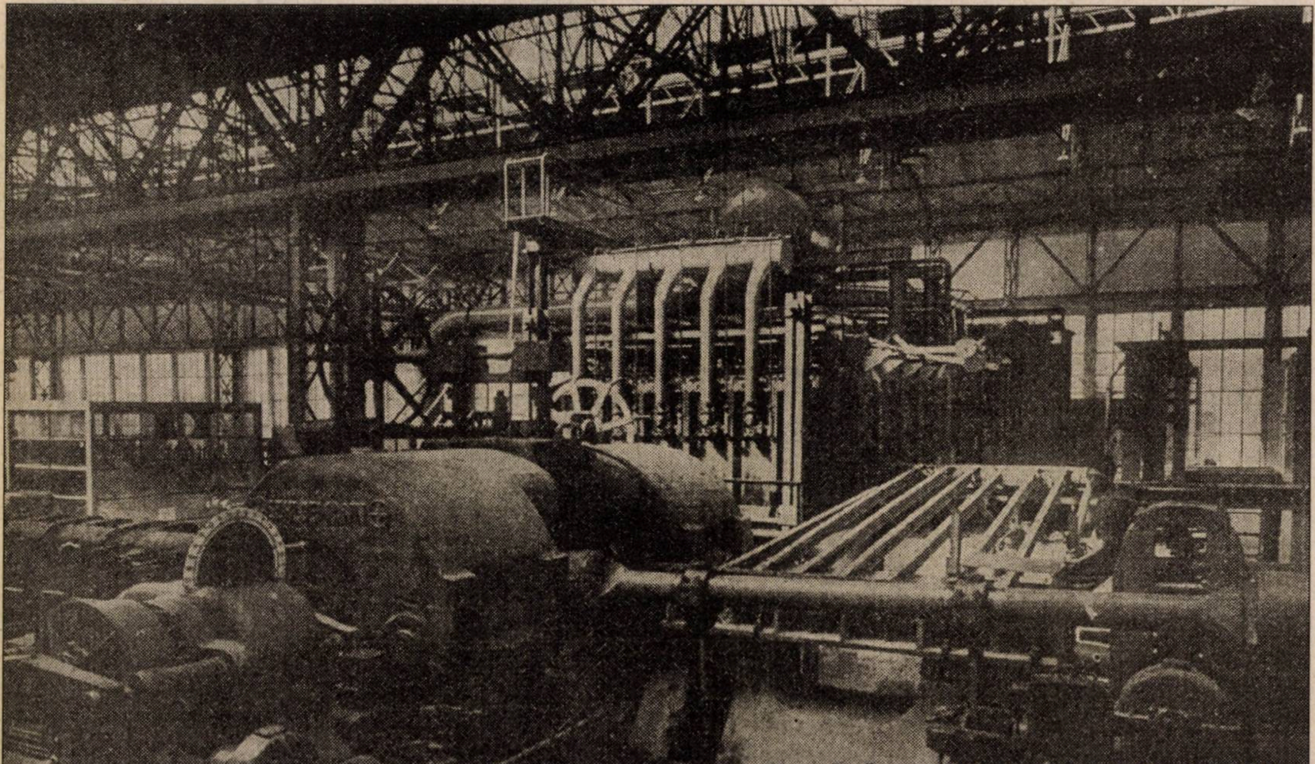

Uzinele „Malaxa” din București: laminor (după *ER*) nalizării“ sau „românizării“, au înţeles totuşi că accentuarea interdependenţelor între economiile naţionale face imposibilă orice tendinţă de autarhizare a economiei româneşti în cadrul economiei mondiale, militând, în consecinţă, pentru o limitare a penetraţiei capitalului străin şi nu pentru o eliminare totală a lui.

Expansionism şi apărare

În concepţia lor, ţinând seama de aceste interdepenedenţe şi de faptul că economiile dominante aveau tendinţe expansioniste, care ameninţau şi economia românească, trebuiau luate, pe de o parte, măsuri de apărare a economiei naţionale în faţa pătrunderii de noi capitaluri străine şi, pe de altă parte, măsuri de recuperare a întreprinderilor industriale şi bancare deja acaparate de capitalul străin (ceea ce a primit numele de „naţionalizare“ sau „românizare“ a unităţilor economice). În acest sens, I.N.Angelescu afirma că „la noi, problema se pune sub două forme: una activă, a naţionalizării întreprinderilor, şi alta pasivă, a rezistenţei împotriva tendinţelor de acaparare a imperialismului economic“.

Adepţi ai limitării pătrunderii capitalului străin, liberalii i-au criticat pe ţărănişti pentru că promovau politica „porţilor deschise“ capitalului străin, care echivala pentru liberali cu desfiinţarea unui sistem complex de apărare a intereselor economice ale României, practic cu renunţarea la o politică economică vamală adecvată intereselor statului român, la legi de protejare a industriei şi de ajutorare a agriculturii etc. De asemenea, liberalii au respins teoriile liber–schimbiste şi teoriile comerţului exterior, care susţineau existenţa avantajelor reciproce, şi au promovat, în general, o politică protecţionistă. Referindu-se la exploatarea ţărilor agrare de către cele industrializate, situaţie în care se afla şi România în epocă, M. Manoilescu sintetiza: **„România câştigă producând şi pierde schimbând“**.

În practică, primul deceniu interbelic (1919–1928) s-a aflat sub imperativele politicii „prin noi înşine“, promovată de PNL ca politică de stat, guvernele liberale dispunând nu numai de o majoritate electorală, ci şi de o bază industrială şi bancară puternică, membrii marcanţi ai partidului deţinând pârghii importante în economie. Politica concertată de sprijinire a industriei, pe care statul o dorea mai dezvoltată şi mai diversificată în scopul măririi producţiei interne şi reducerii importului pentru obţinerea de excedente cât mai mari ale balanţei comerciale destinate plăţii datoriei externe, a antrenat şi elaborarea unei legislaţii de favorizare a industrializării.

În spiritul acestei politici, în anii interbelici, în special, în anii ’20, au fost elaborate pentru prima oară măsuri legislative care prevedeau prioritatea capitalului autohton în exploatarea unor sectoare ale economiei naţionale, au fost prelungite prevederi ale unor legi de încurajare a industriei naţionale, s-a încercat limitarea expansiunii monopolurilor petroliere mondiale, s-a elaborat o întreagă legislaţie protecţionistă prin intermediul barierelor tarifare şi netarifare etc.

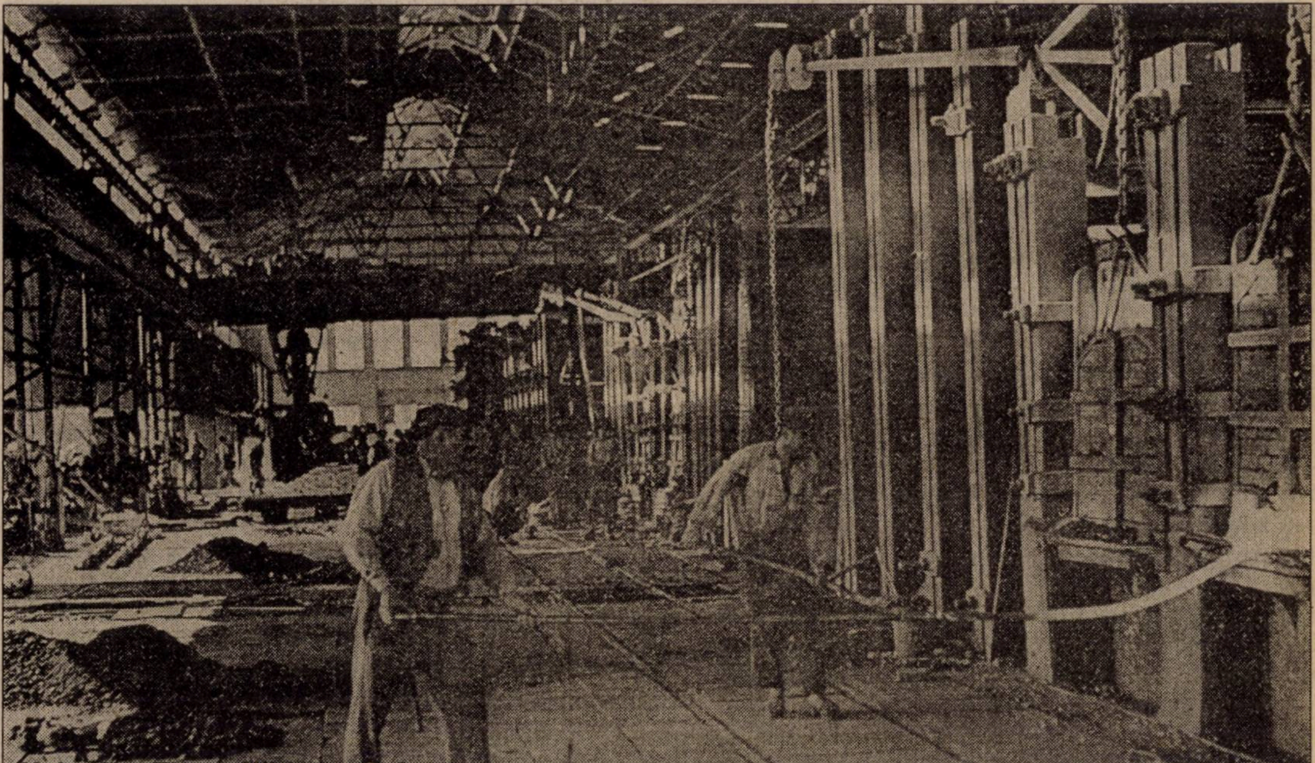

Uzinele „Titan, Nădrag, Calan“:
hala oţelăriei „Ferdinand“ (după *ER*)

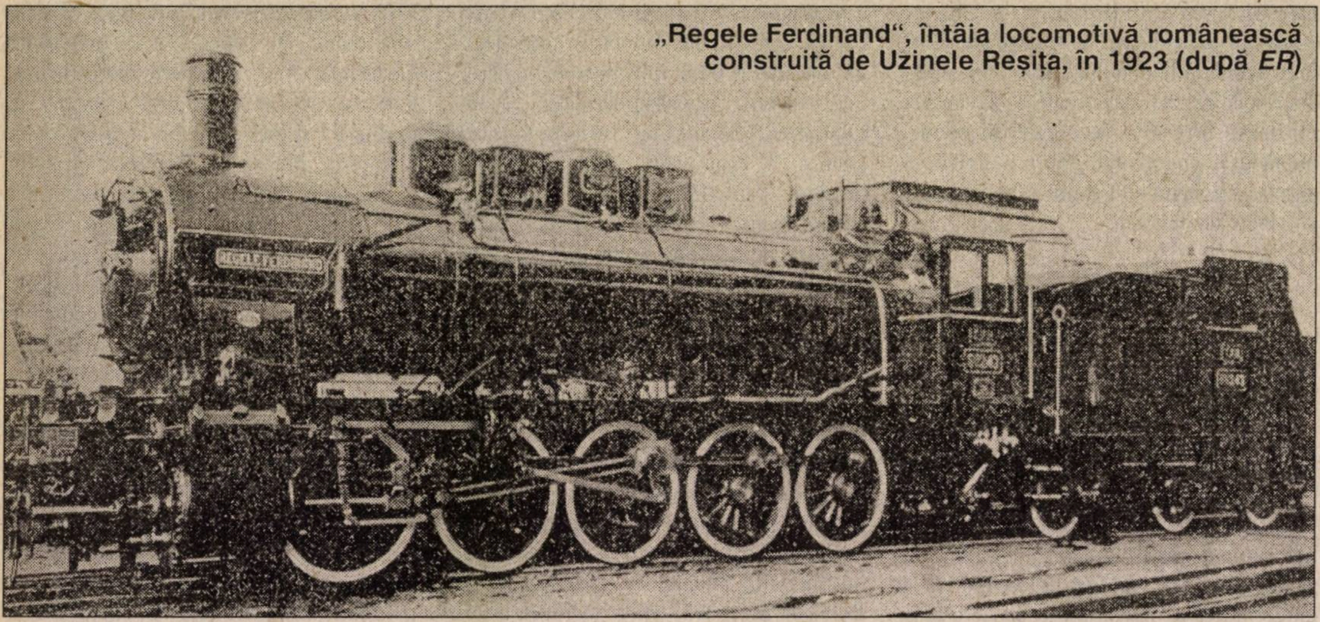

„Regele Ferdinand“, întâia locomotivă românească construită de Uzinele Reșița, în 1923 (după *ER*)

Cronologic, prima acțiune întreprinsă, deși restrânsă, s-a referit la naționalizarea societăților cu capital străin (în special, german și austro–ungar), aparținând puterilor învinse, prin achiziționarea pachetelor de acțiuni majoritare. Acțiunea a fost limitată din cauza, pe de o parte, lipsei de capital a cercurilor financiare autohtone și pe de alta, camuflării, prin diferite metode, a capitalurilor străine.

Imediat după primul război mondial, importante modificări a cunoscut și regimul vamal. Întregul regim vamal dintre 1920 și 1928 a fost determinat de „Decretul–lege pentru reglementarea importului“, din 23 iulie 1921, de „Legea pentru reglementarea exportului“, din 26 august 1920 („Legea pentru mărirea și micșorarea taxelor vamale de import și export“, votată la 27 august 1920 și promulgată prin „Decretul Regal nr. 4.061“, din 6 octombrie 1920) și, în special, de „Legea pentru autorizarea guvernului de a înființa taxe de import și de export“, din 6 octombrie 1920, prin care Parlamentul dă guvernului autorizarea să urce, să scadă sau să înființeze taxe de import peste, sub și în afară de tariful general al vămilor.

Luând drept criteriu tipul de bariere vamale întrebuințate pentru protejarea producției industriale interne, regimul importurilor, în intervalul 1920–1938, a evoluat distinct de-a lungul a două perioade: **1)** 1920–1932 — folosirea barierelor tarifare, reprezentate prin tarifele vamale din 1921, 1924, 1926, 1927 și 1929; **2)** 1932–1940 — utilizarea unui sistem combinat de măsuri protecționiste, rezultat din aplicarea măsurilor netarifare: prohibiții, contingentări, controlul devizelor etc., cu cele deja stabilite în subperioada anterioară.

Un deceniu, două tendințe

Politica vamală a fost în primii 10 ani interbelici rezultatul a două serii de tendințe: **1)** tendința de adaptare continuă a taxelor vamale la variațiile valorii mărfurilor atât din continua depreciere a monedei naționale, cât și din scumpirea reală a mărfurilor în raport cu valoarea antebelică în aur; **2)** tendința de adaptare a nomenclaturii vamale și a gradului de protecție la noua structură a economiei naționale rezultată din aportul industrial al noilor provincii românești. De asemenea, industrii noi (în special, industria metalurgică, industria chimică, a ceramicii și a vaselor emailate, industria cuțitelor, a curelelor de transmisie, pălăriilor de pâslă, mobilelor de lemn etc.) care nu existau în Vechiul Regat și care în Austro-Ungaria și Rusia se bucuraseră de o largă protecție, au cerut un tratament egal ca protecție cu industriile din Vechiul Regat.

Toate modificările tarifare postbelice, și anume: din 20 aprilie 1920, iulie 1921, 22 iulie 1924, 26 martie 1926 și 10 aprilie 1927, au avut drept scop adaptarea taxelor vamale la cerințele expuse mai sus, fiind determinate de instabilitatea situației economice interne în contextul internațional. De menționat că una dintre trăsăturile definitorii ale sistemului de elaborare și aplicare a politicii vamale între cele două războaie mondiale a constituit-o preponderența puterii executive asupra celei legislative.

Un moment important în elaborarea noii legislații a fost reprezentat de adoptarea Constituției din 1923, care a consacrat dreptul de proprietate al statului asupra zăcămintelor subsolului. Un an mai târziu, în 1924, a fost adoptată „Legea minelor“ (Codul minier), prin care s-a încercat limitarea expansiunii monopolurilor petroliere mondiale în industria românească, statul exercitând dreptul de proprietate asupra bogățiilor miniere ale subsolului. Preluând și dezvoltând prevederea de principiu din art. 19 al Constituției României din 1923, potrivit căreia bogățiile subsolului aparțin statului român, „Legea minelor“, din 1924 (Codul minier, din 1924), a stabilit noi coordonate în privința exploatării și valorificării bogățiilor de orice fel ale subsolului țării. Legea a fost extrem de disputată și controversată încă din faza de anteproiect, textul ei, rezultat al unei activități deosebit de laborioase, rămânând, cu modificarea din 1925, mai mult de două decenii aproape neschimbat, legile ulterioare, din 1929 și 1937, modificând doar — fără a le înlocui — unele prevederi din 1924.

Condițiile prevăzute de lege pentru acordarea de concesiuni au fost stabilite în mod evident în sensul favorizării capitalului autohton, determinând totodată capitalul străin să accepte, pentru întreprinderile sale deja existente și pentru cele care s-ar înființa ulterior, regula ca majoritatea capitalului și a conducerii să aparțină cetățenilor români. Prevederile legii au nemulțumit capitalul străin, care prin presiuni a obținut, în decembrie 1925, prin „Legea privitoare la adăugarea unor noi dispozițiuni la alineatul 2 al articolului 32 din Legea minelor", modificarea procentului de 60% din capitalul social obligatoriu deținut de cetățenii români la 50,1%.

A fost nemulțumită chiar și o parte a capitalului autohton, prin faptul că legea obliga întreprinderile existente să ceară, în termen de un an, validarea drepturilor „câștigate" pentru concesionare. Legea a concretizat multe dintre principiile care țineau de domeniul unei politici naționale coerente în domeniul industriei petroliere, între care intervenția statului în problemele industriei petrolului, grija pentru apărarea resurselor de petrol în fața tendințelor de acaparare a lor de către firme străine, preocuparea pentru valorificarea corespunzătoare a petrolului, asigurarea satisfacerii trebuințelor de combustibil lichid pe piața internă și pentru apărarea națională și încurajarea capitalului autohton angajat în industria petrolieră.

Concesii și neajunsuri

Concesiile făcute capitalului străin au fost determinate de relativa slăbiciune a capitalului autohton, dar, cu toate aceste neajunsuri, conjunctura economică favorabilă și măsurile organizatorice și legislative luate de guvern au dus la creșterea substanțială a industriei petroliere, creștere manifestată sub numeroase aspecte: a crescut numărul de metri forați, de explorare și exploatare și ca urmare a crescut și producția de țiței, creștere care a dus la sporirea consumului intern de produse petroliere și la creșterea ponderii exportului în totalul producției petroliere; paralel cu dezvoltarea capacității de extracție a țițeiului s-a dezvoltat și domeniul rafinării acestuia; de asemenea, după 1924, se constată și o tendință de creștere a ponderii capitalului românesc în industria petrolieră, tendință dublată de diminuarea corespunzătoare a cotei deținute de societățile străine.

O altă măsură legislativă întreprinsă în cursul aceluiași an a fost adoptarea „Legii pentru comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului", din iunie 1924. Legea a oferit condiții avantajoase capitalului privat în caz de coparticipare la întreprinderile economice ale statului. Această lege, care a introdus în întreprinderile statului principiile comerciale ale întreprinderilor particulare, prevedea dispoziții privitoare la administrarea și

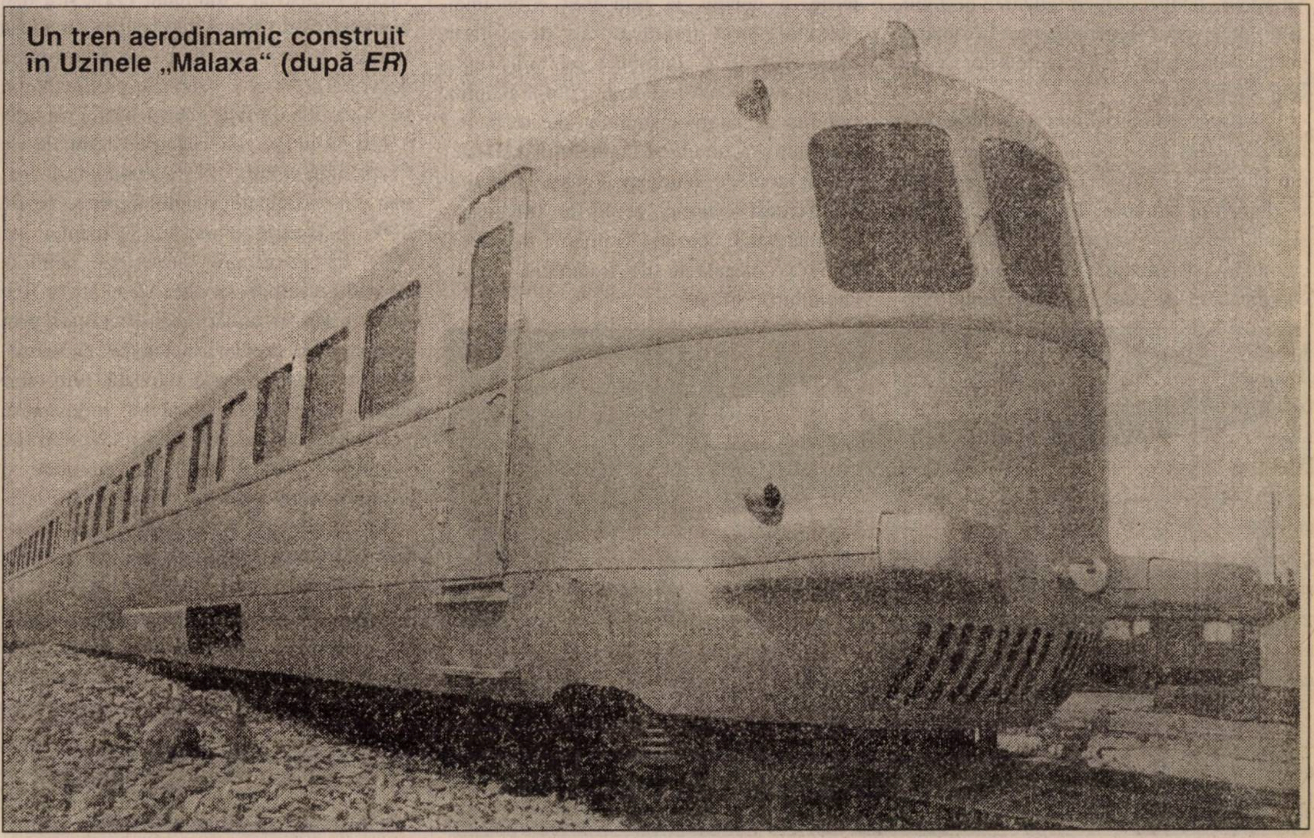

Un tren aerodinamic construit în Uzinele „Malaxa" (după *ER*)

controlul întreprinderilor, la constituirea, capitalul și gestiunea acestora, la formarea capitalului, la împărțirea beneficiilor rezultate din activitatea întreprinderilor respective etc. Sub incidența prevederilor acestei legi au intrat unele din întreprinderile statului, acele întreprinderi care se ocupau cu exploatarea generatorilor de energie de orice fel (cărbune, petrol, gaz metan, căderi de apă), precum și acelea care aveau ca obiect al activității valorificarea oricăror drepturi ale statului, ca de exemplu, distribuția produselor petroliere.

În urma aplicării legii din 1924, numeroase întreprinderi ale statului au fost reorganizate potrivit prevederilor ei: Întreprinderile de cărbuni „Lonea“, Societatea comunală pentru industrializarea sângelui de abator „Hemolid“, Societatea comunală pentru aprovizionarea cu lapte a Capitalei, Societatea comunală pentru produse animale și subproduse de abator a Capitalei, Uzinele metalurgice „Copșa Mică–Cugir“, Societatea națională de gaz metan „Sonametan“, Navigația Fluvială Română, Serviciul Maritim Român, Societatea pentru comercializarea peștelui, Societatea de radiotelefoane, Societatea pentru comercializarea minereurilor de aur Baia Mare etc.

Prin adoptarea „Legii regimului apelor“, în iunie 1924, și a „Legii energiei“, din iulie 1924, a fost completată legislația în domeniul surselor de energie, politica statului român în acest domeniu fiind una coerentă și sistematică. Cerințele sporite de energie, fără de care nu era posibilă dezvoltarea intensă a industriei autohtone, au pus în atenția legiuitorului problema folosirii surselor energetice cu caracter regenerativ, îndeosebi a apelor și menajarea surselor de petrol și de cărbune de calitate superioară. În consecință, statul a intervenit, prin aceste legi, în vederea impulsionării folosirii cărbunilor de calitate inferioară și a forței hidraulice. Pentru a impulsiona coparticiparea capitalului privat la investițiile din domeniul hidraulic, legea acorda permise și premii pentru studii de interes general și concesiuni pe termen îndelungat, 75 și/sau 90 de ani. Concesiunile se acordau numai cetățenilor români sau societăților anonime românești, singura condiție stipulată de prevederile legii fiind aceea că întreprinderile trebuiau să se conformeze programului de electrificare a țării, rezervând statului ¼ din totalul energiei produse.

Acuze interesate

Politica economică a acestei perioade a mobilizat multe dintre resursele interne, a condus la refacerea economiei naționale prin impulsul dat dezvoltării industriale, și a consolidat pozițiile capitalului autohton. Promovarea politicii „prin noi înșine“, deși a stimulat creșterea industrială și acumularea capitalului național, a avut ca efect secundar stoparea afluxului de fonduri externe, cercurile financiare internaționale acuzând România de xenofobie și inegalitate de tratament pentru capitalurile străine.

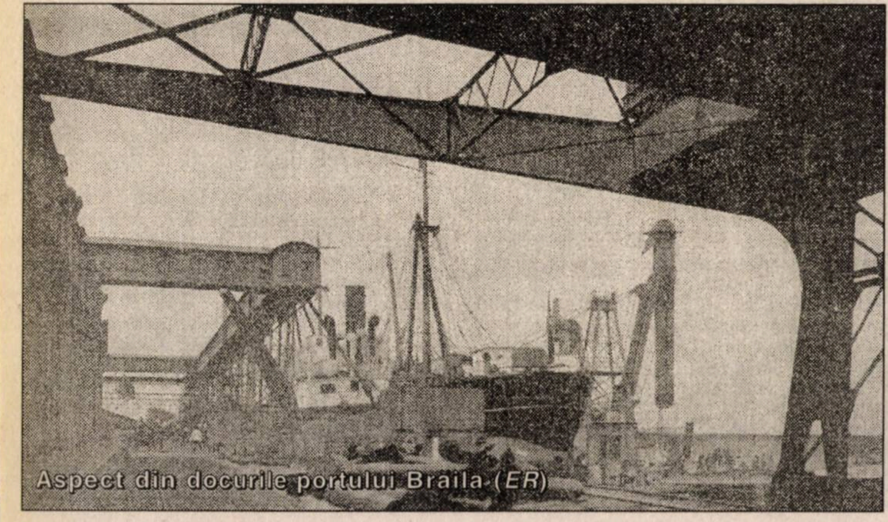
Aspect din docurile portului Braila (*ER*)

Printre cauzele micșorării afluxului de capital extern s-au numărat diminuarea potențialului financiar al puterilor europene, crizele politice și economice, inflația monetară etc., consecința fiind aceea că România nu a mai putut să beneficieze de investiții, de împrumuturi și de credite ieftine.

Legislația de stimulare industrială a fost completată prin prelungirea aplicării „Legii pentru încurajarea industriei naționale“, din 14 februarie 1912, lege care a rămas în vigoare, cu unele modificări minore, în toată perioada interbelică.

O carență esențială a economiei românești interbelice a decurs din insuficiența de capital care, în domeniul industriei, a fost ameliorată datorită acumulărilor considerabile de profituri ale societăților pe acțiuni, plasării unor capitaluri străine retrase din alte sectoare și, în primul rând datorită politicii de creditare întreprinsă de BNR, direct sau prin intermediul „Societății Naționale de Credit Industrial“.

Societatea a fost creată prin „Legea pentru înființarea Societății Naționale de Credit Industrial“, din iunie 1923, și a fost expresia manifestării intervenției directe a statului pentru sprijinirea și încurajarea dezvoltării forțelor naționale productive și pe calea finanțării de către acesta. Prin lege a fost înființată „Societatea Națională de Credit Industrial“, al cărei capital este format din participația statului în proporție de 20%, a „Băncii Naționale a României“ de 30%, iar restul prin subscripție publică. Scopul înființării acestei societăți a fost accentuarea încurajării industriei mari, prin acordarea de credite avantajoase, cu deosebire pe termen lung și, totodată, prin facilitarea mobilizării creanțelor industriale, prin reescontare la Banca Națională, subliniind efortul BNR de a impune și menține, prin intermediul pârghiilor specifice lumii bancare, o rată scăzută a dobânzii pentru creditele industriale pe termen lung.

O nouă orientare în politica economică românească este adoptată în perioada anilor 1928–1933, în timpul guvernărilor PNȚ, când a fost modificată și revizuită legislația economică elaborată de liberali. Noua orientare în politica economică a pornit de la primatul agriculturii și dezvoltarea industriilor care foloseau resurse interne, concepția economică a PNȚ promovând principiul „porților deschise“ capitalului extern, considerându-se că în condițiile insuficienței capitalului autohton, mijloacele financiare externe mult mai ieftine erau necesare și avantajoase pentru dezvoltarea economiei naționale.

Astfel, legislația adoptată de PNL, în 1924, a fost modificată în sensul că noile legi, similare ca obiect, excludeau prioritatea capitalului autohton și puneau în poziții de egalitate capitalul străin cu cel național, scontându-se pe un aflux de capitaluri externe în economie. Declanșarea crizei economice, scăderea masivă a prețurilor la produsele importate etc. au avut însă efecte contrare celor așteptate ca urmare a aplicării acestei orientări de politică economică (exodul peste graniță al capitalurilor străine, sporirea gradului de protecție a industriei în condițiile crizei declanșate în 1929 etc.).

În spiritul liberalismului

În noile condiții ale anilor ’30, s-a încercat influențarea nuanțată a dezvoltării diferitelor ramuri industriale. După ieșirea din criza anilor 1929–1933, a fost continuată elaborarea legislației economice în spiritul concepției liberalismului românesc.

Prin Decretul–lege pentru prelungirea și completarea legii încurajării industriei naționale, din aprilie 1936 s-a urmărit continuarea încurajării participării capitalului autohton la dezvoltarea industrială. Prin noua prelungire a Legii pentru încurajarea industriei naționale, din februarie 1912, avantajele acordate de Legea din 1912 și prelungită în aprilie 1936 erau condiționate de satisfacerea cerințelor privind utilizarea personalului românesc, în caz contrar, avantajele fiind retrase.

Legea mai prevedea înființarea unui fond, numit „Fondul industrial“, care urma să fie alimentat dintr-o taxă de 1% asupra valorii importurilor făcute cu scutiri de taxe vamale de întreprinderile industriale și miniere de orice fel. „Fondul industrial“ era destinat exclusiv ajutorării cu mașini și instalații a micilor industriași și meseriași români. De asemenea, legea urmărea și orientarea industriilor spre folosirea materiilor prime indigene.

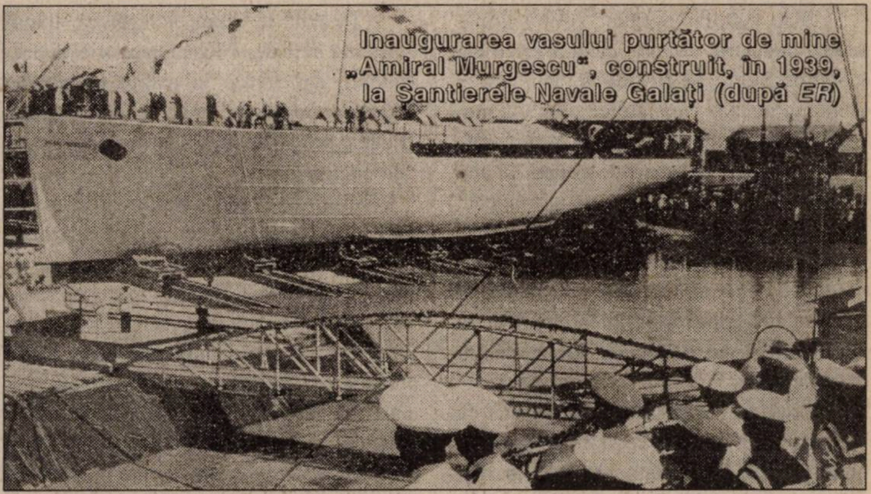

Inaugurarea vasului purtător de mine „Amiral Murgescu“, construit, în 1939, la Șantierele Navale Galați (după *ER*)

O expresie a amplificării și concentrării intervenționismului statal în vederea dezvoltării economiei naționale a reprezentat-o „Legea pentru înființarea Consiliului Superior Economic și organizarea Camerelor profesionale“, din aprilie 1936. Potrivit prevederilor acestei legi, Consiliul Superior Economic era înființat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri și se sprijinea în activitatea sa pe Camera de Agricultură, Camera de Industrie și Camera de Muncă, având largi atribuțiuni pe linia avizării proiectelor de legi cu caracter economic, financiar sau social, prezentate fie de guvern, fie din inițiativă parlamentară. Constituit ca organ permanent de studii și cercetări, el mai avea dreptul să propună, din inițiativă proprie sau la cererea guvernului, soluții privitoare la comerțul exterior, la valorificarea produselor agricole, reglementarea raporturilor de muncă și la oricare alte probleme economice, financiare și sociale. De asemenea, putea cere ministerelor toate lămuririle ce-i erau necesare, iar ministerele erau obligate să-i dea tot concursul lor.

În aprilie 1938, atribuțiunile Consiliului Superior Economic au fost lărgite, îndeosebi prin încredințarea sarcinii de a elabora un Plan General Economic: astfel, potrivit unui Decret–lege, Consiliul Superior Economic: întocmește și adoptă, în conformitate cu conjunctura economică, planurile și programele de raționalizare și de valorificare a producției naționale; el poate face propuneri de coordonare a liniilor generale în politica schimburilor comerciale externe, a tarifelor și a contribuțiilor fiscale și poate, de asemenea, să propună guvernului orice măsuri ce ar avea ca scop îmbunătățirea stării economice a țării.

În categoria protecționismului direct al industriei naționale a intrat și Decretul–lege privitor la înființarea de fabrici pentru produse nefabricate în țară, din 31 iulie 1936. Decretul asigura unor întreprinderi care fabricau articole de mare tehnicitate condiții avantajoase pentru importul de utilaje și de materii prime, precum și dreptul de monopol pe o perioadă de 16–36 de luni asupra pieței de desfacere, altfel spus, în perioada menționată nici o altă întreprindere industrială cu profil similar nu putea fi înființată.

Influențe și avantaje

În cazul în care întreprinderea nu era complet montată, la darea în funcțiune, se acorda o prelungire a termenului pe încă 20 de luni. Acest decret–lege a fost prelungit în decembrie 1937. Ca urmare a aplicării lui, au luat naștere întreprinderi cu profil inexistent anterior în economia românească, în cea mai mare parte legate de producția necesară apărării naționale, ca, de exemplu, întreprinderi producătoare de tuburi de oțel, cabluri electrice, aluminiu și semifabricate din acesta, aparate optice, acustice, mecanisme de precizie etc. care vor exercita influențe pozitive și asupra altor domenii ale industriei.

S-au acordat avantaje pentru următoarele industrii: tuburi; cabluri electrice; lămpi de radio; fabricarea de aluminiu și aluminiu metalic; aparate de optică și mecanisme de precizie; degetare pentru cartușe de infanterie, tuburi de artilerie și alte produse de alamă; aparate și instrumente de bord și busole de navigație; bumbac artificial; culori de anilină și negru de sulf; anvelope și camere pentru automobile și motociclete; tanin; topitorie și rafinărie de zinc; forjare și tratament termic pentru piese de avion.

Totodată, întreprinderile de stat și armata, care înainte se aprovizionau în mare parte de pe piața externă, au fost orientate prin diferite legi, cum a fost „Legea pentru scutirea de taxe a mașinilor, părților și accesoriilor de mașini, interesând apărarea națională“, din aprilie 1937, să-și asigure necesitățile de mașini și echipamente de la industriile autohtone.

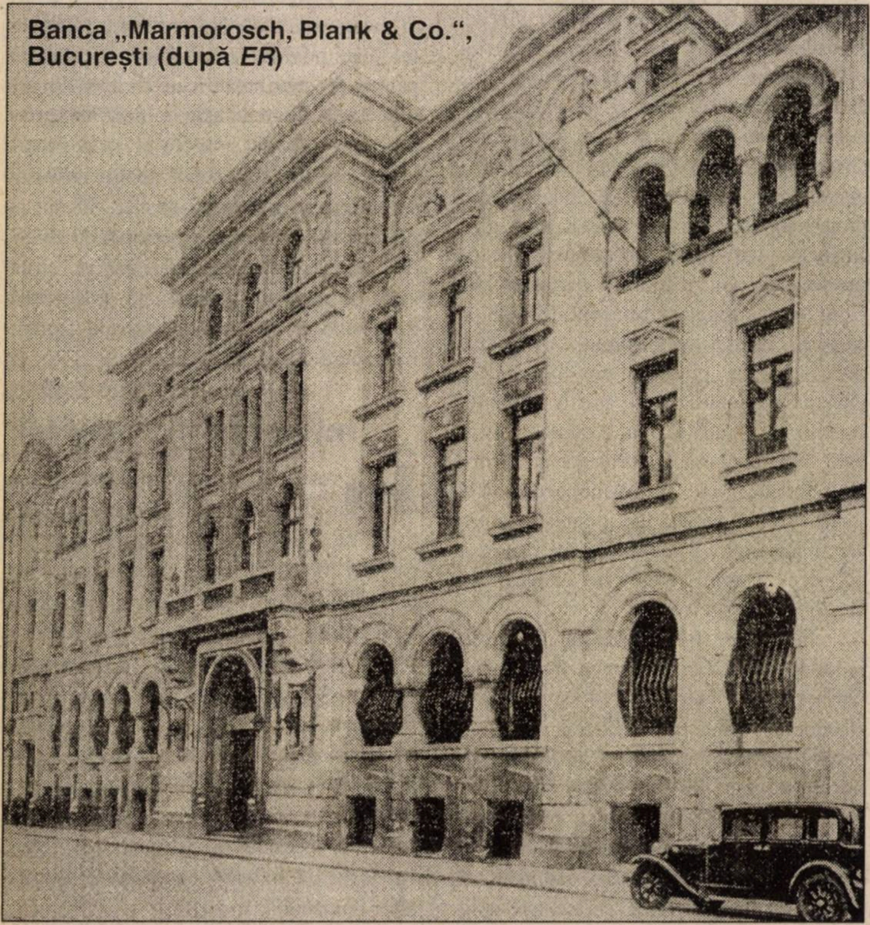

Banca „Marmorosch, Blank & Co.“, București (după *ER*)

Ținându-se seama de legătura strânsă existentă între dezvoltarea industriei și dezvoltarea agriculturii în cadrul economiei naționale, în martie 1937, a fost adoptată „Legea privitoare la organizarea și încurajarea agriculturii“.

Conform legii, întreprinderile industriale care foloseau materii prime provenite din agricultura românească beneficiau de reduceri de până la 25% la impozitele către stat, județ sau comună, precum și de aprovizionare la prețuri minimale. Legea mai prevedea și înființarea unor comisii speciale, la nivel județean, pentru a stabili prețurile de cumpărare de către industriași a acelor plante industriale care constituiau obiectul contractelor de cultură-tip, încheiate de producătorii agricoli prin intermediul Camerelor Județene de Agricultură.

Prin prevederile ei, legea avea un dublu rol: pe de o parte, de a promova și îndruma activitatea industriei de prelucrare a produselor agricole, iar pe de altă parte, de a cointeresa lumea rurală în extinderea culturilor de plante industriale, mai profitabile decât cele de cereale și de a atenua și pe această cale multe din neajunsurile provocate de supraparcelarea proprietății funciare agricole care împiedica specializarea pe culturi.

În completarea legii amintite, în aprilie 1937, a fost adoptată „Legea pentru încurajarea și îndrumarea agriculturii, industrializării și valorificării plantelor textile“. Prin această lege, întreprinderile care fabricau furnituri militare beneficiau de numeroase înlesniri, între care scutirea de taxe vamale, de impozitul pe cifra de afaceri și de contingentare pentru importul utilajelor. În același timp, produsele întreprinderilor respective erau preferate pentru comenzile statului, chiar dacă prețul de ofertă era cu până la 7% mai mare decât al celorlalte întreprinderi.

Prin legile menționate, statul a devenit un important consumator al produselor unor întreprinderi și, în același timp, și un important finanțator, la care s-a adăugat intervenția lui și pe căi administrative, în vederea sporirii gradului de protecție a industriei autohtone. Finanțarea industriei s-a realizat, în cea mai mare parte, prin intermediul creditelor de reescont obținute de la BNR: creditele acordate industriei mari prelucrătoare au cunoscut, potrivit portofoliului de scont al BNR, creșteri însemnate, de la 32%, în 1928, la 55%, în 1938.

De asemenea, finanțarea de la bugetul statului a cunoscut creșteri semnificative: de exemplu, în 1937, importul de utilaje și motoare, finanțat din bugetul statului, a fost, cantitativ, de circa trei ori, și valoric, de circa 3,5 ori mai mare decât în 1927; în același timp, a crescut participarea instituțiilor de credit specializat la finanțarea unor ramuri ale industriei mari prelucrătoare, precum și a celei extractive: de exemplu, în totalul creditelor acordate de Societatea Națională de Credit Industrial, industria metalurgică deținea 20-25% în 1932, iar după 1934, peste 40%. De avantajele financiare, ca și de finanțarea statului au beneficiat cu deosebire întreprinderile care produceau pentru apărarea națională: astfel, în 1934, s-au pus bazele unui plan general de modernizare a armatei române și, pentru o mai bună coordonare a efortului național în acest domeniu, au fost create la BNR trei fonduri speciale: Fondul Apărării Naționale, Fondul Național al Aerului și Fondul Național al Marinei; ulterior, în decembrie 1938, printr-o lege special adoptată, a fost instituit Oficiul Central destinat organizării și administrării acestor fonduri.

Îndrumare și control

În anii '30, au fost evidente politica accentuat intervenționistă și tendința spre autarhizare a majorității statelor, în cazul României tendința spre autarhie fiind mai atenuată. Politica României în domeniul comerțului exterior, în perioada 1930–1940, s-a desfășurat pe parcursul a două subperioade: **1)** perioada crizei, 1930–1933, caracterizată prin scăderea catastrofală a prețurilor produselor românești, fapt ce a atras reducerea valorii exporturilor; **2)** perioada 1934–1940, de relansare a economiei, a înregistrat tendințe contrare celor anterioare — politica comercială s-a bazat pe limitarea importurilor, prin măsuri cu caracter atât monetar cât și comercial, care, în mod indirect, au avut aspectul unei „politici de industrializare".

Măsurile protecționiste au avut drept obiectiv, în primul rând, refacerea capacității de plată a țării grav afectată în anii crizei economice. Efectele crizei mondiale au determinat, printre altele, și modificarea mecanismului juridic, revenindu-se la transferul deciziei asupra executivului și a BNR (până în 1940, au fost emise peste 20 de Jurnale ale Consiliului de Miniștri cuprinzând reglementări ale comerțului exterior); politica protecționistă a îmbrăcat forma actelor normative privind reglementarea comerțului cu devize, contingentarea importurilor și a reglementărilor de ansamblu ale comerțului exterior cu implicații protecționiste.

Sistemul contingentării importurilor a urmărit două obiective: pe de o parte, realizarea unui sold activ cât mai mare al balanței comerciale — bază de constituire a mijloacelor de plată externă — prin frânarea importurilor excesive și inutile, iar pe de altă parte, obținerea de concesii economice din partea altor state, concretizate în alocarea de contingente (în vederea plasării diferitelor produse românești pe anumite piețe externe), respectiv în reduceri de taxe vamale sau chiar de compensații directe.Scopul adoptării acestor măsuri nu l-a constituit în primul rând comprimarea importurilor, ci stimularea exportului către statele cu care balanța comercială devenise deficitară pe calea exporturilor în compensație. S-a urmărit, de asemenea, coordonarea importurilor cu mijloacele de plată rezultate din exporturi. Regimul contingentării a fost impus la peste 9/10 din întregul import al României.

Protejată de concurența externă și încurajată prin diferite măsuri legislative, industria românească a cunoscut fenomenul concentrării capitalului și a forței de muncă, în economia națională apărând marile unități care dominau piața prin intermediul înțelegerilor monopoliste și a cartelurilor, la sfârșitul anului 1937, industria cartelată reprezentând 46% din capitalul întregii industrii și 23% din valoarea întregii producții industriale.

Această situație a făcut necesară intervenția statului, care a stabilit, prin Decretul–lege pentru reglementarea și controlul cartelurilor, din 10 mai 1937, că înființarea de noi fabrici este permisă numai cu

Palatul Societății de Asigurări „Agricola–Adriatica", București (după *ER*)

Pavilionul României la expoziția internațională de la New York, din 1939 (după *ER*)

avizul Ministerului Industriei și Comerțului, devenit ulterior Ministerul Economiei Naționale. S-a creat astfel posibilitatea exercitării de către stat a unei acțiuni de îndrumare și control asupra investițiilor și mai ales de orientare a acestora către ramurile considerate prioritare în dezvoltarea economică a țării și pentru apărarea ei.

Prin acest decret, înființarea de noi fabrici (instalarea, mărirea sau mutarea oricăror întreprinderi) nu mai era lăsată la libera inițiativă a capitalului privat, autorizarea presupunând dreptul de import al mașinilor necesare și asigurarea priorității în procurarea devizelor: în acest fel, se realiza atât controlul funcționării industriilor, cât și apărarea intereselor naționale.

În același timp, prin acest decret-lege au dobândit formă legală înțelegerile intervenite între întreprinderi și întreprinzători cu privire la stabilirea prețurilor produselor, aprovizionare și desfacere etc. După această dată, sub denumirea de „oficii“, aceste înțelegeri, au început să funcționeze în diferite ramuri ale industriei. Astfel, la sfârșitul anului 1939, cartelurile recunoscute pe baza legii din 10 mai 1937 erau astfel distribuite între grupele de industrii: industria alimentară — 21; industria metalurgică — 13; industria chimică — 13; industria materialelor de construcție — 6; industria hârtiei — 3; industria pielăriei — 1; industria lemnului — 1; industria sticlăriei — 1; carteluri comerciale — 6. După felul de organizare, cartelurile se repartizau astfel: carteluri regionale — 23; carteluri condiționale — 20; carteluri de prețuri — 61; carteluri de contingentarea producției — 49; carteluri cu oficii de desfacere — 30.

Rețea complexă de carteluri

Practic, cu excepția ramurilor textilă, electrotehnică și ceramică, în toate celelalte industrii existau carteluri, piața internă fiind stăpânită de o rețea complexă de carteluri.

Expresie a manifestării tot mai insistente a intervenționismului și dirijismului în economia românească, la 7 aprilie 1938, a fost adoptat „Decretul-lege nr. 1.473 privind înființarea Ministerului Economiei Naționale“, care a prevăzut reorganizarea pe baze noi a Ministerului Industriei și Comerțului, transformat în Ministerul Economiei Naționale. La conducerea ministerului, a fost numit Mitiță Constantinescu, care a cumulat timp de aproximativ un an și funcția de guvernator al BNR. Noul minister avea atribuții extinse: îndrumarea, coordonarea și încurajarea dezvoltării forțelor naționale productive; distribuirea producției prin comerțul interior; îndrumarea și supravegherea importului; întocmirea legilor privind domeniul industrial, comercial și bancar; întocmirea lucrărilor de statistică și de documentare economică.

MEN a preluat sarcina încurajării industriei naționale, avantajele acordându-se în mod diferențiat pentru: **1)** industrii indispensabile, legate de producția pentru apărare; **2)** industriile utile care foloseau materii prime indigene; **3)** industrii indispensabile, care-și procurau materia primă din import. În anii următori, statul — prin intermediul MEN — a acordat avantajele în special întreprinderilor care produceau pentru nevoile de apărare, ținând cont de contextul politic internațional.

Industria românească, stimulată și încurajată de cadrul legislativ, a cunoscut în perioada interbelică o creștere cantitativă și calitativă, al cărei rezultat a fost schimbarea structurii și caracterului economiei naționale, la finele intervalului procesul de industrializare fiind relativ avansat în direcția transformării României dintr-o țară agrară într-una industrială. ■

Bibliografie minimală

● I.N. Angelescu, *Politica economică a României față de politica economică imperialistă*, București, 1923 ● N.P.Arcadian, *Industrializarea României*, București, 1936 ● Mitiță Constantinescu, *Politica economică aplicată*, București, 1943 ● V.N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, Ed. Științifică, 1995 ● M. Manoilescu, *Încercări în filosofia științelor economice*, București, 1938 ● idem, *Productivitatea și rentabilitatea în economia românească*, București, 1941 ● Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, *Istoria economiei*, București, Ed. Economică, 1998 ● Vasile C. Nechita (coord), *Mihail Manoilescu. Creator de teorie economică*, Iași, Ed. Cugetarea, 1993

1937: un veritabil cod al agriculturii românești

„Legea Sisești”, izvor de inspirație pentru zilele noastre

Maria MUREȘAN*, Florentina CONSTANTIN**

Creșterea diversității și a complexității vieții economice, multiplicarea verigilor mecanismului funcțional și, mai ales, situațiile limită și, uneori, chiar paradoxurile pe care le-a cunoscut în anii imediat următori primului război mondial, ca și în perioada marii crize economice din 1929–1933, au condus la conturarea și cristalizarea convingerii oficialităților românești ale vremii privind necesitatea înființării unor instituții care să coordoneze și/sau dirijeze economia în vederea stimulării și a amplificării rezultatelor benefice ale liberei inițiative.

Prezentul și viitorul

Astfel, cu scopul de a se ocupa exclusiv de legislația economică și de soluționarea problemelor economice a fost adoptată „Legea pentru organizarea Consiliului Economiei Naționale din 26 aprilie 1932“ . Potrivit art. 1, „se înființează Consiliul Economiei Naționale, care va funcționa pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, ca organ consultativ al guvernului în dezlegarea problemelor economice“. Atribuțiile consiliului menționat sunt complexe și privesc atât prezentul, cât și viitorul economiei românești. El studiază și propune liniile generale ale politicii economice a statului; întocmește și propune guvernului proiecte cu caracter economic și financiar, în legătură cu viața economică internă și relațiile economice externe; dă avizul asupra proiectelor de legi cu caracter economic sau financiar; dă directive asupra aplicării principiilor de raționalizare și normalizare a organelor economice publice; dă avizul asupra chestiunilor în care va fi consultat de guvern sau de diferite departamente. Proiectele de legi în domeniile menționate, elaborate fie din inițiativă guvernamentală, fie din inițiativă parlamentară, nu puteau fi trimise spre avizare Consiliului Legislativ, înainte de a fi cerut și obținut avizul Consiliului Economiei Naționale.

În împrejurările de după marea depresiune economică , s-a impus accentuarea intervenției statului în vederea concentrării eforturilor pentru dezvoltarea economiei, creșterii și diversificării acesteia, multiplicării activităților lucrative, încurajării întreprinzătorilor autohtoni și implicit a sporirii acumulării de capital de către aceștia. În acest scop, Parlamentul României dezbate și adoptă, la 29 aprilie 1936, „Legea pentru înființarea Consiliului Superior Economic și Organizarea Camerelor Profesionale“. Față de Consiliul Economiei Naționale, Consiliul Superior Economic reprezintă o treaptă superioară a politicii de încurajare promovată de stat, prin adoptarea unei legislații corespunzătoare noii etape de dezvoltare și maturizare a capacităților productive ale economiei românești. Consiliul Superior Economic preia atribuțiile Consiliului Economiei Naționale, dar el este conceput ca un organism permanent de studii și cercetări, care, în îndeplinirea atribuțiilor se sprijină pe Camera de Agricultură, Camera de Industrie și Comerț și Camera de Muncă, pe a căror activitate o patronează, și are dreptul să propună legi și acte normative referitoare la desfășurarea vieții economice. În concepția legiuitorului, activitatea Consiliului Superior Economic trebuie să se concretizeze în inițierea unei legislații complete și complexe, care să reglementeze desfășurarea vieții economice de ansamblu, precum și a actelor și faptelor economice pe domenii de activitate. Acest deziderat are o deosebită semnificație, dacă avem în vedere că legislația economică în vigoare atunci era alcătuită din elemente concepute în diferite etape și ajustată ulterior, doar pe unele părți componente. Prin urmare, ea nu era în măsură să răspundă cerințelor de ansamblu ale economiei românești.

Printre realizările de excepție ale deceniului patru al secolului trecut, datorate însuși mecanismului instituțional arătat, se înscrie „Legea privitoare la organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937“. Supranumită în epocă și **„legea Sisești“**, legea menționată constituie, se poate afirma cu tărie, un veritabil „cod al agriculturii românești“, întrucât ea reglementează multitudinea problemelor legate de agricultura propriu-zisă.

Legea pornește de la realitățile complexe existente în agricultura românească, caracterizată în numeroase lucrări de specialitate ca fiind preponderent cerealieră, extensivă, bazată pe o propritate supraparcelată, cu un evident surplus relativ de forță de muncă și cu o subfolosire cronică a acesteia, ceea ce prejudicia în foarte mare măsură volumul venitului național și, nu în ultimul rând, cu o deficitară valorificare a producției agricole atât pe piața internă, cât și pe cea externă. De aceea, legiuitorul își propune raționalizarea — în sens de eficientizare — a producției agricole.

Primul obiectiv al legii din 1937 este acela cu privire la transmiterea proprietății agricole rurale, provenite de la stat și prin stat. Sunt abrogate legile anterioare, precum și modificările lor și se precizează că această proprietate va putea fi vândută sau donată numai cu următoarele condiții: avizul Ministerului Agriculturii și Domeniilor; cumpărătorul sau donatarul să fie cetățean român, absolvent al unei școli de agricultură de orice grad, sătean cultivator de pământ — în această categorie fiind asimilați preoții, învățătorii și micii meseriași domiciliați în comunele rurale — și să nu dețină mai mult de 50 hectare pământ agricol; lotul să nu fie mai mic de două hectare, suprafață declarată indivizibilă prin lege. Totodată, sunt recomandate și încurajate posibilitățile de comasare a loturilor, fie prin vânzare, fie prin înțelegere.

---

* Prof. univ. dr., Academia de Studii Economice, București
** Asist. univ. drd., Academia de Studii Economice, București

Maximum 10, minimum 5

Pentru îndrumarea și raționalizarea producției agricole, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, prin Consiliul Superior al Agriculturii, este desemnat să întocmească „**a)** un program general de lungă durată; **b)** un plan de lucru anual pentru aplicarea programului general". Programul general urma a fi întocmit pe o perioadă de maximum 10 ani și minimum cinci ani, în funcție de condițiile naturale, de nevoile economice și militare ale țării, de sugestiile institutelor de cercetări coordonate de minister și în conformitate cu convențiile internaționale în vigoare. Planul anual urma a se întocmi în funcție de nevoile imediate ale populației, de cerințele piețelor consumatoare și de posibilitățile financiare ale ministerului.

Un loc aparte în cadrul legii îl ocupă îndrumarea tehnică a lucrărilor privitoare la sol și plantele agricole, prin care se încerca cointeresarea agricultorilor pentru practicarea și a altor culturi decât cerealele, în mare parte a culturii plantelor industriale sau medicinale, care reprezentau materii prime pentru numeroase industrii. Proporțional cu condițiile economice, de mediu și ale piețelor de desfacere, ministerul trebuia să delimiteze regiunile naturale de cultivare cu cea mai mare rentabilitate pentru fiecare specie de plante agricole și — prin intermediul Camerelor de agricultură județene — să fixeze stimulentele acordate agricultorilor. În acest sens, sunt nominalizate culturile de: bumbac, orez, chimion, ricin, hamei, cicoare, mac, anason, năut și aproape 40 specii de plante medicinale. Pentru acestea se acorda o scutire de 50% din impozitul agricol elementar, pentru suprafețe ce depășesc o jumătate de hectar, pe termen de 10 ani, respectiv 1 aprilie 1937–1 aprilie 1947. În plus, sunt scutite de orice impozite către stat, județ sau comună suprafețele cultivate cu plantele ce, ulterior, urmau a fi declarate „de utilitate națională", prin Jurnalul Consiliului de Miniștri. De asemenea, beneficiau de scutiri de 30% — în condițiile menționate — culturile de lucernă, trifoi, borceag, linte, bob, sfeclă de nutreț, cânepă și in. Plantațiile cu specii proprii regiunii vor fi scutite pe timp de 15 ani, iar pădurile și perdelele de arbori create în regiuni de stepă — 25 de ani.

Nu ne-am propus o prezentare exhaustivă a acestei legi, dar pentru a sublinia complexitatea ei se cuvine să arătăm că reglementează: modalitățile de răspândire a cunoștințelor agricole; controlul și încurajarea producției de sămânță superioară; controlul comerțului cu semințe și clasificarea acestora; îndrumarea exploatării pășunilor de interes obștesc; îndrumarea producției viticole și horticole; sarcinile poliției fitosanitare interne și a celei privitoare la import, export și tranzit; controlul produselor întrebuințate pentru combaterea dăunătorilor și al îngrășămintelor chimice; supravegherea comerțului cu combustibil, mașini și unelte agricole; îndrumarea producției agricole; apărarea sănătății animalelor; comercializarea produselor agricole, și, în legătură cu aceasta, clasificarea lor; coordonarea activității experimentale agricole; conducerea exploatațiilor agricole și învoielile agricole; măsuri de poliție agricolă; organele de aplicare ale legii; organele de constatare, judecată și sancționare, în cazul încălcării legii.

În același timp, legea instituie înființarea Fondului pentru încurajarea agriculturii, stabilește sursele de alimentare a acestuia și autorizează guvernul pentru organizarea asigurărilor agricole, fie sub formă de serviciu public, fie sub formă de regie mixtă.

În cadrul dispozițiilor finale și tranzitorii, legea clasifică gospodăriile agricole în trei categorii — mici, mijlocii și mari — și definește pentru fiecare categorie în parte accepțiunea de gospodărie model.

Considerăm că este deosebit de incitant pentru realitățile agriculturii românești a anului 2001 felul în care, la sfârșitul perioadei dintre cele două războaie mondiale, era concepută o gospodărie model, mică, în accepțiunea legii la care ne referim. Astfel, gospodăria respectivă trebuie să dețină cel mult 10 hectare teren agricol sau cel mult cinci hectare vie sau cel mult 10 hectare livadă de pomi. Pentru a fi socotită ca având capitalul necesar, nu puteau fi private de nici un fel de sarcină terenul, inventarul agricol și construcțiile aferente gospodăriei, și anume: casă de locuit, încăpătoare în raport cu numărul membrilor de familie, igienică, cu ferestre mobile și având bucătărie, cămară și pivniță; grajd pentru vite cu loc rezervat pentru pregătirea nutrețurilor; magazie de producte; pătul; coteț de porci; coteț de păsări; fântână zidită; latrină; platformă de gunoi și împrejmuire. Sunt considerate ca având inventarul necesar gospodăriile care posedau: un plug; un cultivator; o grapă de fier; un tăvălug de lemn; o prășitoare pentru un cal; o vânturătoare; o batoză de porumb cu mâner; un separator de lapte; un car; o semănătoare în rânduri; un trior; două vite trăgătoare; o vacă de lapte, patru porci; 20 oi; 10 stupi de albine; crescătorie de viermi de mătase.

Legea privitoare la organizarea și încurajarea agriculturii, din 22 martie 1937, a reprezentat sinteza realizărilor, a neîndeplinirilor și a speranțelor din experiența acumulată în aproape trei sferturi de secol — respectiv de la Legea rurală din 1864. În accepțiunea epocii, ea a fost gândită ca o strategie menită să înlocuiască gospodăria țărănească tradițională cu exploatația comercială, de fermă, bazată pe rațiuni economice.

Desigur, nu putem vorbi de efecte ale aplicării prevederilor legii la care ne referim, întrucât aplicarea ei a fost afectată de declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale și stopată de cursul imprimat agriculturii în condițiile regimului comunist.

Ea rămâne însă o întocmire legislativă cu valențe potențial-pozitive de necontestat și un important izvor de inspirație pentru zilele noastre. ■

Misiuni aeriene în slujba Marii Uniri

p. 46

1963: la vânătoare și la masă cu „tovarășul Hrușciov"

p. 50

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului

p. 55

Descătușare de tensiuni

p. 56

Conflictele militare și geopolitica în secolul XX

p. 62

NOI CONTRIBUŢII LA ISTORIA MARINEI MILITARE ROMÂNE

Spațiul dunărean și al Mării Negre de la istorie la integrare europeană

p. 64

„Visul lui Vlaicu și al milioanelor de români a izbândit"

Misiuni aeriene în slujba Marii Uniri

Valeriu AVRAM*

La 28 octombrie/10 noiembrie 1918, începea a doua mobilizare a armatei române în vederea reluării operațiilor de eliberare a teritoriului național ocupat de trupele Puterilor Centrale. Desfășurarea evenimentelor politice și militare ce au urmat avea ca rațiune supremă sprijinirea efectivă a românilor transilvăneni în dorința lor de a se uni cu Țara. Aviația militară română s-a făcut din nou remarcată în zilele care au premers marelui act național de la 1 Decembrie 1918, fapt puțin cunoscut de istorici. Studiile noastre, întreprinse pe parcursul mai multor ani în Arhivele Militare Române, ne-au relevat faptul că aviația națională a executat mai multe zboruri în sprijinul înfăptuirii idealului național: eliberarea țării și realizarea Marii Uniri. Să rememorăm deci, cu ajutorul unor documente inedite, acele neuitate evenimente din zilele premergătoare Adunării Naționale de la Alba Iulia, aviatorii fiind prezenți la acest eveniment crucial din istoria noastră națională.

Lt. av. Niculescu

Lt. av. Vasile Niculescu–Popa

Noi mărturii

Pînă de curînd, s-a crezut că în ziua de 10/23 noiembrie 1918 a plecat în zbor cu misiune specială de a transporta documente politice importante în sprijinul idealului național numai echipajul format din locotenentul pilot Vasile Niculescu–Popa și căpitanul transilvănean Victor Precup. Documente recent descoperite de noi vin să demonstreze contribuția aviației naționale pentru realizarea Marii Uniri, Comandamentul Aeronauticii din MCG român ordonând executarea mai multor misiuni aeriene în acest scop.

Pentru îndeplinirea lor s-au oferit numeroși voluntari, fapt care a dus la numeroase discuții aprinse în rândul aviatorilor din cadrul Grupului 1 Aeronautic. Numărul lor fiind atât de mare, s-a organizat o adevărată selecție; până la urmă, au fost nominalizați piloții care cunoșteau foarte bine traseele pe care urmau să le survoleze: sudul țării și Blajul.

Pentru exemplificare, prezentăm câteva documente inedite. Întreruperile le-am marcat prin trei puncte, iar explicațiile noastre sunt redate în paranteze drepte.

„Marele Cartier General/Secțiunea de Aviație/Nr. 107, din 6/19 noiembrie 1918. Telegramă. Extraurgent cu precădere. Către Grupul 1 Aeronautic. Pregătiți [un] Farman mâine, pentru o misiune în Transilvania, cu aterizare la Blaj și retur. Aparatul încărcat cu benzină [pentru] dus și întors. Detalii prin pasager [căpitanul Victor Precup]. Comandantul Aeronauticii / Maior av. C. Fotescu".

În raportul nr. 198, din 13/26 noiembrie 1918, al Comandamentului Grupului 1 Aeronautic către MCG, se preciza: **„(...) Am onoarea a vă raporta cu privire la Ordinul secret nr. 18 din 6/19 noiembrie 1918, în ultimul aliniat (...). Întrucât misiunea de la Blaj se va repeta, am luat măsuri ca același avion amenajat [cu rezervoare suplimentare], benzină și ulei necesare și același pilot [Vasile Niculescu] să facă toate aceste raiduri. Lucrurile se prezintă altfel. Mulți piloți din escadrilele unității [grupului] au cerut să zboare pentru realizarea Marii Uniri. S-au exclus de la aceste raiduri piloții de pe Sopwith [avion de recunoaștere și bombardament]. Comandantul ține să nu distrugă avântul luptelor, ci să-l păstreze și să-l cultive; chiar găsesc că, dacă același pilot ar fi destinat să execute un al doilea asemenea raid chiar în același loc — deși căpitanul Precup spunea că atunci va merge în altă parte —, s-ar distruge avântul și dragostea cu care mulți piloți din grup au cerut o a doua misiune secundară. Subsemnatul, am invocat piloților de [pe] Sopwith, că puținele aparate [de zbor] de acest tip sunt păstrate pentru alte misiuni. Tot de lungă durată și fără aterizare sunt și celelalte misiuni. M-am găsit însă fără nici un argument în fața piloților de pe Farman, tot așa de buni ca locotenentul Niculescu [Vasile], decât că acesta este ordinul Comandamentului [Aeronauticii], că locotenentul Niculescu ar cunoaște drumul și locul de aterizare. Dacă ar merge acolo alt pilot, i s-ar obiecta că, la al doilea raid, pe lângă pasagerul [care] rămine același, pilotul ar vrea și indicațiunile locotenentului**

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Inginerie Aerospațială, Universitatea Politehnică, București

Niculescu ce l-ar ghida suficient. Față de această situație, cu onoare aștept ordinile dumneavoastră în acest sens. Maior av. Sever Pleniceanu“.

Pentru susținerea idealului național

Aviatorii Grupului 2 Aeronautic au executat, în zilele de 9/22–10/23 noiembrie 1918, mai multe zboruri în partea de sud a țării, lansând manifeste în sprijinul desăvârșirii unității naționale. Aceste zboruri mai aveau și o altă semnificație: să abată atenția serviciilor speciale ale Puterilor Centrale de la misiunea pe care trebuia s-o îndeplinească echipajul Niculescu–Precup, care trebuiau să transporte pe calea aerului, la Blaj, documente politice de mare importanță. Deși prin Ordinul nr. 112 al MCG român, din 11/24 noiembrie 1918, se dăduse ordin să se suspende toate zborurile, aviatorii Grupului 2 Aeronautic plecaseră deja în misiunile ordonate de comandantul grupului, după cum se va vedea mai jos:

Un avion, având la bord un echipaj format din ajutorul de sublocotenent pilot Nicolae Tănase și observatorul locotenent Ramiro Gabrielescu, a plecat în ziua de 9/22 noiembrie 1918 în misiune specială, avînd itinerarul: Tecuci–Focșani–Rîmnicu Sărat–Mizil–Ploiești–București–Giurgiu, **„cu aruncarea de manifeste deasupra orașelor mai sus pronunțate pentru susținerea marelui ideal național și cu consemnul de a se pune la dispoziția Cartierului general al armatei franceze aflat la Giurgiu (...)“.**

Zborul a fost prezentat detaliat într-un raport întocmit de lt. Ramiro Gabrilescu:

„Conform ordinelor nr. 35, din 7/20 noiembrie 1918 și nr. 137 — telegrafic — , din 9/22 noiembrie 1918 ale Grupului 2 Aeronautic, am plecat în misiune pe un Farman 40 [cu] motor Renault de 120 CP, având ca pilot pe ajutorul de sublocotenent Tănase Nicolae, în executarea misiunii de a arunca manifeste asupra orașelor Buzău, Mizil, Ploiești, București și Giurgiu, urmând a ateriza în acest din urmă oraș pentru alimentare [cu benzină]. Vizibilitatea era bună. Temperatura era la sol de –20°C.

Misiunea s-a executat întocmai, zburând la 1.000 m [înălțime] și coborându-se la 50 m deasupra orașelor, după cum se poate constata și din informațiile ce am găsit mai târziu prin ziare.

Am aterizat fortuiți la Giurgiu, motorul oprindu-se singur, întrucât rezer-

GRUPUL 1ª AVIAȚIE
PILOȚI ȘI OBSERVATORI GRUPULUI
1916 – 1919

Un fotomontaj de epocă,
în care sunt înfățișați piloții și observatorii Grupului 1 Aviație

vorul nu mai conținea nici un pic de benzină. Ne-am prezentat dlui col. Radu Rosetti, dlui șef de Stat Major al Armatei de Dunăre, și comandantului Aeronauticii, precum se vede din confirmarea scrisă nr. 39 a comandamentului mai sus-amintit. Primirea ce ne-a fost făcută atât de populație, cât și [de către] aliații noștri a fost din cele mai călduroase și emoționante. (...) Avionul a trebuit să stea în câmp șapte zile, supus zăpezii și vântului, deoarece a doua zi după sosire, timpul s-a schimbat. Încercarea de a pleca în zilele următoare n-a reușit din cauza lipsei de benzină, a mecanicilor și a comunicației foarte dificile cu Bucureștiul (...).

În drum spre Giurgiu, am constatat că toate podurile de la Focșani la Buzău, pe calea ferată, erau distruse. În gara Buzău, am văzut un tren cu trupe germane [care] pleca spre Ploiești. La Ploiești, am văzut o mare aglomerație de oameni care manifestau. Am aruncat manifeste pentru toți românii, care îndemnau la luptă pentru alungarea cotropitorilor și la unire.

În ziua de 17/30 noiembrie 1918, sosind benzina, am plecat, pe o vreme rea, spre Capitală, deoarece amenința să ningă, ceea ce ar fi dus la distrugerea avionului. Ceața deasă; a necesitat a zbura jos. Întîmplarea ne-a favorizat; profitînd de o spărtură în ceață, am aterizat la Cotroceni. Aici, erau numai trei hangare vechi, restul fiind distruse de germani la plecare. A doua zi, pe 18/1 decembrie 1918, fiind intrarea Majestăților lor, regele și regina, și a generalului Berthelot în Capitală, am zburat în timpul paradei (...)".

Al doilea echipaj, având la bord pe locotenentul pilot Constantin Mincu și observatorul locotenent Gheorghe Crețeanu, a plecat în ziua de 10/23 noiembrie 1918, ora 10.15, **„în misiune specială, având itinerarul: Tecuci–Ciulnița–Călărași–Oltenița–Giurgiu, cu însărcinarea de a arunca manifeste"**. Echipajul, după executarea misiunii, s-a întors la aerodromul de la Tecuci.

Tot în aceeași zi, la ora 10.20, și-a luat zborul, aflat la bordul unui avion de vânătoare Nieuport 15 m, sublocotenentul Paul Magâlea, având misiunea **„de a arunca manifeste pe itinerarul: Focșani–Râmnicu Sărat–Buzău–Ploiești–București–Giurgiu, și a se întoarce imediat cu celelalte avioane, la punctul final al etapei — București"**. Pilotul Paul Magâlea și-a îndeplinit misiunea, cu toate că timpul a fost nefavorabil.

Zborurile executate de aceste echipaje au avut o mare importanță întrucât informau populația în legătură cu marile evenimente politice și militare ce erau în plină desfășurare, fapt subliniat și de pilotul Nicolae Tănase, care menționa într-un raport: **„Trecând prin localitățile cuprinse în itinerarul stabilit, am aruncat manifeste care îndemnau poporul la luptă împotriva ocupanților și la unirea cu țara a provinciilor aflate sub stăpânire străină. De sus, am văzut lumea ce alerga să culeagă aceste manifeste. Noi le făceam semne cu mâna. În mod deosebit am fost foarte emoționat atunci când am ajuns deasupra Ploieștiului, moment în care am trecut pe deasupra casei părintești, pe care n-o mai văzusem de mai bine de doi ani. O vedeam cu plăcere și ochii mi se împăienjeniră atunci când la fereastră mi se păru că văd silueta mamei și a fraților rămași acolo. Le-am aruncat în curte un plic cu vești. Uitasem în acele clipe că puteam fi atacat de inamic, care, deși în derută, era încă periculos (...)"**.

Marea Unire s-a înfăptuit și prin contribuția aripilor românești

„Am dus în carlingă mesajele Marii Uniri"

În dimineața zilei de 10/23 noiembrie 1918, la ora 10.40, avionul Farman 40 nr. 3.240 a decolat de la Bacău, luând direcția Blajului, peste linia frontului. Era ultima și cea mai importantă misiune aeriană a acestei zile. Atât pilotul, locotenentul Vasile Niculescu–Popa, cât și însoțitorul său, căpitanul transilvănean Victor Precup, aveau fețele protejate cu un strat de parafină, pentru a putea rezista la o temperatură de –35°C, atât cât se înregistra la altitudinea de 3.000 m, înălțime necesară traversării Carpaților. Carliga era deschisă, iar echipajul nu dispunea de parașute de salvare și nici de armament. La bord se afla un sac cu mii de manifeste și o geantă militară sigilată. Manifestele urmau să fie lansate din avion deasupra Blajului și a altor localități transilvănene. Geanta sigilată conținea documente extrem de importante, pe care căpitanul Victor Precup trebuia să le predea reprezentanților Comitetului Național Român din Transilvania.

Zborul a decurs în condiții normale, așa cum relata într-un memoriu, din 6 iunie 1920, locotenentul pilot Vasile Niculescu, din care prezentăm câteva consistente pasaje: **„Se împlinesc doi ani de când am executat misiunea cea mai frumoasă și cu rezultatele cele mai palpabile din câte s-au executat în războiul pentru întregirea neamului, deși alte misiuni, desi-**

gur, s-au executat în împrejurări mult mai grele (...).

Pentru îndeplinirea acestei misiuni m-am oferit fără rezervă, cu un entuziasm care a șters cu desăvârșire din mintea mea orice gând la vreun risc.

În dimineața zilei de 10/23 noiembrie 1918, pe un ger cumplit, am decolat [din Bacău] de pe aerodromul acoperit de zăpadă, luând direcția munților spre Blaj. Am trecut Carpații la 2.600 m înălțime, scoborând apoi într-o pantă ce se întindea până la Blaj.

După două ore și un sfert de zbor, ne-am găsit deasupra orașului la o mică înălțime și aruncăm peste el manifestele Marelui Cartier General, care anunțau că armata română mobilizată trecea Carpații, prin zăpadă de peste 2 m, și îi îndemna pe transilvăneni la liniște, că armata vine în numele păcii.

Îndată, am aterizat în condiții excelente pe Câmpul Libertății, aproape de Crucea lui Avram Iancu, lângă oraș. Peste puțin timp, avionul din care încă nu coborâsem încă era înconjurat de o mare mulțime de blăjeni și țărani din satele apropiate, trecuți, îmbrăcați, prin apa Târnavelor. Am rămas mut și fără suflare la entuziasmul acestor oameni, când au văzut tricolorul de pe avionul sosit din Regat, aducându-le știri ce le umpleau sufletul de bucurie.

Salutul de bun sosit ce ni s-a adresat de către domnii prof. dr. Macovei și dr. Precup în numele românilor transilvăneni, aclamțiile mulțimii ce ne înconjura erau expresia cea mai clară a fericirii omului eliberat: «Prima solie a mântuirii din Regat le-a sosit».

Am fost asigurați că, de câteva zile, jandarmii unguri au fost dezarmați, nu mai e nici un pericol, suntem în cea mai perfectă siguranță, avionul poate odihni o noapte întreagă lângă «Piatra lui Avram Iancu», păzit și cu o mitralieră de 18 studenți ce făceau garda orașului și împrejurimilor. Fiecare blăjean și țăran a căutat să dea mâna cu noi, să ia un lucru cât de neînsemnat al nostru ca să ni-l ducă acolo unde trebuia să ne odihnim peste noapte. Nimic n-a lipsit, am găsit totul acolo unde trebuia. Dacă doream să se aducă pe sus avionul la locul unde urma să stăm până la plecare, ni-l aduceau, fiecare ținea să dea o mână de ajutor. După ce am umblat pe străzile orașului, aclamați de la toate ferestrele, de prin balcoane, am fost conduși la Palatul Mitropolitan și întâmpinați de părintele Vasile Suciu, actualul mitropolit al Bisericii Unite a Blajului. Pe dată s-a întrunit Comitetul Național, al cărui președinte era, pentru a discuta și hotărî acțiunea determinată de corespondența Marelui Cartier General.

În noaptea de 10–11/23–24 noiembrie 1918, au fost anunțate toate centrele ocupate de români de sosirea avionului. Comitetul hotărăște tot atunci «unirea cu patria–mamă» și, pentru a se arăta lumii întregi că unirea este dorința tuturor românilor transilvăneni, s-a hotărît în același timp Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde peste o săptămână, la 18 noiembrie/1 decembrie, s-au adunat 100.000 de români, proclamând unirea. Spre ziua de 11/24 noiembrie 1918, când ne pregăteam de plecare, au sosit delegați de la Alba Iulia la Blaj, pentru a ne saluta. Ziarul blăjean, «Unirea», publică tot atunci articolul «Prima solie»: «(...) Din Țara Românească ne-a sosit azi, sâmbătă, la ora unu după–amiază, locotenentul pilot Niculescu, din armata română, și căpitanul Victor Precup, originar din Transilvania. Au sosit cu aeroplanul, împrăștiind apelul pentru Blaj. (...) Domnul profesor Precup și domnul dr. Macovei i-au salutat de bună venire. Visul lui Vlaicu și al milioanelor de români a izbândit. El a fost solia cea dintâi, visul neîmplinit de care pomenea poetul. Solia de azi e realitate, biruința principiului național peste toate obstacolele de până acum. Trăiască România Mare!»“.

Apoi, domnul dr. Ionel Pop îmi oferi ca amintire o bucată de piatră din aceea a libertății, însoțită de următoarea scrisoare: «Dragă domnule Niculescu! Trecând Carpații în zbor, împreună cu domnul Victor Precup, ca primă solie a mântuirii noastre, ai aterizat ieri, 23 noiembrie, pe Câmpul Libertății. Du, te rog, fraților noștri dragi toată căldura sufletului nostru, du-le chemarea noastră. Dumneata vei fi pururea neuitat și ca să-ți aduci aminte din când în când de aceia pe care sosirea dumitate i-a făcut fericiți primește de la noi o amintire, o bucată de piatră. E o întruchipare a luptelor noastre seculare și a suferințelor noastre, este o bucățică de piatră din vechea «Piatră a Libertății», ridicată în 1848 pe Câmpia de lângă Blaj, unde ați aterizat dumneavoastră. Ungurii, ca nici măcar acest modest semn al dorinței libertății să nu-l avem, au aruncat în aer cu dinamită vechea piatră. Din trupul ei e bucata care-ți va aminti de noi. Cu frățească dragoste, dr. Ionel Pop, Blaj, la 24 noiembrie 1918».

Cu acestea, împreună cu corespondența care cuprindea hotărârile luate

**Visul lui Vlaicu și al milioanelor de români a izbândit.
El a fost solia cea dintâi, visul neîmplinit de care pomenea poetul.
Solia de azi e realitate, biruința principiului național peste toate obstacolele de până acum.
Trăiască România Mare!**

asupra destinului neamului nostru, în dimineața aceleiași zile ne îndreptarăm spre locul de aterizare, unde o mulțime mai mare ca în ajun ne aștepta. Gerul parcă se mai înăsprise, motorul, care acum eu trebuia să-l pornesc, îmi capta toată atenția. (...) După destulă muncă și timp îndelungat, l-am pornit. În acest timp, blăjenii, într-un cor, cântau cântece naționale, patriotice. N-am putut împiedica pe nimeni să-și scrie numele și gândurile trezite de aceste împrejurări pe aripile, coada și carliga avionului. Fiecare a trimis în felul acesta salutul fraților de peste munți. Intelectualii, în special, chemau armata română să vină mai repede, își arătau cu scris mare sentimentele de dragoste față de «frumoasa noastră regină și regele tuturor românilor».

Avionul era împestrițat de iscălituri și sentimente scrise, umplusem carliga cu florile ce mi se oferise de mâini necunoscute. Ne întorceam acum cu un neprețuit tezaur pe care, a doua zi, l-am prezentat tot pe calea aerului, la Iași, celor care ne-au trimis. Nimeni nu s-a mai ocupat de noi, am dispărut, în înfrigurările de care autoritățile erau cuprinse în vederea mutării la București, a protejării pentru intrarea în Capitală.

Mi s-au dat saci cu steguleţe tricolore, sute de portrete ale membrilor familiei regale, pentru a fi aruncate din avion asupra mulțimii adunate la Alba Iulia. Dar timpul s-a stricat într-atât că nu se mai putea zbura deloc; adunarea de la Alba Iulia, totuși, a fost impunătoare.

Față de măreția faptului istoric, la grăbirea îndeplinirii căruia am contribuit prin raidul executat în condițiunile arătate, făcând legătura cu Comitetul Național Roman din Transilvania și Marele Cartier General, îmi revendic și față de oficialitate drepturile câștigate. Nu am fost citat pentru îndeplinirea acestei misiuni istorice nici cel puțin pe escadrilă. Cu atât mai puțin să mi se fi dat o distincție. Comparând misiunea mea cu o alta, răsplătită cu citarea pe întreaga oaste română, meritam mai mult decât o completă tăcere.

Fiind pe frontul basarabean, când Grupul 1 Aviație nu rămăsese în vara anului trecut [1919] decât cu două avioane Sopwith, mă bucuram de cea mai mare încredere că voi zbura în siguranță și grupul nu va suporta o nouă pierdere de avion. Cea mai mare parte din misiuni le executam împreună cu locotenentul Gheorghiu Ermil. Adeseori, ne întorceam cu avionul găurit de gloanțe și foarte aproape de locurile noastre, căci zburam, la minimum de înălțime, conduși de dorința de a ne întoarce cu rezultate maxime. Un reglaj de tir [executat] asupra unei baterii bolșevice ce trăgea în trenul Tighina–Chișinău, reglaj executat cu fuzee și mesagii aruncate — căci nu dispuneam de telegrafie fără fir la bordul avionului —, și la o înălțime de 200–100 m, timp de aproape patru ore de zbor, a avut ca rezultat că, de atunci, bateria inamică n-a mai tras. Cu același observator, după câteva zile ni s-a ordonat să facem o recunoaștere în zona Tiraspol–Razdelnaia–Cetatea Albă–Odessa. Motorul a încetat să mai funcționeze deasupra gării Razdelnaia, la aproximativ 50 km de liniile noastre, și am aterizat în teritoriul inamic. Luați prizonieri, am fost închiși la un loc cu criminalii. (...)

La Blaj, am fost primiți cu flori și lacrimi de bucurie; aici, noi am vărsat lacrimi de durere când am fost închiși și duși apoi pe străzile Odessei între baionete.

Visul lui Vlaicu și al milioanelor de români a izbândit. El a fost solia cea dintâi, visul neîmplinit de care pomenea poetul. Solia de azi e o realitate, biruința principiului național peste toate obstacolele de până acum. Trăiască vestitorii acestei biruinți! Trăiască România Mare!“. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

1963: la vânătoare și la masă cu „tovarășul Hrușciov“

Un document depistat în fosta Arhivă a CC al PCR și pus la dispoziția noastră de către soții **Camelia** și **Constantin Moraru**, ambii de la Arhivele Naționale ale României, ne aduce în atenție partea nevăzută (și necunoscută, la vremea respectivă, opiniei publice) a prezenței liderului sovietic N.S. Hrușciov în România, în perioada 3–7 octombrie 1963, când liderul de la Kremlin s-a „destins“ pe meleagurile noastre la vânătoare. Cu tot caracterul ei neoficial, vizita a prilejuit, cum lesne se poate presupune, un schimb de vederi pe temele care țineau, ca să zicem așa, afișul în cadrul relațiilor româno–sovietice din acea vreme, relații deloc scutite de tensiuni, dacă nu de-a dreptul de asperități. În plus, documentul — pe care îl reproducem în întregime în cele ce urmează și în forma originară —, are darul de a ne introduce, la aproape patru decenii distanță de la evenimentul la care se referă, în „bucătăria“ unei astfel de întâlniri neoficiale, dar la cel mai înalt nivel, între tovarășii de la București și cei de la Moscova. „Bucătărie“ la propriu, întrucât, cum se va vedea îndată, documentul înregistrează, cu minuție, inclusiv felurile de mâncare prevăzute a-l mulțumi pe deplin pe „marele frate“ de la Răsărit...

① „Notă privind vizita în RPR a tovarășului N.S. Hrușciov

La sosirea pe aeroportul Otopeni, în ziua de 3 octombrie 1963, orele 11.00, au fost de față tov. Gh. Gheorghiu–Dej și Ion Gheorghe Maurer.

De la aeroport, tovarășii au mers direct la gara Băneasa; au fost întâmpinați de tovarășii Gheorghe Apostol, Chivu Stoica și Alex. Moghioroș.

În salonul oficial al gării, a fost amenajată o masă pentru gustare. Tovarășii s-au întreținut până la orele 12.00, când au plecat cu un tren special la Bistrița, reg. Cluj.

În ziua de 4 octombrie, a fost organizată vânătoarea la Bistrița, iar în ziua de 5 octombrie, vânătoarea de la Remetea Marea — reg. Cluj.

În ziua de 6 octombrie, a fost organizată vânătoarea de la Pișchia, reg. Banat și, în aceeași zi, la orele 12.00, s-a plecat spre București.

În ziua de 6 octombrie, orele 22.45, tovarășii au sosit în gara Băneasa, de unde au plecat cu toții la Scroviște, pentru a lua masa.

În ziua de 7 octombrie, orele 12.00, a avut loc plecarea tov. N.S. Hrușciov de pe aeroportul Otopeni. La plecare au fost de față tovarășii: Gh. Gheorghiu–Dej, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Alexandru Moghioroș.

16.X.1963

***

② Propuneri cu privire la vizita în RPR a tov. ...

Sosirea la aeroportul Băneasa în ziua de 3 octombrie 1963, orele...

La aeroport, să fie întâmpinat de membrii și membrii supleanți ai Biroului Politic al CC al PMR, care sînt în București. De la aeroport, să fie condus la casa de oaspeți de toți tovarășii care au fost prezenți la aeroport.

Să fie cazat în București, la casa de oaspeți din str. Ștefan Gheorghiu nr. 1, sau la Scroviște (*adăugat, de mână „Snagov", n.n.*).

La masa de prânz să fie prezenți tovarășii membri ai Biroului Politic care l-au întâmpinat la aeroport.

După masă, odihnă la casa de oaspeți și stabilirea programului de vânătoare.

Pentru programul de vânătoare se propun trei variante, după cum urmează:

Varianta I-a

4 octombrie 1963

ora 7.00 — Plecarea cu mașinile în regiunea București, la Albele.

ora 9.00-14.00 — Vânătore de fazani și iepuri.

ora 14.00 — Plecarea la București.

ora 15.00 — Masa de prânz și odihnă.

ora 19.00 — Plecarea cu trenul special la Bistrița, regiunea Cluj.

5 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Bistrița și plecarea cu mașinile, prin Năsăud, la Budac.

Cazarea la cabana de vânătoare din Budac.

5-6 octombrie 1963 — vânătoare de urși.

6 octombrie 1963

ora 19.00 — Plecarea din Bistrița cu trenul la Reghin.

7 octombrie 1963

ora 6.30 — Sosirea la Reghin și plecarea cu mașinile la Orșova.

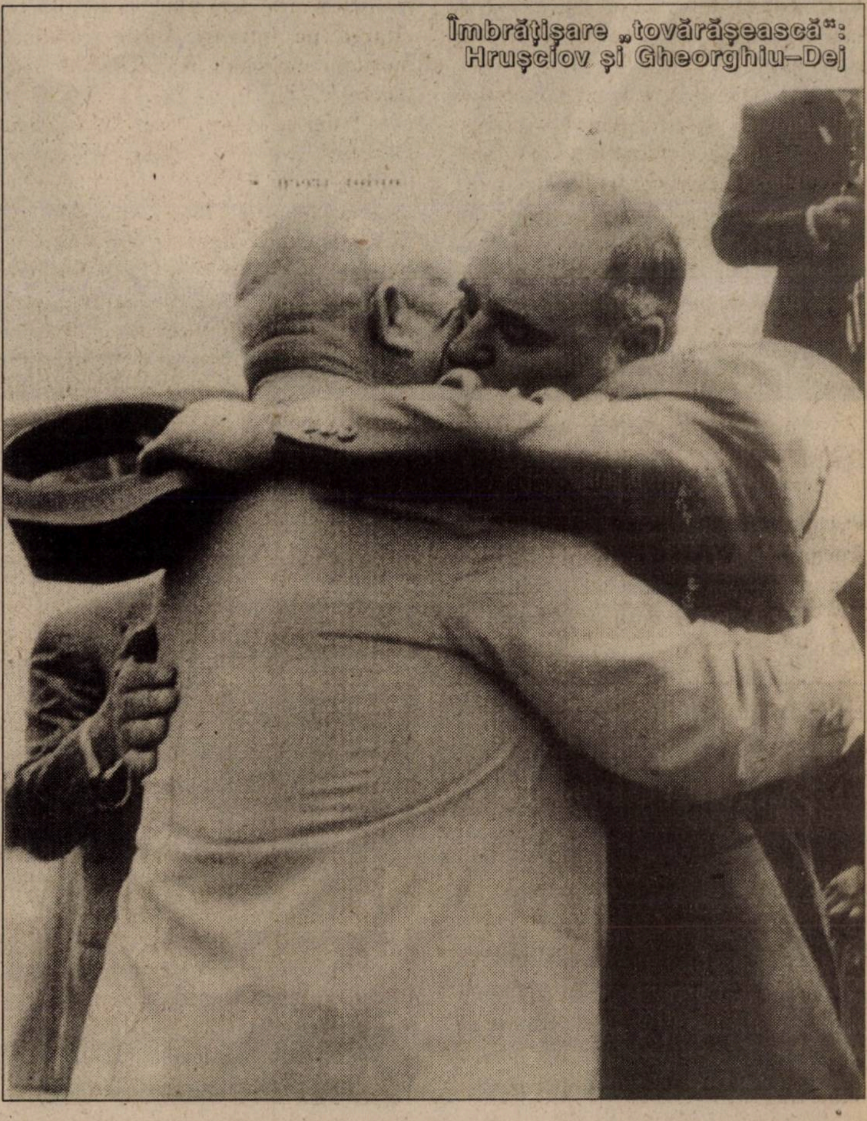

Îmbrățișare „tovărășească": Hrușciov și Gheorghiu–Dej

Sfaturi de la „marele frate" (Hrușciov) pentru Gheorghiu-Dej et Co.

Vânătoare de urși și mistreți la Orșova.

ora 18.00 — Plecarea cu trenul la Pișchia, regiunea Timișoara.

8 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Pișchia.

Vânătoare de mistreți și fazani la Pișchia.

ora 19.00 — Plecarea din Pișchia, cu trenul, la București.

9 octombrie 1063

ora 7.00 — Sosirea la București.

ora 11.00 — Plecarea definitivă din București a oaspeților.

Varianta a II-a

4 octombrie 1963

ora 7.00 — plecarea cu mașinile în regiunea Ploiești, la Drăgănești–Prahova.

ora 9.00 — 14.00 — Vânătoare de fazani și iepuri.

ora 14.00 — Plecarea la București.

ora 15.00-18.00 — Masa de prânz și odihnă.

ora 20.00 — Plecarea cu trenul în regiunea Brașov, la Brețcu.

5 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Brețcu și plecarea cu mașinile la Ojdula.

Vânătoare de mistreți și urși.

ora 19.00 — Plecarea cu trenul din Brețcu, spre Bistrița.

6 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Bistrița și plecarea cu mașinile, prin Năsăud, la Budac.

6-7 octombrie 1963 — vânătoare de urși.

Cazarea și masa la cabana de vânătoare din Budac.

7 octombrie 1963

ora 20.00 — Plecarea din Bistrița la Pișchia, regiunea Timișoara.

8 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Pișchia.

Vânătoare de mistreți și fazani.

ora 19.00 — Plecarea la București

9 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la București.

ora 11.00 — Plecarea definitivă din București.

Varianta III-a

3 octombrie 1963

ora 21.00 — Plecarea cu trenul la Brețcu, reg. Brașov.

4 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Brețcu și plecarea cu mașinile la Ojdula.

Vânătoare de mistreți și urși.

ora 20.00 — Plecarea din Brețcu la Bistrița.

5 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Bistrița și plecarea cu mașinile, prin Năsăud, la Budac.

5-6 octombrie 1963 — Vânătoare de urși.

Cazarea și masa la Budac.

6 octombrie 1963

ora 20.00 — Plecarea cu trenul de la Bistrița la Reghin.

7 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la Reghin și plecarea cu mașinile la Orșova.

Vânătoare de mistreți și urși.

ora 18.00 — Plecarea din Reghin cu trenul spre București.

8 octombrie 1963

ora 7.00 — Sosirea la București.

Vânătoare de fazani și iepuri la Drăgănești–Prahova.

9 octombrie 1963

ora 8.00 — Plecarea definitivă din București.

Probleme ce trebuiesc lămurite:

1. Câte persoane oficiale vor veni și câți însoțitori.

2. Cine din partea română îi va însoți tot timpul pe oaspeți.

26.IX.1963

***

❸ Personalul de serviciu ce însoțește trenul special

1. Ing. Togoe Constantin, șeful serviciului

La antemergător:

2. Pistol Ionel, mecanic
3. Popescu Ion, mecanic
4. Vlădoiu Ion, mec. ajutor
5. Dumitru Ștefan, mec. ajutor

6. Golban Valeriu, conducător

La tr. special:

7. Dudău Dumitru, lăcătuș revizie
8. Preda Gheorghe, electrician
9. Dumitrescu Stelian, radiofonist
10. Constantin Aurel, conducător
11. Drașoveanu Toma, conducător
12. Voica Ion, conducător
13. Ion P. Constantin, conducător
14. Zamfir Constantin, conducător
15. Pătrașcu Constantin, conducător
16. Mehedințu Ion, conducător
17. Luntraru Ion, conductor
18. Vultur Alexandru, conductor
19. *(nenominalizat, n.n.)*, șef tren
20. *(nenominalizat, n.n.)*, conductor semnal

Personal locomotivă D.E.:

21. Luca Cornel, mecanic locomotivă
22. Irofte Ștefan, ” ”
23. Sârbu Aurel, electrician
24. Onișor Ion, montator însoțitor
25. Ionașcu Ion, ” ”
26. Dinculescu C-tin, tehnician însoțitor

***

④

Tabel nominal cuprinzând ofițerii care vor merge cu trenul special

1. General maior Iani Nicolae
2. Cpt. Paraschiv Nicolae
3. Cpt. Florescu Ion
4. Cpt. Șulea Alexandru
5. Lt.maj. Tache Ion
6. Lt.col. Ravasila Ion
7. Maior Dafinescu Petre
8. Cpt. Sfia Constantin
9. Cpt. Fătu Constantin
10. Cpt. Domainschi Ionică
11. Cpt. Grigorescu Ion
12. Cpt. Barna Ion
13. Cpt. Handrabur Vasile
14. Cpt. Toma Gheorghe
15. Cpt. Iovință Gheorghe

(1–15, însoțitori, n.n.)

16. Cpt. Ene Nicolae — antemergător
17. Cpt. Ștefanov Irimia
18. Cpt. Paven Vasile
19. Cpt. Merticar Nicolae
20. Cpt. Rener Tiberiu
21. Cpt. Pópa Aurelian
22. Cpt. Jerdeanu Gheorghe
23. Lt. maj. Mitroi Dumitru

(17–23, paza trenului, n.n.)

***

⑤

Tabel ce va deservi locurile de cazare și deplasările cu mașina sau tren

1. Berbece Constantin
2. Dăogaru Ion
3. Stanciu Tache, ospătar
4. Dobre Ion, ”
5. Popescu Titus, ”
6. Cociș Tudor, ”
7. Ovejan Claudiu, ”
8. Ivănescu Tudor, cofetar
9. Crișan Ion, ajutor magazioner
10. Mateescu Constantin, frizer
11. Marialake Carol, medic igienist

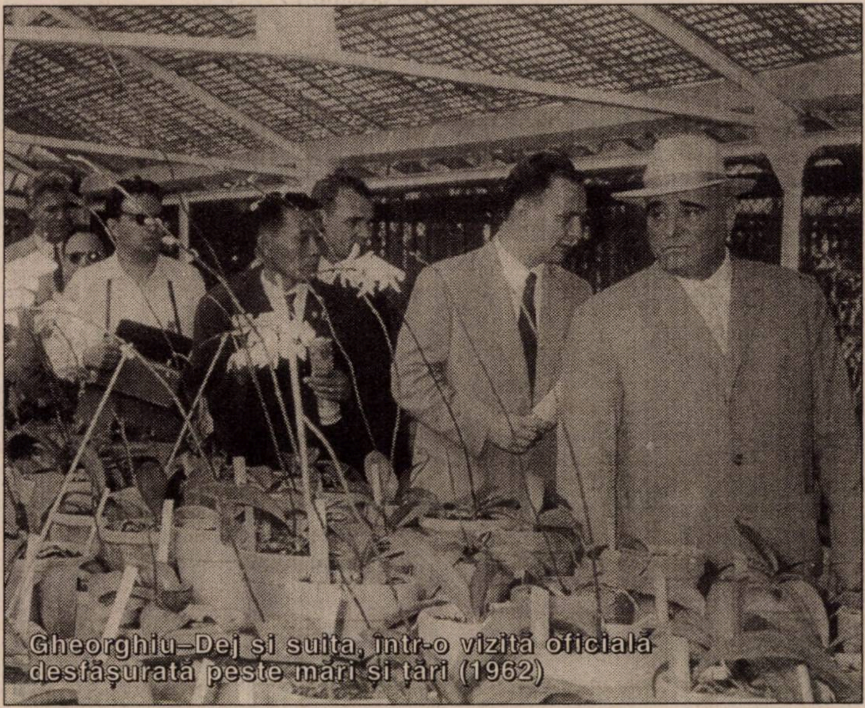

Gheorghiu-Dej și suita, într-o vizită oficială desfășurată peste mări și țări (1962)

***

⑥

Meniu

Dimineața:

— Ceai cu lămâie și cafea cu lapte
Dulceață și miere de albine
Chek. Iaurt
Caș dulce
Ochiuri pe șuncă

Prânz:

— Chifteluțe de pasăre mici
Ciorbă de pui țărănească
Tocană de vițel cu mămăliguță
Murături
Plăcintă cu brânză
Fructe
Cafea

Seara

— Pastramă de miel cu mămăliguță
Cotlet de vițel și berbec la grătar
Cartofi prăjiți
Salată verde și gogoșari
Fructe
Cafea

— Țuică
Drojdie
Vin Fetească
Muscat Otonel
Borviz
Sifon
Vinuri de regiune

Meniu

Dimineață:

— Ceai cu lămâie
Fursecuri — dulceață
Schweitzer pané
Piroști cu varză călită și carne

Prânz:

— Crochete de pasăre
Borș de văcuță moldovenesc

Sarmale de porc cu mămăliguță
Clătite cu brânză de vaci și dulceață
Fructe
Cafea
Seara:
— Mititei și cârnăciori proaspeți
Pui la frigare
Salată verde
Fructe
Cafea

— Țuică
Drojdie
Vin Fetească
Muscat Otonel
Borviz
Sifon
Vinuri de regiune

Meniu

Dimineața:
— Cafea cu lapte
Ceai cu lămâie
Brânză telemea
Caș dulce
Papanași prăjiți cu smântână
Beuf Strogonov
Prânz:
— Plăcintă cu carne
Salată de vinete
Ciorbă de pui ardelenească
Papricași de vițel
Murături
Gogonele
Fructe
Cafea
Seara:
— Șalău pané cu sos de roșii
Antricot de vacă la grătar
Cartofi prăjiți
Salată verde
Fructe
Cafea

— Țuică
Drojdie
Fetească
Muscat Otonel
Vinuri din regiuni

Meniu

Dimineața:
— Ceai cu lămâie
Iaurt, smântînă
Dulceață, miere
Cozonac
Brânzeturi asortate
Roșii, ridichi, ceapă
Omletă cu roșii
Pârjoale mici moldovenești
Prânz:
— Buline de creer
Ficăței de vițel soté
Borș de perișoare
Gâscă cu fasole albă
Cotlet de vițel
Sala verde
Plăcintă cu brânză de vaci
Fructe
Cafea
Seara:
— Vinete umplute
Brânzeturi asortate
Mușchi de porc și vacă la frigane
Salată verde și murături
Fructe
Cafea

— Țuică
Drojdie
Fetească
Muscat Otonel
Vinuri de regiuni

Meniu

Dimineața:
— Ceai cu lămâie, cafea cu lapte
Brânzeturi asortate
Roșii, ardei gras, ridichi, ceapă de apă
Omletă cu șuncă
Crenvurști cu hrean
Prânz:
— Creer soté cu unt
Organe asortate
Supă de pasăre cu tăiței
Pilaf de pasăre
Caré de porc cu varză călită
Fructe
Cafea
Seara:
— Saramură de crap cu mămăliguță
Mușchi de vacă și pui la grătar
Plăcintă cu mere și brânză
Fructe
Cafea

— Țuică
Drojdie
Fetească
Muscat Otonel
Borviz
Sifon
Vinuri de regiune

Meniu
(de mână, adăugat: „pt. pers. de serviciu", n.n.)

Dimineața:
— Ceai cu lămâie
0,100 kg piept fiert
0,100 kg cașcaval
Roșii și pâine
Prânz:
— Ciorbă de văcuță țărănească
Papricaș de purcel cu cartofi
Murături
Prăjituri
0,050 kg țuică
0,250 kg. vin
0,500 kg. Borviz
Seara:
— Pește prăjit
Șnițel pané
Fructe
0,250 kg. vin
0,500 kg. Borviz

Meniu

Dimineața:
— Ceai cu lămâie
0,100 kg tobă
0,150 kg cârnați afumați
Pâine
Prânz:
— Ciorbă de vițel à la grec
Roti de porc
Piure de cartofi
Murături
Prăjitură
0,050 kg țuică
0,250 kg vin
Borviz
Seara:
— Macaroane cu brânză
Șnițel pané
Cartofi prăjiți
Fructe
0,250 kg vin
Borviz". ■

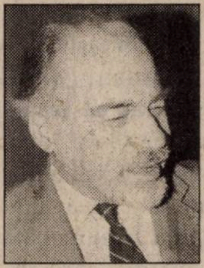

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (12)*

Academician Dan BERINDEI

Prieteni germani

În lumea științifică, relațiile personale au un rol important. Una dintre acestea am stabilit-o cu dr. Klaus Pabst, din Köln, unul din adjuncții marelui istoric german Theodor Schieder, la care am ținut vreo două conferințe, fiind invitat și la el la masă și apoi la succesorul său, Hillgruber. Cu acesta, relația a fost mai strânsă și datorită preocupărilor sale românești, lucrarea sa privind relațiile dintre Carol al II-lea, Antonescu și Hitler devenind clasică. M-a invitat și el în mai multe rânduri să vorbesc la Universitatea din Köln și apoi — în 1985 — aveam să colaborez la volumul său omagial, cu un studiu, întemeiat pe documente găsite în arhiva Ministerului de Externe de la Bonn, privind misiunea lui von Bülow în România ca ministru plenipotențiar, timp de o jumătate de deceniu. Hillgruber era un bavarez afabil și, totodată, un istoric adevărat. Curând după apariția volumului omagial, avea să înceteze din viață, prematur, victimă a unul cancer. Tot în Germania, am mai vorbit la Universitatea din Giessen, la Universitatea din Bremen — la profesorul Immanuel Geiss —, la Freie Universität Berlin — la profesorul Mathias Bernath —, la Universitatea din Siegen — la profesorul Harald Witthöfft —, la Universitatea din Saarbrücken și, desigur, la München, în mai multe rânduri, la Südost-Institut și la Südosteuropa-Gesellschaft, pentru a aminti conferințele ce-mi revin în minte. De asemenea, în câteva rânduri, am participat la întâlnirile sașilor transilvani stabiliți în Germania și Austria. Voi mai reveni asupra acestor prezențe externe, dar ceea ce aș vrea să subliniez este, mai ales, deosebita însemnătate a contactelor personale, prietenia, discuțiile în afara cadrului oficial al reuniunilor.

Am cunoscut, se înțelege, numeroși istorici germani. Geiss are un temperament mai agitat, este un om cu o viziune de stânga, social–democrată; harnic, a scos o serie de cărți „ajutătoare“, în general cronologii sistematizate și comentate ale istoriei universale. Invitat de el la Bremen, am locuit în camera unuia dintre băieții săi, absent din localitate. Seara, soția sa s-a dus să cânte în corul bisericii evanghelice, iar el m-a dus într-un local popular, cu zgomot, cârnați și bere. Tot cu el și cu fantastul Viorel Roman, român stabilit pe îndepăratele meleaguri bremeneze, dar neuitându-și niciodată nici patria de naștere și nici prietenii, am făcut și o plimbare cu bicicleta în împrejurimile bătute de vânturi ale orașului. La Bremen, m-a izbit „spiritul revoluționar“ al Universității, cu pereții culoarelor plini de tot felul de lozinci și inscripții.

Fie pâinea cât de rea...

La Siegen — o universitate mică și relativ nouă —, am constatat existența unei biblioteci destul de înzestrate, din care lipseau, însă, aproape cu totul cărțile referitoare la România (se găseau doar două: *Bonjour Roumanie!*, și satira scriitorului maghiar Ilyes, căreia îi răspunsese Ion Lăncrăjan, răspuns, care, desigur, lipsea din bibliotecă!). Întrebând pe profesorul Witthöfft — care mă invitase —, cine a organizat-o, mi-a răspuns că un maghiar refugiat în 1956! Am dormit, la Siegen, la Witthöfft, conversând seara cu el, cu soția lui și cu copiii. Germanii sunt doar aparent reci. În realitate, dacă reușești să străbați stratul lor de „chitină“ pro-

În vara lui 1997, la București, în pauza unei reuniuni științifice de la Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 9/61, p. 62–64

August, 2001: la Vălenii de Munte, alături de dr. Constantin Găucan, acad. ștefan ștefănescu și prof. univ. dr. Ioan Scurtu, la o întrunire a Clubului istoricilor „Nicolae Iorga"

tectoare nu numai că devin apropiați, dar le face evident realmente plăcere să poarte discuții ca „de la om la om", ceea ce, între ei, își permit mai rar.

Mi-a plăcut mult să călătoresc, dar nu cred că aș fi fost fericit deștărându-mă. de altfel, n-am avut niciodată nici măcar gândul de a o face și am avut norocul ca și Ioana, soția mea, deși născută la Paris și trăind acolo primii ani din viață, să aibă aceleași simțăminte. „Fie pâinea cât de rea, tot mai bine în țara mea!", iată un dicton care mi-a fost un neîncetat îndreptar. Pe de altă parte, călătoriile mi-au conferit încă o dimensiune a vieții, au contribuit la extinderea orizonturilor mele de comprehensiune. Nu am fost niciodată un fan al muzeelor, deși recunosc că unele reprezintă adevărate sinteze de cultură și civilizație; în schimb, iubesc strada și forfota unui oraș necunoscut, pentru mine adevărate punți de cunoaștere.

În aceste călătorii, m-am considerat totdeauna **un soldat al țării**, dator a propaga imagini reale, dincolo de orânduiri politice, totdeauna trecătoare. M-am întâlnit, de-a lungul deceniilor, cu atâtea prejudecăți și clișee despre o Românie care nu era cea reală, cu rea-voință și, de asemenea, în multe rânduri, și cu tendințe denigratoare. Ceea ce m-a interesat a fost totdeauna să arăt permanențele trecutului, locul națiunii noastre „sub soare", valorile și frumusețile țării, punțile de legătură spre celelalte popoare și mai puțin disensiunile. În prima perioadă a deplasărilor mele — începute în 1965 —, am avut avantajul că nu eram confruntat cu realitățile triste care, treptat, aveau să se instaureze în țară, în ceea ce privea regimul în ființă. Dimpotrivă, din Franța și până în Germania, existau impresii pozitive, legate mai ales de afirmarea pozițiilor independente față de Uniunea Sovietică și chiar de înfruntare cu aceasta. Totodată, în ceea ce mă privea, consideram că evoluțiile interne de atunci erau promițătoare, iar în privința celor externe nu puteam fi decât de acord. Lucrurile aveau să se schimbe treptat, în parte chiar din prima jumătate a anilor '70, îndreptându-ne spre „pustiul" anilor '80... ■

(va urma)

Interferențe istorico–literare sau în apărarea lui Marin Preda, în URSS

Descătușare de tensiuni

Henri ZALIS

Paginile care urmează fac parte din volumul de amintiri, în curs de redactare, *Grădina cu rodii*, în cuprinsul căruia autorul (n. 21 mai 1932, București; prof. univ. dr. la Universitatea București, Facultatea de Științe Sociale și Politice) evocă scriitori și situații de viață, între imaginea păstată în memorie și impactul acesteia asupra complicatelor relații cu istoria. Cititorii sunt invitați să descopere singuri cum — descătușate de tensiuni — au și întâmplările un rol de jucat, delectabil și instructiv, deși intervin ocazional.

(Subtitlurile aparțin redacției noastre.)

Întâmplări neprevăzute

Memoria ne ajută să nu desființăm trecutul. Mai ales când el are, dincolo de fluidul faptelor anodine, virtutea să reînvie întâmplări demne de cel mai viu interes.

Mă surprind exact din acest unghi, tentat să retrăiesc unele evenimente cu valoare exemplară. Ca, de pildă, cel trăit în primăvara anului 1975, între Mărțișor și 15 martie, interval când mi-a fost dat să convertesc calitatea de critic și istoric literar în, pentru mine, necunoscuta împletire de diplomație, consecutive treceri din ședințe dârze în ospețe fățiș conjuncturale, vizite și aglomerări laborioase de interviuri, declarații, înregistrări radiofonice, într-un lanț ce părea că nu mai ia sfârșit.

Ce se întâmplase înaintea acestei neașteptate derulări mediatice? Apăruse la noi, cu câteva săptămâni mai devreme, în Editura „Cartea Românească", romanul *Delirul*, de Marin Preda. Pentru cititorii cărții devenise imediat clar că autorul prezenta altceva decât o proză de pură ficțiune de vreme ce personajul principal era însuși mareșalul Antonescu. Neîndoielnic, destinul acestuia, tragic și ieșit din comun, îmbrăca pentru circumstanță un obiectiv critic justițiar. Tocmai aceasta a deranjat enorm oficialitatea sovietică, Moscova reacționând imediat printr-un articol violent, de o pagină întreagă, în „Literaturnaia Gazeta", și prin numeroase atacuri piezișe ce escaladau un șir de învinuiri grave și de semnale negative dincolo de limitele obișnuite în asemenea situații.

Conducerea Uniunii Scriitorilor din București a considerat de datoria ei să răspundă politicos, dar ferm, într-o scrisoare explicativă. Efectul a fost nul. Atacurile s-au înmulțit, tonul rușilor a crescut cu o octavă, amintind repetitiv că mareșalul Antonescu fusese judecat și executat drept criminal de război și că dintr-o infinitate alarmantă de fațele, toate inacceptabile, apare de neînțeles gestul lui Marin Preda de a dilata amănunte fantomatice, obscure, atât de contrare intereselor frățești dintre noi și ei...

Așa se face că, într-o seară, târziu, am fost apelat telefonic și invitat a doua zi, la amiază, la președintele de atunci al breslei noastre, Virgil Teodorescu. Uniunea funcționa în actuala Casă a Scriitorilor, după ce fusese mutată din sediul ei de la șosea, din somptuosul imobil ce găzduise cândva Muzeul „Toma Stelian".

Pe masa acoperită cu un cristal gros, Virgil Teodorescu pregătise, ca într-o imagine multiplicată, niște texte bătute la mașină. Lângă el, o persoană gravă, taciturnă, simulând o identitate aproape colegială, în fapt de-a dreptul rivală celei scriitoricești. Nu putea să mă inducă în eroare expresia de împietrire ce submina dorința președintelui de a ne întreține destins.

Am aflat, fără ocoluri, că voi pleca la Moscova, peste câteva zile, împreună cu Mircea Iorgulescu, ca să limpezim lucrurile și să aplanăm neînțelegerea. Dacă astfel putem numi scandalul....

Mircea Iorgulescu mă precedase la președinte cu o jumătate de ceas, nu știu dacă și el a ascultat în aceeași atmosferă considerațiile lui Virgil Teodorescu. Certe ste că părăsise între timp biroul. Era acum rândul meu să intru la „instruire" și să mă supun stilului de cancelarie ce amintea că trebuie să fac apel la „glasul rațiunii", să opresc ambivalența pasională a abordării din critica sovietică (cu deosebire iritată de încălcarea unui tabu: tratarea războiului altfel decât îl aborda propaganda știută). Nu vreau să fac un joc de cuvinte, dar din toată ființa pașnică a lui Virgil Teodorescu răzbea, când delicat, când viguros, speranța că nu vom eșua în misiunea ce ne era încredințată. Că vom fi eroii unui mic triumf, dacă încetează conflictul. Iar dacă nu se stinge, mediocra noastră prestație va atrage, cu siguranță, fatal, consecințe...

Bărbatul din încăpere, cel tăcut, puternic prin tăcerea lui, m-a măsurat cu privirea și, la urmă, mi-a făcut telegrafic după recomandări. Să nu beau deloc vodcă, să cer limonadă, indiferent ce se petrece la masă, și să iau aminte dacă vorbele devin mai grosolane. Rostul meu era să rămân calm și disponibil, mai ales dacă se ajungea la mânie și furie. Anticipat, am priceput că ne aștepta o atmosferă frenetică, posibil incendiară, și că nu aveam voie să ne dăm în spetacol nici ca victime neajutorate, nici ca protagoniști teribili.

Ostilitate și exasperare

Am ajuns la Moscova pe seară. Știu că m-au izbit din hubloul avionului un alb moale, genezic, religios, păduri de mesteceni potopite de nea și marea de lumini dinainte de aterizare. Doi funcționari morocănoși ne-au venit în întâmpinare, ne-au condus la Hotel „Pekin" și ne-au cazat în aceeași cameră. În lumina tremurătoare din hol, ne-au înștiințat că, în dimineața următoare, vom stabili la Uniunea Scriitorilor programul vizitei noastre. Glasul unuia

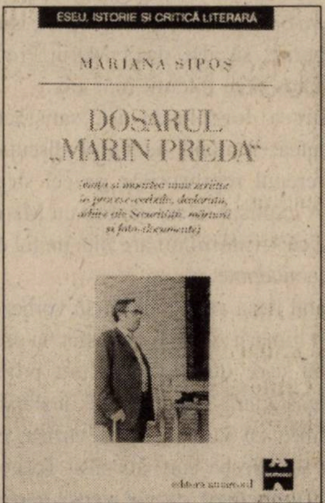

ESEU, ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

MARIANA SIPOȘ

DOSARUL „MARIN PREDA"

Mariana Sipoș este autoarea unei cărți admirabile, ***Dosarul „Marin Preda"***, sintetizată în subtitlul *Viața și moartea unui scriitor în procese–verbale, declarații, arhive ale Securității, mărturii și foto–documente* (Timișoara, Ed. Amarcord, 1999, 184 p., col. „Eseu, istorie și critică literară").

Din cuprins: ● Cum a murit, totuși, Marin Preda? ● Unde sunt manuscrisele lui Marin Preda ● Însemnările secrete ale unui ofițer de Securitate ● „Marin Preda nu a murit cum se moare" ● Un dosar care va rămâne deschis

(În paginile care urmează, reproducem câteva dintre ilustrațiile valorosului volum amintit.)

Marin Preda, la o lansare de carte în 1973; de la stânga, Mircea Iorgulescu, Petre Ghelmez, Elena și Marin Preda, Florin Mugur

era răgușit, iar al celuilalt — înfundat, ostil, amenințător. Nu ne-au propus să luăm masa undeva, abia dacă și-au mascat exasperarea, pretextând niște obligații urgente. După care s-au retras cum un murmur surd ajunge să clatine o ordine fragilă.

Pierise orice chef de privit la televizor. Parcă ne unea o scânteie electrică. Am vorbit mult despre fleacuri. Mircea Iorgulescu fuma țigară de la țigară. Am deschis geamul să iasă fumul. A ieșit fumul, dar a intrat frigul de-afară. Pe urmă ne-am culcat, am stins lumina și, cu siguranță, fiecare în patul lui, am gândit la **lecția** pe care o asimilasem. Manifest, nu avea să ne fie prea ușor la întâlnirea ce urma.

La Uniunea Scriitorilor, de la gazde erau prezente la discuția preliminară șeful secției de relații internaționale, interpreta, țin minte o femeie cu ochii de culori diferite, cineva din conducerea revistei „Innostrannaia Literatura" („Literatura de peste hotare") și unul din cei doi care ne întâmpinase la Aeroportul „Șeremetievo". Ei s-au așezat în spatele unei mese de ședință acoperită cu catifea roșie. Nouă ni s-au oferit două scaune. Cu perspectiva să cuprindem încăperea, perspectivă multiplă, deoarece puteam privi și peste capetele celor de la masă spre stradă, de unde parveneau, simultan, sunete și voci.

A luat cuvântul șeful secției de relații internaționale, care ne-a dorit bun sosit. Urare asociată pe loc, și primordial, cu constatarea că s-a creat o situație ce stă în calea prieteniei, a unor raporturi normale între confrați de scris, care înaintează împreună spre socialism și comunism.

A pomenit parcă de o anume **rușine**, a mai pomenit de cadrul moral al celui (celor) ce nu au dreptul să falsifice istoria. Și altele. Femeia a tradus. A mai spus ceva bărbatul venit la aeroport, ispitit, chipurile, să afle dacă Marin Preda este sănătos și ce intenții mai are...

Mircea Iorgulescu i-a satisfăcut curiozitatea, mutând accentul discuției de pe terenul reproșurilor pe cel strict literar. A explicat că se văzuse cu Marin Preda și că scriitorul nu are nici un fel de idei preconcepute...

Când mi-a venit rândul să vorbesc, am găsit nimerit să susțin satisfacția profundă cu care descopăr, pentru prima dată, această țară–continent și, în sfârșit, certitudinea că voi putea identifica, eu însumi, străzile pe care au pășit Tolstoi, Cehov, Turgheniev, că voi vedea cartierul vechi Arbat, că investesc șansa de a fi **acolo** cu valorile unei nemăsurate îmbogățiri spirituale. Asta a destins brusc atmosfera. Am consultat — și unii, și alții — programul efectiv care, preț de un ceas, s-a suprapus cu râvna de a obține o ședere la Leningrad (în prezent, Sankt Petersburg) pe când gazdele ne-au cerut să mergem la Minsk, ispitindu-ne cu organizarea acolo a unei întâlniri cu cititorii lui Marin Preda. Până la urmă, am fost scutiți de această corvoadă. N-au lipsit deliciile altor îndatoriri...

Comportament bizar

În cele din urmă, după ce nu am luat în seamă, ca antidot, la vexațiuni, nici comportamentul bizar al trimisului revistei „Innostrannaia Literatura", nici mania de a ni se cere, din sfert în sfert de ceas, să facem o declarație că Marin Preda nu a servit adevărul când l-a reabilitat pe Antonescu, am ajuns să înlocuim tonul arțăgos, presărat cu turbulențe, cu altul, nejignitor, lucid, de menajare reciprocă. A rezultat că în noaptea următoare ne vom îndrepta spre Minsk, unde vom rămâne patru zile pline. Vom lua, apoi, avionul și vom sosi la Leningrad pentru două zile și jumătate, iar de acolo, înapoi la Moscova, pentru alte două zile.

Întregul efectiv ne-am deplasat la „Dom Literatov" (Casa Scriitorilor), unde, fiind ora prânzului, am luat loc la o masă în cantină și am gustat dintr-un borș rusesc — cu multe verdețuri și smântână — delicios. Nu mai țin minte din ce a constat restul meniului, tot ce țin minte este că nu a fost nimic ceremonios și nimeni nu a vrut să reia chestiunile litigioase.

Imediat după-amiază, am făcut o vizită protocolară la „Voprosi Literaturî", cu făgăduiala să revenim.

Târziu în noapte, am plecat la gară, ne-am îmbarcat într-un vagon de dormit cu destinația Minsk. Era o premieră pentru mine să descopăr compartimente cu patru paturi, în care se trezește în călători nevoia irezistibilă să bea ceai fierbinte. „Conducătoarea" vagonului aducea îndatoritoare cănile cu ceai tuturor amatorilor, ea dispunând în cușeta ei de un samovar uriaș, neîntrerupt în funcțiune.

Am debarcat la Minsk, puțin după ora opt dimineața, Mircea Iorgulescu, eu și translatoarea. Ne-a ieșit în întâmpinare un bielorus simpatic, amfitrion nebănuit de prevenitor și îndatoritor, Mihail Kuzmici, care ne-a asigurat că a rezervat pentru noi camere la un hotel foarte confortabil, „Jubileinaia“. Într-adevăr, arăta falnic, pe măsura laudelor. Am mers în apartamentele noastre (alcătuite din salon, dormitor și cameră de baie), am făcut un duș, ne-am desfăcut bagajele și, la ora 11, am descins la Uniunea Scriitorilor, fiind primiți chiar de președinte, poetul Maxim Tank. De unde până atunci nici urmă de alcool, dintr-o dată pe mese au apărut sticle de vodcă, ca niște stoluri prevestitoare de ceremonii lungi și confesive. Au apărut platouri cu gustări și a mai apărut, după un cult al muncii cu vorba, un alai de crainici ai ospeției, care mai de care iubitor de aprecieri meșteșugite.

S-au strâns în biroul președintelui vreo 20 de persoane. Directori de studiouri radio–TV, de publicații culturale ale veteranilor și ale pionierilor, de instituții școlare sau teatrale. Toată lumea a ținut să ne salute și să toasteze pentru prietenie. Iorgulescu a cuprins cu încântare priveliștea culinară, eu la fel, dar nu am dat de dușcă nici un gram de vodcă. În ce mă privește, am rugat să-mi rezerve fie limonadă, fie apă minerală; asistența, îndurerată de veste, a atribuit repulsia mea faptului că într-un moment anterior am fost tratat cu vodcă de slabă calitate. De astă dată, ne ofereau „Krepkaia“, care, grație celor 54 de grade tărie, nu te lasă la cheremul umezelii, gerului sau întunericului. Un personaj pitoresc — mai încolo aveam să aflu că era custode la Muzeul „Ianka Kupala“, un clasic al poeziei bieloruse — a strigat că date fiind surprizele ce urmează și până la golirea cămării lui Maxim Tank propune ca cei de față să bea un rând de limonadă, iar eu, în schimb, să gust din votca cea reparatoare. Asistența s-a îngrozit la gândul că va trebui să treacă printr-o experiență traumatizantă, așa că a rămas cum cerusem. Sticlele de vodcă golite dispăreau, apăreau altele pline. Însă eu, deși în jur murăturile și sandvișurile înmiresmau aerul, perseveram în breșa pe care limonada, cea tăcută și infantilă, o producea printre meseni.

S-au auzit glasuri cerând să ne transferăm la locuința cuiva din afara orașului, însă, deocamdată, Maxim Tank era tare pe poziție, conform cu demnitatea sa în cinul scriitoricesc din republică. Îmi dau seama că retrospecția mitizează poate acel gen de petrecere, la început oficială, apoi comunicativă fără rigiditate, însă nu greșesc dacă o iau drept model pentru nevoia reală, adevărată de întâlnire, când dispare orice convenție artificioasă, limbile se „dezleagă“, ideile vin din inimă. Tema „Marin Preda — *Delirul*“ se evaporase, transferul ideologicului dinspre capitala imperiului spre Minsk întârzia și, vrând–nevrând, ne-am adus aminte că și unii, și alții eram marcați de experiența războiului, cel care pustiise ținuturi întregi și otrăvise sufletele.

Atunci, dintre participanții la festin cineva ne-a înștiințat că ne aștepta o vizită foarte importantă la și mai importantul muzeu al victoriei asupra fascismului, instituție de înalt nivel patriotic și, negreșit, pe planul internaționalismului proletar.

La restaurantul Uniunii Scriitorilor, în 1977; de la stânga: Marin Sorescu, Marin Preda, Laurențiu Fulga și Eugen Simion

Încălcarea consemnului

Pe înserat, am încălcat consemnul să nu beau vodcă, gazdele ne-au copleșit cu belșug de mâncăruri — pluteam cu toții pe luciul desăvârșit al euforiei. Nu mai știu când am mers la culcare, termenul adecvat și nițel misterios ar fi să spun că timpul zburase peste măsură de repede, când, dintr-un câmp de pomi fructiferi, țârâitul unui telefon m-a trezit, m-a smuls din brațele lui Morfeu, ca să ne cheme la micul dejun.

Pe de altă parte, noua zi era, fără îndoială, mai încărcată decât păruse inițial. Vedenia chefului trecut se estompa treptat. În cea mai desăvârșită expresie a ceea ce se numește **program**, urma să mergem la muzeul (i se zicea unional) al celui de-al doilea război mondial și al victoriei asupra fascismului, după care, încă sub impresia exponatelor sale, ne aștepta o întâlnire cu istorici militari, o vizită la ziarul local de partid și o masă rotundă la studioul bielorus de televiziune.

Am descins la muzeu. Era o clădire cu patru niveluri. La fiecare etaj, după o topografie gândită minuțios, se derula filmul „Marelui război de apărare a patriei“. Din subsolul imaginarului, urcau întrebări: de ce cotropitorii hitleriști au pătruns atât de adânc în liniile sovietice de apărare, de ce Stalin se înfășurase în vălul neutralității binevoitoare față de Hitler, de ce între panouri și explicații, printre exponate și documente de arhivă, nu era menționat aportul aliaților la înfrângerea nazismului; ajutorul primit din partea lor sub formă de camioane, hrană, armament. De ce nu era călăuzit vizitatorul spre o sală a mișcărilor de rezistență antifascistă din Franța și Polonia, din Serbia și Grecia, de ce nu se pomenea nimic despre dublul sacrificiu al României, întâi sfârtecată de diktatul de la Viena și de Pactul Ribbentrop–Molotov, pe urmă de întoarcerea armelor și de participarea ei alături de forțele democratice la eliberarea de ciuma brună?

Umbră totală

Treceam dintr-o stare de spirit într-alta, tot mai decepționat. Fugar, măcar așa, s-ar fi dezvelit luminoasă, ființa spirituală a popoarelor dezrobite cu prețul sângelui lor. Nimic. O umbră totală. Nu exista decât acest curs impus, simplificat și oarecum abstractizat, sleit de adevăr istoric. Lângă noi, un colonel, parte din vasta înscenare, precizând inepuizabil că lumina mântuitoare a venit de la Răsărit. L-am întrerupt, mai întâi pașnic, pe urmă îndoit, când și Mircea Iorgulescu, ironic, mi s-a alăturat, dacă noțiunile de invazie și distrugere, de cucerire și sfârtecare nu deschid un capitol de măcel omenesc pe care socialismul ar trebui să-l supună unei ample întoarceri la credibilitate. Nu de sloganuri e nevoie ca să judecăm drept. Ci de fapte, hrană mai multă, de contacte profitabile, de examen cinstit. De domnie a păcii universale. Or, din păcate, s-a stârnit războiul rece, dihonia între foștii aliați, cu riscul de a distruge toate speranțele de progres.

Colonelul a simțit că se sufocă de perplexitate. Păi, cine se face vinovat de această nefastă desfășurare decât forțele răului? Uniunea Sovietică în nici un caz! Ambiguitatea scelerată a americanilor, contagiunile iraționale pe care ei el întrețin ici și colo și, nu în ultimul rând, ei, care dau un înțeles negativ actelor de tărie morală ale URSS.

La capătul excursului, printre atâtea trăiri devastate de bombe și incendii, eram împărțit între admirație sinceră pentru oamenii care au visat la dreptate și insatisfacția cauzată de organizarea inadecvată a muzeului. În plus, gândeam că fuseseră înlocuite sensuri și camuflate carențe de concepție.

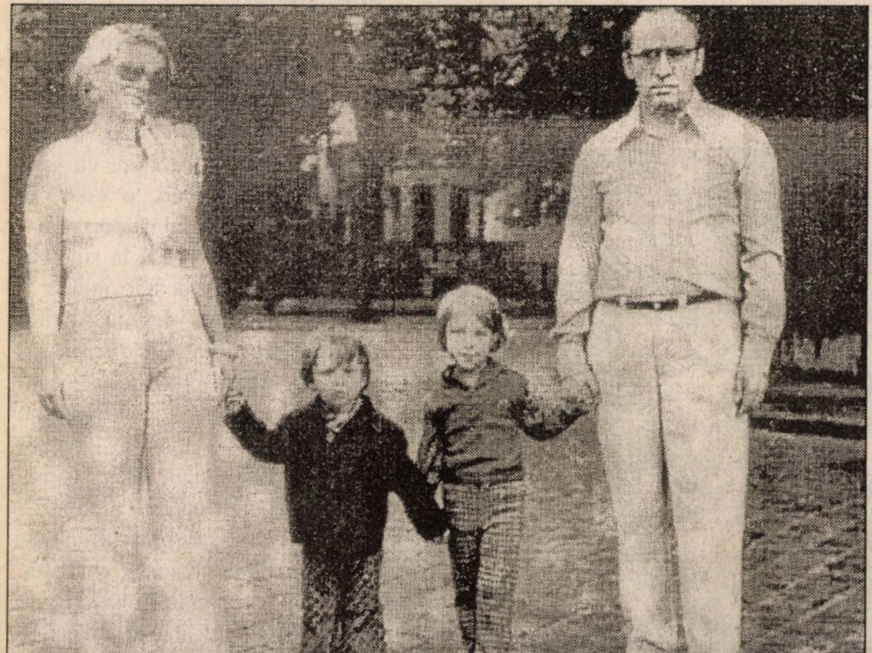

Soții Elena și Marin Preda, împreună cu fiii lor, Nicolae și Alexandru (1974)

A venit la rând întâlnirea cu criticii militare. Simțeam, intuitiv, că dacă muzeul este o hiperbolă, potențarea propagandistică pe care o conținea va găsi un echivalent în luările de poziție ale celor câteva zeci de inși adunați într-un fel de amfiteatru cu scopul declarat să „nu mai compromitem adevărul".

Curând a picat și „chestiunea Antonescu", „un aliat obiectiv al Germaniei naziste", „criminal de război care a făcut un rău imens României". Nu a fost în intenția noastră să îl absolvim pe Antonescu de păcatele lui (atât eu, cât și Mircea Iorgulescu am precizat, totuși, că sunt în actele mareșalului câteva secvențe, diferite ca finalitate și că nu este ușor să le decupăm pe cele fățiș, acut, negative). Ne-am concentrat pe existența glorioasă a poporului român, pe dorința lui de a-și apăra identitatea în sfera istoriei contemporane. Or, nu se poate face abstracție de faptul că, în 1940, am trăit o dramă unică. Că în câmpul ei de investigație spiritual distrugător rămâne grevat de eroare, dacă nu elucidăm și cauzele și efectele. Dintr-o asemenea dorință benefică vine și gestul lui Marin Preda. Care, ca scriitor realist, dă seama de pornirile ce răstoarnă aparențele și caută răspuns unor rătăciri, rătăciri de destin dinainte acumulate...

Astfel am replicat la cele câteva obiecții formulate din sală. Nu am avut pretenția că Marin Preda a obținut tot ce și-a propus, dar am fost de părere că preocuparea lui denotă curaj civic, resurse de potențare a modernității metaistorice și dezvoltare în plan interior a unui eșec arzător.

S-a creat tumult printre participanți. Unii curat colerici, irascibili, alții numai consternați. Oricum, masa rotundă de la televiziune s-a suspendat, vizita la ziarul local, după cele petrecute, n-a mai avut loc.

A fost pusă la cale plecarea cu automobilele din Minsk, preț de vreo 50 de kilometri, până la Katin, unde ocupanții germani au dat foc unui sat și pe vatra lui s-a înălțat un memorial „al durerii“. Arhitecți ingenioși au făcut astfel ca, în dreptul coșului caselor arse, pe stâlpi de un vertical neliniștitor, să acționeze clopote ce umplu văzduhul de sunete. Direct asociate cu imaginea funerară, muzica înaltă lumânări sonore la căpătâiul sutelor, miilor de morți. Întors în țară, aveam să aflu că în apropierea Katinului, într-un crâng, NKVD (poliția politică sovietică) a executat mii de ofițeri polonezi căzuți în captivitatea rusească, în 1939.

Ne-am despărțit de Minsk cu sentimente amestecate, de recunoștință pentru primirea ce ne-au rezervat-o gazdele noastre, de regret că un carnagiu înfricoșător fusese manipulat prin parțialitatea opiniilor.

***

Și am ajuns la Leningrad într-o zi de iarnă polară, cu temperaturi de –50 grade C, cu sloiuri cât casa curgând amețite pe Neva. Orașul, senzațional, a depășit toate așteptările. Mai puțin o dezbatere organizată în redacția lunarului „Neva“, o revistă cu peste 300 de pagini format magazin, unde câteva publiciste au încercat să-l țintuiască la stâlpul infamiei pe Marin Preda sub cuvânt că *Delirul* este „o carte chinuită“, indiciu de „epuizare morală și artistică a autorului“.

Încă o dată nu ne-am pierdut cu firea. Ne-am situat la polul diametral opus, lăsând ca dreptatea romanului să genereze în timp și mai puternice înțelesuri.

Periplu penibil

În sfârșit, întorși la Moscova, după penibilul periplu între persoane dușmănoase și altele înțelegătoare, între spirite „vigilente“ sau pur și simplu sentimentale, am fost primiți la prezentabila „Innostrannaia Literatura“. Elegantele trei sau patru redactoare ce ne-au stat alături în cursul unei discuții de lunecare cordială peste asperități, în jurul unei mese cu cești de ceai parfumat, felii de chec și fursecuri, au dorit să ofere o altă față a marii literaturi pe care o slujeau. Nu mai erau niște activiste cu trăsături reductibile la un tipar îngust–autoritar, ci feminitatea slavă în acțiune, calde, seducătoare, persuasive. În esență, la fel de intolerante, din păcate, căci — așa cum țin minte — la jumătatea schimbului de replici, când acid–spirituale, când deschis–mustrătoare, una dintre ele m-a admonestat cu aspre vorbe, inspirate de nesocotința lui Marin Preda. Așadar, încă o dată se amintea pe față că nimeni nu are dreptul să confere unui „criminal față de comunitatea popoarelor sovietice“ un alt statut decât cel cuvenit de firea lui aventuroasă și de drama în care și-a târât poporul, însuși acest verdict îl elimina din vitrina cu personaje posibil, cu atât mai abitit îl decădea din dreptul la o translare în pielea biografiei literare pe care Marin Preda i-o hărăzise.

Cea mai bună cale să apărăm *Delirul* a fost, încă o dată, să exprimăm opinii personale întemeiate pe convingerea că Marin Preda avea dreptul la libertatea opțiunilor. Când hărțile sufletului rămân incomplete, nestatornice prin calcul, parcă născute să domolească urgiile istoriei, nu vremelnicia conta, cât realismul analitic, legătura între subiectul refulat și dedesubturile lui. Ca să solicităm amabilelor gazde intelectuale — ce știau bine care este valoarea angajamentului scriitoricesc — mai puțină impaciență impulsivă, zgomotoasă, presărată cu etichetări în purul jargon al războiului rece, și mai multă deschidere față de tehnicile românești. Cele datorită cărora personajele literare pot foarte bine să nu copieze modelele, uneori identificate mecanic, fiindcă o operație — de-a dreptul simplificatoare — depreciază raționalismul.

Marin Preda și Oscar Han, la Mogoșoaia, în curtea palatului brâncovenesc (1973)

... Trecuse ora prânzului când ne-am ridicat să plecăm. Șase ani mai târziu, Marin Preda dispărea neașteptat. În tot acest răstimp, numele său nu a mai fost menționat în nici un plan editorial din cuprinsul Uniunii Sovietice — semn că problema fusese politică, și politică se păstrase în vâltoarea exercițiilor explozive, conflictuale, la o mie de leghe de subiectiva lor destinație. ■

Atena: al XXVII-lea Congres Internațional de Istorie Militară

Conflictele militare și geopolitica în secolul XX

47 de comunicări, 10 secțiuni

Comisia Internațională de Istorie Militară, organism înființat în 1938 și afiliat Comitetului Mondial de Științe Istorice, organizează, în fiecare an, un congres internațional care dezbate o problematică de larg interes pentru istoriografia militară. În acest an, reuniunea științifică a avut loc la Atena, în perioada 19–24 august, tema aflată pe ordinea de zi fiind „Conflictele militare și geopolitica în secolul al XX-lea". Precedentele manifestări de acest gen s-au desfășurat la Lisabona (1998), Bruxelles (1999) și Stockholm (2000).

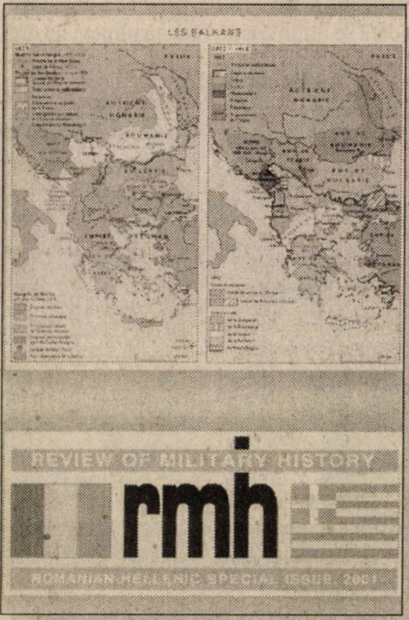
LES BALKANS
REVIEW OF MILITARY HISTORY
rmh
ROMANIAN-HELLENIC SPECIAL ISSUE 2001

La Congresul de la Atena, a fost lansat și s-a bucurat de un binemeritat succes un număr special, în engleză și franceză, al „Revistei de Istorie Militară", rod al cooperării istoricilor din România și Grecia

Congresul din capitala elenă s-a bucurat de participarea a 155 de specialiști, reprezentând 34 de comisii naționale de istorie militară din Europa, Asia, Africa, America de Nord și de Sud. În program, au figurat 47 de comunicări, grupate pe zece secțiuni. Primele două, cele mai interesante, de altfel, au fost consacrate apariției și evoluției geopoliticii, numită de mulți drept „geografia puterii". Cercetători din Suedia, Japonia, Germania, Franța, Grecia, Elveția ș.a. au prezentat apariția și evoluția acestei discipline și principalii ei fondatori, dintre care se remarcă Rudolf Kjellen, Harold Mackinder și Karl Haushofer.

Apărută la sfârșitul sec. al XIX-lea, geopolitica a cunoscut o puternică ascensiune în prima jumătate a secolului următor, când s-au constituit și principalele școli — germană, anglo–saxonă, franceză, italiană și japoneză.

Utilizarea acestei discipline de către cel de-al treilea Reich în politica sa expansionistă a compromis-o în mediile științifice și politice. Timp de câteva decenii, după al doilea război mondial, geopolitica a fost un domeniu de investigație interzis, referirile la ea fiind îndeosebi critice.

Reimpunerea ei în circulație publică s-a făcut treptat; un mare rol avându-l cercetătorii americani și francezi. Astăzi, după cum sublinia Hervé Coutau Bégarie, președintele Comisiei Franceze de Istorie Militară și autorul unui voluminos și foarte interesant tratat de strategie, conceptele de geopolitică și geostrategie sunt utilizate în exces și, nu o dată, fără spirit critic.

Din dezbaterile de la Atena, s-a desprins concluzia că, pentru înțelegerea fenomenelor și proceselor lumii contemporane, folosirea paradigmelor clasice ale geopoliticii este inadecvată sub raport științific. Unii cercetători — Ioannis Loncas (Grecia), Hervé Contau Bégarie (Franța) — au subliniat importanța crescândă care se acordă geostrategiei și geoeconomiei, ca modalități de analiză și prognoză. Formula actuală ar fi **geopolitică = geoeconomie + geostrategie**.

Discuțiile au relevat că geopolitica rămâne în continuare o disciplină de mare interes științific și politic, dar cercetarea teoretică trebuie să privească mai mult spre viitor decât spre trecut.

În secțiunea a treia, „Geografie și interese naționale", au fost analizate, între altele, interferențele dintre geografie și fenomenul militar, un interes aparte suscitând comunicarea g-ralului (r) A. Tscumy (Elveția) despre rolul Alpilor elvețieni în evoluțiile politice și militare din Europa.

Secțiunile a patra și a cincea, cele mai întinse, intitulate „Teorii și conflicte militare", au fost consacrate evoluției diferitelor țări europene în timpul celui de-al doilea război mondial sau în perioada postbelică (Turcia, Portugalia, Grecia, Slovacia), precum și a unor conflicte majore în America Latină. Referitor la acest ultim aspect, cercetătorii din Argentina, Brazilia și Spania au sublinia că, în sec. al XX-lea, conflictele militare, desfășurate în America de Sud, nu au avut amploarea celor din veacul anterior. Principala cauză a acestora o reprezintă disputele teritoriale între diferite țări sud-americane. Un fenomen particular, întâlnit în această regiune, care se manifestă și în prezent, este gherila, originile sale trebuind înțelese ca o reacție atât la problemele create de către dezechilibrele economice, cât și la polarizarea politică și militară generată de războiul rece.

Secțiunea a șasea a dezbătut problema alianțelor, comunicările axându-se pe evidențierea sistemului de alianțe al unor țări (Polonia, Bulgaria, Finlanda) în diferite momente relevante din sec. al XX-lea. O comunicare importantă a fost cea a g-ralului Vladimir Zolotarev (Rusia) despre structura militară a Pactului de la Varșovia în perioada existenței sale (1955–1991). Autorul, care este directorul Institutului de Istorie Militară al Federației Ruse și consilier al președintelui Vladimir Putin, a analizat compunerea și atribuțiile Comitetului Politic Consultativ, ale comandantului-şef al Forţelor Armate Unite, Comitetului Miniştrilor Apărării, Comitetului Tehnic Militar.

Secţiunea a şaptea, „Armate şi operaţii", a oferit ocazia unor cercetători din Ungaria, Canada, Spania, Suedia, Israel să analizeze evoluţia fizionomiei conflictului armat în sec. al XX-lea, cu precădere dimensiunea sa aeriană, precum şi unele tendinţe ale revoluţiei în afacerile militare, în perspectiva începutului de secol.

Secţiunea a opta a fost dedicată puterii maritime, cercetători din Italia, Cipru şi Rusia referindu-se la rolul Mării Mediterane în desfăşurările politice şi militare din sec. al XX-lea, în special în timpul războiului rece. După aprecierile prof. dr. Massimo de Leonardis (Italia), Marea Mediterană a avut, în perioada postbelică, un rol important în strategia NATO, ea fiind caracterizată ca o „mare nostrum". Prezenţa şi controlul acestei regiuni maritime au avut, în perspectiva NATO, rolul de a bloca expansiunea Uniunii Sovietice spre Africa, Orientul Mijlociu şi Golful Persic. Controlul exercitat de NATO asupra Mării Mediterane în timpul războiului rece, în special prin prezenţa Flotei a VI-a americane, a fost recunoscut de col. (r) Igor Amosov, în comunicarea sa, „Marina rusă şi sovietică în marea Mediterană".

Secţiunea a noua, în care au fost prezentate doar trei comunicări, a dezbătut rolul serviciilor secrete turce în primul război mondial şi rolul micilor puteri pe „frontul invizibil" în a doua conflagraţie mondială din perspectiva irlandeză. Prof. dr. J.K. McDonald (SUA) a analizat rolul serviciilor secrete americane în războiul din Vietnam, concluzia fiind aceea că Washingtonul a subestimat forţa şi capacitatea de rezidenţă a Vietcong-ului.

Ultima secţiune, a zecea, a fost dedicată „Păcii şi securităţii internaţionale" şi ea a fost inegală sub raport ştiinţific. S-a remarcat, prin datele inserate, comunicarea g-ralului Ioannis Kakoudakis, preşedintele Comisiei Elene de Istorie Militară, despre participarea armatei greceşti la operaţiile de menţinere a păcii în ultima jumătate a sec. al XX-lea.

Românii la congres

La această importantă reuniune ştiinţifică, Comisia Română de Istorie Militară a fost reprezentată de comandor Gheorghe Vartic, director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, dr. Dumitru Preda, şeful Direcţiei Arhive Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe, Maria Georgescu, cercetător ştiinţific principal la Institutul pentru Studii Politice şi Istorie Militară, şi semnatarul acestor rânduri.

Istoricii românii au prezentat trei comunicări. G-ralul de brigadă Mihail E. Ionescu (care n-a putut fi prezent, comunicarea fiind susţinută de colega noastră, Maria Georgescu) a analizat evoluţia statutului geopolitic al României în sec. al XX-lea. Concluzia distinsului istoric a fost aceea potrivit căreia, la începutul secolului al XX-lea, România era un stat balcanic, dar la sfârşitul primului război mondial ea a făcut un „salt" în Europa Centrală, statut pe care şi l-a menţinut până în prezent. Dr. Dumitru Preda a sintetizat poziţia particulară a statului român în cadrul Pactului de la Varşovia, România fiind, după expresia domniei sale, „aliatul rebel". În ceea ce mă priveşte, am prezentat comunicarea „Şcoala românească de geopolitică", în care am analizat contribuţiile la dezvoltarea acestei discipline a unor savanţi români, cum ar fi: Ion Conea, Anton Golopenţia, Gheorghe I. Brătianu, Mihai Popa Veress ş.a.

În cadrul congresului, a fost lansat numărul româno-elen al **„Revistei de Istorie Militară"** (în limbile engleză şi franceză), coordonatorul ediţiei fiind comandorul Gheorghe Vartic. Rod al colaborării dintre Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, Comisia Română de Istorie Militară şi Comisia Elenă de Istorie Militară, revista a analizat un subiect incitant: **„Românii, grecii şi problema orientală (1800–1923)"**. Iniţiativa istoricilor români şi greci a fost apreciată de toţi participanţii, inclusiv de prof.dr. Cornelius Schulten, preşedintele de onoare al Comisiei Internaţionale de Istorie Militară.

În mod firesc, la o reuniune de asemenea valoare şi dimensiuni, istorii români au avut fructuoase contacte cu reprezentanţii comisiilor de istorie militară participante. **Cel mai important rezultat a fost acceptat de către Biroul Comisiei Internaţionale de Istorie Militară a organizării Congresului din anul 2003 de către Comisia Română de Istorie Militară.** Este un succes de prestigiu pentru istoriografia militară din ţara noastră, care implică, însă, şi o mare răspundere. Pentru buna pregătire a unui asemenea eveniment ştiinţific este necesară implicarea activă a autorităţilor, în primul rând a Ministerului Apărării Naţionale, a breslei istoricilor şi, nu în ultimul rând, a unor sponsori.

Prin problematica abordată şi participarea valoroasă, Congresul de la Atena se înscrie în rândul manifestărilor de referinţă organizate sub egida Comisiei Internaţionale de Istorie Militară în ultimii ani. ■

Col.dr. **Petru OTU,**
preşedinte,
Comisia Română de Istorie Militară

ON BOTH SIDES
OF THE
IRON CURTAIN
Military Publishing House

***On Both Sides of the Iron Curtain*, Bucureşti, Editura Militară, 2001, 284 p.**

Volumul — recent apărut sub egida Institutului de Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, precum şi a „Revistei de Istorie Militară" — este coordonat de col. Petre Otu, cdor. Gheorghe Vartic şi lt. col. Mihai Macuc. Cuprinde comunicările prezentate la Conferinţa Internaţională cu acelaşi titlu, desfăşurată la Bucureşti, în 9 – 10 mai 2000.

Spațiul dunărean și al Mării Negre de la istorie la integrare europeană

(Constanța, 11–12 octombrie 2001)

Între 11 și 12 octombrie 2001, a avut loc, la Constanța, sesiunea științifică de comunicări cu titlul „Spațiul dunărean al Mării Negre de la istorie la integrare europeană“. Manifestarea a a fost organizată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Muzeul Marinei Române, „Revista de Istorie Militară“ și Fundația „Hanns Seidel“, iar comunicările — susținute la primitorul Hotel Militar din Constanța — au fost împărțite pe două secțiuni: istorie și geopolitică. Au luat parte istorici și pasionați de istorie din București, Pitești, Brașov, Brăila și, evident, Constanța, cei de aici beneficiind de substanțialul „avantaj“ al terenului propriu. De la început, trebuie precizat că toți istoricii constănțeni, gazdele, în frunte cu lt. cdor. drd. **Marian Moșneagu**, directorul Muzeului Marinei, s-au autodepășit în ceea ce privește organizarea manifestării, putându-li-se „reproșa“ doar faptul că... timpul a trecut pe cât de repede, pe atât de plăcut într-o asemenea companie.

ION IONESCU
GEORGETA BORANDĂ MARIAN MOȘNEAGU
NOI CONTRIBUȚII LA ISTORIA MARINEI MILITARE ROMÂNE
MUNTENIA & LEDA

I. Ionescu, Georgeta Borandă, M. Moșneagu, *Noi contribuții la istoria marinei militare române*, Constanța, Ed. Muntenia & Leda, 2001, 240 p.

Alocuțiunea de deschidere a fost prezentată de viceamiralul **I. Voichițu**, locțiitorul șefului Statului Major al Forțelor Navale, după care **Valentin Ciorbea** a devenit moderatorul comunicărilor din prima parte a zilei. În ordine, au expus comunicări extrem de interesante: **I. Giurcă**, „Geopolitica Dunării în epoca modernă“; **D. Beldiman**, „Comandouri britanice în Dobrogea (1943)“; **Marian Cojoc**, „Importanța geostrategică a Dobrogei (1944–1964)“; **V. Marin**, „Teme și motive iconografice pe monumentele funerare din Dobrogea română (sec. I–III d.Hr.)“; **M. Moșneagu**, „Politizarea personalului Marinei Militare Române (1953)“. După o scurtă pauză, moderatori au devenit **M. Cojoc** și **M. Soreanu**, iar comunicările au fost continuate de **M. Oboroceanu**, „Comerțul dunărean în prima parte a sec.XIX“; **Didi Miler**, „Apărare și securitate națională în România interbelică“; **Cornelia Miler**, „Comisia Europeană a Dunării, mijloc de integrare europeană“; **V. Ciorbea**, „Politica navală militară a României la sfârșitul sec. XIX“; **C. Scurtu**, „Forțele militare terestre din Dobrogea din a doua jumătate a sec. XX“; **L. Moise**, „Armata română pe frontul din Dobrogea (1916)“; **E. Munteanu**, „Distincția dintre element geografic și factor geografic“; **Gh. Rociu**, „Organismul militar și societatea civilă în geopolitica actuală“. Au urmat necesarele discuții, cu întrebări și răspunsuri, cu completări și combateri, toate fiind, evident, pline de substanță și de farmec.

Partea a doua a zilei a fost moderată de **I. Giurcă** și **V. Marin**, cei „moderați“ fiind: **M. Orjanu**, „Serviciul de informații al Marinei Militare (1900–1916)“, **Mariana Cojoc**, „Propagandă, contrapropagandă și alte interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1929–1939); **C. Moldoveanu**, „Contribuția trupelor de geniu și marină la al doilea război balcani (1913)“; **N. Videnie**, Atacurile de comitagii din Dobrogea (1918–1939)“; **I. Damaschin**, „Marina Regală Română în acțiunile de evacuare a sudului Basarabiei (iunie 1940)“; **D. Stroescu**, „Tragedia cargoului «Bistrița»“; **Gr. Alexandrescu**, „Imagini diferite ale unui singur viitor“; **A. Spânu**, Radiografia situației din Dobrogea (nov. 1941)“; **D. Pădureanu**, „Expediții arheologice pe Insula Șerpilor“; **Floarea Damaschin**, „Două nave–spital pe Dunăre în campania din 1941“.

A doua zi, la „timonă“ au trecut **P. Otu** și **M. Moșneagu**, comunicările fiind prezentate de: **D. Moldovan**, „Dileme și perspective în securitatea spațiului Mării Negre“; **C. Marinescu**, „Interesele actuale ale României la Dunăre“; **I. Ionescu**, „Chestiunea submarinului O'Byrne“; **Andreea Atanasiu**, „Mijloacele de navigație în lupta antiotomană a domnilor români (sec. IV)“; **G. Borandă**, „Lumini și umbre la Turtucaia“; **Carmen Atanasiu**, „Efectele Convenției de Armistițiu (12.09.1944) asupra navigației fluviale române“. Ultima intervenție a aparținut col. **P. Otu**, „Viziunea lui Gh. Brătianu asupra binomului munte–mare în istoria României“, comunicarea fiind inedită și interesantă, în același timp.

CARMEN ATANASIU
MARIANA COJOC
ANDREEA ATANASIU
MUNTENIA & LEDA

Carmen Atanasiu, Marina Cojoc, Andreea Atanasiu, *Navigație și... politică*, Constanța, Ed. Muntenia & Leda, 2001, 224 p.

Cu speranța că la anul ne vom revedea la următoarea sesiune organizată sub aceeași prestigioasă egidă, nu putem decât să mulțumim organizatorilor și să dorim tuturor, gazde și oaspeți, „VÂNT DIN PUPA !“. ■

Alin SPÂNU

LIVIU VĂLENAŞ
MAREŞALUL ION ANTONESCU ŞI FRONTUL SECRET
CONVORBIRI CU
GHEORGHE BARBUL
EDITURA VREMEA
FID
FAPTE, IDEI, DOCUMENTE

La Editura VREMEA (condusă de d-na Silvia Colfescu), au apărut, recent, sub semnătura lui **Liviu Vălenaş**, două cărţi — ambele în colecţia „Fapte, idei, documente" — care se citesc cu sufletul la gură:

- *Mareşalul Ion Antonescu şi frontul secret. Convorbiri cu Gheorghe Barbul* **(Bucureşti, 2001, 192 p.)**
- *Soldat al mareşalului Ion Antonescu. Convorbiri cu Ion Pantazi* **(Bucureşti, 2001, 182 p.)**

Pentru informaţii şi comenzi:
Editura VREMEA, str. C-tin Daniel 14 ,
Bucureşti, sector 1, 71121, tel. 335.81.31,
fax:311.02.19
e–mail vremea@fx.ro

LIVIU VĂLENAŞ
SOLDAT AL MAREŞALULUI ION ANTONESCU
CONVORBIRI CU
ION PANTAZI
EDITURA VREMEA
FID
FAPTE, IDEI, DOCUMENTE

carte – eveniment

MARIAN CHIRIAC POPESCU
Relaţiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918 - 1939)
SIGMA

Marian Chiriac Popescu, ***Relaţiile militare române–polone în perioada interbelică (1918–1939),*** **Bucureşti, Ed. Sigma, 2001, 176 p. + 25 pl.**

Lucrarea este o sinteză a tezei de doctorat cu acelaşi titlu, susţinută în anul 2000 la Universitatea din Craiova; prof.univ.dr. Gh. Buzatu, conducătorul ştiinţific al tezei, încheie astfel „Argumentul": „Elaborată în baza respectării normelor ştiinţifice, într-un stil ales şi plăcut, îmbinând analiza cu sinteza, generalul cu particularul, întemeiată pe ample cercetări în arhivă şi biblioteci, avansând opinii şi concluzii originale, (cartea) reprezintă un studiu semnificativ al istoriei contemporane a României, şi nu numai".

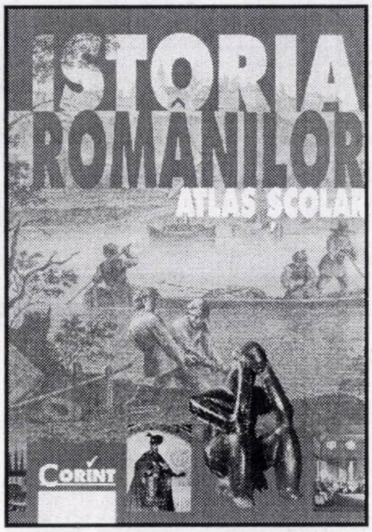
ISTORIA ROMÂNILOR
ATLAS ŞCOLAR
CORINT

Iancu Moţu, *Istoria românilor. Atlas şcolar,* **Bucureşti, Ed. Corint, 2001, 80 p.**

Pentru informaţii şi comenzi:
Editura Corint, Difuzare,
Str. Teodosie Rudeanu 21, Bucureşti,
sector 1, tel. 222.19.49, 223.19.28;
fax: 222.40.34; e–mail corint@dnt.ro

PRO HISTORIA,
o editură pentru istorie

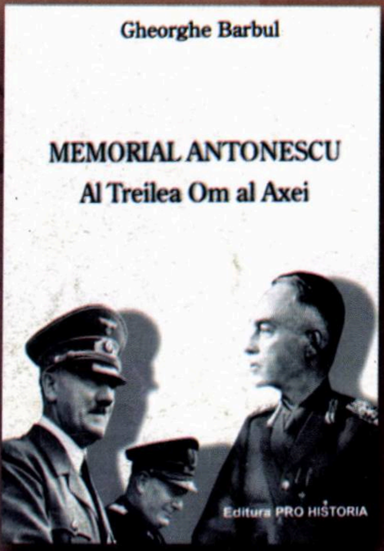
Gheorghe Barbul

MEMORIAL ANTONESCU
Al Treilea Om al Axei

Editura PRO HISTORIA

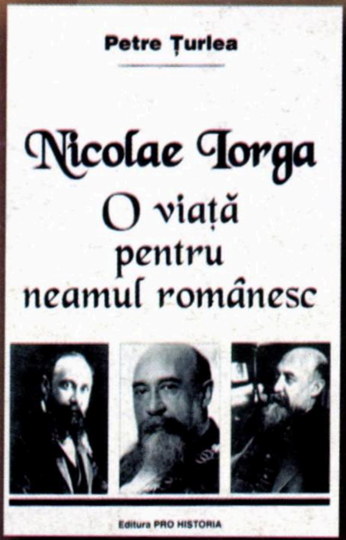
Petre Țurlea

Nicolae Iorga
O viață
pentru
neamul românesc

Editura PRO HISTORIA

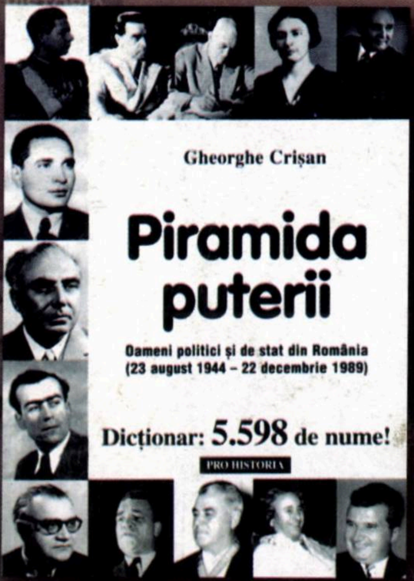
Gheorghe Crișan

Piramida
puterii

Oameni politici și de stat din România
(23 august 1944 – 22 decembrie 1989)

Dicționar: 5.598 de nume!

PRO HISTORIA

Biblioteca ASTRA
SIBIU

ISSN 1224-4287

Preț 20.000 lei

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

DOSARELE ISTORIEI

An. VI, nr. 11 (63), 2001

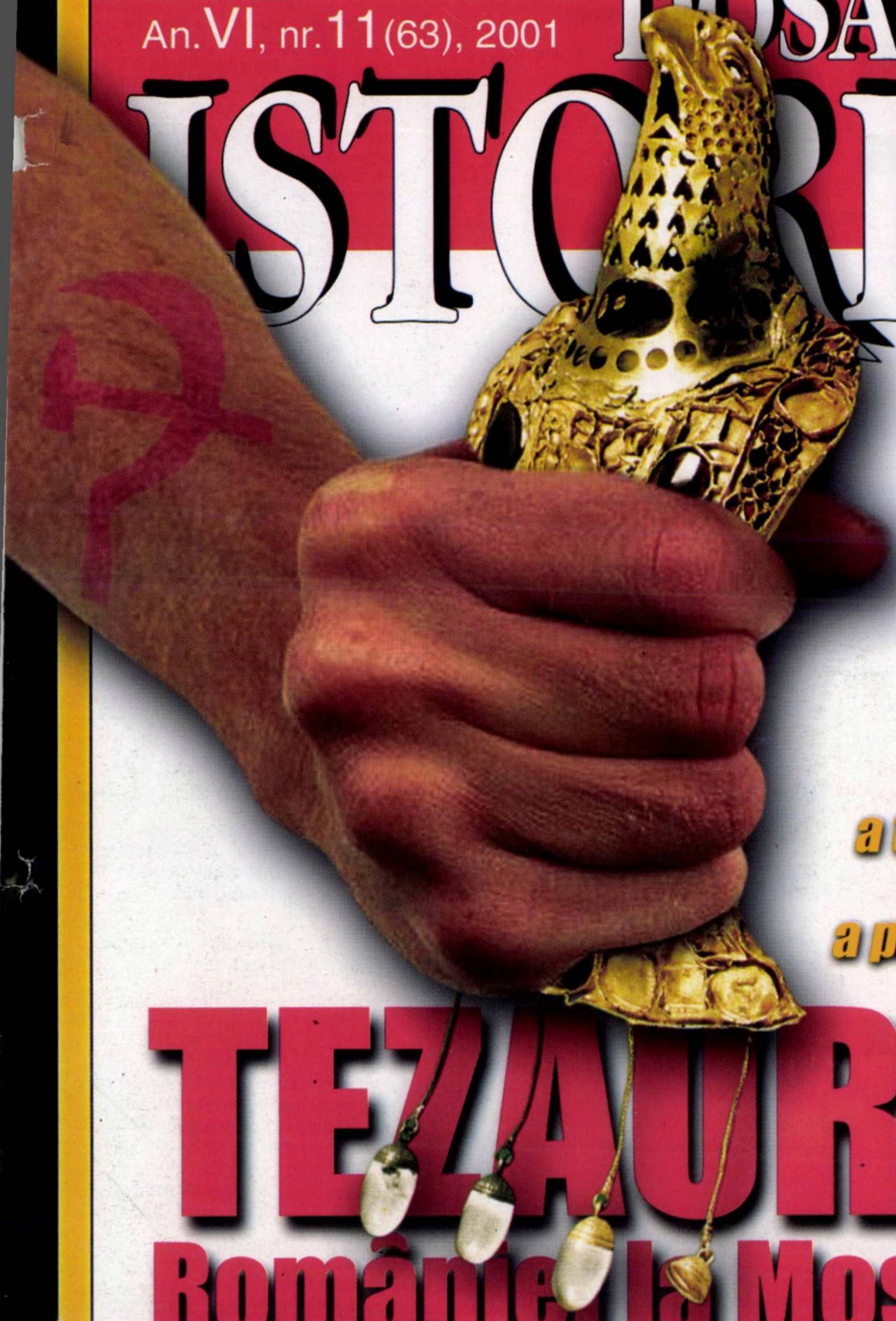

problemă
a trecutului,
problemă
a prezentului

TEZAURUL
României la Moscova

Sumar

nr. 11 (63) • 2001

Problemă a trecutului, problemă a prezentului: Tezaurul României la Moscova

(Past and Present: Romania's Treasure in Moscow)

Mircea SUCIU

Zgomotul și furia 1
The Sound and the Fury

Viorica MOISUC

Tezaurul României evacuat la Moscova, confiscat de Soviete 2
Romania's Treasure Evacuated in Moscow, Confiscated by the Soviets

Din arhiva Ministerului Afacerilor Străine al României în „custodia“ Moscovei. O evaluare semnificativă **(Corneliu-Mihail LUNGU)** 14
The Archives of the Romanian Foreign Affairs Ministry in Moscow

„Între baionetele iubiților noștri aliați“ **(Petre OTU)** 17
The Romanian Minister to Petrograd Arrested by the Soviets

„Pentru Dumnezeu, nu trimiteți tezaurul în Rusia“ 20
„For God's Sake, Do Not Send Our Treasure to Russia“

„Ca să nu jignească Rusia, d. Brătianu a dat pe gura lupului tot ce era bogăție în țară“ 22
Prime Minister Ion I.C. Brătianu and the Decision of Sending the Treasure in Russia

Mareșalul Antonescu și Tezaurul nostru **(Gh. BUZATU)** 24
Marshall Antonescu and Romania's Treasure

„Guvernul URSS și poporul sovietic au privit întotdeauna aceste valori ca un bun inalienabil al poporului român însuși“ 28
1956: The Soviet Union Gives Back Part of the Romanian Treasure

Paul NICULESCU-MIZIL

Din nou, despre Tezaurul nostru de la Moscova 32
Again About the Romanian Treasure in Moscow

„Tezaur?... Ce tezaur?... Noi nu știm nimic despre acest tezaur!“ 36
1965: Ceaușescu at Moscow and the Soviet–Romanian Talks on the Treasure

„O problemă sub observație“ 37
„A Question Under Observation“

Tezaurul și Pactul Ribbentrop–Molotov, din perspectiva preconizatului Tratat de bază româno–rus 38
The Romania's Treasure in Moscow As Discussed by Present Day Romanian Press

Dincolo de „dosar“

Valeriu AVRAM

O „armă“ insolită: dulciuri cu antrax ! 40
An Unusual Weapon: Sweets with Anthrax !

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (13) 43
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Gheorghiu-Dej — 100 **(Paul NICULESCU-MIZIL)** 49
100 Years from Gheorghiu-Dej's Birth

Viorel CRUCEANU

Trei dictaturi africane 53
Three African Dictatorships

Cronica unui an din istoria politică a României postcomuniste **(Alexandru RADU)** 60
Romania: One Year After the 2000 Elections

Vitrina cu cărți 62
New Books

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la poziția **4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

• 3 luni: 60.000 lei • 6 luni: 120.000 lei • 12 luni: 240.000 lei

DOSARELE
ISTORIEI

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Bucuresti),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de **Editura PRO HISTORIA**
Director
Mircea SUCIU

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
București, sector 2
Tel.: 095.055.752; 093.870.649

DTP & PrePress:
Andrei STÂNGĂ

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor:
Adriana UNGUREANU

Tipar: **DRAGOPRINT FED S.A.**
Tel.: 335.93.18; fax: 337.33.77

Difuzare:

RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: 222.41.26; Fax: 224.43.36

S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37

ISSN 1224 – 4287

MIRCEA SUCIU

Zgomotul și furia

Anumite împrejurări din viața politică autohtonă — de dată recentă și îndeobște bine cunoscute pentru a mai fi necesar să insist aici asupră-le — au făcut ca, brusc, presa românească de toate genurile (ziare, reviste, posturi de radio și televiziune) și de toate orientările să acorde largi spații unei pretinse dezbateri publice, pe care am putea-o rezuma în trei puncte: soarta Tezaurului României evacuat în Rusia, în iarna lui 1916 și vara lui 1917; Pactul sovieto–german din 23 august 1939 și consecințele sale funeste, atunci, dar și acum, pentru români; în sfârșit, dacă mareșalul Ion Antonescu trebuie considerat, așa cum l-a condamnat „Tribunalul Poporului“, de indiscutabilă sorginte comunistă, „criminal de război“. Dintr-o dată, reflectoarele au fost îndreptate cu insistență asupra istoriei și istoricilor, cei din urmă — de regulă, ignorați cu nonșalanță, astăzi, de cercurile politice și insuficient solicitați de cele gazetărești — fiind chemați cu insistență la rampă spre a explica și a da detalii despre chestiunile cu pricina, devenite, sub imboldul de moment al discursului politic, „arzătoare“ și „la ordinea zilei“. Cât se poate de nimerit descrie această situație (veritabilă contagiune mentală?) **Florin Constantiniu**, membru corespondent al Academiei Române: „În zilele din urmă, mai ales dacă ești istoric, interlocutorii vor să-ți știe părerea: ce crezi despre Tezaur, despre condamnarea Pactului Molotov–Ribbentrop în tratatul româno–rus și despre mareșalul Antonescu? (...) Dacă acest interes pentru trecutul național ar fi determinat de dorința de a căuta o soluție la raportul dintre politică și istorie, astfel cum el apare din evenimentele știute (negocierea tratatului româno–rus, vizita premierului Adrian Năstase în SUA), faptul ar trebui salutat. Este de netăgăduit că interesul multor români — în primul rând, al celor neimplicați în politică — este sincer. Alături de ei, se întreține însă o agitație cu finalități politice“ („Adevărul literar și artistic“, nr. 593, din 13 noiembrie 2001, p. 3).

Cred că distinsul istoric, apropiat colaborator și consilier redacțional al revistei noastre încă de la primul număr, are perfectă dreptate. Mai mult chiar, am convingerea că domnia sa a pus punctul pe **i** — am fost martorii unei **agitații cu finalități politice**. Și, îmi permit să adaug, ca orice agitație, și aceasta se stinge (dacă nu cumva s-a și stins deja; cine a parcurs presa din zilele precedente intrării la tipar a revistei de față a constatat dispariția de pe firmament și a Teuzaurului, și a Pactului din '39, și a lui Antonescu...) odată cu scoaterea în prim–plan a altor motive de gâlceavă sau de duel politic, așteptate ca o mană cerească, din rațiuni „binecuvântate“, de întreaga noastră presă. Zgomotul și furia consumate, tărăboiul potolit, istoricul este expediat în doi timpi și trei mișcări în conul său de umbră, lăsat fiind să „lingă dosare“ și să scormonească un trecut de care puțini, prea puțini dintre mai–marii zilei se interesează cu adevărat. (Dacă nu din alte pricini, ar trebui s-o facă măcar pentru a învăța să nu-i repete **erorile** și **ororile**.) Tăcerea ce se așterne asupra crâmpeielor de istorie evocate nu înseamnă însă, nici vorbă!, rezolvarea, sau, cel puțin, lămurirea acestora în mintea publicului. Ca să nu mai zic nimic despre sporirea gradului de confuzie în conștiința largă prin intervențiile neavenite ale unora sau altora — și unii, și ceilalți exponenți ai neprofesionalismului în materie de istorie, dacă nu de-a dreptul ai „lăutărismului“ (vorbitul și scrisul după ureche), veche meteahnă românească.

Din acest motiv și din multe altele — formulă de „identitate“ a unui simpatic moderator de televiziune, pe care, eu cel puțin, îl apreciez dacă ar fi și numai pentru faptul că, în contrast evident cu alți colegi de breaslă, își lasă, cu decență, invitații în emisiune să-și ducă ideile până la capăt, fără a-i potopi cu propriile sale opinii —, ne-am gândit, stimați prieteni ai revistei, să purcedem la alcătuirea unui „dosar“ al uneia dintre chestiunile de istorie atât de mult tocate în presa noastră din lunile octombrie–noiembrie a.c. Ne-am oprit la Tezaurul României întrucât, dincolo de importanța istorică a temei (fără a-i ignora, desigur, conotațiile politice), în decembrie curent se împlinesc 85 de ani de la începutul acestui contencios româno–rus. Datele și faptele esențiale sunt consemnate în paginile care urmează, studiile de interpretare fiind fericit dublate de o serie de mărturii memorialistice și de un mănunchi de documente inedite. Evident, s-ar fi putut mai bine și mai convingător. Consider, totuși, că prin acest nou număr al „Dosarelor Istoriei“ un capitol important al trecutului românesc este pus în parametrii lui reali, fără ură și fără părtinire. Fără zgomot și fără furie.

Așteptăm, ca de fiecare dată, opiniile și comentariile cititorilor noștri, inclusiv sugestiile domniilor lor referitoare la teme din istoria națională și universală care să-și găsească locul firesc, anul următor, în paginile revistei. **Așadar, scrieți-ne pe noua adresă a redacției, menționată pe pagina de sumar!** ■

După 85 de ani, o chestiune nerezolvată revine în actualitate

Tezaurul României evacuat la Moscova, confiscat de Soviete

Viorica MOISUC*

La începutul mileniului trei, după trecerea a 85 de ani, Tezaurul românesc, aflat la Moscova din decembrie 1916, continuă a atrage atenția cercetătorilor, oamenilor politici și diplomaților tocmai din cauza caracterului foarte special al situației sale de drept și de fapt.

Ce reprezenta acest Tezaur?

Ceea ce s-a expediat la Moscova în anii primului război mondial reprezenta o avere uriașă, tot ce avea România ca patrimoniu istoric, artistic, financiar: tot stocul de aur al Băncii Naționale — lingouri, medalii, monede —, bijuteriile reginei Maria, averea Casei de Economii și Consemnațiuni, obiecte arheologice, inclusiv tezaurele și piesele rare, tablouri și alte lucrări artistice ale muzeelor de artă de stat și particulare, ale Pinacotecii statului, colecții de documente, manuscrise, cărți rare ale Arhivelor Naționale și Academiei Române, toate bogățiile și tezaurele, obiecte de artă religioasă ale mănăstirilor și bisericilor din toată țara, colecții particulare de bijuterii, monede, tablouri, depozite ale Muntelui de Pietate (casă de amanet), depozite ale diferitelor instituții particulare, persoane fizice etc.

Numai stocul de aur — lingouri, monede, medalii — al Băncii Naționale a fost evaluat la **321.580.456,84 lei aur la valoarea din 1916**. În alți parametri, a fost vorba de **93,36206 tone aur fin, egale cu 3.001,657,70 uncii**, calculat în conformitate cu „Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar“, din 29 martie/11 aprilie 1867, în vigoare în 1916. La nivelul anului 1990, o uncie de aur fin valora circa **400**

Studiul de față, semnat de distinsa noastră colaboratoare, prof. Viorica Moisuc *(v. foto)*, reprezintă versiunea românească — pentru a cărei reproducere avem acordul autoarei — a lucrării domniei sale, intitulată *Romanian's Treasure Evacuated to Moscow in 1916 and Confiscated by the Soviets. A Present International Problem*, recent apărută (Timișoara, Ed. Augusta, 2001, 89 p.). Lansată pe 31 octombrie a.c., la Muzeul Național de Istorie, în cadrul unei pasionante dezbateri științifice pe tema menționată, organizată sub egida „Clubului Istoricilor «N. Iorga»“, cartea — recomandată călduros de prof. univ. dr. Constantin Bușe, prorector al Universității București, și prof.univ.dr. Ion Calafeteanu, de la Universitatea „Valahia“ din Târgoviște — este menită a face mai bine cunoscută în străinătate chestiunea nerezolvată încă a restituirii Tezaurului românesc evacuat în Rusia în anii primului război mondial.

Viorica Moisuc
Romania's Treasure in Moscow

Pentru cei interesați, precizăm adresa Editurii Augusta:
str. A. Lazăr,
nr. 4-6, Timișoara,
1900; tel. 056/220688,
fax 056/202930

---

* Prof.univ.dr.,Universitatea „Ovidius“, Constanța

dolari, astfel că valoarea a **93,36206 tone aur fin** ale Tezaurului ar fi fost de **1.200.663.081,56 dolari**. Cifra însă nu reflectă realitatea, deoarece Tezaurul BNR era compus în marea lui majoritate din medalii și monede de aur — napoleoni, lire otomane, coroane austriece, lire sterline etc.: o monedă de aur de **1 liră sterlină** echivala cu **4,8 dolari**, iar în **1990** aceeași monedă era cotată la **100 dolari**, ceea ce înseamnă că doar cele **88.000 monede de aur lire sterline, existente în Tezaurul BNR în 1916, valorau, în 1990, 8.800.000 dolari**.

Celelalte valori expediate la Moscova au fost evaluate atunci la suma de **574.523,57 lei aur**, valori ale BNR, **7 miliarde și jumătate lei** valori ale Casei de Depuneri și Consemnațiuni. Cât privește celelalte valori de artă, arheologie, numismatice, arhivistice evaluarea lor pe bază de inventar nu s-a făcut niciodată.

Câteva considerații istorice

Declanșarea primului război mondial a găsit națiunea română împărțită în trei state: 1) **Regatul României**, care cuprindea zona dintre carpații Meridionali și Dunăre, zona dintre Dunăre și Marea Neagră și teritoriul dintre Carpații Orientali și Prut; 2) **Imperiul rus,** care ținea sub ocupație teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), brațul Chilia al Dunării și o porțiune din litoralul Mării Negre; 3) **Imperiul austro–ungar,** care ținea sub ocupație nord–estul României de azi (Bucovina), colțul de sud–vest (Banatul), podișul intercarpatic (Transilvania) și teritoriile extracarpatice (Maramureș, Crișana). Cea mai mare parte a populației românești se afla sub ocupație străină.

Având ca obiectiv politic prioritar eliberarea teritoriilor sale aflate sub ocupație străină și reuniunea lor cu Regatul, România a optat încă la începutul războiului pentru aderarea la Antanta (Franța, Anglia, Rusia). Opțiunea s-a concretizat în: 1) Hotărârea de expectativă armată, adoptată de Consiliul de Coroană ținut la Sinaia la 3 august 1914; 2) Convenția secretă cu Rusia, din 18 septembrie 1914, semnată de ministrul de Externe rus, Sazonov, și ministrul României la Petrograd, C. Diamandy, prin care Rusia recunoștea drepturile României asupra teritoriilor aflate sub ocupația Austro–Ungariei și se angaja să le susțină la Londra și Paris; 3) Acordurile cu Italia, din 10 septembrie 1914 și, respectiv, din 24 ianuarie 1915, acorduri cu atât mai valoroase cu cât, la 26 aprilie 1915, Italia a intrat în război alături de Antanta.

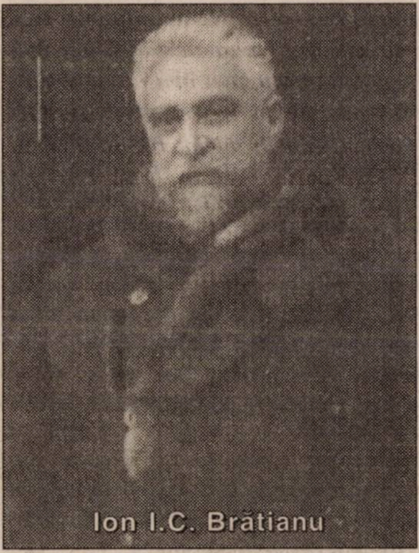
Ion I.C. Brătianu

La 4/17 august 1916, s-au semnat la București Convențiile politică și militară între România și cvadrupla alianță prin care aceasta recunoștea României dreptul de a încorpora teritoriile românești ocupate de Austro–Ungaria și anume: Transilvania, Bucovina, Banatul, Crișana și Maramureșul. Se stabileau condiții clare de colaborare politică și militară.

Ca urmare, cu un efectiv de aproape un milion de oameni, reprezentând 15% din populația țării, România a intrat în război la **14/27 august 1916**. Dacă declanșarea ofensivei românești a găsit inamicul într-o situație dificilă, prins acum pe patru fronturi de luptă, nerespectarea de către aliații României a nici unuia dintre angajamentele asumate prin Convențiile din august, a răsturnat total situația pe frontul românesc: Centralii au adus împotriva României mari efective militare de pe fronturile inactive din Italia, Galiția, Balcani. După o ofensivă spectaculoasă în Transilvania, armata română, lăsată singură, s-a retras cu mari pierderi, lăsând în mâna inamicului Transilvania și Oltenia, Muntenia și Dobrogea.

Condițiile politice și militare în care s-a decis evacuarea Tezaurului

Amenințarea ocupării Bucureștilor — capitala României — de către Centrali a determinat luarea hotărârii de refugiere în Moldova a guvernului, regelui Ferdinand și a familiei regale, a instituțiilor statului. În consecință, la 11 octombrie 1916, Consiliul General al Băncii Naționale a României a decis că „dacă guvernul își mută reședința din București în alt oraș, să fie strămutate și reședința și sediul legal și de fapt al Băncii Naționale în același oraș" **(1)**. O lună mai târziu, situația frontului agravându-se, **Decretul Regal nr. 3.120/17 noiembrie 1916** decidea strămutarea BNR la Iași — devenit temporar capitala României **(2)**. Tezaurul Romniei a fost și el mutat la Iași, folosindu-se numai pentru transportul stocului metalic 18 vagoane a câte 15.000 kg. **(3)**. Dezastrul militar și consecințele sale au determinat guvernul român, în consens cu Aliații, să propună refugierea Tezaurului românesc la Moscova, „care oferă o mai mare securitate decât oriunde" **(4)**. Această decizie nu s-a luat fără serioase împotriviri din partea acelora care se temeau de Rusia. Astfel, s-a propus trimiterea Tezaurului la Christiania, în Danemarca, sau depunerea lui la Londra (bancherul Mauriciu Blank). A prevalat însă propunerea trimiterii la Moscova, pentru această formulă pledând și condițiile de securitate a transportului (în toate celelalte cazuri, transportul pe apă era amenințat de submarinele germane), precum și calitatea de aliată a Rusiei.

Încă la **2 decembrie 1916**, Consiliul General al Băncii Naționale a decis că Tezaurul se va strămuta numai dacă „guvernul rus va asigura paza și păstrarea lui", iar în Protocolul româno–rus „se va stipula că el *(Tezaurul, n.n.)* este și rămâne proprietatea Băncii, care va dispune de el conform intereselor ei" **(5)**. La **11 decembrie 1916**, BNR întărea solicitarea din 2 decembrie și comunica Ministerului de Finanțe că nu va proceda la încărcarea și predarea Tezaurului „decât dacă ni se va comunica Convențiunea încheiată cu guvernul Imperiului rus pentru garantarea acestui tezaur și autorizarea dată unor anume funcționari de a primi acele valori în mâinile și sub res-

A.A. Mossolov, ministrul plenipotențiar al Rusiei în România (*TBNRM*, p. 53)

ponsabilitatea guvernului imperial rus" **(6)**. În aceeași zi de 11 decembrie, ministrul Rusiei la București, generalul Mossolov, informa oficial guvernul român că „am fost autorizat să semnez în numele său *(al guvernului rus, n.n.)* Protocolul (...) iar guvernul rus garantează integritatea lui atât pe parcurs, cât și în timpul depozitării la Moscova" **(7)**. Ca urmare, la **12 decembrie 1916**, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 20.901 bis, se decidea „să se pună în siguranță în Rusia Tezaurul Băncii Naționale și aprobă transferarea lui" **(8)**.

Concomitent, prin Înalta decizie regală, la **11 octombrie 1916**, s-a emis Ordinul permanent nr. 30 al Șefului Statului Major General prin care Alexandru Tzigara–Samurcaș a primit misiunea să „inventarieze și să transporte tezaurele mănăstirilor din țară amenințate cu invazia inamicului" **(9)**. 14 lăcașuri de cult: Slatina, Agapia, Văratec, Neamț, Bistrița, Horezu, Arnota, Tismana, Dintr-un Lemn, Episcopia Râmnicului, Cozia, Biserica Sf. Paraschiva, Biserica Trei Ierarhi, Mitropolia din Iași au fost vizitate de delegația oficială care a ridicat, în virtutea unor procese–verbale și inventare sumare, toate valorile de artă medievală și modernă, religioasă și laică. Activitatea acestei comisii a fost întreruptă brusc, la 30 octombrie 1916, printr-un ordin al Ministerului Instrucțiunii Publice, care a dispus ca, „în 48 de ore, să transporte la Iași toate splendidele tezaure adunate, fără a mi se lăsa nici timpul pentru terminarea fotografierii și a detaliatei inventarieri începute" — relatează Al. Tzigara–Samurcaș în *Mărturisirile* sale. La 3 noiembrie, „cele șapte lăzi legate cu arcuri de fier și sigilate, cuprinzând comorile artistice ale lăcașurilor de cult, au fost predate directorului Cancelariei mitropolitane din Iași", întocmindu-se un „Jurnal–Adeverință" al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, nr. 2.418/3 noiembrie 1916. Aceste lăzi urmau să ia drumul Moscovei în vara anului 1917 (cu cel de-al doilea transport).

Prima etapă a evacuării: decembrie 1916–februarie 1917

La 14 decembrie, la Iași, s-a încheiat Protocolul româno–rus, semnat de ministrul de Finanțe român și ministrul Rusiei în România, Mossolov, precum și de delegații BNR, Th. Capitanovici, A. Saligny și M.Z. Demetrescu. Protocolul era însoțit de mai multe documente explicative, care precizau datele tehnice cerute de Banca Națională privind transportul, depozitarea și securitatea la Kremlin a Tezaurului, subliniindu-se în mod expres următoarele: „Tezaurul Băncii Naționale a României, precum și celelalte lăzi *(conținând bijuteriile reginei Maria, n.n.)* se găsesc, din ziua în care au fost încredințate delegatului guvernului imperial și încărcate în vagoane, sub garanția guvernului imperial al Rusiei în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării, precum și a înapoierii în România" **(10)**.

Transportul Tezaurului de la sediul din Iași al Băncii Naționale la gara CFR Iași s-a făcut în nopțile de 12, 13 și 14 decembrie; cele **1.740 de lăzi** (inclusiv cele două lăzi conținând bijuteriile reginei Maria) au fost încărcate în 17 vagoane de marfă, încheindu-se trei Procese–verbale, semnate de delegații oficiali ai celor două guverne. Valoarea totală a celor 1.740 de lăzi a fost estimată la **321.580.456,84 lei**

Conducerea Sucursalei Băncii Naționale din București, în timpul ocupației (1916–1918). De la stânga la dreapta: C.I. Băicoianu, N. Bărbulescu, C. Krupenski, dr. C. Cantacuzino (după *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente,* ed. de Cristian Păunescu și Marian Ștefan, cuvânt înainte: Mugur Isărescu, București, Ed. Fundației Culturale Magazin Istoric, 1999, p. 15; citată *TBNRM)*

aur. Vagoanele au fost sigilate și plumbuite. Trenul — format din 17 vagoane (conținând Tezaurul Băncii Naționale), patru vagoane cu 200 de jandarmi de pază, și trei vagoane pentru personalul însoțitor al BNR — a plecat la 15 decembrie ora 3 a.m. din gara Iași, a ajuns la Odessa la 17 decembrie și a plecat spre Moscova în aceeași zi, ajungând în gara Nicolaevska, la 20 decembrie ora 4 p.m.; acolo, trenul a fost primit de reprezentanții oficiali ai Băncii de Stat a Rusiei, V.I. Kovalnițki, g-ral A.C. Tscesko, N.V. Veniaminov și consulul general al României la Moscova, P. Guerin. Recepționându-se transportul într-un Proces–verbal provizoriu (**11**), s-a început la ora 10 p.m. transbordarea lăzilor în cele 30 de camioane rusești, operațiune ce a durat până la ora 4 p.m. în ziua următoare. Însoțite de 200 de soldați ruși, camioanele s-au deplasat la Kremlin. După depozitarea lăzilor în Sala Armurilor din acest palat, o comisie formată din reprezentanți ai Băncii Naționale a României și ai Băncii de Stat a Rusiei a început, la 9 ianuarie 1917, operațiunea — care a durat 19 zile — de inventariere amănunțită a conținutului lăzilor; apoi, acestea s-au sigilat din nou cu sigiliile BNR și „au fost depuse în compartimentul de rezervă al sucursalei Băncii de Stat din Moscova în Kremlin (Palatul Armurilor) sub garanția guvernului imperial rus, pentru securitatea Tezaurului“. Era vorba de o sală mare, pavată cu lespezi de piatră, la parterul Palatului Orejnaia, având patru ferestre protejate cu grilaje de fier și obloane și prevăzute cu sistem de alarmă electrică. Protocolul încheiat la finalul acestei operațiuni, la **16 februarie 1917**, sintetizează procesele–verbale zilnice și concentrează în două tabele rezumative rezultatele cifrice. El este semnat de reprezentanții BNR și de cei ai Ministerului de Finanțe al Rusiei și ai Băncii de Stat a Rusiei (**12**).

O precizare de cea mai mare importanță se face la punctul 1 al Protocolului din 16 februarie 1917 și anume: „Văzând verificarea minuțioasă și condițiile potrivit cărora vor fi păstrate valorile, o verificare nouă, amănunțită nu va fi nevoie să se facă la restituirea către BNR a Tezaurului ei, și se va limita la deschiderea acelor lăzi ale căror sigilii vor fi fost realmente deteriorate“.

Banca Națională a României, sediul din Iași ***(TBNRM, p. 13)***

Ușile blindate ale compartimentelor de Tezaur cu valorile BNR au fost închise și sigilate cu sigiliile BNR și ale Băncii de Stat a Rusiei și s-au așezat în fața lor santinele militare și pază specială formată din funcționari ai Băncii de Stat a Rusiei, filiala Moscova.

Acesta a fost **primul transport în Rusia** al valorilor românești, cuprinzând exclusiv Tezaurul Băncii Naționale și bijuteriile reginei Maria. La 23 mai, C. Capitanovici, director în BNR, și M.Z. Demetrescu, cenzor, au inspectat Tezaurul și au găsit totul în ordine (**13**).

Etapa a doua: iulie–august 1917

În primele luni ale anului 1917, situația internațională a României s-a înrăutățit. Mai mult de jumătate din suprafața Vechiului Regat se afla sub ocupația Puterilor Centrale, armata română era refugiată în Moldova și urma un regim de refacere și reorganizare cu ajutorul Aliaților. Marele Cartier General rus avea încartiruiți pe teritoriul românesc liber peste un milion de soldați, în special în zona Iași și în alte centre urbane, în timp ce pe frontul româno–rus, armata rusă intrase într-o profundă criză de autoritate, complicând situația internă și externă a țării. Totuși, Rusia rămăsese singurul canal de legătură a României cu Aliații și lumea exterioară, singura sursă de aprovizionare a armatei și a populației. Pe teritoriul Rusiei se evacuaseră numeroase întreprinderi industriale, șantiere navale etc., unde lucrau mii de muncitori români evacuați. În portul Odessa, fuseseră adăpostite șapte mari nave de pasageri românești, multe nave comerciale, șlepuri, remorchere, cu tot personalul lor. Pe teritoriul Rusiei, guvernul român organizase multe depozite de muniții și alimente. În primăvara anului 1917, continuau să se refugieze în Rusia instituții și întreprinderi, persoane particulare. O comisie specială trata refugierea în Rusia și a autorităților de stat românești; se pregătea și evacuarea guvernului și a familiei regale în orașul Kerson, la gura Niprului.

Acestea în condițiile în care relațiile în cadrul Antantei se deteriorau din cauza instabilității situației din Rusia. La **17/30 martie 1917**, Gucikov, ministrul de Război în guvernul provizoriu rus, declara la întâlnirea cu șefii misiunilor militare aliate că situația din Rusia este gravă, armata și flota „sunt în plină dezorganizare“ și se arăta sceptic în ceea ce privea viitorul cooperării militare în cadrul Antantei (**14**).

În această situație, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 272 bis, din 18 iulie 1917, la propunerea ministrului de

Finanțe, Nicolae Titulescu, se hotărăște strămutarea în Rusia a sediului și avutului Băncii Naționale. Câteva zile mai târziu, la 22 iulie, Titulescu autoriza Banca Națională — refugiată deja la Iași — „să-și strămute aiurea sediul și avutul ei, cât și pe cel pe care-l are în păstrare". Aceeași comunicare s-a trimis și instituțiilor bancare mai importante, ca „Banca Marmorosch–Blank", „Banca Comercială Română", „Banca Românească", „Banca Comercială", „Banca de Scont" etc. La 24 și 27 iulie 1917, prin două scrisori, ministrul Rusiei în România, Poklewski–Koziell, l-a informat pe ministrul de Finanțe, Nicolae Titulescu: „Am primit de la guvernul meu puterile depline necesare pentru a semna Protocoalele privind evacuarea în Rusia a valorilor aparținând Băncii Naționale și altor instituții publice din România" **(15)**.

Încărcarea noului transport s-a făcut, în perioada 23–27 iulie, în 24 vagoane CFR. Conform Protocolului din 27 iulie 1917, încheiat la Iași de ministrul de Finanțe, Nicolae Titulescu, delegații BNR C. Nacu și g-ral N.C. Constantinescu, precum și ministrul Rusiei, Poklewski–Koziell, al doilea transport cuprindea: ceea ce mai rămăsese din stocul metalic de aur, proprietatea particulară a BNR, în valoare de **574.523,57 lei aur**, ca și valori, titluri, efecte, arhive, cărți, acte, toate acestea încărcate în 188 de lăzi și având valoarea totală de **1.594.836.721,09 lei**. Se specifica în Protocol că aceste valori „se găsesc începând cu ziua când au fost încredințate delegatului guvernului rus și încărcate în vagoane în garanția guvernului rus în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării și înapoierea lui în România" **(16)**.

În aceeași zi de **27 iulie 1917**, Casa de Economii și Consemnațiuni a încredințat și ea acelorași delegați ruși și sub garanția ministrului de Finanțe, Nicolae Titulescu, „toate averile sale", estimate la 7 miliarde și jumătate lei. Ele au fost depozitate în 1.635 lăzi sigilate, după care au fost încărcate în vagoane CFR. Cu această ocazie, s-a încheiat un Protocol, semnat de aceleași persoane, Poklewski–Koziell din partea rusă și Nicolae Titulescu, ministrul de Finanțe, din partea română. Și în acest document s-a precizat: „Toate aceste valori, de orice natură, încărcate în vagoanele menționate mai sus și având o valoare declarată de 7 miliarde și jumătate lei, trec, începând din ziua când au fost încredințate agenților guvernului rus și încărcate în vagoane, sub garanția guvernului Rusiei în ceea ce privește securitatea transportului, securitatea depozitării și a înapoierii lui în România" **(17)**.

La **5/19 august 1917**, trenul, format din 24 de vagoane, cuprinzând cel de-al doilea transport, a ajuns la Moscova; cu această ocazie, s-a încheiat un Proces–verbal, semnat de delegații Băncii Naționale, T. Capitanovici, C. Nacu, g-ral N.C. Constantinescu și P. Guerin, consulul României la Moscova, pe de o parte, și delegații Băncii de Stat a Rusiei, V. Kovalnițki, N. Veniaminov, V. Iacovlev, pe de altă parte **(18)**. Cele 188 de lăzi sigilate, aparținând BNR și având valoarea totală declarată de **1.594.336.721,09 lei**, au fost depuse tot în Sala Armurilor din Kremlin. În aceeași zi de **5/18 august 1917**, s-au depus în depozitele Casei de Stat de Împrumuturi și Depuneri din Moscova, din str. Nastasinski nr. 3, în trei săli, una la subsol, una la parter și una la etajul trei, cele 1.635 de lăzi cuprinzând averea Casei de Depuneri și Consemnațiuni a României și s-a încheiat

Unt, în loc de aur și lucruri scumpe...

Alexandru Lapedatu (14 septembrie 1876, Cernatu–Săcele – 30 august 1950, închisoarea din Sighet), unul dintre marile nume ale culturii și istoriografiei românești interbelice, a fost, în condițiile dramatice ale refugiului din Moldova, printre cei însărcinați de guvern să supravegheze transportarea Tezaurului Băncii Naționale a României în Rusia (lui revenindu-i supravegherea și răspunderea față de bunurile Academiei Române). Misiunea sa s-a desfășurat în perioada 28 iulie 1917 – 5 ianuarie 1918, ea fiind consemnată în „Jurnalul de la Moscova", redactat în timpul șederii sale în Rusia și publicat în volumul *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ediție îngrijită de Ioan Opriș (Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1985, col. „Restituiri"). Reproducem, din ediția amintită, un scurt fragment, evocând un episod insolit din evacuarea bunurilor românești pe teritoriul rusesc.

***

„*Duminică, 6 august* — Am arătat celor de drept că sala de la Kremlin e improprie și am cerut mutarea lăzilor de acolo. Am uitat să notez la ziua precedentă că, cu ocazia descărcării la Kremlin, s-au desfăcut două lăzi ale Externelor — una cu efecte de îmbrăcăminte, cealaltă cu niște unt, care, topindu-se, s-a scurs pe pavaj, spre batjocura noastră de către soldații ruși, care credeau că-n lăzi e numai aur și lucruri scumpe... Ziua trece fără interes. Seara am fost anunțați că la noapte avem a descărca restul vagoanelor. Și, într-adevăr, în cursul nopții, toate lăzile au fost duse la Casa de Depuneri. Toți am fost în picioare până dimineața. Soldații care descărcau s-au pus în grevă, atât la rampă, cât și la Casa de Depuneri, amenințând că nu vor mai descărca nimic dacă nu li se mărește plata cu încă câteva ruble de fiecare. Ofițerii n-au putut și nici n-au încercat să intervină. Se uitau și ei, ca și noi, la soldații lor, care se tolăniseră pe jos și ne priveau sfidător, cu țigările în gură. După ce li s-a satisfăcut cererea, s-a terminat descărcarea, punându-se lăzile provizoriu în hall-ul Casei".

(*op.cit.*, p. 241)

Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General (TBNRM, p. 62)

un Proces–verbal semnat de aceiași reprezentanți ai celor două părți (**19**).

La **12 august 1917**, cu același transport au fost trimise spre păstrare în Rusia acte ale Arhivelor Naționale, acte ale Brașovului, picturile lui Nicolae Grigorescu și alte tablouri din Pinacoteca Statului, de la Muzeul Kalinderu, obiecte de mare valoare ale Muntelui de Pietate (casa de amanet), odoarele mănăstirești din Moldova și Muntenia, colecțiile de manuscrise și cărțile rare ale Academiei Române, piesele rare ale Muzeului de Antichități (printre care și „Cloșca cu puii de aur") etc.

La 12 august 1917, cenzorii BNR C. Nacu și g-ral Constantinescu au efectuat o verificare amănunțită a Tezaurului BNR depus la Kremlin cu ocazia primului transport, constatând că toate valorile erau intacte (**20**).

Situația Tezaurului după instaurarea regimului sovietic în Rusia

După instaurarea regimului sovietic în Rusia, în noiembrie 1917, păstrarea Tezaurului în Rusia nu mai prezenta nici o siguranță. Delegatul oficial al statului român la Moscova, T. Capitanovici, refugiat în clădirea Consulatului român, comunica guvernatorului Băncii Naționale: „La 5 noiembrie, am putut avea primele informații despre Tezaurul nostru de la Kremlin, unde avuseseră loc lupte mari de artilerie, și am fost asigurați că depozitul nostru este încă în bună stare, fără a avea însă cu cine comunica pentru a asigura în viitor conservarea lui. Până azi, 5 decembrie 1917, Tezaurul nostru este intact, s-au verificat intrările și s-au găsit ușile și pecețile intacte. Situația continuă a fi foarte grea și nesigură, o atmosferă imposibilă, nu știu ce se va mai întâmpla, fie cu depozitele noastre, fie chiar cu noi" (**21**).

În acest context, guvernul român a încercat să ia măsuri urgente pentru strămutarea Tezaurului de la Kremlin în Statele Unite, iar până s-ar fi realizat acest lucru, reprezentanțuii Puterilor Aliate la Moscova au fost solicitate să facă un demers colectiv pe lângă autoritățile sovietice pentru a obține asigurări vizând securitatea Tezaurului. În orice caz, la **2 decembrie 1917**, Titulescu afla că „Aliații refuză să garanteze securitatea transportului" pe Transsiberian și apoi pe apă până în America (**22**). La **11 ianuarie 1918**, Titulescu îi transmitea ministrului român la Paris, Victor Antonescu, însărcinarea să „trateze cu guvernele aliate, în special cu cel al Americii, cedarea aurului și a obiectelor de valoare ce se găsesc la Moscova cu obligația din partea lor de a le restitui după pacea generală" (**23**).

La sfârșitul anului 1917 și începutul celui următor, relațiile româno–sovietice au cunoscut o serioasă deteriorare ca urmare a eșecului tentativei de lovitură de stat în România și instaurare a puterii sovietice, pusă la cale de grupuri ale Armatei Roșii infiltrate pe teritoriul românesc, precum și a autodeterminării Basarabiei, la 2 decembrie 1917. Concomitent, intențiile guvernului sovietic de a încheia o pace separată cu Puterile Centrale s-au tradus în dezorganizarea frontului româno-rus, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra stabilității interne din România. În acest context, după arestarea ministrului plenipotențiar al României la Petrograd, Constantin Diamandy și încarcerarea lui la Petropavlovsk, la **13/26 ianuarie 1918** *(v., pentru acest episod și implicațiile lui în privința soartei Tezaurului României, în acest număr, p. 17–19, n. red.)*, se comunică la Iași Hotărârea Comisarilor Poporului din Petrograd prin care se declară rupte relațiile diplomatice cu România, precizându-se despre Tezaur: „Fondul românesc de aur **care se găsește la Moscova** *(subl. ns.)* este declarat intangibil pentru oligarhia română. guvernul Sovietelor **își asumă răspunderea de a conserva acest fond** și de a-l **remite** *(subl. ns.)* în mîinile poporului român" (**24**). Această declarație a guvernului sovietic reprezintă prin ea însăși: 1) o clară **recunoaștere a existenței în Rusia a Tezaurului românesc**; 2) o recunoaștere a **dreptului de proprietate a României** asupra acestui tezaur; 3) o afirmare a faptului că guvernul sovietic **nu-și asumă proprietatea asupra Tezaurului**; 4) angajamentul guvernului sovietic **de a păstra** acest Tezaur („a-l conserva"); 5) angajamentul guvernului sovietic de **a înapoia poporului român** Tezaurul. Așadar, departe de a anula angajamentele anterioare ale guvernului rus privind păstrarea și înapoierea Tezaurului proprietarului său de drept, declarația guvernului sovietic a confirmat aceste angajamente.

După ruperea relațiilor diplomatice româno–sovietice, interesele României în Rusia sovietică au fost reprezentate de ambasadorul Franței, Noulens. La **19 ianuarie/1 februarie 1918**, acesta a anunțat pe E. Labonne, consulul francez la Moscova, că „Tezaurul român depus la Kremlin a fost cedat statelor aliate ca proprietate" și-i cerea ca, împreună cu ceilalți reprezentanți ai Puterilor Aliate și Asociate, să înceapă demersuri pe lângă autoritățile so-

Regele Ferdinand împreună cu g-ralul C. Prezan

Lt. col. Ion Antonescu, şeful Biroului Operaţii al Marelui Cartier General (*TBNRM*, p. 63)

vietice pentru a obţine „asigurarea integralităţii Tezaurului“ **(25)**. Era vorba însă doar de primul transport al BNR, în valoare de 321.580.456,84 lei aur. Labonne a preluat de la consulul român la Moscova, Guerin, toată arhiva Consulatului, inclusiv toate Protocoalele, Procesele–verbale, scrisorile şi alte acte întocmite cu prilejul depunerii la Kremlin şi în sediul Casei de Economii a Rusiei a valorilor româneşti, a verificărilor făcute în cursul anului 1917 de reprezentanţii Băncii Naţionale. Labonne a mai preluat Tipografia din Moscova a Băncii, unde se tipăreau bancnotele necesare circulaţiei interne (operaţiunea nefiind sigură în ţară), precum şi cheile de la compartimentele din Kremlin unde se afla depozitat Tezaurul BNR **(26)**.

Printr-o Notă verbală, Labonne i-a făcut cunoscut Comisarului sovietic pentru probleme externe, Fritsche, faptul că Tezaurul românesc se află sub garanţia Puterilor Aliate şi Asociate. Dar, neluând în seamă acest lucru, la **27 februarie 1918**, Fritsche a cerut în mod imperativ lui Labonne cheile Tezaurului, aducând ca „argument“ aşa–zisa „stare de război“ dintre Rusia sovietică şi România ce ar rezulta din declaraţia din 13/26 ianuarie a guvernului sovietic, sus–citată **(27)**. Refuzul categoric al diplomatului francez de a da curs cererilor lui Fritsche şi declaraţia sa, făcută în prezenţa reprezentanţilor diplomatici ai Puterilor Aliate, că este nevoit „să cedeze în faţa forţei“, a determinat pe comisarul Fritsche să remită lui Labonne Nota nr. 7.595 din 1/14 martie 1918, în care precizează: „Mă cred dator să vă asigur că valorile Statului român depuse acolo *(la Kremlin, n.n.)* vor rămâne neatinse, în conformitate cu procesele–verbale ce le aveţi“ **(28)**. Nota este semnată de Fritsche şi B. Besonov, şeful Cancelariei. Cheile urmau să-i fie remise lui Fritsche doar temporar pentru a ridica din acele compartimente unele valori ce ar fi aparţinut statului rus. Dar, la 2/15 martie 1918, comisarul sovietic a ridicat din depozitul românesc **opt lăzi, cuprinzând bancnote imprimate româneşti în valoare de 1.920.000 lei**, după care a restituit cheile consului Labonne.

După această dată, încetează orice informaţie oficială privitoare la starea Tezaurului României din Kremlin, ca şi din celelalte depozite.

În ceea ce priveşte cheile depozitelor din Kremlin, povestea lor ţine mai mult de anecdotică: pe măsură ce diplomaţii occidentali au fost expulzaţi de puterea sovietică, cheile au fost predate aceluia dintre diplomaţi care prelua girarea intereselor statelor respective. Astfel, de la Labonne, cheile au trecut în posesia consulului Danemarcei care, fiind la rândul lui expulzat, a dus cheile la Copenhaga, de unde au ajuns la Paris, la Ministerul de Externe francez, şi de acolo, la Bucureşti, în mîinile lui Ion I.C. Brătianu... Într-o scurtă perioadă, când interesele Franţei, României şi ale Danemarcei erau girate de consulul Norvegiei, Ministerul de Externe al României a încercat să profite de bunele relaţii dintre consulul Norvegiei şi comisarul pentru problemele externe, Cicerin, pentru a obţine repatrierea arhivelor consulatului român, a bancnotelor tipărite şi a hârtiei de imprimat bancnote, toate puse sub sechestru de puterea sovietică. Încercarea însă a eşuat.

I.G. Bibicescu, guvernator al Băncii Naţionale a României în timpul războiului de întregire

Internaţionalizarea problemei după primul război mondial

Pentru România, stat abia ieşit din război şi cu o economie în plin proces de refacere, cu mari probleme privind unificarea administrativă, legislativă, monetară, politică, absenţa Tezaurului Băncii Naţionale a agravat situaţia bugetară a ţării, a ridicat mari probleme de ordin financiar. Tocmai de aceea, unul dintre obiectivele României la Conferinţa de pace de la Paris, şi ulterior, a fost recuperarea Tezaurului.

Prin Ion I.C. Brătianu, şeful Delegaţiei României la Paris, şi unul dintre experţi, G. Danielopol, s-au făcut intervenţii pe lângă guvernele Angliei şi Franţei în virtutea garanţiilor date de acestea României în ianuarie 1918 privind Tezaurul de la Moscova. Procesul–verbal nr. 15, din **8 aprilie 1919**, al Comisiei Reparaţiilor consemnează intervenţia delegatului BNR, G. Danielopol, care, după ce a expus pe scurt motivele ce au determinat evacuarea Tezaurului la Moscova în 1916–1917 şi trecerea lui sub garanţia Puterilor Aliate şi Asociate; el a spus în continuare: „delegaţia română a insistat ca în interesul ţării sale şi al Puterilor garante să fie luate unele măsuri pentru asigurarea restituirii acestor bunuri a căror valoare totală depăşeşte un miliard de franci“ **(29)**. La propunerea preşedintelui Comisiei reparaţiilor, Klotz (ministrul de Finanţe al Franţei), se hotărăşte transferarea problemei Tezaurului României la Comisia financiară a Conferinţei de pace. La **16 aprilie 1919**, delegația României la Conferință depune, prin G. Danielopol, un amplu Memorandum la Comisia reparațiilor și la „Consiliul celor Patru" (Franța, Marea Britanie, SUA și Italia). Explicând că decizia de evacuare în Rusia a Tezaurului a fost consecința directă a ocupării militare a țării (inclusiv a capitalei, București) de către Puterile Centrale, se arăta: „Delegația română crede că este de datoria sa să atragă binevoitoarea atenție a Conferinței în momentul când se discută preliminariile păcii și condițiile ce urmează să se impună Germaniei asupra faptelor menționate *(ocuparea României, n.n.)*, pentru a se putea avea în vedere măsurile de luat, în scopul de a salvgarda, o dată cu interesele României și ale Băncii Naționale, și acelea ale Puterilor garante privind restituirea valorilor de care este vorba" (**30**).

Pe acest considerent al răspunderii ce o poartă Germania și aliații săi pentru evacuarea Tezaurului în Rusia și subliniind faptul că „situația actuală din Rusia face imposibilă restituirea depozitului", delegația română a solicitat „să i se ceară Germaniei și celorlalte puteri inamice să remită imediat României o cantitate de aur echivalentă cu suma de **322.154.980,41 franci**" *(Tezaurul Băncii Naționale și bijuteriile reginei Maria, primul transport — n.n.)*, adăugând că, pentru celelalte valori, „Germania și puterile inamice să fie ținute responsabile de a despăgubi România și Banca Națională de pierderile suferite de ele" (**31**).

La **26 mai 1919**, delegația engleză la Conferința de pace s-a pronunțat asupra solicitărilor României, printr-o scrisoare a lordului Balfour adresată lui G. Danielopol, delegatul BNR, în care se arăta: „guvernul Majestății Sale nu poate să descopere că ar fi existat vreo obligativitate de garanție din partea sa pentru siguranța sau restituirea vreunei părți din această proprietate" (**32**). Menținându-se pe aceleași poziții, delegația română a solicitat delegației britanice „să examineze din nou această chestiune și să accepte condițiile memorandumului" românesc sus–amintit. La **23 iunie 1919**, Ion I.C. Brătianu, șeful delegației României, a trimis personal un memoriu lui Georges Clemenceau și generalului Foch; referindu-se la garanția dată de Aliați României pentru 310 milioane lei aur ale Tezaurului de la Moscova, în **februarie 1918**, a reiterat cererea ca Germania să fie obligată a restitui acest aur României (**33**). Dar, alături de englezi, francezii se dezic și ei de angajamentele luate în februarie 1918: prin Nota verbală din **3 iulie 1919** remisă ministrului României la Paris, C. Diamandy, se arăta: „guvernul francez nu are cunoștință de angajamentul despre care este vorba" (**34**).

Două zile mai târziu, la **5 iulie 1919**, răspunzând memorandumului lui I.I.C Brătianu din 23 iunie, ministrul de Finanțe al Franței, Klotz, preciza că Germania nu este în nici un fel implicată în chestiunea aurului românesc și recomanda reluarea restituirii Tezaurului românesc în cadrul Comisiei reparațiilor (**35**).

Luând în considerare prevederile Tratatului de pace de la Versailles cu Germania, și anume art. 231, care o făcea pe aceasta răspunzătoare pentru toate pagubele și pierderile cauzate supușilor țărilor aliate drept consecință a războiului, precum și art. 233, care stipula că, până la 1 mai 1921, Comisia de reparații va notifica Germaniei reparațiile pe care trebuia să le plătească, BNR a remis la 10 ianuarie 1920 un Memoriu Ministerului de Finanțe român, solicitându-i să prezinte Comisiei reparațiilor cererea ca Germania, fiind ținută responsabilă pentru evacuarea Tezaurului în Rusia, să emită bonuri la purtător (ele exprimau atunci valută–aur) în valoarea Tezaurului, care să fie predate imediat României, „dar care să nu fie plătite decât atunci când se va avea certitudinea pierderii Tezaurului și viceversa, dacă Banca Națională va intra în posesia depozitelor sale, să restituie acele bonuri" (**36**).

Intervențiile României la Comisia de reparații nu au avut ecou. Cuantumul reparațiilor pentru România din totalul reparațiilor pe care Germania le avea de plătit a fost stabilit la 1%.

Insistențele României pentru recuperarea Tezaurului au continuat. În cadrul Conferinței economice internaționale de la Genova, din 1922, România a depus un amplu Memoriu în care face analiza cauzelor care au determinat evacuarea, în decembrie 1916, a valorilor românești la Moscova, descriind atât conținutul Tezaurului BNR, cît și al celorlalte valori; se fac referiri la toate documentele oficiale ce au însoțit operațiunea de evacuare, la situația creată după instaurarea puterii sovietice, explicându-se în detaliu modul în care Aliații au garantat parțial valoarea averilor românești aflate în Rusia. În consecință, „guvernul român, în virtutea dreptului său (...), cere Conferinței de la Genova ca, luând în considerare justa sa cerere, să binevoiască a hotărî restituirea integrală și imediată a depozi-

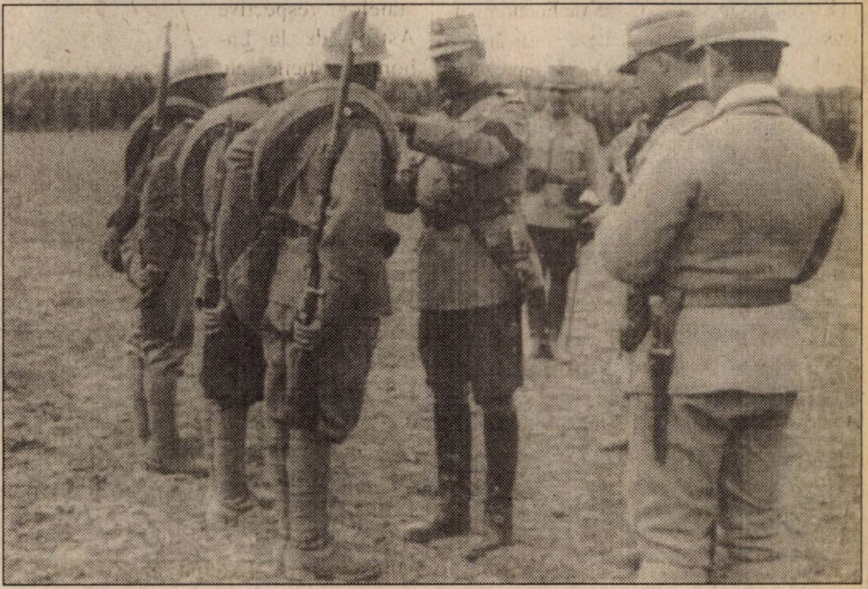

Regele Ferdinand decorează câțiva dintre eroii de la Mărăști, Mărășești și Oituz

tului făcut de România în Rusia, în împrejurările mai sus expuse" (**37**). Dându-se câștig de cauză României, Conferința a hotărât că **„guvernul sovietic rus va restitui guvernului român valorile depozitate la Moscova de numitul guvern român"**, hotărâre comunicată oficial delegației sovietice la Conferință, la 3 **mai 1922**. Rusia a respins cererea Conferinței, arătând că „această chestiune *(restituirea Tezaurului, n.n.)* face parte din întregul chestiunilor politice, teritoriale și altele în litigiu între Rusia și România și nu poate fi examinată în mod special". După această dată, chestiunea recuperării de România a Tezaurului evacuat la Moscova și confiscat de Soviete nu a mai făcut obiect de studiu pentru vreo conferință internațională.

Familia regală română, la Bicaz, în timpul refugiului din 1918. De la stânga: principele Nicolae, regina Maria, principesele Elisabeta, Ileana și Mărioara, regele Ferdinand

Tezaurul în cadrul negocierilor bilaterale româno–sovietice, 1919–1991

Cele mai grave probleme litigioase existau între România și Rusia sovietică, țară ce rupsese unilateral relațiile diplomatice cu România la 13/26 ianuarie 1918, confiscând totodată și Tezaurul Băncii Naționale și celelalte averi depuse spre păstrare la Moscova de statul român, în 1916–1917.

În anii 1919–1924, stabilirea relațiilor diplomatice între cele două state a constituit obiectivul numeroaselor runde de negocieri româno–sovietice, el fiind subordonat reglementării acestor litigii. Pozițiile celor două părți au fost însă diametral opuse pe tot parcursul acestor discuții.

Astfel, România socotea că reluarea relațiilor diplomatice trebuie să fie precedată de:

a. recunoașterea de către Soviete a frontierei româno–sovietice pe Nistru (deci, implicit, a recunoașterii apartenenței Basarabiei la România);

b. restituirea integrală a Tezaurului și a averii Legației române la Petrograd, confiscate de Soviete.

URSS susținea reluarea imediată a relațiilor diplomatice și apoi discutarea celorlalte probleme, incluzând valoarea Tezaurului în așa–zisul „decont general reciproc".

La **26 septembrie 1921**, în cadrul negocierilor de la Varșovia, delegatul român, Filaliti, a subliniat că „Tezaurul era un depozit făcut de guvern la guvern și, ca atare, sacru, și toate legile vă obligă să-l restituiți integral". Karahan, delegatul sovietic, a dat atunci o informație care, într-un fel sau altul, a fost reluată de alți diplomați sau oameni politici sovietici în anii ce vor urma: **„Când Moscova era amenințată de Denikin** — a afirmat el —, **am început evacuarea lucrurilor de preț, deci și a Tezaurului românesc, care a fost transportat fie la Nijni–Novgorod, fie la Perm, fie aiurea. Nu v-aș putea spune dacă toate lăzile au fost aduse înapoi la Moscova, dar desigur că Tezaurul nu mai poate fi intact. Când veți avea un reprezentant la noi, desigur că i se vor pune la dispoziție lăzile și ce se va mai**

găsi“ (38). Așadar, o informație din care rezultă două lucruri clare: 1) că Tezaurul a fost scos din Kremlin și dus undeva în provincie; 2) că Tezaurul nu mai era intact în 1921.

În **decembrie 1922**, la Lausanne, în cadrul convorbirilor între diplomatul român C. Diamandy și ministrul de Externe sovietic, Cicerin, apare un element nou: Cicerin propune **„recunoașterea sub o formă oarecare a alipirii Basarabiei contra Tezaurului și a bijuteriilor Coroanei, făcându-se o totală lichidare a datoriilor reciproce“ (39)**. Propunerea a fost respinsă de guvernul român atunci, ca și mai târziu, în 1929 și 1931. În convorbirile ce au mai avut loc în perioada imediat următoare, n-au intervenit noutăți în abordarea acestei probleme.

La tratativele din **martie–aprilie 1924**, de la Viena, partea sovietică a mutat accentul pe chestiunea basarabeană, chiar dacă nu renunțase la ideea „schimbului“: recunoașterea apartenenței Basarabiei la România contra renunțării de către România la Tezaur. În poziția românească intervine însă o schimbare de atitudine. Premierul Ion I.C. Brătianu, în instrucțiunile verbale date membrilor delegației

O carte de căpătâi, două reeditări

Sursă documentară de mare valoare, lucrarea lui Mihail Gr. Romașcanu, ***Tezaurul român de la Moscova****, a văzut lumina tiparului, pentru prima oară, în 1934, fiind publicată la Cartea Românească, în colecția „Cercetări și material documentar privitor la istoria economică a României“, cu un „Cuvânt înainte“ semnat de Gheron Netta, directorul Institutului Economic Românesc. Acesta motiva „adunarea (...), într-un mănunchi, a știrilor utile pentru cunoașterea adevărului asupra Tezaurului român de la Moscova (...) fiindcă chestiunea (...) depășea, prin natura ei, interesul local–național, pentru a se așeza în cadrul problemelor internaționale de actualitate“.*

După decembrie '89, cartea a cunoscut două remarcabile reeditări: una datorată Doinei Popescu, la Editura Globus, cealaltă lui Apostol Stan, la Editura Saeculum I.O.

Mihail Gr. Romașcanu
TEZAURUL ROMÂN DE LA MOSCOVA

Ed. Globus, București, f.a., 183 p.

„Pentru multe generații, problema Tezaurului român evacuat în anii primului război mondial la Moscova a constituit un subiect tabu, lipsa aproape totală, la un moment dat, a informațiilor asupra acestei chestiuni împiedicând cunoașterea de către români a avatarurilor uriașelor valori depuse oficial de guvernul României în safé-urile Imperiului de la Răsărit și cărora, cu timpul, oficialitățile acestui imperiu au căutat să le piardă urma, păgubind dezastruos poporul român“ *(p. 5)*.

TEZAURUL ROMÂN DE LA MOSCOVA
Mihail Gr. Romașcanu
SAECULUM I.O.
DOCUMENTE REVELATORII

Ed. Saeculum I.O.,
București, 2000, 207 p., (col. „Documente revelatorii“)

Cartea „se constituie într-o dovadă irefutabilă pentru pretenția României față de Moscova, de a se redobândi aurul Băncii Naționale și bijuteriile Coroanei, depuse în păstrarea Kremlinului în anii 1916 și 1917“ *(p. 12)*.

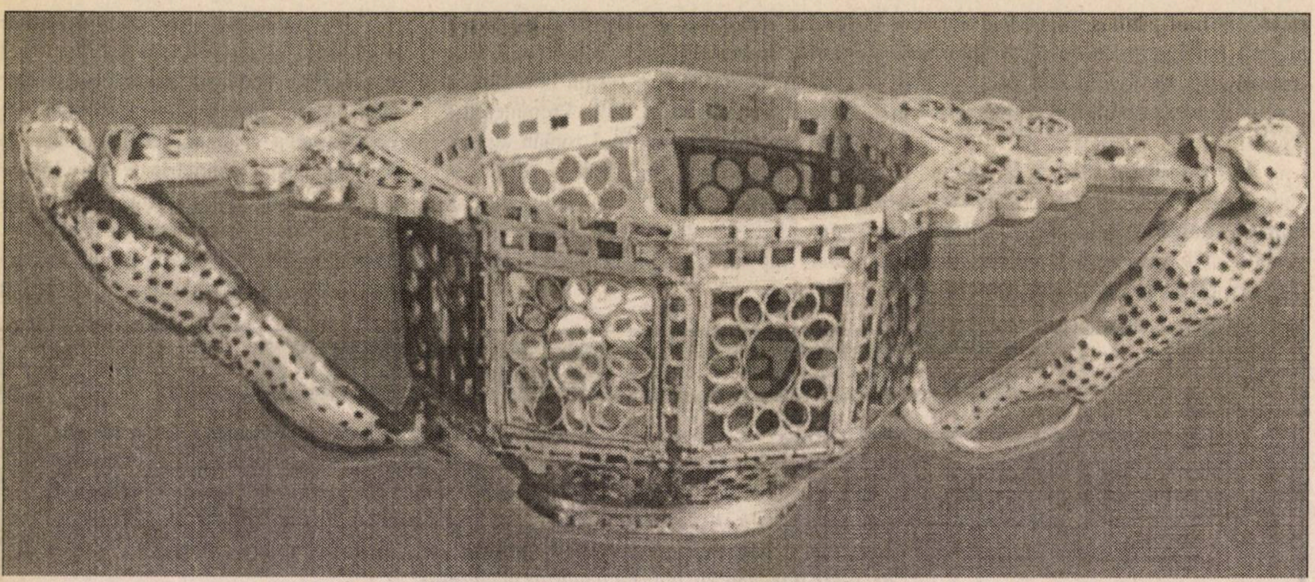

Vasul octogonal de aur, cu incrustații de pietre prețioase, din tezaurul de la Pietroasa (restituit României de către URSS, în 1956)

române care avea să ducă tratativele cu sovieticii la Viena, a făcut precizarea că nu se va aborda nici o problemă punctuală **„decât după ce unirea Basarabiei va fi fost recunoscută“**; în acest caz, adăuga el, **„nu renunțăm la Tezaur decît când rușii ar renunța la toate socotelile, atunci numai putem renunța și noi la tot, mai puțin însă la depozitele particulare, arhivele și bijuteriile reginei Maria“** (**40**). Era, prin urmare, o poziție pragmatică a prim–ministrului român, în contextul în care sovieticii declaraseră, încă în 1921, că valorile românești evacuate la Moscova nu mai erau intacte. Acest aspect al problemei nu s-a mai discutat însă, deoarece Rusia sovietică, având o poziție internațională mult îmbunătățită față de anii anteriori, mai ales după derularea numeroaselor convenții și acorduri cu Germania, a adoptat o poziție foarte dură în tratativele de la Viena, punând deschis problema unui „referendum“ în Basarabia, ceea ce ar fi anulat atât autodeterminarea din 1917 a fostei gubernii imperiale a Basarabiei, cît și Hotărârea de Unire cu Regatul României a acestei provincii românești. Guvernul român a respins propunerea sovietică sus–amintită. De altfel, în 1924, ofensiva Rusiei sovietice contra României s-a concretizat și în planul Kominternului de declanșare a unui război civil în România, în toamna aceluiași an (împărțirea României în cinci zone, în care ar fi acționat comandouri sovietice infiltrate peste frontieră, împreună cu agenți interni și membri ai Partidului Comunist din România), plan care a eșuat după ce armata română a anihilat prima dintre aceste acțiuni, cea de la Tatar–Bunar, în Basarabia.

După **reluarea relațiilor diplomatice** între cele două state, în 1934, fără ca Rusia sovietică să fi recunoscut frontiera pe Nistru, guvernul URSS a restituit României unele bunuri cuprinse în cel de-al doilea transport (din iulie 1917). La **31 mai 1935**, în baza unui Protocol semnat de Stern, directorul politic pentru chestiunile românești, și ministrul României la Moscova, Ciuntu, s-au restituit **1.443 de lăzi** — toate sparte și răvășite — cuprinzând, cu unele lipsuri, documente ale Arhivelor Statului, ale Academiei Române, metrul și kilogramul etalon de platină, acte private de proprietate, acte particulare fără importanță. În tratativele duse cu acea ocazie, partea română a revendicat operele de artă din Pinacoteca Statului, din Muzeul Kalinderu, obiectele arheologice și artistice ale Muzeului Național de Antichități și colecția Nicolae Bălănescu, precum și operele de artă medievală laică și bisericească, manuscrisele, obiectele de orfevrerie ale mănăstirilor și bisericilor. Aceste cereri au rămas fără răspuns.

În 1956, în baza unui Protocol, încheiat la **6 august**, URSS a restituit României **1.350 de tablouri** de pictori români, dintre care 120 ale lui Nicolae Grigorescu, **156 de icoane** din sec. XVI–XVII, circa **350 obiecte bisericești de cult, 35.533 de medalii și monede vechi, tezaurul arheologic din aur cunoscut sub numele de „Cloșca cu pui“**, de la Pietroasa. Conform aprecierilor sovietice, era vorba de: **33 kg aur, 690 kg argint, 22.12 karate briliante, 30,03 karate rubine, 184,55 karate smaralde**. Din confruntările făcute ulterior între inventarele sovietice și cele vechi, românești, **au reieșit nepotriviri mari de cifre în defavoarea părții române**.

Comunicatul „Tass“ din **11 iunie 1956** aduce informații suplimentare cu privire la peregrinările Tezaurului și anume că „în anii celui de-al doilea război mondial, toate arhivele sovietice și valorile de stat, **inclusiv românești**, au fost evacuate în regiunile țării aflate în afară de primejdie“. De asemenea, din relatările generalului Vedenin, Comandantul Kremlinului, făcute acad. G. Oprescu, în 1956, aflăm că valorile românești nu se mai aflau în depozitele din Kremlin, ci în diferite biserici (de exemplu, Sf. Apostol, din Kremlin) sau prin subsolurile palatului. Generalul ar fi informat despre aceasta guvernul sovietic, care a hotărât ca **„tot ce fusese încredințat Rusiei în 1916 să fie înapoiat Republicii Populare Române“**. Din acest „tot“, a mai relatat Vedenin, **„o**

parte a mai rămas la Moscova“. Nu aflăm de nicăieri date despre toate aceste chestiuni.

După 1956, nici URSS, nici Federația Rusă nu au mai restituit României ceva din cele depozitate la Moscova în 1916–1917.

Totuși, chestiunea Tezaurului a rămas o constantă a convorbirilor dintre București și Moscova în deceniile ce au urmat. În 1965, Alexandru Bârlădeanu a avut însărcinarea să discute „în detaliu“ această problemă cu Brejnev. În 1990, un membru al comisiei instituite la Moscova pentru a cerceta chestiunea Tezaurului românesc a reluat teza evacuării forțate a acestuia în timpul ofensivei lui Denikin și a relatat că „a pierdut urma Tezaurului la Samara“. În 1991, convorbirile Iliescu–Gorbaciov au ca rezultat constituirea unei Comisii româno–ruse de studiere a problemei. După puciul de la Moscova (august 1991), chestiunea nu s-a mai reluat la nivel diplomatic.

Punctul de vedere oficial rus cel mai nou asupra chestiunii Tezaurului a fost expus de Egor Stroev, președinte al Consiliului Adunării Federale a Federației Ruse, într-o declarație făcută la București, în **februarie 2001**, după care, între România și Rusia, **„nu există nici un fel de tratate internaționale sau înțelegeri care să reglementeze retrocedarea bunurilor către România“** și că nu există nici un document oficial prin care **„România ar putea emite pretenții tutelare asupra acelor valori“** (41).

Ce nu s-a restituit

- Tezaurul Băncii Naționale a României, în integralitatea lui, evaluat, în 1916, la **314.580.456,84 lei aur**.
- Bijuteriile reginei Maria evaluate, în 1916, la **7.000.000 lei aur**.
- Stocul metalic al Băncii Naționale, evaluat la **574.523 lei aur**.
- Valorile Casei de Economii și Consemnațiuni evaluate, în 1916, la **103.000.000 lei aur**.
- Obiecte de artă, tablouri, averi ale mănăstirilor și bisericilor.
- Tipografia de la Moscova a Băncii Naționale pentru imprimarea bancnotelor, evaluată la **225.000 ruble**.
- Depozitele Băncii Naționale în diferite bănci din Rusia, în valoare totală de **2.493.525 ruble**.

S-au evacuat în Rusia 93 tone aur fin și s-au restituit României: 33 kg aur, 690 kg argint, 22,12 karate briliante, 30,03 karate rubine, 184,55 karate smaralde.

România n-a renunțat, Rusia a recunoscut

Din documentele la care s-a făcut referire mai sus, rezultă următoarele:

- Decizia guvernului român de evacuare în Rusia a Tezaurului Băncii Naționale, precum și a celorlalte averi naționale a fost determinată de ocuparea teritoriului României de către Puterile Centrale, în decembrie 1916.
- guvernul imperial rus a învestit cu puteri depline pe plenipotențiarii săi la București ca să semneze Protocoalele oficiale cu guvernul român privind trimiterea Tezaurului în Rusia.
- guvernul imperial rus s-a angajat în aceste Protocoale: 1) **să asigure securitatea transportului de la Iași Moscova**; 2) **să asigure securitatea lui pe timpul depozitării la Moscova**; 3) **să înapoieze României după război Tezaurul în integritatea lui**.
- guvernul sovietic a recunoscut, prin declarația, din 13/26 ianuarie 1918, de rupere a relațiilor diplomatice cu România, dreptul României de proprietate asupra Tezaurului și s-a angajat să păstreze și să restituie acest Tezaur **„în mâinile poporului român“**.
- În cadrul tratativelor româno–sovietice din 1919–1924, guvernul sovietic a recunoscut, în diferite forme, dreptul de proprietate al României asupra Tezaurului.
- Restituirile parțiale, din 1935 și 1956, reprezintă recunoașterea explicită și implicită a angajamentelor luate de URSS de înapoiere a Tezaurului.
- Conferința internațională de la Genova a hotărât ca Rusia sovietică să restituie României Tezaurul în totalitatea sa.
- **Nu s-au încheiat niciodată tratate internaționale care să le anuleze pe cele sus–citate; între România și fosta URSS, nu există nici un acord, convenție sau tratat prin care România să fi renunțat la Tezaurul ei.**

Note

1) I.C.I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale, 1914–1920*, vol. III, 1933, p. 133; **2)** „Monitorul Oficial“, nr. 184/20/XI/1916 (stil vechi); **3)** *Tezaurul României la Moscova. Documente* (sub red. Viorica Moisuc), București, Ed. Globus, 1993, doc. nr. 5, p. 35 (în continuare: *Tezaurul...)*; **4)** *Tezaurul...*, doc. 2, p. 32; **5)** *Odiseea Tezaurului din Moscova*, în „Argus“, 19.III.1922; Aristide Blank, *Economice*, București, Ed. Adevărul, 1933, p. 64 și 151–152: **6)** C.I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 139–140; **7)** *Tezaurul...*, doc. 8, p. 38; Arhiva Ministerului de Externe al României (în continuare: Arh. MAE), Fond 71/1914, E.2, partea I, vol. 183, f. 49; **8)** *Tezaurul...*, doc. 9, p. 39; **9)** *Ibidem*, p. 80–82; **10)** Arh. MAE, loc. cit, f. 50–53; *Tezaurul...*, doc. 10, p. 30–40; **11)** *Ibidem*, p. 41; **12)** Arh. MAE, loc. cit, f. 54–60; **13)** Arhiva Băncii Naționale a României (în continuare: Arh. BNR), dosar 22, f. 39; **14)** *România la Conferința de Pace de la Paris, 1918–1920*, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1983, p. 152; **15)** *Tezaurul...*, doc. 19,21, p. 63–65; **16)** Arh. MAE, loc. cit., f. 64–67; **17)** Ibidem, f. 76–80; **18)** Ibidem, Fond 71/URSS, vol. 133, f. 163–165; **19)** Ibidem, Fond 71/1914, E.2, Partea I, vol. 183, f.72–75; **20)** Arh. BNR, dosar 22, f. 96; *Tezaurul...*, doc. 26, p. 74; **21)** *Ibidem*, f. 83–84; **22)** *Tezaurul...*, doc. 42, p. 112; **23)** *Ibidem*, doc. 43, p. 113; **24)** *Ibidem*, doc. 45, p. 114; **25)** Arh. MAE, Fond 71/URSS, vol. 133; **26)** *Tezaurul...*, p. 116, nota 53; **27)** *Ibidem*, doc. 51, p. 119; **28)** *Ibidem*, doc. 52, p. 120, nota 57; **29)** *Ibidem*, doc. 54, p. 123–124; **30)** *Ibidem*, doc. 55, p. 125–126; **31)** *Ibidem;* **32)** *Ibidem*, doc. 57, p. 127–128; **33)** *Ibidem*, doc. 59, p. 129–130; **34)** *Ibidem*, doc. 60, p. 131; **35)** *Ibidem*, doc. 61, 132–133; **36)** *Ibidem*, doc. 63, p. 133–135; **37)** *Ibidem*, doc. 63, p. 135–139; **38)** Arh. MAE, Fond 71/URSS, 1921–1933, vol. 134; **39)** Ibidem, Fond 71/URSS, 1941–1947, vol. 132; **40)** Ibidem; **41)** „Național“, București, din 28 februarie 2001. ■

● documente inedite ● documente inedite ● documente inedite ● documente inedite ●

Din arhiva Ministerului Afacerilor Străine al României în „custodia“ Moscovei. O evaluare semnificativă

Reproducem — integral și păstrând forma originalului — unul dintre foarte numeroasele documente ce ar trebui să fie luate în seamă la evaluarea — cât mai apropiată de adevăr — a tezaurului arhivistic românesc evacuat în Rusia în dramaticele condiții istorice deja evocate. Pus la dispoziția noastră de către prof. univ. dr. ***Corneliu–Mihail Lungu****, director al Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale, documentul reprezintă, în fapt, raportul înaintat de C. Țiulescu, șeful Serviciului arhivelor, către ministrul plenipotențiar G. Derussi, privind evacuarea, în 1917, a arhivei Ministerului Afacerilor Străine la Moscova, precum și anexele sale: referatul întocmit pe aceeași chestiune, în 1918, de către directorul Cabinetului ministrului, C. Contzescu, și inventarul documentelor diplomatice române expediate spre păstrare temporară în Rusia.*

„Ministrul Afacerilor Străine
București, 3 ianuarie 1921
Ministerul Afacerilor Străine
Înregistrat sub nr. 3.610, din 3 februarie 1921

Domniei Sale
Domnului G.C. Derussi,
Ministru Plenipotențiar,
Secretar General al Ministerului Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Potrivit însărcinării ce ați binevoit a-mi da, am onoarea a raporta:

N-am văzut niciodată, necum să am în păstrare, rapoartele politice conținând tratările Guvernului român cu guvernele Statelor aliate înainte de intrarea României în război. Asemenea rapoarte, de natură extra–confidențiale, dacă nu au fost reținute de Domnul Ion I.C. Brătianu, pe atunci Președinte al Consiliului de Miniștri, sau de Domnul Ministru al Afacerilor Străine, Em. Porumbaru, au fost în orice caz ncredințate spre păstrare Domnului Ministru C. Contzescu, care a îndeplinit timp de mai bine de patru ani, 1914–1918, funcția de Director al Cabinetului Ministrului.

Atât la evacuarea arhivelor din București la Iași, cât i de la Iași la Petrograd sau Moscova, Domnul Ministru C. Contzescu s-a ocupat singur cu împachetarea și șezarea în lăzi, pe care și le închidea și sigila personal, a arhivei confidențiale încredințate D-sale, așa că personalul Serviciului Arhivelor nu era în măsură să cunoască conținutul acestor lăzi.

Am expediat la Petrograd: 1) 16 lăzi, cu ocazia plecării Domnului Prim–Ministru Ion I.C. Brătianu în seara zilei de 4 ianuarie 1917 și anume: lăzile nr. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 și 12 ale Serviciului Arhivelor; lăzile nr. 5, 8, 9 și 10 ale Cabinetului Ministrului; un cufăr albastru, fără nr., cu inițialele MAF (adnotația D-lui Contzescu: rapoarte politice confidențiale până la 1916); două cufere roșii ale Domnului Secretar General C. Nano; o ladă a Consulatului din Rusciuk. 2) 12 lăzi prin Dl. Locotenent Petrescu–Tocineanu, la 3 februarie 1917; lada nr. 6 a Cabinetului Ministrului; lăzile nr. 1, 2, 3, 4, 14 și 15 ale Serviciului Arhivelor; două lăzi ale Consulatului din Rusciuk; două lăzi ale Direcțiunii Protocolului.

Am expediat la Moscova, odată cu valorile băncilor, la 28 iulie 1917, 10 lăzi, dintre care una a Cabinetului Ministrului (lada nr. 4) și celelalte ale Serviciului Arhivelor, și un dulap nr. 5 al Domnului Ministru C. Contzescu.

Arătarea conținutului acestor lăzi se găsește în inventarul aci alăturat întocmit de Domnul Ministru C. Contzescu, în care, pe lângă conținutul lăzilor Serviciului Arhivelor scos din inventarul alcătuit de subsemnatul, se găsește notat și conținutul lăzilor Cabinetului Ministrului.

În prezent, nu avem în păstrarea Serviciului Arhivelor decât arhiva cuprinzând lucrările curente, pe care n-am expediat-o la Moscova, și tot ceea ce s-a dat la Serviciul Arhivelor din august 1917 încoace, adică hârtii curente sau telegrame și rapoarte politice în cea mai mare parte cu caracter pur informativ.

Desfăcând acum două luni, din ordinul Domniei Voastre o ladă a Cabinetului Ministrului adusă de la Iași, n-am găsit într-însa decât copii de telegrame cifrate sau în clar, așezate pe Legațiuni, aproape toate din anii 1917–1918 și multe hârtii de natură diferită, cu data între anii 1914 și 1918, de altfel fără mare însemnătate, reținute de Domnul Ministru C. Contzescu.

Alătur un referat și un inventar, întocmite de Domnul Ministru C. Contzescu cu ocazia dării în judecată, în vara anului 1918, a Cabinetului Ion I.C. Brătianu, când s-a cerut să se pună la dispozițiunea Comisiunii de judecată dosarele cuprinzând actele referitoare la tratativele care au precedat intrarea României în Război.

Șeful Serviciului Arhivelor,
(ss) C. Țiulescu.

***

Ministerul Afacerilor Străine
13/26 mai 1918

Referat
asupra evacuării în Rusia a arhivelor Ministerului Afacerilor Străine

Importanța istorică a arhivei Ministerului Afacerilor Străine a determinat, încă de la începutul războiului, în august 1916, luarea măsurilor necesare de apărare mai întâi contra deselor incursiuni aeriene, iar mai târziu contra pericolului iminent al invaziunii.

Instalată — fără chibzuință — în etajul superior al Palatului Sturza, prin faptul bombardărilor zilnice se găsea expusă la o distrugere sigură, toată partea importantă a arhivei a fost încărcată în lăzi și pusă la adăpost în pivnițele boltite ale Palatului Ministerului Lucrărilor Publice.

Când primele zile nenorocite ale campaniei noastre au început să inspire griji serioase pentru siguranța Capitalei, adică spre sfârșitul lunii septembrie 1916, s-a găsit cu cale ca aceste lăzi să fie transportate la Iași, unde au fost depuse parte în localul Prefecturii Poliției, iar parte în localul Sfintei Mitropolii.

Odată cu evacuarea Capitalei — în noiembrie 1916 —, s-a adus apoi în Iași și restul arhivei necesare continuării serviciului, lăsându-se la București, în Palatul Sturza, numai ce era cu totul lipsit de importanță istorică sau inutil lucrărilor curente ale birourilor.

Situația continua însă să prezinte mari îngrijorări; luptele urmau amenințătoare și retragerea pripită a armatelor noastre era departe de a inspira vreo garanție de securitate pentru refugiul de la Iași al autorităților civile; de aceea, pentru orice eventualitate, s-a ordonat reîmbarcarea arhivelor importante și expedierea lor în Rusia, profitându-se, pentru aceasta, de călătoria Domnului Președinte al Consiliului, Brătianu, la Petrograd.

Au fost expediate cu această ocazie — în ziua de 4 ianuarie 1917 — 16 lăzi, conținând arhiva veche, întreagă corespondența politică a Legațiunilor, dosarele și originalele Convențiunilor României, arhiva războiului de la 1877, aceea a războiului balcanic din 1913, dosarele de fruntarii, afacerile macedonene, arhiva Consulatelor din Cernovitz și Rusciuk, telegramele cifrate și corespondența politică confidențială a Cabinetului ministrului etc., cu un cuvânt, tot ce era mai indicat să fie salvat în caz de totală ocupare aȚării.

Peste o lună — adică la 3 februarie 1917 —, ivindu-se o nouă ocazia sigură, s-a mai expediat tot la Petrograd alte 12 lăzi conținând restul arhivelor ce nu putuseră fi încărcate la primul transport; ele au fost puse sub paza D-lui căpitan Petrescu–Tocineanu, atașat la misiunea militară din Rusia, căruia Guvernul rus îi pusese la dispoziție două vagoane pentru transportul efectelor personale ale D-lui Ministru Diamandy.

Se găsesc, deci, astăzi la Petrograd 28 lăzi oficiale depuse în chiar lcoalul Legațiunii, unde s-au închiriat camerele necesare.

A venit în sfârșit epoca ultimelor lupte glorioase din vara 1917; în așteptarea sfârșitului lor înălțător incertitudinea și panica au fost însă continue și mari prepararea evacuărilor oficiale a fost reluată; Banca Națională — după expedierea încă din București a stocului său metalic — a început transportarea ultimelo sale depozite și a titlurilor; Casa de Depuneri Creditele Funciare și Urbane, Băncile Marmorosch Românească, de Credit etc. au beneficiat de acelaș tren oficial, păzit milităreşte, și și-au expediat toat depozitele și registrele la Moscova. În același tren – plecat în primele zile din august 1917 — s-au ma expediat colecțiunile Academiei și Ministerulu Instrucțiunii Publice, arhivele Primăriei București, al Direcțiunii Siguranței Generale, ale Camerei

Senatului, ale Președinției Consiliului, precum și ultimele lăzi cu arhive ale Ministerului Afacerilor Străine, însoțit de efectele personale ale funcționarilor săi (din care câțiva fuseseră deja evacuați la Kerson).

Toate aceste colete au fost depuse cu protocoale în regulă, parte la Kremlin, parte la Casa de Depuneri și Consemnațiuni din Moscova, unde se găsesc încă și acum, afară de coletele Președinției Consiliului și Personalului Ministerului, precum și câteva din lăzile cu arhive, care au fost aduse înapoi pe la 15 decembrie 1917.

În momentul de față, se mai găsesc la Moscova 11 colete oficiale aparținând Ministerului Afacerilor Străine.

Conținutul lor e variat; el prezintă desigur o importanță însemnată pentru mersul lucrărilor ministerului, dar nu și din punctul de vedere politic; singură corespondența telegrafică a Direcțiunii Munițiilor — aflată în una din lăzi — ar avea un caracter de discrețiune.

Directorul Cabinetului Ministrului,
Ministru Plenipotențiar,
(ss) Const. Contzescu
13–26 mai 1918.

***

Ministerul Afacerilor Străine

Inventarul
Arhivelor Ministerului Afacerilor Străine
expediate în Rusia

Transportul I la Petrograd,
4 ianuarie 1917

Lada nr. 1: corespondența politică a Legațiunilor de a 1910–1918; chestiunea Dunării în timpul războiului alcanic. Cele din 1914–1916; chestiunea Episcopatului entru Aromâni; rapoarte politice cu caracter infornativ numai.

Lada nr. 2: convențiuni cu statele străine: comeriale, extrădare etc.

Lada nr. 3: convențiuni cu statele străine: sanitare, oștale, telegrafice, navigație, politice, juridice, de deliitare etc.

Lada nr. 4: dosarele personale ale funcționarilor; osarele de concedii ale funcționarilor.

Lada nr. 5: corespondența relativă la încheierea Convențiunilor.

Lada nr. 6: Idem.

Lada nr. 7: dosarele războiului de la 1877–'78.

Lada nr. 8: Idem

Lada nr. 9:
Lada nr. 10:
Lada nr. 11:
Lada nr. 12:
Lada nr. 13:
corespondența politică a Legațiunilor și Consulatelor României până la anul 1914.

Lada nr. 14: corespondența relativă la fruntarii.

Lada nr. 15: chestiunea macedoneană; corespondența Consulatului din Cernăuți; protocoalele revizuirii fruntariei cu Austro–Ungaria

Transportul al II-lea la Petrograd,
8 februarie 1917

Lăzile de la Nr. 16–28:

Acestea sunt cele 5 lăzi ale Cabinetului Ministrului + cufărul albastru fără nr., cu inițialele MAF + două cufere roșii ale D-lui. Ministru C.G. Nanu; 3 lăzi ale Consulatului gl. din Rusciuk, 2 lăzi ale Dir. Protocolului

— Rapoartele politice confidențiale ale Legațiunilor și Consulatelor, de la 1914 până la februarie 1917 (afară de cele primite direct și reținute de Domnul I.C. Brătianu).

— Telegramele cifrate confidențiale de la 1914–1917 (afară de cele primite direct și reținute de Dl. I.I.C. Brătianu).

— Arhiva Consulatului din Rusciuk.

— Arhiva Direcțiunii Protocolului.

Transportul al III-lea la Moscova,
8 august 1917

11 lăzi: arhivă fără importanță politică. Rechizite de cancelarie, întrucât se plănuia evacuarea tuturor autorităților în Rusia, la Kerson". ■

(Arhivele Naționale Istorice Centrale,
fond Ministerul Economiei Naționale)

„Între baionetele iubiților noștri aliați“

Lovitura de stat bolșevică de la Petrograd (25 octombrie/7 noiembrie 1917) și intenția proclamată a noilor autorități de a ieși din război au dus la prăbușirea întregului front Oriental, de la Marea Baltică la Marea Neagră. La 13/26 noiembrie același an, guvernul sovietic a propus guvernelor Puterilor Centrale tratative pentru încheierea armistițiului, semnat în cele din urmă la Brest–Litovsk, la 22 noiembrie/5 decembrie 1917. Aceste evenimente au obligat România să se conformeze și ea noii situații strategice și să încheie cu Puterile Centrale armistițiul de la Focșani, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917.

Între timp, pe teritoriul românesc dintre Carpați și Prut, s-a accentuat procesul de descompunere a forțelor militare rusești. De altfel, g-ralul D.G. Șcerbacev, comandantul acestora, a și declarat că nu mai are nici o autoritate, solicitând chiar ajutorul guvernului român. Replica lui Ion I.C. Brătianu a fost promptă, primul ministru român declarându-i, în prezența miniștrilor aliați, următoarele: „Nu pot mobiliza nici un singur soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dumneavoastră trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele interne din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători“.

Între timp, însă, situația s-a deteriorat considerabil, bande de dezertori, multe dintre ele conduse de elemente bolșevice, s-au răspândit prin țară, jefuind localități, comițând violuri și tâlhării. Astfel de evenimente au avut loc la Botoșani, Dorohoi, Bucecea, Pașcani, Tețcani, Tecuci, Galați, Zvorești etc. Deosebit de grav a fost faptul că forțele rusești bolșevizate din regiunea Iași s-au blocat în gara Socola. Intențiile liderilor acestora — între care s-a remarcat Simion Grigorovici Rochal, un revoluționar francez, fost comandant al cetății Kronstadt, de lângă Petrograd, și autor al masacrelor de acolo — erau răsturnarea orânduirii „burgheze“, arestarea familiei regale române, a guvernului, desființarea Marelui Cartier General etc. În fața unor asemenea amenințări, guvernul s-a întrunit într-o ședință extraordinară, în noaptea de 8/21 – 9/22 decembrie 1917, și a decis luarea măsurilor pentru restabilirea ordinii. G-ralul Constantin Prezan a ordonat armatei să intervină împotriva forțelor rusești bolșevizate de la Socola, ca și împotriva tuturor detașamentelor care terorizau localitățile noastre. Trupele române și-au făcut datoria, dezarmând pe bolșevicii de la Socola, la 9/22 decembrie 1917, și expulzându-i peste Prut. Concomitent, pe întregul teritoriu de la vest de Prut a început operația de curățire, soldații ruși, aflați în stare de anarhie, fiind dezarmați, îmbarcați în trenuri și trecuți la est de râu.

Aceste acțiuni legitime ale autorităților române au fost primite cu ostilitate de guvernul de la Petrograd, Lev Davidovici Troțki, comisarul poporului pentru Afacerile Străine, adresând, la 16/29 decembrie, lui **Constantin Diamandy** *(v. foto)*, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Petrograd, o violentă notă de protest. Documentul făcea referiri la incidentul de la Leovo, unde bande înarmate rusești atacaseră depozitul de cereale, comandantul gărzii române, care asigura paza, căpitanul Popilian, fiind ucis, dar și la evenimentele de la Iași.

Vestea asasinării lui Rochal, acțiune care a fost motivată din dispoziția Misiunii militare franceze din România și de care autoritățile noastre n-au avut cunoștință, a tensionat și mai mult relațiile sovieto–române. La 31 decembrie 1917/1 ianuarie 1918, sub semnătura lui Lenin, Sovietul Comisarilor Poporului a adresat guvernului român un ultimatum, prin care cerea încetarea acțiunilor la adresa trupelor rusești. Neprimirea răspunsului în 24 de ore, se arăta în document, urma a fi interpretată drept „o nouă ruptură și atunci vom lua până la cele mai severe măsuri militare“. Amenințarea s-a concretizat însă mult mai repede, chiar în aceeași zi. În temeiul unui ordin semnat de Lenin, ministrul român și membrii legației de la Petrograd fiind arestați și închiși în fortăreața Petropavlovsk (construită la începutul sec. al XVIII-lea de către Petru cel Mare). Această situație neobișnuită a determinat ca întregul corp diplomatic din capitala rusă să ceară, în cadrul unei întrevederi cu Lenin din ziua de 1/14 ianuarie 1918, revocarea arestării. Intervenția a avut efect, cei arestați fiind eliberați a doua zi.

Arestarea membrilor legației române de la Petrograd a marcat preludiul ruperii relațiilor diplomatice, survenită la 13/26 ianuarie 1918, și care a fost interpretată ca un act de război. Pretextul l-a constituit intrarea trupelor române în Basarabia, acțiune care s-a desfășura la solicitarea guvernului Republicii Democratice Moldovenești, constituită la 2/15 decembrie 1917. În Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului din Rusia se arăta că toate relațiile diplomatice cu țara noastră încetează, iar Tezaurul României, **„aflat în păstrare la Moscova, se declară intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur, pe care îl va preda în mâinile poporului român“** (v. *Relațiile româno–sovietice. Documente*, vol. I, *1917–1934*, București, Ed. Enciclopedică, 1999, p. 16).

***

În cele ce urmează, prezentăm cititorilor prestigioasei revist „Dosarele Istoriei“ câteva documente despre acest dramatic episo din istoria diplomației, care a fost arestarea membrilor misiuni diplomatice române de la Petrograd. Concret, este vorba de relatare nesemnată, dar aparținând probabil lui Zarifopol secretarul lui C. Diamandy, apoi de procesul–verbal, din 2/1 ianuarie 1918, prin care membrii legației au fost eliberați, în sfârși de un raport al col. Dumitru Palada, atașat militar. După opini noastră, cele trei documente — reproduse cronologic — aduc u plus de informații despre împrejurările arestării diplomațilo români, incident care a prefațat, așa cum am menționat, rupere relațiilor dintre cele două țări, dar și blocarea Tezaurului român d către autoritățile bolșevice.

col. dr. **Petre OTU**
președinte, Comisia Română de Istorie Militar

1. „Memoriu relativ la arestarea personalului legațiunii de către guvernul comisarilor poporului

[31 decembrie 1917]

Ora opt seara. Sunt la domnul ministru, în așteptarea invitaților care trebuie să sosească la ora 9.00 pentru a sărbători împreună Anul Nou.

Deodată, aud strigăte venind din bucătărie și toți soldații noștri năvălesc în sală, strigând că au venit soldații ruși să ne aresteze. Imediat își fac apariția cinci–șase ruși, înarmați cu arme și carabine. În același timp, se sună la ușa principală și de astă dată sunt 50 de soldați, care îndată umplu toate încăperile, cu căciulile în cap și agitând armele în mod semnificativ.

Un tânăr simpatic cere să vorbească cu domnul ministru. Este poftit în birou, unde, peste câteva minute, intră și domnul ministru, însoțit de mine. Cu un ton ridicat și arogant, ne spune în rusește: «În numele guvernului comisarilor poporului, ministrul României, personalului Legațiunii, Misiunea Militară și consulul sunt arestați». Domnul ministru cere ordinul de arestare, la care junele bolșevic răspunde arătându-i cartea sa de legitimație de comisar, spunând că ordinul de arestare va fi adus de șeful său care, în adevăr, sosește peste câteva minute și este primit în același birou de domnul ministru. Cu aceleași gesturi teatrale, ne citește ordinul de arestare, iar domnul ministru răspunde că nu cunoaște limba rusă. Comisarul propune ca interpret pe Johan [Madison], valetul domnului ministru. Acesta răspunde cu malițiozitate că nu este traducător, ci numai slugă. În sfârșit, cu ajutorul unui tovarăș, care maltrata admirabil limba franceză, ne înțelegem și domnul ministru cere favoarea de a ni se permite de a cina cu invitații înainte de plecare. Câteva obiecte strict necesare sunt aruncate în geamantan și suntem coborâți pe scări între baionetele iubiților noștri aliați.

Ne urcăm într-un automobil, împreună cu un comisar înarmat cu un revolver, și peste câteva minute suntem la poarta fortăreței «Petru și Pavel», care se deschide, la cuvântul de trecere al comisarului, grea și masivă, solidă stavilă a tuturor speranțelor.

Automobilul se oprește și suntem conduși chiar în apartamentul ajutorului de comisar al fortăreței, care se pregătea să serbeze Revelionul. Un gramafon cânta «Adio del passato».

Primul ajutor al comisarului, un băiat tânăr și simpatic, cu o barbă blondă și îmbrăcat într-o șubă de piele, ne primește foarte încurcat într-o cameră, rece și vastă prin goliciunea ei.

Ne așezăm pe scaun și legăm o mică conversație, după puterile noastre, în limba rusă. Este jenat și pare a fi sătul de bolșevism. Ne întreabă de ce am fost arestați, la care domnul ministru răspunde pentru că probabil suntem aliații Rusiei. Pleacă ochii în pământ, se roșește și tace. Suntem în paza a doi soldați și cerem lui Avram, ordonanța care era cu noi, ceva de mâncare. În timp ce mâncam pâinea neagră și amară (care nu era deloc stropită cu lacrimi), cei doi tovarăși ruși își pieptănau cu multă seninătate sufletească pădurea de păr, ținându-și reciproc oglinda.

Peste câteva minute, își face apariția și bravul Johan care, cu toate că este supus rus, fusese arestat din cauză că își arătase în mod prea manifest indignarea lui.

După o lungă ședere, suntem scoși din cameră și, între baionete, conduși spre bastionul Trubețkoi.

Intrăm în cancelaria bastionului, acolo unde rămânem până la ora două din noapte, înghețați de frig și morți de somn. Apare în ușă un matelot, care începe să vocifereze ca să ne arate că este beat mort. Primul gând pe care se grăbește să-l pună în aplicare este de a ne cerceta documentele bănești. Este împiedicat însă de gentilul său comisar, lucru care îl face să dea drumul unei avalanșe de înjurături la adresa noastră.

Într-un târziu, suntem conduși în celula care ne era destinată, a cărei singură mobilă era un pat fix, o masă la fel, un robinet pentru apă și un WC.

25 octombrie / 7 noiembrie 1917: trupele bolșevice asaltează Palatul de iarnă din Petrograd

Răsuflăm uşuraţi, singuri, şi începem a râde, însă veselia ne este întreruptă de două solide întorsături de cheie, care ne amintesc de locul unde ne aflăm. Ne pregătim de culcare. Domnul ministru se culcă pe pat, care are o saltea umplută cu talaş de lemn. Nici cearşaf, nici pătură, nici pernă şi pe deasupra un frig siberian.

Fiindcă eu nu aveam pat, subcomisarul îmi aduse două scaune, care m-au primit întreg în braţele lor tari. Ne spunem noapte bună, însă nu putem să adormim din cauza frigului care ne înţepeneşte. Într-un târziu, sfârşit de oboseală, adorm gândindu-mă cu jale la sfânta libertate.

Mă trezesc îngheţat şi după o oră de gimnastică suedeză, în care îl antrenez şi pe domnul ministru, ne mai încălzim puţin. Auzim cum cheia se întoarce de două ori şi călăul nostru ne anunţă că este ora de plimbare.

Deodată, intră un individ, un tip perfect de nihilist, bărbos, slab, îmbrăcat într-un tricou şi în papuci. Cu uimire recunoaştem în el pe elegantul domn Terescenko, fost ministru de Externe sub guvernul Kerenski.

Este foarte mişcat şi ne strânge mâinile cu căldură şi spune domnului ministru că îi este ruşine ca rus şi ca fost ministru de Externe să vadă în fortăreaţă pe reprezentanţii unei ţări aliate.

Ieşim la plimbare într-o curte pătrată, în mijlocul căreia se ridică o mică clădire sobră, care aflăm că este baia închisorii, iar nu morgă, după cum ne imaginasem după înfăţişarea ei sinistră. [...]

La ora 12, se aduce mâncarea — meniu spartan, supă murdară cu trei fire de varză şi caşă; veselă — o gamelă, o farfurie de metal şi o jumătate de lingură de lemn, foarte murdară. După masă, adormim puţin şi la sculare suntem invitaţi, din nou, la plimbare; în curte întâlnim pe domnul colonel Palada, pe domnul maior Drăgănescu, pe domnul Zarifopol şi mai târziu pe domnul Arion, primul secretar al Legaţiunii, care se prezentase singur să fie arestat. Ne spun aventurile lor. Domnul colonel Palada fusese dus cu revolverul la spate în aceleaşi condiţii. [...]

A treia zi, vizita unui comisar, cu ordinul semnat de Lenin de a ne pune în libertate. Şi cere domnului ministru să intervină pe lângă guvernul român ca să se retragă trupele din Basarabia şi să-i elibereze pe bolşevici. Domnul ministru răspunde că nu tratează chestiunile de stat în închisoare şi că, la urma urmei, în momentul de faţă el nu este ministrul României.

În cele din urmă, de la Smolnâi vine răspunsul să ne elibereze, încheindu-se şi un proces-verbal. Lucru nostim că de la prima comunicare de punere în libertate şi până la plecarea noastră (aproximativ la 4 p.m.) uşa celulei noastre nu mai era închisă de gardian, ci de noi, pentru a nu fi deranjaţi".

(Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond Casa Regală — Diverse, dosar nr. 4/1917, f. 1–3)

---

2. „Proces–verbal

La 2/15 ianuarie 1918, la ora 10 dimineaţa, şeful bastionului Trubeţkoi a venit să-mi spună o comunicare emanând de la Consiliul Comisarilor Poporului, prin care se propunea ca punea în libertate a personalului Legaţiei Regale a României, de luarea unor măsuri de către guvernământul român pentru eliberarea trupelor ruse care sunt înconjurate şi arestate pe frontul român.

Eu am răspuns că nu accept ca punerea mea în libertate să fie sub o condiţie oarecare şi că, în prezenţa unei evidente infracţiuni a dreptului internaţional, eu refuz absolut să tratez afacerile de stat în timp ce eram încarcerat.

Urmare a acestei declaraţii, eu am folosit, însoţit de colonel Palada, domnul Arion, maiorul Drăgănescu, domnul Zarifopol, locotenent Craiu şi curierul Madison, celula nr. 59 pe care am ocupat-o la 31 decembrie/13 ianuarie 1918, ora nouă seara, zi în care soldaţii ruşi înarmaţi au pătruns, violând extrateritorialitatea, în hotelul Legaţiei pentru a proceda la arestarea mea ca şi a personalului legaţiei.

Făcut în dublu exemplar, 2/15 ianuarie 1918, la fortăreaţa «Petru şi Pavel» (Bastion Trubeţkoi).

Semnat de: Diamandy, Kudelko, Titov, Tarughin".

(Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Casa Regală — Diverse, dosar nr. 1/1918, f.1)

---

3. „Bucureşti,
29 noiembrie 1919

Colonel Dumitru Palada
către
Marele Cartier General Regal,
Biroul Decoraţiilor

Cu onoare raportez că în noaptea de 14/15 ianuarie 1919, când Legaţia Română şi misiunea militară au fost expulzate de către guvernul bolşevic din Petrograd în Suedia, prin gara Finlanda, am rugat pe domnul colonel P. Cristensen, ataşat militar pe lângă Legaţiunea daneză din Petrograd, de a ne însoţi la gară ca aparţinând unei puteri neutre şi, în cazul eventual că am fi avut neajunsuri din partea gărzilor roşii, să ne fi putut da sprijinul său. Numitul ofiţer a stat, timp de câteva ore, în acea noapte, la gară până s-a putut organiza un alt tren cu care am putut pleca. Prin domnia sa, atât Legaţiunea, cât şi subsemnatul am mai putut trimite telegrame în ţară prin misiunea franceză, iar după plecarea noastră numitul colonel s-a mai interesat şi de personalul român lăsat la Legaţia din Petrograd.

Colonel Cristensen, în prezent cu serviciul la Ministerul de Război din Danemarca, este unul din ofiţerii cei mai distinşi de geniu în armata daneză şi a construit atât înainte de război, cât şi în timpul războiului cele două insule–forturi artificiale pentru apărarea coastelor daneze din faţa oraşului Copenhaga.

Pe timpul cât mă găseam la Stockholm, colonelul Cristensen mi-a trimis un studiu personal, foarte interesant, asupra organizării pontonierelor în armata daneză, precum şi descrierea şi întrebuinţarea unor pontoane uşoare inventate de domnia sa ş introduse în armata daneză.

Această broşură a fost înaintată Ministerului de Război, Direcţia a IV-a, pentru studiu. Îmi permit a supune aprecieri domniei voastre dacă nu ar fi cazul ca să s dea o distincţiune acestui ofiţer, la care am putut constata în tot timpul că era animat d cele mai frumoase sentimente faţă de ţar noastră şi de revendicările ce aveam d făcut.

Colonel Dumitru Palada,
fost ataşat militar la Petrograd".

(Arhivele Naţionale Istoric Centrale, fond C. Diamand dosar nr. 38, f. 3–4)

„Pentru Dumnezeu, nu trimiteți tezaurul în Rusia“

Prea multe parale

„Sugestia de a proteja valorile naționale într-o țară străină a dat naștere la discuții ample în cercurile guvernamentale, în rândul oamenilor de afaceri, precum și în Comisia Monumentelor Istorice, din care făceau parte Al. Lapedatu, Gh. Nedioglu și Gh. Popa Ieșean, în frunte cu ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, Ion Gh. Duca.

Se pare că ideea ascunderii Tezaurului pe teritoriul României într-un loc sigur, ferit de ochii mulțimii, a reținut atenția celor mai prudenți funcționari cu înalte răspunderi politice și culturale. Sugestia aceasta se baza pe experiența strămoșilor noștri plecați în bejenie din cauza cotropitorilor străini. Șeful guvernului român respinge însă fără o prealabilă cercetare această sugestie, după cum va ignora și părerea unuia dintre cei mai buni experți în materie financiară, Mauriciu Blank, de a se încredința tezaurul unor bănci din Christiania, capitala Norvegiei.

Opunându-se acestei propuneri, Brătianu a răspuns că «transportul până în Norvegia ar costa prea multe parale». Bătrânul bancher insista însă, explicând primului–ministru: «am lua eventual cu chirie în aceste bănci atâtea safeuri câte trebuie și vom avea toată liniștea».

Fiind vorba de un act național care implica o mare răspundere în fața poporului, șeful guvernului român ia în discuție ipoteza bătrânului bancher de a expedia tezaurul în Anglia. Această ipoteză a fost însă curând abandonată de primul–ministru, care obiecta că riscurile unor eventuale atacuri ale submarinelor gerane din Marea Nordului erau prea mari, iar plata primei de asigurare către compania maritimă de transport depășea capacitatea bugetului țării de a o suporta.

Se presupunea că Brătianu putea să treacă peste aceste inconveniente, «dacă o considerație de ordin moral–politic n-ar face propunerea imposibilă». Într-adevăr, primul–ministru român n-a acceptat să treacă peste obligația sa morală de a menaja susceptibilitățile rusești. Mai precis, dacă Brătianu ar fi refuzat să ia în considerație posibilitatea depozitării tezaurului la Moscova autoritățile imperiale țariste ar fi văzut în gestul lui un act de infidelitate politică sau de neîncredere într-un aliat atât de necesar. «Rușii — spunea premierul român — s-ar simți jigniți prin faptul că preferăm Anglia țării lor».

Pentru a atenua temerile lui Brătianu, Mauriciu Blank a ecurs la o propunere ingenioasă. El i-a sugerat lui Brătianu să comunice rușilor că România a contractat în Anglia un mare mprumut și englezii vor să li se garanteze împrumutul prin depunerea tezaurului la Londra. Apoi, printr-o intervenție confidențială, că se obțină de la guvernul englez confirmarea acestei afaceri nscenate și să se prevină astfel o reacție neplăcută din partea guvernului rus. Înfăptuirea acestei ipoteze ar fi permis guvernului omân să depună tezaurul fie la Londra, fie într-o țară neutră, fără trezi susceptibilitățile cercurilor țariste.

După ce a depășit puternica opoziție a oamenilor politici și a bancherilor, Brătianu s-a lăsat tot mai convins de cei care susțineau că orice altă formulă în afară de aceea care preconiza trimiterea tezaurului la Moscova ar «ofensa guvernul rus aliat al României».

Dintre toate soluțiile propuse, Ion I.C. Brătianu a optat pentru aceea care prin urmările ei se pare că nu va întruni recunoștința posterității.

Zadarnic îi spunea bătrânul Blank: „«Cunosc Rusia, cunosc mobilitatea spiritului de acolor și nesiguranța terenului pe care se

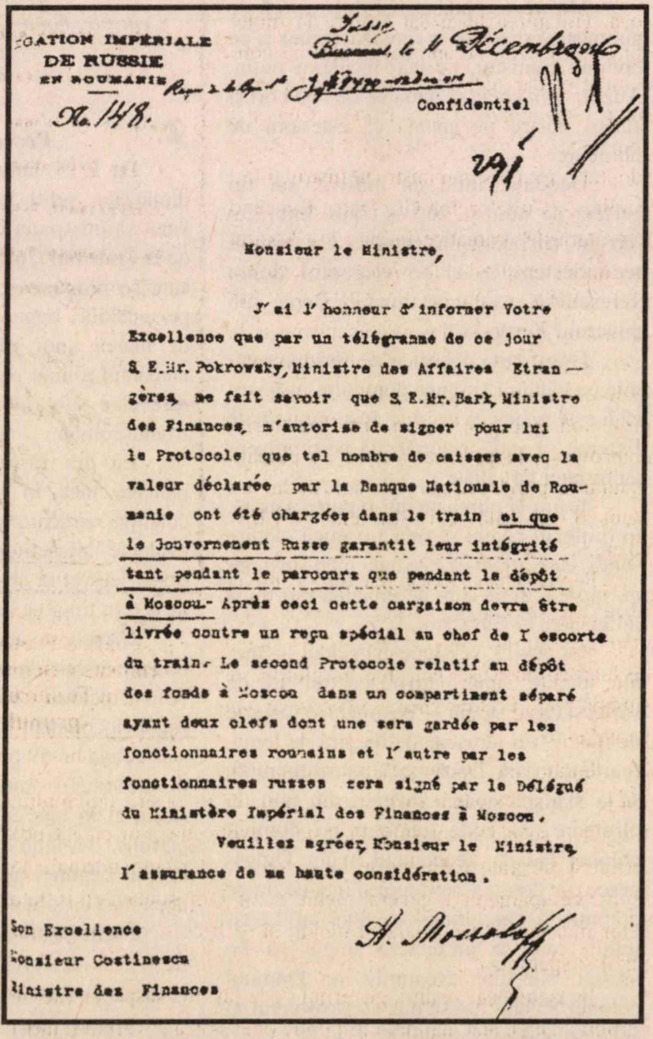

GATION IMPÉRIALE
DE RUSSIE
EN ROUMANIE

Iassy
Bucarest, le 11 Décembre 1916
[illegible]

No 148.

Confidentiel

291

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que par un télégramme de ce jour S. E. Mr. Pokrowsky, Ministre des Affaires Etrangères, me fait savoir que S. E. Mr. Bark, Ministre des Finances, m'autorise de signer pour lui le Protocole que tel nombre de caisses avec la valeur déclarée par la Banque Nationale de Roumanie ont été chargées dans le train et que le Gouvernement Russe garantit leur intégrité tant pendant le parcours que pendant le dépôt à Moscou. Après ceci cette cargaison devra être livrée contre un reçu spécial au chef de l'escorte du train. Le second Protocole relatif au dépôt des fonds à Moscou dans un compartiment séparé ayant deux clefs dont une sera gardée par les fonctionnaires roumains et l'autre par les fonctionnaires russes sera signé par le Délégué du Ministère Impérial des Finances à Moscou.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération.

A. Mossoloff

Son Excellence
Monsieur Costinescu
Ministre des Finances

Iași, 11 decembrie 1916: scrisoarea g-ralului Mossolov adresată ministrului român de Finanțe, Emil Costinescu, prin care îl anunță că este autorizat de omologul său rus să semneze Protocolul privind transportul Tezaurului României la Moscova calcă în acest vast imperiu». Zadarnică a fost și încercarea lui Blank de a-l implora pe Brătianu, exclamând: «Pentru Dumnezeu, nu trimiteți tezaurul în Rusia. Un asemenea depozit în mâna Moscovei nu e sigur în clipele actuale și vom avea deziluzii amarnice».

„Făcut-am bine sau rău?“

Spirit intransigent, dar lipsit de suplețe, Brătianu, copleșit de imaginea vie a suferințelor prin care trecea țara, se simțea obligat să-i ocrotească valorile naționale și tot ce aparținea ei, așa încât asupra lui să nu cadă blestemul generațiilor care vor veni. Crezând singer că înfăptuiește un act patriotic, presat amarnic de gândul că balanța victoriei încă nu se înclina spre aliații României și că Moldova putea oricând să împărtășească soarta restului țării ocupate, primul–ministru decide trimiterea tezaurului la Moscova. Hotărârea lui a dat naștere la multe comentarii. Unii au aprobat-o, alții au condamnat-o, dar nici unul n-a formulat vreo soluție salvatoare și fără riscuri. Cea mai completă și mai înțeleaptă atitudine a adoptat-o însă fostul ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor, Ion Gh. Duca. Evocând împrejurările dramatice în care s-a hotărât evacuarea tezaurului la Moscova și cântărind riscurile acestui act, Ion Gh. Duca, fără să se dezvinovățească pentru asocierea sa la decizia lui Brătianu, scria în memoriile sale: «Făcut-am bine sau rău? A fost și aceasta o problemă care a stârnit în urmă nesfârșite controverse. După părerea mea, nu puteam să nu transportăm tezaurul de la Iași, dar am făcut o greșeală să-l trimitem la Moscova...».

Pentru Duca, evacuarea tezaurului la Moscova s-a produs în urma unei nefericite inspirații, atâta vreme cât se știa că «starea de lucruri din Rusia era prea nesigură», că situația peste Prut devenea «din ce în ce mai haotică».

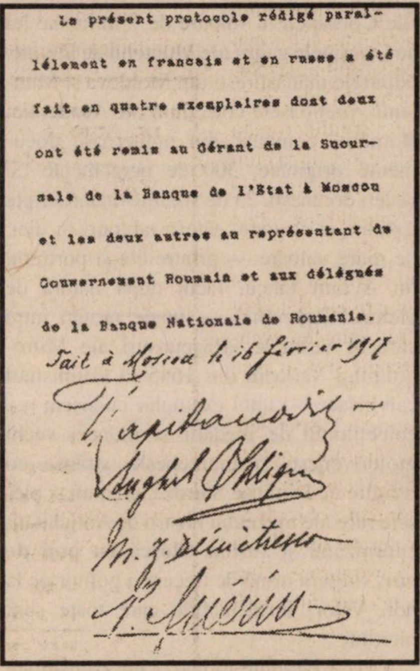

Le présent protocole rédigé parallèlement en francais et en russe a été fait en quatre exemplaires dont deux ont été remis au Gérant de la Succursale de la Banque de l'Etat à Moscou et les deux autres au représentant du Gouvernement Roumain et aux délégués de la Banque Nationale de Roumanie.

Fait à Moscou le 16 février 1917

Capitanovici

Anghel Saligny

M. Z. Dimitrescu

Moscova, 16 februarie 1917: partea finală a Protocolului încheiat cu ocazia depozitării la Kremlin a Tezaurului României (primul transport)

Faptul că liderii politici români nu voiau nici să se gândească la eventualitatea prăbușirii țarismului, fiindcă li se părea catastrofală, este o explicație prin care Cuca încearcă să arate că lucrurile se petreceau oarecum normal, de vreme ce «oamenii în general închid ochii, cum spunea el, în fața celor mai înspăimântătoare primejdii și se lasă în voia propriilor iluzii și speranțe».

În asemenea condiții, guvernul de la Iași n-a suspectat nici în particular și cu atât mai mult în public onestitatea guvernului țarist sau, mai târziu, după detronarea țarului în februarie 1917, pe aceea a guvernului provizoriu condus de Kerenski, care își afirmase insistent dorința de a primi la Moscova tezaurul și de a-l înapoia după trecerea primejdiei.

Auri sacra fames

Ar fi zadarnic să se caute un document care să ateste intenția autorităților rusești de a primi spre păstrare Tezaurul cu gândul ascuns de a nu-l mai înapoi. Totuși, gândul acesta nu trebuia cu desăvârșire exclus, căci fascinația lingourilor de aur și a bijuteriilor strălucitoare încrustate cu diamante și alte pietre prețioase putea să pună la grea încercare chiar și integritatea morală a oamenilor de stat incoruptibili. Dincolo de strălucirea fermecătoare a metalului galben pe care economistul englez J.M. Keynes îl numea «relicvă barbară» și de ceea ce poetul latin Vergilius numea «auri sacra fames» (blestemata foame de aur), trebuie luată în considerare și politica financiară a Rusiei țariste, care, ca și politica financiară a celorlalte mari puteri, continua și după primul război mondial să facă din acumularea aurului unul din principalele obiective. Această politică adusese roade foarte bogate Marilor Puteri, căci în ajunul primului război mondial două treimi din cantitatea aurului monetar existent se afla în Statele Unite ale Americii, Anglia, Franța, Germania și Rusia.

Or, să nu se uite că aurul a fost și este mereu căutat nu numai pentru puterea sa nemărginită sau chiar mistică în unele părți ale lumii, dar și pentru că sporirea continuă a rezervelor lui în mâinile Marilor Puteri se transformă ușor într-un mijloc de expansiune economică sau politică și deci într-un instrument de dominație. Aceste scopuri, după cum arată lecțiile istoriei, nu au fost niciodată străine guvernelor țariste și nici guvernelor sovietice, care numai din neputință nu le-au atins, căci de formulat și le-au formulat fără încetare.

Pe deasupra oricăror explicații însă, hotărârea de a evacua Tezaurul românesc la Moscova a rămas definitivă. [...]

După trimiterea lui la Moscova, Tezaurul României a fost cuprins timp de aproape două decenii în cercul misterelor tenebroase ale imperiului sovietic, în care cea mai mare parte a rămas până în zilele noastre. Ecoul dureros al dramei Tezaurului românesc trimis în Rusia nu s-a stins în conștiința românilor păgubiți, ci se amplifică neîncetat. Persistența lui se explică nu numai prin mărirea valorii tezaurului, și în special a fondului de aur, bijuterii și documente rămase și azi în stăpânirea Kremlinului, ci mai ales prin înclinația firească a românilor de a nu permite să li se jefuiască patrimoniul național și de a nu tolera călcarea moralei și legii internaționale“.

(Ion M. Oprea, ***România și Imperiul rus***, vol. I **(1900–1924)**, București, Ed. Albatros, 1998, p. 122–125, 139; *titlul, subtitlurile și întreruperile în text aparțin redacției noastre*) ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

D.D. Pătrășcanu despre evacuarea Tezaurului României

„Ca să nu jignească Rusia, d. Brătianu a dat pe gura lupului tot ce era bogăție în țară“

Rândurile de mai jos reprezintă un fragment din articolul ***„Tâlcuind semnele vremii...“****, publicat de cunoscutul prozator român D.D. Pătrășcanu (1872–1937) — nimeni altul decât tatăl liderului comunist de mai târziu, Lucrețiu Pătrășcanu —, într-un volum apărut la București, în 1924, text inclus în „Addenda“ celei mai recente ediții a cărții lui M.Gr. Romașcanu,* **Tezaurul român de la Moscova** *(p.176–178), de unde l-am preluat și noi, cu un titlu modificat (extras, cum se va vedea, din chiar scrierea lui D.D. Pătrășcanu, repusă în circuit de A. Stan, la Ed. Saeculum I.O.).*

„Alianța cu rușii deșteptase mari speranțe d-lui I. Brătianu. Rusia — pentru d-sa — era un stat puternic, cu un viitor strălucit și, pe deasupra, și interesată la mărirea României. De aceea, când a fost să se puie la adăpost valorile noastre, unde puteau fi ele mai în siguranță decât în imperiul țarist? Pentru asta trimisese la Moscova, la începutul anului 1917, rezerva metalică a Băncii Naționale în valoare de 385 de milioane lei aur, precum și 1.600.000.000 în efecte, imensele depozite în aur și pietre scumpe ale Casei de Depuneri și Consemnații, împreună cu depunerile în titluri și scrisuri ale tuturor băncilor, o parte din arhivele statului și ale ministerelor, actele orășenești ale Brașovului, aduse în București ca să fie salvate, picturile lui Grigorescu și alte tablouri rare din pinacoteca statului și din Muzeul Kalinderu, juvaerurile Coroanei, în valoare de 7 milioane lei aur, variatele gajuri ale Muntelui de Pietate, odoarele mănăstirești din Moldova și Muntenia, prețioasele colecțiuni ale Academiei Române, compuse din numeroase documente originale, 300 de pergamente cu peceți domnești, 25 de volume–manuscripte române și slavone, câteva tablouri în ulei, de mare valoare — printre ele și portretul lui Avram Iancu, făcut după natură de pictorul Rosenthal —, unele rarități între care și vestitele «Răspunsuri ale Mitropolitului Varlaam din 1645 la Catihismul calvinesc» — unul exemplar cunoscut —, colecțiunile de medalii și monezi vechi moldovenești și muntenești, strânse cu osârdie de Dimitrie Sturdza, precum și piesele rare ale muzeului nostru de Antichități, cuprinzând și vestita **Cloșcă cu puii de aur,** singura urmă de trecere a goților pe la noi. Valori incalculabile care toate sunt pierdute!

[...] Pierdute rămân acele panaghiare ale lui Ștefan cel Mare de la Mănăstirea Neamțului și Evangheliile slavonești ferecate în aur și-n argint, din veacul XV și XVI; pierdute odoarele Brâncovenești ale Horezului și cele Cantacuzinești de la Mănăstirea dintr-un Lemn; pierdute toate urmele pietății bătrânilor voievozi și a strămoșilor noștri — care-și însemnau și în acest chip trecerea lor prin viață — și care s-au păstrat sute de ani prin sfintele lăcașuri, ca niște moaște scumpe din trecutul zbuciumat al poporului românesc. Acuma, totul s-a irosit! **(1)**.

Durerea noastră este însă cu deosebire mare, când ne vin în minte odoarele lui Atanaric. Tezaurul de la Pietroasa era citat ca o podoabă a României, în toate manualele străine de artă veche, descris în amănunțime și râvnit de cele mai vestite muzee. Iar inscripția gotică de pe verigă, scrisă cu caractere runice, a fost cetită cu emoție și tălmăcită în felurite chipuri de marii învățați ai lumii. Când norocul îți pune în mână asemenea odor, nu te desparți niciodată de dânsul, mai ales că toate piesele cântăreau

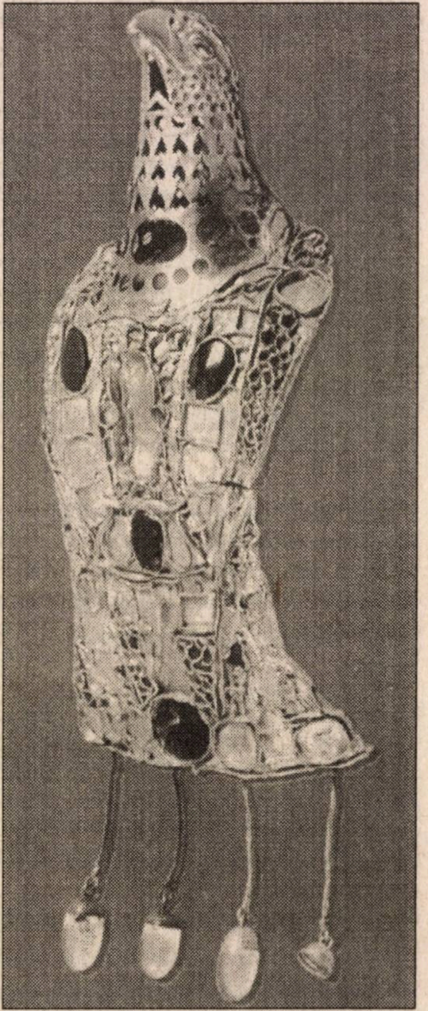

Tezaurul de la Pietroasa: fibula mare, cu incrustații și pandantive din pietre prețioase

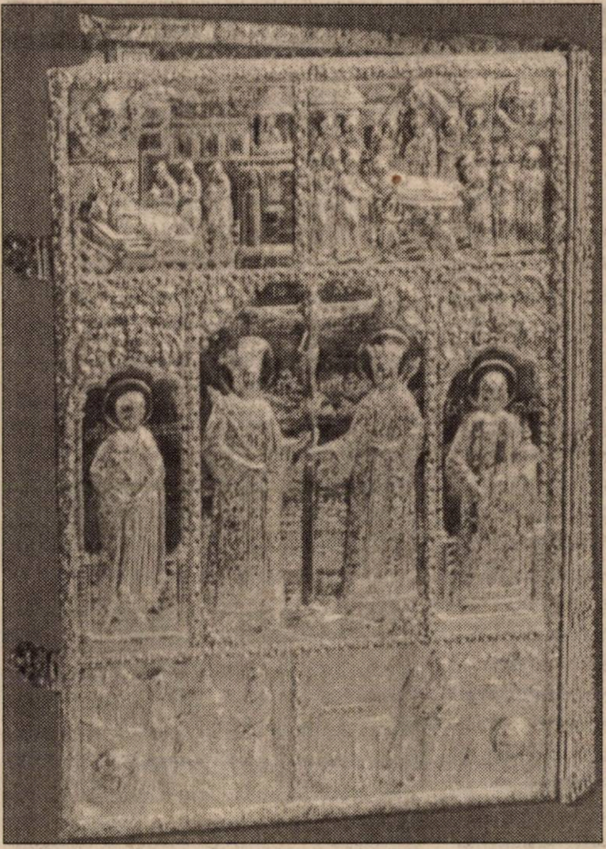

Ferecătură din aur (4845,00 gr.) executată în 1709, de Sebastian Hann, la comanda lui Constantin Brâncoveanu; împodobește Tetraevangheliarul din 1693, dăruit de domn mănăstirii Horezu, ctitoria sa

numai 18 kilograme de aur. Niște oameni cuminți l-ar fi păstrat până în ultimul moment, și atunci ar fi găsit mijlocul să-l salveze, chiar dacă ar fi fost siliți să procedeze și cu dânsul cum au procedat cu capul lui Mihai Viteazul. Vorbele noastre sunt zadarnice însă: totul e pierdut! (2).

Dar tezaurul de la Moscova s-ar fi putut adăposti într-o țară neutrală, în Suedia sau Norvegia, bunăoară. D. Mauriciu Blank a arătat la timp d-lui I. Brătianu primejdiile expediției lui în Rusia și, om înțelept și prevăzător, a susținut să fie trimes în Christiania, asigurându-l totdeodată. D. Brătianu a răspuns însă că transportul până în Norvegia și asigurarea ar costa prea multe parale, dar că, în definitiv, ar putea trece peste asta, dacă o considerație de ordin moral n-ar face propunerea imposibilă: ce ar zice Rusia? Ar avea dreptul să fie jignită, căci am dovedi neîncrederea noastră. Și, pentru ca să nu jignească Rusia, d. Brătianu a dat pe gura lupului tot ce era bogăție în țară. Ce păcat că n-a fost prim–ministru d. Blank! Și doar pe atunci — ba chiar cu mult înainte — în Rusia aproape toată lumea știa ce o așteaptă. Oameni politici, generali, industriași și comercianți, bancheri, membrii corpului diplomatic — afară de unul —, ziariști, scriitori și intelectuali, toți erau convinși că pentru ei războiul e iremediabil pierdut, că o mare catastrofă este inevitabilă și că anarhia va fi aproape o fatalitate. Memoriile fostului ambasador al Franței la Petersburg fac o strălucită dovadă (3). Numai ministrul nostru de aici trăia pe alte tărâmuri. Viitorul Rusiei țariste — după dânsul — era atât de seducător, încât ar fi fost un act politic înțelept ca Moștenitorul tronului României să se însoțească cu o Mare Ducesă rusească. Cu această intenție a vizitat d. Brătianu, în 1917, Petersburgul și puțin a lipsit ca să nu-l prindă revoluția pe-acolo.

Note

1. În ziarul «România», din 21 ianuarie 1918, un comunicat oficial arată că tezaurul a fost dus la Moscova după invitarea Rusiei și că, atunci când guvernul a văzut că este primejduit, l-a pus sub garanția colectivă a Puterilor aliate. Acestea au cerut Sovietelor să le arboreze drapelele deasupra imobilelor care adăposteau valorile românești. Dar, deoarece Puterile Aliate nu recunoșteau pe atunci guvernul maximalist, e lesne de înțeles ce urmare a avut cererea lor.

Maximalișii au declarat că «fondurile românești depuse la Moscova sunt intangibile pentru oligarhia română. Guvernul sovietic își ea răspunderea păstrării acestor fonduri și a predării lor în mâinile poporului român». Mai târziu, au spus însă că aceste valori reprezintă numai o mică parte din echivalentul numeroaselor depozite lăsate de armata rusească în România, «depozite care întrec cu mult valoarea tezaurului de la Moscova».

După cum se înțelege ușor, nu e vorba de un drept, ci de o confiscare brutală...

Valoarea întregului tezaur este de 7.922.154.989 frncs., cifră stabilită în expunerea de motive la bugetul general al statului pe 1921–1922 a d-lui N. Titulescu. Scăzându-se de aici echivalentul efectelor, suma totală ar rămânea «peste un miliard de lei aur», cum e trecută în expunerea de motive a bugetului pe 1924 și în *Memoriul* guvernului român emis Comisiunii de reparații, în iunie 1923. Dar, oricare ar fi cifra la care s-ar opri guvernanții noștri — mai mică sau mai mare — evaluarea este în cazul de față aproape un nonsens. Căci o bună parte din tezaur fiind alcătuită din obiecte fără preț, iar unele din odoarele mănăstirești, cum sunt acele minunate Evanghelii de la Neamț, chivotele și epitrahilul de la Bistrița și toate darurile lui asile Lupu și ale soției sale, Tudosca, de la Biserica Trei Ierarhi din Iași, între care și acea minune de Evanghelie scrisă de Isidor din Bădăuți, apoi monezile și medaliile vechi românești ale Academiei și comorile de la Pietroasa, fiind *unice*, nu se pot plăti cu tot aurul lumii.

2. În colectarea valorilor pentru a fi trimese la Moscova, un singur om n-a voit să cedeze bogățiile ce le avea subt privegherea sa: starețul mănăstirii Secul, din județul Neamțului. Așa au fost scăpate de la pieire odoarele acestei frumoase mănăstiri, între care și acel vestit Aer al lui Nestor Ureche, mare vornic al Țării de jos, și al soției sale Mitrofana, din 1508 «în zilele blagoslovitului voievod Simion Movilă».

Numele starețului este protosingelul Ilarion Bălăiță.

3. Maurice Paléologue, Ambassadeur de France: *La Russie des Tsars pendant la grande guerre*, Paris, Librairie Plon, 3 vol.". ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

Mareșalul Antonescu și Tezaurul nostru

Este cât se poate de semnificativ că, în timp ce în aceste zile ni se sugerează cum că, dată fiind perspectiva apropiată a încheierii Tratatului de bază între România și Federația Rusă, revendicarea Tezaurului nostru expediat la Moscova, în 1916–1917, ar fi „neoportună“, în toamna anului 1941, deci chiar în toiul războiului din Răsărit, premierul și conducătorul statului român, Mareșalul Ion Antonescu *(v. foto)*, a aflat răgazul și disponibilitatea de a se ocupa de soarta bunurilor naționale (în primul rând, stocul metalic al Băncii Naționale a României), confiscate în/de URSS după revoluția din Octombrie 1917. Așadar, în octombrie 1941, pe atunci când forțele germane amenințau Moscova, BNR s-a adresat Președinției Consiliului de Miniștri și Ministerului Regal al Afacerilor Străine din București cu o informare privind situația Tezaurului evacuat în Rusia cu 25 de ani mai devreme. Rezoluția pusă de Antonescu pe adresa BNR stabilea că Berlinul să fi fost înștiințat în privința Tezaurului nostru, iar la Moscova, în situația, pe atunci, ... sigură (?!) de a cădea în mâinile trupelor germane, a fost propusă începerea unor investigații pentru aflarea în muzeele și arhivele sovietice centrale a bunurilor pierdute după 1917. A intervenit în consecință, la 1 noiembrie 1941, „Raportul“ nr. 5.479 al lui **Alexandru Ottulescu**, guvernatorul BNR, adresat Mareșalului. Documentul — publicat integral în acest număr al „Dosarelor Istoriei“, însoțit de cele două anexe (cuprinzând: **a.** detalii privind repartiția la București a celor 1.436 lăzi din Tezaur returnate de Moscova în 1935, și **b.** lista bunurilor Academiei Române, care nu fuseseră restituite cu același prilej (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Cabinet Militar) — venea ca o completare a raportului menționat anterior, din octombrie 1941, și era de cel mai profund interes cu referire la informațiile sintetice și sistematice expuse despre valoarea stocului metalic al BNR, plus bijuteriile reginei Maria evacuate la Moscova în decembrie 1916 (suma exactă: 314.580.456,84 lei aur + 7.000.000 lei aur), despre condițiile predării și garanțiile primite, despre depozitarea bunurilor la Kremlin și despre valorile BNR cuprinse în cel de-al doilea transport din 1917 (suma precisă: 1.594 miliarde lei, din care 500.000 lei arhiva, și 574.523,57 lei aur). Restul bunurilor publice sau private înglobate tot în cel de-al doilea transport totaliza 6,5 miliarde lei aur. Exceptând cele 1.436 lăzi restituite, în iunie 1935, României de către URSS, Ottulescu stabilea valoarea Tezaurului rămas la Moscova la 6.067.153.343,19 lei aur, ceea ce, la nivelul anului în curs (1941), ajunsese să reprezinte 371,8 miliarde lei, aceasta fiind suma pentru care România putea emite pretenții de despăgubire din partea puterii inamice. Rezoluția Mareșalului Antonescu pe „Raportul“ guvernatorului BNR, din 1 noiembrie 1941, impunea Ministerului Afacerilor Străine să inițieze demersuri la Berlin pentru acceptarea trimiterii unei comisii române speciale la Moscova, imediat după capturarea capitalei sovietice, pentru a se îngriji de recuperarea Tezaurului. Drept urmare, între 23 noiembrie și 2 decembrie 1941, Direcția Economică din cadrul Ministerului Afacerilor Străine din București a întocmit directivele corespunzătoare, vizând aducerea la îndeplinire a rezoluției Mareșalului. În același timp, Ministerul Afacerilor Străine, Academia Română, Muzeul de Antichități din Iași, Mitropolia Moldovei, Arhivele Statului etc. au prezentat listele proprii cuprinzând documentele, cărțile și obiectele artistice trimise la Moscova în 1917. Pe această bază, generalul Radu Rosetti, ministrul Culturii Naționale și al Cultelor, avea să înainteze lui Mihai Antonescu, titularul Externelor și președinte *ad interim* al Consiliului de Miniștri, un raport incluzând măsurile preconizate pentru a se împlini redobândirea Tezaurului.

Evoluțiile militare și politice ulterioare pe fronturile celui de-al doilea război mondial nu au oferit, cel puțin până la încheierea ostilităților, în 1945, nici un alt prilej favorabil pentru atingerea obiectivului vizat. Credem că a fost un caz fericit, întrucât, dacă avem în vedere politica de forță promovată de URSS și regimurile de ocupație întronate de Kremlin în România și în toată zona est–central europeană după 1944–1945, **ar fi fost posibil ca Tezaurul recâștigat în condițiile descrise și indicate de Ion Antonescu să fi fost trecut în categoria... „capturilor de război“ operate de trupele române, alături de cele germane, în teritoriile din Est, după 22 iunie 1941**. ■

prof.univ.dr. **Gh. BUZATU**

„Banca Națională a României / Nr. 5.479

Înreg. la Președinția Consiliului de Miniștri, Cab. Civil sub nr. 16.489, din 13 noiembrie 1941

Domniei Sale,

Domnului Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului

Domnule Mareșal,

Pentru a întregi raportul nostru anterior privitor la Tezaurul român de la Moscova, avem onoarea să vă comunicăm următoarele:

La sfârșitul lunii decembrie a anului 1916, Banca Națională a României, din îndemnul guvernului și cu al său consimțământ, a evacuat la Mosova, o dată cu bijuteriile reginei Maria în valoare de 7.000.000 lei aur, întregul său stoc metalic, care se ridica la 314.580.456,84 lei aur. Delegații autorizați ai guvernului țarist și-au luat în scris angajamentul solemn față de România și Banca Națională să păstreze și să restituie valorile pe care le-au primit, depunându-le apoi după o minuțioasă verificare, terminată la 16 februarie 1917, în cetatea Kremlin. În urma revoluției din februarie 1917, guvernul provizoriu, sub președinția lui Lwow, venind la 14 martie 1917 în fruntea Rusiei și declarând că recunoaște toate obligațiile luate față de Aliați de guvernul țarist, în mod implicit, a ratificat și garanțiile date în privința păstrării și înapoierii Tezaurului nostru depus la Moscova, care era proprietatea particulară a Băncii Naționale.

Cu câteva zile înainte de luptele de la Mărășești, la sfârșitul lunii iulie a anului 1917, punerea în siguranță a tuturor comorilor românești ce se aflau în Moldova, a ispitit din nou mințile conducătorilor noștri. Măsurile în vederea transportului s-au luat în grabă. Valorile trimise de Banca Națională cu acest prilej și care au fost depozitate tot la Kremlin, se ridicau la 1.594.836.721,09 lei, din care aurul efectiv reprezenta 574.523,57 lei, iar arhiva 500.000 lei. Avutul celorlalte instituții publice și private expediate prin Casa de Depuneri și instalat în compartimentele de la Sudnaia Kassa depășea șase miliarde și jumătate lei aur. Delegații oficiali ai celui de al doilea guvern de coaliție rus prezidat de Kerenski, au garantat în scris deponenților păstrarea și restituirea intactă a ambelor depozite.

Din cele expuse rezultă că prin cele două transporturi s-au expediat la Moscova, sub numele de Tezaurul român, următoarele valori *(vezi tabel nr. 1 și nr. 2)*.

După semnarea pactului de neagresiune dintre România și URSS (3 iulie 1933), ni s-au restituit o parte din valorile cuprinse în Tezaurul de la Moscova în cursul anului 1935.

La 16 iunie 1935, au sosit în Gara Obor–București 17 vagoane, care cuprindeau 1.436 lăzi, în greutate de 127.584 kg. Lăzile au fost distribuite între diferitele instituțiuni, așa cum se arată în *anexa 1*.

Toate lăzile primite erau violate și răvășite. În general, s-au restituit obiectele fără nici o valoare: bilete de-ale Băncii Naționale tipărite în Rusia, efecte publice [*rând neclar în original, n.n.*], din 14 octombrie 1920, documente fără însemnătate, arhive, registre etc. Este regretabil faptul că la primire nu s-a întocmit un inventar amănunțit al tuturor obiectelor ce ni s-au restituit. Încercând această reconstruire acum, după mai bine de șase ani, am ajuns la concluzia că valoarea tezaurului ce nu ne-a fost restituit se ridică la suma de 6.067.153.343,19 lei aur sau 371.855.828.404,12 lei actuali, așa cum se arată în tabloul următor:

Valori nerestituite din primul transport:	Lei aur	Lei actuali
Stocul metalic de aur al Băncii Naționale a României	314.580.456,84	19.280.636.199,72
Bijuteriile reginei Maria	7.000.000	429.030.000
Valorile nerestituite din al doilea transport		
Aur efectiv din stocul Băncii Naționale a României	574.523,57	35.212.549,61
Bancnote și monede de aur, argint și nichel trimise de Casa de Depuneri	571.802,35	35.045.766,03
Bijuterii, monede de aur și argint și alte valori trimise de Casa de Depuneri	102.494.710,74	6.281.900.821,26
Depozitele aparținând băncilor, diferitelor instituții, societăți comerciale și industriale, monede, documente vechi, tablouri	5.641.931.849,69	345.794.003.067,50
Total	**6.067.153.343,19**	**371.855.828.404,12**

Transformarea leilor aur în lei actuali s-a făcut după următorul curs oficial: 1 leu aur = 61,29 lei hârtie, adică cursul de stabilizare al Fr. elvețian care a fost de 32,258 lei + 29,032 lei, reprezentând prima de 90% = 61,29 lei actuali. Dacă transformarea leilor aur am fi făcut-o după cursul real (1 leu aur = cca. 200 lei actuali), cifra de 371.855.828.404,12 lei actuali ar fi trebuit să fie aproximativ 3,26 ori mai mare.

Oricum cifra pe care am stabilit-o mai sus este cu mult mai mică decât cea reală, pentru următoarele motive:

1) Depozitele particulare, trimise la Moscova în plicuri sigilate de fiecare depunător, au fost declarate pentru o valoare mai mică decât cea adevărată, pentru ca taxele de păstrare să fie mai mici.

2) Manuscrisele, documentele, cărțile vechi, medaliile, monedele, sigiliile, obiectele de muzeu etc., trimise de Academia Română și care nu au fost restituite, așa cum se vede (*anexa nr. 2*), reprezintă o valoare care nici nu poate fi precizată.

3) Observațiunea de la punctul 2 este valabilă și pentru celelalte obiecte trimise de diferite biserici, mănăstiri și muzee din țară. În această privință, menționăm Tezaurul de la Pietroasa, în greutate de 18 kg aur, și care era considerat ca o podoabă a României, fiind citat în toate manualele străine de artă veche.

4) În sfârșit, trebuie să mai adăugăm că în cifra arătată mai sus nu se cuprinde valoarea tipografiei Băncii Naționale instalată la Moscova (225.000 ruble) și nici disponibilitățile acestei Bănci pe care le avea la Agențiile lui «Crédit Lyonnais» din Petersburg, Odessa și Moscova și a căror valoare era de 5.222.051,46 ruble.

În rezumat, putem afirma că URSS urmează să ne restituie suma de cel puțin 371.855.828.404,12 lei, reprezentând contravaloarea Tezaurului român depus la Moscova.

Această sumă se repartizează astfel:

Explicațiuni	Lei aur	Lei actuali	La sută
Stocul metalic al Băncii Naționale a României inclusiv bijuteriile reginei Maria (7.000.000 lei aur sau 429.030.000 lei actuali)	322.154.980,41	19.744.878.749,35	5,31
Valorile depuse de Casa de Depuneri	5.744.998.362,78	352.110.949.654,79	94,69
Total	**6.067.153.343,19**	**371.855.828.404,12**	**100**

Primiți, vă rog, domnule Mareșal, încredințarea înaltelor mele considerații.

Anexa nr. 1

TABLOUL

privitor la modul cum s-au distribuit cele 1.436 lăzi care făceau parte din Tezaurul român și care au sosit la București, în ziua de 17 iunie 1935

	Numărul lăzilor	*Greutatea*
1. Banca Națională a României	213	16.465
2. Ministerul Agriculturii și Domeniilor	307	20.264
3. Banca Românească	47	4.035
4. Ministerul de Externe	66	7.954
5. Creditul Rural	88	6.724
6. Creditul Urban București	76	7.991
7. Casa de Depuneri și Consemnațiuni	139	15.500
8. Ministerul de Instrucțiune Publică, Academia, Casa Școalelor, Arhivele Statului	92	8.053
9. Ministerul Apărării Naționale	1	65
10. Direcția PTT	2	29
11. Ministerul de Finanțe (Tezaur)	205	20.726
12. ” ” ” (Datoria Publică)	25	2.617
13. Băncile Centrale Cooperative	10	1.067
14. Banca Comercială Română	11	1.402
15. Societatea de Gaz și Electricitate	2	122
16. Banca de Scont	8	912
17. Concordia, Vega, Creditul petrolifer	30	2.729
18. Banca Generală a Țării Românești	8	853
19. Banca de Credit Român	11	1.257
20. Societatea Steaua Română	3	539
21. Casa de Pensii	8	839
22. Ministerul Industriei și Comerțului	3	370
23. Banca «Carpați» și Muntele de Pietate	5	582
24. Ministerul de Interne	26	2.289
25. Banca de Comerț, Craiova	1	81
26. Haug	2	173
27. România, Societatea de Asigurare	2	197
28. Banca Blank (prin Ministerul de Finanțe)	45	3.488
TOTAL	**1.436**	**127.584**

Anexa nr. 2

LISTA
obiectelor proprietatea Academiei Române care făceau parte din Tezaurul de la Moscova și nu au fost restituite în iunie 1935

I. Manuscrise:

Manuscrisul românesc nr. 2.438: Dosar cu corespondență și hârtii de la Moise Nicoară (f. prețios).

Manuscrisul românesc nr. 3.732: Ceaslov scris în anul 1821

Manuscrisul ruso–român nr. 3.693: Despre fizionomie, din anul 1773

II. Documente:

Document 155, cu pecete mare legată: Așezământ domnesc din anul 1799 pentru mănăstirile din Țara Românească

Document 240, cu pecete mare legată: Hrisov domnesc din 1817 pentru întărire și stăpânire asupra unei moșii din Țara Românească

Document 135/X: Hrisov domnesc din Țara Românească, anul 1799, pentru un dar de țigani.

Document 29/LXVIII: Hrisoave domnești din anii 1726 și 1761 pentru confirmări de proprietate asupra unor moșii din Moldova.

Document 28/LXVIII

Document 298/CXLIX: Catastih de bresle din Buzău 1820.

Document 39/XLI: Zapis de mărturie din anul 1613.

Document 130/II (cu cuprins necunoscut).

Documentele 197–202/CLIV: Hrisoave domnești din anii 1671–1682 privitoare la confirmări de proprietate asupra unor moșii din Țara Românească.

Document 210/CLIV: Idem, din anul 1764.

Documentele 211, 213, 216/CLIV: Cărți și porunci domnești, din anii 1767–1776, în chestiuni de procese între proprietarii de moșie din Țara Românească.

Documentele 217, 221, 225/CLIV: Hrisoave domnești din anii 1776–1786 privitoare la danii și întăriri de proprietăți din Țara Românească.

Documentele 235, 260, 272, 276/CLIV: Idem pentru scutelnici și alte privilegii date unor boieri și clerici din Țara Românească între anii 1801–1817.

Documentele 5, 8, 12/CLV: Hrisoave de privilegii pentru boierii și clericii din Țara Românească, între anii 1820–1825.

III. Cărți românești vechi:

Nr. 3 Evangheliar slav, 1512
11 Evangheliar slav (Coresi), Brașov, 1562
15 Sbornic slav (Coresi), 1568
16 Psaltire rom. (Coresi), 1570
37 Psaltire cu Ceaslov, Govora, 1638–41 (slav)
43 Învățături, Câmpulung, 1642
46 Evang. învățătoare, Deal, 1644
61 Îndreptarea legii, 1652, Târgoviște
64 Catehism calvinesc, Belgrad, 1656
67 Vito Pulito, Catehism, Roma, 1677
68 Cheia înțelesului, Buc., 1678
70 Dosoftei, Psalt. slavo–rom., Iași, 1680
71 ” , Liturghie, Iași, 1680
130 Liturghie greco–arabă, Buc., 1702
157 A. Evanghelie georgiană, Tiflis, 1709

IV. Colecția de monede a Academiei Române, conținând piese de argint de la domnii Țării Românești și ai Moldovei; de aur și de argint, de la principii Transilvaniei; de la Cuza Vodă, de aur, de argint și de aramă de la Carol; circa 6.000 piese, monede străine în special polone, ungurești, sârbești și bulgărești de aur și de argint, 2.500; deci, în total, 8.500 piese.

V. Colecția Statului, conținând monede antice de aur, argint și bronz, circa 7.000 piese.

VI. Colecția de medalii a Academiei Române, românești și străine, de aur, argint și aramă, circa 1.500 piese.

VII. Sigilii de metal (aur, argint și aramă) și de ceară, circa 200 bucăți.

VIII. Greutăți (ponduri) antice: circa 70 bucăți

IX. Obiecte de muzeu:

a) Clopoțel de argint de la Vasile Lupu
b) Călimară de argint (de brâu) a lui Radu Grecianu
c) Inelul de logodnă a lui Gr.Al. Ghica
d) Două inele de aur de la B.P. Hasdeu
e) Patru cercei de argint și 10 nasturi de argint din tezaurul de la Țifești
f) Decorația «Steaua României» în gradul de ofițer și gradul de mare cruce cu cifra lui Cuza Vodă
g) Crucea de argint a lui Vasile Dascălu, din 1798
h) Ceasornic de argint, având pe un capac Steaua Principatelor Unite și cifra lui Cuza Vodă“. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

„Guvernul URSS și poporul sovietic au privit întotdeauna aceste valori ca un bun inalienabil al poporului român însuși“

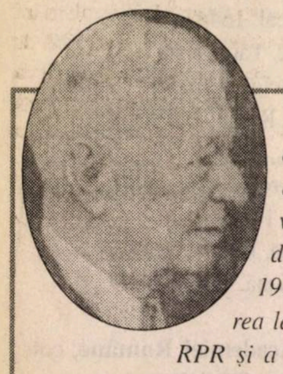

În 1958, la aproape doi ani distanță de la restituirea parțială de către Uniunea Sovietică a unor valori — ce-i drept, deosebite — din Tezaurul României evacuat în 1916–1917 pe teritoriul Rusiei, apărea la București, sub egida Academiei RPR și a Institutului său de Istoria Artei, volumul-album **Studii asupra Tezaurului restituit de URSS** (Ed. Academiei RPR, 276 p.). Prefațată de acad. **George Oprescu** (1881–1969; *v. foto*), reputat istoric, critic și colecționar de artă, lucrarea — tipărită în 2.200 de exemplare, pe hârtie cretată — include studii semnate de nume de prestigiu ale cercetării românești de specialitate din acea vreme. Iată, spre exemplificare, sumarul cărții: **O. Iliescu**, „Numismatica medievală și modernă a țării noastre oglindită în colecțiile restituite de la Moscova“; **E. Dunăreanu-Vulpe**, „Tezaurele antice“; **Teodora Voinescu**, „Argintăria în colecția de artă medievală din tezaur“; **Corina Nicolescu**, „Broderiile din Țara Românească în secolele XIV–XVIII“; **M.A. Musicescu**, „Broderia din Moldova în veacurile XV–XVIII“; **Dumitru Nastase**, „Icoanele“; **E. Lăzărescu** și **I.R. Mircea**, „Manuscrisele“; **G. Oprescu**, „Pictura modernă și contemporană“; **Ion Frunzetti**, „Grafica modernă și contemporană“. În ceea ce ne privește, reproducem largi extrase din „Cuvântul înainte“ (p. 9–11, 14), în care, cum lesne se va vedea, considerațiile de strictă specialitate, datorate finului cunoscător într-ale artei naționale și universale care a fost George Oprescu, se împletesc — pe ici, pe colo, prin părțile esențiale... — cu retorica oficială de partid și de stat. Inevitabilă, se înțelege.

„În toamna anului 1916, România, aliata Rusiei, era de câteva luni în război cu Puterile Centrale. Armata română, după o înaintare rapidă dincolo de Carpați, fusese bătută și silită să se retragă în grabă, urmărită de dușman. Țara era amenințată să fie invadată, iar Capitala, în care se găseau mai toate comorile noastre de artă strânse de atâtea secole, ocupată. Nu era prima dată că teritorul nostru cunoștea jaful și pârjolul, rezultate funeste ale unei ocupații a inamicului. Într-adevăr, România fusese de multe ori, dacă nu locul unde se dădeau bătăliile, cel puțin cel pe unde treceau oștirile, cu toate consecințele rezultate dintr-o situație de acest fel. Pe de altă parte, germanii lăsaseră în Franța o atât de detestabilă amintire după războiul din 1870, încât ne puteam aștepta la distrugeri de tot soiul.

Spre a putea salva de pieire cel puțin ceea ce era transportabil dintre comorile noastre de artă, se încheie în grabă o convenție cu Rusia, urmând ca aceste comori să-i fie încredințate spre păstrare, până la finele războiului. Și așa se strâng, se împachetează în lăzi și se încarcă tot ce se găsea în muzee și în colecțiile publice, precum și în unele instituții, chiar și de la particulari, și se expediază dincolo de Prut. Erau acolo exemplare prețioase de artă medievală, mai ales de caracter religios, o colecție de monede și medalii, bucurându-se de un mare prestigiu în lumea întreagă, peste 1.350 de taboluri și lucrări grafice de preț, și așa-numita de popor **Cloșcă cu pui**, adică tezaurul de la Pietroasa, piesă capitală, cunoscută tuturor arheologilor ca un exemplar dintre cele mai valoroase din arta popoarelor mi-

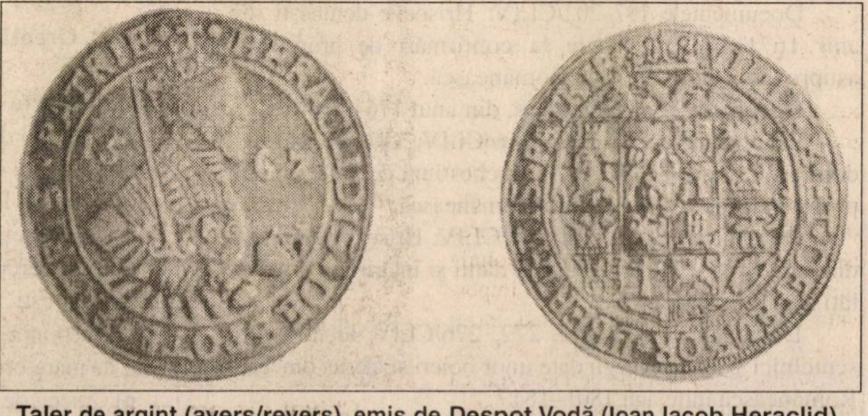

Taler de argint (avers/revers), emis de Despot Vodă (Ioan Iacob Heraclid), domn al Moldovei (1561–1563). ***(De aici și până la p. 31, ilustrațiile înfățișează bunuri din Tezaurul României restituite de URSS, în 1956.)***

gratoare din această parte a Europei, compusă din podoabele de aur masiv și de pietre prețioase, montate în *cloisoné*, ale unui șef vizigot.

Aceasta se întâmpla la finele lui 1916. Dar, în urma Revoluției din Octombrie, situația se schimbase complet în Rusia, ca și relațiile dintre guvernele respective. În plus, o bună bucată de vreme nu se mai preocupă nimeni decât de nenorocirea ce se abătuse asupra a trei sferturi din teritoriul țării, prin ocupația inamicului, lăsând orice altă problemă, chiar cea a comorilor de artă trimise la Moscova, pe planul al doilea.

După terminarea războiului, timp de mai mulți ani, relațiile dintre guvernele burghezo–moșierești — care s-au perindat la cârma țării noastre — și vecina noastră de la răsărit, acum devenită Uniunea Sovietelor, erau rupte din cauza politicii agresive antisovietice a acestor guverne. Informații directe despre ce devenise depozitul nostru nu s-au cerut deoarece guvernanții de atunci ai României erau destul de străini de astfel de preocupări și s-a ajuns astfel, încetul cu încetul, la impresia că totul fusese pierdut definitiv.

Dar tezaurul trimis de noi n-a fost pierdut din vedere, statul sovietic a avut grijă de el. Printre armate în luptă și în împrejurări tragice, el a fost trimis sub bună pază mai departe, acolo unde nimeni nu-i mai putea face vreun rău, împreună cu tezaurele de artă rusă, salvate de furia oarbă a războiului.

Ani de-a rândul, cei care ne-am ocupat cu studiile de istoria artei în țara noastră n-am mai știut nimic despre comorile rămase în statul vecin. Despre unele opere n-am mai putut vorbi deloc, căci nimeni nu le văzuse, sau dacă le văzuse, amintirea lor era vagă, inconsistentă. Despre altele se putea face cel mult o descriere după fotografii, când acestea existau. Mai ales tinerii cercetători erau lipsiți de o parte esențială a artei noastre, de o documentare indispensabilă, în toate domeniile, fără cunoașterea căreia nu se putea înțelege nici evoluția unitară a acelei arte, și nici măcar importanța culturală a țării noastre. Când, într-o bună zi, la **12** iunie **1956**, deschizând ziarele aflăm știrea, aproape de necrezut, că întregul nostru tezaur rămăsese intact, că el fusese păstrat cu grijă de guvernul sovietic, că fiecare operă fusese studiată de un specialist, curățită, iar unele tablouri chiar restaurate, dacă era necesar, și că totul era restituit astăzi, când puterea de stat este în mâinile poporului, posesorului legitim, adică poporului român. «Poporul sovietic — spune comunicatul — a păstrat cu grijă toate aceste opere de artă, care reprezintă o mare valoare istorică și artistică. Guvernul URSS și poporul sovietic au privit întotdeauna aceste valori ca un bun inalienabil al poporului român însuși».

O comisie românească era apoi invitată la Moscova ca să ia totul în primire, în mod solemn, așa cum era cerut de importanța gestului Uniunii Sovietice și de valoarea lucrărilor restituite, și ca să se marcheze în același timp dragostea și prietenia ce există între popoarele noastre.

Comisia guvernului român, condusă de academicianul Mihail Ralea, a luat cunoștință imediat de tezaurul românesc, prezentat de comandantul Kremlinului, generalul Vedenin, și expus în câteva săli de la Kremlin. Am făcut parte din acea comisie și pot mărturisi că rareori în viață am simțit o mai puternică emoție decât cea

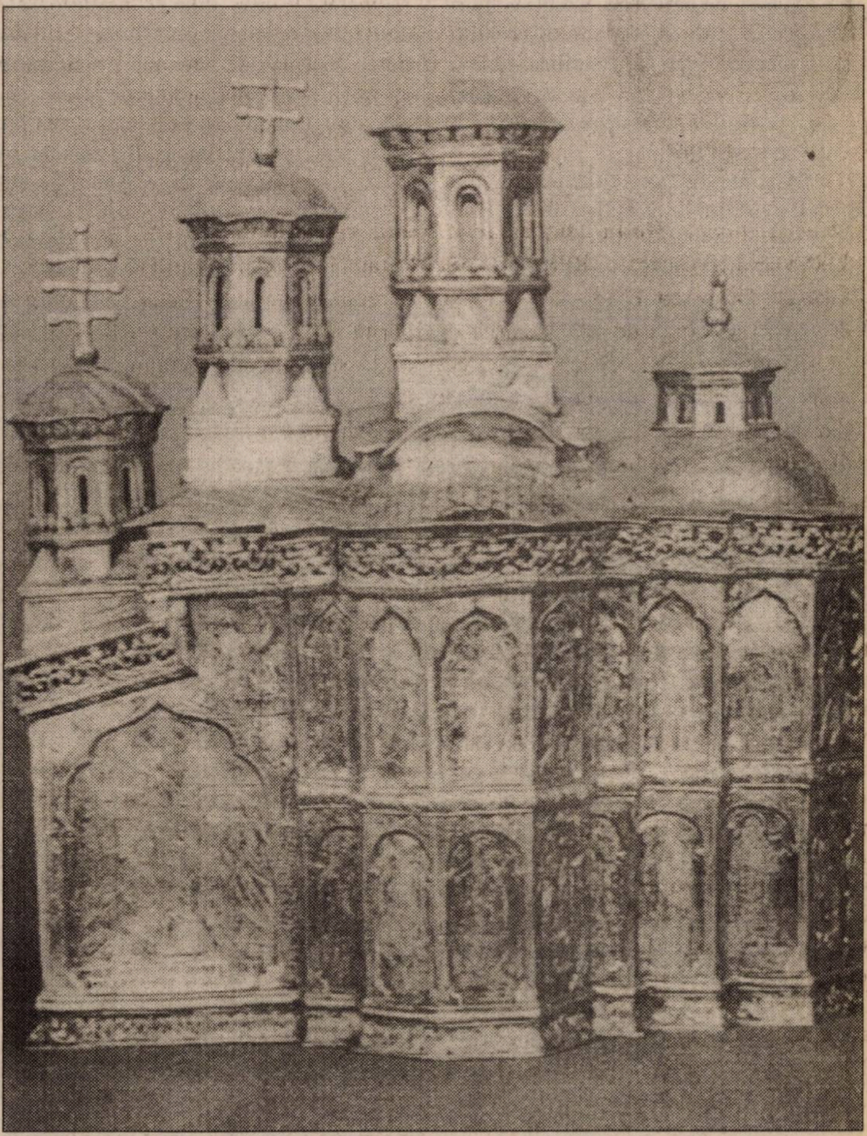

Chivot din argint, de la egumenul Petronie, dăruit mănăstirii Tismana (1671, din vremea domnului Țării Românești, Antonie Vodă din Popești, 1669–1672)

care m-a cuprins la vederea acelor prețioase opere. Valoarea lor materială era enormă desigur, dar ea nici pe departe nu se putea compara cu valoarea lor artistică și de sentiment. Era ca și cum, după ani grei de despărțire, revedeam niște ființe scumpe, pe care le credeam dispărute. Sub lumina reflectoarelor, vasele liturgice de aur și argint, broderiile, care unele datează din secolul al XIV-lea, stofele de brocard, din secolul al XV-lea, ferecăturile de cărți, miniaturile din secolul al XV-lea, faimoasa **Cloșcă cu pui**, străluceau oriunde ne aruncam privirile, ne aminteau de acele comori fabuloase, de care vorbesc poveștile celor o mie și una de nopți. În alte săli se găseau tablourile, cu excepția a 340 de lucrări, care erau la atelierul de restaurare, pe care l-am vizitat ceva mai târziu.

Eram nerăbdători să aflăm ceva mai mult despre cum se păstrase tezaurul, prin ce peripeții trecuse, cum se făcuse că, deși ne informasem în repetate rânduri, de când relațiile noastre cu Uniunea Sovietică au devenit nu numai normale, dar amicale și cordiale, totuși n-am putut ști nici măcar dacă mai există ceva din ceea ce se trimisese în 1916. Generalul Vedenin, care a avut o parte esențială în toate aceste împrejurări, simplu și călduros, așa cum se povestește unui prieten iubit, ceea ce ne-a mișcat pe toți, ne-a povestit ceea ce doream să știm. La doi ani de la numirea sa în postul de comandant al Kremlinului, vizitând biserica Sfinților Apostoli, în curs de restaurare, una dintre numeroasele biserici zidite în interiorul fortăreței, a dat peste niște icoane care nu i s-au părut rusești și, întrebând, a aflat de la cel care era însărcinat cu păstrarea lor, că ele fac parte din tezaurul depus de români în 1916. Cercetând mai departe în subsolul Kremlinului, generalul a dat și peste restul lucrurilor depuse, a informat guvernul despre ceea ce constatase și imediat s-a luat hotărârea ca tot ce fusese încredințat Rusiei în 1916 să fie înapoiat Republicii Populare Române. Astfel mi se pare legitim ca acest fericit episod din istoria noastră să fie legat și de numele generalului, dar și de cel al colaboratorilor săi, care au îngrijit, au studiat, au curățit și restaurat, când era necesar, comoara de artă românească, cu o dragoste, cu o înțelegere și cu o admirație, pe care n-o putem prețui îndeajuns și pentru care le suntem recunoscători.

Generalul Vedenin ne-a mai dat încă o serie de informații utile pentru cine dorește să aibă o idee despre valoarea artistică și istorică a pieselor în ansamblul lor, cum și de aceea ce ele reprezintă ca valoare materială. Sunt în total 33 kg de aur, 690 kg de argint, 22,12 carate de briliante, 30,03 carate de rubine, 184,55 carate de smaralde. Dintre cele 1.350 de picturi, gravuri și desene, cele mai numeroase, 120, sunt iscălite de Grigorescu.

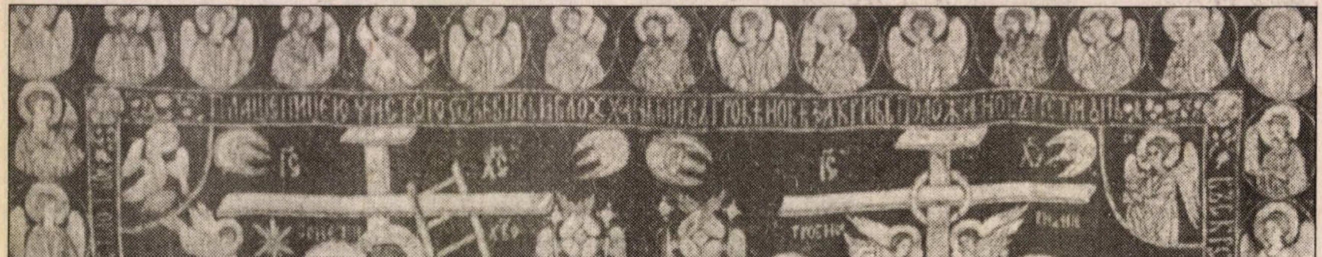

Broderie din Țara Românească — epitaful de la mănăstirea Tismana (1681)

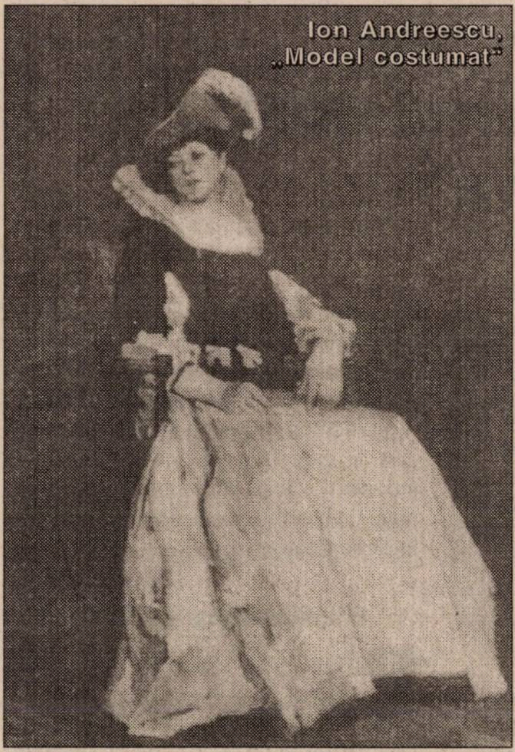

Ion Andreescu, „Model costumat"

Toate obiectele, amănunțit descrise, măsurate, cântărite, cele care se puteau cântări, au fost înscrise în inventare, dintre care o serie au fost trimise statului român, în același timp cu tezaurul, iar altă serie a rămas la Moscova.

Curând după semnarea protocolului de primire, de către ministrul Culturii din URSS și de către șeful delegației noastre, tezaurul a fost expediat în țară sub puternică pază militară și expus în Muzeul de Artă al Republicii. Expoziția s-a deschis cu mare solemnitate în ajunul lui 23 August 1956, în cinstea zilei eliberării țării noastre. Ea era vizitată în permanență de sute și mii de vizitatori, unii veniți din cele mai îndepărtate puncte ale țării, ca să vadă acele minuni, de care s-a dus vestea. În unele duminici, numărul vizitatorilor a trecut chiar de 12.000.

Colecția conține 39.320 piese, dintre care aproximativ 35.000 de monede și medalii, 1.350 de tablouri și desene, iar restul, cam 2.500 obiecte de orfevrărie medievală și broderii liturgice, icoane și stofe datând din secolul al XIV-lea, când se fundează primele state bine organizate românești, până la finele sec. al XVIII-lea. Se poate spune deci că tezaurul este constituit din trei grupe mari: monedele și tezaurul de la Pietroasa, arta medievală, arta modernă și contemporană. [...]

Astfel, mulțumită acestei mărețe comori, cei care de aici încolo vor studia arta noastră, în toată întinderea ei de secole, își vor putea face, nu numai despre cuprinsul ei în spațiu și în timp, dar chiar despre cultura românească, despre partea ce ni se cuvine în civilizația acestei părți a Europei, o idee, pe care n-ar fi putut-o avea înainte ca acest imens și prețios tezaur să ne fi fost înapoiat, dintr-o pornire amicală și spontană, de către aliata noastră, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Acad. G. Oprescu". ■

„Minunata semnificație a hotărârii guvernului sovietic"

În ziarul „Scânteia" (an. XXV, nr. 3.620, din 13 iunie 1956), sub titlul „Un mare tezaur istoric și artistic reintră în patrimoniul poporului nostru", acad. Emil Condurachi *(1912–1987; v. foto), directorul Institutului de Arheologie din Capitală, publica un articol — din care, în cele ce urmează, reproducem câteva fragmente — referitor la semnificația deciziei autorităților de la Kremlin de a restitui RPR o parte a Tezaurului. Ca și în cazul acad. G. Oprescu, doi ani mai târziu, actului în sine i se conferea, întâi de toate, un înțeles politic, exprimat în același limbaj propagandistic, de neocolit în acea vreme.*

„Am citit cu adâncă emoție Hotărârea Consiliului de Miniștri al URSS prin care se anunță transferarea către statul nostru a unui tezaur de artă, păstrat cu grijă la Moscova încă din 1917, unde fusese evacuat pentru a nu cădea în mâna cotropitorilor germani. Chiar și în anii cei mai grei, când tânărul stat sovietic era atacat din toate părțile, chiar și în vremea când cotropitorii fasciști se apropiau de inima statului sovietic, aceste bunuri de artă, de o valoare istorică și artistică inestimabilă, au fost evacuate și păstrate cu aceeași grijă ca și comorile de artă și cultură ale poporului sovietic însuși. Pentru țara noastră, întoarcerea tezaurelor de artă și de istorie, depozitate la Moscova, în 1917, constituie, fără îndoială, un eveniment de o importanță cu totul excepțională. [...]

Aceste gânduri, ca și multe altele, mi-au trecut prin minte citind Hotărârea Consiliului de Miniștri a URSS. Într-o vreme în care, în Occident, unii se străduiesc să reînteţească «războiul rece», să semene în sufletul oamenilor neîncrederea în ziua de mâine, într-o vreme în care milioane–ore și miliarde–bani sunt irosite pentru fabricarea de arme ucigașe, gestul de prietenie al URSS față de poporul român aduce aer proaspăt și înviorător, de pace, de respect între popoare, de respect pentru tot ce a creat mai de preț omenirea, și anume valorile sale culturale nepieritoare. Noi trebuie să luptăm ca pretutindeni acest climat să ia locul climatului înăbușitor al neîncrederii, al vrajbei între popoare. Noi trebuie să arătăm tuturor — și în primul rând oamenilor muncii și intelectualității din țara noastră și de pretutindeni — minunata semnificație a hotărârii guvernului sovietic, simbol al unei adevărate și indestructibile prietenii". ■

Am fost implicat, relatez ceea ce știu

Din nou, despre Tezaurul nostru de la Moscova*

Paul NICULESCU-MIZIL

În ultimile luni, chestiunea Tezaurului trimis de România la Moscova în timpul primului război mondial atrage atenția opiniei publice din țara noastră. Ea este legată de negocierile pentru semnarea noului Tratat de bază dintre România și Federația Rusă. Se emit păreri diferite, uneori total divergente. Una dintre ele susține să nu se încheie Tratatul fără soluționarea problemei Tezaurului și fără condamnarea Pactului Ribbentrop–Molotov. Destinul meu politic m-a pus în situația de a fi implicat în controversa dintre România și Uniunea Sovietică privitoare la problema Tezaurului. De aceea, evocarea ei îmi răscolește profund amintirile...

Gheorghiu–Dej și Tezaurul

Din însărcinarea lui Gheorghiu–Dej, cu ajutorul valoros al istoricilor și oamenilor de artă români, am pregătit o documentare pentru conducerea partidului, necesară pentru cererea de restituire a Tezaurului. Urmare a acestei inițiative, URSS a restituit, în 1956, o parte a Tezaurului, anume uriașele valori de artă românească. S-a organizat atunci o mare expoziție la București. Am fost direct implicat în pregătirea ei. Ulterior, am participat și la organizarea unei expoziții asemănătoare de către Muzeul Național de Istorie. Îmi amintesc argumentul lui Gheorghiu–Dej: „Prin marcarea reîntoarcerii părții artistice a Tezaurului, noi obținem din partea sovietică **recunoașterea** că Tezaurul a fost trimis la Moscova și **confirmarea dreptului** de a cere și restituirea părții ce a rămas acolo".

După cum se știe, o bună parte a Tezaurului nu a mai fost restituită. Este vorba de lingouri de aur, colecții numismatice, bijuterii, între care cele ale reginei Maria, și inscrisuri importante. Valorile, în sine, sunt uriașe. Dar, ele reprezintă părți ale **patrimoniului național**, care cu greu pot fi estimate în aur, dolari sau alte monede. Să nu uităm că acolo se află arhive de istorie deosebit de prețioase.

În 1960, Gheorghiu–Dej a aprobat publicarea **telegramei lui Lenin** către un comandat de front, V.A. Antonov–Ovseenko. Aici, se recunoaștea că: **a)** Tezaurul este alcătuit din „bogate valori"; **b)** acestea „aparțin guvernului român"; **c)** „trebuie păstrate cu cea mai mare grijă"; **d)** acestea trebuie „predate, în bună stare poporului român". Pentru a provoca iritarea vecinilor noștri, telegrama a fost publicată într-un volum de texte din Lenin privind istoria țării noastre. El se intitula *Lenin despre România*. Cred că volumul se află în bibliotecile românești. În orice caz, eu îl am în biblioteca mea. Era evident că această publicare nu era întâmplătoare, că problema Tezaurului interesa vital conducerea română.

Gheorghiu–Dej a intenționat să discute din nou cu partea sovietică această chestiune, precum și alte probleme aflate în dispută cu țara vecină. Mărturie stau, în acest sens, materialele elaborate sub directa mea supraveghere, pentru documentarea conducerii partidului. Ele există în arhive și poartă data la care Dej era încă în viață. Dar, moartea l-a împiedicat să-și ducă la îndeplinire planul. Această sarcină a fost preluată de Ceaușescu.

Ceaușescu și Tezaurul

Prima vizită în străinătate, după venirea lui la conducere, s-a realizat între 3–11 septembrie 1965, la Moscova. Delegațiile au avut următoarea alcătuire: cea română — Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Al.

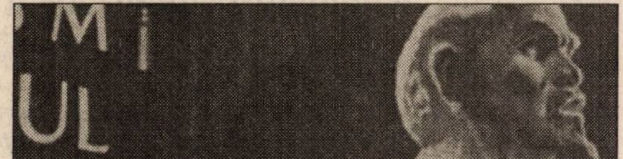
Autorul acestor rânduri, la microfonul unei manifestări publice (21 aprilie 1962)

---

* V. și „Dosarele Istoriei", nr. 5/57, p. 47–49, și nr. 7/59, p. 53–57

Bârlădeanu, Paul Niculescu–Mizil, Manea Mănescu, Corneliu Mănescu, Nicolae Guină și Andrei Păcuraru; cea sovietică — L.I. Brejnev, A.N. Kosâghin, N.V. Podgornîi, A.N. Șelepin, I.V. Andropov, A.A. Gromâko, N.V. Novicov, P.F. Lomako, I.K. Jegalin, L.F. Ilicev. După cum am arătat, am făcut parte din delegație. Mai mult, am fost însărcinat să îndeplinesc rolul de secretar al acesteia, ocupându-mă de pregătirea ei, de asigurarea materialelor documentare. Am avut un rol activ, inclusiv în discuțiile cu partea sovietică.

Întâlnirea de la Moscova a fost convenită între Ceaușescu și Brejnev în timpul prezenței acestuia din urmă la Congresul al IX-lea al partidului. Scopul delegației române era clar determinat de acasă. Atât la București, cât și la Moscova erau conduceri noi. Cu câteva luni înainte, partidul român adoptase vestita „Declarație de independență“ a României. În aceste condiții, doream să facem cunoscute conducerii sovietice, cât se poate de clar, intențiile noastre

În primul rând, ne pronunțam pentru o colaborare largă, în toate domeniile, cu vecinul de la Răsărit. Dar, condiționam categoric această colaborare de respectarea principiilor independenței, suveranității, egalității, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

În al doilea rând, ne pronunțam pentru soluționarea unor probleme **nerezolvate de istorie** între cele două țări. Am pregătit în acest sens problemele: Basarabia, frontiera româno-sovietică, Insula Șerpilor, gurile Dunării, situația cetățenilor români, membri ai partidului român, condamnați ilegal în anii represiunilor staliniste în URSS, arhiva de partid aflată la Moscova etc. Printre acestea și problema Tezaurului.

Flancat de I.Gh. Maurer, Gh. Apostol și P. Borilă — de la stânga —, Gheorghe Gheorghiu–Dej îl salută pe P. Niculescu–Mizil (București, aprilie 1962)

După chestiunea relațiilor reciproce, la întâlnirea respectivă, s-a abordat problema Tezaurului. Discuțiile au fost dificile, au durat câteva zile. Contradicțiile n-au putut fi soluționate. Din cauza aceasta, nu s-au putut aborda serios toate celelalte chestiuni pregătite acasă. Argumentele aduse de partea sovietică au fost prolixe și neîntemeiate. Prima reacție a fost că ei **nu cunosc** nimic despre acest lucru, că ar fi o invenție a românilor. Este paradoxal că **toți** conducătorii sovietici, Hrușciov, Brejnev, Andropov sau Cernenko și, ultimul, Gorbaciov, cărora de-a lungul anilor li s-a ridicat această chestiune, au dat un prim răspuns identic: nu cunosc problema și se vor documenta! Apoi, s-au evocat tot felul de argumente: fie că Tezaurul a fost mutat în Siberia și a fost prădat în timpul războiului civil, fie că s-a dat o parte comuniștilor români aflați în URSS. Apoi, s-au pus în discuție datoriile pe care le are România față de URSS încă din timpul primului război mondial. N-au lipsit amenințările. Fie că ridicăm o problemă politică ce ar putea întuneca relațiile reciproce, fie că s-au evocat distrugerile făcute pe teritoriul URSS de către armatele române, „distrugeri care n-ar putea fi plătite **cu tot aurul din lume**“, cum a declarat Suslov într-o adunare publică, după terminarea tratativelor româno–sovietice.

Delegația română a respins toate aceste acuzații. Mai mult, a arătat că ele n-au nici o relevanță. România a depus oficial, cu documente, un Tezaur la Moscova. Statul sovietic și-a luat obligația să-l păstreze, fapt confirmat de hotărâri ale Consiliului Comisarilor Poporului, respectiv guvernul sovietic și de către Lenin. Conform normelor de drept internațional, el trebuia **păstrat** și trebuie **restituit** României, **proprietarul de drept și de fapt**. Mi-aș permite să menționez că **nici astăzi** nu ar trebui să ducem discuții pe chestiuni lăturalnice.

Ele slăbesc poziția noastră, ne îndepărtează de la chestiunea de bază, anume obligația Rusiei, moștenitoarea fostului stat sovietic, de a restitui Tezaurul către România.

Problema rămâne deschisă

Mă voi referi, în continuare, la o problemă pe care o consider fundamentală. Când eram în închisoare — pe baza unui proces înscenat, politic, și a unei hotărâri prefabricate, nedrepte, care nu are nimic comun cu activitatea mea —, în mai 1991, soția mi-a adus un articol publicat în România după ziarul „Sovietskaia Rossia“ și semnat V. Rusnak. În acest articol, se evocau convorbirile de la Moscova, din septembrie 1965. Amintea și numele meu. El reda cu fidelitate, după un sfert de secol, argumentele aduse de partea sovietică. Sensul principal al articolului era demonstrația că **„partea sovietică** consideră problema închisă odată pentru totdeauna și nu mai intenționează să revină asupra ei“. Am înțeles bine că gazeta respectivă și-a îndeplinit cu conștiinciozitate sarcina de a reflecta punctul de vedere sovietic. Dar, ce n-am înțeles, în nici un chip, ceea ce mi-a produs o mare amărăciune, a fost publicarea în unele ziare românești, spre exemplu „România Liberă“, a materialelor care acceptau poziția ziarului moscovit. Mai mult, se aduceau acuzații grave participanților români la discuțiile din 1965, acuzându-i de a fi fost „vânzători de țară“. Singurul lucru pe care

---

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

„NOTĂ*

Ref.: **Situația tezaurului român trimis în Rusia în timpul războiului din 1916–1918**

I. Tezaurul român evacuat la Moscova în decembrie 1916 și iulie 1917, se compunea din:

1. Întregul stoc metalic al Băncii Naționale a României reprezentând **93.452,763 kg aur fin** (lingouri și diverse monezi) **în valoare de 315.154.980,41 lei aur efectiv**, împachetat în 1926 lăzi, dintre care 1738 lăzi au făcut obiectul primului transport.

2. Două casete cu diverse nijuterii ale fostei case regale în valoare (declarată) de **7.000.000 lei aur efectiv**.

Valoarea actuală a tezaurului menționat la punctele 1 și 2 este de cca. 150.000.000 dolari.

3.a. Titluri, efecte, depozite și alte valori ale BNR **în valoare de 1,593.762.197,52 lei aur**.

3.b. Titluri, efecte, depozite de valori (inclusiv bijuterii), aparținând unor persoane fizice sau juridice române, depuse la CEC **în valoare declarată de 7.500.000.000 lei**.

4.a. Opere de artă cuprinzând un mare număr de picturi și lucrări de grafică românești și străine (de la Pinacoteca Statului, Muzeul Kalinderu și alte instituții sau particulari);

4.b. Opere de artă constând în obiecte de aur sau argint (inclusiv „Cloșca cu pui“, monezi și medalii, bijuterii vechi, broderii și țesături vechi românești, icoane de valoare artistică și istorică, cărți rare și manuscrise etc. provenind de la Muzeul Național de Antichități, principalele mânăstiri din țară etc.

5. Documente de arhivă veche și curentă (registre, dosare, titluri) aparținând Arhivelor statului, Bibliotecii Academiei Române și diverselor ministere și instituții, fără o valoare directă bănească.

6. Diverse obiecte fără valoare deosebită aparținând unor particulari.

II. În legătură cu situația juridică și cu tratativele duse pentru restituirea tezaurului susmenționat, din documetele aflate la MAE rezultă următoarele:

1. Garanțiile primite din partea Rusiei privind păstrarea și restituirea tezaurului român îndeplinesc condițiile juridice ale înțelegerilor internaționale.

2. În discuțiile purtate la Copenhaga în februarie 1920 cu comisarul sovietic **Litvinov**, în tratativele româno–sovietice de la Varșovia din octombrie 1921, în convorbirea avută cu ocazia Conferinței de la Lausanne, de ministrul român **Diamandy** cu comisarul sovietic **Cicerin**, Partea sovietică **n-a contestat că ne datorează tezaurul, dar a arătat că restituirea lui este condiționată de reglementarea frontierei cu România (problema Basarabiei)**.

Această teză a compensației a fost reluată de comisarul Litvinov și în convorbirile cu ministrul român Davila.

III. Din tezaurul român trimis la Moscova **au fost restituite**: cea mai mare parte din titlurile, efectele, depozitele și operele de artă specificate la punctele 3a și 3b, 4a și 4b, precum și arhiva istorică și curentă menționată la punctul 5. Restituirea s-a efectuat în două etape, în 1935 și 1956.

IV. Nu au fost restituite:

a) Întregul stoc metalic al Băncii Naționale a României;

b) Bijuteriile fostei case regale.

Valorile nerestituite de la punctele a) și b) reprezintă la cursul actual *(în 1965, n.n.)* **circa 150.000.000.000 dolari.**

c) Unele opere de artă, de la punctele 4a și 4b de mai sus; din acestea, menționăm spre exemplu cele 33 opere care, deși figurează în registrul inventar anexat la Protocolul româno–sovietic de restituire din 1956, nu au mai fost găsite cu ocazia inventarului de la București. (La semnarea Protocolului, s-a precizat că predarea–primirea a avut loc efectiv, conform inventarului, deși Partea română nu le-a verificat.)

Totalul lipsurilor privind operele artistice și istorice etc. va putea fi precizat numai după ce organele române competente vor fi întocmit o situație comparativă“.

---

* *A făcut parte din materialul documentar al delegației de partid și guvernamentale române, condusă de N. Ceaușescu, la prima vizită întreprinsă în URSS după alegerea în fruntea partidului a lui Ceaușescu (3–11 septembrie 1965) — n.red.*

l-am înțeles din citirea acesor materiale a fost acela că anticomunismul cu cât este mai sălbatic, cu atât vine **în contradicție** cu interesele naționale.

Adevărul este că, în 1965, Brejnev, Kosîghin, partea sovietică, au cerut ca problema să fie închisă. Dar, spre cinstea lor, **românii n-au acceptat** acest punct de vedere. Pentru a fi mai exact, voi cita din concluziile românilor:

„**Maurer:** Am deschis problema, problema rămâne deschisă. Sigur, nu o putem rezolva astăzi; noi spunem dați înapoi, dvs. spuneți nu trebuie dat. Dar nu suntem de acord cu închiderea problemei: problema trebuie să rămână deschisă; nu ne-am înțeles astăzi, vom discuta mâine și va trebui să ne înțelegem asupra acestui capitol, în conformitate cu angajamentele asumate, în conformitate cu dreptul și cu interesele ambelor părți".

Ceaușescu a declarat în finalul discuțiilor, așa cum am citat la începutul prezentului articolul: „noi considerăm că problema aceasta va rămâne de rezolvat" *(v. stenograma discuțiilor, în cartea **Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova**, București, 1999 — cuvînt înainte prof.univ.dr. Mugur Isărescu, comentariu istoric și ediție Cristian Păunescu – Marian Ștefan).*

Acest punct de vedere este confirmat, de asemenea, de fapte istorice. În 1967 — chiar ziarul moscovit recunoaște —, Ceaușescu a ridicat din nou problema Tezaurului. Ea a mai fost ridicată și cu alte prilejuri.

Chiar și Iliescu, ca președinte al țării, a ridicat această problemă lui Gorbaciov. Deci, problema închiderii chestiunii Tezaurului în 1965 este o **minciună grosolană**; la fel este acuzația că românii, respectiv conducătorii comuniști, au fost trădători de țară.

Acest episod, ca și campaniile anticomuniste din perioada postdecembristă, m-au îndemnat să-mi scriu memoriile politice. Am scris, deci, despre Tezaurul românesc, istoria lui, dreptul României la restituție, ca și despre activitatea desfășurată de comuniștii români în acest sens. Amintesc articolele sau interviurile mele din „Capital", „București–Match", „Cotidianul", „Dosarele Istoriei".

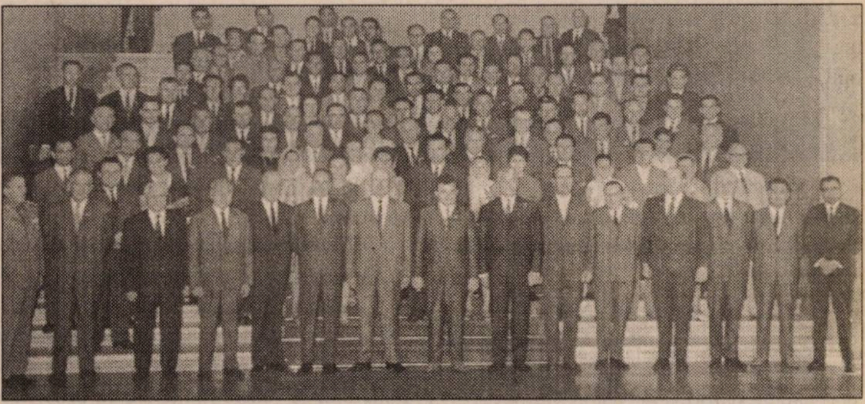

August, 1965, Congresul al IX-lea: N. Ceaușescu, noul secretar general al PCR, și ceilalți membri marcanți ai CC (printre care, al doilea din dreapta, pe primul rând, P. Niculescu–Mizil) pozează împreună cu delegații regiunii Galați

Tezaurul, azi

Recent, am avut onoarea de a fi invitat la lansarea lucrării documentare, extrem de valoroase, *Romanian's Treasure in Moscow. A Present International Problem*, de prof. univ. Viorica Moisuc, carte a cărei versiune românească cititorii au putut-o parcurge la începutul acestui „dosar". Am mai citat cartea sa publicată, în 1993, pe aceeași temă. Lansarea a avut loc sub egida Clubului istoricilor „Nicolae Iorga", sub președinția dr. Constantin Găucan. Apoi, s-a organizat o dezbatere foarte interesantă și s-a adoptat o scrisoare către președintele României, document ce a fost dat publicității în presă. Am considerat necesar să iau cuvântul, să împărtășesc experiența mea personală. Am povestit, deci, despre unele din lucrurile arătate mai sus.

Pe baza acestora, mi-am permis să fac o judecată pentru zilele noastre. Desigur, astăzi sunt cu totul alte condiții decât acum peste 35 de ani. Dar, datele de bază sunt asemănătoare. Nu s-a schimbat nimic, dar absolut nimic, din statutul juridic în care se situează problema Tezaurului românesc. Dimpotrivă, în afara acestei probleme internaționale litigioase, se mai află și altele ce-și așteaptă soluționarea.

După părerea mea, în dezbatere se implică două considerente principale. Primul: România trebuie **să dezvolte** relațiile bilaterale cu Rusia. Este principiul izvorât din politica relațiilor de **bună vecinătate.** Între cele două războaie mondiale, acest postulat a constituit unul dintre punctele forte ale politicii externe a lui **Titulescu.** În perioada comunistă, încă în timpul lui Dej, în ciuda statului internațional ce ni s-a impus, aceste relații au pus la baza lor principiile de independență și suveranitate. După 1989, s-a constatat o reducere substanțială a raporturilor cu Rusia. Relațiile economice sunt la cel mai redus nivel. Aceasta nu corespunde intereselor noastre și nici ale Rusiei. De aceea, este **bine și necesar** să se dea un **impuls**, cum este un nou Tratat de bază.

În al doilea rând: aceasta trebuie să se facă **fără sacrificarea** unor interese de bază, cum ar fi nerecunoașterea existenței problemei Tezaurului sau a problemei Pactului Molotov–Ribbentrop, probleme care constituie contenciosul româno-rus. Sigur, pentru soluționare este nevoie de discuții, de tratative, care să aibă în vedere interesele reciproce. De aceea, este nevoie de timp îndelungat. Ar fi absurd să se condiționeze încheierea Tratatului de soluționarea imediată a tuturor chestiunilor care ne despart. Dar, tot atât de absurd ar fi să se ignore existența acestor probleme. Iată de ce am subliniat că insistența noastră trebuie să aibă drept rezultat recunoașterea existenței problemei Tezaurului și năzuința comună de a rezolva chestiunea prin tratative.

Îmi exprim speranța că aceasta este calea pe care vor evolua tratativele între reprezentanții celor două țări. Aceasta ar sluji intereselor României, ca și ale Rusiei, colaborării și prieteniei, ar contribui la dezvolarea relațiilor de bună înțelegere în această parte a lumii. ■

Septembrie 1965: discuțiile de la Moscova evocate de Alexandru Bârlădeanu

„Tezaur ?... Ce tezaur ?... Noi nu știm nimic despre acest tezaur !“

„Discuțiile *(despre Tezaur, n.n.)* **au fost reluate după venirea lui Ceaușescu la conducerea partidului. Cum s-a hotărât aceasta?**

După Congresul al IX-lea al PCR, care a ales noua conducere, în prezidiul partidului s-a pus problema plecării unei delegații de partid și de stat la Moscova.

Sovieticii v-au invitat?

Era o cutumă înrădăcinată în țările din lagărul socialist ca orice nouă conducere a partidului, dintr-o asemenea țară, să facă prima vizită internațională la Moscova. Desigur această cutumă avea explicațiile, semnificațiile și simbolica respective. Delegația ce urma să facă deplasarea avea următoarea alcătuire: N. Ceaușescu, I. Gh. Maurer, Gh. Apostol, Al. Bârlădeanu, P. Niculescu–Mizil, Manea Mănescu, Corneliu Mănescu (ministru de Externe), N. Guină (ambasadorul nostru la Moscova din acel moment) și A. Păcuraru (șeful Cancelariei CC, care făcea și oficiul de stenograf). După alcătuirea delegației, a venit rândul să stabilim problemele ce le propuneam a fi discutate. Nu sunt dintre cei dispuși să exagereze meritele lui Ceaușescu, dar trebuie să spun că la alcătuirea listei problemelor pe care delegația română urma să le ridice la Moscova, Ceaușescu a avut o contribuție esențială. A susținut lista cu chestiunile ce aveau un caracter de controversă și erau susceptibile de discuții deloc plăcute. Printre ele era chestiunea restituirii tezaurului, apoi, mi se pare, chestiunea Insulei Șerpilor — luată de URSS României fără nici o îndrituire —, problema Convenției Dunării, a Arhivei PCR aflată la Moscova din timpul Cominternului. Pentru a înțelege mai bine conjunctura politică în care ne aflam în acel moment, trebuie să amintesc că toate acestea se derulau în urma Declarației de independență, din 1964. Ridicarea problemelor de discuție amintite avea, printre altele, și menirea de a demonstra sovieticilor că noua conducere nu se îndepărta de afirmațiile și principiile Declarației din 1964, ci, dimpotrivă, își manifesta ferm intenția de a le promova în practica raporturilor cu sovieticii.

Uza Ceaușescu și de tacticile lui Dej în abordarea subiectelor spinoase?

Atunci, da. Înainte de a pleca la Moscova, s-au repartizat sarcinile membrilor delegației. Cel însărcinat cu expunerea punctului de vedere românesc în problema tezaurului am fost eu. Paul Niculescu–Mizil a fost însărcinat cu pregătirea materialului documentar. Trebuie să recunosc că documentarea privind tezaurul românesc era destul de subțire, deoarece, în acel moment, nu cunoșteam nici existența cărții lui Romașcanu, care în Biblioteca Academiei era ascunsă în așa–zisul «fond secret», la dispoziția cititorului neaflându-se nici o fișă asupra acestei lucrări. Paul Niculescu–Mizil mi-a atras, însă, atenția asupra textului unei telegrame semnate de Lenin care conținea exact hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului referitoare la tezaurul românesc. [...]

Cum a decurs această întâlnire în care Brejnev vă era gazdă?

Delegația română a fost primită cu foarte multă atenție de amfitrionii sovietici, fiind evidentă grija acestora de a crea o atmosferă prietenească, poate cu speranța că noua conducere nu va continua linia politică a Declarației din 1964. Am fost cazați chiar în palatul de la Kremlin, astfel încât în odăile noastre, așezate în vecinătatea vechilor încăperi ale palatului — păstrate neschimbate — în care locuiseră țarii de până la întemeierea Sankt Petersburgului, ne găseam în imediata vecinătate a lui Ivan cel Groaznic. Întâlnirea a decurs, în prima ședință, conform scenariului obișnuit.

Din cine era alcătuită delegația sovietică?

Brejnev — secretar general al PCUS, Kosîghin — președintele Consiliului de Miniștri, Podgornîi — președintele Sovietului Suprem, Novikov — omologul meu sovietic din CAER, Andropov și o serie de alte personalități din conducerea supremă a Uniunii Sovietice. După schimbul tradițional de informații asupra situației politice și economice din țările respective, Ceaușescu a arătat ce probleme intenționam noi să propunem părții sovietice spre discuție. Când mi-a venit mie rândul să expun poziția statului român în problema tezaurului, reacția inițială a sovieticilor a fost cea așteptată: «Tezaur?... Ce tezaur?... Noi nu știm nimic despre acest tezaur!». Atunci am apelat la folosirea «armei noastre secrete»: volumul de opere complete — în limba rusă — în care era tipărită acea telegramă a lui Lenin, căreia i-am dat citire. Sigur — așa cum, de altfel, mă așteptam —, efectul a fost distrugător. A produs derută completă în rândul delegației sovietice, derută vizibilă și din privirile pe care și le schimbau membrii acesteia. Când am mai spus că Lenin a recurs la măsurile respective din cauza neînțelegerilor cu România privind Basarabia, Kosîghin m-a întrerupt, cu o vădită enervare: «Basarabia? Care Basarabia? Noi nu cunoaștem acest termen!... Noi cunoaștem Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, cunoaștem poporul moldovenesc, pe care îl stimăm și-l iubim, dar nu cunoaștem cuvântul Basarabia». La această întrerupere, n-am mai avut a răspunde altceva decât atât: «Poate că așa este. Lenin, însă, folosea acest cuvânt». După care, Brejnev a cerut o întrerupere a discuțiilor pentru documentare. La următoarea ședință, Brejnev a recunoscut deruta din delegația sovietică, spunând: «Noi nu știam despre această problemă și am ridicat totul în picioare ca să ne documentăm». Ne-am înțeles, deci, să revenim mai târziu la această chestiune și, atunci când acea revenire a avut loc, Brejnev a dat răspunsul părții sovietice la intervenția mea. Spre surprinderea mea, a tuturor, Brejnev nu a expus direct poziția sovietică. A citit-o după niște hârtii ce i-au fost puse în față“. ■

(**Lavinia BETEA**, ***Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri***, București, Ed. Evenimentul Românesc, 1997, p. 164–167)

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

„O problemă sub observație“

„Omenirea se află pe punctul de a-și croi un nou destin. Unul din care să fie eliminate racilele totalitariste, care să asigure triumful democrației și în relațiile dintre state. O viziune limpede asupra acestui viitor nu se poate cristaliza încă. Ne aflăm în faza speranțelor afirmate. «Singura concluzie posibilă... despre istoria lumii care nu crede în existența unei științe a relațiilor internaționale — afirmă un analist lucid al ultimelor cinci decenii din istoria omenirii — este simpla înșiruire a marilor probleme pe care va trebui să le ținem sub observație în următorii ani». Acest istoric, a cărui opinie o împărtășim și noi, «se îndoiește că evenimentele, în dinamica lor, sunt previzibile, dar crede că impactul surprizei poate fi diminuat de un fel de sensibilitate prudentă față de temele cele mai delicate și mai actuale» (Sergio Romano, *50 de ani de istorie mondială,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 232). Coborând această concluzie generalizatoare în sfera relațiilor actuale româno–ruse, problema tezaurului român de la Moscova este, într-adevăr, una din «temele cele mai delicate și mai actuale». Oricâtă «sensibilitate prudentă» s-ar manifesta față de ea, evident, «impactul surprizei» în acest caz nu s-ar putea produce decât în momentul în care tezaurul s-ar reîntoarce în posesia proprietarului său de drept.

Cu o astfel de speranță, autoritățile române au contactat Consiliul Europei, care și-a dat acordul de a încerca o mediere între cele două părți.

În 1995, delegația română la Adunarea parlamentară a Consiliului Europei a inițiat un proiect de rezoluție privitoare la problema tezaurului românesc aflat la Moscova. Discuțiile care au avut loc cu acel prilej au fost consemnate în *Documentul nr. 7.356 din 12 iulie 1995.* În octombrie același an, autoritățile competente ruse au declinat posibilitatea întâlnirii celor două părți la nivel de experți, motivând că Parlamentul rus tocmai discuta proiectul unei legi privind restituirea de către Federația Rusă a tuturor valorilor aparținând altor state și care se aflau în posesia sa din timpul celui de-al doilea război mondial. Legea respectivă nu a fost votată.

Un an mai târziu, în 1996, cu ocazia aderării sale la Consiliul Europei, Federația Rusă s-a angajat, în baza punctelor XI și XIV ale *Avizului nr. 193/25.1.1996,* să înceapă negocieri cu țările care reclamă restituirea bunurilor lor aflate din timpul celui de-al doilea război mondial pe teritoriul actual al Federației Ruse.

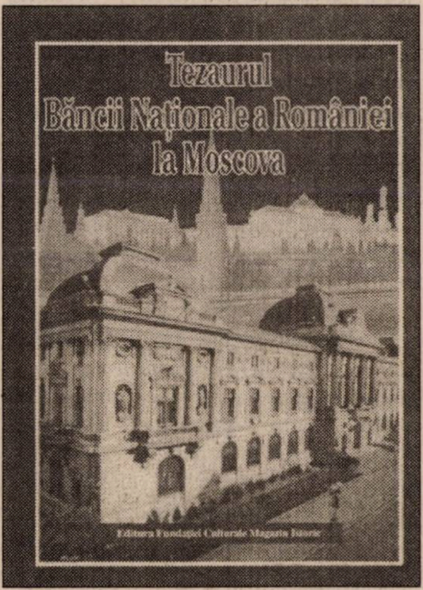
Tezaurul
Băncii Naționale a României
la Moscova
Editura Fundației Culturale Magazin Istoric

Un raportor special — Takis Hadjidemetriou — însărcinat de Consiliul Europei să contacteze cele două părți pentru a întocmi un raport special în această problemă, s-a deplasat la București, la începutul lunii iulie 1999.

În timpul vizitei sale la București — ca invitat al președintelui Comisiei pentru politică externă a Senatului României —, în ziua de 13 iulie 1999, T. Hadjidemetriou a fost primit de conducerea Băncii Naționale a României, cu care prilej i s-a pus la dispoziție un dosar cu documente originale privind condițiile în care tezaurul Băncii Naționale a României a fost depus spre păstrare la Moscova în 1916–1917, ce anume s-a restituit, în timp, din acest tezaur și ce a rămas în posesia guvernului sovietic. *«Nu au fost restituite și constituie obiectul revendicărilor Băncii Naționale a României următoarele:*

● *stocul de aur al Băncii Naționale a României depus pe bază de inventar, totalizând 315.154.980 lei aur;*

● *valoarea de cumpărare a tipografiei BNR pentru imprimarea biletelor de bancă, sechestrată în 1918, reprezentând la data respectivă 225.000 ruble;*

● *clișeele și hârtia specială pentru imprimarea biletelor de bancă și biletele deja imprimate. Dificultățile de stabilire a valorii bunurilor respective fac ca aceasta să nu fie stabilită încă;*

● *disponibilitățile BNR ce se aflau în conturile diferitelor agenții ale Creditului Lyonnais din Rusia, totalizând 2.493.525 ruble, din care 1.463.413,53 ruble la Petrograd, 723.501,23 ruble la Odessa și 311.611,70 ruble la Moscova» (Scurt istoric al transferului și depozitării la Moscova, în timpul primului război mondial, al tezaurului Băncii Naționale a României, p. 3).*

E greu de prevăzut ce șanse va avea acest nou demers. Tezaurul continuă să rămână o piesă de șantaj în mâna Moscovei.

Cât de puțin s-au schimbat lucrurile în opt decenii! Persistă ideea că România trebuie să plătească un preț pentru a-și recupera un bun care îi aparține. Basarabia, străvechi pământ românesc, a devenit între timp stat independent. Ce i se mai poate cere oare azi României în schimbul tezaurului? Pentru că la Moscova, la fel de periculoasă este și mentalitatea înrădăcinată de a nu se putea privi această chestiune decât de pe pozițiile marii puteri. Deci ale forței...“. ■

(*Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente*, ed. de Cristian Păunescu și Marian Ștefan, cuvânt înainte: Mugur Isărescu, București, Ed. Fundației Culturale Magazin Istoric, 1999, p. 97–99)

Scurtă revistă a presei românești din ultimul timp

Tezaurul și Pactul Ribbentrop–Molotov, din perspectiva preconizatului Tratat de bază româno–rus

„Am decis că a sosit vremea ca această dispută să fie încheiată“

„România ar putea să semneze Tratatul cu Rusia fără a mai cere includerea în text a revendicărilor legate de tezaur și de renunțarea Pactului Ribbentrop–Molotov. În schimb, autoritățile de la Moscova vor renunțat la poziția ostilă referitoare la integrarea României în NATO. (...) Problema Tratatului bilateral a înghețat, pentru mult timp, relațiile româno–ruse. Bucureștiul nu a renunțat la cele două doleanțe ale sale (situația tezaurului României și condamnarea explicită de către ruși a Pactului Ribbentrop–Molotov), iar Moscova a răspuns cu o contrapropunere, menită să blocheze drumul țării noastre spre NATO (...). «Am decis că a sosit vremea ca această dispută să fie încheiată», a anunțat ministrul român de Externe, Mircea Geoană, plecat la Moscova pentru a testa, printre altele, disponibilitatea rușilor spre încheierea tratatului“. (**„Curentul“**, nr. 250/1.221, 24 octombrie 2001, p. 2)

Tezaurul, separat de Tratat

„În legătură cu Tratatul de bază *(româno–rus, n.n.)* și cu anumite bariere care au stat în calea semnării lui până acum se cuvin făcute două precizări. În primul rând, chestiunea denunțării Pactului Ribbentrop–Molotov nu mai este de actualitate, teritoriile care au fost răpite României nemaiaflându-se între granițele Federației Ruse. În al doilea rând, pentru accelerarea negocierilor și finalizarea Tratatului ar fi necesar ca partea română să propună ca discuțiile legate de problema tezaurului să fie separate de reglementarea cadrului de bază al relațiilor bilaterale și să se poarte ulterior în acest cadru. Această precizare este importantă pentru a nu se înțelege că partea română este dispusă să renunțe la retrocedarea tezaurului. Însă problema este extrem de complexă și anevoioasă, ea implică și o discuție istorică și, de aceea, pentru a imprima un anumit ritm relației bilaterale, ea trebuie separată de Tratatul de bază“. (**Adrian Năstase**, președintele PSD și prim–ministru, citat de **„Adevărul“**, nr. 3.533, 25 octombrie 2001, p. 2)

Lezarea demnității naționale

„Prim–vicepreședintele PRM, Corneliu Ciontu, apreciază eventuala renunțare la tezaur și la condamnarea de către partea rusă a Pactului Ribbentrop–Molotov drept «gafă diplomatică de proporții». «Acestea sunt probleme tabu, care nu se negociază. Tezaurul aparține poporului român și nimeni din cei care-l conduc vremelnic nu poate să spună că renunță la el. Dacă fruntașii PSD se gândesc în mod serios să facă așa ceva, atunci lezează demnitatea noastră națională», spune adjunctul lui C.V. Tudor“. (**„Adevărul“**, nr. 3.533, 25 octombrie 2001, p. 2)

A nu insista = o greșeală

„Președintele PD, Traian Băsescu, a declarat, miercuri *(24 octombrie a.c., n.n.)*, că este «o greșeală» faptul că România nu insistă pentru retrocedarea tezaurului României, aflat în dispută cu Rusia. «Ultimele evenimente au creat condiții foarte bune pentru relansarea relațiilor cu Rusia și, în consecință, existau condiții și pentru a discuta problemele aflate în dispută cu această țară», a spus Băsescu“. (**„Adevărul“**, nr. 3.533, 25 octombrie 2001, p. 2)

Datoria de onoare a Rusiei

„(...) După aproape 12 ani de la prăbușirea regimului comunist din România, se poate pune întrebarea la ce ar mai putea servi un tratat politic de bază cu Federația Rusă. România s-a desprins — sperăm complet — din sfera de dominație rusă și este pe punctul de a adera la NATO, iar peste câțiva ani și la Uniunea Europeană. România nu mai are nevoie de un tratat prin care Rusia să-i confirme totala independență și libertate de acțiune în planul relațiilor externe și nici de binecuvântarea Kremlinului pentru a adera la NATO. Relațiile economice și culturale se pot dezvolta pe baza convențiilor existente sau a unora noi. Singurul interes al României ar fi ca printr-un asemenea tratat Rusia să recunoască prejudiciul pe care l-a provocat României prin pactul încheiat în 1939 cu Hitler și să se angajeze să negocieze restituirea tezaurului. În lipsa unor asemenea clauze, un tratat politic cu Rusia nu numai că va fi inutil, dar va putea fi interpretat ca dovadă a renunțării, de către România, la tezaurul statului român depozitat în seifurile de la Kremlin. Or, Rusia are o datorie de onoare de a-l restitui“. (**Dumitru Ceaușu**, „Un tratat avortat“, în **„România liberă“**, nr. 3.529, 25 octombrie 2001, p. 3)

Amnezie de sorginte bolșevică

„(...) Rusia nu face nici un compromis; nu vrea să dea tezaurul confiscat de statul bolșevic, urmându-l întru-totul pe această cale, nu vrea să discute pentru că amnezia e mare; «nu știe nimic», trebuie «să studieze» iar despre pactul cu Hitler n-o privește, fie că l-a semnat bolșevicul Molotov, fie că nu mai deține teritorii românești. (...) Compromisul într-un tratat este reciproc. Altminteri acel tratat ori reflectă o politică de cedare pe toată linia din partea unui partener în fața celuilalt, de bună voie și nesilit de nimeni, cum a fost tratatul cu Ucraina *(din 1997, n.n.)*, ori este un act impus cu forța.

Din perspectiva istoriei, actorii vremelnici de pe scena politică, cu roluri mai mari sau mai mici, ar trebui să se gândească mult mai serios la «laurii» la care ei aspiră în prezent, la locul pe care li-l va rezerva istoria în judecata ei necruțătoare. (...)“. (**Viorica Moisuc**, „Iar ne vin indicații de la Moscova?“, în **„Aldine“**, nr. 292, p. I / supliment al **„României libere“**, nr. 3.549, 17 noiembrie 2001) ■

(Extrasele sunt redate cu titluri aparținând redacției noastre.)

) dincolo de dosar) dincolo de dosar) dincolo de dosar)

La PRO HISTORIA, premieră absolută în istoriografia românească

„CRUCILE NEGRE”
Aviația Puterilor Centrale deasupra României
(1916–1917)
PRO HISTORIA

O „armă” insolită: dulciuri cu antrax!

p. 40

Trei dictaturi africane

p. 53

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului

p. 43

2000 – 2001

Cronica unui an din istoria politică a României postcomuniste

p. 60

istorie trăită, istorie subiectivă

Gheorghiu-Dej — 100

p. 49

apariții editoriale recente

VITRINA CU CĂRȚI

DIPLOMAȚIE
și
DIPLOMAȚI ROMÂNI

p. 62

În curând, la Editura PRO HISTORIA „*Crucile negre*“. *Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)*

O „armă“ insolită: dulciuri cu antrax !

În ultima lună a anului curent, Editura PRO HISTORIA va veni la întâlnirea cu pasionații de istorie cu o nouă lucrare instructivă și pasionantă. Datorată prof.dr. Valeriu Avram — unul dintre cei mai de seamă cercetători ai domeniului atât de fascinat al istoriei aviației, dar și apropiat colaborator al revistei „Dosarele Istoriei“ —, cartea se intitulează *„Crucile negre“. Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917).* Premieră absolută în istoriografia noastră, volumul, însumând 272 de pagini (inclusiv un mănunchi de ilustrații inedite), analizează — autorul valorificând surse de excepțională importanță extrase din fonduri arhivistice naționale și din străinătate (Bulgaria, Ungaria, Austria, Canada) — războiul aerian dus de aviația Puterilor Centrale, în timpul primului război mondial, împotriva României.

În avanpremieră editorială, reproducem din cartea amintită paginile referitoare la un episod total necunoscut până în prezent literaturii de specialitate, care — gândindu-ne la evenimente de dată foarte recentă, petrecute după îngrozitoarele atacuri teroriste, de la 11 septembrie, din SUA — dobândește o semnificație macabră.

(Subtitlurile aparțin redacției.)

Zi tragică pentru București

În zilele de 7/20–11/24 septembrie 1916, aviația germană a bombardat localitățile Tuzla, Constanța, Cernavodă, Furculești (Teleorman), Slobozia, Malu, Băneasa (Giurgiu) și Chirnogi (Oltenița) producând numeroase victime în rândul populației pașnice și importante pagube materiale.

Deși declarat oraș deschis încă de la începutul conflictului, Bucureștiul a fost survolat de avioanele și zeppelinele germane fără întrerupere, noapte de noapte, până în momentul ocupării lui. Ziua de 12/25 septembrie 1916 a fost una dintre cele mai tragice pe care le-au trăit Bucureștii sau vreo altă capitală. Ea însemna începutul unei noi serii de atacuri, pe timp de zi, asupra populației pașnice, a unui oraș deschis. O escadrilă formată din cinci avioane tip Taube, decolate de la Drama din Bulgaria, a trecut pe deasupra Capitalei, proiectând pe cerul albastru al unei splendide zile de toamnă siluetele zvelte a cinci „ulii“ albi. La ora prânzului, când survolau orașul, copiii ieșeau de la școală, iar mulțimea se înghesuia pe trotuarele Căii Victoriei, artera principală a Capitalei, și pe străzile adiacente, unde se aflau marile magazine, precum și băncile și instituțiile centrale. Deodată, în mijlocul aglomerației, s-a auzit zgomotul unei teribile explozii, urmat curând de un altul, apoi de încă unul, și, în sfârșit, de alte două explozii. Treizeci de bombe, câte șase de fiecare avion, au fost lansate în mai puțin de cinci minute. În primul moment, mulțimea a rămas înmărmurită; apoi, înțelegând despre ce era vorba, oamenii au rupt-o la fugă, cuprinși de spaimă, dând buzna în case, în pivnițe sau în curțile imobilelor. A fost o debandadă de nedescris, plină de strigăte îngrozite, de

VALERIU AVRAM
„CRUCILE NEGRE"
Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916 –1917)
PRO HISTORIA

Zeppelinul Z.181 din dotarea aeronauticii germane. A bombardat Bucureștii în mai multe rânduri, fiind doborât de artileria antiaeriană română în noaptea de 26/27 septembrie 1916. Lovitura de grație a primit-o din partea sergentului Scipione Șerbănescu care, de la primul foc, a lovit dirijabilul german *(Colecția Valeriu Avram)*

urlete de durere, a unor oameni care se călcau în picioare. În locul în care s-au produs exploziile, în bălțile de sânge, zăceau neînsuflețiți sute de trecători, bătrâni, femei și copii nevinovați, alcătuind o masă informă de cranii sfărâmate, brațe smulse și picioare zdrobite. Aviatorii germani aleseseră pentru bombardarea orașului străzile cele mai frecventate, la ora la care erau pline de copii și femei.

Impresionată de acest atac aerian efectuat în plină zi, regina Maria nota în jurnalul său: „(...) Luni 12/25 septembrie 1916 (...) Eram în camerele de sus ale palatului, când deodată auzii puternice detunături. Ieșii pe balcon și văzui cerul plin de mici nourași albi de fum, pe când detunăturile din toate părțile se auzeau din ce în ce mai tare. În zadar cercetai cerul, căutând cumplitele aeroplane, dar aveam soarele în ochi, nu vedeam nimic decât cerul de o minunată strălucire și acele mici mingi de fum de o albeață tot atât de orbitoare. (...) În același timp, primirăm vestea că fuseseră uciși și răniți sute de oameni în diferite părți ale orașului. Spitalul Brâncovenesc și Spitalul Colțea sunt, de asemenea, pline de ființe omenești înspăimântător de ciopârțite, aduse de pretutindeni".

Bucureștiul avea, în după–amiaza zilei de 12/25 septembrie 1916, aspectul unui oraș peste care a trecut o mare catastrofă. În Piața Mare, la răspântia Căii Călărașilor cu str. Sf. Ioan Nou, în Bulevardul Elisabeta și pe strada Covaci, spectacolul era sfâșietor: mormane de moloz amestecate cu cadavrele oamenilor uciși. Au fost 485 de morți și mai mult de 1.000 de răniți — mulți au murit în urmă —, iată bilanțul sinistru al acestei zile tragice.

Moartea vine din cer

Atacurile avioanelor germane asupra Bucureștiului au continuat cu regularitate, alternând cu bombardamentele nocturne ale zeppelinelor, însă, din nenorocire, cu efecte mai puternice și mai triste. Nici una din capitalele Antantei n-a avut de suferit ce i-a fost dat Capitalei României. În cea mai sângeroasă zi de bombardament aerian, Londra a numărat aproape 70 de morți. Instruiți prin experiența dureroasă, locuitorii au devenit mai prudenți și, la semnalizarea de alarmă, se ascundeau prin pivnițe, subsoluri și alte locuri mai ferite. Avioanele germane au început să survoleze din ce în ce mai des mahalalele și împrejurimile Bucureștiului. Prin mahalale, bombele nimiceau căsuțe sărace, surprindeau femei oropsite, care stăteau ceasuri întregi dinaintea brutăriilor și în locuri neadăpostite. S-au aruncat bombe asupra terenurilor și instalațiilor de căi ferate; echipajele germane au coborât la înălțime mică, pentru a trage cu mitralierele de bord asupra oamenilor aflați la munca câmpului și asupra pașnicilor drumeți de pe șosele. Dar ca și cum bombele n-au făcut destule victime, acestor instrumente de teroare li s-au adăugat altele. De la o vreme, s-a constatat că ulițele satelor și chiar potecile câmpurilor erau pline de obiecte „pierdute". Uneori erau pachete de ciocolată, cutii de bomboane sau alte dulciuri, alteori creioane sau stilouri, îmbrăcăminte, din care sătenii se repezeau să se înfrupte. Unii oameni, mai ales cei vârstnici, duceau obiectele găsite la primărie sau la postul de jandarmi, unde erau păstrate pentru a fi înapoiate eventualilor păgubiți. Alții, în marea lor majoritate copii, se grăbeau să mănânce bomboanele, ciocolata sau celelalte dulciuri și păstrau lucrurile găsite. Or, după câteva zile, s-a constatat, mai întâi, ivirea unor cazuri de otrăvire în rândul celor ce consumaseră respectivele dulciuri, iar mai târziu s-a observat apariția de epidemii în familiile unde fuseseră păstrate obiectele găsite. Alarmate, autoritățile au întețit cercetările pentru descoperirea celor care „pierduseră" lucrurile respective; pe de altă parte, au trimis la laboratoarele chimice și bacteriologice eșantioane din aceste obiecte. Așa s-a constatat că ele erau „semănate" de avioanele germane, sau de agenți inamici. Analiza în laboratoare a fost elocventă. Ea a relevat că în dulciurile găsite existau microbi de tetanos, antrax, holeră și febră tifoidă. Tuburi conținând asemenea culturi microbiene au fost descoperite în imobilele Legației germane din București. La această anchetă a participat și reprezentantul guvernului S.U.A. în România, precum și diferiți ziariști, printre care și Robert de Lezeau, corespondentul ziarului „Le Figaro" în țara noastră. Acest reporter a publicat un articol complet edificator în ziarul al cărui trimis era. Cât despre creioane și stilouri, ele conțineau cantități apreciabile de exploziv, capabile, dacă nu să omoare, măcar să rănească persoanele care le mânuiau.

Analizând rezultatul bombardamentelor efectuate în sudul țării, într-un raport al Marelui Cartier General se arăta faptul că: „(...) În zona Bucureștiului, la Mihai Bravu și Grădiștea s-au aruncat bombe care n-au explodat, bomboane care sunt infectate cu bacili pentru a provoca epidemii".

Atacurile aeriene asupra localităților pașnice, folosirea armelor bacteriologice interzise prin toate tratatele și înțelegerile intrenaționale urmăreau, desigur, mai mult scopuri psihologice decât strategice. Ele tindeau să înnebunească lumea de spaimă, să dezorganizeze viața, să slăbească rezistența și să producă o deprimare în spirite, care să influențeze conducătorii politici, armata.

Răzbunarea dușmanului

Vorbind despre modul în care Puterile Centrale au înțeles să poarte războiul împotriva României, regele Ferdinand I a făcut următoarele declarații ziarului englez „Times“, la București: „Serbia și Belgia au intrat în război fără să bănuiască cum vor acționa Puterile Centrale împotriva lor. România nu-și face nici un fel de iluzii, deoarece știe că inamicul nu-și va precupeți sacrificiile pentru a o șterge de pe harta Europei, așa cum a procedat cu Serbia și Belgia. Dușmanul vrea să se răzbune pe noi deoarece am îndrăznit să îmbrățișăm cauza dreptății și să luptăm pentru eliberarea românilor din Transilvania. Aceasta s-a vădit încă din primele zile ale războiului. Capitala a fost bombardată de zeppeline și avioane; sute de femei și de copii au fost uciși sau mutilați, pe când circulau pe străzi, fără nici o apărare. Pentru decizia justă luată de guvernul român, dușmanul s-a răzbunat atacând victime inocente. Dar efectul acestor acte a fost exact opus celui sperat de dușmani: a creat un sentiment de ură care a unit împotriva lor întreaga noastră națiune“.

Aviația austro–ungară a fost foarte activă în ziua de 13/23 septembrie 1916, avioanele Hansa Brandemburg C.I, decolate de la Tg. Secuiesc și Katolna, au executat misiuni pe frontul de nord. Plecat într-o recunoaștere în zona localității Solca, echipajul din Flik 1, format din căpitanul pilot Otto Jindra și locotenentul observator Eduart Struckel aflat la bordul avionului Hansa Brandemburg C.I seria 64.23, a fost atacat de două aparate Nieuport rusești. Observatorul Struckel a reușit să doboare ambele avioane de vânătoare, faptă de arme răsplătită prin decorarea sa cu „Medalia de Aur pentru Vitejie“ clasa I-a. Aeronautica română a ripostat la aceste atacuri pe cât i-a stat în putință și rezultatele n-au întârziat să apară. În noaptea de 26/27 septembrie 1916, Bucureștiul a fost survolat de zeppelinul Z.86 (181). Acesta a fost ultimul drum al aeronavei germane deasupra României. Artileriștii antiaerieni care apărau Depozitul Central de muniții de la Cotroceni au fost la post și i-au dat lovitura de grație. „(...) Pândeam de multă vreme «dihania», nota sergentul Scipione Șerbănescu —, dar nu știu cum, parcă n-aveam noroc. În noaptea de 13/26 spre 14 /27 septembrie, făceam de serviciu la tun, împreună cu domnul căpitan Vasile Ionescu, originar din Huși, și sergentul Bucur Ștefan. Clopotul Mitropoliei anunță apropierea dușmanului. Mi-am pregătit tunul — un model „Negrei“ de 75 mm — și am început să urmăresc jocul reflectoarelor, pe cerul senin. Balonul *(zeppelinul, n.a.)* venea cu motoarele *(luminile, n.a.)* stinse și căutarea lui era foarte grea. La un moment l-a prins un reflector de la fortul Cățelu. Imediat a fost prins în raza celorlalte reflectoare și am văzut că «dihania» se îndrepta glonț spre noi. Am îndreptat țeava tunului spre el, pe când se afla deasupra Gării de Nord. După ce am tras primul foc, am urmărit efectul. Când proiectilul l-a lovit în burtă, a icnit. S-a înălțat, nehotărât, cu botul în aer, gata–gata să scape de crucea reflectoarelor, dar în momentul acela i-am trimis o a doua «salutare», care l-a găurit ceva mai jos. S-a văzut clar cum «namila» s-a cutremurat. Când a văzut că nu mai e rost să se apropie de noi, a fugit rușinat (...).

La 14/27 septembrie, pe la prânz, a sosit o escadrilă de avioane ca să sfărâme cuibul nostru *(bateria, n.a.)*. Veneau ca la o nuntă. Sosind din aceeași direcție, se îndreptară direct spre Depozitul de muniții, dar au părăsit Capitala fără să arunce o bombă. Au coborât spre Chitila, unde au tras cu mitralierele în femeile și copiii de pe țarini. La 17/30 septembrie s-a aflat de la niște prizonieri bulgari că zeppelinul lovit de mine s-a prăbușit lângă Târnovo“. ■

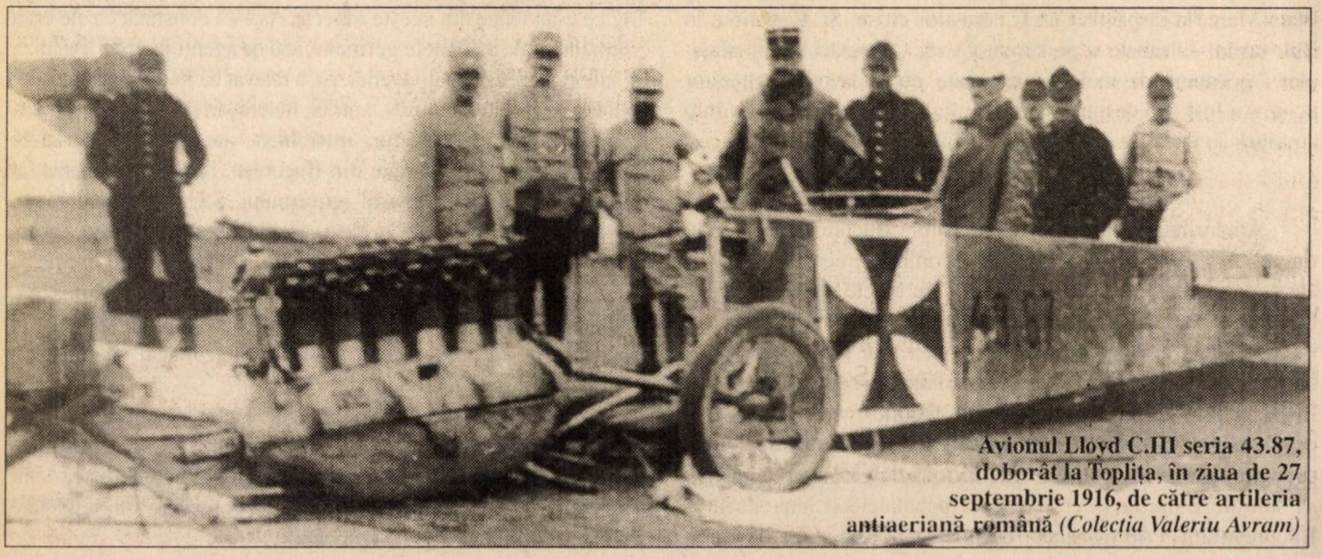

Avionul Lloyd C.III seria 43.87, doborât la Toplița, în ziua de 27 septembrie 1916, de către artileria antiaeriană română *(Colecția Valeriu Avram)*

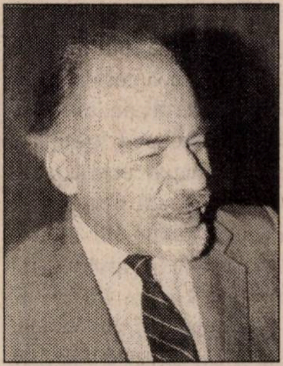

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului

(13)*

Acad. Dan BERINDEI*

Călătorii și avataruri

Mulți m-au invidiat pentru călătoriile pe care le-am făcut în străinătate. Aveau poate dreptate, văzând însă numai partea pozitivă a lucrului. În fapt, condițiile în care am efectuat majoritatea acestor drumuri prin lume au fost grele, dacă nu epuizante. Călătoream noaptea — dar nu în vagon de dormit! — pentru a evita, cel puțin parțial, costurile hotelurilor. De mâncat la restaurant mi s-a întâmplat de cinci–șase ori în decursul câtorva zeci de călătorii, cu excepția cazurilor când primeam invitații ale amicilor sau cunoscuților de peste hotare ori a meselor oficiale. Am făcut economii până și la deplasările dinăuntrul orașelor, mai ales când ele nu solicitau mai mult de o jumătate de oră. Banii astfel economisiți îi foloseam la cumpărături de cărți sau daruri pentru cei de acasă sau îi puneam deoparte, în contul pe care mi-l deschisesem, încă de prin 1968, la Banca de Comerț Exterior, pentru a-i folosi pentru alte călătorii. Am evitat pe cât s-a putut mijloace de transport în comun în orașe și pentru a cunoaște în mod direct localitatea și realitățile locurilor vizitate. Mărturisesc — fără o falsă pudoare de intelectual, cum am mai scris — că strada și forfota ei, aspectul oamenilor, viața pulsând m-au interesat mai mult decât rigiditatea încremenită a muzeelor. Le-am vizitat și pe acestea, dar curiozitatea mea se îndrepta înainte de toate spre oameni și viața lor ori spre felul în care înțelegeau rosturile noastre pe acest pământ.

Dar, tot călătorind în lumea germană, am uitat să amintesc drumuri mai apropiate, în „țări frățești" pe vremea aceea. În 1996, am participat la cel de-al doilea congres internațional, cel al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, desfășurat la Sofia. Era prima mea vizită în Bulgaria. La congres, l-am revăzut pe Stephen Fischer-Galați, colegul meu de clasă din liceu, profesor la Universitatea din Boulder (Colorado, SUA). Publicase de puțină vreme un studiu, considerat la noi „denigrator", despre istoriografia din România; în consecință, Miron Constantinescu, care era într-un fel „comisarul" delegației române, ne-a prevenit să ne arătăm „reci" față de Fischer. Acesta și-a dat seama și m-a întrebat asupra cauzelor „indiferenței" pe care o întâmpina. Dezvăluindu-i-o, el a râs și mi-a spus să-l însoțesc. A intrat în prima sală în care-și desfășura lucrările una din secțiile reuniunii, a cerut cuvântul și, într-o relativă legătură cu ceea ce se discuta, a pus în toată cruditatea ei chestiunea Basarabiei și a raptului ei de către Rusia și apoi de către Uniunea Sovietică. Evident, această intervenție a ajuns la urechile „conducerii" delegației noastre și urmare a fost că ni s-a „trasat" să fim afabil cu cel în cauză!

La Sofia, aveam să revin în 1968, când am susținut o conferință care a fost receptată de colegii bulgari — cel puțin, cei cu o deschidere către alte zări spirituale... — drept „revoluționară", deoarece, cu prilejul comemorării tratatului de la San Stefano, descrisesem fără ezitare politica imperialistă a Rusiei, ceea ce, în atât de obedienta Bulgarie față de prima țară a „lagărului", era de neconceput. Mi-am câștigat atunci prietenia regretatului Simion Damianov, care își consacrase teza de doctorat relațiilor franco-bulgare dintr-o etapă istorică și care avea să-mi demonstreze amiciția la Congresul Asociației Internaționale de Studii Sud–Est Europene desfășurat la Ankara, în 1979, când mă găsisem în divergență de opinii cu generalul Ilie Ceaușescu, așa cum voi relata ceva mai departe în cursul acestor rememorări. Aveam să revin și în 1972, participând la conferința organizată de Societatea de Științe Istorice din Bulgaria. Mi-am câștigat și prietenia academicianului Dimitrie Kosev (la volumul omagial al acestuia, aveam să contribui cu un studiu), a lui Veselin Traikov, originar din Cadrilater, vorbind perfect limba română, care avea să devină președintele părții bulgare a comisiei mixte de istorie, a Virginiei Paskaleva și, ceva mai târziu, a Antoanetei Todorova–Zaprianova; de asemenea, am stabilit bune legături și cu Nikolai Todorov, având amândoi preocupări legate de anul revoluționar 1821.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei", nr. 10/62, 2001, p. 55–56

Două insule etnice

Dar, mai importante au fost legăturile pe care le-am stabilit, de peste trei decenii, cu colegi din Ungaria. Mărturisesc, am avut totdeauna un interes deosebit față de țara vecină, pe care, cu decenii în urmă, după anul 1956 mai ales, când ungurii își demonstraseră bărbăția și dragostea față de patria lor, am considerat-o un aliat potențial al națiunii mele, întâlnindu-mă peste veac — în această viziune — cu Bălcescu. Suntem două insule etnice și, trecând peste trecut, nu văd de ce n-am găsi la un moment dat terenul unei sincere și amicale conlucrări. Consider că ceea ce domină istoria noastră comună este conviețuirea și nu conflictele, deși noi, istoricii, ne ocupăm cu prioritate de cele din urmă. Este adevărat că se întrețin, la vecinii noștri, nostalgiile unor vremuri pentru totdeauna apuse. Totuși, sunt convins că va sosi ziua în care noile generații vor trece peste obstacolele care aparțin trecutului. Vecinii noștri au marele merit al unui excepțional atașament față de trecutul lor, sunt patrioți într-o măsură în care noi, din păcate, am uitat — sau cel puțin unii a mai fi — și, în același timp, n-au urâtul nostru obicei de a-și spăla rufele în văzul lumii! Dar, totodată, refuză a vedea realitatea în față și imposibilitatea de a se reface o Ungarie în formele ei de dominație medievală. Nădăjduiesc, totuși, că vom ajunge, în noile condiții ale dezvoltării umanității, la faza unei reale și depline conlucrări.

Budapesta: Podul cu lanțuri, peste Dunăre

Când scriu aceste rânduri, situația economică a României față de cea a Ungariei este, din păcate, nesatisfăcătoare; mai avem un drum până a ne alinia cu Ungaria și Polonia, înainte de a ne putea alinia, pe plan economic, cu Europa Apuseană, dar lucrurile n-au stat întotdeauna așa. Dimpotrivă, îmi amintesc prima mea vizită la Budapesta, însoțind pe profesorul Oțetea, la prima sesiune de lucru a Comisiei mixte de istorie româno-ungară, când lucrurile, în această privință, se înfățișau „răsturnat". Mai înainte, la 3 iulie 1970, se constituise această comisie, la București, unde venise academicianul Lájos Elékes, însoțit de Dániel Csatári, ultimul, bun vorbitor al limbii române. Atunci, avusese loc un dineu la COȘ (Casa Oamenilor de Știință), în cinstea celor doi, la care, din partea română, participaseră academicienii Andrei Oțetea și Constantin Daicoviciu, Ludovic Demeny și cu mine, eu fiind destinat a deveni secretarul părții române a comisiei, avându-l ca omolog pe Csatári. În timpul mesei, Daicoviciu l-a „înțepat" neîntrerupt cu ironii pe Oțetea, între ei existând o oarecare stare tensionată, ceea ce a fost neplăcut și, din nefericire, caracteristic nouă. Oricum, se constituise comisia, obiectivul ei fiind „aprofundarea cunoașterii reciproce a realizărilor istoriografiei române și ungare", „găsirea unor forme de adâncire și permanentizare a colaborării în domeniul istoriei", precum și „coordonarea unor acțiuni întreprinse în comun în același domeniu".

În vara lui 1971, între 1 și 5 iunie, ne-am dus deci la Budapesta, la cea dintâi sesiune, în care, prin comunicările susținute, cele două părți s-au informat reciproc asupra stadiului istoriografiilor în țările lor. Profesorul

Oțetea fusese pensionat, între timp, dar mai ales el se izbea de reaua voință la adresa lui a lui Miron Constantinescu. În consecință, „fondatorul" de fapt al comisiei n-a făcut parte din delegație, pe care a condus-o colegul meu de mai târziu la Academie, profesorul Camil Mureșanu, în acea vreme decan al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității din Cluj–Napoca. Au mai fost prezenți Augustin Deac, director adjunct la Institutul de Istorie a partidului, coautor — pentru istoria mișcării muncitorești — al raportului românesc, Lájos Demény, regretatul Radu Popa și cu mine.

Primirea de care ne-am bucurat a fost excepțională, pe de o parte, deoarece ungurii sunt ospitalieri și țin să se manifeste în această privință mai ales față de străini, iar, pe de alta, deoarece noi veneam dintr-o țară care intelectualii erau, în acel moment, cu mult mai liberi decât cei din Ungaria. La recepția care ne-a fost oferită la Academia de Științe Ungară, au luat parte vârfurile intelectualității din țara–gazdă și au făcut-o, am simțit-o, cu interes și plăcere, nu din obligație. Țin minte cum colegii unguri au rămas uimiți, când au aflat că apăreau la noi, în limbi de circulație internațională, mai multe reviste istorice, precum și o colecție de monografii („Bibliotheca Romaniae Historica"). România era atunci mai prosperă, pe plan economic și, neîndoielnic, libertatea de mișcare intelectuală era mai mare. Lucrurile se vor schimba la un moment dat, ba chiar se vor inversa, dar atunci, în vara lui 1971, avantajul era de partea României.

La aceasta se mai adăuga celălalt aspect, esențial pentru un patriot — și ungurii sunt patrioți —, al prezenței armatei sovietice de ocupație. Îmi amintesc cum, plimbându-mă prin Budapesta, am intrat într-un părculeț și m-am așezat pe o bancă. Deodată, părculețul s-a golit de cele câteva zeci de vizitatori și explicația am avut-o numaidecât, în momentul în care am văzut înaintând pe o alee trei tineri soldați sovietici, în permisie, țara fiind încă sub ocupație. Patrioți, ungurii, mari și mici, bătrâni și tineri, își manifestaseră astfel neplăcerea! Într-o după-amiază, m-am plimbat cu „omologul" meu, Dániel Csatári, pe frumoasele bulevarde budapestane. Ne-am confesat reciproc, eu mărturisindu-i — ca Bălcescu lui Kossuth, în 1849 — că interesele noastre naționale, ale românilor și ungurilor, coincideau în fața primejdiei expansionismului sovietic, Csatári, la rândul său, aprobându-mă. Când am fost duși într-o excursie și când automobilul a trecut printr-o localitate, însoțitorii noștri unguri n-au uitat să ne semnaleze, cu o evidentă neplăcere, prezența masivă a unor unități sovietice, în spatele unor ziduri de cazărmi.

Comisia mixtă de istorie româno–ungară a avut o activitate rodnică. Conducerea ei avea să fie preluată din partea română de academicianul Ștefan Pascu, situat fără discuție pe poziții mai dure. Elékes continuând să rămână, până la moartea sa — din nefericire, petrecută după câteva sesiuni —, conducătorul echipei ungare. Nu se prea potriveau. Elékes era deosebit de delicat; pe undeva, semăna cu regretatul profesor Mihai Berza. Profesorul Pascu era înainte de toate ardelean și se comporta ca atare și acest lucru se cuvenea, dar, totodată, era dezavantajat, el, dar și implicit noi, din echipa română, de unele deficiențe de educație. Îmi amintesc una din sesiuni, care s-a desfășurat la Cluj–Napoca. Toate au decurs în ordine, și nivelul contribuțiilor participanților, și cel al discuțiilor, și atmosfera colegială, chiar amicală, când, la sfârșit, s-a produs un incident neplăcut. A fost fixată pentru o oră anume — ora 12! — semnarea, la Rectoratul Universității, a protocoalelor, de care ne îngrijisem noi, secretarii. La ora precisă, profesorii Elékes a sosit, dar... omologul său lipsea, fiind înlocuit prin soție, care, știind limba maghiară, s-a întreținut amical cu oaspetele, care, însă, se uita din timp în timp la ceas. Când a trecut o jumătate de oră și profesorul Pascu n-a apărut — se dusese să asiste la jurământul studentelor, care urmau să facă serviciul militar —, Elékes s-a ridicat brusc — drept, ca un ofițer al armatei austro-ungare —, a salutat ceremonios, inclusiv pe doamna Pascu, și a ieșit, considerând că așteptase destul..., și având perfectă dreptate, trebuie s-o mărturisesc. Peste un ceas, urma ca delegația ungară să ia trenul pentru Budapesta. În momentul în care, pe la ora 13, membrii ei au coborât în holul hotelului pentru a se îmbarca pentru gară, a apărut și Ștefan Pascu — ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat și fără a-și cere scuze — pentru a semna documentele. Elékes le-a semnat, fără a spune vreun cuvânt. I-am condus apoi la gară și m-am suit în tren, unde, depășindu-mi probabil atribuțiile de secretar al comisiei, dar nu și pe cele de cetățean român conștient de turnura gravă pe care puteau s-o ia lucrurile, i-am spus lui Elékes că-l rog să ia lucrurile așa cum au fost, ca o chestiune de proastă creștere și nu ca o intenție de jignire națională. Din fericire, totul s-a oprit aici și activitatea comisiei a putut să continue.

Deosebit de importantă a fost o sesiune în care s-au dezbătut, în 1973, manualele de istorie din cele două țări. În cadrul unor subcomisii, pe etape istorice, în care au fost câte doi participanți de fiecare parte, au fost analizate manualele existente, s-au făcut observații și s-a ajuns la concesii reciproce, consemnate în protocoale. Mărturisesc că, în acea zi, în care l-am avut pereche pe Alexandru Porțeanu pentru etapa de istorie modernă, nici n-am mâncat la prânz, stând pe poziții în subcomisie ca să încheiem protocolul, pe care până la urmă partenerii noștri unguri n-au vrut să-l semneze și a trebuit să vină Csatári, care și-a asumat răspunderea semnăturii, pe care cei doi parteneri o refuzau... de teama reacției opiniei publice din țara lor pentru concesiile făcute! Din nefericire, ulterior, ceea ce s-a reușit practic în privința manualelor a fost foarte puțin, deoarece a intervenit opoziția birocrațiilor ministerelor de resort din cele două țări și, probabil, și tergiversările politice. A fost păcat, căci poate am fi reușit să facem un pas mai departe în relațiile dintre cele două națiuni.

Reproșuri la un pahar în plus...

În privința Poloniei, cu tot interesul ce l-am purtat din tinerețe acestei țări (în ultimele clase de liceu, am început chiar să învăț limba polonă) și admirației ce am manifestat pentru eroica cavalerie poloneză, înfruntând tancurile germane, primele mele vizite aveau să mai întârzie, dar nu cele în Uniunea Sovietică, unde am ajuns prima oară în 1969. Am fost atunci trimis de Ministerul Culturii — pe vremea aceea, Consiliul Culturii — pentru a inaugura o expoziție organizată cu prilejul zilei de 23 august, la Moscova. Erau timpuri destul de tensionate, un an după intervenția în Cehoslovacia și totodată o perioadă percepută, mai ales de sovietici, ca de intensă apropiere între RP Chineză și România. Primirea a fost corectă, chiar amabilă, dar, când gazdele aveau „un pahar în plus", reproșurile izbucneau, privind mai ales relațiile cu China. La inaugurarea expoziției, a fost de față și Alexandru Balaci, cu care aveam să mă împrietenesc peste vreun deceniu, care mi-a făcut atunci o impresie foarte favorabilă prin comportamentul său detașat, de om liber, nesupus rigorilor oficiale ale regimului. Cu prilejul aceleiași vizite, am participat la recepția dată la Ambasadă pentru 23 august, unde am cunoscut și am admirat pe actrița Dina Cocea, cu care m-am întreținut amical, admirându-i frumusețea — în ciuda anilor... — și inteligența.

Important a mai fost și faptul că acea călătorie mi-a prilejuit cea dintâi ocazie a unei „expediții" asiatice. Mi s-a propus o excursie în preajma Moscovei, dar pentru o dată în viață am fost obraznic și am întrebat dacă n-aș putea vizita Samarkandul! Cerința mi s-a satisfăcut și așa am ajuns pe calea aerului la Tașkent, fiind găzduit în vila în care se întâlniseră la un moment dat Hrușciov cu președinții Indiei și Pakistanului. În cea dintâi noapte, n-am putut dormi din pricina unor bătăi de tobă care se produceau la intervale regulate. A doua zi, plângându-mă de acest lucru, mi s-a răspuns că este vorba de o nuntă, care durează un șir de zile și totodată mi s-a oferit ca seara să fiu condus la respectivul eveniment. Acest lucru a avut loc; era nunta unui șofer de camion, nuntă care mi-a dezvăluit o stare de oarecare opulență a localnicilor, în comparație cu situația rușilor. În realitate, Uzbekistanul, într-un fel, era izolat; cam nu se puteau transporta produsele sale „în masă". Am mers în piață și nu mi-a fost dat să văd de multe ori în viață o atare bogăție în produse, cantitativ și calitativ; struguri uriași și, în general, totul se înfățișa în proporțiile dăruite de puterea neobișnuită a Soarelui în acele locuri. Dar, revenind la nunta șoferului, seara am fost condus acolo, într-o curte largă, în care era așezată o masă în careu și pe fiecare latură erau așezate câte zece persoane — numai bărbați! —, în fața fiecăruia găsindu-se o cantitate uriașă de alimente. Am avut aceeași soartă și mărturisesc că a trebuit să mă străduiesc ca să conving gazdele să mă „elibereze" și să pot pleca după vreo două ceasuri. Am aflat și rostul loviturilor de tobă. Ele erau menite să trezească pe nuntași, să nu-i lase să adoarmă! În ceea ce privește femeile, ele nu erau la masă, rostul lor fiind mai ales acela de a asigura hrănirea masivă a bărbaților.

De la Tașkent, am zburat cu un avion „Antonov" — un fel de brișcă hodorogită a aerului — la Samarkand. Din înaltul cerului, apărea o uriașă întindere de deșert și din timp în timp pete de un verde intens, acolo unde apa dătătoare de viață ființa și mai ales era exploatată de om. După peste trei decenii, mai am în minte imaginea monumentelor din acel vechi centru de civilizație: observatorul astronomic din secolul XV, moscheea albastră a soției lui Timur și cea adăpostind mormântul lui, într-un al doilea mormânt, mai la adâncime față de cel vizibil. Scheletul descoperit a fost cu certitudine al lui, deoarece dezvăluia faptul că era vorba de un șchiop, cazul lui Timur. Cei de la fața locului povesteau că descoperirea lui, în zilele începerii războiului, în iunie 1941, fusese... cauza izbucnirii acestuia, deoarece se dezgropase zeul războiului... Tot la Samarkand, la cererea mea, am fost dus să văd casa unui intelectual. Era un profesor de matematică. Îmbrăcat „nemțește", având în casă un amestec de mobile europene și orientale, l-am întrebat dacă pot să-i mulțumesc soției sale pentru tratația ce mi-o făcuse — fructe și bomboane de ciocolată; din

Blindatelor și motorizatelor germane, Polonia le-a opus cavaleria... (septembrie 1939)

nou, contactul Occidentului cu Orientul! — și, atunci, m-a dus în grădină și a strigat-o. A venit în șalvari, a dat mâna și apoi a fugit. Era Uzbekistanul o „republică socialistă", dar femeile se găseau în plin feudalism!

Reîntors la Tașkent, am făcut o vizită la Academia de Științe, unde m-a primit un vicepreședinte. Mi-am dat seama de sentimentele lui când, văzând un tablou pe perete, l-am întrebat dacă era Brejnev; a scuturat imediat din cap, în semn de protest, aproape indignat, precizându-mi că era vorba de Rașidev, secretarul general al partidului din Uzbekistan. M-a invitat să vizitez unul dintre institute, în care se studia istoricul apei, al sistemelor de irigație și, în general, metodele utilizate de omenire, începând cu Egiptul, Mesopotamia și China pentru a stăpâni și folosi apa. Institutul în cauză merita a fi văzut și am putut purta acolo o discuție interesantă, în germană, cu unul dintre cercetătorii săi marcanți. Înainte de a părăsi Uzbekistanul, la vila unde locuiam a fost oferit, într-o seară, de Academia uzbekă, o masă, la care au luat parte, în afara mea, vreo zece persoane, membri ai Academiei și diriguitorii institutelor de profil istoric. Am trecut printr-o adevărată încercare. Nefiind băutor de felul meu, a trebuit să fac față la zece toasturi, răspunzând fiecăruia și încă într-un fel „oriental", cu multe „floricele" și, mai ales, să beau succesiv paharele cu vodcă. Când am încercat să trișez și să mai înlocuiesc vodca cu apă minerală, o uzbekă, care era așezată lîngă mine, m-a întrebat dacă bărbații din România nu țin la băutură. Atins în orgoliul național, a trebuit să renunț la apa minerală și să mă pretez toasturilor cu vodcă. La un moment dat, vrând să evit să beau pentru Brejnev, am închinat un toast secretarului lor, lui Radișev, ceea ce le-a stârnit un adevărat acces de bucurie. În consecință, mi-au dăruit un frumos halat și o tipiteică și am fost declarat... uzbek! La 12 noaptea, au plecat. I-am condus până la poartă, pe marginea bazinului din centrul grădinii, cu teamă de a nu cădea în apă. M-am întors apoi mai mult pe bâjbâite în camera mea, am închis ușa și am căzut literalmente pe jos. Numai starea de emoție mă menținuse până atunci. A doua zi, m-am reîntors la Moscova într-un avion plin cu pepeni, care se rostogoleau printre picioarele călătorilor.

Incident la Moscova

În 1970, am revenit la Moscova, de data aceasta la Congresul Internațional de Științe Istorice. Se scursese doi ani de la invazia în Cehoslovacia. Am întâlnit la Moscova câțiva prieteni francezi care, cu doi ani mai înainte, declaraseră că nu vor lua parte la congres, în semn de protest, dar, timpul trecând, promisiunile au mai fost uitate... Dacă, în 1965, la Viena, primisem o serie de masive volume cuprinzând lucrările reuniunii, de data aceasta n-am primit decât niște broșuri și același lucru avea să se repete la San Francisco, în 1975. Congrese organizate de mari puteri! La Moscova, a avut loc un incident. Președinții și conducătorii comitetelor naționale ale istoricilor „din statele socialiste" au avut o reuniune preliminară, în care s-au angajat ca în timpul Congresului să nu atace istoriografia unei țări „socialiste". Sovieticii au pus însă pe câțiva istorici din republicile asiatice, subordonate lor, să facă acest lucru în privința Chinei. Drept urmare, Miron Constantinescu a ieșit demonstrativ din sala respectivă, antrenându-ne și pe cei câțiva români aflați în sală, dar... uitându-și servieta. Revenind pentru a și-o lua, a stricat tot efectul... protestului! La Moscova, l-am cunoscut pe austriacul Heinrich Lutz, profesor la Universitatea din Viena, cu care am rămas în bune legături până la sfârșitul prematur al vieții sale. De asemenea, tot acolo am asistat la un viguros atac dat de profesorul Erdmann, din Kiel, în sprijinul istoricilor cehoslovaci. L-am oprit pe sală și l-am felicitat, stabilind o altă legătură de durată, mai ales că fusesem singurul istoric din „zona roșie" care avusesem față de el acest gest.

Neîndoielnic, ceea ce a fost cel mai important în viața mea n-au fost totuși aceste activități externe, deși în această privință cred că m-am numărat printre cei mai activi istorici români ai vremii, cât ceea ce am realizat profesional în țară. În 1969, am publicat cea dintâi carte pe care am consacrat-o lui Bălcescu, a cărui personalitate și mai ales soartă m-au fascinat. De asemenea, trei ani la rând, începând din 1970, au apărut cele trei părți ale volumului II din *Bibliografia analitică a periodicelor românești,* la care am fost unul dintre principalii autori, iar astăzi sunt unicul supraviețuitor — încă — al membrilor colectivului! În 1973, aveam să public ediția a doua a celei dintâi cărți de autor privind aspectele militare ale revoluției din 1821 și, tot în acel an, un volum, în seria „Bibliotheca Romaniae Historica", tradus în franceză de prietena mea, Madeleine Costescu, și de Radu Cretzianu, consacrat revoluției din 1821, la care s-au adăugat, an de an, studii și articole publicate în țară și în străinătate.

Mărturisesc că, în 1970, am suferit o dublă traumă, cea a deștărării fiului meu, Mihnea, cu toate urmările ei, și cea a nealegerii mele nici măcar ca membru corespondent în noua Academie de Științe Sociale și Politice. Evident că motivații politice au dus la necuprinderea mea în lista finală. Îmi amintesc cum profesorul Alexandru Dima, întâlnindu-mă chiar în acele zile, mi-a mărturisit indignarea sa și cum se minuna că aveam tăria, spunea el, de a surâde în situația respectivă. În realitate, surâsul și chiar râsul m-au însoțit întotdeauna, într-o viață plină de încercări, ca adevărate arme de apărare pentru a merge mai departe și, mai ales, a nu abandona bătălia! ■

(va urma)

Susținător și apărător al marilor valori naționale

UNIVERSITATEA CRAIOVA
Catedra de Istorie
MUZEUL VRANCEI
OMAGIU ISTORICULUI
DAN BERINDEI
Editura D.M.Press

La 22 noiembrie a.c., academicianului Dan Berindei i s-a acordat titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Craiova. Evenimentul a fost dublat de prezentarea volumului de studii ***Omagiu istoricului Dan Berindei,*** apărut sub dubla și prestigioasa egidă a Universității craiovene și a Muzeului Vrancei (coordonator: Horia Dumitrescu, Focșani, Ed. D.M. Press, 2001, 688 p.). Iată ce scrie, în volumul amintit, dr. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române: „Om de știință, academicianul Dan Berindei, coborâtor al unei familii ilustre, s-a manifestat statornic drept un susținător și apărător al marilor valori naționale. (...) În persoana sa, istoriografia română găsește un stâlp de rezistență pentru eternitate". **(M.A.)**

● istorie trăită, istorie subiectivă ● istorie trăită, istorie subiectivă ●

Gheorghiu–Dej — 100

La 8 noiembrie a.c., s-au împlinit 100 de ani de la naşterea lui Gheorghe Gheorghiu–Dej. Această dată, ce se cuvenea marcată, a fost aniversată modest de câteva organizaţii de stânga. Încă în timpul copilăriei, la vârsta de 10 ani, când însoţeam părinţii, ducând coşuri cu mâncare muncitorilor grevişti de la Atelierele „Griviţa“, am auzit de Gheorghiu–Dej. Numele lui, ca şi cele ale lui Ştefan Gheorghiu şi I.C. Frimu, se bucurau în casa noastră de mare stimă. După 1945, am participat la activităţile politice, de multe ori în preajmă-i, îndeplinind sarcini date de el. De aceea, am considerat drept o datorie morală să particip la această aniversare, să înfăţişez, dintr-o experienţă trăită, dintr-o cunoaştere personală, moştenirea lui Dej. Ceea ce fac şi scriind prezentul articol.

Un pas spre normalitate

Este notoriu că după 22 decembrie 1989, perioada comunistă, jumătate de secol de istorie, a fost considerată drept un dezastru naţional. A fost o atitudine nihilistă, izvorâtă dintr-o concepţie sălbatică. Cu timpul, oamenii s-au mai dumirit. Societatea a început să recunoască şi părţile luminoase ale anilor trecuţi. Dar propaganda anticomunistă deşănţată, de tip primitiv, tribal, continuă să prezinte în mod mistificator această perioadă. În acest cadru, foştii conducători ai ţării, Gheorghiu–Dej, Nicolae Ceauşescu, colaboratorii lor, sunt prezentaţi **exclusiv** ca personalităţi negative. Este un punct de vedere necorespunzător realităţilor, dăunător intereselor poporului român, ca şi imaginii României. Nici poziţia contrară, sublinierea în mod exclusiv numai a lucrurilor pozitive, nu este corectă.

Reconsiderarea critică a personalităţilor din trecutul mai mult sau mai puţin apropiat nu se poate face de pe poziţii exclusiviste, fie de negare totală, fie de adulare totală. În ce-i priveşte pe Gheorghiu–Dej şi Ceauşescu, am încercat această întreprindere în cărţile mele de memorialistică, *O istorie trăită, De la Comintern la comunism naţional,* într-o serie de articole şi expuneri.

Singura atitudine corectă este cea de a se pune în evidenţă atât părţile pozitive, cât şi cele negative ale activităţii acestor personalităţi. Se cere o atitudine obiectivă, bazată pe fapte istorice evidente, reale, fără prejudecăţi, poziţii preconcepute şi partizant. Această atitudine ar însemna un pas spre **normalitate**, către o **democraţie reală**, o manifestare de **respect** faţă de poporul român şi istoria sa.

Văzând lumina zilei într-o familie de muncitori, cunoscând de mic viaţa grea a acelor vremuri, muncitorul electrician Gheorghiu a participat de tânăr la acţiunile muncitoreşti prevestitoare ale marei greve generale din 1920. În anii 1929–1933, a jucat un rol se seamă în conducerea luptelor muncitorilor ceferişti. S-a călit şi s-a format politic şi ideologic în temniţele regimului de atunci. Este bine să se sublinieze că el a fost ridicat ca lider comunist de vâltoarea luptelor revoluţionare, afirmarea lui este rezultatul unor lupte muncitoreşti care au jucat un rol de seamă în istoria ţării şi au constituit, în acelaşi timp, prima mare manifestare internaţională împotriva fascismului. Devenind, în octombrie 1945, secretar general al partidului comunist, Dej a îndeplinit importante funcţii ministeriale, inclusiv cea de prim–ministru, iar până la decesul său, în 1965, cea de preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române

Limitele de acţiune

Gheorghiu–Dej şi-a desfăşurat activitatea politică în **condiţii precis determinate** de situaţia intrernaţională. Am în vedere nu numai **limitele** impuse de aşezarea **geopolitică** a ţării, într-o zonă

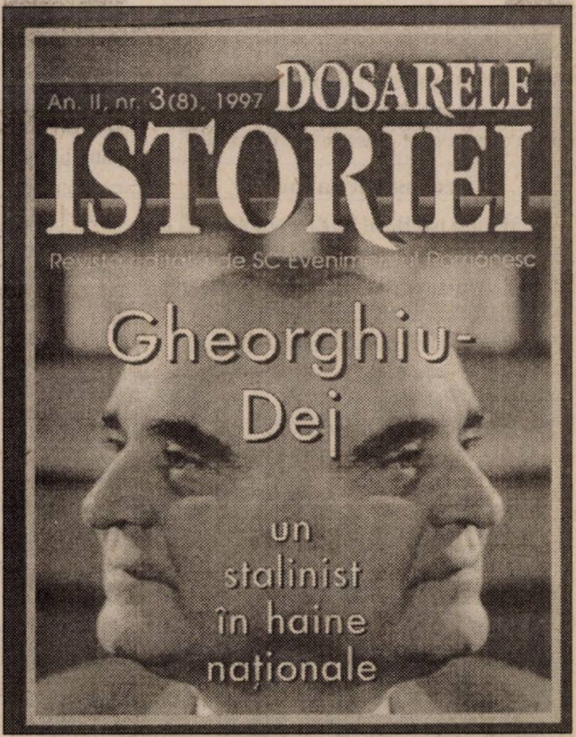
An. II, nr. 3(8), 1997
DOSARELE ISTORIEI
Revistă editată de SC Evenimentul Românesc
Gheorghiu-Dej
un stalinist în haine naţionale

Respectând întru-totul opiniile semnatarului articolului de faţă, recomandăm cititorilor noştri, pentru a-şi forma o imagine completă şi nuanţată asupra liderului comunist aici evocat, parcurgerea materialelor incluse în „Dosarele Istoriei“, an. II, nr. 3/8, 1997

unde se confruntau interesele marilor puteri, ci și cele impuse de **învingătorii în război.** Prin decizii ale marilor puteri, teritoriul național a fost mutilat, sfârtecat. Din nefericire, și astăzi părți importante ale acestuia se află în afara granițelor sale firești. Pierzând un război, indiferent de motivarea lui, țara se afla pe marginea prăpastiei. URSS, SUA, Anglia și Franța — marile puteri învingătoare — au stabilit României un **cadru strict de acțiune**. Țara a trebuit să susțină două războaie, unul în Est, unul în Vest, precum și, în afara armatei naționale, două armate străine, cea germană, în Est, și cea sovietică, în Vest. Teritoriul României, teatru de război, a suferit distrugeri grave. Deși și-a adus o mare contribuție de sânge la războiului împotriva fascismului, României i s-a refuzat statutul de cobeligerantă. Este notoriu că i s-a impus condiții împovărătoare. S-au stabilit reparații de război deosebit de grele. Perioada de tranziție de la capitalism către o altă orânduire a fost extrem de dură. În plus, am cunoscut o secetă puternică. Acesta este cadrul, ce **nu putea fi depășit de nimeni**, în care se puteau mișca România, oamenii care o conduceau, **oricare ar fi fost ei.**

Reconstrucția țării

Meritul istoric al lui Gheorghiu–Dej a fost acela de a-și fi asumat conducerea guvernării într-o asemenea perioadă, extrem de dificilă și complexă, rol refuzat de conducătorii partidelor istorice. De activitatea lui sunt legate o serie de realizări cu adevărat notabile: mobilizarea poporului în războiul antifascist, sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie", conducerea uriașelor lupte sociale care au dus la putere guvernul dr. Petru Groza. Se impune a se evidenția **refacerea și reconstrucția**, într-un termen istoric scurt, a economiei naționale. Să se recitească raportul făcut, în 1945, la Conferința națională a PCR. Este un document care definește cu claritate și limpezime sarcinile de bază ale țării în acea situație de criză națională. O comparație între situația deceniului post–decembrist și cea a deceniului de după 23 august 1944, situație mult mai grea decât cea actuală, pune în evidență, fără putință de tăgadă, capacitatea politică și organizatorică a conducătorilor de atunci ai țării de a mobiliza masele largi populare de a scoate țara din marasm și mizerie.

A urmat apoi opera uriașă de construcție social–economică. S-a creat o puternică industrie românească, o agricultură modernă, bazată pe marea exploatare agricolă, s-a închegat o economie națională coerentă, pusă în slujba poporului român. S-a asigurat un sistem stabil de asigurare a condițiilor omenești de trai, potrivit puterii economice a țării, prin crearea de locuri de muncă sigure pentru întreaga populație activă, sprijinirea familiilor cu mulți copii, locuințe ieftine și sigure, eradicarea unor boli cronice, gratuitatea sănătății, un sistem înaintat de asigurări sociale, respectiv pensii, odihnă și tratament. Învățământul, de asemenea gratuit, a permis lichidarea analfabetismului, generalizarea învățământului obligatoriu de opt ani, de 10 ani după 1965, s-au dezvoltat științele, arta și cultura.

După plecarea trupelor sovietice, România a cunoscut o perioadă de largă deschidere internă și externă, au fost eliberați ultimii deținuți politici, scoși consilierii străini din Securitate și armată, s-a subliniat rolul României în războiul de eliberare a patriei. O mare însemnătate are acțiunea de lichidare a urmărilor proletcultismului, precum și cea de derusificare. S-a înlocuit traducerea revistei sovietice „Timpuri noi" cu o revistă românească de politică externă, „Lumea". Astfel, s-a eliminat o orientare exclusivistă spre cultura și limba rusă, s-au pus bazele unei orientări mai largi spre cultura universală

Dej, în 1960, la plecarea spre ONU

În ciuda statutului nedrept ce i s-a impus, România și-a normalizat relațiile pe plan extern. Ea a fost primită în Organizația Națiunilor Unite, a știut să rupă barierele unei alianțe strâmte și să dezvolte relații largi economice, politice și culturale cu țările învecinate, cu țările socialiste ce nu făceau parte din CAER și Tratatul de la Varșovia, cu statele capitaliste, cu țările în curs de dezvoltare. România a pus bazele unei politici externe înțelepte, **singura** corespunzătoare intereselor naționale de bază ale poporului român, politică externă către toate azimuturile. Încă în timpul lui Dej, s-a afirmat rolul țării noastre de **factor de echilibru și înțelegere** pe arena internațională (vezi propunerile de transformare a zonei Balcanilor într-o zonă de bună vecinătate și lipsită de arme nucleare, normalizarea relațiilor cu Iugoslavia, după anatemizarea acesteia, refuzul de a participa la etichetarea și condamnarea altor partide, apelul la încetarea polemicii chino–sovietice și multe altele).

Testamentul politic

Patriotismul lui Gheorghiu–Dej s-a afirmat în marile probleme naționale. Cea mai mare realizare a fost afirmarea, în ciuda condițiilor grele, a **independenței și suveranității naționale**. În cărțile citate mai sus, descriu pas cu pas această întreprindere îndrăzneață. Aici amintesc doar unele din ele.

Este notorie participarea comuniștilor români, alături de rege și armată, la înfăptuirea actului istoric de la 23 august 1944. De numele lui Dej și Groza este legată readucerea Ardealului de Nord în granițele naționale, firești, ale țării. Dej a avut curajul să ridice lui Stalin chestiunea lichidării Sovrom-urilor, a reducerii poverii despăgubirilor de război, a așezării relațiilor noastre cu URSS pe baze mai drepte.

De cea mai mare însemnătate fost cererea românilor ca trupele străine, respectiv sovietice, să plece din țară. Acest eveniment a descătușat posibilitățile conducerii române de a afirma o politică națională. Este incontestabil că meritul de bază revine lui Dej, inițiatorul acestei acțiuni, tovarășilor săi, dintre care amintesc neapărat pe Emil Bodnaraș, care a discutat cu Hrușciov.

M-am referit în alt articol, publicat în actualul număr al „Dosarelor Istoriei", la acțiunile întreprinse de Gheorghiu–Dej în vederea recuperării Tezaurului de la Moscova. În 1964, noi am luat — cum spunea Dej — ca avocați pe Marx, publicînd *Însemnări despre români*, și pe Engels, publicând scrisoarea acestuia către Nădejde. Ambele documente arătau cât se poate de explicit că **Basarabia este românească** și că a fost cotropită de țarismul rus. Noi am respins ferm și public propunerea lui Valev de creare a așa–zisului complex interstatal al Dunării de Jos, pe care l-am considerat un îndemn la fărâmițarea statală a țării.

Este notorie lupta pentru apărarea identității naționale în cadrul **CAER și al Tratatului de la Varșovia**, opoziția românească față de subordonarea unor organisme suprastatale. România s-a opus public și ferm tendințelor de transformare a economiei românești într-o anexă de materii prime agricole și furnizoare de produse petroliere celorlalte țări socialiste. În ianuarie 1964, Gheorghiu–Dej respinge hotărât, în scris, propunerea lui Hrușciov de a se crea, în cadrul Tratatului de la Varșovia, a unui organism permanent al miniștrilor de Externe (ceea ce echivala cu renunțarea la suveranitatea națională în domeniul politicii externe). De asemenea, este cunoscut că România și-a păstrat dreptul suveran în problemele militare, dreptul de conducere a armatei naționale.

În sfârșit, în aprilie '64, s-a publicat vestitul document al Plenarei CC al PMR, intrat în istorie ca **Declarația de independență a României**. Am numit acest document **„testamentul politic"** al lui Gheorghiu–Dej. Pe baza moștenirii lui Dej, s-au clădit realizările ulterioare ale lui Ceaușescu, inclusiv actul de mare curaj și demnitate — condamnarea publică, în 1968, a invadării Cehoslovaciei de către trupele sovietice și ale altor țări socialiste. Eu am scris: „fără Dej, nu era Ceaușescu", chiar dacă acestuia din urmă nu i-a plăcut să recunoască această realitate.

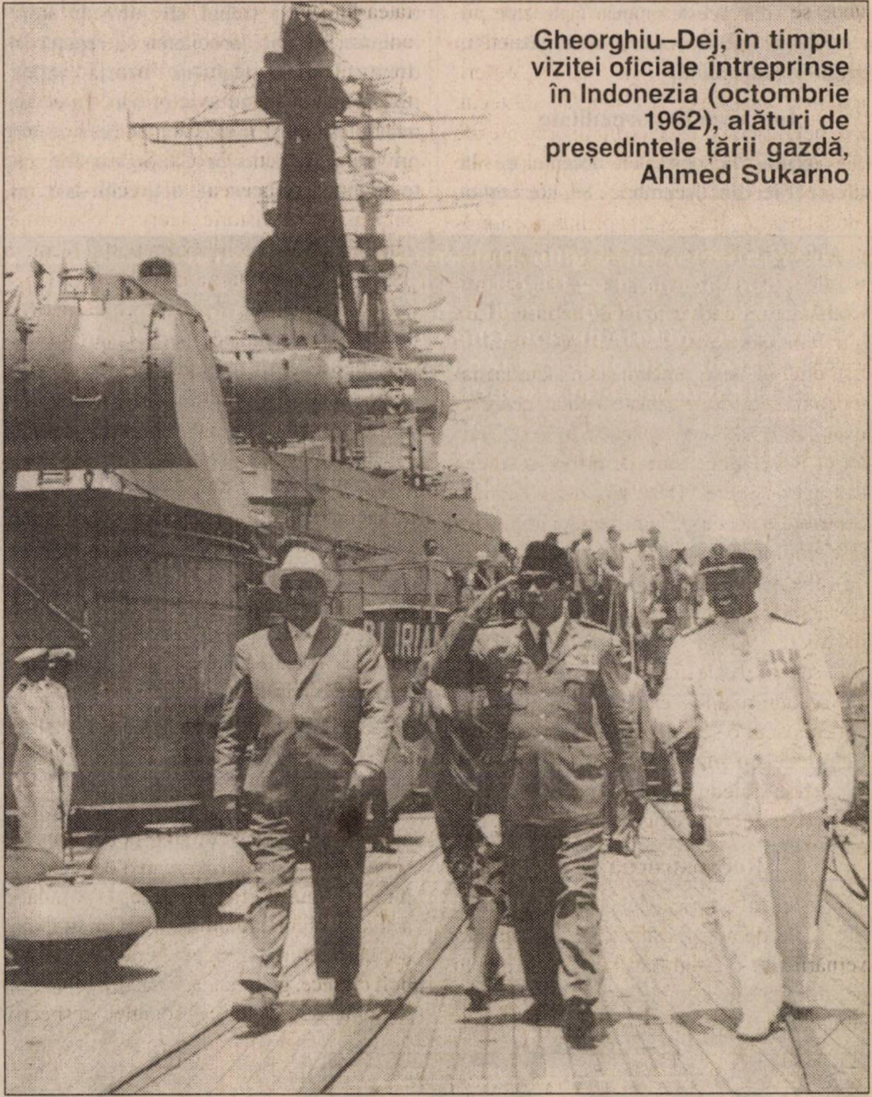

Gheorghiu–Dej, în timpul vizitei oficiale întreprinse în Indonezia (octombrie 1962), alături de președintele țării gazdă, Ahmed Sukarno

Erori și abuzuri

Adevărul n-ar fi adevăr dacă n-am sublinia, și părțile negative ale perioadei lui Gheorghiu–Dej. În această perioadă, s-au săvârșit și erori în teorie și practică, abuzuri. Chiar dacă pot fi explicate prin împrejurările amintite mai sus, ele nu pot fi trecute cu vederea. Deși au afirmat cu claritate că nu există un tipar al construirii societății socialiste, Dej și ceilalți conducători români nu s-au putut rupe de unele trăsături ale primei revoluții socialiste. Este vorba de teza monopolului unui singur partid, cea a ascuțirii luptei de clasă, inventarea așa–zisei clase a chiaburilor și a necesității lichidării ei, suprasolicitarea proprietății de stat în dauna celei particulare, dezvoltarea cultului personalității, rezultat al acumulării unei puteri politice excesive în mâinile unei singure persoane. Acestea au dus la lichidarea partidelor adverse, chiar a Partidului Social–Democrat, la reprimarea foștilor lideri ai acestora, a unor personalități politice, ca și a unor oameni simpli care se opuneau transformărilor radicale. Nu poate fi ocolită responsabilitatea lui Dej pentru reprimarea fizică a comunistului și patriotului L. Pătrășcanu, ca și acceptarea cererii lui Stalin, în 1949, de a-l condamna pe Tito. Este adevărat că, ulterior, Dej și-a făcut autocritică, că unele din aceste abuzuri au fost ulterior condamnate chiar de partidul comunist, dar acestea rămân fapte care au adus daune grave construirii noi societăți, ideilor socialismului.

Intrarea în normalitate

Acum, la peste un deceniu de la schimbările din decembrie '89, societatea românească ar trebui să intre în normalitate, să aibă capacitatea să repună în drepturile sale legitime istoria anilor precedenți, cu ce au avut ei bun, cu ce au avut ei rău. Sper în aceasta. În ceea ce mă privește, îl consider pe Gheorghiu-Dej, cu toate părțile negative ale activității sale, un slujitor al intereselor celor mulți și obidiți, devotat cauzei socialismului, partizan și făuritor al comunismului național, om politic și bărbat de stat care a adus servicii mari patriei. Așa cred că va rămâne în istoria națională. ■

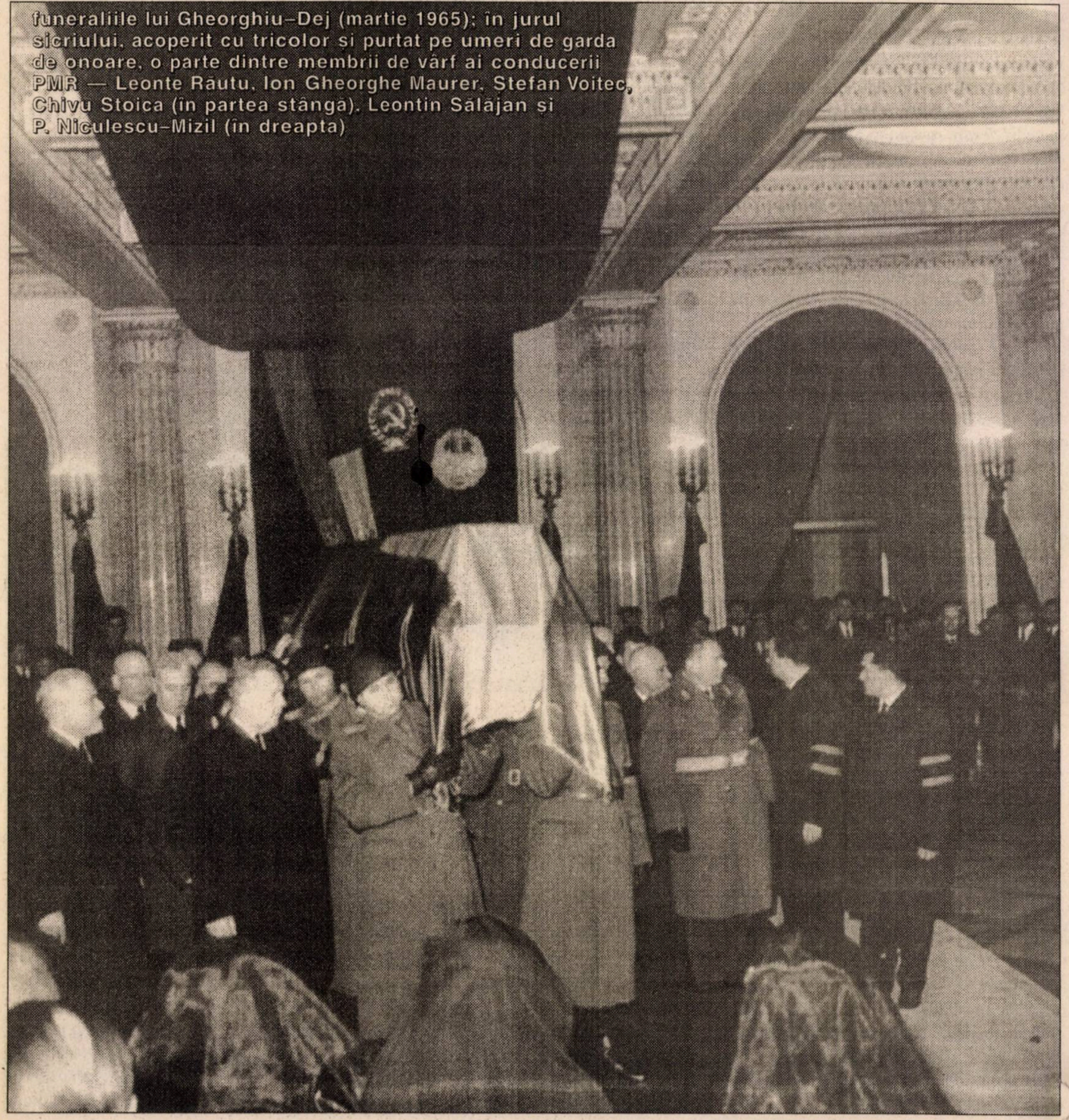

funeraliile lui Gheorghiu-Dej (martie 1965); în jurul sicriului, acoperit cu tricolor și purtat pe umeri de garda de onoare, o parte dintre membrii de vârf ai conducerii PMR — Leonte Răutu, Ion Gheorghe Maurer, Ștefan Voitec, Chivu Stoica (în partea stângă), Leontin Sălăjan și P. Niculescu-Mizil (în dreapta)

Din cronica neagră a continentului negru

Trei dictaturi africane

Viorel CRUCEANU*

Anul 1979 a fost, în diverse părți ale lumii, nefast pentru dictatori. Rînd pe rînd, s-au prăbușit autocrați, precum șahinșahul Mohammed Reza Pahlavi Aryamehr (Iran), Pol Pot (liderul „Khmerilor roșii“, din Cambodgia), Anastasio Somoza (clanul său stăpânea de 42 de ani în Nicaragua), Eric Gairey (prim–ministru al minusculei insule Grenada) și Hafizullah Amin (liderul comunist al Afghanistanului). Cascada de dictatori căzuți a cuprins și trei dintre cele mai detestabile figuri din Africa Neagră: ugandezul Idi Amin Dada, Francisco Macias Nguema (din Guineea Ecuatorială) și centrafricanul Jean Bédél Bokassa. Presa apuseană, avidă de senzațional, a acordat o atenție disproporționată celor trei tirani africani. S-a indus, astfel, opiniei publice o imagine falsă: ei se confundau cu Africa. În timp ce presa panafricană îi prezenta ca pe „o rușine“ pentru întregul continent, în Occident li se confecționase o imagine de reprezentativitate. Se proceda, neîndoielnic, la o selecție negativă, folositoare diverselor *lobby*-uri din fostele puteri metropolitane. Totuși, evoluția evenimentelor avea să infirme, în timp, validitatea fabricării unor asemenea figuri grotești...

„Căpcăunul din Kampala“

Idi Amin Dada

Nimic nu anunța destinul neobișnuit al tînărului soldat ugandez. În 1945, la 20 de ani, s-a angajat în „Royal Army Force“ (RAF). A participat, pentru o scurtă perioadă, la luptele din Birmania. Reîntors în Africa, a fost implicat, la mijlocul deceniului al șaselea din secolul XX, în reprimarea amplei revolte antibritanice „Mau–Mau“ din Kenya (țară vecină cu Uganda). Fără a se remarca prin fapte de arme, I. Amin era sortit să rămână un obscur subofițer. Salvarea a venit de la fizicul său atletic (1,90 m înălțime): practicînd boxul, masivul ugandez ajunge campion al sportivilor militari din Commonwealth.

Medalia obținută în ring i-a fost benefică în carieră. Astfel, în 1960, cînd englezii declanșaseră deja procesul de decolonizare a Ugandei, I. Amin devine, cu gradul de locotenent, primul ofițer autohton. După un curs de pregătire în metropolă, în 1962 este avansat căpitan. În același an, la 9 octombrie, Uganda accede la independență.

După eliberare, la fel ca numeroase alte țări africane proaspăt independente, Uganda flirtează cu Israelul. În scurt timp, s-a ajuns la o strînsă colaborare militară. Șeful guvernului, Milton Obote, l-a trimis pe Amin, în care avea încredere deplină (amândoi fiind originari din regiunile nordice), la un stadiu de perfecționare în Israel. Căpitanul ugandez a fost profund impresionat de israelieni, aceștia tratîndu-l de la egal la egal, spre deosebire de „aroganții“ britanici. Cu această ocazie, a strâns prietenii cu mulți instructori israelieni, printre care generalul de mai tîrziu Baruch Bar Lev. În Israel, Amin a urmat cursuri de parașutism. Suferind de gută, nu a sărit niciodată cu parașuta. Din politețe, gazdele sale i-au conferit, totuși, brevetul.

Din 1966, steaua sa urcă vertiginos: la 22 februarie, Idi Amin conduce atacul asupra palatului regelui din Uganda, Frederick

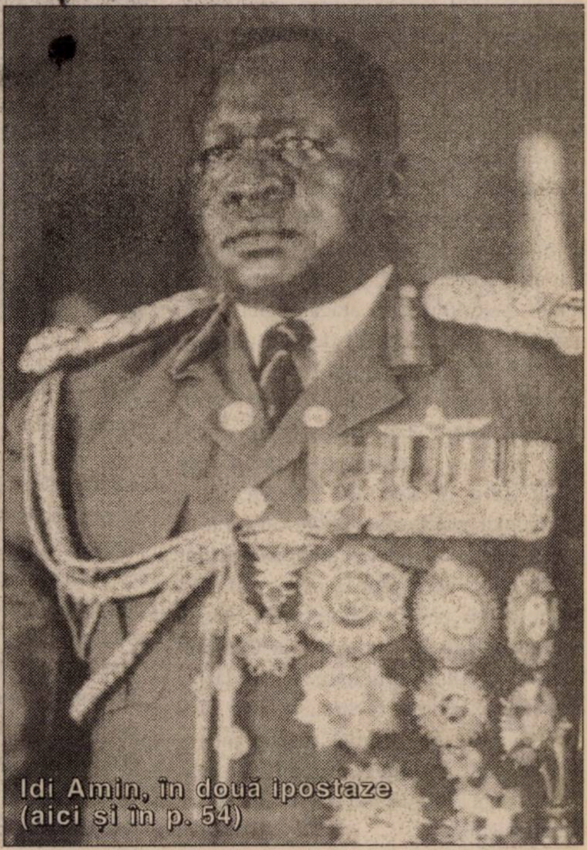

Idi Amin, în două ipostaze (aici și în p. 54)

---

* Prof. dr., Liceul „V. Alecsandri“, Bacău

Mutesa II (Uganda era atunci un unicat: o republică federală, alcătuită din patru regate și un district, având ca președinte pe cel mai influent dintre... regi). Premierul Obote preia întreaga putere, iar Amin obține stelele de general.

În anii care au urmat, Obote alunecă spre stânga, după modelul mentorului său, președintele Tanzaniei, dr. Julius Nyerere. În 1969, el publică documentul „Carta omului mijlociu“, ce prefigura un vast program de socializare. Faptul nu era pe placul fostei puteri metropolitane și al prietenilor israelieni. Prin urmare, la 25 ianuarie 1971, pe cînd Obote se afla la întrunirea la vîrf a Commonwealth-ului de la Singapore, serviciile secrete britanice (puternic implantate în Kenya), de conivență cu Mossad-ul, au organizat o lovitură de stat militară ce l-a propulsat la putere pe ambițiosul Amin.

Perioada de grație cu protectorii din umbră nu a depășit un an și jumătate. În vara lui 1972, Amin ia o decizie surpriză: expulzarea, din „rațiuni economice“, a peste 50.000 de persoane de origine indo–pakistaneză, ce alcătuiau, în fapt, clasa de mijloc a societății (industriași, negustori, medici, profesori, avocați etc.). El a apelat și la o retorică populistă: „africanizarea“ cadrelor. Cum și Kenya anglofilului Jomo Kenyatta procedase la fel, în 1967, Marea Britanie a avut o reacție moderată. În numai câteva săptămâni, Idi Amin recidivează. În septembrie 1972, forțele sale militare atacă regiunea de graniță cu Tanzania. El declară prezumțios că frontiera „stabilită de colonialism nu corespunde realității geografice și ar trebui retrasată“. Cuvintele rostite ascundeau anevoie frustrarea resimțită de Amin, prin decizia lui Nyerere de a acorda azil politic lui Obote. În furia sa oarbă, liderul ugandez a telefonat vechiului său amic, generalul Bar Lev, cerîndu-i ajutor aviatic pentru a bombarda capitala Tanzaniei, Dar–es–Salaam. La Cartierul General isarelian, solicitarea a fost clasificată cum se cuvine: o curată nebunie. Refuzul generează o nouă reacție intempestivă: I. Amin omagiază pe Hitler pentru holocaust, propunîndu-și să-i ridice chiar o statuie!

La scurtă vreme, conflictul ugandezo–tanzanian este aplanat, grație intensei medieri a Organizației Unității Africane (OUA). Dar, antisemitismul devenise o obsesie pentru „uriașul“ african.

Din această perspectivă, un alt moment „picant“ s-a consumat în timpul războiului israeliano–arab, din octombrie 1973. Arborând uniforma de paradă, Amin convoacă presa și anunță, plin de emfază, plecarea sa iminentă pe front. Bineînțeles că, dincolo de limbajul belicos, pregătirile au fost „savant“ tergiversate. Deznodămîntul cunoscut al războiului, consumat în numai șase zile, a fost pus tocmai pe seama faptului că el nu a ajuns pe front.

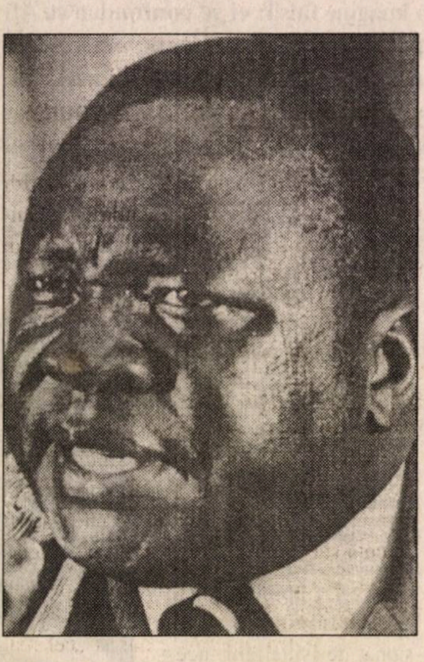

Zgomotoasele ieșiri antiisraeliene i-au adus un prieten cu mulți bani: Moammer El–Kadhafi. Liderul libian devine sponsorul său, mai ales că reușise contraperformanța ca, în numai doi–trei ani, să aducă în stare de ruină o țară prosperă pînă în 1971. Combinația Amin– Kadhafi apare în relief, în iulie 1976, prin deturnarea unui avion de linie israelian, pe aeroportul din Entebé, după ce, în prealabil, făcuse escală la Benghazi (Libia). Cei 104 ostatici au fost eliberați printr-o spectaculoasă acțiune anticomando, întreprinsă de forțele speciale ale Tel–Aviv-ului (israelienii cunoșteau foarte bine terenul, aeroportul din Entebé fiind construit chiar de ei) **(1)**. Operațiunea a beneficiat indirect și de sprijinul lui Amin: fiind plecat pentru câteva ore din țară, el și-a dezarmat soldații, de pe aeroport, de teama unei lovituri de stat...

Idi Amin atinge vârful carierei în vara lui 1975. În perioada 25–28 iulie 1975, Kampala găzduiește al XII-lea „summit“ al OUA. Conform uzanțelor, șeful statului gazdă este desemnat președinte în exercițiu al organizației, pentru un an de zile.

Surprinzător, în această calitate, I. Amin și-a schimbat discursul, apelând la un registru panafricanist. Totuși, „regia“ și „spectacolul“ nu au lipsit. Pentru a sublinia statura sa continentală, organizează, după întîlnirea de la Kampala, ample manevre militare, declarând că armata ugandeză își propune „să ocupe Capul“, în scopul răsturnării regimului rasist din Republica Sud–Africană. Presa străină a reacționat, caracterizînd această desfășurare drept „fanfaronadă, mascaradă și bufonerie“ **(2)**.

Idi Amin a fost repudiat, ca om politic atât de Occident, cât și de fostul bloc comunist răsăritean. Iată de ce se poate spune că singura sa performanță diplomatică a reprezentat-o, în aprilie 1976, vizita în Iugoslavia lui Tito. Bătrânul conducător comunist vizitase Uganda, în 1970, ca oaspete al lui M. Obote. Mai mult ca sigur, Tito nu s-a gândit la reciprocitate, ci a salutat în persoana lui Amin pe președintele în exercițiu al OUA.

În politica internă, Idi Amin a exercitat o dictatură feroce. Suspiciunea sa maladivă a lovit în toate straturile sociale. Orice tendință opozițională a fost reprimată nemilos. Atrocitățile comise s-au soldat cu 300.000 sau, posibil, chiar 500.000 de victime. Într-un gest fără precedent pentru Africa, papa Paul al VI-lea a luat atitudine publică împotriva regimului sîngeros al lui I. Amin. Teroarea paralizase întreaga țară. Pe bună dreptate, revista „Afrique–Asie“ considera guvernarea acestuia drept o „nonadministrație“ **(3)**.

Reputați africaniști au judecat cu severitate „accidentul istoric“ numit Idi Amin. Astfel, istoricul kenyan Ali Mazrui caracteriza regimul primitiv al dictatorului ugandez drept „un lumpen–militariat“ **(4)**. La rîndul său, Philippe Decraene, pornind de la figura fioroasă a lui Amin, i-a găsit un epitet pe măsură: „căpcăunul din Kampala“ **(5)**.

După un reflex tipic tiranilor, urâți de propriul popor, Amin s-a proclamat președinte pe viață. În preajma Conferinței panafricane de la Kampala, s-a ridicat la gradul de mareșal. Apoi, în 1976, s-a împopoțonat cu gradul de feldmareșal (după modelul nazist) și cu titlul de doctor în drept internațional (deși era semianalfabet). De asemenea, pentru a-i sfida pe englezi, s-a „ornat“ cu celebra fustă scoțiană și s-a declarat „rege al Scoției“.

Nesigur de „locul“ pe care îl va ocupa în istorie, s-a gândit să intre în... geografie! Prin urmare, împreună cu vecinul zairez în ale dictaturii, a procedat la împărțirea denumirii a două lacuri de frontieră: Lacul Albert a devenit „Mobutu Sese Seko“, iar Lacul Edward a preluat denumirea de „Idi Amin Dada“.

Dictatura sîngeroasă și incoerentă a lui I. Amin nu putea sfîrși decât pe o „notă falsă“. La 1 noiembrie 1978, trupele sale (2.000–3.000 de oameni) atacă, din nou, Tanzania și ocupă 1.850 kmp din regiunea Kagera. A fost „eroarea fatală“ **(6)**. De această dată, Nyerere nu a mai acceptat nici o mediere. Forțele tanzaniene (40.000 de oameni) au trecut la contraofensivă, alungînd pe invadatori. Operațiunile militare s-au prelungit pe teritoriul ugandez. Sub oblăduirea lui Nyerere, s-a constituit un Front Național de Eliberare al Ugandei (FNEU), alcătuit din 22 de grupări de opoziție (în rândurile căreia s-a remarcat, în mod deosebit, tânărul conducător de operațiuni militare Yoweri Museveni, președinte apoi al Ugandei).

În ajutorul dictatorului ugandez a sosit un detașament libian care, când a fost convocat, știa că va participa la „sărbătoarea națională a Maltei“ **(7)**. Lipsiți de motivație, libienii au fost zdrobiți, înregistrînd „peste 500 de morți și tot atâția răniți“ **(8)**. La 11 aprilie 1979, forțele tanzaniene și cele ale FNEU au ocupat Kampala. Sângerosul dictator a scăpat cu fuga, în Libia. Numai că Kadhafi nu avea nevoie de prieteni decăzuți și l-a expulzat în Arabia Saudită.

Idi Amin trăiește un „exil aurit“ în „țara nisipurilor“. Cu ceva timp în urmă, revista americană „Newsweek“ semnala că i s-a născut o fetiță: al 43-lea copil. Simultan, fiul său mai mare luptă în gherila din nordul Ugandei, ostilă actualului regim, fapt ce ar putea să însemne că vetustul personaj mai visează, încă, la fotoliul prezidențial de la Kampala... •

„Omul–leopard“

Francisco Macias Nguema

În contrast cu exhibiționistul Idi Amin, se plasa dictatorul din Guineea Ecuatorială, minuscul teritoriu din zona ecuatorială a Africii Centrale.

Macias Nguema era un taciturn, căruia îi plăcea să cultive gustul secretului. A preferat să inspire groază, decât să fie adulat. Din această cauză, a rămas cvasinecunoscut în afara granițelor sau al regiunii. Însă, pe fondul indiferenței generale, în Guineea Ecuatorială s-a consumat o dramă umană ce nu poate fi trecută sub uitare. Comparând pe Macias cu Anastasio Somoza și Idi Amin, revista „L'Express“ îl considera, cu deplin temei, „cel mai puțin celebru“, dar și „cel mai teribil“ **(9)**.

Născut la începutul anilor '20 (în 1922 sau 1924), Macias Nguema a ajuns „un obscur funcționar colonial“. El nu a făcut parte din elita coloniei, dar s-a impus treptat, manifestând „un oarecare naționalism antispaniol“ **(10)**. Ascensiunea surprinzătoare a lui Macias se explică, în mare măsură, prin culoarele libere lăsate de exilarea principalilor lideri ai mișcării naționale. Așa s-a întâmplat cu Anastasio Ndong, cel mai remarcabil lider autohton, forțat să se refugieze, în 1951, în SUA.

Revenit în patrie după 15 ani, Ndong s-a clasat al treilea la alegerile prezidențiale din 23 septembrie 1968, ce au precedat proclamarea independenței țării sale. Prin urmare, el a devenit arbitrul scrutinului. Detestând pe Bonifacio Ondo, catalogat drept „omul spaniolilor“, Ndong a înclinat balanța în favoarea lui Macias (cu 36.716 voturi la 31.941, în primul tur, pentru ca diferența să se reducă la doar câteva sute de voturi, în al doilea tur).

La 12 octombrie 1968, sub conducerea noului ales, Guineeea Ecuatorială dobândește suveranitatea de stat, fiind a 41-a țară independentă africană și cea de-a 21-a republică din familia popoarelor hispanice.

Drept recompensă, Macias l-a desemnat pe cultul și rafinatul Ndong în calitate de ministru al Afacerilor Externe. Numai că frustul președinte ura de moarte intelectualii. Prima sa victimă a fost B. Ondo, ucis în bătaie din ordin prezidențial, la doar câteva săptămâni după alegeri. A urmat, cum era de anticipat, Anastasio Ndong. Astfel, la 5 martie 1969, în urma unui pretins complot (regizat și montat de Macias), Ndong a fost destituit și executat. Din acest moment, Macias se cufundă în „beția“ puterii despotice...

Președintele, cvasialfabetizat, cumulează toate funcțiile importante (prim–ministru, ministru de Externe, al Apărării etc.). La 14 iulie 1972, își atribuie magistratura supremă pe viață. Declanșează un delirant cult al personalității, modulat pe 44 de titluri, printre care: „Lider de oțel“, „Mesia“ (în acest sens, și-a modificat numele din Macias Nguema în Massie Nguema), „Părinte al libertății“, „Protector al culturii“, „Tigrul“, „Omul–leopard“ sau „Unicul miracol produs de Guineea Ecuatorială“!

În 1973, rupe relațiile diplomatice cu Spania lui Franco, declanșând procesul de „africanizare“: capitala, Santa Isabel, își schimbă numele în Malabo, teritoriul continental Rio Muni — în Mbini, iar Insula Fernando Póo (după numele portughezului care a descoperit-o, în 1469) — în... „Insula Macias Nguema“. Trece printr-o „iluminare“ ideologică și se „convertește“, brusc, la marxism–leninism. Impune un partid unic, intitulat pompos Partidul Unic Național al

Muncitorilor (într-o țară lipsită practic de industrie). În politica externă, se orientează spre URSS, Cuba, dar mai ales spre RP Chineză și RPD Coreeană, cea din urmă fascinându-l cu varianta proprie a „revoluției culturale“. De altfel, Macias a făcut o singură ieșire de amploare în afara granițelor, în septembrie 1977, când a luat contact cu sursele sale de inspirație: RP Chineză, RPD Coreeană și RS Vietnam.

Izolarea de Occident a dus la ruinarea țării, care, în 1968, era „prosperă și veselă“, cu „un venit pe cap de locuitor dintre cele mai ridicate din Africa“ (**11**). Măsura eșecului economic se reflecta în prăbușirea producției de cacao, principalul produs local, de la 45.000 t, în 1968 (din care 40.000 t cacao–extra), la 8.000 t (în 1978), și chiar 4.000 t (în 1979). La fel, suprafața cultivată s-a redus cu 60%. Într-un cadru natural mirific, nu se găseau pâine, lapte, pește, zahăr, săpun sau bere. Pe bună dreptate, observatorii avizați socoteau că „țara a dat înapoi cu un secol“ (**12**).

Ca o culme a absurdului, Guineea Ecuatorială devine proprietatea absolută a lui Macias. Populația este cantonată în sate, delasarea fiind interzisă fără autorizație specială. Manifestările de nemulțumire sociale sunt crunt reprimate (una dintre pedepsele aplicate fiind crucificarea). Aparatul represiv s-a dovedit singura instituție ce funcționa. Echipat de ruși, Macias era încadrat de „consilieri“ cubanezi, est–germani și... români (**13**). Numărul victimelor regimului Macias se contabilizează cu zecile de mii: de la 50.000 până la 90.000. De asemenea, alți 150.000 de ecuato–guineezi (1/3 din populație) s-au salvat luând calea exilului: 60.000 în Gabon, 50.000 în Camerun, 10.000 în Nigeria, 15.000 în Spania etc. (**14**).

Delirul puterii personale a atins cota sfidării transcendentului. A interzis sărbătorirea Crăciunului (devenită chiar zi de execuții) și a alungat preoții din biserici. Ca un veritabil „Caligula african“ (**15**), a înlocuit icoanele cu propriile portrete, în timp ce predicatorii de ocazie invocau mărinimia lui... „Papa Macias“.

Detașarea sa de realitate era direct proporțională cu spaima de un eventual complot. Prin urmare, palatul prezidențial din Malabo a fost înconjurat cu ziduri înalte, ce-i confereau aspect de fortăreață. Capitala era împânzită cu agenți, proveniți în special din țările socialiste. De asemenea, armata se afla sub o strictă supraveghere, exercitată de aceleași elemente alogene. Conștient de ostilitatea crescândă, se retrage îndelungi perioade în satul natal din jungla ecuatorială, Nzang Ayong, transformat într-un adevărat buncăr. Solitudinea lui Macias era dovedită și de faptul că, din 1976, nu mai ținuse nici o ședință de guvern. Orice ministru reprezenta o persoană suspectă. Periodic, Macias convoca în „audiență“ câte un membru al guvernului. Cei convocați nu se mai întorceau niciodată...

În iulie 1979, o asemenea chemare a fost adresată și ministrului adjunct al Apărării, col. Teodoro Obiang Nguema Mbazogo, nepot al dictatorului. Știind ce-l așteaptă, acesta și-a contactat colegii de promoție de la Școala militară din Saragossa. Împreună, au trecut la acțiune și, în zorii zilei de 3 august 1979, au declanșat lovitura de stat.

Macias a părăsit precipitat Capitala, plănuind să reziste la Nzang Ayong. După șase zile de urmărire prin junglă, a fost capturat. Obosit de nemiloasa tiranie, poporul nu mai avea puterea să se bucure. Totuși, noua conducere militară a țării a avut decența să-i ofere un firesc act de justiție: judecarea sângerosului dictator. Procesul lui Macias a reprezentat un fapt inedit până atunci în Africa: pentru prima dată, un lider african a dat socoteală de faptele sale.

Completul de judecată a reținut trei capete de acuzare: genocid (în cele din urmă, nu au fost reținute decât... 500 de crime imputate direct lui Macias), deturnare de fonduri și trădare (pentru că a cerut ajutorul instructorilor cubanezi în încercarea de a reprima puciul) (**16**). Procesul, desfășurat public, a durat o săptămână și s-a încheiat cu condamnarea la moarte a dictatorului. La 29 septembrie 1979, cu o zi înainte de a se împlini 11 ani de la alegerea sa ca președinte, Macias a fost executat. Plutonul de execuție era alcătuit numai din soldați marocani (veniți în sprijinul noului regim), localnicii aflându-se sub imperiul superstiției: ei considerau pe „tigrul“ Macias invulnerabil și se temeau de posibila sa reîntoarcere pentru a-și răzbuna moartea...

Megalomanul însetat de bogății și onoruri

Jean Bédél Bokasa

A fost primul, din această tripletă, ajuns la putere, dar ultimul care s-a prăbușit.

S-a născut la 22 februarie 1921, în localitatea Bobangui, situată la 80 km de capitala Bangui. Provenea dintr-o familie cunoscută, ce a dat teritoriului pe charismaticul Barthélémy Boganda, supranumit „părintele independenței“ (mort într-un suspect accident de avion, în 1959, de care, cu siguranță, francezii nu au fost străini) și pe primul președinte al Republicii, David Dacko (cel mai tânăr șef de stat din epocă, ales la doar 30 de ani).

Rămas orfan de ambii părinți, la numai 7 ani, Bokassa urmează cursurile unor școli de misionari, simțindu-se atras de cariera eclesiastică. La 18 ani, sfătuit de bunicul său, părăsește seminarul și se înscrie, voluntar, în armata franceză. Participă la luptele din cel de-al doilea război mondial în rândurile forțelor „Franței libere“, create de generalul de Gaulle, la Brazzaville, remarcându-se în timpul debarcării în Provența. În perioada 1950–1953, participă, cu gradul de adjutant, la acțiunile militare purtate de francezi în Indochina. Apoi, după 1954, servește în armata colonială din Algeria, împotriva Frontului de Eliberare Națională (FLN), ce se pronunța, cu arma în mână, pentru independență.

La aniversarea a 20 de ani de serviciu neîntrerupt în armata franceză, Bokassa este promovat ofițer, cu gradul de locotenent (1959). Doi ani mai târziu, făcând parte din același ancadrament, este avansat căpitan (la 1 iulie 1961). Ajunși în acest punct, se cuvine să procedăm la un

Paris, februarie 1969: Bokassa, în vizită oficială, alături de președintele de Gaulle

act reparatoriu: în mod eronat, presa occidentală ironiza, în 1976, că fostul „caporal“ s-a proclamat împărat. În realitate, când a părăsit rândurile armatei francezi, după 23 de ani, avea gradul de căpitan (fiind recompensat cu pensia cuvenită, inclusiv în perioada cât a fost șef de stat).

Între timp, la 13 august 1960, Republica Centrafricană și-a proclamat independența. A doua zi, vărul său, președintele David Dacko, l-a chemat la Bangui, numindu-l șeful cabinetului militar al președinției. Urmează o ascensiune fulgerătoare, Bokassa fiind desemnat, la 1 ianuarie 1963, șef al Statului Major al armatei centrafricane. Apoi, în decembrie 1964, este promovat colonel.

Spre deosebire de Amin și Macias, Bokassa era atras de literatura istorică. După înlăturarea sa, el declara într-un interviu acordat revistei „Jeune Afrique“: „Da, iubesc istoria și cărțile de istorie. Aveam o bibliotecă destul de stufoasă la Berengo. Aveam în jur de 5.000 volume“ **(17)**. Astfel, Bokassa a devenit un fervent admirator al lui Napoleon Bonaparte. În intimitate, visa la o carieră asemănătoare. Înrudirea cu Dacko s-a dovedit benefică în cariera militară, dar nu și pe plan politic. De aceea, în mintea sa a încolțit un plan bonapartist: cucerirea puterii cu armele!

Pretextul s-a ivit în scurt timp: stabilirea relațiilor diplomatice cu RP Chineză. Drept urmare, președintele Dacko devine suspect în ochii lui Jacques Foccart, consilierul în probleme africane al generalului de Gaulle. Cine putea să-și asume rolul alternativ? Bineînțeles că Bokassa, care, în anii afectării sale în armata metropolitană, a dovedit o loialitate de nezdruncinat față de Franța. În noile circumstanțe, în noaptea de 31 decembrie 1965 spre 1 ianuarie 1966, are loc o lovitură de stat militară, în urma căreia colonelul Jean Bédél Bokassa ajunge președinte al Republicii Centrafricane.. Prima sa grijă a fost să acumuleze cât mai multă putere (ocupând și principalele portofolii ministeriale) și să-și acorde gradul de general (1967).

Aparte de ceilalți dictatori evocați anterior, care și-au ruinat țările, Bokassa a fost un „despot luminat“. Astfel, în 1967, a lansat un plan de dezvoltare economică, numit „planul Bokassa“. Rezultatele au fost spectaculoase: în primii cinci ani, producția agricolă s-a triplat și s-au creat 120 de mici întreprinderi (fabrici de produse alimentare, textile, tricotaje, montare a aparatelor de radio etc.). Capitala a fost modernizată (electrificare extinsă, noi căi rutiere, noi edificii publice etc.) și dotată cu un aeroport modern. În toamna lui 1971, și-a deschis porțile prima universitate din țară (ce purta, bineînțeles, numele președintelui). De asemenea, în 1976, s-au finalizat lucrările la noua clădire a telefoanelor, înaltă de opt etaje. Și astăzi, în țară, se recunoaște că Bokassa a fost un lider „constructor“: din păcate, succesorii săi nu l-au imitat.

Setea de glorie a făcut însă din Bokassa un politician detestabil. În jurul persoanei sale s-a țesut o adevărată „legendă“ morbidă, fiind suspectat că se implica direct în supliciul celor ce aveau curajul să-l contrazică. Lungul șir de crime, știute și neștiute, a fost inaugurat cu cei doi companioni de puci. Primul a căzut comandantul de jandarmi Jean Izamo. Despre el se spune că ar fi fost strangulat chiar de dictator. A urmat, în 1967, colonelul Alexandre Banza, artizanul puciului din 31 decembrie 1965. Acesta ar fi fost legat de o coloană și jupuit cu un cuțit de însuși Bokassa **(18)**. Un alt complotist, Jean Claude Mandaba, a ajuns până la gradul de general. Căzut în dizgrație, a fost numit ambasador la București. Rechemat după doi ani, Mandaba este arestat și găsit mort în celulă, în urma unor lovituri de ciocan în cap. Aceeași soartă a împărtășit și generalul Martin Lingoupou, condamnat la moarte în 1974.

În procesul care i-a fost intentat lui Bokassa, la Bangui, în perioada noiembrie 1986–iunie 1987, s-a procedat la o inventariere a tuturor crimelor politice. Lipsa probelor concludente i-a permis să se apere cu strășnicie: „Sunt creștin și n-am ucis, niciodată, pe nimeni. (...) Papa Paul al VI-lea în persoană mi-a acordat titlul de apostol al păcii. N-aș fi putut să fac rău poporului meu. De altfel, de fiecare dată când voiam să grațiez pe careva, mi se spunea că a murit...“ **(19)**.

Asupra lui Bokassa a planat și o bănuială macabră: antropofagia. În momentul înlăturării sale, într-un refrigerator din subsolul palatului imperial de la Berengo au fost găsite două cadavre. Revista „Paris Match“ îi citează pe „unii apropiați“, care au declarat că „Bokassa vorbea de unii dispăruți, afirmând, într-un hohot de râs: «Nu-i mai căutați. I-am mâncat»“. **(20)** Publicația menționată a abordat, pe tema canibalismului, pe „ministrul de Stat“ al dictatorului, francezul Jacques Duchemin. Acesta a redat o replică a lui Bokassa: „Așa ceva trebuie dovedit“. **(21)** De asemenea, Duchemin a amintit un zvon, care circula prin Bangui, cum că, la încoronare, Bokassa ar fi făcut o farsă ministrului francez, Robert Galley, oferindu-i carne de om. Dar, a conchis Duchemin, „eu nu am dat crezare unui asemenea zvon“ (**22**). Nici procesele sale (cel din 1980, în contumacie, și cel din 1986–1987, în prezența inculpatului) nu au reușit să clarifice spinosul și macabrul subiect.

Bokassa a stabilit o culme, fără egal în Africa, a extravaganței. A început cu gesturi „minore“: la 22 februarie 1972, se instituie președinte pe viață al republicii. Apoi, în 1974, se declară mareșal (la o armată ce nu depășea 3.000 de oameni). Apogeul va fi atins la 4 decembrie 1976, când se proclamă împărat, sub numele de Bokassa I. Se pare că prăbușirea împăratului Etiopiei Hailé Sélassié I, la 12 septembrie 1974, i-a galvanizat veleitățile monarhice, propunându-și să înlocuiască milenarul tron etiopian cu unul mai tânăr, centrafrican.

Încoronarea a avut loc la 4 decembrie 1977, într-o atmosferă fastuoasă. Luxul etalat contrasta cu posibilitățile unei țări al cărei venit pe cap de locuitor abia atingea 200 de dolari. Astfel, tronul, în greutate de 2,8 tone, avea forma unui imens vultur, cu înălțimea de 3,10 m, în timp ce anvergura aripilor, placate cu aur, atingea 4,20 m. În ziua încoronării, Bokassa purta o hlamidă lungă de 8 metri, ornată cu 785.000 de perle și 1.3000.000 paiete de aur și cristal, cântărind 25 kg. Piatra principală a coroanei, executată în Franța, era dintr-un diamant de 58 carate; cea a coroanei împărătesei Catherine avea doar 38 carate, dar era de „o calitate deosebit de rară“, după expresia împăratului.

Încoronarea „împăratului“ Bokassa

Pentru aceeași ceremonie au fost comandate, în Franța, 12 costume pentru împărat, câte șapte costume fiecărui copil (și Bokassa avea nu mai puțin de... 35 copii) și șase rochii pentru împărăteasă. Confecționarea lor a necesitat 16.000 de ore de lucru. Purtătorul de cuvânt al casei de modă „Michel Tellin“ declara că a fost „cea mai importantă comandă de la încoronarea lui Napoleon“. La alte case de modă, au fost realizate, pentru aceeași ceremonie și 4.500 de uniforme pentru garda imperială. Au mai fost cumpărate 200 de limuzine pentru delegațiile oficiale și alte 200 motociclete BMW pentru escortă. Nu putea lipsi băutura de calitate: 40.000 sticle de vin de Bourgogne, Bordeaux și Alsace, precum și 24.000 de sticle de șampanie din aceleași renumite podgorii (**23**). Înșiruirea de mai sus reprezintă doar o parte din cheltuielile care, conform revistei „Jeune Afrique“, s-ar fi ridicat la șapte miliarde F.CFA (**24**), adică 140 milioane de franci francezi!

Mult mai severă, revista „Afrique–Asie“ a considerat evenimentul drept „mascarada secolului“ (**25**), pentru care s-au cheltuit 30.000.000 milioane dolari. „Carnavalul grotesc“ de la Bangui contrasta cu starea de spirit din țară, fiind, în fapt, o evadare din realitate a „unui megaloman însetat de bogății și onoruri“ (**26**).

Franța a fost reprezentată la ceremonii doar de Robert Galley, ministrul Cooperării. În numele președintelui Valery Giscard d'Estaing, el i-a înmânat lui Bokassa o sabie în aur, din epoca napoleoniană. Absența președintelui francez arăta, însă, începutul unei răceli între cele două țări. În lunile care au urmat, raporturile Bokassa–Giscard s-au degradat rapid și în mod vizibil.

Cheltuielile pentru încoronarea au devenit o povară și mai mare pentru țară. Nemulțumirea populară a răbufnit, în ianuarie și aprilie 1979, prin amplele manifestații ale studenților și elevilor. Forțele de ordine au intervenit cu brutalitate; conform unora, chiar împăratul în persoană a luat parte la represiune. Cert este că, datorită tratamentului aplicat, 50 de tineri și-au pierdut viața în incinta închisorii centrale din Bangui. A fost „începutul sfârșitului" pentru dictator. Giscard avea acum un alibi perfect pentru a se debarasa de incomodul său prieten african (ulterior, Bokassa va declanșa senzaționala „afacere a diamantelor", divulgând valoarea cadourilor oferite președintelui francez — în special diamante —, fapt ce se va determina înfrângerea lui Giscard, la alegerile din 1981, în fața socialistului François Mitterrand).

Momentul psihologic s-a consumat la 1 august 1979, la Franceville (Gabon). Consilierul în probleme africane al lui Giscard, René Journiac, i-a cerut lui Bokassa să demisioneze. Discuția s-a încins. Simțindu-se ofensat, Bokassa și-a ieșit din fire (era recunoscut pentru crizele sale de furie) și l-a lovit cu bastonul pe reprezentantul francez. Între cei doi s-a interpus, imediat, șeful statului gazdă, Omar Bongo. Dar, din acest moment, soarta lui Bokassa era pecetluită.

Ziarista Laurence Masurel a întreprins, în „Paris Match", o interesantă anchetă asupra momentelor ce au premers înlăturarea împăratului centrafrican **(27)**. Francezii au pregătit o minuțioasă lovitură de stat, cunoscută sub numele de „Operațiunea Barracuda". Se aștepta doar o ieșire din țară a lui Bokassa, pentru evitarea vărsării de sânge. Pornită pe firul faptelor, L. Miguel descoperă că data inițial prevăzută a fost 25 august 1979, când Bokassa plănuise un voiaj în RDG și în RSRomânia (la București, se afla „soția favorită" **(28)** a lui Bokassa, Gabriela). În ultimul moment, împăratul–dictator și-a schimbat planul. Să fi aflat ceva? Posibil. A urmat o lună încordată de așteptare. În cele din urmă, fără a proceda la cele mai elementare măsuri de precauție, Bokassa a plecat, pe 20 septembrie, într-o vizită oficială în Libia (în octombrie 1976, pentru a-i face pe plac lui Kadhafi, se convertise la islamism sub numele de Salah–Ed-din Ahmed Bou–kassa; ulterior, a revenit la creștinism). Nici nu sosise bine la Tripoli, că francezii au și instalat (la orele 23,55) ca președinte pe David Dacko (acesta era în pijama când ofițerii francezi au venit să-l ia de la Paris cu „ținta" Bangui)...

Kadhafi nu era dispus la complicații similare celor cu Idi Amin. Fără să stea pe gânduri, l-a expulzat pe indezirabilul oaspete. Bokassa a plecat, surprinzător, spre Franța. După 56 de ore, petrecute în avion, pe pista aeroportului din Evreux, i s-a comunicat destinația de azil: Coasta de Fildeș.

După alte tribulații, care l-au condus din nou în Franța, se întoarce pe neașteptate în țară, la 23 octombrie. În locul mulțimii care să-l aclame, îl așteptau forțele de ordine. Arestat, a fost judecat public și condamnat la moarte, în ziua de 12 iunie 1987. Pedeapsa i-a fost comutată la închisoare pe viață, de președintele în exercițiu, general André Kolingba (care, în 1981, înlăturase, iarăși, pe D. Dacko). Tot generalul Kolingba l-a grațiat, la 1 septembrie 1993. În aceeași zi, se anunța numele noului președinte ales — Ange Felix Patassé, nimeni altul decât titularul postului de prim–ministru în momentul încoronării lui Bokassa.

Din 1993, Republica Centrafricană cunoaște o experiență democratică foarte frământată. Pe fondul crizei politice, în primăvara lui 1996, s-a auzit o voce a trecutului, ce se dorea definitiv închis: Bokassa. Acesta declara, plin de umor (involuntar): „Dacă Franța dorește ca eu să exercit puterea pentru a organiza noi alegeri, sunt gata. Întreaga populație nu se bazează decât pe mine" **(29)**. Nostalgiile i-au fost curmate de o criză cardiacă, ce l-a răpus la 3 noiembrie 1996.

Cu moartea lui Bokassa lua sfârșit doar un capitol din istoria dictaturilor africane. Din păcate, asemenea regimuri se mai perpetuează și astăzi. Ele nu mai u însă viitor, Africa înregistrând, în ultimul deceniu și ceva, un viguros proces de democratizare. ■

Note

1. Pentru amănunte, v. Uri Dan, *Comando în Uganda*,, Cluj–Napoca, 1991, 125 p.

2. Cf. „Jeune Afrique", nr. 793, 19 martie 1976, p. 6.

3. „Afrique–Asie", nr. 244, 20 iulie 1981, p. 59.

4. Cf. C. Wauthier, *L'Afrique des Africains*, Paris, Seuil, 1977, p. 253.

5. Ph. Decraene, *Vieille Afrique, Jeunes Nations*, Paris, PUF, 1982, p. 161.

6. „Afrique–Asie", nr. 244, p. 59.

7. „Jeune Afrique", nr. 979, 10 octombrie 1979, p. 22.

8. Ibidem.

9. „L'Express", nr. 1466, 18 august 1979, p. 48.

10. „Jeune Afrique", nr. 1.084, 14 octombrie 1981, p. 103.

11. „L'Express", nr. 1.466, p. 48.

12. Ibidem.

13. CF. „Jeune Afrique", nr. 974, 5 septembrie 1979, p. 19.

14. V.R. Holeindre, „Karl Marx ches les «Equator»", în „Paris Match", nr. 1.607, 14 martie 1980, p. 29.

15. Ibidem, p. 26.

16. V., pe larg, „Jeune Afrique", nr. 979, p. 24–25.

17. Idem, nr. 1.080, 16 septembrie 1981, p. 25.

18. Cf „Paris Match", nr. 1.584, 5 octombrie 1979, p. 29.

19. *Grands proces de l'Afrique contemporaine*, Paris, 1990, p. 27–29.

20. Cf. „Paris Match", nr. 1.584, p. 32.

21. Ibidem, p. 42

22. Ibidem.

23. „Jeune Afrique", nr. 884, 16 decembrie 1977, p. 71–81.

24. Ibidem, p. 72.

25. „Afrique–Asie", nr. 151, 26 decembrie 1977, p. 25.

26. Ibidem.

27. „Paris Match", nr. 1.584, p. 39–40.

28. Ibidem, p. 39; despre „balerina Gabriela", v. și montajul lui Sergiu Klein, în „Lumea Magazin", nr. 1, 1999, p. 48–49.

29. Cf. „Jeune Afrique", nr. 1.847, 29 martie–4 iunie 1996.

● la timpul prezent ● la timpul prezent ● la timpul prezent ● la timpul prezent ●

2000 – 2001, din toamnă până în toamnă

Cronica unui an din istoria politică a României postcomuniste

Pe 26 noiembrie 2000, cei 17.699.727 de români cu drept de vot se prezentau la urne pentru a alege cel de al cincilea Parlament postcomunist, după o campanie electorală destul de aprigă, scumpă și nu lipsită de inedit, dar totuși cu final previzibil. Astăzi, la un an de zile de la verdictul urnelor, configurația scenei politice este sensibil diferită, consecință directă a reașezării raporturilor politice din societate. Cele mai importante schimbări s-au produs la nivelul sistemului de partide — schimbări de lideri, noi alianțe, dar și noi partide. Să le trecem în revistă pe cele mai semnificative.

28.XI.2000 — Asumându-și eșecul electoral, conducerea PNȚCD și-a dat demisia în bloc. Activitatea partidul urmează să fie coordonată de un organism tranzitoriu, Biroul Interimar de Conducere, avându-l în frunte pe Constantin Dudu Ionescu, cu sarcina de a pregăti organizarea congresului partidului.

29.XI.2000 — Liderul ApR, Teodor Meleșcanu, își asumă răspunderea pentru eșecul electoral. Doru Viorel Ursu își prezintă demisia de onoare din funcția de lider al ApR București.

5.XII.2000 — Lideul PD, Petre Roman, anunță declanșarea procesului de reorganizare a partidului.

18.XII.2001 — Ion Iliescu, președintele nou ales al țării, demisionează din PDSR, gest formal impus de Constituție.

15.I.2001 — Biroul Permanent Național al PD decide să propună Colegiului de Coordonare Național organizarea Convenției extraordinare.

15.I.2001 — Vicepreședintele Marian Enache demisionează din ApR.

19.I.2001 — Conferința Națională Extraordinară a PDSR. Adrian Năstase preia ștafeta de la Ion Iliescu, fiind ales în unanimitate președinte al partidului.

19–21.I.2001 — Cel de al treilea congres postcomunist al PNȚCD. Pentru funcția supremă se confruntă: Constantin Dudu Ionescu (ex–vicepreședinte), Ioan Avram Mureșean (ex–prim–vicepreședinte), Vasile Lupu (ex–vicepreședinte), Călin Cătălin Chiriță (fost candidat pentru primăria București) și Andrei Marga, candidat surpriză (ex–ministru al Învățământului). Acesta din urmă a devenit noul președinte al partidului, fiind ales, după două tururi de scrutin, cu 374 voturi (din 637 voturi valabil exprimate). Andrei Marga face echipă cu Vasile Lupu, prim–vicepreședinte, și Călin Constantin Chiriță, secretar general. Alături de aceștia, în Biroul Național de Conducere au fost aleși și opt vicepreședinți.

22.I.2001 — Demisii din PNȚCD, în semn de protest față de orientarea de „stânga" a lui Andrei Marga.

22.I.2001 — Consiliul Reprezentanților UDMR validează protocolul politic încheiat cu PDSR.

24.I.2001 — Conducerea Alianței Naționale (AN) decide declanșarea procesului de fuziune cu PD.

26.I.2001 — Teodor Meleșcanu declară că ApR nu va fuziona cu nici un alt partid.

29.I.2001 — Horia Rusu, vicepreședinte PNL și candidat la șefia acestui partid, moare într-un accident rutier.

3.II.2001 — Conducerea ApR decide repoziționarea partidului la dreapta eșichierului politic. Demisii ale unor lideri ApR.

3.II.2001 — Reuniune a grupului peunerist din AN pentru relansarea partidului.

6.II.2001 — ANCD, condus de Victor Ciorbea, fuzionează cu PNȚCD sub sigla acestuia.

8.II.2001 — Liderul AN, Virgil Măgureanu, anunță că PUNR și PNR rămân împreună.

9.II.2000 — Consiliul de Coordonare Național al PD decide, cu 276 de voturi pentru și 160 împotrivă, convocarea Convenției extraordinare în luna mai, în ciuda opiniei lui Petre Roman ca aceasta să se defășoare în septembrie. Traian Băsescu își anunță intenția de a candida pentru șefia partidului.

10.II.2001 — Consiliu Național ApR. Se adoptă ideologia social–liberală.

12.II.2001 — Viceprimarul Capitalei, Ioan Radu, ex–membru PRM, anunță demisii masive din PRM și inițierea unui nou partid — Partidul Socialist al Renașterii Naționale.

13.II.2001 — Deputatul Luca Ștefănoiu demisionează din grupul parlamentar PRM.

17–18.II.2001 — Congresul PNL (programat inițial să se desfășoare la începutul lunii, congresul a fost amânat ca urmare a decesului lui Horia Rusu). Valeriu Stoica, până acum vicepreședinte al partidului, dar lider *de facto* al liberalilor, este confirmat președinte de drept al PNL, succedându-i astfel lui Mircea Ionescu–Quintus, a cărui retragere devenise publică de mai multă vreme. Theodor Stolojan, fost candidat al liberalilor la președinția României, devine președinte al Senatului PNL. Congresul a amânat cu două luni decizia finală asupra protocolului politic PDSR–PNL.

22.II.2001 — Conferința Națională Extraordinară a PUNR solicită Tribunalului Municipiului București desfacerea Alianței Naționale și reînregistrarea PUNR.

13.III.2001 — Deputatul Vasile Mândroviceanu părăsește grupul parlamentar al PNL.

17–18.III.2001 — Al doilea Congres ApR. Congresul îl realege președinte al partidului pe Teodor Meleșcanu și confirmă noua orientare a Alianței. Viorel Cataramă devine prim–vicepreședinte. Mircea Coșea se întoarce în ApR, ca președinte al Senatului partidului. Congresul va fi urmat de numeroase demisii individuale și de trecerea unor organizații locale la alte partide.

4.IV.2001 — Stelian Duțu, președintele Consiliului Județean Constanța, anunță trecerea, împreună cu 23 de primari, opt consilieri și 1.500 de membri, la PUR.

12.IV.2001 — Cu ocazia discuțiilor asupra Bugetului de stat, parlamentarii liberali decid rezilierea protocolului cu PDSR.

4.V.2001 — Revoluționarul Nica Leon, lider al unui minuscul partid, se înscrie în PRM.

11.V.2001 — Decizia rezilierii protocolului PNL–PDSR este confirmată de Delegația Reprezentanților Naționali ai PNL. Valeriu Stoica și partidul său adoptă un discurs catalogat de mulți analiști politici drept naționalist.

17.V.2001 — După excluderea din PRM a deputaților Codrin Ștefănescu și Dorin Lazăr Maior, deputații Mircea Bucur și Valentin Păduroiu și senatorul Vasile Duță au părăsit partidul.

18.V.2001 — Convenția Națională extraordinară a PD. Se înfruntă trei candidați pentru funcția de lider al partidului: Petre Roman, Traian Băsescu și Simona Marinescu. Câștigă detașat Traian Băsescu, cu 653 de voturi (P. Roman — 304, S. Marinescu — 64).

21.V.2001 — Petre Roman anunță că, rămânând în PD, renunță la sefia grupului senatorial. Prima demisie din PD după preluarea conducerii de către Traian Băsescu — Aristotel Căncescu, președintele CJ Brașov.

6.VI.2001 — Andrei Marga își anunță demisia din funcția de președinte al partidului. El a fost înlocuit de Victor Ciorbea, devenit președinte interimar. Conflictul dur, declanșat între „aripa Marga" și „aripa Ciorbea" face ca PNȚCD să se scindeze *de facto* în două formațiuni.

13.VI.2001 — Fostul lider PSDR, Sergiu Cunescu, adresează membrilor partidului, în preajma congresului unificării PSDR–PDSR, o scrisoare în care avertizează asupra pericolului ca PSDR să fie desființat pentru a treia oară în istoria formațiunii.

16.VI.2001 — Congresul de constituire a Partidului Social Democrat. Cei 4.030 de delegați votează în unanimitate pentru fuziunea PDSR cu PSDR și nașterea PSD. Adrian Năstase este ales președintele social–democraților, iar Alexandru Athanasiu devine președintele Consiliului Național al partidului.

16.VI.2001 — Simona Marinescu demisionează din PD. Ulterior, se va alătura PSD.

24.VI.2001 — La alegerile locale parțiale, organizate în 20 de localități, PD înregistrează contraperformanța de a nu câștiga nici un post.

26.VI.2001 — PSD depune cererea de înregistrare la Tribunalul Municipiului București.

19.VII.2001 — O dată cu demisia senatorului Sorin Vornicu, numărul parlamentarilor care au părăsit partidul condus de Traian Băsescu ajunge la șase. Ceilalți cinci parlamentari demisionari din PD sunt: Cristian Dumitrescu și Dan Ionescu (deputați), Simona Marinescu, Avram Filipaș și Ioan Cristolovean (senatori).

17–18.VIII.2001 — Al cincilea Congres PNȚCD, organizat de „aripa Marga". Vasile Lupu devine președinte, Călin Cătălin Chiriță — secretar general.

19.VIII.2001 — Consiliul Național al PUR. Reprezentanții partidului adoptă doctrina social–liberalismului și schimbă denumirea partidului în Partidul Umanist din România Social–Liberal.

27.VIII.2001 — Tribunalul Municipiului București nu a aprobat fuziunea ANCD–PNȚCD. În consecință, conducerea legitimă a partidului devine cea aleasă la Congresul din 17–18 august.

7.IX.2001 — Președinții ApR și PNL decid fuziunea celor două formațiuni politice.

22.IX.2001 — Ca urmare a deciziei TMB, PUNR revine pe scena politică.

29.IX.2001 — Ședința Consiliului Reprezentanților UDMR. Frunda György este ale președinte al CRU; Tökes Lászlo, președinte de onoare al Uniunii, este sancționat cu mustrare scrisă.

30.IX.2001 — Al șaselea Congres PNȚCD, organizat de „aripa Ciorbea". Victor Ciorbea este reales președinte al partidului.

20.X.2001 — „Aripa Marga" a PNȚCD decide transformarea într-un nou partid — Partidul Popular Creștin.

23.X.2001 — Comisia juridică a Senatului propune plenului ridicarea imunității parlamentare a senatorului C.V. Tudor.

***

Consecință a schimbărilor intervenite la nivelul partidelor, raporturile politice intraparlamentare au suferit o serie de ajustări, concretizate în redistribuirea unora dintre mandatele parlamentare. **Tabloul** de mai jos prezintă distribuția mandatelor de senatori și deputați în septembrie 2001 (la debutul noii sesiuni parlamentare), comparativ cu situația rezultată în urma alegerilor.

Partidul	**Mandate Senat**				**Mandate Camera Deputaților**				**Mandate total**			
	2000		**2001**		**2000**		**2001**		**2000**		**2001**	
PDSR (PSD)	**65**	***46,43%***	**65**	***46,43%***	**155**	***46,43%***	**155**	***46,43%***	**220**	***45,36%***	**220**	***45,36%***
PRM	**37**	***26,43%***	**36**	***25,71%***	**84**	***24,35%***	**79**	***22,90%***	**121**	***24,95%***	**115**	***23,71%***
PD	**13**	***9,29%***	**9**	***6,43%***	**31**	***8,99%***	**29**	***8,41%***	**44**	***9,07%***	**38**	***7,84%***
PNL	**13**	***9,29%***	**13**	***9,29%***	**30**	***8,70%***	**29**	***8,41%***	**43**	***8,87%***	**42**	***8,66%***
UDMR	**12**	***8,57%***	**12**	***8,57%***	**27**	***7,83%***	**27**	***7,83%***	**39**	***8,04%***	**39**	***8,04%***
Minorități		- -		- -	**18**	***5,22%***	**17**	***4,93%***	**18**	***5,22%***	**17**	***4,93%***
Independenți		- -	**5**	***3,57%***		- -	**9**	***2,61%***		- -	**14**	***3,22%***
Total	**140**	***100%***	**140**	***100%***	**345**	***100%***	**345**	***100%***	**485**	***100%***	**485**	***100%***

Se remarcă apariția unui grup de parlamentari independenți pe seama tendinței de restrângere a reprezentării formațiunilor parlamentare, cu excepția PSD și UDMR. Aceasta este însă situația formală, în acord cu regulamentele celor două Camere, ce permit parlamentarilor demisionari să activeze în Parlament sub titulatura de independenți. În realitate, acești parlamentari sunt, în majoritate, susținători ai PSD, astfel că partidul de guvernământ beneficiază de o susținere parlamentară sporită, așa cum rezultă din **statistica** de mai jos.

Practic, consecința cea mai importantă a acestei redistribuiri este transformarea PSD în partidul care controlează majoritatea absolută a mandatelor parlamentare. Cu alte cuvinte, se poate vorbi, la numai un an de la alegeri, de un Parlament cu o structură diferită de cea decisă de urne. ■

PDSR (PSD)	65	*46,43%*	**69**	***49,29%***	155	*46,43%*	**163**	***47,25%***	220	45,36%	**232**	***47,84%***
			+4 (PD) 6 (PRM)				+8 (2 PD) 6 (PRM)				+12 (6 PD)	

PDSR a primit încă patru senatori de la PD, iar la Camera Deputaților i s-au alăturat doi foști PD-iști și șase foști PRM-ști. În total, reprezentarea parlamentară a PSD a sporit cu 12 parlamentari.

Conf.univ.dr.
Alexandru RADU,
prodecan al Facultății de Științe Politice, Universitatea Creștină „D. Cantemir",
București

● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ●

VITRINA CU CĂRȚI

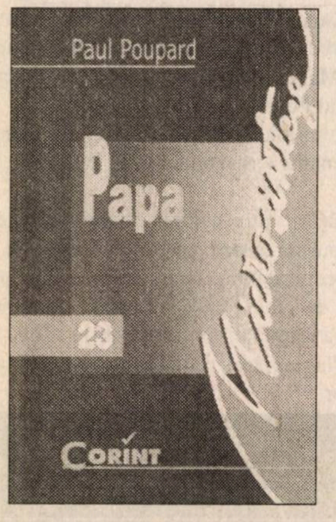
Paul Poupard
Papa
23
Istorie microsinteze
CORINT

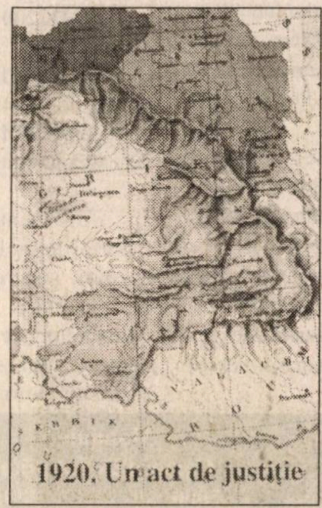
1920. Un act de justiție

EDITURA VREMEA
DOCUMENTE FRANCEZE DESPRE TRANSILVANIA
SELECȚIE ȘI STUDIU INTRODUCTIV DE
VALERIU FLORIN DOBRINESCU
ION PĂTROIU
FID

Paul Poupard,
Papa,
București,
Ed. Corint, 2001,
132 p. (col. „Istorie universală. Microsinteze", 23)

1920. Un act de justiție. Documente, **ed. de Corneliu–Mihail Lungu și Ioana Grigorie, cuvânt înainte: Ioan Scurtu, București, Ed. Elion, 2001, 493 p.**

Documente franceze despre Transilvania, 1944–1947, **ed. de V. Fl. Dobrinescu și Ion Pătroiu, București, Ed. Vremea, 2001, 357 p.**

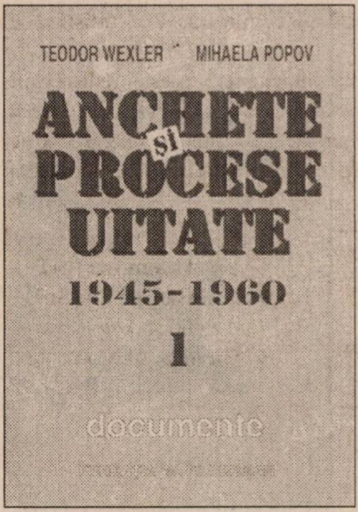
TEODOR WEXLER MIHAELA POPOV
ANCHETE ȘI PROCESE UITATE
1945-1960
1
documente

Teodor Wexler, Mihaela Popov, *Anchete și procese uitate. 1945–1960. Documente,* Fundația W. Filderman, f.l., f.a., 2 vol., 1.277 + 909 p. (col. „Antievreismul comunist“)

MUZEUL VRANCEI
DIPLOMAȚIE ȘI DIPLOMAȚI ROMÂNI
EDITURA DMPress

Diplomație și diplomați români, I, coord.: Gh. Buzatu, V. Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu, Focșani, Ed. D.M. Press, 2001, 451 p.

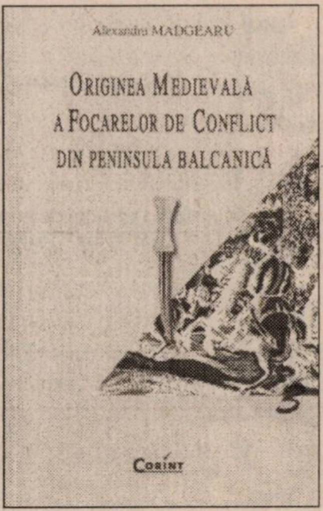
Alexandru MADGEARU
ORIGINEA MEDIEVALĂ A FOCARELOR DE CONFLICT DIN PENINSULA BALCANICĂ
CORINT

Alexandru Madgearu, *Originea medievală a focarelor de conflict din Peninsula Balcanică*, București, Ed. Corint, 2001, 286 p. (col. „Clio“, 3)

Moșe Dayan
ISTORIA VIEȚII MELE
editura enciclopedică

Moșe Dayan, *Istoria vieții mele,* traducere, prefață și note: Leonard Gavriliu, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 587 p.

memorii
Petre Țurlea
din culisele PARLAMENTULUI ROMÂNIEI

Petre Țurlea, *Din culisele Parlamentului României,* București, Ed. Fundației PRO, 2001, 363 p.

ANASTASIE IORDACHE
TAKE IONESCU
EDITURA MICA VALAHIE
București
2001

Anastasie Iordache, *Take Ionescu,* București, Ed. Mica Valahie, 2001, 304 p.

MARIAN COJOC
DOBROGEA
DE LA REFORMA AGRARĂ LA COLECTIVIZAREA FORȚATĂ (1945 - 1957)
MUNTENIA & LEDA

Marian Cojoc, ***Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945–1957),*** **Constanța, Ed. Muntenia & Leda, 2001, 277 p. (col. „Românii în istoria universală“, vol. 93)**

ROMÂNII DIN AFARA GRANIȚELOR
EDITURA VIITORUL ROMÂNESC

Arhivele Naționale ale României, ***Românii din afara granițelor,*** **ed. de documente îngrijite de Corneliu–Mihail Lungu, f.l., Ed. „Viitorul Românesc“, 2001, 320 p.**

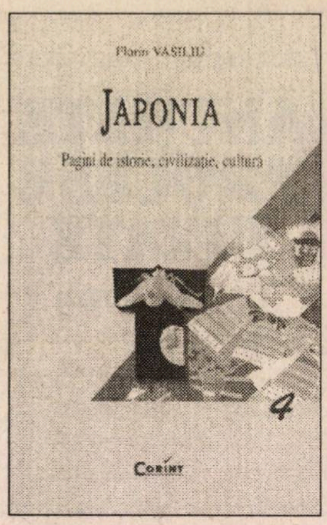
Florin VASILIU
JAPONIA
Pagini de istorie, civilizație, cultură
4
CORINT

Florin Vasiliu, ***Japonia. Pagini de istorie, civilizație, cultură,*** **București, Ed. Corint, 2001, 151 p. (col. „Clio“, 4)**

ROMÂNIA UNITĂ
UNITED ROUMANIA
CHARLES UPSON CLARK

Charles Upson Clark, ***România unită,*** **traducere: Doina Roventa, cuvânt înainte: Gheorghe Sărac, f.l., Ed. Malasi, f.a., 474 p.**

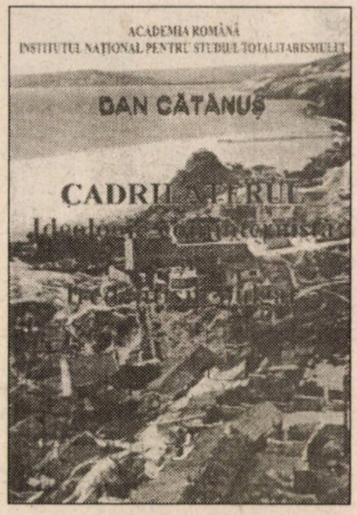
ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI
DAN CĂTĂNUȘ
CADRILATERUL

Dan Cătănuș, ***Cadrilaterul. Ideologie comunistă și iredentism bulgar, 1919–1940,*** **București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001, 345 p. (col. „Documente“)**

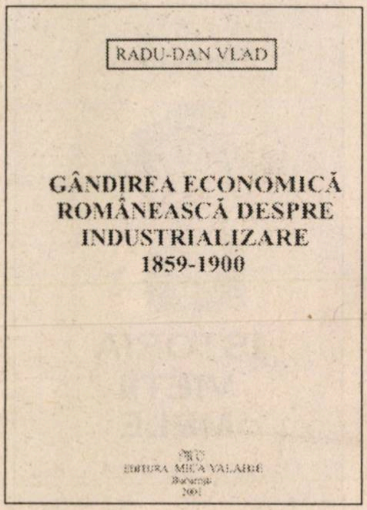
RADU-DAN VLAD
GÂNDIREA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ DESPRE INDUSTRIALIZARE 1859-1900
EDITURA MICA VALAHIE
București
2001

Radu–Dan Vlad, ***Gândirea economică românească despre industrializare, 1859–1900,*** **București, Ed. Mica Valahie, 2001, 175 p.**

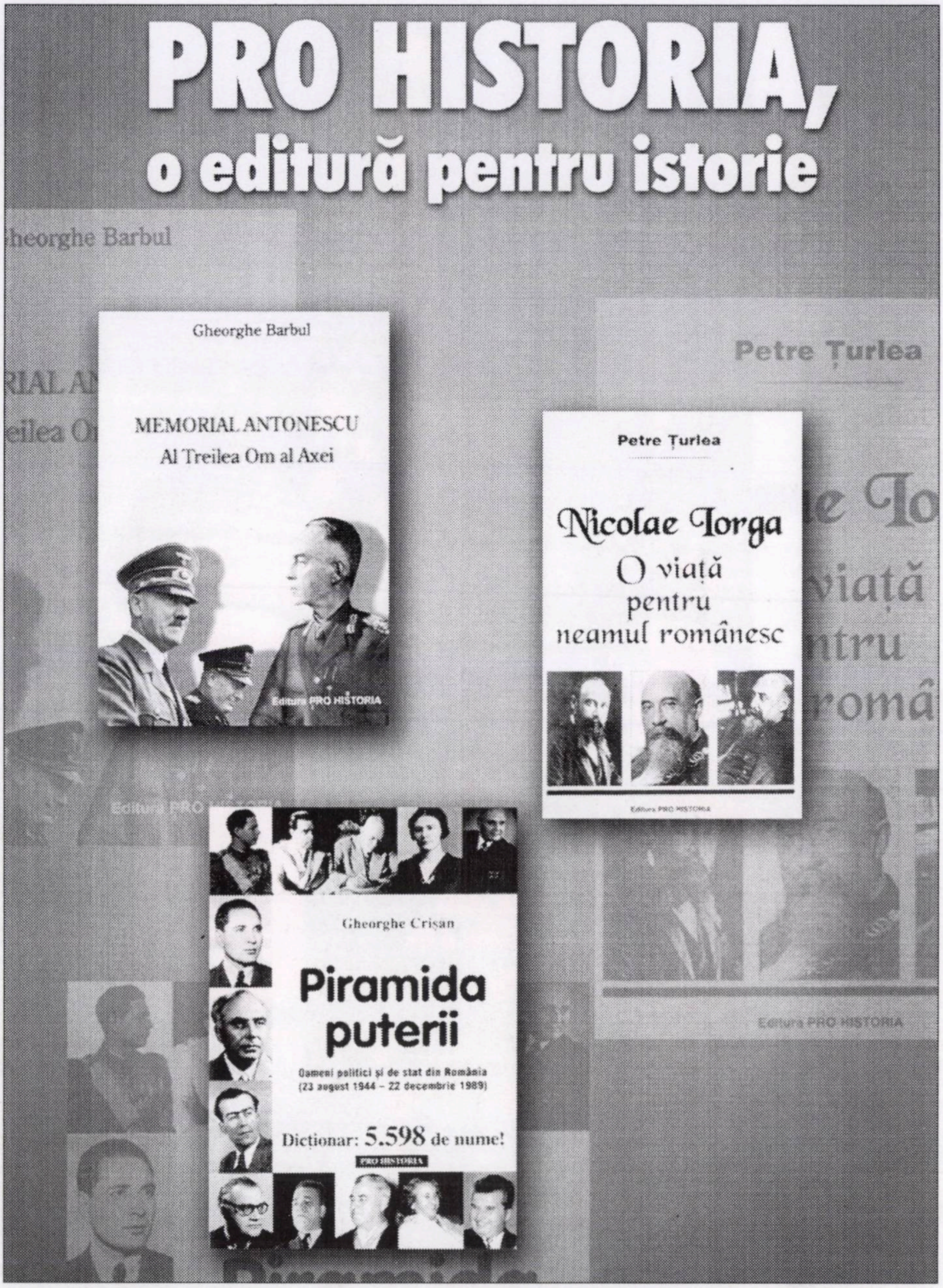
PRO HISTORIA,
o editură pentru istorie
Gheorghe Barbul
MEMORIAL ANTONESCU
Al Treilea Om al Axei
Editura PRO HISTORIA
Petre Țurlea
Nicolae Iorga
O viață pentru neamul românesc
Editura PRO HISTORIA
Gheorghe Crișan
Piramida puterii
Oameni politici și de stat din România (23 august 1944 - 22 decembrie 1989)
Dicționar: 5.598 de nume!
PRO HISTORIA

Informații și comenzi: Editura PRO HISTORIA, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7,
sector 2, București; tel.: 095.055.752, 093.870.649

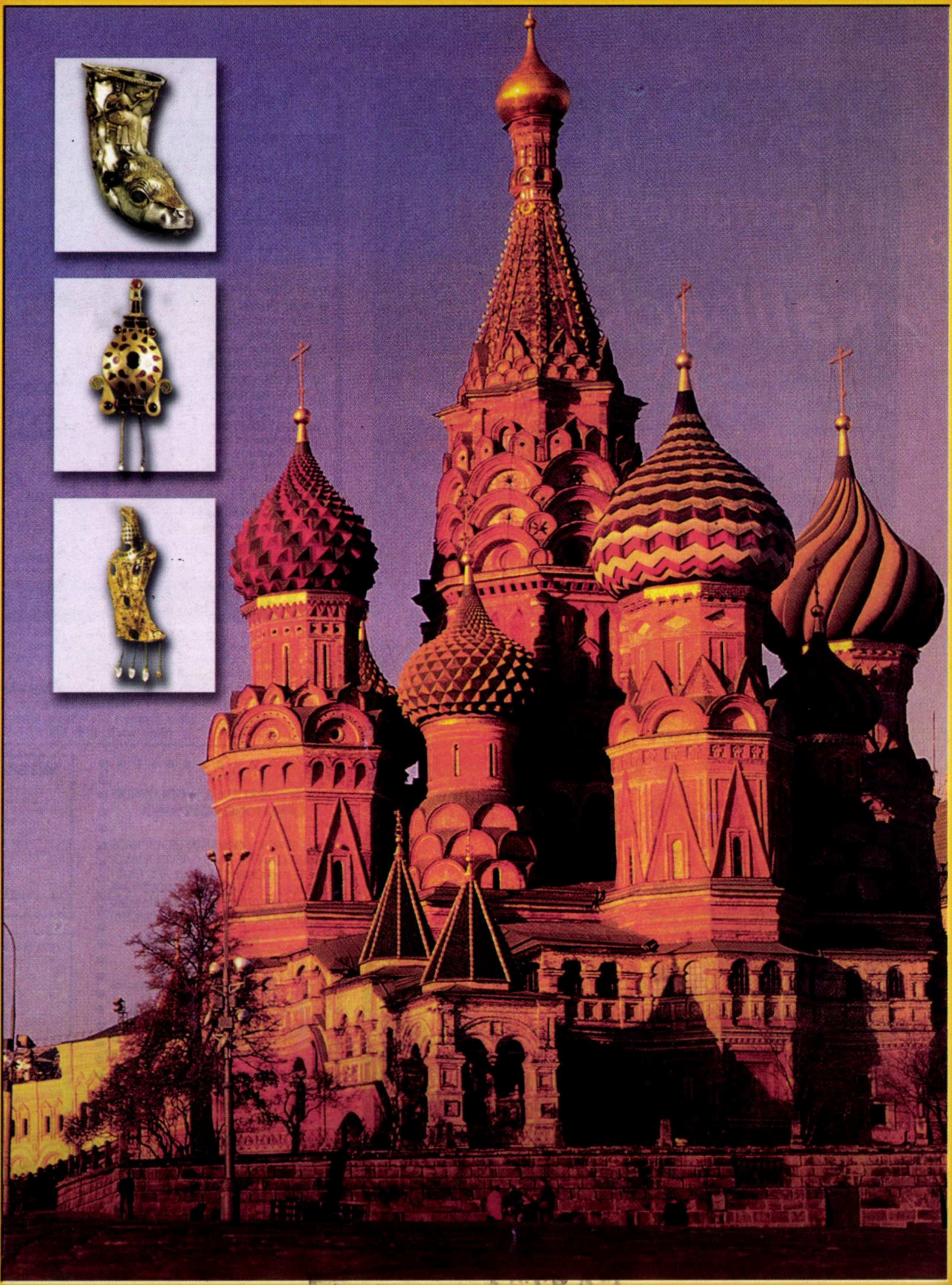

Biblioteca ASTRA

ISSN 1224-4287

Pret 20.000 lei

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -

An. VI, nr. 12(64), 2001

DOSARELE ISTORIEI

incursiune în arhivele
României comuniste

Din vremea lui
GHEORGHIU-DEJ
ȘI
CEAUȘESCU

Sumar

nr. 12 (64) • 2001

Incursiune în arhivele României comuniste: Din vremea lui Gheorghiu-Dej și Ceaușescu !

(New Documents From the Time of Gheorghiu-Dej and Ceaușescu)

Mircea SUCIU

Alfa și omega..1
First and Foremost Comes the Document

Gh. BUZATU

La început a fost sfârșitul.......................2
The End Was at the Begining

Ioan SCURTU

Ceaușescu, „adversarul" cultului personalității !..........................4
Ceaușescu, "Opponent" of the Personality Cult !
„Să ridicăm un pahar pentru unitatea de monolit a partidului" **(Constantin MORARU, Liviu–Daniel GRIGORESCU)**.........13
"Let's Drink A Glass to the Indestructible Unity of the Party"

Constantin MORARU

Dialog epistolar Bertrand Russell – Gheorghiu–Dej....................30
Exchange of Letters between Bertrand Russell and Gheorghiu–Dej
„Cartea" chineză jucată de PMR........32
The Chinese "Trump" Played by the Romanian Workers Party

Mioara ANTON

Iluzia unui nou început.......................36
The Illusion of a New Begining
Arestări în numele clasei muncitoare..40
Arrests in the Name of the Working Class
Gheorghe Apostol se confesează **(Iulian STĂNESCU)**.........................41
Confessions by Gheorghe Apostol

Dincolo de „dosar"

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (14)*.................................50
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Petre ȚURLEA

Martor ocular la execuția mareșalului Ion Antonescu...............54
Eyewitness at Marshall Ion Antonescu's Execution

Mircea CHELARU

Despre decembrie '89... și atât ! 56
About December '89... and That Is All !

Alexandru RADU

Sub lupă: România, alegerile din 2000.............................58
Under Analysis: Romania, the Elections in the Year 2000
EUSTORY: Timpul comunicării **(Filip–Lucian IORGA)**...................61
The EUSTORY Competition: Communication Time
Vitrina cu cărți..................................62
New Books

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

• **3 luni:** 60.000 lei • **6 luni:** 120.000 lei • **12 luni:** 240.000 lei

DOSARELE ISTORIEI

Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000) (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
București, sector 2, CP 37
Tel.: 095.055.752; 093.870.649

DTP & PrePress:
Andrei STÂNGĂ

Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor:
Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: 335.93.18; fax: 337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: 222.41.26; Fax: 224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37
ISSN 1224 – 4287

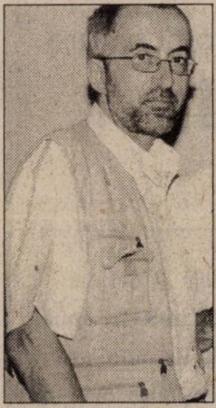

MIRCEA SUCIU

Alfa și omega

Dincolo de valoarea lui intrinsecă pentru orice demers de interpretare istoriografică, documentul de arhivă, reprodus (integral sau fragmentar, după caz) în forma sa nudă, are darul de a ne pune în legătură directă cu trecutul, un trecut pe care îl vom găsi înfățișat în fel și chip în scrierile profesioniștilor domeniului. Interpretările pot diferi, documentul, în substanța lui, rămâne. Formă materială fără viață, el ne vorbește, totuși, despre viață. Cum interpretează istoricul documentele ce-i sunt accesibile este, deja, o cu totul altă discuție. Fapt este că documentul — înțeles aici sub raportul cel mai strict al termenului: „text scris sau tipărit, inscripție sau altă mărturie servind la cunoașterea unui fapt real actual sau din trecut“ (DEX) — a fost, este și va rămâne materia primă a istoriei. Nu absolută — întrucât, în evoluția ei firească, istoriografia , îndeosebi în ultima sută de ani, și-a apropiat, uneori în mod spectaculos, surse de informare dintre cele mai diverse —, dar, oricum, privilegiată. Pentru studiul istoriei contemporane, în care masa enormă a documentelor de arhivă îl copleșește pur și simplu pe cercetător, documentul este, cu atât mai mult, alfa și omega. Cu el începe, cu el se sfârșește efortul de investigare în materie. Parafrazând, s-ar putea spune, din această perspectivă, că dacă documente nu sunt, nimic nu este. Pot exista (și există din belșug!) supoziții, speculații, ipoteze și altele asemenea despre cutare sau cutare faptă sau eveniment de istorie. Certitudinile, însă, vin neapărat din documentele care trec „vama“ criticii interne și externe, altfel spus, după o laborioasă scrutare a complexului de elemente care dau sau nu măsura veridicității.

Gândurile de mai sus — care se vor, fie și sub această formă imperfectă, un sincer și meritat elogiu al neobosiților răscolitori prin arhive — ne-au animat când ne-am propus să vă înfățișăm, stimați cititori, un mănunchi de documente referitoare la anii de comunism din România. Se înțelege, puteau fi multe altele, eventual încă și mai lămuritoare. În ceea ce ne privește, am selectat câteva piese, totuși, semnificative pentru un timp îngropat de revoluția română de acum 12 ani. Semnificative, mai ales, în privința personalității celor care au tăiat și spânzurat în țara asta, din înaltele lor funcții „pe linie de partid și de stat“, vreme de aproape o jumătate de veac. Vremea lui Dej, vremea lui Ceaușescu... Incursiunea prin arhivele comunismului românesc înfățișată în paginile care urmează poate fi utilă înțelegerii mai profunde a acelor vremuri. Pe de altă parte, ea are menirea de a-l pune pe cititor în relație directă cu litera și spiritul unor documente ce nu erau destinate a fi date publicității. Într-un fel, este o descindere „în spatele ușilor închise“. Vă invităm s-o faceți și, mai ales, să luați aminte. ■

Tututor cititorilor noștri,
din partea colaboratorilor și a redacției
revistei „Dosarele Istoriei“,
Sărbători Fericite și La Mulți Ani !

Un capitol tragic al trecutului nostru: ocupație străină, sovietizare, comunizare

La început a fost sfârșitul

Gh. BUZATU*

În etapa finală și după terminarea celui de-al doilea război mondial, trecerea României *în spatele* „Cortinei de fier“ — mai precis, în *sfera de influență*, practic, în *zona de ocupație a URSS* — a coincis cu deschiderea unuia dintre capitolele cele mai tragice ale trecutului nostru. Vecinătatea URSS a confirmat funcționalitatea unui grav blestem al istoriei noastre, rezultat nemijlocit al situației geopolitice concrete, dominată de pericolul trupelor roșii, de voința și putința de expansiune a Kremlinului, decis să realizeze nu subjugarea clasică a unui teritoriu ori a unei țări, ci *schimbarea regimului social–politic* existent în România, și nu numai. Primindu-l pe I.B. Tito la Kremlin, cu numai câteva săptămâni înaintea capitulării Germaniei, I.V. Stalin i-a dezvăluit liderului iugoslav esența planurilor moscovite, constând — ne asigura Milovan Djilas, prezent la întrevedere — în faptul că „în războiul acesta [1939–1945] **nu este la fel ca în cel trecut** [1914–1918], **ci cel care ocupă un teritoriu își impune sistemul său social. Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi“** (cf. Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Craiova, 1990). **Mai mult decât toate statele din spațiul Europei est–centrale, România a „beneficiat“, cea dintâi, de invazia Armatei Roșii în marșul acesteia spre Vest, în urmărirea trupelor germane, aflându-se dintr-o dată, mai mult decât fusese până la 23 august 1944, în poziția de *stat ocupat*, iar regimul străin a marcat iremediabil *declanșarea procesului de sovietizare, de comunizare, de retragere a țării din Europa*, pe o perioadă de aproximativ 50 de ani, practic până în 1989.**

Holocaustul roșu

Cu acordul ori cu participarea directă a comuniștilor locali, din rândul cărora s-au remarcat, în etapa respectivă, Ana Pauker și Vasile Luca, Gh. Gheorghiu–Dej și Emil Bodnăraș, Lucrețiu Pătrășcanu și Teohari Georgescu, Gh. Apostol și Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi și Leonte Răutu, împotriva poporului român s-a declanșat un veritabil holocaust. Holocaustul roșu antiromânesc, programat anticipat în raport cu izbucnirea conflagrației din 1939–1945, chiar în momentul când s-a semnat Pactul nenorocit Hitler–Stalin, care inaugura târgul cu provinciile istorice ale României Mari, și nu numai, s-a intensificat o dată cu intrarea trupelor străine în Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța și Transilvania de Nord, pentru ca, după 23 august 1944, o dată cu ocuparea întregii țări de către forțele sovietice „eliberatoare“, să capete proporții dificil de conceput și de acceptat. Trebuie să reținem însă că nu în chip obligatoriu toate relele decurgeau doar din desfășurările războiului, ci, la fel de adevărat, în ceea ce ne privea, izvorau din aplicarea planului lui Stalin de a muta sistemul socialist spre Vest. La 15 martie 1945, un document întocmit de organele speciale ale Statelor Unite ale Americii, intitulat „Violarea de către Uniunea Sovietică a declarației Molotov din 2 aprilie 1944 și a Convenției de Armistițiu cu România“, reținea esența evenimentelor survenite la noi în răstimpul 1944–1945: **„(...) Ele constituie o etapă în realizarea unui plan minuțios pregătit, care vizează aservirea totală a României și acapararea de către Uniunea Sovietică a întregii Europe Centrale și Balcanice. Autoritățile sovietice au ridicat un zid împrejurul României (...). România a purtat operații militare împotriva Uniunii Sovietice de partea Germaniei. S-ar putea afirma că ea nu are decât să suporte soarta adesea rezervată țărilor învinse și să dispară de pe harta lumii. Dar nu se poate pune problema în acest fel. Bazându-se pe promisiunile categorice făcute de către Aliați, România a înfruntat pericole cumplite și a rupt-o cu Germania. Pe de altă parte, ea a încheiat cu Uniunea Sovietică, Marea Britanie și SUA o Convenție de Armistițiu, care îi impune sarcini foarte serioase, dar care ar trebui, totuși, să-i garanteze că Puterile semnatare se consideră legate prin promisiunea lor de a respecta independența României (Articolul 1 al Convenției de Armistițiu spune textual: «Cu scopul de a restabili România independentă și suverană»)“** (v. Gh. Buzatu, *Românii în arhivele americane*, vol. I, Iași, 1992, p. 6–8).

---

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova; director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași

Probe indubitabile

Dintre miile de documente ce ne îngăduie întocmirea unei posibile *Cronici a holocaustului antiromânesc* pentru anii 1944–1945, vom reține doar câteva probe. Astfel, la 11 ianuarie 1945, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului a înaintat Comisiei Aliate de Control, în continuarea celor reclamate la 22 decembrie 1944, un „Tabel centralizator de neregulile și incidentele provocate de militarii sovietici pe teritoriul țării care nu au putut fi identificați". Erau relatate 24 de cazuri, precum acestea: **„3. Comuna Cioara, județul Brăila — 8 noiembrie 1944: O mașină cu 12 ostași sovietici înarmați a pătruns în depozitul de Munițiuni Cioara, din județul Brăila, au adunat trupa și au pus-o pe două rânduri, ca să găsească pe sergentul major Popescu Nicolae spre a-l împușca, fiind pârât de populația civilă că este partizan. Negăsind pe numitul ofițer, au cerut revolvere. Negăsind nici revolvere, au luat îmbrăcămintea și banii ostașilor, după care au plecat.** [...] **4. Comuna Cuculeasa, județul Brăila — 8 noiembrie 1944: Mai mulți ostași sovietici coborâți dintr-un tren au mers în satul Cuculeasa, la locuința lui Năstase Spirea, unde au cerut vin și femei. Fiind refuzați, ostașii sovietici au ieșit afară și au tras cu pistoalele pe fereastră, împușcând mortal pe fiul lui, Năstase Oprea, în vârstă de 20 de ani. După aceasta, ostașii sovietici s-au suit în tren și au plecat mai departe.** [...] **7. Comuna Hârtop, județul Baia — 17 noiembrie 1944: Mai mulți locuitori din comuna Hârtop, județul Baia, reclamă că au fost luați de trupele sovietice împreună cu carele și boii lor și duși până la Mureș, fără a li se da drumul acasă până în prezent (...)"** (v. A.S. Marinescu, *1944–1958: Armata Roșie în România,* vol. II, București, Ed. Vremea, 2001, p. 167 și urm.). De la celălalt capăt al țării, la 22 noiembrie 1944, se comunică cum **„ (...) o unitate sovietică — nu se cunoaște denumirea ei — cu un efectiv de 1.098 oameni, care a cantonat la Orșova, în noaptea de 2–3 noiembrie 1944, deși i s-au dat mari cantități de subzistențe și cartiruire, a devastat cazinoul orașului, a spart bibliotecile, iar cu cărțile au făcut foc în mijlocul sălii, deși în sală erau sobe și lemne"** (ibidem, p. 59). O situație specială se prelungea în Moldova și Bucovina de Sud, astfel încât, la 11 noiembrie 1944, aceeași Comisie Română pentru Aplicarea Armistițiului transmitea: **„(...) Din cauza confuziunii administrative și din lipsa unor șefi de autorități împuterniciți și bine pregătiți, în toată Moldova și Bucovina de Sud domnește o stare de totală nesiguranță, viața, ca și avutul cetățenilor, fiind amenințate. Oricare activitate este paralizată, jafurile continuă și o profundă demoralizare caracterizează starea de spirit a populației (...)"** (ibidem, p. 36 și urm.). Starea generală gravă a populației din Moldova preocupă și Marele Stat Major Român (Secția a 7-a), care, la 6 noiembrie 1944, oferea date concrete despre județele și orașele din cuprinsul lor — Iași, Rădăuți, Dorohoi ori Fălticeni. Pe alocuri, populația minoritară preluase **„majoritatea instituțiilor"**, fiind ostilă revenirii autorităților statului român. **„Se duce** — continuă raportul — **o mare campanie pentru propagarea comunismului. Au luat ființă sindicate, cooperative etc."** (ibidem, p. 23–33). Toate cele raportate, imposibil de a fi reținute, nu reprezentau în fond decât manifestări care marcau *începutul* holocaustului comunist, colorat — cum altfel? — în roșu.

Teroare, violență, jaf

Potrivit concluziilor specialiștilor, regimul ocupației sovietice din 1944–1958 s-a caracterizat prin **„teroare, violență și jaf, efectuate haotic la început, apoi în mod sistematic"** (C. Hlihor). Exemplificând în continuare, nu putem ignora sinteza nr. 641, din 13 septembrie 1944, a Inspectoratului General al Jandarmeriei, stăruind asupra **„incidentelor provocate de unele elemente ale armatei sovietice"** în județele Ilfov, Prahova, Muscel, Covurlui, Teleorman, Hunedoara, Vlașca, Dolj și Muscel (v. Ilie Manole și colab., *Armata Roșie în România. Documente,* București, 1995). Nenumărate alte documente atestă fapte similare, așa precum raportul nr. 637, din 6 septembrie 1944, al secției de jandarmi Bălțești, destinat legiunii de jandarmi Prahova, și din care reținem: **„(...) Activitatea polițienească a jandarmilor este complet paralizată pe toate porțiunile pe unde trec coloane ruse. Jandarmii sunt batjocoriți, sunt dezarmați, li se confiscă întreg avutul lor, din care cauză scapă cu fuga îmbrăcați civili. Coloanele ruse confiscă tot ce le iese în cale: arme, bani, bijuterii, ceasuri, boi, porci, cai, păsări, grâu, ovăz și fân (...). Întreaga populație este consternată pentru că armatele ruse le ridică sub amenințarea revolverelor: vitele, păsările și grăunțele (...)"** (ibidem). În sfârșit, din raportul din 11 septembrie 1944 al Inspectoratului General al Jandarmeriei, acoperind situația pe 11 județe, aflăm știri despre cele petrecute în zona Sibiului, comuna Tălmaciu, de unde, cu două zile mai devreme, **„ostașii sovietici în trecere au devastat oficiul poștal, de unde au ridicat tutun, țigări, chibrituri în valoare de circa 7.000.000 lei, precum și casa de bani care conținea în numerar suma de lei 6.000.000"** (v. C. Hlihor, *Armata Roșie în România. Adversar — aliat — ocupant. 1940–1948,* București, 1996).

În fond, toate probele existente atestă o realitate indubitabilă în privința debuturilor regimului comunist în România: **sfârșitul a fost prezent dintru început!** ■

Aprilie 1956: ședința activului de partid al Ministerului Afacerilor Interne

Ceaușescu, „adversarul" cultului personalității !

Ioan SCURTU*

După Congresul XX al PCUS — la care N.S. Hrușciov a prezentat „Raportul secret" privind „abuzurile și ilegalitățile" din timpul lui Iosif Visarionovici Stalin — în toate țările socialiste, inclusiv în România, au avut loc dezbateri privind efectele „cultului personalității" și măsurile ce se impuneau pentru respectarea „legalității socialiste". Documentul de față, provenind din Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Documentar, dosar 9.917, conține concluziile prezentate, în numele conducerii Partidului Muncitoresc Român, de Nicolae Ceaușescu la ședința activului de partid din ministerul Afacerilor Interne, din 10–11 aprilie 1956.

(Menționăm că în toate documentele — reproduse în numărul de față al revistei, integral sau fragmentar, dar păstrând întru totul forma originalului, întreruperile operate în texte sunt marcate [...]. *Subtitlurile, în toate cazurile, aparțin redacției.)*

„Marea însemnătate internațională a Congresului XX al PCUS"

„CONCLUZII
Tov. secretar al Comitetului Central
al Partidului Muncitoresc Român,
Ceaușescu Nicolae

Tovarăși, am ascultat ieri documentele prezentate de delegații care au participat la cel de-al XX-lea Congres, la Plenara CC al partidului nostru, în care, pe lângă sublinierea importanței deosebite a celui de-al XX-lea Congres al PCUS, se analizează în lumina învățăturii Congresului XX o serie de aspecte ale muncii din activitatea partidului nostru.

Din discuțiile care au avut loc azi, aici, au reieșit o serie de lucruri importante, îndeosebi în ce privește activitatea unuia din sectoarele importante ale statului nostru, a Ministerului Afacerilor Interne, a Securității.

Sigur, eu sunt de acord cu tov. Drăghici, că să considerăm că prin discuțiile de aici s-au epuizat și s-au scos la iveală toate neajunsurile comise, aceasta va trebui să nu fie considerate sfârșite, analiza muncii, a felului de muncă până acum, ci dimpotrivă începe analiza felului cum s-a desfășurat activitatea și mai cu seamă încep măsurile, să continuăm măsurile trasate încă de mult pentru ridicarea nivelului activității organelor noastre de Securitate la nivelul cerințelor puse de Comitetul nostru Central și guvernul nostru.

În legătură cu dezbaterile documentului Congresului XX a fost necesar să nu pierdem din vedere marea însemnătate internațională pe care o are Congresul XX. În primul rând, ținând seamă de aportul uriaș pe care Congresul XX l-a adus în dezvoltarea în mod creator a marxism–leninismului, îmbogățind teoria cu practica revoluționară, cu o serie de teorii dezvoltate, teoria marxism–leninistă, arătâdu-ne mișcării internaționale perspective luminoase atât în ceea ce privește posibilitatea în condițiunile actuale a înlăturării războiului, cât și posibilitatea ca în condițiunile existenței unui lagăr mondial socialist, a întăririi continue a lagărului mondial socialist, a creșterii atracției către acest lagăr, ca rezultat al succe-

1951: Nicolae Ceaușescu, în uniformă de general (în vizită în RP Mongolă)

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București; director al Institutului de Istorie „N. Iorga"

> **„Luciditatea cu care Gheorghiu-Dej își aprecia colaboratorii apropiați m-a impresionat dintotdeauna. La tradiționalul pahar de vin roșu de după cină, cred că era la a doua sticlă, el s-a uitat cam curios la mine, o căutătură după care știam că urmează o «bombă» și-a zis: «Auzi, mă, Chivu *(Stoica, n.n.)* ăsta e un bou!». Am rămas arestat. Dar, ca orice băutor deja «făcut», care ține neapărat să dialoghezi cu el, insistă: «Tu auzi, mă, ce ți-am spus? Chivu e un bou!». Atunci n-am mai putut să mă țin, că și eu eram la a doua sticlă, și-am replicat: «Păi, dacă e bou, de ce l-ați făcut prim-ministru?». De data asta a rămas el arestat. Și, după un moment, zice el: «Stai, n-o lua chiar așa, că e un bou de un tip deosebit. Dacă-i spun eu să treacă prin zid cu capul lui de ghiulea, el trece? D-aia, vezi, l-am făcut prim-ministru»“.**
>
> (Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, Ed. Univers & Calistrat Hogaș, 1992, p. 89–90)

Gheorghiu-Dej

selor obținute în construirea comunismului în Uniunea Sovietică și RP Chineză și celelalte republici populare, ca rezultat al strângerii în jurul clasei muncitoare în frunte cu partidul ei de avangardă a tuturor forțelor progresiste, în aceste condițiuni, posibilitatea de a trece de la capitalism la socialism fără război civil.

Aceste probleme deosebit de importante și actuale pentru mișcarea muncitorească au o însemnătate și teoretică și practică uriașă pentru activitatea partidului nostru și partidelor comuniste din țările coloniale pentru cucerirea puterii politice.

Este necesar să analizăm serios, să le studiem serios pentru că aceasta ne va ușura pe fiecare dintre noi să înțelegem mai bine evenimentele internaționale, lupta pentru apărarea păcii și victoria socialismului și să înțelegem mai bine rolul pe care-l are și țara noastră în acest mare lagăr al socialismului, importanța pe care o are întărirea economiei patriei noastre și să înțelegem de ce trebuie să muncim mai bine în sectoarele de activitate fiecare.

Mai departe, Congresul al XX-lea a adoptat cel de-al șaselea plan cincinal, un măreț program de construcție treptată a comunismului.

Cu toții ați citit și cunoașteți prevederile mari ale celui de-al șaselea plan cincinal, perspectivele uriașe care se deschid ca urmare a realizării celui de-al șaselea plan cincinal în întărirea economiei Uniunii Sovietice, în ridicarea nivelului de viață al poporului sovietic, în creșterea capacității de apărare a Uniunii Sovietice și ca rezultat al succeselor pe drumul construirii comunismului în Uniunea Sovietică, perspective pe care le au și țara noastră și celelalte țări de democrație populară, că, cu ajutorul Uniunii Socialiste, pe baza succeselor construcției comunismului să pășim mai fermi pe drumul construcției socialismului în țările noastre.

O problemă deosebit de importantă pe care a dezbătut-o Congresul al XX-lea este problema cultului personalității. Ceea ce este de subliniat, în primul rând, tovarăși, este curajul și tăria cu care Comitetul Central al PCUS a pus deschis problema lichidării cultului personalității lui Stalin, care, după cum ați văzut și s-a arătat în raportul care a fost prezentat în ședința închisă a Congresului al XX-lea, a adus o serie de lucruri serioase în Uniunea Sovietică și, fără îndoială, că a avut și urmări în țara noastră.

Trebuie însă, tovarăși, analizând, dezbătând, luând măsuri pentru lichidarea cultului personalității, să nu scăpăm din vedere că elementele reacționare încearcă de a folosi atitudinea hotărâtă, deschisă luată de PCUS împotriva cultului personalității lui Stalin ca un mijloc de ponegrire a PCUS și a mișcării muncitorești în general, crezând că au găsit de ce să se lege, pentru a căuta să împroaște cu noroi mărețele succese obținute de Uniunea Sovietică în construcția comunismului, să lovească în mișcarea muncitorească internațională, în mișcarea pentru pace internațională.

Este de datoria noastră, tovarăși, ca dezbătând problema cultului personalității, înțelegând esența și caracterul dăunător al cultului personalității și luând măsuri practice pentru lichidarea definitivă a cultului personalității să ne ferim de a da posibilitatea elementelor reacționare de a face jocul acestora.

Nu trebuie, tovarăși, și nu se poate, dacă ați citi materialele care au apărut, rapoartele care au fost prezentate și materialele ulterior apărute în presă, ca, criticând lipsurile care le-a avut Stalin, să alunecăm pe linia de a nu vedea marile merite pe care tov. Stalin le-a avut în construcția socialismului în Uniunea Sovietică și în mișcarea internațională.

Noi trebuie să înțelegem că, criticând deschis, dezvăluind cu curaj lipsurile într-o anumită perioadă, care au avut loc, luând măsuri pentru lichidarea lor, o facem în interesul mersului mai hotărât înainte pe drumul construcției comunismului în Uniunea Sovietică și pe drumul construcției socialismului în țara noastră, în interesul mișcării muncitorești internaționale. Tăria unui partid constă în aceea că el știe și dezvăluie lipsurile, să le arate rădăcinile și să lupte împotriva lor. Aceasta este legea de dezvoltare a mișcării internaționale. Ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar mai fost dezvăluite cu curaj? Doar am văzut că, cultul personalității a avut influență în viața de partid și în munca ideologică, care a dus la o oarecare stagnare. Puteam să ne propunem sarcina construcției comunismului în Uniunea Sovietică când mișcarea muncitorească, [în] întreaga lume, crește și se întărește, să nu se ia poziție hotărâtă împotriva cultului personalității, care constituia o piedică în analizarea noilor condițiuni istorice în care se desfășoară munca noastră și care cere să nu privim problemele în mod dogmatic, să nu privim problemele abstract și să știm să tragem învățăminte și să trasăm sarcinile în raport cu noile condiții în care ne ducem activitatea.

Iată de ce, tovarăși, luând poziție hotărâtă împotriva cultului personalității, trebuie să nu căutăm să negăm, să nu ținem ascuns ceea ce Stalin a însemnat pentru mișcarea internațională muncitorească, pentru PCUS și pentru Uniunea Sovietică, aportul pe care l-a adus în munca pe care a îndeplinit-o.

„Să ne ferim de epitete"

Trebuie în același timp, tovarăși, să ne ferim de epitete. De exemplu — consider că asemenea afirmații; și spun fiindcă le veți prelua în organizațiile de bază — aceste crime... A fost un tovarăș, aici, care a spus aceste cuvinte și consider că aceasta este o manifestare mic–burgheză, anarhică, nu arată seriozitatea și analiza politică a ceea ce înseamnă și măsura pentru lichidarea cultului personalității; în al doilea rând, trebuia să ținem seama că, cultul personalității a influențat și în țara noastră, și raportul prezentat de tov. Gheorghe Gheorghiu–Dej arată și influența pe deoparte a propagandei cultului personalității lui Stalin în țara noastră, care s-a făcut în mod excesiv, și toți cunoaștem și în același timp sub influența aceasta și în condițiile existente în țara noastră există în conducerea partidului grupul de deviatori, unde cultul personalității a luat o dezvoltare destul de mare.

Este drept că Plenara din 1953 a luat poziție hotărâtă și a pus sarcina lichidării, însă nu putem spune că sarcina pusă de Plenara din 1953 a fost dusă până la capăt, ea se mai continua într-o formă sau alta. În privința cultului personalității, nu s-au luat suficiente măsuri organizatorice, practice, în toate domeniile de activitate pentru a lichida definitiv cultul personalității și aceasta fără îndoială că s-a făcut simțit în domeniul propagandei și literaturii și în viața noastră de partid, când o serie de lipsuri care mai sunt în munca noastră de partid, nerespectarea principiilor leniniste ale vieții de partid.

Este necesar, tovarăși, ca dezbătând problema cultului personalității să mergem hotărâți de a lichida cu orice urmări cultul personalității, de a înțelege că rolul conducător în țara noastră îl are partidul, Comitetul Central al partidului, ca organ colectiv de conducere al partidului nostru, de a înțelege, așa cum Plenara din 1953 arată, că oricare membru de partid, indiferent în ce post se află și lucrează trebuie să fie supus controlului de partid, controlului organelor de partid, să creăm condiții pentru dezvoltarea democrației interne de partid, pentru ca, în cadrul partidului, membrii de partid să-și poată spune părerea asupra problemelor politicii partidului, atât a problemelor vieții de partid, cât și a problemelor economice și de stat.

Noi am făcut multe în privința aceasta, tovarăși, după 1953, după înlăturarea deviatorilor, însă nu putem să spunem că nu mai avem lipsuri, că nu mai avem nimic de făcut.

Nu mă refer la voi, la Ministerul Afacerilor Interne, că mi-am rezervat să vorbesc, mai special, mai târziu, însă noi mai avem încă multe neajunsuri, mai avem multe de făcut și nu o să spunem niciodată că nu mai avem. În general, pe noi, comuniștii, nu poate să ne mulțumească cu ce-am realizat, trebuie să fim mai pretențioși, permanent, pe baza practicii, învățăturii, creșterii capacității de a înțelege problemele și nivelul cerințelor care cresc și regulile și normele se dezvoltă și cresc. Iată că, fără să negăm realizările noastre, trebuie să spunem că mai sunt lipsuri.

Să creăm condiții ca membrii de partid să poată critica în cadrul organizațiilor de bază de partid, să ia poziția în oricare problemă, să înțeleagă că creăm și să se înțeleagă că în cadrul partidului nostru trebuie să luăm atitudine și să recunoaștem lipsurile, înțelegând că aceasta nu slăbește, ci întărește activitatea partidului.

România comunistă

Cronologie selectivă

1948

21–23 februarie: congresul de unificare a PCR cu PSD; constituirea Partidului Muncitoresc Român în fruntea căruia a fost ales Gheorghe Gheorghiu–Dej

24 februarie: demiterea lui Lucrețiu Pătrășcanu de la conducerea Ministerului Justiției; arestat apoi și executat, în 1954, la Jilava

28 martie: primele alegeri parlamentare soldate cu victoria reprezentanților partidului comunist

13 aprilie: adoptarea primei Constituții a RPR

11 iunie: promulgarea Legii de naționalizare a întreprinderilor industriale, bancare, de transport și asigurări; lichidarea proprietății private

1 iulie: înființarea Comisiei de Stat pentru Planificare, organism guvernamental central pentru planificarea economică

1949

3–5 martie: Plenara CC al PMR care hotărăște trecerea la colectivizarea (cooperativizarea) agriculturii

1950

● **HCM 1154/1950** stabilește aplicarea măsurii de deportare sau internare în domiciliul obligatoriu a oricărei persoane care, prin opiniile sau faptele sale, dăuna construirii socialismului

26 mai: instituirea regimului de colectare a produselor agricole — cotele obligatorii impuse țăranilor fiind calculate în funcție de suprafața deținută

23 iulie: hotărârea CC al PMR și a Consiliului de Miniștri prin care se dispunea organizarea teritorial–administrativă după model sovietic; erau desființate unitățile teritorial–administrative tradiționale, județele, plasele și comunele, țara fiind împărțită în regiuni și raioane

(continuare în p. 8)

Noi va trebui, tovarăși, cu toții, să depunem eforturi și mai multe ca până acum pentru a întări, a ridica și mai mult rolul de conducător al partidului în toate domeniile de activitate, a face să se întărească legătura partidului nostru cu masele de oameni ai muncii, cu masele largi populare, adevărații făuritori ai istoriei, și să înțeleagă că datoria fiecărui comunist unde-și desfășoară activitatea să nu uite că este membru de partid și că sarcina lui este să aibă în vedere întărirea, lărgirea legăturii cu masele populare, unirea întregului popor în jurul partidului, care este garanția îndeplinirii sarcinilor care le avem în față.

Și acum, tovarăși, vreau să spun câteva cuvinte — **cu riscul că tovarășii vor întârzia de la meci** *(subl.ns.)* — despre munca organelor de securitate. Aici, s-au arătat o serie de lipsuri și tov. Drăghici a scos în evidență o serie de lipsuri pe care le consider foarte juste. Sigur, tovarăși, că nu se poate, vorbind de munca de securitate și miliție, să negi și nimeni nu neagă munca depusă și rezultatele pozitive, aportul mare pe care l-au adus organele de securitate în lupta elementelor contrarevoluționare, în lupta împotriva hoților și delapidatorilor, în apărarea avutului statului obștesc și al poporului, așa cum nu poate să nu se recunoască că, în ultimul timp, s-a îmbunătățit și mai mult, însă recunosc acest lucru că nu se poate să nu vedem și lipsurile, pentru că dacă nu vom face acest lucru am face o mare greșeală, chiar pentru voi, pentru că așa a existat și mai există într-o mai mică măsură părerea că mulți dintre tovarășii care lucrează în Securitate că-și pot permite multe și că una este legea pentru toată populația și una este pentru aceia care lucrează la Securitate și Miliție, că în definitiv lupta împotriva dușmanilor — au fost și asemenea păreri la unii dintre tovarăși, că noi suntem acei care ducem lupta împotriva dușmanilor și chiar azi s-au exprimat — s-au combătut acestea, de aceea cu atât mai mult dacă ținem seama că mai există asemenea fel de a privi lucrurile să nu vedem lipsurile care există în munca Miliției și celorlalți tovarăși care lucrează în cadrul ministerului.

„Spiritul de partid de la Securitate este slab“

În primul rând, tovarăși, eu am să mă refer la spiritul de partid, la tovarășii care lucrează la Securitate și Miliție.

Sigur că problema spiritului de partid în muncă, atitudinea partinică în muncă este, în definitiv, măsura în care se

Gheorghiu–Dej **„a fost însurat, dar când l-au condamnat la mai bine de 10 ani închisoare, nevasta lui s-o fi speriat să fie pentru atâta timp nevastă de pușcăriaș. Și mai ales de pușcăriaș politic. Ce să fi sperat ea, de la politica lui Dej? L-a lăsat și și-a făcut altă viață. Când Dej a ieșit din închisoare ca orice bărbat, a realizat diverse legături cu femei. Avea din căsătoria cu nevasta sa două fete care, atunci când el era în conducere, stăteau la el. Una dintre ele, Lica, a fost actriță. Nici nu știu dacă avea sau nu talent. Când mergeam la Dej, le întâlneam și mai vorbeam. La început, recepțiile și întâlnirile oficiale aveau loc în casele unde locuiam. Altminteri, Dej vedea puțină lume. Mai mult pe cei din conducere, cu care stătea și mai mult de vorbă. Și celelalte legături, cele cu femei, au fost puține... Dar nu se poate spune că a fost singur. [...] De ce nu s-a recăsătorit Dej, nu știu. Nu discutam asemenea lucruri. Nu l-am întrebat de ce nu se-nsoară, cum nu l-am întrebat de ce-a divorțat de prima nevastă ori cum a divorțat ea de el. Nu știu nici cum trăiau familiile celorlalți demnitari. Pe vremea lui Dej nu erau legături între ele. Dej nu obliga pe nimeni să-și petreacă duminicile ori revelioanele cu el, cum a făcut mai târziu Ceaușescu! În afara lui Dej, eu, spre exemplu, nu aveam legături personale cu nimeni“.**

(I.Gh. Maurer, în vol. Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Fundația Ioan Slavici, 1995, p. 126–127)

Gheorghiu–Dej și fiica lui preferată, Lica

15 decembrie: MAN adoptă Legea planului cincinal de dezvoltare a economiei naționale (1951–1955), primul din seria cincinalelor

1951

- **deportarea** în Bărăgan a peste 10.000 de familii din motive politice sau ideologice
- **decizia MAI nr. 200** prin care au fost dislocați 4.680 etnici germani, cărora li s-a fixat domiciliu obligatoriu în diferite județe din sud–estul țării sub motivația că 1.085 erau chiaburi, 76 moșieri, 982 foști colaboratori SS, iar 2.537 de șvabi care locuiau în partea de Vest a țării „nu prezentau garanții pentru siguranța statului"

1952

- **HCM** prin care se instituie pedeapsa pentru instigare, aplicată persoanelor care comentau defavorabil politica agrară a regimului

26–27 mai: înlăturarea grupării Ana Pauker–Teohari Georgescu–Vasile Luca (lichidarea „devierii de dreapta")

2 iunie: Gheorghiu–Dej preia funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, pe care o va deține până la 3 octombrie 1955; dr. Petru Groza este ales președinte al prezidiului MAN

1953

- **vara**: sistarea prin HCM a lucrărilor la Canalul Dunăre–Marea Neagră, la care au fost obligați să muncească, în condiții subumane, aproape 10.000 de deținuți politici

23 ianuarie: în prima sesiune a noii legislaturi, MAN alege Prezidiul (președinte — dr. Petru Groza), Consiliul de Miniștri (președinte — Gh. Gheorghiu–Dej), Tribunalul Suprem și numește procurorul general

1954

19 aprilie: înlocuirea funcției de secretar general al CC cu cea de prim–secretar (funcție încredințată lui Gheorghe Apostol)

poate constata cum tovarășii care lucrează într-un sector sau altul înțeleg și aplică linia partidului. Ce poziție au față de felul de a îndeplini sarcinile și de privire a rolului partidului? Au spus-o și alți tovarăși și tov. Drăghici, că nu prea ne putem lăuda cu spiritul de partid de la Securitate, că este slab. Dar oare este admisă asemenea manifestare, care a avut loc mai larg în trecut, acum nu se poate compara, de a se considera că, cum se poate oare ca organele de securitate să fie supuse controlului organelor de partid locale, că doar ele, organele de securitate, au secrete, ele lucrează împotriva contrarevoluționarilor, ele lucrează cu informatori, cum poate să știe partidul aceasta?

Și a existat aceasta și la o serie de tovarăși din aparatul central, din Direcții și mai există din păcate și astăzi la unii în mai mică măsură. În fond, tovarăși, dacă analizăm aceasta ce înseamnă, dacă analizăm la comuniști până la urmă, încercarea de a se suprapune partidului, aceasta este în fond și acolo a și dus la recrutarea de informatori din rândul partidului, fără aprobarea organelor de partid, fără să ceară aprobarea organelor de partid, a dus la nesocotire, deși și în trecut cam toți șefii de regiuni de Securitate sunt membri ai comitetelor regionale de partid sau raionale, însă ei consideră că sunt reprezentanți ai Securității, nu membri de partid care au răspundere și sunt însărcinați să muncească la Securitate și trebuie să dea socoteală, așa cum a fost această mentalitate a unor tovarăși. Este clar, tovarăși, că împotriva unei asemenea mentalități trebuie să luptăm ca să o lichidăm.

Comitetul Central a luat măsuri și mai multe hotărâri. Plenara din 1955 și hotărârile din 1954, 1955 au legalizat, și practic, și juridic și dacă ar trebui să privim ca, comuniști, nici n-ar fi trebuit să fie scoase asemenea hotărâri că secretarul comitetului de partid trebuie să cunoască munca de securitate. Noi am legalizat și reglementat acestea ca să nu mai fie nici un fel de argument, nici juridic și cu toate acestea nu putem spune că lucrurile astăzi sunt mulțumitoare. Sunt de acord că există și cealaltă latură, că o serie de tovarăși din regiuni încearcă să ne spună că să facă Securitatea sau Miliția GAC-uri sau întovărășiri mai repede, însă, de frică de a se întâmpla aceasta, nu putem să nu dăm tot dreptul partidului. Avem statut și putem trage la răspundere pe acei tovarăși care caută să folosească organele de stat în alte scopuri.

Cred că este necesar în primul rând aici ca problema să fie clară și, în al doilea rând, că lupta împotriva dușmanilor nu o duce numai Securitatea și Miliția, că lupta împotriva dușmanilor o duce partidul și că lupta pentru cucerirea puterii politice a dus-o tot partidul care a organizat clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, poporul, i-a unit și i-a dus la victoria împotriva burgheziei și moșierimii, lupta împotriva claselor exploatatoare a dus-o partidul și pe linie ideologică, economică și pe linie represivă a dus-o Securitatea, care este un organ politic al partidului și guvernului pentru aplicarea liniei politice a partidului și guvernului. În condițiile actuale în care ne desfășurăm munca noastră, să punem mai mult sau mai puțin accent — depinde în etapa în care ne aflăm — conducător este partidul. Lupta împotriva exploatatorilor și dușmanilor nu o duce Securitatea.

Dar se pune problema ca să-i lichidăm pe toți chiaburii și capitaliștii fizic? Nici nu ne propunem și n-ar fi just să se propună, dimpotrivă sunt foarte mulți care lucrează astăzi și unii chiar au intrat în fabrici și lucrează și Securitatatea trebuie să lucreze împotriva acelora care caută să treacă la acțiuni împotriva regimului nostru. Faptul că el a fost capitalist nu este deloc un motiv ca să-l aresteze Securitatea, sau dacă a fost chiabur sau național–țărănist, sau că a fost legionar? Dacă el, azi, nu se organizează și nu încearcă să se regrupeze în scopul de răsturnare nu avem de ce să-l arestăm. Dacă se constată că aceștia încearcă să se reorganizeze, atunci este altceva, dar nu să trecem la arestarea lor numai de dragul de a spune că ați făcut treabă, așă cum ați arătat că au făcut unii dintre anchetatori.

Eu am pus, tovarăși, această problemă, pentru că, consider că este bine să fie pentru toată lumea cunoscută și să știe locul pe care-l are în statul nostru și să nu

„Cum mi-l amintesc pe Gheorghiu–Dej în afara relațiilor de protocol? Râdea adeseori, nu doar când i se spuneau vorbe de duh sau întâmplări hazlii, ci și când i se aduceau la cunoștință vești bune. Era el însuși un bun povestitor de întâmplări trăite de el sau amici de-ai lui pe care le relata cu expresii plastice și convingătoare. Sentimentalismul său era vizibil și în relațiile prietenești păstrate cu cunoscuți de demult, spre deosebire de alți demnitari care nu aveau alți prieteni în afara celor utili intereselor politice. În ansamblu, nu era vindicativ. Pe cei care considera, însă, că i-au pricinuit necazuri și nedreptăți din cauza politicii sale, nu i-a uitat și iertat niciodată. Totodată, de câte ori i s-a oferit prilejul și-a manifestat recunoștința față de aceia ce l-au ajutat în momentele grele de viață“.

(Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, selecție, introducere și note Lavinia Betea, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2000, p. 54)

fie nici o neînțelegere, conducătorul întregii munci în statul nostru este partidul și guvernul. Tovarăși, și Securitatea, și Justiția, și Procuratura sunt organe importante de represiune, dar sunt organe ale puterii populare, lucrează sub conducere îndeplinind directivele și sarcinile partidului și guvernului în sectorul acesta, așa cum avem alte organe în domeniul ideologiei pentru influența ideologică, pentru a scoate din concepția oamenilor — la noi nu se pune problema rămășiței, la unii însă există încă concepția burgheză, de a-i educa și chiar mobiliza și antrena din ce în ce mai mult masele largi în munca de îndeplinirea sarcinilor noastre, chiar pe unii dintre foști care vor să muncească.

Doar noi avem și oameni de știință, care au fost moșieri și capitaliști, noi îi plătim cu bani grei și căutăm să-i influențăm și în măsura în care ei lucrează loial, le dăm chiar și premii de stat, iar pentru aceasta avem presa noastră și sectoarele noastre ideologice. Avem sectoare economice și alte organe și aici, de asemenea, cu lipsuri, avem cooperații și aici, probabil, tot neînțelegerii că peste tot trebuie să ne amestecăm noi, Securitatea, dacă s-a primit cu întârziere de cinci ore carburanții nu este tot o problemă de securitate și se împrăștie munca de securitate. Sigur că acolo unde este sabotaj, da, dar pentru faptul că a întârziat cu cinci ore venirea carburanților sau pentru faptul că s-a stricat un tractor și nu a știut tractoristul ce să facă și în loc să se trimită pe cineva pentru a-l repara se trimite Securitatea, toate aceste lucruri trebuie analizate în cadrul Securității și eliminate o serie de neajunsuri care decurg tot de acolo, că în lupta aceasta Securitatea este factorul principal.

În al doilea rând, tovarăși, eu vreau să atrag atenția asupra unor lucruri asupra cărora conducerea partidului s-a oprit mult, faptul că foarte ușor noi taxăm pe oricine care se manifestă într-un fel sau altul, că în fabrică unul s-a manifestat nemulțumit cu salariul, sau că directorul este nemulțumit, sau că nu s-a găsit ceapă pe piață, imediat îl taxăm ca element contra regimului, că este nemulțumit. Aceasta nu înseamnă că neapărat Securitatea trebuie să rezolve aceste nemulțumiri, pentru că noi avem alte mijloace, și prin acestea noi trebuie să lămurim oamenii, să-i convingem că și ei trebuie să mun-

28 decembrie: desființarea sistemului de aprovizonare pe bază de cartele și rații

1955

30 septembrie–1 octombrie: plenara CC care îl alege ca prim–secretar pe Gheorghiu–Dej

3 octombrie: numirea lui Chivu Stoica ca președinte al Consiliului de Miniștri, funcție pe care o va deține, până la 21 martie 1961

23–28 decembrie: s-au desfășurat, la București, lucrările celui de-al doilea Congres al PMR (al VII-lea la PCR), care elaborează directivele pentru cel de-al doilea plan cincinal și adoptă statutul modificat al partidului

1956

11 martie: alegeri de deputați pentru sfaturile populare

18–23 iunie: au loc, la București, lucrările Congresului scriitorilor români conduse de Mihail Sadoveanu, președintele Uniunii Scriitorilor

27–29 decembrie: renunțarea la sistemul cotelor obligatorii; era introdus un nou sistem de contractări și achiziții la un preț mai apropiat de cel normal

1957

3 februarie: alegeri de deputați pentru cea de-a treia legislatură a MAN; singurii candidați admiși erau cei propuși de Frontul Democrației Populare

15 aprilie: încheierea un acord româno–sovietic privind statutul juridic al trupelor sovietice staționate, din august 1944, pe teritoriul României

3 iulie: sub acuzația de atitudini antipartinice și deviaționiste, au fost excluși din Biroul Politic Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, principalii adepți ai destalinizării

1958

7 ianuarie: încetează din viață dr. Petru Groza

11 ianuarie: Ion Gheorghe Maurer era ales președinte al Prezidiului MAN

iunie: conducerea României obține acordul URSS de a-și retrage a trupele militare staționate pe teritoriul țării

1959

30 martie: MAN adoptă Decretul pentru lichidarea oricăror forme de exploatare a omului de către om; țăranii înstăriți erau obligați fie să se înscrie în GAC, fie să cedeze pământul statului, fiind eliberați și de sistemul cotelor

1960

21 aprilie: dezvelirea statuii lui Lenin, în Piața Scânteii, din București, operă a sculptorului Boris Caragea

17–18 mai: dezbateri în cadrul unei plenare a CC al PMR asupra proiectului planului economic pe următorii cinci ani, 1960–1965, și pentru programul economic de perspectivă pe 15 ani

20–25 iunie: Congresul al III-lea la PMR (al VIII-lea al PCR)

1961

20–22 martie: sesiune a MAN care desemnează componența Consiliului de Stat, organism suprem cu activitate permanentă între sesiunile MAN; este constituită o comisie pentru elaborarea unei noi Constituții

21 martie: alegerea lui Gheorghiu–Dej ca președinte al Consiliului de Stat; I.Gh. Maurer este numit președinte al Consiliului de Miniștri, funcție pe care o va deține până la 28 martie 1974

1962

23–25 aprilie: încheierea colectivizării agriculturii; momentul a fost marcat printr-o plenară specială a CC al PMR și o sesiune extrordinară a MAN

1963

3 martie: alegeri de deputați pentru sfaturile populare

5–8 martie: Plenara lărgită a CC al PMR unde s-a declarat că coordonarea planurilor economice trebuie să respecte independența, suveranitatea, egalitatea în drepturi, întrajutorarea tovărășească și avantajul reciproc

1964

15–22 aprilie: plenara lărgită a CC al PCR a adoptat Declarația cu privire la poziția PCR în problemele comuniste și

cească pentru înlăturarea acestor greutăți. E ceva mai greu să-l lămurești, este mai ușor să-l duci la Securitate, să-l ții închis și până la urmă anchetatorul să-i scoată o declarație prin forme mai «legaliste» și mai găsesc și martori prin care să dovedească că s-a manifestat împotriva regimului. Aceasta este mai ușor și noi credem că rezolvăm problemele, dar în fond el are soție, tată, rude și , în fond, procedând așa nu limităm, ci mărim acest număr și facem un prost serviciu partidului și regimului nostru.

Sigur că nu spun că aceasta este treaba Securității ca ea să facă această muncă politică, sunt organele de partid, UTM, sindicale și organizațiile de masă care să facă, Securitatea însă are datoria să nu recurgă la linia celei mai slabe rezistențe și să ajute în sensul acesta organele noastre în muncă și să le punem mai bine la contribuție și dacă avem asemenea cazuri în regimuri sau raioane, puteți oricare dintre voi să sesizeze acea tendință existentă acolo, că ei în loc să muncească să ducă muncă politică, vor să facă treaba cu Securitatea sau Miliția pentru a creea GAC-uri sau întovărășiri, comasări. Cu toții știți că aceasta nu este linia noastră. S-au mai întâmplat asemenea lucruri și noi trebuie să înțelegem că tăria regimului nostru, care se sprijină pe masele largi, constă în lămurirea oamenilor în atragerea lor în munca de construcția pașnică a socialismului în țara noastră.

„Legalitatea populară“

Mulți dintre voi care ați luat cuvântul ați spus că s-a bătut, dar sunt lucruri care se mai întâmplă și astăzi și asupra lor cred că trebuie să luăm măsuri foarte serioase. Ceea ce trebuie să caracterizeze munca Securității și Miliției noastre este legalitatea populară. Noi nu avem nevoie, tovarăși, ca să căutăm să creăm dușmani, nu avem nevoie de procese verbale și infractori de dragul numai de a justifica activitatea noastră.

Noi am fi foarte mulțumiți să nu avem nici un fel de infractori și ne-ar fi greu să ajungem. Am fi foarte mulțumiți ca să nu-i mai avem și nici organizații contrarevoluționare, însă acestea nu se pot lichida atât timp cât există încercuire capitalistă. Am spus că nu este nevoie să-i căutăm neapărat ca să-i creăm noi pe infractori ca să arătăm că suntem activi. Aici productivitatea muncii trebuie să constea într-o conștiință partinică foarte serioasă în a descoperi elementele dușmănoase contrarevoluționare, dar adevărat contrarevoluționare și nu a căuta să aducem un număr cât mai mare. Cred că nici tov. Butyka și nici tov. Breban și tov. Kirtu n-au luat poziția care trebuia să o ia. Trebuie să luăm măsuri, tovarăși, ca asemenea elemente, care-și permit să scoată un act de la dosar și să-l înlocuiască cu un altul fals, pentru ca să-l trimită pe om în judecată, acesta n-are ce căuta în Securitate, acesta un dușman al regimului, fiindcă nu aduce nici un serviciu regimului și partidului nostru.

Nici nu trebuie să ne gândim că pot avea loc asemenea lucruri, tovarăși, și s-a trecut cu ușurință cum a vorbit tov. Butyka că «s-au mai lăsat de sportul acesta». Acesta este un sport? Nu, este o atitudine huliganică, antipartinică. Ușurința aceasta cu care ați tratat problemele dovedește că nici pentru voi care sunteți puși să conduceți Direcțiile, nu vă este clar. Numai astfel se poate explica ușurința cu care ați pus problemele. Când există hotărâri clare, cum putem tolera asemenea lucruri, tovarăși? Problemele acestea, tovarăși, trebuie tratate de voi cu toată seriozitatea. Voi lucrați într-un sector foarte important pentru apărarea statului împotriva elementelor contrarevoluționare și aici cer seriozitate, spirit partinic și nu meschinărie îngustă în activitatea și felul de a gândi al unor lucrători de securitate. Și aici, și organele noastre de partid au vină foarte serioasă și noi n-am dat toată atenția educării tovarășilor în munca de partid. La Securitate, un timp îndelungat a fost neglijată aceasta și acest lucru s-a resimțit tocmai din cauza acestei lipse de educație partinică, deși nu știu care tovarăș a spus aici că foarte mulți dintre voi, mai cuseamă șefi ai Direcțiilor, ați lucrat în munci de răspundere la partid. Unde este spiritul de răspundere și aplicarea liniei partidului? Ce înseamnă aceasta că nu ați influențat asupra a o serie de elemente mic–burgheze, care au fost în Securitate și că aceste elemente mic–burgheze au influențat ele. Și aceasta trebuie să vă dea foarte mult de gândit pentru că acesta nu este un spirit al clasei muncitoare de a privi lucrurile, nu mai spun al partidului, dar al clasei muncitoare.

Problema legalității populare, respectarea legalității trebuie să fie o problemă centrală a Securității și Miliției. Li se spun miliția poporului, dar ce înseamnă această miliție a poporului? Ea trebuie să apere avutul statului, avutul poporului, să păzească ordinea. Și Securitatea noastră este tot a poporului, este chemată să apere cuceririle poporului, ale clasei muncitoare, țărănimii muncitoare, intelectualității noastre, să apere construcția societății noi, socialiste. Legile țării noastre sunt obligatorii pentru fiecare dintre noi. Conlucrarea cu celelalte organe, cu Procuratura, este obligatorie. Pot să fie admise asemenea situații, care au avut loc și se manifestă, de desconsiderare a Procuraturii? Dar a cui este Procuratura? Aceasta nu este a partidului și guvernului nostru, nu este pusă ca să controleze munca în stat. Muncește prost Procuratura, foarte bine, să ridicăm organele de partid ale acestora ca să le facă să lucreze mai bine, dar nu poate avea nimeni dreptul ca să desconsidere organele statului nostru popular, să se încerce să nu se țină seama de ele.

Eu nu vreau să intru în fapte concrete, tovarăși Fiecare aproape le cunoaște, dar trebuie să tragem concluzii logice din prelucrarea documentelor care s-au prezentat aici, de a pune capăt acestui fel de a gândi.

Cadrele și educarea lor

Și acum, problema față de cadre. Și eu m-am așteptat ca tov. Demeter să ia cuvântul, să arate care este poziția, cum ne îngrijim față de tovarășii cu care lucrăm, cum lucrează, cum cresc tovarășii. Și voi ați spus că nu sunteți mulțumiți de felul cum au crescut cadrele. Putem să fim mulțumiți că sute de membri de partid într-un an de zile au fost scoși afară din Securitate, unii pe drept, alții nu, unii au rămas membri de partid pentru că n-au fost asemenea fapte care să le aducă excluderea din partid și în marea lor majoritate nici sancțiuni de partid n-au

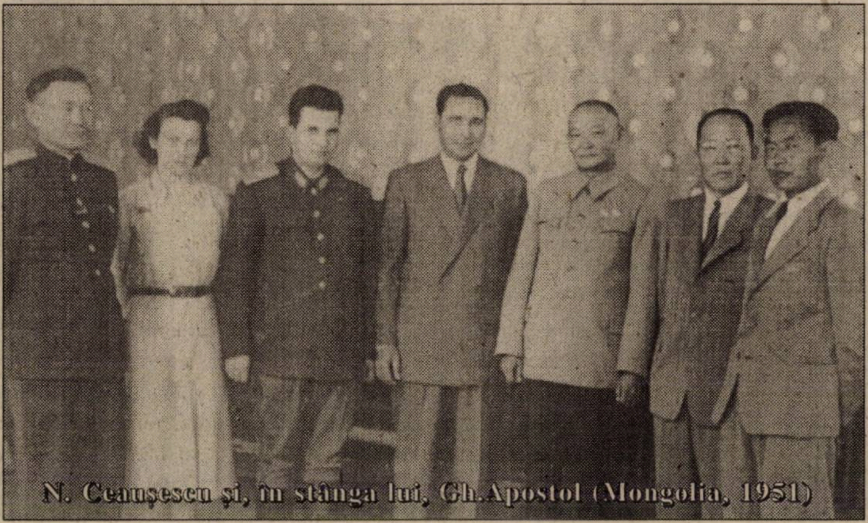
N. Ceaușescu și, în stânga lui, Gh. Apostol (Mongolia, 1951)

muncitorești internaționale (așa–numita „Declarație de independență“); documentul condamnă pretențiile PCUS de dominare a mișcării comuniste internaționale sub pretextul internaționalismului proletar

1965

● **martie**: alegeri pentru MAN și pentru sfaturile populare

18 martie: MAN îi numește ca președinte al Consiliului de Stat pe Gheorghiu–Dej, ca președinte al Consiliului de Miniștri pe I. Gh. Maurer, iar ca președinte al MAN pe Ștefan Voitec

19 martie: încetarea din viață a lui Gheorghiu–Dej

22 martie: alegerea în funcția de prim–secretar al PCR a lui Nicolae Ceaușescu

24 martie: Chivu Stoica este desemnat de MAN președinte al Consiliului de Stat, funcție pe care o va deține, până la 9 decembrie 1967

19–24 iulie: desfășurarea lucrărilor Congresului al IX-lea al PCR; prima plenară a noului Comitet Central a ales ca secretar general pe N. Ceaușescu

21 august: MAN aprobă schimbarea denumirii statului în Republica Socialistă România, fiind adoptată și o nouă Constituție

1966

7–9 martie: desfășurarea, la București, a lucrărilor Congresului cooperativelor agricole de producție la care s-a adoptat „Actul constitutiv al Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de producție“, „Statutul CAP“, „Statutul Uniunii Naționale, uniunilor regionale și raioane lae CAP“

30 iunie: adoptarea de către MAN a Legii planului de devoltare a economiei naționale pe anii 1966–1970

1967

26–27 iunie: adoptarea directivelor cu privire la elaborarea planului cincinal 1971–1975 și a direcțiilor principale ale dezvoltării economiei în perioada 1976–1980

(continuare în p. 14)

primit. De aceea, tovarăși, spun că față de cadre trebuie mai multă răspundere, trebuie să privim oamenii nu numai sub prisma că trebuie numai să execute ordinele, dar chiar ca să creăm asemenea cadre trebuie să-i educăm, să-i creștem zi de zi — și aici v-aș ruga ca fiecare șef de Direcție să analizeze cum s-a ocupat de această muncă, fiindcă el este de vină că admite cu ușurință propunerile de scoaterea afară fără să se analizeze. Dar politica de cadre o duce fiecare director în parte și nu se poate altfel, fiecare are specificul său și fiecare trebuie să se ocupe de creșterea oamenilor, împreună cu organizațiile de partid care au un rol mare în educarea și creșterea oamenilor.

De asemenea, problema ridicării nivelului politic și ideologic. Este trist, doar din ceea ce cunosc până acum, participarea la munca politico–ideologică, cel mai slab la învățământul de partid este la MAI.

Se spune că la noi sunt condiții specifice. Este adevărat, însă există o lege că acela care nu învață și nu se ține în pas cu învățătura rămâne în urmă. Multe dintre lipsurile și neînțelegerile existente se datoresc și acestei atitudini față de învățământ. Credeți că dacă avem puterea în mână, nu mai avem nevoie de învățătură? Munca de securitate fără însușirea marxist–leninistă nu se poate face fără învățătură.

Aici vorbesc cu membri de partid și este o obligație statutară. Pentru ca să putem contribui la dezbaterea problemelor partidului nostru este nevoie să învățăm și să ne ridicăm continuu cunoștințele, altfel nu înțelegem problemele și evenimentele. Poți să fii bun încă un an, doi, trei, de director de Securitate, sau șef de serviciu și până la urmă te pomenești că nu mai ești bun, că viața și cerințele cer multe. Nu este vorba de nici o amenințare pentru nimeni, trebuie să se înțeleagă că trebuie învățat, că fără să ne ridicăm nivelul politic și ideologic nu putem să mergem mai înainte adăugând la aceasta problema studiului și necesitatea de a învăța și în domeniul profesional, fiecare unde-și desfășoară activitatea fără de care nu poate să meargă mai departe.

Iată câteva probleme legate de munca de securitate pe care am vrut să le pun. Poate că unele nu sunt pe placul fiecăruia, însă consider că problema pusă de mulți din Miliție și Securitate e valabilă și pentru tovarășii de la trupe.

Ceea ce vreau să spun, în încheiere, este că trăgând învățăminte din lucrările Congresului al XX-lea să tragem aceste învățăminte luând măsuri de îmbunătățirea muncii noastre practice de zi de zi. Congresul al II-lea la partidul nostru ne-a trasat un program măreț de muncă și luptă pentru construirea socialismului în țara noastră, în munca aceasta uriașă pe care trebuie să o depunem pentru înfăptuirea sarcinilor puse de Congresul al II-lea al partidului nostru, fiecare membru de partid, fiecare om al muncii, indiferent în ce sector de activitate muncim, are un rol uriaș și toți trebuie să muncim în așa fel ca să dovedim că încrederea pe care a pus-o Congresul al II-lea când a adoptat acest program măreț suntem în stare să-l ducem la îndeplinire și să putem cu toată Securitatea și Miliția noastră să ne înfățișăm la celălalt congres fără lipsurile de azi și să raportăm la celălalt congres că și-au făcut datoria și noi suntem convinși că-și vor lichida lipsurile și sub conducerea partidului își vor înlesni sarcinile pe care le au". ■

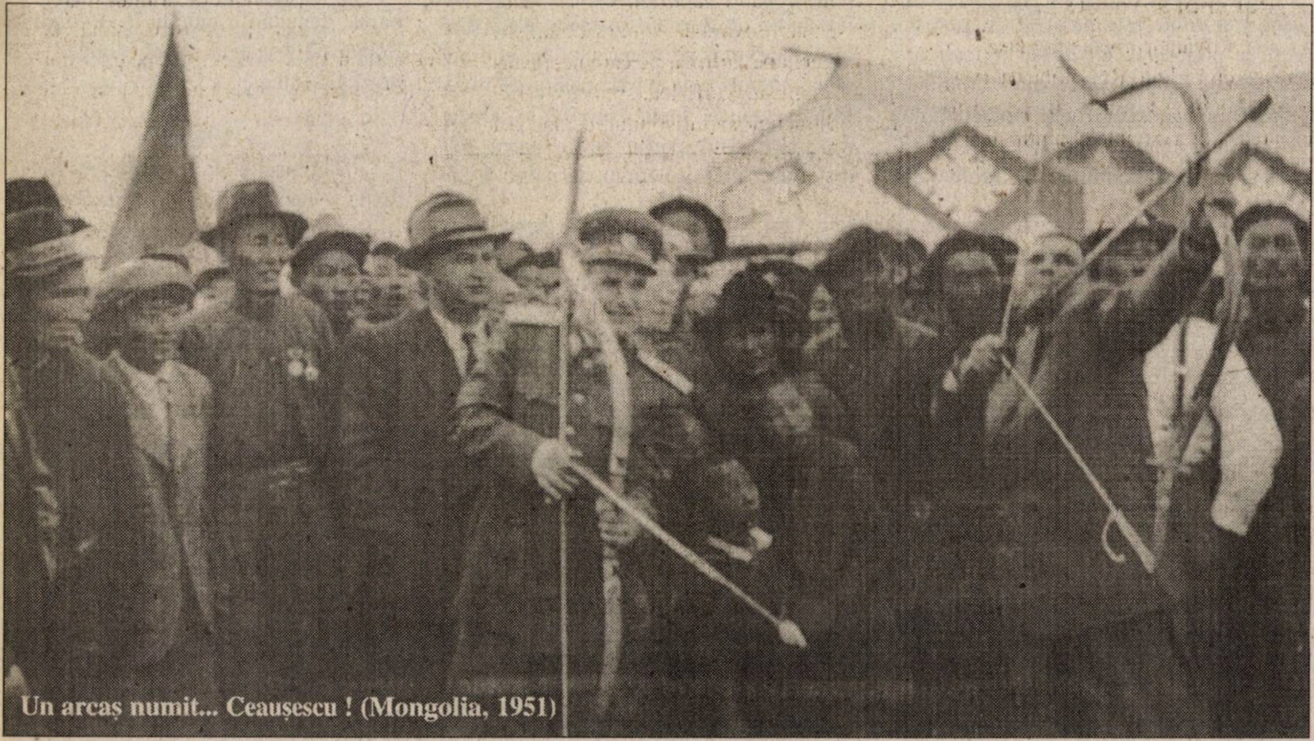

Un arcaș numit... Ceaușescu ! (Mongolia, 1951)

Conducătorii PMR la masa de Anul Nou 1961

„Să ridicăm un pahar pentru unitatea de monolit a partidului"

Partidul Muncitoresc Român (rebotezat, în 1965, Partidul Comunist Român) a reprezentat pentru societatea românească, în perioada 1948–1989, o experiență mai mult decât amară.

După decembrie '89, o dată cu prăbușirea comunismului, a început, firesc, demitizarea, altfel spus coborârea PCR de pe „înălțimi" și aducerea la realitate. Tocmai această realitate, pe care fiecare din noi părea că o cunoaște, ne oferă de fapt o altă față a istoriei și, implicit, a Partidului Comunist Român.

Un exemplu, în acest sens, ni-l oferă un document găsit în Arhiva CC al PCR — o stenogramă a ședinței CC al PMR din noaptea Anului Nou 1961. Membrii Biroului Politic al CC al PMR își petreceau clipele de relaxare împreună. Sunt prezenți: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica, Leonte Răutu, Leontin Sălăjan, Alexandru Moghioroș, Petre Borilă, împreună cu „tovarășele de viață și de luptă".

Să remarcăm, în acest document, discursurile participanților după cuvântarea ținută de Gheorghiu–Dej, care nu apare în stenogramă. Discursurile au, în general, o temă comună: realizările trecute, prezente și viitoare ale partidului; referiri la momentul 23 august 1944, la abdicarea regelui Mihai I, la poziția partidului față de sovietici și chinezi. Limbajul de lemn folosit este întrerupt, din când în când, de câte o remarcă ironică a lui Gheorghiu–Dej.

Constantin MORARU,
Liviu–Daniel GRIGORESCU

„Oamenii petrec, dar mai și vorbesc..."

„Cuvântări rostite la masa organizată cu prilejul Revelionului 1961

Tov. Nicolae Ceaușescu: Dragi tovarăși, ați ascultat cuvintele minunate rostite de tov. Gheorghiu–Dej. Sigur că ele oglindesc punctul de vedere al întregii conduceri a partidului și arată ce muncă a depus partidul nostru, conducerea partidului nostru și ce rezultate minunate am obținut în înfăptuirea programului partidului adoptat de Congresul al III-lea al partidului. Sigur, tovarăși, că așa cum e obiceiul la noi în România, ca în toate țările, de Anul Nou totuși, cu toate că oamenii petrec, dar mai și vorbesc, mai spun și ce au făcut și ce au de gând să facă. Noi, despre ce am făcut, putem spune multe. Poporul nostru a obținut sub conducerea partidului în anul care a trecut succese mărețe; după cum cunoaștem — aici sunt membrii Comitetului Central, miniștrii — Plenara CC și, apoi, Marea Adunare *(Națională, n.n.)* au dezbătut problemele planului și ce am îndeplinit și ce avem de gând să facem. Am obținut succese mari, tovarăși. Am urcat mult sus în ajungerea pe culmea pe care ne-a indicat-o Congresul al III-lea, spre desăvârșirea construcției socialismului, de unde să trecem spre comunism. Sigur că n-a fost ușor, tovarăși. Drumul acesta pe care noi l-am străbătut a fost un drum de luptă, pentru întărirea permanentă a partidului, am avut — așa cum s-a arătat la plenara din 30 noiembrie–5 decembrie — multe greutăți de învins în decursul anilor. Și în ilegalitate au fost multe greutăți, dar partidul nostru, cadrele sănătoase, membrii cinstiți ai partidului nostru, care nu și-au plecat niciodată capul nici în fața teroarei, nici a gloanțelor, nici a morții, au ținut sus steagul marxism–leninismului și nu este întâmplător că cei mai hotărâți au fost cadrele ieșite din rândurile clasei muncitoare, legate prin mii și mii de fire de clasa muncitoare, de țărănimea muncitoare, de intelectualitate, de întregul popor român. Și tocmai datorită acestui lucru, nu întâmplător, la plenara noastră s-a vorbit de aceasta, tovarăși, și va mai trebui multe de spus pentru ca întregul partid, întregul popor să fie bine lămurit de drumul măreț străbătut de partidul nostru până la victoria din 1944, și greutățile pe care noi le-am avut de învins și să fie și mai clar că dacă noi le-am învins se datorează faptu-

Gheorghiu–Dej, Gh. Apostol și N. Ceaușescu, oaspeți la Moscova

19 septembrie: ministrul Afacerior Externe al României, Corneliu Mănescu, este ales președintele celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a ONU

9 decembrie: N. Ceușescu este numit președinte al Consiliului de Stat

1968

14 februarie: se hotărăște desființarea împărțirii adminstrativ–teritoriale copiate, în 1950, după URSS și revenirea la sistemul tradițional al județelor și municipiilor

22–25 aprilie: plenara CC al PCR dezbate raportul comisiei însărcinate cu cercetarea represiunilor anterioare din partid și din stat; condamnă rolul jucat în aceste represiuni de Gheorghiu–Dej și Alexandru Drăghici, fostul ministru de Interne, și hotărăște reabilitarea unor reprezentanți proeminenți ai partidului, victime ale represiunii de tip stalinist

21 august: mare miting de protest, la București, împotriva intervenției în RS Cehoslovacă a trupelor a cinci state participante la Tratatul de la Varșovia (URSS, Polonia, RDG, Bulgaria, Ungaria)

22 august: MAN adoptă „Declarația cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României“ transmisă parlamentelor și guvernelor din toate țările lumii, inclusiv la ONU

4 septembrie: decret pentru înființarea gărzilor patriotice

1969

2–3 august: vizita oficială în România a președintelui SUA, Richard M. Nixon

6–12 august: lucrările celui de-al X-lea Congres al PCR; N. Ceaușescu este reales în funcția de secretar general al PCR

1970

19–20 februarie: se desfășoară, la București, adunarea generală de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice; președinte de onoare a nou–înființatei instituții a fost ales Nicolae Ceaușescu

13–27 octombrie: N. Ceaușescu participă la sesiunea jubiliară consacrată

lui că am avut un partid sănătos, cu toate că în conducere, ici–colo, într-o perioadă, s-au strecurat elemente străine de interesele clasei muncitoare, ale partidului nostru, ale poporului nostru. Partidul a știut să le îndepărteze, să-și întărească continuu unitatea sa de fier, să devină mai puternic și să conducă clasa muncitoare, poporul român spre victorie. Un merit în această luptă, tovarăși, îl are tov. Gheorghiu–Dej, unul din conducătorii partidului nostru, ieșiți din rândurile clasei muncitoare...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Faci cult, faci cult.

Tov. N. Ceaușescu: Poate că unii o să spună așa, dar aceasta nu este cult, tovarăși, aceasta este realitatea *(aplauze)*. Tov. Gh. Gheorghiu–Dej a știut, tovarăși, împreună cu întregul activ de partid, cu cadrele partidului notru, devotate marxism–leninismului, să unească tot poporul în jurul partidului, clasa muncitoare. Așa am putut să înfăptuim 23 August, să reușim în condițiile teroarei fasciste să răsturnăm dictatura fascistă și să pășim pe drumul instaurării unui regim democratic în țara noastră. [...]

Este o mândrie pentru poporul nostru că noi am dărâmat regimul lui Antonescu, dictatura fascistă, cu forțele noastre, sigur în condițiile create de victoria armatei sovietice, dar prin forțele clasei muncitoare, ale poporului, sub conducerea partidului nostru. E un fapt istoric cu care întregul nostru popor trebuie să se mândrească, tovarăși, întregul nostru partid *(aplauze)*.

S-a spus la plenară, tovarăși, pe drept cuvânt, că s-au făcut încercări să se minimalizeze, de negat nu se mai putea nega ceea ce s-a înfăptuit de istorie, dar să se minimalizeze importanța lui 23 August, dar pentru fiecare dintre noi, pentru fiecare om cinstit apare clar ce importanță a avut 23 August, care a adus de fapt salvarea poporului nostru. Nici nu se poate discuta, tovarăși, e greu de închipuit care ar fi fost situația în țara noastră dacă noi n-am fi înfăptuit 23 August și aceasta o datorăm partidului nostru, cadrelor sănătoase, de bază ale partidului, în frunte cu tov. Gheorghiu–Dej, care în aceste condiții grele din viața partidului... *(aplauze)*.

Tovarăși, e Anul Nou, se spune că trebuie să treci cu vederea totul, dar putem noi uita ce rău a adus partidului nostru acest grup de fracționiști, de dușmani ai partidului? Asta e realitatea. Pauker și Luca, la care li s-a alăturat apoi Teohari, sprijiniți apoi de Chișinevschi și Miron Constantinescu. Fără îndoială, tovarăși, că ei dacă ar fi reușit să-și îndeplinească planurile lor de distrugere a activului nostru de partid, a cadrelor de bază ale partidului, țara noastră ar fi trecut prin momente grele. Sigur că partidul nostru până la urmă ar fi ieșit învingător, clasa muncitoare până la urmă ar fi reușit să se debaraseze de ei, dar cu ce jertfe și cu ce greutăți. Acum, când trecem într-un An Nou, când trecem cu succese mărețe care sunt admirate și de prieteni și de dușmani, totuși nu putem să nu ne amintim de acest lucru și cred că plenara noastră a subliniat ce pericol au reprezentat ele și ce importanță a avut demascarea lor și îndepărtarea lor din partid și din conducerea partidului.

Tovarăși, aceasta a salvat nu numai oameni de la viață *(sic!, n.n.)*— cum s-a spus la plenară —, dar a ajutat ca țara noastră să fie cu mulți ani înainte pe drumul construcției socialismului, aceasta a făcut posibil ca Congresul al III-lea să-și propună desăvârșirea construcției socialismului. Fără îndepărtarea acestor elemente, noi n-am fi putut să ne propunem aceste sarcini mărețe pe care ni le-am propus la Congresul al III-lea.

Trebuie și aceste lucruri să le spunem clar, nu avem nimic de ascuns, tovarăși, dimpotrivă sunt lucruri care trebuie cunoscute și de partid și de popor, sunt lucruri cu care partidul nostru se poate mândri, pentru că din aceasta el a ieșit întărit, mai puternic, mai unit și și-a putut îndeplini sarcinile care îi stau în față.

Ce frumos este, tovarăși, când te duci și vezi fabrici, ce minunat a fost la Consfătuire, n-a fost un țăran, care a luat cuvântul, și au vorbit 80 aproape, numai în Consfătuire, să nu vorbească de gospodării colective — Nicula se uită, da, eu sunt a doua regiune colectivizată — *(râ-*

sete), dar ce frumos au vorbit, tovarăși, dar colectivizarea asta nu s-a făcut de la sine, ci tot prin luptă, în primul rând împotriva acestor elemente dușmănoase care voiau și împingeau partidul pe o linie aventurieră, de slăbire și de distrugere în fond a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

S-a vorbit la plenară, tovarăși, depre aceste lucruri. Trebuie să le amintim și acum pentru a înțelege și mai bine de ce trebuie să păstrăm ca lumina ochilor din cap și să luptăm pentru întărirea permanentă a alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Aceasta este garanția îndeplinirii sarcinilor propuse de Congresul al III-lea, desăvârșirea construcției socialismului și trecerea spre comunism.

Noi, tovarăși, avem un bilanț frumos, măreț, țara noastră pășește înainte; 1962 va fi jumătatea calendaristică a planului de șase ani. Și, după prevederi și după felul cum va fi realizat, noi vom fi ceva chiar mai înainte față de planul de șase ani. Și aceasta arată forța și capacitatea partidului nostru. Noi avem un partid puternic astăzi, 900.000 de membri de partid uniți, disciplinați, o armată proletară, cum spunea Lenin, care mărșăluiește sub un singur drapel, sub o singură conducere, sunt un singur stat major — Comitetul Central — spre desăvârșirea construcției socialismului în țara noastră *(aplauze prelungite)*.

N. Ceaușescu și Gh. Apostol, la Ulan Bator (1951)

Noi suntem acest stat major. Partidul ne-a încredințat o sarcină de răspundere, e o cinste mare să fii membru al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, membru al acestui stat major care trebuie să călăuzească partidul, întregul popor spre aceste țeluri mărețe. Trebuie fiecare dintre noi, tovarăși, să nu uite niciodată că trebuie să facă totul pentru a merita această cinste, această încredere încredințată de partid, de clasa muncitoare, să facem totul pentru ca niciodată să nu ne fie rușine față de clasa muncitoare, față de popor, să putem spune oricând că ne-am făcut datoria așa cum ne-am priceput și cu lipsuri și cu neajunsuri, dar am muncit cinstit și am făcut totul pentru a ne îndeplini datoria, însărcinarea dată de partid, de clasa muncitoare, de popor. Acesta trebuie să fie primul lucru de care trebuie să țină seama fiecare dintre noi *(Aplauze)*.

Trebuie să ținem la denumirea de comunist. Aceasta e mai presus de orice. Și a fi comunist înseamnă a servi poporul, clasa muncitoare, înseamnă a face totul, dar totul, și a pune totul în serviciul poporului. [...]

Țărănimea — monarhică

Tov. Emil Bodnăraș: Țărănimea este refractară prin — așa spuneau —, este refractară prin structura ei, e individualistă, e monarhică. Tot așa de vană și

împlinirii a 25 de ani de la crearea ONU, după care întreprinde o vizită oficială în SUA

1971

10–11 februarie: numirea lui Ion Iliescu ca secretar al CC al PCR, fiind eliberat din funcția de prim–secretar al CC al UTC și ministru pentru problemele tineretului

18–22 februarie: Congresul IX al UTC; Marțian Dan este ales prim–secretar, iar în Secretariatul CC al UTC este ales, printre alții, Ion Aurel Stoica, iar în Biroul CC al UTC, Zoia Ceaușescu

7 mai: în expunerea la sărbătorirea semicentenarului PCR, N. Ceaușescu apreciază că, începând din acel an, România intră în „etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate“

6 iulie: Comitetul Executiv al CC al PCR a elaborat și a dat publicității faimoasele (și nefastele) „teze din iulie“ — „Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico–ideologice, de educare marxist–leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii“

15 iulie: Comitetul de Stat pentru Artă și Cultură este subordonat direct CC al PCR, la conducerea lui fiind numit Dumitru Radu Popescu

1972

19–21 iulie: Conferința Națională a PCR, unde s-a elaborat programul partidului,

1973

18–19 iunie: debutul carierei politice a Elenei Ceaușescu: Plenara CC a PCR o alege ca membră a Comitetului Executiv; tot acum, se hotărăște reluarea lucrărilor la Canalul Dunăre–Marea Neagră

14 noiembrie: se iau măsuri pentru dezvoltarea energeticii și se stabilesc modalitățile de economisire a combustibililor și energiei electrice; consumul populației este limitat drastic

1974

28 februarie–2 martie: sesiunea extraordinară a Adunări generale a

Academiei Române alege ca membri pe Elena Ceușescu, Miron Constantinescu și Manea Mănescu

25–26 martie: schimbări importante la vârful conducerii PCR: I.Gh. Maurer, eliberat, la cerere, din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri; Ștefan Voitec, eliberat, tot la cerere, de la conducerea MAN, fiind numit vicepreședinte al Consiliului de Stat

28 martie: MAN instituie funcția de președinte al republicii și îl alege ca președinte pe N. Ceaușescu; instituția Consiliului de Stat este menținută; Manea Mănescu este numit prim–ministru, iar Miron Constantinescu ajunge din nou la vârful puterii, prin numirea ca președinte al MAN

● **Aprilie:** elaborarea proiectului legii sistematizării, care prevedea construirea de centre civice în centrele de comună

23–24 mai: constituirea Frontului Unității Socialiste (ulterior, Frontul Unității și Democrației Socialiste), al cărui președinte este ales N. Ceaușescu

25–28 noiembrie: al XI-lea Congres al PCR, unde s-a adoptat „Programul PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism"; Elena Ceușescu ajunge membru al CPEx, iar N. Ceaușescu este reales secretar general

1975

17 martie: MAN îl realege pe N. Ceaușescu ca președinte al RSR

2–3 august: vizita în România a președintelui SUA, Gerald Ford

1976

2–4 iunie: primul Congres al educației politice și al culturii socialiste

15 iunie: ședință comună a CPEx, al CC al PCR a Biroului Permanent al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și a Consiliului de Miniștri prin care se hotăra o importantă remaniere guvernamentală

14 iulie: CPEx al CC al PCR hotărăște ca secretarul general al PCR să conducă direct comisia ideologică a partidului

lipsită de sens, ca și aceea cu monarhismul țărănimii, s-a dovedit a fi atașamentul țărănimii de o proprietate care, în condițiile dezoltării țării noastre — și nu diferă de ale altor țări —, n-a putut să le aducă decât mizerie.

Tov. Leonte Răutu: Este atât de republicană cât era de monarhică.

Tov. Emil Bodnăraș: Am să ajung acum și la asta.

Iată, tovarăși, de ce ne despărțim de anul 1961 cu sentimente de recunoștință, dar, pe deasupra și înainte de toate, partidul nostru a adăugat în filele istoriei sale, la realizările sale, la succesele sale un capitol bogat de nouă experiență, pe care a prilejuit-o îndeosebi prezentarea ei, valorificarea ei, scoaterea ei în evidență, dezbaterile la care s-a referit tovarășul Ceaușescu în plenara Comitetului Central ca urmare a Congresului XXII *(al PCUS, n.n.)*.

S-a făcut pentru prima dată o incursiune, și e departe de a fi terminată, în istoria foarte bogată, plină de lupte a partidului nostru, cu foarte grele și complicate probleme, din care s-a evidențiat ca un fir călăuzitor marele aceste principiu în jurul căruia au fost uniți cei mai buni membri ai partidului nostru, cele mai bune forțe, a unității lui, a fidelității pentru mandatul pe care și l-au luat și pe care l-a încredințat clasa muncitoare de a duce steagul luptei ei înainte.

Cu aceste sentimente, privim perspectiva anului 1962. Anul 1962 — astăzi, așa, schimbând păreri într-o plimbare ocazională cu tov. Gheorghiu și Răutu —, socotind, ne-am dat seama că este chiar al cincisprezecelea an la Republicii Populare Române. Da, tovarăși, sunt 15 ani.

Tov. Leontin Sălăjan: Nici plimbările nu sunt măcar lipsite de activitate politică *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Ăsta e conținutul întregii noastre mișcări. Noi, cu tovarășul Gheorghiu în închisoare, ne lua pe câte unul și ne plimbam câte 4–5 ore până suna toaca că vine acum mămăliga aia, și ce discutam. Uite, de astea discutam. Și multe din realizările de astăzi au apărut atunci, în acele plimbări, în acele schimburi de păreri, în acele elaborări de îndrumări și de directive care toate mai târziu s-au înmănuncheat și au permis soluționarea la momentul dat a complicatelor și grelelor probleme care s-au pus în fața partidului.

Acel 23 August de care spunea tovarășul Ceaușescu și care a fost subliniat în plenară îndeosebi, sigur, este un act deosebit de important. Eu cred că nu întâmplător revizioniștii și elementele dușmănoase îl neagă sau au încercat să-l nege, numai că istoria e foarte încăpățânată și nu poți înlătura ceea ce a înregistrat cu fidelitatea celui mai perfect aparat, așa, care spre deosebire de plăci, de benzi de magnetofon, care mai pierd din înregistrările lor, dar istoria și-a consemnat, reține foarte bine și mai devreme sau mai târziu își afirmă validitatea evenimentul respectiv. Astăzi, ne-a apărut în discuția noastră, așa întâmplătoare, un alt moment peste care s-a trecut, plenara nici măcar nu l-a menționat. Actul aceta al zvârlirii, al scoaterii din funcțiune, după stat — să zic așa — a unui rege *(râsete)*.

Tovarăși, asemenea acte, vă spun că râdeam cu tov. Răutu și tov. Gheorghiu, asemenea acte de obicei costă sânge mult, nu există, istoria nu cunoaște decât puține împrejurări în care un rege pleacă, așa cum a plecat mutul ăsta, Mihai. Cred că nu e nici un monarhist între noi ca să... *(râsete)*. El își punea puternică nădejde în trăinicia așezării sale, socotea că ăsta este o cetate, o fortăreață care fără ridicarea în masă, îndeosebi a țărănimii, a micii burghezii, a intelectualității, nu poate fi clintit o clipă. Numai că noi am pipăit băierile într-o perioadă când a încercat să ne sondeze și am constatat că se poate în definitiv guverna și cu un rege acolo la scaunul domnesc, dar cu autoritatea măsurilor guvernului care supune punctul său de vedere dacă se sprijină acest guvern pe mase, că are în urma sa, în spatele său forța clasei muncitoare și a țărănimii aliate cu aceasta,

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Ce sprijin să aibă, să fi avut, el a declarat grevă, așa–numita grevă, dar cine, nici un câine n-a lătrat măcar, noi am continuat...

Tov. Emil Bodnăraș: Ne-am amintit, tovarăși, astăzi, de împrejurările, de condițiunile intime care au precedat acest act și modul cum s-a desfășurat el. Este în afară de îndoială, dacă nu era partidul nostru cu forța care reușise el s-o acumuleze în acei doi ani care au precedat alungarea monarhiei, abolirea monarhiei și a alianței lor...

Tov. Gheorghiu–Dej: Evenimentele se succedau cu iuțeala fulgerului. Erau atât de complexe, atât de complicate, cereau atâta mobilitate în a judeca, a stabili perspectiva și consecințele încât ne cerea fără îndoială un efort deosebit, altfel ne-am fi târât în coada evenimentelor. Noi, fără aceasta, fără a dispune de aceste mijloace, n-am fi reușit...

Tov. Emil Bodnăraș: Să înlăturăm monarhia, așa, fără sânge. Și e greu până ce începe să curgă sânge. Ei erau amatori atunci de aventuri, armata în frunte cu regele, noi nu eram încă stăpâni pe Forțele Armate, așa cum astăzi le avem, nu eram stăpâni pe aparatul Minsiterului de Interne, mai cu seamă că aveam la Interne și un Teohari Georgescu și compromisurile diverse. Erau neînchegate și puteau să ne încurce.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: El era foarte exigent când era vorba de Măriuca *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Dragi tovarăși, anul 1962 este al 15-lea an al Republicii noastre. Felul cum am încheiat 1961, forțele de care dispunem noi pentru rezolvarea problemelor din 1962, nu ne îndoim că vom face ca anul acesta să fie sărbătorit ca un an jubiliar, al 15-lea an al Republicii Populare Române cu noi realizări, cu noi succese, cu noi înfăptuiri, care să adauge la bogăția poporului nostru, care să adauge la marea experiență a partidului nostru.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Parcă ziseși ceva de rege, cum a plecat el? *(râsete)*

Tov. Emil Bodnăraș: Dragi tovarăși, conducerea partidului nostru a elaborat un plan pentru înfăptuirea căruia trebuia și puterea de convingere și în același timp de lămurire a unui om care...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Pentru că au fost oameni care s-au mirat, nu le-a venit să creadă, erau supărați cum se poate întâmpla așa.

Tov. Emil Bodnăraș: Care credeau că nu se poate așa. Ei, conducerea partidului nostru l-a delegat pe tovarășul Gheorghiu să rezolve acest moment, cu monarhia. Înarmat era el cu partea teoretică, iar pentru partea practică i-am dat un pistol în mână, putea să-l bage în buzunar, i-am mai dat unul mai mititel, să-l dea și lui Petru Groza care îl însoțea în această misiune, deși formal Groza era fațada cu care se intra în Palat, și restul măsurilor organizatorice, concretizate foarte precis până în cele mai mici amănunte în batalioane muncitorești înar-

Dr. P. Groza și Gh. Apostol, în compania lui Zhou Enlai (octombrie 1954)

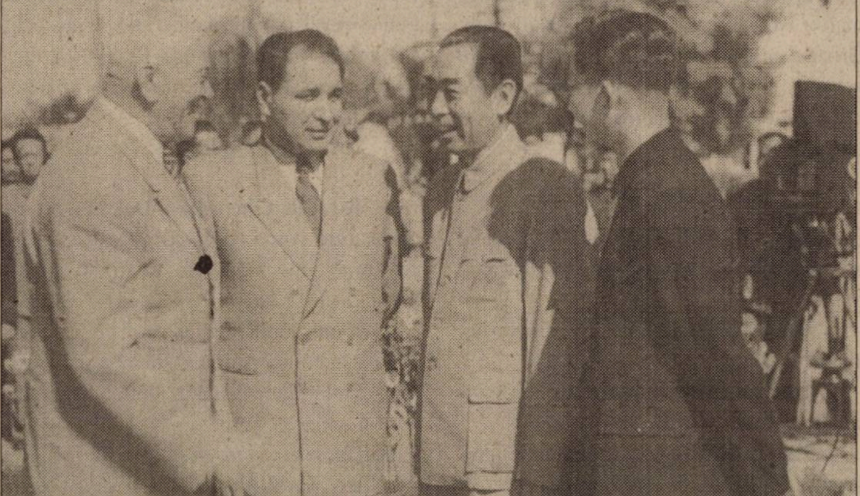

1977

22 martie: N. Ceaușescu propune edificarea în Capitală, până în 1981, a unui nou centru politico–adminstrativ

28–29 iunie: se hotărăște desființarea cenzurii în forma ei de până atunci, responsabilitatea trecând în seama celor care se ocupau de elaborarea ziarelor și revistelor, precum și de conducerea editurilor; sunt constituite consilii de conducere, formate din activiști, specialiști, muncitori, din afară și din interior care au menirea să supravegheze atent toate publicațiile

26–27 octombrie: Plenara CC adoptă o hotărâre cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primul stat dac centralizat și independent; tot acum, se înlocuiesc formulele de adresare „domnule“, „doamnă“ și „domnișoară“ cu cel de „tovarăș/tovarășă sau cetățean/cetățeancă; este adoptat și un nou imn al țării al cărui text fusese elaborat de Ceaușescu

1978

9 mai: CPEx aprobă proiectul general de execuție a Canalului Dunăre–Marea Neagră

24 iulie: g-ral locotenent I.M. Pacepa, adjunctul șefului DIE, consilier personal în probleme de securitate al lui N. Ceaușescu, cere azil politic Ambasadei SUA de la Bonn

1 noiembrie: se hotărăște ca o singură familie să aibă dreptul la o singură locuință și se interzice deținerea sau construirea de locuințe secundare sau case de agrement

1979

30 martie: remanierea guvernului și modificări în componența Consiliului de Stat; Ilie Verdeț este numit prim–ministru, funcție pe care o deține, până la 21 mai 1982

19–23 noiembrie: Congresul al XII-lea al PCR; lucrările se încheie cu o zi mai devreme din cauza incidentului provocat de veteranul partidului, Constantin Pârvulescu, care critică cultul personalității instituit în jurul lui Ceaușescu și al soției sale

1980

30 martie: MAN alege Consiliul de Stat; Ilie Verdeț își păstrează funcția de prim–ministru, fiind flancat de trei noi viceprim–miniștri, Elena Ceaușescu, Gheorghe Oprea, și Ion Dincă; Nicu Ceaușescu accede la putere prin numirea ca secretar al MAN

14 octombrie: Consiliul de Stat adoptă Decretul privind asistența bolnavilor psihici periculoși, utilizat și împotriva unor adversari politici

1981

19 octombrie: Decretul Consiliului de Stat prin care se interzice populației aprovizionarea cu produse din afara localității de reședință

25–26 noiembrie: excluderea lui Virgil Trofin din CC al PCR, socotit vinovat de neregulile constatate de o comisie de anchetă la Combinatul Minier Oltenia; Leonte Răutu este exclus din CPEx precum și din funcția de rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu"; în locul lui este numit Dumitru Popescu

1982

21 mai: ședința de lucru a CC operează masive schimbări de cadre la nivelul guvernului și al CPEx al CC al PCR. Sunt eliberați din funcții sub acuzația de lipsuri grave în activitate: primul ministru, Ilie Verdeț, Aneta Spornic, Cornelia Filipaș, Marin Rădoi, Nicolae Iosif; Ianoș Fazekaș și Ion Ioniță — înlăturați din motive de sănătate; Constantin Dăscălescu este numit prim–ministru

14 iulie: se dă publicității „Programul de alimentație științifică a populației"

1983

23–24 martie: mărirea numărului membrilor CPEx de la 21 la 23; numirea de noi membri — Manea Mănescu și Constantin Olteanu, precum și de noi membri supleanți — Ștefan Bârlea, Ioan Totu, Cornel Pacoste, Ion Radu

21 iunie: CPEx al CC al PCR adoptă un program cu privire la programate, în măsuri luate pe tot teritoriul țării ca nici o vrabie să nu poată scăpa observației noastre.

Împrejurările concret cum s-au desfășurat, sigur, lucrurile erau programate pentru două ore, tovarășul Dej a supraîndeplinit planul cu 20' — două ore și 20 de minute a durat această scoatere de măsea. N-a fost lipsită comportarea regelui de încercarea de a apela la unele forțe care ar fi putut să-l ajute. Era atunci Comisia Aliată de Control, era misiunea militară americană, era Scailer *(C.V.R. Schuyler reprezentant al SUA în Comisia Aliată de Control, n.n.)*, era reprezentant de la englezi, care îl sprijiniseră în greva regală și care ar fi fost dispuși să ajute la o derulare, așa á la Grecia, de rezistență împotriva forțelor Partidului Comunist, numai că lucrurile s-au desfășurat în așa fel încât nici telefoane n-au mers, când a zis el: «Nici telefoanele nu mai merg, nu mai înțeleg nimica» — cum vorbea el, așa, pe nas, zice: Domnule Dej, eu nu știu și zice pe urmă niște siluete negre apăruseră, peste zid siluetele formațiunile noastre de luptă înarmate, care văzând că ora trece, așa, și din Palat încă n-a ieșit tovarășul Gheorghiu. Dacă nu era fermitate și dibăcia, pot să spun, nu dezvălui nici un secret, pentru că și așa istoria îl va înregistra, că în absența regelui tovarășul Dej a câștigat alianța mamei sale, a reușit s-o câștige *(râsete)*.

Tovarășul Gheorghiu, întâi era Groza martor și când e vorba de sexul slab, Groza e un martor foarte... martor, care nu permitea nici un fel de denaturări și apoi n-am fost eu compromis când ea mi-a căzut în brațe *(râsete)*.

Aici, între artiști...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Ăsta e un episod vesel, de ce nu mi-a căzut mie în brațe?

Tov. L. Răutu: Nu era câinele lup alături *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Ea mie mi-a căzut în brațe.

Tov. L. Răutu: Să spună că e interesant.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: E mai interesant altceva. [...]

Tov. Emil Bodnăraș: Vom ajunge. La un moment dat, regele primește actul de abdicare după ce a cerut consultare 48 de ore, câteva zile, pe urmă s-a limitat la 48 de ore. Comunistul Dej spune: Nu, e prea mult 48 de ore, istoria nu are atâta timp acum pentru un rest *(mai multe voci...)*. Dă-mi voie, interpretarea mea... suntem aici între artiști... Prozaica aceasta o va înregistra, istoria n-are timp pentru rege acum nici 48 de minute, nici 48 de ore și atunci a încercat 24 de ore, până la urmă s-a mulțumit să ia actul de abdicare, care tovarășul Gheorghiu l-a prezentat și i-a spus: uite, măi frate, așa vreo 10 minute dacă vrei mata să te uiți la el *(râsete)*. [...]

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Îmi făcea *(P. Groza, n.n.)* impresia unui somnambul, vorbea, eu nu-l înțelegeam, dar nu-l înțelegea nici regele, nici regina, după vreo jumătate de oră tot ascultându-l cu gândurile întinse, străduindu-se să înțeleagă ceva, nu înțeleg, îl întreabă: Domnule președinte, nu vă înțeleg ce spuneți, și într-adevăr nici eu n-am înțeles ce a spus. Vorbea așa ca un om în delict. Nu era o problemă ușoară, simplă, era doar vorba de lichidarea monarhiei și el era doar un om format în vechea stare de lucruri, sigur a crescut și el multă vreme în atmosfera de regalitate, de monarhie, vorbea el în discuții, așa, în pozeriile pe care dânsul le făcea cu mama, cu fiul despre un târg elegant între monarhie și republică, așa, când va veni ziua când va trebui să transforme România dintr-o țară cu rege, cu monarhie, din monarhie în Republică, dar regele a ascultat astăzi, a ascultat mâine, poimâine, tot mereu...

Tov. Emil Bodnăraș: Se lăsa greu cu...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Nu, nu, s-a obișnuit, vorba aceea cu povestea aceea cu lupul: vine lupul. Ei, au strigat lupul, lupul, a sărit satul, s-a dus acolo și a văzut că n-a venit lupul și a râs de ei cei care au dat alarmă falsă. A doua oară tot așa, a treia oară când a mai zis lupul, lupul nu s-a mai dus și chiar a venit lupul. Uite așa s-a întâmplat și cu... *(râsete)*.

Tov. Emil. Bodnăraș: Tovarăși, partidul nostru pășește în acest al 15-lea an al Republicii...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: A fost un moment, trebuie să știți, oricum noi, totuși, va trebui să analizăm acest moment, va trebui să analizăm serios, nu numai din redarea corectă a desfășurării evenimentului ca atare, dar și interpretarea lui, să dăm interpretarea justă, neapărat încadrat în tabloul general al desfășurării evenimentelor care se desfășurau atunci cu iuțeala fulgerului. Nu-i un lucru simplu, eu îmi amintesc, după ce s-a proclamat republica, am fost la Moscova, discutam cu Stalin, nu le venea lor să creadă pentru că nu s-a așteptat absolut nimeni că a fost așa de surprinzătoare acțiunea, încât n-au știut nici măcar toți membrii Biroului Politic, n-au știut de acțiunea aceasta. A fost foarte secretă, iar Groza a fost informat chiar în ziua lui, l-am luat chiar în ziua când trebuia să acționăm și nu i-am dat voie, el a rugat: te rog, dragă Dej, eu vreau să mă duc eu întâi, ce are să spună despre mine, eu am dus discuții despre monarhie și republică, le-am dat asigurare că nu voi vorbi cu nimeni, am să apar că nu sunt cavaler, să mă duc eu mai întâi și după aceea să vii tu; nu, să mergem împreună, n-am vrut să-i dau voie nici măcar un minut să se afle. Dacă s-ar fi aflat, ar fi fost sigur primejduit însăși acest act așa de important. Măsura care am luat-o de a izola complet cu câteva rânduri de forțele patriotice înarmate, am avut adevărat două ore, cum spunea Emil, am întârziat 20'. El era la Interne, acolo, el din partea Armatei, celălalt din partea Internelor și sigur când au auzit că s-a petrecut așa fără sânge. Regele a încercat, era un tip aventurist, deși era prostănac, într-adevăr un prostănac, însă tocmai pentru că era prostănac el exprima sincer părerile lui și eu aveam posibilitatea să i le cunosc. Când i-am dat cinci minute să se sfătuiască cu sfetnicii lui, numai cinci minute, i-am spus că eu nu am mandat mai mult, vă privește, uite actul de abdicare și atunci s-a întors și după ce a semnat m-a întrebat: spune-mi, domnule Dej, dacă n-aș fi semnat, ce s-ar fi întâmplat? După câteva clipe de gândire, de calculație, i-am răspuns: permiteți-mi să nu vă dau răspuns la această întrebare. A dat, așa, un *hâm* prostesc. El mi-a descoperit mie ce intenție aș fi avut, ce ar fi dorit el, așa că nu întâmplător mi-a adus la cunoștință; un om deștept, un om inteligent n-ar fi făcut lucrul acesta, dacă ar fi constatat că legăturile telefonice între Palat și restul țării sunt întrerupte, el ar fi preferat să tacă, să jongleze, dar el zice: nu funcționează telefoanele, cine a întrerupt telefoanele... *(râsete)*. Am avut mai înainte o convorbire foarte interesantă cu dânsul, i-am făcut un expozeu despre situația internațională, cu orientarea, cu scopul de a-i sădi neîncredere în posibilitatea de a primi ajutor din afară și i-am arătat pe degete cine îi înconjoară, că numai noi suntem o insulă monarhică, al doilea un expozeu asupra situației interne, i-am prezentat tabloul raportului de forțe și am spus la urma urmei totul depinde de raportul de forțe. Sigur, el n-a înțeles prea multe, era un om puținel la minte, însă atâta a înțeles că a sosit timpul când lucrul acesta trebuie rezolvat. Pe urmă, a venit și mi-a spus: mi-a arestat un mareșal, când au văzut că n-au posibilitatea să vorbească prin telefon a trimis un mareșal...

Tov. Emil Bodnăraș: Nu, era, am stabilit, era generalul Emilian Ionescu.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: ...Emilian Ionescu l-a trimis pe acesta și sigur că imediat ce a ieșit afară, cine era afară aveau mandat, dispoziție, ordin să fie imediat arestat și l-au prins ai noștri și ei au aflat lucrul acesta și chiar s-a spus, toate acestea fac parte din planul măsurilor pentru a împiedica acea noapte a sfântului Bartolomeu cu care suntem amenințați de multă vreme de reacțiune, care folosește haimanalele legionare și ne amenință că o să facă, să pună la cale o noapte a sfântului Bartolomeu, o să măcelărească toți comuniștii. Sigur, asta îi privește pe ei, noi ca să fim sinceri i-am așteptat și îi așteptăm să vină cu această noapte a sfântului Bartolomeu pentru că odată pentru totdeauna trebuie să se termine. Noi dorim să înceapă ei pentru că noi vrem să terminăm, dar până acum nu s-au prezentat. În orice caz, noi nu dorim vărsare de sânge, de aceea am venit să vă propunem această cale, actul de abdicare nu vă pune într-o situație penibilă, vă prezentați în postura unei persoane care

movarea femeilor în funcții de conducere, stabilind ca,până în 1985, ponderea acestora în funcții de conducere în partid să crească de la 6% la 27%

1984

16 ianuarie: adoptarea programului unic pentru creșterea producției agricole în gospodăriile personale ale membrilor CAP

21 martie: sunt operate schimbări de cadre în structura partidului, fiind cooptați cinci secretari — Lina Ciobanu, Ion Radu, Constantin Radu, Ion Stoian și Silviu Curticeanu

19–22 noiembrie: Congresul al XIII-lea al partidului; N. Ceaușescu este reales în funcție

1985

28–29 martie: realegerea lui N. Ceaușescu ca președinte al RSR

24 iunie: sărbătorirea cu mare fast a împlinirii a 20 de ani de la Congresul al IX-lea al PCR și de la alegerea lui Ceaușescu în fruntea partidului

1986

27 februarie: scriitorul Fănuș Neagu condamnă vehement, în cadrul unei întâlniri ocazionale de la Uniunea Scriitorilor, politica antipopulară a regimului în domeniul aprovizionării cu alimente, combustibil, energie electrică, medicamente

8 mai: adunare solemnă, la București, cu prilejul împlinirii a 65 de ani de la constituirea PCR

1987

5 octombrie: mai multe eliberări și numiri de miniștri prin decret prezidențial: Tudor Postelnicu este numit ministru de Interne, iar Iulian Vlad, șef al Departamentului Securității Statului, ministru secretar de Stat; tot acum, sunt operate o serie de schimbări în secretariatul CC prin numirea a noi secretari — Ion Radu, C. Mitea, Radu Bălan, Gh. Tănase

13 octombrie: numirea lui Nicu Ceaușescu ca prim–secretar al județului Sibiu (în locul său, în funcția de prim–secretar al CC al UTC, este ales Ioan Toma)

11 noiembrie: adoptarea unui nou decret pentru raționalizarea consumului de gaze naturale și energie electrică

15 noiembrie: puternică demonstrație de protest a muncitorilor de la Brașov, împotriva condițiilor vitrege de muncă și de viață

1988

24 ianuarie: sesiune solemnă, la Ateneu, cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a lui N. Ceaușescu; o zi mai târziu, îi sunt conferite titlul de onoare suprem „Erou“ al RS România“, ordinul „Victoria Socialismului“ și medalia jubiliară cu efigia sa, emisă cu prilejul aniversării

29 iunie: MAN adoptă Legea cu privire la majorarea retribuțiilor personalului muncitor, Legea privind majorarea pensiilor și Legea privind statutul juridic al unităților socialiste

1989

12 aprilie: în deschiderea lucrărilor Plenarei CC, N. Ceaușescu declară: „Doresc să informez plenara, întregul partid și întregul nostru popor, că la sfârșitul lunii martie România a plătit complet datoria externă“

16 iunie: se hotărăște reducerea personalului aparatului de stat, de partid și al organizațiilor de masă

27–28 iunie: la Plenara CC al PCR este adoptată propunerea CPEx privind realegerea, la Congresul al XIV-lea, a lui N. Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului

24–25 octombrie: la plenara lărgită a CC al PCR, N. Ceaușescu prezintă expunerea „Cu privire la problemele socialismului, ale activității ideologice, politico–educative, de dezvoltare a conștiinței revoluționare, de formare a omului nou, constructor conștient al socialismului și comunismului în România“

20–24 noiembrie: Congresul XIV al PCR; N. Ceaușescu este reales secretar general al partidului, moment de maximă intensitate al cultului personalității acestuia și al soției sale ■

(După *Istoria României în date*, București, Ed. Enciclopedică Română, 1971, și M. Nedelea, *Istoria României în date.1940–1995*, București, Ed. Niculescu, 1997)

înțelege sensul timpurilor și e hotărât să se dea libertate poporului și așa mai departe.

Și a semnat. Când a semnat, m-am uitat la dânsul. A semnat așa de corect, nu i-a tremurat mâna deloc, era obișnuit.

Tov. Emil Bodnăraș: Nu, cu maică-sa erau deja aranjați, îl mai liniștise.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: A semnat frumușel cum ai semna un bon la cantină *(râsete)*, am luat hârtia și tot purtam așa, că n-aveam sugativă acolo *(râsete)*, în timp ce o purtam spune: vă rog să-mi spuneți ce s-ar fi întâmplat dacă n-aș fi semnat? Ei, permiteți-mi să nu vă dau răspuns la această întrebare. A dat un alt *hâm*, și după aceea m-a întrebat: dar acum, eu ce să fac? O să vă spunem noi ce o să faceți *(râsete)*. Tovarăși, pentru precizarea unor elemente...

Tov. Emil Bodnăraș: Și eu tot pentru precizare, întrucât s-a invocat aici un moment cu căderea în brațe a reginei *(râsete)*, n-aș vrea ca membrii Comitetului Central, inclusiv soțiile lor, să rămână cu îndoială asupra sentimentelor mele republicane *(râsete)*.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Nu, nu, nu, nu, ele nu vor rămâne cu nici un fel de îndoială, eu însă mă îndoiesc *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Bun, atunci s-o mai povestesc încă o dată și să se pronunțe. Foarte pe scurt, tovarăși. Am fost invitat la masă, prima masă la rege, cu Petru Groza. Fusesem numiți subsecretari de stat la Consiliul de Miniștri, o treaptă oarecum superioară secretarului general. După anumite rezistențe, după anumite greutăți, dar la stăruințele partidului, în sfârșit, a cedat și atunci voia să mă cunoască, să mă vadă mai îndeaproape. Mă văzuse el, în perioada înainte de 23 August, dar n-a avut prilej...

Tov. Gh. Gheorghiu: Era o masă așa bogată, ca aici?

Tov. Emil Bodnăraș: Era o masă amărâtă, de rege *(râsete)*.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu când mă duceam la ei, mă invitau la masă, mâncam acasă...

Tov. Emil Bodnăraș: După masă, după ce am avut conversații câteva minute, în sfârșit, augusturile lor majestăți se retrag, el și cu mamă-sa. Discuția a avut loc — dacă cunoașteți casa din Kiseleff 20, în holul acela de primire, unde facem noi primirile de obicei, și alături era sala de mese. Ei, sala de mese era goală, era un fel de salon, așa de trecere. Ne luăm rămas bun, el o ia pe mamă-sa de mână și pleacă. Tot timpul pe lângă noi se învârtea un câine lup, cu o coadă stufoasă și lungă, o matahală de câine, un câine mare lup, era un câine lup din Pădurea Neagră, luat din Germania, o rasă specială. Și, ei se depărtează, auzim pașii...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Era dresat!

Tov. Emil Bodnăraș: ...și odată aud o hodorogeală. Parcă căzuse niște lemne. Ea era foarte uscată și orice ciolan era, parcă era o bucată de lemn. Când mă uit regina jos, regina mamă și câinele pe alături pe acolo rămas și el zăpăcit, așa și regele o luase de mână și se uita pe sub, pe sub subțiori la noi dacă am observat.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Ei, cum să nu observi, că aia săraca era... *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Eu, neumblat cu ceremonialele regale, am rămas impresionat că nimeni din aghiotanții ăștia nu s-au dus s-o ajute. Toți au rămas încremeniți. Era acolo...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Vorba ciobanului...

Tov. Emil Bodnăraș: Era și Negel, era și Groza, stătea, și atunci eu, cum erau cinci pași, m-am repezit, am luat-o, am ridicat-o, am pus-o în picioare, i-am dat-o lui fiu-său de a luat-o și el de braț și a plecat.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Dar, cum, cum a căzut jos?

Groza — nasul mic !

Tov. Emil Bodnăraș: I-a intrat câinele între picioare *(râsete)*. Ăsta s-a repezit acolo și cum ea era cu niște piciorange ca chibriturile, câinele ăsta s-a repezit și a dărâmat-o. Mă credeți?

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Asta făcea parte nu din protocol, făcea parte din obiceiurile Curții.

Tov. Emil Bodnăraș: Probabil... *(râsete)*.

Nici nu mi-a zis mulțumesc, foarte jenată s-a ridicat, a plecat. [...]. Groza i se făcuse nasul mai mic decât îl avea și zice: hai să plecăm. În mașină, toată lumea foarte jenată, foarte în sfârșit încorsetată, plecăm în mașină. Groza ia odată pălăria și zice: formidabil, voi, comuniștii! Era prima întâlnire cu regina și ai și pus-o în... în fund *(râsete)*. Așa că eu vă rog, vreau să mă reabilitez *(râsete)*.

Nu mi-a iertat-o, m-a întâlnit la Sinaia peste câteva luni și m-a întrebat: Domnule Bodnăraș, nu-i așa — ea era cam prostuță, ea la masă când stătea totdeauna își însemna, știi când vorbeai, ea lua note ca să nu uite firul discuțiilor, ca să poată răspunde, și la Sinaia mă pomenesc după câteva luni, era iarna — nu-i așa că ai vrut să-ți bați joc de mine? Eu am rămas mirat. Năravurile Curții interziceau în cazul unei situații din astea jenante, care se întâmplă cu un membru al familiei regale sau cu regele, să-i dai atenție. Cade jos, își rupe un picior, te faci că nu vezi, dar eu neumblat, nu știam eu, m-am dus să văd *(râsete)* și nu numai să văd, dar am și ajutat.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Uitați-vă la Joja, cum se uită el, cum ascultă și gata să spună ceva de Hegel: despre pledorie lungă este o cauză pierdută *(râsete)*.

Tov. Nicoae Ceaușescu: El n-a înțeles ce ai mai căutat la Sinaia *(râsete)*.

Tov. Emil Bodnăraș: Nu, nu acolo eram în misiune oficială. Tovarășul Gheorghiu are dreptate, o pledoarie lungă e o cauză pierdută. Bine că s-a pierdut toată cauza *(râsete)*.

Dragi tovarăși, eu propun să ridicăm paharul, ca să nu lungim vorba, pentru 1962, pentru realizările...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: A, vezi, vezi ce înseamnă organizarea în partid...

Tov. Emil Bodnăraș: Pentru marile realizări care ne stau în cale, pentru condiția fundamentală ca aceste realizări să se înscrie în istoria partidului, în istoria patriei noastre — unitatea conducerii noastre, fermitatea ei în îndeplinirea mandatului care-l are, stăruind neclintit a ridica nivelul politic, nivelul ideologic al rândurilor, în primul rând al membrilor din această conducere și care poartă răspunderea și a întregului partid, ridicarea nivelului politic al poporului nostru, al clasei muncitoare, al țărănimii noastre muncitoare, al intelectualității noastre, înarmați cu aceste lucruri nu există piedică care să poată sta în calea noastră pentru a nu înscrie la sfârșitul lui 1962 realizările care probabil vor cuprinde o bună bucată din 1963...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Fără îndoială.

Tov. Emil Bodnăraș: Fără îndoială. Pentru Comitetul nostru Central și pentru tovarășul Gheorghiu–Dej care, de atâta vreme în mijlocul nostru, ne ajută și... *(aplauze și urări)*. [...]

Tov. Ecaterina Borilă: Vreau, tovarăși, ca să-mi permiteți și mie cu această ocazie să urez tovarășului Gheorghiu, în fruntea partidului nostru, la mulți ani și să dea mulți, mulți ani exemplu de comunist adevărat, care prin toate atitudinile sale,

1 Mai 1965: I.Gh. Maurer, N. Ceaușescu, Chivu Stoica și Gh. Apostol

prin toate contactele sale cu membrii de partid, cu simpli membri de partid îi ajută și îi crește.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Dacă o să mă ajutați cu toții, Caterina, să știi că o să facem exact ceea ce dorești tu *(aplauze)*.

Vă invit să bem un pahar în cinstea tovarășelor noastre care iau parte la această masă prietenească, să le dorim sănătate și fericire și succes în activitatea lor, și să-i țină mai din scurt pe soții lor *(ilaritate)*.

Tovarășul Ceaușescu mă completează și vrea să mă îndrepte, cu alte cuvinte, și soțiilor să le adresez un cuvânt de critică și ele să țină seama. Dar eu zic mai curând că bărbații trebuie să fie atenți, să asculte. În orice caz, soțiile prezente aici sunt tovarășe, tovarășe de luptă și sigur în casă mai se ivește câte o mică ceartă, așa, câte un norișor, dar să nu luați în seamă asta.

Tov. N. Ceaușescu: Sunt tovarășe de luptă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Da, sigur că da. În sănătatea dumneavoastră, vă doresc sănătate și fericire *(aplauze)*.

Tov. Petre Borilă: Tovarăși, este în tradiția oamenilor ca la sfârșit de an să facă bilanțul activității lor. De când suntem ca partid, dar și cu mult înainte de asta, de a se crea Partidul nostru Comunist, întotdeauna în mișcarea noastră, încă de la Marx, se făcea bilanțul activității mișcării partidului respectiv, se făcea bilanțul omului, comunistului care lucra.

Noi, de fiecare dată când ne adunam, fie la plenară, consfătuire, aniversare a partidului sau alte asemenea date importante, nu se lua numai bilanțul anului respectiv, zilei respective, mai mult sau mai puțin spațiu se dădea întotdeauna și o apreciere activității mișcării noastre internaționale, activității partidului nostru, organizației respective.

Și în timpul ilegal, tovarăși, n-au fost date, fie a partidului, fie Anului Nou, să nu ne facem bilanțul activității noastre. Chiar în situațiile cele mai grele.

Tov. Gheorghiu–Dej: Uneori, făceam bilanțul în închisoare, la prefectură.

„Lui Dej îi plăceau femeile și a avut o serie de legături, dar cred că pasiunea ce-l stăpânea, în mai mare măsură, pe Dej, era dorința de a ocupa munci de răspundere. Și Dej venea la vânători, dar numai obligat de împrejurări. Puțini ar fi fost să tragă mai prost decât el...

[...] Era *(Ceaușescu, n.n.)* pasionat de vânătoare. Trăgea prost, dar nu era deranjat de asta. Își organizase echipe de pădurari și securiști care-i aduceau și împușcau vânatul. Își făcea grămezi de vânat și se lăuda că l-a împușcat el. Se comporta și aici ca-n politică: mințea că e meritul lui ceea ce obținuse de la alții. Iar cei din jurul lui îi cântau în strună și de asta n-aveai cum să-i scoți chiar dacă încercai. În privința altor pasiuni ale sale era întru totul stăpânit de scumpa lui jumătate *(Elena Ceaușescu, n.n.)*. Și se folosea de stăpânirea ei asupra lui, atunci când vroia să scape de alții, învinuindu-i că ar fi călcat, în familie, strâmb".

(I.Gh. Maurer, în vol. Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, p. 202–203)

„Păcătoșii" partidului

Tov. P. Borilă: Tocmai. Chiar în situațiile cele mai grele, noi făceam bilanțul muncii noastre, a partidului nostru, a organizației respective. Se făcea bilanțul afară din închisori, în închisori. Mai mult, tovarăși. Comuniștii așa au fost obișnuiți, chiar bilanțul activității sale în pauză, când el n-a fost bătut în Siguranță, când intra în celulă, dacă au fost doi, doi făceau bilanțul: cum te-ai purtat, cum ai lucrat, dacă a fost singur, singur făcea acest lucru. Asta este o calitate a comuniștilor pe care noi și până acum o păstrăm.

În ultimul an, s-a vorbit între altele și de acest lucru, am făcut foarte multe bilanțuri de activitate a noastră: aniversarea partidului, a tovarășului Gheorghiu, n-am legat-o numai Dej ca Dej, activitatea lui a fost legată de mișcarea noastră în general și alte plenare. În ultima plenară, s-a vorbit atâta că bilanțul am făcut de lupta pozitivă mare a partidului nostru; s-a vorbit foarte mult de păcătoșii care au fost în cursul istoriei partidului nostru, cum am lichidat acest fracționism, dușmanii din partid și cui se datorește acest lucru.

Vreau numai o latură a acestui multilateral bilanț să ating. În mișcarea noastră, a partidului nostru, ca și celelalte încă de la Marx, a început cu doi–trei, cinci–zece sau o sută de oameni, puțini la număr, dar idei mărețe, sarcini mărețe, luptă mare care oamenii au însușit-o și în această luptă s-au călit oameni și s-au înmulțit rândurile, au devenit partide puternice ca cele care le avem astăzi. Bineînțeles, în primul rând, vorbim de partidul nostru aici. Nu vorbesc ca importanță, avem Uniunea Sovietică... Dacă vorbim de partidul nostru, am început și noi, tovarăși, cu puțini oameni la număr. Dar eram toți comuniști în sensul care-l înțelegem, în sensul în care sunt astăzi acești oameni. Mulți au căzut în luptă, alții trăiesc. Și latura aceasta, despre care vreau să vorbesc, e că partidul nostru, acest bilanț pe care îl face multilateral, de mai multe ori pe an, în fiecare an, se datorește cadrelor sale și dacă facem bilanțul muncii noastre, e bine să facem bilanțul de unde am pornit. Cu puțin, încă relativ slab, din punct de vedere al călirii sale la început și politic și ideologic, dar ne-am dezvoltat până la luarea puterii, până la întărirea de astăzi a regimului nostru.

Cadrele acestea care le avem acuma aici, despre care s-a vorbit ca stat major și până cadrele de jos, care și ei la fel acuma se adună și fac bilanțul activității lor, și nu numai activității lor, probabil al celulei respective, al organizației de partid respective, dar bilanțul și al întregului partid al nostru. Cadrele acestea s-au dezvoltat, au crescut, au scos tot ce este negativ, stricat, dușmănos și conduc întreaga activitate a partidului nostru, a poporului nostru spre construirea socialismului, spre desăvârșirea construcției și pregătim etapa a doua, pentru trecerea la comunism. Nu s-au ridicat aceste cadre de la sine. În lupta aceasta, tovarăși, mulți au venit cu elan, cu entuziasm, alții au venit cu

> **„Din surse foarte sigure, de primă mână, știu că între Gheorghiu–Dej și marea actriță Elvira Godeanu a fost o relație strânsă și frumoasă. Cei doi s-au iubit sincer. Ambii erau necăsătoriți.**
>
> **Pe plan uman, Gheorghiu–Dej era apropiat de tineri, era cald în discuții, sfătos.**
>
> [...] **Despre lipsa de moralitate** *(a „baronilor" lui Dej, n.n.)* **știu doar că Gheorghe Apostol a fost pus în discuția Congresului al X-lea, deci pe vremea lui Ceaușescu, pentru moralitate îndoielnică. De aceea, nici n-a mai fost ales membru al CC al PCR. Se mai vorbea, apoi, despre aventurile lui Chivu Stoica, una petrecută chiar pe când era în Spitalul Elias cu o «nepoată»**
>
> [...] **Nu mi-a plăcut niciodată vânătoarea, dar am participat la două partide, fără să trag nici un foc de armă. La prima vânătoare, Ceaușescu a vrut să mă «boteze», adică să-mi tragă vreo 25 de nuiele la fund. A folosit un șiretlic, așezându-mă în stand cu aghiotantul său. Când a apărut ursul, Neagoe, aghiotantul, a tras și l-a omorât. Ceaușescu a spus că trebuie să primesc «botezul», numai că eu i-am demonstrat că țeava puștii mele era curată. Aflasem că la fel procedase cu Manea Mănescu, care să fălise cu «botezul», dar s-a ținut după aceea o săptămână de partea dorsală...**
>
> [...] **Am observat** *(la o altă partidă de vânătoare, organizată în zona Timișoarei, în onoarea lui Stane Dolanț, secretar al Biroului Executiv al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia, n.n.)* **că organizatorii vânătorii făcuseră o potecă pentru mistreți, spre a-i împinge către standul lui Ceaușescu. Numai că mistreții n-au fost «disciplinați» și au luat-o peste câmp, spre standul lui Maurer. S-a declanșat un mare scandal atunci. Ceaușescu l-a acuzat pe Maurer că i-a furat vânatul.** [...] **Maurer — care era un mare vânător — avea o impresie proastă despre Ceaușescu, pentru că nu-și alegea vânatul și măcelărea tot ce-i ieșea în cale. Nu avea stofă de vânător".**
>
> (Cornel Burtică, în vol. Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, București, Ed. Curtea Veche, 2001, p. 52; 57; 199)

romantism, cinstiți — acuma nu vorbesc de aventuriști și de dușmani și alții care au fost. Nu toți au putut, chiar oameni cinstiți, să reziste până la capăt, dar oamenii care au rezistat pot să fie mândri, de acest mare bilanț frumos, că a venit partidul nostru la putere și construiește așa o viață pentru poporul nostru. De ce au rezistat toți aceștia? Nu numai călirea de luptă, dar au fost și din punct de vedere ideologic politic, foarte puternici educați, au fost oameni de bază ai partidului nostru și mai ales, tovarăși, din timpurile când partidul nostru s-a orientat mai bine spre mase, spre proletariat, spre clasa muncitoare, spre industria grea, în primul rând, atunci într-adevăr a devenit partidul nostru puternic, mai puternic, mai legat de mase. De atunci au început să se ridice adevărate cadre ale proletariatului, ale partidului nostru. Astea au fost, toată lumea știe, luptele din 1933, luptele ceferiștilor și petroliștilor noștri. Meritul partidului nostru atunci că după Congresul al V-lea a putut să se orienteze spre industrie, spre elementul muncitoresc. Aș spune, nu numai spre elementul muncitoresc și spre elementul național. În sensul că dacă până atunci noi am avut conducere de partid sau numai de unguri, sau numai de basarabeni sau numai de evrei și români foarte puțini, de atunci, tovarăși, totuși a luat o cotitură bruscă, sănătoasă, care sigur a trebuit să treacă o anumită etapă ca să se poată să se pună în frunte elementele și românești și muncitorești, fără de a se înlătura elemente de alte naționalități. Și aici nu știu dacă paranteza, sau așa s-o spun și fără paranteză. La noi s-a vorbit de multe ori, și la plenară, cine a fost s-a spus că mulți ne-au acuzat, dacă nu cumva se face o politică rasială, naționalistă.

Nu știu, mulți cunosc, cu toți cunoaștem, unii mai puțin, alții mai mult, partidele comuniste din toată lumea. Rar este un partid care să fie cu caracterul său internaționalist așa de bine pătruns de sus până jos, de a se dovedi să nu fie șovinism, naționalism în cadrele de conducere, să nu fie ura asta moștenită de atâția ani care s-a reflectat și în multe partide și la noi a fost, a șovinismului, a naționalismului. Cui se datorește, aș vrea să spun încă o dată lucrul acesta. Tocmai că elementul muncitoresc sănătos, elementul adevărat comunist, provenit din clasa muncitoare, au intrat în partid și în conducerea partidului nostru.

Din 1933 mai ales încoace. Cu toate că tovarășii care s-au ridicat în aceste lupte, au condus aceste lupte, au stat mult timp în închisoare, dacă elementul sănătos muncitoresc din industria grea, care au condus luptele mari, în frunte cu tovarășul Gheorghiu, s-a simțit munca lor și afară. Așa treptat cu grijă, cu perseverență au putut să se ridice cadrele pe care noi le avem astăzi în partidul nostru, cei care sunt aici prezenți, cadrele care sunt în regiuni, în orașe, în raioane, întreprinderi, sate, cu care putem numai să ne bucurăm că ei sunt într-adevăr...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Să știi că într-adevăr mândria...

Tov. P. Borilă: ...elita poporului nostru, a clasei muncitoare și cu aceste cadre noi într-adevăr nu numai o să ne mândrim și cu mândrețea asta noi o să muncim, o să intrăm și în comunism.

Rolul mare și important în creșterea acestor cadre fiecare îl are la locul său. Cum lucrează depinde, cum știe să ridice oamenii, să-i aleagă, să-i călească. Dar nu este de ajuns numai acest lucru, depinde ce linie se trasează și de sus, de Comitetul Central, de Biroul Politic, cum îndrumează și orientează acest lucru și primul secretar al partidului. De aceea, această latură de ridicare a cadrelor, de munca aceasta care se face la noi și procesul acesta continuă mai de mult, mereu ne ocupăm. El s-a simțit și atunci când au fost prigoniți oamenii, când au fost persecutați, excluși, umiliți, timpurile când au fost oamenii înfricoșați, mulți care s-au lăsat. A trecut această răutate de la noi, a trecut mult mai bine și nici comparație nu poate să fie cu alte țări, unde chiar mulți înainte nu se așteptau, credeau că sunt partide mai puternice, mai călite, credeau că sunt partide mai vechi, cu o tradiție alta și acolo lucrurile astea s-au petrecut. Vorbesc și de uniunea Sovietică, unde cunoașteți lucrurile, un partid foarte vechi, foarte puternic, mult mai puternic decât partidul nostru, Partidul Comunist Bulgar, Cehoslovac, polonezii care au avut istorie mult mai mare decât noi.

Aci, tovarăși, eu aș ridica paharul pentru fericirea aceasta pe care noi am avut-o de a scăpa partidul și țara de nenorocire, pentru cadrele care au rezistat tuturor acestor presiuni, de a ajunge și noi în situația în care au ajuns și alte partide, aș ridica paharul pentru cadrele acestea care ne găsim aici, care sunt până joi și lucrează și petrec astăzi ca și noi; ridic paharul, tovarăși, pentru linia justă a Comitetului Central, pentru Comitetul Central, Biroul Politic, pentru linia justă care o dă tovarășul Gheorghiu în activitatea noastră permanentă și grija față de oameni care o are și ne învață pe toți cum să avem și pentru tovarășul Gheorghiu și să învățăm că fiecare, indiferent unde lucrează, la ce muncă, lucrează în muncă de partid, în muncă de stat, este pensionar, este UTM-ist sau la organizații de masă, să-și facă bilanțul din toate punctele de vedere; să se întrebe: în activitatea mea am lucrat eu așa cum trebuie, am învățat eu așa cum ne învață partidul și Comitetul său Central, am învățat eu ca să pot să ajut pe oameni să înțeleagă sarcinile mărețe care ni le dă partidul, am învățat eu așa cum ne învață cum ne arată tovarășul Gheorghiu? Și să-și pună singur întrebarea și să răspundă la ea și să lucreze în acest fel ca adevărați comuniști. Nu e de ajuns numai să fie omul așa–zis comunist sunt. Comunist sunt, este un cuvânt foarte mare, el trebuie să fie om, omul comunist, pentru acest om ridic paharul *(aplauze)*. [...]

Tov. Al. Moghioroș: Dragi tovarăși, Sigur uitați acum au trecut, din anul 1962 aproape două ore.

Tovarăși,

Înaintea mea au vorbit tovarășii și cred că aproape nu există problemă de partid, de stat, care n-a fost atinsă. Sigur pentru mine acum e mai greu să găsesc un subiect pe care tovarășii nu l-au dezvoltat, dar am și un avantaj, avantajul acela că pot să fac critică la cuvântările tovarășilor. Nu, tovarășul Gheorghiu? *(ilaritate)*

Închipuiți-vă, tovarăși, faceți socoteală dumneavoastră, nu eu, ca să nu spuneți că exagerez, cât timp au vorbit tovarășii până acum. Acum dați-mi voie, întrucât sunt eu penultimul sau aproape penultimul, în orice caz din partea membrilor Biroului Politic eu sunt ultimul. Cine mai este?

Tov. Gheorghiu–Dej: Mai este Sandu.

1 Mai 1965: Leonte Răutu, Alexandru Bârlădeanu, Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici, Nicolae Ceaușescu, I.Gh. Maurer, Chivu Stoica, Gh. Apostol ș.a.

Nu te laud, dar te... laud !

Tov. Al. Moghioroș: Atunci, penultimul sunt. Eu tovarăși, din partea tovarășilor, eu pot să-mi permit ca să trag așa o concluzie, pe de o parte, despre lipsurile discursurilor lor și pe de altă parte, de Anul Nou așa se începe anul nou. Tov. Borilă a vorbit aici să facem un bilanț despre activitatea noastră. Păi dacă e vorba de bilanț, apoi și asta e bilanț *(ilaritate)*. Primul bilanț. Uite mă ajută tov.

Uitați, tovarăși, părerea mea este că dintre toate discursurile, fără să laud pe tov. Gheorghiu, a fost al lui cel mai bun, cel mai complet, cel mai cald, cel mai pătrunzător și mai atotcuprinzător, adresând poporului nostru, întregului popor, pentru toți acei care au contribuit... care contribuie la construirea vieții noastre minunate. Eu nu vreau să spun, ferească sfântul, ca să spun ceva rău despre ce a spus tov. Ceaușescu, nu, tov. Ceaușescu a vorbit minunat, tovarăși. Eu trebuie să spun la inimă mă apăsa, m-am simțit așa încălzit când a vorbit despre partidul nostru. Într-adevăr, a vorbit cuvinte minunat de frumoase. Ceilalți tovarăși și ei au vorbit lucruri frumoase și interesante. Și tov. Bodnăraș v-a povestit aici amănunțit cum a fost izgonit regele, monarhia și cum a căzut regina în brațele lui *(râsete)*. Ați auzit, tovarăși, n-a povestit amănunțit, rețineți, vă rog. Restul vă închipuiți dumneavoastră.

Dragi tovarăși,

Eu așa ca și tov. Chivu Stoica, întrucât timpul este înaintat, adică înaintează, eu vă rog din toată inima, deși să mă scuzați dacă n-am să aduc element nou în discuția noastră, dar eu propun să ridicăm paharul nostru pentru minunata noastră clasă muncitoare, proletariatul, clasa muncitoare, tovarăși, care de la început de când a luat asupra sa rolul istoric de a se elibera pe sine și celelalte categorii sociale, a tras toate greutățile pe spinarea sa. Ea a fost aceea care a suferit cel mai mult, care a muncit cel mai mult și care muncește și astăzi cel mai mult. Clasa muncitoare, proletariatul, muncitorii din industria grea, care făuresc mașini. Cu ajutorul mașinilor, tovarăși, ridicăm toate ramurile industriei noastre, agricultura noastră, tovarăși, creăm atâta belșug care n-a fost niciodată, nici măcar în visul poporului nostru.

Să ridicăm un pahar, tovarăși, pentru sănătatea, pentru prosperitatea țărănimii noastre harnice, pentru alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, care este temelia, chezășia mersului nostru înainte.

Să bem pentru partidul nostru, pentru legăturile sale cu masa, pentru acest partid care a reușit să se lege puternic cu masele, cu clasa muncitoare, cu țărănimea muncitoare și celelalte pături sociale, partidul nostru, care are un mare merit, extraordinar de mare merit, dacă vom lua fiecare în parte. Dacă luăm numai așa: cum a câștigat el, afară de țărănimea muncitoare, cum a reușit să cimenteze alianța clasei muncitoare și țărănimii muncitoare, să se dea o bază trainică indestructibilă, care devine tot mai puternică pe care nimeni nu mai poate zdruncina. Aceasta datorită faptului că partidul nostru a reușit cu rădăcinile sale să pătrundă adânc în poporul nostru.

Iată, tovarăși, acest minunat viitor care stă în fața noastră — comunismul, despre care a vorbit tov. Gheorghiu în cuvântul său, ce a însemnat deschiderea acestui drum, acestui larg orizont, acest viitor înainte, ce a deschis Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, care este și viitorul nostru și viitorul mult mai apropiat decât a poporului sovietic, datorită faptului că noi, partidul nostru folosește experiența Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Eu, tovarăși, propun să ridicăm paharul nostru pentru Comitetul nostru Central, statul major al partidului nostru, pentru tov. Gheorghiu–Dej, care este conducătorul nostru al tuturor, tov. Gheorghiu–Dej care are aceste calități de conducător, de tovarăș, de frate, dacă vreți tov. Gheorghiu–Dej care întrunește în el toate calitățile necesare unui conducător de partid. Tovarășul Gheorghiu–Dej mare este meritul lui în tot parcursul dacă vreți, care l-am străbătut noi, este acela în primul rând că a reușit să strângă în jurul lui oameni, activiști de partid, activiști care știau să realizeze linia politică a partidului nostru, care știu să aplice această linie politică, știu să reziste, așa cum și alți tovarăși au spus tuturor presiunilor de care au fost încercați.

Dorim ca partidul nostru, tovarăși, în anul care vine, să obțină rezultate și mai mari pentru fericirea poporului nostru; dorim ca tovarășul Gheorghiu–Dej să ne conducă mult timp, mulți ani înainte în construirea comunismului *(aplauze)*.

Tov. Leonte Răutu: Este ora discursurilor scurte. Eu cred că sunteți cu toții de acord cu mine.

Tovarăși, la începutul acestei seri tov. Gheorghiu spunea desigur în glumă că speră că n-o să vorbească aici despre politică. Nu s-a reușit, tot despre politică se vorbește și așa se întâmplă, de obicei, tovarăși, când se întâlnesc activiști de partid. Nici nu se poate altfel.

Noi de multe ori ne luăm angajamentul, hai să nu vorbim despre politică și să vorbim despre alte lucruri și până la urmă tot ajungem la politică, pentru că aceasta este viața noastră, aceasta este însăși esența activității noastre, nici nu se poate despărți preocuparea pentru problemele politice, pentru problemele vieții de partid, pentru problemele vieții întregii țări, de propria noastră viață, de viața noastră personală. Și de aceea este firesc, e natural că vorbim aici despre probleme politice.

Eu am vrut să spun câteva cuvinte despre această reuniune a noastră. Mie mi se pare că ea este în felul ei un crâmpei din viața partidului nostru. Ea poartă caracteristici proprii partidului nostru, spiritul de unitate, spiritul de coeziune, relații sincere tovărășești, o unitate nu formală, nu dictată, o unitate cu adevărat liber consimțită, o unitate dictată din interior, o unitate dictată de faptul că suntem un partid marxist–leninist pentru care această unitate este fundamentul întregii sale activități. Și reuniunea noastră, modul în care se desfășoară, este ilustrarea acestei unități. Aici la această masă așa de îmbelșugată, — poate mulți tovarăși se supără —, sunt tovarăși mai vechi, sunt aici tovarăși mai vechi, trecuți prin ilegalitate, prin închisori, sunt tovarăși mai noi și împletirea aceasta este o întruchipare a politicii de cadre a partidului care deopotrivă pune în posturi de răspundere oameni cu experiență veche, îndelungată, încercați în lupte grele, în același timp promovează cu îndrăzneală, curaj, consecvență oameni tineri, crescuți de partid, căliți în focul luptei pentru făurirea și consolidarea regimului nostru. Este o mândrie a noastră o asemenea compoziție a cadrelor noastre de partid, a activului nostru.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Leonea, îți aduci aminte când a venit din Uniunea Sovietică o delegație.

Tov. L. Răutu: Da, da. Venise o delegație de vreo 12 tovarăși. Veniseră tovarăși, lucrau acolo, sunt activiști de partid vechi și nu numai vechi, dar și cam bătrâni câteodată, oameni cu plete cărunte, au venit vreo 12. Noi când i-am văzut ne-am gândit: ce o să zică ei când o să vadă pe șefii noștri de secții. Ei au văzut pe șefii noștri de secții, adjuncți de secții, oameni la 32–34 de ani.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Când i-am văzut au spus: Dar nu vine șeful secției?

Tov. L. Răutu: Da, trebuie să spun că la urmă au vorbit cu multă considerație despre treaba aceasta.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: ...Și atunci el a spus, zice că eu sunt șeful secției.

Tov. L. Răutu: Au vorbit cu respect, au vorbit cu prețuire, au vorbit îndeosebi despre această îndrăzneală a partidului în promovarea de cadre tinere, care învață la școala luptei, la școala activității de partid și după cum vedeți se achită destul de bine de sarcinile lor.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu aș spune, Leonea, încredere, pentru că îndrăzneală uneori au și prostii, dar încredere, încredere în oameni, în capacitatea tineretului de a-și însuși experiența celorlalți. [...]

Leonea, nu numai că nu avem nici cea mai mică divergență, măcar cât e negru sub unghie, în ceea ce privește linia generală, poziția, toate problemele fundamentale în construcția socialismului și în problemele situației externe, dar chiar și în probleme de tactică urmăm Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Asta este pentru noi o mare satisfacție, o mare satisfacție, pot să spun chiar o încurajare, o verificare a justeței orientării conducerii partidului nostru *(aplauze)*.

Ai fost martorul discuțiilor care le-am avut cu prilejul delegației de partid și guvernamentale în Uniunea Sovietică.

Ce să vă spun, așa o primire cum ni s-a făcut, însă am avut totuși o divergență, spune Hrușciov: avem o divergență, voi semănați porumbul în rânduri și noi în pătrat. Voi spuneți: noi suntem porumbari, ce vin rușii ăștia să ne învețe pe noi cum să semănă porumbul, când noi facem porumb din moși strămoși. Era un fel de critică la adresa noastră. Dar nu-i nimic, la urma urmei fiecare poate să aibă metoda lui. Atunci i-am spus: într-adevăr Nikita Sergheevici, există o foarte mare divergență între noi, problema cu porumbul; să dea Dumnezeu să fie numai așa divergențe între noi. Al doilea, să știți că noi nu ne-am închinat, nu ne închinăm și nu ne vom închina niciodată la forme în care se seamănă porumbul, pentru noi nu este o problemă; sunt convins că și voi veți lua de la noi metoda semănării porumbului în rânduri *(râsete)*.

Porumb, orez etc.

Tov. Leonte Răutu: Și Hrușciov a spus: posibil *(«vas mojno»)*.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Desigur, desigur, trebuie să avem, zice, producții mari. Noi trebuie să luptăm pentru mecanizare, dar noi avem forță de muncă disponibilă și putem să facem, pentru că voi vă duceți cu tractorul și încolo și încoace, de două ori într-un loc și odată la mijloc *(râsete)* Noi vom urma ce va arăta practica, noi nu ne închinăm nici la pătrat, acea formă vom adopta care dă rezultate mai bune. Moghioroș este aici, el este cel mai mare, mai combativ în privința semănării pe rând și are dreptate. Dacă n-o să avem rezultate, atunci o să fie criticat Moghioroș.

Tov. Leonte Răutu: Vorba aceea, porumb să fie și în afară de asta dacă să spunem cu albanezii sau cu alții ar fi vorba numai despre metoda de zonare a porumbului sau a orezului, de exemplu, mai ales a orezului...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Între noi, între Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și partidul nostru n-a fost, eu nu cunosc o problemă, nu cunosc o problemă. Sigur, au fost lucruri când era Iatrov, când l-au împușcat pe Merkulov.

Tov. Leonte Răutu: Adică oameni care au căutat să deformeze relațiile internaționale.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: M-am opus într-adevăr, dar am arătat principial punctul de vedere, nu-i așa.

Tov. Leonte Răutu: Astea au fost deformări ale relațiilor internaționaliste.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Vedeți ce frumos merg lucrurile, România este o verigă, o verigă puternică în frontul acesta al puterilor socialiste. Niciodată, i-am spus lui Hrușciov de câteva ori, i-am spus odată: să știți, niciodată n-o să vă legați cu o cârpă rece la cap. Cu Gomulka, Gomulka la un moment dat spunea așa...

Tov. Emil Bodnăraș: ...noi tovarășe, niciodată n-am dat probleme Uniunii Sovietice.

Tov. Leonte Răutu: Așa este, da, da.

Tov. Emil Bodnăraș: Era și Gomulka la masă. Tovarășul Gomulka se ridică, zice: acum îmi dați voie, adică mata i-ai spus: voi mi-ați dat probleme.... dar într-adevăr eu nu asta am vrut să cred.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Zice, eu nu m-am referit la dv.

Tov. Emil Bodnăraș: Dar Gomulka zice: acum nu are importanță la ce te-ai referit dumneata, important este ce cred eu *(râsete)*.

Tov. Leonte Răutu: Acum eu aș ruga, tovarăși, să-mi dați voie să termin, pentru că după mine mai urmează alți tovarăși și sunt neliniștiți că vor trebui să dea textele lor în scris, așa mi-au spus *(râsete)*.

Tovarăși, această apreciere de care ne bucurăm noi și din partea tovarășilor svietici și din partea altor partide frățești din mișcarea comunistă, este meritată de partidul nostru, care așa cum spunea tov. Gheorghiu, niciodată nu a șovăit în aplicarea politicii sale internaționaliste, întotdeauna și în momente de ajuns de grele și complicate, am avut poziția noastră. Partidul nostru nu s-a limitat numai să sprijine poziția Uniunii Sovietice, să spunem, ci a avut un aport propriu, o contribuție proprie, o atitudine proprie.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Și mai mult, cu vreo doi ani înainte de toată istoria asta noi i-am anchetat printre primii pe albanezi.

Tov. Leonte Răutu: A fost la noi întotdeauna nedumerire față de demagogia aceasta țipătoare a albanezilor.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Erau niște fenomene care ne-au dat de gândit. Sigur, n-am putut să ne pronunțăm, pentru că, consideram că nu este necesar. [...]

Tov. Leontin Sălăjan: Tovarășul Dej de ce face mereu semne că acolo? Acolo sau aici? Da? Păi uite aici e microfonul. Cu muzică o să fie, tovarăși, vă garantez.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Eu m-am referit la Forțele Armate, că trebuie într-adevăr să facem tot ce este posibil să întărim puterea de apărare a țării. Sigur, asta costă, dar ne-ar costa mult mai mult dacă n-am întări puterea, dacă n-am înconjura cu dragoste Forțele Armate ale Republicii Populare Române.

Eu trebuie să vă spun că Biroul Politic este mulțumit de felul cum își îndeplinește îndatoririle tovarășului Sălăjan; este silitor, s-a ridicat la nivelul cerut, un om care se străduiește să cunoască problemele vieții militare și se îngrijește nu numai să fie dotate Forțele Armate ale Republicii Populare Române cu tot ce este necesar, dar să fie pregătite oricând va fi necesar să fie apărat teritoriul să intre în mișcare, ceea ce trebuie, ceea ce este necesar să se miște; Săi punem la locul lor pe cei care ar atenta la independența țării noastre și la securitatea lagărului nostru.

Suntem foarte puternici, avem mijloace suficiente, avem și convingerea superiorității. Nu dorim o confruntare cu forțele adverse și ele înțeleg, își dau seama. Sunt convins, sunt convins că nu vom avea război, tovarăși, nu vom avea război. Își dau seama și adversarii noștri ce înseamnă un nou război. Ce a fost cel de-al doilea război mondial — o jucărie de copii, față de ceea ce ar însemna o nouă conflagrație mondială. Este adevărat, noi suntem convinși că dacă vor îndrăzni imperialiștii, cercurile agresive ale imperialismului să provoace o nouă conflagrație, noi le vom termina. Socotesc noi, am în vedere nu numai forțele lagărului, care sunt atât de puternice, am în vedere forțele sociale care sunt astăzi la putere și care vor crește la pătrat, la cub, la puterea a patra și așa mai departe. Însă, deocamdată, dăm bătălia pe terenul întrecerii pașnice cu capitalismul. Este singura soluție reală în împrejurările de astăzi. De altfel, dacă veți studia, veți lua din operele lui Lenin, el spunea că...

Tov. Leontin Sălăjan: ...că omenirea va ajunge la asemenea nivel de dezvoltare a tehnicii, încât va fi imposibil războiul.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Va face imposibil războiul. Noi suntem de acum în această situație.

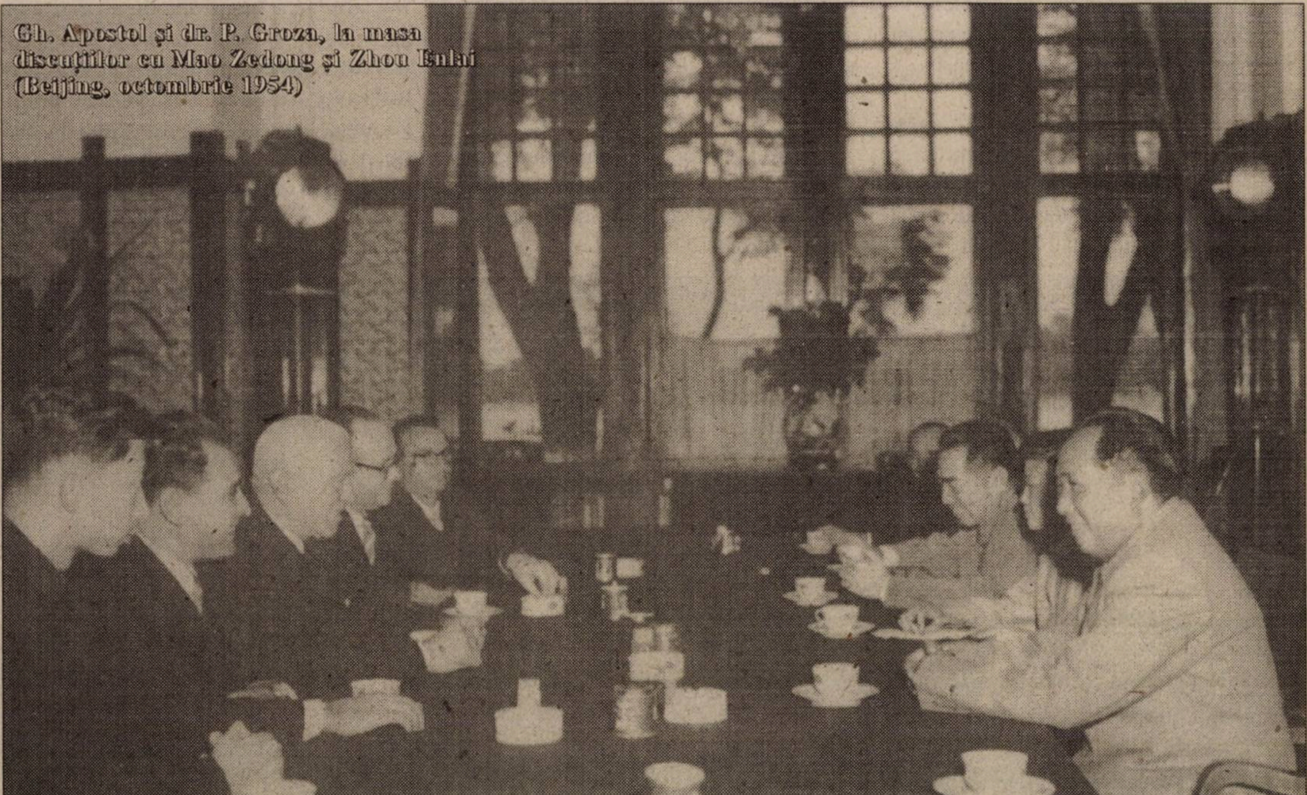

Gh. Apostol și dr. P. Groza, la masa discuțiilor cu Mao Zedong și Zhou Enlai (Beijing, octombrie 1954)

Sunt două curente, două direcții, sunt unii care încearcă ca arma nucleară să o posede cât mai mult și alții — de această părere este Uniunea Sovietică și noi, și mulți —, ca să fie în mâini cât mai puține, pentru că, cu cât vom putea menține ca această armă să fie în mâini cât mai puține, cu atât va putea fi stăpânit factorul surpriză, că oricând se poate găsi un nebun să apese pe buton, într-un punct sau altul al globului, o asemenea catastrofă, că se poate transforma dintr-un război general, într-o catastrofă generală.

Noi nu vom începe primii, n-avem pentru ce. Noi suntem înzestrați, noi promovăm ideea coexistenței pașnice și aceasta nu este o problemă de tactică, este o problemă fundamentală. Noi am fi bucuroși mâine să mergem la dezarmare generală și totală pentru lichidarea forțelor armate, cu toate că...

Tov. Leontin Sălăjan: Tovarășe Gheorghiu–Dej, Malinovski a spus că el va fi reprezentant în America și că propune eu să merg în Turcia ca reprezentant pentru dezarmare. Așa că... Și țăranii de la mine din sat mi-au spus că mă aleg președinte. Așa că toată dezarmarea aceasta....., așa că nu mi-e teamă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Chinezii privesc cu multă ușurință problema unui război termonuclear. Este o catastrofă, nu-și dau seama. Mai curând își fac iluzii că întrucât reprezintă 650 milioane, dacă mor jumătate, totuși vor mai trăi jumătate, dar nu-și pun întrebarea cum vor trăi cealaltă jumătate, nu-și pun întrebarea, dacă jumătatea aceasta este hotărâtă, este dispusă să moară. Este o nebunie, dacă vreți: este o nebunie.

Din păcate, Mao Tze–dun este cunoscut ca un poet. Sunt cunoscuți chinezii că au sensibilitate deosebită, nu sunt oameni de rând, sunt impresionabili de o floare, de ce briază, de cântece, de lucruri frumoase, de tot ce-i înconjoară, iubesc frumosul — să dorești moartea a jumătate din poporul tău, asta este o curată nebunie. Eu n-aș dori ca China să posede arma atomică, această armă periculoasă. Dacă primul război mondial a fost provocat de un caz cu Sarajevo, cu bomba aceea, războiul al doilea mondial au fost alți factori care l-au determinat, cel de-al treilea război îl pot determina alți factori. Este foarte ușor să fii radical, să fii războinic, să zăngănești armele, însă în război nu merg cei care strigă la toate răspântiile: vrem război, ci merg masele, ei mor, mor oameni, mase din popor. Eu am văzut un film care m-a impresionat foarte mult, foarte mult, o experiență cu bomba atomică.

Tov. Leontin Sălăjan: Asta era dintre bombele mijlocii, însă acum au apărut bombele acestea de 50 de megatone, nici nu se compară.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Au schimbat toate coordonatele războiului.

Ei au dreptate că viața este frică și dacă este vorba de frică, apoi pot să spun, fără teama de a mi se reproșa că greșesc, că imperialiștii se tem de război nu mai puțin decât noi: numai un inconștient, un idiot, un nebun vrea război. Trebuie căutate căile de înțelegere, sigur, fără compromisuri, fără a ne slăbi apărarea: dacă vom fi atacați, noi suntem gata, există toate mijloacele pentru a fi puși la punct agresorii.

De asta de Anul Nou m-am gândit la Forțele Armate ale Republicii Populare Române, cu toată dragostea care poate să fie într-adevăr și nu așa formal, nu sunt vorbe spuse în mod formal, ci în mod real și într-adevăr să fim vigilenți, pentru că numai așa suntem în stare pentru că singuri avem și forța fizică, avem tot ce ne trebuie.

Tov. Leontin Sălăjan: Tovarăși, tocmai aceasta caracterizează linia partidului nostru și în problemele apărării. Ce spune tovarășul Gheorghiu, este expresia într-adevăr a liniei partidului nostru în problemele de apărare, atât a țării noastre, cât în general a lagărului nostru. Și în domeniul acesta, tovarăși, partidul nostru își aduce o contribuție deosebită în felul de a privi problemele. S-a spus, tov. Gheorghiu într-adevăr m-a... eu cred că e expresia gândirii partidului nostru, a conducerii noastre...

Răutu, Ceaușescu, Chivu Stoica și Gheorghiu–Dej, la Moscova

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: ...a poporului...

Pe turci, i-am bătut la '77

Tov. Leontin Sălăjan: ...a poporului nostru, care nu dorește războiul. Nu avem de gând să cucerim de la nimeni nimic, avem tot ce ne trebuie, ne trebuie pace și suntem siguri că vom avea tot ce ne trebuie.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Turcii o să ne cucerească.

Tov. Leontin Sălăjan: Au încercat, tovarășe Gheorghiu, dar la urma urmei au fost bătuți încă la 1877.

Cred că, cu atât mai puțin acum, când avem noi asemenea forțe, lagărul nostru într-adevăr dispune de asemenea forțe pe care niciodată clasa muncitoare nu și-a închipuit că poate să le aibă.

Dacă lozinca aceasta «dacă vrei pace, să te pregătești de război» a avut un sens sau o acoperire pentru cei care voiau cuceriri, de data aceasta într-adevăr ca să fii tare, trebuie să ai puterea militară în mâna oamenilor muncii. Pentru că, ce sunt armatele noastre, tovarăși? Acum sunt armatele așa cum a spus tov. Gheorghiu: muncitori, țărani, oameni care mereu cu inima și cu ochiul sunt la oamenii muncii, ce plătesc, ce muncesc ei și se gândesc cum să apere aceste cuceriri, nu se gândesc la cucerirea altor teritorii, teritoriul altor țări ș.a.m.d. Într-adevăr această linie caracterizează partidul nostru și în domeniul acesta, să ne facem datoria în obligațiile noastre internaționale. Nu e niciodată vreo situație când partidul nostru să nu fi dat importanța nevoilor de apărare, când au fost anumite momente mai grele unde trebuia să facem față, noi am fost la fel la nivelul celor... alături de Uniunea Sovietică și celelalte țări socialiste. Asta tocmai caracterizează și în domeniul apărării.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Trebuie să ne scăpăm de obligațiile acestea, să nu mai fie. [...]

Tov. L. Sălăjan: Tovarășe Gheorghiu, dacă îmi permiteți. Tocmai ceea ce spuneți dumneavoastră e foarte important așa cum am pățit-o și eu când m-ați trimis dv. în armată *(râsete)*. Vă aduceți aminte la prima paradă, după ce m-ați trimis în armată, când v-am spus că o să-mi fie puțin greu că, mă rog, picioarele nu-s chiar drepte și m-ați pus în primul an să defilez; și cal și sabie și comandă și fotografii, vă rog să mă credeți că nu erau prea ușoare momentele, dar m-am gândit că e o sarcină de partid.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Sigur.

Tov. Leontin Sălăjan: Și m-am dus așa... *(râsete)*

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Să știi că Biroul Politic, Comitetul Central apreciază că ți-ai făcut, într-adevăr ți-ai îndeplinit, ai făcut tot ce a fost posibil și ai fost ajutat să fii la înălțimea misiunii care o ai.

Tov. Leontin Sălăjan: Tovarășe Gheorghiu, eu aș vrea acum să-mi exprim din nou bucuria, alături de ceilalți tovarăși care au vorbit, că ne-am simțit așa de bine împreună, că vedem că cele ce ne înconjoară sunt așa de frumoase, dar cel mai important cred că este faptul că în momentul de față în toată țara, în întreprinderile noastre, muncitorii, țăranii își petrec aceste ore nu mai puțin rău decât le petrecem noi, tovarăși.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Nu, nu.

Tov. Leontin Sălăjan: Eu vă mărturisesc, tovarăși, e un lucru foarte important. Să știți că elementul ăsta, faptul că oamenii știu să-și petreacă frumos zilele acestea, faptul că se simt bine, faptul că ei au condițiile care le au acum, asta exprimă tot ce s-a ami vorbit aici despre linia justă a partidului nostru, tovarăși. Pentru că în fond, tovarăși, ia gândiți-vă de unde ne-am ridicat noi. Doar am fost muncitori cei mai mulți și știm cum era în trecut. Noi câteodată ne entuziasmăm de ce spune un burghez sau altul despre țara noastră, că cică e mai bine de cum a fost, dar știu eu mai bine cum a fost, ce să-mi spună ziaristul ăsta. Asta pentru unii e valabil, dar eu știu, și în societatea capitalistă știm noi cum a fost și că e mult mai bine acum de cum era înainte.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Înainte, habar n-au avut.

Tov. Leontin Sălăjan: Tovarășe Gheorghiu, tocmai asta e caracteristic că nu-i vorba numai de un anumit grup de oameni care se simt bine, că întregul popor se simte bine. Îmi cunosc frații mei, prietenii mei, care dintre dv. nu-i cunoaștem, nu-i știm cum trăiesc astăzi. Nu-i vorba de un număr restrâns de oameni, ci viața întregului popor care s-a schimbat, ăsta e elementul esențial. Tocmai în asta constă tăria liniei politice a partidului nostru, că a știut să scoată bogățiile acestea la suprafața țării noastre, cu care ni s-a tot lăudat burghezia că țara e bogată și bogată și frumoasă, dar acum abia de când partidul e la conducere, și permanent, trebuie să recunoașteți și aici trebuie s-o spunem deschis, s-o spunem mai des, că îndeosebi în ultimii zece ani, după ce au fost înlăturate o serie de elemente din conducerea partidului, am putut să scoatem la iveală toată bogăția țării noastre și s-o folosim din plin, tovarăși. Că în ultimii ani într-adevăr poporul nostru se simte fericit și stăpân pe bogăția lui. Acest sentiment aș vrea, tovarăși, să mi-l exprim, cu bucuria dv. a tuturor, de a petrece împreună astă seară, de a ne simți bine, de a ne gândi și la problemele noastre generale, dar cel mai mare și cel mai important rezultat, după părerea mea, este însuși faptul că poporul nostru simte că într-adevăr are un conducător sigur — Partidul Muncitoresc Român, are Comitetul Central care îl conduce sigur. Uitați-vă, tovarăși, la primii secretari care îi avem noi la regiuni astăzi. Eu n-am fost în multe locuri, dar vă mărturisesc, și alți tovarăși vorbesc din străinătate, seriozitatea cu care privesc primii secretari de partid problemele.

Noi vorbim, tovarășe Gheorghiu, vorbim despre rezultatele noastre, dar cel mai mare..., unele dintre cele mai importante forțe care ne stau la dispoziție, sunt tocmai aceste cadre care muncesc acolo, având o linie justă, sigură, dată de Comitetul Central, oamenii reușesc să scormonească, să scoată din pământ toate bogățiile pe care le ara țara noastră.

Eu aș vrea, tovarăși, să ridicăm acest pahar, pentru activul nostru de partid, pentru primii secretari ai regiunilor noastre, de partid, pentru Comitetul Central și pentru tovarășul Gheorghiu–Dej, care este cel mai iubit om, nu al comuniștilor numai, tovarăși, a întregului popor *(aplauze)*". ■

O contribuție documentară la „cazul Belu Zilber", unul dintre „actorii procesului Pătrășcanu"

Dialog epistolar Bertrand Russell – Gheorghiu-Dej

Constantin MORARU*

„În perioada de la 1 ianuarie 1962, până la 24 iulie 1964, Consiliul de Stat al Republicii Populare Române a grațiat de restul pedepsei ce mai aveau de executat un număr de 12.488 condamnați politici. În aceeași perioadă de timp, au mai fost eliberați din locurile de deținere, ca urmare a executării în întregime a pedepsei, un număr de 2.547 condamnați politici. În total, au fost puși în libertate un număr de 15.035 condamnați politici" (ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 101/1964, f. 2). Așa începe referatul, întocmit la 27 iulie 1964, de către Secretariatul General al Consiliului de Miniștri, adresat Direcției Treburilor a CC al PMR. Hotărârea luată de Gheorghiu–Dej, în deplin acord cu ceilalți membri ai Biroului Politic, poate fi interpretată corect numai prin cunoașterea contextului intern și internațional al politicii românești din prima jumătate a anilor '60. Este cunoscut faptul că, în răstimpul 1948–1964, și chiar mai înainte, instituții guvernamentale occidentale, organizații și persoane particulare, fie direct, fie prin intermediul ambasadelor, au făcut demersuri la conducerea PMR pentru eliberarea unor deținuți politici. Aceștia erau intelectuali cunoscuți sau foști demnitari, persoane considerate de regimul comunist drept un „pericol pentru societatea comunistă". Bertrand Russell — somitate a lumii științifice universale, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în 1950 — îi scria lui Gheorghiu–Dej, la 17 august 1963, în numele unui „număr de persoane binecunoscute", cerând eliberarea din închisoare a lui Belu Zilber, condamnat în „procesul Pătrășcanu", la închisoare pe viață, „pentru acte de spionaj comise împotriva statului român". În fosta Arhivă a CC a PCR, am depistat proiectul de răspuns al lui Gheorghiu–Dej la această scrisoare, document redat mai jos, integral, precedat de traducerea scrisorii savantului englez (ANIC, fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 35/1963, f. 27–30).

„17 august 1963
Domnului prim–ministru
Gheorghe Gheorghiu–Dej
București, România

Dragă domnule prim–ministru Gheorghiu–Dej,

Vă scriu acum pentru a vă cere o favoare deosebită, acordarea căreia va avea o serioasă importanță politică și va spori în mare măsură actualele speranțe privind o importantă destindere în atmosfera de război rece.

Există un număr de persoane bine cunoscute care nu slujesc războiul rece și care doresc cu ardoare stabilirea unor relații bune între Est și Vest; acestea sunt interesate să-și ridice glasul în favoarea lui Zilber. Ele mi s-au adresat și mie. După părerea mea, aceia care caută să vă adreseze un apel în favoarea lui Zilber fac aceasta din porniri dintre cele mai nobile. În ceea ce mă privește, **mi-ar displăcea foarte mult ca acest apel să fie făcut public** *(subl. ns.)*, deoarece aceasta ar însemna consolidarea acelora care doresc să continue războiul rece și cursa înarmărilor.

De aceea, vă scriu în particular pentru a vă cere să-l eliberați pe Zilber, acum. Au trecut 16 ani de când este arestat și, oricât de necorespunzătoare ar fi fost atitudinea sa politică, eu sunt puternic încredințat că trebuie să i se arate îndurare pentru a se pune capăt sentinței sale. Detențiunea sa continuă este o reminiscență a exceselor care au îngrijorat pe prietenii păcii și au tulburat relațiile dintre țările socialiste și acei oameni din Occident care se opun războiului rece.

Aștept cu nerăbdare răspunsul dv. și sper sincer că veți găsi posibilitatea de a-l amnistia pe Zilber.

Cu tot respectul meu,
al dvs. sincer,
(ss) Bertrand Russell".

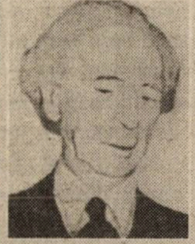

Bertrand (Arthur William) Russel (1872–1970), filosof, matematician, logician și literat englez. Contribuții însemnate la dezvoltarea logicii simbolice, încercând pe această bază deducerea matematicii din logică, în legătură cu care a elaborat teoria tipurilor (*Principia Mathematica*, 1910–1913, în colaborare cu A.N. Whitehead).

Militant pacifist și antimilitarist, a fost, din 1949, unul dintre cei mai proeminenți avocați ai dezarmării nucleare pe plan mondial. Scrieri principale: *Probleme ale filosofiei* (1912), *Introducere la filosofia matematicii* (1919), *O expunere critică a filosofiei lui Leibniz*, *Cunoașterea omenească. Sfera și limitele ei*, *Evoluția mea filosofică*, *De ce nu sunt creștin*, *O istorie a filosofiei occidentale* (1946). Premiul Nobel pentru Literatură (1950)

---

* Arhivele Naționale ale României

Facsimil după dactilograma scrisori lui B. Russell (cu semnătura olografă a emitentului), adresată lui Gheorghiu–Dej

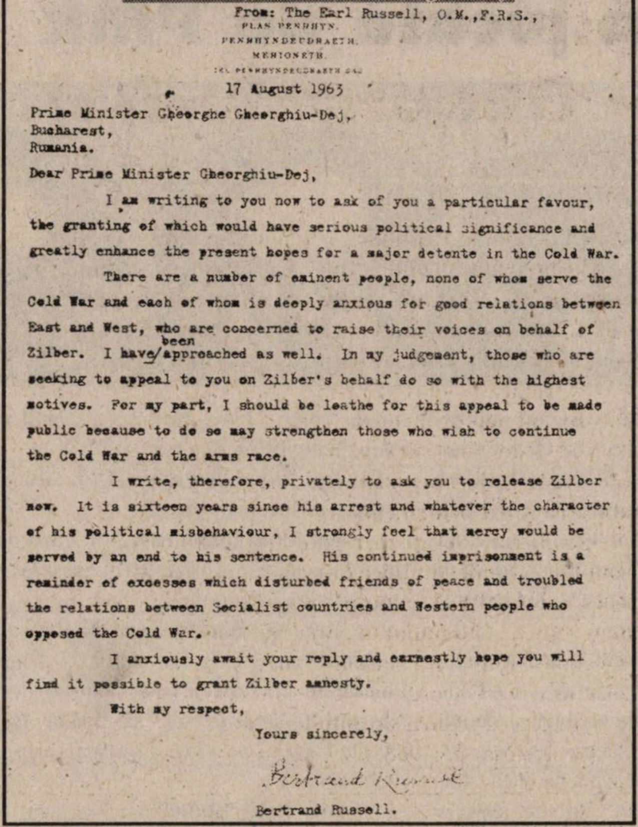

From: The Earl Russell, O.M.,F.R.S.,
PLAS PENRHYN.
PENRHYNDEUDRAETH.
MERIONETH.

17 August 1963

Prime Minister Gheorghe Gheorghiu-Dej,
Bucharest,
Rumania.

Dear Prime Minister Gheorghiu-Dej,

I am writing to you now to ask of you a particular favour, the granting of which would have serious political significance and greatly enhance the present hopes for a major detente in the Cold War.

There are a number of eminent people, none of whom serve the Cold War and each of whom is deeply anxious for good relations between East and West, who are concerned to raise their voices on behalf of Zilber. I have been approached as well. In my judgement, those who are seeking to appeal to you on Zilber's behalf do so with the highest motives. For my part, I should be loathe for this appeal to be made public because to do so may strengthen those who wish to continue the Cold War and the arms race.

I write, therefore, privately to ask you to release Zilber now. It is sixteen years since his arrest and whatever the character of his political misbehaviour, I strongly feel that mercy would be served by an end to his sentence. His continued imprisonment is a reminder of excesses which disturbed friends of peace and troubled the relations between Socialist countries and Western people who opposed the Cold War.

I anxiously await your reply and earnestly hope you will find it possible to grant Zilber amnesty.

With my respect,

Yours sincerely,

Bertrand Russell

Bertrand Russell.

„Proiect

Stimate Lord Russell,

Am primit scrisoarea dvs. din 17 august 1963.

Noua dv. intervenție, ca și cele precedente, a fost examinată cu toată atenția, în lumina politicii umanitare dusă de statul nostru în probleme ca acelea pe care mi le-ați semnalat. După câte vă amintiți, cazurile familiei Saicovici și al dlui Wolf Siniansky au fost rezolvate favorabil. Doresc să vă asigur că statul nostru acordă în permanență grija cuvenită unor asemenea cazuri și, ca urmare, multe dintre ele au fost și sunt soluționate.

În ce privește situația lui Herbert Zilber, despre care îmi scrieți în mesajul dv., trebuie să vă comunic, stimate lord Russell, că ea nu poate fi rezolvată în sensul propus de dv. Constat, cu regret, că acele persoane la care vă referiți și care au ridicat glasul în favoarea lui Zilber nu cunosc bine situația. Eu sunt de acord cu dvs. când afirmați că ele sunt animate de cele mai nobile sentimente, dar buna lor credință a fost înșelată. Herbert Zilber nu este un condamnat politic, ci a fost condamnat de justiție pentru acte de spionaj comise împotriva statului român.

Înțeleg îngrijorarea dvs. că v-ar displăcea ca apelul pentru eliberarea lui Zilber să fie făcut public, dar pe de altă parte sunt convins că un asemenea gest nu ar ajuta la nimic ci, mai curând, **ar fi considerat ca un act de șantaj** *(subl. ns.)*. În același timp, el nu ar consolida poziția acelora care doresc cu ardoare ca războiul rece să înceteze și ca între Est și Vest să se stabilească relații mai bune.

În scrisoarea trimisă mie, dvs. spuneți că detențiunea lui Zilber este o reminiscență a exceselor din vremuri apuse. Eu îmi dau seama, stimate lord Russell, că vă referiți la acele excese care au tulburat relațiile dintre prietenii păcii din Occident și țările socialiste, dar aici nu este vorba despre așa ceva. Aici este vorba despre un agent al unor servicii de spionaj străine, agent care, ani de zile, a avut o activitate sancționată de legile oricărui stat din lume.

Eu sunt convins că oamenii de bună credință la care vă referiți, cunoscând realitatea, vor ajunge la concluzia firească, rațională că intervenția lor nu poate fi legată în nici un fel de lupta pentru pace și pentru bunele relații dintre Est și Vest.

Îmi exprim speranța, stimate lord Russell, că, în lumina acestor realități, veți înțelege de ce de data aceasta n-am putut să răspund pozitiv cererii dvs.

Cu deosebit respect,

Gheorghe Gheorghiu–Dej". ■

Herbert (Belu) Zilber s-a născut, în 1901, la Tg. Frumos.

1918–1923: studiază în Franța, unde activează în organizații comuniste. La înapoierea în țară, lucrează ca funcționar al firmei J. Nechelis, din București. Arestat, în 1930, pentru activitate de spionaj în favoarea URSS și, în 1931, condamnat la cinci ani de temniță grea; în anul următor, rejudecat și achitat. 1932–1940: lucrează ca referent și secretar al Institutului pentru Studiul Conjuncturii Economice, condus de Virgil Madgearu. Publică articole de economie și sociologie în „Independența economică", „Viața românească", „Cuvântul liber", „Era nouă", precum și în alte periodice de stânga. În același timp, face parte din asociația „Criterion", grup de intelectuali cu orientări politice și filosofice diferite.

1940: în urma aplicării legislației rasiale, este îndepărtat din postul ocupat la institut.

În preajma lui 23 august 1944, colaborator apropiat al lui Lucrețiu Pătrășcanu, iar după înlăturarea regimului Antonescu, se întoarce la institutul unde lucrase, fiind numit director

1945: licență în filosofie la Universitatea din București, apoi își susține apoi teza de doctorat („Imperialismul unor țări înapoiate").

1946–1947: predă la Universitatea din Capitală cursul de economie politică și socială.

1947: exclus din PCR; la 6 februarie 1948, arestat pentru a fi folosit în procesul pregătit împotriva lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Condamnat la închisoare pe viață, va fi eliberat în 1964. Din 1968, face demersuri pentru demascarea farsei judiciare din procesul Pătrășcanu. O primă variantă a memoriilor sale e confiscată de Securitate, în 1970. Neputându-și recupera scrierile, le reconstituie (această a doua versiune a memoriilor sale a fost editată, în 1991, la Humanitas, sub titlul *Monarhia de drept dialectic*. Manuscrisul originar, restituit moștenitorilor săi de către SRI în 1997, a fost editat în același an, sub titlul *Actor în procesul Pătrășcanu. Prima versiune a memoriilor lui Belu Zilber*, grație dr. G. Brătescu, ediție după care am preluat și noi informațiile de mai sus).

Belu Zilber a încetat din viață, în 1978, la București.

Profitând de conflictul ideologic sino–sovietic, comuniștii români își afirmă interesele

„Cartea" chineză jucată de PMR

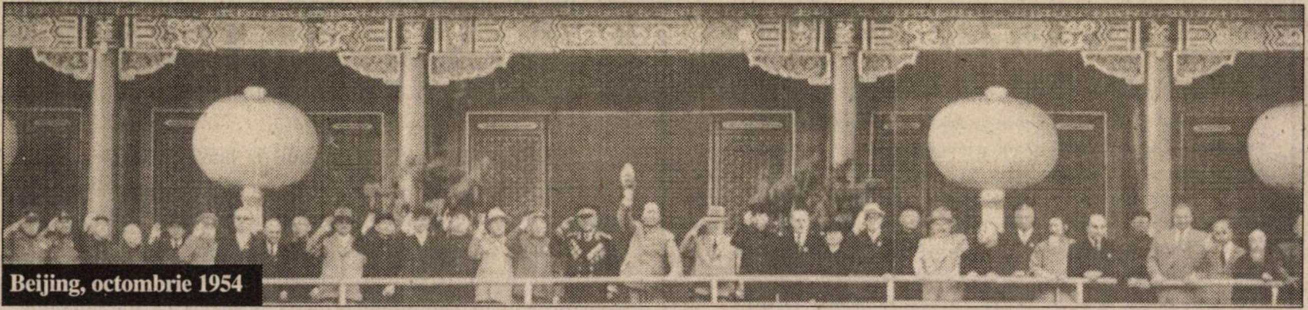

Beijing, octombrie 1954

Un început al obiectivului fixat

„STENOGRAMA
ședinței Biroului Politic al CC al PMR
din 17 februarie 1964

La ședință au participat tovarășii: Gheorghe Gheorghiu–Dej, Gheorghe Apostol, Bodnăraș Emil, Borilă Petre, Ceaușescu Nicolae, Chivu Stoica, Drăghici Alexandru, Ion Gheorghe Maurer, Moghioroș Alexandru, membri ai Biroului Politic al CC al PMR, Alexandru Bârlădeanu, Coliu Dumitru, Leonte Răutu, Leontin Sălăjan, Voitec Ștefan, membri supleanți ai Biroului Politic al CC al PMR, și Mihai Dalea, secretar al CC al PMR.

Ședința a început la orele 18.20.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Ei, ați făcut ceva?

Tov. I. Gh. Maurer: Noi ne-am gândit așa, dat fiind faptul că, contactul acesta cu Partidul Comunist Chinez este un început într-o problemă numai prin obiectivul pe care l-am fixat, adică încetarea polemicii *(sovieto–chineze, n.n.)*, încetarea va fi probabil oprită, sigur, poate ulterior, deocamdată la acest început trebuie lămurite șansele pe care le au propunerile noastre de a ajunge la o concretizare directă. Deci, credem că nu ar fi chiar bine ca tovarășul Gheorghiu–Dej să ia de la început problema aceasta în piept. Aceasta a fost propunerea noastră în urma schimbului de păreri pe care l-am avut, urmând ca tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej să ia contact mai târziu, să avem o rezervă, să nu prăpădim toate mijloacele noastre de la început. Propunerea pe care eu aș face-o, după ce am discutat toate acestea cu tovarășii Bodnăraș, Bârlădeanu, Răutu, este să ne gândim la o delegație care să se ducă în China fără tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej.

Tov. Emil Bodnăraș: Sigur, nu avem numai avantaje din această schimbare, avem și dezavantaje.

Tov. I.Gh. Maurer: În același timp, trebuie cântărite și riscurile de a te izbi de o poziție cu totul nefavorabilă și ne-am gândit să nu-l izbim cu această poziție nefavorabilă. Trebuie să vedem dacă sunt posibilități și să vedem câte sunt șansele să ajungem la o concluzie favorabilă.

Tov. Emil Bodnăraș: Noi ne-am întrebat, dar dacă Mao Tze–dun *(Mao Zedong, 1893–1976 — n.n.)* s-a gândit ca să-l cheme pe Dej?

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Atunci, trebuie să facem ce zic ei.

Tov. Emil Bodnăraș: Noi și asta am avut în vedere, am văzut că și acest lucru nu este fără importanță.

Tov. Al. Bârlădeanu: Noi ne-am gândit că dacă Mao Tze–dun ar fi dispus la încetarea polemicii, el ar pune condiții, ori noi tocmai trebuie să putem face aceste condiții posibile și după aceasta să intervenim.

Tov. Emil Bodnăraș: Am avut în vedere faptul că probabil și ei socotesc problema aceasta așa de importantă încât prezența lui Mao Tze–dun la discuții este

„Cea de-a doua evoluție majoră *(în cadrul procesului de autonomizare a comuniștilor români față de Kremlin, n.n.)* **a fost conflictul sino–sovietic, ce a apărut pentru prima dată la suprafață la cel de-al treilea Congres al Partidului Comunist Român** *(numit, atunci, PMR, n.n.)*, **în iunie 1960. Gheorghiu–Dej a folosit formula egalității tuturor statelor socialiste pentru a justifica propria sa politică de autonomie față de Uniunea Sovietică și a primit sprijinul chinez pentru respingerea planului CAER** *(prezentat la Moscova, la 3–5 august 1961, prin care organismului i se atribuia un rol de planificare supranațională, n.n.)*. **Conflictul era indispensabil pentru sfidarea de către Gheorghiu–Dej a lui Hrușciov, dar conducătorul român a manifestat grija de a-și păstra neutralitatea în dispută. Într-un efort de a media în acest conflict, o delegație română a vizitat Beijingul în februarie 1964, dar ea s-a reîntors cu mâinile goale și aceasta a condus doar la presiuni din partea lui Hrușciov pentru a-i aduce din nou pe români în rânduri. O sursă afirmă că Hrușciov a ridicat formal, dar nu public, în timpul escalei făcute de români la Moscova, la reîntoarcerea lor din China, chestiunea revizuirii teritoriale în Transilvania și a indicat chiar disponibilitatea de a organiza un plebiscit atât în Basarabia, cât și în Transilvania".**

(Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 120) necesară ca să aibă și din punct de vedere protocolar un partener, care să nu-i îngrădească participarea la discuții, s-a gândit să-l invite pe Dej. Noi le-am cântărit pe toate și după aceea am pus pe două coloane și plus și minus, am tras linie și am spus...

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu cred că, într-adevăr este bine că noi ne gândim așa.

Tov. Emil Bodnăraș: Pe urmă, încă un argument. Noi ne adresăm, și bine facem, tuturor partidelor. Când vor afla că a plecat o delegație în frunte cu Dej este una, și când nu pleacă este alta. Aceasta am avut în vedere. Este un început, dar miza este foarte mare, deoarece este vorba de sciziune sau unitate, că dacă aduce reușită continui discuțiile sau nu le continui.

Noi pe sovietici am vrut să-i oprim, gândindu-ne că vom avea influență și asupra chinezilor să-i oprim, să le putem spune multe lucruri care nu pot fi menționate în altă parte.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi trebuie să vorbim deschis cu ei. Cel dintâi lucru care trebuie să se realizeze este acela ca toate părțile să înceteze polemica. Acesta în modul cel mai hotărât.

Tov. Emil Bodnăraș: Este singura condiție justă de a putea discuta.

Socoteală greșită

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Trebuie să spunem că nu este rentabil chiar din punctul lor de vedere. De altfel, cum ei procedează este o socoteală greșită ca să te amesteci în treburile altor partide și să îndemni la răzmeriță, să se ridice împotriva conducerii, să meargă împotriva ei. Ce înfățișare poate să capete o asemenea acțiune? Una este când vii și-ți spui părerea, indiferent dacă este just sau nu întru totul argumentul tău, dar nu apelezi la istoria asta.

Este un lucru mare, foarte mare, începe lumea să se ferească de tine și noi trebuie să le spunem deschis: uite, nu câștigați cu aceasta, cea mai mare parte din partide o să aibă frică de dv. Nici când ar fi momentul să discutăm, zicând că în una sau alta din teze aveți dreptate voi, chiar dacă având dreptate nu o s-o căpătați dacă dv. aveți inițiativa aceasta. Trebuie o activitate și o metodă științifică de tratate și de cercetare a lucrurilor ca toată lumea să zică că voi acum lăsați la o parte ambiția. Ținând cont de toate acestea, cred că nu sunt condițiile date să merg în fruntea unei astfel de delegații. Să le spuneți că noi suntem bucuroși și vom saluta răspunsul lor ca și răspunsul care l-am primit și care a fost deja transmis Biroului Politic, iar Biroul Politic a informat Comitetul Central.

Trebuie să dăm toată greutatea și seriozitatea faptului că nu este alt impediment decât acela pe care îl cunoașteți, că mă găsesc imediat după intervenție și acesta este într-o anumită măsură un fapt real, corespunzător. Dacă ar spune, bine, bine, dar nu de mult v-ați dus acolo în Iugoslavia. Este adevărat, însă regretă foarte mult. Ar fi avut o mare bucurie să-l vadă pe tov. Mao Tze–dun, că nu l-a mai văzut de multă vreme. Să vorbim așa de convingător încît să pară că așa este.

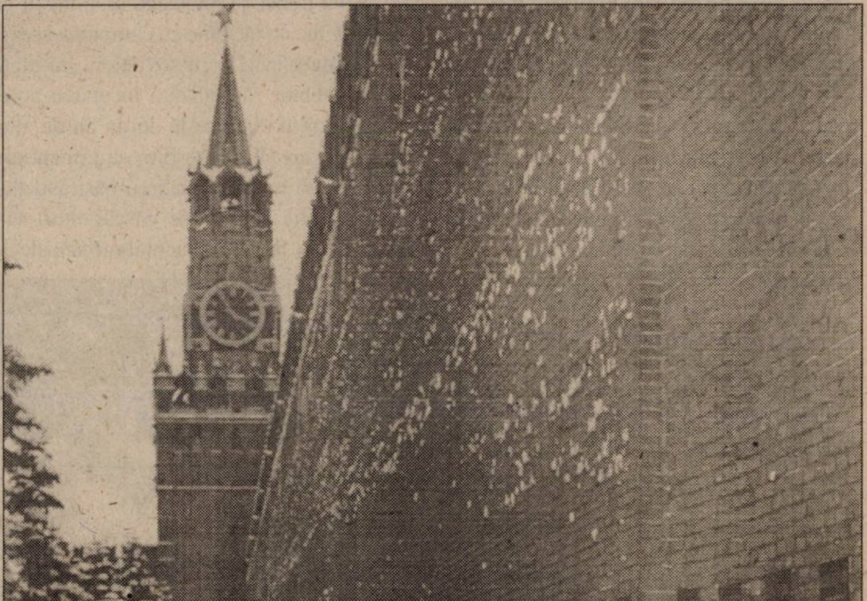

Gheorghiu–Dej, Chivu Stoica și Ceaușescu vizitând Kremlinul

Tov. Emil Bodnăraș: Numai să creadă, că ei au experiență așa de mare.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Trebuie vorbit în așa fel să nu cumva să vă închipuiți că este altceva decât asta.

Tov. Emil Bodnăraș: Nu trebuie spus așa, că dacă o să spunem așa o să răspundă: dar de ce trebuie să vă gândiți la altceva?

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Cu atât mai mult cu cât noi vom avea și alte convorbiri, ne gândim că sunt mai multe tablouri. Este prima vizită pe care o facem, care va avea totuși un caracter oficial; va avea loc prima discuție. Eu sunt convins că Mao Tze–dun va participa. Nu participă la prima, va fi la a doua, nu are importanță la care va participa. O să vedem ce rezultă din discuții. Vom avea prilejul să ne spunem părerea cu hotărâre, clar, fără ocol, în mod dibaci, căutând de la început să ne gândim la tot felul de lucruri, care să ne permită să manifestăm o abilitate deosebită. Aceasta are o importanță deosebită. Sigur că nu putem să intrăm în fondul discutării divergențelor, aceasta ar fi o imposibilitate. Dacă, să zicem că sovieticii ar spune că numai pentru aceasta ne-am dus acolo, putem răspunde: dar voi de ce nu v-ați dus? Nu ați fost voi în stare să-i convingeți și așteptați de la noi; dv. ați stricat lucrurile și așteptați să le dregem noi.

Va trebui să înțeleagă și chinezii că ceea ce fac nu fac bine cu campania aceasta cu Iugoslavia și cu sovieticii, nu luptă bine. Trebuie să realizăm încetarea polemicii pentru o perioadă de un an de zile, timp în care să ne îngrijim ca nimeni din mișcare să nu pună piedici, păstrând fiecare poziția pe care se găsesc. N-o să-i dau eu de la linia Macmahon sau de la paralelă, ci ne ducem să creăm o poziție favorabilă unor discuții care să ducă la o înțelegere. Ar fi un lucru extraordinar să renunțe la acțiunea pe care o desfășoară pe dinafară. Putem să le arătăm ca un lucru foarte frumos, ceea ce au început cu Franța. Sunt convins că pot să ia legături în continuare, să-și dezvolte legăturile.

Deci, prin prisma aceasta și a celor pe care le-ați înfățișat voi, plus ce a mai arătat Emil *(Bodnăraș, n.n.)* acum, trebuie privite lucrurile deoarece este posibil să se strice roata mai urât și trebuie stabilit și în cazul nostru dacă trebuie să iau parte la concert. Trebuie văzută din toate punctele de vedere treaba aceasta, care este mai complicată și mai periculoasă decât sunt relațiile și lupta noastră cu imperialismul. Iată de ce am putea avea motiv și un motiv adevărat, plauzibil ca să plece Maurer, Bodnăraș, în total 3–4 tovarăși.

Gh. Apostol, în vizită în RP Chineză (octombrie 1954)

Tov. Emil Bodnăraș: Noi ne-am gândit că poate ar fi bine să meargă Niculae *(Ceaușescu, n.n.)* cu mine, ca secretar al Comitetului Central.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu cred că ar fi bine să meargă și Bârlădeanu, având în vedere că este delegație de partid, nu a partidului și guvernului, este delegație de partid, cu toate că și ceilalți tot de la partid sunt.

Tov. I.Gh. Maurer: Este bine să fie fixată delegația acum, aceasta și din alt motiv; oamenii trebuie să înceapă injecțiile.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Da, ar fi bine, poate ar fi bine dacă ar merge Chivu *(Stoica, n.n.)*, să meargă, el este și secretar.

Tov. Petre Borilă: Se ocupă și de problemele de relații externe.

Tov. Al. Drăghici: Nu asta este important.

Tov. Emil Bodnăraș: Ar fi bine dacă ar merge, ar avea avantajul că a mai fost în China.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Și se știe că este unul din colaboratorii mei de multă vreme.

Tov. Emil Bodnăraș: Trebuie să ne hotărâm, deoarece la ora 8 trebuie să ne întâlnim cu ambasadorul chinez și să-i comunicăm cine merge.

Întâlnire româno–chineză pe tărâm sovietic: Zhou Enlai încadrat de Gheorghiu–Dej și Chivu Stoica

Prostii în cap

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu aș fi de acord ca Niculae să meargă, însă el este în curs cu pregătirea problemelor pe linie de partid. Chivu este tot așa de bun și este bine pus la curent cu toate problemele.

Tov. Emil Bodnăraș: Să meargă.

Tov. Chivu Stoica: În orice caz, este bine să fie unii din secretari

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Este mai bine așa.

Tov. Chivu Stoica: Și Jean *(I.Gh. Maurer, n.n.)*, care este și președintele Consiliului de Miniștri.

Tov. I. Gh. Maurer: Este bine să fie hotărât acum cine să meargă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Sau putem să facem așa. Să nu plece Bârlădeanu, să plece Maurer, Chivu, Bodnăraș și cu Niculae, deci patru membri plini ai Biroului Politic, din care doi sunt și secretari. Foarte bine. În problema cealaltă ridicată de noi, chestiune cunoscută și de celelalte partide, cu participarea acestora în CAER, aceasta este o chestiune, așa, nu asta o să fie acolo.

Tov. Emil Bodnăraș: Va fi și asta.

Tov. Gh. Maurer: Chiar dacă va fi, o să discutăm în mare.

Tov. N. Ceaușescu; Totuși, cred că este bine să meargă tov. Bârlădeanu.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Nu este cazul. Eu vă rog să fiți de acord cu mine, ca să meargă Chivu Stoica, Niculae Ceaușescu, doi secretari, voi patru să mergeți. Aceasta din mai multe puncte de vedere, pentru că o să spună de ce să fie Bârlădeanu, nu trebuie să dăm nici un prilej de discuție nimănui, pentru că și chinezii vor avea în cap prostii, vor avea și ceilalți.

Tov. N. Ceaușescu: Poate ar fi bine să meargă Apostol, că eu am ceva personal.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Eu te rog să nu ai ceva personal, trebuie să te duci, te duci.

Tov. N. Ceaușescu: Uite, Apostol să meargă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Să meargă doi secretari.

Cu Aidit *(Dipa Nusantara Aidit, 1923–1965, secretar general, 1954–1959, și președinte, 1959–1965, al CC al PC din Indonezia, n.n.)* nu știu dacă va fi cazul să aveți convorbiri.

Tov. Emil Bodnăraș: Chinezii trebuie să înțeleagă și ei că tov. Gheorghiu nu poate veni și caută să dea o compoziție puternică delegației.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Chinezii o să interpreteze, este mai bine așa. Cred că nu se supără Bârlădeanu că nu merge.

Dacă suntem de acord, tovarăși, atunci să intrăm și la alte probleme.

Tov. Emil Bodnăraș: Eu propun ca să se hotărască cine o să conducă delegația, ca să putem comunica chinezilor.

Tov. Chivu Stoica: Tovarășul Maurer, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, cine altul?

Tov. Gh. Apostol: Data rămâne în jurul lui întâi martie.

Tov. I. Gh. Maurer: Depinde de injecții. Fără injecții, nu vom pleca pentru că se riscă dobândirea unei maladii grave. Este mai bine să se facă injecțiile. [...]

Ședința a luat sfârșit la orele 19.20. 18 februarie 1964“. ■

Prim–secretarul CC al PMR a murit, trăiască prim–secretarul CC al PMR !

Iluzia unui nou început

Mioara ANTON

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu–Dej, la 19 martie 1965, i-a pus pe membrii Biroului Politic în fața unei adevărate dileme: desemnarea succesorului său politic. Literatura de specialitate (a se vedea, de exemplu, lucrarea lui Pierre du Bois, *Anchetă pe marginea unei ascensiuni. Ceaușescu la putere*, București, Ed. INFO–TEAM, 1998), memorialistica și documentele de arhivă evidențiază răsturnările spectaculoase de alianțe, manevrele de culise sau intrigile puse la cale de diferitele tabere, în dorința de a susține sau de a respinge anumiți pretendenți la mult–râvnitul post de prim–secretar — amintim în acest context agitat pe marii perdanți ai funcției, Gheorghe Apostol și Alexandru Drăghici, ulterior, marginalizați de Nicolae Ceaușescu în ascensiunea către puterea absolută. Stenograma al cărei text — aflat în fosta Arhivă a CC al PCR, Cancelarie, dosar 36/1965, f. 2–12 — îl redăm, aici, parțial, oglindește atmosfera de atunci din interiorul Biroului Politic, o atmosferă aparent calmă, dar care ascundea, în fapt, tensiunile acumulate între membrii partidului încă din momentul în care sfârșitul lui Gheorghiu–Dej devenise iminent. Ironia sorții a făcut ca Gheorghe Apostol să-l propună ca singur și cel mai nimerit candidat pentru funcția supremă în partid pe mai tânărul său coleg, dar atât de experimentat în culisele luptei pentru putere, Nicolae Ceaușescu. Aparent, noul lider a lăsat impresia unei totale transparențe în conducerea partidului. O primă măsură a fost separarea deciziei la nivel de partid și de stat, astfel încât conducerea Consiliului de Stat și cea a Consiliului de Miniștri au fost deținute, pentru o scurtă perioadă, de persoane diferite. Situația a durat doar până în 1967, când cele două funcții au fost preluate de N. Ceaușescu. Nimeni din cadrul Biroului Politic nu s-a opus acestei inițiative. Se inaugura, astfel, o perioadă în care susținătorii de primă oră ai lui N. Ceaușescu au fost treptat îndepărtați de acesta din structurile înalte ale conducerii de partid și de stat. Urmarea — cu totul nefastă — se cunoaște prea bine

Gheorghiu–Dej și Ceaușescu

Funcții diferite, persoane diferite

„PROTOCOL NR. 6
al ședinței plenare a Comitetului Central
al Partidului Muncitoresc Român,
din ziua de 22 martie 1965, ora 18.00.

Participă la ședință membri și membri supleanți ai Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

A lipsit motivat tov. Alexe Eugen.

ORDINEA DE ZI:

Cu privire la unele probleme organizatorice, ca urmare a încetării din viață a tovarășului Gheorghe Gheorghiu–Dej.

La propunerea Biroului Politic al CC al PMR, plenara Comitetului Central al PMR a hotărât în unanimitate următoarele:

1. Funcțiile de prim–secretar al CC al PMR și de președinte al Consiliului de Stat al RPR să fie deținute de persoane diferite.

2. Alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția de prim–secretar al Comitetului Central al PMR.

3. Desemnarea tovarășului Chivu Stoica pentru funcția de președinte al Consiliului de Stat al RPR.

4. Alegerea tovarășului Alexandru Bârlădeanu ca membru al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

5. Alegerea ca secretari ai Comitetului Central al PMR a tovarășilor Leonte Răutu, Paul Niculescu–Mizil și Verdeț Ilie.

6. Aprobă textul comunicatului pentru presă privind lucrările plenarei Comitetului Central al PMR.

(ss) N. Ceaușescu
10.IV.1965

Criza, depășită

STENOGRAMA
Plenarei Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, din ziua de 22 martie 1965.

La plenară, participă membrii și membrii supleanți ai Comitetului Central al PMR. [...]

Plenara începe la ora 18.15.

Tov. Gheorghe Apostol: Stimați tovarăși, Biroul Politic a convocat plenara Comitetului Central pentru a discuta și hotărî asupra unor probleme care se ridică, ca urmare a dispariției tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej dintre noi. Este vorba de anumite măsuri organizatorice care trebuie luate privind conducerea de partid și de stat.

Dacă sunteți de acord cu această ordine de zi? *(Toți tovarășii sunt de acord.)*

Dau cuvântul tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Tov. Nicolae Ceaușescu: În Biroul Politic, s-a ajuns la hotărârea unanimă ca în interesul asigurării rezolvării în bune condițiuni a sarcinilor ce revin Comitetului Central, Biroului Politic și Secretariatului este bine ca funcțiile de prim–secretar și de președinte al Consiliului de Stat să fie ocupate de persoane diferite. Considerăm că aceasta va da posibilitatea ca tovarășii respectivi să se poată ocupa de problemele care le revin și să asigure rezolvarea sarcinilor care le stau în față și aceasta ținând seama de pierderea care am suferit-o.

Tov. Gheorghe Apostol: Dacă aveți ceva de spus în legătură cu această propunere? Cine este pentru? Cine este împotrivă? Dacă se abține cineva? Nimeni. Plenara Comitetului Central a aprobat în unanimitate propunerile făcute de tovarășul Ceaușescu.

Are cuvântul tovarășul Maurer.

Tov. I. Gh. Maurer: Tovarăși, noi am trecut peste criza pe care a deschis-o această pierdere într-un chip care a fost apreciat în masele populare ale poporului nostru și, în general, în străinătate că ceea ce am rezolvat din această criză până acum, drept dovadă de valoare a conducerii partidului, a Comitetului său Central. Ca atare a fost interpretat faptul că Marea Adunare Națională într-o singură zi a fixat, la lucrările sale, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri. Față de ceea ce a urmat — pierderea aproape imediată a tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej — toată lumea a înțeles că prezența lui în funcția de președinte al Consiliului de Stat, pe care partidul a înțeles să-l aducă unei vieți închinate vieții și muncii noastre.

Este bine să dovedim aceeași eficiență pentru că este argumentul principal care va cimenta încrederea maselor în conducerea partidului.

Eu aș ruga să-mi îngăduiți să mărturisesc emoția față de unanimitatea cu care Biroul Politic face Comitetului Central următoarele propuneri:

În funcția de prim–secretar al Comitetului Central, Biroul Politic s-a gândit să propună plenarei pe tovarășul Ceaușescu Nicolae. *(Aplauze)* Să mă iertați, nu fac nici un fel de apreciere, nu numai că n-ar fi util, dar ar fi deplasat. În funcția de președinte al Consiliului de Stat, Biroul Politic propune pe tovarășul Chivu Stoica.

Pentru completarea Biroului Politic, unde lipsește un membru, prin moartea lui Gheorghiu–Dej, Biroul Politic propune pe tov. Alexandru Bârlădeanu.

Acestea sunt propunerile organizatorice pe care Biroul Politic le propune.

Cât privește secretarii, o să se discute mai târziu.

Tov. Gheorghe Apostol: Tovarăși, ați auzit propunerile făcute de tovarășul Maurer.

Supun la vot prima propunere, ca tovarășul Nicolae Ceaușescu să fie ales în funcția de prim–secretar. Cine este pentru? Cine este împotrivă? Dacă se abține cineva? Nimeni. Tovarășul Ceaușescu a fost ales în unanimitate ca prim–secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. *(Aplauze)*

Supun la vot prima propunere, ca tovarășul Nicolae Ceaușescu să fie ales în funcția de prim–secretar. Cine este pentru? Cine este împotrivă? dacă se abține cineva? Nimeni. Tovarășul Ceaușescu a fost ales în unanimitate ca prim–secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. *(Aplauze)*

Supun la vot propunerea făcută ca tovarășul Chivu Stoica să fie propus a fi ales ca președinte al Consiliului de Stat. Cine este pentru ? Cine este împotrivă? Cine se abține? Nimeni. Tovarășul Chivu Stoica a fost admis să fie propus ca președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române. *(Aplauze)*

Supun la vot alegerea ca membru al Biroului Politic a tovarășului Alexandru Bârlădeanu. Cine este pentru? Este cineva împotrivă? Se abține cineva? Nimeni. În unanimitate, tovarășul Alexandru Bârlădeanu a fost ales membru plin al Biroului Politic al Comitetului Central.

Are cuvântul tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Dragi tovarăși, încetarea din viață a tovarășului Gheorghe Gheorghiu–Dej înseamnă pentru noi, toți tovarășii lui de luptă și de muncă, pentru partidul nostru, pentru Comitetul Central, pentru întregul popor, o grea pierdere. Îmi dau seama de marea încredere și răspundere ce mi se încredințează de Comitetul Central; știu că este o muncă nu ușoară, dar vă asigur că mă voi strădui cu toate forțele mele să merit încrederea Comitetului Central.

Sarcinile mari care stau în fața partidului nostru, a Comitetului său Central vor putea fi realizate cu succes numai dacă întregul nostru Comitet Central, activul de partid, întregul partid va munci strîns unit pentru înfăptuirea lor. Este necesar ca în realizarea marilor sarcini care ne stau în față să aplicăm cu sfințenie principiul muncii colective în toate organele partidului nostru; să întărim rolul Comitetului Central al partidului, în dezbaterea și hotărârea problemelor de bază al politicii interne și externe a partidului. Aceasta este condiția esențială pentru ca să putem îndeplini cu succes sarcinile care ne stau în față. Va fi necesar să acționăm mai intens, Comitetul Central să dezbată mai multe probleme, ca membrii Comitetului Central să ia parte mai activă decât până acum la dezbaterea tuturor problemelor politice, economice, culturale — toate problemele construcției socialiste, la elaborarea problemelor politicii externe a partidului nostru, Biroul Politic considerând că va trebui să raporteze cu regularitate plenarelor Comitetului Central de felul cum se rezolvă problemele hotărâte în plenare, cum se aplică în viață linia partidului nostru.

În aceste condiții, considerăm că va fi posibil ca și Biroul Politic să poată să-și îndeplinească în condițiuni mai bune sarcinile și să aibă și controlul și sprijinul Comitetului Central în activitatea sa.

Fără îndoială că aceasta ridică ca o necesitate și pentru Biroul Politic, și pentru Secretariatul Comitetului Central o îmbunătățire a metodelor și stilului lor de muncă, necesitatea ca să asigurăm ca permanent Biroul Politic, Secretariatul să funcționeze, aici, la Comitetul Central, ca în orice condiții să existe majoritatea Biroului Politic în Capitală și să asigure ca toate problemele să fie dezbătute și hotărâte. Va trebui să ne gândim să asigurăm ca în lipsa primului secretar activitatea să continue alt tovarăș, stabilit de Biroul Politic, cel puțin în etapa aceasta să asigurăm continuitatea muncii. Aceasta și la Biroul Politic și ne gândim să fie și la Consiliul de Stat și la Consiliul de Miniștri, pentru că se poate ca unul sau altul să fie plecat, însă activitatea organelor de partide să funcționeze din plin și hotărârile să fie valabile cu hotărârea celor ce participă la luarea lor, sigur, cu majoritatea celor ce participă la luarea acestor hotărâri.

Desigur, tovarăși, îmbunătățirea metodelor de muncă, a stilului de muncă a fost și trebuie să fie o preocupare permanentă a partidului nostru. Succesele partidului nostru se datorează tocmai faptului că organele de partid au lucrat strâns unit și s-a asigurat rezolvarea sarcinilor. În noile condiții, cu atât mai mult se impune o muncă colectivă și îmbunătățirea stilului nostru de muncă, ca o obligație pentru îndeplinirea sarcinilor ce ne stau în față.

Trebuie să creăm toate condițiile ca toți membrii Comitetului Central să ia parte activă la discuții, să-și spună părerea și hotărârile luate să fie rezultatul unui schimb liber de păreri. Aceasta va întări încrederea în hotărârile Comitetului Central, Biroului Politic, Secretariatului, va asigura și mobilizarea tuturora pentru realizarea acestor hotărâri.

Va fi necesar să lărgim munca cu activul, să atragem noi forțe și în jurul Comitetului Central și, în general, în jurul tuturor organelor, care să sprijine organele de partid în îndeplinirea sarcinilor ce ne stau în față; să ne străduim să ridicăm continuu rolul conducător al partidului în toate domeniile de activitate. Nu

Ceaușescu, Apostol, Maurer și Chivu Stoica (1 Mai 1965) trebuie să fie domeniu de activitate în care să nu fie hotărât la Comitetul Central și Biroul Politic, să nu fie domeniu de activitate unde organele de partid să nu exercite control asupra felului cum se aplică în viață hotărârile adoptate.

Va fi necesar, tovarăși, să ne străduim să ridicăm și mai mult nivelul muncii ideologice, înarmarea cadrelor noastre cu cunoștințe teoretice și ideologice și aceasta ne impune tuturor să acordăm mai multă atenție studierii problemelor ideologice, pentru că problemele complexe care se pun în fața partidului nostru cer cunoașterea temeinică a acestor probleme și trebuie ca fiecare dintre noi să considerăm aceasta ca o îndatorire, ca obligatoriu, permanent, fără de care nu se pot realiza sarcinile, multele probleme care ne stau în față.

Așa cum proceda tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej și cum a atras atenția de nenumărate ori, trebuie să acordăm grijă ridicării cadrelor, să fim atenți față de oameni, să ascultăm părerea oamenilor, să nu ne pierdem răbdarea, chiar dacă cineva are altă părere, este normal să fie așa; să lămurim oamenii, să depunem muncă să-i convingem și pe urmă avem și metodele noastre democratice că majoritatea hotărăște și fiecare trece la îndeplinirea voinței majorității. Grija pentru cadre trebuie să caracterizeze activitatea noastră, a tuturor organelor de partid, a întregului partid.

În același timp, trebuie să ducem o luptă hotărâtă pentru întărirea unității, a disciplinei de fier a partidului nostru, să fim recunoscători cu cei ce încearcă să lovească în unitatea de monolit a partidului nostru. Să cinstim memoria scumpului nostru tovarăș de muncă și de luptă — a tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej — aplicând în viață linia elaborată împreună cu el și cuprinsă în Declarația din aprilie 1964.

Să ne înzecim forțele și să ne închinăm întreaga noastră viață cauzei socialismului, fericirii poporului nostru, ridicării patriei pe culmile socialismului și comunismului, cauzei păcii, a prieteniei între popoare, unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale. *(Aplauze)*

Tovarăși, în legătură cu Secretariatul Comitetului Central, noi considerăm că este necesar acum să aducem unele completări, lucru care apare necesar, ținând seama de numărul mic al secretarilor, și lucrul acesta era în vedere încă de când trăia tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, dar am zis să facem acest lucru la congres.

Pentru a putea îndeplini sarcinile care ne revin imediat, Biroul Politic propune să fie aleși secretari ai Comitetului Central tovarășii Leonte Răutu, Verdeț Ilie și Paul Niculescu–Mizil *(Aplauze)*.

Tov. Gheorghe Apostol: Supunem la vot propunerile făcute. Cine este pentru alegerea tovarășului Leonte Răutu ca secretar al Comitetului Central? Dacă este cineva împotrivă? Dacă se abține cineva? Nimeni. Tovarășul Leonte Răutu a fost ales în unanimitate.

Supun la vot alegerea ca secretar al Comitetului Central a tovarășului Verdeț Ilie. Cine este pentru? Cine este împotrivă? Dacă se abține cineva? Nimeni. Tovarășul Verdeț Ilie este ales în unanimitate secretar al Comitetului Central.

Supun la vot propunerea ca tovarășul Niculescu–Mizil Paul să fie ales secretar al Comitetului Central. Cine este pentru? Dacă este cineva împotrivă? Dacă se abține cineva? Nimeni. Tovarășul Niculescu–Mizil Paul este ales în unanimitate secretar al Comitetului Central.

Tovarășul Chivu Stoica vrea să spună câteva cuvinte.

Tov. Chivu Stoica: Tovarăși, ca și tovarășul Ceaușescu, și eu sunt stăpânit de sentimente de mare răspundere ce-mi revine prin desemnarea mea de către Comitetul Central în această mare funcție în statul nostru. Eu mă voi strădui să duc la îndeplinire hotărârile Biroului Politic, ale Comitetului Central. Mă voi strădui ca în mod neabătut să realizez politica partidului nostru, linia politică a partidului nostru, elaborată chiar în timpul când trăia tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej. Voi căuta ca din toate forțele mele, cel puțin în parte, să completez acel mare gol care îl lasă prin dispariția tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej. *(Aplauze)*

Tov. Gheorghe Apostol: Tovarăși, va trebui să dăm un comunicat la radio și în presă privind plenara și hotărârile luate de plenară. Vă rog să încredințați Biroului Politic sarcina să întocmească acest comunicat. *(Toți tovarășii sunt de acord.)*

Cu acestea, închidem ședința.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Tovarăși, să luăm o scurtă pauză și apoi să facem o ședință comună a Comitetului Central, a Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri.

Eternizarea memoriei lui Dej

COMUNICAT

În ziua de 22 martie 1965, a avut loc ședința plenară a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

La propunerea Biroului Politic, plenara a ales în unanimitate în funcția de prim–secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român pe tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Tovarășul Alexandru Bârlădeanu, membru supleant al Biroului Politic, a fost ales membru al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Au fost aleși ca secretari ai Comitetului Central tovarășii Leonte Răutu, membru supleant al Biroului Politic, Paul Niculescu–Mizil și Ilie Verdeț, membri ai Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Plenara a hotărât să propună Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române drept candidat pentru funcția de președinte al Consiliului de Stat pe tovarășul Chivu Stoica, membru al Biroului Politic, secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

În aceeași zi, a avut loc ședința comună a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale Republicii Populare Române, care au adoptat o hotărâre cu privire la eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu–Dej". ■

„Pisica" aruncată de Ceaușescu în „curtea" Securității

Arestări în numele clasei muncitoare

1

„Consiliul Securității Statului
Cabinetul Vicepreședintelui
DINAMICA
arestărilor efectuate de către organele securității
Statului în anii 1950–31.III.1968

I. Arestări

1) În perioada 1950–31.III.1968, au fost arestate 91.333 persoane.

Situația persoanelor arestate, pe ani, se prezintă astfel:

- 1950 ....6.635 persoane
- 1951 ....19.236 persoane
- 1952 ....24.826 persoane
- 1953 ....4.730 persoane
- 1954 ....5.073 persoane
- 1955 ....3.332 persoane
- 1956...............................2357 persoane
- 1957 ....3.257 persoane
- 1958 ....6.362 persoane
- 1959 ....8.910 persoane
- 1960 ....1,711 persoane
- 1961 ....2.232 persoane
- 1962..................................657 persoane
- 1963..................................223 persoane
- 1964..................................240 persoane
- 1965..................................258 persoane
- 1966..................................294 persoane
- 1967..................................312 persoane
- 1968 (pînă la 31.03) ......20 persoane".

(Fragment dintr-o statistică înregistrată la Cabinetul președintelui CSS, sub nr. 11.162, la 17 aprilie 1968; ASRI, fond Documentar, dosar 9.572, vol. 61, f. 1.)

2

„Situația numerică
a persoanelor arestate și condamnate pe ani, durata și felul pedepsei

Durata și felul pedepsei	Numărul de persoane	Antecedente	
Anul 1952			
Total condamnați 4.976			
1–10 ani	4465	legionari	498
		partide burgheze	152
		alte categorii și fără antecedente politice	3.815
10-25 ani	452	legionari	104
		partide burgheze	35
		alte categorii și fără antecedente politice	313
Muncă silnică pe viață	40	legionari	7
		partide burgheze	1
		alte categorii și fără antecedente poltiice	32
Condamnați la moarte	16	legionari	10
		alte categorii și fără antecedente politice	6
Comutat pedeapsă	3	alte categorii și fără antecedente politice	3".

(Fragment dintr-o statistică elaborată în 1968; ASRI, fond Documentar, dosar 9.572, vol. 61, f. 24.)

„Este greu de precizat numărul celor arestați și întemnițați în epoca lui Dej, din simplul motiv că propriile statistici ale Securității sunt contradictorii. Într-un raport al Ministerului de Interne se afirmă că, în decada 1948–1958, 58.733 de persoane au fost condamnate pentru diferite crime, toate de natură politică: conspirația împotriva ordinii sociale, apartenența la organizații subversive sau teroriste — acestea includeau fostele partide democratice și Garda de Fier —, «propagandă ostilă regimului», trecerea ilegală a graniței, nedenunțarea unei infracțiuni împotriva statului, crime «împotriva umanității și acțiuni împotriva clasei muncitoare», trădare, spionaj, distribuire de manifeste interzise, sabotaj și «activitate religioasă ostilă». Mulți dintre cei condamnați au primit pedepse de la un an la 10 ani închisoare. În perioada 1945–1964, au fost pedepsite cu închisoarea 73.310 persoane, dintre care 335 au primit pedeapsa cu moartea (unora le-a fost comutată). Alte 24.905 persoane au fost achitate sau acuzațiile împotriva lor au fost ridicate. În plus, în aceeași perioadă, au fost trimiși în lagăre de muncă 21.068 de oameni. Numărul dat pentru cei care au murit în detenție este de 3.847, dintre care 2.851 au decedat în timpul executării sentinței, 203 în timpul anchetei, 137 condamnați la moarte, iar 656 în lagărele de muncă. Însă o altă statistică arată că în perioada 1950–31 martie 1958 au fost arestate 75.808 persoane, dintre care au fost condamnate 73.636. În aceeași perioadă, 22.007 persoane au fost trimise în lagăre de muncă, iar între 1949 și 1958, circa 60.000 de oameni au avut domiciliu forțat. Surse independente au oferit o serie de cifre complet diferite; examinarea documentelor tribunalelor din acea perioadă arată că au avut loc 134.150 de procese politice, care au implicat cel puțin 549.400 de acuzați".

(Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948–1965, Iași*, Ed. POLIROM, 2001, p. 105)

● istorie trăită, istorie subiectivă ● istorie trăită, istorie subiectivă ● istorie trăită, istorie subiectivă ●

Gheorghe Apostol se confesează

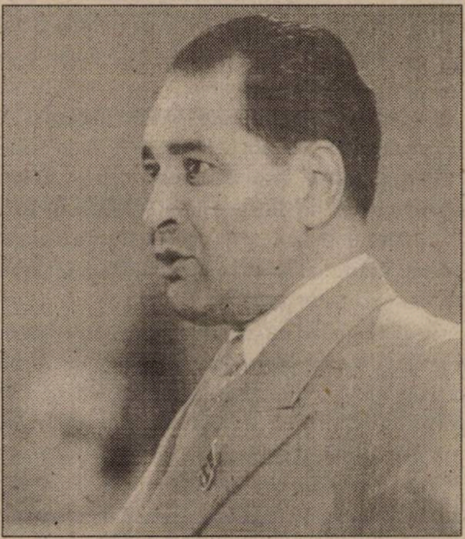

Întotdeauna am avut un interes deosebit pentru istorie. Consider că omul nu poate să se înțeleagă pe sine și nici lumea în care trăiește fără o cunoaștere adecvată a trecutului. De aceea, un răspuns la a ceea ce a însemnat perioada comunistă din istoria României, dincolo de orice prejudecăți, este o necesitate imperioasă. Citind în timpul din urmă o serie de memorii ale unor foști înalți demnitari comuniști din România, m-am gândit că este încă posibilă cunoașterea unor fapte inedite de la acești martori privilegiați ai istoriei. Personal, m-am decis să-l contactez pe dl Gheorghe Apostol *(v. foto)*, **cândva personalitate proeminentă a partidului și statului, cel care, în împrejurările de acum binecunoscute în istoriografia noastră, a ratat șansa de a deveni succesorul lui Gheorghiu–Dej (căruia i-a fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori, cu mult înainte de impunerea PCR la conducerea țării).**

Nu știam decât că interlocutorul vizat de mine locuiește în zona Televiziunii; am luat cartea de telefon, i-am căutat pe toți cu acest nume, domiciliați în sectorul 1 și „la casă". Am obținut, astfel, opt adrese. Confruntându-le cu o hartă a străzilor, împrumutată de la un taximetrist, mi-au rămas pe listă doar două adrese. Am telefonat la amândouă. La prima, mi s-a răspuns că persoana respectivă... murise de câțiva ani; la a doua, am găsit ceea ce am căutat, adică pe dl Apostol. Cu amabilitate (și, poate, surprins de îndrăzneala unui tânăr de a sta de vorbă cu domnia sa și de a afla astfel lucruri despre care nu i se predase niciodată suficient la școală), venerabilul domn a acceptat dialogul.

Transcrierea fidelă a consistentei conversații pe care am purtat-o o încredințez acum prestigioasei reviste „Dosarele Istoriei" — publicație în care o astfel de mărturie își are cel mai bine locul —, interviul (care, recunosc cu sinceritate, ar fi avut, în mod cert, o altă consistență dacă ar fi fost realizat de un istoric profesionist, intim cunoscător al epocii aici evocate) urmând să apară sub formă de serial. Deocamdată, prima parte. Nu vreau să închei fără a mulțumi redacției publicației de față pentru încrederea acordată, după cum nu-mi rămâne decât să adresez un îndemn colegilor mei de generație, pasionați de istoria noastră din ultima jumătate de secol, de a-mi urma (iertată să-mi fie lipsa de modestie) exemplul, abordându-i pe alți (câți or mai fi...) martori privilegiați ai acelor ani.

Vom fi, astfel, sunt convins, mai aproape de ADEVĂRUL istoric spre care atât de mult năzuim.

Iulian STĂNESCU, student, anul I, Facultatea de Științe Politice, Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București

„Băștinași" *versus* „moscoviți"

Se poate vorbi, în sânul PCR, după 1944–1945, de o luptă a grupului „băștinașilor" (cum i-a numit Chivu Stoica), grupați în jurul lui Gheorghiu–Dej, împotriva Anei Pauker, exponenta celuilalt grup, „moscovit"?

Nu de o luptă, ci de a ne exprima într-un mod ferm opinia. Până la urmă, au cedat și au acceptat — la Conferința Națională a PCR, din 16–21 octombrie 1945 — ca Gheorghiu–Dej să fie ales prim–secretar al partidului. S-a discutat, în principal, asupra unui raport pentru dezvoltarea economiei, întocmit cu un colectiv condus de Gheorghiu–Dej, format din cei mai buni specialiști în economie pe care îi aveam. Dej a prezentat raportul.

Cine erau membrii acestui grup de specialiști?

Vijoli, care era un foarte bun finanțist, Bârlădeanu, Levente, Roman, care era la Ministerul Industriilor, și alții.

Ce conținea acest program?

Viza dezvoltarea economică, punând accentul pe dezvoltarea industrială. Se sublinia în raport că o țară fără industrie este o țară fără viitor. Era luat în discuție și un program de electrificare, care să înlesnească îndeplinirea planul de dezvoltare economică. A fost foarte bine primit acest raport și votat în unanimitate.

Ultima problemă a fost alegerea membrilor Comitetului Central, care a decurs cu un mic incident.

În ce sens, „incident"?

Eu am criticat niște defecte ale lui Pătrășcanu, în sensul că el n-ar fi trebuit să fie acceptat în CC; totuși, îl accept, dar vreau să-i atrag atenția asupra comportării lui din lagăr. În primul rând, în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde am fost internați în iulie 1940, și apoi comportarea lui în lagărul de la Tg. Jiu.

Care a fost poziția lui Lucrețiu Pătrășcanu?

Pătrășcanu a tăcut, dar când s-a constituit Comitetul Central, iar CC trebuia să aleagă Biroul Politic, atunci el a cerut să nu fie ales în Biroul Politic. Dej a insistat însă ca Pătrășcanu să accepte propunerea de a fi membru al Biroului Politic, având în vedere că problemele justiției erau foarte importante în condițiile de atunci și că el a fost de la început ministru al Justiției și, deci, trebuie să rămână neapărat în Biroul Politic. A făcut o pledoarie foarte sentimentală la adresa lui și a acceptat în cele din urmă să fie membru al Biroului Politic.

Ce relații erau între Dej și Pătrășcanu?

Era o relație de muncă. Nu era vorba de prietenie.

Prin urmare, erau două linii, cea a „băștinașilor“ și cea a „moscoviților“. Cine avea majoritatea în Biroul Politic?

În Biroul Politic, majoritatea era formată din „băștinași“, dar aveau foarte mare influență Ana Pauker, Vasile Luca și, mai puțin, Teohari Georgescu.

Aș dori să dau un exemplu. În 1945, a fost o ședință a Biroului Politic în care Dej a propus ca ziua de 23 august să devină Ziua Națională a României. Ana Pauker și Luca s-au ridicat împotrivă, socotind că 23 august a fost o mare greșeală.

Cum adică, o greșeală?

Pentru că, în cazul în care nu era 23 august, se introducea direct dictatura proletariatului și nu mai era nevoie să colaborăm cu reprezentanții burgheziei și cu regele.

Ce își propunea grupul Pauker–Luca?

În general, scopul lor era să facă o politică după cum dicta Moscova. Dar majoritatea și, până la urmă, unanimitatea au acceptat ca 23 august să devină Ziua Națională și am organizat pe 23 august 1945 o manifestație foarte importantă, cu populația Bucureștiului, și o defilare militară. A fost o demonstrație de susținere a noului regim, reprezentat de guvernul Groza, care se constituise la 6 martie 1945.

Ce relație era între conducerea de partid și conducerea sovietică, vă consultați cu aceasta?

Era, în primul rând, Comisia Aliată de Control, care avea sub control întreaga desfășurare a vieții economice, politice și sociale a țării. S-a înființat un Birou de presă, al cărui reprezentant participa efectiv la lucrările Comitetului Central. Practic, era membru al CC al PCR. Deci, eram sub controlul nedeclarat, politic, al Moscovei. Acest reprezentant lucra foarte strâns cu Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Răutu, Chișinevschi, ș.a.m.d. Lucrurile s-au desfășurat în condiții destul de grele. Ana Pauker se ocupa de chestiunile organizatorice ale partidului și de problemele agriculturii. Dej era ministrul Comunicațiilor. El nu avea putere în conducerea efectivă a partidului.

Cine îi coordona pe miniștrii comuniști din guvern?

Tot Ana Pauker, deși Gheorghiu–Dej era prim–secretar al partidului. El mai mult de formă avea funcția asta, pentru că, în realitate, toate problemele conducerii partidului erau rezolvate de Ana Pauker. Lucrul ăsta a deranjat foarte mult. Gheorghiu–Dej, după instalarea guvernului Groza, a trecut la Ministerul Economiei Naționale, având astfel în subordine aproape toată economia. Erau, evident, foarte multe probleme de rezolvat. Cei mai importanți colaboratori erau Bârlădeanu și Maurer. Mai era și Roman, nu Valter Roman, tatăl lui Petre Roman, ci altul, de altfel un foarte bun economist.

Gheorghe Apostol **(n. 16 mai 1913, com. Tudor Vladimirescu, jud. Galați): membru al CC al PCR (21 oct. 1945–12 aug. 1969), al Biroului Politic (23 febr. 1948–12 aug. 1969) și al Prezidiului Permament al CC al PCR (24 iul. 1965–12 aug. 1969); secretar al CC al PMR (27 mai 1952); prim–secretar al CC al PMR (19 apr. 1954–1 oct. 1955); deputat de Hunedoara și Galați (19 nov. 1946–9 mart. 1975); președinte al Confederației Generale a Muncii (30 ian. 1945–12 iun. 1952); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (28 mai 1952–19 apr. 1954); ministru al Agriculturii și Silviculturii (3 nov. 1953–19 apr. 1954); președinte al Consiliului Central al Sindicatelor (1955–1961); prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (21 mart. 1961–9 dec. 1967); președinte al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (8 dec. 1967–14 aug. 1969); director general al Direcției Generale a Rezervelor de Stat (16 aug. 1969–13 mart. 1975, funcție din care a fost destituit); ambasador în Argentina (27 apr. 1977–19 mai 1983), Uruguay (13 iun. 1981–1988) și Brazilia (2 sept. 1983–4 aug. 1988); Erou al Muncii Socialiste (16 mai 1963). Semnatar (conform propriei mărturii — inițiator) al „scrisorii celor șase“ (martie 1989), document de severă incriminare a politicii ceaușiste, difuzat la „Europa Liberă“; învinuit de „înaltă trădare“, este arestat la domiciliu și anchetat de Securitate timp de opt luni, salvarea venindu-i o dată cu evenimentele din decembrie ’89. Autor al volumului memorialistic *Eu și Gheorghiu–Dej*, publicat în regie proprie, în 1998.**

(Interviul de față, precum și alte articole din prezentul număr al revistei noastre sunt ilustrate cu fotografii absolut inedite, provenite din colecția personală a d-lui Gheorghe Apostol. Redacția îi mulțumește, și pe această cale, pentru solicitudine.)

Cooperativizarea și naționalizarea erau idei ale conducerii partidului sau erau sugerate de Moscova?

Desigur că Ana Pauker a susținut acest lucru și am făcut această naționalizare printr-o lege trecută prin Marea Adunare Națională. Această lege a naționalizării a fost, socotesc eu, necesară în timpurile de atunci, pentru că o mare parte din foștii proprietari ai fabricilor plecaseră din țară de frica armatelor sovietice și a sovieticilor, fiind antisovietici convinși. Trebuie să spun, spre mândria sindicatelor de atunci, că acestea au preluat conducerea întreprinderilor fără ca să schimbe însă directorii, care erau atașați de acuma noii situații, cei care lucrau în mod corect. Funcționarii care lucrau corect n-au fost schimbați, toți au fost păstrați, numai că sindicatele realizau controlul efectiv asupra sarcinilor de producție.

Mediere la Moscova

Ce alte conflicte majore au mai avut loc între Ana Pauker și Gheorghiu–Dej, până în 1952?

Conflictele principale au fost pe probleme agriculturii. Deși la hotărârea care a fost luată în legătură cu transformarea socialistă a agriculturii se prevedea trecerea la socializarea agriculturii plecând de la forme simple la cooperative, cum le spuneam noi, Ana Pauker era pentru trecerea direct la colhozuri. În acea vreme, pentru că era o tradiție în România în rândul țăranilor să se întovărășească rudele apropiate pentru ca să lucreze împreună pământul, neavând toți pluguri sau tot ce trebuie și se ajutau între ei, iar recolta o împărțeau după suprafața de pământ a fiecăruia. S-a trecut însă direct la colhoz și au fost multe reacții. Au fost discuții foarte serioase cu Ana Pauker, ea a rezistat și atunci s-a propus să se meargă la Moscova, să se stea de vorbă cu „tovarășul Stalin", în legătură cu modul cum înțelege Ana Pauker și cum înțelege Dej să treacă la transformarea socialistă a agriculturii, adică să înceapă țăranii să lucreze pământul în comun, păstrându-și fiecare proprietatea asupra suprafeței și luându-și recolta după suprafața proprie.

Ați fost și dvs. la Moscova, cu Ana Pauker și Gheorghiu–Dej?

Da, era în 1949. Din delegație făceau parte Dej, Ana Pauker și cu mine. Ne-a primit Stalin foarte bine și a întrebat: „Pentru ce ați venit la noi?". Dej a spus: „Să vă explice tovarășa Ana Pauker!". Și a început Ana Pauker să vorbească despre necesitatea organizării colhozurilor în România ca formă superioară de socializare a agriculturii. „Bun. Dej, tu ce părere ai?", și Dej a spus că nu trebuie să trecem direct la colhoz, ci trebuie să pornim de la formele simple și să avansăm pe măsură ce se conving țăranii de avantajele muncii în comun a pământului, înzestrându-i pe măsură ce industria va dezvolta producția de mașini–unelte, tractoare ș.a.m.d. Stalin a spus: „Ana, tu ai stat mai tot timpul aici, la Moscova, Dej a fost tot timpul în țară, deși a fost în închisoare, dar cunoaște foarte bine situația României. Fă ce spune Dej. Dej cunoaște mai bine situația economică și socială a țării". Și așa a fost dezavuată Ana Pauker. „Noi am trăit alte vremuri. Noi am luptat împotriva culacilor, pentru că erau dușmanii noștri deschiși, dar la voi este o altă situație, la noi s-a întâmplat lucrul ăsta în timpul în care eram în război cu țările capitaliste și erau susținătorii țărilor capitaliste care ne înconjuraseră, voi nu sunteți în situația asta" — a adăugat Stalin și i-a dat dreptate lui Dej.

Gh. Apostol și Grigore Preoteasa (RP Chineză, 1954)

Era prietenos Stalin? Ce ne puteți spune despre el?

După cum l-am văzut eu, după cum l-au văzut ceilalți și Dej, era un om agreabil, chiar foarte agreabil și foarte glumeț. Avea cunoscutul obicei de a fuma tutun cu pipa. Mi-a făcut o impresie foarte bună.

În prima delegație în care am fost la Moscova după 23 august, în decembrie 1944, s-a ridicat atunci și o altă problemă, problema Transilvaniei. Rákosi a fost de mai multe ori la Stalin pentru ca Uniunea Sovietică să fie de acord ca Transilvania, nu numai Ardealul de Nord, să fie cedată în întregime Ungariei. Rákosi a acționat și pe lângă SUA, Anglia și Franța pentru problema Transilvaniei, care „trebuia" să revină Ungariei. Dej a făcut o expunere, pregătită cam pentru 20 de minute, în legătură cu istoria țărilor românești și, în principal, cu istoria Transilvaniei. Stalin, la jumătatea expunerii, l-a oprit: „Dej, tu cunoști foarte bine istoria țării tale, eu nu o cunosc așa de bine ca tine. Dar trebuie să-ți spun că acum două săptămâni a venit Rákosi la mine din nou în legătură cu Transilvania. Nu vreau să spun că l-am dat afară, dar i-am spus că dacă mai vine cu Transilvania nu-l mai primesc! Transilvania este pentru vecie a României! Mă înțelegi, Dej?". Am plecat de acolo cu o mare satisfacție pentru că Stalin a avut o astfel de poziție în legătură cu Ardealul de Nord și Transilvania în general. Asta a fost prima delegație în care am fost la Moscova după 23 august, în decembrie 1944. Eu am fost acolo ca să iau contact cu conducerea sindicatelor sovietice, fiind secretar general al comisiei de reorganizare a Sindicatelor Unite din România, pe baza unei platforme, care a fost elaborată și aprobată, pe 4 septembrie, de către noi și social–democrați. Stalin m-a pus în legătură cu conducătorul sindicatelor din URSS și mi-a urat succes în conducerea sindicatelor din România.

Cum a fost începutul planificării în economie? Au existat disensiuni în conducerea partidului cu privire la aceasta?

În 1949, s-a elaborat un programul de dezvoltare a economiei naționale, unde se prevedea pentru fiecare ramură cât trebuie să se dezvolte, fondurile necesare pentru dezvoltarea economiei și câte fonduri trebuie să asigurăm pentru consumul populației.

Cum percepea Dej ideea acestui fond? Avea o orientare similară cu Ceaușescu, care căuta să diminueze fondul în favoarea investițiilor în industria grea?

Nu. Ceaușescu a renunțat la procentul pe care l-am folosit în cincinalele de până atunci. În 1949, pe baza experienței primului an de planificare a economiei, am elaborat un plan cincinal.

La planul acesta au lucrat consilieri sovietici. Aveam consilieri sovietici în toate ministerele economice.

Cine i-a introdus?

Guvernul sovietic. Era un plan cincinal foarte ambițios. Din parte noastră, au participat la elaborarea acestui plan, în mod efectiv, Miron Constantinescu și Dumitru Petrescu, ministrul Finanțelor, și alții.

Miron Constantinescu era președinte al Comitetului de Stat al Planificării, cu rang de ministru, o poziție foarte importantă în guvern...

Da. Aceștia erau cei din conducerea partidului și a guvernului care s-au ocupat efectiv de elaborarea planului. Planul a trecut prin Comitetul Central cu anumite îmbunătățiri și, după doi ani de experiență în desfășurarea acestui prim plan cincinal, Dej a ajuns la concluzia că rata pentru dezvoltarea industriei din fondul de acumulare este disproporționată față de fondurile care sunt repartizate pentru agricultură și industria alimentară. A ridicat problema aceasta în Biroul Politic, spunând că trebuie să fie modificat planul cincinal, repartizând fonduri mai importante pentru agricultură, industria ușoară și cea alimentară. N-au fost de acord.

„Faceți cum spune Dej !"

Cine n-a fost de acord?

Ana Pauker, Vasile Luca, Miron Constantinescu și Dumitru Petrescu. Se susținea că planul a fost elaborat cu consilieri sovietici, cum putem să-i contrazicem, este un reproș, o desconsiderație față de munca depusă de aceștia. Și atunci, s-a propus să mergem iar la „tovarășul Stalin". Din delegație făceau parte Gheorghiu–Dej, Chișinevschi, Miron Constantinescu și cu mine. Stalin ne-a primit tot așa, bine dispus, și a întrebat: „Ce probleme vă preocupă și aveți nevoie de sprijinul nostru?". Dej a prezentat situația economică a țării, cu disproporția dintre fondurile pentru industrie și pentru celelalte ramuri, care erau direct legate de îmbunătățirea nivelului de viață al populației. Stalin a spus: „Eu sunt de acord, Dej, faceți cum credeți că este mai bine pentru poporul vostru". Intervine Miron Constantinescu și spune: „Tovarășul Stalin, planul a fost elaborat împreună cu consilierii dumneavoastră!". S-a ridicat Stalin, și-a aprins luleaua, noi așteptând până a făcut lucrul acesta, și spune: „Tovarășe Miron, eu n-am trimis consilierii mei în România să vă dicteze vouă ce trebuie să faceți cu economia națională, i-am trimis să vă ajute, nu să vă dicteze. Faceți cum spune Dej, rectificați planul cincinal. Dej, nu faceți greșelile pe care le-am făcut noi. Noi am fost prima țară care a trecut la economia planificată".

Atunci s-a pus și problema excluderii Anei Pauker din partid. Între timp, avuseseră loc reformele monetare. Luca era ministrul al Finanțelor și a deconspirat coeficientul de transformare al leului.

La prima sau la a doua stabilizare?

La prima. A doua am făcut-o mult mai eficient. A fost discutată în Biroul Politic acțiunea lui Luca. Ana Pauker l-a susținut pe Luca. A fost o ședință a Comitetului Central și acesta a hotărât ca Vasile Luca să fie exclus din partid.

Gh. Apostol și dr. Petru Groza (RP Chineză, 1954)

Excluderea s-a făcut în 1952.

Da, după doi ani de activitate planificată a economiei. S-a mai hotărât ca Teohari Georgescu să rămână în partid, dar desărcinat de toate funcțiile pe care le are pe linie de partid și pe linie de guvern. În privința Anei Pauker, s-a hotărât la fel, să rămână membru de partid, dar să fie desărcinată din funcția de ministru de Externe și de alte funcții pe care le avea.

Asta, în urma întrevederii dintre Stalin și Dej?

Nu, asta a fost înainte. A fost o intervenție foarte serioasă din partea lui Molotov, care era bun prieten cu Ana Pauker, pentru că erau voci în conducerea partidului ca și Ana Pauker să fie exclusă din partid.

Revenind la întâlnirea cu Stalin, Dej a ridicat și problema că în conducerea partidului sunt voci ca Ana Pauker să fie exclusă din partid. Se spune, în general, că Ana Pauker a fost susținută de către Stalin, dar ea a fost susținută, de fapt, de către Molotov. Stalin a mai avut câteva discuții anterioare, prin întrevederile cu Gheorghiu–Dej în cadrul delegațiilor de guvern, mai ales pe probleme economice, la Moscova. Stalin era informat de situație și la apostrofat pe Dej: „Mă, dacă Ana Pauker îți face greutăți, dă-o la o parte! Ce te împiedică să o dai la o parte? Pentru că asta este o piedică în calea voastră să înaintați cum trebuie, așa cum cer interesele naționale ale României. De fiecare dată mi-ai spus, Dej, hai să mai încercăm, tovarășe Stalin, să mai încercăm și acum veniți la mine în legătură cu ea? Spălați-vă pe cap cu ea!". Acestea au fost cuvintele lui Stalin. „Noi nu ne amestecăm în treburile interne ale partidului vostru. Voi hotărâți". Am plecat de acolo cam cu coada între picioare...

În ce împrejurări a avut loc intervenția lui Miron Constantinescu, care i-a spus lui Stalin că Dej este „*sentimentalnîi celovek*"?

Stăteam la un hotel la Moscova, Hotelul „Ararat". Cu Stalin, discuțiile erau noaptea. Discuția s-a terminat pe la două noaptea. Am plecat la hotel și ne-am culcat. După vreo oră, suntem treziți de către adjunctul ministrului de Externe și ne spune că Stalin ne invită să luăm masa cu el. Ne-am îmbrăcat bine (era iarnă), ne-am urcat în niște „Gaz"-uri și am plecat spre locuința lui Stalin. Am intrat; acolo, era un salon foarte mare, o masă lungă plină cu toate bunătățile. Ne-a primit foarte bine Stalin. Mai erau Molotov, Beria, Kaganovici și Mikoian, care se ocupa de economie. Stalin s-a așezat în fața noastră; Molotov în partea stângă, iar în partea dreaptă Beria, Kaganovici și Mikoian. Am început să mâncăm și să bem. Toasturile erau foarte importante pentru Stalin. Se toasta pentru orice. Mă uitam la Stalin și vedeam cum i se învinețea nasul. Spre sfârșit, Stalin se adresează lui Dej: „Dej, vreau să-ți spun câteva lucruri care mă preocupă. La sediul Comitetului Central de la Kremlin, eu mi-am spus părerea în legătură cu Ana Pauker. Tu cunoști câte discuții am avut cu tine în legătură cu Ana Pauker. Eu, dacă eram în locul tău, de mult îi trăgeam una la mir Anei Pauker". Am rămas stupefiați de atitudinea lui Stalin. Intervine Miron Constantinescu, pe rusește: „Păi, tovarășe Stalin, Gheorghi Afanasovici e foarte sentimental". „Iată, Dej, confirmarea". Dej s-a ridicat în picioare și i-a spus: „Tovarășe Stalin, noi vă mulțumim pentru primirea pe care ne-ați făcut-o, este o mare onoare pentru noi, dar noi avem foarte multe treburi acasă și vă rugăm să nu vă supărați că trebuie să plecăm". Ne-am ridicat toți în picioare și ne-am retras de la masă. Stalin a înțeles că nu este un reproș, ci o supărare a lui Dej pentru cele spuse de el. Când am plecat, l-a luat Stalin de braț pe Dej și, spre ușă, i-a spus: „Dej, nu fi supărat! Între noi nu trebuie să fie numai relații oficiale, mai trebuie să avem și părerile noastre. Iartă-mă că ți-am spus părerea mea, care mă preocupă de multă vreme. Nu fi supărat pe mine". Dej n-a răspuns nimic. Ne-am despărțit de Stalin și ceilalți și am plecat la hotel. În holul hotelului, am băut un ceai (era frig). Dej a spus că trebuie să ne pregătim să mergem la aeroport, să plecăm acasă chiar atunci, în noaptea aceea. Era aproape de ziuă. Urma să discutăm în avion ce l-a determinat pe Miron să aibă intervenția în discuția pe care am avut-o cu Stalin. În avion, Dej s-a adresat lui Miron: „Miroane, ajungem acasă, convocăm Biroul Politic și pe urmă și o plenară a Comitetului Central în care trebuie să hotărâm ca tu să o împuști pe Ana Pauker". Tot timpul, până am ajuns la București, Miron a plâns. A avut chiar niște momente de isterie. „Să mă ierți, tovarășe Dej! Nu știu ce mi-a venit!". „Păi, Miron, ai avut intervenția la Stalin, în legătură cu consilierii sovietici, pe urmă ai avut această ieșire, este o legătură. Tu ești omul de încredere al sovieticilor sau ești omul nostru? Ești membru al CC, al Biroului Politic, ești șef al planificării în guvern, ai un rol foarte important în conducerea partidului". Când ne-am apropiat de București, Dej intervine (deoarece Miron Constantinescu nu se mai oprea din plâns): „Miron, tovarăși, eu propun să rămână închisă problema lui Miron. Nu discutăm în Biroul Politic. Nu discutăm în CC, rămâne problema moartă pentru noi, ca și când nici n-ar fi fost". Așa l-a liniștit pe Miron Constantinescu.

Gh. Apostol (Beijing, 1954)

Cum a reușit Gheorghiu–Dej să obțină sprijinul celorlalți membri ai Biroului Politic și ai CC împotriva Anei Pauker și a lui Vasile Luca, dată fiind poziția foarte puternică a acestora în acel moment?

Nu mai aveau influența pe care o deținuseră în Comitetul Central, pentru că în multe probleme erau în conflict nu numai cu Gheorghiu–Dej, dar și cu majoritatea membrilor CC. N-a fost nimeni împotriva propunerii ca Ana Pauker să rămână în partid, dar fără funcții, Teohari Georgescu la fel, și Vasile Luca exclus.

Acțiunea de scoatere în afara legii a partidelor istorice a fost sugerată de sovietici sau a venit din interior?

Da, a fost sugerată de sovietici, dar hotărârea a fost a noastră.

Infiltrări legionare

De ce?

Erau mulți legionari care au intrat în aceste partide. În PNȚ, intraseră majoritatea legionarilor, dar și în Partidul Social–Democrat, iar acest fapt a fost baza despărțirii noastre de Titel Petrescu și de conducerea PSD. A avut loc un congres de unificare, în 1948, în care a fost combătută poziția lui Titel Petrescu, care nu mai vroia să colaboreze cu comuniștii, fiind împotriva Frontului Unic Muncitoresc, și a fost exclus din partid. Împreună cu un grup foarte restrâns din fosta conducere a PSD, și-a format Partidul Socialist Independent și a trebuit să acționăm împotriva lui.

Țărăniștii, văzându-se încorsetați de comuniști și social–democrați, au hotărât să plece un grup, în frunte cu Ion Mihalache, în străinătate, ca să formeze un guvern în exil, care să lupte împotriva guvernului Groza.

Cum s-a aflat de această intenție a țărăniștilor?

Au vrut să plece cu două avioane de pe un aeroport, Tămădău, parcă așa se chema, dar comandanții avioanelor erau membrii ai serviciului secret, pe care îl conducea Bodnăraș. A fost anunțat Emil Bodnăraș și acesta le-a spus: „Duceți-vă cu avioanele acolo, îi îmbarcați și-apoi venim noi și îi arestăm". Așa s-a și întâmplat. Au fost judecați și în proces a intrat și Iuliu Maniu, pentru că el era liderul țărăniștilor și adept al ideii formării unui guvern în exil împotriva noastră. Așa au ieși de pe scena politică și țărăniștii, și liberalii.

Ce rol a avut Lucrețiu Pătrășcanu, ca ministru al Justiției, în derularea acestor procese?

Pătrășcanu nu mai era în conducerea partidului. În 1948, a avut loc o plenară a CC unde a fost foarte aspru criticat Pătrășcanu pentru că nu lua măsuri împotriva celor ce acționau deschis împotriva regimului. Am format atunci Tribunale ale poporului, unde erau împreună cu juriști reprezentanți civili. Se judecau diferite acțiuni împotriva regimului. Pătrășcanu a sabotat activitatea acestor Tribunale ale poporului. Nu era de acord cu ele. A fost criticat și nu a mai fost ales în Comitetul Central.

În timpul vizitei lui Gh. Apostol în RP Chineză, 1954)

Ar fi dorit Pătrășcanu să ajungă în fruntea partidului?

Ar fi dorit, dar nu s-a manifestat deschis în acest sens pentru că era un om foarte orgolios, care nu accepta păreri contrare. Era un fel de anarhist.

Se poate vorbi de un conflict între el și Gheorghiu–Dej?

.Conflictul nu era numai între el și Gheorghiu–Dej, ci între el și întreaga conducere a partidului. Dar sigur că Pătrășcanu a socotit că toată acțiunea aceasta împotriva lui este din partea lui Dej, dar o plenară a CC a hotărât să nu mai fie ales în Comitetul Central. A fost pus sub anchetă și a durat ancheta patru ani, din '48 până în '52, când s-a schimbat conducerea ministerului de Interne, Alexandru Drăghici înlocuindu-l pe Teohari Georgescu.

Ce rol au avut sovieticii în anchetarea lui Pătrășcanu? Erau serviciile lor secrete interesate de mersul anchetei?

Serviciile secrete sovietice erau foarte active. În Ministerul de Interne, prim–adjunct al lui Drăghici era unul Pantiușa. A fost spion sovietic, a făcut închisoare alături de noi, a stat la Doftana, la Caransebeș și, după eliberare, Bodnăraș împreună cu el au înființat serviciul secret, desființându-se cel condus de Eugen Cristescu. S-a format acest serviciu secret, condus de Bodnăraș, în principal din foști spioni sovietici care au fost în închisoare, pe motiv că sunt oameni de încredere și au să facă ce spunem noi.

Raportau lui Dej sau lui Teohari Georgescu?

Lui Teohari Georgescu, deși Dej era prim–secretar. Dej era foarte izolat. Drăghici, la rândul lui, era destul de izolat de acțiunile securității statului.

Aveți cunoștință de vreo acțiune de urmărire a lui Gheorghiu–Dej?

Gheorghiu–Dej era gata–gata să fie și omorât! A plecat din București spre Timișul de Jos, unde era o casă de odihnă. La Băneasa, s-a tras cu automatele în prima mașină, socotind că în ea este Dej, dar Dej era în a treia mașină și așa a scăpat.

Peste tot, microfoane

Dvs. ați fost urmărit până în 1952? Chivu Stoica se plângea că i-au fost puse microfoane până și sub pernă...

La toți ni s-au pus microfoane. Începuse anchetarea serioasă a lui Pătrășcanu și ancheta a condus-o acest Pantiușa. A durat ancheta aceasta până în 1954. Toate documentele care au dus la condamnarea lui Pătrășcanu au fost văzute de membrii Biroului Politic. Erau negru pe alb dovezi că ar fi fost agent al serviciului de spionaj englez și pe această baza a fost judecat și condamnat la moarte, pentru trădare. Era în închisoare la Jilava. Dej a stat de vorbă cu câțiva tovarăși din Biroul Politic. A stat de vorbă și cu mine. Mi-a spus: „E bine ca să fie comutată condamnarea la moarte a lui Pătrășcanu în condamnare pe viață și cu timpul vom vedea ce vom face cu el". Probabil că a stat de vorbă și cu Miron Constantinescu și cu Iosif Chișinevschi. Ei l-au informat pe Pantiușa. Pantiușa l-a informat pe Beria. Se vede că s-a pus la cale împușcarea lui Pătrășcanu, iar Pătrășcanu a fost împușcat de Pantiușa, în celulă la Jilava. Aceasta este declarația pe care mi-a făcut-o mie primul adjunct al lui Drăghici, generalul Negrea. A murit, dar mi-a spus deschis să știu, fiind bolnav: „Eu poate mor, dar vreau să se știe lucrul acesta: Pantiușa l-a omorât pe Pătrășcanu în celulă".

Și alți membri din conducere, ca Vijoli sau Gogu Rădulescu, au fost anchetați în anii '50, dar Dej i-a repus în funcții la un moment dat...

Acestea se făceau pe baza informărilor făcute de Teohari Georgescu, susținut de Ana Pauker și de Vasile Luca. A fost și Maurer anchetat. Vijoli, Levente și alții, la fel. După niște cercetări, s-a constatat că oamenii nu erau vinovați. Au fost eliberați și repuși în funcții. Vijoli a fost ministrul Finanțelor și a făcut o treabă foarte bună.

Cum s-a reușit desființarea Sovrom-urilor?

Toate ramurile economiei erau sovromizate. Industria, producția de petrol, minele, siderurgia ș.a.m.d., inclusiv exploatarea uraniului din județul Bihor. Dej a primit o scrisoare de la Hrușciov prin care ni se sugera că s-ar impune și sovromizarea gazului metan. Era ultima resursă naturală importantă administrată de România. Ne-a chemat Dej la el, era prin ajunul lui 7 noiembrie, nu-mi mai aduc aminte anul. Ne-a informat asupra mesajului de la Moscova și ne-a spus: „Vor să ne ia și gazul metan. Eu socotesc că trebuie să punem piciorul în prag, să nu acceptăm acest lucru și să acționăm pentru desființarea tuturor Sovrom-urilor din țară pentru că ne împiedică în dezvoltarea economiei. Toate profiturile întreprinderilor rentabile le iau ei și investițiile le facem numai noi".

Cine mai era prezent la această întâlnire?

Majoritatea membrilor Biroului Politic.

Erau și Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi?

Da. Am fost de acord cu Dej. Am fost invitați la ambasada sovietică, la recepție. După ce se termina recepția, de obicei ne retrăgeam undeva într-o cameră unde se discuta, se toasta. La masă era ambasadorul, lângă el, Dej și șeful Sovrom-urilor din partea Uniunii Sovietice. La un moment dat, Dej îl întreabă pe șeful Sovrom-urilor: „Tovarășe, vrei să-mi spui și mie ce înseamnă export de capital?". Acesta îi răspunde: „Dar ce rost are întrebarea asta, Dej?". „Te întreb pentru că dumneata ești un mare economist și cunoști care este rolul exportului de capital în lume. Ce rost are exportul de capital?". „Exportul de capital înseamnă stăpânirea economiei țărilor coloniale". „Dar voi ce faceți în România? Nu vă purtați ca și imperialiștii în țările coloniale?". I se adresează ministrului: „Te rog să-l informezi pe tov. Stalin că România nu mai vrea să aibă Sovrom-uri, România este în stare să-și conducă singură economia". Ne-am ridicat și am plecat. Când am fost la Moscova, în '52, în vizita despre care v-am vorbit anterior, ne-am pregătit să răspundem dacă va ridica Stalin problema Sovrom-urilor, dar nu a ridicat-o. Stalin a murit și am dus după aceea o bătălie foarte serioasă cu Hrușciov pentru desființarea Sovrom-urilor. Primul desființat a fost „Sovromcuarțit" și, treptat, am desființat toate Sovrom-urile. Vreo doi–trei ani a durat desființarea lor și preluarea conducerii efective de către noi a întreprinderilor sovromizate.

Discuții româno–sovietice în chioșc

Un alt eveniment, a cărui desfășurare iscă, și azi, controverse, este retragerea trupelor sovietice din România, în vara lui 1958. Cum s-a realizat această veritabilă performanță a regimului de la București?

Trupele sovietice, conform Tratatului de pace de la Paris, din 1947, trebuiau să rămână pe teritoriul României până când căpăta Austria independența. Austria avea un regim special și se socotea că trupele sovietice din România trebuie să intervină dacă se întâmplă ceva în Austria. Deci, trupele sovietice puteau să rămână în România numai până când Austria își redobândea independența.

Până când se semna Tratatul de pace cu Austria...

Da. Eram la mare când aflu că s-a hotărât ca Austria să devină complet independentă. Atunci ne-a chemat Dej la el și ne-a spus că a venit timpul „să scăpăm de trupele sovietice". Hrușciov era într-o vizită de partid și de stat în Bulgaria. Gheorghiu–Dej l-a rugat pe ministrul nostru de Externe să comunice omologului său bulgar că îl invităm pe Hrușciov să facă o vizită în România înainte de a pleca la Moscova. A fost anunțată și ambasada sovietică de faptul că dorim ca tovarășul Hrușciov să facă o vizită scurtă în România și apoi să plece spre Moscova.

Care era motivul oficial?

Problema trupelor sovietice. Hrușciov a acceptat invitația. Am organizat o adunare publică în Piața Victoriei, unde a vorbit Dej, a vorbit apoi și Hrușciov. După acest miting, am plecat la locuința lui Dej. Acesta locuia în Primăverii, pe malul Lacului Herăstrău, iar chiar pe mal avea amenajat un chioșc, unde se putea discuta. Acolo au fost prezenți Dej, Pârvulescu, Chișinevschi, Miron Constantinescu și cu mine.

Nu era, cumva, și Bodnăraș?

Ba da. S-a stabilit ca Bodnăraș să vorbească în limba rusă, pentru că vorbea bine rusește, ca să înțeleagă Hrușciov ce vrem. Bodnăraș a explicat că trupele sovietice, așa cum este prevăzut în Tratatul de pace de la Paris, rămân pe teritoriul României până ce este asigurată independența Austrei și i-a propus lui Hrușciov să se retragă trupele sovietice din România. S-a ridicat Hrușciov în picioare, foarte nervos, acuzându-ne că am devenit antisovietici, niște naționaliști, că ne-am simțit bine în umbra Uniunii Sovietice și acum le dăm cu piciorul. A plecat. Dej nu l-a însoțit și l-a rugat pe Bodnăraș să îl însoțească la aeroport. Ne-am despărțit de Hrușciov supărați. De fapt, supărat era Hrușciov, pentru că noi nu aveam de ce să fim supărați. Era prin august.

În ce an?

În 1955, când eram prim–secretar al Comitetului Central. De 7 noiembrie, în același an, sovieticii au invitat o delegație de partid și de stat să participe la festivități, cu invitație specială pentru Gheorghiu–Dej să fie în fruntea delegației. Dej n-a vrut să meargă și l-a trimis pe Bodnăraș, singur, la Moscova.

Bodnăraș era cunoscut ca omul sovieticilor...

Sigur. Noi știam acest lucru și l-am folosit foarte frumos, foarte inteligent. Dej avea această calitate, știa să folosească dușmanul în interesele țării. Bodnăraș nu era un dușman deschis, dar avea o poziție importantă în conducerea partidului și a guvernului. După ce s-a terminat recepția, Hrușciov și Bulganin l-au invitat pe Bodnăraș într-o cameră specială și i-au adus la cunoștință că guvernul sovietic a hotărât să retragă trupele sovietice din România, „dar nu pentru faptul că voi ați ridicat problema aceasta, ci pentru că noi am hotărât acum acest lucru". Bodnăraș s-a dus la hotel și i-a telefonat lui Dej că pleacă imediat cu avionul spre București, deoarece are o veste foarte importantă. Am plecat la aeroport, la Băneasa, unde l-am întâmpinat pe Bodnăraș. Am intrat într-o sală de așteptare specială, unde Bodnăraș ne-a comunicat decizia sovieticilor. Sigur că a fost o bucurie generală, dar au mai trecut trei ani până când trupele sovietice au ieșit definitiv, în 1958, din țară.

Dej a socotit ca această despărțire nu trebuie să se facă într-un mod ostil. Să le facem niște manifestații de despărțire, să-i conducem chiar până la tren, să plece oamenii liniștiți la casa lor și așa a și fost.

În ce împrejurări ați devenit prim–secretar al Comitetului Central al PMR, în 1954?

În URSS, s-au produs o serie de schimbări organizatorice în conducerea partidului și a guvernului. Hrușciov nu a mai vrut să fie și premier, a rămas la Comitetul Central și l-a avansat pe Bulganin ca prim-ministru. S-a hotărât că ar fi bine să facem și noi acest lucru. Dej a avut o discuție cu mine și mi-a explicat de ce trebuie să facem și noi la fel. Mi-a spus că acum relațiile politice sunt altele și că el nu mai poate discuta cu conducerea sovietică și din poziția de prim–ministru și din cea de prim-secretar. M-a rugat să accept să fiu ales ca prim-secretar al CC la prima plenară.

Când a avut loc această discuție?

În aprilie 1954.

Ce credeți că l-a determinat pe Dej să vă abordeze tocmai pe dvs., dintre toți ceilalți membrii ai Biroului Politic?

Pentru că am fost tot timpul președinte al sindicatelor, colaborând foarte bine cu el. În plus, ținea foarte mult la mine. Noi ne-am cunoscut în 1927, la Galați, unde lucram la aceeași întreprindere.

Cum v-ați întâlnit?

Eu lucram la atelierul de turnătorie, iar el era singurul electrician al atelierului CFR Galați. Îl ajuta un ucenic, fost coleg de școală cu mine. S-a produs un scurt–circuit și s-au oprit furnalele. Muncitorii m-au trimis pe mine să aduc un electrician. Fostul meu coleg, pe nume Crăciun, mi-a indicat pe unul îmbrăcat în halat albastru, foarte curat, cu pantaloni crem, cămașă crem și cu pantofi maro. A luat o scară lustruită în spate și am plecat spre atelierul de turnătorie. M-a impresionat teribil ținuta lui. L-am întrebat cum își poate permite să se îmbrace astfel. S-a oprit și mi-a spus că așa trebuie să ajungă muncitorii, că în astfel de condiții trebuie clasa muncitoare să lucreze.

În ce consta munca de prim–secretar al CC al PMR?

În primul rând, prezidam ședințele Biroului Politic și plenarele CC. De asemenea, primeam delegațiile de partid străine și coordonam toată activitatea secțiilor CC și a raioanelor, pentru că noi împrumutasem modul de organizare administrativă din URSS. Am lucrat în acest post din aprilie 1954 până în octombrie 1955, când, din nou, s-a făcut o schimbare în URSS. Am fost ales de către o plenară a CC și după aceea tot de către o plenară am fost eliberat din această funcție, prim–secretar fiind ales Gheorghiu–Dej.

(va urma)

Chivu Stoica și Gh. Apostol, alături de un vehi militant al PCR (1 Mai 1965)

○ dincolo de dosar ○ dincolo de dosar ○ dincolo de dosar ○

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului

Acad. Dan BERINDEI p. 50

Sub lupă: România, alegerile din 2000

Alexandru RADU p. 58

Martor ocular la execuția mareșalului Ion Antonescu

p. 54 Petre ȚURLEA

Concursul EUSTORY

Timpul comunicării

Filip–Lucian IORGA p. 61

Despre decembrie ’89... și atât !

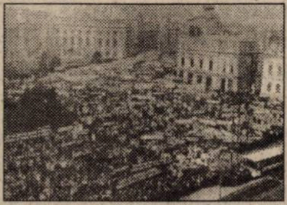

G-ral lt. (r.) dr. Mircea CHELARU p. 56

apariții editoriale recente

VITRINA CU CĂRȚI

RODICA CHELARU
Culpe care nu se uită
Convorbiri cu Cornel Burtică

p. 62

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului

(14)*

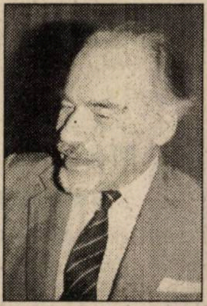

Acad. Dan BERINDEI

Național și universal

Timp de o jumătate de deceniu, între 1971 și 1976, am publicat în jur de 80 de lucrări științifice — cărți, studii, articole —, aria mea de interes menținându-se mai ales înăuntrul veacului al XIX-lea, dar cu preocupări extrem de variate. Istoria națională a continuat să reprezinte dominanta interesului meu, însă am fost atras și de teme ale istoriei universale și ale relațiilor internaționale.

Am întregit cele două studii consacrate începuturilor relațiilor diplomatice româno–franceze și româno–italiene cu un studiu privind debutul legăturilor diplomatice cu Spania. Relațiile româno–italiene în perioada Unirii, ca și eliberarea Romei, în 1870 (înfățișate în presa românească ori Italia, în primul război mondial, reflectate la noi în „Neamul Românesc“ al lui N. Iorga), criza orientală din 1821 și problema Principatelor — în temeiul informațiilor de arhivă de la Viena —, revoluția din 1848 în context european, revoluționarii români pașoptiști și cercurile democratice și socialiste europene, Jules Michelet și Europa Orientală, relațiile româno–bulgare în cel de-al treilea sfert al veacului al XIX-lea, ca și poziția României față de răscoala bulgară din aprilie 1876, oglindirea problemelor românești în revista Cercului de studii al sașilor pentru cunoașterea Transilvaniei, în deceniile cinci–șapte din secolul XIX, ecoul în România al evenimentelor din Franța din 1870–1871 — iată numai unele dintre studiile realizate în acea jumătate de deceniu, tangente unei problematici mai generale. Lor trebuie să le mai adaug raportul referitor la stabilirea relațiilor dintre statele europene și Statele Unite ale Americii, înfățișat la Congresul Internațional de Științe Istorice de la San Francisco, în 1975 (asupra căruia voi reveni).

Aceste contribuții științifice au văzut lumina tiparului în țară, dar multe și peste hotare — în „Österreichische Osthefte“, de la Viena, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine“, de la Paris, în Actele Congresului de istoria jurnalismului, de la Triest, în Actele Congresului internațional de genealogie și heraldică, de la Liège, în două volume miscelanee publicate la Sofia, în 1973 și 1974, în „Nuova Rivista Storica“, de la Milano, în „Bulletin de la Société d'Histoire Moderne“, de la Paris, într-un volum editat de Cercul de studii al sașilor din RFG, în 1975, într-altul apărut în Berlinul de Vest, în 1976, în „Southeastern Europe“, de la Pittsburgh etc.

În această privință, am reușit o reală integrare a activității mele în cercurile de specialitate europene sau de peste Ocean. Aș mai adăuga că, în același răstimp, au văzut lumina tiparului peste zece studii ale mele privind tematici de istorie universală sau de istorie a relațiilor internaționale, întocmite și publicate în limba franceză, în publicații periodice din țară („Revue Roumaine d'Histoire“, „Revue des Etudes Sud–Est Européennes“, „Revue Roumaine d'Etudes Internationales“, „Pages d'Histoire“, ori — în 1975 — în vol. V, din *Nouvelles Etudes d'Histoire*).

Neîndoielnic, aria mea de interes a continuat să cuprindă și istoria românilor. Mihai Viteazul în viziunea generației pașoptiste și unioniste, ascendența domnitorului Alexandru Ghica, programul revoluției din 1821, caracterul revoluției din 1821, revoluția lui Tudor în București, opera militantă a lui Bălcescu, programul extern al revoluției din 1848, dar și cel intern, unele aspecte ale conlucrării moldo–muntene în epoca Unirii, constituirea statului național român în context european, diplomatul Vasile Alecsandri, corelarea dintre procesul de unificare din 1859 și modernizare, reformele lui Al.I. Cuza, politica lui externă, știri din presă privind moartea domnitorului Unirii, Eudoxiu de Hurmuzaki și istoriografia epocii sale, A.D. Xenopol și istoricii din vremea sa, Xenopol și Iorga, redeschiderea problemei orientale și România în 1875, cadrul internațional al cuceririi independenței, Academia Română în anii 1878–1918, N. Iorga și marile momente ale procesului de constituire și desăvârșire a României moderne — toate au fost teme pe care le-am abordat în studii publicate timp de o jumătate de deceniu.

---

* Continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 11/63, 2001, p. 43–48

la Eisenstadt, unde, din nou, în septembrie 1975, a trebuit să trimit comunicarea.

Am mai avut, în 1975, mâhnirea de a-mi pierde tatăl. Mi-am făcut datoria față de el, ca și Ioana, ducându-ne zilnic, schimbându-l, ducându-i hrană. N-a vrut să se interneze. Ne-a ajutat mult o preoteasă, vecină, care l-a îngrijit și ea, alternându-se cu noi. În ultimele sale zile, tatăl meu refuza să mai mănânce și tot timpul se uita la ceas, parcă aștepta momentul încheierii chinurilor sale. A murit la 76 de ani. Între noi, „dialogul“ a fost destul de relativ din pricina surdității sale și a refuzului său de a încerca să rezolve măcar parțial problema cu un aparat auditiv. Trebuia să dialoghezi cu el în scris. După întoarcerea sa la Sibiu, de la Canal, insistase să-l ajut să revină în București. L-am primit în spațiu, dar, odată venit, și-a vândut garsoniera pe care o avea în str. Xenopol nr. 3 și și-a cumpărat un garaj, pe care l-a transformat într-o căsuță, înconjurată de o mică grădină, pe str. Leonida 19.

De pe urma sa, am rămas cu moștenirea unei nețărmurite iubiri de țară, a cinstei, a corectitudinii și a chibzuielii. În ultimele decenii din viață, din munca sa și apoi din mica lui pensie (a avut totuși satisfacția, mai mult morală, să obțină, în locul pensiei de vechime, pensia de avocat, de care nu beneficiase când fusese scos din barou, în anii 1947–1948) a continuat să strângă și să depună bani la CEC. A întocmit carnete pentru nepoți — copiii mei și cei ai fratelui său, Jean (care reprezenta cea de-a treia generație de arhitecți a familiei) —, dar suma principală, în jur de 100.000 lei, ca și căsuța din str. Leonida le-am moștenit eu.

Tot în 1975, am mai avut o supărare. Locuiam, din toamna lui 1956, în apartamentul de jos al vilei familiei Banu, din str. Carol Davila nr. 79. Murind mama doctorului Eugen Banu, care era proprietăreasa apartamentului locuit de noi, fiul ei, care locuia apartamentul de la etajul I, a trebuit să opteze între cele două apartamente și, în consecință, a scos la vânzare apartamentul nostru, propunându-ne, de altfel, să-l cumpărăm, dar cerându-ne 500.000 lei, sumă de care nu numai nu dispuneam, dar nici nu puteam îndrăzni să mă arunc în datorii ca s-o obțin.

Drept urmare, timp de câteva săptămâni am alergat după o soluție, constând în niște foarte complicate operații de schimb de locuință, în care au fost antrenate vreo șase persoane! Am găsit o casă pe str. Logofătul Nestor nr. 9, proprietate de stat —, dar în urma naționalizărilor, deci, pe undeva, nu deplin sigură! —, înconjurată de o grădină de 1.000 de metri, alături de alte case și ele înconjurate de întinse grădini. Eram ca la țară, deși eram la trei minute de Palatul Justiției! În grădină, erau nuci și vișini. Alături de noi, la nr. 7, chiar în casa logofătului Nestor, casă pictată de Theodor Aman, locuia o familie, Fălcoianu, cu care aveam să ne împrietenim. La un An Nou, profesorul Berza mi-a trimis o felicitare, reproducând exact acea operă a lui Aman, fără să știe că locuiam în vecinătatea casei respective.

Aș fi vrut să cumpăr casa, în ale cărei dependințe mai locuiau o familia și „doamna Nuți“, dispuși cu toții să se mute în schimbul unei filodorme, dar pentru aceasta trebuia să obțin avizul de cumpărare a casei de la Stat. Din fericire, am fost refuzat, altfel aș fi investit toată suma rămasă de la tata și, apoi, în 1979, casa ar fi dispărut, fiind cuprinsă în zona de demolare. Oricum, în această nouă locuință aveam să rămânem patru ani, locuind cu noi, o vreme, și fiica noastră, Ruxandra, despărțită de soțul ei, Modest Morariu, dar rămasă cu el în cele mai bune relații de prietenie.

Dan Berindei alături de reprezentantul Ungariei, la o reuniune științifică organizată la München (23 martie 2001)

Blocarea pașaportului, de care aminteam mai înainte, a durat, practic, un an întreg. În toamna lui 1976, mi s-a dat, în sfârșit, drumul să folosesc bursa DAAD și, totodată, în acel răstimp am călătorit și la Londra, unde am luat parte la Congresul internațional de genealogie și heraldică. Era prima și (până astăzi) ultima mea vizită în Marea Britanie. Am călătorit cu trenul până la Canalul Mânecii și de acolo, mai departe, cu vaporul. Mi-au plăcut Londra, tradițiile britanice, taxiurile negre. Probleme am avut, dar până la urmă m-am descurcat. La Congres, totul a decurs bine. ■

(va urma)

„Mai trageți, canaliilor, că nu am murit, nu sunteți în stare să mă omorâți așa ușor“

Martor ocular la execuția mareșalului Ion Antonescu

Petre ȚURLEA*

Despre execuția/asasinarea mareșalului Ion Antonescu s-a scris mult și evenimentul este cunoscut în cele mai mici amănunte. Cu toate acestea, documente de arhivă inedite ne aduc elemente noi. Cele mai interesante privesc poziția opiniei publice românești din perioada 1944–1947 față de Antonescu și încercarea PNȚ și PNL de a se folósi de imaginea eroică în fața morții a mareșalului, pentru a lovi în comuniști.

Antipatie? Simpatie!

Majoritatea poporului român a înțeles necesitatea ruperii relației cu Germania, pentru evitarea transformării României într-un teatru de război și pentru eliberarea Transilvaniei de Nord. Această înțelegere a fost interpretată de partidele politice, în epocă, și ca o expresie a unei presupuse antipatii a românilor față de Ion Antonescu. Se înșelau. Din contră, simpatia față de cel care luptase pentru redobândirea pământurilor românești cotropite de URSS s-a păstrat întreagă și s-a amplificat odată cu statornicirea ocupației sovietice, pe care o considerau consecință a loviturii de stat de la 23 august 1944. Chiar în zilele imediat următoare loviturii, documentele Serviciului Special de Informații subliniau acest lucru. Un raport SSI din 16 septembrie 1944 consemna faptul că majoritatea românilor nu era de acord cu blamarea lui Ion Antonescu: „Este de menționat că în întreaga opinie publică nu se semnalează, față de vechiul regim, și în special față de domnul Mareșal Antonescu, o atmosferă de ură.“ (Arh. SRI, fond D, dosar 8.158, f. 288). În timpul procesului din mai 1946, cu excepția comuniștilor, opinia publică românească era ferm convinsă că Regele Mihai nu va îngădui asasinarea lui Ion Antonescu. Comportamentul demn al mareșalului în timpul procesului a contribuit la această convingere. Chiar reprezentanți ai Marilor Puteri la București se arătau impresionați. Generalul american C.V.R. Schuyler scria, la 19 mai 1946: „Ion Antonescu a dovedit un curaj imens și o mare onestitate. […] Antonescu pare să fie neînfricat“. Iar, la începutul lui iunie, nota: „Toate elementele societății bucureștene par consternate de execuție. Se pare că aproape toți se așteptau ca regele să comute toate sentințele în ultima clipă. S-au exercitat presiuni teribile în acest sens asupra lui din toate părțile“. Mihai, însă, a considerat că moartea lui Antonescu este dorința sovieticilor și le-a făcut pe plac. „În general, poporul apreciază că nu s-a dovedit nimic împotriva Antoneștilor, în afara faptului că au pierdut războiul.“ (V. C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă,* Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 325, 335). Credința că regele nu va îngădui samavolnicul asasinat a creat și zvonuri fanteziste. Legiunea de Jandarmi Someș, cu nota nr. 331/1 iunie 1946, anunța că românii din acel județ cred că Ion Antonescu a fost lăsat să evadeze, pentru a scăpa: „În acest timp, aceștia [condamnații] au fost răpiți de două avioane engleze și transportați probabil în Anglia. Răpirea a fost făcută în scopul de a-l sustrage de la executarea pedepsei dată de Tribunalul Poporului. Populația comentează viu această chestiune, **însă nu arată nemulțumire**.“ (ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 68/1946, f. 137). Zvonul reflecta, evident, o aspirație: aceea ca mareșalul să fi rămas în viață. În aceeași zi, 1 iunie, într-un Raport contrainformativ al Comandamentului Trupelor de Grăniceri se scrie: „La Centrul de Instrucție Grăniceri, rezultatul votului asupra sentinței de condamnare dată de Tribunalul Poporului în procesul ex–mareșalului Antonescu a fost: **un vot pentru, iar restul contra.**“ (V. *Procesul Mareșalului Antonescu,* documente, București, 1995, vol. 2, p. 426). Prima comemorare publică a celor împușcați la Jilava, la 1 iunie 1946, a avut loc, la 6 iulie 1946, la Biserica „Săraca“ din București, unde s-a oficiat parastasul de 40 de zile, în prezența unui grup mare de oameni, între care chiar un general — Gheorghe Praporgescu (ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 45/1946, f. 295–296).

Colportare interesată politic

PNȚ–Maniu și PNL–Brătianu au încercat să se folosească de larga simpatie populară față de Ion Antonescu pentru a lovi în PCR, în contextul campaniei electorale din 1946. La 11 iunie 1946, Inspectoratul General al Jandarmeriei înainta Ministerului Afacerilor Interne un raport cuprinzând un document datat chiar 1 iunie 1946, în care se preciza: „Din informațiile pe care le deținem, textul este colportat [răspândit] de către agenții de propagandă din partidele Național Țărănesc–Maniu și Național Liberal–Brătianu, cu scopul de a determina opinia publică contra guvernului. De remarcat faptul că din textul manifestului se deduce faptul că acesta a fost comunicat inițial de către unul

Căzut în țărâna țării sale, dar neuitat de țara pe care a iubit-o și slujit-o până în ultima clipă a vieții: mareșalul Antonescu, imediat după execuție (Jilava, 1 iunie 1946)

---

* Prof.univ.dr., Universitatea Creștină „D. Cantemir“, București

dintre martorii oculari care a participat la execuție. Această deducție reiese clar din amănuntele care se dau“ (Ibidem, f. 283). Într-o notă informativă, tot a IGJ, din aceeași lună, se dau amănunte: „Acest manuscris face parte din materialul pe care partidele Național Țărănesc și Național Liberal l-au obținut pentru completarea capitolului «Mareșalul Ioan Antonescu», ce urmează a fi trecut în *Cartea Neagră* ce se află în curs de tipărire. Fiecare organizație manistă și liberală din reședințele de județ a primit acest manuscris, cu dispozițiuni de a-l multiplica și difuza în teritoriul rural, cu scopul de a porni poporul în contra guvernului actual și în special în contra evreilor. Autorul acestui manuscris [având în vedere] datele precise și amănuntele cuprinse în el, nu poate fi găsit decât în rândurile celor care au fost de față la execuție. În curând, se va furniza pentru *Cartea Neagră* și alt material, tot în legătură cu executarea mareșalului: «Ultima dorință sfătuitoare contra bolșevismului și a evreilor»“. (Ibidem, f. 284). Relatarea martorului ocular se păstrează (Ibidem, f. 285–287)*: „**1 iunie 1946. Executarea Mareșalului Antonescu.** Între orele 5 și 5.30, au fost introduși în celulele lor membrii familiilor lor, pentru rămas bun. Mareșalul Ion Antonescu și-a întâmpinat soția cu un buchet de trandafiri roșii și a mai dat câte un trandafir și celorlalte persoane care veniseră să-l vadă pentru ultima oară. Mama mareșalului, de 80 de ani, doamna Niculescu, soacra mareșalului și o nepoată erau de față. După plecarea membrilor familiei, procurorul a intrat în celula fiecăruia, întovărășit de preotul comunei Jilava, care plângea. Mareșalul l-a primit zâmbind, spunându-le că știa pentru ce au venit și bătându-l [pe preot] pe umeri, a spus: «Sacrificiul și moartea mea sunt sigur că deschid mai bine ochii poporului român *[text ilizibil]* în care a fost prăbușit și din care eu am vrut să-l scap, ducând lupta împotriva bolșevismului și că va fi un îndemn și mai mare de luptă pentru el. Sunt fericit că mor pentru cauza Țării mele, pentru care am luptat cu toată înverșunarea. Sunt convins că această moarte va servi mult poporului român». A cerut să nu fie legat la ochi și nici la stâlp. Privirea și ochii mareșalului, rostind cuvintele de mai sus, depășesc orice omenesc. Mihai Antonescu a declarat: «Doresc ca biblioteca mea, dacă există, să fie dată Facultății de Drept, pentru ca să o folosească studenții mei dragi. Să se comunice MS Regelui că s-a comis cea mai mare eroare și nedreptate prin condamnarea la moarte a mareșalului, care a fost cel mai mare patriot, nu a voit decât binele țării, căreia i s-a devotat, încercând să o salveze din pericolul cel mare ce amenința s-o cuprindă. Istoria îl va așeza în locul ce-l merită foarte curând. De execuția mea nu am nimic de spus». Generalul Vasiliu la fel proslăvește pe mareșal. Profesorul Alexianu, la despărțire de copiii săi, care a fost groaznică, spuse: «Doresc ca poporul român să-și vadă împlinite idealurile pentru care a luptat și a vărsat sânge și să fie iarăși deplin stăpân pe Basarabia și Bucovina noastră frumoasă». Au urmat vehemente acuzări aduse comuniștilor și bolșevismului și dorința ca România să fie salvată de aceste pacoste. La orele 6, mareșalul, urmat de dl. M. Antonescu, pășește cu capul sus și în pas militar, trei sute de metri până în Valea Piersicilor. Urmează ceilalți doi, deasemenea într-o atitudine superbă. Mareșalul poartă un mare tricolor pe piept. În momentul când se comunică foc, mareșalul își scoate pălăria și ridică în sus mâna stângă strigând: «Trăiască România!». Execuția a fost făcută de un detașament de gardieni publici, elemente comuniste îmbrăcate în uniforme de gardieni, printre care mai mulți evrei. Asistența: Avram Bunaciu, evreu, secretar în Ministerul de Interne […], pune de mai multe ori la punct pe procuror. De la Președinție [a Consiliului de Miniștri]: un comisar și procurorul Udrea din S [erviciul] S [pecial], doi delegați ai Partidului Comunist, și doi ruși de la Comisia de Control, patru delegați de la Ministerul Informațiilor (cinematografiști). În timpul pregătirilor, s-au prezentat în Jilava reprezentanții presei americane și engleze. Au fost împiedicați să intre de către Avram Bunaciu, deși unul dintre ei avea autorizație semnată de primul procuror. Au urmat telefoane la Ministerul de Justiție, dar nu a fost nimeni de găsit. După prima rafală s-au prăbușit toți patru la pământ. Deodată, mareșalul se ridică în picioare și strigă: «Mai trageți canaliilor, că nu am murit, nu sunteți în stare să mă omorâți așa ușor». Se mai comandă o rafală, se prăbușește din nou. Medicul legist constată că toți trăiesc. Se hotărăște ca comandantul detașamentului să-i suprime cu revolverul. Acesta trage în mareșal și, apoi, în ceilalți, 14 gloanțe. Medicul se apropie iarăși și constată că toți trăiesc. Se mai trage o rafală cu armele în el, deși sunt căzuți jos, până își dau sufletul. Numai generalul Vasiliu s-a lăsat legat la ochi, zâmbind, spunând că lui îi este indiferent, dar după câteva momente și-a dat jos fularul. În momentul când au început rafalele, adevărații ostași care erau de gardă la închisoare și la poligonul de tragere pe o mare rază și-au scos șepcile de pe cap cu mâna stângă, iar cu dreapta își făceau cruce. La toți le curgeau lacrimile din ochi. Toți condamnații au murit ca eroi legendari. În ziua de 2 iunie 1946, mareșalul Ion Antonescu urma să împlinească 60 ani“.

Moartea lui Ion Antonescu a emoționat profund opinia publică românească, convinsă că acesta fusese un adevărat patriot, care se jertfise pentru țara lui. Comuniștii și-au dat seama că se va naște un cult al mareșalului și, pentru a-l împiedica, i-au incinerat trupul și au aruncat cenușa. Apoi, a venit rândul propagandei comuniste să-l înfiereze în toate ocaziile. După 1990, s-a crezut că sosise ora prezentării adevărului deplin și că poporul român nu va mai fi împiedicat să-și venereze eroul. Dar, urmașii comuniștilor care l-au asasinat, vopsiți în democrați, susțin și azi sentința samavolnică din 1946. Li se alătură liderii „partidelor istorice“, uitând că, în 1946, înaintașii lor s-au folosit, în lupta electorală, de tragica moarte a eroului național. Adversitatea comuniștilor și a urmașilor lor a rămas aceeași; politicianismul liderilor „istorici“ a rămas același; aceeași a rămas și iubirea poporului român față de mareșalul Ion Antonescu, iubire pe care nu o poate stinge nici timpul, nici adversitatea unora sau politicianismul altora! ■

---

* *V. și documentele publicate de Gh. Buzatu și Cezar Mâță, în „Dosarele Istoriei“, nr. 12/52, 2000, p. 34–36*

După 12 ani de la schimbara radicală a fizionomiei vieții românești

Despre decembrie '89... și atât !

Mircea CHELARU*

Adevărul și numai adevărul

Aceste gânduri nu se vor judecăți de valoare... Ele sunt mai degrabă ultimul geamăt al unei trăiri reale, păstrată cu credință și sacrificiu, dar fără pretenții, și mai ales cu conștiința demnității și, a datoriei împlinite. Însă, ultimul geamăt nu înseamnă neapărat și ultimul „rămas bun“! Dacă toate întreprinderile noastre au plecat de la premisa bunei credințe, n-avem de ce a ne tângui în continuare. Iată de ce ne rezervăm dreptul de a re-exprima în termeni indubitabili, adevărul nostru, rostit fără sfială acum mai bine de opt ani în urmă. El a produs teamă, și tocmai de aceea, ca pe un stârv incomod, a fost îngropat cu netrebnică știință în cimitirul minciunilor și lașității colective pentru a nu „mirosi“ urât înjilțuiților puterii, indiferent care le-ar fi fost numele de botez.

Noi știm că mișcarea din decembrie 1989 a adus schimbări radicale în fizionomia vieții românești. Dar, mai știm și trebuie să recunoaștem că multe dintre restricțiile vechiului regim au devenit „libertăți“ nelimitate, de multe ori vecine cu dezmățul, iar nedeterminarea și necunoașterea au fost schimbate cu confuzia și clientelismul ridicat la rangul de politică de stat. Am văzut cu uimire mulți anonimi care, după ce o viață întreagă au bătut cu smerenie pe la ușile mai–marilor zilei pupându-le mâna ticăloasă ce-i umilea, au refulat cu duhorile lor de suflete râncezite în spectacolul grotesc al politicianismului discreționar. M-am întrebat cine să fie oare cei care s-au așezat pe scaunele sfințite de șederea lui Kogălniceanu, Iorga, Argetoianu, Madgearu, Goga, Brătianu sau Maniu? Pe cine a trimis acest popor, prin puterea lui dată cu-mprumut, în sanctuarul înțelepciunii neamului? Mulți dintre ei s-au dovedit nedemni de noblețe, rămași simpli epigoni lipsiți de rușinea primară și simțul ridicolului. Sufocându-i pe puținii buni rătăciți în codrul lotrilor, catapultați de lichelismul propriu acelora care nu mai pot avea o altă șansă, dar nu mai puțin de inconștiența celor care încă își vând libertatea de a alege, majoritatea așa–zișilor politicieni de până astăzi (în fond, o sumă eterogenă de membri de partid) au fost tocmai oportuniștii de ieri care au zămislit cumplita dictatură a slugărniciei și au nimicit „în numele cauzei“ orice a însemnat speranța de schimbare a fondului societății românești, de mult bolnavă. Iată de ce s-a putut specula sensul adevărat al revoluției... Între timp, numele i-a fost schimonosit, ba în rebeliune, ba în revoltă împotriva Ceaușeștilor, cu așteptări diferite: a **celor mulți** de a scapa de ei, în favorea unei libertăți fără de margini, a **altora** de a veni la cârma țării pe valul legitimității, și a **câtorva puțini știuți** de a produce restaurația urmată de o *restitutio in integrum* asupra averii națiunii prelevate de comunism, dar cu titlu personal. În asemenea condiții nu a fost dificil pentru cei interesați de viitorul arhitecturii românești, bineînțeles în context global, să-și plaseze potentații racolați în posturile–cheie și să declanșeze un proces subtil, dar eficient, de arondare a României la lungul și funestul cortegiu al reeeducaților, cumințiților, și, de ce nu, al sărăciților. De abia acum s-a putut înțelege mai bine că majoritatea celor care s-au împăunat cu autodeclarate titluri de „disidență“ nu au luptat împotriva comunismului și a ideologiei sale. Exceptând deținuții politici care trăiesc și astăzi într-un maiestuos refuz și anonimat liber consimțit, disidenții de ieri nu sunt decât fariseii de astăzi. Ei s-au revoltat la un moment dat nu împotriva unei concepții de sistem, ci împotriva unei decizii de destituire din funcții grase pe care și le-au însușit, cumva, tot în numele cauzei. Bineînțeles, a cauzei personale...

Atrași în jocul politic străin intereselor națiunii române, acești pigmei cameleonici au trădat nu pe Ceaușescu și clica lui, ci interesele vitale ale poporului român, punându-l la zidul sărăciei și insecurității statale. Nu credința lor a fost lezată, ci orgoliul de indivizi arivişti și nemulțumiți de nivelul puterii la care au avut acces! Inconștient sau liber consimțit, ei s-au transformat peste noapte în eroi ai neamului făcând din trădare un titlu de noblețe.

Un spectacol grotesc

Cinstit, el, poporul român, și-a deschis brațele celor declamativi și, în credulitatea lui plebee, a privit candid la spectacolul grotesc ce ni se pregătise. Am devenit dintr-o dată, handicapați, troglodiți, criminali, matcă de curve, piață de desfacere a copiilor, rasiști, anticriști, intoleranți, adică un fel de avortoni ai Europei, din care zice-se că am fi fost izgoniți ca omul primar pentru păcatul făptuit. Am devenit propria noastră rușine... Întrebarea acelor ani persistă tragic. **Ce s-a întâmplat, de ce s-a ajuns la toate aceste fărădelegi criminale îndreptate mortal contra ființei nostre naționale? Cum de a fost posibilă acceptarea umilinței până la prostie?**

Răspunsul ni l-au dat anii de nesfârșite văicareli a celor care au confiscat conștiința poporului, care i-au administrat surogatele drogante ale pleonasmelor democratice și din care și-au făcut trambulină proprie pentru afacerile cele mai veroase de care și-ar face procese de conștiință până și cei mai onerosi mafioți sadea.

Răspunsul l-am primit din pițigăiala moftului intelectocultist, aranjat în diferite algoritme de guvernare, care a început să nege tot, insistându-se implacabil pe sterilitatea unui popor „în ultimii 50 de ani“. Și dacă a fost posibil așa ceva timp de 50 de ani, de ce nu s-ar extinde raționamentul temporal la întreaga istorie a românilor?!

---

* G-ral lt. (r) dr., fost șef al Statului Major General al Armatei Române (15 februarie–31 octombrie 2000); *subtitlurile aparțin redacției revistei „Dosarele Istoriei“*

Răspunsul l-am găsit în scrierile acelora care au scuipat pe Eminescu, Sadoveanu, Eugen Barbu, Marin Preda sau pe Nichita Stănescu, haimanale aciuate pe la chimirul a câte unui gazetar sau editor mai răsfățat de soartă, care urinează în termeni patapievici pe sfințenia neamului nostru sub oblăduirea toleranței vindicative și de consens național.

Răspunsul l-am găsit în naivitatea cu care românii își vând drepturile prin servilism și lingușire, uitând, sau poate niciodată știind, că ele, drepturile, trebuiesc exercitate ca o datorie.

Dincolo de toate aceste răspunsuri care reflectă o realitate pe cât de tristă, pe atât de posibil trecătoare (*O, Doamne! Am rămas bolnav de speranță!*), știu și afirm fără tăgadă că atunci, în acel „decembrie 89“ a fost începutul trezirii poporului român. Atunci, **marele om–mulțime** și-a exprimat voința legitimă de a fi liber să cugete în afara fricii, de a se elibera de angoasa insalubrității spirituale care a cuprins societatea românească antedecembristă. Atunci, acest popor cuminte a înviat prin moartea fiilor și fiicelor sale, pentru a se bucura, pe mai târziu, de rodul muncii sale și a se personifica pe sine prin propriii săi indivizi. El, poporul român, nu a mai vrut să fie slugă, și-a refuzat condiția de unealtă gânditoare și și-a semnat, ca de atâtea alte ori, cu sânge, în cartea insensibilă a istoriei.

Ca trăitor al acelor timpuri de epopee, mă supun recunoștinței față de toți cei care s-au jertfit cu conștiința sacrificiului de sine pentru binele comun. Ca om trăitor al vremilor de azi, în numele acelei conștiințe, mă oblig să întreb: **unde ne sunt idealurile de atunci, dar speranțele nerostite, dar marii bărbați care să ne îndrepte?** *Vae nostri !* ■

(Acest articol — încredințat, cu tot respectul pe care îl merită, revistei „Dosarele Istoriei“ — a constituit substanța intervenției mele la simpozionul organizat, pe 12 decembrie a.c., de către Clubul Istoricilori „N. Iorga“, dedicat evenimentelor din România din decembrie ’89, și are la bază ideile preluate din cartea **O posibilă soluție...**, *scrisă în 1993, publicată în septembrie a aceluiași an, cu sprijinul direct al regretatului publicist și scriitor Alexandru Saucă și a distinsei sale soții, Doina, cărora le aduc, pe această cale, omagiul meu — n.a.)*

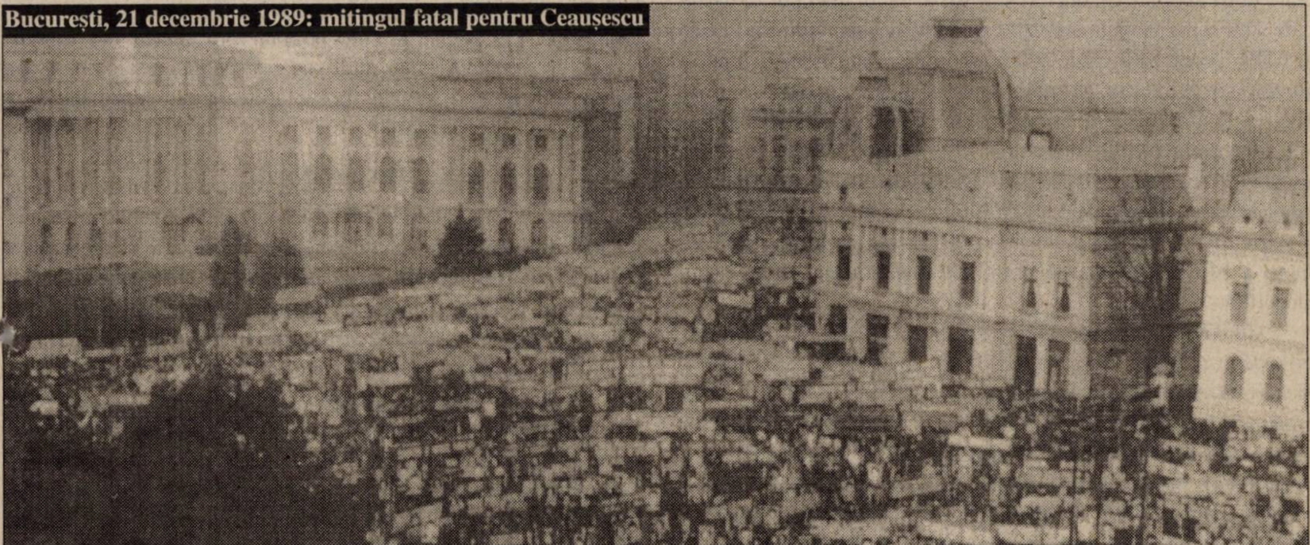
București, 21 decembrie 1989: mitingul fatal pentru Ceaușescu

Sub lupă: România, alegerile din 2000

Alexandru RADU*

În urmă cu un an, alegătorii români erau chemați la urne pentru a decide noua structură de putere a țării pentru următorii patru ani. Dintre cele aproape 40 de formațiuni politice care au depus liste cu candidați parlamentari, doar vreo cinci aveau șanse reale de a accede în Parlament, iar ierarhia acestora fusese deja anticipată de sondajele de opinie.

Partidele, un an mai târziu

Încă din 1999 devenise clar că scrutinul va marca o nouă răsturnare politică, a doua după 1990, PDSR, în plină ascensiune, urmând a prelua guvernarea de la o CDR tot mai anemică. Cel mai puternic semnal în acest sens l-a constituit rezultatul alegerilor locale: în timp ce PDSR se instala confortabil pe poziția de primă forță politică a țării, CDR reușea „performanța" de a se clasa după aperiști, democrați și foștii ei aliați, liberalii. În lunile care s-au scurs până la alegerile generale decalajul dintre PDSR și CDR, rebotezată CDR-2000, s-a consolidat, partidul lui Ion Iliescu apropiindu-se de majoritatea absolută, iar Convenția de zona extraparlamentară. Scrutinul, lipsit practic de miză din perspectiva câștigătorului, urma doar să cuantifice proporțiile victoriei pedeseriste. Cât privește situația celorlalți competitori, campania electorală a adus două schimbări notabile: erodarea rapidă a popularității ApR și ascensiunea puternică pe ultima sută de metri a PRM, care s-a constituit de fapt în marea surpriză a alegerilor.

Cu 37,09% din voturile pentru Senat și 36,61% din sufragiile pentru Camera Deputaților, PDSR și-a confirmat victoria în alegeri. O victorie confortabilă, deși nu atât de netă pe cât o anticipau sondajele cele mai optimiste. Pe poziția a doua, la distanță apreciabilă de PDSR, dar și de restul partidelor parlamentare, s-a situat PRM, pentru care a votat unu din cinci români. Cu cotații modeste, între 7,58% și 6,80%, alte trei partide, respectiv PD, PNL și UDMR, și-au reconfirmat statutul de formațiuni politice parlamentare. De cealaltă parte, CDR–2000 a pierdut nu numai poziția deținută anterior, ci și calificarea în Parlament, obținând doar jumătate din sufragiile necesare depășirii pragului electoral specific. Pentru CDR–2000 au mai votat în anul 2000 circa 5% dintre electori, adică 575.706 pentru Senat, respectiv 546.135 pentru Camera Deputaților. Convenției i s-a alăturat ApR, căreia i-a lipsit mai puțin de un procent pentru a rămâne în Parlament. În rest, nici unul dintre ceilalți competitori nu a depășit 1,5% din voturi. În conformitate cu noua configurație a primei scene politice a țării rezultată în urma alegerilor parlamentare din 26 noiembrie 2000, PDSR și-a adjudecat guvernarea fără prea mari probleme, chiar dacă formal nu deținea majoritatea absolută. În condițiile divizării opoziției în două grupuri incompatibile politic, de-o parte PRM, de alta „opoziția democratică", respectiv PD, PNL și UDMR, soluția guvernului minoritar PDSR era practic singura posibilă. În plus, constituirea guvernului Năstase a beneficiat de susținerea directă a PNL și UDMR, partide cu care PDSR a încheiat protocoale de colaborare parlamentară. Mai trebuie adăugat că PDSR a câștigat și alegerile prezidențiale, desfășurate la 26 noiembrie și 7 decembrie 2000, de altfel, deloc surprinzător. Surpriza a constituit-o totuși proporția victoriei lui Ion Iliescu, ce amintea de scrutinul de acum un deceniu.

Așadar, acesta era, în linii esențiale, noul tablou politic românesc configurat prin votul de la sfârșitul anului 2000. Formal, situația se menține neschimbată și astăzi, la un an de la alegerile generale. Totuși, în viața politică românească s-au produs o serie de schimbări, mai mult sau mai puțin spectaculoase. În cele ce urmează, vom evidenția evoluțiile partidelor românești în acest prim an postelectoral.

Învingători...

După revenirea oficială a lui Ion Iliescu la Palatul Cotroceni și după învestirea guvernului Năstase, PDSR a avut răgazul să pună ordine și în propria-i ogradă, ceea ce presupunea convocarea adunării reprezentanților naționali. Coincidență, congresul PDSR a debutat în aceeași zi cu cel al PNȚCD, dar motivațiile, ca și consecințele lor au fost total diferite.

Desfășurată la 19 ianuarie 2001, Conferința Națională Extraordinară a PDSR a constituit mai degrabă o simplă formalitate. Reuniți într-un congres al învingătorilor, pedeseriștii trebuiau doar să confirme schimbarea din vârful ierarhiei partidului. În alte condiții o decizie foarte disputată, alegerea noului lider a fost lipsită de orice surpriză. Și aceasta pentru că Ion Iliescu, a cărui postură de președinte al României era incompatibilă constituțional cu reprezentarea formală a unui partid (de altfel, el s-a retras din partid încă de la 18 decembrie 2000), îl desemnase deja pe Adrian Năstase ca succesor. Respectând cuvântul părintelui spiritual al partidului, delegații la congres l-au ales ca președinte al PDSR pe Adrian Năstase, și încă în unanimitate. Trebuie totuși spus că decizia congresului a reprezentat o premieră în viața politică românească postcomunistă prin aceea că șeful cabinetului a devenit și șef al partidului de guvernământ.

Un al doilea congres al PDSR din anul 2001, totodată și ultimul din istoria partidului purtând această titulatură, a avut loc la 16 iunie, într-o atmosferă similară. Evenimentul a reprezentat nașterea oficială a Partidului Social Democrat, în urma fuziunii micului PSDR cu marele PDSR. (Reamintim că, împreună cu candidații PUR, cei ai PSDR au participat în alegerile parlamentare pe listele PDSR, în cadrul alianței electorale numită tot de PDSR — Polul Social Democrat din România). Din nou, participanții la congres au votat în unanimitate constituirea PSD și pe Adrian Năstase ca președinte al partidului. De asemenea, delegații la congres, în număr de 4.030, au decis ca Alexandru Athanasiu, liderul PSDR, să devină președinte al Consiliului Național al nou-născutului partid. Singurul eveniment care a tulburat cât de cât mersul triumfal al social-democraților a fost declarația lui Sergiu Cunescu, care avertiza în legătură cu pericolul ca, prin fuziunea cu PDSR, PSDR să se autodesființeze pentru a treia oară în istorie. Dar, Cunescu, fost peședinte al PSDR până în octombrie 1999, nu mai reprezenta decât trecutul politic al acestui partid.

---

* Conf. univ. dr., prodecan al Facultății de Științe Politice, Universitatea Creștină „D. Cantemir", București *(v. cronologia anului politic românesc 2000–2001, în „Dosarele Istoriei", nr. 11/63, 2001, p. 60–62)*

În fine, după dublul succes electoral și după mariajul cu zestrea istorică a PSDR, a venit și mult râvnita recunoaștere internațională a PDSR, rebotezat PSD. E drept, nu recunoașterea deplină, dar, lucru extrem de important, acceptarea oficială a partidului condus de Năstase în marea familie europeană și nu numai a partidelor social-democrate și socialiste. O victorie încă și mai importantă decât câștigarea alegerilor, dacă avem în vedere eforturile depuse de-a lungul anilor de fedeseniști și, apoi, pedeseriști pentru a convinge străinătatea că sunt altceva decât un partid neocomunist. Concret, la 27 noiembrie 2001, Consiliul Internaționalei Socialiste, reunit la Santo Domingo (Republica Dominicană), a decis să acorde PSD statutul de membru consultativ al Internaționalei Socialiste, treaptă premergătoare celei de membru. Practic, prin această decizie, la care, oarecum paradoxal, a contribuit și votul dat de PD, altfel cel mai acid critic intern al PSD, acesta din urmă a primit [illegible] la Internaționala Socialistă certificat de veritabil partid social-democrat.

Dar, ascensiunea politică cea mai spectaculoasă a înregistrat-o minusculul până mai ieri, dar tenacele partid condus de Dan Voiculescu. Cu istorie aproape la fel de veche ca cea a partidului lui Ion Iliescu, dar mult mai puțin glorioasă, Partidul Umanist din România, născut oficial la 18 decembrie 1991, a ajuns brusc în prim-planul vieții politice românești după victoria electorală din noiembrie 2000, datorată, e drept, alianței cu PSDR. Practic, PUR a devenit un fel de Făt–Frumos al politicii actuale, crescând într-un an cât alții în zece. Pornit de pe modesta poziție de partid extraparlamentar, cu câțiva reprezentanți locali, PUR nu numai că a câștigat statut parlamentar (patru senatori și șase deputați) și guvernamental (un ministru în cabinetul Năstase), dar a devenit și partidul cel mai curtat. În perioada scursă de la alegeri, rândurile umaniștilor au sporit într-un ritm galopant, pe lângă simpli membri de partid, PUR „înghițind“ atât parlamentari, cât mai ales primari și consilieri locali. O cercetare realizată de Institutul pentru Politici Publice asupra fenomenului migrației politice în administrația locală arată că, în decurs de numai un an de zile, PUR a reușit performanța de a-și fi dublat proporția reprezentării la nivelul posturilor de primari. Astfel, dacă, în iunie 2000, PUR câștigase 32 de primării, în iunie 2001, numărul primarilor umaniști ajunsese deja la 64. Spre comparație, creșterea numărului de primari care au migrat către aliatul său mai mare, PDSR, a fost de circa 50%. Cu siguranță cel mai semnificativ exemplu de migrație politică la nivelul administrației locale, de care a beneficiat PUR, îl reprezintă cazul Stelian Duțu. Fost lider al organizației PD Constanța, venit în PNL cu o întreagă filială și un grup masiv de primari și consilieri locali, Duțu părăsește partidul liberal în favoarea umaniștilor, la 5 martie 2001. El aduce cu sine o „zestre“ de 23 de primari, opt consilieri județeni și alți 1.500 de membri.

PUR a fost și primul partid care și-a convocat adunarea națională a reprezentanților după alegerile generale. Congresul PUR, cel de-al treilea de la înființare, s-a desfășurat încă la 18 decembrie 2000, constituind în fapt o repetiție la scară mai mică a conferinței naționale a PDSR. Pe deplin mulțumiți de rezultatele electorale și cu speranța, îndreptățită după cum am văzut, că partidul are reale resurse de a-și spori importanța politică, delegații umaniști l-au reconfirmat pe Dan Voiculescu în funcția de președinte al PUR.

Ulterior, la mijlocul anului 2001, PUR și-a redefinit orientarea ideologică, adoptând doctrina social-liberalismului, și și-a reafirmat poziția independentă pe scena politică, în principal ca reacție față de presiunile venite din partea PDSR. În august, prin hotărârea Consiliului Național, umaniștii au aderat oficial la social–liberalism, denumirea partidului devenind Partidul Umanist din România Social–Liberal (PUR–SL).

...și învinși

De cealaltă parte, în tabăra învinșilor, țărăniștii și-au programat congresul partidului între 19 și 21 ianuarie 2001. Pierzând nu numai guvernarea, dar și calificarea în Parlament, PNȚCD traversa cea mai puternică criză din istoria sa postcomunistă. Partidul avea nevoie de o grabnică și profundă reorganizare, iar acest lucru presupunea întâi de toate o nouă conducere. Vechea echipă a lui Ion Diaconescu, asumându-și eșecul electoral, își depusese deja mandatul, activitatea partidul rămânând a fi coordonată de un organism tranzitoriu, Biroul Interimar de Conducere, având-l în frunte pe Constantin Dudu Ionescu, cu sarcina de a pregăti organizarea congresului partidului. Dudu Ionescu, fost vicepreședinte al partidului și ex–ministru de Interne, era și candidatul cu cele mai mari șanse la președinția PNȚCD. El benefia atât de susținerea lui Ion Diaconescu, cât și de suportul multora dintre „reformatorii“ din partid, cei care se pronunțau pentru o întinerire a partidului. Contracandidații anunțați ai acestuia erau fostul ministru al Agriculturii Ioan Avram Mureșan, al cărui nume era însă legat de unele afaceri nu tocmai curate, moldoveanul Vasile Lupu, promotorul legii retrocedărilor funciare, singurul act normativ pe care țărăniștii au reușit să-l ducă la bun sfârșit, ex–ministrul Educației Andrei Marga, cu atuul de a fi ardelean, și Călin Cătălin Chiriță, candidatul perdant al țărăniștilor la postul de primar general al Capitalei.

Cu o miză uriașă, dar, așa cum l-a caracterizat presa vremii, unul lipsit de glorie, cel de-al treilea congres postcomunist al PNȚCD, desfășurat într-o atmosferă extrem de tensionată, mai degrabă specifică unui stadion de fotbal, nu a fost în măsură să ofere o soluție pentru viitorul partidului, în ciuda alegerii unei noi conduceri. În fapt, congresul a scos la lumină dimensiunile reale ale conflictului dintre aripile țărăniste, angajate total într-o supradimensionată luptă pentru putere. În urma unei „lovituri de palat", concretizată în retragerea lui Lupu din competiție, ulterior și a lui Chiriță, concomitent cu renunțarea la prevederea statutară ce cerea o vechime de șapte ani în partid pentru candidații la postul de președinte, out–sider-ul Andrei Marga a devenit cel de al treilea lider țărănist postcomunist. În atari condiții, alegerea lui Marga, împreună cu Lupu — prim–vicepreședinte, și Chiriță — secretar general, a adâncit prăpastia dintre fracțiunile țărăniste, ducând la scindarea *de facto* a partidului. În lunile care au urmat, perdanții și învingătorii din PNȚCD s-au comportat ca două formațiuni politice adverse, reușind performanța de a reproduce cu fidelitate modelul schismei feseniste. La nici șase luni de la alegerea sa, învins de mașinațiunile „talibanilor" țărăniști, Andrei Marga era nevoit să demisioneze. Într-o confuzie totală, locul său avea să fie luat de Victor Ciorbea, ca președinte interimar, revenit în partid pe ușa din dos, în urma fuziunii dintre ANCD cu PNȚCD, dar împins în față de vechea gardă țărănistă. Din acel moment, PNȚCD părea să evolueze într-o lume virtuală, tot mai îndepărtată de realitatea politică a anului 2000. În această realitate paralelă, Victor Ciorbea demasca scenariile antițărăniste ale comuniștilor pedeseriști și cerea ajutorul comunității internaționale, iar congresele țărăniste se țineau lanț.

La 14 august, aripa conservatoare a convocat cel de-al patrulea congres țărănist postcomunist, al doilea în decurs de numai jumătate de an, cu misiunea de a-l confirma pe Victor Ciorbea ca președinte legitim al partidului și de a repune în drepturi vechea gardă țărănistă, după excluderea din partid a aripii Marga. De cealaltă parte, la numai trei zile distanță, „excluşii" organizează și ei un congres țărănist, al cincilea după 1989, în urma căruia Vasile Lupu este ales președinte al partidului, PNȚCD devenind un fel de balaur politic cu două capete. Unul dintre capete avea însă să fie retezat de justiție: la 27 august, Tribunalul Municipiului București a anulat fuziunea dintre ANCD și PNȚCD, Victor Ciorbea pierzând în acest fel funcția de președinte, și a confirmat legitimitatea conducerii aleasă la congresul „excluşilor". Dar, asemenea întâmplărilor din basme, capul retezat a crescut la loc, Victor Ciorbea fiind reales președinte al PNȚCD la un nou congres al partidului, al treilea în anul 2001. În fine, înfrânți încă o dată, susținătorii aripii Marga au luat singura decizie normală într-o astfel de situație — înființarea unui nou partid. Nașterea Partidului Popular Creștin a fost hotărâtă la 20 octombrie, adică la exact nouă luni de la declanșarea războiului intra–țărănist. Lansarea oficială a noului partid avea să se producă la începutul lunii decembrie 2001.

Așadar, pentru PNȚCD anul scurs de la alegeri a fost cel mai nefast din istoria sa postcomunistă. După dramaticul eșec electoral, datorat în bună măsură unei decizii eronate — aceea de a reanima o muribundă CDR cu ajutorul unor partide minore, țărăniștii au avut nevoie de nouă luni de zile pentru a realiza dimensiunile adevărate ale situației în care îi plasaseră electorii: un fost partid de guvernare redus la statutul de figurant al scenei politice. Și aceasta cu prețul unui război de uzură la capătul căruia au rezultat două PNȚCD — unul, revenit la vechiul proiect politic, al anticomunismului și moralității, celălalt, încercând, sub o nouă titulatură, să relanseze creștin–democrația în viața politică românească. Trăgând linie, s-ar putea spune că întreaga aventură penetistă postelectorală a reprezentat, în fapt, modalitatea specifică de restructurare a acestui partid.

Celălalt mare perdant al alegerilor parlamentare, Alianța pentru România, a urmat o traiectorie ezitantă, în mare măsură asemănătoare celei a țărăniștilor. Clasată pe poziția a treia la alegerile locale și apreciată ca una dintre formațiunile politice favorite ale alegerilor parlamentare, ApR a produs într-adevăr o surpriză în alegeri. Numai că surpriza a constat în ratarea calificării în Parlament. Eșecul electoral a bulversat în așa măsură formațiunea condusă de Teodor Meleșcanu, încât părea că Alianța se va desface de la sine, prin alipirea diferitelor ei cioburi la alte partide. După semidemisia lui Meleșcanu, pe fondul ascuțirii controverselor din partid, numeroși aperiști dezamăgiți de prestația Alianței au dezertat din partid, ca de altfel și unele dintre cele mai importante filiale ale formațiunii. În general, dezertorii, fie simpli membri, fie organizații locale, s-au orientat către partidele mai norocoase, în special PDSR și PUR. Spre exemplu, ApR Alba și ApR Iași, aceasta din urmă practic cea mai puternică filială a Alianței, s-au reintegrat în partidul pe care-l părăsiseră în urmă cu aproape patru ani.

Primul semn că ApR începea să-și revină din șocul electoral l-a dat reuniunea Comitetului Interimar de Conducere desfășurată la 3 februarie 2001, la Brașov. Cu această ocazie, fostul liberal Viorel Cataramă, membru al ApR dinainte de scrutinul parlamentar, a propus, iar conducerea Alianței a acceptat, schimbarea ideologiei formațiunii și repoziționarea ei la centru–dreapta pe scena politică. Urma însă ca decizia finală să aparțină forului național al Alianței. Consiliul Național, reunit la 10 februarie, la București, a reușit să adopte rezoluția prin care se definea noua orientare social-liberală a partidului, dar, totodată, a arătat limpede existența a două curente adverse în ApR. Celor grupați în jurul cuplului Meleșcanu–Cataramă, li se opuneau adepții social–democrației, ai orientării Alianței către PDSR, având-l pe Doru Viorel Ursu drept vârf de lance. În fapt, în spatele confruntării ideologice se regăsea aceeași luptă pentru putere, justificată în bună măsură de nevoia restructurării partidului în urma eșecul electoral. Așa se și explică faptul că partizanii social-democrației, până mai ieri apropiați ai lui Meleșcanu, l-au criticat dur pe acesta pentru vina de a fi adus partidul în situația dezastruoasă în care se afla. Cele două tabere urmau să dea bătălia finală în congresul partidului convocat pentru începutul lunii martie. ■

(va urma)

EUSTORY, din nou la rampă

Timpul comunicării

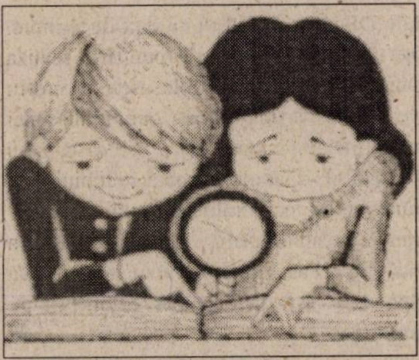

Câștigarea unor premii la concursul cu tema „*Copilăria și adolescența de altădată*“, organizat de **Fundația Noua istorie** în cadrul **EUSTORY**, ne-a oferit șansa participării la un interesant *workshop*, desfășurat în 6–13 octombrie a.c. A fost pentru prima oară când activa Fundație germană Körber, inițiatoarea rețelei de concursuri pe teme istorice **Eustory**, a purces la organizarea unei întâlniri a tinerilor laureați din diferite țări ale Europei (Belarus, Cehia, Estonia, Germania, Polonia, România, Federația Rusă, Scoția, Slovenia și Ucraina). Partenerul fundației germane (reprezentată de doamnele Gabriele Bucher–Dink, directorul executiv al **EUSTORY**, și Ulla Geske, asistent de proiect) a fost Fundația poloneză „Karta“, a cărei participare a fost coordonată de doamna Alicja Wancerz–Gluza. Alegerea nu a fost deloc întâmplătoare, Fundația „Karta“ având o istorie de aproape 20 de ani (primii dintre ei în ilegalitate, în timpul regimului comunist; de altfel, d-na Wancerz–Gluza și oamenii din jurul său au avut de înfruntat multe dificultăți și pericole, în epoca *underground*), o activitate susținută în cadrul societății civile și o impresionantă arhivă a victimelor regimului comunist.

Workshop-ul cu tema „Polonia și Europa — istorie și perspective“ s-a desfășurat în Varșovia și Cracovia. În capitala poloneză, am vizitat Institutul pentru Istoria Evreilor și am avut ocazia să descifrăm avatarurile relației polono–iudaice, de-a lungul timpurilor și mai ales în timpul celui de-al doilea război mondial. Am vizitat, apoi, locurile pe care s-a aflat, cândva, vechiul cartier evreiesc. Orașul vechi ne-a făcut să admirăm tenacitatea și dragostea pentru vestigiile istorice, cu care polonezii și-au reconstruit capitala, după distrugerea aproape completă a acesteia, în timpul războiului.

La Cracovia, am colindat vechiul cartier Kazimierz, în special partea evreiască a acestuia. Din păcate, nu am mai găsit și evreii, dar sufletul pe care l-au investit în acele clădiri se face încă simțit. În vechiul cimitir evreiesc, în mare parte distrus de către naziști, ne-am pătruns de o adâncă pietate. Același sentiment ne-a însoțit și în timpul vizitei la complexul concentraționar Auschwitz–Birkenau. Pietate și groază. Probabil că aceste sentimente sunt dominante pentru fiecare om care realizează tragedia semenilor săi, produsă de alți semeni. Când ieși pe poarta lagărului nu mai ești la fel cu cel care a intrat (sau, cel puțin, așa ar trebui să fie !). Știi că trebuie să nu uiți niciodată victimele nevinovate ale unei ideologii absurde (de fapt, trebuie să ne gândim mereu la victimele tuturor utopiilor totalitare). Și înțelegi că nu trebuie să ai liniște, atât timp cât în lume mor oameni nevinovați, atât timp cât unii oameni nu sunt oameni, ci fiare. Nu voi uita niciodată două fotografii, care mi se par emblematice: cea a unui copil de nici cinci ani, surprins cu mâinile ridicate, în poziție de capitulare, și cea a unor gardieni de la Auschwitz, râzând la un convoi de victime care trecea pe lângă ei. Copiii capitulând în fața vieții și oameni fericiți că pot face rău... Așa ceva nu ar trebui să se mai întâmple. Din păcate, însă, lucrurile acestea nu au devenit încă doar o tristă amintire, pentru că în momentul de față lumea civilizată trebuie să ducă un război dureros și de lungă durată împotriva terorii internaționale, născute tot din pântecele unei utopii intolerante și neomenoase (care, este limpede, nu are nimic de-a

Sub zidurile pline de istorie ale Cracoviei (10 octombrie 2001)

face cu preceptele autentice ale Islamului).

În lupta cu răul trebuie să ne sprijinim pe rădăcini, iar Cracovia respiră istorie la tot pasul (și, în special, în sălile Wawelului). Este reconfortant să vezi că lucrurile cu adevărat importante nu pier și că o instituție de cultură, veche de sute de ani, așa cum este Universitatea Jagellonă, este încă atât de tânără. Băncile de la Collegium Maius au fost tocite, cândva, și de coatele tinerimii boierești moldovene, iar acum am fost bucuroși să întâlnim, din întâmplare, o studentă care, deși nu vorbea românește, ne-a mărturisit că are o bunică română.

În contrast cu centrul istoric și cultural al orașului (și, poate, al întregii Polonii), ni s-a părut și cartierul Nova Huta, exemplul perfect al acelor suburbii muncitorești, antiintelectuale și lipsite de personalitate, de care de altfel nu ducem, din păcate, nici noi lipsă.

În aceeași luptă cu răul, este esențială comunicarea. Pentru noi, această săptămână petrecută în Polonia a fost un timp al comunicării. Am înțeles acum cât de puțin contează, de fapt, mult trâmbițata „imagine". Pentru că deși la început am avut, poate, unii despre alții, păreri incomplet fundamentate sau eronate, ne-am despărțit prieteni, cunoscându-ne mult mai bine. De aceea, cred că este preferabil să ne concentrăm mai puțin pe imagine și mai mult pe faptă. Ceea ce rămâne până la urmă este rodirea autentică. Iar această întâlnire nu a fost inutilă, pentru că a rodit cunoaștere, omenie și prietenie. ■

Filip–Lucian IORGA,
student, Facultatea de Istorie,
Universitatea București

● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ●

VITRINA CU CĂRȚI

IMPORTANT ! Lucrările prezentate pot fi procurate din librării și de la difuzorii de carte stradali din toată țara sau direct, prin comandă, de la editurile respective (din rațiuni de spațiu, cu regret, nu putem indica adresele editurilor menționate aici). Întrucât numeroși cititori de-ai noștri ne-au solicitat sprijinul în procurarea titlurilor recomandate de noi, în cadrul acestei rubrici, precizăm că Editura PRO HISTORIA, sub egida căreia apare revista de față, expediază celor interesați, în sistem ramburs, **exclusiv** cărțile proprii.
Mulțumim tuturor pentru înțelegere și... lectură plăcută !

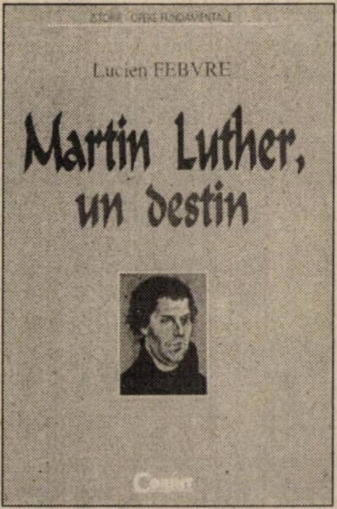
ISTORIE · OPERE FUNDAMENTALE
Lucien FEBVRE
Martin Luther, un destin
CORINT

Lucien Febvre, *Martin Luther, un destin*, postfață de Robert Mandrou, trad. Maria Pavel, București, Ed. CORINT, 2001, 232 p. (col. „Istorie–Opere fundamentale") *(preț neprecizat)*

Ștefania Mihăilescu
Emanciparea femeii române
ANTOLOGIE DE TEXTE
Vol. I 1815–1918
Editura Ecumenica

Ștefania Mihăilescu, *Emanciparea femeii române. Antologie de texte, vol. I (1815–1918)*, București, Ed. Ecumenica, 2001, 605 p. *(preț neprecizat)*

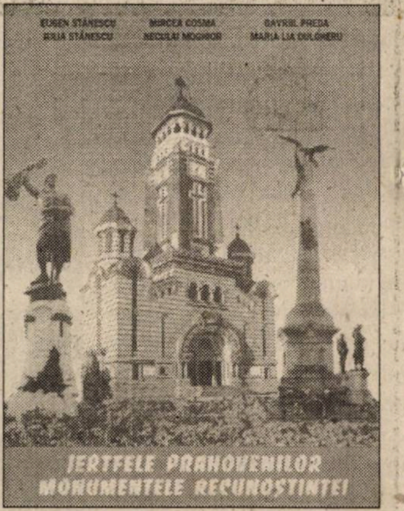
EUGEN STĂNESCU
IULIA STĂNESCU
MIRCEA COSMA
NECULAI MOGHIOR
GAVRIIL PREDA
MARIA LIA DULGHERU
JERTFELE PRAHOVENILOR
MONUMENTELE RECUNOSTINTEI

Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Mircea Cosma, Neculai Moghior, Gavriil Preda, Maria Lia Dulgheru, *Jertfele prahovenilor. Monumentele recunoștinței*, Ploiești, Ed. MECTIS, 2001, 565 p. *(preț neprecizat)*

EDITURA VREMEA
PETRE PANDREA
GARDA DE FIER
JURNAL DE FILOSOFIE POLITICĂ
MEMORII PENITENCIARE
FID

Petre Pandrea, *Garda de Fier. Jurnal de filosofie politică. Memorii penitenciare,* ed. de Nadia Marcu–Pandrea, București, Ed. Vremea, 2001, 639 p. (col. „Fapte, idei, documente") *(120.000 lei)*

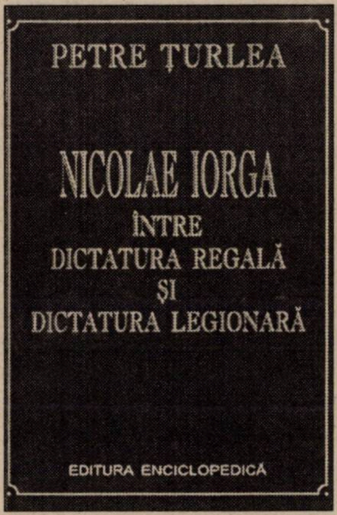
PETRE ȚURLEA
NICOLAE IORGA
ÎNTRE DICTATURA REGALĂ ȘI DICTATURA LEGIONARĂ
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală și dictatura legionară,* București, Ed. Enciclopedică, 2001, 309 p. *(preț neprecizat)*

arte
PAVEL ȚUGUI
DOSARUL BRÂNCUȘI
DACIA

Pavel Țugui, *Dosarul Brâncuși,* Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 2001, 246 p. (col. „Arte") *(preț neprecizat)*

La Editura CORINT, o nouă colecție, care își propune să răspundă interesului tot mai mare manifestat de specialiști și de publicul larg pentru explicarea și anticiparea situației politice mondiale, situație cu largi implicații în toate sferele vieții economice și sociale.

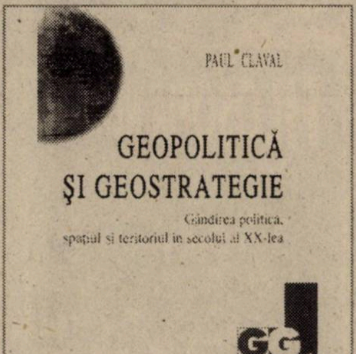
PAUL CLAVAL
GEOPOLITICĂ ȘI GEOSTRATEGIE
Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea
GG 1
CORINT

① Paul Claval, *Geopolitică și geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea,* trad. Elisabeta Maria Popescu, prefață Octavian Mândruț, București, 2001, 248 p. *(preț neprecizat)*

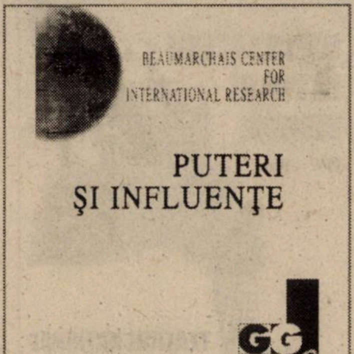
BEAUMARCHAIS CENTER FOR INTERNATIONAL RESEARCH
PUTERI ȘI INFLUENȚE
GG 2
CORINT

② Beaumarchais Center for International Research, *Puteri și influențe. Anuar de geopolitică și geostrategie 2000–2001,* coord. A. Blin, G. Chaliand, Fr. Géré, trad. Narcisa Șerbănescu, prefață Adrian Pop, București, 2001, 239 p. *(preț neprecizat)*

GEORGIOS PREVELAKIS
BALCANII
Cultură și geopolitică
GG 3
CORINT

③ Georgios Prevelakis, *Balcanii. Cultură și geopolitică,* cuvânt înainte al autorului la ed. în lb. română, trad., note și postfață Nicolae–Șerban Tanașoca, București, 2001, 207 p. *(preț neprecizat)*

Dennis Deletant
TEROAREA
COMUNISTĂ ÎN ROMÂNIA
Gheorghiu-Dej și statul polițienesc,
1948-1965
POLIROM
HISTORIA

Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu–Dej și statul polițienesc, 1948–1965,* prefață a autorului la ed. în lb. română, trad. Lucian Leuștean, Iași, Ed. POLIROM, 2001, 271 p. (col. „Historia“) *(139.000 lei)*

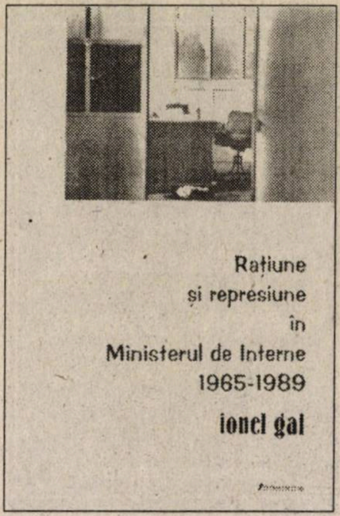
Rațiune
și represiune
în
Ministerul de Interne
1965-1989
ionel gal

Ionel Gal, *Rațiune și represiune în Ministerul de Interne, 1965–1989,* vol. I, [București], Ed. Domino, 2001, 365 p. *(75.000 lei)*

ISTORIA TIMPULUI PREZENT
RODICA CHELARU
Culpe care nu se uită
Convorbiri cu Cornel Burtică

Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică,* cuvânt înainte Adrian Cioroianu, postfață Dan Pavel, note Rodica Chelaru, București, Ed. Curtea Veche, 2001, 257 p. (col. „Istoria timpului prezent“) *(80.000 lei)*

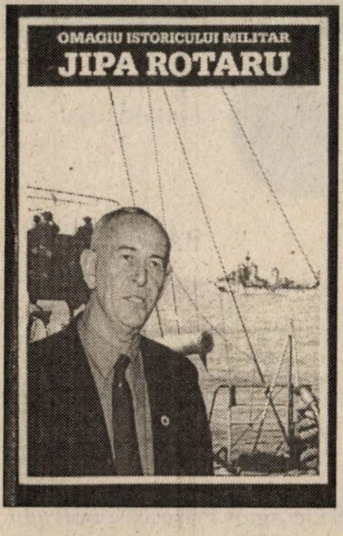
OMAGIU ISTORICULUI MILITAR
JIPA ROTARU

Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru, coord. comandor dr. Ioan Damaschin, Constanța, Ed. COMANDOR, 2001, 443 p. *(preț neprecizat)*

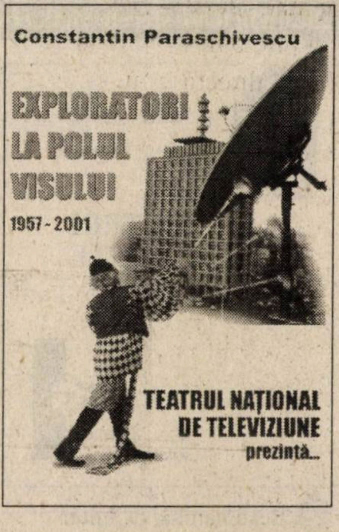
Constantin Paraschivescu
EXPLORATORI LA POLUL VISULUI
1957-2001
TEATRUL NAȚIONAL DE TELEVIZIUNE
prezintă...

Constantin Paraschivescu, *„Exploratori la polul visului“ (Teatrul TV, 1957–2001),* București [Societatea Română de Televiziune], 2001, 296 p. + pl. *(preț neprecizat)*

Dr. Mihai C. Teodorescu
FILOSOFIA NEMURIRII

Mihai C. Teodorescu, *Filosofia nemuririi. Eseu de filosofia medicinei și religiei,* prefață acad. Alexandru Surdu, București, Ed. VEGA, 2001, 337 p. *(60.000 lei)*

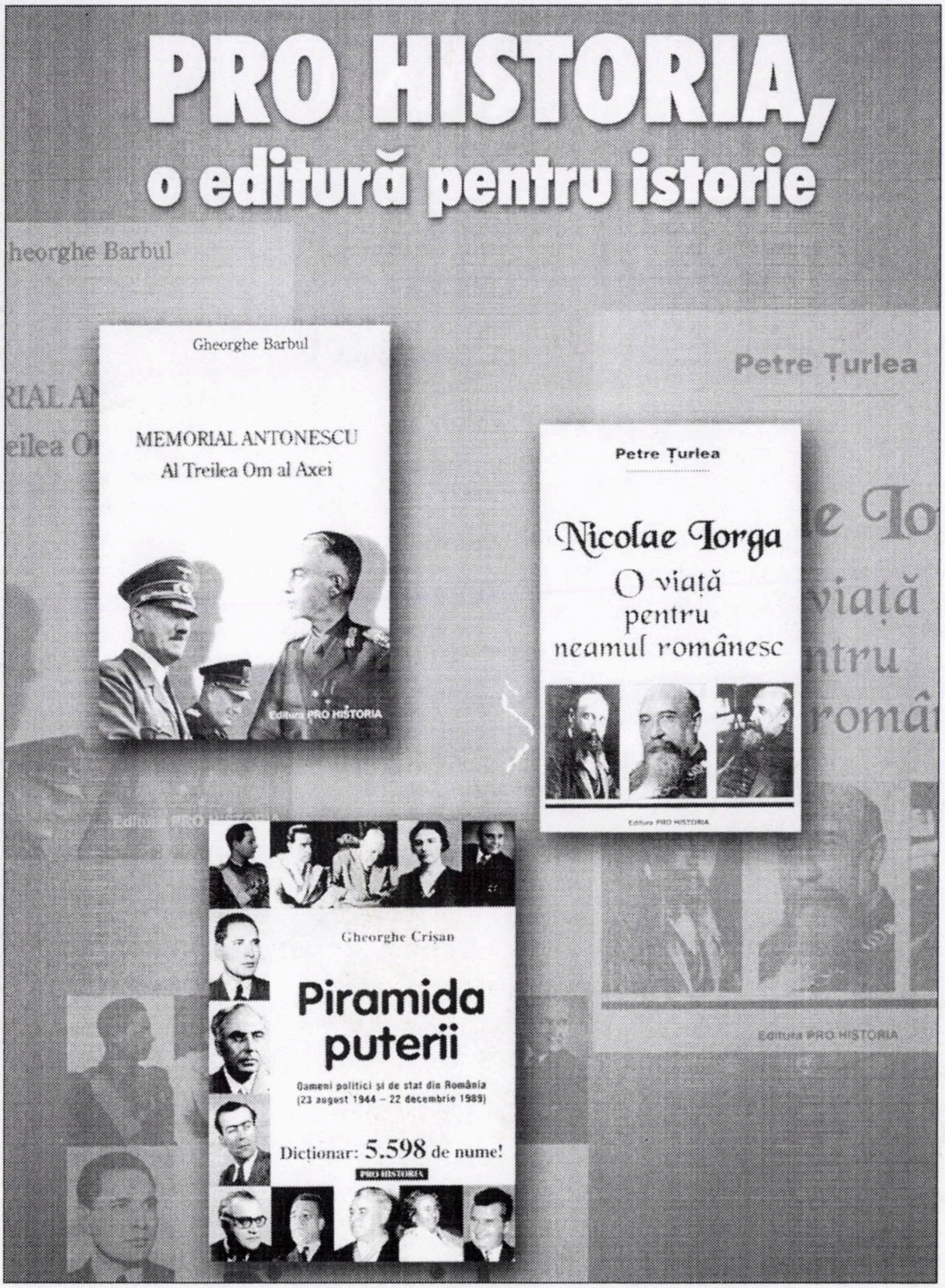
PRO HISTORIA,
o editură pentru istorie
Gheorghe Barbul
MEMORIAL ANTONESCU
Al Treilea Om al Axei
Editura PRO HISTORIA
Petre Țurlea
Nicolae Iorga
O viață
pentru
neamul românesc
Editura PRO HISTORIA
Gheorghe Crișan
Piramida
puterii
Oameni politici și de stat din România
(23 august 1944 – 22 decembrie 1989)
Dicționar: 5.598 de nume!
PRO HISTORIA

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, precum și cartea prezentată pe ultima copertă a prezentului număr de revistă, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649. **Vă mulțumim !**

VALERIU AVRAM

„CRUCILE NEGRE"

Aviaţia Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)

PRO HISTORIA

Biblioteca „ASTRA"

ISSN 1224-4287

Preţ 20.000 lei